

TAM METİN KİTABI

UKBK Uluslararası Kültür ve Bilim Kongresi

UKBK Uluslararası Kültür ve Bilim Kongresi

İLETİŞİM
www.ukbk.org
kongre@ukbk.org

AKADEMİK ORTAKLAR

KONGRE MERKEZİ

Ufuk Üniversitesi
Dr. Rıdvan Ege Kampüsü
İncek / ANKARA

DÜZENLEME KURULU BAŞKANLARI
Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY
Prof. Dr. Selim BAŞAR

KONGRE ONURSAL BAŞKANI
Prof. Dr.Tevfik TEZCANER
Ufuk Üniversitesi Rektörü

Uluslararası Kültür Ve Bilim Kongresi

3-5 Mayıs 2018

Ankara/TÜRKİYE

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE

Düzenleme Kurulu Başkanı/Chairman of Organizing Committee

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Prof. Dr. Selim BAŞAR

Sahibi
Prof. Dr. Selim BAŞAR

Adres:
Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
25100/ERZURUM

Editörler
Dr. Öğrt. Üyesi Yusuf SÖYLEMEZ
Arş. Gör. Salih ÖZYURT
Arş. Gör. Hasan ÇELİK
Arş. Gör. Meryem DOYGUN
Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Dr. Öğrt. Üyesi Ahmet EDİ

Kapak Tasarımı
Salih ÖZYURT

Dizgi
Salih ÖZYURT

Baskı Tarihi
Ekim - 2018

E-ISBN
978-605-81418-1-0

Uluslararası Kültür ve Bilim Kongresi bildiri kitabında yayımlanan bildiri özetlerinin bilim etik kurallarına uygunluğuna, yasalara ve insan haklarına aykırı hiçbir bilgi ve açıklama içermediğine, telif haklarına dair tezat bir durumun bulunmadığına dair sorumluluklar yazara/yazarlara aittir.

ONUR KURULU / HONORARY BOARD

Prof. Dr.Tevfik TEZCANER – Ufuk Üniversitesi Rektörü

KONGRE ONUR KURULU

Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER – İzmir Demokrasi Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. İbrahim USLAN – Gazi Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Muzaffer ELMAS – Sakarya Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN – Selçuk Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Metin ORBAY – Amasya Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT – Muş Alparslan Üniversitesi Rektörü

BİLİM VE DANIŞMA KURULU/SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK (Erzincan Üniversitesi)
Prof. Dr. Adem ÜZÜMCÜ (Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet ALTIN (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet AY (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet MERMER (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Alaattin KARACA (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali ÇELİK (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Alparslan CEYLAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Aral EGE (Ufuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR (Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Birol EMİL (Haliç Üniversitesi)
Prof. Dr. Cem SAATÇİOĞLU (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Cemal SAKALLI (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Cenap ERDEMİR (Ufuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Çetin PEKACAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Dimitry VASİLYEV (Russian Academy of Sciences)
Prof. Dr. Emel ÜLTANIR (Ufuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Enis ŞAHİN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal AKPINAR (Erzincan Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma ÖZKAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Fazıl GÖKÇEK (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Funda KARA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülhan ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Güray KIRPIK (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil KOCA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hanifi MACİT (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Hatice ŞİRİN USER (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati DOĞANAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin A. KUTLU (Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ihsan Sabri BALKAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim DİLEK (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim KOPAR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan ERDEM (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İsa ÖZKAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan ARINÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan DEMİRAYAK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Lokman TURAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet GÜNAY (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Mehdi ERGÜZEL (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet NARLI (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY (Ufuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mete ALIM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mete TAŞLIOVA (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin AKKUŞ (Düzce Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin KARKIN (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mine KAYA KEHA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK (Gazi Osman Paşa Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nâzım H. POLAT (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat H. YANIK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nezahat ÖZCAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuray KARACA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurullah ÇETİN (Anakara Üniversitesi)
Prof. Dr. Oktay YİVLİ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan AYDIN (Ufuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KUNDURACI (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ (Ufuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Özkan ÜNVER (Ufuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Pakize AYTAÇ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan SEVER (Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Refik TURAN (TTK Başkanı)
Prof. Dr. Remzi DURAN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Rubin ZEMON (Institute for Socio (Cultural Anthropology Macedonia)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Salih YILMAZ (Yıldırım Betyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Saliha KODAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim CÖHCE (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Salim Çonoğlu (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami ECE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami KILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Semih BÜKER (Ufuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat ZAMAN (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Serkan DOĞANAY (Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevinç ALİYEVA (Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Suat UNGAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Şerife ÇAĞIN (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Şükrü YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Tofiq MUSATAFAZADE (Azerbaycan Tarih Kurumu Başkanı)
Prof. Dr. Turgut KARABEY (Erzincan Üniversitesi)
Prof. Dr. Üçler BULDUK (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ülkü GÜRSOY (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ünal ÖZDEMİR (Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Walter LEIMGRUBER (Fribourg University)
Prof. Dr. Yakup KARASOY (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaqup MAHMUDOV (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof. Dr. Yavuz ASLAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yılmaz DASCIOĞLU (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Yılmaz KOÇ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf SARINAY (TOBB Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki KODAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Murat KACIROĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof.Dr. Mustafa KILIÇ (Ufuk Üniversitesi)
Prof.Dr. Refia PALABIYIKOĞLU (Ufuk Üniversitesi)
Prof.Dr. Türkmen DERDİYOK (Ufuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL (Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Akif ARSLAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Alaattin PARLAKKILIÇ (Ufuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Alexander VASİLYEV (Russian Academy of Sciences)
Doç. Dr. Ali Servet ÖNCÜ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Alpaslan DEMİR (GOP Üniversitesi)
Doç. Dr. Asaf ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayfer YILMAZ (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayşe YILDIZ (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Bahar DEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Bayram ÇETİN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Cavit YEŞİLYURT (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Cem KARADELİ (Ufuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Cengiz ATLI (Iğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Cihat AYDOLMUŞOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Eda KARACAN (Ufuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Emel ERDOĞAN BAKAR (Ufuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdoğan TOZOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan TOKUCU (Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan YEŞİLTAŞ (Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih SAKALLI (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatma AKKUŞ YİĞİT (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Doç. Dr. Figen ATABEY (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Fulya TOPÇUOĞLU ÜNAL (Kütahya Üniversitesi)

Doç. Dr. Gökalp N. SELÇUK (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Gülnare GAMBERAOVA (Nahcivan Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Günay KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan KOÇ (Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan YÜREK (Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. Hatice ORUÇ (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim SERBESTOĞLU (Amasya Üniversitesi)
Doç. Dr. İlhami ALİYEV (Nahcivan İlimler Akademisi)
Doç. Dr. İlhami YÜCEL (Erzincan Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail EYÜPOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN (Gaziosman Paşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Kadir ALİYEV (Nahcivan Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Sait DİLEK (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Sinan BAŞAR (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Masoumeh DEAİ (Tebriz Peyame Noor University İran)
Doç. Dr. Mehmet Emin KAYSERİLİ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ (Ufuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Merdan GÜVEN (Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu)
Doç. Dr. Murat AKYÜZ (Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Müjdat AVCI (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat TAŞ (Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Niyazi ERDOĞAN (Ufuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ogün COŞKUN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Oğuzhan SEVİM (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Orcan MIZRAK (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Özkan DAŞDEMİR (Erzincan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ramile DADAŞOVA (Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi)
Doç. Dr. Rıfat KÜTÜK (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Sare HACIYEVA (Nahcivan İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Soner DOĞAN (Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Şerife YALÇINKAYA (Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Tuncay DİLCİ (Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Tuncay ÖĞÜN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Vedat KARADENİZ (Erzincan Üniversitesi)
Doç. Dr. Xumar BAYRAMOVA (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Yahya YEŞİLYURT (Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup KARATAŞ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Zübeyir SALTUKLU (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Adem BALKAYA (Kafkas Üniversitesi)
Dr. Ahmet İhsan KAYA (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Ahmet Nurullah ÖZDAL (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Ahmet TOPAL (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Ahmet YILMAZ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Asuman GÖKHAN (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Ayşe Gözde GÖZÜM (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Ayşe Nilgün ERTUĞRUL (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Bahtiyar ASLAN (Kültür Üniversitesi)
Dr. Başak KARATEKE (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Bayram ARICI (Muş Alparslan Üniveritesi)
Dr. Bülent ŞIĞVA (Erzincan Üniversitesi)
Dr. Bünyamin SARIKAYA (Muş Alparslan Üniversitesi)

Dr. Can GÜLDÜREN (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Cemal SEVİNDİ (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Çağlar DOĞRU (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Durdağı AKAN (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Duygu TÜRKOĞLU (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Elif GÖZDAŞOĞLU KÜÇÜKALİOĞLU (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Elif TOKDEMİR DEMİREL (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Erem SARIKOCA (Atatürk Üniversitesi)
Dr. F.Türkan ÖNCÜ (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Fatih ORHAN (Erzincan Üniversitesi)
Dr. Filiz KIRBAŞOĞLU (Erzincan Üniversitesi)
Dr. Funda KUTLU (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Gül Eda BURMAOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Gülden BİLAL (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Gülşen DEMİR (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Güner KOÇ AYTEKİN (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Hakan KUYUMCU (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Hatem TÜRK (Giresun Üniversitesi)
Dr. Hüseyin ÖZNÜLÜER (Erzincan Üniversitesi)
Dr. İbrahim ÜNGÖR (Erzincan Üniversitesi)
Dr. İhsan TOPÇU (Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. İlhami ÖZTÜRK (Ufuk Üniversitesi)
Dr. İlknur EMEKLİ (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Kübra ERHAN (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Levent EMMUNGİL (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Mehmet Akif HAŞILOĞLU (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Mehmet DENİZ (Uşak Üniversitesi)
Dr. Mehmet KAVAK (Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Mehmet ÖZMENLİ (Giresun Üniversitesi)
Dr. Mehmet Sait ÇALKA (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Dr. Mehmet Tuncer RIZVANOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Meltem ANAFARTA (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Mesut ÜNLÜ (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Metin BAYRAM (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Murathan KEHA (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Musa DEMİR (Kırıkkale Üniversitesi)
Dr. Mustafa AYDEMİR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Mustafa ERSOY (Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Müzahir KILIÇ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Nazire ERBAY (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Nesrin MENGİ (Mersin Üniversitesi)
Dr. Nurhumeyra ÖZDEMİR (Erzincan Üniversitesi)
Dr. Nurullah YILMAZ (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Oğuzhan YILMAZ (Erzincan Üniversitesi)
Dr. Olcay YILMAZ (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Özkan AYDOĞDU (Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Rabia AKSU (Erzincan Üniversitesi)
Dr. Rahşan B. BEKTAŞ (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Recai KIZILTUNÇ (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Sadık ARMUTLU (İnönü Üniversitesi)
Dr. Salih BİNİCİ (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Sefa YILDIRIM (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Serkan ERDAL (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Serkan Tevabil AKA (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Serkan TÜRKOĞLU (Gaziosman Paşa Üniversitesi)

Dr. Serpil ÖZDEMİR (Batman Üniversitesi)
Dr. Servet TİKEN (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Sinan UYĞUR (Artvin Çoruh Üniversitesi)
Dr. Şebnem KOBYA DEMİRCİ (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Dr. Şelale RAMAZANOVA (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Taner ÇİFÇİ (Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Tugay SEBZECİOĞLU (Mersin Üniversitesi)
Dr. Turgut GÜMÜŞ (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Tülay MAŞRABACI (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Ümit HUNUTLU (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Dr. Yavuz DEĞİRMENCİ (Bayburt Üniversitesi)
Dr. Yılmaz KARA (Batman Üniversitesi)
Dr. Yunus ÖZTAŞYONAR (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Zeynep A. GÜLÇAT (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Zülküf AYRANGÖL (Erzincan Üniversitesi)

SERGİ VE SANAT DEĞERLENDİRME KURULU
Prof. Aysen SOYSALDI (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. C. Arzu AYTEKİN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Canan DELİDUMAN (Karatay Üniversitesi)
Prof. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ (Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. H. Feriha AKPINARLI (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kubra ALIYEVA (Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Meliha YILMAZ (Gazi Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Pınar GÖKLÜBERK ÖZLÜ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap YANGIN BUYURGAN (Başkent Üniversitesi)
Prof. Nana JANASHIA (Tphilisensis Üniversitesi)
Prof. Nesrin ÖNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Oya SİPAHİOĞLU (Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet DALKIRAN (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Bedriye ASIMGİL (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Doç. Dr. Birsen ÇİLEROĞLU (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatma Nur BAŞARAN (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Sema ÖZKAN TAĞI (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Tuba GÜLTEKİN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Mehmet KOŞTUMOĞLU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Ruhi KONAK (Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Serkan İLDEN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Ayşegül KARAKELLE (M. Kemal Üniversitesi)
Dr. Emel ERTÜRK (Atılım Üniversitesi)
Dr. Feryal SÖYLEMEZOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Dr. Serpil ORTAÇ (Gazi Üniversitesi)
Dr. Sibel MACİT İLAL (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Dr. Yaşar ERDEMİR (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Gülnur DURAN (Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. İ. M. V. Noyan GÜVEN (Kastamonu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Köksal BİLİRDÖNMEZ (Kastamonu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Ömür KOÇ (Muğla Üniversitesi)
Dr. Karim MIRZAYE (Islamic Art University, Iranian)
Ahmet AYTAÇ (Selçuk Üniversitesi)
Halit YABALAK (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

ULUSLARARASI
KÜLTÜR VE BİLİM KONGRESİ
3-4-5 MAYIS 2018 / ANKARA
"UFUK ÜNİVERSİTESİ"
SOSYAL BİLİMLER - EĞİTİM BİLİMLERİ - SPOR VE SANAT ETKİNLİKLERİ
SERGİ
ÇALIŞMALARI
İLETİŞİM
www.ukbk.org
kongre@ukbk.org
AKADEMİK ORTAKLAR
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
KONGRE MERKEZİ
Ufuk Üniversitesi
Dr. Rıdvan Ege Kampüsü
İncek / ANKARA
DÜZENLEME KURULU BAŞKANLARI
Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY
Prof. Dr. Selim BAŞAR
KONGRE ONURSAL BAŞKANI
Prof. Dr. Tevfik TEZCANER
Ufuk Üniversitesi Rektörü

Ahmet AYTAÇ

Eser Adı (Name of the Work) : İSİMSİZ

Ölçüleri (Dimensions) : 35 X 60 CM

Malzeme (Material) : GELENEKSEL KEÇE

Ahmet AYTAÇ

Eser Adı (Name of the Work) : İSİMSİZ

Ölçüleri (Dimensions) : 40 X 60 CM

Malzeme (Material) : GELENEKSEL KEÇE

M. Cüneyt TAŞIR

Eser Adı (Name of the Work) : ARAFTA

Ölçüleri (Dimensions) : 80 X 80 CM

Malzeme (Material) : KARIŞIK MALZEME

BİLAL HANO

Eser Adı (Name of the Work) : YUNUS EMRE 5.

Ölçüleri (Dimensions) : 40X10X10 CM

Malzeme (Material) : SERT PLASTİK

Sema TAĞI
2018

H. FERİHA AKPINARLI

SERKAN İLDEN

RUHİ KONAK

Menteşe beyi Yakup Beyin oğlu İlyas
gönlünü Türkmen kızı Feraye'ye kaptırır.
Babası kızını vermez, ağabeyi Mustık bayır!
madımki kız sormadan onunla görüşeyi,
dahası sözleşip beride vurulacak, kız yok,
der Feraye İlyas'ı beyle buluşma yerinde
beklerken ağbeyi Mustık tarafından hanî
edilenler. İlyas Bey bir yanda Feraye'nin
bir yandada öldü sanıp Mustık'ın
düzeyle karşılaşır.

ÖMÜR KOÇ

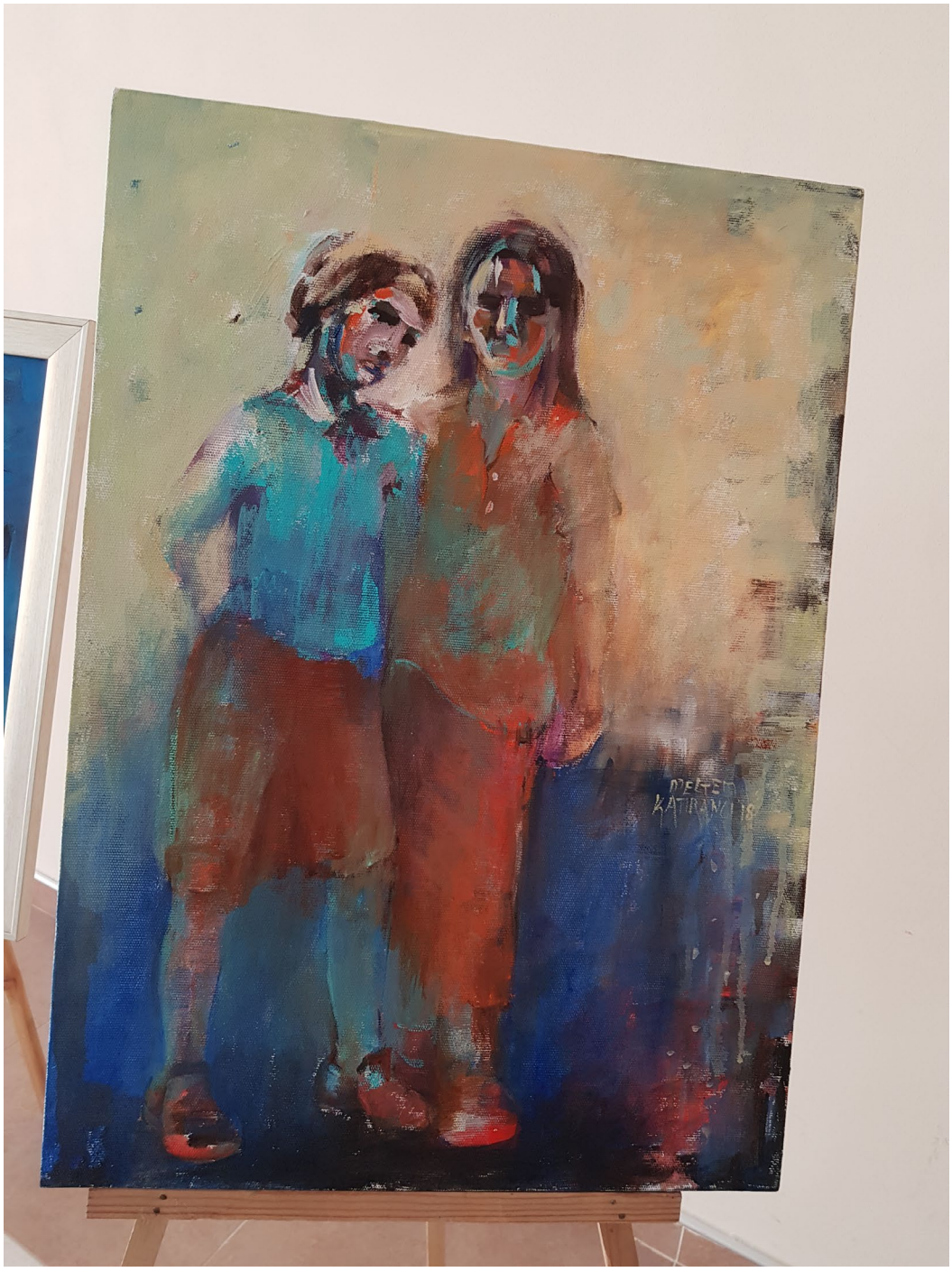
IŞILAY KONAK

İ. M. V. Noyan GÜVEN

Meliha YILMAZ

MELTEM KATRANCI

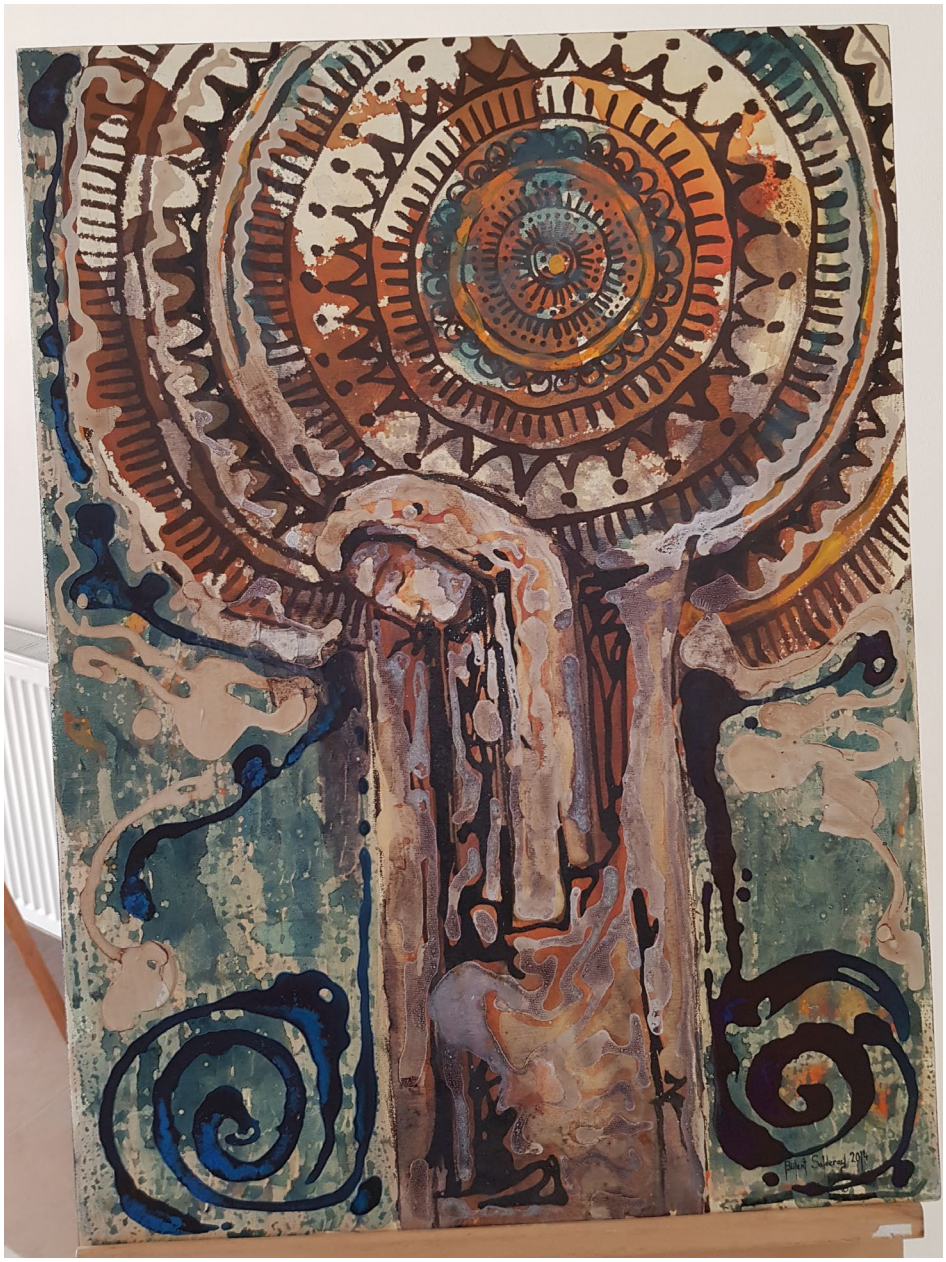
Orhan CEBRAİLOĞLU

HÜSEYİN ELMAS

Ahmet DALKIRAN

BÜLENT SALDERAY

Necmettin YAĞCI

FATMA AYBİKE AYTAÇ

FATMANUR BAŞARAN

Filiz Nurhan ÖLMEZ

Eser Adı (Name of the Work) : Göz

Ölçüleri (Dimensions) :50x70 cm

Tekniği (Technical) : Dokuma

Malzeme (Material): Yün keçe, akrilik, yün çözgü ve atkı iplikleri

Hakan AYDIN

Eser Adı (Name of the Work) : VAV'ın süsü

Ölçüleri (Dimensions) : 40*30

Tekniği (Technical) : Ahşap Yakma

Malzeme (Material) : Ahşap

Ayşegül KARAKELLE

Eser Adı (Name of the Work) : ReyHANLI

Ölçüleri (Dimensions) : 70x100

Tekniği (Technical) : İlikli Kilim Tekniği

Malzeme (Material) : Bitkisel boyalarla renklendirilmiş yün kilim ipliği

Emine KOÇAK

Eser Adı (Name of the Work) **:İsimsiz.**

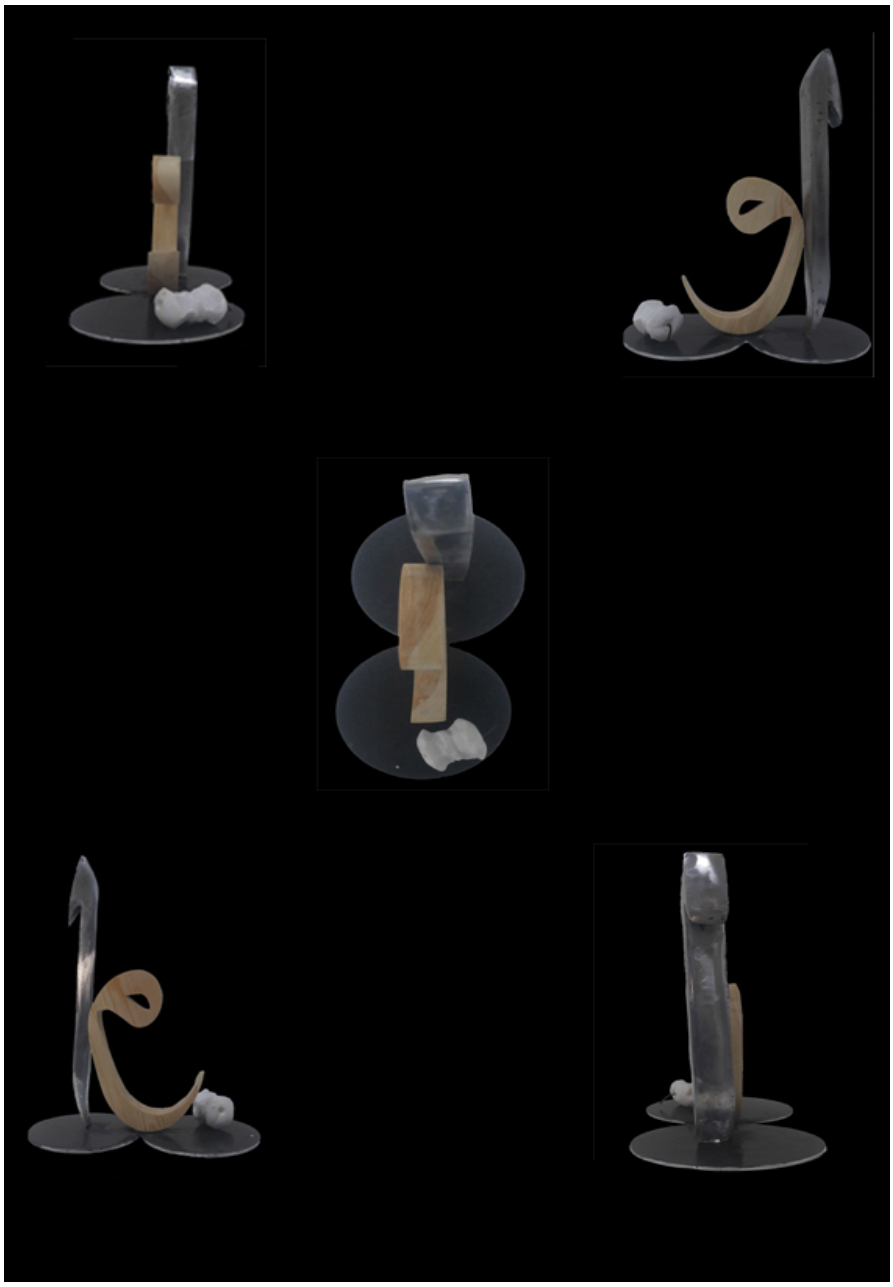
Ölçüleri (Dimensions) **: 32cmx44cm**

Tekniği (Technical) **: İşleme.**

Malzeme (Material) **:Ham bez, polyester iplikler,akrilik boya.**

Yasemin Gül

Naci Edi

Eser Adı (Name of the Work) : Adem'in Günlüğü

Ölçüleri (Dimensions) :15x17x30 cm

Tekniği (Technical) :Karışık

Malzeme (Material) : Taş, Metal, Ahşap

EMİNE DALICI

Eser Adı (Name of the Work) :Tırtılın Hikayesi 5

Ölçüleri (Dimensions) :50*7*

Tekniği (Technical) :Mum batik ve Baskı

Malzeme (Material) : Kumaş

Adem ÖZKAN

Eser Adı (Name of the Work) **:Afrin Operasyonunda Selçuklu'nun Adaleti ve Hoşgörüsü**

Ölçüleri (Dimensions) **:50cm X 70 cm**

Tekniği (Technical) **:Grafik Tasarım**

Malzeme (Material) **:Dijital Baskı**

Ahmet Melih ÇİLİNGİR

Eser Adı (Name of the Work) : Kemaliye'den bir bakış

Ölçüleri (Dimensions) : 35x50

Tekniği (Technical) : Sulu boya

Malzeme (Material) :

,

Ahmet Melih ÇİLİNGİR

Eser Adı (Name of the Work) : Aşk

Ölçüleri (Dimensions) : 50x70

Tekniği (Technical) : Yağlı boya

Malzeme (Material) :

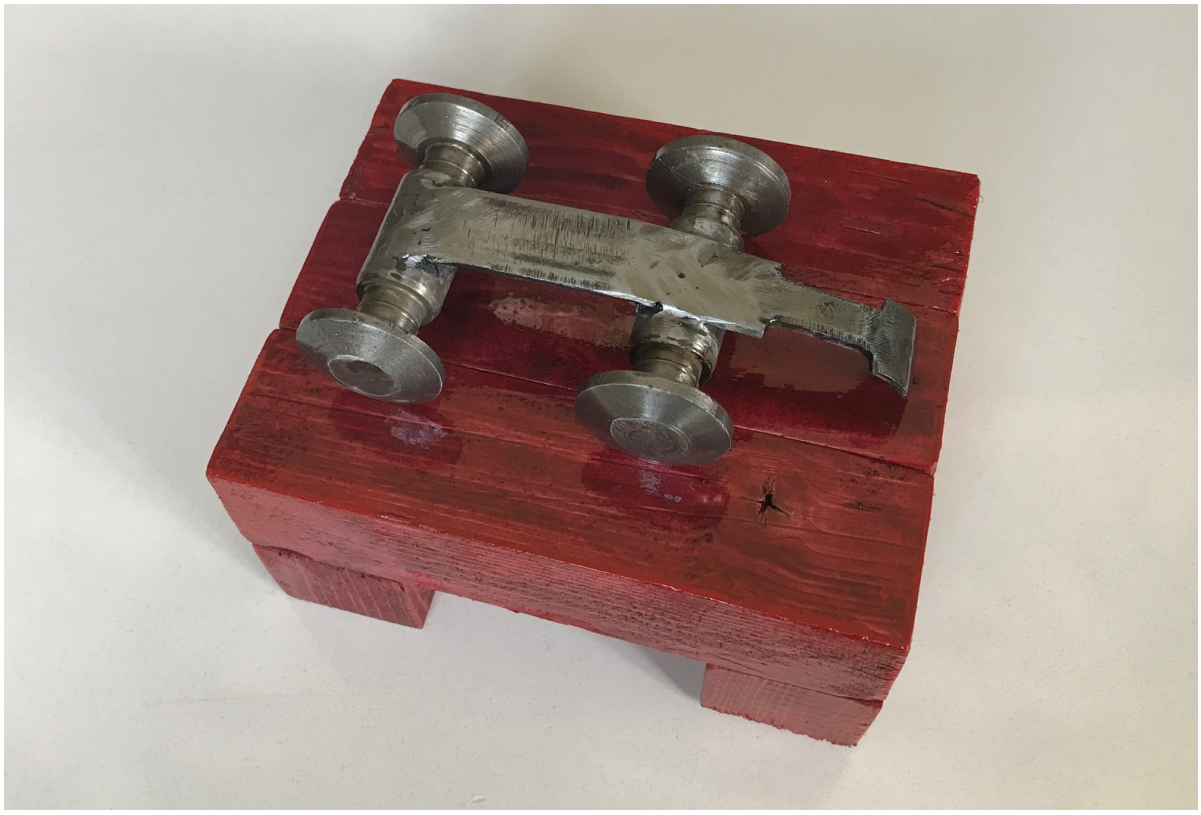
Ayşe Gül GÖKKAYA TÜYSÜZ

Eser Adı (Name of the Work) : Kördüğüm

Ölçüleri (Dimensions) : Çapı 26 cm

Tekniği (Technical) : Kanaviçe tekniği kullanılmıştır.

Malzeme (Material) : Kumaş, ip ve kasnak kullanılmıştır.

ERHAN KARADAĞ

Eser Adı (Name of the Work) : "İLK AŞK"

Ölçüleri (Dimensions) : 15X20X15 CM

Tekniği (Technical) : METAL İŞLEME

Malzeme (Material) : METAL, AHŞAP

FATİH AKTI

Eser Adı (Name of the Work) : ishak paşa sarayı

Ölçüleri (Dimensions) : 35 x 50 cm

Tekniği (Technical) : İLLÜSTRASYON

Malzeme (Material) : DİJİTAL BASKI

Fuat KAPLAN

Eser Adı (Name of the Work) : "Alem-i Nuh"

Ölçüleri (Dimensions) : 25x25x25

Tekniği (Technical) : Karışık Teknik

Malzeme (Material) : Kireçtaşı – Metal - Bron

HAKAN ELİTOK

Eser Adı (Name of the Work) : BARIŞ 4.

Ölçüleri (Dimensions) : 35X50 CM

Tekniği (Technical) : DİJİTAL

Malzeme (Material) : DİJİTAL BASKI FOTOBLOK

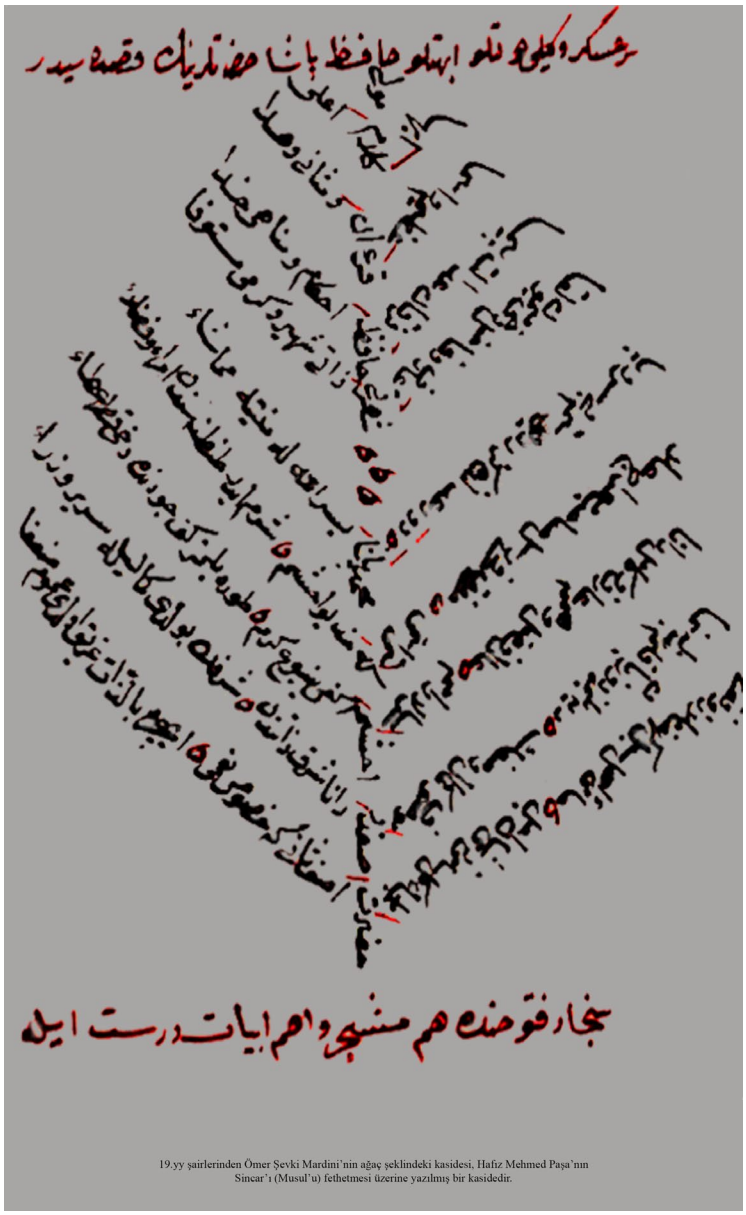
Meryem KAPLAN

Eser Adı (Name of the Work) : "isimsiz"

Ölçüleri (Dimensions) : 19x17x2

Tekniği (Technical) : Karışık Teknik

Malzeme (Material) : Obsidyen Taşı Graf Kağırt

19.yy şairlerinden Ömer Şevki Mardini'nin ağaç şeklindeki kasidesi, Hafız Mehmed Paşa'nın Sincar'ı (Musul'u) fethetmesi üzerine yazılmış bir kasidedir.

MUTLU MELİS ÖZGERİŞ

Eser Adı (Name of the Work) : **Müşeccer Kaside**

Ölçüleri (Dimensions) : **60x80**

Tekniği (Technical) : **Tıpkı basım**

Malzeme (Material) : **Kuşe kağıt**

Nihat KAPLAN

Eser Adı (Name of the Work) : "isimsiz"

Ölçüleri (Dimensions) : 31x29x2

Tekniği (Technical) : Karışık Teknik

Malzeme (Material) : Obsidyen Taşı Graf Kağırt

ÖZKAN KAPLAN

Eser Adı (Name of the Work) : "İSİMSİZ"

Ölçüleri (Dimensions) : 65X85X50 CM

Tekniği (Technical) : METAL

Malzeme (Material) : METAL KAYNAK

Pelin Güleda Karadeniz

Eser Adı (Name of the Work) :Levha Tezyinatı

Ölçüleri (Dimensions) :30x45

Tekniği (Technical) :Tezhip

Malzeme (Material) :Altın ve guaj boya

Pınar Şükriye DAŞÇI

Eser Adı (Name of the Work) : Mavi

Ölçüleri (Dimensions) : 4 cm.X 4 cm.

Tekniği (Technical) işlemeciliği : Ahşap işlemeciliği, gümüş işlemeciliği, taş

Malzeme (Material) : paduk ağacı, gümüş, howlite

Serkan TÜRKYILMAZ

Eser Adı (Name of the Work) : ZAMAN

Ölçüleri (Dimensions) : 6cm-4cm

Tekniği (Technical) : Ahşap işlemeciliği, Gümüş işlemeciliği, kayıp mum tekniğiyle döküm, gravür

Malzeme (Material) : Teak ağacı, gümüş

YILDIRIM KARADENİZ

Eser Adı (Name of the Work) : ism-i Şerif (El Bediu)

Ölçüleri (Dimensions) :40x40

Tekniği (Technical) :Halkâr

Malzeme (Material) :22 ayar altın, guaj boya

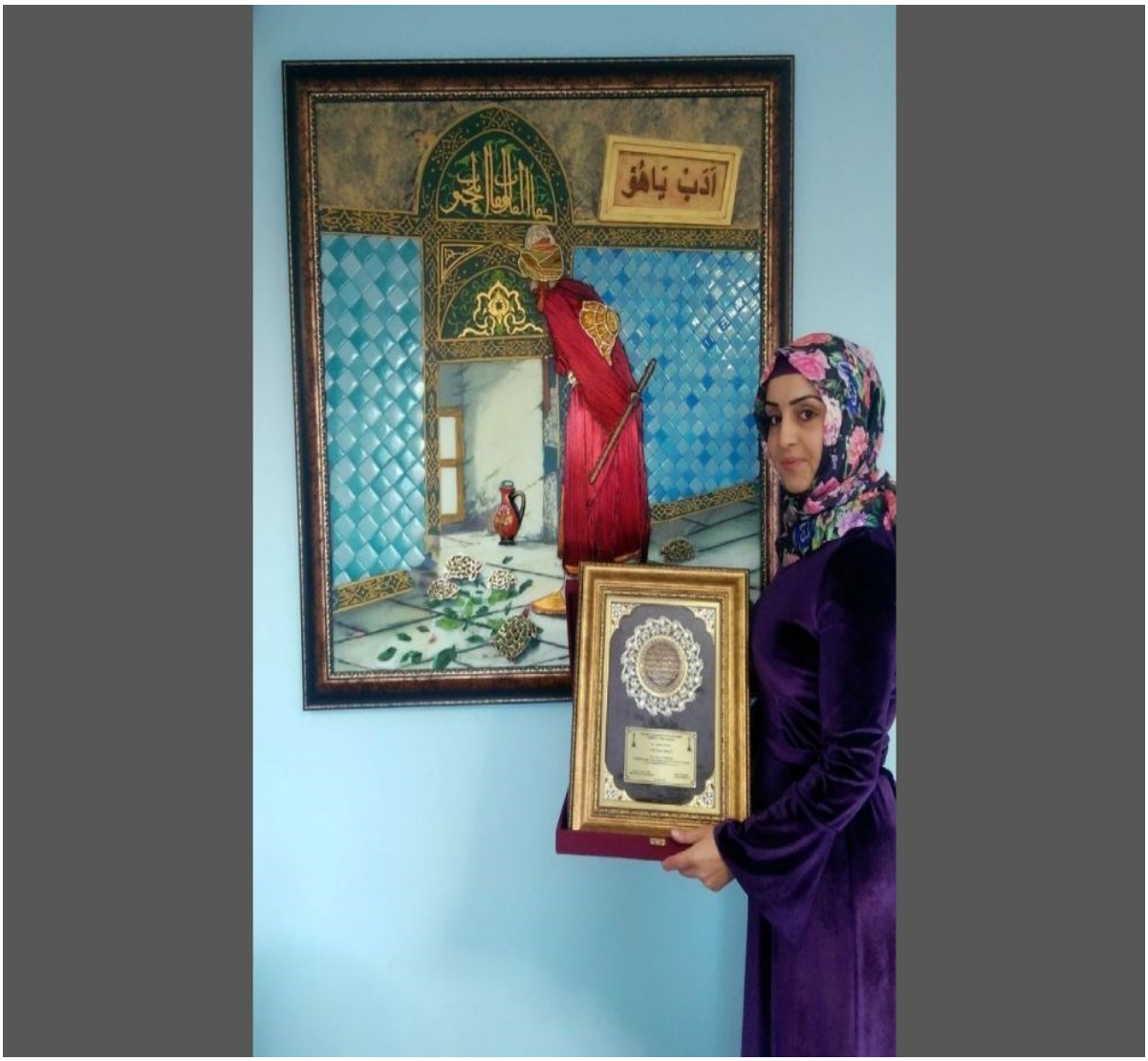
Yüksel DOĞDU

Eser Adı (Name of the Work) **:OTANTİKO**

Ölçüleri (Dimensions) **:52*47*50**

Tekniği (Technical) **:TÜRK İŞİ KANAVİÇE İŞLEME**

Malzeme (Material) **:keten kumaş pamuklu kanaviçe ipleri**

ŞAZİME HANCI

Eser Adı (Name of the Work) : Kaplumbağa Terbiyecisi Tasarım (Geleneksel El Sanatları Yarışmasında Oscar Ödülü Aldı)

Ölçüleri (Dimensions) :1,20* 1,20

Tekniği (Technical) : Filografi, Tezhip, Hat, Çini, Kıl Testere, Mozaik, Ebru, Ahşap, Rölyef

Malzeme (Material) :

BETÜL KARATAŞ YAMAN

Eser Adı (Name of the Work) :KIRILMIŞ YOKLUK

Ölçüleri (Dimensions) :25x40x25

Tekniği (Technical) :modelleme

Malzeme (Material) :polyester döküm

Nurşen ÜNAL

Eser Adı (Name of the Work) :mitoloji

Ölçüleri (Dimensions) :40/70

Tekniği (Technical) :nakış teknikleri

Malzeme (Material) yün lifleri,telis çuval bezi,bitkisel lif ve dallar

ABDULGÂNİ GÜLŞENÎ'NİN SABA MAKAMINDAKİ MAHFEL SÜRMESİNİN ESER ANALİZİ

Arş. Gör. Dr. Safiye YAĞCI
Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Sanat Müziği Bölümü
gundoner@aku.edu.tr
Gülhan ÇOLAK
Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Sanat Müziği Bölümü
colakgulhan@gmail.com

ÖZET

Müzik, kimi düşünür ve bilim adamlarınca matematiğin alt dalı olarak görülmüş, kimileri de müziğin hikmet sahibi kişiler tarafından ortaya konulduğunu ve dinsel bir yönünün olduğunu belirtmişler ve bu yönüyle de oldukça değerli gördüklerini savunmuşlardır. Müzik, kolay etkileme gücüyle dinlerde, toplumsal karakter elde etmek ve kendini ifade etmek açısından başvurulan önemli sanat dalları arasında yer almıştır. Dinlerin belirli şekillerde müziği içinde barındırdığı ve hatta çoğu dinde müziğin önemli bir unsur olarak görüldüğü de bilinmektedir. Dini müzik camilerde, dergâhlarda, ibadet esnasında hatip, müezzin, zâkirler ve bazen de orada hazır bulunan topluluğun katılımıyla okunan belirli müzik parçalarından meydana gelmektedir. Dini müzik, müzik sanatının en önemli alanlarından birisi olmasının yanı sıra, Türk milletinin hayatında doğumundan ölümüne kadar çok büyük bir yer edinerek Türk milletiyle bütünleşmiş ve milli birliğin kurulmasında sağlam bir harç görevi görerek büyük katkılar sağlamıştır. Türklerin İslamiyet'i kabul edişinden sonra Türk müziği ilerleme kaydetmiştir. Fakat din adamları içinde müziği hor gören, uğraşılmasını günah sayan kimseler her zaman ortaya çıkmıştır. Buna karşılık mutasavvıflar arasında ibadette müziğe çoğunlukla yer verilmiştir. Çeşitli mezheplerin ve tarikatların artmasıyla biçim değişikliklerine paralel olarak ibadet şekilleri de değişmiş ve müziğe daha fazla yer verilir olmuş bu durum da yeni formların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Dini Türk Müziği; çalgı eşliği olmayan, sese son derece önem verilen cami mûsikîsi ve içinde çalgı eşliği barındıran tekke mûsikîsi olmak üzere iki ana kola ayrılmaktadır. Pek çok kaynakta *tesbih* adıyla anılan *mahfel sürmesi* formu da Dini Türk Müziğinde *cami mûsikîsi* formu içinde yer almaktadır. Camilerde yapılan ibadetler içinde veya dışında kendine özgü şekil ve usulde yalnız okunmak için bestelenen eserler cami müziği içerisinde yer almaktadır. Bu eserler çoğu zaman bir makam çerçevesi içinde belli bir üslupla ve o anda bazen de özel olarak ritimli bestelenmiştir. Bu araştırmada Abdulgâni Gülşenî'nin Saba makamında bestelemiş olduğu mahfel sürmesi formundaki eseri; bestekârı, makam anlayışı, eser içinde kullanılan usuller ve güftesi açısından ele alınarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı betimsel bir çalışmadır ve mahfel sürmesi formunun Dini Türk Müziğindeki yerini ele almak açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dini Türk Müziği, Mahfel Sürmesi, Abdulgâni Gülşenî.

ANALYSIS OF ABDULGÂNİ GÜLŞENÎ'S MAHFEL SÜRMESİ WHICH WAS COMPOSED IN SABA MAQAM

ABSTRACT

Music has been seen as a subdivision of mathematics by some thinkers and scientists, some of whom said that music has been put forward by wise proprietors and has a religious feature and in this respect they regard it as very valuable. Music has been one of the important arts bands that have been applied in terms of get a social character and self-expression in religions with its easy influence. It is known that religions contain music in a certain way and even it is seen as an important subject in most religions. Religious music comes from certain musical pieces performed during worship at mosques and dervish lodges with the participation of preacher, muezzin and zakir and sometimes community present there. Besides; religious music is one of the most important areas of music art, it has been integrated with the Turkish nation and has made a great contribution to the establishment of the national unity by taking place in the life of the Turkish nation, from birth to death. After the Turks accepted Islam, Turkish music made progress. But the people who despise music within the religious officials and who regard it as a sin are always revealed. On the other hand, prayerful music was mostly included among the Sufis. With the increase of various sects, the forms of worship have changed in parallel with the changes in form and and music has been given more important and this situation has laid the foundation for the emergence of new forms. In Religious Turkish Music; there are two main branches; one of them is mosque music which doesn't contain musical accompaniment and gives importance to voice, the other is dervish lodge music which contains musical accompaniment. In many sources -which is called with the name of *tesbih*-, *mahfel sürmesi* takes place in the mosque music form in the Religious Turkish Music. Musical parts take place in mosque music which are composed with its dinstictive form and rhythm during the worships or not in the mosques. These works were often composed in a certain mode with a certain style, and sometimes with a particular rhythm. In this survey it is aimed to comment Abdulgâni Gülşenî's mahfel sürmesi which was composed in Saba maqam, in terms of its composer, mode, rhythm and lyrics. This research is a descriptive study using qualitative and quantitative research methods and it is important in terms of comment the form of mahfel sürmesi in Turkish Religious Music.

Key Words: Turkish Religious Music, Mahfel Sürmesi, Abdulgâni Gülşenî.

GİRİŞ

Dini Türk Müziği müzik sanatının içerisinde önemli bir yere sahip olup; alanında pek çok eser bestelenmiştir. Cami Müziği ve Tekke Müziği olarak ikiye ayrılan Dini Tük Müziği icra ve icra edildiği mekânlar olarak da farklılıklar göstermektedir. Cami Müziğinde insan sesi ön plana çıkarak hiçbir çalgı aleti kullanılmazken tekke müziği formundaki eserlerde çalgı insan sesi kadar önem kazanmıştır. Araştırmanın içeriğini oluşturan Abdülgani Gülşeni'nin Saba Makamındaki Mahfel Sürmesi notası günümüze kadar gelen tek Mahfel Sürmesi olması dolayısıyla önem kazanmaktadır ve araştırılmaya değer görülmüştür. Suphi Ezgi tarafından notaya alınan ve daha sonra Diyanet Türk Tasavvuf Müziği korosu şefi Doç. Dr. Fatih Koca tarafından tekrar düzenlenerek notaya alınan eser, bu çalışmada değerlendirmeye alınarak önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın, konuyla ilgili araştırmacılara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

DİNİ TÜRK MÜZİĞİNİN DOĞUŞU

Türk milletinin İslamiyetten önce de ilkel fakat ulusal bir müziğin olduğu bilinmektedir. Eski Türklerin dini inançları tabiat güçlerine dayanmaktaydı. Çok tanrılı olan bu dinde törenleri din adamları yönetirdi. İşte bu topluluklarda müzik bir araç olarak kullanılmış ve ilk müzik türü bu şekilde doğmuştur. Araplar arasında İslamiyet'ten önce müzik ile kaside okuma geleneğinin bulunduğu bilinmemektedir. Türklerin İslamiyet'i kabul edişinden sonra sürekli olarak gelişen Türk müziği hiçbir milletle kıyaslanmayacak derecede ilerleme kaydetmiş ve bununla birlikte din adamları içinde müziği hor gören uğraşılmasını günah sayan kimseler her zaman ortaya çıkmıştır. Buna karşılık mutasavvıflar arasında ibadette müziğe de çoğunlukla yer verilmiştir. Çeşitli mezhep ve tarikatların sayısı arttıkça şekil değişikliklerine paralel olarak ibadet şekilleri de değişmiş ve müziğe daha çok yer verilir olmuştur. Dolayısı ile yeni yeni beste şekilleri ortaya çıkmıştır (Özalp, 2000: 106).

Abbasiler zamanında müzik gerek nazari gerekse teknik ve icra bakımından büyük ve hızlı değişmelerin içine girmişti. Halife, vezir, kumandan vali gibi devlet adamları ve zenginlerin ilgisi sayesinde müzik sanatı gelişerek yaygınlaşmıştır. Din dışı müziğe ait nağmelerin ve seslerin Kur'an'ın kıraati üzerindeki etkileri erken bir zamanda 'zühdiyatı' (dince yasak olan eylemlerden sakınıp, dinin buyurduklarını yerine getirme) yani ilahileri de bu nağmelerle söyleme eğilimi oluşmaya başlamıştır. Bu devrede Arap müziği üzerinde Bizans ve İran müzik sanatlarının etkisi belirgin bir şekilde kendisini gösterdiğinden aynı etkiler din dışı müzik aracılığıyla Kur'an tilavetine ve ilahilere de geçmeye başlamıştır. Kur'an'ın ve ilahilerin 'Ehl-i Kitab' ve 'Ehl-i Fısk' melodileriyle okunmaya başladığına şahit olan zühd ve takva sahibi Müslümanlar, Kur'anı ehl-i kitabın ve ehl-i fıskın melodileri ile okumanın caiz olmayacağı şeklinde görüş savunmuşlardır ve bu görüşü de bir hadis şeklinde rivayete başlamışlardır. Bu hadisin meali şudur: "Kur'an'ı Arap dili müziğiyle **(lühünü'l-arab)** ile okuyunuz, fasık ve günahkârlarla ehl-i kitap olan Musevilerin ve İsevilerin nağmelerinden sakınınız. Benden sonra Kur 'anı şarkıcıların ruhban ve ölüye ağlayanların tarzında okuyacak bir kavim çıkacak Kur'an onarın boğazlarından aşağıya inmeyecek onlara imrenenlerin kalpleri fitneye tutulmuştur". Bu hadisin başka bir rivayeti de şöyledir: "Kur'anı Arap dili müziği ve nağmeleri ile okuyunuz ehl-i fıskın nağmelerinden sakınınız". Bu hadisin anlamı şu şekilde açıklanmıştır.

"Emeviler Abbasiler zamanında gelişen müzik içkili müziğin danslı ve kadınlı müzik meclislerinde çalınmakta idi. Kari ve hafızlar Kur'an'ı bir yandan bu nağmeleri diğer yandan Yahudi ve Hıristiyanların mukaddes metinlerin okunmak için tahsis ettikleri melodilerle okunmaya başladı. Gayri Müslimlere ve fıskü fücur sahiplerine ait nağmelerle Kur'an'ın ne kadar çeşitli melodilerle okunduğunu göstermeye kâfidir. Bu rivayet Kur'an kıraati yani dini müziğimiz üzerindeki Bizans Yahudi Nabati ve İran müzik sanatlarını ne kadar erken bir zamanda ve ne kadar kuvvetli bir tarzda tesir icra ettiğini açıkça göstermektedir".

İslam'da dini müzik ile ilgili çalışmalar ilk olarak dini müziğin kurucuları olan iki tip din adamı hüviyetinde olan kıraat ve ilahiler ile ilgili müzik çalışmalarını yürüten mutasavvıflarla, tilavet kıraatle ilgili çalışmaları yapan kurra (hafızlar) ile ortaya çıkmıştır (Uludağ, 1992: 207-209).

Dini müzik camilerde, dergâhlarda, ibadet esnasında hatip, müezzin, zâkirler ve bazen de orada hazır bulunan topluluğun katılımıyla okunan belirli müzik parçalarından meydana gelen müzik sanatının en önemli alanlarından biri olan Türk milletinin hayatından doğumundan ölümüne kadar çok büyük bir yer edinen Türk milletiyle bütünleşen milli birliğin kurulmasında sağlam bir harç görevi gören ve büyük katkılar sağlayan bir müziktir (Güney, 1997: 1-2).

1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla dini Türk müziğinde özgün bir yere sahip olan tekkelerdeki müzik pratiği eskisi kadar sık icra edilmemeye başlamıştır. (Özdemir, 2009: 580).

Meşk usulü ile aktarılan bilgilerle ve usta çırak ilişkisiyle biçimlenen dinsel törenlerin yapıldığı bu mekânlara özgü bu müziğin yok olmaya yüz tuttuğunu belirtilse de, çeşitli araştırmalarda, bu konuya duyarlı müzik adamlarının ve mutasavvıfların bu geleneği sürdürmeye çalıştıkları bildirilmektedir (Adar, 2012, akt:Yağcı,2015: 50).

Türk müziğinin önemli bir boyutunu oluşturan bu dini müzik, çeşitli formları ve kendine özgü yapısıyla korunmaya ve geliştirilmeye devam edilmiştir. Türklerin İslam'dan önce mensubu oldukları çeşitli dinlerde müziğin önemli bir yeri olduğu tarihi kaynaklarda belirtilmektedir. İslâm dininde bu sanata karşı olumsuz bir yaklaşım mevcut değildir. Dini Türk Müziğinin ses sistemi Türk Müziği nazariyatına dayanmaktadır. Türk Müziği, sistem ve melodi olarak Asya, Doğu Avrupa ve Afrika'da hala yaşamaktadır. Türk Müziği; gerek usûl ve gerekse

makam sayısı ve zenginliği bakımından dünyadaki diğer müzik türlerinden hiçbirinin etkisi altında kalmayan, tamamen özgün bir müzik sistemi olarak görülmektedir.

Camilerde yalnız sese büyük bir önem verilmiştir. Özellikle dua mahiyetinde olan bu müzik türü İslâmiyet'in ilk devirlerinden beri doğal bir gelişme ile Türklerin elinde en yüksek dereceye ulaşmıştır. Na't, tekbîr, salâ, temcîd gibi dinî parçalarla ezan ve kamet gibi, namaza ait hususlar, Türk mûsikîşinaslarının elinde müzik yönünden daha da güzelleşerek gelişmeye devam etmiştir. Camilerde okunan tesbih ve ilahiler sayıca çok fazladır. Özellikle Mevlidin sıkça icra edildiği aylarda ve Ramazanda okunmak üzere bestelenmiş birçok ilahiler mevcuttur. Cami müziğinde daha çok Arapça güftelere önem verilmiştir. Bu Arapça sözleri besteleyenler de tamamen Türklerdir. Bu eserlerde hâkim olan ruh; zühd, takva, ubûdiyet, münacat ve duadır. Anadolu'da Türkler arasında ilk dini bestekâr olarak tanınan mutasavvıf Hacı Bayramı Veli'dir (öl.833/1429). "Bayramî" tarikatının kurucusu olan bu değerli insanın bazı şiirler meydana getirdiği gibi, birtakım ilahiler bestelediği ve özellikle Yunus Emre'nin eserlerinden besteler yaparak dervişlerine öğrettiği bazı kaynaklarda belirtilmektedir.

Tarih boyunca Türkler, daima müziğe ve güzel olana ilgi duymuş ve değer vermiştir. Yapılan işleri her zaman en güzel ve en zarif şekliyle yapmaya veya yaptırmaya çaba göstermişlerdir. Ezan okunacaksa ezanı en güzel sesi olan ve onu en doğru okuyana okutmaya çalışmışlardır. Kur'an okunacaksa yine onu en doğru ve en güzel okuyandan dinlemeye özen göstermişlerdir. Bu anlayış, bizzat kendisi estetik olan müzik ilmine önem vermelerinin doğal bir sonucudur (Canpolat, 2012: 12).

Dînî müzik, türlü mezheplerin ayinlerinde, erkânına uygun bir şekilde kilise veya her türlü ibadet köşelerinde camilerde, tekkelerde çeşitli dînî törenlerde, ibadet ve zikir esnasında icra edilen müzik olarak tanımlanabilir.

"En güzel yaratılış ile yaratılan insan, bütün yaratılmışların en güzeli olduğu gibi her tür güzellikleri algılayacak yüksek kabiliyetlere de sahiptir ve "ses" olan her yerde "mûsikî" vardır. Dolayısıyla Din ve Mûsikî veya Dinî Mûsikî, ilk insanla beraber başlamıştır.

Hz. Davud'un güzel sesiyle mezmurları/ilahileri okuduğunu bilinmektedir. (http://www.koprudergisi.com/12/03/2018/17:26).

4.DİNİ TÜRK MÜZİĞİNDE FORMLAR

4.1.Cami Müziği: Camilerde yapılan ibadetler içinde veya dışında kendine özgü şekil ve usulde yalnız okunmak için bestelenen eserler cami müziği içerisinde yer almaktadır. Bu eserler çoğu zaman bir makam çerçevesi içinde belli bir üslupla ve o anda bazen de özel olarak ritimli bestelenmiştir. Cami müziğinde hiçbir müzik aleti kullanılmaz. İnsan hançeresi en çok önemli olan yöntemdir. (Özalp, 2000: 107).

Ezan, Sâlât, Kıraat, Münacaa't, Na't, Mevlid, Miraciye, Temcid ve İlahi cami müziği formları arasında yer almaktadır.

Tekke Müziği: İslam dini çerçevesi içinde kurulmuş olan birçok tarikatta ayakta veya otururak okunan değişik biçimlerde ağır ve yürük usullerde yapılacak olan ayinlerde raks için bestelenmiş eserlerdir. Cami müziğinde hiçbir müzik aleti kullanılmazken tekkelerde ney, rebap, bendir kullanılmıştır. (Özalp, 2000: 111).

Türk tarikatların tekkelerin çoğunda az veya çok müzik faaliyeti vardı. Fakat bunlar Mevlevi dergâhları gerçek birer konservatuvar halinde teşkilatlanmamışlardır. Ancak Bektaşi, Gülşen'i, Kadiri gibi tarikatlarda müziğe yer verilmiştir (Ak, 2002: 25). Bu tarikat ayinleri Hz. Peygambere salatü selam ile başlar. Zira onlar için yaratılmışların en şereflisi olan Hz. Muhammed (sav) kendi canlarından daha değerlidir. Tarikat ayinlerinin ortak amacı Hz. Muhammed'e ulaşmak ve buradan Allaha kavuşmaktır. Her tarikatın benimsediği zikre (kuudi, kıyami, devrani) göre müziği de uygun bir üslup ve tavırda olur. Ayrıca her tarikatın tasavvufi düşüncesi ayinine yansımıştır. Asıl amaç Allah'ı ve peygamberi anmaktır. Müzik bu zikirleri süslemek ve yürütmek için kullanılır. Her tarikatın kendisine özgü bir zikri vardır (Sezikli ve diğerleri, 2013: 112).

Tekke Müziği Formları: Ayin, Durak, Tevşih, Şuğl, Tesbih, Nefes, Mersiye, Kaside, Nevbe, Savt.

ABDÜLGANİ GÜLŞENÎ'NİN HAYATI

Mahfel Sürmesi'nin Bestekârı Abdülğanî Gülşenî Hakkında çok fazla bilgi olmamakla birlikte Abdülğanî Gülşenî, Gülşenî tarikatının şeyhlerindendir. Daha önce Hz. Halid Câmii baş müezzini, sonra da Eyüp Sultan Camii müezzini de olan Şeyh Abdülğanî Gülşen'i, Sultan III. Ahmet Han'ın (1703-1730) iltifatına erişmiştir. Sultan III. Ahmet Hân, Abdülğanî Gülşeni'nin okuduğu bir Cuma ezanında sesini ve üslubunu beğenmiş ve artık her cuma onu dinlemeye buraya gelmiştir. Sultan III. Ahmed'in, Eyüp Sultan Camii baş müezzini şeyh Abdülğanî Gülşenî'nin sesinin çok güzel ve etkili olması sebebiyle her hafta cuma namazı için bu câmiye gittiği ve bu eseri Gülşenî'den dinlediği de söylenmektedir. Abdülğanî Gülşeni'nin kendi bestesi ve tertibi olan "Mahfel Sürmesi"ni çok güzel okuduğu da zikredilmektedir. Abdülganî Gülşen'i, Ramazan.1705 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarının Bostan İskelesi'nin kapısının sol tarafında, Rumeli Kadı askeri Arif Efendi mezarının yanındadır. Mezar taşında Gülşenî tarikatının tâcı bulunmaktadır. 11 Mahfel Sürmesi'nin bestekârının Şeyh Abdülğanî Gülşeni olduğu, Suphi Ezgi'nin muhiplerinden Nail Bey'in ifadesi ile ortaya çıkmıştır. Abdülğanî Gülşenî'nin sesinin güzelliği ve mûsikîye vukûfiyeti "el-Âsâri'l-Mecidiyyeti Menâkıbi'l Hâlidiyye" isimli eserde de bahsedilir. Aynı eserin yine bir Gülşenî Şeyhi olan bestekâr Ali Şirugâni Dede'ye ait olabileceği görüşü de mevcuttur (Ezgi, 1940: 75, Özalp, 2000: 367).

PROBLEM CÜMLESİ

Araştırmanın problem cümlesini "Abdulgâni Gülşenî'nin Saba makamındaki Mahfel Sürmesi formundaki eseri güfte, usûl, form ve makam açısından nasıl özellikler taşımaktadır?" sorusu oluşturmaktadır.

ALT PROBLEMLER

Araştırmanın alt problemleri şu şekilde belirlenmiştir:

1. Abdulgâni Gülşenî'nin Saba makamındaki Mahfel Sürmesi formundaki eserinin güftesi ve açıklaması nasıldır?
2. Abdulgâni Gülşenî'nin Saba makamındaki eserinin formu ne şekilde icra edilmektedir?
3. Abdulgâni Gülşenî'nin Saba makamındaki Mahfel Sürmesi formundaki eseri bestelendiği usûl (ler) açısından nasıldır?
4. Abdulgâni Gülşenî'nin Saba makamındaki Mahfel Sürmesi formundaki eseri makam açısından ne gibi özellikler taşımaktadır?

ARAŞTIRMANIN AMACI

Dini müziğin ve dini Türk müziğinin tarihsel sürecini çeşitli kaynaklar doğrultusunda açıklayarak konuyla ilgili diğer araştırmalara yön vermek ve Abdulgâni Gülşenî'nin Saba makamındaki Mahfel Sürmesi formundaki eserini güfte, usûl, form ve makam açısından inceleyerek konuyla ilgili detaylı bilgiler sunmak araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Dini müziğin ve dini Türk müziğinin tarihsel sürecini çeşitli kaynaklar doğrultusunda açıklayarak ve Abdulgâni Gülşenî'nin Saba makamındaki Mahfel Sürmesi formundaki eserininin ayrıntılı analizi yapılarak konuyla ilgili diğer araştırmalara yön vermesi düşünüldüğünden hareketle araştırma önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırma, içeriği, yöntemi ve amacı bakımından tarama modelini esas alan betimsel bir çalışmadır. Betimsel araştırmayla konu üzerinde durum tespiti yapılarak konu var olduğu şekliyle açıklanmaya çalışılmıştır. Yapılan literatür taramasıyla ulaşılabilen tez, makale, kitap, nota vb. gibi yazılı kaynaklarla araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturularak konuyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Yapılan eser analizi ile Abdülgani Gülşenî'nin eseri makam, form, güfte ve usûl açısından ele alınarak bulgular kısmında yer verilmiştir. Ayrıca eserin makam yapısını incelemek amacıyla eserdeki perdeler (sesler) 1/8 lik nota birimiyle sayılarak ve frekans-yüzdeleri hesaplanarak nicel araştırma yöntemlerine başvurulmuştur.

BULGULAR

Çalışmayla ilgili 1. alt probleme ilişkin bulgular şu şekilde saptanmıştır:

Abdülgani Gülşen'inin Saba Mahfel Surmesi Güftesi

1. "Allahümme ente's selamü ve minke's selamü ve ileyke yeûdu's selam, fe hayyine rabbünâ fi's selâm ve edhilna dâre's selam; tebârekte Rabbenâ ve teâleyte leke'l hamdü zelcelâli ve'l ikrâm

2. Allahü lâ ilâhe illâ hüvel hayyül kayyûm. Lâ te'ẖužühū sinetüv ve lâ nevm. Lehū mâ fis-semâvâti vemâ fil ard. Menżelleżî yeşfeu ındehū illâ biiżnih. ya'lemü mâ beyne eydîhim vemâ ẖalfehüm velâ yühîtûne bişey'im min ılmihî illâ bimâ şâe vesia kürsiyyühüs semâvâti vel ard. Velâ yeūdühū ẖıfzuhümâ ve hüvel aliyyül azıym

3.Sübhanalah

4.Elhamdülilllah

5.Allahüekber

6. "Lâ ilahe illallâhü vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l mülkü ve lehü'l hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr,

7.Ya Kâfi

8.Ya Hâfi

9. Ya Şâfi

10. Râhimü

11.Evliya Allah

12.La Hav Fü'n

13.Yadzenün

14.Âmin

Abdülgani Gülşen'inin Saba Mahfel Surmesi Türkçe Anlamı

1.Ey Allah'ım, Sen selam vasfıyla mevsufsun, selam ve selamet Senin tarafındandır. Selam Sana avdet eder. Selametle bizi yaşat, ey Rabbimiz. Selam evine bizi koy. Rabbimiz, selamla Sen yücesin, alisin. Hamd Sanadır ve senin içindir. Celal ve ikram sahibisin.(02/04/2018/16:20, http://www.diyanet.gov.tr/tr-TR).

2. Allah, O Allah'tır. O yegâne hak mabududur ki O'ndan başka İlâh yok, yalnız O; daima yaşayan, duran, tutan, her an bütün hilkat üzerinde hâkim, Hayy ü Kayyum ancak O'dur.

Ne gaflet basar O'nu, ne uyku. Göklerde, yerde ne varsa hepsi O'nundur.

Kimin haddine ki izni olmaksızın O'nun yanında şefaat edebilsin? Allah yarattıklarının işlediklerini, işleyenlerini, geçmişlerini, geleceklerini bilir.

Onlar ise O'nun bildiklerinden yalnız dilediği kadarını kavrayabilir; başka bir şey bilemezler.

O'nun kürsüsü, ilmi bütün gökleri ve yeri kucaklamıştır ve bunların koruyuculuğu, bunları görüp gözetmek kendisine bir ağırlık da vermez.

O, öyle Ulu, öyle büyük ve yücedir. Allah noksan sıfatlardan uzaktır. (02/04/2018/18:00, http://www.diyanet.gov.tr/tr-TR).

3.Allah noksan sıfatlardan uzaktır.(02/04/2018/17:30, http://www.diyanet.gov.tr/tr-TR).

4.Hamd Allah'adır.(04/04/2018/13:00, http://www.diyanet.gov.tr/tr-TR).

5.İslam dini inancında Allah tektir ve Allah her şeyden üstündür. Ezana 4 defa Alla hu Ekber, Alla hu Ekber denerek başlanır. İslam dini terimlerinden biri olan Alla hu Ekber; Allah büyüktür, Allah her şeyden daha büyüktür demektir.

Alla hu Ekber demek Allah'ı yüceltmektir. Tekbir getirilirken de Alla hu Ekber denir. Tekbir Allah'ın bir emridir. Bu emri yerine getiren insan, eş, çocuk ve ortak edinme, acizlik, noksanlık, haksızlık, zulüm vb. O'na layık olmayan sıfatlardan Allah'ı tenzih etmiş (arındırmış) olur.

Namaza başlanırken tekbir getirilir. Alla hu Ekber demek aynı zamanda Allah'ı yüceltmektir.(04/04/2018/14:30, http://www.diyanet.gov.tr/tr-TR).

6. O tektir. Ortağı yoktur. Mülk onundur. Hamd ona aittir. O herşeye kadirdir.(07/04/2018/21:00, http://www.diyanet.gov.tr/tr-TR).

7.Elveren yetişen. (07/04/2018/21:05, http://www.diyanet.gov.tr/tr-TR).

8.Açık olmayan gizli saklı (07/04/2018/21:18, http://www.diyanet.gov.tr/tr-TR).

9.Şifa verici(Devellioğlu,2001: 974).

10.Rahmete mensup (Devellioğlu,2001: 874).

11.Allahın Dostları (Devellioğlu,2001: 874).

12.Korku Yoktur
(www.kuranmeali.org/10/yunus_suresi/62.ayet/kurani_kerim_mealleri/17/04/2018/12.10)

13.Mahsun(17/04/2018/12:00, http://www.diyanet.gov.tr/tr-TR).

14.Gönlü emin kalbinde korku olmayan (Devellioğlu,2001: 30).

Çalışmayla ilgili ikinci alt probleme ilişkin bulgular şu şekilde saptanmıştır:

Mahfel Tesbihleri ve Mahfel Sürmesi

Mahfel Tesbihleri ve Mahfel sürmesi câmii müziğinin ayrı bir formu olarak görülse de sonuçta namaz sonrası yapılan tesbîhâtın toplu şekilde icrası olduğundan dolayı bir nevi Cumhûr müezzinliği olarak sayılmaktadır. Abdülğanî Gülşenî'nin ayrı bir düzenlemesi ve bestesi olduğu için "Mahfel" veya "Mahfil" sürmesi olarak adlandırılmıştır.

İslâm mimarisinin dinî yapılarında özel kullanımları olan mekânlara verilen isim olan mahfil ya da mahfel, Asr-ı Saâdet ve ilk iki halifenin zamanında bulunmamaktadır. Hz. Ömer'in şehit edilmesi üzerine üçüncü halife Hz. Osman'ın Medine'deki Mescid-i Nebevî'de hayatını güvenlik altına almak amacıyla yükseltilmiş bir mekân olan "maksûre" diye adlandırılan bölgede namaz kılmayı adet edinmesi üzerine, Emevîler ve sırasıyla diğer İslâm ülkelerinin mabedlerinde de inşâ edilmiş olan bölüm olarak bilinmektedir. Dolayısıyla Mahfel Sürmesi formunun adındaki Mahfel kelimesinden dolayı, bu uygulamanın câmiinin herhangi bir yerinden değil de, müezzinlerin bulunduğu yerden yapılabileceğini göstermektedir. Müezzinlerin topluca bulunabileceği tek mekânın da bu yer olması, bu eserin topluca okunması gerektiğini göstermektedir. Mahfel veya Mahfil Sürmesi'ndeki "sürme"nin ne anlama geldiği konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak Nuri Özcan, Ekrem Karadeniz'den aktararak Mahfel Sürmesi diye bir formun olmadığını, Suphi Ezgi'nin bunu bu şekilde uydurduğunu ve bunu da Ekrem Karadeniz'den bizzat dinlediğini bildirmiştir (Özcan, görüşme tarihi 26.02.2018). Koca'da ise; "Sürme ve Sürmek" kelimesinin Türkçe'de farklı anlamlarıyla beraber, müezzinlik esnasında icrâ edilen "Sübhânallâh", "Elhamdülillâh" ve "Allâhüekber" tesbihlerinin sürekli okunmasından dolayı "süren, devam eden" anlamlarıyla ilişkilendirmede bir sakınca olmayacağı; dolayısıyla mahfelde müezzinlerin tesbihleri ardı ardına icrâ etmelerinden dolayı bu ismi aldığı düşüncesi mevcuttur. Mahfel Sürmesi, Câmiilerde namazdan sonra müezzin mahfilinde bir veya birkaç müezzin tarafından kısım kısım nöbetleşerek cemaatin salât ü selâm getirmesine, tesbih çekmesine ve duâ etmesine zemin hazırlamak için farklı makamlarda usûlsüz olarak okunur. Suphi Ezgi, eserin daha iyi okunabilmesi için sofyan ve düyek usûlünde yeniden yazdığını ifade etmiştir ve zaten nota da bu şekildedir. Ancak eserde okunması gereken âyet ve duâ bölümlerinin Kur'ân Kıraatine bazen ters düşmesi bakımından, bazı yerlerde bu usuller uygulanmaması gerektiği düşünülmektedir (Koca, 2017: 1527).

Bir başka tanıma göre ise,

"Câmilerde, namazdan sonra, müezzin mahfelinde bulunan bir veya birkaç müezzin tarafından kısım kısım ve bazen nöbetleşe olarak, cemaatin salât ü Selâm getirmesine, tesbîh çekmesine ve dua etmesine zemin hazırlamak için, irticalen ve değişik makamlardan ve usûlsüz olarak okunan dinî mûsikî eserleridir". Dua, Âyete'l-Kürsî, Tesbîhler, İlâhî ve Dua olmak üzere beş bölümden oluşur(Demirtaş,2009,akt: Koca,2017: 1524).

Özellikle mübarek gün ve gecelerde, namazların sonunda icra edilmek üzere yapılan, zahidane bir uslupla okunan eserlerdir. Biçim olarak bugün camiilerde namazlardan sonra yapılan tesbih törenine yakındır. Ancak günümüz müezzinlerinin bilgi ve müzik yeteneklerine göre farklı icralar görülebilmektedir. Eser beş bölümden oluşur.

Tevhid duygusunu etkili bir uslup ile aşılayarak cemaate ayrı bir iman sevgisi kazandırmayı amaçlayan bu formun günümüze gelen tek örneği III. Ahmet döneminde Eyüp Sultan Camii Başmüezzini Şeyh Abdulkadir Gülşenî'nin sabâ makamındaki eseridir. Camilerde namazdan sonra bir veya birkaç müezzinin, mahfilden, nöbetleşerek, geleneksel bestesi ile okudukları beş bölümlü (Dua, Âyete'l Kürsi, Tesbihler, İlahi ve Dua) Arapça esere Mahfel Sürmesi denir. Doğaçlama olarak ve değişik makamlardan sonra, bazı değişikliklerle uygulanmaktadır. Farz namazlardan sonra "Allahümme ente's selamü ve minke's selamü tebarekte ya ze'z celali ve'l ikram" denir. Önceleri biraz daha uzun olan ve değişik olarak "Allahümme ente's selamü ve minke's selamü ve ileyke yeûdu's selam, fe hayyine rabbünâ fi's selâm ve edhilna dâre's selam; tebârekte Rabbenâ ve teâleyte leke'l hamdü zelcelâli ve'l ikrâm" şeklinde okunurdu. Sonra Âyete'l Kürsi okunurdu. Bu dualaların hepsi müezzinler tarafından cumhur olarak okunurdu. Bugün uygulanan şeklinde ise Âyete'l Kürsi'den sonra 33 defa "Sübhanallah, 33 defa El-Hamdülillah, 33 defa Allahü Ekber" okunmaktadır. Bu tesbihlerin başlangıcını müezzin verir. Cemaat bu tesbihleri içinden okur. Daha sonra müezzin "Lâ ilahe illallâhü vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l mülkü ve lehü'l hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr, sübhâne rabbiye'l aliyyi'l-a'le'l vehhâb" diye okur ve dua yapılır. Duadan sonra bir aşr-ı şerif okunur. Buna Mihrabiye denir. Daha önceleri daha ayrıntılı bir şekilde yapılan Tesbih merasimi bugünkü haliyle kısaltılmıştır. Aşır bittikten sonra salat-ü selam ve arkasından Fatiha suresi okunur ve eller yüze sürülerek namaz bitirilmiş olur. Bazı camilerde farz namazlardan önce üç defa İhlas suresi okunur ve peşinden Fatiha denilerek geç kalan cemaat varsa onların namaza yetişmesi sağlanmış ve bu vesile ile sevabı artırarak tüm ölmüşlerin ruhlarına da bağışlamış olunur. Tesbih, bugün bile her camide aynı okunmayıp çok küçük farklarla birbirinden ayrılmaktadır (Canpolat, 2012: 63).

Sabâ Makâmı'nda Âyetelkürsî Bölümü: Bu bölüm tek bir müezzin tarafından icrâ edilir. Eserde bu bölüm Ezgi tarafından Arapça kaidelerine uygun şekilde notaya alınmamıştır.

Sabâ Makâmı'nda Tesbîhât Bölümü: Bu bölümde "SübhânAllâh" ondokuz defa, "Elhamdülillâh" onsekiz defa, "Allâhüekber" ise onbir defa tekrar edilmiştir. Sayı olarak bakıldığı zaman yukarda bahsedilen hadislerde bildirildiği üzere namaz sonrası tesbîhâtta otüzüçer kez bu tesbihlerin yapılması gerektiğidir.

Dügâh Makamı'nda İlâhi Bölümü: Bu bölüme Suphi Ezgi İlahi bölümü dese de bu bölümü Esma bölümü olarak ifade etmek daha uygundur. Arapça olduğundan dolayı Şuğl de denilebilir. Bu bölümde geçen "Yâ Lâtîfü, Yâ Kâfî, Yâ Hafîzu, Yâ Şâfî, Yâ Kerîmü, Yâ Allâh Bâkî, Yâ Rahîmü, Ente Allâh" esmâları dügâh makâmında bestelenmiştir. Bu bölümün sabâ makâmından sonra özel olarak ayrı bir makâmla yapılması, önceki tesbîhâtı da kapsayan bir bölüm olarak düşünülmüş olabilir.

Dügâh ve Sabâ Makâmı'nda Duâ Bölümü: İlk bölümde bir müezzin tarafından Kelime-i Tevhid "Lâ ilâhe illallâh" okunur. Diğer bir müezzin, Allâh dostlarının zikredildiği âyetin ilk bölümünü, "Elâ inne evliyâ Allâhi zirgüle sesini de göstererek çargâh perdesinde bırakır. Bu bölümden sonra Cumhûrun müezzin bu âyetin devamı olan, Allâh dostlarının asla korkmayacağı ve üzülmeyeceklerini de ifade eden "Lâ havfün aleyhim ve lâ hüm yahzenûn ayetini dügâhlı bir şekilde karara indirir. Sonunda ise yine bir müezzin yapılan tesbîhât ve duâların kabul olması için çargâh perdelerinde "Âmîn, Âmîn, Âmîn" duaları ile son bölüme geçilir. Son bölümde ise tüm müezzinlerin katılmasıyla duâların kabûlüne inanılarak O'na hamd ve senâ ile Âlemlerin Rabbi Sensin ifadesi olan "ve'l-Hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn" duâsı ile son bulur (Demirci, 2016: 235).

Çalışmayla ilgili üçüncü alt probleme ilişkin bulgular şu şekilde saptanmıştır:

Abdülgani Gülşen'inin Saba Mahfel Surmesinde Kullanılan Usuller

Düyek Usulü

Farsça (dü) iki ve (yek) bir kelimelerinden gelmiştir. Türk müziğinde en çok kullanılan usullerden biridir. Sekiz zamanlı ve beş vuruşlu küçük usullerden biridir. İki adet dört zamanın veya başka ifade ile iki sofyanın birleşmesinden meydana gelmiştir. 8/8 lik ve birinci 8/4 lük ikinci mertebeleri kullanılmıştır. Bunlardan ikinci mertebesine ağır düyek adı verilir.

Daha çok ilahi ve şarkılarla bazı peşrevlerin ölçüldüğü birinci mertebesi özel usullerle ölçülme mecburiyeti olmayan küçük büyük hemen her tür formda kullanılmıştır. İkinci mertebesiyle de peşrev kar şarkı gibi din dışı ve Mevlevi ayini(özellikle 1. ve 3. Selamlar) tevşih ilahi gibi dini formlar ölçülmüştür. (20/02/2018:19:39 Diyanet İslam Ansiklopedisi).

Durak Evferi Usulü

Yirmi bir zamanlı ve sekiz vuruşlu bir usuldür. İçerisinde Türk aksağı usulü bulunan iki usulden biri olması da başka bir özelliğidir. Başta bir Türk aksağı ile onu takip eden dört adet sofyandan meydana gelmiş olup 21/4 lük ikinci mertebesi kullanılmıştır.

Bu usulle ölçüldüğü kabul edilen diğer durak formundaki eserler usule dâhil olmayan ve altında genellikle dost sözünün yer aldığı 4/4 lük nota ile başlar. Nota yazımında bu 4/4 lük notanın başına usul sayısı olarak 4/4 ve ardından ölçünün sayısı olan 21/4 yazılır. Durak Evferi tamamen dini müziğe ait bir usuldür (20/02/2018:19:53 Diyanet İslam Ansiklopedisi)

Naatlarda duraklarda tevşihlerde ve mersiyelerde kullanılmıştır (Özkan, 2000: 551).

Sofyan Usulü

Dört zamanlıdır. İki tane iki zamanın veya İki Nim Sofyanın birleşmesinden meydana gelmiştir.4/8 lik veya 4/4 lük mertebesi varsa da 4/4 lük ikinci mertebesi daha çok kullanılmıştır. Peşrevlerde, ilahilerde, şarkılarda, türkülerde, oyun havalarında kısaca özel usûl mecburiyeti olmayan hemen her formda kullanılmıştır (Özkan, 2000: 573).

Çalışmayla ilgili dördüncü alt probleme ilişkin bulgular şu şekilde saptanmıştır:

Saba Makamı Tarifi

"Bize saba makamı olarak kayıt veren ve tarifini yapan müzikolog bestekâr Tanburi Hızır Ağa olmuştur. Tefbimül makamat adı müzik risalesinde Hızır ağa sabayı şöyle tarif ediyor. Dügâh kopup segâh ve çargâh nim saba ve hüseyni perdelerini gösterip hüseyni aşiran dönüp bir neva saba nimi ile çargâh ve segâhtan sonra dügâh da karar eder" (Kutluğ, 2000: 333).

Hüseyin Tanburi Hızır Ağa Sadettin Arel Saba Makamı Tarifi

Arel ise Saba makamını şöyle tarif eder; "Çargah perdesinde hicaz zirgüle dizisi ile saba dörtlüsünün birbirine katılmasından hâsıl olmuştur". Bir diğer tanım ile birlikte ise; "Çargâh perdesindeki zirgüleli hicaz dizisinin pest tarafına dügah perdesindeki uşşak dizisinin sonuna üç sesin katılması ile hâsıl olur" (Kutluğ, 2000: 333-335).

Erdinç Çelikkol Saba Makamı Tarifi

Kararı: La (dügâh)
Seyri: Çıkıcı karar bölgesinden
Dizisi: Pesten tize doğru dügâhta eksik saba dörtlüsüne(KSS)
Do çargâhta zirgüleli hicaz dizisinin(SAST SAS) eklenmesinden oluşur.
Donanımı: Segâh ve Hicaz
Güçlüsü: Çargâh Gerdaniye
Yedeni: Rast (Çelikkol, 2000: 1).

Abdülbaki Nasır Dede Saba Makamı Tarifi

Sabanın Rast beşlisine kadar genişlemesini sabanın yeden olarak karar şeklini göstermesi açısından önemli bir açıklamadır. Muhayyer perdesine kadar çıkması ise makamın tiz durağının muhayyer perdesi olacağı hakkında kuvvetli bir ipucu vermektedir. Abdülbaki Nasir Dede eski musiki ile ilgilenenlerin Zirefkend ve Küçek makamlarında bu perdeyi kullandıklarını fakat saba kelimesini henüz kullanmadıkları hakkında açıklama getirmektedir (Kutluğ, 2000: 334).

Rauf Yekta Saba Makamı Tarifi

Rauf Yekta, Saba makamını şöyle tarif etmektedir: Dizinin Rasttan başlatılması Saba makamının lahni yapısına uygun düşmediği Rast perdesinden Çargâha kadar bir Rast dörtlüsünün gösterilmiş olması Saba makamında kullanılmayan bir dörtlü olarak bulunuşu makamın bir değişik türü anlamını vermekte ise de Rast dörtlüsünün bazı eserlerde kullanıldığını görüldüğü için Rauf Yekta tarafından makamın bünyesinde bulunan bir dörtlü olarak kabul edildiği tahmin edilmektedir. Rast perdesindeki Rast dörtlüsünün kullanılması makamda bir geçki olarak bulunmakta ve makamı güzelleştirmek amacıyla kullanılmaktadır. Diğer tarftan Rauf Yekta Bey'in Saba makamını gösteren diğer şemasında (rast ve hicaz) ile bir beşlinin yer aldığı görülmektedir. Orta bölgedeki Hicaz dörtlüsü Çargah-Acem sesleri arasındaki hicaz dörtlüsü olarak tespit edilmiştir. Tizdeki beşli ise Hicaz beşlisi değildir Acem üzerinden yerleştirilmiş bir Nikriz beşlisi olarak gösterilmiştir. Bu şekilde bir uygulama Saba makamının lahni yapısına yabancı kalmaktadır yine eserlerin incelenmesinden anlaşılmaktadır ki tizde Acem perdesindeki Nikriz beşlisi eserlerde kullanılmamış bunun yerini Gerdaniye üzerinde bulunan Hicaz dörtlüsü almıştır. Orta bölgede bulunan ve hicaz dörtlüsü olarak gösterilen (Çargah-Acem) arası dörtlüye de Türk Müziği bestekarları eserlerde bir geçki oarak yer vermemişler. Bunun yerine Çargâhtan Gerdaniyeye kadar olan Hicaz beşlisini kullanmışlardır. Kanaatimizce Rauf Yekta Bey'in saba makamı tarifinin doğru bir yerleşim göstermediği düşünülmektedir (Kutluğ, 2000: 335).

Beşinci alt probleme ilişkin bulgular şu şekilde saptanmıştır:

Eserin ilk üç portesinde yer alan ve irticalen okunmak üzere bestelenen ***Dua*** bölümünde Saba makamının dizisi genel hatlarıyla görülmektedir.

Üçüncü portenin ikinci ölçüsünden başlayarak dokuzuncu portenin sonuna kadar olan ***Ayete'l Kürsî*** bölümünde Çargâhta ve Segâhta çeşnisiz kalışlar görülmektedir ve bu bölümde de genel olarak tam yedenli Sabalı kalışlar ağırlıklı olarak görülmektedir. Rast-Çargâh atlamasına da sıkça rastlanmaktadır. Bu bölümün kararı yedensiz olarak Dügâh perdesinde yarım kararlı yapılmıştır ve bu bölüm de irticalen okunmak üzere bestelenmiştir.

Eserin ikinci sayfası ***Tesbih*** bölümüyle başlamıştır ve 19 kez tekrar edilen Sübhanallah tesbihi Düyek usulüyle ve Cumhur (toplu) olarak okunmak üzere bestelenmiştir. İlk beş Sübhanallah tesbihi Saba makamının genel karakteristik özelliğini yansıtmaktadır. Fakat altıncı Sübhanallah tesbihinde Neva perdesi ve Irak perdesi alınarak Rasta Rastlı tam karara gidilmiştir. 13.Sübhanallah tesbihinde Rast perdesinde bariz bir kalış görülmektedir. 14.Subhanallah tesbihinde Rast-Segâh atlamasıyla Seâhta çeşnisiz bir kalış, 15. Sübhanallah tesbihinde Rast-Çargâh atlamasıyla Çargâhta çeşnisiz bir kalış, 16. Sübhanallah tesbihinde neva perdesinde bir

kalış yapılarak perde kaldırma yapılmıştır. 17.Subhanallah tesbihinde Çargâh perdesine dönülmüş, 18. Subhanallah tesbihinde Segâh perdesi tutulmuş, 19.Subhanallah tesbihinde ise makamın karar perdesi olan Dügâh perdesine düşülerek perde indirme yapılmıştır. Tesbihatın Elhamdülillah bölümünde cumhur bölümü bırakılarak bir kişi Düyek usulünde okunmak üzere bestelenmiştir. 18 kez Elhamdülillah tesbihi tekrarlanmıştır. Burada da Segâh, Çargâh, Neva, Çargâh, Segâh, Dügâh perdeleri sırasıyla tutularak perde kaldırma ve perede indirme yapılmıştır. Son Elhamdülillah tesbihi Cumhur olarak okunmak üzere bestelenmiştir. Allahuekber tesbihi bir kişi Düyek usulünde okunmak üzere bestelenmiştir ve bu tesbih on kez tekrarlanmıştır. Neva perdesinin alınarak Uşşaklı kalışların görüldüğü bu bölümde son Allahuekber tesbihi Segâh perdesinde bırakılmıştır. Tesbihin son bölümü bir kişi irticalen okunmak üzere bestelenmiştir.

İlahi bölümündede "Yâ Lâtîfü, Yâ Kâfî, Yâ Hafîzu, Yâ Şâfî, Yâ Kerîmü, Yâ Allâh Bâkî, Yâ Rahîmü, Ente Allâh" esmâları zikredilmektedir. Dügâh makamında ve Sofyan usulünde Cumhur olarak okunmak üzere bestelenen bu bölüm Mahfel Sürmesi açıklamasında yer alan İlahi bölümü olarak görülse de Allah (c.c)'ın sıfatlarının yer aldığı bölüm olması hasebiyle "Esma" bölümü olarak açıklanabilir. Bölümün sonunda bir kişi okunmak üzere Sofyan usulünde bestelenmiş olup Çargâh perdesinde kalış yapılmıştır.

Eserin son bölümü olan ***Dua*** bölümü ilk iki ölçüsü bir kişi tarafından irticalen, geri kalan bölümü ise Cumhur olarak okunmak üzere Durak Evferi usûlünde bestelenmiştir. Bu bölümde bazı Saba Makamı karakterli eserlerde görülen Dik Kürdi perdesinden dolayı tam olarak da Saba Zemzeme olarak tarif edilemeyen fakat Dügâh kararlı bir geçki görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmalar neticesinde;

Günümüze kadar ulaşan ve notası bulunan tek mahfel sürmesi örneği olmasından dolayı incelemeye değer görülen Abdülgâni Gülşenî'nin Saba makamında bestelemiş olduğu mahfel sürmesinin aslında form yapısı olarak Dini Türk Müziği formlarından *Tesbih* formuyla benzediği,

Konuyla ilgili daha önce araştırma yapmış olan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden emekli Öğretim Üyesi Nuri Özcan ile yapılan görüşme neticesinde, Nuri Özcan'ın Ekrem Karadeniz'den aktararak mahfel sürmesinin Suphi Ezgi tarafından uydurulmuş bir form ismi olduğunu belirttiği,

Suphi Ezgi'nin notaya aldığı eserde tecvid hatalarının olmasından dolayı Doç. Dr. Fatih Koca tarafından düzenlenerek tekrar notaya alındığı, (araştırmada eserin analizi yeniden düzenlenen bu nota üzerinde yapılmıştır)

Eserin tam anlamıyla Saba makamını ve bir bölümünde geçki yapılan Dügâh makamını yansıttığı,

Form yapısı olarak tarifi yapılan mahfel sürmesi formuyla bazı yönlerden örtüşmediği,

İlahi bölümü olarak bahsi geçen kısmın Allah (c.c)'ın sıfatlarını zikretmesinden dolayı daha çok Esma bölümü gibi görüldüğü,

Eserin bazı bölümlerinin cumhur olarak bazı bölümlerinin ise tek kişi okunmak üzere bestelendiği,

Eserin bazı bölümlerinin belirli bir usûl içerisinde bazı bölümlerinin ise irticalen okunmak üzere bestelendiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

Ak, Ş. A. (2002). Türk Musikisi Tarihi, Akçağ Basım, Ankara.

Canpolat, H.(2012) Cami Musikisinde İcra Edilen Türlerin Musiki Açısından Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Demirci, M. (2016) Türk Din Mûsikîsi'nde Ahmed Yesevî'nin Yeri, Tesiri ve Önemi, DİB Diyanet İlmî Dergi, Hoca Ahmed Yesevî Özel Sayısı, C. 52, S. 4, Ekim-Kasım-Aralık, Ankara.

Devellioğlu, F.(2001) Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Ezgi, S. (1940) Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi, c. I-v, İstanbul Belediyesi Konservatuvarı Yay. , 1933-1953, İstanbul.

Güney, A. (1997). Halvetilerde Musiki, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Koca, F. (2017). Abdülğani Gülşenî'nin Cumhur Müezzinliği Tertibi "Mahfel Sürmesi", Rast Müzikoloji. Dergisi. 1523-1534 Cilt V, Sayı 1).

Kutluğ, Y. F. (2000) Türk Musikisinde Makamlar, Yapı Kredi Kültür Ve Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Özalp, M. N. (2000).Türk Musikisi Tarihi I Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Özkan, İ. H. (2000) Türk Musıkısı Nazariyatı Ve Usulleri Kudüm Velveleleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Sezikli, U. Turabi, Hakkı, A. Özcan, N.(2013). Makamlarla Türk Din Musikisi Eğitim Seti Dört Mevsim Kitap, İstanbul.

Uludağ, S. (1992).İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ, Uludağ Yayınları, Bursa.

Yağcı, S. (2015). Din Görevlilerinin Dini Türk Müziğinde Kadının Rolüne İlişkin Görüşleri, Sanatta Yeterlik Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Çelikkol, E. Saba Makamı Temel Bilgileri& Türk Musikisinde Kullanılan Aranağmeleri www.erdinccelikkol.com (05.04.2018)
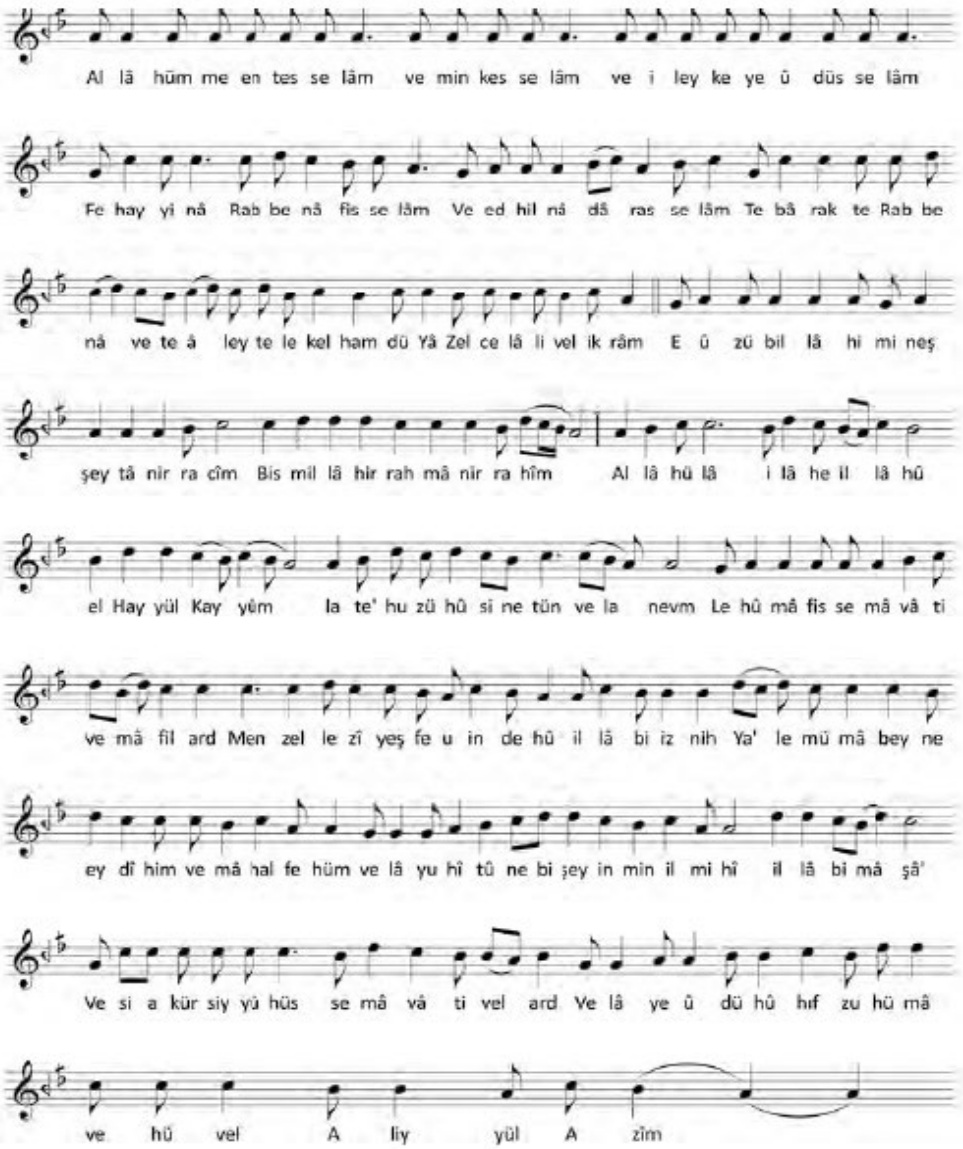
http://www.diyanet.gov.tr/tr-TR(02/04/2018/16:20)

Özcan Nuri, Yapılandırılmamış Görüşme (Görüşme Tarihi: 26.02.2018).

Abdülğanî Gülşenî'nin Cumhûr Müezzinliği Tertibi "Mahfel Sürmesi"
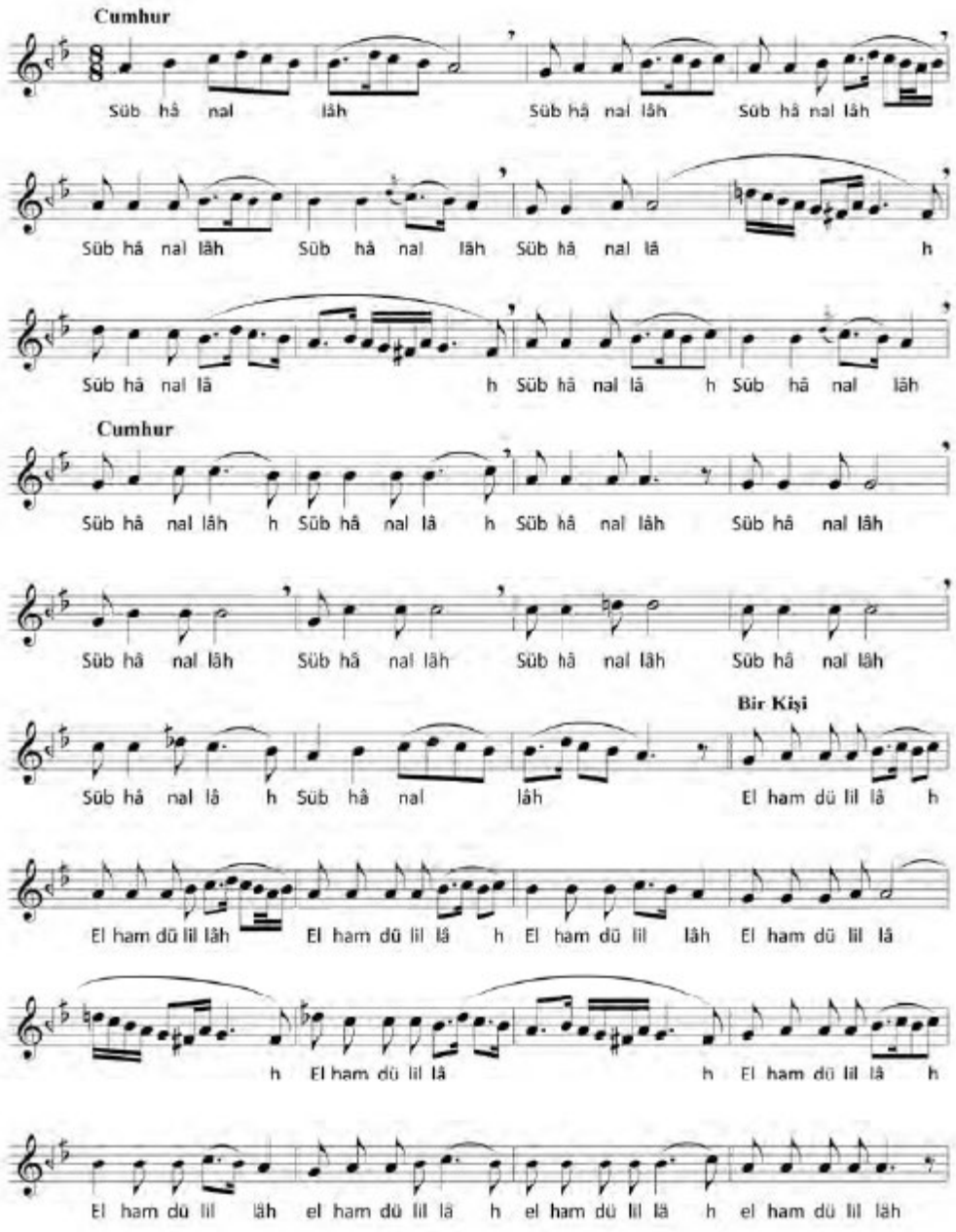
Sabâ Mahfel Sürmesi

Beste : Şeyh Abdulgani Gülşenî
Düzenleyen : Fatih Koca
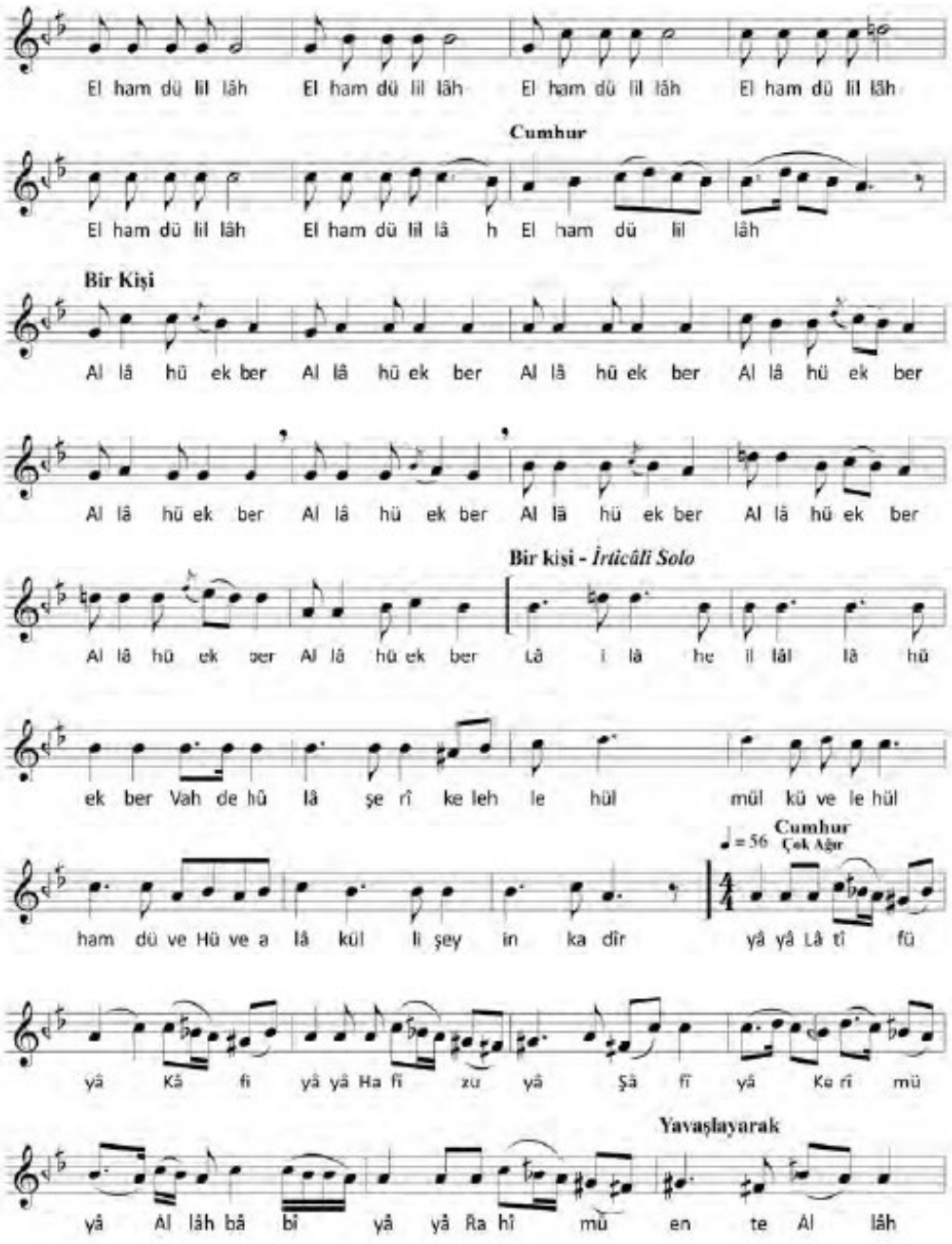

Nota 1:Sabâ Mahfel Sürmesi.

Sabâ Mahfel Sürmesi
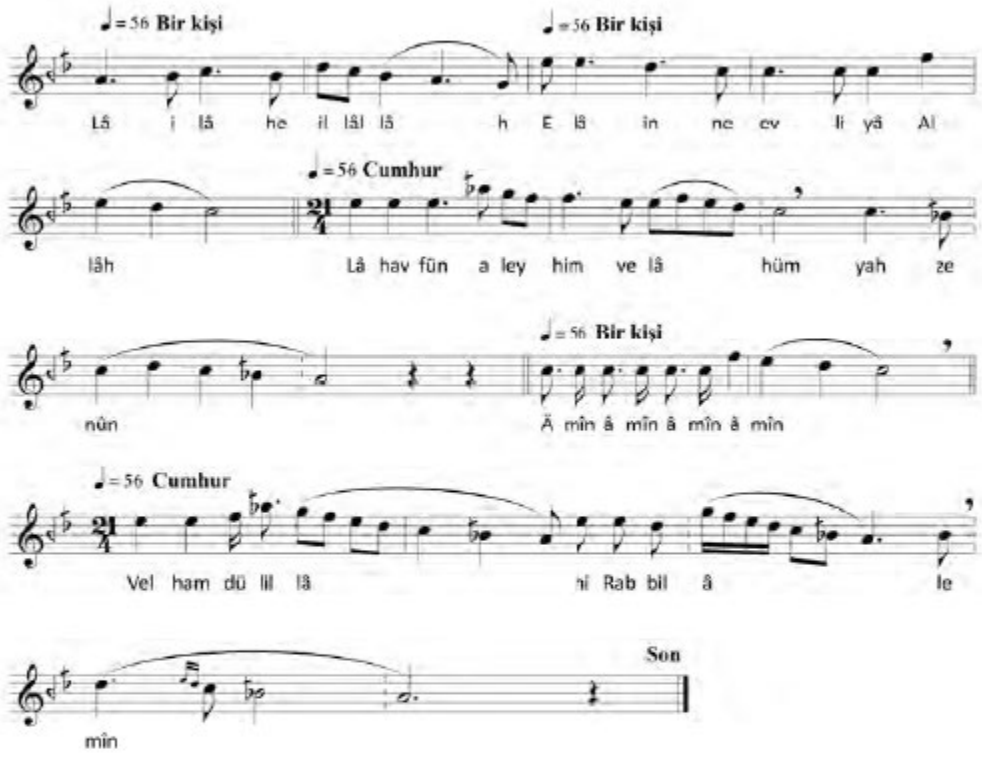

Nota 2:Sabâ Mahfel Sürmesi.

Sabâ Mahfel Sürmesi

Nota 3:Sabâ Mahfel Sürmesi.

Sabâ Mahfel Sürmesi

Nota 4:Sabâ Mahfel Sürmesi.

ABDÜLHAK HAMİT TARHAN'IN ŞİİRİNDE PANTEİZM

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYDEMİR
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
maydemir758@hotmail.com

ÖZET

Din felsefesinin önemli konularından biri olan Tanrı- Âlem ilişkisi, edebiyatta da kendine çokça yer bulmuştur. Tanrı'nın "aşkın" yani âlemin dışında olduğu felsefi görüşü Teizm ve Deizmi; Tanrının "içkin" yani âlemin özünde olduğu felsefi görüşü Panteizmi doğurmuştur. Panteizm, yaratan ile yaratılanı birbirinin içinde, aynı görmektir. Yani Tanrı ile tabiat aynı görülmektedir. Kelime anlamı olarak "pan" Yunanca her şey, "theos" ise Tanrı demektir. Panteizm genel olarak "Tanrı her şeydir veya her şey Tanrı'dır." görüşüne dayanır. Panteizmi sistemleştiren Baruch Spinoza, bu konuyu "cevher" meselesi olarak ele almıştır. Spinoza'ya göre cevher, kendi kendine var olan, var olmak için başka hiçbir şeye muhtaç olmayan şeydir. Spinoza'nın görüşlerine göre bir tane cevher vardır o da Tanrı ile eştir. Varlığın içinde olan cevher-Tanrı, tabiat ile özdeştir. Sonuç olarak cevher-Tanrı-tabiat aynı şeylerdir.

Tanzimat şairi Abdülhak Hamit Tarhan'ın Türk şiirine getirdiği yenileşme, tabiat şiirlerinde kendini farklı ve modern ele alışı ile göstermektedir. Yurtdışı sefaretlerinde görevdeyken gezdiği yerlerin tabiatı onun sanatını derinden etkilemiştir. Özellikle Bombay sefaretinde bulunduğu sırada Hamit, tabiatın güzelliğinden etkilenmiş ve bunu şiirlerine yansıtmıştır. Bu yüzden, tabiatı konu alan şiirlerinde panteizmin etkisi görülmektedir. Tabiata hayranlığı, Allah'a sığınışa dönüştüren Hamit, "Sahra" eserinde tabiatın güzelliklerini fark etmiş, "Bunlar Odur" eserinde ise tabiat hayranlığını Tanrı ile bütünleştirmiştir. Özelikle "Kürsî-i İstiğrâk", "Külbe-i İştiyak", "Hoş-Nişînân", "Bir Şairin Hezeyanı", "Bir Visâl-i Ba'idü'l İhtîmâl", "İbtidâ" gibi şiirlerinde sanat ile tabiat arasında geçiş yaparak felsefi düşüncelerini ortaya koymuştur.

Anahtar Sözcükler: Abdülhak Hamit Tarhan, Panteizm, tabiat, Spinoza.

PANTHEISME IN ABDÜLHAK HAMİT TARHAN'S POEM

ABSTRACT

The relationship between God and Universe, which is one of the most important issues of religion philosophy takes place in literature. A philosophical view, which says God is transcendant which means out of universe has created Theizme and Deisme; another philosophical view which says God is immanent which means the essence of universe has created Pantheisme. Pantheisme thinks that creator and created are inside of eachother and same; in other words God and Universe are same. As a word, " Pan " means Everything and "theos" means God in Greek. In general, Pantheisme means " God is everything or Everythin is God ". Baruch Spinoza who systematized Pantheisme, handled this issue as a " ore " matter. According to Spinoza, ore is a thing that exists by itself and it doesn't need anything to exist. Spinoza thinks that there is an ore and it equals to God. The ore-God which is in existence and nature are identical. As a result; Ore, Nature and God are all the same thing.

Tanzimat Poet, Abdülhak Hamit Tarhan brought innovation to Turkish Poetry. Different and modern styles in his nature poems show this innovation. Because of his embassy duty, he visited many places and the nature of these places effected his art deeply. Especially, when he was in Bombay, the beauty of nature affected him and he reflected this effect in his poems. So, we can see the effect of Pantheisme in his nature poems. Hamit who transforms the admiration of nature to take refuge in Allah, recognized the beauty of nature in his work of art " Sahra" and in his another work " Bunlar Odur", he unified admiration of nature and God. He exposed his philosophical thoughts by transition between nature and art in his works, such as "Kürsî-i İstiğrâk", "Külbe-i İştiyak", "Hoş-Nişînân", "Bir Şairin Hezeyanı", "Bir Visâl-i Ba'idü'l İhtîmâl", "İbtidâ".

Key Words: Abdülhak Hamit Tarhan, Pantheisme, Nature, Spinoza.

Giriş

İnsanoğlu, öteden beri "daha güzel, daha iyi, daha hoş ve daha ulvi" değerlerin peşinden koşmayı bir görev bilmiştir. Bunu da hayatı daha güzel bir forma dönüştürme faaliyeti olan edebi türlerle yapmayı denemiştir. Ancak unutulmamalıdır ki edebi eser, hayatın birebir yansıması değil, yeniden kurgulanmasıdır. Edebi eserin arkasında, bir yazarın ötesinde "sosyo-kültürel yapısıyla bir toplumun hayatı" vardır. Bu hayat, tabiat faktörüyle şekillenerek yeni bir mekân kavramını oluşturur. Bu yüzden her edebi eser, "yazarların tabiat, düzenlenmiş çevre ve eşya karşısındaki tavırlarını" da ortaya koyar (Tural, 1993: 3).

Tabiatın şiire yansıması, hem toplumsal kültürün tabiat algısının hem de şairin tabiat algısının bir sentezi şeklinde olur. Ancak içinde yaşadığı toplumun tabiat algısından farklı bir algıya sahip sanatkârlar da bulunmaktadır. Bu sanatkârlar da kendi toplumunun düşüncesinden izler taşır. Tanzimat'la birlikte edebiyatımıza giren "ithal tabiat anlayışı" bir çatışma ortamı yaratır. Eski edebiyatımızda "alegorik değerde mazmunlarla veya stilize(deforme) edilmiş şekilleriyle bulunan tabiat unsurları" Tanzimat'tan sonra değişerek gerçekçi bir özellik kazanır (Okay, 2005: 83).

Tabiat kavramı, zaman içinde insanın yaşadıkları ve bakış açısıyla birlikte değişikliklere uğrar. Tabiat, bazen Tanrı'nın kendisi, bazen onun yarattığı, bazen de sürekli bir akış olarak kabul edilmiştir (Uysal, 1993: 5). Ancak tabiatı, sadece ruhun içinde "gevşediği, uyuştuğu" bir iklim değil, onu içinde eriten bir farklı âlem olarak görmek gerekir. Böylece ruh bedenden kurtularak karıştığı tabiatın "eb'adını, azametini ve derinliğini" alarak Tanrılaşır (Siyavuşgil, 1993: 16).

Metafizik dönemde tabiat-üstü kuvvetler, yerini daha soyut kuvvetlere bırakır. Böylece âlemin düzenleyicisi olarak görülen "yüce varlık, insansı/antropomorfik bir şey değil; bir prensip, bir kuvvet" olarak kabul edilmeye başlanır. Dolayısıyla teolojik dönemde "bağımsız kutsallıklar oyununun" zirvesine ulaşan Tanrı, metafizik dönemde tabiat olarak karşımıza çıkar (Mermer, 2010: 161).

Tabiat; bir Tanrı, bir hekim, bir anne, bir sevgili gibi rollere büründürülerek yüzyıllarca çeşitli şekillerde edebi eserlerde yerini almaktadır. İnsanın tabiatla birlikteliği olduğu gibi tabiattan ayrılışı da edebi eserlere yansımıştır. Bu bağlamda birtakım "ruhi gerilimler"in bir sonucu olarak modern edebiyatta insanın tabiattan kopuşu ve bunun sonuçları önemli bir tema olarak işlenmeğe devam etmektedir (Uysal, 1993: 6).

Tabiat ilk insanların zihninde vahşi bir doğa olarak yer alırken zamanla değişerek romantik bir hal almıştır. Edebiyata da yansıyan, bu romantik tabiat olmuştur. Batı edebiyatında 19. yüzyılda William Wordswort, Thomsen, Coleridge gibi şairler tabiatı romantik bir dille anlatmışlardır. Tabiat şairi olarak bilinen İngiliz Romantik Çağ şairlerinden William Wordswort (1770-1850) tabiatı kendine bir din olarak seçmiş ve insan-tabiat ilişkileri hakkında dünya edebiyatının derin ve felsefi şiirlerini yazmıştır. Onun bazı şiirlerinde tabiat, Doğu mistiklerinin "vahdet-i vücut" anlayışına benzer bir şekilde, canlı ruhu olan bir varlık olarak karşımıza çıkar (Uysal, 1993:5). Batı edebiyatında tabiat görüşü, "plastik sanatlar"a ve resmin gelişmesine bağlıyken Doğu edebiyatında tabiat duygusunun yokluğu, "edebi metinlerde tasvir azlığı"na ve resim geleneğinin bulunmayışına bağlanmaktadır (Kaplan, 1999: 351).

Tabiat, insan zekâ ve muhayyilesinin ilk ilham kaynağı, ilk kudret membaı olarak görülmektedir. İlk bilgi kaynağı olan mitolojiye de kaynaklık ettiği bilinmektedir. Hatta mitolojide Tanrıların "harikulade maceraları, tabiat unsur ve hadiselerinin birer sembolü" olarak kullanılmıştır. Bu amaçla romantikler tabiata kalbin gözü olarak bakıp yegâne teselliyi onda bulurken realistler ve natüralistler, tabiatı "gözle görülen veya kanun ve muayyeniyet olarak kavranılan" bir unsur olarak görmüşlerdir (Siyavuşgil, 1993: 8). Dolayısıyla aşk, tabiat ve ütopya romantizmin önemli temaları olarak kabul edilir. Şair, hayatın çirkin gerçeklerinden kaçarak kendini yıldızların süslediği olağanüstü bir evrene, ışıklarla bezenmiş tabiata, ağaçlara, derelere ve doğal âleme bırakır. Hayalini kurduğu bu evrende, kavgasız, hoş bir hayat vardır.

Modern felsefede Tanrı bilgisi din felsefesinin çıkış noktası olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden filozoflar "Tanrıyı bilmek" kavramı üzerine yeni fikirler ortaya koymuşlardır. Spinoza'nın da çıkış noktasını oluşturan bu kavram, aynı zamanda bütün filozofların varmak istedikleri sonuçtur. Panteizmi doktrin haline getiren Spinoza, bütün var olanları Tanrı, belli ve değişmez bir düzene göre, kendi özünden türetmiştir, der. Böylece kökleri Tanrı'da olan bütün bu nesnelerin ideleri kendisinde olduğu için Tanrı kavramının kapsadığı bütün idelerin birbirine bağlantılarını kavramak kolaylaşır. Bu anlayış ile Spinoza, panteizmi formülleştirir. Bu formül, "gerçek" ile "ide" arasında uyum sağlar. Dolayısıyla ona göre Tanrı'nın kendisi gerçek ise Tanrı idesi de bütün bilgilerin kaynağıdır (Gökberk, 1967: 355). Yani Tanrı dünyadadır, dünya Tanrı'dadır. Bütün sıfatlara sahip tek bir töz vardır ve yaratılmış zannedilen her şeyin aslında yaratılmadığı, tözün tarzları veya var olma halleri olduğu iddia edilmektedir (Deleuze, 2006: 94). Spinoza Tanrı'nın niteliklerini tasavvuftaki Vahdet-i Vücut anlayışına benzer şekilde açıklar. Ona göre Tanrı tektir, bizzat kendi tabiatının zorunluluğu ile mutlak olarak vardır. Her şey Tanrı'dadır ve ona bağlıdır. Bu yüzden onsuz hiçbir şeyin var olacağı düşünülemez. Daha önce de değinildiği gibi Spinoza bu düşüncesini "cevher" kavramı ile açıklamaktadır. Ona göre cevher, kendi kendisinde var olan, kendi kendisiyle kavranan, yani kavramı başka bir şeye bağlı olmayandır. Dolayısıyla, tek bir cevher vardır, o da Tanrı'dır (Spinoza, 2009: 31).

Spinoza cevher ve sıfatları arasındaki münasebetleri geometrideki şekiller ile bu şekillerin özellikleri arasındaki münasebetler gibi analitik bir çözümlemeye tabi tutarak açıklamaya çalışır (Erdem, 1990: 21). Nasıl ki geometrici, bütün geometrik şekilleri, bunların aralarındaki bağlılıkları ve kanunları mekândan hareketle türetirse, Spinoza da her türlü bilgiyi Tanrı görüntüsünden türetmektedir. Geometrinin şekilleri için mekân ne ise, nesneler için de Tanrı odur. Ona göre bütün nesneler, Tanrısal cevherin çeşitli şekiller almasından başka bir şey değildir. Nasıl ki mekân olmadan geometrik şekiller bir hiçse, nesneler de Tanrısız bir hiçtir. Tanrı kendi kendisinin nedeni olduğu gibi var olanların da nedenidir. O, aşkın bir neden değil; içkin bir nedendir. Yani nesnelerin dışında değil; içindedir (Gökberk, 1967: 356-358). Ancak Spinoza'nın Tanrı'yı âleme yalnızca içkin kabul ettiğini iddia edenler olduğu gibi, Tanrı'yı âleme hem içkin hem de aşkın kabul ettiğini savunanlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla onun bu konuya ilişkin düşünceleri bir birinden farklılık arz eden tartışmalar şekilde sürüp gitmektedir (Arıcan, 2006: 127). Tanrının âleme hem içkin hem aşkın olduğu düşüncesi bizi pan-enteizme götürmektedir. Buna göre "Her şey Tanrı'dadır." Tanrı ile âlem özdeş değil, Tanrı âlemin nedeni yani yaratıcısıdır (Spinoza, 1961: 45). Bu görüş İslamiyet'teki vahdet-i vücut kavramına yakındır. Spinoza'nın görüşlerini her iki şekilde de yorumlayanlar vardır. Ancak panteizmdeki tabiatın Tanrı'nın bir parçası olduğu fikri, vahdet-i vücut anlayışında kâinat, Tanrı'nın tecelli ettiği ayna olarak görülür.

Türk edebiyatında Divan şairi, tabiata bir mutasavvıfın gözüyle bakar. Ona göre "her varlık, kül olan vücud-i mutlakın bir cüzü; her manzara, hüsn-i mutlakın bir tecellisi"dir. Bu yüzden Divan şairi, tabiatı bir "ayna" görmüş ve onda kendini bulmuştur. Bu anlayış da İslam felsefesinin ve tasavvufunun "mistik ve pantesit" tabiat fikrinin temelini oluşturmuştur. Böylece Tabiat, Divan şiirinin "istinad ettiği bir arsa" olarak yer almıştır. Divan şiirinin aksine Halk şiirinde tabiatın tasavvufi özelliğiyle değil, daha gerçekçi ve somut yönüyle ön plana çıktığı görülür. Halk şairi ise dünyaya tekke penceresinden bakmamış, sazıyla diyar diyar dolaşarak farklı bir tabiat anlayışını yakalayabilmiştir. Yani Divan şairi, kendi iç âlemini tabiatla yansıtırken Halk şairi, kendi iç âlemini tabiata sindirerek "insan-tabiat" ilişkisini ortaya koymuştur (Siyavuşgil, 1993: 20).

Tanzimat döneminin önemli şairlerinden olan Hamit, Türk şirine hem şekil hem de tema bakımından getirdiği yeniliklerle kendisinden sıkça bahsettirmiştir. Onun eserleri ile hayat hikâyesi arasında sıkı bir bağ olduğunu söylemek mümkündür. Yani onun hayatı, eserlerini beslemiştir. Eşinin ölmesi, onda "isyan" ve "teslimiyet" arasında gidiş gelişlere sebep olurken gezip gördüğü yerlerdeki tabiat güzellikleri de Tanrı'nın isim ve sıfatlarının birer tecellisi olarak şiirlerine konu olur. Ayrıca çocukluk günlerini İstanbul'un Bebek, Çamlıca, İncirköy ve Tokat Köyü gibi tabiatla iç içe yerlerinde geçirmesi de onun tabiata olan ilgisini arttırdığını söylemek mümkündür. Ağabeyi Rize'ye atanınca oraya gitmek zorunda kalan Hamit, Karadeniz'in coşkun dalgalarıyla karşılaşır. Daha sonra görevli olarak gittiği Hindistan'da da tabiatın güzelliği karşısında "coşunculuk" dönemine girer. Zira Hindistan'ın "zengin tabiatı onu "büyülemiş"tir (Enginün, 2006: 499).

Sahra'dan sonra tabiat, Hamit'in şiirinin başlıca konularından biri olur. Hindistan seyahati, onun tabiat görüşünü "daha zengin ve olgun bir hale" dönüşmesini sağlar (Kaplan, 1999: 330). Bu seyahat, Hamit'in tabiata bakışını değiştirerek ondaki panteist temayülünün gelişmesine vesile olur. Gerek şiirlerinde gerekse de mektuplarında belirttiği "deniz, dağ, aydınlık (güneş, ay), ağaç ve kuş" kavramları onda "ulvilik ve sonsuzluk" fikirlerinin oluşmasına sebep olur. Denizin sonsuzluğu, onu "maddi âlemden manevi âleme" geçirmenin yanı sıra onda "dini-ilahi bir tesir" de uyandırır (Kaplan, 1999: 332).

1. Hamit'in Tabiat Anlayışı

Hamit'in ölüm temasından sonra ele aldığı ikinci büyük tema, bir problem olarak kendisini gösteren tabiattır. Tabiatın ilk defa onunla en geniş şekliyle şiirimize girdiğini söylemek mümkündür (Törenek, 2002: 145). Hindistan'da iken kaleme aldığı "Külbe-i İştiyak" ve "Kürsi-i İstiğrak" şiirlerinde büyük tabiatın "egzotik peyzajları" görülür. Bu şiirlerde Hamit'in geniş ve manzaralı tabiat karşısındaki izlenimlerini ve felsefi düşüncelerini ifade eden panteizm dikkati çeker. Bu şiirlerini "Bir Şairin Hezeyanı", "Hoş-Nişînân", "Bir Visâl-i Ba'idü'l İhtîmâl", "İbtidâ" gibi şiirleri takip eder.

Hamit, yapılan tercümelerle yeni bir Batılı tabiat anlayışını, Türk şiirine getirenlerden biridir. J. J. Rousseau, Lamartine, Victor Hugo, Chateaubriand gibi romantiklerin de etkisiyle tabiatla ilgili şiirler kaleme alır. Tabiatı şiirinin esin kaynağı olarak gören Hamit'in tabiat anlayışı, romantiklerin etkisiyle "ilahi olanı önceleyen" bir anlayışa dönüşür (Kantarcıoğlu, 2009: 97). Ayrıca eşinin rahatsızlığı dolayısıyla tabiatın kendisinde uyandırdığı mutluluk duygusunu yaşayamamanın ıstırabını insanlara açmaktansa tabiatla dertleşmeyi tercih eder. Böylece Hamit, romantizmin tabiata sığınan, toplumdan uzak, kendi içine kapanmış bireyi temsil eder. Daha önce de değindiğimiz gibi Divan edebiyatında tabiat, tasavvufi düşüncelerin yanı sıra daha güzel mazmun yapmanın bir aracı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bu edebiyatta tabiatın bir felsefesi yoktur, onu kullanmaktaki amaç, tabiat vesilesiyle "mazmunperdazlık" yapmaktır (Kaplan, 1999: 314). Bu yüzden tabiat, genellikle sevgilinin güzelliğini benzetme amacıyla kullanılmıştır. Divan şairleri tabiatı bir bütün olarak görüp doğrudan tabiata yönelmemiş, tabiat ile sevgili veya insan ile tabiat arasında ilişki kurarak onu şiirlerine yansıtmıştır. Ancak Hamit, tabiata farklı yaklaşarak ona felsefî bir boyut kazandırmıştır. *Sahra*'dan önce Paris'te bulunduğu esnada tabiatın güzelliklerini duyan ve onu şiirlerine yansıtan Hamit, *Sahra* eseriyle tabiat hakkında külli bir görüş ortaya koyarak "tabiatı felsefi bir düşünce konusu" yapar. Onu, "derin duyguların doğduğu ve inkişaf ettiği bir muhit" yaparak geniş ufuklu manzaralar resmeder (Kaplan, 1999: 314). Bu eserle şair, yeni bir tabiat görüşüne yükselir. Tabiat, bir dekor değil, derin manası olan "felsefî ve hissî bir varlık" halini alır. Zira Hamit'e göre şair, varlığın sırlarını keşfeden, görünüşlerinin arkasında cevheri bulabilen kişidir. Tabiattaki güzelliklerden hareketle Tanrı'ya gitmenin yollarını arar. Ona göre, görünen görünmeyenin, fizik metafiziğin, tabiat Tanrı'nın insana cepheleridir. Dolayısıyla Hamit'in şiirinde "tabiat ile şiir ve şair arasında bulduğu yakın münasebet de" aynı anlayışa dayanmaktadır. Daima tabiatla şiiri birleştiren Hamit, "tabiatı bir şiir telakki etmiş"tir. Tabiatın onun "sanat telakkisi" üzerinde derin tesiri olmuştur. Ona göre sanatkârın vazifesi, "tabiatı taklit" etmek olmalıdır (Kaplan, 1999: 347-348).

Tabiatı şahsi olarak yorumlayan, onun üzerinde düşünemeyen Divan şairinin aksine Hamit, tabiat hakkında "ilk geniş, bütünlüklü bakış açısını" şiirimize kazandırır. Büyük tabiat denilen dış âlem ile onun küçük örneği olan insanı bir arada düşünmeyi sağlayarak yeni bir alan oluşturur. Böylece Hamit, panteist bir düşünceyle tabiata dini ve felsefi bir bakış açısıyla bakar. Hindistan seyahati, Fatma Hanım'ın ölümü ve İngiltere'de uzun süre kalışı, onun tabiat görüşünü şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Hatta Fatma Hanım'ın ölümü "onun pantheiste duyuşların"ın ortaya çıkmasında çok etkili olduğu bilinmektedir (Okay, 1971: 5). Bütün güzelliklerin kaynağını tabiat olarak gören Hamit'e göre "tabiat en güzel şiir, Tanrı da en büyük şair"dir. Tabiat, şaire en güzel şiirleri

ilham eder. Şiirindeki güzelliklerin sebebini tabiattaki güzelliklere bağlayan Hamit, kusurları ise kendisinde bulur (Gülendam, 2011: 65).

Tabiat, insanı doğrudan Tanrı'ya götürür. Tabiatın temaşasıyla insan, araya başka vasıta koymadan kendi başına ibadet edebilir. Hamit, ilk defa *Sahra*'da pantesit anlayışını ortaya koyar. Hocası Tahsin Efendi'nin natüralist fikirlerinden etkilenen Hamit, Tanrı'nın tecellisini tabiatta görür. Bu görüşe göre, tabiatı temaşa etmek de ibadet sayılır (Enginün, 2006: 551).

Hamit'in ilk şiirlerinde tabiat, "şehir hayatının insanı ruh hastası yapan yapısından kurtuluş için çareyi kırlara açılmakta" kullanılan bir mekân olarak yer alırken *Sahra*'da, "kır hayatının adeta bir apolojisi" olarak kullanılmaya başlanır. Bombay'daki görevi sırasında büyük tabiatla karşılaşan Hamit, ona "mistik/panteist bir hüviyet vermeye" başlar. Böylece tabiat, somut bir varlıktan "metafizik bir değer"e bürünür (Okay, 2005: 84-85). Böylece onun şiirinde tabiat, somuttan soyuta doğru bir değişime girerek felsefî bir olgu haline dönüşür. Onun tabiata bakışı yer yer metafizik anlamda tabiatı yeniden anlamlandırmaya doğru evrilir. Bedevinin gözünden doğaya bakarken Hamit'in "basit gerçekliği sürekli aşkınlaştırma eğiliminde" olduğu; ancak bir sure sonra "gökyüzü ve ötesindeki kâinata" yöneldiği görülür. Böylece "muhayyilesinde gökyüzünün ötesine geçme, onu aşkınlaştırma" eğilimine girer (Öztürk, 2010: 144). Hatta Hamit'in farklı şekillerde dile getirdiği Tanrı; "bazen tabiat, bazen vicdan ve bazen de kahreden bir güç" olarak karşımıza çıkar (Mermer, 2010: 249).

Bu değerlendirmeler ışığında Hamit'in Tanrı-tabiat idrakini üç merhaleye ayırmak mümkündür. Birinci merhalede tabiat, "maddi varlığını kaybederek manevi bir mekân" haline gelir. İkinci merhalede tabiattan ve yaratılan eserlerden hareketle şair, Tanrı'yı görmeye başlar ve idrak sahibi bir insan için yıldızların ve semanın yeterli delil olduğunu söyler. Üçüncü merhalede ise panteist bir anlayışla tabiatın "Tanrı" olduğu iddiasında bulunur (Okay, 1971: 4-5).

2. Hamit'in Şiirlerinde Panteizm

İlk şiirlerini yayımladığı *Belde*'de şair, yaşadığı aşkları tabiatla birlikte anlamlandırmaya çalışmış ve aşktan yola çıkarak tabiata yönelmiştir. Tabiattaki unsurlarla sevgilinin fiziksel özellikleri arasında benzerlikler kurarak şiirini oluşturmuştur. Tabiatın sevgiliyi tamamlayan bir unsur olarak kullanıldığı "Vil Davri" şiirde aşk, soyut olmaktan çıkıp tabiatla somutlaşmıştır. Paris'te bir kasaba olan Vil Davri'nin tabiatla ilgili unsurlarının şairin coşkun ruh haliyle bütünleşerek şiirde kullanıldığı görülür:

"Gölde hayranım hele envârına
Gözlerim de yansa layık nârına
Eylemiş hak arz için didârına
Anı mir'atı semâdan intihâb
Aksine bak fecri seyret âbda
Handeler kıl subhu gör mehtâbda" (Tarhan, 2013: 61).

Hamit, Paris'te bulunduğu sırada empresyonistlerin etkisiyle tabiatı duyguyla birleştirerek şiirine yansıtır. Yoğun duygu atmosferi içinde tabiat unsurlarını kullanan şair, "Robenson" şiirinde tabiatın kendisinde bıraktığı izlenimleri aktarır:

"Ne hoş eşcâr içinde bak şu kamer
Ay değil sanki bir küçük ahter;
Muttasıl öyle gâib u hazır.
Bazı da oynadıkça yapraklar,
Kirm-i ahter kadar ufak görünür;
Başucunda uçar uzak görünür;
Müteaddid olur hilâle döner.
Hızlı bir rüzgâr esince söner;
Sonra bedr olduğu olur zahir!
Bir güzeldir cemâlini saklar,
İnanılmaz anın kıpırtısına." (Tarhan, 2013: 93).

Hamit'in panteist düşünceyi, hocası Tahsin Efendi'den aldığı bilinmektedir. Kendisine göre bir düşünce dünyası olan Hoca Tahsin Efendi, Hamit'e felsefe dünyasının kapılarını açar. Allah'ın yeryüzündeki ve tabiattaki varlıklarda tecelli ettiği fikri, eski edebiyatımızın ana konularından biridir. Aynı zamanda "tabiat karşısındaki derin hayranlık duygusu", Batı romantiklerinde de görülmektedir. Hamit'in Tanrı-tabiat anlayışı, bu iki farklı anlayışın etkisinde gelişir. Bir tarafta eski edebiyatımızın ve İslam mistisizminin etkisinde kalırken diğer tarafta Tanzimat'la birlikte edebiyatımıza giren romantik anlayışı benimser. *Sahra*'da kır ve şehir hayatını mukayese ederek medeniyete karşı tabiatı müdafaa eder ve onu "bir mabet" olarak görür (Okay, 1971: 2-3).

Şiir anlayışı her zaman yenilik ve değişikliklere sahne olan Hamit'in Rize ve Poti ile başlayan büyük tabiatı keşfi, yine o coğrafyaya pek benzeyen Hindistan'da hayranlık ve hayret seviyesine yükselir (Kolcu, 2011: 244). Türk edebiyatında pastoral şiirin ilk örneklerinden biri olarak kabul edilen "Hoş-Nişînân"da tabiat hayatıyla şehir hayatının mukayesesi yapılır. Kır hayatını yüceltmesi, onun J. J. Rousseau'dan oldukça etkilendiğini gösterir. Şiirde kentli ile köylünün din algılayışı da mukayese edilir. Tabiat, insanın Tanrı'yı yarattıklarının seyriyle

(temaşa) idraki, aracısız ibadet olarak takdim edilir (Parlatır, 2006: 445). Rousseau'nun "Medeniyet insanı mutsuz eder, insan mutluluğu tabiatta yaşayarak elde eder." görüşü, şiirinde hâkim olan Hamit'e göre en doğru din, bedevinin dinidir. Zira Tanrının tecellisini, köylü ibadet ederken etrafında görür. Bu dinde ibadetin esası: "Hey'et-i kâinata bakmaktır." (Kaplan, 1999a: 323).

"Hoş-Nişînân" şiirinde Hamit, bedevinin din telakkisi üzerinden "dikkate değer bir teoloji" kurar. Şiirde şehirli insanlar ile köylü insanlar, tabiatla olan ilişkileri bakımından karşılaştırılır. Kırda yaşayanlarda Tanrı fikri, "tabiatın müşahedesinden" doğar (Kaplan, 1999a: 324). Daha sonraki eserlerinde şair tabiatı panteizmle birlikte ele alır. Hamit, bütün güzelliklerin kaynağı olarak gördüğü tabiatı, şiirle birleştirip onu bir şiir gibi telakki etmiştir. "Ne şairdir ki Kudret, şi'r söyler döktüğü âsâr" mısraında ifade ettiği üzere tabiat en güzel şiir; Allah da en büyük şairdir (Gülendam, 2011: 65).

Hamit, "Hoş-Nişînân" şiirine tabiat hayatıyla şehir hayatını karşılaştırarak başlar. Şiirini zıtlıklar üzerine kuran şair, kentli-köylü, kent-kır, doğallık-yapaylık gibi temalara yer verir. J.J. Rousseau'nun etkisiyle "medeniyetin kötülüğüne karşı tabiatın iyiliği" ve "cemiyet, insanı bozar, tabiat korur" fikrini işler (Kolcu, 2011: 235). Tabiat ile iç içe olan insanların yaşayışından bahseden şair, 4. nağmede bu kişilerin tabiat-din ilişkisine değinir. Kır hayatının sakinleri, tabiatın güzelliklerine hayran bir şekilde haliklerine ibadet ederler. Gök kubbeye bakarak ışıklı yıldızlara ve güneşe karşı ibadet etmektedirler. Ağaçları mescitte namaza durmuş cemaat olarak gören şair, bu kişilerin rüzgârla vecde geldiklerini ve "Hazret-i fıtrate" yani tabiata secde ettiklerini belirtir. İbadet eden kişinin âlemde ve tabiatta Allah'ın hay ve mücit isimlerini görerek ibadet ettiği şöyle belirtilir:

"Hayy-i mevcûd u vâcid ü mûcid
Görünür, kim âbid-i sâcid
Olduğu âlem-i müheyyicde,
Bakıp etrafına taabbüd eder;
Tâ'ati muttasıl teceddüd eder." (Tarhan, 2013: 22).

Şiirin 5. nağmesinde tabiata yakınlığın aynı zamanda yaratıcıya yakınlık olduğu ifade edilir. Panteist bir yaklaşımla tabiata yönelen şair, tabiatı aynı zamanda kendi kendini var eden ilahi bir güç olarak algılar. Böylece tabiata ibadet etmek de zaruridir. Ayrıca bedevînin tabiatla iç içe yaşam tarzı ibadetle eşdeğer olarak görülür. Dolayısıyla bedevînin gündelik işleri tabiata yönelik olduğu için de bunlar ibadet hükmüne geçmektedir:

"Bedevînin ibâdeti hâktır;
O da bil-farz olunsa bir tahkik,
Hey'et-i kâinâta bakmaktır,
Zen-i hem-râzını edip terfik.
Olduğu içün tabiata makrûn,
Bu ibâdet gelir ukûle sahih,
Olunur hem de hepsine tercih." (Tarhan, 2013: 22).

Şiirde geçen "Hey'et-i kâinata bakmak" ifadesini ibadetin kendisi olarak gören şair, insanın "hazret-i fıtrata secde" ettiğini savunur. Tanrı'yı delilsiz olarak bulan bedevilerin ibadetini makbul gören şair, burada Tanrı'nın varlığını panteist bir anlayışla tabiatta bulur. Bedevinin Tanrı'yı bulması için mabede, imama, cemaate ve kitaba ihtiyacı yoktur. Zira Hamit, Tanrı ile kul arasına bir ruhban sınıfının girmesinden yana değildir. Şehirde din, merasimlere boğulmuşken tabiatla içi içe yaşayanlarda "Taa't-ı Hak derûna aiddir/ Ma'bed ü iktida zevaiddir" diyerek dinde şekilciliğe karşı çıkar (Tarhan, 2013: 23).

Şiirin 7. nağmesinde şair, kırdaki bahar sabahının ve gecesinin güzelliğine değindikten sonra bu güzellikleri Allah'ın Kudret isminin bir yansıması olarak görür. Baharın gelişini "Sanki icrâ-yı sûr eder Kudret" diyerek kıyamet gününe benzetir. Yine 17. nağmede "Çünkü Kudret verir ana ziynet" diyerek tabiattaki ve insanlardaki güzelliğin sebebini Tanrı'nın Kudret ismine bağlar (Tarhan, 2013: 27). Aynı nağmede şair, üzerinde ziynet bulunmayan genç kızı tasvir eder. Tanrı, onu güzel yarattığı için onun süse ihtiyacı yoktur. Rüzgâr onun saçını tarar, "nesim-i sabah" onu uyandırır.

Yukarıda bahsi geçen panteist fikirler, "nazari" olmaktan ileri gidemez. Hindistan seyahati, panteizm anlayışı bakımından Hamit'e çok şey kazandırır. Orda büyük tabiatla karşılaşan şair, "sonsuzluk duygusu ile bir çeşit pantheisme" varır. Daha Hindistan yolundayken Hint Okyanusu'nun uçsuz bucaksız azameti ile karşılaşınca "ilahi cemal" karşısında sonsuzluk duygusuna kapılır (Okay, 1971: 4).

Hamit, Hindistan'dayken kaleme aldığı "Bir Visâl-i Ba'idü'l İhtîmâl" şiirinde de semavî bir mevkie oturup bütün "mükevvenatı havî" mahlûkatı izlemektedir. Her yer nurdan parlak, her yer "şebîh-i lâ-mekân"dır. Cenneti andıran bu mekânda "cânân ile cân" bir aradadır. Burada var olan ve var eden bir paydada buluşurlar. Şiirin devamında semanın her nurdan parlak olduğunu belirterek mekânı fiziksel özelliğinden arındırır ve Allah'ın her yerde olduğunu söyler. Bu bakımdan Tanrı, panteist bir bakış açısıyla hem tabiatın efendisi hem de bizzat kendisidir:

"Bir âlem-i nûr içindeyim ben
Allah bedîd her cihetten
Eflâke garib hâlet olmuş
Mahşer mahşer melekle dolmuş" (Tarhan, 2013: 241).

Olanlar karşısında hayretini gizleyemeyen şair "Yârab bu ne manzara ne hey'et" diyerek Tanrı'nın tabiatta tecelli eden "mestur" isim ve sıfatlarını sıralamaya başlar:

"Bir hüsn-i azîm edip tecessüm
Kılmış semevâtı pür-tebessüm
İnmiş ruh-ı gaybe perde-i nûr
Bir sır ki bedahetiyle mestur" (Tarhan, 2013: 242).

"İbtidâ" şiirinde de kâinattaki varlıkların "Allah'ı hatırlatmalarında veya bizzat Allah olmalarında İslam mistisizminin" etkili olduğu görülmektedir (Okay, 1971: 5). Şair, Allah'a hitap eder ve onun her şeyde var olduğunu, kâinattaki her şeyin aslının o olduğunu söyleyerek Tanrı-tabiat ilişkisine dikkati çeker:

"Yâ İlahî, gök de sensin, yer de sen;
Zât da sensin, hemân diğer de sen.
Kâinatın hepsi mahzâ senliğin;
Aslı sensin, biz de zâhir benliğin.
Yâr da ağyâr da sen, ben de sen." (Tarhan, 2013: 413).

"Külbe-i İştiyak" şiirinde Hamit, geniş ufuklu bir manzara karşısında duyduğu çeşitli intibaları ve felsefi düşünceleri anlatır. Eski edebiyatın statik ve donuk tabiat manzaralarına karşın "bir gözlem gücünün ürünü olan yeni tabiat anlayışı", empresyonist bir bakışla edebiyatımıza renklilik getirir. Şiirde tabiat karşısında duyulan "büyük heyecan ve hayranlık" dile getirilir. Şair, büyük tabiat tablosu karşısında Tanrı'nın fırçasından çıkmış harikulade güzel pastoral bir tabloya hayranlık beslemektedir. Bu hayranlık, panteist bir anlayışla onu Tanrı'ya ulaşılmaktadır (Kolcu, 2011: 244).

Hamit, tabiat manzarası karşısında duyduğu "intibaları ve felsefî düşünceleri" anlatırken onu "aklın aczi içinde" görürüz (Okay, 1971: 6). Akıl ve fikri kararsız eyleyen "Kudret'in icazatı" gözlerinin önünden geçer. Böylece tabiattaki güzelliklerin kaynağını Tanrı'ya bağlar. Şiirin hemen başında varlık karşısındaki derin hayretini şöyle itiraf eder:

"Ne âlemdir bu âlem akl u fikri bî-karar eyler,
Hep i'câzât-ı Kudret pîş-i çeşmimden güzar eyler," (Tarhan, 2013: 601).

Gözlerinin önünden kudretin icazatı geçer, aklı ve fikri karıştırır. Bu şiirde aydınlık unsurlar büyük yer tutar. "Serâser nurlardır, renklerle istitâr eyler./ Semâvî handelerdir, gökyüzünden Hak nisâr eyler;" (Tarhan, 2013: 601) mısralarında gökyüzünde parlayan ışıkları, Tanrı'nın yeryüzüne serptiği "hande"ler olarak görür (Kaplan, 1999b: 337). Bu şiir, Türk şiirinde tabiata bir temaşa zevki ile bakmanın başlangıcı olur. Şair, "işitme ve görme duyuları" vasıtasıyla seyrettiği tabiat manzarasına yoğunlaşarak bazı düşüncelere varır. Gördüklerinden hareketle göremediklerini düşünür. Böylece fizikten metafiziğe geçer. Onun hareket noktası ve gayesi Tanrı olur (Kaplan, 1994: 78).

Dördüncü bentte şair, panteizmi çağrıştıran bir anlayışla her varlığın Tanrı'yı işaret ettiğini söyler. İnsan aklını kararsız edecek kadar güzel olan bu tabiatta görünen bütün canlı ve cansız varlıklar, "Tanrı'nın kudretinin birer nişanesi"dir (Kolcu, 2011: 245). Burada materyalist bir anlayıştan ziyade bir yaratılıştan söz edilir. Şair burada, Tanrı-tabiat fikrinden ziyade, vahdet-i vücut anlayışına yakın durmaktadır. Bu şiirde Hamit ışıklardan çok etkilenir. Tabiatın bütün ışıkları -güneş ışığı, ay ışığı, yıldız ışığı, şimşeklerin parıltısı- Tanrı'nın gökyüzünden yeryüzüne yansımalarıdır. Şiirde her şey Tanrı'ya uzanır, tabiat sadece maddi bir varlık değildir. İlahi güzellik, aşk ve kutsallık duygusu bütün varlığı sarmaktadır (Kaplan, 1994: 78). Bütün tabiat şiirlerinde Hamit, tabiatın sathında kalmaz, onun arkasında olanı arar ve bulur. Hamit'e göre şair, varlığın sırlarını keşfeden insandır (Kaplan, 1999b: 346). Tanrı, sanatı yeryüzüne tecelli etmiş bir şairdir. Ağaçlardan çıkan efkârı seyreden şair, onların sonsuzluğu gösterdiğini belirtirken dalgaların da Kudret'in sığındığı perdeyi öptüğünü söyler:

"İşâret kılmada eşcâr semt-i lâ-tenâhiyi
Öper emvâc kalkıp perde-i kudret- penâhîyi
Eder kevkeblere îsâl tâirler ilâhiyi." (Tarhan, 2013: 602).

Şiirin altıncı bendinde Tanrı'nın yarattığı tabiat ile yine onun yarattığı insanın bütünleşerek "yaradılış şarkısını" söylediğinden bahsedilir. Tanrı yaptığı eserlerle adeta şiir söylemektedir:

"Sezâdır maşrıkı addetse âdem matla-ı eş'âr,
Ne şâirdir ki Kudret, ş'ir söyler, döktüğü âsar." (Tarhan, 2013: 602).

Hamit, şiirin yedinci bendinde bütün kâinatı bir değirmene benzetir ve onun Tanrı aşkıyla döndüğünü "Eder tıfl-ı muhabbet âsyâb-ı âlemi tedvir" diyerek ifade eder. Her bölümün sonunda tekrarlanan "Çemendir, bahrdır, kühsârdır, subh-ı rebiîdir/ Bu yerlerde doğan bir şair olmak pek tabiîdir" beyti ile şair, tabiat unsurlarını bir araya toplar ve tabiatın kendisinde uyandırdığı hisleri aktarmaya çalışır.

Şiirin bütününde "fiziki âlem ile metafizik düşüncenin" birleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Manzumenin sonunda bütün bu mülkün sahibi olarak "yeşil gözlü peri"nin ortaya çıkması, Batı edebiyatından gelme bir mitolojiyi çağrıştırmaktadır. Bu motif, şiirin geneline hâkim olan Tanrı-tabiat anlayışının bir tezahürü olarak algılanmalıdır (Kolcu, 2011: 246).

Bir mistik şiir örneği olan "Kürsi-i İstiğrak" şiirinin konusu da tabiattır. Hamit'in Hindistan'ın muhteşem manzarasından etkilenerek Batılı tabiat görüşünü şiirimize taşıdığı görülür. Şiirin genelinde "tabiat karşısında

derin bir hayranlık duygusu ve tabiatın Tanrı'yı hatırlatması" söz konusudur (Okay, 1971: 6). Şiirde deniz kenarında oturup âlemi seyreden "hayalet gibi bir adamın" dikkatiyle tasvirler yapılır. Bu adam, beyazlar giyinmiştir; ama duruşu bir matem arz etmektedir. Tezatlıklar barındıran bu adama bütün varlık, bulutlar, dalgalar, yıldızlar "mahrem" olarak görünürken tabiat, ağaçlar, nehirler, kuşlar ve çiçekler daima "hürrem"dir. Etrafında tenha yerler vardır; ancak buralar "hâlî" değil; aksine şairin "hayalâtı ile meskûn" olup derin manalar taşımaktadır. Şair bu manzara karşısında kendini aciz bırakan bir varlığın çevrelediğini hisseder (Tarhan, 2013: 571).

Şiirin ilk bendinde Hamit, hayranlıkla seyrettiği tabiata kendisini çok yakın hissederek onun "mahrem" olduğunu ifade eder. Öteden beri tabiata ilgisi olan şairin Hindistan seyahati, bu duygunun coşmasına, onunla aynileşmesine ve panteist düşüncenin oluşmasına sebep olur. Yüksek bir yerde, geniş ufuklu bir manzara karşısında "vecd ve cezbe" halinde tefekküre dalan şair, "bu manzaranın/tabiatın kendisinde bıraktığı izlenimleri ve kafasında uyandırdığı felsefi düşünceleri" dile getirmektedir (Gülendam, 2011: 66). Hamit, tabiatı seyretmekle kalmaz, "dinler ve tabiatla bütünleşerek dış dünyadaki kemali keşfe" çalışır (Bingöl, 2013: 345). Şair deniz kıyısında yüksekçe manzaraya hâkim bir yerde oturur ve içi karanlık; fakat beyazlar içinde hayalet gibi otırarak tefekkür eder. Her bendin sonunda tekrarlanan "Bulutlar, dalgalar, yıldızlar etrafımda hep mahrem/ Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler daima hurrem" beytinden anlaşıldığı üzere dış dünyadaki varlıkların neşesi karşısında şairin mutsuzluğu hemen fark edilmektedir. Kendi ruh halini tabiatta keşfeden şair; tabiatla bütünleşerek iç içe geçer. Böylece tabiattaki varlıklar, şairi ruhsal olarak tamamlamaktadır (Bingöl, 2013: 350). Hamit'in tabiata sığınıp onun karşısında tefekküre dalmasında yaşadıklarının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Vatan hasreti, karısı Fatma Hanım'ın vefatı ve sonrasında Tanrı sorgulamaları, Hamit'in şiirinde neşeli bir tabiat karşısında düşünceli ve yaslı bir kişilik oluşturur. Tabiatın bir parçası olan deniz, şairde sonsuzluğa ve âlemler ötesine ait fikir ve izlenimler uyandıran önemli unsur olur. Denizin sonsuzluğu onu maddi âlemden koparıp manevi âlemlere götürür (Gülendam, 2011: 67). Onu yaradana yaklaştırır. Recaizade'ye yazdığı mektubunda da denizi ne çok sevdiğini ve denizin Allah'ı hatırlattığını söyler. Hamit'in tabiata sığınarak tefekküre dalmasında, yaşadığı bazı olaylardan duyduğu "acı ve ıstırap" ile bazı felsefî endişelerin olduğunu "Bilsen ne kadar elim bir ızdırap içindeyim." ifadesinden anlaşılmaktadır (Kaplan, 1999b: 343).

"Bu tenha yerleri gördün mü sen zannetme halidir!
Hâyâlâtımla meskûndur, bu yerler pür mealidir,
Muhat-ı aczdir, hem la-tenahi birle malidir;" (Tarhan, 2013: 571).

Yukarıdaki dizelerde şair, boş gibi görünen bu yerlerin aslında kendi hayalleriyle dolu olduğunu söyleyerek görünen âlemden görünmeyen âleme geçer. İnsana kendisini aciz bıraktıran sonsuz bir varlığın her yeri ve kendisini çevirdiğini hissettirir. Bir anlamda "fenafi't tabiat" olduğunu belirtir. Şairin etrafında tenha yerler olsa da bunlar boş değildir. Zira şair, "fizikten metafiziğe, görünenden görünmeyene" geçmiştir (Gülendam, 2011: 69).

Tabiattaki değişik sesleri dikkatle dinleyen Hamit, tabiatı şiirin bütününde olduğu gibi maddi bir unsur olmaktan çıkıp "derin fikirler ve anlamlar ifade eden metafizik bir âlem" haline büründürür. Şair tabiattaki varlıkların dış görünüşünden ziyade işin "felsefi ve metafizik" boyutuyla ilgilenmektedir (Gülendam, 2011: 70). Tabiattan aldığı çeşitli intibaları kafasındaki "felsefi fikirler" için bir vasıta olarak kullanır. Dış âlemdeki unsurlar, ruh halleri ve felsefi düşünceler, şiir boyunca içi içe akar gider.

"Düşün ol zatı kim emriyle zatından iyan olmuş
Vücûd-ı sermedîsinden zemîn ü âsümân olmuş
Düşün deryayı, her bir katre mevc-i bi-keran olmuş,
Hafaya-yı ilahidir ki yek-dil, yek-zeban olmuş." (Tarhan, 2013: 572).

Bu dizelerde büyük ve harikulade manzara, ona "Allah'ı ve varlığın sırlı ahengini" düşündürür. Yeryüzünün ve gökyüzünün "ebedî varlığın vücuduyla birleştiğini" görür ve tabiata olan hayranlığı daha da artar. Tabiatta her şey bir ahenk içindedir. Tabiatın sonsuz güzelliği ve ihtişamı, şairi "ilahi kudret" karşısında hayran bırakır. Şiirdeki bu duygular, tabiattaki güzelliklerin ebedi varlığın vücuduyla birleştiğini, her şeyin ondan bir parça olduğunu, dolayısıyla Hindistan'daki panteist anlayışı düşündürür. Şiirin genelinde de panteist anlayışa uygun olarak fiziki âlemden metafizik âleme geçildiği ve tabiatla Tanrı'nın birleştirildiği görülmektedir. Burada şairin içinde bulunduğu "tabiat atmosferinin ehemmiyetli olduğunu" belirtmek gerekir. Şair, kapalı bir yerde değil, aksine sonsuzluğu duyurabilecek kadar, göz alabildiğine geniş bir tabiat içindedir. Şiirini bu atmosfer içinde yaşayan şaire göre tabiattaki her şey, derin bir tefekkür içindedir. Ya düşünürler ya da hayranlık ve vecd içindedirler. Zira Allah'ın varlığı kâinatı var eden en önemli nedendir (Okay, 1971: 6).

Şiirin altıncı bendinde gökteki yıldızlar ile yerdeki atomlar; havadaki kuş ile denizdeki balık; mehtap ile yarasa "bir yolda" yürümektedirler. Bu uyum içerisinde Tanrı'nın göklerden denizlere ve karalara kadar her şeye hâkim olduğu şöyle ifade edilir:

"Otur şu minber-i deryâ-muhat-ı senge bir kerre
Hemen Allah'ı gör şâmil semâdan bahr ile berre" (Tarhan, 2013: 572).

Karanlıkta ve aydınlıkta, geçmişte ve gelecekte hep o vardır. Dolayısıyla bütün varlık bir sevgide birleşir. "O'dur hîçî-i mâzi lücce-i sürh-i meşiyette/ Bu târîkî-i müstakbel kebûd-ı sermediyette" denilerek fiziki âlemden metafizik âleme geçilir. Şiirin bütününde Hamit, Tanrı'yı tabiatla birleştirmektedir. Böylece şair panteizmi,

Hindistan'ın muhteşem tabiatından esinlenerek şiirine yansıtır (Kaplan, 1999b: 337). Tabiatın sonsuz güzelliğini ve ihtişamını hissetmiş olan şair, bu güzellik duygusuyla hayranlığa ve oradan da tabiatta gizli olan "ilahi kudret" fikrine gider. Kâinattaki her şeyin Allah'tan bir parça olduğunu düşünen Hamit'in düşünce kaynağı, Hindistan'da var olan panteizmdir (Gülendam, 2011: 71).

Şiirin aynı bendinde kâinattaki her şeyin uyum içinde olduğundan bahsedilir. Gökyüzündeki yıldızdan yeryüzündeki en küçük zerreye kadar hepsi birdir ve hepsinde Allah bize kendini gösterir. Yukarıda geçen "Hemen Allah'ı gör şâmil semâdan bahr ile berre" mısraında şairin oturup etrafı seyrettiği denize nazır minberden Allah'ın göklere, denizlere ve karalara şamil olduğu görülür (Gülendam, 2011: 73). Evren ile Tanrı arasındaki ilişkiyi teklik düzeyinde ve zorunluluk ekseninde ele alan Aydınlanma Çağı filozofu Spinoza'nın ifadesiyle Tanrı, doğa demektir. Ona göre "Doğa, var olmak için kendinden başka bir şeyi gereksemeyen şeydir. Her şey, bu tek varlıktan zorunlukla meydana gelmiş"tir (Hançerlioğlu, 1995: 116). Hamit'in düşüncesinde ise Tanrı, tabiatın varlığına hem sebeptir hem de evreni kuşatır. Şairin, Allah ile tabiat arasındaki ilişkiyi anlatmak için seçtiği şâmil kelimesi, Spinoza'nın panteizm öğretisini hatırlatır (Bingöl, 2013: 351).

Şiirin son üç bendinde de varlıklar arasındaki uyumdan, birlikten, muhabbetten ve mükemmeliyetten bahsedilir. Bununla şair, varlığı tek bir bütün olarak algıladığını, Allah'la kâinatı bir bütün olarak düşündüğünü ortaya koyar (Gülendam, 2011: 73).

"Zılâle sûretâ, zannetme lâkin cism-i zâildir,
Bu hey'et zir ü bala, merci-i asliye maildir,
Giderler şad u handan cümlesi bir feyze naildir." (Tarhan, 2013: 572).

Burada şair, yerdeki ve gökteki bütün varlıkların asıl makama meyyal olduğunu, bunların hepsinin "merci-i asli"ye gideceğini belirterek tabiatta görünen her şeyin aslının bir gölgesi olduğuna dikkat çeker. Dolayısıyla kâinatta bulunan nesneler Allah'ın isim ve sıfatlarının bir yansıması olduğu fikri burada da dile getirilmiş olur.

Hamit, ilk defa "Bir Şarin Hezeyanı"nda, "romantik şiir anlayışını benimsediğini ve kendisini tabiatın bir öğrencisi" olarak gördüğünü açıklar (Enginün, 2006: 504). Tabiatın her unsurunu kendisi için eğitici olarak gören şair, harap mezarları selamlayarak şiire başlar. Zira onların nezdinde sakinliği ve huzuru bulmaktadır. Şair "Bence hep şi'irdir bu meşcereler," diyerek şiirinin kaynağı olarak tabiatı, bayırları ve dereleri görmektedir. Burada esen rüzgârı da huzur bulduğu için pek sevmektedir. Tabiatın temizliğini "en güzel sanat" olarak gören şair, kalbinin duygusal oluşunu da tabiata ve buluta bağlar. Kalbinin hikmeti olarak gördüğü ilkbahar ve sonbahar mevsimlerini sevmesinin sebebi de budur. Tanrı'nın bir sıfatı olarak görünen "hikmet"in tabiatta oluşu da dikkat çekicidir. Tabiattaki "nakış" ve "nigârı" sevmesini ise istikamet, metanet, himayet ve muhabbet gibi özellikleri ondan öğrenmesine bağlar:

"Servden istikamet öğrendim,
Senge baktım metânet öğrendim,
Sâyelerden himâyet öğrendim,
Âkıbet bir muhabbet öğrendim.
Ben bu nakş u nigârı pek severim." (Tarhan, 2013: 561).

Yine şiirinin beliğ, fesih ve latif oluşunun sebebi de tabiattır. Gökyüzünü bir kitap, bulutları da bir mektep olarak gören şair, kabre vuran mehtabı şiirinin ilham kaynağı yapar. Seher vakti Allah'ın "kudret" sıfatının tecellisiyle güneşin doğmasını, etrafta "hande"lerin oluşmasını ve tabiata yansımış ibretleri panteizm bağlamında değerlendirmek gerekir. Ayrıca sevdiği kız ile tabiat arasında ilişki kuran şair, ikisinin esiri olduğunu belirterek tabiattaki vahdet'ül vücut anlayışına olan hayranlığını dile getirir:

"Eder ilka hayalime ziynet,
Hande ettikçe her seher Kudret,
Görürüm her tarafta bin ibret,
Tek ü tenha önünde ey Vahdet,
Ettiğim âh u zârı pek severim." (Tarhan, 2013: 560-561).

Sonuç

Tabiat kavramı, bazen Tanrı'nın kendisi, bazen de onun yarattığı güzellikler olarak tanımlanır. Teolojik dönemde soyut olarak algılanan Tanrı anlayışı, metafizik dönemde tabiat olarak karşımıza çıkar. Tanrı'yı bilmek, modern din felsefesinin çıkış noktasını oluşturur. Panteizmi sistemleştiren Spinoza, Tanrı dünyadadır, dünya Tanrı'dadır, der. Bu anlayışa göre, her şey Tanrı'dadır, dolayısıyla Tanrı âlemin nedeni yani yaratıcısıdır. Vahdet-i vücut anlayışında kâinat, Tanrı'nın tecelli ettiği ayna olarak görülürken panteizmde tabiat, Tanrı'nın bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Divan şiirinde tabiat, mutasavvıf şairin görüş ve duyuşu çerçevesinde işlenirken Halk şiirinde tabiatın daha gerçekçi ve pastoral olarak ele alındığı görülür. Tanzimat dönemi şairi Hamit, ilk şiirlerinde, yaşadığı aşkları tabiatla birlikte anlamlandırmaya çalışırken sonraki şiirlerinde dağ, deniz, ay, güneş gibi maddi varlıklardan hareketle metafizik âleme doğru gider ve bu maddi unsurları, ruhi ve felsefi bir varlık haline dönüştürür. Hindistan seyahati, bir tarafta onun tabiata bakışını değiştirirken diğer tarafta ondaki panteist temayülün gelişmesine vesile olur. Karısı Fatma Hanım'ın ölümü, Hamit'in tabiata bakışını değiştirdiğini söylemek mümkündür. Her ne kadar

Hindistan tabiatının güzelliği karşısında mest olsa da içinde bir acının olduğunu sürekli hissettirmektedir. Ayrıca Hamit'in tabiatı sorgulamasında felsefi endişelerinin ve ıstıraplarının etkili olduğunu unutmamak gerekir.

Hamit, Divan şairlerinin aksine tabiata farklı yaklaşarak ona felsefî bir boyut kazandırmıştır. Eski edebiyatın tekdüze tabiat manzaralarına karşın o, empresyonist bir bakışla yeni ve farklı bir tabiat anlayışı getirir. Hindistan seyahati, Hamit'in tabiat hakkındaki görüşlerinin değişmesini, büyük bir heyecan ve hayranlık duymasını ve tabiatın bir dekor değil, derin manası olan felsefî ve hissî bir varlık olduğunu sağlamıştır. Bu değişim, hem tabiattaki güzelliklerden hareketle Tanrı'ya gitmenin yollarını aralamasına sebep olmuştur hem de panteist bir anlayışla şairi Tanrı'ya ulaştırmıştır. Tabiatın güzelliği, şairi hayran bırakarak her şeyin Tanrı'dan bir parça olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır.

Kaynakça

Arıcan, M. Kazım (2006). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt X/1, Haziran.

Bingöl, Ulaş (2013). "Abdülhak Hamit Tarhan'ın Kürsî-i İstiğrâk Şiirine Estetik bir Bakış", *Turkish Studies*, Volume 8/4 Spring.

Deleuze, Gilles (2006). *Spinoza Üzerine On Bir Ders*, (Çev. Ulus Baker), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Enginün, İnci (1994). *Abdülhak Hamit'in Hatıraları*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Enginün, İnci (2006), *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Enginün, İnci (2006). "Abdülhak Hamit Tarhan", *Tanzimat Edebiyatı*, (Koor. İsmail Parlatır), Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdem, Hüsameddin (1990). *Panteizm ve Vahdet-i Vücud Mukayesesi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Gökberk, Macit (1967). *Felsefe Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Gülendam, Ramazan (2011). *Tanzimat'tan Bugüne Yeni Türk Edebiyatı Şiir Çözümlemeleri,* İstanbul: Kesit Yayınları.

Hançerlioğlu, Orhan (1995). *Düşünce Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kantarcıoğlu, Sevim (2009). *Edebiyat Akımları Platon'dan Derrida'ya*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Kaplan, Mehmet (1994). *Şiir Tahlilleri 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kaplan, Mehmet (1999a). "Tabiat Karşısında Abdülhak Hamid I", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kaplan, Mehmet (1999b). "Tabiat Karşısında Abdülhak Hamid II", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kolcu, Ali İhsan (2011). *Tanzimat Edebiyatı 1*, Erzurum: Salkım Söğüt Yayınevi.

Mermer, Kenan (2010). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Değişen Paradigma Metafizik Farklılık: Abdülhak Hamid Tarhan*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Okay, M. Orhan (1971). *Abdülhak Hamid'in Romantizmi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Okay, M. Orhan (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Öztürk, Veysel (2010). *Türk Şiirinin Romantik Kökleri: Abdülhak Hâmid'in Şiirinde Romantik Öznellik*, (Doktora Tezi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi

Siyavuşgil, Sabri Esat (1993). "Türk Halk Şiirinde Tabiat", *Türk Edebiyatında Tabiat*, (Haz. Şükrü Elçin), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Spinoza, Baruch (1961), *Principles of Cartesian Philosophy* (Trans. H.E. Wedeck). New York: Philosophical Library.

Spinoza, Baruch (2009). *Ethica*, (Çev. Hilmi Ziya Ülken), Ankara: Dost Kitabevi.

Tarhan, Abdülhak Hamit (2013). *Abdülhak Hamit Tarhan Bütün Şiirleri*, (Haz. İnci Enginün), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Törenek, Mehmet (2002). "Abdülhak Hamid'in Şiirinde Ben'in Görünümü", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 20.

Tural, Sadık (1993). "Edebiyat Eseri ile Çevre Arasındaki Bağlar", *Türk Edebiyatında Tabiat*, (Haz. Şükrü Elçin), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

AĞRI İLİ VE TRA2 BÖLGESİNİN KAMU MALİYESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Selim BAŞAR*
Serhat ALPAĞUT**
*Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi,
**Öğr.Gör. İbrahim Çeçen Universitesi,Eleşkirt Meslek Yüksekokulu,Bankacılık ve Sigortacılık

ÖZET

Sağlam bir kamu maliyesi düzgün işleyen bir ekonomiyi temsil etmektedir. Bu anlamda çalışmamızda kamu bütçesinin 2016-2017 merkezi yönetim bütçesi ve mahalli idare bütçesi veriyle değerlendirmiş durumdayız. Çalışma Türkiye'nin merkezi bütçesinin 2016 ve 2017 verileriyle başlamakta daha sonra TRA2 bölgesinin merkezi yönetim bütçesi her ilin ayrı ve bir bütün olarak incelemesi olarak devam etmekte daha sonra bütçe gelirlerini oluşturan kamu harcama kalemleri ve bütçe giderlerini ekonomik sınıflandırma ve fonksiyonel sınıflandırma olarak kıyaslamaktadır. Son olarak bölgenin mahalli idare bütçesi incelenmiş ve Ağrı ilinin Ve Tra2 bölgesinin genel değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu maliyesi, Merkezi Yönetim Bütçesi, Mahalli idare Bütçesi, Bütçe dengesi, Kamu harcamaları, Kamu Gelirleri

EVALUATION OF AGRI PROVINCE AND TRA2 REGION IN PUBLIC FINANCE

ABSTRACT

A sound public finances represents a properly functioning economy. In this sense, we have evaluated the budget of the public budget in 2016-2017 with the central government budget and the local government budget. The study, Turkey's central budget of 2016 and 2017 data on starting up, then TRA2 of the central government budget for each province separately and as a whole examination then continues as budget revenue constituting public expenditure and budget expenditures are compared to the economic classification and functional classification. Finally, the local government budget of the region is examined and a general evaluation of the region of the Agri province and the Tra2 region is carried out.

Keywords: Public finance, Central Government Budget, Local Government Budget, Budget Balance, Public Expenditures, Public Revenues

GİRİŞ

Ekonomik yapının sağlamlılığı ve sürdürülebilir bir büyüme ve etkin bir kalkınma programının gerçekleştirilmesi hem kamu tasarruflarında hem özel tasarruflarda olumlu yönde bir seyir hem de cari açığın daha yönetilebilir olduğu ya da fazla verdiği ekonomilerde daha muhtemeldir. Aksi durum kamu bütçesinde ve ödemeler dengesinde açık oluşturarak ikiz açıklar oluşmasına neden olabilmektedir. Bu anlamda merkezi yönetim bütçesi dâhilinde mali disiplin oluşturmak büyük önem arz etmektedir.

Keynes ve Keynesyen iktisatçılar kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi artıracağı fikrine sahiptirler. Özellikle durgunluk dönemlerinde genişletici maliye politikası aracı olarak kamu harcamalarının artırılması toplam talebi artıracak ve çarpan mekanizması sayesinde kendisinden daha büyük bir büyümeye neden olacağı görüşündedirler. Bu anlamda politika yapıcılar için de hem kamu bütçesinin disipline olmasının önemli olmasının yansıra kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine yarattığı etkilerin ekonomik büyüme üzerine etkileri ve ekonomik dalgalanmaları en aza indirmek açısından oldukça önemlidir.

Kamu açısından bölgesel kalkınmaya katkıda bulunabilmek için kamu harcamaları ve yatırım teşvikleri gibi iki temel araç bulunmaktadır. Kamu harcamalarının kalkınmaya katkısını birkaç kanal üzerinden tanımlamak mümkündür. İlk olarak eğitim, sağlık, altyapı, ulaştırma gibi alanlarda yapılan harcamaların verimlilik ve maliyet üzerine etkileri bulunmaktadır. Bu harcamalardan eğitim harcamaları işgücünün niteliğini yükseltmekte, sağlık harcamaları emek verimliliğini artırmakta, altyapı ve ulaştırma gibi harcamalar ise yatırım maliyetlerini düşürmektedir. İkinci olarak tarım ve turizm gibi sektörlere yapılan doğrudan harcamalar nedeniyle oluşturulan katma değer bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Kamunun bu temel politika araçlarıyla ulaşmak istediği nihai amaç hem bölgesel kalkınmayı desteklemek hem de bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmaktır (Demirtaş ve Aksel, 2018:172). Ülke genelinde ve hatta bölgeler itibariyle gelişmişlik farkları bulunmakta ve hatta bölgeler arasında bile ekonomik farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıkların giderilmesi gelir dağılımında adaletsizliğin giderilmesiyle gerçekleşmektedir. Bu durumun düzeltilmesi için en basit yol, toplumun varlıklı kesimlerinden alınacak vergilerin, kamu harcaması yoluyla düşük gelir guruplarına aktarmaktır. Devlet, bu çerçevede, bir taraftan kamu harcamaları ile finanse ettiği hizmetlerden toplumun yoksul kesimini bedelsiz olarak yararlandırırken, diğer taraftan işsiz kimsesiz ve güçsüzlere doğrudan yardımda bulunur. Bu şekilde yapılan kamu harcamaları, sonuçta gelir gelir dağılımında adaletin sağlanmasına katkıda bulunur. (Pehlivan, 2018:81) Bu anlamda vergilerin tahakkuk etme sürecinde bozukluklar yaşanmaması ve kişi ya da kurumlara tahakkuk eden vergilerin tahsilatında yüksek oranda tahsil edilmesi hayati önem arz etmektedir.

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme açısından önemi harcamanın türüne ve niteliğine göre farklılık göstermektedir. Eğitim harcamaları kişilerin bilgi ve birikimlerinin artması, yaratıcılık ve hızlı öğrenme süreçlerini etkileyerek marjinal verimliliklerini artırmakta ve büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Bu harcama türü kamunun okul, okul yöneticisi, öğretmen ve eğitim dokümanlarının nitelik ve nicelik olarak iyileştirilmesini ifade etmektedir.

Eğitimin makro değişkenler üzerine etkileri dikkate alındığında ekonomik büyüme ve ulusal eğitim arasındaki ilişki dikkate edilmesi gereken bir husustur. Eğitimli iş gücü gerek teknolojik yeniliklere daha hızlı adapte olmakta gerekse diğer üretim faktörlerini etkin kullanması açısından ulusal ekonomi üzerinde etki yaratmaktadır. Eğitim olanaklarının artırılması ile birlikte birey hem kendi verimliliğini artıracak hem de beraber çalıştığı kişiler üzerindeki verimlik açısından olumlu etki yaratacaktır. Beşeri sermaye ve dolaysıyla büyüme üzerinde etkili olan diğer bir husus sağlık yatırımlarıdır. Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirleyen unsurlardan olan sağlık harcamaları, bebek ölüm oranları, doktor başına düşen hasta sayısı, hasta başına düşen yatak sayısı, yüz bin kişiye düşen doktor sayısı gibi değişkenler ekonomik büyüme üzerinde etkisi olan unsurlardır (Başar vd, 2016:192). Ekonomik büyüme üzerine en olumlu etki yatırım harcamalarından kaynaklanmaktadır. Cari harcamaları ise, önce toplam talebi artırır sonra ise ekonomik büyüme üzerinde dolaylı etki gösterir. Transfer harcamaları ise aynı şekilde toplam talebi artırarak, ekonomik büyümeyi dolayı yoldan etkiler. Örneğin, devletin, işsizlere ve yoksullara sosyal yardımlar yapmaktadır ve bu yardımları artırması, bu kişilerin tüketim malları talebini artırır. Tüketim mallarına olan talebin artması ise yatırımı artırmaktadır. Üretimi teşvik amacıyla girişimcilere verilen ekonomik transferler de ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yapar (Pehlivan, 2018:81)

Ülkemizde, Avrupa Birliği (AB), İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) dikkate alınarak bölgelerarası gelişmişlik faklarının azaltılması ve ulusal kalkınmanın sağlanabilmesi için istatistikî bölge sınıflandırması yapılmıştır. Bu amaçla, Türkiye'de 12 tane Düzey 1, 26 tane Düzey 2 ve 81 tane Düzey 3 İBBS bölgesi oluşturulmuştur. Bu çalışmada Düzey 2 TRA2 kapsamında Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars illerinin merkezi yönetim bütçelerinin 2016 ve 2017 yılları gider ve gelirleri karşılaştırılacak daha sonra yine 2016 ve 2017 yılları bütçe gelir ve gider kalemleri incelenerek değerlendirmeler yapılacaktır.

Çalışmanın amacı Ağrı ili bütçe disiplini ve dâhil olduğu Tra2 bölgesine göre gelir ve giderlerinin 2016 ve 2017 yılları açısından değerlendirmesidir.

1. TÜRKİYE'NİN 2017 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ VE KALEMLERİ

Merkezi yönetim bütçesi üç ayrı bütçe türünden oluşmaktadır. Bunlar; genel bütçe, özel bütçe, düzenleyici ve denetleyici kurum bütçesidir. Genel bütçe, devlet tüzel kişiliğine dâhil olan Cumhurbaşkanlığı, bakanlıklar ve merkezi yönetime dâhil olan ve 5018 sayılı kanuna ekli (I) sayılı listede yer alan diğer kamu idarelerinin bütçesidir. Özel bütçe, merkezi yönetim bütçesi kapsamında olup genel bütçe dışında yürütülen ve kendilerine gelir tahsis edilen ve harcama yapma yetkisi verilen kamu kuruluşlarıdır(Pehlivan, 2018:235). Ülkemizdeki özel bütçeli kuruluşların önemli bir kısmını üniversiteler oluşturmaktadır. Düzenleyici ve denetleyici kurum bütçesi, çeşitli piyasalardaki aksaklıkları gidermek üzere kurulmuş olan kurumların bütçesidir. Bu kurumlar serbest piyasada başta tüketiciler olmak üzere bütün tarafların hak ve menfaatlerini korumak, piyasaların etkin işleyişi için gerekli denetimleri ve müdahaleleri yapmak amacıyla kurulmuş olan bağımsız kuruluşlardır(Pehlivan, 2018:236). Bu bütçe türünü kullanan kuruluşlara Sermaye Piyasaları Kurulu, Radyo Televizyon Kurulu, Bankacılığı Düzenleme ve Denetleme Kurulu örnek gösterilebilir.

2016 yılında 29,9 milyar TL açık veren bütçe, 2017 yılında 47,3 milyar TL açık vermiştir. 2016 yılında 20,3 milyar TL faiz dışı açık verilmiş iken 2017 yılında 9,3 milyar TL faiz dışı açık verilmiştir. 2017 yılında bütçe gelirleri bir önceki yıla göre yüzde 14 oranında artarak 76,2 milyar TL olmuştur. Bütçe giderleri ise yüzde 16 oranında artarak 93,6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında vergi gelirleri geçen yıla göre yüzde 17 oranında artarak 77 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Faiz hariç bütçe giderleri ise yüzde 16 oranında artarak 87,1 milyar TL olmuştur.

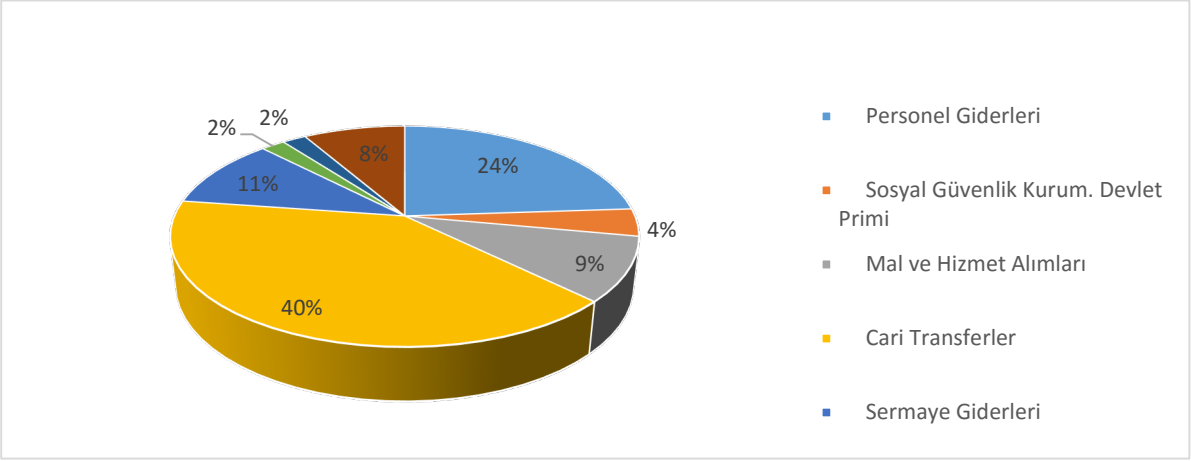
Tablo 1: 2016 ve 2017 yılı Merkezi Yönetim bütçesi ve alt kalemleri

MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE HARCAMALARI	HARCAMALAR		
	2016	2017	% Değişimi
Harcamalar	584.071.431	677.722.317	0,16
Faiz Hariç Harcamalar	533.824.894	621.010.514	0,16
Personel Giderleri	148.864.123	162.139.045	0,09
Sosyal Güvenlik Kurum. Devlet Pri.	24.699.191	27.266.938	0,10
Mal ve Hizmet Alımları	54.100.121	63.469.539	0,17
Cari Transferler	224.847.098	270.962.128	0,21
Sermaye Giderleri	59.676.903	70.541.087	0,18
Sermaye Transferleri	8.881.418	13.341.262	0,50
Borç Verme	12.756.040	13.290.515	0,04
Faiz Giderleri	50.246.537	56.711.803	0,13
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	**GELİRLER**		
	2016	2017	% Değişimi
Merkezi Yönetim Gelirleri	554.139.502	630.349.066	0,14
Genel Bütçe Gelirleri	533.202.564	607.215.045	0,14
Vergi Gelirleri	459.001.741	536.047.658	0,17
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	23.747.644	19.755.030	- 0,17
Alınan Bağışlar ve Yardımlar	1.121.939	2.162.614	0,93
Faizler, Paylar ve Cezalar	34.909.844	35.431.909	0,01
Sermaye Gelirleri	12.827.655	11.672.678	- 0,09
Alacaklardan Tahsilat	1.593.741	2.145.156	0,35
Özel Bütçeli İdarelerin Gelirleri	17.011.998	18.931.882	0,11
Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri	3.924.940	4.202.139	0,07

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)

Bütçe gelirleri ve harcamaları ayrı ayrı grafikler ve bütçedeki yüzdeleri ile ayrı ayrı Grafik 1 ve Grafik 2 de gösterilmiştir.

Grafik 1: 2017 yılı merkezi yönetim bütçesi harcamaların dağılım

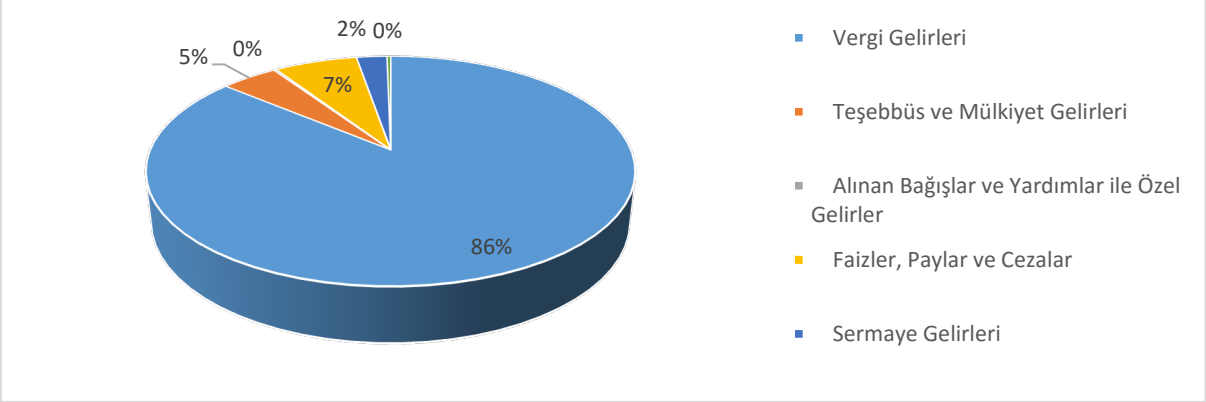

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)
Grafik Muhasebat Genel Müdürlüğünden alınan verilerle yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

2017 yılı bütçe giderlerinde yüzde 40 oranıyla en büyük gider kalemi cari transferler olmuştur. Takiben yüzde 24 kadarı personel giderleri, yüzde 11 sermaye giderleri, yüzde 9 mal ve hizmet alımları, yüzde 4 sosyal güvenlik kurumları devlet pirimi, yüzde 9 faiz giderleri gerçekleşmiştir.

2017 yılı personel giderleri bir önceki yıla göre yüzde 9 artışla 13,2 milyar TL artış göstermiştir. Sosyal güvenlik kurumları devlet primi yüzde 10 artışla 2.5 milyar TL artış göstermiştir. Mal ve hizmet alımları 2016 ya göre yüzde 17 oranında artış ve bu artış miktarı 9,3 milyar TL'dir. Cari transferler yüzde 21 oranında artışla bir önceki yıla göre 46 milyar TL artmıştır. Sermaye gelirleri bir önceki yıla göre yüzde 18 artışla 10.8 milyar TL artış göstermiş. Sermaye transferleri bir önceki yıla göre yüzde 50 artışla 4,4 milyar TL artış göstermiş. Borç verme bir önceki yıla göre yüzde 4 artışla 534 milyon TL artış göstermiş. Faiz giderleri 2016 yılına göre yüzde 13 artışla 6.4 milyar TL artış göstermiştir.

Grafik 2: 2017 yılı genel bütçe gelirlerin dağılımı

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)
Grafik Muhasebat Genel Müdürlüğünden alınan verilerle yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Merkezi yönetim bütçesi, genel bütçe, özel bütçe ve düzenleyici ve denetleyici bütçeden oluşmaktadır. Merkezi yönetim bütçesi içerisinde genel bütçe yüzde 96 büyüklüğe sahiptir. Genel bütçe gelirleri içinde yüzde 86 oranı vergi gelirleri kapsamaktadır. Genel bütçenin yüzde 7 oranını faizler, paylar ve cezalar oluşturmakta, yüzde 5'i ise teşebbüs ve mülkiye gelirlerinden oluşmaktadır.

2017 yılı bütçesi 2016 yılı bütçesi ile kıyaslandığında, vergi gelirleri bir önceki yıla göre yüzde 17 artışla 77 milyar TL artış göstermiştir. Müteşebbis ve mülkiyet gelirleri ise yüzde 17 oranında azalışla 4 milyar TL olmuştur. Alınan bağışlar ve yardımlar yüzde 1 artışla 1 milyar TL artmıştır. Sermaye gelirleri yüzde bir oranında bir azalışla 1 milyar TL azalmıştır.

2. TRA2 BÖLGESİ VE İLLER BAZINDA BÜTÇE DEĞERLENDİRMESİ

2017 yılı Aralık ayı sonunda TRA2 bölgesinde tahakkuk eden vergi 2016 yılına göre 351.655(bin)TL artış göstermiştir. Bu artış değeri 2016 yılına göre tahakkukta yüzde 21 artış olduğunu ifade etmektedir. 2017 yılında Ağrı ilinin tahakkuk yüzdesi bölgeye göre yüzde 44 civarındadır ve bu yüzde 2017 yılı içerisinde bölgenin en yüksek tahakkuk değeridir. 2016 yılına göre oransal olarak farklılık göstermemiş olsa da tahakkuk miktarı olarak 185.000.000 TL'lik bir artış göstermiştir. Tahakkuk anlamında 2017 için bölge lideri olan Ağrı ili yüzde 44.19'luk bir tahsilat yüzdesi ile birinci konumdadır. Diğer illerin tahsilat olarak bölge toplamına göre yüzdesel değeri ise Ardahan yüzde 10.32, Iğdır yüzde 15.32, Kars yüzde 29,76'dır. Bölge bir önceki yıla göre bütçe geliri anlamında göstermiş olduğu yüzde 21'lik artışın yarısına yakın değerini Ağrı'dan tahsil etmiştir.

Tablo 2: 2017 YILI İLLER BAZINDA MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİR ve GİDERLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

	Tahakkuk	Tahsilat	bölge içinde tahsilat yüzdesi	Giderler	bölge içinde giderler oranı	%	%
	[1]	[2]		[3]		[2/3]	[2/1]
Ağrı	889.068	491.668	44,19	1.915.604	37,01	25,67	55,30
Ardahan	149.601	114.776	10,32	511.849	9,89	22,42	76,72
Iğdır	370.035	174.986	15,73	846.902	16,36	20,66	47,29
Kars	604.557	331.143	29,76	1.901.800	36,74	17,41	54,77
TRA2	**2.013.261**	**1.112.573**		**5.176.155**		21,49	55,26

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)
TRa2 bölgesine ilişkin veriler yazarlar tarafından derlenmiştir.

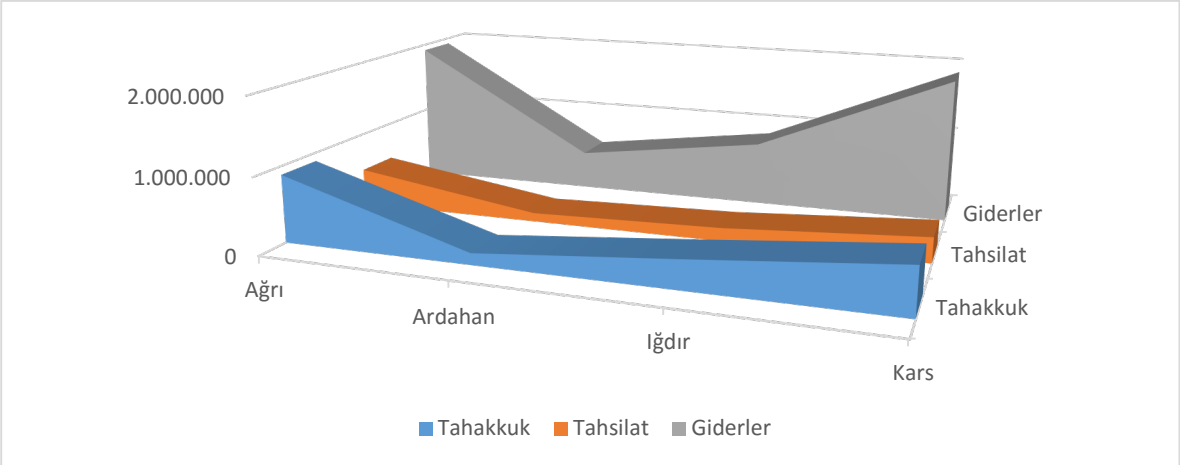
Tahakkukların tahsilata dönüşmesi bölge genelinde yüzde 55.26 oranındadır. İller bazında değerlendirildiğinde en iyi performans yüzde 76.72 ile Ardahan iline aittir. Ağrı ili ise bölge ortalaması kadardır. Bölgede tahakkuk eden vergilerin yarısı tahsil edilebilmiştir.

Bütçe giderleri açısından bakıldığında en yüksek değer yine Ağrı ilinde görülmektedir. Yüzde 37'lik bütçe giderine sahip olan Ağrı ilini yüzde 36.74 ile Kars ili takip etmektedir. Iğdır'ın yüzde 16.36 ve Ardahan'ın bütçe giderinin bölge içindeki oranı ise yüzde 9.89 şeklindedir.

Bütçe gelirlerinin giderleri karşılama oranı TRA2 bölgesi genelinde yüzde 21.49'dur. Ardahan ve Ağrı ili ise bölge ortalaması üzerindedir.

Bölgenin tahakkukları tahsilata çevirme oranı oldukça düşüktür. Buna karşılık bölgenin merkezi yönetim bütçesinden karşılanan gider oranı ise tahsilatlar yüzdeleri göz önüne alındığında oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Grafik 1 de açıkça görüleceği üzere 2017 yılı itibariyle bütçeye sağladığı gelirlerden daha fazla merkezi yönetim bütçesi gideri gerçekleştirmiştir.

Grafik 3: 2017 yılı TRA2 Gelir-Tahakkuk-Tahsilat dağılımı grafiği

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)
Grafik Muhasebat Genel Müdürlüğünden alınan verilerle yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Grafik 3'te bölge illerinin gelir, tahakkuk ve gider tutarlarını göstermekte, Ağrı ve Kars illerinin giderlerinin bölgeye nispeten yüksek olduğu, tahakkuk ve tahsilatın giderlere göre oldukça düşük kaldığı, tahakkuk miktarının tahsile dönüşmesinde zayıf olduğu görülmektedir.

Merkezi Bütçe		Genel Bütçe	Vergi Gelirleri	Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	Alınan Bağış ve Yardımlar	Faizler,Paylar ve Cezalar	Sermaye Gelirleri	Alacaklardan Tahsilatlar	Özel Bütçe	Düzenleyici ve Denetleyici Kur. Bütçe
Ağrı	**491.668**	**473.398**	422.608	16.002	0	33.603	1.185	0	18.270	0
Kars	**331.143**	**291.873**	255.701	16.063	0	19.896	213	0	39.270	0
Ardahan	**114.776**	**105.364**	92.946	4.685	0	7.471	262	0	9.412	0
Iğdır	**174.986**	**167.761**	131.737	8.313	0	23.870	3.841	0	7.225	0
TRA2	**1.112.573**	**1.038.396**	**902.992**	**45.063**	**0**	**84.840**	**5.501**	**0**	**74.177**	**0**

Tablo 3: 2017 YILI İLLER BAZINDA MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİNİN TAHSİLATI

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)
TRa2 bölgesine ilişkin veriler yazarlar tarafından derlenmiştir.
Veriler bin TL olarak verilmiştir.

Tablo 3 2017 yılı merkezi yönetim dâhilinde Ağrı, Ardahan, Kars ve Iğdır illerinin gelir tahsilat detaylarını göstermektedir. Tahsilatın büyük ağırlığı vergi gelirlerindedir. Ağrı ili 491 milyon vergi gelirleri tahsilatı ve 33 milyon Faizler, paylar ve cezalar tahsilatında bölgenin önündedir. Kars ili 39 milyon Özel bütçe tahsilatında bölgede öndedir.

Tablo 4'e göre 2017 yılı bütçe giderleri ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırma olarak Tablo 4'te gösterilmiştir. Ekonomik sınıflandırma olarak bakıldığında harcamaların büyük bir kısmı Personel giderleridir. Ağrı ilinin toplam harcamalarında Personel harcamaları yüzde 62, Kars ilinin toplam harcamalarında Personel

harcamaları yüzde 45, Ardahan ilinin toplam harcamalarında Personel harcamaları yüzde 58, Iğdır ilinin toplam harcamalarında Personel harcamaları yüzde 61'dir.

Tra2 bölgesi olarak Personel giderlerinin bölge içindeki payı, Ağrı ili yüzde 41, Kars yüzde 30, Iğdır yüzde 18, Ardahan ise yüzde 10 şeklindedir. Bölgenin ekonomik sınıflandırmaya göre 2017 yılı ikinci en büyük harcaması mal ve hizmet alımlarıdır.

Tablo 4: 2017 YILI İLLER BAZINDA MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE HARCAMALARI

EKONOMİK SINIFLANDIRMA										
	TOPLAM	Pers. Giderleri	Sosyal Güv. Kur. Öd.	Mal ve Hizmet Alımları	Faiz Harc.	Cari Trans.	Sermaye Giderleri	Sermaye Trans.	Borç Verme	Yedek Öd.
Ağrı	1.915.604	1.194.644	163.409	288.582		114.094	148.647	1.950	4.278	
Kars	1.901.800	862.491	130.279	234.540		64.780	602.288	6.286	1.136	
Ardahan	511.849	297.675	43.678	88.408		29.334	52.754			
Iğdır	846.902	518.641	73.924	134.208		53.539	63.996	36	2.558	
TRA2	**5.176.155**	**2.873.451**	**411.290**	**745.738**	**0**	**261.747**	**867.685**	**8.272**	**7.972**	**0**
FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA										
	Genel Kamu Hiz.	Savunma Hiz.	Kamu Düzeni ve Güv.	Ekonomik İşler ve Hiz.	Çevre Koruma Hiz.	İskan ve Toplum Ref. Hiz.	Sağlık Hiz.	Dinlen., Kültür ve Din Hiz.	Eğitim Hiz.	Sos.Güv. & Sosyal Yar. Hiz.
Ağrı	103.076	175.370	498.918	29.883	33	2.944	180.176	57.165	770.903	97.136
Kars	102.000	188.083	279.795	563.349		2.321	138.016	37.826	546.807	43.603
Ardahan	41.279	31.381	114.533	17.065			59.555	19.395	208.023	20.618
Iğdır	49.742	102.272	197.721	21.425	257	79	74.720	20.100	320.530	60.056
TRA2	**296.097**	**497.106**	**1.090.967**	**631.722**	**290**	**5.344**	**452.467**	**134.486**	**1.846.263**	**221.413**

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)
TRa2 bölgesine ilişkin veriler yazarlar tarafından derlenmiştir.
Veriler bin TL olarak verilmiştir.

Ekonomik sınıflandırmaya göre önce çıkan bir diğer husus Kars ilinin Sermaye giderleri 602 milyon TL, TRA2 bölgesi toplamı ise 867 milyon TL'dir. Kars ili bölgeye yapılan sermaye harcamalarının yüzde 70'e yakınını gerçekleştirmiştir.

Fonksiyonel sınıflandırmaya göre 2017 merkezi bütçe harcamaları incelendiğinde bölgenin eğitim hizmetlerine yaptığı harcama diğerlerinden yüksektir. Ağrı ili 770 milyon TL eğitim hizmeti harcaması ile TRA2 toplam eğitim hizmeti harcamalarının yüzde 42'sini gerçekleştirmiştir. Fonksiyonel sınıflandırmada bölgede Kamu düzeni ve güvenliği hizmeti ikinci büyük harcama kalemidir. Ağrı ili 498 milyon TL, Kars ili 279 milyon TL harcamalarıyla TRA2 toplamı olan yaklaşık 1 milyar TL'lik harcamanın Ağrı yüzde 45, Kars ise yüzde 25 ini oluşturmaktadır. TRA2 bölgesi Ekonomik işler ve hizmetler kalemi toplamı 631 milyon TL'dir, Kars ilinde Ekonomik işler ve hizmetler 563 milyon TL harcama gerçekleştirilmiştir ve bölgenin toplamının yüzde 89'luk kısmına tekabül etmektedir.

Tablo 5: 2016 YILI İLLER BAZINDA MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİR ve GİDERLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

	Tahakkuk	Tahsilat	bölge içinde tahsilat yüzdesi	Giderler	bölge içinde giderler oranı	%	%
	[1]	[2]		[3]		[2/3]	[2/1]
Ağrı	703.649	385.053	43,91	1.731.286	37,90	22,24	54,72
Ardahan	123.499	91.460	10,43	467.392	10,23	19,57	74,06
Iğdır	304.826	128.467	14,65	767.775	16,81	16,73	42,14
Kars	529.622	271.989	31,01	1.602.017	35,07	16,98	51,36
TRA2	**1661596**	**876969**		**4568470**		**19,20**	**52,78**

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)
TRa2 bölgesine ilişkin veriler yazarlar tarafından derlenmiştir.
Veriler bin TL olarak verilmiştir.

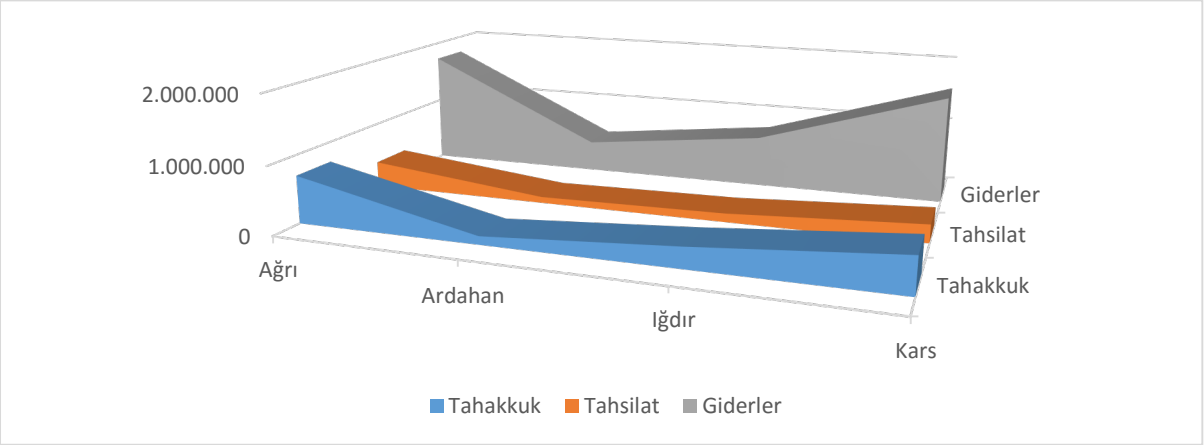
2016 yılı bütçe gelir ve giderleri açısından incelendiğinde tahakkuk lideri Ağrı ilidir ve bölgenin tahakkuk yüzdesi olarak 42'ye yakın bir yüzdesini ifade etmektedir. Bölgenin en düşük tahakkuk ili yüzde 7.4 ile Ardahan ilidir fakat tahakkukları tahsilata çevirmesi bakımından yüzde 74 gibi yüksek bir orana sahiptir. Tahsilatlar açısından Ağrı yüzde 43 oranla bölge lideridir. En düşük tahsilat ise yüzde 10.43 ile Ardahan ilidir. Bölge

tahakkukları tahsilata çevirme ve tahsilat kayıpları açısından 2016 başarılı bir yıl değildir. 2015 yılı tahakkukları tahsilata dönüştürme açısından statik bir karşılaştırma yapıldığında ise yüzde 3 lük bir kayıp söz konusudur. Kars ili yüzde 31'lik bir tahsilat oranına rağmen yüzde 35 gider oranı ile giderlerin gelirleri karşılama oranı olarak Ağrı ilini ikinci olarak takip etmedir ve yüzde 51.36'lik orana sahiptir.

Tra2 bölgesi açısından incelendiğinde 2016 yılı 1.6 milyar TL tahakkuk tutarı ve 876.969 milyon TL tahsil tutarı gerçekleşmiştir. Bölgede tahakkukların yüzde 53'ü tahsile dönebilmiştir. Bölge gelirlerinin giderleri karşılama oranı ise yüzde 19.2 olduğu görülmektedir.

Grafik 4, bölge illerinin gelir, tahakkuk ve gider tutarlarını göstermekte, Ağrı ve Kars illerinin giderlerinin bölgeye nispeten yüksek olduğu, tahakkuk ve tahsilatın giderlere göre oldukça düşük kaldığı, tahakkuk miktarının tahsile dönüşmesinde zayıf olduğu görülmektedir.

Grafik 4: 2016 yılı TRA2 Gelir-Tahakkuk-Tahsilat dağılımı

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)

2016-2107 yılları arasında karşılaştırmak yapıldığında TRA2 bölgesi 2016 yılında bölge tahsilat oranı yüzde 52,78'den yüzde 55,26' ya yükseldiği, tahsilat bakımından bölgenin yüzde 2,48 iyileşmenin olduğu görülmektedir. Gelirlerin giderleri karşılama oranı ise 2017 yılında bir önceki yıla göre yüzde 19.20,'dan yüzde 21,49'a yükselmiş, yüzde 2,29 iyileşme olduğu görülmektedir. 2016 yılına ait gelir ve harcama detayları tablo 6 da gösterilmiştir.

Tablo 6: 2016 YILI İLLER BAZINDA MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİNİN TAHSİLATI

Merkezi Bütçe		Genel Bütçe	Vergi Gelirleri	Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	Alınan Bağış ve Yardımlar	Faizler,Paylar ve Cezalar	Sermaye Gelirleri	Alacaklardan Tahsilatlar	Özel Bütçe	Düzenleyici ve Denetleyici Kur. Bütçe
Ağrı	**385.053**	**369.602**	326.467	14.929	0	28.112	94		15.451	
Kars	**271.989**	**237.022**	204.891	13.158		18.784	189		34.967	
Ardahan	**91.460**	**83.026**	71.392	4.092		7.451	91		8.434	
Iğdır	**128.467**	**121.786**	91.366	7.090		20.246	3.084		6.681	
TRA2	**876.969**	**811.436**	**694.116**	**39.269**	**0**	**74.593**	**3.458**	**0**	**65.533**	**0**

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)
TRa2 bölgesine ilişkin veriler yazarlar tarafından derlenmiştir.
Veriler bin TL olarak verilmiştir.

Tablo 6, 2017 yılı merkezi yönetim dâhilinde Ağrı, Ardahan, Kars ve Iğdır illerinin gelir tahsilat detaylarını göstermektedir. Tahsilatın büyük ağırlığı vergi gelirlerindedir. Ağrı ili 369 milyon vergi gelirleri tahsilatı ve 28 milyon Faizler, paylar ve cezalar tahsilatında bölgenin önündedir. Kars ili 34 milyon Özel bütçe tahsilatında bölgede öndedir

Tablo 7: 2016 YILI İLLER BAZINDA MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE HARCAMALARI

EKONOMİK SINIFLANDIRMA										
	TOPLAM	Pers. Giderleri	Sosyal Güv. Kur. Öd.	Mal ve Hizmet Alımları	Faiz Harc.	Cari Trans.	Sermaye Giderleri	Sermaye Trans.	Borç Verme	Yedek Öd.
Ağrı	1.731.286	1.079.450	137.305	237.066		99.624	163.775	10.950	3.116	
Kars	1.602.017	784.492	113.462	204.742		53.630	420.950	24.336	405	
Ardahan	467.392	270.116	38.081	78.214		23.885	50.976	6.120		
Iğdır	767.775	469.732	64.355	121.236		41.233	66.229	3.600	1.390	
TRA2	**4.568.470**	**2.603.790**	**353.203**	**641.258**	**0**	**218.372**	**701.930**	**45.006**	**4.911**	**0**
FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA										
	Genel Kamu Hiz.	Savunma Hiz.	Kamu Düzeni ve Güv.	Ekonomik İşler ve Hiz.	Çevre Koruma Hiz.	İskan ve Toplum Ref. Hiz.	Sağlık Hiz.	Dinlen., Kültür ve Din Hiz.	Eğitim Hiz.	Sos.Güv. & Sosyal Yar. Hiz.
Ağrı	97.232	159.485	409.796	26.916	32	11.491	138.861	49.848	750.389	87.236
Kars	82.623	181.473	234.601	399.810	20	10.389	108.406	36.340	508.056	40.299
Ardahan	29.760	29.556	97.896	13.889		5.876	52.529	15.947	205.047	16.892
Iğdır	49.388	84.754	180.198	20.181	251	4.150	63.678	16.089	303.511	45.575
TRA2	**259.003**	**455.268**	**922.491**	**460.796**	**303**	**31.906**	**363.474**	**118.224**	**1.767.003**	**190.002**

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)
TRa2 bölgesine ilişkin veriler yazarlar tarafından derlenmiştir.
Veriler bin TL olarak verilmiştir.

Tablo 7'ye göre 2016 yılı bütçe giderleri ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırma olarak Tablo 7'te gösterilmiştir. Ekonomik sınıflandırma olarak bakıldığında harcamaların büyük bir kısmı Personel giderleridir. Ağrı ilinin toplam harcamalarında Personel harcamaları yüzde 62, Kars ilinin toplam harcamalarında Personel harcamaları yüzde 45, Ardahan ilinin toplam harcamalarında Personel harcamaları yüzde 58, Iğdır ilinin toplam harcamalarında Personel harcamaları yüzde 61'dir. Ekonomik sınıflandırmaya göre önce çıkan bir diğer husus Kars ilinin Sermaye giderleri 420 milyon TL, TRA2 bölgesi toplamı ise 701 milyon TL'dir. Kars ili bölgeye yapılan sermaye harcamalarının yüzde 60'e yakınını gerçekleştirmiştir.

Fonksiyonel sınıflandırmaya göre 2016 merkezi bütçe harcamaları incelendiğinde bölgenin eğitim hizmetlerine yaptığı harcama diğerlerinden yüksektir. Ağrı ili 770 milyon TL eğitim hizmeti harcaması ile TRA2 toplam eğitim hizmeti harcamalarının yüzde 42'sini gerçekleştirmiştir. Fonksiyonel sınıflandırmada bölgede Kamu düzeni ve güvenliği hizmeti ikinci büyük harcama kalemidir. Ağrı ili 498 milyon TL, Kars ili 279 milyon TL harcamalarıyla TRA2 toplamı olan yaklaşık 1 milyar TL'lik harcamanın Ağrı yüzde 45, Kars ise yüzde 25 ini oluşturmaktadır. TRA2 bölgesi Ekonomik işler ve hizmetler kalemi toplamı 631 milyon TL'dir, Kars ilinde Ekonomik işler ve hizmetler 563 milyon TL harcama gerçekleştirilmiştir ve bölgenin toplamının yüzde 89'luk kısmına tekabül etmektedir.

2016 ve 2017 yılları itibariyle TRA2 bölgesi toplamı dâhilinde veriler kıyaslandığında, öncelikle gelir tahakkuku 2016 değeri 1,6 milyar TL, 2017 yılı tahakkuk değeri 2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu durum tahakkukların yüzde 21 oranında artış olduğunu göstermektedir. Tahsilatlar ise 2017 yılında 1.1 milyar olarak gerçekleşmiş ve bir önceki yıla göre yüzde 29 artış göstermiştir. Bölgenin toplam giderleri ise 2016 yılında 4.5 milyar TL'den 2017 yılında 5.1'ye milyar TL yükselmiştir. Bu yükseliş yüzde 13 artışa tekabül etmektedir. Özetleyecek olursak bölgenin tahakkuku yüzde 21 artmış, tahsilatı yüzde 27 artmış ve giderleri yüzde 13 artmıştır. Bu durum bölgenin merkezi yönetim bütçesi gelirleri ve giderleri bakımından bir önceki yıla göre daha disiplinli olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 8: 2016 ve 2017 yılları Mahalli idareler bütçe dengesi

2016	BÜTÇE GELİRLERİ	BÜTÇE GİDERLERİ	BÜTÇE DENGESİ	2017	BÜTÇE GELİRLERİ	BÜTÇE GİDERLERİ	BÜTÇE DENGESİ
Ağrı	487.686	463.135	24.551	Ağrı	549.506	541.278	8.228
Kars	360.947	312.029	48.918	Kars	436.746	464.427	-27.681
Ardahan	120.360	122.589	-2.229	Ardahan	148.292	161.969	-13.677
Iğdır	172.541	161.576	10.965	Iğdır	203.311	199.221	4.090
TRA2	**1.141.534**	**1.059.329**	**82.205**	TRA2	**1.337.855**	**1.366.895**	**-29.040**

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)
TRa2 bölgesine ilişkin veriler yazarlar tarafından derlenmiştir.
Veriler bin TL olarak verilmiştir.

Tablo 8 de mahalli idareler kapsamında 2016 ve 2017 yıllarında bütçe gelir ve giderlerini ve mahalli idare bütçesi açısından dengeyi görmekteyiz. 2016 yılında 1,141 milyon TL bütçe geliri ve 1,059 milyon TL bütçe gideri gerçekleşmiştir. Böylece 2016 yılı bütçe dengesi 82 milyon TL fazla vermiştir. 2017 yılında ise 1.337 milyon TL gelir ve 1.366 milyon TL bütçe gideri gerçekleşmiştir. 2017 mahalli idareler için bütçe dengesi ise 29 milyon TL bütçe açığını ifade etmektedir. Daha önce incelediğimiz merkezi yönetim bütçesi verilerini de kullanarak aşağıda belirtilen Tablo 9'da TRA2 için 2016 ve 2017 yıllarındaki bütçe açığı veya ülkenin bütçe açığı/fazlasına yaptığı katkıyı görebilmekteyiz.

Tablo 9: 2017 yıllı merkezi yönetim ve Mahalli idareler bütçe dengesi

	2017 Merkezi Yönetim Bütçesi Gideri	2017 Merkezi Yönetim Bütçesi Geliri	2017 Merkezi Yönetim Bütçesi Dengesi	2017 Mahalli İdare Bütçesi Gideri	2017 Mahalli İdare Bütçesi Geliri	2017 Mahalli İdare Bütçesi Dengesi	**2017 TRA2 BÜTÇE**
Ağrı	1.915.604	491.668	-1.423.936	541.278	549.506	8.228	-1.415.708
Ardahan	511.849	331.143	-180.706	464.427	436.746	-27.681	-208.387
Iğdır	846.902	114.776	-732.126	161.969	148.292	-13.677	-745.803
Kars	1.901.800	174.986	-1.726.814	199.221	203.311	4.090	-1.722.724
TRA2	5.176.155	1.112.573	-4.063.582	1.366.895	1.337.855	-29.040	**-4.092.622**

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)
TRa2 bölgesine ilişkin veriler yazarlar tarafından derlenmiştir.
Veriler bin TL olarak verilmiştir.

Tablo 9 da bütçe dengesi gelir-gider şeklinde hesaplanmıştır. Buna göre olarak bölgemizin tüm illeri bütçe açığı vermiştir. Tra2 bölgesindeki illerimizin merkezi bütçe açığı 4 milyar TL, Mahalli idare bütçesi denge fazlası 29 milyon TL olarak görülmektedir. Bölgenin Türkiye Genel bütçesine 2017 yılı içinaçık olarak negatif katkısı ise yaklaşık 4,1 milyar TL'dir

Tablo 9: 2016 yıllı merkezi yönetim ve Mahalli idareler bütçe dengesi

	2016 Merkezi Yönetim Bütçesi Gideri	2016 Merkezi Yönetim Bütçesi Geliri	2016 Merkezi Yönetim Bütçesi Dengesi	2016 Mahalli İdare Bütçesi Gideri	2016 Mahalli İdare Bütçesi Geliri	2016 Mahalli İdare Bütçesi Dengesi	**2016 TRA2 BÜTÇE**
Ağrı	1.731.286	385.053	-1.346.233	463.135	487.686	24.551	-1.321.682
Ardahan	1.602.017	271.989	-1.330.028	312.029	360.947	48.918	-1.281.110
Iğdır	467.392	91.460	-375.932	122.589	120.360	-2.229	-378.161
Kars	767.775	128.467	-639.308	161.576	172.541	10.965	-628.343
TRA2	4.568.470	876.969	-3.691.501	1.059.329	1.141.534	82.205	**-3.609.296**

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, https://www.muhasebat.gov.tr (2018)
TRa2 bölgesine ilişkin veriler yazarlar tarafından derlenmiştir.
Veriler bin TL olarak verilmiştir.

Tablo 10 da 2016 yılı bütçe dengesi gelir-gider şeklinde hesaplanmıştır. Buna göre olarak bölgemizin tüm illeri merkezi yönetim bütçe açığı vermiştir. Tra2 bölgesindeki illerimizin merkezi bütçe açığı 3,6 milyar TL, Mahalli idare bütçesi denge açığı 82 milyon TL olarak görülmektedir. Bölgenin Türkiye Genel bütçesine 2017 yılı için açık olarak negatif katkısı ise yaklaşık 3,6 milyar TL'dir

SONUÇ

Ağrı ili ve TRA2 bölgesinde bulunan Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinin mali yapıları merkezi yönetim bütçesi üzerinden 2016 ve 2017 verileri düzenlenerek incelemeye çalışılmıştır.

Tablo 7'ye göre 2016 yılı bütçe giderleri ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırma olarak Tablo 7'te gösterilmiştir. Ekonomik sınıflandırma olarak bakıldığında harcamaların büyük bir kısmı Personel giderleridir. Ağrı ilinin toplam harcamalarında Personel harcamaları yüzde 62, Kars ilinin toplam harcamalarında Personel harcamaları yüzde 45, Ardahan ilinin toplam harcamalarında Personel harcamaları yüzde 58, Iğdır ilinin toplam

harcamalarında Personel harcamaları yüzde 61'dir. Ekonomik sınıflandırmaya göre önce çıkan bir diğer husus Kars ilinin Sermaye giderleri 420 milyon TL, TRA2 bölgesi toplamı ise 701 milyon TL'dir. Kars ili bölgeye yapılan sermaye harcamalarının yüzde 60'e yakınını gerçekleştirmiştir.

Fonksiyonel sınıflandırmaya göre 2016 merkezi bütçe harcamaları incelendiğinde bölgenin eğitim hizmetlerine yaptığı harcama diğerlerinden yüksektir. Ağrı ili 770 milyon TL eğitim hizmeti harcaması ile TRA2 toplam eğitim hizmeti harcamalarının yüzde 42'sini gerçekleştirmiştir. Fonksiyonel sınıflandırmada bölgede Kamu düzeni ve güvenliği hizmeti ikinci büyük harcama kalemidir. Ağrı ili 498 milyon TL, Kars ili 279 milyon TL harcamalarıyla TRA2 toplamı olan yaklaşık 1 milyar TL'lik harcamanın Ağrı yüzde 45, Kars ise yüzde 25 ini oluşturmaktadır. TRA2 bölgesi Ekonomik işler ve hizmetler kalemi toplamı 631 milyon TL'dir, Kars ilinde Ekonomik işler ve hizmetler 563 milyon TL harcama gerçekleştirilmiştir ve bölgenin toplamının yüzde 89'luk kısmına tekabül etmektedir.

Tablo 9 da bütçe dengesi gelir-gider şeklinde hesaplanmıştır. Buna göre olarak bölgemizin tüm illeri bütçe açığı vermiştir. Tra2 bölgesindeki illerimizin merkezi bütçe açığı 4 milyar TL, Mahalli idare bütçesi denge açığı 29 milyon TL olarak görülmektedir. Bölgenin Türkiye Genel bütçesine 2017 yılı için açık olarak negatif katkısı ise yaklaşık 4,1 milyar TL'dir. Tablo 10 da 2016 yılı bütçe dengesi gelir-gider şeklinde hesaplanmıştır. Buna göre olarak bölgemizin tüm illeri merkezi yönetim bütçe açığı vermiştir. Tra2 bölgesindeki illerimizin merkezi bütçe açığı 3,6 milyar TL, Mahalli idare bütçesi denge açığı 82 milyon TL olarak görülmektedir. Bölgenin Türkiye Genel bütçesine 2017 yılı için açık olarak negatif katkısı ise yaklaşık 3,6 milyar TL'dir.

2016 ve 2017 yılları itibariyle TRA2 bölgesi toplamı dâhilinde veriler kıyaslandığında, bölge illerinin gelirleri çoğunlukla genel bütçe dâhilindedir ve vergi gelirleri oluşturmaktadır. Öncelikle gelir tahakkuku 2016 değeri 1,6 milyar TL, 2017 yılı tahakkuk değeri 2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu durum tahakkukların yüzde 21 oranında artış olduğunu göstermektedir. Tahsilatlar ise 2017 yılında 1.1 milyar olarak gerçekleşmiş ve bir önceki yıla göre yüzde 29 artış göstermiştir. Bölgenin toplam giderleri ise 2016 yılında 4.5 milyar TL'den 2017 yılında 5.1'ye milyar TL yükselmiştir. Bu yükseliş yüzde 13 artışa tekabül etmektedir. Özetleyecek olursak bölgenin tahakkuku yüzde 21 artmış, tahsilatı yüzde 27 artmış ve giderleri yüzde 13 artmıştır. Bu durum bölgenin merkezi yönetim bütçesi gelirleri ve giderleri bakımından bir önceki yıla göre daha disiplinli olduğu anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

BAŞAR, S., KÜNÜ, S., & BOZMA, G. (2016). Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Igdir University Journal of Social Sciences*, (10).

Demirtaş, G., & Aksel, E. (2018). Bölgesel Kalkınmada Kamunun Rolü: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Sosyoekonomi*, *26*(37), 171-184.

Pehlivan, O. (2018). *Kamu maliyesi*. Celepler Matbaacılık.

MB, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2017). Merkezi Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri. https://www.muhasebat.gov.tr/content/genel-yonetim-mali-istatistikleri.

AĞRIDAĞI EFSANESİ'NDE İŞLENEN DEYİMLER

Dr. Ahmet ADIGÜZEL

Yaşar Kemal tarafından yarı efsane yarı gerçek olarak kaleme alınan Ağrıdağı Efsanesi adlı epik roman, bir halk destanı olarak biçimlenmektedir. Ağrıdağı Efsanesi'nde halk anlatıları, sözlü edebiyat yansımaları sadece motif, tema ve dil konularından ibaret değildir. Halk anlatılarının biçimsel unsurları da eserde belirleyici özelliklerindendir. Halk bilimci Axel Olrik tarafından ilkeleri belirlenen epik yasaların sırasıyla eserde yer aldığı gözlenmektedir.

Deyimler, iki veya daha çok sözcükten meydana gelen, içerikleriyle ifadeyi ve anlatımı daha güçlü, etkili, ilgi çekici ve zengin kılan genellikle mecazlı deyişlerdir. Deyimler; Türk milli kültürünün özelliklerini geçmişten günümüze taşımaktadır. Deyimlerin biçimsel ve anlamsal çeşitliliği bir dili farklı kılan temel ifadelerden biridir. Onlar kristalize olmuş, kalıplaşmış özel dil yapılardır. Deyimlerin oluşum döneminden itibaren kazandığı anlam, taşıdığı mesaj, değerini ve kültürel yapısını koruduğundan, dönemin özelliklerini derinlemesine bir yaklaşımla kavrayarak anlamaya ve devrin kültür yapısına tam nüfuz edilmesine katkı sunar.

Yaşar Kemal, sözlü edebiyat ve halk edebiyatı ürünlerinden yaralanmaktadır. Şiir dili ustalığıyla yazılan AE, roman ile destanın harmanlanmış biçimidir. Uygarlıklar karmaşası ve birikintisi olan Anadolu, göçebe kültür ile yerleşik kültürün kaynaştığı münbit bir coğrafyadır. Bu karşılaşma ve kaynaşma sonucu Anadolu'da zengin ve çok daha üstün bir mitoloji, folklor, halk edebiyatı, destan, efsane ve dil meydana gelmiştir. Büyük bir göze, kaynak olan Anadolu; İşte Yaşar Kemal'in dili de bu özelliklere sahiptir. Göçebe toplumun çok zengin bir sözlü edebiyatı, dili vardır. Anadolu'da yerleşik kültürle harmanlanarak, sentezlenen bu kültür, çok büyük bir zenginlik sağlamıştır. Eserlerinde, özellikle romanlarında halk edebiyatı unsurları yansımış olan motiflere, anlatılardan yapılmış alıntılara ve simgelere oldukça yer vermektedir. Yazar, eserlerinde bu temaları işlerken kendisine özgü oluşturduğu roman dilini kullanırken deyimleri de çok sık işlemektedir. Anlaşılır ve akıcı bir nesir diline sahip yazar halk edebiyatının başat dil unsurlarından olan deyimleri işlevsel olarak kullanılmaktadır. Türkçenin Tarihî gelişim seyrinde deyimler her dönem önemini korumuştur. Deyimler, kısa oluşları, anlam yüklü olmaları, mecaz/kinâye anlam taşımaları ve genellikle musiki özelliklerinden dolayı tercih nedenidir. Yaşar Kemal kendisine özgü bir şiirsel roman diline sahiptir. Bununla birlikte kendisine has bir imlası bulunmaktadır. Ağrıdağı Efsanesi'nde işlediği deyimleri kendi dil ve imlası çerçevesinde işlemektedir.

Eserde tespit edilen deyimeler, içerisinde kullanıldıkları cümle ile birlikte alınıp anlam ve biçim bakımından değerlendirildi. Yaşar Kemal'in kendisine özgü kullanımları tespit edildi. Türk dilinin temel söz varlığında öne çıkan deyimlerin Ağrıdağı Efsanesi'nde ne kadar işlevsel kullanıldıkları gözlemlendi.

Anahtar kelime: Ağrıdağı Efsanesi, Yaşar Kemal, deyimeler, Türk dili, Anadolu

IDIOMS PROCESSED IN LEGEND OF AGRI MOUNTAIN

The epic novel called Ağrı mountain legend, which was taken by Yaşar Kemal as semi-legend and semi-real, is shaped as a folk epic. The public narratives in Ağrı Mountain Legend, oral literary reflections are not just about motives, themes and language. The formal elements of public narratives are also the defining characteristics of the work. It is observed that the epic laws set by the folklorist Axel Olrik take place in the works respectively. Idioms are usually occurring two or more words, Expressions with their contents are generally more figurative, stronger, more influential, more engaging and richer. Idioms carries the characteristics of the Turkish national culture from past to modern day. The formal and semantic variety of the idioms is one of the basic expressions that differ in one language.. They are crystallized, stereotyped special language. Meaning of the idioms since from the formation period preserves the message, value and cultural structure, it contributes to the understanding of the characteristics of the period with an in-depth approach and to the full penetration into the period culture structure. Yasar Kemal benefits from oral literature and folk literature products. Ağrı mountain's legend written in the form of poetry is a mixture of novel and epic. Anatolia is a civillization complex which merge of mysterious geography is nomadic culture and settled culture. This encounter and the end result of fusion came to rich and far superior mythology, folklore, folk literature, epic, legend and language in Anatolia. Anatolia is a great source; the language of Yaşar Kemal also has these characteristics. Nomadic society has a very rich oral literature, language. This culture, which has been blended with the established culture in Anatolia, has provided enormous wealth. In his works, especially his novels, the elements of folk literature are reflected in the motifs, giving a lot of quotations and symbols made from the statements. While the author use his own special novel language in these themes in his work ,the idioms also work very often. The expressions of the mediocre language elements of folk literature are used functionally by writer who has a clear andan fluent prose language. In the course of the historical development of the Turkic, idioms have always maintained their importance. Idioms are short meanings, meaningful, metaphorical, and generally preferred because of their musical characteristics.

Yaşar Kemal has a poetic novel language that is unique to him. However, there is a dictation of his own. The idioms that he works in the legend of Agri mountain are executed framework within his own language and dictation.

The idioms that were found in the work were taken together with the sentences they used and evaluated in terms of meaning and form. Yasar Kemal's unique uses were identified. It was observed how the prominent idioms used in the basic of the Turkish language were functionally used in the Legend of Agri Mountain.

Keyword: Legend of Ağrı mountain, Yaşar Kemal, idioms, Turkish language, Anatolia

AĞRI DAĞI EFSANESİ DEYİMLER

Deyimler dili farklılaştıran birkaç ifadeden biridir. Kalıplaşmış, donmuş ve kristalize olmuş özel dil yapılardır. Deyimler kültür altyapısını ve kazandığı anlam değerini ilk günkü gibi koruduğu için, kimi kelimeleri anlam değişmesine uğrayan kalıplaşmış söz öbekleri ortaya çıktıkları dönemi derinlemesine bir bakışla kavrayıp tam manasıyla anlamaya ve dönemin kültür yapısına iz bırakarak katkı sağlayan söz birlikleridir. Her dilde deyimler akıcılığı, halk anlatım zenginliğini, tesirini ve gücünü sağlayan kalıplaşmış dil birimleridir. Deyimler, kültürel değerlerin potasından süzülmüş hayat penceresinden yorumlayan kalıplaşmış yapılardır. Türkçede deyim terimi daha önceleri *tabir* sözcüğü ile karşılanmaktaydı, artık kaynak eserlerin çoğunda *deyim* (Eyüboğlu 1975:V, Aksoy 1965, Çotuksöken 1992) kullanılmaktadır. Anlam bakımından deyimleri tanımlayan ve yaygın olmasa da tek sözcüklü deyimlerin olabileceğini belirten Aksan, "*Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür.*" (1982/III:35) şeklinde ifade etmektedir. Deyimin söz öbeği şeklinde kalıplaştığı ve tek sözcük ile kastedilenin *tabir* ifadesi olduğu düşüncesi, Yüceol-Özezen tarafından "*Tabirin tek sözcük de olabilmesi uzun süre deyimin aslında birden fazla sözcükten oluşma özelliğinin gözden uzak tutulmasına neden olmuştur*." (2001:870) şeklinde açıklığa kavuşturulmuştur. Türkçe Sözlük'te " *Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir*" (2011:651) tanımı yer almaktadır.

Az sözle çok anlam ifade etmeleri ve zengin mecaz dünyasına sahip olmaları deyimlerin her dönemde kullanılmasının en geçerli nedeni olmuştur. Bir dilde, hayatın akışı içinde zamanın ihtiyacına göre yeni deyimlerin ortaya çıkması, bazılarının kullanılma sıklığının azalması ya da var olan deyimlerin artık kullanılmaması gibi durumlarla her zaman karşılaşılabilir. Türkçede deyimler sözlüğü olarak hazırlanmış eserlerin çoğunun günümüz ya da yakın döneme ait deyimleri ihtiva etmelerine rağmen daha önceki dönemlerde kullanılmış ancak günümüzde kullanılmayan deyimlere yer vermemelerinin geçmişe ait metinlerin anlamlandırılmasında kimi sıkıntılara yol açtığını belirten Demirkazık, bunların o güne ait anlamlarının tespit edilmesinin şart olduğunu vurgulamıştır (2013:618).

Ağrıdağı Efsanesinde yapılan bu çalışmada; deyim olarak kullanılan birleşik fiillerin bünyesinde yer alan fiillerden bazılarının yapı olarak işteş, ettirgen ve edilgen biçimleri de tespit edildi:

işteş: ***muradına erişeceksiniz,***

ettirgen: ***gözden geçirmek, sürüp getiriyordu, zehir zıkkım bir söz gönderdi, dize getirmişti, başını vurduracakmış, aklını oynatmış***

edilgen: ***çekilir giderler, Başa gelen çekilir, başına gelip konan devlet kuşunu, başa çıkılmaz, Baş verilir, at verilmez, başına konmuş, boynu vurulacaktır***

Tasviri fiillerdeki yardımcı fiiller, zarf fiilin anlattığı kılış ve oluşu tasvir eder. Ağrıdağı Efsanesinde deyim olarak kullanılan tasviri fiillerin, tezlik, Yeterlilik, yaklaşma, süreklilik şekilleri görülür:

Yeterlilik: ***hakkı, yadigarı bilemez, sürüp gidemezdi, boynu vurdurulamaz, yüzüne bakabileceğiz, baş edemiyordu, göze alamamıştı, başa çıkamaz,***

Tezlik; ***Koyver, ortadan yitiverdi,***

Süreklilik: ***eli kolu bağlı kalakalmış***

Yaklaşma; Eserde bu fiile tesadüf edilmemiştir.

İki fiilden müteşekkil yarı tasviri fiil (Özkan, 2009:277) konusunda; Korkmaz (2009:152), iki ayrı fiilin belirli bir biçiminde anlamca yakın ya da zıt fiillerden oluştuğunu ifade eder. Bu birleşiklerde esas fiil genellikle -(y) Ip zarf fiil yapısındadır Metindeki örnek, anlam bakımından birbirine yakın *kop-* ve *gel-* fiillerinden oluşmuştur ve zarf fiil ile fiil ayrı yazılır: k*opup gelmek.*

çekip gitmiş, donup kalmıştı, sürüp getiriyordu, çekip gelecek üstümüze, boynuna bir lale geçirip

yabancı kökenli isim fiil Deyim olarak kullanılan birleşik fiilli meydana getiren Farsça ya da Arapça adlardan yararlanılmıştır: ***lalü ebkem kaldı, iflah etmez, akıl ermez, hayra yordu, kimi şerre, dost eli uzanıyordu,***

İkileme ile fiil, Birleşik fiil yapısındaki deyimlerde ifadeyi etkili kılmak, anlamı vurgulamak ve pekiştirmek için, fiil yanında ikilemeler ile adlar kullanılmıştır: ***hayal meyal ansıyordu, attan at, maldan mal, paradan para beğensin, dik dik baktı, Siniler sinek yoktu, deli divane oldu, dillere destan oldu, rezil rüsva oldum, doludizgin geliyorlardı***

Mecaz anlam, fiillerinin her biriyle farklı anlamlar taşıyan deyimler oluşturmuştur: ***kelleni verir, Başa gelen çekilir, yerle bir ederim, ölümü göze alır, ağızlarını açmıyorlardı, dilsiz kesilmişti***
Yardımcı Fiil: ***gıpta ettiler, toyluk eyledi, kul olmuşlar, deli etmişti, kahroluyor***, ***kurban olmuştu, Beş paralık etti,***
İki isim, deyim olarak kullanılan ifade iki isimden oluşmuştur: ***yangın yeriydi, baş belasıymış,***
İki Fiil, deyim olarak kullanılan ifade iki fiilden oluşmuştur: ***dondu kaldı, çekilir giderler***[1]
İki kelimeden fazla olan deyimler: el pençe divan durdu, yiğitliği gözü pekliğiyle ün salmıştı, ermiş gözüyle bakıyorlardı, ne yüzden ileri geldiğini, Vay başıma, toprak benim başıma, bir gözüm görsün, imdat eylemezsen hepimiz kırılacağız, ayaklar altına alıyordu, canından vazgeçmiş, minare boyu kalkmıştı, gözüne dizine dursun, Gökten düşen, yerden biter,
Alışılmamış bağdaştırma: Yapı bakımından birleşik fiil şekli ve cümle formu dışında deyimlerin, ad ve ad soylu kelimelerin söz birliği oluşturarak anlam bakımından kalıplaşması söz konusudur. Bu konuyla ilgili olarak Özkan, deyimlerin anlatım gücünü artırmak için gerçek anlamı dışında bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime grubu tanımını yapmıştır. (2009: 248). Ağrıdağı Efsanesi'nde kullanılan yapılar: bir gözüm görsün, hışım gibi vuruyordu, bir taş gibi kalakalmıştı, Tepeden tırnağa bütün bedeni çıngıştı, sabahı etti, parça parça ederler, ayağına düşeyim, car umuyordu, tıp diye aklına geldi, el ele buluyorlardı, al vala bağladılar, ateş köpürür, kılıcına el vurdu, figan düştü, gözleri dört olmuştu, ayağına çabuk
Gereklilik: gözlerini oydurup, derisini yüzdürmeliyim
İstek: varımı canımı vereyim,
Yansıma: karman çorman oldu, Hiç konuşmuyorlar mı? ***Çıt çıkarmıyorlar***. (s.104)
Fiilimsi: dört dönerken bağırıyordu, eli varıp, yeri göğü inleten, ölü gibi dolaşarak, göz açıp kapayıncaya, parmakların ucuna basa basa çıktı, selama durarak, dediğim dedik, fıldır fıldır dönen
Durum zarfı: kaskatı kesilerek ölecekti, sapsarı, kaskatı kesildi
Türemiş Fiil: sarılıp kenetlendiklerini, Gafil avlandık, leke kondurmaz,
Birleşik fiil yapısındaki deyimlerde yine anlamı vurgulamak, pekiştirmek ve akıcılık sağlamak için, fiil yanında ikileme biçiminde isimlere de yer verilmiştir:

Bunu şöyle ***hayal meyal ansıyordu***(s.11)
Bahardı. Ağrıdağının karları erimeye ***yüz tutmuştu***(s.11)
Aşağılarda kırmızı kayalıkların uçları yer yer gözükmeye başlamamış. Sarı kar çiçekleri ***uç vermişti***(s.11)
Sofi atın yanına biraz daha yanaştı. Damgayı daha yakından ***gözden geçirdi*** (s.13)
Ahmet çok eski bir Ağrıdağı türküsünü çalıyordu. Ağrıdağı ***iflah etmez*** öfkesini. (s.13)
Sofi böyle tuhaf, şaşkın şeyler düşünürken, şu insanoğluna ***akıl ermez***, diyordu. (s.13)

Ağrıdağı Efsanesi'nde metnin hemen hemen her pasajında, hatta kimi yerlerde aynı cümlede birden fazla deyime yer verilmiştir. Epik özelliklerin hâkim olduğu esere halk edebiyatı ve halk dil unsurları bütün özellikleri ile işlevsel olarak esere işlenmiştir. Bundan dolayı, eserin hacmine oranla kullanılan deyim sayısı oldukça fazladır: Ağrıdağı ***başını almış da dünyamızda çekip gitmiş***, kurdunu kuşunu, insanını almış götürmüş... kavalın sesinde ıssızlık, boşluk ***donup kalmıştı***. (s.14)
Gözlerinin önündeki at ***başkalaştı***. Atın keçe bellemesindeki ***güneş canlandı***. Hayat ağacı yaprak döktü, çiçek açtı(s.14)
Atın sahibi bey de olsa, paşa da, Osmanlı padişahı, Acem Şahı da olsa, Köroğlu da olsa, ***kelleni verir*** de bu atı veremezsin(s.16)
Başa gelen çekilir, dayı, dedi Ahmet(s.16)
Kim olursa olsun artık Ahmet atı ona veremezdi. ***Kellesini verir*** de atı ona veremezdi(s.16)
Atın sahibi ***bir sütsüz çıkar*** da ille de atımı isterim derse dövüş olacak. Ağrının ***başı kızarsa*** dünyayla dövüşür, diye sevinçlendi.(s.16)
Az bir zamanda atın ünü ***İrana, Turana ulaştı***. Bu hali, Ahmedin ***başına gelip konan devlet kuşunu*** türlü türlü yorumladılar. Kimi ***hayra yordu, kimi şerre*** …(s.16)
…atı görmeye geldiler, Ahmedin talihine ***gıpta ettiler*** (s.17)
Ahmet atına binip, yarenlerini yanına alıp İran toprağına ***talana gidiyor***, maldan mal, koyundan koyun, attan at ***sürüp getiriyordu*** Ağrıdağına(s.17).
Belki ***gözü kanlı***, ***dediğinden dönmez*** bir Beydi. Belki de pısırığın birisi (s.17).
Ne yapalım, at benim kısmetimdir, dedi. Ordusunu ***çekip gelecek üstümüze***(s.17).
Mahmut Hanla ***başa çıkılmaz***(s.17).
Mahmut Han ***hakkı, yadigarı bilemez***. O, Osmanlı olmuştur(s.17).
[1]Romandan yapılan alıntılarda yazarın imlası aynen aktarılmıştır.
Paşa diyor ki, dediler, ***attan at, maldan mal, paradan para beğensin,*** dedi, dediler.(s.18)
Baş verilir, at verilmez, Paşa bunu bilmez mi? (s.18).
Paşa maldan mal, candan can istesin, ama yadigarımı ona vermem, dedi, ***kesti attı*** (s.18)
Dağını da başındakileri de ***yerle bir ederim***, dedi. Hem de eder, dediler(s.18).
Paşanın adamları ***eli boş öfkeli oradan ayrıldılar***(s.18).

Acem Şahının atı gelse de kendi sarayının kapısında dursa, ***ölümü göze alır*** da atı onlara geri vermezdi(s.18).
Mahmut Han büyük ***toyluk eyledi***. Konuklarını şimdiye kadar görmedikleri bir biçimde ağırladı(s.18).
Bütün Ağrıdağı insanlarının ***kellesi gider*** de, bu at bu saraya bir daha dönemez, diyemediler(s.19).
…Ahmede, Ağrıdağı insanlarına umucu gönderdiler. Ahmet atı onlara da vermedi. Bir de ***zehir zıkkım bir söz gönderdi***… Bu at benim değil, gelmiş ***Ağrıdağının başına konmuş***. Onlar ki bey olmuşlar, nasıl ***dilleri varır*** da bizim atımızı isterler? Onlar bey değil, padişaha ***kul olmuşlar***, dedi. (s.19).
Güz aylarıydı, Ağrıdağı etekleri ***yangın yeriydi***(s.19)
…Bu kişi Sofiydi. Paşaya ***dik dik baktı***. Kartal gözleri kıvılcımlıydı(s.19).
…Yoksa bir at için ***bu işleri başımıza açmaz***, evleri yakmaz, ***ocakları söndürmezdin***(s.19).
Baban Beydi, sen paşa olmuşsun. Ağrının ***laneti başına olsun***(s.21).
Şunun ellerini bağlayın, ***boynuna bir lale geçirip*** zindana götürün, dedi(s.21).
Hangi köye vardılarsa, o köyü bomboş buldular. Sanki hiçbir köye ***insan ayağı değmemişti***. Köyleri boş buldukça paşa **kuduruyor**…(s.21).
Dünya ilk kurulduğundaki gibiydi. ***Siniler sinek yoktu***(s.21).
Yer yarılıp da yere geçseler bulacağım. Dünyanın öteki ucuna kaçsalar da ***İrana, Hindistana, Çine Maçine de gitseler*** bulacağım(s.21).
Yanındaki Kürt Beyleri ***ağızlarını açmıyorlardı***. Hepsi ***dilsiz kesilmişti***(s.21).
Paşa sararmış solmuş, halden düşmüştü. Hiçbir canlıyla karşılaşmamaları onu ***deli etmişti***(s.21)
…Molla Kerim ***yüze gelip*** Paşaya dedi ki…(s.21)
Bu iş böyle ***nereye varacaktı***, dolaş dolaş ne olacaktı? Paşa da hiçbir şey anlamıyor, köyleri boş gördükçe ***deliye dönüyordu***. Bu böyle ***sürüp gidemezdi***. (s.23)
Molla Kerim paşanın karşısına çıkıp ***el pençe divan durdu*** ve vardıkları sonucu söyledi…(s.23)
…ama Ahmedi nasıl bulacaklardı? Bu dağlılar isteseler kıyamete kadar ***ele geçmezlerdi***. (s.23)
Bildiği bir şey varsa o da babasının Erzurum medresesinde okuduktan sonra İstanbula gitti, ***saraya kapılandığı***, oradan da buraya paşa olarak gönderildiğiydi. (s.25)
…beylerini ***dize getirmişti***(s.25)
…padişahın ordusuyla savaşlara katılmış, ***yiğitliği gözü pekliğiyle ün salmıştı***. (s.25)
…onlarla o kadar çok ilişiği kalmamıştı. Biraz ***hor görüyordu***(s.26)
Öteki kardeşleri erkek olsun, kız olsun, saraydan çok az dışarı çıkar, çok az ***halkın arasına katılırlardı***. (s.26)
Beyazıt kasabasının halkı, Ağrıdağının köylüleri Gülbaharı, çok seviyorlar, ona ***ermiş gözüyle bakıyorlardı***. (s.26)
Sarayda babasının atı meselesiyle en çok ilgilenen Gülbahar olmuştu. Bu atın ***bir bildiği vardı***. (s.27)
Kaval çalmak bir soluk, bir ***diş işiydi***. Kavalı ancak gençler iyi çalabilirlerdi. Gülbahar baktı ki bu kocamış, ***belli bükülmüş*** adamın dişleri öyle duruyor, öyle apak.(s.27)
Kavalı eline alır almaz Sofi başladı çalmaya. Gülbahar bu kaval sesi karşısında ***lalü ebkem kaldı***. ..Sofi çaldı o dinledi. Sofi coşmuştu ***durup dinlenmeden*** çalıyordu (s.27)
Bu, dedi, Ağrıdağının öfkesidir. Ağrı çok öfkelenmiş, sonradan atalar Ağrının bu öfkesine ***türkü yakmışlar***.(s.27)
Gülbahar ne kadar sorarsa sorsun Sofi ona Ağrıdağının bu belalı öfkesini ***ne yüzden ileri geldiğini***, öfkenin ne olduğunu bir türlü söylemiyordu. (s.27)
Gülbahar ***çalıştı çabaladı*** Sofiden Ağrıdağının öfkesinin aslını öğrenemedi. (s.28)
Benim kavalım, diyordu. Sultanım, sana bu öfkenin hikayesini anlatmıyor mu? ***Vay başıma, toprak benim başıma***, demek çok kocalmışım. (s.28)
Gülbahar, dedi, bir daha bu sofi ile uğraşmayacaksın. Paşanın her sözü emirdir…Paşa ***merak etmesin***, Ahmedin, atın ,dağlıların yerini bulduk, diye. Yakında at da Ahmed de ***elinde olacak***.(s.28)
Beyler toplandılar, Milan Beyinin oğlunu ***ödevlendirip*** Şemdinana gönderdiler. (s.28)
Ahmet onu çok ***candan karşıladı***. Musa bey ona olanı biteni anlattı…(s.28)
Paşa seni bes ***merak ediyor***. Şu Ahmed de bir nasıl adammış diye. Paşa demiş ki bizim beylere, ***bir gözüm görsün*** böyle bir yiğidi ona on beş at daha vereyim. ***Şu dünya gözüyle*** öyle bir yiğidi göreyim bir kere. (s.30)
Demek ki paşa Ahmedi görmek istiyordu. Atım varmış da kimin kapısında durmuş, diye ***merak ediyordu***.(s.30)
Ahmed, Sofinin zindanda olduğunu da Musa beyden öğrendi. Sofinin haline ***içi çok acıdı***. Ağrıdağını bırakırlarken ***yalvarmış yakarmış*** Sofiyi dağdan ayıramamış. (s.30)
Ahmet: Musa bey, dedi, madem ki sen gelmişsin, senin ***hatırını yerde koymam*** Ağrıya dönerim paşaya giderim aşirette döner(s.30)
Ahmedin… paşanın sarayına getirdiler. Paşa Ahmedi hiç kızmadan, biraz alaycı, ***tepede karşıladı***. (s.30)
…Ahmed ***hiç boyun kırmadı***: ben atını çalmadım, dedi. At bana ***haktan yadigar verild***i. At sana geri verilmez. Senin soyunda bizim dağdan olur. Sen bu töreyi bilmez misin? Bunu duyunca paşanın ***kanı başına sıçradı***, bağırdı: bilmem, dedi. Ya atım gelir ya da ***başını alırım***. (s.31)
…Ahmed geldi. Atım nerede? Atımı isterim. Bu ***lekeyi soyuma sürdüremem***. Paşa atını bir dağlıdan alamadı dedirtemem. (s.31)
…Anadolu içlerine kadar yayıldı. At üstüne, Ahmet üstüne dengbejler ***türküler çıkardılar,*** gittikleri yerde söylemeye başladılar(s.31)

… zindana varır varmaz Musa Bey Ahmedin ***eline düştü***: ***kusura bakma*** Ahmed, dedi. Bilmiyordum. ***Beni bağışla***. (s.31)
Ahmedin ***içi yanıyordu***. Ağrının laneti bu paşanın ***başına olsun, beylerin başına olsun***, diye başladı kaval çalmaya…bu da Ağrının öfkesini söylüyordu. Söylüyordu ama ***dağı taşı ayağa kaldıran, dağı taşı eriten bir sesle***. (s.32)
Sofiyi ***bahane ederek*** kaval çalan Ahmedi gördü. (s.32)
Babasının yaptığını ***deli divane olmuştu***. Duvarın dibine oturup Ahmedin kavalını dinlemeye başladı. ***Kendinden geçti***. (s.32)
Bir şeyler yapmalıydın, bir şeyler. Babasının insaniyetsizliğini örtmek için bir şeyler yapmalıydı. Musa beyin de yiğitliği ***hoşuna gitmişti***.(s.32)
Paşa bu yaptığını işitirse, dedi, ***hepimizin boynunu vurdurur***. (s.32)
Bütün insanların kederi, özlemi, tutkusu gelmiş de bu ***yüze birikmiş*** (s.32)
Bir düşte, bir büyüdeydi Ahmet. Aydınlık bir buğu ardındaydı yüzü. ***Görenin kanını kaynatan***, uzak, bilinmez bir dünyanın ateşine alıp götüren bir tadı vardı duruşunun, bakışının. (s.32)
Gülbaharın ***içine bir kurt girmiş*** durdurmuyordu. ***Geceleri gözlerine uyku girmez olmuştu***. (s.33)
Onunla konuşmalıyım, onun yalnızlığına acısına ***derman olmalıyım***. Üstelik de zindanda fıkara.(s.33)
Ne için hep onu düşünüyor, niçin o geliyordu ***gözlerinin önüne***? Uykuda, düşte hep o vardı. (s.33)
Memo gençti. Çok yiğit, ***gözünü daldan budaktan sakınmaz***, paşa için ***canını verir*** bir kişiydi. (s.33)
Onu görünce hep kızarmış dudakları ***mosmor kesilip***, ***kanı çekilmiş***, elleri titremişti. (s.33)
…zindanın dibine el büyüklüğünde, el büyüklüğünde ışıklar dökülüyordu. Zindanın kuyusu tam uçurumun başındaydı. Aşağıda Beyazıt ovası, ovada ulu yol bir ***uçtan bir uça uzayıp gidiyordu***. (s.33)
Kendi elimle sana yaptım, Memo kardeş, diyordu.(s.34)
Memo bazı bazı zindanın kapısını açık bırakıyor, kendisi ortadan ***yitip gidiyordu***.(s.34)
…tekmil ***belalar onun başına yağacak***, hiçbir zaman soyu, geleceği ***iflah olmayacaktır***. Kim ki benim bu mektubumu sarayda oturacaklara iletmezse onun ***soyu kuruyacaktır***. (s.36)
Kurulduğu günde bu yana bu ışık ocaklarına kimse dokunamadı. Beyazıt Sarayı zindanı işte bundan dolayıdır ki ***dillere destan oldu***. Her zindana giren kişi, yapıcı başı Süryani Süleyman ustaya ***hayırdua okudu***.(s.36)
…andan ana değişen bir dünyaya durmuş ovayı günlerce arar, bir daha göremezdi. Mahpus zindandan çıkınca o dünya da, ova da ***başını alır başka diyarlara giderdi***. (s.36)
Gülbahar ***tepeden tırnağa muhabbet kesilmişti***. ***İliklerine kadar sevgiyle dolmuştu***. Elinin her değdiği şey, canlı cansız bir sevgi yalımında ürperiyordu. (s.36)
Bir an ***büyük sevinç içinde çalkanıyor***, bir an karanlık bir umutsuzluğa düşüyordu. Sevgisi de korkusu da ***hışım gibi vuruyordu***. (s.36)
Birden durgunlaştı. Bütün bedeni yorgundu, her bir yanı ***havanda dövülmüş gibi***. ***Yarı ölü gibi*** sarayda oradan oraya vurmaya başladı.(s.37)
Böyle, hiç konuşmadan, bazan da hiç kıpırdamadan, donmuş, uykulu, ayağa kalkmış ölüye benzer üç gün Gülbaharın ***ağzını bıçaklar açmaz***, dolaştı durdu. Yüzü sararmıştı… yüzünde, en tatlı yeri olan gamzelerinde derin bir gülüş, bir mutluluk, bir kıvanç donmuş kalmış, bir uzak ***kedere boğmuştu*** onun bütün bedenini. (s.37)
Gülbahar yerinde duramadı. Gene ***tepeden tırnağa*** sevgi kesildi gene sevgisi, sevinci ***taşa toprağa işledi***. Geceyi iple çekiyordu. Gece hiç olmayacakmış geliyordu ona.(s.37)
Artık her şey bilinçli, inceden inceye biliyordu. Kurtuluşu kalmamıştı. Akıbetin üstüne yürüyecekti. Ne olursa olsun, ***ne pahasına olursa olsun***.(s.37)
…sonra bir yüzük, birkaç incili bilezik, altın hamallar, ta Hintten getirmişti dayısı ona, bir hırızma, gene dayısı ona Afganistandan getirmişti, ***nesi varsa nesi yoksa*** topladı, bir kadife keseye doldurdu….(s.37)
Gülbahar da umuttan şaşkınlığa düştü. Memo gene kızardı, ***gözlerini yere dikti***. Elleri, dudakları belli bir titremedeydi. ***Eli ayağı da tutmaz olmuştu***.(s.37)
Memo keseyi almadı. Yüzünde bir damla kan kalmamış, bütün bedeninin ***kanı çekilmişti***. Yüzü ***kağıt gibi apaktı*** .(s.38)
Memo öyle ***kala kalmıştı***. Neden sonra başını ağır ağır kaldırdı, Gülbahara baktı. Gözleri bir ölüm acısındaydı. ***Can çekişen*** bir adamın gözlerinin ölüm pırıltısındaydı. .(s.38)
…Gülbahar bir süre elinde zindanın anahtarı, sevinsin mi ağlasın mı, ***bocaladı durdu***. (s.38)
Buyur sultanım, dedi. Sen nasıl geldin buraya? Paşa hepimizin ***boynunu koparır*** haydi git. Buraya gelen ilk kadın, bu zindan yapıldı yapılalı sensin.(s.39)
Kız yürüyüp gelen karartıyı görünce ***bir hoş oldu***. ***Eli ayağı çözüldü***, ***başı döndü***, duvara tutunmasa düşecekti. (s.39)
Memonun yüzünde, tutumunda hiç değişiklik olmadı. Gülbahar onun ***başında, bekledi*** bekledi, ötekinde hiçbir değişiklik olmadı. (s.41)
Ahmet zindanın dibinde şimdi yapayalnız ***bir taş gibi kalakalmıştı***. (s.42)
Demek Tanrı böyle yazmış. Bu at, bu kız bana Tanrının, Ağrının armağanıdır. Buna layık olmak gerek. Gülbahar bir Ağrı çiçeği gibi keskin kokulu, kütür kütür sağlıklı, ***baş döndürücüydü***. (s.42)

Zindandan gelen kaval sesini duyunca kendine geldi. ***Tepeden tırnağa bütün bedeni çıngıştı***. (s.42)
Osmanlının ***eli kolu uzundu***, ta dünyanın öteki ucuna kadar, Ahmedi de öldürürlerdi. ***İçi yanıyordu***. (s.42)
Memoyu düşündükçe, onun acılı yüzü ***gözlerini önüne geldikçe kahroluyor***, elinden geldikçe Memo düşüncesini kafasından kovmaya çalışıyor… (s.42)
Gülbaharın içindeki bütün duygular ***başkaldırıyordu***. Her şeye, babasına, geleneklere, saraya, Ağrı Dağına bütün dünyaya, ***başkaldırıyordu***. (s.43)
Akşam oldu, gün battı. Gülbahar sarayın içinde ***dolandı durdu***… divandan ***el ayak çekilmişti***. (s.43)
Şimdi varsam, diye düşündü Gülbahar, Mahmut Hanın ***ayağına düşsem***, ben senin kızın değilim Mahmut Han, evine umucu geldim. Dizlerin üstünde sürünerek umucu geldim (s.43)
… Kendini ***zor tuttu***. Varıp Hanın ***ayağına kapanacaktı***. ***Yüreği ağzına geldi***. (s.43)
…Buluşmalarını ya birisi görür yarın sabah bütün saray çalkalanırdı, ya da zindancı Memo korkusundan babasına haber verir, ***canını kurtarırdı***.(s.44)
Burada, konuşun dedi, kısık, duyulur duyulmaz bir sesle. Gülbahar zindanın demir kapısını ***var gücüyle açtı***.(s.44)
Orada bir süre ***dolandı durdu***. Memonun kapısına vardı. Bir süre de orada durdu kaldı cesaret edip de kapıyı çalamıyordu. (s.44)
Kırk gün içinde atı getirmezsen babam senin de, sofinin de, Musa Beyin de ***başını vurduracakmış***. (s.45)
Hiç ***aklımdan gitmedi***, dedi. Koçer başı sendin. Sen de beni? (s.45)
At gelmezse, babam üçünüzü de öldürür, diye derinden ***içini çekti***. (s.45)
Dünya ***dünya oldu olalı*** yapılmamış, görülmemiş, duyulmamış bir zulüm. (s.45)
Bu yaştaki bir insanın ***boynu vurdurulamaz***. Paşa diyormuş ki ilk önce Sofinin ***boynunu vurduracağım***, onların gözlerinin önünde diyormuş. (s.45)
Öldürsün, diye karşılık verdi, doygun, ***meydan okuyan bir sesle***. ***Varsın öldürsün***. (s.46)
Musa Beye de ***yüreğim yanıyor***. Benim yüzümden. Atı getirtsem mi? Sofinin, Musa Beyin ***canını kurtarsa*** mı? (s.46)
Gülbaharın ***boğazına bir yumruk gelmiş tıkanmıştı***. Başını Ahmedin omuzuna koydu. Durmadan ağlıyordu. İçinde hep, at batsın, at batsın, batsın, diyordu. (s.46)
Gülbahar orada kımıldamadan onun ardından ***baktı kaldı***. Ayağa kalkacak ***dermanı kalmamıştı dizlerinde***. (s.46)
Benim öpmeye kıyamadığım, diyor, bir ağıt olmuş, ***canını dişine takmış*** Ahmedi kurtarma çareleri düşünüyordu. (s.47)
Musa Bey onların yalanlarına ***kurban olmuştu***. Onlar gitseler de sofinin, Ahmedin, Musa Beyin ***başı için şu atı verin***, Ağrılılar, deseler, dağlılar atı onlara vermezler miydi? (s.47)
Hiç kimseyi dinlemezler ama, umucuyu, yakarıcıyı da kim olursa olsun, niçin olursa olsun kolay kolay ***eli boş çevirmezlerdi***. (s.47)
Belki de dağlılara kendisi gitmeliydi ya da Musa beyin babasına bir ***haber uçurmalıydı***.(s.47)
İkircik içinde ***sabahı etti.*** Ana bir, baba bir kardeşi Yusuf onu çok severdi(s.47)
Onlar kendilerine umucu gelmiş bir kadına ne olursa olsun dokunmazlar, bir kadın onlara ne yaparsa yapsın ona ***el sürmezler***. (s.49)
Birden sözünü ***bıçak gibi kesti***, ***dik dik Gülbahara baktı***… (s.50)
Senden umut yok, diye onun ***ellerine sarılarak inledi*** Gülbahar. (s.50)
… beni parça ***parça ederler***. (s.50)
Bazan kıvılcımlar durmadan ulu bir sel gibi bütün gece ***karanlığa akardı***. (s.52)
Bazı geceler körüğünü çekiyor, çekiyor. Dükkanın içi, kapısı kıvılcımlar içinde kalıyor, Hüso bu ateşin önünde ***dize gelip ellerini ateşe açıyordu***. (s.52)
Gülbahar: Ben gideyim, babamın ***ayağına düşeyim*** mi, attan vazgeçsin diye. Her şeyin bir çaresi var, bu aşkın sonu yok. Sofi senin çaresizliğine ***kurban olsun***. (s.53)
Gülbahar: Biliyorum, diye ***derinden inledi***. Bu benim için daha iyi. Biliyorum, er geç ikinizin de babam ***boynunu vurduracak***. (s.53)
Sofi, bir daha konuşamadı. Gülbahar konuştu, ne dediğini, ne söylediğini bilmeden. Sofi ***taş kesildi***, Sofiden bir daha ses çıkmadı. (s.53)
Gülbahar yerinde duramıyordu. Bütün bedeni, kafası, duygularıyla bir ***çare arıyordu***. ***Uçan kuştan, akan yılandan car umuyordu***. ***Doluya koyuyor almıyor boşa koyuyor dolmuyordu***. Gözü hiç bir şey görmeden sarayın içinde ***dört dönüyordu***. Birden ***tıp diye aklına geldi***. (s.55)
Bu Hüso ateşe tapandır. Bir büyücüdür. Bir de iyi insandır. Belki bu derde bir ***çare bulur***, dedi. (s.55)
Hüso karşılık vermedi. Hep öyle düşündü kaldı. Ocaktaki közler yavaş yavaş karardı, demir soğudu, buz gibi oldu. Hüso yerinden kıpırdamadı (s.55)
Yarın gece gel hele bana… Belki bir ***yolunu buluruz***. Belki bir çaresini! (s.56)
Ahmetle Gülbahar kendilerini Ağrı Dağında küp gölünün yanında, ulu kartalların arasında ***el ele buluyorlardı***. ***Göz göze gelip*** gülüşüyorlar… ve gün battığı zaman artık Gülbaharın hali kalmamış, ***elden ayaktan kesilmişti***. (s.56)

Her gece de meşenin üstünde kervankıran yıldızı gün doğuncaya kadar yalbırdayarak ***salınır dururdu***. ***Yolunu yitirmiş kervanlara yol gösterir, başı sıkışmış kervancıların imdatlarına koşardı***. (s.57)
Gülbahar oraya gitti, meşe ağacına, Şeyhin kapısının ***eşiğine yüzünü sürdü***. Hüsonun selamını Şeyhe gönderdi, şeyh onu kabul etti. (s.57)
… yolumu şaşırdım. Bir kervancı başıyım ki Ağrını tepesinde fırtınaya tutuldum, sen ***imdat eylemezsen*** hepimiz kırılacağız. (s.57)
Kızın bu hali Şeyhe çok dokundu. Gülbaharın güzelliğine de ***hayran kaldı***. ***Derdini anlat*** kızım… (s.58)
… çok düşündü o kadar ki, ***önünde diz çöküp*** Gülbaharın bütün bedeni uyuştu. (s.58)
… yıldızın bir yanı karardı, bir yanı ışık içinde. Var git kızım ***muradına ermeni*** dilerim. Git böyle söyle demirciye. (s.58)
… sınırsız bir hoşgörülükle davranıyor, onun bütün onurunu bu haliyle ***ayaklar altına alıyordu***. Memonun her halinde bir ermişin, bu dünyadan, ***canından vazgeçmiş*** bir ermişin tavrı vardı. (s.58)
Bakışı taşı, demiri deler, insanın ta ***ciğerine işler*** derler ya, öyleydi(s.58)
Her dediğini, ***kellesini koltuğuna alarak*** büyülenmiş gibi yerine getiriyordu. Hem de sonsuz ulaşılmaz bir mutluluk sevinciyle. (s.58)
…Benim için canını ver dese Memo sevinçten aklını yitirecekti(s.60)
Memo, Memo akrabamız Memo, senin bu insanlığını bu dostluğunu ölene kadar unutmayacağım. Bu ***can bu tenden çıkana*** kadar seni unutmayacağım. (s.60)
Gülbahar uykusuz, sabahı pencerenin önünde etti. Gün ışırken ***yüreği sevincinden ağzına geldi***. … az sonra demirci dükkanından çıkıp ata atladı ve dağa doğru ***dolu dizgin sürdü***. (s.60)
Kervan Şeyhinin mührünü Hüso gibi adam dağlılara götürsün de, ***eli boş dönsün***, böyle bir şey olamazdı. Kervan Şeyhinin mührüne **karşı koyacak**, ona ***yüz sürmeyecek*** buralarda bir tek insan bulunamazdı. (s.60)
Mahmut Han renk renk mermer direkli sarayının büyük salonunda ***dört dönerken*** bağırıyordu… (s.62)
…Onlar Osmanlıya bir at için ***başkaldırmış*** kişilerdi.(s.62)
Kasabada bir bayram havası esti. Herkes en güzel giyitlerini giyindi. Kadınlar ***al vala bağladılar***. Gülbahar sevincinden ***deli divane oldu***. (s.62)
Memo ayakları birbirine dolana dolana sarayın kapısına yürüdü(s.62)
… bir ulu ***sevgi seline kapılmışlar, kendilerinden geçmişlerdi***. (s.62)
… bütün kapıları açıp, bütün saraydakileri ***kılıçtan geçirmek***… (s.64)
Memo üç kere var gücüyle kılıcını sevgililerin üstüne kaldırdı, geri çekti. Bir türlü ***eli varıp*** da kılıcı onların üstüne indiremedi. Onların kendisini gördüğünü ve biraz daha birbirlerine sarılıp kenetlendiklerini böylece ölümü beklediklerini görüyordu. (s.65)
Memo delicene bir hızla yalınkılıç, gözleri dönmüş, bir attan zindana, bir zindandan ata uğunarak gidip geliyor…(s.65)
Gün doğmuş, bir ***minare boyu kalkmıştı***. (s.65)
Her gelen sarayın kapısındaki atın çevresinde şöyle bir dolanıyor, atın inceden inceye ***gözden geçiriyor***.(s.66)
Şeyhin önünde ***boynumuz kıldan incedir*** ama, o at benim değildir. Cumartesi ala şafakta onların ***boynu vurulacaktır***… ben tanıyorum Paşa, o at senin attır, diyecek oldu. Bu söz bile paşayı **çileden çıkarmaya** yetti. (s.66)
Sonra beyler susup, bir daha da ***ağızlarını açmadılar***. ***Sevinçleri kursaklarında kaldı***. (s.66)
Kürt beyleri ***el pençe divan***, yüreklerinde sonsuz bir ***başkaldırma*** istemi, saraydan, yıkılmış, dışarıya çıktılar. Gene atın çevresini dolanıp uzun uzun atı ***gözden geçirdiler***. (s.66)
… vurdursun, dediler. ***Kısas kıyamete kalmaz***. (s.66)
… sonra meydana geldi başını yukarı dikip havayı, burun deliklerini açarak uzun kokladı, sonra da bütün göçüyle ***yeri göğü inleten*** bir kişnemeyle kişnedi. Ağrı Dağı yankılandı. At kuyruğunu dikip bir iki kere uçacakmış gibi şahlandı. Sonra da, dolu dizgin aldı yatırdı, bir yıldız gibi dağın yamacına süzüldü. (s.67)
Gülbahar ***deli divane olmuş*** yeninde duramıyordu sarayın içinde bir ***ölü gibi dolaşarak*** akşamı etti. Gülbahar sessiz, siğil siğil ağlıyor, içinden: ağı vereceğim ona…Ağrı dağının boz yılanının ağısını …***göz açıp kapayıncaya*** kadar günden gölgeye götürmeyecek bir ağı vereceğim ona yaşatmayacağım onu, diye geçiriyordu(s.67)
(s.67)
Babası, İsmail Kahyayı çok sever, ***dediğinden çıkmazdı***. İsmail Ağayı da ***ateş köpürür*** gördü. Anasına yakarmaya karar verdi. (s.68)
Kendinden geçmişti. Bu sözlerini Memonun duyduğunu anlayamadı. Memo, bana çok ***iyilik etti*** (s.68)
Memo, bırak onu. ***Koyver*** gitsin. Memo benim hiç ***hatırım yok mu*** yanında kendini yere atıp Memonun ***ellerine sarıldı***. Memo büyülenmiş gibi oldu. (s.68)
Ve onlar gider gitmez Memo ***ortadan yitiverdi***. Gülbahar onu aradı aradı bulamadı .(s.71)
Hemen paşaya koştular, olanı biteni anlattılar. Paşa ***kılıcına el vurdu***, doğru zindana koştu… (s.71)
Paşa: köpek, diye gürledi. Ekmeğim ***gözüne dizine dursun***. Ve Memonun ***üstüne saldırdı***. (s.71)
Memonun ölüsü başına önce demirci Hüso geldi, sonra oğulları, sonra kadınlar, kızlar… Beyazıt kasabasına bir ***figan düştü***. (s.72)

Anası ***başucuna oturmuş*** ağlıyordu. Babası diyordu ki: alışır, alışırsın. Bu dünyada başka türlü yaşamasının hiçbir çaresi yok… (s.74)
Kaçsam buradan, gitsem Hoşap kalesine, Hoşap Beyinin ***ayağına düşsem*** beni babama verme, beni saklayamazsan, şu aşağı kara gözlü cerenlerin koştuğu çöle gönder. (s.74)
… ben ölmeliyim artık, ya bu oğlun aleme ibret için çarşının ortasında ***gözlerini oydurup, derisini yüzdürmeliyim*** ki… ya da ölmeliyim, derse… (s.75)
Hemen onun içine girdi. Kulağı kirişte…Şimdi onu arıyorlardı bütün sarayda…Bütün dünya çalkalanacaktı. Türlü dedikodular, rivayetler…(s.75)
… ışık soldu, azaldı, sonra da karanlığa karıştı. Yusuf bir ***ah çekti***. Bugün de ***yakayı kurtarmıştı***. Odadan ***parmakların ucuna basa basa çıktı***. Önünden ona bakmadan, saygılıca ***selama durarak*** sarayın adamları geçtiler. (s.75)
Önünden ona bakmadan, ***saygılıca selama durarak*** sarayın adamları geçtiler.(s.75)
… kulağı yüreğinin kütürtüsünde açlıktan ***karnı guruldayarak*** kendini mutfağa attı. (s.75)
… çıkrık Yusufu ***çileden çıkardı***: Gülbahar, diye bağırdı. Sesi ***can çekişir gibiydi***. Korkuyordu. (s.76)
Gülbahar gelip ***ayaklarıma düşecek*** mi? Bugünde bekleyeceğim…(s.77)
Yusuf bugün değilse, yarın her şeyi, ne biliyorsa hepsini babasına açacaktı ya da korkudan böyle ***kaskatı kesilerek ölecekti***… Yusuf birden ***sapsarı, kaskatı kesildi***… (s.77)
Birden paşanın ***kafasında bir şimşek çaktı***, her şey aydınlandı .(s.78)
Sakalı titredi. Sonra gerisin geri sedire çöktü elleri koynuna gitti … Yusuf gitmişti. Sedirin dibine ***yığılmış kalmıştı***.(s.78)
Demek Memoyu büyüledi bu sihirbaz. Demek ***soyumu lekeledi*** bu kız. ***Beş paralık etti***, onurumu. Bu evin başına her bir bela gelmişti de, işte bu gelmemişti İsmail! ***Gafil avlandık***. (s.78)
… hali hiç iyi değil. Ona iyi bak. O kızın nerede olduğunu senden başka kimse bilmeyecek. Yusuf kendindeyse, ona tembih et ***ağzını sıkı tutsun***. (s.80)
Paşa: Sen, diyordu, benim yiğit oğlumsun. İşte soyuna layık olan yiğit öyle yapar. Namusuna, onuruna ***leke kondurmaz***. (s.80)
Beni öldürmeyecek misin? ***Gözlerimi oymayacak*** mısın diye şaşkınlıktan kocaman kocaman açılmış korkulu gözlerle sordu.(s.80)
Gülbaharla Ahmedin sevdaları ***dillere destan oldu***. Zindanın kuyusundaki kızın üstüne dengbejler türküler çıkardılar, çobanlar, bilurvanlar sesler yaptılar. Bütün Ağrı dağı ***yasa battı***.(s.82)
O, orada kuyuda kaldıkça biz burada nasıl birbirimizin ***yüzüne bakabileceğiz***, dediler(s.82)
… onlar da Beyazıda aktılar. ***Gökten düşen, yerden biter*** gibi bir kalabalık, geceyle Ağrı Dağıyla birlikte Mahmut Hanın sarayının ***üstüne yürüdü***. (s.83)
Kalabalık ağrı ağır saraya yürüdü. Karıncalar gibi… hiç ***çıt çıkmıyordu***, hiç kimseden… bir an koca bir çıtırtı duyuldu. (s.83)
Mahmut Han: Ben korkağım, diyordu ve yalın kılıç tek başına kalabalığın ***üstüne atılmak*** için çabalıyordu. İsmail Ağa, ötekiler onu zor tutuyorlardı. (s.85)
… koca Osmanlını adını ***beş paralık etti***… Dünyaya karşı ***rezil rüsva oldum***. Onu saray bir duyarsa ne olur? (s.84)
…şu at da amma ***baş belasıymış***, diye içinden geçiriyordu Mahmut Han(s.84)
…bunu bizim ***yanımıza bırakmaz***. Ağrı dağının başına iş açar. Bir şey değil çoluk çocuğu öldürür.(s.86)
… Hoşap Beyi onu gene ***kapısından çevirmezdi***. Beylik geleneği buna izin vermezdi. Dövüşür ***başını verir***, beyliğinden olurdu ama, kızla oğlanı kimseye veremezdi. Yoksa halk içinde ***rüsva olur, yüzüne kimse bakmazdı***. (s.86)
Bu Mahmut Han gelenek, görenek bilmez. O bey değildir, Paşadır, Osmanlıdır. Duydu ki çocuklar buraya gelmiş, asker çeker üstümüze yürür… şeyhimizin emri ***başımız üstünde***, ***canımızı bile veririz***, dedi. (s.87)
Mahmut Han bu ***dilden anlamaz*** derhal insanı zindana atar. Onurlu, yiğit ***dediğim dedik*** bir insandır. (s.87)
Gülbahar Ahmedin yatağa girmesini saygıyla bekledi. Duvarda gümüş bir kandil yanıyor, iç yağına hoş bir koku karıştırılmış, oda ***baş döndürücü*** tatlı bir kokuyla kokuyordu. (s.88)
… kılıcın kabzası yastığa dayandı. Altın kabza yastığın dibinde ***dondu kaldı***. Ve Ahmet yastığın bir yanına uzandı. Gülbahar bu işe şaştı. (s.88)
Sarayda ben senin ***kadının olmadım*** mı? Bundan sonra ***araya kılıç konduğu*** görülmüş müdür?(s.89)
Ahmet utancından ***yerin dibine batıyor***, ***aklına üşüşen*** düşünceyi kafasından kovmaya çalışıyordu ama bir türlü korkunç düşünceyle ***baş edemiyordu içini yakan***, kendi kendinden utandıran Ahmet kendine bile söyleyemiyordu ki Gülbahara söylesin (s.89)
… Gülbahar bugünlerde azıcık soluk alabiliyor, hiç olmazsa karşısında ***can çekişen*** Ahmedi görmüyordu.
Bütün Osmanlı ordusu üstüme gelse, siz ***muradına erişeceksiniz***.(s.91)
Ahmed hiçbir ***söze varmıyor***, sadece Beye gülümsüyordu. (s.91)
Şeyh için ***ağzına geleni söyledi*** (s.91)
Şeyh için de. Bu adam kudurmuş ***aklını oynatmış***… (s.91)
… Vandan, Bitlisten, Diyarbakırdan yardım teklifleri geliyor, her yerden bir ***dost eli uzanıyordu***. (s.92)

Gün doğuyordu ki uzaktan bir top atlı göründü ***doludizgin geliyorlardı***.(s.92)
…demek ki Mahmut Han savaşı ***göze alamamıştı*** (s.92)
… oğlanla kızı ona gönderirsen benim yüzüme, soyumun ***yüzüne kıyamete kadar köpekler bile bakmaz***. Bu kadar beyinsiz, bir ***yolunu bulun***, ***boynum kıldan ince***… isterse tüm ***varımı canımı vereyim***. Ne isterse yaptırayım damadına köyler bağışlayım, kendi de ne isterse başım üstüne… (s.93)
… ne pahasına olursa olsun kızla oğlanı verecekti. Giden koskocaman, soylu beyler de ***boş yere gitmiyorlardı*** ya… beylerin ***eli boş dönmesi*** onu ***çılgına çevirdi***. (s.93)
Kalabalık karşısında askerleriyle birlikte ***eli kolu bağlı kalakalmış***, bu karınca örneği kalabalığa hiçbir şey yapamamıştı. (s.95)
Sarayımı kıskandı. Şimdi onun ***öcünü alıyor*** bu mektupla benden. (s.95)
Alçak, diyordu. Alçak oğlu alçak, benimle ***alay ediyor***. Kendi ***başına gelsin*** bakalım (s.95)
Paşam, diyordu, sana canımız kurban. Beyimiz diyor ki bir kız için beni ***ele aleme rüsva kılmasın***… ***canımı bile istese paşa, yoluna, Mahmut Han yoluna kurban ederim***. Ahmet de ***öl dediği yerde ölecek***. (s.95)
…belki yıllarca sürecek bir savaş başlayacaktı. Fakir fıkara gene ***açlıktan kırılacaktı***.(s.96)
Gene bir gece yukardaki dağın, aşağıdaki ovanın insanları ayağa kalkacaklar, bu sefer de ***taş üstünde taş koymamasına*** sarayı yıkacaklar, sarayda bir tek canlı bırakmayacaklardı.(s.96)
Mahmut Han her gün geçtikçe bunu kuruyordu. Geceleri uyuyamaz olmuştu. ***Kulağı kirişte*** en küçük bir çıtırtıda hemen fırlıyor yalın kılıcı elinde sarayı, uyurgezer dolanıyordu… onuru, koca Al Osman ülkesinin onuru kendi yüzünden ***beş paralık olmuştu***. (s.96)
Hüso ***ağzına geleni söyledi*** ve dağın bir parçası gibi ayağa kalktı, yürüdü. (s.100)
Bunu da hem Ahmet, hem de herkes bilirdi ve paşa da savaşmaya ***hak kazanırdı***. (s.102)
Onların geldiğini bütün Beyazıt, Ağrıdağı yöreleri de duydu. Demirci, şeyhin evine geldi. Şeyhle birlikte Ahmete çok ***dil döktüler***. (s.102)
Yüzü uzamış sararmıştı, ***fıldır fıldır dönen*** gözlerinin kıyısındaki kırışıklıklar derinleşmişti. (s.103)
…parmaklarını bile kıpırdatamazlar. Sarayda yüz elli, iki yüz asker ancak var. Bu kalabalıkla ordular ***başa çıkamaz***.(s.104)
Paşa ***içini çekti***: Çıkamaz dedi. Hadi sen git, bak bakalım kalabalığa daha geliyorlar mı? (s104)
Hiç konuşmuyorlar mı? ***Çıt çıkarmıyorlar***. (s.104)
Bunlar bir araya ***gelmeyegörsünler, önüne geçilemez***. Bir çare, bunları bir araya getirmemek için bir çare… (s.106)
Hiç konuşmuyorlar paşam. Öyle durmuşlar, ***gözlerini kırpmadan dağa bakıyorlar***. Bir ara da ***ellerini havaya açıp***, sessiz sessiz dua ettiler. (s.108)
Ağrının doruğunda ışığı göremeyince dönecekler saraya, yıkacaklar, ***yerle bir edecekler, taş üstünde taş bırakmayacaklar*** (s.108)
Derinlere ***kök salmış***, yüz bin yıllık kökleri var halk içinde İsmail Ağa. (s.108)
Ağzında bir şeyler geveledi, sözünü değiştirmeye kalktı, beceremedi. ***Başını önüne eğdi***. (s.109)
Paşam bu kaynayıp duran kalabalık bu gece de dorukta ışığı görmezse, ***sabrı tükenir***, gelir sarayı ***yerle bir eder***, hepimizi öldürür. (s.109)
Nasıl? diye ***can atarcasına*** sordu Mahmut Han .(s.109)
Sonradan ***başlarına geleceği*** bile bile yıkmaya mecburlar. (s.109)
Ağrı keramet dinlemez. Ağrı doruğunu ***bekaretini bozma fırsatını kimseye vermez***. (s.110)
Göz açıp kapayıncaya kadar yok ederler bizi, hepimizi. (s.110)
Konuşmasını ***para etmeyeceğini*** biliyordu. Onun dediğini yerine getirmekten başka çare yoktu.(s.110)
Üç gündür doğacak bir gün gibi Ağrının doruğunda patlayacak ateşi bekliyorlardı. Gözleyi gözleyi ***gözleri dört olmuştu***. (s.110)
Mahmut Hanın ***gözleri kan çanağına dönmüştü***. (s.111)
Kalabalık onu görünce homurtuyu kesti, sessiz, ***taş kesildi***. Soluk bile almadılar. (s.111)
Şimdi adam gönderip Ahmedi geri getirteceğim aranızda ***ayağına çabuk***, iyi at süren kimse varsa yetişsin Ahmede, Paşa vazgeçti desin. (s.111)
İnsanlar ***ellerini yanlarına düşürmüşler***, tembel, güneşin alnında öylece ne yaptıklarını nereye gittiklerini bilmeden ***dolaşıp duruyorlardı***. (s.112)
Korku onu ***imana getirdi***. O altın sarayının, mermer, gümüş sarayının ***yerle bir edileceğini*** anladı. Anladı da ***dize geldi*** kafir diyordu. (s.112)
Biz hep böyle, her şeyde birlik olsak, kimse ***bize diş geçiremez***. Bize dağlar, şahlar dayanamaz. (s.112)
Ben ona ***el verdim,*** diyordu. Ağrı onu tutmayacak, geriye gönderecek. Yalımların, pirlerin ***yüzü suyu hürmetine*** Ahmedi Ağrı bize gönderecek (s.112)
Böyle mi olacaktı? Öyleyse bu adam neden canını ***göze almış*** da dorukta ateşi yakmıştı? (s.114)
Keskin, acı, ***baş döndürücü*** bir kokuyla kokuyordu dört bir yan. Sonbaharın bütün kokuları keskinleştiren kokusuyla kokuyordu. (s.115)
Gece yarıyı geçti, öğle karşı karşıya oturmuşlar, Gözlerini yanan ateşe dikmişler öyle duruyorlardı(s.115)

Ne verdi, Gülbahar, ona ki, karşılığında ***canını aldı***?(s.117)
Bu korkunç ***acıyı ta yüreğinde duydu*** dayanamazdı şimdi ne yapacaktı? Nereye gidecek, kime sığınacaktı? İliklerine kadar ***sevdayla dolmuştu***. (s.118)
Ağrı indi, kalktı yıldızlarla ***karman çorman oldu***. Gürledi, sarsıldı, uğuldadı, yıkıldı. (s.118)
Gülbahar Ahmedi küp gölünde yitirdi. Yüzünü elleri arasına aldı. Küp gölünün bakır toprağına oturdu. Gözlerini,, son mavi suya dikti.(s.119)

SONUÇ

Deyimler milletlerin tarih boyunca yaşantılarından, geleneklerinden, hayat felsefelerinden ve sosyal yaşamın her şubesinden damıttıkları kısa, veciz, manidar ve kalıp ifadelerdir. Milletlerin, toplumlarım uzun bir süreye yayılan ve kültür kozasına dayanan değerlerinde, zaman içinde farklı değişikliklerin yaşanması sonucunda; kalıp yapı içerisinde ortak bir ifade tarzı olan deyimlerin ses, biçim ve anlam açısından farklılaşması eserde tespit edildi. Ayrıca yazarın Türk dil imla kurallarına uymayan kullanımları olduğu ve alışılmamış bağdaştırmalara sıkça yer verdiği ve Türk dilinde olası deyim yapma yollarının hemen hemen tamamının metinde yer aldığı Ağrıdağı Efsanesi üzerine yapılan bu çalışmada tespit edildi. Yaşar Kemal'in kendine özgü akıcılığı ve sahip olduğu zengin söz varlığı esrede yer alan deyimler, ikilemeler ve ayrıca söz ve ses tekrarları ile oluşmuş söz birliklerinin, kültürel açıdan Türkiye Türkçesine önemli bir katkı sağladığı tespit edildi. Ağrıdağı Efsanesi'nde yazar, sadece halk anlatıları, sözlü edebiyat yansımaları sadece motif, tema ve dil konularını değil, ayrıca Halk anlatılarının biçimsel unsurlarına da eserde yoğun olarak işlediği gözlemlenmektedir. Ayrıca hacimce romansı özellik taşıyan yarı epik/destansı bu eserde kullanılan ses unsurları ifadedeki akıcılığı arttırdığı ve az sözle çok mananın beyan edildiği tespit edildi.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay.,: 439, Ankara, 2000.
AKSOY, Ö. Asım (1965), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, c.1-2, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları,1965.
_____ (1976), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, c.1-2, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
_____(1989), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, c.1-2, İstanbul: İnkılâp Kitabevi. ANIL, Adile Y., Kutadgu Bilig"de Kadın, Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı:32, Kış-2004 Editör / 7 I. BÖLÜM: KADIN ÖZEL DOSYASI.
ARAT, Reşid Rahmeti, Kutadgu Bilig III İndeks, Haz.: K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İstanbul 1979.
ATMACA, Emine-Ayşe YILMAZ, *Alanya'nın Bıçakçı, Üzümlü, Uğurlu Köylerinde Mutfak Araç- Gereç Adları*, "Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri IV-2006", ALSAV-KONAKLI BELEDİYESİ, 1. Baskı Ağustos 2007.
ÇOTUKSÖKEN, Yusuf (1992), *Deyimlerimiz,* İstanbul: Özgül Yayınları Eğitim ve Öğretimde Kaynak Kitaplar Dizisi:2, 2.baskı.
DEMİRKAZIK, H. İbrahim (2013), "'El Arkası Yerde' Deyimi Ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı/ The Idiom of 'El Arkası Yerde' and The Use of This Idiom in Ottoman Poetry", TURKISH STUDIES- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, ISSN 1308-2140, Volume 8/4 Spring 2013, p. 617-633, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org//on.7827//Turkish Studies.936,
DEVELLİOĞLU, Ferit, Türk Argosu İnceleme-Sözlük, 7 Baskı, Aydın Kitabevi yay.- Ankara–1990.
EYÜBOĞLU, E. Kemal (1973-1975), *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, c.1-2, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaası,
EYÜBOĞLU, E. Kemal, 13. Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, 2 cilt, İSAM.
GÖNEN, Sinan, "Efsanelerde Kara Renginin Görünümü", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 17, 2005.
KOCA, Selçuk K., Türk Kültüründe Ongunlar ve Semboller, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Sakarya-Haziran-2004.
PARLATIR, İsmail (2008), *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü II*, Ankara: Yargı Yayınevi.
PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (1995), *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Arkadaş Yayınları.
ÖZCAN, İsmail, Türkçe Deyimler Sözlüğü, Günaydın Cep Kitapları.
ÖZDEMİR, Emin, Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü, Genişletilmiş Sekizinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000.
ÖZÖN, M.Nihat (1959), *Türkçe Tabirler Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
SİNAN, Ahmet Turan, *Deyimlerin Yapısı Değişir mi?*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8 Fall 2009, s.2008.

ŞAHİN, Hatice, *Kaşgarlı'dan Günümüze Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009, s. 2022.
TOPÇU, Nazmiye, "*Fransızca ve Türkçe Renk İsimleri İçeren Deyimlerin Karşılaştırmalı İncelemesi"* , H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi no: 20,, Ankara-2001.
Türk Kültüründe Argo, Editör: E. Gürsoy Naskali-G. Sağol, Kutlay Yağmur-Hendrik Boeschoten "Dilbilim Yöntemleri Işığında Argonun İncelenmesi", Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını, Sota 1. Baskı 2002.
Türkçe Sözlük, TDK Yay., 10. Baskı, Ankara 2005.
Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay., 2. Baskı, 1993.
YÜCEOL-ÖZEZEN, Muna (2001), "Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz", *Türk Dili*, S.600, s.868-879 Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AMBLEM TASARIMLARINDA TÜRK TAMGALARININ İZLERİ

İbrahim Gökhan CEYLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Gerze Meslek Yüksek Okulu, Tasarım Bölümü, Türkiye,
gokhanceylan@sinop.edu.tr

Hatice BAHATTİN CEYLAN

Öğr. Gör., Sinop Üniversitesi, Gerze Meslek Yüksek Okulu, Tasarım Bölümü, Türkiye,
hbahattin@sinop.edu.tr

ÖZET

Tamgalar, yazının olmadığı dönemlerde, iletişim ihtiyacı neticesinde ortaya çıkan Türk tarihinin önemli belgeleridir. Tamgalar, bazen bir boyu simgelerken, bazen de bir olayın kısa bir özeti niteliğindedir. İnsan ve hayvan figürleri, geometrik formlar, anlam yüklenen şekiller, Türklerin ilk yurdu olan Orta Asya'dan göç ettikleri bölgelere taşınmışlardır. Türk boyları, yüzyıllardır kendilerine özgü tamgaları kullanmış ve değerli buldukları kişisel eşyalarını ve hatta hayvanlarını bu şekillerle işaretlemişlerdir. Tamgalar, verilmek istenen mesajı bütün insanlığa aktarmak amacıyla yapılmış olmalarına karşın, varoluş sebebi, sahibi oldukları milli kültürlerinin sembolize edilmesidir. Dolayısıyla tamgaları, simgesel mesajın en eski şekli olarak düşündüğümüzde, günümüz amblem ve logolarının da benzer kaygılar taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple, güncel olan bazı kurum ve kuruluşların amblemlerine göz attığımızda geçmiş dönem tamgalarına ait lekesel biçimlere rast gelmekteyiz. Bu çalışmada ise tamgaların çıkış noktası ve amaçları belirtilerek, günümüz amblem ve logolarında yer alan mesajların geçmiş dönem tamgaları ile ilişkisi irdelenecektir. Bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan benzerlikler sayesinde, günümüz tasarımlarının, asırlar sonra dahi milli kültürümüzün devamına sağladığı katkının fark edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Amblem, Grafik Tasarım, Logo, Tamga, Türk Kültürü*

THE TRACES OF THE TURKISH STAMPS IN THE DESIGN OF LOGOS

ABSTRACT

Stamps are significant documents of the Turkish culture which emerged due to the need of communication in the periods when there was no writing. The stamps sometimes symbolize a clan and sometimes they are a short summary of an event. The human and animal figures, geometrical forms, meaning-assigned shapes have been carried to the regions where the Turks have migrated from the Central Asia which is the first homeland of the Turks. The Turkish clans have used their unique stamps for centuries and stamped their personal items which they find as valuable and even their animals. Despite the fact that the stamps had been made to convey the intended message to the whole humanity, their *raison d'etre* is the symbolization of the national culture that they had. Thus, when we think of the stamps as the oldest type of symbolic message, it would not be wrong to say that the contemporary symbols and logos carry similar concerns. Therefore, when we have a look at the symbols of some contemporary organizations and institutions, we encounter some stigmatized shapes that belong to the previous stamps. In this study, the relationship between the messages that take place in the contemporary symbols and logos, and the older stamps will be scrutinized by indicating the emergence and purpose of the stamps. Due to the similarities that emerged in the consequence of this study, it has been aimed to notice the contribution of the contemporary designs to the continuity of our national culture even after centuries.

Keywords: *Emblem, Graphic Design, Logo, Stamp, Turkish Culture*

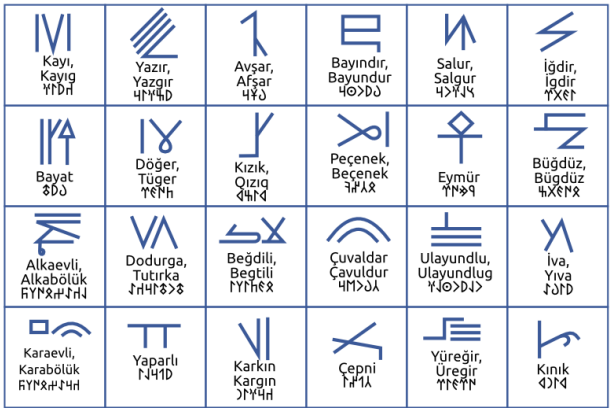
Giriş

Tamgalar, belirleyici ve tanımlayıcı simgesel anlatım şekilleri olarak, çağdaş anlamda amblem, marka, logo, arma, işaret, dövme gibi değerlendirilmelidir. Soyut, sembolik, saf bir anlatım dili özelliği taşıyan ve Türk boyları arasında tanımlayıcı işaretler olarak kullanılan tamgalar, aynı zamanda bir iletişim aracı gibi işlev görmektedir. Türklerin, Yenisey ve Orhun yazıtlarındaki alfabeden çok önceleri tamgaları kullandıkları, tarihi bulgulardan ve taş, kaya, duvar gibi maddi kültür örneklerinden anlaşılmaktadır (Güllüdağ, 2015, s:132). Bir iletişim aracı olarak kullanılan, Türk tamgalarının halen kullanılmaya devam ettiğini sıklıkla görmekteyiz.

Görsel 1. Tamga Örnekleri

Semboller, kültürlerin çok önemli belge birer belge niteliğindedir. Özellikle Türkler sembollere, hem bir bağımsızlık hem de bir süs ve sanat eşyası gibi değer vermesinin yanında mitolojik olarakta anlamlar yüklemektedirler. Örnek verecek olursak; Türklerin yaratılış destanlarından olan Oğuz Kaan Destanı'nda da Türklerin 24 boydan meydana geldiği ve bütün Oğuz boylarının tamgaları olduğu bunların kısmen değişerek hâlâ Türkler tarafından kullanılmaktadır (Mülayim, 1998' den aktaran Temizel, 2007, s: xviii). Divan- ü Lugat- it Türk' de Tamgaların ne işe yaradığı ile ilgili aşağıdaki bilgiler yer almaktadır; 'Oğuz bir Türk boyudur. Oğuzlar Türkmenlerdir ve her Oğuz bölüğünün ayrı bir belgesi ve hayvanlarına vurulan bir alameti vardır. Birbirlerini bu belgelerle tanırlar' (Akçora, 1996' dan aktaran Temizel, 2007, s: xviii).

Görsel 2. Oğuz Boyu Tamgaları

Her birinin birer özel mülkiyet bildirimi olduklarını anladığımız tamgaların, sosyal hayatın hemen hemen her evresinde karşımıza çıktıklarını görmekteyiz. Tamgalar, aynı zamanda amblem gibi işlevsel biçimleriyle de varlığını devam ettirmektedir (Temizel, 2007, s: xii). Tamgalara yüklenen anlamlardan yola çıkarak günümüzde Türk firmalarının veya çeşitli sivil toplum kuruluşlarının amblemlerinde tamgaları kullandıklarını görmekteyiz.

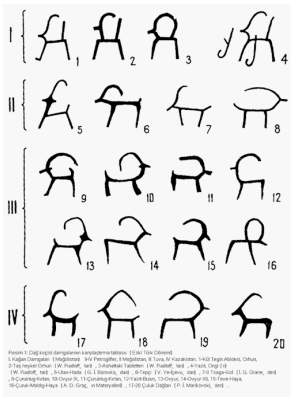
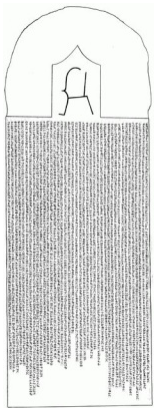
Amblem; logonun tersine içeriğinde sözcük barındırmayan, soyut ya da nesnel görsellerin yer aldığı ve ya harflerin yan yana gelmesiyle oluşturulan, kurum ve kuruluşların kimliklerine katkı sağlayan şekiller bütünüdür. (Koç ve Küçükarslan, 2008, s:32, Vardar 2004'den akt. Kahraman, 2012, s:111). Tepecik 2002' ye göre ise amblem, bir nesneyi, bir kurumu ya da kuruluşu anlatan, sözcük özelliği göstermeyen harflerin yan yana gelmesi ya da şekillerden oluşan bir görüntüdür (Tepecik, 2002, s:61). Amblem ve tamgalar birbirlerine sözcük özelliği göstermeyip şekillerden oluşması anlamında tam anlamıyla benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikleri dolayısıyla günümüze kadar tamgalar gelmiş ve amblem olarak karşımıza çıkmışlardır. Çok fazla örneği ile karşılaştığımız amblem-tamga eşleşme örneklerinden rastgele şeçilen 4 tanesi bu araştırma kapsamında incelenmiştir.

Amblem Tasarımlarında Türk Tamga İzleri İncelemeleri

1. Dağ keçisi Tamgası

Dağ keçisi tamgası, '*yüceliği, erişilmez yerlere erişilebilirliği, bağımsızlığı, özgürlüğü, kararlılığı, asaleti ve cesareti sembolize eden bir tamgadır. Tanrı"nın yeryüzündeki temsilcisi olduğuna inanılan kağanı simgeler. Kül Tegin ve Bilge Kağan anısına dikilen yazıtlardaki dağ keçisi damgaları mevcuttur'* (www.antiksirlar.com).

Görsel 3. Dağ Keçisi Tamgası Amblem Örneği

2. Afşar Boyu Tamgası

'Afşar boyu(veya Avşar boyu), Oğuz Kağan Destanı'na göre Oğuzların 24 boyundan biridir. Oğuz boylarının hepsinin aynı zamanda kendine has bir tamgaları vardır. Bu damgalar hayvanlara vurulmakta, halı ve kilim motif olarak kullanılmakta, aşı boyası ile evlerin duvarlarına resmedilmekte, nazar değmemesi ve uğur getirmesi için bazı giyim eşyalarına konulmakta, hatta mezar taşlarına, abidelere yapılara ve kayalara kazılmakta, devletlerin bastırdığı paralarda Boy'un belirtisi olarak kullanılmaktadır'(www.dunyaavsarlardernegi.com).

Görsel 4. Avşar Boyu Tamgası Amblem Örneği

3. Kayı Boyu Tamgası

'Kayı kelimesi; muhkem, kuvvet ve kudret sahibi anlamına gelmektedir. Kayı boyunun tamgası, iki ok ve bir yaydan oluşur. Kayı boyu,

Oğuzlar'ın Bozok kolundan bir boydur. Bizim için bu kadar önemli olmasının nedeni ise, Osmanlılar'ın da bu boya mensup olmasıdır' (www.gzt.com).

Görsel 5. Kayı Boyu Tamgası Amblem Örneği (Bilecik Belediyesi)

KAYI MERMER

KAYI OKULLARI

KAYI BİNİCİLİK

KAYI MESLEKİ BELGELENDİRME
"İşi Uzmanına Bırakın"

KAYI MUTFAK GEREÇLERİ METAL SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Görsel 6. Kayı Boyu Tamgası Amblem Örnekleri

4. Tarak Tamgası

> *'Tarak Tamga'daki üç dişin, Kırım Hanlığındaki bu üç gücü gösterdiği; tarağın orta dişini Han'ın, sağ dişini Kalgay'ın, sol dişini ise Nureddin'in temsil ettiği rivayet edilmektedir. Bir başka rivayette ise, Tarak Tamga'nın terazi şekli ile adaleti temsil ederek, Kırım Hanlığının adil olduğu anlatılmaktadır'* (www.vatankirim.net).

Görsel 7. Kırım Tamgalı Gök Bayrak

Görsel 8. Kırım Tamgası Amblem Örnekleri

Genel Değerlendirme

Bu araştırmada; 4 farklı Türk tamgasını (*dağ keçisi tamgası , afşar boyu tamgası , kayı boyu tamgası ve tarak tamgası*) doğrudan kullanan 12 farklı kurum ve kuruluşa ait amblemler incelenmiş ve bu tasarımların dolaylı değil doğrudan tamgaların öz formlarını muhafaza ederek şekillendirildiği görülmüştür. Ayrıca, kurumların amblemlerinde kullandıkları tamgaları belli nedenlere göre tercih ettikleri görülmüştür. Örneğin Türk Dili Derneği amblemlerinde, Kül Tegin ve Bilge Kağan anısına dikilen logo yazıtlardaki dağ keçisi tamgasını kullanırken, Dünya Avşarlılar Derneği; Oğuz Kağan Destanı'na göre Oğuzların 24 boyundan biri olan Afşar Boyu tamgasını kullanmışlardır. Kayı Boyu tamgasına ise pek çok amblemde denk gelmek mümkündür. Kayı boyuna ait olan ve güç, kuvvet ve kudret sahibi anlamına gelen bu tamgayı Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yer ve ilk başşehir olması

dolayısıyla Bilecik Belediyesi de kullanmıştır. Tarak tamgasının ise Kırım kanallarında ve bayrağında kullanıldığı görülmüştür.

Konuyu destekler nitelikteki benzer bir araştırma ise (Çakır, 1993 s:68) tarafından üniversite amblemleri üzerinde yapılmış ve amblemlerin; Türklerin, Orta Asya'dan Anadolu'ya getirip İslamiyet'le harmanladıkları bazı inanç ve yaklaşımlara farkındalık kazandırmakla birlikte Anadolu'nun ev sahipliği yaptığı diğer medeniyetlerden de izler taşıdığı fark edilmiştir.

Bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan benzerliklerin aktarılması sayesinde, günümüz tasarımlarının, asırlar sonra dahi milli kültürümüzün devamına sağladığı katkının fark edilmesi amaçlanmıştır. Hizmet ettiği, kurum ve kuruluşların dışarıya dönük yüzü olan amblemlerin, bir çeşit tanıtım ve iletişim aracı olduğu gerçeğinden yola çıkacak olursak; hem maruz kaldığımız yabancı kültür endüstrisine alternatif yaratmak hem de öz kültürümüzü yaşama ve genç nesillere aktarma konusunda oldukça etkili bir tasarım aracı olduğu açıktır. Dolayısıyla, kültürümüzün yaşatılması ve devamı açsından, Türk tamgalarının, amblemlerde daha fazla kullanılması önerilmektedir.

Kaynakça

ÇAKIR, E., *Akademik Dünyanın Kentsel İmgelerinden, Mitolojik Simgelerine Üniversite Logoları.* Millî Folklor, 25(97) (2013).

GÜLLÜDAĞ, N., *Türklerde Damga Geleneği ve Nogay Türklerinin Damgaları Üzerine Bir İnceleme.* Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi Cilt:3 Sayı:6 (Ocak 2015) Türkiye

KAHRAMAN, M . E., *Marka Oluşturma Aşamasında Amblemin Yeri Ve Önemi*. Sanat Dergisi 0 (2012): 107-115 http://dergipark.gov.tr/ataunigsfd/issue/2608/33566

KOÇ, A. ve KÜÇÜKASLAN, Ö., *Türkiye'de Veteriner Hekimliği Ambleminin Tarihsel Gelişimi.* Vet. Hekim Der. Derg., 79(3) (2008).

TEMİZEL, Ö. G., *Türk Damgalarının Estetik Yapısı ve Görsel Sanatlar Dersinde Uygulama Biçimleri*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

TEPECİK, A., Grafik Sanatlar–Tarih–Tasarım–Teknoloji, Ankara: Detay ve Sistem Ofset (2002).

Erişim Kaynaklar:

http://www.vatankirim.net/yazi.asp?YaziNo=60 Erişim Tarihi: 30.08.2018 – 15.13

https://antiksirlar.com/konular/da%C4%9F-ke%C3%A7isi-tamgas%C4%B1.27/ Erişim Tarihi: 01.09.2018 – 20.31

http://www.dunyaavsarlardernegi.com/avsar-boyunun-tamgasi/ Erişim tarihi: 01.09.2018-20.57

https://www.gzt.com/hayat/kayi-boyu-ve-efsanelesen-iyi-simgesinin-10-madde-ile-bilinmeyenleri-2572634 Erişim Tarihi: 01.09.2018 – 21.19

Görsel 1 : https://tarihturklerdebaslar.files.wordpress.com/2011/11/gc3b6k-alf.jpg

Görsel 2 : http://www.biligbitig.com/2014/06/soyumuz-oguz-han-dan-gelmektedir.html

Görsel 3 : http://turkdilidernegi.org.tr/

Görsel 4 : http://dunyaavsarlardernegi.net/uploads/images/image_default_25a83600c9a564.jpg

Görsel 5 : http://www.belekomahaber.com/bilecik-belediye-baskanligi-kurumsal-yeni-logosu/

Görsel 6 : http://advertika.com.tr/?attachment_id=2017

http://www.kayi.k12.tr/

http://www.kayibinicilik.com/portfolio-four-column.html

http://www.kayimeslekibelge.com/

https://kayimutfak.com/hakkimizda/

Görsel 7 : https://cdntr1.img.sputniknews.com/images/103396/11/1033961172.jpg

Görsel 8 : http://uydusat24.blogspot.com/2012/02/krm-turklerinin-sesi-atr-tv-astra-4a.html

http://tamgamodules.com/en/products/module-solutions.php

http://www.tamgakuyumculuk.com/hakkimizda.html

ANTROPOLOJİK BAKIŞ AÇISIYLA "KADIN VE SPOR"

Defne Öcal KAPLAN
Kastamonu Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Türkiye, daphneocal@gmail.com

ÖZET

Yapılan çalışma ile kadınların spor alanındaki yerlerine dikkat çekmek amaçlanmaktadır. Antropolojik açıdan kadını ve sporun hem biyolojik hem de sosyal durumları incelenmiştir. İnsan türünün doğuşunu, oluşumunun özelliklerini ve kültürel gelişimini konu alan antropoloji; doğa bilimleriyle yakından ilişkili olup, aslında insanın yeryüzündeki ve toplumlardaki kökenlerini gelişimini inceler. Bu yüzdendir ki, insanın hem biyolojik hem de sosyolojik gelişiminde çok önemli bir yere sahip olan kadın ve spor kavramlarını ve tarihsel değişimlerini en iyi inceleyen bilim antropolojidir.

Toplumsallaşma sürecinde erkek çocukların spora katılımları aileler tarafından teşvik edilirken, kız çocuklarının vücutlarını korumaları ve kadınsı özelliklerini kaybetmemeleri için spordan uzak durmaları sağlanır. Toplumsal cinsiyet konusu altındaki kadın sorunları şu anda spor sosyolojisinde ve antropolojisinde önemli bir yere sahiptir. Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyetlere toplumsal olarak yüklenen tarihsel ve kültürel bir kavramdır. Biyolojik olarak cinsiyet farklılıklarından çok, cinsiyetlerin toplumsal olarak konumlandırılmalarına dayanmaktadır. Spordaki toplumsal cinsiyet ayrımı ilk olarak biyolojik özelliklere atıfla yapılmaktadır. Kadınlar, fizikleri gereği erkeklere göre daha nazik ve incinebilir olduklarından, spor daha en başta bir erkek aktivitesi olarak görülmüştür. Spor, erkeklerin ve kadınların rolleri hakkında birincil tartışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Geleneksel olarak cinsiyet rolleri beklentisi, kadınları pasif, yumuşak, narin ve itaatkar olmaya teşvik etmiştir. Bu kültürel beklenti, genellikle spor ile ilişkili olan atılganlık, rekabet gücü, fiziksel dayanıklılık, bağımsızlık ve baskınlık gibi özelliklerle çatıştı.

Halen toplumsal cinsiyet çalışması, antropoloji ve spor sosyolojisi içinde en dinamik alanlardan biridir. Kadınların spor müsabakalarına katılma kavramı küresel olarak yayıldığından, uygulamalı spor antropologlarının, spor faaliyetlerinde kadınların rolünün değişmesinin kültürel kısıtlamalar etrafında bazı önemli sorunlar getirdiğini kabul etmesi önemlidir. Kadınlar sportif arenada yarışmadan önce, aile, toplum, kültür, karşı cins gibi birçok faktörle mücadele etmek zorundadır.

Hayatta kalma mücadelesinden köken alarak öncelikle oyuna evrimlenip günümüze kadar gelen spor, ataerkil toplumsallaşmayla birlikte erkek egemen bir duruma gelmiş ve gerek sportif arenada gerekse spor yöneticiliği konusunda kadının pasifleştirildiği bir alan olmuştur. Kadının sporun her alanında aktif olmasını sağlamak adına toplumsal eğitimin sağlanması için öncelikle toplumun bakış açısını değiştirmek gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Kadın, spor, antropoloji, toplumsallaşma

ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE ON "WOMAN AND SPORTS"

ABSTRACT

The aim of the study is to attract attention to the places of women in sports field. Anthropological terms, both biological and social situations of women and sports have been examined. Anthropology is concerned with the birth of the human species, the characteristics of its formation and its cultural development; are closely related to natural sciences. In fact, it examines the development of the origins of human, society and the earth. That is why, anthropolgy is the best studied science that woman and sports which have people of both biological and sociological development is very important place.

While the boys 'spore attendance is encouraged by the parents in the socialization process, they protect the girls' bodies and are kept away from the spore so that they do not lose their feminine qualities. Women Issues under the purview of gender now has a significant presence in the sociology and anthropology of Sports. Gender is a socially loaded historical and cultural concept to people. It is biologically based on the social positioning of the sexes rather than the gender differences. Gender discrimination in sports is made with reference to the first biological properties. Since women are more gentle and vulnerable than men according to their physics, sport is first seen as a male activity. Sports have emerged as a primary area of controversy about men's and women's roles. Traditionally, sex roles expectation has encouraged females to be passive, gentle, delicate and submissive. These cultural expectation clashed with those traits often associated with sports, such as assertiveness, competitiveness, physical endurance, regardless, and dominance.

Presently the study of gender is one of the most dynamic areas within anthropology and sociology of sports. As the notion of women's participation in sport competitions has spread globally, it is important for applied sport anthropologists to recognise that the changing role of women in sport activities also brings some significant issues around cultural constraints Before women compete in sporting arenas, they have to deal with many factors such as family, society, culture, opposite sex.

The sport, which evolved from the survival struggle to the game and came up to daylight, came into a male dominated state with patriarchal socialization. It has become an area where women are passivated both in sports arena and in sports management. In order to ensure that women are active in all aspects of sports, community education needs to be changed first.

Key words: Woman, sports, anthropology, socialization

GİRİŞ

> *"İlk insan topluluklarının sürdürdüğü yaşam mücadelelerinin temel olgusu beslenme barınma ve korunmadan oluşmaktaydı. Daha sonra düşünen ve duygularını geliştiren insan, yaşamı sorgulamaya başladı. Nereden gelip nereye gidiyordu? Kendisini kim yaratıyordu? Doğum ile ölüm arasındaki bağlantı neydi? Bu soruların cevabını en yakınında gördüğü kadın kimliğinde bulmuştur. Kadın yani "ana" hem yeni nesle can veriyor, hem de dünyaya getirdiği insanı besleyip büyütebiliyordu. Kadının bu özellikleri ile erkek bedenine karşı son derece üstün durumda olması Ana Tanrıça Kültü ile ilgili bir inanç sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur."*

Antropoloji, insanlar ve onların oluşturdukları toplumların başlangıcından günümüze kadar biyolojik ve kültürel açıdan geçirmiş olduğu değişim ve gelişimini inceleyen bilimdir. Antropolojik olarak bakıldığında bir kültürü anlamak amacıyla girişilen kültürün üreticisi olarak kabul edilen erkek odaklı çalışmalarda, kadın ancak kültürü oluşturan herhangi bir ürün olarak ilgi görmektedir. Süreç içinde, biyolojik varoluş üzerine oturtulmuş bu bakış açısı, yerini kültürel farklılıkların belirleyiciliğinin altını çizen bir odaklanmaya bırakmıştır.

Kadın ve erkek arasında kromozom, kas yapısı, yağ miktarı ve kütlesel farklılıkların dışında spor yapmayı ve yönetmeyi engelleyecek ayrım yapmayı gerektiren hiçbir faktör yoktur. Kadın ve erkek arasındaki ayrımlar yapaydır ve cinsiyet biyolojik değil, kültürel temelde biçimlenir. Patriarki kelimesi baba egemenliği anlamına gelir ve erkeğin egemenliği anlamında kullanılır. Bundan takriben 6 bin yıl kadar önce ortaya çıkmıştır. Birçok tarih araştırması, geçmişin büyük simaları olan erkeklerin dünyasını açığa çıkarmak amacıyla kaleme alınmıştır. Yer yer ortaya çıkan kadın figürü de esas konu olan erkeğin annesi, kız kardeşi, karısı, sevgilisi ya da kızıdır. Böylece kadın, yine erkeğe bağlı, onu şekillendiren veya tamamlayan bir yan figür niteliğinde tarih sahnesine yansımaktadır.

Spor, tarihsel süreçte çeşitli anlamlar yüklenilen ve farklı işlevlerine vurgu yapılan bir faaliyet olmuştur. Bir zamanlar üst tabakaya özgü, tembellik ve savurganlık göstergesi iken, teknolojinin gelişimine bağlı olarak geniş halk kitlelerinin katıldığı, "kaliteli yaşama" katkı sağlayan bir faaliyete dönüşmüştür. Kadınların spor içindeki yeri, hem bedensel engellerden, hem de kültürel gerilikten ötürü hep engellere karşı mücadeleyle edinilmiş bir yerdir ve bu özel mücadele tarih boyunca devam etmiştir. Dünya üzerinde bilinen en eski spor etkinliği olan antik olimpiyatlarda, anlatılara göre, kadınların izleyici olarak dahi katılımına izin verilmezdi.

Sporun tarihsel kökenlerine inildiğinde Eski Yunan'da kadınların spor yapmasını engelleyen anlayış, tarih içinde ne kadar çevrilse de günümüzde sporda erkek egemen bir yapı olduğu tartışılmaz bir gerçekliktir. Kadınların sporda kabul görmemesi, eski Yunanda olimpiyatlara kadınların alınmamasıyla başlamış, modern oyunların tekrar doğmasıyla, Baron De Coubertin tarafından da sürdürülmüştür. Eski Yunan'da kadınları spor alanlarından dışlayan anlayış, 20. yüzyılın başlarında da devam etmiş, modern olimpiyat oyunlarının kurucusu Fransız Baron Pierre de Coubertin'in olimpiyatlarda sadece erkeklerin yarışmasını savunan yaklaşımı da spor kültürünün erkek egemenliği üzerine kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Dünya sporunun gelişmesinde ve yaygınlaşmasında önemli bir yeri olan Coubertin, kadınların her türlü sporu yapmalarını ancak yarışmalara alınmamalarını savunmuştur. Coubertin'in tutucu yaklaşımının etkisi belli bir düzeyde kalsa da, günümüze kadar gelen tarihsel sürece bakıldığında kadınların elit performans sporlarına katılımda erkeklerin gerisinde kaldığını görmekteyiz. Coubertin bitmek bilmeyen kadını spordan dışlama politikası yıllarca devam etmiş ve ikincil insan konumunda görmeye devam etmiştir. "Kadınların rolü, erkeklerin galibiyetini takdir etmektir" (1901)

"Kadınların rolü, erkeklerin galibiyetini takdir etmektir" (1901)

"Kadın sporları, doğanın kurallarına aykırıdır" (1902)

"Olimpiyat oyunları erkeklere ayrılmalı ve kadın sporcuların görünüşlerinin korkutucu olduğu düşüncesi vurgulanmalıdır " (1912)

"Kadınlar oyunlardan uzaklaştırılmalıdır " (1924)

"Kadınlar tasnif dışı yarışsınlar " (1925)

"Kadın sporcuların yarışmalarda yer alması erkek sporcular için iyi değildir " (1934)

"Kadınlar toplum içinde spor yapmamalıdır, halk karşılaşmalarına katılmamalıdır, sadece erkeklerin başarılarını ödüllendirmede görev almalıdır " (1935) şeklindeki ifadeleriyle kadının spor arenalarındaki yerini vurgulamıştır.

Türkiye'de kadının spordaki yerine bakıldığında gerek aktif sporcu olarak gerekse spor yönetimi alanında erkeklerin çok gerisinde kaldıkları görülmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın Mayıs 2018 verilerine göre Türkiye'de 61 özerk spor federasyonu bulunmakta ve bu federasyonlar tarafından lisans almış sporcular 2.254.399'u erkek (%69,4), 994.575 kadın (%30,6) şeklindedir(http://www.gsb.gov.tr/). Sadece 5 federasyonda (Türkiye Buz Pateni Federasyonu, Türkiye Cimnastik Federasyonu, Türkiye Dans Federasyonu, Türkiye Halk Oyunları Federasyonu, Türkiye Voleybol Federasyonu) kadın sporcu erkek sporcu sayısından fazladır. Bu federasyonlarda yönetim kademelerindeki cinsiyet farklılığına bakıldığında da durum çok farklı görülmemektedir. 61 spor federasyonunun başkanlarının 58'i (%95.1) erkek, 3'ü (%4.9) kadından oluşmaktadır. 898 yönetim kurulu üyesinin sadece 36'sı (%4) kadın iken 862'si (%96) erkektir. Kabaca bir hesap yapıldığında federasyon başına düşen ortalama yönetim kurulu üyesi 14.72 iken ortalama kadın yönetim kurulu üyesi 0.59 olarak hesaplanmaktadır. Bu 36 yönetim kurulu üyesi kadınlardan da sadece 3'ü başkan (Türkiye Satranç Federasyonu, Türkiye Yelken Federasyonu Türkiye Oryantring Federasyonu), 3'ü asbaşkan, 2'si başkan vekili, 1'i başkan yardımcısı, 1'i genel sekreter vekili iken, 26'sı sadece üye olarak görev yapmaktadır.

Sporun ülkemizdeki en önemli yönetim kademesi olan Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın tarihsel süreçteki yönetim yapısına bakıldığında; 1969-1983 yılları arasında Gençlik ve Spor Bakanlığı'nda 13 erkek bakan görev yapmıştır. 1983-1989 yılları arasında Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nda 13 erkek bakan, 1989-2011 yılları arasında Gençlik ve Spordan Sorumlu Devlet Bakanlığı'nda 13 erkek bakan, 2011'den günümüze 4 erkek bakan görev yapmış, hiç kadın bakanımız olmamıştır.

Yine Türkiye'nin spor konusunda dünyadaki yerini belirleyen en önemli kuruluşlardan biri olan Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin yönetim yapısını cinsiyet faktörü konusunda değerlendirdiğimizde çok benzer bir sahneyle karşılaşmaktayız. Komitede 18 yönetim kurulu üyesi bulunmakta bunlardan 15'i erkek 3'ü kadın olup bu kadınlar sadece üye vasfında görev yapmaktadırlar. 1908-2018 yılları arasında Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'ne toplamda 26 kişi başkanlık yapmıştır ve bunların tamamı erkektir arasında hiç kadın yoktur.

SONUÇ

Hayatta kalma mücadelesinden köken alarak öncelikle oyuna evrimlenip günümüze kadar gelen spor, ataerkil toplumsallaşmayla birlikte erkek egemen bir duruma gelmiş ve gerek sportif arenada gerekse spor yöneticiliği konusunda kadının pasifleştirildiği bir alan olmuştur. Kadının sporun her alanında aktif olmasını sağlamak adına toplumsal eğitimin sağlanması için öncelikle toplumun bakış açısını değiştirmek gerekmektedir.

Her ne kadar günümüzde kadınların sportif arenada bulunduğu yer nispeten daha iyi görünse de kadının ikincil insan kategorisinde değerlendiriliyor olduğu gerçeği yadsınamaz bir gerçektir. Son yıllarda mücadele sporlarında kadın katılımcı oranının artmış olmasına - övgü ile - dikkat çekilmesi bile başlı başına bir trajedidir. Kadınların beyin lobları arasındaki bağlantının ona çok yönlü düşünebilme ve acil durumlarda karar verebilme yeteneği kazandırması iyi bir yönetici olma özelliği sağlamaktadır. Ancak yönetici konusundaki konumu da ortadadır.

KAYNAKÇA

Alpman C. Eğitimin Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1972.

Bischoff J.A. Women, Sport, and Culture Human Kinetics Journal. 1994; 4(2); 127-129.

Bulgu N. Spor Kurumunda Cinsiyet Ayrımı: Haber Fotoğraflarına Yansıyan Toplumsal Değerler. Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. of Sport Science 1997; (8)2: 26-37.

Fişek K. Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi. Ankara: A.Ü.SBF Yayınları. 1980.

Goldmann L. *İnsan Bilimleri ve Felsefe.* (Çev: Timuçin A., Aynuksa F.). İstanbul: Kavram Yayınları.1998.

Haviland W.A. *Kültürel Antropoloji*. (Çev. Hüsamettin İnanç). İstanbul: Kaknüs Yayınları.2002.

Huizinga J. *Homo Ludens*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2013.

Özbek M. Dünden Bugüne İnsan. Ankara: İmge Kitabevi.2000

Sevim A., Şener, T. Spor Antropolojisi. Adli Bilimler Dergisi. 2008.

Taşdelen P., Koca C. Viktorya Dönemi İngiltere'sinde Kadın Bedeni Politikaları ve Kadınların Spora Katılımı. Edebiyat Fakültesi Dergisi. 2015; 32(1): 205-2014.

Towne, B., Demerath, EW., Czerwinski, SA. (2002). *The genetic epidemiology of growth and development* (Ed: North Cameron) Human Growth and Development 103-137, USA: Academic Press.

Willis P. Women in Sport in Ideology, Human Kinetics, U.S.A. , 1994. 31-45.

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Aile ve Evlilik Kurumlarına Bakışı

Seher ERDOĞAN ÇELTİK
Dr., Gazi Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, sehererdogan@gazi.edu.tr

Özet

Avanzâde Mehmet Süleyman pek çok eser kaleme alan Meşrutiyet dönemi aydınlarındandır. Döneminde oldukça aktif olmasına rağmen daha sonra unutulmuştur. Kendisi yaşadığı dönemin popüler kültür ve toplum hayatına yön vermiştir. Eserlerine baktığımızda yemek pişirme usullerinden aile hayatına, eczacılıktan tılsım, sihir, büyü gibi gizli ilimlere, Almanlar ve Almanya'yı tanıtan eserlerden polisiye hikâye ve romana kadar çok geniş bir yelpaze karşımıza çıkar.

Avanzâde Mehmet Süleyman eserlerinde toplumda yanlış bilinen bazı hurafelerle mücadele etmiş, sağlık konusunda halkı aydınlatmış, aile kavramının önemini vurgulayarak toplumda sağlıklı aile bireyleri yetiştirilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca halka okuma alışkanlığı kazandırmak ve beslenme kültürü oluşturmak amacıyla da eserler kaleme almıştır. Tüm bu saydıklarımızın yanında burada sıralayamadığımız daha pek çok konuda eserler vermiştir.

Yayın hayatı boyunca halkı aydınlatmayı amaç edinen Avanzâde Mehmet Süleyman, eserlerinde sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Meslekî eserlerinin yanında diğer eserlerinde de toplumun anlayamayacağı ya da terminolojiyi bilmediğini düşündüğü noktalarda dipnotlarla açıklamalarda bulunmuş, eserlerinin başına ya da sonuna ıstılahların açıklamalarını eklemiştir.

Aile kavramına toplum, devlet ve millet noktasından bakan Avanzâde Mehmet Süleyman, devleti ve milleti yükseltmek ya da onlardaki bozulmayı önlemek için önce ailenin eğitilmesi gerektiği fikrini savunmuş ve bu doğrultuda eserler yazmıştır.

Bu çalışmada Avanzâde Mehmet Süleyman'ın aile ve evlilik kurumuna bakışı irdelenecektir. Ailenin ve evlenmenin onun açısından önemi ve bu kurumlara nasıl bir fonksiyon yüklediği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Sonuç olarak çalışmamızda yazarın tüm eserleri taranmış, konu ile ilgili beş eserinden hareketle ailenin toplum açısından önemini ortaya koyduğu, evlilik konusunda pronatalist bir yaklaşımı benimsediği; evlilik yaşı, çocuk doğurmaya engel rahatsızlıklar, kadın ve çocuk eğitimi, boşanma gibi meseleler hakkında halkı aydınlatmaya ve eğitmeye çalıştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avanzâde Mehmet Süleyman, Meşrutiyet dönemi, aile, evlilik, kadın, kadın eğitimi.

The View of Avanzâde Mehmet Suleyman's Upon Family and Marriage Intuitions

Abstract

Avanzâde Mehmet Suleyman who write many articles is one of these constitutionalism intellectuals. Although he is quite active in his period, later he is forgotten. He leads society and popular cultural life of his life period. İn this studies, he mentored a wide range of topics such as cooking methods, family life, pharmacy, charm, magic German, articles introducing Germany, detective stories and novel and so on.

In this studies, Avanzâde Mehmet Suleyman fight for some wrongly known superstitions, brightened the society about health issues and by emphasizing the importance of family he contributed the training of healthy individuals. Moreover, he wrote some articles for the purpose of right bringing reading habits and nutrition habits. Except from all these things mentored above he also wrote many various articles on some other topics.

During his publication life, he aimed to inform and enlighten the society and thus he preferred using a simple language. In his studies if there were some terminological words or if the point was hard to understand, he used footnotes or he gave some extra explanations parts.

In this studies Avanzâde Mehmet Suleyman explained family issues in accordance with society, government and natron. He supported the idea that, in order to prevent the corruption in these institutions, the first thing to do should be the education of family.

In this study, the view of Avanzâde Mehmet Suleyman on family and marriage will be examined. The importance of family and marriage and the function of these institutions will be tried to be explained.

As a result, in our study of Avanzâde Mehmet Suleyman's works are scanned, via his five related works it is found out that Avanzâde Mehmet Suleyman tried to show the importance of family, thought in a pronatalist way about marriage issue, he wanted to inform people about some issues such as marriage age health problems in a matter of giving birth, woman and kids' education, divorcement.

Key Words: Avanzâde Mehmet Suleyman, constitutional period, family, marriage, woman, woman education.

Giriş

Meşrutiyet, Osmanlı devletinin toprak kayıplarının devam ettiği dönemdir. Bu yüzyılda savaşlar ve toprak kaybı gibi sebeplerle göçler yaşanmış ve nüfusta ciddi bir azalma görülmüştür. 1800'lerin başında devletin nüfusu 25-30 milyon arasında iken 1900'lerin başında 19 milyona kadar düşmüştür (Quataert'tan ve Karpat'tan aktr.

Balsoy 2014: 42). Bu sebeple Meşrutiyet dönemi aydınları doğumu ve doğurmayı insanî ve millî bir vazife olarak kabul etmiştir (Balsoy 2014: 41).

Osmanlı toplumunda batılılaşma ile birlikte pek çok değişim yaşanmış, mevcut durumlar da yeniden şekillenmiştir. Özellikle Meşrutiyet'in özgürlükçü ortamında kadın, aile ve evlilik meselesi üzerine pek çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Bu dönemde yaygınlaşan kadın dergilerinde bu konular tekrar tekrar tartışılmış; kadın eğitimi, çocuk bakımı, eşlerin birbirlerine ve ailelerine karşı vazifeleri gibi meseleleri üzerinde fazlaca durulmuştur (Keçeci Kurt 2015:1079).

Meşrutiyet dönemi aydınlarından olan Avanzâde Mehmet Süleyman da dönemin aile ve evlilik anlayışı ile aynı doğrultuda müstakil eserler yayınlamış ve diğer eserinde de bu meselelere yer vermiştir.

Toplumu oluşturan en küçük yapı taşı olarak kabul edilen aile, Türkçe Sözlük'te *"evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik"* olarak tanımlanır[1]. Aile aynı zamanda neslin devamını sağlayan kurumdur. Toplumun çekirdeğini teşkil eden aile, ayna gibidir; toplumda yaşanan her şey ondan akseder.

Avanzâde Mehmet Süleyman için aile çok değerlidir. O, toplumun temeli ve neslin devamı noktasında aileye büyük önem vermiştir. Meşrutiyet dönemi toplumunda aile kurumunda gördüğü aksaklıkları tespit ederek buna çözüm yolları aramıştır. Evlilik meselesi üzerinde de duran yazar evliliği gençlere her fırsatta tavsiye etmiştir. Onun bu tavrı Meşrutiyet döneminin yaygın anlayışıdır. Evlilikten ne beklenmesi, evlilikte eşlerin birbirlerine nasıl davranması gerektiği, aile saadeti için tavsiyeler, evlilik yaşı vs. gibi pek çok konuda düşüncelerini eserleri vasıtasıyla okuyucusuna iletmeye çalışmıştır. Onun aile ve evlilik konusuna temas ettiği müstakil eserleri şunlardır:

Kızları Nasıl Evlendirmeli? (1330): Dersaadet: Necm-i İstikbal Matbaası.

Rehber-i Muamelât-ı Zevciyye (1330): İstanbul: Hukuk Matbaası.

İzdivaçta Büyücülük (1336): İstanbul: Kader Matbaası.

Yeni, Mükemmel, Son Rehber-i İzdivaç (1338): İstanbul: El-âdil Matbaası.

Aşağıda, yazarın aile ve evlilik konusundaki düşünceleri çeşitli alt başlıklar altında tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

Aile Kurumu ve Kadının Rolü

"Erkek ile kadının izdivacından teşekkül eden" aileyi *"insanlığın küçük ve fakat parlak bir nümûnesi, mümtaz bir nüshası"* olarak kabul eden Avanzâde Mehmet Süleyman, ailenin toplumun temel taşı olduğunun ve toplumdaki aksaklıkları gidermek için önce aileden başlamak gerektiğinin farkındadır (Kızları Nasıl Evlendirmeli 1330: 2). Yazarın bu tavrı Meşrutiyet dönemi aydınlarının genel tavrı ile paralellik gösterir. O dönemde kadın eğitimi, çocuk bakımı, eşlerin görev ve sorumlulukları gibi meseleler dönemin matbuat hayatında sıkça karşımıza çıkar.

Kadını "*beşerin mezraası, aile namındaki rabıta-i mukaddesenin ukdesi, cemiyet-i beşeriyenin esas-ı metîni, beşer validesi, insaniyet bahçesi"* olarak tanımlayan Avanzâde Mehmet Süleyman, onun aile hayatını şekillendirdiğini düşünür (Kıyafetname 1330: 159). Aile açısından kadının önemi üzerinde duran yazar, kadını geliştirmenin ve eğitmenin aile ile toplum için ne kadar elzem olduğunun altını çizer. *"Kızları Nasıl Evlendirmeli?"* isimli eserinde kızların Darü'l-fünunlara, inâs sultaniyelerine gönderilmesi; ancak kesinlikle ecnebi okullara verilmemesi gerektiğini savunur; kızların eğitiminde ev idaresi, çocuk yetiştirme ve hıfz-ı sıhha gibi mevzuları temel mesele olarak irdeler (Polat, Çeltik 2017: 496). Ona göre; ülkenin âlime ve fâzıla kadınlardan ziyade bilgili, evini çekip çeviren, ev idare etmesini bilen, çocuğuna iyi terbiye veren, din ve hıfz-ı sıhhat konusunda yeterli bilgiye sahip kadınlara ihtiyacı vardır (Kızları Nasıl Evlendirmeli? 1330: 11-12). Yazar, bu noktada geleceğe dönük değil; o günkü toplum ihtiyaçlarına paralel bir anlayış benimsemiştir.

Evlilik

Avanzâde Mehmet Süleyman evliliği neslin devamını sağlayacak kurum olarak kabul eder. Bu kurum aynı zamanda milletin ve devletin de devamlılığını sağlayacaktır. Son dönemde pek çok kişinin savaşlar dolayısıyla ölümü ve neslin giderek bozulması onun aile kurumu üzerinde ısrarla durmasına sebep olur.

Yazar evliliği *"kadın ve erkeğin suret-i meşrûada"* birleşmesi olarak tanımlar (Kızları Nasıl Evlendirmeli 1330: 2). Ona göre kadın ve erkek birbirine muhtaçtır ve birbirinden ayrı yaşayamaz (Yeni, Mükemmel, Son Rehber-i İzdivaç 1338: 8). Ailenin sadece kadın ver erkekten oluşamayacağını söyleyen yazar; ailenin kız ve erkek evlatla bir bütün olduğunu ima eder. O; insan için evliliği, aile için ise çocuğu vazgeçilmez kabul eder. Her fırsatta evliliğin önemi üzerinde durur, dinlerin ve milletlerin ona ne derece değer verdiğini belirtir (Yeni, Mükemmel, Son Rehber-i İzdivaç 1338: 8). Ayrıca Kur'an'daki evlilik bahsinden söz ettikten sonra hadislerle bu fikri destekler. (Yeni Mükemmel Son Rehber-i İzdivaç).

[1] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts &arama=kelime&guid= TDK.GTS. 5ad0a88d3e0653. 57118846, 13.04.2018.

Rehber-i Muâmelât-ı Zevciyye isimli eserinde kadın ve erkeğin yaratılışındaki farklılıklara dikkat çektikten sonra onların dünyada birlikte yaşamak için var olduklarını, doğadaki tüm canlıların eş olarak yaratıldığını, bütün din ve mezheplerin de bu anlayışı benimsediğini söyler. *İzdivaçta Büyücülük*'te ise evliliğe dinin bir gereği olarak bakarken evlenen bireylerin oluşturacakları ailelerin vatan için faydalı evlatlar dünyaya getireceğini ifade eder ve şöyle bir nasihat ile duada bulunur:

"O halde şevk ve hevesle, şen ve şetaretle izdivaç ediniz. Çoluk çocuk dünyaya getiriniz. Allah'ımızın peygamberimizin emir ve arzularını yerine getiriniz. Vatanımıza evlat ve efrat yetiştiriniz. Mesut ve bahtiyar olunuz. Bizden dua sizden icra." (İzdivaçta Büyücülük 1336: 15).

Avanzâde Mehmet Süleyman, Osmanlıda evlilik üzerine yayın ve çalışmalar yapılmamasından duyduğu üzüntüyü dile getirdikten sonra Avrupa'da olduğu gibi sadece evlilikten bahseden dergi ve kitapların yayınlanması gerektiğini belirtir:

"İzdivacın kadr ü kıymeti, hıfz-ı sıhhati hakkında Avrupa'da türlü türlü kitaplar, mecelleler, gazete ve mecmualar vardır. İzdivaç ve hıfz-ı sıhhate dair en az yazı yazılan yer memleketimizdir. Hâlbuki bu gibi âsâra da en ziyade biz muhtaç bulunuyoruz." (Yeni, Mükemmel, Son Rehber-i İzdivaç 1338: 8-9).

Evlilik konusunda Doktor Besim Ömer'in çabalarını takdir eden Avanzâde Mehmet Süleyman, onun *Sıhhat-nâme-i İzdivaç* isimli eserinin önemi üzerinde durur, evlilik üzerine başka eserler yayınlanmamasından duyduğu üzüntüyü dile getirir. Ona göre nesiller; milletlerin ve devletlerin sağlıklı bireyleri aileler tarafından yetiştirilecektir (Yeni, Mükemmel, Son Rehber-i İzdivaç 1338: 9).

Avanzâde Mehmet Süleyman, din, namus kavramı ile insanı bir bütün olarak kabul eder. Ona göre; insanın kendi din ve namusu ne kadar kıymetli ise başkalarının din ve namusu da o derece kıymetlidir. Erkeklerin başka kadınlara bakmasını, sarkıntılık etmesini ve onları taciz etmesini kınar ve bu durumu toplumdaki din algısında meydana gelen bozulmaya bağlar. Erkekleri başkalarının namuslarına halel getirmek yerine onların din ve namuslarını korumakla görevlendirir ve bu durumun İslam dini açısından önemine değinir (Rehber-i Muamelât-ı Zevciyye 1330: 26-28).

Evlenme Yaşı

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın evlilik konusunda üzerinde durduğu meselelerden biri de evlenme yaşıdır. O, Osmanlı toplumunda erken yaşta gerçekleşen evliliklerden çok rahatsızdır. Bu sebeple evlilik yaşının yükselmesi gerektiğini ifade eder. Erken yaşta evliliği bireylerin hem fiziken hem de ruhen taşıyamayacağı bir yük olarak kabul eden yazar, özellikle kızların çok erken yaşta evlenmesini ve anne olmasını önlemek ister. Çünkü erken yaşta evlenen kızlar, taşıyamayacağı ağırlıklar yüklenmekte ve erken yaşta vereme yakalanıp ölmektedir. Ona göre; evlenme yaşı erkekte en erken 20-25, kızda ise 18 olmalıdır.

Yazar severek ya da görücü usulüyle evlenme konusunda belirgin bir tavır sergilemez; ikisinde de bazen çiftlerin anlaşabildiği bazen de anlaşamadığını ifade eder (Rehber-i Muamelât-ı Zevciyye 1330).

Evlilikte çiftler arasındaki yaş farkına da değinen Avanzâde Mehmet Süleyman, aradaki yaş farkının fazla olması durumunda erkeklerin birtakım arayışlar içine girmeleri sebebiyle çiftler aralarındaki yaş farkının çok olmaması gerektiğini belirtir. Sara, raşitizm gibi hastalıkların birbirine genetik olarak uygun olmayan çiftlerin evlilikleri neticesinde ortaya çıktığını da savunur (Rehber-i Muamelât-ı Zevciyye 1330).

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın zorla evlilik ve eş seçimindeki kıstaslar konusundaki düşünceleri de dikkat çekicidir. Yazar ebeveynlere evlatlarını zorla evlendirmemelerini, evlilikte kıstas olarak makam ve mevki yerine güzel ahlakı tercih etmelerini, ayrıca evlatlarını evde kalacak kadar bekletmemelerini de tavsiye eder (Kızları Nasıl Evlendirmeli? 1330: 16). O dönemde evlenilecek erkek ve kızlarda aranılan vasıfların neler olması gerektiği üzerinde de duran yazar; evlenecek çiftlerin sağlıklı olduklarına dair doktor muayenesinden geçmesini, belge (sağlık raporu) almasını, bunun gelenek haline gelmesini ve evlilikte çiftlerin yaşlarının birbirine yakın olmasını da tavsiye eder (Rehber-i Muamelât-ı Zevciyye).

Hamilelik

Avanzâde Mehmet Süleyman hamilelik meselesi üzerine de kafa yormuş bir aydındır. Hamileliğin sağlıklı bir şekilde sürmesi, kısırlık, kadın hastalıkları konusuna eserlerinde yer vermiş ve bu konuda okuyucularını bilinçlendirmek istemiştir (Yeni Mükemmel Son Rehber-i İzdivaç). Ona göre ebeveyn olmak için ideal yaş erkekte 30-35, kadında ise 26 olmalıdır (Rehber-i Muamelat-ı Zevciyye). *Yeni Mükemmel Son Rehber-i İzdivaç* adlı eserinde doğum, çoğul gebelik, erken doğum, düşük, kısırlık vs. hakkında verilen bilgiler dikkat çekicidir. *Rehber-i Muâmelât-ı Zevciyye* isimli eserde de kadınların doğum için en uygun yaş dönemleri ve eşlerin birbirlerine nasıl davranmaları gerektiği konusunda bilgiler vardır.

Çocuk Eğitimi

Avanzâde Mehmet Süleyman, ailenin eğitimi ile toplumun eğitimi arasındaki ilginin farkındadır. Bu sebeple kadın eğitiminin yanı sıra ailede anne ve babaların çocuklarının eğitimleri üzerine yoğunlaşmaları gerektiğini düşünür. O dönemde yayınlanan bazı kitaplardan toplumun ahlakını bozması sebebiyle rahatsızdır. Bu eserleri ailedeki çocuklar ve özellikle kızlar ebeveynlerin haberi olmadan temin edip okuyabilmektedir. Okunan

bu eserler genç kızların toplumun ahlak anlayışına aykırı hareket etmesine ve sonunda hüsrana uğramasına sebep olmaktadır. Yazar bu konuda aileleri uyararak ebeveynlerin çocuklarının ahlaken zararlı olan bu eserleri okumalarını önlemeleri gerektiğini söyler. Bunun için çocuklarının aldığı ya da okuduğu kitapları önce kendilerinin okumasını tavsiye eder:

"Yakın zamana gelinceye kadar muzırr ve müfsid-i ahlak kitaplar Babıâli caddesindeki kitapçıların hududunu geçemiyordu. Şimdi kolera mikrobu gibi şehrin her tarafına yayıldı. Bütün tütüncü dükkânları kütüphaneye döndü. Hep bu hezeyan-namelerle doldu. Meçhulü'l-hüviyeten birtakım muharrirler, vakanüvisler peyda oldu. Gizli isimler çoğaldı. Gözünüzü açınız. Muzır kitaplar birer mikroptur. Mikroplara karşı dezenfekte yani taharet ve nezafet lazım. O kitapları da dezenfekte etmeden, sıkı bir muayeneden geçirmeden hanenize sokmayınız." (Kızları Nasıl Evlendirmeli? 1330: 14).

Ailenin temelini teşkil edecek kızların eğitimi konusunda özellikle dikkat edilmesi gerektiğini düşünen yazar, bu konuda ebeveynleri uyarmak ister. Kızların öncelikle dinî ve sıhhî eğitimlerine önem vermek ve çocuk eğitiminde aşrı sert ya da aşırı yumuşak dolmayıp orta yolu tutmak gerektiğini ifade eder (Kızları Nasıl Evlendirmeli? 1330: 8).

Genç kızların ailelerinden habersiz olarak aşk mektupları yoluyla toplum ahlakına aykırı davranışlarda bulunabilecekleri ifade edildikten sonra aileler bu konuda uyarılır (Kızları Nasıl Evlendirmeli? 1330).

Boşanma

Avanzâde Mehmet Süleyman eserlerinde boşanma meselesi üzerinde de durmuş ve çok geçerli bir sebep olmadıkça boşanmanın tercih edilmemesini tavsiye etmiştir:

"Esbab-ı kaviyye ve meşrua bulunmadıkça zevc ve zevce arasındaki müfârakat, bir cinayettir." (Rehber-i Muamelat-ı Zevciyye 1330: 7). Ona göre erkek ve kadın en ufak bir sorunda boşanmamalı, sorunu çözmeye çalışmalıdır.

Cinsel Rahatsızlıklar

Yazar o dönem toplumunda görülen birtakım rahatsızlıkları, adem-i iktidar, anafrodizi, istimnâ gibi, aile oluşumuna engel teşkil etmesi noktasında ele alır. Bu hastalıklardan korunma ve tedavi yöntemleri konusunda halkı bilinçlendirmeye çalışır (Yeni, Mükemmel, Son Rehber-i İzdivaç 1338). Umumhanelerde dost tutan kişilerin yaptıklarını şiddetle eleştirir ve bu hayat tarzını kesinlikle tasvip etmez. (Yeni, Mükemmel, Son Rehber-i İzdivaç 1338: 8). Bu durumun cinsel rahatsızlıkların ortaya çıkmasına zemin hazırladığını da vurgular.

Yeni, Mükemmel, Son Rehber-i İzdivaç isimli eserde Osmanlı toplumu için büyük önem taşıyan bekâret konusuna yer verilmiş, hem kadın ve hem de erkek için bekâretin önemi üzerinde de durulmuştur.

Sonuç

Avanzâde Mehmet Süleyman eserlerinde aile ve evlilik kurumlarının önemi üzerinde durmuş, kadının aile ve toplum için ehemmiyetini vurgulamıştır. Ailenin temel taşı kabul ettiği kadının eğitimi ve onun aile eğitimi üzerindeki sorumluklarına yer vermiştir. Kadının özellikle millî mekteplerde okutulması, dinî ve sıhhî bir eğitim alması gerektiğini savunmuştur. Aileye toplum nüfusu açısından bakmış ve çocukları bir ailenin olmazsa olmazlarından kabul etmiştir. Aile ve evlilik meselesi ile ilgili olarak toplumda yaşanan birtakım aksaklık ve sorunlara değinmiş ve bunlara çözüm yolları üretmeye çalışmıştır. Aileyi toplumun, kadını ise ailenin temeli kabul eden yazar; toplum ve aile hayatındaki problemleri eserlerinde işlemiş ve bunların çözümü için öneriler sunmuştur.

Toplumdaki evlilik yaşı, eşler arasındaki yaş farkı, evlilik usulleri, boşanma ve cinsel rahatsızlıklar gibi konular üzerinde durmuş, bu konularda toplumu aydınlatmaya ve erken yaşta evliliğin topluma ile bireye verdiği zarara da dikkat çekmeye çalışmıştır. Ayrıca çok geçerli bir sebep olmadıkça eşlerin boşanmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Toplumdaki eğitim seviyesini yükseltmek ve sağlık sorunlarına çözüm bulmak amacıyla kadın eğitimi üzerinde durmuş ve kadınların öncelikle din ve sağlık konusunda eğitilmesi gerektiğini savunmuştur. Ailelerin özellikle kız çocuklarının eğitimine dikkat etmelerini tavsiye etmiş, bugünün kızlarının gelecekteki aileyi şekillendiren kadınlar olacağının altını çizmiştir.

Evlilik ve aile kurumunun teşkiline engel olarak görülen birtakım cinsel rahatsızlıklar konusunda toplumu aydınlatmaya çalışan Avanzâde Mehmet Süleyman, cinsel rahatsızlıkların sebep ve sonuçlarının aile ve evlilik noktasında etkileri üzerinde de durmuştur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki yazarın aile ve evlilik kurumu üzerine düşünceleri meşrutiyet döneminin zihniyeti çerçevesinde şekillenmiştir. Avanzâde Mehmet Süleyman bu konuları eserlerinde halkı aydınlatmak amacıyla işlemiş ve kullandığı sade dille geniş kitlelere ulaşmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Avanzade Mehmet Süleyman (1330): *Kızları Nasıl Evlendirmeli?,* Dersaadet: Necm-i İstikbal Matbaası.

Avanzade Mehmet Süleyman (1330): *Rehber-i Muamelât-ı Zevciyye*, İstanbul: Hukuk Matbaası.

Avanzade Mehmet Süleyman (1330): *Ulûm-ı Hafiyyeden Musavver ve Mükemmel Kıyafetname*, İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Avanzade Mehmet Süleyman (1336): *İzdivaçta Büyücülük*, İstanbul: Kader Matbaası.

Avanzade Mehmet Süleyman (1338): *Yeni, Mükemmel, Son Rehber-i İzdivaç*, İstanbul: El-âdil Matbaası.

Balsoy, Gülhan (2014): "Genç Osmanlı Öğüt Kitaplarında Kısırlık", *OTAM*, 35/Bahar.

Donald Quataert (1997): The Age of Reforms, An Economic and Social History of the Ottoman Empire içinde, editörler Halil İnalcık ve Donald Quataert, Cambridge University Press, Cambridge ve Newyork.

Erdoğan Çeltik, Seher (2018): *Avanzâde Mehmet Süleyman Kültür ve Edebî Hayatımıza Katkıları*, Lambert Academic Publising.

Karpat, Kemal (1985): *Ottoman Population, 1830-1914*, The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin.

Keçeci Kurt, Şengül (2015): "II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Dergilerinde Aile ve Evlilik Algısı", *Belleten*, Aralık 2015, C. LXXIXS. 286, s. 1073-1097.

Polat, N. H. ve Seher Erdoğan Çeltik, (2017): "Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Eserlerinde Eğitim Meselesi", *II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri Prof. Dr. M. Fuat Köprülü Anısına*, 17-18 Nisan 2017, Ankara: Gazi Üniversitesi Matbaası.

Yetkin, Aydın (2011): "II. Meşrutiyet Döneminde Toplumsal Ahlâk Bunalımı: Fuhuş Meselesi", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 6.

AVRUPALI DEVLETLERİN TÜRK SİYASİ HAYATINA ETKİLERİ VE MODERNLEŞMENİN TEMELLERİ

Ergenekon SAVRUN*

Özet

18. ve 19. yüzyıllarda "modernleşmenin" anlam ve kapsamının değiştirildiği tesadüf değildir. Avrupa genişlemesine ilişkin olarak, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir kültürel değişim yaşanmıştır. Osmanlı Türklerinin geçirmiş olduğu dönüşümün genişliğini ve boyutunu anlamak için öncelikle "Doğu" ve "Batı Avrupa" toplumları ve şehirleri kavramlarına odaklanan argümana bakmalıyız. Bu makalenin amacı da günümüz Avrupa ve Avrupalılık fikrinin köklerine inerek Birleşik Avrupa fikrinin ortaya çıkış noktasındaki gelişmelere, sebeplerine, neden ve sonuçlarına karşılaştırmalar yaparak ele almak olacaktır. Türk tarihinde Avrupa ve Batı anlayışının nasıl ve neden geliştiğine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Siyasi Tarihinde Avrupalılık, Batı Algısı, Modernleşme.

THE IMPACTS OF THE EUROPEAN STATES ON THE TURKISH POLITICAL LIFE AND FOUNDATIONS OF THE MODERNIZATION

Abstract

It is not a coincidence that the meaning and scope of "the modernisation" was altered in the 18th and 19th centuries. During the 19th century, a fundamental cultural change took place in the Ottoman Empire, in relation to European expansion. In order to understand the extent and the size of transformation that Ottoman Turks went through, one should first look at the argument centred on concepts of "Eastern" and "Western European" societies and cities. The purpose of this article is that descend to the roots of today's Europe and Europeanes idea and while we are doing that, we will discussing to make developments, cause, causes and consequences of emergence point of United Europe. We will also focus on how and why to approach Europe and Westen idea has developed in Turkish history.

Key Words: Europeanism in Turkish Political History, Western Perception, Modernization.

1.Giriş

Çağdaşlaşma hadisesi insanlık tarihi ile eş zamanlıdır. Zira toplumlar çağdaşlaşmasaydı yaşadıkları dönemde sabit kalırlar veya bir başka toplumun fikrî-fiili baskısıyla yeni bir döneme geçebilirlerdi. İşte bu geçiş hadisesi, başka toplumların geliştirmiş olduğu değer, teknik ve hayat tarzını aynen kabul ederek modernleşme veyahut da kendi kültürel değerlerini ve kurumlarını çağın ihtiyacına cevap verecek bir biçimde, bilim ve teknolojiyi kullanmak suretiyle, geliştirmeleri hâlinde mümkün olmaktadır. Tarih boyunca bir toplumun çağdaşlaştırdığı değerler diğer toplumlar için modernlik olmuştur. Modernliğe bağımlı olan toplumlar önce kültürel, sonra ekonomik ve daha sonra da siyasi manada sömürge olmaktan kurtulamazlar.[1]

Antik Yunan'dan Roma'ya; Roma'dan Germen kabileler topluluğuna süzülen bireycilik anlayışı, Hristiyan düşünceyle yoğrularak ulus devletlerin yapı taşlarından biri olana kadar Avrupa düşüncesinde muhafaza edilmiştir.[2] Rousseau'ya göre, bir zamanlar insanlar ilkel hallerinde, mülkün getirdiği mutsuzluklardan azade altın bir dönem yaşamaktaydılar. Günün devletlerinin dayandığı toplumsal sözleşme ise sahip olanların sahip olmayanları aldatarak devlet kurmaya kandırmalarından ibaretti. Yani çağdaş devletler adil olmayan temeller ve ilkesiz yasalara dayanmaktaydı. Öyleyse, her bireyin haklarını gönüllü olarak mensubu olduğu topluma teslim edeceği yeni bir devlet, bir birlik, bir topluluk, bir siyasi organ kurulmalıydı. Devletin toplumsal sınıflar arasında adaletli bir birliktelik sağlayarak toplumsal uzlaşıyı sürdürebilir kılabileceğine yönelik inanç, Endüstri Devrimi'yle daha da güçlenmiştir. Endüstri devriminin sağladığı ferah artışıyla beraber, 19. yüzyılda kaçınılmaz olarak görülen, fakirlik ve açlık gibi felaketler yüzyılın ikinci yarısında neredeyse ortadan kalmıştır. Açlık ve fakirliğin ortadan kalmasının getirdiği nüfus patlaması, endüstri devrimi, gelişen ulaşım teknikleriyle zamanın ve uzaklığın yok edilmesi ve tüm bu etkenler 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Avrupa siyasi sitemini daha önce eşi görülmemiş bir dönüşüme zorlamıştır.[3]

Böylece Amerikan ve Fransız Devrimlerinin vaadi olan özgür olma ve mutluluk peşinde koşma hakkı Avrupa liberalizminin de sloganı haline gelmiştir. Ancak bu dönemde, liberal akımın uçlarında doğan sosyalist

* T.C. Ufuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Dr. Öğretim Üyesi, Şehit Savcı Mehmet Selim Kiraz Bulvarı, No: 129 (06836), İncek, Gölbaşı, ANKARA, Tel: 0 (312) 586 70 00, Fax: 0 (312) 586 70 56, ergenekonsavrun@gmail.com

[1] Yuvalı, A. (2011), "Kültürel Değişimde Modernleşme ve Çağdaşlaşma", Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksem Kurumu, Ankara, ss.663-668, s.665.

[2] Keynes, J. M. (2009).The Economic Consequences of the Peace, Great Minds Series. New York: Prometheus Book, s.20-21.

[3] Kalergi, R. N. C. (1923). Pan-Europa. New York, s.71.

söylem de güçlenmekteydi. Alt sınıfların, fabrikalarda kullanıma sundukları emeklerinin bir bütün olarak toplumu zenginleştirdiğini görmesi, sınıf mitinin doğumuna neden olmuş ve liberallerin aksine sosyalistler yönetici sınıfla iktidarı paylaşma konusunda pek de uzlaşmacı olmayan bir tutum takınmışlardır.[4] Nasıl Rönesans bireyciliğin, sanat ve bilim, Reform ise din sahasındaki zaferleriyse; liberalizm ve sosyalizmde siyasal zaferleriydi. Muhafazakâr üst ve orta sınıflar için emperyalizm ve ulusçuluk aynı şeydi ve dönemin Avrupa ulusları için bu destek önemliydi. Ancak yoksul emekçi sınıfının, sosyalist söylem peşinde, bu uzlaşıya karşı bir tutum benimsemesi önemli bir tehditti. Yaşamlarının başındaki ulus devletler için ulusal dayanışmanın yerini sınıf dayanışmasının alması endişesi, kendini savunma refleksini uyandırmıştır. Doğal olarak tehdidin karşılanmasında olası iki yaklaşım vardı; savaşmak veya benimsemek. Zaten 19. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa devletlerinin tümü ekonomik ve toplumsal konularda müdahaleci politikalar izlemeye başlamıştı. Bu alanda öncülüğü Prusya (Alman)Devleti yapmış, kaza ve hastalıklara karşı sigorta yasaları çıkartmış, emekli maaşı uygulamasını başlatmış, yerel sanayinin korunması için gümrük duvarlarını yükseltmiş ve serbest piyasa aşırılıklarını karteller ve sübvansiyonlarla ilgili yasalar çıkartarak dengelemeye çalışmış ve böylece ilerde Alman emperyal devletinin sosyalist işçileri muhafazakâr vatandaşlara dönüştürecek ve bu sistemi de geleceğinin temelleri olarak görecektir.[5]

I. Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Modernleşme Hareketleri

İlber Ortaylı'nın da değindiği gibi; Osmanlı modernleşmesi Tanzimat devriyle sınırlanamaz, daha eskiye uzanan bir olgudur. Osmanlı modernleşmesi Avrupalılar ile ani karşılaşmanın yarattığı bir şok da değildir. Çünkü Osmanlı coğrafyası, tarihi boyunca Avrupa coğrafyası ile siyasi, iktisadi yönden bir beraberlik içindedir. Üstelik dinler ve diller mozaiği olan bu imparatorlukta değişme deyince, tüm sistemi kapsayan eşzamanlı bir tarihsel toplumsal olguda söz konusu olamaz.[6] Osmanlı İmparatorluğu, Batı uygarlığı adını verebileceğimiz kültür bütünüyle hiçbir zaman ilişkisini kesmemiştir. İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla, niçin gerilediği sorusu, önce devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülerek, daha sonra belki de yüzeyleşen bir tutumla Batı'nın askeri üstünlüğü gösterilerek cevaplandırılmıştır.[7]

Büyük imparatorlukların gerileyişi her zaman büyüleyici bir konu olmuştur ve günümüzde hem saltanat ihtişamının yok oluşundan memnuniyet duyanlar hem de ona gözyaşı dökenler için yeni bir hüzün vesilesidir. Ciddi biçimde ele alınmamış olmakla birlikte Osmanlı İmparatorluğunun gerileyişi de bu ilgiden payını almıştır.[8] Her ne kadar Osmanlı ıslahat hareketleri, III. Ahmet döneminde de başlasa da, Osmanlı Islahatlarının ve Islahatçıların babası I. Abdülhamit'tir (1725-1789). I. Abdülhamit Osmanlı İmparatorluğunun kurtulması için ıslahatlara ihtiyaç olduğunu idrak edip kendinden önce başlatılan yenileşmelere hız kazandıran ve yeniliklere öncülük eden 18. yüzyıl padişahlarının en güçlülerindendir. I. Abdülhamit cephelerde Avrupa ordularıyla mücadele edebilmek için yeni askeri teknik, eğitim ve silah ihtiyaçlarının giderilmesinde kendinden öncekilere göre daha ileri gitmiştir. Bu yüzden bu dönemde çok sayıda yabancı askeri danışman ve uzman getirilip bunların ihtida etme ya da Osmanlı üniforması giyme gerekliliği de kalkmıştı. I. Abdülhamit artık kendinden sonraki köklü ıslahat hareketlerine girişecek olan III. Selim, II. Mahmut ve Tanzimat dönemleri için yapılan yeni reformların keskin dönüşünü başlatan padişah olmuştur.[9] Yukarda da anlattıklarımızdan anlaşılacağı gibi, Osmanlı'da ilk ıslahat hareketleri, Avrupa'da kinin aksine, öncelikle askeri alanda yapılmak istenmiştir. Bunun başlıca sebepleri ise; ilk olarak Osmanlı Devleti bir kara imparatorluğuydu ve 17. yüzyıla gelininceye kadar, en azından Avrupa'nın karşısındaki en ciddi kuvvetti ve ilk başta başarısızlığın nedenlerini, askeri konulardaki ve savaşlardaki yenilgilere bağlamaktaydılar. Yoksa yenilikçi hareketler ve reformlar toplumun ya da farklı milletlerden oluşan çok uluslu bir imparatorluğun halkının bireysel çıkarları için değildi. Ancak 19. yüzyılın ortalarına gelinince, reform hareketleri sadece askeri alanda değil, imparatorluğun tebaası içinde bazen gönüllü olarak, bazen da şartların getirdiği mecburiyetten ıslahat hareketlerine girişilecektir.

Eğer 18. yüzyıl Osmanlısının kısa bir özetine değinecek olursak; farklı kapasitelere ve hedeflere sahip, birbirine rakip en az üç emperyal siyasi oluşumla çevrelenmiş olan Osmanlı İmparatorluğu rahatlama dönemlerini nadiren görmüştür. Çoğunlukla Osmanlı hükümeti, birçok cephede savaş vermeyi olabildiğince en aza indirmeye çalışmıştır. Savaşlar imparatorluk içinde, toplumun askeri çizgiler doğrultusunda örgütlenmesinden tutun vergilendirme sisteminin büyümesine ve olgunlaşmasına, savaşlar ve hükümete karşı duyulan hoşnutsuzluk gibi siyaseten bedeli ağır iç dönüşümlere varıncaya dek birçok iç gelişmeyi tetiklemişti.[10] Osmanlı Devleti'nin 19.

[4] Deak, F. (1931). Can Europe Unite?. Political Science Quarterly, 46, ss.424-433, s.427.
[5] Sontag, J. R. (1971). A Broken World: 1919-1939. New York: Happer and Row, s.127.
[6] Ortaylı, İ. (2006). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İstanbul: Alkım Yayınevi, s.13.
[7] Mardin, Ş. (2017), Türk Modernleşmesi, Bütün Eserleri 9, Makaleler 4, 25. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, s.9-10.
[8] Lewis B. (2011). Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev. B. B. Turna). Ankara: Arkadaş Yayınevi, s.31.
[9] Yalçınkaya, A. (2002). 18. Yüzyıl Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789), Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss.63-117, s.100.
[10] Barkey, K. (2011). Farklılıklar İmparatorluğu Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar, (Çev. E. Kılıç). İstanbul, Versus Kitap, s.269.

yüzyılı ise, Cumhuriyet Türkiye'si ve Balkanlarla, Ortadoğu'da yirmiden fazla ülkenin doğuşunu hazırlayan bir dönemdir. Geçmiş yüzyıllarda mevcut olmayan veya doğuş sürecinde olan çeşitli sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ve teknik faktörlerle bütün dünyada köklü, değiştirici etkisini gösteren sanayileşme, kapitalizm ve iktisadi-siyasi emperyalizm, 19. yüzyılda geleneğe bağlı toplumları esaslı bir değişimin içine sürüklemiştir. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda karşılaştığı başlıca mesele, idari kuruluşların kendilerinden beklenen vazifeleri gereği gibi yerine getirememesiydi. Başka bir tabirle, temel mesele devlet bürokrasisinin yeteri kadar rasyonel, sistematik ve bilhassa verimli çalışmaması olmuştu. Ayrıca 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesinde yerel isyanlarla ve Avrupalı devletlerin baskısıyla karşı karşıya kalacaktır, sırasıyla Yunan, Sırp isyanları baş gösterecek ve tıpkı domino taşı etkisi gibi Osmanlı tebaası olan diğer milletlere de bu isyanlar örnek olacak ve Osmanlı'nın canını çok yakacaktır.

Bununla birlikte, Osmanlı idari müesseselerinin ve personelinin neden fayda ve verimlilik esaslarından uzaklaştığını burada uzun uzadıya incelemeye imkân yoktur. Ancak sosyal yapının değişmesi, ordunun yeni silahlarla donatılmasının ortaya çıkardığı mali meseleler, idari teşkilatın iktisadi kaynakları kontrol etmesi ve bu sayede sahip olduğu mali imkânlarını durmadan artırmak istemesi, bunların karşısında yeni sosyal grupların kuvvet kazanarak siyasi haklar istemeleri, devletin hem idari hem de ahlaki vazifeleri yürütmekle görevli olması, geçmiş yüzyıllarda padişah ve bürokrasinin hakla alakasının azalmış bulunması ve diğer birçok şartın değişmesi, mevcut idari sistemin yetersizliğini ortaya koymuştur.[11]

19. yüzyıl Osmanlı Tanzimat hareketlerinin özelliği ise, Osmanlı'nın dış tehlikelere karşı cevabının geçmişte büyüklük sağlayan kurumların reformuna yönelik geleneksel çabalar yüzyılıdır. 19. yüzyılın reform çabalarına doğru geliştiği süreç, 18. yüzyıl bitmek üzere iken ve 19. yüzyılın başında ülkeyi yöneten iki sultanın saltanatı dönemlerinde,(III. Selim 1789-1807 ve kuzeni II. Mahmud 1808-1839) meydana geldi.[12] III. Selim dönemi, yukarda anlatılan bozukluklara karşı değişik kaynaklardan gelen tepkilerle doludur. Bunların ayaklanmalara kadar vardığı da olmuştur. Dağlı eşkıyası hareketi, Ahmet Cezzar Paşa olayı, Mısır Beylerinin başkaldırışı, Arabistan'da Vehabilik hareketi, Sırp ayaklanması, Akdeniz Rum korsanlarının hareketi gibi. Sultan Selim, bu kargaşa ortamından ancak reformlar yoluyla çıkabileceğine inanmaktadır. Tahta geçtikten sonra da Ebu Bekir Ratip Efendiyi Avrupa kurumlarını tanıması ve kendisine bu konuda bilgi aktarması için Avusturya'ya gönderecektir. Bu özel elçi 1792'de yazdığı ayrıntılı raporda, padişaha Avrupa ülkelerinin askeri, idari ve siyasal yapılarını ve oradaki yeni düşüncelerini anlatmaktadır. Genç padişahın kafasında henüz babası III. Mustafa ve amcası I. Abdülhamit'te olduğu kadar bile reform düşüncesi yoktur, Ancak 1792 Rusya yenilgisinden sonra, onda da yenilik düşüncesi uyanır ve Nizam-ı Cedit dönemi böylece başlar.[13] Nizam-ı Cedid'tir. Islahatın etkisi en çok askeri alanda görüldü. Önce mevcut ocakların ıslahatına girişildi. İdari ve askeri işlevler ayrıldı, birinciler nazır denen kişilere verildi. Ağalar yalnızca askeri konularla uğraşacaklardı, işe yaramayan askerler ayıklandı. Kısacası askeri konularda ve savaşlardaki Yeni Çeri Ocaklarının başarısızlıklarının önüne geçilmek isteniyordu. Burada kısaca yeniçerilerin neden başarısız olduklarına değinecek olursak. Bunları savaşçılığı bir yana atarak, çoluk çoluğa karışıp esnaflık yaptıkları söylene gelmiştir. Osmanlı askeri fetih savaşlarına hevesle katılıyordu. Bu tür savaşlar devlet içinde, asker içinde bir kazanç kapısıydı. Savunma savaşlarına karşı ilginin daha az olacağı, savaşların çoğunlukla felaketle sonuçlandığı çağlarda ise ilginin büsbütün az olacağı söylenebilir.[14]

Gerçekten de, Avrupa'dan esinlenerek yenilikler yapma, Sultan Selim'in reform anlayışının ayırt edici özeliğidir. Bu kapsamıyla Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen) hareketinin amacı, yeniçerileri kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı Devletinin Avrupa'nın bilim, sanat, tarım, ticaret ve uygarlıkta yaptığı ilerlemelere ortak kılmak için giriştiği yenilik hareketlerinin bütünüdür. III. Selim'in yenilikçiliği, devlet sisteminin temellerine dokunmadan onda düzeltmeler yapmaktan ibarettir. Bunun ötesinde ne padişah ne de dönemim ileri gelenleri, Fransız Devrimi'nin demokratik ilkelerini kavramak ya da benimsemek durumundadırlar; anlaya bildikleri ölçüde de bunlara karşıdırlar.

Ayrıca, özgürlük, eşitlik ilkelerini getiren Fransız Devrimi'nin, bu esaslarının çeşitli milliyetlerce benimsenmesi halinde, çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu için yıkıcı sonuçlar doğurması olasılığı da yüksektir. Devrimin getirdiği tehlikeler den biri de, özünde yatan 'laiklik' ilkesidir, din ve devlet ayrılığı anlayışıdır. İstanbul yönetici çevrelerini Cumhuriyet fikrinden de daha fazla tedirgin eden yenilik budur.

III. Selim döneminin başlıca kazanım ise 'Meşveret Usulü' nün yeniden canlandırıp kurumsallaştırılmasıdır. Böylece kararlar, devlet ileri gelenlerinin katıldığı ve padişahın başkanlık ettiği toplantılarda oluşturulmaktadır. Bu dönemde oluşturulan bu kurulun adı 'Meclis-i Meşveret' tir. Meşrutiyet

[11] Karpat, K. (2012). Kısa Türkiye Tarihi, İstanbul, Timaş Yayınları, s.13-14.

[12] Shaw, J. S. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformlardan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmut Dönemleri, (Çev. F. Çakır), Türkler Ansiklopedisi XII. Cilt. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss.609-628, s.618.

[13] Tanör B. (1992), Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980). İstanbul: Der Yayınları, s.25-26.

[14] Akşin, S. (2002). Siyasi Tarih 1789-1908, Osmanlı Devleti 1600-1908, Türkiye Tarihi Cilt 3. İstanbul: Cem Tarih, ss.77-188, s.79-80.

rejiminin kurulmasını hazırlayan bir hareket olarak da değerlendirilmektedir. Batı tipi bir ordu kurma yoluna gidilmesi ve bu amaçla Fransız öğretmen, uzman ve yöntemlerinden yararlanılması, Osmanlı ülkesinde ilk defa olarak batıya dönük bir 'asker aydın' tipinin doğumuna yol açıyordu. Yabancı ülkelerle sürekli diplomatik temasların kurulması ve bu ülkelere genç kadroların gönderilmesi de, batı düşüncesinin tanınmasına zemin hazırladı. Böylece asker aydınlara paralel olarak, batıya dönük bir sivil aydın tipi de oluşmaya başladı. Bu durum, batıya dönük asker-sivil yeni Türk aydınlarının Tanzimat ve Meşrutiyet gelişmelerinde başrolü oynamalarını mümkün kılacaktır. Böylece, eskinin ulema ocağının yerini alacak yeni bir 'aydın' tipinin III. Selim döneminde başladığı söylenebilir.

III. Selim yeniliklerinin can damarı olan askeri ıslahat, yani yeniçeri ve öbür asker ocaklarının yeniden düzenlenmesi girişimi, başta bu Ocaklılar olmak üzere pek çok kesimi, özellikle İstanbul yüksek ve orta tabakalarını ve taşradaki 'ayan' ve voyvodaları tedirgin ediyordu.

Yukarda da bazı dış kaynaklı ve iç kaynaklı isyan ve ayaklanmalardan da bahsetmiştik. İşte, temeli ekonomik ve idari olan bu etkenler birtakım fikri ve manevi gerçeklerle örtülerek Nizamı Cedit yenilikçiliğinin karşısına çıktı. Öte yandan, yeniliklerin esin kaynağı olarak bilinen Fransa'nın Mısır'a saldırması ve bunun sonucu olarak bu devletle diplomatik ilişkilerin kesilip savaş durumuna geçilmesi de, içteki reform karşıtlarını güçlendirmiştir. Bütün bu gelişmeler, III. Selim yenilikçiliğinin sonunu hazırlamıştır. Geniş muhalefet kesimi ve Kabakçı Mustafa ayaklanmasıyla da son bulacak, III. Selim tahtan indirilip yerine IV. Mustafa geçirilecek ve Nizam-ı Cedit (1807) ortadan kaldırılacaktır.[15]

Meşveret' ten biraz bahsedecek olursak. Meşveret, sorumluluğun paylaşılmasını ve toplum katmanlarını arasında alınan karar etrafında bir fikir ve amaç birliği oluşturulmasını gerektiren olağanüstü ve önemli konularda sıklıkla başvurulan bir uygulama olup çeşitli kesimlerden görüşülecek konuyla ilgili kimselerin bir araya gelmesiyle gerçekleştirilirdi. Meclis savaşa veya barışa karar vermek, antlaşmalar yapmak ve dâhili, harici, mali ve iç güvenlikle ilgili önemli devlet işlerini görüşmek üzere toplanırdı. Böylece karar ve sorumluluğu yaymak, paylaşmak ve geniş bir mutabakata dayandırarak alınan kararları halkın gözünde meşrulaştırmak düşüncesiydi.[16] 29 Mayıs 1807'de III. Selim tahttan indirilmiş, Nizam-ı Cedit ordusu dağıtılmış ve padişahın Osmanlı İmparatorluğunu modernleştirme çabaları engellenmişti. Osmanlı yönetici sınıfı arasında gericilik yine almış başını yürümüştü. Halefi IV. Mustafa'nın kısa süren hükümdarlığında (1807-1808) yeniçeriler ve yandaşları eski düzene karşı çıkmak cüretinde bulunan herkesi ortadan kaldırmaya çalışsa da, bunda başarılı olamadılar. Selim'i destekleyenlerden hayatta kalanlar. Tuna (Rusçuk) ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın liderliğinde toplanarak III. Selim'i kurtarmak ve reformlarını yeniden uygulamaya koymak için birleştiler. Alemdar Mustafa Paşa ordusunu İstanbul'a getirdi ancak asker saraya girmeden III. Selim öldürüldü. Alemdar Mustafa Paşa ve destekçileri emellerini gerçekleştirmek için tahta III. Selim'in amcaoğlu II. Mahmut'u (1808-1839)geçirdiler.

Sultan II. Mahmut zamanla III. Selim'den daha güçlü ve daha başarılı bir reformcu olduğunu ortaya koyacaktır. Çünkü Sultan Mahmut, Sultan Selim'in zayıflıklarının ve kararsızlıklarının sonuçlarına tanık olmuştu. Aynı zamanda Nizam-ı Cedit programının getirdiği sınırlı reformların bile ne denli başarılı olduğunu görmüştü.

II. Mahmut hükümdarlığına kendisini iktidara getiren Alemdar Mustafa Paşa'nın hâkimiyeti altında başlamıştı. Alemdar Mustafa Paşa, Osmanlı Devletinde iktidarın doruğuna yükselen ilk taşra ayanıydı. Kendisi geleneksel Osmanlı düzeninin bir ürünü olduğu için reform kavramı da bu kalıplar içinde kalıyordu. Alemdar Mustafa Paşa'nın yükselmesi taşra Ayanı'nın görmezlikten gelinemeyeceğini kanıtlıyordu.[17] Bundan sonra, II. Mahmut tarafından sadrazam seçilen Alemdar ile onun destekleyicileri olan Rusçuk yaranı, bir süre için merkezdeki asıl güç odağı haline geldiler. Bu gelişmelerin Osmanlı-Türk anayasa hukuku açısından ilk önemli ürünü 'Sened-i ittifak' adlı belgenin ortaya çıkmasıdır.28 Eylül 1808'de Kâğıthane köşkünde yapılan bu toplantıya 'Meşveret-i Amme' ayanlardan daha fazla sayıdaki merkez temsilcileri katıldılar. Alemdar Meşveret-i Amme'yi bir söylevle açtı. Bunda ağırlık, yeniçerilerin geriliğine ve yeniden düzenlenmesi gereğine verilmişti, esas amaç siyasal birlikti. Alemdar'ın önerileri ve ortaya attığı konular oturuma katılanlar arasında tartışıldıktan sonra 'meşveret' son buldu ve varılan ortak sonuçlar 'Sened-i ittifak' adı verilen bir protokolle saptandı ve imzalanıp mühürlendi (7 Ekim 1808).[18]

Sened-i İttifak, özellikle de Türk hukuk tarihi açısından önemli bir belgedir. Ayrıca Padişah pek gönüllü olmasa da devletin geleceği için, ayanlarla ve yönetimin ileri gelenleriyle Sened-i İttifak'ı kabul etmiştir. Sultan Mahmut eline geçen ilk fırsatta da Alemdar Paşayı' da tepeleyecektir. Ayrıca Sened-i İttifakı, bazı Türk tarihçileri, İngiliz Magna Carta' sı ile karşılaştırmıştır. Sİ (Senedi İttifak) değerlendirmelerinde, Magna Carta ile yapılan karşılaştırmalar da bir başka tartışma konusudur. Bazı yazarlar bu iki olay ve belge arasında paralellik bulmaktadırlar. Orhan Aldıkaçtı yapılış ve hazırlanış özellikleri ile hükümdarın soylulara ya da ayanlara verdikleri hak ve güvenceler açısından iki belge arasında benzerlikler görmektedir. Sıddık Sami Onar ve Tarık Zafer Tunaya' da, Sİ, Magna Carta' yı çağrıştırıyor. İdris Küçük Ömer'e göre, Osmanlı toplumunda büyük toprak mülkiyetine

[15] Tanör, a.g.e., s.26-29.
[16] Akyıldız, A. (2006). Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme. Ankara, İletişim Yayınları, s.31.
[17] Shaw, J. S. -Kural, E. (1994).Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, 2. Cilt. İstanbul: E Yayınları, s.25-26.
[18] Tanör, a.g.e., s.26-29.

bağlı yeni bir sınıf olarak beliren ayan gerçeği karşısında eğer 'İngilizlerde olduğu gibi bir Magna Carta aranacaksa bu olsa olsa Sened-i İttifakta bulunabilir. İlber Ortaylı, Sİ' yi modern devlet yapısı ve ideolojisiyle uyuşmaz bir belge ile saymakla birlikte, onu Magna Carta' ya benzetmekte, sadece çok gecikmiş bir Magna Carta olarak nitelemektedir. Sina Akşin'e göre ise, benzerlikler iki noktadadır, vergilerin saptanması ve cezalandırmada hukuk devleti arayışı.

Karşıt görüşte yer alan Niyazi Berkes'e göre ise, iki belge arasında bir benzerlik aramak yanlıştır. İlk başlarda lordlara hak tanıyan Magna Carta zamanla burjuvaları da bir heyet, sınıf ya da 'etat' olarak kapsamına alan bir anlayış ve uygulamaya açılabilmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun birbirinden kopuk ve bir sınıf bilincine sahip olmayan kişilerden oluşan kişilerden oluşan derebeyliği ise feodalizm demek olmadığı gibi, Sİ de, feodal hakları olan beyler sınıfı ile bir Baş-Bey durumundaki hükümdar arasında yapılmış bir sözleşme değildir".[19]

Nizam-ı Cedit'in yıkılışından 1830'lara kadar geçen bocalama süresi, eski siyasal rejimin yerine yeni bir siyasal sistem geliştirme sorununda üç yön tutabileceğini gösterir. 1.) Şeriata dayalı bir İslam devleti kurmak, 2.) Merkeziyetçi hükümdarlık örgütü ile taşra güçleri arasında sözleşmeye dayalı bir devlet kurmak, 3.) Hükümdarın mutlak egemenliği altında merkeziyetçi bir bürokrasi monarşisi kurmak. Sözü edilen sürede bunların hiçbiri belirli ve bilinçli bir siyasal görüş haline gelememiştir. II. Mahmut'un hükümdarlığının sonlarına rastlayan ilk aşamada bu eğilimlerin üçüncüsü üstün geldi. Fakat çağdaş koşulların etkisi altında aydın monark olarak bu hükümdarın girişimlerinin kendisi, mutlak hükümdarın gücünü kısma yönünde bir değişiklik yapılması sonucu yarattı ki, bu 'Tanzimat'tır.[20]

II. Tanzimat ve Islahat Dönemleri

19. yüzyılın ilk çeyreği, ya da Tanzimat'a kadar olan dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun içteki ve dıştaki isyanlarla geçtiğini vurgulamıştık. Sırasıyla Balkanlar'da Sırp isyanı ve onu örnek alan Yunan ayaklanması sonrası Mora'nın elden çıkışı ve Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanması. Bütün bu sıkıntılar Tanzimat'tan hemen önce vefat eden Sultan II. Mahmut'un oğlu Sultan Abdülmecit'e iki miras bıraktı Birisi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile yapılan savaş, diğeri de Osmanlı Devletine yeni düzen vermek için ilanı kararlaştırılmış olan Tanzimat idi.[21]

Tanzimat Fermanı'nın hemen öncesinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu buhran, Avrupa devletlerinin ve özellikle İngiltere'nin müdahalesiyle bir çözüme kavuşturulmak istenmişti. Nitekim 1838'de İngiltere ile yapılan Ticaret Antlaşmasının (Balta Limanı) bu devlete sağladığı imkânları göz önünde tutan bazı tarihçiler, başta İngiltere olmak üzere başlıca Avrupa devletlerinin, Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nde yeni bir ekonomik ve sosyal düzen kurmak suretiyle imparatorluğu ayakta tutmakta birtakım çıkarları bulunabileceğini ifade etmektedir.

Reşit Paşa tarafından hazırlanan ve Gülhane Meydanı'nda 3 Kasım 1839'da okunan Tanzimat Hatt-ı Hümayunu, bütün tebaanın can, mal, ırz ve namusunu korumayı ve mahkeme edilmeden kimsenin idam edilmeyeceğini, herkesin mülkiyet hakkına sahip olabileceğini ve bu hakkı devletin müdafaa edeceğini teyit ve taahhüt ediyordu. Bu fermanla ayrıca, vergilerin belli oranlara göre ve eşitliğe uygun olarak alınacağı, askerliğin belli süreler içinde yapılacağı ve bilhassa farklı dinden olanlara da eşit muamelede bulunulacağı belirtiliyordu.

Şüphesiz Tanzimat, devlet idaresinde mecburi olarak köklü bazı değişiklikler meydana getirmiştir. II. Mahmut eski düzenin temel taşları olan yeniçerileri, sipahileri, ayan ve tımarları ortadan kaldırdıktan sonra merkezin mutlak otoritesini gerçekleştiren bir idare kurabilmiştir. Tanzimat'la birlikte yapılan reformlar, işlerin yürütülmesi için geniş bir memur kadrosunu (bürokrasi) getirmiştir. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği en büyük yeniliklerden biri hiç şüphesiz ki din farklarını kaldırarak bütün tebaayı 'eşit' kabul etme vaadidir. Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu gayrimüslim tebaasını bir 'millet sistemi' dâhilinde idare etmiştir. Bu sistemde asıl olan, belirli bir dini mezhebe mensubiyettir. Bu yüzden bir Rum milleti denildiği zaman imparatorluk dâhilinde aynı mezhebe mensup olan Rumlar dışındaki bütün tebaa, mesela Bulgarlar, Sırplar, Ortodoks Araplar akla gelirdi. Bu millet sistemine dâhil olan zümreler yalnız uhrevi değil, birçok önemli dünyevi konularda da patrikleri tarafından idare olunurlardı. Tanzimat Fermanı ve bilhassa 1856 Islahat Fermanı ile bu konu tekrar teyit ve tasdik edilmiştir. Hıristiyan tebaa, Müslümanlarla aynı haklara sahip vatandaşlar olarak kabul edilmiş olmalarına rağmen baskı altında tutuldukları yönünde şikâyet etmekten geri kalmamışlardır.[22]

Tanzimat Fermanı ile ilan edilen ilkeler ağır aksak uygulanmaya çalışılmakta ise de, yabancı devletler yapılanlardan tam anlamıyla memnun kalmamışlardı. Sefaretlerin çeşitli vesilelerle gerçekleştirildikleri müdahalelerden Osmanlı yöneticileri kaçmaya çalıştıkça, onlarda o ölçüde müdahaleci davrandılar. Bu yüzden yeni ferman (Islahat Fermanı), hem içerik bakımından hem de şekil ve hukuk bakımından Tanzimat Fermanı ile benzerlik göstermemekte, devletin hükümranlığını zedeleyen bir özellik taşımaktaydı.

[19] A.g.e., s.32-33.
[20] Berkes, N. (2002). Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.169.
[21] Yurdaydın, H. (2002). Düşünce ve Bilim Tarihi 1600-1839, Osmanlı Devleti 1600-1908, Türkiye Tarihi Cilt 3. İstanbul, Cem Tarih, ss.275-341, s.313.
[22] Karpat, a.g.e., s.45-46.

Islahat Fermanı 18 Şubat 1856 Pazartesi gününde vükela, meclis azaları, ulema, cemaat liderleri ve yabancı ülke temsilcilerinin hazır olduğu Arz Odasında okundu. Daha sonra Paris Antlaşması'nda (1856) fermana atıfta bulunularak, fermanın içeriği Osmanlı Devleti'nin diğer devletlere resmi bir taahhüdü haline getirilmiş oldu. Fermanın ilkeleri incelendiğinde ele aldığı konuları iki ana gruba ayrılabileceği görülmektedir. Birinci gruptakiler sadece gayrimüslimleri, ikinci gruptakiler ise bütün tebaayı ilgilendiren hükümlerdir. Bütün tebaayı ilgilendiren ifadelerin iyi ve adil bir idare temennisinden öte, fazla bağlayıcı hükümler olmadığı görülmektedir. Hâlbuki gayrimüslimler ile ilgili konular daha somut özellikler taşımaktadır. Zaten bu yüzden Islahat Fermanı ile gayrimüslimler birlikte anılmışlardır. İfadeler yabancı ülkelerin müdahalesinin açık izlerini taşımaktadır.[23] Bu devrin göze çarpan en önemli hususiyetlerinden birisi, memur zümresine dayanan sivil bir bürokrasinin yükselerek yavaş yavaş yönetimde söz sahibi olmaya başlamasıdır.[24] Tanzimat'a (Islahat da dahil) karşı ilk siyasal tepki, Osmanlı Devleti'nin çağdaşlaşma sorunun gerektirdiği reformlar onu Batı devletlerinin baskıları altına soktuğu halde, ya da bu yüzden, reformların Müslüman halka yarar sağlamamasının yarattığı tepkidir. Buna Ulusçuluk (Türkçülük) tepkisi demekten çok Şeriatçılık (Müslümanlık) tepkisi demek gerekir. Zaman farkını hesaba katmamak koşuluyla, Avrupa'da ki benzerleriyle ilk ayrılık burada başlar. İlk tepki, (Fedailer Cemiyeti) 1856 Reform Bildirisinin yayınlanmasından üç yıl sonra, 1859 Kuleli Olayıdır, ancak çok cılız kalmıştır. İkinci Devrim girişimi ise (Genç Akımı)1865'te kurulmuş olan 'İttifak-ı Hamiyyet' adlı bir örgütten gelmiştir, üçüncü tepki ise Yeni Osmanlılardan (Jön Türkler) gelecektir.[25]

Şimdilik Osmanlı'da ki modernleşme ve reform çabalarını bir yana bırakıp, dikkatimizi 1840 ve 1860 seneleri arasında Avrupa'da cereyan eden ve Osmanlı'yı da yakından ilgilendiren önemli siyasi olaylara değineceğiz.

1840'lar birçok ülkede ekonomik zorluk, yiyecek kıtlığı ve felaket yıllarıydı. Özellikle İrlanda'da 1846'da dehşet verici bir açlık yaşandı. Ertesi yıl Orta Avrupa ve Fransa'da ortaya çıkan ticari bunalım büyük bir işsizliğe yol açtı. Bu durumun yarattığı sosyal şiddet radikallerin her yerde güçlenmesine neden oldu. Bir huzursuzluk bulaşıcı hastalık gibi diğerini tetikliyor ve yeni isyanlarla başa çıkma konusunda uluslararası güvenlik sisteminin kapasitesini zayıflatıyordu. Bunun sonucunda tüm kıtaya yayılan devrim dalgası bir süre için Viyana Antlaşması'nı tehlikeye atacak gibi oldu.

Devrimin sembolik başlangıcı Şubat 1848'de Paris' de gerçekleşti. Louis Philippe, daha geniş kapsamlı seçim hakkında karşı muhalefetini sürdürdüğü için orta sınıfın desteğini kaybettiğini anlayınca derhal tahttan çekildi. 'Şubat Devrimi' adı verilen bu olayın ardından Fransa'da ortaya bir cumhuriyet çıkması, Avrupa'daki tüm devrimci ve siyasi sürgünleri cesaretlendirdi. Bir süre için 1815 anlaşmasının parçalanacağından korkuldu. Otuz yıllık komplo rüyaları gerçekleşebilir göründü. 'Büyük Ulus' yine harekete geçecek ve devrimin orduları bir kez daha devrim ilkelerini yaymak için yürüyecekti.[26] 1848 devrimleri 19. yüzyılın en yaygın kitlesel huzursuzluklarının bir sonucuydu; bu kitlesel hareketlerin Fransa, Alman Konfederasyonu, Prusya, Habsburg İmparatorluğu, İtalyan Devletleri, Eflak Eyaleti ve Moldovya üzerinde dolaysız etkileri oldu. İsviçre, Belçika, Danimarka ve İspanya'yı içeren diğer bölgeler çevresel olarak etkilendi. Ne ki, 1849 tam bir düş kırıklığı ve altüst oluş yılı oldu. Orta Avrupa'da devrimler başarısızlıkla sonuçlandı ve gerici rejimler, 1848'de imkânsız gibi görünen bir şekilde, otoritelerini ve güvencelerini yeniden elde ettiler.[27] Diğer taraftan, 1853 yılına gelindiğinde, Rusya, Osmanlı Devleti üzerindeki etki alanı kurma politikasını bırakarak, bu devleti yıkma politikası izlemeye başlamıştı. Bunu sağlamak içinde kutsal yerler sorununu kullanacaktı.

Hıristiyanlarca kutsal sayılan ve Hıristiyanlığın doğduğu yer olan Kudüs ve çevresinde Osmanlı Devleti, gerek Katoliklere ve gerekse Ortodokslara çeşitli ayrıcalıklar vermiş bulunuyordu. 1853 yılına gelindiğinde bu ayrıcalıklar konusunda Ortodoks Rusya ile Katolikliğin dünya çapında savunuculuğunu yapan Fransa çatışmaya başladılar. Bu sorunu parmağına dolayan ve Osmanlı Devleti için ilk kez yakında ölecek bir 'hasta adam' deyimini kullanan Rusya, İngiltere 'ye mirasın paylaşılması önerisinde bulunmuş, ancak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası izleyen İngiltere bu öneriyi kabul etmemişti. Bunun üzerine Rusya tek başına harekete geçerek, Osmanlı Devletine bir antlaşma ve bu devletin sınırları içinde yaşayan Ortodoksların koruyuculuğunun Rusya'ya bırakılmasını önermişti. Osmanlı Devleti, İngiltere'nin de desteğiyle bu istekleri reddedince, 19. yüzyıldaki üçüncü Osmanlı-Rus savaşı başlayacaktı. Bu savaşta İngiltere ve Fransa'da Osmanlı'nın safında yer aldılar.

Kırım Savaşı (1854-56), Osmanlıya yardım etmekten çok, Avrupa'ya özgü düşüncelerle yürütüldü. Önemli olan Avrupa'nın siyasal statüsüydü. İngiltere için önem taşıyan Avrupa'da ki güç dengesiydi, İngiltere'ye göre,

[23] Saydam A. (2002). Tanzimat Devri Reformları, Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 7. Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, ss.253-290, s.258.
[24] Akyıldız, a.g.e., s.45.
[25] Berkes, a.g.e., s.271-275.
[26] Roberts, J. M. (2010). Avrupa Tarihi, (Çev. F. Aytuna). İstanbul, İnkılap Kitabevi, s.479.
[27] Lee, J. S. (2010).Avrupa Tarihinden Kesitler, (Çev. Ş. Aktur). Ankara, Dost Kitabevi, s.70.

Avrupa'da değişiklik bir büyük devletin tek yanlı iradesiyle değil, ancak 'Avrupa Uyumu' içinde diploması yoluyla yapılabilirdi.

İngiltere ve Fransa'nın ortak düşünceleri ise, Rusya'nın Avrupa dışında tutulmasıydı. Bu bakımdan Kırım Savaşı, yakın tarihimizin 'Soğuk Savaş' ortamının önemli bir özelliğinin, 19 yüzyıl örneğidir. Savaş sonrasında Osmanlı Devleti ilk kez Avrupa Uluslar Topluluğuna kabul ediliyor ve devletin bağımsızlığıyla, toprak bütünlüğü, Avrupa devletlerinin ortak güvencesi altına alınıyordu. Bu hüküm, Osmanlı Devletinin 19. Yüzyılda içine düştüğü durumu ve zayıflığını açıkça göstermektedir. Artık Osmanlı kendi bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyacak durumda değildir.

Osmanlı Devleti, çok pahalıya gelen yıkıcı bir savaşı yürütebilmek için, Avrupalı bağlaşıklarından, ödeme yeteneğinin çok üstünde borç para almıştır. Zaten cılız olan endüstrisinin gelişmesi, 1839 ticaret sözleşmesiyle engellenen devlet, bu borçların altından kalkamamış ve sonunda Avrupa devletlerinin mali denetimi altına girmiştir. Savaşı kazanan tarafta da olsa Osmanlı, Paris Antlaşmasıyla (1856) Eflak ile Boğdan'ın özerkliğini kabul etmiş, Sırbistan'a verdiği ayrıcalıkları ise genişletmiştir. Bu hükümde Osmanlı Devletinin parçalanmasında dönüm noktası olarak görülebilir.

Kırım Savaşı'nın diğer bir sonucu ise, bugünkü modern Avrupa'nın temellerinin atılmasında da önemli bir aşama niteliğindedir Kırım Savaşı. Savaşa asker gönderen Piyemonte (İtalya), Paris Barış Konferansı'na yalnız Piyemonte'nin değil tüm İtalya'nın temsilcisi olarak katıldı. Konferansta İngiltere'nin sempatisini ve III. Napolyon'un da etkin yardımını sağladı. Böylece İtalyan siyasi birliğinin temelleri de bu savaş sonunda atıldı. Ayrıca, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın savaşmalarından ve böylece dikkatlerinin Yakındoğu'ya kaymasından yararlanan Prusya'da, Alman ulusal birliğini sağlamak için gösterdiği çabalara uygun bir ortam buldu.[28] Şimdi de İtalya ve Almanya'nın Ulus Devlet olma sürecine değinecek olursak; Son birkaç yüzyıldır, İtalya, Avrupa'nın birleşme olasılığı en az bölümü olarak görüle gelmişti ve bundan dolayı da, Metternich'in onun sadece bir coğrafi ifade olduğuna dair gözlemini haklı çıkarır bir durumdaydı. Ne ki, tüm bölgelerde yabancıların hâkimiyetine veya yerel baskılara karşı başkaldırma eğilimine eşlik eden ve alttan alta gelişmekte olan milliyetçi düşünce akımları vardı. Aynı zamanda, Gioberti'nin federal birleşme ve Mazzini'ninüniter cumhuriyetçilik tasarılarını kapsayan kurumsal birleşme taslakları da vardı. 1848 devrimleri gösterdi ki, işgalcilerin kovulması ve siyasal birimlerin sayısının azaltılması, kusursuz bir diplomatik ve askeri yeterlilik de gerektiriyordu. Bu özelliklere, diğerlerinin başarısız olduğu başarısız olduğu yerde başarıya ulaşmış olan Kont Camillodi Cavour (1810-61) ve Guiseppe Garibaldi (1807-82) sahipti. Bu derecede farklı iki devlet adamının hayal edilmesi bile zor olacaktır. Covour bir aristokratken, Garibaldi bir deniz tacirinin oğludur. 1860'ta kurulan İtalyan Krallığı, ne Covour'un ne de Garibaldi'nin asıl tasavvurlarına uyuyordu. Belki de, Cavour ve Garibaldi arasındaki en büyük ayrılık, iktidarlarının ana dayanağında ve otorite kavramlarında yatmaktaydı. Cavour, kitlesel katılıma karşı duyduğu derin kuşkuyla birlikte bir parlamenterdi. Öte yandan, Garibaldi, doğrudan kitlelerin desteğine başvurmaya hazır bir popülistti. Cavour devrime ve radikalizme karşıydı ve Guizot ile Fransız Orleans Monarşisi'nin (1830-1848) felsefesine benzer bir muhafazakârliberal tutum takındı. Garibaldi ise, kendisini birinci Fransız Devrimi'nin ideolojik takipçisi olarak gören, 19. yüzyılın en büyük radikallerinden biriydi.[29]

Daha da öncesine inecek olursak; Napolyon Savaşları'nın altüst ettiği Avrupa haritasına bir düzen vermek, daha doğrusu 18. yüzyıl düzenini sürdürmek için toplanmış bulunan Viyana Kongresi kararlarına göre kurulmuş bulunan 36 devletli Germen Konfederasyonu ve İtalyan yarımadası, büyük ölçüde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun etkisi altına alınmış bulunmaktaydı. Bu yüzden, İtalyan ve Alman ulusal birlikleri kurulacaksa, Avusturya'nın bu etkisinin kırılması, daha açık bir deyişle, bu devletin savaş alanlarında yenilmesi gerekmekteydi. Piyomento Başbakanı Kont Cavour, Avusturya'yı yenebilmek için Fransa İmparatoru III. Napolyon ile ittifak kurdu. Napolyon dış politikasını Katoliklik ve Milliyetçiliğin savunulması üzerine kurduğundan, İtalya'da ki bu mücadeleyi destekledi ve iki devlet 1859 Haziranın da Magenta ve Solferino'da kesin zaferler kazandı[30] Böylece İtalyan ulusal birliğinin ilk adımı gerçekleşmiş oluyordu. Prusya' ya gelince de; İmparator III. Napolyon'un 1852'den 1871'e kadar süren 10 yıla yakın hükümdarlığı sırasında, Avrupa diplomasisi, diğer küçük soruların yanında, üç büyük konu etrafında toplanır. Bunlar, sırasıyla, Kırım Savaşı, İtalyan birliğinin kuruluşu ve son olarak da Alman birliğinin kuruluşudur.[31]

1870'lerin son dönemlerin de Osmanlı İmparatorluğu iki büyük olay yaşayacaktı. Birincisi Mithat Paşa önderliğin de ilan edilen I. Meşrutiyet ile Kanun-i Esasiye (1876) ve 1877-88 yılları arasında patlak veren Osmanlı-Rus (93) Harbi ve hemen sonrasında imzalanan Ayastefanos (3 Mart 1878) ve Berlin Antlaşmaları (13 Temmuz 1878).

[28] Sander O. (2009). Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e, Cilt 1. Ankara, İmge Yayınları, s.306-310.
[29] Lee, a.g.e., s.91-94.
[30] Sander, a.g.e., s.219-220.
[31] Armaoğlu, F. (2010). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi. İstanbul, Alkım Yayınevi, s.437.

Diğer yandan özellikle 1870'ler den itibaren "Panslavizm" deyimi Batı Avrupa siyasal çevrelerinde kullanılmaya başlamış olup, bununla, Rusya'nın önderliği altında, bütün Slav kavimlerinin, siyasal dayanışmasını sağlamaya yönelik bir hareket kastedilmiştir.[32]

II. Abdülhamid'in hükümdarlığı zamanını içeren otuz üç yıllık dönem (1876-1909), Osmanlı tarihinin en fazla olaylarla dolu dönemlerinden bir tanesidir. Tahta çıkışı da olağan üstü şartlarda gerçekleşmiştir. O dönem de dört aylık süre içinde üç değişik padişah (Abdülaziz, V. Murad ve Abdülhamid) tahta çıkmıştır. Sultan Abdülaziz (1861-76), meşrutiyet yanlısı askeri darbeyle tahtan indirilecek. Tanzimat'ın mimarları olan Fuat Paşa'nın 1869'da, Ali Paşa'nın da 1871'de ölümüyle Abdülaziz siyasi gücü tekrar saraya taşıma fırsatına kavuşmuştu. Onun bu yöndeki çabaları, Serasker

Hüseyin Avni Paşa'nın padişahı devirerek yerine Murad'ı padişah yapmak için harekete geçmesine neden oldu. Sultan Murad, başlangıçta Avrupa'nın edebiyatına, bilimine ve Avrupa'da olup bitene duyduğu ilgiden dolayı Mithad Paşa'nın reformcu fikirlerini çok iyi temsil eden bir hükümdar olarak görülmekteydi. Fakat yeni sultan ciddi şekilde alkol bağımlısı olmanın yanı sıra depresyon ve sinir nöbetleri geçirmekteydi. Bu yüzden de tahttan indirilerek yerine II. Abdülhamid (1876) geçirilecektir.

Bu kargaşaların yanında Balkanlar'da çok ciddi krizler ortaya çıkmaktaydı. 1875 yazından beri Hersek'te Hıristiyan isyancıların gerçekleştirdiği bir dizi saldırı birçok Müslüman köylünün katledilmesine neden olmaktaydı, Osmanlı Devleti de bunlara karşı kanlı misillemelerle cevap veriyordu. Bu kriz kısa zamanda tırmandı ve Bosna-Hersek'in bütün kısımlarına yayıldı.

Bosna'daki ayaklanmayı fırsat bilen Sırplar 1876'da Osmanlıya savaş ilan edeceklerdi. Savaş Osmanlının başarısı ile devam ederken, Osmanlının yenileceğini uman Ruslar telaşa kapılarak Osmanlıya ateşkes için ültimatom verdi. Buna karşı Avusturya ve Rusya'nın Osmanlılara karşı ortak bir hareket düzenlemesinden korkan İngiltere, kendilerini Balkanlarda reformlar gerçekleştirilmesi yolunda bir konferansın toplanması için bastırmak zorunda hissettiler. İngiliz özel temsilcileriyle (Salisbury markizi, Hindistan'dan sorumlu bakan ve İstanbul'da ki İngiliz büyükelçi Henry Elliot) birlikte Rusya, Avusturya, Almanya ve Fransa temsilcilerinin katılımıyla 23 Aralık tarihinde konferans toplandı. Konferansta ortaya konan öneriler, yerli bir polis teşkilatı kurulmasından toprak verilmesine kadar bir dizi teklifi içermekteydi. Başlangıçta böyle bir konferans toplanması fikrine bile karşı çıkan Bab-ı Ali, ancak İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Edward Henry Stanley, İngiltere'nin verdiği her türlü desteği çekeceği tehdidinde bulunmasından sonra konferansa katılmayı kabul etmişti.

İşte tam da burada Mithad Paşa liderliğinde ki anayasacı, milliyetçi grupların kontrolü altında bulunan Osmanlı hükümeti, ortaya konan bütün taleple karşı şiddetli bir direniş gösterdi. Abdülhamid'in bütün uyarılarına rağmen Mithad Paşa ve arkadaşları Avrupalıların istediği tavizlerden bazısının verilmesini reddettiler, böylece konferans başarısızlıkla sona erdi.[33]

26 Aralık 1876'da da Osmanlı İmparatorluğu artık anayasal bir monarşi oldu ve 1922'de saltanat kaldırılana kadar, ömrünün son kırk altı yılını bu rejimle tamamladı. Kısacası o çağda halk ve aydınlar tarafından "İstibdad" terimiyle anılmasına ve anayasal kurum ve prensiplerin ihlaline rağmen, Hamidiyye dönemi içinde anayasal monarşi veya "Meşrutiyet" dönemi terimini kullanmak gerekmektedir. Bu durum, her şeyden önce Kanun-i Esasi'nin lafzıyla ve bazı temel kurumlarıyla yürürlükte olmasıyla, imparatorluk coğrafyası içinde otonom bölgelerde ve bazı cemaatlerin yönetiminde parlamenter rejimin süregitmesiyle yakından ilgilidir. Osmanlı Kanun-i Esasi'si metin olarak, belirli zaafları ve parlamenter rejimin ihlalini kolaylaştırma olanaklarını içermekteydi. Osmanlı Kanun-i Esasi'sini hazırlayanlar, yani anayasacı liberaller anayasanın kendisini her şeyin çözümü olarak gören "anayasal romantizm" içindeki aydın bürokratlardı.

Anayasa metni Hamidiyye döneminin otoriter uygulamalarına açıktı. Hukuk yönünden, usul açısından zaafları olan bu belgenin; parlamenter rejimi henüz tanıyan, sendika, parti gibi ikincil grupların bulunmadığı bir toplumda geleneksel despot uygulamaların yaşamasına cevaz vereceği açıktır. Kanun-i Esasi'nin en zayıf yönlerinden biri, yetkili fakat sorumsuz bir hükümdarlık kurumunu tanımasıdır. Bir meşruti rejim için bu, istisnai derecede sakat ve çarpık bir nitelikti ancak 1905'ten sonra Çarlık Rusya Duma rejiminde benzeri görülebilirdi. Prusya anayasasında görüldüğü biçimde bir kabine vardı, ama meclis denetimine açık bir hükümet yoktu. Kaldı ki, Osmanlı anayasal sisteminde hükümet katiyen meclislerin muhatabı değildir. İcra yani hükümet meclislere karşı değil, saltanata karşı sorumludur. Hükümet programının kabulü, güvenoyu gibi kurumlar yoktur. Böyle kurumlar olmadığı gibi, II. Abdülhamit'in meclisleri toplamak ve dağıtmak, sadrazamları değiştirmek, nazırları tayin etmek gibi tasarrufları aslında anayasa metnine karşı bir durum değildi ve metinle müeyyideleri tasrih ve tarif edilmemişti. Kısacası eski mutlakıyetçi gelenek anayasal rejimde de devam etmekteydi.[34]

---

[32] A.g.e., s.695.

[33] Karpat K. (2002). I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamit Saltanatı (1876-1909), Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi Cilt 7. Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, ss.291-316, s.291-292.

[34] Ortaylı, İ. (2008). Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu. İstanbul, İş Bankası Seçme Eserler, s.243-245.

Kanun-i Esasi, aslında padişahın egemenlik haklarına bir kısıtlama getirmiyordu. Yürütme yetkisini tümüyle elinde tutan padişah, sadrazam ve vekilleri (bakanları) istediği gibi atayıp görevden alabiliyordu. Meclisin vekiller üzerinde denetim yetkisi yoktu. Padişah, savaş ve barış yapma, istediğinde meclisi kapatma ve yeniden seçimlere götürme yetkisine de sahipti. Ayrıca padişahın, "kamu yararı için" polis soruşturması sonucunda kişiyi sürgün etme yetkisi vardı. Hükümdara tanınan haklara rağmen anayasa, Avrupa etkilerinin Osmanlı bürokrasisinin bir bölümü içerisinde ne derecelere ulaştığının göstergesiydi.

Kanun-i Esasi uyarınca iki kanatlı bir parlamento oluşturuldu. Üyeleri seçim yoluyla belirlenen meclise Meclis-i Mebusan, üyeleri atama yoluyla belirlenen meclise de Âyan Meclisi deniyordu. İki meclisin oluşturduğu parlamento Meclis-i Umumi (Genel Meclis) olarak adlandırılmıştı. Âyan Meclisi'nin başkan ve üyeleri doğrudan padişah tarafından atanıyordu. Anayasaya göre Genel Meclis padişahın buyruğuyla Kasımda açılıyor, mart başında çalışmalarını tamamlıyordu.[35] (Cleveland, 2008).Yazdıklarımızdan da anlaşılacağı gibi Osmanlı İmparatorluğu artık parçalanma sürecine çok tan girmişti,

Osmanlı parçalanırken, Balkanlar ve Ortadoğu'da ortaya çıkan yeni devletlerin sınırları, etnik mezhepsel coğrafi özellikler dikkate alınarak değil, Büyük Devletlerin çıkarları ve istekleri göz önünde bulundurularak çizilmiştir. Özellikle İngiltere'nin dönemin süper gücü olarak Ortadoğu'da yeni sınırların belirlenmesinde başrolü oynadığı ve doğal sınırlar yerine karmaşık yapılı sınırları tercih ettiği görülmüştür. Bunun altında yatan en önemli neden de, bu karmaşık yapılı sınırlar sayesinde etkinliğini daha uzun süreli olarak sürdürebilme stratejisidir. Çünkü Büyük Devletler, önem verdikleri bir coğrafyadaki sorunların çözümünü istemezler. Sorunun sürmesi kendilerinin oraya sürekli bir şekilde müdahalesine zemin hazırlar.

Osmanlı Devleti'nin özellikle son döneminde, aydınların ve devlet ricalinin kendilerine en çok sorduğu soru: "devlet nasıl kurtulur?" idi. Kendilerine göre bazı çözümler de üretmeye çalışmışlardı. Öncelikli olarak, Osmanlı içinde Müslim-Gayrimüslim ayırımının ortadan kaldırılması gerekmekteydi. Bu Avrupalı Büyük Devletlerin Osmanlı'dan istedikleri bir düzenleme idi. Modernleşme sürecinde Osmanlı Devleti'nin vatandaşları arasında eşitliği sağlaması beklenmekteydi. Osmanlı topraklarında yaşayan tüm insanları eşit vatandaş haline getirebilme hayali ile bir dizi reformlar yapılmış, "Osmanlıcılık" fikri yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak yapılan düzenlemeler, Osmanlı'daki ayrılıkçı hareketleri hızlandırmıştı. Özellikle Balkanlarda ve Anadolu'da yaşayan Hıristiyanlar (Rum ve Ermeniler) Batı'dan aldıkları ekonomik, siyasi destekler ile kendi ulus-devletlerini kurma konusunda çalışmalarını yoğunlaşmışlardı. Kurdukları komiteler aracılığı ile Osmanlı topraklarında silahlı eylemler yaparak, anarşi ve terör yaratarak Avrupa kamuoyunun ilgisini çekmek ve bu sayede Osmanlı üzerindeki siyasi baskıları arttırmak temel strateji olarak belirlenmişti. Balkanlarda Makedonya, Doğu Anadolu'da ise Ermeni Sorunu Osmanlı'nın son 50 yılının en önemli sorunları olarak dikkati çekmekteydi. Her iki sorun konusunda da ciddi dış baskılar söz konusuydu.

Osmanlı aydınları, mevcut sorunları aşabilmenin en önemli yolunun anayasal rejimin kurulması olduğu sonucuna varmışlardı. I. Jön Türk Hareketi, bu hedefi gerçekleştirmeyi amaçlamıştı. Fakat anayasal rejim konusundaki ilk deneme çok kısa ömürlü olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru aydınlar anayasayı yeniden yürürlüğe koymak amacıyla örgütlenmeye başlamışlardır. II. Jön Türk Hareketi, siyasi baskının yoğunluğu nedeni ile yurtdışında örgütlenmek zorunda kalmıştı. Bu Jön Türk Hareketi, etnik açıdan karmaşık bir yapıya sahipti. Meşruti rejimin yeniden kurulması konusunda görüş birliği olmasına rağmen, öngördükleri kurtuluş yöntemi konusunda farklı görüşlere sahiptiler. Özellikle 1902 Paris Kongresinde bu görüş ayrılığı açıkça ortaya çıkmış ve Jön Türkler iki ayrılmışlardır: "Merkeziyetçiler ve Adem-i Merkeziyetçiler".

İngiliz modelini esas alan Adem-i Merkeziyetçi kanadın lideri Prens Sabahattin, Fransız modelini esas alan merkeziyetçi kanadın lideri de Ahmet Rıza Bey idi. Ermeni, Arnavut ve Arap aydınları genellikle "adem-i merkeziyetçi" grubun içinde yer almayı tercih etmişlerdir. Böylece iktidara geldikleri takdirde kendi yaşadıkları bölgelerde özerk bir yönetimin kurulmasını sağlamayı planlamaktaydılar. Özerklik, bağımsızlık yolundaki ilk hedefti. Buna karşın, 1902 Kongresinde, Adem-i Merkeziyetçiler beklediklerini bulamamış, tezleri pek rağbet görmemiştir. İttihat ve Terakki (Birlik ve İlerleme) Cemiyeti içinde etkin görevlere genellikle merkeziyetçilerin hâkim olduğu görülmüştür. 1908 yılı Temmuz'unda Meşrutiyet yeniden ilan edildikten sonra Cemiyetin iki kanadı arasında rekabet yeniden alevlenmiştir. Prens Sabahattin kurdurduğu Ahrar (Özgürlük) Fırkası ile seçimlerde İttihat ve Terakki ile bir iktidar mücadelesine girmiştir. Ancak seçimlerden İttihatçılar büyük bir zaferle ayrılmışlardır. İlk raundu "Merkeziyetçiler" kazanmışlardır.

Adem-i merkeziyetçiler, iktidarı ele geçirmek için meşrutiyet karşıtı güç odakları ile (şeriat yanlısı) işbirliği yaparak, 1909 yılında bir darbe girişiminde bulunmuşlardı. Tarihe 31 Mart İsyanı olarak geçen bu darbe girişimi, sonuçları açısından Ahrarcılar için tam bir hezimetti. Hareket Ordusu'nun kısa sürede düzeni yeniden sağlamasından sonra Ahrar Fırkası faaliyetlerine son vererek tarihe karışmıştır. Başta Prens Sabahattin olmak üzere birçok Ademi Merkeziyet taraftarı tutuklanmıştı. Prens Sabahattin ve Berat (Arnavutluk) milletvekili olan İsmail Kemal Bey gibi İngilizlere yakınlığı ile tanınan önemli kişiler, bu olaydan zarar görmeden kendilerini

[35] Cleveland, W. C. (2008). Modern Ortadoğu Tarihi. İstanbul, Agora Yayınları, s.189.

kurtarmayı ancak İngiliz diplomasisinin katkıları ile başarabilmişlerdir. Peki İngilizler neden, Adem-i Merkeziyetçilere destek vermişti? Çünkü İngiltere, Osmanlı'nın Adem-i Merkeziyetçi bir politikayı benimsemesini kendi çıkarlarına daha uygun bulmaktaydı. Osmanlı'nın federasyon benzeri bir örgütlenmeye gitmesi, İngiltere'nin Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'daki çıkarlarının savunulmasını kolaylaştıracaktı. Balkanlarda Arnavutlar, Doğu Anadolu'da ve Doğu Karadeniz'de Ermeni ve Rumlar, Ortadoğu'da da Araplar ve Kürtlerin İngilizlerin ileri karakolları yapılması planlanmaktaydı. Ancak Almanya'nın desteklediği İttihatçılar, bu darbeyi Rumeli'deki etkinliği aracılığı ile başarısızlığa uğratmışlardı. Sonuç aslında İngilizler açısından da bir hezimetti. İkinci raunt da, "İttihatçı-Alman" ittifakının zaferi ile sonuçlanmıştı.

İttihatçılar Abdülhamit'i tahttan indirip yerine daha kolay kontrol edebilecekleri Mehmet Reşat'ı tahta çıkardıktan sonra, merkezi otoriteyi güçlendirmek için bir takım uygulamalara başlamışlardır. Bu merkeziyetçi politikalar özellikle bir takım ayrıcalıklara (silah taşıma, askerlik ve vergi muafiyeti gibi) sahip olan Arnavutlarda ciddi rahatsızlıklara yol açmıştır. 1909 yılından 1912 yılına kadar 4 yıl arka arkaya Rumeli'de Arnavut isyanları çıkmıştır. Muhalefet Arnavutları, İttihatçı iktidara karşı silahlı bir güç olarak kullanma ve bu güç aracılığı ile kurduğu baskı sonucunda yıldırma ve iktidardan uzaklaştırma stratejisi izlemiştir. Birçok Arnavut milletvekili ve aydınının muhalefet saflarında yer alıyor olması, Arnavutların yönlendirmesini kolaylaştırmıştır.

31 Mart İsyanından sonra dağılmış görünen muhalefet, 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf adı altında birleşmişti. Çok farklı eğilimlere sahip olmalarına rağmen muhalifleri birleştiren en önemli noktalar, İttihatçı karşıtlığı ve Adem-i Merkeziyetçi gelenek idi. İttihatçılar mecliste kendilerine karşı güçlü bir muhalefetin kurulduğunu gördükleri için, bir an önce seçimlere giderek muhalefeti hazırlıksız yakalamayı amaçlamış ve seçimlerde de elinden geldiğince muhalif mebus seçilmesini engellemeye çalışmışlardır. 1912 yılında yapılan seçimlerde İttihatçılar stratejilerini başarı ile uygulamışlar ve çok az muhalif seçimleri kazanabilmiştir. Bu seçimlere en büyük tepki Arnavutlardan gelmiş ve yeni bir ayaklanma başlatmışlardır. Aralarında birçok Arnavut milletvekili ve aydınının bulunduğu muhalifler, Adem-i Merkeziyetçi amaçlarına ulaşmakta Arnavutları, silahlı bir güç olarak kullanmışlardır. 1912 ayaklanmasının liderleri de seçilemeyen Arnavut milletvekilleri idi. İsyan öylesine etkili idi ki, isyancılar Üsküp'ü ele geçirmişler ve İttihatçıların merkezi Selanik'e yürümeye hazırlanıyorlardı. İsyancılar, meclisin feshini ve seçimlerin yenilenmesini, Arnavutluk'a özerklik verilmesini talep ediyorlardı. İttihatçılar durumun kontrolden çıktığını anlayarak iktidardan çekilmek zorunda kaldılar. Üçüncü raundu Adem-i Merkeziyetçiler kazanmışlardı.

Çıkan Balkan Savaşı'nın olumsuz etkileri ve yaşanan büyük başarısızlık Hürriyet ve İtilaf Fırkasını oldukça yıpratmıştı. 1913 yılında İttihatçılar "Bab-ı Ali Baskını" ile iktidarı yeniden ele geçirdiler. Dördüncü raundu "İttihatçılar" kazanmıştı. I. Dünya Savaşı'na Almanların yanında girmeyi tercih eden İttihatçılar, savaşın kaybedilmesinden sonra kendi partilerini feshetmek ve liderleri de yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, bu ortamda kendisi için yeniden bir hayat alanı bulmuş ve iktidara gelmişti. Ancak bu iktidarını, Anadolu'ya kabul ettirmesi gerekiyordu. Ülke toprakları işgal edilmeye başlamış olmasına rağmen, Hürriyet ve İtilafçılar için asıl düşman olarak İttihatçılar görülmekteydi. İşgallere tepki gösteren "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine" ve "Kuva-i Milliye Hareketine" karşıydılar. Fırka ve halife-padişah Vahdettin kaderlerini İngiltere'ye bağlamışlardı. İstanbul'da "İngilizleri Sevenler Cemiyeti" ni kurarak kendilerini İngilizlere beğendirmeye çalışmaktaydılar. Bir kısım aydın ise "Wilson Prensipleri" cemiyetini kurarak ABD himayesini istemekteydi. Mustafa Kemal'in kurtuluş formülü ise açıktı: siyasi-hukuki-ekonomik tam bağımsızlık.

III. Sonuç

18. ve özellikle 19. yüzyıl, Avrupa'da itilaf ve ittifakların gölgesinde denge politikalarının güdüldüğü bir dönem olmakla birlikte, Parlamentoya sahip büyük güçlerin çıkar ilişkileri ve savaş çağıdır. 19. yüzyılın ilk yarısında, Avrupa ülkelerinde imtiyazlı sınıfların dışında geniş yığınlar parlamentoyu oluşturmak hakkından yoksundu. Siyasal katılma sorunu, yüzyılın son çeyreğinde genel oyun kabulü ile yeni boyutlara ulaştığı gibi, oluşan parlamentoların yapısında da sınıfsal çok uluslu imparatorluklarda da etnik bir görünüm ağır basmaya başladı. Burjuva sınıfı ile feodal sınıfın sözlü olarak çatışa alanı yine parlamentolardı. Aynı yüzyılın son çeyreğinde ise diğer sınıflarda bu çatışmaya dâhil oldu. Ancak Osmanlı gibi çok uluslu imparatorlukların siyasal platformu olan parlamentolara yeni cevval bir savaşçı zümre girdi. Bu zümre etnik grupların temsilcileriydi. Milliyetçi burjuvazi, halkları ve temsil yetenekleri kısıtlı da olsa, siyaset arenasına çıkmıştı. Belki de 19. yüzyıl sadece Osmanlı'nın en uzun yüzyılı değildi, bütün Avrupa'nın en uzun yüzyılıydı.

Parlamenter ve anayasal düzenin olgunlaşması için de dünyanın iki büyük savaş atlatması gerekiyordu. Bununla birlikte günümüzde bile dünyanın gelişmişlik düzeyi en yüksek olan ülkeler dahi demokrasiyi tam anlamıyla yaşadığı ya da toplumun bütün fertleri için eksiksiz uyguladığı da söylenemez. Osmanlı'nın son yüzyılı hiç şüphesiz karışıklıkların yanı sıra reformlar dönemidir. Bu reformların temel amacı, çokça belirtildiği gibi ordunun modernleştirilmesi olabilir ama 19. yüzyılın devlet adamı mali, adli ve idari alanda da bir bütün olarak modernleşmenin gereğini anlamıştı. 19. yüzyılın reformcuları Osmanlı tebaasının can ve mal güvenliği içinde, kanun ve nizam egemenliği altında yaşamasını istiyorlardı. Bir toplumda değişme başladığında bu değişim, öngörülen alanlar kadar, öngörülmeyen alanlara da sıçrar. Bu nedenle Avrupa uygarlığı orduda, maliyede, yönetimde olduğu gibi kültürde, edebiyatta, günlük yaşamda da Osmanlı toplumu için model oldu. Tanzimat

dönemi, Osmanlı toplumunda yeni bir insan tipinin ortaya çıktığı devirdir. Bu değişim kurumları, şehirleşmeye, kültüre, aileye, günlük yaşama etkilerini, modernleşme sürecinin Osmanlı toplumda büyük farklılıklara yol açmıştır.

Günümüz Türkiye'sinin sorunlarını ve dinamiklerini kavramak, ülkenin dünya konjonktüründeki yerini olanca açıklığıyla görebilmek için ve Türk toplumunun hafızasında Batı ve Avrupa olgusunun net bir biçimde algılanabilmesi için Osmanlı'nın son dönemlerinin çok iyi analiz edilmesi gerekir. Ancak Osmanlı ya da Türkler 19. yüzyılda Avrupa'yı tanımadı, Türkler Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok önceleri zaten Avrupa ile ilişkiler içindeydi hatta Türkler asırlardır yönlerini sürekli batıya çevirmişlerdir.

Özetle Avrupa ile Osmanlı arasındaki modernleşme süreçlerini ve Türk tarihinde ve toplumunun hafızasındaki Avrupa algısını ele almaya ve anlatmaya çalıştık ve vardığımız en büyük sonuç ve fark şu oldu. Avrupa'da modernleşme tabandan yani halk sınıfından gelişirken, Osmanlı'da bu gelişim ve milli uyanış, dönemim siyasi olaylarının büyük etkisi ve sonuçları ile halk sınıfına göre daha üst sınıflardan ve bürokrasi zümresinden kaynaklandığını ve zamanla da halka doğru yayıldığını görmekteyiz. İngiltere 1215, Fransa 1789, İtalyanlar 1860'lar, Almanlar 1870'ler de bu değişimi gerçekleştirmiş ya da en azından başlatmış olsalar da, Cumhuriyet dönemi ve kurucu kadrosu ve aydınları ile birkaç yılda modernleşmeyi gerçekleşmiştir. Türk tarihinde de Avrupa ve Batı algıları da bütün bu saydığımız olaylar çerçevesinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

Kaynakça

Akşin, S. (2002). Siyasi Tarih 1789-1908, Osmanlı Devleti 1600-1908, Türkiye Tarihi Cilt 3. İstanbul, Cem Tarih.
Akyıldız, A. (2006). Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme. Ankara, İletişim Yayınları.
Armaoğlu, F. (2010). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi. İstanbul, Alkım Yayınevi.
Barkey, K. (2011). Farklılıklar İmparatorluğu Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar, (Çev. E. Kılıç). İstanbul, Versus Kitap.
Berkes, N. (2002). Türkiye'de Çağdaşlaşma, 17. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
Cleveland, W. C. (2008). Modern Ortadoğu Tarihi. İstanbul, Agora Yayınları.
Deak, F. (1931). Can Europe Unite?. Political Science Quarterly, 46, 424-433.
Kalergi, R. N. C. (1923). Pan-Europa. New York.
Karpat K. (2002). I. Meşrutiyet dönemi ve II. Abdülhamit saltanatı (1876-1909), Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi Cilt 7. Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
Karpat, K. (2012). Kısa Türkiye Tarihi, İstanbul, Timaş Yayınları.
Keynes J. M. (2009).The economic Consequences of the Peace, Great Minds Series. New York, Prometheus Book.
Lee, J. S. (2010).Avrupa Tarihinden Kesitler, (Çev. Ş. Aktur). Ankara, Dost Kitabevi.
Lewis B. (2011). Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev. B. B. Turna). Ankara, Arkadaş Yayınevi.
Mardin, Ş. (2017), Türk Modernleşmesi, Bütün Eserleri 9, Makaleler 4, 25. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
Ortaylı, İ. (2006). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İstanbul, Alkım Yayınevi.
Ortaylı, İ. (2008). Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu. İstanbul, İş Bankası Seçme Eserler.
Roberts, J. M. (2010). Avrupa Tarihi, (Çev. F. Aytuna). İstanbul, İnklap Kitabevi.
Sander O. (2009). Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e, Cilt 1. Ankara, İmge Yayınları.
Saydam A. (2002). Tanzimat Devri Reformları, Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 7. Ankara,Yeni Türkiye Yayınları.
Shaw, J. S. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformlardan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmut dönemleri, (Çev. F. Çakır), Türkler Ansiklopedisi XII. Cilt. Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
Shaw, J. S. -Kural, E. (1994).Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, 2. Cilt. İstanbul, E Yayınları.
Sontag, J. R. (1971). A Broken World: 1919-1939. New York, Happer and Row.
Tanör B. (1992), Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980). İstanbul, Der Yayınları.

Yalçınkaya, A. (2002). 18. Yüzyıl Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789), Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 7. Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
Yurdaydın, H. (2002). Düşünce ve Bilim Tarihi 1600-1839, Osmanlı Devleti 1600-1908, Türkiye Tarihi Cilt 3. İstanbul, Cem Tarih.
Yuvalı A. (2011), "Kültürel Değişimde Modernleşme ve Çağdaşlaşma", Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik, II. Cilt, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksem Kurumu, Ankara.

AZ BİLİNEN YÖNLERİYLE ÇANAKKALE SAVAŞI

Dr. Burhanettin Şenli[1]

ÖZET

Çanakkale Savaşı sonuçları itibarıyla, dünyanın en önemli savaşlarının başında gelir. Emperyalist İngiltere ve Fransa, dünyanın hakimi olarak geldikleri Çanakkale'den, 250 bin civarında insan kaybıyla kaçarak geri dönmüşlerdir. Üzerinde güneş batmayan İngiliz imparatorluğunun çöküş süreci Çanakkale'de başlamıştır. Tarihinde hiç yenilgi yüzü görmeyen İngiliz donanması Çanakkale Boğazında hezimete uğrayarak kaçmıştır. Çanakkale Savaşı'na İngiliz sömürgelerinden asker getirildiği gibi, 2 bin yıl sonra ilk Yahudi birliği de katılmış ve İsrail devletinin temeli burada atılmıştır. Bilinenin aksine Yunanlılar da gönüllü bir birlik ile katılmış, Ruslara ait bir savaş gemisi de müttefik donanması ile birlikte savaşmıştır.

Çalışmamızda, ilkokul öğrencilerinin şehit cenazesi gömmesi, kadın savaşçılarımız, Alman komutan Liman Von Sanders'in hedef teşkil ederek görünmesinler diye tüm beyaz atları siyaha boyatması gibi ilginç konular ele alınmıştır.

İngiliz ve Fransız birliklerinin, gaz kullanması, hastanelerimizin bombalanması ve esirlere kötü muamele gibi Savaş Hukuku ve İnsan Hakları İhlalleri anlatılmıştır.

Sonuç bölümünde ise, Çanakkale Savaşının tüm dünyayı etkileyen sonuçları açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Çanakkale Savaşı, Az bilinen Çanakkale

The Dardanelles War with Little Known Details

ABSTRACT

Çanakkale War is one of the most important wars in the world. Imperialist Britain and France fled from Canakkale, where they came as rulers of the world, and lost about 250,000 people. The collapse of the British Empire's collapse began in Çanakkale. The British Navy, who never saw defeat in its history, was defeated in the Dardanelles and fled. As the soldiers from the British colonies were brought to the Battle of Gallipoli, the first Jewish unit took part two thousand years later and the foundation of the state of Israel was laid here. In contrast to the known Greeks also participated in the war with a voluntary unit. A Russian warship fought alongside the allied navy.

In our study, the burial of martyr funerals by primary school students, women warriors, German commander Liman Von Sanders ordered all the white horses to paint black, to prevent the enemy to see them. Interesting issues such as this have been discussed.

War Law and Human Rights Violations, such as the use of gas, the bombing of our hospitals and mistreatment of prisoners, have been described.

In the conclusion section, the impacts of the Dardanelles war on the whole world are explained.

Keywords: The Dardanelles War, Canakkale, Details

1.Giriş:

Milli benliğimizin ve Kurtuluş Savaşımızın temellerinin atıldığı, ulu önder Atatürk' ün bir yıldız olarak parladığı, ulusumuzun onu ilk kez tanıdığı Çanakkale savaşını, aziz şehitlerimizle yiğit gazilerimizi saygı ve minnetle tekrar anıyoruz. Tabi ki burada sadece Mustafa Kemal Atatürk değil tüm komutanlar ve tarihe altın bir sayfa ekleyen Mehmetçiğin şanlı direnişi asıl etkili olan unsurdur. Yarbay Mustafa Kemal Çanakkale'de eşsiz öngörüsü ile rütbesinin çok üzerinde işler yapmış ve İstanbul hükümetinin tüm basın organlarına sansür koymasına ve M. Kemal hakkında tek haber çıkmamasına rağmen Türk halkı onu bu savaş ile tanımış ve Kurtuluş savaşında güvenerek arkasından gitmiştir. Turgut Özakman'ın belirttiği gibi Çanakkale Türk Kurtuluş savaşının önsözü olmuş ve millet olmamızı sağlamıştır. (Özakman, s. 494) 1915'te gerçekleşen Çanakkale savunması, özellikle Rusya gibi katılımcı olmayan ülkelerin bile kaderlerini etkileyerek evrensel tarihin günümüze kadar uzanan yazgısını değiştirmiştir. (Dur Yolcu, Çanakkale Süvarileri, s.1)

Sofya Askeri ataşesi olan Yarbay Mustafa Kemal, yeni kurulan ve yeri dahi bilinmeyen 19. Tümen komutanlığına atanmıştır. İnsanüstü bir gayret ile çalışarak birliğini savaşa hazır hale getirmiştir.(BOA, D. HB, 1333. Ra/3) 19. Tümen Çanakkale savaşında çok yararlı hizmetler görmüş, ast birliği 57. Alayın tamamı şehit düşmüştür.

Mustafa Kemal, Çanakkale savaşı başlamadan şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Uzun zamandır bizi 'hasta adam' diye niteliyorlar. Gerçekten hastaydık. Balkan Savaşı ağır hasta olduğumuzu kanıtlamıştır. Savaştan koma halinde çıktık. Denilebilir ki birçokları, yaşama kabiliyetimiz kalmadığını düşündü. Ama bakınız, kısa zamanda toparlandık, kendimize geldik. Yeni bir savaşa bile hazırız.

[1] Araştırmacı, Yazar

Bunun anlamı ne? Milletimizin tarihine bakınca şunu görüyoruz: Birçok engele, soruna, felakete rağmen, hiç bitmeyen tükenmeyen, kendiliğinden çoğalan bir yaşama kabiliyetimiz var. Devlet yenilse bile millet yenilmiyor. Milletimizin yaşama kabiliyetine güvenin! Bu güven en ümitsiz anda bile size güç verecektir." (Özakman, s. 112)

Ekim 1912'den Ağustos 1913'e kadar 10 ay süren Balkan Savaşı, sadece savaşan devletleri değil, bütün Avrupa büyük devletlerini de yakından ilgilendirmiş ve etkilemiştir. Bu durum bloklar arasındaki gerginliği çoğaltmış ve silahlanma yarışını hızlandırmıştır. Bundan dolayı da Balkan bunalımı, Birinci Dünya Savaşı'nın hazırlayıcı nedenlerinden birisi olmuştur. Aslında büyük ve güçlü devletlerin sömürge paylaşımı mücadelesinde geride kalan Almanya ve İtalya bu durumlarından şikayet etmeye başlamışlardır. Dünyanın büyük devletleri bu paylaşmada iki gruba ayrılmıştır. O süreçte bu gruplar arasında Osmanlının siyasi coğrafyası, jeopolitik açıdan önemini aktif olarak gündeme gelmiştir. Çanakkale Savaşı'nın ana çıkış nedeni bu noktaya dayanmıştır. (Mütercimler, s. 96) Bu arada İngiltere ve Fransa'nın, İtalya'yı Çanakkale Savaşı'na katılmaya ikna edemedikleri haberi Osmanlı Roma Sefiri Nabi Beyefendi'den 5 Mart 1915 tarihinde alınmıştır. (BOA, HR. SYS, 2322/49)

Birinci dünya savaşı başladığında Osmanlı devletinde tepkiler ve Çanakkale Harekatı ile ilgili olaylar dizisi, İngiltere'ye sipariş edilen iki Türk gemisine İngiliz Hükümeti'nin el koymasıyla başlamıştır. Haydutluk olarak kabul edilen bu hareket karşısında hükümetin ve özellikle Türk kamuoyunun tepkisi sert olmuştur. Çünkü Türk halkı bu gemiler için gereken paranın bir kısmını açılan kampanyalarla dişinden tırnağından arttırarak toplamıştı. Sultan Osman I ve Reşadiye adı verilen bu iki Türk gemisinin inşası 1914 Ağustos'unda tamamlanmıştır. İngiltere'nin el koyduğu bu gemilerden Sultan Osman I, Agincourt adıyla, Reşadiye ise Erin adıyla İngiliz donanmasına katılmıştır. (Sürmeli, 133) Bu gemileri düzgün inşa etmedikleri için İngilizler'de faydalı bir şekilde kullanamamıştır.

Almanya, savaş arifesinde İngiltere'ye karşı öfkeyle büyüyen bu tepkiyi, Türkiye'yi bir an önce savaşa dahil etme yolunda iyi kullanmış ve bu işte önemli rol oynayan Goeben ve Breslau adlı iki Alman gemisinin 10 Ağustos 1914'te Türk karasularına girmesini sağlamıştır. Bu konuda İngiltere'nin Osmanlı'nın savaşa girmesi için Alman zırhlılarının Marmara'ya kaçmasına bilerek göz yumduğu da öne sürülmüştür. Yavuz ve Midilli adını alan ve içinde Alman mürettebat bulunan bu iki geminin durumu Türkiye ve İngiltere'yi ikinci kez karşı karşıya getirdi. Gemilerin Almanya'dan satın alındığına dair Türkiye'nin yaptığı açıklamayı, içinde Alman mürettebat bulunması nedeniyle, bu alışverişin meşruiyetini kabule yanaşmayan İngiltere, Alman mürettebatın ülkelerine gönderilmelerini Türkiye'den talep etti ve talebi üzerinde de ısrarla durdu. Ayrıca sorun ettiği meseleyi bir adım daha ileri götürerek, Alman mürettebat İstanbul'da kaldığı sürece, Türk savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan çıkışlarına müsaade edilmeyeceği ve satın alındığı açıklanan gemilerin de, boğazdan çıkmaya teşebbüs etmeleri halinde Alman gemisi olarak muamele görecekleri beyanında bulundu. Bu beyanda ne kadar ciddi olduklarını göstermek için de bir İngiliz filosunu Çanakkale'ye göndererek boğazın girişini ablukaya aldırdılar.

İngiliz Sunday Times Gazetesi'nin çıkarmayı bizzat izleyen yayın müdürü E. Ashmead Bartlette idi. Gazetesinin satırlarında Çanakkale Harekatını anlatırken şunları yazmıştı:

"...İlk İngiliz Savaş gemisi boğazdan geçtiği anda Avrupa'da Türk Devleti'nden iz kalmayacaktır..." (Uğurluel s.11)

Yetkileri elinde bulunduran Enver Paşa, kimseye danışmadan Karadeniz'e açılan Osmanlı donanmasının komutanı olan Amiral Wilhelm Souchon'a şu emri vermiştir:

"Donanma-i Hümayun Hakimiyet-i bahriyeyi kazanacaktır. Bunun için Rus filosunu arayarak nerede bulursanız ilan-ı harp etmeden ona hücum ediniz.

Enver"

Bu emir üzerine Rus gemilerine ve limanlarına ateş edilmiş, Osmanlı devletini yıkıma götürecek I. Dünya Savaşına fiilen girilmiştir. (Bardakçı, s.78)

"... Son Haçlı Seferlerinden beri ilk defadır ki Batı, Doğu'ya yönelmiş bulunuyor. Hıristiyanlık alemi, Fatih Sultan Mehmet'in 29 Mayıs 1453 tarihinde Bizans İmparatorluğu'na indirmiş olduğu şiddetli darbenin öcünü almak için toptan harekete geçmiş bulunuyor. Bir kaç hafta içinde kanlı savaşlarla karşılaşacağız. Bu öyle bir savaş olacaktır ki, neticesinde ya Ayasofya tapınağı Hıristiyanların eline geçecek ya da Hilal, üstleri başları kanlara boyanmış Yeniçeri Askerinin İstanbul'a muzaffer olarak girdiği günden daha çok şan ve şerefle yaşayacaktır."

"... Diğer savaş meydanlarından alınıp buraya yığılan gemiler, sanki bir tek amaç için, belki de Hıristiyanlık dünyasının Türklere karşı yapabileceği son Haçlı Seferi içindir. Halbuki bu sonuncusu ve en büyüğü olan haçlılar, bir zamanlar Viyana kapılarından Kudüs'e kadar uzanmış olan eski Osmanlı İmparatorluğu'nun her bir köşesinde kemikleri dağılıp kalmış Orta çağ şövalyelerinin öcünü alacaktır." (Uğurluel, s.11)

İstanbul'u ve Osmanlı'yı bitirme özlemlerini dile getiren sadece basın değildi. Avrupa'nın nice edebiyatçısı ve şairi de bu yeni Haçlı birliğine kalemleriyle methiyeler yazmayı ihmal etmiyorlardı. Bunlardan biri de İngiliz şair Robert Brock idi. Şöyle diyordu:

"Bu inanılmayacak kadar güzel bir şey. Talihimizin bize bu kadar yardım edeceğini hiç tahmin etmiyordum. Gidiyoruz. Galata Kulesi 15 inçlik toplarımızla yerle bir edilecek. Deniz kana boyanıp leş gibi olacak. Ayasofya'nın mozaiklerini halılarını yağma edeceğiz. İnanıyorum ki bir devrin kapanışına şahit olacağım. "

İngilizler çok kısa bir sürede Çanakkale Boğazı'nı geçip İstanbul'u alacaklarına o kadar inanmışlardı ki, İstanbul'a gidince iptal edecekleri Osmanlı ekonomik düzeninin yerine kuracakları İngiliz düzenine göre yürürlüğe girecek paralarını bile hazırlamışlardı. Paraların üzerlerinde 10 şilin, 60 gümüş kuruş yazılı idi. (Uğurluel, s.12)

Osmanlı hükümetince, İngilizlerin İstanbul'a girdiklerinde kullanılmak üzere Rum gönüllülerine dağıttıkları banknotların herhangi bir hükmü olmadığından bunların resminin Tasvir-i Efkâr gazetesi ile yayınlanması istenmiştir. (BOA, HR. MA, 1140/88)

İngilizler, boğazları ele geçirmek için donanmanın yeterli olacağına inanmışlardır. Bahriye Nazırı Churchill, kısa bir süre içinde Çanakkale Boğazını geçerek İstanbul'a girilebileceğine inanmıştı. Hatta Churchill bu düşüncesini Dünya Savaşı'ndan birkaç yıl önce Londra'yı ziyaret etmiş ve onunla görüşmüş olan Enver Paşa'ya anlatmıştı. Enver Paşa olayı bize şu cümlelerle anlatıyor ; "Londra'da bulunduğum sırada Churchill ile bir dünya savaşı çıkması durumunu tartışmıştım. Böyle bir savaşta Türkiye'nin ne yapacağını bana sormuştu." Arkasından da şunu dedi:

"Eğer Türkiye Almanya tarafını tutarsa İngiliz filosu Çanakkale Boğazı'nı zorlayıp geçecek ve İstanbul'u alacaktır." (Uğurluel, s.13)

Bu arada Kraliyet Donanması'nın gemi teknolojisi, asker ve silah sayısı bakımından üstünlüğünün yanında yöneticilerin stratejik düşünce eksikliği göze çarpmıştır.

I. Dünya Savaşı boyunca o güne kadar görülmemiş bir güce sahip olan Kraliyet Donanması kahramanlık adına kutlayacak hiçbir zafer elde edememiştir. Bunda Osmanlı tarafından Çanakkale'de uğratıldıkları acı yenilgi etkili olmuştur. Çanakkale'de Osmanlı'ya karşı oluşturulan donanmanın birinci hattındaki devasa dört gemiden birisi Lord Nelson'ın, bir diğeri de Trafalgar'da savaşmış gemilerden olan Agamemnon'un ismini taşıyordu.(Çiçek, s. 10) Trafalgar deniz savaşı İngilizlerin kazandığı en büyük deniz zaferlerinden birisidir. (Soysal, TDV İA s.183) İngiliz Donanması Çanakkale Deniz savaşlarına kadar hiç yenilgi yüzü görmemiş ve yenilmez armada olarak tanımlanmıştır. Bu konu Çanakkale'nin önemini daha da arttırmaktadır. (Uğurluel, s.14)

Çanakkale Boğazını geçip İstanbul'a girmek için sabırsızlananlar, geldikleri gibi değil, çelik devleri ateş ve alev yığınları halinde tarihin gördüğü ender perişanlıkla zafer umutlarını ve gururlarını Çanakkale'nin sularına gömerek gitmişlerdir. İngiliz donanması Trafalgar deniz savaşından sonra ilk defa bu kadar çok kayıp vermişti. 18 Mart 1915 Perşembe günü yapılan taarruz, Türk ordusunun zaferiyle bitmiştir. İngiliz ve Fransız filosu için günün bilançosu ağır olmuştur. Müttefiklerin o güne kadar Ganbot diplomasisi yoluyla topraklar fethedip zaferler kazandıkları armadasındaki 3 çok değerli zırhlısı batırılmış, 4 zırhlısı ağır yara almış, beraberinde 666 denizci ölmüş ve 134 denizci yaralanmıştır. Ayrıca 7 adet düşman mayın tarama gemisi batırılmıştır. Türk tarafı ise 44 şehit vermiş, bu arada 74 Türk ve 19 Alman yaralanmıştır. Elden çıkan top sayısı 4 olmuştur. (Hatip, s.173)

"Yenilmez Armada" hayatının en büyük yenilgisini yaşamıştır. İngiliz Ordusu da yenilebiliyormuş anlayışı bundan böyle tüm dünyaya yayılmış ve İngiliz imparatorluğunun çöküşü buradan başlmıştır. (Uğurluel, s.17)

2.Tespit Edilen İlginç Konular:

Çanakkale Savaşları'nın henüz araştırılmayı bekleyen birçok siyasal, sosyal ve askeri yönünün daha olduğu bir gerçektir. Örneğin; bu savaşlarda az bilinen bir konu da Çanakkale'de bazı Türk kadın savaşçılarının da Mehmetçik ile birlikte çarpışmış olmalarıdır.

.Çanakkale'de Şehitlerin bir kısmını İstanbul ve Marmara bölgesinden gelen ilkokul öğrencileri ile kadınlar defnetmiştir. Düşünebiliyor musunuz bu ne kadar büyük travmadır.

Konuyla ilgili ilk belgesel bilgilere Avustralya ve Yeni Zelanda arşivlerinde, Anzac askerlerinin Çanakkale'de siperlerde yazdıkları günlük ve mektuplarda rastlanmaktadır. Örneğin, The Age adlı Avusturalya gazetesinde, 8 Eylül 1915 tarihinde şu başlıkta bir haber yer almaktadır.

"Kadın bir keskin nişancı: ilk günkü çarpışmada vuruldu: J. C. Davies adlı bir asker annesine yazdığı mektupta şöyle demektedir: "... Vurulduğum 18 Mayıs günü, keskin nişancı bir Türk kızı vardı. Güzel, iri yapılı ve 19-21 yaşları arasında görünüyordu. Günün uzunca bir bölümünde sürekli olarak ateş etti. Gerçi bir çok adamımızı vurdu ama gün bitiminden önce Avusturalyalı bir asker tarafından vurulunca, gene de üzüldüm. Ölüsünü ele geçirdiğimizde yanında bir Türk erkeğinin cesedini de bulduk. Kadının vücudunda tam 52 kurşun vardı... Bu savaş korkunç"

Arşivlerde aynı konuyu dile getiren birkaç mektup ya da günlük daha bulunmaktadır. Gerçi bu tür haberlerin Anzak askerlerinin, zor siper koşullarında, aylarca süren çarpışmaların yıpratıcı etkisinde geliştirdikleri hayal ürünü şeyler olduğu da düşünülebilir. Ancak, "Keskin nişancı Türk kadınları" ve "Türk

kadın savaşçılarını" anlatan diğer asker mektupları da incelenip, birbirleriyle karşılaştırıldığında, anlatılanların doğru olma olasılığının çok yüksek olduğu söylenebilir. Kısacası, Çanakkale Savaşları'nın daha birçok yönü genç araştırmacılarımızın çalışmalarını ve aydınlatılmayı beklemektedir. (Çanakkale Bilinmeyenler, s.1)

Yaygın kanaat olarak, Türklerin Çanakkale Cephesi'nde Yunanlılarla savaşmadığı sanılmaktadır. Ancak gerçekler hiç de sanıldığı gibi değildir. Türk'e düşmanlık yapılacak her yerde kendine mutlaka bir rol bulan Yunanistan maalesef Çanakkale Cephesi'nde de vardı ve karşımızdaydı. İngilizlerin planına göre, "6 Ağustos 1915 günü saldırı zincirleme darbeler halinde başlayacaktı. İlk taarruz Seddülbahir'e saat 14.30da başlayacaktı. Bundan birkaç saat sonra Arıburnu'nda taarruza geçilecekti. Bunu gece Sazlıdere-Ağıldere arazi şeridinden Conkbayırı-Kocaçimen Tepesine yapılacak yürüyüş ve taarruz izleyecekti. Az sonra iki tümen Suvla'ya, gece yarısı da bir küçük bir Yunan gönüllü birliği Saros kıyısına çıkacaktı. Olaylar güneyden kuzeye doğru zincirleme patlak verecekti. General Hamilton ve kurmayları, bu düzenle Türk ordusunu şaşırtmayı, kararsız bırakarak bir hamlede hedefe ulaşmayı ümit ediyorlardı." "Bunun için Yunan Teğmen Griparis komutasındaki 3000 Rum ve Yunandan oluşan bir müfreze hazırlanmış, güzel giydirilmiş, iyi silahlandırılmıştı. Müfrezeyi iki savaş gemisi koruyacaktı. Savaş gemileri müfrezeyi ay doğmadan çıkılacak yere getirdi. Karaçalı denilen yerdi burası. Müfrezenin görevi Saros körfezinin güneyinde bulunan tümenlerin dikkatini çekmek, oyalamak, uğraştırmaktı. Bunu sağlamak için çıktığı yerde hiç olmazsa bir gün direnmesi, gürültü çıkarması gerekiyordu." Yunan birliği o gece karaya çıktı, ama harekât istedikleri gibi başarıya ulaşamadı. Yunanlıları karşılayan Türk süvari birlikleri Yunan birliğini Türk topraklarına çıktığına pişman ettiler. Çok zor durumda kalan Yunanlılar kaçabilmek için yanlarında getirdikleri gazla bölgedeki ormanı tutuşturdular. "Yaz sıcağında ağaçlar çıra gibiydi. Yangın çabuk yayıldı. Müfreze araya giren yangından yararlanıp kıyıya çekilmeye başladı. Bir yandan da gemilerden yardım istiyorlardı. Süvariler gözlerini korkutmuştu. Durumu izleyen İngiliz gemileri topları ateşleyerek, motorlar makineli tüfekleri çalıştırarak müfrezeyi kurtarıp kaçırdılar. Kundakçı müfreze, 28 ölü vermiş, geride 3 esir bırakmıştı." "Ayrıca 1915 yılı Ağustos başında İngiliz birlikleri tarafından Gelibolu Yarımadası'nda yeni ve büyük bir saldırı başlatılırken 3000 Yunanlı da gönüllü olarak savaşa katılmıştır. Yunan gönüllüler Türkleri şaşırtmak amacıyla savaş bölgeleri dışında kalan Saroz Körfezi'nde Enez kıyılarına çıkarılmıştır. Selanik'te yayınlanan Ellas Gazetesi'nin 7 Ağustos 2015 tarihindeki nüshasında şu haber yer almıştır. 'Ağustos 1915'te Gelibolu Cehenneminde ateşe sürülen 3000 gönüllü Yunanlı savaşçıdan yalnız 90 tanesi ağır yaralı olarak hayatta kalabilmiştir. Bu Yunan trajedisi, Yunanistan'da İngiltere ve Fransa karşıtı büyük gösterilere sebep olmuştur." (Tabi bu 3000 rakamına ihtiyatla yaklaşılmalıdır.) Yunanlıların yaptığı düşmanlık bununla da sınırlı değildi. "Yunan Taburundan ayrı olarak Ege adalarında çeteler de oluşturmuşlardı. Fransız taarruzunun başladığı gün 300 kişiden oluşan bir çete de ilk deneme olarak, karışıklık yaratması, zarar vermesi için Güllük yakınında kıyıya çıkarılmıştı. Çete çevre hakkında çok şey biliyordu. Bilmediği, kıyıların sıkı gözlendiği ve jandarmanın böyle bir baskın olasılığına hazır olduğuydu. Durumu gözcüden öğrenen Milas jandarması gerekli düzeni aldı. İki gün sonra sonuç İstanbul'a bildirildi: 'Milas tarafına düşman 300 Rum şakisi çıkarmış ise de tepelenmişlerdir.' Bu ilk çetenin sonunu öğrenen çeteler, savaş bitene kadar bir daha Ege kıyılarına çıkmayı göze alamadılar. Yağma ve kıyım için Türkün zayıf gününü bekleyeceklerdi.(Sarıgöz, s. 18)

Çanakkale Deniz savaşlarına bir Rus kruvazörü de katılmıştır. İngiliz, Fransız zırhlıları arasında Rusların beyaz renkli Askolt kruvazörü de bulunuyordu. (Niyazi, s. 4) Ayrıca Çanakkale Boğazı ile ilgili olarak bilgisinden yararlanılmak istenilen Rus yüzbaşılarından Smirnof İngiliz-Fransız filosuna katılmıştır. (BOA, HR. SYS, 2322/43)

Yahudi tarihi incelendiğinde, İsa'dan sonra 70 yılında İmparator Titus komutasındaki Roma ordusu Kudüs'e girmiş ve Yahudi ordusunu yok ederek Yahudileri de şehirden çıkarmıştır. O tarihten, 23 Mart 1915 tarihine kadar geçen tam 1845 yıl boyunca, bir daha Yahudi ordusundan ve Yahudi askerinden söz edilmedi. 23 Mart 1915'te faaliyete geçen birliğin adı "Asuri Yahudi Mülteci Katır Birliği" idi. 737 er, 5 İngiliz ve 8 Yahudi subay ile 20 at ve 750 yük katırından oluşturulan bu birlik; 1915'te Süveyş Kanalı'ndaki savaşta Türkler'den ele geçirilen tüfeklerle silahlandırılmıştı. 17 Nisan 1915 günü, iki İngiliz gemisiyle Mısır'dan Çanakkale Cephesi'ne sevk edilen Yahudi Katır Bölüğü, Türklerle savaşmak üzere 25 Nisan 1915 günü Gelibolu'ya çıkmıştır. Bu birlik, Gelibolu'ya ayak basan ilk Yahudi askeri birliğidir. Hepsinin yakasında sarı renkli Davut Yıldızı motifli birlik arması vardı. Seddülbahir ve Arıburnu bölgelerinde görev alan birlik; savaşta 15 üyesini kaybetmiş, 25 üyesi de yaralanmıştır. Katır kaybı ise 47'dir. Daha sonra İngiltere, Yahudilere yaptıkları hizmetin karşılığı olarak, 2 Kasım 1917 tarihli ünlü Balfour Deklarasyonu'yla Filistin topraklarında ilk yerleşim hakkını tanıdı. Bu olay, kutsal topraklarda yüzlerce yıl sürecek olan kan ve gözyaşı dolu sorunlar yumağının başlangıcını oluşturdu. İşte bu birlik, bugünkü İsrail ordusunun kurulmasının ilk adımını oluşturmuştur. Bu askeri birlik; yaklaşık 2000 yıldan bu yana Yahudi tarihinin "bir savaşa katılan ilk askeri birliği" olmuştur. Ayrıca Hıristiyanlık çağında Hıristiyanlarla birlikte aynı cephede müttefik olarak savaşan ilk birliktir. (Sarıgöz s.3)

İngiliz askeri elbisesi giydirilerek Çanakkale'ye gönderilmek istenen Mısırlı askerlerin bunu reddettikleri, Piramitlerin etrafında olup hastane haline getirilen Manohoza Oteli ile Kahire'deki Heliopolis Palace, Büyük Lunapark Heliopolis Otellerine ve diğer bazı binalara çok sayıda yaralı Müttefik askeri getirildiği ve bunlardan birçoğunun bakımsızlıktan öldüğü haberi alınmıştır.

Yarım adayı savunmakla görevli 5. Ordu komutanlığına atanan Mareşal Liman Von Sanders'in Çanakkale' ye gelmesinden sonra süvari birlikleri, topçu ve piyade kıtalarında taşıma ve binek hayvanı olarak kullanılan beyaz atlar, kılık değiştirmek zorunda kaldılar. Mareşal, kıtalar arasında tek bir beyaz at kalmamasını emretmiş, verdiği emrin takipçisi olmuş ve dürbünle yaptığı gözetlemelerde, saflarında beyaz at gördüğü birlik komutanlarını derhal yanına çağırarak sert biçimde uyarmaya başlamıştı. Alman komutanın bu önlemi, çok uzaklardan görülebilecek olan beyaz renkli atların, üstün gözetleme yetenekli düşman donanmasının kıyı bombardımanlarından birliklerini koruma amacı taşımıştır. Kısa süre sonra yarımadadaki tüm beyaz atlar koyu renklere boyanmıştır. (Atları boyalı olan birlik komutanları, yağmur yağmaması için dua etmişlerdir.) (Dur Yolcu, s.1)

Mısırda toplanan askerlerin kayıtlarını tutan bir katibin sürekli "Australia and New Zealand Army Company/ Avustralya ve Yeni Zelanda Ordu Birliği" yazmaktan sıkılmış, pratik bir çözüm olarak bu kelimelerin baş harflerini alarak ANZAC kısaltmasını bulmuş, bu kısaltma dünya tarihine geçmiştir.

Çıkarma beklenmediği için küçük bir takımdan başka hiçbir askeri birliğin bulunmadığı Ertuğrul koyuna çıkan 4000 İngiliz askerine Yahya Çavuş ve 67 arkadaşı eski tip piyade tüfekleriyle 18 saat boyunca karşı koymuş, mermi israfı yapmamak için asla tek dolaşan hedeflere ateş edilmemiş ve düşman orada çakılı kalmış, bir santimetre ilerleyememiştir. Düşman takım komutanları üstlerine telsizlerinden verdikleri raporlarda karşılarında kalabalık bir makineli tüfek birliğinin bulunduğunu bildirmişler, dışarıdaki kıyımı gören İngiliz askerleri karaya çıkmak istememişler, bunun üzerine komutanları onlara arkalarından ateş ederek zorla savaşmaya göndermişlerdir. Havadan savaşın seyrini takip etmekle görevli bir İngiliz pırpır uçağının pilotu kıyıdan 50 m açığa kadar denizin kıpkırmızı kan ile dolduğunu görmüş, bunun hayatında gördüğü en korkunç şey olduğunu söylemiş ve muhtemelen daha sonra aklını oynatmıştır. Ezineli Yahya Çavuş ve arkadaşlarının hepsi orada şehit olmuştur. Bu çarpışma ve şehadet belki de savaşı kurtarmış, bu bölgeye çıkarma yapıldığını haber alan diğer birliklerin bölgeye yetişmesi için gereken zaman kanla kazanılmıştır.

Bir bölgeye çıkarma yapan 2000 kişilik İngiliz ve Fransız bölüğü o bölgede bulunan Selvi ağaçlarını Türk birliği sanmış, hepsi kaçarak bölgeyi terk etmiştir. Bu olay yıllar sonra kendi raporlarından ve yazılı kaynaklarından öğrenilmiştir. Tüm çıkarma harekatı boyunca İngilizler yılan gibi sinsice davranmaya çalışmıştır. Başta Anzak birlikleri olmak üzere diğer tüm sömürge askerlerini hep kendilerine kalkan olarak kullanmışlardır. Ölümün kesin olduğu taarruzlarda öncü siper birlikleri olarak hep bu askerleri kullanmışlardır. Mel Gibson'un gençlik yıllarında başrol oynadığı "Gallipoli" adlı sinema filminde bu konuya inceden göndermeler yapılmıştır.

İngilizler tüm savaş boyunca hata üstüne hata yapmış, isabetsiz kararlar almış, emir-komuta zincirlerinde sürekli kopukluklar olmuş, verilen önemli emirler asla yerine ulaşmamış, kimden geldiği belli olmayan emirlerle önemli stratejik hatalar yapılmış, mevzi ve can kaybı bu nedenle çok artmıştır. İngiliz savaş kaynaklarında, askerlerin anılarında ve araştırma eserlerinde bunun gibi yüzlerce olay anlatılmıştır.

Gelibolu siper savaşları tarihin gördüğü en acıklı savaştır. On binlerce asker savaştığı düşman askerini bir kere bile göremeden can vermiş, İngilizler tokat üstüne tokat yedikçe Türk siperlerine kurşun yağdırır gibi bombalar yağdırmışlar, kollar bacaklar havalarda uçmuş, yerin altı ve üstü sürekli yer değiştirmiş, her defasında "Tamam bu sefer canlı Türk bırakmadık" diyerek saldırıya geçmişler, her defasında Allah'tan başka sığınacak hiçbir şeyleri kalmamış Mehmetler kabus gibi tekrar tekrar karşılarına çıkmıştır.

Savaş istatistiklerine göre bir m² 'ye 6000 mermi düşmüş, bu oran dünya savaş tarihinin en yüksek oranı olmuştur. Havada iki merminin çarpışma ihtimali 600 milyonda bir olmasına rağmen, bu çarpışan mermilerden Çanakkale'de onlarca bulunmuştur. Savaş Gazileri "Cehennem diye bir yer vardır. Biz orayı gördük Çanakkale" demişlerdir. Galatasaray Sultanisi (Lisesi) öğrencileri okul sıralarını bırakarak cepheye koşmuşlar, 15-16 yaşlarındaki bu fidanların hepsi bir saldırıda İngiliz makinelisi ile biçilmiş, olayı gören bir Türk askerinin yıllarca konuşmadığı ve ne zaman Çanakkale'den bahsedilse hüngür hüngür ağladığı öğrenilmiştir. Dar-ül Fünun'un tüm son sınıf öğrencileri şehit olduğu için o sene hiç mezun vermemiştir.

Gömülemeyen ölüler on binleri bulmuş, ortalık kokudan ve sineklerden geçilmeyecek hale gelmiş, domuzun bile yaşamayacağı şartlarda askerler savaşmış, ilk ateşkes dostluk gösterisi için değil, şartlar her iki taraf için de artık kaldırılamayacak kadar ağırlaştığı için zorunlu olarak alınmıştır. İki tarafın askerleri o gün arkadaşlık yapmışlar, birbirlerine sigara, yiyecek ve tespih, yüzük, rütbe gibi ufak tefek hediyeler vermişler, bu manzarayı gören bir Türk Subayı "bunu gören insanın alimleşeceğini, bir zalimin de insanlaşacağını" ifade etmiştir.

Ortalığı basan sinekler yüzünden hiçbir yiyecek maddesi birkaç tane sinek yutmadan yenilememiştir. Salgın hastalıklar da savaş kadar can almıştır. Bir İngiliz askeri hasta arkadaşını büyük abdestini yapmak için tuvalet çukuruna girerken görmüş, oradan çıkmayınca çukura koşmuş, hasta askerin bayılarak pisliklere batmış olduğunu görmüş, yardım istemiş, arkadaşları ise onu yukarı çekemeyecek kadar güçsüz kaldıkları için, bu hasta asker kendi pisliğinde boğularak can vermiştir.

Toprağın altında bile savaş olmuş, her iki taraf tüneller açarak düşman siperlerinin altına kadar gelip patlayıcı yerleştirmiş, bu şekilde iki taraf da çok kayıp vermiştir. (BOA, HR. MA, 1137/29)

15 Ocak 1915 saat 06.00'da Çanakkale Boğazı'ndan içeri giren Saphir adlı Fransız denizaltısının amacı, İstanbul'a giderek orada demirli bulunan Yavuz ve Midilli adındaki gemilerimizi batırmaktı. Saphir 15 Ocak 1915'te Boğaz'a girmiş. Bir süre sonra pusulası bozulmuş ve Köse Burnu Kalesi'nin 200 metre kadar açığında su yüzüne çıkmıştır.

Bölgede gözetleme yapan İsa Reis gambotu ve Nusret mayın gemisi hemen yanlarında gördükleri bu denizaltıyı ateş altına almıştır. Personelin teslim olmasından sonra denizaltı sulara gömülmüştür. Gösterilen tüm çabalara rağmen ancak 13 denizci kurtarılabilmiştir.

Bugün 55 metre derinde, Nara Burnu yakınlarında yatmakta olan denizaltının komutanı Henry Bournier ölmüş ve Çanakkale'de bulunan bir rahip tarafından cenaze töreni yapılarak gömülmüştür. 29 Ekim 1915'te Osmanlı esiri olan, Saphir denizaltısından sanat sahibi olan 12 asker, 8 koloni askeri ve 20 Rus askeri, üçüncü sınıf bir vagonla İstanbul'dan hareket etmişlerdir. Trenle, sabah saat 04.00'te Konya'ya varmışlardır. Bir süre sonra, Konya'da bir otel işletmekte olan Madam Soulie adlı bir Fransız kadını onları ziyarete gelmiştir. Saat 17.00'de tren Konya'dan ayrılmıştır. Esaret hayatları Sivas'ta geçmiştir. İçlerinden birisi daha sonra hatıralarını yazmış ve hatıralarında Ermenilerin tehcire sebep olan vahşetlerini anlatmıştır. (İsveçli Binbaşı Hjalmar Pravitz'in anıları) (BOA, HR. MA, 1118/4)

Batırılan Saphir denizaltı personelinin yazdığı mektuplar yayınlanmak üzere gazetelere gönderilmiştir:

. Saphir Elektrik Çavuşu Logal tarafından ailesine yazılan mektuptan:
"...Tahlîsiye sandalı gelinceye kadar yarım saat suda kaldık. Kurumuş yapraklar gibi tir tir titriyorduk. Lâkin bereket versin, Türk zâbitleri bizi pek mültefitâne kabul ettiler. Sandal içinde zabitlerden birisi bana ceketini bile verdi. Türk mülâzımı kıyafetine girdim. Bizi hemen ısıttılar. Bir şişe rom getirdiler. Bir nefesçik rom çekmek, bilsen ne kadar büyük bir iyilik icra etti. Bizi bir kışlaya götürdüler. Orada bize elbise verdiler. Zira denize düşerken çırılçıplak olmuş idik. Bizi İstanbul'a getirdiler. Bulunduğumuz mahale arada sırada Türk zabitleri gelirler. Bize sigara paketleri ikram ediyorlar. Hemen ekserisi Fransızca biliyor. Halbuki biz başka türlü muamele göreceğimizi zannediyorduk..."
Beneve Raji tarafından ailesine yazılan mektuptan:
"...27 arkadaştan on üç kişi yüzerek sahile gelmeye çalıştık. Türkler bizi adeta yeniden dünyaya gelir gibi bulup kurtardılar. Onlar bizi tasavvurumuzun fevkinde kabul ettiler. Düşün ki artık kendimizi yorgunluktan gaip etmiş gibi idik. Suyun soğukluğuna rüzgârın tesiri hepimizi titretiyordu. Bizi derhal bir sıcak odaya getirdiler. Azar azar konyak verdiler, ısıttılar ve bize sıcak tutucu elbiseler verdiler, sigara içirdiler. Bizi kurtaranların içinde pek çok zabitan vardı. Bizi İstanbul'a getirdiler. Hepimiz bir koğuşta yatıyoruz. Vaktimizi pek güzel geçiriyoruz..."
Matt['ın] ailesine yazdığı mektuptan:
"...Saphir batarken hep denize düştük ve soyunarak yüzmeye başladık. Bir büyük sandal bizi topladı. Bu sandalda Türk zabitanı da var idi. Zabitler kendi vazifelerinin fevkinde bir hareket-i insaniyede bulunuyorlardı. Bize çay ve sıcak elbise vererek hemen ısıtmaya başladılar. Biz denizden Hazret-i Âdem'in meydan-ı vücuda gelmesi gibi çırılçıplak çıktık. Şimdi İstanbul'dayız. Bize her şey verdiler. Rahatımız gayet iyidir. Şimdi Türk yemekleri yiyoruz. Her ne kadar alıştığımız yemeklere benzemiyor ise de gayet temiz, lezzetli ve kuvvetli yemeklerdir". (BOA, HR. MA, 1118/11)

Çanakkale'de doktorlar askerlerden daha çok yorulmuş, binlerce yaralıyla ilgilenmek zorunda kalmış, ümitsiz vakalarla hiç ilgilenilmemiş ve kurtulma şansı olanlara öncelik verilmiştir. Bir Türk doktorun önüne kendi oğlu getirilmiş, "Kurtulma şansı yok" diye oğlunu tedavi etmemiş, hemen bir sonraki yaralıyı istemiş, yaralılardan ancak ertesi gün başını alabilmiş ve o zaman oğlunun mezarına gidebilmiştir.

Gelibolu topraklarına çıkıp, Marmara denizini görebilen sadece bir İngiliz askeridir. Bu asker aslen İrlandalı olup, Türk askerini şaşırtmak için gece kumsala tek başına çıkıp bir sürü meşale yakarak çıkarma sanki oraya yapılıyormuş izlenimi vermeye çalışmıştır. Bu asker daha sonra yolunu kaybederek yarımadanın çok içerisine kadar girmiş, daha sonra bir şekilde dönerek kurtulmuş, bu olay yıllar sonra askeri günlükler okununca öğrenilmiştir.

Türk askerî makamları Çanakkale Savaşı'nda giriştikleri silahlı mücadelenin sekteye uğramaması, olumsuz bir durumun doğmaması için İtilâf devletleri güçlerinin bilgi edinme yollarını da kesmeye çalışmıştı. Bu nedenle savaş boyunca casusluk olaylarını önlemeye özel bir önem vermiş ve bu konuda ciddi tedbirler almıştı. Bu tedbirler artırılarak savaş sonuna kadar devam etmişti. Bu tedbirler kimi zaman başarısız olmuşsa da genel anlamda amacın gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. (Sayılır, s. 10)

Yine bilindiği üzere Çanakkale Savaşı'nın kara muharebeleri bölümüne damgasını vuran ve Mustafa Kemal'in yıldızını parlatan olayların en önemlisi, yarbay rütbesindeki Mustafa Kemal'in kendi inisiyatifini kullanarak, ihtiyatta bulunduğu halde, kendi birliklerini düşmanın çıkarma yaptığı Conkbayırı/Kocaçimentepe bölgesine sevk etmesi ve düşmanı karşılaması olayıdır ki, Mustafa Kemal bu emrini verdiğinde asıl çıkarma bölgesinin neresi olduğu henüz bilinmiyordu. Eğer Mustafa Kemal bu kararında yanılsaydı veya başarısız olsaydı, muhtemelen idam edilecekti ve bugün bir Atatürk'ten değil, belki de hain bir Osmanlı subayından bahsediyor olacaktık. Oysa Mustafa Kemal bu inisiyatifi üzerine alırken; engin askeri bilgisi, üstün bir muhakeme yeteneği ve isabetli sezgilerinin yanı sıra, muhtemelen kendisine ulaştırılan önemli bir bilgiye de güveniyordu. Sebebini kesin bilmiyoruz, ama Mustafa Kemal aslında tam olarak ne yaptığını biliyordu. Çünkü "Selanik bölgesinden gelen bir Teşkilat-ı Mahsusa elemanı İngiliz ve Fransızların Kumkale ve Seddülbahir'e yapacakları çıkarma hareketlerini teferruatına kadar öğrenmiş, karargâh merkezine bildirmişti." Belki de onun için Mustafa Kemal; 57. Alayın Subaylarına hitaben rahatlıkla "Düşman karaya çıkmıştır. 9. Tümen Seddülbahir ve civarında çarpışmaktadır. Gecikmek, büyük bir felaketle sonuçlanabilir. Her türlü sorumluluğu üzerime alıyorum. Ağır batarya ve süvari bölüğüyle birlikte hemen Kocaçimen Tepesi'ne doğru harekete geçmenizi emrediyorum" diyebilmiş, sonuç olarak büyük bir felaketi önlemiştir. (Sarıgöz, s. 8)

Çanakkale Savaşında Türk tarafının komutanlığını yapan Osmanlı Beşinci Ordu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders savaş sonunda şöyle demiştir: "Bir asker için mutluluk denen bir şey varsa, Türklerle omuz omuza savaşmaktır diyebilirim. Fakir insanlardı; buğday kırığından yapılmış çorba en önemli yemekleriydi; sağlıksız su içerlerdi; çamur barınaklarda yatarlardı; fakat en modern silah ve araçlarla donanmış düşmanlarına karşı aslanlar gibi savaşırlardı... Bu insanların kalplerinde sadece ve sadece ulvi bir vatan sevgisi vardır. Ölüme onlar kadar gülümseyerek giden bir millet ferdi daha görmedim."

3.İtilaf Devletlerinin Savaş Hukuku ve İnsan Hakları İhlalleri:

Osmanlı Devleti'nin Atina Sefareti 21 Haziran 1915 tarihli telgraf ile İtilaf devletlerinin içinde zehirli gazların bulunduğu mermiler kullandığı istihbaratını Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir. İtilaf devletlerinin yaz aylarından itibaren zehirli gaz yayan bombaları kullanmaya devam ettikleri birçok belgeden de anlaşılmaktadır. Zehirli gazların sıklıkla kullanılması ve istihbaratların devamlı bu yönde gelmesi Başkumandanlık Vekaleti'ni de harekete geçirmiş Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazı ile İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki bitaraf ve dost devletler nazarında vakit kaybedilmeden protesto edilmesi istenmiştir. (Erdemir, s.1) (BOA, HR. SYS, 2110/8, BOA, HR. MA, 1143/102)

Gazeteler bu konu ile ilgili yazı ve haberlerinde Avrupa medeniyetinin insani yönünü sorgulamaya başlamıştır. Bununla birlikte Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) zehirli gazların cephede kullanılmasından önce bu olasılığı düşünmüş, cephede zehirli gaz kullanıldığı haberleri üzerine cemiyet hanımları önceden Avrupa gazetelerinden yaptıkları araştırmalar ile askerin bu tip gazlardan korunması için ağızlık ve burunluk (gaz maskesi) imal etmeye başlamıştır. Cemiyet, bütün masraflarını kendisi karşılamak üzere 40.000 adet ağızlık yapmış, ilk önce deniz askerlerine daha sonra da kara askerlerine göndermiştir.

Anzakların da endişe içinde olduğu, hatta zaman zaman kendi mahalli basınlarında Türklerin zehirli gaz kullandığına dair haberlerin bile çıktığı belirtilmiştir. Wellington'da neşredilen Otago Times Gazetesi'nin 1 Kasım 1915 tarihli sayısında "Savaşçı Olarak Türk" başlığında şu haberi nakletmektedir:

"Hastaneye ateş edilmiyor, zehirli gaz kullanılmıyor. Triumph Zırhlısı isabet alıp batmaya başlayınca tekrar ateş edilmiyor. Türk ikili oynamıyor. Bunun aksini iddia edenler Gelibolu'ya değil, en çok Mısır'a kadar gelenlerdir."

Alan Moorhead ise Türklerin muhtemel bir zehirli gaz kullanma olayına karşı Anzakların, kendilerine dağıtılan gaz maskelerini kullanmayı ret ettiklerini zira onlara göre Türklerin zehirli gaz kullanmayacaklarını, çünkü dürüst savaşçılar olduğunu ifade ettiklerini belirtmiştir. (Erdemir, s.1)

Savaş hukukunu hiçe sayarak kullandıkları, vücuda girdiği yerde patlayan normal mermilerden kat kat daha fazla zarar veren domdom kurşunları da İtilaf devletlerinin sicillerine yazılacak ihlallerindendir.

Hamdullah Suphi zehirli gaz ve domdom kurşunu kullanılmasını şöyle anlatmıştır:

"Düşmanlarımızın attığı kurşunlar infilak edebilecek bir surette yapıldığı için küçük bir delikten içeriye giriyor, fakat kemiklerde, azalarda müthiş tahriplere sebep oluyor. Bazen bir domdom kurşunuyla bir kemik yetmiş beş, seksen, doksan parçaya ayrılıyor. Karşımızdaki eski ve medeni milletler muharebe ettikleri vakit askeri, saflardan çıkarmakla iktifa etmek mecburiyetindedirler.

Bir Afrika vahşisi, bir Polonezya haydudu olmaksızın böyle dağıtıcı kurşunlar kullanmaya ve tayyarelerin attıkları bombaları zehirlemeye cevaz yoktur. Onlar attıkları bombaların esasen haiz olduğu paralamak ve öldürmek kuvvetiyle iktifa etmiyorlar. Bombaların demirlerini zehirliyorlar. "Başkomutanlık Vekaleti'nden Enver Paşa imzasıyla, Hariciye Nezareti'ne yazılan 6 Eylül 1915 tarihli belge ile durumun Amerikan Sefareti vasıtasıyla protesto edilmesi istenmiştir.

"Çanakkale cephe-i harbinde düşmanlarımızın isti'mal etmekte oldukları domdom kurşunlarından iki adedi mazrufen takdim olunmuştur. İşbu kurşunların Amerika Sefareti'ne aynen iade suretiyle protesto edilmesi ve bi'l-cümle sefaretlere keyfiyet, ta'mim edilerek mahalli gazetelere düşmanlarımızın hukuk-u harbe ve

kava'id-i insaniyeye ne derece riayetkar olduklarına dair neşr ve beyanatda bulunmalarını ve netice-i teşebbüsat-ı fahimanelerinin bildirilmesini istirham eylerim. Ol babda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir."

Hariciye Nezareti cevabi yazıda, kurşunların zarf ile birlikte özel bir memur ile Amerikan sefirine gönderildiği, sefirin kurşunları inceledikten sonra lazım gelenlerin yapılacağını söylediğini naklettikten sonra, bu kurşunların fotoğraflarının da bir an önce gönderilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Başkomutanlık Vekaleti, 27 Eylül 1915 tarihinde İtilaf devletlerinin kullandıkları domdom kurşunlarını gösteren 45 adet fotoğrafın tarafsız devletler ve Amerika Sefareti 'ne neşredilmek üzere verilmesini istemiştir.(Erdemir s.1)

Gelibolu'da Müttefikler tarafından esir alınan Osmanlı askerlerine insanlık dışı muamelede bulunulduğu bildirilmiştir. (BOA, HR. SYS, 2189/1)

Domdom kurşunu erlerin en çok çekindiği durumdu. Bir gazi hatıratındaki "Çanakkale'de sebat kurşununun bize karşı hiç tesiri yok idi, ancak kalbe isabet etmedikçe. Bize karşı düşman yüzde seksen domdom kurşunu atardı. Domdom kurşunu dokunduğu yerde patlar ve parça parça yapar idi. İşte bu domdom kurşunundan çok telef verdik." ifadeleri ile bu durumu açıkça belirtmektedir. "Bu kurşunların sesi çocukların şenliklerde yere attıklarında garip ses çıkaran fişeklere benzemektedir. Bu ses bile askerde bir ürperme meydana getirmek için yetmektedir." (Erdemir s.1)

İngilizlerin savaşta suistimal ettikleri diğer unsur ise, kızılhaç işaretleri olmuştur. Bu konu ile ilgili Karargah-ı Umumi İstihbarat Şubesi'nden, ilgili yerlere birçok yazı yazılmış, Hariciye Nezareti vasıtası ile de ilgili devletlerin bu harp ihlaline son vermeleri istenmiştir. Belgelerden bu ihlalin şu şekillerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Genelde bir seyyar hastane veya bir hastane gemisinin ardından top ateşi yapılması ya da seyyar hastaneler yanında askerlere süngü ve muharebe talimi yapılmak sureti ile oluyordu. Ayrıca Kızılhaç işareti taşıyan arabalarla cephe hattına doğru malzeme nakli de yapılıyordu. Daha da ileri giderek muhtemel çıkarma yapılacak bölgelerde Kızılhaç bayrakları sallandırılmış, böylece Osmanlı güçleri yanıltılmak istenmiştir. Aşağıdaki belge bu ihlalleri göstermesi bakımından önemlidir:

"…İngilizler el-an salib-i ahmer (Kızılhaç) işaretlerini suistimal etmekde devam ediyorlar. Anafartalar'da Mestantepe civarında seyyar hastahanelerinin hemen yakınında askerlerine süngü ve muharebe talimi yaptırıyorlar. Birkaç günden beri bu mıntıkada şayan-ı ehemmiyet bir muharebe olmadığı halde hasta arabaları hatt-ı harbe doğru ve mütemadiyen nakliyat yapmakdadır. Müte'addid hastahane gemilerine malik oldukları halde bütün Kemikli Sahili'nin muhtelif mahallerinde en ziyade asker ihracına müsait mevkilerde birçok Salib-i Ahmer bayrakları sallanıyor."

En çok suistimal ise, hastane gemileri ile olmuştur. Donanma gemileri bir hastane gemisinin ardından top ateşinde bulunmaktan çekinmemişlerdir. Diğer taraftan Alman denizaltılarının Majestick, Trumph zırhlılarının yanında bazı nakliye gemilerini batırması üzerine mühimmat ve asker naklini hastane gemileri ile yapmaya başlamışlardı. (Erdemir, s.1)

Yine, Çanakkale Savaşında görev alan bir onbaşı olan Koca Seyit'in insanüstü bir gayretle kaldırdığı tam 270 kiloluk top mermisi ve savaşın değişen kaderi bilinir. Ama attığı tek bir mermi ile bir düşman denizaltısını esir alan başka bir onbaşımız pek bilinmez. Bu onbaşımızın adı Müstecip'tir. Gelibolu, Dünya harp tarihinde atılan tek bir mermi ile koca bir denizaltının esir alındığı tek yerdir. Çanakkale Savaşı sırasında; Çanakkale Boğazından Marmara Denizine girmeyi başarmış olan bir Fransız denizaltısı, Marmara'dan geriye dönerken sahildeki bir topçu bataryamız tarafından görülmüş ve bataryada görevli Onb. Müstecip tarafından atılan tek bir mermi ile periskobundan vurularak teslim alınmış ve adı Müstecip olarak değiştirilmek suretiyle Türk donanmasına katılmıştır. Bu denizaltının adı ise çok manidar bir şekilde Turquois (Turkuaz)'tir. (Sarıgöz, s.12)

İngilizlerin balonlar yardımıyla Maydos kasabasında Hilâl-i Ahmer (Kızılay) bayrağı çekmiş bir hastaneyi bombalayarak yaralıların şehit olmasına sebep olmuştur. Bu olaydan sonra, hastane gemileri veya hastanelerin tekrar bombalanması durumunda Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan sivil veya asker İngiliz esirlerini kullanarak şiddetli bir şekilde karşılık vereceği bildirilmiştir.

Amerika Büyükelçisi Morgenthau'nun, İstanbul'daki İngiliz ve Fransız vatandaşların Gelibolu'ya yerleştirilecekleri yolunda Osmanlı Devleti'nin almış olduğu kararın uluslararası hukuka aykırı olduğunu bildirmesi üzerine Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Enver Paşa'nın da, İngilizlerin savaşta uluslararası hukuk kurallarına aykırı olarak savas bölgesi dışında bulunan Gelibolu şehrini ve Hilâl-i Ahmer bayrağı taşıyan hastane gemileri ile sağlık birliklerine ateş açıp Ezine, Havuzlar ve Halil paşa Çiftliği'ndeki hastaneleri bombaladıkları, ölülerin defnedilmesiyle ilgili işlemleri görüşmek üzere gönderilen Osmanlı delegesini alıkoydukları, hastane gemilerini askeri amaçla kullandıkları, Mudanya ve Tekfur Dağı'ndaki yolcu gemilerine denizaltıları aracılığıyla Saldırdıklarını ifade ederek misliyle mukabelede bulunmak zorunda kaldıklarını bildirmiştir..... (BOA, HR. SYS, 2412/11)

Çanakkale Savaşlarında Akbaş Limanı, yaralı mehmetciklerimizin İstanbul'a taşınmasında kullanılıyordu. Halep adlı gemi buradan yaralıları almış tam ayrılacakken düşmanlar tarafından bombalanmıştır. Bu saldırıda ölen 200 civarındaki yaralı askerimiz işte bu limanın karsısındaki Akbaş Şehitliğine, kanlı elbiseleri ile defnedilmişlerdir.(Uğurluel, s.78)

Bu konuda müttefik denizaltılarının her çeşit medeni ve insani hakları çiğneyerek Mudanya ve Tekfur Dağı'ndaki yolcu gemilerine saldırdığı bildirilmiştir. (BOA, HR. SYS, 2099/5).

İtilaf devletlerinin uçaklarla çivi atması da basında ve hatıralarda sıkça olmasa da şikayet edilen suistimal konularının başında gelmektedir. Bunlar dışında İtilaf askerleri savaş hukukunun gereği kızılhaç işaretinde olduğu gibi diğer bazı sembolleri kullanmaktan çekinmemiştir. Siperden ezan okuyarak Türk tarafını aldatma teşebbüsünün yanında, ceplerindeki beyaz bayrakları çıkarıp telsim olacakları intibaını verdikten sonra Türk askerine ateş açmaktan çekinmemişlerdir. (Erdemir, s.1)

Yukarıda anlatılanların aksine, batırılan E-15 isimli İngiliz denizaltısının mürettebatından olup yaralı olarak esir edilen Thomas O'Niell'e İngiltere'deki anne ve babası tarafından yazılan mektupta, hastanede kendisine iyi davranılmasından dolayı Türk subay ve hastabakıcılarına teşekkür edildiği öğrenilmiştir. (BOA, HR. MA, 1136/5)

İngilizler; bu nasıl bir medeniyetse, Çanakkale Savaşı sırasında kendilerine esir düşen 100 kadar Türk askeri ile 2 Alman askerini, esir tutuldukları barakanın üzerine benzin döküp tutuşturmak suretiyle, 08 Ağustos 1915 tarihinde diri diri yakmışlardır.

Anzak Tümeni içerisinde bir savaş muhabiri olan Charles Edwin Woodrow Bean'in günlüğünden edinilen bilgilere göre, bu yakılma olayı şöyle anlatılmıştır: "Tarih 8 Ağustos 1915. Bugün Pazar. Bu topraklara ayak basalı 15 hafta oldu. Bugün hayatımda gördüğüm en alçakça davranışlardan birine şahit oldum. Sığınağımın hemen karşısında 100 kadar Türk ile 2 Alman esirin barındığı tutukevinin çevresine benzin döküp tutuşturuldu. Türklere çok yakın gelen dev alevler karşısında zavallı esirler tutukevinin en uç köşesine üşüştüler ama acı akıbetten kurtulamadılar. Oysa bildiğimiz kadarıyla Türkler esir düşen asker ve subaylarımıza olağanüstü iyi davranıyorlar." Avustralyalı gazeteci Bean Çanakkale Muharebeleri sırasında cephede gazetecilik yapan tek özel muhabirdir ve şahit olduğu bu olay yıllarca dünya kamuoyundan saklanmıştır. Bean'in yazdıklarından bu yakma olayının tek olay olmadığı da anlaşılmıştır. Çünkü günlüğünde konunun devamını anlatırken "Aynı iş dün de yapılmıştı" yazmıştır. (Sarıgöz, s. 9)

İhlallerden biri de sadece Türklere karşı kullanılmış "Türk Kurşunları" dır. Bu kurşunlar, özellikle çekirdek uçları törpülenerek veya kesilerek kütleştirilmiş kurşunlardır. Bu kurşun insan vücuduna girdiği zaman, ucu küt olduğu için adeta bir çiçek gibi açılmakta ve tedavisi mümkün olmayan birçok parçalı kırıklara ve vücutta çok ağır hasarlara neden olmaktadır.

SONUÇ:

Çanakkale Savaşı, küçük bir alanda yapılması, hem karada hem de denizde yapılması katılan asker sayısı, zayiatlar ve yarattığı sonuçlar göz önüne alındığında Dünyanın en önemli savaşlarından birisi hatta en önemlisi olmuştur. Türkün gücünü Dünyaya tekrar göstermiş, en zor şartlarda bile savaşın nasıl kazanılacağını tüm dünyaya öğretmiştir. Çalışmamızda Çanakkale Savaşının farklı yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Savaşın sonuçları:

1. Çanakkale Savaşı Türk Milletine bir "Mustafa Kemal" kazandırmıştır.
2. Çanakkale Savaşı yeni bir millet olabilmenin ulusal bilincini ortaya çıkarmıştır.
3. Millet olma bilincinin tıpkı 11.Kasım.1914 tarihinde ilan edilen "Cihad-ı Ekber" den öte bir değer taşıdığı gerçeğini gözler önüne sermiştir. Çünkü bu savaşta düşman güçleri arasında çok miktarda Asyalı ve Afrikalı Müslüman asker savaşmıştır. Hatta karşılıklı ölen bu askerlerin birçoğunun üzerlerinde Kuran-ı Kerim'e rastlanmıştır. (Bu Kuran-ı Kerim'ler, halen Çanakkale, Conkbayırı Şehitler Abidesi'nin altındaki müzede bulunuyor.)
4. Bu savaşın ve ürettiği sonuçların bilincinde olan özellikle İngiliz güçleri Ulusal Kurtuluş Savaşı içinde doğrudan rol almaktan kaçınmışlardır. Özet olarak Çanakkale savaşları; Türklüğün bir millet olma bilinci ile ön plana çıktığı, şeref ve namusunun kurtarıldığı, ulusal benliğine kavuştuğu, Türkün yalnız kendine güvenmesi gerektiği gerçeğine ermesi bakımından bugünkü güzel Türkiye'mizin ortaya çıkması bakımından acı ve kanla yazılmış bir destan olarak tarihimizdeki şanlı yerini almıştır.
5. Kurdukları planlarla 2 gün içerisinde İstanbul'u işgal etmeyi amaçlayan İtilaf Devletleri Kuvvetleri amaçlarına ulaşamamışlardır.
6. Kendilerine "yenilmez armada" diyen dünyanın en büyük deniz gücü hayatının en büyük yenilgisini tatmıştır.
7. Yaklaşık 2 yüzyıldır dünyayı haraca kesen sömürgeci güçlerinde yenilebileceği tüm dünya tarafından görülmüştür.
8. Bu savaş, uzun yıllardır sömürgeci devletlerin baskısı altında yaşayan halklara özgürlük ve kurtuluş ümidi vermiştir.
9. Özellikle Hintli ve Senegalli Müslümanlar, Osmanlı'nın bu büyük zaferi ile bayram yapmışlar, ileride kendi kurtuluşları için bu zaferden güç almışlardır.
10. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı yenilgisi ile ciddi şekilde sarsılan imajını bu zafer ile düzeltmiştir.
11. Çanakkale Savaşı sonrasında yapılacak mücadeleler için Osmanlı askerleri büyük bir moral sahibi olmuşlardır. Ordumuz bağımsızlık mücadelesini, Kurtuluş savaşı sonuna kadar şerefle sürdürecektir.

12. Çanakkale Savaşında kendini yeni yeni göstermeye başlayan, adeta gelecek zorlu mücadeleler için hazırlanan ve ileride milletimizin kurtuluş harekatını örgütleyecek olan genç Osmanlı Kumandanları bu çarpışmalar esnasında sivrilmişlerdir. (Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy)

13. Düşman kuvvetlerinin üstün teknik altyapısı ve askeri gücüne rağmen hemen hiçbir ilerleme kaydedememesi ile Mehmetçiğin vatanı ve dini adına nelere katlanabileceği dünya tarafından görülmüştür.

14. Osmanlı'ya karşı savaşarak boğazları ele geçirmek isteyen İngiltere ve Fransa'nın, bir yıl boyunca Gelibolu Yarımadası'nda yarım milyondan fazla büyük bir kuvveti tutmak zorunda kalmaları ve bunun % 50'sini kaybetmiş bulunmaları, haliyle diğer cephelere kuvvet ayırabilme açısından savaşın genel seyrini etkilemiştir.

15. Bu cephe için Osmanlı Ordusunun cepheye ayırdığı 300.000'den fazla askerden verdiği zayiatın, 211.000'e ulaşmış olması diğer cephelerdekinden kıyaslanamayacak bir fazlalık göstermektedir. Bunun insan gücü açısından yarattığı boşluk, yalnız Birinci Dünya Harbi sırasında değil, onu izleyen Türk İstiklal Harbi boyunca ve Cumhuriyet kurulunca da hissedilmiştir.

16. İtilaf Kuvvetlerinden yardım bekleyen Çarlık Rusya'sı kaybedilen Çanakkale Savaşı sonrasında yardım alamaması nedeniyle Bolşevik isyanlarıyla baş başa kalmış ve bir süre sonra çıkan ihtilal ile de Çarlık Rusya'sı devrilmiştir. Bu daha sonra da bizim işimize yaramış ve Ruslar İstiklal savaşımızı desteklemiştir.

17. Osmanlı Devleti'nin kazandığı bu zafer ile Bulgaristan İttifak Devletleri yanında savaşa girerken, Yunanistan, Romanya vb. Balkan Devletleri bir süre daha tarafsızlıklarını korumuşlardır.

18. Çok kısa bir süre içinde bitecek olan I. Dünya Savaşı yaklaşık 2,5 yıl daha uzamıştır.

19. Savaşın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'ne isyan edecek olan azınlıkların bu haince tavırları bir yıl gecikmiştir.

20. İngilizlerin Çanakkale Savaşında kullandıkları Avusturalya ve Yeni Zelanda kuvvetleri, bu harekat esnasında niçin buraya geldiklerine dair sorularla, sömürge durumlarını yeniden gözden geçirme ve bağımsızlık hareketlerine katılma fırsatı bulmuşlardır. Bu devletlerde ayrı bir devlet olma bilinci burada oluşmuştur.

21. Avusturalya ve Yenizelanda'nın ilk kez dünya platformuna çıkmaları bu savaş ile olmuştur. Bugün bile Çanakkale Savaşı'nı tarihlerindeki en önemli olay olarak anlatmaktadırlar.

22. Hayatlarında ilk kez Osmanlı ile karşılaşan Avusturalya ve Yeni Zelanda kuvvetleri, savaşta bile insanlık gördükleri bu milleti çok sevecek ve yıllar sonra ülkelerine Türkiye'den işçi almak söz konusu olduğunda bunu seve seve kabul edeceklerdir.

23. Yahudilerin 2 bin yıl sonra Çanakkale'ye Osmanlı aleyhinde gönderdikleri birlikler sayesinde İngilizlere yaranmaya çalışmaları meyvelerini vermiş, 1917 de yayınlanan Balfour Bildirisi sonrasında bu bölgede bağımsız İsrail devletinin temelleri atılmıştır. Çanakkale savaşı ile tarihte ilk defa Yahudi ve Hristiyan kuvvetleri müttefik olarak aynı cephede savaşa katılmıştır.

24. "Toprakları üzerinde güneş batmayan ülke" olarak adlandırılan İngiltere'nin imparatorluk temellerine indirilen ilk büyük darbe Çanakkale Savaşı olmuştur.

25. Çarlık Rusya'sının yıkılması sonrasında kurulan Sovyet Rusya'nın yayılma politikası ile başta Çin olmak üzere birçok devlet bu yeni gücün etkisine girmişlerdir.

26. İngiltere siyasetinin en etkili adamlarından biri olan Churchill, yaklaşık 15 yıl siyasi hayattan uzaklaştırılmıştır.

27. Mehmetçik ve onunla aynı ruh kuvvetine sahip olanları açık cephe savaşlarında yenmenin mümkün olmadığı anlaşılmış, bundan sonra yapılacak herhangi bir mücadelede, gizli ve sinsi planlar uygulanmaya başlanmıştır.

Kaynakça:

ALBAYRAK Muzaffer, *10 Ağustos 1915 Conkbayırı Süngü Hücumu*, Ankara 2016

BARDAKÇI Murat, *Yıkılış ve Kuruluş,* İstanbul 2017

ÇİÇEK Ali, *Trafalgar Deniz Muharebesi'nin Napolyon Savaşları'ndaki Yeri ve Avrupa Siyasetinde Bıraktığı İzler*, 2011

https://alicicek.files.wordpress.com/2011/06/trafalgar-deniz-muharebesi_nin-napolyon-savac59flarc4b1_ndaki-yeri-ve-avrupa-siyasetinde-bc4b1raktc4b1c49fc4b1-izler_vindobona.pdf

ENGİNSOY *Cemal, İngiliz Kaynaklarına göre Atatürk, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Sayı 19, Ankara Kasım 1990

ERDEMİR Lokman, *İtilaf Devletlerinin Suistimalleri, Dur Yolcu*, 30 Ocak 2015,
http://duryolcu.com/itilaf-devletlerinin-suistimalleri/

HATİP s. Murad, *Birinci Dünya Harbi Çanakkale Savaşları'na Genel Bakış ve Az Bilinenler, Çanakkale Savaşı Denizde mi Kazanıldı?*, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı
Yıl: 13, Bahar 2015, Sayı: 18, ss. 161-193, 100.Yıl,
http://dergipark.gov.tr/download/article-file/45159

MEHMET NİYAZİ, *Çanakkale Mahşeri*, İstanbul 2013

ÖZAKMAN Turgut, *Diriliş Çanakkale* 1915, İstanbul 2006

SARIGÖZ, Hasip, *101.Yılında Çanakkale Savaşının Bilinmeyenleri*, https://www.academia.edu/24814071/101_%C4%B0NC%C4%B0_YILINDA_%C3%87ANAKKALE_SAVA%C5%9EI_NIN_B%C4%B0L%C4%B0NMEYENLER%C4%B0

SAYILIR Burhan, *Çanakkale Savaşları Sırasında Casusluk Olayları ve Türklerin Aldıkları Tedbirler*, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi Sayı 8 Ağustos 2006 Yıl 4

SOYSAL İsmail, *III. TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ, TDV İslam Ansiklopedisi*, c13, http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c13/c130096.pdf

UĞURLUEL Talha, *Varlık ve Yokluk Savaşımız Çanakkale ve Gezi Rehberi*, İstanbul, 2006

Osmanlı Arşiv Belgeleri

BOA, HR. SYS, 2110/8
BOA, Đ. HB, 1333. Ra/3
BOA, HR. MA, 1140/88
BOA, HR. SYS, 2322/43
BOA, HR. MA, 1118/4
BOA, HR. MA, 1118/11
BOA, HR. SYS, 2412/11
BOA, HR. SYS, 2099/5
BOA, HR. MA, 1136/5
BOA, HR. SYS, 2322/49

İnternet Adresleri:

DUR YOLCU, Çanakkale Süvarileri, 30 Ocak 2015, http://duryolcu.com/canakkale-suvarileri/

ÇANAKKALE BİLİNMEYENLER, http://www.canakkale.gen.tr/bilinmeyenler/b5.html

ULUĞ Fehmi Korkut, Ölümden Önce Son Fotoğraf (Geyikli Alay), https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1069842463038495&id=161697903852960

BALKANLARDA OSMANLI MİRASI (BOSNA-HERSEK ÖRNEĞİ)

Dr. Öğr. Üyesi Fethi NAS
Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. fethinas@yahoo.com.

ÖZET

Osmanlı Devleti, Balkan coğrafyasını 500 yıla yakın bir süre yönetimi altında bulundurmuştur. Tarihsel ve kültürel bakımdan kendine özgü bir takım özellikleri olan bu bölgeyi siyasal ve toplumsal dengeleri göz önünde bulundurarak idare etmiş ve kontrol altında tutabilmiştir. Böylece çok kültürlü bir yapıya sahip olan söz konusu bölgelerde farklı din ve etnik gruplar arasındaki çatışmaların uzun yıllar boyunca yok denecek kadar azalmıştır. Çünkü Osmanlı Devletinin etkin ve güçlü bir devlet olarak hüküm sürdüğü dönemlerde devletin Müslüman ve gayrimüslim tebaaları arasında etnik-milli kategorilerin bir önemi yoktu. Tebaa arasındaki ilişkiler ve aidiyet formları büyük ölçüde dini esaslara göre belirleniyordu.

Osmanlı Devletinin uyguladığı millet sistemine uygun olarak her bir dinsel grubun kendine ait bir özerkliğe sahip olması ve merkezi idari yapı, yerel düzeyde farklı etnik ve dinsel gruplar arasında süregelen çatışmaları büyük ölçüde engellemiştir.

Çalışma, öncelikli olarak literatür incelemesine ardından 2017-2018 yıllarında bir Balkan ülkesi olan Bosna-Hersek'te yapılan saha çalışmaları ve gözlemlere dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bosna Hersek'in Başkenti Saraybosna ve Mostar şehirlerinde 1992'de başlayan ve 1995'te son bulan iç savaş konusunda gözlemler yapılmıştır. Bosna Hersek'te söz konusu şehirlerin seçilmesinin sebebi iç savaşın olumsuz etkilerinin en fazla yaşandığı yerler olmasıdır.

Bosna-Hersek, bugün hayatın her alanında Osmanlı kültürel ve sosyal mirasının etkilerinin kolaylıkla gözlemlenebildiği bir yapıya sahiptir. Mutfak kültüründen, konuşma diline, dinsel yaşamdan mimariye kadar geniş bir yelpazede Osmanlı etkisi varlığını hissettirmektedir. Çalışmada, Bosna-Hersek'teki Osmanlı mirasının etkileri sosyolojik açıdan ele alınmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Osmanlı Mirası, Millet Sistemi, Kültür, Etnik ve Dinsel Çatışmalar.

THE OTTOMAN LEGACY ON THE BALKANS (CASE of BOSNIA-HERZEGOVINA)

ABSTRACT

The Ottoman State ruled the Balkan geography for about 500 years. The Ottoman rulers controled the region with its unique political and cultural characteristics, by taking into consideration the political and social balances. Thus, conflicts between different religions and ethnic groups have been reduced or controled for many years. During the periods when the Ottoman State was an effective and powerful state, the ethnic-national categories between the Muslim and non-Muslim subjects did not have any importance. Relations and belonging forms among the people were largely determined by religious principles.

In accordance with the millet system implied by the Ottoman state, each religious groups have their own autonomy and the central administrative structures. So the conflicts between different ethnic and religious groups at the local level were almost prevended.

The study was based primarily on literature review then on field studies and observations in a Balkan country, Bosnia and Herzegovina, between 2017-2018. Bosnia and Herzegovina's capital city, Sarajevo and Mostar where chosen as the areas for the study. These cities are the most important ones that the civil war effected. The war began in 1992 and ended in 1995 caused too many sorrows for Bosnian people.

Bosnia and Herzegovina today has a structure which the Ottoman cultural and social heritage can be easily observed in broad aspect of life. From the culinary culture to the Daily speaking language, from the religious life to the architecture, the traces of Ottoman heritage can be easily found. In the study, the effects of the Ottoman heritage in Bosnia and Herzegovina are handled from a sociological point of view.

Key words: Ottoman Heritage, Millet System, Cultur, Ethnic and Religious Conflict.

Balkanların genelinde olduğu gibi Bosna-Hersek'te ulusal kimlikler ve yerel aidiyetler büyük ölçüde bölgenin maruz kaldığı dışsal kaynaklı güçlerin mücadelesi, savaşlar, isyanlar ve göçler sonucunda oluşmuştur. Çok etnili ve çok kültürlü bir yapıya sahip bölgede birbirinden farklı tarihsel ve çağdaş gerçeklikleri savunan

grupların bulunması uzun süreli istikrarın ve barış ortamının oluşmasını engellemektedir. Bundan dolayı pek çok sosyal bilimci Boşnak kimliğinin oluşumunda karmaşık ve çatışmacı tarihsel olaylar ve aktörlerin etkisini göz önünde bulundurarak anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır.

Yugoslavya'nın dağılmasından sonra aynı dili (Slav dillerini) konuşmasına rağmen farklı dinsel inançlara mensup Katolik Hırvatlar, Ortodoks Sırplar ve Müslüman Boşnaklar arasında kanlı çatışmaların yaşanması pek şaşılacak bir durum olmamıştır. Şaşırtıcı olan, çatışmanın Avrupa'nın göbeğinde 20.yy'ın sonlarında yaşanmış olmasıdır. Avrupa'da modern düşüncenin gelişimine bağlı olarak etnik gruplar arasındaki farklılıkların azalacağı ve yerini başka türden sosyal gerçekliklere bırakacağı iler sürülmüştür. Oysa gerçek yaşamda etnik gruplar arasında geçmişten beri devam edegelen sorunlar II. Dünya Savaşından, Sosyalist Yugoslav yönetiminin çöktüğü döneme kadar gizil biçimde varlığını sürdürmüştür. Yugoslavya'nın dağılması ve bünyesinde bulunan farklı grupların geçmişte yaşanan başarılara nostaljik bir özlem duyması ve bölge toprakları üzerinde hak iddia etmesi trajik olarak nitelenen çatışmalara neden olmuştur. Çatışmaların kaynağı ve aynı zamanda hedefi olarak görülen unsurlar ise dinsel ve kültürel nitelikler taşıyan farklılıklar olmuştur. Gerek Balkanlarda yaşayan ulusların gerekse Boşnak kimliğinin oluşumunda dinsel ve kültürel unsurlar son derece baskın bir karakter taşımaktadır. Bundan dolayı bu çalışma Boşnak kimliğinin oluşumunda rol oynayan tarihsel, dinsel ve kültürel koşullar ile zihinsel süreçlerin incelenmesini konu edinmektedir.

Bosna-Hersek'te yaşanan savaş ve çatışmalar çok boyutlu ve çok değişkenli bir görünüme sahiptir. Bu çatışmaların klasik çağlardan modern zamanlara kadar uzanan bir yelpazede çeşitli anlam ve ifadeleri barındıran bir içeriğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu içerik Doğu ve Batı Roma arasındaki ayrımdan, Osmanlı devleti ile Batı arasındaki çatışmalara; ulusçuluk düşüncesinin ortaya çıkışından, Soğuk Savaşın sona erdiği dönemlere kadar geniş bir alana uyarlanabilen bir pratiğe kadar uzanır. Diğer Balkan ülkeleri gibi Bosna-Hersek'in -etnik ve dinsel çatışmaların ve kimlik oluşumunun söz konusu içerik ile yakından ilişkili olmasından ötürü- sosyolojik bir perspektiften hareketle incelenmesi amaçlanmıştır.

Tarih boyunca Bosna-Hersek çeşitli kültür ve inançların bir arada bulunduğu bir coğrafya olarak bilinmiştir. Genel olarak Balkanlar, özelde Bosna Hersek, bu yapı ile sosyal bilimlerin ilgi odağı olmuştur. Bölge ile ilgili sosyolojik çalışmaların yapılması farklı kültür, etnik ve dinsel yapılara mensup grupların bir arada yaşamasını sağlayan etmenlerin veyahut söz konusu gruplar arasında yaşanan çatışma dinamiklerinin anlaşılması açısından önemlidir.

Balkanları oluşturan coğrafi alan üzerinde etnisite, din ve mezhep farklılıklarına sahip çeşitli gruplar yaşamaktadır. Tarih boyunca bu gruplar arasında farklı sebeplerden ötürü çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar sonucunda Balkanların batısında kalan Avrupa ülkeleri ile doğusunda bulunan Türkiye gibi ülkeler sosyal ve ekonomik bakımdan ciddi sorunlar ile karşı karşıya gelmişlerdir. Özellikle günümüz dünyasında devlet ve toplumlar arasında yaşanan karşılıklı bağımlılık göz önünde bulundurulduğunda, kültürel farklılıklar bakımından dünyanın en hassas bölgelerinden biri olan Balkanlarda muhtemel bir çatışmanın etkilerinin yakın ülke ve toplumları ciddi biçimde etkileyeceği düşünülmektedir. Özellikle Balkanlarda yaşayan Müslüman topluluklar ile Türkiye'nin Osmanlı devletinden arta kalan tarihsel ve kültürel mirası paylaştığını iddia etmek mümkündür. Ayrıca çeşitli tarihsel olaylar sonucunda Türkiye'de çok sayıda Balkan kökenli insanın yaşadığı bilinmektedir. Konumuz açısından önemine binaen, Türkiye'de 2 milyondan fazla Boşnak'ın yaşadığı iddia edilmektedir. Bu bakımdan Balkanlar'da özel olarak Bosna-Hersek'te yaşanan iç çatışmaların etkileri Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir.

İkinci Dünya Savaşından sonra 1946 yılında kurulan Yugoslavya, 1980'li yıllarda yaşanan Dünya Ekonomik Krizi ve bunun sonucunda ülke ekonomisinin olumsuz yönde etkilenmesi ve ülke genelinde aşırı milliyetçi hareketlerin yayılması sonucunda 1991 yılında parçalanmıştır. Yugoslavya sınırları içinde etnik köken bakımından akraba olmasına rağmen kendisini dinsel ve mezhepsel özelliklerine göre Sırplar, Hırvatlar ve Boşnaklar olarak tanımlayan gruplar arasında uluslararası alanda ciddi güvenlik sorunlarının yaşanmasına yol açan çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmaların esas itibariyle tarihsel süreç içerisinde oluşan din, kültür, etnisite ve kimlik temelli sosyal ve siyasal oluşumların bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür.

Kimliklerin oluşum sürecinde "yer" ve "mekân" ve bunlara yüklenen anlam oldukça önemlidir. İnsanlar veya gruplar, geçmişte atalarının yaşadığı yerlere ve mekânlara çeşitli kutsallıklar atfederler. Kimliğin ve aidiyetin belirleyici olduğu etkenler arasında mekân miti oldukça işlevsel bir role sahiptir ve bir grup bilincinin oluşmasında oldukça önemli bir bileşendir. Smith'e göre; bir grup veya topluluğun atalarının yaşayıp kendilerine miras bıraktıkları topraklar aidiyet sağlayıcı unsurlardır. Atalarının yaşadığı topraklar onlar için kutsaldır ve tüm varlıklarıyla buralara bağlıdırlar. Yurt içinde bulunan kutsal mekânlar grup üyelerini kendine çeker veya başka yerlere göç etmiş olanlar için bir ilham kaynağı olmayı sürdürür. Bundan dolayı kimlik ve aidiyet duygusu, yurdundan uzun bir süre ayrı kalanlar için, yoğun bir nostalji ve ruhsal bağlılık yoluyla varlığını sürdürebilir (1999: 45). Buna göre tarihsel bellek, kimliğin oluşumunda oldukça belirleyicidir. Tarih ve bellek kavramlarından yola çıkarak kimlik kavramının bu iki özelliğin birbirileriyle olan ilişkisi çerçevesinde kurgulandığını söylemek mümkündür. Bireyleri ve grupları bir arada tutmaya yarayan benzerlik veya aynılık bilinci zaman ve mekân üzerinden yaratılmış bir bellek ile anlamlı hale gelmektedir. Böylece bellek sosyal yaşamda birey ve grupların

inkâr edemeyeceği ve kolayca vazgeçemediği ortak bir bilinci ortaya çıkarmakta etkin bir rol üstlenmektedir. Tarihsel olarak oluşmuş olan bir belleğin hayali veya gerçek dışı olduğu yönündeki iddialar ise birey ve gruplar açısından dışsal bir tehdit olarak algılanmaktadır ve bu tehdit ise grubun kendine özgü olduğunu düşündüğü özellikleri ve sınırları koruma refleksi geliştirmesine yol açmaktadır.

Bosna-Hersek'te 1992 yılında patlak veren çatışmaların temelinde bu tür bir ilişkinin yer aldığı bilinmektedir. Tarihsel olarak oluşmuş olan farklı etnik ve dinsel yapılara yönelik bakış açısı biri için tehdit iken diğeri için varoluşsal bir anlam ifade ettiğinden çatışma dinamikleri daha aktif olmuştur. Böylece farklı gruplara ait kimlik bilincinin temelinde diğer gruplara dair bir ötekileştirme ve düşmanlık vurgusu ön plandadır.

Batılı tarih yazımında farklı etnik ve dinsel grupların birbirleri ile savaşması, Balkan topluluklarının tarihinde geleneksel ve oldukça sıradan olaylar olarak görülmektedir. Bundan dolayı Yugoslavya'nın dağılmasından sonra siyasal alanda ortaya çıkan sorunları çözme yolu olarak şiddete eğilim gösterilmesi bölgenin kaderi ile özdeşleştirilmiştir (Schopflin, 2000:250). Oysa bu özellik sadece Balkanlarda yaşayan farklı etnik ve dinsel gruplara özgü bir nitelik değildir. Tarihsel olaylar ve yol açtığı toplumsal, siyasal ve ekonomi koşullar sosyal grupların kültürel yaşantısında ve grup bilincinde özgün yapıların oluşmasına yol açmaktadır. Özellikle Balkanlar gibi etnik ve dinsel çeşitliliğin yoğun olarak yaşandığı yerlerde bölge dışı aktörlerin mücadelesi burada yoğunluğunu arttırmaktadır. Balkanlar, tarih boyunca birbirleri ile mücadele eden güçlerin birbirinden ayrıldığı doğal, kültürel, dinsel ve siyasal sınır çizgilerinin belirginleştiği bir bölge olmuştur. Bilinen ilk ayrışma Roma İmparatorluğunda ortaya çıkan Doğu'daki Ortodoks kilisesi ile Batı'daki Katolik Kilisesi arasındaki ayrımdır. Zamanla bu ayrım Hıristiyan Batı ile Müslüman Doğu haline dönüşmüştür. Modern zamanlarda ise Balkanlar Sosyalist Doğu ile Kapitalist Batı arasındaki sınır bölgesi haline gelmiştir. Birbirini izleyen bu tarihsel gelişmeler Balkanlarda yaşayan insanların farklı gelenek, kültür, din ve aidiyetler geliştirmesinde etkili olmuştur. Balkanların geneline etki etmiş olan bu özellik, burada yaşayan insanların din, kültür ve ideoloji gibi çeşitli gruplara ayrışmasına yol açmıştır. Hem geçmişte hem de modern zamanlarda Balkanları betimlemek amacıyla kullanılan "Balkanlaşma" teriminin dayanağı yaşanan bu sorunlarla yakından ilişkilidir (Stanovcic, 2004:10).

Balkanlar genelinde farklı gruplar arasında sosyal alandaki sınırları belirginleştiren tarihsel koşullar bugün Bosna-Hersek özelinde güncel olarak varlığını sürdürmektedir. Bosna-Hersek gibi bir Balkan ülkesi, yüzyıllar boyunca farklı devlet ve imparatorluklar tarafından belirlenen doğal ve sosyal sınırlara sahip olmuştur. Bundan dolayı Bosna-Hersek'in tarihini ve kimliğini anlayabilmek tarihte yaşanan ve günümüze etki eden olayları ve ortaya çıkardığı koşulları incelemekle mümkündür. Burg ve Shoup'un ileri sürdüğü gibi Bosna-Hersek'in tarihi 11. yy.dan 15.yy'ya kadar Hıristiyanlığın Katolik mezhebi ile Ortodoks mezhebi arasındaki çatışmalara sahne olmuştur. Daha sonra 15. yy'dan 19.yy'a gelene dek Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasındaki güç mücadelesine maruz kalmıştır (1999:30). Burada kısaca dile getirilmeye çalışılan tarihsel olaylar bugün Bosna-Hersek toplumunun etnik ve dinsel özellikler itibariyle demografik ve sosyal yapısının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Bosna-Hersek modern zamanlar dahil yabancı güçler tarafından kontrol edilmiş olmasına rağmen ülke sınırları içerisinde bulunan Sırp, Hırvat ve Boşnaklar ulusal bir bilince sahip olamamıştır ve her bir grup kendisi dışındaki grupların egemenliğini reddetmiştir. Çünkü farklı dinsel inanışları savunan bu üç grubun kimlik ve aidiyet bilinci farklı gerçeklikler çerçevesinde kurgulanmıştır. Özellikle 1992-1995 yılları arasında ülkenin kuzey doğu topraklarında Ortodoks Sırpların, güney topraklarında ise Katolik Hırvatların Müslüman Boşnaklara savaş açması, yüz binlerce insanın hayatını kaybetmesine ve 2 milyondan fazla insanın ülkenin dışına göç etmesine yol açmıştır. Bosna-Hersek'te yaşayan Sırp ve Hırvatların Müslüman Boşnaklara yönelik saldırgan tavırları bugün hala Müslüman Boşnakların zihinlerinde yer etmiş travmatik bir durum olarak varlığını korumaktadır. Özellikle savaşın yıkıcı ve travmatik etkilerine maruz kalanlar bu etkilerin sürekli olarak güncel tutulması amacıyla yaşadıklarını aile içerisinde kendi çocuklarına veya üyesi oldukları Müslüman Boşnaklara aktarmaya devam etmektedir. Araştırmaya yönelik olarak gerçekleştirilen ön hazırlık çalışmasında yapılan mülakatlarda savaş yıllarında yaşayanlar, kendilerine yönelen şiddetin kendi kimlikleri ile ilişkili olduğunu ve bundan dolayı kimliklerinin ne olduğunun anlaşılması için tarihe bakılması gerektiğini dile getirdikleri görülmüştür.

Boşnak kimliğinin ortaya çıkışı ve oluşumu konusunda birbirinden farklı yaklaşımlar ileri sürülmektedir. Bir iddiaya göre, Bosna-Hersek Müslümanlarının çoğu Osmanlı Devletinin hâkimiyeti ile eşzamanlı biçimde asker ve yönetici olarak veya İslamlaştırma siyaseti doğrultusunda bölgeye gelip yerleşenlerden oluştuğunu iddia etmektedir. Bir diğer iddia ise Müslüman Boşnak kimliğinin Katolik ve Ortodoks kiliselerine bir tepki olarak ortaya çıkan Bosna Kilisesi mensuplarının-Bogomiller'in İslamiyet'e geçmesi sonucunda ortaya çıkmıştır (Lopasic, 1981). Bundan dolayı Boşnak kimliğinin özünü, İslam ve İslam kültürü teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında bulunan topraklar üzerinde sosyal yapıda dinsel cemaat ve grupların tanınması ve bunlara otonomi verilmesi esasına dayanan Millet sistemini uyguladığı bilinmektedir. Millet sistemi, birey ve grupların sosyal yapıdaki kimlik ve aidiyetlerinin kaynağı olarak dini temel almaktadır. Osmanlı devletinin Ortadoğu ve Balkanlarda yüzlerce yıllık hâkimiyetine bağlı olarak buralardaki sosyal formasyonların millet sisteminden büyük ölçüde etkilendiği ve Osmanlı devletinin yıkılmasından sonraki süreçte söz konusu bölgelerde yaşayan grup ve toplulukların ulusal bir bilinç yerine daha çok yerel düzeyde ulusal ve etnik temelli birliktelikler oluşturduğu görülmüştür.

Kaynakça:

Berlin, İsaiah. (1992). Volksgeit"ın Dönüşü. (Ter. Yılmaz, H.). *NPQ Türkiye Dergisi*, Kış, s.2. (http://www.npq.com.tr).

Burg, S. L. & P. S. Shoup. (1999). *The War in Bosnia-Herzegovina Ethnic Conflict and International Intervention*. London: ME. Sharpe.

Calhoun, Craig. (1993). Nationalism and Ethnicity. *Annual Review of Sociology.* Volume 19, pp. 211-239. (www.jstor.org. Erişim).(Tarihi:21.11.2011).

Eriksen, Thomas. H. (1993). *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press.

Greene, J. C. (2005). The generative potential of mixed methods inquiry. *International Journal of Research and Method in Education*, 28(2): 207-211.

Kümbetoğlu, Belkıs. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Lopasic, Alexander. (1981). Bosnian Muslims, *British Society for Middle Eastern Studies,* Vol. 8, No.2 pp.115-125.

Schnapper, Dominique. (1995). *Yurttaşlar Cemaati*, (Ter. Okur, Ö.). İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Schopflin, George. (2000). *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*. London: Hurst & Company.

Smith, Anthony (1999). *Milli Kimlik*. (Ter.Şenel, B.). İstanbul: İletişim, Yayınları.

Stanovčić, V. (2004). *Democracy and Minorities in Southeastern Europe, Prospects of Multiculturality in Western Balkan States*. Belgrade.

Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınevi, İstanbul.*

BELGELERLE OSMANLI COĞRAFYASINDA YAŞANAN TÜRK DİASPORASI

Ergenekon SAVRUN [1]

ÖZET

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, birtakım karışıklıklar ve isyanlar olmasına rağmen, Anadolu, Balkanlar, Kafkasya ve Doğu Akdeniz'in hâkim devletiydi. Çoğunluk Müslüman ve Türk nüfustan oluşmaktaydı. 1923'de ise Müslüman-Türk nüfusun elinde çetin ve uzun mücadelelerden sonra bir tek Anadolu yaylası kalmıştı. Bugünkü Ermenistan, Yunanistan, Bulgaristan, Kırım ve Kıbrıs gibi coğrafyalarda ise 1800'lerin başından günümüze gelene kadar beş milyondan fazla Müslüman ve Türk vatanlarından sürülmüş; hastalık, savaş ve sistemli katliamlarla hayatlarını ve yurtlarını kaybetmişlerdir. Dönemin Emperyalist Devletlerinin gizliden ve açıktan yardım ve teşvikleri ile Osmanlı tebaası olan Yunan, Rum, Sırp, Bulgar ve Ermeni çeteleri Avrupa kültürünün uygarlık bekçileri rolü altında Türklere ve diğer Müslümanlara kıyım gerçekleştirmişlerdir. Mezalime uğrayan Türkler ve diğer Müslüman halklar Türkiye'ye göç etmiştir.

1821'deki Yunan ayaklanmasının liderlerinden Patras Başpiskoposu Germanos'un ağzından çıkan ayaklanma sloganı şöyleydi; *"Hristiyanlara huzur, Konsoloslara saygı, Türklere ölüm."*

20. yüzyılda ise Türkiye'nin dışında kalan Kafkas, Kıbrıs, Kırım, Irak, Suriye ve Balkan Türkleri yeniden yerlerinden ve canlarından edilmek istenmiş, çeşitli dönemlerde yine sistematik bir biçimde yerel yöneticilerin ve diğer devletlerin eliyle kurban edilmişlerdir. 1960'larda Kıbrıs Türkleri Rum ve Yunan EOKA terör örgütü elemanları tarafından katledilirken, 1980'lerde Batı Trakya ve Bulgaristan Türklerinin adları, dinleri ve hatta mezar taşları bile değiştirilmek istenmiş. 1990'larda ise yüzlerce Azerbaycan Türk'ü Rus ordusunun desteği ile Ermeniler tarafından akla hayale gelmeyecek şekilde evlerinden ve canlarından olmuştur.

Günümüzde ise zorunlu göçe ve mezalime uğrayan Türk Milleti olmasına rağmen Batı Dünyasının taraflı tutumu, özellikle de Yunan ve Ermenilerin yurtdışındaki güçlü lobicilik faaliyetleri sonucunda suçlu Türkiye olarak gösterilmektedir. Bu durum Türkiye'nin ve Türk Milleti'nin çözmesi gereken en önemli dış politika sorunlarından biridir.

Bu çalışma işte bu sorunun tarihsel gelişim sürecini yerli ve yabancı belgelerle ortaya koymaya çalışacağımız bir eser olacaktır. Yapacağımız karşılaştırmalar sonucunda Avrupa ve Amerika'daki birçok taraflı yaklaşımların aksine, Türklerin uğradığı diasporayı resmi belge ve özgün eserlerle incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Türk Diasporası, Zorunlu Göç.

ABSTRACT

In the 19th century the Ottoman State was the dominant state of the Anatolia, the Balkans, the Caucasus, and the Eastern Mediterranean, despite some political, and social disorganisation, and rebellions. The majority consisted of Muslims, and Turkish people. In 1923, the Muslim-Turkish people had only a single Anatolian plateau after a tough, and long struggle. Geographies such as today's Armenia, Greece, Bulgaria, Crimea, and Cyprus, more than five million Muslims, and Turksish citizens was driven from there the early 1800s to the present day. They lost their lives, and their homes with disease, war, and systematic massacres. Greek, (Anatolian-Cypriot) Greek, Serbian, Bulgarian, and Armenian gans which were the Ottoman vassals slaughtered Turks, and other Muslisms under the role of European civilization watchers of civilization with the help, and encouragement of the Imperialist States in secret, and open. The Turks, and the other Muslims whom was atrocities, and had to move to Turkey.

From the leaders of the Greek uprising in 1821, the insurgency slogan that came out of Archbishop of Patras Germanos was as follows; *"Peace to the Christians, respect for the Consuls, death to the Turks."*

This work will be a work that we will try to put forward the historical development process of this problem with local, and foreign archive documents. We will try to make comparisions, and examine the diaspora where the Turks was exposed with official documentes, and original works on the contrary unlike the many multilateral approachs in Europe, and America.

Key Words: Turkish Diaspora, Forced Migration.

1.Giriş

Türkmen boylarının, Türk ve İslam dünyasında önemli bir yere sahip olmalarını sağlayan en büyük siyasi etken Selçuklu Devleti'nin kurulması olmuştur. Günümüz İran, Azerbaycan, Suriye, Irak ve Türkiye coğrafyalarına akın akın yerleşip buraları yurt tutmalarının ardından Türk boyları ilerleyen yıllarda Bizans İmparatorluğu başta olmak üzere diğer Hıristiyan unsurlarla da etkileşim ve çekişme içerisine girmişti. Selçuklu Devletinden sonra Anadolu'da kurulan Türkiye (Anadolu) Selçuklu Devleti'nin de yıkılmasının ardından ortaya çıkan otorite boşluğunda uç (serdar) bölgelerinde gaza eden Türk beylikleri bir anda daha popüler ve cazip hale

[1] T.C. Ufuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Dr. Öğretim Üyesi, Şehit Savcı Mehmet Selim Kiraz Bulvarı, No: 129 (06836), İncek, Gölbaşı, ANKARA, Tel: 0 (312) 586 70 00, Fax: 0 (312) 586 70 56, ergenekonsavrun@gmail.com

geldiler. İznik ve Konstantinopolis'e (İstanbul) sınır olan Osman Gazi'nin beyliği göstermiş olduğu başarılar neticesinde diğer Türkmen beyliklerin ve savaşçı Alplerinin de aile ve obaları ile katıldıkları hızla gelişen ve yeni ganimetler elde eden bir konuma bürünmüştü. Kısacası Osmanlı Beyliği Türklerin Avrupa'ya açılan kapısı olmuştu. Kısa zamanda elde edilen askeri başarılar beyliğin Devlete dönüşmesine ve ardından da dünya tarihine damgasını vuracak bir cihan imparatorluğuna dönüşmüştür. Garp ile olan ilişkiler elbette ki sadece savaş alanlarında cereyan etmemiştir. Bağnaz ve köhne Bizans İmparatorluğu içinde ve sınırlarda yaşayan insanlarla da ticari, sosyal, kültürel vb. ilişkiler devam etmiştir.

Diğer yandan İslamiyet'i kabul etmiş olan Selçuklu Türk Sultanları ve boyları Gürcistan dolaylarında Hıristiyan Ermenilerle de temasta olmuşlar ve daha 11. Yüzyıldan itibaren başlayan iletişim Ermenilerin can ve mal güvenliklerinin sağlanması ile devam etmiştir. Keza Trakya ve Balkanlara açılan Osmanlı Türkleri de bölge halklarının can ve mal güvenliğinin her türlü tehlike ve tehditten korumaya azami önem göstermiştir. Bu durum sadece gayrimüslimlere gösterilmemiştir. Orta Doğu, Kuzey Afrika, Kafkasya ve diğer bölgelerde yaşayan Müslüman haklara da aynı titizlik ve müsamaha gösterilmiştir.

Ancak, 16. yüzyılda gücünün zirvesini yaşayan Osmanlı Devleti, askeri, siyasi, ekonomik ve daha birçok nedenden ötürü ilerleyen yüzyılda duraklamaya ve sonrasında da gerilemeye başlamıştır. En büyük darbe ise 1789 Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımıyla gelmiştir. Gayrimüslim tebaanın gençlerinin Avrupa'nın büyük başkentlerine giderek yüksek eğitim görmeleri, dahası Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan misyonerlere imparatorluk coğrafyasının neredeyse her yerinde okul, kilise, sinagog, vakıf vb. yerler açmalarına izin vermesi sonu hızlandıran en büyük etkenlerdi. 18 ve 19. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti için en büyük tehlike Ruslar olmuştur. Batılı İngiltere, Fransa gibi devletlerin Protestan ve Katolik Hıristiyanların haklarını savunma fedailiklerine Ruslar da katılmıştı. Ortodokslar üzerinde garantörlük ve hak iddia etmeye başladılar. Balkan haklarından Sırp, Karadağ ve Bulgarların Slav kardeşleri oldukları tezini öne sürdüler. Her ne kadar Fener Rum Patrikhanesi Bulgar Kilisesinin kendilerinden ayrılmasına karşı çıksalar da, iş Osmanlı Devletine isyana ve bir takım imtiyazlar söz konusu olunca Rusya ile Yunanlar ve Rumlar çok kolaylıkla iş birliği yapabiliyordu. Zaten Yunan-Rum "Etniki Eterya" örgütü Rus Çarının yazlık sarayı Odessa'da kurulmamış mıydı? Sırasıyla Ermenilere de Rusların yanı sıra İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'da açık açık destek verdi. Hepsi de Ermenileri kendi mezheplerine çekmek uğruna yaklaşık bin yıldır dostça ve kardeşçe yaşadıkları Türklere cephe aldırdılar. Bu olaylar biraz önce de değindiğimiz gibi sadece farklı dinlere mensup olanlar arasında yaşanmadı. Müslüman Araplar ve Türkler arasında da hoş olmayan şeyler yaşandı. Birinci Dünya Savaşı bu olayların yaşandığı yerlerin laboratuvarıdır.

I. Rusya ve Diğer Büyük Güçler Faktörü

19. yüzyılın hemen başında Anadolu'da, Balkanlarda ve Güney Rusya'da çok geniş bir Müslüman coğrafyası vardı. Bu sadece Müslümanların egemen bulunduğu bir ülke olmakla kalmıyordu, üzerinde Müslümanların çoğunluk oluşturduğu bir bölgeydi. Bu ülke, Kırım ile art-bölgelerini, Kafkasya yöresinin çoğu bölümünü, Anadolu'nun hem doğusunu hem batısını ve Arnavutluk ile Bosna'dan Karadeniz'e kadar uzanıp, hemen hemen tümü Osmanlı İmparatorluğu ülkesi içinde bulunan Güneydoğu Avrupa'yı kapsıyordu.

Ancak Rus İmparatorluğu'nun yayılmacı siyasetinin tarihi ve Balkanlar'da yeni ulusların tarih sahnesine çıkışları, geleneksel olarak, Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılan Hıristiyan ulusların intikam alırcasına Türklere ve diğer Müslüman haklara saldırmaları tarihin daha çok yeni raflarında durmaktadır.

Panslavizm

Rusya sıcak denizlere inmek ve daha güçlü bir imparatorluk olabilmek için Çar I. Petro'dan buyana Balkan coğrafyasına yayılma siyaseti izlemiştir. Devanım da gelen Rus liderler de bu siyaseti takip etmiştir. Bu hedefe ulaşmak için de önlerindeki en büyük engel Osmanlı Devletiydi. Sıcak denizlere inmenin en kestirme yolu ise Türk Boğazlarıydı. Bu nedenle 18. ve 19. Yüzyıllarda Rusya Osmanlı Devleti ile büyük bir çekişmeye girmiştir. Çariçe II. Katerina 1782'de Çar I. Petro'nun politikasını devam ettirmek istemiş ve Yunan sorununu ortaya atmış ve tam bir netice alamasa da artık Balkanlar da isyanlar 19. Yüzyılda her yeri sarmıştır. Çünkü bu sefer Çarlık Rusya'sı Slav kartını oynamaya başlamıştı.

Osmanlı Devleti'nin o dönemlerde ki zaaflarından faydalanmak isteyen Rus Devleti ilk olarak Kırım'ı istila etti. Özellikle de II. Katerina Türkleri "yok etmekle" Karadeniz'e ardından da Boğazlar yoluyla günümüz Ege Adaları ve Akdeniz'e hâkim olarak Osmanlı Devleti'ne son vermek niyetindeydi. Doğu sisteminin büyük planı adıyla Prens Potemkin tarafından hazırlanan plana göre İstanbul işgal edilecek ve bir Rus Prensinin himayesinde Ortodoks Yunan devleti kurulacaktır. Böylelikle Türkler Avrupa'dan da kovulmuş olacaktı. Sırf bu emeller uğruna Çariçe II. Katerina1779'da doğan torununa Konstantin adını vermiştir. Dahası Rum ve Yunan gençlerine ihtilal ve çete faaliyetleri aşılamak için St. Petersburg'da subay eğitimi verilmek istenmiş ve bir okul açılmıştır. Çariçe bu planını Ekim 1782'de
Avusturya'ya da teklif etmiş ve birlikte hareket etmişlerdir. [2]

[2] Kurat, A. N. (1970)Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus Dış İlişkileri (1789-1919), Ankara.

Türkler için daha da acı olanı ise Temmuz 1770'de İngilizlerin de yardımıyla Baltık Denizinden gelerek Cebeli Tarık Boğazını geçen Rus Donanması Çeşme Bozgunu adı verilen olayda Çeşme önlerinde Osmanlı Donanmasını yakmıştır. Dahası Kartal Muharebesinde otuz bin kişilik Rus Ordusu yüz seksen bin kişilik Osmanlı Ordusunu yenmiş ve bu ağır yenilgi sonucunda da Sultan III. Mustafa kahrından vefat etmiştir. Yerine geçen Sultan I. Abdülhamid ise barış istemiş ve 1774'de Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır. Slav halkaları ayrı grup ve topluluklar halinde 6. Yüzyıldan bu yana Avrupa'nın değişik coğrafyalarına yayılmış bulunmaktaydılar. Balkanların batısında kalanlar genelde Katolik Hıristiyanlık anlayışını benimserken, Orta ve Doğu Avrupa'dakiler ise genelde Ortodoks Hıristiyan mezhebine ve bazıları da İslam dinine tabii idiler. Siyasi anlamda da Batı Slavları Alman İmparatorluğunun etkisinde kalırken Doğu Slavları ise Osmanlı Devleti himayesindeydi. Ancak bu etkileşim sadece Almanlar ve Türklerle de sınırlı değildi. Balkanlarda yaşayan diğer halklarla da etkileşim halinde bulunmuşlardı.

Panslavizm fikir olarak esasında Küçük Kaynarca'dan bir önceki yüzyılda bir takım edebi ve eğitim çalışmalarında başlamış ve Rus Devleti ve Çarları önderliğinde Avrupa'da yaşayan bütün Slav kökenli halklara aşılanmak istenmiştir. Örneğin, Çar Aleksey Michayloviç Rus dilinin imlası için Hırvat ve ruhban olan görevlendirdiği Yuriy Krijlaniç'in kaleme aldığı eserinde şu cümleleri sarf etmektedir:
"Ey haşmetli Çar cenapları, sen elinde Musa'nın mucize yaratan asasını tutuyorsun ve bununla mucize yaratmaya muktedirsin; sen tebaalarının mutlak bir hükümdarısın ve dolayısıyla onlardan mutlak bir itaat görmektesin. Sen, Tanrının yardımı ile yalnız kendi devletini değil, diğer Slav ülkelerini de yükseltecek ve bu sayede devamlı bir takdir ve takdis kazanacak durumdasın. Bütün Slav milletleri ancak sen, haşmetli Çar, cenaplarına nazarlarını çevirmiş bulunuyorlar; darma dağınık bir hale getirilen çocuklara bir babanın ihtiyar edeceği bir harekette bulun ve onları bir araya topla." Çara ithafen düzülen methiyelerden de anlaşılacağı üzere Krijlaniç Çara bütün Slavlara önderlik etmesini istediği
aşikârdır.[3]

Bununla birlikte, Doğu Sorunu yani Osmanlı sorunu unutulmamış ve Ruslar başta olmak üzere diğer Büyük Güçler tarafından geleneksel tarihi bir görev olarak kabul edilen başta Balkanlarda olmak üzere Hıristiyan Osmanlı tebaasının ulus devlet olma sevdaları, Boğazlar denetiminin yanına şimdi de Ermeni konusu Doğu Sorununa ekleniyordu.

Osmanlı Devleti 1877-1878'e kadar Rusya'ya karşı hep müttefik arayışında oldu. Bu yıllarda ise Rumi Takvime göre 1293 yılına denk gelmesi nedeniyle iki devlet yeniden savaşa tutuştu. Osmanlı Ordusu Doğu'da Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile Batı'da Gazi Osman Paşa komutasında olağan üstü başarılar göstermişti. Ancak geciken yardımlar nedeniyle Osmanlı Devleti belki de tarihinin en büyük yenilgilerinden birisini almıştır. Bugüne kadar sorunları diplomasi ile çözmeye çalışan Osmanlı Devleti artık Avrupalı devletlerce yalnız bırakıldı ve İmparatorluğun çökmesini daha da hızlandırmışlardır. [4]

Avrupalı Büyük Güçler

Osmanlı Devleti diğer çok uluslu ve dinli kozmopolit imparatorluklar gibi 1789 Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları sonrasında her ne kadar Avusturyalı Matternich önderliğindeki diğer Avrupalı müttefiklerin engellemesine rağmen Avrupa'da ulus devlet fikrinin hedefinde oldu. Sultan ve yöneticiler sanayi devrimini ve dünya Pazar ekonomisinin meydan okumalarını yanlış okudular. Gerilemenin ve yenilgilerin nedenini de devleti ve insanları ıslah etme yoluna girdiler. Ancak artık her şey için çok geç kalınmıştı. Ulus devlet sevdalısı halkların meydan okumalarından nasibi sadece Osman Devleti almadı. Onlar gibi çok uluslu olan Avusturya-Macaristan, Rusya da nasibini almıştır. Osmanlı'nın sonu sürpriz değildi belki ancak esas Büyük Güçler için sürpriz olan onca savaşlara, zorluklara, haksızlıklara ve bilinçli katliamlara maruz kalmalarına rağmen Türklerin yeniden hayatta kalmayı becermeleridir. Hasta Adam diye tabir ettikleri Osmanlı'nın bir yüz elli sene daha fazladan yaşamasının nedeni kendi iradesinden ve çabasından çok Büyük Güçlerin Osmanlı topraklarını kendi paylarına nasıl daha fazla paylaşırım çekişmeleri ve müttefiklik politikalarıydı. Osmanlı'daki büyük reform ve dönüşüm hareketleri de daha başında Nanapolyon engeline takılmış ve Mısır'ın istilası ve daha sonrasında Mısır Hidivi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı Kütahya önlerine kadar dayanmıştı. [5] Türkler ve bazı Müslümanlar için esas siyasi tehlike yine Büyük Güçlerin gayrimüslim tebaa üzerinde kendi siyasi çıkarları için başlattıkları "misyonerlik" faaliyetleri olmuştur. Her biri de kendi mezheplerinden oldukları halkları himayeleri altına almak istemişlerdir. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri Protestanları, Fransa Katolikleri, Rusya ise Ortodoksların haklarını savunduklarını iddia ederek Osmanlı coğrafyasının her yerinde okullar, kiliseler, şirketler vb. sosyal, ekonomik ama gerçekte bölücü faaliyetlere girişmişlerdir. Sonucunda da aynı imparatorlukta yüzyıllarca huzur içinde yaşayan Türkler ve diğer unsurlar birbirlerini boğazlamışlardır.

[3] Kurat, A. N. (1953) "Panslavizm", DTCF Dergisi, II/4,, Ankara, s.244.
[4] Bodger, A. (2013), "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", Ed. Marian Kent, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu Ve Büyük Güçler, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul, s.126,
[5] Feroz, A. (2013), "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", Ed. Marian Kent, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu Ve Büyük Güçler, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul, s.20-21.

Justin McCharthy'nin Ölüm ve Sürgün (Death and Exile) adlı eserinde de değindiği gibi 1820'den 1923'e kadar Osmanlı topraklarında beş milyondan fazla Türk (Müslüman) katliama, zorunlu göçe ve daha birçok fenalıklara maruz kalmıştır. Ne yazık ki Batı dünyasının neşrettiği tarih kitaplarında gerçekleşen bu olaylardan neredeyse hiç bahsedilmemektedir. Ancak o dönemde yaşamış bir takım kişilerin tarafsız anıları ve gizli tutulmaya çalışılmış devlet kaynakları bu durumu tüm yönleriyle ortaya koymaktadır.

II. Türk ve Müslümanlara Karşı Balkanlarda Yaşanan Mezalim

19.yüzyılda da zaman ilerledikçe ve Osmanlı Hıristiyanları arasında ulusal bilinç geliştikçe, Osmanlı azınlıklarının ulusçuluğu Alman ve İtalyan ulusçuluğunda da görülen ırkçı karaktere bürünmüştür. Ancak bu ırkçılığın ama dinle bağ hiçbir zaman yok olmadı. Rumların, Bulgarların ve Ermenilerin ulusal bilincinde etkin olan, geniş ölçüde, beklide en ağırlıklı olarak, dinsel kimlik tanımlaması temeline oturan duygu idi. Osmanlılar, uzun süre boyunca ve hiç sapmadan izledikleri dinsel hoşgörü geleneği nedeniyle hemen hemen hiç övgü almadılar. Kaderin cilvesi, tam tersine, bundan dolayı pek ağır bir bedel ödediler. Yabancılar, Osmanlıların iç işlerine karışmak için bahane olarak, Hıristiyan milletlerin koruyucusu olarak davrandıklarını ve Hıristiyan kardeşliğini öne sürdüler. Kısacası Hıristiyan milletlerinin mensuplarını, Osmanlı düşmanı bir ulusçuluk yaratmak için bu ayrı dinden olma duygusunu kullandılar.[6]

Avrupa'da Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının etkisi altına giren Balkan halkları Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmaya başlamışlardı. Bu şartlar altında Sırplar ilk olarak 1804'te ilk Sırp hanedanının kurucusu olan Kara Yorgi liderliğinde ayaklanmışlar, başarısız olan bu ilk ayaklanmadan sonra Sırplar ikinci olarak 1815'te diğer hanedanın kurucusu olan Miloş Obranoviç liderliğinde ayaklanmıştır. Her iki ayaklanmanın da amacı özgürlük ve otonomi kazanmak ve bu topraklar üzerinde devlet kurmaktı. Bununla beraber Sırp ayaklanmaları dini ve etnik farklılığa ilişkin olan ayaklanmalardı. Ayaklanmalar, Güney Sırbistan, Kosova ve Makedonya'ya doğru yayılarak Sırp birliği aslında Güney Slav Birliği için bir model oluşturan Sırp devletinin gelişmesi bakımından uygun bir ortam yaratmıştır. [7] Balkanlarda yaşanan ilk ayaklanma Sırplar tarafından gerçekleşmiştir. Yunan, Bulgar ve diğer halkların ki de ardından devam etmiştir. Ancak en etkilisi ise Yunan ayaklanması olmuştur. [8]

19. yüzyıl da, Türk ve Müslümanların uğradığı kayıpların öyküsü, 1821 Yunan ayaklanması ile başlar. Daha önce Sırplar da ayaklanmışlardı, ama onlar başlangıçta sadece Sırbistan'da konuşlandırılmış yeniçerilerin zulmüne karşıydı. Yunan ayaklanmasının kendine özgü niteliğini ise Türklere karşı başlatılan topluca ölümler ve sürgünlerdir. Osmanlı Devleti'nde yapılan bu tür hareketlerin ilkidir ve Osmanlı Devleti'ne karşı girişilen diğer ayaklanmalara da örnek teşkil etmiştir.

Müslümanların topluca öldürülmesi ve sürülmesi ile belli eden hareketlerin Osmanlı Devletindeki, bu tür süreç başlatan ayaklanmaların ilkidir. Yunan bağımsızlık hareketini anlatan tarihçi George Finlay 1861'de şunları yazmıştır: "1821 Nisan'ın da 20.000 kişi toplamına yakın bir Müslüman nüfus, Yunanistan'da dağınık olarak yaşıyordu ve tarımda çalışıyordu. Ayaklanama çıkmasının üzerinde daha iki ay geçmeden bunların çoğu kıyımdan geçirildiler, adamlar, kadınlar, çocuklar, hiç acımadan ve sonra da hiç pişmanlık duyulmadan öldürüldüler. Günümüzde yaşlılar hala, taş yığınlarını parmakla gösterip, gezginlere, 'İşte şurada Ali Ağa'nın kulesi vardı, burada hem onu, hem eşlerini ve hizmetkârlarını öldürdük' diye anlatırlar ve bunu anlatan yaşlı adam, yolu üzerinde öç alıcı meleğin bekliyor olabileceğini aklına bile getirmeden, bir zamanlar Ali Ağa'nın olan tarlaları sürmek için yürür gider. İşlenen suç bir ulusun suçu idi ve onun vereceği sıkıntılar ne olursa olsun bu sıkıntılar, bir ulusun vicdanında duyulmak gerekir; bu günahı bağışlatacak davranışlar da o ulusça yapılmalıdır."[9]

Yunan devletinin kurulmasından sonra da Rumlar "Megali İdea"nın gerçekleşmesini dış politika hedefleri olarak belirlemişlerdir. Yunanların geçmişte yaşamış oldukları iddia edilen toprakları ele geçirip, başkent İstanbul olmak üzere, eski Bizans'ı diriltmek ve günümüz Ege, Kıbrıs ve Doğu Karadeniz bölgelerini de içine alacak şekilde hayal ettikleri "Megali İdea", Rumları yayılmacı ve saldırgan bir politikaya sevk etmiştir. Yunanistan'a da en büyük destek yine dönemin Büyük Güçleri tarafından verilmiştir. Bu yüzden Büyük Güçler Yunanistan'ı bir piyon olarak kullanmış ve çoğu zamanda serbest bırakmıştır. Yunanlar Müslüman Türklere uyguladığı bu zalimce politikayı yeri geldiğinde Balkanların Hıristiyan halklarına da uygulamaktan çekinmemiştir.

Amaç çok açık ve netti. Rumların ilk isyanından itibaren, Mora, Attika, Teselya, Girit ve diğer Ege adalarında Türk nüfusu Rum nüfusunun çok üzerindeydi. Bilinçli kıyımlar ve zoraki göçler nüsü dengesini Rum-Yunan aleyhine değiştirdi. Planlı ve sistemli bir şekilde Türklerin yurtlarından atılması ve mezalime kurban edilmesi Rumların Yunanistan hayali için bir hayat sahası meydana getirmek demekti.[10] 19 ve 20. Yüzyıllarda da

[6] McCharty, J. (1998), Ölüm ve Sürgün, Çev: Bilge Umar, 7. Baskı, İnkılap Yayınevi, s.8.

[7] BANAC, I. (1997), Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, Çev. Gencer Özcan, Bağlam Yayınları, İstanbul, s.87-88.

[8] Savrun, E. (2016) "Balkan Milliyetçilikleri Bağlamında Sırp, Yunan ve Bulgar Milliyetçiliklerinin Karşılaştırılması", Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, BALTAM Türklük Bilgisi, Eylül, Sayı 25, ss.11-39, Kosova, Prizren, s.3.

[9] Finlay, G. (1877), History Of Greece, Ed. H. F. Tozer, c.6, Oxford, s.172.

[10] Arşive Belgelerine Göre Balkanlar'da Ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, (1995), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 22, Ankara, s.18-19.

Rum-Yunan ihtilal örgütleri kurulmuştur. 1814 ve 1876 yılları arasında faaliyet gösteren Etniki Eterya (Dostluk Cemiyeti) örgütüdür. Hedefi Yunan bağımsızlığını sağlamak, kısacası Megali İdea'yı gerçekleştirmektir. 20. Yüzyılda ki Başbakanları Elefterios Venizelos'un da amacı ve hayali bu yöndedir. 1910 yılında iktidara geldiğinde, Yunan Kralına sunduğu bir muhtırada Megali İdea haritasının sağ üst köşesine şu sözleri eklemiştir: "Yunan tarihi hayatı süresince idaresinde bulundurduğu memleketlerin hepsinin geri alınması ve adalar denizinde bize hâkimiyeti iade ve semereli bir genişliği olan bir Yunanistan meydana getirecek bu duruma karşı atıl kalmak caiz midir?"[11]

Türklere karşı yürütülen sistematik soykırımı sadece dönemin Yunan çetecileri gerçekleştirmemiştir. Bulgarlar da birçok araştırmacı ve tarihçinin de orta noktada buluştuğu gibi en insanlık şeref ve haysiyetine yakışmayacak derecede en vahşi ve zalimce uygulamaları Türk ve Müslümanlara reva görmüştür. 1877-1878 Omanlı-Rus Harbinden yaklaşık üç yıl sonra bir milyondan fazla Müslüman ve Türk (Pomak, Çerkes, Tatar Türkleri, vb.) Bulgaristan'daki evlerinden ve yurtlarından koparılmıştır. 1877 yılında Edirne ve Tuna vilayetlerinde yaşayan Müslüman nüfus bir buçuk milyonun çok az üzerindeydi, ancak 1879'da ise canlı kalmayı başarabilenler ya da Osmanlı'nın diğer bölgelerine ulaşabilenlerin sayısı beş yüz on beş bin idi. [12] Yaşanan bu trajediye en çarpıcı örneğe ise bu dönemde görev yapmış Batılı bir diplomatın rapor ve anılarda rastlamak mümkündür. Edmund Calvert adındaki İngiliz diplomat önce Filibe İngiliz konsolos yardımcısı olarak daha sonra da Edirne konsolos vekili olmuştur. Bulgaristan'da Türklere karşı yapılan insanlık dışı muameleye bizzat şahit olmuştur. Elbette görevi gereği memleketine durumu rapor etmesi gerekmektedir. 1877-1878 yılına kadar da Osmanlı Hükümetini çok eleştiren de bir yapısı vardı. Ancak sağduyulu her insan gibi yaşanan olayların ardından görüşü büyük oranda değişmişti. Calvert, Sir Henry Layard'a 16 Eylül 1878 tarihinde Edirne'den gönderdiği raporda şunları söylüyordu: "Rus Hükümeti, Hıristiyanların 'Yasa Benim' diyerek, Türklerin yaşadıkları yerleri basmaları ve kadın, çocuk, yaşlı demeden kan dökücülüğü, talanı, soygunculuğu sürdürmelerine izin vermektedir ve dünyanın gözü önünde yapılmaktadır. Vaktiyle Türklerin illerini yönetmesindeki bozuklukları kınayarak açığa vurmaktan kuşkusun hiçbir zaman geri kalmamış olan ben! Umuyorum ki, dekor Türklere karşı savaş açmak bahane edilmiş bulunduğu besbelli olan hallerden çok daha yaygın, haşin ve barbarca olan şimdiki felaket durumu hakkında anlatacaklarıma inanılacaktır… Kızanlık bölgesinde Muflis üzerindeki Balkan Dağları yöresinde Bulgarlarca işlenmiş cinayetlerin hangi özel cinayet türüne girdikleri kurbanların cesetlerini incelemiş İngiliz hekimin verdiği tanık ifadesiyle belirtilmektedir. Toptan ve duygusuz kıyımdan geçirmelerle kökünden kazımak amacını güden hesaplı ve kısmen de başarılı olmuş girişimlerdir…"[13]

Rusların koruyuculuğunda Bulgarların Türkler yaptığı kıyım eylemleri zorunlu göçün zorlayıcı nedeniydi. Başlarına gelen olaylardan ötürü haklı olarak yüzyıllardır huzur içinde yaşadıkları vatanlarını terk etmek zorunda kaldılar. Olabildiğince de çabuk davranmak istediler ancak kağnılar üzerinde yaşlı, hasta, yaralı, çocuk ve hepsinden kötüsü açlık hepsini kırıp geçirmişti. Kullanabilecekleri doğru dürüst bir yol dahi yoktu. 1878'in Ocak ayında kış soğuğunda Filibe, Çorlu, Hasköy gibi tren istasyonlarında on binlerce insan hayvanların doldurulduğu vagonlara ite kalka tıkıştırılmış bir şekilde biniyorlardı. Arkalarında Rus Ordusu ve çeteci Bulgar ve Rus Kazakları vardı. Vagonlarda çiçek hastalığı kol geziyordu.

Çok sayıda Türkü yolu bu çeteciler tarafından kesildi ve akla hayale gelmeyecek şekilde yağma ve tecavüzler meydana geldi. İngiliz diplomat Calvert'in raporlarında şöyle denmekteydi: "Büyük şehirlerde kalan Türkler ya açlık ya da hastalığın pençesinde eriyip gidiyorlardı. Avrupalı konsolos ve gazetecilerin ulaşamadıkları köylerde ise başlarına dehşet verici kıyımların gelmesi çok yüksekti. Örneğin Filibe'de beş bin sığınmacı vardı ve bunların çoğu Bulgar asillerce soyulup soğana çevrilmişti ve pek azının yaşam için gerekli asgari ihtiyaçları almasına olanakları vardı."[14]

Hıristiyan din adamları bu katliamların yapılmasına önayak bile oldular. Örneğin Yunanlı Patras Başpiskoposunun sloganı şu şekildeydi: Hıristiyanlara huzur, Konsoloslara saygı, Türklere ölüm." Hatta Müslüman Türkler kadar kâfir sayılan Yahudiler bile kıyımdan geçirildi. Alison Phillips adlı bir yazar 1897'de New York'ta bastırdığı "The War of Greek Independence 1821 to 1833" başlıklı kitabında Başpiskopos'un söylediklerini teyit eder şekilde yaşanmış olayları sayfa 48'de şöyle anlatıyor: "Nisan ayında ayaklanma, genelleşmişti. Her yerde, daha önceden kararlaştırılmış bir işareti almış gibi, köylüler ayaklanmakta ve yakalayabildikleri bütün Türkleri, erkeğiyle, kadınıyla, çocuklarıyla, kıyımdan geçirmekte idi. Hiçbir Türk kalmayacak, ne Mora'da, ne dünyada! Sloganı ağızdan ağıza dolaşarak bir kökten kazıma savaşının başlangıcını ilan eden şarkı, böyle diyordu. Mora'nın Müslüman nüfusu yirmi beş bin kişi olarak hesaplanmıştı. Ayaklanmanın patlak vermesinden üç hafta içinde, kentlere kaçabilenler dışında, bir tek Müslüman bırakılmamıştı."[15]

---

[11] Güler, A. (2007), Sorun Olan Yunanlar Ve Rumlar, Türkar Araştırma Dizisi, 7. Baskı, Ankara, s.10-11.
[12] McCharty, J. (1998), Ölüm ve Sürgün, Çev: Bilge Umar, 7. Baskı, İnkılap Yayınevi, s.108-109.
[13] A.g.e., s.112-113.
[14] Şimşir, B. N. (1982), British Document on Ottoman Armenians, (1856-1880), C. I, TTK, Ankara, s. 185.
[15] McCharty, J. (1998), Ölüm ve Sürgün, Çev: Bilge Umar, 7. Baskı, İnkılap Yayınevi, s.9.

1820'lerden 1912-1913 Balkan Savaşı'na kadar geçen yaklaşık bir asır içinde Türklere ve Müslümanlara yapılan mezalimlerin sadece birkaç tanesine değindik. Yabancı arşiv belgeleri ve olaya tanıklık eden dönemin diplomat ve yazarlarının anlattıkları ve yazdıkları insanlık değerleri ile bağdaşmayacak şekildedir. Türklere ve Müslümanlara yapılan kıyım sadece Balkanlarla sınırlı değildi, Kafkasya'dan başlamak suretiyle Anadolu'nun neredeyse yarısından fazlasında Ermenilerin ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da işgal kuvvetlerinden destek alarak Anadolu'yu işgale kalkışan Yunan ordusu ve Anadolu Rumlarının yaptıkları kıyım da Balkanları aratmayacak derecede vahşi ve canidir.

III. Anadolu'da Ve Kafkaslar'da Yaşanan Mezalim

Oğuz Türkleri, Gazneli Türk Devleti'ni yendiğinde Selçuklular adıyla bölgeye gelmişti. Geldiklerinde ise karşılarında Bizans'ın baskılarından bunalmış ve haraca boğulmuş Ermenileri buldular. Nitekim Selçuklu Türklere karşı hiçbir düşmanlık göstermediler ve Türkler de Ermenilere herhangi bir baskı ya da düşmanca tavır takınmadı. Türklerdeki bu iyi niyetli ve toleranslı düşünceyi ve uygulamasını ilk gören Hıristiyan milletlerin başında Ermeniler gelmektedir. Ortodoks Bizanslıların Gregoryen Ermenileri zorla Ortodoksluğa sokmak için uyguladıkları büyük baskılar sonucunda Ermenilerde Bizans'a karşı nefrete varan duygular besliyordu. Böylelikle toleranslı Türk yönetimine sempati duymaya başladılar. Ortaçağ dönemi Ermeni tarihi uzmanı Prof. Mehlika Aktok Kaşgarlı dönemin kaynaklarına atfen şu bilgileri vermektedir: "Ermeniler, kendilerine zulüm ve hakaret eden Bizanslılardan nefret ederlerdi. Bu yüzden, Ermeniler, Türklere kolaylık sağladılar. Doğu Anadolu'dan, Kilikya'dan, Orta Anadolu'dan birçok Ermeni, Türk Ordularının önüne düştü, yol gösterdi." Türklerin adalet ve hoşgörülü davranışları nedeniyle Selçuklu yönetimi isteyerek kabul ettiler.[16] Bu karşılıklı dostluk ilişkileri 19. Yüzyılın ortalarına kadar devam etti. Ancak Rusların Panslavizm politikaları ve Avrupalı devletlerin gözünü Osmanlı coğrafyasına dikmeleri nedeniyle ilişkiler bozulmaya başladı. 1800'lerin ortalarından itibaren Avrupa başkentlerine okumaya giden Ermeni aydın ve gençlerinin zihin ve fikirleri ulusalcı ve milliyetçi görüşlerle doldu ve geldiklerinde de etraflarına ve kendi halkına bu fikirleri yayamaya kalktılar. Esas bozulma ve etki ise yine 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde meydana geldi. Çarlık Ordusu ile Doğu Anadolu'ya gelen Rus Ermenileri ile Türkiye Ermenileri karşılaştı ve Türkiye Ermenilerinin zihinlerini bulandırdılar. Rus Ordusunun yapmış olduğu propaganda neticesinde artık Osmanlı'nın çökeceği ve bu fırsatı iyi değerlendirmeleri gerektiği gibi fikirler yayılmaya başlandı. Çok kısa bir zaman sonra da Ermenistan devletinin Rus himayesi altında kurulacağı söylendi. Ancak ne yazık ki Türkiye Ermenileri Rus Ermenilerine şu soruyu sormak akıllarına gelmemişe benzemektedir. Madem Ermenistan kurulacak neden Rus Ermenileri sözde özgür olmalarına rağmen henüz bir Ermeni devleti kuramamıştı?

Öte yandan Avrupa'da okuma ve yeni fikirlerle dönme sadece Ermeniler has bir şey değildi. Türkiye Rumları da bu furyaya dâhildi. Hatta Osmanlı Devleti'nde görevli birçok Rum tercüman, diplomat vardı, Ermenilerden ise Bakanlar bile mevcuttu. Örneğin Hariciye Nazırı Gabriel Noradunkyan, Maliye Bakanı Agop Kazazyan, bunlardan ilk akla gelenlerdir.

Ermeniler de Yunan ve Rumlar gibi cemiyetler ve partiler kurdular. Bunlardan en bilindikleri Hınçak ve Taşnak Örgütleridir. Amaçları ise katliamlar sonrasında Türkleri ve Müslümanları tahrik ederek üzerlerine çekmek ve sonrasında Büyük Güçlerin desteği ile tıpkı Yunanistan'ın yaptığı gibi bağımsız bir Ermenistan devleti kurmaktı. Merhum Kamuran Gürün ve Salahi Sonyel'in eserlerinde de Robert Koleji kurucusu misyoner Dr. Hamlin ile bir Ermeni komitacı arasında geçen bir olay vardır. Şöyle ki: "Ayaklanmacılardan biri Hamlin'e şunları söyledi; Hınçak çeteleri fırsat bulunca Türklerle Kürtleri öldürecekler, onların köylerini ateşe verecekler ve sonra dağlara kaçacaklardır. Öfke içinde kalan Müslümanlar ayağa kalkacak, savunmasız Ermenilerin üzerine çullanacak ve onları öylesine bir vahşetle kıyımdan geçirecektir ki, sonuçta Rusya, insanlık ve Hıristiyan uygarlığı adına işe karışacaktır. Dehşet içinde kalan misyoner Dr. Hamlin bu tasarının şimdiye kadar görüp duyduğu her tasarıdan daha vahşice ve cehennemlik olduğunu söyleyince, şu yanıtı aldı. "Kuşkusuz size öyle geliyor ama biz Ermeniler özgürlüğü elde etmeye azimliyiz. Avrupa, Bulgaristan'da olup biten dehşet verici olaylara sağır kalmadı ve Bulgarlara özgürlüklerini kazandırdı. Milyonlarca kadının ve çocuğun kanı üzerinde çığlıklar halinde duyulacak bizim feryadımıza da sağır kalmayacaktır. Bizim başka umudumuz yok. Bunu yapacağız.""[17]

1880 yılında da İngiltere'de hükümetin başına William Edward Gladstone'nun Liberal Partisi geçmişti ve bu durumdan Sultan II. Abdülhamid hiç hoşlanmamıştı. Hükümet değişikliğinin ardından da Türk-İngiliz ilişkileri hızla bozulmaya başladı.[18] Bu dönemde de Ruslarla birlikte İngiltere'de Ermeni kartını iyi oynamaya başladı ve bir piyon gibi Ermenileri her olayda kullandılar. Yunan ve Rumlar da bu durumdaydı ancak Ermeniler Anadolu ve Kafkasların her yerinde dağınık ve azınlık olarak yaşadıkları için silahlanma ve örgütlenme işi Ermeni partileri ve komitacılara bırakılmıştı. Rusların ya da Avrupalı devletlerin her bir köye silah yetiştirmesi imkânsızdı ancak komitacılar silahlandırılabilirdi ve yaptılar da. Zeytun'da, Adana'da, Van'da, Kafkaslarda ve hatta başkent İstanbul'da bile silahlı eylem ve sabotajlara başladılar. Doğu Anadolu'nun neredeyse tamamı Ermeni mezalimini

[16] Saray, M. (2005), Ermenistan Ve Türk-Ermeni İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, 2. Baskı, Ankara, s.9-10.
[17] McCharty, J. (1998), Ölüm ve Sürgün, Çev: Bilge Umar, 7. Baskı, İnkılap Yayınevi, s.129.
[18] Sonyel, R. S. (2009), Osmanlı Ermenileri Büyük Güçler Diplomasisinin Kurbanları, Çev: Ayden Birerdinç, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.104.

en çok yaşayan bölge oldu. Van ilinde Ermenilerin yaptıkları katliamlardan sadece birkaçını örnek vermemiz işin vahametini ortaya çıkarmak için belki de yeterli olacaktır.

1915 Mart'ında ayaklanmalar patlak verdi, öldürülmek üzere seçilenlerin başında ise Osmanlı Devleti'nin mülki ve dini ileri gelenlerinin yanında bu kişilerin aileleriydi. Bu Balkanlar'da görülen sistematik ve örgütlü katliamların bir örneğiydi. Öncelikle bir direniş ve örgütlenmeye liderlik edebilecekler etkisiz hale getirildi, ancak Van Müslümanlarının ne karşı örgütlenecek bir durumları ne de zamanları vardı. Birçoğu Ermeni komitacılar tarafından vahşice katledildiler. Bütün eserler ve yapılar neredeyse hepsi yakıldı ve yıkıldı. Müslüman köylülerin anlattıkları da hep birbiriyle örtüşen benzer olaylardı. Erkekler katledilmiş, kadınların ve hatta çocuk yaştaki kızların bile namusları kirletilmiş, çocuklar dahi tandırlarda ya da başka şekilde yakılmış, ağır yaraladıkları kişiler ise açlığa ve bir dağın başına bırakılmış haldeydi.

Arşivlerde Abdi ve Reşit Molla isimli kişilerin anlattıkları şöyleydir: "Gevaş ve Van'ın Osmanlılarca boşaltılmasından sonra, Bitlis ili Mutki ilçesine bağlı Tab köyünden Haco, Keşiş, Serkis, Onnik, Mako ve Parso adlı Ermenilerin yol gösterdiği, Rus Kazaklarından ve Ermenilerden oluşan beş yüz kişilik karma bir birlik, Gevaş'taki Karkar köyünü bastılar. Hedef gözeterek evlere ateş ettiler, erkeklerle çocukları kıyımdan geçirdiler, kadınlara ise akla hayale gelmeyecek şekilde o kadar kötü davrandılar ki bu kadınların çoğu çektikleri eziyete dayanamayarak öldüler. Ancak bir düzine köylü güç bela canını kurtardı."

Diğer bir örnek ise: "Yusuf Kenan ve Abdül Hâkim'in anlattıkları; Geçen yılın 1915'in 5 Ağustos'unda Rurlarla, Gevaş ve Çatak Ermenilerinden oluşan bir çete Van Bahçesaray'a bağlı Müküs'e saldırdı. Kendilerini kurtarabilenler kaçtı. Kadın, yaşlı ve çocuklar kaçamadılar ve hepsi kıyımdan geçirildi. Çetecilerden şu kişileri tanıyoruz. Pare köyünden ilkokul öğretmeni Garabed, Kinekai köyünden Vahan ile Artin, Müküslü Kevork, Minto, Sempat, Hayastan, Nalbant Naro, Katçik, Muhik Dikran ile Bedros. Bu haydutların özellikle yaptığı iş kadınlara saldırmak ve iğrenç biçimde onları kirletmekti."[19]

IV. Sonuç

Buna benzer belki binlerce olaya rastlamak mümkündür ancak bunların hepsini aktarmaya ve anlatmaya sayfalar ve zamanımız yetmeyeceğinden sadece yerli ve yabancı görgü şahitlerinin dehşet verici birkaç acı hatıralarına değinmekle yetindik.

İslamiyet öncesinde de bile düşmanı olsa dahi zayıf unsurları olan kadın, çocuk ve yaşlılara asla dokunmayan Türkler, himayesi altına aldığı diğer halkların ve grupların ne inanç sistemlerine ne de yaşayış tarzlarına dokunmamışlardır. Elbette münferit kişisel bir takım olaylar olmuştur ancak bu durum bir milleti ya da devleti toptan bağlayıcı değildir. Batı kaynaklarında da neşredildiği gibi gerek Rum, Bulgar, Sırp, Ermeni, Yunan ya da herhangi bir toplum olsun Selçuklulardan bu yana diğer Türk Beylikleri ve Devletleri itaat eden ve bozgunculuk yapmayan kişi ve toplumlara her daim yardımsever ve hoşgörülü olmuştur. Ancak bu hoşgörüsünün bedelini de en ağır şekilde ödeyen yine Türkler olmuştur. Sadece 18. ve 19. yüzyıllarda değil, 20. yüzyıl ve günümüzde de Türkler sistemli bir şekilde kıyıma ve göçe zorlanmıştır. Tarih bunların çok yeni örnekleriyle doludur.

İstiklal Harbinde Yunan Ordusu ve Rum çetelerinin yaptığı mezalimler, Batı Trakya ve Bulgaristan Türklerine yapılan baskılar, Ahıska Türkleri ve Kırım Tatar Türklerine uygulanan zorunlu göçler, Kıbrıs Türküne uygulanan soykırım, Azerbaycan Türklerine daha dün yapılan toplu katliamlar ve bugün de Uygur Türklerine karşı yürütülen insanlık dışı muamele gözler önündedir. Amacımız halkların tamamını kötülemek değildir. Ancak masum insanlara uygulanan mezalim ve soykırım asla kabul edilebilir bir durum olmasa gerek.

İstiklal Harbi'nin Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın anılarında söylediği şu cümleler belki de bütün dünya milletlerinin kulağına küpe olması gerekir. Karabekir Paşa diyor ki: "Bu gözler öyle şeyler gördü ki, Allah dünyadaki başka hiçbir göze benim gördüklerimi (Doğu Anadolu'daki mezalimi) göstermesin."

Karebekir Paşa'yı belki de destekler nitelikte Büyük Atatürk haklı olarak şu sözleri sarf etmiştir: "'Benim adım Mustafa Kemal'dir. Ben ne diktatörüm, ne macera peşinde koşarım, ne de mağlubiyeti kabul eden bir kimseyim. Ben, yalnız milletimi düşünür, onun için yaşarım. Benim ve milletimin hakkı olan şeyi alırım. Alamayacağım bir şey yoktur."

[19] McCharty, J. (1998), Ölüm ve Sürgün, Çev: Bilge Umar, 7. Baskı, İnkılap Yayınevi, s.210-211.

Kaynakça

BANAC, I. (1997), Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, Çev. Gencer Özcan, Bağlam Yayınları, İstanbul.
Bodger, A. (2013), "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", (Ed.) Marian Kent, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu Ve Büyük Güçler, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul, ss.125-174.
Feroz, A. (2013), "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", Ed. Marian Kent, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu Ve Büyük Güçler, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul, ss.19-56.
Finlay, G. (1877), History Of Greece, Ed. H. F. Tozer, c.6, Oxford.
Güler, A. (2007), Sorun Olan Yunanlar Ve Rumlar, Türkar Araştırma Dizisi, 7. Baskı, Ankara.
Kurat, A. N. (1953) "Panslavizm", DTCF Dergisi, II/4,, Ankara, ss.241- 278.
Kurat, A. N. (1970)Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus Dış İlişkileri (1789-1919)¸ Ankara.
McCharty, J. (1998), Ölüm ve Sürgün, Çev: Bilge Umar, 7. Baskı, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
Saray, M. (2005), Ermenistan Ve Türk-Ermeni İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, 2. Baskı, Ankara
Savrun, E. (2016) "Balkan Milliyetçilikleri Bağlamında Sırp, Yunan ve Bulgar Milliyetçiliklerinin Karşılaştırılması", Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, BALTAM Türklük Bilgisi, Sayı 25, ss.11-39, Kosova, Prizren.
Sonyel, R. S. (2009), Osmanlı Ermenileri Büyük Güçler Diplomasisinin Kurbanları, Çev: Ayden Birerdinç, Remzi Kitabevi, İstanbul.
Şimşir, B. N. (1982), British Document on Ottoman Armenians, (1856-1880), C. I, TTK, Ankara.
T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1995), "Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da Ve Anadolu'da Yunan Mezalimi", Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 22, Ankara.

BİR DÖNEM ROMANI: TUZ VE EKMEK

Doç. Dr. Fatih SAKALLI
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Ömer Faruk Toprak'ın tek romanı olan Tuz ve Ekmek'in ilk baskısı 1973 yılında Sinan Yayınları arasından çıkar. 338 sayfadır. Romanın bizim incelediğimiz ikinci baskısı ise 1991 yılında Cem Yayınlarından yayımlanır. 284 sayfa olan roman 56 alt bölümden oluşan Tuz ve Ekmek romanını, Sabahattin ve ilişkide olduğu insanlar çevresinde parçalara ayırmak mümkündür. Bu parçaların her biri, eseri meydana getiren birimlerden biri olarak düşünülebilir. Bu birimleri şu şekilde ifade edebiliriz.

Sabahattin ←----------→ *Polis Şefi Ahmet Hulusi ve ekibi*
Sabahattin ←----------→ *Ayşe*
Sabahattin ←----------→ *Nihat*
Sabahattin ←----------→ *Sait Hüsnü, Ali Turgut, Osman Fuat*
Sabahattin ←----------→ *Büyükannesi*
Sabahattin ←----------→ *Ayakkabıcı Ali Usta*
Sabahattin ←----------→ *Kemal Ahmet*
Sabahattin ←----------→ *Öğretmen Bekir*
Sabahattin ←----------→ *Hasan, Veysel*
Sabahattin ←----------→ *Abdülhak Hoca*
Sabahattin ←----------→ *Kadem Kalfa*
Sabahattin ←----------→ *Paşa Amca ve Fatin Bey*

Romanın olay örgüsünü oluşturan bu ilişkiler, iki veya daha fazla kişinin karşılaşmasını - çatışmasını ifade edecek biçimde düzenlenmiştir. Sabahattin'in bu karşılaşma veya çatışmalardaki tutum ve davranışlarının karşısında, 'Diğer İnsanlar' söz grubuyla ifade edebileceğimiz diğerlerinin tutum ve davranışları vardır.

Sabahattin – Polis Şefi Ahmet Hulusi ve Ekibi Arasındaki İlişki: Romandaki en önemli birimi Sabahattin ve Sabahattin'i arayan ekip arasındaki ilişki oluşturur. 1944 yılının sonundan 1945 yılının sonuna kadar devam eden olaylar zincirinin temelinde bu ilişki vardır. Sabahattin II. Dünya savaşı yıllarında İstanbul'daki sıkıyönetim zamanında aranan bir adamdır. Başlarını Ahmet Hulusi'nin oluşturduğu ekip (Ferit, Necmi, Arap Cemal, Tarık, Hüseyin, Orhan) ise Sabahattin'i arayan emniyetteki 1. şubeye bağlı polislerdir. Bu süreçte Sabahattin ilk olarak Arap Cemal tarafından yakalanır ve emniyetteki hücrede belli bir süre kalır. Emniyetteki ilk sorgusunda kendisine Devrimciler Derneği ile ilgili sorular sorulur. Sabahattin, böyle bir derneği ilk defa kendilerinden duyduğunu ve böyle bir dernekle bağının bulunmadığını söyler. Emniyette belli bir süre kaldıktan sonra Polis Şefi Ahmet Hulusi, böyle işlerden uzak durması gerektiğini söyleyerek Sabahattin'i serbest bırakır. Bir daha gelmesi halinde böyle şanslı olmayacağını ifade eder. Fakat Sabahattin serbest bırakıldıktan sonra da aranmaya devam eder. Sabahattin ile görüşebilecek, eşi, arkadaşları, üniversiteden hocaları bu ekip tarafından sıkı takip altına alınır. Sabahattin bu süreçte bazı günler gizlice evine gelmekte; eşi Ayşe ile hasret gidermektedir. Bazı günler arkadaşı Nihat'ın evinde kalmıştır. 10 güne yakın bir süre eşinin akrabasının yanında çalışan Kadem Kalfa'nın yanında, birkaç günde üniversiteden hocası Abdülhak Hoca'nın yanında kalmıştır. Sabahattin ikinci olarak Ferit tarafından Kadıköy vapurunda yakalanır. Emniyetteki 34 numaralı hücreye kapatılır. Emniyetteki sorgusunda iki adam tarafından dövülerek öldürülür. Tutanağa tutuklu parmaklığın kenarından geçerken kendini aşağıya atmıştır cümlesi yazılır. Böylece roman son bulur.

Sabahattin – Ayşe Arasındaki İlişki: Bu ilişki, karı koca ilişkisidir. Sabahattin 3 yıllık, Ayşe ise 1 yıllık bir öğretmendir. Uzun ve sıkıntılı bir sürecin sonunda evlenmişlerdir. Fakat II. Dünya savaşı yıllarında İstanbul'da hüküm süren sıkıyönetim hâli genç çifti birbirlerinden ayırmıştır. Sabahattin, arkadaşlarıyla çıkarmış olduğu dergi sebebiyle sakıncalı bir adam olarak fişlenmiş ve aranmaya başlanmıştır. Bu süreçte eşi Ayşe ile gizli gizli buluşmuş, hasret gidermiştir. Bazen sinemada bazen de kendi evlerinde buluşmuşlardır. Ayşe, Sabahattin ile ilgili haberleri, Sabahattin'in arkadaş çevresinden almaktadır. Görüşemedikleri zamanlarda hep Sabahattin'i düşünmekte, onun hayatı hakkında endişe etmektedir. Bir buluşmalarında Sabahattin'e hamile olduğunu söyler. Fakat Sabahattin'in ikinci yakalanışında emniyetteki sorgusunda öldürülmesi, 1 yıllık eşi Ayşe'yi dul, doğmamış çocuğunu ise yetim bırakmıştır.

Sabahattin – Nihat Arasındaki İlişki: Bu ilişki, iki arkadaş arasındaki ilişkidir. Nihat, romanın başlarında Sabahattin'i evinde saklayan arkadaşıdır. İktisat Fakültesinde okuduğu belirtilir. Sabahattin arandığı ilk dönemde Nihat'ın evinde kalmış, Nihat'ın kardeşi Cihat aracılığıyla eşi Ayşe ile haberleşmiş ve buluşmuştur. Nihat'ın yaz aylarında memleketine gittiği ifade edilir. Sabahattin'e ikinci yakalanışında Nihat hakkında sorular sorulmuş, o ise Nihat'ı uzun zamandır görmediğini belirtmiştir.

Sabahattin – Sait Hüsnü, Ali Turgut, Osman Fuat Arasındaki İlişki: Bu ilişki, birlikte toplumcu bir dergi çıkaran bu nedenle sorgulanan, işkence gören, takip edilen kişiler arasındaki ilişkidir. Sabahattin ile birlikte çıkardıkları dergi yüzünden sakıncalı adam damgası yiyen bu insanlar da emniyette sorgulanmışlar, hücrelerde kalmışlardır. Emniyette kaldıkları süreçte kendilerine Sabahattin ile ilgili sorular sorulmuş, dergi kapatıldıktan sonra bir daha görüşmediklerini ifade etmişlerdir. İçlerinden Osman Fuat, Anadolu'da farklı il ve kasabalara

sürülmüş buralarda kâtiplik yaparak geçimini sağlamıştır. Osman Fuat, vasıtasıyla farklı insanların öyküleri romanda yer bulmuştur. Sabahattin ve Sait Hüsnü ise bazı zamanlarda gizlice buluşmuşlardır.

Sabahattin – Büyükannesi Arasındaki İlişki: Bu ilişki büyükanne, torun ilişkisidir. Küçük yaşta annesini kaybeden Sabahattin'i büyükannesi büyütmüştür. Elindeki avucundakini Sabahattin'e harcamış, onun öğretmen olmasını sağlamıştır. Sabahattin bu nedenle Ayşe ile evliliğinin birinci ayında kaybettiği büyükannesini hiç unutmamıştır.

Sabahattin – Ayakkabıcı Ali Usta Arasındaki İlişki: Bu ilişki aranan bir adam ile bir ayakkabı ustası arasındaki ilişkidir. Sabahattin, saklandığı süreçte de eskiden olduğu gibi ayakkabılarını Ali Usta'ya getirmiştir. Onunla dertleşmiş, bazı hususlarda onun fikirlerini almıştır. Bütün şairler ve yazarlar hakkında bilgisi olduğu söylenen Ali Usta'yı arkadaşları aydın bir kişi olarak tanıtmışlardır. Sabahattin iki yıldır kundurularını Ali Usta'ya tamir ettirmektedir. Ne zaman karamsarlığa düşse Ali Usta'nın yanına gitmekte onunla konuştuktan sonra hayata daha ümitli bir şekilde bakmaktadır.

Sabahattin – Kemal Ahmet Arasındaki İlişki: Sabahattin, Kemal Ahmet ilişkisi Ankara Caddesindeki tanışıklığa dayanır. Sabahattin, arandığı günlerin birinde Kemal Ahmet'in çalıştığı gazeteye gider. Ona işlerinde yardım eder. Sabahattin'i izleyen emniyet görevlileri, Kemal Ahmet'i sorguya aldıklarında Kemal Ahmet, Sabahattin'i uzun zamandır görmediğini, onu Ankara Caddesi'ndeki matbaadan tanıdığını söyler.

Sabahattin – Öğretmen Bekir Arasındaki İlişki: Sabahattin, Ankara'ya giderken trende öğretmen Bekir ile tanışır. Bekir, Arifiye'den geldiğini söyler. Arifiye Köy Enstitüsü'nü bitirdikten sonra öğretmen olduğunu anlatır. Yol boyunca Sabahattin ile sohbet ederler.

Sabahattin – Hasan, Veysel Arasındaki İlişki: Sabahattin, Ankara'ya gittiğinde eski arkadaşı Hasan ile dertleşir. Hasan'a Ankara'ya öğretmenliğe geri dönebilmek için bakanlığa dilekçe vermeye geldiğini söyler. Hasan, İstanbul'daki sıkıyönetim durumunu işittiğini ve çok üzüldüğünü belirtir. Sabahattin, diğer bir arkadaşı Veysel'i görmek için küçük matbaasına gider. Fakat matbaaya geldiği vakit Veysel'in tutuklandığını öğrenir, hemen oradan uzaklaşır.

Sabahattin – Abdülhak Hoca Arasındaki İlişki: Sabahattin, arandığı sürede bir müddet de eski hocası Abdülhak Hoca'nın evinde kalır. Sait Hüsnü ile geldikleri hocasının evinde saklanan Sabahattin, emniyetçilerin hocasını takibe almaları, ona sorular sormaları üzerine burada kalmanın güvenli olmayacağını düşünerek hocasının evinden ayrılır.

Sabahattin – Kadem Kalfa Arasındaki İlişki: Sabahattin, bir süre de eşinin akrabalarından Paşa amcanın yanında çalışan ve onun konağının bitişiğinde küçük bir evi olan Kadem Kalfa'nın evinde kalır. Bu, eşi Ayşe'nin fikridir. Kadem Kalfa, 10 gün kadar bir süre Sabahattin'i saklar, onu yedirir, içirir.

Sabahattin – Paşa Amca ve Fatin Bey: Sabahattin, Kadem Kalfa'nın evinde kaldığı süreçte eşi Ayşe'nin akrabalarından Paşa Amca ve oğlu Fatin Bey'e görünmemeye çalışır. Aynı zamanda onlardan da saklanır. Oradan ayrılmaya karar verdiği bir gün eşi Ayşe'de gelir. Hep beraber yemek yerler. O günden sonra Kadem Kalfa'nın evinden ayrılır.

Şahıs kadrosunun merkezinde başkişi durumundaki *Sabahattin* vardır. Emniyet güçleri tarafından sürekli aranan Sabahattin arkadaşlarıyla Ankara Caddesi'nde çıkardığı dergi yüzünden sakıncalı bir kişi olarak nitelendirilmiştir. İlk yakalandığında belli bir müddet hücrede kaldıktan sonra sorgulanır ve serbest bırakılır. İkinci yakalanışında ise iki adam tarafından dövülerek öldürülür. Üç yıllık öğretmendir, fakat sakıncalı adam durumuna düştüğü için öğretmenlik görevini yapamamaktadır. Birkaç kez öğretmenliğe dönmek için Ankara'ya gidip bakanlığa dilekçe verdi ise de bir sonuç alamamıştır. Ayşe'nin kocasıdır. Romanın büyük bir kısmı Sabahattin'in emniyet güçlerinden kaçış süreci üzerine kurgulanmıştır. *Ayşe,* Sabahattin'in eşidir. 1 yıllık öğretmendir. Kocası Sabahattin arandığı için onunla belirli zamanlarda gizli gizli buluşmaktadır. Kocasının içinde bulunduğu durumdan sürekli endişelenmektedir. Hamiledir.

Romandaki reel zaman *1944* yılının sonbaharının sonunda başlar, *1945* yılının Aralık ayında son bulur. Dolayısıyla romandaki olayların geçiş süreci 1 yıllık bir zamanı kapsamaktadır. Roman boyunca verilen zaman belirten cümlelerle bu süreci takip etmek ve belirlemek mümkündür. Bu cümleler aşağıda verilmiştir. *"Her şeyden önce böyle gün görmeyen yüzleri hangi yasaya göre hazırlatmıştı 1944'ün, 1945'in iktidarı?" (s.278)*

Romandaki olayların büyük bir çoğunluğu İstanbul'da geçmektedir. İstanbul'un farklı semtleri romanın mekânı durumundadırlar. Galata, Ankara Caddesi, Yemiş, Cibali, Kasımpaşa, Fatih, Harbiye, Edirnekapı, Cağaloğlu, Karaköy, Beyazıt, Kurtuluş, Eminönü, Sultanahmet Meydanı, Taksim, Şehzadebaşı, Eskialipaşa, Saraçhane, Beşiktaş, Sarayburnu, Kızkulesi, Sirkeci, Boğaz İskelesi, Asmalımescit, Tepebaşı, Pangaltı, Burgaz Adası, Üsküdar, Çemberlitaş, Yedikule, Samatya, Kocamustapaşa, Haydarpaşa, Bostancı İstasyonu, Bağdat Caddesi, Kadıköy, Altıyol, Bahariye, Divanyolu, Balıkpazarı, Eminönü, Gülhane, İstinye, Sarıyer, Tahsin Bey'in çiftliği, Karaköy, Tophane, Haliç, Balat, Moda, Karacahmet, Emirgan, Kurtuluş, Bahçekapı, Eskialipaşa, Arnavutköy, Sarıyer, Bu semtlerin dışında aşağıda belirtilen kapalı mekânlardan da romanda söz edilmektedir. Adliye Kıraathanesi, Sirkeci Garı, Alemdar Sineması, Meyhane, Kahvehane, Emniyet Müdürlüğü, Sansaryan Hanı, Pastane, Zanlıların emniyette kaldıkları hücreler, Fransız Kitabevi, Madam Onnik'in gazinosu, Akıl Hastahanesi, Cezaevi, Küllük Kahvesi, Remzi Kitabevi, Kadem Kalfa'nın konağa bitişik evi, Güney Sineması, Pavyon, Adliye Kıraathanesi, Hürriyet Meyhanesi, Meserret Kıraathanesi, Vakıf Han, Sabahattin'in kaldığı 34

numaralı hücre, Sarıyer Börekçisi, Muhallebici, Kapalıçarşı. İstanbul dışındaki mekânlar arasında Sabahattin'in gittiği Ankara'nın semtleri ve mekânları, şöyle verilmiştir: Ulus Meydanı, Ankara Pastanesi, Veysel'in Küçük Basımevi, Altındağ, Gençlik Parkı, 19 Mayıs Stadyumu, Zincirli Camii, Samanpazarı, Sakarya, Cebeci, Opera Meydanı, Kızılay, Hergele Meydanı, Kızılırmak Kıraathanesi, Altındağ. Romandaki tüm bu mekânlar, Sabahattin ve sözü edilen diğer şahısların gittikleri, gördükleri, oturdukları, bindikleri, saklandıkları, tayin oldukları, çalıştıkları, eğlendikleri, kaldıkları, şifa buldukları mekânlar olarak adlandırılabilirler.

Romandaki tema ise "II. Dünya Savaşı Yılları Sıkıyönetimi ve Onun Uygulamaları Neticesinde Yaşanan Olaylar" söz grubu ile açıklanabilir. Romanın birçok yerinde roman kahramanları aracılığıyla bu durum işlenmektedir. O dönemde İstanbul'da bir baskı yönetiminin hâkim olduğu ve bu süreçte aydın görüşlü, devrimci, yurtsever olarak nitelendirilen gençlerin sırf bu düşüncelerinden ötürü sakıncalı bir insan olarak tanımlandığı, arandığı, yakalandıklarında hücrelere kapatıldıkları, eziyetlere maruz kaldıkları anlatılır. Ülke yönetimini beğenmeyen bu gençlerin, üniversitelerde, kahvehanelerde, dergi sütunlarında bu durumu üstü kapalı da olsa ifade ettikleri vurgulanır. Bu insanlara gözdağı verilerek susturulmaya çalışıldıkları belirtilir. Romanda bu sıkıntılı süreci kendilerinin yaşadığını düşünen gençler, ilerde insanların bu durumları yaşamayacakları noktasında ümitlidirler. Devrimci, aydın olarak tanımlanan bu insanlara karşı oluşturulan kinin kolay kolay sökülüp atılamayacağı dile getirilir. İstanbul'daki sıkıyönetim hâlinin özgür düşünceli birçok insanı Anadolu'ya sürüklediği, İstanbul'da kalanların ise dergilerinin kapatılarak, baskı yapılarak sindirilmeye çalışıldığı anlatılmak istenir.

Sonuç

Sonuç olarak şair Ömer Faruk Toprak'ın tek romanı olan 'Tuz ve Ekmek' II. Dünya Savaşı yıllarındaki sıkıyönetim uygulamalarının toplum ve bireyler üzerindeki etkilerinin anlatıldığı bir dönem romanı olarak nitelendirilebilir.

Kaynakça

Toprak, Ömer Faruk (1991) **Tuz ve Ekmek**, 2. bs. Cem Yayınevi, İstanbul

BİR SÜRGÜNÜN ROMANI: *GURBETTEN İNİLTİLER*

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYDEMİR
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
maydemir758@hotmail.com

ÖZET

Gürcistan sınırları içinde yer alan ve köklü bir tarihi geçmişe sahip Ahıska, tarihte Mesketya olarak da bilinmektedir. Burada yaşayan ve atalarının Kıpçaklar olduğu düşünülen Ahıska Türkü, 1944 sürgününden sonra topraklarından ayrılmak zorunda bırakılır. Ancak tarihte birçok kez sürgüne uğrayan ve yer değiştirmek zorunda kalan bu topluluk, büyük acılar yaşamış ve toplu kıyımlara maruz bırakılmıştır. Erkekler cephede savaştığı için daha çok kadınlar, çocuklar ve yaşlılar, yük trenlerinin vagonlarına bindirilerek sürgüne gönderilir. Bir tarafta açlık, diğer tarafta soğuk hava şartları, çoğunun yollarda hayatını kaybetmesine sebep olur.

Yıllarca göç ettiklerinden dolayı yazılı kültürleri fazla gelişmeyen Ahıska Türkleri, Türk romanında kendisine fazlaca yer bulamaz. Çalışmamızda bu konuyu ele alan Mircevat Ahıskalı'nın üç romandan oluşan *Gurbetten İniltiler* serisi incelemeye tabi tutulacaktır. Giriş bölümünde tarihi geçmişine ve zorunlu sürgünlerine değinildikten sonra, Ahıska Türklerinin yaşamış olduğu sürgün dramı, "sürgün öncesi, sürgün, sürgün yollarında ve sürgün sonrası" gibi başlıklar şeklinde incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Mircevat Ahıskalı, Gurbetten İniltiler, Ahıska Sürgünü.

A NOVEL OF EXILE: GURBETTEN İNİLTİLER

ABSTRACT

Ahıska, also known as Meskety, which is now located within the borders of Georgia along the province has a significant historical background. The Ahıska Turks whose ancestors were thought to be Kıpcaks lived in the area until they were forced to leave their lands during 1944 exile.

This community, which had been exiled many times in history and forced to relocate, has suffered great sorrows and has been subjected to massacres. For the reason that young men had to fight on the front, more women, children and elderly people were put on wagons of freight trains and sent to exile. Facing difficult circumstances such as hunger and extreme cold weather caused the loss of lives on roads of exile.

Ahiska Turks who have not reclaimed any written documents because of being migrated for years do not find much place in Turkish novel. In our work, we will be examining "Moaning from Abroad" which is one of the three novels of Mircevat Ahıskalı. Firstly, the compulsory removal of the Ahiska Turks are will be reviewed in the introduction, then the subject matter will be examined under the titles of "pre-exile, exile, exile and post-exile" based on the tragic history that the Ahiska Turks.

Key Words: Mircevat Ahıskalı, Moaning from Abroad, Ahıska Exile.

Giriş

Köklü bir tarihe dayanan Ahıska, Ardahan ve Gürcistan arasında yer alan ve tarihte Mesketya olarak da bilinen bölgeye verilen isimdir. Atalarının Kıpçaklar olduğu söylenen Ahıska Türklerinin ismi, Dede Korkut'ta yer alan "Ak-Sıka" kelimesinden geldiği düşünülmektedir (Devrisheva, 2006: 5). Ancak bu topluluk, "Mesketler" olarak anılmaktan rahatsızlık duyarak kendilerini Ahıska Türkleri olarak adlandırır. Zira Mesket isminin coğrafi bir adlandırma olduğunu iddia ederler. Bölgenin "Türklük tarihi" ise çok eskilere dayanır. Ahıska Türklerinin ataları olarak düşünülen Kıpçakların bölgede yaşadığına dair bilgiler bulunmaktadır. Makedonyalı İskender'in M.Ö. IV. yüzyılda Kafkasya'da Türklerle karşılaştığı ve bunların Kıpçaklar olduğu ileri sürülmektedir (Dadayev, 2013: 23). Ahıska Türklerinin atalarının Kıpçak Türkleri olduğu; dil, kültür, antropolojik yapı ve gelenekler gibi bazı özelliklerin benzerliğinden hareketle de iddia edilmektedir.

Ahıska bölgesi, 642'de Arapların, 1068'de Selçukluların ve 1268'de de Moğolların hâkimiyetine girdiği bilinmektedir. Uzun süren Derebeylik yönetiminin ardından, yarı bağımsız olarak İlhanlı, Karakoyunlu ve Akkoyunlulara bağlı kalan bölge, 1578'de Osmanlının yönetimine geçer. Daha sonra kendi isteğiyle İslamiyet'i kabul eder ve Çıldır eyaletinin merkezi haline gelir. İki yüz elli yıl Osmanlı yönetiminde kalan bölge 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Edirne Antlaşması ile Ruslara tazminat olarak bırakılır. Bölgenin Ruslara bırakılmasından sonra Ahıska Türk'ü, kültürünü korumak için çaba sarf etse de sürgünden ve Rusların zulmünden kurtulamaz. Bu dönemde on binlerce Ahıskalı, Anadolu'ya, özellikle de Erzurum'a göç etmek zorunda kalır (Biray, 2006: 52). Ahıska'nın Rusların eline geçmesinin ardından yaşananlar, bir dramın öyküsüdür adeta. Ahıska'da Rus-Ermeni-Gürcü baskısı altında yaşayan bu halka zulümler yapılır, dış dünyayla bağlantısı koparılır, dini değerlerin yaşanması kısıtlanır. Çarlık rejimin yıkılmasından sonra da Ahıska Türkleri farklı zulümlere maruz bırakılır. 16 Mart 1921'de yapılan Moskova Antlaşması ile Sovyetler Birliği'ne bağlanan Ahıska Bölgesi'nde yaşayan Türkler, Sovyetlerin dayatmalarıyla yaşamaya devam eder. Başlatılan baskı ve şiddet döneminde binlerce aydın ve din adamı "Kemalist ve Pantürkist" suçlamasıyla evlerinden alınarak cezaevlerine gönderilir, hatta gözaltında kaybedilir. Stalin'in de desteği ile Ahıska Türklerinin büyük bölümünün soyadları Gürcüceye çevrilerek asimile edilmeye çalışılır. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine çoğu Ahıska Türk'ü, askere

alınırken bir kısmı da "Borcom demiryolu" inşaatında çalıştırılır. 1944'te Borcom'dan Vale'ye yapılan 70 km uzunluğundaki demiryolu yapımında binlerce Ahıska Türkü kötü koşullar sebebiyle hayatını kaybeder (Seferov; Akış, 2008: 399).

Stalin Döneminde potansiyel tehdit unsuru olarak görülen doksan bin Ahıska Türk'ü 14 Kasım 1944'te Orta Asya'ya sürgün edilir. Sürgünün kışın yapılmış olması, ölü sayısının artmasına sebep olur. Çok ağır şatlar altında gerçekleşen sürgünde erkekler savaşta olduğu için daha çok kadın ve çocuklar, vagonlara bindirilerek gönderilir (Gürcan, 2017: 515).

Ahıska Türklerine yapılanlar, büyük bir gizlilik içinde gerçekleştirildiği için uzun bir süre dünya kamuoyundan saklanır. İkinci Dünya Savaşı için cepheye giden Ahıskalı Türkler, köylerine dönünce evlerinde başka insanların yaşadığını, köylerinin viraneye dönüştüğünü görürler. Ruslar için savaşırken yine onlar tarafından ailelerinin sürgüne yollandığını öğrenen askerler, ömürlerinin geri kalanını ailelerini aramakla geçirir (Gurbanov, 1990: 198).

Sürgün edildikten sonra farklı bölgelere yerleştirilen Ahıskalı Türkler, Stalin'in uyguladığı sıkıyönetimden dolayı sıkıntılarla uğraşmak zorunda kalırlar. Özbeklerle beraber yaşayan Ahıska Türkleri, 1989'da Özbekistan'ın Fergana Vadisi'nde çıkan olaylar sonucunda ikinci kez sürgüne tabi tutulurlar. Yüzlerce insanın hayatını kaybettiği olaylarda sükûneti ve düzeni yeniden sağlamak için Ahıskalı Türkler feda edilir ve bir kez daha kurdukları düzen yıkılır (Gürcan, 2017: 516).

Ahıska Türkleri, 1989 yılında yaşanan Fergana olaylarından sonra Rusya'nın farklı bölgelerine sürgün edilirler. Bu bölgelerden biri de Krasnodar Bölgesi'dir. Burada yaşamaya çalışan Ahıska Türkleri, insanlık dışı muamelelere tabi tutulurlar. Eğitim ve sağlık hizmetleri gereken düzeyde verilmez. Bağımsız Devletler Topluluğu'nun 8 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'ne resmen son vermesi üzerine Rusya Federasyonu'nda sorunlar baş gösterir. Ortaya çıkan işsizlik ve ekonomik sıkıntılardan yine her zaman dışlanmış olan Ahıska Türkleri daha çok etkilenir. Rusya Federasyonu'nda yaşanan bu olaylar, Ahıska Türklerine üçüncü kez sürgün hayatını yaşattırır. Çok zor şartlar altında yaşamak zorunda kalan Ahıska Türkleri ABD'ye göç etmek zorunda kalırlar (Bayramov, 2006: 1). Yapılan sürgünlerle birçok ülkede dağınık halde yaşamak zorunda bırakılan Ahıska Türklerinin sıkıntıları devam eder. Birçok yerde yaşamaya mahkûm edilen Ahıska Türklerinin kendi ana vatanları olarak gördükleri Türkiye'ye olan göçleri devam etmektedir.

Ahıska Türklerinin yazılı edebiyatı, yaşanan sürgünler dolayısıyla çok fazla gelişme imkânı bulamamıştır. Zengin bir sözlü edebiyata sahip olan Ahıskalı Türklerinin sıkıntılı yaşamları, onları konu edinen romanlarda da yer bulur. Yaşamış oldukları sürgünler, toplumun geçirdiği değişimler, var olma çabaları, bitmeyen umutları, vatan hasreti, Rusların ve diğer halkların onlara yaptığı zulümler romanların ana konusudur. İncelemeye tabi tuttuğumuz Mircevat Ahıskalı'nın üç ciltten oluşan *Gurbetten İniltiler, Gurbetten İniltiler 2: Yaşam Savaşı, Gurbetten İniltiler 3: Karış Karış Fergana* romanları, 1944 Sürgünü, Yeni Yurt Edinme Çalışmaları ve Fergana Sürgünü gibi başlıklar halinde incelenmiştir.

Gurbetten İniltiler romanında yazarın ailesinin de yaşadığı 1944 Sürgünü konu edinilir. Yazar bu sürgünü ele alırken, gerek kendi araştırmalarından, gerekse çevresinden duyduklarından hareketle eserini oluşturur. Olay, sürgün treninin bir vagonunda yaşanan dram çerçevesinde oluşturulur. Dolayısıyla roman, "Bir vagonda yaşanan olaylar üzerinden Ahıskalılar'ın yurtlarından sürgün edilişinin hazin ve gerçek öyküsü" üzerine kuruludur (Ahıskalı, 2006: 7).

Roman, bir gece ansızın Sovyet rejimi askerleri tarafından Ahıskalı Türklerin kolhoz idaresinde toplatılması ve Almanların Türkiye sınırında ikinci bir cephe açılmasından şüphelenildiği için Ahıskalıların Türkiye sınırından geçici olarak uzaklaştırılacakları haberi ile başlar. Verilen iki saatlik sürede toparlanmaya çalışan halk, daha ne olduğunu çözemeden kendini sürgün treninin vagonlarında bulur.

Erkeleri cepheye götürülen Ahıskalı kadın ve çocuklar, bir bilinmeze doğru çıkarıldıkları bu yolculukta türlü zorluklarla baş etmek zorunda kalırlar. Yolculuk esnasında utancından tuvalet ihtiyacını gideremeyen kadınların, yollarda hastalık kapıp bir daha kendini toparlayamayan, açlık, susuzluk ve soğuktan ölen binlerce insanın yaşadıkları sıkıntılar, çarpıcı bir şekilde ortaya konulur. Yaşanan çaresizlik, bilinmezlik, ölüm ve umut, romanın temalarıdır. Bir tarafta çok sevdikleri vatanlarından ayrılma üzüntüsü, diğer tarafta yolculuk boyunca çektikleri zorluklar, romanın çatışma unsurunu oluşturur.

Sürgün edilen Ahıskalı Türklerden sonra yaşananlar, Gülçin halanın gözlemleriyle verilir. Gülçin hala, sürgün haberini duyar duymaz, misafir gittiği Acara'dan köyüne döner. Karşılaştığı manzara korkunçtur. Hiç tanımadığı insanlar, sahipsiz kalmış hayvanları yakalamaya çalışmakta, sahipsiz kalan evlerden değerli eşyalar yağmalamaktadırlar. Gördüklerine daha fazla dayanamayan Gülçin hala, talan edilmiş evinde hayata gözlerini yumar.

14 Kasım 1944'te gerçekleşen bu sürgünde çekilen zorluklar, roman kahramanı Asya halanın yaşadıklarından hareketle verilir. Asya halanın kızı Yıldız, şiddetli soğuklara daha fazla dayanamayarak ölür. Yedi aylık hamile gelini Züleyha da doğum sancılarına dayanamaz ve aynı kaderi paylaşır. Mola esnasında trenden inen oğlu Yusuf, bir daha dönmez. Asya halanın yaşayacağı sıkıntılar bunlarla da sınırlı kalmaz. İkizleri Sultan ve Süleyman da kızamık geçirirken küçük oğlu Osman da boğmacaya yakalanır. Hastalıklar vagonda kol gezmeye başlar. Asya halanın ikizlerinin hastalığı artan soğuğun ve kötü şartların etkisiyle daha da ilerler ve onlar da

yaşamını yitirirler. Sekiz kişilik ailesinden sadece kendisi ve yeni doğmuş torunu kalır. Roman, yaşadıklarına daha fazla dayanamayan Asya halanın askerin saygısızca tavırlarına karşılık vermesi ve bir gün mutlaka bu düzenin yıkılacağını, vatanlarına geri döneceklerini, hiç kimsenin kendilerini yeryüzünden silmeye güçlerinin yetmeyeceğini haykırmasıyla son bulur.

Gurbetten İniltiler 2: Yaşam Savaşı romanında Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nde gönderildikleri Özbekistan'da yaşama tutunma çabaları ve yaşadıkları zorluklar, Tufan ve ailesinin yaşadıkları çerçevesinde ele alınır. Ahıska Türklerinin yeni yurtlarındaki uyum süreci ve burada yaşadıkları, Özbekistan'daki insanların onlara yaklaşımı, Sovyet Hükümeti'nin sıkı denetimi, her şeye rağmen geleneklerini yaşatma çabaları, romanda üzerinde durulan önemli temalardır.

Romanın takdim kısmında yazar, eserinin yazılış amacını açıklarken *Gurbetten İniltiler*'in birinci kitabında pek çok vagonda yaşananları, bir vagonda olmuş gibi birleştirdiğini; ikinci kitapta ise köyden köye bile çıkmanın yasak olduğu on iki yıllık süreçte, farklı bölgelerde olmuş olayları kendisinin doğup büyüdüğü Özbekistan'ın Mirzeçöl bölgesinde yaşanmışçasına birleştirdiğini belirtir (Ahıskalı, 2007: 5).

Tufan ve ailesi, bir ay süren sürgün yolculuğun ardından Özbekistan'da bir kulübeye yerleştirilir. Böylece uzun ve meşakkatli yeni bir hayatın başlangıcı da yapılır. Bir tarafta kolhoz reisinin baskı ve işkenceleri, diğer tarafta sıkıyönetimin ağır yaptırımları, Tufan ve ailesi için hayatı çekilmez kılar. Kadınlara karşı zaafları olan kolhoz reisinin Tufan'ın annesi Nazife halaya ilgisi, romanın çatışma unsurunu oluşturur. Beklediği ilgiyi göremeyen kolhoz reisi, Tufan'a karşı düşmanca tavırlar takınır. Artan baskıyla Tufan, kardeşini hastaneye götüremez, sevdiği kız Güneş'i görebilmek için türlü zorluklara katlanır. Bu zorluklar içerisinde kendilerine yardım elini uzatan Eşmet Amca ve Törebek olur. Onların desteğiyle zorlukların üstesinden gelmeye çalışırlar. Ancak kolhoz, kendisine zorluk çıkaran Törebek'i askere; Tufan'ı ise kendisine saldırmaktan, arabasını izinsiz kullanmaktan, köyden izinsiz çıkmaktan ve başkalarını suça teşvik etmekten dolayı üç yıllığına Sibirya'ya sürgüne gönderir. Mirzeçöl'de yaşanan sıkıntılar Tufan ve ailesiyle sınırlı kalmaz. Rivayet ve yengesinin yaşadıkları da tahammül edilir gibi değildir. Rivayet ve yengesi, tarlada uyurken Rivayet'in ağzından aşağı bir yılan iner. Ahıskalı Türklerin insanların yanı sıra vahşi doğayla da mücadele etmesi, hayatı onlar için çekilmez hale getirir. Onlar için her doğan gün beraberinde yeni zorluklar ve sıkıntılar getirir.

Romanda Almanlarla yapılan savaştan sonra anayurtlarına dönen Ahıskalı askerlerin dramına da dikkat çekilir. Savaşa katılan askerler, büyük umutlarla memleketlerine dönerler; ancak yaşadıkları evleri, yabancıların istilasına uğramıştır. Uğruna savaştıkları vatanları başkalarının olmuştur. Yapılan haksızlığa daha fazla dayanamayan Abbas'ın amcasının oğlu Pehlivan, Almanların başındaki Hitler'e Ruslara karşı yaptıklarından dolayı hak verir ve Rus hükümetine hakaret eder. Bunun sonucunda Pehlivan ve Abbas, Sibirya'ya sürgün edilirler. Işık Ağabey ve kalan iki kişi de trenle Orta Asya'ya yollanır. Anayurtlarından sürgüne gönderilenler, Özbekistan'da da umdukları hayatı bulamazlar. Roman, Mirzeçöl'e giden Işık Ağabey ve diğer Ahıskalıların geleceğe dair umut vaat eden sözleriyle son bulur.

Gurbetten İniltiler 3: Karış Karış Fergana romanında Ahıska Türklerinin Özbekistan'a yerleşmelerinden kırk yıl sonra yeniden yaşadıkları sürgün üzerinde durulur. Fergana'da tarihin görmüş olduğu en büyük soykırımlardan biri yapılmaya çalışılır. Daha önceden Ahıska'dan Özbekistan'a sürülen bu insanların evleri yakılıp yıkılarak kadınlarına tecavüz edilerek kadın çocuk yaşlı demeden katledilerek buradan da yollanırlar. Yıllardır kurmuş oldukları düzeni bırakıp sadece canlarını yanlarına alarak hiç bilmedikleri yerlere yollanırlar. Sürgün yaşamak, Ahıska Türkü'nün kaderi olur.

Roman, 1944'te Özbekistan'ın Mirzeçöl bölgesine sürgün edilen Cömert'in ailesinin yaşadıkları üzerine kuruludur. Ahıskalılar'ın vatanlarına dönmeleri için kurdukları teşkilatın önemli ve etkin bir üyesi olan Cömert, Taşkent'te çalışmaktadır. Cömert ve arkadaşlarının başlatmış olduğu "vatanlarına geri dönme faaliyeti" çeşitli bahanelerle engellenmeye çalışılır. 1944 Sürgünü'nde çocuklarını kaybeden Asya hala da bu romanda karşımıza çıkmaktadır.

SSCB'de 1989'ün başlarında özgürlük ve demokrasi adı altında ırkçılık faaliyetleri hız kazanır. 23 Mayıs'ta Kuvasay'da Özbeklere yönelik saldırıda Ahıska Türkleri sorumlu tutulur ve çatışmalar yaşanır. Bu çatışmalar, Taşlak'ta da baş gösterir. Böylece Fergana'da yaşanacak yeni bir sürgünün ilk adımı atılmış olur. Bir gecede Taşlak'ta yirmiden fazla insan katledilir. Belediye binasına sığınan Ahıskalılar, ancak zırhlı araçlarla askeri poligona ulaştırılır. Vordstroy'un merkezinde de Ahıskalılara yapılan saldırılar, Nurali ve ailesinin yaşadığı vahşetten hareketle verilir. Evlerine gelen teröristlere karşı direnseler de kalabalık grupla baş edemez ve evleri yakılır. Onlar da diğer Ahıskalılar gibi askeri poligona götürülür. Sovhoz Yarmazar ve Fergana'nın Beşbala semtinde yaşayanlar da bir grup Özbek teröristin saldırısına uğrar. Tufan Ağabey ve Törebek, yakılıp yağmalanmış ve Türklerin yoğunlukta yaşadığı Fergana'nın merkezinde teröristlere karşı koymaya çalışsalar da başarılı olamazlar. Teröristlerin yaktığı evlerden birinde hasta ablayla kardeşin olduğunu öğrenen Tufan Ağabey, alevlerin ortasına dalar. Arkasından Törebek Eke'de alevlere girer ve gözden kaybolurlar.

Cömert ve arkadaşları olaylardan sonra Gorbaçov'a telgraf yazsalar da gereken desteği alamazlar. Devletten yardım gelmeyeceğini anlayan Ahıskalılar, kendi bölgelerini korumak için plan yaparlar. Cömert'lerin yaşadığı Noyabr kasabası da tehlikededir. Her yerde linç edilen Ahıska Türküleri, 13 Haziran'da Fergana'dan Rusya'ya gönderilir. Daha sonra bölgede bulunan Türkler, Rus hükümetinin belirlediği beş eyalete dağıtılır.

Azerbaycan bunlar arasında olmamasına rağmen Ahıska Türklerine kapılarını açar. Altmış bin Türk Azerbaycan'a yerleştirilir. Cömert ve ailesi de buraya yerleşenler arasındadır. Cömert bir iş bulup çalışmaya başlar; ancak eski dostlarını bir türlü unutamaz ve onları yarı yolda bırakıp geldiğini düşündüğü için sürekli vicdan azabı duyar. Bir gün eski arkadaşlarından Osman çıkagelir. Eski zamanlardaki gibi sohbete başlarlar. Cömert'in ve Osman'ın Ahıskalılarla ilgili yaptıkları sohbetle roman son bulur.

1. 1944 Sürgünü

1944 Büyük Sürgünü ve öncesinde yaşananları konu edinen *Gurbetten İniltiler* romanının birinci cildinde Ahıskalıların yaşadığı topraklarına bağlılığı ve vatan sevgisi konu edinilir. Anavatanlarında Gürcü işgaline karşı direnen bu yurtsever kişiler, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Almanlara karşı savaşmak için cepheye gönderilir. Ancak yapılan fedakârlığa rağmen Bolşevikler yer sahibi olan Ahıskalı ağaları, beyleri, imamları ve halkın içinden çıkmış aydınları işkencelere maruz bırakarak sürgüne mahkûm eder. Eli silah tutan herkes cepheye gönderilirken geride kalan ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar ve savaşta artık bir işe yaramayacağı düşünülerek evlerine yollanan sakat askerler, bir plan dâhilinde yurtlarından edinirler. Ahıska'nın köylerinden savaşa katılanların ya kara haberi gelir ya da onlardan bir daha haber alınamaz. Kalanlar ise tarlalarda, madenlerde, demir yolu inşaatında zorla çalıştırılır. Halk, Sovyet rejiminin ağır vergileri altında ezilir: "Bir tavuğu olandan iki yumurta, bir koyunu olandan iki deri" alınır (Ahıskalı, 2006: 19). Zenginlerin ve toprak sahiplerinin mallarına el konulup bunlar hapse atılır. Toprak, kolhoz idaresince paylaştırılır ve halk bu topraklarda çalışmaya mecbur edilir. Maddi sıkıntıların yanı sıra halkın beynini dinle zehirledikleri gerekçesiyle birçok imam ya işkenceye tabi tutulur ya da sürgüne yollanır. Aydınlar da aynı kaderi paylaşmaktan kurtulamaz. Sistematik bir biçimde önce imamlar, daha sonra aydınlar ve Ahıskalı Türkler yurtlarından sürülür. Sovyet rejimine karşı çıkan aydınlar, türlü işkencelere maruz bırakılır. Hatta "Dört bir yanı çivi betondan kuyu yapıp, kara kışta içini suyla doldurup, insanları içine atarak" işkenceler yapılır (Ahıskalı, 2006: 20).

Almanların Türkiye sınırında yeni bir cephe açacağı bahane edilerek Ahıskalı Türkler, vatanlarından uzaklaştırılır. Halk, askerler tarafından uyandırılır ve "sabaha yakın, saat üçte" sürgün başlar. Olup bitenden habersiz bir şekilde halk, kuru erzak, yatak, döşek gibi birkaç eşya alarak bir bilinmeze doğru yola çıkar (Ahıskalı, 2006: 45). Dört beş ailenin zorla bindirildiği kamyonlar yola çıktığında ağlama ve feryat sesleri birbirine karışır. Kamyonların yanı sıra daha çok insanın sığdırılması için iki kat yapılmış tren vagonları da bu dramda kullanılır. Ahıska'nın geniş topraklarında barındırılamayan yüz binden fazla masum insan, küçücük vagonlara sığdırılır. Tuvalet ihtiyaçlarını gidermek zorunda kaldıkları bu vagonlarda ölülerini de saklamak zorunda kalırlar (Ahıskalı, 2006: 62).

Hastalıkların kol gezdiği bu yolculukta hamile kadınlar yaşadıklarının şokuyla erken doğum yapmak zorunda kalır. Ancak uygunsuz şartlarda dünyaya getirilen bu bebeklerin çoğu, soğuktan, bakımsızlıktan, susuzluktan ve açlıktan yaşamını yitirir. Hızla gelen kara kış, hastalıkların yayılmasına ve ağırlaşmasına yol açar. Ama ne bir yardım eli uzanır ne de yol biter. Ölen akrabalarını kendi elleriyle gömmek isteseler de başarılı olamazlar. Cenazeleri, Rus askerleri tarafından yol kenarlarına bırakılır. Daha güvenli bir yere nakledilme gerekçesiyle başlayan yolculuk, etnik temizliğe ve soykırıma dönüşür: "Evet, Stalin ve Beriya'nın yaptıkları Gürcistan'ın Türkiye'yle sınırlarını Türklerden temizlemektir. Daha doğrusu 1829'da Paskeviç başta olmak üzere başlattıkları Rusların Ahıska'yı Türklerden temizleme operasyonunu sona erdirmektir." (Ahıskalı, 2006: 131).

Ruslar, öteden beri Ahıskalı Türklere, kendi kültürlerini reddetmeleri ve Gürcü olduklarını kabul etmeleri için baskı uygular. Ancak Ahıskalı Türkler kendi milli beliklerini inkâr etmez ve bu baskıya direnir. Milli kimliklerini kabul etmeyenler, halk düşmanı ilan edilir ve haklarında ölüm hükmü verilir. Güçlü olanın söz sahibi olduğu bu sürgünde, binlerce Ahıska Türk'ü zor şartlara dayanamayarak yaşamını yitirir. Ancak "Bir çocuk varsa bir millet vardır." inancına sahip Ahıskalı Türkler asla umutlarını yitirmez ve bir gün anavatanlarına geriye dönme umuduyla hayata sımsıkı tutunurlar (Ahıskalı, 2006: 175).

2. Yeni Yurt Edinme Çabaları

Ahıska Türklerinin yeni yurt edinme çabaları, *Gurbetten İniltiler 2: Yaşam Savaşı* romanında detaylıca işlenir. 1944'te sürüldükleri Özbekistan'ın Mirzeçöl bölgesinde yaşama tutunma çabaları ve yaşadıkları zorluklar romanın konusunu teşkil eder. Ahıska Türklerinin sürüldükleri yere uyum sağlama süreci, Özbeklerin bu davetsiz misafirlere yaklaşımları ve Sovyet Hükümeti'nin baskıcı yönetimi romanın çatışma unsurlarıdır.

Ahıska Türklerinin sürüldüğü Özbekistan'ın durumu içler acısıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı bu dönemde halk sefalet içindedir. İnsanlar, geçimini sağlamak için kolhozun pamuk tarlalarında çalışmak zorundadır. Sürgünle vatanlarından koparılan Ahıskalı Türkler, faklı köylere dağıtılarak birbirlerinden koparılır. Sürgün edildikleri yerdeki insanlara "insan eti yiyen bir halk" olarak tanıtılır. Ancak zamanla ön yargılar yerini dostluğa bırakır. Özbekler yeni misafirlerine yardım elini uzatır, evlerini açarlar. Kalmaları için kendilerine tahsis edilen yerler yaşanılacak gibi değildir; ancak gidecek başka yerleri de yoktur.

Ahıskalıların yeni yurtlarında karşılaştıkları ilk sorun, konuşma farklılıklardan doğan yanlış anlaşmalardır: "–Ya Işıkcan, kadan alem, sinini ver dememi o singlingni ver zannetmiş, anladın mı? Yani bacısını istediğimi zannediyor herif." (Ahıskalı, 2007: 342).

Bir diğer sorun ise kalacak yer sorunudur. Zaten iyi şartlarda yaşayamayan Özbekler, onlara evlerini açar, ellerinden gelen kolaylığı sağlamaya çalışır. Soğuk kış günlerinde ısınmak için yere saman serilir. Ancak yağışlardan ve bakımsızlıktan dolayı yaşadıkları kulübeler çöker: "Tufan ahırdan getirdiği kuru samanı çuvallara doldurup pencereleri tıkadı. Kapıya da kilime benzer bir şey bulup astılar ve böylece güya soğuk havanın içeriye girmesini engellemiş oldular. Gerçi tavan yoktu; ama en azından kendilerini inandırmışlardı buna." (Ahıskalı, 2007: 32).

Zor şartlarda çalışan Ahıskalıların karşılaştıkları bir diğer sorun, emrinde çalıştıkları kolhozların tacizleri ve baskıları olur. Ahıskalı kadınları elde etmek için eşleri çeşitli bahanelerle Sibirya'ya sürgün edilir. Ancak Ahıskalı kadınlar, çok değer verdikleri namusları için her zorluğa katlanırlar. Sürgünde yaşadıkları sıkıntı, yorgunluk ve hastalıktan ziyade Ahıska Türklerini etkileyen şey, misafir olarak görülmeleri olur. Bu duygu, ileride Fergana olaylarını etkileyen başlıca sebep olacaktır: "Kendimizi aldatmayalım yani kimsenin evi kimseye ev olmaz. Kimsenin yeri de kimseye yer olmaz, herkes kendi vatanında mutludur. Eğer bir misafir kendini düşünmezse başkası onu hiç düşünmez." (Ahıskalı, 2007: 57).

Sürekli denetim altında tutulan Ahıska Türk'ü köleleştirilmeye çalışılır. Tren yolculuğu esnasında zorlu şartlara dayanamayıp hastalanan çocukların tedavisine dahi izin verilmez. Dolayısıyla Ahıskalı Türkler uyandıkları her gün memleketlerine dönecekleri günün hayalini kurarlar. Ancak ilan edilen sıkıyönetimle halkın örgütlenmemesi için bir köyden diğer bir köye gidişler dahi yasaklanır. Yetişkin insanlar, yetkili kurumlara giderek köyde olduklarına dair imza verirler. Bütün bu ağır yaşam koşullarına dayanan Ahıska Türkleri, memleketlerine dönecekleri günün hayaliyle yaşar.

Sıkıyönetimden sonra da Ahıskalı Türklerin yaşamları günden güne zorlaşır. Kolhoz reislerinin eziyetlerinin yanı sıra Özbekistan'da alışık olmadıkları iklim koşulları da onları zorlayan bir diğer etken olur. Mikrop içeren sular, mevsimlerin ya çok soğuk ya da çok sıcak geçmesi, vatan hasreti gibi sebeplerden dolayı günden güne ölümler, salgınlar artar. Yaz gelince karınlarını doyurmak için otlardan yararlanmak isteyen birçok Ahıska Türk'ü bilmedikleri otları yiyip zehirlenerek ölür. Yine birçok insan da herhangi bir tıbbi yardım imkânı olmamasından dolayı akreplerin, yılanların ve çeşitli haşeratın ısırmasıyla yaşamını yitirir. Sürgün treninde olduğu gibi gittikleri her yerde ölüm haberi almak artık olağan bir durum haline gelir. Ahıska Türk'ünün içinde bulunduğu durum, romanda şöyle ifade edilir: "İlk sırada devlet işi geliyordu. Sonra insan sağlığı. Kim cesaret edip izinsiz, hastasını hastaneye götürebilirdi. Ya da hangi idareci kendinden bir üst makamdan korkmadan bunca işin içinde desin ki 'Sen bugün işe çıkma da hastanla ilgilen.' O zaman sadece çocuklarından ötürü köyün yarısı izin isterdi." (Ahıskalı, 2007: 310).

Sürgünden sekiz ay sonra Almanlar ve Ruslar arasındaki savaşın sona ermesi, Ahıskalı Türklerin anavatanlarına geri dönme umutlarını yeniden yeşertir. Ancak bu umutları hiç bir zaman gerçekleşmez. Savaştan yaralı olarak dönen Ahıskalı askerler, türlü umutlarla döndükleri evlerinde artık başkalarının yaşadığına şahitlik ederler. Bu duruma itiraz edenler ise yaptıkları onca fedakârlığa rağmen, vatan haini ilan edilerek Sibirya'ya sürgüne yollanır. Geçici bir süreliğine Özbekistan'a gönderilen Ahıska Türk'ünün vatanına geri dönmesi mümkün olmaz.

3. Fergana Sürgünü

Ahıska Türk'ünün ikinci büyük sürgünü 23 Mayıs 1989'da Özbekistan'ın Fergana şehrinde patlak verir. *Gurbetten İniltiler 3: Karış Karış Fergana* romanında kanlı eylemlerle sonuçlanan olaylar sırasında birçok Ahıska Türkü yaşamını yitirmesi konu edinilir. 1944 Sürgünü'nden sonra Ahıska Türk'ünün kırk yıl boyunca zorluklarla kurduğu düzeni tekrar bozmak mecburiyetinde kalması, beraberinde yeni dramlar oluşturur. Rusların kışkırtması sonucu bir grup Özbek Türkü'nün çıkardığı olaylar sonucu Ahıskalılar, ikinci kez sürgüne maruz kalır. Birinci sürgünde olduğu gibi Ahıska Türkleri hükümetin emirleri doğrultusunda dünyanın farklı yerlerine göç etmek zorunda kalır. Fergana Olayları Ahıskalı Türkü'nün yaşadığı acı deneyimlerden biri olarak tarihteki yerini alır.

Ahıska Türk'ünün özveriyle çalışıp yurt edindiği Özbekistan'ın bozkırını terk etmek zorunda kalışı, toplumun belleğinde derin bir acı olarak kalır. Bu kırk yıllık yurt edinme sürecinde sadece Sovyet Hükümeti'nin baskıcı uygulamalarıyla değil, aynı zamanda doğanın acımasızlığıyla da mücadele edişleri şöyle aktarılır: "Çünkü biz buraya geldiğimizde burası çölden ibaret değil, cehennemden ibaretti. Her taraf sürüngenlerle doluydu. Kumların altı, ağaçların üzeri yılanların meskeniydi." (Ahıskalı, 2010: 12).

Dini ve milli değerlerden uzaklaştırılmaya çalışılan Ahıska Türk'ü, Sovyet Hükümeti tarafından asimile edilmeye çalışılır. Ancak bütün asimile politikalarına rağmen Ahıska Türk'ü, dilini, dinini, örf ve adetlerini korumak için yoğun bir çabanın içine girer. Rus Hükümeti'nin onları asimile edip "Gürcüleştirmeye" çalışmaları ve onların geçmişleriyle bağını koparıp Meshi soyundan geldiklerini iddia etmeleri itibar görmez: "Güven bana, benim değil, hatta senin yedi sülaleni araştırsan 'Meshi' sözünün ne olduğunu bilen bir insan bulamayacaksın, bu nasıl Meshi soyundan gelme millet oluyor söyler misin?" (Ahıskalı, 2010: 19).

Ahıskalı Türkler anavatanlarına geri dönmek ve haklarını korumak için geçici teşkilat komiteleri kurarak örgütlenirler. Ancak bu faaliyetler, bireysel çıkarlarıyla uyuşmayan kişiler tarafından durdurulmaya çalışılır. Bir taraftan teşkilat yöneticileri korkutularak istifa ettirilirken diğer tarafta Ahıskalı Türklerin vatanlarına dönüş faaliyetlerini yürüten kişiler "sudan bahaneler"le hapse atılır veya sürülür. Dönemin Sovyet Hükümeti'nin ırkçılık

faaliyetlerine şöyle dikkat çekilir: "Sovyetler Birliği'nin güttüğü bir siyaset var, hayvanların, kuşların türünü çoğaltmak, insanların milletini azaltmak, hatta imkânı varsa tek millete indirmek. Yani Ruslaştırmaktır." (Ahıskalı, 2010: 39).

Gorbaçov'un demokrasi, özgürlük gibi söylemleri, halkın içinde biriken ırkçılığı körükleyerek milliyetçilik duygularını harekete geçirir. Bu ortamdan etkilenen bazı Özbekler, Özbekistan'ın kendi ülkeleri olduğunu, burada yaşayan diğer halklardan daha az hakka sahip olduklarını ve refah içinde yaşamak için diğer halkların kovulması gerektiğine inanmaya başlarlar: "1988 yılına gelindiğinde; 'Özgürlük, Milli Mücadele' söylemleri artmaya başlamış ve sık sık Özbekler ile Özbek olmayan gruplar arasında tartışmalar, kavgalar yaşanmaya başlamıştı." (Ahıskalı, 2010: 119).

Özbekistan'ın Fergana şehri birçok halkı barındırdığı için ırkçı söylemlerin kolayca yer bulduğu bir yer olur. 1989'da bu tür hareketlenmeler etkisini arttırır ve ilk saldırılar 23 Mayıs'ta Fergana ilinin Kuvasay şehrinde baş gösterir. Bir grup Özbek, bir plan dâhilinde Ahıska Türklerinin evlerini taş yağmuruna tutar, önlerine çıkanı linç ederler.

Gerek belediye başkanının gerekse kaymakamın koruyamadığı Ahıskalı Türkler, Özbek holiganlarına karşı direnir ve grubu şehir dışına çıkarır: "Araba ana caddeye çıktığında, caddede insanın yüreğini ürperten görüntüler vardı. Olaylar birkaç gün önce olmasına rağmen, sokaklardan hala holiganların getirdikleri taşlar, demir sopalar temizlenmemişti. Bu görüntüler olayın ne derece büyük olduğunu kanıtlıyor, acılığını gözler önüne seriyordu." (Ahıskalı, 2010: 149).

Kuvasay'daki Türklerin bütün dünya ile irtibatı kesilir, dışarıdan şehre Özbek holiganlar bir sistem dâhilinde gönderilir: "Yolda bizi trafik polisleri durdurdu. Kuvasay'a bırakmıyorlardı; ama Özbekler geldiğinde soruyordu 'Nereye gidiyorsunuz' onlar da 'Türklerle kavga çıkmış, oraya gidiyoruz' deyince, polisler: 'Tamam siz gidebilirsiniz.' diyorlardı. Buna ne dersin?" (Ahıskalı, 2010:167). Bütün bu yaşananlara rağmen Rus hükümeti, anavatanlarından sürdüğü Ahıska Türk'ünü koruyamaz ve olaylar Türklerin yaşadığı diğer şehirlere sıçrar. Her şeyin bir plan dâhilinde yürütüldüğü bu olaylarda önceden Türklerin yaşadığı evler tespit edilir. 13 Haziran günü Fergana'nın Taşlak şehrinde yaşayan Türkler, dışarıdan gelen teröristler tarafından linç edilir, evleri ve arabaları yakılır: "Kuvasay' da olduğu gibi burada da yeme içmeleri eksik değildi. Sanki birileri ziyafet veriyor, güçlü bir kol her türlü ihtiyacı karşılıyor, istediklerini anında temin ediyordu." (Ahıskalı, 2010: 169).

Ahıskalı Türklerin bulunduğu birçok mahallede Özbekler ve Ahıskalı Türkler arasında toplantı düzenlense de saldırılar engellenemez. Yapılan saldırılarda Sovyet Hükümeti'nin etkili olduğu, romanda şöyle ifade edilir: "Sen hala anlamadın mı, bizim yapabileceğimiz bir şey yok, bu işte KGB'nin eli var KGB'nin. Senin de yapabileceğin bir şey yok. Kapına gelip anana küfretseler sağ ol diyeceksin, ta ki bu işler yatışana kadar." (Ahıskalı, 2010: 173-174).

Taşlak ilçesinin polis şubesi teröristler tarafından saldırıya uğrar, yakalanan Türkler öldürülür. Öte yandan "Türklere ölüm!" naralarıyla sokaklarda dolaşan teröristler, Türklerin evlerini yakıp yıkmaya ve taşlamaya başlar. Bütün bu saldırılar karşısında Ahıska Türk'ünün yapabildiği tek şey, Özbek komşularının evlerine sığınmak olur. Böylece terörist Özbek gruplarına karşı yine yıllardır yan yana kardeşçe yaşayan Özbekler yardım eder. Ancak Türklere yardım eden Özbekler de teröristler tarafından cezalandırılır.

Şehri terk etmek için otobüslere doldurulan Türkler taş yağmuruna tutulur. Gözü dönmüş kalabalık tarafından otobüsün içindeki masum insanlar, yağlı bezlerle yakılır. Çocuklar hatta daha kundaktan çıkmamış bebekler öldürülür. Hamile olanlara, genç kızlara, kadınlara tecavüz edilir. Taşlak'ta bir gecede "yirmiden fazla" insan katledilir. Belediye binasına sığınan Ahıskalılar, belediye başkanının da yardımıyla otobüslere doldurulup askeri poligona götürülür. İnsan avının olduğu şehirde durum şöyle tasvir edilir: "−Arkadaşlar, şimdi kimliğinizi, malınızı mülkünüzü düşünecek halde değilsiniz. Şu an düşünmeniz gereken bir şey var o da bu cehennemin ortasından canınızı kurtarmak. Evlerinizin parasını yarı fiyatına da olsa devlet öder. Kaldı ki müdahale etmek, bunu yapamayız, çünkü silahımız var; ama kurşunumuz yok." (Ahıskalı, 2010: 187).

Fergana'ya bağlı Vordstroy'da da durum diğer yerlerden farklı değildir. Türk ailenin yaşadığı üç yüzden fazla ev yakılır. Hatta hastanelere baskın düzenlenerek yaralı Türkler öldürülür. Terörist Özbekler, başlattıkları savaşı kazanmanın sarhoşluğuyla zafer kutlaması yapar: "− Belki o kadar kibrit bulamadık; ama neler yağmaladık neler. Kim düşündüyse kimin planıysa bin yaşasın. Bir iftirayla bin taş elde ettik, bin taşla kaç bin kuş vurduk değil mi?" (Ahıskalı, 2010: 207).

Ahıskalı Türkler çaresizce bulundukları kasabayı terk edip valilik binasına sığınır. Ancak korunamayacakları gerekçesiyle buraya alınmayan Türkler, vahşice katledilir: "Valilik binasının önünde dehşet verici bir tablo sergileniyordu. Bir tarafta öldürülen insanları sırayla uzatmışlar. Kiminin gözleri oyulmuş, kiminin kulakları kesilmiş. Kimisi boğazlanmış, kimisi yanmış, kimisi baltayla parçalanmıştı." (Ahıskalı, 2010: 231).

Barınamayacaklarını anlayan Türkler, trenlerle askeri poligonlarda toplatılır. Ancak saldırıların sonu gelmez. Taşlak saldırısından sonra askeri poligonda toplananların sayısı on yedi bini bulur. Başbakan Nikolay Rjikov'un kampı ziyaretinden sonra Ahıskalı Türkler, uçaklarla Rusya'ya taşınır.

Fergana olaylarından sonra şehir bir savaş meydanını andırır. Sokaklar, vahşice katledilmiş Türklerin cesetleriyle dolar. Türklere yardım eden Özbekler ve şehri terk etmemiş olan Türkler teröristlerce katledilir, evler

yağmalanır: "Nereye baksan yanan evler ya da yağmalanmakta olan Türk evleri. Her eve otuz, kırk kişi hücum etmiş ki evde halı değil, döşemeleri bile söküp götürüyorlardı." (Ahıskalı, 2010: 291).

Fergana olaylarından bir yıl sonra Ahıskalı Türkler, Moskova Hükümeti'nin belirlediği Rusya'nın beş eyaletine dağıtılır. Zaten 1944 Sürgünü'yle dağıtılmış olan Ahıska Türkleri, Fergana olaylarıyla birbirlerinden iyice koparılırlar. Gönderilen eyaletlerde kabul görmeyen Ahıska Türkleri, sürgün için belirlenen bölgelerden olmamasına rağmen Azerbaycan Hükümeti tarafından kabul edilir. Böylece altmış bin Ahıska Türk'ü Azerbaycan'a yerleştirilir.

Ahıska Türkleri sürgünü bir kader olarak yaşar; ancak vatanlarından ayrı kalmayı kabullenemez ve gittikleri yerlerde de huzuru bulamazlar. Kendi inanç ve kültürlerini rahatça yaşadıkları yer, ikinci vatan olarak gördükleri Türkiye olur. Bu amaçla Osmanlı Devleti'nin devamı olarak gördükleri Türkiye'ye göç ederler: " – Ben Türk'üm, gideceğim yer de Türkiye'dir. Dilini kabul edersem, dilimi kabul etmiş olurum, dinini kabul edersem, dinimi kabul etmiş olurum. Anlasana Ahıskalılardan başka vatansız millet kalmadı bu devlette. Amaçları bir milleti tamamen asimile etmek." (Ahıskalı, 2010: 396).

Sonuç

Tarih boyunca birçok kez sürgüne ve toplu katliamlara maruz bırakılan Ahıska Türklerinin Türkiye'yi yurt edindikleri görülür. İncelenen romanlarda 1944 Sürgünü ve sonrasında yaşanan insan kıyımı, çarpıcı bir tarzda dile getirilmiştir. Ancak tarihi gerçeklere uygun olarak oluşturulan bu romanlarda yazarın taraflı yaklaşımı gözden kaçmaz.

Roman serisinin birinci cildi *Gurbetten İniltiler*'de yazar, kendi ailesinin yaşadıklarından ve duyduklarından hareketle 1944 Sürgünü'nü konu edinmiştir. Asya hala, yolculuk esnasında çocuklarını kaybeder. Sekiz kişilik aileden sadece kendisi ve küçük torunu kalır. Bununla yazar, yaşanan soykırımı vermeye çalışmıştır.

Gurbetten İniltiler 2: Yaşam Savaşı romanında hem tabiatın zor şartlarıyla hem de kolhozların mütecaviz davranışlarıyla mücadele eden Ahıskalı Türklerin yaşam dramı Tufan ve annesi Nazife'nin yaşadıklarıyla verilmeye çalışılmıştır. Ahıska Türk'ünün sürüldüğü Özbekistan'da da rahata kavuşamadığı görülür.

Gurbetten İniltiler 3: Karış Karış Fergana romanında Özbekistan'ın Mirzeçöl bölgesinde yaşanan katliamlara dikkat çekilir. Ahıska Türk'ünün kardeş olarak bildiği bazı Özbeklerin Rusların da kışkırtmasıyla yaşadığı ikinci soykırım, romanda detaylıca işlenmiştir.

Kaynakça

Ahıskalı, Mircevat (2006). *Gurbetten İniltiler*, Bursa: Emin Yayınları.

Ahıskalı, Mircevat (2007). *Gurbetten İniltiler 2: Yaşam Savaşı*, Bursa: Emin Yayınları.

Ahıskalı, Mircevat (2010). *Gurbetten İniltiler 3: Karış Karış Fergana*, Bursa: Emin Yayınları.

Bayramov, Firiddin (2006). *Ahıska Türklerinin Anayurda Dönüş Mücadelesi ve Fergana Olaylarının Türk Medyasına Yansıması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi).

Biray, Nergis (2006). "Sürgünden Honaz'a Ahıska Türkleri", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu 6-7-8 Eylül*, *Geçmişten Günümüze Denizli, Türk Hâkimiyetinin 800. Yılı Anısına Özel Sayı: 11*.

Dadayev, Azad (2013). *Osmanlı Devleti-Çarlık Rusya Sınırında ve Sovyetlerin Sürgün Politikasında Ahıskalı Türkler*, Marmara Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi).

Devrisheva, Fatima (2006). *Ahıska Türkleri (Sözlü Kültür Bağlamında)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi).

Gurbanov, Şamil (1990). *Mesheti Türkleri*, Bakü: Diderginler.

Gürcan, Kübra (2017). "Rusya'nın Ahıska'da ki Sürgünleri Sırasında Ermeniler Vasıtasıyla Ahıska Türklerine Uyguladığı Yıkıcı Siyaset: 1. Dünya Savaşı'ndan Günümüze", *Erzincan Üniversitesi Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu 11-12-13 Mayıs,* C. 2.

Seferov, Rehman; Akış, Ayhan (2008). "Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24.

BİR ÜNİVERSİTEDE ÇALIŞAN PERSONELİN ÇEVRESEL BİLGİ VE DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ

Nihan YILMAZ
Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü,Türkiye, nihangursoy@hacettepe.edu.tr
Sibel ERKAL
Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü,Türkiye, erkalsibel@hotmail.com

ÖZET

Çevre, doğanın sorunu olmaktan çıkmış, insan sorununa dönüşmüştür. Bu nedenle çevre kirliliğinin temellerini insanlardaki bilinç, düşünce, tutum ve davranış kirliliği oluşturmaktadır. Aynı zamanda çevreye yönelik bütün sorunlar, kayıtsız insan davranışından kaynaklanmakta, bu davranışların sonucu ortaya çıkan sorunlar konusunda bilinçlendirilmeyen insanlar kendilerini doğrudan etkilemediğini düşündükleri olaylara karşı duyarsız kalmaktadırlar. Bu nedenle insanların çevre ve çevre sorunları hakkında bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Bu, ancak bireysel davranışların değişmesi ile mümkündür. Davranışların değişmesi ise tutum, bilgi ve değer yargılarının değişmesini zorunlu kılmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Hacettepe Üniversitesi personelinin çevresel bilgi ve davranışlarının belirlenmesidir. Bu amaçla, personelin çevresel bilgi ve davranışlarını belirleyebilmek için Avan ve Aydınlı (2010) tarafından geliştirilen Çevre Tutum Ölçeği 600 personele uygulanarak kullanılmıştır. Veri analizleri SPSS 21.0 programı ile yapılmıştır. Personelin bilgi düzeylerine ilişkin ortalama puanı $\overline{X}$=3,76, çevresel davranış puanı ise $\overline{X}$=3,48 olarak hesaplanmıştır. Personelin çevresel bilgi ve davranışları ile cinsiyet, eğitim durumu ve gelir düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir (p<0,05).
Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevresel Bilgi, Çevresel Davranış

DETERMINING ENVIRONMENTAL KNOWLEDGE AND BEHAVIORS OF A UNIVERSITY STAFF PERSONNEL

ABSTRACT

Environment has ceased to be the problem of nature and has become a human problem. Therefore, the underlying cause of environmental pollution is the contamination in consciousness, opinion, attitude and behavior in human beings. Moreover, the root of all environmental problems is human indifference; individuals uninformed about the consequences of these actions remain indifferent toward events they believe do not directly affect themselves. Therefore, there is a great need to raise human awareness on the environment and environmental issues, which is only possible with a change in individual behavior while a behavioral change requires a change in attitude, knowledge and value judgement (Erten, 2005). This study aims to determine Hacettepe University personnel's environmental knowledge and behaviors. For this purpose, to measure the environmental knowledge and behaviors of personnels used " Environmental Attitude Scale " which is published by Avan and Aydınlı (2010) was applied to 600 personnel in order to measure the environmental knowledge and behaviors. Data analysis was performed using SPSS 21.0. The average score of the environmental knowledge levels of the personnels has been reported as $\overline{X}$=3,76 and environmental knowledge levels of the personnels has been reported as $\overline{X}$=3,48. In conclusion, it was determined that personnels' environmental knowledge and behaviors levels vary significantly by gender and educational status and and level of income (p<0.01).

Key Words: Environment, Environmental knowledge, Environmental behaviors

1. GİRİŞ

"Kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçları karşılama" her ne kadar iktisat biliminde geçerli olsa da 21. yüzyıl şartlarında sonlu dünya kaynaklarının uygun bir şekilde kullanılması canlı hayatın sürdürülmesi ve insan ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. İnsanlığın devamı, içinde yaşadığı ve sürekli etkileşim halinde olduğu "çevre" şartlarına ve kalitesine bağlıdır. Çevre, bir canlının yaşamı üzerinde etkili olabilen tüm faktörleri içeren bir ekosistemdir (Talınlı, 1998).

Geçtiğimiz yıllarda çevreye verilen zararlar neticesinde, insanlar çevre sorunlarına daha çok önem vermek durumunda kalmıştır. İstisnaları olmakla birlikte ülkeler çevresel yıkımları ve etkilerini azaltmak için çeşitli anlaşmalara imza atmaya başlamışlardır. Uluslararası ve ulusal çevre örgütleri kurulmuştur. Bu örgütler insanların çevre bilincini artırmayı amaçlamışlardır. Çevre bilinci, çevreye zarar verilmemesi ve onun sürdürülebilir bir düzeyde kullanımının önemini kavramaktır (Yücel vd., 2006). Çevre bilincinden amaçlanan, çevre bilgisi, çevreye olan tutum ve çevreye yararlı davranışlar geliştirmektedir.

Çevre ile ilgili bilimsel çalışmalar incelendiğinde bu kapsamda, çevre tutumu, çevre farkındalığı, çevre duyarlılığı gibi çeşitli değişkenlerin ele alındığı görülmektedir. Bu değişkenler arasındaki ilişkiye dair, gerek yurt dışında (11, 12) gerekse yurt içinde (13,14,15,16) çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde genel olarak üniversite personelinin çevresel bilgi ve davranışlarını belirlemeye yönelik sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle bu çalışma; Hacettepe Üniversitesi'nde çalışmakta olan personelin çevresel bilgi ve davranışlarını belirlemek amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür.

2. YÖNTEM

Hacettepe Üniversitesi personelinin, çevresel bilgi ve davranışlarını belirlemek amacıyla yapılan bu araştırmaya Hacettepe Üniversitesi'nde çalışmakta olan 600 personel katılmıştır. 600 katılımcının 262'si (%43.7) akademik personel, 257'si (%42.8) idari personel, 54'ü (%9.0) teknik personel ve 27'si (4.5) sağlık personelidir.

Araştırma verilerinin toplanması amacıyla anket formu hazırlanmıştır. Çalışmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; katılımcıların cinsiyeti, yaşı, öğrenim düzeyi, gelir düzeyi, aile tipi gibi bilgileri belirlemeye yönelik demografik değişkenler; ikinci bölümde; çevreye ilişkin bilgilerini ölçmeye yarayan bazı sorular yer almaktadır. Üçüncü bölümde; katılımcıların çevresel bilgi ve davranışlarını belirlemeye yönelik Avan ve Aydınlı (2010) tarafından geliştirilen "Çevre Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından uyarlanan ölçekte, bilgi alt ölçeği için Cronbach's Alpha güvenilirlik kat sayısı 0.854; Davranış alt ölçeği için ise güvenilirlik kat sayısı 0.826 olarak bulunmuştur. Bilgi alt ölçeği için alınabilecek alt puan 22 ve üst puan 110'dur. Davranış alt ölçeği için ise alınabilecek alt puan 20 ve üst puan 100'dür .

Verilerin "SPSS 21.0 for Windows" programında analiz edildiği bu çalışmada, demografik bulgular, frekans ve yüzde dağılımları ile sunulmuş olup, ölçek maddeleri ise yüzde dağılımların yanı sıra aritmetik ortalama ve standart sapma değerleriile tanımlanmıştır. Bununla birlikte üniversite personelinin çevresel bilgi ve davranışlarının, bireysel özelliklerine göre karşılaştırılmasında iki grup için t testi, ikiden daha fazla grup için ise varyans analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Personelin çevresel bilgi ve davranışlarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, personelin %53.2'si (n=319) kadın, %46.8'i (n=281) erkek; %39.8'inin lisansüstü mezunu; %67,2'sinin 4501 TL ve üstü gelire sahip olduğu; hizmet sınıflarına bakıldığında ise %43.7'sinin akademik personel; %42.8'inin idari personel; %9.0'unun teknik personel; %4.5'inin sağlık personeli olduğu saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Personelin Kişisel Bilgilerine Göre Dağılımı

	N	**%**
Cinsiyet		
Kadın	319	53.2
Erkek	281	46.8
Öğrenim Durumu		
İlköğrenim ve daha az	10	1,7
Ortaöğrenim	24	4,0
Lise	94	15,7
Üniversite	233	38,8
Lisans üstü	239	39.8
Gelir Düzeyi		
1500 TL ve altı	3	0,5
1501-2500 TL	22	3,7
2501-3500 TL	86	14,3
3501-4500 TL	86	14,3
4501 TL ve üstü	403	67,2
Hizmet Sınıfı		
Akademik Personel	262	43,7
İdari Personel	257	42,8
Teknik Personel	54	9,0
Sağlık Personeli	27	4,5
	600	**100**

Çalışmaya katılan personelin çevresel bilgi düzeylerine ilişkin puanı 92, çevresel davranış puanı ise 84 olarak hesaplanmıştır.

Personelin çevresel bilgi düzeylerine ait ölçekte belirtilen her bir ifadeye ilişkin cevaplarının aritmetik ortalamaları incelendiğinde, "Geri dönüşüm tasarruf sağlar. ($\overline{X}$ =4,90) "Atıkların değerli ürünlere dönüştürülmesine geri

dönüşüm denir." ($\overline{X}$ =4,88), "Modern toplumlarda tüketim artmaktadır." ($\overline{X}$ =4,88)", "Plastikler toprağı kirletirler.". ($\overline{X}$ =4,86)" ifadelerinde personelin çevresel bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışmada personelin diğer maddelere göre "Plastikler yenilenebilir enerji kaynağı olarak kullanılabilir." ($\overline{X}$ =2,12) ve "Plastikler yakıldığı zaman enerji açığa çıkar." ($\overline{X}$ =2.23) maddelerinde çevresel bilgi düzeylerinin en düşük olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Personelin Çevresel Bilgi Düzeylerine İlişkin Ortalama Puanları

Maddeler	$\overline{X}$	ss
1. Bu işaret, geri dönüşümü ifade etmektedir.	4,68	0,66
2. Geri dönüşüm tasarruf sağlar.	4,90	1,12
3. Etrafa saçılmış plastik maddeler bir çevre sorunudur.	4,72	1,22
4. Atıkların değerli ürünlere dönüştürülmesine geri dönüşüm denir.	4,88	1,12
5. Plastikler toprağı kirletirler.	4,86	0,82
6. Geri dönüşüm çevreyi korumayı sağlar.	4,77	1,15
7. Plastikler yandığında havayı kirletir.	4,32	1,24
8. Plastikler sağlığımızı olumsuz etkiler.	3,98	1,21
9. Poşetler plastik maddelerdir.	4,67	0,43
10. Plastikler yalıtkandır.	3,22	1,15
11. Toprağa karıştırılan cam çevre kirliliğine neden olur.	4,22	1,14
12. Modern toplumlarda tüketim artmaktadır.	4,88	0,88
13. Toprağa atılan plastikler yüz yılda bozulur.	4,64	0,51
14. Plastik maddelerin en kirletici yönü çok yer kaplamalarıdır.	3,28	0,45
15. Plastik kullanımının yaygınlaşması, ağaçların daha az kesilmesi anlamına gelir.	4,22	1,15
16. Toprağa atılan kâğıt, toprağın verimini arttırır.	3,34	0,46
17. Plastikler sıkıştırılarak çöpe atılırsa çevreyi daha az kirletirler.	4,68	0,51
18. Yiyecek ve içeceklerin plastik kaplarda saklanması onların bozulmasını önler.	4,25	0,53
19. Çevre kirliliği ile ilgili en büyük sorun atıkların çok yer kaplamalarıdır.	3,22	0,44
20. Plastik maddeler petrolden üretilir.	4,20	0,56
21. Plastikler yakıldığı zaman enerji açığa çıkar.	2,23	0,55
22. Plastikler yenilenebilir enerji kaynağı olarak kullanılabilir.	2,12	0,42
Genel Toplam		

Personelin çevresel davranış düzeylerine ait ölçekte belirtilen her bir ifadeye ilişkin cevaplarının aritmetik ortalamaları incelendiğinde, "Alışveriş sonucunda eve gelen plastik poşetleri tekrar kullanmak için saklarım. ($\overline{X}$ =4,88) "Plastik bir oyuncağım kırıldığı zaman tamir eder tekrar kullanırım." ($\overline{X}$ =4,54), "Plastik yerine cam kullanırım." ($\overline{X}$ =4,22) ifadelerinde personelin çevresel davranış düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışmada personelin diğer maddelere göre "Evdeki plastikleri toplarım ve gerekirse 30 dakika yürüyerek bunları geri dönüşüm kutusuna atarım." ($\overline{X}$ =2,11), "Yeni alınan bir beyaz eşyanın etrafında sarılı olan beyaz köpük parçalarını çöpe atarım." ($\overline{X}$ =2.23) ve "Yediğim, peynir ve yağların plastik kaplarını geri dönüşüm kutusuna atarım." ($\overline{X}$ =2.24) maddelerinde çevresel davranış düzeylerinin en düşük olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Personelin Çevresel Davranışlarına İlişkinOrtalama Puanları

Maddeler	$\bar{x}$	ss
1. Plastikler hakkında bildiklerimi arkadaşlarıma anlatırım.	3,22	1,22
2. Çevre temizliği ile ilgili etkinliklere gönüllü katılırım.	3,10	1,02
3. Yere plastik şişe atan birini çekinmeden uyarırım.	3,43	0,82
4. Alışverişlerimde kağıt torba kullanırım.	3,36	1,15
5. Alacağım eşyalarda bu işaretin olmasına özen gösteririm.	3,33	1,24
6. Televizyon ve radyoda çıkan çevre ile ilgili programları takip ederim.	3,45	0,67
7. Doğaya zarar vermeyen eşyaları alırım.	3,23	1,20
8. Plastik yerine cam kullanırım.	4,22	0,36
9. İçtiğim suyun şişesini mutlaka geri dönüşüm kutusuna atarım.	2,68	0,72
10. Yediğim, peynir ve yağların plastik kaplarını geri dönüşüm kutusuna atarım.	2,24	0,78
11. Evdeki plastikleri toplarım ve gerekirse 30 dakika yürüyerek bunları geri dönüşüm kutusuna atarım.	2,11	0,72
12. Kullandıktan sonra plastik su şişesini rastgele yere atarım.	2,68	0,78
13. Bir çikolata yediğimde kabını yere atarım.	2,32	0,98
14. Yeni alınan bir beyaz eşyanın etrafında sarılı olan beyaz köpük parçaları ile oyun oynarım.	4,22	0,92
15. Alışveriş sonucunda eve gelen plastik poşetleri tekrar kullanmak için saklarım.	4,88	0,52
16. Aldığım plastik su şişelerini doldurur tekrar tekrar kullanırım.	2,76	0,36
17. Plastik bir oyuncağım kırıldığı zaman tamir eder tekrar kullanırım.	4,54	1,14
18. Plastik bir oyuncağım kırıldığı zaman çöpe atarım.	3,22	1,21
19. Yeni alınan bir beyaz eşyanın etrafında sarılı olan beyaz köpük parçalarını çöpe atarım.	2,23	1,20
20. Kullandıktan sonra plastik su şişesini çöp kutusuna atarım.	3,49	0,52

Personelin Çevresel Bilgi ve Davranış Düzeylerinin Bireysel Özelliklerine Göre Karşılaştırmasına İlişkin Bulgular

Tablo 4'de yer alan araştırma kapsamındaki personelin çevresel bilgi ve davranış düzeylerinin bireysel özelliklerine göre karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar incelendiğinde; personelin çevresel bilgi ve davranış düzeyleri ile "cinsiyetleri, öğrenim düzeyive gelir düzeyleri" arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Buna göre, her iki ölçekte de en yüksek aritmetik ortalama puana sahip olan grubu "kadınlar", gelir düzeyi "4501 TL ve üstü" olanlar oluşturmaktadır. Öğrenim düzeyine bakıldığında da çevresel bilgi ölçeğinde "lisansüstü" eğitime sahip olanlar en yüksek aritmetik ortalamaya sahipken, çevresel davranış ölçeğinde "üniversite" eğitime sahip olan grup önde gelmektedir. (Tablo 4).

Tablo 4. Personelin Çevresel Bilgi ve Davranış Düzeylerinin Bireysel Özelliklerine Göre Karşılaştırması

Ölçekler	Değişken	Grup	$\overline{X}$	ss	*t*/F	*p*
Çevresel Bilgi	**Cinsiyet**	Kadın	4,36	0,46	2,493	**0,001***
		Erkek	4,33	0,46		
Çevresel Davranış		Kadın	3,45	0,00	1,601	**0,001***
		Erkek	3,42	0,53		
Çevresel Bilgi	**Öğrenim Düzeyi**	İlköğrenim ve daha az	3,41	0,44	1,014	**0,009***
		Ortaöğrenim	3,52	0,56		
		Lise	3,59	0,47		
		Üniversite	4,70	0,57		
		Lisansüstü	4,74	0,50		
Çevresel Davranış		İlköğrenim ve daha az	2,88	0,39	1,666	**0,000***
		Ortaöğrenim	3,66	0,50		
		Lise	3,61	0,51		
		Üniversite	3,76	0,51		
		Lisansüstü	3,58	0,55		
Çevresel Bilgi	**Gelir Düzeyi**	1500 TL ve altı	4,00	0,43	2,874	**0,009***
		1501-2500 TL	4,25	0,46		
		2501-3500 TL	4,16	0,51		
		3501-4500 TL	4,20	0,53		
		4501 TL ve üstü	4,73	0,51		
Çevresel Davranış		1500 TL ve altı	3,36	0,44	3,018	**0,011***
		1501-2500 TL	3,46	0,59		
		2501-3500 TL	3,69	0,59		
		3501-4500 TL	3,71	0,57		
		4501 TL ve üstü	3,86	0,59		
		İdari Personel	3,64	0,48		
		Teknik Personel	2,84	0,56		
		Sağlık Personeli	2,91	0,53		

*($p<0,05$).

4. TARTIŞMA

Personelin %69.5'inin çevre konusunda herhangi bir eğitim almadığı; %90,2'sinin çevre sorunları ilgili sivil toplum kuruluşuna üye olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgu, personele çevre eğitimi sağlayacak uygulamalara öncelik verilmesi, çevre ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına katılmayı sağlayacak etkinliklerin artırılması gerektiğini düşündürmektedir.

Araştırmaya katılan personelin çevre ile ilgili bilgi kaynakları arasında %63.0 ile TV/Radyo'yu bildirenler ilk sırada gelmekte, bunu %39.0 ile aile, % 37.0 ile interneti belirtenler izlemektedir.

Çalışmaya katılan personelin çevresel bilgi düzeylerine ilişkin ortalama puanı $\overline{X}$=3,76, çevresel davranış puanı ise $\overline{X}$=3,48'dir. Bu sonuçlara göre personelin çevreye yönelik bilgi ve davranışlarının ortalamanın üzerinde olumlu düzeyde olduğu söylenebilir. Kışoğlu ve arkadaşlarının çalışmasında (2016) öğretmen adaylarının çevre sorunları davranış ölçeği puanlarının ölçekten alınabilecek ortalama puanın üzerinde olumlu olduğu belirtilmiştir. Bu sonuç çalışma bulgumuzu destekler niteliktedir.

Personelin çevresel bilgi düzeylerine ait ölçekte belirtilen her bir ifadeye ilişkin cevaplarının aritmetik ortalamaları incelendiğinde, "Geri dönüşüm tasarruf sağlar. ($\overline{X}$=4,90) "Atıkların değerli ürünlere dönüştürülmesine geri dönüşüm denir." ($\overline{X}$=4,88), "Modern toplumlarda tüketim artmaktadır." ($\overline{X}$=4,88)", "Plastikler toprağı kirletirler.". ($\overline{X}$=4,86)" ifadelerinde personelin çevresel bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilebilir. Bu sonuç çalışmaya katılan personelin geri dönüşüm ve plastiklerin çevre kirliliği yaratması gibi önemli çevre sorunları konularında çevresel bilgi düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Çalışmada personelin diğer maddelere göre "Plastikler yenilenebilir enerji kaynağı olarak kullanılabilir." ($\overline{X}$ =2,12) ve "Plastikler yakıldığı zaman enerji açığa çıkar." ($\overline{X}$ =2.23) maddelerinde çevresel bilgi düzeylerinin en düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre Personelin özellikle çevreye yönelik bilgilerinin az olduğu plastikler ve yenilenebilir enerji kaynaklarımız konularında daha fazla bilgilendirilerek çevresel bilgi düzeylerinin artırılması gerekir.

Personelin çevresel davranış düzeylerine ait ölçekte belirtilen her bir ifadeye ilişkin cevaplarının aritmetik ortalamaları incelendiğinde, "Alışveriş sonucunda eve gelen plastik poşetleri tekrar kullanmak için saklarım. ($\overline{X}$ =4,88) "Plastik bir oyuncağım kırıldığı zaman tamir eder tekrar kullanırım." ($\overline{X}$ =4,54), "Plastik yerine cam kullanırım." ($\overline{X}$ =4,22) ifadelerinde personelin çevresel davranış düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilebilir. Bu sonuca göre çalışmaya katılan personelin Tekrar kullanım ve cam ambalajların tercih edilmesi gibi önemli konularda çevresel davranış düzeylerinin yüksek olduğu, çevresel bilgilerini davranışa dönüştürdükleri söylenebilir.

Çalışmada personelin diğer maddelere göre "Evdeki plastikleri toplarım ve gerekirse 30 dakika yürüyerek bunları geri dönüşüm kutusuna atarım." ($\overline{X}$ =2,11), "Yeni alınan bir beyaz eşyanın etrafında sarılı olan beyaz köpük parçalarını çöpe atarım." ($\overline{X}$ =2.23) ve "Yediğim, peynir ve yağların plastik kaplarını geri dönüşüm kutusuna atarım." ($\overline{X}$ =2.24) maddelerinde çevresel davranış düzeylerinin en düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre Personelin özellikle çevreye yönelik bilgilerinin yüksek olduğu geri dönüşüm konusunda bilgilerini davranışa dönüştüremedikleri, bu konularda çevresel davranış düzeylerinin artırılması gerektiği söylenebilir. Personel bilgilerini arttırsa da davranış olarak gerekli özeni göstermemektedir. Bunun en önemli nedeni olarak verilen eğitimin sadece bilgi boyutunda kalması gösterilebilir.

Araştırma kapsamındaki personelin çevresel bilgi ve davranış düzeylerinin bireysel özelliklerine göre karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar incelendiğinde; personelin çevresel bilgi ve davranış düzeyleri ile "cinsiyetleri, eğitim durumu ve gelir düzeyleri" arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Buna göre, her iki ölçekte de en yüksek aritmetik ortalama puana sahip olan grubu "kadınlar", gelir düzeyi "4501 TL ve üstü" olanlar oluşturmaktadır.

Araştırmada Kadınların çevrsel bilgi ve davranışlarının erkeklere göre daha olumlu olduğu söylenebilir. Bu araştırma sonucu, Şama (2003); Erol (2005); Erol ve Gezer (2006); Gürbüz ve ark, 2013, Connel vd., 1998; Ek, Kılıç, Öğdüm, Düzgün ve Şeker (2009); Öztürk (2009), Aksoy, Avan (2011),Karatekin (2011) gibi bir çok araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Öğrenim düzeyine bakıldığında da çevresel bilgi ölçeğinde "lisansüstü" eğitime sahip olanlar en yüksek aritmetik ortalamaya sahipken, çevresel davranış ölçeğinde "üniversite" eğitime sahip olan grup yer almaktadır. Öğrenim düzeyi yüksek olan bir personelin çevreye yönelik bilgi ve davranış ölçeğinde ortalama puanının yüksek olması beklenen bir sonuçtur. Bu bulgu, personelin öğrenim düzeyinin yüksek olmasının çevresel bilgi ve davranışını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Çalışmada geliri 4501 Tl ve üzeri olan personelin çevresel bilgi ve davranış düzeyinin de yüksek olduğu belirlenmiştir. Özmen ve ark. (2005:334) tarafından yapılan çalışmada da gelirinin giderinden daha fazla olduğunu belirten grupta çevre tutumu puan ortalamasının daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Avan'ın (2011) çalışmasında Aile gelir düzeyleri orta olan bireylerin çevre konusunda daha olumlu tutumlara sahip oldukları belirlenmiştir. Tecer (2007) çalışmasında genel olarak, ailelerin gelir düzeyleri arttıkça çevreye duyarlılık ve aktif katılım düzeylerinin de arttığını belirtmiştir. Şama'nın (2003) çalışmasında çevreye yönelik tutumların ailelerin gelir düzeyine göre farklılık gösterdiği, orta ve ortaya yakın gelir grubundaki öğrencilerin, düşük gelir grubundaki öğrencilerden daha olumlu tutum geliştirdikleri belirtilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda;

* Çalışmaya katılan personelin çevresel bilgi düzeylerine ilişkin ortalama puanı $\overline{X}$ =3,76, çevresel davranış puanı ise $\overline{X}$ =3,48 olarak bulunmuştur.

* Çalışmaya katılan personelin çevresel bilgi ve davranış düzeylerinin bireysel özelliklerine göre karşılaştırılmasında; personelin çevresel bilgi ve davranış düzeyleri ile "cinsiyetleri, eğitim durumu ve gelir düzeyleri" arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$).

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre;

*Personelin çevre konusunda faaliyet gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarının faaliyetlerine katılımlarının sağlanması, bu konuda bilgilendirilmesi,

* Çevresel bilgi ve davranışın yaygınlaşması için kamu kurumları ve özel sektör kuruluşları ile işbirliği içinde organizasyonlar düzenlenmesi,

*Kurumlarda Çevre konusunda panel, sempozyum vb etkinliklerin düzenlenerek personelin çevre koruma konusunda bilgilerinin artırılması, Bu bilginin davranışa dönüştürülmesinin sağlanması,
* Medyada Yetişkinlere yönelik çevre konusunda bilgi ve davranış kazandırılacak programların yapılması,
* Kitle iletişim araçlarıyla çevre eğitiminin yaygınlaştırılmasına önem verilmesi, TV ve radyo programları ve basın yoluyla geniş halk kitlelerine çevre eğitimi verilmesi, böylece sadece personelin değil toplumun her kesiminde konuyla ilgili farkındalık yaratılması,
*Konu ile ilgili Türkiye genelinde daha geniş örneklem grubu ile çalışmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKLAR

Avan, Ç.(2011). Plastik Ve Plastik Atıkların, Geri Dönüşümü ve Çevreye Etkileri Konularında Öğrenci Tutumlarının Belirlenmesi. Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu.

Blair, M. (2008). Community Environmental Education As A Model For Effective Environmental Programmes, Australian Journal Of Environmental Education 24:45-53.

Çetin, G., Ertepınar, H., Geban, Ö. (2004). The Effect Of Conceptual Change Approach On Students' Ecology Achievement And Attitude Towards Biology, Hacettepe University Journal Of Education, 26:27-32.

Connell, S., Fien, J., Lee, J., Sykes, H. ve Yencken, D. (1998). If It Doesn't Really Affect You, You Don't Think About It. A Qualitative Study of Young People's Environmental Attitudes in Two Australian Cities. *Environmental Education Research, 4* (3): 95–113.

Ek, N., H., Kılıç, N., Öğdüm, P., Düzgün, G. ve Şeker, S. (2009). Adnan Menderes Üniversitesinin Farklı Akademik Alanlarında Öğrenim Gören İlk ve Son Sınıf Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları ve Duyarlılıkları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *17* (1), 125-136.

Erol, G. (2005). *Sınıf Öğretmenliği İkinci Sınıf Öğrencilerinin Çevre ve Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları.* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Erol, H. G. ve Gezer, K. (2006). Prospective of Elementary School Teachers' Attitudes Toward Environment and Environmental Problems. *International Journal of Environmental and Science Education, 1* (1), 65 – 77.

Gürbüz, H., Çakmak, M., Derman, M. (2013). Biyoloji Öğretmen Adaylarının Sürdürülebilir Çevreye Yönelik Tutumları. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, 6*(1): 144-149.

Karatekin, K. (2011). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi.* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kışoğlu, M., Yıldırım, T. (2015). İlkokul ve Ortaokullarda Çevre Eğitimi Verecek Olan Öğretmen Adaylarının Katı Atıklar ve Geri Dönüşüme Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Journal of Human Science 12 (1): 1518-1536.

Özbay, Ş. (2010). Given About Composting İn Science And Technology Program Of The Activities On Students ' Academic Success And The İnfluence Of Environmental Attitudes. Master's Thesis, Çanakkale Onsekiz March University Of Applied Sciences Institute, Turkey.

Öztürk, G. (2009). *Investigating Pre- Service Teacher's Environmental Literacy Through Their Epistemological Beliefs*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Pooley, J.A. And O'connor, M. (2000). Environmental Education And Attitudes, Environment & Behavior 32 (5). 711-724.

Şama, E. (2003). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23* (2), 99-110.

Talınlı, İ. (1998). *Sorularla Çevre.* İstanbul: Creative Yayıncılık ve Tanıtım.

Tecer, S. (2007). Çevre İçin Eğitim: Balıkesir İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum, Bilgi, Duyarlılık ve Aktif Katılım Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.

Tunç-Özbebek, A., Ömür-Akdemir, G., Düren, A.Z. (2012). Environmental sensitivity. Istanbul University Journal Of Political Science 47:227-246.

Yücel, M., Altunkasa, F., Güçray, S., Uslu, C., & Sayar, N. P. (2006). Adana'da Çevre Duyarlılığı Düzeyinin ve Geliştirme Olanaklarının Araştırılması. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* , 217-228

BORÇLANMA DÜZEYİNİ ETKİLEYEN DEMOGRAFİK VE SOSYOEKONOMİK FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

ARZU ŞENER
AYSEL ANIL GÜNDÜZALP
Hacettepe Üniversitesi Aile ve Tüketici Bilimleri Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi
Hacettepe Üniversitesi Aile ve Tüketici Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Dünyada ve ülkemizde ekonomik değişimlerin yaşandığı küresel ortamda, bireysel kredi ve kredi kartı kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Bu durum hem bireysel hem de hane halkının borçlanma düzeyini artıran bir etkendir. Gerek tüketicilerin finansal memnuniyetinin artırılarak finansal problemlerinin azaltılması gerekse ekonomik sistemin sürdürülebilir olması için borçlanma düzeyinin azaltılması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın temel amacı, bireylerin borçlanma düzeyi ile demografik ve sosyoekonomik faktörler arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Araştırmanın verileri, Ankara'nın üç farklı sosyo-ekonomik ilçesinde 300 birey ile yüz yüze yapılan görüşmelerle elde edilmiştir. Araştırmada Ki-Kare, Tek Yönlü Varyans Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre yaş, çocuk sayısı, ailedeki kişi sayısı, gelir, kredi kartı sayısı ve kredi kartı limiti arttıkça bireysel borçlanma düzeyi artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Borçlanma düzeyi, Demografik faktörler, Sosyoekonomik faktörler.

ABSTRACT

The usage of individual credit and credit card is seen getting wider in the global environment where economic changes taking place in our country and world. This situation is a factor which increases both individual and household's level of debt. Decreasing debt level has a great importance for both diminishing financial problems via increasing consumers' financial satisfaction and becoming economic system sustainably. For this reason, the main purpose of this research is to examine the relationship between demographic, socioeconomic factors and the level of individual debt.

Data from research three different socioeconomic districts of Ankara, interviews with 300 individuals were made. In this study is used Chi Square, One-Way Anova and Pearson Correlation Analysis. According to research results, when age, number of children, family size, income, number of credit card and credit card limit increase, the level of individual debt is also increases.

Keywords: Level of debt, Demographic factors, Socioeconomic factors.

1. Giriş

Borç kavramı ile ilgili literatürde çeşitli tanımlar bulunmakla birlikte genel olarak borç, yaşam döngüsü boyunca hane halkının belli bir tüketim seviyesini sürdürmesi için kullandığı araç ve (Falanga, 2015, s.1-35) bireylerin mevcut gelirlerinin üzerinde harcama yapması şeklinde tanımlanmaktadır (Nas ve Özkoç, 2017, s.311-330). Borçlanma hanehalkının harcama yapmasını kolaylaştıran, genç ailelerde gelecekte gelirin artacağı beklentisine girmelerine neden olan ve gelirlerinden fazla harcama yapmalarını sağlayan bir araçtır (D'Alessio ve Lezzi, 2013, s.1-22). Hanehalkı borçluluğundaki gelişmelere dair farklı görüşler mevcut olup, küresel finans sistemine göre; hanehalkı borçluluğu kaçınılmaz ve ekonomi için de vazgeçilmez bir unsurdur.
Krediye erişebilirlik ve kredi kullanımı ülkelerin ekonomik gelişimine pozitif katkı sağlarken; kredi özellikle özel sektörün büyümesine yol açmaktadır. Bireysel kredilerin hanehalkı tüketim ve harcamaları üzerinde de olumlu etkisi vardır (Aliero vd., 2013). Kredi modern sermayenin, diğer bir deyişle kapitalizmin mihenk taşlarından biri olup; kredi kullanımı, hanehalkı tüketim
harcamalarını arttırarak ekonomiyi canlandırmakta, azalması ise ekonomik gelişmeyi yavaşlatmaktadır (Prinsloo, 2002, s.63; Sassi ve Gasmi 2014, s.226-231). Bireysel kredi ve kredi kartı borcunu ödememiş gerçek kişilerden borcu devam etmekte olan kişi sayısının Nisan 2018 tarihi itibariyle 3.168.435' e yükselmesi bireysel borçluluğun ülkemiz tüketicisi için önemli bir problem olduğunu ortaya koymaktadır (TBB Risk Merkezi, 2018).

Gelir düzeylerinin üzerinde harcamada bulunan birey ve hanehalkları ya daha önceki var olan tasarruflarını kullanırlar ya da gelirlerinin üzerinde yaptıkları harcamaya bağlı olarak ortaya çıkan açığı finanse etmek için gelecekte gelirlerinin artacağı beklentisiyle borçlanma yolunu tercih etmektedirler (Terzioğlu, Günay, Boylu, 2007, s.2). Gelirleri, ihtiyaçlarını karşılayacak seviyede olan bireyler borçlanmaya yanaşmazken, gelirleri ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalan bireyler daha fazla borçlanmaktadır (Kılınç,2012, s.18). Borçlanmaya neden olan pek çok faktör bulunmaktadır. Hastalık, ölüm, işsizlik, makroekonomik çevredeki değişimler (ör. faiz oranlarının artışı vb.) bireyin kontrolü dışındaki faktörlerdir (Fatoki, 2015, s.101). Bu faktörlerin yanı sıra yaş,

eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sayısı ve aile büyüklüğü gibi demografik; gelir, kredi kartı sayısı ve kredi kartı limiti gibi sosyoekonomik faktörler de borçlanmayı etkilemektedir.

1.1. Borçlanma Düzeyini Etkileyen Demografik Faktörler

Tüketicilerin kredi kartı ve tüketici kredisini kapsayan bireysel kredi borçlanmalarını araştıran daha önceki pek çok çalışmada demografik faktörlerin borçlanma ile ilişkisi incelenmiştir (Chien ve DeVaney, 2001; Norvilitis, vd., 2006; Kaptan, 2011). Çalışmaların sonuçları; yaş, eğitim, medeni durum, çocuk sayısı, ailedeki kişi sayısı gibi demografik faktörlerin kredi ve kredi kartı kullanımı dolayısıyla borçlanma ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Livingstone ve Lunt, 1992; Tokunaga, 1993; Hartroop, vd., 1987).

1.1.1. Yaş

Borçlanmayı etkileyen önemli faktörlerden biri yaştır. Yaşam döngüsü boyunca yaş faktörü, bireyin ekonomik taleplerinden ziyade, borca karşı tutumlarını daha fazla etkiler (Livingstone ve Lunt, 1991). Bireylerin geçirdiği demografik değişim, tüketim ve harcama alışkanlıklarını şekillendirir (Coricelli vd., 2006, s.5). Gelirin genellikle düşük olduğu gençlik döneminde, temel yaşam giderlerinin yanında tüketim toplumunun empoze ettiği lüks tüketim giderlerini karşılamak için gençler tüketici kredisi kullanmakta bunun sonucu olarak da aşırı borçlanma gençlerde daha yoğun görülmektedir (Aktaran Güreşçi Pehlivan ve Utkulu, 2007, s.36-65).

Harcama ve gelir arasındaki ilişkide yaş faktörünün önemli olduğunu savunan ve bireyin tasarrufa ilişkin davranışlarının anlaşılmasını sağlayan Modigliani ve Ando (1963) tarafından geliştirilen yaşam döngüsü hipotezinde; yaşam dönemleri üçe ayrılmıştır. Bu hipoteze göre gençlik döneminde geliri düşük olan bireyler daha fazla harcama yaparken ve dolayısıyla borçlanırken, orta yaş döneminde bireyler gençlik dönemindeki borçlarını ödemek ve emeklilik dönemlerinde daha rahat yaşamak için tasarruf yapmaya başlarlar. Yaşlılık döneminde de bu tasarruflarını harcama eğilimine girerler (Tekirdağ, 2009, s.1-116). Livingstone ve Lunt (1992, s.114) yaşça büyük insanların borçlanmaya karşı olumsuz tutumlar sergilediğini, daha fazla tasarruf yaptıklarını; Berthoud ve Kempson (1990) gençlerin daha çok kredi kullandığını ve borçlanma problemleriyle karşılaştığını, Tokunaga (1993, s.287) gençlerin, diğer insanları etkilemek ve kendilerini daha iyi hissetmek için krediyi daha çok kullandığını; Kim ve DeVaney (2001, s.68) yaşın, kredi kartı kullanımı ile negatif ilişkili olduğunu daha genç bireylerin borçlanma aracı olarak kredi kartlarını daha çok kullandıklarını bulmuştur.

1.1.2. Eğitim Düzeyi

Bireysel borçlanmayı etkileyen faktörlerden bir diğeri de eğitimdir. Bireylerin eğitim seviyesinin yüksek olması, gelecek dönem gelir beklentilerinin fazla olmasının yanı sıra işsiz kalma olasılığını da azaltan bir faktördür. Yüksek eğitim seviyesine sahip kişilerin daha çok gelir elde edecekleri beklentisiyle daha fazla kredi talebinde bulundukları, diğer bir deyişle borçlanma düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. (Tekirdağ, 2009, s.1-116). Çalışmalar eğitim düzeyi yüksek ve profesyonel meslek sahibi olanların aşırı kredi kullanıcıları olduğunu göstermektedir (Chien ve De Vaney, 2001, s.162-179; Tokunaga, 1993, s.285-316; Tekirdağ, 2009, s.1-116). Eğitim düzeyi düşük bireylerin ise aşırı kredi kullanımından çok krediye ilişkin konuları anlama, finansal sorunların üstesinden gelme gibi konularda problemlerle karşılaştığı görülmektedir. (Tokunaga, 1993, s.285-316).

1.1.3. Medeni Durum

Medeni durum, borçlanmayı etkileyen demografik faktörlerden biridir. Evli bireyler, bekârlara göre daha fazla harcama yapmakta ve finansal problemler ile daha sıklıkla karşı karşıya kalmaktadır (Aktaran Kim ve DeVaney, 2001). Bu nedenle evli bireylerin gelir ile özellikle kredi kartı ödemeleri arasındaki dengeyi sağlaması zorlaşmaktadır (Chien ve DeVaney, 2001, s.175).Yapılan çalışma sonuçlarına göre, bekâr bireylerin evlilere göre borçlanma olasılığı daha düşük olup evliler daha fazla borçlanmaktadır (Yılmazer ve DeVaney, 2005; Nas ve Özkoç, 2017).

1.1.4. Çocuk Sayısı ve Aile Büyüklüğü

Çocuk sayısı ve aile büyüklüğü hanehalkının harcamalarını yani tüketimini etkileyen faktörlerdendir. Çocuk sayısının borçlanma üzerindeki etkisi incelendiğinde Yeni Zellanda Aile, Gelir ve Çalışma Araştırması (SoFIE) 2003 verilerine göre çocuk sahibi olan tek ebeveynli ya da çift ebeveynli aileler daha çok borçlanmaktadırlar (Legge ve Heyes, 2009, s.32**).** Diğer taraftan çocuk sayısının borçlanmayı etkilemediği ve bu nedenle geniş ailelerin daha çok borçlandığı sonucuna varılamayacağı (Hartroop ve diğerleri, 1987); ekonomik talepler belli ve sabit olduğundan çocuk sayısı fazla olan ailelerin, borçlanmaya karşı direndiği yani daha zor borçlandığını ortaya koyan çalışma sonuçları da bulunmaktadır (Livingstone ve Lunt, 1992, s.27). Bu araştırmalar, kişi sayısı fazla olan ailelerin borçlanmaya karşı olumsuz tutum geliştirdiğini (Lindqvist, 1981**)** ve borçlarını geri ödemede çekirdek ailelere göre daha başarılı olduklarını göstermektedir (Livingstone ve Lunt, 1992:, s.116).

1.2. Borçlanmayı Etkileyen Sosyoekonomik Faktörler

Yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sayısı ve aile büyüklüğü gibi demografik faktörlerin yanı sıra borçlanma düzeyini gelir, kredi kartı sayısı ve kredi kartı limiti gibi sosyoekonomik faktörler de etkilemektedir.

1.2.1. Gelir

Gelir, bireylerin borçlanma düzeyini etkileyen en önemli sosyoekonomik faktörlerdendir. Gelir, hanehalkının harcamasını etkileyen faktörlerden biri olup, ekonomi yazınında da tüketim ile en çok ilişkisi kurulan değişkendir(Kim ve DeVaney, 2001, s.69). Yüksek gelir grubundakilerin daha fazla harcama yaparak borçlanmaları, düşük gelir grubundakilerin ise borçlarını ödeme konusunda finansal problemlerle daha sık karşılaşmaları ve bundan dolayı sıkıntı ve stres yaşamaları daha muhtemeldir (Berthoud ve Kempson, 1990; Cameron ve Golby, 1990). Bireylerin ek bir finansmana, yani borçlanmaya ihtiyaç duyup duymayacağını ya da ihtiyacın şiddetini belirleyecek şey temelde, harcamaları ile gelirleri arasındaki ilişkidir. Gelirleri mevcut ihtiyaçlarını gidermeye yeten bireyler, borçlanma konusunda daha istekli davranırken; gelirleri tüketim ihtiyaçlarını gidermede yetersiz kalan bireyler borçlanma konusunda daha isteksiz davranmaktadır.

1.2.2. Kredi Kartı Sayısı ve Kredi Kartı Limiti

Borçlanmayı etkileyen bir diğer sosyoekonomik faktör ise kredi kartı sayısı ve kredi kartı limitidir. Krediye erişim kolay olduğundan dolayı tüketiciler daha fazla borçlanırlar (Canner ve Crynak, 1986; Kinsey, 1981; Lee ve Hogarth, 1998). Kredi kartı kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte bireyler gelirlerini aşan düzeyde tüketmeye, rasyonel olmayan harcamalarda bulunmaya, ihtiyaç duymadıkları ürünleri satın almaya yönelmişlerdir (Torlak, 2002, s.77). Bireylerin kredi kartlarını bilinçsiz bir şekilde kullanması, ortalama aylık gelirleri tutarında kredi kartı borçlarının olması, kredi kartı kullanıcılarının borçlanarak hayatlarına devam ettiklerinin en önemli göstergesidir (Durukan, vd., 2005, s.152). Kredi kartları, insanların krediye erişimini sağlamaktadır. Kredi kartı sayısı ve kredi kartı limiti, kredi kartı kullanıcılarını pozitif olarak etkilemekte ve kredi kartı limiti fazla olan bireyler daha çok borçlanmaktadır (Kim ve DeVaney, 2001, s.69). Diğer taraftan kredi kartı limitinin yüksek düzeyde olması borcun geri ödemesini de zorlaştırmaktadır (Agarwal ve Liu, 2003, s.75-84).

1.3. Türkiye ve Yurtdışında Borçlanma Düzeyini Etkileyen Demografik ve Sosyoekonomik Faktörler İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Bu bölümde daha önce Türkiye'de ve Yurtdışında borçlanma düzeyini etkileyen demografik ve sosyoekonomik faktörleri inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

Livingstone ve Lunt'un (1992) 279 çalışan üzerinde yürüttükleri ve borçla ilişkili sosyal, ekonomik ve psikolojik faktörleri inceledikleri çalışmada, genç bireylerin daha fazla borçlandığı, yüksek gelirin borçlanma düzeyini artırdığı belirlenmiştir.

Lea, Webley ve Levine'ın (1993) İngiltere'nin 9 bölgesinde 100 hane halkı üzerinde yürüttükleri ve borcun ekonomik faktörlerle ilişkisini inceledikleri çalışmada, bireyler borcu olmayan, az borçlu ya da aşırı borçlu olmak üzere 3 kategoriye ayrılmıştır. Borcu olmayanlarla karşılaştırıldığında aşırı borçlu olanların, hanehalkı gelirlerinin ve sosyoekonomik düzeylerinin düşük, çocuk sayısının fazla olduğu bulunmuştur. Yaş faktörünün borçlanmaya ilişkin tutumları etkilediği ve genç bireylerin borçlanma eğilimlerinin daha fazla olduğu, 65-74 yaş arasındaki bireylerin borçtan kaçındığı belirlenmiştir.

Lea, Webley ve Walker (1995) tarafından tüketicilerin borçlanması üzerinde etkili olan faktörlerin incelenmesi amacıyla İngiltere'nin farklı bölgelerinde 2250 kişi üzerinde yürütülen çalışmada, borçlu kişilerin genelde kadın, part-time çalışan ya da ev hanımı oldukları, düşük gelir grubunda yer aldıkları, ev sahibi olmak yerine kirada oturdukları ve çocuk sayısının fazla olduğu ailelerde yaşadıkları saptanmıştır.

Kim ve DeVaney'in (2001) ilki 3,376, ikincisi 1,500 hane halkı üzerinde kredi kartı kullanımının belirleyicilerinin ve kredi kartı ödeme dengesini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yürüttüğü çalışmada, eğitim düzeyinin ve gelirin yüksek olmasının, birden çok kredi kartı kullanımını, kredi limitini ve kredi kartı borcunu artırdığı belirlenmiştir.

Norvilitis ve diğerleri (2006) tarafından 448 kişi üzerinde yürütülen çalışmada, kredi kartı borcunun nedenleri ve etkileri incelenmiştir. Araştırmada yaş dışındaki demografik faktörlerin borçlanma üzerinde bir etkisinin olmadığı, gençlerin daha fazla borçlandıkları belirlenmiştir.

Legge ve Heynes (2009) tarafından yürütülen, Yeni Zellandalı ailelerin borçluluk durumlarının incelendiği çalışmada, gençlerin ve çocuk sahibi olanların borçlanma düzeylerinin yüksek olduğu, gelir düzeyi düşük olanların borçla ilgili problem yaşadıkları bulunmuştur.

Durukan, Elibol ve Özhavzalı (2005) tarafından 1000 tüketici üzerinde yürütülen ve kredi kartlarına uygulanan taksit ile tüketicilerin harcama alışkanlıkları arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada, tüketiciler arasında kredi kartı kullanımının yaygın olduğu, kredi kartı kullanımı arttıkça harcama miktarının arttığı ve kredi kartı kullanımının tüketicilerin borçlanma düzeyini artırdığı bulunmuştur.

Kaptan (2011) tarafından yürütülen ve 19.143 kişinin bireysel kredi verilerinin incelendiği çalışmada, gelir düzeyinin artmasıyla birlikte kredi kullanımının yani borçlanmanın arttığı, çalışanların ve evli bireylerin kredi kartı sayılarının, bireysel kredi kullanım tutarlarının fazla olduğu belirlenmiştir.

Daşdöğen (2015) tarafından Türkiye'de yaşayan 2576 kredi kartı kullanıcısı üzerinde hanehalkını kredi piyasasına yönelten faktörlerin ve hane halkı borçluluk düzeyini etkileyen faktörlerin incelendiği çalışmada, yaş faktörünün bireyin borçlanmasına katkı sağladığı bulunmuştur. Medeni durum açısından değerlendirildiğinde; evlilerin, gelir düzeyi yüksek olanların daha çok borçlandıkları, düzenli işi olanların kredi kullanımı eğiliminin düşük olduğu ancak borç pazarına girdiklerinde büyük miktarda borçlanabilecekleri, cinsiyet açısından değerlendirildiğinde ise kadın ve erkek arasında büyük farklılıkların olmadığı saptanmıştır.

Çımat, Avcı ve Nas (2016) tarafından Fethiye'de yaşayan608 kişi üzerinde yürütülen, hanehalkının borçluluk durumu ve hanehalkı borçluluğunu etkileyen faktörlerin incelendiği çalışmada, ailedeki kişi sayısı ve gelir arttıkça hanehalkı borçluluğunun arttığı bulunmuştur.

2. Yöntem

Araştırma bölgesi olarak Ankara ilinde ikamet eden ve farklı sosyoekonomik düzeyde yer alan Çankaya (yüksek sosyoekonomik düzey), Keçiören (orta sosyoekonomik düzey) ve Mamak (düşük sosyoekonomik düzey) 3 farklı ilçe seçilmiştir. Tablo 1'de 18 yaş ve üzerindeki Çankaya, Keçiören ve Mamak ilçelerinin nüfus sayımlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1 Çankaya, Keçiören ve Mamak İlçelerindeki 18 Yaş ve Üzerindeki Bireylerin Dağılımı

İlçeler	**Katılımcı Sayısı**
Çankaya	922.536
Keçiören	889.876
Mamak	607.878
Toplam	2.420.290

Araştırma kapsamındaki ilçeler ve her bir ilçeden alınacak birey sayısı ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2 Araştırma Kapsamındaki İlçeler ve İlçelerden Alınacak Birey Sayısı

İlçeler	**Örnekleme Çıkan Birey Sayısı**
Çankaya	114
Keçiören	110
Mamak	76
Toplam	**300**

2.1. Araştırmanın Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında katılımcıların sosyoekonomik düzeylerini, demografik ve tanımlayıcı bilgilerini ölçmek amacıyla hazırlanan soru formunda cinsiyet, yaş, eğitim, medeni ve çalışma durumu, meslek, çocuk sayısı, ailedeki birey sayısı, ortalama aylık gelir miktarı, borçluluk durumu, aylık borç miktarı, aylık borç miktarının aylık gelirine oranı, kredi kartı kullanım durumu, aktif olarak kullanılan kredi kartı sayısı ve kredi kartı limiti, bireysel kredi

kullanma durumu, toplam kredi kartı borcu ve bireysel kredi borcundan oluşan toplam borç miktarı, kredi kartı ve bireysel kredi borcunu ödemede sıkıntı yaşama durumu kredi kartı borçlarını ödeme şeklini içeren sorular sorulmuştur. Araştırmanın bağımlı değişkeni katılımcıların borçlanma düzeyidir ve literatürde borçlanma düzeyi farklı kriterler esas alınarak belirlenmektedir. Bu çalışmada ise borçlanma düzeyi; aylık borcun aylık gelire oranı olarak ele alınmış ve araştırma kapsamına alınan bireyler; aylık borcun aylık gelire oranı %30 ve üzeri olması durumunda aşırı borçlu, aylık borcun aylık gelire oranı %30'un altı olması durumunda aşırı borçlu olmayan ve aylık borcun aylık gelire oranı %0 olması durumunda borcu olmayan olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır (D'Alessio ve Iezzi, 2013).

2.2. Araştırmanın Hipotezleri

H1: Borçlanma düzeyi demografik faktörlere göre farklılık göstermektedir.
H1a: Cinsiyet ile borçlanma düzeyi arasında anlamlı fark vardır.
H1b: Yaş ile borçlanma düzeyi arasında anlamlı fark vardır.
H1c: Eğitim seviyesi ile borçlanma düzeyi arasında anlamlı fark vardır.
H1d: Medeni durum ile borçlanma düzeyi arasında anlamlı fark vardır.
H1e: Çalışma durumu ile borçlanma düzeyi arasında anlamlı fark vardır.
H1f: Çocuk sayısı ile borçlanma düzeyi arasında anlamlı fark vardır.
H1g: Aile büyüklüğü ile borçlanma düzeyi arasında anlamlı fark vardır.
H2: Borçlanma düzeyi ekonomik faktörlere göre farklılık göstermektedir.
H2a: Gelir ile borçlanma düzeyi arasında anlamlı fark vardır.
H2b: Kredi kartı sayısı ile borçlanma düzeyi arasında anlamlı fark vardır.
H2c: Kredi kartı limiti ile borçlanma düzeyi arasında anlamlı fark vardır.

3. Bulgular

Bu bölümde demografik, sosyoekonomik faktörler ile borçlanma düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik bulgulara yer verilmektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda iki kategorik değişken arasındaki farklılığın incelenmesinde "Ki kare Analizi'', en az üç kategorili bir bağımsız değişken ve bir bağımlı değişken arasındaki farklılığın incelenmesinde "Tek Yönlü Varyans Analizi''kullanılmıştır.

3.1. Katılımcıların Demografik ve Sosyoekonomik Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Tablo 3'te katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulan sorulara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Araştırma kapsamındaki bireylerin %59,7'si "kadın'', %40,3'ü "erkek''tir. Katılımcılar arasında "25-34'' yaş grubunda olanlar (%36,3) önde gelmekte, bunu %24,3 ile "35-44'' yaş grubunda yer alanlar izlemektedir. Araştırmaya alınan bireyler arasında "lisans ve üzeri''eğitim düzeyinde olanlar (%67,3) ilk sırada yer almaktadır. Katılımcılar medeni durumlarına göre incelendiğinde; %56,0'sının "evli'', %44,0'ünün "bekâr'' olduğu saptanmıştır. Araştırmaya alınan katılımcıların çoğunluğu (%69,3) çalışmakta, %30,7'si ise çalışmamaktadır. Katılımcıların %40,0'nın "profesyonel'', %29,3'ünün ise "profesyonel olmayan'' meslek grubunda yer aldığı, %68,3'ünün "3-4 kişilik'', %18,7'sinin ise "1-2 kişilik'' ailelerden oluştuğu bulunmuştur. Katılımcılar arasında çocuğu olmayanlar (%43,0) önde gelmekte, bunu iki ve üzeri çocuğa sahip olanlar (%36,3) izlemektedir.

Tablo 3 Katılımcılara İlişkin Demografik ve Tanımlayıcı Bilgiler

		N	%
Cinsiyet	Kadın	179	59,7
	Erkek	121	40,3
Yaş	18-24	53	17,7
	25-34	109	36,3
	35-44	73	24,3
	45 yaş ve üzeri	65	21,7
Eğitim Düzeyi	İlköğretim ve daha az	24	8,0
	Ortaokul/Lise	74	24,7
	Lisans ve üzeri	202	67,3
Medeni Durum	Bekâr	132	44,0
	Evli	168	56,0
Çalışma Durumu	Çalışıyor	208	69,3
	Çalışmıyor	92	30,7
Meslek	Profesyonel Meslek	158	40,0
	Profesyonel Olmayan Meslek	50	29,3
Aile Büyüklüğü	1-2 kisi	56	18,7
	3-4 kisi	205	68,3
	5-6 kişi	39	13,0
Çocuk Sayısı	Yok	129	43,0
	Bir	62	20,7
	İki ve üzeri	109	36,3

Tablo 4'te katılımcıların sosyoekonomik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulan sorulara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Buna göre "2000-2999 TL'' gelir grubunda yer alanlar %34,3 ile önde gelmekte olup, "3000-3999 TL'' gelir grubunda yer alanların olanların oranı %20,3, "4000 TL ve üzeri'' gelir grubunda yer alanların oranı ise %18,3'tür. Katılımcılarım ortalama aylık
geliri, $\bar{x}$=2,871 TL'dir. Araştırma kapsamındaki bireylerin çoğunluğunun (%81,3) borcu bulunmaktadır. Katılımcıların aylık kredi kartı ve bireysel kredi borçlarını kapsayan borç miktarı incelendiğinde; aylık borcu "1001-2000 TL'' olanların (%28,2) birinci sırada geldiği, bunu %27,8 gibi çok yakın bir oranla aylık borcu "2000 TL ve üzeri'' olanların izlediği bulunmuştur. Araştırmadaki bireylerin ortalama aylık borç miktarları, $\bar{x}$=1398 TL'dir. Araştırma kapsamındaki katılımcıların %59,0'u "aşırı borçlu", %22,3'ü "aşırı borçlu olmayan" ve %18,7'si "borcu olmayan" grupta yer almaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%87,3) kredi kartı kullanmakta olup, "iki kredi kartı"na sahip olanların oranı %30,7; "üç ve daha fazla kredi kartı"na sahip olanların oranı %29,0 iken, kredi kartı kullanmadığını belirtenlerin oranı %12,7'dir. Kredi kartı sayısı ortalaması $\bar{x}$=3,00'tür. Aktif olarak "bir kredi kartı" kullandığını belirtenlerin oranı %50,0 iken, 2 kredi kartı kullandığını belirtenlerin oranının %42,0 olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların aktif olarak kullandığı kredi kartı ortalaması, $\bar{x}$=1,00'dir. Araştırma kapsamındaki bireyler arasında kredi kartı limitinin "5000 TL ve üzerinde'' olduğunu belirtenler (%30,3) en yüksek oranda olup, bunu "1000 TL ve altı'' olduğunu belirtenler (%24,0) izlemektedir. Araştırmada katılımcıların kredi kartı limiti ortalamasının, $\bar{x}$=4892 TL olduğu bulunmuştur. Kredi kartı kullandığını belirten katılımcıların (262 kişi) %76,7'sinin kredi kartı borcunu geri ödeyemedikleri saptanmıştır. Araştırmada son üç yıl içerisinde bireysel kredi kullananların oranı %49,7 olup, bireysel krediyi geri ödeyemediğini belirtenlerin oranı %54,4'tür. Katılımcıların bireysel kredi toplam borç miktarı incelendiğinde; toplam borcu "10.000 TL ve üzeri'' olanlar (%27,4) önde gelmekte, bunu toplam borç miktarı "5001-10.000 TL'' (%24,8) ve "1001-3000 TL'' olanlar (%20,5) izlemektedir. Araştırma kapsamındaki katılımcıların bireysel kredi toplam borç miktarı ortalamasının, $\bar{x}$=9717 TL olduğu bulunmuştur.

Tablo 4 Katılımcılara İlişkin Sosyoekonomik ve Tanımlayıcı Bilgiler

		N	%	$\bar{X}$
Ortalama Aylık Gelir Miktarı	1000 TL altı	28	9,3	
	1001-1999 TL	53	17,8	
	2000-2999 TL	103	34,3	2871
	3000-3999 TL	61	20,3	
	4000 TL ve üzeri	55	18,3	
Borç Durumu	Evet	244	81,3	
	Hayır	56	18,7	
Aylık Borç Miktarı	500 TL ve altı	48	19,4	
	501-1000 TL	61	24,6	
	1001-2000 TL	70	28,2	1398
	2001 TL ve üzeri	65	27,8	
Aylık Borcun Gelire Oranı	Aşırı borçlu olanlar	177	59,0	
	Aşırı borçlu olmayanlar	67	22,3	
	Borcu olmayanlar	56	18,7	
Kredi Kartı Kullanımı	Evet	262	87,3	
	Hayır	38	12,7	
Kredi Kartı Sayısı	Yok	38	12,7	
	1	83	27,6	3,00
	2	92	30,7	
	3 ve üzeri	87	29,0	
Aktif Kullanılan Kredi Kartı Sayısı	1	131	50,0	
	2	110	42,0	1,00
	3 ve üzeri	21	8,0	
Kredi Kartı Limiti	1000 TL ve altı	72	24,0	
	1001-2000 TL	35	11,7	
	2001-3000 TL	34	11,3	4892
	3001-5000 TL	68	22,7	
	5001 TL ve üzeri	91	30,3	
Kredi Kartı Borcunu Geri Ödeme Durumu	Evet	61	23,3	
	Hayır	201	76,7	
Son Üç Yıl İçerisinde Bireysel Kredi Kullanımı	Evet	149	49,7	
	Hayır	151	50,3	
Bireysel Krediyi Geri Ödeme Durumu	Evet	68	45,6	
	Hayır	81	54,4	
Toplam Borç Miktarı	1000 TL ve altı	34	9,1	
	1001-3000 TL	41	15,5	
	3001-5000 TL	35	12,2	9717
	5001-10000 TL	62	20,7	
	10001 TL ve üzeri	72	23,8	

3.2. Demografik ve Sosyoekonomik Faktörlere Göre Katılımcıların Borçlanma Düzeyine İlişkin Bulgular

Bu bölümde katılımcıların borçlanma düzeyi ile cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durumu, çalışma durumu, çocuk sayısı, aile büyüklüğü gibi demografik; ortalama aylık gelir miktarı, kredi kartı sayısı, kredi kartı limiti gibi sosyoekonomik faktörler arasındaki farklılık incelenmiş ve sonuçlar tablolar halinde verilmiştir. Araştırmada borçlanma düzeyi ile betimsel bulgular arasındaki farklılık "Ki Kare'' ve "Tek Yönlü Varyans'' analizlerinden yararlanılarak değerlendirilmiştir.

Tablo 5 ve 6'da görüldüğü gibi katılımcıların cinsiyetine ve eğitim durumuna göre borçlanma düzeyi arasındaki farklılığın önemsiz olduğu bulunmuştur (p>0,05).

Tablo 5 Katılımcıların Cinsiyetine Göre Borçlanma Düzeyi

			Cinsiyet		**Toplam**	**X^2**	**p**
			Kadın	**Erkek**			
	Aşırı borçlu olanlar	N	101	76	177		
		%	56,4	62,8	59,0		
	Aşırı borçlu olmayanlar	N	46	21	67		
		%	25,7	17,4	22,3	2,897	0,235
	Borcu olmayanlar	N	32	24	56		
		%	17,9	19,8	18,7		
Toplam		N	179	121	300		
		%	100,0	100,0	100,0		

Tablo 6 Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Borçlanma Düzeyi

			Eğitim Durumu			**Toplam**	**X^2**	**p**
			İlköğretim ve altı	**Ortaokul/Lise**	**Lisans ve üzeri**			
	Aşırı borçlu olanlar	N	14	49	114	177		
		%	58,3	66,2	56,4	59,0		
	Aşırı borçlu olmayanlar	N	6	16	45	67		
		%	25,0	21,6	22,3	22,3	3,445	0,486
	Borcu olmayanlar	N	4	9	43	56		
		%	16,7	12,2	21,3	18,7		
Toplam		N	24	74	202	300		
		%	100,0	100,0	100,0	100,0		

Tablo 7, 8, 9, 10 ve 11'de görüldüğü gibi katılımcıların yaş grubuna, medeni durumuna, çalışma durumuna, çocuk sayısına ve aile büyüklüğüne göre borçlanma düzeyi arasındaki farklılığın önemli olduğu bulunmuştur (p<0,05).

Tablo 7 Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Borçlanma Düzeyi

			18-24	25-34	35-44	45 yaş ve üzeri	Toplam	X^2	p
	Aşırı borçlu olanlar	N	21	67	49	40	156		
		%	39,6	61,5	67,1	61,5	63,2		
	Aşırı borçlu olmayanlar	N	14	24	16	13	53		
		%	26,4	22,0	21,9	20,0	21,5	14,175	**0,028***
	Borcu olmayanlar	N	18	18	8	12	38		
		%	34,0	16,5	11,1	18,5	15,4		
Toplam		N	53	109	73	65	247		
		%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		

*:*p<0,05*

Tablo 8 Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Borçlanma Düzeyi

			Medeni Durum		Toplam	X^2	p
			Bekâr	**Evli**			
	Aşırı borçlu olanlar	N	68	109	177		
		%	51,5	64,9	59,0		
	Aşırı borçlu olmayanlar	N	27	40	67		
		%	20,5	23,8	22,3	13,682	**0,001***
	Borcu olmayanlar	N	37	19	56		
		%	28,0	11,3	18,7		
Toplam		N	132	168	300		
		%	100,0	100,0	100,0		

*:*p<0,05*

Tablo 9 Katılımcıların Çalışma Durumuna Göre Borçlanma Düzeyi

			Çalışma Durumu		Toplam	X^2	p
			Çalışıyor	Çalışmıyor			
	Aşırı borçlu olanlar	N	144	33	177		
		%	69,2	35,9	59,0		
	Aşırı borçlu olmayanlar	N	38	29	67		
		%	18,3	31,5	22,3	30,886	**0,000***
	Borcu olmayanlar	N	26	30	56		
		%	12,5	32,6	18,7		
Toplam		N	208	92	300		
		%	100,0	100,0	100,0		

*:*p<0,05*

Tablo 10 Katılımcıların Çocuk Sayısına Göre Borçlanma Düzeyi

			Çocuk Sayısı Yok	Bir	İki ve üzeri	Toplam	X^2	p
	Aşırı borçlu olanlar	N	65	42	70	177		
		%	50,4	67,7	64,2	59,0		
	Aşırı borçlu olmayanlar	N	29	19	19	67		
		%	22,5	30,6	17,4	22,3	20,638	**0,000***
	Borcu olmayanlar	N	35	1	20	56		
		%	27,1	1,6	18,3	18,7		
Toplam		N	129	62	109	300		
		%	100,0	100,0	100,0	100,0		

*:*p<0,05*

Tablo 11 Katılımcıların Aile Büyüklüğüne Göre Borçlanma Düzeyi

			Aile Büyüklüğü 1-2 kisi	3-4 kisi	5-6 kisi	Toplam	X^2	p
	Aşırı borçlu olanlar	N	26	128	23	177		
		%	46,4	62,4	59,0	59,0		
	Aşırı borçlu olmayanlar	N	15	48	4	67		
		%	26,8	23,4	10,3	22,3	12,344	**0,015***
	Borcu olmayanlar	N	15	29	12	56		
		%	26,8	14,1	30,8	18,7		
Toplam		N	56	205	39	300		
		%	100,0	100,0	100,0	100,0		

*:*p<0,05*

Tablo 12'de görüldüğü gibi araştırma kapsamındaki bireylerin ortalama aylık gelirleri ile borçlanma düzeyi arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur (p<0,05) (Tablo 12).

Tablo 12 Katılımcıların Ortalama Aylık Gelir Miktarlarına Göre Borçlanma Düzeyi

		Ortalama Aylık Gelir						X^2	p
		1000 TL altı	**1001-1999 TL**	**2000-2999 TL**	**3000-3999 TL**	**4000 TL ve üzeri**	**Toplam**		
Aşırı borçlu olanlar	N	12	27	61	37	40	177		
	%	42,9	50,9	59,2	60,7	72,7	59,0		
Aşırı borçlu olmayanlar	N	4	16	25	12	10	67		
	%	14,3	30,2	24,3	19,7	18,2	22,3	18,445	**0,018***
Borcu olmayanlar	N	12	10	17	12	5	56		
	%	42,9	18,9	16,5	19,7	9,1	18,7		
Toplam	N	28	53	103	61	55	300		
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		

*:*p<0,05*

Araştırma kapsamında "aşırı borçlu olanların" (2,23) kredi kartı sayısı puan ortalamasının, "borcu olmayanlardan'' (0,98) yüksek olduğu ve borçlanma düzeyi ile kredi kartı sayısı puan ortalamaları arasında %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlenmiştir (p<0,05) (Tablo 13).

Tablo 13 Katılımcıların Borçlanma Düzeyine Göre Kredi Kartı Sayısı N, $\bar{X}$, Standart Sapma Değerleri ve Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	Standart Sapma	F	p
Kredi Kartı Sayısı	**Aşırı borçlu olanlar**	177	2,23	1,25	25,231	**0,000***
	Aşırı borçlu olmayanlar	67	1,73	0,91		
	Borcu olmayanlar	56	0,98	1,08		

*:*p<0,05*

Araştırmada "aşırı borçlu olanların" (6193,79 TL), kredi kartı limiti ortalamasının "borcu olmayanlardan'' (2771,43 TL) yüksek olduğu ve borçlanma düzeyi ile kredi kartı limiti puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir (p<0,05) (Tablo 14).

Tablo 14 Katılımcıların Borçlanma Düzeyine Göre Kredi Kartı Limiti N, $\bar{X}$, Standart Sapma Değerleri ve Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	Standart Sapma	F	p
Kredi Kartı Limiti	**Aşırı borçlu olanlar**	177	6193,79	5157,543	16,877	**0,000***
	Aşırı borçlu olmayanlar	67	3225,37	2405,193		
	Borcu olmayanlar	56	2771,43	5097,083		

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada bireylerin borçlanma düzeyleri demografik ve sosyoekonomik faktörler açısından değerlendirilmiştir. Katılımcıların cinsiyetine göre borçlanma düzeyi incelendiğinde; gerek "kadınlar'' (%56,4) gerekse "erkekler'' (%62,8) arasında aşırı borçlu olanlar önde geldiği ancak aralarında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

Katılımcıların yaş gruplarına göre borçlanma düzeyi değerlendirildiğinde; bütün yaş gruplarında borçlanma düzeyinin yüksek olduğu ve aralarında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Yaş faktörünün borçlanma düzeyini etkilediği Livingstone ve Lunt (1991), Coricelli ve arkadaşlarının (2006) yaptıkları çalışmalar tarafından da desteklenmektedir.

Araştırma kapsamında ortaokul ve lise ve ilköğretim ve daha az düzeyinde eğitim görenlerin borçluluk oranının (%87,3), lisansüstü ve üzeri düzeyinde eğitim görenlerin borçluluk oranından (%83,3) yüksek olduğu bulunmuştur. Bu çalışmadan elde edilen borçlanma düzeyi ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucu Stone ve Maury (2006) ve Keese (2012) tarafından yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir.

Konu medeni duruma göre incelendiğinde aşırı borçlu olanlarda "evlilerin'' oranı (%64,9) borcu olmayanlarda ise "bekârların'' oranı (%28,0) yüksektir. Diğer bir deyişle, evli olanların borçlanma düzeyi bekârlardan daha yüksektir. Medeni durumun borçlanmayı etkilediği sonucu Chien ve DeVaney (2001) tarafından yapılan çalışma sonucuyla da paralellik göstermekte olup evlilerin borçlanma düzeyleri yüksek, bekârların ise borçlanma düzeyleri düşüktür.

Çalışma durumuna göre borçlanma düzeyi incelendiğinde; çalışanlar arasında aşırı borçlular (%69,2) çalışmayanlar arasında ise aşırı borçlu olmayanlar (%31,5) ve borcu olmayanlar (%32,6) önde gelmektedir. Diğer bir deyişle, çalışanlar daha fazla borçlanmaktadır.

Araştırmada çocuk sayısına göre borçlanma düzeyi analiz edildiğinde; gerek "çocuğu olmayanlar'' (%50,4) gerek "bir çocuğu olanlar'' (%67,7) gerekse "iki ve üzeri çocuğu olanlar''da (%64,2) aşırı borçlu olanların oranı ağırlık taşımaktadır. Bu çalışmada çocuk sayısı arttıkça borçlanma düzeyinin arttığına ilişkin bir bulgu elde edilmediğinden, çalışma sonuçları genel olarak borçlanma düzeyi üzerinde çocuk sayısından çok çocuğun varlığının etkili olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Aile büyüklüğüne göre borçlanma düzeyi analiz edildiğinde; 3-4 kişilik aileler aşırı borçlu olan (%62,4), 1-2 kişilik aileler aşırı borçlu olmayan ve 5-6 kişilik aileler borcu olmayan grupta (%30,8) yer almakta olup, aile büyüklüğü ile borçlanma düzeyi arasında önemli bir farklılık olduğu bulunmuştur. Aile büyüklüğünün borçlanma düzeyini etkilediği, Daşdöğen'in, (2015); Chien ve De Vaney'in, (2001) yaptıkları çalışmalar tarafından da desteklenmektedir.

Araştırma kapsamında tüm gelir gruplarında aşırı borçlu olanların oranı yüksek olup; gelir artışı borçlanma düzeyini artıran önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, gelir arttıkça borçlanma düzeyi artmaktadır. Livingstone ve Lunt (1992), Drentea (2000), Çımat ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışmalarda da bu çalışmanın bulgularını destekler nitelikte gelir düzeyinin artmasının borçlanmayı artırdığı belirlenmiştir.

Bu çalışmada aşırı borçlu olanların kredi kartı sayısı puan ortalaması (2,23), borcu olmayanların kredi kartı sayısı puan ortalaması (0,98) olup kredi kartı sayısı arttıkça borçlanma düzeyinin de arttığı bulunmuştur. Nitekim bu sonuç, Kaptan (2011), Kim ve De Vaney (2001), Norvilitis ve diğerleri (2006) tarafından yapılan çalışmalar tarafından da desteklenmektedir.

Araştırma kapsamında aşırı borçlu olanlar arasında kredi kartı limitinin yüksek, borcu olmayanlar arasında ise kredi kartı limitinin düşük olduğu ve borçlanma düzeyi yüksek olanların kredi kartı limitinin de yüksek olduğu saptanmıştır. Yapılan çeşitli araştırmalarda da kredi kartı limitinin artmasının kullanım sıklığını ve borçlanma düzeyini de arttırdığı bulunmuştur (Kim ve De Vaney, 2001; Yılmaz, Sancar Budak, Başaran, 2013).

• Yapılan bu çalışmada borçlanma düzeyi demografik, sosyoekonomik faktörler açısından incelenmiş olmakla birlikte borçlanmayı etkileyen finansal tutum, finansal davranış, bireysel özellikler, harcama alışkanlıkları, özgüven, risk alma gibi çeşitli faktörler açısından da borçlanma düzeyinin incelenmesi,
- Ülkemizde borçlanma kültürünün azaltılmasına yönelik etkin politikalar geliştirilmesi ve bu politikaların sürdürülebilir olması,
- Ödeme güçlüğü içerisinde olan bireylerin borcu borçla kapatma sarmalından kurtulması için borçlarının yeniden yapılandırılması,
- Borçlanma kültürünün azaltılmasına ilişkin eğitim programlarının hazırlanması,
- Hem kamu hem özel kurum ve kuruluşların tasarrufu artırıcı politikalar oluşturması ve harcamaların azaltılarak tasarrufun artırılmasına yönelik stratejiler geliştirmesi,
- Bireylerin finansal problemlerini çözmelerine yardımcı olacak, sıkıntı yaşadıklarında başvuracakları finansal danışma merkezlerinin oluşturulması ve var olan Aile Danışma Merkezleri'nde finansal danışmanlık hizmetleri verilmesi ve bu alanda Aile ve Tüketici Ekonomistlerinin istihdam edilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Agarwal, S., Liu, C. (2003). Determinants of Credit Card Delinquency and Bankruptcy: Macroeconomic Factors. *Journal of Economics and Finance, 27 (1),* 75-84.

Aliero, H. M., Abdullahi, Y. Z., Abdullahi, M. (2013). Analysis of the Relationship between External Debt and Economic Growth in Nigeria. *Interdisciplinary Review of Economics and Management, 3 (1),* 1-11.

Berthoud, R., Kempson, E. (1990). Credit Debt in Britain. Report of First Findings from the PSI Survey. London: Policy Studies Institute.

Canner, G. B.,Cyrnak, A.W. (1986). Determinants of Consumer Credit Card Usage Patterns among U.S. Families. *Journal of Retail Banking, 8,* 9-18.

Chien, Y.W., DeVaney, S. A. (2001). The Effects of Credit Attitude and Socioeconomic Factors on Credit Card and Installment Debt. *The Journal of Consumer Affairs, 35(1),* 162-179.

Coricelli, F.,Mucci, F., Revoltella, D. (2006). "Household Credit in the New Europe: Lending Boom orSustainable Growth. *CEPR Discussion Paper,* 5520.

Çımat, A., Nas, Avcı, M., Nas, Y. (2016). Hanehalkı Borcunun Belirleyicileri: Fethiye Örneği. OÜSOBİAD. 37-63.

D'Alessio, G.,Lezzi, S. (2013). Household Over-Indebtedness Definition and Measurement with Italian Data. Bank of Italy, Economic and Financial Statistics Department. Bank of Italy Occasional Paper,149, 1-28.

Daşdöğen, S. (2015). Household Indebtedness and Financial Literacy in Turkey. Boğaziçi University, Master of Arts in Economics.

Drentea, P. (2000). Age, Debt and Anxiety. *Journal of Health and Social Behaviour, 41 (4),* 437-450.

Durukan, T.,Elibol, H., Özhavzalı, M. (2005). Kredi Kartlarındaki Taksit Uygulamasının Tüketicinin Harcama Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma (Kırıkkale İli Örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*, 143-153.

Falanga, A. (2015). Over-indebtedness in theEU: From Figures to Expert Opinions. European Financial Inclusion Network, EFIN.

Fatoki, O. (2015).TheCausesandConsequences ofHouseholdOver-Indebtedness in South Africa. *Journal of Social Sciences, 43(2):* 97-103.

Güreşçi Pehlivan, G., Utkulu, U. (2007). Türkiye'de Tüketim Fonksiyonu: Parçalı Hata Düzeltme Modeli Bulguları. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 7 (14),* 39-65.

Hartroop, A. R., Hanna, S. J., Lang, R., Mills, P., Schluter, M. (1987). Families in Debt: The Nature, Causes and Effects of Debt Problems and Policy Proposals for Their Alleviation. Jubilee Centre Research Paper, 7. Cambridge: Jubilee Centre Publications.

Kaptan, Ö. B. (2011). Bireysel Kredilerin Risk ve Tüketici Davranışı Açısından Analizi. Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, T.C. Ankara Üniversitesi,Ankara.

Keese, M. (2012). Who Feels Constrained by High Debt Burdens? Subjective vs. Objective Measures of Household Debt. *Journal of Economic Psychology, 33 (1),* 125–141.

Kılınç, N. (2012). Bireysel Kredi Kullanımında Hanehalkı Davranışları ve Sosyo-İktisadi Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kim, H., DeVaney, A.S. (2001). The Determinants of Outstanding Balance among Credit Card Revolver. *Financial Counseling and Planning, 12(1*), 67-78.

Kinsey, J. (1981). Determinants of Credit Card Accounts: An Application of Tobit Analysis. *Journal of Consumer Research, 8 (2),* 172-182.

Lea, S.E.G., Webley, P., Levine, R.M. (1993). The Economic Psychology of Consumer Debt. *Journal of Economic Psychology, 14 (1),* 85-119.

Lea, S.E.G., Webley, P., Walker, C. (1995). Psychological Factors in Consumer Debt: Money Management, Economic Socialization, and Credit Use. *Journal of Economic Psychology, 16 (4),* 681-701.
Lee, J.,Hogarth, J. M. (1998). Shopping for A Credit Card: Does Information Search Pay off? Consumer Interests Annual, 44, 30-35.

Legge, J.,Heyes, A. (2009). Beyond Reasonable Debt: A Background Report on the Indebtedness of New Zealand Families. Haziran 2009. *Social Policy Journal of New Zealand, 35,* 27-42.

Livingstone, S.M., Lunt, P.K. (1992). Predicting Personal Debt and Debt Repayment: Psychological, Social, and Economic Determinants. *Journal of Economic Psychology, 13 (1),* 111-134.

Lunt, P.K., Livingstone, S.M. (1991). Everyday Explanations for Personal Debt: A Network Approach. British *Journal of Social Psychology 30 (4),* 309-323.

Modigliani, M., Ando, A. (1963). The "Life Cycle" Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests. *The American Economic Review, 53 (1),* 55-84.

Nas, Y.,Özkoç, H. (2017). Borçlanmayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Fethiye Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13 (2),* 311-330.

Norvilitis, J. M., Osberg, T. M., Young, P. vd. (2006). Personality Factors, Money Attitudes, Financial Knowledge, and Credit-Card Debt in College Students 1. *Journal of Applied Social Psychology,36, (6),* 1395–1413.

Prinsloo, J.W. (2002). Household Debt, Wealth and Saving. SA Reserve Bank Quartely Bulletin, December 2002.63-78. Erişim adresi: https://www.resbank.co.za/Lists/News%20and%20Publications/Attachments/4776/Article%20-%20Household%20debt%20wealth%20and%20saving.pdf.

Sassi S, Gasmi A (2014). The Effect of Enterprise and Household Credit on Economic Growth: New Evidence from European Union Countries. *Journal of Macroeconomics, 39,* 226–231.

Stone, B., Maury, R. M. (2006). Indicators of Personal Financial Debt Using a Multi-disciplinary Behavioral Model. *Journal of Economic Psychology, 27 (4),* 543–556.

Tekirdağ, A. (2009). Türkiye'de Bireysel Kredi Artışı ve Risk Analizi. Uzman Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü.

Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi (TBB). (2018). Bireysel Kredi ve Bireysel Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişilerden Borcu Devam Etmekte Olan Kişi Sayısı – 2018.Erişim adresi: https://www.riskmerkezi.org/Content/Upload/istatistikiraporlar/ekler/1333/Bireysel_Kredi_ve_Bireysel_Kredi_Karti_Borcunu_Odememis_Gercek_Kisilerden_Borcu_Devam_Etmekte_Olan_Kisi_Sayisi_-_Nisan_2018.pdf.

Terzioğlu, G. Aydıner Boylu, A., Günay, G., (2007). Ailelerin Bankalarca Sağlanan Tüketici Kredilerini Kullanma Durumlarının İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e-dergi,* 1-11.

Tokunaga, H. (1993). The Use and Abuse of Consumer Credit: Application of Psychological Theory and Research. *Journal of Economic Psychology, 14 (2),* 285–316.

Torlak, Ö. (2002). Kredi Kartı Kullanımının Satın Alma Alışkanlıklarına Etkileri Üzerine Eskişehir'de Bir Araştırma. Yönetim, 13(41), 67-78.

Yılmazer, T., DeVaney, S. A. (2005). Household Debt Over The Life Cycle. *Financial Services Review, 14 (4),* 285-304.

Yılmaz, H., Sancar Budak, G., Başaran, B. (2013). Kredi Kartı Kullanım Alışkanlıklarında Kategorik Değişkenler Arasındaki İlişkiler ve Bireylerin Davranışsal Eğilimleri: Bilecik Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 9 (19),* 32-50.

CAHİT ZARİFOĞLU'NUN POETİKASINI *YAŞAMAK* IŞIĞINDA OKUMAK

Bilgin GÜNGÖR

ÖZ

Cahit Zarifoğlu, şiirlerinde, İslâmcı ideolojinin perspektifi çerçevesinde modernist eğilimlere kapı aralayan önemli şairlerden birisidir. Bu bağlamda Zarifoğlu'nun, Sezai Karakoç ile başlayan modernist İslâmcı şiir geleneğine eklemlendiğini, ancak kendisine özgü yoğun metaforik diliyle ve gelenekten farklılığı temsil eden içerik unsurlarıyla söz konusu şiir geleneğinden farklı bir uğrağı temsil ettiğini söyleyebiliriz. İşte bu incelemede, Zarifoğlu'nun söz konusu özgün şiir anlayışına dayanak sağlayan teorik zemini, *Yaşamak* adlı günlüğünden hareketle betimlemeye ve çözümlemeye çalışacağız. Böylelikle Zarifoğlu'nun sanat ve edebiyat üzerine dile getirdiklerinin şifrelerine değinmiş olacağız.

Anahtar Kelimeler: Şiir, modernizm, teori, poetika, yabancılaşma.

Reading Cahit Zarifoğlu's Poetics in the Light of *Yaşamak*

ABSTRACT

In his poems, Cahit Zarifoglu is one of the most important poets who opening doors to modernist tendencies in the framework of the perspective of the Islamic ideology. In this context, we can say that Zarifoğlu is attached to the tradition of modernist Islamic poetry which started with Sezai Karakoç, but represents a different situation from that of the poetry tradition, with its intensive metaphoric language and content elements representing differentiation from the tradition. In this review, we will attempt to portray and analyze the theoretical ground that provides the basis for Zarifoğlu's understanding of the original poetry in the light of *Yaşamak*. In this way, we will conceptualize what Zarifoğlu has to say about art and literature in the book.

Key Words: Poem, modernism, theory, poetics, alineation.

GİRİŞ

Türk edebiyatında daha çok "İslâmcı şiir" adı verilen ve Tanzimat döneminden günümüze doğru özgün bir tarihsel çizgi etrafında somutlaşan geleneğin, başlıca dört şahsiyet etrafında teşekkül ettiğini dile getirebiliriz: Mehmet Akif, Necip Fazıl, Sezai Karakoç ve Cahit Zarifoğlu. Bu dört şahsiyetin şiir anlayışlarının her birinde İslâm inancına veya İslâmî dünya görüşüne yönelik göstergelerin değişen tarihsel koşulların etkisiyle farklı bir bağlam -veya Michel Foucault'un deyişiyle söylersek, *söylem* (*discourse*)[1]- içerisinde ve modern dünyaya karşı bir reaksiyon hâlinde yoğunlaştığını, dolayısıyla da buna uygun bir şekilde farklı bir poetik tutumu önceleğini düşünebiliriz.

Mehmet Âkif'in şiirleri, "tek dişi kalmış" olmasına rağmen dünyanın yaklaşık üçte ikisini ayaklar altına alan ve Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelen Batı medeniyetinin tahripkâr tutumuna karşı bir reaksiyonla somutlaşır; temel olarak da -Cemaleddin Efgâni ve Muhammed Abduh gibi modern İslâmcılığın kurucu isimlerinin öne çıkardığı- *reform söylemi* bağlamında estetik düzlemini bulur. Aktüel gerçekliklere ters, hurafelerden arındırılmış ve gelişime açık bir İslâm düşüncesinin ("asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı"[2] dizesi bu noktada hatırlanmalı) içerikleştirildiği Âkif'in şiirlerinde biçim de "lüzumsuz" addedilen metafor ve imgelerden arındırılmış; üslup, içeriği en net yansıtabilecek şekilde ("sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek"[3] dizesi bu noktada hatırlanmalı) ayarlanmıştır. Bu poetik anlayışla, ayrıca, Tanzimat yıllarından kökünü alan İslâmcı şiirin tesis edilişi tamamlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilânı ile birlikte gelişen koşullar ve özellikle Kemalist aydınlanmanın ülke çapında tesis edilme projesi sonucu ortaya çıkan gelişmeler, reform söyleminin, hatta genel İslâm söyleminin sınırlarını daraltmıştır. Bu dönemde Necip Fazıl, *siyaset söylemi* etrafında estetik düzlemini bulan şiirleriyle İslâmî değerlerin, en azından İslâmcı ideolojinin, Kemalist aydınlanmanın sınırlandırdığı siyasi ve entelektüel arenada kendisine bir yer açma veya var olma isteğini temsil etmektedir. *Başyücelik*[4] idealine dönük olarak somutlaşan bir *ideolocya örgüsü*nün estetik düzleme yansıdığı bu şiirlerde Necip Fazıl ve ardılları için Kemalist aydınlanmanın ideolojik ve siyasi sınırlandırmasının oldukça geniş çaplı "muhasebe"si vardır.

1946'da ABD'de Ermeni komitacılar tarafından öldürülen Türkiye büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesiyle birlikte -Ahmet Oktay'ın da belirttiği gibi- yeni bir yaşam tarzını[5] ülkemize getiren Missouri Gemisi'nin Akdeniz'e yanaştığı tarihten itibaren Batı kampıyla giderek bütünleşmeye yönelen Türkiye, kısa bir

[1] Foucaultcu terminolojide *söylem* (*discourse*); bir toplumdaki belli doğrultularda bir araya gelmiş birtakım bilgileri, değer yargılarını, inançları veya düşünce kalıplarını barındıran ve sınırları dışına kolay kolay çıkılamayan dilsel olgudur. Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, Çev. Veli Urhan, Birey Yayıncılık, İstanbul 1990. s.34-35.
[2] Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat,* Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007, s.381
[3] Safahat, s. 204.
[4] Necip Fazıl Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2014, s.223.
[5] Ahmet Oktay, *Türkiye'de Popüler Kültür*, Everest Yayınları, İstanbul 2002, s.86.

süre sonra da hızlı kapitalistleşme sürecine girer. Bu süreçte –özellikle DP ve AP hükûmetleri vasıtasıyla- genel İslâmî söylem -en azından İslâmcı ideoloji- Kemalist hegemonyanın kendisine biçtiği çerçeveden kurtulur ve meşru bir zemine oturur. Fakat söz konusu süreçte Batı kültürünün egemenliğini inşa etmeye başlaması ve İslâmî değerlerin tamamıyla yitme tehlikesinde bulunması da söz konusudur. İşte bu dönemde Sezai Karakoç ortaya çıkar ve onun şiirleri, Batı'da *radikal muhafazakârlık* (*radical conservation*) adı verilen düşünce akımının işlevini[6] en azından estetik açıdan yüklenerek, yitip giden değerlerle birlikte yeniden ortaya çıkarılması düşünülen İslâmî *medeniyet söylemi*ne bürünür. Bu söylem; *diriliş*, *diriliş sitesi*, *diriliş toplumu*[7] gibi ideallerle birlikte oldukça yeni ve modern şehir hayatının karmaşasını yansıtma kudreti bulunan bir imgelem vasıtasıyla somutlaşır.

Batı kültürünün, hızlı kapitalistleşme sürecinin ilerlemesiyle mutlak egemenliğini ilan etmesi, *üstyapı*nın (*superstructure*) geleneksel değerlerden arındırılması sonucu özellikle modern şehir hayatında görülen karmaşanın artışı ve Slavoj Zizek'in, "ahir zamanlar"ın insanlık için tehlikeli faktörler arasında saydığı bazı gelişmelerin (toplumsal bölünmeler, eşitsizlikler vs.)[8] meydana gelmesi İslâmcı şiir geleneğinde yeni bir kırılmanın doğmasına zemin hazırlar. Bu kırılma, Cahit Zarifoğlu'nun *yabancılaşma*yı temel söylem unsuru hâline getiren (hâliyle de *yabancılaşma söylemi*ne dayanan), fakat onun aşılmasına yönelik bir "reçete"yi (inancı) de barındıran yoğun imgelemci ve "kapalı şiir"lerine kaynak olur. Zarifoğlu, Mehmet Âkif-Necip Fazıl-Sezai Karakoç gibi İslâmcı ideolojinin birer yetkin figürü olmamakla birlikte estetik hususunda söz konusu isimlerden daha yoğun bir dikkate sahiptir; dolayısıyla temsil ettiği varyant, diğerlerine nazaran daha sanatsal olarak görülebilir.[9] Bu anlayışın estetik yönsemelerini en net şekilde bulabileceğimiz eser de şüphesiz Zarifoğlu'nun *Yaşamak* adını taşıyan ve Erdem Bayazıt tarafından Türk edebiyatındaki en "artistik" günlük[10] sayılan eseridir. Bu incelemede *Yaşamak*'ı ele alarak Zarifoğlu'nun özgül poetik ilkelerini betimlemeye ve çözümlemeye çalışacağız.

1.Günlük ile Poetik Beyannâme Arasında: *Yaşamak*

Hangi isteğin bir dışavurumu hâline bürünürse bürünsün, günlük türünde kaleme alınmış eserlerde bir yazarın/şairin -son tahlilde- "iç"te gizlenmiş duygu ve düşüncelerini buluruz. Bu bağlamda Fransız edebiyat kuramcısı/yazar Roland Barthes'ın düşüncesini anımsamak gerekir. Barthes, herhangi bir yazarın/şairin günlük kaleme alma çabasının altında, genel itibariyle, söz konusu yazarın/şairin yaşamının ve düşüncelerinin belli bir kısmını açığa vurma isteği olduğunu düşünür.[11] Gerçi günlük dışındaki bütün edebi türler için bu durum bir nebze geçerli olabilir; nitekim Yunan asıllı Fransız edebiyat araştırmacı Gregory Jusdanis'in "edebiyat bir milletin günlüğüdür"[12] sözü, edebiyatın tarihî ve sosyal hayat bakımından toplumla olan ilişkilerini imlediği kadar bu durumu da, yani bireysel yansıtma işlevini de imlemektedir. Fakat netice itibariyle günlük türü, yazarın bireysel yaşamında gizlenmiş "derinlikler"in belirmesi açısından diğer türlerden ayrı bir yerde durur. Bu türde kaleme alınmış eserlerde (Tanpınar'ın, Auster'in günlükleri vs.) yer yer sanatsal ve siyasi kaygıların somutlaştığı söylenebilirse de yazarların kendi kendileriyle hesaplaşması da önemli bir unsur olarak göze çarpar.

1960 sonrası modern Türk şiiri çerçevesinde olduğu kadar modern İslâmcı şiir çerçevesinde de kendisine özgü bir estetik yönseme doğrultusunda şiirler kaleme alan Cahit Zarifoğlu'nun günlüğü bir açıdan bireysel duygu ve düşüncelerin yansıdığı, bir diğer açıdan ise sosyal, toplumsal ve sanatsal bağlamda geniş çaplı tespitlerin -Walter Benjamin'in ünlü *Pasajlar*'ını andırırcasına- parça parça metinleştirildiği bir metindir. İşte Zarifoğlu'nun bu geniş çaplı tespitlerinden bir kısmı kendi poetikası çerçevesinde seyreder. Bu poetika, her ne kadar Kubilay Aktulum'un modern ve postmodern dönemdeki edebi eserlerde dikkat çektiği "parçalılık"[13] ekseninde ve dağınık bir vaziyette bulunsa da dikkatli bir okumayla birbirleriyle anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde alımlanabilir.

---

[6] Radikal muhafazakârlık, geleneksel muhafazakârlığın mevcudu koruma anlayışından farklı olarak, moderniteyle yok olan geleneksel değerleri ve düşünceleri yeniden canlandırma mantığına dayalıdır ve işlevi de bu mantık çerçevesinde ortaya çıkar: Yitip gidenin geri getirilmeye çalışılması. Bu hususta detaylı bilgi için bkz. Doğancan Özsel, "Radikalizm ve Muhafazakâr Düşünce: Yeni Muhafazakârlık Ne Kadar Yeni?", *Yeni Sol Yeni Sağ*, Der. Armağan Öztürk, Phoenix Yayınları, Ankara 2010, s.427-432.

[7] Sezai Karakoç, *Diriliş Neslinin Âmentüsü*, Diriliş Yayınları, İstanbul 2015, s.7, 42, 52.

[8] Slavoj Zizek, *Ahir Zamanlarda Yaşarken*, Çev. Erkal Ünal, Metis Yayınları, İstanbul 2011, s.9-19.

[9] Şüphesiz bu varyantta, özellikle Sezai Karakoç'un etkisi yadsınamayacak kadar büyüktür; nitekim Ahmet Kabaklı, Sezai Karakoç'la başladığını ileri sürdüğü "Yeni İslâmcı Akım" içerisinde Zarifoğlu'nu da sayar. Bkz. Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı,* Cilt: 4, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s.592-665. Fakat, ileride de görebileceğimiz gibi, yabancılaşmanın ve onun aşılmasına yönelik çabanın en yoğun, başat şekilde belirişini biz daha çok Zarifoğlu şiirinde bulabiliriz.

[10] Erdem Bayazıt, "Yaşamak", *Kelimenin Dirilişi*, Hat Yayınları, İstanbul 2015, S.102.

[11] Roland Barthes, *Dilin Çalışma Sesi*, Çev. Ayşe Ece-Necmettin Kâmil Sevil-Elif Gökteke, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s.390-393.

[12] Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2015, s. 42.

[13] Özellikle modernist ve postmodernist eserlerde yapısal açıdan bir parçalı bir mozaik durumu görülür. Bu durum, edebiyat çalışmalarında "parçalılık" olarak imlenir. Bu hususta detaylı bilgi için bkz. Kubilay Aktulum, "Parçalılık/Süreksizlik/Kopukluk", *SDÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, ART-E, 2008-01, s.7-9.

2.“Açık İki Kapı”dan Aynı Anda Geçmek: “Sanat”ın “Şeriat”la Meşrulaştırımı

Zarifoğlu’nun poetikasının oturduğu zemin, tıpkı diğer İslâmcı şairlerde olduğu gibi, İslâm inancının ta kendisidir. En açık ifadesini Necip Fazıl’ın “mutlak hakikati arama işi”[14] betimlemesinde bulan bu zemin, Zarifoğlu’nda “açık iki kapı” metaforuyla dile gelir. Bu iki açık kapıyı “sanat” ve “şeriat” olarak konumlandıran Zarifoğlu, herhangi bir edebi eserin bu iki kapıdan “aynı anda” geçebilmesinin gerekli olduğunu ifade ederek, bir anlamda sanatsal olanın meşrulaştırımını dinsel olanla yapar. Fakat Zarifoğlu bu meşrulaştırımı mutlak bir yapı etrafında kurmaz, dinsel niteliği bulunmayan sanatın da var olabileceğini, fakat bu sanatın “bizce” kabul olunmayacağını dile getirir. Askerlik görevindeyken bir gün “masanın başında yedeksubay üniforması”yla “sanat nedir?” sorusunu cevaplamaya çalışan Zarifoğlu’nun 13 Ekim 1974 tarihli yazdıkları şöyledir:

“Evet sanat ve şeriat noktasına geldik. Açık iki kapı. Sanat bu iki kapıdan aynı anda geçebiliyorsa sanattır bizim için. Başka türlüsü de sanattır belki ama onların sanatıdır o. Bizce makbul olamaz. Onlar guddelerin marifetlerini çok sanatkârane anlatabilirler meselâ. Demek ki şeriata uygun sanat ve şeriata uygun eleştiridir aslolan. Henüz hiçbir detayı üzerinde durmadığım fevkalâde güzel ve güven dolu bir yargı bu.”[15]

Ankara’da 1978 tarihinde kaleme aldığı ve iç sesine yer verdiği şu satırlarda ise Zarifoğlu, sanatsal olanla dinsel olanın meşrulaştırım ekseninde yan yana gelmesine yönelik daha evvel yapılmış ve yapılmaya devam edecek olan itirazları “saçma” olarak adlandırır ve bu şekilde bir meşrulaştırım ekseninde eser üretmeyenlere yönelik sert bir tutum içerisine girer: “Söyleyin iki hayatınız mı olacak? Biriyle inancınızı / fiilen / yaşarken, ötekiyle sanat mı yapacaksınız? Ne saçma! Olamaz bu! Ama oluyor bile. Yazık ki böyle bir iki canlılar var. Ve acısı bunu farketmemişler dolu.”[16]

3.(Yalnız) “İnsanın Sesi” Olarak Sanat ve Özgürlük-Bağımlılık Ekseninde Sanatçı

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Zarifoğlu’nun sanatsal olanı dinsel olanla meşrulaştırma isteğini hemen hemen bütün İslâmcı şairlerde görebiliriz. Fakat Zarifoğlu, bu meşrulaştırımdan sonra sanatın, modern dünyanın keşmekeşi içerisinde çaresiz ve edilgen kalmış insanla olan ilişkisine doğru bir yöneliş gösterir ki bu yöneliş, Zarifoğlu’nun poetikasıyla birlikte şiirini de özgül kılan temel odağa veya söyleme, yani *yabancılaşma*ya kapı aralar. “Halk aşksızsa sokaklar/banka dükkânlarıyla doludur”[17] dizesinde de net bir şekilde görüldüğü gibi, modern hayatın bir sonucu olarak insanlar arası ilişkileri kısıtlayan ve sevgi, değer gibi olguların varlığını tehdit eden yabancılaşmayı olumsuzlayarak Zarifoğlu, insanları birliğe davet eden İslâm inancına yoğunlaşır ki bu yoğunlaşma ile onun şiiri diğer İslâmcı şairlerin şiirinden bir “sapma”yı imler hâle gelir.

Esasen, Avner Ziss’in de belirttiği gibi, yabancılaşmanın yadsınması toplumcu-gerçekçi sanatçıların bir ödevidir.[18] Fakat Türkiye’de bu şekilde yadsımayı bir toplumcu-gerçekçi değil, bir İslâmcı şair olan Zarifoğlu yapar. Dinsel meşrulaştırımı olan sanat –ve doğal olarak şiir- bu bağlamda Zarifoğlu için inanca götüren bir araç konumuna yükselir; adeta “insanın sesi” hâline gelir ve bu “ses” de yalnız tekil bireyin değil, aynı zamanda bütün insanlığın sesi olur. Devrindeki bir grup şairin Alman Kültür Merkezi’nde düzenlediği “Genç Şairler Toplantısı”nda Zarifoğlu’nun sanat ve şiir üzerine dile getirdiklerinde ve 1966 güzünde günlüğüne düştüğü notlarda beliren düşünceler işte bunlardır:

“Sanat insanın sesidir. Bu sesin ebediliğe perçinlenmesidir. Sanatçı ise bu işin ustası. O kendi sesini duyururken aslında yalnız kendi sesini duyurmuş olmuyor, bütün insanlığa, özellikle kendi toplumuna da sözcülük etmiş oluyor. (Sanatçı deyince elbet büyük sanatçıyı düşünüyoruz.) Çünkü insanlıkla, kendi toplumsal şartlarıyle ilişki kurmuş olan, bu ilişkileri kendi kişiliğinde yaşatan ve yansıtan odur.”[19]

Zarifoğlu’na göre; çevresiyle veya bütün insanlıkla ilişki hâlinde olan sanatçı, insanlar arasındaki iletişimsizliği, yabancılaşmayı ve sevgisizliği sanat vasıtasıyla ortadan kaldırırken hem kendisine hem de hayata “ayna” olur. Bu noktada Zarifoğlu’nun poetikasının özgül yönlerinden birisinin daha açığa çıktığını gözlemleyebiliriz. Şöyle ki “ayna” metaforu, Berna Moran’ın da belirttiği gibi, özellikle Aristotelesçi/mymesisçi estetiğin genel söylemi içerisinde sıklıkla kullanılan bir metafor olarak sanatı imlemektedir[20]; fakat Zarifoğlu’nda “ayna”, sanatçıyı imler.

Zarifoğlu’nun sanatla sanatçı arasında bu şekilde bir metafor değişimine yönelmesinde sebep, edilgen olandan çok etken olana yönelik tercihin bir somutlaşması olarak okunabilir. Nitekim Zarifoğlu, modern dönemde yabancılaşma ve iletişimsizlik içerisinde edilgen bir konuma oturtulan ve Ortega y Gasset tarafından “herkes”

[14] Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2000, s. 473.
[15] Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015, s.110.
[16] *Yaşamak*, s.124.
[17] Cahit Zarifoğlu, *Şiirler*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015, s.135.
[18] Avner Ziss, *Estetik: Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi*, Çev. Yakup Şahan, Haylabaz Kitap, İstanbul 2011, s.28.
[19] *Yaşamak*, s.198.
[20] Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.17-18.

karşısında "yalnız" olarak betimlenen[21] insandan çok inancıyla birlikte iradeli hâle gelmiş insanı sanatçılığa layık görür. Onun "yüreklilik" vurgusu, bu bağlamda dikkate değerdir:

"Bir ayna ama bütün insanoğlunu yansıtan, bu arada kendi yansısını da veren bir ayna. İşte anladığımız sanatçı budur. O bir kez ortaya çıktı mı, ortada bir kez görüldü mü, bütün sahtelikler silinir, ölümsüz seslerin ve ışıkların, renklerin ve ahenklerin silinmez çizgileri çekilir yüreklere. Çünkü yürekten konuşur ve yüreğin sözünü eder."[22]

Elbette sanatçının "yürekliliği", Zarifoğlu açısından, sadece eserin içeriğinde somutlaşan ve buna uygun biçim ve üslup ile okurun alımlanmasına sunulan konularla, fikirlerle somutlaşabilen bir olgu değildir; aynı zamanda o, sanatçının bizzat kendi kişiliğinde görülebilir. Zarifoğlu'na göre (gerçek) sanatçı "hak bildiğini yazar, ve çoğu zaman yalnız yaşar"[23]; ayrıca "eserine karşılık beklemez."[24] Bu bakımdan Zarifoğlu'nun, özellikle Charles Baudelaire ile başlayan *modern estetik*in veya *estetik özerklik*in[25] sanatçıya verdiği ve Türk edebiyatında özellikle Fikret "mit"i etrafında oluşmuş "Hak bildiği yolda yalnız giden şair"[26] imajıyla betimlenen özgürlük düşüncesine sahip çıktığı görülür. Fakat böyle bir karaktere sahip sanatçının aynı zamanda toplumun kutsal değerlerine saygılı olması da Zarifoğlu için elzemdir. Eğer sanatçı söz konusu değerlere "küfrederse", hem insana hem de hayata karşı saygısızlık etmiş olur ki Zarifoğlu'na göre Cumhuriyet döneminde "sanat adına kalem oynatan"ların bu saygısızlığa yönelmesi az görülmüş bir durum değildir:

"Sanatçı bir kez küfretmeye görsün o an insana ve hayata saygısını yitirir. Onu hor ve aşağılık bir yaratık olarak görmeye başlar. Sanatçı, sırf kendine özgü, kişisel duygu ve kompleksleri yüzünden, toplumun yerleşmiş oturmuş değerlerine sırt çeviremez. Çevirmemeli. Bunu yaptı mı, daha başlangıçta, kendini bir sonrasızlığa, hiçliğe mahkum etmiş demektir. En güçlü dayanağını yitirmiş demektir. Bu değerlere, hele küfürle, onları hor ve aşağılık görerek yaklaşmak, herhangi bir sanatçı için ürperti verecek bir şeydir. Bunu yaptığı an insanlığı ucuza alıyor demektir. Böyle bir kişinin, bazı şartlardan, mesela gelip geçici şartlardan dolayı, dara ya da geniş bir topluluğa, sıhhatli ve hassasiyeti pek normal genç bir varlığa etkisi olabiliyorsa, elinde tuttuğu kalemin ne büyük bir vebali vardır. Bilhassa cumhuriyetten bu yana, yazık ki, ülkemizdeki sanat adına kalemini bu yolda oynatanların sayısı az olmamıştır. Fikir öfkesine saygı duyarız. Ama, öfke fikre bağlılığını yitirdi mi, ondan daha tiksinti veren bir başka şey daha yoktur."[27]

Zarifoğlu'nun (gerçek) sanatçıyı bir yandan modern-özgürlükçü bir vasıfla taçlandırması, bir yandan da toplumun dini-geleneksel hassasiyetlerine saygılı bir şekilde resmetmesi, poetikasında modern ile geleneksel olanın kaynaşmasının bir başka göstergesi olarak okunabilir.

4.Dilde "Şiir Yükü"

1977'de Ankara'da iken günlüğüne düştüğü notlara bakıldığında görülür ki, Zarifoğlu'nun poetik açıdan ele aldığı önemli bir konu da dil çerçevesinde şekillenir. "Öztürkçecilik" adı verilen akım doğrultusunda dilde sadeleşmeye yönelik atılan, kimi aydınlar tarafından (Ömer Asım Aksoy, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Nurullah Ataç vs.) "devrim" namına desteklenen fakat kimi aydınlar tarafından (Peyami Safa, Necip Fazıl, Mehmet Kaplan vs.) "gelenek" namına yerilen bazı adımlar, Zarifoğlu'nun zamanında artık son raddeye gelmiş ve hem kültürel hem de edebi eserlerde -doğal bir şekilde- bir üslup sorununu beraberinde getirmiştir. Türkçeye yerleşmiş bazı Arapça ve Farsça kelimelerle terkiplerin atılması, yerine "öz Türkçe" addedilen kelime ve ifade kalıplarının yerleştirilmesi, zorunlu olarak eserlerin üslubundaki musiki, ritm olgularının kullanış biçimlerini de değiştirmiştir. Zarifoğlu, işte söz konusu akım ve değişim karşısında yadsıyıcı bir tutum içerisindedir. Ona göre, yeni dilde "şiir yükü" yoktur ve bu dilde yazılan şiirlerin uzun ömürlü olması mümkün görünmez:

"Bana öyle geliyor ki yeni dilde şiir yükü yok. Bu dille az ömürlü şiirler yazılabilir. Materyalistin, şiir yükü olmayan bu dili sakız gibi çiğnediğini işitiyorum. Ve şiiri alet yapmak istiyor ayrıca. Şiir doğrudan doğruya kendisi için değil midir? Sanat öteki türleriyle şunun bunun içindir denebilir belki ama şiir şunun içindir mi kendisinden başka. Şiir özgündür." [28]

Zarifoğlu, ayrıca, söz konusu dili kullanan "materyalist şair"lerin, tipik "ezen-ezilen" kalıbını çerçevesinde "marazlı bir algılama" yarattığını belirterek, Peyami Safa'nın Türkiye'deki toplumcu-gerçekçiliğin kalıpçılığına yönelik eleştirisini[29] bir anlamda yeniden-üretir:

---

[21] Ortega y Gasset, *İnsan ve "Herkes*", Çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul 2014, s.26.
[22] *Yaşamak*, s.198.
[23] *Yaşamak*, s.200.
[24] *Yaşamak*, s.200.
[25] Marc Jimenez, *Estetik Nedir?,* Çev. Aytekin Karaçoban, Doruk Yayınları, İstanbul 2008, s.213.
[26] Fikret'in şahsiyetini tanımlamak için sıklıkla ele alınan bu ifade, onun "Bir Tasvîr Önünde" şiirinin son dizesinden ilhâmla ortaya çıkmıştır: "Hak bellediğin bir yola, yalnız gideceksin." Bkz. Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste ve Diğer Eserleri*, Haz. Fahri Uzun, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2010, s.80.
[27] *Yaşamak*, s.200.
[28] *Yaşamak*, s.138.
[29] Peyami Safa, aynı kalıpçılığın özellikle Türkiye'deki toplumcu-gerçekçi romanlarda mevcut olduğunu dile getirir. Bkz. Peyami Safa, *Sanat-Edebiyat-Tenkit*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012, s.125.

"Şiiri tamamen somut alan çekme çabalarını anlamıyoruz. Kuru, takur tukur ve uydurma bir alan. Metaryalist şair burada üstelik romantiktir. Bir tek konusu vardır, zenginle fakir. Fakire, onu sömüren zenginin başını paralamasını telkin eder boyuna. Bu kadar kolay küçük ve anlamsız mı hayat. Böyle marazlı bir algılamanın şiiri olabilir mi? Bu nedenle yazdıkları acınacak kadar kötü."[30]

Fakat Zarifoğlu, Öztürkçeciliğin son raddeye gelerek ortaya çıkardığı dilin yine de şiirsellik imkânlarına sahip olduğunu düşünür ve "yine de şiir yazılıyor bu dille"[31] der. Dolayısıyla, "günümüzün gençliğini geleceğin zengin gibi kullananların başında"[32] gördüğü Sezai Karakoç'un şiirlerini örnek gösteren Zarifoğlu, "şiir yükü" olmayan dilden tamamıyla umudu kesmez. Nitekim Zarifoğlu'na göre esas önemli olan dil –ve son kertede üslup- değil, "muhteva"dır. Her ne kadar Türkçenin bugünkü konumu aydınları ve yazarları cepheleşmeye götürse de önemli olan söylenilmesi istenendir. Üstelik dil sorununu Zarifoğlu, Foucault'nun *soykütük* teorisini çağrıştıracak şekilde bir "iktidar sorunu" olarak görür ve ona göre ilerleyen dönemlerde yapılabilecek düzenlemelerin neticesinde yeniden ele alınabilir; dolayısıyla geleceğe yönelik amaçları içeren içeriğe dikkat çekmek gerekir:

"Dil bir iktidar bir hükumet sorunudur. O günler gelirse herşeyle birlikte dil de adan zeye düzenlenir, kontrol altına alınır. Okullara radyo ve televizyona ve basına hakim olunmadan yapılacaklar amaca ulaşamaz. En muhafazakâr olanlarımız evde çocuklarımızın nasıl konuştukların bakalım. Ve kendimizi şimdilik, yarın olanlarla konuşmak isteyişimize göre ayarlayalım.

Dil tartışması bir avuç insanı ikiye üçe bölüyor bu fena.

Bunların yerine bir şey söylüyor muyuz bir muhtevamız var mı ona bakalım."[33]

Zarifoğlu'nun içerik vurgusu, İslâmcı -hatta genel olarak ideolojik edebiyatı amaçlayan- yazarlarda ve şairlerde sıklıkla görülebilen bir durumdur. Fakat Zarifoğlu'ndaki vurgu, onun yoğun imgelemci ve "kapalı" addedilen eserlerinde biçim kaygısının yapay bir durum arz ettiği yargısına ulaşacak şekilde okunamaz; bu vurgunun, yabancılaşmanın ve iletişimsizliğin insanlar arası ilişkilere damgasını vurduğu modern hayatın ve bundan kaçışın imlendiği içeriğe uygun bir biçim arayışının sonucu olarak görülmesi gerekir. Zarifoğlu'nun diğer İslamcı şairlerden –ve yazarlardan- farklı olarak yabancılaşmaya ve onun aşılmasına yönelik tutumunun, böylelikle biçim/üslup düzleminde de kendisini belli ettiğini söyleyebiliriz.

SONUÇ

Mehmet Âkif'te reform; Necip Fazıl'da İslâmcı siyaset; Sezai Karakoç'ta medeniyet söylemi etrafında somutlaşan İslâmcı Türk şiiri çizgisinde Cahit Zarifoğlu, yabancılaşma söylemine dayalı bir poetika ortaya koyarak ayrı bir halkayı temsil eder. Zarifoğlu'nun söz konusu poetikasının ilkelerini (ve bu arada estetik üzerine birtakım düşüncelerini) ise en net şekilde *Yaşamak* adlı günlüğünde bulabiliriz. Dili itibariyle son derece sanatsal bir niteliğe sahip olan bu günlükte Zarifoğlu'nun dile getirdiklerini ana hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz: Zarifoğlu, genel olarak sanatı (ve edebiyatı) din ile meşrulaştırmakla birlikte estetiği içerilen mefhumlardan, bir başka ifadeyle biçimi içerikten ayrı gören tutumlara kapısını kapatır. Ona göre bir edebi eser hem şeriat hem de sanat kapısından aynı anda geçmelidir.

Zarifoğlu için sanat ve edebiyat, ayrıca, yalnız "insanın sesi" olarak, modern dünyanın bunalımlı atmosferinin yapı taşlarından olan yabancılaşmaya, iletişimsizliğe, yalnızlığa hapsolmuş bireyin duygularına, düşüncelerine tercüman olma işlevini sahiplenmelidir; dolayısıyla söz konusu bireye bu yolda bir reçete sunmalı ve böylelikle toplumcu-gerçekçiliğin reçeteci tutumunu İslâmi tonda sürdürmelidir.

Zarifoğlu'nun, kendi şiirlerini ortaya koyduğu sırada yoğun bir Öztürkçecilik açılımına maruz kalan dil hususunda ise eleştirel bir yaklaşım sergilediğine şahit olunur. O, böyle bir dilde "şiir yükü"nün olduğuna inanmaz. Fakat buna rağmen yine de bu dilden hareketle "iyi" şiirlerin kotarılabileceğine dair bir ümide sahiptir.

KAYNAKÇA

Aktulum, Kubilay, "Parçalılık/Süreksizlik/Kopukluk", *SDÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, ART-E, 2008-01, s.7-9.

Barthes, Roland, *Dilin Çalışma Sesi*, Çev. Ayşe Ece-Necmettin Kâmil Sevil-Elif Gökteke, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Bayazıt, Erdem, *Kelimenin Dirilişi,* Hat Yayınları, İstanbul 2015.

Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007.

Foucault, Michel, *Bilginin Arkeolojisi,* Çev. Veli Urhan, Birey Yayıncılık, İstanbul 1999.

Gasset, Ortega y, *İnsan ve "Herkes",* Çev. Neyire Gül Işık, Metis Yayınları, İstanbul 2014.

Jimenez, Marc, *Estetik Nedir?,* Çev. Aytekin Karaçoban, Doruk Yayınları, İstanbul 2008.

Jusdanis, Gregory, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2015.

Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, Cilt: 4, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1991

Karakoç, Sezai, *Diriliş Neslinin Âmentüsü*, Diriliş Yayınları, İstanbul 2015.

[30] *Yaşamak*, s.139.
[31] *Yaşamak*, s.138.
[32] *Yaşamak*, s.138.
[33] *Yaşamak,* s.137-138.

Kısakürek, Necip Fazıl, *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2000.
Kısakürek, Necip Fazıl, *İdeolocya Örgüsü,* Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2014.
Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri,* İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
Oktay, Ahmet, *Türkiye'de Popüler Kültür*, Everest Yayınları, İstanbul 2002.
Peyami Safa, *Sanat-Edebiyat-Tenkit,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.
Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste ve Diğer Eserleri,* Haz. Fahri Uzun, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2010.
Yeni Sol Yeni Sağ, Der. Armağan Öztürk, Phoenix Yayınları, Ankara 2010.
Zarifoğlu, Cahit, *Şiirler*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.
Zarifoğlu, Cahit, *Yaşamak,* Beyan Yayınları, İstanbul 2015.
Ziss, Avner, *Estetik: Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Bilimi*, Çev. Yakup Şahan, Haylabaz Kitap, İstanbul 2011.
Zizek, Slavoj, *Ahir Zamanlarda Yaşarken*, Çev. Erkal Ünal, Metis Yayınları, İstanbul 2011.

КАСПИЙСКОЕ МОРЕ – ВАЖНЕЙШИЙ ВОДНО - ТРАНСПОРТНЫЙ УЗЕЛ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ СЕВЕРНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА НА РУБЕЖЕ XIX -XX ВВ.

Исмаилова Алмаз Муса – кызы.
к. и.н., доцент
кафедры отечественной истории
исторического факультета ДГУ.
(г. Махачкала, Россия).

Рамазанова Шелале Исметовна
к.ф.н., профессор РАЕ, завевующий. кафедры русского языка и литературы Ардаганского университета. г. Ардаган/Турция

Резюме.

В статье рассматривается значение Каспийского моря как природной контактной зоны, образующей социоэкономическое пространство. Оно формирует свободу перемещения товаров, капиталов, рабочей силы и информации, оказывает особое влияние на регионализацию территории. Отдельные участки побережья Каспия на протяжении XIX в. принадлежали не только России, но именно ей, располагая морскими транспортными, транзитными и геостратегическими возможностями, удалось сформировать мирохозяйственные связи (в первую очередь, с Персией) и расширить контуры Прикаспийского региона, включив в его влияние даже отдаленные внутренние губернии России, превратить ряд незначительных по грузооборотам пристаней и морских портов в крупные транспортно-распределительные узлы. В этот период произошел переход промышленности и транспорта России на минеральные виды топлива – уголь и нефть, что явилось одним из главных факторов естественнонаучной революции, охватившей Россию. Нефтяная промышленность Северного Азербайджана является показателем того, что российский капитализм развивался не только «вширь», но и «вглубь». Бурное развитие бакинской нефтяной промышленности в 80-90-х гг. XIX в. привело к тому, что тысячи фабрик и заводов, а также железные дороги, электростанции, морской и речной транспорт страны стали активно переходить на нефтяное топливо. Немаловажную роль в развитии торговли играл Бакинский порт. Каспийское море для всех нефтяных производств было жизненно важным пространством. Развитие капитализма в России, стремительное железнодорожное строительство обусловили резкое ускорение процесса формирования единого хозяйственного пространства Каспийского моря.

Ключевые слова. Прикаспийский регион, Каспийское море, Северный Азербайджан, контактная зона, морское судоходство, торгово-транспортный флот, социоэкономические связи и грузооборот каспийских российских портов.

CASPIAN SEA - IMPORTANT WATER - TRANSPORT UNIT IN ECONOMIC SPACE AT THE TURN OF THE NORTH OF AZERBAIJAN XIX -XX EXPLOSIVES.

Almaz Ismailova Musa - kizi.
Candidate of historical sciences, professor.
Faculty of History of the DSU.
(Makhachkala, Russia).

Ramazanova Shelale Ismetovna
Ph.D., professor of RAE, head of the department of the Russian language and literature of Ardahan University.
Ardahan / Turkey

Summary. The article discusses the importance of the Caspian Sea as a natural contact zone forming a socioeconomic space. It forms the freedom of movement of goods, capital, labor and information has a particular impact on the regionalization of the territory. Some parts of the coast of the Caspian Sea during the XIX century. It belonged not only to Russia, but it was her positioning marine transport, transit and geostrategic abilities, managed to form the world economy (primarily, with Persia) and to expand the contours of the Caspian region, including in its effects even remote interior provinces of Russia, to transform a number of minor on Cargo turnover of marinas and seaports in major transport and distribution units. During this period there was a shift of industry and transport Russian mineral fuels - coal and oil, which was one of the main factors of the natural science of the revolution that swept Russia. The oil industry of Northern Azerbaijan is an indicator of the fact that Russian capitalism developed not only the "breadth" and "depth". The rapid development of the Baku oil industry in the 80-90-ies. XIX century. It led to the fact that thousands of factories and railways, power stations, sea and river transport of the country began to actively switch to fuel oil. The important role played in the development of trade Baku port. Kaspiyskoe sea for all oil production was a vital space. Development of Capitalism in Russia, rapid zheleznodorozhnoe construction caused a sharp acceleration of the process of formation of a single economic space Kaspiyskogo sea.

Keywords. Caspian region, the Caspian Sea, Northern Azerbaijan, the contact area, the shipping industry, trade and transport fleet, sotsioekonomicheskie communication and turnover of Russian Caspian ports.

Еще в июне 1982 года, ознакомившись с экспонатами Исторического музея пароходства, Гейдар Алиев в Книге почетных гостей записал: «Каспийское морское пароходство имеет большую и богатую героизмом историю, созданный музей достойно отражает все это». На самом деле корни создания судоходства на Каспии уходят далеко в глубь веков. Однако торговое пароходство стало здесь развиваться лишь в XIX веке.

Каспийское море имеет большое транспортное значение как для внутренних перевозок, так и для внешних связей. Основные грузы, перевозимые по Каспию, — нефть, лес, зерно, хлопок, рис, сульфат. Крупнейшие порты — Астрахань, Баку, Махачкала, Красноводск, Шевченко — связаны также регулярными рейсами пассажирских судов. Отдельные участки побережья Каспия на протяжении XIX в. принадлежали не только России, но именно ей, располагая морскими транспортными, транзитными и геостратегическими возможностями, удалось сформировать мирохозяйственные связи (в первую очередь, с Персией) и расширить контуры Прикаспийского региона, включив в его влияние даже отдаленные внутренние губернии России, превратить ряд незначительных по грузооборотам пристаней и морских портов в крупные транспортно-распределительные узлы.

Геополитическая динамика побережья Каспия была чрезвычайно сложной, она меняла свое содержание на протяжении XIX в. в зависимости от внешнеполитических устремлений и военных действий России и Персии (при определенном влиянии Англии).

Экономико-географическое положение Каспийского моря – это, прежде всего, условия его существования, функционирования и развития в реальном физико-географическом и социоэкономическом пространстве, это его положение относительно природных ресурсов, транспортных структур и демографической составляющей.

Протяженность Каспийского моря в меридиональном направлении составляла 1170 км, средняя ширина – 320 км. Площадь бассейна – около 3,6 млн. кв. км. Длина береговой линии Каспия (с островами) в XIX в. превышала 6,5 тыс. км; персидская территория (по южному берегу после Туркманчайского мирного договора 1828 г.) составляла около 900 км [1,с. 3].

Эволюция значимости российского морского

транспорта на Каспии в XIX в. находилась под постоянным влиянием важнейших в международном судоходстве структурных перемен, ломки сложившихся взаимосвязей и постепенного возникновения новых. Состав и география морских путей на Каспийском море, имевшем важное ресурсно-транспортное значение, развитие флота и береговой инфраструктуры морского транспорта оказались в неразрывной связи с достигнутыми результатами в сфере международной политики России.

Основными морскими воротами Закавказья являлся город Баку, гавань которого была обширной, глубоководной и незамерзающей. Порт, строительство которого началось в 1859 г., имел тесные сухопутные связи с Тифлисом. Нефть и продукты ее переработки быстро превратили его в крупный промышленно-торговый и геополитический центр, оказывающий влияние на обширную территорию. Российский капитализм втягивал Северный Азербайджан в мировое товарное обращение. Огромное экономическое, финансовое и военное значение нефти определяет ее роль в мировой политике и объясняет интерес к самым различным проблемам, связанным с историей нефтяной промышленности. Нефтяная промышленность России принадлежала к числу наиболее монополизированных отраслей российской экономики.

Развитие финансово-капиталистических отношений в ней достигло высокого уровня уже к началу XX в. Нефтяная промышленность явилась концентрированным выражением общего процесса развития капиталистического способа производства в экономике Северного Азербайджана. Прогрессивным явлением была экономическая специализация районов (к примеру, нефтяная промышленность на Апшероне).

Нефтяная промышленность Северного Азербайджана является показателем того, что российский капитализм развивался не только «вширь», но и «вглубь». Она занимала видное место в экономической жизни не только Азербайджана, но и всего народного хозяйства дооктябрьской России, многие звенья которой были призваны обслуживать ее нужды.

Главным продуктом экспорта нефтеперерабатывающей промышленности Азербайджана долгое время оставался керосин, применяемый в то время как осветительное средство. Бакинский керосин вытеснял американский сначала в русских городах, а затем и в странах, расположенных в районах Черного и Средиземного морей, а также в странах Востока.

Во второй половине XIX в. в Баку действовали торговые и нефтепромысловые товарищества «Братья Нобель», «Братья Мирзоевы», С.М. Шибаева, А.И. Манташева, синдикат Ротшильда и др. Все они были связаны с морскими перевозками, к которым с начала 80-х гг. подключилась железная дорога Баку–Тифлис, в 90-е гг. – Баку–Дербент. Однако Каспийское море для всех нефтяных производств было жизненно важным пространством. В Баку, благодаря действиям акционерных обществ, имелся значительный нефтеналивной флот. Необходимость доставки такого огромного количества нефтяных грузов в Россию способствовало созданию в 70-80-х годах XIX в. Волжского и Каспийского нефтеналивных флотов. В 1889 г. Каспийский наливной флот уже состоял из 275 парусных и 28 паровых судов. Паровые суда вывозили керосин, а парусные - нефтяное топливо. Создание Каспийского наливного флота в 80-90-х гг. XIX в. позволило вывозить бакинскую нефть в значительном количестве в различные промышленные центры России. В этот период нефтяное топливо из Баку совершало путь в 2900 верст по Волжско- Каспийскому пути и являлось важнейшим грузом а внутренних водных путях России. По Каспийскому морю в Империю в 1896 г. было вывезено 24.621.000пуд. [2,с.14].

К началу XX в. около 80% нефтепродуктов вывозилось из Баку морем и лишь около 20% – по Закавказской железной дороге. Значительная часть нефтяных грузов шла морем в Астрахань. Добыча нефти, ее переработка, морская перевозка (в городе работали десятки пароходных агентств) способствовали быстрому росту города (по состоянию на 1897 г. в Баку проживало 112,2 тыс. человек, к 1910 г. это число удвоилось). Баку доставляет свою нефть через Каспийское море в центральные районы России.[3,с.104]. В связи с ростом вывоза керосина и других нефтепродуктов и невозможностью полностью обеспечить их транспортировку возникла идея сооружения прямого нефтепровода Баку-Батум. Строительство этого величайшего в мире керосинопровода началась в 1897 г., протяженность которого была 829 верст и стоила она 50 млн. руб. Основным автором проекта был профессор Санкт-Петербургского технологического института Н.Л. Щукин. Строительство его завершилось в 1907 г. Керосинопровод использовали как для внутреннего потребления, так и для вывоза через морской порт Батум за границу и в центральные районы России.

В этот период произошел переход промышленности и транспорта России на минеральные виды топлива – уголь и нефть, что явилось одним из главных факторов естественнонаучной революции, охватившей Россию. Бурное развитие бакинской нефтяной промышленности в 80-90-х гг. XIX в. привело к тому, что тысячи фабрик и заводов, а также железные дороги, электростанции, морской и речной транспорт страны стали активно переходить на нефтяное топливо. К середине XIX в. торгово-транспортный флот Каспия имел свыше 90 мореходных судов. Казенный флот, оказывавший значительное содействие торговому мореплаванию и морским промыслам, в этот период насчитывал 33 судна, в том числе 6 пароходов и 9 барж. Особую роль в развитии морского

транспорта сыграла Каспийская флотилия морского ведомства, круг обязанностей которой был обширен. С 1858 г. по Каспию стали плавать суда крупнейшего акционерного общества «Кавказ и Меркурий», подрывая монополию астраханских и бакинских судовладельцев. И лишь в 1861 г. появились первые результаты деятельности общества «Кавказ и Меркурий», выразившиеся, прежде всего, в увеличении количества пароходов на море[4,с.7], укреплении транспортно-экономических связей с внутренними районами страны, дальнейшем вовлечении во всероссийский рынок и общероссийское разделение труда обширной территории, примыкавшей к Каспию, – Восточного Закавказья, Закаспия, ряда районов Северного Кавказа и Нижнего Поволжья. Суда этого общества выполняли и весьма важные задачи; так, в 1883–1886 гг. при строительстве Закаспийской железной дороги они перевезли из Баку и Махачкалы на восточный берег Каспия 4 млн. пудов рельсов, более миллиона пудов шпал, паровозы и сотни вагонов. Кроме «Кавказа и Меркурия» на Каспийском море после 1861 г. начало действовать акционерное общество «Закаспийское торговое товарищество» (с капиталом в 2 млн. руб.), нацеленное также на торговлю с Персией и Средней Азией. Ее создателями являлись участники многих торгово-промышленных предприятий В.А. Кокорев, С.А. Хрулев и Н.Е. Торнау. В начале 1860 гг. в водно-транспортном бассейне Каспийского моря работали, помимо названных, еще целый ряд акционерных предприятий: общества «Польза», «Камско-Волжское», «Нептун», «Дружина», «Вулкан». Вплоть до 1880–1890-х гг. содействие правительства развитию торгового мореходства выражалось выдачей субсидий крупным мореходным предприятиям за содержание срочных сообщений между русскими и иностранными портами.

Торгово-транспортные и пароходные компании содействовали быстрому превращению Баку в главный порт и в крупного монополиста судостроения на Каспии. В Баку уже в 60-е гг. XIX в. существовало более 10 заводов и мастерских, выполнявших заказы судовладельцев. Среди них высоким качеством продукции выделялись завод общества «Кавказ и Меркурий» и ряд купеческих мастерских. Значительным и технически оснащенным предприятием являлся и судостроительно-судоремонтный завод Восточного общества товарных складов, работавший в интересах всех владельцев торгового флота на Каспии[5,с.221] .

С 90-х годов на Каспийском море началось интенсивное обновление судового состава флота, особенно быстро пополнялся состав паровых шхун новой конструкции, отличавшихся экономичным расходом топлива и большой грузоподъемностью (75–100 тыс. пудов). В 1897–1898 гг. в Каспийском море осуществляли перевозки 213 паровых (вместимость 95 365 т) и 539 парусных судов (вместимость 188 416 т) [6]. На обновление каспийского флота в значительной мере повлиял и технический переворот – с ним было связано изобретение и внедрение на флоте двигателей внутреннего сгорания и появление судов нового типа – теплоходов. Вначале они строились как нефтеналивные суда озерно-речного и смешанного плавания. Впервые в мае 1858 года была создана судовладельческая компания под названием Акционерное общество «Кавказ и Меркурий». Именно эта дата считается началом Каспийского морского пароходства. По истечении времени Баку превращается в центр крупного морского транспорта. Достаточно сказать, что с ростом объема перевозок нефти и нефтепродуктов возросла и потребность в новых плавсредствах. В 1873 году, впервые в мире, на Каспии была сдана в эксплуатацию нефтеперевозочная баржа «Александр». Первый в мире железный танкер «Зороастр» был привезен в Баку в 1878 году. Первый теплоход с двигателем внутреннего сгорания «Вандал» - в 1903 году, а чуть позже (тоже впервые в мире) - управляемое двумя реверсивными двигателями судно «Дело» - были привлечены к грузоперевозкам. Число судов пришедших в азербайджанские порты в 1897 г. равнялось 9 456. К концу XIX в. удельный вес парового наливного флота на Каспии составлял 91,3%, а парусного – 8,7%. Как было сказано выше, основным рынком сбыта бакинской нефти являлась Россия. К концу XIX в. вывоз нефтепродуктов из Баку на внешние рынки составлял 31,3 млн. пуд., а вывоз в Россию – 85,9 млн. пуд. Рост потребления нефтяного топлива в России виден также из вывоза нефтяных остатков в Астрахань – этот важнейший распределительный пункт, через который снабжались все народнохозяйственные потребители жидкого топлива. В среднем ежегодно сюда вывозилось в 1889-1893 гг. – 94,2 млн. пуд., в 1894-1898 г. – 180,2 млн. пуд. При этом потребление нефти фабриками и заводами к этому времени колебалось от 200 до 500 тыс. пуд. в 7 губерниях России, от 500 тыс. до 1 млн. пуд. – в 7; от 1 до 5 млн. пуд. - в 11; от 5 до 10 млн. пуд. – в 3; во Владимирской губ. - 13,2 млн. пуд.; в Московской – 30,3 млн. Совершенствовалась и технология нефтеперерабатывающей промышленности. За 10 лет производство керосина выросло в 7 раз а его продажа упала в 4, 5 раза. Для сравнения укажем, что если в 1877г. по Каспийскому морю и Бакинско- Тифлисской железной дороге было вывезено 4.594.766 пудов керосина, то в 1885г. – 27.422.694 пуда, 1886г. – 32.453.494 пуда [7]. Перевозкою керосина в 1890г. было занято 20 паровых судов, общей емкостью в 764,891 пуд. и 3 парусных судна общей емкостью в 82,224п., а всего 23 судна емкостью в 847.115 пуд. керосина.

Немаловажную роль в развитии торговли играл Бакинский порт. В 1888-1900 гг. было переправлено товаров из Баку от 50 066 тыс. пуд. до 343 959 тыс. пуд., прислано в Баку было от 6 000 до 30 558 тыс. пуд.

Перевозкой нефти и нефтяных продуктов было занято 34 паровых судна общей емкостью в 1.330.019 пуд. и 293 парусных судна емкостью в 5.956.042 пуд. а всего 327 судов емкостью в 7.286,961 пуд. Всего следовательно по Каспийскому морю перевозкою нефти и ее продуктов было занято по Каспийскому морю в 1889 г. было занято 350 судов общей емкостью в 8.134,076 пуд.

В 80-90-х годах XIX в. увеличился вывоз нефти и нефтяных продуктов из Баку через Каспийское море. Ежегодно 70-80% всей продукции бакинского нефтепромышленного района вывозилось водным путем в Россию. В 1889г. из Баку по Каспийскому морю было вывезено110.2 а в1900г. уже 352 .9 млн. пудов разных нефтяных продуктов[8,с.415].

Следует отметить, что по численности парусных судов Каспийская флотилия занимала в России первое место[9,с.13]. Однако в эпоху империализма, в эпоху кризиса и депрессий нефтяной промышленности в Баку, грузооборот Бакинского порта заметно снижался (с 407,3 млн. пуд. в 1901 г. до 342,2 млн. в 1913 г.). Тем не менее, общий грузооборот Бакинского порта превосходил грузооборот таких крупнейших портов России и Украины, как Петербурга и Одессы. В 1908-1913 гг. среднегодовой грузооборот Бакинского порта равнялся 338 млн. пуд., тогда как Петербургского порта – 286 млн., а Одесского – лишь – 185 млн. пуд.

Помимо того, что суда на Каспийском флоте перевозили нефтяное топливо, они сами также потребляли его. В 1900 г. Каспийский паровой флот использовал в качестве топлива около 20 млн. пуд. нефтяных остатков. В начале 70-х гг. XIX в. впервые были предприняты практические шаги по переводу на нефтяное топливо военных судов Каспийской флотилии. Картель «Нобмазут» в 1908-1910 гг. предпринял ряд операций по вытеснению конкурентов и дальнейшему упрочению своих позиций в торговле нефтяными продуктами. Весь юго-западный район России очутился в руках «Нобеля-Мазута»[10,с.17]. Первый наливной пароход «Зороастр», выстроенный по заказу Л. Нобеля на заводе «Мотала» появился на Каспии в 1877 г., который курсировал от Баку до Астрахани, а в 1885 г. фирма имела уже 17 таких танкеров, 2 из них занимались перевозкой нефти на Балтике. Первый наливной пароход «Зороастр», выстроенный по заказу Л. Нобеля на заводе «Мотала» появился на Каспии в 1877 г., который курсировал от Баку до Астрахани, а в 1885 г. фирма имела уже 17 таких танкеров, 2 из них занимались перевозкой нефти на Балтике. Спустя еще 10 лет сотни танкеров различных размеров ежегодно доставляли в Астрахань около 4 млн. баррелей керосина [11].Спустя еще 10 лет сотни танкеров различных размеров ежегодно доставляли в Астрахань около 4 млн. баррелей керосина.

Главные усилия немногих фирм-монополистов были направлены на овладение транспортно-сбытовой сферой, прежде всего, наливного флота на Каспии и Волге. В 1907 г. «Нобелю» и «Мазуту» из 129 паровых наливных судов Каспийского флота принадлежало 19 . Первым среди них был теплоход «Вандал» (1903 г.). Через 5 лет на Коломенском заводе построили первый в мире морской танкер с двигателем внутреннего сгорания «Дело», имевший водоизмещение 3636 т, осуществлявший перевозки по маршруту Баку–Астрахань . К 1910 г. грузооборот порта составил около 10 млн пудов. Через Бакинский порт, помимо нефти, в Астрахань и другие порты Каспийского моря направлялся значительный поток и других товаров (соль, рис, фрукты и пр.), приходивших из Персии и других стран.

В 1913 г. экспортно-импортные перевозки на Каспийском море составляли в общей сложности 224 тыс. т. На каботажные перевозки приходилось 5 349 тыс. т (51,9%)[12]. Уже после начала Первой мировой войны (по состоянию на 1 января 1915 г.) в бассейне Каспийского моря плавало 144 судна (полная вместимость – 119 892 т, чистая вместимость – 76 898 т), принадлежавших Восточному обществу товарных складов, обществу «Кавказ и Меркурий», компании «Надежда», товариществу «Братья Нобель», торгово-промышленному и пароходному обществу «Волга», нефтепромышленному и торговому обществу «Мазут», «М.Б.Г.С. оглы Усенову», акционерному обществу «Океан», акционерному пароходному обществу «Русь» и частному владельцу Мамеду Селиму Манафову[13,с.100] С началом первой мировой войны потребление ВМФ России нефтяного топлива резко увеличилось. Так, если в 1913 г. каспийская флотилия получала 250 тыс. пудов, в 1916 г. флотом было получено 18 млн. пудов мазута и около 0,8 млн. пудов различных нефтепродуктов. Только с мая 1916 г. по май 1917 г. ВМФ России получил более 20 млн. пудов различного нефтяного топлива. Необходимо отметить, что почти все поставки бензина, керосина, соляровых масел, моторного топлива и мазута военному флоту России осуществлялись по контрактам с фирмой «Товарищество бр. Нобель».

Таким образом, как в предвоенные годы, так и в годы Первой мировой войны бакинская нефть занимала ведущее место в снабжении военно-морского флота России. В 1912 г. в Бакинский порт прибыло с грузом 7.500. [14,с.71]

Менялся и состав и вывозимых из Баку во внутренние губернии России нефтепродуктов: наряду с керосином, который занимал главное место среди них, вывозились бензин, смазочные масла и т.д. Больше всего перевозится нефтяных остатков, играющих роль топлива для обрабатывающей промышленности, на втором месте стоит перевозка осветительных масел (т.е., главным образом, керосина), на третьем – сырой нефти, которая идет для дальнейшей переработки на нефтеперегонные заводы в качестве топлива двигателей внутреннего сгорания, на четвертом месте стоит перевозка

смазочных масел и, наконец, прочих продуктов (гудрон, парафин, и пр.).[15,с.150] Астраханский рынок принял из Баку в 1906 г. всех нефтяных продуктов 2.467.399 пуд., в том числе нефти и ее остатков 205,3 млн. пуд.; в 1907 г. 2.844.788 пуд., в том числе нефти и ее остатков 232,5 млн. пуд.[16,с.86] Астраханский рынок принял из Баку по Каспийскому морю в 1906 всех нефтяных продуктов 246.739.9 пуд. , в 1907 г. 284.478 пуд.[17,с.87]

Вывоз товаров из бакинского порта (в пуд.)

1910-13.918.211.

1911г.- 16.498.625

1912г.- 16.736.664

Ввоз товаров в Бакинский порт

1910г.- 36.716.236.

1911г.- 41.582.424.

1912г.- 43.007.103.[18]

Вывоз товаров из Бакинского порта с каждым годом увеличивается,. Если в 1883 г. во внутренние губернии России вывозилось 12 532 061 пуд., то в 1901 г. этот вывоз доходит до 51,6 млн. пуд[19,с.145]. В 1913 г. только по Каспию и Волге было вывезено в Россию 270,1 млн. пуд. керосина и др. нефтепродуктов, а в 1916 г. - 337,1 пуд. керосина. С началом первой мировой войны потребление ВМФ России нефтяного топлива резко увеличилось. Так, если в 1913 г. Каспийская флотилия получала 250 тыс. пуд., то в 1916 г. - 18 млн. пуд. мазута и около 0,8 млн. пуд. различных нефтепродуктов. Только с мая 1916 г. по май 1917 г. ВМФ России получил более 20 млн. пуд. различного нефтяного топлива. Таким образом, как в предвоенные годы, так и в годы первой мировой войны бакинская нефть занимала ведущее место в снабжении военно-морского флота России.

В годы первой мировой войны произошла известная пертурбация в топливном балансе страны. Уменьшение поступления на внутренний рынок каменного угля вызвало возрастание доли нефти среди других видов топлива. Так, если потребление железными дорогами каменного угля с 1913 по 1916 гг. увеличилось на 120,8 %, то нефти – на 154,5 %. Расход нефтетоплива флотом Волжского бассейна достиг в 1916 г. рекордной цифры – 55,9 млн.пуд. Промышленное потребление нефтяного топлива на территории европейской России составило 24,6 % от всего потребленного топлива. В общем количестве потребленного топлива в 1917 г. нефтяное топливо составляло 22,7 % вместо 13,4 % в 1913 г. В добыче и переработке бакинской нефти господствующее положение занимал иностранный капитал. Накануне первой мировой войны 56 % бакинской нефти и 75 % торговли нефтепродуктами находились в руках иностранцев. Им же принадлежало большинство крупных нефтеперерабатывающих заводов. В 1900 г. Бакинский порт по сухогрузу, нефтепродуктам по перевозке пассажиров судами занимал первое место в мире. Нужно отметить, что в 1900 г. из Баку по Каспийскому морю на предприятия России (машиностроение и металлургия) было послано 20 653 тыс. пуд. нефтяного горючего. Большинство судов, плавающих в Каспийском море, были российскими. Проведение нефтепровода Баку-Батум способствовало тому, что нефть можно было переправлять как в Россию, так и за границу. Если в 1873 г. в некоторые губернии России было переправлено всего 40 тыс. пуд. нефти, то в 1901 г. эта цифра достигла 51,6 млн. пуд. В 1900 г. вывоз из Баку нефтепродуктов (осветительных и смазочных масел, сырой нефти, нефтяных остатков и прочих продуктов) в Россию и за границу составил 441,6 млн. пуд. В начале XX в. из Бакинского порта вывозилось в 1910 г. 971.002 пуд. железа, стали и их изделий, в 1911 г. – 1172406 пуд., в 1912 – 1079937 пуд.[20,с.76] Рыбные богатства Северного Азербайджана, приносившие огромные доходы, скоро попали в руки крупных капиталистов – рыбопромышленников – Лионозова, Тагиева, Маилова и других, организовавших рыболовецкое хозяйство на капиталистических началах. Уловы рыб увеличивались из года в год. Общее количество рыбы, выловленной в Северном Азербайджане, возросло с 736,1 тыс. пуд. в 1880-1882 гг. до 2418,7 тыс. пуд. в 1898-1900 гг. Рыбы и рыбопродукты Северного Азербайджана, вывозились в центральные губернии России, Грузию и за границу.[21,с.250]

В начале XX в. из Бакинского порта было вывезено рыбы и икры: 1910 г. - 384,018 пуд.; 1911 г. - 523,314; 1912 г.- 260,287. За 1880-1922 гг. в Северном Азербайджане было уловлено рыбы 133000 пуд. в год. В 1901-1903 гг. улов рыбы по сравнению с 1900-1902 гг. увеличился в два раза: 1900-1902 гг. - 2 418 708 пуд.; 1901-1903 г. - 5 654 547.

В 1910 г. из Бакинского порта было вывезено 229.178 пуд. спиртных напитков (спирт, водка, вино); в 1911 г. – 427.101 пуд.; в 1912 г. – 219.199 пуд.; в 1910 было вывезено 223 188 пуд. пива; в 1911 г. – 211.745 пуд.; в 1912 г. – 226 765 пуд. В 1913 г. из выработанного во всем Закавказье количества вина – 16 млн. 936 тыс. ведер на долю Елизаветпольской губернии приходилось 3 млн. 945 тыс., это 25%. За пределы Северного Азербайджана в 1910-1914 гг. вывозилось ежегодно 1 800 тыс. ведер вина. Оно находило сбыт на внутреннем рынке России, а также за границей.[22,с.685]

К 1910 г. грузооборот порта составил около 10 млн. пудов. Через Бакинский порт, помимо нефти, в Астрахань и другие порты Каспийского моря направлялся значительный поток и других товаров (соль,

рис, фрукты и пр.), приходивших из Персии и других стран. Развитие капитализма в России, стремительное железнодорожное строительство обусловили резкое ускорение процесса формирования единого хозяйственного пространства Каспийского моря, и не только экономических, но и самых разнообразных связей между населением его северного, западного и восточного берегов, постоянно приобщая к этому взаимодействию и южный берег, принадлежавший Персии. В географическом положении западного берега Каспия, где располагался Северный Азербайджан, были заложены значительные возможности формирования единого региона, но на разных этапах общественного развития потенциал этой территории то возрастал, то снижался.

Формирование и рост торговых поселений, освоение природных ресурсов (соль, нефть, рыбный промысел), укрепление контактов с сопредельными зарубежными территориями в значительной мере осуществлялись благодаря развитию морского транспорта. Грузоемкие морские транспортные артерии привели к значительной интеграции социоэкономических и социокультурных процессов, к существенному расширению пространственных контуров Прикаспийского региона.

Литература

1. Каспийское море. Гидрографическое описание и руководство для плавания. Сост. капитан 2 ранга Н. Пущин. СПб., 1908.
2. Обзор Бакинской губернии за 1896г. Баку, 1897 .
3. Ушаков. Нефтяная промышленность России. СПб. 1912.
4. Краткий очерк деятельности пароходного общества «Кавказ и Меркурий». 1858–1908. СПб., 1909.
5. Под флагом России: История зарождения и развития морского флота. М., 1995.
6. ГИА АР. Ф. 509.Оп.1.Д.51.Л.33.
7. РГИА РФ. Ф. 206. Оп. 1. Д. 1015. Л. 26 об., 31.
8. Обзор бакинской нефтяной промышленности за 1901год. Баку, 1902.
9. Монополистический капитал в нефтяной промышленности России. 1883-1914. Документы и материалы. М.-Л., 1961.
10. Нефтяное дело. 1909. №20.
11. ГИА АР. Ф.387. Оп.1.Ед. хр.127.Л.84.
12. РГИА РФ. Ф. 206. Оп. 1. Д. 1015. Л. 27–31.
13. Филиппов Ю.Д. Очерк условий развития отечественного торгового мореплавания. Пг., 1916.
14. Шапсович М.С. Весь Кавказ. Промышленность, торговля, сельское хозяйство Северного Кавказа и Закавказья. Баку, 1914.
15. Ушаков М.И. Нефтяная промышленность в России. СПб., 1912.
16. Краткий очерк состояния Бакинской промышленности в 1907 г. Баку, 1908.
17. Краткий очерк состояния Бакинской нефтяной промышленности в 1908 г. Баку, 1908.
18. ГИА АР. Ф.387. Оп.1.Ед. хр.127.Л.76.
19. Обзор Бакинской нефтяной промышленности за 1901г.Ч.1. Баку, 1902.
20. Шапсович М.С. Весь Кавказ. Промышленность, торговля, сельское хозяйство Северного Кавказа и Закавказья. Баку, 1914.
21. Исмаилов М.А. Азэрбајчан тарихи. Баку, 1997.
22. История Азербайджана. Т. II. Баку, 1961.

ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİNDE GÜVERCİN TEMASI: SÖBÜTAY ÖZER ÖRNEĞİ

Ahmet DALKIRAN*
*Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Türkiye, dalkiran30@hotmail.com
Ahmet Fatih ÖZMEN**
**Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Türkiye, afozmen@gmail.com

ÖZET

Bildiri kapsamında, Çağdaş Türk Resminde güvercin figürü kullanımının araştırılması amaçlanmıştır. Köklü milletlerin geçmişten günümüze sahip oldukları her türlü kültür unsurlarının, birçok alanda olduğu gibi sanat alanında da yoğun şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda güvercin de Türk resim sanatında çokça tercih edilen figürlerdendir. Ancak söz konusu figürün birçok ressam tarafından sevilerek kullanılmasına rağmen ilgili alanda literatüre örnek teşkil edebilecek herhangi bir araştırma yapılmadığı görülmüştür.

Bu nedenle Çağdaş Türk resminde güvercin figürü kullanımına örnek oluşturması açısından; çalışmalarında güvercin figürünü kullanan ve Türk resminin önemli isimlerinden olan Söbütay Özer'e ait eser örneklerinin tespit edilerek incelenmesi, bulgu ve yorumlarına ait sonuçların bir başlık altında toplanarak ilgili literatüre katkıda bulunulmasının hem alan araştırmacılarına yeni bir kaynak sunma açısından hem de dikkatlerini bu konuya çekme açısından önem arz ettiği düşünülmüştür.

Bu bağlamda, Çağdaş Türk resim sanatı içerisinde eser üreten sanatçılardan; Söbütay Özer'e ait güvercin temasının görüldüğü eser örneklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Genel tarama modelinin esas alındığı araştırmada, nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Çağdaş Türk Resmi, Güvercin, Söbütay Özer.*

PIGEON THEME IN THE CONTEMPORARY TURKISH PAINTING: SÖBÜTAY ÖZER SAMPLE

ABSTRACT

Within the paper, it is aimed to investigate the use of pigeon figures in contemporary Turkish painting. It is seen that all kinds of cultural elements, which are deeply rooted in the past, are used extensively in the field of art as well as in many areas. In this context, it is not wrong to say that there are pigeon figures in the cultural elements. Although the pigeon figures is used by many artists, no research has been conducted that could serve as an example to the literature in this area.

For this reason, in terms of forming an example for the use of the pigeon figure in contemporary Turkish painting; it has been thought that it is very important to identfy and collect the results of works of Söbütay Özer who uses pigeon figures in his works and is one of the most important figures of Turkish painting, and to collect the results of his findings and interpretations under a heading and to contribute to the related literature both to create a new resource for the field researchers and to attract attention to this issue.

In this context, from the artists who produce works in contemporary Turkish painting art; It is aimed to examine the examples of the works of Söbütay Özer where the pigeon theme is seen.

Qualitative research methods and techniques were used in the research that was the basis of the general screening model.

Keywords: *Contemporary Turkish Painting, Pigeon, Söbütay Özer.*

Giriş

Güvercinler, neredeyse tüm inançlarda temizliğin, saflığın, günahsızlığın temsili olarak görülmektedirler. Güvercin figürünün Antik çağda günahsız insanların ruhunu sembolize ettiği bilinmektedir. Beyaz renginden dolayı aşkın ve barışın sembolüdür. Güvercin ve zeytin dalı sembollerinin barış simgesi oluşu ise Tevrat'ta geçen Nuh tufanından ileri gelmektedir (Beydiz, 2016: 157).

Güvercin, Doğu ve Batı mitolojilerinde, en sık kullanılan figürlerdendir. Antik Mısır'da güvercinlerin dört bir yana doğru uçurulmasının, ülkeye ve tanrılara iyi haberler getireceğine inanılmıştır. Güvercin halk tarafından saygı duyulan, sevilen ve Venüs'e adanmış bir kuş olmuştur. Venüs'ün Kythere'de bir tapınağı bulunmasından ötürü, güvercine "Kythere Kuşu" adı da verilmiştir (Aktaran: Yılmaz vd., 2012: 3,4).

Yunan mitolojisinde de güvercin aşk tanrıçası ile ilişkilidir. Aşk tanrıçası olan Aphrodite'nin arabasını güvercinlerin çektiği söylenmektedir. Çünkü tanrıçanın en sevdiği hayvan güvercin olarak bilinmektedir. Aphrodite'nin güvercini kendi kuşu olarak kabul edişiyle ilgili bir hikâye bulunmaktadır. Hikayeye göre; Aphrodite ve Eros bir gün kır alanında çiçek toplayarak eğleniyorlardı. Sonra aralarında bir yarış yaparak kimin daha çok çiçek toplayacağını merak ettiler. Ancak Aphrodite, Eros'un çok gerisinde kalmıştı. Aphrodite'ye hizmet eden perilerden Peristera (Grekçe'de güvercin anlamına gelir) tanrıçanın geride kalmasına göz yummak istemedi ve ona yardım ederek en fazla çiçeği onun toplamasını sağladı. Fakat bir hile yüzünden mağlup olmak Eros'u kızdırdı ve Peristera'yı bir güvercine çevirdi. Bunun üzerine Aphrodite kendisinden hizmetini esirgemeyen zavallı periye acıyarak güvercini kendi kuşu olarak kabul etti (Gezgin, 2014: 97).

Hristiyan inanç sisteminde ise güvercin tanrının ruhunu simgelemektedir; Kutsal ruh, İsa peygamber vaftiz olduğu zaman, güvercin kılığında gökten onun üstüne inmiştir (Resim-5) (Bkz. Matta 3:16, Markos 1:10, Luka 3:21, Yuhanna 1:32). Bu nedenledir ki güvercin Hristiyan inancında da kutsaldır ve saflığı temsil etmektedir.

Araştırma konusunu oluşturan, Türk kültürlerinde güvercinin yeri incelendiğinde ise, Orta Asya Türkçesi'nde güvercin "kögürçgün" olarak geçer. Eski Kıpçaklarda "kögercin" ve "ögercin" olarak kullanılır. Altay Türkçesinde "köğörçün", Kırgızlarda "kögüçkön, kögürçkön", Çuvaş Türkçesi'nde güvercin "kâvakarçân" şeklinde geçmektedir. Hasan Eren "kâvâk" kelimesinin kök-gök ile ilişkili olduğunu belirtir. Uygur Türkleri ise güvercin için "kepter" ve "demder" ifadelerini kullanmaktadır (Köse ve Öğer, 2014: 167).

Uygur Türkleri arasında "bereket, bolluk, dostluk ve sadakat" timsali olarak bilinen güvercin, aynı zamanda vefakâr bir kuş olarak bilinir. Uygurlar en eski dönemlerden beri güvercinden "haberci" kuş olarak da faydalanmışlardır. Uzak ve tehlikeli bölgelere sefer düzenlediklerinde, yurtlarına onunla haber göndermişlerdir. Güvercinin sağ salim yurda dönmesi, seferdekilerin sağlıklı olduklarının işareti olarak görülmüştür. Uygurlar güvercini güzel, sesi hoş, insanlar ile bir arada yaşayabilen vefalı bir kuş olarak gördükleri için evlerinde beslemektedirler. Onlara göre, güvercinin seher vaktinde ötmesi hem ibadet, hem de insanların baht ve mutluluğu için yapılan bir duadır. Bu nedenle de güvercinler için özel yuvalar yaparlar ve onlara kesinlikle zarar vermezler. Uygur Türkleri arasında güvercin ile ilgili inanış ve ritüellerin temelinde, Nuh Tufanı, Hz. Muhammed (SAV), Saltuk Buğra Han, Kumat Paşa gibi dinî olay ve kişilerin yer aldığını söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle, başlangıçta Nuh tufanı ile ilişkilendirilen güvercin, sonraki dönemlerde İslam dinînin tebliği ve yayılmasında önemli rol alan dinî şahsiyetlerle birlikte ele alınmıştır. Güvercinin Nuh Tufanı'nda hem haberci hem de sadık bir kuş olarak yer aldığı görülmektedir. Bu durum sadece Uygur Türklerinin anlatma ve inanışlarında değil, birçok Türk boyunun sözlü kültür ürünlerinde karşılaşılan bir durumdur. Örneğin; Altay Türklerine ait Verbitskiy tarafından derlenen Tufan efsanesinde güvercin, "haber veren, barışı simgeleyen ve sadık" bir kuş olarak görülmektedir (Köse ve Öğer, 2014: 167,168).

İslam inancında da güvercin özel bir hayvandır. Temizliğin ve saflığın simgesi olarak değerlendirilir. İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in (SAV) saklandığı mağaranın girişinde örümcek ağlarının üzerine yuva yapan bir güvercini görenler içeride biri olabileceğine imkân vermemişlerdir. Böylece güvercin Hz. Muhammed'i (SAV) koruyarak onu düşmanlardan gizlemiştir. Tasavvuf inancında ise ermişlerin uyku esnasında ruhlarının güvercin kılığına girerek kutsal yerleri dolaştığına inanılır (Hançerlioğlu, 1993: 177).

Türk mitlerine bakıldığında ise kuşa dönüşen din büyükleri ile karşılaşılmaktadır. Örneğin, Hacı Bektaş Veli şahin ve güvercin, Abdal Musa ve Pir Sultan Abdal'ın güvercin kılığına girdiği söylenmektedir. Ahmet Yesevi'nin turna, Sarı İsmail'in doğan, Baba Resul'ün geyik ve güvercine dönüşebildiği söylenmektedir. Bu metamorfozlar din adamlarının kerameti olarak nitelenebilir. Güvercin kılığına giren Baba Resul'ün, bu mucizeyi görenlerin Müslüman olmasına vesile olduğu da bilinmektedir (Özer Pınarbaşı, 2012: 101).

Buraya kadar güvercin figürünün Türk kültüründeki yerine değinildikten sonra, Çağdaş Türk resminde güvercin figürü kullanımına örnek oluşturması açısından, Türk resminin önemli isimlerinden olan Söbütay Özer hakkında kısaca genel bir bilgi verdikten sonra konuya esas olmak üzere eser örneklerinin incelenmesi uygun olacaktır.

Görsel-1: Söbütay Özer, "Dört Güvercin", 50 x 60 cm., 1997, ("Sanal", 2018).

İpsala'da 1949'da dünyaya gelen sanatçı, ilk ve orta öğrenimini Edirne'de tamamlamıştır. 1973 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümünden mezun olmuş ve beş yıl Hasanoğlan Ögretmen Okulu'nda çalışmıştır. 1978 yılında ise Gazi Eğitim Fakültesi'ne atanmış hayatının sonuna dek bu kurumda öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Özer, yurtiçinde ve başta Hindistan, Kuveyt, Mısır, Cezayir, Çin, Romanya ve Avusturya olmak üzere yurtdışında çok sayıda karma sergiye katılmış ve çeşitli ödüller kazanmıştır. 24'ü Ankara'da, 11'i İstanbul'da, 5'i İzmir'de, 1'i Eskişehir'de, 1'i Edirne'de, 1'i Konya'da ve 1'i de Antalya'da olmak üzere toplam 44 kişisel sergi açan sanatçının eserleri Ankara ve İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzeleri ile İzmir Selçuk Yaşar Müzesi'nde sergilenmektedir. Yurtiçi ve yurtdışında özel koleksiyonlarda bulunan eserlerinin sayısı ise yaklaşık 1000 adet civarındadır. Bilinçli ve kararlı tutumu ile yer yer soyutlamalar da yapan Söbütay Özer, ölü doğa, güvercinler (Görsel-1), bisikletliler, dolmuşlar ve görünüm resimleri ile tanınmıştır (Sanal-1, 2018: 1).

Görsel-2: Söbütay Özer, "El Arabası ve Güvercin", 60 x 60 cm., 2000, , ("Sanal", 2018).

Özer, bir dönem öğrencisi olduğu Turan Erol ve Orhan Peker'in fırça vuruşlarından oldukça etkilenmiştir. Bunun yanında Bonnard, Fethi Arda gibi isimlerde bir dönem Özer'i etkilemiş ama daha sonra kendi özgün resim dilini yakalamış ve sanat dilini oluşturmuştur. Sanatçının etkilendiği belli bir sanat akımı yoktur. Özer, resimlerini anlatırken, "*Resim benim karşıma bazen bir çırpıda çıkıyor bazen değişiyor, bu arada soyut ögeler üzerine figüratif motifleri koyuyorum, benim resmime nesneler de giriyor*" demektedir. Özer'in sanat anlayışı ve kişiliği hakkında Selvin ise; "*Bilinçli ve kararlı tutumuyla yer yer soyutlamalar da yapan Söbütay Özer, plastik ögelere titizlikle bağlanan, kendine özgü kurgusuyla, renkli ve olgun bir paletin sahibi, sessiz ve alçakgönüllü bir ressamdır. Gerçekçi ve kalıcı bir sanatın özgün resimsel değerleri atlamadan, uzun araştırma ve deneyler sonunda kökleşeceği görüsünü ilke edinmiş bir sanatçıdır*" (Adar, 2006: 27) demektedir.

Sanatçı hakkında Bender (2018: 1); "*Öğretmenliğe gönlünü adamış üretken bir sanatçıdır. Söbütay Özer bilinçli ve kararlı tutumu ile gerçekçi ve kalıcı bir sanatın, özgün resimsel değerleri atlamadan, uzun araştırma ve deneyler sonunda kökleşeceği görüsünü ilke edinmiştir. Bir sanatçının unvan için uğraşmasının sanatından çaldığına inanmaktadır*" demektedir.

Görsel-3: Söbütay Özer, "Yeşil Çaydanlık ve Ütü", 50 x 50 cm., 2005, ("Sanal", 2018).

Sanatçının araştırma kapsamında ele alınan eserlerine genel olarak bakıldığında ise; çalışmaları ağırlıklı olarak iki katmandan oluşmaktadır. İlk katman, farklı, geniş geometrik parçalanmalardan, biraz da doğaçlama yoluyla oluşturulmuş aynı zamanda soyut bir görünüm arz eden üst katmandır. İkincisi ise; soyut görünüm üzerine yerleştirilen figüratif nesnelerden oluşan alt katmandır. Genellikle koyu değerlerden oluşan alt katman, kalın bir boya dokusu oluşturacak şekilde hazırlanmıştır. Bu koyu zeminde ışık etkisi gösterecek açık değerlerin kullanımıyla yüzey mistik bir görünüme kavuşur. Üst katman ise, alt katmanın doğaçlama oluşumuna karsın biçimsel ögelerin devreye girmesiyle daha disiplinli ele alınmış tesadüflere yer verilmemiştir. Her nesnenin nereye geleceği hesaplanarak yüzeyde dengeli ritmik bir görünüm oluşturulur. Bazı yerlerde kullanılan yumuşak geçişlerle, iki katman arasında bütünlük sağlanır. Bu aynı zamanda üste yerleşecek figüratif elemanlara da mekan duygusu kazandırır. Sonuç ortaya çıktığı zaman farklı, geniş geometrik parçalara bölünmüş, soyut bir kurgu üzerine yerleşen figürlerle çok renkli, çarpıcı, kontrast bir görünüm ortaya çıkar ve izleyicide zengin bir ritim duygusu uyandırarak görsel bir şölene dönüşür (Aktaran: Adar, 2006: 28).

Görsel-4: Söbütay Özer, "Mavi Saksı", 40 x 40 cm, ("Sanal", 2018).

Özer'in "Mavi Saksı" (Görsel-4) isimli eseri incelendiğinde ise; çalışma 40x40 cm ebatlarında tuval üzerine yağlı boya tekniği ile üretilmiştir. Ayrıca eserin kare biçiminde olması da dikkati çekmektedir. Zira kare form sanatta sağlamlığın, istikrarın ve dengenin temsilcisi olarak kamil bir form olarak kabul edilir. Kare formu ile ifade edilenler sembolik anlamda, birliktelik, düzen, kararlı bir dikey duruş ve sağlamlığı anlatmaktadır. İlgili

çalışmada kompozisyonun merkez ağırlıklı kurulduğunu söylemek mümkündür. Merkezde yer alan mavi saksı ile üzerine ve yanına yerleştirilen iki güvercin figürünün resmin ana konusunu oluşturduğu söylenebilir. Saksı, resmin merkezine yerleştirilmiştir. Resmin genelinde soğuk renk tonlarından olan mavi, yeşil ve özellikle de gri tonları hakim olurken, arka plandaki kırmızı renk tonu ise eserdeki soğuk rengin ağırlığını hafifletmiş ve soğuk renk tonlarıyla zıtlık oluşturarak mükemmel bir denge oluşturmuştur. Ön kısımda bulunan dallardaki hareket ise resme ritim katmıştır.

Sonuç olarak, sanat hayatı boyunca renk ve leke dengesi bağlamında olgunluğunu her daim koruduğu görülen Özer'in eserlerinde ölü doğalar, bisikletliler, dolmuşlar, ağaçlar, balıklar ve horoz figürleri yanında istikrarlı bir şekilde güvercin figürleri de görülmektedir. Sanatçının güvercin figürlerini bazen kompozisyonun baş aktörleri bazen de yardımcı aktörler olarak plastik bir ifade aracı olarak kullandığı söylenebilir.

Kaynakça

ADAR**,** Sibel (2006). *Türk Resim Sanatı'nın Gelişimi İçerisinde Ressam Söbütay Özer'in Yeri ve Eserlerinin Üslup Açısından Değerlendirilmesi*. Güzel Sanatlar Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

BEYDİZ, Mustafa Gürbüz (2015). *Mitolojiden Sanata Hayvan İmgesi*. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.

GEZGİN, Deniz (2014). *Hayvan Mitosları* (2.Baskı). *İstanbul*: Sel Yayıncılık.

HANÇERLİOĞLU**,** O (1993). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

ÖĞER**,** Adem ve KÖSE, Serkan (2014). *Uygur Kültüründe Tufan'ın Kuşları: Kırlangıç ve Güvercin.* Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı/3.

ÖZER PINARBAŞI, Simge (2012). *Türk Kültüründe Kuşa Dönüşen Kadınlar.* Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Sayı/2.

YILMAZ, Orhan vd. (2012). *Güvercin ve Yetiştiriciliğinin Türk Kültür Tarihindeki Yeri*. Nevşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitü Dergisi, Sayı/2.

Elektronik Kaynakça

Bender, Alaadin (2018).http://www.alaattinbender.com/, Erişim Tarihi: 26.04.2018.

Sanal,1. (2018). http://www.sobutayozer.com/, Erişim Tarihi: 26.04.2018.

Görsel Kaynakça

G. 1. http://www.sobutayozer.com/graphics/galleri/dort_guvercin_50x60_1997.jpg, Erişim Tarihi: 05.03.2018.

G. 2. http://www.sobutayozer.com/graphics/galleri/el_arabasi_ve_guvercin_60x60_2000.jpg, Erişim Tarihi: 05.03.2018.

G. 3. http://www.sobutayozer.com/graphics/sergi2005-ist/23_2005.jpg, Erişim Tarihi: 05.03.2018.

G. 4. http://www.sobutayozer.com/graphics/sergi2007-ist/2007ist_18.jpg, Erişim Tarihi: 05.03.2018.

ÇOCUKLAR GELECEK(SİZ)SİNİZ! VELİLERİN EĞİTİMLE İLGİLİ KAYGILARI

Doç. Dr. Pervin Oya TANERİ
Çankırı Karatekin Üniversitesi, oyataneri@karatekin.edu.tr

ÖZET

Geleceğe yapılacak en iyi yatırım çocuk ve gençlerin nitelikli bir eğitim almalarını sağlayarak 21. yüzyıl becerilerine sahip bireyler yetiştirmektir. Eğitimin niteliği, başta öğretmenler olmak üzere, okulların alt yapısı ve eğitim programları ile yakından ilişkilidir. Eğitim programlarında yapılan herhangi bir değişiklik eğitim bileşenlerinden öncelikle öğretmen, okul yöneticisi, öğrenci ve velileri etkilemektedir. Eğitim sisteminde gerçekleşen değişim ve dönüşümleri inceleyen çalışmaların pek çoğunda veli görüşlerine çok az yer verilmektedir. Veli katılımı, çocuk ve gençlerin okul başarısına etki eden en önemli etmenlerden biridir. Bu bakımdan, bu çalışmada velilerin eğitim konusundaki görüşlerine dayalı olarak açıklamalar ve tanımlamalar üretmek ve geliştirmek üzerine durulduğundan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Bu çalışmanın amacı velilerin eğitim sisteminde yaşanan değişiklikleri nasıl yorumladıklarını ve çocuklarının geleceği konusundaki düşüncelerini ortaya çıkarmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için 21 veli ile gönüllük esasına dayalı olarak görüşmeler yapılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla elde edilmiştir. Velilere eğitim programlarının içeriklerinde yapılan değişiklikler, eğitim sisteminde yapılan değişiklik ve düzenlemelerle ilgili görüşleri sorulmuştur.

Katılımcılar, eğitim sisteminde en çok sınavlarla ilgili yapılan değişikliklerden duydukları rahatsızlıkları dile getirmişlerdir. Sınavların içeriği ve tarihindeki ani değişikliklerin hem kendilerini hem de çocuklarını olumsuz etkilediğinden söz etmektedirler. Kamu okullarının nitelikli ve niteliksiz olarak ayrılmasından dolayı velilerin bazıları çocuğunu hangi okula göndereceği konusunda kararsızlıklar yaşadığını belirtmektedir. Veliler okullarda çocuklarının akademik ve sosyal gereksinimlerine yönelik verilen hizmetlerin yetersizliğini gidermek için özel derslere ve kurslara yöneldiklerini, bu durumun da ekonomik olarak kendilerini zorladığını belirtmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Eğitimde değişim ve dönüşüm, dinsel eğitim, laik eğitim, gelecek kaygısı.

Children You Have No Future! (or You are the Future)! Parents' Concerns about Education

ABSTRACT

The best investment for the future is to educate children and young people who have 21st century skills by providing them with a qualified education. The nature of education is closely related to the sub-structure of schools and educational programs, in particular teachers. Any changes made to educational programs affect primarily teachers, school administrators, students and parents. Very few studies have examined the changes and transformations in the education system, and there are very few opinions of the parents. Parent involvement is one of the most important factors affecting children and young people's school success. In this respect, the qualitative research method was used in this study as it focused on producing and developing explanations and descriptions based on the views of the parents on education.

The purpose of this study is to reveal how parents interpret the changes in education and the thoughts of their children's future. In order to achieve this aim, interviews were held with 21 parents on the basis of volunteerism. The data were obtained through semi-structured interview forms. The parents were asked about the changes made in the contents of the curricula, and their opinions about the transformations and changes in the education system.

According to the findings, participants expressed the disturbances they experienced from the changes made in the education system mostly regarding examinations. They mention that sudden changes in the content and history of examinations have both adversely affected themselves and their children. Due to the qualified and unqualified separation of public schools, some of the parents say that they are indecisive about which school to send their child to. They pointed out that they were forced to go to private courses and courses to make up for the inadequacies of their academic and social needs.

Keywords: Change and transformation in education, religious education, secular education, future anxiety.

Giriş

Gelecek hakkında düşünmek, eğitimin niteliğine yönelik kaygılar günümüzde hem çocukları hem de ebeveynleri oldukça düşündüren temel konular arasında yer almaktadır. Gelecek hakkında düşünmeden hedefler belirlenemez ve dolayısıyla gelecek nesiller için bir kaygı da ortaya çıkmaz (Seginer, 2009). Her aile geleceğe güvenle bakabilecek, yaşamını kendi başına sürdürmesini sağlayacak bir mesleğe sahip, sağlıklı ve mutlu bir çocuk yetiştirme umudunu paylaşmaktadır. Ancak günümüzde yerel ve evrensel düzeylerde yaşanan ekonomik krizler, savaşlar ve zorunlu yer değiştirmelerin etkisiyle ebeveynlerin pek çoğu hem kendilerinin hem de çocuklarının

geleceğinden endişe etmektedir. Çocukları ve gençleri bilinmeyen bir gelecek için mümkün olduğu kadar iyi hazırlamada aileler kadar toplumun ve eğitim sisteminin de önemli sorumlulukları vardır.

Eğitim, bir toplumun çocuklarına temel akademik bilgilerin, öğrenme ve yaşam becerilerinin, toplumsal ve kültürel normların öğretildiği sosyal bir kurumdur. Eğitim sistemlerinin niteliğini etkileyen en temel etkenler eğitimi desteklemek için kullanılan kaynaklar, eğitime verilen değer, eğitime ayrılan zaman ve eğitime erişim olanaklarıdır. Bir ülkenin kalkınması ile eğitime harcanan para miktarı arasında güçlü bir ilişki vardır (Taş & Yenilmez, 2008). Bir ülkenin sanayileşebilmesi ve kalkınabilmesi için gereken koşullardan biri de yeterli bir eğitim seviyesine ulaşılmasıdır (Aktaş-Eroğlu, 2001; Öztürk, 2005). Eğitim sistemlerini desteklemeyen ve resmi bir okullaşma yapamayan ülkelerde, eğitime erişimde eşitsizlikler meydana gelmektedir.

Küresel olarak birbiriyle bağlantılı ve bağımlı olan bir dünyada çocukların ve gençlerin geleceğe nasıl hazırlanacağı konusunda eğitim sistemine önemli roller düşmektedir. Bu bakımdan, aileler beslenme, barınma ve sağlık gereksinimlerinden sonra en çok çocuklarının eğitimine yatırım yapmaktadır. Eğitim programlarının öğrencilerin gelecekte ihtiyaç duyacakları yeterlikleri sağladığından emin olamayan veliler, sınav sisteminde yaşanan istikrarsızlıklar da eklendiğinde endişeye kapılmakta ve çocuklarının nitelikli eğitime erişmesini sağlayacak yollar aramaktadır.

Nitelikli Eğitimin Göstergeleri

Eğitim ülkenin gelişimi ve ekonomik refah için en önemli etkenlerdendir. İnsanları değişmeye ve değişime uyum sağlamaya, değişimi yönetmeye ve etkilemeye hazırlar, karşılıklı anlayış yaratır ve barışçıl bir toplum ortaya çıkmasına hizmet eder. Eğitim bir insan hakkıdır, kamu yararı gözetir ve yaşam boyu süren bir etkinliktir. Geleceğe yapılacak en iyi yatırım çocuk ve gençlerin nitelikli bir eğitim almaları sağlanarak, 21. yüzyıl becerilerine sahip, özgürleşmiş ve duyarlı bireyler yetiştirmektir.

Nitelikli eğitimin hem bireysel hem de toplumsal/sosyal faydaları vardır. Bireysel fayda, iktisadi alanda daha çok kişinin meslek edinmesi, toplumda mesleği ve gelişi aracılığıyla elde ettiği konumla ilişkilendirmektedir. Nitelikli eğitim bireylerin hem gerçek hayatın hem de mesleğin gerektirdiği pratik beceri ve bilgi birikimine sahip olmalarına yardımcı olur. Kısacası, nitelikli eğitimin amacı, kendini ve çevresini tanıyan, yaşadığı dünyaya saygılı ve onunla bağlantılı, başarılı sosyal ilişkiler kurabilen özsaygısı yüksek mutlu bireyler yetiştirmektir. Toplumsal fayda ise eğitimin toplum üzerindeki olumlu etkilerle ilgilidir. Diğer bir deyişle, bir toplumda bireylerin eğitim seviyelerinin yükselmesi toplumsal yaşamın daha demokratik işlemesini sağlar. Eğitimli bireylerin nitelikli eğitime verdikleri önem artar. Ayrıca nüfus planlamasına katılım, çevresel ve kültürel duyarlık, bilinçli ve barışçıl bir yaşam sürdürülmesi, toplumda suç, oranlarının azalması, kültürel faaliyetlerin artması da nitelikli eğitimin toplumsal getirilerindendir (Lindahl & Kruguer, 2001). Durgun (2002), müzelerin ve kütüphanelerin sayısının ve resim, sinema, tiyatro gibi sanatsal faaliyetlere verilen önemin artmasının eğitim seviyesinin artışına paralel olduğunu belirtmektedir.

Eğitimin niteliği, bireylerin eğitiminden elde ettikleri bilgi ve becerilerin gerçek yaşam becerileri üzerindeki etkililiğiyle ölçülebilir. Ayrıca, eğitim sisteminde yer alan tüm bileşenlerin mutluluğu da eğitimin niteliğinin göstergelerinden biridir. Eğitim, etkili, yerinde, bireylerin ihtiyaç ve beklentileri ile ilgili, duyarlı, adil ve herkesin erişimine açık olduğunda nitelikli hale gelir. Eğitimin niteliği, başta öğretmenler olmak üzere, okulların alt yapısı ve eğitim programları ile yakından ilişkilidir. Eğitim programlarında yapılan herhangi bir değişiklik eğitim bileşenlerinden öncelikle öğretmen, okul yöneticisi, öğrenci ve velileri etkilemektedir. Ancak, eğitim sisteminde gerçekleşen değişim ve dönüşümleri inceleyen çalışmaların pek çoğunda veli görüşlerine çok az yer verilmektedir. Bu bakımdan, bu çalışmada velilerin eğitimde yaşanan değişiklikleri nasıl yorumladıklarını ve çocuklarının geleceği konusundaki duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır.

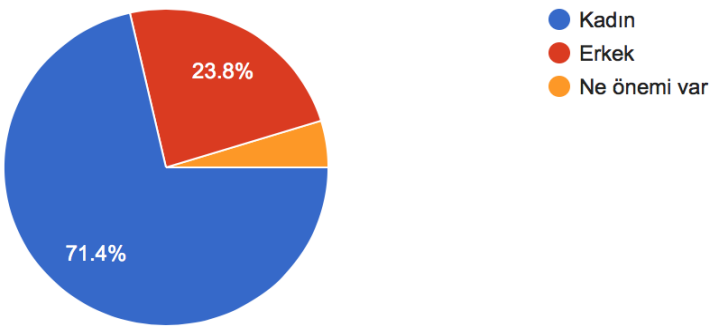
Yöntem

Bu nitel durum çalışmasından velilerin görüşlerine dayalı olarak açıklamalar ve tanımlamalar üretmek ve geliştirmek üzerinde durulmuştur.

Katılımcılar

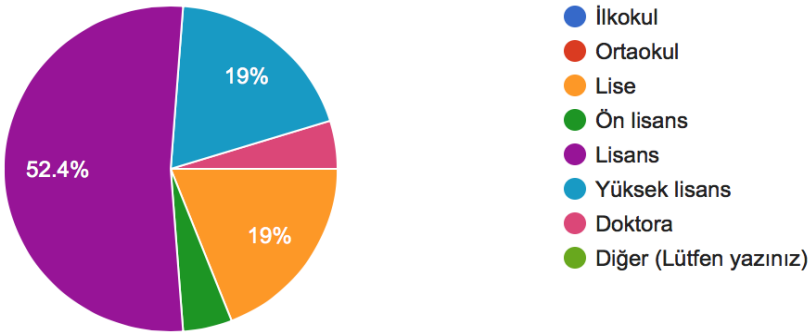
Araştırmacının katılımcılarının belirlenmesinde zincirleme kaynak örneklemesi (kartopu) kullanılmıştır. Diğer bir deyişle görüşme yapılan velilerin önerdikleri, araştırmaya katılmaya gönüllü velilere ulaşılmıştır. Kartopu terimi küçükken başlayıp yuvarlandıkça büyüyen bir evreni tanımlar (Bailey, 2008). Bu yaklaşım zincirleme kaynak örneklemesi (Biernaeki & Waldorf, 1981) ve ağ veya aday örnekleme (Offredy & Vickers, 2010) olarak da bilinir; mevcut sosyal ağlardan yararlanır. Kartopu örneklemesi, belirli bir özelliğe sahip evrenin üyelerinin bulunması zor olduğunda uygundur (Rubin & Babbie, 2013). Kartopu örneklemesi yaklaşımında belli aşamalar izlenir. Birinci aşamada istenen özellikleri taşıyanlar saptanır ve onlarla, görüşme yapılır. Bu insanlar örnekleme girecek istenen nitelikleri taşıyan bireyleri tanımlamada bilgi kaynağı olarak kullanılırlar. İkinci aşamada bu insanlarla görüşmeler yapılır, onlar da sırasıyla daha çok insanla üçüncü aşamada görüşme yapılmasına imkan verir. Süreçte örnekleme girecek yeni bireyler önerilmezse kartopu örneklemesi doğal olarak sona erer (Krippendorff, 2004). Çalışmaya katılan her veli başka bir veliyi önermiştir ve 15'i kadın, 5'i erkek

olmak üzere 21 veliye ulaşılmıştır. Katılımcılardan yalnızca biri cinsiyet bilgisinin araştırmada kullanılmasını istememiştir. Şekil 1 katılımcıların dağılımını göstermektedir.

Şekil 1. Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı

Katılımcıların yaşları 29-52 aralığında değişmektedir. Katılımcıların eğitim durumları şu şekilde dağılmaktadır: 4 lise mezunu, 1 ön lisans mezunu, 11 lisans mezunu, 4 yüksek lisans mezunu, 1 doktora mezunu. (Şekil 2).

Şekil 2. Katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımı

Katılımcı velilerin farklı meslek guruplarına mensuptur: akademisyen (1), ev hanımı (2), memur (3), öğretmen (11), planlama müdürü (1), gelir uzmanı (1) ve asker (2). Katılımcıların aylık gelirleri 3000 TL- 7700TL arasında değişmektedir. Katılımcıların aylık eğitim Harcamalarının dağılımı okul seviyelerine göre farklılaşmaktadır.

Tablo 1. Okul düzeylerine göre aylık eğitim harcamaları

Okul düzeyi	Eğitim harcamaları (Aylık /TL)
Okul öncesi	150-700
İlk okul	1000-1500
Ortaokul	1700-2000
Lise	1700-2000
Yüksekokul	2000

Tablo 2. Öğrencilerin okul düzeylerine göre dağılımı

Okul düzeyi	Okul türü			
	Kamu	Özel	Açık	Toplam
Okul öncesi	4	3	-	7
İlk okul	4	3	-	7
Ortaokul	4	1	-	5
Lise	5	1	1	7
Yüksekokul	-	1	-	1
Toplam				27

Veri toplama ve Verilerin analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme formlarıyla elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Görüşmelerde, katılımcılara eğitim programlarının içeriklerinde yapılan değişiklikler ve eğitim sisteminde yapılan değişik ve düzenlemelerle ilgili görüşleri sorulmuştur.

Bulgular

Araştırmanın bulguları şu alt başlıklar altında açıklanmaktadır: velilerin okullardan beklentileri, okul öncesinden yüksek öğretime kadar velilerin eğitimle ilgili kaygıları, eğitim sisteminde yapılan değişik ve düzenlemelerle ilgili görüşler, okul seçiminde velilerin kullandıkları ölçütler, kamu (devlet) okullarının nitelikli ve niteliksiz olarak ayrılması konusunda görüşler ve etkili ve başarılı eğitim veren okulların özellikleri konusunda görüşler.

Velilerin Okullardan Beklentileri

Katılımcıların okullardan ne bekledikleri sorusuna verdiği cevaplar benzerlik ve farklılıklarına göre sınıflandırılarak 20 kod ve dört tema elde edilmiştir (Tablo 3). Velilerin daha çok eğitimin ekonomik ve sosyal getirileri ile ilgili beklentilere sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 3. Velilerin okullardan beklentileri

Temalar	Kodlar
Sosyal	Adalet Eşitlik Özgürleşme
Akademik	Yabancı dil Sosyal aktiviteler Üniversiteyi kazanma Bilimsellik Yenilikçilik Teknolojik Sınavlarda başarı
Davranışsal	Yetenek Ahlaki değerler Paylaşma Mutlu Sorumluluk Özgüven Topluma fayda
Okul binası	Temizlik, hijyen Güvenlik

Aşağıdaki alıntılardan da anlaşılacağı gibi veliler okulların bireysel ilgi ve ihtiyaçlara cevap vermesi ve evrensel değerler kazandırması konusundaki beklentileri olduğunu belirtmiştir.

'Ahlaklı, öğrenmeye açık, yeteneklerinin farkında öğrenciler yetiştirip küçük yaşlardan ilgi ve kabiliyetlerine göre öğrencileri yönlendirip, geliştirmelerini bekliyorum.'

'Topluma faydalı bir birey olarak yetişmesini istiyorum. Hem evrensel değerlere duyarlı olsun hem de kültürel değerleri benimsemesini… ama bunları yaparken de dünyadaki teknolojik gelişmelere yabancı kalmamasını bekliyorum.'

İlk okul düzeyinde çocuğu olan veliler daha çok çocuklarının sağlıklı ve mutlu olmasını, bireysel ilgi ve ihtiyaçlarının karşılanmasını önemsediklerini belirtmektedir.

'Öğretmenlerin ilgili ve sistemin daha düzenli olmasını istiyorum.'
'*Daha nitelikli bir eğitim ve çocukların hayatın içinde kullanabilecekleri bilgiler versinler.'*
'Öğretmenler özverili ve duyarlı olmalı. Çocukların duygu ve düşüncelerine önem vermeli.'

Ortaokul ve sonrası kademelerde bilimsel ve çağdaş eğitim ile yabancı dil eğitimi ve teknolojik okuryazarlık beklentisinin arttığı gözlenmiştir. Ayrıca veliler eğitim sisteminde yaşanan adaletsizliklerin azaltılmasını, eğitim programlarının içeriklerinin nitelikli ve bilimsel olmasını ve çocuklarının sınavlarda başarılı olmalarını istemektedirler. Aşağıdaki alıntılar velilerin okullardan ve öğretmenlerden beklentilerini daha detaylı gözler önüne sermektedir.

'Adaletli eğitim hakkı istiyorum.'
'Kaliteli eğitim, iyi derecede yabancı dil, sosyal aktivitelerin olması gerekir.'
'Pozitif bilimlere ağırlık verilmeli.'
'Çocuklarımın gelişen dünyada yeniliklere ayak uydurabilecek bir birey olarak yetişmesi, bilimsel okur yazar olmalarına katkı sağlaması.'
'Ben de herkes gibi kendi çocuğumun iyiliğini istiyorum. Bu yüzden de bu eğitim sisteminde başarılı olmasını sağlayan bir eğitim bekliyorum. Sınavlardan yüksek başarı elde edip, iyi bir okula yerleşmesini umut ediyorum. Öğretmenler ilgili olsun, okul güvenli ve bakımlı olsun, tuvaletler ve yemekhane temiz olsun. Beklentiler çok aslında. Teknolojiyi daha çok kullansınlar, bilgisayarı interneti etkili kullanmayı öğrensinler.'

Bunun yanı sıra bazı veliler okullarda verilen eğitimden umutlarını kestiklerini, eğitim sisteminden bir beklentileri olmadığını dile getirmekte ve eğitimin gittikçe artan şekilde rekabetçi olmasından rahatsız olduklarını belirtmektedirler.

'Ben yıllardır eğitimin içindeyim ama okullardan bir şey beklememek gerektiğinin farkındayım artık. Eğitim programlarının vizyonu misyonu hayalden ibaret. Kazandırılmak istenen becerilere bakınca umutlanıyor insan; etkili iletişim, takım çalışması, eleştirel düşünme ve problem çözme yazıyor programlarda. Ancak tek kazandırılan beceri rekabet, diğerlerinin önüne geçmek.'

Okul Öncesinden Yüksek Öğretime Kadar Velilerin Eğitimle İlgili Kaygıları

Katılımcılar, başta eğitimin niteliği ve içeriği konusunda kaygılar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların kaygıları 30 kod ve üç tema altında toplanmıştır (Tablo 4). Ayrıca görüşmelerden elde edilen bazı alıntılar aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 4. Velilerin eğitimle ilgili kaygıları

Temalar	Kodlar
Nitelik	Öğretmenler Eğitim programı İçerik Bilimsellik Laiklik Dini eğitim Değerler Okulun alt yapısı Rekabetçilik
Gelecek	Eğitim Politikaları İstikrarsızlık Güvensizlik Adaletsizlik Belirsizlik Sınavlar İçerik Tarih İsim Fırsat eşitsizliği Üniversite Meslek edinme İşsizlik
Ekonomik	Okul seçimi Kamu okulu Özel okul Ek eğitim Özel ders Kurs Kitap Yabancı dil eğitimi Paralı eğitim Yaşam boyu eğitim

Bulgulara göre velilerin çocuklardan ve okuldan beklentileri eğitim kademelerine göre değişmektedir. Katılımcı velilerin okul öncesinde ve ilk okuldaki kaygıları daha çok çocuğun bilişsel, duyuşsal, psiko-sosyal ve bedensel gelişimiyle ilgilidir. Bu bakımdan bu dönemde öğretmenin ilgisi, okulun temizliği ve güvenliği ile ilgili kaygıları ön plana çıkmaktadır. Velilerin okul güvenliği, hijyeni ve arkadaş ortamı konularında da bazı endişeleri vardır. Aşağıdaki alıntı bu durumu daha net göz önüne sermektedir:

'Anaokulunda ve ilkokulda çocuklarım var. İkisinde de öğretmenin çok iyi olmasının gerektiğini düşünüyorum. Temel atıyor sonuçta. İlgili ve bilgili öğretmenler çocukların sağlıklı ve mutlu olmasına yardımcı olur bence. Bu yüzden en büyük korkum ya çocuğum öğretmenini sevmezse ne olacak düşüncesiydi. Şimdi ikisi de mutlu.'

Çocuklar ortaokula başladıklarında sınavlarla birlikte farklı kaygılar da ortaya çıkmaktadır. Velilerin en büyük endişesi çocuğun akademik anlamda akranlarının gerisinde kalmasıdır. Velilerden bazıları, ek eğitim fırsatlarının çocuklarının iyi bir üniversite kazanmalarına ve dolayısıyla da iyi bir meslek sahibi olmalarına yardımcı olacağına inanmaktadır. Veliler, ilk ve ortaöğretimin niteliğinin lisans eğitimine girişi etkilediğini, lisansüstü derecelerin ve dil eğitiminin de bireylerin beceri setini genişleterek iş bulmasına yardımcı olacağını, dolayısıyla yaşam boyu eğitimin gerektiğini düşünmektedir. Aşağıdaki alıntılar bu bulguyu tamamlamaktadır:

'Şu anda devlet okulunda verilen eğitimin iyi bir üniversite kazanması, iyi bir mesleği olması ve daha fazla para kazanması için çocuğuma yeterli olmadığını düşünüyorum. Bu yüzden de çocuğumun iyi bir üniversite kazanması için kesenin ağzını açmam gerekiyor. Artık üniversite mezunu olmak yetmiyor geleceği garantilemek için. Mesleğinde ilerlemesi de gerekiyor tabii. Bunun için de mutlaka yüksek lisans yapması ve yabancı dil öğrenmesi de gerekecek. Çocuğumun hayata diğerlerinden farklı bir şekilde (daha önde) başlamasına yardımcı olmak için kendi masraflarımdan kısıp onun eğitimine yatırım yapıyorum, yapmaya da devam edeceğim.'

'Bazı çocuklar bir sıfır yenik başlıyor hayata. Ben çocuğumun geri kalmaması için uğraşıyorum. Kurslara yolluyorum, kitaplar satın alıyorum. Okulda verilen eğitim sınavları kazanması için yeterli olmayacağını düşünüyorum. Gerçi hangi sınava gireceğini bile bilmiyoruz. Sınav sistemi değiştikçe endişemiz de artıyor. İstediği okulu (liseyi) kazanamazsa özel okula göndermek için kendimizi zorlayacağız. Çocuğumun bilimsel eğitim almasını istiyorum, bu yüzden imam hatipe göndermeyeceğim.'

Ayrıca çocukları ortaokul ve liselerde öğrenim gören aileler ahlaki değerler ve özgüven eksikliği konusunda da endişe duymaktadır. Veliler bu endişelerini aşağıdaki şekilde dile getirmektedirler:

'Sorumsuz, saygısız, ahlaksız nesillerin yetişmesi beni endişelendiriyor.'
'Çocuklarda bizlerde ne yapacağımızı bilemez haldeyiz geleceğinden endişeli bir gelecek var, özgüvenleri kalmadı çocukların.'

Liseye devam öğrencilerin velileri büyük sınavların yarattığı gerginlik ve kaygıdan söz etmektedir. Ayrıca, aile içindeki düzenin (misafir ağırlama, televizyon izleme) de öğrencinin programına uygun şekilde düzenlenmesi konusunda sıkıntılardan söz edilmiştir. Aşağıdaki alıntı bu durumla ilgilidir:

'Bütün hayatımızı kızımıza göre planladık. Onun sınavları bitmeden ne misafir kabul edebiliyoruz ne de kendimiz bir yere çıkıyoruz. Ev ortamımız sürekli gergin, ses çıkmasın diye televizyonu bile açmıyoruz bazen. Çocuğum sürekli mutsuz. Nitelikli okul denen bir okulda ama bütün öğretmenleri değişti. Sınavı kazanamazsam, mezuna kalırsam diye düşünmekten saçları döküldü. Benim endişem sınav geçmeden çocuğun sağlığı elden gidecek.'

Katılımcılar, teknolojik araçların zaman kaybettirmesinden ve çocuklarının testlerde akranlarından daha başarısız olmasından, kendilerine güvenlerini kaybetmelerinden, sağlık sorunları yaşamalarından (kilo değişimi, uykusuzluk, depresyon v.s.), gelecekte yaşamlarını sürdürecek bir iş bulamamalarından endişe duymaktadırlar. Aşağıda bu kaygıları yansıtan alıntılardan bazılarına yer verilmiştir:

'Ben akıllı telefonunu vermiyorum oğluma. Sadece tatillerde kullanmasına izin veriyorum. Başka çocuklarda da görüyorum, tablet ve telefona bakmaktan ders çalışma zamanını boşuna harcıyorlar. Sınavlarda dikkat eksikliğine neden olabilir bence bu akıllı teknolojiler.'
'Biz çocukları hayattan uzaklaştırdık. Ne teknolojiyi verimli kullanabiliyorlar ne de ahlaki değerleri kazanıyorlar. Dünyada en başarılı okullar sınavları kaldırıyor, yaparak yaşayarak öğretiyor. Yurtdışında çocuklar kod yazıyor, bilgisayar programı yazıyor, bizimkiler sadece fotoğraf paylaşmayı başarabiliyor. Sadece tüketiyorlar, kimse üretmesi gerektiğinin farkında değil.'

Veliler bilimsel ve laiklikten uzaklaşıldıkça endişelerinin arttığını, ekonomik durumu iyi olanlar devlet okullarından özel okullara ve özel kurslara yöneldiklerini belirtmektedir. Katılımcılar, eğitim sistemindeki istikrarsızlıkların ve özellikle sınav sisteminde yapılan değişikliklerin eğitimin niteliğini düşürdüğü düşünmektedir. Katılımcılar ayrıca özel kurslara ve özel okullara yönelmenin eğitimde fırsat ve erişim eşitsizliği yaratacağından endişe duymaktadır. Velilerin görüşlerinden bazıları aşağıdaki alıntılarla örneklendirilmiştir:

'Ben çocuğumu özel okula gönderiyorum. Fakat yoksullar ne yapacak? O çocuklar istemese de imam hatip okullarına devam edecekler. Bu kadar çok imam hatip mezunu, düşünme becerisi olmayan insan nasıl bu ülkeyi ileri taşıyacak bilmiyorum.'
'Yeterli ve kaliteli eğitim alamaması, ezberci eğitim sistemi, sürekli sistem değişikliği, sınav sisteminin değişmesi beni endişelendiriyor.'
'Eğitimin ezbere dayalı olması, çocuğumun geleceğinin birkaç saatlik sınava bağlı olması, sürekli eğitim sisteminin değişmesi kaygı veriyor.'
'Sistemdeki değişiklikler-fırsat eşitsizliği-özelleştirme-paralı eğitim-teori ve bilgi yüklemesinin yoğun olduğu müfredatlar…'

Bazı veliler kamu okullarının kapsayıcı olmadığını belirtmekte, okullarda farklı geçmişlerden gelen öğrencilerin çeşitliliğini homojenliğe dönüştüren standart bir eğitim programı aracılığıyla öğrenim görmelerinden duydukları endişeyi şu şekilde ifade etmektedir:

'Atatürkçü düşünceden giderek uzaklaşmaları, çocukların yaratıcılığını öldürmeleri ve çeşitliliği tehlike olarak görmeleri beni endişelendirdiği için devlet okulu tercih etmedim.'
'Kamu okullarında eğitim programları öğrencilerin farklılıklarını, ihtiyaçlarını ve yeteneklerini görmezden geliyor. Herkese aynı eğitimi vermeye çalışıyorlar. Maalesef çocuklar ve yaratıcılıkları, neşeleri, enerjileri kaybediliyor. Öğrencilere ortak ve tek bir bilgi tabanı, tek bir kültür öğretiliyor. Ayrıca çocuklara başarı

düzeylerine bağlı olarak sınıf arkadaşlarına karşı kendi yerlerini belirlemeleri çok erken yaşta öğretiliyor. Sınavdaki başarın kadar var olabilirsin anlayışı.'

Liseden sonra ise üniversitenin yeri (ulaşım ve ekonomik kaygılar), meslek edinme ve iş bulma konularında yoğunlaştığı gözlenmiştir. Aşağıdaki katılımcıların görüşleri bu kaygıları göz önüne sermektedir:

'Çocuğum istediği üniversiteyi kazanamadı. Bizimle aynı şehirde olması için özel üniversiteye yüzde elli burslu başladı. Şimdiden mesleki kaygıları başladı. Mezun olduğunda üniversitesinin adı da önemli olacak. O yüzden yatay geçiş sınavına girecek. Yani gene sınav kaygımız olacak.'
'Günümüzde meslekler giderek değişiyor. Okulda edindiği bilgiler mesleğini yapabilmesi için yeterli olacak mı diye değil de üniversiten mezun olduğunda iyi bir bulabilecek mi diye düşünüyorum. Köklü ve prestijli üniversitelerden mezun olan bir sürü insanla yarışacak, torpil mekanizması da eklenince kaygımız her geçen gün artıyor.'

Eğitim sisteminde yapılan değişik ve düzenlemelerle ilgili görüşler

Katılımcıların eğitim sisteminde yapılan değişik ve düzenlemelerle ilgili görüşleriyle ilgili aşağıdaki alıntılardan da anlaşılacağı gibi eğitim sistemindeki istikrarsızlık, reform çalışmalarının nihai sonuçlarını beklemeden yeni reformlar yapılması, eğitimde ezberci anlayışın hüküm sürmesi velilerine sıklıkla söz ettikleri sorunlardır.

'Sürekli bir değişim eğitim kalitesini düşürüyor.'
'Hiç beğenmiyorum yapılan değişiklikleri eğitimi yok ettiler neredeyse.'
'...Kafa karışıklığı yaratıyor, eşitliği ortadan kaldırıyor, bıkkınlık veriyor, parası olmayan okumasın deniliyor...'
'Sistemin her yıl değişmesi kafa karışıklığına sebep oluyor ve maalesef eğitim günden güne kalitesizleşiyor.'
'Reform dedikleri şeyler çok kötü oluyor. Çok sık değişiklik yapılıyor. Çocuklar düzene alışamıyor ve bocalıyor. Veliler de ne yapacağını şaşırıyor. Yılın sonu ve başı arasında çok fark okuyor. Mesela komşum KPSS'ye hazırlanıyordu, anayasa zor diye ondan başlamış çalışmaya. Anayasa değişti. Bütün çalıştıkları boşa gitti. Afrika ülkelerindeki gibi kötü bir eğitim sistemimiz var.'
'Artık değişiklikleri takip edemiyoruz. Sınav sistemi üzerine kurulu ezberci bir sistem hakim.'
'Bir türlü bir sistem oturtamadılar. Her sene yeni bir sistem sınav biçimi geliyor.'
'Her yapılan değişiklik bir öncekini aratır oluyor maalesef. Doğru tespitler yapılmıyor eksikleri gidermek adına.'
'Her sene değiştiği için takip edemiyorum.'
'Dini değerler eğitim programlarının merkezine yerleştirmeye çalışılıyor. Bilime ve araştırmaya ayrılan kaynaklar her geçen gün azaltılıyor.'

Velilerin Okul Seçiminde Kullandıkları Ölçütler

Katılımcı velilerin okul seçerken nelere dikkat ettikleri çocuğun devam edeceği okul düzeyine göre farklılaşmaktadır. Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere Okul öncesi ve ilk okul düzeyinde öğretmenin kim olduğu ve çocuğun bireysel gelişimi üzerindeki etkisi okul seçiminde kullanılan en önemli ölçüt olurken, orta okul ve lisede akademik beklenti düzeyi artmaktadır.

Tablo 5. Velilerin Okul Seçiminde Kullandıkları Ölçütler

Temalar	**Kodlar**				
	Okul öncesi	**İlk okul**	**Orta okul**	**Lise**	**Yüksek öğrenim**
Bireysel gelişim	Öğrenci odaklı Beslenme Uyuma Kendini ifade etme Uyum	Akademik beklentiler Okuma yazma Matematik Fen Ahlak	Büyük akademik beklentiler Matematik Fen Okuduğunu anlama	Daha büyük akademik beklentiler Matematik Fen Okuduğunu anlama Test çözme Hız Rekabet	Mezuniyet sonrası iş bulma
Ekonomik	Özel	Devlet	Devlet	Özel	Devlet

Akademik	Öğretmen	Öğretmen Eğitim programının içeriği Yabancı dil	Nitelikli liseye hazırlık Okul başarısı Yabancı dil	Okul başarısı Üniversite kazandırma Yabancı dil Müfredatı takip etmek	Donanımlı
Erişim	Ücreti Ulaşım	Ücreti Ulaşım	Ücreti Ulaşım	Sınav Puan Ücreti Ulaşım	Sınav Puan Ücreti Ulaşım Barınma

Aşağıdaki alıntılar katılımcı velilerin okul seçme ölçütlerini örneklendirmektedir:

'Çocuğumu *hangi okula göndereceğime henüz karar veremedim. Çünkü önümüzde ne olduğu belli olmayan bir sınav var maalesef.'*
'Lise seçimini atlattık biz. Devlet lisesindeki öğretmenlerden memnun kalmadığımız için temel liseye geçtik. Devlet okulundaki öğretmenleri bilgi aktaramıyordu, ilgisizlerdi. Çocuğumun üniversiteyi kazanması için dershaneye de gitmesi gerekecekti. İki masraf olmasın diye temel liseye geçtik. Üniversitede Gazi istiyoruz. Evime yakın. Ulaşım sorunu yok. Maddi açıdan rahat olacak. Başkent'te olması önemli.'

Kamu (devlet) okullarının nitelikli ve niteliksiz olarak ayrılması konusunda görüşler

Katılımcı veliler gündemde yer alan, okulların nitelikli ve niteliksiz olarak sınıflandırılması konusunun kaygılarını daha fazla arttırdığını belirtmektedirler. Velilerin çoğu eğitim sisteminin kalitesinden endişe duymaktadır ve ülkemizde verilen eğitimin dünyanın geri kalan ülkelerinin oldukça gerisinde kaldığını düşünmektedir. Velilerin bu konudaki görüşleriyle ilgili aşağıdaki alıntılar dikkate değerdir:

'Saçma buldum bu açıklamayı. Kendi yaptığı sistemi ayırması çok saçma. O zaman nitelikli okula giden çocuklar iyi, niteliksize gidenler kötü çocuklar mı? Nitelik nedir niteliksiz nedir? Kaygılarımızı arttırdı. Sisteme kızgınım.'
'*Niteliksiz kabul edilen okullara gidecek olan çocukların kendini ömür boyu aşağılanmış hissedeceğini düşünüyorum.'*
'Kesinlikle bu uygulamaya karşıyım. Devlet verdiği eğitim hizmetini nitelikli-niteliksiz olarak adlandırıyorsa zaten başta yanlış giden bir şeyler var demektir.'
'Nitelikli ya da niteliksiz olarak ayrılması saçma. Sonuçta nitelikli denen okulların da niteliksiz denen okulların da velisi oldum. Nitelikli okul denen okulların velileri eğitime çok daha fazla bütçe ayırıyor. Çocuklardan çok veliler akademik başarı için hırs yapmışlar, çocukların nefes almalarına izin vermeden dersten derse koşturuyorlar.'
'Saçma buluyorum. Aynı müfredat uygulanıyor. Maddi olarak iyi destek olunan eğitimli ve paralı velilerin olduğu okullar öğretmenleri de test usulünü iyi öğretiyor ödeve boğuyorsa nitelikli diye etiketleniyor. Bu eşitsizlik can yakan türden.'
'Okullardaki deneyimli öğretmenlerin yapılan değişikler ile başka okullara atanmaları ve yerine gelen yeni öğretmenlerin verdiği eğitimin yetersizliği nitelikli okul kalmadığının en büyük göstergesi.'
'Devlet okullarının hiçbir yönden yeterli olduğuna inanamıyorum. Amacın eğitimli bireyler yerine biat edecek nesiller yetiştirmek olduğunu düşünüyorum.'
'Tüm okulların niteliğini arttırmaya çabalamak yerine, nitelikli okulların başarısı düşürülerek okulların sağladığı eğitimin niteliğindeki farklılıklar azaltılmaya çalışılıyor.'

Etkili ve başarılı eğitim veren okulların özellikleri konusunda görüşler

Katılımcı velilere göre okulların geçmişteki başarısı, çevresel özellikleri, Atatürkçülük konularına ne kadar yer verdiği ve öğretmenlerin niteliği, okulun etkili ve başarılı eğitim vermesini etkilen en önemli etmenlerdir. Tablo 6'da velilere göre etkili ve başarılı eğitim veren okulların özelliklerinin neler olduğu özetlenmektedir.

Tablo 6. Velilere göre etkili ve başarılı eğitim veren okulların özellikleri

Temalar	Kodlar
Öğrenciye etkileri	Bilişsel Ders notları Sınav başarısı Duyuşsal kendini iyi ifade edebilen sanatsal yaklaşım mutlu Devinişsel
Okulun ünü	Atatürkçülük Okulun geçmişteki başarısı Öğretmenlerin niteliği Üniversiteye yerleştirme oranı Merkezi sınav sonuçları Çevre özellikleri
Öğretim	İlgili öğretmenler Sosyal kültürel faaliyetler Veli-öğretmen koordinasyonu Saygılı ve duyarlı birey Eğitim anlayışı Bilimsel yaklaşım

Veliler, çocukları bilişsel bakımdan zorlayan, daha çok ders çalışmaya teşvik eden ve böylece daha iyi eğitim almalarının yolunu açan öğretmenlerin nitelikli ve yeterli eğitim verdiklerini düşünmektedir. Katılımcıların görüşlerine aşağıdaki alıntılarda yer verilmektedir:

'...çocuğumun öğretmenlerinin derslerde daha zor sorular kullanmasını istiyorum. Çocuğum, çok daha fazla çalışmak zorunda kalacak ama diğerlerinin önüne geçebilir böylece.'
'Çocuğumun gidebileceği en iyi üniversiteye gitmesini istiyorum.'
'Kaliteli ve yeterli hizmet almak istiyorum.!'
'...okullara, öğretmenlere, ders kitaplarına, eğitim programlarına güvenmek istiyorum.'

Sonuç ve Tartışma

Velilerin çoğu, sınavlarda başarılı sonuçlar elde etmeyi eğitimin niteliğiyle eşdeğer görmekte ve en çok çocuklarının diğer çocuklardan akademik olarak geri kalmasından endişe duymaktadır. Çocukların akademik başarıları ile ilgili kaygıları, kişisel ve duygusal gelişimleri, okulda yaşanan akran zorbalığı, sağlıksız koşullar veya çocuklarının mutlulukları ile ilgili kaygılarından daha fazladır. Bu bulgu alan yazınla da uyumludur: İngiltere'de ComRes tarafından yapılan bir çalışmada da velilerin en önemli endişelerinden birinin çocuklarının sınıftaki akademik başarıları olduğu ortaya çıkmıştır. Murray (1998), sınavların, çocukların düşünüp düşünemeyeceğini değil, gerçeklere ve becerilere maruz kalmayı ölçtüğünü savunmakta, standartlaştırılmış sınavlara verilen önemin mantıksız olduğunun altını çizmektedir.

Eğitimin niteliğini yalnızca sınav başarısı ile sınırlandırmak, öğretmenlerin eğitim programındaki bilgi ve becerilere odaklanmak yerine "sınava hazırlık" eğitim vermesi riskini beraberinde getirir (Jones, Jones & Hardin, 1999). Ayrıca standart sınavlarda başarılı olamayan öğrencilerin baskı altında hissetmesine de neden olmaktadır. Alan yazında velilerin, öğretmen ve yöneticilerin akademik kaygıları ve baskılarının çocukların performansı üzerindeki etkililerini inceleyen pek çok çalışma vardır (Cool, 2002; Lin & Qinghai, 1995).

Veliler eğitim sisteminde en çok sınavlarla ve eğitim programlarının içeriği ile ilgili yapılan değişikliklerden duydukları rahatsızlıkları dile getirmişlerdir. Sınavların içeriği ve tarihlerindeki ani değişikliklerin hem kendilerini hem de çocuklarını olumsuz etkilediğinden söz etmektedirler. Kamu okullarının nitelikli ve niteliksiz olarak ayrılmasından dolayı veliler çocuklar adına rahatsızlık duymaktadır. Ayrıca eğitim programlarındaki bilimsel içeriğin azaltılması pahasına dini içeriğin arttırılması da velilerin eğitimle ilgili endişeleri arasında yer almaktadır. Uluslararası haber ajansı Reuters (2018)'in verilerine göre tüm liselere ayrılan bütçenin yaklaşık dörtte birinin imam hatip okullarına aktarılmaktadır. Bu durum, katılımcı velilerin de belirttiği gibi, eğitim sisteminde dini öğelerin yerinin giderek arttırılma çabasının bir parçası olarak yorumlanabilir.

Bazı veliler çocuğunu hangi okula göndereceği konusunda kararsızlıklar yaşadığını belirtmekteyken, özel okulu tercih edeceğini belirten velilerin sayısı dikkat çekicidir. Veliler okullarda çocuklarının akademik ve sosyal gereksinimlerine yönelik verilen hizmetlerin yetersizliğini gidermek için özel ders ve kurslara yöneldiklerini bu

durumun da ekonomik olarak kendilerini zorladığını belirtmişlerdir. Veliler ülkemizde verilen eğitimin dünyanın geri kalan ülkelerinin oldukça gerisinde kaldığını düşünmektedir. Çocuklarının gidebilecekleri en iyi okula gitmesini istediklerini belirtmekledirler. Çocuklar, diğerlerinin önüne geçmek için çok daha fazla çalışmak zorunda kalmaktadır. Merkezi sınavlar nedeniyle çocukların duyuşsal ve devinişsel gelişimleri çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Hayat tecrübeleri ve genel kültürleri zayıf, sosyal hayatta başarısız, toplumsal ve evrensel değerlerden yoksun bir nesil yetişmektedir.

Velilere okullardan ne bekledikleri sorulduğunda, çocuklarının geleceği ile ilgili hedeflerden söz etmektedirler. Veliler, eğitimin asıl işleviyle doğrudan ilgili olmayan sonuçları elde etmek için çaba harcamaktadır. Diğer bir deyişle, veliler çocuklarının sınavlarda başarılı olmasını, iyi bir üniversiteye yerleşmesini ve bir meslek sahibi olmasını istemekte, ancak çocukların içsel motivasyonunu, yani bir şey öğrenme mutluluğunu, başarmaktan hoşlanmalarını, sosyalleşmelerini, kültürel beklentileri ve normları öğrenmelerini, kısacası birey olmalarını göz ardı etmektedirler. Bulgulara göre veliler, öğrencilerin motivasyonunu geliştirmek için sıklıkla dışsal ödülleri ve gelecekte elde edilecek kazançları (daha iyi bir üniversite eğitimi, daha iyi meslek ve daha iyi bir yaşam) kullanmaktadır. Çocuklara okulda yapabileceklerinin en iyisini yapmalarının, gelecek için çok önemli olduğu söylenerek başarılı olma konusunda baskı yapılmaktadır. Eğitim psikolojisinde dışsal motivasyon içsel motivasyondan daha az etkilidir ve içsel motivasyonu zayıflatabilir (Pintrich & Schunk 2002). Dolayısıyla, öğrencileri motive etmek için gelecekteki hedeflerin akademik başarıya bağlı olduğunu vurgulamak, içsel motivasyonu engelleyebilir ve öğrenci motivasyonunu azaltır (Seginer & Lens, 2015).

Bu çalışmada velilerin eğitimden en önemli beklentisinin çocuklarına iyi bir geleceğin kapılarını açması olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'de nitelikli olarak adlandırılan lise ve üniversitelerin kapasitesinin sınırlı olması, öğrencileri arasındaki rekabeti son derece güçlü kılmaktadır. Veliler, çocuklarının nitelikli eğitime erişme olanağını arttırmak için eğitim için ayırdıkları bütçeyi arttırmaya çabalarken, bir yandan da çocukları üzerinde baskı yaratmaktadır. Ancak, eğitimin, sınavlara hazırlık ve bir meslek edindirmekten çok daha önemli işlevleri vardır. Eğitim bireylerin hem yerel hem de evrensel normları kavramasını, farklı görüşlere açık olmasını, eleştirel düşünebilmesini, sosyal etkileşim ve mesleki beceriler kazandırma potansiyeline sahiptir. Okullar hem toplumsal uyumun hem de değişimin aracı olabilirler. Yani, eğitim programları aracılığıyla öğrencilere hem bağımsızlık hem de itaatkâr olmalarının yolu açılabilir. Bora (2011)'ya göre eğitim görerek meslek edinme ve bu mesleğe göre toplumsal konum edinme amacı orta sınıfların tanımlayıcı özelliklerinden biridir.

Öneriler

Velilerin eğitim harcamalarına tıpkı iktisatçılar gibi maliyet-fayda analizi yapmak yerine, eğitimin çocukların ve gençlerin birey olma yolundaki özgürleştirici etkisine odaklanmalarının eğitimin niteliğinin geliştirilmesi açısından daha gerçekçi ve içsel bir motivasyon sağlayabilir. Nitelikli ve yeterli eğitim hizmet almanın anayasal bir hak olduğu toplumdaki çeşitli baskı grupları (sivil toplum kuruluşları, dernekler, odalar, birlikler v.b.) tarafından bir kez daha vurgulanabilir. Kamu okullarındaki öğretmenlerin mesleki gelişimlerine daha fazla yatırım yapılarak, okulların hepsi nitelikli hale getirilmeli ve kamu okullarına duyulan güven arttırılabilir. Veli Eğitimi Destek Merkezleri kurularak, eğitim reformlarının başarılı olmasında velilere düşen görev ve sorumluluklar konusunda eğitimler verilebilir. Sürekli sınavla öğrenci seçmek yerine, bütün okulların niteliğini arttıracak yatırımlar yapılabilir.

Bu çalışmanın bulguları yalnızca yirmi beş velinin görüşlerini yansıttığından genellenebilirliği sınırlıdır. Bu sonuçların doğruluğunu değerlendirmek için gelecekteki araştırmalarda farklı bölgelerden, daha çok sayıda veliye ulaşılması ve derinlemesine görüşmeler yapılması önerilebilir. Ayrıca, okulda başarılı olmakla gelecekte mutlulukları arasında bağlantı kurularak sürekli baskı altında olan çocukların deneyimlerini, gerçekten nasıl hissettikleri ve bu baskılardan nasıl etkilendikleri dikkate alan çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

Aktaş-Eroğlu, A. (2001). Türkiye'de Eğitime Ayrılan Kaynaklar ve İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Bailey, K.D. (2008) Methods of Social Research. (4th ed). NewYork: Simon & Schuster.

Biernacki, P. & Waldorf, D. (1981). Snowball Sampling: Problems and Techniques of Chain Referral Sampling. Sociological Methods & Research, 10 (2), 141-163.

Bora, A. (2011). Aile: En güçlü işsizlik sigortası. T. Bora, A. Bora, N. Erdoğan & İ. Üstün, Boşuna mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği. (s. 183). İletişim yayınları. İstanbul.

Cool, L. C. (2002). Testing testing...testing...: Are standardized exams the strong medicine our schools need? Or will they turn kids off to learning? The bottom line on a raging debate. Good Housekeeping, August.

Durgun, Ö. (2002). Küreselleşen Dünyada Kalkınma Süreci Bağlamında Eğitim Harcamaları ve Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Jones, M. G., Jones, B., & Hardin, B. (1999). The impact of high-stakes testing on teachers and students in North Carolina. Phi Delta Kappan, 81, 199-203.

Krippendorff, K. (2004). Content analysis: an introduction to its methodology (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Lin & Qinghai, (1995). Academic Pressure and Impact on Students' Development in China. McGill Journal of Education, 30(2), 149-68.

Lindahl, M. & Krueger, A.B. (2001). Education for growth: Why and for whom? Journal of Economic Literature. American Economic Association, 39(4), 1101-1136.

Murray, D. W. (1998). The war against testing. http://www.stats.org/record.jsp?type=oped&ID=85

Offredy, M., & Vickers, P. (2010). Developing a healthcare research proposal: An interactive student guide. Oxford, UK: Wiley-Blackwell.

Öztürk, N. (2005). İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü. Sosyo Ekonomi Dergisi, 1 (1), 27-44.

Patton, M. Q. (1990). Qualitative evaluation and research methods (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage.

Pintrich, P. R., & Schunk, D. H. (2002). Motivation in education: Theory, research, and applications. Upper Saddle River: Prentice Hall.

Rubin, A. & Babbie, E. R. (2013). Essential Research Methods for Social Work. Australia: Belmont, CA: Brooks/Cole Cengage Learning.

Seginer, R. (2009). Future orientation in developmental and ecological context. New York, NY: Springer.

Seginer, R., & Lens, W. (2015). The motivational properties of future time perspective future orientation: Different approaches, different cultures. In M. Stolarski, N. Fieulaine, & W. Van Beek (Eds.), Time perspective theory; Review, research and application: Essays in honor of Philip G. Zimbardo. (pp. 287–304). Cham: Springer.

Taş, U. & Yenilmez, F. (2008). Türkiye'de eğitimin kalkınma üzerindeki rolü ve eğitim yatırımlarının geri dönüş oranı. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1).

DERS KİTAPLARINI DEĞERLER BAKIMINDAN İNCELEYEN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ

Semra GÜVEN[1], Melike VELİOĞLU[2], Akile DEMİREL[3]
[1]Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, semraguven1@gmail.com
[2]Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, melikemailmail@gmail.com
[3]Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, piril.yagiz@gmail.com

ÖZET

Milli Eğitim Bakanlığı her düzeyde ve her yaş grubunda, geçmişini ve geleceğini kucaklayan, değerlerini benimseyen ve toplumda değerlerini yaşayan bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda öğrenciye ulaşılabilirlik açısından en önemli materyalin ders kitabı olduğu düşünülmektedir. Ders kitaplarında değerleri inceleyen çeşitli akademik çalışmaların ortak sonucunu bulmak önemli görülmüştür. Bu çalışmanın amacı, 1998-2017 yılları arasında ders kitaplarını değerler bakımından inceleyen yüksek lisans ve doktora tezlerini bazı değişkenlere göre incelemektir. Bu kapsamda, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişime açık olan tezlerden ders kitaplarını değerler bakımından inceleyen 24 yüksek lisans, 4 doktora tezine ulaşılmıştır. Tezleri incelemek üzere araştırmacılar tarafından "Tez İnceleme/Kodlama Formu" geliştirilmiştir. Çalışmalar "tezlerin türü, yayın yılları, yapıldığı üniversiteler, incelenen ders kitaplarının yayınevi, sınıf düzeyi, ilgili ders alanı, çalışmanın yöntemi, veri toplama araçları, çalışma sonuçları" kısımlarından oluşmaktadır. Bu çalışma, nitel araştırma türünde olup çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın bazı bulguları şunlardır:

- Bu konudaki çalışmalar en çok 2015 yılında yapılmıştır.
- İncelenen araştırmalarda hem devlet hem özel yayınevlerinin kitaplarının incelendiği bu çalışmaların %53,6 oranla ortaokul düzeyindeki ders kitapları üzerinde yapıldığı görülmüştür.
- Araştırmalarda %27,7 oranla Türkçe ders kitaplarının incelendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları izlemiştir.
- Çalışmalarda %60,8 oranında nitel çalışmalar-doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.
- İncelenen araştırmalarda veri toplama araçlarının %32,2 oranında belirtmediği görülmüştür.
- Araştırmalarda en çok yer alan değerler sırasıyla sevgi, saygı, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik ve çalışkanlık olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ders kitabı, değerler, içerik analizi

CONTENT ANALYSIS OF THESES EXAMINING COURSE BOOKS IN TERMS OF VALUES

ABSTRACT

The Ministry of National Education aims to raise individuals, who embrace their past and future, embodies their values and live their values in society, at all levels and in every age group. In this context, it is thought that the most important material in terms of student accessibility is the course book. It has been seen important to find the common outcome of various academic studies examining values in course books. The aim of this study is to examine the graduate and doctoral dissertations that examine course books in terms of values between 1998-2017 according to some variables. In this regard, 24 graduate and 4 doctoral dissertations, examining course books in terms of values, have been reached from all theses which are open to access in YÖK National Dissertation Center database. The "Thesis Review /Coding Form" was developed by the researchers to examine the theses. The studies consist of "types of dissertations, publishing years, universities where they are made, publishing house of the course books examined, class level, related course area, method of study, data collection tools, study results". The type of the stud is qualitative research and content analysis method was used in the study. Some of the findings of the research include:

- The highest number of studies were made in 2015.
- In the studies, in which the books of both state and private publishing houses were examined, it was seen that 53,6% of them were made on secondary school level course books.
- Turkish course books have been examined in 27,7% of the studies. This was followed by course books on Religion Culture and Moral Information.
- Qualitative studies - document analysis method was used in 60,8% of the studies.
- Data collection tools have not been specified in 32.2% of the studies examined.
- Love, respect, responsibility, patriotism, helpfulness and diligence were the most commonly seen values in the studies respectively.

Keywords: Course book, values, content analysis

GİRİŞ

Her ulus kültürel ve milli değerlerinin yanında tüm dünyada kabul görmüş saygı, sevgi gibi temel değerleri sonraki kuşaklara aktarmak ister. Değerleri bir sonraki kuşağa aktarabilmek için en önemli yol eğitimdir. Eğitim, bir toplumun veya bireyin sahip olduğu kültürü, bilgiyi, inancı, beceriyi, değerleri, sanatı vb. kendisinden sonra gelenlere aktarma sürecidir (Çüçen, 2001). Toplumsal gelişmelerin hız kazandığı dünyamızda bireylere değerlerin kazandırılmasının önemi artmaktadır. Değerler, bireylerin tutumlarının temel yapısını oluşturur ve bireyi belirli hedeflere çeşitli seçenekler içinden tercih etme yönünde zorlayan kararlı güdüler olarak tanımlanabilir (Özgüven, 2000: 36). En genel tanımıyla değerler neyin iyi neyin kötü olduğu konusundaki yargılarımızdır. Değerler ilk önce ailede sonra çocuğun en büyük sosyal alanlarından biri olan okulda kazanılır. Sağlıklı nesiller ve buna bağlı olarak da sağlıklı bir toplum yetiştirilmek isteniyorsa değerler öğretiminin gerçekleştirilmesi gerekir (Ulusoy ve Dilmaç, 2014: 68). Milli Eğitim Bakanlığı her düzeyde ve her yaş grubunda, geçmişini ve geleceğini kucaklayan, değerlerini benimseyen ve toplumda değerlerini yaşayan bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Sahip olunan değerlerin eğitim yoluyla yeni kuşaklara aktarılmasında ders kitaplarının etkisi oldukça büyüktür. Değerleri yeni nesillere aktarma görevini yerine getirirken çeşitli materyaller kullanır. Dünyanın değişik ülkelerinde yapılan araştırmalardan, ders kitaplarının okullarda kullanılan başlıca materyallerden biri olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, ders kitaplarının gelişen teknolojiye rağmen eğitim ve öğretimde çok önemli bir rol üstlendiğini söylemek mümkündür (Kılıç ve Seven, 2002: 26). Çeşitli alanlardaki bilgi birikimini aktarma yanında, siyasal ve toplumsal normlar da ders kitapları aracılığıyla bireylere aktarılır. Birey ve toplumların nereden gelip nereye gidildiğini, neyin nasıl öğrenildiğini ve neyin nasıl değerlendirildiğini, nerede nasıl davranılması gerektiğini, kim olunduğunu ve kim olunması gerektiği gelecek kuşaklara ders kitapları aracılığıyla öğretilir (Ders Kitaplarını İnsan Hakları Kriterleri Açısından Tarama Kılavuzu, 2002). Literatür incelendiğinde ders kitaplarıyla ilgili çeşitli çalışmalara rastlanmakla birlikte ders kitaplarını değerler bakımından inceleyen araştırmaların içerik analizine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ders kitaplarının değerler açısından incelenmesine yönelik çalışmaların daha çok Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi ve Türkçe ders kitapları ile yapıldığı görülmektedir (Evin ve Kafadar, 2004). Bu tür çalışmalarla belli bir alandaki araştırmalar bir bütün olarak ele alınmakta ve sonraki çalışmalara önemli bir kaynaklık edilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada ders kitaplarını değerler bakımından inceleyen lisansüstü tezlerin içerik analiziyle incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan bu çalışmayla bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara ve ders kitabı hazırlayıcılarına bir bakış açısı sunmak da amaçlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında Türkiye'de 1998-2017 yılları arasında ders kitaplarını değerler bakımından inceleyen lisansüstü tezlerin bazı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. İncelenen araştırmalar; yayın türü, yayın yılı, araştırmanın yapıldığı üniversite ve kullanılan veri toplama araçları açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
2. Araştırmalarda incelenen ders kitapları; yayınevi, sınıf düzeyi, kullanılan yöntem, incelenen dersler ve ders kitaplarında yer alan değerler bakımından nasıl bir dağılım göstermektedir?

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma türünde olup çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarda bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği, sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanır. Bir mesajın belli özelliklerinin objektif ve sistematik bir şekilde tanınmasına yönelik çıkarımların yapıldığı bir tekniktir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, ve Demirel, 2014). Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan içerik analizi, yazılı metinlerin bazı özelliklerini sayısal olarak belirten bir analiz yöntemi olup materyalin nitel analizi ve istatistiksel sonuçları arasında köprü görevi görmektedir (Bauer, 2003). Araştırmanın örneklemini 1998–2017 yılları arasında ders kitaplarını değerler bakımından inceleyen YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişime açık olan tezlerden 28 lisansüstü tez (4 adet doktora, 24 adet yüksek lisans) oluşturmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak bu çalışmanın araştırmacıları tarafından geliştirilen "Tez İnceleme/Kodlama Formu" kullanılmıştır. Formun geliştirilme aşamasında eğitim bilimleri alanında iki öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır. Formda çalışmanın yayın türü, yayın yılı, araştırmanın yapıldığı üniversite, kullanılan veri toplama araçları, yayınevi, sınıf düzeyi, kullanılan yöntem, incelenen dersler ve ders kitaplarında yer alan değerler kısımlarına ait bilgiler yer almaktadır. Araştırma konusuna ilişkin verilerin toplanması aşamasında ilgili tezler elde edildikten sonra doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Araştırmanın verileri bu çalışmanın yazarları olan üç araştırmacı tarafından bağımsız olarak ayrı ayrı kodlanmış ve daha sonra bu kodlamalar bir araya getirilerek kodlamalarda iç tutarlılık sağlanmıştır. Verilerin istatistiksel analizi sonucunda elde edilen frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak tablolar şeklinde verilmiş ve yorumlanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde verilerin analizleri sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmaların Yayın Türü

Ders kitaplarında değerler ile ilgili yapılan çalışmaların yayın türlerine göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaların Yayın Türü Açısından Dağılımı

Yayın Türü	f	%
Doktora Tezi	4	14,3
YL Tezi	24	85,7
Toplam	**28**	**100**

Tablo 1'de görüldüğü gibi ders kitaplarında değer konusunu inceleyen dört doktora tezi, yirmi dört yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Araştırmaların Yayın Yılları

Ders kitaplarında değerler ile ilgili yapılan çalışmaların yayın yıllarına göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaların Yayın Yıllarına Göre Dağılımı

Yayın Yılı	f	%
1998	1	3,6
2005	1	3,6
2006	1	3,6
2008	1	3,6
2009	3	10,8
2010	3	10,8
2011	2	7,2
2012	1	3,6
2013	3	10,8
2014	1	3,6
2015	7	25
2016	2	7,2
2017	2	7,2
Toplam	**28**	**100**

Tablo 2'de görüldüğü gibi 1998, 2005, 2006, 2008, 2012 ve 2014 yıllarında birer araştırma; 2009, 2010 ve 2013 yıllarında üçer araştırma; 2015 yılında yedi; 2011, 2016 ve 2017 yıllarında ikişer araştırma yapılmıştır. Bu konuda en fazla araştırmanın 2015 yılında yapıldığı görülmüştür.

Araştırmaların Yapıldığı Üniversiteler

Ders kitaplarında değerler ile ilgili yapılan çalışmaların yapıldığı üniversitelere göre dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Araştırmaların Yapıldığı Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	f	%
Ordu Üniversitesi	1	3,6
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	3	10,8
Atatürk Üniversitesi	1	3,6
Dicle Üniversitesi	1	3,6
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	3	10,8
On Dokuz Mayıs Üniversitesi	1	3,6
Dokuz Eylül Üniversitesi	2	7,2
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	3,6
İnönü Üniversitesi	1	3,6
Akdeniz Üniversitesi	1	3,6
Sakarya Üniversitesi	1	3,6
Celal Bayar Üniversitesi	1	3,6
Marmara Üniversitesi	2	7,2
Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi	2	7,2
Gazi Üniversitesi	2	7,2

Niğde Üniversitesi	2	7,2
Muğla Üniversitesi	1	3,6
Ankara Üniversitesi	2	7,2
Toplam	**28**	**100**

Tablo 3'te görüldüğü gibi Ordu, Atatürk, Dicle, On Dokuz Mayıs, Necmettin Erbakan, İnönü, Akdeniz, Sakarya, Celal Bayar ve Muğla Üniversitesinde birer araştırma; Dokuz Eylül, Marmara, Çanakkale On Sekiz Mart, Gazi, Niğde ve Ankara Üniversitesinde ikişer araştırma; Abant İzzet Baysal ve Yüzüncüyıl Üniversitesinde ise üçer araştırma yapılmıştır.

Araştırmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçları

Ders kitaplarında değerler ile ilgili yapılan çalışmalarda kullanılan veri toplama araçlarının dağılımı Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Araştırmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçlarının Dağılımı

Veri Toplama Araçları	**f**	**%**
Değer İnceleme Tablosu	7	25
Değer Algısı Ölçeği	1	3,6
Resim ve Metin	1	3,6
Swartz'ın Değerler Sınıflaması	2	7,2
Stockholm Kriterleri Kataloğu	1	3,6
Belirtilmemiş	9	32,2
Görüşme Formu	2	7,2
Değer İnceleme Formu	5	17,9
Toplam	**28**	**100**

Tablo 4 incelendiğinde araştırmalarda değer inceleme tablosu (%25), değer inceleme formu (%17,9), görüşme formu(%7,2), Swartz'ın değerler sınıflaması (%7,2), değer algısı ölçeği (%3,6), resim ve metin (%3,6), Stockholm kriterleri katoloğu (%3,6) kullanıldığı görülmüştür. Dokuz araştırmada (%32,2) ise kullanılan veri toplama aracı belirtilmemiştir.

Araştırmalarda İncelenen Ders Kitaplarının Yayınevi

Ders kitaplarında değerler ile ilgili yapılan çalışmalarda incelenen ders kitaplarının yayınevlerinin dağılımı Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Araştırmalarda İncelenen Ders Kitaplarının Yayınevlerine Göre Dağılımı

Yayınevi	**f**	**%**
MEB	10	35,7
MEB ve ÖZEL	9	32,1
Özel	7	25
Belirtilmemiş	2	7,2
Toplam	**28**	**100**

Tablo 5'te belirtildiği üzere ders kitaplarını değerler bakımından inceleyen tezlerin 10'unun (%35,7) "MEB" in ders kitaplarını, 9'unun (%32,1) "MEB ve Özel" yayınevlerine ait kitapları, 7'isinin (%25) "Özel" yayınevi kitaplarını ele aldığı ve iki tezde ise ders kitaplarının yayınevinin belirtilmediği görülmüştür.

Araştırmalarda İncelenen Ders Kitaplarının Sınıf Düzeyi

Ders kitaplarında değerler ile ilgili yapılan çalışmalarda incelenen ders kitaplarının sınıf düzeylerinin dağılımı Tablo 6'de verilmiştir.

Tablo 6. Araştırmalarda İncelenen Ders Kitaplarının Sınıf Düzeylerinin Dağılımı

Sınıf Düzeyi	**f**	**%**
İlkokul	6	21,5
Ortaokul	11	39,3
İlkokul ve Ortaokul	4	14,3
Ortaöğretim	4	14,3
Belirtilmemiş	3	10,8
Toplam	**28**	**100**

Tablo 6'da belirtildiği üzere on bir çalışmada (% 39,3) ortaokul ders kitaplarının; altı çalışmada (%21,5) ilkokul ders kitaplarının; dört çalışmada (%14,3) ilkokul ve ortaokul ders kitaplarının; dört çalışmada (%14,3) ortaöğretim

ders kitaplarının incelendiği görülmektedir. Üç çalışmada ise (%10,8) incelenen ders kitaplarının sınıf düzeyinin belirtilmediği görülmektedir.

Araştırmalarda Kullanılan Yöntem

Ders kitaplarında değerler ile ilgili yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemlerin dağılımı Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Araştırmalarda İncelenen Ders Kitaplarında Kullanılan Yöntemlerin Dağılımı

Yöntem	f	%
Nitel araştırma	17	60,8
Karma araştırma	1	3,6
Betimsel Alan Araştırma	5	17,9
Tarama Modeli	3	10,8
Belirtilmemiş	2	7,2
Toplam	**28**	**100**

Tablo 7'de belirtildiği üzere çalışmaların on yedisi (%60,8) nitel araştırma, beşi (%17,9) betimsel alan araştırma, biri (%3,6) ise karma araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Üç araştırmada (%10,8) tarama modeli kullanılmış, iki araştırmada (%7,2) ise kullanılan yöntem belirtilmemiştir.

Araştırmalarda İncelenen Dersler

Ders kitaplarında değerler ile ilgili yapılan çalışmalarda incelenen derslerin dağılımı Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Araştırmada incelenen Derslerin Dağılımı

Dersler	f	%
Almanca	2	3,7
Hayat Bilgisi	3	5,5
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	6	11,1
İngilizce	3	5,5
Sosyal Bilgiler	4	7,4
T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük	4	7,4
Müzik	2	3,7
Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi	2	3,7
Türkçe	15	27,7
Ortaöğretim Dil ve Anlatım	1	1,9
Ortaöğretim Türk Edebiyatı	5	9,3
Tarih	3	5,5
Milli Güvenlik	1	1,9
Psikoloji	1	1,9
Sosyoloji	1	1,9
Felsefe	1	1,9
Toplam	**54**	100

Tablo 8'de belirtildiği üzere çalışmalarda ele alınan ders kitaplarında %27,7 oranla en fazla Türkçe dersine ait kitaplara yer verilmiştir. %11,1 oranla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi; %9,3 oranla Ortaöğretim Türk Edebiyatı; %7,4 oranla Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük; %5,5 oranla Hayat Bilgisi, İngilizce ve Tarih; %3,7 oranla Almanca, Müzik, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi; %1,9 oranla Ortaöğretim Dil Anlatım, Milli Güvenlik, Psikoloji, Sosyoloji ve Felsefe derslerine ait kitapların çalışmalarda yer aldığı görülmüştür.

Araştırmalarda İncelenen Ders Kitaplarında Ele Alınan Değerler

Ders kitaplarında değerler ile ilgili yapılan çalışmalarda incelenen ders kitaplarında ele alınan değerlerin dağılımı Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Araştırmalarda Ele Alınan Değerlerin Dağılımı

Değer	f	%
Adalet	10	2,58
Affedicilik	1	0,26
Ağır başlı olma	1	0,26
Aile	6	1,55
Aile içi demokrasi	1	0,26
Akılcılık	1	0,26
Alçakgönüllülük	3	0,77
Analitik düşünme	1	0,26
Araştırmacılık	1	0,26

Bağımsızlık	5	1,29
Bağlılık	1	0,26
Barış	11	2,84
Başarı	2	0,52
Bilgili olma	1	0,26
Bilimsellik	9	2,32
Birlik-beraberlik	1	0,26
Cesaret	2	0,52
Cömert olma	1	0,26
Çalışkanlık	14	3,62
Dayanışma	9	2,32
Demokrasi	1	0,26
Demokrasi ve milliyetçilik ile ilgili değerler	1	0,26
Devlet	1	0,26
Dil bilinci	1	0,26
Dini değerler	5	1,29
Doğruluk	5	1,29
Dostluk/Arkadaşlık	4	1,03
Duyarlılık	6	1,55
Dürüstlük	10	2,58
Edep	1	0,26
Ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı	1	0,26
Empati	2	0,52
Estetik	9	2,32
Eşitlik	2	0,52
Evrenselcilik	2	0,52
Fedakârlık	3	0,77
Gelenek	3	0,77
Görev bilinci	1	0,26
Güç	2	0,52
Güven	3	0,77
Güvenilirlik	1	0,26
Güvenlik	2	0,52

Haklarını bilme	1	0,26
Hazcılık	2	0,52
Hediyeleşme	1	0,26
Hırslı olmama	1	0,26
Himayeci değerler	1	0,26
Hoşgörü	10	2,58
İnsanlık yararına çalışma	1	0,26
İstişare	2	0,52
İtaatkârlık	2	0,52
İyi huy/ahlak	1	0,26
İyilikseverlik	3	0,77
İyimserlik	2	0,52
Kahramanlık	2	0,52
Kanaatkârlık	2	0,52
Kötü alışkanlıklardan kaçınma	1	0,26
Kültürel bilinç	1	0,26
Kültürel mirasa sahip çıkma	3	0,77
Merhamet	3	0,77
Milli bilinç	1	0,26
Milli birlik	1	0,26
Milli kültür	1	0,26
Misafirperverlik	13	3,36
Mutluluk	1	0,26
Nezaket	7	1,81
Okuma alışkanlığı kazanma	1	0,26
Onurlu olma	2	0,52
Otorite	1	0,26
Ödüllendirme	2	0,52
Öğrenmeye isteklilik	1	0,26
Özdenetim	3	0,77

Özgürlük	8	2,07
Özgüven	4	1,03
Özveri	1	0,26
Özyönelim	2	0,52
Paylaşma	6	1,55
Sabır	6	1,55
Sadakat	1	0,26
Sağlık	7	1,81
Sanat	3	0,77
Saygı	20	5,16
Selamlaşma	1	0,26
Sevgi	29	7,49
Sorumluluk	16	4,13
Sözünde durma	1	0,26
Takdir etme	1	0,26
Tarih	1	0,26
Tarihi eser koruma	1	0,26
Tedbirli olma	1	0,26
Temizlik	7	1,81
Toplum kurallarına uyma	1	0,26
Toplumsallık	1	0,26
Tutarlılık	2	0,52
Tutumluluk	2	0,52
Ulus	1	0,26
Ulusal değerler	3	0,77
Uyarılım	2	0,52
Uyum	2	0,52
Üretken olma	1	0,26
Vatan	1	0,26
Vatanseverlik	14	3,62

Vefa	3	0,77
Yapıcı eleştirel düşünce	1	0,26
Yaratıcı olma	1	0,26
Yardımseverlik	13	3,36
Yaşama sevinci	1	0,26
Yeniliğe açıklık	1	0,26
Yurttaşlık bilinci	1	0,26
	387	**100**

Tablo 9'da belirtildiği üzere araştırmalarda incelenen ders kitaplarında %7,49 oranla en fazla sevgi değeri yer almaktadır. Bu değeri %5,16 oranla saygı, %4,13 oranla sorumluluk, %3,62 oranla çalışkanlık ve vatanseverlik; %3,36 oranla yardımseverlik, misafirperverlik; %2,84 oranla barış; %2,58 oranla adalet, dürüstlük, hoşgörü; %2,32 oranla estetik, dayanışma, bilimsellik, %2,07 oranla özgürlük; %1,81 oranla nezaket, sağlık, temizlik; %1,55 oranla aile, duyarlılık, paylaşma, sabır; %1,29 oranla bağımsızlık, dini değerler, doğruluk; %1,03 oranla dostluk/arkadaşlık, özgüven; %0,77 oranla alçakgönüllülük, fedakarlık, gelenek, güven, iyilikseverlik, kültürel mirasa sahip çıkma, merhamet, özdenetim, sanat, ulusal değerler ve vefa değerleri izlemektedir. %0,52 oranla başarı, cesaret, empati, eşitlik, evrenselcilik, güç, güvenlik, hazcılık, istişare, itaatkarlık, iyimserlik, kahramanlık, kanaatkarlık, onurlu olma, ödüllendirme, özyönelim, tutarlılık, tutumluluk, uyarılım ve uyum değerleri izlemektedir. %0,26 oranla affedicilik, ağırbaşlı olma, aile içi demokrasi, akılcılık, analitik düşünme, araştırmacılık, bağlılık, bilgili olma, birlik-beraberlik, cömert olma, demokrasi, demokrasi ve milliyetçilik ile ilgili değerler, devlet, dil bilinci, edep, ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı, görev bilinci, güvenilirlik, haklarını bilme, hediyeleşme, hırslı olmama, himayeci değerler, insanlık yararına çalışma, iyi huy/ahlak, kötü alışkanlıklardan kaçınma, kültürel bilinç, milli bilinç, milli birlik, milli kültür, mutluluk, okuma alışkanlığı kazanma, otorite, öğrenmeye isteklilik, özveri, sadakat, selamlaşma, sözünde durma, takdir etme, tarih, tarihi eser koruma, tedbirli olma, toplum kurallarına uyma, toplumsallık, ulus, üretken olma, vatan, yapıcı eleştirel düşünce, yaratıcı olma, yaşama sevinci, yeniliğe açıklık ve yurttaşlık bilinci değerleri izlemektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye'de 1998-2017 yılları arasında ders kitaplarını değerler bakımından inceleyen yüksek lisans ve doktora tezlerinin içerik analizi yapılmıştır. Araştırmalar yayın türü, yayın yılı, araştırmanın yapıldığı üniversite, kullanılan veri toplama araçları, yayınevi, sınıf düzeyi, kullanılan yöntem, incelenen dersler ve ders kitaplarında yer alan değerler açısından incelenmiştir. Yayın türlerinin dağılımı incelendiğinde, ders kitaplarıyla ilgili 1998-2017 yılları arasında yapılan araştırmalarda ders kitaplarında değer konusunu inceleyen dört doktora tezi, yirmi dört yüksek lisans tezine ulaşılmıştır. Bu konuda yüksek lisans düzeyinde tez çalışmasının daha fazla olduğu görülmüştür. İncelenen araştırmaların yayın yıllarına bakıldığında bu konuda ulaşılan ilk tez 1998 yılına aittir. 2017 yılına kadar çeşitli sayılarda araştırmaların yapıldığı ve en fazla araştırmanın 2015 yılında yapıldığı görülmüştür. Ders kitaplarında değerleri inceleyen çalışmaların on sekiz farklı üniversitede yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu alanda en çok çalışma Abant İzzet Baysal ve Yüzüncü Yıl Üniversitesinde yapılmıştır. Türkiye'deki üniversite sayısı göz önünde bulundurulduğunda bu konuyu ele almayan pek çok üniversitenin olduğu görülecektir. Bu üniversitelere değerler konusunu ele almaları önerilebilir. İncelenen araştırmalarda veri toplama aracı olarak değer inceleme tablosu, değer inceleme formu, görüşme formu, Swartz'ın değerler sınıflaması, değer algısı ölçeği, resim ve metin, Stockholm kriterleri kataloğu kullanıldığı görülmüştür. Ders kitaplarını değerler bakımından inceleyen tezlerin 10'unun "MEB" in ders kitaplarını, 9'unun "MEB ve Özel" yayınevlerine ait kitapları, 7'isinin "Özel" yayınevi kitaplarını ele aldığı ve iki tezde ise ders kitaplarının yayınevinin belirtilmediği görülmüştür. On bir çalışmada ortaokul ders kitaplarının; altı çalışmada ilkokul ders kitaplarının; dört çalışmada ilkokul ve ortaokul ders kitaplarının; dört çalışmada ortaöğretim ders kitaplarının incelediği görülmektedir. Üç çalışmada ise incelenen ders kitaplarının sınıf düzeyi belirtilmemiştir.

Çalışmaların on yedisi nitel araştırma, beşi betimsel alan araştırma, biri ise karma araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Üç araştırmada tarama modeli kullanılmış, iki araştırmada ise kullanılan yöntem belirtilmemiştir. Çalışmalarda ele alınan ders kitaplarında %27,7 oranla en fazla Türkçe dersine ait kitaplara yer verilmiştir. %11,1 oranla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi; %9,3 oranla Ortaöğretim Türk Edebiyatı; %7,4 oranla Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük; %5,5 oranla Hayat Bilgisi, İngilizce ve Tarih; %3,7 oranla Almanca, Müzik, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi; %1,9 oranla Ortaöğretim Dil Anlatım, Milli Güvenlik, Psikoloji, Sosyoloji ve Felsefe derslerine ait kitapların çalışmalarda yer aldığı görülmüştür. Çalışmalarda en fazla Türkçe kitaplarına yer verilme

nedeninin Türkçe dersine ait kitaplarda değerlerin metinler ve görseller yoluyla örtük olarak aktarılabilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Araştırmalarda en fazla yer alan değerler sırasıyla sevgi, saygı, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik ve çalışkanlık olarak görülmüştür. Affedicilik, ağırbaşlı olma, aile içi demokrasi, akılcılık, analitik düşünme, araştırmacılık, bağlılık, bilgili olma, birlik-beraberlik, cömert olma, demokrasi, demokrasi ve milliyetçilik ile ilgili değerler, devlet, dil bilinci, edep, ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı, görev bilinci, güvenilirlik, haklarını bilme, hediyeleşme, hırslı olmama, himayeci değerler, insanlık yararına çalışma, iyi huy/ahlak, kötü alışkanlıklardan kaçınma, kültürel bilinç, milli bilinç, milli birlik, milli kültür, mutluluk, okuma alışkanlığı kazanma, otorite, öğrenmeye isteklilik, özveri, sadakat, selamlaşma, sözünde durma, takdir etme, tarih, tarihi eser koruma, tedbirli olma, toplum kurallarına uyma, toplumsallık, ulus, üretken olma, vatan, yapıcı eleştirel düşünce, yaratıcı olma, yaşama sevinci, yeniliğe açıklık, yurttaşlık bilinci ise en az yer alan değerlerdir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda ders kitaplarında değerlerin bütünüyle yer almadığı, birçok değere yeteri kadar yer verilmediği sonucuna ulaşılmaktadır. Oysaki sağlam karakterli, saygılı, yapıcı ve yaratıcı bireyler yetiştirmek isteniyorsa öğrencilere ulaşmanın en önemli yollarından biri olan ders kitaplarında değerlere bütünüyle yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

Bauer, M. W. (2003). Classical content analysis: A review. In M. W. Bauer & G. Gaskell (Eds). Qualitative researching with text, image and sound (131-151). London: Sage Publication.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2014). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.

Çüçen, A. K. (2001). *Felsefeye giriş*. Asa Kitabevi: Bursa.

Ders Kitaplarını İnsan Hakları Kriterleri Açısından Tarama Kılavuzu, 9 Eylül 2002.

Evin, İ. ve Kafadar, O.(2004). İlköğretim Sosyal Bilgiler programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 2(3), 293-302.

Kılıç, A. ve Seven, S. (2002). Konu alanı ders kitabı incelemesi. Ankara:Pegem A Yayıncılık.

Özgüven, İ.(2000). *Psikolojik testler.* Ankara: PDREM Yayınları.

Ulusoy, K., Dilmaç, B., (2014). Değerler Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (5. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Araştırmada İncelenen Tezlerin Listesi

Akarsu, S. (2015). *İlkokul(1-4) ve ortaokul(5-8) müzik ders kitaplarında yer alan şarkıların değerler bakımından incelenmesi ve değerler eğitimine ilişkin öğrenci algıları.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Akyol, Ş. (2010). *İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan sevgi temasının değerler eğitimi açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Alan, Y. (2012). *Türkçe ders kitaplarındaki okuma ve serbest okuma metinlerinin dini ve ahlaki değerler açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Altunal, B. (2015). *İlkokul 4. sınıf İngilizce ders kitaplarının Türk kültürüne ait değerler açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Aral, D. (2008). *Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan değerler üzerine bir araştırma.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Atalay, B. (2011). *Türk edebiyatı ile dil ve anlatım ders kitaplarındaki halk edebiyatı metinlerinde yer alan değerler üzerine bir araştırma.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aytekin, M. (2015). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarının değer iletimi açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Başaranol, V. (2017). *Ortaöğretim İngilizce ders kitaplarının temel değerler açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Biber, S. (2015). *Werteerziehung in den daf lehrbüchern der mittelstufe in der Turkei.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Çapoğlu, E. (2014). *Ortaokul 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerde yer alan değerler.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Demircan, T. (2010). *Ortaöğretim dokuzuncu sınıf Türk edebiyatı ders kitaplarındaki temel değerlerin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Demirel Balık, Z. (2016). *Hayat bilgisi öğretim programındaki değerler bağlamında hayat bilgisi ders kitapları ile yüz temel eser listesindeki ulusal masalların karşılaştırılması.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Güzel, D. (2013). *3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

İnal, K. (1998). *Türkiye'de ders kitaplarında demokratik ve milliyetçi değerler -27 Mayıs ve 12 Eylül askeri müdahale dönemlerine ilişkin bir inceleme-.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kaliyeva, A. (2015). *Türkçe ve İngilizce ders kitaplarında değerler eğitimi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Karagöz, B. (2009). *Yapılandırmacı yaklaşıma göre ilköğretim 6 ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki değerlerin incelenmesi (Muğla ili örneği).* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Koç, M. (2013). *8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin değerler bakımından incelenmesi (1981 ve 2006 Türkçe öğretim programlarına göre hazırlanan ders kitapları).* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kuşcu, R. (2009). *Ortaöğretim sosyal alan ders kitaplarında çağdaş değerler.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Külünkoğlu, T. (2010). *İlköğretim birinci kademe Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin ilettiği değerler açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Özel, A. (2015). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerdeki değerler ile ilgili algılarının incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Özkan, R. (2006). *Türk eğitim sisteminde himayeci değerler ilköğretim ders kitapları örneği.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özkan, Z. S. (2017). *Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ordu.

Pilatin, Ü. (2016). *Ortaöğretim ders kitaplarındaki değerlerin göstergebilimsel açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Rençber, O. (2009). *1997-2005/Sekiz yıllık kesintisiz eğitim süresince ilköğretim ikinci kademe sınıflarında okutulan Türkçe ders kitaplarında ulusal ve dinsel değerler.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Sezer, Ö. (2005). *İlköğretim 1. kademe Türkçe ders kitaplarında değerlerin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şahin, N. (2015). *İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinin kültürel değerler açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Topkaya, Y. (2011). *Sosyal bilgiler programında yer alan değerlerin ders kitaplarına yansıma düzeylerinin değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Yaman Atalay, D. (2013). *2012-2013 öğretim yılı ilköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan 'Sevgi ve Duygular' temalarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF THE TWO-TIER MULTIPLE-CHOICE DIAGNOSTIC TEST FOR THE UNDERSTANDING OF DNA AND GENETIC CODE

Yılmaz KARA
Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye, yilmazkaankara@gmail.com
Mehtap SAKAOĞLU
Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkiye, yilmazkaankara@yahoo.com

ABSTRACT

Biology education is an important process that aims to teach the events and concepts that are important in terms of vitality, which deals with the events taking place in living organisms and living systems. It is important that the basic concepts involved in this process are structured correctly and completely by the students. Difficulties are encountered in constructing concepts such as DNA and genetic code in biology education. To structure the student concepts in the correct way and to replace with the truths of the wrong ones, it is necessary to first reveal the concepts that the students have. This study involves the development and application of a two-tier diagnostic test to measure students' DNA and genetic code perceptions. Three general steps of the instrument development process have been followed: to define the content limits of the test, to identify student conceptual misconceptions, and to learn the development of the data collection tool. In addition to the understandings of student conceptions, open-ended multiple-choice questions and data on misconceptions were collected. The data were used to develop a two-tier multiple-choice diagnostic test. The examined conceptual information is understanding of nucleotide, DNA, genes and chromosome concepts in addition to inheritance of traits. The diagnostic tool was applied to 103 high school students. The reliability coefficient of the test was calculated as 0.79. Difficulty indices ranged from 0.36 to 0.75, while discrimination indices ranged from 0.21 to 0.69. The results of DNA and genetic code diagnostic test have shown that students do not get a satisfactory understanding of DNA and genetic code. The uncovered misconceptions and their reasons have been discussed in terms of biology teaching and resources.
Key Words: *Misconception, Diagnostic test, Test development, Biology education*.

DNA ve Genetik Kodun Anlaşılması İçin İki Aşamalı Çoktan Seçmeli Tanı Testinin Geliştirilmesi ve Uygulanması

ÖZET

Biyoloji eğitimi canlıları ve canlı sistemlerde gerçekleşen olayları konu eden, canlılık bakımından önemli olayların ve kavramların öğretimini hedefleyen önemli bir süreçtir. Bu süreçte yer alan temel kavramların öğrenciler tarafından doğru ve eksiksiz bir biçimde yapılandırılması önem taşımaktadır. Biyoloji eğitiminde yer alan DNA ve genetik kod gibi kavramların yapılandırılmasında zorluklarla karşılaşılmaktadır. Öğrenci kavramlarının doğru bir biçimde yapılandırılması, yanlış olanların doğruları ile değiştirilmesi için öncelikle öğrencilerin sahip olduğu kavramların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu çalışma, öğrencilerin DNA ve genetik kod anlamalarını ölçmek için iki aşamalı bir tanı testinin geliştirilmesini ve uygulanmasını içermektedir. Enstrüman geliştirme prosedürünün üç genel adımı izlenmiştir: testin içerik sınırlarını tanımlamak, öğrencilerin kavram yanılgılarını belirlemek ve veri toplama aracının gelişimini öğrenmek. Öğrencilerin kavramsal anlamalarının yanı sıra açık uçlu çoktan seçmeli sorularla kavram yanılgıları ile ilgili veriler toplanmıştır. Veriler, iki uçlu çoktan seçmeli tanı testi geliştirmek için kullanılmıştır. İncelenen kavramsal bilgiler, özelliklerin kalıtımına ek olarak nükleotid, DNA, genler ve kromozom kavramlarının anlaşılmasıdır. Tanı aracı 103 lise öğrencisine uygulanmıştır. Testin güvenirlik katsayısı 0,79 olarak hesaplanmıştır. Zorluk indeksleri 0,36 ila 0,75 arasında değişirken, ayrım endeksleri 0,21 ila 0,69 arasında değişmektedir. DNA ve genetik kod tanı testinin sonuçları, öğrencilerin DNA ve genetik kod hakkında tatmin edici bir anlayış elde etmediklerini göstermiştir. Elde edilen kavram yanılgıları ve bunların nedenleri, biyoloji öğretimi ve kaynakları özelinde tartışılmıştır.
Anahtar Kelimeler: *Kavram yanılgısı, Teşhis testi, Test geliştirme, Biyoloji eğitimi.*

Introduction

In recent years, there have been many studies mostly concentrated on revealing the understanding of scientific concepts on science education. In these studies, the researchers adopted various data collection methods such as interviews (Mthethwa-Kunene, Onwu & De Villiers, 2015), written questions (Saribas & Ceyhan, 2015), multiple-choice tests (Smith, & Gericke, 2015), drawings (Dauer & Dauer, 2016), worksheets (Mdolo & Mundalamo, 2015), word association tests (Mclaughlin, Broo, Macfadden & Moran, 2015), and concept maps (Kiliç, Taber & Winterbottom, 2016). In these instruments, the development of distracters based on conceptions of students purposed in terms of principles of conceptual change approach and assessment procedures (Stern & Kampourakis, 2017).

The multiple-choice items were used with alternatives based on student reasoning, including defined misconceptions (Barnett & Friedrichsen, 2015). In addition, conceptual frameworks of students could be introduced through using two-tier multiple-choice test instruments (Oztas & Oztas, 2016). The employment of alternative two-tier instruments to identify conceptions of students has the potential to reflect more closely the objective being measured because they enable students give a reason for their answers and contain alternative conceptions.

However, the most of the two-tier multiple-choice test instruments were used to evaluate the understanding of teachers and teacher candidates at various levels, it is important to asses understanding of students on any specific scientific subject. Therefore, the present study was aimed to use a multiple-choice two-tier diagnostic test to evaluate middle students' understanding of the concepts on DNA and genetic code.

Method

Research Design

The descriptive researches are the studies to analyze the nature of an existing phenomenon as it is. In the same vein, survey models are used in the studies that need to be gather information about attitudes, beliefs, values, opinions, ideas, and other type of knowledge of individuals (McMillan and Schumacher, 2001). Since revealing the conceptual understandings of high school students was aimed in this study, the survey method was adopted for this research.

The cell division and reproduction diagnostic test

A two-tier multiple-choice test was used to ascertain responders' misconceptions about DNA and genetic code. The "DNA and genetic code diagnostic test" was developed by researchers. The DNA and genetic code diagnostic test consisted of 14 items. The two-tier multiple-choice test items were constructed on basis of student interviews and multiple-choice questions with free responses. The first tier of each item consists of a multiple-choice question with two to four choices based on authentic and rational responses. The second tier of each item contains a set of six to eleven justifications for all potential selected responses to the first tier. Distractors were derived from actual responders' alternative conceptions gathered from the literature, interviews, and open-ended response tests.

The conceptual areas covered by the test were: basic genetic, inheritance, adaptation and biotechnology. A specification grid was prepared to ensure that the diagnostic test fairly covers the propositional knowledge statements and the concepts on the concept map underlying the topic. The calculated reliability coefficient was showed enough reliability for the test (Cronbach-alpha = 0.81).

The frequency of responses to each question were noted, together with the types of reasoning used to justify each option, and the frequency with which each type was used. Furthermore, to make a more detailed comparison into the responders' understanding of DNA and genetic code, their misconceptions were identified by their reasoning's to the questions.

Participants

The administration of the instrument was conducted in regular class period. A hundred and three high school students (53,4% female) received the test. The age range of the research group of candidates was between 15 and 19. The students were from a state high school with different achievement levels and socioeconomic backgrounds. In these high schools, all high school students took same biology courses in the first semester where the same curriculum had been applied approved by the Ministry of National Education. All the high school students studied the topics of basic components of living things, the fundamental unit of life, nucleic acids, growth and development, inheritance, and organ systems as a part of their biology curriculum including the basic concepts of DNA and genetic code.

Data analysis

Items of diagnostic instrument were evaluated according to correct and incorrect response combinations. An item was released as correct on the test when the responders select desired choices for both parts of an item. The correct response combinations were categorized and scored according to the categories identified in Table 1.

Table 1 Categories and contents used to analyze items of the test

Comprehension levels	**Scoring criteria**	Points*
True	Comprising the all dimensions of the valid response	3
Partially true	Explaining some dimensions of the valid response	2
Naïve	Including an implication to the valid response	1
Confusion	Attributing interested concept to another scientific event	0
Misunderstanding	Interpreting incorrectly a scientific event or question	0
Misconception	Constructing a concept scientifically wrong	0

*Points were considered valid if the true response was selected in the first part of the item

The analysis of incorrect response combinations provided data on high school students' alternative concepts and propositions related to that item (Kim, Pathak, Jacobson, Zhang & Gobert, 2015). The example of an item analysis is displayed in Table 2.

Table 2 Distribution of student selections for each response combination from item 11 on the DNA and genetic code diagnostic test

		First tier		
Second tier		1.True	2.False	Total
1	True	8		8
2	Partially True			
3	Naïve	8		8
4	Misconception	24		24
5	Confusion			
6	Misconception			
7	Misunderstanding	2		2
8	Confusion	5	1	6
9	Don't know	1		1
10	Other		4	4
	Total	48	5	53

Findings

The responses of high school students had given to each item of diagnostic test were analyzed for the possible combinations of knowledge response in addition to reason. The responses to the first tiers were evaluated for the knowledge while the both tiers for the reasoning. The range of correct answer means was 0.208 to 0.943 for the first tier of the test (Table 3). When both tiers were combined, the correct response means was reduced to the range of 0.226 to 0.925 for high school students. The comparison between the means of correct responses to the first and second tier suggested that the high school students did not always select the scientifically correct response included choice although the correct response rate of high school students just above the average points of score.

Table 3 Distribution of high school students selecting the desired knowledge choice, reason choice, and item scores

Items	First tier	Second tier	Naive	Partially	True	Scores
1	0.943	0.925	0.321	0.528	0.094	2.585
2	0.849	0.830	0.547	0.226	0.075	2.057
3	0.811	0.491	0.472	0	0.019	1.019
4	0.585	0.547	0.038	0.151	0.358	1.962
5	0.849	0.811	0.717	0.094	0	1.717
6	0.849	0.830	0.396	0.094	0.340	2.434
7	0.793	0.679	0	0.604	0.075	2.113
8	0.396	0.377	0.019	0.321	0.038	1.151
9	0.717	0.679	0.453	0.189	0.057	1.679
10	0.755	0.359	0.094	0.057	0.208	1.189
11	0.302	0.302	0	0.151	0.151	1.057
12	0.208	0.226	0.094	0.019	0.075	0.585
13	0.547	0.302	0.113	0.038	0.094	0.774
14	0.491	0.302	0.113	0.113	0	0.642
Total	9.095	7.660	3.377	2.585	1.585	20.962

The correct responses on test were investigated and categorized under naïve correct, partially correct, and true correct to identify the degree of convenience to the scientifically correct response. The given correct responses were classified in detail and the percentages were calculated for each item (Table 3). According to this, the most common correct responses were naïve correct responses (44.2%) that the test takers stated only the one dimension of the scientifically correct response, based on textbook, or memorization. The partially correct responses (33.8%) were the second most common correct response category consisted the responses of the high school students who were not inherently understood the scientifically correct response but their responses including more than one dimension of the truth. The 21.98% of the correct responders was able to give the scientifically correct responses. These results also reflected to the scores of correct response categories.

The calculated total mean score were 20.962 for the fourteen items of the diagnostic test although the total scores gained by the correct responders could be ranged between 14 and 38. It was also seen that item 1, item 2, item 6 and item 7 were scored over 2 points when the calculated mean for each item points took into account. These relatively high scores were the sign of closer student reasoning to the scientifically correct response on type of DNA and genetic code (item 1), transfer of genetic information (item 2-6), and adaptation (item 7) among the correct responders. On the other hand, there could be said that the correct responders had limited and memorization-based reasoning on biotechnology (item 12, 13, and 14). Thus, the diagnostic test was also could be used to improve understandings of correct responders besides the incorrect responders.

Discussion and Conclusions

Identification of misconceptions on DNA and genetic code is vital to make meaningful problem solving accessible to more students. Furthermore, it is necessary to develop strategies to provide students with the accurate conceptual knowledge required for scientific problem solving. The DNA and genetic code diagnostic test appeared to provide a feasible approach to assess understanding of high school students and to identify alternative conceptions of DNA and genetic code concepts. According to the findings of two-tier multiple-choice diagnostic test of this study, high school students have continued to have alternative conceptions of DNA and genetic code even after middle school level education. The results from the diagnostic test indicated that the most consistent misconceptions held by high school students relate to a lack of understanding on relationship between types of cells, genetic information and lack of understanding on sexual and asexual reproduction (Chan & Yung, 2018).

The application of diagnostic instruments to evaluate commonly held misconceptions provides an opportunity to improve learning of science. Through using a two-tier diagnostic test at the beginning or upon completion of a specified topic, the deeper understandings can be obtained about the knowledge and the existence of any alternative conceptions of students in any topic (Etobro & Banjoko, 2017). Thus, the use of reliable and valid pencil and paper tests, easy to score instruments enable to better assess understanding of any particular subject.

References

Barnett, E., & Friedrichsen, P. (2015). Educative Mentoring: How a Mentor Supported a Preservice Biology Teacher's Pedagogical Content Knowledge Development. Journal of Science Teacher Education, 26(7), 647-668.

Chan, K., & Yung, K. (2018). Developing Pedagogical Content Knowledge for Teaching a New Topic: More Than Teaching Experience and Subject Matter Knowledge. Research in Science Education, 48(2), 233-265.

Dauer, J. & Dauer, J. (2016). A framework for understanding the characteristics of complexity in biology. International Journal of STEM Education, 3(1), 1-8.

Etobro, A., & Banjoko, S. (2017). Misconceptions of Genetics Concepts Among Pre-Service Teachers. Global Journal of Educational Research, 16(2), 121-128.

Kiliç, D., Taber, K., & Winterbottom, M. (2016). A Cross-National Study of Students' Understanding of Genetics Concepts: Implications from Similarities and Differences in England and Turkey. Education Research International, 2016, 1-14.

Kim, B., Pathak, S., Jacobson, A., Zhang, M., & Gobert, J. (2015). Cycles of Exploration, Reflection, and Consolidation in Model-Based Learning of Genetics. Journal of Science Education and Technology, 24(6), 789-802.

Mclaughlin, C., Broo, J., Macfadden, B., & Moran, S. (2015). Not Looking a Gift Horse in the Mouth: Exploring the Merits of a Student–Teacher–Scientist Partnership. Journal of Biological Education, 50(2), 1-11.

McMillan, J. H. & Schumacher, S. (2001). Research in education: a conceptual introduction, 5th ed. Addison Wesley Longman Inc., New York.

Mdolo, M., & Mundalamo, F. (2015). Teacher Knowledge Shaping the Teaching of Genetics: A Case Study of Two Underqualified Teachers in Malawi. African Journal of Research in Mathematics, Science and Technology Education, 19(1), 1-11.

Mthethwa-Kunene, E., Onwu, G., & De Villiers, R. (2015). Exploring Biology Teachers' Pedagogical Content Knowledge in the Teaching of Genetics in Swaziland Science Classrooms. International Journal of Science Education, 37(7), 1-26.

Oztas, F. & Oztas, H. (2016). What Do Beginner Biology Teacher Candidates Know of Genetics and Genes? Journal of Education and Practice, 7(30), 131-138.

Saribas, D., & Ceyhan, G. (2015). Learning to teach scientific practices: Pedagogical decisions and reflections during a course for pre-service science teachers. International Journal of STEM Education, 2(1), 1-13.

Schmitt, C., Goebel, V., & Robins, J. (2015). Experiences of High-Ability High School Students: A Case Study. Journal for the Education of the Gifted, 38(4), 428-446.

Smith, M., & Gericke, U. (2015). Mendel in the Modern Classroom. Science & Education, 24(1), 151-172.

Stern, F., & Kampourakis, K. (2017). Teaching for genetics literacy in the post-genomic era. Studies in Science Education, 53(2), 1-33.

DİJİTAL BASKI RESİMDE HAYVAN TEMASI: ERGİN İNAN ÖRNEĞİ

Ahmet Fatih ÖZMEN*
***Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Türkiye, afozmen@gmail.com**
Ahmet DALKIRAN**
****Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Türkiye, dalkiran30@hotmail.com**

Özet

Bildiri kapsamında, dijital baskı resimde hayvan teması kullanımının araştırılması amaçlanmıştır. Hızla gelişmekte olan teknolojilerden dijital baskı teknolojisi resim sanatında sıkça kullanılan günümüz yöntemlerindendir. Bu bağlamda içerisinde yaşanılan teknoloji çağında, birçok resim sanatçısının eserlerini üretirken farklı teknolojik teknikleri geleneksel yöntem ve tekniklere tercih ettiği görülmektedir. Ancak sanatçılar eserlerinde teknik olarak dijital baskı teknolojisini kullansa da içerik olarak farklı konuları ele almışlardır. Bu konulardan birisi de "*Hayvan Teması"*dır. Bu bağlamda ilgili teknik ve temanın birçok sanatçı tarafından kullanılmasına rağmen, bu alandaki literatüre örnek teşkil edebilecek herhangi bir araştırma yapılmadığı görülmüştür.

Bu nedenle dijital baskı resimde hayvan teması kullanımına örnek oluşturması açısından; çalışmalarında dijital baskı teknolojilerini kullanan, içerik olarak hayvan temasına yer veren ve Türk resminin önemli isimlerinden olan Ergin İnan'a ait eser örneklerinin tespit edilerek incelenmesi, bulgu ve yorumlarına ait sonuçların bir başlık altında toplanarak ilgili literatüre katkıda bulunulması amaçlanmış ve bu yolla alan araştırmacılarına yeni bir kaynak oluşturulmasının önemli olacağı düşünülmüştür.

Genel tarama modelinin esas alınacağı araştırmada, nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Resim Sanatı, Dijital Baskı, Hayvan Teması, Ergin İnan.*

Abstract

Within the context of the paper, it is aimed to investigate the use of animal theme in the digital print painting. Digital printing technology from rapidly evolving technologies is one of today's methods that is often used in painting. In this context, it is observed that many art artists prefer different technological techniques to traditional methods and techniques during the technology age. However, even if artists have used digital printing technology technically in their works, they have taken up different topics as contents. One of these issues is "Animal Theme". In this context, despite the use of the technique and the theme used by many artists, it has been found that no research has been conducted which can serve as an example to the literature in this area.

For this reason, in terms of creating an example for the use of animal theme in digital printing; it has been considered to be a great importance to collect and analyze the examples of the works of Ergin İnan who is one of the important names of Turkish painting, uses digital printing technologies in his works which includes animal theme as a content, and to contribute the relevant literature to the researchers by gathering the results of their findings and interpretations under a heading,

Qualitative research methods and techniques will be used in the research that will be the basis of the general screening model.

Keywords: *Painting Art, Digital Print, Animal Theme, Ergin İnan.*

Giriş

Yazın alanlarından, görsel sanatlara kadar uzanan çalışmalar insanın dünya görüşünü, kültürel ve bilimsel alt yapısını, öznel seçimlerini ve yeteneğini yansıtır. Bütün bunların bileşkesinden insan tarafından yaratılmış bir oluşum ortaya çıkar. Bu oluşum özgünlüğü, yaratının özgünlüğüne koşut bir anlam kazanır. Bu yolla insan iç dünyasını, çevresini yaratısına yansıtarak belleğini aydınlatma, birey olarak kendini, donanımını ve yaratma gücünü tanıma şansını elde eder. Sıradan günlük yaşam akışından varlığını sıyırarak yüceltir ve öz bilinç kazanımına ulaşır. Kendine özgü dünyasını yaratarak tüm yaşamı çevreleyen dünyayı kendisi için özgün kılarak öz benliğini geliştirir. Bu oluşum içinde özgün ve özgü kavramları, birbiriyle örtüşen kazanımları işaret eder. Öncelikle sanatçı, öznel deneyimleri, bilgi katmanları ve çabalarıyla kendine özgü bir dünya yaratır ve bu oluşum onun bireyselliğini, öznelliğini hazırlar. Bu dünya aynı zamanda içinde nesnel gerçekliğin saklı tutulduğu bir alandır. İşte bu sanat yaratısının içeriğini varsıllaştıran ve onu kendine özgülükten çok nitelikleri bakımından birbirinden ayrı olan öznelliğe götüren önemli bir ayrıntıdır. Bu özgünlük, sanatın kendine özgü dünyası içinde bir anlam kazanır. Sanatın kendi alanına katılımların sanat yapıtı olarak belirlenmesi için, yaratının duygusal, yeteneksel ve düşünsel boyutunun yanı sıra estetik bir varlığa kavuşturulması kaçınılmaz olarak karşımıza çıkar. Bu aşamada sanatın tarihini belirleyen, geçmişin yönelimlerini örnekleyen verilerin ışığı, geleceği yaratacak olan özgünlüklere yön gösterir. Bu bağlamda bakıldığında Ergin İnan'ın sanatının "kendine özgü" değerleri belirlenir. Öncelikle onun anlatımlarında kendine özgü olan, önceliği olan seçimlere göz atmak gerekecektir. Bu bağlamda *Yazılar* ve *Böcekler* dünyası bu sistem içinde ilk sırada yer almaktadır. Yazılarla kurulan ilk ilişkiler, İnan'ın çocukluk yıllarına kadar uzanmaktadır (Giray, 2001: 9).

Malatya'da 1943 yılında dünyaya gelen sanatçı, fantastik gerçekçi eserlerinde çok boyutlu, anlamlı ve görüntülü varlıkların sürekliliğini ekolojik, biyolojik ve tinsel bağlamda ele almaktadır. İnan eserlerinde (Görsel-1,2,3,4,5), evrensel imgelerin yanı sıra kültürel imgelere de yer vermektedir. Yazı, kaligrafi eski dinsel kitap sayfaları, eski mezar taşlarını anımsatan *yazılı yüzeyler, portreler, yüzler, sözler, eller* ve *böcekler* adı altında yeni ve özgün bir anlatım biçimi içinde eserler üretmektedir (Ersoy, 1998: 139).

Görsel-1: Ergin İnan, "Füsun Öyküsü", 2000, Karışık Teknik, (Giray, 2001: 331).

Sanatçının eserlerinde kullandığı imgelerin hiçbirisi yeni, bilinmeyen ve yaratılmış imgeler değildir. Tüm gerçekleri ile tanınan nesneler olarak sanatçı tarafından açıkça görülebilen nesnelerdir. Rönesans ustalarının çizgi ve betimleme kaygıları ile teknik ustalığı Ergin İnan'ın mistik arayışları ile Doğu-Batı sentezine ulaşmakla, doğal olan soyutlama gereksinimi duyulmadan olağanüstü yapılmaktadır. Sanatçı kendi iç dünyasını, doğada aramakta ve seçtiği nesneleri (böcekleri veya embriyonik insanları) betimlerken resimle yazıyı birleştirmektedir. Doku ve ayrıntı titizliği içinde üçüncü boyutu önemsemeden renklerin parlak boya katmanları ile rengi bir öğe olarak kullanmaktadır. Çizgi, çatlak olarak veya kâğıtta leke ve ton olarak kullanılmakta, eskimişlik etkisi yapan yırtılmış ve sararmış sayfa yüzeyleri ile geçmişe göndermeler yaparken metafizik duygu çağrışımları ile psikolojik yanı ağır basan yapıtlar üretmektedir. Bu mistik duyarlıkla şekillendirilen yapıtlarda en ilkel ve basit canlılardan, en gelişmiş insana dek tüm canlıların yüz yüze olduğu yaşam ve ölüm diyalektiği vurgulanmakta, yaşamla ölüm karşı karşıya değil yan yana ve birbirini tamamlar biçimde yer almaktadır. Bu anlayış içinde doğa, tüm canlılar, bitkiler, böcekler, akrepler, balıklar ve insanlar İslam tasavvufu felsefesi, metafizik ve mistik duyarlılıklarla, gerçeklik duygusu içinde ama gerçek olmayan nesneler bütünü olarak resimlerde kullanılmakta, çok elementli karmaşık görüntüler içinde tevekkülle yaşam ve ölüm sorgulanmaktadır (Ersoy, 1998: 139). Ancak İnan'ın eserlerine genel olarak bakıldığında ve bildiri kapsamında ele alınan hayvan teması dikkate alındığında, ilgi çeken imgeler arasında böcek figürlerinin başrolde yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda sanatçının eserlerinde ortak payda olan böcek imgesinden bahsetmek gerekirse;

Görsel-2: Ergin İnan, "İki Figür", 2001, Karışık Teknik, ("Sanal", 2018).

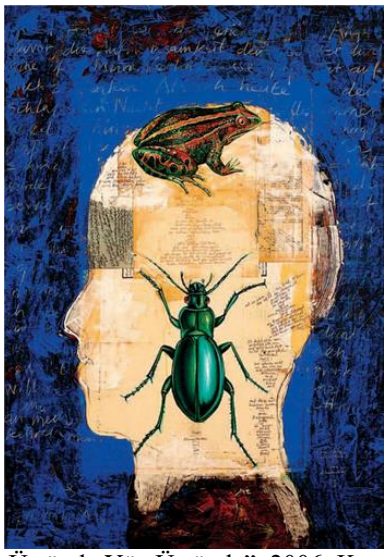
Böcekler, yaşamın ve doğanın bir parçası olduğu halde insanlar tarafından sürekli olarak tahrip edilen yaratıklardır. Böcek sözcüğü içgüdüsel tepki olarak öldürmek, yok etmek sözcüğünü çağrıştırır. Kendilerine karşı özel zehirler ve öldürme yöntemleri geliştirilen yaratıklar olarak görülen böceklerin ekolojik denge içindeki konumları ancak son yıllarda irdelenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda böcekler dünyasıyla sevgi ve ilgiye dayalı bir ilişki kurmak gerçekten de şaşırtıcıdır. Böceklerin görünümlerini sanat yapıtlarına konu seçmekse çok nadir olarak yeğlenecektir. Onları anıtsal boyutlarda sunan yapıtlar üretmekse çok öznel bir seçim ve çok cesur bir tercihtir. Bir tuval yüzeyini kaplayan ya da konunun özünü oluşturan bir böcek resimlemek, yapıtın göreceği ilgiyi göz önüne alarak düşünüldüğünde gerçekten de cesaret isteyen bir yaklaşımdır. Yapıtın tüm yüzeyini kabartma sanısı uyandıran renkli, parlak yüzeyleriyle kurguya katılan böceklerle kaplamaksa biraz daha fazla cesaret istemektedir. Bu tercihleri saklı tutarak yapıtlar üretmek ve bunları özgün anlatımlar arasına yerleştirme başarısı, doğrudan sanatçının yarattığı sanat anlayışındaki ayrıcalığı demektir. Nitekim bu ayrıcalığı Ergin İnan'ın yakaladığını söylemek yerinde olacaktır (Giray, 2001: 220).

Görsel-3: Ergin İnan, "Gökyüzünden Yırttık", 2008, Karışık Teknik, ("Sanal", 2018).

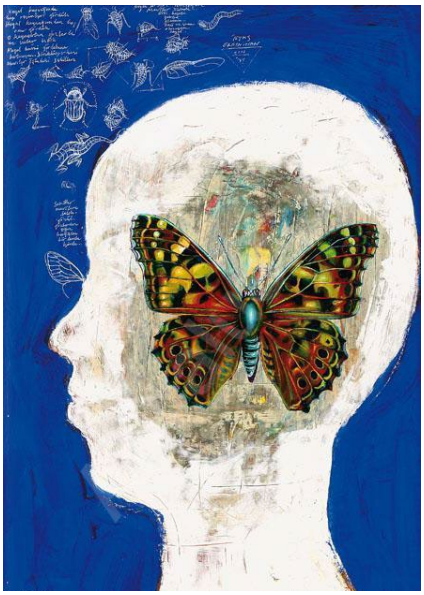
Sanatçı; bir söyleşisinde, eserlerinde kullandığı böcek imgelerini: "*Sanata manevi bir dünya olarak bakmak lazım, o dünyayı içinizde yaşıyorsunuz, ama kimse bilmiyor. Bunu zaman zaman dışa vurmaya çalışıyorsunuz. Böcekler de böyle bir zenginlik içinde çıkmış olabilir, ama çocukluğumu da anımsıyorum. Toprakla çok haşır neşir*

olduğum o yıllarda böceklerle çok oynardım. Resimlerime böceklerin girmesi hocam Vedova'ya yazdığım bir mektupla oldu. 1969`da Salzburg Yaz Akademisi'nde Prof. Emilio Vedova`nın yanında resim çalışmaları yapmıştım. O dönemden sonra Türkiye'ye geldim, annemi babamı ziyaret ettim ve hocama bir mektup yazmak istedim. Mektubu yazmaya başladığımda, yazacak bir şey bulamadım, o zaman Almancam ve İngilizcem pekiyi değildi, birkaç sözcük yazdım ve daha sonra da birkaç böcek çizdim. İki sayfalık bu mektup bir başlangıç olmuştu. Vedova bunu müthiş beğendi. Daha sonra asistanlık dönemimde bir evin bodrumunda yaşadım, çok fazla böcek vardı hatta oraya kertenkele bile gelirdi. Onları çizmek beni hem tedirgin ediyordu, hem de çok ekspresif figürler yapmamı sağlıyordu" (Sanal-1, 2016) biçiminde açıklamaktadır.

Görsel-4: Ergin İnan, "Akıl Üstünde Yüz Üstünde", 2006, Karışık Teknik, ("Sanal", 2018).

İnan'ın sanat eserleri ve sanat anlayışı hakkında farklı görüşlere yer verildikten sonra bildiri kapsamında sanatçının "Kelebekli Portre" isimli eserinde (Görsel-5) kullandığı hayvan teması ve tekniğini incelemek gerekirse; dijital baskı teknolojileri yardımı ile baskısı alınmış kelebek figürünün tuval üzerine kolaj tekniği ile aktarıldığı görülmektedir. Çalışmada renk düzeni açısından soğuk renk tonu olan mavi, leke ağırlıklı olarak kullanılmış, nötr renk grubunda bulunan beyaz tonlarla ise insan portresine benzer lekeler kullanılmıştır. Çalışmanın merkezinde bulunan kelebek figürü hakkında ise; sıcak renk tonları kullanıldığı ve çalışmanın odak noktası haline geldiği söylenebilir.

Görsel-5: Ergin İnan, "Kelebekli Portre", 2006, Karışık Teknik, ("Sanal", 2018).

Çalışmanın arka yapısına bakıldığında ise; ilk olarak portre içerisinde bulunan kelebek figürü dikkati çekmektedir. Bu bağlamda kelebek figürü ele alındığında başlangıçta bir tırtılken yerlerde sürünürken daha sonra kelebeğe dönüşmesi ve göklerde özgürce uçması düşünüldüğünde söz konusu kelebeğin, değişen fikirleri, sürekli hareket halindeki zihin ile insanın ruh halini ifade ettiği söylenebilir.

Zira, kelebek uzak doğuda gençliği ve dinamizmi simgelemektedir. Yunan mitolojisinde ise ruhun beden üzerindeki etkisini ve bu etkinin yarattığı büyük değişimleri simgelemektedir. Ayrıca kelebek figürü, direkt ruhun sembolüdür, ruhun özgürlüğünü, hafifliğini ve zarafetini simgeler. Özellikle kelebek kanatlarındaki narin renkler, o ruhun içinde taşıdığı canlılığın ve değişme arzusunun bir ifadesidir. Tüm doğu öğretilerinde ve simyada, insanın yerde sürünen bir tırtıl iken, göğe kanat açan bir kelebek olması sembolü, gerçek arınmanın ve ruhsal yolculuğa başlamanın en temel işaretidir (Sanal-2, 2016).

İnan'ın eserlerindeki böcek imgeleri hakkında İpşiroğlu; "*Ergin İnan'ın düşsel dünyasının odağı insandır. Acı ve bunalım içinde. Tek başına ama yalnız değil. Sürüngenler, kanatlı, kanatsız böcekler, yarasalar, kurumuş yapraklar, su damlacıkları, eski kağıt üzerine yazılmış yazılar çevresini sarmıştır. Bu dünya da belli bir zaman ve belli bir mekan yoktur. Gelmiş, geçmiş, yaşanmış, yaşanmakta ve yaşanacak olan zaman ve neresi olduğu belirlenemeyen bir mekandır Ergin İnan'ın dünyası"* (Aktaran: Gezen, 2016: 43) demektedir.

Sonuç olarak, böceklerin, sürüngenlerin ve uçan hayvanların büyük bir kısmı aslında çoğu insanın korktuğu, çekindiği hatta iğrendiği hayvanlar olmasına rağmen İnan'ın resimlerinde söz konusu hayvanların, sevimli ve çekici bir hal alarak estetik bir özellik kazandığı görülmüştür. Bu bağlamda İnan'ın böcekleri için, hem tinsel açıdan hem de plastik açıdan bir ifade aracı olarak figür ve yazı ilişkisi içerisinde sorgulanarak yorumlanan kavramlar olduğu söylenebilir.

Kaynakça

ERSOY, Ayla (1998). *1950'den 2000'e Günümüz Türk Resim Sanatı*. İstanbul: Bilim Sanat Galerisi Yayınları.

GİRAY, Kıymet (2001). *Ergin İnan*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

GEZEN, M. Cihan (2016). *Cumhuriyetten Günümüze Türk Resminde Eşzamanlı Devinim*. Resim Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Elektronik Kaynakça

Sanal,1.(2016).http://ergininan.net/pPages/pArtist.aspx?paID=13&section=555&lang=TR&bhp=1&periodID=&pageNo=0&exhID=0, Erişim Tarihi: 16.12.2016.

Sanal,2.(2016).http://www.astroset.com/bireysel_gelisim/sembol/kelebek.htm, Erişim Tarihi: 16.12.2016.

Görsel Kaynakça

G. 1. GİRAY, Kıymet (2001). *Ergin İnan*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

G. 2. http://www.artvalue.com/auctionresult--inan-ergin-1943-turkey-iki-figur-3646437.htm, Erişim Tarihi: 02.10.2018.

G. 3. http://www.artvalue.com/auctionresult--inan-ergin-1943-turkey-gokyuzunden-yirttik-3646438.htm, Erişim Tarihi: 02.10.2018.

G. 4. http://www.artvalue.com/auctionresult--inan-ergin-1943-turkey-akil-ustunde-yuz-ustunde-3642471.htm, Erişim Tarihi: 02.10.2018.

G. 5. http://www.artvalue.com/auctionresult--inan-ergin-1943-turkey-kelebekli-portre-3646444.htm, Erişim Tarihi: 02.10.2018.

EĞİTİM SİSTEMİNDE STRATEJİK YÖNETİM YAKLAŞIMI: STRATEJİK EĞİTİM SİSTEMİ (SES) MODEL ÖNERİSİ

Selma KARATEPE
İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye, selma.karatepe@inonu.edu.tr
Mehmet KAPUSIZOĞLU
Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Türkiye, mkapusiz@bayburt.edu.tr

ÖZET

Bilginin hızla üretildiği, yayıldığı ve değiştiği günümüz dünyasında ülkeler, bilgi dönüşümüne uyum sağlayarak gelişim göstermekte ve diğer dünya ülkeleri arasında söz sahibi olmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler eğitim sistemlerinde de değişikliği zorunlu hale getirmiş, ülkeler eğitim sistemlerini sürekli yenileme ve çağın şartlarına uyum sağlama gayreti içine girişmişlerdir. Eğitim sistemleri de başka sistemler gibi küreselleşme süreci ile birlikte değişim süreci yaşamakta, performans ve verimlilik gibi kavramların önem kazanması ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler çağdaş yönetim yaklaşımlarını beraberinde getirmektedir. Bu yaklaşımlardan biri de örgütlerin gelecekte varmak istedikleri hedefleri ve bu hedeflere nasıl ulaşılacağını gösteren, uzun vadeli planlara dayalı, performans odaklı bütçeleme esaslı, dış çevre faktörlerini göz önünde bulunduran, şeffaf, hesap verebilir ve vatandaş memnuniyetini ön plana çıkaran bir yönetim anlayışı olan stratejik yönetim yaklaşımıdır.

Eğitim, bireylerin çağın beklentilerine cevap verebilecek şekilde yetiştirilerek, toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda nitelikli insan ihtiyacının karşılanması amacını taşıyan en önemli süreç olup, bir ülkenin hayati damarlarından birini oluşturmaktadır. Eğitim sisteminde meydana gelebilecek bir sıkıntı ülke sisteminin tamamını etkileyebilecek nitelikte olduğundan belirlenecek eğitim sisteminin stratejik derecede önemi bulunmaktadır. Uygulanacak eğitim sistemi her şeyden önce o toplumun kültürel, toplumsal ve ekonomik yapısına uygun olması gerekir.

Eğitimin ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınma alanındaki önemine rağmen, Türk eğitim sistemi, içinde bulunduğu yapısal sorunlardan ve yönetim işleyişinden kaynaklanan birtakım sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunları ortadan kaldırmadan Türk eğitim sisteminin gelişmesi ve toplumsal ve kültürel kalkınmayı sağlaması mümkün değildir.

Türk eğitim sisteminin yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyduğu günümüz koşullarında yönetimin ilk süreci olan planlama aşaması hayati derecede önemli bir yere sahip olması nedeni ile eğitim sisteminin oluşturulmasında da geleceğe dönük ve stratejik bir planlama sürecine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu planlama yapılırken partiler üstü bir politika takip edilmeli ve ülke kaynaklarının etkin kullanımı için çaba sarf edilmelidir. Ülke ekonomisinin gelişiminde kilit noktalardan biri olan nitelikli eleman ihtiyacını gidermeye yönelik eğitim politikaları belirlenmeli ve mesleki eğitimi teşvik edici önlemler alınmalıdır.

Bu çalışma, Türk eğitim sisteminin yapısal sorunlarının çözümü için stratejik bir model önerisi geliştirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada önerilen Stratejik Eğitim Sistemi (SES) modeli, Türk eğitim sisteminin dünden bu yana içinde bulunduğu sorunları aşabilmesi için gerekli olan stratejik noktaları belirlemekte ve stratejik yönetim yaklaşımın argümanları ile bu sorunların çözümü için öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Eğitim Sistemi, Stratejik Yönetim, Stratejik Eğitim Sistemi

STRATEGIC MANAGEMENT APPROACH IN THE EDUCATION SYSTEM: A MODEL PROPOSAL FOR STRATEGIC EDUCATION SYSTEM (SES)

ABSTRACT

In today's world where information is rapidly produced, spread and changed, countries develop by adapting to the transformation of information and have a say among other world countries. Developments in information and communication technologies have also made it necessary to change education systems and the countries have endeavored to constantly renew their education systems and to adapt to the conditions of the times. Education systems, like other systems, are in the process of change with the globalization process, the importance of concepts such as performance and productivity and developments in communication technology necessitate contemporary management approaches. One of these approaches is a strategic management approach, which is based on long-term plans, based on performance, focused on external environmental factors, transparent, accountable, and prioritizing citizen satisfaction, based on long-term plans that show the targets and future goals of the organizations.

Education is the most important process of raising individuals to meet the expectations of the times and fulfilling the needs of qualified human beings in social, political and economic fields and is one of the vital veins of an country. There is a strategic importance in the education system that will be determined by the fact that a disturbance in the education system may affect the entire system of the country. The educational system to be applied must, first of all, be appropriate to the cultural, social and economic structure of the society.

Despite the importance of education in the field of economic social and cultural development, the Turkish education system is faced with a number of problems arising from structural problems and management. It is not possible to develop the Turkish education system and achieve social and cultural development without removing these problems altogether.

In today's conditions, where the Turkish education system needs a new structuring, a strategic and planning process is needed for the creation of the education system with the reason that the first stage of the management has a vital place in the planning stage. This planning should be followed by an over-the-party policy and efforts should be made for the effective use of the country's resources. Educational policies should be established to eliminate the need for qualified staff, one of the key points in the development of the country's economy, and measures to promote vocational training should be taken.

This study aimed to develop a strategic model proposal for solving the structural problems of the Turkish education system. The Strategic Educational System (SES) model proposed in the study identifies the strategic points necessary for the Turkish education system to overcome the problems it has had since the present, and provides suggestions for the solution of these problems with the arguments of the strategic management approach.

Keywords: *Turkish Education System, Strategic Management, Strategic Education System*

GİRİŞ

Eğitim, bireylerin çağın beklentilerine cevap verebilecek şekilde yetiştirilerek, toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda nitelikli insan ihtiyacının karşılanması amacını taşıyan en önemli süreçtir.

Bilginin hızla üretildiği, yayıldığı ve değiştiği günümüz dünyasında ülkeler, bilgi dönüşümüne uyum sağlayarak gelişim göstermekte ve diğer dünya ülkeleri arasında söz sahibi olmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler eğitim sistemlerinde de değişikliği zorunlu hale getirmiş, ülkeler eğitim sistemlerini sürekli yenileme ve çağın şartlarına uyum sağlama gayreti içine girişmişlerdir. Eğitim sistemlerinin diğer sistemler gibi hızlı bir değişim süreci içinde bulunmaları, eğitimde verimlilik kavramının önem kazanması ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler geleneksel eğitim yönetimi yaklaşımlarının dışında daha çağdaş yönetim yaklaşımlarını gerektirmektedir. Bu yaklaşımlardan biri de kuşkusuz stratejik planlama ve stratejik yönetim yaklaşımıdır (Çelik, 1994: 28).

Bir ülkede uygulanan eğitim sistemi yalnızca eğitim politikaları ile ilgili olmayıp, aynı zamanda ekonomik kalkınma ve istihdam politikaları ile de doğrudan ilintilidir. Bireylerin eğitim seviyesi yükseldikçe nitelikli işgücü temin edilmekte, nitelikli işgücünün artışı ile birlikte bilimsel ve teknolojik gelişmeler sağlanmaktadır. Ayrıca işgücü verimliliği artmakta, işsizlik oranı gerilemekte, ulusal gelir düzeyi de buna paralel olarak yükseliş göstermektedir.

Eğitimin ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınma konusundaki önemine rağmen Türk eğitim sistemi bugün gerek yapısal sorunlardan gerekse yönetim ve işleyişinden kaynaklanan birtakım sorunlarla karşı karşıyadır (Gedikoğlu, 2005:70). Bu sorunları ortadan kaldırmadan Türk eğitim sisteminin gelişmesi ve toplumsal ve kültürel kalkınmayı sağlaması mümkün değildir.

Bu çalışma, Türk eğitim sisteminin bugünkü durumunu diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak ele almakta, yapısal sorunların çözümü için stratejik yeni bir model önerisi sunmaktadır.

1. Eğitim Sistemi

Eğitim sistemleri açık sistem özelliğini taşırlar. Bu sebeple ulusal ve uluslararası düzeydeki ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal değişmelerden ve gelişmelerden en fazla etkilenebilecek olan kurumlardır. Ancak bu çok yönlü gelişme ve değişmelere uyum sağlarken, bir sistem olarak istikrarlarını ve etkinliklerini de sürdürmek zorundadırlar (DPT,2009:16).

Eğitimin temel amacı; bireyi çevresi ile uyumlu kılarak verimli ve üretken bir fert haline getirmektir. Bu açıdan küreselleşme sürecinde eğitimini tamamlamış bireyden beklenen bazı özellikler bulunmaktadır. Bunları;

- ✓ Sorumluluk alabilme,
- ✓ Yaratıcı düşünme,
- ✓ Değişime ayak uydurabilme,
- ✓ Problem çözebilme,
- ✓ Kolay iletişim kurabilme,
- ✓ Takım çalışması yürütebilme,
- ✓ Karmaşık teknolojik sistemleri anlayabilme,
- ✓ İnisiyatif alabilme

şeklinde kısaca belirtebiliriz.

Ülkelerin bu beklentilere cevap verebilmek amacı ile uyguladıkları eğitim politikaları birbirinden farklı olmakla beraber uluslararası normlar açısından genel kabul gören bazı kriterlerde belirtilmiştir. 10 Aralık 1948 yılında, Paris'te yapılan UNESCO'nun genel kongresinde şu kararlar alınmıştır;

- ✓ Eğitim bir insan hakkıdır.
- ✓ Herkes eğitim hakkına sahiptir.
- ✓ Öğretim en azından ilk ve ortaöğretim seviyesinde parasız yapılmalıdır.
- ✓ İlk öğretim zorunludur.
- ✓ Mesleki eğitim herkesin yararlanmasına açık tutulmalıdır.
- ✓ Yüksek öğretim herkesin yeteneği ve başarısı ölçüsünde açık olmalıdır.
- ✓ Eğitimin amacı; insan şahsiyetini tüm olarak geliştirmek, insan hakları ve temel hürriyetlerine karşı saygıyı kuvvetlendirmektir (Bınıcı ve Arı, 2004:385).

Bu kararlar doğrultusunda ülkelerin bireylerin yaşamlarında bu denli önemli bir yer kaplayan eğitim sürecini sistemli bir yapıya dönüştürme amacı ile hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler arasında bir yetki paylaşımı yaptıkları görülmektedir. Üniter devletlerin birçoğu genellikle eğitim sistemlerinin kurucusu, koordinasyon ve denetimlerinin sağlanması görevini bakanlıklar bünyesinde ele almakta, federatif yapıya sahip ülkelerin ise bu sisteminin genel yapısından merkezi idare sorumlu olmakla beraber, sistemin işleyişini yerel yönetimlere bırakmaktadırlar. Bu açıdan ülkelerin kendi iç dinamikleri ve küreselleşme sürecinde ele aldıkları eğitim sistemlerini ele almakta fayda bulunmaktadır.

2. Türk Eğitim Sistemi

Eğitim hakkı Anayasa'nın 42. maddesinde eğitim ve öğretim hakkı ve ödevi başlığı altında düzenlenmiş olup, "Kimse belirtildiği üzere eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır" şeklinde belirtilmiştir.

Günümüz Türk Eğitim Sistemi, temel olarak 14 Haziran 1973'te kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile belirlenmiştir. Ancak bu kanun çok sık aralıklarla değiştirilerek sistem sürekli bir reform içerisine alınmıştır. Buna göre eğitim sistemimiz örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Örgün eğitim; okulöncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimden oluşmaktadır. Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre okulöncesi eğitim 0–6 yaş grubundaki çocukların eğitimini kapsar. İsteğe bağlı olan bu eğitim bağımsız anaokullarında, ilköğretim okullarına bağlı anasınıflarında veya ilgili diğer öğretim kurumlarına bağlı uygulama sınıflarında verilmektedir. Türkiye'de okulöncesi eğitim kurumları resmi veya özel kuruluşlar tarafından açılır. Okulöncesi eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun ilgili birimleri tarafından denetlenir (Uçar ve Uçar, 2004: 12).

İlköğretimin amacı; her Türk çocuğunun iyi birer vatandaş olabilmesi için, gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlık kazanmasını, milli ahlak anlayışına uygun olarak yetişmesini, ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünden hayata ve bir üst öğrenime hazırlanmasını sağlamaktır. İlköğretim kurumları; dört yıl süreli ve zorunlu ilkokullar ile dört yıl süreli zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkan veren ortaokullar ile imam hatip ortaokullarından oluşur. Ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarında lise eğitimini destekleyecek şekilde öğrencilerin yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimlik dersler oluşturulur.

Ortaöğretim; ilköğretime dayalı, en az dört yıllık zorunlu, örgün veya yaygın öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tümünü kapsar. Ortaöğretimin amaç ve görevleri genel itibari ile;

- ✓ Bütün öğrencilere ortaöğretim seviyesinde asgari ortak bir genel kültür vermek suretiyle onlara kişi ve toplum sorunlarını tanıtmak, çözüm yolları aramak ve yurdun iktisadi sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunmak bilincini ve gücünü kazandırmak,
- ✓ Öğrencileri, çeşitli program ve okullarla ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yüksek öğretime veya hayata ve iş alanlarına hazırlamaktır.
- ✓ Yükseköğretim; ortaöğretime dayalı, en az iki yıllık yüksek öğrenim veren eğitim kurumlarının tümünü kapsamaktadır. Yükseköğretimin amaç ve görevleri, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak;
- ✓ Öğrencileri ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yurdumuzun bilim politikasına ve toplumun yüksek seviyede ve çeşitli kademelerdeki insan gücü ihtiyaçlarına göre yetiştirmek;
- ✓ Çeşitli kademelerde bilimsel öğretim yapmak;
- ✓ Yurdumuzu ilgilendirenler başta olmak üzere, bütün bilimsel, teknik ve kültürel sorunları çözmek için bilimleri genişletip derinleştirecek inceleme ve araştırmalarda bulunmak;
- ✓ Yurdumuzun türlü yönde ilerleme ve gelişmesini ilgilendiren bütün sorunları, Hükümet ve kurumlarla da elbirliği etmek suretiyle öğretim ve araştırma konusu yaparak sonuçlarını toplumun yararlanmasına sunmak ve Hükümetçe istenecek inceleme ve araştırmaları sonuçlandırarak düşüncelerini bildirmek;
- ✓ Araştırma ve incelemelerinin sonuçlarını gösteren, bilim ve tekniğin ilerlemesini sağlayan her türlü yayınları yapmak;
- ✓ Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici ve kamuoyunu aydınlatıcı bilimsel verileri sözlü ve yazılı olarak halka yaymak ve yaygın eğitim hizmetlerinde bulunmaktır (MEB,2006)

Türk eğitim sisteminin diğer kademesi ise yaygın eğitimden oluşmaktadır. Yaygın eğitim örgün eğitimin dışında yürütülen her türlü eğitim etkinliğini ifade etmektedir. Yaygın eğitim, örgün eğitim gibi Milli Eğitim Bakanlığı'nın yönetim ve denetiminde yürütülmektedir. Yaygın eğitim içinde en geniş yer tutan faaliyet, mesleki eğitim; mesleki eğitim içinde de en önemli eğitim faaliyeti, çıraklık eğitimidir.

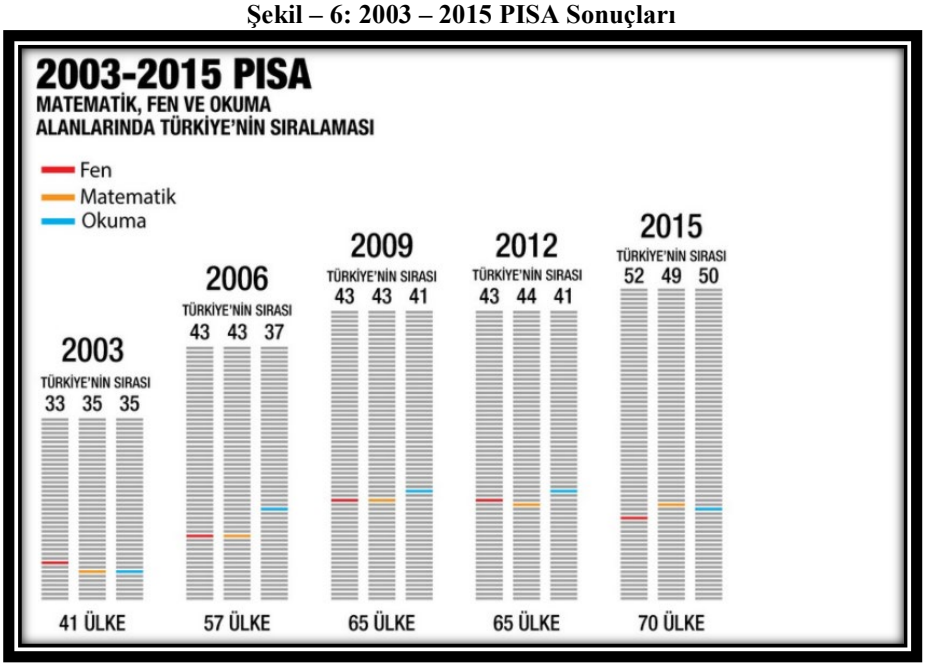
1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yaygın eğitim, bireylerin yaşamlarının tümünde ihtiyaç duyacakları her türlü eğitim ve öğretimi kapsayacak biçimde tanımlanmıştır. Söz konusu kanun resmi-özel tüm kuruluşların MEB koordinasyonunda yaygın eğitim verebilmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca, 2006 yılında çıkarılan Yaygın Eğitim Yönetmeliği, özel eğitim kurumları dışında kalan Halk Eğitim Merkezleri ve Eğitim Odaları ya da başka herhangi bir kurum ile işbirliği içinde ya da Halk Eğitim Merkezlerinin onayı ile açılacak bütün kursların kuruluş, idari, eğitim, danışmanlık, denetim ve koordinasyon etkinliklerini kapsamaktadır. Yaygın eğitim hizmetleri; yönetmelikte okuma-yazma kursları, mesleki ve teknik eğitim ile sosyal ve kültürel kurslar olmak üzere üç ana bölümde düzenlenmiştir. Hedef grubu örgün eğitim sistemine hiç girmemiş ya da bu sistemin herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden çıkmış kişileri kapsamaktadır.

Türk eğitim sistemi içinde öğretmen yetiştirmeye bakılacak olursa; öğretmen yetiştiren ana kurumların eğitim fakülteleri olduğu görülmektedir. Bu açıdan öğretmen yetiştirme konusunda ilk süreç Üniversitelere yerleşme sınavı ile gerçekleşmektedir. XII. Milli Eğitim Şurasında öğretmen yetiştiren kurumlara öğretmen adaylarının seçiminde ÖSS veya ÖYS, Mesleğe Yatkınlık Testi ve mülakat sınavının yapılması önerilmiş ancak bu öneri uygulanmamıştır. YÖK çatısı altında öğretmen yetiştirme eğitiminin verilmeye başlanmasıyla da öğrenci seçimi ve yerleştirilmesi ÖSYM tarafından yapılmaya başlanmıştır (Karakaya, 2011: 159).

Türkiye'de, eğitim fakültelerinin sınıf öğretmenliği programları dört yıllık lisans programlarıdır. Bu program çerçevesinde bir öğrenci, alan dersleri, öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ve seçmeli dersleri içeren en az 152 kredilik dersi tamamlamak durumundadır. Öğretmenlik meslek bilgisi dersleri, bu 152 kredinin 21 kredisini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra 3. ve 4. sınıf öğrencileri öğretmenlik uygulaması adı altında milli eğitime bağlı okullarda staj eğitim görmektedirler. Öğrencilerin mezun olabilmeleri için ayrı bir sınav uygulaması bulunmamaktadır (Baskan vd, 2006:39).

Türk eğitim sisteminin bugünkü durumunu daha iyi kavrayabilmek için PISA 2003- 2015 sonuçlarına bakmakta fayda bulunmaktadır.

Şekil – 6: 2003 – 2015 PISA Sonuçları

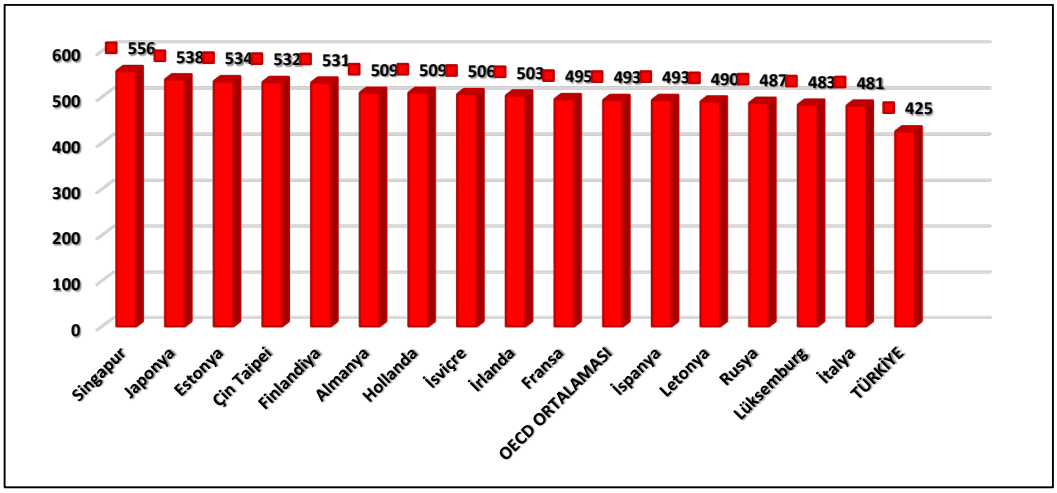

Kaynak: www.aljazeera.com.tr

2003 – 2015 yılları PISA sonuçlarına göre 41 ülke içerisinde Türkiye Fen alanında 33. sırada, Matematik alanında 35. sırada ve okuma alanında 35. sırada yer alırken, 2015 yılı itibari ile 70 ülke içerisinde fen alanında 52. sırada, matematik alanında 49. sırada ve okuma alanında 50. sırada yer almaktadır.

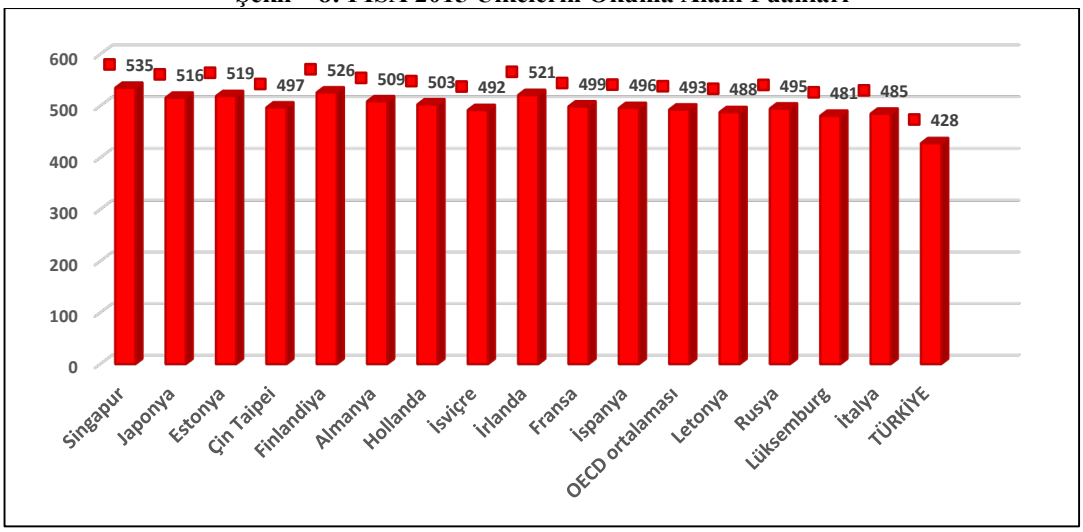
2015 yılı PISA sonuçları ayrıntılı olarak incelendiğinde tüm alanlarda Türkiye'nin OECD ülkeler ortalamasının oldukça altında bir puana sahip olduğu görülmektedir. Fen alanında 425 puan, Matematik alanında 420 puan ve okuma alanında 428 puana sahip olduğu görülmektedir.

Şekil – 7: PISA 2015 Ülkelerin Fen Alanı Puanları

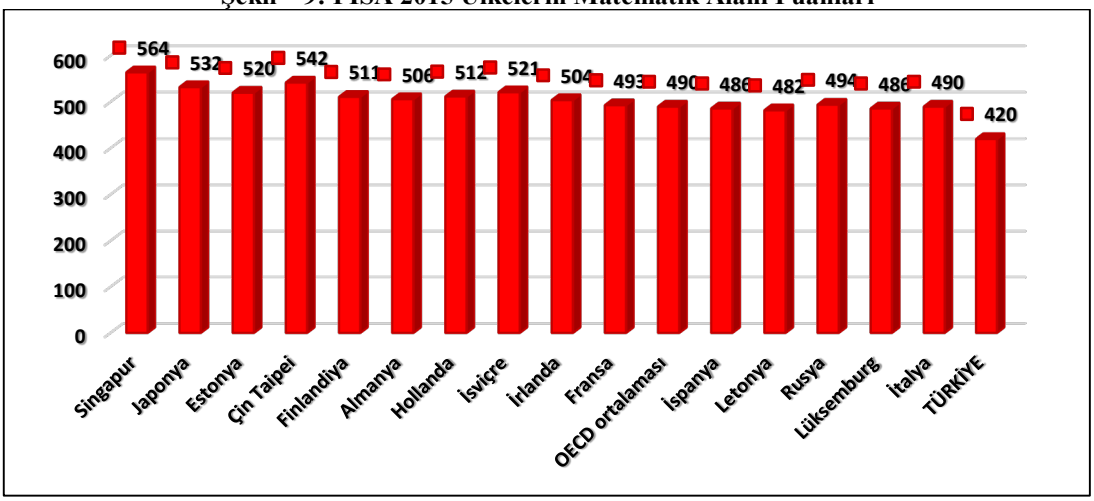
Kaynak: www.pisa.meb.gov.tr

Şekil – 8: PISA 2015 Ülkelerin Okuma Alanı Puanları

Kaynak: www.pisa.meb.gov.tr

Şekil – 9: PISA 2015 Ülkelerin Matematik Alanı Puanları

Kaynak: www.pisa.meb.gov.tr

Türkiye'de öğretmen adayları, mezun olduktan sonra bir devlet okulunda göreve başlayabilmek için, Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS)'na girerler. Genel kültür, genel yetenek ve eğitim bilimleri alanlarında çoktan seçmeli bir sınav olan KPSS'de, öğretmen adaylarının alan bilgilerine yönelik sorular bulunmamaktadır. Adaylar, bu sınavdan aldıkları puan esas alınarak, kontenjanlar ölçüsünde (Baskan vd, 2006:40) Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer alan okullara aday öğretmen olarak yerleştirilirler. 1 yıllık aday öğretmenlik sonucunda asli öğretmen olarak atamaları gerçekleştirilir.

3. Türk Eğitim Sisteminin Açmazları

Eğitim sistemimizin öteden beri süregelen ve bir türlü çözümlemeyen çeşitli sorunları bulunmaktadır. Bunlara bir de yirminci yüzyılda bilim ve teknolojide yaşanan hızlı değişim sonucu ortaya çıkan yeni gereksinmeler ve küreselleşme olgusu eklenince, sistem daha da etkisiz ve verimsiz bir hale gelmiştir.

Genel olarak Türk eğitim sisteminin karşı karşıya olduğu sorunların yapısal nedenlerden kaynaklandığı söylenebilse de, arka planda siyasi sebeplerin ve vizyon eksikliğinin yattığı görülebilmektedir. Bugün Türk eğitim sistemi için bir sistemden bahsedebilmek maalesef mümkün görülmemektedir. Özellikle eğitim alanında bir önceki düzenlemenin sonuçları görülmeden yapılan yeni düzenlemeler her defasında yeni sorunlara yol açmakta ve sistemi içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir. Ülkemizde hiçbir zaman partiler üstü bir eğitim politikası oluşturulamamıştır. Hükümetten hükümete değişen politikalar yüzünden sistem bir türlü oturmamış, eğitim politikalarında süreklilik sağlanamamıştır. Ayrıca, bu uygulamalar, büyük kaynak israfına da sebep olmuştur. Değişen iktidarlar sistemi bir yaz-boz tahtası haline getirmişlerdir (Gedikoğlu, 2005:71).

Yüksek nüfus artış hızı ve kırsal kesimden kentlere doğru göç eğitim sistemimizi ciddi bir biçimde zorlamaktadır ve sistemin altyapısındaki bölgesel farklılıklar eğitimde fırsat ve olanak eşitliğini ortadan kaldırdığı gibi, doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerimizdeki feodal yapı kız çocuklarının eğitimini geniş ölçüde engellemektedir. Bu da eğitimde fırsat eşitliğini engellemektedir. Genel olarak eğitim sistemimizde ezbercilik egemendir. Geçer not alma kaygısı ile ezberlenen bilgi kalıcı olmamakta, kısa bir süre sonra hafızadan silinmektedir. Sistem öğrencilere çok sayıda bilgiyi ezberletmek yerine az fakat işlevsel bilgiyi özümsetmelidir. Amaç bilgi yüklemek değil, bilgiye ulaşmanın yollarını ve kazanılan bilginin yaratıcı bir biçimde nasıl kullanılacağını öğretmek olmalıdır (Gedikoğlu, 2005: 76).

Ülkemizde öğretmen yetiştirmede çok ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Bilmek ile öğretmen kavramlarının farklı olduğunu kavrayamamış olmamız, gelecek nesillerin eğitim süreçlerinden olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır.

Eğitim fakültelerinin sunmuş olduğu teorik eğitim, öğretmenlerin uygulama alanlarının eksik kalmasına sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra öğretmen atamalarının yalnızca KPSS ile yapılmış olması bu mesleği yalnızca devlet memurluğu olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra öğretmenlere gerekli olan yaşam standardı ve mesleki gelişme olanakları hiçbir zaman sağlanamamış olması mesleğe olan saygınlığı azaltmıştır.

Eğitim sisteminin en büyük eksikliği ise ilgi ve yetkinliklere dayalı bir ölçme ve değerlendirme sisteminin olmaması ve kademeler arası geçişte öğrencinin sahip olduğu ilgi ve yeteneklerin dikkate alınmıyor olmasıdır. Özellikle ortaöğretim sonrası yapılan sınavlar öğrencilerin yalnızca teorik bilgi düzeylerini dikkate almakta, ilgi ve yeteneklerini göz ardı etmektedir. Bunun yanı sıra danışma ve rehberlik hizmetlerinin oldukça yetersiz kalması, ortaöğretim sonrası öğrencilerin kararsız kalmalarına sebep olmakta, böylelikle üniversite aday sayısında yığılma yaşanmaktadır.

Örgün öğretimdeki meslek yüksek okullarındaki öğrenci sayısı sürekli artış göstermesine rağmen mesleki ve teknik eğitimdeki okullaşma oranı henüz çağdaş ülkeler seviyesine çıkarılamamıştır. Meslek yüksekokullarının örgün öğretimdeki payı bugün % 23, toplam içindeki payı ise %15 olup oldukça düşük bir düzeydedir. Bu oran ileri ülkelerin çoğunda %30'un üzerinde olup Singapur'da %59, Tayvan'da %55, İsviçre'de %47, ABD'de %45'dir. Bu durum, Türk Yükseköğretim Sisteminin doğal büyüme alanı iki yıllık meslek yüksek okullarıdır gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Üniversite eğitimi bir meslek kapısı olarak görülmekte ve üniversite eğitimi sonrası büyük bir eğitimli işsiz kitlesi ile karşı karşıya kalınmaktadır.

4. Eğitim Sisteminde Yeni Bir Model Önerisi: SES (Stratejik Eğitim Sistemi)

Türk eğitim sisteminin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için öncelikle geleceğe dönük bir eğitim sistemine ihtiyaç bulunmaktadır ve bu sistemin ilk özelliği partiler üstü bir eğitim politikası oluşturulması ile gerçekleştirilebilir. Bu açıdan sistemin nasıl oluşacağından ziyade sistem için gerekli olan asgari sürenin belirlenmesi ilk koşuldur. Çoğu gelişmiş ülkelere bakıldığında zorunlu eğitim süresinin 9-13 yıl arası değişmekle birlikte yaygın süre 11 yıldır.

Türk eğitim sistemi için bir benzetme yapmak gerekirse, kurumuş bir ağaca benzetilebilir. Ağacın büyüyüp meyve verebilmesi için öncelikle ağacın dikili olduğu toprağın bu ağacın büyümesine uygun olması gerekir. Her ağaç, her toprakta büyüyüp yetişemeyeceği gibi her eğitim sistemi de her ülkede uygulanamaz. Bunun yanı sıra bu ağaç sürekli olarak meyve vermesi için aşı uygulamasına tabi tutulmuş, ancak yapılan aşıların meyvesi alınmadan yeni bir aşı yapılmıştır. Bu da ağacın zamanla kurumasına sebep olmuştur. Bu açıdan yapılması gereken

ilk ve belki de en önemli şey toprağa uygun bir ağacın tespit edilerek bunun dikilmesi ve zamanla büyümesini beklemektir. Bunun için ülke şartlarına uygun bir eğitim sisteminin belirlenmesi, bu sistemin meyvelerinin alınması için beklenmesi gerekmektedir.

Stratejik Eğitim Modeli (SES) kurulurken başlangıç noktası çok önemlidir. Şimdiye kadar yapılan eğitim sistemi düzenlemelerinde sistemin başlangıç noktası hem ilköğretim olmuştur. Ancak maalesef bu stratejik hata sistemin düzelmesine katkı sağlamamış tam tersi sistemi içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Yine benzetmelerden yola çıkılarak Türk eğitim sistemi aynı zamanda tükenmez bir kaleme benzetilebilir. Bu kalemin en önemli noktası muhakkak kalemin kağıda değdiği ve yazıyı aktardığı ucudur. Türk eğitim sistemi açısından stratejik öneme sahip olan bu nokta ise öğretmendir. O halde sistemin başlangıç noktası öğretmen yetiştirme olan eğitim fakülteleri olmak zorundadır. Çünkü öğrenci yetiştirmekle görevli olan esas unsur olan öğretmen sistemin temel çıkış noktasıdır.

SES modelinin başlangıcı Yükseköğretim kurumlarında yer alan eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılmasıdır. Bilmek ile öğretmek kavramlarının birbirinden farklı oluşu formasyon uygulamasının son verilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü öğretmenlik mesleği ayrı bir yetenek isteyen özel bir alandır. Bu nedenle yükseköğretim kurumlarının formasyon uygulamasına son verilmelidir. Bunun birlikte;

- ✓ Eğitim fakültelerine öğrenci seçiminde ÖSS sınavı dışında ek kriterlerin getirilmeli,
- ✓ Fakültelerde teorik eğitimle birlikte uygulama eğitimlerine ağırlık verilmeli,
- ✓ Öğretmen staj süresinin en az 3 yıl olarak uygulanmalı,
- ✓ Öğrencilerin yeteneklerinin keşfedilmesi için fakültelerde yetenek avcılığı eğitimleri verilmeli,
- ✓ Öğretmen atamalarında uygulanan KPSS sınavı yanında öğretmenlerin alan düzeyine ait uygulamalı sınavlar sonrası atama gerçekleştirilmeli
- ✓ Yükseköğretimde Pedagojik eğitimlere ağırlık verilmelidir.

Öğretmenlerin başarı düzeylerinin tespiti amacı ile performans yönetimine geçilmesi de SES modelinin en önemli noktalarından birini oluşturmaktadır. Öğretmenlerin performans düzeylerinin belirlenmesine yönelik olarak, öğrencilerin başarı düzeyi önemli bir kaynaktır. Öğrenci başarı düzeyini tespit etmek için öğrencilere ilk test-son test uygulaması yapılması, öğretmenin performansını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu testlerin il veya ilçe milli eğitim bünyesi içerisinde yapılması aynı zamanda liyakat ilkesinin uygulanması sonucunu da doğuracaktır. Performans eksikliği veya yetersizliği bulunan öğretmenin durumu değerlendirilmeli, üst üste 3 yıl olumsuz performans gösteren öğretmenin görevine son verilmelidir. Bu uygulama 3 yıl içerisinde öğretmenin performansını arttırmaya yönelik hizmetiçi eğitimlerle desteklenmelidir. Bunun yanı sıra tek öğretmen tarafından verilen not uygulamasına son verilmeli, bunun yerine komisyonlar oluşturularak öğrencilerin başarı kriterleri bu komisyonlar tarafından değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Öğrenci başarısına odaklı bir ücretlendirme sistemi hayata geçirilmelidir. Yine öğretmenlerin sabit bir yerde sürekli kalma uygulaması terk edilerek öğretmenlere rotasyon uygulaması konulmalıdır.

Türk eğitim sisteminin şu an belki de en önemli problemi olan kademeler arası geçişte ortaöğretim sonunda mutlaka bir olgunluk sınavı gerçekleştirilmeli, başarılı olan öğrenciler ortaöğretim sonrası eğitim sürecine dahil edilmelidir. Bunun yanı sıra öğrencilerin kademeler arası geçişinde ilgi ve yeteneklerine uygun bir tercih yapılması için öğretmen – öğrenci – veli işbirliği ön plana çıkarılmalı ve öğrencilerin ilgi ve yetenekleri göz önünde tutularak bu tercih gerçekleştirilmelidir.

Ortaöğretim birinci basamakta mesleki bilgi birikimi sağlayacak bir eğitim programı sunulmalıdır. Bunun için ezberci eğitim modeli yerine uygulamalı eğitim modeline geçiş sağlanmalıdır.

Ortaöğretim ikinci basamak için SES modelinin önerileri aşağıda belirtilmiştir;

- ✓ Okul türlerinin yeniden tanımlanması ve azaltılması,
- ✓ Bilgi sınavları yanında diğer sınav türlerine yer verilmesi,
- ✓ Öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda okul tercihi,
- ✓ Meslek okullarının tercihi arttıracak istihdam politikaları,
- ✓ Not sisteminin değiştirilmesi,
- ✓ Öğretmenlerin kanaat notu uygulamasının kaldırılması,
- ✓ Başarı durumunun tespitinin bir komisyon tarafından yerine getirilmesi,
- ✓ Kademeler arası geçiş sınavının içeriğinin değiştirilmesi,
- ✓ Meslek liselerinde uygulama eğitimleri ve staj uygulamasına yer verilmesi

Mesleki eğitimin ön plana çıkarılmasında kuşkusuz Türkiye'nin nitelikli eleman ihtiyacını karşılama süreci önemlidir. Bunun için sanayi – meslek liseleri işbirliği sağlanmalıdır. Ses modelinin buna ilişkin önerisi, her sanayi kuruluşunun merkezinin yerleşim yerinde bulunan liselerin laboratuar ihtiyacının karşılanması bu sanayi kuruluşları tarafından gerçekleştirilmeli, bunun karşılığında vergi politikası izlenerek yapılan harcama karşılığında vergi muafiyeti sağlanabilmelidir. Bu sayede vergi doğrudan kaynağında kullanılacak ve uygulamalı eğitime olanak sağlanacaktır. Aynı zamanda sanayi kuruluşlarının finanse ettiği bu eğitim kurumlarından mezun olan öğrencilerin bu sanayi kuruluşlarında iş bulma olanağı sağlanmış olacaktır. Çünkü bu okullardan mezun olan öğrenciler doğrudan doğruya bu firmaların aradığı niteliklere sahip olacaktır. Böylelikle mesleki eğitim sürecinin tamamlayanlar için işsizlik problemi ortadan kalkacaktır.

Türkiye'de özellikle yükseköğretimin bir meslek kapısı olarak görülmesi yükseköğretimde bir yığılmaya sebep olmuş ve yükseköğretim sonrası bir nitelikli işsiz ordusu ortaya çıkmıştır. Bunun için mesleki eğitim sonrası iş bulabilme imkanı bu sorunu büyük ölçüde ortadan kaldıracaktır.

SES modelinin hayata geçebilmesi için yükseköğretimin de yeniden yapılandırılmasını gerekli kılar. Öncelikle ÖSS / YKS gibi merkezi sınavların yanı sıra öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine uygun bir ölçme ve değerlendirme sistemi kurulmalıdır. Yükseköğretim programlarına yerleştirmelerde gerçek ihtiyaç analizi yapılmalı, okul başarı puanları uygulaması yerine ortaöğretim ikinci basamak komisyon puanları ve öğrenci dosyası da göz önüne alınmalıdır. Bununla birlikte her yükseköğretim programına uygun bir yetenek sınavı ve liyakat ilkesine uygun bir mülakat sürecine geçilmelidir.

Yükseköğretim sistemi içerisinde yer alan açık öğretim uygulamasından vazgeçilmeli ve örgün öğretim dışında herhangi bir programın yükseköğretim düzeyinde açılmasına imkan sağlanmamalıdır.

SONUÇ

Eğitim bir ülkenin hayati damarlarından birini oluşturmaktadır. Eğitim sisteminde meydana gelebilecek bir sıkıntı ülke sisteminin tamamını etkileyebilecek nitelikte olduğundan belirlenecek eğitim sisteminin stratejik derecede önemi bulunmaktadır. Uygulanacak eğitim sisteminin her şeyden önce o toplumun kültürel, toplumsal ve ekonomik yapısına uygun olması gerekir.

SES modeli Türk eğitim sisteminin dünden beri içinde bulunduğu durumdan çıkabilmesi için gerekli olan stratejik noktaları belirlemekte ve bu sorunların çözümü için öneriler getirmektedir.

Türk eğitim sisteminin yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyduğu günümüz koşullarında yönetimin ilk süreci olan planlama aşaması hayati derecede önemli bir yere sahip olması nedeni ile eğitim sisteminin oluşturulmasında da geleceğe dönük ve stratejik bir planlama sürecine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu planlama yapılırken partiler üstü bir politika takip edilmeli ve ülke kaynaklarının etkin kullanımı için çaba sarfedilmelidir. Ülke ekonomisinin gelişiminde kilit noktalardan biri olan nitelikli eleman ihtiyacını gidermeye yönelik eğitim politikaları belirlenmeli ve mesleki eğitimi teşvik edici önlemler alınmalıdır.

Öğretmen yetiştirme özel bir alan olarak görülmeli, bilme ile öğretme kavramlarının farklılığına varılmalı ve öğretmen yetiştirme uygulamalarına özel öncelik tanınmalıdır.

Performansa dayalı ücretlendirme sistemi hayata geçirilmeli, üstün performans gösteren öğretmenler mali anlamda desteklenmeli, performansı yetersiz görülen öğretmenlerin öncelikle performans artışları için hizmet içi eğitimlere tabi tutulmalı, bu süre içerisinde performans artışı gösteremeyen öğretmenlerin devlet memuriyetleri sonlandırılmalıdır. Öğretmenlerin özlük hakları yeniden düzenlenmeli, mali anlamda toplumda saygın bir meslek olabilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Eğitimde kalitenin arttırılması için fırsat eşitliğini sağlayıcı politikalar geliştirilmeli, özellikle bölgeler arası eğitim dengesizlikleri ortadan kaldırılmalıdır.

Ezberci, yalnızca bilgiye dayanan bir sistem yerine, bildiklerini aynı zamanda sorgulayabilen, karşılaşılan sorunlara çözüm üretebilen bir sistem benimsenmelidir. Bunun için bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanabilme yeteneklerini içeren bir müfredat düzenlenmelidir.

Mesleki eğitimi teşvik etmek amacı ile sanayi sektörü ile iş birliğine gidilmeli, sanayi sektörünün mesleki eğitime destek olması sağlanmalı, bununla birlikte mesleki eğitim ağırlıklı bir istihdam politikası geliştirilmelidir. İstihdam yükseköğretim düzeyinden ortaöğretim 2. basamak sonrası düzeyine indirilmeli ve mutlaka diğer ülkelerdeki uygulamalara benzer bir olgunluk sınavı hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

Bal, Belgin ve Başar, Erdoğan (2014), "Finlandiya, Almanya, Singapur ve Türkiye'nin Eğitim Sistemleri Açısından Kademeler Arası Geçiş Sistemlerinin Karşılaştırılması", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, Erişim Adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/belgin_bal_erdogan_basar_kademeler_arasi_gecis_sistemi.pdf, Erişim Tarihi: 17.11.2017

Baskan, Atanur Gülsün, Aydın, Ayhan ve Madden, Tuğba (2006), "Türkiye'deki Öğretmen Yetiştirme Sistemine Karşılaştırmalı Bir Bakış", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 15, Sayı: 1, ss.35-42, Erişim Adresi: www.dergipark.ulakbim.gov.tr/cusosbil/ article/view/5000001087, Erişim Tarihi: 14.11.2017

Bınıcı, Hanifi ve Arı, Necdet (2004), "Mesleki ve Teknik Eğitimde Arayışlar", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 3, s.383-396.

Çelik, Vehbi (1994), "Etkili Bir Okul için Stratejik Yönetim", *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 93, s.28-34.

Demirel, Özcan (2000), Karşılaştırmalı Eğitim, Ankara: Pegem Yayıncılık

Gedikoğlu, Tokay (2005), "Avrupa Birliği Sürecinde Türk Eğitim Sistemi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1, s.66-80.

MEB (2006), Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinin Eğitim Sistemleri, Ankara: Kalkan Matbaacılık

Uçar Rezzan ve Uçar İbrahim Halil (2004), "Japon Eğitim Sistemi Üzerine Bir İnceleme: Çeşitli Açılardan Türk Eğitim Sistemi İle Karşılaştırma", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt:1, Sayı:1, s. 1-18.

ENDÜSTRİ 4.0 BİLEŞENLERİNİN MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİNE GETİRDİĞİ YENİ BAKIŞ AÇILARI VE YAKLAŞIMLAR

M. Sinan BAŞAR[1]
Derya ÇAKMAK KARAPINAR [2]

ÖZET

Almanya'nın 2011 yılında planladığı ve 2013 yılında uygulamaya geçtiği Endüstri 4.0, temel olarak yaşamın her alanına otonom sistemlerin entegrasyonunu içermektedir. Otonom sistemler uygulandıkları her alana akıllı olma (akıllı evler, akıllı fabrikalar, akıllı marketler, vb.) özelliğini getirmektedir. Endüstri 4.0'ın endüstriyel alanlara uygulanması ile birlikte işletmeler etkililiklerini ve verimliliklerini en üst düzeye çıkarırken insan kaynaklı hatalarında önüne geçilmesini sağlayacaktır. Otonom endüstriyel süreçler talepten üretime doğru bir ilerleme izleyen çekme tipi üretimin gerçekleştirilmesi ve talep karşılandığı anda üretimin sonlandırılması esasına dayanmaktadır.

Endüstri 4.0 süreci Siber Fiziksel Sistemler, Nesnelerin İnterneti, Bulut Bilişim Sistemleri, Büyük Veri, 3D Yazıcılar (Katmanlı Üretim Teknolojileri), Akıllı Fabrikalar, Yapay Zekâ, Otonom Robotlar, Simulasyon ve Artırılmış Gerçeklik bileşenlerinden oluşmaktadır. Bu bileşenler sürekli olarak bir gelişim içerisindedir ve işletmeleri adım adım 'insansız' olma özelliğine doğru götürmektedir. Bu durum öncelikli amacı müşterileri ile iletişim kurmak ve onlarda sadakat oluşturmak olan işletmeler için önemlidir. Teknolojinin gelişmesi ve hedef pazarlardaki rekabetin artmasıyla birlikte işletmeler klasik satış ve pazarlama tekniklerinde değişiklikler meydana getirerek interneti ve teknolojiyi aktif olarak kullandıkları yeni bir müşteri ilişkileri yönetimi uygulamaya başlamışlardır. Üretim odaklı olarak uygulanmaya başlanan müşteri ilişkileri yönetimi, satış odaklı, pazarlama odaklı ve son olarak da müşteri odaklı bir anlayışa dönüşmüştür. Endüstri 4.0 sürecinin meydana getirdiği dönüşümler içerisinde işletmelere beklenti ve istekleri sürekli olarak değişen hedef kitlesi hakkında detaylı bilgi edinmesini, müşterilerinin memnuniyet düzeyini artırmasını ve kişiselleştirilmiş ürünler sunmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada işletmelerin hayatta kalmalarındaki en önemli etken olan müşterileri ile endüstriyel yapıların köklü bir değişim süreci içerisine girmesine neden Endüstri 4.0 ve bileşenlerinin birbirleri ile uyum içerisinde ve en yüksek verimlilikte bir araya getirilmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkacak olan yeni müşteri ilişkileri yönetimi bakış açısı ve yaklaşımı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Müşteri İlişkileri Yönetimi, Endüstri 4.0, Endüstri 4.0 Bileşenleri

NEW PERSPECTIVES AND APPROACHES TO CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT OF INDUSTRY 4.0 COMPONENTS

ABSTRACT

Industrial 4.0, which Germany plans in 2011 and which it applies in 2013, mainly includes the integration of autonomous systems into every aspect of life. Autonomous systems provide the ability to be smart in every area where they are applied (smart houses, smart factories, smart markets, etc.). With the implementation of Industry 4.0 into industrial areas, enterprises will be able to maximize their effectiveness and productivity and prevent human-induced errors. Autonomous industrial processes are based on the principle of making progress from demand to production and ending production as soon as demand is met.

The industry 4.0 process consists of cyber-physical systems, the Internet of objects, Cloud Computing Systems, large data, 3D printers (Layered Manufacturing Technologies), Smart factories, Artificial Intelligence, Autonomous robots, simulation and augmented reality components. These components are constantly evolving and lead businesses to become 'unmanned' step by step. This is important for businesses whose primary purpose is to communicate with their customers and to create Loyalty in them. With the development of technology and the increase in competition, enterprises have started to implement a new customer relationship management that they actively use internet and technology by creating changes in classical sales and marketing techniques. Customer Relationship Management, which started to be applied with production focus, has become sales-oriented, marketing-oriented and finally customer-focused. In the transformation of the industry 4.0 process, it is thought that it will enable enterprises to obtain detailed information about the continuously changing target group, increase the level of satisfaction of their customers and offer personalized products.

In this study, the most important factor in the survival of enterprises with customers and industrial structures entering a process of radical change caused by the industry 4.0 and components together in harmony with each other and the highest efficiency will be combined as a result of the new Customer Relationship Management perspective and approach will be examined.

Key Words: Customer Relationship Management, Industry 4.0, Industry 4.0 Components

[1] Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, İşletme Bölümü
[2] Arş. Gör. Dr. Açık Öğretim Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler her alanda değişimler meydana getirdiği gibi işletmelerin müşterileri ile ilişkilerini de etkileyerek değiştirmiştir. İşletmelerin içerisinde varlıklarını sürdürmeye çalıştıkları rekabet ortamlarında küreselleşmenin etkisiyle (Kavrakoğlu, Gedik ve Bakır, 2002:73) ve tüketicilerin taleplerinde internet ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle (Özdemir, 2006:7) büyük değişimler meydana gelmiştir. İşletmeler için satın almayı sağlamaktan öte müşterilerin güvenini ve sadakatini kazanarak devamlı olarak iletişim halinde olmak ve bu iletişimi derinleştirmek önemlidir. Müşterileri kaybettikten sonra yeni müşteriler kazanmak reklam ve pazarlama faaliyetlerinin düzenlenmesi gibi birçok tanıtım faaliyeti için harcama yapmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle mevcut Müşteri İlişkileri Yönetimi (*Customer Relations Management*), müşterilerinizin sadık kalmasını ve bağlı kalmasını sağlamak için yönetici olarak sahip olduğunuz en güçlü ve tek silah olabilir (Anderson ve Kerr, 2002:1-2). Müşteri ilişkileri yönetiminin iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bu sürecin öğelerinin iyi bir şekilde tanımlanması gerekmektedir.

Müşteri ile güven temelli ilişkilerin kurulmasında müşterinin istek ve ihtiyaçları göz önüne alınarak memnuniyetin, tatminin ve dolayısıyla da sadakatin sağlanması önemlidir (Baytekin, 2005:41). Gelişen ve değişen teknolojilerin etkisiyle birlikte tüm olgularda ve süreçlerde olduğu gibi müşteri ilişkileri yönetimi ve uygulanma kanalları da değişim göstermiştir. Bilgisayarlı sistemlerin ortaya çıktığı ve yaygın olarak kullanılmaya başladığı Endüstri 3.0 sürecinde sanal ortamlara taşınan ve proaktif bir şekilde yürütülen müşteri ilişkileri yönetimi, günümüzde başlangıç adımları atılan ve ilerleyen süreçte 10-15 yıl içerisinde kademeli olarak tüm üretim, tüketim, dağıtım ve satış sonrası hizmetleri değiştirmesi beklenen Endüstri 4.0 sürecinim müşteri ilişkileri üzerindeki muhtemel etkileri ilgili literatür bağlamında incelenerek bu çalışmada ele alınacaktır. Endüstri 4.0'ın meydana getirmesi muhtemel değişimlerini ortaya koyabilmek için öncelikli olarak Endüstri 4.0'ı, ortaya çıkışını ve bileşenleri tanımak gerekmektedir.

ENDÜSTRİ 4.0

Tarihsel süreç içerisinde 3 tane Endüstri Devriminin meydana geldiği ve her bir devrimin ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlar üzerinde birçok etkisi olmuştur. Endüstri kendisini dönüştürürken kendisiyle ilişkili tüm alanları da dönüştürmüştür. Endüstri Devrimlerinin ortaya çıkmasında ani bir kırılma ya da ekonomik bir gelişme etkili olmuştur. Endüstri 1.0 sürecinin başlamasında buhar gücünün keşfedilmesi, makinelerde kullanılması ve bu makinelerin fabrikalarda yer alması (Hobsbawm, 2013:280) etkili olmuştur. Endüstri 1.0 sürecinin beraberinde getirdiği yenilikler toplumsal yapının ekonomik ve sosyal yönlerden değişmesine neden olmuştur (Andrey ve Marcin, 2012:94). Endüstri 2.0 sürecinin başlamasında petrol (Parra, 2004:32) ve elektrik gücünün keşfedilmesi, makinelerde kullanılması ve bu makinelerin fabrikalarda buhar gücü ile çalışan makinelerin (Basalla, 2013:69) yerini alması etkili olmuştur. Petrol ve elektrik enerjisi ile çalışan makinelerin buhar gücü ile çalışan makinelere göre daha küçük olması alternatif kullanım alanlarının (gemi, tren ve otomobil) ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir (Freyer, 2014:44). Bilgisayarların icat edilmesinden sonra hızlı bir şekilde boyutunun küçülmesi ve işlevinin artması bilgi ve iletişim teknolojilerinde bir sıçrama yaşanmasını sağlamış ve böylece Endüstri 3.0 süreci başlamıştır (Nolan ve Lenski, 2008:202). Endüstri 3.0 sürecinde meydana gelen gelişmeler ve değişimler Endüstri 4.0'ın ortaya çıkması için gerekli ortam ve koşullar oluşturmuştur.

Günümüzde Dördüncü Endüstri Devrimi olarak adlandırılan Endüstri 4.0 süreci yaşanmaya başlanmıştır. Bu süreç diğer Endüstri Devrimlerinde olduğu gibi ekonomik ya da toplumsal kırılmalardan ya da olaylardan dolayı ortaya çıkmamıştır (Görçün, 2016:141). Endüstri 3.0 sürecinde meydana gelen teknolojik gelişmeler ve yenilikler bu sürecin başlamasını zorunlu hale getirmiştir. Dördüncü Endüstri Devrimi teknoloji üzerine temellendirilmiştir ve teknoloji üzerine yükselmektedir. Endüstri 4.0'ın meydana getirdiği değişimler sadece toplumsal, siyasal, ekonomik ya da endüstriyel alanlarla sınırlı değildir. Bütünsel olarak tüm sistemlerde birbirini etkileyen ve kaçınılamaz bir değişimidir (Schwab, 2016:11).

Endüstri 4.0, 2011 yılında Hannover Fuarı'nda Almanya'nın endüstriyel gelişim stratejisi olarak açıklanmıştır (Devezas, Leitão ve Sarygulov, 2017:2) ve Almanya endüstriyel stratejisinin gereği olarak bu konuda birçok çalışma gerçekleştirerek hem Endüstri 4.0 olgusunun kuramsal çerçevesinin oluşmasını (Alçın, 2016:21) hem de bu olgunun resmi bir nitelik kazanmasını (EBSO, 2017:4) sağlamıştır. Endüstriyel açıdan dünya lideri olmak isteyen ülkeler için Endüstri 4.0 süreci bir fırsat olarak gösterilmektedir (Yılmaz, 2017:3). Endüstri 4.0, sadece endüstriyel yapılarda meydana gelecek değişimi anlatmak amacıyla kullanılmaktadır aynı zamanda tüm örgütsel yapılarda ve toplumsal sistemlerde meydana gelecek değişimi de anlatmak amacıyla kullanılmaktadır (Schwab, 2016:16).

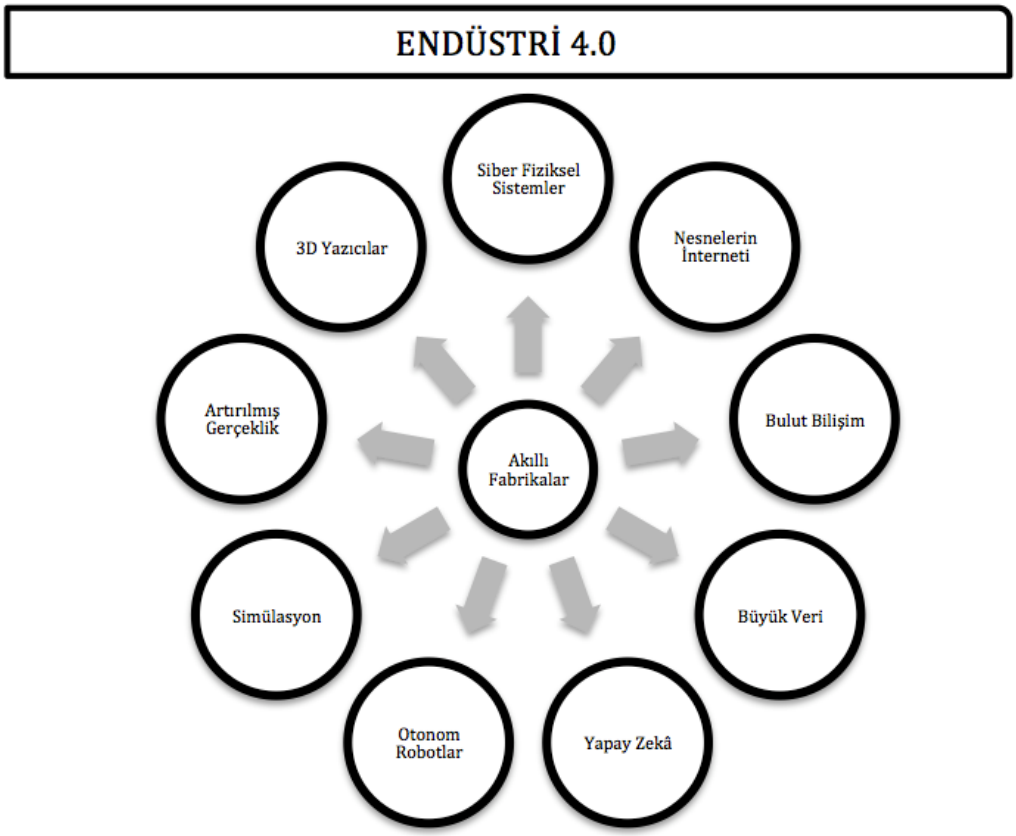
ENDÜSTRİ 4.0 BİLEŞENLERİ

Endüstri 4.0 sürecinin sonucunda ulaşılması hedeflenen sistem insansız/karanlık/akıllı fabrikalardır. Buna ulaşılabilmek için Endüstri 4.0'ın bünyesinde bulunan bileşenlerin etkili ve verimli bir şekilde fabrika sistemlerine entegre edilmesi gerekmektedir. Endüstri 4.0 bünyesinde; Siber Fiziksel Sistemler, Nesnelerin İnterneti, Bulut Bilişim, Büyük Veri, Yapay Zekâ, Otonom Robotlar, Simülasyon, Artırılmış Gerçeklik ve 3D Yazıcı bileşenleri bulunmaktadır (Bkz. Şekil 1.1). Süreçlerini tamamen otomasyona bağlı olarak, cihazların birbirleriyle iletişim ve etkileşim halinde olduğu ve kendi kendine karar verebildiği sistemlerin ortaya çıkabilmesi için Endüstri 3.0 sürecinde ortaya çıkan ve hala gelişimini tamamlamayan bu dokuz bileşenin başarılı bir şekilde planlamasının

uygulamasını yapılması gerekmektedir. Bu bileşenler gelişimlerini tamamladıklarında ve üretim süreçlerine entegre edildiklerinde üretim ve tüketim süreçlerinin yanı sıra tüketim alışkanlıklarında da köklü değişiklikler meydana getirecektir.

Endüstri 4.0'ın olgunluğa ulaşması ile birlikte hammadde tedarikinden üretim, dağıtım, tüketim ve sonrasındaki hizmetlere kadar her aşamada akıllı sistemler kullanılacaktır. Bu akıllı sistemler aynı zamanda birbirleriyle iletişime geçtikleri her anda veri üretimi gerçekleştirecekler ve işletmeler bu verilere bağlı olarak tüketici istek, beklenti ve ihtiyaçlarını en yüksek düzeyde karşılama imkanına sahip olacaklardır (Alçın, 2016:20).

Endüstri 4.0 olgusu içerisinde birbirine bağlı bilgi işlem, iletim ve depolama kapasitesinin sürekli büyümesiyle birlikte bilgi ve iletişim teknolojisinin hızla ilerlemesi sonucunda ortaya çıkan **Siber Fiziksel Sistemler** olarak adlandırılan birçok yeni sistemler bulunmaktadır. Siber fiziksel sistemler, gerçek nesnelerin ve süreçlerin siber nesneler ve süreçlerle arasındaki iletişimi ve koordinasyonu sağlayan yapıların bir bütünü (Alçın, 2016:20) ya da fiziksel sistemlerin yeni teknolojik uygulamalar ile akıllı hale getirilmesi ve üretim sistemi içerisinde yer alan temel prensip ve bileşenlerin bu sistem tarafından yönetilmesi (EBSO, 2017:12) olarak tanımlanabilir. Temelde siber fiziksel sistemler, dijital bir ağ yapısı ile birleştirilen ve bütünleştiren makinelerin planlama, üretim, dağıtım, tedarik aşamalarında kullanılmasıdır (Koçak ve Diyadin, 2018:109). Siber fiziksel sistemler, üretimde kullanılan nesnelerin internet aracılığıyla birbirleriyle iletişimde olmasını ve büyük veri üretilmesine ve analiz edilmesine imkân sağladığı için akıllı sistemlerin (akıllı fabrikalar, evler, şehirler, vb.) temelini oluşturmaktadır.

Şekil 1.1. Endüstri 4.0 Bileşenleri ve Amacı
Kaynak: Görçün, 2016:146; EBSO, 2017:6.

Sibel fiziksel sistemler, çevreye ve maliyetleri işletme çevre ve maliyetler konusunda sağladığı avantajlar ve tüketicilerle iletişimi ve etkileşimi kolaylaştıracağı için endüstriyel robotlardan otonom araçlara kadar tüm çözümlere öncülük edeceği öngörülmektedir (Törngren vd., 2017:7). Ayrıca, siber fiziksel sistemlerin çalışanların güvenliğini ve verimli çalışabilirliğini artırması beklenmektedir. Endüstri 4.0'ın temelini oluşturan siber fiziksel sistemlerin de temeli internet teknolojisidir. Akıllı sistemlerin ve nesnelerin birbirleriyle iletişimi internet üzerinden gerçekleşmektedir.

Üretim süreci içerisinde yer alan tüm nesnelerin ve sistemlerin birbirleriyle iletişimini sağlayan internet yapısı **Nesnelerin İnterneti** (*Internet of Things-IoT*) olarak adlandırılmaktadır (Alçın, 2016:20). Nesnelerin İnternetini Banger (2016:95) "cihazların, makinelerin, taşıtların, binaların ve çeşitli elektronik veya mekanik donanım ile yazılım içeren nesnelerin veri toplamak, dağıtmak ve iletişim kurmak için oluşturduğu ağ sistemi" olarak tanımlamış ve Laudon ve Guercio Traver'e (2017:152) göre internet teknolojisinin günlük hayat pratiklerinin ötesine geçerek mobil cihazlar aracılığıyla tüm cihazlara, aletlere, makinelere ve yardımcı sistemlere

entegre olması ile birlikte Endüstriyel Nesnelerin İnternetini (*Industrial Internet of Things*-IIoT) kavramı ortaya çıkmıştır. Domingo (2012:585) ise bilgi işlem ve iletişimde teknolojik bir devrim olarak değerlendirilen nesnelerin internetini dijital bir varlığa sahip olan akıllı nesnelerin ve cihazların dijital dünyası olarak tanımlamıştır.

Nesnelerin interneti sayesinde hem nesneler kendi aralarında hem de insanlarla iletişim kurabilecekler. Bunu gerçekleştirmelerini nesnelerin, cihazların ve ürünlerin üzerine yerleştirilen alıcılar, sensörler sağlamakta ve bunlarla toplanan veriler internet üzerinden iletilir, paylaşılır ya da depolanır (Banger, 2016:96). Bu kablosuz internet sensörleri ve alıcıları sayesinde nesneler hissetme (fiziksel verileri toplama), düşünme (karar verme) ve konuşma (diğer nesnelerle iletişim kurma) yeteneklerine sahip oldular (Roman vd., 2011:148). Nesnelerin interneti sadece endüstriyel alanlarla sınırlı kalmayacak, gelişimini tamamlayana kadar evler, ofisler, araçlar, ortak alışveriş ve yaşam alanlarına entegre olacaktır. Günümüzde kullanım örnekleri ortaya çıkmaya başlayan nesnelerin interneti insan yaşamının her alanına ve aşamasına nüfus edecektir. Çocuğumuzun odasında ya da yatağında yer alan sensörlerin sürekli bilgi toplayarak olağan dışı durumlarda ebeveynleri uyarması da kullandığımız bir aracın bizim fark etmediğimiz tüm değişimleri fark ederek buna göre kontrol mekanizmasını devreye sokması da nesnelerin interneti ve sensörler sayesinde mümkün olacaktır (Comer, 2014:625). Bu sistemler uygulandıkları her alanda benzer şekillerde veriler toplayacak ve meydana gelen değişimlerle insanları uyaracak ya da duruma müdahale edecektir. Böylece insan yaşamını kolaylaştıracak gelişmeler ortaya çıkmaya devam edecektir.

Nesnelerin internetini üretim süreçlerinde meydana getireceği değişim ise şu şekilde özetlenebilir; tüketici market rafları arasında gezinmekte ve ihtiyacı olan ürünleri alışveriş sepetine doldurmakta bu esnada rafta yer alan sensörler rafta bulunan ürün miktarının azaldığı bildiğini buluta iletir. Buluttan bu veriyi alan stok kısmındaki sensörler yeterli stok olup olmadığını kontrol eder ve stok miktarının yetersiz olduğuna karar verdiğinde bu bilgiyi yine buluta iletir. Fabrikalardaki sistemler buluttan üretim ihtiyacına dair bilgiyi alır ve buna görelik olarak hammadde durumunu ve üretimde kullanılacak diğer malzemelerin durumu bilgisini kontrol eder. Üretim için gerekli olan tüm koşullar oluştuğunda akıllı fabrikalar üretim kararını verir ve üretimi başlatır. İhtiyaç duyulan miktarda ürün üretildikten sonra üretim otomatik olarak durdurulur ve dağıtım süreci başlar. Ürün hedef lokasyona ulaşıp rafta yerini aldığında süreç tamamlanır (Görçün, 2016: 148). Bu sistemle çalışan akıllı/karanlık/insansız fabrikalar ile stoksuz üretim gerçekleştirme ve stok yapmanın getirmiş maliyetlerden kurtularak çekme türü üretim süreci işleterek işletmenin etkililiğini ve verimliliğini yanı sıra müşteri memnuniyetinin de artırması hedeflenmektedir.

Akıllı fabrikalarda nesnelerin iletişiminde önemli bir rol oynayan Endüstri 4.0 bileşeni **Bulut Bilişi Sistemleri**dir. Buluş bilişim sistemleri; sensörler, alıcılar ya da diğer yollarla toplanan verileri depolama, işleme gibi işlemleri gerçekleştiren ve internet üzerinden yazılım, program ya da verilerin kullanımını mümkün kılan uygulamadır (Laudon ve Guercio Traver, 2017:124). Bulut bilişim sistemleri fiziki olarak uzak bir bölgede depolanan bilgilerin, programların vb. internet üzerinden mobil cihazlar kullanan kullanıcılara paylaşmayı ifade etmektedir. Fiziki olarak farklı yerlerde bulunan sunucuların birleşerek internet üzerinden kullanıcılara tek bir sunucu gibi hizmet vermesi temeline dayanmaktadır (Güvener, 2016:51). Bulut bilişim kullanım alanlarına yönelik olarak farklı türlerde olabilmektedir (Laudon ve Guercio Traver, 2017:126);

- **Genel bulutlar (Public Cloud):** Küçük ve orta ölçekli işletmelerin tercih edebileceği kullanılan alan kadar ödeme yapmayı içeren bulut hizmet türüdür.
- **Özel Bulut (Private Cloud):** Büyük şirketlerin tercih edeceği bilgi güvenliğinin, gizliliğinin ve erişiminin üst seviyede olduğu bulut hizmet türüdür.
- **Melez Bulut (Hybrid Cloud):** Kullanıcıların ihtiyaçlarına göre genel ve özel bulutların özelliklerinden istediklerini seçerek bir araya getirdikleri bulut hizmet türüdür (Bulut, 2017:3).

Bulut bilişime ihtiyaç duyulmasında ve bulut bilişimin ortaya çıkmasında günlük hayatımızın içerisinde yer alan kameralar, uygulamalar, platformlar ve cihazlar gibi birçok araç tarafından sürekli olarak bilgi toplanması ve bu bilginin analiz edilerek anlamlandırmaya çalışması etkili olmuştur. Toplanan bu verilerin bilgisayarların işleyemeyeceği ve bilgisayar ya da diğer veri depolama ortamlarında saklanamayacak kadar büyük boyuta ulaşması durumuna alternatif bir çözüm olarak ortaya konmasından dolayı bulut bilişim ve **Büyük Veri** kavramları birbirlerinden ayrı düşünülemez.

Sürekli olarak veri toplayan uygulamalar sayesinde yapılandırılmamış ya da yarı yapılandırılmış birçok veriye ulaşılmaktadır. Sürekli olarak artan ve kitlesel bir boyuta taşınan verilerin sektörel ya da bilimsel anlamda kullanılabilirliğinin anlaşılabilmesi için analiz edilmesi, işlenmesi ve kullanılabilmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmalar sonucunda büyük veri kavramı ortaya çıkmıştır (Doğan ve Aslantekin, 2016:15) ve Endüstri 4.0 süreci içerisinde tüm sistem ve yapılarda köklü değişimler meydana getirmesi beklenmektedir (Özdoğan, 2017:80).

Büyük veri, geleneksel veri işleme, analiz ve depolama işlemlerinin teknolojik altyapı yetersizliği nedeniyle gerçekleştirilemediği durumlarda farklı kaynaklardan gelen büyük hacme sahip verilerin işlenmesini, analiz edilmesini ve depolanmasını sağlayan alan olarak tanımlanabilir (Erl, Khattak ve Buhler, 2016:3). Büyük veriyi anlatmak için 8V kullanılmaktadır;

- **Hacim (Volume):** İsminin büyük veri olmasına neden olan ve çok kısa sürede petabayt (Chiera and Korolkiewicz, 2017:2) hatta zettabayt boyutlarına çıkması beklenen (Erdem, 2017:14) veri boyutunu ifade etmektedir.
- **Hız (Velocity):** Veri akışının değişme hızını ve aynı zamanda değişen bu verilerin işlenme ya da değişme hızını ifade etmektedir.
- **Çeşitlilik (Variety):** Metin, ses, video veya hareket akışları gibi farklı çeşitlerde veri üretilmesini (Chiera and Korolkiewicz, 2017:2) ifade etmektedir.
- **Değer (Value):** Veri kitlelerinin analizi sonucunda işletmeye değer katabilecek sonuçların elde edilmesini ifade etmektedir.
- **Doğruluk (Veracity):** Verilerden doğrudan ya da dolaylı yollarla gerçek verilerin elde edilmesini ve gerçek olmayan verilerin sistemden atılmasını ifade etmektedir.
- **Karmaşıklık (Complexity):** Farklı kaynaklardan gelen ve birbirleri ile bağlantısı olmayan verilerin arasında ilişki kurmayı ifade etmektedir.
- **Değişkenlik (Variability):** Sürekli olarak üretilen verilerin akış hızı, boyutu gibi özelliklerinin değişkenliğini ifade etmektedir.
- **Görselleştirme (Visualization):** Veri kitlelerinin analiz edilerek tablo ve şekillere dönüştürülebilmesini ifade etmektedir (Erdem, 2017:15).

İşletmelerin büyük veriye olan ilgileri, yatırımları ve büyük veri kullanımları sürekli olarak artış göstermektedir. Bu artışta işletmelerin pazar paylarını ve karlılıklarını artırma çabaları etkili olmuştur. Büyük verinin gerçeğe dayalı olarak ürettiği verilere güvenin artması ve kâr amacı güden kurumların gerek yapılarında gerekse karar verme süreçlerinde hedeflere ulaşmayı sağlayacak sistem değişikliğini sağlama yeteneğine sahip olması işletmelerin büyük veriye güvenmesini ve büyük veriyi kullanmasını sağlamıştır. McKinsey ve NewVantage Partners firmasına (Aktaran Altunışık, 2015:58) göre büyük veri; (i) risklerin azalması, (ii) gerçeklere dayalı hızlı karar verme yeteneği kazandırması, (iii) yeni ürünler çıkarma çabasının, (iv) tüketici memnuniyetinin, (v) ürün kalitesinin, (vi) satışların ve (vii) işletme faaliyetlerinin etkililiğinin artmasını sağlamaktadır.

Karanlık fabrikalara giden yolun bir diğer bileşeni de **3D Yazıcılar**dır. Bilgisayar ortamında tasarlanan bir ürünün ya da malzemenin hızlı bir şekilde ilk örneğinin alınmasını sağlayan makinelere 3D yazıcılar adı verilmektedir (Özdoğan, 2017:76). 3D yazıcılar ile karmaşık yapıya ya da şekillere sahip parçaların üretilmesi, verimliliğin artması, prototip oluşturmanın kolaylaşması, tasarım-üretim süreçlerinin birbirine entegre olması, gereksiz makine kullanımını azaltması, maliyetlerin azaltılması imkanını sahip olunmuştur (Kahraman, 2017:2). 3D yazıcılar hızlı ve ucuz oldukları için (Gilchrist, 2016:62) öncelikli olarak tasarım ve modelleme alanlarında kullanılmaya başlanmış olmasına karşın hızla gelişmiş ve insanların ihtiyaç duyduğu organların üretilmesi gibi birçok alan için geliştirme ve uygulama çalışmaları yürütülmektedir (Özdoğan, 2017:76-77).

3D yazıcılarla üretim teknolojisi geleneksel üretim teknolojileri ile karşılaştırıldığında; hammaddenin etkili kullanımını ve atık oluşumunu önlemek, günler haftalar alan prototip üretiminin saatler içerisinde gerçekleştirilmesini sağlamak, üretim sürecinden insan faktörünün çekilmesini ve insan kaynaklı sorunların önüne geçilmesini sağlamak, özel ürünlerin ve karmaşık yapıya sahip ürünlerin kısa sürede düşük maliyetle üretmek gibi birçok avantaja sahiptir. 3D yazıcılar prototip oluşturmada sahip olduğu avantajları seri üretim sürecinde gösterememektedir. Üretimin katman katman malzemenin eritilmesi ve yapışması esasına göre gerçekleştirdiği için pürüzsüz bir ürün yüzeyi elde edilememekte ve küçük boyutlu parçaların dayanıklılığı düşük olmaktadır (Beyca, Hancerliogullari and Yazici, 2018:220-221). Ayrıca kalıplar oluşturulduktan sonra seri üretimin üretim hızı 3D üretimden yüksektir.

Akıllı fabrikalarda üretimin en önemli bileşenlerinden biri ise **Otonom Robotlar**dır. Robot, birçok farklı şekilde ve metal, plastik gibi birçok malzemeden yapılan (Asimov, 2006:219) bilgisayar aracılığıyla programlanarak karmaşık işleri gerçekleştiren (Banger, 2017:71) makinelerdir. Günümüzde bir insanın kontrol edip kullandığı robotlar üretim süreçlerinde kullanılmaktadır (EBSO, 2017:15). Operatör müdahalesinden bağımsız olma derecesine göre 'otonom' ya da 'yarı otonom' olarak adlandırılmaktadırlar. Otonomi, robotların insan müdahalesi ve kontrolünden uzak, kendi kendine karar verebilme, diğer cihazlarla iletişime geçebilme ve verdiği kararları yine kendisinin uygulayabilme yeteneği anlamına gelmektedir (Banger, 2017:71-73).

Robotların gömülü yapay zeka uygulamaları ile tam otonom hale gelerek endüstriyel süreçlere entegre edilmesi ile birlikte insanlarla işbirliği içerisinde çalışan robotlar tek başına çalışan insanların görevlerini yerine getiren robotlara dönüşecektir (Yıldız, 2017:5). İşletmeler, robotların yeteneklerini kullanarak kaynaklarını etkili ve verimli kullanmayı ve maliyetleri azaltmayı sağlamanın yanı sıra güvenli tüketici deneyimi sağlama, müşteri memnuniyetini artırma ve yenilikçi iş gücünü yapılandırmayı da hedeflemektedirler (Doyduk ve Tiftik, 2017:13). Uluslararası Robotik Federasyonu'nun, robotlar ve istihdam üzerine 2017 yılında yayınlamış olduğu rapora göre (IFR, 2017:2);

- İşletmelerin üretkenliğini ve verimliliğini artırır.
- Yeni istihdam alanlarının ortaya çıkmasını sağlar.
- Yüksek vasıflara sahip işgücünün yüksek ücretlerle istihdam edilmesini sağlar.

- İşgücüne yardımcı, tamamlayıcı ve güçlendirici etkileri olur.

Robotlara otonom olma özelliğini kazandıran **Yapay Zeka** bir diğer Endüstri 4.0 bileşenidir. Robotların otonom özelliğe sahip olmasındaki amaç insan davranışlarına, karar verme süreçlerini ve öğrenme becerilerini makinelere kazandırmaktır. Bunu sağlayabilecek teknoloji ise yapay zeka uygulamalarıdır (Bartodziej, 2017:71). Yapay zeka, insana özgü algılama, düşünme, bilgi edinme, karar verme ve öğrenme gibi yeteneklere sahip makineleri ortaya çıkarma çabası olarak tanımlanabilir (Erkoç, 2008:11). Kısaca yapay zeka, insana özgü olan özellikleri bilgisayar yazılımları sayesinde makinelerin gerçekleştirmesini mümkün kılan teknolojilerdir (Akkuş, 2017:13). Günümüzde mobil cihazlarda kullanılan kişisel asistan gibi birçok uygulama yapay zeka örneğidir. Ancak ortaya çıkan her yapay zeka uygulaması bir süre sonra insanlar tarafından kanıksanmakta ve yapay zeka olarak algılanmamaktadır.

Bir yazılımın yapay zeka olabilmesi için deneyimleri anlaması ve bunlardan öğrenme gerçekleştirmesi, belirsiz ve birbiriyle ilişkisiz mesajlardan ya da bilgilerden anlam çıkarabilmesi, meydana gelen değişimlere hızlı bir şekilde cevap verebilmesi ve uyum sağlayabilmesi, farklı durumların ya da unsurların arasında karşılaştırma yaparak önem derecesi belirleyebilmesi gerekmektedir (Turban vd., 2018:253). Bu yeteneklere sahip olmak bir yapay zekanın insan zekâsını geride bırakabileceği anlamına gelmemektedir. İnsan beyni hala gizemini korumaktadır, yapısal ve etkileşimsel özellikleri tam olarak çözülebilmiş değildir.

Tüm Endüstri 4.0 bileşenlerinin de olduğu gibi yapay zeka da diğer bileşenlerle iç içe çalışmaktadır. İşletmenin sahip olduğu veri havuzunun büyüklüğü ile yapay zeka uygulamasının gerçekleştirileceği tahminler ve öğrenmelerin doğruluğu birbirine bağlıdır (Gilchrist, 2016:56). Günümüzde üretim, pazarlama ve tanıtım aşamalarında kullanılan birçok yapay zeka uygulaması bulunmaktadır.

Günümüzde de özel uygulamalarda ya da eğitimlerde kullanılan ancak Endüstri 4.0 süreci içerisinde nihai kullanım alanlarına ulaşacağı düşünülen bir diğer bileşen **Simülasyon**dur. Simülasyon, dijital ortamlara gerçek süreçlerin ve sistemlerin zamana bağlı olarak aktarıldığı sanal bir taklit (Beier, 2018:175) ya da fiziki dünya unsurlarının dijital ortamlara aktarılarak canlandırılması (EBSO, 2017:13) olarak tanımlanabilir. Günümüzdeki uygulamaları simülasyonun daha çok ikinci yaptığımız tanımına uygundur. Hassas mesleki eğitimlerin (pilotluk) ya da ortaya çıkması muhtemel durumların belirlenmesi ve bunlara yönelik hazırlıkların yapılmasını içermektedir. Simülasyonun kullanımı ile birlikte eğitim ya da uygulama maliyetleri düşecek ve olabilecek bir kaza sonucunda ortaya çıkabilecek yaralanmaların ya da ölümlerin önüne geçmiş olacaktır.

Uygulamaları ile birlikte bir işleyiş üzerinde yapılacak bir değişikliğin işleyiş, etkililik ve verimlilik üzerindeki etkilerinin önceden tespitini sağlayacaktır. Bir üretim sistemi simülasyonu üzerinde üretimin her aşamasında meydana getirilecek olan değişikliğin dinamik olarak sistemde meydana getirmesi öngörülen değişiklikler anında görülebilecektir. Bu da işletmelerin olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilecek değişiklikleri sistemde yapmalarını engelleyecektir (Kouikoglou ve Phillis, 2001:43-44). Simülasyon sayesinde işletmeler çok büyük risklere girmeden işleyiş üzerinde meydana getirmek istedikleri değişimlerin sonuçlarını gözlemleme imkanına sahip olmuşlardır.

Endüstri 4.0 sürecin içerisinde akıllı fabrikaları doğru ilerleyen yolda bir diğer bileşen **Artırılmış Gerçeklik**tir. Artırılmış gerçeklik, gerçek dünyaya ait bileşenlerin ya da ortamlarının dijital ortamlarda modellemesi yapılarak ve zenginleştirilerek gerçekliğinin artırılması olarak tanımlanabilir (EBSO, 2017:13). Sanal gerçeklik uygulaması gerçek dünyanın sanallaştırması iken artırılmış gerçeklik uygulaması sanal ve gerçek dünyanın birbiri içine geçtiği zenginleştirilmiş bir ortamdır (Banger, 2017:157). Artırılmış gerçeklik uygulanmasında kullanıcılar hislerinin harekete geçirilmesi nedeniyle gerçek dünya ile içinde bulundukları dünya arasında bir ayrım da bulunamamaktadırlar.

Endüstriyel alanlarda artırılmış gerçeklik uygulamasının kullanılması ile birlikte çalışanların iş başındaymış gibi eğitilmesi, insan kaynaklı hataların önlenmesi, işbirliği içerisinde çalışmanın teşvik edilmesi ve süreçler için etkili yardımcı çözümler üretmesi amaçlanmaktadır. İşletmelerin ana amacı olan kaliteli ürünleri uygun fiyatlara üreterek tüketicilerin memnuniyetini ve müşterilerin sadakatini sağlamaktır. Bu amaca ulaşabilmek için işletmeler hem iç hem de dış paydaşlardan kaynaklı birçok engelle karşılaşmaktadır. Bu nedenle bakım, montaj, ürün tasarımı, yerleşim planı ve üretim faaliyetlerinin artırılmış gerçeklik uygulaması ile gerçek zamanlı olarak canlandırarak bu engelleri bir çoğunu daha süreç başlamadan etraf edebilme imkanına sahip olabileceklerdir (Esengun ve Ince, 2018:204).

Endüstri 4.0'ın 8 bileşenin etkili ve verimli bir şekilde bir araya getirilerek 9. bileşen **Akıllı/Karanlık/İnsansız Fabrikaların** ortaya çıkması amaçlanmaktadır. Akıllı fabrikalar bir ağ üzerinden insanların, makinelerin ve kaynakların birbirleriyle iletişim kurabildiği (Bartodziej, 2017:35) ve kendi kendini yönetebilen bilişim sistemleri ile donatılmış fabrikalar olarak tanımlanabilir (Koçak ve Diyadin, 2018:110). Tüm bileşenlerin nesnelerin interneti aracılığıyla birbirleriyle iletişime geçebilmesi bulut bilişimin iletişim verilerini kaydedebilmesi, büyük verinin bulut bilişimde bulunan verileri analiz ederek anlamlandırması, yapay zeka uygulamaları ile robotların meydana gelen değişimleri anlaması, öğrenmesi ve karar vermesinin sağlanması, simülasyon ve artırılmış gerçeklik uygulamaları ile birlikte eğitimin ve süreç içerisinde meydana gelecek değişimlerin etkilerinin saptanabilmesi bir akıllı fabrika ortaya koyma amacına hizmet etmektedir.

Endüstri 4.0 ile birlikte ortaya çıkması hedeflenen olan akıllı (karanlık/insansız) fabrikalarının özellikleri (EBSO, 2017:11):

- Üretim süreçlerinin nesnelerin interneti ile birbirleriyle iletişim kuran makine ve robotlar tarafından yürütülmesi,
- Üretim süreçlerini hızlı ve sorunsuz bir şekilde yönetilmesi,
- Ürünlerin kaynaklı hatalardan arındırılmış ve uzun kullanım ömrünün olması,
- Üretim süreci içerisinde yer alan insan, makina ve kaynakların birbirleriyle iletişim içerisinde olmasıdır.

MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ

Yoğun rekabet ortamı, iletişim teknolojileri ve veri tabanı yönetim sistemlerinde yaşanan gelişmeler sonucu, geçtiğimiz yüzyılın sonlarında müşteri payı pazar payından daha önemli hale gelmiş, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati kavramlarının ön plana çıkmasıyla, var olan müşterinin, yeni kazanılacak müşteriden daha değerli olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, kitlesel pazarlama gittikçe pahalı bir müşteri kazanma yolu haline gelmiş, bire bir pazarlamanın önem kazanmasıyla birlikte, müşteri ihtiyaçlarının kişiselliği esasına göre hareket etme stratejileri ön plana çıkmıştır

Müşteri ilişkileri yönetimi, müşteri odaklıdır ve müşterilerle kurulan iletişim ve ilişkinin yönetilmesi önemlidir. Bu nedenle de öncelikle müşteri kavramını anlamak gerekmektedir. Türk Dil Kurumu (2018) müşteriyi "hizmet, mal vb. alan ve karşılığında ücret ödeyen kimse", Altuntaş (2010:62) mal ve hizmet satın alan kişi ya da kurumlara ek olarak işletme içerisinde çalışanlar, Taşlıyan (2007:185) üretilen ürünlerin ulaştığı son/nihai kullanıcı ve Taşkın (2000:19) bir işletmenin belirli markaya sahip ürünlerini ticari ya da kişisel amaçlarla satın alan kişi ya da kurum olarak tanımlamıştır. Müşteri ilişkileri yönetimi kavramını Atalık (2005:1) müşterilerde sadakat, memnuniyet ve tatmin oluşturulmasına katkı sağlayan iletişim süreci, Persson (2003:10) işletmelerin müşterilerini sadık hale getirerek işletmenin karlılığını artırma süreci ve Swift (2001:15) bir kere bile ürünlerini satın alan müşterilerin ihtiyaçlarını karşılama ve daha fazlasını sunarak sadık müşterilere dönüştürme çabası olarak tanımlamıştır.

Müşteri İlişkileri Yönetimi (MİY), satış öncesinde, satış sırasında ve satış sonrasında müşteri isteklerini esas alan bir rekabet stratejisidir. Bu stratejinin temelinde zamanla zorlaşan küresel rekabet şartları ön plana çıkmaktadır. Küresel rekabetin sunduğu ürün ve fiyat çeşitliliği sonucu müşterilerin marka ve firma bağlılıklarının azalması firmaları yeni strateji arayışlarına sürüklemiştir. Müşteri odaklılık olarak özetlenebilecek bu yeni stratejiler, iki temel düşünceye dayanır: Birincisi müşteri memnuniyetinin sadece pazarlama fonksiyonunun değil işletmenin tüm faaliyetlerinin bir sonucu olduğu, ikincisi ise müşteriyi tanımanın, bunun için de bilgi teknolojilerini etkin kullanmanın gerekliliğidir.

Müşterilerle uzun süreli ve işbirliğine dayalı ilişkiler kurmayı hedefleyen MİY, müşteri önerilerine karşı açıklık ve sorumluluk anlayışı ile hareket etmeyi gerektirir. MİY, işletmenin ürünlerine olan talebin tahmin edilmesi (piyasa araştırmaları), arttırılması (tutundurma), ve karşılanması için müşteri bilgilerinin ve görüşlerinin etkin kullanımını, satış potansiyelinin satışa dönüştürülmesini ve satış bilgisinin de satış sonrası hizmetlerde kullanılmasını sağlar. Bu bağlamda MİY, müşteri ile ilişkide bulunulan her alanda müşteriyi daha iyi algılama ve işletmenin kendisini müşterilerinin beklentisi doğrultusunda yönlendirme sürecidir. Bir müşteriyi kazanmanın maliyeti, satış ve pazarlama vb. giderleri oldukça fazladır. Oysa kazanılmış bir müşteriyi daha uygun fiyat vb. nedenlerden dolayı başka bir işletmeye gitmesi çok kolaydır. Emst and Toung yönetim danışmanlığı işletmesi tarafından yapılan araştırma sonucuna göre, yeni bir müşteri üzerinden gelir elde etmenin, mevcut bir müşteri üzerinden gelir elde etmekten 10 kat daha fazla pahalı olduğu ortaya çıkmıştır.

Müşteriyi iyi anlamak, işletmelerin yapmaları gereken işlemleri belirlemeleri ve bu işlemleri doğru bir şekilde yapmaları için önemlidir.

Verilerin toplanması, sınırlandırılması, değerlendirilmesi ve bilgiye dönüştürülmesinde kolaylık, farklı birimler arasındaki veri ve bilgi alışverişinin hızlandırılması, müşterilerin istek ,şikayet, tebriklerinin alınması ve doğru birim ve kişilere yönlendirilmesi, müşteri ihtiyacının önceden tahmin edilmesi ve daha kısa sürede çözüm getirilmesi, var olan müşteriyi daha yakından tanıma ve koruma, yeni müşteri kazanma, kaybedilen müşterilerin geri kazanma süreçlerinin uygulanabilmesi, MİY'in işletmelere sağladığı avantajlardır.

ENDÜSTRİ 4.0 VE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ

Teknolojik gelişmeler her alanı etkilediği gibi müşteri ilişkileri yönetimini ve kullanılan araçları da etkileyerek değiştirmiştir. İnsanların hayatlarında sosyal medyanın ağırlıklı yer almasıyla ile birlikte müşteri ilişkileri yönetimi sosyal medya boyutuna taşımıştır. Sosyal medya ortamında tüketiciler, onların istekleri, beklentileri ve kullanım deneyimleri hakkında işletmelerin toplayarak işleyebileceği birçok veri üretilmeye başlanmıştır (Orka, 2017:43). Endüstri 4.0 sürecinde üretilen veri sadece sosyal medya platformları ile sınırlı kalmamıştır. Tüketicilerin gerçekleştirdikleri her bir işlem ile büyük veriler ortaya çıkmış ve bunun işlenerek anlamlandırılması bir önceki döneme göre daha hızlı gerçekleşmeye ve ortaya çıkan tahminler daha tutarlı olmaya başlamıştır. Bu değişimlerle birlikte işletmelerin müşteri ilişkileri yönetiminde değişimler meydana gelmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

İnsanların hayatlarında belirlemiş oldukları tüketim alışkanlıkları bulunmaktadır. Bu alışkanlıkların değişmesi kolay olmamaktadır. Bu değişim için insanların hayatlarında evlilik ya da bebek sahibi olma gibi

değişimlerin meydana gelmesi gerekmektedir. Pazarlama uzmanları insanların alışkanlıklarının dışına çıkmalarını sağlayacak değişimleri önceden tespit edebilmek ve buna yönelik olarak pazarlama ya da reklam çalışmaları yapabilmek için bazı çalışmalar yürütmektedirler (Orka, 2017:42).

Birçok farklı kanaldan toplanan verilerin bulut bilişim üzerinde saklanması ve büyük veri ile analiz edilmesi sonucunda işletmeler, müşteri ilişkilerinin temel yapı taşı olan hedef müşterilerin belirlenmesi, tanımlanması, sınıflandırılması ve hizmet verilecek müşteri grubunun saptanarak pazarlama karmasının bu doğrultuda hazırlanmasını kolaylaştırmaktadır (Orka, 2017:43).

Endüstri 4.0 süreciyle birlikte birçok düşünür ve bilim insanı artan verimlilik ve rekabet gücünün istihdam ve ücretler üzerindeki muhtemel etkilerini tartışmaya başlamıştır. Makinelerin tamamen insan gücünün yerine geçmesi ile birlikte düşük vasıflı işçilerin işsiz kalacağını ya da ücretlerinin düşük olacağını böylece bir çok ülkede eşitsizliğin artacağı görüşü savunmaktadır. Teknolojide meydana gelen bu gelişmelerin sonucunda ücretlerin düşürülmesi, sağlık ve güvenlik koşullarının yetersizliği, gelir dağılımının eşitsizliği ve teknolojik faydalarının azalması gibi durumların ortaya çıkacağı düşünülmektedir (IFR, 2017:5).

SONUÇ

Genel olarak, endüstri 4.0 kavramının fiziksel üretim süreçleri ile ilgili olması, müşteri ilişkileri ile doğrudan ilişki kurulmasının zorluğu ve insanı üretim süreçlerinden mümkün dışlama eğilimini akla getirmesi, MİY ile ortak bir zeminin varlığını akla uzak gösterebilmektedir. Ancak, her ikisinin de (Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Endüstri 4.0) bilgi ve iletişim çağının ürünü olması, günümüzde müşteri odaklılığın ürün tasarımı ve üretim dahil tüm işletme süreçlerinde ana motivasyon haline gelmesi, dolayısıyla işletme ile ilgili her teknolojinin birbiriyle etkileşim içerisinde olması önemli hale gelmiştir.

Çağdaş yaklaşımları görmezden gelmenin rekabette önemli güç kaybına yol açacağı düşünüldüğünde endüstriyel süreçlerin başta planlama olmak üzere tüm aşamalarında tüketici istek ve beklentilerden bağımsız kurulup işletilmesi olası görülmemektedir. Bu nedenle Endüstri 4.0 bir yandan müşteri verilerini analiz edip etkin olarak kullanırken bir yandan da müşterilerle ilişkilerin daha etkili ve sağlıklı yürütülebilmesi için veri sağlayarak MİY'i destekleyecektir.

Siber Fiziksel Sistemler, siber sistemler ve gerçek nesneler arasında iletişim ve etkileşim kurarken tüketici istek ve görüşlerini de hesaba katmaları daha verimli sonuçlar doğuracaktır. Nesnelerin İnterneti, nesneleri birbirleri ile konuştururken her ne kadar sistemin insansızlaştırılmasını hedeflese de sonuçta elde edilen ürünü (mal ya da hizmet) insanlar kullanacağı gerçeği görmezden gelinemez. Temel motivasyonun tüketicilerin talebi ve en önemli geri bildirim kaynağının tüketici görüşleri olduğu unutulmamalıdır. Bulut Bilişim ve Büyük Veri Analitiği müşteri verilerinin kullanılması ve analizi ile MİY'in en etkin rol alacağı bileşenlerdir. Yapay Zekâ, Otonom Robotlar, Simülasyon, Artırılmış Gerçeklik ve 3D Yazıcı gibi diğer bileşenler de müşteri memnuniyeti odaklı olarak çalıştıklarında pazarda önemli rekebet avantajları sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Akkuş, G. B. (2017). *Bulut Bilişim Üzerinde Anlamsal Web Servislerinin Kullanımı İçin Mimari Tasarım* [Elektronik Sürüm]. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Alçın, S. (2016). *Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0*. Journal of Life Economics, 3(2), 19-30.

Altunışık, R. (2015) "Büyük Veri: Fırsatlar Kaynağı mı Yoksa Yeni Sorunlar Yumağı mı?". *Yildiz Social Science Review*, 1(1), 45- 76.

Altuntaş, M. H. (2010). *Tüketici Davranışları: Müşteri Tatmininden Müşteri Değerine*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Anderson, K. and Kerr, C. (2002). *Customer Relationship Management*. New York: McGraw-Hill.

Andrey, L. ve Marcin, P. (2012). "The Influence of the Industrial Revolution on the Social- Economic Relations in Europe and the Polish Territories". *Journal for Perspectives of Economic, Political and Social Integration*. 18 (1-2), 93-121.

Asimov, I. (2006). *Bilim ve Buluşlar Tarihi*. (Çev. Elif Topçugil). Ankara: İmge Kitapevi.

Atalık, Ö. (2005). "Havayolu İşletmeleri Örneğinde İşletme İmajının Havayolu İşletmesi Tercihlerine ve Müşteri Bağlılığına Olan Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Akademik Bakış Dergisi*, 7, (1-12).

Banger, G. (2016). *Endüstri 4.0 ve Akıllı İşletme*. Ankara: Dorlion Yayınları.

Banger, G. (2017). *Endüstri 4.0 Ekstra*. Ankara: Dorlion Yayınları.

Bartodziej, C. J. (2017). *The Concept Industry 4.0: An Empirical Analysis of Technologies and Applications in Production Logistics*. Berlin: Springer Gabler.

Basalla, G. (2013). *Teknolojinin Evrimi*. (Çev. Cem Soydemir). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Baytekin, E. P. (2005). "Toplam Kalite Hedefinde Müşteri Memnuniyetinin Müşteri Sadakatine Etkisi", *Yeni Düşünceler Dergisi*, 1 (1), 41-52.

Beyca, O. F., Hancerliogullari, G and Yazici, I. (2018). "Additive Manufacturing Technologies and Applications." Alp Ustundag and Emre Cevikcan (Ed.). *Industry 4.0: Managing the Digital Transformation*. Switzerland: Springer International Publishing.

Bulut, C. (2017). "Bulut Bilişim (Cloud Computing) Nedir?". http://www.endustri40.com/bulut-bilisim-cloud-computing-nedir/, Erişim Tarihi: 09.02.2017.

Chiera, B. A. and Korolkiewicz, M. W. (2017). "Visualizing Big Data: Everything Old Is New Again" Fausto Pedro García Márquez and Benjamin Lev (Ed.) *Big Data Management* (1-28). Switzerland: Springer International Publishing.

Devezas, T., Leitão, J. and Sarygulov, A. (2017). "Introduction". In Ed. Tessaleno Devezas, João Leitão and Askar Sarygulov. *Industry 4.0: Entrepreneurship and Structural Change in the New Digital Landscape.* Switzerland: Springer International Publishing.

Doğan, K. ve Aslantekin, S. (2016) "Büyük Veri: Önemi, Yapısı ve Günümüzdeki Durum". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Dergisi,* 56(1), 15-36

Domingo, M. C. (2012). "An overview of the Internet of Things for people with disabilities." *Journal of Network and Computer Applications*, 35, 584–596.

Doyduk, H. B. B. ve Tiftik, C. (2017). "Nesnelerin İnterneti: Kapsamı, Gelecek Yönelimi ve İş Fırsatları". *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52 (3), 127-147.

EBSO. (2017). *Sanayi 4.0: Uyum Sağlayamayan Kaybedecek!*. II. Baskı. Ege Bölgesi Sanayi Odası Araştırma Müdürlüğü.

Erdem, Y. (2017). *Büyük Verinin Makine Öğrenmesi Yöntemleri İle Apache Spark Teknolojisi Kullanılarak Sınıflandırılması* [Elektronik Sürüm]. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Karabük: Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Erkoç, M. F. (2008). *Yapay Zeka Perspektifinde Eğitime Yönelik Uzman Sistem Modellemesi* [Elektronik Sürüm]. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erl, T., Khattak, W. and Buhler, P. (2016). *Big Data Fundamentals: Concepts, Drivers & Techniques*. Indiana: Arcitura Education Inc.

Esengun, M. and Ince, G. (2018). "The Role of Augmented Reality in the Age of Industry 4.0". In Ed. Alp Ustundag and Emre Cevikcan. *Industry 4.0: Managing the Digital Transformation*. Switzerland: Springer International Publishing.

Gilchrist, A. (2016). *Industry 4.0: The Industrial Internet Of Things*. California: Apress Media.

Görçün, Ö. F. (2016). *Dördüncü Endüstri Devrimi-Endüstri 4.0.* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Hobsbawm, E. J., (2013). *Sanayi ve İmparatorluk*. (Çev. Abdullah Ersoy) 5. Baskı. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

IFR (2017). *The Impact of Robots on Productivity, Employment and Jobs*. The International Federation of Robotics, A Positioning Paper.

Kahraman, H. (2017). "Endüstri 4.0 ile Katmanlı Üretim". http://www.endustri40.com/endustri-4-0-ile-katmanli-uretim/, Erişim Tarihi: 09.02.2017.

Kavrakoğlu, İ., Gedik, S. ve Bakır, M. (2002). *Yeni Rekabet Stratejileri ve Türk Sanayisi*. İstanbul: TUSİAD Yayınları.

Koçak, A. ve Diyadin, A. (2018) "Sanayi 4.0 Geçiş Süreçlerinde Kritik Başarı Faktörlerinin Dematel Yöntemi İle Değerlendirilmesi". *Ege Akademik Bakış*, 18(1), 107-120.

Kouikoglou, V. S. and Phillis, Y. A. (2001). *Hybrid Simulation Models of Production Networks*. New York: Springer Science+Business Media.

Laudon, K. and Guercio Traver, C. (2017). *E-Commerce: Business. Technology. Society.* Thirteenth Edition. Boston: Pearson Education.

Nolan, P. and Lenski, G. (2008). *Human Societies: an İntroduction to Macrosociology*. 11th Edition. London: Paradigm Publisher.

Orka, Ö. T. (2017). *Bulut Bilişim Uygulamaları ve Büyük Veri Analizinin Özellikle Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Pazarlama Stratejilerinin Belirlenmesindeki Etkileri* [Elektronik Sürüm]. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, H. (2006). "Müşteri İlişkileri Yönetiminin Unsurları ve Türk İşletmelerinde Müşteri İlişkileri Yönetimine Ait Bir Araştırma" (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdoğan, A. (2017). *Endüstri 4.0: Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarı*. İstanbul: Pusula 20 Teknoloji ve Yayıncılık A.Ş.

Parra, F. (2004). *Oil Politics: A Modern History of Petroleum*. London: I. B. Tauris.

Persson, P. (2003). "Customer Relationship Management: How a CRM system can be used in the sales process" (Master's Thesis). Lulea University of Technology Department of Business Administration and Social Science.

Roman, R., Alcaraz, C., Lopez, J. and Sklavos, N. (2011). "Key Management Systems for Sensor Networks in the Context of the Internet of Things". *Computers and Electrical Engineering,* 37, 147-159.

Schwab, K. (2016). *Dördüncü Sanayi Devrimi: World Economic Forum*. (Çev. Zülfü Dicleli). İstanbul: Optimist Yayım Dağıtım.

Swift, R. (2001). *Accelerating Customer Relationships Using MİY and Relationship Technologies*. New Jersey: Prentice Hall.

Taşkın, E. (2000). *Müşteri İlişkileri Eğitimi*. İstanbul: Papatya Yayınları.

Taşlıyan, M. (2007). "Turizm ve Seyahat Sektöründe Çalışanların İş Tatmini İle Müşterilerin Memnuniyeti Arasındaki İlişki: Kahramanmaraş'ta Bir Alan Çalışması", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (9), 185-195.

Törngren, M., Asplund, F., Bensalem, S., McDermid, J., Passerone, R., Pfeifer, H. Sangiovanni-Vincentelli, A. and B. Schätz. (2017). "Characterization, Analysis, And Recommendations for Exploiting The Opportunities Of Cyber-Physical Systems" in Ed. Song, H., Rawat, D. B., Jeschke, S., Brecher, C. ve Xhafa, F. *Cyber-Physical Systems: Foundations, Principles and Applications*. London: Elsevier.

Turban, E., Outland, J., King, D., Lee, J. K., Liang, T. P and Turban, D. C. (2018). *Electronic Commerce 2018: A Managerial and Social Networks Perspective*. Ninth Edition. Switzerland: Springer International Publishing.

Yıldız, T. (2017). "Yaklaşan Dördüncü Endüstri Devrimi ve Türkiye'deki Mevcut Durum". https://www.researchgate.net/publication/321419039, Erişim Tarihi: 28.12.2017.

Yılmaz, N. (2017). "Almanya'nın Endüstri 4.0 Vizyonu". http://www.endustri40.com/almanyanin-endustri-4-0-vizyonu, Erişim Tarihi: 08.02.2017.

"Müşteri", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b0ab3c66b0f54.49801408

ERTUĞRUL, TUĞRUL, DUMRUL VE KONUR ADLARI ÜZERİNE

Arzu ÇOKAKTAŞ UYSAL
Araştırma Görevlisi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye, arzu2414@gmail.com

ÖZET

Ertuğrul, Tuğrul, Dumrul ve *Konur* kelimeleri Türk dilinin, Türk tarihinin önemli dönemlerinde, ana kaynak niteliğindeki değerli eserlerinde karşımıza çıkan, kıymetli şahsiyetlerin taşıdığı kişi adlarındandır. Bu isimlerin günümüzde de çocuklara ad olarak verildiği, özellikle *Tuğrul* ve *Ertuğrul* şekilleriyle bilinen adların yaygın olarak kullanıldığı, sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Pek çok sözlükte, çeşitli kitap ve makalelerde bu kelimelerin anlamları, kullanımları ve kökenlerine dair açıklamalar yapılmıştır. Bu bildiride farklı bilim adamlarının bahsedilen araştırmaları sonucu yaptıkları açıklamaların, vardıkları sonuçların bir araya getirilmesi amaçlanmıştır. Kelimeler, Türkçenin tarihî ve çağdaş dönemlerinde araştırılmış, art zamanlı ve eş zamanlı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmacıların yaptığı kelime çözümlemeleri ve bunun yanında Türkçenin tarihî dönemlerinden bugüne uzanan seyirlerinde yaşadıkları ses değişme ve gelişmeleri aktarılmış, böylece kelimelere dair bazı şekil bilgisi, ses bilgisi ve köken bilgisi verileri ortaya konulmuştur. Bu araştırmacıların çalışmalarında dile getirdikleri fikirler neticesinde *Tuğrul* ve *Dumrul* adlarının aynı kelimenin değişken biçimleri olduğu; özel ad olarak kullanımı seyrek olup daha çok bir rengi karşılayan tür adı şekline rastlanan *Konur* kelimesi ile bugünkü *kumral* sıfatının kökenleri açısından doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmacıların Türkçe kökenli olması noktasında birleştikleri bu adları bazı komşu dillere de geçmiş olan Türkçenin verinti kelimeleri arasında kabul ettiği de görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ertuğrul, Tuğrul, Dumrul, Konur, Köken Bilgisi*

About the Names of Ertuğrul, Tuğrul, Dumrul and Konur

ABSTRACT

The words of *Ertuğrul, Tuğrul, Dumrul* and *Konur* are the names that the bearers of valuable personalities, who are confronted in their precious works in the important period of Turkish language and Turkish history. It is seen that these names are given to children as names today, and the names known especially by *Tuğrul* and *Ertuğrul* forms are widely used and frequently preferred. In many dictionaries, in various books and articles, the meaning, use, and origins of these words have been explained. In this declaration, it is intended that the explanations that different scientists have made as a result of the mentioned researches and the results they have come together. These words were researched during the historical and contemporary periods of the Turkish, and they were tried to be examined concurrently and diachronic. The researchers' vocabulary analysis, as well as the sound changes and developments they experienced during the course of the Turkish history dating back to today, are presented so that some morphological, phonetic and etymological data about these words are put forward. As a result of the ideas expressed by these researchers, the names *Tuğrul* and *Dumrul* are variable forms of the same vein; it is seen that the use of the proper name is rare, and it is directly related to the origin of today's *kumral* in terms of the *Konur* word, which is a common noun that meets a color. It is also seen that these names, which are gathered in the point of being of Turkish origin, are acknowledged among the lent words which have been passed on to some neighboring languages.

Keywords: *Ertuğrul, Tuğrul, Dumrul, Konur, Etymology*

Ertuğrul, Tuğrul, Dumrul ve *Konur* kelimeleri Türk dilinin yadigârlarında karşımıza çıkan isimlerdendir. Aynı zamanda Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde kıymetli şahsiyetlerin de adları olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu isimler bugün de çocuklara ad olarak verilmekte ve özellikle *Tuğrul*, *Ertuğrul* şekilleriyle bilinen isimlere yaygın olarak rastlanılmaktadır. Çeşitli sözlüklerde, farklı kitap ve makalelerde bu kelimelerin anlamları, kullanımları ve ayrıca kökenlerine dair açıklamalar yapılmıştır.

Caferoğlu, hazırlamış olduğu sözlükte, Eski Uygur Türkçesinde *Toġrul* kelimesinin "antroponim ve lâkap", *Toġrıl* şeklinin de "erkek adı" olarak kullanıldığını belirtmiştir (2011: 243).

DLT'de Kâşgarlı'nın verdiği bilgilere göre *çakırdoğan* ve *tuğrul* olarak da bilinen, yırtıcı bir kuş olan *toġrıl* "bin kaz öldürür, bir tanesini yer". Erkek ismi olarak da kullanılır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 210). *Koñur,* "kestane rengi" anlamında olup (2014: 494), "kestane rengine dönmek" anlamında *koñra-* fiili de geçmektedir (2014: 514).

Dede Korkut Kitabı'nda *ḳoñur* kelimesi "kestane rengi, koyu kızıl, yağız al" anlamında olup *Koñur Koca Saru Çoban* kişi adında da görülmektedir (Ergin, 1997: 189). *Dumrul* kelimesininse *Delü Dumrul* şekliyle bir kişi adı olarak geçtiği malumdur (1997: 97).

Tulum'un düzenlediği XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı sözlüğüne göre bu yüzyılda *kumral* sözcüğü *ḳumrāl / ḳumrān* biçimindedir (2011: 1147).

Kamus-ı Türkî'de *konur* kelimesi "boz renginde, toprak renginde; cesur, şeci" anlamıyla verilmiş, *konur al* şeklinden galat olduğu belirtilen *kumral* da "boz ile al arasında" şeklinde açıklanmıştır (Yavuzarslan, 2015: 672). *Kumral* maddesinde ise kelimenin aslının *konur al* olduğu yinelenmiş, rengini andırdığı *kum'*dan veya *kumru'*dan türemiş olması da muhtemel görülmüştür (2015: 691). *Toğrul (duğrul)* maddesinde kelimenin

"akdoğan, çakırdoğan" anlamına geldiği belirtilmiş, alem de olabildiği, *tuğra* kelimesinin de bu kuş adından türediği ifade edilmiştir. *Tuğrul Bey* ve *Ertuğrul* isimleri zikredilmiştir (2015: 1250). *Tuğra* kelimesinin kökeninden bahsederken de *tuğrul* kuşundan bahsedildiği görülmektedir (2015: 1257).

Clauson, *koñur (koñor)* maddesinde kelimenin aslında "koyu kestane" renkli atlar için kullanılan bir tabir olduğunu belirtmiştir. Daha sonra çok sayıda nesnenin daha geniş yelpazedeki renklerini karşılayan bir kelime hâline geldiğini, bazı fonetik farklılıklarla çağdaş lehçelerde de bulunduğunu ifade etmiştir. Sözlüğe göre *koñgor* şeklinde Moğolcada alıntı bir kelime olarak görülmektedir. Ayrıca Farsça ve bazı başka dillere de geçmiştir (1972: 639). *Toġrıl* bir av kuşudur, tam olarak nasıl bir kuş olduğu bilinmemektedir. DLT'de geçen *sıñkur'*dan daha büyüktür. Kişi adı olarak oldukça meşhur olan bu kelime cins adı olarak tam manasıyla keşfedilememiştir. Açık bir semantik ilişki görülen *toġra:*- fiilinden geldiği söylenilebilir. Tarihî lehçelerde *Toğrul, Toġrıl* gibi biçimlerle hem avcı kuş hem kişi adı olarak kullanılmıştır (1972: 472).

Deny, eski damak sesi *n* olarak açıkladığı /ñ/ sesinin dudak ünlüsünden sonra /m/'ye dönüşmesi olayını açıklarken *kumral* kelimesinin *koñur'*dan geldiğini eklemiştir. Rusça *kaurıy* "esmer" kelimesinin Gagavuzcada *komur* biçiminde olduğunu belirterek bu kelimeye eklenen + *al* "parlak kırmızı" ile *Domrul* özel ismi oluşmuştur. Bu kelimenin Kâşgarlı Mahmud'a göre masal kuşu gibi bir hayali kuş adı olduğunu da eklemiştir (2000: 61-62). Nazal sesten uzaklaşma hadisesinden bahsederken de Osman Bey'in babası Ertuğrul Bey'in adının *Er Toñrul* aslından geldiğini belirtmiştir (2000: 69).

MEB İslâm Ansiklopedisi Tuğrul Bey maddesinde *Tuğrul* adının "öldürdüğü bin yabani kazdan sâdece birini yiyen şahin cinsinden bir av kuşu olan *toğrıl* kelimesinden" geldiği bilgisi yer almaktadır (Tuğrul Bey, 1987).

Eren, Kâşgarlı Mahmud'un kuşun yırtıcılığı, Eski Kıpçak Türkçesinde "turnalara bırakıldığı zaman hepsini tepelemesi" gibi özelliklerinden yola çıkan Németh'in *toğrıl* sözcüğünü *toğra- (> doğra-)* kökünden getirdiğini aktarır. Németh de Deny gibi bu sözün kişi adı kullanıldığını belirterek, Dede Korkut Kitabı'ndaki *Domrul* ile birlikte düşünmüştür (1999: 409-410).

Ögel'e göre *Toğrıl* veya *Tuğrul* Türkçe bir alıcı kuş adıdır. Cengiz Han döneminde bu kuşla ilgili anlatılar Cengiz Han kültür çevresine mal edilmiştir. Reşideddin'e göre "*Toğrıl kuşu çok korkunç bir kuş idi. Anka kuşu gibiydi. Türkler ise bu kuşa, Konğrıl kuşu diyorlardı".* Ögel, *Toğrıl* ve *Kongrıl*'ın benzer iki Türkçe ad olduğunu, *konğrıl* sözünün kaynaklarda görülmediğini, *konğur* renk adı ile ilgisi olabileceğini belirtir. Cengiz Han'dan çok önce Selçuklu beyleri *Tuğrul, Çağrı* ve *Beygu* beylerin bu alıcı kuşların adlarını taşıdığının altını çizer. Bu adından dolayı *Tuğrul'*un Moğol kültür çevresi içinde görülmesini gereksiz bulur. Mongolistlerin tek yanlı çalışmalarını eleştirir (1995: 131-132).

Ögel, Oğuznâme'de geçen *Toğrul Sultan* ile Dede Korkut'ta geçen *Deli Dumrul'*dan hareketle *Toğrul'*un *Dumrul* okunmasının Arap harflerindeki /ğ/'nin noktasının düşmesi ve böylece *m* okunması yoluyla mümkün olduğunu söyler. *Toğrıl, -rıl* ekiyle biten kuş adlarındandır. *Toğrıl* sözünün Moğolca olması çok zordur. Pelliot'un da bu düşüncede olduğunu belirtir. Cengiz Han çağında Kereyit hakanı Ong Han'ın adı olarak görülmekte ve Çin'deki büyük bir memurun adı *Er-Toguril* yani *Er-Toğrıl'*dır. Ögel, bunun tam da Türkçe bir ad olduğunu dile getirir (1995: 71-72).

Nişanyan, *kumral* kelimesini *koñur al* "kestane alı" < Eski Türkçe (ET) *koñur* "kestane rengi" şeklinde izah etmiştir (2003: 253).

Gülensoy, *konur* kelimesinin Dîvânu Lugâti't-Türk'teki şekli *koñur'*u göstermiş ve Türkiye Türkçesindeki *konur* + *al* birleşiminin "kumral" anlamına geldiğini belirtmiştir (2011, C.1: 539). *Kumral* kelimesini incelediği maddede Moğolcanın *kulku* ile Hakas Türkçesinin *hulhu* kelimelerini ilişkilendirdiği görülmektedir (2011: C.1: 566). Yırtıcı bir kuş türü olduğunu belirttiği *tuğrul* kelimesinin Dîvânu Lugâti't-Türk'teki *toğrıl* şekline yer vermiştir (2011: C.2: 930).

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te Eski Oğuz Türkçesi ve halk ağzında kullanılan bir kelime olduğu belirtilen *konur* kelimesinin ET *kongur'*dan geldiği belirtilmiş, aynı maddede *konur al* ifadesi *kumral* kelimesinin asıl şekli olarak verilmiş, "boz ile al arası" anlamında kullanıldığı vurgulanmıştır (2011: 694). *Kumral* kelimesi ayrıca madde başı olarak da yer almaktadır. Bu maddede ET *kongur* "kestâne rengi" ve *al* "kırmızı" birleşimiyle oluşmuş *kongur* + *al'*dan geldiği yinelenmiştir (2011: 712). *Toğrul* maddesinde ET *toğrıl* "yırtıcı bir kuş" < *toğra-mak* "doğramak" tahlili verilmiş ve *Tuğrul* şeklinde kişi adı olarak da kullanıldığı eklenmiştir (2011: 1260).

Konur adı çağdaş lehçelerde yine renk adı olarak yer almaktadır. Örneğin; Yazıcı Ersoy, Yeni Uygur Türkçesinde "kahverengi" anlamına gelen *koñur* kelimesine niteleme sıfatları arasında yer vermiştir (2012: 380).

Kibar, kişi adları üzerine yaptığı tasnifte ilgili kelimeleri temel anlamları ve köken bilgilerine de kısaca yer vermiştir. *Dumrul'*un kuş adı olduğunu belirtip "*dumrul* < *tuğrul* değişimini göstermiştir (2005: 165). *Tuğrul* adını da "kuş adı; doğan; ankâ" şeklinde tanımlamıştır (2005: 231). *Ertuğrul* adına *er* ve *tuğrul* birleşimi olarak, "tuğrul kuşu gibi yiğit" anlamıyla vermiştir (2005: 171).

Küçük, Eski Türkçede kuş isimlerini incelediği makalesinde kuş adı olarak ilk kez Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen *togrıl* kelimesinin *togra*- fiilinden gelip "yırtıcı kuş" anlamında kullanıldığını belirtmiştir (2013).

Güncel Türkçe Sözlük'te *tuğrul,* "çakırdoğan" olarak tanımlanmıştır (TDK, 2011: 2384). Sıfat olduğu belirtilen *konur* kelimesinin halk dilinde "esmer, açık kestane renginde olan" anlamıyla kullanıldığı belirtilmiştir (2011: 1476).

Dumrul kelimesi Kişi Adları Sözlüğü'nde "Tuğrul kuşu" ve "Dede Korkut hikâyelerinde geçen bir kahramanın adı" anlamlarıyla bir erkek ismi olarak yer almaktadır. Aynı sözlükte *Ertuğrul* adı "dürüst, doğru, yiğit kimse" anlamıyla verilmiştir (URL-1, TDK, Kişi Adları Sözlüğü).

Yeni Tarama Sözlüğü'nde *Ertuğrul* kelimesi *Erṭuñrul* şeklinde geçmektedir (1983: 85). *Ḳoñur* "yanık al, yağızımsı al", *ḳoñurcaḳ* "konurumsu, yanık al renge yakın" kelimeleri de sözlükte yer almaktadır (1983: 144).

Ağızlarda *koğur, kongur, konğur, konkur, konur* şeklinde görülen kelimenin renk ifade eden anlamları "açık sarı, boz, bozla sarı arası (öküz için)", "her yanı siyah, yalnız belkemiği boyunca olan tüyleri sarı inek ya da öküz", "sarı ile siyah karışımı bir renk, koyu kumral, kestane rengi (öküz, inek için)", "kara, esmer", "kırmızı"dır. Bunlar dışında "bozumtırak halı ipi boyası", "kimseyi beğenmeyen, gururlu, kibirli, kendini beğenmiş; süslü, çalımlı, şık, kurumlu; inatçı, aksi", "is kokusu" gibi anlamlarda da kullanılmaktadır (Derleme Sözlüğü, C.4: 2903-2904 ve C.4: 2919-2920).

SONUÇ

Bu bildiride ilgili kelimeler, Türkçenin tarihî ve çağdaş dönemlerinde araştırılmıştır. İncelemelerin art zamanlı ve eş zamanlı olması amaçlanmıştır. Çeşitli Türkologların, araştırmacıların kelime çözümlemeleri aktarılmış ve ayrıca Türkçenin tarihî dönemlerinden bugüne dek yaşadıkları ses değişme ve gelişmeleri gösterilmiştir. Böylece kelimelere dair bazı şekil bilgisi, ses bilgisi, köken bilgisi ve anlam bilgisi verileri ortaya konulmuştur. Araştırmacıların çalışmalarında belirttikleri fikirler neticesinde *Tuğrul* ve *Dumrul* adlarının aynı kelimenin değişken biçimleri olduğu görülmektedir. Özel ad olarak kullanımı seyrek olup daha çok bir rengi karşılayan tür adı şekline rastlanan *Konur* kelimesi ile bugünkü kumral sıfatının kökenleri bakımından doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler yanında araştırmacıların Türkçe kökenli olduğunu dile getirdikleri bu isimlerin çeşitli komşu dillere de geçtiği ifade edilmiştir.

KAYNAKLAR

Ayverdi, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İkinci baskı). İstanbul: Kubbealtı.

Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (İkinci baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (İlk baskı 1968).

Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (İkinci baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (İlk baskı 1968).

Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. London: Oxford University Press.

Deny, J. (2000). *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları - Türkiye Türkçesi* (ikinci baskı). Oytun Şahin (Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları (Özgün baskı: Paris 1955).

Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi - Osmanlı Türkçesi*. Ahmet Benzer (Haz.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi (Özgün baskı: Paris 1921. Türkçe ilk baskı: 1941-1953).

Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud – Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları (Özgün baskı, Arapça, 1074/ 1077).

Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (İkinci baskı). Ankara: Bizim Büro Basım Evi.

Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı II İndeks - Gramer* (Üçüncü baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II* (İkinci baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kibar, O. (2005). *Türk Kültüründe Ad Verme - Kişi Adları Üzerine Bir Tasnif Denemesi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Küçük, S. (2013). Eski Türkçede Kuş İsimleri. ***Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,*** 8 (13), 1237-1246.

Nişanyan, S. (2003). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü* (İkinci Basım). İstanbul: Adam Yayıncılık.

Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi - Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar II. Cilt.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Tuğrul Bey. (1988). *İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 12/2, s.25). İstanbul: MEB İslâm Ansiklopedisi.

Tulum, M. (2011). *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Cem Dilçin (Düz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük* (On birinci baskı). Şükrü Hâluk Akalın [ve başk.] (Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I – VI*. (Üçüncü baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yavuzarslan, P. (2015). *Kamus-ı Türkî Şemseddin Sami* (İkinci baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (Özgün baskı 1901).

Yazıcı Ersoy, H. (2012). Yeni Uygur Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri* (İkinci baskı). A. B. Ercilasun (Ed.). Ankara: Akçağ Yayınları. 355-427.

Elektronik kaynak

URL-1, TDK, Kişi Adları Sözlüğü, Erişim 02.05.2018 17.30 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ba8b8590e1f89.32871364

GELENEKSEL TÜRK İŞLEMELERİ "ÇANKIRI MÜZESİ"

Emine KOÇAK
Dr.Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü

ÖZET

Bir toplumun kültürel kimliğinin belirlenmesinde birinci sırada etkili olan sanatsal ve kültürel mirasıdır. Kültürel kimliğin en canlı ve somut belgeleri olan işlemeler, bir milletin geçmişini geleceğe taşımada önemli bir yere sahiptir.

Türk işlemelerinin ortak özellikleri olmakla birlikte, bölgeden bölgeye değişiklik gösterdikleri bilinmektedir. Bu değişikliğe iklim şartları, o yörenin coğrafi durumu ve tarihi olaylar ile yerel gelenekler, insanların değişkenlik gösteren zevkleri de etki etmektedir.

Türk işlemeleri ile ilgili detaylı bilgiler ve farklı gruplamalar olmasına rağmen, halen tanım karmaşasının olduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla köklü bir geçmişe dayanan zengin işleme teknikleri ile çeşitlilik kazanmış Tekstil eserlerininin belirli bir sınıflandırma ile ele alınması, konuyu aydınlatmak açısından önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada; Çankırı Müzesi'nde yer alan işlemeli eserlerde uzun yıllardan beri uygulanan geleneksel işleme tekniklerinin tipolojik sınıflandırılması yapılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaca ulaşmak için Türk işlemelerinin orijinal örnekleri ve işleme özellikleri, uygulama tekniği açısından incelenerek sınıflandırılmıştır. Türk işlemelerinin seçkin eserlerini ifade eden Çankırı Müzesi'nde yer alan işlemeli tekstil eserleri araştırmanın evrenini temsil edecek niteliktedir. İşlemelerin ortak özellikler çerçevesinde sınıflandırıldığı bu çalışma, Türk işlemelerine genel bir tipoloji oluşturmak açısından önemlidir.

Anahtar sözcükler: İşleme, tipoloji, Çankırı Müzesi.

TRADITIONAL TURKISH EMBROİDERY "ÇANKIRI MUSEUM"

ABSTRACT

It is an artistic and cultural heritage that is influential in the determination of the cultural identity of a society.Embroidery which are the most vivid and concrete documents of cultural identity, have an important place for the future of a nation.

It is known that Turkish embroidery vary from region to region with common features. This change affects the climate conditions, the geographical situation of the area, historical events and local traditions, as well as the pleasures of people varying.

Although there are detailed information and different groups about Turkish embroidery, it is still known that there is a complexity of definition. Therefore, the diversification of textiles with rich embroidery techniques based on a deeply rooted history, with a specific classification, is gaining importance in terms of illuminating the subject.

In this study; It is aimed to investigate the traditional processing techniques applied for many years in the embroidered works at Çankırı Museum by making typological classification. In order to achieve this general purpose, the original samples of Turkish embroidery and their processing characteristics are examined and classified in terms of application technique.

The embroidered textile works at Çankırı Museum, which represents the distinguished works of Turkish traditions, are representative of the universe of research. This work, which is classified within the framework of common features of processes, is important to establish a general typology for Turkish embroidery.

Key words:Typology, embroidery, Çankırı Museum.

1. GİRİŞ

Kültürel kimliğin en canlı ve somut belgeleri olan el sanatları bir milletin geçmişini geleceğe taşımada önemli bir yere sahiptir. Kişisel maharet ve duyarlılıkların bileşiminden ortaya çıkan Türk kültürünün en karakteristik özelliklerini yansıtan tekstil objeleri günlük kullanım eşyasından süs eşyalarına, çeyizlik eşyadan hediyelik eşyaya kadar birçok üründe bölgesel estetikleri yansıtmaktadırlar.

Bir toplumun kültürel kimliğinin belirlenmesinde etkili olan kültürel miraslar arasında yer alan işlemeli eserler; Türklerin, geniş bir coğrafya üzerinde sürekli hareket halinde olmalarından dolayı çok farklı toplumlar ile karşılıklı olarak kültürel etkileşimde bulunmalarına katkı sağlamıştır. Bu etkileşim Türk kültürüne dinamik bir yapı kazandırmıştır (Koç ve Koca, 2016: 239).

Türk işlemelerinin ortak özellikleri olmakla birlikte, bölgeden bölgeye değişiklik gösterdikleri

bilinmektedir. Bu değişikliğe iklim şartları, o yörenin coğrafi durumu ve tarihi olaylar ile yerel gelenekler, insanların değişkenlik gösteren zevkleri de etki etmektedir. Anadolu ve çevresinde yaşayan kadının, renk, doku, tekrar, denge, ritim, vurgu, zıtlık, birlik ve uyum gibi tasarım öğelerinde yaratıcılık ve estetik duygusunu ustalıkla kullandığını söylemek mümkündür. Söz konusu durum işlemelerde duygusal uyarıcı işlevleriyle yaşanılan toplumun değerlerini yansıtan bir araç veya birer sembol olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Türk işlemeleri ile ilgili yapılan çalışmalarda giyim kuşam ve ev donatıları üzerinde yer alan işlemeler hakkında detaylı bilgiler ve farklı gruplamalar olmasına rağmen, halen tanım karmaşası olduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla köklü bir geçmişe dayanan zengin işleme teknikleri ile çeşitlilik kazanmış Tekstil eserlerininin belirli bir sınıflandırma ile ele alınması, konuyu aydınlatmak açısından önem kazanmaktadır (Koç ve Koca, 2016: 240).

Bu çalışmada; Türk işlemelerinde uzun yıllardan beri kullanılagelmiş tekniklerin, tipolojik sınıflandırılması yapılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaca ulaşmak için Türk işlemelerinin orijinal örnekleri ve işleme özellikleri, uygulama tekniği açısından incelenerek sınıflandırılmıştır. Türk işlemelerinin seçkin eserlerini ifade eden Çankırı Müzesi'nde yer alan işlemeli tekstil eserleri araştırmanın evrenini temsil edecek niteliktedir. İşlemelerin ortak özellikler çerçevesinde sınıflandırıldığı bu çalışma, Türk işlemelerine genel bir tipoloji oluşturmak açısından önemlidir.

Gelişen teknoloji ve yaşam koşulları nedeniyle bazı geleneksel ürünler işlevlerini yitirdiğinden günlük kullanımdan uzaklaşmıştır. Geleneksel ürünlerin daha az sayıda ve daha dar bir çevrede bulunması ve bu türlere ait eski örneklerin güçlükle bulunması nedeniyle geleneksel ürünlerimiz öncelikle korunması gereken milli kültür varlıklarımızdan olmuştur. Bu değerli örneklerin korunmasında müzelerimizin önemi büyüktür. Bu kültürel örneklerin yok olmasını önlemek ve canlandırmak için yapacağımız her çalışmada müzelerde bulunan tekstil örnekleri de bizim için önemli birer kaynak olacaktır. Müzelerin misyonu içinde kültür varlıklarının korunarak yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması kuşkusuz en başta gelen görevleri arasında yer almaktadır.

Kültürü gelecek kuşaklara aktarmak adına müzeler en önemli mekanlardır. Çocukların ve gençlerin tarihi anlamaları geçmişi ile yaşadığı gün arasında sağlıklı ilişki kurabilmesi müzelerdeki etkin eğitimle sağlanabilir.

Müzelerin topluma katkısı şöyle özetlenebilir;

Müzeler, geçmiş değerleri korur ve sunar, sistematik biçimde belli eserleri sunduklarından, günümüze uzanan değerlerini gösterirken, yaratıcılığı uyarır. Toplumun bilimsel ve sanatsal gelişimine katkıda bulunarak, insanın kendi toplumlarını tanımasını ve toplumların birbirlerini tanımalarını sağlar (Topallı, 2001:5-7).

ÇANKIRI MÜZESİ

Çankırı Müzesi'nin resmi web sitesinde (www.cankirimuzesi.gov.tr) belirtildiği üzere etnoğrafik eserlerin de içinde yer aldığı Anadolu'nun diğer kesimlerinde yaşamış olan medeniyetlerin izlerine Çankırı'da da rastlanmaktadır.

Çankırı Müzesi'nde Neolitik, Kalkolitik, Eski Tunç, Hitit, Frig, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Dönemine ait eserler bulunmaktadır.

3000 m^2 kapalı ve 600 m^2 açık sergileme alanına sahip olan Müze binasının dışındaki tretuvar üzerinde çeşitli medeniyetlere ait aslan heykelleri, mezar stelleri, mil taşları, mimari parçalar, yazıtlar ve zahire küpleri yer almaktadır. Müze binasının içinde yer alan teşhir salonlarının Arkeoloji bölümünde; Eski Tunç, Hitit, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait eserler sergilenmektedir. Sergilenen eserler arasında pişmiş toprak kaplar, kemik, cam, boncuk, bronz aletler ve süs eşyaları, gözyaşı ve koku şişeleri, tıp aletleri, ağırşaklar, kandiller, iğneler, yüzük kaşları ve çeşitli heykel parçaları bulunmaktadır. Salonun doğusunda Kurtuluş Savaşı'nda İnebolu, Kastamonu, Çankırı, Ankara hattında cephane taşımış olan tarihi bir kağnı sergilenmektedir. Cam eserler sergi salonunda Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait çeşitli cam eserler bulunmaktadır.

Etnografya bölümünde ise, Çankırı ve çevresine ait çeşitli dokumalar, el işlemeleri, hat sanatı örnekleri, baskı kalıpları, kıyafetler, silahlar, süs eşyaları ile günlük hayatta kullanılmış olan çeşitli eserler teşhir edilmektedir.

Çankırı Müzesi Etnoğrafya bölümünde yer alan tekstil eserleri tür özellikleri bakımından; gündelik kullanım eşyaları ile giysi ve giysi donatıları olarak iki kategoriye ayrılmaktadırlar: Gündelik kullanım eşyaları genellikle pamuklu kumaşlardan yapılmış çoğunlukla dikdörtgen şeklindeki halı, kilim, yastık ile pamuklu ve saten dokumalardan elde edilen bohça ve çeşitli objeleri örtmek amaçlı yapılmış kare şeklindeki örtülerden oluşmaktadır. Giysi ve giysi aksesuarlarında ise genellikle bindallı, kaftan, cepken (Fotoğraf 1), fes, şalvar, eldiven, çorap, para keseleri, peşkir, havlu ve uçkurlar (Fotoğraf 2) ve mendillerden oluşmaktadır. Eserlerin süslemesinde işleme teknikleri ile yapılanların yoğunluk gösterdiği gözlenmektedir.

Fotoğraf 1. 110 envanter numaralı cepken.

Çankırı Müzesi’ndeki eserlerde gözlenen işleme teknikleri incelendiğinde; dival işi, kordon tutturma, sarma, Türk işi, hesap işi, kanaviçe, tel kırma ve aplike tekniklerinin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir (Akpınarlı v.d., 2008:40). Düz ve verev pesent iğneleri, mürver, muşabak, düz ve verev hesap iğnesi, sarma, kordon tutturma, zincir işi, jakobyen atması, çekme ajur türleri ile pul boncuk tutturma iğnelerine rastlanmıştır. Çankırı Müzesi’nde bulunan tekstil eserlerinde; “yağlık, uçkur, havlu, çevre gibi örneklerde ipek, pamuk ve keten gibi malzemelerin kullanıldığı, işlemeli ev eşyalarının kumaşlarında krem rengi, bordo, kırmızı, koyu pembe, mor, vişneçürüğü, patlıcan moru, lacivert, firuze, yavruağzı, yeşil, ispirto renkleri görülmektedir.

Fotoğraf 2. 562 envanter numaralı uçkur.

Fotoğraf 3. 848 envanter numaralı Dival işi yastık.

Giyim ve giyim donatılarının kumaş malzemelerinde; tek renkli veya çok renkli kumaşlar tespit edilmiştir. Mor, bordo, kırmızı, bej, siyah, kahverengi, lacivert, mavi, yağ yeşili, beyaz ve gri gibi tek renkli kumaşların yanı sıra kutnu gibi bazı kumaş çeşitlerinde çok renkli kumaşların kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Müze’de tespit edilen örneklerde bitkisel ve geometrik bezemelerin yanı sıra figürlü, nesneli, yazılı bezemelere de rastlanmaktadır. Bitkisel bezemeler; "S" ve "C" kıvrımlı dallar ile yapraklar en çok kullanılan bezeme motifleridir. Narçiçeği, lale, orkide, karanfil, gül, gonca, papatya, ayçiçeği, bahar dalı, menekşe, krizantem, rozet çiçeği, mine, sümbül, çarkıfelek çiçeği, badem, kır çiçekleri, kozalak, yıldız çiçeği, yaban gülü, çam ve selvi ağacı, küpeli, mum çiçeği, gelincik, üzüm salkımı, akşam sefası, leylak, funda çiçeği sayılabilir. Geometrik bezemeler; eşkenar dörtgen, yıldız, kare, zigzag, üçgen, daire motifleri, vazo, saksı, tabak, sepet, fiyonk ve püskül motifleri gibi nesneli bezemeler ile koçboynuzu gibi sembolik motifler sıralanabilir.

Çankırı Müzesi'nde bulunan ve araştırma kapsamına alınan peşkir, uçkur, çevre ve bohça gibi örneklerde ana işleme kompozisyonunun yanı sıra bordür veya su şeklinde yapılan kenar işlemeleri de yer almaktadır (Karpuz v.d.,2013:19,20).

Fotoğraf 4. 1221 envanter numaralı Bindallı.

İşlemeyi şöyle tanımlamak mümkündür; çeşitli kumaşlar ve deri üzerine, çeşitli iğneler veya tığlarla değişik iplikler ve materyaller (pul, boncuk, teller) kullanılarak yapılan bezemelere işleme denir.

İşlemelerde gözlenen uygulama biçimleri dokumayı oluşturan atkı ve çözgü iplikleri üzerinde yapılan temel işlemlerden meydana gelmektedir. Geleneksel isimlerle anılan bu işleme biçimlerini beş ana grupta toplanmak mümkündür.

1. Dokumanın iplikleri üzerinde yürütülen iğneler: Bu grupta yapılan iğneler, dokumanın atkı ve çözgü (en-boy) iplikleri üzerinde ya serbest stilde ya da dokumanın iplikleri sayılarak yapılan iğnelerle işlenir.

- Serbest stil iğneler: Oyulgama,gözeme,sarma, balık sırtı, Çin iğnesi, Romanya iğnesi, Girit iğnesi, Fransız düğümü (tohum işi), Blonya iğnesi, sap işi, zincir işi.
- Sayılarak yapılan iğneler: Hesap işi iğneleri (düz-verev), kum iğnesi, pesent iğneleri (düz, verev, yüzeysel), muşabak, mürver, sayılı sayma iğneleri ve tel kırma.

2. Dokumanın iplikleri çekilerek yapılan iğneler: Çekilen ipliklerin yönleri göz önüne alınarak iki grupta toplanabilir:

- Tek yönde iplik çekilerek yapılan iğneler: Ya en ya da boy ipliklerinin çekilmesiyle yapılan iğneler grubunda antika, ve basit ajurlar sıralanabilir.
- Çift yönde iplik çekilerek yapılan iğneler: Dokumanın hem en hemde boy ipliklerinin kesilerek ve çekilerek yapılması ile oluşturulur. Antep işi ajurları bu grupta yer almaktadır.

3. Dokumanın iplikleri kesilerek yapılan iğneler: Dokumanın kesilmesiyle yapılan bu grup iğnelerde ipliklerin atmasını önlemek amacıyla kesilen bölgenin etrafına yapılan uygulamalardır. Bu işlemleri kenar süsleme iğneleri ve yüzey süsleme iğneleri olarak iki grupta toplama mümkündür:

- Kenar süsleme iğneleri: Adından da anlaşılacağı üzere kumaşınkenarlarını süslemek amacıyla yapılan iğnelerdir. Fisto nakışları bu grupta sıralanabilir.
- Yüzey süsleme iğneleri: Kumaşın yüzeyinde delikli ajurlar oluşturmak için kesilen yüzeyin etrafında yapılan süslemelerdir. Delik işi (beyaz iş) ve ciğerdeldi bu grupta sıralanabilir.

4. Dokumanın üzeri kapatılarak yapılan iğneler: Dokumanın yüzeyinde kabartma etkisi veren bu grupta kümelenen iğneler; başka türde dokumalar veya boncuk, pul ve plakalar gibi çeşitli materyaller kullanılarak dokuma yüzeyinin kapatılması ile meydana gelmektedir. Bu grupta toplanan iğneleri kullanılan araç gerece göre atma iğneleri ve kapama iğneleri olarak iki grupta toplamak mümkündür.

- Atma iğneleri: Serbest stilde yapılmalarına rağmen iplikler kumaşa bağlanırken işlemlerin düzgünlüğü dikkati çekmektedir. Kordon işi, Buhara atması, Jakobyen atması ve Dival işi (Maraş işi) bu grupta sıralamak mümkündür.
- Kapama iğneleri: Bu grupta bulunan nakışlarda işlenecek yüzeyin üzerine başka bir nesne ya tutturulur yada teğellenerek üzerinden geçirilir. Aplike, boncuk işi, pul işi ve metal plaka kapama bu grupta sıralanabilir.

5. Dokumanın veya dokumaların iplikleri bağlanarak yapılan iğneler: Bu grupta yapılan iğneler ya iplikleri bağlamak ya da geçirmek suretiyle yapılır. Bağlama iğneleri, dokumaları ya da dokuma ipliklerini birbirine bağlamak suretiyle yapılır. Yamama ve kumru gözü bu grupta yer alır.

Bu ana tekniklerin kapsamında zengin çeşitlemeler yer almaktadır" (Barışta, 1995:1).

Çankırı Müzesi'nde bulunan eserlerde gözlenen işleme teknikleri incelendiğinde; Halk arasında Maraş işi veya mıhlama adıyla bilinen dival işi tekniği ile işlenmiş genellikle bindallı, sedir takımları, yastık (Fotoğraf 3), bohça ve çeşitli keselerin yüzeylerini süslemektedir.

Türk işlemelerinde hemen her yüzyılda kullanılan, ancak 19. yüzyıldan sonra daha çok yaygınlaşan bu işleme türü biri kumaşın arka yüzünden yürütülen, yüzden görünmeyen; diğeri kumaşın ön yüzünden yürütülen, arka yüzünden görünmeyen iki tür iplik kullanılarak uygulanan bir süsleme çeşididir (Barışta,1997:54). Eskiden genellikle çarşıda işlenen işlemeler arasında yer alan dival işi için üzerine desen çizilmiş karton, möhlüke adı verilen kesme aleti ile oyularak hazırlanır, cülde denilen tezgâhta işlendiği gibi gergefe gerilerek de işlenebilmektedir. 19.yüzyılda İstanbul'da işlenip, dikilerek yurdun pek çok bölgesine dağılan ve "kutu esvabı" olarak bilinen bu giysiler (Fotoğraf 4), dival işi süslemeleri ile özdeşleşmiştir (Koç ve Koca, 2016: 247).

Çankırı Müzesi'ndeki tekstil eserlerinde gözlenen bir diğer teknik Türk işlemelerinde geleneksel bir işleme iğnesi olarak eski dönemlerden beri süregelen zincir işi ve kordon tutturma tekniklerdir. Müze'de tespit edilen işlemeli eserlerde zincir işi ve kordon tutturma iğneleri; genellikle binlik, cepken ve üç etek gibi hem erkek hem de kadın giysilerinin süslemesinde kullanıldığı gibi diğer işleme teknikleriyle birlikte de kullanıldığı tespit edilmiştir (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. 848 envanter numaralı Binlik.

Kordon tutturma kumaşın üstünde kalınca bir ipliğin ya da kordonun serilerek, başka bir iplikle tutturulması ile işlenir. Bazı yörelerde kordon tutturma iğnesi makinelerde de yapılmakla birlikte, elde yapılanları kadar değer görmemektedir. Bu işleme türü Konya çarşısında "yatırma" adıyla bilinmektedir ve renkli iplikler kullanılarak da yapılmaktadır (Barışta, 1997: 86-87).

Çankırı Müzesi'nde bulunan ve araştırma kapsamına alınan peşkir, uçkur, çevre ve bohça gibi örneklerde düz ve verev hesap iğneleri ve düz ve verev pesent, sarma, balıksırtı, mürver, muşabak gibi Türk işi iğneleri, jakobyen atması, ciğerdeldi, çekme ajurlar ve aplike teknikleri ile yapılmış örnekler de yer almaktadır (Fotoğraf 6-7). Bağlama türünde işleme örneklerine rastlanmamıştır.

Fotoğraf 6-7. Peşkir ve yağlık örnekleri.

İncelenen işlemeli örneklerde monokrom (tek renkli) veya polikrom (çok renkli) renklendirmelerle karşılaşılmıştır (Fotoğraf 8-9). İşlemelerde çok renklilik hâkimdir. Tek renkli örneklerde genellikle altın ve gümüş renkli metal bükümlü ipek iplik veya yassı metal tel kullanıldığı tespit edilmiştir. Erkek giyim işlemelerinde tek renk siyah kullanıldığı tespit edilmiştir.

İşlemelerde görülen renkler; "kırmızı, pembe, açık-koyu pembe, gül kurusu, bordo, kiremit kırmızısı, vişneçürüğü, mavi, açık mavi, koyu mavi, lacivert, petrol mavisi, turkuaz, yeşil, açık yeşil, koyu yeşil, çimen yeşili, haki, sarı, açık sarı, koyu sarı, saman sarısı, turuncu, yavruağzı, mor, patlıcan moru, krem (bej), kahverengi, sütlü kahverengi, kızıl kahverengi, beyaz ve siyahtır" (Karpuz v.d., 2013:19).

Fotoğraf 8. 560 envanter numaralı yağlık.

Fotoğraf 8. 451 envanter numaralı kese.

SONUÇ

Giderek yok olmakta olan Türk işlemelerinin incelenerek belgelendirilmesi kaçınılmazdır. Yapılan araştırma teknikleri ile elde edilen veriler; Geleneksel Türk nakışlarının genel sınıflandırılmasının yapılması açısından önem taşımaktadır. Amatör veya profesyonel araştırmacıların; yapılan incelemeler için izleyebilecekleri yöntemler ile bu doğrultuda nasıl hareket etmeleri gerektiğini bilmeleri işlerini kolaylaştıracaktır.

Bilimsel yöntemlerle üzerlerinde çalıştıkları nakışlı eserleri sınıflandırarak belgelendirme ve kanıtlama çalışmaları, yapılan incelemelerin güvenirliliğini artıracaktır. Bu bilgiler doğrultusunda nakışlı ürünlerin belirli başlıklar altında kümelendirilmesinin yapılması ile bilimsel kurallara bağlı kalarak ve denenmiş çalışmalar doğrultusunda incelenen her bir eserin bu çalışmalarla ilişkisi kurulmalıdır. Nakışlı eserlin literatürde yer almasını sağlayacak kanıtlar bir sonraki çalışmalara kaynak teşkil edecektir.

Geçmişten günümüze önemli bir kültürel nitelik taşıyan maddi kültürümüzün sürdürülebilirliği açısından Çankırı Müzesi'nde bulunan tekstil eserleri üzerinde yer alan geleneksel motiflerin işleme teknikleri açısından sınıflandırılmasının yapılması ile eserlerin envanter bilgilerinin daha doğru bir biçimde düzenlenebileceğine inanılmaktadır.

Tekstil objelerine sahip olan müzeler, sürekli araştırma yapılması imkânlarını sürdürerek, araştırma sonuçlarını müze yayını olarak bilim ve araştırma dünyasına kazandırılabilecektir (Atalayer ve diğerleri, 2012: 9).

KAYNAKÇA

Akpınarlı, F. ve Diğerleri (2008). Çankırı El sanatları. Gazi Üniversitesi. 312 s. Ankara.

Atalayer G., Arıkan Ekşi, İ., Özkendirci, B. (2012), "Tekstil Tasarımında Yeniden Üretimin Bir Araştırma Yöntemi Olarak Projelendirilmesi", I. Uluslararası Moda Ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu Bildirileri, Akdeniz Sanat Dergisi, Yıl:4, Sayı:7, Özel Sayı:I, s:5-9, 8-10 Ekim, Antalya.

Barışta, H. Ö. (1995). Türk İşleme Sanatı Tarihi. Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara

Barışta, H.Ö. (1997). Türk İşlemelerinden Teknikler. Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Yayınları. No: 2. Ankara

Karpuz, E., Pett, A. Ve Harmankaya, H. (2013), Çankırı'da Bulunan Saklı Hazineler, Çankırı Belediyesi, Çankırı.

Koç, F, Koca, E.(2016), Türk Halk Giyiminde Kullanılan Süslemelere Tipolojik Bir Yaklaşım, İdil Dergisi, Cilt: 5, Sayı 19, DOI: 10.7816/idil-05-19-14.

Topallı, N. (2001), İlk ve Orta Dereceli Okullarda Güzel Sanatlar Kapsamında Müze Eğitiminin Rolü ve Önemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Elektronik kaynaklar

www.cankirimuzesi.gov.tr

GÖÇ PEDAGOJİSİ KONUSUNDA ÖĞRETMEN ADAYLARININ FARKINDALIKLARI

Doç. Dr. Pervin Oya TANERİ
Çankırı Karatekin Üniversitesi, oyataneri@karatekin.edu.tr

ÖZET

Son yıllarda, yakın bölgelerde yaşanan savaşlar nedeniyle Türkiye'ye yerleşen mülteciler, ülkede halihazırda var olan demografik çeşitliliği daha da arttırmıştır. Ancak göçmenler ve mülteciler konusunda yapılan araştırmalar, öğretmenlerin çoğunun, göçmen ve mülteci öğrencilerin sosyo-kültürel beklentilerini karşılamaya uygun öğretim yaklaşımları konusunda yeterince bilgi ve beceri sahibi olmadıklarını ortaya koymaktadır. Başta dil engelleri olmak üzere, eğitim programlarında mülteci öğrencilere yeterli desteğin sağlanamaması, mülteci öğrencilerin akademik olarak başarısız olmalarına ve okulu bırakma oranlarının artmasına yol açmaktadır.

Öğretmen adaylarının göç pedagojisi, kapsayıcı eğitim, kültürlere duyarlı öğretim uygulamaları ve farklılaştırılmış öğretim stratejileri konuları hakkında farkındalıklarının bilinmesi hem toplumsal düzeyde hem de dünya genelinde eğitim bilimcilere, öğretmenlere ve eğitim politikacılarına farklı bir bakış açısı sunabilir.

Bu bakımdan, bu nitel durum çalışması, öğretmen adaylarının mültecilerin sınıf içi etkileşimleri ve öğretimsel destek ihtiyaçları hakkındaki görüşlerine odaklanmaktadır. Öğretmen adaylarıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Veriler analiz edilerek temalar belirlenmiştir.

Bulgular, öğretmen adaylarının farklı eğitim stratejileri ve kültüre duyarlı öğretim uygulamaları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve bazı endişeleri olduğunu göstermiştir. Öğretmen adayları, sınıflarındaki farklı kültürlerden gelen öğrencilerin mevcut eğitim düzeylerini, becerilerini ve eğilimlerini nasıl tanımlayacaklarını bilmediklerini ve bu özellikleri nasıl geliştirecekleri konusunda onlara destek olacak çalışmalara ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar özellikle dil açısından sıkıntı yaşayacaklarından endişe duymaktadır.

Bu çalışmanın sonuçlarının toplumdaki baskın grupların dışında kalan ve bazı özellikleri nedeniyle değersizleştirilen ya da dışlanan birey ya da grupların yaşadıkları ayrımcılıklarla mücadele edilebilecek bireyler yetiştirecek eğitim programlarının nasıl olması gerektiği konusunda araştırmacılara ve eğitim politikacılarına bir bakış açısı sunacağı umulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Göç pedagojisi, mülteci, kapsayıcı eğitim programları, kültürel kimlik, farklılaştırılmış öğretim stratejileri.

Awareness of Teacher Candidates on Migration Pedagogy

ABSTRACT

In recent years, because of the wars in the nearby region refugees who settled to Turkey, so the already existing demographic diversity in the country has increased. However, researches on immigrants and refugees have shown that most teachers are not sufficiently knowledgeable about teaching approaches to meet socio-cultural expectations of immigrant and refugee students. Failure to provide adequate support to refugee students, especially in language programs, leads to academic failure of refugee students and increased drop-out rates.

The awareness of prospective teachers about migration pedagogy, inclusive education, culturally sensitive teaching practices, and differentiated teaching strategies can present a different perspective to educational scientists, teachers and educational policy makers both at the social level and globally.

In this respect, this qualitative case study focuses on the views of prospective teachers about the classroom interactions of refugees and their instructional support needs. Semi-structured interviews were held with teacher candidates. The data were analyzed and the themes were determined.

Findings have shown that teacher candidates do not have enough knowledge and some worries about different educational strategies and culturally sensitive teaching practices. Teacher candidates stated that they do not know how to identify current level of education, skills and tendencies of students from different cultures in their classrooms, and they need studies to support them about how to develop those characteristics. Participants are concerned that they will have problems especially in terms of language.

It is hoped that the results of this study will provide researchers and educational politicians with an insight into how education programs should be developed for individuals or groups who are devalued or excluded because of some of their characteristics.

Keywords: Migration pedagogy, refugee, inclusive education programs, cultural identity, differentiated teaching strategies.

Giriş

Günümüzde artan göçler ve zorunlu yer değiştirmeler nedeniyle okullar ve sınıflarda öğrenci çeşitliliği giderek artmaktadır. Yakın bölgelerde yaşanan savaşlar nedeniyle son yıllarda, Türkiye'ye yerleşen mülteciler, ülkede halihazırda var olan demografik çeşitliliği büyük ölçüde arttırmıştır. Ülkedeki mültecilerin okul çağındaki nüfusunun artması eğitim sistemini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum eğitim bilimcilerin, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin farklı öğrenme biçimlerine hitap eden öğretme ve öğrenme stratejileri arayışına girmelerine neden olmaktadır. Kapsayıcı eğitime uygun olarak farklılaştırılmayan öğretim yöntemlerini içeren eğitim programları mülteci öğrencilerin özel ihtiyaçlarını ve sorunlarını ele alma konusunda yetersiz kalmaktadır. Başta dil engelleri olmak üzere, eğitim programlarında mülteci öğrencilere yeterli desteğin sağlanamaması, mülteci öğrencilerin akademik olarak başarısız olmalarına ve okulu bırakma oranlarının artmasına yol açmaktadır. Göç/göçmen pedagojisi, öğretmenlerin tüm öğrencilerin kimliğini ve sosyo-kültürel öğelerini öğretim sürecine dahil etmesini sağlayacak yaklaşımlar içermektedir. Göçmen pedagojisi, kültürlere duyarlı eğitim ve kapsayıcı eğitim çalışmaları öğrencilerde olumlu benlik algısı, öz-yeterlilik, sosyokültürel bilinç ve akademik başarının gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Ancak, göçmenler ve mülteciler konusunda yapılan araştırmalar, öğretmenlerin çoğunun, göçmen ve mülteci öğrencilerin sosyo-kültürel beklentilerini karşılamaya uygun öğretim yaklaşımları konusunda yeterince bilgi ve beceri sahibi olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Öğretmenlerin sınıftaki farklı yetenek düzeylerine sahip öğrenciler arasında hoşgörü, iş birliği ve dayanışma duygularının geliştirilmesinde, mülteci ve mülteci olmayan öğrenciler arasındaki başarı farklılıklarını ortadan kaldırmaya yönelik alan bilgisi, beceri ve motivasyona sahip olmaları gerekmektedir.

Bu bağlamda, öğretmen adaylarının göç pedagojisi, kapsayıcı eğitim, kültürlere duyarlı öğretim uygulamaları ve farklılaştırılmış öğretim stratejileri konuları hakkında farkındalıklarının bilinmesi hem toplumsal düzeyde hem de dünya genelinde eğitim bilimcilere, öğretmenlere ve eğitim politikacılarına farklı bir bakış açısı sunabilir.

Öğretmen adaylarının farklılaştırılmış öğretim stratejileri ve kültürlere duyarlı öğretim uygulamaları konularında bilgi düzeylerini ve farkındalıklarını ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

1. Öğretmen adayları farklılaştırılmış öğretim yöntemleri, kültürlere duyarlı eğitim ve kapsayıcı eğitim çalışmaları konusunda bilgi ve farkındalığa sahip midir?
2. Öğretmen adayları göçmen ve mülteci öğrencilerin özel ihtiyaçlarını ve sorunlarını ele almak için eğitim programlarında ne tür düzenlemeler yapılmasını önermektedirler?
3. Öğretmen adayları okullarda göçmen ve mülteci öğrencileri desteklemek için yapılan çalışmalar hakkında ne düşünmektedirler?
4. Öğretmen adayları göçmen ve mülteci öğrencilerin sosyo-kültürel beklentilerini karşılamaya uygun öğretim yaklaşımları konusunda bilgi ve farkındalığa sahip midir?

Kapsayıcı Eğitim

Kapsayıcı eğitim konusunda uluslararası kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır (Dyssegaard ve Larsen, 2013); yani kapsayıcı eğitim bağlamdan bağımsız anlaşılamayan dinamik bir sürece işaret eder (Ainscow, Booth & Dyson 2006; Alur & Timmons 2009; UNESCO 2009). Evrensel bir hak olan nitelikli, konu ile ilgili ve duruma uygun eğitime herkesin erişimini sağlamayı amaçlayan geniş çaplı stratejiler, faaliyetler ve süreçler kapsayıcı eğitim, olarak adlandırılır. Kapsayıcı eğitim, öğrenmenin doğumda başlayıp yaşam boyu devam ettiğini; sadece okulda değil ve resmi ortamlarda değil, resmi olmayan durumlarda da örneğin ev ortamında, toplumsal olaylar sırasında, sokakta, tiyatroda, seyahatte ve toplu taşım araçlarında da öğrenmenin gerçekleştiğini kabul eder. Kapsayıcı eğitimde yaş, cinsiyet, etnik köken, dil, sağlık durumu, ekonomik durum, din, engellilik, yaşam tarzı ve diğer farklılıklara göre tüm farklılıklar kabul edilmekte ve saygı duyulmaktadır. Kapsayıcı eğitim ayrımcılıkla mücadele etmeyi, çeşitliliğin takdir edilmesini ve herkes için eğitim öğretime katılım engellerini aşmayı amaçlamaktadır. Ayrıca barış, hoşgörü, kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve sosyal adaletin olduğu bir dünya yaratmayı sağlayacak yollar bulunmasını sağlar (Stubbs, 2008).

Eğitim ortamlarında farklı öğrenenlerin gereksinimlerine cevap veren yaklaşımlar arayışı, zamanımızın sosyal, antropolojik ve psikolojik sistemlerinin evrimine benzer biçimde ilerlemiştir (Kauffman, 1981). Başlangıçta engelli öğrenciler ve / veya özel ihtiyaçlarla karşı karşıya kalınan ayrımcılıkla mücadele ederken, kapsayıcı eğitim engellilik meselesinin çok ötesine geçmektedir (OECD, 2004; Booth ve Ainscow, 2002). Günümüzde değişen demografik özellikler, dilsel ve kültürel çeşitliliğin artmasıyla, öğrenen çeşitliliğine uygun eğitim sistemlerine ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır ve kapsayıcı eğitimin kapsamı tüm farklı ve dezavantajlı grupları (dini, etnik ve kültürel azınlıklar, göçmen, mülteci ve sığınmacılar, kızlar, düşük gelirli aileler, engelliler, AIDS hastaları, vb.) içerecek şekilde genişletilmiştir (Bunch, 2015). Eğitim ortamlarındaki çeşitliliğe yanıt veren eğitim yaklaşımları konusunda farklı düzeylerde araştırmalar yapılmıştır. Bu farklı yaklaşımlardan bazıları bireysel çeşitliliğin geliştirilmesi (Chavez, Guido-DiBrito ve Mallory, 2003), çoklu kimlik boyutları (Jones ve McEwen, 2000), çok kültürlü eğitim (Arslan, 2016; Banks & McGee-Banks ,1997; Grant, Sleeter & Anderson, 2006; Özensel, 2012; Tiedt & Tiedt, 2005; Yılmaz, 2016) kapsayıcı okullaşma (Dei, James, Karumanchery, James-

Wilson ve Zine, 2000), önyargı ve ayrımcılığın kaldırılması (Johnson & Johnson, 2002), mülteci ve sığınmacı çocuklar için kapsayıcı eğitimdir (Dijkshoorn, 2016; Taylor, S. & Sidhu, R. K. 2012).

Kapsayıcı eğitim, öğrencilerin zayıf yanlarından ziyade, onların farklı başlangıç konumlarını göz önünde tutup telafi etme ve öğrencilerin karşılaştıkları zorlukları alt etme konularında okulların yetersizliklerine odaklanmaktadır (UNESCO, 1994). Engelli, mülteci ve/veya göçmen çocukları okul dışında tutmak, onlar için ayrılmış eğitim kurumları kurmak, normal okul saati dışında eğitim vermek ve normal okullarda ayrı sınıflar oluşturulması kapsayıcı eğitim olarak adlandırılamaz. Kapsayıcı eğitim, tüm öğrencilerin cinsiyet, etnik köken, din, engel durumu, dilsel ve kültürel farklılık ve sosyo-ekonomik düzeylerine bakılmaksızın, istedikleri okulda yaşlarına uygun sınıflara katılmaları ve memnuniyetle karşılanmaları, eğitimden adil biçimde yararlanmaları anlamına gelmektedir. Kapsayıcı eğitim, okulların öğrenci merkezli bir yaklaşım geliştirmesine dayanır (Rouse ve Florian, 1996; OECD, 1999; Booth ve Ainscow, 2002), okul topluluğunun tüm bileşenlerini destekleyici bir öğrenme topluluğu olarak görevlendirir. Kapsayıcı okullar, herkese değer verilen, güvenli, herkesin kabul gördüğü, iş birliğine dayalı okullardır. Öğrencilerin ulaşması beklenen hedefler bireysel farklılıklarına uygun olarak belirlenir. Kapsayıcı bir okulda kapsayıcılık düşüncesi tüm okul politikalarına nüfuz eder, böylece tüm öğrenciler için öğrenmeyi ve katılımı artırırlar. Okul uygulamaları okulun kapsayıcı düşünce ve politikalarını yansıtır. Kapsayıcı eğitimle ilgili uygulamalar, çeşitlilik ve farklılıkların değerini bilmeyi, benlik saygısı ve pozitif kimlik oluşturmayı, bireysel potansiyelin ortaya çıkarılmasını, bütün grupların tam katılımını ve farklılaştırılmış öğretim yaklaşımları içermektedir.

Farklılaştırılmış Öğretim

Sınıflarda öğrenci çeşitliliğinin artması, bütün öğrencileri kapsayacak, farklı öğrenme biçimleriyle uyumlu öğretme ve öğrenme yöntemlerinin araştırılmasını teşvik etmiştir. Subban (2006), eğitim camiasında yer bulan bu paradigmanın, farklılaştırılmış öğretim olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Farklılaştırılmış öğretim modeli, öğrenenlerin öğrenme bağlamında sürece dahil olmalarını sağlamak için sınıfın yapısının, yönetiminin ve içeriğinin yeniden düşünülmesini gerektirir.

Öğrenci farklılıklarını göz önünde bulundurarak öğretimin içerik, süreç ve ürün boyutlarının farklılaştırıldığı, öğretim sürecinin bazı aşamalarında çeşitlendirmeler yapmayı içeren, öğretim ortamında sunulan tek çeşit içerik, uygulama ya da ürünün, farklı geçmişleri, farklı istekleri, farklı öğrenim biçemleri ve farklı bilgi/ beceri seviyeleri olan öğrencilerin hepsine birden uymasını olası olmadığını vurgulayan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Heacox, 2002; Tomlinson & Allan, 2000).

Farklılaştırılmış öğretimde öğrencilerin bilgiyi alma, anlamlandırma ve öğrendiklerini ifade etme konusunda farklı seçenekleri vardır. Farklılaştırılmış öğretim, aynı materyali farklı öğrenme stratejileri kullanan tüm öğrencilere öğretmek anlamına gelir. Öğretmenin, her öğrencinin yeteneğine bağlı olarak çeşitli zorluk seviyelerinde dersler vermesini gerektirir.

Farklılaştırılmış öğretim tasarımları öğrencilerin ders başarısına, akıl yürütme, problem çözme gibi üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesine, öz yeterlik algısı, tutum, hoşlanma gibi öğrenmeyi etkileyen duyuşsal faktörler üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Tomlinson ve Allan'a göre, öğretmenler öğretimi dört şekilde farklılaştırabilirler; içerik, süreç, ürün ve öğrenme ortamının farklılaştırılması.

İçeriğin Farklılaştırılması

İçerik; eğitim programındaki konuları, kavramları veya temaları kapsar. Ayrıca ulusal standartları yansıtır, temel gerçekleri ve becerileri içerir. İçeriğin farklılaştırılması öğrenmeye derinlik katmak için öğrencilere seçenek sunulmasını ve öğrencilerin anlama düzeylerine uygun ek kaynaklar sağlamayı içerir (Tomlinson &Allan 2000).

Öğrencilerin seviyelerini belirlemek öğretimin nereden başlayacağına karar verilmesini kolaylaştırır. Bu bakımdan öğretmenlerin düzey belirleyici değerlendirme yaptıktan sonra öğrencilere uygun etkinlikler seçebilirler. Tomlinson ve Allan (2000), öğrencilere beş dakikalık konuşma yaptırmak (öğrenci-öğretmen konferansı), öğrencilerin bildiklerini yazacakları bir dergi hazırlamasını sağlamak, kavram haritaları ve K-N-W tablosu kullanmayı önermektedir. (KNW İngilizce ifadelerin kısaltılmasından oluşturulmuştur: what do I **K**now, **N**eed to know & **W**ant to know. Dilimize ne **B**ilmeliyim, bunu öğrenmek için neyi bilmeye **İ**htiyacım var ve ne bilmek **İ**stiyorum (Bİİ Grafiği şeklinde kısaltılabilir).

Sürecin Farklılaştırılması

Öğrenme öğretme süreci dersin konusuyla ilgili bilgilerin edinilmesi sırasında kullanılan öğrenme-öğretme yaklaşımlarını, ders araç gereçlerini ve etkinlikleri içermektedir. Tomlinson ve Allan (2000)'a göre süreç, öğrencilerin çalışılan bilgileri, fikirleri ve becerileri nasıl anlamlandırdıklarını veya anladıklarını ifade eder, öğrenci öğrenme stillerini ve tercihlerini yansıtır. Öğretim sürecinin farklılaştırmak, farklı zorluk düzeylerinde veya öğrencilerin farklı ilgi alanlarına uygun olarak çeşitli seçenekler sunmayı içerir. Diğer bir deyişle, bir görevi ya da ödevi tamamlamaları için öğrencilere ihtiyaçları ölçüsünde, farklı düzeylerde öğretmen ve öğrenci desteği verilmesini, öğrencilerin anladıklarını nasıl ifade edeceklerine kendilerinin karar vermesine fırsat sağlaması, öğrenme biçimlerine uygun olarak öğrenme sürecini değiştirilmesini gerektirir. Süreci farklılaştırmak ve kapsayıcı

hale getirmek için grup çalışmalarının ve projelerin yanı sıra öğrencileri ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olarak sorgulamaya dayalı, bağımsız çalışmalar yapmaya teşvik etmek için ilgi merkezleri ve öğrenme alanları (istasyonlar) kurulabilir. Ayrıca öğrencilerin bir görevi tamamlamak için ihtiyaç duyacakları sürelerin de farklı olabileceği göz önünde tutulmalıdır. Öğrencilerin farklı öğrenme tercihlerine uygun çeşitli materyallere erişim olanağı sağlanabilir.

Ürünün Farklılaştırılması

Öğrenme ürünleri öğrencilerin sınıf-içi ve sınıf-dışı öğrenme etkinlikleri sırasında hazırladığı, ürettiği ya da tasarladığı her türlü veriyi içerir. Tomlinson ve Allan (2000) öğrencinin anlama düzeyini yansıtan raporlar, testler, broşürler, konuşmalar veya performanslar gibi somut öğeleri ürün olarak tanımlamaktadır. Öğretim sürecinin farklılaştırmayla benzer şekilde ürünü farklılaştırmak için de öğrencilere öğrendiklerini nasıl ifade edebilecekleri konusunda seçenekler sunulmasını gerektirir. Tomlinson ve Allan (2000), farklı zorluk derecelerinde ve değişik uygulamalar önermektedir (Örneğin: kukla şovu yapmak, mektup yazmak veya açıklamalı bir diyagram geliştirmek).

Öğrenme ürünleri öğrencilerin öğrenme düzeylerini ve öğrenme eksiklerinin anlaşılmasını sağladığından, öğrencinin ne kadar öğrendiğini ortaya çıkaracak farklı ölçme ve değerlendirme yöntemleri kullanılabilir. Genellikle yazılı ve sözlü sınavlara dayalı olan geleneksel ölçme ve değerlendirme yaklaşımı, öğrencilerin öğrendiklerini farklı şekillerde ifade etmelerini engellemektedir. Bu bakımdan, öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyine, öğrenme stiline ve ilgi alanlarına uygun alternatif yollar denenmelidir.

Öğrenme ortamının Farklılaştırılması

Öğrenme ortamı, sınıfın iklimi, duygusal ve fiziksel yönleriyle ilgilidir. Sınıf kurallarının işleyişini, sınıftaki eşya ve araç gereçlerin düzenlemesini, aydınlatma ve ısınmayı, sınıf içi süreçleri ve deneyimleri içerir. Pulvers ve Diekhoff (1999) öğrenme ortamını sınıfın algılanan psiko-sosyal ortamı olarak tanımlamaktadır. Öğrenme ortamı sınıftaki eğitim-öğretim ortamıdır ve nasıl göründüğü, nasıl hissedildiği öğrenciler tarafından olumlu ya da olumsuz algılanabilir. Öğretmenler, öğrenme ortamını fiziksel, psikolojik ve öğretimsel ortam dahil olmak üzere birçok şekilde etkileyebilirler.

Öğrenme ortamının farklılaştırılması, sınıfın görünümünün ve hissettirdiklerinin göz önünde bulundurmasını gerektirir. Öğretmenlerin öğrenme için güvenli ve olumlu bir ortam sağlaması, bireysel çalışma tercihlerine izin vermeleri ve öğrenme alanını etkili biçimde yönetmeyi içerir. Tomlinson ve Allan (2000) ortamının farklılaştırılması için bir dizi öneri sunmaktadır. Öğrenme ortamının sessiz ve bireysel çalışmaya olanak sağlamanın yanı sıra öğrenci iş birliği yaparak birlikte çalışmalarını da teşvik etmelidir. Sınıfta farklı kültürleri yansıtan materyaller sunulmalıdır. Bağımsız/bireysel çalışmalar sırasında uyulacak kurallar bireysel ihtiyaçlara uygun olarak belirlenmeli ve açık biçimde ifade edilmelidir. Sınıf içi oturma düzeni de öğrencilerin ihtiyaçlarına göre değiştirilmelidir.

Öğrenme ortamının en önemli unsurlarından biri de sözlü iletişimdir ve sözlü iletişimin sağlıklı olması için dilin iyi kullanılması önemlidir. Bu bakımdan mülteci ve göçmen öğrencilerin dil edinimini teşvik etmek için dil açısından zengin bir sınıf ortamı oluşturulmalıdır. Dili öğretmenin en iyi yolu öğrencilerin dili daha sık kullanmalarına olanak sağlamaktır. Bunun için öğrencilerin öğretimin yapıldığı dili iyi konuşan akranlarıyla birlikte çalışmaları, derslere aktif biçimde katılmaları sağlanmalıdır. Öğrencilerin "risk alabildiği" ve hatalardan ve başarılardan öğrenebildiği stressiz bir ortam oluşturulmalıdır. Sözlü iletişim ya da dil konusunda kendini rahat hissetmeyen öğrencilere sessiz kalma hakkı, yani konuşmaya başlamadan önce söylenenleri (dili) dinleme fırsatı verilmelidir. Dilin öğretmen ve diğer öğrenciler tarafından anlaşılabilir şekilde konuşulmasına ve konuşulan konuya uygun, beden dili ve görsel destek gibi ipuçlarının kullanımıyla anlamın netleşmesinin sağlamalıdır. Farklılaştırılmış öğretimde öğrencilerin ana dillerine de değer verilmeli ve o dili unutmamaları için olanak sağlanmalıdır.

Sınıfta farklılaştırılmış öğretim uygulayan öğretmenler; (1) dersleri öğrencilerin öğrenme stilleri temel alınarak tasarlar, (2) öğrencileri gruplara ayırırken ortak ilgi alanlarına, konuya veya yetenekleri göz önünde tutarlar, (3) öğrenci öğrenmelerini, biçimlendirici değerlendirme yöntemlerini kullanarak değerlendirirler, (4) güvenli ve destekleyici bir sınıf ortamı yaratırlar ve (5) öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak için ders içeriğini sürekli olarak değerlendirir ve ayarlarlar (Weselby, 2014).

Bunların yanı sıra, öğretimi farklılaştırmak için okuma metinlerinin farklı öğrenme seviyelerinde seçilmesi, bilgilerin sunulmasında tümevarım ve tümdengelim yöntemlerinin birlikte kullanılması, birlikte çalışırken öğrencilere destek olmanın yanı sıra ve onları çabalamaya teşvik eden farklı etkinlikler kullanılabilir. Öğrencilerin bireysel farklılıkları göz önünde tutularak öğrenmenin gerçeklemesi için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyan öğrencilere ek materyaller sunulurken, kazanımları başarıyla tamamlayan öğrenciler bu etkinliklerden muaf tutulabilir. Ayrıca, sınıflarda öğrenme istasyonları oluştururlar. Öğrencilerden oluşan grupların aynı anda hareket etmesini ve farklılaştırılmış görevleri yapmasını gerektiren öğrenme istasyonları yoğun bir planlama ve yürütme gerektirir (Halagao, 2004). Öğrenme istasyonları hem sosyal hem de bilişsel bilgi birikimi açısından avantajlıdır (Ocak, 2010). İstasyon, öğrencilerin etkili olarak öğrenebildikleri araç-gereçlerle donatılmış, sınıf içinde veya

sınıf dışında, bir veya birden fazla oluşturulmuş öğrencilerin zorunlu ya da seçmeli olarak edinmesi gereken kazanımlarla ilgili etkinliklerde bulunduğu alanlardır. Öğrenme istasyonları aynı zamanda öğretmenin bir rehber ve kolaylaştırıcı olmasına da olanak tanır. Yani, öğretmen istasyonlar arasında dolaşabilir, bireysel ve gruplarla birlikte çalışan öğrencilere ihtiyaç halinde destek verebilir, soru sorabilir ve öğrencileri çalışırken motive eder (Fox, 2004). Öğrenme istasyonları gibi, görev kartları da öğrencilere bir dizi içerik verilmesini sağlar. Görev kartlarını cevaplamak, genellikle bireysel veya büyük grup (tüm sınıf) öğrenmesine odaklanan sınıflara çeşitlilik katan küçük grup etkinliğidir. Öğrenme stilleri ve çalışma stilleri hakkında soru sormak, sınıfın gereksinimlerini karşılayacak içerik türlerini belirlemek amacıyla öğrencilerle görüşmeler yapılabilir.

Yöntem

Bu nitel durum çalışması, öğretmen adaylarının mültecilerin eğitimi konusunda sınıf etkileşimlerinin ve öğretim çabalarının neler olması gerektiği konusundaki görüşlerine odaklanmıştır.

Katılımcılar

Çalışmaya gönüllük esasına dayalı olarak 8 öğretmen adayı (6 kadın, 2 erkek) katılmıştır. Katılımcıların yaşlarının ortalaması 23'tür. Aday öğretmenler Sosyoloji, Felsefe, Türk Dili ve Edebiyatı ve Matematik alanlarından mezun olmuşlardır. Katılımcılardan sadece ikisi göçmen ve mülteci öğrencilerin eğitimi konusunda eğitim aldıklarını belirtmiştir.

Veri toplama ve veri analizi

Çalışmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Görüşmelerde aday öğretmenlere farklılaştırılmış öğretim yöntemleri, kültürlere duyarlı eğitim ve kapsayıcı eğitim çalışmaları, göçmen ve mülteci öğrencileri desteklemek için okullarda halihazırda yapılan çalışmalar, göçmen ve mülteci öğrencilerin özel ihtiyaçları ve sorunlarını ele almak için eğitim programlarında yapılması gereken düzenlemeler ve tüm öğrencilerin kimliğini ve sosyo-kültürel öğelerini öğretim sürecine dahil etmesini sağlayacak yaklaşımlar konularındaki düşünceleri ve bilgi düzeyleri sorulmuştur. Görüşmeler ortalama 25-30 dakika sürmüştür. Veri analizi ve veri toplama süreci eşzamanlı olarak yürütülmüştür. Veri toplama süreci benzer veriler elde edildiğinde sonlandırılmıştır.

Görüşmelerden elde edilen veriler birkaç kez okunarak önemli, benzer ve aykırı durumlar işaretlenerek bir kodlama listesi elde edilmiştir. Bu kod listesinde yakın anlamlar taşıyan ya da benzer bir duruma işaret eden kodlar sınıflandırılarak temalar belirlenmiştir. Elde edilen 19 kod üç tema altında toplanmıştır. Bu temalar umursamazlık, kaygı ve kapsayıcılık kavramlarıyla adlandırılmıştır.

Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgular umursamazlık, kaygı ve kapsayıcılık temaları altında açıklanmıştır. Katılımcıların görüşlerinden elde edilen kod ve temalar Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Öğretmen adaylarının farklılaştırılmış öğretim stratejileri ve kültürlere duyarlı öğretim uygulamaları konularında görüşleri

Temalar	Kodlar
Umursamazlık	Bilmiyorum Pozitif ayrımcılık gereksiz Milli eğitim Dili öğrensinler Bu ülkenin kuralları Kendi çocuklarımız
Kaygı	Eşitsizlik yaratma Göz ardı etme Zarar verme Gayret Dil sorunu
Kapsayıcılık	Ders içerikleri Materyaller Projeler İstasyon Çeşitlilik Farklı yöntemler Yetenek Gözlem

Umursamazlık teması altında yer alan görüşler

Katılımcılara farklılaştırılmış öğretim yöntemleri, kültürlere duyarlı eğitim ve kapsayıcı eğitim denildiğinde akıllarına neler geldiği sorulduğunda bazı katılımcılar bu konuda hiç bilgilerinin olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca, görüşmelerde göçmen ve mülteci öğrencilerin özel ihtiyaçları ve sorunları ile ilgili sorular sorulduğunda katılımcıların yarısından çoğu (n=5) göçmen ve mülteci öğrenciler için fazladan bir program hazırlanmasını gerekli bulmadıklarını dile getirmektedirler. Göçmen ve mülteci öğrencilerin ilk olarak dili öğrenmelerinin zorunlu olduğunu ve ülkenin eğitim sistemindeki kurallara uymalarının gerektiğini düşünmektedirler. Bu öğrencilere pozitif ayrımcılık yapılmasının onları daha çok ötekileştireceğini düşünmektedirler. Aşağıdaki alıntılar katılımcıların görüşlerini daha net açıklamaktadır:

'*Göçmen ve mülteci öğrencilere ayrıcalık tanımak yerine kendi milletimize nasıl bir yöntem izliyorsak, onlara da aynı yöntemi uygulamalıyız.'*

'Bu ülkede yaşadıklarına göre diğer vatandaşlarla aynı şekilde davranılmalı.'

'Onlara kültürümüzün özellikleri anlatılmalı. Yani biz onlara göre program yapmak zorunda değiliz. Onlar bize uyum sağlamaya çalışmalı. Öğretmenlere Arapça öğretemeyeceğimize göre onlar dilimizi öğrenmeleri gerekiyor en başta.'

'Sınıflarda zaten birbirinden farklı öğrencilerimiz var. Öğretmenler bu kalabalık ve çeşitliliği olan sınıflarda tek başlarına tüm öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorlar. Mültecilerin öğrenmesi için bir formül olduğunu sanmıyor. Diğer öğrenciler nasıl öğreniyorsa onlar da öğrenebilirler. Suriyeliler için özel bir uygulamaya gerek yok bence.'

Kaygı teması altında yer alan görüşler

Farklılaştırılmış öğretim yöntemleri, kültürlere duyarlı eğitim ve kapsayıcı eğitim konularında herhangi bir eğitim almadıklarını belirten katılımcılar göçmen ve mülteci öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verememekten, onları göz ardı etmekten ve farkında olmadan eşitsizlik yaratmaktan endişe duymaktadırlar. Ayrıca katılımcılar dil konusunda ne yapacaklarını bilemediklerini, iletişim engellerini aşma konusunda desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmektedirler.

'Atandığımda sınıfımda göçmen ve mülteci çocuklar olacağını biliyorum. Ancak onlara nasıl yardım edeceğimi bilmiyorum. Arapçayı mı öğrensem acaba diye düşünüyorum. Dillerini bilmediğim için onları anlayamazsam ne olacak?'

'...Benim bir de şöyle bir endişem var. Sınıfta ben iyilik yapmaya çalışırken ya zarar verirsem o çocuklara (göçmen ve mülteci öğrenciler). Yani onlara farklı bir yöntem uygularsam kendilerine farklı davranıldığını anlayıp daha çok içlerine kapanırlarsa?'

Kapsayıcılık teması altında yer alan görüşler

Katılımcıların yalnızca üçü mülteci ve göçmen öğrencileri desteklemek için okullarda yapılan çalışmaların yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Okullarda bütün öğrencilerin sosyo-kültürel özelliklerinin ve kimliklerinin öğretim sürecine dahil etmesini sağlayacak yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu düşünmektedirler. Ancak bu yaklaşımların neler olabileceği konusunda katılımcılar bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan farklılaştırılmış öğretim yöntemleri, kültürlere duyarlı eğitim ve kapsayıcı eğitim konularında kısa süreli de olsa eğitim aldıklarını belirten iki aday öğretmen göçmen ve mülteci öğrencilerin özel ihtiyaçlarını ve sorunlarının ele alınmasıyla ilgili bazı öneriler sunmaktadır. Bu önerilerin genel ve yüzeysel olduğu aşağıdaki alıntılardan da görülebilir:

'Göçmen ve mülteci çocuklarının da hakları olduğu göz ardı edilmemeli. Onların yaşadığı bu gibi olaylar göçe mecbur kalmaları ve daha pek çok olay onların hayatlarını diğer sıradan çocuklar gibi sürdürmelerini engeller niteliktedir. Ki bu elbette çocukların suçu değildir. Bu konu ile ilgili projeler arttırılmalı ve yapılan projelerin de ne kadar etkili olduğu gözden geçirilmelidir. Ki günümüzde hala göçmen ve mülteci öğrencilerinin bulunduğu çevreye uyum sağlayamaması zamanlar okuldan soğuması gibi durumlarla karşı karşıya kalındığı görülür. Bu yüzden ders içerikleri düzenlenirken ve eğitim araç gereçleri seçilirken Suriyeli çocukların ihtiyaçlarına ve kültürlerine uygun olmasına dikkat edilmelidir.'

'Göçmen çocuklar ve mültecilerin özel ihtiyaçlarını ve sorunlarını ele almak için öncelikle bu sorun ve ihtiyaçların neler olduğu tespit edilmelidir. Mesela dili daha hızlı öğrenmeleri için neler yapılacağına dair karar alınabilir. Yanlış konuştuklarında alay edilmemesi söylenebilir. Bunun dışında hazırlanmış olan eğitim programları yalnızca o ülkenin çocuklarına değil ülkelerini terk etmek zorunda kalan ailelerin çocukları da dikkate alınarak ele alınabilir. Bu konuda ele alınacak olan ilk unsurun dil olduğunu düşünüyorum. Kendi dilinin olmadığı bir eğitim

sisteminde çocuk daha temelden problemler yaşayabilir…Derslerde öğretmenler istasyon tekniği gibi uygulamaları kullanabilirler, projeler yapabilirler öğrencilerin yeteneklerine göre.'

Tartışma

Son yıllarda, özellikle savaşlar nedeniyle, dünyanın pek çok ülkesinde ve Türkiye'de sayıları gittikçe artan mültecilerin eğitim kurumlarındaki yaşadıkları sorunlar öncelikli tartışma konularından biri halini almaya başlamıştır. Bu bakımdan, demokratik eğitimin kurgulanması, ayrımcılığın ortadan kaldırılması, dışlanan grupların yaşadıkları ayrımcılıkla mücadele edilmesi, öğretmen-öğrenci-veli ve okul yöneticileri arasında etkili bir iletişim dilinin oluşturulması ve öğretmenlerde çoğulcu bakış açılarının geliştirilmesi için öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimleri sırasında kapsayıcı eğitim konusuna ne kadar yer verildiğinin ortaya çıkarılması önemlidir. Bulgular, öğretmen adaylarının farklılaştırılmış öğretim stratejileri ve kültürlere duyarlı öğretim uygulamaları konularında bilgi eksikliklerinin olduğunu ve bu nedenle kaygı taşıdıklarını göstermiştir. Öğretmen adaylarının farklılaştırılmış öğretim stratejileri ve kültürlere duyarlı öğretim uygulamaları konularında bilgi eksiklikleri vardır. Öğretmen adayları, sınıflarındaki farklı kültürlerden gelen öğrencilerin mevcut eğitim düzeylerini, becerilerini ve eğilimlerini nasıl tanımlayacaklarını bilmediklerini ve bu özellikleri nasıl geliştirecekleri konusunda onlara destek olacak çalışmalara ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar özellikle dil konusunda sıkıntılar yaşayacaklarından endişe etmektedirler. Tek dilli ya da sınıfta söz konusu dilleri konuşamayan bir öğretmen öğrencilere anadili öğretemese bile, dil çeşitliliğini destekleyebilir ve çok dilli bir sınıf oluşturarak tüm öğrencileri kapsayabilir. Öğretmenlerin dil öğretim konusunda yanlış bilgilerinin düzeltilmesi gereklidir. Derslerde kullanılan dilin öğretiminden sorumlu tek kişi sınıf öğretmeni değildir. Dil çeşitliliğini desteklemek isteyen öğretmenler diğer öğrencilerden, ebeveynlerde, kardeşlerden, yaşlılardan, din adamlarından ve diğer topluluk üyelerinden yardım alabilirler. Ayrıca öğretmenler söz konusu dillere ilişkin bilgiye sahip olmasalar bile, öğrencilerin anadillerinde bulunan bazı kaynaklara erişebilirler ve derslerde kullanabilirler (Schwarzer, Haywood & Lorenzen, 2003).

Kapsayıcı eğitim anlayışını ortaya çıkarmak için bakış açılarının çoğulculaşmasına, öğretmen eğitim programlarında öğrenciyi tanıma teknikleri ve güçlü bir iletişimin sağlanma konularına gereksinim vardır. Kapsayıcı eğitim hedefleniyorsa yalnızca öğretmenlerin değil, öğretim üyelerini de kapsayacak şekilde tüm eğitim bileşenlerinin farkındalıklarının arttırılması gereklidir.

Bu çalışmanın sonuçlarının toplumdaki baskın grupların dışında kalan ve bazı özellikleri nedeniyle değersizleştirilen ya da dışlanan birey ya da grupların yaşadıkları ayrımcılıklarla mücadele edilebilecek bireyler yetiştirecek eğitim programlarının nasıl olması gerektiği konusunda araştırmacılara ve eğitim politikacılarına bir bakış açısı sunacağı umulmaktadır. Öğretmen adaylarının göç pedagojisindeki eksikliklerinin bilinmesinin öğretmen yetiştirme programlarının içeriklerinin güncellenmesinde ve mülteci öğrencilerin öğrenme gereksinimlerine daha bilinçli yaklaşılmasında fayda sağlaması beklenmektedir.

Öneriler

Öğretmen adaylarının göç pedagojisindeki eksikliklerinin bilinmesi öğretmen yetiştirme programlarının içeriklerinin güncellenmesinde ve mülteci öğrencilerin öğrenme gereksinimlerine daha bilinçli yaklaşılmasında kullanılabilir. Mülteci ve göçmen öğrencilere sağlanan öğretimsel destekler, verilen ödevlerin niteliği, öğrencilerin bireysel özellikleri ve çevresel etmenler öğrenmeyi etkileyen faktörlerdir. Tüm öğrencilerin öğrenmelerini sağlayacak tek ve geçerli bir yaklaşım bulunmamaktadır. Bu bakımdan, öğretmenlerin bütün öğrencilerin bireysel öğrenme ihtiyaçlarını aynı anda ve aynı öğretim yöntemiyle karşılamaya çalışmak yerine, farklılaştırılmış öğretim yöntemlerini uygulamayı deneyebilirler. Öğretmen yetiştirme programlarına derslerde daha fazla görsel malzeme, konuşmamayı gerektirmeyen oyun, canlandırma ve drama etkinlikleri, video ve slayt kullanmak, öğrencilerin ilgi ve motivasyonu güçlendirecek etkinlikler tasarlamak, ders içeriklerini ve eğitim öğretim materyallerini seçerken kültürlere duyarlı davranmak ve öğrencilerin farklılıklarına uygun etkinlikler düzenlemek konularını içeren dersler eklenebilir. Öğretmen adaylarına öğrencilerin yeteneklerini ve öğrenenler olarak kim olduklarını öğrenmek için nasıl etkili gözlem yapacakları ve bu gözlem sonuçlarını nasıl değerlendirebilecekleri konusunda eğitim verilebilir.

Dil açısından zengin okul ve sınıf ortamı yaratılması için okul çalışanlarının, öğrencilerin ve öğretmenlerin ortak bir strateji belirlemesi önemlidir. Göçmen ve mülteci öğrencilerin, diğer öğrencilerle, velilerle, okul çalışanlarıyla konuşmaya yüreklendiren, risksiz ortamlar ve fırsatlar yaratılmalıdır. Göçmen ve mülteci öğrencilerin oyunlara dahil edilmesi, ders aralarında (tenefüslerde) arkadaşlık edilmesi konusunda diğer öğrencilerden destek alınmalıdır.

Çalışmanın sonuçları yalnızca altı öğretmen adayının görüşlerini yansıttığından konu ile ilgili bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır, sonuçların genellenebilirliği sınırlıdır. Sonraki çalışmaların daha geniş çalışma gruplarıyla, nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanılarak yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Ainscow, M., Booth, T. & Dyson, A. (2006). Improving Schools, Developing Inclusion. London: Routledge.

Alur, M. & Timmons, V. (2009). Conclusions. In: M. Alur & V. Timmons (Eds) Inclusive Education Across Cultures: crossing boundaries, sharing ideas. London: Sage, 430–447.

Arslan, S. (2016). Multicultural education and turkey: current situation, prospects, possibilities. Electronic Journal of Social Sciences, 15 (57), 412-428.

Banks, J. A. & McGee-Banks, C. A. (1997). Multicultural Education: Issues and Perspectives. Allyn and Bacon.

Bunch, G. (2015). An Analysis of the Move to Inclusive Education in Canada. What Works. Interuniversity Electronic Journal of Teacher Training, 18 (1), 1-15. http://dx.doi.org/10.6018/reifop.18.1.214311

Chávez, A. F., Guido-DiBrito, F. & Mallory, S. L. (2003). Learning to value the other: A framework of individual diversity development, Journal of College Student Development 44, 4, pp. 453-469.

Codding, R. & Bergen, K. (2004). Multicultural Education: An Extensive Literature Review, http://www2.humboldt.edu/sociology/downloads/senior_projects/2004Codding&Bergen.pdf

Dei, G. J. S. (1996). Anti-racism education: theory and practice, Halifax, Fernwood Publishing.

Dijkshoorn, A. (2016). Inclusive education for refugee and asylum seeking children. A Systematic Literature Review. Master thesis. Jönköping Üniversitesi, İsveç.

Dyssegaard, C. B. & Larsen, M. S. (2013). Evidence on Inclusion, Danish Clearinghouse for Educational Research, Copenhagen,

Fox, J. (2004). Rotate, differentiate, and motivate: how a blend of learning stations and the multiple intelligences theory can boost motivation and enhance learning in the middle school classroom.

Halagao, P.E. (2004). Bringing Banks' multicultural typology to life: When curriculum and pedagogy are transformed. Electronic Magazine of Multicultural Education, 6(1), 32.

Grant, C. A., Sleeter, C. E. & Anderson, J. E. (2006). The Literature on Multicultural Education: review and analysis, Educational Studies, 12:1, 47-71, https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0305569860120104

Heacox, D. (2002). Differentiating Instruction in the Regular Classroom: How to Reach and Teach All Learners, Grades 3-12. Free Spirit Publication.

Johnson, D. W. & Johnson, R. T. (2002). Multicultural Education and Human Relations: Valuing Diversity. Boston: Allyn & Bacon.

Jones, S. R., & McEwen, M. K. (2000). A conceptual model of multiple dimensions of identity. Journal of College Student Development, 41, 405-414.

Ocak, G. (2010). The Effect of Learning Stations on the Level of Academic Success and Retention of Elementary School Students. The New Educational Review, 21 (2), 146-156.

Özensel, E. (2012). Multiculturalism as the application multiculturalism Canada. Journal of Academic Inquiries., 7(1), 55-69.

Schwarzer, D., Haywood, A. & Lorenzen, C. (2003). Fostering Multiliteracy in a Linguistically Diverse Classroom. Language Arts, 80 (6), 453-460.

Stubbs, S. (2008). Inclusive education: Where there are few resources, Oslo: The Atlas Alliance, sf.27.

Subban, P. (2006). Differentiated instruction: A research basis. International Education Journal, 2006, 7(7), 935-947.

Taylor, S. & Sidhu, R. K. (2012) Supporting refugee students in schools: what constitutes inclusive education? International Journal of Inclusive Education, 16:1, 39-56, DOI: 10.1080/13603110903560085

Tiedt, P. L., Tiedt, I. M. (2005). Multicultural Teaching: A Handbook of Activities, Information and Resources. (2nd ed.). Boston, MA: Pearson Education, Inc.

Tomlinson, C. A. & Allan, S.D. (2000). Leadership for Differentiating Schools & Classrooms. Association for Supervision & Curriculum Development.

UNESCO (2005). Guidelines for inclusion: Ensuring access to education for all. Paris: UNESCO.

UNESCO (2009). Policy guidelines on inclusion in education. Paris: UNESCO. http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849e.pdf.

UNICEF (2012). The right of children with disabilities to education: A rights-based approach to inclusive education. http://www.unicef.org/ceecis/IEPositionPaper_ENGLISH.pdf

Weselby, C. (2014). What is Differentiated Instruction? Examples of How to Differentiate Instruction in the Classroom. Room 241. https://education.cu-portland.edu/blog/classroom-resources/examples-of-differentiated-instruction/

Yılmaz, F. (2016) Multiculturalism and multicultural education: A case study of teacher candidates' perceptions, Cogent Education, 3(1), 1-13.

HANEHALKI TASARRUF DAVRANIŞI: FİNANSAL OKURYAZARLIK VE EĞİTİMİN ROLÜ

Arzu ŞENER
Hacettepe Üniversitesi İİBF Aile ve Tüketici Bilimleri Prof Dr., Türkiye, asener@hacettepe.edu.tr
Sevde YÜCEL
Hacettepe Üniversitesi İİBF Aile ve Tüketici Bilimleri Arş. Gör., Türkiye, sevdeyucel@gmail.com

ÖZET

Finansal okuryazarlık kavramı, hızla gelişim gösteren ve karmaşıklaşan finansal yaşamda bireylerin doğru finansal kararlar verebilmeleri için gerekli olan bir kavram haline gelmiştir. Hayatımızın her alanında finansal karar vermekte olduğumuzu düşündüğümüzde; ne miktarda tasarruf yapılacağını ve bu tasarrufun nereye yatırılacağına karar verebilmek, kredi koşullarını inceleyerek doğru seçim yapabilmek, ödeme yöntemleri hakkında bilgi sahibi olarak doğru kararlar verebilmek v.b pek çok finansal kararı mantıklı bir biçimde alabilmek için tüketicilerin finansal okuryazar olmaları gerekmektedir.

Bireysel tasarruflar ise yatırımlar için çok önemli kaynaklardır ve tasarruf olmadan yapılan yatırımları finanse edecek kaynakların maliyetleri yüksek olacaktır. En genel şekliyle tasarruflar, kamu tasarrufları ve özel tasarruflar olarak iki başlık altında incelenmektedir. Özel tasarruflar arasında en önemli alt başlıklardan biri olan hanehalkı tasarrufu; bir ülke ekonomisinin büyümesini sağlayan yatırımlar arasında en temel kaynağı oluşturmaktadır. Yeterli hanehalkı tasarruf miktarı ailelerin finansal refahlarının sağlanması ve sürdürülmesi açısından önemlidir. Bunun yanı sıra bir ülkedeki toplumsal yaşamın temel birimi hanehalklarının yaptığı tasarruflarla ülke ekonomisi şüphesiz kalkınma gösterecektir. Ailelerin doğru finansal bilgi birikimlerini ve hanehalklarının tasarruf oranlarını artırmak için atılabilecek en temel adımlardan biri de finansal okuryazarlık düzeyinin geliştirilmesi için girişimde bulunmak olacaktır.

Çalışma finansal okuryazarlık ve hanehalkı tasarruf oranı ile ilgili bir derleme çalışmasıdır. Söz konusu bu araştırma ulusal ve uluslararası alan yazını kaynaklarıyla desteklenmiş olup bu kavramlarla ilgili durumu açık bir şekilde ortaya koyan bir özellik taşımaktadır. Çalışma bu yönüyle benzer konularla ilgili araştırmalar içinde temel bir dayanak oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Hanehalkı Tasarrufu, Yatırım, Tüketici

HOUSEHOLD SAVING BEHAVIOR: THE ROLE OF FINANCIAL LITERACY AND EDUCATION

ABSTRACT

The concept of financial literacy has become a necessary concept for individuals to make the right financial decisions in a rapidly developing and complicated financial life. When we think that we are making financial decisions in every aspect of our life; consumers need to be financial literate to be able to make a lot of financial decisions such as saving money in a certain amount and making decisions about where to put the savings, making the right choice by examining the credit conditions, and making wrong decisions as information about payment methods. Savings are very important resources for investments, and the costs of financing investments without savings will be high.

Savings are divided into public savings and private savings. The most important sub-title of private savings is the household savings. These savings constitute the most fundamental source of investment in the growth of a country's economy. Adequate household saving is important in terms of providing financial arguments for families. Moreover, the basic unit of social life in a country is family. The economy of the country develops with savings made at the family. The best thing that can be done to increase the financial knowledge of households and the household saving rate is to take the initiative to improve the financial literacy level.

This study is a review study on financial literacy and household saving rate. In particular, this research has been supported by national and international literature sources and has a characteristic that clearly shows the situation regarding these concepts. This study provides a basic basis for research on similar issues.

Key Words: Financial Literacy, Household Savings, Investment, Consumer

HANEHALKI TASARRUF DAVRANIŞI: FİNANSAL OKURYAZARLIK VE EĞİTİMİN ROLÜ

Tasarruf ve Yatırım

Tasarruf kavramı, kullanılabilir gelirin tüketimden sonra geriye kalan kısmı şeklinde tanımlanmaktadır ve tasarrufun amacı, iyi dönemde gelirden birikim yapılarak bu birikimlerin ihtiyaç duyulan dönemlerde tüketilmesini sağlamaktır. Böylece tüketim zamana yayılmış olacaktır (Karagöl ve Özcan, 2010: 9). Bugünkü tüketimden vazgeçip tasarruf yapan kişi bu tasarrufunu para olarak elinde tutarsa bundan hiçbir getiri sağlayamadığı gibi, o paranın satın alma gücünden enflasyon oranında bir kayba uğrayacaktır. Oysa eldeki bu tasarrufların tüketiciler tarafından mevduat hesabı ya da tahvil ve bonoya yatırılması ile faiz; hisse senedine yatırılması ile temettü ve kar payı gibi gelirler elde edilir. Bu araçlar vasıtasıyla tasarrufları tüketim ihtiyaçları için fon arayan kişi ya da kurumlar tarafından kullanılmış olur. Bu nedenle tasarrufun karşılığı yatırım olarak düşünülebilir (Eğilmez, 2015:

99). Keynes (1991) ise tasarruf tanımını, gelirin tüketimi ya da harcamaları aşan miktarı olarak tanımlamaktadır. Ona göre tasarruf, bireysel tüketicilerin davranışlarının sonucudur (Keynes, 1991: 60–63).

Ekonomistler yatırımı belirli bir dönemde sermaye stokuna yapılan net ilaveler olarak tanımlamaktadır. Yani üretim kapasitesi yaratabilmek amacıyla yapılan harcamalara yatırım denmektedir. Bir başka tanıma göre yatırım; gelecekte daha fazla tüketimde bulunabilmek için bugünkü harcamalardan vazgeçme anlamına gelmektedir (Aksoy ve Tanrıöven, 2007: 1-2). Keynes (1991)'e göre ise yatırım, bireysel girişimcilerin davranışlarının bir sonucudur. Ona göre tasarruf ve yatırım kavramları birbirinden farklıymış gibi algılansa da tasarruf da yatırım da gelirin tüketimi aşan kısmına eşittir. Bu nedenle birbirlerine eşit olmaktadırlar (Keynes, 1991: 60–63).

Tasarruf sahipleri açısından yatırım yapmanın iki temel amacı bulunmaktadır: Bunlardan biri tasarrufların değer kaybetmesinin önüne geçmek, diğeri ise tasarruflarından devamlı ve mantıklı bir miktarda gelir elde etmektir. Sosyoekonomik koşullar bireysel yatırımcıların tasarruf kararlarını bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak etkilemektedir. Ayrıca, bu etkinin boyutu yatırımcının kişisel özelliklerinden kaynaklandığı gibi, içinde bulunduğu ortamın ve çevre koşullarının durumuna göre de değişiklikler göstermektedir. Bir toplumdaki bireysel yatırımcılar çoğunlukla heterojen bir yapıya sahip olduklarından dolayı beklentileri de buna bağlı olarak farklılık göstermektedir (Bozkuş ve Üçdoğruk, 2007: 1).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gerekli olan finansmanı ulusal tasarruflar (iç kaynak) ve yabancı tasarruflar (dış kaynak) olmak üzere iki kaynaktan elde edebilirler. İç tasarruflar söz konusu ülkelerde sahip olunan düşük gelir düzeyi nedeniyle oldukça düşüktür. Ulusal tasarrufları düşük ülkeler de daha hızlı kalkınmalarını sağlayabilmek amacıyla büyük miktarda yabancı tasarrufa ihtiyaç duymaktadırlar (Gülmez, 2015: 139). Yabancı tasarruflara aşırı bağımlılığı azaltmak ve aynı zamanda yüksek büyüme oranlarını sürdürmek ise sadece iç tasarrufların artması yoluyla sağlanabilir (Rijckeghem ve Üçer, 2008: 1). Tasarruflar ülke kalkınmasında hem makro hem mikro açıdan önem taşımaktadırlar. Makro iktisadi önemleri, yatırımların finansmanı için kullanılması açısından; mikro iktisadi açıdan önemleri ise, işletmelerin finansman sorunlarının çözümü açısındandır (Uluyol, 2011: 168). Tasarrufları; kamu tasarrufları ve özel tasarruflar olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

Kamu tasarrufları özel kişilerden alınan vergilerden oluşmaktadır (Eğilmez, 2015: 104) ve kısaca kamunun harcanabilir gelirden (tüketim) harcamaların çıkarılmasıyla elde edilen tasarruflara kamu tasarrufları denmektedir. Özel kesim tasarrufları ise, hanehalkının ve kamu otoritesi dışında kalan firma ya da kurumların tüketim ve vergi ödemeleri sonrası elinde kalan, harcanmayan fazla miktar olarak ifade edilmektedir (Mankiw, 2008: 563). Eğer özel tasarruflar ve kamu tasarrufları, özel yatırımları ve kamu yatırımlarını karşılamakta yetersiz kalırsa cari açık ortaya çıkacaktır (Kalkan, 2012: 2). Her iki tasarrufun da kaynağının özel kişi ve kurumların geliri olduğu söylenebilir (Eğilmez, 2015: 104).

Ekonomik birimler elde ettikleri faktör gelirleri ile tüketim veya tasarruf eğiliminde bulunurlar ve Mevcut kaynakları tüketmede idareli davranmak şimdiki tüketimi erteleyerek gelecekte daha çok tüketimde bulunma imkanı sağlayabilirler. Bu durum tasarruf edilen kaynakların gelecek için öngörülemeyen veya istenmeyen bir durumu engelleme imkânını oluşturacaktır. Bu tutum tasarruf kavramına farklı bir anlam olan "ihtiyatlılık-basiretlilik" ifadelerini yüklemektedir (Çetin, 2004: 4).

Özel kesim tasarrufları sadece hanehalkı tasarruflarından oluşmamakla birlikte, hanehalkı tasarruflarının özel kesim tasarrufları içerisinde önemi ve ağırlığı büyüktür.

Hanehalkı tasarrufları bir ülke ekonomisinin büyümesini sağlayan yatırımlar için en temel kaynağı oluşturmaktadır. Yeterli tasarruf miktarı hem ailelerin finansal güvenliğinin sağlanması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi hem de yeni sermaye mallarının üretilmesi açısından oldukça önemlidir (Sancak ve Demirci, 2012: 177).

TÜRKİYE'DE HANEHALKI TASARRUFU VE KURAMSAL ÇEVRE

Hanehalkı tasarrufları, hanehalkının sahip olduğu harcanabilir gelirden tüketim harcamaları çıkarıldıktan sonra geriye kalan kısımdır (Uygur, 2012: 2). Türkiye; hanehalkı tasarrufu için güçlü bir ihtiyati nedene sahiptir (The World Bank, 2011: 21). Türkiye'de ihtiyati tasarrufa yönlenilmesinin nedenleri arasında makroekonomik kırılganlıklar, yüksek işsizlik düzeyi ve oldukça yüksek enflasyon oranlarının varlığı gösterilmektedir. Özellikle enflasyon oranlarının gelirdeki belirsizliği artırmasının sonucunda tasarruflar bu durumdan olumsuz etkilenebilmektedir (Tekin, 2017: 382). İktisadi dalgalanmalar ve özelikle işsizlik ve sağlık sigortası ve emeklilik ödenek ve hizmetlerini içeren sosyal güvenlik sisteminin yetersiz olması bireyleri tasarruf yoluyla gelirlerini düzleştirme, ekonomik dalgalanmaların yarattığı gelir dalgalanmalarının etkisini azaltma ve sosyal güvenlik hizmetlerinin yetersizliğine karşı önlem almaya yöneltir (Çolak ve Öztürkler, 2012: 16).

Türkiye'de özel tasarruf oranlarının ve yurtiçi tasarrufların düşük olduğu dikkat çekmektedir. Tablo 1 ve 2'de yıllar itibariyle özel tasarrufların ve yurtiçi tasarrufların Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki oranları görülmektedir.

Tablo 1. Özel Tasarrufların Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) İçindeki Payı (1980-2018)

Yıl	Özel Tasarruf
1980	9,4
1985	14,7
1990	22,1
1995	24,6
2000	21,8
2005	13,2
2010	12,1
2011	10,8
2012	11,7
2013	10,1
2014	12,1
2015	10,0
2016	21,7
2017	23,3
2018	24,0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı İstatistikleri

Tabloya göre 1980 yılında Türkiye'de yapılan özel tasarrufların GSYH içindeki payı 9,4 iken bu oranın 1995 yılında 24,6'ya ulaştığı, 2013 yılına gelindiği zaman ise neredeyse 1980'deki oranla aynı seviyeye gerileyerek 9,9 seviyesine indiği görülmektedir. Bu durum özel tasarruf oranlarının son derece düşük olduğunu ve özel tasarruflarının artırılmasına yönelik politikalar geliştirilebilmesi için tasarrufları etkileyen makro ve mikro değişkenlerin incelenmesi gereğini ortaya koymaktadır.

Özel tasarrufların GSYH'ya oranının 2018 yılında ise bir önceki yıla göre 0,7 puan artarak yüzde 24,0'e yükselmesi hedeflenmektedir (T.C Kalkınma Bakanlığı, 2018: 19).

Tablo 2. Yurtiçi Tasarrufların Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) İçindeki Payı (1980-2015)

Yıl	Yurtiçi Tasarruf
1980	12,8
1985	20,5
1990	24,7
1995	24,6
2000	18,4
2005	16,0
2010	13,6
2011	14,4
2012	14,6
2013	13,5
2014	15,2
2015	14,3

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı İstatistikleri

Tabloya göre 1980 yılında Türkiye'de yapılan yurtiçi tasarrufların GSYH içindeki payı 12,8 iken bu oranın 1990 yılında 24,7'ye ulaştığı, sonrasında ise hızlı bir düşüşle 2010'da 13,6'ya gerilediği görülmektedir. 2015'te ise bu oran 14,3 olarak tespit edilmiştir. Bu tablo yurtiçi tasarruf oranlarının da özel tasarruflar gibi son derece düşük olduğunu ve yurtiçi tasarrufların da artırılmasına yönelik politikaların artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Smith (1863: 448), hanehalkı tasarruflarının hanehalklarının tutumluluğuna yönelik davranışları ile artacağını belirtirken buna karşılık söz konusu tasarrufların israf ile azalacağının altını çizmektedir. Birey

gelirinden ne kadar artırırsa, bunu sermayesine yani tasarrufuna ekleyecektir. Smith'e göre bireylerin sermaye artışları yıllık gelirlerinden artırdıkları ile sağlanacaktır. Hanehalkı harcanabilir kişisel gelirlerinin bir kısmını tüketim harcamalarına ayırdıktan sonra geri kalan kısmını tasarruf eder. Ertek (2006: 294-296), hanehalkının tüketim ve tasarruf kararlarını etkileyen en önemli faktörleri dört başlık altında incelemektedir. Bunlar; reel faiz oranı, harcanabilir kişisel gelir, net varlıkların satın alma gücü, gelecekteki gelir ile ilgili beklentiler. Reel faiz oranı azaldığında tüketim artar, tasarruf azalır; reel faiz oranı arttığında ise tüketim azalır, tasarruf artar. Net varlıkların satın alma gücünün azalması durumunda diğer faktörler sabit tutulduğunda tüketimi azalacak tasarruflar ise arttıracaktır. Yine diğer faktörleri sabit olarak kabul edilirse, hanehalkı eğer gelecekte gelirinin artacağı beklentisindeyse, şimdi daha az tasarruf edecek, daha fazla tüketim harcaması yapacaktır. Bunun tam aksine gelecekte gelirinin azalacağını düşünüyorsa şimdi daha fazla tasarruf yapacak daha az tüketim harcamasında bulunacaktır. Bu dört başlığın yanısıra hanehalkı tasarruflarını yaş, yaşam döngüsü içinde yaşanan olaylar, yüksek kadın istihdamı, eğitim ve ev sahipliği gibi çeşitli faktörler etkilemektedir. Yaşlıların daha yüksek bağımlılık oranlarına sahip olduğu aileler daha fazla tasarruf sağlamaktadır. Çünkü yaşlılar daha yüksek sağlık riskleriyle beraber daha yüksek sağlık harcamalarına sahiptir. Diğer taraftan, emekli maaşına sahip, sosyal güvenlik kapsamındaki bireylerden oluşan hanehalkları sosyal güvenlik kapsamında sağlık hizmetlerinin ücretsiz sunulması nedeniyle daha az tasarruf etme eğilimindedir. Ancak günümüzde yaşanan demografik değişimler sonucu yaşlı nüfus oranının artması ve bunun sonucunda da sosyal güvenlik sistemlerinden elde edilen fayda düzeyinin giderek azalması, hanehalkları açısından bireysel emeklilik sistemini önemli bir bireysel tasarruf aracı olarak gündeme getirmektedir. Bireysel Emeklilik Sistemi, özel emeklilik sistemlerinin dünyadaki en yaygın uygulamasıdır ve bireylere yaşlılık dönemlerinde ek gelir sağlamaya yönelik bir tasarruf sistemidir. Türkiye'de 2001 yılında Bireysel Emeklilik Sistemi uygulanmaya başlanmış, vergi indirimi ve devlet katkısı gibi teşviklerle 2015 yılına kadar birikimler hızlanarak artmıştır (İlhan, 2016: 157). Hanehalklarının tasarruf etmesi üzerinde etkili olan diğer neden, yaşam döngüsü içinde yaşanan olaylardır. Yetişkin bir bireyin yaşam döngüsü içinde evlilik, çocuk sahibi olma, çocukların eğitimi gibi nedenlere bağlı olarak özellikle belli dönemlerde paraya olan ihtiyacın artması, emeklilik dönemine geçişle birlikte gelir miktarında yaşanan düşüş gerekli ihtiyaçların temini için tasarruf etmeyi zorunlu kılmaktadır. Yaşam döngüsünün farklı dönemlerini kapsayan bu olaylar bireylerin gelecekte refah düzeylerini, aile ilişkilerinin kalitesini korumaları ve sürdürmeleri için tasarruf etmelerini gerektirmektedir. Hanehalkı tasarruflarını önemli düzeyde etkileyen faktörlerden biri de kadın istihdamıdır. Daha yüksek kadın istihdamı, daha yüksek tasarruf ile doğrudan ilişkilidir. Türkiye'deki düşük işsizlik oranları göz önünde bulundurulduğunda; çalışma çağındaki nüfusun bağımlılık oranının yüksek olduğu, buna bağlı olarak da kadın istihdam oranının düşük olduğu görülmektedir. Ülkemiz ile karşılaştırıldığında adın istihdam oranı diğer OECD ülkelerinde oldukça yüksektir. Tasarrufları etkileyen diğer tüm faktörler sabit tutulduğunda, kadın istihdam oranının daha yüksek olduğu toplumlarda tasarruf oranı daha yüksektir. Ülkemizde özellikle kadınların işgücüne katılım oranı son derece düşük olduğu için, tasarrufların artırılmasına yönelik geliştirilecek politikalarda bu durum göz önüne alınması gereken önemli bir konudur. Hanehalkı tasarruflarına etkisi olan nedenlerden bir diğeri ise dolaylı da olsa eğitimdir. Eğitim düzeyi; gelir oranlarına göre kontrol edildiğinde tasarruf oranları üzerinde pozitif ancak sınırlı bir etkiye sahiptir. Eğitim düzeyinin tasarruf oranları üzerindeki etkisi diğer değişkenlerle karşılaştırıldığında daha zayıf olsa da, hem büyüklük hem de anlamlılık açısından uzun dönemler boyunca tutarlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Ev sahibi olma amacı da, hanehalkı tasarrufunun en önemli belirleyicilerindendir. Ev sahibi olmak isteyen bireylerin tasarruf yapma ihtimali daha yüksektir. Diğer taraftan daha yüksek tasarruf oranı bireylerin ev sahibi olma olasılığını artırmaktadır. Bu durum ev sahipliği ve tasarruf oranları arasındaki olumlu ilişkiyi açıklamaktadır. (World Bank, 2011: 21-24).

Tasarrufları etkileyen bir diğer önemli faktör gelirdir. Tüketim teorileri tüketimi ve tasarrufu belirleyen ana unsur olarak geliri kabul etmektedirler (Barış ve Uzay, 2015: 121). Gelir, en temel tanımıyla üretim ve hizmet süreçlerinin sonucunda, gerçek ve tüzel kişilerin elde ettikleri parasal kazanımlara verilen addır (Kepenek ve Yentürk, 2000: 451). Gelir dağılımı da tasarruf sahiplerini karar alma sürecinde etkilemektedir. Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağından çıkmaya çalıştığı şu günlerde güçlü bir kaynak olan iç tasarrufları artırmak başarılı bir ekonomik büyüme için oldukça önemlidir. Tasarruf sahipleri ekonomik tahminlerinde, tasarruf ve yatırım davranışlarında enflasyon ve faiz oranlarına da itibar ederler ve bu amaçla birikimlerini, alternatif yatırım araçları arasında enflasyondan koruyacak yatırım araçlarına yöneltirler (Schaofer, 1993). Yüksek enflasyon oranı olması durumunda kişiler, gelecekte gelirlerinde azalma olacağını düşünerek endişe duyarlar. Bunun sonucunda bugünkü tasarruflarını artırmaları beklenen bir davranış olacaktır. Ancak bazı durumlarda beklenen gelirlerine bağlı olarak bireyler tasarruflarını azaltabilmektedir (Hondroyiannis, 2006: 556-558). Faiz oranı yüksek olduğunda bireyler tüketim yerine, tasarrufa yönleneceklerdir. Gelir sahibi olan bireyler tüm gelirlerini tüketim yönünde harcamaktansa gelirlerinin bir kısmını gelecekte tüketmek üzere piyasa faiz oranından borç vereceklerdir. (Şengür ve Taban, 2016: 34). Yani yüksek faiz oranı tasarrufları artıracaktır (Özkale ve Karakurt, 2012: 10).

Hane içindeki bireylerin eğitimli, sağlıklı ve genç olması tasarruf oranıyla doğrudan ilişkilidir. Genç nüfus ne kadar fazla ise çalışma çağındaki kişi sayısı da bu oranda fazla olacaktır. Nüfusun eğitim düzeyi ve sağlıklı olması da elde edilecek olan gelire pozitif katkı yapacaktır. Bu durum da tasarruf oranlarında artış anlamına gelmektedir. Bu durumun aksine, aile bireylerinin çoğu yaşlı ve eğitimsiz ise elde edilecek olan gelir düşük

olacaktır, dolayısıyla tasarruflar da bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Çevresel olarak yaşanılan toplum ve toplumsal birim de tasarruflar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bir ailedeki bireyler çevrelerinde kendilerinden daha fazla gelir elde eden akraba ya da komşularıyla aynı yerde yaşıyorlarsa daha az gelir elde etseler bile göreceli olarak aynı tüketim davranışının içerisine girebilirler. Bu durum da gelirlerinin tümü veya daha fazlası harcanacağı için borçlanma yoluna gidileceği anlamına gelmektedir. Bu durumdan da hanehalkı tasarruf oranları negatif bir şekilde etkilenecektir. Aile içerisinde yaşayan kimselerin tasarruf davranışı ailede yaşayan bireylerin (çocuk, eş, anne, baba) durumuna, ortaya koydukları finansal amaçlara ve finansal konulardaki becerilerine göre de şekillenebilir. Eğer bir ailede ebeveynler çocuklarına daha iyi bir gelecek veya eğitim hayatı sağlamak istiyorlarsa tüketim yerine tasarrufu tercih edeceklerdir. Yine benzer şekilde ailede hasta olan birey varsa onun tedavisi için veya gelecekte ortaya çıkma ihtimali olan masrafları için birikim yapacaklardır (Şengür ve Taban, 2016: 35).

Tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin de sıkıntı yaşadığı sorunlardan birisi tasarruf-tüketim dengesizliğidir. Hemen hemen tüm dünyada var olan tüketim harcamalarındaki artış, Türkiye gibi yatırımlar için sermaye birikimine ihtiyaç duyan ülkelerde tasarruf açığını beraberinde getirmektedir (Demirezen, 2015: 1). Tüketim harcamalarındaki artışa paralel olarak ortaya çıkan tasarruf oranındaki düşüş; Türkiye ekonomisini yabancı tasarruflara yani sermaye hareketlerine ihtiyaç duyar hale getirmektedir. Yatırım tasarruf dengesinin kurulamaması da ülkeyi adeta cari açık vererek büyüme durumuna sokmaktadır (Çolak ve Öztürkler, 2012: 16). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) revizyonu öncesine kadarki verilerine göre Türkiye'de milli gelire oranla çok fazla tüketim yapıldığı fakat tasarruf oranının çok az olduğu ortaya çıkmaktaydı. Oysa, Avrupa'daki bazı gelişmiş ülkelerde milli gelirin %50'si tüketime, %25'i ise tasarrufa dönüşmektedir. Buna karşılık bu oranlar Türkiye'de yaklaşık %70'e %13'ler civarında idi (Dumludağ, 2017: 1-2). TÜİK'in yeni hesaplama yöntemi ile hanehalkı tasarrufları %25'ler seviyesine çıkmıştır. TÜİK'in bu yeni tasarruf hesaplama yöntemine göre daha önce tüketim kabul edilen askeri harcamalar, araştırma geliştirme harcamaları gibi bazı harcamalar tüketimden çıkarılarak yatırıma aktarılmıştır. . Bu durumun sonucunda hanehalkı tüketim harcamalarında bir azalma ve yatırım harcamalarında da bir artış artış olmuş gibi değerlendirilmiştir. Söz konusu artış hesaplama yönteminin değişiminden kaynaklanmış, eski hesaplamaya göre, hanehalkı ve devletin toplam tüketim harcamaları GSYH'nin yüzde 84.4'ü iken, 2017 yılında yeni hesaplama ile yüzde 60'ını oluşturmuştur.

Tüketici Kredileri- Kredi Kartları ve Hanehalkı Tasarrufu

Günümüz ekonomik koşullarında tüketicilerin büyük çoğunluğu, kişisel ve ailevi ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla ihtiyaçları olan ek finansmanı büyük oranda bankalardan sağladıkları tüketici kredileri ile karşılamaktadırlar (Şafaklı ve Şahin, 2017: 19).

Yapılan araştırmalar, mevcut harcamalarını devam ettirmek için borçlanan ailelerin oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Bireyler aile, arkadaş ve akraba gibi yakın çevrelerinden borçlanmanın yanında öncelikle ticari bankalar olmak üzere diğer finans kuruluşlarından da borç alabilmektedir. Finans kuruluşları bireylere maddi desteği krediler aracılığıyla sağlamaktadır (Kılınç, 2012:5). Gelir yetersizliği, işsizlik, küresel ekonomide meydana gelen dalgalanmalar gibi ekonomik faktörlerin yanında, tüketimi teşvik eden ve hızlandıran borçlanma araçlarına kolay erişim, bireysel kredi ve özellikle kredi kartı kullanımının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Tüketim ekonomisi ve günümüz tüketim kültürü de tüketici borçlarının hızla artmasına sebep olmuştur. Tüketicilerin finansal okuryazarlık düzeyinin düşük olması da ödeme güçlerinin üzerinde aşırı borçlanmaları dolayısıyla tasarrufların azalması problemini doğurmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF: 2017) verilerine göre Türkiye'de 2005 yılında %7,08 olan hane halkı borçlarının GSYİH'ya oranının yıllar itibariyle düzenli bir artışla 2017 yılında %18'e yükselmesi, bireysel kredi ve bireysel kredi kartı borcunu ödeyememiş ve halen borcu devam eden kişi sayısının ise 3.102.106'ya ulaşması bireysel borçluluğun problem olma yolunda olduğuna ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır.

Bireysel borçlanma düzeyindeki bu artış nedeniyle düzenleyici otoriteler kredi kartı ile yapılan alışverişlerde taksit sayısının sınırlandırılması, bazı mal ve hizmetlerin taksitle satın alımının engellenmesi gibi krediler üzerinde makro ihtiyati tedbirler almıştır (Demirezen, 2015: ii).

Türkiye'de son yıllarda daha hızlı artış gösteren bireysel kredi (tüketici kredisi ve kredi kartı); özel borçluluk oranlarının artmasına, hanehalkında finansal kırılganlık oluşmasına ve kritik seviyede olan özel tasarrufların düşmesine, sebep olmuştur. Nitekim Zengin, Yüksel ve Kartal (2018: 97) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonuçları da genel olarak kredi kartı kullanım oranının yüksek olduğu bireylerde tasarruf eğiliminin düşük olduğunu, benzer şekilde olası bir ek geliri tasarruf etmek yerine harcamayı tercih eden kişilerin de tasarruf oranlarının düşük olduğunu göstermektedir.

Tüketim teorileri; tüketimi ve tasarrufu belirleyen temel unsuru gelir olarak kabul etmektedirler (Şahin, 2017: 135). Bu konudaki teorilerin en temel olanları; mutlak gelir hipotezi, nispi gelir hipotezi, yaşam boyu gelir hipotezi ve sürekli gelir hipotezidir.

John Maynard Keynes (1936) tarafından geliştirilen Mutlak Gelir Hipotezi, üç temel varsayımdan oluşmaktadır. Bu varsayımlardan ilki, reel gelirleri arttığında tüketicilerin tüketimlerini reel gelirdeki artıştan daha az arttıracakları, ikincisi, harcanabilir gelir arttığında gelirden tüketim amacıyla ayrılan kısmın (Ortalama Tüketim Eğilimi) azalacağı, üçüncüsü ise gelirin tüketimi belirleyen en önemli değişken olduğudur (Keynes, 1936: 96- 97) Mutlak gelir hipotezi literatürde kimi zaman durgunluk hipotezi olarak adlandırılmaktadır. Bunun sebebi; gelir

artıkça ortalama tüketim eğiliminin azalmasıyla tüketim harcamalarının da azalmasıdır. Burada tüketim harcamalarının toplam talebin en önemli bileşeni olduğu unutulmamalıdır. Bu yolla toplam talepteki azalma gelirde de bir azalmaya neden olacaktır. Bu durumun sonucunda durgunluk meydana gelecektir (Çolak ve Öztürkler, 2012: 3). Mutlak gelir hipotezine göre, tasarruf gelir düzeyinin istikrarlı bir fonksiyonudur. Buna göre, reel gelir arttıkça, gelirin yüksek bir kısmı tasarruf edilmektedir. Mutlak gelir hipotezinin gelişmekte olan ülkelerden çok, gelişmiş ülkelerin tasarruf davranışını daha iyi açıkladığı söylenebilir (Uzay, 2012: 3).

Nispi gelir hipotezi, Dusenberry tarafından geliştirilen bir hipotezdir. Dusenberry öncelikli olarak kişilerin tüketim davranışlarının birbirine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Sonrasında tüketim ilişkilerinin tersine döndürülemez olduğunu ifade etmektedir. Bu varsayım gelirdeki bir azalma sonucunda ortaya çıkacak olan tüketim harcamalarındaki değişmenin; gelirdeki bir artış sonucunda ortaya çıkacak olan tüketim harcamalarındaki değişmeyle farklı olduğunu ortaya koymaktadır (Parasız, 1998: 84). Nispi gelir hipotezinin bir diğer önemli yanı; cari tüketim düzeyinin ve cari tasarruf düzeyinin önceki tüketime bağlı olduğudur. Nispi gelir hipotezinin getirdiği önermeye göre göre, tasarruf, bireylerin mutlak gelirleri kadar, geçmişte ulaştıkları en yüksek gelir seviyesinin bir fonksiyonudur. Ancak gelişmekte olan ülkeler bu hipoteze fazla önem vermemişlerdir (Uzay, 2012: 3).

Yaşam boyu gelir hipotezi, Franco Modigliani ve onun öğrencisi Richard Brumberg tarafından geliştirilen bir teoridir. Bu teoriye göre, insanlar gençlik dönemlerinde negatif tasarruf yapma eğiliminde bulunmaktadırlar. Sadece verimli oldukları yıllar süresince pozitif tasarruf yaparlar, yaşlılık dönemlerine geldikleri zaman tasarrufları yine negatif yönde olur. Bu hipoteze göre, toplam tasarruf nüfusun yaş dağılımı tarafından etkilenmektedir (Modigliani, 1970: 202). Bu teoriye göre ekonomideki servet düzeyi, emeklilik süresi planını ve bununla beraber ulusal tasarrufları önemli bir şekilde etkilemektedir.

Sürekli gelir hipotezi, Milton Friedman'ın (1957) sürekli gelir hipotezi hem Keynes'in mutlak gelir hipotezine bir alternatif yaklaşımdır hem de tüketim ve tasarruf davranışını açıklamaya yönelik monetarist yaklaşımın temel kuramsal temellerinden biridir. Sürekli gelirin hem tüketimin hem de tasarrufun temel belirleyicisi olmasından dolayı, nüfusun yaş ortalaması, tasarruf düzeyi üzerinde oldukça önemli bir role sahiptir. Bireyin sürekli tüketimi ile geçici geliri arasında bir ilişkinin olmadığı varsayılır. Bu yüzden, bireyin bir tüketim düzleştirmesi yaptığı yani, sürekli tasarrufla sürekli gelirin bir oranı olduğu, dolayısıyla da marjinal ve ortalama tasarruf eğilimlerinin aynı olduğu sonucuna varılır (Çolak ve Öztürkler, 2012: 4). Sürekli gelir kavramı, uzun dönemli ve kararlı bir gelir kavramıdır. Kişilerin gelirleri hem sürekli hem de geçici kısımlardan oluşmakta olduğu için sürekli tüketim geçici gelirlerin fonksiyonu değil, sürekli gelirin bir fonksiyonu olarak ele alınmaktadır (Yay, 2001: 198).

Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Tasarruflar Üzerindeki Etkisi

Günlük yaşamda finansal kararlar alırken karmaşık finansal araçlar kullanmak gerekmektedir. Ne miktarda tasarruf yapılacağını ve bu tasarrufun nereye yatırılacağına karar vermek, ödeme yöntemleri arasında tercih yapabilmek, en iyi koşullarda kredinin nereden temin edileceğine karar vermek gibi pek çok finansal kararı etkin biçimde alabilmek finansal okuryazarlığı gerekmektedir (Lusardi, 2008: 14). Remund finansal okuryazarlığı, yaşam boyunca meydana gelebilecek olaylar sonucunda değişiklik gösteren ekonomik koşulları hesaba katarak açıklamıştır. Ona göre finansal okuryazarlık; bireylerin gerekli finansal kavramları doğru anlayarak yorumlamaları, etkili kısa vadeli kararlar almaları ve uzun vadeli finansal planlamalar yapmaları sayesinde kişisel finansal durumlarını en iyi şekilde yönetme kabiliyetleridir (Remund, 2010: 284). Schagen ve Lines (1996) ise finansal okuryazarlığın finansal planlama, problem çözme ve karar verme olarak üç ana yeteneğin birleşimi olduğunu söylemişlerdir. Finansal okuryazar olan biri ilk olarak para yönetiminin temel özelliklerini kavramış olmalıdır, ayrıca finansal kurum ve sistemlerin çalışma şekilleri hakkında gerekli bilgi birikimine sahip olmalıdır. Onlara göre finansal okuryazar olan bireyde bunlara ek olarak finansal konuların yönetiminde etkinlik ve sağlamlığa ortam hazırlayabilecek bir birikim olmalıdır (Schagen ve Lines 1996: 18).

Finansal okuryazarlık kavramı, bireylerin refah içinde yaşayabilmelerini sağlamak için sahip olmaları gereken finansal bilgi birikimlerini kullanabilme yetenekleridir. Bireylerin rasyonel finansal kararlar alabilecek ölçüde finansal bilgilerinin olması demek, bu kararlar ile tasarruf edebilecekleri ve birikimlerini sermaye piyasalarına yönlendirebilecekleri anlamına gelmektedir. Finansal okuryazarlık seviyesinin yüksek olduğu toplumlarda sermaye piyasası gelişecek ve refah bir toplum sağlanmış olacaktır (Coşkun Erdoğan ve Erdoğan, 2018:154).

Bireysel tasarrufları etkileyen ve yukarıda sözü edilen demografik, sosyo- ekonomik pek çok faktörün mikro ve makro etkisi yanında özellikle 2008 global ekonomik krizi sonrasında finansal okuryazarlığın bireylerin tasarruflar, yatırım, borçlanma gibi konuları kapsayan finansal davranışları üzerindeki etkisi açıkça ortaya konmuştur. Finansal okuryazarlık bir yandan tüketicilerin finansal yönetim konusundaki rasyonel karar ve davranışları ile bireysel refahlarını artırmalarına, diğer yandan ise tüm ekonomik sistemin sağlıklı işlemesine katkıda bulunmaktadır. Bir toplumda tasarruf yapma alışkanlığını bireylere kazandırmaya yönelik eğitimlerin olmaması demek, o toplumda finansal piyasaların yeterince gelişmemesi anlamına gelmektedir (Fettahoğlu, 2015: 102).

Günümüzde birçok tüketici yetersiz finansal okuryazarlık seviyesi, bilinçsiz kredi kartı kullanımı ve kredilere erişimin kolaylaşmasının sonucunda aşırı borçluluk yaşamaktadır. Bu durum da yetersiz tasarruf

sorununu gün yüzüne çıkarmaktadır. Özellikle son 10 yılda başta A.B.D. ve OECD ülkeleri olmak üzere pek çok ülkede finansal okuryazarlığın bireylerin farklı finansal davranışları (borçlanma, kredi kullanımı, kredi kartı borçluluğu, finansal piyasaları doğru anlama ve doğru tercihler yapma, yatırım, tasarruf, emeklilik dönemindeki refah, servet vb) ile ilişkisinin incelenmesine yönelik literatürde oldukça fazla çalışma yapılmış olması konunun önemini diğer bir deyişle finansal okuryazarlığın bireylerin finansal refahına ve ülke ekonomik sistemine olan katkısını ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Diğer finansal davranışlarla ilişkisinin incelendiği kadar olmasa da tasarruf davranışı ile finansal okuryazarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar tasarruf düzeyi ile finansal okuryazarlık arasında anlamlı pozitif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Lusardi (2008)'nin, Amerikan hanehalklarının tasarruf davranışlarını incelediği çalışmasında; finansal eğitim programı sayesinde bireylerin hem emeklilik dönemine yönelik tasarruflarının hem de, çocuklarının eğitimini veya gelirlerinde meydana gelebilecek beklenmedik kayıpları karşılamak için gerekli tasarruflarının arttığı bulunmuştur. Çalışma sonucunda elde edilen diğer bulgulara göre Amerikan vatandaşlarının çoğunluğunun finansal okuryazarlık düzeyinin düşük olduğu, özellikle Afro-amerikan, İspanyol kökenlilerin ve kadınların finansal okuryazarlıklarının düşük seviyede olduğu ortaya çıkmıştır.

Sekita (2011), Japonya'da uyguladığı çalışmasında Japonya'daki finansal okuryazarlık seviyesini ölçmeyi hedeflemiştir. Çalışma sonucunda Japonya'da finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olduğu bulunmuştur. Finansal okuryazarlık düzeyinin en düşük olduğu gruplar özellikle kadınlar, gençler, düşük gelirli ve düşük eğitimli bireylerdir.. Araştırma, finansal okuryazarlık düzeyinin yükselmesinin emeklilik dnemine yönelik tasarruf planına sahip olma olasılığını artırdığını göstermektedir.

Thung vd. (2012) çalışmalarında finansal okuryazarlığın Malezya'daki üniversite öğrencilerinin tasarruf davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışma sonucuna göre; Malezya'daki üniversite öğrencilerinin tasarruf davranışları ile finansal okuryazarlık arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Diğer bir deyişle finansal okuryazarlık arttıkça tasarruf yapanların oranı da artmaktadır. Aynı zamanda finansal okuryazarlık düzeyi yüksek olan öğrencilerin, tasarrufun önemini anladıkları tespit edilmiştir.

Beckman (2013), Romanya'daki hanehalkı tasarrufları ile finansal okuryazarlık arasında nasıl bir ilişki olduğunu araştırmıştır. Araştırma sonucunda finansal okuryazarlığın, tasarruf ve yatırım ile pozitif ve anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Henager ve Mauldin (2015) yaptıkları araştırmalarında, düşük ve orta gelirli hanehalklarında finansal okuryazarlık ve tasarruf davranışı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Algılanan finansal bilginin, tasarruf davranışının güçlü bir göstergesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Güler ve Tunahan (2017) Sakarya ilinde yaptıkları çalışmalarında hanehalkının demografik özelliklerine göre finansal okuryazarlık düzeyinin farklılaşma durumunu incelemişlerdir. Yapılan analizler sonucunda hanehalkının yarısından fazlasının düşük düzeyde finansal okuryazar olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca finansal okuryazarlık düzeyi ile hanehalkının demografik özellikleri ve tasarruf davranışı arasında anlamlı ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Finansal okuryazarlık finansal hizmetlerin verimliliğini ve kalitesini artırmaya yardımcı olmaktadır. Tüketiciler, banka hesapları, tasarruf ürünleri, kredi ve kredi opsiyonları, ödeme araçları, yatırımlar, sigorta kapsamı gibi finansal ürünleri değerlendirmek ve karşılaştırmak için belli bir finansal anlama düzeyine sahip olmalıdırlar. Tüketicilerin finansal konularda haklarını ve sorumluluklarını tam olarak bilmemeleri onlara zarar verebilmektedir. Bu ayrıca, tüketiciler tarafından daha pahalı olanı seçmek ya da ihtiyaçları için uygun olmayan seçimler yapmak gibi optimal olmayan kararlar ile sonuçlanabilmektedir. Finansal okuryazar tüketiciler, opsiyonları karşılaştırarak, doğru soruları sorarak ve daha etkin bir şekilde müzakere ederek, daha uygun fiyatlı ve şeffaf hizmetler sunmak için finansal kurumlar üzerindeki rekabetçi baskıları güçlendirmeye yardımcı olurlar (World Bank, 2009: 3).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşadığımız toplumda hızla değişen piyasa koşullarıyla birlikte bireylerin finansal karar vermelerini gerektiren durumlar artmıştır. Özellikle yatırım ve tasarruf gibi konularda tüketicilerin sağlıklı finansal kararlar verebilmeleri finansal okuryazarlık düzeyleriyle doğrudan ilişkilidir.

Finansal okuryazarlık finansal hizmetlerin verimliliğini ve kalitesini artırmaya yardımcı olmaktadır. Tüketiciler, banka hesapları, tasarruf ürünleri, kredi ve kredi opsiyonları, ödeme araçları, yatırımlar, sigorta kapsamı gibi finansal ürünleri değerlendirmek ve karşılaştırmak için belli bir finansal anlama düzeyine sahip olmalıdırlar. Tüketicilerin finansal konularda haklarını ve sorumluluklarını tam olarak bilmemeleri onlara zarar verebilmektedir. Bu ayrıca, tüketiciler tarafından daha pahalı olanı seçmek ya da ihtiyaçları için uygun olmayan seçimler yapmak gibi optimal olmayan kararlar ile sonuçlanabilmektedir. Finansal okuryazar tüketiciler, seçenekleri karşılaştırarak, doğru soruları sorarak ve daha etkin bir şekilde müzakere ederek, daha uygun fiyatlı ve şeffaf hizmetler sunmak için finansal kurumlar üzerindeki rekabetçi baskıları güçlendirmeye yardımcı olurlar (World Bank, 2009: 3).

Finansal okuryazarlık düzeyinin hanehalkı tasarruflarını direkt olarak etkilediği görülmektedir. Toplumu hanehalklarının oluşturduğu, hanehalklarını ise bireylerin oluşturduğu ve eğitimin aile içinde başladığı göz önünde bulundurulduğu zaman, öncelikle hanehalkını oluşturan bireylerin finansal eğitim alarak finansal okuryazar

olmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu eğitimler ailelerin zamanlarının çoğunu televizyonların karşısında geçirdiği, hatta günlük aktivitelerini dizilere göre ayarladıkları çağımızda, televizyonlarda yayınlanacak kamu spotlarıyla verilebilir, halk eğitim merkezlerine katılımın desteklenmesi ve teşvik edilmesi sağlanarak bu merkezlerden alınan eğitimlerle eğitim seviyesi yükselebilir ve ailelere finansal bilgileri içeren ve fazla karmaşık olmayan broşürlerin dağıtımıyla sağlanabilir.

Günümüzde genç neslin toplam nüfusa oranının giderek arttığı göz önünde bulundurulduğunda, finansal kararlarını sağlıklı bir şekilde alma yeteneğine sahip, bütçesini yöneten ve tasarruf yapabilen gençlerin yetiştirilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Gençlerin finansal konularda kendilerini geliştirebilmeleri için Türkiye'de finansal konularda eğitimin zorunlu eğitim görülen yıllarda müfredata eklenmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Sadece bununla yetinilmemeli, yükseköğretim kurumlarındaki tüm fakültelerde de finansal eğitim zorunlu ders içeriklerine eklenmelidir.

Bilgi ve teknoloji çağı olan yirmi birinci yüzyıl, akıllı telefonların, bilgisayarların ve tabletlerin kullanımını adeta zorunlu hale getirmiştir. Uzmanlar tarafından geliştirilebilecek fazla karmaşık olmayan ve basit finans uygulamaları bireylerin boş zamanlarını değerlendirmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Aksoy, Ahmet ve Tanrıöven, Cihan (2007). *Sermaye Piyasası Yatırım Araçları ve Analizi*. 3. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi.

Barış, Serap ve Uzay, Nısfet (2015). Yurtiçi Tasarruflar Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. S: 46*, ss. 119- 151.

Beckmann, Elisabeth (2013). Financial Literacy And Household Savings In Romania. *Numeracy. C: 6, S: 2, 9.*

Bozkuş, Sezer ve Üçdoğruk, Şenay (2007, 24-25 Mayıs). Hanehalkı Tasarruf Tercihleri-Türkiye Örneği. *8. Türkiye Ekonometri Ve İstatistik Kongresi*. Malatya: İnönü Üniversitesi.

Chia, Ming Thung, Chai, Ying Kai, Fong, Sheng Nie, Lew, Wan Chiun Ve Tan, Chang Tsen (2011). *Determinants Of Saving Behaviour Among The University Students In Malaysia* (Doctoral Dissertation, UTAR).

Coşkun, Erdoğan, Dilek ve Erdoğan, Sedat (2018). Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Ölçülmesi ve Finansal Eğitimin Finansal Okuryazarlık Düzeyi Üzerine Etkisi: Şırnak Üniversitesi Örneği. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. S: 2, C: 1, ss. 138-159.*

Çetin, Murat (2004). *Türkiye' nin Tasarruf Sorunu*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çolak, Ömer, Faruk ve Öztürkler, Harun (2012). Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi. *Bankacılar Dergisi*. S: *82*, ss.1-43.

Demirezen, Önder (2015). *Türkiye'de Kredilerin Özel Tüketim Harcamalarına Etkisi.* Uzmanlık Tezi, T.C Kalkınma Bakanlığı.

Dumludağ, Devrim, Gökdemir, Özge ve Veenhoven, Ruut (2017). *Gelir, Harcama ve Tasarruf ve Mutluluk İlişkisi: Türkiye Örneği.* T.C. Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi.

Eğilmez, Mahfi (2015), *Makroekonomi*, 7. Baskı. İstanbul:Remzi Kitabevi.

Ertek, Tümay (2006). *Temel Ekonomi*. 2. Basım. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Fettahoğlu, Sibel (2015). Hane Halkının Finans Eğitimi ve Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Üzerine Kocaeli'nde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi. S: 67 ss.101-116.*

Güler, Emine ve Tunahan, Hakan (2017). Finansal Okuryazarlık: Hanehalkı Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi, C: 5, S: 3, ss. 79-104.*

Gülmez, Ahmet (2015). Türkiye'de Dış Finansman Kaynakları Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C: 11 S: 2 ss. 139-152.*

Henager, Robin ve Teresa Mauldin (2015). Financial Literacy: The Relationship to Saving Behavior in Low-to Moderate-income Households. *Family and Consumer Sciences Research Journal. C: 44 S: 1 ss. 73-87.*

Hondroyiannis, George (2006). "Private Saving Determinants in European Countries: A Panel Cointegration Approach". *The Social Science Journal, No: 43, 553-569*.

İlhan, Bülent (2016). OECD Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Olarak Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemindeki Gelişmeler Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi. C: 51 S: 2 ss. 157 – 185.*

Kaban, İsmail, Karaca, Serdar, S. ve Gül, Mustafa (2016). *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. C:14, S:1, ss.227-247.*

Kalkan, Sarp (2012). *Tasarruf Kamudan Başlar*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV). (http://www.tepav.org.tr/upload/files/1335342857-5.Tasarruf_kamudan_baslar.pdf), [Erişim: 10.03.2018]

Karagöl, Erdal Tanas ve Özcan, Burcu (2010). *Sürdürülebilir Kalkınma İçin Tasarruf.* SETA. Ankara: Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık

Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan (2000). *Türkiye Ekonomisi*. 11. Basım. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Keynes, John, Maynard (1991). *The General Theory of Employment*, Interest, and Money. San Diego : Harcourt Brace.

Kılınç, Neslihan (2012). *Bireysel Kredi Kullanımında Hanehalkı Davranışları ve Sosyo-İktisadi Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat A.B.D., İktisat Teorisi Bilim Dalı: Ankara.

Lusardi, Annamaria (2008). "Financial Literacy: An Essential Tool For İnformed Consumer Choice?". *National Bureau Of Economic Research. S:14084, ss.1-29.*

Mankiw, N. Gregory (2008). *Economics 105: Principles Of Economics*, Thomson South-Western. Cengage Learning. Amerika.

Modigliani, Franco (1970). *The Life Cycle Hypothesis of Saving And Intercountry Differences In The Saving Ratio*. Induction, Growth, And Trade: Essays In Honour of Sir Roy Harrod. Clarendon Press. Oxford, ss. 197-225.

Özkale, Ümit ve Karakurt, Alper (2012). Türkiye'de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri. *Bankacılar Dergisi. S: 83, ss. 1-33.*

Parasız, İlker (1998). *Makro Ekonomi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Remund, David, L. (2010). "Financial Literacy Explicated: The Case For A Clearer Definition İn An İncreasingly Complex Economy". *Journal Of Consumer Affairs. S: 44, C: 2, ss. 276-295.*

Rijckeghem, Caroline van ve Üçer, Murat (2008). Türkiye'de Özel Tasarruf Oranının Gelişimi ve Belirleyicileri: Ekonomi Politikaları Açısından Bir Değerlendirme. *Ekonomi Araştırma Forumu Araştırma Notu. no. 08-08*.

Sancak, Ercan ve Demirci, Nedret (2012). Ulusal Tasarruflar Ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. C: 8, S: 2, ss. 159-198.*

Schagen, Sandie ve Lines, Anne (1996). *Financial Literacy In Adult Life*. Nfer:Berkshire.

Schaofer, Howard, G. (1993). *Economic Trend Analysis For Executives and Investors*. London: Quorum Books.

Sekita, Shizuka (2011). Financial Literacy And Retirement Planning In Japan. *Journal of Pension Economics & Finance. C: 10 S: 4, ss. 637-656.*

Smith, Adam (1863*). An Inquiry Into The Nature And Causes Of The Wealth Of Nations*. Edinburgh: Adam and Charles Black.

Şafaklı, Okan, Veli ve Şahin, Kenan (2017*). Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi C: 2, S: 10, ss. 18-36.*

Şahin, Dilek (2017). Farklı Gelir Gruplarındaki Ülkelerde Tasarrufların Belirleyici: Panel Veri Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi. S: 19, ss. 133-148.*

Şengür, Mehmet ve Taban, Sami (2016). Türkiye'de Hanehalkı Tasarruflarının Gelir Dışındaki Belirleyicileri. *Optimum Journal Of Economics And Management Sciences. C: 3, S: 1, ss.29-53.*

TBB, (2017). *Faaliyet Raporu Denetçi Raporları Bilanço ve Hesap Durumu 2016 – 2017*. 31.03.2017 Tarihli Bağımsız Denetim Raporu, 2017 – 2018 Dönemi Bütçe Tasarısı.

T.C Kalkınma Bakanlığı (2018). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018).* 2018 Yılı Programı, Ankara.

T.C Kalkınma Bakanlığı İstatistikleri (2018). (http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/YillarBazindaGenelDevletIstatistikleri.aspx), [Erişim: 15.03.2018].

Tekin, İpek (2017). Doğu Asya Ve Türkiye'de Yurtiçi Tasarrufların Belirleyicileri: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi. C: 13, S: 2, ss. 365-384.*

Tuğay, Osman ve Başgül, Nermin (2007). Önemli Bir Finansman Kaynağı Olarak Kredi Kartları: Kredi Kartlarının Kart Sahiplerinin Harcamaları Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Burdur İlinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *S:3, C:12, ss.215-226.*

Uluyol, Osman (2011). Türkiye'de Ailelerin Tasarruf Yapma Alışkanlıkları Ve Tasarrufları Değerlendirme Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. C: 10, S:35, ss. 167-179.*

Uygur, Ercan (2012). Türkiye'de Tasarrufların Seyri Ve Etkileyen Bazı Unsurlar. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni. 108.*

Uzay, Nısfet (2012). *Gelir Dağılımı - Tasarruf İlişkisi: Kayseri'deki Girişimcilerin Tasarruf Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama*. (No. 2012/113), Discussion Paper. Turkish Economic Association.

World Bank (2009). *The Case for Financial Literacy in Developing Countries: Promoting Access to Finance by Empowering Consumers.*

World Bank, (2011, 23 Aralık). *Turkey Country Economic Memorandum (CEM)*. Sustaining High Growth: The Role of Domestic Savings Synthesis Report. Report No. 66301-TR.

Yay, Gülsün, Gürkan (2001). Chicago Okulu: Milton Friedman ve Monetarizm. *Liberal Düşünce* S: 6, C: 24, ss.196-207.

Zengin, Sinemis, Yüksel, Serhat ve Kartal, Mustafa Tevfik (2018). Türkiye'deki Düşük Hanehalkı Tasarrufuna Neden Olan Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Yasar University, S: 13, C:49, ss.86-100.*

HATAY'DA YETİŞEN BİTKİLERDEN ELDE EDİLEN RENKLERİN KİLİM TASARIMINDA KULLANIMI[1]

Ayşegül KARAKELLE[2]
Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

ÖZET

Anadolu'da çok eskiden beri boya bitkilerinin yetiştiği, yetiştirildiği, ticaretinin yapıldığı, bu bitkilerden elde edilen boyalarla özellikle yün halı ve kilim ipliklerin boyandığı bilinmektedir. Boya bitkilerinin Türkiye'nin hemen hemen her yöresinde çok çeşitli olması bitkisel boyacılığın Anadolu halı ve kilim sanatının yapıldığı yerlerde geleneksel bir yere sahip olmasını etkilemiştir. Değişen koşullar ve gelişen teknoloji ile birlikte boyacılıkta bitkisel boyaların kullanım alanları giderek daralmakta ise de son yıllarda doğala olan ilgi ve talebin artması nedeniyle bu alanda dikkat çekici gelişmeler yaşanmaktadır. Bitki çeşitliliği ve elde edilen renkler göz önüne alındığında bitkisel boyacılık alanında yapılan yerel çalışmaların kayıt altına alınması oldukça önemlidir. Türkiye'de yetişen boya bitkilerinin boyar madde miktarları, boyar maddelerin bulunduğu bölümü, renk tonları ve haslıkları yetiştiği yöreye ve ekolojik koşullara göre değişiklikler göstermektedir. Akdeniz bölgesinde bulunan Hatay'da, bitkisel boyacılıkta kullanılan çeşitli boya bitkileri yetişmekte ve yetiştirilmektedir. Doğada kendiliğinden yetişen veya tarımı yapılan; ceviz, defne, katırtırnağı, kökboya, menengiç, meyan kökü, murt, nar, portakal, soğan, sumak, yarpuz ve zeytin gibi bitkilerin çeşitli bölümleri kullanılarak mordanlı ve mordansız olarak boyanması sonucunda elde edilen renklerin kataloğunun oluşturulması yöresel boyacılık açısından oldukça önem taşımaktadır. Hatay bitki çeşitliliği açısından oldukça zengin bir il olmasına rağmen, bu bitkilerden elde edilen renkler ve haslıkları (dış etkilere karşı dayanımları) üzerine yapılan herhangi bir bilimsel çalışmanın olmaması dikkat çekicidir. Bu bakımdan yörede yetişen ve iplik boyamada kullanılan bitkilerin değişik mordanlarla işlem gördüğünde, verdikleri renklerin tespit edilmesi ve belirlenmesi oldukça önemlidir.

Bu bildiride, Hatay ilinde yetişen bazı bitkilerden elde edilen renkler ve yörede eskiden yapılan ancak günümüzde kaybolmuş kilim dokumacılığını yeniden canlandırmak amacıyla boyanmış bu ipliklerle yöreye özgü motiflerden tasarlanan kilim örnekleri açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hatay, Doğal Boyamacılık, Dokumacılık, Kilim, Tasarım

THE COLORS OBTAINED FROM SOME PLANTS GROWN IN HATAY THAT USE OF KİLİM DESIGN

ABSTRACT

It is known that Anatolian painted wool carpets and rug yarns especially with the dyestuffs obtained from these plants which were cultivated, cultivated and traded since ancient times. In almost every region of Turkey to the wide variety of paint made of vegetable dyeing plant where the art has influenced the Anatolian carpets and rugs have a traditional place. Along with the changing conditions and developing technology, the use areas of herbal paints in the painting industry are getting smaller and smaller, but due to the increase in interest and demand in recent years, remarkable developments are taking place in this area. Taking into consideration the plant diversity and the colors obtained, it is very important to register the local works done in the field of vegetable dyeing. The amount of dye dye plants grown in Turkey, found that the majority of dyes, tints, and shows changes according to the region that grows fastness and ecological conditions. In Hatay, which is located in the Mediterranean region, various paint plants used in vegetable dyeing are grown and grown. It is grown in the nature spontaneously or cultivated; It is very important for the local dyeing of the mordant and mordant-free paintings of the colors obtained by using various parts of plants such as walnut, daphne, genista, madder, pistacia, licorice, murti, pomegranate, orange, onion, sumac, yarn and olive. Although Hatay is a very rich province in terms of plant diversity, it is noteworthy that there is no scientific work on the colors and fastnesses (resistance against external effects) obtained from these plants. In this respect, it is very important to identify and determine the colors of the plants grown in the region and used in yarn dyeing when they are treated with different mordants.

In this declaration, the colors obtained from some plants grown in Hatay province and kilim samples designed from locally specific motifs will be explained with these yarns dyed in order to revive the kilim weaving that had been made in the past but which is now lost in the region.

Keywords: Hatay, Natural Dying, Weaving, Kilim, Design

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar yapılan bitkisel boyacılığın eski çağlardan beri süregeldiği ve özellikle boyar maddeye sahip bitkilerin tarımının yapıldığına dair bilgilere çeşitli kaynaklarda da rastlanmaktadır. Bu bitkilerden elde edilen renkli ipliklerle yapılan dokumaların ise pek çok alanda kullanıldığı bilinmektedir. Kimyasal boyaların gelişmesine paralel olarak bitkisel boyacılık giderek gerilemiş ve azalmıştır. Günümüzde ise Türkiye'de pek çok

[1] Bu bildiri, "Hatay'da Yetişen Bitkilerden Elde Edilen Renkler, Haslıkları ve Kilim Tasarımında Kullanımı" isimli Doktora tezinin bir bölümünden alınmıştır.

[2] 5419411125, burtugakademi25@gmail.com

yörede kendiliğinden yetişen bitkilerin kolay elde edilmesi ve son yıllarda bitkisel boyalarla boyanmış ipliklerden dokunan halı ve kilimler turistler tarafından tercih edilir olması bitkisel boyacılık alanındaki araştırmaların yeniden gündeme taşınmasını sağlamıştır. Bitki çeşitliliği ve elde edilen renkler göz önüne alındığında bitkisel boyacılık alanında yapılan yerel çalışmaların kayıt altına alınması oldukça önemlidir. Son yıllarda Kültür Müdürlükleri, İş-Kur, Halk Eğitim Merkezleri, Üniversitelerin Bilimsel Araştırma Projeleri ve Avrupa Birliği Projeleri kapsamında bitkisel boyacılık ve dokuma alanında kurslar açılması bu konudaki eksikliği ve yeniden canlandırma isteğini ortaya koymaktadır.

Doğal boyamacılık; doğada bulunan taş, toprak, maden, bitki ve hayvanları kullanarak boyar madde elde etmek ve bu boyar maddelerin yün, pamuk, ipek gibi çeşitli lif ve kumaşları boyamak amacıyla uygulanan çok eski dönemlerden beri bilinen bir sanat dalıdır (Arlı,1982).

Bitkisel boyalarla boyama teknikleri zaman alıcı, zor ve zahmetli olduğu bilinmektedir. Ayrıca bitkilerde bulunan aktif boyar madde miktarı da iklim koşullarına göre değişmekte ve hatta bir bitkinin değişik bölgelerindeki (yaprak, meyve, meyve kabuğu, kök, toprak altı sürgünleri, tohumları vb.) boyar madde miktarı bile farklılıklar göstermektedir. Bunun için boyanacak materyale göre çok farklı oranlarda bitki kullanılmaktadır (Kayabaşı,1995).

Elde Edilen Renkler					
[**A**] Açık Sarı	[**T**] Kahve Köpüğü	[**P**] Yeşil Kahve	[**S**] Koyu Ayva Sarısı	[**K**] Açık Sarı	[**M**] Kahve Köpüğü
					

Türkiye'de yetişen boya bitkilerinin boyar madde miktarları, boyar maddelerin bulunduğu bölümü, renk tonları ve haslıkları yetiştiği yöreye ve ekolojik koşullara göre değişiklikler göstermektedir. Akdeniz bölgesinde bulunan Hatay'da, bitkisel boyacılıkta kullanılan çeşitli boya bitkileri yetişmekte ve yetiştirilmektedir. Doğada kendiliğinden yetişen veya tarımı yapılan; ceviz, defne, katırtırnağı, kökboya, menengiç, meyan kökü, murt, nar, portakal, soğan, sumak, yarpuz ve zeytin gibi bitkilerin çeşitli bölümleri kullanılarak mordanlı ve mordansız olarak boyanması sonucunda elde edilen renklerin kataloğunun oluşturulması yöresel boyacılık açısından oldukça önem taşımaktadır.

Bu araştırmada, boyar maddelerin yöresel farklılıklar göstermesi nedeniyle Hatay'da yetişen bitkisel boyacılıkta kullanılan bitkilerin verdiği renklerin belirlenmesi, renk kataloğunun oluşturulması, yörede az da olsa devam eden dokumacılık sanatının yeniden canlandırılması ve bu konuda çalışan araştırmacılara kaynak oluşturması amaçlanmıştır.

Hatay'da Yetişen Bitkilerden Elde Edilen Renkler

Hatay'da yetişen -doğada kendiliğinden yetişen veya tarımı yapılan- ceviz, defne, katırtırnağı, kökboya, menengiç, meyan kökü, murt, nar, portakal, soğan, sumak, yarpuz ve zeytin gibi bitkilerin çeşitli bölümleri kullanılarak mordanlı (alüminyum şap [**A**], tartarik asit [**T**], potasyum bikromat [**P**], sodyum klorür [**S**], kalay klorür [**K**]) ve mordansız [**M**] olarak yapılan boyamalar sonucunda ve elde edilen renkler aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Tablolarda mordan isimleri baş harflerine göre sıralanmıştır. Özellikle belirlenen örneklemlerin, endemik bitkiler olmamasına özen gösterilmiş türün devamı için risk altında olan bitkilerin toplanılmamasına dikkat edilmiştir. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Serinyol Alahan kampüs alanı çevresinden menengiç, Dörtyol Merkez ilçeden portakal ve yaprağı, Samandağ ilçesi Batıayaz ve Eriklikuyu beldelerinden katırtırnağı, yarpuz, sumak yaprağı, Kırıkhan Merkez ilçeden nar, Belen ilçesinden sumak meyve, Kumlu ilçesinden meyankökü, İskenderun Atik yaylasından ceviz, Antakya Harbiye (Defne) ilçesi şelale çevresinden defne, Reyhanlı ilçesinden soğan, İskenderun Meslek Yüksek Okulu kampüs alanından zeytin, kökboya bitkisi de Hıdırbey köyü çevresinden toplanmıştır. Bu bitkiler Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü Laboratuvarında kurutularak parçalanıp ekstrakt hazırlanmış ve boyama işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Ceviz (*Juglans regia* L.)

Ceviz bitkisinin meyve dış kabukları kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda devetüyü, kızıl kahve, koyu devetüyü ve sütlü kahve renkleri elde edilmiştir.

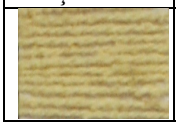
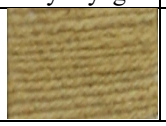
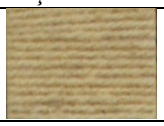
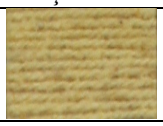
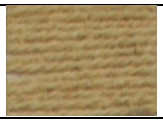
Elde Edilen Renkler					
[**A**] Devetüyü	[**T**] Kızıl Kahve	[**P**] Koyu Devetüyü	[**S**] Devetüyü	[**K**] Kızıl Kahve	[**M**] Sütlü Kahve
					

Defne (*Laurus nobilis* L.)

Defne bitkisinin yaprakları kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda açık sarı, kahve köpüğü, yeşil kahve, koyu ayva sarısı renkleri elde edilmiştir.

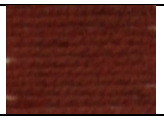
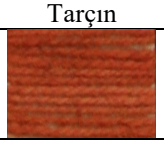
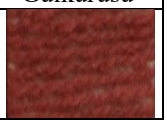
Boyacı Katırtırnağı (*Genista tinctoria* L.)

Boyacı katırtırnağı bitkisinin kök hariç tüm aksamı kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda açık sarı, kirli sarı, açık zeytinyağı, açık kükürt, açık süzme bal renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Açık Sarı	[T] Kirli Sarı	[P] Açık Zeytinyağı	[S] Açık Kükürt	[K] Açık Sarı	[M] Açık Süzme Bal
					

Kökboya (*Rubia tinctorum* L.)

Kökboya bitkisinin toprakaltı sürgünleri kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda koyu tarçın, gülkurusu, vişneçürüğü, koyu somon, tarçın, koyu gülkurusu renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Koyu Tarçın	[T] Gülkurusu	[P] Vişneçürüğü	[S] Koyu Somon	[K] Tarçın	[M] Koyu Gülkurusu
					

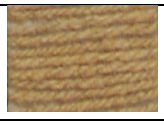
Menengiç (*Pistacia terebinthus* L.)

Menengiç bitkisinin meyveleri kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda safran, açık kükürt, hardal, yeşil-sarı, açık safran, kirli sarı renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Safran	[T] Açık Kükürt	[P] Hardal	[S] Yeşil Sarı	[K] Açık Safran	[M] Kirli Sarı
					

Meyankökü (*Glycyrrhiza glabra* L.)

Meyankökü bitkisinin toprakaltı sürgünleri kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda kirli krem, kahve köpüğü, zerdeçal, pişmiş elma, açık limonküfü, koyu kükürt renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Kirli Krem	[T] Kahve Köpüğü	[P] Zerdeçal	[S] Pişmiş Elma	[K] Açık Limonküfü	[M] Koyu Kükürt
					

Murt (*Myrtus communis L.*)

Murt bitkisinin yaprakları kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda koyu limonküfü, açık salamura zeytin, koyu meşe yaprağı, hardal, sarı, kimyon renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Koyu Limonküfü	[T] Açık Salamura Zeytin	[P] Koyu Meşe Yaprağı	[S] Hardal	[K] Sarı	[M] Kimyon
					

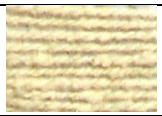
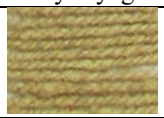
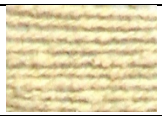
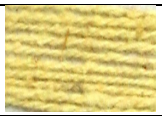
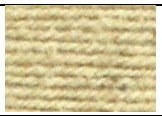
Nar (*Punica granatum* L.)

Nar bitkisinin meyve dış kabukları kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda koyu hardal, koyu meşe yaprağı, hardal, açık turuncu, açık sızma zeytinyağı renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Koyu Hardal	[T] Koyu Meşe Yaprağı	[P] Hardal	[S] Koyu Meşe Yaprağı	[K] Açık Turuncu	[M] Açık Sızma Zeytinyağı
					

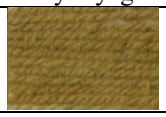
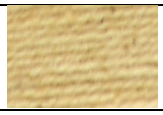
Portakal (*Citrus sinensis* L.) Meyve Dış kabuğu

Portakal bitkisinin meyve dış kabukları kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda açık sarı, kemik, açık zeytinyağı, kirli sarı, bej renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Açık Sarı	[T] Kemik	[P] Açık Zeytinyağı	[S] Kirli Sarı	[K] Açık Sarı	[M] Bej
					

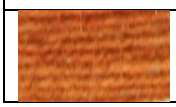
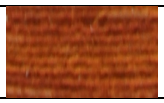
Portakal (*Citrus sinensis* L.) Yaprağı

Portakal bitkisinin yaprakları kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda açık sarı-yeşil, açık kükürt, açık sızma zeytinyağı, koyu su yeşili, sarı, açık kükürt renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Açık Yeşil Sarı	[T] Açık Kükürt	[P] Açık Sızma Zeytinyağı	[S] Koyu Su Yeşili	[K] Sarı	[M] Açık Kükürt
					

Soğan (*Allium cepa* L.)

Soğan bitkisinin yumru dış kabukları kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda kızıl kahve, taba, koyu kızıl kahve, kızıl toprak, koyu turuncu, açık taba renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Kızıl Kahve	[T] Taba	[P] Koyu Kızıl Kahve	[S] Kızıl Toprak	[K] Koyu Turuncu	[M] Açık Taba
					

Sumak (*Rhus coriaria* L.) Meyve

Sumak bitkisinin meyveleri kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda açık kahve, açık devetüyü, sızma zeytinyağı, açık sütlü kahve, kuru meşe yaprağı renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Açık Kahve	[T] Açık Devetüyü	[P] Sızma Zeytinyağı	[S] Açık Sütlü Kahve	[K] Kuru Meşe Yaprağı	[M] Açık Sütlü Kahve
					

Sumak (*Rhus coriaria* L.) Yaprak

Sumak bitkisinin yaprakları kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda su yeşili, koyu bej, salamura yaprak, koyu kirli sarı, açık sarı, koyu bej renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Su Yeşili	[T] Koyu Bej	[P] Salamura Yaprak	[S] Koyu Kirli Sarı	[K] Açık Sarı	[M] Koyu Bej

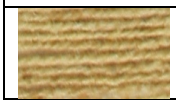
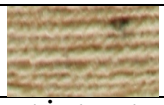
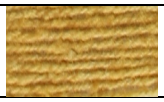
Yarpuz (*Mentha pulegium* L.)

Yarpuz bitkisinin kök hariç tüm aksamı kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda açık haki, , kükürt, haki, muz kabuğu, açık küf yeşili renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Açık Haki	[T] Kükürt	[P] Haki	[S] Kükürt	[K] Muz Kabuğu	[M] Açık Küf Yeşili
					

Zeytin (*Olea europea* L.)

Zeytin bitkisinin yaprakları kullanılarak yapılan boyamalar sonucunda açık saman sarısı, koyu kirli sarı, koyu meşe yaprağı, kahve köpüğü, açık kayısı renkleri elde edilmiştir.

Elde Edilen Renkler					
[A] Açık Saman Sarısı	[T] Koyu Kirli Sarı	[P] Koyu Meşe Yaprağı	[S] Kahve Köpüğü	[K] Açık Kayısı	[M] Kahve Köpüğü
					

Elde Edilen Renkli İpliklerin Kilim Tasarımında Kullanımı

Literatürden elde edilen bilgiler ışığında; Hatay'da dokunan kilimlerin desenlerinde daha çok akrep-ejder, aşk ve birleşim, bereket, bukağı, çengel, çiçek, el-parmak-tarak, elibelinde, göz, haç, hayatağacı, kandil, koçboynuzu, kurtağzı, kuş, nazar-muska, pıtrak, saçbağı, sandık, suyolu, yılan, yıldız gibi motiflerin sıkça kullanıldığı belirlenmiştir. Kilimlerde kullanılan renklerin daha çok beyaz, koyu bordo, kırmızı pişmiş toprak (kiremit), koyu yeşil, mavi, hardal ve siyaha yakın kahverengi gibi renkler olduğu tespit edilmiştir. Yöreye ait dokumacılık kültürüne ışık tutması amacıyla 5 farklı özgün tasarım yapılarak elde edilen yün kilim iplikleriyle dokunmuştur. Bu tasarımların özellikleri ve dokumalarda kullanılan renkli yün ipliklerinin bilgileri aşağıda verilmiştir.

Tasarım 1

Dokuma 1

Boyut (cm) :70 x 100
Kullanılan Teknik :İlikli kilim tekniği ve iliştirme tekniği
Kullanılan Renkler :Koyu somon (kökboya + sodyum klorür), vişneçürüğü (kökboya + potasyum bikromat), açık haki (yarpuz + alüminyum şap), kızıl toprak (soğan + sodyum klorür) kemik rengi (portakal meyve dış kabuğu + tartarik asit) ve koyu devetüyü (ceviz + potasyum bikromat) renkleri kullanılmıştır.
Kullanılan Motifler :Kurtağzı, bukağı, muska, tarak, yıldız, bereket, elibelinde, saçbağı
Kompozisyon :Kilimi tamamen çevreleyen bordür kısmında kurtağzı ve bukağı motifleri simetrik bir şekilde yer almıştır. Tarak motifiyle, bordür ile zemin sınırı belirlenmiş, göbek kısmında ise baklava form madalyon içerisine yıldız motifi yerleştirilerek, merkezde ise kurtağzı ve elibelinde motifinin birleşiminden oluşan bereket motifi yer almıştır. Ortadaki madalyonun alt ve üst kısmından çıkarılan saçbağı motifinin içerisine de muska motifleri serpiştirilmiştir.

Tasarım 2

Dokuma 2

Boyut (cm) : 70x100
Kullanılan Teknik :İlikli kilim tekniği
Kullanılan Renkler :Kemik rengi (portakal meyve kabuğu + tartarik asit), açık zeytinyağı (portakal meyve kabuğu + potasyum bikromat), açık sarı (sumak yaprağı + kalay klorür), koyu bej (sumak yaprağı + mordansız), hardal (menengiç + potasyum bikromat), açık haki (yarpuz + alüminyum şap), gülkurusu (kökboya + tartarik asit), vişneçürüğü (kökboya + potasyum bikromat), açık turuncu (soğan + kalay klorür) ve koyu kızıl kahve (soğan + potasyum bikromat) renkleri kullanılmıştır.
Kullanılan Motifler :Yıldız, kurtağzı, elibelinde, göz, tarak, suyolu, kuş, bukağı
Kompozisyon :Dış bordürün kenarları, birbirlerine zıt şekilde yerleştirilmiş kurtağzı motifleri ile çevrelenmiştir. Zemin ile bordürü birbirinden ayıran tarak motifi suyolu olarak kullanılmıştır. Baklava dilimi iki madalyon içerisine yıldız motifleri ve bu motif içerisine de bukağı motifleri yerleştirilmiştir. Ayrıca yıldız motifinin uçlarında da kurtağzı motifi kullanılmıştır. Madalyonun bordür kısımlarında ise kuş ve kurtağzı motifleri bulunmaktadır. Zemin köşelerinde yine baklava form madalyon içerisine elibelinde motifleri ile göz ve kurtağzı motifleri yerleştirilmiştir.

Tasarım 3

Dokuma 3

Boyut (cm) :70x100
Kullanılan Teknik :İlikli kilim tekniği
Kullanılan Renkler :Koyu tarçın (kökboya + alüminyum şap), koyu somon (kökboya + sodyum klorür), yeşil sarı (menengiç + sodyum klorür), açık salamura zeytin (murt + tartarik asit), kemik rengi (portakal meyve dış kabuğu + tartarik asit) ve salamura yaprak (sumak yaprağı + potasyum bikromat) renkleri kullanılmıştır.
Kullanılan Motifler :Bereket, kurtağzı, çengel, saçbağı, muska
Kompozisyon :Dış bordürü tamamen çevreleyen kurtağzı motifinin orta kısımlarında alt-üst şekilde göz motifi yer almaktadır. Bordür ile zemin arasında bağlantı kuran çengel motifi ayrıca suyolu motifi olarak ta kullanılmıştır. Zeminde ise kurtağzı, muska, saçbağı motiflerinin birleşiminden oluşan bereket motifi sıralı bir şekilde yerleştirilmiştir.

Tasarım 4

Dokuma 4

Boyut (cm) :70 x 100
Kullanılan Teknik :İlikli kilim tekniği
Kullanılan Renkler :Koyu tarçın (kökboya + alüminyum şap), koyu somon (kökboya + sodyum korür), tarçın (kökboya + kalay korür), gülkurusu (kökboya + mordansız), safran (menengiç + şap), açık safran (menengiç + kalay korür), kimyon (murt + mordansız), koyu meşe yaprağı (murt + potasyum bikromat) ve koyu kirli sarı (zeytin + tartarik asit) renkleri kullanılmıştır.
Kullanılan Motifler :Ejder, bukağı, koçboynuzu, göz, kurtağzı, muska
Kompozisyon :Alt ve üst bordürler kurtağzı ve muska motiflerinden meydana gelmiştir. Zeminde de iki baklava dilim madalyon içerisine ejder motifi yerleştirilerek, madalyonların sağ-sol kenar uçlarından çıkarılan ve iç içe kıvrılan koçboynuzu motifleriyle ana desen oluşturulmuştur. Boşlukları doldurmak amacıyla muska motifleri kullanılmıştır. Zeminin dış kenardan ayırmak için, göz motifleri sıralı bir şekilde yerleştirilmiş zemine bakan uçlarına da yine kurtağzı motifleri yerleştirilmiştir. Orta desenin altında ve üstünde ise bukağı motifleri sıralanmıştır.

Tasarım 5

Dokuma 5

Boyut : 70 x 100 cm

Kullanılan Teknik : İlikli kilim tekniği

Kullanılan Renkler :Taba (soğan + tartarik asit), açık salamura zeytin (murt + tartarik asit), kimyon (murt + mordansız), açık kükürt (katırtırnağı + sodyum klorür), koyu tarçın (kökboya + alüminyum şap), koyu somon (kökboya + sodyum klorür) ve açık haki (yarpuz + alüminyum şap) renkleri kullanılmıştır.

Kullanılan Motifler :Kurtağzı, göz, bereket, koçboynuzu, tarak, suyolu, muska, akrep

Kompozisyon :Alt ve üst bordürde sıralanmış kurtağzı motifleri yer almaktadır. Zemin ile kenar bordürü ayıran suyolu motifinin ortalarına kurtağzı ve elibelinde motifi yerleştirilmiştir. Zeminin ortasında yer alan tarak, koçboynuzu, göz motiflerinin oluşturduğu bereket motifi bulunmaktadır. Yine zeminin alt ve üst köşelerinde akrep motifi ile zeminin iç kısmına doğru olan suyolu motifinin iç kısımlarında da göz motifleri yer almaktadır.

SONUÇ

Yörede kendiliğinden yetişen, tarımı yapılan ve türünün tehlikede olmadığı tespit edilen boya bitkilerinin yöresel ve bilimsel isimleri, botanik özellikleri, bu bitkilerin çeşitli bölümleri kullanılarak uygulanan boyama yöntemleri, boyamalar sonucunda elde edilen renkler ve yörede dokunmuş kilim örneklerinden yararlanarak özgün tasarımlardan oluşan kilim koleksiyonu ve renk kataloğu oluşturulması somut olmayan kültürel varlıklarımızın devamlılığı açısından oldukça önemlidir. Hatay İl Kültür Müdürlüğü, Halk Eğitimi Merkezleri ve Mustafa Kemal Üniversitesi ortaklığı ile yapılacak projelerle kaybolma ve unutulma riski ile karşı karşıya kalmış Hatay kilim dokumacılığı yeniden canlandırılarak üretime geçirilmesi planlanmaktadır.

KAYNAKLAR

Arlı, M. 1982. Doğal bitkisel boyalarla boyama yöntemleri üzerine düşünceler. II. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri, İzmir, 18-20 Kasım, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 17-25.

Kayabaşı, N. 1995. Cehri (Rhamnus petiolaris)'den elde edilen renkler ve bunların yün halı iplikleri üzerindeki haslık dereceleri üzerinde bir araştırma. Doktora tezi (basılmamış). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ev Ekonomisi Anabilim Dalı, 119, Ankara.

HİNT DİNLERİ: HİNDU VE BUDDHİST KUTSAL METİNLERİ ÜZERİNE[1]

Arş. Gör. Dr. Yalçın KAYALI
Ankara Üniversitesi, ykayali@ankara.edu.tr

ÖZET

Hindistan'daki zengin kültürel mirasın temelinde, çağlar boyunca gelişmiş olan eşsiz bir yazılı birikimin izleri bulunmaktadır. Şüphesiz ki bu birikimi oluşturan eserlerin başında dinî metinler gelmektedir. Bu dinî metinler oluşturuldukları döneme göre üçe ayrılır: Veda Dönemi (MÖ 1500-800), Brahman Dönemi (MS 800-500) ve Hindu Dönemi (MÖ 500- Günümüze). Çalışmamıza konu olan Hindu ve Buddhist kutsal metinleri de sözü edilen ilgili devirlerde oluşturulmuştur. Veda dönemi sonrası Hindistan'ının en önemli Hindu metinleri Hint Destanları (Rāmāyaṇa ve Mahābhārata) ve Purāṇalar adı verilen hacimli koleksiyondur. Destanların yazıya geçirilme tarihlerinin MÖ 300-100 yılları arası olduğu tahmin edilmektedir. Ancak hangisinin daha eski olduğu konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Bu iki büyük destan Hintlilerin hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Hindu yaşam biçimi, gelenek- görenekleri, ritüel ve dini uygulamaları ile ilgili birçok hikaye ve anlatıyı içinde barındırır. Purāṇalar da tıpkı destanlar gibi, edebî kimlikleri bir yana, Hinduların dinsel uygulama ve gelenekleri ile ilgili kapsamlı bilgiler içerirler. Purāṇalar yaklaşık olarak MS 1. yüzyıl ile 12. yüzyıl arasında oluşturulmuşlardır. Hindu bayramları, ibadet biçimleri, kurban törenleri, kutsal hac yerleri ve ritüelleri gibi mevzuları konu edinmişlerdir. Hindu tanrı üçlemesi Vishṇu, Şiva, Brahmā ve tanrıçalarla ilgili efsanevî anlatımların içerisinde, Hindu inancına özgü ibadetler ve ahlaki değerlerden bahseden hikâyeler yer almaktadır.

Buddhist metinler olarak adlandırılan birikim ise tıpkı Hindu metinleri gibi, oldukça hacimli ve çeşitlidir. Genel bir ifadeyle Tripiṭaka olarak adlandırılan Buddhist koleksiyon, kendisini oluşturan diğer alt metin ve sūtralarla, devasa bir Buddhist birikimi oluşturmaktadır. Üç sepet anlamına gelen Tripiṭaka, kendi içerisinde Vinayapiṭaka, Suttapiṭaka ve Abhidhammapiṭaka olmak üzere üçe ayrılır. Bu üçü de kendi içerisinde çeşitli birikimleri içerirler. Bunların yanı sıra Cātakalar, Mahāvastu, Buddhaçarita, Lalitavistara gibi başka Buddhist metinler de vardır. Bu çalışmayla, şimdilik sadece bir kısmının adını sayabildiğimiz Hindu ve Buddhist kutsal metinlerinin, Hint kültürü açısından sahip oldukları değer incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, Hindoloji biliminin ışığında, oldukça eski ve köklü bir geçmişe sahip olan Hint toplumunun dinsel metinleri aracılığıyla, ilgili metinlerin sosyal bilimlerin diğer alanlarındaki tanınırlığını arttırmak ve karşılaştırmalı kültür bilim çalışmalarında kullanılabilirliğinin sağlanması istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hint Kültürü, Hint Kutsal Metinleri, Hinduizm, Buddhizm.

Indian Religions: Upon Hindu And Buddhist Sacred Texts

ABSTRACT

At the heart of India's rich cultural heritage are traces of a unique written record that has developed throughout the ages. There is no doubt that religious texts are at the head of the works that make up this accumulation. These religious texts are divided according to the order they are made: the Veda Period (1500-800 BC), the Brahman Period (800-500 AD) and the Hindu Period (500 BC-500). Hindu and Buddhist sacred texts, which are the subjects of my work, were also created in the mentioned periods. The most important Hindu texts of India after the Veda period are the voluminous collections called Indian Epics (Rāmāyaṇa and Mahābhārata) and Purāṇāla. It is estimated that the dates of the episcopal episodes are between 300-100 BC. But it is difficult to say exactly which one is older. These two great epics have an important place in the lives of the Indians. It contains many stories and narratives about Hindu way of life, customs, rituals and religious practices. Purāṇas, as well as epics, contain comprehensive information about the religious practices and traditions of the Hindus aside from their literary identities. The Purānas were formed approximately between the 1st century AD and the 12th century AD. Hindu festivals, forms of worship, sacrificial ceremonies, holy places of pilgrimage and rituals. In the legendary accounts of the Hindu god trilateral Vishṇu, Shiva, Brahma and goddesses, there are stories referring to Hindu beliefs and moral values.

The accumulation of Buddhist texts, like Hindu texts, is quite voluminous and diverse. In a general sense, the Buddhist collection, called Tripiṭaka, constitutes a gigantic Buddhist accumulation with its other sub-texts and sutras. Tripiṭaka, meaning three baskets, belongs to Vinayapiṭaka, Suttapiṭaka and Abhidhammapiṭaka. These three also contain various accumulations within themselves. Besides these, there are other Buddhist texts such as Cātakalar, Mahāvastu, Buddhaçarita, Lalitavistara. With this work, it is tried to evaluate the value of Hindu and Buddhist sacred texts, which we can name only a part for now, in terms of Indian culture. As a result, in the light of Indology, it is desired to increase the recognition of related texts in other fields of social sciences and to make

[1] Bu çalışma Ufuk Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen (3-5 Mayıs 2018) Uluslararası Kültür ve Bilim Kongresi'nde sunulmuş olan "Hint Dinleri: Hindu ve Buddhist Kutsal Metinleri Üzerine" başlığını taşıyan bildirinin tam metin olarak hazırlanmış halidir.

them available in comparative cultural studies through the religious texts of Indian society which has a very old and deep history.

Keywords: Indian Culture, Hindu Scriptures, Hinduism, Buddhism.

Giriş

Hindistan'daki zengin kültürel mirasın temelinde, çağlar boyunca gelişmiş olan eşsiz bir yazılı birikimin izleri bulunmaktadır. Şüphesiz ki bu birikimi oluşturan eserlerin başında dinî metinler gelmektedir. Bu dinî metinler oluşturuldukları döneme göre, Veda Dönemi (MÖ 1500-800), Brahman Dönemi (MÖ 800-500) ve Hindu Dönemi (MÖ 500-Günümüze) olmak üzere üç devre ayrılmaktadır. Veda dönemi kutsal metinlerini Vedalar, Brahmanalar, Upanishadlar ve Āranyakalar adı verilen koleksiyonlar oluşturmaktadır.Hindu dönem olarak adlandırılan devrin en önemli metinleri ise Hint Destanları (Rāmāyaṇa ve Mahābhārata) ve Purāṇalar adı verilen hacimli koleksiyonlardan meydana gelmektedir. Destanların yazıya geçirilme tarihlerinin yaklaşık olarak MÖ 300-100 yılları arası olduğu tahmin edilmektedir. Ancak hangisinin daha eski olduğu konusunda kesin bir şey söylemek oldukça zordur. Bu iki büyük destan, Hintlilerin hayatlarında çok önemli bir yere sahiptir. Hindu yaşam biçimi, gelenek- görenekleri, ritüel ve dini uygulamaları ile ilgili birçok hikaye ve anlatıyı içlerinde barındırmaktadır. Purāṇalar da tıpkı destanlar gibi, edebî kimlikleri bir yana, Hinduların dinsel uygulama ve gelenekleri ile ilgili kapsamlı bilgiler içeren önemli bir koleksiyondur. Purāṇaların, yaklaşık olarak MS 1. yüzyıl ile 12. yüzyıl arasında oluşturulmuş oldukları bilinmektedir. Hindu bayramları, ibadet biçimleri, kurban törenleri, kutsal hac yerleri ve ritüelleri gibi mevzuları konu edinmektedirler. Purāṇalardaki tanrı (Vishṇu, Şiva, Brahmā) ve tanrıçalarla ilgili efsanevî anlatımların içerisinde, Hindu inancına özgü ibadetler ve ahlaki değerlerden bahseden hikâyelere yer verilmiştir.

Buddhist metinler olarak adlandırılan birikim ise tıpkı Hindu metinleri gibi, oldukça hacimli ve çeşitlidir. Genel bir ifadeyle Tripiṭaka olarak adlandırılan Buddhist koleksiyon, kendisini oluşturan diğer alt metin ve sūtralarla, devasa bir Buddhist birikimi meydana getirmektedir. Üç sepet anlamına gelen Tripiṭaka, kendi içerisinde Vinayapiṭaka, Suttapiṭaka ve Abhidhammapiṭaka olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu üçü de kendi içerisinde çeşitli birikimleri kapsamaktadır. Bunların yanı sıra Cātakalar, Mahāvastu, Buddhaçarita, Lalitavistara gibi başka Buddhist metinler de vardır. Biz bu çalışmayla, şimdilik sadece bir kısmının adını sayabildiğimiz Hindu ve Buddhist kutsal metinlerinin, Hint kültüründeki yeri ve önemi konusuna değinerek Hindoloji bilimi açısından değerlendirmeye çalışacağız.

Hindu Kutsal Metinleri

İlk dönem Hindu kutsal metinleri Vedik Dönem adı verilen çağda ortaya koyulmuş ve bu koleksiyona Vedalar adı verilmiştir. Vedalar Hint-Avrupa'nın en eski edebi abideleri olarak kabul edilmektedir. Yaklaşık 3000 yıl öncesinin Hintlileri, Vedaları tanrı sözü olarak kabul etmişlerdir. Veda sözcüğü Sanskrit "vid" eylem kökünden türetilmiştir ve "kutsal, dinsel bilgi" anlamına gelmektedir. Bu koleksiyon, yüzyıllar boyunca nesilden nesile, ağızdan ağıza aktarılarak meydana getirilmiş büyük ve köklü bir edebiyatı meydana getirmiştir. Veda metinleri, kendi içerisinde üç gruba ayrılmaktadır: 1) Samhitalar, 2) Brāhmaṇalar, 3) Āraṇyakalar ve Upanishadlar. Samhitalar ise kendi içerisinde Rigveda (İlahi Bilgisi), Sāmaveda (Melodi Bilgisi), Yacurveda (Kurban Bilgisi) ve Atharvaveda (Sihir Bilgisi) olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Bu metinlerde adlarına ilahiler sunulan Vedik dönem Hint tanrıları[2], doğal fenomenlerin kişileştirilip ilahlaştırılmasıyla oluşturulmuştur.

Veda metinleri içerisinde, en eski ve en önemli olanı Rigveda'dır. Bu eser Vedik dönem tanrılarına sunulmuş olan bin yirmi sekiz ilahi ve on mandaladan (kitap) meydana gelmektedir. Rigveda'da Vedik Ārilerin ulusal tanrılarından İndra'ya 250 ilahi, Ateş tanrısı Agni'ye 200, Hint kutsal içkisinin tanrılaştırılmış hali olan Soma'ya da 120 ilahi sunulmuştur. Eserde, ilgili dönemin kültürü ve coğrafyası hakkında da oldukça önemli bilgiler yer almaktadır. Rigveda IX. kitap, tamamıyla tanrı Soma'ya sunulmuş ilahilerden meydana gelmektedir. X. kitapta ise Hintlilerin ilk aşk öyküsü olarak bilinen Purūravas ve Urvaşi Öyküsü (Bkz. Ek 1: X,95), Yaratılış İlahisi (Bkz. Ek 2: X, 129), Ka İlahisi (Bkz. Ek 3: X, 121) ve Purusha İlahisi (Bkz. Ek 4: X, 90) gibi ilahilere yer verilmiştir. Kaya'nın deyimiyle Rigveda'nın kökleri; "yaklaşık olarak MÖ 1500'lerde bugün Türkmenistan adı verilen bölgede yaşayan beyaz tenli ve kendilerine Āri adını veren insanların Pencab tarafından Hindistan topraklarına girmeye başladıkları zamana dayanmaktadır." (*Rigveda,* 2018: VIII). Āriler Hindistan'a gelişleriyle birlikte, yerli halkla savaşmış, onları esir etmişlerdir. Üstelik onlara "köle" anlamına gelen Dasyu ya da Dasa adını vermişlerdir. Bu kavramlar zamanla, Hint kültürünün içerisine girmiş ve mitselleştirilmiştir. Rigveda ilahilerinde Āriler'in bugünkü Pencab üzerinden kıtaya girdikleri açıkça anlaşılmaktadır. Örneğin; III, XXXIII'de Āriler'in hangi zorluklara göğüs gererek doğuya doğru ilerledikleri yani Hint alt kıtasına girdikleri anlatılmaktadır (*Rigveda,* 2018: VIII-IX). Veda dönemi şairleri bulutları ineklere benzetmiş, onların yağmur yağdırmalarını da ineklerin süt vermeleriyle eşleştirmiştir. Gök kızıllaştığında bulut "kızıl inek", gürlediğinde ise "boğa böğürtüsü" olarak tasavvur edilmiştir. Soma gürleyerek akarken boğaya, savaşa giden atlılara veya yarış atlarına benzetilmiştir (*Rigveda,* 2018: IX).

[2] İndra, Agni, Brahmā, Soma, Mitra, Vāyu, Varuṇa, Rudra, Pushan, İki Aşvin, Marutlar, Ushas, Sūrya, Aditi, Vishnu, Dyaus, Yama vb.

Sāmaveda ise, Sanskrit Saman kelimesinden gelmektedir ve "beste, melodi" gibi anlamları bulunmaktadır. Arçika (beyit birikimi) ve Uttararçika (ikinci beyit birikimi) olmak üzere iki bölümden ve toplamda bin sekiz yüz on beyitten meydana gelmektedir. Arçika'da, tıpkı Rigveda'da olduğu gibi, Vedik tanrılardan İndra, Agni ve Soma gibi tanrılara yakarılmışken; Uttararçika'da ise, kurban törenleriyle ilgili şarkılar yer almaktadır. Sāmaveda, Udgatar rahibinin kutsal kitabı olarak bilinmekte, Yacurveda ise Adhvaryu rahibinin dua kitabı olduğu yönünde yorumlanmaktadır. Gramerci Patancali, Adhvaryular'ın 101 tane Veda okulu oluğunu aktarmakta; en bilindik beş Yacurveda okuluna ait koleksiyonların isimlerini sıralamaktadır: 1) Kāṭhaka: Kāṭha okulunun Yacurveda nüshaları, 2) Kapishthala-Kāṭha-Samhita, 3) Maitrayani-Samhita, 4) Taittirīya-Samhita, 5) Vācasaneyi-Samhita. Bunlardan ilk dördü Siyah Yacurveda'ya, sonuncusu ise Beyaz Yacurveda'ya aittir. Beyaz Yacurveda'da sadece dualar (mantralar) yer alırken, Siyah Yacurveda'da, mantraların yanı sıra, kurban törenlerinin yapılışına ilişkin bilgiler de bulunmaktadır. Kırk bölümden oluşan Beyaz Yacurveda'nın ilk yirmi beş bölümünde kurban törenlerinde okunması gereken dualar bulunmaktadır. Beyaz Yacurveda'da Soma kurbanı, Racasuya (Kralın tahta geçişini kutsayan tören), Aşvamedha (At kurbanı), Purushamedha (İnsan kurbanı) ve Sarvamedha (Her şeyin kurbanı) ile ilgili anlatımlara geniş bir biçimde yer verilmiştir. Atharvaveda ise, yedi yüz otuz bir ilahi, altı bin beyit ve yirmi bölümden oluşmaktadır ve adı "Atharva'nın Vedası" veya "Sihirli Formüller Bilgisi" gibi anlamlara gelmektedir. Bu kitabın yaklaşık yedide biri Rigveda'dan alınmıştır. Rigveda ilahilerinin Atharvaveda'ya uyarlanışı, belirli bir plana göre ve dikkatlice yapılmıştır. İlk yedi kitapta çok sayıda kısa ilahi yer almaktadır. I. kitaptaki ilahiler bir kural olarak 4 beyitli, II. kitap 5, III. kitap 6, IV. kitap ise 7 beyitlidir. V. kitabın ilahileri en az 8, en çok 18 beyitlidir. VI. kitap, çoğu 1 veya 2 beyitten oluşan 118 ilahiden meydana gelmektedir. En uzun ilahiler ise VIII, XIV, XVII, XVIII. kitaplarda yer almaktadır. En kısası (21 beyit) serinin başında (VIII,1) en uzunu (89 beyit) serinin sonunda (XVIII, 4) bulunmaktadır. Seriyi bozan XV ve XVI. kitabın büyük bir bölümü, düzyazı ile yazılmıştır ve bu ilahiler dil ve üslup bakımından Brāhmaṇalara benzemektedir. Atharvaveda ilahilerinde, Tanrılara zarar veren kötü ruhları, hastalıkları ve felaketleri yok etmeleri için yakarılmaktadır. Kaya'ya göre; "Atharvaveda'daki sihirle ilgili ilahiler, dünyadaki diğer toplumların büyü ile ilgili inanış ve uygulamalarına benzemektedir. Atharvaveda, gerçek din inanışının dışında, ruhlar, hayaletler ve büyücülüğe inanan halkın batıl inançlarını yansıtması bakımından, halkbilimciler için bulunmaz bir kaynaktır." (Kaya, 2003: 15).

Brāhmaṇalar dönemi Vedik dönem tanrılarının işlevselliğinin azaldığı, kurban törenlerinin ve onu yaptıranların din adamlarının (Brāhmaṇların) tanrıyla eş tutulduğu bir çağdır. Kurban törenleri ile ilgili söylenmiş olan her şeyi bir araya toplama kaygısıyla oluşturulmuş olan bu eserlerin anlatımı oldukça sıkıcıdır. Asıl amaç kurban törenlerinin işleyişi ile ilgili her bir detayı ve kutsal olguyu eksiksiz bir biçimde ortaya koymaktır. Ayrıca törene dâhil edilmesi gerekenleri ve bazen de gereksiz olanları belirleyerek kutsal kurban töreninin sınırlarını belirlenmesi hedeflenmiştir. Brāhmaṇalara dinsel törenlere ait bilgileri içeren metinler gözüyle bakılmasının sebebi de budur. İçeriklerine göre üç başlık altında sınıflandırılırlar: Kurban töreninin uygulanışı ile ilgili anlatımlar (vidhi), Açıklamalar (arthavāda), Durum ya da olayların doğası ile ilgili mitolojik, dini ve felsefi yorumların yapılması (upanishad). Günümüze değin elimize ulaşan Brāhmaṇa metinlerinin sayısı ve hacmi oldukça fazladır. Ancak araştırmacılar elimize ulaşanların dışında bir o kadarının da kaybolduğunu ileri sürmektedirler. MÖ 800 ile 500'lü yıllara ait olduğu düşünülen Brāhmaṇalar, o çağın düşünce faaliyetlerini, kurban törenlerinin işleyişi, kökeni ve önemi gibi konuların anlatılması ve yorumlanması bakımından oldukça önemli eserlerdir. Öyle ki o dönemle ilgili olarak sahip olduğumuz tek edebi kaynak Brāhmaṇa metinleridir ve bu sebeple de Vedik dönemden sonra gelen çağın farklı özellikleri ile ilgili izleri yansıtmaları bakımından oldukça kıymetlidirler. Yacurveda'ya ait olan metinlerden yani Pançavimşa ve Taittirīya'nın cümle yapısı ve kelime dağarcığı itibariyle Brāhmaṇalar'ın en eskisi olduğu düşünülmektedir. Brāhmaṇalar'ın kronolojisi ile ilgili tahminlerde bulunurken araştırmacıları varsayımlarda bulunmaya yönlendiren en önemli unsur, şüphesiz ki konudan çok eserin biçimsel (kullanılan dil, sözcük ve yapı) özellikleridir. Caiminīya, Kaushītaki ve Aitareya Brāhmaṇalar ile ilgili yapılan sınıflandırmada dilbilimsel kanıtlara dayanılarak Caiminīya Brāhmaṇa'nın en eski, Aitareya Brāhmaṇa'nın ise bu gruplama içerisinde en yenisi olduğu sonucuna varılmıştır. Şatapatha Brāhmaṇa ise tarihsel sıralamada bu üçünden de sonra gelir. Zira Şatapatha Brāhmaṇa anlatımında, Aitareya Brāhmaṇa ile karşılaştırıldığında dil bilgisel ve şekilsel olarak belirgin bir ilerleme, iyileşme olduğu görülmektedir. Aslında bu durum Vedik tarzdan giderek uzaklaşıldığını ve Brāhmaṇalar olarak bahsettiğimiz farklı bir edebi koleksiyonun tam anlamıyla oluştuğunun kanıtıdır. Kronolojik sıralamada en son gelen Brāhmaṇalar ise Atharvaveda'ya ait olan Gopatha Brāhmaṇa ve Sāmaveda'ya ait olan kısa Brāhmaṇalar'dır. Brāhmaṇalar'da kullanılan dil Rigveda'da kullanılana göre çok daha sınırlıdır. Ancak dilek kipinin ve eski mastarların kullanılmasına devam edilmiştir. Cümle yapıları en eski Hint devirlerini yansıtmaktadır. Hatta bu biçimin özgünlük açısından Rigveda'dan daha iyi olduğu da ifade edilir. Ölçü kullanımının da giderek azaldığı görülmüştür. Brāhmaṇalar'da kullanılan az sayıdaki ölçü birimi, anlatımı giderek sıkıcılaştırmıştır.

Āraṇyakalar (Orman Metinleri) ise, Brāhmaṇalar ile Upanishadlar arasındaki geçiş dönemi dini metinleri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Brāhmaṇalar'a ek olarak yazılmış kutsal kitaplar olarak da tasavvur edilmektedir. Bu metinler, gizli ve dinsel her tür karakterdeki bilgiyi içerir; ancak tehlikesi olduğu için köylerde değil, ormanlarda öğretilmesi gerektiği bildirilmektedir. Āraṇyakaların ana konusu, kurban törenlerinin yapılışıyla

ilgili kurallar ve seramonilerin açıklanması değil, kurbanın sembolcülüğü ve mistisizmi ile Brahman felsefesidir. En eski Upanishad metinleri de, kısmen bunlara dâhil edilmiştir. Bu yüzden de Āraṇyakalar ile Upanishadlar arasında kesin bir sınır çizmek oldukça zordur.

Upanishadlar adı verilen koleksiyon, MÖ 600'lerin başında ortaya çıkmış ve sayılarının yüz sekiz, bazen de –Vedalarla ilgisi olmayanlarla birlikte- iki yüze yakın olduğu ileri sürülmektedir. Ancak bunların içerisinden en eski ve en önemlileri olan on üç tanesi, On Üç Temel Upanishad adıyla bilinmekte ve önemsenmektedir. Sanskrit dili kökenli Upanishad sözcüğü, upa ve ni öneklerine sad eyleminin eklenmesiyle oluşturulmuş ve "bir kimseni yanına ya da dizinin dibine oturmak" anlamlarına gelmektedir. Öyle ki geleneksel Upanishad bilgisini edinmek isteyenlere hocası, "Git kandilini al gel, sana öğreteceğim." diyerek isteyen kişi, öğrenciliğe kabul edilmekte olduğu aktarılmaktadır. Upanishadlar, eski Hintlilerin yaşamı ve ölümü, ölümden sonrasını, tanrıyı ve evreni açıklamaya çalıştıkları, bu bağlamda birçok soruna el attıkları felsefe ve teoloji metinleridir. Tanrı, tanrının doğası, evren, yaşam, ölüm, ölümden sonrası, yeniden doğuş ve kurtuluş konularında bilgiler içermektedir. Upanishadlarda Veda tanrılarına sunulmuş ilahilerin ve Brāhmaṇalardaki kurban anlayışının izleri de bulunmaktadır. Ancak bu metinlerin oluşturulmasında Brahman (din adamları) egemenliğine bir tepki olarak çıkmış olan materyalistlerin de etkisi vardır. Nitekim Uddālaka Āruni ya da Yācnavalkya gibi birtakım filozoflar deneysel metotlar kullanmaya başlamışlar ve bu durum Upanishad metinleri içerisinde nakledilmiştir. Üstelik oluşturulma tarihleri bakımından Buddhizm'in ortaya çıkış ve yükseliş döneminin hemen öncesine ait olmaları sebebiyle, ilk dönem Buddhizm'i arasında da bir ilişki, etkileşim söz konusu olduğu düşünülmektedir (*Upanishadlar,* X). Upanishadların ünü zamanla Hindistan dışına çıkmış ve birçok felsefeci ve ilahiyatçıya ulaşmıştır. Hinduların sistematize edilmiş ilk felsefi düşünce demeleri olarak değerlendirilen bu metinler, Schopenhauer, Parmanides, Eflatun, Kant gibi birçok büyük filozofu da etkilemiştir. Schopenhauer'un, Upanishadlar için; "Bu, dünyadaki en iç rahatlatıcı ve insanı yücelten eser olsa gerek. Yaşamımın tesellisi o oldu, ölümümün de o olacak." (*Upanishadlar,* XII, XII) şeklinde bir ifade kullandığı bilinmektedir.

Upanishadlarda en yüce varlık Brahma ile her canlının içinde barınan Ātman'ın (ruh) aynı olduğu vurgulanmaktadır. Bunlar gibi Prāna, Udgītha, Pracāpati gibi Hint'e özgü daha birçok kavram yüceltilmektedir. "Sen O'sun ve Ben Brahmā'yım." sözleri ise Upanishadlar'ın felsefesini formülleştirmiştir. Evren Brahmā'dır. Brahman da Ātman'dır. Ātman Evren'dir. Bilge Şāndilya, "Elbette var olan herşey Brahmā'dır." "Onda var olan, onda son bulan, onda soluyan insan ona tapınsın… Akıl olarak, vücutta Prāna olarak gözükür; biçimi ışıktır, düşüncesi gerçektir, ruhu boşluktur; tüm işleri, tüm istekleri, tüm korkuları, tatları kapsar; tüm dünyayı içine alır, konuşmaz, kayıtsızdır… Bu öz Brahmā'dır. Bu dünyadan ayrıldığımda ona kavuşacağım" (*Upanishadlar,* XIII, XIV) şeklindeki anlatımlara yer verilmektedir.

Upanishadlar sonrası Hindu kutsal metinleri, Sanskrit Edebiyatının Epik Dönem adı verilen devrine aittir. Hint toplumunun gelenek- görenek, mit ve efsanelerinin anlatıldığı bu eserler, Hindu inancı ile ilgili de oldukça önemli bilgiler vermektedir. Hint Destanları (Rāmāyaṇa ve Mahābhārata) ve Purāṇalar adı verilen bu hacimli koleksiyon Hindu toplumunda kutsal sayılmaktadır. Hint destanları Rāmāyaṇa ve Mahābhārata'nın yazıya geçirilme tarihlerinin ise MÖ 300-100 yılları arası olduğu tahmin edilmektedir. 24.000 beyitten oluşan Rāmāyaṇa Destanı, konusu üvey annesinin saray entrikaları sonucu sürgüne giden kral Daşaratha'nın oğlu Rāma ile onun sürgündeyken kaçırılan sevgili karısı Sītā ile ilgilidir. 100,000 beyitten oluşan ve dünyanın ikinci uzun destanı olarak gösterilen Mahābhārata Destanı da konusunu taht kavgalarından almaktadır. Purāṇalar ise uzun süren bir tarihsel süreçte, yaklaşık olarak MS 1. yüzyıl ile 12. yüzyıl arasında meydana getirilmiştir. Purāṇalarda Hindu bayramları, ibadet biçimleri, kurban törenleri, kutsal hac yerleri ve ritüelleri gibi konular ele alınmıştır. Destanlara göre daha basit bir Sanskrit'le kaleme alınan Purāṇalar, çeşitli efsaneleri, kral şecerelerini, tarih, coğrafya, mitoloji ve benzeri konuları karışık olarak veren büyük bir koleksiyonun genel adıdır. Aslında on sekiz farklı eserden meydana gelmektedir. Vishṇu ve Şiva inançlarını yayan ve destekleyen metinler olması nedeniyle "Hinduizm" adı verilen dine ait metinler olarak da değerlendirilmektedirler. Öte yandan Purāṇalar konuları işleyiş biçimi açısından birtakım destansı özellikler taşımaktadır. Hatta Mahābhārata'nın birçok bölümü, Harivamşa'nın tamamı Ramāyāṇa'nın bazı kitapları Purāṇa özelliği taşıdığı ileri sürülmektedir. Ayrıca Purāṇalar kökü Vedalara dayanan bir eskiliğe sahiptir. Rigveda ve Brāhmanalarda yer alan bazı efsaneler Purāṇalarda da yer almaktadır. Tabi ki bu anlatılar epik dönem etkisiyle biraz daha farklıdır ancak çekirdek konu ve mitsel öğelerin işlenişi bakımından hemen hemen aynıdır. Purāṇa sözcüğü ile aslında "Purāṇam ākhyānam" yani "eski öyküler" kastedilir. Klasik Sanskrit Edebiyatı içinde yer alan Brāhmanalar, Upanishadlar ve Buddhist metinler içinde Purāṇa sözcüğü itilhāsa ile "İtilhāsalar ve Purāṇalar" şeklinde de kullanılmaktadır. Kendisinden önceki edebiyatta ismen yer alan Purāṇaların, gerçek varlığını kanıtlayan metinler ise Sūtralardır. Diğer bir kanıt ise en eski hukuk kitaplarından Gautama Dharmasūtra'da kralın, yönetimde kendine otorite olarak Vedaları, hukuk kitaplarını, Vedāngaları ve Purāṇaları aldığı söylenmektedir. Her purāṇada olması gereken beş temel konu vardır. Bu konuların bütününe "pançalakshana" denir. Bu konular şunlardır: 1. Sarga (Yaratılış), 2. Pratisarga (Yeniden Yaratılış, yani, dünyaların periyodik olarak yok edilip, yeniden yaratılması), 3. Vamşa (Soy, yani, tanrıların ve rishilerin soy kütükleri), 4. Manvantarani (Manu devirleri, yani, her biri insan ırkının atasını oluşturan Manuların başını çektiği devirler) 5. Vamşānuçarita (Hanedanların tarihleri, yani, kökenleri Güneş ve Ay hanedanlarına kadar giden ilk ve son hanedanlıklar). Bu beş konudan hiç olmazsa bir kaçı, bir Purāṇa'nın içeriğini oluşturmaktadır. El- Bîrûnî (M.S

1030) Purāṇaları bilmekte ve on sekiz Purāṇa'yı ünlü eseri *Tahkikû Mâ Li'l Hind'*de *saymaktadır*. Şankara (9. yüzyıl) ve Rāmānuca (12. yüzyıl) gibi Hintli filozoflar da onlardan eski ve kutsal metinler olarak bahsetmektedir.

Buddhist Kutsal Metinleri

Buddhist metinler olarak adlandırılan birikim tıpkı Hindu metinleri gibi, oldukça hacimli ve çeşitlidir. Genel bir ifadeyle Tripiṭaka olarak adlandırılan Buddhist koleksiyonun büyük bir bölümünü oluşturan eserler, kendisini oluşturan diğer alt metin ve sūtralarla birlikte devasa bir Buddhist birikimi oluşturmaktadır. Tripiṭaka, üç sepet anlamına gelmektedir ve kendi içerisinde Vinayapiṭaka, Suttapiṭaka ve Abhidhammapiṭaka olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu üçü de kendi içerisinde çok sayıdaki kutsal metinden oluşmaktadır: ***Vinayapitaka:*** *Vibhanga, Khandaka, Parivārapātha;* ***Suttapitaka:*** *Dīghanikāya, Macchimanikāya, Samyuttanikāya, Anguttanikāya, Kkuddakanikāya (Khuddakapātha, Dhammapada, Udāna, İtivuttaka, Suttanipata, Vimanavatthu, Petavatthu, Theragathā, Therīgāthā, Cātaka, Niddesa, Patisambhidāmagga, Apadāna, Buddhavamşa, Çariyapatika);* ***Abhidhamma Pitaka:*** *Dhammasamgani, Vibhanga, Dhātukathā, Puggalapannatti, Kathāvatthu, Patthānapakarana.*

Buddhistler Vinayapitaka'yı kutsal kitap serilerinin en başına yerleştirirler. Bu kutsal metinler erkek ve kadın Buddhist keşişlerin yaşamlarını düzenleyen kuralları konu edinmektedir. Önceleri yüz elli iki kuralın olduğu, sonradan Theravādinlerin Vinayapitakası'nda bu sayının iki yüz yirmi yediye çıkartıldığı kaydedilmiştir. Her bir sutta, nerede ve ne sebeple Buddha'nın verdiği bir hükümle ilgili konuyu açıklar (Kaya, 2017: 210; Kaya, 1999:37-38). Vinayapitakalar, Sangha yani Buddhist örgüt yapısını anlatan kutsal eserler olarak tanımlanırken, Suttapitakalar ise Dharma yani Buddhist öğretileri aktarılması bakımından oldukça değerlidir. Bu eserdeki karşılıklı konuşmalar ve anlatımlar büyük ölçüde düz yazı ile aktarılmıştır. Bu koleksiyon Buddhist öğretilerin en geniş bir biçimde ele alındığı edebi kaynak olarak gösterilmektedir. Abhidhamma Pitaka da oldukça hacimli bir birikimi içerisinde barındırmaktadır. Konusu ve içeriği bakımından Suttapitaka'dan farkı yoktur ancak, anlatımının daha detaylı ve kuru olduğu ileri sürülmektedir. Bunların yanı sıra Cātakalar[3], Mahāvastu[4], Buddhaçarita[5], Lalitavistara[6] gibi başka Buddhist metinler de vardır. Bu metinlerden büyük bir kısmı Pāli dilinde kaleme alınmışken bir kısmı da Sanskrit diliyle yazılmıştır. Ayrıca Buddhist okul ya da mezhepler tarafından oluşturulan ve adlarını burada sayamadığımız daha birçok Buddhist kutsal metni daha bulunmaktadır. Bunların içerisinde özellikle Pracnāpāramitā Sūtra metinleri özel bir öneme sahiptir. Pracnāpāramitā Buddhizm'inin Mahāyāna mezhebi taraftarları tarafından oluşturulmuş bu birikim, bugünkü Buddhizm'in norm ve öğretilerini yansıtması bakımından özel bir öneme sahiptir. Pracnāpāramitā eserleri uzunluklarına göre sınıflandırılmıştır. En geniş hacimli olanlar yüz bin beyitlik, yirmi beş bin beyitlik ve on sekiz bin beyitlik olmak üzere üç sınıfa ayrılırlar. Aslından bu üçü de, eserin tekrarlar yapılarak oluşturulmuş farklı uzunluklardaki versiyonlarından başka bir şey değildir (*Elmas Sūtra,* 2018: 26). Pracnāpāramitā edebiyatının 25 beyitlik büyük ve 14 beyitlik küçük Pracnāpāramitā Hridaya Sūtra (Kalp Sūtra) adlı eser ise ilgili edebiyatın, en kısa iki kitabını oluşturmaktadır. Eserde, Avalokiteşvara, Şāriputra'ya boşluğu yani Şūnyatā'yı açıklar. "Biçim boşluktur, boşluk biçimdir. Boşluk biçimden ayrı değildir, biçim de boşluktan ayrı değildir." Her şeyde boşluğun karakteri vardır. Başlangıç yoktur,

[3]Yaklaşık beş yüz elli masaldan oluşan ve Pāli dilinde kaleme alınmış, Bodhisattva öyküleridir. Buddha'nın önceki yaşamına ait masallar olarak da bilinmektedir.

[4] Hīnāyana mezhebine ait önemli bir eserdir. MÖ 2. yüzyıldan başlayarak MS 4. yüzyıla kadar çeşitli eklemeler yapılarak genişletilmiştir. Eserin dili, Pāli dili ile karışık Sanskrit'tir. Kitap, Buddhizm'deki ilk hizip hareketlerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kendilerine Mahāsānghikalar diyenlerin bir kanadı olan Lokattaravādinlerin kutsal kitabıdır. Lokattaravādinler, yeryüzüne gelmiş tüm soylu Buddhaların yüzeysel bir dünya yaşadığına inanırlardı. Mahāvastu'nun içeriğinin büyük çoğunluğunu bu doktrinle uyum içinde anlatan Buddha biyografisi oluşturur. Buddhaların yaşamları, ilk vaazları, manastır örgütü, birtakım Cātaka ve Avadānalar ile dinle ilgili Sūtralar anlatılır (Kaya, 2017: 127-128).

[5]MS 1-2. yüzyıllarda yaşamış olan, Aşvaghosha adlı bir saray şairinin yazdığı bu eser, Buddha'nın yaşamını anlatan destansı bir eserdir. Aşvaghosha, Buddhaçarita'da doğumundan ölümüne kadar Buddha'nın yaşamını anlatır. Buddha ile ilgili mucizelerden fazla bahsetmez. MS 5. yüzyılda Çinceye çevrilen eser, 1892 sonrası Avrupa dillerine de çevrilmiştir. Çince ve Tibetçe çevirileri yirmi sekiz bölümden oluşmaktadır. Sanskrit metinde ise on yedi bölüm bulunmaktadır. Bu on yedi bölümün ilk on üçü orijinal, geri kalanı ise Tibetçesinden çeviridir (Kaya, 2017: 49).

[6] Bu eser Buddhist Mahāyāna mezhebine ait olan Vaipulya Sūtralardan (büyük uzunluktaki konuşma) biridir. Esere, Lalitavistara (Eğlencenin Ayrıntılı Anlatımı) denilmesinin sebebi ise, Buddha'nun bu dünyadaki yaşamının ve yaptıkları işlerin onun eğlenceli olduğunu ileri sürmesindendir. Eserin giriş bölümünde de Buddha olağanüstü güçlere sahip göksel bir yaratık olarak gösterilmiştir. Anlatıya göre, Buddha'nın etrafı on iki bin keşiş ve otuz iki bin Bodhisattva ile çevrilidir. Karanlıkta oturmuş meditasyon yaparken saçının bir parçasından çıkan bir ışık gökyüzüne, tanrıların ülkesine gider. Tanrılar, bu manzaraya çok şaşırır, hemen koşup Buddha'nın ayaklarına kapanırlar. Bu düyanın kurtuluşu için Lalitavistara'nın açıklanması gerektiğini söylerler. Uzun bir girişten sonra eserin gerçek konusu yani Buddha biyografisi başlar. Sanskrit diliyle yazılmış, öncelikle Çince ve Tibetçeye çevrilmiştir (Kaya, 2017: 116-117).

son da yoktur. Kusurlu yoktur, kusursuz da yoktur. Duyularımızla algıladıklarımız boştur. (*Elmas Sūtra,* 2018: 26; Kaya, 2017: 157).

Dilimize de aktarılmış olan Vacraççhedika Pracnāpāramitā Sūtra (Elmas Sutra) ise, belki de bu koleksiyonun en kıymetli eserlerinden biridir. O, otuz iki bölümden oluşmaktadır ve bölümlerinde Buddha'nın Şrāvastī'deki Cetavana Manastırı'nda müridi olan Subhūti ile konuşmaları yer almaktadır. Ona, boşluğun değerini, tüm yaşamın insan düşüncesinin bir iz düşümü olduğunu anlatır. Kişinin içerisinde bir elmas gibi parlak ve keskin olan Buddha'nın bilgeliğine güvenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Elmas Sutra, Çinceye 5. yüzyılda Kumāracīva tarafından çevrilmiştir. Zen okulu bu kitaba büyük bir değer atfetmektedir. Sanskrit aslı ve Tibet dilindeki çevirileri de mevcuttur. Eserin Sanskrit orijinali olasılıkla 4. yüzyılda derlenmiştir. Elmas Sūtra'nın bugün British Library'de bulunan Çince çevirisi 868 yılına aittir ve dünya tarihindeki, basılmış ilk eser olduğu ileri sürülmektedir. Eserde her şeyin boşluğa (şūnyatā) ve her türlü zıtlıktan doğan anlamsızlığa anlam vermenin yanılgısı çok güzel biçimde işlenmektedir. Elmas Sūtra, Japonya'da MS 816'da kurulmuş olan Şingon mezhebinin de temel kitaplarından biridir. Tibet Buddhistleri de bu esere büyük saygı duyar ve kutsal saymaktadır. Elmas Sūtra, Çin, Japon, Tibet, Kore, Moğol, Hotan, Soğd, Mançu, İngilizce, Fransızca, Endonezya dillerine ve Türkçeye çevrilmiştir. (*Elmas Sūtra,* 2018: 11-12). "… Subhūti: O halde Bhagavan söyleyin, iyi aileden gelen bir kız veya oğlan çocuğu Bodhisattva yolunu izlemek için nerede durmalı, nasıl ilerlemeli, düşüncelerini nasıl kontrol etmeli?" "…Sonra Bhagavan ona dedi ki: Subhūti, Bodhisattva yolunu izlemeye çıkmış bir kimse şöyle bir düşünce geliştirmelidir: Varlık kavramı içine giren varlıklar evrenindeki pek çok canlıyı… Nirvāna'ya ulaştırmam gerekir, hiçbir canlının geride kalmaması gereken Nirvāna Ülkesine…" (*Elmas Sūtra,* 2018: 32-33).

Lotus Sūtra olarak bilinen *Saddharmapundarīka Sūtra* Mahāyāna Buddhizmi inanırlarının başlıca kutsal kitaplarından biridir. Vaipulya, yani uzun ve yorucu metinler statüsündeki bu sūtra metni, ilk kez 1953 yılında Asiatic Society tarafından basılmıştır. Eserin Sanskrit orijinali ile birlikte sunulan Hindī dilindeki çevirisi ise 1986 yılında Dr. Rammohan Das tarafından yapılarak yayımlanmıştır. Ayrıca M. Müller'in editörlüğünde yayımlanan *Sacred Books of the East* adlı dizinin içerisinde, H. Kern tarafından Sanskrit orijinalinden İngilizceye çevrilen eser *The Saddharmapundarīka or The Lotus of the True Law* başlığıyla yayımlanmıştır. Bu yapıtın Türkçeye çevirisi ise, 2018 yılında Prof. Dr. Korhan Kaya tarafından yapılmıştır (*Lotus Sūtra,* 2018: 11). Sanskrit bir tamlama olan *Saddharmapundarīka* ismi, sat "gerçek", pundarīka "lotus çiçeği" sözcüklerinin bir arada kullanılmasıyla türetilmiştir. Sanskrit dilinde kaleme alınan eser, Nepal, Çin, Tibet ve Japon dillerine de çevrilmiştir. Çin ve Japonya'daki bazı Buddhist mezheplerin oluşumunda da oldukça önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki Japonya'daki Tendai ve Nichiren okullarının temel kitabıdır. Tıpkı *Elmas Sūtra* gibi Zen Buddhistler tarafından da oldukça kutsal sayılmaktadır (*Lotus Sūtra,* 2018: 11). MS 2 ya da 1. yüzyıla ait olduğu düşünülen Saddharmapundar*īka Sūtra*'nın Hibrid, Melez ya da Buddhist Sanskrit adı verilen özel bir dille, aksanla yazıldığı görülmektedir. Yani eserin yazımında Buddhist Prakrit dili ile Klasik Sanskrit dili birlikte kullanılmış ve yeni bir ara dil kullanımı tercih edilmiştir (*Lotus Sūtra,* 2018: 19).

Saddharmapundarīka, "Dokuz Dharmalar"[7] adı verilen bir Buddhist metin koleksiyonu içerisinde yer almaktadır. Eserin içerisindeki karşılıklı konuşmalar içerisinde, öz Buddha düşüncesi aktarılmaya çalışılırken bir yandan da, mistisizm ve sihir bilgisinden, Buddha ve Bodhisattvaların erişebilecekleri olağanüstü güçlerden bahsedilmektedir. Eserin anlatıcısı bazen Şākyamuni Buddha iken Bazen de bir başkasıdır. Buddha bazı yerlerde bir baba hatta neredeyse tanrı seviyesinde yüceltilmiştir. Eserin amacı, insanı kurtuluşa götürecek olan aracın Buddhayāna olduğunun bilgisini aktarmaktır. Ayrıca bu sūtranın okunması, yazılması ve başkalarına aktarılması hakkındaki hususlara değinilmiştir. Buddhist öğretiler bağlamında, bağlılık, tapınma ve meditasyon gibi kavramların içeriği ve önemi gibi konulara da dikkat çekilmektedir. Buddhalığa varmak için Buddhalara ve Bodhisattvalara saygı göstermek ve onlara tapınmak gerektiği vurgulanmıştır. Öğreti olarak, Mahāyāna mezhebinin tüm metinlerinde var olan görünen dünyanın boş olduğu fikri, yani Şūnyatā[8], Pāramitālar[9],

[7] *Ashtasahasrikā Pracnāpāramitā, Gandavyūha, Dşabhūmīşvara, Samādhirāca, Lankāvatara, Saddharmapundarīka, Tathāgataguhyaka, Lalitavistara, Suvarnaprabhāsa.*

[8] Sanskrit dilinde "boşluk, sıfır" anlamlarına gelen bir sözcüktür. Şūnyatā, "mutlak var oluş ve benliğin" olmadığını belirten bir kavramdır. Gerçekte her şey bir görüntüden ibaret olup gerçek varlık diye bir şeyin olmadığı fikri özellikle Buddhizm'in Mahāyāna mezhebine ait bir öğreti olarak gelişmiştir (Kaya, 2017: 185)

[9] "Mükemmellik" anlamındaki Sanskrit kökenli bir sözcüktür. Bodhisattvaların Buddhalığa erişmek için yürüdükleri yolda onlara gerekli olan altı ya da on özelliğin tamamını anlatmak için kullanılan bir kavramdır (Kaya, 2017: 153).

Pracnāpāramitā[10], Nirvāna[11], Dharma[12], Pratītyasamutpāda[13] gibi kavramların açıklamalarına yer verilmiştir (*Lotus Sūtra,* 2018: 23-28).

Ek 1:

Rig Veda (X,95: Purūravas ile Urvaşī)

1. (P) İşte eşim burada! Dur, korkunç ruhlu kadın, biraz birlikte olalım. Konuşmadan geçirdiğimiz günler, söylemediğimiz düşünceler bize huzur getirmedi.
2. (U) Bu söylediklerinden bana ne? Sabahın ilk ışıkları gibi senden ayrılıyorum. Purūravas, evine dön; beni elde etmek rüzgârı tutmak kadar zordur.
3. (P) (Benden) yayından ayrılan bir ok gibi, yüzlerce sığırı yakalamaya çalışan (bir at) gibi ayrıldın. Alçaklar (Gandharvalar) yıldırım çaktırdılar, kuzu gibi melediler (beni yanılttılar).
4. (U) Sevgilisi özlediği zaman yakında oturan kocasının babasına yiyecek ve zenginlik verdi; gece gündüz efendisinin kucaklamalarında mutluluk bulan kadın kendine yuva aradı.
5. (U) Senin düşkün tavırlarına soğuk davrandığı halde günde üç kez sevgiline sarıldın; öyle ki sen benim bedenim oldun ey kahraman, ey kral Purūravas, ben senin isteklerine boyun eğdim.
6. (P) Kırmızı atlar gibi olan kızlar Sucurni, Şreni, Sumna-āpi, Hradeçakshus, Granthinī, Çaranyu parlak olanları sıkıştırdılar ve süt inekleri gibi rekabet içinde böğürdüler.
7. (U) O doğduğunda tanrı kızları özenle bakıp büyüterek hep birlikte nehirleri beslediler. Ve zor savaşta Dasyuları yok etmesi için tanrılar, ey Purūravas, sana büyük güç verdiler.
8. (P) Bir ölümlü olarak ben, giysilerini bir yana koymuş bu göksel perileri kazanmak için onlara kur yaptım. Korkmuş yılanlar gibi, araba çarpmış atlar gibi korkuyla benden kaçtılar.
9. (U) Ölümlü kişi ölümsüz kızlara gönül verirse eğer, ancak onların izin verdiği kadar konuşabilir onlarla. Tıpkı bedenlerinin güzelliğini gösteren kuğular, ısırıp kemirerek oyun oynayan atlar gibi.
10. (P) Gökten düşen yıldırım gibi parlayan o kadın bana sulardan çok güzel hediyeler getirdi. Sudan genç ve kuvvetli bir evlat doğdu! Urvaşī'nin ömrü uzun olsun!
11. (U) Sen dünyayı korumak için doğdun ey Purūravas, bana güç verme lütfunda bulundun. O zaman anladım ve seni uyardım, beni dinlemedin. Ne söylediysem fayda etmedi sana.
12. (P) Oğlum doğacak ve babasını aramayacak mı? Kendisini bildiği zaman gözyaşı dökmeyecek mi? Kocanın evine, akrabalarına ateş düşerken birbiriyle uyumlu karı kocayı kim ayırmaya çalışıyor?
13. (U) Gözyaşları düşerken onu ben teselli ederim, o bağırıp ağlamaz, mutlu olur. O senin de oğlun, onu sana gönderirim. Şimdi evine git budala, sen beni asla yenemezsin.
14. (P) Sevgilin bugün buradan ayrılıp gidecek, çok uzaklara kaçacak ve bir daha geri dönmeyecek. Kahroluşun koynuna girecek, onu vahşi kurtlar yiyecek.
15. (U) Hayır, sakın ölme Purūravas, sakın kaybolma; seni pis kurtlar yemesin. Kadınlarla uzun süre dostluk olmaz, kadınların kalbi sırtlanların kalbi gibidir.
16. (U) Şekil değiştirip insanlar arasında kaldım ve bu şekilde dört sonbaharın tüm gecelerini onların arasında geçirdim. Her gün bir damla tereyağı tattım ve artık yeterince doygun halde dolaşıyorum.
17. (P) Havayı ve tüm yönleri dolduran Urvaşī'yi onun sevgilisi olan kendimle birleştirmek için çabalıyorum. Dindarlıkla kazanılan bu hediye (ben) yanındayım. Bana geri gel, kalbim paramparça.
18. (U) Ey İlā oğlu, tanrılar senin ölümle bağlı olduğunu söylerler. Nesillerin tanrılara kurbanlar sunacak, sen de cennette mutlu olacaksın (*Rigveda,* 2018: 913-915).

Ek 2:

Rig Veda (X,129: Yaratılış İlahisi)

1. Başlangıçta ne yokluk ne de varlık vardı. Ne bir hava ne de bir gök vardı ötede! O neyi kapsadı? Nerede, kimin korumasında? O anlaşılmaz derin şey su muydu?

[10]"Aşkın Bilgelik" anlamına gelen bir sözcüktür. Karunā ile birlikte Mahāyāna Buddhizminin temek iki sütunundan birini oluşturmaktadır. Altı mükemmellikten biridir. Bir Bodhisattva mutlak suretle Pracnāpāramitā'yı izlemek zorundadır (Kaya, 2017: 157).

[11] Buddhizmde aydınlanarak ulaşılması amaçlanan son durumdur (Kaya, 2017: 145).

[12] Buddhizm'in temel öğretisidir. Buddha'nın öğretilerinin bütününe de dharma adı verilmektedir (Kaya, 2017: 72).

[13] Buddhist gelenekte" nedensellik zinciri" ya da" nedensellik ilkesi" olarak bilinen öğretinin ismidir. Buddhizmde birbirini izleyen ve birbirinin doğumuna neden olan olaylar zincirine nedensellik ilkesi adı verilmektedir (Kaya, 2017: 158).

2. Başlangıçta ne ölümsüzlük vardı ne de ölüm! Ne gündüz belliydi ne de gece. Rüzgârsız kendi gücüyle soludu o! Orada ondan başka bir şey yoktu.

3. Başlangıçta karanlıkla saklanmıştı karanlık. Suydu bütün bu görülmeyen. Var olmaya başlarken boşlukla doldu o. Sıcaklığın kuvvetiyle Tek Olan doğdu.

4. Başlangıçta istek ortaya çıktı; aklın ilk tohumu odur. Varlığın yokluğa bağlı olduğunu, kalplerine bakarak anladı ermişler.

5. Bunların ipleri yayıldı iki yana, aşağıda mı yoksa yukarıda mı? Doğurtanlar orada, güçler orada; enerji aşağıda etki yukarıda!

6. Kim bilebilir kim açıklar yaratılışın nereden geldiğini? Tanrılar yaratılıştan sonra geldiler; öyleyse kim bilebilir varoluşu?

7. Nereden doğdu bu Yaratılış? Varlığın en uzak gökteki gözcüsü; bunu o mu yaptı acaba? Sadece o bilir, hatta belki o da bilmez (*Rigveda,* 2018: 948-949).

Ek 3:

Rig Veda (X,121: Ka- Hiranyagarbha-Pracāpati İlahisi)

1. Başlangıçta bütün yaratıkların efendisi Hiranyagarbha vardı. Yeri ve göğü yaptı, tuttu; hangi tanrıya kurban sunalım?

2. Yaşam soluğu, güç ve enerji verir, tanrılar onu dinler. Gölgesi ölümsüz yaşam, kendi ölüm; hangi tanrıya kurban sunalım?

3. Ululuğuyla bütün canlıların tek hâkimi odur. O, insanların ve hayvanların tanrısıdır; hangi tanrıya kurban sunalım?

4. Gücüyle şu karlı dağları, denizi ve uzak nehri yaptı. Kollarını göklerin içine soktu; hangi tanrıya kurban sunalım?

5. Onunla gökler güçlü, dünya pek; ışık evreni ve gök kubbe destekli. Onunla ölçülür boşluktaki bölgeler; hangi tanrıya kurban sunalım?

6. Ruhları ürperirken savaşan iki orduyu destekler; doğan güneş o anda üstüne parıldar; hangi tanrıya kurban sunalım?

7. Agni'yi yapan evrensel tohumu taşıyan güçlü sular geldiğinde, tanrıların ruhu varlığa o zaman yayıldı; hangi tanrıya kurban sunalım?

8. Tapınmayı doğuran yaratıcı gücü taşıyan suları o gözetir. O tanrıların tanrısıdır, ondan öte yoktur; hangi tanrıya kurban sunalım?

9. Zarar veren dünya yaratıcısı veya yasaları sabit bir gök yaratıcısı değildir. Güçlü ve temiz suları getirir; hangi tanrıya kurban sunalım?

10. Pracapati! Sen bütün yaratıkları saransın, senden öte yok! Sana dua eden bizlere lütuf bağışla, bu yolla zengin olalım (*Rigveda,* 2018: 942-943).

Ek 4:

Rig Veda (X,90: Purusha İlahisi)

1. Purusha bin başlı, bin gözlü, bin ayaklıydı; dünyayı her yönden kuşatarak on parmak yaydı.

2. Purusha her şeydir, olmuş ve olacak olan her şeydir; kutsal yiyecekle beslenmeyen ölümsüzlüğün efendisidir.

3. Purusha'nın büyüklüğü böyle, hatta bundan daha fazladır. Yaratıklar onun dörtte biridir, dörtte üçüyse gökteki ölümsüzlüktedir.

4. Purusha'nın dörtte üçü yukarı yükselir, dörtte biri gene varlık olur. O yüzden yenilir yenilmez her şeyin bulunduğu tüm yönlere yayılır.

5. Ondan Virac doğar, Virac'dan da Purusha. Doğduğunda dünyanın ötesine ulaştı, hem önden hem sondan.

6. Ne zaman ki tanrılar Purusha kurbanı ile kurban sundular, o zaman bahar onun yağı, yaz yakıtı, sonbahar adağı oldu.

7. Başlangıçta doğan Purusha'yı kurban yapıp saçtılar; onunla tanrılar, Sadhyalar ve ermişler de kurban edildiler.

8. Bütünüyle sunulmuş bu kurbandan donuklaşan yağ toplandı; gök canlılarını, orman ve çiftlik hayvanlarını yarattı.

9. Bütünüyle sunulmuş bu kurbandan ilahiler ve melodiler, şiir ölçüsü ve kurban formülü meydana geldi.

10. Bundan atlar doğar ve tıpkı iki sıra diş gibi her şey; bundan inekler doğar, bundan koyunlar ve keçiler doğar...

11. Purusha'yı böldüklerinde onu kaç parça yaptılar? Onun ağzı ne oldu? Kolları, bacak ve ayaklarına ne dendi?

12. Onun ağzı Brāhman oldu, kolları savaşçılar, bacakları Vaişyalar oldu; ayakları ise Şudralar.

13. Ay onun aklından, güneş onun gözlerinden doğdu; İndra ve Agni ağzından, Vayu ise soluğundan türedi.

14. Göbeğinden hava, kafasından gökyüzü meydana geldi. Ayaklarından dünya, kulağından yönler; dünyalara biçim verdiler.

15. Sunağı tutan çubukları yedidir, odun demetleri üç kere yedi. Tanrılar kurban sunduklarında, kurban olarak Purusha'yı bağladılar.

16. Kurbanla tanrılar, kurbana kurban sundu, bunlar ilk yasalar oldu. Bu güçler göğe vardı; orada eski Sādhyalar ve tanrılar vardı (*Rigveda,* 2018: 905-906).

Kaynakça

Chaitanya, Krishna. (1977), *A New History of Sanskrit Literature,* Manohar Book Service, Delhi.
Kaya, Korhan. (1999), *Buddhistlerin Kutsal Kitapları,* İmge Kitabevi, Ankara.
_____. (2003), *Hint Edebiyatı Seçkisi Okyanusun Kıyısında,* İmge Kitabevi, Ankara.
_____. (2017), *Buddhizm Sözlüğü,* Doğu Batı Yayınları, Ankara.
Keith, A. Berrielade. (1928). *A History of Sanskrit Literature,* Oxford University Press, Oxford.
Rigveda. (2018), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Çev. Korhan Kaya), İstanbul.
Saddharmapuṇḍarīka Sūtra (Lotus Sūtra). 2018, Sujala Yayıncılık, (Çev. Korhan Kaya), İstanbul.
Upanishadlar. (2008), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Çev. Korhan Kaya), İstanbul.
Vacraççhedika Pracnāpāramitā Sūtra (Elmas Sūtra). 2018, Sujala Yayıncılık, (Çev. Korhan Kaya), İstanbul
Winternitz, Maurice. (1933). *A History of Indian Literature, Vol. I-II.,* University of Calcutta, Calcutta.

HİNT KURTULUŞ MÜCADELESİNİN LİDERİ MOHANDAS KARAMÇAND GANDHİ: BHAGAVADGĪTĀ VE AHİMSĀ[1]

Arş. Gör. Dr. Yalçın KAYALI
Ankara Üniversitesi, ykayali@ankara.edu.tr

ÖZET

Mohandas Karamçand Gandhi, kötülüğe karşı aktif ama şiddet unsuru içermeyen (ahiṃsā) direnişiyle Hindistan Bağımsızlık Hareketi'nin lideri olmuştur. Gandhi'nin ahiṃsā ile tanışması Hinduların kutsal kitaplarından biri olan Bhagavadgītā aracılığıyla olmuştur. Politikasının temelini oluşturan ahiṃsā, Hindistan'ı bağımsızlığına kavuşturmuş ve dünya üzerindeki vatandaşlık hakları ve özgürlük savunucularına ilham kaynağı olmuştur. "Şiddet göstermeme, inancımın birinci maddesidir. Aynı zamanda o, benim itikatımın da son maddesidir." diyen Hintli pasifist siyasetçi ve düşünce adamı Gandhi, İngiliz sömürgeciliğine karşı Hint milli hareketinin, 1919-1948 yılları arasındaki en önemli lideri olmuştur. Gandhi'ye göre ahiṃsā, varlığımızın temel kanunudur. Bu kanun, sosyal eylemler için çıkış noktası teşkil eden bir ilke olarak kullanılabilir, çünkü ahiṃsā insan doğasının hakikatı ile derin bir ilişki içindedir ve insandaki barış, adalet, düzen, özgürlük ve kişisel saygınlık kazanma yolundaki içgüdüsel arzusuyla örtüşür. Öte yandan Himsa (şiddet) kişiyi aşağılar ve yozlaştırır; zorbalığa zorbalıkla, nefrete nefretle karşılık vermek kişideki bozulmayı arttırır.

Anahtar Kelimeler: Mohandas Karamçand Gandhi, Hindistan Bağımsızlık Hareketi, Ahiṃsā, Bhagavadgītā.

ABSTRACT

The Ahimsa (Non-Violence) Term In Bhagavadgītā: One of The Holy Books of Hindus

Mohandas Karamçand Gandhi became the leader of Indian independence movement by the help of his resistance (ahiṃsā); active against badness but including non-violence. Gandhi's meeting with ahiṃsā was through Bhagavadgītā, one of the holy books of the Hindus. Ahiṃsā forming the basis of his policy helped India to gain its independence and became a source of inspiration for supporters of citizenship and independence. Indian pacifist, politician and thinker Gandhi, saying "*Non-violence is the first article of my faith*. It is also the last article of my creed." was the prominent leader of Indian nationalist independence movement against British imperial rule on between 1919-1948.According to Gandhi, ahiṃsā is fundamental law of our existence. This law can be used as a policy which constitutes the starting point for social actions because ahiṃsā is in a deep relationship with the truth of human nature and overlaps with the instinctive desire of man's towards winning peace, justice, order, freedom and personal dignity. On the other hand, Himsa (violence) insults people and corrupts; fighting hatred with hatred and bullying with bullying help to increase the degradation in person.

Keywords: *Mohandas Karamçand Gandhi, Indian Independence Movement, Ahiṃsā, Bhagavadgītā.*

Giriş

Hint toplumunun büyük bir bölümü tarafından benimsenen Bhagavadgītā, Hintlilerin ulusal destanlarından biri olan Mahābhārata'nın en dikkat çekici bölümlerinden biridir. Mahābhārata destanı, birbirine eşit hacimde olmayan, tamamı yüz bin beyit ve on kitaptan oluşan bir eserdir. Hanedanlık mensubu iki akraba aile arasındaki taht ve iktidar mücadelisini konu alır. Bu çekirdek konu etrafında birçok felsefî, hukukî, dinsel ve politik konuya da değinilmiştir (Kaya, 1995: 472). Destanın en önemli kahramanlarından biri olan Krishṇa ise, Bhishma Parvan 25-42'de Bhagavadgītā'yı Arcuna'ya okuyan kişidir (Kaya, 2003: 88). Yedi yüz beyitten oluşan Bhagavadgītā'nın MÖ 300-100 arasındaki bir tarihte oluşturulmuş olduğu düşünülmektedir. Saf ve akıcı bir üslupla, Sanskrit dilinde kaleme alınmıştır. Dili, rafine edilmiş; son derece temiz bir Sanskrittir. Okuması rahat, anlaması kolaydır. Bu nedenle de Hinduların diğer pek çok kutsal kitabı içinde Bhagavadgītā'nın ayrı bir yeri vardır. Eser boyunca çeşitli felsefî görüşler açıklanır, erdemli bir şekilde yaşamak ve kişisel yazgıyı gerçekleştirmek hakkında pratik bilgiler, uygulama yöntemleri ile birlikte aktarılmaktadır (*Bhagavadgītā,* 2004: 13). Bhagavadgītā'da bahsi geçen erdemli bilgi ya da düşünce-yaşam biçimlerinden biri de Ahimsā'dır. Sanskrit bir sözcük olan Ahimsā, kelime anlamı olarak kimseye ve hiçbir şeye zarar vermeme, zararsızlık, şiddet dışılık gibi anlamlara gelmektedir. Şiddetsizlik temelli bu düşünce biçimi, Hint kökenli diğer pek çok Hint düşüncesini ve dinini de etkilemiştir. Öyle ki Buddhizm ve Cainizm'in de temel doktrinleri arasında yer almaktadır. Sonrasında Hinduizm'e de geçen bu ilke, Hint toplumunun kültürel yaşamının biçimlenmesinde oldukça önemli bir rol oynamış; kurtuluş mücadelesinin de temel felsefesini oluşturmuştur.

[1] Bu çalışma Ufuk Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen (3-5 Mayıs 2018) Uluslararası Kültür ve Bilim Kongresi'nde sunulmuş olan "Hinduların Kutsal Kitaplarından Bhagavadgītā'da Ahimsā (Şiddetsizlik) Kavramı" başlığını taşıyan bildirinin tam metin olarak hazırlanmış halidir. İlgili çalışma, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(57), 2018'de ise "Hint Kurtuluş Mücadelesinin Lideri Mohandas Karamçand Gandhi: Bhagavadgītā ve Ahimsā" şeklinde revize edilmiş başlığıyla tekrar yayımlanmıştır.

Bhagavadgītā

Bhagavad sözcüğü Sanskrit "bhac" fiil kökünden gelir ve "büyük saygı duymak ya da sevmek" gibi anlamları karşılamaktadır. "Gītā" ise, şarkı söylemek anlamındaki bir fiil olan "gai" kökünden türetilmiştir (Davis, 2015: 19). Bhagavadgītā, Mahābhārata Destanı'nın bir bölümünün alt bölümüdür. Bu eserin neden buraya yerleştirildiği bilinmemekle birlikte, büyük bir olasılıkla ölüm ve yaşamı sorgulatan söz konusu savaşın buna neden olduğu düşünülmektedir. Savaşan iki büyük aile Kauravalar (Kurular) ve Pāṇḍavalardır. Bu büyük savaş on sekiz gün sürmüştür. İktidar için çekişen taraflar, tarih boyunca büyük savaşlara sahne olmuş kuzey Hindistan'daki kutsal Kuru alananında karşılaşmışlardır. Eskiden Brahmanlar bu alanda büyük kurban törenleri düzenledikleri için de, Kurukshetra kutsal bir yer olarak addedilmiştir. Kauravalar ve Pāṇḍavalar aralarındaki akrabalık bağını unutmuş ve büyük bir savaşa hazırlanmışlardır. Bu öylesine korkunç bir savaşmış ki ne baba oğlunu, Ne kardeş kardeşini, ne amca yeğenini, ne de arkadaş arkadaşını tanımamıştır. Eserin ana karakterlerinden ikisi Krishṇa ve Arcuna'dır ve Bhagavadgītā işte bu ikili arasında geçen konuşmalardan meydana gelmektedir. Arcuna, tanrı bilgisini ve deneyimini arayan kişiyi temsil etmektedir. Krishṇa ise, Hindu dinî ve mitolojisinde büyük önemi olan tanrı Vishṇu'nun on bedenlenmesinden biri; Arcuna'nın arabacısı, arkadaşı, öğretmeni ve kutsal gücün insan bedeninde kişileştirilmiş halidir (Davis, 2015: 19). Böylesine korkunç bir ortamda Arcuna, arabacısı Krishṇa'dan, arabasını, savaşanları daha iyi görebilmek için, iki ordunun ortasında durdurmasını istemiştir. O ana kadar bu korkunç gerçeği görememiş olacak ki, karşı tarafta yani düşman saflarında çatışanların aslında akarabaları ve dostları olduğunu görüp, derin bir kedere boğulmuştur. İşte tam da bu sırada Krishṇa, savaşmak zorunda olduğunu hatırlatmış ve cesaret verici konuşmalar yapmaya başlamıştır. Ona söylediği ilk söz: "…aslında ben, sen ve bu krallar hiçbir zaman olmadı; bundan sonra da hepimiz bütün zamanlarda olacağız." olur. Bu söz, bedenin ölümlü olduğunu ama ruhun ölümsüz ve bedenden bedene dolaşabileceğini ifade etmektedir. Bu felsefeye göre; beden ölse bile ruh ölmez, ebedidir. O halde üzülmeye gerek yoktur. Krishṇa duyuların zararından, her türlü bağın atılmasından ve kurtuluşa erişmekten söz etmektedir. Ancak Arcuna, Krishṇa'nın bu sözlerini çelişkili bulur ve daha fazla bilgi vermesini istemiştir. Bunun üzerine ona Cnana Yoga ve Karma Yoga bilgisini aktarmış; doğanın gücünü övmüş ve eylemlerin ondan güç aldığını söylemiştir. Nefret ve şehvetin, yol üzerindeki iki düşman olduğunu hatırlatmıştır. (*Bhagavadgītā,* 2004: 10-11).

Kaya'nın ifadesiyle Bhagavadgītā; "Veda dönemi güneş tanrısı Vishṇu'yu, Rigveda'daki Yaratılış İlahisi'nden hareketle Samkhya Yoga felsefesini, olasılıkla Krishṇa'dan önce gelen Vāsudeva kültünü, çoban kahraman Krishṇa'yı ve Mahābhārata Destanı'ndaki Krishṇa'yı, Upanishadlar'daki Brahma felsefesini, az da olsa Buddhistik ve hatta Materyalist düşüncelerle karıştırıp bir potada eritmiş olan muazzam bir eserdir." (*Bhagavadgītā,* 2004: 9). Bildiğimiz kadarıyla Bhagavadgītā'nın ilk baskısı 1809 yılında Kalküta'da yapılmıştır. Bu tarihten sonra, hemen hemen her yıl birkaç baskısı daha yayımlanmış, sonraları diğer Hint dilleriyle birlikte otuza yakın dile tercüme edilmiş ve baskısı defalarca kez yenilenmiştir. Bhagavadgītā'nın ilk çevirisi ise, 1870 yılında C. Wilkins tarafından İngilizceye yapılmıştır. Sonrasında W. Von Schlegel, C. R. S. Pieper (1834), Fr. Lorinser (1889), R. Roxberger (1870) ve R. Von Garbe (1905) gibi araştırmacı-çevirmenler tarafından da diğer dünya dillerine aktarılmıştır (Çağdaş, 1969: 95).

Senart, Bhagavadgītā'nın dünya edebiyatı açısından da oldukça kıymetli olan özel bir eser olduğunu ifade etmektedir. J. W. Hauer, Bhagavadgītā'nın özünün Alman felsefî dünya ve ötedünya düşüncesiyle de benzerlikler gösterdiğini ileri sürerken, Hint fikir hayatının bir ürünü olarak çok değerli bir eser olduğuna vurgu yapmaktadır. Swami Pravhananda ve Cristopher Isherwood'un Bhagavadgītā çevirilerinin önsözünde ise Aldous Huxley, ölümsüzlüğü hedefleyen felsefenin en açık ve en etraflı eseri olarak Bhagavadgītā'yı işaret etmektedir. Bu sebeple de Hindular için olduğu kadar bütün insanlık için de oldukça önemli olduğu konusuna vurgu yapmaktadır. Humbold ise, Bhagavadgītā'dan bahsederken onun bilinen dillerdeki mevcut şiirlerin en güzeli, muhtemelen de tek şiiri olduğunu ifade eder (Çağdaş, 1969: 95). El Birunî de, 11. yüzyıl Hindistan'ı ile ilgili felsefî, dinî ve tarihi bilgiler verdiği eserinde, sık sık Bhagavadgītā'dan örnekler vermiş ve eserin ilgili dönem halkının üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. Özellikle de çalışmasının, Genel Olarak Hint Kültürü, Hintlilerde Tanrı İnancı, Eylemin Sebebi ve Ruhun Madde ile Birleşmesi, Dünyadan Kurtulmanın Keyfiyeti ve Yolu gibi başlıklı bölümlerinde Bhagavadgītā'dan verdiği örneklerle, yaptığı yorumlar dikkat çekmektedir.

Bhagavadgītā'nın I. bölümünde, Krishṇa'nın ve beş Pāṇḍava kardeşinin, savaş başlamadan önce öttürdükleri deniz kabuğu borazanlarının her birinin ayrı ayrı isimleri sayılmıştır. Zira geleneksel olarak tüm Hintliler tüm canlılara, hatta cansız nesnelere isim vermeye çok düşkündür. II. bölüm on ikinci şlokada "benim, senin ve bu kralların olmadığı hiçbir zaman olmadı" derken, kral anlamına gelen bilindik Sanskrit sözcükler yerine, Vedik dönem Sanskrit'ine ait "adhipa" sözcüğü tercih edilmiş ve herkesin bütün zamanlarda yaşadığı inancına, arkaik bir sözcük kullanarak vurgu yapılmak istenmiştir. Yirmi beşinci beyitte ise, Krishṇa Arcuna'ya "lütfen kederlenme" şeklinde hitap ederken, ona verdiği değer ortaya konulmak istenmiştir. VII. Bölümde ise, eski Hintlilerin, bilimsel çalışmalarında sık sık başvurdukları kategorize etme çabalarına tanık olunmaktadır. Dördüncü beyitte, tanrının doğasının sekiz hali sayılmaktadır. On ikinci beyitte üç gunadan (satta, racas, tamas) söz edilmekte ve bunlar eserin son bölümüne kadar, tekrar tekrar açıklamaktadır. On altıncı beyitte ise dört tür erdemli insan olduğu söylenmekte; X. bölüm, yirmi birinci beyitle otuz sekizinci beyit arası ise, Hint mitolojisinin kısa bir özeti yapılmaktadır (*Bhagavadgītā,* 2004: 13-14).

Ahimsā ve Mohandas Karamçand Gandhi

Ahiṃsā çok genel bir ifade ile şiddetsizlik, şiddet dışılık ya da şiddet kullanmamak olarak tanımlanabilinir. Temeldeki düşünce, bir insanın küçük düşürücü hiçbir harekete katılmama ahlakıdır. Bu durum insanın yetkin ve kutsalla ilişkili bir ruha sahip olmasıyla ilgili olup, onun kendisine kötülük yapılamayacak kadar yüce olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. İnsan doğası ile derin bir ilişki içinde olan Ahiṃsā, varlığımızın temel kanunu olmakla birlikte insanda var olan barış, adalet, düzen, özgürlük ve kişisel saygınlık kazanma yolundaki içgüdüsel arzulardır. Şiddet, kişideki bozulmayı arttırırken, şiddete karşı davranmak kişinin doğasını iyileştirmekte, böylece sosyal düzeni sağlamak ve adaleti hâkim kılmak için bir yol gösterici olmaktadır. Şiddet dışılığın Hint kültüründeki temel ilkeleri özetle şu şekilde sıralanabilinir:

"Şiddet dışılığın gücü, şiddet dışı kişinin şiddetle karşı çıkma konusundaki iradesiyle değil, yeteneğiyle doğru orantılıdır. Şiddet dışı kişinin sahip olduğu güç, şiddet içerdiğinde sahip olduğu güçten her zaman daha fazladır. Şiddet dışılıkta yenilgi diye bir şey yoktur."

"Ahiṃsā evrensel olarak uygulanmaya başlayınca, Tanrı gökyüzünde olduğu gibi yeryüzünde de hükmeden güç olacaktır."

"Şiddet dışılıkta kitleler öyle bir silaha sahiptir ki, bununla bir çocuk, bir kadın ya da ihtiyar bir adam bile en güçlü hükümete başarıyla direnç gösterebilir. Ruhumuz güçlüyse, fiziksel gücünüzün olmayışı engel olmaktan çıkacaktır."

Ahiṃsā ilkesinin uygalıyıcısı Mohandas Karamçand Gandhi, 2 Ekim 1869 tarihinde Hindistan'ın Gucarat Eyaletinde yer alan Porbandar Bölgesinde, Hindu bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Bania kastına bağlı olan ve başlangıçta bakkallık yapan Gandhi soyu, Gandhi'nin dedesinden itibaren üç kuşak boyunca Kathiawad'ın çeşitli bölgelerinde idari görevler üstlenmiştir. Racasthan mahkemesine üye olan Gandhi'nin babasının adı Karamçand Gandhi, annesinin adı ise Pranami'dir. Annesi ile geçirdiği çocukluk döneminde Gandhi, çevresinde Gucarat'daki Caynist etkiyle canlılara zarar vermeme, etyemezlik, kişisel arınma için oruç tutma ve farklı inanç ve kast üyeleri arasında karşılıklı tolerans gibi öğretileri edinmiştir. Gandhi, 1883 yılının Mayıs ayında, 13 yaşındayken, ailesinin isteğiyle kendisiyle aynı yaşta olan Kasturba Makhanci ile evlenmiştir. Bu durum ile ilgili pişmanlığını ise şöyle dile getirir: "On üç yaşında evlenmiş olduğumu burada yazmak, acı olmakla birlikte boynumun borcudur. Korumam altında bulunan ben yaştaki delikanlıları görüyor ve kendi evlenmemi düşünüyorum da, kendime acır gibi oluyor, benim durumuma düşmediklerine şükrediyorum. Bu türlü ahmakçasına yapılan erken evlenmelerden yana söylenecek hiçbir ahlaksal destek bulamıyorum." (Gandhi, 2007:16).

Gandhi 4 Eylül 1888 yılında, avukat olmak için hukuk okumak üzere University College London'a girdi. İngiltere'ye gitmeden önce, kast topluluğunun başı olan Sheth'in, "Bugünden sonra bu çocuk kastımızdan kovulmuş sayılacaktır. Her kim, ona yardım eder ya da rıhtıma gidip uğurlarsa ceza verilecektir." (Gandhi, 2007: 44) sözleri ile Kast'tan kovulmuştur. Çünkü mensubu olduğu kastın inançlarına göre, başka bir ülkeye gitmek yasaktır. Ancak abisinin de desteğini alan Gandhi, Londra'ya gitmeden önce, Caynist keşiş Beçarci'nin önünde, etten ve alkolden uzak durma gibi Hindu kurallarına uyacağına dair annesine söz vermiş ve Londra'da olduğu dönemlerde verdiği bu sözün etkisinde kalmıştır. Her ne kadar İngiliz geleneklerine göre yaşamaya başladıysa da Hindu kurallarına bağlılığını devam ettirmiştir. Örneğin, etyemezlik üzerine yazılar okuyarak (Howard Williams'ın Perhiz Ahlakı, Dr. Anna Kingsford'un Eksiksiz Perhiz Rejimine Doğru vb.), entelektüel olarak da bu felsefeyi benimsemiş hatta Etyemezler Derneği'ne katılmış, yönetim kuruluna seçilmiş ve bu derneğin bir şubesini de kurmayı başarmıştır. 1875 yılında evrensel kardeşliğin tesisi için kurulmuş ve kendilerini Buddhist ve Hindu edebiyatını araştırmaya adamış olan Teosofi Derneği'ne üye olan bazı etyemez arkadaşları, Gandhi'yi Bhagavadgītā'yı okuması için teşvik etmişlerdir. Gandhi okumaya başladığı bu kitaptan çok etkilenmiş ve bu durumu kendisi de sıkça dile getirmiştir. Şiddetin insanı iyi olmayan davranışlara yönelttiği ya da şiddetin erdemsizliğin bir parçası olduğu ile ilgili tespit ettiğimiz ve Gandhi'nin de işte bu bölümlerden etkilenmiş olabileceğini düşündüğümüz Bhagavadgītā'da geçen şlokalardan bazıları şunlardır:

Bhagavadgītā I, 31:

न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ।
न काङ्क्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ॥ ३१ ॥

Ey Keşeva, kötü belirtiler görüyorum ve bu savaşta kendi halkımı öldürmenin iyi olacağına inanmıyorum. (I: 31); (*Bhagavadgītā*, 2004: 29).

Bhagavadgītā I, 35:

अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ।
निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ॥ ३५ ॥

… ben ölsem bile bunları öldürmek istemiyorum; üç dünyanın krallığı için bile istemedikten sonra bu dünyanın krallığı ne ki? (*Bhagavadgītā*, 2004: 29).

Bhagavadgītā I, 37:

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ।
कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३८ ॥

Mādhava, kendi akrabalarımız olan Dhritarāshtra oğullarının öldürmeye hakkımız yok. Nasıl olur da kendi halkımızı öldürmekten sonra mutlu olabiliriz? (*Bhagavadgītā*, 2004: 30).

Bhagavadgītā III, 1:

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।
तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ १ ॥

Ey Canārdana, eğer Bilgi'nin Eylem'den daha büyük olduğunu düşünüyorsan neden beni bu korkunç savaşa kışkırtıyorsun…? (*Bhagavadgītā*, 2004: 36).

Bhagavadgītā III, 34:

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।
तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥ ३४ ॥

Nefret ve şehvet bütün duyu nesneleri içine kök salmıştır. Kişi bunların etkisi altında kalmamalıdır, çünkü bunlar onun yolu üzerindeki iki düşmandır (*Bhagavadgītā*, 2004: 38)

Bhagavadgītā V, 26:

कामक्रोधविमुक्तानां यतीनां यतचेतसाम् ।
अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥ २६ ॥

Öfke ve tutkudan kurtulmuş, akıllarını disipline etmiş ve özlerini kavramış bilge kişiler Brahma-Nirvana'ya çok yakındır… (*Bhagavadgītā*, 2004: 45).

Bhagavadgītā V, 28:

यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ।
विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥ २८ ॥

Duyularına, akıl ve mantığa egemen; istek, korku ve öfkeyi atmış, kurtuluşu düşünen ermiş kişi, bütünüyle kurtuluşa ermiş demektir (*Bhagavadgītā*, 2004: 45).

Bhagavadgītā VII, 27:

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत ।
सर्वभूतानि सम्मोहं सर्गे यान्ति परन्तप ॥ २७ ॥

Ey Bhārata, dünyadaki tüm canlılar, tutku ve nefretten doğan hayal perdesinin yarattığı cehaletle doludur… (*Bhagavadgītā*, 2004: 50).

Bhagavadgītā X, 5:

अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः ।
भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥ ५ ॥

… şiddetsizlik, hep aynı kalma, kanaatkarlık, çilecilik, cömertlik, onur ve onursuzluk: Bunlar tüm varlıkların düştükleri durumlardır ve hepsi de benden kaynaklanır (*Bhagavadgītā*, 2004: 56).

Bhagavadgītā XIII, 7:

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं सङ्घातश्चेतना धृतिः ।
एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥ ७ ॥

Gururun yok olması, ikiyüzlüküten kurtulma, şiddetsizlik, affedicilik, dürüstlük, hocaya hizmet, saflık, metanet, kendini kontrol…(*Bhagavadgītā*, 2004: 66). Bütün bunlara bilgi, bunların dışındakilere ise cehalaet denir.

Bhagavadgītā XVI, 1-2-3:

अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।
दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १ ॥
अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम् ।
दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥ २ ॥
तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ।
भवन्ति सम्पदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥

Korkusuzluk, özün temizliği, bilgi disiplinine bağlılık cömertlik, kontrol, ibadet, kutsal metin ezberleme, çilecilik, doğruluk,

Şiddetsizlik, gerçekçilik, öfkesizlik, teslimiyet, huzur, arkadan çekiştirme, canlılara merhamet duyma, tokgözlülük, nezaket, alçak gönüllülük, kararlılık… Kutsal özellikler kurtuluşa, kötü özellikler ise bağlanışa götürür.

Heybet, affedicilik, sebat, saflık, nefretsizlik, kibirsizlik; işte bunlar kutsal doğa ile doğmuş kişilerin özelliklerindir, Ey Bhārata. (*Bhagavadgītā*, 2004: 72).

Bhagavadgītā XVII, 14:

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम् ।
ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥

Tanrılara, Brahmanlara, Gurulara ve bilgili kişilere tapınma; saflık, doğruluk, dürüstlük ve şiddetsizlik; işte bunlar bedenin çilecilikleridir. (*Bhagavadgītā*, 2004: 74).

Gandhi, hukuk eğitimini tamamlayarak 10 Haziran 1891 tarihinde baroya kabul edilmiş, 11 Haziranda da İsninaf mahkemesine kaydolmuş ve 12 Haziranda da vapura binerek Hindistan'a doğru yola çıkmıştır. Ancak içinde avukatlık mesleğine karşı endişeleri bulunmaktadır. Çünkü hukuk öğrenimini tamamlamış olmasına karşın hem uygulama açısından hem de Hindistan hukuk sistemi bilgisi açısından yetersiz olduğuna inanmaktadır: "Hukuk bilgim olmasına karşın uygulama alanında bir şeyler öğrenmemiştim… Ayrıca Hint hukukuna değin hiçbir şey bilmiyordum. Hindu ve Müslüman hukukçular üstüne en ufak bir bilgim bile yoktu. Hatta dilekçe nasıl yazılır onu bile bilmiyordum…"(Gandhi, 2007: 90) Belki de bu endişeleri taşımasının en büyük nedeni hukuk eğitimini yabancı bir ülkede almış olmasıdır. Yüksek Mahkemede deneyim edinmek üzere, bir süre için Bombay'a gitmesi, Hint hukuku okuması, hatta alabildiği kadar dava alması gibi dostlarının tavsiyeleri üzerine Gandhi, Bombay'a gitmiş ve orada yaşamaya başlamıştır. Ancak, "Yaşama işte böyle başladım. Avukatlık mesleğinin kötü bir meslek olduğunu, bir sürü gösteriş, bir avuç bilgiden oluştuğunu görüp anladım. Korkunç bir sorumluluk duygusu içindeyim…" (Gandhi, 2007: 99) cümleleriyle Gandhi'nin bu mesleğe çok da sıcak bakmadığını göstermektedir. Bu nedenle onu hukuki danışmanlık yapmak üzere Güney Afrika'ya göndermek isteyen Müslüman bir iş adamının teklifini severek kabul etmüştür. Bu ülkenin tek Hintli hukukçusu olduğundan Hint azınlığının lideri haline gelmiştir. O ve yandaşları, ayrımcılık kanunları ile mücadelede, yani bu yasakların açık ve kasti ihlallerinde, pasif direniş yöntemlerini benimsemişti. Gandhi, direnci pasif olarak adlandırmaktan hoşlanmadığı için sonuçta şiddete başvurmaksızın direnme anlamına gelen satyāgraha (gerçekten ayrılmamak) terimini bulmuştur. Her ne kadar Güney Afrika hükümeti Hintli protestocuları bastırmak konusunda başarılı olmuş olsa da - hükümetini Hintli protestoculara uyguladığı ağır yöntemlerin kamuoyunda oluşturduğu itiraz sonucunda- General Jan Christiaan Smuts, Gandhi ile bir uzlaşmaya gitmek zorunda kalmıştır. Nihayet bu mücadele sırasında Gandhi'nin fikirleri daha çok şekillenmiş ve *Satyāgraha* kavramı olgunlaşmıştır. İçinde bulunduğu durumu ise şu cümlelerle anlatmıştır: Johannesburg'da hadiseler öyle bir şekil aldı ki nefsimi temizleme yolunda attığım adımlar,

Satyāgraha'nın başlangıcı oldu. Şimdi anlıyorum, en yüksek noktasını brahmaçaryada bulunan hayatımın belli başlı hadiseleri beni gizliden gizliye buna hazırlıyormuş. Satyāgraha adı verilen prensip aslında daha adı konmadan vardı. Hakikatte bu prensip doğduğu zaman kendim bile bunun ne olduğunu söyleyemezdim. Onu ifade etmek için Gucarat dilinde ve İngilizcede pasif direniş tabirini kullanıyorduk. Avrupalıların yaptığı bir mitingde şunlara şahit oldum: Pasif direniş ya da şiddet dışı tepki çok dar manada alınıyor. Zayıfların elinde bu durum bir silah olarak düşünülüyor kin ve nefret ifade edebileceği ve sonunda şiddet hareketine dönebileceği ileri sürülüyor (Merton, 2001: 318-320). Gandhi 1915'te Hindistan'a döndüğünde bütün Hint milliyetçileri tarafından Güney Afrika'daki Hint azınlığının lideri olarak biliniyordu, ancak orada ne yaptığı ve "aşırı" ya da "ılımlı" mı sayılabileceğine ilişkin kimsenin bir fikri yoktu. Aynı dönemde artan İngiliz yönetiminin dayatmaları da, Hindistan milliyetçiliğini alevlendirdi. Böylece önderliğini Gandhi'nin yaptığı ulusal direnişin de başlangıcı oldu. Bu direnişi anlamlı kılan belki de en önemli özellik ilkeleriydi: Satyāgraha ve Ahiṃsā. Satyāgraha, yalnızca doğruyla (satya) yetinmeye ve kötülüğe karşı salt kendi gücüyle ve bir sevgi anlayışıyla direnmeye dayanan tutumu belirten bir kavramdı. Gandhi'nin felsefesinin temelini oluşturan bu tutum, şiddetsizlik (ahiṃsā) kavramına da sıkı sıkıya bağlıdır. Satyāgraha uygulayan kişi (satyagrahi), hakikati barış ve sevgi dolu bir ruhla arayıp zihnini de şiddetten arıtınca, olumsuz bir durumun gerçek yapısını kavramasını sağlayacak doğru bir sezgiye ulaşır. Bu yolla kişi mutlakta hakikatla karşılaşır; yanlışa boyun eğmeyi ya da onunla uzlaşmayı reddederek bu hakikati olumlar. Kötüyle karşı karşıya geldiğinde şiddete başvurmamalıdır, çünkü şiddete başvurduğunda doğru sezgiden de uzaklaşır.

Hint öğretilerine göre Ahiṃsā, insan ya da hayvan ayırt etmeksizin tüm canlılar için şiddetten kaçınma, şiddetsizlik anlamına gelir. Bu kavram çoğu Hindu mezheplerince de önemli bir erdem olarak gösterilmektedir. Buddhistler ve Cainistler için ise vazgeçilmez bir öğretidir. Ahiṃsā, Hinduların kutsal kitaplarından Vāmana Purāṇa'da Dharma'nın karısının ismi olarak kullanılmıştır. Ahiṃsā, Hintlilerin diğer edebi ve kutsal eserlerinden Chandogya Upanishad, Nirukta ve Manu Smriti'de ise güvenli, güvenlikli anlamlarında kullanıldığı bilinmektedir. Aitareya Upanishad'ta da kendini zararsızlığa/şiddetsizliğe adamış kişi anlamlarında kullanılmıştır. (Williams, 1995: 125)

Ahiṃsā teriminin Hint geleneğindeki ilk izlerine MÖ 7. yüzyılda oluşturulduğu düşünülen Chandogya Upanishad III, 17.4 de rastlamaktayız: "Çilecilik, sadaka verme, dürüstlük, incitmeme, doğru sözlülük; bunlar din adamına verilecek hediyelerdir." (Upanishadlar, 2008: 123) Yine Cain Surtalarından biri olan Acharanga Sutta'da şiddetsizlik Cainizm'in temel beş ilkesinden biri olarak gösterilmiştir. Buddhizm ise en eski çağlardan beri bu ilkeye sıkı sıkıya bağlıdır. Aşoka, Buddha adına yaptırdığı kaya kitabelerinde Ahiṃsā kavramının Buddhizm doktrinleri arasındaki önemine işaret etmiştir. Sonrasında Buddhist Vinaya metinlerinde Ahiṃsā kökenine dayanan etyemezlik ilkesine yer verilmiştir (Hastings, 1925: 231).

İnsan doğası ile derin bir ilişki içinde olan Ahiṃsā, varlığımızın temel kanunu olmakla birlikte insanda var olan barış, adalet, düzen, özgürlük ve kişisel saygınlık kazanma yolundaki içgüdüsel arzulardır. Şiddet, kişideki ruhsal bozulmayı arttırırken, şiddete karşı davranmak kişinin doğasını iyileştirmekte böylece sosyal düzeni sağlamak ve adaleti hâkim kılmak için bir yol gösterici olmaktadır. Bu anlayıştaki Gandhi, halkını da bu bilinçle yönlendirmek için büyük bir arayış içindeydi. Şiddetten kaçınma eylemini ruhsal bir seviye sayılmıştır. Bu seviyeye erişemeyen kimse onun anlamını idrak edememektedir. Gandhi, ahiṃsā ilkesini kuvvetli bir silah durumuna getirmek için Hint milletine mal etmek zorunda olduğunu biliyor, bu yüzden bitmek tükenmek bilmeyen bir güçle Hindistan'ı şehir şehir, köy köy dolaşarak halkı aydınlatmaya çalışmıştır. (Karal, 1969: 28) Ahiṃsā'yı benimsetme ve pratiğe dökme eylemleri için çabalayan Gandhi'nin bu ilkeyi anlatmak için kullandığı sloganlardan bazıları şunlardır: Yarım yüzyıllık tecrübem boyunca, çaresiz kalıp şiddet dışı direnişle bir çıkış yolu bulamadığım bir durum yaşamadım. Şiddet dışılık bir itikattır. Şiddet dışılığın propagandasını yapmak yaşamımın misyonu olduğu için her tür koşulda bu misyonu sürdürmeliyim. Şiddet dışılıkta kitleler öyle bir silaha sahiptir ki, bununla bir çocuk, bir kadın ya da ihtiyar bir adam bile en güçlü hükümete başarıyla direnç gösterebilir. Ruhumuz güçlüyse, fiziksel gücünüzün olmayışı engel olmaktan çıkacaktır. (Merton, 2001: 45-50) Gandhi'ye göre bir uyuşmazlık sürecinde gerçekte şiddete ihtiyaç yoktur. Çünkü bir sosyal veya siyasal ilişkide karşı tarafın gücünü oluşturan temel unsur, onunla yapılan işbirliğidir. Eğer bu işbirliği çekilirse, karşı tarafın gücü de ortadan kalkacak, bu nedenle yaptığı eylem ve işlemlerden sonuç alma şansı kalmayacaktır. İşte sivil itaatsizliğin temel mantığı da budur. 1920 yılının Mayıs ayında arka arkaya gelen olaylar Gandhi'nin radikal eylem doğrultusundaki kararını çabuklaştırdı. Svarac Partisi ile Hindistan Ulusal Kongresi arasındaki ayrılıkları çözmeye çalıştı ve paryalık, alkolizm, cehalet ve yoksulluğun yok edilmesi için girişimlerini yaygınlaştırdı. Gandhi, Aralık 1928'de Kalküta kongresinde İngiliz hükümetinden Hindistan'a İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı yönetim hakkı verilmesini ya da bu kez amacı tam bağımsızlık olan yeni bir işbirliği yapmama kampanyasıyla yüz yüze kalacaklarını bildiren bir kararın kabul edilmesini sağladı. Gandhi, hemen bağımsızlık isteyen Subhas Chandra Bose ile Cavaharlal Nehru gibi gençlerin görüşlerini yumuşatmakla kalmadı, görüşlerini de değiştirerek bu çağrıyı iki yerine bir yıl bekletmeyi kabul etti. İngilizler bunu cevapsız bıraktı. 31 Aralık 1929'da Lahor'da Hindistan bayrağı açıldı. 26 Ocak 1930, Lahor'da toplanan Hindistan Ulusal Kongresi tarafından Hindistan'ın Bağımsızlık Günü olarak kutlandı. Gandhi 1930 yılının Mart ayında tuz vergisine karşı yeni bir satyāgraha başlattı. Kendi tuzunu yapmak için Ahmedabad'dan Dandi'ye, 12 Mart'tan 6 Nisan'a kadar 400 kilometre yürüdüğü *Tuz Yürüyüşü* bu pasif direnişin en önemli ve en dikkat çeken bölümüdür. Denize doğru yapılan bu yürüyüşte Gandhi'ye binlerce Hintli

eşlik etmiştir. Bu yürüyüşün sonunda birçok Hintli kendi tuzlarını yapmaya ve herkese dağıtmaya başlamıştır. Şiddete başvurmadan bu denli etkili bir direniş gerçekleştirerek İngiliz idaresine karşı büyük bir zafer kazanmıştır.

Sonuç

Nefret ve şiddet birbirine bağlı iki duygudur. Nefret zamanla şiddete dönüşebilir.
Şiddet ise kurtuluşa giden yolda büyük bir engeldir.
M. K. Gandhi

Şiddetsizlik, uyuşmazlık sürecinde fiziksel şiddet kullanmaktan kaçınmayı ve şiddet dışı yöntemlerle amaca ulaşmayı hedefleyen bir strateji, aynı zamanda bir yaşam felsefesidir. Şiddetsizliğin bir barış paradigması ve uyuşmazlıklarda izlenebilecek bir çözüm yöntemi olarak olgunlaşması, Hindistan'ın efsanevi lideri Mahatma Gandhi'nin eylem ve yazılarıyla gerçekleşmiştir. 1920'li ve 1930'lu yıllarda Gandhi'nin İngiliz sömürge yönetimine karşı örgütlediği sivil itaatsizlik hareketleri, Hintlilerin yönetimde söz sahibi olmaları sonucunu doğurmuştur. Bu mantık çerçevesinde Gandhi, sömürge altındaki Hindistan'da İngiliz yönetiminin başarısının Hintlilerin yönetimle olan işbirliğine bağlı olduğunu fark etmiş ve bağımsızlık mücadelesini büyük ölçüde bu işbirliğinin bozulması temeline dayandırmıştır. Nitekim büyük halk kitlelerinin yönetimin meşruiyetini tanımaması ve yönetimle işbirliğini bırakması sonucu, İngilizler ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından daha büyük bir katılımla gerçekleştirilen eylemler ise, Hindistan'a bağımsızlığını kazandırmıştır. Dolayısıyla Gandhi şiddet kullanmadan, kan dökmeden güçlü İngiliz yönetimine karşı şaşırtıcı bir başarı elde etmiştir. Gandhi'ye göre şiddetsizliğin etik ve stratejik yönleri de bulunmaktadır. Gandhi bunları da şu şekilde açıklamaktadır: Etik açıdan şiddetsizlik, daima şiddetten üstün bir değerdir. İnsanı fiziksel olarak cezalandırmak, hele hele yaşama hakkını elinden almak, hiç bir dünyevi nedenle kabul edilemez. İnsan kişisel ve bedensel bütünlüğüyle kutsal bir varlıktır. Buna mutlak saygı duymak gerekir. İnsan hayatı üzerine elde edilmiş bir başarı, başarı değil, cinayet ve kötülüğün ta kendisidir. Nihayet Gandhi'ye göre şiddetsizlik, her şeyin ötesinde bir yaşam felsefesidir ve yaşamın her türlü boyutunu kapsamalıdır. Geniş anlamda şiddetsizlik hırstan uzaklaşmayı, sınırlı ihtiyaçlar temelinde basit bir yaşam sürmeyi, doğayla uyumu ve tüm canlıların yaşama hakkına saygıyı kapsar. Nitekim Gandhi iyi eğitimli ve son derece popüler bir devlet adamı olduğu halde, ölümüne dek basit bir yaşam sürmüş, yoksul bir Hint yurttaşı standardında yaşamış, kendi elbiselik kumaşını dahi kendisi dokumuştur. Kısacası Gandhi, felsefesinin canlı bir örneği olmuştur. (Gandhi, 2007: 297-298) Gandhi, bir lider olduğunun bilinciyle, en keyifli zaferlerin hiç kimsenin zarar görmediği zaferler olduğunu belirtmiştir. "Yüz savaştan yüz zaferle çıkmak bir başarı değildir, gerçek zafer düşmana savaşmadan boyun eğdirebilmektir." (Axelrod, 2010:179) Gandhi'ye göre şiddetle ilgili sorun özgürleştirmek yerine köleleştirmektir. Şiddet şiddeti doğurur ve zarar veren neticeler doğuran başarılar daima gelecekteki şiddeti hazırlayacaktır. Zaferi yalnızca başkalarını yenmek olarak algılayanlar, sadece yeni düşmanlar kazanır. "Göze göz" Gandhi'nin gözlemlerine göre "tüm dünyayı yok eder." (Axelrod, 2010:180) Gandhi, ahiṃsā prensibine uygun bir şekilde hareket edebilmeleri için insanların her türlü şiddet hareketinden kaçmaları ve belirli bir ruh seviyesine erişmiş olmaları gerektiğine inanmıştı. Bu seviyeye ulaşanlar etrafındakileri de kurtarabilecek duruma gelmişlerdir. Bu düşünce ve inanç eki Hindu ve Buddhist düşüncelerine de uyar. Özellikle Bhagavadgītā gibi eski Hint medeniyetlerinde ise -özde ruhsal inançları dahilinde- şiddete karşı bir anlayış hâkimdir. Gandhi'ye göre, şiddet kullanan tarafın normalde beklentisi karşı şiddet görmektir. Eğer bu tepkiyi göremez ise, o da şiddet kullanmaktan vazgeçebilir ve böylece tansiyon kendiliğinden inerek rasyonel davranış yolu açılabilir. Gandhi kendi ifadelerinde, kendisine kılıç uzatana kılıç çekerek değil, boynunu uzatarak karşılık vereceğini belirtmektedir. Bu sayede rakibini hem şaşırtıp, hem de onda suçluluk duygusu uyandırarak mantıklı ve hoşgörülü davranmaya yönlendirebileceğini iddia etmektedir. Bu ve benzeri öğretilerin ışığında kansız bir ihtilal ile egemenliğine kavuşmuş olan Hindistan, Gandhi'ye çok şey borçludur. Kendisinin dediği gibi, yüz yirmi beş yıl yaşasam bile gene dünyaya o sihirli şiddetten kaçınma formülünü yani Satyāgraha-Ahiṃsā'yı tavsiye ederdim.

Kaynakça

Axelrod, Alan (2010). *Gandhi -Liderlik İlkeleri-,* (Çev. Özgecan Kocaman), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
Bhagavadgītā, (2004). (Çev. Korhan Kaya), Ankara: İmge Kitabevi.
Çağdaş, Kemal (1969). Reformcu Yönüyle Mahatma Gandhi*, Mahatma Gandhi 1869-1948*, Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu.
Davis, Roy, Eugene (2015). *The Eternal Way,*(Çev. Sabiha Betül), Ankara: Gazi Kitabevi.
Gandhi, Mohandas, Karamçand. (2007). *Gandhi An Outobyographie Story of Experiments with Truth,* (Çev.Vedat Günyol), İstanbul: Cem Yayınevi.
Hastings, James (1925). Mohandas Karamçand Gandhi *Encyclopadia of Religion and Ethics*, Edinburg: T. and T. Clark.
Karal, Enver Ziya (1969). Fikirleri Bakımından Atatürk ve Gandhi*,* Mahatma Gandhi 1869-1948, Ankara: Unesco.
Kaya, Korhan (1995). Hint Destanları Rāmāyana ve Mahābhārata Üzerine, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 37 (1-2), s. 68-76.
Kaya, Korhan (2003). *Hint Edebiyatı Seçkisi Okyanusun Kıyısında,* Ankara: İmge Kitabevi.
Merton Thomas (2001). *Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş Mahatma Gandhi'nin Yazılarından Seçmeler,* (Çev. Seda Çiftçi), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
Williams, Monier (1995). *A Sanskrit-English Dictionary,* Oxford: Clarendar Press.

HİSTERİ HİPOTEZİ TEORİ VE LİTERATÜR

Ahsen BAYRAKTAR
Atatürk Üniversitesi, (Öğrenci), Doktora

Bu çalışmanın amacı, Türkiye' de histeri hipotezinin etkili olduğu dönemlerin incelenerek, bu duruma sebep olan faktörlerin irdelenmesi ve yapısal çözümlerin masaya yatırılmasıdır. Gelişmişliğin göstergelerinden biri olan istihdamın, her ülkede zaman zaman şoklardan etkilendiği gözlemlenmektedir. Şoklar geçtikten sonra istihdam üzerindeki etkinin devam edip etmemesi ülkelere göre farklılık göstermektedir. Şokların kalıcı etkiler bırakması, işsizlikte histeri etkisinin varlığını kanıtlamaktadır. Histeri etkisi, beşeri sermayenin kalitesizliği, fiziksel sermayenin yetersizliği, sürdürülebilir büyümenin eksikliği gibi faktörler sonucu ortaya çıkmaktadır. İşsizlikle mücadelede, özellikle histeri etkisini yaşayan ülkelerin öncelikle bu konulara çözüm olabilecek politikalar üretmeleri gerekmektedir. Ayrıca histeri etkisini sektörler açısından ya da yaş, cinsiyet gibi faktörler açısından inceleyen çalışmaların bulgularından yola çıkılarak her ülkeye öznel reçeteler uygulanmalıdır. Bununla birlikte, önemli yapısal dönüşümlerin olduğu dönemlerde uygulanan ekonomi politikalarının işsizliğe etki ederken, aynı zamanda işsizliği kalıcı hale getirdiğini gösteren ve ekonominin dengeli bir yapıya ulaşması için istikrar paketlerinin sık kullanılmamasını ileri süren çalışmalar da mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Histeri Hipotezi, Doğal işsizlik oranı

An Overview of Hysteresis Hypothesis

ABSTRACT

The purpose of this study is to search the terms in Turkey affected by the hysteresis hypothesis and to find the possible causative factors and to develop structural solutions on hysteresis hypothesis. It is observed that employment, one of the indicators of development, is sometimes influenced by shocks in every country. After the shocks have passed, whether or not the effect on employment continues depend on the countries. The persistence of shocks proves the existence of hysteria effect in unemployment. Hysteria effect is the result of factors like poor quality of human capital, inadequacy of physical capital, and lack of sustainable growth. Countries struggling with unemployment, particularly those experiencing hysteria, need to first create policies that can be a solution to these issues. In addition, subjective prescriptions should be applied to each country by considering the findings of studies searching the effects of hysteria in terms of sectors or factors such as age and gender. However, there are also studies show that economic policies implemented during periods of significant structural transformation have an impact on unemployment, while at the same time may induce a persistent unemployment permanent, an that stabilization packages should not be used often in order for the economy to reach a balanced structure.

Key Words: Hysteresis Hypotesis, Natural Rate of Unemployment

GİRİŞ

Ekonomik yapıyı etkilemede etkisi çok olan ve ülkelerin kalkınmışlık düzeyini gösteren en önemli kalemlerden biri olan istihdam, bu güne kadar pek çok iktisatçı tarafından nedenleri, sonuçları ve çözümleri noktasında ele alınmıştır. İşsizlik, ekonomik olaylardan etkilenme derecesi ve süresine göre ikiye ayrılmaktadır. İşsizliğin doğal oranı olarak ifade edilen ilk tanıma göre işsizlik oranı, emek piyasasının yapısal özellikleriyle belirlenen denge düzeyinin altında uzun süreli kalmayacaktır (Ağazade, 2016: 29). İşsizlik histerisi olarak adlandırılan ikinci görüş ise, geçici olan ekonomik değişkenlerin işsizliği uzun süreli değiştireceği yönündedir. Bir ekonomideki işsizliğin doğal oranda mı, yoksa histeri etkisinde mi olduğu işsizlik serilerinin durağanlık ölçüsüne bağlıdır. Buna göre serilerin durağan olması histeri etkisinin varlığını göstermektedir. Histeri etkisi incelenirken ekonomik olayların hem mikro hem makro seviyede ayrı ayrı incelenmesi daha doğru çözümlerin üretilmesini sağlayacaktır (Belke ve diğ. t.y. : 26). Ayrıca her ekonomide uzun süreli değişmeyen ortalama işsizlik oranı farklı olacağı için her ülkenin kendine göre doğal işsizlik oranı bulunmaktadır. Bu yüzden her ülkenin işsizlik yapısı, kendi tarihsel, politik, kültürel, sosyolojik yapısı içerisinde zamana göre incelenmesi ve her ülkeye özgün reçeteler verilmesi gerekmektedir. İşsizliği azaltmak adına yapılan politikalar genel olarak aktif ve pasif olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Pasif istihdam politikaları işsizlik sigortası, işsizlik yardımları ve çalışma paylaşımı olmak üzere işsiz kalan bireyin ekonomik ve sosyal zararını en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Aktif istihdam politikaları ise, ücret ve istihdam sübvansiyonları, kendi işini kuranlara yardım programı, mesleki eğitim programları, kamu eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri, doğrudan kamu istihdamı gibi işsiz kalan bireye vasıf kazandırmaya yöneliktir (Saruhan, 2015).

1. KAVRAMSAL AÇIDAN İŞSİZLİK

İşsizlik, günümüzde, bireylerden topluma kadar her kesimden insanı ekonomik, psikolojik, sosyolojik, sağlık açısından etkileyen ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsizliğin tanımı gereği, "çalışmak isteyen ancak iş bulamayan kişiler", toplum tarafından "başarısız, işe yaramaz, ikinci sınıf insan" olarak görülebilmekte, bu durum ise kişilerin kendilerini, hayatlarını kontrol edemeyen güçsüz bireyler olarak algılamasına neden olarak psikolojilerini bozabilmekte, toplumdan kendilerini soyutlamalarına ve yanlış davranışlara kolay adapte olmalarına yol açabilmektedir (Tsushima, 1996: 503).Nitekim yapılan çalışmalar, işsizliğin suç oranları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğunu doğrulamaktadır (Ata, 2011:130). Bu durum, ülke ekonomilerinin önemli bir göstergesi olan işsizliğin ciddi boyutlara ulaştığı zaman beraberinde, ruhsal ve bedensel rahatsızlığı olan bireyleri, toplumsal, siyasal kargaşayı getireceğini, illegal yollardan para kazanan bireylerden ötürü yeraltı ekonomisinin gelişeceğini, tüm bu olumsuzlukların da ekonomiyi daha da kötüleştirerek bir kısır döngüye sokacağını mümkün kılmaktadır. İşsiz kalan bireylerin zamanla tüketimlerinin de azalması, ekonominin geneline yayılmakta bu durum talep yetersizliğine, arz fazlalığına ve daha fazla işgücünün atıl kalmasına neden olmaktadır (Selim ve diğ. 2014: 2).

1.1. İşsizlik Türleri

İşsizlik tanımı gereği, bir ülkedeki aktif olan yani 'çalışabilir' konumda olan ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen kişilerin iş bulamaması durumudur. İşsizlik demografik faktörlere, görünürlüğüne, iradi olmasına, iş gücü piyasasının durumuna, ekonomik dalgalanmalara, işsizliğin süresine ve sebeplerine göre kendi içerisinde sınıflandırılabilmektedir. İşsizliğin görünürlüğü açısından sınıflandırılması durumunda işsizlik açık ve gizli işsizlik şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bir kişinin cari ücret düzeyindeki bir işi kabul edip etmemesine göre oluşan işsizlik, iradi ve gayri iradi işsizlik olarak görülmektedir. Ekonominin tam istihdam düzeyinde olmasından etkilenmeyen, sadece işgücü piyasasındaki işleyişten dolayı ortaya çıkan işsizlik çeşidi friksiyonel (geçici) işsizlik olarak adlandırılmaktadır. Ekonomideki yapısal değişimler sonucu oluşan işsizliğe yapısal işsizlik denilmektedir. Ekonominin dalgalanmalarına bağlı olarak değişen işsizlik türü ise devrevi işsizliktir.

1.1.1. Açık ve Gizli İşsizlik

Açık işsizlik bireyin geçinebileceği bir işinin olmamasıdır. Gizli işsizlik ise bir kişinin görünürde işinin olmasına rağmen yaptığı işe katkısının (marjinal verimliliğinin) sıfır olmasıdır. Bir başka deyişle, işçinin işten çıkması halinde üretimde herhangi bir azalmanın oluşmaması durumudur.

1.1.2. İradi ve Gayri İradi İşsizlik

İş arayan bir kişinin, kendi kabiliyet ve eğitimine uygun reel ücret seviyesindeki bir işi herhangi bir nedenden ötürü kabul etmemesi iradi işsizliği göstermektedir. Gayri iradi işsizlikte ise, kişi kendi seviyesine uygun ücretten daha az bir ücretle bile çalışmayı kabul ettiği halde iş bulamamaktadır. Dolayısıyla gayri iradi işsizlik kişinin kendi imkanlarıyla bertaraf edemeyeceği bir işsizlik türüdür.

1.1.3. Friksiyonel (Geçici/Arızi) İşsizlik

İş gücü piyasasındaki hareketliliğe bağlı olarak, çalışan kişilerin işlerini değiştirmek için, mevcut işlerinden ayrılmasıyla yeni iş bulmaları arasında geçen süre zarfındaki işsizliktir. Bu durum yeni mezunların iş arama süresi için de geçerlidir. Ekonomideki istihdam düzeyinden etkilenmeyen, ortadan kaldırılması mümkün olmayan bir işsizlik türüdür.

1.1.4. Yapısal İşsizlik

Emek talebinin yapısının veya teknolojinin değişmesiyle oluşan işsizlik türüdür. Tüketici zevk ve tercihlerinin zamanla değişmesi mevcut talebi değiştirmekte ve artık tercih edilmeyen ürünlerin üretiminde çalışan işçilerin işsiz kalmasına sebep olmaktadır. Emek talebinin yapısındaki değişmelere işgücünün uyum göstermesi ne kadar yavaş ise yapısal işsizlik o kadar artmaktadır (Uyanık, 2010;6). Yapısal işsizliğin diğer nedeni, bir ülkede görülen ekonomik büyüme sonucunda üretimde emek-yoğun teknolojiler yerine sermaye-yoğun teknolojilerin kullanılmasıdır. Yapısal işsizlik friksiyonel işsizliğin kalıcı hale gelmiş versiyonudur.

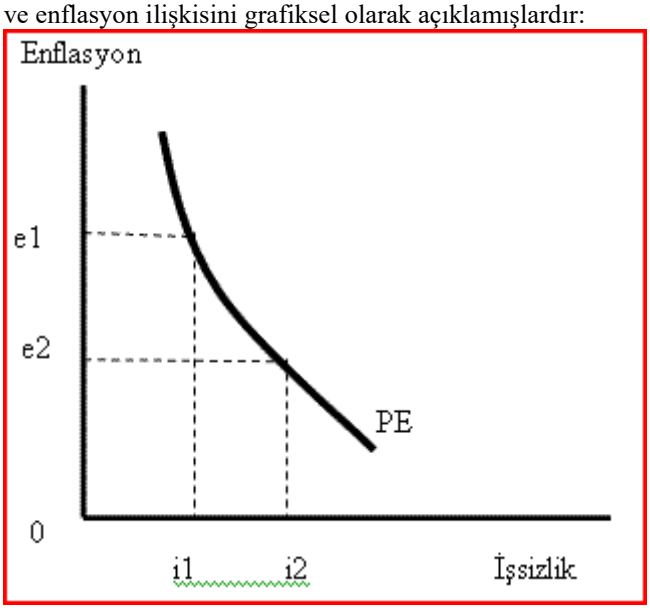
1.1.5. Devrevi İşsizlik

Devrevi işsizlik, ekonominin daralma ve genişlemesine bağlı olarak değişen konjonktürel işsizlik ile ekonomik faaliyetlerin dönemsel olarak önemini kaybetmesine göre değişen mevsimlik işsizlik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ekonominin daralmasıyla düşen talep neticesinde üretim ve yatırımın azalması, beraberinde işsizliği getirmektedir. Ekonominin daralma dönemine girmemesi adına alınan önlemler, konjonkturel işsizliğin de artmasını engellemektedir. Mevsimsel işsizlik, mevsimsel değişimlerin yanında hava şartları ve tatillerden de etkilenmektedir. Daha çok işsizliğe karşı mali ve sosyal önlemlerin tam olarak alınmadığı az gelişmiş ülkelerin yaşadığı bir problemdir.

1.2. Doğal İşsizlik

Ülkelerin refah düzeyini yakalayabilmesi adına kilit rolü olan işsizlik, pek çok iktisatçı tarafından incelenirken, özellikle diğer temel makroekonomik sorun olan enflasyonla ilişkisi irdelenmiş, enflasyon ve

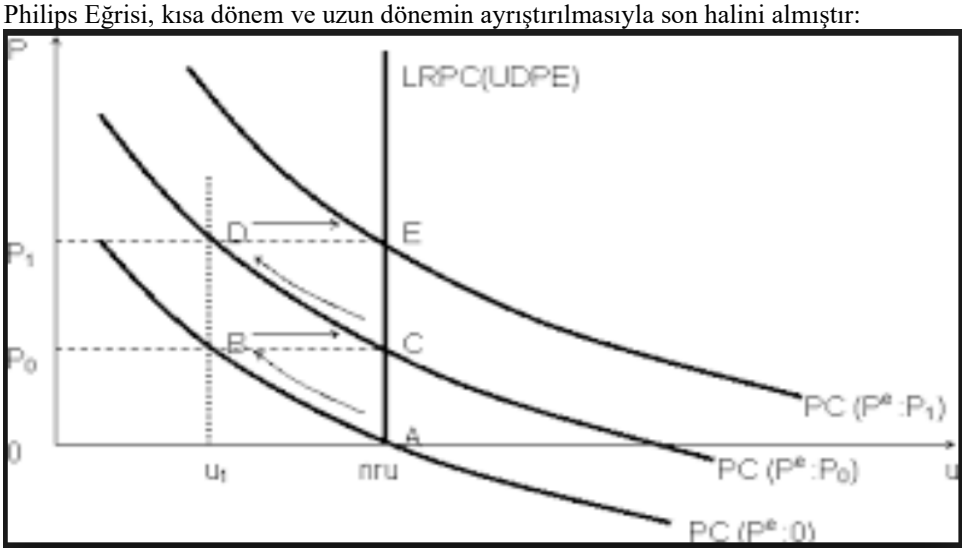
işsizlik değerlerinin toplamıyla elde edilen "iktisadi hoşnutsuzluk endeksi" ülke ekonomilerinin genel performans ölçümü olarak görülmüştür. Enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi İngiltere ekonomisi üzerinden araştıran A.W.Philips (1958)' e göre enflasyon oranındaki bir düşüş işsizlik haddini artırmaktadır. Literatürde "Philips Eğrisi (Philips Curve)" olarak adlandırılan bu analiz daha sonra Paul Samuelson ve Robert Solow (1960) tarafından ABD' de de aynı sonuçları vermiştir. Farklı pek çok ülkede tecrübe edilen enflasyon ve işsizliğin negatif ilişkisinin, yalnızca kısa dönemlerde geçerli olduğu görülmüştür. Samuelson ve Solow, işsizlik ve enflasyon ilişkisini grafiksel olarak açıklamışlardır:

Kaynak: http://www.mahfiegilmez.com.

Şekil 1: Philips Eğrisi

Enflasyon ve işsizlik arasında değiş tokuş olduğunu ifade eden Philips Eğrisi, daha sonraki yıllarda bu iki değişken arasında kararlı bir değişimin olmaması nedeniyle şüpheyle karşılanmaya başlamıştır (Uygur, 1983: 10). . Milton Friedman(1968), Edmund Phelps (1968) ve pek çok iktisatçı tarafından ücretlerin nominal kabul edilmesi dolayısıyla eleştirilen orjinal Philps eğrisi, Friedman' ın 'Uyumcu Beklentiler Hipotezi' ne dayanarak beklentileri dahil etmesiyle yeniden şekillenmiştir. Philips Eğrisi' nin öngördüğü enflasyon-işsizlik değiş tokuşunun uzun dönemde geçerli olmadığı ve işsizliğin doğal işsizlik seviyesinde sabit kaldığı görüşüyle orijinal Philips Eğrisi, kısa dönem ve uzun dönemin ayrıştırılmasıyla son halini almıştır:

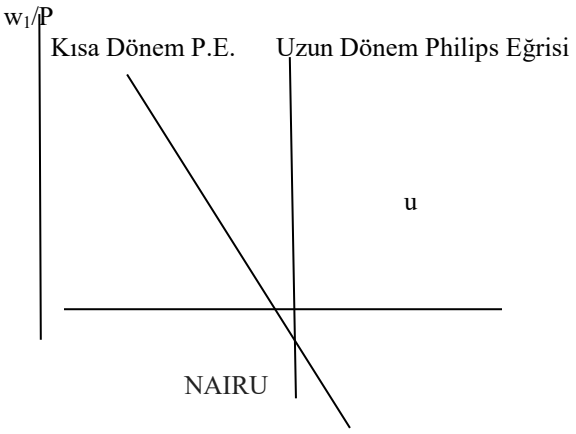
Kaynak: www. mevzuatdergisi.com

Şekil 2: Beklentilerin Dahil Edildiği Philips Eğrisi

İşsizliği doğal oranın altına düşürmek adına yapılan politikaların kısa vadede başarılı olduğu ancak uzun vadede enflasyonu hızlandırdığı, enflasyondaki kararsızlığın, işsizliği doğal orana geri çekilmeye zorlayacağını belirten Friedman' ın uzun dönemde işsizlik haddinin doğal işsizlik haddine eşit olacağı görüşü, doğal işsizlik oranı (Natural Rate of Unemployment- NRU) olarak bilinmektedir (Galbraith, 1997: 94). Friedman (1968)' a göre, doğal işsizlik oranı iş gücü piyasasının yapısı ile alakalı olduğu için her ülkede farklı seviyelerde ve parasal faktörlere bağlı olmadığı için de kalıcı şekilde görülerek aslında denge işsizlik oranını yansıtmaktadır (Aktrn, Özkök ve Polat, 2017;6).

Uyumcu Beklentiler Hipotezi' ne dayalı olan Philips Eğrisi, Lucas (1972), Sargent ve Wallace (1975)' ın rasyonel beklentileri dahil etmesiyle bireylerin para aldanmasına düşmeden en uygun kararı verebildiği varsayılmıştır. Buna göre bireyler, geçmiş enflasyon oranlarıyla hareket etmeden, gelecek enflasyon oranlarını tahmin gücüne sahip olarak karar almaktadırlar.

NRU hipotezi, işgücü piyasasını Walrasgil genel dengeye dayandırdığı ve kısa dönemde sabit olduğu için eleştirilmiş, yerine Modigliani (1975) tarafından enflasyonist olmayan işsizlik oranı (Non-Inflationary Rate of Unemployment, NIRU) terimi, daha sonraki yıllarda ise Tobin (1980) tarafından ortaya konulan NAIRU (Non-Accelarating Inflation Rate of Unemployment) ifadesi kullanılmaya başlanmıştır (Temurlenk, Başar, 2012: 71). NRU ve NAIRU aynı kavramlar olarak görünmesine rağmen NAIRU' nun NRU' nun aksine bir dengesizliği belirtmesi, NRU' nun kısa dönemde sabit olmasına karşın NAIRU' nun değişkenlik göstermesi ve NRU mikro bir kavram iken NAIRU' nun makro anlamlar taşıması dolayısıyla ikisi farklı kavramlar olarak kabul edilmektedir. Böylelikle iktisatçılar 1980' lerden sonra işsizlik sorununu tahmini NAIRU' daki artışa göre incelemeye başlamıştır (Aktrn. Mankiw, 2017: 354).

Şekil 3: Kısa ve Uzun Dönem Philips Eğrisi

2. EKONOMİDE HİSTERİ HİPOTEZİ

Doğal işsizlik olarak adlandırılan görüş kısaca, şok sonrasında işsizlik oranlarının uzun dönem seviyesine geri döneceğini göstermektedir. İşsizliğin seyri hakkındaki ikinci görüş ise, ekonomideki şokların işsizliği kalıcı bir şekilde değiştirdiğini ileri süren "işsizlik histerisi hipotezi" dir. Histeri hipotezine göre, konjonktürel dalgalanmaların işsizliği sürekli hale getirmesi ve belli bir seviyeden sonra işsizlik oranının eski seviyesine dönememesi söz konusudur. İşsizlik histerisi hipotezi doğal oran hipotezine bir itiraz niteliği taşımaktadır. Bu itiraz Tobin (1972) tarafından, dönemler arası değiş tokuş ilişkisi dikkate alındığında doğal işsizlik oranının fiili işsizlik oranının geçmiş düzeyinden bağımsız olduğunu varsaymak için herhangi bir gerekçenin olmadığı şeklinde ifade edilmiştir. İşsizlik histerisi hipotezine ilişkin çalışmalar özellikle 1970 sonrasında Avrupa ülkelerinde işsizlik oranlarının yüksek ve süreklilik gösteren seyrini açıklamaya yönelik olarak, doğal işsizlik oranlarını açıklayan teorilerdeki eksikliklere binaen ortaya çıkmıştır.

Histeri etkisinin formülasyonu:

Z_t dışsal bir değişken olmak üzere;

$\mathbf{X_t = aX_{t-1} - Z_t}$ iken a' nın çekilip, değerlerin sabit şekilde gösterimi:

$\mathbf{X= Z / (a-1)}$ iken X, yalnız Z' ye bağlı bir değişkendir. Z, zamana bağlı bir değişken haline çevrilirse formül:

$\mathbf{X_t = X_0 - t.Z}$ olmaktadır. Burada sabit değer olan X' in Z_t' ye bağlı olması nedeniyle her değeri alması mümkündür. Bu durum Z' deki geçici bir değişkenin X' i kalıcı olarak değiştirebileceğinin formülsel gösterimidir (Franz, 1990: 2).

2.1. Histeri Etkisinin Nedenleri

Standart işsizlik teorileri yüksek oranlı işsizliği, doğal işsizlik oranını bozan yapısal faktörlere ve işsizliği geçici olarak doğal işsizlik düzeyinin üzerine çıkaran konjonktürel faktörlere bağlamaktadır. İşsizliğe neden olan şokların niçin uzun dönemli etkilerinin olduğu (i) fiziki sermayenin kıtlığı, (ii) işsizlik nedeniyle bozulan beşeri sermaye, (iii) ücret kararlarını etkileyen içerdekiler-dışardakiler mekanizması nedenleriyle açıklanmaktadır (Jaeger, Parkinson; 1990: 186). Fiziksel sermayenin eksikliği aslında sermaye stokunun azalmasını ifade etmektedir. Stoktaki azalış, iş gücü talebini azaltır ve bu durum da işsizliğin süresinin uzamasına sebep olmaktadır. Beşeri sermaye erozyonu işsiz bireylerin çalışma becerilerini, motivasyonlarını sürdürememelerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla uzun dönemli işsizliğin olduğu ekonomilerde işverenlerin işsiz bireylere güveni azalmakta bu da tüm iş gücü arz-talep dengesini bozmaktadır (Möller, 1990: 92). Histeri

etkisinin üçüncü nedeni, sendikaların bir üretim alanında çalışmak isteyen fakat işi olmayan bireylere-dışarıdakilere (outsiders), o üretim sahasında çalışan bireylerden-içerdekilerden (insiders) daha az ilgi göstermesidir. Ücret kararlaştırılması sürecinde ortay çıkan bu problem, işsizlerin sosyal normlar veya başka sebeplerden ötürü düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmemesiyle "iş arayanların", dışardakileri önemsememesiyle "işverenlerin" bakış açısına bağlı olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Franz, 1990: 10). Örneğin, Avrupa' daki yüksek işsizlik oranlarının sürekliliğinin bir nedeni herhangi bir endüstride, ücretlerin belirlenmesi sürecinde dışarıdakilerin dikkate alınmaması, haklarının çiğnenmesi, yalnızca içerdekilerin hakları üzerine pazarlık yapılması olarak görülmektedir (Coe, 1990: 56).

Farklı ülkelerde yapılan pek çok ampirik çalışma, işsizliği ücretler arası farklılıklar, işsizlik yardımları, istihdam koruma kanunları, sendika militanlığı, işsizlik sigorta sistemleri gibi yapısal nedenlere dayandırarak hükümet müdahalelerinin işsizliği artırdığını gözler önüne sermektedir (Aktaran: Jaeger, Parkinson, 1990: 186). Ancak, doğal oran yaklaşımı ve yapısalcı yaklaşımın geçerli olmadığı histeri hipotezinin varlığı durumunda, uzun dönemde işsizlik oranları durağanlıktan çıkamayacağı için hükümet müdahalesi gerekli görülmektedir (Smyth, 2003: 181). Geçici şokların işsizliği kalıcı hale getirmesinin nedenlerini açıklayan çalışmalar, birinci olarak işsizliğin yakınsama hızının yavaşlığına ve ikinci olarak iktisadi ajanların başka denge yoluna yönlendirmesine bağlamaktadır. Çoklu denge modeline göre ekonomi dengesi, yüksek vergi oranları ile düşük işsizlik- tasarruf oranları dengesi ve düşük vergi oranları ile yüksek ekonomik aktivite dengesinin bileşimidir(Raurich, 2006: 309). Histeri hipotezinin nedeni yeni bakış açısına göre ise, şoklar geçtiğinde işsizliğin aynı seviyede kaldığı denge seçimlerine odaklanmaktadır. Sendikaların işe ve referans ücret seviyesine göre net ücretleri (ücret- vergiler) maksimum yapma çabalarından ötürü iş gücü piyasasında oluşan düzensizlik işsizliği tetiklemektedir (Raurich ve diğ. 2006: 286- 287). Ayrıca hükümet, kamu açıklarına odaklandığında doğrudan vergilerdeki artış histeriyi çok az etkilerken, aksine doğrudan vergilerin ağırlıklı olarak kullanıldığı politikalarda, kamu açığı olsa bile histeriye etkisi çok olacaktır. Dolayısıyla doğrudan vergilerdeki artış, histeri etkisini açıklamada esas alınmaktadır (Raurich ve diğ. 2006: 298).

3. MALİYE POLİTİKALARININ ETKİLERİ

Klasik iktisadın savunduğu devletin ekonomiye müdahale etmemesi fikri (jandarma devlet), 1929 Buhranı ile eleştirilmiş ve ortaya çıkan Keynesyen düşünce, maliye politikalarına önem vermiş; özellikle ücret ve fiyatların esnek olması dolayısıyla tam istihdama ulaşabilmek için talebi canlandırmaya yönelik maliye politikalarının gerekliliğini vurgulamışlardır (Erkam, 2010:7-8). Ancak devletin ekonomiye çok sık müdahil olması bütçe açıklarının sürekli olmasına sebebiyet verdiği için, ayrıca 1970' lerde yaşanan stagflasyon ile artan işsizlik dolayısıyla salt devlet müdahalesi fikri de eleştirilmiştir. Günümüze kadar pek çok iktisadi görüş devletin rolü üzerine fikir beyan etmiştir. Neticede ekonomik etkinliğin sağlanamadığı durumlarda, kaynak savurganlığını engellemek ve maksimum refah düzeyine ulaşmak için devlet müdahalesini makul gören görüş hâkimdir (Öztürk, 2006: 34-35).

Devlet, ülkeyi ekonomik kriz ve durgunluk dönemlerinden çıkarmak için veya ekonomiyi daha da güçlendirmek için üretim, tüketim, yatırım, istihdamı geliştirmek için, piyasaları ve davranışları etkilemek için üreticiler ve tüketicilerin karşı karşıya kaldıkları göreceli fiyatları değiştirmek suretiyle destekleri kullanmaktadır. İstihdamı artırmak için devletin yapabileceği maliye politikaları arasından teşvikler önemli bir etkiye sahiptir. Ancak Küçüker (2000) 'e göre bu politika aracının ülke içinde kaynak tahsisini, gelir dağılımını ve harcamaların verimliliğini artırma etkisinin yanında ekonomik yapının elastikliğini bozarak, uluslararası düzeyde rekabetçiliği ve gelir dağılımını bozma etkisi de mevcut olduğu için nasıl kullanıldığına dikkat edilmesi gerekmektedir (akt. Yavuz, 2010: 86). Ayrıca işsizlik sorunun çözümünde uygulanan politikaların işsizlikle ilişkili olan diğer makroekonomik değişkenleri de etkileyebilmesi daha kesin ve kalıcı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır (Akcan, Ener, 2018:283).

4.LİTERATÜR

Yazar	Yıl	Ülke	Yöntem	Bulgu
Blanchard, Summers (1986)		Almanya, İngiltere, Fransa, ABD	AR(1) VE ARMA Modelleri	Ücret anlaşmaları yapılırken, içerdeki ve dışarıdakiler arasındaki uyuşmazlık, işsizliğin sürekliliğine neden olmaktadır
Neudorfer, Pichelmann ve Wagner (1990)		Avusturya	Birim kök testleri	İşsizliğin sürekli olması, uzun dönemli işsizlerin artmasından kaynaklanmaktadır.
Küçükkale (2001)	1950-1995	Türkiye	Kalman Filtre Tahmin Tekniği	Histeri hipotezi zayıf da olsa geçerlidir.
Smyth (2003)	1982-	Avusturalya	Birim kök testleri	Histeri etkisi geçerlidir.

	2002			
Chang ve diğ. (2006)	1961-1999	10 AB Ülkesi	Panel SURADF testleri	Belçika ve Hollanda dışındaki tüm Avrupa ülkeleri için histeri hipotezi doğrulanmıştır.
Johns ve Manning (2006)		İngiltere		Histeri mekanizmasında uzun dönemli işsizlik önemli rol oynamaktadır.
Raurich, Sala Sorolla, (2006)		ABD, AB Ülkeleri	Durağan ücret ve dengeli bütçe kurallarının, sermaye ve istihdam arasındaki dengeye etkisi model kurularak incelenmiştir	Bu modelin, ABD'nin aksine, 1970'lerin şoklarından sonra çoğu Avrupa ülkesinin izlediği mali politikaların histeri üretmede merkezi bir rol oynadığı savunulmaktadır.

Pazarlıoğlu ve Çevik (2007)	1939-2005	Türkiye	Ratchet Modeli	İşsizlikte histeri etkisi var
Barışık ve Çevik (2008)	1923-2006	Türkiye	Yapısal Kırılma Testi	İşsizlikte histeri etkisi var

Yılancı (2009)	1923-2007	Türkiye	Perron, Zivot-Andrews, Lumsdaine-Papell, bir ve iki kırılmalı LM birim kök testleri	İşsizlikte histeri etkisi var
Güloğlu ve İspir (2011)	1988-2008	Türkiye' deki 9 sektörün işsizlik oranları	Panel birim kök testi	Türkiye' deki sektörlerin işsizlik oranları, doğal işsizlik önsavının özel bir türü tarafından açıklanabilir
Koçyiğit ve diğ.(2011)	1923-2010	Türkiye	Logistic Smooth Transition Autoregressive (LSTAR) Modeli	Yurt içi ve yurt dışı ekonomik dalgalanmalar doğal işsizlik oranlarının değişmesine etki eder.
Lavesson(2012)	1956-2011	8 OECD Ülkesi	ADF, KPSS testleri	ABD hariç diğerlerinde histeri hipotezi geçerli.
Yıldırım (2011)	1923-2010	Türkiye	Bai- Perron yapısal kırılma testi	Histeri hipotezi geçerli
Doğru (2013)	1980-2012	12 AB Ülkesi	2. Nesil panel birim kök testi	Euro bölgesinin çoğunda doğal işsizlik var
Arı, Zeren, Özcan (2013)	1985-2011	Doğu Asya ve Pasifik Ülkeleri	Panel birim kök testi	Histeri etkisi bulunmamaktadır.
Özcan (2013)		OECD Ülkeleri	Yapısal kırılmalı birim kök testi	Histeri etkisi mevcut.
Çınar, Akay, Yılmaz (2014)	1988-2008	Türkiye	Yapısal kırılmalı ve kırılmasız tek değişkenli zaman serisi birim kök testleri	Histeri hipotezi yoktur, sonuçlar Phelps (1994) tarafından geliştirilen yapısalcı teori ile uyumludur.
Karagöz ve Saraç (2016)	2005-2016	Türkiye	Kalman filtresi ve eşik değer regresyon	Histeri hipotezi geçerli değil
Saraç (2014)	2005-2013	Türkiye	Doğrusal olmayan birim kök testi	Histeri etkisi yalnızca bir rejimde geçerlidir.
Tokatlıoğlu, Öztürk ve Ardor (2014)		15 AB Ülkesi	Ratchet Modeli	Histeri etkisi var ancak zayıf

Altay, Tuğcu ve Topçu (2015)		G-8 Ülkeleri		Kısa dönemde enflasyondan işsizliğe, uzun dönemde işsizlikten enflasyona doğru nedensellik bulunmuştur.
Bayrakdar	200-	Türkiye	Perron, Augmented	Histeri etkisi var

(2015)	2013		Dickey-Fuller,Kwiatkowki-Philips-Schmidt- Shin ve Yapısal Kırılmalı Lee- Strazicich birim kök testleri	
Mercan, Yurttançıkmaz, Çakmak (2015)	1992-2013	AB-15, AB-27, OECD ve G-8 Ülkeleri, Türkiye	Yatay Kesit Bağımlılığı ve Yapısal Kırılmalar Altında Testi: Dinamik Panel Veri Analizi	G-8 Ülkeleri hariç diğer ülke gruplarında histeri etkisi mevcuttur.
Özkan, Altınsoy (2015)	1988-2014	Türkiye	ADF, KSS, FOURIER ADF, FUOURIER KSS birim kök testi	Şoklar, iş gücü piyasasında, yaş faktörü bakımından 45 yaş üstü erkekleri, cinsiyet faktörü bakımından genç kadınları daha çok etkilemektedir.
Tartıcı (2015)		OECD üyesi 24 ülke	Klasik birim kök testleri, asimetrik ayarlama, yapısal kırılma	Histeri etkisi var.
Ağazade (2016)	2005-2015	Türkiye	Birim kök testleri	İşsizlik oranlarında histeri etkilerinin varlığı enflasyonu azaltma maliyetlerinde artırıcı sonuçlara neden olmaktadır.
Kahyaoğlu ve diğ. (2016)	2001-2015	Türkiye ve seçilen AB ülkeleri	Fourier-ADF ve Fourier IPS	İşsizlik histerisi geçerlidir.
Koçbulut ve Bolat (2017)	2004-2016	Balkan ülkeleri	SURADF, CADF, PAKPSS	Doğal işsizlik geçerlidir.
Taş ve Uğur (2017)	1980-2013	Türkiye	ADF, Philips-Perron birim kök testleri ve Lee-Strazicic yapısal kırılmalı birim kök testi	İşsizlik histerisi geçerlidir.
Topalhan ve diğ. (2017)	1988-2015	Türkiye	Lumsdaine ve Papell (1997) birim kök testi	Bulgular yapısal kırılmalar göz önünde bulundurulmadığında şokların işsizlik serisinde oldukça güçlü etkiye sahip olduğunu gösterirken; yapısal kırılmalar göz önünde bulundurulduğunda, şokların işsizlik serisi üzerindeki, etkisinin azaldığını göstermiştir.
Yalçınkaya ve Kaya (2017)	1980-2015	28 OECD Ülkesi	Panel birim kök testleri	İşsizlik kalıcı değildir
Yavuzaslan ve diğ. (2017)	2005-2017	Türkiye	Yapısal kırılmalı birim kök testi	Histeri hipotezi geçerlidir.

5.SONUÇ

Gelişmişliğin göstergelerinden biri olan istihdamın, her ülkede zaman zaman şoklardan etkilendiği gözlemlenmektedir. Şoklar geçtikten sonra istihdam üzerindeki etkinin devam edip etmemesi ülkelere göre farklılık göstermektedir. Şokların kalıcı etkiler bırakması, işsizlikte histeri etkisinin varlığını kanıtlamaktadır. Histeri etkisi, beşeri sermayenin kalitesizliği, fiziksel sermayenin yetersizliği, sürdürülebilir büyümenin eksikliği gibi faktörler sonucu ortaya çıkmaktadır (Pazarlıoğlu ve Çevik, 2007: 49). İşsizlikle mücadelede, özellikle histeri etkisini yaşayan ülkelerin öncelikle bu konulara çözüm olabilecek politikalar üretmeleri gerekmektedir. Ayrıca histeri etkisini sektörler açısından ya da yaş, cinsiyet gibi faktörler açısından inceleyen çalışmaların bulgularından yola çıkılarak her ülkeye öznel reçeteler uygulanmalıdır. İşsizlik sorununun nedeninin de dikkatlice irdelenmesi uygulanacak politikanın başarısını etkileyecektir. Örneğin işsizliğin, ekonomik yapının içerisinde bir sorun olması halinde mikro temelli istihdam politikaları; ekonomik yapının kendisinden kaynaklanması durumunda makroekonomik istihdam politikaları iyileştirici etkide bulunmaktadır (Bekiroğlu, 2010: 215).Ekonominin yapısal özelliklerinin neden olduğu yüksek işsizlik oranının azaltılmasına yönelik olarak emek piyasasının etkinliğini de artıracak yapısal reformların gerçekleştirilmesi önem kazanmaktadır (Ağazade, 2016: 43).Bununla birlikte, ekonomide önemli yapısal dönüşümlerin olduğu dönemlerde uygulanan ekonomi

politikalarının işsizliğe etki ederken, aynı zamanda işsizliği kalıcı hale getirdiğini gösteren ve ekonominin dengeli bir yapıya ulaşması için istikrar paketlerinin sık kullanılmamasını ileri süren çalışmalar da mevcuttur (Küçükkale, 2001: 12). Bu yüzden mevcut işsizlik oranlarının doğal orandan mı, yapısal faktörlerden mi yoksa histeri etkisinin varlığından mı etkilendiğinin saptanması ve buna göre politikaların uygulanması önem taşımaktadır. İşsizliğin çözümünde uygulanan politikaların, destekleyici başka politikalar ile beraber uygulanması da hızlı bir netice alınmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ağazade, S. (2016). Türkiye için İşsizlik Histerisine Karşın Doğal Oran Hipotezinin Doğrusal Dışı Yöntemlerle Sınanması. Sosyal Güvenlik Dergisi, 6 (2), 28-46.

Akcan, A.T. , Ener, M. (2018). Makroekonomik Değişkenlerin İşsizlik İle İlişkisi: Türkiye Örneği. Yönetim Bilimleri Dergisi, 16(31), 263-285.

Altay, B. , Tuğcu, C. T. , Topçu, M. (2011). İşsizlik Ve Enflasyon Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: G8 Ülkeleri Örneği. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, 13(2), 1-26.

Arı, A. , Zeren F. , Özcan, B. (2013). Doğu Asya Ve Pasifik Ülkelerinde İşsizlik Histerisi: Panel Veri Yaklaşımı. Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 35(2), 105-122.

Ata, A.Y. (2011). Ücretler, İşsizlik ve Suç Arasındaki İlişki. www.calismatoplum.org/sayi31/ata.pdf Erişim Tarihi: 08.04.2018

Barışık, S. Ve Çevik, E. İ. (2008). İşsizlikte Histeri Etkisi: Uzun Hafıza Modeller. Kamu-İş, 9(4), http://www.kamu-is.org.tr/pdf/945.pdf Erişim Tarihi: 06.05.2018.

Bayrakdar, S. (2015). Türkiye İçin İşsizlik Histerisi Ya Da Doğal İşsizlik Oranı Hipotezinin Geçerliliğinin Sınanması. İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 2(2), 45-61.

Bekiroğlu, C. (2010). Türkiye'de İşsizlik Sorununun Çözümlenmesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Belke, A., Göcke, M. , Werner, L. (t.y.). Hysteresis Eff ects in Economics – Diff erent Methods for Describing Economic Path-dependence. www.rwi-essen.de/media/...economic.../REP_14_468.pdf. Erişim Tarihi: 08.05. 2018.

Blanchard, O.J. , Summers, L.H. (1986). Hysteresis and the European Unemployment Problem http://www.nber.org/books/fisc86-1 Erişim Tarihi:02.05.2018

Chang, T. , Lee, K.C. , Nieh, C.C. , Wei, Note On Testing HysteresisİN Unemployment For Ten European Countries: Panel C.C. (2006). An Empirical SURADF Approach. https://doi.org/10.1080/13504850500365871 Erişim Tarihi: 08.04.2018

Coe, D.T. (1990). "Hysteresis Effect in Economic Models" . Wolfrang Franz (Ed.). Insider-Outsider Influences on Industry Wages (ss.55-75). Newyork: Physica-Verlag Heidelberg.

Çınar, M. , Akay, H. K, Yılmaz, F. (2014). İşsizlik Histerisinin Sektörel Bir Analizi: Türkiye Örneği. Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 69, 29- 52.

Doğru, B (2013). Euro Bölgesinde İşsizlik Histerezisinin İkinci Nesil Panel Birim Kök Testleri ile Analizi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 14(3), 77-86.

Erkam, S. (2010). Maliye Politikalarının Etkinliği: Teori Ve Bir Uygulama, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2010/407, Ankara

Franz, W. (1990). "Hysteresis Effect in Economic Models" . Wolfrang Franz (Ed.).Hysterersis in Economic Relationships:An Overview (ss.1-19). Newyork: Physica-Verlag Heidelberg.

Galbraith, J.K. (1997). Time to Ditch the NAIRU. Journal of Economic Perspectives, 11(1), 93- 108.

Güloğlu, B. ve İspir, M.S. (2011). Doğal İşsizlik Oranı mı? İşsizlik Histerisi mi? Türkiye İçin Sektörel Panel Birim Kök Sınaması Analizi. Ege Akademik Bakış, 11(2), 205- 215.

Jaeger, A. , Parkinson, M. (1989). Testing For Hysteresis In Unemployment An Unobserved Components Approach.Empirical Economics,15(2), 185–198.

JONES, D. R. Ve MANNING D. N. (2006). Long Term Unemployment, Hysteresis And The Unemployment–Vacancy Relationship: A Regional Analysis.https://doi.org/10.1080/00343409212331346751 Erişim Tarihi: 08.04.2018

Kahyaoğlu, H. , Tuzun, O. , Ceylan, F. , Ekinci, R. (2016). İşsizlik Histerisinin Geçerliliği: Türkiye Ve Seçilmiş Ab Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(4), 103-128.

Karagöz, K. ve Saraç, T.B. (2016). İşsizlikte Histeri Etkisinin Kalman Filtresi Yaklaşımıyla İncelenmesi: Türkiye Örneği. Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 1(2), 59-72.

Koçbulut, B. Ve Bolat, S. (2017). Balkan Ülkelerinde İşsizlik Histerisi Ve Doğal Oran Hipotezinin Geçerliliği: Ampirik Bir Değerlendirme. Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, 8(16), 295-317.

Koçyiğit, A., Bayat, T. and Tüfekçi, A. (2011). "Türkiye'de İşsizlik Histerisi ve STAR Model Uygulaması". Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 31 (2), 45-60

Küçükkale, Y. (2001) Doğal işsizlik Oranındaki Keynesyen İsteri Üzerine Klasik Bir İnceleme: Kalman Filtre Tahmin Tekniği ile Türkiye Örneği 1950-1995, V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Adana.

Lavesson, N. (2012). Is There Hysteresıs In Unemployment Rates? An Arfıma Approach. (Yüksek Lisans Tezi). Lund: Lund Üniversitesi.

Mankiw, N.G. (2017). "Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi Bugünü". Brian Snowdon ve Howard R. Vane (Ed.). Hysteresis ve NAIRU (ss.354-361). Ankara: Efil Yayıynevi

Mercan, M. , Yurttançıkmaz, Z. Ç. ve Çakmak, F. (2015), İşsizlik Histerisi Hipotezinin Türkiye, AB-15, AB-27, OECD ve G-8 Ülkeleri İçin Yatay Kesit Bağımlılığı ve Yapısal Kırılmalar Altında Testi: Dinamik Panel Veri Analizi, TİSK Akademi, 10(19), 44-65.

Möller, J. . (1990). "Hysteresis Effect in Economic Models" . Wolfrang Franz (Ed.). Unemployment and Deterioration of Human Capital (ss.91-107). Newyork: Physica-Verlag Heidelberg.

Neudorfer, P. , Pichelmann, K. , Wagner, M. (1990). Hysteresis, Nairu and long term unemployment in Austria. Empirical Economics,15(2), 217–229.

Özcan, B. (2013). İşsizlik Histerisi Hipotezi Oecd Ülkeleri İçin Geçerli Mi? Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi. Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 40, 95-117.

Özkan, Y. ve Altınsoy, A. (2015). İşsizlik ve İstihdamda Histeri Etkisi (Türkiye, 1988-2014). Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 16, 123-130.

Özkök, C. S. Ve Polat, M.A. (2017). Enflasyon Ve İşsizlik İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Uygulama (G7 Ülkeleri Örneği). Küresel İktisat Ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 6(12), 1-14.

Öztürk, N. (2006). Ekonomide Devletin Değişen Rolü. Amme İdaresi Dergisi, 39(1), 17-38.

Pazarlıoğlu, M.V. ve Çevik, E.İ. (2007). Ratchet Model Uygulaması: Türkiye Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(2), 41-51.

Raurich, X. , Sala, H. , Sorolla, V. (2006). Unemployment, Growth, And Fıscal Polıcy: New Insıghts On The Hysteresıs Hypothesıs. Macroeconomic Dynamics, 10, 285–316.

Saraç, T. B. (2014). İşsizlikte Histeri Etkisi: Türkiye Örneği, Ege Akademik Bakış, 14(3), 335-344.

Saruhan, O. (2015). İşsizlikle Mücadele Politikaları. https://calismaekonomisiblog.wordpress.com/2015/12/12/issizlikle-mucadele-politikalari/. Erişim Tarihi:08.05.2018.

Selim, S. , Kırgel, H.D. , Çelik, O. , Yazıcıoğlu, H. (2014). Türkiye'de İşsizliğin Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(22), 1-26.

Smyth, R. (2003). Unemployment Hysteresis in Australian States and Territories: Evidence from Panel Data Unit Root Tests. The Australian Economic Review, 36(2), 181–92.

Tartıcı, M. (2015). "A Reinvestigation of the Hysteresis Hypothesis in the OECD Countries," Econometrics Letters, 2(1), 22-40.

Taş, S. ve Uğur, B. (2017). Türkiye için İşsizlik Histerisi mi, Yoksa Doğal Oran Hipotezi mi Geçerlidir?.Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Üniversitesi. 21(1), 25-45.

Temurlenk, S. , Başar, S. (2012). Türkiye İçin Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı (NAIRU) Tahmini. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27(1), 71-83.

Tokatlıoğlu, İ. , Öztürk, F. Ve Ardor, H. (2014). AB Ülkeleri Ve Türkiye İşgücü Piyasasında Histeri Etkisi: Ratchet Modeli Analizi. Sosyoekonomi, 22(22), 298-320.

Topalhan, T, Durusoy, Ö. T. , Özdemir, Z. A. (2017). İşsizlik Oranı Üzerindeki Şoklar Gerçekten Kalıcı mı: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Analiz. Sosyal Güvenlik Dergisi, 7(2), 87-104.

Tsushima, M. (1996) "Economic Structure and Crime: The Case of Japan", Journal of Socio-Economics, 25(4), 497-515.

Uyanık, M.A. (2010). 1980 Sonrası Türkiye'nin İşsizlik Yapısı Ve
Büyüme İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.

Uygur, E. (1983). Neoklasik Makroiktisat ve Fiyat Bekleyişleri: Kuram ve Türkiye Ekonomisine
Uygulama, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara

Yalçınkaya, Ö. , Kaya, V. (2017). Doğal İşsizlik Oranı Mı Yoksa; İşsizlik Histerisi Mi?: Oecd Ülkeleri İçin Yeni Nesil Panel Birim Kök Testlerinden Kanıtlar (1980-2015). Selçuk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17(33), 1-18.

Yavuz, A. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları Ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,15(1), 83-101.

Yavuzaslan, K. , Damar, Ö. , Sözmez, B. , Özdaş, B. , Uyar, N. , Akılotu, N. (2017). Türkiye'de Genç İşsizliğinin, İşsizlik Histerisi Hipotezi Çerçevesinde Yapısal Kırılmalar Testi İle Analizi. Aydın İktisat Fakültesi Dergisi,2(2), 21-32.

Yılancı V. (2009), Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 10 (2) 2009, 324-335.

Yıldırım, S. (2011). Türkiye'de Histeri Hipotezinin Geçerliliğinin Çoklu Yapısal Kırılmalı Ckp Birim Kök Testiyle Sınanması. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(22), 28-47.

İKİZ AÇIK HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİN TESTİ: TÜRKİYE İÇİN BİR NEDENSELLİK ANALİZİ (2006-2017)

İlyas Kays İMAMOĞLU
Öğr. Gör., Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Hüseyin COŞKUN
Öğr. Gör., Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

ÖZET

Makroekonomik yapıyı bozan bütçe açığı ve cari açık hem birbirlerinden etkilenmekte hem de birbirlerini etkileyebilmektedirler. Cari açık ve bütçe açıklarının birbirlerini etkilemesi ve birbirlerinden etkilenmeleri literatürde ikiz açık hipotezi olarak açıklanmaktadır. Bu çalışmada, ikiz açık hipotezinin geçerliliği 2006: 01-2017: 12 dönemi verileriyle Türkiye için Johansen eşbütünleşme yöntemi ve Granger nedensellik testiyle analiz edilmiştir. Veriler Tramo-Seats yöntemi kullanılarak mevsimsel etkiden arındırılmıştır. Değişkenlerin durağan olup olmadığı Augmented Dickey- Fuller (ADF) birim kök testi ile değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı Johansen Eşbütünleşme testiyle analiz edilmiştir. Johansen Eşbütünleşme testine göre cari açık ve bütçe açığı değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki oluğu sonucuna varılmıştır. Cari açık ve bütçe açığı değişkenleri arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönü Granger Nedensellik testi yardımıyla belirlenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Yani cari açık, bütçe açığının nedenidir ve bütçe açığı da cari açığın nedendir. Bu sonuçlara göre ikiz açık hipotezinin ilgili dönemde Türkiye için geçerli olduğu söylenebilir.
Anahtar Kelimeler: Cari açık, Bütçe açığı, İkiz açık hipotezi, Granger nedensellik testi

VALİDİTY OF THE TWİN DEFİCİT HYPOTHESİS TEST: A CAUSALITY ANALYSIS FOR TURKEY (2006-2017)

ABSTRACT

The budget deficit and the current account deficit, which distort the macroeconomic structure, are both influenced by each other and can affect each other. The effects of current account deficit and budget deficit on each other and their impact on each other are explained in the literature as twin deficit hypothesis. In this study, the validity of the twin deficit hypothesis 2006: 01-2017:12 Johansen cointegration method for Turkey withperiods and data were analyzed by Granger causality tests. The data were seasonally adjusted using the Tramo-Seats method. The Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test to determine if the variables are stationary and the existence of a long-term relationship between the variables were analyzed by the Johansen Cointegration test. According to the Johansen Cointegration test, there is a long-lasting relationship between current account deficit and budget deficit variables. The relationship between current account deficit and budget deficit variables and the direction of this relationship was determined by Granger causality test. According to the findings obtained from the study, it was determined that there is a two-way causality relationship between current account deficit and budget deficit. In other words, the current account deficit is the reason for the budget deficit and the budget deficit is the current deficit. In the relevant period of twin deficit hypothesis According to these results be said to be valid for Turkey.
Key words: Current account deficit, Budget deficit, Twin deficit hypothesis, Granger causality

1. GİRİŞ

Ekonomilerin temel sorunlarından birisi makroekonomik yapıdaki meydana gelen dengesizlikler ve bu dengesizliklerden kaynaklanan ve ekonomik kriz gibi sorunlara yol açabilen ekonomik nedenlerdir. Bu dengesizlikler ekonominin iç ve dış faktörlerinden kaynaklanmakta ve makroekonomik istikrarı bozucu etki yaratmaktadır. Makroekonomik yapıdaki dengesizliğe neden olan içsel faktörlerden birisi bütçe dengesi iken cari denge de dışsal faktörlerden birisi olarak adlandırılmaktadır. Ülkelerin elde ettikleri gelirlerden daha fazla giderlerinin olması bütçe açığına, ihracattan daha fazla ithalat yapmaları ise cari açığa neden olmaktadır.

Kamu harcamalarındaki artış nedeniyle meydana gelen bütçe açığının cari işlemler dengesini olumsuz etkilemesi ikiz açık olarak nitelendirilmektedir (Parkin, 2000: 84).

1980 yılında başta ABD olmak üzere ortaya çıkan bütçe açıkları ve cari açıklar sorunu aynı dönemde dışa açık büyüme modelini benimseyen Türkiye'de de önemli bir sorun haline gelmiştir. Yüksek dış ticaret açıkları ile karşı karşıya kalan Türkiye'de yaşanan finansal krizlerde makroekonomik sorunları daha da derinleştirmiştir.

Türkiye'de alt yapı yatırımları harcamalarındaki, genel ve yerel seçimlerin popülist harcamaları gibi harcamaları kamu harcamalarını artırmış ve eş anlı olarak yüksek bütçe açıklarına neden olmuştur (Aksu ve Başar, 2009:2). Cari işlemler açığındaki artışın en önemli nedenlerinden biri enflasyon hedeflemesi çerçevesinde yurt içi faiz oranlarının yükselmesi sermaye girişlerini artmasıyla TL'nin değerlenmesidir (Üzümcü ve Kanca, 2013: 26). Bu çalışmanın amacı ikiz açık hipotezinin Türkiye ekonomisi için geçerli olup olmadığını sınamaktır. Çalışmada giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde teorik ve uygulamalı literatür araştırması yapılmıştır. Üçüncü bölümde veri seti ve yöntem tanıtılarak, dördüncü bölümde yapılan analizlerden elde edilen bulgular sunulmuştur. Beşinci ve son bölümde ise çalışmadan elde edilen sonuçlar tartışılmıştır.

2. TEORİK VE UYGULAMALI LİTERATÜR

Bir ülkede makroekonomik dengenin sağlanmasında güçlü bir role sahip olan, iç ve dış dengeyi temsil eden en önemli göstergelerden ikisi bütçe açıkları ve cari açıkladır. İkiz açıklar hipotezi, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir (Uğur ve Karatay, 2009: 103).

İkiz açıklar hipotezini açıklamaya yönelik temelde üç yaklaşım üzerinde durulmaktadır (Yaşar, 2014: 77). Bu yaklaşımlar, bütçe açığının cari işlemler açığı üzerinde etkili olduğunu ileri süren geleneksel yaklaşım, maliye politikasının bütçe açıkları ve cari işlemler dengesi üzerinde etkisinin olmayacağını kabul eden Ricardocu yaklaşım ve çok küçük de olsa Keynesyen görüşten ayrılan parasalcı yaklaşımdır**.**

Keynesyen Yaklaşıma göre bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu söylenmektedir. Hipoteze göre bu ilişkinin yönü bütçe açıklarından cari işlemler açıklarına doğrudur. Keynesyen yaklaşımda bütçe açıkları cari işlemler açıklarının nedeni olarak kabul edilmektedir (Alkswani, 2000: 4). Keynesyen yaklaşıma göre, genişletici maliye politikası ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişki ekonominin dışa açıklık derecesine göre farklılaşmaktadır. Genişletici bir maliye politikası, kullanılabilir geliri dolayısıyla özel tüketim harcamalarını yükselterek yurt içi tasarrufların azalmasına neden olur. (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006 : 96).

Ricardocu yaklaşıma göre, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında herhangi bir ilişki yoktur. Diğer bir ifadeyle bu iki açık birbirinden bağımsızdır ve birbirini etkilememektedir. Bu hipotezde, veri bir bütçe açığının kapatılmasında vergilere veya iç borçlanmaya başvurmanın yurt içi tasarruflar üzerinde herhangi bir etki meydana getirmeyeceğini ileri sürmektedir. (Bilgili ve Bilgili, 1998: 9).

Parasalcı yaklaşıma göre ise, parasal denge ile ödemeler dengesi para arz ve talebine göre belirlenmektedir. Para talebi sabitken para arzındaki bir artış, piyasadaki para miktarını ve harcamaları arttıracaktır. Bu durumda artan harcamalar ithalatı artmasına ve ihracatın azalmasına ve böylelikle dış açığa neden olacaktır. Bu durumda Merkez Bankasının, dış açığı azaltmak için rezervlerini kullanması rezervlerdeki azalmaya, parasal tabanı daralmasına neden olacaktır. Bu durumda yabancı menkul değerlere ve mallara talep azalacak ve böylece ödemeler dengesi sağlanacaktır (Uğur ve Karatay, 2009: 111).

Bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin teorik temeli milli gelir özdeşlikleriyle açıklanmaktadır. Bu özdeşliğe göre (Ay, vd., 2004: 76):

$$MG= C+ I+ G+ X-M= C+ S+ T \quad (1)$$

Bu eşitlik durumunda milli gelir akımına katkılar ile milli gelir akımından sızıntılar birbirine eşit olacaktır.

$$I+ G+ X= S+ T+ M \quad (2)$$

Burada C tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını, G devletin mal ve hizmet alımlarını, X mal ve hizmet ihracatını, M mal ve hizmet ithalatını, S tasarrufları, T ise vergileri ifade etmektedir. (2) numaralı özdeşlikten hareketle, bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkiyi şu şekilde belirtmek mümkündür:

$$X- M= (T- G) + (S- I) \quad (3)$$

$$TD= BD+ SD \quad (4)\ (4)$$

numaralı denklemdeki TD mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı arasındaki farkı temsil eden cari işlemler açığıdır. BD, kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki farkı temsil eden bütçe açığıdır. SD ise özel kesim tasarrufları ile yatırımları arasındaki farkı yansıtan tasarruf açığını temsil etmektedir (Ay, vd., 2004: 76).

Literatürde ikiz açık hipotezinin testine yönelik farklı dönemlerde yapılan çalışmalarda ikiz açık hipotezini destekler nitelikte çalışmaların yanı sıra hipotezin geçersiz olduğunu destekleyen çalışmalar da vardır. Literatürde Türkiye için ikiz açık hipotezinin test edilmesine yönelik çalışmalardan bazıları şu şekilde özetlenebilir:

Zengin (2000) Türkiye için 1987-1999 dönemine ait çeyreklik verilerle ikiz açık hipotezinin geçerliliğini VAR nedensellik, etki-tepki ve varyans ayrıştırması analizleri kullanarak analiz etmiştir. Yapılan analizlerde ikiz açık hipotezini destekleyici sonuçlar elde edilmiştir.

Kuştepeli (2001) 1975-1995 dönemi verileriyle Türkiye için bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları ilişkisi Johansen VAR tipi koentegrasyon ve nedensellik analizleri yardımıyla incelemiştir. Yapılan çalışmada bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulamamıştır.

Utkulu (2003), Türkiye için 1950–2000 yılları arasında bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki uzun dönemli ilişkiyi durağanlık testi, eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modelini kullanarak araştırmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre bütçe açığı ile carı açık arasında iki yönlü ilişki olduğu yani ikiz açık hipotezini destekleyici sonuçlar elde etmiştir.

Günaydın (2004), 1987:1-2003:2 dönemine ait üçer aylık veriler kullanarak Türkiye için bütçe açığı ile dış ticaret açığı arasındaki ilişki Toda-Yamamoto nedensellik analiziyle incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre bütçe açığından, cari açığa doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu ve geçmiş bütçe açıklarının dış ticaret açığına neden olduğunu sonucuna ulaşmıştır.

Aksu ve Başar (2005), Türkiye ekonomisi için 1989-2003 yılları aylık verilerle bütçe giderleri/bütçe gelirleri ve ithalat/ihracat oranları değişkenleri arasındaki ilişkiyi VAR analizi incelemiştir. VAR analizi sonucuna göre, dış ticaret açığındaki artışın bütçe açığına olan etkisinin bir müddet sonra ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gök ve Altay (2007), 1988–2005 dönemi için aylık veriler ile Türkiye için bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkiyi zaman serisi analiziyle test etmiştir. Çalışmanın sonucunda, ikiz açık hipotezinin uzun dönemde geçerli olmadığı ancak, kısa dönem için geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Erdinç (2008), Türkiye ekonomisi için bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki nedensellik ilişkiyi 1950-2005 dönemi yıllık verilerle Esbütünlesme analizi ve Granger Nedensellik testinden yararlanarak test etmiştir. Yapılan analizlerden elde edilen bulgulara göre bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Aksu ve Başar (2009), 1994: 09-2008: 09 dönemi aylık veriler yardımıyla Türkiye ekonomisinde bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkiyi sınır testi yardımıyla incelemiştir. Analiz sonucunda bütçe açığının cari açık üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Mangır (2012), Türkiye ekonomisinde bütçe açığı ve cari açık ilişkisi 1980 - 2011 dönemine ait yıllık veriler ile eş bütünleşme analiziyle araştırmıştır. Yapılan analizde bütçe açığının cari açığı uzun dönemde etkilediği ve sonuç olarak ikiz açıklar hipotezini desteklendiği sonucuna varılmıştır.

İyidoğan ve Erkam (2013), 1987-2005 dönemi çeyreklik verilerle Türkiye ekonomisi için ikiz açık hipotezinin geçerliliğini test etmiştir. Yapılan analizlerden elde edilen bulgulara göre ikiz açık hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Altunöz (2014), Türkiye için 2000:1 -2013:3 dönemi verileriyle bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi sınır testi yaklaşımıyla incelemiştir. Çalışma sonucunda uzun dönemde bütçe açığı ile cari işlemler arasında bir ilişkinin olmadığı ancak kısa dönemde bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında pozitif ve güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Şahin (2015) 1995:1 -2013:1 dönemlerinde Türkiye ekonomisi için bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi VAR analiziyle test etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre bütçe açıklarının cari açıklara yol açmadığı dolayısıyla ikiz açıklar hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Kaygısız ve diğ. (2016), 2001-2014 döneminde Türkiye'deki bütçe açığı, cari açık, döviz kuru ve faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Analiz sonucunda ikiz açık hipotezini destekler sonuçlara ulaşılmamıştır.

Dineri ve Taş (2016), 1980 – 2015 dönemine ait yılık veriler kullanılarak Türkiye'de cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasındaki ilişkiyi Johansen Eş Bütünleşme Testi ve Granger Nedensellik testi araştırmıştır. Yapılan analizler sonucunda cari açık değişkeninden bütçe açığı değişkenine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ortaya koyulmuştur.

Turan ve Karakaş (2017), Türkiye'de merkezi yönetim bütçe dengesi ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki 1998:Ç1-2016:Ç4 dönemi verileri ve NARDL(Nonlinear Autoregressive Distributed Lag) yaklaşımıyla incelemiştir. Elde edilen ampirik bulgulara göre Türkiye'de ikiz açıklar hipotezinin desteklenmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Öruç (2017), ikiz açık hipotezinin Türkiye için uzun dönemde geçerliliğini 1975-2015 dönemini yıllık verileriyle dinamik en küçük kareler yöntemi yardımıyla analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre son dönemlerde bütçe açıklarında azalmasına rağmen bütçe açıkları halen dış ticaret açıkları üzerinde oldukça kuvvetli etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Türkiye ekonomisinde ikiz açık hipotezini test etmek ve cari açık ile bütçe açığı arasındaki nedenselliği analiz etmek için 2006:01-2017:13 dönemine ait aylık bütçe açığı ve cari açık verileri kullanılmıştır. Veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) elde edilmiştir. Cari açık verileri döviz cinsinden, bütçe açığı verileri ise TL cinsinden olduğu için cari açık verileri TCBM döviz kuruyla çarpılarak TL'ye dönüştürülmüştür. Ayrıca değişkenler Tramo/Seats yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmış ve analizde mevsimsellikten arındırılmış seriler kullanılmıştır. Çalışmada seriler arasında durağanlığı ADF Birim Kök Testiyle, değişkenlerin bütünleşik olup olmadığı Johansen eşbütünleşme testiyle araştırılmıştır. Serilerin kısa ve uzun dönem ilişkisi arasındaki dengesizliğin giderilmesi ve eşbütünlenen değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli nedenselliğin test edilmesi için hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Son olarak değişkenler arasında nedenselliğin varlığı ve yönü Var Granger Nedensellik Analizi test edilmiştir.

3.1. Durağanlık Analizi

Özellikle makroekonomik veriler olmak üzere zaman serileri genellikle birim kök içermektedirler. Yani durağan olmamaktadırlar. Durağan olmayan zaman serilerinde ortalama zaman içerisinde değişiklik

göstereceğinden bu durum hipotez testlerinin geçerliliğinin ortadan kalkmasına sebep olacaktır. Durağan olmayan serilerle analizlerde değişkenler arasında ilişki olmasa bile yüksek belirlilik katsayısı (R^2) bulunarak yanıltıcı regresyon problemi oluşmaktadır.

Bir Y_t serisinin durağan olma şartları şu şeklide gösterilebilir (Gujarati, 2004:797):

$$E(Y_t) = \mu \rightarrow Ortalama \quad (5)$$

$$Var(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2 \rightarrow Varyans \quad (6)$$

$$Cov(Y_t - Y_{t+k}) = \gamma \rightarrow Kovaryans\ (Tüm\ t\ ve\ k \neq 0'lar\ için) \quad (7)$$

Yani serinin ortalaması, varyansı ve kovaryansı seri boyunca sabit kalıyorsa serinin durağan olduğu söylenmektedir.

3.2. Johansen Eşbütünleşme Testi:

Johansen'in metodolojisi VAR (Vector Autoregression) modeline dayanır. k birinci dereceden bütünleşik değişkenden oluşan vektörü x_t ile, dışsal değişkenlerden oluşan vektörü ise y_t ile gösterilirse, p dereceden bir VAR modelini aşağıdaki gibi yazabilir (Johansen,1991, s.1551-1580):

$$y_t = A_1 y_{t-1} + \cdots + A_p y_{t-p} + Bx_t + \varepsilon_t \quad (8)$$

Eşitlik ile verilen model aynı zamanda VEC (Vector Error Correction) modeli olarak yazılabilir:

$$\Delta y_t = \Pi y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \Gamma_i \Delta y_{t-i} + Bx_t + \varepsilon_t \quad (9)$$

$$\Pi = \sum_{i=1}^{p} A_i - I, \Gamma_i = -\sum_{j=i+1}^{p} A_j \quad (10)$$

Eğer y_t vektöründeki değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi varsa, $rank(\Pi) = r < k$ olacaktır ve $\Pi = \alpha\beta$ eşitliğini sağlayan α ve β gibi iki $k \times r$ matris mevcuttur. Bu matrislerden α ayarlanma hızı katsayılarını içerir. B ise eşbütünleşme vektörlerinden oluşur. Johansen en büyük karakteristik kök testi ve trace testi olarak bilinen ve VEC modelinden tahmin edilen Π matrisine dayanan iki eşbütünleşme testi önermiştir (Erdinç, 2008:209-222).

3.3. Hata Düzeltme Modeli

Hata Düzeltme modellerinde, değişkenler arasındaki kısa dönem istikrarsızlıkları gideren ve söz konusu değişkenleri uzun dönem denge değerine taşıyan bir hata düzeltme mekanizması vardır (Gujarati, 2004:726). Bu nedenle değişkenler fark üzerinden oluşturulmuş ve hatalar bir dönem gecikmeli olarak modele dâhil edilmelidir.

3.4. Granger Nedensellik Analizi

İktisadi değişkenler arasındaki sebep/sonuç ilişkilerini analiz etmek için kullanılan Granger nedensellik analizi, uzun dönemli zaman serilerine uygulanabilen ve aralarındaki nedensel ilişki ortaya konmak istenen değişkenlerin durağan olması varsayımını içinde barındıran bir analiz tekniğidir (Tarı, 2011:436).

Granger nedensellik analizi, aşağıdaki denklemler yardımıyla yapılmaktadır.

$$Y_t = a_0 + \sum_{i=1}^{m} b_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^{m} a_i Y_{t-i} + u_i \quad (11)$$

$$X_t = b + \sum_{i=1}^{m} b_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^{m} a_i Y_{t-i} + u_i \quad (12)$$

m= Gecikme uzunluğu

u = Birbirinden bağımsız hata terimleri

Birinci denklem X'ten Y'ye (X →Y) doğru bir nedenselliğin olduğunu, ikinci denklem ise Y'den X'e (Y→X) doğru bir nedenselliğin olduğunu göstermektedir. Yapılan nedensellik analizi sonucu (Tarı, 2011:438);

- Birinci denklemdeki "b"lerin topluca anlamlı, ikinci denklemdeki "a"ların topluca anlamsız olması, X'ten Y'ye (X →Y) doğru bir nedensellik olduğunu gösterir.
- Birinci denklemdeki "b"lerin anlamsız, ikinci denklemdeki "a"ların anlamlı olması durumunda Y'den X'e (Y→X) doğru bir nedenselliğin olduğunu gösterir.
- Hem "b"lerin hem de "a"ların topluca anlamlı olması durumunda X↔Y (X ve Y arasında iki yönlü Nedensellik vardır)
- Hem "b"lerin hem de "a"ların anlamsız olduğu durumda X↔Y (X ve Y arasında Nedensel ilişki yoktur.)

4. AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR

4.1. ADF (Augmented Dickey Fuller) Birim Kök Testi Sonuçları

Durağanlık analizlerinde farklı birim kök sınamaları kullanılabilmekle beraber bu testler arasında en çok tercih edileni Augmented Dickey Fuller Birim Kök testidir. Bu çalışmada da değişkenlerin durağanlığının testinde Augmented Dickey Fuller birim kök testi kullanılmıştır. Test sonucunda değişkenlerin düzey değerlerde durağan olmadığı görülmüştür ve sonuçlar Tablo-1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Düzey Değerlerde Augmented Dickey Fuller Test Sonuçları

	Değişkenler	t-statistic	Prob
Sabit terimli model	Bütçe açığı	-2.366420	0.1533
	Cari açık	0.581714	0.9888
Sabit terimli ve trendli model	Bütçe açığı	-2.458400	0.3482
	Cari açık	-1.685123	0.7530
Sabit terimsiz ve trendsiz model	Bütçe açığı	-0.536466	0.4828
	Cari açık	1.506649	0.9672

Ancak birinci farkları alındıktan sonra değişkenlerin durağan hale geldiği görülmüştür. ADF test sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Birinci Farklarda Augmented Dickey Fuller Test Sonuçları

	Değişkenler	t-statistic	Prob
Sabit terimli model	Bütçe açığı	-9.091684	0.0000*
	Cari açık	-11.60213	0.0000*
Sabit terimli ve trendli model	Bütçe açığı	-9.049641	0.0000*
	Cari açık	-11.74959	0.0000*
Sabit terimsiz ve trendsiz model	Bütçe açığı	-9.095768	0.0000*
	Cari açık	-11.48640	0.0000*

*** %5 durağanlık düzeyinde değişkenler durağandır.**

4.2. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Değişkenler birinci farkta durağan olduğu için bu değişkenleri kullanarak yapılacak Granger nedensellik testi ve VAR analizi gibi uygulamalarda öncelikle bu değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığını, diğer bir deyişle bütünleşik olup olmadığını belirlenmesi gerekir. Değişkenlerin bütünleşik olup olmadığının testinde Johansen eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Uygun gecikme uzunluğu tespitinde Tablo-3'daki değerler elde edilmiştir. Gecikme uzunluğu en küçük değerin yer aldığı ve aynı zamanda en çok yıldızın bulunduğu 12 olarak tercih edilmiştir.

Tablo 3. Gecikme uzunluğu tespitinde bilgi kriterleri değerleri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-3446.315	NA	1.68e+20	52.24720	52.29087	52.26495
1	-3372.386	144.4976	5.83e+19	51.18767	51.31870	51.24091
2	-3357.377	28.88160	4.93e+19	51.02086	51.23925*	51.10960*
3	-3351.517	11.09836	4.80e+19	50.99268	51.29843	51.11692
4	-3350.801	1.333918	5.04e+19	51.04244	51.43555	51.20218
5	-3345.965	8.866451	4.98e+19	51.02977	51.51023	51.22501
6	-3345.785	0.324420	5.28e+19	51.08765	51.65547	51.31839
7	-3345.416	0.654362	5.58e+19	51.14266	51.79784	51.40890
8	-3340.558	8.463223	5.52e+19	51.12967	51.87221	51.43141
9	-3326.994	23.22347	4.78e+19	50.98476	51.81466	51.32199
10	-3322.708	7.208706	4.76e+19	50.98042	51.89768	51.35316
11	-3318.770	6.503650	4.78e+19	50.98136	51.98598	51.38959
12	-3311.084	12.46134*	4.53e+19*	50.92551*	52.01748	51.36924

Tablo 4. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Unretricted Cointegration Rank Test(Trace)				
Hypothesized No. Of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None*	0.135072	19.06640	15.49471	0.0138
At most 1	0.000436	0.057101	3.841466	0.8111
Unretricted Cointegration Rank Test(Maximum Eigenvalue)				
Hypothesized No. Of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None*	0.135072	19.00930	14.26460	0.0082
At most 1	0.000436	0.057101	3.841466	0.8111
Normalized cointegrating coefficients				
Cari açık		Bütçe açığı		
1.000000		0.015214		

Johansen Eşbütünleşme testinden elde edilen bulgular Tablo 4'de gösterilmiştir. Johansen Eşbütünleşme Testinden elde edilen bulgulara göre değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkileri vardır. Yani değişkenler arasında uzun dönem ilişki söz konusudur. Ayrıca hata düzeltme modelinde değişkenler fark üzerinden oluşturulmuş ve hatalar bir dönem gecikmeli olarak modele dâhil edilmiştir. Sonuçlar Tablo-5'te de gösterilmiştir. Tahmin sonucunda hata parametresini negatif ve anlamlı çıkmıştır. Yani kısa dönemde uzun dönemden sapmaları dengeye getiren bir mekanizma var ve bu mekanizma çalışmaktadır.

Tablo 5. Hata düzeltme modeli tahmin sonuçları

Bağımlı değişken: D(cari açık)

Değişkenler	**Katsayı**	**t-İstatistiği**	**Prob.**
D(bütçe açığı)	4.34E-05	3.556074	0.0005
Hata(-1)	-0.100352	-1.981716	0.0495
C	-138.2639	-0.768510	0.4435

4.3. Var Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Var Granger nedensellik analizi değişkenler arasındaki ilişkinin nedenselliğinin yönünü istatistiksel açıdan belirlemede kullanılmaktadır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo-6'de gösterilmiştir.

Tablo 6. Var Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Bütçe açığı			
	Ki-Kare değeri	Gecikme uzunluğu	Prob.
Cari açık	30.68896	12	0.0022
Bağımlı Değişken: Cari açık			
	Ki-Kare Değeri	Gecikme Uzunluğu	Prob.
Bütçe açığı	36.85406	12	0.0002

Granger Nedensellik testi sonuçlarına göre; ithalat ile ihracat arasında çift yönlü, enflasyondan ihracata tek yönlü, ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna tek yönlü ve enflasyon ile reel döviz kuru arasında çift yönlü ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada ikiz açık hipotezine yönelik teorik yaklaşımlar değerlendirilerek Türkiye ekonomisi üzerine yapılan ampirik çalışmaların bir özeti sunulmuştur. Çalışmanın temel amacı ikiz açık hipotezinin geçerliliğini Türkiye ekonomisi için sınamaktır. Bu amaçla, ikiz açık hipotezinin geçerliliği 2006:01-2017: 12 dönemi aylık verilerle Türkiye için Johansen eşbütünleşme yöntemi ve Granger nedensellik testiyle analiz edilmiştir. Verilerin mevsimsel etkiden arındırılması için Tramo-Seats yöntemi kullanılarak mevsimsellikten arındırılmış veriler elde edilmiştir. Değişkenlerin durağan olup olmadığı Augmented Dickey- Fuller (ADF) birim kök testi ile değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı Johansen Eşbütünleşme testiyle analiz edilmiştir. Johansen Eşbütünleşme testine göre cari açık ve bütçe açığı değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki oluğu sonucu elde edilmiştir. Cari açık ve bütçe açığı değişkenleri arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönü Granger Nedensellik testi yardımıyla araştırılmıştır. Granger Nedensellik testinden elde edilen bulgulara göre cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu duruma göre cari açık, bütçe açığının birbirinin

nedeni olduğu söylenebilmektedir. Bu sonuçlara göre ikiz açık hipotezinin araştırmanın kapsadığı dönemde Türkiye için geçerli olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Türkiye gibi dış ticaret açığı ve buna paralel olarak cari açık veren ülkelerde bütçe açıkları da ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde bütçe açıkları da cari açığın artmasına neden olmaktadır. Türkiye gibi ithalata bağımlı ihracat yapısı olan ve sürekli dış açık veren ülkelerde cari açığı azaltıcı politikalarla ekonomik yapı dönüştürülmelidir. İhracatta katma değer yaratabilecek yüksek teknolojik ürün üretiminin ve ihracatının teşvik edilmesi ve üreticilerin yönlendirilmesi gerekmektedir. Böylelikle cari açık azaltılabilecek ve bütçe açıklarını azaltıcı etkiler doğurabilecektir.

KAKNAKLAR

Aksu, H. ve Başar S. (2005), "İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Acısından Araştırılması". İktisat İşletme ve Finans, 20(234), s.109-114.

Aksu, H. ve Başar S. (2009), Türkiye İçin İkiz Açıklar Hipotezinin Tahmini: Bir Sınır Testi Yaklaşımı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 64, Sayı: 4, s. 1-14

Alkswani, A.M. (2000), "The Twin Deficits Phenomenon in Petroleum Economy: Evidence from Saudi Arabia, Economic Research Forum http://www.erf.org.er/CMS/uploads/pdf/1185358196_finance1.pdf Erişim Tarihi: 12.06.2018.

Altunöz, U. (2014), "İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği Sınır Yöntemiyle Sınanması: Türkiye Örneği". Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(17), 4, s.26-446.

Ay, A., Karaçor, Z., Mucuk, M., Erdoğan S. (2004), "Bütçe Açığı Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12, s. 75-82

Aydoğuş, İ. ve Öztürkler, H. (2006), "Türkiye'de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi", Ankara: Gazi Kitabevi

Bilgili, E. ve Bilgili, F. (1998), "Bütçe Açıklarının Cari İşlem Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama", İşletme Finans Dergisi, sayı: 146

Dineri, E., ve Taş İ. (2016), "İkiz Açık Hipotezi: Türkiye'de Teorik Ve Ampirik İnceleme", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 32, s. 372-390.

Erdinç, Z. (2008), "İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye'de 1950-2005 Yılları Arasında Esbütünlesme Analizi ve Granger Nedensellik Testi İle İncelenmesi", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Deryası, Cilt/Vol.:8- Sayı/No: 1, s. 209–222.

Gök, B., ve Altay O. (2007), "Türkiye'de İkiz Açıklar Hipotezi 1989–2005". TİSK Akademi Dergisi, 1(2), s.186–196.

Gujarati, D.N. (2004), "Basic Econometrics" 4 th . Ed. (Tata McGraw- Hill Edition) p806 New Delhi: Tata McGraw-Hill Publishing Company Ltd

Günaydın, İ. (2004), "Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması". Ekonomik Yaklaşım, 15 (52-53), s. 143-159.

Johansen, S. (1991), "Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models". Econometrica, 59, p.1551-1580.

Kaygısız D. A., Göze K. D. ve Kösekahyaoğlu L. (2016), "Test of 'Twın Defıcıt Hypothesıs' for Turkey: An Analysıs for 2001-2014 Perıod", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ekim; 9(4)

Kuştepeli, Y.R. (2001), "An empirical investigation of the Feldstein chain for Turkey", DEÜ İşletme Fakültesi Dergisi, 2(1), s. 99-108.

Mangır, F. (2012), "Türkiye İçin İkiz Açıklar Hipotezinin Testi (1980- 2011)", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, s.136-149.

İyidoğan, P., ve Erkam, S. (2013), "İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye İçin Ampirik Bir İnceleme (1987-2005)", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 15, s. 39-48

Öruç, E. (2017), "İkiz Açık Hipotezinin Türkiye İçin Testi: Stock - Watson Yöntemi İle Uzun Dönemli Analiz (1950-2015)", GÜSBEED, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi Cilt: 8, Sayı: 19,s.260-281

Parkin, M. (2000), "Economics, Fifth Edition", Addison-Wesley Publishing Company, United States.

Uğur, A., Karatay, P. (2009), "İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar" , Sosyo Ekonomi Dergisi, Ocak-Haziran.

Şahin, D. (2015), "İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği (1995-2013)", Yönetim ve Ekonomi, Cilt:22 Sayı:1

Tarı, R. (2011), "Ekonometri", 7. Baskı, Umuttepe Yayınları, No: 91, İzmit-Kocaeli.

Turan, T., ve Karakaş M. (2017), "İkiz Açıklar Hipotezine Doğrusal Olmayan Sınır Testi Yaklaşımı", Maliye Dergisi, Temmuz-Aralık; 173, s. 211-227

Utkulu, U. (2003), "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları". Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 18(1), s.45–61.

Üzümcü, A. ve Kanca O. C. (2012). "İkiz Açık Hipotezi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1980-2012)". İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi İdari Bilimler, ISSN: 2147-0936 Cilt. 2, Say. 1, s. 17-42.

Yaşar, S. (2014), "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye'de İkiz Açıklar Hipotezi: Ampirik Bir Uygulama", Selçuk Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Zengin, A. (2000) "İkiz açıklar hipotezi: Türkiye uygulaması", Ekonomik Yaklaşım, 39, s.37-67.

İSTANBUL TÜRKÇESİ BAĞLAMINDA AĞRI İLİNDEKİ SÖYLEYİŞ YANLIŞLARI (AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEKLEMİ)

Doç. Dr. Akif ARSLAN

ÖZET

Bu araştırmada İstanbul Türkçesi bağlamında Ağrı ilindeki söyleyiş yanlışlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklemi Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde eğitimlerine devam eden veya mezun olmuş öğrencilerdir. Çalışmanın sonunda İstanbul Türkçesi dikkate alındığında çeşitli kelimelerde a sesinin yerine e, e ve i sesleri yerine ė, e sesi yerine i, k sesi yerine ḫ, u sesi yerine ı, ı sesi yerine i, v sesi yerine w, g sesi yerine ġ, k sesi yerine ḳ, b sesi yerine p, ö sesi yerine ü, ü sesi yerine ö, s sesi yerine z sesinin telaffuzuyla meydana gelen çeşitli söyleyiş yanlışları yapıldığı belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen bir diğer telaffuz hatası çeşitli sözcüklerde kural dışı ses düşmesi (hakikaten kelimesinin haḳḳaten şeklinde söylenmesi vb.) veya türemesinin (iade kelimesinin iyade şeklinde söylenmesi gibi) yapılmasıdır. Çalışmanın son bölümünde, üniversite öğrencilerinin standart dil kullanma noktasında, telaffuz hatalarının azaltılması için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Konuşma, konuşma eğitimi, söyleyiş yanlışları

TALKING ERRORS IN AGRI PROVINCE IN THE CONTEXT OF ISTANBUL TURKİSH (AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN UNIVERSITY SAMPLING)

ABSTRACT

This study aims at finding out the talking errors in Agri province in the context of Istanbul Turkish. Sampling of the study is the students studying or graduated at department of Turkish Language and literature, Faculty of Letters, Agri İbrahim Çeçen University. At the end of the study when considering Isatnbul Turkish it was discovered that when pronouncing some words instead of sound a the sound e, instead of sounds e and ı sound ė, instead of sound e the sound i, instead of sound k the sound ḫ, instead of sound u the sound ı, instead of ı the sound i, instead of sound v the sound w, instead of the sound g the sound ġ, instead of the sound k the sound ḳ, instead of the sound b the sound p, instead of sound ö the sound ü, instead of the sound ü the sound ö, instead of the sound s the sound z are pronounced. Another pronunciation error found during the study is the elision out of rue in various words pronunciation of hakikaten as haḳḳaten etc.) or epenthesis (pronunciation of iade as iyade). In the last part of the study, at the point of using standard language, various recommendations have been made to reduce the pronunciation errors.

Key words: Speaking, speaking training, saying errors

1. Giriş

Dilin bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan biçimine ‘ağız’ adı verilir (Ergin, 1993:9). Türkiye’de birçok ‘ağız’ vardır. Bu ağızlardaki kelimelerin kendine özgü söylenişleri değişik yörelerdeki insanların iletişim kurmasında sıkıntılara sebep olabilmektedir. Kesintisiz bir iletişim sağlanması için, Türkiye’de ölçünlü dil denilen ve farklı ağızları konuşanlar için ortak dil niteliği taşıyan ‘İstanbul Türkçesi’ yazılı ve sözlü iletişimde esas alınmıştır. Türkiye Türkçesinde ölçünlü dil, İstanbul ağzına göre şekillenmiş olan konuşma ve yazı dilidir (Eker, 2009:42-43). İstanbul ağzının esas alınmasıyla sözcüklerin doğru seslendirileceği, dil birliğine varılacağı ve farklı bölgelerdeki insanların daha rahat iletişim kuracağı düşünülmektedir (Özçay, 2005:103-104).

Çocuklar, ana dillerini önce kulaktan, yaşayarak, sezerek öğrenirler. Yakın çevreden öğrenilen dil, dilin temel kurallarına uygundur. Fakat bu dil günlük yaşamda kullanılan, söyleyiş durumunda işlevi olan gelişigüzel bir dildir. Diğer bir ifadeyle Türkçeyi ölçünlü, doğru, etkili ve güzel kullanmada dilin ana kurallarını sezmiş olmak yeterli görülmemektedir. Çünkü, konuşma dilinde dilin ölçülerine bütünüyle uyulmayabileceği ve söyleyiş yanlışlarına rastlanabileceği ifade edilmektedir (Bıçakçı, 2005). Ağız özelliklerinden kaynaklanan yöresel söyleyişlerin zaman içinde alışkanlık hâlini alması ve bütün konuşma unsurlarını ele geçirmesi, iletişimde tehlikeli bir durum olarak görülmektedir. Bu tehlike rahat ve derin bir söyleyişe dayandığı için dilde zaman içinde tembelliğe sebep olarak dilin düzeltilmesinin zorlaşmasına yol açabilmektedir. Çünkü kurallara göre konuşmak kısa, rahat ve alıştığı şekilde konuşan dili oldukça zorlayabilmektedir (Gürlek ve Aksu, 2011:186). Dolayısıyla öğretmenlerin konuşma eğitiminde dikkat etmesi gereken en önemli özelliklerden biri yerel ağız özelliklerinin düzeltilmesidir (Yıldız vd., 2006:158).

Her milletin bir kültür dili bir de ağız kullanımları vardır. İnsanlar eğitimsizlik, yabancı dillerin etkisi gibi sebeplerle kültür dilinden farklı bir dil kullanabilmektedirler. Bu dil kültür dilinde olmayan sözcüklerinin kullanılması, kültür dilindeki kelimeleri farklı söyleme, sözcüklerin söylenişinde genel imlaya uymama, sözcükleri kısaltma, dile yeni girmiş yabancı sözcükleri yanlış telaffuz etme, bölgesel deyim ve atasözleri kullanma, ses uyumuna aykırı söyleyişlere yer verme gibi farklı şekillerde karşımıza çıkar (Gündüz, 2007:112). Bazı ağızlarda b yerine p, d yerine t seslerinin kullanılması; ince a yerine kalın a’nın telaffuz edilmesi, e yerine a,

kapalı e yerine açık e, a yerine e, ince o yerine kalın o, j yerine z, ş yerine s, c yerine j seslerinin vb. telaffuz edilmesi ağız özelliklerinden, doğru söylenişin bilinmemesinden, söyleyişteki savsaklamadan kaynaklanan söyleyiş yanlışlarına verilebilecek örneklerdir (Şenbay, 2009: 116-117; Uluç, 2010:115-116; Gündüz, 2007:146). Kelimelerdeki bazı seslerin hiç yokmuş gibi söylenmesi, kelimelerde veya eklerde olmayan bazı seslerin kelime veya eke gereksizce eklenmesi, bazı seslerin atlanması vb. de söyleyiş bozukluğu olarak adlandırılmaktadır (Gürlek ve Aksu, 2011:183-184). Sonuç olarak kelimenin bünyesinde yer alan seslerin tam olarak ayrıştırılamamasından ortaya çıkan söyleyiş bozuklukları, sağlıklı iletişim kurulmasında bir engel olarak kabul edilmektedir (Calp, 2005: 164).

Ağrı'da birkaç farklı ağız dikkati çekmektedir. Muharrem Ergin'in Oğuz grubunun Azeri şivesine, Leyla Karahan'ın Anadolu'nun Doğu Grubu ağızlarına dâhil ettiği Ağrı ili ağızları, Türkçenin daha çok Türkmen-Azeri-Terekeme-Ahıska özelliklerini göstermektedir (Efendigil, 2009: 808). Dolayısıyla bu ağız özeliklerinden kaynaklanan söyleyiş hataları konuşmalarda sıklıkla görülebilmektedir.

Bu çalışmada Ağrı ilinde ağız özelliklerinden, seslerin ayrıştırılmamasından vb. kaynaklanan söyleyiş hatalarının tespit edilmesi ve Ağrı'daki eğitimcilerin dikkatlerine sunulmak üzere telaffuz hatalarına ilişkin örneklerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Araştırmaya katılan öğrencilerin yerel ağız özelliklerinden kaynaklanan söyleyiş yanlışlarını belirlemek için öğrenciler çeşitli vesileler ile 2012-2013 eğitim öğretim yılından itibaren, özellikle diksiyon derslerinde, konuşturulmuş ve bu konuşmalar esnasında ifade edilen telaffuz yanlışları not edilmiştir. Söyleyiş hatalarında belirlenen, ölçünlü Türkçede olmayan bazı seslerin yazıya geçirilmesi aşamasında ağız araştırmaları alanında çalışan bir akademisyenin görüşlerine başvurulmuştur. Ayrıca, söyleyiş hatalarında kullanılan transkripsiyon işaretleri belirlenirken iki değişik kaynaktan (Özkan, 2009: 122-129; Demircan, 2009: 55) faydalanılmıştır. Araştırmanın son aşamasında ise Ağrılı üniversite öğrencilerinde görülen yaygın söyleyiş yanlışları İstanbul Türkçesi dikkate alınarak çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmıştır.

3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde öğrenim gören Ağrılı öğrencilerdir. Çalışmanın örneklemi ise Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde eğitimlerine devam eden veya mezun olan Ağrılı öğrencilerdir.

4. Bulgular

Bu bölümde İstanbul Türkçesi bağlamında Ağrılı üniversite öğrencilerinin yaptıkları telaffuz hataları çeşitli başlıklar altında sınıflandırılarak sunulmuştur:

4.1. A-E Değişiminden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin a sesi yerine e sesini çeşitli kelimelerde telaffuz ederek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları belirlenmiştir:

bana > bene
sana > sene
taze >teze
hoca >ḫoce
ayak >eyaḫ
Dükkân >Düken

4.2. K-Ḫ Değişiminden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin k sesi yerine ḫ sesini çeşitli kelimelerde telaffuz ederek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları belirlenmiştir:

Doksan>doḫsan
akşam>aḫşam
bakmışsınız>baḫmışsınız
ayak>ayaḫ
gıcık>ġıcıḫ
yok>yoḫ
Doktor>doḫtor
hırka>ḫırḫa

Hırsız>ẖırsız

4.3. U-I Değişiminden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin u sesi yerine ı sesini çeşitli kelimelerde telaffuz ederek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları belirlenmiştir:

Oğlum>Oğlım
Dolmuş>dolmış
otur>otır
olur>Olır
Uyuz>uyız
Okul>Okıl
Yoksun>Yoẖsın

4.4. I-İ Değişiminden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin ı sesi yerine i sesini çeşitli kelimelerde telaffuz ederek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları belirlenmiştir:

kapı>ḳapi
Ağrı>Ağri
Var mı? >war mi?
Yapı>yapi
Sapı>sapi
Camı kırdı.>Cami ḳırdi.

4.5. V-W Değişiminden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin v sesi yerine w sesini çeşitli kelimelerde telaffuz ederek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları belirlenmiştir:

var>war
ve>we
Van>Wan
Vermek>wermek
Veysel>Weysel
Vatan>watan

2.6. G-Ğ Değişiminden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin g sesi yerine ġ sesini çeşitli kelimelerde telaffuz ederek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları belirlenmiştir:

karga>ḳarġa
program>proġram
yorgan>yorġan
kaburga>ḳaburġa
kavurga>ḳavurġa
bulgur>bulġur

4.7. K-Ḳ Değişiminden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin k sesi yerine ḳ sesini çeşitli kelimelerde telaffuz ederek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları belirlenmiştir:

kuş> ḳuş
karga>ḳarġa
kız>ḳız
kazak>ḳazaẖ
kapı>ḳapi

4.8. B-P Değişiminden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin b sesi yerine p sesini çeşitli kelimelerde telaffuz ederek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları belirlenmiştir:

bisiklet>pisiklet/piskilėt

bisküvi>püsküvėt/Püskivi

bıcak>pıcah

zınba>zınpa

4.9. Ö-Ü/Ü-Ö Değişiminden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin b sesi yerine p sesini çeşitli kelimelerde telaffuz ederek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları belirlenmiştir:

Türkçe>Törkçe

ülke>ölke

düdükli tencere>düdikli/tüdikli tencere

öğretmen>üretmen/ ü:retmen

öğrenci>ürenci/ ü:renci

4.10. E-Ė Değişiminden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin e sesi yerine ė sesini çeşitli kelimelerde telaffuz ederek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları belirlenmiştir:

elli>ėlli

tel>tėl

verdi>wėrdi/vėrdi

4.11. İ-Ė Değişiminden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin i sesi yerine ė sesini çeşitli kelimelerde telaffuz ederek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları belirlenmiştir:

yirmi>yėrmi

hadi>hadė/haydė

polis>polėz

ihtiyar> ėẖtiyar/iẖtiyar

4.12. S/Z Değişiminden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin s sesi yerine z sesini çeşitli kelimelerde telaffuz ederek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları belirlenmiştir:

Yunus>Yunuz

herkes>herkez

polis>polėz

mahsur>mahzur

sebze>zebze

4.13. Ses Düşmesinden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin konuşmalarında çeşitli sesleri düşürerek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları görülmüştür:

birşey>bişey

mahalle>mahle

Gökhan>Gökan

avukat>avkat

öğrenci>örenci

ehliyet>eliyet

Dükkân >Düken/Tüken

hakikaten> haķķaten

mağaza>mağza

helikopter>elikopter

satılık>satlık

4.14. Ses Türemesinden Kaynaklanan Söyleyiş Yanlışları

Yapılan araştırma sonucunda Ağrılı öğrencilerin konuşmalarında çeşitli sesleri türeterek söyleyiş yanlışlıklarına sebep oldukları görülmüştür:

daire>dayire
iade>iyade
saat>sahat

Sonuçlar

Araştırmanın sonucunda üniversite eğitimlerine devam eden Ağrılı öğrencilerin İstanbul Türkçesi dikkate alındığında ağız özelliklerinden, seslerin ayrıştırılmamasından vb. kaynaklanan söyleyiş yanlışları aşağıda sınıflandırılmıştır:

a) A sesi yerine e sesinin telaffuz edilmesi: bana > bene vb.
b) E sesi yerine ė sesinin telaffuz edilmesi: elli>ėlli vb.
c) İ sesi yerine ė sesinin telaffuz edilmesi: yirmi>yėrmi vb.
d) K sesi yerine ḫ sesinin telaffuz edilmesi: akşam>aḫşam vb.
e) U sesi yerine ı sesinin telaffuz edilmesi: okul>okıl vb.
f) K sesi yerine ķ sesinin telaffuz edilmesi: kapı>ķapi vb.
g) I sesi yerine i sesinin telaffuz edilmesi: Camı kırdı>Cami ķırdi vb.
h) V sesi yerine w sesinin telaffuz edilmesi: ve>we vb.
i) G sesi yerine ġ sesinin telafuz edilmesi: bulgur>bulġur vb.
j) B sesi yerine p sesinin telaffuz edilmesi: bisküvi>püskivi vb.
k) Ö sesi yerine ü veya ü sesi yerine ö sesinin telaffuz edilmesi: Türkçe>Törkçe vb.
l) S sesi yerine z sesinin telaffuz edilmesi: herkes>herkez vb.
m) Ölçünlü dilde olmayan ses düşmesi: hakikaten>haķķaten vb.
n) Ölçünlü dilde olmayan ses türemesi: iade>iyade vb.

Kısacası çalışmanın bulgularından hareketle üniversite öğrencilerinin satandart dili konuşma noktasında çeşitli sıkıntılarının olduğu, iletişimde standart dil yerine ağız'ların tercih edildiği ifade edilebilir.

5. Öneriler

"Ana dili, bireyin doğduğu andan itibaren ait olduğu topluma uyum sağlamasını, o toplumun değerlerini tanıyıp yaşamını buna göre sürdürmesini sağlayan en önemli araçlardandır. Diğer yandan kullanıldığı toplumun bireyleri arasındaki düşünce aktarımının temel aracı olan ana dili, süreç içerisinde kendi yapısına özgü dil kalıplarını geliştirmekte ve bunlar aracılığıyla varlığını sürdürmektedir. Yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren Türkçenin bu süreç içinde değişim ve gelişim yaşaması, yadsınamaz bir gerçektir" (Yaman, 2011: 152). Bu gelişim ve değişim neticesinde ortaya çıkan kavramlardan biri de 'ağız'lardır. Ağızlardaki kelimelerin kendine özgü söylenişleri, dil için bir zenginlik olarak görülse de, değişik yörelerdeki insanların iletişim kurmasında sıkıntılara sebep olabilmektedir. Dolayısıyla ölçünlü dilin kullanılması hususunda gerekli olan Türkçe dil bilincinin verilmesiyle özellikle resmi ortamlarda standart dil bağlamında söyleyiş hatalarının azalacağı düşünülmektedir. Ayrıca, öğretmenlerin ders anlatırken telaffuzlarına dikkat etmeleri, bütün branş öğretmenlerinin öğrencilerin yanlış telaffuzlarını anında düzeltmesi gibi önlemlerle ağız özelliklerinden veya yanlış eğitim gibi sebeplerden kaynaklanan söyleyiş yanlışları düzeltilebilir. Tam da bu noktada ağız'ların Türkçe için bir zenginlik olduğu, sorunun resmi dili ve özellikle resmi ortamları alakadar ettiği gözden kaçırılmamalıdır.

Çalışmada Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri:

ķ: Gırtlak k'si
ġ: Ötümlü art damak ünsüzü
ė: Yarı kapalı e sesi
ḫ: Ötümsüz, gırtlak sürtünücüsü
w: Çift dudak v'si

KAYNAKLAR

Bıçakçı, Rabia (2005). "Burdur'da Temel Eğitim I. Kademe Öğrencilerindeki Yerel Ağız Özelliklerinin Ölçünlü Dile Yaklaştırılması İçin Teknik ve Etkinlikler", 1. Burdur Sempzyumu, http://sempozyum.mehmetakif.edu.tr/1burdursempozyumu/cilt2/2.16.pdf, (ET: 09.01.2013).

Calp, Mehrali (2005). *Özel Öğretim Alanı Olarak Türkçe Öğretimi*. Konya: Eğitim Kitapevi.

Demircan, Ömer (2009) *Türkçenin Ses Dizimi.* İstanbul: Der Yayınları.

Efendigil, Süleyman (2009). Ağrı İli Ağızları, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/3: 808.

Eker, Süer (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Ergin, Muharrem (1993). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Bayrak Basım Yayım.

Gündüz, Osman (2007). *Konuşma Eğitimi,* (Ed. KIRKKIKILIÇ, Ahmet ve AKYOL, Hayati), *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegema Yayıncılık.

Gürlek, Mehmet ve AKSU, Eren (2011). *Konuşma Hataları,* (Ed. KILINÇ, Aziz ve ŞAHİN, Abdullah), *Konuşma Eğitimi.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Özçay, Müjgan (2005). *Sesler Sözler Etkiler*. İstanbul: Soysal Yayınları.

Özkan, Mustafa (2009). *Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi*. İstanbul: Filiz Kitapevi.

Şenbay, Nüzhet (2009). *Söz ve Diksiyon Sanatı.* İstanbul: YKY Yayınları.

Uluç, Esra (2010). *Güzel Güzel Konuşmak İstiyorum.* İstanbul: Lacivert Yayıncılık.

Yaman, Havva (2011). Türkçe Bilinci Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1): 152.

Yıldız, Gökhan vd. (2006). *Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi.* Ankara: Pegema Yayıncılık.

İŞLETME BAŞARISI İÇİN VİZYON VE HAYAL GÜCÜ YÖNETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Zeliha TEKİN
Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, z.tekin@alparslan.edu.tr

ÖZET

Vizyon yönetimi, örgütsel yaşamda belirlenen hedef ve amaçlara ulaşabilmek için var olan hayal ve gerçeklerin fırsatların ve tehlikelerin gelecekte nasıl olması, nasıl yönetilmesi gerektiğini gösteren bir gelecek tasvir aracıdır. Vizyon yönetiminde sürekli dengede olan gerçeklik ve sınırsız bir hayal gücü vardır. Hayal gücü işletme/organizasyon başarısı için lazım olan önemli ve sınırsız bir güçtür. Bu güç girişimcilik, esneklik, verimlilik, yenilikçilik, yaratıcılık, vizyonerlik, özgünlük gibi yeteneklerle birleştiği vakit başarı kaçınılmaz olur. Bu çalışmada iş ve örgütsel yaşamda başarıyı yakalayabilmenin altın anahtarları olan vizyon ve hayal gücü yönetimi konuları ele alınmıştır. Çalışma amacının belirlenmesinde etken olan unsur, günümüz iş dünyasında yenilikçilik, yaratıcılık, değişime ayak uydurabilme, bilginin önemi ve yönetimi, yeni ürün geliştirme, Endüstri 4.0 gibi kavramların gittikçe önem kazanması; teknolojideki hızlı değişimin organizasyonlardaki yönetim anlayışlarına etki edip onları değiştirmesidir. Bu süreçte vizyon ve hayal gücü yönetimlerinin rekabet ortamında işletmelerin stratejik yönetiminde ve başarısında kilit rol oynadığı söylenebilir. Vizyon ve hayal gücü yönetimi literatürüne dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmada öncelikle vizyon, vizyon yönetimi kavramlarına değinilmiş, ardından da hayal gücü yönetimi konusu anlatılmıştır. Çalışma sonucunda, işletmelerin başarılı vizyon ve hayal gücü yönetimlerinin başta işletme performansını, gelirlerini, kapasitelerini, karlarını artırıcı etkisi olduğu ve işletmelerin yenilik ve değişikliklere her daim hazırlıklı oldukları sonucuna varılmıştır. Çalışmada ayrıca, vizyon ve hayal gücü yönetimlerindeki başarının işletme çalışanlarını güçlendirdiği, onların verimini artırdığı, onları motive ettiği, yaratıcı ve yenilikçi düşünme yetilerini artırdığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İşletme Başarısı, Vizyon, Vizyon Yönetimi, Hayal Gücü Yönetimi*

VISION AND IMAGINATION MANAGEMENT FOR BUSINESS SUCCESS

ABSTRACT

Vision management is a future imagery tool which shows how existing dreams and truths, opportunities and threats should be and be managed in the future in order to reach the goals and objectives determined in organizational life. In the vision management there is a constantly balanced truth and unlimited imagination. Imagination is an important and unlimited power for successful business / organization. In this study, the subjects of vision and imagination management, which are golden keys to achieve success in business and organizational life, are discussed. Factors that determine the purpose of the study are the increasing importance of concepts such as innovation, creativity, adaptability, management of knowledge, new product development, industry 4.0 in today's business world; the change in the management understandings of organizations with the effect of rapid change in technology. In this process, it can be said that vision and imagination management play a key role in the strategic management and success of the enterprises in the competitive environment. In this study, the concepts of vision, vision management are mentioned and then the subject of imagination management is explained. As a result of the study, it has been concluded that the successful vision and imagination management of the enterprises have the increasing effect on the business performance, income, capacities and profits, and that the enterprises are always ready for innovation and changes. It has been also concluded in the study that the success in vision and imagination management strengthened the success of employees, increased their efficiency, motivated them, and enhanced their creative and innovative thinking skills.

Keywords: *Business Success, Vision, Vision Management, Imagination Management*

GİRİŞ

Tüm işletmeler için önemli bir unsur olan vizyon, geleceği görüp şekillendirebilmek ve hayal etmektir (www.cengizcatalkaya.com). İşletmelerin başarılı vizyon ve hayal gücü yönetimlerinin, geliştirilen ve sahiplenilen takım vizyonunun işletme performansını, gelirlerini, kapasitelerini, karlarını artırıcı etkileri yapılan akademik çalışmalarla (Doğan ve Hatipoğlu 2009; Gulzar ve Saif, 2012; Lynn ve Kalay, 2015) doğrulanmıştır. Çalışmalar (Christenson, 2007; Saari, 2008; Shenhar ve Holzmann, 2018) ayrıca, vizyon sahibi olmanın ve onu başarılı bir şekilde yönetebilmenin işletmelerin yenilik ve değişikliklere her daim hazırlıklı olmalarına yardımcı olduğunu, projelerde başarı oranını yükselttiğini, işletme çalışanlarını güçlendirdiğini, onların verimini artırdığını, onları motive ettiğini ve yaratıcı ve yenilikçi düşünme yetilerini artırdığını göstermiştir.

İŞLETME BAŞARISINI ETKİLEYEN UNSURLAR

İşletme faaliyetleri işletmenin nitelikleri, özellikleri, liderin/yöneticinin özellikleri, dış çevrenin özellikleri ve yapısına bağlı farklı iç ve dış faktörler tarafından etkilenirler. İşletmelerin başarılarına etki eden bu faktörlerin başarıya etki oranları zamanla değişiklik göstermiştir. 1980'lerin başına kadar sermaye en önemli başarı faktörüyken, 1980'lerden sonra teknoloji ve insan kaynakları/insan sermayesi faktörü ağırlık kazanmıştır (Bekçi ve Doğru, 2011: 172). Bilgi çağı olarak adlandırılan günümüzde ise işletmelere rekabet üstünlüğü kazandıran temel faktörün insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi unsurlarından oluşan *entelektüel sermaye* olduğu bilinmektedir. İşletmelerde eğitimli ve nitelikli eleman temini ya da yetiştirilmesi en zor yatırımlardan birisidir (Çağlar, 2013: 207). Entelektüel sermaye kapsamında yöneticiler, çalışanların yaratıcılıklarını geliştirebilecekleri ve uygulayabilecekleri işletme yapısını oluşturan bir lider rolü sergilemelidirler. Yönetim düşünce ve uygulamalarındaki dönüşümler yöneticilerin, yönetici sıfatlarını katılımcılık ve yetki devri ile çalışanlara bırakması kendilerinin de vizyon belirleyerek yön çizen, yeni ufuklar açarak, çalışanlara çalışma heyecanı ve motivasyonu sağlayarak ve de en önemlisi hayal gücü yeteneğini artıracak ortam sağlayarak dönüştürücü lider olarak farklılaşmaya çalışmalarını gerekli kılmaktadır (Bayer, 2004: 91-92).

VİZYON VE VİZYON YÖNETİMİ

Vizyon kelimesinin kökeni Latince birden fazla anlamı olan "videre" fiilinden türemiş olan "visio" kelimesidir ve uyanık olmak, anlamak, kavramak anlamında kullanılmaktadır. Ortaçağda Almanca' da bilmek anlamına gelen "wissen" ve bilge anlamına gelen "weise" kelimeleri de aynı kökenden türetilmiştir. Visio kelimesi, türetildiği dönemde oldukça sık yaşandığı iddia edilen vizyon görme olaylarını tanımlamak üzere türetilmiş ve çok geçmeden de hayal-halüsinasyon görme gibi kavramlar için de kullanılmıştır (Sollmann ve Heinze, 1995: 13). Vizyon kelimesi, uzun bir gelecekte ulaşılmak istenen durumu tanımlar ve dünü yaşarken ya da yakın geleceği planlarken uzun vadeli amaçlarımızı dikkate alarak bugünden hazırlık yapmamız gerektiğini ima eder. Vizyon belirlenirken içinde bulunulan koşulların bugünle ilgili saptamalarını ve bu koşulların gelecekteki durumuna ilişkin tahminlerini göz önünde bulundurmak gereklidir (Yıldırım, 1998: 166). Vizyon, yöneticilerin/liderin işletmelerinin canlı ve rekabet edebilir düzeyde kalabilmesi için arzuladığı durumun kısa bir tanımıdır (Spallina, 2004: 10). Lider, çalışanların gelecekte olası olumlu konumlarını görebilmelerine ve hayallerinde canlandırabilmelerine yardımcı olmaktadır (Ülgen ve Mirze, 2004: 378). İşletmeler için vizyon, gelecekte olmasını arzuladıkları durumun ifadesidir. Vizyon, değişimi ve yeniden örgütlenmeyi planlayan bir işletmenin üst yönetimi için bir referans ve dönüm noktasıdır. Güçlü bir vizyon, insanları bir arada tutup geleceğe yönlendirerek motive eder ve bir rehber görevi görür (Ülgen ve Mirze, 2004: 69). Vizyon ayrıca, yatırımcıların hedefledikleri amaçlara ulaşmaları konusunda nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösteren ilkeler öne sürer. Vizyon, çalışanları belirli ilkelerle amaçlar doğrultusunda yönlendirir ve onları bir sürü verimsiz iş yapmaktan kurtarır. Vizyonu olmayan bir örgüt/işletme/kurum, "rotası belli olmayan bir gemi" gibidir. Diğer bir ifade ile vizyonun varlığı örgütü işbirliğine, yaratıcılığa ve rasyonel davranışa yönlendirirken, yokluğu da başarısızlığa, yeteneksizliğe ve kaosa sürükler (Ülgen ve Mirze, 2004: 180). Vizyon, işletmeyi hedeflediği yöne götüren, motivasyon sağlayarak çalışan

sadakatini artıran, verimliliği yükselten sürekli başarının temel dayanağıdır ve işletmenin pazar potansiyelinin belirlenmesinde hayati bir öneme sahiptir (Shrivastava, 1994: 1; Tedlow, 2001: 72). İşletmece paylaşılan bir vizyon, işletme amaçlarının müşteriler, çalışanlar ve yatırımcılar tarafından anlaşılmasına yardımcı olabileceği gibi, işletme faaliyetleri hakkında da bilgi verir (Waddock ve Smith, 2000: 82). Ortada bir vizyon olana kadar, hiçbir şeyin meydana gelemeyeceği bir gerçektir (Senge, 2017: 169). Özetle vizyon, işletmenin hedeflerini gerçeğe dönüştüren zihni modeli ve bunun idealizmini resmeder (Akdemir, 2008: 163).

Bir işletmenin vizyonunu ve değerlerini oluşturan farklı öğeler birleşerek bir markanın kişiliğini yaratır. İşletmeler, ürünlerinin veya hizmetlerinin rekabette ön plana çıkmasını sağlayacak benzersiz satış teklifini sunmak için bu "kişiliği" kullanır, bireysel değerler ve vizyon, markayı kağıt üzerindeki bir fikir olmaktan çıkarıp ticari bir gerçekliğe dönüştürür. İşletmenin vizyonu, kurucularının veya yöneticilerinin fikri taşımak istedikleri yeri yansıtır (Atkinson, 2014: 261-262). Günümüzde başarılı olan işletmelere bakıldığında bunların vizyonu olan işletmeler olduğu ve liderlerinin gücünü yansıttıkları aşikârdır (Korn, 1989: 175). Örgütsel vizyon, mevcut durumdan daha iyi olacağı düşünülen ve köklü bir istikamet değişikliği olmaksızın ulaşılamayan yeni durumun tanımı olarak ifade edilebilir (Bozlağan, 2005: 49).

Vizyon yönetimi konusu, yönetim bilimi açısından oldukça popüler olan bir kavramdır. Vizyon kelimesi ilk kullanıldığı dönemler, hayalperest ve düşlerde dolaşan anlamında kullanılmıştır. Oysaki hayal etmek geleceğe tutunmaktır, köprü kurmaktır. Örneğin bilim, hiçbir zaman tek başına insanlığı harekete geçirememiştir. Bu güç çoğu zaman karizmatik bir liderin düşüncesinde veya bir mucidin geniş hayal dünyasında bir çıkış noktası bulmuş ve kendisini ifade ettiği yerde sonuçlarını insanlara sunmuştur. Günümüzdeki teknoloji, fikir, sanat ve pek çok yeniliğin temel çekirdeği bu hayal gücüdür. Aslında vizyon yönetimi önceden düşünülmüş başarı olarak da algılanabilmektedir (www.aso.org.tr). İşletmelerin iyi bir vizyon ifadesi belirleyip yazabilmesi ve iyi bir vizyon yönetimi için bazı şartların oluşması gerekmektedir (Özevren, 2009: 173-174) :

- Kurumun büyümesine ve gelişmesine yardımcı olabilecek, dünyada ve çevrede neler olup bittiğini izleyebilen, belli bir konuda, belli bir gelişmenin de ilerisini görebilen, bu gelişmeleri birbirine bağlayabilen ve daha da ileri götürebilen bir lidere veya liderler grubuna sahip olmalıdır.
- Vizyon ifadesinde lider bu aşamaya ulaşmak için iddialı olduğunu ortaya koymalı ve çalışanları harekete geçirecek ifadeler içermelidir.
- Vizyonun paylaşılması sağlanmalıdır.
- Çalışanların da kendi vizyonlarını yaratmalarına izin verilmelidir.
- Vizyon ifadesi evrensel standartlarla uyum içinde olmalıdır.
- Vizyon ifadesi kısa ve kolayca hatırlanacak kelimelerden oluşmalıdır.

Vizyon işletmelerin yönetsel etkinliği açısından önemlidir. Çünkü yöneticilere, gelecekte uzun vadeli planlar yapma ve stratejik planlama ve strateji yönetim konusunda katkı sağlama fırsatını verecektir (Çağlar, 2013: 198). Vizyon yönetiminde lider/yönetici, işletmedeki kültürel değer, inanç, davranış kuralları, ideal ve hayalleri iyi okuyabilmelidir (Doğan, 2002: 149-150). Başarılı bir yönetici, işletmenin yönelim fikrini izah etmek, işletmenin yeteneğini büyütmek için ürün pazar yapılarındaki değişmelerin ortaya ani olarak çıkaracağı yeni endüstri ve ürünlerin olduğu yerlerdeki gelecek vizyonlarını anlayabilmelidir (Akdemir, 2008: 18). Vizyon yönetim anlayışını görmezlikten gelmek, değişimi ve değişimin sağlayabileceği fırsatları yok saymaktır. Değişmeyen tek şeyin değişim olduğu boyutundan hareketle, vizyon, gelecekte işletmeler arasında köprü kurulmasını sağlar ve geleceğe doğru yürünecek yolda işletmelere rehberlik eder (Çağlar, 2013: 207). Bir işletme, vizyonunu veri analizlerine ve raporlara bağlamışsa eğer mümkün olduğunca uzağı görmeye çalışıyordur; bununla birlikte işletme vizyonunu hayal gücüne de dayandırıyorsa, gerçekten bir vizyona sahiptir ve ileriyi daha iyi görebilir. Hayal gücü işletmeye değil çalışanlara ve yöneticilere ait olur. Bu yüzden işletmelerde hayal gücü olan yaratıcı çalışanlara ve yöneticilere ihtiyaç vardır. Yaratıcı, hayal gücü geniş, vizyoner kişilerin bulunması ve işletmede tutundurulması çok zordur. Matsushita (Panasonic)'in uydu teknolojisine girmesi vizyondur. Sir Paul Girolami'nin, 90'larda, geleceğin muhtemel hastalıklarına göre Glaxo'nun ilaç araştırmalarını yönlendirmesi vizyondur. Steve Jobs'un tablet hayali vizyondur. Doğuş'un yeme içme sektörüne girmesi vizyondur. Tata'nın Nano modeli vizyondur. Giyilebilir teknoloji ürünleri üretmek vizyondur. Yalnızca büyük işletmeler için değil küçük ve orta boy işletmeler (KOBİ) için de

vizyon sahibi olmanın, vizyonun başarılı şekilde iletilmesinin ve paylaşılmasının örgütsel performans üzerindeki etkileri büyüktür. Vizyon sahibi olan ve vizyon açıklaması yapan işletmelerin ortalama çalışan sayısında artışa yol açtığı; işletme satışlarını, aktif büyüklüğü ve kar marjını artırdığı bilinmektedir (Doğan ve Hatipoğlu, 2009: 81). Geleceği tahmin edebilmede en iyi araç vizyon ve onun başarılı bir şekilde yönetimidir. Zira vizyon geleceğe yönelik hayaller kurabilmektir. Vizyon, bazen bilimin yapamadığını, karizmatik bir liderin düşüncesinde ya da bir mucidin hayal dünyasında çakan bir şimşekle gerçekleştirip işletmelerin yönetsel etkinliğini sağlayabilir (Çağlar, 2013: 198).

HAYAL GÜCÜ YÖNETİMİ

Hayal kurmak dendiğinde genellikle akla zengin olma, mutlu olma, iyi bir eş bulma gibi dilekler gelir. Bu açıdan bakıldığında herkes hayal kurar ancak bunlar yaratıcılığa, üretkenliğe dönüşebilen, insanlığa bir şeyler sunabilen dürtülerden ziyade, salt kişinin kendi hayatını sürdürebilmesine yönelik olan edilgen yapılı istekler şeklinde kalır. Diğer taraftan, yaratıcılığa dönüşen hayal gücü çoğunlukla sanatçılara özgü bir şeymiş gibi algılansa da, aslında bilimsel ve teknolojik pek çok yenilikler mucitlerinin hayal gücünden ortaya çıkmıştır. Hayal gücü, yalnızca bireylerdeki yaratıcılığın ortaya çıkarılmasında değil; ülkelerin sosyo-ekonomik (özellikle girişimciliğin yaygınlaştırılmasında) gelişmesinde büyük önem taşımaktadır (www.kargem.com.tr). Arzu ettiğimiz bir durumu veya geleceği net şekilde hayal edebiliyorsak onu gerçekleştirme şansımız iki sebepten dolayı artar. Birincisi, bilinçli veya bilinçsiz bütün çabalarımı ona yönelir. İkincisi, bu geleceğe varmak için izleyebileceğimiz bütün seçenekleri ortaya koyabilir, değerlendirebilir ve en uygun olanlarını seçebiliriz. Geleceği yalnızca tahmin etmek yerine yönlendirmeyi seçtiğimizde, hayallerimizin netliği ve esnekliği daha önemli hale gelmektedir. Net olmadığı sürece ona ulaşabilmek için izleyeceğimiz yolu netleştiremeyiz, esnek değilsek de önceden öngörmediğimiz değişimlere ayak uyduramayız (Yıldırım, 1998: 101-102). Postmodern bakış açısında geleceğe gitmek, geleceği öngörmek, geleceği bugüne taşımak hep hayal gücüyle ilgilidir (Akdemir, 2008: 99).

İşletmeler günümüzün küresel rekabet ortamında geleceğe dönük faaliyetleri için insan kaynakları yönetimine ayrı bir önem vermek zorundadır. Bu bağlamda yöneticiler insan kaynakları yönetiminde olağanüstü yetenekli insanları bir araya getirmek suretiyle değil, çok olağan insanların olağanüstü biçimlerde icraat yapmalarına olanak sağlayacak organizasyon yapılarını benimsemelidirler. Bunun içindir ki işletmeler, gelecekteki fırsatları yakalamak, anlamak ve bunlardan faydalanmak için rekabet üstü bir stratejinin temel dinamiklerinden *hayal gücü yönetimine* giderek daha fazla önem vermeye başlamışlardır (Tekin, 2004: 35). Artık işletmelerin en önemli aktifleri finansal güçleri değil, geleceği kurmakla ilgili hayal güçleridir (Kırım, 2004: 100). Hayal gücü yönetimi, girişimcilik, yenilikçilik ve yaratıcılıkla ilgili her türlü düşünceye olumlu bakış kazandıran geleceğin belirsizliklerini öngörebilme temeline oturmuş, özgün ve yalın fikir üretme tarzı olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle hayal gücü yönetimi, sağlam verilerin yaratıcılıkla bütünleştirilmesi ve *potansiyel* olanın *eyleme* dönüştürülmesidir (Tekin, 2004: 35).

Hayal Gücü Yönetiminin Temel Unsurları

Alınacak kararlarla ilgili olarak düşünmek ve fikir üretmek, yönetim sürecinin, planlama yapabilmenin ilk adımlarıdır ve bu aşamaların temelinde de hayal gücü vardır. Hayal gücü yönetimin unsurları arasında; inisiyatif ve yaratıcılık, özgünlük, stratejik mimari, araştırma ve geliştirme ve sonuç odaklılık yer almaktadır (Tekin, 2004: 36).

İnisiyatif ve Yaratıcılık: Yaratıcılık orijinal, yeni, kullanışlı fikirlerin bulunarak sorunların çözüme kavuşturulması sürecidir (Amabile vd., 2005: 368). Başka bir ifadeyle yaratıcılık, orijinallik, esneklik, öğrenmeye ve fikirlere duyarlılıktan oluşan, geleneksel düşünce sistemi ve yapısından farklı olan yeteneği ifade etmektedir (McAdam ve McClelland, 2002: 87-88). İşletmeler geleceğe rakiplerinden önce ulaşmayı hedefliyorsa var olan yetenek profilini, yaratıcı işlevselliklerini, zihinsel enerji ve konumlarını, çalışanların eski durumları yeni bakış açılarıyla görmelerini, özün hayaller kurmalarını ve yaratıcı düşüncelerini ve yorum kabiliyetlerini geliştirmelerini ve düşüncelerini kolaylıkla ifade etmelerini sağlayacak ideal bir ortam hazırlamalarını zorunlu kılmaktadır (Tekin, 2004: 36). Çağdaş dünyada değişim hızına, ancak yaratıcılık ve yenilik faaliyetleriyle uyum sağlanabilir. Yenilik ve

yaratıcılık önce hayal kurmayla başlar. Yaratıcı düşünce analitik olmayıp, hayal gücü gerektiren ve insanları pek çok muhtemel cevaba /çözüme ve düşünceye götüren zihinsel bir eylemdir (Çağlar, 2013: 376). Yaratıcılık, nesneleri, kavramları, imajları gruplaştırmak gücü ve arzusudur. Hayatın tümüne bağlıdır ve ilk çocukluk yıllarındaki etkilenmelere geniş ölçüde dayanır ve yeni, yararlı fikirleri oluşturan bir düşünce olarak tanımlanabilir (Budak, 1998: 78-79). İşletmelerde yaratıcılığın teşvik edilmesi ve geliştirilmesi çalışanların önündeki engelleri kaldırarak, onları özüne, hayal gücüne, düşüncelerine itebilmekle mümkündür (Güney, 2015: 106).

Özgünlük: Hayallerin yaratıcılığa zemin hazırlayabilmesi özgünlüğüne bağlıdır. Çünkü yaratıcı ve becerikli çalışanlar çok sayıda ve özgün hayaller kurarlar. Eğer görsel, sözel ve anlatımsal hayaller hatırlanabiliyorsa yaratıcılık ortaya çıkar. Geleceği keşfedebilmek için özgün ve farklı düşünebilmek önemlidir (Tekin, 2004: 37).

Stratejik Mimari: Imagination (hayal etme) ile engineering (mühendislik) kelimelerinin birleşiminden meydana gelen *imagineering* kelimesi, strateji literatüründe hayal mühendisliği olarak ifade edilmektedir. Bu kavramla temelde anlatılmak istenen şey, içinde yaşadığımız hızlı değişim ortamının bize, yarının bugünden çok farklı olacağını söylemesidir. Bugün hangi iş yapılıyor olsa da, yapılma şekli ile rekabet biçimi beş-on yıl sonra çok farklı olacaktır. Her işletme, kendi sektörüyle ilgili bir gelecek öngörüsü oluşturmalı, hayal gücünü çalıştırıp geliştirmelidir (Kırım, 2004: 100). İşletme stratejisinde en kritik yetenek "*mimari"*dir. Stratejik mimari ile gelecek hayal edildiği gibi, inşa da edilmektedir. Bir mimar henüz var olmayan bir şeyi zihninde canlandırabilir ancak, mimarın bu hayalini gerçeğe dönüştürebilecek bir çizim geliştirmesi gerekmektedir. Mimar hem hayal etmeli hem de tasarım gerçekleştirmelidir. Kısacası mühendislikle sanatını birleştirebilmelidir (Tekin, 2004: 37).

Yenilikçi Yaklaşım/Araştırma ve Geliştirme: "Yenilik" mutlaka araştırma demek değildir, araştırma yeniliğin bir parçası, yenilik yapabilmenin bir aracıdır. Yenilik ilk olarak dünü bir kenara bırakmak demektir. Ardından bir teknolojinin, bir ürünün, bir pazarın yetersizliğinde ve pazarın istek ve ihtiyaçlarında yenilik fırsatları aramak demektir (Drucker, 2010: 69). Yenilik, onu destekleyen icatları teşvik eden ve cesaretlendiren, yenilikçi fikirlerin rahatça ifade edildiği bir örgütsel iklimi gerekli kılmaktadır. Yenilikçiliğin, bir gelenek ya da alışkanlık haline dönüştürülebilmesi, ortama ek olarak, yenilikçi örgüt yapısı ve yenilikçiliği güçlendiren bir örgütsel kültürle de ilgilidir (Çağlar, 2013: 357).

Sonuç Odaklılık: Yöneticilerin geleceğe yönelik stratejilerinde gerçekleşemeyecek, boş hayallerin yeri olmamalıdır. Gerçek sorunlar üzerine sonuç odaklı işler tasarlanarak hayal gücü kullanılmalıdır. Yöneticilerin özgün düşünceleri ve enerjileri hedeflenen sonuçlara odaklanmalıdır. Sonuçlara ulaşmak için hedefe götüren işler üzerinde yoğunlaşmak kaynakların rasyonel kullanılmasını sağlar (Tekin, 2004: 38).

Hayal Gücü Yönetimi Uygulamasının Koşulları

Hayal gücü yönetimi uygulamasının işletmelerde istenen etkiyi yaratabilmesi için birtakım koşulların sağlanması gerekmektedir (Tekin, 2004: 39). Bu koşullar aşağıda sıralandığı gibidir:

- Teoriye, yeniliklere gereken önem verilmeli zaman iyi yönetilmelidir.
- Hayal gücü yönetimi uygularken işletmeler akıcı, esnek bir organizasyon yapısı benimsemelidir. Çünkü hayal mühendisliği, işletmelerin çevresel değişimlere kolay ve hızlıca adapte olmalarını sağlayacağı gibi gelecek eğilimlerini de tahmin etmeye zorlayacaktır.
- Hayal gücü yönetimi uygularken işletmeler, küresel anlamda sürekli araştırma ve gelişmeyi amaç edinmelidir.
- Hayal gücü yönetimi uygulayacak işletmeler, yaratıcı insan kaynakları uygulamalarına ağırlık vermelidirler. Çünkü rekabetin yoğun yaşandığı günümüzde rekabet üstünlüğü yakalayabilmek için işletmeler, çalışanlarının içindeki gizli merakı bulup çıkaracak, yaratıcı ve tutkulu bireyleri bir araya getirecek ve yönlendirecek, insan kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır.
- Hayal gücü yönetimi uygularken işletmeler, yalnızca bilgiye boğulmamalı hayal güçlerini de işletmelidirler. Bilgi çağında bile bilgi tek başına yeterli değildir. Özellikle ihtiyaç duyulan şeyler, idealler ve pozitif düşünce ve hepsinden önemlisi yaratıcılıktır.
- Gerçekçi olmayan taktikler, bürokratik politikalar ya da yeteneksiz çalışanlar ve liderleri istihdam etmek işletmenin gücünden fedakârlık etmek anlamına geleceğinden böyle bir

yönetimle başarılı olmak mümkün değildir. Zeki bir lider ve becerikli çalışanlar dolaylı dezavantajlarını zafere dönüştürebileceklerini bilirler.

SONUÇ

İşletme başarısı açısından yol haritası işlevini gören *vizyon* ne kadar önemliyse *hayal gücü* de o kadar önemlidir. Vizyon yapısı itibariyle sabit odaklıdır ve belli hedefleri kollar. Başarı yakalandığı takdirde de ortaya kayda değer sonuçlar çıkar. Ancak yoğun rekabetin yaşandığı küresel pazardaki belirsizlikler sebebiyle başarı şansı da kesin değildir. Bu sebepten işletmelerde hayal gücüne dayalı esneklik de büyük önem taşımaktadır. Büyük işletme krizlerini sonlandıran çoğu zaman vizyoner bakış açısıyla üretilmiş esnek bir çerçevede üretilen formüller olmaktadır. Buradan hareketle çalışmada etkin, başarılı bir şekilde yönetilen vizyonun; yenilik ve yaratıcılığa, yeni bir ürüne dönüşebilecek hayal gücünün işletme başarısında aşağıda sıralanan etkileri olduğu sonucuna varılmıştır:

- Vizyon açıklaması yapan işletmelerin çalışan sayısı artışı, vizyon açıklaması yapmayan işletmelerden daha fazladır.
- Vizyon açıklaması yapan işletmelerin gelirleri -ortalama net satış artışı- vizyon açıklaması yapmayan işletmelerden daha fazladır.
- Vizyon açıklaması yapan işletmelerdeki ortalama cari oran artışı, vizyon açıklaması yapmayan işletmelerden daha fazladır.
- Vizyon açıklaması yapan işletmelerdeki ortalama aktif karlılık oranı artışı, vizyon açıklaması yapmayan işletmelerden daha fazladır.
- İşletmece ortaya konan net bir vizyon, çalışanları eyleme geçirir, çalışanları bir araya toplar, takım ruhu ve biz duygusunu oluşturarak çalışanların birbirlerini daha iyi anlamalarına yol açabileceği gibi amaçlarının belirli bir noktada odaklanmasını sağlar.
- Vizyon yönetimi, işletmenin değişimlere ayak uydurabilmesinde, yaratıcılık ve yenilikçiliğin desteklenmesinde proaktif bir yapı kazanmasını sağlar.
- Paylaşılan vizyon oluşturmaya önem veren işletmeler, çalışanlarını sürekli olarak kendi kişisel vizyonlarını geliştirmeye yüreklendirirler.
- Vizyon yönetimiyle yüksek performansta uzun süreli çalışma imkânı doğar.
- Vizyon yönetimi örgütsel anlamda rekabet edilebilirliği artırmada, gelecek koşullarını yaratabilme, kaliteli yönetim süreçlerinin oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Vizyon kurum içi faaliyetlere rehberlik eder.
- Hayal gücü ve yaratıcılığı desteklenen, farklı düşünmelerine olanak tanınan çalışanlar, dijital teknoloji çağının yaşandığı günümüzde sanal gerçeklik ürünleri gibi inovatif ürünler geliştirerek işletmenin büyümesinde büyük rol oynamaktadır.

Yukarıda da sıralandığı gibi, stratejik yönetim anlayışında, hayal gücü yönetiminin, vizyon sahibi olmanın, onu başarılı bir şekilde yönetebilmenin, tüm paydaşlara iletilmesinin işletme performansı/başarısı üzerinde önemli etkileri vardır. Çünkü başarılı şekilde yönetilebilen vizyon ve hayal gücü yönetimi ile işletme rakiplerden farklılaşmakta, biz bilinci oluşturularak çalışan sadakati yaratılmakta ve işletme hedeflerinin topluma yansıtılması kolaylaşmaktadır. Artık işletmelerin en önemli varlıkları finansal sermayeleri değil, geleceği inşa etmekle ilgili kurmuş oldukları hayalleri, fütürist bakış açılarıdır.

KAYNAKÇA

Akdemir, A. (2008). *Vizyon Yönetimi*, Bursa: Ekin Yayıncılık.

Amabile, T. M., Barsade, S. G., Mueller, J. S. ve Staw, B. M. (2005). Affect and Creativity at Work, *Administrative Science Quarterly*, 50 (1), 367– 403.

ASO Medya (2004). *Örgütlerde Vizyon Yönetimi*, www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedya (Erişim tarihi: 02.05.2018)
Atkinson, S. (2014). *The Business Book: Big Ideas Simply Explained*, London: DK.

Bayer, E. (2004). Entelektüel Sermaye ve Bileşenlerinin İşletmelerin Kurumsallaşma Süreçlerine Etkilerinin Geliştirilmesinde Yöneticilerin Liderlik Rollerinin Belirlenmesi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 91-103.

Bekçi, İ. ve Doğru, E. (2011). Değer Yaratan Faaliyetler Açısından İşletme Başarısı: Çimento Sanayii İşletmelerinde Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1), 169-192.

Bozloğan, R. (2005). *Liderlik Yaklaşımları & Belediyeler*, İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Budak, G. (1998). *Yenilikçi Yönetim Yaratıcı Birey*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Christenson, D. (2007). The Role of Vision as a Critical Success Element in Project Management, Royal Melbourne Institute of Technology University School of Property, Construction and Project Management, Doctorate Thesis.

Çağlar, İ. (2013). *Örgüt Geliştirme*, Ankara: Nobel Yayınları.

Çatalkaya, C. (2014). *Vizyon Hayal Gücüyle Geleceği Görmektir*, http://www.cengizcatalkaya.com/vizyon-hayal-gucuyle-gelecegi-gormektir/ (Erişim tarihi: 19.05.2018)

Doğan, S. (2002). İşletmelerde Vizyon ve Misyon Bildirisi Geliştirme ve Önemi Üzerine Bir Araştırma, *Amme İdaresi Dergisi*, 35(1), 143-174.

Doğan, S. ve Hatipoğlu, C. (2009). Küçük ve Orta Boy İşletmelerde Vizyon Açıklamasının İşletmenin Performansına Etkisine İlişkin Bir Açıklama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (23) 2, 81-99.

Drucker, P. (2010). *Fırtınalı Dönemlerde Yönetim*, Çev: Bülent Toksöz, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Gulzar, A. ve Saif, M. I. (2012). Shared Vision and Partnership Success, International Journal of Economics and Management Sciences, 2 (1), 7-12.

Güney, S. (2015). *Girişimcilik: Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular,* Ankara: Siyasal

KARGEM (2016). Future Bright Araştırma Raporu: Hayal Haritası ve Girişimcilik DNA'sı, https://www.kargem.com.tr/future-bright-arastirma-raporu-hayal-haritasi-girisimcilik dnasi.html, (Erişim Tarihi: 02.05.2018)

Kırım, A. (2004). *Yeni Dünyada Strateji ve Yönetim*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Korn, L. B. (1989). *How The Next CEO Will Be Different*, Fortune, May 22, 175.

Lynn, G. S.ve Kalay, F. (2015). Vision and Its Impact on Team Success, *Journal of Business, Economics and Finance*, 4 (4), 744-769.

McAdam, R. ve McClelland, J. (2002). Individual and Team-Based Idea Generation within Innovation Management: Organizational and Research Agendas, *European Journal of Innovation Management*, 5 (2), 86-97.

Özevren, M. (2009). *İşletme Yönetimi*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Saari, P. (2008). Corporate Vision and Its Influence on Motivation in R&D Organization: Case Study, University of Vaasa Master's Thesis in Management and Organization.

Senge, P. M. (2017). *Beşinci Disiplin: Öğrenen Organizasyon Sanatı ve Uygulaması*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Shenhar, A. ve Holzmann, V. (2018). The Three Secrets of Megaproject Success: Clear Strategic Vision, Total Alignment, and Adapting to Complexity, Project Management Journal, 48 (6), 29-46.

Shrivasta, P. (1994). *Strategic Management: Concepts & Practices*, South-Western Pub Co: Cincinnati Ohio.

Sollmann, U. ve Heinze, R. (1995). *Vizyon Yönetimi: Önceden Düşünülmüş Başarı*, Çev: Veli Karaöz, İstanbul: Evrim Yayınları.

Spallina, J. (2004). Strategic Planning-Getting Started: Mission, Vision and Values, *The Journal of Oncology Management: The Official Journal of the American College of Oncology Administrators*, 13 (1), 1-10.

Tedlow, R. S. (2001). What Titans Can Teach Us *Harvard Business Review*, 79 (11): 70-9.

Tekin, M. (2004). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Ülgen, H. ve Mirze, K. (2004), *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, İstanbul: Literatür Yayınları.

Yıldırım, R. (1998). *Yaratıcılık ve Yenilik*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Waddock, S. ve Smith, N. (2000). Corporate Responsibility Audits: Doing Well by Doing Good, *Sloan Management Review*, 41(2): 75-83.

KAMAN YÖRESİ HALK KÜLTÜRÜNDE ESKİ ÇOCUK OYUNLARI

Prof. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi, KIRŞEHİR,
filnurol@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Hande KILIÇARSLAN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi, KIRŞEHİR,
handearslan@hotmail.com
Prof. Dr. Sema ETİKAN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi, KIRŞEHİR,
etikansema@gmail.com

ÖZET

Bir insanın yaşamında başlangıç dönemi olan çocukluk döneminin önemli bir görüngüsü oyunlardır. Oyun bir insanın çocukluktan itibaren şekillenmeye başlayan kişilik ve karakteri üzerinde doğrudan etkili bir faktördür. Bu nedenle oyun kavramına değgin yapılmış çok çeşitli açıklamalar ve tanımlamalar bulunmaktadır. Araştırmacılar oyunu kimi zaman çocuğun fazla enerjisini boşaltmada en sağlıklı yöntem olarak önerirlerken kimi zaman da taklit içgüdüsünün doygunluğunu sağlayan bir araç olarak değerlendirmişlerdir. Oyun insanın yeteneklerini geliştiren bir araç, ileriki yaşamının gerektirdiği uğraş ve eylemlere bir hazırlıktır. Oyun insanın nesnel dünyası ile öznel dünyası arasındaki bir köprüdür. Türk halk kültüründe çocuk oyunları önemli bir yer tutar. Eylemine, amacına, işlevine, oyundaki araç-gerece göre isimlendirilen çocuk oyunları vardır. Günümüzün yaşam koşulları, çevresel faktörler, gelişen teknoloji, ebeveyn tercihleri nedeniyle ve belki de çağın gereği olarak çocuk oyunları da büyük bir değişim göstermiştir. Dış mekândan iç mekâna taşınan çocuk oyunları işlev ve amaç açısından aynı olsa bile kurallar ve uygulayış açısından oldukça farklılaşmıştır. Birçok geleneksel çocuk oyunu toplumsal bellekte kalsa bile artık oynanmaz olmuşlardır. Bu bildiride Kırşehir-Kaman yöresi halk kültüründe eskiden oynanan ve günümüzde sadece belleklerde kalan çocuk oyunları kaynak kişilerden derlenerek, sınıflandırılmış, oyunların temel özellikleri anlatılmış, amaçları, kuralları ve uygulanış biçimleri incelenmiştir. Unutulmaya yüz tutmuş geleneksel çocuk oyunları, çocuğun gelişim alanlarına etkileri, soyut düşünme becerilerine etkileri, bağımsız yaşam becerilerine etkileri bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oyun, halk kültürü, çocuk oyunu, Kaman, Kırşehir

ANCIENT CHILDREN GAMES IN KAMAN TRADITIONAL FOLK CULTURE

ABSTRACT

An important phenomenon of childhood period that is beginning of one person's life is games. The game is a direct factor on a person's personality and character that began to take shape from childhood. For this reason, there are a great variety of definitions and descriptions made in relation to the concept of the game. The researchers sometimes recommend the game the most reliable method for discharging of excessive energy of a child, while regarded that it as a tool provided the saturation of the instinct of imitation. The game is a vehicle which enhances human capabilities, a preparation to the occupation and activities required for forthcoming life of the person. The game is a bridge between the objective world and the subjective world of people. Children games hold an important place in the Turkish folk culture. There are several children games named according to its action, purpose, function and the equipment in play. Because of today's living conditions, environmental factors, developing technology, parental choices, and perhaps as a need of the era children games have showed a great variation. Children games that are moved from the exterior to the interior space are quite different in terms of the rules and application even though they are the same in terms of function and purpose. Even many traditional children games remain in the social memory, they have not been being played anymore. In this paper, in the folk culture of the region of Kaman-Kırsehir children games played in the past and nowadays only remaining the memories compiled from resource persons, classified, described the basic features of games, objectives, rules and the application forms has investigated. Forgotten traditional children games were discussed in the context of the effects of child development areas, the effects of abstract thinking skills and the effects of independent living skills.

Key Words: Game, folk culture, folklore, children's play, Kaman, Kırşehir

1. GİRİŞ

Bir insanın yaşamında başlangıç dönemi olan çocukluk döneminin önemli bir olgusu oyunlardır. Oyun bir insanın çocukluktan itibaren şekillenmeye başlayan kişilik ve karakteri üzerinde doğrudan etkili bir faktördür. Bu nedenle oyun kavramına değgin yapılmış çok çeşitli açıklamalar ve tanımlamalar bulunmaktadır.

Oyun, BSTS / Eğitim Terimleri Sözlüğünde (1974), *uzak bir amacı ya da ileriye dönük bir memnunluk duygusu ile ilişkisi olmayan, amacı özünde bulunan zevk verici herhangi bir etkinlik*; Güncel Türkçe Sözlükte, *yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence*, olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr/ Oyun).

Oyun sözcüğünden, değişik anlamlar ifade eden; oyun oynamak, oyun çıkarmak, oyun etmek, oyun havası, oyun bilmek, oyun ebesi, oyun içinde oyun, oyun kâğıdı, oyun vermek, oyun yapmak, oyuna gelmek, oyuna getirmek, oyuna girmek, oyun kurmak, oyun oynamak, oyununu bozmak, ayak oyunu, alicengiz oyunu,

Bursa oyunu, zekâ oyunu, kâğıt oyunu, kelime oyunu, tehlikeli oyun, Bizans oyunu gibi deyimler türetilmiştir. Görüldüğü gibi sözcük olarak çok geniş bir anlamı vardır. Oyun genel anlamda, *bir veya daha fazla kişinin belli kurallar içerisinde zihni, bedeni ve ahlaki güçlerini geliştirmek amacıyla yaptıkları eğlence türü hareketler* olarak tanımlanmaktadır. Bu değerlendirmede geçen *belli kurallar* ifadesinden oyunun nasıl oynanacağına ilişkin, bizzat oynayanların koydukları kurallar kastedilmektedir. Bu kurallar değişmez katı kurallar değildir (Özhan 1990: 3-5). Oyun her şeyden önce isteğe bağlı gönüllü bir eylemdir. Bu bakımdan boş zamanlarda yapılan özgür bir eylemdir. Oyun gerçek yaşamdan, günlük yaşamdan değişiktir. Oyunda gerçek yaşamdan geçici bir süreyle çıkılarak, oyunun kendi düzeninin ve dünyasının içine girilir. Çocuk oynarken gerçeğin dışında olduğunun bilincindedir. Bu nedenle de oyun çıkarcı değildir. Karşılığında günlük yaşamdan değişik olarak birtakım isteklerin, maddi kazançların karşılanması söz konusu değildir. Oyun eyleminde maddi bir kazanç, bir kar, bir çıkar beklenmez. Oyun yer ve süre açısından günlük yaşama bir ara veriş, bir dinlenme, günlük yaşamın bir süsü gibidir. Bu bakımdan kendine özgü yer ve süre ile sınırlanmıştır. Oyun başlar ve belli bir noktada biter. Bir sonuca yönelik olan oyun gelenek gibi süreklidir ve tekrarlanır. Yalnız süre bakımından değil fakat yer bakımından da sınırlanmıştır. Oyun alanı kuttören gibi ya fiziki çevre yönünden ya da oyun kuralları yönünden belirlenmiştir. Oyun yeri, oyun masası, sahne, ayak topu alanı saha vb. olup bu yerler yasak bölgeler gibidir. Dışarıdan içeriye belli kurallarla girilebilir, içerde de belli kurallar geçerlidir. Buranın mutlak ve bozulamaz kendi düzeni ve kuralları vardır. Bu düzenin bozulması, oyunbozanlıktır ve cezaları vardır. Bu düzenin nitelikleri sanki estetik değerler gibidir. Gerilim, denge, denklik, karşıtlık, çeşitleme, çözülme, karar vb. belli bir düzen içerisindedir. Çocuklar büyüklere öykündükleri için onlardan gördüklerini yüzyıllar boyunca, tutucu, yaratıcı, saklayıcı güçleri ile mimetik olarak ve kendiliğinden günümüze getirmişlerdir (And 1974: 14, 15,16, 39).

Metin And'ın (1974: 257-317) yaptığı sınıflandırmaya göre başlıca çocuk oyunları şunlardır: aşık oyunları, yüzük oyunları, değnek oyunları, taş ve gülle oyunları, koşma- kovalama- kurtarma- zor kullanma oyunları, atlama- sıçrama- sekme oyunları, saklama- saklanma- oranlama oyunları, dilsiz şaşırtma- şaka oyunları, dramatik nitelikte oyunlar- büyüklük törensel oyunlar ve çeşitli oyunlar. Çocuk oyunlarının yapısal ögeleri oyunun olgusal ve kılgısal çerçevesini belirler. Oyunlardaki yapısal ögeler şunlardır: oyunun amacı, eylem için yöntem, eylemi düzenleyen kurallar, oyuncu sayısı, katılanların görevleri, katılanların birbirlerini etkileme biçimleri, sonuçlar ve hesaplaşma, yetenek ve beceriler, çevre ve araç-gereç gereksinimleri (And 1974: 78).

Kaman yöresi çocuk oyunları bu sınıflandırma ve yapısal ögeler göz önüne alınarak incelenmiştir. Bu bildiride Kırşehir-Kaman yöresi halk kültüründe eskiden oynanan ve günümüzde sadece belleklerde kalan çocuk oyunları kaynak kişilerden, yazılı kaynaklardan (Şahin, 1991: 61-62) derlenerek, sınıflandırılmış, oyunların temel özellikleri anlatılmış, amaçları, kuralları ve uygulanış biçimleri incelenmiştir. Unutulmaya yüz tutmuş geleneksel çocuk oyunları, çocuğun gelişim alanlarına etkileri, soyut düşünme becerilerine etkileri, bağımsız yaşam becerilerine etkileri bağlamında ele alınmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın materyalini Kırşehir'in ilçesi olan Kaman yöresinde eskiden oynanan çocuk oyunları, konuyla ilgili yazılı kaynaklar ve kaynak kişilerle yapılan sözlü görüşmeler oluşturmuştur. Çalışmada nitel alan araştırması yöntemlerinden yararlanılmıştır. Belgesel gözlem ile derinlemesine kaynak araştırması, alandan derlemede yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. 2015-2018 yılları arasında materyal toplanmıştır. Kaynak kişiler, emekli Halk Eğitim Merkezi Müdürü Öğretmen İlhan ŞAHİN (74), emekli öğretmen Sultan ŞAHİN (69), emekli öğretmen Şengül GÖK (62), emekli polis memuru Deniz AYDIN(60), emekli beden eğitimi öğretmeni Nafiz GÜZELKÜÇÜK (75)'dür.

Kaman 1913 yılında bucak merkezi ve Belediyelik iken, 01.09.1944 yılında Kırşehir iline bağlı ilçe olmuş 20.07.1954 tarih ve 6429 sayılı kanun ile Kırşehir ilinin ilçe haline dönüştürülmesi nedeni ile Kaman ilçesi de Ankara iline bağlanmıştır. Üç yıl sonra yani 01.07.1957 de yürürlüğe giren 7001 sayılı Kanun ile tekrar İl statüsü verilen Kırşehir iline bağlanmıştır. Kırşehir'in en büyük ilçesi olan Kaman, il merkezinin batısında yer almaktadır. Toplam nüfusu 44.801 olup toplam nüfusunun 21.118' i ilçe merkezinde 23.683' u ise köylerde yaşamaktadır. Denizden 1080 m yüksekliğinde olan Kaman Kırşehir 53 km uzaklıktadır, 10 kasabası ve 41 köyü vardır. İlçe zaman dilimlerine göre uzun yılar Hititler, Frigler, Asurlular, Persler, Roma ve Bizanslılar ile Mengücekoğulları, Ertane, Karaman ve Dulkadiroğulları Beyliklerinin hâkimiyetleri altında kalmıştır. Kaman 11. yüzyılda Oğuz boylarıyla birlikte Türkleşmiş ve İslamiyeti kabul etmiştir. Konar-göçer veya yerleşik hayatı tercih eden yöre insanı Türkmen kültürünü günümüze dek sürdürmeyi başarmıştır (Şahin, 1991: 14-15).

3. BULGULAR

Anadolu'da gençlerin ve yetişkinlerin oynadığı oyunların birçok farklı çeşidi bulunmaktadır. Oyunların çeşitliliği nedeniyle değişik listeleme biçimleri de görülmektedir. Sedat Vetis Örnek (1979: 305, 306) çalışmasında Anadolu'da oynanan birçok çocuk oyununu derlemiştir. Bunlar içerisinde Kamanda da oynandığı bilinen ve birçoğu günümüzde oynanmaya devam eden çocuk oyunları şunlardır: Aç kapıyı bezirgân başı, Ali Dayı saatin kaç, ambara vurdum bir tekme, aslan kaplan, ay gördüm, ayakkabı kapıp kaçma, beştaş, bilya, birdirbir, ceviz-koz, çelik çomak, çamlak- çömlek patladı, el el üstünde kimin eli var, elim sende, esir kurtarmaca, eşim dağda- ben bağda, evcilik, fırıldak çevirme (topaç), çember çevirme, çelik çomak, dokuz taş, ip atlama, istop, kaptı kaçtı,

kaydırmaç, komen, kovalamaca, kovboyculuk, körebe, köşe kapmaca, lades, mendil kapmaca, misket, nesi var, ortada sıçan, saklanbaç, tavşan kaç tazı tut, terle koruk, uzuneşek, yağ satarım bal satarım, yakan top.
Bu çalışmada Metin And'ın sınıflandırmasına göre alandan derlenen ve eskiden oynanan ve günümüzde sadece belleklerde kalan başlıca çocuk oyunları anlatılmıştır.

1. Aşık oyunları

Tarihin çeşitli sayfalarında, Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru yayılarak, çeşitli coğrafi bölgelerde yer tutup yerleşen Türk boy, oymak ve aşiretlerinde ortak olan ve günümüzde bile varlığını sürdüren milli oyunlarımızdan biri de aşık kemiği oyunudur. Türk kavimlerinin yayıldıkları her yerde, ışık oyununun türlü çeşitleri de gelişmiş ve çeşitlenmiş olarak yayılmıştır (Turan 1991: 1-6).

Aşık oyunu

Bu oyun 6 ila 12 yaş grubu arasında 2 - 8 kişiyle oynanan bir oyundur. Geniş bir alanda oynanır. Oyunun aracı olan aşık, koyun keçi gibi hayvanların arka ayaklarının diz kısmından çıkarılan ve dört yüzü değişik şekiller gösteren aşık kemiğidir. Bu kemik oyuna adını vermiştir. Bu oyunda aşıklar bilye gibi yere dizilir. En iri olan aşık seçilir. Bununla yere serilen diğer aşıklar vurulmaya çalışılır. Yerdeki aşığı elindeki aşık ile vuran kişi, vurduğu aşığı ütmüş olur ve elinde toplar. Oyunu tüm aşıkları hiç yanmadan vurarak üten kişi kazanır. Bu oyun zamanla cam *Beş taş oyunu* bilyelerle oynanmaya başlanmış ve aşık kemiği terk edilmiştir.

Beş taş oyunu

Bu oyun 6 ila 16 yaş grubu arasında oynanan bir oyundur. En az iki çocuk ile oynanır. Oyunun aracı 5 tane aşık kemiğidir. Oyuna başlayacak çocuk yere beş aşığı saçar. Sonra bunlardan birini yerden alıp havaya atar. Aşık havada iken kendisi yerdeki aşıklarla bazı el hareketleri yapar. Bu hareketleri çabucak bitirip, havadaki taşı yere düşürmeden tutmak oyunun esasıdır. Bu aşığı tutamayarak yere düşürürse sayı kazanamaz. Oyun sırası da arkadaşına geçer. Yerdeki aşıklarla yapılacak hareketler birkaç türlüdür. Bunlar gittikçe zorlaşır.1980'li yıllardan sonra bu oyun beş taş oynanmıştır. Sadece kız çocuklarının oynadığı bir oyun haline gelmiştir.

2. Yüzük oyunları

Anadolu'da yaygın olarak görülen oyun türlerindendir. Yüzüğün saklanması ve bulunmasına dayanan, çok sevilen ve oldukça karmaşık kuralları olan bir oyun türüdür. Yörede tespit edilen bir yüzük oyunu bulunmaktadır ancak ayrıntılarını bilen bir kaynak kişi bulunamamıştır.

3. Değnek oyunları

Bu grubun en önemli oyunları çelik çomak oyunlarıdır. Ülkemizin hemen her yöresinde değişik isimlerle çok çeşitli şekillerde oynanır. Çelik çomak oyunlarının dışında çok çeşitli değnek oyunları vardır (Özhan 1990:10-11; Uysal 1997: 515)

Çelik çomak oyunu

Bu oyun 6 ila 16 yaş grubu arasında oynanan bir takım oyundur. Erkek çocuklar arasında oynanır. Oyuncular hücum ve savunma olmak üzere iki takıma ayrılır. Bu sırada takımlar arasında tekerleme ile ilk başlayacak olan grup belirlenir. Tekerleme şöyledir: "*İğne battı, canımı yaktı, tombul kuş arabaya koş, arabanın tekeri, İstanbul'un şekeri, ık mık aradan sen çık*. Sayışmada çıkan takım oyuna başlar. Oyunda kullanılacak olan araç-gereçler; 70 - 80 cm uzunluğunda, 2 cm kalınlığında düzgün kesilmiş bir sopa ile 10 -15 cm uzunluğunda kısa kesilmiş ve *çelik* adı verilen bir diğer sopadan oluşur. Oyun yeri olarak geniş bir alan olarak seçilir. Oyuna başlayan taraf 4 - 5 metre çapında genişçe bir çember çizer. Burayı derin bir çizgi ile belirler. Oyuna başlayacak olan hücum takımından ve savunma takımından birer kişi, çemberin içinden geçirerek çeliği havaya atarlar. Hücum takımında biri havaya atılan çeliğe sopa ile kuvvetlice bir vuruş yapar. Çelik savunma oyuncularının üzerinden geçmek şartı ile uzak bir yere düşer. Bu sırada savunma oyunculardan biri çeliği yere düşürmeden havada yakalar ise savunma takımı oyunu kazanmış olur ve yer değiştirirler. Yani bu kez oyuna diğer takım başlar. Şayet çelik yakalanmadan yere düşerse, savunma takımı çeliği yerden alarak çizgiye atış yapar. O sırada çizgiyi savunan oyuncu çeliği çizgiye sokmamaya çalışır. Eğer çelik çember içine girmiş ise o oyuncu yanmış olur. Yerine bir diğer oyuncu oyunu başlatır. Oyun, takımdaki tüm oyuncular aynı işi tekrarlayıncaya kadar devam eder. Oyunun kuralları içerisinde sayı sayılması işlemi vardır. Sayı sayılması takımlar arasındaki anlaşmaya göre belirlenir. Çelik'in çembere girmesi şartı ile düştüğü yerden savunma oyuncusunun çemberinin orta noktasına kadar sopası ile sopayı yere yatırarak 1-2-3-4 diyerek sopa boyu sayarlar. 1000 veya 1500 sopa boyu sayım olabilir. Bu sayıya ulaşan takım oyunu kazanmış olur.

Mermere

Bu oyun 6 ila 12 yaş grubu arasında 4 - 6 kişiyle oynanan bir oyundur. Oyunun aracı 10 cm uzunluğunda iki ucu sivri bir çelik ve 50-60 cm uzunluğunda tek ucu sivri bir sopadır. Geniş bir alanda oynanır. Yere bir çukur kazılır, ucu 2-3 cm dışında olacak şekilde çelik çukurun üzerine konur. Sopa ile çeliğin ucuna hızla vurulur. Çelik fırlar, eğer havada giderken savunan oyuncular yere düşürmeden çeliği tutarlarsa, tutan kişi oyunu kazanır. Tutamaz ise çeliğin düştüğü yere ayağını basarak yere konmuş sopaya çeliği atar. Sopaya vurursa çeliği atan oyuncuyu yakmış olur. Oyun bu şekilde devam eder. Bu oyunun her vuruşta ayrı ayrı söylenen tekerlemesi şöyledir: *Er-erere, Mermere, iki bi sere, üçü bi horoz, arap eşeği, gelin döşeği, var geber, aşgın, muğla, şu sana mar*, der ve bir puan kazanmış olur.

Dikircin oyunu

Bu oyun 6 ila 12 yaş grubu arasında 2 - 8 kişiyle oynanan bir oyundur. Geniş bir alanda oynanır. Oyunun aracı, sert ağaçtan, tercihen karaağaçtan başparmak kalınlığında bir metre uzunluğunda bir çubuktur. Bir de kuşburnu çalısından kesilen 20-30 cm uzunluğunda ikinci bir çubuktur. Karaağaçtan olan çubuk hafifçe elle bükülür. Her iki ucuna kınnap denilen sağlam ve esnemeyen bir ip bağlanır. Böylece bir çeşit yay elde edilir. Kuşburnu çalısından yapılan ikici çubuktan bir ok yapılır. Bu okun arkasına gez açılır ve ön ucuna metal bir parça takılır veya sivriltilir. Böylece tam bir ok haline getirilir. Elde ek ve yay yapılmış olur. Bu ok yaya konulur, çekildiğinde hedef alınır ve atılır. Ne kadar uzağa giderse o kadar puan toplanır. En fazla puanı toplayan oyuncu birinci olur.

4. Taş ve gülle oyunları

Bu oyunlar eski, yaygın ve oldukça çeşitlidir. Taş oyunlarının üçtaş, beş taş, dokuztaş, çok taş gibi çeşitleri de bulunmaktadır.

Şaka Oyunu (Nokta Oyunu)

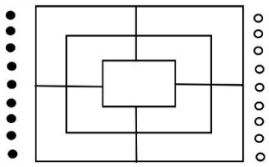
Bu oyun 6 ila 16 yaş grubu arasında 3 - 4 kişiyle oynanan bir takım oyundur. Oyunun aracı yaklaşık 10 cm çapında ve 2 cm kalınlığında *şaka* adı verilen bir taştır. Oyuncular oyuna ya bir duvarın dibine ya da açık alanda oynanıyorsa, alanın ortasına çizilen bir çizgiye, *şaka* denilen taş ile atış yaparak başlarlar. Duvara veya çizgiye en yakın atış yapan takım oyuna başlar. Birinci oyuncu şakası ile çizili noktaya kuvvetli bir vuruş yapar. Şaka çizili noktanın yerinden uzaklaşır ve noktaya isabetli vuramaz ise oyuncu yanar. Oynama hakkı bitmiştir. Bir diğer oyuncu oyuna başlar. Birinci oyuncu, şakayı çizili noktaya çarptırıp, hedefinden ne kadar sektirmiş ve uzaklaştırmış ise şu tekerlemeyi söyleyerek, ayak uzunluğuna göre uzaklığı sayar: "*nal-dır naç, kır-kıç, kırk üç, kırk dört, kırk beş, kırk altı, kırk yedi, kırk sekiz, kırk dokuz, elli, başı belli, ala dana, karadan, şükür bizi yaradana, bir mut, iki mut, üç mut, dört mut, beş mut, altı mut, yedi mut, sekiz mut, dokuz mut, on mut, çinko com mut"* der ve oyunu kazanır arkasından gelen oyuncu aynı şekilde oyunu tamamlar.

Anası ağri babası doğru

Şaka oyununa benzer bir oyun olup 6 ila 16 yaş grubu arasında 5 - 6 kişiyle oynanan bir oyundur. Oyunun aracı şaka oyunundaki gibi yaklaşık 10 cm çapında ve 2 cm kalınlığında şaka adı verilen taştır. Oyuna yine duvar ve çizgiye atış yaparak başlanır. En arkada şaka atan ebe olur. Bu oyunda çizili noktaya *ana* denir. Şaka ile çizili nokta yani ana vurulur. Ebe olan kişi çizili nokta (ana) üzerindeki yerine şakayı diker. Diktiği şakayı almaya gelen oyuncuyu kovalar ve almasını engeller. Kovaladığı kişiye çizili noktaya giremeden eliyle dokunursa, ebe dokunduğu kişi olur. Bunu yaparken "*anası ağri babası doğru diye bağırır*" böylece ebe değişmiş olur. Oyun bu şekilde tüm oyuncular ebe oluncaya kadar devam eder.

Dokuztaş oyunu

Stratejik oyunlar kümesine giren dokuztaş oyunu Anadolu'da çok yaygındır (And 1974: 285-288).
Bu oyun 10 ila 15 yaş grubu arasında, 2 oyuncu ile oynanır. Geniş bir alan gerektirmez. Oyunda kullanılan araç ve gereçler; dokuz adet düzgün ve aynı büyüklükte taştan oluşan iki set. Oyunun oynanacağı yer düz bir zemin üzerine tebeşirle çizilir. Yakın tarihlerde üzeri çizili bir karton kullanılmaya başlanmıştır. Oyun alanı Şekil 1'deki gibi çizilir.

Şekil 1. Dokuztaş oynama düzeni

Oyuncular birbirlerininkinden farklı olmak üzere dokuzar tane taş alır. Bu taşları birer birer köşelere ve kenarları birleştiren çizgilerin kenarlarla kesiştikleri noktalara yerleştirmeye başlar. Birinci oyuncu bir taşını koyunca diğer oyuncu da bir taşını koyar. Sonra birinci oyuncu ikinci taşını koyar ve böylece bütün taşlarını yerleştirirler. Oyunda amaç kendi taşlarından üç tanesini aynı doğru üzerine getirirken, diğer oyuncunun üç taşını aynı doğru üzerine getirmesine engel olmaktır. Üç taşı aynı doğru üzerine getiren oyuncu diğer oyuncunun bir taşını alır. Diğer oyuncunun taşlarını bitiren oyunu kazanır.
Yörede oynanan bir başka dokuztaş oyunu daha vardır.

Bu oyun 6-12 yaş grubundan çocuklar arasında, geniş bir alanda oynanır. En az dokuz en fazla on iki tane testi kırığından yapılmış taş oyunun araçlarıdır. Bunlara cıncık denir. Cıncıklar üst süte konur ve bir top aracılığıyla uzaktan vurularak devrilmeye çalışılır. O zamanlar top olmadığı için top yerine inekleri kaşağıladıktan sonra kaşağıda biriken kıllar bir araya getirilerek küçük ama sert keçeden bir top elde edilir. Bu top ile oynanır. Futbol topunun Kamana ilk geliş tarihi 1950 yılıdır.

5. Koşma- kovalama- kurtarma- zor kullanma oyunları

Genellikle koşmaya ve zor kullanmaya dayanan bu tür oyunların birçok çeşidi vardır. Körebe, saklambaç, mendil kapmaca, köşe kapmaca gibi çeşitleri de bulunmaktadır. Ancak bu oyunlar günümüzde de bilinmekte oynanmakta olduğundan çalışma kapsamına alınmamıştır.

Esir alma oyunu

Bu oyun 6 ila 15 yaş grubu arasında 5 - 10 kişiyle oynanan bir oyundur. Ne kadar kalabalık olursa o kadar zevkli olur. Geniş bir alanda oynanır. Önce yere bir büyük daire çizilir. Dairenin içinde seçilenlerden birisi ebe olur. Dairenin içinde ebe kalır, diğerleri kaçar. Ebe içerde oyuncular dışardadır. Ebe dışardan gelen oyunculara eliyle vurmaya çalışır. Ebe yakaladığı kişiyi içeri alır. Bu arada dışardaki kişiler, içerdeki esir alınan kişileri kurtarabilir. Dışardan gelen bir kişiye dokunup onu dışarı çıkarabilirler. Kurtulamayan kişi yine ebe olur. Oyun böyle devam eder gider.

Ayağım kilitli oyunu

Bu oyun 6 ila 12 yaş grubu arasında 6 - 8 kişiyle oynanan bir oyundur. Geniş bir alanda oynanır. Sayışma ile başlar ve ebe belirlenir. Ebe diğer çocukların ayağına basarak onları kilitlemeye çalışır. Ebe yakalayıp ayağına basabildiği kişiye *kilitlisin sen,* der. Diğerleri yakalanmamak için kaçar. Ebe tüm oyuncuları yakalayıp kilitleyince oyun biter.

6. Atlama- sıçrama- sekme oyunları

Atlama, sıçrama, sekme eylemlerini içeren oyun türleridir. Bu tür oyunların en bilinen türleri birdirbir, uzuneşek, ip atlama, tek ayak, bacak arası, seksek ve aynadır. Yöredeki oyunların ismi değişik olmakla birlikte oynaması bu oyunlarla benzerdir.

Çüş Dümbil Oyunu

Bu oyun 6 ila 15 yaş grubu arasında 4 - 6 kişiyle oynanan bir oyundur. Geniş bir alanda oynanır. Oyuncular sıra ile birisi eğilir, diğerleri onun arkasına kalçasından tutarak eğilir. Ötekiler koşa koşa gelirler, eğilenlerin sırtında, olabildiğince uzağına kadar zıplarlar. Sırayla herkes zıplar. Zıplama esnasında zıplayan kişi, *çüşşş dümbil*, diye bağırır. 1 kişi eğilir onun üzerinden atlanarak karşıya düşmeye çalışılır. Karşıya atlayarak düşmeyi başaran öndekinin kalçasından tutarak eğilir. Eğilen sayısı sırayla artar, 2 kişi eğilir, bir kişi onun üzerinden atlanarak karşıya düşmeye çalışılır, 3 kişi eğilir diğeri atlar, 4 kişi eğilir onun üzerinden atlanarak karşıya düşmeye çalışılır.

Sekme oyunlarının en yaygın ve çeşitli olanı yere çizilen bölümler üzerinde yassı kaydırak taşıyla oynanan oyunlardır (Özhan 1990: 48). Kamanda da cıncıklama böyle bir oyundur.

Cıncıklama

Bu oyun 6 ila 15 yaş grubu arasında 3 - 4 kişiyle oynanan bir oyundur. Geniş bir alanda oynanır. Önce düz bir alan seçilir. Sonra, yere birbirine değen dört büyük daire çizilir. Yassı ve daire şeklinde bir taş seçilir. Oyunun aracı olan bu taşa cıncık denir. Önce sayışılır, sonra sayışmadan çıkan kişi bu taşı eline alır. Zıplayarak, tek ayak üzerinde, ayağın dışı ile bu taşı sürüklemeye başlar. Taş, dairenin çizgilerine doğru karşıya geçirilerek oynanır. Ayağında taş ile bütün daireleri aşmayı başaran oyunu kazanır.

7. Saklama- saklanma- oranlama oyunları

Bir kişinin, bir eylemin, bir nesnenin ya da fikrin saklanması, bulunması veya oranlanmasına dayanan oyun türleridir. Saklambaç ve yüzük oyunları da bu kümeye yer alır. Bu oyun türleri bir kelimenin, bir eşyanın, bir adın, bir bilmecenin bulunmasına dayanmaktadır. Bu oyunlar genelde karşılıklı iki takım arasında oynanmaktadır. Yöredeki türleri şunlardır:

Ebe Haral (Eborol-Aygördüm oyunu)

Gece oynanan bir oyundur. Saklambaç oyunu olduğundan oyun alanı önceden belirlenmez. Bu oyun 10 ila 16 yaş grubu arasında 3'er veya 6'şar kişiyle oynanan bir takım oyundur. Gruplar ikiye ayrılır. Kura çekilir. Kura çekilirken şu tekerleme ile sayılır. "*Avalama, davalama, kara guş guvalama, encik, mencik, aradan daradan seeen çık*". Kazanan taraf saklanmaya gider. Karanlık ve kuytu köşelere saklanılır. Saklanmaya gitmeyen gruptan bir oyuncu da orada kalır. Bu oyuncu saklanan arkadaşlarını arayan ebe oyuncunun peşinden koşar. Bulunduğu alanı ve yeri sesli bir şekilde bağırarak söyler. Saklanan oyuncular bu sese uyarak meleye ulaşır. *Mele,* saklananların gelip buldukları yer, yani oyunun başlama yeridir. Arayan grup saklanan oyuncuların grubunu görürse *eborol, ay gördüm, ben seni gördüm,* diyerek koşar ve meleye girerek yakalandığını duyurur. Oyun bu şekilde devam eder. Tamamı yakalanırsa sıra diğer gruba gelir. Aynı kural onlar için de geçerlidir, oyunda en aktif olan ebedir.

8. Dilsiz şaşırtma- şaka oyunları

Bu tür oyunlar, eksen fikir ve amaçta birbirine oldukça yakınlık göstermektedir. Dramatik oyun türleri olarak da Anadolu'da sıklıkla görülmektedir. Söz şaşırtmaları, şakalı oyunlarda bu grup içerisinde yer almaktadır. Yörede rastlanmamıştır.

9. Dramatik nitelikte- büyülük törensel oyunlar

Dramatik çatışmaların yer aldığı oyun türleridir. Bu oyun türleri iki grupta toplanabilir. Kişileştirme ve eylemin taklidine dayanan önörgüsü olan oyunlar ile yine bir kişileştirme ve bir eylemin taklidi olmasına karşın önörgüsü bulunmayan doğaçlama türü oyunlardır. Yörede rastlanmamıştır.

10. Çeşitli oyunlar

Diğer oyun guruplarına dahil edilmeyen, karşılama, çatışma ögesinden yoksun oyun türleridir. Oyuncuların genelde tekerlemeler ile elenmesi, ad tutarak karşıdan kendi yanına bir oyuncu alınması şeklinde oyunlardır. Eskiden Kamanda çocuklar arasında sokak oyunları yaygındı. Sokak oyunları arasında erkek ve kız çocukların kendi aralarında oynadığı oyunlar vardı. Erkek çocukların oynadığı kılıç oyunu tahtadan yapılan

kılıçlarla oynanırdı. Kızlar için elde dikme bez bebekler, çöp bebekler oyuncak olarak kullanılırdı. Kışın kar çok yağdığı için karda kızak yarışları yapılırdı. El yapımı ahşap merdivenler kızak olarak kullanılırdı. Guruplar halinde merdivene oturulur ve kayılırdı.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kentleşme, okullaşma, ekonomik gelişme, radyo ve televizyon, ulaşım ve iletişim gibi etmenlerin geleneksel çocukluğu gitgide ortadan kaldırdığı söylenebilir. Bu koşullar geleneksel oyunların genç kuşaklara aktarılmasını engellemekte, buna karşılık yeni ve farklı oyunların yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Serbest pazar ekonomisinin ülke çapında yaygınlaştırılması oyuncak endüstrisinin yeni ürünlerini kırsal kesime de taşımaktadır. Araştırmacılar çocuk oyunlarının sosyokültürel ve tarihsel bakış açısıyla ele alınmasında geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki sürekliliğin ve kopuşların incelenmesinin önemli olduğunu belirtmektedir. Kaman çocuk oyunlarında değişim gösteren davranışlar şunlardır: Oyun sayısının, oyun türlerinin ve grup oyunlarının geçmişten bugüne doğru azalması; oyun aktarma yönteminin değişmesi; oyun araçlarının doğal nesnelerden satın alınan nesnelere doğru değişmesi; sahip olunan oyuncakların geçmişten bugüne doğru artması. Buna karşılık süreklilik gösteren davranışlar da şunlardır: Oyunları öğreten kaynağın hep aynı kalması; oyun oynanan yerlerin ve oyun zamanının değişmemesi; şarkılı tekerlemeli oyunların değişmemesi; ana baların çocukların oyununa katılmaması ve karışmaması. Bu bulgular kırsal alanda çocukların oyunlarında hem değişim hem süreklilik olduğunu göstermektedir. En önemli sonucun oyunların gitgide azalması ve bireyselleşmesi olduğu söylenebilir. Bu sonuç, geleneksel oyunların olduğu gibi geleneksel çocukluğun da gitgide ortadan kalkmakta olduğunu göstermektedir (Artar vd 2004: 128-129).

Yörede belirlenen oyunlar temel özellikleri açısından irdelendiğinde, genelde oyunların çocuğun gelecekteki yaşantısında deneyim kazanmasına olanak sağlayabileceği dikkati çeker. Oyunların çocuğa nitelikli deneyimler kazandırdığı gözlenir. Oyunlar sayesinde çocuk gerçek yaşamı için uygun olan davranış biçimleri geliştirme becerisi kazanır. Oyun, çocuğun toplumsal bir varlık olarak gelişmesine de olanak sağlayan bir araçtır. Duygusal tepkilerini oyuna yansıtan çocuk, kendi yaşamındaki duygusal ilişkileri ve tepkileri gözleyebilir, kendine olan özgüveni artar, duygusal tepkilerini kontrol etmeyi öğrenir. Aynı zamanda oyun ile sorumluluk alma ve yardımlaşma duyguları gelişirken, çocuk oyunda duygusal yönden rahatlar. Oyun çocuğun kendi kendini yönetmesine olanak sağlayarak, rollerini tanımlamasına yardımcı olur.

Oyunun kurallarına uymayanlar oyunbozanlık etmiş sayılırlar. Sık sık oyunbozanlık eden çocuklar bir dahaki oyunlara alınmazlar. Böylece uyum kavramı çocuklarda çok küçük yaşlarda gelişmeye başlar. Çevresindeki eşyalarla, oyuncaklarla oynamaya başlayan çocuk büyüdükçe arkadaşlar edinerek oynamaya yönelir. Okul çağında grup oyunları ağırlık kazanır. Oyunun gerçekleşebilmesi için öncelikle oyun mekânına, oyuncu ve araç gereçlere ihtiyaç duyulur. Bu ihtiyaç oyunun türüne göre değişir. Çocuklar oyun alanına önceden sözleşerek veya birbirlerini çağırarak toplanırlar. Çoğu zamanda her gün oynadıkları alanda kendiliklerinden toplanırlar. Burada herkes gruplara ayrılarak değişik oyunlar oynar. Toplu olarak karşılıklı anlayış içerisinde, birbirlerinin haklarına saygı göstererek yaşama duygusunun temelleri oyun çağında atılmış olur. Oyun içerisinde yeni yeni görüşler ortaya atılır, çözümler geliştirilir. Bu sebeplerden dolayı oyun çocuklarda yaratıcı düşünceyi ve dengeli davranışı geliştirir. Kazandıkları bu yaratıcılık onların hayata uyumunu, birlikte karşılıklı sevgi ve saygı içerisinde yaşamalarını sağlar. Oyunlar çocuklara birçok beceri ve alışkanlıklar kazandırır. Genelde olumlu ve iyi olan bu beceri alışkanlıklar çocuğun büyüdüğünde topluma uyumunu ve toplumdaki saygınlığını artırır. Çünkü oyunların sonunda verilen cezalar her ne kadar eğlenme amacını taşısa da bir bakıma çocuğun dikkatinin çekilmesidir. Oyun sırasında yapılan karşılıklı ikazlar, tartışmalar çocukların doğruyu bulması için birer fırsat yaratmaktadır. Çocuk oyunları hayatın bir çekirdeği gibidir. Bütün insanlar orada gelişir orada meydana çıkar. Oyunda kendi dünyasını kuran çocuk büyüdüğünde de gerçek dünyasını en iyi şekilde kurar ve yönlendirir (Özhan 1990: 3-5) .

Yörede belirlenen oyunlar çocuğun gelişim alanlarına etkileri bağlamında irdelendiğinde, doğrudan veya dolaylı farklı etkilere sahip olduğu söylenebilir. Oyunların genellikle ergenlik dönemindeki çocuk oyunları olduğu gözlenmiştir. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olan ergenlik döneminde oluşan bedensel, ruhsal ve sosyal değişiklikler oyunlarla ifade edilmektedir. Ergenler zihinsel gelişim açısından soyut işlemler dönemindedir. Ergenlikte yaşanan değişimlerin bir bölümü, ergenlerin sosyal yaşamlarında da yeniliklere neden olmaktadır. Sosyal özelliklerinin değişmesi ile ergenler, anne ve babalarıyla, arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde yeni yaşantılar ortaya koymaktadırlar. Tüm gelişim özelliklerinde olduğu gibi bu yaşlarda çocukluk yıllarına göre arkadaşlıklarda daha da önemli bireysel farklılıklar söz konusudur. Eskiden oyun ağırlıklı olan ilişkilerde, artık uzun sohbetler ve birlikte olmanın verdiği keyif ortaya çıkar. Bu değişimler ergenlik dönemindeki bireylerin, hareketli ve toplumsal oyunlardan hoşlanmalarına neden olur (Kıray 2006: 64).

Yörede belirlenen oyunların çocuğun soyut düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sağlayarak, çocuğun toplumsallaşmasında etkin bir rol üstlendiği sonucuna varılabilir. Oyun, yaratıcılık gücünün gelişmesine olanak sağlar. Çocuklukta oynanan oyunların kalitesi ve kuralları farklılaşmaya başlamıştır. Oyun, oyuncakları en üst düzeyde hayali düşünceye yükselten bir düşünce işlevini içermektedir. Bu ise soyut düşünmeyi, yaratıcı olmayı, orijinal anlamda özgün olmayı ve yaratıcılığı pratik uygulamaya dönüştürebilmeyi içermektedir. Çeşitli oyunlar ile bireysel düşünmenin soyutlamalar yapma yeteneklerini kullanarak soyut düşünme yetisini geliştirebilirler. Oyun sonucunda ergenin soyutlamalar ile ilgili olan yeteneğinin artması, bireye kendi dünyasını kurması için yeni

güçlü malzemeler vermesine olanak sağlamaktadır. Bireyde gelişen soyutlamalar, işlemlerin uygulama gücünü geliştirir ve bireyin soyut düşünme becerilerinin gelişmesine olanak tanıyabilir (Kıray 2006: 65).
Yörede belirlenen oyunların çocuğun bağımsız yaşam becerilerinin gelişimine katkı sağladığı söylenebilir. Bu bağlamdaki etkileri de araştırmacılar tarafından ortaya konulan olumlu yönlerdendir. Oyuna katılan birey, yaptığı oyun etkinlikleri sonucunda bir iş yapmanın, bir şeyler ortaya çıkarmanın sevincini duyar. Bu psikolojik durum onun başka işlere heves etme, güçlükleri yenme, risk alma tutum ve davranışlarının geliştirilmesini sağlar, içgüdü kazanması onu cesaretlendirir. Korktuğu ve çekindiği etkinlikleri başlatmak için istek ve motivasyonu artar. Kendine güveni olmayan ve utangaç çocuklar oyun ortamında akranlarının yardımı ile tek başlarına yapamayacakları işleri yapmaya heves ederler. Çocuk, aynı zamanda oyun ile toplumsallaşmayı, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı duymayı, kendi hak ve özgürlüğünü korumayı, yardımlaşmayı, paylaşmayı, lider olmayı, kazanmayı ve kaybetmeyi öğrenir. Bu durum çocuğun bağımsız yaşama yetisi ve becerileri kazanmasına olanak sağlar. Çocuğun benmerkezci düşünce biçiminin bir özelliği de, kendi düşüncesinin, inançlarının en doğru ve orijinal olduğudur. Oyun ile çocuğun saptadığı hedeflerini başarabilecek gücü kendinde hissetmesi, zihinsel gücünü geliştirmesi ve amaçlarını gerçekleştirmek için gücünü doğru kullanmayı öğrenmesi sağlanabilir. Bu durum ise çocuğun bağımsız yaşam yetisi kazanmasına olanak sağlayabilmektedir (Kıray 2006: 65).

Oyunların çocuğun içinde yaşadığı toplumun kültürel değerlerini öğrenmesine ve sahip çıkmasına olanak sağladığı sonucuna varılabilir. Eski çocuk oyunlarının çocukların sahip olduğu yaratıcı potansiyeli ortaya çıkardığı ve böylece birçok ergenlik sorununun azalmasında önemli rol oynayacağı göz önüne alınmalıdır. Günümüzde teknolojik oyunların ve sanal dünyanın yalnızlaştırdığı çocuklar yerine arkadaşlarıyla çeşitli oyunlar oynama ortamı bulan çocuklar yetirmeyi başarabilmek olasıdır.

KAYNAKLAR

And, Metin. 1974. Oyun ve Büğü- Türk Kültüründe Oyun Kavramı. İş Bankası Kültür Yayınları: 144, Baha Matbaası, İstanbul, s-31-54, 259-317.

Artar, Müge, Onur, Bekir, Çelen, Nermin. 2004. Çocuk Oyunlarında Üç Kuşakta Görülen Değişimler: Kırsal Kesimde Bir Araştırma. Türkiye'de Çocuk Oyunları- Araştırmalar. Yayına Hazırlayanlar: Prof.Dr. Bekir Onur ve Uzm. Neslihan Güney. Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 10, Ankara, s-515.

Uysal, Şeyma (1997). *Çocuk İsimleri ve Oyunları,* içinde Konya: Uysal, Kitabevi, 2.Baskı, 288 s. 2002. 'den Aktaran: Çocuk Oyunlarında Üç Kuşakta Görülen Değişimler: Kırsal Kesimde Bir Araştırma. Türkiye'de Çocuk Oyunları- Derlemeler. Yayına Hazırlayanlar: Prof.Dr. Bekir Onur ve Uzm. Neslihan Güney. Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 12, Ankara, s-515.

Kıray, Gaye. 2006. Geleneksel Ergen Oyunlarının Eğitimsel Değeri. II. Halkbilim Sempozyumu 25-26 Kasım-2005, Halkbilimde Ergenlik ve Ergenlik Olgusu. Bildiriler Kitabı. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayın No: 125, Eskişehir, s- 62-70.

Örnek, Sedat Veyis. 1979. Geleneksel Kültürümüzde Çocuk. İş Bankası Kültür Yayınları: 206, Folklor Dizisi: 5, Saim Toraman Matbaası, Ankara, s-305-307.

Özhan, Mevlüt. 1990. Çocuk Oyunlarımız. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları: 142, Oyun, Spor, Eğlence Dizisi: 1, Ankara, s-xx

Şahin, İlhan. 1991. 1990 Kaman Yıllığı. Kaman HEM Yayını, Savaş Ofset, Kırıkkale, s-61-62

Turan, Ahmet, 1991. Türk Kültüründe Aşık Kemiği Oyunu. Türk Kültürü Araştırmaları. Doğu Ve Güneydoğu Anadolu I. Milli Folklor Yayınları, Ankara, s-1-6

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ade2a2338baf4.04512681, Er. Tar: 23.04.2018

KARAÇAYLI YAZAR HALİMAT BAYRAMUKOVA'NIN "BAR, BALA, BAR" HİKÂYESİ ÜZERİNE METİN DİL BİLİMSEL BİR ÇÖZÜMLEME

Zeynep ASLAN
Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye, zeynepaslan35@gmail.com

Özet

Metin dil bilimi, metin çözümlemede tek tek seslerin, kelimelerin ya da cümlelerin incelenmesinin yeterli olmadığı, metni oluşturan cümlelerin bir bütün olarak ele alınması gerektiği düşüncesi ile geleneksel metin çözümleme metotlarından ayrılmaktadır. "Metin nedir?", "Metni metin yapan özellikler nelerdir?" gibi sorulara yanıt arayan metin dil bilimi, metnin dil bilgisi unsurları ile içeriğinin bütünlüğünü değerlendirir ve böylece cümleler dizisinin bir metin oluşturabilmesinin temel unsurlarını saptamaya çalışır.

Metin merkezli metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklık, metnin yüzey yapısıyla ilgili dil bilgisi kurallarını kapsar. Metnin uyumluluğunu sağlayan dilsel öğeler, hem bölümlerin kendi içlerinde, hem de bölümler arasında dil bilgisel, söz dizimsel, anlamsal ve mantıksal bağlantılar kurulmasına yardımcı olurlar. Tutarlılık ise metnin önermelerinin birbiriyle mantıksal ve anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmasıdır. Kendi içine tutarlı olmayan bir metin eksiktir. Bu bakımdan metni oluşturan cümlelerin dil bilgisi kurallarına uygun olup olmaması tek başına yeterli değildir. Metnin yapısal özelliklerinin çözümlenmesi, her cümlenin birbiriyle tutarlı ve mantıksal bir bütünlük sağladığı noktada anlamlıdır.

Halimat Bayramukova (1917-1996), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin Hurzuk köyünde dünyaya gelmiştir. Şiir, hikâye ve roman türünde yayımlanmış 34 eseri bulunan Bayramukova, Modern Karaçay Edebiyatı'nın en büyük şahsiyetleri arasında yer almaktadır. Çalışmada yazarın 1959 yılında yayımlanmış "Bar, Bala, Bar" (Git Evladım, Git) adlı hikâyesi metin dil bilim açısından incelenmiştir. Çözümlemede metnin Karaçay-Malkar Türkçesi ile yazılmış özgün şekli kullanılmış, metinden yapılan alıntılar Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Çalışmada Halimat Bayramukova'nın "Bar, Bala, Bar" hikâyesi metin dil biliminin metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklık ve tutarlılık bağlamında çözümlenmiştir. Dil bilgisel unsurların metnin derin yapısına nasıl etki ettiği tespit edilmiş ve yapısal olarak çözümlenen metin yorumlamaya elverişli bir hâle gelmiştir. Yapılan inceleme neticesinde yazarın metinde gizlediği ideoloji ve fikir boyutu da ortaya konulmuş, hikâyenin derin yapısında *ideal Sovyet adamı* tipinin halka benimsetilmek istendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Karaçay-Malkar, hikâye, metin dil bilimi, Sovyet adamı, ideoloji.

The Analysis in terms of Text Linguistics of a Story from Karachai-Balkarian Literature

Zeynep ASLAN
Gazi University, Faculty of Literature, Turkey, zeynepaslan35@gmail.com

ABSTRACT

Text linguistics is different from traditional methods of analysis in terms of the idea that examination of sentences one by one is not enough for text analysis. The sentences forming text should be dealt with all together. Text linguistics answers the questions that "What's the text?", "What's the particulars forming text?" etc. It evaluates grammatical elements of text and integrity of context. So it tries to attempt basic elements that the sentences can be created a text. Cohesion is one of the textuality criteria. It includes grammar about surface structure of the text. Coherence is that the proposition of the text creates logical and semantical unity to each other. If the text is the inconsistent within itself, it is incomplete. In this regard it is not enough alone that the sentences formed the text whether it is suitable for grammar or not.

Halimat Bayramukova (1917-1996) was born in the village Hurzuk in Karachai-Cherkessia. She has published thirty-four books which genres are poetry, story and novel. She is one of the most important writers of the Modern Karachai Literature.

In this text the story called "Bar, Bala, Bar" is written by Halimat Bayramukova from Kharacai in 1959 has analyzed with criteria of cohesion and coherence of text linguistics. It is used original form of the story in the analyze. The quotations are translated in Turkish.

The surface structure is determined by structural analysis and then main idea in deep structure is highlighted. In the result the ideology and idea hidden by the author in his text have been determined, and it has been seen that *the stereotype of Soviet man* is adopted to the public in the deep structure of the story.

Key Words: *Karachai-Balkarian Literature, story, Soviet man, ideology, text linguistics.*

0. Giriş

Halimat Bayramukova (1917-1996), Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin Hurzuk köyünde dünyaya gelmiştir.

Bayramukova 1957 yılında "Men Caşawnu Süyeme" adlı Rusça şiir kitabı, 1958'de "Süygen Tawlarım" adlı şiir kitabı, 1962'de "Karçanı Üydegisi" adlı povesti, 1963'te "Zalihat" adlı nazım şeklinde yazdığı povesti ve "Nazmula" adlı Rusça şiir kitabı, 1964'te "Cılla bla Tawla" adlı üçlemenin ilk kitabının yayımlamış ve Moskova'da da bir şiir ve hikâye kitabı çıkarmıştır (Bayramukova 1965: 335). 1944 yılında yaşanan sürgün

dolayısıyla Kazakistan'da geçirdiği on dört yılı anlattığı On Tört Cıl romanı Yılmaz Nevruz tarafından *İki Kasım Bin Dokuz Yüz Kırk Üç* adıyla Türkiye Türkçesine çevrilip yayımlanmıştır. Şiir, hikâye ve roman türünde yayımlanmış 34 eseri bulunmaktadır. Yazar ve şair Halimat Bayramukova, 1996 yılında hayatını kaybetmiştir.

Çalışmada yazarın 1959 yılında yayımlanmış "Bar, Bala, Bar" (Git Oğlum, Git) adlı hikâyesi metin dil bilim açısından incelenmiştir. Bu hikâye yazarın kısa hacimli eserlerinin toplandığı Gürbeci (Demirci) adlı kitapta da yer almaktadır.

1. Hikâyenin Özeti

Eşini II. Dünya Savaşı'nda kaybeden bir anne, on sekiz yaşına gelmiş oğlu Eldar ile yaşamaktadır. Eldar, bir fabrikada çalışmaktadır. Her gün eve uğradıktan sonra annesine hiçbir bilgi vermeden tekrar dışarı çıkmaktadır. Bu durum annesini şüphelendirir ve oğlunun kötü bir kadının ağına düştüğü fikrine kapılır. Aslında Eldar, atölyenin boş olduğu akşam saatlerinde fabrikaya gidip bir icat üzerinde çalışmaktadır. Sonunda Eldar, amacına ulaşır ve freze tezgâhında yapımı on dakika süren bir parçayı üç dakikaya indirmenin yolunu bulur. Böylece Genç Mucitler Bürosu üyeliğine alınır. Annesi bu gerçeği öğrenince çok duygulanır ve oğluna çok çalışıp helal yollarla para kazanmaya devam etmesini öğütler.

2. Yöntem

Metin dil biliminde metin (text), bağdaşıklık (cohesion), tutarlılık (coherence) ve bilgilendiricilik (informativeness) açılarından ele alınır.

Çalışmada Halimat Bayramukova'nın "Bar, Bala, Bar" (Bayramukova, 4-9. s.) hikâyesi metin dil biliminin metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklık ve tutarlılık bağlamında çözümlenmiştir. Bu çalışmada metinden yapılan alıntılarda (sayfa numarası / satır numarası) düzeninde kodlama yapılmıştır. (4/1) şeklindeki kodlama 4. sayfanın 1. satırı anlamına gelmektedir.

3. Hikâyenin Çözümlenmesi

3.1. Bağdaşıklık

Metin merkezli metinsellik ölçütlerinden bağdaşıklık, metnin yüzey yapısıyla ilgili dil bilgisi kurallarını kapsar. Cümleler arasındaki uyum, diğer bir deyişle bağdaşıklık, *dokuyu örgüleyip metni meydana getiren en önemli unsurdur* (Demirci 2014: 217).

Metnin uyumluluğunu sağlayan dilsel öğeler, hem bölümlerin kendi içlerinde, hem de bölümler arasında dil bilgisel, söz dizimsel, anlamsal ve mantıksal bağlantılar kurulmasına yardımcı olurlar (Onursal 2003: 125). Çalışmada metnin özellikleri doğrultusunda Doğan Günay'ın bağdaşıklık tasnifinden (2003: 61-99) yararlanılmıştır.

3.1.1. Oluşturucu Öğenin Yinelenmesi

Hikâyeyi oluşturan figüratif yapı oldukça sınırlıdır. Olay örgüsü başından sonuna kadar ismi verilmeyen bir "kadın" ve oğlu "Eldar"ın etrafında dönmektedir. Bu bağlamda *tişiruw* 'kadın' ve *Eldar* kelimelerinin hikâyeyi oluşturan unsurlar olmaları dolayısıyla metinde sıklıkla yinelendiği görülmektedir:

"Ketdi... Entda ketdi" deb, tişiruw, cüregi carsıb, ketgenni qalay arı barġanına qarar üçün allına silkindi (4/1-2). *"Gitti… Yine gitti." Yüreği sıkışan kadın gidenin arkasından bakmak için öne atıldı.*

Tişiruw arbazını ortasında süyelibdi (4/13). *Kadın avlunun ortasında dikilmişti.*

Ullu qara it — Tom, sıncırın zıñırdata, anı qatına kelib çömeldi, tilin çıġarıb, ne qayġıñ bardı deb sorġança, tişiruwġa araldı (4/18-20). *İri kara köpek Tom, zincirini şıngırdatarak yanına gelip çömeldi, dilini çıkarıp kadına "Ne derdin var?" diye sorar gibi gözlerini dikti.*

Neden ese da saġayġança, tişiruw, anı esleb, quwanç allı bolġan Tomnu başın sılab, sora aqırın üyge kirdi (4/23-25). *Neden ise endişeli görünen kadın onu fark etti ve yanına neşeyle gelen köpeğinin başını okşadı. Sonra ağır adımlarla tekrar evine girdi.*

Bir kün caşı, kesini onsegiz cıllıq caşı Eldar, işlegen tsexge barġanı esine tüşdü (5/13-14). *Bir gün oğlu, on sekiz yaşındaki oğlu Eldar çalıştığı atölyeye giderken kadının aklına bir fikir geldi.*

Eldar da, verandada caw kiyimlerin teşib, taza kiyimlerin alıb vannaġa kirdi (5/20). *Eldar da verandada yağlı kıyafetlerini çıkardı, temiz kıyafetlerini alıp banyoya girdi.*

Bu közüwde Eldar vannadan çıġa (6/41). *Bu esnada Eldar banyodan çıkıp…*

Eldarnı allında stolda kitab açıldı (7/8). *Masada Eldar'ın önünde bir kitap açıktı.*

Eldar aşay turġanlay, közünü qıyırı kitabxa cete turadı (7/9-10). *Eldar yemek yerken gözünün ucuyla kitaba bakıyordu.*

3.1.2. Gönderim

3.1.2.1. Art Gönderim

Zamir kullanımıyla yapılan art gönderimler: "Men nege uşaşla eteme (4/10). *Ben neye benzerim!"* cümlesinde kadın kendi kendisiyle konuştuğu bir durum söz konusudur ve men zamirinin kullanımıyla art gönderim yapılmıştır.

Tişiruw ol saġışlaġa bolub qolunda miyala tabaqnı cerge iydi. Ol, zıñar-zuñur deb uwalıb, polġa çaçıldı (6/39-41). *Kadın bu düşünceler içinde elindeki cam tabağı yere düşürdü. Şangur şungur edip ufalanan parçalar*

etrafa saçıldı. Burada kullanılan ol zamiri tabağa gönderme yapmaktadır. Bir önceki cümlede tabak kelimesi kullanıldığı için ol zamiri ile art gönderim yapılması uygun görülmüştür.

Tişiruw arbazını ortasında süyelibdi. Anı ağara başlağan çaçıya cayğı celçik, az-buz qımıldata, sılaydı. Uzun aruw süyegi, mermer taşdan quyulğança, sın bolğandı. qaramında cürek qayğısı küzgüdeça körünedi (4/13-17). *Kadın, avlunun ortasında dikilmişti. Hafif bir yaz esintisi onun kırlaşan saçlarını kımıldatıyor, adeta okşuyordu. Uzun, endamlı vücudu mermer gibi donup kalmıştı. Bakışlarından endişeli olduğu anlaşılıyordu.*

Yukarıdaki alıntının ilk cümlesinde tişiruw 'kadın' kelimesiyle özne belirtilmiştir, ardından gelen cümlelerde ise kadın kelime olarak anılmamış, bunun yerine *anı* 'onun' zamiri ile tamlama yapılarak "kadın"a art gönderim yapılmıştır. Anı kelimesinden tasarruf edilen cümleler olduğu da görülmektedir.

3.1.3. Ön Gönderim

Balyemez, *ön gönderimi bir sözcük veya sözcük grubunun kendisinden sonra gelen herhangi bir dil ögesini göstermesi* şeklinde tanımlamakta, *ön gönderimde söz dizimi sırasına göre gönderim ögesinin gönderimde bulunulan ögeden daha önce geldiğini* ifade etmektedir (2000: 148). Metin bir ön gönderimle başlamaktadır:

«Ketdi... Entda ketdi» deb, tişiruw, cüregi carsıb, ketgenni qalay arı barğanına qarar üçün allına silkindi, alay a dağıda, ol aqıl başına kelgenine kesi kesinden tartınıb, ızına turaqladı (4/1-4). *"Gitti… Yine gitti." Yüreği sıkışan kadın, gidenin arkasından bakmak için öne atıldı fakat kendisini toparlayıp geri çekildi ve durakladı.*

Bu ifadelerde giden birinin arkasından duyulan endişe söz konusudur. Okuyucu yüreği sıkışan kadının kim olduğunu, giden kişinin kimliğini, kadının niye üzüldüğünü henüz bilmemektedir. Bu durum hikâyeyi okumaya başlayanlarda merak duygusu uyandırmaktadır. Böylece okuyucu bu soruların cevaplarını bulmak için metne odaklanmaktadır. Nitekim bu ifadelerin ardından gelen iç monolog pasajı bu merak duygusunu üst noktalara taşımaktadır:

«Nelley bir zaman boladı bu çot barğanlı... Qalay bla... Qalay toxtatırğa kerekdi bu bolumnu?.. Kesi bla betden betge söleşirmedim? Alay a —qalay, neden başlağın?.. Izından caşırtın qarawul bolubmu aylanñın? Qalayğa baradı, kim bla söleşedi deb. Xay-xay-xay! Men nege uşaşla eteme... Izından şpion bolub... Ol aqılnı başıma keltirgendek sora, meni ne adamlığım qaladı» (4/5-12). *"Ne kadar oluyor bu işe başlayalı? Nasıl? Nasıl engel olmalı bu duruma? Kendisiyle yüz yüze konuşmadım. Ama nasıl, neden başladın? Gizlice arkasından gidip casusluk mu edeceksin, nereye gidiyor, kiminle konuşuyor diye. Ha, ha, ha… Ben neye benzerim sonra… Casus olup peşinden… Böyle bir şey bana hiç yakışır mı?"*

3.1.4. Eksiltili Yapılar

Özne eksiltisi: Ketdi... Entda ketdi (4/1) cümlesinde III. Teklik şahıs zamiri "ol" gizli öznedir. O diye ifade edilen şahsın kim olduğu belli değildir. Bu eksilti metinde merak duygusu uyandırma işlevi görmektedir.

Tamlayan eksiltisi: **(Tişiruwnı)** Uzun aruw süyegi, mermer taşdan quyulğança, sın bolğandı. **(Tişiruwnı)** qaramında cürek qayğısı küzgüdeça körünedi (4/15-17). ***(Kadının/Onun)*** *Uzun, endamlı vücudu mermer gibi donup kalmıştı.* ***(Kadının/Onun)*** *Bakışlarından endişeli olduğu anlaşılıyordu.*

Yüklem eksiltisi: Men nege uşaşla eteme... Izından şpion bolub...(4/10-11) *Ben neye benzerim sonra… Casus olup peşinden…*

3.1.5. Örtük Anlatım: Sezdirimler ve Çıkarsamalar

Kadın, oğlunun yanlış insanlarla vakit geçirdiğini düşünmektedir. Bu kuşkuyu şu çıkarımlarından anlamak mümkündür:

Tişiruwnu sağışı algınça entda terenñe ketdi. Anı caw kiyimleri bla üyüne cıyğan tişiruw, kim ese da osal tişiruw bolğanına ol işeksizdi, ne üçün deseñ, igi tişiruw adetde-coruqdaça etmey, cañız caşnı anasından sıyırıb allıq tüldü. Caşnı da taza kiyinirin izlerikdi... Oğay, nença aytsaq da, ol igi tişiruw bolmağanı belgilidi. Ma, ananı cüregi anı üçün awruydu. Ne wa bir-biri amaltın alay öle esele, menñe cuq aytmay ne zamanña deri turluqdula? Bütew caşawun cañız caşına berib turğan anağa cuq aytmayın qoyarıqmıdıla eken... Cüz, miñ da ayt, ol kim ese da igi tişiruw tüldü. Caş a? Caş, onsegiz cılında ol zatnı cürütgen caş a... Ax, men carlı, ölgen köb da igidi andan ese...» (6/24-38).

Böylece kadın yeniden düşüncelere daldı. "Onu yağlı kıyafetleriyle evine alan kadın, her kim ise de onun kötü kadın olduğuna şüphe yok! Niçin dersen, namuslu bir kadın olsaydı âdetlere töreye uygun davranmadan, tek başına oğlanı annesinin elinden zorla almazdı. Oğlum da temiz, namuslu birini ister… Hayır, ne kadar söylesek de onun iyi bir kadın olmadığı belli. İşte ana yüreği bu yüzden kaldıramıyor. Neyse, birbirleri için öleceklerse, bana hiçbir şey demeden daha ne kadar bekleyecekler? Bütün hayatını oğluna adayan anaya, hiçbir şey demeyecekler mi acaba… Yüz kere, bin kere de söylesen… O, her kimse, iyi bir kadın değil. Ya oğlum? Daha on sekiz yaşında bu işe kalkışsın ha?.. Ah, yazık bana, ölseydim daha iyiydi…"

Bu çıkarımlarını oğluna sezdirdiği diyalog ise şu şekildedir:

Tişiruw ol sağışlağa bolub qolunda miyala tabaqnı cerge iydi. Ol, zıñar-zuñur deb uwalıb, polğa çaçıldı. Bu közüwde Eldar vannadan çığa:

— Anam, munu men bir bek süye edim,—deb, iyilib umurlanı cıya tebredi.

— Qayğırmaz, entda allay bir alırbız? qalğanıbız igi bolğa edi ansın. Nebiz da bardı, biri biribizden tıyğan sözübüz bolmasın ansın...—dedi.

— Da ne zatnı caşırlıqbız. Men senden, anam, cuğumu da caşırmağanma.

— Bileme, balam, bileme,—dedi anası, entda işni axırına deri neda etib tözerge izley.
(6/39-44, 7/1-6).

Kadın, bu düşünceler içinde elindeki cam tabağı yere düşürdü. Şangur şungur edip ufalanan parçalar etrafa saçıldı. Sesi duyan Eldar banyodan çıkıp:

- *Anam, ben onu çok severdim, diye eğilip parçaları toplamaya başladı.*
- *Önemli değil, yenisini alırız. Bize bir şey olmasın. Neyimiz var, birbirimizden sakladığımız sözümüz olmasın da gerisi önemli değil… dedi.*
- *Ne saklayacağız ki? Anam, ben senden hiçbir şeyimi saklamam.*
- *Biliyorum, evladım, biliyorum… Tabi işin sonuna gelinceye kadar sabredersin.*

Metnin asıl temi hakkındaki pasaj şu şekildedir:

Anası örge qobub caşını boynundan quçaqladı. Anı issi cılamuġu cayağına tüşgeninde. Eldar qorquwlu bolub:

- Anam, ne boldu?—dedi.
- Cuq da oġay, bala. Asırı quwanñandan cılayma. Seni xalıñı tersine añılarġa qolumdan qalay kelgen edi...
- Sora menñe ışanmaġanlıqmı etgen ediñ, anam?
- Sorma, bala, sorma meni. Bar, canım, entda bar, xalal urun.
- Meni aqılım da alaydı,— dedi Eldar ışara. (9/4-15)

Annesi ayağa kalkıp oğlunun boynuna sarıldı. Gözyaşları ılık ılık yanağına dökülüyordu. Eldar korkuyla,

- *Anneciğim, ne oldu? dedi.*
- *Hiçbir şey oğlum. Sevinçten ağlıyorum. Senin vaziyetini nasıl da yanlış anlamışım.*
- *Yoksa bana güvenmemezlik mi etmiştin, anam?*
- *Sorma oğlum sorma!* ***Git, canım, yine git, helâl çalış****.*
- ***Ben de öyle düşünüyorum, dedi Eldar gülümseyerek.***

Altı çizili cümlelerde metnin sosyalist realizm metoduna sıkı sıkıya bağlı olduğu görülmektedir.

Sosyalist realizm, 1934 yılında Sovyet edebiyatının ve edebiyat tenkidinin esas metodu olarak kabul edilmiş ve bir devlet politikası olarak Sovyetler Birliğinin dağılışına kadar uygulanmaya devam etmiştir (Tagızade 2006). Dolayısıyla Karaçay-Malkar Türklerinin yaşadığı Kafkasya bölgesinde de sosyalist realizme uygun eserler verilmesi zorunlu kılınmış, nitekim özellikle sürgüne kadarki dönemde sosyalizmin tasvirini yapan, yeni düzeni öven, dünyaya rejimin istediği ve dayattığı gözle bakan eserler verilmiştir.

Sovyetler Birliğinde 1940-50'li yıllarda sosyalist realizm, edebiyata tamamen hâkim olmuş ve yazılı, sözlü, görsel, işitsel her türlü faaliyet, ideolojinin etkisi altına girmiştir. "Bar, Bala, Bar" hikâyesinin yayımlandığı 1959 yılı sürgünden yeni dönen bir halkın yönetimle ilişkilerini iyileştirmeye çalıştığı, bir yandan da milli edebiyatını canlandırıp geliştirmek için uğraştığı; buna karşılık sosyalist realizmin Sovyetler Birliği genelinde nispeten şekil değiştirmesiyle birlikte varlığını devam ettirdiği kritik bir döneme işaret etmektedir. Bütün Sovyet yazarları gibi Karaçaylı yazarlar da sosyalist realizmin uygulayıcısı olmakla yükümlü olduklarından söz konusu metinde de emeğin kutsiyetine vurgu yapıldığını görmek şaşırtıcı olmamıştır.

Metinde oğlunun alın teriyle çalışıp başarılar elde ettiğini gören anne, gözyaşlarını tutamamış, öte yandan oğlunun ahlâksızlık yaptığını düşündüğü için mahcubiyet duymuştur. Hikâyede anne, geleneksel ve manevi değerlerine sıkı sıkıya bağlı duruşuyla dikkat çekmektedir.

Eldar ise annesinin yetiştirdiği ahlaki değerlerden taviz vermeyen, resmi çalışma saatleri dışında bile saatlerce şevkle çalışan, emeğin, alın terinin peşinde koşan örnek bir Sovyet insanıdır.

3.2. Tutarlılık

3.2.1. Bağlama Öğeleri

Karşıtlık:

… tişiruw, cüregi carsıb, ketgenni qalay arı barġanına qarar üçün allına silkindi, **alay a** dağıda, ol aqıl başına kelgenine kesi kesinden tartınıb, ızına turaqladı. (4/1-3) *Yüreği sıkışan kadın, gidenin arkasından bakmak için öne atıldı,* ***fakat*** *kendisini toparlayıp geri çekildi ve durakladı.*

Nença erkişi izledi anı bla caşaw eterge, **alay a** «munu üçün» birine da cılı cuwab bermey çirkitdi (5/5-6). *Pek çok kişi onunla evlenmek istedi* ***fakat*** *oğlu için hiçbirine olumlu cevap vermeden hepsinden uzaklaştı.*

İñir şxuwur eterge kerekdi. **Alay a** et, etme, biyağı kesi şhuwurġa cañızlay olturluq bolur... (5/30-32). *Akşam yemeğini hazırlamalıydı.* ***Fakat*** *yapsın ya da yapmasın, yemeğe yine kendisi, tek başına oturacaktı…*

Busaġatda da caşını boynundan alġınça qatı qısarġa tebredi **alay a**, anı qarıwundan qarıwlu bir zat xorlab, tişiruw biyağı gokka xanslaġa türt-mürt etdi. (6/2-5). *Şimdi de oğlunun boynuna sımsıkı sarılmak için doğruldu,* ***ancak*** *yine belirsiz bir güç bunu yapmaktan onu alıkoyunca kadın tekrar çiçeklerle meşgul olmaya başladı.*

Sebep:

Oġay, nença aytsaq da, ol igi tişiruw bolmaġanı belgilidi. Ma, ananı cüregi **anı üçün** awruydu (6/30-32). *Hayır, ne kadar söylesek de onun iyi bir kadın olmadığı belli. İşte ana yüreği* ***bu yüzden*** *kaldıramıyor.*

Sonuç:

- **Sora** sen, caşçıq, bu zatnı üsünden aylanñansa, alaymıdı?—deb, anası, quwanñandan uçub keterley bolub, caşına sordu (8/39-41). *"-**Yani** sen! Benim küçük oğlum, bu şeyin peşinden gidiyordun, öyle mi?" diye sevinçten uçarcasına oğluna sordu.*

Katkı/Sürerlik:

Ol aqılnı başıma **keltirgenden sora**, meni ne adamlığım qaladı (4/11-12). *Bu fikri aklıma **getirdikten sonra** benim ne insanlığım kalır!*

Zaman:

…. tişiruw, anı esleb, quwanç allı bolġan Tomnu başın sılab, **sora** aqırın üyge kirdi (4/24-25). *Kadın, onu fark edince neşeli Tom'un başını okşadı, **sonra** ağır adımlarla eve girdi.*

Plastinkanı cartısına deri soqdurdu. **Sora** tıyıb, alaydan canladı. (4/33-34). *Plağı yarısına kadar dinledi. **Sonra** kapatıp oradan uzaklaştı.*

Alada ol kesini nasıbın da köre edi (5/43). ***Bazen** kendisini çok şanslı hissederdi.*

Busaġatda da caşını boynundan alġınça qatı qısarġa tebredi (6/2-3). ***Şimdi de** oğlunun boynuna sımsıkı sarılmak için doğruldu.*

Ertdenbla, adetiça, işge ketdi (7/13). ***Sabahleyin** her zamanki gibi işe gitti.*

Karşılaştırma:

Bir keç keledi, **bir** ertde keledi. **Bir** carıq qan alıb keledi, **bir** bulut basxança qaralıb keledi. Alay kelse wa, ne aşamay, ne içmey orunña kirib, eki canına közüw aylana tañın atdıradı (7/35-38). *Bir gün geç geliyor, bir gün erken... Bir gün yüzü ay gibi ışıl ışıl geliyor, bir gün kara bulutlar basmış gibi… Yemeden içmeden odasına giriyor, iki gözünü tavana dikip sabahı ediyor.*

Birlik:

Alay kelse wa, **ne** aşamay, **ne** içmey orunña kirib, eki canına közüw aylana tañın atdıradı (7/37-38). *Öyle gelse de ne bir şey yiyip ne de içip odasına girip iki gözünü tavana dikip sabahı ediyor.*

3.2.2. Diğer Tutarlılık Unsurları

Hikâyenin temel izleği emek ve insan gücüne verilen önemdir. Bunu Eldar'ın evine sık sık geç gelmesinden erken gelse bile aklının işinde olmasından anlamak mümkündür. Öte yandan Eldar'ın annesi oğlunun çalıştığı için geç geldiğini öğrendikten sonra olumlu tepki vermesi de ailenin bütün fertleri tarafından emeğin kıymetine yapılan vurgunun bir örneğidir.

Eldar ve annesi hikâyenin başından sonuna kadar yinelenen temel figürlerdir. Metnin figüratif yapısı temel izlek etrafında tutarlılık göstermektedir. Eldar, yine hikâyenin başından sonuna kadar kendisini işine adamış bir genç olarak karşımıza çıkmaktadır. Anne, ev hanımıdır. Geleneksel değerlerine bağlı biridir. Bu anlamda her iki kahramanın da karakteristik özelliklerinde bir dönüşüm olmadığı görülmektedir.

Metinde mekânların olgulara etkisi de tutarlılık göstermektedir. Hikâye dar mekânlarda geçmektedir: Ev, evin bahçesi, atölye. Kapalı ve dar mekânların tercih edilmesi ile kadının bilinci ve ruhsal durumu arasında bir ilişki vardır. Kadının iç dünyasında yaşadığı çatışmalar kurmacanın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Kapalı ve dar mekân olan ev, kadının bilincinin ta kendisidir. Nitekim soru işaretlerinin giderildiği, olayların çözüldüğü mekân da aynıdır. Bilinç aynı ortamda bulanmış, aynı ortamda aydınlanmıştır.

4. Sonuç

Hikâyede gönderimsel bağdaşıklık örnekleri art ve ön gönderim olarak iki başlık altında incelenmiştir. Ön gönderim, hikâyede merak duygusu uyandırmak ve metne odaklanmayı sağlama işlevindedir. Art gönderim ise metni gereksiz sözcüklerden arındırmaktadır. Eksiltili yapılar metnin duygu yoğunluğunu derinleştirmektedir.

Çağrışımlar ve sezdirmeler aracılığıyla anlatıcı, metinde gizlediği ideoloji ve fikir boyutunu gözler önüne sermektedir. Eldar'ın şahsında *ideal Sovyet adamı* tipinin kurgulandığı görülmektedir. Eldar'ın annesinin şahsında ise çalışkan olmayı teşvik eden bir ebeveyn söz konusudur. Oğlunu helal kazanç ve alınteri gibi değerlerle yetiştirmiş olan anne, ahlakî normların savunucusu olarak verilmektedir. Hikâyenin ana çatısını oluşturan emek izleği etrafında insan gücü, çalışmanın, azmin önemi, doğruluk, dürüstlük ve güven gibi değerler vurgulanmaktadır.

Metinde verilmek istenen mesajlar için gerekli çağrışımlar yapılmış ve anlamsal bütünlük sağlanmıştır. Sonuç olarak ele alınan hikâyenin *kendi içinde bir mantığı olan tutarlı bir metin* olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

BALYEMEZ, Sedat (2000) "Bağdaşıklık ve Dede Korkut Hikâyelerinde Bağdaşıklık Görünümleri", *Turkish Studies*, 5/4, s. 148.

BAYRAMUKOVA, Halimat (1987) *Gürbeci*, Stravropol Kitap Basımı Karaçay-Çerkes Bölümü, Çerkessk.

DEMİRCİ, Kerim (2014), *Türkoloji İçin Dilbilim,* Anı Yayıncılık, Ankara.

GÜNAY, Doğan (2003) *Metin Bilgisi,* Multilingual Yayınları, İstanbul.

Karaçay Poeziyanı Antologiyası (1965) Redaktör: Halimat Bayramukova, Stavropol Kitap Basımı, Çerkessk.

ONURSAL, İrem (2003) "Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık", Günümüz Dilbilim Çalışmaları, Yayına Hazırlayanlar: Ayşe Kıran vd., İstanbul, Multilingual Yayınları, s. 121-132.

TAGIZADE, Leyla (2006) "Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 4 (Aralık 2006), s. 7-24.

KATEGORİLER ÜZERİNE YENİ BİR DENEME

Dr. Öğr. Üyesi Kutsi KAHVECİ
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
kkahveci@atauni.edu.tr

ÖZET

Kategoriler problemi, mantık ve epistemolojinin temel problemlerindendir. Bu problemin ilk skolastik işleniş tarzına İlkçağ düşünürlerinden Aristoteles (M.Ö. 384-322)'te rastlamaktayız. Aristoteles, en geniş anlamda sınırsız olan kategorileri, on kategoride ele almıştır. Ancak Aristoteles'in ortaya koyduğu kategoriler şemasının tam olmadığı kendisinden sonraki dönemlerde bazı düşünürler tarafından dile getirilmiştir. Yeniçağla birlikte geleneksel mantığın reformistlerinden olan Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) de, kategoriler anlayışında bazı düzensizliklerin olduğunu ve bunun doğru düşünmenin önünde engel teşkil ettiğini söylemiştir. O, bu düzensizliklerden dolayı kategorilerden vazgeçmek yerine, onların yeniden düzenlenmesinden yana tavır koymuştur. Bu çalışmanın amacı Aristoteles'in kategoriler şemasının, Leibniz tarafından yeni baştan nasıl düzenlenmeye çalışıldığını incelemektir.
Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Leibniz, Kavram, Kategori, Varlık.

A NEW TESTİNG ON CATEGORİES

ABSTRACT

The problem of categories is one of the basic problems of logic and epistemology. We encounter the first scholastic practice of this problem in Aristotle (384-322 BC). Aristotle handled the categories, which are unlimited in the broadest sense, in ten categories. However, it was expressed by some thinkers in the later period that the diagram of the categories laid down by Aristotle had been incomplete. With the New Age, Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), one of the reformists of the classical logic, too, said that there are some irregularities in the understanding of the categories and that this constitutes obstacle to think in a right way. Instead of abandoning the categories due to these irregularities, he has been in favor of rearrangement of them. The purpose of this study is to reveal how the categories laid down by Aristotle were reinterpreted by Leibniz from scratch.
Key Words: Aristotle, Leibniz, Concept, Category, Being.

Aristoteles kendisinden önce ortaya konulmuş olan mantık konusundaki temel bilgileri, prensipleri işleyerek sistematikleştiren ve bir disiplin, bir bilim dalı olarak ortaya koyan en önemli düşünürdür. O, bilgiye ulaşmak için bilimlerin kullanacağı bir disiplin halinde sistemleştirdiği mantığı, bir 'alet' bilimi haline getirmiştir ve aynı zamanda, mantığın bir 'alet' olduğunu söyleyen ilk düşünürdür. Kendisi, mantık sözcüğünü hiç kullanmamış, bunun yerine 'Alet' anlamına gelen 'Organon' sözcüğünü kullanmıştır (Ross, 2002:7). Bu bağlamda Aristoteles 'Organon' adı altında yazdığı altı kitapta, mantık konularını incelemiştir. Altı kitap şunlardır: Kategoriler, Önermeler, Birinci Analitikler, İkinci Analitikler, Topikler, Sofistik Deliller (Aristoteles, 1989).

Aristoteles mantığı formel, ontolojik ve metodolojik özelliklere sahiptir ve temelde kavram incelemesi üzerine kuruludur (Çüçen, 1997:20). Bu yüzden Aristoteles'in mantık konularını işlediği Organon külliyatının ilk kitabı olan Kategoriler, kavram incelemesi sayılır. Bu bağlamda düşünürler açısından kategoriler en genel kavramlar olarak kabul edilmektedir. Varlık hakkındaki bütün yargılarımızda ve akıl yürütmelerimizde bu genel kavramlar esastır. O halde kavramları tespit etme, kavramlar arası ilişkileri gösterme, mantıkçının işidir. Aynı zamanda insan zihni, bütün kavramları içine alacak en genel kavramları aramaktadır. Bu durum ise kategoriler konusunu karşımıza çıkarmaktadır (Köz, 2003:86).

Kategori kelimesi, eski Yunancada 'yüklemek' anlamına gelen 'kategorein'den türetilmiş, Aristoteles tarafından 'kategori' olarak felsefeye kazandırılmış; İlkçağ Yunan felsefesinde 'var olanın kendisine, bir nesneye yüklenen nitelik', 'öznitelik', ya da 'yüklem' anlamında kullanılmıştır (Ulaş, 2002:804). En geniş anlamda kategorilerin sayısı sınırsızdır, ancak felsefede belli sayı da kategorilerden bahsedilir. Aristoteles bunları on kategoride ele almıştır ve bunlar temel yüklemler ya da temel kavramlardır. Aristoteles'e göre kategoriler varlığın en genel cinsleridir. Bunlar hiçbir şeyi kendi kendilerine inkâr veya tasdik etmezler. Kendi başlarına doğru veya yanlış değillerdir. (Kahveci, 2016:87) Bu on kategori şunlardır: Töz, Nicelik, Nitelik, İlişki, Mekân, Zaman, Durum, Etki, Edilgi, Sahip Olma (Öner, 2009:38).

Yeniçağda, gelişen doğa bilimi anlayışına paralel olarak yeni bir mantık fikri, Aristoteles'in mantık kuramının karşısında konumlandırılmaya çalışılmıştır (Taşdelen, 2016:52). Bu bağlamda, Yeniçağda, geleneksel mantıkta girişilen reformun ilk önemli aşaması, Leibniz tarafından geliştirilmiştir (Saw, 1954:207). Leibniz'e göre, klasik şekliyle geleneksel mantık elbette ki küçümsenemezdi ama geliştirilmesi ve genişletilmesi sağlanmalıydı (Ross, 1984:50).

Leibniz'in çok erken yaşlarda üzerinde düşündüğü ilk problem, fikirlerin oluşumunda, özellikle 'insan düşüncesinin alfabesi' fikrinin oluşumunda etkili olan kategoriler problemidir. Bu yüzden kategorilerle özel olarak

ilgilenmiş, en iyi ve en geniş kategori listelerine ulaşabilmek ve kategorileri daha ayrıntılı bir biçimde açıklayabilmek amacıyla birçok mantık kitabını incelemiştir (Kahveci, 2012:109-110).

Her çeşit bilgiyi içine alan temel kavram ya da sınıflandırmalardan her biri olarak kategoriler, varlığı ya da var olanı ifade etme biçimleridir. Skolastik felsefe de kabul gören Aristoteles'in on kategorisiydi. Kategorilere ilişkin bu sınıflandırmanın tam olmadığı, içerisinde sözde kategoriler içerdiği çok erken dönemlerde anlaşıldı (Aiton,1985:12). Metafizikte ele alındığı biçimiyle kategoriler, 'varlıktan söz etme biçimleri' olarak görülüyordu. Kategorilerin dört ana kategoriye indirilmesi, skolastik dönemin mantığında değilse bile, Ortaçağ filozoflarının özgün düşüncelerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Skolastik felsefede varlıklar ve dolayısıyla varlıkları ifade biçimlerimiz olan kategoriler gereğinden fazla çoğaltılmış ve Ockhamlı William (1285-1347)'ın 'şeyler gereğinden fazla çoğaltılmamalıdır' biçiminde özetlenebilecek uyarısına neden olmuştur (Martin, 1985:42). Leibniz'in de farkına vardığı gibi, bu sınıflandırmada kategorilerden ikisi (daha sonraları dördü) ya diğerleri içinde içerilmekte, ya da uygulama dışında bulunmakta, ama birçoğu da dışarıda tutulmaktadır. Leibniz açısından bu on kategori tablosunun Aristoteles'in en son ve tutarlı doktrinini temsil ettiği söylenemez. Belki de ilk dört kategoriyi (töz, nitelik, nicelik ve ilişki) içeren bir tablonun Aristoteles'in gerçek görüşlerini yansıttığını söylemek daha yerinde olur. Bu bağlamda Aristoteles'in on kategorisi, Leibniz tarafından dört ana kategoriye indirgenmiştir. Leibniz de bunları; töz, nitelik, nicelik ve ilişki olarak ele almıştır.

Kategorilerin bazı gereksiz tanımlar ve anlamsız içeriklerle çoğaltıldığı şeklindeki anlayışa Leibnizde de rastlamaktayız. Leibniz, bu konuda şöyle demektedir: Hemen şunu fark etmeye başladım ki, bunun arka planında çok önemli bir şey vardı. Bana dünyadaki her şeyin bir kayıt defterini oluşturacak gibi görünen sözde-kategorilerden zevk aldım ve bu türden genel kayıtların en iyi ve en geniş biçimde nerede bulunacağını anlamak için bütün mantık kitaplarını araştırdım. Çok fazla şeyin bütünüyle dışarıda tutulduğunu görmek hoşuma gitmese de, yüklemin ve bu ya da şu konunun neye ait olduğunu kendime ve arkadaşlarıma sık sık sordum ve hatta çok geçmeden kategorilerin bazılarından, özellikle son ikisinden (edilgi ve sahip olma), daha sonra da geriye kalan son dördünden (mekân, zaman, durum ve etki) vazgeçtim. Çünkü vazgeçtiğim bu kategoriler, kendilerinden önce gelen ve benimde kabul ettiğim dört ana kategori tarafından kapsanmış olduklarından dolayı, yararlı olarak gösterilemezlerdi (Martin, 1985:42-43).

Leibniz açısından bu durum, daha çok keşif sanatının, yaratıcı mantığın ihtiyacı gibi görünüyor; çünkü Leibniz'in geliştirmeye çalıştığı bu türden bir mantık, genelde kanıtlama mantığı olarak düşünülen geleneksel mantığın kategorilerinden daha fazlasına ihtiyaç duyacaktır. Kategorilerin işlevi, karıştırmak ya da şaşırtmaktan çok, ayırt etmek ve birleştirmek olmalıdır. Dahası kategorilere ilişkin bir listenin fikirlerimizin genel araştırmasına hizmet etmesi gerekir (Çevikbaş, 2006:111).

Leibniz'e göre önceden kavramlar için oluşturulmuş kategoriler vardır. Bu kavramlar aracılığıyla, sistemli önermeler oluşturmak mümkündür. Fakat kendileri aracılığıyla dedüktif çıkarımlar oluşturma da kullanabileceğimiz karmaşık terimler için oluşturulmuş kategoriler yoktur (Leibniz, 1966:10). İşte burada diyebiliriz ki, Leibniz'in çabası karmaşık terimlerinde kategorileştirilebileceği bir düşünme biçimini mümkün kılabilmektir. Bu yolla ulaşılabilecek karmaşık terimlerin yer alacağı kategoriler listesi de, Leibniz'in öne sürdüğü, insan düşüncesinin alfabesini oluşturacaktır.

Bu bağlamda Leibniz, önceleri kategorileri dört şekilde ele almasına rağmen daha sonra bu kategorilerden niceliği bir ilişki kategorisinin içerisinde değerlendirdiği için, kategorilerin sayısını dörtten üçe indirmiştir. Bunlar; töz, nitelik, ilişki'dir (Leibniz, 1989:343).

Kategorileri sınırlama yaklaşımı, esasen, Leibniz'in metafizik ve ontoloji yorumunda yatmaktadır. O'na göre metafizik, bir yandan varlığın özü ile başka bir ifadeyle soyut varlıkla, öte yandan da varlığın ilinekleri ile ilgilidir. Bedenin ilinekleri (yönelim, sevgi, sebep vb.) bedenin kendisi olmadığı gibi, varlığın ilinekleri de varlık değildir. Varlığın nitelik adı verilen mutlak veya göreli, nicelik adı verilen parçanın bütünle olan ilişkisini dile getiren yönü vardır. Ancak ne nitelik, ne nicelik ne de ilişki varlık değildir (Martin, 1985:43). Böyle bir yaklaşımın ontolojik mahiyette olduğunu söylememiz mümkündür.

Var olanın ontik mahiyetini varlık ve ilinekleri olarak ikiye bölen Leibniz için, bu ilineklerde; nitelik, nicelik ve ilişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir yaklaşımla kategorilerin sayısını üç'e indirgemeye çalışan Leibniz'in bu konuda yeterince başarılı olduğunu söylemek güçtür. Çünkü Leibniz gerçekte niceliğin bir ilişki olarak ele alınmasını ifade etmektedir. Bu yüzden ilişki kavramı içerisinde değerlendirilen nicelik ve buna bağlı olarak da nitelik, kategoriler şemasından çıkarılmalıdır ki, geriye sadece töz ve ilişki olarak iki temel kategori kalmaktadır. Fakat böyle bir sonuca ulaşmasına rağmen, Leibniz'in nitelik problemi konusunda felsefesinin genel bütünlüğü içerisinde bir tereddüdü hala taşıdığını da söylememiz mümkündür. O, düşüncemizdeki nesnelerin töz, modlar ve ilişki olarak bölünmesini yeterli görürken, niteliklerin tözün modifikasyonları olduğunu ve anlayış kabiliyetinin buna ilişkiyi ilave ettiğini de ifade etmektedir. Kısaca şunu söyleyebiliriz; Leibniz nicelik kavramını ilişki içerisinde değerlendirmiş, dolaylı olarak nitelik kavramını da bunlarla ilişkilendirerek iki ana kategori de problemi değerlendirmeye çalışmıştır ki, bunlarda töz ve ilişkidir. Ancak muhtemeldir ki, Leibniz'in töz diye ortaya koymaya çalıştığı şey, esasında, kendi felsefi terminolojisi göz önüne alınırsa, Monad'ın kendisidir (Martin, 1985:43). Burada çok kısa olarak şu söylenilebilir: Düşüncemizin nesnelerinin töz ve modlar ya da ilişkilere

ayrılması, Leibniz için yerinde ve yeterli bir ayrım olarak görülmelidir. Çünkü nitelikler, tözlerin değişik halleri olup, anlama yetisi onu ilişkilere ilave etmektedir.

Leibniz açısından insan düşüncesinin imkânlarının geniş bir araştırmasına, ancak bütün kavramların dâhil olması gereken temel kategorilerin belirlenmesiyle girişebiliriz. Bu nedenle işe en genel kavramların ve kategorilerin bir listesini oluşturmakla başlamak en uygunu gibi görünüyor. Bu bağlamda Leibniz, temel kategorileri aşağıdaki gibi belirlemektedir. Düşündüğümüz şey, çoğunlukla aşağıdakilerde içerilir. Genel olarak: Gerçeklik, değişiklik, sonuç, düzen, değişim, Aradaki şeyleri ayırt eden modlar: Nicelik, nitelik, durum. Özellikle ayırt edenlerin kendileri: Uzam, duyulur nitelik, düşünce (Russell, 1992:43). Diğer yandan Leibniz kategorilere ilişkin verdiği tanımlamalarda kategoriler, düzenlenmeye konulan kavramlara ve düşünülebilir olan şeylere, yani basit terimlere ilişkin bir listedir. Kavramlar şunlardır: Mümkün, varlık, töz, ilişki ya da temel teşkil etmeyen şey, mutlak töz, sınırlı töz ya da edilgen olabilen şey, kendi başına bir işleyişe ya da ruha sahip olan canlı töz, kendi üzerinde eyleyen ve aynı zamanda zihin olarak da adlandırılan düşünen töz. Leibniz sonradan bu listeye şunları da eklemiştir: Var olan, güç, bilen, isteyen, dayanan, değişen şey, acı çeken, 8algılayan, yere sahip olan, uzamlı, sınırlı, şekilli, etkili, yakın, uzak (Parkinson, 1965:8-12)

Sonuç

Geleneksel mantık da giriştiği reformla birlikte Leibniz, çok erken yaşlarda kategoriler problemiyle özel olarak ilgilenmiş, en iyi, en geniş kategori listelerine ulaşabilmek ve kategorileri daha ayrıntılı bir biçimde açıklayabilmek amacıyla çaba göstermiştir.

Kategorilerin bazı gereksiz tanımlar ve anlamsız içeriklerle çoğaltıldığı anlayışından yola çıkan Leibniz, Aristoteles'in kategoriler anlayışında bazı düzensizliklerin olduğunu ve bunun da doğru düşünmenin önünde bir engel teşkil ettiğini ve bunların yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur.

Leibniz, Aristoteles'ten gelen on kategori şemasından, önce son iki kategoriyi (edilgi ve sahip olma) daha sonra da geriye kalan sekiz kategoriden dördünü (mekân, zaman, durum ve etki) çıkararak, on kategoriyi, dört ana kategoriye (töz, nicelik, nitelik ve ilişki) indirgemiştir. Çünkü bu kategoriler kendilerinden önce gelen dört ana kategoride zaten kapsanmışlardır ve dolayısıyla yararlı değillerdir.

Leibniz dörde indirgediği kategorilerinden nicelik kategorisini, ilişki kategorisi içerisinde değerlendirerek bu kez kategorilerin sayısını (töz, nitelik ve ilişki) üçe indirgemiştir. Sonraları nitelik kategorisini de, nicelik kategorisiyle ilişkilendirerek sonuçta iki ana kategori ortaya koymuştur. Bunlarda; töz ve ilişkidir. Burada ortaya koyduğu töz kategorisi de onun terminolojisinde 'Monad'dır.

Leibniz'e göre önceden kavramlar için oluşturulmuş kategoriler vardır. Fakat çıkarımlarda kullandığımız karmaşık terimler için oluşturulmuş kategoriler yoktur. İşte Leibniz karmaşık terimlerinde kategorileştirilebileceği bir liste oluşturmak istiyordu. Leibniz insan düşüncesinin alfabesinin temel kategorileri bağlamında bu listeyi daha da geliştirmiştir. Aslında Leibniz'in araştırmakta olduğu şey, bir çeşit matematiksel kanıtlamadır. Leibniz'in kategorilere ilişkin bu anlayışı, daha sonra ifade ettiği gibi 'insan düşüncesinin alfabesi'nin temeliydi. Her şey buna göre keşfedilebilir ve kanıtlanabilirdi.

Leibniz'in mantığını geleneksel mantıktan farklı kılan birçok yön vardır. Ama muhtemelen bunların en önemlisi, mantığın sadece bir kanıtlama sanatı olmadığı, aynı zamanda bir keşif sanatı olduğu yönündeki açıklamasıdır. Mantığın bu yeni yüzünü ortaya çıkarmanın ilk aşamasını da, kategorilerin yeniden ele alınması oluşturuyordu. Diğeri de, bu ifade biçimleri üzerine bir hesaplama geliştirmektir. Bu nedenle kategori konusu Leibniz'in mantığının en önemli konusu gibi görünmektedir. Bu bağlamda Leibniz açısından, kategorilerin yeniden düzenlenmesiyle, kavramsal bölünmelerin tam sırası çok daha kusursuz kılınacak, bu bölümler ilgili kavramların tanımlarına bağlanacak ve böylece de bölümlerin kendileri için daha açık bir temel sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

Aiton, E. J. (1985), Leibniz: A Biography, Bristol: Adam Hilger Ltd.

Aristoteles, (1989) Organon I, Kategoriler, Organon II, Önermeler, Organon III, Birinci Analitikler, Organon IV, İkinci Analitikler, Organon V, Topikler, Organon VI, Sofistik Deliller, Çev: Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Çevikbaş, Sebahattin, (2006) Leibniz ve Felsefesi: Mantık, Fizik ve Metafizik, Konya: Çizgi Kitabevi.

Çüçen, Kadir, (1997) Mantık, Bursa: Asa Kitabevi.

Kahveci, Kutsi, (2012), Gottfried Wilhelm Leibniz Felsefesinde Bilgi Teorisi ve Mantık, Ankara: Berikan Yayınevi.

Kahveci, Kutsi, (2016), 'Kategoriler, Yüklemler ve Tanımlar Oluşturma', Klasik Mantık, Ed: Hüseyin Suphi Erdem, İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Köz, İsmail, (2003) Mantık Felsefesi, Ankara: Elis Yayınları.

Leibniz, Gottfried Wihelm, (1989) New Essays on Human Understanding, Cambridge: Cambridge University Press.

Leibniz, Gottfried Wilhelm, (1966) Logical Papers, Trans: G. H. R. Parkinson, London: Oxford University Press.

Martin, Gottfried, (1985) 'Leibniz Logic and Metaphysics' The Philosophy of Leibniz, Ed: R.C. Sleigh, Jr. Gorlond Publishing, New York-London.

Öner, Necati, (2009) Klasik Mantık, Ankara: Vadi Yayınları.

Parkinson, G. H. R, (1965) Logic and Reality in Leibniz's Metaphysics, London: Oxford University Press.
Ross, David, (2002) Aristoteles, Çev: Ahmet Arslan vd, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
Ross, G. MacDonald, (1984) Leibniz, Oxford: Oxford University Press,
Russell, Bertrand, (1992) Leibniz's Metaphysics A Historical and Comparative Study, Princeton: Princeton University Press.
Saw, Ruth Lydia, (1954) Leibniz, Harmond Sworth: U. S. A, Penguen Books Inc.
Taşdelen, İskender, (2016) 'Mantık ve Temel Kavramları', Klasik Mantık, Ed: Hüseyin Suphi Erdem, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
Ulaş, Sarp Erk, (2002) Felsefe Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

KATILIMCI DEMOKRASİ AÇISINDAN TWİTTER ÖZELİNDE SOSYAL MEDYA: 16 NİSAN 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ REFERANDUM SÜRECİ

Mehmet KAPUSIZOĞLU
Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Türkiye, mkapusiz@bayburt.edu.tr
Mehmet Nazım UYGUR
Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye, mn_uygur@hotmail.com

ÖZET

Tarih boyunca toplumlar, siyasal açıdan en iyi yönetim arayışı içinde olmuştur. Çağdaş dünyada en ideal yönetim anlayışının demokrasi olduğu genel kabul görmüştür. Öyle ki bir çok anti demokratik yönetim anlayışı da demokrasi kavramlarını kullanarak yönetimlerinin demokratik olduğu ifade etmeye çalışmaktadırlar.

Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir sözünden hareketle, değişim dinamikleri toplumsal ve siyasal yapıyı da bu değişime zorlamaktadır. Bu nedenle demokrasi modelinde de değişim zorunlu olmuştur. Yönetim anlayışında yaşanan değişim, sadece geleneksel yapıyı etkilemekle kalmamış aynı zamanda siyasal katılımı gerekli kılarak demokrasinin en temel unsuru haline getirmiştir. Bu çerçevede temsili demokrasinin eksikliklerini tamamlayacak ve temsili demokrasinin sorunlarını ortadan kaldıracak bir olgu olarak katılımcı demokrasi modeline yoğunlaşılmıştır. Uygulamada yaşanan sorunlar nedeni ile ciddi bir meşruiyet krizi geçiren temsili demokrasi yerine, halkın yönetime katılmasına ve seçim dönemleri dışında da yöneticileri denetleyebilmelerine imkan sağlayan katılımcı demokrasi modeli daha iyi bir yönetim modeli olarak ortaya çıkmıştır.

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte, iletişim sürecinde yaşanan gelişmeler bilginin paylaşımını zamandan ve mekandan bağımsız hale getirmiştir. Bu süreç içerisinde bilginin kaynakları hem çeşitlenmiş hem de bilgiye ulaşım kolaylaşmıştır. Özellikle Web 2.0 teknolojisi insanların birbirleri ile daha kolay iletişim sağlama olanağı sunmuş ve sosyal medya kavramı ortaya çıkmıştır.

Sosyal medya ortaya çıkışından itibaren demokratik ve yeni bir kamusal alan olarak tanımlanmakta, toplumun her kesiminden bireyleri sanal bir ortamda buluşturarak, özgür bir ortamda fikirlerini açıklama imkanı sağlamaktadır. Sosyal medya sayesinde geleneksel demokratik sistem yerini modern demokratik sisteme bırakmaya başlamış ve halkın demokratik süreçlere katılımına imkan veren bir alan olmuştur. Bunun yanı sıra toplumdaki farklı görüş ve düşünceleri ortaya çıkaran, farkı kültür ve etnik grupların düşüncelerini serbestçe ifade edebildiği bir ortam sağlanmıştır. Bu durum apolitik olarak nitelenen kesimi dahi kendi içerisine bir şekilde dahil ederek aktif konuma getirmiş ve demokrasinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, temsili demokrasi modelinin uygulamalarından kaynaklanan sorunların çözümüne bir alternatif olarak geliştirilen katılımcı demokrasi modelinin sosyal medya üzerinden değerlendirilmesidir. Çalışma, sosyal medya uygulamalarından twitter özelinde ele alınmış ve Türkiye'de 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği referandum sürecinde bu sanal ortamın kullanımı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Katılımcı Demokrasi, Sosyal Medya, Anayasa Değişikliği Referandumu

SOCIAL MEDIA ON THE TWITTER FOR PARTICIPATORY DEMOCRACY: 16 APRIL 2017 CONSTITUTIONAL CHANGES REFERENDUM PROCESS

ABSTRACT

Throughout history, societies have been in search of what will be the best governance in terms of politics. In the contemporary world, it is generally accepted that the most ideal management approach is democracy. So many anti democratic governance concepts try to express democratic governance by using concepts belonging to democracy.

Moving from the notion that "the only thing that does not change is the change itself", making the dynamics of change social and political is also pushing this change. Therefore, change in the model of democracy has also become imperative. The change that has taken place in the management approach has not only affected the traditional establishment but also made political participation the most basic element of democracy. This framework focuses on the model of participatory democracy as a phenomenon that will complete the deficiencies of the representative democracy and remove the problems of the representative democracy altogether. The participatory democracy model, which allows people to participate in governance and supervise administrators outside election periods, has emerged as a better management model, instead of representative democracy, which has had a serious legitimacy crisis with the cause of implementation problems.

Along with the transition from the industrial society to the information society, the developments experienced in the communication process have made the sharing of information independent from time and space. In this process, the source of information has been diversified and information access has become easier. In particular, Web 2.0 technology has provided the opportunity for people to communicate with each other more easily and the concept of social media has emerged.

Social media has been defined as a democratic and new public space since its emergence and it enables individuals from all walks of life to come together in a virtual environment and to express their opinions in a free environment. Thanks to social media, the traditional democratic system has begun to leave its place in the modern democratic system and it has become an area that enables people to participate in democratic processes. In addition, it provided an environment in which different cultures and ethnic groups can freely express their thoughts, revealing different views and ideas in society. This situation, including the apolitical segment, has brought it into its active position and contributed to the development of democracy.

This framework study aims to evaluate the participatory democracy model, which is developed as an alternative to solve the problems arising from the practices of the representative democracy model, through social media. Social media application twitter is taken in the study. Also working in the referendum process in Turkey April 16, 2017 amendments to the Constitution were examined the use of these virtual environments.

Keywords: Participatory Democracy, Social Media, Constitutional Amendment Referendum

GİRİŞ

Çağdaş dünyada, siyasal açıdan en ideal yönetim biçiminin demokrasi olduğu birçok kesim tarafından kabul edilmektedir. Hatta özünde demokrasi ile ilgisi olmayan yönetimlerin dahi, demokrasi çerçevesi içinde kendilerini göstermeye ve demokratik bir duruş sergilemeye çalıştıkları gözlemlenmektedir. Değişimin kaçınılmaz olduğu günümüzde değişim dinamikleri, bütün toplumsal yapıyı ve siyasal sistemleri değişime ve dönüşüme zorladığı gibi, demokrasi modelinde de değişimi gerekli ve hatta zorunlu kılmaktadır. Bu süreçte, milli egemenlik anlayışıyla birlikte ortaya çıkmaya başlayan ve ulus devlet anlayışının temel unsurlarından birisi haline gelen temsili demokrasi modelinin uygulamadan kaynaklanan sorun alanları gündeme gelmiş ve birçok çevre tarafından yoğun bir biçimde eleştirilmesine neden olmuştur (Üstüner ve Keyman, 1995: 34).

Yönetim anlayışında yaşanan değişim, sadece geleneksel yapıyı etkilemekle kalmamış aynı zamanda siyasal katılımı gündeme getirerek demokrasinin en temel unsuru haline getirmiştir. Bu noktada temsili demokrasinin açmazlarını gidereceği düşünülen ve temsili demokrasiyi tamamlayıcı bir noktada duran katılımcı demokrasi modeline yönelik tartışmaların yoğunlaştığı görülmektedir (Nacak, 2014:195).

Küreselleşme ile birlikte gelişen iletişim teknolojileri ve özellikle geleneksel kitle iletişim araçlarının önüne geçen internet, iletişim sağlamakla birlikte bundan çok daha öte; herkes için kolay erişilebilir oluşu ile özgür ve katılımcı bir sosyal kimlik inşasına aracılık etmektedir. Sivil toplum için kültürel, siyasal, küresel ve hatta ekonomik bir payda olarak varsayılan internetteki sosyal ortamların, sanal ama yeni ve demokratik bir kamusal alan olup olmadığı da sıkça tartışılmaktır (Yegen, 2013: 119).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile beraber, medya kavramı bu yeni gelişen ortamlara doğru kaymaya başlamış ve geleneksel medya ürünlerinin tüketicisi olan birey, artık üretici konumunda bulunmaya başlamıştır. Sosyal medya, iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak sürekli güncellenebilirliği, çoklu kullanım ve sanal paylaşımlara olanak tanıması itibariyle en çok kullanılan sosyalleşme alanlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler, sosyal medya aracılığıyla duygu ve düşüncelerini paylaşabilmekte ve üzerinde çeşitli tartışmalar yapabilmektedirler. Bireyin iletişim kurabildiği ve aynı zamanda diğer bireylerle koordine olabildiği bu ortam "Sosyal Medya" olarak adlandırılmaktadır. Bu sanal ortam günden güne kullanıcı sayısını arttırmakta ve etkileşim sahasını genişletmektedir. Önceleri müşteri memnuniyeti baz alınarak müşterilerle iletişime geçmek isteyen ticari kuruluşlar tarafından bu etkileşim ortamı fark edilmiş ve kullanmaya başlanmış, bu alanın seçmenlerle iletişim sağlamak için uygun bir yöntem olarak tespit edilmesi ile beraber siyasal alanda da kendisini göstermiştir. İlk kez Barack Obama'nın 2008 ABD Başkanlık Seçimleri'nde kullandığı bu yöntem, 2010 yılında Polonya Başkanlık Seçimleri'nde, 2010 İngiltere Genel Seçimleri'nde ve ülkemizde 2011 Genel Seçimleri'nde kullanılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle demokrasi modelleri ele alınarak temsili demokrasi modeli ve bu modelin siyasal alandaki uygulamalarından kaynaklanan sorunlar ele alınarak bu sorunlara çözüm olması amacıyla gündeme getirilen siyasal katılım ve katılımcı demokrasi modeline yer verilmiştir.

Çalışmanın sonraki bölümlerinde katılımcı demokrasi bağlamında sosyal medya twitter özelinde ele alınmış, Türkiye'de 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği referandum sürecinde bu sanal ortamın kullanımı incelenmiştir.

1. DEMOKRASİ

Demokrasi, latince kökenli bir deyim olup halk anlamına gelen "demos" ve egemenlik anlamına gelen "kratos" sözcüklerinden oluşmaktadır. En yaygın kullanılan anlamı ile demokrasi; halkın kendi kendini yönetmesi, halk egemenliği demektir (Gözübüyük, 1999:22). Bu çerçevede demokrasi iktidarın halkın elinde olmasına vurgu yapan bir kavramdır. Abraham Lincoln 1864 yılında verdiği bir söylevde demokrasiyi "halkın, halk tarafından, halk için yönetimi" olarak tanımlamıştır (İba, 2008:81).

Demokrasi için kavramsal birçok tanım yapılabilmektedir. Bu tanımların ortak noktası; insanların, gücün kendilerinde toplandığı; bu gücün kendileri ya da onlar tarafından seçilmiş temsilcileri tarafından kullanıldığı; kendi kendilerini yönettikleri bir yönetim biçimi şeklinde belirtilmiş olmasıdır.

Demokrasi genel ve eşit oy hakkına, belirli aralıklarla yapılan seçimlere, gizli oy ve açık sayıma, seçim mekanizması ile siyasi iktidarın değiştirilmesi ilkesine dayanan ve iktidar karşısında ifade ve örgütlenme özgürlüğü prensibinden hareketle kurumsallaşmış bir muhalefetin bulunduğu politik bir sistemdir (Köker, 1990:13).

Demokrasi, çoğunlukla özgürlük kavramı ile aynı anlamda kullanılmakta hatta kimi zaman bu iki kavram birbirlerinin yerine de kullanılmaktadır. "Özgürlük kendi kendini yönetme, başkası tarafından yönetilmeme olduğuna göre, demokrasi soyut olarak toplum ve kişi yönünden özgürlük anlamına da gelir" (Gözübüyük,1999:22). Özgürlük, demokrasinin en önemli parçasıdır ve özgürlüklerin kurumsallaşması ile demokrasiye ulaşılır. Halkın gerçek anlamı ile özgürlük içinde yaşamayabilmesi için, yönetilenler ve yöneticiler ayrımı yapılmadan, kendi kendini yönetmesi gerekir. Bu bağlamda demokrasinin amacını, halkın tam anlamda özgür olması olarak nitelendirebiliriz.

Demokrasi denilince ilk akla gelen M.Ö. 5. yüzyılda Antik Yunan'da var olan doğrudan demokrasi örnekleri gelmektedir. Bu uygulama biçiminde, halk bir meydana toplanmakta ve önemli konulardaki kararlarını yöneticilere doğrudan bildirmektedir. Yaklaşık 5.000 – 6.000 üyeden oluşan ve yetkili karar alma mercii olan Asamble'nin üyesi olabilmek için, yetişkin erkek vatandaş olmak gerekiyordu. Kadınlar, köleler ve yabancılar Asamble'nin üyesi olma şansına sahip değillerdi. Asamble, basit çoğunluk oylaması ile herhangi bir kısıtlama olmadan karar alabilmekteydi. Kuşkusuz bu dönemde var olan demokrasinin günümüz demokrasilerinden önemli farkları bulunmaktadır. Atina demokrasisinde her ne kadar eşitlik, oy hakkı, söz hakkı gibi kurallar bulunmasa da, burada uygulanan demokrasi "tek kişinin yönetimde mutlak ve sınırsız söz sahibi olması" özelliğini de taşımamaktadır (Giritli ve Sarmaşık, 2001:49).

Tarihsel süreç açısından bakıldığında demokrasinin gelişimi aynı zamanda bir güç mücadelesine sahne olmuştur. Özellikle tek kişinin mutlak ve sınırsız karar alma hakimiyetine son vermek için büyük bir çaba gösterilmiştir. Tek kişinin mutlak hakimiyeti, Avrupa'da önce toprak soylularının yönetimde söz sahibi olduğu feodal sisteme yerini bırakmıştır. Feodal sistemin yıkılması ile birlikte ise güçlü merkezi krallıklara geçilmiş ve toprağa bağımlılık yerine tarımsal yapı, zanaat ve ticaretin gelişmesi ile burjuvazi ve beraberinde işçi sınıfı doğmuştur. Merkezi krallıklar ile burjuvazi arasında uzun süren çekişmeler sonucunda monarşiler yıkılmış ve parlamentolu döneme geçiş sağlanarak, klasik batı demokrasisi doğmuştur (Tunç,2008:1116).

Demokrasi, özellikle 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren bir siyasi rejim ve hükümet biçimi olarak belirmeye başlamıştır. Demokrasi konusunda yazılar yazan ilk önemli düşünürlerden Tocqueville, demokrasiyi genel düşüncesinin aksine "halkın kendi yönetimine az çok katıldığı bir rejim" olarak tanımlayarak, daha çok demokrasinin siyasal özgürlüklerle olan ilişkisine vurgu yapmış ve demokrasinin bir toplumsal düzen olduğunu belirtmiştir. O dönemde beliren yeni toplumsal yapının özünde demokrasi olduğunu ortaya koymuştur. Tocqueville, demokrasinin toplumda daha fazla eşitlik yaratmak yönünde hiçbir şeyle boy ölçüşemeyecek kadar güçlü bir etkisi olacağını belirtmiştir (Tocqueville, Akt: Yılmaz, 2003:11).

20. yüzyıla gelindiğinde her ne kadar demokrasi, bilinen ve kimi ülkelerde uygulanmaya çalışılan bir yönetim biçimi olarak görülse de hala yavaş ilerleyen ve bir çok sıkıntı ile karşılaşan bir sistemdi. Özellikle bu yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki büyük dünya savaşı, demokrasinin gelişememesinin ve kurumsallaşamamasının en belirgin nedeni olarak görülebilir.

Demokrasinin kazanımları bilinse bile başta Hitler'in Nazi Almanya'sı, Mussolini'nin Faşist İtalya'sı, Stalin'in Sovyetler Birliği ve yayılmacı Japonya başta olmak üzere dünyanın önemli bir bölümü milliyetçi diktatörlüklerin, otoriter-totaliter rejimlerin yönetimi altında ve genel demokrasi anlayışının çok uzağındaydı. Bu örneklerin yanı sıra Bottomore'nin bahsettiği gibi kurumsallaşmış demokrasilere sahip olduklarına inanılan ülkelerde bile erkeklere genel oy hakkı ancak 19. yüzyıl sonu ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki yıllarda verilmiş; tüm yurttaşların evrensel ve eşit oy hakkına sahip olması ise, ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Almanya 1919 – Weimar Cumhuriyeti döneminde, İsveç 1920'de, Fransa 1945'de, İngiltere ise 1948 'de tüm yurttaşlarına oy hakkı tanımıştır (Bottomore, 1987 : 11).

2. DEMOKRASİ TÜRLERİ

Demokrasinin özellikle Batı'da Rönesans'tan başlayarak meydana gelen bir dizi değişimin, gelişimin bir sonucu olduğu görülmektedir. Batının geçirdiği bu süreç, Rönesans ile hümanizmayı, reform ile laik toplumsal – politik anlayışı ve aydınlanma – bilimsel devrim ile de bilim, akıl ve akılcı düşünceyi ortaya çıkarmış ve bu yeni tip anlayış, batı toplumlarına hâkim olmuştur. Bu süreç bir bütün olarak modernite – modern olanın doğması ile sonuçlanmıştır. Bu görüşe göre demokrasi, ancak belirli şartlar altında belli bir gelişme derecesine ulaşmış toplumlarda var olabilir (Spitz, 1969: 33). Modernleşme kuramı adı verilen bu anlayışa göre bir toplumun demokratik toplum olabilmesi için;

- Şehirleşmesi (nüfusun çok büyük bir çoğunluğunun şehirlerde oturması),
- İyi işleyen, teknik bir bürokrasiye sahip olması (yönetimin rasyonelleşmesi),
- Sanayileşmesi

gerekmektedir (Yılmaz, 2003:14).

Klasik demokraside esas olarak yönetme hakkı, çoğunluğu elde eden siyasal iktidara bırakılır; yaş ve uyrukluk gibi bazı basit şartlara sahip olan herkese oy hakkı tanınır, genel seçim yolu ile siyasal iktidar belirlenir.

Klasik demokrasinin iki temel kategorisi bulunmaktadır;

- Doğrudan Demokrasi
- Temsili Demokrasi

2.1. Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi en basit ifadesi ile halkın seçilmiş veya atanmış aracılar olmadan karar verme süreçlerine katıldığı bir demokrasi biçimidir. Doğrudan demokrasi, Antik Yunan'da 5 – 6 bin kişilik topluluklarca uygulanmıştır ve modern toplumlarda uygulanması her şeyden önce pratik olarak mümkün değildir. Ayrıca buradaki demokrasinin aslında ergin erkeklerin katıldığı bir aristokrasi yönetimi olduğu da söylenebilir. Bugün, doğrudan demokrasinin örneklerini üyelerinin sayıları yüzlerle ifade edilebilecek olan örgütlerde ve nüfusları uygun olan İsviçre'nin bazı kantonları ile Kuzey Amerika kasabalarında görmek mümkündür.

Doğrudan demokrasi, vatandaşların temsilcilerini ve yöneticilerini seçmek üzere karar vermelerini değil, kendilerini ilgilendiren tüm konularda doğrudan kendilerinin karar vermelerini veya düşüncelerini ifade etmelerini mümkün kılan bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Altman, 2011: 7). Bu açıdan doğrudan demokrasi vatandaşların egemenlik haklarını siyasal karar alma mekanizmasına doğrudan dahil edebildikleri bir süreçtir. Bu yolla, egemenliğin gerçek sahibi olan halk, önemli kararlarda doğrudan karar verme şansına sahip olmaktadır (Çukurçayır, 2002: 126).

2.2. Temsili Demokrasi

Doğrudan demokrasinin zamanla uygulamasında ortaya çıkan sorunlar, demokrasinin biçim değiştirmesine sebep olmuştur. Özellikle artan nüfus, kararların doğrudan doğruya halk tarafından alınmasına imkân sağlayamamıştır. Bu süreçte etkinliğini arttırmaya başlayan ve ulus-devlet anlayışının temel unsurlarından birisi haline gelen temsili demokrasi, vatandaşların siyasi haklarını temsilcileri aracılığıyla kullandıkları bir demokrasi modeli olarak ortaya çıkmıştır (Saray, 1999: 1). Sartori'nin tanımıyla buna yönetilen demokrasi denmektedir (1996: 95).

Sanayi toplumlarının dünya görüşünü yansıtan temsili demokrasi modeli temelde temsil kavramına dayanmaktadır. Arapça bir sözcük olan "misal"den türetilmiş olan temsilin kelime anlamı, "bir eşyanın, bir şeyin, bir kimsenin, bir başka eşya, şey veya kimse tarafından herhangi bir şekilde canlandırılması" şeklinde ifade edilmektedir (Araslı,1989, Akt: Varlık ve Ören, 2003:178). Hobbes temsili; "gerçek ve gerçek olmayan kişiler arasında bir yetki devri" olarak ifade ederken, bunun aslında bir nevi bir zorunluluk olduğuna da işaret etmektedir. Çünkü geniş bir toplumda herkesin yönetime doğrudan katılması mümkün olamayacağına göre, o zaman herkesçe seçilen ve her kesimi temsil eden kişilerden oluşan bir sistemin var oluşu daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Hobbes'e göre, halk, yani yetkilerini belirli bir süreliğine devreden kişiler, gerçek kişiler iken, yetkiyi belirli bir süreliğine devralan ve başkaları adına hareket eden kişilerde gerçek olmayan kişilerdir. Herkesin kendi hakkını en iyi kendisinin koruyabileceğine inanan Joan Stuart Mill'de en iyi yönetim biçiminin, halkın tümünün katılımıyla gerçekleştirilebileceğini ve bunun da ancak temsil sistemiyle sağlanabileceğini ifade etmektedir. Çünkü Mill'e göre, küçük ölçekli bir yerde halkın tümünün doğrudan yönetime katılması mümkün olmasına rağmen, orta ve büyük ölçekli yerlerde bu mümkün değildir. Mill, halkın dolaylı da olsa yönetime katılmasının tek yolunun temsil olduğunu belirtmektedir. (Çitçi, 1989: 18-20).

Temsil olgusuna olumlu bakan düşünürler kadar olumsuz yaklaşan düşünürler de bulunmaktadır. Özellikle Rousseau, temsil kavramına egemenlik açısından yaklaşmakta ve egemenlik hangi sebeplerden ötürü bir başkasına devredilemezse, aynı sebeplerden ötürü hakların da temsil yoluyla bir başkasına devredilemeyeceğini savunmaktadır. Yine bu doğrultuda Rousseau, milletvekillerinin milletin temsilcileri olamayacaklarını, bu nedenle halkın doğrudan onaylamadığı hiçbir yasanın geçerli olmayacağını iddia etmektedir (Çitçi, 1989: 19-20). Rousseau, halkın temsili demokrasi yönteminde kendisini özgür hissetmekle yanıldığını, çünkü insanların sadece belirli aralıklarla yapılan seçimlerde özgür olduklarını, sonrasında ise bir köle durumuna gelerek yöneticilerine boyun eğmek zorunda kaldıklarını, dolayısıyla da bir toplumun, temsilcilerini seçer seçmez özgürlüğünü ve haklarını yitireceğini savunmaktadır (Beetham ve Boyle, 1998: 7).

Temsil kavramı, "başkaları adına irade açıklayarak işlem yapabilme yetkisini" ifade eden ve temsil edilen ile temsilciler arasındaki ilişkinin boyutunu ve derecesini belirleyen oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Nacak, 2014:196). Temsil yetkisini siyasal düzlemde demokrasiyle birleştiren en önemli süreç ise, yasalar çerçevesinde gerçekleştirilen seçimlerdir. Bu bağlamda temsili demokrasi modelinde vatandaşlar ile temsilciler arasındaki bağın, yasalar çerçevesinde gerçekleştirilen seçimlerle sağlandığını söylemek mümkündür (Dursun, 2008: 191).

Diane Ravitch temsili demokrasinin tanımını şu şekilde yapmaktadır:

> "Bir temsili demokrasi, hükümetin gücünü sınırlayan ve tüm vatandaşların temel haklarını garanti eden bir anayasaya uygun olarak faaliyet gösterdiğinde bu anayasal demokrasidir. Bu tarz bir toplumda çoğunluk yönetir ve azınlığın hakları kanunlar tarafından ve kanunların kurumsallaşması üzerinden korunur" (Akt:Yılmaz,2003:7).

Ravitch'in tanımını yaptığı demokrasi günümüzde uygulanan "modern demokrasi"dir. Anayasal, temsili ya da liberal, tüm bu tanımlamalar sonuç olarak modern demokrasinin çeşitli boyutlarına atıf yapan kavramlardır.

Temsili demokrasi modelinde seçimler, vatandaşların düşüncelerini siyasal alana aktaran ve temsilcilerin seçilmesini sağlayan oldukça önemli temel unsurlardan birisi olarak gösterilmektedir. Hatta seçimlerin demokrasi ile özdeşleştirildiği görülebilmektedir. Ancak halkın belirli aralıklarla yapılan seçimlerde temsilciler seçmesi, egemenlik hakkından tamamen vazgeçtiği anlamında da değerlendirilmemelidir. Çünkü teorik olarak her ne kadar halk adına karar alma yetkisi temsilcilere geçmiş olsa da halk, birçok doğrudan ve dolaylı yöntem kullanarak egemenlik hakkını kullanmaya ve yönetime katılmaya devam etmektedir (Çam, 1999: 400-401).

Temsili demokrasi modelinin temel amacı, demokrasiyi daha geniş bir alana yaymaktan ziyade, çoğunluğun iradesini ortaya koymak ve bu irade doğrultusunda kararların alınmasını sağlamaktır (Mouffe, 2001: 30). Böylelikle yönetimlerin meşruiyeti de büyük ölçüde temin edilmiş olmaktadır. Ancak çoğunluğun yönetimi ile azınlığın haklarının korunması arasındaki denge oldukça önemlidir ve demokrasilerde hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gereken oldukça önemli bir konudur (Özgür, 2003: 205). Diğer taraftan temsili demokrasinin bir diğer amacı da, siyasal iktidarı sınırlandırarak, devletin çeşitli alanlardaki müdahalelerinden toplumu korumaya çalışmaktır (Dursun, 2008: 191-192).

3. TEMSİLİ DEMOKRASİNİN AÇMAZLARI

Demokrasinin günümüzde en çok rastlanan ve zamanın şartlarına ve gereklerine uydurulmuş modeli olan temsili demokrasilerde halk, önce kendisi ile ilgili konularda egemenlik yetkisini kendi adına kullanacak temsilcileri seçmekte, daha sonra bu temsilciler, egemenliğin halk adına belirli bir süre kullanılmasını sağlamaktadırlar. Temsili demokrasilerin karşı karşıya olduğu en büyük eleştirilerin başında, halkın seçimler yoluyla temsilcilerini seçmesi uygulamasının geldiği görülmektedir. Temsilcilerini bir defa seçmiş olan halk, artık bu süre boyunca egemenlik yetkisini kullanamamakta, kendisi adına karar verme yetkisini bu temsilcilere devretmekte ve seçim dönemleri dışında genellikle aktif bir rol oynayamamaktadır.

Temsili demokrasi modelinde vatandaşların, aktif bir birey olmaktan çıkarak sadece belirli aralıklarla yapılan seçimlerde siyasal tercihlerini belirterek temsilcilerini seçmeleri, karar alma ve politika oluşturma süreçlerinden uzaklaşmalarına sebep olmaktadır. Halkı yönetimin dışında tutan bu süreç vatandaşların temsili demokrasiye yabancılaşmasına da neden olmaktadır (Üskül, 1993: 334).

Temsili demokrasi modelinde vatandaşların temsilcilerine, bir sonraki seçimlere kadar müdahale edememeleri, temsilcilerin, kendilerini seçen vatandaşlardan tamamen bağımsız bir şekilde hareket edebilmelerine imkân sağlamaktadır. Bu açıdan vatandaşların istek ve beklentileri ile temsilciler tarafından alınan kararlar arasında da farklılıklar yaşanmaktadır. Bu durum, egemenliğin halka dayalı olduğu bir yönetim modelinden söz etmeyi oldukça zorlaştırmaktadır (Sitembölükbaşı, 2005: 140-141).

Temsili demokrasi modelinde siyasi partilerin, siyasal temsili ve katılmayı sağlayan önemli bir araç olarak ortaya çıktıkları görülmektedir. Ancak günümüzde siyasi partilerin giderek önem kazanması ve zamanla bir araç olmaktan çıkarak amaç haline dönüşmesi, temsil sistemin işlerliği, siyasal katılımın sağlanması ve temsili demokrasinin uygulanması açısından oldukça önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Sağır, 2004: 6-7).

Yine siyasal partilerden kaynaklı bir başka sorun temsilcilerin belirlenmesi aşamasında karşımıza çıkmaktadır. Gerek ülke çapında gerekse yerel düzeyde yapılacak seçimlerde temsilci adayları siyasi partiler tarafından belirlenmekte ve halk partiler tarafından belirlenen bu adaylar arasından temsilcilerini seçmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum partiokrasi olarak nitelendirilmektedir. Partiokrasi, halkın temsilcilerini seçmelerini büyük ölçüde sınırlandırmakta ve halka ait egemenlik hakkını belirli bir gruba veya zümreye bırakmaktadır (Nacak, 2014: 198).

Yine siyasi partilerin temsili demokraside ortaya çıkardıkları önemli bir sorun; yasama kariyerciliği olarak adlandırılan temsilcilerin çok uzun bir dönem parlamentoda yer alarak bunu bir meslek haline getirmiş olmalarıdır. Çok uzun süre parlamentoda yer alan temsilciler zamanla halktan kopmakta ve halkın beklentilerine cevap verememektedirler. Bunun için çeşitli tedbirlerin alındığı özellikle sınırlı dönem uygulaması gözlemlenmekle birlikte tam anlamı ile sorunu çözemediği de görülmektedir.

Temsili demokrasinin temelinde yatan çoğunluğun iradesine uygun yönetimi egemen kılma düşüncesi, kazananın her şeyi kazandığı, kaybedenin ise her şeyi kaybettiği bir anlayışı beraberinde getirmektedir. Bunun temel sebebi ise temsili demokrasinin karara ulaşmada oy çokluğu ölçütünü benimsemiş olmasıdır. Bu oy çokluğuyla karar verme yaklaşımının çoğunluk sultasına dönüşebilme olasılığının bulunması temsili demokrasinin en ciddi kriz noktalarındandır.

Temsili demokrasinin bir başka sorunu ise; dönem dönem hiçbir siyasi partinin parlamentolarda iktidarı elde edecek kadar çoğunluğa ulaşamamış olmasıdır. Böyle bir durumda siyasi belirsizlik söz konusu olmakta, karar alıcı mekanizma tıkanmaktadır. Aynı zamanda ülke içinde siyasi belirsizlikler nedeni ile ekonomik ve toplumsal sorunlarda yaşanmaktadır. Bu nedenle birçok ülkede seçim sistemlerine çeşitli yöntemler eklenmektedir (Sağır, 2004:8). Ancak buna rağmen yine de temsili demokrasi modelinde bu sorununun tam anlamıyla giderilebildiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü tüm bunlara rağmen bazı dönemlerde bu sorunla karşılaşılabildiği görülmektedir. Ayrıca koalisyon dönemlerinin uzun soluklu olmadığını ve diğer dönemlere nazaran bu dönemlerin daha istikrarsız geçtiğini de söylemek mümkündür.

Temsili demokraside uygulanan seçim sistemlerinin de sorunlar yarattığı gözlemlenmektedir. Özellikle seçim sistemlerini düzenlemek amacı ile konulan ülke barajları veya nispi temsil sistemi gibi yöntemler seçmenlerin büyük bir kısmının iradesinin parlamentoya yansıyamamasına sebep olmaktadır. Temsili demokrasilerde halkın çoğunluğu tarafından seçilen temsilcilerin karar alması esas iken, gerçekte her zaman bu durumun oluşamayacağı görülmüştür. Bazı durumlarda azınlık olanlar çoğunluğa hükmedebilmektedir.

4. YENİ BİR MODEL: KATILIMCI DEMOKRASİ

20. yüzyılda iktidarın halka dayandırılması fikrinin giderek yaygınlaşması sonucu, halk kitleleri politikada ön plana çıkmaya başlamış; bu da siyasal katılım olgusunu beraberinde getirmiştir.

Temsili demokrasi modelinin günümüz ihtiyaçlarına cevap vermekte oldukça zorlandığı bu nedenle de temsili demokrasi modelinin büyük bir meşruiyet krizinin içinde bulunduğu söylenmektedir. Ortaya çıkan bu süreçte, temsili demokrasilerin açmazlarını ve sorun alanlarını giderecek daha demokratik ve katılımcı yeni bir sisteme ihtiyaç duyulmaktadır.

Temsili demokrasinin az önce belirttiğimiz sorunları ortadan kaldırabilmek amacı ile çeşitli demokrasi türlerinin de geliştirildiği görülmektedir. Özellikle 1960'lardan sonra tartışılmaya başlanan "katılımcı demokrasi" esas olarak liberal demokrasi olarak adlandırdığımız klasik-temsili demokratik paradigmanın sıkıntılarını çözme yönünde yeni bir alternatif olarak görülmektedir.

Teorik açıdan bakıldığında çoğunlukla sol düşünce etrafında şekillenen katılımcı demokrasi mevcut demokrasiye alternatif olarak sunulabilecek yeni bir paradigma olarak sunulmaktadır. Buna karşın katılımcı demokrasiye mevcut sistemin alternatifinden ziyade onun bir devamı olarak yaklaşanlar da vardır. Chantal Mouffe ve Emesto Laclau da "radikal demokrasi" olarak niteledikleri yeni bir demokrasi modeli ortaya koyarak katılımcı demokrasi olarak adlandırmadan toplumu oluşturan ve hangi dilden cinsten, ırktan, ekonomik konumdan geliyor olursa olsun her bireyin eşit bir katılım ile aktif olacağı bir demokratik devrim önermektedirler.

Diğer demokrasi türlerinden farklı olarak katılımcı demokrasi yaklaşımı herkesin siyasal sürece sürekli ve olanaklı her biçimde katılmasını öngörmektedir (Çitçi; 1998: 245). Liberal temsili demokrasiye alternatif olarak somut mekanizmalar öngören bu model, yerel demokrasiyi merkezine alması bakımından önemlidir.

Katılımcı demokrasi kavramına farklı açılardan yaklaşan düşünürler bulunmaktadır. Pateman'ın, 1970 tarihli çalışmasında önerdiği "katılımcı demokrasi modeli", ampirik ve normatif teori arasındaki karşıtlığı aşmaya yönelik bir kavramsallaştırma olarak dikkat çekmektedir (Pateman, 1999). Pateman klasik demokrasi teorilerini ve onlar üzerinden geliştirilen güncel teorileri değerlendirerek tek bir klasik demokrasi model yerine iki klasik demokrasi modeli bulunduğunu ifade etmektedir. İlki, Bentham ve James Mill'in kavramsallaştırması üzerine kurulu demokrasiyi temsili yönetim ile ilişkilendiren model, diğeri ise yazarın katılımcı teorisyenler olarak adlandırdığı Rousseau, J.S. Mill ve Cole'un düşünceleri üzerine geliştirilen katılımcı teori'dir. Pateman, özellikle J.S. Mill'in yerel yönetimlerde sağlanacak katılımın eğitici etkileri üzerine yaptığı tartışmayı dayanak almaktadır. Pateman, bu eğitim işlevinin toplumdaki tüm alanlarda gerçekleşmesi gerektiğini vurgulayarak, katılımın en düşük kademedeki siyasal sistemlerden başlayarak sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Yazar, iş dünyasının ve sanayi işletmelerinin de aslında birer siyasal alan olduğunu ve işçilerin çalıştıkları yerlerde karar-alma süreçlerine katılımlarının toplumun demokratikleşmesi için önemli olduğunu belirtmektedir. Pateman, sanayi işletmelerinin katılımcı demokrasi için önemli bir yere sahip olduğunu savunarak, çalışmasının merkezine bu alanda gerçekleştirilecek demokratikleşmeyi koymaktadır. Bununla birlikte aile, üniversiteler ve yerel yönetimler gibi toplumun diğer alanlarının da demokratikleşmesi gerektiğini, böylece katılımın eğitici işlevinin toplumun her alanına yayılabileceğini de düşünmektedir. (Pateman, 1999: 34-35).

Katılımcı demokrasi modeline ilişkin bir diğer katkı Gould tarafından yapılmaktadır (Gould, 1995). Toplumsal ve siyasal yaşamda demokrasinin önceliğinin sağlanabilmesi için her yurttaşın eşit pozitif özgürlük sahibi olmasının önemini vurgulamaktadır. Demokratik katılımın, yönetimin ötesinde toplumsal, ekonomik ve kültürel kurumlarda da gerekli olduğunu savunmaktadır. Negatif özgürlük anlayışı temelinde oluşturulmuş olan liberal temsili demokrasi teorilerinin, bireylere kendi seçimleri uyarınca harekete geçebilmelerini sağlayacak yeterli kaynak sunmadığını ileri sürmektedir. Bu açıdan katılım Gould için, "ilgili olan bireylerin karar-alma süreçlerine doğrudan dahil olmalarını" ifade etmektedir. Bu da, temsilciler aracılığıyla değil doğrudan yurttaşlar tarafından gerçekleştirilmelidir (Gould; 1995: 259). Yazar, bu türde bir katılımın sağlanabilmesi ve yurttaşların topluluğa ilişkin sorunların çözümünde daha etkin olabilmeleri için yerel konular üzerinde karar verme iktidarına sahip yerel siyasi kurumlar üzerinde durmaktadır (Gould, 1995: 260).

Katılımcı demokrasi yaklaşımları içerisinde değinilmesi gereken bir başka model ise özellikle Habermas'ın üzerinde durduğu müzakereci demokrasi modelidir.

Müzakereci demokrasi teorisi Jürgen Habermas'ın "Demokrasinin Üç Normatif Modeli" çalışmasında temellenmektedir (Habermas, 1996). Bu model, demokrasinin merkezine kamusal alanı yerleştirmektedir. Kamusal alan, günümüzde toplumsal gelişmeleri ve değişmeleri anlamak amacını güden çalışmalarda sıkça göndermede bulunulan kavramlardan biridir. Farklı biçimlerde kavramsallaştırılmakla birlikte kamusal alan çerçevesinde yapılan tartışmalar 1980'lerden sonra oldukça sıklaşmıştır.

Kamusal alan kavramı, soyut bir kavramdır; belirgin bir mekânı ifade etmemektedir. Ya da her kamusal mekân ya da yerleşke, kamusal alana dönüşmez. Kamusal alan kavramı, insanların birbirleriyle iletişime geçtikleri

ve fikir alışverişinde bulunup tartışarak kamusal meselelerde bir görüş birliğine vardıkları, kamuoyu oluşturdukları alanları ifade eder. Bu sanal bir mekân olan internet olabileceği gibi sokak ya da kahvehane de olabilir.

Kamusal alan iletişimle doğrudan bağlantılı bir kavramdır. Jürgen Habermas **k**amusal alanı, bilgi ve fikirlerin serbest akışı yoluyla siyasal iradenin oluştuğu kuramsal alan olarak tanımlar. Kamusal alan, ortak fayda açısından önemli olan konularda görüşlerin paylaşılabildiği, böylece kamuoyunun oluşabildiği toplumsal alandır ve iletişim bu alanın oluşması için bir koşul olarak belirmektedir.

Habermas, kamusal alanı toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alan olarak ifade eder (Habermas, 2004: 95). Habermas, yurttaşların herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan tartışabildikleri, örgütlenebildikleri bir kamusal alan öngörmektedir. Bu alanda yurttaşların toplanma, örgütlenme ve ifade özgürlükleri garanti altına alınmıştır. Ekonomik ve devlet alanlarına karşı özerk olan bu kamusal alanın merkezinde sivil toplum yer almaktadır (Habermas, 2004: 28). Bu açıdan kamusal alan, devlet ile sivil toplum arasında aracılık işlevi bulunmaktadır. Bu alan, sivil toplum örgütleri, çıkar grupları, medya ve enformel kamuoyu oluşturma alanlarından oluşmaktadır.

Habermas'a göre, kamusal alanın, iletişim süreçlerinin "daha yüksek düzeydeki özneler arasılığı"nı sağlaması gerekir. Çünkü, Habermasyan kamu alanı, halkın ussal, eleştirel müzakereyi amaçladığı bir kamudur (Aldridge, 1999: 85, Akt: Karadağ, 2003:). Böyle bir kamu, farklı yaşam biçimlerinin açık ifadelerini buldukları, tartışmazlık ruhuyla yoğrulmuş bir kamudur.

Müzakereci teorisyenler, yurttaşlar arasında kamusal alanda gerçekleşen tartışmaları "müzakere" olarak adlandırmaktadırlar. Ortak çıkarlara ilişkin kararlar, eşit ve özgür bireyler arasında akılcı ve hakça geçen bu kollektif müzakere süreci sonucunda oluşmaktadır.

Bu bağlamda, müzakereci demokrasi teorisyenleri akılcı kamu siyasalarının oluşturulabilmesi için ilgili siyasa alanlarının uzmanları ile yurttaşları bir araya getirecek etkileşimi kurumsal alanlar öngörmüşlerdir. Yurttaş panelleri, görüşmeleri, konsensüs konferansları, paneller demokratik müzakerelerin yürütülmesi için tasarlanan çoğulcu alanlara örnek olarak verilebilir.

Katılımcı demokrasi modelinde; halkın, toplumsal ve ekonomik alanda, katılımının mümkün olduğunca yüksek bir seviyeye ulaşmasına çalışılır. Katılımcı demokrasi teorisi, oy kullanabilen kişilerin sayısını arttırmak ve oy verenlerin kendilerini ilgilendiren konularda söz hakkı, irade oluşturma ve karar verme mekanizmasına katılımı arttırmak ve yoğunlaştırmak amacındadır. Diğer bir deyişle katılımcı demokrasi, "halkın çeşitli yollardan siyasete en geniş biçimde katılabilmelidir" şeklinde ifade edilmektedir. Böylece demokratik katılım sağlanarak, vatandaş etkin olarak kararların üretilmesine ortak edilir. Katılımcı demokrasinin benimsenmesi, vatandaşların devletten olan beklentilerini en iyi şekilde anlatabilme ve iletme imkanını oluşturacak ve böylelikle devlet yönetiminde etkin işleyen bir kamu yönetimi sistemi oluşacaktır.

Bu hali ile katılımcılığı devlet erki içinde kararların alınması noktasındaki siyasal katılım olarak tanımlayabiliriz.

Siyasal katılım kavramına ilişkin oldukça çok sayıda tanımlama mevcut olmakla birlikte; bunlar içerisinde en kapsamlı tanım Myron Weiner tarafından yapılmıştır. Weiner'in tanımını şu şekilde belirtebiliriz;

> " Siyasal katılma kavramı, başarılı ya da başarısız, örgütlü ya da örgütsüz, geçici ya da sürekli, meşru ya da meşru olmayan metotları kullanan, kamusal politikaların seçimini kamusal işlerin yönetimini ve hükümet, yerel, ulusal düzeydeki siyasal liderlerin seçimini etkilemek niyetinde olan herhangi bir gönüllü eyleme karşılık gelir" (Weiner, Akt: Arı, 1993 : 4).

Bu tanımlamadan yola çıkarak yurttaşların devletin çeşitli karar alma mekanizmalarını etkileme eylemlerine siyasal katılma diyebiliriz. Bununla birlikte siyasal katılma, vatandaşların siyasal sistem karşısındaki durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavram olarak da görülebilir (Kapani, 1995:130 – 131). Bir ülkedeki, demokrasinin başarısı o ülkedeki vatandaşların siyasete katılmalarıyla doğrudan ilişkili bir konudur. Çünkü "yurttaşlığın ifa edilmesi, her şeyden önce, katılmayı ve aktif olmayı teşvik eden bir demokrasiyi zorunlu kılar ki bu katılımcı demokrasidir" (Sarıbay, 1998:70).

Siyasal katılma, yurttaşların, temsilcilerin alacakları kararları etkileyebilmek için giriştikleri, temsilcilerin seçilmelerine veya seçimden sonra alacakları kararları etkilemeye yönelik eylemlerin tümü olarak tanımlanabilir. Bu durumda siyasal katılmanın amacının da, siyasal liderlerin kararlarını etkilemek olduğu ileri sürülebilir (Kalaycıoğlu, 1997:536). Çağdaş dünyada siyasal katılımın vazgeçilmez bir biçimde savunulduğu, bütün toplumların siyasal katılımı benimsedikleri bilinmektedir. Ancak siyasal katılım olgusu, ne bireyler tarafından aynı nedenlerle gerçekleştirilebilmekte ne de bütün toplumlarda tek bir katılım biçiminden söz edilebilmektedir. Siyasal katılım hem toplumdan topluma farklı biçimler kazanmakta, hem de aynı toplum içindeki bireylerin katılımı açısından farklılık göstermektedir.

Siyasal katılma denilince akla ilk olarak seçimler yani oy verme edimi gelmektedir. Oysa siyasal katılımı salt oy verme edimine indirgemek eksik bir durumu gösterir. Nitekim Dahl, yönetime etkin katılımın ve oy kullanma eşitliğinin gerçekleştiği bir birliğin dar anlamda demokratik bir süreçle yönetildiğini ifade etmektedir (1993:139).

Siyasal katılım toplum içinde bireyin siyasal ilgi, bilgi sahibi olmasından, siyasal partilerde etkin üye olmasına kadar çeşitli yoğunluklarda gerçekleşmektedir. Genel oyun kabul edilmesi ile birlikte siyasal katılımın bütün vatandaşlar tarafından aynı yoğunlukta gerçekleştirilebileceği düşüncesi yıllar önce geçerli olabilirken, bugün genel oyun kabulünün bu düşünceyi doğrulamadığı, sadece bireylerin siyasete katılmamasının tek nedeninin yasal olanaksızlıklar olmadığını görmekteyiz.

Siyasal katılmanın tür ve biçimlerine ilişkin çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Amerikan siyaset bilimci Robert Dahl siyasal katılmanın boyutlarını 4 başlık altında belirtmiştir. Bunlar; ilgi, önemseme, bilgi ve eylemdir. Burada ilgi, siyasal olayları merak etmek, onları izlemektir. Önemseme, siyasal gelişmelere önem atfetmek siyasete ilişkin konulara diğer konulardan daha fazla değer vermek; bilgi, siyasete ilişkin konularda siyasal olaylar hakkında bilgi sahibi olmak; eylem ise siyasete şahsen katılmak anlamına gelmektedir (Kapani, 1995:131).

Siyasal katılım biçimlerini genel çerçeve içerisinde iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi olağan siyasal katılım, ikincisi ise olağandışı siyasal katılımdır. Olağan katılım biçimini, toplumda yasal olarak kabul edilmiş yöntemlerle geliştirilen katılım biçimi olarak değerlendirebiliriz. Özel birçok siyasal etkinlik biçiminden yalnızca biri olan 'oy kullanma' olağan katılım biçimlerinin ilk akla gelenidir. Genel olarak bir siyasal katılım biçimi ne kadar fazla gayret gerektiriyorsa, vatandaşların katılım oranı da o derece düşük olur. Oy kullanma diğer katılım biçimlerine göre belirgin bir şekilde daha az bir çaba gerektirerek gerçekleştirilmektedir. Dolayısı ile oy kullanma, bu eylemi gerçekleştirebilecek kadar çaba harcayabilen bir bireyin ilgisini çekebilecek bir katılım biçimi olarak dikkat çeker. Olağan siyasal katılım biçimleri siyaset bilimi kitaplarında birbirine çok yakın sınıflandırmalarla yer alır. Bu sınıflandırmaları siyasete kayıtsızlıktan etkin katılıma doğru şu şekilde sıralayabiliriz;

- ✓ Siyasal sürece hiç katılmayanlar,
- ✓ Salt oy kullananlar,
- ✓ Kişisel sınırlı katılanlar,
- ✓ Topluluk düzeyinde katılanlar,
- ✓ Kampanyacılar,
- ✓ Siyasal partilerde görev alma, her türlü siyasi etkinliğe katılma (Turan, 1986: 74)

Olağandışı siyasal katılım literatürde siyasal katılım biçimlerinden biri olarak tam kabul görmüş değildir. Siyaset bilimcilerin bir kısmı katılımı yalnızca olağan katılım olarak kabul etmektedirler (Nie ve Verba, 1989: 1–3). Bunun yanında olağandışı katılımı kabul eden yazarlar da kavram üzerinde anlaşamamaktadırlar. Olağandışı katılıma ilişkin Turan'ın açıklaması şu şekildedir:

> "Siyasal sistemin işleyişi içerisinde, sistemden beklenenlerin gerçekleşmeyişi, sistemin başarısızlığı, toplum katlarının isteklerinin bağdaştırılamayacak kadar zıtlaşması, belirli toplulukların kendisini sistemden yabancılaşmış görmesi, ya da olağan yollardan katılmayı beceremediği durumlarda siyasal katılmanın olağandışı yollardan gerçekleştiği görülür" (1986: 72)

Olağandışı katılım biçimlerini kısaca;

- ✓ Bildiri yayınlamak,
- ✓ Gösteri yürüyüşü yapmak, mitingler düzenlemek,
- ✓ Zor kullanmak, tedhişe yönelmek,
- ✓ Çete savaşı ve devrim girişimleri

olarak sıralayabiliriz (Turan,1986:72, Kalaycıoğlu, 1997:206)

5. DEMOKRATİK BİR KAMUSAL ALAN OLARAK SOSYAL MEDYA

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte, iletişim alanındaki gelişmeler, bilginin üretimi, depolanması, paylaşılması ve eleştirilmesini zamandan ve mekândan bağımsız hale getirmiştir. Bilgi toplumuna geçişle birlikte, bilginin üretilmesi ve paylaşılmasıyla ilgili kaynaklar hem çeşitlenmiş, hem de bilgisayar teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak mekâna ve zamana bağlılıktan ve periyodik olmaktan uzaklaşmıştır.

Günümüzde giderek gelişen ve yaygınlaşan internet teknolojisi ve sosyal etkileşim, sosyal medya olgusunu oluşturmaktadır. Web 2.0, sosyal ağ ya da sosyal iletişim siteleri olarak da ifade edilen bu alan, yeni kuşak internet uygulamalarını içermektedir. Sosyal medya, kullanıcılara enformasyon, düşünce, ilgi ve bilgi paylaşım imkânı tanıyarak karşılıklı etkileşim yaratan çevrimiçi araçlar ve web siteleri için ortak kullanılan bir terimdir. İnsanların düşünce, görüş ve ilişkilerini internet üzerinden paylaştıkları bir ortam sunmaktadır.

Sosyal medya için kullanılan yeni medya kavramı küreselleşme ile gelişen teknoloji sayesinde basılmış yayınlar ve televizyon gibi haber kaynaklarının dışında kalan medya için kullanılan bir tanımlamadır. Temel olarak sosyal medya tanımını; Web 2.0 teknolojileri tabanlı, etkin bir sosyal etkileşime, topluluk oluşumuna ve işbirliği projelerini başarmaya olanak sağlayan web siteleri şeklinde yapmak mümkündür. Sosyal medya tanımı kapsamında, Web 2.0 teknolojik boyutu vurgulanarak sosyal boyutu ve kullanımı öne çıkmaktadır (Akar, 2010:17).

Sosyal medya, internet kullanıcılarının girebileceği, oradaki bilgileri kullanabileceği ve paylaşabileceği Youtube, Facebook gibi sitelerle kolayca iletişim kuracağı web 2. 0 tabanlı bir platformdur. Sosyal medya

konusunda çalışan isimlerden Michael Fruchter, sosyal medyayı 5 C ile tanımlamaktadır: (Fruchter, 2009, Akt: Hopyar, 2016: 69)

- ✓ Sohbet (Conversation): Sosyal medyanın temelinde karşılıklı iletişim vardır. Ortak ilgi alanlarına sahip olunan kişiler ile farklı alanlarda yapılacak paylaşımlar, sosyal medyadaki varlığı oluşturmaktadır.
- ✓ Yorumlamak (Commenting): Sosyal medya paylaşımlarının temel öğelerinden biri yorumlamaktır. Diğer insanların, firmaların ve grupların paylaşımlarına yapılan yorumlar ile yapılacak katkı hem sosyal medyanın hem de kullanıcının sosyal çevresinin gelişmesinde önemli bir nokta olmaktadır.
- ✓ Topluluk (Community): Aynı gerçek hayattaki gibi, yukarıdaki iki maddenin sonucu olarak belirli alanlar üzerinde oluşan topluluklar, sosyal medyanın sosyal kısmını oluşturmaktadır.
- ✓ Uyum, işbirliği (Collaboration): Sosyal yaşamın da temelinde olan işbirliği kavramı, sosyal medyanın gelişimini sağlayan önemli bir araçtır. Sosyal medyanın sosyal toplulukları, kişiler arası uyum ve işbirliği sonucu oluşmaktadır.
- ✓ Katkı (Contribution): Sosyal medyada var olmanın gerektirdiği temel öğe, "Hayatın hiçbir alanında vermeden alınmaz" şeklindedir. Aynı şekilde sosyal medyada sağlanan katkı oranında yer alınmaktadır.

Sosyal medya, adında medya olmasına rağmen geleneksel medyadan farklılık göstermektedir. Özgünlüğünü yaratan en önemli farklılığı, herhangi bir bireyin sosyal medyanın içeriğini yaratabilmesi, yorumda bulunabilmesi ve katkı sağlayabilmesidir. Metin, ses, video, resim paylaşımına olanak sağlamakta, bu özelliği ile de kullanıcılara geniş bir kullanım olanağı sunmaktadır. Basit bir anlatımla sosyal medya, kullanıcıların internette aradığı, kullandığı ve paylaştığı içeriği gene kendilerinin ürettiği bir platformdur. İnternet kullanımının halkın her kesiminin kullanacağı bir dönüşüme uğraması ve yaygınlaşması ile birlikte ilk dönemdeki tek yönlü paylaşımlar değişime uğramış ve kullanıcılar internet sitelerindeki içeriklere yorum olarak katkıda bulunabilmeye başlamışlardır (Eren ve Aydın, 2014: 198).

Sosyal ağların yaygınlaşmasıyla birlikte katılımcı demokrasi pratikleri artmakta, temsili demokrasilerin kısıtlı siyasi katılım biçimlerine alternatif yeni katılım biçimleri doğmakta, çevrimiçi siyasi pratikler ile çevrimdışı pratikler iç içe geçerek siyasi yaşamda önemli sonuçlar doğurmaktadır. Yeni iletişim ortamlarına erişim ve katılım sağlayan sıradan bireylerin birbirleri ile etkileşime geçmesi ve çevrimiçi ortamda toplumsal rolleri ile varlık göstermesi, demokratik katılım bağlamında değişimlere neden olmaktadır (Şener vd, 2013:75).

Bireyin çevresinde ortaya çıkan tüm gelişmeleri sosyal medya araçları üzerinden takip edebilmesi, bilginin hızlıca yayılması ve insanların bu içerikleri tartışabilmeleri mümkün olmaktadır. Sosyal medyanın bilgiyi bu şekilde kolay erişilebilir ve paylaşılabilir kılması, kendilerine iletilen bilgilerle ilgili tartışma ortamı oluşturabilmesi ve grup kurma olanağı sunması ve bunlara kendilerinin de katılabilmesine imkân sağlaması gibi özellikleri, onun kamuoyu oluşturmadaki ve politik alandaki rolünü tartışmasız bir biçimde güçlendirmiştir.

Antony Mayfield, sosyal medyanın 5 niteliğini ele aldığı eserinde, öncelikli olarak sosyal medyanın "katılımcı" özelliğini vurgulamaktadır. Mayfield'a göre sosyal medya bireyleri katılıma davet etmekte, sosyal medya ile ilgilenen herkesi içerik üretmeye, takip etmeye ve yorum yapmaya yönlendirmektedir. Sosyal medyanın açık yapısını vurgulayan Mayfield, sosyal medya kanallarının her türlü geri bildirime ve yoruma açık olduğunu vurgulamaktadır (Mayfield, 2008: 5).

Sosyal medyanın etkileşimli iletişim imkânı, bireyi içinde yaşadığı toplum ve devletle ilişkilerinde pasif olmaktan çıkarıp, aktif bir konuma yükseltmiştir. Bu durum, birey-aile, birey-toplum, birey-devlet ilişkilerinin geleneksel kodlarını bozmuş ve bu ilişkileri birey merkezli olarak yeniden şekillendirmiştir. Sosyal medya, artık insanlar için haberleşme ve iletişim aracı olmanın ötesine geçerek, bir sosyalleşme ve kendini ifade edebilme, içinde yer aldığı her düzeydeki örgütlü yapılara katılma platformlarına dönüşmüştür. Sosyal medya kullanıcılarına tanışma ve mesajlaşmanın ötesinde, organizasyon kurma, organize olma, bilgi ve fikir paylaşma, inanç ve düşünceler etrafında gruplaşma imkânlarını da vermiştir. Günümüzde sosyal ağlar, rejim değiştirmek, hareket başlatmak üzere kamuoyunu harekete geçiren birer organizasyon araçları haline dönüşmüştür. Bu durum sosyal ağların, demokrasi olgusunu, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye doğru dönüştürme gücüne ve imkânına sahip olduğu şeklinde değerlendirilmektedir (Çildan vd., 2012: 2).

Bilgiye ulaşmayı kolaylaştıran, iletişimi gerçek zamanlı ve çift yönlü hale getiren yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlardan geniş kitlelerin engelleme ile karşılaşmadan yararlanması iletişimin demokratikleşmesi sürecini de hızlandırmıştır. Dijital ya da yeni medya olarak da adlandırılan yeni iletişim teknolojilerinin bu gücünün keşfedilmesi ile birlikte sosyal adalet ve daha fazla demokrasi isteyen kitlelerin örgütlenme biçimlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Yeni medya bireylerin daha iyi yaşam koşulları için örgütlenmelerini sağlayarak devlet karşısında güçlenmesini sağlamıştır (Telli, 2012, 65). Başka bir ifade ile sosyal ağlar, yalnızca kamuoyu oluşumuna katkı sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda daha önemli bir biçimde sosyal hareketlerin planlandığı, organize edildiği, başlatıldığı ve yönetildiği önemli araçlara dönüşmektedir. Sosyal medya, bir yandan bireyi hayatın merkezine yerleştirirken, diğer yandan da, giderek güçlenen ve karmaşıklaşan, anlaşılamaz ve bas edilemez bir mekanizmaya dönüşen devlet ve bürokrasiye karsı bireylerin örgütlenmesine ve özgürleşmesine zemin hazırlayan sivil toplumun gelişimini de hızlandırmaktadır (Eren ve Aydın, 2014: 198).

İnternet'in yaygınlaşmaya başladığı 1990'lı yıllardan itibaren yapılan analizlerde İnternet-siyaset ilişkisi hep bir alt başlık olarak görülmüştür. İnternet ve demokrasi arasındaki ilişkiyi inceleyen düşünürler genel olarak üç yaklaşımın varlığından söz etmektedir: iyimserler, kötümserler ve realistler. İyimser kategoride yer alan yazarlar, internet'in nüfusun büyük bölümünü siyasi katılıma teşvik ettiğini ve demokrasiyi güçlendirdiğini ileri sürmektedirler. İnternet'e birçok açıdan eleştiri getiren kötümser düşünürlerin bir kısmı internet'in siyasi katılıma ayrılan zamanın yerine geçtiğini, diğer kısmı ise sayısal uçurum nedeniyle katılımın eşit olamayacağını hatta internet'in her türlü eşitsizliği derinleştirdiğini savunmaktadırlar. Gerçekçi araştırmacılara göre ise, internet kullanıcılar tarafından şekillendirilmektedir ve çevrimdışı katılımda olmayan çevrimiçinde de olmayacaktır. 2000'li yıllardan itibaren sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte ise internet-demokrasi ilişkisi üzerine tartışmalar, ağırlıklı olarak sosyal ağlar-siyasi katılım bağlamında ele alınmaktadır (Lutz vd., 2014).

Özellikle twitter'in ortaya çıkışı, sosyal medya kavramını dünya çağında tartışmaya açması bakımından oldukça önemlidir. Twitter'in içinde doğurduğu teknolojiyle beraber sosyal medyanın kullanım şeklini ve amacını dönüştürdüğü söylenebilir. Facebook ve diğer sosyal medya platformlarının aksine neredeyse anonim sayılabilecek bir kalabalığa hitap edebilmek bu sayede mümkün hale gelmiştir. Twitter sayesinde yazılı, görsel ve işitsel bilgi aktarmak oldukça kolaylaşmıştır.

Twitter'in sosyal medyaya kazandırdığı en önemli etki ise olay yerinden bildirme algısını kuvvetlendiren bir mecra olmasında yatmaktadır. Bu hali ile anında habercilik anlayışında yeni bir döneme girilmesine sebep olmuştur.

İnternetin siyasal iletişime kazandırdığı demokratik katkılar iki yönlü olduğu belirtilebilir. Birincisi siyasal aktörler ve seçmenler arasındaki çift yönlü iletişimi kolaylaştırması, ikincisi de yeni oluşumlar, düşünce platformları ve forumlar gündeme getirmesidir (Oktay, 2002: 185).

İnternetin siyasal aktörler açısından en büyük avantajı kamusal alan yaratmasıdır. Bu nedenle de medyadaki tekelleşme kırılmıştır. Bilindiği gibi medya araçlarını elinde bulunduran sermaye kuruluşları içeriklere de müdahale edebilmekte ve siyasi açıdan yayın eşitliği sağlanamamaktadır. Oysa internet sayesinde bu tekelleşme kırılmış, medyada yer ve zaman satın almaya yeterli bütçesi bulunmayan parti ve adaylar da internet ortamında seslerini duyurma imkanı elde etmişlerdir. Aktarılmak istenen her mesaj sansür ve büyük maliyetler olmaksızın seçmene aktarılabilmektedir. Bu durum ise siyasal partiler ile seçmenler arasındaki iletişim eksikliğini büyük ölçüde gidermekte ve seçim kampanyaları açısından fırsat eşitliği sağlamaktadır (Güler, 2016:62).

Sosyal medya, siyasi iktidarların gücü ve tüm erkleri elinde tutabilmesi ve kalıcı bir meşruiyet kurmasında şartları olgunlaştıran bir yapıya sahiptir. Geleneksel medya, gücü ve yönetimi elinde bulunduran bir siyasi partiye o partinin basın yayın organı gibi hizmet edebilir Destek verdikleri siyasi grubun belirli konulardaki temel görüş ve fikirlerine, partinin ideolojisi ve politikalarına uygun doğrultuda yayınlar yaparak, kamuoyunu bu yönde tutum sergilemeye iterler. Siyasal güçler lehine kamuoyu oluşturarak, tüm süreçlerde önemli hizmetler yerine getirmiş olurlar. Böylelikle toplum medya aracılığı ile kendine intikal eden fikirlere özellikle günümüzde sosyal medya aracılığı ile sansürsüz katılmakta, siyasi iktidar taliplilerinin politik vaatlerini, parti seçim beyanlarını sosyal medya üzerinden müzakere ederek bir karar vermektedir (Yağmur, 2015:26).

Sosyal medya aynı zamanda bireylerin toplumsal hareket etme kabiliyetlerini de arttırmaktadır. Bireyin tek başına kendi düşüncelerini ifade ederek veya bireysel eylem gerçekleştirerek sonuç elde etmesi oldukça zordur. Bu nedenle toplumsal hareket olarak sonuç elde edebilmek için, bireylerin öncelikle kendileriyle aynı düşüncelere sahip kişilerle iletişime geçmeleri ve bir kamuoyu oluşturmaları gerekir. Bunu sosyal medya kullanılmadan sağlamak oldukça maliyetli ve zaman alıcıdır.

Kamusal alanda yer bulamayan azınlıklar internet üzerinden özgürce görüşlerini dile getirebilmekte ve toplumsal hayata siyasi katılım sağlayabilmektedir. Öte yandan internetin erişim ve kullanım kolaylığı ve hızı sayesinde geleneksel medyada yer almayan haber ve konular kamuoyunun gündemine kolayca taşınabilmektedir. Bu doğrultuda internet çoğulcu ve özgürlükçü bir iletişim ortamı sunmasıyla kamusal alan yaratarak demokrasi ortamının oluşmasına da katkıda bulunmaktadır.

6. 16 NİSAN 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ REFERANDUM SÜRECİNDE SOSYAL MEDYA

6.1. 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği

1982 Anayasası, yürürlüğe girdiği andan itibaren sürekli tartışmaların odağında yer almış, gerek toplumsal ve gerekse siyasi alanda yaşanan sorunların kaynağında bu anayasanın olduğu düşünülmüştür. Bu sorunların çözülmesi için de hemen her dönemde anayasanın değiştirilmesine yönelik talepler gündeme gelmiştir. Zaman zaman bu taleplere cevap verilmiş ve yürürlükteli anayasa bugüne kadar toplam 21 kez değişikliğe uğramıştır.

Mevcut hali ile Anayasa orijinal halinden oldukça uzaklaşmış olsa da, bu Anayasanın bir darbe anayasası olması ve özgürlük karşıtı içeriği ihtiva etmesi sebebi ile sivil bir anayasaya geçişe yönelik talepler halen devam etmektedir. Özellikle 2007 yılından sonra TBMM'de yer alan siyasi partiler yeni bir anayasa oluşturulması yönünde halktan destek istemişlerdir.

2011 Genel seçimlerinden sonra Meclis'te grubu bulunan siyasi partilerden eşit temsilcinin katılımıyla TBMM'de Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun esas amacı, siyasi partilerin uzlaşması ile

yeni bir anayasa hazırlayarak halkın onayına sunmaktı. Bu kapsamda komisyon siyasi partilerden, sivil toplum örgütlerinden, üniversitelerden ve doğrudan halktan görüş ve öneri toplayarak bir metin hazırlığı içerisine girişmişlerdir. Ancak siyasi partilerin bu süreçte uzlaşamaması nedeni ile herhangi bir anayasa değişikliği gerçekleştiremeden çalışmalarına son vermiştir. Mecliste yer alan siyasi partilerin uzlaşamama noktasındaki en önemli etken iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 'nin hükümet sistemi değişikliğine ilişkin getirmiş olduğu öneridir. Bu açıdan AKP parlamenter sistem yerine başkanlık sistemine geçişi öngörüyor, buna karşılık diğer siyasi partiler parlamenter sistemin devamını savunuyorlardı.

AKP'ye göre, 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulünün getirilmesinden sonra hükümet sisteminde değişiklik yapılması gerekiyordu. Halkın gücünü arkasına alan güçlü bir Cumhurbaşkanının, parlamenter sistemdeki sembolik yetkilere sahip cumhurbaşkanı gibi davranması beklenemezdi. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçimiyle birlikte başkanlık sisteminin getirdiği tüm olanaklar Cumhurbaşkanı tarafından kullanılmaya başlanmış, geriye sadece bir anayasa değişikliği ile bunu hukukileştirmek kalmıştır.

2014 Cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası sırasında Erdoğan sıklıkla önceki Cumhurbşkanlaraına benzemeyeceğini, halk tarafından seçilmenin cumhurbaşkanına sorumluluklar yükleyeceğini ve icracı bir cumhurbaşkanı olacağını belirtiyordu. Erdoğan seçildikten sonra söyledikleriyle paralel yönetim tarzı ortaya koydu. Hükümetin bütün faaliyetlerine doğrudan müdahil oldu. Muhalefet partileri bu durumu sert bir şekilde eleştiriyor, Erdoğan'ın tarafsızlığı ihlal ettiğini belirtiyorlardı. Erdoğan ise bu eleştirilere hem Anayasanın kendisine tanıdığı hakları kullandığını söyleyerek karşılık veriyor ve hem de muhalefetin şikayetçi olduğu hususun çözülmesi için bir anayasa değişikliğine gidilmesini teklif ediyordu. Muhalefet partilerinden hiçbiri AKP'den ve Cumhurbaşkanından gelen hükümet sistemi değişikliği teklifine olumlu bir cevap vermedi.

15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişiminin hemen ardından Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) söylem değiştirerek, Cumhurbaşkanının tutumlarının fiili bir durum yarattığını, fiili durumun hukuki duruma çevrilmesi için halkın hakemliğine başvurularak giderilmesi gerektiğini belirtmiş ve AKP'ye "Başkanlıkta ısrar ediyorsa teklifini Meclis'e getirmesi" çağrısında bulunmuştur. Bunun üzerine AKP ve MHP milletvekillerinden oluşan hukuçular anayasa değişiklik teklifi hazırlamak için çalışmalara başlamışlardır. Metin üzerinde uzlaşıldıktan sonra 10 Aralık 2016 tarihinde TBMM Başkanlığı'na 316 AKP'li vekilin imzasını taşıyan "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair" kanun teklifi sunulmuştur..

İlk halinde 21 madde olan teklif Komisyon ve Meclis'teki görüşmeler esnasında 18 maddeye indirilmiş, teklifin tümü üzerinde yapılan görüşmeler 21 Ocak 2017'de son bulmuş ve 339 oyla kabul edilmiştir. Anayasanın 175. Maddesi gereğince Anayasa değişikliği teklifi beşte üç veya daha fazla ancak üçte ikiden az oyla kabul edildiği taktirde Cumhurbaşkanının anayasa değişikliği teklifini tekrar görüşülmek üzere meclise iade etmesi veya kanunun halk oylamasına sunulması gibi iki ihtimal ortaya çıkmış, ancak Cumhurbaşkanı halkoylaması usulünü tercih ederek Anayasa değişikliği için son kararı halka bırakmıştır.

6.2. Referandum Sürecinde Sosyal Medya

Referandum sürecinde sosyal medya kullanımına ilişkin analiz yapabilmek için öncelikle ülkemizde internet ve sosyal medya kullanımına ilişkin verilere göz atmak gerekir.

Çizelge- 1 Hanelerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı 2010- 2017 (%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Bilgisayar kullanımı	43,2	46,4	48,7	49,9	53,5	54,8	54,9	56,6
İnternet kullanımı	41,6	45,0	47,4	48,9	53,8	55,9	61,2	66,8
Hanelerde İnternet Erişimi	41,6	42,9	47,2	49,1	60,2	69,5	76,3	80,7

Kaynak : www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi :10.11.2017

TUİK verilerine göre 2010 yılında hanelerde internet erişimi %41,6 iken, bu oran 2017 yılında yaklaşık 2 katlık bir artışla %80,7'ye ulaşmıştır. Buna paralel olarak bilgisayar kullanımı ve internet kullanımı oranında da artış yaşanmıştır.

Dijital pazarlama ajansı We Are Social, Hootsuite işbirliği ile "Digital in 2017 Global Overview" raporu yayınlanmıştır. 238 ülkeden toplanan verilerle hazırlanan 106 sayfalık raporda; internet ve dijitalin gelişimi ile ilgili güncel bilgiler, istatistikler ve trendler yer almaktadır.

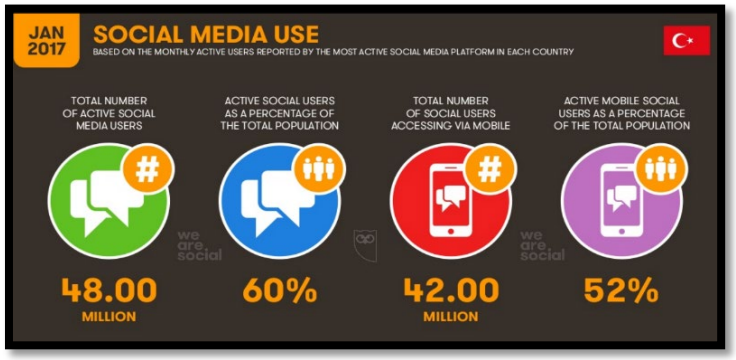
Şekil – 1 Türkiye Dijital İstatistikleri

Kaynak : https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview, Erişim Tarihi: 10.11.2017

Raporda yer alan bilgilere göre Türkiye'de 48 milyon internet kullanıcısı mevcuttur. Aktif sosyal medya kullanıcı sayısı ise 42 milyon olarak görülmektedir.

Şekil – 2 Türkiye Sosyal Medya Kullanım İstatistikleri

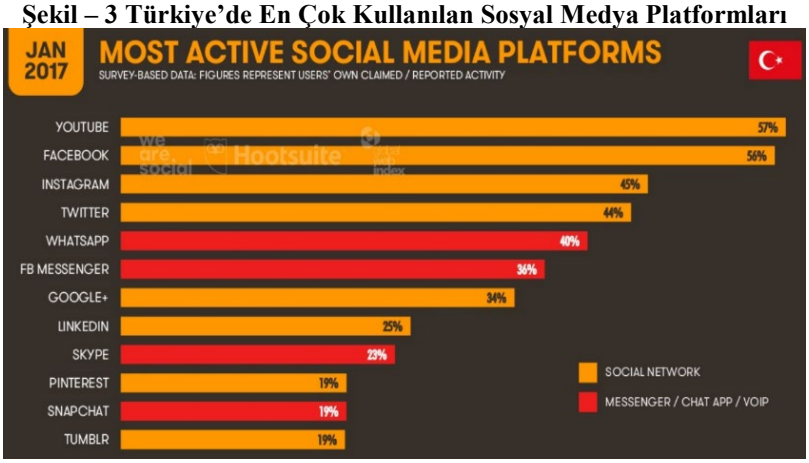

Kaynak : https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview, Erişim Tarihi: 10.11.2017

Türkiye nüfusunun %60'ının sosyal medya kullanıcısı olduğu, 42 milyonun mobil aracılığı ile bağlantı sağladığı görülmektedir. Bu rakam toplam nüfusun %52'sine tekabül etmektedir.

Sosyal medya kullanıcı profillerine bakıldığında yapılan çalışmalarda kadınların erkeklere oranla daha fazla sosyal medya kullandıkları, öğrenim düzeyi açısından yükseköğrenim görenlerin diğer eğitim düzeylerine göre daha aktif olduğu ortaya çıkarılmıştır.

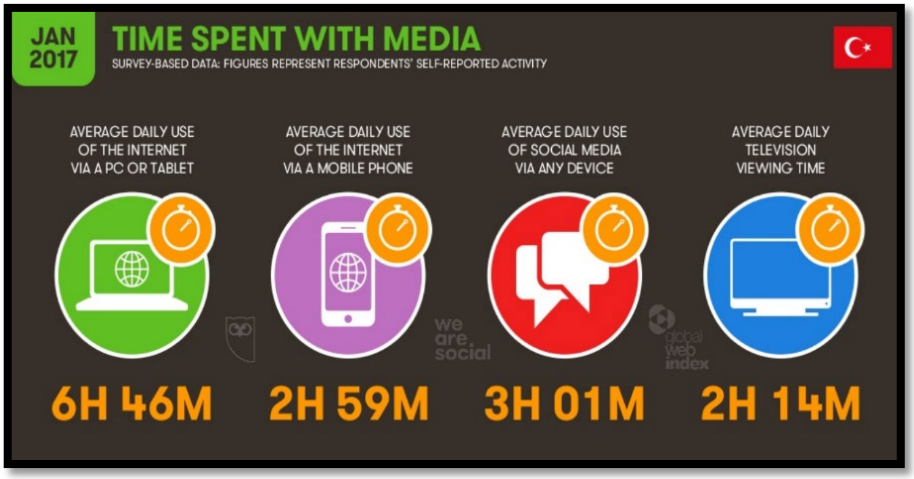
Şekil – 3 Türkiye'de En Çok Kullanılan Sosyal Medya Platformları

Kaynak: https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview, Erişim Tarihi: 10.11.2017

En çok kullanılan sosyal medya platformu Youtube olarak görülürken, bunu Facebook İnstagram ve Twitter takip etmektedir.

Şekil – 4 İnternette Harcanan Zaman

Kaynak: https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017
-global-overview, Erişim Tarihi: 10.11.2017

Kullanıcıların gün içerisinde ortalama 7 saatini bilgisayar karşısında, 3 saatini telefon üzerinden internete bağlanarak ve 3 saatini sosyal medya platformlarında geçirdiği tespit edilen raporda, TV karşısında geçirilen vaktin ise ortalama 2 saat olduğu görülmektedir.

TUİK'in yayınlamış olduğu verilere göre, Türkiye'de internet kullanım amacı olarak ilk sırada sosyal medya kullanımı yer almaktadır. İnternet kullanımına paralel olarak sosyal medya kullanımında da büyük bir artış yaşanmaktadır. Bu açıdan özellikle sosyal medyanın bir siyasal iletişim aracı olarak kullanılması kaçınılmaz olmuştur.

Grafik – 2 Türkiye'de İnternet Kullanıcılarının Kişisel Kullanım Amacı

Kişisel Kullanım Amacı	**%**
Sosyal medya üzerinde profil oluşturma, mesaj gönderme veya içerik paylaşma	83,7
Sağlıkla ilgili bilgi arama (yaralanma, hastalık, beslenme, vb.)	69,6
Online haber, gazete ya da dergi okuma	68,2
Mal ve hizmetler hakkında bilgi arama	65,9
İnternet üzerinden telefonla görüşme/ video görüşmesi (webcam ile)	61,5
Upload	61,0
E-Posta gönderme / alma	46,8
İnternet bankacılığı	35,4
Mal veya hizmet satışı	17,8
Web siteleri aracılığıyla toplumsal veya siyasal konular ile ilgili görüşleri paylaşma	17,5
Seyahat veya seyahat ile ilgili konaklama için online hizmetleri kullanma	14,8
İş arama ya da iş başvurusu yapma	9,6
Toplumsal veya siyasal bir konuda online bir oylamaya katılma	7,3
Profesyonel bir gruba katılma (Linkedln, Xing vb. siteler)	3,3

Kaynak: www.tuik,gov.tr, Erişim Tarihi:10.11.2017

İnternet teknolojisinin devreye girmesi ve sosyal ağların geliştirilmesiyle 'online siyaset' veya 'dijital siyaset' devri başlamıştır. 'Sosyal medya' veya 'Yeni Medya' olarak adlandırılan bu yeni tarz siyaset yapma olgusu ilk kez 2008 yılında ABD'de yapılan Başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti adayı Barack Obama tarafından uygulanmaya konulmuş ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Daha sonra diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin siyasal yöneticileri sosyal meydanın geleneksel medyaya göre avantajlarını dikkate alarak, seçim

kampanyalarında buna ağırlık vermişlerdir. Türkiye'de de sosyal medya kullanıcısının bu denli fazla oluşu 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği referandumu sürecinde siyasi aktörlerin bu alanda bulunmalarına ve seçmenleri ile doğrudan iletişim kurabilmelerine imkan sağlamıştır. Bu açıdan öncelikle bu tarihler arasında siyasi partilerin, siyasi parti genel başkanlarının ve Cumhurbaşkanının sosyal medya hesaplarının incelenmesi gerekmektedir. Ancak birden fazla sosyal medya alanı bulunması sebebi ile bu çalışma yalnızca Twitter özelinde ele alınmıştır. Twitter'ın seçilmesinin temel sebebi kullanıcılar tarafından 140 karakterli metinlerden oluşturulan bir bilgi paylaşımını içermesi, haber takipçiliği ve anında ileti aktarımını sağlaması ve metinsel analiz yapılabilmesi açısından diğer sosyal medya platformlarına göre daha kullanışlı olmasıdır.

16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu sürecinde sosyal medyanın incelenmesi için resmi twitter hesabına sahip TBMM'de grubu bulunan siyasi partiler, siyasi parti liderleri ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın twitter hesapları Cumhurbaşkanı'nın Anayasa Değişikliği Referandumunu onayladığı gün olan 10 Şubat 2017 ile Referandum günü olan 16 Nisan 2017 tarihleri arasında incelemeye alınmıştır.

İncelemeye dahil edilen resmi twitter hesaplarına ait bilgiler aşağıda verilmiştir.

Grafik – 3 Resmi Twitter Hesapları, Takipçi ve Tweet Sayısı

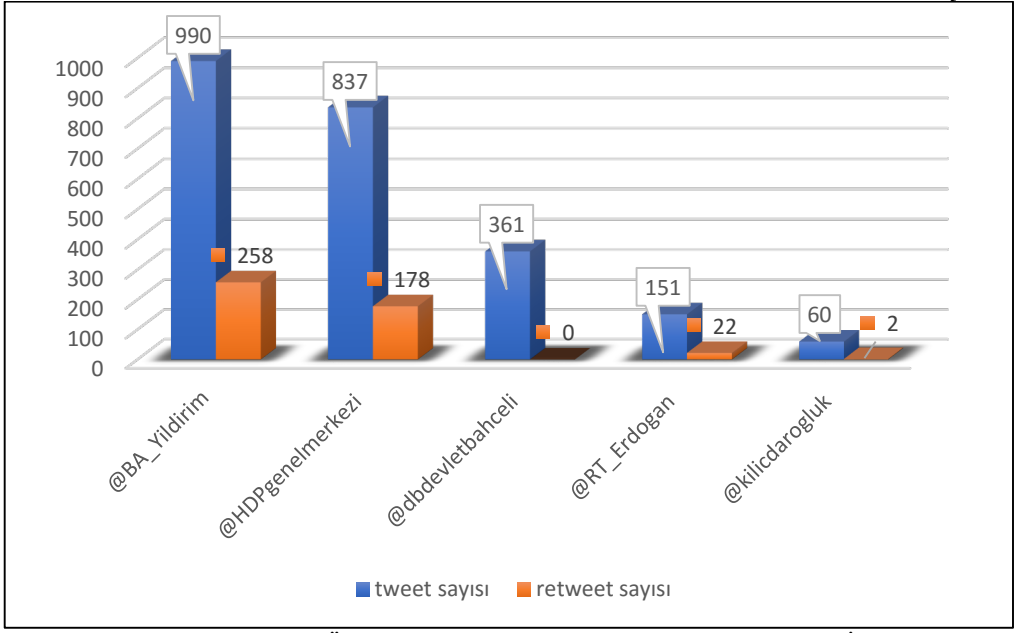
Adı Soyadı	Hesap Adı	Halkoylaması Tercihi	Takipçi Sayısı	Tweet Sayısı
Recep Tayyip ERDOĞAN	@RT_Erdogan	EVET	11.659.329	4.835
Binali YILDIRIM	@BA_Yildirim	EVET	1.067.924	8.149
Kemal KILIÇDAROĞLU	@kilicdarogluk	HAYIR	5.754.516	3.027
Devlet BAHÇELİ	@dbdevletbahceli	EVET	4.278.365	4.654
Adalet ve Kalkınma Partisi	@Akparti	EVET	1.112.018	19.063
Cumhuriyet Halk Partisi	@herkesicinCHP	HAYIR	597.724	35.154
Milliyetçi Hareket Partisi	@MHP_Bilgi	EVET	904.955	21.141
Halkların Demokrasi Partisi	@HDPgenelmerkezi	HAYIR	838.376	23.378

Kaynak: Yazar tarafından 10.11.2017 tarihi itibari ile Twitter hesapları incelenerek oluşturulmuştur.

Resmi twitter hesaplarına dikkate alındığında en yüksek takipçi sayısına Erdoğan'ın sahip olduğu görülürken, en düşük takipçi sayısına HDP'nin resmi twitter hesabı olduğu görülmektedir. Atılan tweet sayılarına bakıldığında siyasi partilerin siyasi kişilere göre daha fazla tweet attığı, en fazla tweet atan siyasi partinin 35.154 tweet ile CHP, en az tweet atan siyasi partinin ise 19.063 ile AKP olduğu görülmektedir. Siyasi liderler açısından en çok tweet atan Binali Yıldırım iken bunu Recep Tayyip Erdoğan izlemekte, en az tweet atan siyasi liderin ise Kemal Kılıçdaroğlu olduğu görülmektedir.

Bingöl ve Özkan tarafından yapılan "T.C. Cumhurbaşkanı İle Siyasi Parti Liderlerinin Resmi Twitter Hesaplarının Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumu Kapsamında Nitel Analizi" isimli çalışmada referandum sürecinde yukarıda belirtilen twitter hesaplarının sosyal medya kullanımına ilişkin nitel veri analizi yapılmıştır. Bu analiz 10 Ocak 2017 – 31 Mart 2017 tarihlerini kapsamaktadır. Bingöl ve Özkan'ın yaptığı bu araştırmaya anılan tarihlerde en çok tweet atan hesap 990 adet tweetle AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan Binali YILDIRIM tarafından kullanılan "@BA_Yildirim" isimli resmi twitter hesabıdır. Müteakiben 837 tweetle HDP'nin resmi twitter hesabı olan "@HDPgenelmerkezi" gelmektedir. Üçüncü sırada ise 361 tweetle MHP Genel Başkanı Devlet BAHÇELİ'ye ait "@dbdevletbahceli" isimli resmi twitter hesabı bulunmaktadır (Bingöl ve Özkan, 2017:255).

Grafik – 4 10 Ocak 2017 – 31 Mart 2017 Tarihleri Arasındaki Tweet ve Retweet Sayıları

Kaynak: Bingöl, Ufuk ve Özkan, Yılmaz (2017), T.C. Cumhurbaşkanı İle Siyasi Parti Liderlerinin Resmi Twitter Hesaplarının Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumu Kapsamında Nitel Analizi, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Haziran 2017, Cilt: 3, Sayı: 2, ss.251-271, Erişim Adresi: www.ekonomikarastirmalar.org, Erişim Tarihi: 28.10.2017

Türkiye'de en çok twitter takipçisi olanlara bakıldığında ilk sırada 13,5 milyon takipçi ile sanatçı Cem Yılmaz yer almaktadır. Bunu sırası ile 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Galatasaray Spor Kulübü, NTV Haber Kanalı, Sanatçı Okan Bayülgen, Sanatçı Ata Demirer ve Gazeteci yazar Cüneyt Özdemir'in takip ettiği görülmektedir.

Referandum sürecinde ilk sıralarda yer alan Cem Yılmaz ve Abdullah Gül'ün referanduma ilişkin herhangi bir paylaşımı bulunmamakla birlikte, aslında siyasilerin, sanat ve spor dünyasından önde gelen birçok kişinin bu süreçte twitter aracılığı ile takipçilerine hangi yönde tercih kullanacaklarını içeren mesaj gönderdikleri görülmektedir. Bu mesajlardan en dikkat çekeni ise spor yorumcusu ve eski futbolcu Rıdvan Dilmen'in bir video çekerek referandum için "evet" kampanyası başlatmasının ardından spor camiasından sanat dünyasına ünlü isimlerin, sosyal medyada "evet" ya da "hayır" yönünde tercihlerini takipçileriyle paylaşmalarıdır.

Hayır cephesinde yer alan aktivist ve gazetecilerin en çok attıkları tweet içeriği ise, Cumhurbaşkanlığı sisteminin bir diktatörlüğe dönüşeceği ve parlamenter sistemin dışındaki bir sistemin Türkiye için uygun olmadığı yönündedir.

Referandum süreci boyunca gönderilen mesajlara bakıldığında referandumda Evet'i destekleyenlerin temel çıkış noktası ülke içindeki vesayet odaklarının bertaraf edilmesi ve istikrar kavramı ön plana çıkarken, Hayır'ı destekleyenlerin çıkış noktası ise Tek Adamlık ve esas itibari ile Recep Tayyip Erdoğan'a olan muhalefettir.

Referandum süreci içerisinde atılan tweetlerin çok büyük bir kısmı genel itibari ile kullanıcıların tercihlerini hangi yönde kullanacaklarını belirten mesajlar olmasının yanı sıra aynı zamanda özellikle ünlülerin takipçilerinin de bu yönde tercih kullanması için bir ikna aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu açıdan sosyal alan aynı zamanda siyasal bir alana dönüştürülmüştür.

SONUÇ

Sosyal medya ortaya çıkışından itibaren demokratik ve yeni bir kamusal alan olarak tanımlanmakta, toplumun her kesiminden bireyleri sanal bir ortamda buluşturarak, özgür bir ortamda fikirlerini açıklama imkanı sağlamaktadır.

Sosyal medya sayesinde geleneksel demokratik sistem yerini modern demokratik sisteme bırakmaya başlamış ve halkın demokratik süreçlere katılımına imkan veren bir alan olmuştur. Bunun yanı sıra toplumdaki farklı görüş ve düşünceleri ortaya çıkaran, farkı kültür ve etnik grupların düşüncelerini serbestçe ifade edebildiği

bir ortam sağlanmıştır. Bu durum apolitik olarak nitelenen kesimi dahi kendi içerisine bir şekilde dahil ederek aktif konuma getirmiş ve demokrasinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Türkiye'de sosyal medya alanı incelenirken dikkate alınması gereken en önemli nokta kullanıcıların kendilerini ait hissettikleri grupların olayları algılamalarına doğrudan etki ediyor oluşudur. Taraftarlık olarak da nitelendirilebilecek bu durum örgütsüz kullanıcıların çoğu kez kamplaşarak beraber hareket etmesine yol açmaktadır. Bu toplu hareketi yaratan ise genelde karşı taraftaki gruba karşı bir siyasi üstünlük sağlama çabasıdır.

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa değişikliği referandum süreci belki de bugüne kadar yapılan anayasa değişiklikleri içinde siyasal sistemin değiştirilmesi açısından en önemli referandumdur. Bu açıdan asli iktidarlar dışında, tali iktidarın bir siyasal sistem değişikliği gerçekleştirmesi referandumu daha da önemli bir noktaya getirmiştir.

Referandum süreci boyunca iktidar partisi olan AKP ve referandumu destekleyeceğini açıklayan MHP ile Hayır'ı destekleyen CHP ve HDP bu kampanyalarını sosyal medya platformlarında zıtlıklar üzerinden yoğun bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. Hem partilerin önde gelen isimleri hem de partilerin destekçileri sosyal medya aracılığı ile daha çok kimseye ulaşabilmek için çaba sarfetmişler ve yeni bir kamuoyu alanı oluşturmuşlardır. Bu alan aynı zamanda geleneksel medya alanından farklı olarak yönlendirilmeye kapalı bir alanın oluşumunu sağlamış ve tüm kesimlerin sürece dahil olabilmesinin önünü açmıştır.

Ancak bu süreç içerisinde sosyal medyanın yalnızca politik konularla ilgili olduğunu söyleyebilmemiz oldukça zordur. Özellikle Türkiye sosyal medyasında yer alan içeriklerin çok büyük bir kısmı aslında politika dışı konulardır. Futbol, magazin, tv dizileri, video ve müzik paylaşımları siyasetle ilgili mesajlaşmaları tamamen gölgede bırakacak derecede yoğundur. Dolayısıyla Türkiye'de sosyal medyanın çok politize bir şekilde kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Bu açıdan referandum sürecinde de yalnızca konu ile doğrudan ilgili olan kişilerin ve habercilerin tweetleri dikkat çekmekte, takipçilerin ise buna beğeni ile destek sağlaması söz konusu olmaktadır.

Sosyal medya gelişimi ile birlikte siyasal alan siyasal partiler ve siyasetçiler dışında tüm toplumsal alana genişlemiştir. Sosyal medya kullanıcıları herhangi bir sınırlandırmaya tabi olmadan siyasal alanla ilgili düşünce ve fikirlerini serbestçe ifade edebilmekte ve tartışabilmektedirler.

Son söz olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişim, siyaset alanının da genişlemesine ve demokratik alanın tüm toplumsal kesimlere ulaşmasını sağlayan bir araç olmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda bireyleri pasif vatandaş konumundan çıkararak sınırlı da olsa aktif vatandaş haline getirmiştir.

KAYNAKÇA

Akar, Erkan (2010), **Sosyal Medya Pazarlaması**, Ankara: Efil Yayınevi

Altman, David (2011), **Direct Democracy Worldwide**, Cambridge: Cambridge University Press, Erişim Adresi: https://eu.spb.ru/images, Erişim Tarihi : 01.11.2017

Arı, Mehmet (1993), "Siyasal Katılım – 1980 Sonrası Türk Siyasal Sürecinde ANAP ve ANAP Seçmen Profili", Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Beetham, David ve Boyle, Kevin (1998), **Demokrasinin Temelleri**, Çeviren: Vahit Bıçak, Ankara: Liberte Yayınları

Bingöl, Ufuk ve Özkan, Yılmaz (2017), "T.C. Cumhurbaşkanı İle Siyasi Parti Liderlerinin Resmi Twitter Hesaplarının Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumu Kapsamında Nitel Analizi", *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Haziran 2017, Cilt: 3, Sayı: 2, ss.251-271, Erişim Adresi: www.ekonomikarastirmalar.org, Erişim Tarihi: 28.10.2017

Bottomore, Tom (1987), **Siyaset Sosyolojisi,** Çeviren: Erol Mutlu, Ankara: Verso Yayınları

Çam, Esat (1999), **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul: Der Yayınları

Çildan Cihan, Ertemiz Mustafa, Küçük Evren, Tumuçin, H. Kaan, Albayrak Duygu (2012), "Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü", *Akademik Bilişim Dergisi,* Erişim Adresi: http://ab.org.tr/ab12/bildiri/205.pdf, Erişim Tarihi: 05.09.2013

Çitçi, Oya (1989), **Yerel Yönetimlerde Temsil – Belediye Örneği**, Ankara: TODAİE Yayınları

Çitçi, Oya (1998), "Yerel Siyaset ve Demokrasi", Ç**oğulculuk, Sivil Toplum, Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi,** ss. 233–249, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı

Çukurçayır, M. Akif (2002), **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Konya: Çizgi Kitabevi

Dahl, Robert A. (1993), **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çeviren: Levent Köker, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği – Türk Demokrasi Vakfı Yayını

Dursun, Davut (2008), **Siyaset Bilimi**, İstanbul: Beta Yayınları

Eren, Veysel ve Aydın, Abdullah (2014), "Sosyal Medyanın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü ve Muhtemel Riskler", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: Özel Sayı 1, ss. 197-205, Erişim Adresi: http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/Mayis20141/ 28m.pdf, Erişim Tarihi: 30.10.2017

Giritli, İsmet ve Sarmaşık, Jale (2001), **Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınları

Gould, Carol C. (1995), "Rethinking Democracy, Freedom and Social Cooperation in Politics", **Economy And Society**, Cambridge: Cambridge University Press

Gözübüyük, A.Şeref (1999), **Anayasa Hukuku,** Ankara: Turhan Yayınevi

Güler, Aslı Burcu (2016), "Siyasal İletişimde Sosyal Medyanın Yeri: Twitter Bağlamında 2014 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçim Sürecinde Adayların Sosyal Medya Kullanımı", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erişim Adresi: www.yok.gov.tr, Erişim Tarihi: 02.11.2017

Habermas, Jürgen (1996), "Three Normative Models of Democracy", Editör: Seyla Benhabib, **Democracy and Difference: Contesting Boundaries of The Political,** New Jersey: Princeton University Press

Habermas, Jürgen (2004), **Kamusal Alan**, Çeviren: Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayınları

Hopyar, Zehra (2016), "Temsili Demokrasiden Katılımcı Demokrasiye: Sosyal Medya", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, ss. 65-74, Erişim Adresi: www.politikarastirmalar.org, Erişim Tarihi: 02.11.2017

İba, Şeref (2008), **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, Ankara: Turhan Kitabevi

Kalaycıoğlu, Ersin (1997), "Siyasal Katılmanın Koşullarına Genel Bir Bakış: Türkiye Örneği", Editör: E. Kalaycıoğlu ve A.Y. Sarıbay, **Türkiye Siyaset: Süreklilik ve Değişim,** İstanbul: Der Yayınları

Kapani, Munci (1995), **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Bilgi Yayınevi

Karadağ, Ahmet (2003), "Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* Cilt: 58, Sayı:3, ss. 171-195, Erişim Adresi: http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/58/3/7_ahmet_karadag.pdf, Erişim Tarihi: 02.11.2017

Köker, Levent (1990), **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul: İletişim Yayınları

Lutz, Christoph, Hoffmann Christian Pieter ve Meckel Miriam (2014), "Beyond Just Politics: A Systematic Literature Review On Online Participation", First Monday, Vol:19, Number: 7, Erişim Adresi: http://dx.doi.org/10.5210/fm.v19i7.5260, Erişim Tarihi: 02.11.2017

Mayfield, Antony (2008), What is Social Media, Erişim Adresi: www.icrossing.co.uk, Erişim Tarihi: 30.10.2017

Mouffe, Chantal (2001), **Demokratik Paradoks**, Çeviren: A. Cevdet Aşkın, Ankara: Epos Yayınları

Nacak, Osman (2014), "Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:32, ss. 194-214, Erişim Adresi: http://dergipark.gov.tr/ download/article-file/217199, Erişim Tarihi: 01.11.2017

Nie, Norman H. ve Verba, Sidney (1989), **Siyasal Katılma,** Çeviren: İlter Turan, Ankara: S Yayınları

Oktay, Mahmut (2002), **Politikada Halkla İlişkiler**, İstanbul: Derin Yayınları

Özgür, Hüseyin (2003), "Yeni Kamu Yönetimi Hareketi", Editör: Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür, **Çağdaş Kamu Yönetimi-I**, ss.183-226, Ankara: Nobel Yayınları

Pateman, Carole (1999), **Participation and Democratic Theory,** Cambridge: Cambridge University Press, Erişim Adresi: http://faculty.arts.ubc.ca/jbeatty/Pateman.pdf, Erişim tarihi: 02.11.2017

Sağır, Meral (2004), "Demos'un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden Küresel Doğrudan Demokrasiye", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:37, Sayı:3, ss.1-15, Erişim Adresi: www.todaie.edu.tr, Erişim Tarihi: 02.11.2017

Saray, Mehmet (1999), **Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk,** Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları

Sarıbay, Ali Yaşar (1998), **Siyaset, Demokrasi ve Kimlik**, Bursa: Asa Kitabevi Yayınları

Sartori, Giovanni (1996), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çeviren: Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Ankara: Yetkin Yayınları

Sitembölükbaşı, Şaban (2005), "Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi", *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, ss. 139-162, Erişim Adresi: http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868851.pdf, Erişim Tarihi: 02.11.2017

Spitz, David (1969), **Antidemokratik Düşünce Şekilleri**, Çeviren: Şiar Yalçın, Ankara: M.E.B. Kitapları

Şener, Gülüm, Emre Perrin Öğün, Akyıldız Fatih (2013), "Türkiye'de Sosyal Medyanın Siyasi Katılıma Etkileri", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt:21, sayı:83, ss.75-98, Erişim Adresi: www.dergipark.gov.tr/download/article-file/255539, Erişim Tarihi:02.11.2017

Telli, Azime (2012), "Mısır Devrimi'nde Sosyal Medyanın Rolü", *Bilge Strateji Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, ss. 65-91, Erişim Adresi: http://dergipark.ulakbim.gov.tr, Erişim Tarihi: 30.10.2017*

Tunç, Hasan (2008), "Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı:1-2, Ss. 1113-1132, Erişim Adresi: http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_42.pdf, Erişim Tarihi: 01.11.2017

Turan, İlter (1986), **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İstanbul: Der Yayınları

Üskül, Zafer (1993), "Yeni Bir Demokrasi Arayışı: Yerel Demokrasi", *Anayasa Yargısı Dergisi,* Cilt: 10, ss. 333-344, Erişim Adresi: http://www.anayasa.gov.tr, Erişim Tarihi: 02.11.2017

Üstüner, Yılmaz ve Keyman, E. Fuat (1995), "Globalleşme, Katılımcı Demokrasi ve Örgüt Sorunu", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:17-18), ss.33-50., Erişim Adresi:http://www .ekonomikyaklasim.org, Erişim Tarihi : 01.11.2017

Varlık, Ülkü ve Ören, Banu (2003), "Demokrasi ve Temsil", *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* Sayı:5, ss. 173-185, Erişim Adresi: http://sead.selcuk.edu.tr/sead/article/view/417/412, Erişim Tarihi: 01.11.2017

Yağmur, Hüseyin (2015), "Sosyal Medyanın Siyaset ve Kamuoyunu Yönlendirmedeki Rolü", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erişim Adresi: www.yok.gov.tr, Erişim Tarihi: 30.10.2017

Yegen, Ceren (2013), "Demokratik ve Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt:1, Sayı: 2, ss. 119-135.

Yılmaz, Bülent Tunga (2003), **Temsili Demokrasinin Krizi ve Bir Alternatif: Katılımcı Demokrasi,** İstanbul: Arı Yayıncılık

www.tuik.gov.tr

www.wearesocial.com

KIRSAL TURİZM VE ŞEREFLİKOÇHİSAR

Doç. Dr. Selma AYTÜRE[1]
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Şereflikoçhisar Uygulamalı Bilimler Fakültesi.

ÖZET

Avrupa'da ve gelişmiş ülkelerde yaklaşık bir asırlık bir geçmişi olan, son yıllarda önemi giderek artan kırsal turizm, Türkiye'de son zamanlarda duyulmaya başlamış bir kavramdır. Türkiye'de henüz yeterince anlaşılamamış ve gelişememiştir. Bu amaçla iyi anlatılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Kırsal turizm, Avrupa ülkelerinin çoğunda, turizm gelişiminin öncelikli konusudur. Kırsal kesim insanına iş sağlama ve hatta yeni iş olanakları yaratması, doğa ve peyzaj koruma, kırsal sanatların ve el sanatlarının korunarak turistik çekiciliğin arttırılması yoluyla kırsal alanların hayata döndürülmesinin ve sürdürülebilirliklerinin garantiye alınmasının uygun bir aracıdır.

Avrupa Birliği'nde Kırsal Turizm, Ortak Tarım Politikası kapsamında, Kırsal Kalkınma Programı kapsamında AB bütçesinden desteklenmektedir (1305/2013 Sayılı AB Tüzüğü, Md.19,20). Böylece geri kalmış yörelerin ekonomik aktivitelerinin çeşitlendirilmesi ve kırsal alanların kalkındırılması amaçlanmaktadır. Avrupa Birliği, aday ülkelerde de benzer tedbirleri destekleyerek, hem aday ülkelerin uyumunu kolaylaştırmaya çalışmakta, hem de aday ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini yükselterek, bölgeler arası farklılıkları azaltmayı amaçlamaktadır. 2014-2020 dönemi Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve buna bağlı olarak hazırlanan IPARD 2 programlarında da kırsal turizme yer verildiği görülmektedir.

Şereflikoçhisar, Ankara'nın en uzak ilçesi olması dolayısıyla fazla gelişme gösterememiştir. Ayrıca göç vermektedir. Bu bakımdan, kırsal turizm ile ekonominin gelişmesi ve yeni iş imkanları yaratılması imkanı bulunmaktadır. Ancak ilçe, Kapadokya gibi önemli bir turizm destinasyonu yolu üzerinde bulunmasına rağmen, ne turizm, ne de kırsal turizm imkanlarından yararlanamamaktadır. İlçede bir Fakülte ve bir Meslek Yüksek Okulu bulunmasına rağmen gelişme yavaştır ve öğrencilerin beklentileri karşılanamamaktadır.

Ankara Bölge Planında yer alan tedbirlerin alt bölgelere göre dağılımında, Şereflikoçhisar ve kırsal turizm ile ilgili tedbirler bulunmaktadır.

Şereflikoçhisar'da turizm objelerinin yanısıra önemli bir kırsal turizm potansiyeli bulunmaktadır. Ayrıca agroturizm, sağlık turizmi ve inanç turizmi potansiyeli de vardır. Bu potansiyelin harekete geçirilmesi halinde ilçe ekonomisine önemli bir katkı sağlanmış ve ilçenin cazibesi artırılmış olacaktır.

Bu çalışma ile farkındalık yaratılması ve ilçenin gelişimine katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Çalışmada tarama ve derleme yöntemi kullanılmıştır. Genelde kırsal turizmden ne anlaşılması gerektiği incelenmiş, Avrupa Birliği'nde kavramın içeriği ve uygulamaları değerlendirilerek, bu bilgiler ışığında Şereflikoçhisar'da mevcut potansiyel değerlendirilmiş ve öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, Kırsal Turizm, AB, Şereflikoçhisar.

Rural Tourism And Şereflikoçhisar

ABSTRACT

Rural tourism which has nearly one century history at the Europe and developed countries, becoming increasingly important in recent years, is a concept that has recently been heard in Turkey. For this purpose, it needs to be explained and disseminated well.

Rural tourism is a priority for the development of tourism in most European countries. It is an appropriate tool to provide employment for rural people and even create new business opportunities, to protect nature and landscape, to restore rural areas to life and to ensure sustainability by increasing tourist attractiveness by protecting rural art and handicrafts.

Rural tourism in the European Union is supported by the EU budget within the framework of the Rural Development Programme under the Common Agricultural Policy (EU Regulation 1305/2013, Art.19,20). Thus, it is aimed to diversify economic activities of the underdeveloped regions and to improve rural areas. By supporting similar measures in the candidate countries, the European Union tries to facilitate the harmonization of the candidate countries as well as aims to reduce differences between regions by raising the developmental levels of the candidate countries. It is observed that rural tourism is also included in the National Rural Development Strategy of 2014-2020 period and IPARD 2 programs prepared accordingly.

Şereflikoçhisar couldn't progress much since it is the farthest town of Ankara. In addition, people are emigrating out. In this regard, there is a posibilitiy of economy development and new job creation opportunities with rural tourism However, even though the district is located on an important tourism destination such as Cappadocia, it does not benefit from tourism or rural tourism opportunities. Despite the fact that there are one Faculty and one vocational school in the district, the development is slow and students' expectations can not be met.

[1]Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Şereflikoçhisar Uygulamalı Bilimler Fakültesi, selmaayture@gmail.com. GSM:05325002703.

There are measures related to Şereflikoçhisar and rural tourism in the distribution of the measures in the Ankara Regional Plan according to the sub-regions. Şereflikoçhisar has an important rural tourism potential as well as tourism objects. There are also potential for agrotourism, health tourism and belief tourism. If this potential is activated, an important contribution has been made to the district economy and the attractiveness of the city will be increased.

With this study, it is intended to create awareness and contribute to the development of the district. Scanning and compilation methods are used. In general, what should be understood from rural tourism has been examined, the content and applications of the concept in the European Union and the potential of the present in Şereflikoçhisar has been evaluated, then the proposals have been brought in the light of this information.

Keywords: Rural Development, RuralTourism, EU, Şereflikoçhisar.

GİRİŞ

Avrupa'da ve gelişmiş ülkelerde yaklaşık bir asırlık bir geçmişi olan, son yıllarda önemi giderek artan kırsal turizm, Türkiye'de son zamanlarda duyulmaya başlamış bir kavramdır. Türkiye'de henüz yeterince anlaşılamamış ve gelişememiştir. Bu amaçla iyi anlatılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Son zamanlarda turizmde yeni bir eğilim ortaya çıkmıştır. Çevre duyarlılığının artmasıyla doğayı bozmadan kaynakları tüketmeden gerçekleştirilen bu turizm türüne kırsal turizm (tarımsal turizm, çiftlik turizmi, kır ve orman turizmi, yeşil turizm, eko turizm, kültürel turizm, macera turizmi, aktivite turizmi) denilmektedir. El değmemiş doğada yapılan tüm faaliyetleri içine alan bir turizm çeşididir. Kırsal turizm doğal çevreyi ve yerel halkın yaşantısını yerinde yaşayarak küçük gruplar halinde yapılan seyahatleri kapsamaktadır. Yapılan bazı istatistikler bu eğilimin Avrupa'da yükseldiğini göstermektedir. Günümüzde kır tatilini deniz tatiline tercih edenlerin sayısı gitgide artmaktadır (GTHB, 2015:84).

Tuz Gölü ve çevresinde, kırsal turizm ile ekonominin gelişmesi ve yeni iş imkanları yaratılması imkanı bulunmaktadır. Tuz Gölü, Kapadokya gibi önemli bir turizm destinasyonu yolu üzerinde bulunmasına rağmen, ne turizm imkanlarından yeterince yararlanabilmekte, ne de kırsal turizmden yararlanabilmektedir. Tuz Gölü kenarında yer alan Şereflikoçhisar, Ankara'nın en uzak ilçesi olması dolayısıyla fazla gelişme gösterememiştir. Ayrıca göç vermektedir. İlçede bir Fakülte ve bir yüksek okul bulunmasına rağmen gelişme yavaştır ve öğrencilerin beklentileri karşılanamamaktadır. Bu çalışma ile Tuz Gölü ve çevresinin gelişimine katkıda bulunulması amaçlanmakta ve cazibenin arttırılmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu konuda yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır.

Birinci bölümde kırsal turizm kavramı hakkında genel bir bilgi verilmekte, ikinci bölümde Avrupa'daki kırsal turizm örnekleri anlatılmakta, üçüncü bölümde kırsal turizmin desteklenmesi için kullanılan araçlar tanıtılmakta ve son bölümde verilen bilgiler ışığında Tuz Gölü ve çevresinin kırsal turizm potansiyeli değerlendirilerek, neler yapılabileceği hakkında önerilerde bulunulmaktadır.

KIRSAL TURİZM

Kırsal turizm; kırsal alanda doğal ve/veya tarihi çekiciliklerin belli bir ölçüde bulunduğu yörelerde ana ekonomik uğraşısı tarım olan nüfusun, tarımsal uğraşılarını sürdürmekle birlikte evlerinin uygun bölümlerini profesyonel amaçla ziyaretçi ağırlayabilecek yalın bir konaklama tesisine dönüştürerek ek iş olarak küçük turizm işletmeciliği yapmasının sağlanmasıdır. Bir yerleşimde kırsal turizm aktiviteleri geliştirilirken belli ortalama standartların sağlanması gerekmektedir (Bal, 2012:14).

Kırsal turizm, kitle turizminin aksine daha geniş bir alanda, yerel bir atmosferde, yapılaşma ve nüfusun daha az olduğu bir bölgede, az sayıda turistin katılması nedeniyle yoğunlaşmanın daha az yaşandığı, geleneksel ve kendine has mimarisi ile yerel halk tarafından oluşturulan küçük çaplı turistik işletmelerde mal ve hizmetlerin sunulduğu ve turistlerin kendi özgür seçimleriyle istediği miktarda ve çeşitte aktiviteyi gerçekleştirmesine olanak sağlayan bir turizm türüdür (Albayrak, 2013:133).

Kırsal turizm içinde konaklama, yeme içme ve rekreasyon aktiviteleri için gerekli standartlar şunlardır (Bal, 2012:14);

Konaklama ile ilgili olarak: Az sayıda oda, odalarda tuvalet ve banyo, gardrop, masa-sandalye, okuma lambası, geleneksel elemanlarla dekore edilmiş bir oda.

Yeme-İçme ile ilgili olarak: Sabah kahvaltısında taze sıkılmış meyve suyu, yöresel ekmek, yöresel ürünlerle hazırlanmış reçel, marmelat, peynir, vb. Öğle ve akşam yemeklerinde daha çok yöresel mutfaktan örnekler ile genele hitap eden yemekler bir arada sunulabilmelidir.

Diğer Aktiviteler: Çiftlik hayatının tanınması, ata binme, foto-safari, mini hayvanat bahçesi, kuş gözlemciliği, çevre köylere turlar, doğa yürüyüşleri, bisiklet turları, süt sağma, peynir yapma gibi aktiviteler yer alabilmektedir. Ayrıca şartların ve iklimin elverdiği oranda, geniş bahçeler, yüzme havuzu ve spor alanları olabilir.

Kırsal Turizmin Amaç ve Hedefleri şunlardır (Bal, 2012:14-15);

Ekonomi: Gelir oluşumu ve iş olanakları açısından fırsatlar sunmaktadır. Geleneksel kırsal ekonomik faaliyetlerin yetersiz ve atıl durumda bulunduğu bölgelerde gerçekleştirilecek bir faaliyet, ekonomik olarak ek bir gelişime yol açacaktır.

Koruma ve Çevre: Çevre en önemli bileşendir. Bu amaçla oluşturulacak yasal mevzuat, dengeli bir planlama yaklaşımı, kırsal turizm işletmelerinin uygulamaya dönük ve uygun model seçimleri çevre faktörlerinin korunması ve garanti altına alınması açısından önemlidir.

Yaşam Kalitesi: Kırsal bölgelere gelen ziyaretçi akını, yörede mevcut bazı turizm altyapısının iyileştirilmesi için bir sebep olabilir. Bunun sonucu bölgedeki yerel halkın tüm yaşam kalitesine olan katkı sahiplenilebilecek ve sürekli olacaktır.

Yöresel Kültür ve Geleneklerin Korunması: Kırsal turizm bu değerleri korumada ve uzun vadede sürekliliğinde önemli bir rol oynayacaktır.

Pazar Ekonomisine Geçiş: Yörede lokal olarak gelişen ekonominin açılarak bölgeye ulaşması sağlanmış olacaktır.

Organizasyon ve İşbirliği: Yöre gerçekleri gözönüne alınarak ortaya konulacak yönetim ve örgütlenme modelleri başarılı bir kırsal turizm gelişimi için önemlidir.

Bağlantılar ve Bilgi Paylaşım Ağları: Küçük işletme sahipleri ve grupları için bilgilerin ve tecrübelerin paylaşıldığı bir iletişim ağı kurabilmek gerekli olmaktadır.

Kırsal turizm, rahatlatan atmosferi, temiz hava, suçun azlığı (güvenlik), sessizlik, samimi insanlar nedeniyle tercih edilir. Dünya'daki örneklere bakacak olursak kırsal turizmde insanların ne denli katılımcı, ne denli doğayla iç içe olduğunu görürüz. Kırsal turizm, kültürü, çevreye saygıyı, yöre halkını aktif biçimde içine alarak yarar sağlar. Birçok durumda kırsal bölgeler; geleneksel kültürlerin, ulusal kimliklerin ve "otantik" yaşam tarzlarının muhafaza edildiği bir kap olarak tasvir edilir (Haberal, 2015:67).

Kırsal turizm kırsal kalkınmayı destekleyecek en önemli faaliyet olacaktır. Kırsal turizm sayesinde bölgede var olan tarımsal üretim desteklenirken, gelirin artması sağlanacaktır. Kırsal turizm kırsal alana hem ekonomik, hem de sosyal katkı sağlayacaktır (GTHB, 2015:85).

Sürdürülebilir kırsal kalkınma araçlarından biri olarak ön plana çıkan kırsal turizm iyi planlandığında, kırsal alanın kaynak değerlerinin korunması için bir umut olmasının yanı sıra koruma ve sürdürülebilir kullanım konusunda toplum desteğini artırmakta, yerel halk için gelir üretmekte ve çevre korumanın önemini vurgulayan eğitim imkanları ile toplumsal farkındalık yaratmaktadır (Güneş, 2012:16).

Doğayı temel alan turizm yaklaşımı içinde hızla büyüyen ve sürdürülebilir turizmin alt kategorisi olarak adlandırılabilen ekoturizm, yerel halkın refahının sürekliliğini sağlama ve çevre koruma amacıyla doğal alanlara yapılan sorumlu bir seyahattir. Ekoturizmin yanı sıra özellikle çiftlik ve tarım turizmi, kırsal turizmle iç içe geçmiş iki turizm türü olarak ön plana çıkmaktadır. Kırsal alanlarda konaklama ve etkinlikler, köy yerine çiftliklerde yapılıyorsa, bu çiftlik turizmi olarak adlandırılmaktadır. Herhangibir kırsal yerleşmede ekonomik etkinlik tarım ise ve turistik uygulamalarda ağırlıklı olarak tarıma dayalı plan ve projeler yer alıyorsa, bu turizm türü de tarım turizmi olarak anılmaktadır. Tarım turizmi bir etkinlik olarak sürerken, aynı zamanda doğal çevre ile geleneksel kırsal coğrafi görünümün korunmasına yardım etmekte ve çevre-tarım-turizm arasındaki bağın oluşturulmasını sağlamaktadır. Sonuçta, kırsal turizm, köy turizmi, tarım turizmi ve çiftlik turizmi aynı amaca hizmet eden turizm türleri olup, aralarında önemli bir fark yoktur (Güneş, 2012:17).

Türkiye'de yöresel zenginliği bulunan kırsal destinasyonlar sayıca fazla olduğu halde, kırsal turizm henüz yaygınlaşmamış ve kurumsallaşmamıştır. Ülkemizde tarım ve hayvancılık yapılan köylerin doğal güzellikleri, tarihi özellikleri, kültürü ve kırsal yaşamı değerlendirildiğinde yerli ve yabancı turistler için ilgi çekici özelliklere sahiptir. Tarım sektöründe istihdamın azalması, kırsal alanlar için alternatif gelir kaynakları bulma çabalarına yol açmıştır. Ülkemizin tarım potansiyeli ve gelişen doğal yaşam, sağlıklı beslenme bilinci dikkate alındığında, çiftlik turizmi faaliyetleri hem işletmeler, hem de tüketiciler açısından zengin fırsatlar sunmaktadır. Bu potansiyeli kullanmasını öğrenen girişimciler, kırsal turizmin lokomotif bir sektör olarak bölgeyi kalkındıracak bir duruma gelmesini sağlayacaktır (Zurnacı, 2012:39).

AVRUPA'DA KIRSAL TURİZM

Avrupa'da kırsal turizm 1950'lerden sonra başlamıştır. Bugün Avrupa'da Fransa, Avusturya, İtalya, Almanya, İsviçre, İngiltere gibi kırsal turizmde faaliyet gösteren eski ülkelerin yanı sıra AB'nin program ve projelerinden yararlanarak kırsal turizmde gelişme gösteren ülkeler de bulunmaktadır. Kırsal turizm bu ülkelerde iç ve dış turizme hizmet verir bir düzeye ulaşmıştır.

Kırsal turizm, Avrupa ülkelerinin çoğunda, turizm gelişiminin öncelikli konusudur. Kırsal kesim insanına iş sağlama ve hatta yeni iş olanakları yaratması, doğa ve peyzaj koruma, kırsal sanatların ve el sanatlarının korunarak turistik çekiciliğin arttırılması yoluyla kırsal alanların hayata döndürülmesinin ve sürdürülebilirliklerinin garantiye alınmasının uygun bir aracı olarak görülebilir. Kırsal turizm, kırsal alanlarda, diğer ekonomik aktivitelerin büyümesine katkıda bulunarak altyapı tesislerinin geliştirilebilmesi için genellikle teşvik edici olmaktadır. Kırsal turizmin gelişiminin özel bir faydası da, tarımsal toplumlarda yaşayan, nispeten toplumdan izole olmuş insanların sosyal etkileşim fırsatlarını arttırmaktadır (Haberal, 2015:68).

Kırsal yollar Fransa'da kırsal alanlarda turizmin temel çekiciliklerinden birisidir. Yürüyerek, atlı veya yük hayvanlarıyla gerçekleştirilen uzun kır gezileri, Fransa'da kırsal turizmde yer alan başlıca aktivitelerdendir.

Agroturizm İtalya için çok özel bir turizm türüdür ve kırsal peyzajı seven, yerel kültürün zenginliğine ve el sanatlarına hayranlık duyan, değişik mutfakları tatmaya meraklı kişilerin ilgi alanındadır. İtalya'da Latium bölgesindeki bir çiftlikte ziyaretçilere, çiftlik kampinginde konaklama, atla gezinti, gölde balık avlama olanakları sunulmaktadır.

İngiltere'de kırsal turizm ve günübirlik kırsal rekreasyonel etkinliklere katılma oranı çok yüksektir. 1991 yılı rakamlarına göre, her dört İngiliz'den üçü, kısa ve uzun tatillerinde kırsal alanlara gitmiştir. İngiltere'de çiftliklerin kırsal turizmde kullanılması çok yaygındır

Günümüzde Avusturya'da, köylerde ve çiftliklerde sürdürülen kırsal turizm, özellikle büyük kent yakınları ile dağlık bölgelerde, göl kenarlarında, büyük kentlerin ve kayak merkezlerinin yakınlarında yaygınlık kazanmıştır.

Almanya'da ülkenin her tarafında kırsal turizm ya da çiftlik turizmi örnekleri görülmektedir. Çok sayıda çiftlik, yürüyüş ve bisikletli gezilerin başlangıç yeridir.

İsviçre, yüksek dağları, vadileri, korunmuş doğal alanları, ormanları, gölleri, köyleri ve çiftlikleri, Alp hayvancılığı, yürüyüş yolları, açık hava gezi-eğlence-spor olanakları, zengin ulaşım altyapısı ve kırsalda konaklama hizmetleri ile Avrupa'da kırsal turizmin en seçkin örneklerini sunmaktadır.

Romanya, AB'ne katılım öncesi programlardan kırsal turizm için önemli derecede yararlanmıştır. Ülkenin kuzey yarısında çok sayıda köy kırsal turizme açılmıştır. Romanya için kırsal turizm, kırsal kalkınmada çok önemli bir araç, ülke turizmi için en önemli turizm türüdür (Baykal, 2012:20-23).

Çoğu gelişmiş ülkenin kırsal turizm kapsamında yerli ürün üretiminde önemli stratejiler geliştirerek yöre ekonomisine destek verdiği görülmektedir. Fransa, İsveç, Hollanda, İtalya ve İspanya gibi Avrupa Birliği ülkelerinde yerel ürünlerin turizm pazarında önemli bir paya sahip olduğu gözlemlenmektedir.

İsveç, AB ülkeleri içerisinde yerel ürünlerin pazarda tüketici ile buluşturulması noktasında başarılı ülkelerden biri olmuştur. Stockholm'da çok sayıda yerel ürünlerin satışının yapıldığı, irili ufaklı, satış noktaları bulunmaktadır. Böylelikle tüketicilere, yerel satış noktalarındaki yerel ürünlere ve özellikle de organik ürünlere kolaylıkla erişebilmeleri sağlanmıştır.

Hollanda'da, yerel ürün pazarları kadar turizm acenteleri ile mikro ölçekte üretim yapan üreticiler arasında yapılan protokol kapsamında özellikle Amsterdam'da başlangıç noktası olan, bisiklet ve otobüs turlarında, üreticilerin ziyaret edilmesi program kapsamında ele alınmaktadır. Bu üreticiler, üretilen kaşar peyniri ve odun ayakkabının nasıl yapıldığını anlatmakta, göstermekte ve peyniri tattırmaktadırlar. Çıkış yerindeki satış noktasında da ürünler pazarlanmaktadır. Böylece yerel ürünlerin doğrudan tüketici ile buluşturulmasına öncelik verilmiş ve başarılı sonuçlar alınmıştır (Şerefoğlu, 2012:35).

AB içinde kırsal turizmin geliştiği ülkelerin vatandaşlarının 1/3'ü seyahatlerini kırsal bölgelere doğru gerçekleştirmektedirler. AB'de turistik talebin giderek farklılaşması ve Avrupa dışı turistik ürünlerin rekabet gücünün artması üzerine yeni, kaliteli ve değişik ürünler sunmak zorunluluğu hisseden Birlik ülkeleri, kırsal turizmi ve bu çerçevede özgün turistik ürünlerin geliştirilmesini desteklemeye yönelmişlerdir (Avcıkurt ve İlban, 2016:154).

KIRSAL TURİZM DESTEKLERİ

Kırsal turizmin geliştirilmesi için gerek devletin, gerekse konuya ilişkin eğitim alan turizmcilerin ve özel sektör girişimcilerinin eşgüdüm halinde çalışması gerekmektedir. Bu noktada öncelikle kırsal alanların sahip oldukları turizm potansiyelleri saptanmalıdır. Belirlenen potansiyele bağlı olarak özellikle devlet ve özel sektör girişimcilerinin mevcut potansiyeli karşılamak üzere konuya ilişkin yapılandırma, yasal düzenlemeler ve ilgili politikalar konusunda çalışmaları gerekmektedir. Diğer taraftan yerel halkın konuya ilişkin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi de önem taşımaktadır (Albayrak, 2013:138).

Avrupa Birliği'nde Kırsal Turizm, Ortak Tarım Politikası kapsamında, Kırsal Kalkınma Programı kapsamında AB bütçesinden desteklenmektedir (1305/2013 Sayılı AB Tüzüğü, Md.19,20). Böylece geri kalmış yörelerin ekonomik aktivitelerinin çeşitlendirilmesi ve kırsal alanların kalkındırılması amaçlanmaktadır.

Avrupa Birliği, aday ülkelerde de benzer tedbirleri destekleyerek, hem aday ülkelerin uyumunu kolaylaştırmaya çalışmakta, hem de aday ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini yükselterek, bölgeler arası farklılıkları azaltmayı amaçlamaktadır.

Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde hazırlanmış olan Ulusal Kırsal Kalkınma Planı 2007-2013 kapsamında ve Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPARD) kapsamında kırsal turizmin destekleneceği belirtilmiştir. 2014-2020 dönemi Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve buna bağlı olarak hazırlanan IPARD 2 programlarında da kırsal turizme yer verildiği görülmektedir (GTHB,2016).

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020'de; " Stratejik Amaç 1: Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi ve İstihdam İmkanlarının Artırılması" başlığının altında, "Öncelik 1.2. Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi" kapsamında, "Tedbir 1.2.1. Kırsal Turizmin Geliştirilmesi" yer almaktadır.

Kırsalda yürütülen çalışmalarda kadının rolünün güçlendirilmesi ve girişimci kadınların teşvik edilmesi de önemsenmesi gereken bir konudur. Nitekim IPARD programlarında da kadın girişimcilere özel bir önem verilmektedir.

Tuzgölü çevresinde kırsal turizmi geliştirebilmek için yararlanılabilecek iki kaynak bulunmaktadır. Bunlardan birisi AB desteği ile yürütülen IPARD programıdır, diğeri de Ankara Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen projelerdir.

IPARD 2 Programında kırsal turizm

2014-2020 yıllarını kapsayan IPARD 2 Programı kapsamında, "Kırsal Turizm ve Rekreasyon Faaliyetleri" başlığı altında: "Kırsal turizm, Türkiye Turizm Strateji Planı 2023'ün hedefleri arasında yer almaktadır. Ülkenin arkeolojik, tarihî ve doğal kaynaklarına; yerel özelliklere ve kırsal turistik mekanların çokluğuna rağmen halen Türkiye'de kırsal turizm yaygın ve profesyonelleşmiş düzeyde değildir. Alternatif mekan arayan insanların değişen talepleri ile kırsal turizm Türkiye'nin kırsal kalkınmasında önemli bir rol oynayabilir. Kıyılar ve başlıca turizm beldelerindeki ana akım turizme ek olarak Türkiye'nin yüksek doğal, arkeolojik, kültürel değerlerini tanıtması gerekmektedir. Bunu, bahsi geçen yerlerdeki altyapıyı geliştirmeden başarmak olanaksızdır. Yeni konaklama tesisleri ve rekreasyonel alanlara ihtiyaç olduğu gibi hâlihazırda mevcut olan tesislerin de yenilenmeleri gerekmektedir." denilmektedir.

"Kırsal Ekonomi" altbaşlığı kapsamında, kırsal alanlarda daha fazla istihdam olanaklarından bahsedilmekte, kentsel alanlara göç, kırsal alanlarda fiziksel ve sosyal yapının bozulmasına neden olduğu, bu durumun yaşam kalitesi üzerinde bir çok negatif sonuçlara yol açtığı, IPARD 2014-2020 kapsamında yer alan tüm tedbirlerin doğrudan veya dolaylı olarak bu ihtiyaca odaklandığı, bu yatırımların kırsal ekonomiyi geliştirip, kırdan kente göçü azaltacağı, "Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" isimli tedbirin kırsal ekonomiyi geliştirmeyi amaçladığı belirtilmektedir.

Orta ölçekli yatırımları desteklemek suretiyle şu alanlarda, hanehalkı gelirlerinin artırılması ve yeni iş imkanları yaratılması amaçlanmaktadır: Bitki üretimi, işlenmesi ve pazarlanmasının çeşitlendirilmesi, el sanatları ve zanaatkar elinden çıkmış katma değerli ürünlerin imalatı, arıcılık, arı ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, **kırsal turizm**, çiftçilerin ortak kullanımı için makina parkları, kültür balıkçılığı.

Tarım ve Kırsal Kalkınma Sektörü için planlanan eylem türleri ile uyumlu olan IPARD 2014-2020 Programının parçası olarak tanımlanan tedbirler, her bir tedbirin AB katkısından alacağı pay ile birlikte incelendiğinde kırsal turizmin de içinde yer aldığı "çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme"ye, % 19 ile üçüncü en büyük payın ayrıldığı görülmektedir.

Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme tedbirinin, konaklama, yemek hizmeti ve rekreasyon tesisleri oluşturulması ve mevcut tesislerin koşulları ve kapasitelerinin iyileştirilmesi yoluyla kırsal turizmin geliştirilmesi, kırsal alanlarda yaşam koşullarının kalitesinin iyileştirilmesi, yeni işler yaratılması ve kültürel ve doğal varlıkların tanıtımı ve korunmasına katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Bu tedbir spesifik olarak çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesinde yatırımların modernizasyonu, oluşturulması, genişletilmesi ve yeniden inşası aracılığıyla kırsal faaliyetlerin oluşturulmasını, çeşitlendirilmesini ve geliştirilmesini hedeflemektedir.

Başvuru sahibi aşağıda belirtilenleri sağlamalıdır;

- Başvuru aşamasında, yeni işletmeler istisna olmak üzere, başvuru sahibi belirli bir çeşitlendirme faaliyeti için ulusal standartlar ile uyumlu olmalıdır.
- Başvuru sahibi, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından geliştirilecek formata uygun olarak bir iş planı sunmalıdır. Küçük yatırımlar için basitleştirilmiş bir iş planı sunulacaktır. İş planı, yatırımın gerçekleşmesinin sonucunda tarım işletmesinin ekonomik sürdürülebilirliğini kanıtlamalıdır.
- Başvuru sırasında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın yetkili birimi tarafından verilen resmi bir belge ile statülerini kanıtlamalıdırlar.
- 50 kişiden daha az çalışana sahip ve 8 milyon TL'den (2) daha az yıllık ciroya sahip bir mikro/küçük ölçekli işletme veya zanaatkar olmalıdır.
- (katma değerli yöresel gıda ürünleri konusundaki yatırımlar için) 10 kişiden daha az çalışana sahip ve 1 milyon TL'den daha az yıllık ciroya sahip mikro ölçekli işletmeler olmalıdır.
- (kırsal alanda yaşayan gerçek kişiler için) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi kayıtlarına göre kırsal bir alanda ikamet ediyor olmalıdır.
- Bu faaliyet kapsamındaki yatırımlar, başvuru sahibinin statüsüne bakılmaksızın kırsal bir alanda olmalıdır.

Uygun harcamalar kapsamında Kırsal Turizm ve Rekreasyon Faaliyetleri:

- Pansiyonlar veya mikro/küçük ölçekli konaklama tesislerinin kurulması veya yeniden tefrişi, mevcut binalarda yatak & kahvaltı odalarının yenilenmesi veya çiftliklerde ve açık alanlarda konaklama amacıyla bina ve tesislerin inşası (örnek olarak, kamp yerleri, spor ve rekreasyon alanları),
- Yeme içme tesisleri veya çiftlik ürünleri tanıtım standlarının kurulması,
- Özellikle dağ bisikleti, rafting, doğa yürüyüşleri olmak üzere, at biniciliği, spor veya iç sularda rekreasyon balıkçılığı gibi turistik açık alan aktivitelerinin organizasyonu ile doğrudan bağlantılı verimli altyapı yatırımları,

Destek Miktarı ve AB Katkı Oranı:

- Kamu katkısı, toplam uygun yatırım miktarının % 65'ine kadar olacaktır.
- AB eş finansman oranı kamu desteğinin % 75'i kadardır.

- Her bir proje için uygun yatırımların toplam değerinin minimum ve maksimum limitleri 5.000 Avro ve 500.000 Avro'dur.

IPARD Programının hedefleri uzun vadede kırsalda kadınların güçlendirilmesine vesile olacak stratejik adımlar içermektedir. Program hazırlanırken kırsal kalkınmanın sağlanmasında kadınların toplumdaki konumlarının iyileştirilmesi ve finans kanallarına erişimin kolaylaştırılması ihtiyacı da gözetilmiştir. Kadınların ekonomik yaşama katılması, kadın istihdamının arttırılması için Program kapsamında kadınlara pozitif ayrımcılık ilkesi uygulanmaktadır. Program başvurularında aranan kriterler ile doğrudan ya da dolaylı olarak kadınların pazar erişimlerinin kolaylaştırılması, mesleki kapasitelerinin arttırılması, kadınlar tarafından üretilen ürünlerin daha fazla tüketici ile buluşmasına katkı sağlanmaktadır (Kontoğlu-Astarcıoğlu, 2015:43).

Tablo 1. ***Seçim Kriterleri ve Puanlama Tablosu***

Genel Seçim Kriterleri		**Puanlar**
Başvuru sahibi (gerçek kişi olması durumunda kendisi, tüzel kişiliklerde ise tüzel kişiliği temsil ve ilzama yetkili olan kişi) başvurunun sunulduğu tarihte 40 yaşının altındaysa.		10
Başvuru sahibi, dağ veya orman köylerinde faaliyette bulunan bir çiftçiyse		10
Yatırım bir kadın girişimci tarafından gerçekleştirilmekteyse veya proje sahibi bir kadınsa		10
Başvuru sahibinin, ekonomik faaliyet alanında bir mesleki sertifikası, diploması veya 3 yıl deneyimi bulunuyorsa		10
Yatırım, kabul edilmiş bir Yerel Kalkınma Stratejisine dayanıyor ve bu strateji üzerine inşa edilmişse		20
Başvuru sahibi bir üretici örgütü, birliği veya kooperatifiyse		10
Proje, bitki yetiştiriciliği, arıcılık/bal üretimi, mikro ve küçük ölçekli işletmeler, kırsal turizm ve rekreasyonel faaliyetler, su ürünleri yetiştiriciliği ve makine parkları alanlarında enerji talebini karşılamak amacıyla yenilenebilir enerji tesisi kurulumu içeriyorsa		10
Genel Toplam		80
Her bir sektör için özel seçim kriterleri		
Hayvansal ve bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi, hayvansal ürünlerin üretimi, işlenmesi ve pazarlanması	Başvuru sahibi, mevcut bir tarımsal işletme/firma ise ve Organik Tarım / İyi Tarım Uygulamaları sertifikasına sahipse	10
	Proje, üretim, işleme ve pazarlama bileşenlerinin tümünü içeriyorsa	10
Zanaatkarlık ve Katma Değerli Yöresel Ürünler	Yatırım, Türk Patent Enstitüsü tarafından yayınlanan bir Coğrafi İşarete sahip sertifikalı bir yerel tarım veya gıda ürünü / veya geleneksel el sanatları üretimini hedefliyorsa	20
Kırsal Turizm ve Rekreasyonel Faaliyetler	Başvuru sahibi, mevcut bir konaklama tesisi / işletmesi (yeme içme tesisi / rekreasyon tesisi) ise.	

Su Ürünleri Yetiştiriciliği	Alabalık, sazan, çipura ve levrek dışındaki türler yetiştiriliyorsa.	
Makine Parkları	Başvuru sahibi, tarımsal makine ve ekipmanlar için bakım ve tamir hizmetleri sağlayan veya bu tür ekipmanlar için kiralama hizmetleri sunan mevcut bir işletme, örgüt, birlik veya kooperatifse	
Yenilenebilir Enerji Tesisleri	Başvuru sahibi yatırımın yapıldığı bölgede yaşayan bir gerçek kişi ise.	
TOPLAM		100

Kaynak: GTHB, IPARD2.

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden görüleceği gibi, başvuru sahibi (gerçek kişi olması durumunda kendisi, tüzel kişiliklerde ise tüzel kişiliği temsil ve ilzama yetkili olan kişi) başvurunun sunulduğu tarihte 40 yaşının altındaysa, 10 puan, yatırım bir kadın girişimci tarafından gerçekleştirilmekteyse veya proje sahibi bir kadınsa, 10 puan, başvuru sahibi bir üretici örgütü, birliği veya kooperatifiyse, 10 puan, proje, ……, kırsal turizm ve rekreasyonel faaliyetler, …….. alanlarında enerji talebini karşılamak amacıyla yenilenebilir enerji tesisi kurulumu içeriyorsa, 10 puan, kırsal turizm ve rekreasyonel faaliyetler için başvuru sahibi, mevcut bir konaklama tesisi / işletmesi (yeme içme tesisi / rekreasyon tesisi) ise, 20 puan almaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi, örgütlenmeye ve kadın girişimciliğine özel bir önem verilmektedir.

Ankara Bölge Planında Şereflikoçhisar

Ankara'nın alt bölgelerinden Birinci Bölge; Bala, Evren, Haymana ve Şereflikoçhisar ilçelerini kapsamaktadır. Nüfus yoğunluğunun düşük, tarımın ekonomik faaliyetlerin temelini oluşturduğu bu bölge Ankara ilinin güney ve güneydoğu kesimlerini kapsamaktadır. Şereflikoçhisar hariç, yüksek bir nüfus kaybı yaşayan bölgede gerek fiziki altyapı gerekse de temel sosyal hizmetlerin sunumu açısından sorunlar yaşanmaktadır. Gelişmişlik sıralamalarında da alt düzeylerde bulunan bölge ilçelerinde eğitim, sağlık, ulaşım, barınma imkânlarının iyileştirilmesi; katma değeri yüksek tarımsal üretimin yaygınlaştırılması; kırsal endüstrilerin geliştirilmesi; **Tuz Gölü ve Hirfanlı Baraj Gölü'nde ve civarında alternatif turizm türlerinin faaliyete geçirilmesi; bu alt bölgenin kalkınmasına önemli katkıda bulunacaktır.** Ayrıca ilin en yüksek güneş enerjisi potansiyeline sahip olan bu bölgede gelecek on yılda gerçekleştirilecek güneşe dayalı elektrik üretim yatırımları, çevresel katkısının yanında, tarımsal sulamanın yaygınlaştırılmasında ve maliyetinin düşürülmesinde de etkili olacaktır (AKA, 2016).

Tedbirlerin alt bölgelere göre dağılımında Şereflikoçhisar ve Tuzgölü ile ilgili olanlar şunlardır:

- Bölgeden dışarıya verilen göçün önlenmesi; gelir istihdam olanaklarının çeşitlendirilmesi amacıyla;
- "Göçle mücadele eylem planı " oluşturulacak,
- Tuz gölünün turizm potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacak,
- Yerel mimari dokuyu yansıtacak kent estetiği kriterleri oluşturularak uygulanacak.

ŞEREFLİKOÇHİSAR'IN KIRSAL TURİZM POTANSİYELİ

Yukarıdaki örnekler ve bilgiler ışığında bölgede kırsal turizmin geliştirilebilmesi için potansiyel zenginliklerin başında turistik anlamda da önemli bir potansiyeli olan Tuz Gölü gelmektedir. Tuz Gölü'nden sonra en önemli yer, Hirfanlı Baraj Gölüdür. Bu bölgelerde kuş gözlemciliği turizmi, agro turizm aktiviteleri yapılabileceği gibi, ilçenin diğer yerlerinde de ayrıca, kuş gözlemciliği turizmi, agro turizm ve inanç turizmine hitap etme potansiyeli bulunmaktadır.

Tuz Gölü

Tuz Gölü, 1500 kilometrekarelik alanıyla Van Gölü'nden sonra Türkiye'nin ikinci büyük gölüdür. Göl çevresinde ülkenin değişik kısımlarından gelen insanların kurduğu pek çok yeni köy vardır. Tuz Gölü ile yakın ilişkide olan göller Tuz Gölü ile bir ekosistem bütünlüğü arz etmektedir. Yakın çevresindeki göller Tersakan Gölü, Bulak Gölü ve Kulu Gölleridir(Şereflikoçhisar Belediyesi, 2017).

Öncelikle bir Tuz Gölü markası oluşması ve tanıtımı gerekmektedir. Tuz Gölü'nün özellikleri henüz yöre halkı ve halkımız tarafından tam olarak bilinmemektedir. Bu farkındalığın oluşturulması, halkın bilinçlendirilmesi ve Tuz Gölü'nün tanıtımı için bir "**Tuz Gölü Festivali**" düzenlenerek işe başlanabilir. Bu festivalin geleneksel hale getirilmesi ve her yıl tekrarlanması, daha ileriki aşamada uluslararası hale getirilmesi, ilçede turistik hareketliliği artıracaktır. Turistik bazı yerlerde olduğu gibi göl üzerinde balonla tur düzenlenmesi, Tuz Gölünün tanıtımına katkı sağlayacaktır.

Tuz Gölü kışın kapladığı geniş su alanı ile su kuşları için önemli bir kışlama bölgesidir. Uluslararası kriterlere göre A sınıfına giren bir sulak alandır. Kış aylarında çok sayıda Sakarca Kazı gölde barınır ve çevredeki tahıl ekili alanlarda beslenir. İlkbaharda göl içinde oluşan adalarda ve göl kıyısındaki bataklıklarda suna, angıt,

çamurcun, büyük yağmurcun, kocagöz, ince gagalı martı, gümüşü martı ve bataklık kırlangıcı kuluçkaya yatmaktadır. Gölün ornitolojik önemi yurdumuzda en büyük flamingo kolonisinin kuluçka alanı oluşudur.

2013 yılı Nisan ayında Türkiye adına Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ilk kez Dünya Doğal Miras Alanına dahil edilmek üzere UNESCO Dünya Miras Komitesine bir doğal alanı, Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesini aday olarak göstermiştir. Bunun sonucunda Haziran 2013 tarihinde yapılan 37. Dünya Miras Komitesi toplantısında Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi UNESCO Dünya Miras Alanları Geçici listesine resmen dahil edilmiştir. Doğal Miras Alanlarının bu listeye dahil edilmesi ile birlikte bu alanların sadece biyoçeşitlilik açısından önemli alanlar değil, aynı zamanda küresel ölçekte de özel bir öneme sahip oldukları, dünyada doğa koruma açısından orijinal ve yeryüzünde eşsiz oldukları tescil edilmektedir. Bu alanlar ülkemizin etkin bir şekilde tanıtımına, turizmin çeşitlendirilmesine ve turizmden elde edilen gelirin artmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Yurtdışı turizm envanterinde ülkemizdeki korunan alanların da yer alması, bu alanlara ilgi duyan doğa izlemeyi, dinlenmeyi, kuş gözlemlemeyi bilinçli olarak seçen ve programlarını buna göre düzenleyen hedef kitlenin ülkemize çekilmesi için önemli bir gelişme olacaktır (ÇŞB, 2014:167,168).

Aday alanların UNESCO Dünya Miras Alanları Asıl Listesine dahil edilebilmesinin ön koşullarının başında, alana ilişkin "Yönetim Planının" hazırlanmış olması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planının olması önemli bir avantajdır. Ancak Yönetim Planının uygulanması aşamasında UNESCO Dünya Miras Alanlarının yönetimine ilişkin önceliklerin göz önünde bulundurulması ve uygulamaların bu önceliklere göre yapılması önem arz etmektedir.

Tuz Gölü'nde 129 çeşit böcek yaşamakta olup, bunların 4 tanesi endemiktir. Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesinde tespit edilen sürüngenler ve iki yaşamlılar 21 çeşit olup, Türkiye genelindeki bu türlerin % 13'ünü oluşturmaktadır. Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesinde 86 çeşit kuş türü tespit edilmiştir. Bunların bir kısmı yerli, bir kısmı yaz göçmeni, bir kısmı da kış göçmenidir. Tuz Gölü ve çevresinde yaşayan kuşlar, Türkiye genelinde yer alan kuşların % 19'unu oluşturmaktadır. Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesinde 20 çeşit de memeli türü yaşamaktadır (ÇŞB, 2014:182-189).

Bu bakımdan göl kenarında birkaç yerde yapılacak kuş gözlem kuleleri yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekecektir. Ayrıca gölde yaşayan canlıların tanıtıldığı bir resim müzesi de ilginç olabilir. Göl kenarına ve yoldan görülebilecek yerlere leyleklerin konaklayabileceği sütunlar konularak, hem ilçeye estetik bir güzellik kazandırılabilir, hem de hayvanların konaklama kapasiteleri artırılarak, turistlerin bölgeye ilgisi çekilebilir.

1639 yılında Padişah 4.Murat'ın daha fazla tuz üretmek için tuz gölünde Romalılardan kaldığı düşünülen kaldırım bölgesine set çektirmesi, "Kaldırım" olarak da bilinen ve yakınındaki tuzlaya da ismini vererek kaldırım tuzlasının temelini atmıştır (Gündüz, 2017:46).

Tuz Gölü'nün korunması, kollanması, turizm açısından tanıtımının yapılması, göçmen kuşlar açısından öneminin vurgulanması ve üretim dengesinin sağlıklı bir hale getirilebilmesi için zaman geçirmeden ve çok ciddi bir anlamda Tuz Gölü'nün çevresel veri envanteri hazırlanmalı ve göl için alınması gereken önlemlerin açık olarak belirlenmesi gerekmektedir (Gündüz, 2015:33).

Tuz Gölü'nde sağlık turizmine yönelik işletmelerin nitelik ve kapasitelerinin arttırılması ve tuz tedavisinin tanıtılması suretiyle turist akımının artırılmasının yanı sıra, Kapadokya Bölgesi'ni ziyaret eden turistlerin konaklamalarını sağlayabilmek, bölge ekonomisine büyük katkılar sağlayacaktır. Ayrıca yörede yapılabilecek kongre turizmi, genel turizm sezonu dışındaki ölü dönemi canlandıracaktır. Şereflikoçhisar'ın Ankara'ya yakınlığı dikkate alındığında, pek çok yerli turistin hafta sonu günübirlik aktiviteler için yöreye getirecek çözümler üretilmelidir (Köylü, 2016:38).

Tuz Gölü kenarında Dünya standartlarında günü birlik konaklama alanları oluşturularak, turist artışını karşılayabilecek potansiyel oluşturulmalıdır. Kuş gözlemciliği için gelenlerin ve yoldan geçenlerin konaklayabileceği bir kamping-karavan işletmesi de düşünülmelidir. Bu yol Kapadokya'ya giden turistlerin de yolu olduğundan hem otel, hem de kamping-karavan işletmesi, ilçede konaklayan turistlerin sayıca artmasını sağlayacaktır. Ayrıca göl kenarında yürüyüş yolları, bisiklet yolları yapılmalı, bu amaçla bisiklet kiralama yerleri ve kapasitesi oluşturulmalıdır.

Tuzgölü ile ilgili yapılacak çalışmalarda, Tuzgölü'nü çevreleyen Konya ve Aksaray illeri ile işbirliği yapılmalıdır.

Hirfanlı Baraj Gölü

Tuz Gölü'nün yanı sıra Hirfanlı Baraj Gölü de turistik özellikler taşıyan bir yerdir. Hirfanlı Baraj Gölü kenarındaki balık lokantaları yeterince bilinmemektedir. Ayrıca baraj gölüne hakim köylerde kırsal turizm, agro turizm hızla geliştirilebilir. Göl kenarında yürüyüş yolları ve bisiklet yolları oluşturulmalı, ayrıca günübirlik konaklama tesisleri oluşturulmalıdır. Gölde su sporları düzenlenmesi de bölgeye ilgiyi artıracaktır. Bu amaçla gelenlerin kolayca ve kısa zamanda ulaşmasını sağlamak üzere, Ankara'dan gelecekler için kestirme yollar yapılmalı, mevcut yollar iyileştirilmeli ve bu yolların civarındaki köylerde agro turizm yapabilecek örnek işletmeler belirlenerek, bunların eğitimi ve desteklenmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla baraj gölüne en yakın noktada bulunan Şanlıkışla ve Acıkuyu köylerinde(mahalle) pilot projeler uygulanmalı, daha sonra Kacarlı, Gülhüyük ve

Şereflidavutlu Köyleri de bu kapsamda desteklenmelidir. Baraj Gölü kıyısında da bir kamping-karavan tesisi kurulması gelen ve konaklayan turistlerin sayısını artıracaktır.

Kuş Gözlemciliği

Özellikle son yıllarda kuşların göç yolları üzerindeki bölgelere giderek burada belirli bir süre konaklayanların sayısı gittikçe artmıştır. Kuşların doğal ortamlarındaki hareketlerini, göçlerini, barınma ve üremelerini izlemeye dayalı bu faaliyete ise kuş gözlemciliği turizmi denilmektedir. Kuşları doğal ortamlarında gözlemlemek ve onları tanımak amacıyla yapılan seyahatlerde kişiler konaklama, ulaşım, yeme içme gibi diğer gereksinimleri için çeşitli mal ve hizmetleri satın almaktadır ki bu durum turizm ekonomisine katkı sağlamakta ve kuş gözlemciliğinin turizm kapsamında değerlendirilmesine neden olmaktadır. Kuş gözlemciliği turizmi, gerçekleştirildiği bölgede yaşayan yerel halkın turistlerin sağladığı gelirden pay elde etmelerini ve aynı zamanda çevrenin korunmasını da sağlayan bir turizm türüdür. Diğer taraftan biyoçeşitliliğin değeri konusunda yerel halkın eğitimi ve başarılı koruma ve doğal alanların muhafazası için yerel ve ulusal teşvikin yaratılmasını sağlama konusunda yüksek potansiyele sahip bir turizm türüdür (Albayrak, 2013:164). Bölgedeki potansiyel değerlendirilmeyi beklemektedir.

Tuz Gölü'ndeki kuş potansiyelinden başka, bir de Gülhüyük Köyü civarında şahin, kartal gibi yırtıcı kuş popülasyonu bulunmaktadır. Bu kuşların, özellikle Orta Doğu ülkelerinde özel meraklıları vardır. Burada bir kuş gözlem kulesi yapılmalı ve yırtıcı kuş gözlemeye gelenlerin konaklayabilecekleri tesisler oluşturularak, köyün tanıtımı yapılmalı ve gelenlerin hoşça vakit geçirebilecekleri ek aktiviteler düşünülmelidir(at gezisi, yürüyüş yolları, agroturizm, vb.).

Agro Turizm

Şereflikoçhisar'ın Hacıbekir kavunu meşhurdur. Ancak yeterince bilinmemektedir. Bunun bir nedeni de, soğuk hava deposu bulunmaması nedeniyle ürünün kısa bir sürede tükenmesidir. Soğuk hava deposu yapılması hem kavunun, hem de diğer ürünlerin uzun süre korunmasını sağlayacaktır. Günübirlik gelenlere aynı zamanda bu kavunun tanıtımı da yapılmalıdır. Gelenlere aynı zamanda yörenin meşhur ev yemeklerinden örnekler verilebilir.

Nadir bulunan ürünlerden olan manda sütü ve yoğurdu, Tuz Gölü çevresinde manda bulunması nedeniyle önemli bir objedir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın mandacılığın desteklenmesine yönelik uygulamaları vardır. Bu desteklerden yararlanılarak manda popülasyonu artırılmalı, manda sütünden peynir ve yoğurt yapılarak gelen turistlere pazarlanmalıdır. Ayrıca Tuz Gölü çevresinde yaygın olarak küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Bu hayvanların etlerinin yedikleri tuz ve tuzlu bitkiler sebebiyle çok lezzetli olduğu söylenmektedir. Bu konunun bilimsel temelleri araştırılmalı ve tanıtımı yapılmalıdır. Agro turizm kapsamında belli işletmelerde, hem bu işlerin nasıl yapıldığı uygulamalarla anlatılıp, gelenlere de ürünlerden tattırılıp, pazarlanması, bölge ekonomisine katkı sağlayacaktır.

İnanç Turizmi

Kırsal turizmin inanç turizmi ile desteklenmesi mümkündür. İnanç turizmi açısından Şereflikoçhisar'da iki cami bulunmaktadır. Önemli bir şahsiyet olan Aziz Mahmud Hüdayi Hazretleri de Koçhisar'da doğmuş ve çocukluk yılları burada geçmiştir.

Alaaddin Camii: Kale Mahallesinde bulunan Alaaddin Camiinin yapılışı hakkında kesin bilgiler yoktur. Yapılış tarihi süsleme ve mimari özelliklerinden dolayı XIII. Yüzyıla kadar inmektedir. Üstündeki kitabe dikkate alınırsa 1286/1869 tarihinde yeniden yapılmıştır. Tek kubbeden oluşan caminin adının nereden geldiği de net olarak bilinmemektedir. Konu hakkında önemli araştırmalar yapan İbrahim Hakkı Konyalı (1971:508), caminin Selçuklu hükümdarı I. Alaaddin Keykubad adına yaptırıldığını söylemektedir (Okumuş, 2015:32).

Hacı Ahmet Camii: Parlasan (Değirmenyolu) Köyü/Mahallesinde bulunan Hacı Ahmet Camii, Şereflikoçhisar'da halk mimari yapıları içinde dikkat çeken en önemli yapılardan biridir. Temelleri Selçuklu sanat ortamında atılıp, Osmanlının Anadolu coğrafyasında hakim olan mahalli mimari geleneklerinden biri olan Ankara mahalli üslubunda inşa edilmesi yönüyle özel önem taşımaktadır. Cami, kıbleye dik üç sahından meydana gelmektedir. Uzunlamasına dikdörtgen planlı yapı, içten düz ahşap tavanlı olup, dıştan üzeri düz damla örtülmüştür. Camide süsleme unsuru olarak karşımıza çıkan belki de tek unsur, kadınlar mahfilini taşıyan ahşap direkler üzerinde gördüğümüz aşı boya kalıntılarıdır. Cami, Ankara'da asırlar boyunca devam eden mahalli geleneğin izlerini taşıması itibariyle geleneğin geç dönemde verilen bir temsili olması yönüyle ilgiye şayandır (Gündüz, 2016:3).

Aziz Mahmud Hüdayi Hazretleri: Koçhisar doğumlu olan Hüdayi Hazretleri 1541-1628 yılları arasında bir asra yakın yaşamış, sekiz padişah devrini idrak etmiş bir gönül sultanıdır. Evliya Çelebi Hüdayi Hazretlerinden bahsederken, kendisinin 70.000 bağlısının bulunduğunu söylüyor. O döneme göre çok büyük bir rakam. En aşağı seviyedeki halktan padişahına kadar herkese ulaşmak ve sadece güzel olanı, doğru olanı, hak olanı güzel bir üslupla söylemek, padişahlara yol göstermek ve onları adeta talimatlar verircesine mektuplarla irşad etmek her babayiğidin karı değildir. I. Ahmed'le çok sıcak bir yakınlık ilişkisi de vardır. Aziz Mahmud Hüdayi Hazretleri bizim tarihimizde renkli bir simadır, şairliği ile tasavvufi boyutuyla önemli bir insandır (Sarıkaya, 2015:36). Hüdayi

Hazretlerinin tanıtımı ve ilçede doğduğunun anlatılması, inanç turizmi açısından ilçeye önemli katkılar sağlayacaktır.

Diğer Turistik Yerler

Şereflikoçhisar'da bulunan Kent Müzesi ve Parnassos Antik Kenti, diğer önemli turistik yerlerdir.

Kent Müzesi: Osmanlı Devleti zamanında II. Abdülhamit tarafından silah deposu ve askerlik şubesi olarak kullanılan ve bugün **Şereflikoçhisar Kent Müzesi** olarak hizmet veren binada yöreye ait soyut-somut kültürel miras eserleri sergilenmektedir (Gündüz, 2017:44).

Parnassos Antik Kenti: Değirmenyolu Köyünde yer alan ve Eski Tunç Çağına ait olduğu düşünülen höyük ve çevresi Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 1993 yılında Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir. Değirmenyolu Köyü ve çevresinin antik kaynaklarda ve haritalarda Parnassos Antik Kenti olarak lokalize edilmesi ve köyün eski adının da Parlasan olması, Değirmenyolu Köyünün Antik Parnassos Kenti olduğunu doğrulamaktadır. Parnassos Kenti, İstanbul'dan başlayıp, Kudüs'e kadar uzanan Hacı Yolu üzerinde önemli bir duraktır. Kazılarda elde edilen yazıtlardan anlaşıldığı kadarı ile kent aynı zamanda bir piskoposluk merkezidir (Gündüz, 2017:42).

SONUÇ

Şereflikoçhisar ve çevresinin kırsal turizm potansiyeli incelendiğinde, şu konuların ön plana çıktığı görülmektedir;

- Tuz Gölü markası oluşması ve tanıtımı gerekmektedir. Tuz Gölü'nün özellikleri henüz yöre halkı ve halkımız tarafından tam olarak bilinmemektedir.
- Farkındalığın oluşturulması, halkın bilinçlendirilmesi ve Tuz Gölü'nün tanıtımı için bir "**Tuz Gölü Festivali**" düzenlenmesi düşünülmelidir. Bu festivalin geleneksel hale getirilmesi ve her yıl tekrarlanması, daha ileriki aşamada uluslararası hale getirilmesi, ilçede turistik hareketliliği artıracaktır.
- Tuzgölü ile ilgili yapılacak faaliyetlerde, Tuzgölü'nü çevreleyen Konya ve Aksaray illeri ile işbirliği yapılmalıdır.
- Göl üzerinde balon turu düzenlenmelidir.
- Tuz Gölü kenarında kuş gözlem kuleleri oluşturulmalıdır.
- Gölde yaşayan canlıların tanıtıldığı bir resim müzesi de ilginç olabilir.
- Göl kenarına ve yoldan görülebilecek yerlere leyleklerin konaklayabileceği sütunlar konulmalıdır.
- Sağlık turizmine yönelik işletmelerin nitelik ve kapasitelerinin arttırılması ve tuz tedavisinin tanıtılması gerekmektedir.
- Kongre turizmi, genel turizm sezonu dışındaki ölü dönemi canlandıracaktır.
- Göl kenarında Kamping-karavan işletmesi kurulmalıdır.
- Göl kenarında yürüyüş yolları, bisiklet yolları yapılmalı, bu amaçla bisiklet kiralama yerleri ve kapasitesi oluşturulmalıdır.
- Hirfanlı baraj gölüne hakim köylerde kırsal turizm, agro turizm hızla geliştirilebilir.
- Göl kenarında yürüyüş yolları ve bisiklet yolları oluşturulmalı, ayrıca günübirlik konaklama tesisleri oluşturulmalıdır.
- Baraj gölüne en yakın noktada bulunan Şanlıkışla ve Acıkuyu köylerinde(mahalle) pilot projeler uygulanmalı, daha sonra Kacarlı, Gülhüyük ve Şereflidavutlu Köyleri de bu kapsamda desteklenmelidir.
- Gülhüyük Köyü civarında bulunan şahin, kartal gibi yırtıcı kuş popülasyonunun tanıtımı yapılmalı, meraklısına kuş gözlem kuleleri ile konaklayabilecekleri tesisler oluşturularak, köyün tanıtımı yapılmalı ve gelenlerin hoşça vakit geçirebilecekleri ek aktiviteler düşünülmelidir(at gezisi, yürüyüş yolları, agroturizm,vb.).
- Agro turizm kapsamında belli işletmelerde, hem bu işlerin nasıl yapıldığı uygulamalarla anlatılıp, gelenlere de ürünlerden tattırılıp, pazarlanmasına yönelik alt yapı kurulmalıdır.
- Hacıbekir kavununun tanıtımı yapılmalıdır.
- Manda sütünden peynir ve yoğurt yapılarak gelen turistlere pazarlanmalıdır.
- Koyun etinin özelliği bilimsel olarak belirlenmeli ve tanıtımı yapılmalıdır.
- Kırsal turizm, inanç turizmi ile de desteklenmelidir. İnanç turizmi açısından Şereflikoçhisar'da bulunan iki cami ve önemli bir şahsiyet olan Aziz Mahmud Hüdayi Hazretlerinin Koçhisar'da doğduğu ve çocukluk yıllarının burada geçtiği anlatılmalıdır.
- Kent müzesi ve Parnassos Antik Kenti de gelenler için ilginç yerler olacaktır.

Görüldüğü gibi Şereflikoçhisar ve çevresinde turizm objelerinin yanı sıra, önemli bir kırsal turizm potansiyeli bulunmaktadır. Bu potansiyeli değerlendirebilecek IPARD ve Kalkınma Ajansı gibi kaynaklar da mevcuttur. Bu kaynaklarla, sözkonusu potansiyelin harekete geçirilmesi halinde bölge ekonomisine önemli bir katkı sağlanmış ve cazibe artırılmış olacaktır. Bunu sağlayabilmek için öncelikle kırsal turizm farkındalığı yaratılmalı, halk bilinçlendirilmeli ve gerekli arz/talep oluşturulmalıdır. IPARD ve Kalkınma Ajansı desteklerinden yararlanabilmek için toplumda girişimci kişiler belirlenmeli, projeler hazırlayıp/hazırlatıp

sunmaları teşvik edilmelidir. Elde edilecek ekonomik yararlar ve güzel sonuçlardan sadece Şereflikoçhisar değil, çevre iller ve bütün bölgenin yararlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Albayrak A.(2013).*Alternatif Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.

AB Komisyonu Resmi Web Sayfası, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0487:0548:en:PDF, 23.04.2017.

Ankara Kalkınma Ajansı(AKA). *Ankara Bölge Planı*, , http://www.ankaraka.org.tr/bolge-plani/ankara-bolge-plani-2014-2023.pdf, 23.11.2016.

Avcıkurt C. ve İlban M.O. (2016).*Avrupa Birliği'nde Turizm ve Türkiye*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Bal C. (2012). Kırsal Turizmin A B C'si. *Türktarım,* 206,14-15,Ankara: GTHB Yayını..

Baykal F. (2012). Avrupa'da Kırsal Turizm Uygulamaları ve Kırsal Turizm Örgütlenmeleri. *Türktarım,*206,20-23, Ankara:GTHB Yayını.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2014).*Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı 2014-2018*, Ankara.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi*, http://kkp.tarim.gov.tr/ADMIN/App_Upload/UKKS.pdf, 12.12.2016.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, *IPARD 2,* http://www.tkdk.gov.tr/Content/File/Ipard/IPARD2.pdf, 12.12.2016.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2015).Türkiye'de Kırsal Turizm. *Türktarım,* 225, Eylül-Ekim 2015,84-88. Ankara.

Gündüz,V..(2015). Tuz Gölü'nün Yok Olma Riski Var!.*TEMA,*139, Ağustos 2015, 32-33. Ankara.

Güneş, G..(2012). Kırsal Turizmin Sürdürülebilir Kalkınmadaki Rolü. *Türktarım*, 206, 16-19. Ankara:GTHB Yayını.

Haberal H. (2015). *Ekolojik Turizm-Doğa Turizmi-Kırsal Turizm-Yayla Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kontoğlu Ş.,Astarcıoğlu S.(2015). IPARD ile Kadınlara Pozitif Ayrımcılık. *Türktarım,* 222, 42-44. Ankara:GTHB Yayını.

Köylü, M.K..(2016). Şereflikoçhisar'ın Pırıltılı İncisi Tuz Gölü'nün İlçe Ekonomisine ve Tanıtımına Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme. *Tuz Yolu*, Mart 2016. Ankara.

Şereflikoçhisar Belediyesi, Resmi Web Sayfası, http://www.sereflikochisar-bld.gov.tr/tuzgolu.html, http://www.sereflikochisar-bld.gov.tr/kochisar.html, 04.1.2016.

Şerefoğlu C. (2012). Yerel Ürünlerin Kırsal Turizm Açısından Önemi. *Türktarım*, 205,34-39. Ankara:GTHB Yayını.

Zurnacı N. (2012). Kırsal Turizmin Önündeki Engeller. *Türktarım,* 206,38-39.Ankara:GTHB Yayını.

LOJİSTİK VE SİVİL HAVACILIĞIN MEVCUT DURUMU VE GELECEĞE YÖNELİK PROJEKSİYONLAR

Sibel İSMAİLÇEBİ BAŞAR
Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, sibel.basar@bayburt.edu.tr

ÖZET

Lojistik faaliyetlerin geçmişi uzun yıllara dayanmaktadır. Bir disiplin olarak ele alınması ie II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. 1980 sonrası artan küreselleşme ile birlikte üretim faaliyetleri Uzak Doğu ve Çin'e kaymıştır. Buna paralel olarak mal taşımacılığında önemli artışlar ortaya çıkmıştır. Mal akımlarının yanında insanların da seyahat ve turizm faaliyetlerinde artışlar ortaya çıkmış ve sivil havacılık sektörü de bu dönemde gelişme kaydetmiştir. Dünyadaki büyümenin devam edilmesi beklendiğinden hem lojistik hem de sivil havacılık sektörleri bundan olumlu olarak etkilenecektir. Bu çalışmada lojistik ve sivil havacılık sektörlerin mevcut durumu ele alınarak geleceğe ilişkin beklentilere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Sivil Havacılık,

Evaluatıon of Developments in logigistic and Cıvıl Avıatıon Sector

ABSTRACT

The history of logistics activities is based on many years. It is considered as a scientific discipline after the Second World War. With the increasing globalization after 1980, production activities shifted to the Far East and China. Due to this stuation, significant increases in the transport of goods have emerged. In addition to commodity flows, the increase in travel and tourism activities of the people has emerged and the civil aviation sector has improved in this period. As the the world growth, it is expected to continue, both the logistics and civil aviation sectors will be positively affected. In this study, the current situation of the logistics and civil aviation sectors are discussed and expectations for the future are discussed.

Keywords: Logigistic, Cıvıl Avıatıon

I. Giriş

Çok eski dönemlerden beri var olmakla birlikte sistematik olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra ele alınan lojistik faaliyetler önceleri askeri bir terim olarak kullanılmıştır. Lojistiğin önem kazanmasında birçok cephede yaşanan ve lojistik ihtiyacın şiddetli bir şekilde hissedildiği Dünya Savaşı'nın etkisi onun olması doğaldır. Savaş sonrası lojistik faaliyetlerin etkileri konusunda çeşitli çalışmalar yapılmakla birlikte küreselleşmenin yoğun olarak hissedildiği son 30 yılda lojistik faaliyetleri ön plana çıkmış; buna paralel olarak lojistiğe olan ilgi artmıştır. Özellikle iktisat ve işletme bilileri lojistik konusuna daha fazla yer vermeye başlamıştır. Son dönemlerde lojistiğin daha bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Lojistiğin faklı tanımları olmakla birlikte yaygın olarak yapılan tanım Tedarik Zinciri Yönetimi Uzmanları Konseyi'nin (CSCMP) tanımıdır. Bu tanıma göre göre lojistik, "müşteri ihtiyacını karşılamak üzere her türlü ürün, servis hizmeti ve bilgi akışının başlangıç noktasından (kaynağından), tüketildiği son noktaya (nihai tüketici) kadar olan tedarik zinciri içindeki hareketinin etkili ve verimli bir biçimde planlanması, uygulanması, taşınması, depolanması ve kontrol altında tutulması hizmetidir". Bu geniş tanımlamaya göre lojistik endüstrisi, depolama, malzeme taşıma, paketleme ve bilgi akışının tedarik zinciri yönetimi yazılımı ile entegrasyonunu içermektedir. Lojistiğin tanımı yapıldıktan sonra lojistik faaliyetlerin ölçülmesi ve buradan elde edilen verilere göre analizler yapılması önemli hale gelmektedir. Bu amaçla çeşitli çalışmalar yapılmakla birlikte en çok başvurulan kaynak şüphesiz Dünya Bankası'nın Lojistik Performans Endeksi'dir (LPI). LPI endeksi 6 farklı bileşenden oluşmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1- Gümrükler: Bu veri ülkelerin gümrüklerinden geçişlerde yaşana izin sürecinin etkinliğini ifade etmektedir.
2- Altyapı: Ülkelerdeki ulaştırma ve ticaret altyapısının kalitesini ve yeterliliğini göstermektedir.
3- Sevkiyat Ayarlama Kolaylığı: Ülkelerdeki sevkiyat/nakliye fiyatlarının rekabetçi olarak ayarlanabilirliğini ifade etmektedir.
4- Lojistik Hizmetlerinin Kalitesi ve Yeterliliği: Taşıma operatörleri ve firmaları ile gümrük müşavirliği/komisyonculuğu gibi hizmetlerin yeterliliğini ve kalitesini göstermektedir.
5- Takip Edebilirlik: Yapılan sevkiyatların taşıma ve teslim sürecinde kolaylıkla takip edilebilmesini ve izlenebilmesini göstermektedir.
6- Zamanlama: Sevkiyatların planlanan teslimat süresi içinde alıcıya ulaşıp ulaşmadığını; diğer bir deyişle gecikme yaşanıp yaşanmadığını ölçmektedir.

Söz konusu veriler lojistik profesyonelleri olarak adlandırılan kişi ve kurumlara yapılan aanket uygulamalarından elde edilmektedir. Anketlerden elde edilen verilere göre her bir bileşen için 1-5 arası ölçeklendirme yapılmaktadır. Söz konusu ölçeklendirme ülke skoru olarak da hesap edilmektedir. Skorlara göre 1 en düşük ve 5 en iyi lojistik performansını göstermektedir (Başar, 2017. 194)

LPI skorlarına göre en iyi v en kötü durumda olan ülkeler Tablo 1'de verilmekledir.

Tablo 1. Lojistik Performans Endeksi Skorları

		LPI Skoru	Gümrükler	Altyapı	Gönderi Kolaylığı	Lojistik Yeterlik	İzleme ve Takip	Zamanlama
Almanya	1	4,20	4,09	4,37	3,86	4,31	4,24	4,39
İsveç	2	4,05	4,05	4,24	3,92	3,98	3,88	4,28
Belçika	3	4,04	3,66	3,98	3,99	4,13	4,05	4,43
Türkiye	47	3,15	2,71	3,21	3,06	3,05	3,23	3,63
Burundi	158	2,06	1,69	1,95	2,21	2,33	2,01	2,17
Angola	159	2,05	1,57	1,86	2,20	,00	2,00	2,59
Afganistan	160	1,95	1,73	1,81	2,10	1,92	1,70	2,38

Kaynak: World Bank

160 ülke içinde en iyi skorlara sahip ülke Almanya iken en kötü skora sahip ülkenin Afganistan olduğu görülmektedir. Türkiye LPI skorlarında 47. Sırada yer almaktadır. LPI 2014 ve LPI 2012 skorlarının ırasıyla 34 ve 30 olduğu düşünülürse sıralama olarak bir gerileme olduğu söylenebilir. Türkiye'nin son yıllarda yaptığı yüksek altyapı yatırımlarına karşılık LPI performansının azalması, gümrükler işlemler konusunda yapılması gereken işler olduğuna işaret etmektedir.

II. Lojistik ve Sivil Havacılık Sektörleri: Mevcut Durum ve Projeksiyonlar

Lojistik faaliyetlerindeki artışlarda üretimin Çin ve diğer Uzak Doğu ülkelerine kayması, buna karşılık tüketimin Avrupa ve Amerika bölgesinde yoğunlaşmasının da katkısı olduğu söylenebilir. Dünya büyüme oranının yani üretim düzeyinin önümüzdeki yıllarda artacağı düşünülürse lojistik faaliyetlerinin de artmasının kaçınılmaz olacağı görülebilir. Bunun yanında özellikle son 10 yıldır Afrika bölgesinde önemli bir üretim ve tüketim faaliyetinin olduğu göz önünde bulundurulursa bu bölgeye ve bu bölgeden olan mal akımlarının artacağı görülebilir.

Lojistikte mal akımlarına bağlı olarak öncelikle deniz yolu taşımacılığın artması doğaldır. Mal akımları yanında emek faktörünün de artık eskiye nazaran daha mobil olması, artan gelirin seyahat isteğini artırması, şirket merkezleri ile üretim tesislerinin farklı coğrafyalarda faaliyet göstermesi gibi nedenler havayolu taşımacılığını da geliştirmiştir. Bunun yanında hız açısından önemli avantajlara sahip olan havayolu taşımacılığının giderek artan oranda mal ve /veya kargo taşımacılığına da konu olduğu görülmektedir. Bu nedenle havayolu taşımacılığına daha yakından bakılması yararlı olacaktır.

Son dönemlerde hızla gelişen havacılık endüstrisi hem yolcu hem yük taşımacılığında önemli işlevler görmektedir. Bunun yanında uçak üretiminden ağırlama hizmetlerine kadar çok çeşitli girdileri içinde barındıran sektör yayılma etkilerine sahiptir.

IATA, ICAO verilerine göre 2018 yılında global havayolu yolcu trafiği %7 oranında artmıştır. Küresel ölçekte, yolcu hava yolu taşımacılığının, endüstrinin karşılaştığı bazı zorluklara rağmen, 2030 yılına kadar pozitif büyüme oranlarını sürdürmesi beklenmektedir. Endüstrinin en önemli sorunları ile ekonomik büyümede zaman zaman görülen yavaşlamalardır. Ancak tahminlere göre yolcu artış hızının devamlı artış göstermesi nedeniyle bu zorlukları aşılması kolay olacaktır. Nitekim küresel havacılık sektörünün 2011 yılındaki karı 8,3 Milyar dolar iken 2018 yılında bu seviyenin 33,8 Milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Tahminlere göre, 2017 ile 2036 arasında, havayolu yolcularının artış oranının yıllık ortalama yüzde 4.7 oranında artması beklenmektedir.

Sektördeki diğer bir gelişme ise özellikle bölgesel küçük havayollarının başlattığı ucuz bilet ve diğer düşük fiyatlı iş modellerinin yaygınlaşmasıdır. Bu kapsamda birçok bölgesel firmanın önemli kar elde ettikleri ve yüksek büyüme oranları yakaladıkları görülmektedir. Bu büyüme oranlarındaki artışların diğer bir nedeni de orta sınıf gelirli insanların havayolu talebindeki artışlardır. Bu nedenle önümüzdeki dönemlerde Latin Amerika ve Afrika bölgelerinde havayolu trafiğinin önemli oranda artması beklenmektedir.

2004-2018 dönemine ait bazı rakamlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Havacılık Sektörüne İlişkin Çeşitli Veriler

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	**2018**
Gelirler	379	413	465	510	570	476	564	642	706	720	767	721	709	754	834
Yolcu G	294	323	365	399	444	374	445	509	528	537	538	509	498	534	590
Kargo G	66	68	76	84	87	70	88	96	95	92.	92	83	80	95	104.
Yolcu S.	1,9	2,2	2,3	2,4	2,5	2,5	27	2,8	2,9	3,2	3,3	3,6	3,8	4,1	4,3
Harcama	376	409	450	490	571	474	536	623	687	695	731	659	649	697	778
Yakıt H.	17.3	22.2.	28.4	29.8	35.6	28.3	28.3	30.7	33.2	33.2	30.6	26.4	20.8	21.4	24.2
Op.Karı	3.3	4.4	15.0	19.9	-1.1	1.9	27.6	19.8	18.4	25.3	35.5	62.0	60.1	56.3	56.3
Net Kar	-5.6	-4.1	5.0	14.7	-26	-4.6	17.3	8.3	9.2	10.7	13.8	36.0	34.2	38.0	33.8
Küresel b	4.0	3.5	4.0	4.0	1.5	-2.0	4.1	2.9	2.4	2.5	2.7	2.7	2.5	3.2	3.4

Kaynak: IATA (2018 tahmini rakamlardır)

Tablodaki gelirler ve harcamalar Milyar Dolar; yakıt harcamaları ile küresel büyüme yüzde ve yolcu sayısı ise kişi olarak verilmiştir. Verilere göre havacılık sektöründe 2004 yılında 79 Milyar dolar olan gelirlerin

2018 yılında %220 oranında artarak 834 Milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Buna karşılık harcamaların da 376 Milyar dolardan %206 oranında bir artış ile 778 Milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Bu harcamaları içinde yakıt harcamalarının oranı 2018 yılında %24.2'ye ulaşmıştır. Buna karşılık net kar rakamları incelendiğinde 2004 yılında zarar eden sektör 2018 yılında 33.8 Milyar dolar düzeyinde bir kar elde etmiştir. Bu durum operasyon karlarında da görülebilmektedir. Tabloda dikkat çeken diğer bir husus ise havacılık sektörünün en çok zarar getirdiği yılın küresel krizin yaşandığı 2008 yılı olmasıdır. Bu etki 2009 yılında da devam etmiş ancak sonraki yıllarda karlarda önemli artışlar yaşanmıştır. Sektördeki tarifeli yolcu sayısına bakıldığında 2004 yılında 1.9 Milyar kişi olan yolcu sayısının 2018 yılında 4.3 Milyar rakamına ulaştığı görülmektedir. Benzer bir süreç kargo taşımacılığında yaşanmıştır. 2004-2018 döneminde havayolu sektörünün kargo gelirlerinin iki kata yakın oranda arttığı görülmektedir.

Havacılık sektörü yolcu trafiğine ilişkin bazı veriler Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 3. Yolcu Trafiği (Yıllık % Değişme)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018 T
Küresel	6.3	5.3	5.7	6.0	7.4	7.4	8.1	7.0
Kuzey Amerika	2.9	1.0	2.3	2.7	5.3	4.2	3.9	4.0
Avrupa	8.4	4.6	3.9	5.7	6.0	5.4	9.1	7.0
Asya Pasifik	6.6	6.1	7.2	6.9	10.1	10.9	10.9	9.5
Orta Doğu	10.0	14.7	11.6	12.1	10.4	11.3	6.8	5.9
Latin Amerika	11.3	9.4	6.3	7.0	7.6	4.5	7.4	6.5
Afrika	1.6	7.5	4.6	0.3	0.0	9.4	7.0	4.5

Kaynak: AITA (ICAO'dan derlenmiştir)

Küresel yolcu trafiği incelendiğinde yıllık olarak yüksek ve istikrarlı bir artış olduğu görülmektedir. Özellikle Orta Doğu'daki yüksek yolcu artış hızı dikkat çekmektedir. Afrika'daki yolcu artış hızı artışı ise gelecek projeksiyonları açısından kayda değerdir. Nitekim Afrika bölgesinde özellikle son üç yılda oldukça yüksek artış oranları ortaya çıkmıştır.

Bu durum 201-2037 dönemine ait yapılan projeksiyonlarda da yer almaktadır. Boeing tarafından yapılan tahmin sonuçları Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4. 2018-2037 dönemine ait Bölgesel Yolcu Artış Hızı Tahmini (%)

Afrika	6	Dünya	4.7
Latin Amerika	5.9	Rusya ve Merkez Asya	3.9
Asya Pasifik	5.7	Avrupa	3.8
Orta Doğu	5.2	Kuzey Amerika	3.1

Kaynak: Boeing

Bölgesel yolcu artış tahminlerine göre dünyada söz konusu dönemde ortalama %4.7 oranında bir yolcu trafiği artışı beklenmektedir. Afrika bölgesi dünya ortalamasının çok üzerinde bir yolcu artış hızını yakalayabilecektir. Buna karşılık Rusya ve Merkez Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika bölgelerinde yolcu artış hızının dünya ortalamasından daha düşük olacağı görülmektedir.

2011-2018 dönemi için yolcu kapasitesindeki artışlar ise Tablo 5'de verilmektedir.

Tablo 5. Yolcu Kapasitesi (Yıllık % Değişme)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018T
Küresel	6.6	4.2	5.2	5.8	6.7	7.5	6.7	6.7
Kuzey Amerika	2.8	0.0	2.0	2.5	5.0	4.6	3.8	4.4
Avrupa	8.9	2.6	2.7	5.1	4.8	5.7	6.7	7.3
Asya Pasifik	7.0	5.3	7.1	7.4	8.4	9.9	9.1	8.8
Orta Doğu	9.8	12.0	12.3	10.9	12.9	13.1	6.7	4.0
Latin Amerika	9.3	7.3	4.5	4.7	6.9	3.4	5.5	6.0
Afrika	3.2	6.3	4.0	2.5	-0.2	8.2	3.5	4.3

Kaynak: AITA (ICAO'dan derlenmiştir)

Tablo 3'deki veriler incelendiğinde yolcu trafiği verilerine bağlı olarak yolcu kapasitesinde de yıllar içinde önemli değişiklikler olduğu görülmektedir. Küresel ölçekte yolcu kapasitesi değişim oranı istikrarlı olarak devam etmekle birlikte Orta Doğu'da bu kapasitenin hızla arttığı ancak son yıllarda azaldığı görülmektedir. Kuzey Amerika'da ise havayolu ulaşımı uzun süredir gelişim içinde oluğundan kapasite artışı düşük oranlarda gerçekleşmiştir.

Hava trafiğinin mevcut durumu incelenirken sadece sayılar üzerinden yorum yapılması sağlıklı sonuçlar doğurmaya bilir. Bu nedenle verilen hizmet açısından önemli bir faktör olan altyapı kalitesinin de incelenmesi gereklidir.

Tablo 6: Hava Trafiği Altyapı Kalitesi

Singapur	6.9	Katar	6.3	Panama	6.0
Hong Kong	6.6	İsviçre	6.2	Kanada	5.9
BAE	6.6	Danimarka	6.1	G.Kore	5.9
Hollanda	6.6	ABD	6.0	İspanya	5.8
Finlandiya	6.3	Norveç	6.0	İsveç	5.8

Kaynak: World Economic Forum

Tablodaki veriler, yolcu taşımacılığı ile ilgili olarak yolculara ülkelerdeki havaalanlarının altyapısını nasıl değerlendirdiklerine dair uygulanan bir anket sonucuna göre hesaplanmıştır. Sonuçlara göre havalimanı hizmet kalitesinde en yüksek skoru Singapur Havalimanı elde etmiştir. Bunu Hong Kong ve BAE takip ederken Avrupa'nın öncü ülkelerinden İngiltere, Fransa ve Almanya'nın üst sıralarda yer almadığı görülmektedir. Özellikle LPI skorunda Almanya'nın dünyanın en iyi lojistik skoruna sahip olmasına rağmen havalimanı altyapı kalitesinde üst sıralarda yer almaması, bu ülkenin havacılık sektöründen ziyade diğer lojistik alanlarına yöneldiğini gösterebilir.

Tablo 7. Önde Gelen Havalimanlarındaki Yabancı Yolcu Trafiği (Milyon Kişi)

Dubai	87.7	Singapur	61.6
Londra	73.2	G.Kore	61.5
Hong Kong	72.4	Frankfurt	57.1
Amsterdam	68.4	Bangkok	48.8
Paris	63.7	Tayvan	44.4

Kaynak: ACI

Havacılıkta yüksek bir ivme yakalayan Türkiye İstanbul 3. Havalimanının açılması ile yüksek yolcu ve yük kapasitesine ulaşacaktır. Bu bağlamda Avrupa'daki ve Dünyadaki bazı sivil havacılık verilerinin incelenmesinde yarar vardır.

Tablo 8. Havalimanlarına Göre Yolcu Sayıları (Milyon Kişi)

Atlanta	103.9	Şikago	79.8	Amsterdam	68.5
Pekin	95.8	Londra	78.1	Dallas	67.1
Dubai	88.3	Hong Kong	72.8	Guangzhou	65.8
Tokyo	85.4	Şangay	70.0	Frankfurt	64.5
Los Angeles	84.5	Paris	69.4	Atatürk	63.9

Kaynak: ACI

Tabloya göre ABD havalimanları yolcu sayısında ilk sıralarda yer almaktadır. ABD'de havayollarının iç hatlarda yoğun olarak kullanımı bu rakamın artmasında en önemi etkendir. Bunu Uzak Doğu ve Avrupa ülkeleri takip etmektedir. İstanbul Atatürk Havalimanı da yüksek yolcu sayısı ile sıralamada kendisine yer bulmuştur. Tablodaki Türkiye verisini teyit eden 2017 DHMİ verilerine göre Atatürk Havalimanının 63 Milyon, Sabiha Gökçen Havalimanının 35 Milyon ve Esenboğa Havalimanının 15 Milyon yolcu ağırladığı düşünülürse Türk sivil havacılığının mevcut gelişimi ortaya konulabilir. 3. Havalimanının 2018 yılında hizmete girdiğinde ilk yıl 70 Milyon yolcu ağırlayacağı ve bu sayının sürekli olarak artacağı hesaplanmaktadır.

Sonuç

Lojistik faaliyetler küreselleşmenin gelişme gösterdiği son 30 yıl içinde giderek artmıştır. Özellikle üretim ve tüketimin faklı bölgelerde yapılması mal ticareti akımlarının artmasına yol açmıştır. Üretim artık farklı ülkelerde yapılır hale geldiğinden şirket merkezleri ile üretim alanları arasındaki mesafeler artmış ve bu durum mal taşımacılığında yoğunluğa yol açmıştır. Uzak Doğu ve özellikle Çin'de yapılan imalat faaliyetleri deniz yolu taşımacılığı başta olmak üzere tüm lojistik alanları etkilemiştir. Dünya büyüme oranının uzun yıllar boyu pozitif olacağı düşünüldüğünde lojistik faaliyetlerin artması beklenebilir. Artan lojistik faaliyetleri diğer bir lojistik sektörü olan hava yolu taşımacılığını da olumlu olarak etkilemiştir Hava yolu ve kargo taşımacılığı faaliyetleri hızla artmıştır. Şirket merkezleri ile üretim tesislerinin uzak noktalarda olması, şirketlerin faklı ülkelerde faaliyetler göstermesi seyahat sıklığını artırmıştır. Yine artan dünya gelirine paralel olarak seyahat ve turizm talebinin yükselmesi havayolu yolcu taşımacılığını geliştirmiştir. Önümüzdeki yıllarda gerek ülkelerin gerek dünyanın büyüme oranındaki artışlara paralele olarak havayolu taşımacılığındaki artış trendinin devam edeceği söylenebilir.

Kaynaklar

ACI (2018), https://aci.aero
IATA (2018), https://www.iata.org
Boeing (2018) Commercial Market Outlook
Council of Supply Chain Management Professionals, https://cscmp.org/
ICAO (2018), www.icao.int
İsmailçebi Başar, S. (2017) Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Lojistik Performanslarının Değerlendirilmesi", Turansam, 9, 192-198
Logistics Performance Index (2018) World Bank (www.worlbank.org).
World Economic Forum, www.weforum.org

MAHMUT KAŞGARLI`NIN "DİVANİ LÜGAT`İT - TÜRK" ESERİNDE BİRLEŞİK CÜMLE PROBLEMLERİ VE ONUN BELİRLENMESİ YOLLARI

Ramil ZEYNALOV[1]
Sumgait State University,Post graduating student

ÖZET

Birleşik cümlelerin türleri dil gelişiminin en önemli faktörlerindendir. Bir dilin eski dönemdeki cümle yapısı, şimdiki dilin mevcut cümle yapılarına uymaz. Birleşik cümlelerin istikrarı ve gelişimi daha çok edebi dille ilgilidir. Bilindiği gibi dil düşüncenin ifadesidir ve bu nedenle de mantıksal düşünme geliştikçe, dilde de basit cümle zamanla gelişmiş ve birleşik konstruksiyalı cümleler oluşturmuştur.

Mahmud Kaşgari`nin Divani Lügat`it-Türk eserinde kullanılan birleşik cümlelerin basitten birleşiğe doğru gelişimi şöyle bir şema ile ifade edilebilir: Basit cümle - içerisinde fiili birleşme olan basit cümle - girişik birleşik cümle. Bu birleşme süreci, basit cümle ile girişik birleşik cümle arsında da görebilir. Diğer anlamdaş cümlelere kıyasla, eylemi anlamdaş olanlar girişik bileşik cümleye daha yakındır. Cümlenin gelişim tarihinin birinci evresi basit cümledirse, sornakı aşaması girişik birleşik cümle, sonda kaynaşık birleşik cümle, en sonda ise karışık birleşik cümledir. Dikkatle incelediğimizde M.Kaşğari`nin "Divan" ında kullanılan atasözleri ve deyimlerde cümleler basit ve bileşik olarak ikiye ayrılır, bileşik cümlelerin kendileri de ikiye ayrılır girişik birleşik cümleler ve kaynaşık birleşik cümleler.

Anahdar Kelimeler: Birleşik cümle,Mahmud Kaşgari,Basit cümlə,

The problems of composite sentence and their ways of determining in the "Divani lughat it-turk" by Mahmud Kashgari

ABSTRACT

The types of composite sentence are the main factors showing the development level of the language. The sentence structures of a language in an ancient times can't be the same with the present structures. The stabilization and development of the composite sentence deal with the written literary language. As it is known, the language is a thinking event and that's why as the logical thinking developed, the simple sentence developed gradually and the sentence with the compound construction occurred.

In the work of "Divani lughat it-turk" by Mahmud Kashgari we can express the development of the composite sentences from simple to complex with such a scheme: ─ the simple sentence having a verbal combination – the complex sentence. Such complication process can be seen between the simple sentence and the compound sentence. The sentences which predicate is homogeneous are close to the compound sentence than the other homogeneous sentences. If the first stage of the history of development of sentence is the simple sentence, the next stage is the compound sentence, the next stage is the complex sentence and the last is the composite sentences with mix type. So, if we look through attentively, we can see that as the sentences divided into two groups as simple and composite in the proverbs and sayings used in "Divan" by M.Kashgari, the composite sentences also divided into two groups: the compound sentences and the complex sentences.

Keywords:Mahmud Kashgari,composite,Divani lughat it-turk,

GİRİŞ

Birleşik cümlenin oluşum tarihini öğrenmek dilbilim için çok önemlidir. Birleşik cümlelerin türleri, dil gelişiminin en önemli faktörlerindendir. Birleşik cümlenin oluşumu gelişmiş dil çağının ürünü olarak kabul edilmektedir. Türk dil gruplarında aynı zamanda, Azerbaycancanın birleşik cümlenin tarihi çok eskidir.

Mahmud Kaşgarli`nin *"Divanu Lugati`t-Türk"* eseri Türk dil gruplarının tarihini incelemek için en eski ve en değerli kaynaklardan biridir. Divan'ın araştırılması, Türk dilinin gelişimine yeni bir sayfa açar.

Birleşik cümle, basit cümlelerin ihtiyari birleşmesinden oluşmaz. Bu tür cümle, dilin insan toplumunun gelişimine, mantıksal düşüncenin gelişmesine ve birleşmesine karşı yeterli tepkisidir. Bilindiği gibi, dil düşüncenin ifadesidir ve bu sebepten mantıksal düşünme geliştikçe, dilde basit cümle yavaş yavaş gelişir ve bileşik yapıcı cümleler ortaya çıkar.

Bir çok dillerde eski zamanlardan günümüze kadar birçok dilde yazılmış yazılı eserlere dayanan araştırmalar ve mantıksal sonuçlar, eski çağlarda birleşik cümleler olmadığını göstermektedir.

Bilindiği gibi, eski bir dilin cümle yapıları varolan cümle yapılarına uymamaktadır. Aksi takdirde, düşünmenin gelişmesi dil gelişimesine karşı çıkar. Yani, her ulusta, bu gelişme basitten birleşiğe doğru gider. Bununla birlikte, bir ulustaki sürecin hızlı veya yavaş ilerlemesi de belirli koşullara göre şartlandırılmaktadır.

[1] Dr. Öğrencisi, Sumgayıt Devlet Üniversitesi Ramil Zeynalov, Sumqayıt, ramilzeynalov1982@gmail.com

Bazen dilbilimciler, dil gelişiminin insanların gelişim düzeyine doğrudan bağımlılığını kabul etmez ve bunu kanıtlamaya çalışırlar ki, antik çağlarda tüm dillerde birleşik cümle yapıları vardır ve bu edebi dilin oluşum aşamaları ile bağlı değildir.

Birleşik cümle araştırıları, hem Türk edebiyatında hem de dünya dilbiliminde yeteri kadar araştırılmaya tabi tutulmuştur. Burada dikkat çeken nokta, Türk dilleri ile uyumlu olmayan, sistematik olarak farklı dil malzemeleri sonucunda alınan genelleştirilmenin Türk dillerine, aynı zamanda, Azerbaycancaya uygulanmasıdır. Ancak, her dilin diğer dillerle genel ve benzer gelişimsel özellikleri olduğu için, dilin içsel gelişim modellerine bağlı farklılıklar olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, dilin gelişim tarihinden bahsederken, genellikle akraba dillerin gelişim normlarını dikkate almak gerekir.

G. Kazımov birleşik cümleden bahsederken şöyle yazar*: "Birleşik cümle nutuk kültürünün daha sonra oluşmuş göreceli bir ifadesidir. Daha önce, insan varoluşunun çeşitli yönlerini anlamış ve onları ifade etmek için basit cümleler kullanmışlar. Bu sebeple, basit cümleler eşit haklar temelinde birleşerek girişik birleşik cümleler oluşmuş, zamanla, olaylar arasında zıtlık, nedenler, durumlar, sonuçlar vb. ilişkiler anlaşıldıkça yeni gramer biçimleri oluşdukça kaynaşık birleşik cümleler oluşmaya başlamıştır".* (G. Kazımov, 2010:284)

Basit cümleden birleşik cümleye giden yol fiilimsilerle genişlenerek oluşur. Girişik birleşik cümle ise anlamdaş kelimelerin genişlenmesi ile olşur. Basitten birleşiğe doğru gelişimi şöyle bir şema ile göstere biliriz:

Basit cümle – içerisinde fiilimsi olan basit cümle- kaynaşık birleşik cümle.

Bu birleşme sürecini basit cümle ile girişik birleşik cümle arasında da görebiliriz.

Diğer anlamdaş cümlelere nazaran, fiili anlamdaş olan girişik birleşik cümleye daha yakındır.

Türk dil gruplarında birleşik cümlenin oluşması hakkında diğer bir fikir buradan kaynaklanır ki, ilk önce basit olan cümleler birleşiğe doğru gider ve bileşik cümle oluşur ve daha sonra tersine gelişir. Yani, basitten birleşiğe, oradan yeniden basite doğru. Bu düşünce dil literatüründe şöyle açıklanır.

Dünyanın her hangi bir dilinde aynı zamanda, Türk dilleri grubunda fiil içerikli basit cümleler daha çok ulusal edebi dilin yazılı koluna mensup özelliklerdir. Edebi dilin sözlü kolunda ve ulusal (sözlü) konuşma dilinde hem girişik birleşik, hem de kaynaşık birleşik cümleler kullanılır. Bu ondan kaynaklanır ki, fiili basit cümleleri doğru derlemek için zaman gerekir. Sözlü konuşmada zamanın sınırlı olması, uzun vadeli konuşmalara izin vermez. Konuşmacı - konuşmayı daha küçük bölümlere ayırır - basit cümlelerle ifade eder. Dinleyici aynı zamanda fiil içerikli basit cümlelere nazaran basit cümlelerden oluşmuş birleşik cümleleri daha hızlı ve olay anlar. Fiili birleşik basit cümlenin sonunu dinledikte cümlenin başı unutulur, oysa birleşik cümlenin bir parçası olan basit cümleleri ayrı ayrı anlmak daha hızlı ve kolay anlaşılır, neredeyse hiçbir zihinsel gerginlik oluşturmaz.

Türk dil gruplarında birleşik cümlenin gelişim tarihinden bahsederken araştırmacılar, bir çok dillerde olduğu gibi Türk dil gruplarında da bu sürecin basitten birleşiğe doğru ilerlediğini söylüyorlar. Bu süreç yazılı anıtların dilinde daha net görünür. Örneğin, A. Demirçizade *"Kitab-i Dede Korkut"* destanlarının dilini incelerken onlarda birleşik cümleye narazan basit cümlelerin daha çok kullanıldığını belirtir. *"Genellikle "Kitab-i Dede Korkut" destanında basit cümleler, kendi tür ve yapıları itibariyle birleşik cümlelerden daha çoktur. "Kitab-i Dede Korkut" destanı genellikle, basit cümleler üzerinde kurulmuştur. Bileşik cümleler nispeten az kullanılmış ve çok çeşitli değildir. Bunun nedeni çok açık. Herhangi bir dilde bileşik cümlelerin yayılması ve gelişmesi, her şeyden önce, aynı dili konuşanların bilincinin daha karmaşık olması ile ilgilidir. Bu nedenle, genellikle, dilin grammer yapısı aynı zamanda cümle yapısı, daha basit olmasına rağmen yavaş yavaş gelişir ve birleşik haline gelir. Sadece cümle yapısı böyle gelişmiş ve basit cümleler daha önce, kaynaşık birleşik cümleler ise daha sonra oluşmuştur. "* (Demirçizade, 1999:116) Daha sonra, yazar, bu fikrine karşı, karmaşık birleşik cümlenin bu cümleler olmadan da gerçekleşebileceğine işaret etmektedir. *"Ancak bu, basit cümlelerin tamamen oluşmadığı anlamına gelmez ve herhangi bir tür oluşmadan kaynaşık birleşik cümle oluşmaz. Bazen basit veya girişik bileşik cümlenin yeni bir türünün oluşması ile paralel olması, kaynaşık birleşik cümlenin belirli bir çeşidini oluştura bilir. Yani, temel tiplerine göre, farklı zamanlarda oluşan bu cümleler aslında birbiriyle bağlantılı olarak gelişir."* (Demirçizade, 1999:116)

Kanaatimizce, "*Kitab-i Dede Korkut"* destanlarında, M.Kaşğari`nin *"Divan"* ında kullanılan atasözleri ve deyimlerde olduğu gibi, bileşik cümlenin basit cümleye nispeten az kullanılması bu örneklerin yazılı değil, sözlü olması ile ilgilidir. Demirçizade de bu konuya değinerek "*Kitab-i Dede Korkut"* destanlarındaki birleşik cümlelerin eksikliğini açıklar. *"Elbette, "Kitab-i Dede Korkut" destanlarında basit cümleler nisbeten çok, birleşik cümlelerin ise az kullanılması sadece yukarıda belirtilen fikirle ilgili değildir. "Kitab-i Dede Korkut" destanlarında basit cümlelerin kullanımı aynı zamanda, bu eserin sanatsal eser olması ile ilgilidir. Bu eserler yazılı edebi dilden ziyade sözlü edebi dilde yazılmıştır."* (Demirçizade, 2003:117)

E. Recepli birleşik cümle hakkında söylenenleri şöyle özetler*: " Birleşik cümlelerin istikrarı ve gelişimi daha fazla edebi dille ilgilidir. Sözlü edebi dilde tonlama, duraklama, vurgu gibi yazılı olmayan araçlar yazılı dilde bazen çeşitli morfemlerle değiştirilir, bu morfemler ise cümleler arasında ilişki kurmaya da hizmet eder ve böylece*

sözlü edebi dilde olmayan bileşik cümle türleri, yazılı edebi dilde ortaya çıkar." (Recebli, 2003:117). Tüm bu nedenlerden dolayı, "*Kitab-i Dede Korkut"*un dilinde bileşik cümlenin gelişmiş türleriyle karşılaşıyoruz.

R.Asger yazar: *"Geneltürk edebiyatının temel sütunlarından olan dört şah eserden üçü Türk dillerinin farklı farklı gruplarına, örneğin, "Dede Korkut" Oğuz grubuna, "Manas" Kıpçak grubuna, "Kutadgu Bilik" karluk grubuna mensuptur. "Divanu Lugat`it-Türk" ise evrensel bir eser gibi tüm grup, dil ve lehçelerin üzerinde duran, aralarında hiçbir fark gözetmeksizin istisnasız olarak hepsini kapsayan ve içeren son derece zengin hazinedir."(*Asger, 2006:8)

"Divanu Lugat`it-Türk", sadece Türkçenin örnek bir abidesi olmamakla beraber aynı zamanda, Türk dil gruplarınında örnek eserlerindendir. Eserde bin yıl önceki Türkçülüyün tüm özellikleri- ilk önce dili ve edebiyatı olmakla Türk'ün tarihi, coğrafyası, kültürü, yaşam tarzı, gelenek ve görenekleri, akrabalık, komşuluk ve genel olarak sosyal ilişkileri - kısacası her şeyi mükemmel şekilde yansıtılır.

*"Divan"*da tüm bu özellikleri kuşkusuz, tarihsel belleği yansıtan atasözleri ve deyimlerdir. Bu konuda M.Kaşğari yazar: *"Kitabda Türklerin dünya görüşlerini ve bilgilerini göstermek için onların şiirlerinden, mutlu ve huzurlu günlerinden yüksek düşünceler ifade eden hikmetli sözlerden örnekler de verdim. Bunlar nesillerden nesillere geçerek günümüze kadar gelmiştir."* (Asger, 2006:9)

Mahmud Kaşgari'nin *"Divanu Lugat`it-Türk"* eserinde kullanılan atasözleri ve deyimlerde de birleşik cümleler bulabiliriz. Örneğin, "*Alp yağıda, alçak çoğıda – alp adam düşmən qarşısında, ağciyər adam isə döyüşdə bəlli olar (Kaşgari, I c, 2006,115); Od tesə, ağız köyməs – od deməklə ağız yanmaz*." (Kaşgari, I c, 2006:117) Mahmud Kaşgari`nin *"Divan"* ında bu tür bileşik cümlelerle beraber fiilî birleşmeli basit cümlelere de bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu örneklerde birleşik cümlelere nazaran fiilli basit cümleler daha az yaygın olduğu belirtilmelidir. Örneklere dikkat edelim: "*Öküz adhakı bolğınca, buzağu başı bolsa, yeg – Öküz ayağı olmaqdansa, büzov başı olmaq yaxşıdır." (Kaşgari, I c, 2006:130); Kara munq kəlməgincə Kara Yalğa kecmə- qara bəla gəlmədikcə Kara Yalğanı kecmə,(qara bəla gəlmədikcə,məcbur qalmadıqca bu sıldırım yeri kecmə,çünki sarpdır və həmişə qarlıdır)* (Kaşgari, III c, 2006:35)

Şunu da belirtelim ki, incelenen örneklerde, fiilimsiler birleşik cümlelere nazaran daha az kullanılmıştır.

Genellikle böyle bir sonuca varılır ki, cümlenin gelişme tarihinin birinci halkası basit cümledirse, sornakı aşaması girişik bileşik cümle, kaynaşık birleşik cümle, en sonda ise karışık bileşik cümledir. Biz bu tarihsel gelişmeyi sırayla incelenen eserde görüyoruz. Şöyle ki, dikkat edersek görürüz ki, M.Kaşgari`nin *"Divan"* ında kullanılan atasözleri ve deyimlerde cümleler basit ve bileşik olmak üzere ikiye ayrılırsa, bileşik cümlelerin kendileri de ikiye ayrılır: girişik birleşik cümleler ve kaynaşık birleşik cümleler. Araştırmadan belli oluyor ki, basit cümleden birleşik cümleye giden yolda basit cümleler genellikle basit yollarla, yani tonlama yoluyla oluşur. Burada dikkat çeken nokta, araştırmaya tabi tutulmuş cümlelerde bağlaçlar neredeyse yok ve hem girişik hem de kaynaşık bileşik cümleler bağlaçsız kullanılır. M.Kaşgari'nin *"Divanu Lugat`it-Türk"* kitabında kullanılan atasözleri ve deyimlerden alınmış örneklere dikkat edelim. Girişik birleşik cümleye ait örnekler:

Alp yağıda, alçak çoğıda – alp adam düşmən qarşısında, ağcıyər adam isə döyüşdə bəlli olar (Kaşgari, I c, 2006:115); Öd keçər, kişi tuymas; Yalnquk oğlı mənqgü kalmas – Zaman keçər, insan bilmə; Adəm oğlu ədəbi qalmaz (Kaşğari, I c, 2006:118); Kündə irük yox,bəgdə kıyık yox- gündə çat olmaz,bəy də sözündən dönməz(Kaşgari, I c,2006:138); Ərik irini yağlığ;Ərməgü başı kanlıq- Qacağın dodağı yağlı;Tənbəlin başı qanlı(Kaşgari, I c,2006:138-139) Ac nə yeməz Ərik irini yağlığ; Ərməgü başı kanlıq- Qacağın dodağı yağlı;Tənbəlin başı qanlı(Kaşgari, I c,2006:138-139); Ac nə yeməz,tok nə teməs-ac nə yeməz,tox nə deməz (Aca nə versən,hamsını yeyib qurtarar.Tox aca nələr deməz!) (Kaşgari, I c,2006:146)

Kaynaşık bileşik cümlenin örneklerine dikkat edelim:

Tülkü öz inqə ürsə, udhur bolur – tülkü öz hininə, yuvasına hürsə, qotur olar (Bu məsəl öz elini, boyunu, şəhərini inkar və tənqid edən, xor baxan adamlar haqqında deyilir) (Kaşgari, I c, 2006:127); Ağız yesə, köz uyadhur – ağız yesə, göz utanar (Birinin hədiyyə və ya pulunu yeyib işini görməyən və utanan adam haqqında deyilir) (Kaşgari, I c, 2006:127); Ay tolun bolsa,əligin imləməs-bədir ay əllə göstərilməz,çünki gözü olan hər kəs onu görür (Kaşgari, I c,2006:148-149); Yılan kəndü əgrisin bilməs,təvi boynun əgri ter- İlan öz əyriliyini bilməz, dəvənin boynu əyridir deyər (Kaşgari, I c,2006:185)

*"Divan"*da, bazı karışık birleşik cümleler de vardır. Örneğin, *İzlik bolsa ər öldiməs, içlik bolsa at yağrımas – çarıq olsa, adamın ayağı aşınmaz, keçə olsa, at yağır olmaz (Kaşgari, I c, 2006:167); Anası tewlük, yuwka yapar, oğlı tətik, koşa kapar – anası bicliklə lavaşı nazık, incə yapar, oğlu isə tətik, diribaş olduğu üçün qoşa-qoşa qapar (Kaşgari, III c, 2006:36).*

Örneklerden de M.Kaşğari`nin "Dıvan"ında kullanılan örneklerde bileşik cümlelerin nasıl zengin işletme frekansına sahip bulunduğunu görüyoruz ve anlaşılıyor ki, basit cümleden birleşik cümleye geçiş süreci henüz tamamlanmamış ve bu cümlelerde bağlaçlar kullanılmaz.

KAYNAKLAR

1. Asger R., “Mahmud Kaşğari ve Onun “Divanu Lüğat`it-Türk” Eseri(Azerbaycanca yayınına Önsöz)/ Mahmud Kaşğari “Divanu Lüğat`it-Türk” dörd cildde,cI cilt, Bakü,Ozan, 2006, s.8-52
2. Demirçizade E., “Kitab-i Dede Korkut” Destanlarının Dili, Bakü, Elm, 1999
3. Kaşgri M., Divanu Lüğat`it-Türk, 4 cildde, Bakü, Ozan, 2006
4. Kazımov G., Azerbaycan Dilində Kaynaşık Birleşik Cümlenin Gelişim Tarihi, Bakü, Elm ve Tahsil, 2010
5. Kazımov G., Azerbaycan Dilinin Tarihi, Bakü, Tahsil, 2003
6. Recebli E., Göktürk Dilinin Sentaksı, Bakü, Nurlan, 2003

MARKA VE ARKETİP KAVRAMI BAĞLAMINDA YARATICI STRATEJİLER

Öğr.Gör. Hakan IRAK
Iğdır Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Iğdır TÜRKİYE
hakanirak@yahoo.com

ÖZET

Markalar, günümüz rekabet ortamında rakipler arasından ayırt edilmeyi sağlamaktadır. Sürekli bir biçimde artan rekabet markaların geliştirdiği ve uyguladığı stratejilerinin niteliğini merkezi bir konuma getirmektedir. Markalar arasında seçim yapma durumunda kalan tüketici her geçen gün daha da bilinçli hale gelmekte bu da beraberinde tüketicinin marka reklamlarına direnç göstermesine neden olmaktadır. Tam da bu noktada markalar, geliştirilen bu dirence karşı hedef kitlesindeki tüketiciyi etkilemek ve tüketiciyi elde tutmak adına çeşitli stratejiler geliştirmek durumundadır. Marka stratejilerindeki gelişmeler ve marka kişiliği kavramının ortaya çıkışı ile psikolojik kişilik teorileri pazarlamacıları ve anlam yaratma ve tüketim dinamiklerini anlamaya çalışan araştırmacıları etkilemektedir. Mark ve Pearson (2001)

Doğru bir şekilde alınmış olan stratejik kararlar, belirlenen hedef kitlenin uygunluğu ve hedef kitleye iletilecek mesajın yaratıcılığı, nihayetinde hizmete ya da ürüne fayda sağlama amacı taşımalıdır Markalar, yoğun rekabetin yaşandığı günümüz koşullarında tüketicileri etkileyecek stratejiler geliştirmek durumundadır.

Marka ve yaratıcı stratejiler arasındaki ilişkinin açıklanması, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Marka ve rekabet ilişkisinden hareketle, yaratıcı marka stratejisinin günümüz pazarlama anlayışındaki önemi ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu amaçla yapılacak olan çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar göre yaratıcı marka stratejileri, etkili bir şekilde kullanılması durumunda markalara olumlu şekilde yansıyacaktır. Yaratıcı marka stratejilerinin rekabet üstünlüğü elde edilmesi ve markanın sürdürülebilir olması noktasında etkili olduğu da çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır. Yaratıcı marka stratejilerinden marka kimliği, marka değeri ve marka ismiyle uyumlu olması beklenmektedir. Arketipler reklamcılık ve marka iletişiminde yeni bir farklılaştırma ve anlam yaratma aracı olarak düşünülebilir

Anahtar Kelimeler: Marka, Strateji, Arketipler, Yaratıcı Marka Stratejileri, Marka Kişiliği.

CREATIVE STRATEGIES IN THE CONTEXT OF BRANDING AND TRACKING CONCEPT

ABSTRACT

In today's competitive environment brands, competitors and offers to be distinguished from. The ever-increasing competition is central to the quality of the strategies developed and implemented by the brands. In the case of making a choice between brands, the consumer is becoming more and more conscious and this causes the consumer to resist brand advertisements. At this point, brands need to develop a variety of strategies in order to influence the consumers in their target audience and to keep the consumers. Developments in brand strategies and the emergence of the concept of brand personality and psychological personality theories affect the researchers and the researchers trying to understand the dynamics of meaning creation and consumption.

The strategic decisions taken correctly, the appropriateness of the target audience and the creativity of the message to be conveyed to the target group should ultimately aim to benefit the service or the product. Brands have to develop strategies that will affect consumers in today's conditions of intense competition.

The disclosure of the relationship between brand and creative strategies, the main purpose of this study. Based on the relationship between brand and competition, the importance of creative brand strategy in today's marketing concept will be put forward. The literature review method was used in this study. According to the results, creative brand strategies will be reflected to brands positively if used effectively. It is also among the results of the study that creative brand strategies are effective in terms of achieving competitive advantage and sustainability of the brand. It is expected to be compatible with brand identity, brand value and brand name from creative brand strategies. Archetypes can be considered as a new means of differentiation and meaning in advertising and brand communication.

Keywords: Brand, Strategy, Archetypes, Creative Brand Strategies, Brand Personali

GİRİŞ

Markalar, günümüz rekabet ortamında rakipler arasından ayırt edilmeyi sağlamaktadır. Sürekli bir biçimde artan rekabet markaların geliştirdiği ve uyguladığı stratejilerinin niteliğini merkezi bir konuma getirmektedir. Stratejilerin yaratıcı nitelikte olması gerekliliğinin ortaya çıkması, böyle bir araştırma konusunun seçilmesindeki başlıca etkendir. Marka stratejilerinin yaratıcılığı özelinde değerlendirmeye alınması, bu çalışmadaki odak noktası olarak görünmektedir.

Sürekli gelişen olanaklar, markaların tüketicileri memnun etmeleri konusunda fiziki faktörlerden ziyade yaratıcılık gibi soyut faktörleri kullanmasını gerektirmektedir. Markaların yaratıcı stratejilerini ek değer katan soyut faktörler kapsamında ele almak mümkündür. Yapılacak olan değerlendirmede yaratıcı marka stratejilerinin bu yönüyle incelenmesi tasarlanmaktadır.

Çalışmanın temel amacı, marka stratejilerinin yaratıcı niteliğinin açıklanması olarak belirlenmiştir. Marka stratejilerinin önemi ile yaratıcı marka stratejilerinin etkilerinin açıklanması, bu amacın gerçekleştirilmesi açısından gereklidir. Çalışmada ayrıca bir markanın stratejilerinin yaratıcılık düzeyinin yüksek olmasına yönelik öneriler getirilecektir. Gelişmiş ve kalıcı markalar sadece şirketlerin değil kültürlerin ikonları haline dönüşmektedir. Coca Cola'nın dünyadaki en fazla tanınan logo olması yanında Batılı hayat tarzının sembolü olarak da algılandığı bir tüketim kültürü içinde marka yaratmak ve tutundurmak için anlam yaratmak ve markanın değişmez değerlerini oluşturmak gerekmektedir (Mark ve Pearson, 2001). Metaların ve markaların hızla tüketildiği günümüz tüketim kültüründe markaları farklılaştırmak için kullanılan konumlandırma stratejilerinin rakiplerce çekinmeden taklit edilmesi (Batislam, 2009) neredeyse hiçbir ürün ya da hizmetin yakalayabildiği farklılaşmayı uzun süre elinde tutamamasıyla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla markalaşarak farklılaşmanın yollarından biri olan marka kişiliği geliştirme pazarlama çalışmaları için giderek daha ön plana çıkmaktadır.

I. Marka Stratejileri ve Kapsamı

"Marka stratejileri; markanın daha iyi bilinmesi, konumlandırılması, tüketicilerin markaya bağlılığını sağlaması, yasal korunma, finansal değerinin hesaplanması gibi amaçlarla geliştirilen uzun vadeli marka planlarının temelini oluşturmaktadır" (Vuran ve Afşar, 2016: 34). Anlaşılacağı üzere marka stratejileri, markanın hedeflerinin gerçekleşmesi ile ilgili olan tüm süreç ve faaliyetleri içeren bir yapıya sahiptir.

İçinde bulunulan dönem itibariyle tüm markaların müşteri odaklı bir şekilde faaliyet gösterme zorunlulukları bulunmaktadır (Çakırer, 2013: 91). Marka stratejilerinin müşterileri memnun edecek şekilde geliştirilmesinin gerekliliği de buradan kaynaklanmaktadır. Markaların geliştirdikleri stratejilerin müşterilere yönelik olmasıyla birlikte başarılı olma ihtimalinin daha yüksek olması söz konusu olacaktır. Marka stratejilerinin kapsamında bu ayrıntının yeri büyüktür.

Marka stratejisi, pek çok faktörün göz önünde bulundurulması suretiyle verilecek olan kararları içermektedir. Marka stratejisi, markanın özellikleri ve hedefleriyle uyumlu olmak zorundadır (İslamoğlu ve Fırat, 2011: 131). Aksi takdirde marka stratejilerinin markanın amaçlarının gerçekleştirilmesine hizmet etmesi mümkün olmayacaktır.

II. Marka Stratejileri ve Rekabet İlişkisi

Marka stratejileri ve rekabet ilişkisi kapsamında markaların yapması gerekenlerin başında tüketiciler tarafından hatırlanabilir ve zihinde olumlu yer edinen bir marka oluşturulması gelmektedir (Bilsel Engin, 2016: 278). Markaların rekabet üstünlüğü elde edebilmesi noktasında bu yöndeki girişimlerin etkisi oldukça yüksektir.

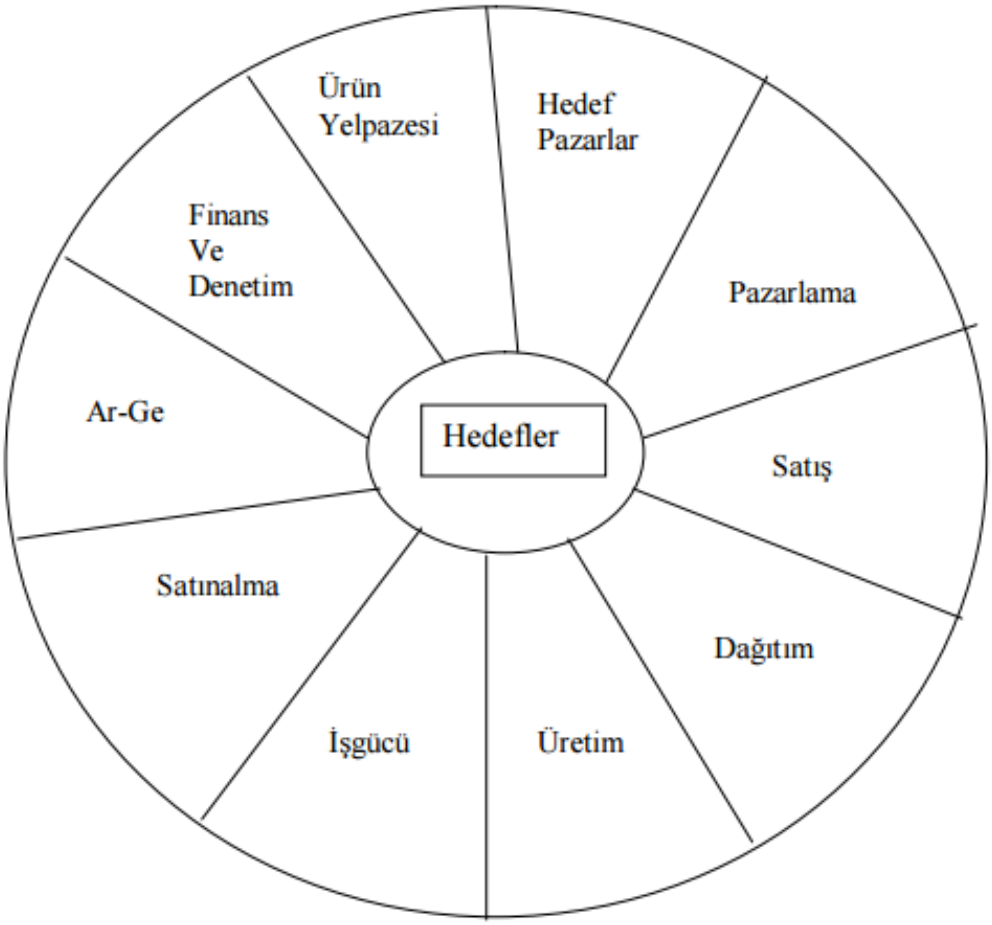
Rekabet ve marka stratejileri ilişkisinde belirleyici konumda olan dört temel marka stratejisi bulunmaktadır. Bu stratejiler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Vuran ve Afşar, 2016: 34):

i. Yeni markalaşma stratejileri,
ii. Hat genişlemesi stratejileri,
iii. Çoklu markalaşma stratejileri,
iv. Marka genişlemesi stratejileri şeklindedir.

Sıralanan maddelerden anlaşılacağı üzere markaların nasıl bir yol izleyeceklerine dair belirledikleri hedefler, marka stratejilerinin şekillenmesindeki temel etkendir. Marka stratejilerinin sahip olduğu içeriğin yanında rekabetle olan etkileşimi de hedeflere yönelik yürütülen girişimler ve gösterilen çabayla ilişkili bir yapıya sahiptir.

Gelinen noktada piyasalarda taklit edilmeyen ürün sayısı yok denecek kadar azdır (Bişkin, 2010: 412). Bu nedenle markaların marka stratejileri konusunda ayırt edilmeyi sağlama ve taklit edilebilir olmaktan kaçınma konusuna odaklanmaları gerekmektedir. Marka stratejilerinin bu yönüyle rekabet üstünlüğü sağlayacak şekilde etkiler ortaya koyması beklenmektedir.

Marka stratejileri ve rekabet arasındaki ilişkiyi oluşturan faktörler aşağıdaki şekilde gösterildiği gibidir.

Şekil 1. Marka ve Rekabet Stratejileri
Kaynak: Kara, 2013: 57.

Şekil 1'de yer alan verilerden de anlaşılacağı üzere marka ve rekabet stratejileri arasındaki ilişkiyi meydana getiren faktörler kapsamında; ürün/hizmet yelpazesi, hedef pazar, pazarlama, satış, üretim, işgücü, araştırma ve geliştirme, finans ve denetim gibi unsurlardan bahsedilmektedir. Markaların bu konularda alacağı kararlar ve uygulamaya geçireceği stratejileri, rekabet edebilme gücünün belirlenmesinde marka stratejilerinin etkilerini ortaya koyacaktır. Değinilen marka ve rekabet stratejileri ilişkisi faktörlerin her birisinin markaya, hedeflere ve sürece göre birbirinden farklı düzeyde önem ifade edebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

III. Arketip Kavramı

Arketip kelimesinin etimolojik kökü, "arche" (orijinal) ve "typos" (model) terimlerinin birleşiminden kaynaklanan eski Yunanca "archetypos"a kadar uzanmaktadır. (Dominici et. al., 2016, s. 115). Yaşamının son kırk yılını arketip kavramını geliştirmeye adayan Jung, kolektif bilinçdışının içeriğini arketip olarak tanımlar. Arketipler, derinlere işlemiş kişilik desenlerinin kişiyle etkileşen ve insan düşüncelerine ve hareketlerine yön veren kolektif bilinçaltının bileşenleri olarak tanımlanabilir (Jung, 1954, s. 77). Arketipsel imajlar, hayat ağacı, çakal ve karganın ölümü temsil etmesi, baykuşun bilgeliği temsil etmesi, kuşların dişiliği ve toprağın rahmi temsil etmesi gibi sembolleri kapsar (Hirshman, 2000). Benzer şekilde eski Yunan ve Roma'da arketipler tanrı ve tanrıçalar olarak gösterildikleri mitlerin temelini oluşturmaktadır (Mark ve Pearson, 2001). Jung'a göre, arketipler kişiler doğmadan önce kolektif bilinçte var olmakta ve insanların kendi yaratıcı hayal güçleri ile serbest kalarak belli bağlamlara arketipsel anlamlar uyarlamaktadır (Tsai, 2006, s. 651).

IV. Arketipler ve Marka İlişkisi

Büyük markaların yaratıcıları ürünün fonksiyonel faydasının yanında anlam ve değer yaratmanın markanın iletişim stratejinin doğru algılanmasındaki önemini kavramışlardır. Ürünün kalitesinin, başarısının ve görünürlüğünün yanı sıra yaratılan, biricik ve ilgi uyandıran bir kişiliğin veya anlamın markanın değerine katkısı büyüktür (Mark ve Pearson, 2001).

Günümüzde ürünler değil anlamlar tüketilmektedir. Böyle sembolik bir tüketimin gerçekleşmesi için kültürel dünyanın temsil ettiği şey ve ürün bir araya gelmelidir. Bu bir araya geliş reklamlar yoluyla

gerçekleşmektedir. Simgesel benzerliğin başarılı bir biçimde oluşturulmasıyla kültürel dünyada var olduğu bilinen özellik ürüne yüklenir ve anlam aktarımı gerçekleştirilmiş olur (Odabaşı, 1999).

Bu sembolik anlam aktarımı arketiplerle birlikte yapıldığı takdirde marka iletişiminin başarıya ulaşmasına biraz daha yaklaşılmaktadır. Ürünler tüketicinin ilgisini arketipler içerdikleri için çekerek ilgiyi üzerlerinde tutarlar. Aynı zamanda bağlı bulundukları ürün kategorisinin özündeki anlamı yakalayarak bu anlamı ince ve rafine olarak aktarabilen markalar gelitirilir. Dolayısıyla, arketipsel anlamlandırma yalnızca bir ürüne anlam iliştirmek olarak algılanmamalıdır (Mark ve Pearson, 2001).

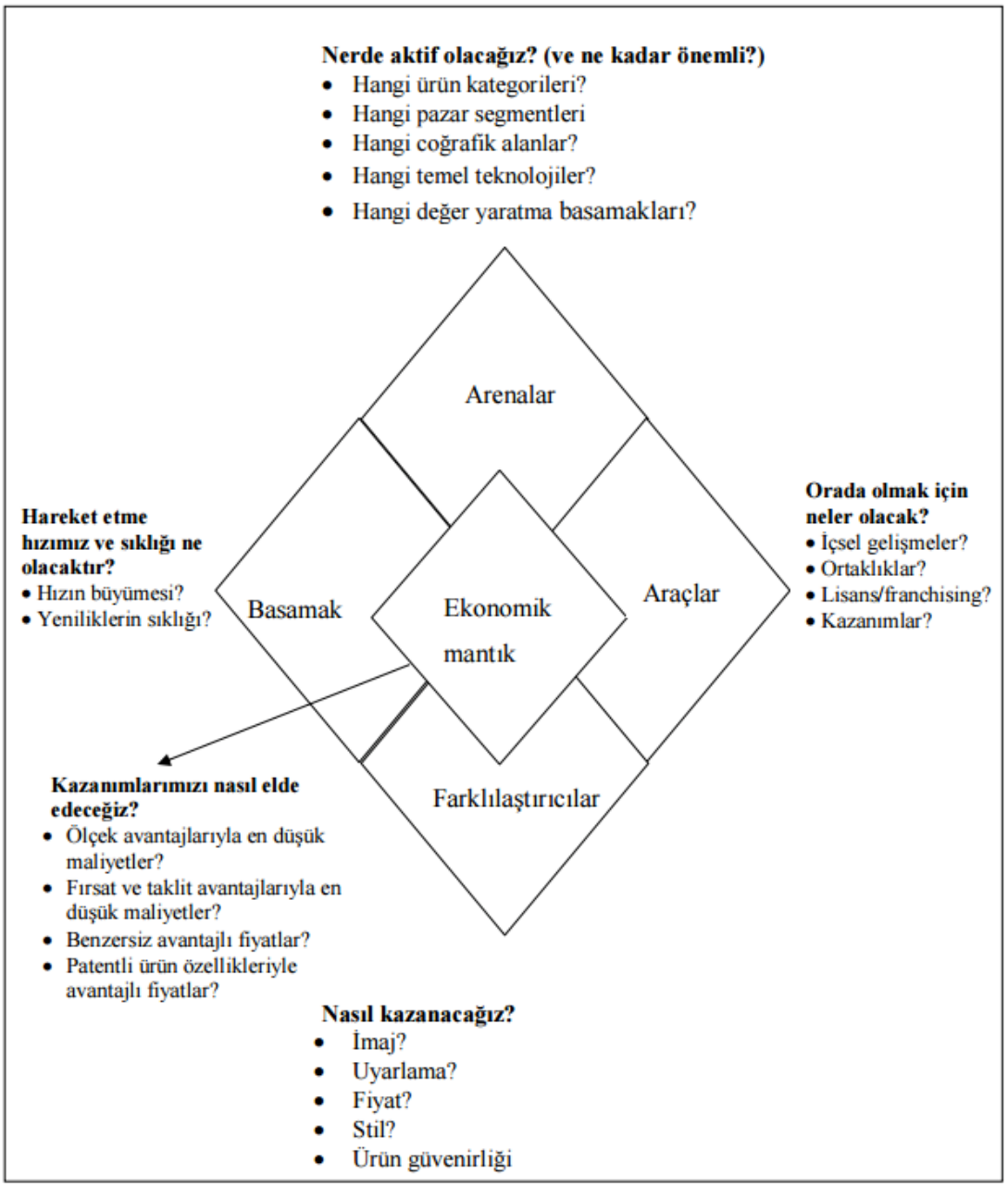
Pazarlama, markalar, ürünler ve hikayeler kullanılarak anlam yaratılması yoluyla geleneksel kutsal efsanelerini kaybeden bir toplumda 'kutsal' rolü oynamaktadır. Bu yeni pazarlama mitleri arketiplerle birleştirilerek tüketicilerin inanç ihtiyaçlarını karşılayarak yaşam kalitesine katkıda bulunmakta ve hayatlarının bir parçası haline gelebilmektedir (Dominici et al, 2016, s. 111).

V. Yaratıcı Marka Stratejileri

Yaratıcı marka stratejileri, markanın tüketiciler tarafından bilinmesi ve tercih edilmesi için atılan adımları içermektedir. Yaratıcı marka stratejilerinin öncelikle markaya değer katması ve markayla özdeşleşen değerleri içermesi gerekmektedir (Özgüven, 2010: 142). Ancak bu sayede markalaşma hedeflerine katkı sağlayacak yaratıcı marka stratejilerinin varlığından bahsedilmesi mümkün olmaktadır. Aksi durumda markayı yansıtmayan stratejilerinin uygulamaya geçirilmesi süreci gerçekleşecektir.

Marka stratejilerinin yaratıcı nitelikte olması ile birlikte hedeflenen; başarılı marka imajını markaya aktarma, markaya maliyet etkinliği sağlama, yeni müşteriler kazanma şeklindedir (İslamoğlu ve Fırat, 2011: 133). Markanın hedeflenen pazarlarda etkili bir şekilde var olabilmesi bakımından yaratıcı marka stratejilerinin etkisini göz ardı etmek mümkün olmayacağı için markaların yaratıcı stratejiler konusuna yoğun bir biçime eğilmeleri gerekmekte ve beklenmektedir.

Tüketicilerin sadakatlerini kazanmak, yaratıcı marka stratejilerinin başlıca hedefi konumundadır (Kılıç, 2009: 52). Sadık bir müşterinin markayı düzenli bir şekilde tercih etmesinin yanında çevresine markanın ücretsiz bir şekilde reklamını yapması, fiyata duyarsız bir biçimde satın alma gerçekleştirmesi gibi hususlar, yaratıcı marka stratejileri konusunda tüketicilerin sadakatine odaklanılmasının başlıca nedenlerini meydana getirmektedir. Yaratıcı marka stratejilerini etkileyen faktörler aşağıdaki şekil üzerinde gösterildiği gibidir.

Şekil 2. Yaratıcı Marka Stratejilerini Etkileyen Faktörler
Kaynak: Kara, 2013: 58.

Şekil 2'de görüldüğü üzere yaratıcı marka stratejileri konusunda yanıtlanması gereken bazı sorular bulunmaktadır ve bu sorulara verilecek olan yanıtlar stratejilerinin niteliğini belirleyecektir. Markanın hangi pazarda aktif olduğu, nasıl hareket edeceği, pazarda olmak için neler yapması gerektiği, kazanımları elde etmek için yapılacaklar, kazanımların nasıl sağlanacağı gibi konularda verilecek olan yanıtlar, yaratıcı marka stratejilerini doğrudan etkilemektedir. Bunun yanı sıra markaların faaliyet gösterdikleri pazarlardaki ekonomik koşullar, araçlar, farklılaştırıcılar da yaratıcı marka stratejileri üzerinde etkisini ortaya koymaktadır.

VI. Yaratıcı Marka Stratejilerinin Etkileri ve Önemi

Yaratıcı marka stratejilerinin pek çok farklı alanda etkilerinin ortaya çıkması beklenmektedir ve bu durum stratejileri önemli hale getirmektedir. Yaratıcı marka stratejileri, markanın trend olmasına katkı sağlayacaktır. Buna göre markanın birden fazla sektörü etkilemesi, kabul edilirliğini artırması, küresel bir ölçeğe sahip olması gibi fırsatlar elde etmesi beklenmektedir (Çakırer, 2013: 156). Yaratıcı marka stratejilerinin trend olma niteliği aracılığıyla markanın gelişimine yönelik önemli etkiler içerdiğini göstermesi bakımından bu hususların bilinmesinde fayda vardır.

Markaların stratejilerinin yaratıcı olması ile birlikte markayı temsil eden işletmeler kayda değer düzeyde değer kazanmaktadırlar (Vuran ve Afşar, 2016: 37). Bunun yanı sıra marka stratejileri, rakiplere göre markanın

daha fazla tanınması ve tercih edilmesi şeklinde etkiler ortaya çıkarabilir. Yaratıcı marka stratejilerinin etkileri ve önemi bakımından sağlanan bu faydaların önemi büyüktür.

Güçlü bir marka oluşturmak, stratejik bir süreçtir (Özgüven, 2010: 141). Bu sebeple yaratıcı marka stratejilerinin önem düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir. Tüketicilerin tercih ettiği bir marka olabilmek için yaratıcı marka stratejilerine duydukları ihtiyacın giderek artan bir yapıda olmasında bu niteliğin yerini göz ardı etmek mümkün değildir.

Yaratıcı marka stratejilerinin etkin bir biçimde kullanılması durumunda olumlu sonuçlar ortaya çıkacakken stratejilerinin yeterince etkili olmaması halinde olumsuz etkiler kendisini gösterecektir. Bu kapsamda yapılan incelemeyle birlikte elde edilen veriler aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 1. Yaratıcı Marka Stratejilerinin Olumlu ve Olumsuz Yöndeki Etkileri

Olumlu Yöndeki Etkiler	Olumsuz Yöndeki Etkiler
Marka imajını artırır	Tüketicilerin zihninde karmaşıklık yaşanmasına neden olabilir
Tüketiciler için risk algısını düşürür	Tüketicilerin direnci söz konusu olabilir
Pazara giriş maliyetlerini azaltır	Ana marka direnci başarılı olunmasına rağmen etkili olabilir
Yeni marka oluşturmanın getireceği ek maliyetleri ortadan kaldırır	Markanın satışlarını azaltabilir
Farklı deneyim arayışı içinde olan tüketicilere olanak sunar	Marka kimliğine zarar verebilir
Markanın gelecekteki yayılma stratejilerine olumlu yönde katkı sağlar	Marka imajını bazı durumlarda tehdit eder
Markanın anlamını aydınlatır	Markanın anlamının yanlış anlaşılması sebebiyle yitirilmesine neden olur
Marka tarafından sunulan ürün ya da hizmetlerin kabul edilirliğini artırır	Yeni marka geliştirme çabalarının ortadan kalmasına neden olur

Kaynak: İslamoğlu ve Fırat, 2011: 137.

Tablo 1'de görüldüğü üzere yaratıcı marka stratejilerinin etkili bir biçimde kullanılması durumunda markalar birçok büyük fırsat elde etmektedirler. Markanın gelişiminin sürekli bir hal alması şeklinde sonuçlanacak olan olumlu yöndeki etkiler, sürdürülebilir marka olma hedefinin gerçekleşmesine de katkıda bulunarak rekabet üstünlüğü sağlayacaktır. Marka stratejilerinin yeterince yaratıcı olmadığı ya da yanlış değerlendirildiği durumlarda ise markaların imajına zarar gelebileceği, tüketicinin markaya karşı direnç gösterebileceği yönünde bulgular elde edilmiştir. Marka stratejilerinin olumlu ve olumsuz etkilerinin her birisi, yaratıcı marka stratejilerinin önemi konusunda yer edinmiş durumdadır.

Verilen bilgiler de göz önünde bulundurularak yaratıcı marka stratejilerinin etkileri ve önemi şu şekilde özetlenmektedir: "Marka stratejilerinin belirlenip uygulanmasının günümüz zorlu rekabet ortamında işletmelerin varlıklarının devamlılığı açısından ve rekabet üstünlüğü elde etmede son derece önemli olduğu söylenebilir" (Vuran ve Afşar, 2016: 38).

VII. Marka Kişiliği

Ürün ve fiyat standardizasyonuyla ayırt ediciliklerini kaybeden markalar, farklılaşmak için algıya dayalı yöntemleri kullanmaktadır. Belli bir olgunluk seviyesine gelmiş olan ve hedef kitlesi tarafından markanın faydalarının net olarak anlaşıldığı markalarda (Batislam, 2009) marka kişiliği oluşturmak, rakiplerden ayrışma için etkili bir yöntem olarak düşünülebilir (Uztuğ, 2003). "Markaların da insanlar gibi kişilik özelliklerine, belli duygular ya da izlenimlere sahip olduğu" (Uztuğ, 2003, s. 41) varsayımına dayanan marka kişiliği kavramı, bir marka ile çağrışımlandırılmış insani özellikler (Aaker, 1996) olarak ifade edilmektedir. Tüketicilerin marka seçimlerindeki farkların %70 kadarının marka kişiliği ile açıklanabildiğini gösteren araştırmalar (Aaker, 1997) marka kişiliğinin tüketici seçimini etkilemekteki önemini ve marka kişiliği ifadelerinin marka kişiliğinin oluşturmadaki yerini (Plummer, 1985, s. 31) ortaya koymaktadır.

A.B.D.'de marka kişiliği ve boyutları ölçeğini geliştiren Aaker (1997), marka kişiliğinin içtenlik, heyecan, yetkinlik, sofistike olma (gelişmişlik) ve sağlamlık olarak 5 temel boyut ile tanımlanabileceğini göstermektedir. Bu dört ana boyutla birlikte sınıflandırılan alt boyutlar ise, ağırbaşlı, dürüst, haysiyetli, neşeli, gözüpek, atılgan, canlı, yaratıcı, çağa uygun, güvenilir, akıllı, başarılı, üst sınıf, etkileyici, sportif, ve sert olarak nitelenmektedir (Aaker, 1997, s. 452). Türkiye'de yapılan araştırmalarda ise marka kişiliği kavramının yetkinlik, heyecan, geleneksellik ve androjenlik olarak 4 ana boyutunun olduğu vurgulanmaktadır (Aksoy ve Özsomer, 2007, s. 6). Türkiye'deki marka kişiliği kavramının alt boyutları ise, kaliteli, profesyonel, başarılı, işini iyi yapan, güvenilir, prestijli, kendine Kurultay Global Media Journal TR Edition, 7(14) Bahar/Spring 2017 353 güvenen, iddialı, bildik, sağlam, global, istikrarlı, iyi, orijinal, eğlendirici, eğlenceli, neşeli, hareketli, hayatı seven, sempatik, özgürlükçü, çevik, genç ruhlu, dinç, tutkulu, sportif, baştan çıkarıcı, hesaplı, mütevazı, geleneksel, tutumlu, klasik, muhafazakar, aile odaklı, maskülen, asi, kadınsı, şatafatlı olarak nitelenmektedir (Aksoy ve Özsomer, 2007, s. 13). Bu ölçeğin kullanıldığı çalışmalarda (Özçelik ve Torlak, 2011) ise marka kişiliğinin yalnızca kot pantolon markaları için yetkinlik, eğlence, heyecan, geleneksellik ve androjenlik olarak 5 boyut olarak farklılaştığı görülmektedir.

SONUÇ

Yaratıcı marka stratejilerinin açıklanması amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlar, işletmelerin yaratıcı marka stratejileri aracılığıyla rekabet üstünlüğü elde edebileceklerini ortaya koymuştur. Markalaşmanın stratejik bir süreç olması sebebiyle yaratıcı marka stratejilerine ihtiyacın belirginleştiğinin tespit edildiği çalışmada, yaratıcı marka stratejilerinin etkili bir biçimde kullanılmaması durumunda marka için bir tehdit konumuna gelebileceği sonucuna varılmıştır.

Marka iletişiminde bir markaya anlam sistemi oluşturmak için yola çıkıldığında kullanılabilecek stratejilerden biri olan arketipler hem markanın hikayesini yaratmakta hem de bu hikayeyi hedef kitleye en içten yolla iletmekte yol göstericilik görevi üstlenirler. Ürünlerin değil anlamların tüketildiği bir kültürde markalar için anlam yaratıp bu anlam sistemini yönetmenin kalıcı markalar oluşturmak için etkili bir yöntem olduğu söylenebilir. Aynı zamanda tüketici memnuniyetinin bir bölümü markanın belirli arketipleri temsil etmesiyle oluşmaktadır (Woodslide et al, 2008).

Tüketicilerin kendileri için hikaye inşa ederken özdeşleşerek kullandıkları markalar hayattaki çeşitli evrelerde değişiklik gösterebildiği için markaların hedef kitlelerindeki tüketicilerin değişken istek, fantezi ve tutkularına hangi arketiplerle ulaşabileceklerine odaklanmaları önerilmektedir (Tsai, 2006, s. 659).

Yoğun rekabetin olduğu günümüz piyasasında yaratıcı marka stratejilerinin işletmelerin sürdürülebilirliği ve rekabet üstünlüğü elde etmeleri noktasında belirleyici konumda olduğu sonucuna varılmıştır. Yaratıcı marka stratejilerinin marka değerini artıran bir yapıda olduğu, çalışmanın temel sonuçlarından birisi konumundadır. Çalışmada elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurularak aşağıdaki öneriler getirilmektedir:

- Yaratıcı marka stratejileri, markanın kimliğine uygun olmalıdır.
- Yaratıcı marka stratejileri, markanın ismiyle uyumlu olmalıdır.
- Yaratıcı marka stratejileri, marka değerine zarar verecek içerikte olmamalı, tüketicilerde markaya yönelik ek değer oluşturmalıdır.

KAYNAKÇA

Aaker, N. D. (1996). Building strong brands. New York: The Free Press.

Aaker, J. L. (1997). Dimensions of brand personality. Journal of Marketing Research, 34, 374-356.

Aksoy, L. ve Özsomer, A. (2007). Türkiye'de marka kişiliği oluşturan boyutlar. 12. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiriler Kitabı. Sakarya Üniversitesi: 1-14.

Batislam, E. (2009). Markatipler: Markanızın kim olduğunu nasıl bulursunuz?. The Brand Age, 5, 64-65.

Bilsel Engin, H. (2016). "Markalaşma Kavramı Çerçevesinde Marka Ederi". *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi,* 12 (46), 277-294.

Bişkin, F. (2010). "Markanın Pazarlama Açısından Önemi ve Tüketici Tercihleri Çerçevesinde Otomobil Sahipleri Üzerine Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 10 (20), 411-434.

Çakırer, M.A. (2013). *Marka Yönetimi ve Marka Stratejileri.* Bursa: Ekin Yayınevi.

İslamoğlu, A.H. ve Fırat, D. (2011). *Stratejik Marka Yönetimi.* İstanbul: Beta Yayınevi.
Dominici, G. Tullio, V., Siino, V. ve Tani, M. (2016). Marketing archetypes: Applying jungian psychology to marketing research. Journal of Organisational Transformation and Social Change, 13(2), 109-122.
Hirschman, C. E. (2000). Consumers' use of intertextuality and archeypes. Advances in Consumer Research (27), Hoch, S. J. ve Meyer, R. J. (Der.) içinde. Provo, UT: Association for Consumer Research
Jung, C.G. (1954). Psychological aspects of the mother archetype. The Collected Works of C. G. Jung; Read, H.,Fordham, M., Adler, G., (Der.) içinde. London: Routledge
Kara, M. (2013). *Pazarlama Yönetiminde Özel Marka Stratejileri ve Rekabet Uygulamaları.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Kılıç, S. (2009). "Özel Markalı Ürünlerin Pazarlama Stratejileri ve Bursa İlindeki Perakende Gıda İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 9 (2), 49-82.
Mark M. ve Pearson, C. S. (2001). Hero and the outlaw: Building extraordinary brands through the power of archetypes. New York, NY: McGraw-Hill.
Muniz, K. M., Woodslide, A. G. Ve Sood, S. (2015). Consumer storytelling of brand archetypal enactments. International Journal of Tourism Anthropology, 4(1), 67-88.
Odabaşı, Yavuz, (1999), Tüketim kültürü: Yetinen toplumun tüketen topluma dönüşmesi. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
Özgüven, N. (2010). "Marka Değeri: Global Markaların Değerlendirilmesi". *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi,* 2 (1), 141-148.
Plummer, J. T. (1985). How personality makes a difference. Journal of Advertising Research, (24), 27-31.
Uztuğ, F. (2003). Markan kadar konuş: Marka iletişimi stratejileri. İstanbul: Kapital. Veen, S. (1994). The Consumption of heroes and the hero hierarchy of effects. Advances in
Tsai, S.P. (2006). Investigating archetype-icon transformation in brand marketing. Marketing Intelligence and Planning, 26, 648–663.
Vuran, Y. ve Afşar, A. (2016). "İşletmelerde Marka ve Marka Stratejileri". *International Journal of Academic Value Studies,* 2 (7), 28-39.

MATEMATİK DERS KİTAPLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ: İÇERİK ANALİZ ÇALIŞMASI

Semra GÜVEN[1], Akile DEMİREL[2], Melike VELİOĞLU[3]
[1]Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, semraguven1@gmail.com
[2]Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, piril.yagiz@gmail.com
[3]Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, melikemailmail@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Matematik ders kitapları ile ilgili Türkiye'de 2004-2017 yılları arasında gerçekleştirilen lisansüstü tez ve makale çalışmalarını bazı değişkenler açısından incelemektir. Araştırma içerik analizi niteliğinde olup bu kapsamda matematik ders kitaplarıyla ilgili 26 tez ve 19 makale incelenmiştir. İncelenen tez çalışmalarına, YÖK Ulusal Tez Merkezinden tarama yapılarak ulaşılmıştır. Makalelere ise ULAKBİM ve Dergi Park'ta taranan ilgili dergilerden ulaşılmıştır. Belirlenen tez ve makaleler araştırmacılar tarafından geliştirilen "Tez/Makale İnceleme Formu" kullanılarak incelenmiştir. Form, çalışmaların yayın türü, yayın yılı, tezlerin yapıldığı üniversite, makalelerin yayınlandığı dergiler, araştırmalarda kullanılan veri toplama araçları, incelenen ders kitaplarının yayınevi, basım yılı, sınıf düzeyi, incelenme kriterleri, araştırma modeli ve örneklem grubu, kısımlardan oluşmaktadır. Araştırmadan elde edilen bazı bulgulara göre;

- İncelenen araştırmalarda en çok yüksek lisans tezi yapılmıştır.
- Bu konuda lisansüstü tezlerin an fazla 2008, 2010 ve 2011 yıllarında yapıldığı görülmüştür.
- İncelenen araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden en çok doküman inceleme kullanılmıştır.
- Araştırmalarda en çok Milli Eğitim Bakanlığının kitapları incelenmiştir.
- İncelenen araştırmalarda ders kitaplarının çoğunun basım yıllarının ve sınıf düzeylerinin belirtilmediği görülmüştür.
- Araştırmalarda incelenen ders kitaplarının daha çok içerik boyutunda incelendiği ve sırasıyla teknik tasarım ve düzenleme boyutu ve öğrenme, öğretme, ölçme ve değerlendirme boyutlarını ele alan çalışmaların izlediği görülmüştür.
- İncelenen araştırmaların modelinin en çok nitel araştırma modeli olduğu görülmektedir.
- Araştırmalarda incelenen makalelerin ise en fazla internet ortamında (ilköğretim online) yayınlandığı görülmektedir.
- Çalışma kapsamında incelenen makale ve tezlerin bazı sonuçlarına göre; genel olarak matematik ders kitaplarının dersin öğretim programına uygunluğu, kitapta yer alan etkinliklerin bilimselliği, sayfa ve kapak tasarımlarının görsel tasarım ilkelerine uygunluğu konularında olumlu bulunduğu belirlenmiştir. Diğer yandan ders kitaplarının güncel yaşamla ilişkilendirilmesi, görsel unsurların öğrenci seviyesine uygunluğu, içerikle soruların uyumu, ölçme ve değerlendirme konularında yetersizlikler olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Matematik, ders kitabı, içerik analizi

INVESTIGATION OF THE STUDIES ON MATHEMATICS COURSE BOOKS: CONTENT ANALYSIS STUDY

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate graduate theses and articles related to mathematics casebooks which are written in Turkey between the years 2004 and 2017 by some variables. Research is content analysis, in which 26 theses and 19 articles related to mathematics course books are examined. The thesis studies were examined by screening from Council of Higher Education National Thesis Center. The articles are reached from the related journals which are scanned in the Dergi Park and National Academic Network and Information Center. Detected theses and articles are investigated in a way that "Form of Thesis/Article Investigating " which is developed by researchers. The form consists of these subjects: the publication type of the studies, publication year, university that thesis has been researched in, journals that articles have published in, data collecting tools used in studies, publishing house of the studied books, grade level, year of printing, the examination criteria, research model and the sample group.

According to some findings obtained from the research;

-In investigated studies, postgraduate theses are worked on mostly.
-These theses are worked on mostly in years 2008, 2010 and 2011.
-In investigated studies, document investigation method is mostly used for data collecting.
-In studies, National Education Ministry books are investigated mostly.
-In investigated studies, it is observed that year of publication and grade level are not specified.
-It has been observed that the textbooks examined in the research are mostly examined in the content dimension and the studies that deal with dimensions of technical design and arrangement and learning, teaching, measuring and evaluation dimensions respectively.

-It is observed that investigated studies' model is qualitative examination model.

-In investigated articles, it is observed that articles are published on the internet (primary school online) mostly.

- According to results of the investigated theses and articles, generally, it is specified that mathematics course books are observed that sufficient at these subjects: relevance to the teaching program, the scientific aspect of activities, page and cover's relevance to visual design principles. On the other hand, it is observed that course books are insufficient at these subjects: relating books to daily life, the relevance of visual elements to student levels, the relevance between content and questions, measuring and evaluating.

Key Words: Mathematics, course book, content analysis

GİRİŞ

Günümüz bilgi çağında, toplumların geleceğinde, matematik öğretimi önemli bir rol oynamaktadır. Uygulama alanlarının genişliği açısından bakıldığında matematik, tüm bilim dalları için vazgeçilmez bir kaynak olarak kullanılmaktadır. Matematiğin bu kadar geniş uygulama alanı olması, öğretim biçimlerini de etkileyerek matematik eğitimi alanının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Matematik dünyanın geleceğine yön verecek ve insanlığı mantıklı bir hayata ikna edecek özellikte bir düşünce sistemidir (Şahin, 2007). Korkut'a (2005) göre matematik biçim, sayı ve çoklukların yapıları, özellikleri ve aralarındaki ilişkileri mantık yoluyla inceleyen ve sayı bilgisi, cebir, uzam bilim gibi dallara ayrılan bilimdir seklinde de açıklanmaktadır. Öğrencilerin her an bilgiye ulaşabilecekleri, öğrendiklerini pekiştirebilecekleri ve bilgi birikimlerini günlük hayata aktarmalarına yardımcı olabilecek ders kitaplarına ihtiyaçları vardır. Ders kitapları, bir ders içinde kullanılan ve o dersin süreç içinde gelişmesinde, o dersin bilgi ve uygulamaya, yaşama dönük açılımında rol oynayan temel araçlardır. Ders kitapları, öğretimde öğretmenin gücünü daha iyi kullanmasına olanak verir. Ders kitaplarında, konu ya da ünite başlangıcında öğrencilerin dikkatini ve ilgisini o konuya çekmek, onları istekli kılarak hazırlamak, ünite sürerken davranışın kazandırılması aşamasındaki öğrenme yaşantılarını sunmak ve ünite sonunda kontrolü ve pekiştirmeyi sağlamak amaçlarıyla öğrencinin gözlem, deney ve araştırma yapmasına ve belli sonuçlara kendi kendine ulaşmasına fırsat verilmelidir (Kaptan, 1999). Bilgilerin çoğunlukla soyut olduğu matematik bilim dalında; bilgileri somutlaştırabilmek sistemli ve bir bütün halinde ele alabilmek için matematik ders kitapları öğrenci yetiştirmede oldukça önemlidir. MEB'in, 2597 sayılı Tebliğler Dergisi'nde Ders Kitapları ile Eğitim Araçlarının incelenmesi ve değerlendirilmesine ilişkin yönergede ders ve öğrenci çalışma kitaplarının; a) İçerik, b) Dil, Anlatım ve Üslup c) Öğrenme, Öğretme ve Ölçme-Değerlendirme, ç) Teknik, Tasarım ve Düzenleme yönlerinden hazırlanması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2007). Bu kriterler temel alınarak hazırlanan ders kitaplarının daha nitelikli ve eğitsel değeri yüksek olan ders materyalleri olduğu düşünülmektedir.

Literatür incelendiğinde ders kitaplarıyla ilgili çeşitli çalışmalara rastlanmakla birlikte matematik dersi kitaplarıyla ilgili araştırmaların içerik analizine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Literatürde belli alandaki araştırmaları belli süre aralıklarıyla inceleyen bazı çalışmalar (Çiltaş, Güler ve Sözbilir, 2012; Çelik, 2013; Erdem 2011; Güven, Aslan, Akyol, 2017) bulunmaktadır. Bu çalışmada Matematik Ders Kitaplarıyla ilgili yapılmış çalışmaların içerik analiziyle incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan bu çalışmayla bu alanda yapılan çalışmaların eğilimini belirlemek, bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara ve ders kitabı hazırlayıcılarına bir bakış açısı sunmak da amaçlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında Matematik ders kitapları ile ilgili Türkiye'de 2004-2017 yılları arasında yayınlanmış lisansüstü tezler ve araştırma makalelerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. İncelenen araştırmalar yayın türü, yayın yılı, araştırmanın yapıldığı üniversiteler, makalelerin yayınlandığı dergiler, kullanılan veri toplama araçları, modeli ve örneklem grubu açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
2. Araştırmalarda incelenen ders kitapları yayınevi, basım yılı, sınıf düzeyi ve inceleme kriterleri bakımından nasıl bir dağılım göstermektedir?

YÖNTEM

Bu çalışma nitel bir araştırmadır ve çalışmada içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Cohen, Manion ve Morrison (2007)'a göre içerik analizi, eldeki yazılı bilgilerin temel içeriklerinin ve içerdikleri mesajların özetlenmesi ve belirtilmesi işlemi olarak da tanımlanmaktadır.

Araştırmanın örneklemini 2004-2017 yılları arasında Matematik ders kitapları üzerine yapılan DergiPark 'ta taranan ilgili dergiler ve Türkiye'deki üniversitelerce yayınlanan dergilerden Matematik ders kitapları ilgili yayınlanmış 19 makale ve erişime açık olan tezlerden 26 lisansüstü tez (2 adet doktora, 24 adet yüksek lisans) oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak bu çalışmanın araştırmacıları tarafından geliştirilen "Tez/Makale İnceleme Formu" kullanılmıştır. Formun geliştirilme aşamasında eğitim bilimleri alanında iki öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır. Formda araştırmaların yayın türüne, yayın yılına, tezlerin üniversitelere göre dağılımına, kullanılan veri toplama araçlarına, ders kitaplarının yayınevlerine, basım yıllarına,

sınıf düzeyine ve incelenme kriterlerine; araştırma modeline, örneklem grubuna, makalelerin yayınlandığı dergilere ait bilgiler yer almaktadır. Araştırma konusuna ilişkin verilerin toplanması aşamasında ilgili tezler ve makaleler elde edildikten sonra içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Araştırmanın verileri bu çalışmanın yazarları olan üç araştırmacı tarafından bağımsız olarak ayrı ayrı kodlanmış ve daha sonra bu kodlamalar bir araya getirilerek kodlamalarda iç tutarlılık sağlanmıştır. Araştırma sonunda elde edilen verilerin istatistiksel analizinde SPSS 22.0 paket programından yararlanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak tablolar şeklinde verilmiş ve yorumlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde verilerin analizleri sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmaların Yayın Türü

Matematik ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmaların yayın türlerine göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın Yayın Türü Açısından Dağılımı

Yayın türü	f	%
Doktora	2	4,4
Yüksek Lisans Tezi	24	53,3
Makale	19	42,2
Toplam	45	100

Tablo 1'de görüldüğü gibi 2004-2017 yılları arasında 2 (%4,4) adet doktora tezi, 24 (%53,3) adet yüksek lisans tezi ve 19 (%42,2) adet makale bulunmaktadır.

Araştırmaların Yayın Yılları

Matematik ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmaların yayın türlerine göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Yayın Türü					
	Yüksek Lisans		Doktora		Makale	
	f	%	f	%	f	%
2004	0	0	0	0	2	10,5
2005	0	0	0	0	1	5,2
2006	3	12,5	0	0	0	0
2007	1	4,1	0	0	0	0
2008	4	16,6	1	50	0	0
2009	2	8,3	0	0	1	5,2
2010	4	16,6	0	0	0	0
2011	3	12,5	1	50	4	21,0
2012	2	8,3	0	0	2	10,5
2013	1	4,1	0	0	1	5,2
2014	0	0	0	0	1	5,2
2015	1	4,1	0	0	2	10,5
2016	1	4,1	0	0	2	10,5
2017	2	8,3	0	0	3	15,7
Toplam	24	100	2	100	19	100

Tablo 2'de görüldüğü gibi 2008 ve 2011 yıllarında birer adet (%50) doktora tezi bulunmaktadır. 2007, 2013, 2015 ve 2016 yıllarında birer (%4,1) adet , 2009 ve 2012 yıllarında ikişer (%8,3) adet, 2006 ve 2011 yıllarında üçer (% 12,5) adet ve 2008 ve 2010 yıllarında dörder (%16,6) adet yüksek lisans tezi bulunmaktadır. 2005, 2009, 2015 ve 2016 yıllarında birer (%5,2) adet, 2004, 2012, 2015 ve 2016 yıllarında ikişer (%10,5) adet, 2017 yılında üç (%15,7) adet ve 2011 yılında dört (%21) adet makale çalışması yer almaktadır.

Tez Çalışmalarının Yapıldığı Üniversiteler

Matematik ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmaların yayın türlerine göre dağılımı Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	f	%
Karadeniz Teknik Üniversitesi	2	7,6
Mustafa Kemal Üniversitesi	1	3,8
Uludağ Üniversitesi	2	7,6
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	3	11,5
Marmara Üniversitesi	1	3,8
Osmangazi Üniversitesi	2	7,6
Çukurova Üniversitesi	2	7,6
Gazi Üniversitesi	2	7,6
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	7,6
Kastamonu Üniversitesi	1	3,8
Kocatepe Üniversitesi	1	3,8
Cumhuriyet Üniversitesi	1	3,8
Dumlupınar Üniversitesi	1	3,8
Yıldız Teknik Üniversitesi	1	3,8
Anadolu Üniversitesi	1	3,8
Bilkent Üniversitesi	1	3,8
Zonguldak Karaelmas Üniversitesi	1	3,8
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	3,8

Araştırmaların üç (%11,5) adedi Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından yapılmıştır. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Osmangazi Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Abant İzzet Baysal Üniversitesi tarafından ikişer (%7,6) adet; Mustafa Kemal Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Kocatepe Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Dumlupınar Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından birer (%3,8) adet araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu konuda en fazla çalışmanın Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından yapıldığı görülmektedir.

Araştırmalarda İncelenen Makalelerin Yayınlandığı Dergiler

Matematik ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmalarda incelenen makalelerin yayınlandığı dergilere göre dağılımı Tablo 4 'de verilmiştir.

Tablo 4 . Makalelerin Yayınlandığı Dergilere Göre Dağılımı

Dergiler	f	%
Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi	1	5,2
İlköğretim Online	2	10,5
Turkish Studies	1	5,2
Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi	1	5,2
Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1	5,2
Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1	5,2
Eğitim ve Bilim Dergisi	1	5,2
Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi	1	5,2
Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,	1	5,2
Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1	5,2
Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi	1	5,2
Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1	5,2
NEF Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi	1	5,2
İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi	1	5,2
Uluslararası Eğitim, Bilim ve Teknoloji Dergisi	1	5,2
Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi	1	5,2
İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1	5,2
Turkish Journal of Computer and Mathematics Education	1	5,2
Toplam	19	100

Tablo 4'de makalelerin yayınlandığı dergilerin dağılımı görülmektedir. En fazla ilköğretim online dergide 2 adet (% 10,5) makale internet üzerinde yayınlanmıştır. Bunu sırasıyla üniversitelere ait dergiler 1'er adet (%5,2) olarak izlemektedir.

Araştırmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçları

Matematik ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Araştırmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Aracı	f	%
Doküman incelemesi	25	55,5
Anket	15	33,3
Görüşme	10	22,2
Gözlem	2	4,4
Ses kayıt	1	2,2
Video kayıt	1	2,2
Belirtilmemiş	1	2,2
Toplam	45	100

Tablo 5 incelendiğinde araştırmalarda sırasıyla doküman incelemesi (%55,5) , anket (%33,3), görüşme (%22,2), gözlem (%4,4), ses kayıt (%2,2) ve video kayıt (%2,2) yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bir araştırmada da (%2,2) kullanılan veri toplama aracı belirtilmemiştir.

Araştırmalarda İncelenen Ders Kitaplarının Yayınevi

Matematik ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmalarda incelenen ders kitaplarının yayınevlerinin dağılımı Tablo 6'de verilmiştir.

Tablo 6. Araştırmada İncelenen Ders Kitaplarının Yayınevlerine Göre Dağılımı

Yayınevi	f	%
MEB	14	31,1
Özel	6	13,3
MEB ve Özel	11	24,4
Belirtilmemiş	14	31,1
Toplam	45	100

Tablo 6 incelendiğinde, incelenen toplam 45 araştırmada 14'ünün (%31,1) yayınevinin "belirtilmemiş" olduğu, 14'ünün (%31,1) "MEB " ders kitaplarına ait kitaplar olduğu, 11'inin (%24,4) "MEB ve Özel" yayınevlerine ait olduğu ve 6'sının ise (%13,3) "Özel" yayınevi kitaplarının olduğu görülmektedir.

Araştırmalarda İncelenen Ders Kitaplarının Basım Yılları

Matematik ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmalarda incelenen ders kitaplarının basım yılı dağılımı Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Araştırmalarda İncelenen Ders Kitaplarının Basım Yıllarına Göre Dağılımı

Basım Yılı	f	%
2000	1	1,8
2001	1	1,8
2004	1	1,8
2005	2	3,7
2006	1	1,8
2007	3	5,6
2008	4	7,5
2009	3	5,6
2010	2	3,7
2011	1	1,8
2012	1	1,8
2013	2	3,7
2016	1	1,8
Belirtilmemiş	30	56,6
Toplam	53	100

Tablo 7'de görüldüğü gibi araştırmaların 30'unda (%56,6) incelenen ders kitaplarının basım yılı belirtilmemiştir. Araştırmalarda incelenen ders kitaplarının 4'ü (%7,5) 2008 yılında, 3' er (%5,6) adedi 2007 ve 2009 yıllarında 2'şer (%3,7) adedi 2005, 2010 ve 2013 yıllarında 1'er (%1,8) adedi 2000, 2001, 2004, 2006, 2011, 2012 ve 2016 yıllarında yapıldığı görülmektedir.

Araştırmalarda İncelenen Ders Kitaplarının Sınıf Düzeyi

Matematik ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmalarda incelenen ders kitaplarının sınıf düzeyleri dağılımı Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Araştırmada İncelenen Ders Kitaplarının Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı

Sınıf Düzeyi	f	%
3. sınıf	1	2,2
4. sınıf	3	6,6
5. sınıf	4	8,8
6. sınıf	2	4,4
7. sınıf	3	6,6
8. sınıf	3	6,6
9. sınıf	4	8,8
10. sınıf	1	2,2
4. ve 5. sınıf	1	2,2
5. ve 6. sınıf	1	2,2
6. ve 7. sınıf	1	2,2
7. ve 8. sınıf	1	2,2
4. 5. ve 6. sınıf	1	2,2
6. 7. ve 8. sınıf	5	11,1
5. 6. 7. ve 8. sınıf	5	11,1
1.2. 3. 4. ve 5. sınıf	2	4,4
4. 5. 6. 7. ve 8. sınıf	1	2,2
Belirtilmemiş	6	13,3
Toplam	45	100

Tablo 8'de görüldüğü gibi incelenen ders kitaplarının çoğunun sınıf düzeylerinin belirtilmediği görülmektedir. Bunu sırasıyla 5., 6., 7. ve 8. sınıf düzeyi ve 6., 7. ve 8. sınıf düzeyinin (%11,1) birlikte ele alındığı ders kitapları izlemektedir. 9. sınıf ve 5. sınıf düzeyinden 4 adet (% 8,8) ders kitabi izlemektedir. Diğer sınıf düzeylerinden yapılan çalışmaların adedi ve yüzdesi birbirine oldukça yakındır.

Araştırmalarda İncelenen Ders Kitaplarının İncelenme Kriterleri

Matematik ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmalarda incelenen ders kitaplarının incelenme kriterlerine göre dağılımı Tablo 9'de verilmiştir.

Tablo 9. Ders Kitaplarının İncelenme Kriterlerine Göre Dağılımı

Ders Kitaplarının İncelenme Kriteri	f	%
İçerik	36	46,1
Dil Anlatım ve Uslüp	8	10,2
Öğrenme, Öğretme, Ölçme ve Değerlendirme	13	16,6
Teknik Tasarım ve Düzenleme	20	25,6
Belirtilmemiş	1	1,2

Tablo 9 incelendiğinde 45 araştırmadan 36'sının (%46,1) kitapları "İçerik", 20' sinin (%25,6) "Teknik Tasarım ve Düzenleme", 13'ünün (%16,6) "Öğrenme, Öğretme, Ölçme ve Değerlendirme" ve 8'inde (%10,2) "Dil, Anlatım ve Üslup" kriterleri açısından inceledikleri görülmektedir. 1 (%1,2) adet çalışmanın ise inceleme kriteri belirtilmemiştir.

Araştırmalarda İncelenen Çalışmaların Araştırma Modelleri

Matematik ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmalarda incelenen ders kitaplarının çalışma modellerine göre dağılımı Tablo 10'de verilmiştir.

Tablo 10. İncelenen Çalışmaların Araştırma Modellerine Göre Dağılımı

Araştırma Modeli	f	%
Nitel Araştırma	41	91,1
Nicel Araştırma	0	0
Karma Araştırma	3	6,6
Belirtilmemiş	1	2,2
Toplam	45	100

Tablo 9 incelendiğinde 45 araştırmadan 41 (%91,1) adedi nitel, 3 (%6,6) adedi karma araştırma modeli olarak belirlenmiştir. 1 (%2,2) adedinde çalışmanın modeli belirtilmemiştir. Nicel araştırma modeli ise kullanılmamıştır.

Araştırmalarda İncelenen Çalışmaların Örneklem Grubu

Matematik ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmalarda incelenen ders kitaplarının örneklem grubuna göre dağılımı Tablo11 'de verilmiştir.

Tablo 11. Çalışmaların Örneklem Grubuna Göre Dağılımı

Çalışma Grubu	f	%
Öğrenci	1	2,2
Öğretmen	13	28,8
Öğretmen Adayı	1	2,2
Öğretmen ve Öğrenci	5	11,1
Öğretmen ve Öğretmen Adayı	1	2,2
Öğretmen, Öğrenci ve Uzman	1	2,2
Ders Kitapları	4	8,8
Belirtilmemiş	19	42,2
Toplam	45	100

Tablo 11'da görüldüğü gibi çalışmaların örneklem grubunun 13 (%28,8) adedini "öğretmenler", 5 (%11,1) adedini "öğretmen ve öğrenciler", 4 (%8,8) adedini "ders kitapları", 1'er (%2,2) adedini de "öğrenci", "öğretmen adayı", "öğretmen ve öğretmen adayı", "öğretmen, öğrenci ve uzmanlar" oluşturmaktadır. 19 (%42,2) çalışmanın da örneklem grubu belirtilmemiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye'de 2004-2017 yılları arasında Matematik ders kitapları ile ilgili yapılmış 24 yüksek lisans tezi ve 2 doktora tezi olmak üzere toplam 26 lisansüstü tez ve 19 makale çalışmasının içerik analizi yapılmıştır. Araştırmaların yayın türü, yayın yılı, tezlerin üniversitelere göre dağılımı makalelerin yayınlandığı dergiler, kullanılan veri toplama araçları, ders kitaplarının yayınevleri, basım yılları, sınıf düzeyleri ve incelenme kriterleri, araştırma modeli ve örneklem grubu incelenmiştir. Çalışmaların yayın türüne göre dağılımları incelediğinde matematik ders kitaplarıyla ilgili 2004-2017 yılları arasında yapılan araştırmalar da yüksek lisans düzeyindeki çalışmalar ile makale türündeki çalışmaların sayısı açısından belirgin bir fark bulunmamakla birlikte, bu konuda doktora tez çalışmasının bir adet olması belirgin bir farktır. Çalışmada bu konuda yüksek lisans ve makale türündeki çalışmaların yapıldığı, ancak doktora düzeyinde tez çalışmasının yeteri kadar yapılmadığı görülmüştür. Güven ve Püsküllü (2017) tarafından hayat bilgisi ders kitaplarıyla ilgili yapılan lisansüstü tezlerin ve makalelerin içerik analizi çalışmalarında bu konuda yapılan tezlerin yarıdan fazlasının (%53,7) yüksek lisans tezi olduğu ve doktora çalışmalarına çok az yer verildiği sonucuna varılmıştır. Bu araştırmanın bulguları ile adı geçen araştırmanın bulguları arasında paralellik görülmektedir. Buradan da matematik ders kitaplarıyla ilgili doktora çalışmalarına da ihtiyaç olduğu söylenebilir. Matematik ders kitaplarıyla ilgili çalışmaların on sekiz farklı üniversitede ve en fazla Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından yapıldığı, bunu sırasıyla Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Osmangazi Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Abant İzzet Baysal Üniversitesi izlediği görülmektedir. Bu üniversiteler dışında diğer üniversitelerde de bu konuda çalışmalar yapılması önerilebilir. Matematik ders kitaplarıyla ilgili yayınlanan makalelerin en çok internet ortamında (ilköğretim online) yayınlandığı görülmüştür. Ayrıca çeşitli üniversitelere ait dergilerde de makalelerin yayınlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda veri toplama aracı olarak en çok doküman incelemesi kullanıldığı görülmüştür. Çalışmalar kapsamında uygun olan veri toplama aracının kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca literatürde çok kullanılmayan video kayıt ve ses kayıt yöntemlerinin de kullanıldığı sonucuna da ulaşılmıştır.

Araştırmada ele alınan ders kitaplarının yayınevlerinin en çok MEB'e ait ders kitapları olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra benzer sayıda ders kitaplarının yayınevlerinin belirtilmediği bununda araştırma teknikleri açısından bir eksiklik olduğu söylenebilir. Bu belirsizliğin MEB ve Özel yayınevinin karşılaştırma açısından sorun oluşturabileceği düşünülmektedir. Benzer bir durumda çalışmalarda ele alınan ders kitaplarının

çoğunun basım yıllının belirtilmemesidir. İncelenen ders kitaplarının basım yıllarının belirtilmemesi ele alınan kitapların hangi yıllarda ele alındığının tespitini zorlaştırmaktadır. Bu araştırma teknikleri açısından bir eksiklik olduğu söylenebilir. İncelenen araştırmalarda ele alınan ders kitaplarının çoğunun sınıf düzeyi belirtilmemiştir. Çalışmalarda birlikte ele alınan sınıf düzeyleri olduğu gibi tek bir sınıf düzeyinin olduğu da tespit edilmiştir. İncelenen ders kitaplarının en fazla ilköğretim kademesindeki ders kitapları olduğu ortaöğretim kademesindeki ders kitaplarının çok fazla ele alınmadığı görülmüştür. Bu kapsamda ortaöğretim ders kitaplarında incelenmesi gerektiği önerilebilir. İncelenen ders kitaplarının çoğunluğu içerik açışından incelenmiştir. Bu teknik tasarım ve düzenleme izlemektedir. Öğrenme öğretme ölçme ve değerlendirme ile dil anlatım ve üslup incelenen kriterlerdir. Ders kitaplarının bu kriterler dışında başka kriterlere göre incelenmesi gerektiği önerilebilir. Çalışmaların araştırma modellerine bakıldığında en çok nitel araştırma modeli olduğu nicel araştırma modelinin ise kullanılmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra karma araştırma modellerinin de kullanıldığı çalışmalarda vardır. Çalışmalardaki örneklemlerin çoğunun belirtilmediği belirtilen çalışmalarda da en çok öğretmenlerin oluşturduğu örneklem grupları sonucuna da ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmalarda örneklem grubu olarak ders kitaplarının da olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

Kaptan, F. (1999). Fen bilgisi öğretimi (3. baskı). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Tavşancıl, E., & Aslan, E. (2001). İçerik analizi ve uygulama örnekleri. Epsilon Yayınları: İstanbul.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). Research methods in education (6th ed.). New York, NY: Routledge.

MEB (2007). Ders kitapları ile eğitim araçlarının incelenmesi ve değerlendirilmesine ilişkin yönerge, Tebliğler Dergisi, 2597.

Erdem, D. (2011). Türkiye'de 2005–2006 yılları arasında yayımlanan eğitim bilimleri dergilerindeki makalelerin bazı özellikler açısından incelenmesi: Betimsel bir analiz. Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 2(1), 140-147.

Güven, M., Aslan, B. ve Akyol, E.Y. (2017). Türkiye'de psikolojik danışma ve rehberlik alanında yapılan doktora tezlerinin incelenmesi (2000-2016). Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 6(3), 136-147.

Çiltaş, A., Güler, G. ve Sözbilir, M. (2012). Türkiye'de Matematik Eğitimi Araştırmaları: Bir İçerik Analizi Çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12(1), 565-580.

Çelik, S. (2013). İlköğretim Matematik Derslerinde Kullanılan Alternatif Öğretim Yöntemlerinin Akademik Başarıya Etkisi: Bir Meta Analiz Çalışması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Araştırmada İncelenen Çalışmaların Listesi

Makaleler

Dane. A., Balkı, N. ve Doğar, Ç. (2004). İlköğretim 7. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi. Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 6-2

Kerpiç, A. ve Bozkurt, A. (2011). Etkinlik Tasarım ve Uygulama Prensipleri Çerçevesinde 7. Sınıf Matematik Ders Kitabı Etkinliklerinin Değerlendirilmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 8 Sayı: 16, s. 303-318

Altun, M., Arslan, Ç. ve Yazgan, Y. (2004). Lise Matematik Ders Kitaplarının Kullanım Şekli ve Sıklığı Üzerine Bir Çalışma. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi XVII (2), 131-147

İskenderoğlu Aydoğdu, T. ve Baki, A. (2011). İlköğretim 8. Sınıf Matematik Ders Kitabındaki Soruların PISA Matematik Yeterlik Düzeylerine Göre Sınıflandırılması. Eğitim ve Bilim, Cilt 36, Sayı 161

Bulut, S., Yaman Boz, B. ve Yavuz, F. D. (2016). 7. Sınıf Matematik Ders Kitaplarında Dönüşüm Geometrisi İşlenişinin Öğretim Programları Açısından Değerlendirilmesi. İlköğretim Online, 15(4), 1164-1190

Artut Dinç, P. ve Çilingir, E. (2016). 4. Sınıf Tımms 2011 Matematik Soruları İle Matematik Ders Kitabındaki Soruların Bilişsel Alanlara Göre İncelenmesi. Türk veya Türk Dilinin Uluslararası Edebiyatı, Tarihi ve Edebiyatı Dergisi, s. 79-94

İncikabi, S. ve Biber, Ç.,A. (2017). Ortaokul Matematik Ders Kitaplarında Yer Alan Temsillerin Öğrenme Alanlarına ve Sınıflara Göre İncelenmesi. KEFAD Cilt 18, Sayı 3

Çevirgen Eryılmaz, A., Özdemir. G. ve Yanık, B.,H. (2017) Ortaokul Matematik Ders Kitaplarında Yer Alan Veri İşlemeye Yönelik Görevlerin İncelenmesi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 18, Sayı 2, ss. 45-61

Erbaş, K., A., Alacacı C. ve Bulut, M. (2012). Türk, Singapur ve Amerikan Matematik Ders Kitaplarının Bir Karşılaştırması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri 12(3) Yaz 2311-2330

Şahin, S ve Turanlı, N. (2005). Liselerde Okutulmakta Olan Lise I. Sınıf Matematik Kitaplarının Değerlendirilmesi. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Sayı 2. ss 327-341

Güner, N. (2015). 6.-8. Sınıf Matematik Ders Kitaplarındaki Geometri, Veri ve Olasılık Sorularının TIMSS Bilişsel Düzeylerine Göre Sınıflandırılması. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 37, ss. 77-90

Tutak, T. ve Güder, Y. (2012). İlköğretim 5. Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Ders Kitapları Hakkındaki Görüş Ve Düşünceleri. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı 19, ss 16-28

Artut Dinç, P. ve Ildırı, A. (2013). Matematik Ders Kitaplarında Yer Alan Problemlerin Bazı Kriterlere Göre İncelenmesi. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 22, Sayı 2, Sayfa 349-364

Sevimli, E. ve Kul, Ü. (2015). Matematik Ders Kitabı İçeriklerinin Teknolojik Uygunluk Açısından Değerlendirilmesi: Ortaokul Örneği. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED) Cilt 9, Sayı 1, sayfa 308-331.

Delice, A., Aydın, E. ve Kardeş, D. (2010). Öğretmen Adayı Gözüyle Matematik Ders Kitaplarında Görsel Öğelerin Kullanımı. İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Yıl: 8 Sayı: 16 s.75-92

Çimen, E. ve Yıldız, Ş. (2017). Ortaokul Matematik Ders Kitaplarında Yer Verilen Problem Kurma Etkinliklerinin İncelenmesi. Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi

Katipoğlu, S. N. ve Katipoğlu M. (2016). Matematik Öğretmenlerinin Öğrenci Ders Kitapları Hakkındaki Görüşleri. Uluslararası Eğitim, Bilim ve Teknoloji Dergisi Cilt 2, Sayı 3, 156-165

Taşdemir, C. (2011). Ortaöğretim 10. Sınıf Matematik Ders Kitabının Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi: Bitlis İli Örneklemi. Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi Cilt 2 Sayı 4 Sayfa 41-54

Baki, A. ve Karakuş, F. (2011) . İlköğretim 8. Sınıf Matematik Öğretim Programı ve Ders Kitaplarının Fraktal Geometri Konusu Kapsamında Değerlendirilmesi. İlköğretim Online, 10(3), 1081-1092

Lisansüstü Tezler

Mutu Bakılan, B. (2008). 7. Sınıf Matematik Ders Kitapları Hakkında Öğretmen Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Karakelleoğlu. S. (2007). İlköğretim 4. Sınıf Matematik Ders Kitaplarına İlişkin Öğretmen Öğrenci ve Uzman Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.

Keleş, T. (2008). MEB 2005 Öğretim Programına Göre Hazırlanan 9. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Delil, H. (2006). Türk 6 – 8. Sınıf Matematik Ders Kitaplarındaki Geometri Problemlerinin Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çakır, A. (2006). İlköğretim Dördüncü Sınıf Matematik Ders Kitapları ile ilgili Öğretmen Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Kayıkcı , M. (2006). İlköğretim Türkçe, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi ve Matematik Ders Kitaplarında Görsel Tasarım Sorunları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Kaya, A. (2008). MEB Tarafından Hazırlatılan İlköğretim 4. Ve 5. Sınıf Matematik Ders Kitaplarındaki Etkinliklere İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

Kılıç, C. H. (2008). İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Ders, Öğrenci Çalışma Ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarının Yapılandırmacı Yaklaşıma Göre Niteliğine ve Saptanan Sorunlara Yönelik Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Kutlutürk, H. E. (2009). 1995-2006 Yılları Arasında İlköğretim Türkçe ve Matematik Ders Kitaplarının Kitap Kapağı Tasarımlarının İlköğretim 1. Kademe Öğrencileri Üzerindeki Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Çakır, İ. (2009). İlköğretim 5. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Adana.

Uluışık, M. (2008). İlköğretim 5. Sınıf Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Yüksel, E. (2010). İlköğretim 6. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Işık, Ö. (2010). İlköğretim 4., 5. ve 6. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Problem Kurma Etkinliği Bakımından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Kurtulmuş, Y. (2010). İlköğretim 8. Sınıf Matematik Ders Kitapları İle İlgili Öğretmen Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Özdoğan, S. (2010). Türkiye Singapur Ve Amerika Ülkelerinden Seçilen 6, 7 ve 8. Sınıf Matematik Ders Kitaplarında Çevre Alan ve Hacim Konularının Karşılaştırmalı Bir Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sarpkaya, G. (2011). İlköğretim İkinci Kademe Cebir Öğrenme Alanı İle İlgili Matematiksel Görevlerin Bilişsel İstemler Açısından İncelenmesi: Matematik Ders Kitapları ve Sınıf Uygulamaları. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Seis, A. (2011). 6.-8. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Pısa 2003 Belirsizlik Ölçeğine Göre İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Karakaya, İ. (2011). Dokuzuncu Sınıf Matematik Ders Kitaplarındaki Fonksiyon Kavramıyla İlgili Görsel Objelerin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sağlam, R. (2012). Türkiye, Singapur Ve Uluslararası Bakalorya Diploma Programı'nın Matematik Ders Kitaplarında İkinci Dereceden Denklemler, Eşitsizlikler Ve Fonksiyonlar Konusunun Karşılaştırmalı Bir Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Başer, N. (2012). İlköğretim Öğretmenlerinin Matematik Ders Kitaplarını Kullanma Yolları ve Onların Öğrencilerin Matematik Ders Kitaplarını Kullanma Yolları Ve Matematik Ders Kitabı Özellikleri Hakkındaki Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Canibey, K. (2013). Yeni Matematik Öğretim Programında Benimsenen Ölçme ve Değerlendirme Anlayışının 9. Sınıf Matematik Ders Kitaplarına Yansımalarının İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Khalidova, E. (2015). Türkiye-Kazakistan İlköğretim 5. Sınıf Matematik Ders Kitapları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Er Kocaoğlu, F. S. (2016). İlköğretim Matematik Öğretmenlerinin 5. ve 6. Sınıf Matematik Ders Kitaplarına İlişkin Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karancı, O. (2011). 7. ve 8. Sınıf Türk ve Singapur Matematik Ders Kitaplarının Karşılaştırmalı Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karakuzu, B. (2017). İlkokul ve Ortaokul Matematik Ders Kitaplarındaki Geometri Görevlerinin Tür, Bağlam, Temsil Biçimi ve Bilişsel İstem Düzeyleri Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Karadeniz, S. (2017). Ortaokul Matematik Ders Kitaplarında Kullanılan Analojilerin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu.

MİT- YAZIN BAĞLAMINDA BİR İNCELEME- HOMEROS VE VERGİLİUS'UN ÖBÜR DÜNYA TASVİRLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Didem DEMİRALP
Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye, didemdemiralp@gmail.com

ÖZET

Antik Çağ'dan günümüze ulaşan iki devasa eser, dönemin öbür dünya tasavvuruna ilişkin önemli veriler sunar. Bunlar, Homeros'un "Odysseia" destanı ile Vergilius'un "Aeneis" destanıdır. Başlangıçta sözlü gelenekle yayılan ve yirmi dört kitaptan oluşan "Odysseia" destanı, Odysseus isimli Yunanlı bir kahramanın, Troya Savaşı'nın ardından, yurdu İthake'ye dönüşünü anlatır. Yazın sanatının bir ürünü olarak karşımıza çıkan ve on iki kitaptan meydana gelen "Aeneis" destanı ise Aineias (Aeneas) adlı Troyalı bir yiğidin, savaşın sona ermesiyle birlikte, İtalya'ya göç etmesini ve Roma'nın temelini oluşturacak yeni bir yurt kurmasını konu alır. Gerek Homeros'un gerekse Vergilius'un –mitlere dayanan- anlatıları, hikâyelerin başkahramanlarının doğaüstü maceralarını da içerir. Bunlardan biri de Ölüler Ülkesi'ne (Hades- Dis) yapılan yolculuktur. Hem Odysseus hem de Aeneas, Hades'e (Dis'e) giderler ve orada birçok insanla-ölüyle (ruh) karşılaşırlar. Aralarında çok yakınlarının da bulunduğu birkaçıyla konuştuktan sonra da bu dünyaya, yaşayanların arasına geri dönerler. Bizim bu çalışmadaki amacımız, Homeros'un, "Odysseia"nın on birinci kitabında ve Vergilius'un, "Aeneis"ın altıncı kitabında çizdikleri öbür dünya tasvirlerini karşılaştırmaktır. Biri, Eski Yunan'ın; diğeri, Eski Roma'nın en güzel yapıtları arasında yer alan bu iki destanda resmedilen Ölüler Ülkesi'nin benzer ve farklı yönlerini, bu benzerlik ve farklılıkların sebepleriyle birlikte ortaya koyacağız.
Anahtar Kelimeler: Odysseia, Aeneis, Hades, Augustus.

A STUDY IN THE CONTEXT OF MYTH& LITERATURE- A COMPARISON BETWEEN THE UNDERWORLDS OF HOMER& VIRGIL

Didem DEMİRALP
Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye, didemdemiralp@gmail.com

ABSTRACT

Homer's "The Odyssey" and Virgil's "The Aeneid" are two great epics of antiquity which provide important information about the conception of the Underworld of the age. "The Odyssey" was initially circulated in oral tradition and then was written down and divided in 24 books. It tells the story of Odysseus' wanderings after the end of the Trojan War and his homecoming. On the other hand "The Aeneid" which was written down and divided in 12 books tells the story of Aeneas, a Trojan who travels from Troy to Italy to found Rome. Both Homer's and Virgil's stories include the miraculous adventures of the protagonists. One of these is the journey to the Land of the Dead (Hades- Dis). Both Odysseus and Aeneas travel to Hades (Dis) and in due course of their journeys they meet many people (spirits) some of whom they know. After that both men leave Hades. The aim of this study is to compare the two Underworlds of Homer and Virgil as they depicted in the 11th book of "The Odyssey" and the 6th book of "The Aeneid". We will reveal the similar and different aspects of these two Underworlds. We will also indicate the reasons of these similarities and differences.
Keywords: Odyssey, The Aeneid, Hades, Augustus.

GİRİŞ

Homeros'un, yirmi dört kitaptan meydana gelen ve "Odysseia" başlığını taşıyan destanı[1], İthake[2] kralı Odysseus'un, Troya Savaşı'nın ardından eve dönüş yolunda başından geçenleri anlatır. Silah arkadaşlarıyla birlikte denizlere açılan ve sayısız tehlike atlatan Odysseus'un doğaüstü olaylarla taçlanan maceralarından biri de onun, Hades[3] olarak bilinen Ölüler Ülkesi'ne yaptığı seyahattir.[4] Yiğidin, Kirke'nin[5] tavsiyesi üzerine[6] gittiği[7]

[1] İlyada'dan sonra –İ.Ö 8.yüzyılın sonuna doğru- biçim aldığı düşünülen. Bunun yanında Homeros Çağı olarak bilinen dönem, yaklaşık olarak İ. Ö 1200- İ. Ö 800 arasındaki zaman dilimini kapsar.
[2] Yunanistan'da ada.
[3] Aynı zamanda Ölüler Ülkesi'nin tanrısı. Karısı, Persephone'dir.
[4] On birinci kitapta anlatılan.
[5] Büyücü- tanrıça. Efsanevî Aiaie adasında yaşardı. Odysseus –sayısız deniz kazasının ardından- geriye kalan tek bir gemisi ile buraya ulaşmış ve bir süre –tanrıçanın aşığı olarak- adada kalmıştı.
[6] Teiresias ile konuşsun ve eve dönüş yolculuğu hakkında ondan bilgi alsın diye (Teiresias, Thebaili –kör- bir bilicidir. Kâhinlik yeteneği, Zeus'un armağanı imiş. Bu gücünü –yanı sıra bilincini- Hades'te de koruması ise Persephone (Hades'in karısı- ölülerin tanrıçası) ile alakalı imiş.
[7] Yahut indiği.

Hades'te gördükleri ve bu gizemli ülkede başından geçenler, Eski Yunan'ın öbür dünya tasavvuruna dair önemli bilgiler sunar.

Vergilius'un[8] kaleme aldığı on iki kitaplık[9] "Aeneis" destanı[10] ise Troyalı bir kahraman[11] olan Aeneas'ın, savaşın ardından –Troya kentinin yıkılmasıyla birlikte- İtalya'ya göçmesini[12] ve yeni bir yerleşim yeri[13] kurmasını anlatır. Yiğidin Akdeniz'deki seyahati, yedi yıl sürer. Bu süre içinde –tıpkı Odysseus gibi- başından birçok olay geçen Aeneas'ın en olağanüstü macerası, şüphesiz, onun, Dis[14] olarak da bilinen Ölüler Ülkesi'ne inişidir.[15] Öte yandan o –Odysseus'tan farklı olarak- bu seyahati yapmayı bizzat arzu eder.[16]

Bizim bu çalışmadaki amacımız, Homeros ve Vergilius'un öbür dünya tasvirlerini karşılaştırmaktır. Odysseus'un Hades'i ile Aeneas'ın Dis'i arasındaki benzer ve farklı yönleri ortaya koyarken, bu benzerlik ve farklılıkların nedenleri de açıklayacağız.

HOMEROS'UN ÖBÜR DÜNYA TASVİRİ[17]

Aiaie adasında geçen bir senenin sonunda yurduna dönmek isteyen Odysseus, Kirke'den, öncesinde başka bir seyahat yapması gerektiğini işitir.[18] Hades'e inecek olmak, Odysseus'u[19] hayli korkutur ama tanrıça ile konuşmasının[20] ve gerekli hazırlıkların tamamlanmasının[21] ardından yola çıkar. Tüm gün süren yolculuk –güneş batarken- Okeanos'a ulaşılmasıyla[22] sona erer. Gemiyi karaya çeken Odysseus ve arkadaşları, Kirke'nin bahsettiği yere yürüyerek ulaşırlar. Tanrıçanın dediği gibi bir çukur kazan yiğit, sunuda bulunduğu ölülere yalvararak, yurda döner dönmez yerine getireceği adakları sıralar ve önceden gemiden indirmiş oldukları koyunları, az evvel kazmış olduğu çukurun üzerinde keser. Kara kanın[23] akması, çok sayıdaki ruhun burada toplanmasına sebep olur. Onlar çığlık çığlığa ağlarlarken, Odysseus'un korkudan benzi atar. O sıra arkadaşları da öldürülen hayvanların derilerini yüzüp yakmakta ve tanrılara yalvarmaktadırlar. Yiğidin kendisi de kılıcını çekerek ölüleri kurban çukurundan uzak tutar. Yaklaşan ilk ruh, Elpenor'unkidir.[24] Arkadaşlarının, cesedini gömmeden bırakmak zorunda kaldıkları genç denizci, Odysseus'a yalvararak[25], Kirke'nin adasına geri döndüğü

[8] Publius Vergilius Maro (İ. Ö 70- İ. S 19) Romalı şair.
[9] Yazarının ölümü üzerine yarım kalan.
[10] İlyada ve Odysseia'ya çok benzeyen. Öyle ki destanın ilk altı kitabı, Odysseia; son altı kitabı ise İlyada ile koşutluk gösterir. Bunun yanında daha yakından incelendiğinde, aralarında önemli farklar da bulunur.
[11] Aynı zamanda soylu. Babası Ankhises, Troya prensi; annesi Aphrodite (Venus) ise aşk tanrıçasıdır.
[12] Ailesi ve yoldaşlarıyla birlikte.
[13] Latium bölgesinde. Lavinium olarak bilinen kent, ismini, Aeneas'ın karısı olan –kral Latinus'un kızı- Lavinia'dan alır.
[14] Aynı zamanda Ölüler Ülkesi'nin tanrısı. Karısı, Proserpina olarak bilinir.
[15] Altıncı kitapta anlatılan.
[16] Evvelden Sicilya'da ölen babası, rüyasında ona görünüp, kendisini –Dis'te- ziyaret etmesini söylediğinden.
[17] Odysseus'un ağzından ya da yiğidin Phaiaklar'a bizzat anlattığı şekliyle. Eve dönüş yolculuğu sırasında Skherie (muhtemelen Korfu) adasına çıkan ve buranın halkı ile karşılaşan yiğit, kral Alkinoos'un sarayında konaklamıştı. Sonrasında yurdu İthake'ye yine Phaiaklı gemiciler tarafından götürülmüştü.
[18] Bkz. 6. dipnot.
[19] Yanı sıra arkadaşlarını.
[20] Hades'e giderken izlemesi gereken rotaya ve oraya ulaşınca yapması gerekenlere dair. Buna göre yiğit, yelkenlisini, Boreas'ın (Batı Rüzgârı) esintisine bırakarak Okeanos'u (yeryüzünü çepeçevre saran ırmak) geçecek ve alçak bir kıyıda, uzun kavaklarla kısır söğütlerin yetiştiği- Persephone koruluğunun bulunduğu yerde karaya çıkacaktır. Ardından Hades'in evine yönelecek, Styks'in (Nefret nehri) bir kolu olan Kokytos (İniltiler nehri) ile Pyriphlegethon'un (Phlegethon) (Ateş nehri) buluşup Akheron'a (Acı nehri) karıştığı yerde bulunan kayaya yaklaşarak eni boyuna denk bir çukur kazacak ve burada ölülere – ballı süt, tatlı şarap, su ve beyaz undan oluşan- bir sunu sunacaktır. Sonra çaresiz ölülere yakaracak ve İthake'deki sarayına varır varmaz onlar için kısır bir ineği kurban edeceğine ve sunağı zengin armağanlarla dolduracağına yemin edecektir. Teiresias'a ise sürünün en güzel siyah koçunu adayacaktır. Ölmüşlerin muhteşem kalabalığına yalvarırken –başları Erebos'a (Karanlık) dönük durumdaki- bir koç ile siyah bir koyunu kurban edecektir. Bu sırada kendisi de geriye, akmakta olan nehirlere doğru bakıyor olmalıdır. Hemen sonra ölülerin ruhları belirecektir. Yiğit, arkadaşlarına, öldürülen koyunların derilerini yüzmelerini ve yakmalarını, bu sırada tanrılara, güçlü Hades ile dehşet uyandıran Persephone'ye yakarmalarını söyleyecektir. Kendisi de kılıcını çekmiş halde orada oturacak, Teiresias'ı sorgulayana dek aciz ölüleri –duyularını tekrar kazanmasınlar diye- kana yaklaştırmayacaktır. Az sonra bilici gelecek ve ona, gideceği yolu ve ne kadar süreceğini bildirecektir. Bundan sonradır ki Odysseus bereketli suları aşarak evine dönebilecektir (Homeros 2005: 194- 196).
[21] Gün doğmadan az evvel Kirke'nin eli ile. Odysseus'u, yolculuk için giydiren –kendisi de kuşanmış durumdaki- tanrıça, Hades'e varılınca kurban edilecek olan koç ile koyunu da bizzat getirir.
[22] Kimmerler'in ülkesi de burada imiş. Homeros'a göre, buranın halkı, her daim gecenin karanlığı altında yaşardı.
[23] Ya da kirli kan. Homeros Çağı'nda –yaşamın temel unsuru olduğu düşünülen- kan, "kırmızı" ve "kara" olarak nitelendirilirdi. Burada söz konusu olan, "temiz" ve "kirli" kandır. Metnin ilerleyen bölümlerinde "kan" şeklinde ifade edilecektir.
[24] Aiaie'de ölen.
[25] Yiğidin karısı (Penelopeia), babası (Laertes) ve oğlu Telemakhos'un adına. Elpenor'un, kandan içmeden konuşabilmesi, cesedinin gömülmemiş olmasıyla ilgilidir. O, bu hayattan tam olarak ayrılmamıştır (Hauge 2013: 67).

vakit, kendisi için bir mezar yapmasını ister.[26] Az sonra Antikleia'nın[27] ruhu gelir. Troya'ya giderken sağ bıraktığı annesini, Hades'te gören Odysseus'un yüreği acı ile dolsa da –önce Teiresias'ı sorgulaması gerektiğinden- onu da kana yaklaştırmaz.[28] Çok geçmeden Thebaili, elinde altın asası[29] olduğu halde görünür. Odysseus'u tanıyan ve Ölüler Ülkesi'ne neden geldiğini soran bilici, kurban çukuruna yaklaşarak kandan içer. Kehanetlerini[30] aktardıktan sonra da Hades'in evine çekilir. Teiresias'ın ardından gelip kandan içen ruh, Antikleia'nınki olur. Odysseus'a, Ölüler Ülkesi'ne nasıl geldiğini[31] soran Antikleia, ona, İthake'deki durumdan da[32] söz eder. Bu sırada annesini bir kez olsun kucaklamak isteyen yiğit, çok geçmeden bunun mümkün olmadığını fark eder.[33] Onlar konuşurken, her biri, bir kahramanın karısı ya da kızı olan kadınlar[34] gelirler. Odysseus, Persephone'nin yolladığı bu kadınların kurban çukuruna birer birer yaklaşmalarına müsaade ederek, her birinin şeceresini dinler. Tanrıçanın bu soylu ruhları dağıtmasının ardından, Agamemnon'un[35] ruhu yaklaşır. Aigisthos'un[36] sarayında kendisiyle birlikte öldürülenler de etrafında toplanmışlardır. Kandan içerek dile gelen –gözyaşları içindeki- Atreusoğlu, Odysseus'a dokunmak ister. Ama eski gücünden eser kalmamıştır. Yiğide, acımasızca öldürüldüğünü anlatan kral, onu, İthake'ye gizlice gitmesi konusunda uyarır. Bunun yanında oğlu Orestes'in[37] sağ olup olmadığını da öğrenmek ister. Fakat Odysseus bu konuda bir şey bilmemektedir. Onlar böyle hüzne kapılmış konuşurken, Akhilleus[38], Patroklos[39], Antilokhos[40] ve Aias'ın[41] ruhları yaklaşırlar. Odysseus'un Hades'e inmeye nasıl cesaret ettiğini merak eden gözü yaşlı Akhilleus, yaşama duyduğu özlemi dile getirmekten de geri durmaz.[42] Yiğide, babası Peleus ve oğlu Neoptolemos hakkında sorular soran Akhilleus, oğlunun gözü pek bir savaşçı olduğunu[43] işitince çok sevinir. Ardından Asphodel Çayırları'ndan[44] geçerek uzaklaşır. Orada bulunan başka ölülerin kederli ruhları da Odysseus'a, sevdiklerine dair sorular yöneltirler. Uzak duran, bir tek Aias'ınkidir. O, Akhilleus'un silahları için gemilerin yanında düzenlenen yarışmayı[45] kazanan yiğide hâlâ kızgındır. Telamonoğlu'na –tatlı sözlerle- seslenen Odysseus, onu, öfkesine gem vurmaya davet etse de[46] sessizliğini korumayı tercih eden Aias, Erebos'a gitmek üzere[47] oradan ayrılır. Odysseus'un Hades'te

[26] Tanrılar öfkelenmesin diye. Odysseus, Elpenor'un cesedini silahlarıyla beraber yakacak, deniz kenarına bir tümsek yığacak ve denizcinin küreğini, bu tümseğin üzerine dikecektir.
[27] Odysseus'un annesi.
[28] Az evvel Elpenor'a yaptığı gibi.
[29] Hades'teki kehanet gücünün simgesi. Sağ iken mavi bir asa tutuyormuş (Daubuz 1842: 152).
[30] Buna göre, Odysseus'un İthake'ye dönüşü hayli zor olacaktır. Zira o, evvelce yeri sarsan- Deniz tanrısının (Poseidon) oğlunu (Polyphemos) kör etmişti. Bunun yanında yiğit, arkadaşlarını, Thrinakia adasına (Sicilya) vardıklarında görecekleri sığırlara dokunmamaları için uyarmalıdır. Bunlar, her şeyi gören ve duyan Helios'un sürüleridir. Aksi halde eve –bir yabancının gemisiyle- tek başına dönecektir. Lakin İthake'ye ulaştığında da birçok sorunla karşılaşacak, malını mülkünü sömüren ve karısına talip olan düşmanlarından intikam alacaktır. Ardından tekrar yola çıkacak, denizi hiç bilmeyen ve yemeklerine hiç tuz koymayan insanların ülkesine varacaktır. Burada karşılaşacağı bir yolcu, yiğidin elindeki küreği, yaba zannedecektir. O vakit Odysseus'un yapması gereken, küreği toprağa gömmek ve Poseidon'a birden çok kurban kesmektir. Ancak bundan sonra sağ salim eve dönebilir. Sonrasında tüm tanrıları kutsal sunularla onurlandıracak olan Odysseus'u, denizden uzak, tatlı bir ölüm bekliyor olacaktır.
[31] Okeanos'tan başka diğer büyük nehirlerle korkunç ırmakları aşarak. Bunu başarmak, yaşayanlar için hayli zormuş.
[32] Penelopeia'nın kederli halini, Telemakhos'un krallığa sahip çıkışını, Laertes'in mutsuzluğunu ve kendisinin, oğlunun hasretine dayanamayıp öldüğünü.
[33] Antikleia'dan da işittiği gibi. Beden, ölümün ardından –ateşin etkisiyle- yanıp kül olurken; ruh, kaçar kurtulur, kanatlanırmış bir düş misali.
[34] Tyro, Antiope, Alkmene, Epikaste (Iokaste), Khloris, Leda, Iphimedeia, Phaidra, Prokris, Ariadne, Maira, Klymene ve Eriphyle.
[35] Ya da Atreusoğlu Agamemnon. Mykenai (Miken) kralı. Troya'yı zapt eden Yunan ordularının başkomutanı.
[36] Agamemnon'un amcaoğlu. Atreusoğlu'nun yokluğunu fırsat bilip –evvelce kovulduğu- Mykenai'a geri dönmüş ve kralın karısı Klytaimestra'yı baştan çıkarmıştı. Sonrasında Troya seferinden dönen Agamemnon'u, birlikte öldürmüşlerdi.
[37] Klytaimestra'dan olan dört çocuğundan biri.
[38] Ya da Peleusoğlu Akhilleus (Phthia kralı). Yunanlıların en yiğidi. Annesi, Deniz tanrıçası Thetis imiş.
[39] Akhilleus'un can yoldaşı.
[40] Yunanlı er.
[41] Ya da Telamonoğlu Aias. Cesur savaşçı. Yunanlılar arasında güzellik ve endamca Akhilleus'tan sonra en üstün oymuş.
[42] Odysseus'tan, hükümranlığını, Ölüler Ülkesi'nde de sürdürdüğünü işitince. "Övme bana ölümü şanlı Odysseus... Ölmüşlere hükümdar olacağıma, sağ olaydım da başka bir adamın işçisi olaydım, topraksız zavallı bir çiftçi olaydım…" diyerek.
[43] Troya'nın istilası sırasında. Savaşta birçok asker öldüren ama hiç yara almayan genç adam, kente sokulan devasa tahta atın içinde de cesaretiyle göz dolduruyormuş. Harbin ardından –zengin ganimetleriyle- Troya'dan ayrılmış.
[44] Yahut Çiriş otu Çayırları. Sıradan ruhların gönderildikleri yer.
[45] Troya Savaşı'nın ardından. Akhilleus'un ölümünden sonra –demirci tanrı Hephaistos'un yaptığı- silahlarına sahip olmak isteyen komutanlar arasında kavga çıkmış. Thetis'in, Aias'ın almasını istediği silahlar –Agamemnon ve Menelaos yüzünden- Odysseus'a verilince, Telamonoğlu öfkeden çıldırmış. Önce aklını yitirmiş, ardından intihar etmiş.
[46] Peleusoğlu'nun silahlarını, tanrıların, Yunanlılar'ın başına sardığı bir bela olarak nitelendirerek. Aias'a, ölümünden duyulan hüznün büyüklüğünü ifade eden yiğit, asıl suçlanması gerekenin –Yunanlılar'a kin duyan- Zeus olduğunu söyler.
[47] Diğer ölülere katılmak için.

gördüğü ruhlar arasında Minos[48] ile Orion'unki[49] de vardır. Altın asasıyla oturmuş hüküm veren Zeusoğlu'nun çevresinde birçok ölü toplanmış durumdadır. Deniz tanrısının oğlu ise elinde tunç topuzuyla ava çıkmış, bir zamanlar ıssız dağlarda öldürdüğü vahşi hayvanların ruhlarını, Asphodel Çayırları'nda kovalamaktadır. Yiğit, Toprak Ana'dan doğan Tityos'un[50] yanı sıra Tantalos[51] ile Sisyphos'un[52] çektiği korkunç işkencelere de şahit olur. Toprağa uzanmış durumdaki Tityos, ciğerlerini parçalayan iki akbabayı uzaklaştırmayı bir türlü başaramıyordur. Öte yandan Tantalos, susuzlukla boğuşmaktadır. Çenesine kadar yükselen bir göletin içinde durmaktaysa da suyundan bir damla bile içememektedir. Ne zaman eğilse, su çekilmekte, bir tanrı tarafından kurutulmaktadır. O, zengin yapraklı ağaç dallarından sarkan armutlara, narlara, sulu elmalara, tatlı incirlere ve olgun zeytinlere de ulaşamamaktadır. Ne zaman elini uzatıp toplamaya kalksa, bir rüzgâr çıkmakta ve meyveleri karanlık bulutlara doğru sürüklemektedir. Sisyphos ise devasa bir kayayı, bir tepenin zirvesine doğru itmekte lakin koca taş tam doruğa ulaşacakken geri yuvarlanmaktadır. Bu durum sürekli bir hal aldığı için de Sisyphos aynı çabayı durmaksızın sürdürmektedir.[53] Odysseus, Hades'ten ayrılmadan evvel son olarak Herakles[54] ile karşılaşır. Lakin bu aslında onun görüntüsüdür.[55] Zira Zeusoğlu o sırada tanrılar arasında düzenlenen bir ziyafete katılmıştır.[56] Etrafını saran ölülerin, korku içindeki kuşlar misali çığlık çığlığa bağrıştıkları –bir gece kadar karanlık olan- Herakles, her an okunu atmaya hazırdır. Öfkeli gözlerle etrafı süzen Zeusoğlu'nun altın sadağı da korkunçtur. Üzeri muhteşem bezemelerle[57] süslenmiş bu okluğun eşi benzeri yoktur. Odysseus'u görür görmez tanıyan gözü yaşlı Herakles, Ölüler Ülkesi'ne neden geldiğini anlatır, ardından Hades'in evine döner. Orada bir süre daha bekleyen ve eski dönemlerde yaşamış kahramanları, özellikle de tanrıların oğulları olan Theseus[58] ile Peirithoos'u görmeyi arzu eden Odysseus, onlardan evvel sayısız ölünün ürpertici çığlıklarla yaklaşmakta olduklarını görünce, Persephone'nin, iğrenç Gorgon canavarının[59] başını göndermesinden korkar. Telaşla gemiye döner ve arkadaşlarına da gemiye binip halatı çözmelerini emreder. Kürekçilerin yerlerini almalarıyla birlikte Odysseus'un gemisi, Hades'ten ayrılır.[60]

VERGİLİUS'UN ÖBÜR DÜNYA RESMİ- AENEAS'IN CUMAE[61] MACERASI

Dümencisi Palinurus'un ölümü[62] dolayısıyla hayli üzgün olan Aeneas, donanmasını, Cumae'ye yönlendirir. Karaya çıkışlarının ardından Sibylla'yı[63] ziyaret eden yiğit, Apollon'a dua ederek, Troyalılar'a yardım etmesi için yalvarır.[64] Onuruna[65] bir tapınak inşa ettireceğini söyler. Çok geçmeden –tanrının esiniyle

[48] Zeus ile –Fenike kralı Agenor'un kızı- Europa'nın oğlu. Girit kralı. Öyle adil bir kralmış ki ölümünün ardından Hades'teki üç yargıçtan biri olmuş.
[49] Poseidon ile Gaia'dan (Toprak Ana) doğmuş Devasa avcı.
[50] Ya da dev Tityos. Zeus'un eşi tanrıça Leto'ya saldırmış. Leto o sırada Pytho'ya (Delphoi) gidiyormuş.
[51] Lydia kralı. Efsaneye göre, birden çok suçu olan Tantalos'un işlediği en büyük cürüm, tanrıları davet ettiği bir yemekte, oğlu Pelops'un etini yiyecek olarak sunmasıdır.
[52] Efsanevî Korint kralı. Zeus'un, ırmak tanrı Asopos'un kızı olan Aigina'yı kaçırdığını görmüş ve kızın babasına durumu bildirmiş. Karşılığında da kenti için bir su kaynağı istemiş. Bunu öğrenen Zeus, ölüm cini (daimon) Thanatos'u görevlendirerek, Sisyphos'u, Hades'e götürmesini istemiş. Ama Sisyphos, Thanatos'u yakalayıp sıkıca bağlamayı başarmış. Bunun sonucunda insanlar ölmez olmuş. Cini kurtaran Zeus, ona, önce Sisyphos'u almasını emretmiş. Kral, bu kez de karısından, öldüğünde, kendisi için bir cenaze töreni düzenlememesini istemiş. Öyle de olmuş. Hades'in karşısına geldiğinde, geri dönüp karısını cezalandırmak isteyen ve yeryüzüne tekrar dönen Sisyphos, yıllar sonra ölünce, bir daha kaçmasın diye cezalandırılmış.
[53] Toza toprağa karışmış bir halde, ter içinde.
[54] Zeus ile Alkmene'nin oğlu. Eşsiz bir güce sahip olan yenilmez kahraman. Bir tanrının oğlu olmakla birlikte –baş tanrıça Hera'nın buyruğu doğrultusunda- kral Eurystheus'un hizmetinde on iki yıl çalışarak on iki zorlu iş başarmış. Bunlardan biri de Hades'in köpeği olan Kerberos'u yeryüzüne kaçırmakmış. Tanrı Hermes ve tanrıça Athena'nın rehberliğinde bunu başaran Herakles, daha sonra köpeği, Ölülerin Ülkesi'ne geri götürüp bırakmış. Bir söylenceye göre de ölümünden sonra Zeus tarafından tanrıların diyarı olan Olympos'a götürülmüş ve tanrıça Hebe ile evlenerek ölümsüzlük edinmiş.
[55] Ya da "eidolon".
[56] Karısı Hebe ile.
[57] Ayılar, yaban domuzları, parlak gözlü aslanlar, harp, çekişme, katletme ve karmaşadan oluşan.
[58] Efsanevî Atina kralı. Theseus'u çevreleyen çok sayıdaki söylenceden biri, Hades'te başından geçenlerdir. Buna göre, kral, dostu Peirithoos ile birlikte –Persephone'yi kaçırmak üzere- Ölüler Ülkesi'ne gider. Buradaki kayalıklardan biri üzerine oturup biraz dinlenmek ister. Lakin bir daha kalkamaz. Aynı şey, Peirithoos'un da başına gelir. Aylarca bu yarı- karanlığa hapsolan Theseus, sonunda Herakles tarafından kurtarılır. Peirithoos ise bir daha buradan ayrılamaz.
[59] Yahut Medusa. Korku salan canavar. Yılan saçlı, domuz dişli, tunç elli ve altın kanatlı bu yaratık, kendisine bakanı, taşa çevirirmiş.
[60] Okeanos ırmağı boyunca ilerleyerek.
[61] İtalya'da (Napoli körfezinin kuzeyinde) kent.
[62] Gemiden denize düşerek.
[63] Ya da Cumae Sibylla'sı. Tanrı Apollo'nun kahini. Vergilius, ona Deiphobe adını vererek, Glaukos'un kızı olduğunu söyler. Kahin kadın, Cumae'de Apollo (Phoibos) ile –üç yol ağzı tanrıçası- Hekate'ye hizmet edermiş (Erhat 2007: 270).
[64] Sibylla'nın buyruğu uyarınca yedi boğa ve yedi koyun kestikten sonra.
[65] Yanı sıra kız kardeşi Diana'ya. Tanrıçaya yol kavşaklarında tapınıldığından, Diana Trivia olarak bilinirdi.

dolan- Sibylla, kehanetlerini dillendirir.[66] Aeneas, babasının ruhunu görmek için Ölüler Ülkesi'ne inmek istediğini söyleyince evvela yakınlardaki kutsal bir koruda[67] saklı olan bir ağaçtan, altın bir dal[68] koparması gerektiğini öğrenir. Yanı sıra cesedi gömülmeden kalan bir arkadaşını da toprağa vermelidir. Kumsala dönen Aeneas, Misenus'un[69] öldüğünü görür. Aeneas ve beraberindekiler, cenaze ateşi için ihtiyaç duyacakları ağaçları kesmeye giderler. Bu sırada gökten süzülen iki güvercin, Aeneas'ın ayaklarının dibine konar. Annesinin kuşlarını tanıyan yiğit, onların, kendisini, altın dala götüreceğini anlar. Öyle de olur. Dalı koparan Aeneas, onu, Sibylla'ya götürür. Aynı anda Misenus'un cesedi de yakılarak gömülür.[70] Ölüler Ülkesi'ne giden yol, Avernus mağarasından[71] başlar. Aeneas –beraberinde Sibylla ile olduğu halde- Dis'e inmek için mağaraya girmeden evvel karanlığın tanrılarına kurbanlar sunar.[72] İkili, gün ağarınca, mağaradan geçerek Ölüler Ülkesi'ne iner. Bu yerin ilk sakinleri, tüyler ürpertici ruhlar ve canavarlardır.[73] Dehşete düşen Aeneas, hemen kılıcını çekse de Sibylla'nın, onların boşlukta uçuşan[74] birer görüntüden ibaret olduklarını söylemesiyle rahatlar. Ardından Akheron'a ulaşırlar. Burada ihtiyar Kharon, ölmüşlerin ruhlarını kayığına alıp, karşı kıyıya taşımaktadır. Aeneas, kıyıda birikmiş olan devasa kalabalığı görünce meraklanır. Bunun üzerine Sibylla, bu topluluğun, ölünce gömülmeyenlerden oluştuğunu ve karşıya geçmek için yüz yıl beklediklerini söyler. Bunların arasında Palinurus da vardır. Dümenci, Aeneas'a yalvararak, ya cesedini gömmesini ya da nehri geçerken yanında götürmesini ister.[75] Sibylla, bunun mümkün olmadığını[76] söyler. Öte yandan denizciye, kemiklerinin gömüleceğini ve bu yerin, onun adıyla anılacağını[77] belirtir. Kıyıya ulaşan ikiliyi gören Kharon, önce onları kayığına almak istemez.[78] Ne var ki Sibylla'nın ikna çabaları[79] sonuç verir ve böylece –Styks'i geçerek- karşı kıyıya varırlar. Dis'in –üç başlı- bekçi köpeğini etkisiz hale getirdikten sonra[80] yürümeye devam ederler. Evvela ağlayanları, bağıranları duyarlar. Burası, çocuklara ve suçsuz oldukları halde öldürülenlere aittir. Buranın yargıcı, Minos'tur. Ardından, intihar edenlerin bulunduğu yere ulaşırlar. Bu ruhlar, Styks'in kıvrımları arasında hapsolmuşlardır. Az ötede aşk acısının yiyip bitirdiği ruhlara ayrılan bölüm[81] vardır. Aeneas, burada Phaidra, Prokris, Eriphyle, Euadne[82], Pasiphae[83], Laodameia[84] ve Kaineus'u[85] görür. Sonra Dido'yu[86] görür. Canına kıyan kraliçenin yarası hâlâ tazedir. Yiğit, ona, kendisini terk etmeye mecbur kaldığını açıklamaya çalışsa da genç kadın onunla

[66] Tapınağın yüz kapısının açılmasının ardından. Buna göre, Troyalılar denizin tehlikelerinden kurtulmuş olsalar da karada daha büyükleriyle karşılaşacaklardır. Lavinium'da bir krallık kuracakları doğrudur. Ne var ki bu, kanlı bir savaşın ardından gerçekleşecektir. Başka bir Akhilleus ile baş etmek zorunda kalacaklardır. Üstelik tanrıça Juno, işleri zorlaştıracaktır. Felaketler –yine- yabancı bir kadınla, bir evlilikle alakalı olacaktır. Lakin Aeneas cesaretini korumalıdır. Üstelik hiç ummadığı bir yerden, bir Yunan kentinden destek görecektir (Virgil 2002: 146).

[67] Proserpina'ya adanmış olan.

[68] Vergilius yorumcusu Servius (4. yüzyıl), bunu, Aricia'daki (İtalya'da kent) Diana kültüyle ilişkilendirir. Aricia'da kutsal bir ağaç varmış ve tapınağın rahibini öldürüp onun yerine geçmek isteyen kölenin, önce bu ağaçtan bir dal koparması gerekiyormuş (Howatson 2013: 46).

[69] Troyalı trompetçi. Troyalılar, Cumae'de karaya çıkarlarken, kendisini kıskanan deniz tanrısı Triton'un kurbanı olur. Tanrı, onu, denizin içine çekerek boğar.

[70] Antik Çağ'da, Misenum; günümüzde, Miseno olarak bilinen yere.

[71] İsmini, yakınlardaki Avernus Gölü'nden alan. Kimi zaman Öbür Dünya'ya da bu ad verilirdi. Öte yandan "avernus" sözcüğünün, Yunanca "aornos" (kuşsuz) kelimesinden türediği düşünülür.

[72] Hekate'ye, dört boğa; Eumenidler'in (intikam tanrıçaları) annesine, bir kuzu ve Proserpina'ya, bir inek kestikten sonra –derilerini yüzdüğü- hayvanları Dis onuruna yakar.

[73] Luctus (Hüzün), Cura (Kaygı), Morbi (Hastalıklar), Pestis ve Lues (Salgın), Macies (İsraf), Tabes (Yozlaşma), Senectus (İhtiyarlık), Metus (Korku), Fames (Açlık), Egestas (Arzu), Letum (Ölüm), Sopor (Uyku), Gaudia (Şehvet), Bellum (Savaş), Eumenidler'in çelik odaları, Discordia (Kavga) ile Kentaurlar (At adamlar), Scylla (Deniz canavarı), Briareus (Yüz kollu dev), Hydra (Zehirli bir yılan), Khimaira (Aslan başlı, keçi gövdeli, yılan kuyruklu canavar), Gorgonlar, Harpyler (Kadın başlı kuşlar) ve Geryoneus'tan (Üç kafalı dev) oluşan (Virgil 2002: 152).

[74] Ya da cansız, bedensiz.

[75] Denize düşer düşmez ölmediğini anlatarak. Üç gün dalgalarla sürüklenen gemici, İtalya'ya ulaştıysa da burada yerliler tarafından öldürülünce, cesedini sular almıştır.

[76] Gömülmeden Styks'in sularını aşamayacağından.

[77] Palinurus Burnu (İtalya'nın batı kıyısında yer alan).

[78] Bu yer, ölülere ait olduğundan. Başka bir deyişle canlıların kayığa binmesi uygun değildir. İhtiyar evvelden Herakles, Theseus ve Peirithoos'u kayığına almışsa da pişman olmuştur (Bkz. 54.- 58. dipnotlar).

[79] Kayıkçıya altın dalı gösterip, Aeneas'ın yalnızca babasını görmek istediğini söyleyerek.

[80] Bal ve buğdaydan yapılan –uyuşturucu- bir yem vererek.

[81] Hüzünlülerin Çayırları (Lugentes Campi).

[82] Kocası Kapaneus'un (Yunanlı) cesedinin yandığı odun yığınına atılarak ölen.

[83] Minos'un karısı.

[84] Yunanlı Protesilaos'un karısı. Kocasının ölümünden sonra intihar eder.

[85] Lapith Elatus'un kızı.

[86] Kartaca kraliçesi. Topraklarına ayak basan Aeneas'a gönül veren genç kadın, onun, ülkeden ayrılmasıyla yıkılır ve –kılıcının üzerine atılarak- intihar eder.

konuşmaz. Oradan uzaklaşarak, ilk kocası olan Sychaeus'un[87] yanına gider. Aeneas ve Sibylla, savaşta can veren meşhur askerlerin ruhlarının toplandığı yere varırlar. Aralarında Troyalı ve Yunanlı erlerin de[88] olduğu bu yerde, Aeneas, Deiphobos[89] ile karşılaşır. Bedeni paramparça haldeki Deiphobos, Helene'nin tuzağına düşerek öldüğünü[90] söyler. Ölüler Ülkesi'ndeki yürüyüşlerini sürdüren Aeneas ve Sibylla, bir yol ayrımına gelirler. Sağda, Dis'in sarayı ve Elysium (Mutlular Adası)[91]; solda, Tartarus (Kötülerin Yurdu)[92] yer alır. Tartarus ile Phlegethon'u gören Aeneas, kırbaç sesleri, zincir şakırtıları ve iniltiler duyar. Bu yer, Rhadamanthus'un[93] hükmü altındadır. Suç işleyip, bunun bedelini ödemeyenler[94], cezalarını burada çekerler.[95] Nihayet Elysium'a ulaşan Aeneas ve Sibylla, yiğidin, altın dalı, kapı eşiğine bırakmasının ardından içeri girerler. Burası, aydınlık ve mutluluğun diyarıdır. Bu yerde, erdemli ruhlar, yemyeşil çayırlarda hoşça vakit geçirirler. Aeneas, gür bitki örtüsüyle kaplı bir vadide[96] babasını bulur ve hemen ona sarılmak ister. Lakin bunu başaramaz.[97] Ardından uzaklardaki bir ırmağın çevresinde toplanan kalabalığı gören yiğit, meraklanır. Ankhises, bunun, Lethe[98] nehri olduğunu, bu nehrin suyundan içen ruhların, önceki yaşamlarını unutarak, yeniden doğacakları günü[99] beklemeye koyulduklarını söyler. Aeneas ile Sibylla'yı yüksek bir tepeye çıkaran ihtiyar, onlara, az ileride toplanmış olan bir kalabalığı gösterir. Bunlar, İtalya'da hüküm sürecek olan –Aeneas'ın soyundan gelen- yöneticilerdir.[100] Ankhises'in zafer coşkusu aşıladığı Aeneas, Sibylla ile birlikte –Fildişi Kapı'dan[101] çıkarak- Ölüler Ülkesi'nden ayrılır ve –tekrar denize açılmak için onu bekleyen- arkadaşlarının yanına döner(Virgil 2002: 144- 171; Vergilius 2015: 155- 183).

KARŞILAŞTIRMA VE VARGI

Homeros'un "Odysseia" destanı ile Vergilius'un "Aeneis" destanını karşılaştırdığımızda, birbirlerine benzediklerini fark ederiz. Gerek Odysseus gerekse Aeneas, Troya Savaşı'nın ardından, Anadolu'dan ayrılmış iki kahraman olarak karşımıza çıkarlar. Odysseus, yurduna dönmek için Troya'yı terk ederken; Aeneas, beraberindekilerle birlikte, yeni bir yurt arayışına koyulur. Odysseus'un maceraları ile Aeneas'ın başından geçenlerin birçok noktada benzer olduğu doğru ise de aralarında belli başlı farklar da bulunur. Bu farklılıklar, kahramanların, Ölüler Ülkesi'ne yaptıkları seyahatte de karşımıza çıkar. Bu durum şüphesiz Homeros ile Vergilius'un, şiirlerini, başka amaçlar ve başka çevreler için yazmış olmalarıyla açıklanır. Başka türlü söylersek, bu iki dünyayı, "Odysseia"'nın, soyluların şölenlerinde okunmak için; "Aeneis"'in ise Augustus'u övmek ve Roma'nın şöhretini yaymak için kaleme alındığını göz önünde bulundurarak irdelemek durumundayız.

Odysseus da Aeneas da yolculuklarını sürdürmek için Ölüler Ülkesi'ne gitmelidirler. Her ikisi de bu doğaüstü seyahati, bir tanrının rehberliğinde gerçekleştirir. Yanısıra orada ebeveynlerinden birini ve silah arkadaşlarını görürler. Odysseus, annesi Antikleia'yı görünce şaşırır. Onun, oğlunun hasretine dayanamayarak öldüğünden habersizdir. Öte yandan Aeneas, Sicilya'da ölen babasını görmek için Dis'e inmiştir. Odysseus, Antikleia'yı kucaklamak ister ama yapamaz. Aeneas da Ankhises'e sarılmak ister. Ne var ki o da bunu başaramaz. Odysseus'un Ölüler Ülkesi'nde annesiyle karşılaşması, Homeros Çağı'nın erkek egemen toplum yapısıyla ilişkili olabilir.[102] Öte yandan bu buluşma, simgesel bir anlama da sahip olabilir. Bu durumda Antikleia, yiğidin, yuva özlemini temsil etmektedir. Aeneas'ın, Ankhises ile buluşması ise Roma'daki erkek egemenliğine işaret ediyor olabilir. Ancak yiğidin annesinin bir tanrıça olduğu da unutulmamalıdır. Yine hem Odysseus hem de Aeneas, cesetleri gömülmeden kalan arkadaşlarıyla karşılaşırlar. Odysseus, Elpenor için bir mezar hazırlamayı vaat ederken; Sibylla, Palinurus'a, naaşının, yerel halktan kişiler tarafından toprağa verileceğini müjdeler. Odysseus ile Aias'ın; Aeneas ile Dido'nun karşılaşmaları da ilginçtir. Aias da Dido da ölümlerinden (intiharlarından) sorumlu olan kahramanlara kızgındırlar. Onlarla konuşmazlar.

---

[87] Tyros (Sur) kralı –ve Dido'nun babası olan- Belos'un erkek kardeşi. Dido ile evlenir. Belos'un ölümü üzerine tahta çıksa da yeğeni ve Dido'nun erkek kardeşi olan Pygmalion tarafından öldürülür.

[88] Glaukos, İdaios, Tydeus, Parthenopaios gibi. Troyalılar, Aeneas'ı gördükleri için mutludurlar. Ne var ki Yunanlılar, ondan kaçarlar.

[89] Troya prensi. Kral Priamos'un oğlu.

[90] Yunanlılar'ın –tahta at içinde- Troya'ya girmesinin ardından. Menelaos tarafından.

[91] "Makaron Nesoi" da denir.

[92] Ölüler Ülkesi'nin dibinde bulunan.

[93] Minos'un kardeşi.

[94] Tanrılara karşı gelen devlerden başka zina eden, hıyanette bulunan ve aile içi yasak ilişki yaşayan insanlardan oluşan (Aloeusoğulları, Salmoneus, Tityos, İksion, Peirithoos, Theseus ve Phlegyas gibi).

[95] Rhadamantus'un kırbacı altında. Öte yandan Tisiphone de (intikam tanrıçalarından biri) onları döver.

[96] Orpheus'un (Trakyalı efsanevi ozan) gösterdiği yerde.

[97] Ayrıca Bkz. 33. dipnot.

[98] "Unutuş".

[99] Orfik inancı imleyen.

[100] Silvius, Numitor, Romulus, Caesar, Augustus, Mummius, Cato, Fabricius gibi.

[101] Asılsız düşlerin geçtiği. Dis'in diğer çıkışı, "Boynuz Kapı" aracılığıyla olur. Bu aralıktan, gerçek düşler geçer.

[102] Yiğidin, Hades'te karşılaştığı kadınların her birinin, birer kahramanın karısı ya da kızı olarak nitelendirildiği de düşünülürse.

Odysseus'un, Ölüler Ülkesi'ne bir başına gitmesi ile Aeneas'ın, bu yolculuğu Sibylla eşliğinde –ve altın dalı ele geçirdikten sonra- gerçekleştirmiş olması, bu iki öyküyü farklı kılan unsurlardan biridir. Odysseus'un, bu doğaüstü seyahate, Teiresias'a danışmak ya da eve dönüş yolculuğu hakkında bilgi almak için çıkması ile Aeneas'ın, yola, Ankhises'le konuşmak yahut geleceğini öğrenmek amacıyla çıkmış olması da öyküleri farklı kılan unsurlar arasındadır. Bu durumda bu seyahat, kahramanlardan birini, geçmişine bağlarken; diğerine, geleceğini muştular. Bundan dolayıdır ki Odysseus'un Hades'te gördükleri arasında, silah arkadaşları özel bir yere sahiptir. Aeneas da Dis'te silah arkadaşlarıyla karşılaşır ama bundan da öte kendi soyundan gelecek ve Roma'nın tarihinde ün kazanacak olan adamları görür. Odysseus da Aeneas da Ölüler Ülkesi'nin karanlık ve ürkütücü yönlerini tanırlar. Aralarında tanrılara kafa tutan devlerin de bulunduğu birçok suçlunun çektiği korkunç işkencelere şahit olurlar. Öte yandan Aeneas'ın Dis'te gördükleri arasında, erdem sahibi ruhların özgürce dolaştığı mutlular diyarı da bulunur. Yiğidin, babası ile bir araya geldiği bu ışıklı yer, dindar bir yaşam sürmüş yahut günahlarından arınmış olanların, sonsuz mutluluğu tattıkları yerdir. Bu görünüm, şairin dünya görüşünü yansıtması açısından önem taşır. Vergilius için hayatın anlamı, dindarca sürdürülen bir yaşamda saklıdır. Böylesi bir hayat sürenleri, ölümden sonra bekleyen şey, sonsuz bir mutluluktur. Oysa Homeros için hayat –Akhilleus'un dile getirdiği gibi- şimdi ve bu anda yaşanandır. Ölüm, iyi birşey olmaktan çok uzaktır. Ölüm, ruh için, sonsuza dek sürecek mutsuz bir bekleyişten ibarettir.

KAYNAKÇA

Daubuz, C. 1842 *A Symbolical Dictionary,* London.

Erhat, A. 2007, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul.

Gören, E. 2007 "Antik Çağ Destan Geleneğinde Ruh ve Öte Dünya", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 10/ 40: 123- 141.

Hauge, M. R. 2013 *The Biblical Tour Of Hell*, New York.

Homer 2003 *Odyssey* (trans. E. V. Rieu& D. Christopher Rieu), London.

Homeros 2005 *Odysseia* (çev. Azra Erhat, A. Kadir), İstanbul.

Howatson 2013 *Oxford Antik Çağ Sözlüğü* (çev. Faruk Ersöz), İstanbul.

Peters, F. E. 2004 *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (çev. Hakkı Hünler), İstanbul.

Vergilius 2015 *Aeneas* (çev. İsmet Zeki Eyüboğlu), İstanbul.

Virgil 2002 *The Aeneid* (trans. A. S. Kline), California.

MÜZİKTE KADIN ARAŞTIRMALARINA YÖNELİK TEZ BİBLİYOGRAFYASI

Arş. Gör. Safiye YAĞCI
Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Sanat Müziği Bölümü
gundoner@aku.edu.tr

ÖZET

Müzik, sanat dalları arasında pek çok alanla doğrudan bağlantılı olan, insan yaşamının her boyutunda var olan bir sanat dalıdır. Bu durum müziğin diğer dallarla bağlantılı olarak incelemeyi ve ilişkili olduğu her alanla etkileşimini ortaya koymayı gerekli kılmaktadır. Sosyolojik açıdan kadının müzikle olan bağlantısı da bu noktada önemli bir konu olarak görülmektedir ve bu konu üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Hemen her alanda olduğu gibi müzik alanında da yapılmak istenen araştırmalarda problem, yöntem belirleme, veri toplama, verileri analiz etme gibi birçok aşama mevcuttur. Bu aşamaların içerisinde kaynaklara ulaşma ve kaynak tarama aşaması da önemli yer teşkil etmektedir. Yapılması düşünülen araştırmanın öncesinde edinilecek bilgi ve belgeler araştırmanın içeriğini belirleyip doğru bir temele oturmasını sağlamada yardımcı olmaktadır. Bu araştırma, müzikte kadın araştırmaları alanında hazırlanmış yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik tezlerinin derlenerek ilgililerin kullanımına sunulması amacını taşımaktadır. Çeşitli kurumların lisansüstü eğitimi programında müzikte kadın araştırmalarına yönelik hazırlanmış olan tezler konu, yıl ve araştırma içerikleri açısından ele alınmıştır. Bu çalışma, içeriği, yöntemi ve amacı bakımından tarama modelini esas alan betimsel bir araştırmadır. Betimleme araştırmasıyla konu üzerinde bir durum tespiti yapılmaya çalışılarak konu var olduğu şekliyle araştırılmıştır. Araştırma, bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara yol göstermesi açısından önem taşımaktadır.
Anahtar Kelimeler: Müzik, Kadın, Tez, Bibliyografya.

These Bibliography Intended For Women's Research In Music

Ass. Dr. Safiye YAĞCI
Afyon Kocatepe University State Conservatory Turkish Art Music Department
gundoner@aku.edu.tr

ABSTRACT

Music is directly related to many fields between art branches and is an art form that exists in every dimension of human life. For this, it is necessary to reveal the interaction with each field that is related. From a sociological point of view, the connection of woman to music is seen as an important issue at this point and studies on this subject are being made. Just like every other area, in the field of music studies, there are many steps such as problem, method identification, data collection and data analysis. Within these stages, access to resources and resource screening are also important. Information and documents to be obtained before the planned research help the researcher to determine the content of the research and make sure that it is in a right place. The aim of this research is to compile the thesis of mastership, doctorate and art proficiency prepared in the field of women's research in music for the use of those concerned. The theses prepared for women's research in music at the post-graduate education program of various institutions are discussed in terms of subject, year and research contents. This study is a descriptive study based on the content, method and purpose of the scanning model. With descriptive research the subject has been researched as it exists by trying to find a situation on the subject. The research is important in terms of guiding the researcher who wants to study this area.
Key Words: Music, Woman, Thesis, Bibliography.

GİRİŞ

Bibliyografya, belli bir konu yer ve dönemlerle ilgili yayınları kapsayan veya en iyilerini seçen eser anlamına gelmektedir. Kelimenin kökeni Yunancadır (www.tdk.gov.tr). Bibliyografya, bir konu hakkındaki yayınların tamamı veya kaynakça anlamına gelen, Eski Yunanca'da βιβλιογραφία vasıflandırmak ifadesiyle kullanılmış, biblion (kitap) ile graphein (yazmak, tarif etmek) kelimelerinden türetilmiştir. Kitaplar hakkında yazı anlamında da kullanılmıştır (Yıldız, 2007: 1). Bibliyografya kelimesi genel olarak iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi belli bir konu hakkında veya birbirinden farklı konularda basılmış yayınların toplandığı listenin adıdır. Kitap, broşür, dergi, makale vb. yayınlardan oluşan bu listede genellikle yazar (müellif) ile eser adı (tercüme ise mütercimin adı), eserin cilt sayısı, basıldığı yer, matbaa, yıl, yayımcı veya yayınevi ile sayfa adedi hakkında bilgi verilir. İkinci anlam olarak ise matbu (basma) ve yazma eserlerin listelenmesi ile ilgili olarak, bu listelemenin nasıl ve neye göre yapılacağı ile listelerin nasıl sınıflandırılacağı hakkında verilen bilgidir (Ötüken, 1948: 303). Kısaca bibliyografya; bilim, sanat, kültür, edebiyat, eğitim, toplum, şahıs gibi akla gelebilecek her türlü konuya ilişkin oluşturulmuş bilgi kaynağını kayıt altına alan, araştırıcıyı bu kaynakların varlığından haberdar eden, kaynak toplayarak kaynak oluşturan bilim dalıdır (Yıldız, 2007: 1).

Yeni Türk harflerinin kabûlünden sonra ciddi anlamda yapılan ilk bibliyografya çalışması, 1928 yılından beri yapılan yayınları kapsayan "Türkiye Bibliyografyası (TB)" adlı eserdir. Bu yayın, Türkiye'deki kitap, broşür, harita, atlas, gazete, dergi vb. basılı materyalin bibliyografik künyelerinin verildiği milli bir bibliyografyadır. "Türkiye Bibliyografyası, önce 1928-1933 yıllarını kapsayan, üzerinde yer alan kelimelerle "Türk Harflerinin

Kabulünden Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönemine Kadar" olan yayınları tanıtmak için, anlaşıldığına göre "İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Bibliyografya Servisi" tarafından çıkarılmıştır. 1934 yılından başlayıp, yılda iki sayı olmak üzere 1938 yılı sonuna kadar, altı ayda bir defa, yayınına "Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Direktörlüğü" tarafından devam edilmiştir. Daha sonra 1928-1938 yılları yayınları, ilki "Resmî Neşriyat", ikincisi "Hususî Neşriyat" adlarını taşıyan iki ayrı ciltte bir araya getirilmiştir (Tütengil, 1971:14).

Bibliyografyaların Sınıflandırılması

Bibliyografyalar, ele alınan kaynağın türüne ve yapılmak istenen çalışmanın konusu, kapsamı ile elde edilmek istenen sonuca göre farklı şekillerde düzenlenebilirler. Genel olarak kitap, dergi, makale gibi materyallerin hazırlanışına göre bibliyografyalar "Esas Bibliyografyalar" ve "Kopya Bibliyografyalar" olarak iki farklı şekilde hazırlanırlar. Esas bibliyografyalarda, eserler hazırlayan tarafından bizzat görülür ve incelemeye alınır (Ergan, 1994:XIII, akt. Yıldız, 2007). Kopya bibliyografyalar ise, esas bibliyografyalardan faydalanılarak hazırlanırlar. Eserler bizzat görülmeden ve incelenmeden başka kaynaklardan toplanarak bir araya getirildiği için, bu kaynaklarda bulunan herhangi bir yanlışın tekrar edilmesi ihtimali vardır (Ötüken, 1948: 304). Esas ve kopya bibliyografyalar, bibliyografyanın içinde yer alan kaynağın elde ediliş şekline göre sınıflandırılmaktadır. Burada önemli olan kaynağın içeriği değil, kaynağa ne şekilde ulaşıldığıdır. Bunun dışında yapılan bibliyografya sınıflandırmalarında ise kaynağın düzenleniş şekli esas alınır ve bibliyografyaların neye göre sınıflandırıldığı belirtilir.

Zamana Göre Bibliyografyalar: Bu tür bibliyografyalar ele alınan materyallerin zamanına göre sınıflandırılmaktadır. Bu bibliyografyalar da iki sınıfa ayrılmaktadır:

1. **Tamamlanmış Bibliyografyalar:** Belli iki tarih arasında çıkan veya belli bir tarihe kadar çıkmış olan eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşur. Belirtilen tarihten sonra yayımlanan eserler bu bibliyografyaya dâhil edilmez (Ötüken, 1948:305).
2. **Periyodik Bibliyografyalar**: Bu bibliyografyalar, belli bir konuya dair sürekli (haftalık, aylık, yıllık) yayımlanan eserleri, düzenli veya düzensiz aralıklarla bildiren devamlı eserlerdir. Bu nedenle, belirlenen konuya ait en yeni tarihli yayımlardan haberdar olunur (Ötüken, 1948:305).

Kapsamına Göre Bibliyografyalar: Kapsamına göre bibliyografyalar "milli" ve "milletlerarası" olmak üzere iki şekilde sınıflandırılır:

1. **Milli Bibliyografyalar:** Tek bir ülke sınırları içinde yayımlanmış eserlerin bir araya getirilmesinden oluşur. Aynı dilde yayımlanan eserler de milli bibliyografya içinde yer alırlar. Aynı dili konuşan fakat farklı ülkelerde yaşayan insanların yayınları da bu kategoriye alınabilir. (Ötüken, 1948:304).
2. **Milletlerarası Bibliyografyalar:** Belirli ülkelerde veya belirli dillerde yapılmış yayımları ele alırlar (Ötüken, 1948:306).

Kapsamına göre bibliyografyalar ayrıca "genel" ve "özel" olmak üzere farklı bir sınıflandırmaya daha sahiptir.

1. Genel Bibliyografyalar: Çeşitli konulara ve bütün bilimlere ait her türlü yayını ele alırlar. Genellikle "Milli Bibliyografya" mahiyetindedirler. Milletlerarası genel bibliyografya ise, dünya çapında oldukça geniş bir yelpazeyi kapsadığı için bugüne kadar yapılamamıştır. Bunun yerine çok önemli eserleri içeren genel mahiyette bibliyografyalar hazırlanabilir. (Ötüken, 1948:306)

2. Özel Bibliyografyalar: Bu bibliyografyalara "İhtisas Bibliyografyaları" veya "Özel Bibliyografyalar" da denilmektedir. Bir tek konuda veya birbiriyle yakın konularda yayımlanmış eserleri ele alırlar. Ele alınan konuya ilişkin farklı dillerdeki kaynakların hepsinin bir araya getirildiği bu bibliyografyalar genellikle milletlerarası mahiyettedirler. Aynı konuya ait eserler alfabetik veya kronolojik olarak düzenlenebilirler (Ötüken, 1948:306).

Özel bibliyografyaların kapsamı dâhilinde bulunan iki çeşit bibliyografya daha mevcuttur. Bunlar "şahıs" ve "yer" bibliyografyalarıdır.

2a) Şahıs Bibliyografyaları: Bir veya birkaç şahsa ait olan bibliyografyalardır. Bu bibliyografyalarda o şahsın eserleri veya o şahsa dair başkaları tarafından yazılan eserler yer alır (Ötüken, 1948:306).

2b)Yer Bibliyografyaları: Belirli bir yerin veya bölgenin tarihine, coğrafyasına, kültürüne vs. dair yazılan eserleri tespit ederek bir araya getiren bibliyografyalardır (Ötüken, 1948:306).

Tertip Edilişlerine Göre Bibliyografyalar Bu bibliyografyalar, "alfabetik", "sistematik", "kronolojik", "vurgu ve başlık kelimelerine göre", "eserin basıldığı yere göre" ve "eseri basan kişiye göre" olmak üzere altı şekilde sınıflandırılmaktadır.

1. **Alfabetik Bibliyografyalar:** Eserleri yazar adına göre, yazarı yoksa yani anonim ise, kitap adına göre alfabetik sırayla düzenleyen bibliyografyalardır. (Ötüken, 1948:307).

2.**Sistematik Bibliyografyalar:** Bu bibliyografyalarda eserler konularına göre tanzim edilirler. Özel bibliyografyalarda olduğu gibi bir veya birkaç konuyu ya da tek bir konunun alt dallarını ele alırlar (Ötüken, 1948:307)

3. Kronolojik Bibliyografyalar: Ele alınan eserler, yayım tarihlerine veya bahsi geçen konuların meydana geliş tarihlerine göre sıralanırlar. (Ötüken, 1948:307)

4.Vurgu ve Başlık Kelimelerine Göre Bibliyografyalar: Bu bibliyografyalar eserlerin en önemli olan, eseri ifade eden ve anlamlandıran vurgu veya başlık kelimesine göre sınıflandırırlar (Ötüken, 1948:307).
5. **Eserin Basıldığı Yere Göre Bibliyografyalar:** Burada eserler basıldıkları ya da yayımlandıkları yere göre sınıflandırmaya tâbi tutulurlar (Ötüken, 1948:307).
6. Eseri Basan Kişiye Göre Bibliyografyalar: Eseri hazırlayan, düzenleyen, neşreden kişinin adına göre düzenlenen ve sınıflandırılan bibliyografyalardır (Ötüken, 1948:307).
Bibliyografyalar bu sınıflandırmaların haricinde iç ve dış nitelikleri doğrultusunda iki farklı şekilde de ele alınmaktadır. Bunlar "iç tavsif" olarak adlandırılan eserin yazarı ile içeriği hakkında geniş bilgi veren ve eserlerin eleştirilerini yapan **"tafsilâtlı**" ve **"tenkidli**" bibliyografyalardır. Bunun haricinde eserin yalnız adını, cilt ve sayfa sayısı, basım yeri, tarihi vb. bilgiler verilen "basit bibliyografyalar" olarak tanımlanan bibliyografyalar da mevcuttur (Ötüken, 1948: 308).

Bu tanımlar doğrultusunda yapılan araştırma, tezlerin içeriğine detaylı bir şekilde yer verdiğinden dolayı tafsilatlı bibliyografya kapsamında değerlendirilebilir.

PROBLEM CÜMLESİ

Araştırmanın problem cümlesini "Müzikte kadına yönelik yapılan lisansüstü tezler nelerdir?" sorusu oluşturmaktadır.

ALT PROBLEMLER

1. Alt problem: Müzikte kadına yönelik yapılan lisansüstü tezlerin yapıldığı kurumlar hangileridir?
2. Alt problem: Müzikte kadına yönelik yapılan lisansüstü tezlerin cinsiyet açısından dağılımı nasıldır?
3. Alt problem: Müzikte kadına yönelik yapılan tezler nelerdir ve içerik açısından nasıldır?

ARAŞTIRMANIN AMACI

Her alana yönelik yapılan çalışmalar bir birikime dönüşerek ve başkalarının istifadesine sunularak o alandaki gelişmeleri tetikleyeceği düşünülmektedir. Bu anlamda bibliyografik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır ve herhangi bir alana yönelik çalışma kendinden önce yapılmış çalışmalara dayalı olarak yürütülmektedir. Bu araştırma, alana yönelik çalışma yapmak isteyen araştırmacılara çalışma konusu elde etmeleri ve yapılmış olan çalışmalardan daha farklı çalışmalar yapmaya yönlendirme amacı taşımaktadır.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırma, müzikte kadına yönelik yapılan çalışmaları bir araya getirerek araştırmacılara yön vermesi ve daha önce yapılmış olan çalışmaları irdeleyip daha farklı konulara yönelmelerini sağlaması ve alanda görülen eksiklikler doğrultusunda daha özgün çalışmalar yapılmasını sağlamasından dolayı önem arz etmektedir.

YÖNTEM

ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi özetsel yaklaşım deseni ve tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. İçerik analizindeki temel amaç toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 174). Araştırma, içeriği ve yöntemi bakımından tarama modelini esas alan betimsel bir araştırma olup konu üzerinde durum tespiti yapılarak konu var olduğu şekliyle açıklanmaya çalışılmıştır.

VERİ TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Tanımlayıcı ve betimleyici nitelikte olan bu araştırmada yapılan tarama çalışmaları sonrasında toplanan veriler içerik açısından çözümlenmiş ve açıklanmıştır. Tarama çalışmaları, YÖK'ün veri tabanında bulunan yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik çalışmaları üzerinden yapılmıştır. Anahtar kelimeler müzik, müzikte kadın, müzik ve kadın, Türk müziğinde kadın ve ulusal anlamda tanınmış bazı kadın besteci ve icracılarının isimleri olarak belirlenerek oluşturulmuştur. Tarama sonucuna ulaşılan tezler arasında müzik ve kadınla ilgili 25 yüksek lisans, 6 doktora ve 2 sanatta yeterlik tezine ulaşılmış, yıllarına göre kronolojik sıraya göre düzenlenmiştir. Ulaşılabilen tezler içerik açısından incelenerek özet bilgi şeklinde tezlerin içerikleri, amaçları, sonuçları ve yöntemleri açıklanmaya çalışılmıştır. Erişim izni bulunmayan tezlerin içerik analizi özetlerinden yararlanılarak yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın birinci alt problemine ilişkin elde edilen verilerden; müzikte kadına yönelik yapılan lisansüstü tezlerin yapıldığı kurumlar şu şekilde belirlenmiştir.

İstanbul Teknik Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Haliç Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Yaşar Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Nevşehir Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi olarak belirlenmiştir. İstanbul Teknik

Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Haliç Üniversitesi bu konu üzerinde çalışmalar yapan kurumlar olarak görülmektedir. Müzikte kadına yönelik araştırmalar yapan kurumların İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyükşehirlerde yoğunluk göstermesi dikkat çekici bir konu olarak görülmektedir.

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin elde edilen verilerden; ulaşılabilen 33 tezden, iki yüksek lisans tezi ve bir doktora tezi olmak üzere toplam üç lisansüstü tezini erkeklerin, diğer 30 lisansüstü tezi kadınların hazırlamış olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Sayılar arasındaki bu ciddi anlamdaki fark; kadınların müzikte kadının statüsüne daha önem verdiği ve araştırmaya değer gördüğü düşüncesini de ortaya koymaktadır.

Araştırmanın üçüncü alt problemine ilişkin elde edilen veriler neticesinde müzikte kadına yönelik yapılan tezler ve içerikleri şu şekilde saptanmıştır. Tezler yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik tezleri sıralamasıyla yer almıştır.

1. **Halk Türkülerinde Kadının Konumu, Gülcan Kaya, Yüksek Lisans Tezi, 1999, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Bilimler Anasanat Dalı Türk Halk Müziği Programı.**

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın amacı, kapsamı ve yönteminden bahsedilmiştir. Çalışma, toplumda her alanında var olan fakat eğitimine, düşüncelerine ve sorunlarına yeteri kadar özen gösterilmeyen kadınların türkülerde söylemek istediklerini duyuramamış olduklarından ve dolayısıyla bu duygu ve düşüncelerini topluma aktaramamış olduklarından bahsetmektedir. Buradan yola çıkarak çalışmanın amacı; türküleri yorumlayan ve yorumlamak isteyenlerin ve toplumbilimcilerin dikkatlerini bu yöne çekmek olarak belirlenmiştir. Literatür taramasıyla alan yazında gerekli açıklamalara, tanımlara ve kavramlara yer veren çalışma, betimsel analizlerle de türküleri konularına göre sınıflandırıp türkülerde kadının yerini tespit etmiştir. İkinci bölümde ele alınan konular geçmişten günümüze tarihsel süreç içerisinde Türk kadını, müziğin doğuşu, türkü söyleme geleneğinin toplumdaki yeri, Türk kadınının türkülerle olan bağlantısı, konuyla ilgili kavramlar hakkında genel açıklamalar, türkülerin sınıflandırılması ile ilgili bilgiler, halk türkülerinin sanatsal yaratıcı unsurlarla olan ilişkisi olarak belirlenmiştir. Üçüncü bölümde kadın; türkü yakıcı ve türkülere konu edinilen kimliği ile değerlendirilmiştir. Kadının türkü yakarken etkilendiği konular, kullandığı dil ve yaratıcılık gücü, toplumla olan bağları, dünya görüşü ve diğer toplumların kadına bakış açısı, düşünceleri ve duyguları ele alınmıştır. Ele alınan tüm bu başlıklar, konularına göre sınıflandırılan türkülerin incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Ağıtlar, ninniler, gurbet, ayrılık, asker, mapushane türküleri, aşk, sevda, duygu türküleri, mizahi türküler, kına-düğün türküleri, meslek türküleri, oyun türküleri, pastoral türküler ve kahramanlık türküleri konularına göre sınıflandırılan türküler olarak tanımlarına bu bölümde yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ulaşılan bilgi ve bulguların ışığında ortaya çıkan sonuçlar yer almaktadır. Geçmişten bugüne kadının sosyal ve siyasal her türlü değişimden etkilenerek eski konumunu yitirdiği, suskunluk içerisine girdiği, türkülerin ise bu suskunluğu bozabilen tek dil olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. ayrıca kadının kadının dile getirdiği sorunların ve düşüncelerin yönetim ve eğitim birimlerince dikkate alınmaması da ulaşılan sonuçlar arasındadır.

2. **Müzisyen Beyni: Profesyonel Kadın Müzisyenlerle Müzik Eğitimi Almamış Kadınların Müziği Algılayışındaki Farklar: Bir fMRI Çalışması, F. Pınar Kebapçılar, Yüksek Lisans Tezi, 2009, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri Anabilim Dalı.**

Beyin ve müzik araştırmalarına disiplinler arası yaklaşım konusunu geniş bir şekilde ele alan çalışma; müzisyenlerin ve müzisyen olmayanların müzik parçaları dinlerken hangi beyin bölgelerinin hareketlendiğini araştırarak müzik eğitimi alan kişilerin duymayla ilgili beyin bölgelerinin eğitim almayanlara göre daha gelişmiş olduğunu ve mesleki becerilerin müziği algılayışta farklılık oluşturduğunu kanıtlamak amacıyla yapılmıştır. fMRI tekniği kullanılarak yapılan kadın odaklı bir çalışmadır. fMRI çekim yöntemi beyinin 3 boyutlu aktif bölgelerinin tespiti için kullanılır. Aktif beyin bölgelerini tespit ederken elektriksel sinyaller yerine kan akımının hızı ve kandaki oksijen yoğunluğu bilgilerine başvurulur. Sonuç olarak piyanistlerde iyi bildikleri piyano yapıtı dinlerken Motor Korteks aktivasyonu oluştuğu görülmüştür. Ayrıca uzun yıllar işitsel ve motor görev yapan piyanistlerin uygulamalar yalnızca müzik dinlemeyi gerektirse bile motor bölgelerinde eş aktivasyona yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. **Toplumsal Cinsiyet ve Müzik: Bergamalı Roman Kadınların Profesyonel Müzisyenlik Modeli Olarak 'Dümbekçilik', Cemile Yılmaz, Yüksek Lisans Tezi, 2010, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri Anabilim Dalı.**

Çalışma, katılımcı gözlem ve görüşme tekniklerinin uygulandığı etnografik bir çalışmadır. Çalışmanın birinci bölümünde toplumsal cinsiyet rolleri (aile içi rol ve kadının rolü), toplumsal cinsiyet ve müzik konularına yer verilmiştir. Toplumsal cinsiyete dayalı bir profesyonel müzisyenlik modeli olarak 'Dümbekçilik' konusuna yer verilen ikinci bölümde Bergamalı romanlardan, cinsiyete dayalı müzik, çalgı, icra ve hizmet alanlarına dayalı farklılıklar ve detaylı bir şekilde dümbekçilikten bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde Kozak yaylası yörük düğünleri örnek olayıyla dümbekçilerin evlilik ritüellerindeki kültürel rolleri ele alınmıştır. dördüncü bölümde ise Harmandalı Zeybeği örneği ile dümbekçilikte biçem ve dağar açıklanmıştır. Bu çalışmanın gerçekleştirildiği Bergama Kozak Yaylasında yaşayan Yörük topluluklarında gözlenen evlilik ritüeli toplumsal cinsiyet bağlamında ele alındığında; kadına ve erkeğe ayrı müzik yapıldığı, kadın ve erkeğin farklı mekanlarda eğlendiği ve statülerine

göre davranış sergilediği, bireyin davranışlarını doğrudan ilgilendiren evlilik ve yaş gibi statülerin çizdiği sınırlar ve bu sınırları aşamayan davranışlar ile ritüele katılan her bireyin belirlenmiş rolleri ritüel akışının düzenini sağladığı, bu düzen içinde önemli bir rolü olan dümbekçilerin kiralanmalarının temel nedeninin kadın davetlilerce icra edilecek zeybek oyununa eşlik edecek müziği 'canlı' olarak seslendirecek müzisyene duyulan ihtiyaç olduğu, kadınlar ve erkekler arası mekan kullanımına yansıyan cinsiyete ilişkin kültürel sınırlamalar nedeniyle erkek müzisyenler önünde oynaması hoş karşılanmayan evli Yörük kadınları, zeybek oyununu gereği gibi icra edebilmek için kadın müzisyene ihtiyaç duydukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

4. **Neveser Kökdeş Şarkılarının Ses Eğitimi Disiplini Kapsamında İncelenmesi, Serap Duran, Yüksek Lisans Tezi, 2012, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı.**

Çalışmanın amacı, Türk müziği bestekârlarından Neveser Kökdeş'in şarkılarından seçilmiş örneklerin ses eğitimi disiplini kapsamında incelenerek ulusal ve uluslar arası yönden değerlendirilmesi sağlamak ve seçilen eserlerin lisans düzeyi ses eğitimi derslerinde hedef davranışların gerçekleştirilmesine ve bu bağlamda ilgili repertuvarın zenginleştirilmesine katkı sağlamak olarak belirlenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde Neveser Kökdeş'in sanat hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. Ayrıca Neveser Kökdeş'in "Eserlerimi güzel okuyan sanatkâr Sabite Hanımdır., Mualla Mukadder de fena değil, fakat Sabite Tur'un sesi alafranga nağmelere daha çok gidiyor" ifadesinden yola çıkarak Neveser Kökdeş'in Sabite Tur'un icracılığını onaylayan ifadesinden hareketle Sabite Tur Gülerman'ın mesleki biçimlenmesine de bu bölümde yer verilmiştir. Ses eğitimi disiplini, güzel şarkı söyleme hakkında tarihi bilgi, ses eğitimi ile ilgili teknik bilgiler (nefes, doğru duruş, artikülasyon, fonasyon vs.) çalışmanın ikici bölümünün konu başlıklarını oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde Türk diline uygun şarkı söyleme eğitimiyle ilgili bilgiler verilmiş ayrıca çalışmanın alt problemleri, amacı, önemi, sayıltıları ve sınırlılıklarından söz edilmiştir. çalışmanın yöntemi dördüncü bölümde yer almaktadır. Beşinci bölümde Neveser Kökdeş'in şarkı formundaki eserlerinden bu çalışma için seçilmiş olan örneklerine yer verilmiş ve bu örnekler ses eğitimi disiplini açısından incelenerek üç tanesi formal, armonik ve eşliksel analiz olarak değerlendirmeye alınmıştır. altıncı ve yedinci bölüm Neveser Kökdeş hakkında bazı Türk müziği bestekârlarıyla yapılmış olan röportajlarına ve ses eğitimi uzmanlarının görüşlerine ayrılmıştır. Çalışma, genel tarama modeline dayalı betimsel bir çalışma olarak yürütülmüştür. Çalışmada, Neveser Kökdeş şarkılarının uzman ses eğitimcileri tarafından ses eğitimi ders programlarında seslendirilmediği, bu şarkıların eşlik düzenlemelerinin yapılarak lisans düzeyindeki ses eğitimi ders programları kapsamında seslendirilmesinin uygun olacağı, çalışma kapsamında incelenen şarkılarda genellikle görülen ses aralığı genişliğinin, bu eserleri seslendirecek olan ses sanatçılarının ve ses eğitimcilerinin nitelikli, özgün bir ses eğitimi almaları gerektirdiğine, bu şarkıların genellikle şarkı formunda bestelendiğine, eserlerde prozodi (söz-müzik uyumu) açısından genellikle hata görülmediği, çalışma için seçilen örneklerin ses eğitimi disiplini kapsamında Türk diline uygun şarkı söyleme tekniği yaklaşımı ile seslendrilebilir nitelikte olduğu, bu açıdan ele alındığında lisans düzeyi ses eğitimi çalışmalarında öğrenciyi geliştirici nitelikler taşıdığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

5. **Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın; Cinsiyet Ayrımcılığının Kadın Ağzı Türkülerde İşlenişi, Merve Şule Çayci, Yüksek Lisans Tezi, 2014, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Musikisi Anasanat Dalı.**

Çalışmada, toplumsal cinsiyet bağlamında ve tarihsel süreçte (neolitik çağ, Uzak Asya kültürü, Antik Yunan, Roma Uygarlığı, Yahudilik, Hıristiyanlık) kadın ele alınarak; bazı feminist teorilere yer verilmiştir. Tarihte Türk kadınını İslamiyet öncesi-sonrası ve Cumhuriyet dönemi olarak ele almıştır. Cinsiyet ayrımcılığının kadın halk şarkılarında işlenişini kadın ağzı türkülerin halk müziğindeki önemiyle vurgularken; cinsiyet ayrımcılığının kadın ağzı türkülere yansımasını; kız-erkek evlat ayrımı, kadının statü garantisi-erkek çocuk, evlilik ve kadına yönelik şiddet konu başlıklarıyla değerlendirmeye alınmış ve bu konulara yönelik türkü sözleriyle desteklenmiştir. Çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan TRT THM repertuvarına kayıtlı 4300'e yakın türkü taranarak; kadın ağzından yakılmış türküler; kadının maruz kaldığı çeşitli ayrımcılıklar, zorla evlendirilme, para karşılığı çocuk yaşta kendinden büyük biriyle evlendirilme, çocuk yaştaki bir erkekle evlendirilme, erkek çocuk doğurma baskısı, akraba evliliği ve kadına yönelik şiddet başlıklarıyla konu tasnifi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda kadınların maruz kaldığı bu durumları türkülerinde dile getirerek bazı türkülerde içinde bulundukları toplumsal duruma isyan eden bir duruşla karşı çıktıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kadınlar tarafından yakılmış türkülerde kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığını konu alan türkülerin az olduğu, bu durumun da; ataerkil geleneğe sahip Anadolu toplumunda kadının karşı karşıya kaldığı ayrımcılığın çoğunlukla kadınlar tarafından içselleştirildiğinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

6. **Kadın Kimliği ve Halk Kültürü İçerisinde Kadının Müzikal İfade Biçimleri, Yadigar Sude Altay, Yüksek Lisans Tezi, 2014, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Musikisi Anasanat Dalı Türk Musikisi Programı.**

Çalışmada, seçilen bölgelerde (Edirne, Elazığ, Fethiye, Sivas) kadının kendini ifade etme biçimi gerek yaşamsal açıdan gerekse sosyolojik, psikolojik ve ekonomik açıdan ele alınarak kadın kültürü ve söylediği ağıt, ninni, kına ağıtları, boğaz, mani, kadın oyun ezgileri ile coğrafi yaşam koşullarının müziğe etkileri alan çalışmalarında elde edilen verilerle değerlendirmeye alınmıştır. Kadın kimliği; Anadolu tanrıçaları, Sümerlerde,

cahiliye döneminde, İslamiyet'te ve Cumhuriyet döneminde ele alınarak değerlendirilmiştir. Anadolu halk kültüründe kadın kimliğini yansıtan müzikal ifade biçimleri türlerine göre sınıflandırılarak açıklamalarına ve örnek eserlere yer verilmiştir. Çalışmada; alan çalışmasının yapıldığı bölgelerde yöre kültürünün söz ve duygulara müziğe aktarılarak günümüze taşıyıcılarının kadınlar olduğu, kına, ninni ritüeli gibi köklü inanç biçimlerinin kadınlar tarafından yaşatıldığı, âşıklık geleneğinin erkekler tarafından sürdürülmüş olup kadınların bu konuda geri plana itildiği, kadın üretimi olan ezgilerin satış rakamlarının her zaman önemini sürdürdüğü, TRT halk müziği arşivindeki 4500 türkü içerisinde 517'sinin kaynak kişi veya kadın üretimi olduğu, toplumların önemli inanç ve gelenek olarak yaşattığı kına türkülerinin sayıca çok az olduğu, kadınlarla daha rahat iletişim kurarak kadın üretimi olan ezgilerin derlenmesi için kadın derlemecilere büyük görevler düştüğü, halk kültürü içinde önemli bir yeri olan kadının kendini boğaz çalarak ifade etme biçiminin yok olmaya yüz tuttuğu gibi bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

7. **20. Yüzyılda Bir Kadın Besteci: Neveser Kökdeş, Neriman Güneş Akalın, Yüksek Lisans Tezi, 2015, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Musikisi Anasanat Dalı Türk Musikisi Programı.**

Çalışmada, Neveser Kökdeş'in geleneksel ile modern dönem izlerini bir arada taşıyan, yapısal çeşitlilikleri olan eserleri müzikal analiz yöntemleriyle incelenmiştir. Neveser Kökdeş'in biyografisinin de yer aldığı çalışmada bestekârın şarkı formundaki ve farklı formlardaki eserleri değerlendirmeye alınmıştır. Bestekârın biyografisi tarihsel müzikolojinin yöntemleriyle, kendisiyle yapılmış röportajlar, arşiv taramaları, kendisiyle ilgili yazılmış makaleler, benzeri çalışmalar ve kişisel görüşmeler sonucunda oluşturulmuştur. Eser analizi çalışması ise, Neveser Kökdeş'in tespit edilen 146 eseri içerisinde şarkı formundaki eserler önceliği esas alınıp 119 şarkı içerisinden çalışmanın temelini teşkil eden 37 şarkı formundaki eser, belirlenen parametreler doğrultusunda ayrıntılı bir şekilde güfte, form, makam ve usûl başlıklarıyla incelenmesi şeklinde oluşmuştur. Çalışmanın sonucunda bestekârın 119 şarkı, 10 tango, ikişer adet türkü, zeybek ve medhal, birer adet vals, kanto, rumba, swing, sirto, ilahi, marş ve ninni, herhangi bir form ve makam ile betimlenemeyen üç adet eseri tespit edilmiştir. Neveser Kökdeş'in makamı kompozisyon unsurlarından önemli öğe olarak gördüğü fakat makam anlayışının ortaya koyduğu kurallar çerçevesinde işlemediği, melodiyi esas alıp makam gerekliliklerini zaman zaman yerine getirmeyi tercih etmediği, çoğu eserinde geniş ses alanı kullandığı, bestelediği 119 şarkısında 18 farklı makam kullandığı fakat makam kavramına majör ve minör diziler niteliğinde yaklaştığı dolayısıyla bazı makamların içinde barındırdığı Segâh, Uşşâk, Hüseyni ve Sabâ'lı geçkileri fazla kullanmadığı ulaşılan sonuçlar arasındadır. Bu durum bestekârın bestelerini çoğu zaman icrâ ettiği piyano çalgısını çalmış olmasıyla bağlantılı bir durum olarak görülmektedir. Uşşak, Beyati, Neva, Hüseyni, Muhayyer, Tahir, Karcığar gibi makamlarda eser bestelememiş olması da yine bu durumla bağlantılıdır. Notası bulunan, çalışmada analizi yapılan 85 eserden 6'sı hariç eserlerin tamamının başında, ortasında veya sonunda aranağme bulunduğu, eserler içinde neredeyse hiç cümle parçası tekrarı bulunmadığı, 9 farklı usûl kullandığı, güftelerinde genel olarak bir erkeğin bir kadına söylemleri şeklinde bir dil kullandığı, bestelediği 119 şarkının 102'sinin güftesini kendisinin yazdığı, kullanmış olduğu melodi işlenişlerinin klâsik şarkı formundaki melodi işlenişlerinden farklı olduğu (sıra dışı seste kalma, farklı ses aralıklar, arpej, akor vb.) ulaşılan diğer sonuçlar arasındadır.

8. **Sabite Tur Gülerman'ın Hayatı, Sanatçı Kişiliği ve Yorumculuğu, Pervin Ziyagil, Yüksek Lisans Tezi, 2011, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Musikisi Programı.**

Sabite Tur Gülerman'ın meşk geleneğini, sanatını icrâ ettiği dönemlerde en iyi şekilde yerine getirmiş olduğu, yapmış olduğu icrâlrda geleneğe sahip çıktığını ispatladığı düşüncesiyle aynı geleneği devam ettirmek isteyen musikişinaslar için onun bu farkını ortaya koymak ve örmek teşkil etmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada, Sabite Tur Gülerman'ın hayatı, sanatçı kişiliği ve yorumculuğu ile ilgili bilgilere yer verilirken; sanatçının seslendirmiş olduğu çalışma için seçilen beş eser tını, yorum, gider (hız), nüans, diksiyon, vurgu, vibrato gibi teknik konular açısından ele alınarak incelenmiştir. Her eser sonunda eserin formuyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Sabite Tur Gülerman'la aynı dönemi paylaşmış sanatçıların, sanatçıyla ilgili görüşlerine de ayrıca yer verilmiştir. Çalışmanın sonucunda, sanatçının seslendirdiği eserlerdeki bazı önemli noktalar toparlanarak tekrar değerlendirilmiştir.

9. **Kadının Sanatta Yetersizlik Mitinin Fanny Mendelssohn Hensel Das Jahr (The Year) Eseri Üzerinden İncelenmesi, Ece Sarıkaya, Yüksek Lisans Tezi, 2016, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı.**

Çalışma, kadınlara yüklenen sanatta yetersizlik mitini, Fanny Mendelssohn Hensel Das Jahr (The Year) eseri üzerinden bir okumasıyla, onun başarılarını, yaşamını ve bir besteci olma yolunda karşısına çıkan sosyal engelleri, erkek kardeşiyle ilişkisini, bir anne ve eş olarak sorumluluklarını, kendini soyutlama çabaları ve yaratıcı yeteneği hakkında olan kararsızlıklarını ele almaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Antik Yunan, Roma İmparatorluğu, Orta Çağ Avrupası ve 19. Yüzyıl Avrupası'nda kadın algısı ve kadının toplumsal yeri konularını işlemektedir. İkinci bölümde toplumsal cinsiyet kavramlarına değinilmiş ve sanatın cinsiyetleştirilmesi açıklanarak sanatta kadın kimliği konusu ele alınmıştır. kavramsal çerçeveyi tamamlamak için kadının yaratıcılıkta yetersizliği düşüncesi üzerine oluşmuş cinsiyet ayrımcı yaklaşımların ve kadınlara yüklenen misyonların yaratıcılık üzerindeki etkileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde çalışmaya konu olan Fanny Mendelssohn Hensel'in müzik eğitimi, cinsiyet ayrımcılığının hayatına etkileri ve evliliğinin müziğine etkisi üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde bestecinin eserleri ton, tempo ve genel yapısı itibariyle ve simgesel betimlemelerle

değerlendirilmiştir. Çalışma için seçilen Das Jahr, yaratıcılığı birden fazla konuda sergileyen önemli bir eser olarak görülmektedir. toplumsal cinsiyet kavramı ve kadının sanatta yetersizlik mitine rağmen o dönemde yaygın olmayan bir şekilde epigram, resim ve müziği birleştirerek ortaya yaratıcı bir sonuç çıkaran Fanny Mendelssohn Hensel'in söz konusu bu mitin doğru olmadığını göstermesi çalışmanın en önemli sonucudur.

10. **Türk Müziğinde Batılılaşma Sürecinde Bir Kadın Bestekâr Neveser Kökdeş, Gülşah Çakarlı, Yüksek Lisans Tezi, 2017, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Musikisi Anasanat Dalı Türk Musikisi Programı.**

Çalışmada, sosyolojik ve tarihsel açıdan modernizm, klasik müzikte modernizm, çok sesli müzik, batılılaşma, Osmanlılarda çok sesli müzik ve modernizm, geleneksel Türk sanat müziği gibi kavramlara ve temel bilgilere yer verilmiştir. Bir yandan geleneksel Türk sanat müziğinde 20. Yüzyılın ilk elli yılındaki modernist kimliğiyle, diğer yandan müzik tarihinde çok az sayıdaki kadın bestekarların içinde iz bırakmış niteliğiyle Neveser Kökdeş'in hayatına, eserlerine ve eserleriyle çağına ve günümüze yansımalarına yer verilmiştir. Çalışmanın amacı, çeşitli kaynaklarda Neveser Kökdeş üzerine dağınık sayılabilecek bilgi ve verilerin kaynak taraması ve görüşmeler yoluyla bir araya getirilmesi ve gelecekteki çalışmalara sağlam bir zemin hazırlaması olarak belirlenmiştir. Arşiv ve kütüphane taraması ve görüşme tekniği çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır.

11. **Kadın Müzik Öğretmenlerinin Sahne Deneyimleri Üzerine Bir Değerlendirme, Tuba Gürbüz, Yüksek Lisans Tezi, 2017, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Öğretmenliği Bilim Dalı.**

Çalışmada, kadın müzik öğretmenlerinin sahne deneyimi alanına yönelik düşüncelerinden yola çıkılarak ne gibi sorunların var olduğu, kadınların sahne performansında özellikle çalgısıyla ne tür etkinliklerde bulunduğu veya bulunamadığı nitel araştırma yöntemleriyle tespit edilmiştir. Türkiye'de görev yapan 88 kadın müzik öğretmeni ve 62 erkek müzik öğretmenine uygulanan anket görüşme formuyla elde edilen veriler analiz edilmiştir. Müzik öğretmenliği, performans, eğitim amaçlı ve hobi amaçlı sahne alanları ve çalgı türleri hakkında kuramsal bilgilerin de bulunduğu çalışmada; öğrenim sürecinde eğitimi alınan çalgıların çeşitliliğinin sahne deneyimini olumlu yönde etkilediği, bireysel çalgılardan çok zorunlu olan piyano dersinin alanların sayısının fazla olması eğitsel amaçlı sahne deneyimi çalışmalarında en çok kullanılan çalgının da piyano olarak seçilmesinde önemli etkisinin olduğu, eşlik çalışmalarında en çok piyanonun uygun bulunduğu, çalışmaya katılan müzik öğretmenlerinin çalıştıkları kurumda sahne deneyimi etkinliklerinde bulunma oranının yüksek çıktığı, üniversitede alınan çalgı eğitim düzeyinin eğitim amaçlı sahne performansı üzerindeki etkisinin büyük oranda olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

12. **Sabahat Tekebaş'ın Yaşamı, Sanatçılığı ve Türk Şan Eğitimine Katkıları, Berna Özkut, Yüksek Lisans Tezi, 2003, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı.**

Çalışmanın amacı, Sabahat Tekebaş'ın sanat anlayışını, şan tekniği anlayışını, şan pedagogu olarak eğitimciliğini ortaya koymak ve bu yolla Türk şan eğitimine katkılarını ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir. Örnek olay tarama modelini esas alan çalışmada yapılandırılmış görüşme tekniğiyle veriler elde edilmiştir. veriler betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Sanatçının yaşantısına ilişkin doküman incelemesi kendisi ile birebir görüşme yapılarak oluşturulmuştur. Çalışmada, Tekebaş'ın sanatı bir bütün olarak ele alarak öğrencilerini sanatın her dalında genel kültür düzeyinde bilgi sahibi olmaya yönlendirdiği, öğrencilerine bel canto tekniğini uyguladığı, teknik anlamda doğallıktan yana olduğu, sesi forse ettirmediği ve bunun için tiz seslere ajilite egzersizlerle ulaştığı, öğrencinin teknik gelişiminde ses özelliğine uygun hareket ederek repertuvarını o şekilde oluşturduğu, öğrenciyi fiziksel ve psikolojik özellikleri ile bir bütün olarak ele aldığı, sabır, ciddiyet, disiplin, denge, duygu, ilgi, samimiyet, ileri görüşlülük, titizlik, araştırmacılık gibi kişisel özelliklere sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

13. **Onyedinci Yüzyıldan Günümüze Türk Müziğindeki Kadın Bestekârlara Ait Eserlerin Tespiti ve Tahlili, Nigar Torunoğlu, Yüksek Lisans Tezi, 2016, Gazi Üniversitesi Güzel sanatlar Enstitüsü Türk Müziği Anabilim Dalı.**

Türk müziğinin önemli temsilcileri olan kadın bestekârlara ait eserlerin tahlil edilerek Türk müziğine ve Türk müzik eğitimine katkı sağlaması açısından önemli görülen bu çalışma; tarihsel süreç içerisinne Türk müziğine yönelik eserleri olan merhum kadın bestekârların tespit edilmesi, eserlerde kullanılan makam, usûl ve biçim özellikleri açısından tahlil edilerek ortak olarak kullanmış oldukları makamları işleyiş biçimlerinin belirlenmesi amcını taşımaktadır. İlk bölümde kaynak tarama, literatür tarama, doküman inceleme veri toplama teknikleri kullanılarak tarihsel süreç içerisinde var olan kadın bestekarlar ve onlara ait olan eserler belirlenerek yaşamış oldukları yüzyıllara göre sınıflandırılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde araştırmanın evreni kapsamında tüm kadın bestekarlara ait eserler Türk müziği için gerekli en önemli unsurlar olan makam, usul ve biçim özellikleri bakımından incelenmiş, ilgili çizelgeler oluşturulmuş, elde edilen veriler bulgulara dönüştürülerek yorumlanmıştır. Üçüncü bölümde ise, kadın bestekarların en çok eser bestelemiş oldukları beş makama ait eserler üzerinde kategorisel içerik analizi yapılmıştır. Söz konusu beş makamın belirlenmesinde seçkisiz örnekleme yönteminin tabakalı tesadüfi örnekleme türü kullanılmıştır. Bu bağlamda, kadın bestekarların yüzyıllara göre makam işleme yaklaşımları karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

14. **Antik Dönemde Kadın ve Müzik, Esra Kayıkcı Kamalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı.**

Çalışma, MÖ VII. ve IV. yüzyıllar arasında Yunan toplumunda kadının müzik ile ilişkisini ele almaktadır. Genel olarak Yunan kadınının hayatında özellikle dini anlamda müziğin güçlü bir yeri olduğu; Athena, Artemis, Mousa'lar gibi tanrıçaların müzikle olan ilişkisinden görülmektedir. Yapılan çalışmada; aulos, syrinks, lyra, barbitos, phorminks, kithara pandoura, arp, tympanon, krotala ve kumbalon gibi müzik aletlerinin kadınlar tarafından çalındığı görülmüştür. Çok yaygın olarak tanınan Sappho'nun dışında 11 tane kadın ozan olduğu ve Sappho'nun çağdaşları olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen tüm bu veriler antik dönem yazarları ve genellikle vazo resimleriyle belgelenmiştir.

15. **Uşak-Eşme Takmak Köyü Gelenekleri Bağlamında Kadın Halk Oyunlarının Müzik ve Ritim Analizleri, Meltem Altıntuğ, Yüksek Lisans Tezi, 2017, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Oyunları Anabilim Dalı.**

Çalışma, Uşak, Eşme Takmak Köyü geleneklerinde, geçmişten günümüze müzik, oyun uygulamalarını, yöre folklorunu ve halk bilgisi ürünlerini ortaya koymaya çalışan ilk lisansüstü tez çalışmasıdır. Takmak Köyü'nün geleneksel kadın halk oyunlarına ait analizler, bilimsel yöntem ve teknikler ışığında incelenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin somut bir şekilde ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Tez çalışma konusunu oluşturan Uşak, Eşme Takmak Köyü'nün sosyo-kültürel ürünleri içinde yer alan kadın halk oyunlarının ritim ve müzik analizlerinin yapılarak, nelerden oluştuğu yerinde tespit edilmiştir. Bu bağlamda halk bilgisi derleme ve inceleme yöntemleri ile yazılı kaynakların yanı sıra katılımlı gözlem ve derinlemesine mülakat teknikleri kullanılarak kaynak kişilerden yararlanılmıştır.

16. **Çok sesli Müzik Alanında Kadın Devlet Sanatçılarımız, İlknur Tunçdemir, Yüksek Lisans Tezi, 1996, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

Bu çalışmada, çoksesli müzik alanında Devlet Sanatçısı olmuş kadın müzikçilerin Türk müzik yaşamına getirdiği katkılar incelenmiştir. Çoksesli müzik alanında Devlet Sanatçısı olmuş kadın müzikçilerin nasıl yetiştiklerini ve Türk müzik yaşamına kazandırmış oldukları katkıları saptamak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu araştırmada Tarihsel Süreçte Kadın Müzik Sanatçıları ulaşılan kaynaklar ışığında incelenmiştir. Çoksesli müzik alanında Devlet Sanatçısı olmuş kadın müzikçilerin görüşleri, ulaşılabilen Türkçe ve yabancı kaynaklardan elde edilen bulgular, Cumhuriyet dönemindeki kadın Devlet Sanatçılarının, Türk müzik kültür yaşantısına getirmiş oldukları katkılar ile sınırlı tutulmuştur. Çoksesli müzik alanında; Kadın Devlet Sanatçılarının çalışmalarının betimlenmesi, açıklanması için veri toplama aracı olarak konu ile ilgili yazılı yerli ve yabancı kaynaklar ve sanatçılarla yapılan görüşmelerden yararlanılmıştır.

17. **Dilhayat Kalfa'nın Hayatı Eserleri ve Türk Musikisindeki Yeri, Güngör Ergen, Yüksek Lisans Tezi, 1994, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

Çalışma sonucunda, Dilhayat Kalfa'nın sanata ve sanatçıya büyük önem veren kendisi de bestekar olan lll.Selim'in de en parlak dönemine dahil olmuş bestekârlardan olduğu, hayatı hakkında güfte mecmualarından başka hiç bir kaynakta bilgiye rastlanmadığı, sarayda haremin en yüksek mertebelerinden biri olan "Kalfa" mertebesine kadar yükseldiği, Dilhayat Kalfa'nın yüzden fazla peşrev, saz semaisi, kar, beste, semai ve şarkı bestelediği fakat zamanımıza ancak dört bestesi, beş peşrevi ve dört tane de saz semaisinin gelebildiği, devrinin en iyi tanburi ve hanendelerinden olduğu bilgilerine ulaşılmıştır.

18. **Dilhayat Kalfa: Hayatı-Besteciliği-Eserleri, Dilek Şafak, Yüksek Lisans Tezi, 1996, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

Çalışmada, Dilhayat Kalfa'nın hayatı ve besteciliğine yer verilmiştir. Ayrıca Dilhayat Kalfa'nın ulaşılabilen 8 eserine verilerek kısaca eser analizleri değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada, Dilhayat Kalfa'nın peşrevleri ve saz semailerini besteleyiş şekliyle form bilincinde olduğu, eserlerinde usûl ve geçkileri kullanmasıyla müzik bilincinde olduğu, büyük usullere önem vermesi, eserlerinde ikili aralıkları sık kullanarak geleneksel seyir yöntemlerini dikkate alığı, eserlerinde çok sık geçki ve çeşni kullanmasıyla ezgisel becerisi olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

19. **Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Rock Müzikte Kadın: Şebnem Ferah Örnek Olayı, Sabiha Açar, Yüksek Lisans Tezi, 2015, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri Anabilim Dalı.**

Çalışma, toplumsal cinsiyete dayalı kadın-erkek eşitsizliğini rock müzik özelinde ele alarak, bir rock şarkıcısı olan Şebnem Ferah'ı anlama amacını taşımaktadır. Popüler müzik endüstrisinin erkek egemen yapısının ve tüketime yönelik politikalarının Şebnem Ferah'ın müziksel kimliği üzerindeki etkisi ile şarkı sözlerinin toplumsal cinsiyet bağlamının değerlendirildiği tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, kadın kimliğini, toplumsal cinsiyet, feminist hareket ve postmodernizm yaklaşımları çerçevesinde değerlendiren kuramsal bir çerçeve den oluşmaktadır. İkinci bölüm, toplumsal cinsiyetin davranışa etkisini, kadınların müziksel alandaki pratiklerini ve müzikte toplumsal cinsiyet özelinde ele alarak, tarihsel süreçte Türk müziği ve rock müzikte kadın görünümünü ele almaktadır. Üçüncü bölüm odak noktasına Şebnem Ferah'ı alarak Şebnem Ferah'ın bir kadın olarak rock müzikte var olma çabasını, müziksel kimliğinin biçimlenmesine etki eden yönleri, şarkı sözlerinin toplumsal cinsiyetle ilişkisi, müzisyenliği ve soundunu incelemektedir.

20. **Türkiye'de Uluslar arası Düzeyde Tanınan Keman Solistlerinin Eğitim Geçmişleri ve Yorumculuk Yöntemlerinin İncelenmesi, Şükriye Tuğçe Renda, Yüksek Lisans Tezi, 2016, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.**

Çalışmada sekiz keman solistine yer verilmiştir. Yer verilen keman solistlerinden biri olan Suna Kan'ın eğitim geçmişi, hayat hikayesi ve yorumculuk yöntemlerine değinilmiştir. Araştırmanın yöntemini yarı yapılandırılmış görüşme formu ve literatür taraması oluşturmaktadır.

21. **Ud Eğitimi İle İlgili Üç Yaklaşımın (Cinuçen Tanrıkorur, Mutlu Torun, Gülçin Yahya Kaçar) Mukayesesi ve Bir Model Önerisi, Hamdi İtil, Yüksek Lisans Tezi, 2011, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Folklor ve Müzikoloji Anabilim Dalı.**

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde udun tarihçesi, Türk Musikisi çalgı eğitiminde metot kavramı ve metotların incelenmesi konuları oluşturmaktadır. Türkiye'de ve dünyada yayınlanmış olan ud metotlarının bazılarının ud öğretimine, öğretim ilkelerine ve kitap inceleme kriterlerine uygunlukları yönünden incelendiği bu çalışmada Gülçin Yahya Kaçar'ın ud alıştırmaları da değerlendirme kapsamına alınmıştır.

22. **Osmanlı'da Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Köçekler Çengiler, Şeyma Ersoy, Yüksek Lisans Tezi, 2007, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

.Osmanlı-Türk müziği ile ilgili yapılan çalışmalarda genellikle müzikolojinin tarihsel metodlarının kullanılmış olması nedeniyle müzik-kimlik ve müzik-cinsiyet konuları ile ilgili çalışmaların azlığı tespit edildiğinden; çalışmanın amacını bu iki unsurun hem yazılı hem de tasviri belgelerle toplumsal cinsiyet kavramı ışığında değerlendirilmesi oluşturmuştur. Beş bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde, Osmanlı musiki ve raks geleneği içerisinde toplumsal cinsiyet teorilerinin öneminden, etnomüzikoloji içerisinde Osmanlı musiki ve raks tarihçesinden ve konuyla ilgili son yıllarda oluşturulan teorilerden bahsedilmiştir. İkinci bölümde, cinsiyet, kimlik ve toplumsal cinsiyet kuramları üzerinde incelemeler yapılarak, özellikle 1970 sonrası yapılan toplum içerisindeki kadın-erkek yaşayış biçimleri değerlendirilmiş ve ardından son yıllarda önem kazanmış olan üçüncü cinsler üzerindeki toplumsal cinsiyet kavramları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Osmanlı musiki ve raks hayatı yine ilk bölümün ışığında kronolojik bir sıra ile anlatılmıştır. Dördüncü bölümün ilk kısmında, Osmanlı'da kadın ve raks unsuru olarak çengiler, yine üçüncü bölümün ikinci kısmında ise Osmanlı'da erkek ve raks unsuru olarak köçekler ve tavşanlar incelenmiş ve bunların Osmanlı toplumu içerisinde duruşları ve toplumsal cinsiyet konumları açısından değerlendirilmiştir. Beşinci bölümde ise çengi, köçek ve tavşan müziği olarak köçekçelerin tarihçesi ve müzikal formları açısından incelenmiştir.

23. **Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Yetişen Piyanistlerin Türk Müzik Kültürü İçindeki Yeri, Elif Kodak, Yüksek Lisans Tezi, 2005, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı.**

Çalışmada, piyanistler arasından başlıca özellikleri bakımından öne çıkan 10 sanatçı örneklem grubunda yer almıştır. Örneklem grubunu oluşturan piyanistlerin Türkiye'de piyano eğitimi ve klasik müzik etkinliklerinin durumu hakkında görüşleri ile piyano eğitimcilerine ve öğrencilerine önerileri görüşme ve anket yolu ile elde edilmiştir. Çalışmada yer verilen kadın piyanistler, Ayşegül Sarıca, İdil Biret, Verda Erman, Gülsin Onay ve Hande Dalkılıç olarak belirlenmiştir.

24. **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Leyla Saz ve Eserlerinin Sosyoloik Analizi, Tuba Yazıcıoğlu, Yüksek Lisans Tezi, 2011, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.**

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş döneminde Leyla Saz tarafından yazılmış anı, şiir, beste, şarkı türleri, kendilerini ortaya çıkaran kadın anlatıcısı açısından incelenmektedir. Yazdığı eserlerle yaşadığı döneme ayna tutan bu Kadın Kalemin ortaya çıkardığı anı, şiir, şarkı ve besteler, sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Bu çalışmada; Leyla Saz, yaşadığı toplumdan mı etkilendiği yoksa yoksa yazdığı eserleriyle toplumu mu etkilemiş sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmada literatür taraması yapılarak Leyla Saz'ın yazmış olduğu eserler ve Leyla Saz'a dair yazılanlar tek tek incelenmiştir. Bu araştırmada Leyla Saz'ın içinde bulunduğu toplumun kendisini etkilediğini, bunu eserlerine yansıttığını ve icra ettiği eserlerle toplumu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde kadın araştırmalarında kadınlığın tarihi, tarihte Türk kadınının sosyal durumu, İslamiyet öncesi, Tanzimat döneminde, Cumhuriyet döneminde, Osmanlı döneminde kadının sosyal durumu ele alınarak incelenmiştir. Bestekâr, yazar ve şair olarak Leyla Saz'ın kimliğine değinilmiş eserlerine (besteleri notalı olarak değil sadece ilk güftesinin ilk mısraıyla yazılı olarak yer almıştır) yer verilmiştir. Leyla Saz'ın yazdığı şiirleri ve kitapları edebî açıdan incelemeye alınmıştır.

25. **Müzik Öğretmenlerinin Motivasyon Kaynakları ve Mesleki Tükenmişlikleri, Özlem Korkmaz, Yüksek Lisans Tezi, 2004, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Anabilim Dalı Müzik Öğretmenliği Bilim Dalı.**

Bu çalışmanın amacını; müzik öğretmenlerinin motivasyon kaynaklarının, okullarında var olan duruma göre belirlenmesi ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın veri toplama araçlarını, kişisel bilgi formu, motivasyon kaynakları anketi ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği oluşturmaktadır. Kavramsal çerçevede stres, stres kaynakları, stresin davranışsal, fizyolojik ve psikolojik sonuçları, motivasyona ilişkin teoriler, tükenmişliğin nedenleri, belirtileri, sonuçları ve tükenmişlikle başa çıkma yollarından bahsedilmiştir. Alt problem olarak ele alınan cinsiyet konusuna bulgular ve yorum bölümünde "Müzik öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyinin cinsiyete göre farklılaşma durumuna yönelik bulgular ve yorumlar" şeklinde yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre duygusal tükenme ve kişisel başarı ölçeklerinde anlamlı bir fark bulunamazken; duyarsızlaşma alt ölçeğinde cinsiyete göre anlamlı bir fark ortaya çıkmış ve kadın müzik öğretmenlerinde erkek müzik öğretmenlerine göre daha fazla duyarsızlaşma görülmüştür.

26. **Özlem Tekin Örneğinde Rock Müzikte Kadın Toplumsal Cinsiyet, Etnisite, Hegemonya, Mümtaz Hakan Sakar, Doktora Tezi, 2007, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri Bölümü.**

Bu çalışmanın birinci bölümünde kültürel kimlik, etnisite ve kültürel kimlik kavramlarına değinilerek kadınlığı bir kültürel kimlik ve etnisite olarak ele almıştır. Feminist, antropolojik ve kültürel çalışmalar, ifade kültürü ve müzikte kadın çalışmaları da gözden geçirilmiştir.
Postmodernizm, feminizm, feminist bakış açısıyla kadına yönelik sanat politikaları, sanat ve popüler kültürde kadın imajı, popüler müzik ve rock müzikte kadın konuları da ikinci bölümün konuları arasında yer almaktadır. Özlem Tekin ve müzikal kimliğinin ele alındığı üçüncü bölümde, Özlem Tekin'in albümleri, şarkıları, hedef kitlesi, canlı performans öncesi hazırlıklarını ele alan konular da yer almaktadır. Üçüncü bölümde Özlem Tekin'in albümleri ve canlı performanslarındaki müziğinin geleneksel müzikolojik metin analizi ile popüler müzik bağlamını bir arada ele alan müzikal analizlerden oluşmaktadır. Çalışma etnografik gözlem ve görüşme tekniğine dayalı alan çalışmasıdır. Çalışmadan genel olarak, Özlem Tekin örneğinde olduğu gibi popüler müzik endüstrisi kadına yönelik tavrı ve politikaları ile erkek-üstün olduğu, müzikte kadın çalışmaları ve özelde popüler müzikte kadın araştırmalarında önemli olan kadının varlığı ve yokluğu tartışması değil, endüstrinin kadınlara ve erkeklere yaklaşımındaki ve beklentilerindeki farklılıklar olduğu dolayısıyla müzikte kadın çalışmalarının bu nedenle pek fark edilmeyen, özgün kadın kimliklerini ortaya koymaya ve açıklamaya çalışarak popüler müziğe ve genel anlamda müziğe kadınların katkılarını sergilemeye çalıştığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca; Özlem Tekin'in , erkeksi bir müziksel türün ve erkek üstün müzik endüstrisi ve popüler müziğin kendisine sunduğu avantajlar ve dezavantajlarla öznel bir kimlik olduğu, onun kendi müziğini kendisi yapması, eğitimi, müzisyen geçmişi ve yaşam biçimi ile toplumsal cinsiyetin kadın aleyhine görünen taraflarını kendi lehine çevirebilmesi de ulaşılan sonuçlar arasındadır.

27. **Kültürel Kimliğin Değişim-Oluşum Süreci-Sürecin Kadın Kimliği ve Müziğine Yansıması: Afyon, Trabzon, Kıbrıs, İstanbul Örneklemleri, Özlem Doğuş Varlı, Doktora Tezi, 2007, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzikoloji Anabilim Dalı Müzikoloji ve Müzik Teorisi Programı.**

Çalışmanın amacını, çeşitli sebeplerle kültürel kimlik üzerinde oluşan değişim ve oluşumların kadın kimliğine ve kadın müziğine ne şekilde yansıdığının ortaya çıkarılmasıdır. Kültürel çalışma, folklor, müzikoloji ve etnomüzikoloji metotlarının kullanıldığı bir alan çalışması olan bu çalışmada, katılımcı gözlem, yerinde gözlem ve sözlü tarih yöntemleri kullanılmıştır. Kavramsal çerçevede kültürel kimlik ve kadın kimliği toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilerek açıklanmış, kültürel kimlik bağlamında kadın kimliği ve müziği incelenmiş, kadın ve modernleşme konularına değinilmiştir. Çalışmanın içerdiği alanlar olan Trabzon, Afyon, Kıbrıs ve İstanbul'da elde edilen müzikal örnekler; ağlama, kına ilahisi, kına havası, gelin kaidesi, gelin övmesi, düz oyun ezgisi, atma türkü, horon havası isimleriyle tespit edilerek analizleri yapılmıştır. Verilerin analizi kısmında ilk önce seçilen bu dört bölgenin sosyal ve fiziki yapısı araştırılmış, kadın kimliğinin değişim sürecine etki eden faktörler bölge açısından değerlendirilmiş, müziğin kadın yaşantısındaki işlevi, kullanımı paralelinde kadın müziğinin yapısı örneklerle incelenmiş, tespit edilen müzik örnekleri işlevleriyle birlikte ele alınmıştır. alan araştırması yapılan bölgelerde kadınların yaşantısı içinde müziğin bir araç olduğu yani kadınların yaşam pratiklerinden edindikleri birikimi ifade etme yollarından biri olarak sosyal ve toplumsal yaşantının dinamikleri içinde üretilip tekrarlandığı, müziğin toplum genelinde söz söyleme sanatına eşlik ettiği, yaşanılan olaylar üzerine üretilen ezgilerin yanı sıra önceki yaşantılardan bugüne aktarılmış yöre türkülerinin kadın müziğini oluşturduğu, düğünlerin çeşitli ritüelleri barındırmasından dolayı müzikal örneklerin yoğun olarak kullanıldığı ve kadın eğlencelerinden en önemlileri arasında olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. ayrıca kültürel kimliğin değişimle birlikte sürekli oluşum halinde olduğu, bu oluşum sürecinin de çeşitli değişimleri bünyesinde barındırması ile sosyal yaşantı, bireysel ve kolektif kimlik ve kültürel kimlik üzerine etkili olduğu, göç alan ve göç veren bölgelerin göç olayının öncesinde sosyal yapının değişime uğramaya başlaması da edinilen diğer sonuçlar arasındadır.

28. **Yirminci Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye'de Kadın Âşıklar, Sevilay Çınar, Doktora Tezi, 2008, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzikoloji Anabilim Dalı Müzikoloji ve Müzik Teorisi Programı.**

Çalışma içerisinde âşık sanatı oluşumunun ve sürekliliğinin ana kaynaklarından biri olan kadın âşıkların varlığı sorgulanarak ihmalin nedenleri irdelenmiştir. Yaşayan kadın âşıkların geleneksel sanatçı kimlikleri, yaşam biçimleri, geleneksel halk sanatı adına ortaya koydukları sözlü-müzikal ürünler ve bu ürünlerin geleneksel ve çağdaş sunum yöntemleri tezin asıl inceleme konusunu oluşturmaktadır. Alan yazını, âşık kavramı ve âşık sanatına dair açıklamalar, âşık geleneği hakkında bazı teknik açıklamalar, 20. Yüzyılda âşık geleneği, 20. Yüzyıl başlarından günümüze Türkiye'de kadın âşıklar, toplumsal cinsiyet sorunsalında kadın âşıklar, toplumsal cinsiyet sorunsalının kadın âşıkların müzikal kimliklerine işlemesi gibi konular oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada görüşme yapılan kadın âşıkların biyografilerine ve müzikal kimliklerine yer verilerek ve notaya alınan eserlerinin değerlendirilmiştir. Çalışmada âşık sanatı ve yirminci yüzyıl kadın âşıklarına dair basılı kaynakların incelenmesi, yaşayan dokuz kadın âşık hakkında yapılan alan araştırması ve sonuçlarının sunumu, söz konusu kadın âşıkların eserlerinin müzikal analizleri gibi yöntemlere başvurulmuştur.

29. **Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye'de Kadın Besteciler: Tanzimat'tan Günümüze Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinde Kadın Besteciler ve Yapıtları, Zeynep Gülçin Özkişi, Doktora Tezi, 2009, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı.**

Çalışmanın amacını; kadın bestecilerin eserlerindeki kompozisyon tekniklerinin incelenerek literatüre katkıda bulunulması; Türkiye'de bestecilik, müzik ve özelde kompozisyon eğitiminin ve kadınların kompozisyon eğitimine erişimlerinin incelenmesi ve kadın bestecilerin sosyo-kültürel arka planları ve bestelerinin yapısal ve biçimsel analizlerinin yapılması; sosyoloji alanıyla birlesen liberal feminist bilinç nedeniyle, müzikal hayatın Türkiye'deki çağdaş kadın besteciler için nasıl olduğunun incelenmesi ve kadınların tarihsel olarak kendilerine kapalı bir alana erişiminin, bu alandaki başarılarını nasıl etkilediğinin araştırılması; geçmişte ve günümüzdeki kadın bestecilerin tanınmasına katkıda bulunulması, "kadın" ve "erkek" besteciliği/besteci ayrımının geçersizliğinin savunulması, "erkek besteci" tabiri literatürde kullanılmadığı gibi, aslında cinsiyetçi bir tanımlama olan "kadın besteci" tabirinin de kullanılmaması gerekliliğinin belirtilmesi, bunun gerçekleşebilmesi içinse, öncelikle kadınların kompozisyon eğitimine erişimleri ve yapıtlarının müzikal kanona dâhil olması konusundaki fırsat eşitliğinin sağlanması gereğinin vurgulanması oluşturmaktadır. Betimsel yöntemlere dayalı olan çalışmada kadın besteciler ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çeşitli tarihsel ve güncel okumalar, kadınların bestecilik yaşamları ve deneyimlerine ilişkin açık uçlu 51 sorudan oluşan görüşme formu ve nota arşivleri çalışmanın veri toplama araçlarını oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerine ilişkin yargılara ve kadın besteci sorununa değinen çalışmada ayrıca müzik disiplini bağlamında ele alınan feminist kavram ve tanımlara yer vermiştir. Müzikte kadın konusunu tarihsel süreç içerisinde ele alan çalışma; Tanzimat'tan günümüze, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinde kadın hareketi ve kadın sorununa ilişkin durumları da genel olarak ele almıştır. Osmanlı devleti döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında müzik eğitimi veren kurumları ve Osmanlı Devletinde müzik ve kadın konularını da geniş çapta işleyen çalışma, incelenen bestecilerin eserlerine ve analizlerine de yer vermiştir. Son olarak toplumsal cinsiyet bağlamında bestecilik eğitimi ve kariyeri konusunu ele alan çalışmanın sonucunda kadınların, müzik tarihi literatüründe önemli müzik icracıları olarak kabul görürken, bestecilik ve müzikal yaratıcılığın, daha çok erkeklerle ilişkilendirilen bir alan olarak kabul edilmesinin en önemli nedenleri arasında 20. Yüzyılın ilk yarısına dek kadınlara atfedilen müzikal yaratıcılık yetersizliği miti ve kadınların kompozisyon eğitimine erişimlerinin kısıtlanmış olmasının sayılabileceği görülmüştür. Bu yetersizlik savını biyolojik gerekçelerle doğrulamak için gerçekleştirilen "bilimsel" deneyler incelenmiş ve bu savı doğrulayacak nesnel bir kanıt olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet rollerine ilişkin beklenti ve tutumların, kadınlar ve erkeklerin eğitime erişimleri ve meslek seçimleri ve kariyerlerinde önemli bir faktör olduğu da ulaşılan sonuçlar arasındadır.

30. **Kentte Kadın Sesleri: 1990 Sonrasında İstanbul'da Kentli Kadının Kültürel Ürünler Aracılığıyla Kendini İfadesi (Bir Örnek Tür Olarak Rock Müzik), Berrin Yanıkkaya, Doktora Tezi, 2004, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı.**

Bu çalışmada, tarihsel ve toplumsal olarak tüm dünyayı etkileyen önemli kırılma noktalarının, kadınlar açısından getirdiği değişiklikler ile Batı'da ve Türk toplumunda kadınların toplum, kültürel üretim ve müzik ile kurdukları ilişkiler değerlendirilmiştir. Özellikle 1980'li yıllardan başlayarak Türk toplumunun geçirdiği değişiklikler ve değişikliklerin etkilediği yeni ifade yöntemlerinden biri olarak rock müzik üzerinde durulmuştur. Kent ve metropol anabaşlığı ile kente ilişkin tanımlamalara ve farklı yaklaşımlara yer verilmiştir. Kadının kentle ilişkisinin tarihsel bağlamını Endüstri devrimi öncesi kent, endüstri kenti ve endüstri sonrası kent olarak üç bölümde ekonomi, siyaset, kamu ve kadınlar bağlamında açıklamıştır. Kent ve kamusal alan tanımlarına yer verilmiştir. Sokakların ve sokaktakilerin dönüşümü ana başlığı ile kültür endüstrisi, kitle kültürü, popüle kültür,

kadınların müzik ile ilişkisinin tarihse bağlamı, rock müzik ve rock müzikte kadına değinmiştir. İstanbul'da toplumsal yaşamda kadının konumuna yer veren çalışma İstanbul'u üç dönem olarak ele almıştır. Cumhuriyet İstanbul'u olarak nitelendirdiği İstanbul'da kadınların müzikle olan ilişkisine yer verilmiştir. 1990'ların toplumsal haritasını çağın baskın olan kültürel mantığı, Türkiye'nin ekonomik, toplumsal ve siyasal durumu ve İstanbul'da toplumsal ve kültürel yaşam açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada yer verilen kadın müzisyenlerin çalışmaları değerlendirilirken, şarkıların analizlerinin yanı sıra, görüşme ve katılımcı gözlem teknikleri kullanılmıştır.

31. **Batı Anadolu'da Yörük Müziği ve Kadın İcraları, Hale Yamaner Okdan, Doktora Tezi, 2012, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı.**

Çalışmanın giriş bölümünde yörük terimi ve yakın terimlere ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Batı Anadolu Yörük müziği ve kadın icraları hakkında yapılmış çalışmalara, çalışmanın amacı ve yöntemine de yine bu bölümde yer verilmiştir. Birinci bölüm yörüklerin sosyal yaşamı ve yaşam tarzıyla ilgili tarihçeye yer verilen bir bölümdür. Üçüncü bölüm Batı Anadolu'da Yörük müziğinde kadın icralarını kapsayan bir bölümdür.

32. **III. Selim Devrinin Müzik ve Müzisyenler Açısından İncelenmesi, Şefika Şehvar Beşiroğlu, Sanatta Yeterlik Tezi, 1993, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

Literatür taraması yöntemiyle III. Selim'in hayatı ve sanatçı kişiliğinden geniş anlamda bahsedilen çalışmada, III. Selim devrindeki musikişinaslara hayatları, Türk müziğine olan katkıları ve eserleri ile birlikte yer verilmiştir. Yer verilen musikişinasların arasında Dilhayat Kalfa ve Gülfer Kalfa da yer almaktadır.

33. **Din Görevlilerinin Dini Türk Müziğinde Kadının Rolüne İlişkin Görüşleri (Afyonkarahisar İli Örneği), Safiye Yağcı, Sanatta Yeterlik Tezi, 2015, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anasanat Dalı.**

Çalışmada Afyonkarahisar iline bağlı görev yapan katılmaya istekli din görevlilerine uygulanan anket formuyla kadının müzikteki yeri, İslam toplumunda ve diğer topluluklardaki değeri, dini Türk müziğindeki yeriyle ilgili veriler elde edilmiş ve bazı demografik özelliklerine göre (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, müzik eğitimi alma durumu) değerlendirilmiştir. Ayrıca alanında uzman kişilere uygulanan görüşme formuyla konuyla ilgili daha detaylı bilgiler elde edilerek değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmanın kapsamını, İslamiyet ve müzik, dört mezhebe göre müziğin değerlendirilmesi, bazı ayetler ve hadisler doğrultusunda müzik, İslamiyet öncesi Türk topluluklarında ve çeşitli toplumlarda kadın kimliğinin değerlendirilmesi, Türk müziği geleneğinde kadın, Türk müzik kültürü, dini Türk müziğinde formlar gibi konular oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda; din görevlilerinin demografik özelliklerine göre müzikte ve dini müzikte kadına bakış açılarında farklılıklar saptanmıştır. Özellikle kadınların erkeklere göre, eğitim seviyesi yüksek olanların olmayanlara göre ve müzik eğitimi alanların almayanlara göre müzikte kadının yer almasına daha ılımlı yaklaştıkları görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmanın sonucunda müzikte kadın araştırmalarına yönelik, Yüksek Öğrenim Kurumu Ulusal Tez Merkezine kayıtlı 25 yüksek lisans, 6 doktora ve 2 sanatta yeterlik olmak üzere 33 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmalar içerik ve yöntem açısından incelenerek çalışmalar hakkında özet bilgilere yer verilmiştir. Erişime açık olmayan tezlerin özetlerinden yararlanılmıştır. İncelenen tezlerin halk müziğinde, Türk müziğinde, klasik batı müziğinde ve rock müzikte kadın temalı konulara yoğunlaştıkları görülmüştür. Çalışmalarda genel olarak; kadının sosyal statüsü, Türk toplumlarında ve diğer topluluklarda kadın, tarihsel süreç içerisinde kadın ve feminist teoriler kuramsal çerçeve içerisinde değerlendirilmiştir. Öznel olarak konu alınan kadın sanatçıların eserlerine ve eser analizlerine yer verilerek detaylı incelemelerde bulunulmuştur. Çalışmaların yapıldığı kurumlar, İstanbul Teknik Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Haliç Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Yaşar Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Nevşehir Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi olarak belirlenmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Haliç Üniversitesi bu konu üzerinde yoğun çalışmalar yapan kurumlar olarak görülmektedir. Müzikte kadına yönelik araştırmalar yapan kurumların İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyükşehirlerde yoğunluk göstermesi dikkat çekici bir konu olarak görülmektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde ulaşılabilen çalışmaların sayıca az olması; müzikte kadın konusunun yeterince ele alınmadığı düşüncesini oluşturmaktadır. Müzik ve kadınla ilgili düzenlenen sempozyum ve kongrelerin arttırılmasının bu konuya olan ilgiyi yoğunlaştıracağı düşünülmektedir. Ayrıca bibliyografya kapsamına alınan lisansüstü tezlerin çoğunluğunun kadınlar tarafından hazırlanması, erkekler tarafından hazırlanan tezlerin sayıca çok az olması tartışmaya yönelik bir konu olarak görülmektedir.

KAYNAKLAR

ÖTÜKEN, A., (1947-1948). Bibliyotekçinin El Kitabı, II C. Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
TÜTENGİL,C.O.,(1971). Sosyal İlimlerde Araştırma ve Metod, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:1704, İstanbul.
YILDIRIM, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
YILDIZ, P. (2007). Klasik Türk Mûsikîsi Kitap ve Tez Bibliyografyası, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
www.tdk.gov.tr Erişim tarihi: 26.03.2018.

OKUL- AİLE İŞBİRLİĞİ KONUSUNDA ÖĞRETMEN VE VELİ GÖRÜŞLERİ

Dr.Sevil BÜYÜKALAN- FİLİZ
G.Ü.Gazi Eğitim Fakültesi,Eğitim Bilimleri Bölümü,Ankara,sevilb@gazi.edu.tr
Dr.Leyla ERCAN
G.Ü.Gazi Eğitim Fakültesi,Eğitim Bilimleri Bölümü,Ankara, leyla@gazi.edu.tr

ÖZET

Eğitim, insan davranışlarında bilgi, beceri, anlayış, ilgi, tavır, karakter ve önemli sayılan kişilik nitelikleri yönünden belli değişmeler sağlamak amacıyla yürütülen düzenli bir etkileşimdir . Günümüzde bireylerin eğitimini sosyal bir kurum olan okullar üstlenmiştir. Eğitim öğretimde en büyük sorumluluk öğretmenlerindir. Okulda öğrencilerle birebir ilgilenip, onların ihtiyaçlarını en iyi bilen kişiler öğretmenlerdir. Bireylerin eğitim-öğretimi ve nitelikli insan yetiştirilmesinde en büyük görev öğretmenlere düştüğü düşünülse de bunu öğrencilerin ailelerinin desteğini almadan tam anlamıyla başaramazlar .Çocuğun eğitim ve öğretiminde istenilen başarılı sonuca ulaşabilmek için, her şeyden önce okul ile ailenin iş birliği yapması gerekmektedir

Bu araştırmanın temel amacı ortaokullardaki okul aile iş birliği ile ilgili öğretmen ve veli görüşlerini belirlemektir. Çalışma grubu olarak Ankara ve İstanbul il merkezindeki toplam 3 ortaokulda görev yapan 50 öğretmen ve 40 öğrenci velisi şans (random) yoluyla seçilmiş ve bu öğretmen ve velilere anket uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak Genç (2004) tarafından öğretmen ve veliler için ayrı ayrı geliştirdiği, "öğretmen-veli görüşmeleri" , "veli toplantıları" ve "okul aile birliği" şeklinde üç boyutlu anketler kullanılmıştır. Anketlerde elde edilen veriler, bilgisayarda SPSS program kullanılarak analiz edilmiştir. Anketlerde yer alan her bir alt problemle ilgili frekans (f) ve yüzdeleri (%) tablolaştırılarak verilmiş ve gerekli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Araştırmanın bulgularına göre elde edilen sonuçlara göre ; ortaokullarda öğretmen-veli görüşmelerinin gerçekleştiği, veli toplantılarının ilk dönem genellikle en az 1 defa yapıldığı ve toplantılarda en çok ders notları ve öğrencinin ders içindeki durumu ile ilgili konuşulduğu belirlenmiştir. Ayrıca okul- aile birliğinin okulların bünyesinde var olduğu ve ilk dönem boyunca genellikle 1 defa toplandığı ancak velilerin yarısından fazlası bu toplantılara katılmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğretmen görüşlerine göre; veliler öğretmenler ile görüşmeye ara sıra gelmektedir. Öğretmen görüşlerine göre ise; öğretmenler veli toplantılarındaki konuları önceden planlamaktadırlar . Veli görüşlerine göre ise; veliler çocuğunun durumunu öğrenmek için en çok sınıf öğretmeni ile görüşmeyi tercih etmektedirler. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlere okul aile iş birliğini sağlamak amacıyla hizmet içi eğitim verilebilir; Velilerin okul aile iş birliği ile ilgili daha çok bilgilendirilmesi, katılımın sağlanması için gerekli duyuruların zamanında yapılması, mümkün olduğunca daha çok veliye ulaşılması gerekmektedir. Veli toplantılarında öğrenci notlarından çok, öğrenciler için okul ve evde nasıl verimli bir ortam oluşturulmalı konusunda daha çok bilgi alış verişi olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Ortaokul veli toplantıları, Okul aile işbirliği, Ortaokul öğretmen-veli görüşmeleri*

TEACHER AND PARENT OPINIONS ON SCHOOL-FAMILY COOPERATION

ABSTRACT

Education is a regular interaction in order to provide certain changes in human behaviors in terms of knowledge. Today, the education of individuals is undertaken by schools that are a social institution. The greatest responsibility in education is teachers. Teachers are the ones who are interested in the students in the school and know their needs best. Individuals are thought to have fallen into the greatest task of teaching and educating qualified people, but they cannot achieve it fully without the support of their parents. In order to achieve the desired result in the education and teaching of the child, it is first of all necessary to have a association with the school and the family.

The main objective of this research is to determine the opinions of teachers and parents on the school family association in the secondary school.

As a study group, 50 teachers and 40 students who worked in 3 secondary schools in Ankara and İstanbul province were selected by random and these teachers and their parents were surveyed.

Three dimensional questionnaires such as "teacher-parent interviews", "parent meetings" and "school family associations" were developed by Genc (2004) as data collection tools for teachers and parents separately.The data obtained in the questionnaires were analyzed on the computer using SPSS program. The frequencies (f) and percentages (%) for each sub-problem in the questionnaires were tabulated and necessary evaluations were made.According to the results obtained according to the findings of the research; parent-teacher meetings were held in secondary schools, parent meetings were held at least once in the first semester, and most of the lecture notes and students'.

It has also turned out that the school-family association exists within the schools and is usually convened once during the first semester, but does not attend more than half of the parents.

In addition, according to the teachers' opinions; the parents and the parents sometimes come to see the teachers.According to the teachers' opinions; teachers plan ahead in parental meetings.

According to parents' opinions; the parents prefer to meet with the most class teacher to learn the situation of the child.Teachers can provide in-service training for teachers to provide a school-family association partnership. It is necessary to inform parents more about the school family association, to make timely announcements necessary for participation, and to reach as much as possible.

Parent meetings should be more informative about how to create a productive environment in school and home than for student grades.

Keywords: *Secondary school parental meetings, School family cooperation, Secondary school teacher-parent talks*

Giriş

Eğitim, insan davranışlarında bilgi, beceri, anlayış, ilgi, tavır, karakter ve önemli sayılan kişilik nitelikleri yönünden belli değişmeler sağlamak amacıyla yürütülen düzenli bir etkileşimdir (Yıldırım, 2009). Günümüzde bireylerin eğitimini sosyal bir kurum olan okullar üstlenmiştir. Eğitim öğretimde en büyük sorumluluk öğretmenlerin üzerinedir. Okulda öğrencilerle birebir ilgilenip, onların ihtiyaçlarının en iyi bilen kişiler öğretmenlerdir. Bireylerin eğitim-öğretimi ve nitelikli insan yetiştirilmesinde en büyük görev öğretmenlere düştüğü düşünülse de bunu öğrencilerin ailelerinin desteğini almadan tam anlamıyla başaramazlar. Temelde esas olan, öğrencinin nitelikli yetiştirilmesi ve hayata hazırlanması ise, çocukların başarısı için çaba harcayan ailelerin eğitim öğretim sürecinin dışında tutulması düşünülemez (Gökçe, 2000:191).

Öğrenci okulda ve ailesiyle geçirdiği zamanı kıyasladığımızda, okuldaki öğretmenlerinden çok anne ve babasını görmektedir. Hollingsworth ve Hoover (1999), çocukları doğrudan ve dolaylı yollardan eğittikleri için, anne babayı çocuğun evdeki öğretmenleri olarak ele almakta ve okulda öğretmen tarafından kazandırılacak olumlu bir davranışın evde anne-baba tarafından kolaylıkla bozulabileceğini belirtmektedirler. Ailelerin çocuklarına ve okula yönelik tutumları, okulda verilen eğitimin başarısını ve kalıcılığını etkilemektedir. Günümüzde aileler, okulların yardımı olmaksızın çocuklarını eğitemeyecekleri gibi, okullar da, ailelerle iş birliği yapmaksızın öğrencilerini gerektiği şekilde yetiştiremezler (Kıncal, 1991:24).

Çocuğun eğitim ve öğretiminde istenilen başarılı sonuca ulaşabilmek için, her şeyden önce okul ile ailenin iş birliği yapması gerekmektedir. Tek taraflı çalışmalar, çocukları istenilen hedefe götürmemektedir(Genç,2004). Dolayısıyla, öğrencilerin aileleri ile öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Özellikle de, öğretmenler okul-aile işbirliğinin gerçekleştirilmesinde ve geliştirilmesinde çok önemli bir göreve sahiptirler.

Öğretmenler, okul, aile ve çevre ortamlarını birbirini tamamlayacak şekilde bir araya getiren bir kaynaştırıcı, katalizör görevini üstlenmelidirler (Erkan, 1996:609-611). Çünkü, öğretmenler çocuklarla yüz yüze iletişim içerisinde bulunan ve onların ilgi ve ihtiyaçlarının neler olduğunu en iyi bilen kişilerdir.

Öğrenci velilerinin ise, çocuklarının daha verimli ve bilinçli yetişebilmeleri için okul yönetimi ve öğretmenler ile iletişim halinde olmaları gerekmektedir. Şüphesiz, aileler çocuklarını herkesten çok daha iyi tanıyan kişilerdir. Dolayısıyla, çocuklarının ilgi ve ihtiyaçları ile sosyal ve kişisel özelliklerini yakından takip ederek, öğretmenler ve okul yönetimi ile iletişim içinde olmaları gerekir. Bu da, oluşabilecek problemlerin en aza indirilmesi ve giderilmesinde okul-aile işbirliğinin önemini göstermektedir.

Türk eğitim sisteminde özellikle okul, aile, çevre arasında yeterince işbirliği sağlanamamıştır. Bunda hem okulların hem de aile ve çevrenin etkisi büyüktür. Bu da özellikle öğrencileri olumsuz yönde etkilemektedir. Öğrenci başarısının düşmesi, çocukların zararlı alışkanlıkları daha küçük yaşlarda edinmeye başlaması gibi okullardaki birçok sıkıntılar bu durumun en önemli sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır.

MEB okul ve aile arasında iş birliğini sağlamak amacıyla yönetmelik oluşturmuştur. MEB (2016)'nın okul aile birliği ile ilgili yönetmeliğinde; "Okul ile aile arasında bütünleşmeyi gerçekleştirmek, veli ile okul arasında iletişimi ve iş birliğini sağlamak, eğitim ve öğretimi geliştirici faaliyetleri desteklemek, okulun ve maddi imkânlardan yoksun öğrencilerin eğitim ve öğretimle ilgili zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere okullar bünyesinde tüzel kişiliği haiz olmayan birlikler kurulur" şeklinde tanımlanmıştır. MEB(2016) mevzuatı Madde 6 da birliğin görev ve yetkileri tanımlanmıştır.

MADDE 6 – (1) Birliğin görev ve yetkileri şunlardır (www.meb.gov.tr):

a) Öğrencilerin, Türk millî eğitiminin genel ve özel amaçları ile temel ilkeleri ve millî manevi değerler doğrultusunda yetiştirilmeleri için okul yönetimi, öğretmenler, veliler ve ailelerle iş birliği yapmak.

b) Okulun amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesine, eğitimde kalite ve başarı için okulun stratejik plan çalışmalarına ve uygulamasına destek olmak, eğitimde fırsat eşitliğine imkân vermek ve öğretmenler kurulunca alınan kararların uygulanmasını desteklemek amacıyla velilerle iş birliği yapmak.

c) Öğrencilerin başarısını artırmak amacıyla okul yönetimince planlanan kurs, sınav, seminer, müzik, tiyatro, spor, sanat, gezi, kermes ve benzeri eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesine katkı sağlamak.

ç) Okul yönetimiyle iş birliği yaparak eğitim ve öğretim faaliyetleri dışındaki zamanlarda okulun derslik, spor salonu, kütüphane, laboratuvar ve atölyeleri gibi eğitim ortamlarının değerlendirilmesine katkı sağlamak.

d) Okulun ihtiyaçlarını karşılamak için mal ve hizmet satın almak, bu hizmetlere ilişkin sosyal güvenlik primi, vergi ve benzeri ödemelerin yapılmasını sağlamak.

e) Millî bayramlar, belirli gün ve haftalar ile kültürel yarışmaların düzenlenmesi giderlerine katkıda bulunmak.

f) Okula yapılan ayni ve nakdî bağışları kabul ederek kayıtlarını tutmak, sosyal, kültürel etkinlikler ve kampanyalar düzenlemek, şartlı bağışları amacına uygun olarak kullanmak.

g) Kantin ve benzeri yerleri işlettirmek veya işletmek.

ğ) Okul yönetimi ile iş birliği yaparak, imkânları yeterli olmayan öğrencilere maddi ve manevi destek sağlamak, aynı amaçla kardeş okullara da katkıda bulunmak.

h) 28/8/2007 tarihli ve 26627 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Okul Servis Araçları Hizmet Yönetmeliği'nde belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek.

ı) Eğitim ve öğretimle ilgili kurumlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapmak.

i) Eğitim ve öğretimi geliştirmek amacıyla oluşturulan çalışma komisyonlarına katkı sağlamak.

j) Ulusal ve uluslararası projelere katılmak ve proje amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunmak.

k) Eğitim ve öğretimle ilgili diğer etkinliklere destek olmak.

Yönetmelikte ilgili kişilerin görevleri belirtilmiş olsa da okullarda, okul aile iş birliği tam anlamıyla yürütülememektedir. İşbirliğinin amacına ulaşmasında yasa ve yönetmeliklerden öte tarafların bilinçli olmasına ve konunun öneminin farkında olmasına bağlıdır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, ortaokuldaki okul-aile iş birliği ile ilgili öğretmen ve veli görüşlerini belirlemektir. Araştırma öğretmen ve veli olmak üzere iki yönlü yürütülmüştür. Bunun için ortaokul öğretmenlerinin öğretmen-veli görüşmeleri, veli toplantıları ve okul aile iş birliği konularında görüşlerine başvurulmuştur. Ayrıca çocuğu ortaokulda öğrenim gören velilerin de aynı konularda görüşleri alınmıştır.

Sınırlılıklar: Bu araştırma;

1) 2015-2016 eğitim öğretim yılı birinci dönemi ile, 2) Ankara ilindeki iki ortaokul ve İstanbul ilindeki bir ortaokul öğretmenleri ve veli görüşü ile, 3) Anketlerde öğretmenler ve veliler için ayrı ayrı hazırlanmış 18'er madde ile sınırlıdır.

Yöntem

Evren

Araştırmanın evrenini Ankara'da yer alan iki ortaokul öğretmenleri ve aynı okullardaki velileri ile İstanbul'da yer alan 1 ortaokul öğretmen ve velileri oluşturmaktadır.

Örneklem

Ankara ve İstanbul il merkezindeki toplam 3 ortaokulda görev yapan 50 öğretmen ve 40 öğrenci velisi şans (random) yoluyla seçilerek bu öğretmen ve velilere anket uygulanmıştır.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında Genç (2004) tarafından geliştirilen anketler uygulanmıştır. Öğretmenler için "Okul-Aile İş Birliğiyle İlgili "Öğretmen-Veli Görüşmeleri"ne Dayalı Öğretmen Görüşleri", "Okul-Aile İş Birliğiyle İlgili "Veli Toplantıları"na Dayalı Öğretmen Görüşleri" ve "Okul Aile İş Birliğiyle İlgili "Okul-Aile Birliği"ne Dayalı Öğretmen Görüşleri" anketleri uygulanmıştır. Velilere ise, "Okul Aile İş Birliğiyle İlgili "Öğretmen-Veli Görüşmeleri"ne Dayalı Veli Görüşleri", "Okul-Aile İş Birliğiyle İlgili "Veli Toplantıları"na Dayalı Veli Görüşleri" ve "Okul Aile İş Birliğiyle İlgili "Okul-Aile Birliği"ne Dayalı Veli Görüşleri" anketleri uygulanmıştır. Daha önce Genç (2004) tarafından yapılan çalışmada anketlerin Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayısı öğretmen anketi için 0,84, veli anketi içinde 0,73 olarak bulunmuştur.

Veri Analizi

Anketlerden elde edilen veriler, bilgisayarda SPSS program kullanılarak analiz edilmiştir. Anketlerde yer alan her bir alt problemle ilgili frekans (f) ve yüzdeleri (%) tablolaştırılarak verilmiş ve gerekli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Bulgular Ve Yorumlar

Araştırmada elde edilen bulgular öğretmen ve veli görüşlerine göre ayrı ayrı toplam altı kategoride değerlendirilmiştir.

Tablo 1 Okul Aile İş Birliği İle İlgili "Öğretmen- Veli Görüşmeleri"ne Dayalı Öğretmen Görüşleri

		f	%
Çocuklarıyla ilgili veliler sizinle görüşmek için okula geliyorlarmı?	Evet	48	96
	Hayır	2	4
	Toplam	50	100
Cevabınız EVET ise hangi oranda geliyorlar?	Sık sık geliyorlar	5	10
	Ara sıra geliyorlar	41	82
	Hiç gelmiyorlar	4	8
	Toplam	50	100
Görüşme isteği en çok kimden geliyor?	Benden	30	60
	Öğrencinin ailesinden	18	36
	Okul idaresinden	2	4
	Toplam	50	100
Sizinle özel olarak görüşmeye gelen veliler en çok hangi tür öğrencilerin velileridir?	Derslerinde başarılı olan öğrencilerin	21	42
	Derslerinde başarısız olan öğrencilerin	14	28
	Sosyal ve psikolojik problemi olan öğrencilerin	7	14
	Disiplin problemi olan öğrencilerin	6	12
	Ev ödevini yapmayan öğrencilerin	2	4
	Toplam	50	100

Siz en çok hangi durumlarda öğrenci velisini görüşmeye davet ediyorsunuz?	**Öğrencinin disiplin problemi olduğunda**	**18**	**36**
	Sosyalvepsikolojikproblemiolduğunda	**8**	**16**
	Dersbaşarısındabirproblemolduğunda	**12**	**24**
	Derslerinde ilerleme olduğunda	**3**	**6**
	Ev ödevleriniyapmadığında	**7**	**14**
	Aileden(para,araçvb.)gelmediğinde	**2**	**4**
	Toplam	**50**	**100**

Tablo 1'de öğretmen-veli görüşmelerine dayalı öğretmen görüşlerine yer verilmiştir. Öğretmenler (%96) velilerin görüşmek için okula geldiğini ancak (%82) ara sıra geldiklerini ve görüşme isteğinin (%60) çoğunlukla öğretmenden geldiğini iddia etmektedir. Görüşmeye gelen veliler en çok derslerinde başarılı olan (%42) velilerdir. Derslerinde başarısız olan öğrencilerin velileri (%28) ikinci sırada takip etmektedir. Bu veriler Kıncal (1991) 'in "Okul aile birliğinin fonksiyonlarını gerçekleştirme düzeyi" , Akbaba ve Samancı (2004)'nın "İlköğretimde veli öğretmen görüşmelerinin değerlendirilmesi" ve Genç (2004)' in "İlköğretim 1. Kademedeki okul aile işbirliği ile ilgili öğretmen ve veli görüşleri"

araştırmaları ile benzerlik göstermektedir. Öğretmenler velileri en çok disiplin problemi olduğunda(%36), ikinci olarak da ders başarısında bir problem olduğunda(%24) görüşmeye davet etmektedir. Derslerinde ilerleme olduğunda(%6) ise çağırma isteği disiplin problemi olduğunda ve ders başarısında problem olduğundakine oranla daha düşüktür. Derslerinde başarılı olan öğrenci velilerinin görüşme isteği oranı ile öğretmenlerin başarılı olan öğrenci velilerini çağırma oranı öncelik sırasına baktığımızda neredeyse ters orantılıdır.

Tablo 2 Okul Aile İş Birliği İle İlgili "Veli Toplantıları"na Dayalı Öğretmen Görüşleri

		f	**%**
Veli toplantılarında görüşeceğinizkonuları öncedenplânlıyor musunuz?	**Evet**	**48**	**96**
	Hayır	**2**	**4**
	Toplam	**50**	**100**
Bu eğitim-öğretim yılı süresince okulunuzda kaç veli toplantısı yapıldı?	**Hiç yapılmadı.**	**7**	**14**
	1 defa yapıldı.	**19**	**38**
	2 defa yapıldı.	**13**	**26**
	3 defa yapıldı.	**7**	**14**
	4 veya daha fazla yapıldı.	**4**	**8**
	Toplam	**50**	**100**
Yapmış olduğunuz veli toplantısına (toplantılarına) velilerin ne kadarı katıldı?	**Çok azı**	**18**	**36**
	Yarısı	**14**	**28**
	Yarıdan fazlası	**16**	**32**
	Tamamı	**2**	**4**
	Toplam	**50**	**100**
Veli toplantısına (toplantılarına) gelen veliler en çok kimlerden oluşmakta?	**Anneler**	**41**	**82**
	Babalar	**0**	**0**
	Anneler- babalar birlikte	**5**	**10**
	Ağabeyler- Ablalar	**1**	**2**
	Büyükanne-Büyükbaba	**3**	**6**
	Toplam	**50**	**100**
Veli toplantılarında veliler çocuklarının durumuyla ilgili sizden en çok hangi konuyu öğrenmek istiyorlar?	**Ders notlarının nasıl olduğunu**	**26**	**52**
	Sınıf içi dışı arkadaş ilişkilerini	**3**	**6**
	Sosyal ve kültürel faaliyetlere katılma durumunu	**0**	**0**
	Dersiçindekidurumununnasılolduğunu	**11**	**22**
	Öğretmenlere karşı tutumunu	**2**	**4**
	Okula devam durumunun nasıl olduğunu	**3**	**6**
	Diğer öğrencilere gore başarı durumunu	**5**	**10**
	Toplam	**50**	**100**
Veli toplantılarında siz öğrenci velilerinden	**Öğrencilerin gelişim özelliklerini**	**5**	**10**
	Arkadaşlık ilişkilerini	**4**	**8**

öğrencinizin durumuyla ilgili en çok neleri öğrenmek istiyorsunuz?	**Evdeki ders çalışma imkânlarını**	**10**	**20**
	Verilen ödevi kendisinin hazırlayıp hazırlamadığını	**9**	**18**
	Evde derse hazırlanıp hazırlanmadığını	**9**	**18**
	Derslerine çalışmada aile bireylerinin ilgi derecesini	**8**	**16**
	Aile bireylerinin ilişkilerinin nasıl olduğu	**5**	**10**
	Toplam	**50**	**100**

Tablo 2 incelendiğinde %96 oranında öğretmenlerin veli toplantısı öncesi konuları planladığı görülmektedir. Bu eğitim öğretim yılında (%38) oranında 1 defa, (%26) oranında 2 defa veli toplantısı yapılmıştır. Veli toplantılarına velilerin katılma oranı ile ilgili öğretmenlerin (%36)'sı çok azı şeklinde görüş bildirirken, (%32)' si yarıdan fazlası şeklinde görüş bildirmiştir. Bu şekilde birbirine yakın oranda iki farklı cevabın çıkması, uygulamanın farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip bölgelerde bulunan okullarda yapılmasına bağlanabilir. Ayrıca veli toplantılarına katılanların (%82) çok yüksek oranda annelerden oluşması da dikkat çekicidir.

Yapılan veli toplantılarında öğretmen görüşlerine göre velilerin yarısından biraz fazlası (%52) çocuklarının ders notlarını merak etmektedir, bunu ikinci olarak (%22) oranında ders içindeki durumunun nasıl olduğunu öğrenmek istemektedir. Öğretmenler ise en çok evdeki ders çalışma ortamının olup olmadığını (%20), ikinci olarak da verilen ödevi kendisinin hazırlayıp hazırlamadığını ve evde derse hazırlanıp hazırlanmadığını aynı oranda(%18) öğrenmek istemektedir. Veli toplantıları sonucunda ise öğretmen görüşlerine göre en çok verilen ödevleri düzenli yapma(%30), ikinci olarak da derslere devama dikkat etme (%26) olumlu gelişmeleri ortaya çıkmıştır. Ancak öğretmenlerin (%18)'i hiçbir olumlu gelişme olmadığını düşünmektedir.

Tablo 3 Okul Aile İş Birliği İle İlgili "Okul-Aile Birliğii"ne Dayalı Öğretmen Görüşleri

		f	**%**
Okulunuzda "Okul-AileBirliği"varmı?	**Evet**	**50**	**100**
	Hayır	**0**	**0**
	Toplam	**50**	**100**
Bu eğitim-öğretim yılı süresince okulunuzda kaç defa "Okul-Aile Birliği" toplantısı yapıldı?	**Hiç yapılmadı.**	**0**	**0**
	1 defa yapıldı.	**40**	**80**
	2 defa yapıldı.	**8**	**16**
	3 defa yapıldı.	**1**	**2**
	4 ve daha fazla yapıldı.	**1**	**2**
	Toplam	**50**	**100**
"Okul-Aile Birliği" toplantılarında en çok konuşulan konu nedir?	**Okul giderlerine velilerin katkısı**	**14**	**28**
	Okulun ihtiyaçlarının neler olduğu	**13**	**26**
	Düzenleneceksosyokültürelfaaliyetler	**3**	**6**
	Okula gelir getirmek amacıyla düzenlenecek faaliyetler(kermes vb.)	**8**	**16**
	Velilerden talep edilen araçlar	**2**	**4**
	Öğrencilerin başarıdurumu	**4**	**8**
	Disiplin problemleri	**6**	**12**
	Toplam	**50**	**100**

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin tamamı (%100) okullarında okul aile birliğinin olduğunu ifade etmişlerdir. Bu eğitim öğretim yılında (%80) oranında 1 defa, (%16) oranında iki defa yapıldığını

belirtmişlerdir. Okul aile birliği toplantılarında en çok konuşulan konunun okul giderlerine velilerin katkısı (%28) ve ikinci olarak da okulun ihtiyaçlarının neler olduğu (%26) konuşulduğunu ifade etmişlerdir. Bu iki maddeye bakıldığında okul aile birliği toplantılarında okulların maddi ihtiyaçlarının daha çok ön plana çıktığı söylenebilir.

Tablo 4 Okul Aile İş Birliği İle İlgili "Öğretmen Veli Görüşmeleri" ne Dayalı Veli Görüşleri

		f	%
Çocuğunuzun okuldaki durumunu öğrenmek için genel olarak nasıl bir yol izliyorsunuz?	Çocuğuma soruyorum.	17	42,5
	Sınıf öğretmeniyle görüşüyor	21	52,5
	Okul idaresiyle görüşüyorum.	2	5
	Toplam	40	100
Bu eğitim-öğretim yılında çocuğunuzun durumuyla ilgili öğretmeniyle özel olarak kaç kez görüştünüz?	Hiç görüşmedim.	4	10
	1 defa görüştüm.	11	27,5
	2 defa görüştüm.	6	15
	3 defa görüştüm.	7	17,5
	4 ve daha fazla görüştüm.	12	30
	Toplam	40	100
Görüşme isteği en çok kimden geliyor?	Benden	24	60
	Öğretmenden	13	32,5
	Okul idaresinden	3	7,5
	Toplam	40	100
Çocuğunuzla ilgili öğretmenle özel olarak görüşmeye en çok hangi durumda gidiyorsunuz?	Derslerinde başarısız olduğunda	15	37,5
	Derslerinde başarılı olduğunda	11	27,5
	Sosyal ve psikolojik problemi olduğunda	4	10
	Disiplin problem olduğunda	4	10
	Ev ödevini yapmadığında	6	15
	Toplam	40	100
Öğretmen en çok hangi durumda sizi görüşmeye davet ediyor?	Öğrencinin disiplin problemi olduğunda	6	15
	Sosyal ve psikolojik problemi olduğunda	3	7,5
	Ders başarılarında bir problem olduğunda	14	35
	Derslerinde ilerleme olduğunda	8	20
	Ev ödevlerini yapmadığında	5	12,5
	Aileden (para, araç vb.) gelmediğinde	4	10
	Toplam	40	100

Tablo 4 incelendiğinde velilerin ifadelerine göre; veliler çocuğunun durumunu öğrenmek için (%52,5) oranında sınıf öğretmeniyle görüşmeyi, (%42,5) oranında çocuğuna sormayı tercih etmektedir. Velilerin (%30)'u bu eğitim öğretim yılında öğretmenleriyle 4 ve daha fazla görüştüklerini, (27,5) oranla ise 1 defa görüştüklerini ifade etmişlerdir. Velilerin (%60)'ına göre görüşme isteği en çok veliden gelmektedir. Öğretmen görüşlerine göre ise görüşme isteği (%60) oranında en çok öğretmenden gelmektedir. Bu verilerin öğretmen ve velinin bakış açısına göre değişim gösterdiğini göstermektedir.

Veliler, öğretmenle özel olarak görüşmeye en çok derslerinde başarısız olduğunda (37,5) , ikinci olarak da derslerinde başarılı olduğunda (27,5) gelmektedir. Öğretmenlere göre ise en çok derslerinde başarılı olan öğrencilerin velileri (%42) oranında görüşmeye gelmektedir. Bunu ikinci sırada derslerinde başarısız olan öğrenci velilerinin (%28) takip ettiğini belirtmektedirler. Öğrenci velilerinin görüşleri ile öğretmen görüşleri bu konuda değişkenlik göstermektedir. Ayrıca velilere göre öğretmenler en çok öğrencinin ders başarısında bir problem olduğunda (%35), ikinci olarak da derslerinde ilerleme olduğunda velileri görüşmeye çağırmaktadır.

Tablo 5 Okul Aile İş Birliği İle İlgili "Veli Toplantıları" na Dayalı Veli Görüşleri

		f	%
Bu eğitim-öğretim yılı süresince çocuğunuzun okulunda kaç defa veli toplantısı yapıldı?	Hiç yapılmadı.	2	5
	Yapıldıysa da ben bilmiyorum.	1	2,5
	1 defa yapıldı.	16	40
	2 defa yapıldı.	11	27,5
	3 defa yapıldı.	7	17,5
	4 ve daha fazla yapıldı.	3	7,5
	Toplam	40	100
Bu eğitim-öğretim yılında çocuğunuzun Okulunda yapılan veli toplantılarının kaçına gittiniz?	Hiç gitmedim.	7	17,5
	1'ine gittim.	15	37,5
	2'sine gittim.	10	25
	3'üne gittim.	5	12,5
	4 ve daha fazlasına gittim.	3	7,5
	Toplam	40	100
Veli toplantısına (toplantılarına) aileden en çok kim gidiyor?	Anne	25	62,5
	Baba	7	17,5
	Anne-baba birlikte	3	7,5
	Ağabey-Abla	1	2,5
	Büyükanne-Büyükbaba	4	10
	Toplam	40	100
Veli toplantılarında öğretmene öğrencinizin durumuyla ilgili en çok hangi soruları soruyorsunuz?	Ders notlarının nasıl olduğunu	11	27,5
	Sınıf içi dışı arkadaşlık ilişkilerini	7	17,5
	Sosyal ve kült.Faaliyetlerekatılma durumunu	1	2,5
	Ders içindeki durumunun nasıl olduğunu	14	35
	Öğretmenlere karşı tutumunu	2	5
	Diğer öğrencilere göre başarı durumunu	4	10
	Okula devam durumunun nasıl olduğunu	1	2,5
	Toplam	40	100
Öğretmen sizden çocuğunuzla ilgili en çok hangi konularda bilgi istiyor?	Öğrencilerin gelişim özellikleri	7	17,5
	Arkadaşlık ilişkileri	2	5
	Evdeki ders çalışma imkânları	6	15
	Verilen ödevi kendi sinin		5

	hazırl ayıp hazırlamadığı		
	Evde derse hazırlanıp hazırlanmadığı	10	25
	Derslerine çalışmada aile bireylerinin ilgi derecesi	5	12,5
	Aile bireyleriyle ilişkilerinin nasıl olduğu	4	10
	Toplam	40	100
Veli toplantılarının sonucunda çocuğunuzda hangi olumlu davranış değişiklikleri ortaya çıktı?	Ev ödevlerini düzenli yapma.	14	35
	Derslere devama dikkat etme.	10	25
	Arkadaşlarıyla iyi ilişkiler kurma.	4	10
	Sosyo-kültürel faaliyetlere fazla katılma.	1	,5
	Düşüncelerini rahat ifade etme.	5	12,5
	Hiçbir olumlu değişme olmadı.	6	15
	Toplam	40	100

Tablo 5 incelendiğinde velilerin (%40) oranında bu eğitim öğretim yılında veli toplantısının 1 defa yapıldığını, (%27,5) oranında iki defa yapıldığını belirtmişlerdir. Öğretmenler de (%38) oranında 1 defa yapıldığını, (%26) oranında iki defa yapıldığını belirtmiştir. Öncelik ve oranlara bakıldığında veli ve öğretmen görüşleri birbiri ile örtüşmektedir. Velilerin (%37,5) veli toplantılarına 1 defa gittiğini ve aileden en çok (%62,5) oranında annelerin katıldığını ifade etmiştir. Katılan kişi olarak öğretmenler de en çok (%82) annelerin katıldığını belirtmişlerdir. Bu yönüyle de veli- öğretmen görüşleri örtüşmektedir.

Veliler, veli toplantılarında öğretmene çocuğunun durumuyla ilgili en çok ders notlarının nasıl olduğunu (27,5), ikinci olarak da sınıf içi dışı arkadaşlık ilişkilerini(%17,5) sorularını sormaktadır. Öğretmenler de velilerin en çok ders notlarını (%52) sorduklarını ifade etmektedir. Bu yönü ile paralellik göstermektedir. Ayrıca veliler öğretmenin çocukları ile ilgili en çok evde derse hazırlanıp hazırlanmadığı (%25) sorduğunu belirtmektedir. Öğretmenler ise velilere en çok evdeki ders çalışma imkânlarını (%20) sorduklarını ifade etmişlerdir. Veliler toplantılar sonucunda en çok ev ödevlerini düzenli yapma (%35), ikinci olarak da derslere devama dikkat etme (%25) davranış değişiklikleri ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Öğretmen görüşleri de aynı şekilde örtüşmektedir.

Tablo 6 Okul Aile İş Birliği İle İlgili "Okul-Aile Birliği" ne Dayalı Veli Görüşleri

		f	%
Çocuğunuzun eğitim gördüğüokulda"Okul-AileBirliği"varmı?	**Evet.**	**32**	**80**
	Hayır.	**1**	**2,5**
	Bilmiyorum.	**7**	**17,5**
	Toplam	**40**	**100**
Bu eğitim-öğretim yılı süresince çocuğunuzun eğitim gördüğü okulda kaç defa "Okul-Aile Birliği" toplantısıyapıldı?	**Bilmiyorum.**	**12**	**30**
	Hiç yapılmadı.	**5**	**12,5**
	1 defa yapıldı.	**18**	**45**
	2 defa yapıldı.	**3**	**7,5**
	3 defa yapıldı.	**2**	**5**
	4 ve daha fazla yapıldı.	**0**	**0**
	Toplam	**40**	**100**
Bu eğitim-öğretim yılında çocuğunuzun okulunda yapılan "Okul-Aile Birliği" toplantılarına kaç defa katıldınız?	**Hiç katılmadım.**	**23**	**57,5**
	1 defa katıldım.	**12**	**30**
	2 defa katıldım.	**3**	**7,5**
	3 defa katıldım.	**2**	**5**
	4 ve daha fazla katıldım.	**0**	**0**
	Toplam	**40**	**100**
"Okul-Aile Birliği" toplantılarında en çok konuşulan konular nelerdir?	**Okul giderlerine velilerin katkısı**	**10**	**25**
	Okulun ihtiyaçlarının neler olduğu	**11**	**27,5**
	Düzenlenecek sosyal ve kültürel faaliyetler	**4**	**10**
	Okula gelir getirmek amacıyla düzenlenecek faaliyetler (kermes vb.)	**6**	**15**
	Velilerden talep edilen araçlar	**3**	**7,5**
	Öğrencilerin başarı durumu	**3**	**7,5**
	Disiplin problemleri	**3**	**7,5**
	Toplam	**40**	**100**

Tablo 6 incelendiğinde; (%80) oranında okul aile birliğinin olduğunu, (%45) oranında 1 defa toplantı yapıldığını, ancak velilerin (%57,5) bu toplantılara hiç katılmadığını belirtmişlerdir. Velilere göre okul aile birliğinde en çok konuşulan konular sırası ile okulun ihtiyaçlarının neler olduğu (27,5) ve

okulun ihtiyaçlarına velilerin katkısı (%25) olmuştur. Sıralama aynı olmasa da öğretmen görüşleri de aynı okulun ihtiyaçlarına velilerin katkısı (%25) olmuştur. Sıralama aynı olmasa da öğretmen görüşleri de aynı yöndedir. Okul aile birliği toplantılarında öğretmenlere ve velilere göre en çok okul ile ilgili maddi ihtiyaçları ve velileri katkı sağlaması ön plana çıkan konulardır.

Sonuçlar

Bu araştırma ile ortaokullardaki öğretmen ve velilerin "okul aile iş birliği" ile ilgili görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak;

1. Öğretmen görüşlerine göre; veliler öğretmenler ile görüşmeye gelmektedir ancak ara sıra gelmektedir. Öğretmenlere göre görüşme isteği en çok öğretmenlerden gelmekte, öğretmenler en çok disiplin problemi olduğunda veliler ile görüşmek ister iken görüşmeye gelen veliler en çok derslerinde başarılı olan öğrenci velilerinden oluşmaktadır. 2. Öğretmen görüşlerine göre; öğretmenler veli toplantılarındaki konuları önceden planlamaktadırlar. Bu eğitim öğretim yılında (ilk dönem boyunca) çoğunluk olarak 1 defa veli toplantısı yapılmış ve öğretmenlere göre velilerin genellikle çok azı veli toplantılarına katıldıklarını belirtmişlerdir. Yapılan veli toplantılarına çoğunlukla annelerin katıldığını, velilerin en çok çocuklarının ders notlarını öğrenmek istediklerini, öğretmenlerin ise öğrencileri ile ilgili en çok evdeki ders çalışma imkânlarını öğrenmek istediklerini ifade etmişlerdir. Veli toplantıları sonucunda ise, öğrencilerde en çok ev ödevlerini düzenli yapma davranışında olumlu değişiklikler olduğunu gözlemlendiğini belirtmişlerdir. 3. Öğretmen görüşlerine göre; okullarında okul-aile birliği bulunmaktadır ve bu eğitim öğretim yılında genel olarak 1 defa toplantı yapılmıştır. Toplantılarda en çok okul giderlerine velilerin katkısı konuşulduğu belirtilmiştir. 4. Veli görüşlerine göre; veliler çocuğunun durumunu öğrenmek için en çok sınıf öğretmeni ile görüşmeyi tercih etmektedirler. Bu eğitim öğretim yılında velilerin çoğunluğu 4 ve daha fazla öğretmeni ile özel olarak görüşmüşlerdir. Velilere göre görüşme isteği en çok veliden gelmektedir. Veliler özel olarak görüşmeye en çok çocuğu derslerinde başarısız olduğunda gitmekte iken, öğretmenler ise öğrencinin ders başarılarında bir problem olduğunda veliyi çağırmaktadır. 5. Veli görüşlerine göre; bu eğitim öğretim yılında veli toplantısı genel olarak 1 defa yapılmıştır. Velilerin çoğunluğu ise 1 defa veli toplantısına gitmiştir. Velilere göre de toplantılara en çok anneler katılmaktadır. Veliler bu toplantılarda öğretmene çocuğunun durumu ile ilgili en çok ders içindeki durumunun nasıl olduğunu sormakta iken, öğretmenler de velilerden en çok evde derse hazırlanıp hazırlanmadığını sorduklarını belirtmişlerdir. Velilere göre toplantılar sonucunda en çok ev ödevlerini düzenli yapma konusunda olumlu davranış değişimleri ortaya çıkmıştır. 6. Veli görüşlerine göre; genel olarak okullarında okul aile birliğinin olduğunu, bu eğitim öğretim yılı boyunca çoğunlukla 1 defa toplantı yapıldığını belirtmişlerdir. Ancak velilerin yarısından fazlası bu toplantılara hiç katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Velilere göre okul aile birliği toplantılarında en çok konuşulan konunun okulun ihtiyaçlarının neler olduğu belirlenmiştir.

Öneriler

1. Öğretmenlere okul aile iş birliğini sağlamak amacıyla hizmet içi eğitim verilebilir.
2. Velilerin okul aile iş birliği ile ilgili daha çok bilgilendirilmesi, katılımın sağlanması için gerekli duyuruların zamanında yapılması, mümkün olduğunca daha çok veliye ulaşılması gerekmektedir.
3. Veli toplantılarında öğrenci notlarından çok, öğrenciler için okul ve evde nasıl verimli bir ortam oluşturulmalı konusunda daha çok bilgi alış verişi olmalıdır.
4. Okul ihtiyaçları bakanlıkça karşılanarak, okulların maddi kaygısı ortadan kaldırılmalıdır. Bu sayede okul aile birliği toplantıları okulun maddi ihtiyaçlarını konuşmaktan ve velilerden katkı sağlamalarını istemekten ileri gidebilir.

Kaynakça

Akbaba, S. ve Samancı, O. (2004). " İlköğretimde Veli-Öğretmen Görüşmelerinin Değerlendirilmesi", XII. Eğitim Bilimleri Kongresi, Bildiriler, Ankara, Cilt:1, ss: 1435-1440.

Erkan, S. (1996). "Geleceğin Eğitim Sisteminde Sınıf Öğretmenliği", Sempozyum 96, Modern Öğretmen Yetiştirmede Gelişme ve İlerlemeler, 30 Eylül- 4 Ekim.

Genç, S . "İlköğretim 1. Kademedeki Okul-Aile İşbirliği İle İlgili Öğretmen Ve Veli Görüşleri". Türk Eğitim Bilimleri Dergisi 3 (2005): 227-243

Gökçe, E. (2000)."İlköretimde Okul Aile İş birliğinin Geliştirilmesi", IV. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu, 15-16 Ekim 1998, Pamukkale Üniversitesi Denizli, PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi, Say: 7, Özel Say.

Hollingsworth P. M. ve Hoover H. H. (1999). İlköğretimde Öğretim Yöntemleri, (Çev. Tanju Gürkan vd.), A. Ü. Rektörlüğü Yayınları.

Kılcal, Remzi (1991) "Okul Aile Birliğinin Fonksiyonlarını Gerçekleştirme düzeyi" (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi, Erzurum 128.

MEB (2016), http://mevzuat.meb.gov.tr/html/okulailebirligi/okulaile.html adresinden 2 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.

Yıldırım, M. (2009). Yaygın Eğitim ve Halk Eğitimi Merkezleri. (1.Basım). Ankara: Gazi Kitabevi.p.3

ÖMER FARUK TOPRAK'IN HİKÂYELERİNDE TEMALAR

Doç. Dr. Fatih SAKALLI
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Şair Ömer Faruk Toprak, hikâyelerini 'Karşı Pencere' ve Gönen Öyküleri' adlı kitaplarda toplamıştır. Şairin eşi Füruzan Toprak, yazarın bütün hikâyelerini 'Karşı Pencere' adlı kitapta toplayarak 2001 yılında Kültür Bakanlığı Yayınları arasından yayımlatır. Ömer Faruk Toprak'ın hikâyelerinde bazı temaların ön plana çıktığı görülür.

Çaresizlik

Çaresizlik, "Bir Kadın" adlı hikâyenin temasıdır. Anlatıcının Taksim Tarlabaşı'nda karşılaştığı kadının evine gitmesi, orada kadının hasta çocuğunu görmesi, beraber ona eczaneden ilaç almaları, kadının odasında anlatıcıya ilaçların borcunu ödemek istemesi ve anlatıcının bunu reddetmesi etrafında gelişen olaylar hikâyeyi oluşturur. Anlatıcının karşılaştığı kadın aracılığıyla onun çaresizliğine şahit olması ve kadının beraber olma teklifini reddetmesi bir acıma hissinin sonucu olarak düşünülebilir. Dolayısıyla hikâyedeki temayı "Çaresiz kaldıkları durumlarda insanların evlatları için her şeyi göze alabilmeleri" söz grubu etrafında tanımlamak uygun olur.

Batıl İnanış

Batıl İnanış, "Fal" adlı hikâyenin temasıdır. Hikâye, anlatıcı ve Sermet adlı arkadaşının yıllar önce gittikleri falcının kendilerine söyledikleri üzerine kuruludur. Falcının, Sermet için söylediği '51 yaşında ciddi bir rahatsızlık geçireceksiniz bunu atlatırsanız 86 yaşına kadar yaşayacaksınız.' sözleri gerçekleşmez ve Sermet, 46 yaşında vefat eder. Falcının söyledikleri çıkmamıştır. Anlatıcının arkadaşıyla yaşadıkları ve bunları nakletmesi etrafında vücut bulan hikâyedeki tema; "insanların fal gibi batıl inanışlarla hayatlarını planlamamaları gerektiği" çevresinde vücut bulmuştur.

Mutluluk

Ömer Faruk Toprak'ın "Mutluluk" adlı hikâyenin teması da mutluluktur. Hikâye, anlatıcının yazlıkta el ele, kol kola gördüğü gençleri ilerleyen süreçte nişanlandıktan, evlendikten sonra da görmesi ve onları gözlemlemesi üzerine kuruludur. Onları ilk gördüğü zamanlardaki mutluluklarını, ilerleyen süreçte göremeyen anlatıcı, bu sebeple onları bir daha görmek istemez. Hikâyenin teması da "Mutluluğun, yakalandığı düşünüldüğü anda kaybedilebilecek bir olgu olduğu" söz grubuyla açıklanabilir.

İdeolojik Baskı

İdeolojik baskı, "Öğretmen Selim" adlı hikâyenin teması durumundadır. Anlatıcı ile öğretmen arkadaşı Selim aynı evde yaşamaktadırlar. Anlatıcı bir gece Selim'in eve dayak yermiş bir halde geldiğini görür. Selim, anlatıcıya okulda müdür ve müdür yardımcısı tarafından onların istediği dergiye abone olmadığı ve farklı dergilere şiirler gönderdiği için dayak yediğini anlatır. Dolayısıyla hikâyedeki temayı "Farklı ideolojik düşüncelere sahip insanlardan birinin diğerine uyguladığı baskı ve şiddet" söz grubuyla açıklamak uygun olacaktır.

Umut

Umut, Toprak'ın "Küçük Memur" adlı hikâyesinin temasını oluşturur. Hikâyede altı yıldır terfi bekleyen bir küçük memura arkadaşlarının oyun oynaması, küçük memurun bundan haberinin olmaması, arkadaşlarının verdiği tebrik kartı ile Ankara'ya bakanlığa gidip terfi istemesi ve bu olayların sonucunda 4 ay sonra terfi etmesi anlatılır. Hikâyedeki temayı "Terfi umuduyla yaşayan bir adamın uzun yıllar sonra beklediği terfii alması" ifadeleriyle yorumlayabiliriz.

Vefasızlık

Vefasızlık, "Gecenin Başlangıcı ve Sonu" ve "Sarı Köpek" adlı hikâyelerin temasını oluşturur. "Gecenin Başlangıcı ve Sonu" adlı hikâyede, bir konakta evlatlığı Ruhsar ile birlikte yaşayan Fatin Bey'in ölümünden sonra akrabalarının tutumları anlatılır. Fatin Bey'in cenazesinin kaldırılması hususunda akrabalardan hiçbirinin eline cebine atmaması, bu masrafın karşılanması için evlatlık Ruhsar'ın Fatin Bey'in kendisine verdiği paralardan biriktirdiği 9500 lirayı bankadan çekip akrabalara vermesi çevresinde gelişen olaylar bizi hikâyenin temasına götürür. Dolayısıyla hikâyedeki temayı, "Kendilerine miras bırakan akrabalarının cenazesini kaldıracak kadar para vermeyen insanların vefasızlığı" söz grubuyla ifade edebiliriz. "Sarı Köpek" adlı hikâyede ise sürüye saldıran kurtlarla boğuşan sarı köpeğin bu olaydan sonra yaralanması ve iş göremez hale gelmesi neticesi sahibi Kul Hasan'ın onun yerine yeni çoban köpekleri alması, onunla konuşmaması bu duruma küsen köpeğin ortadan kaybolması ve bir süre sonra da ölmesi anlatılır. Hikâyedeki temayı da "Hizmetlerini gören hayvanlara, bu işi göremeyecek duruma geldiğinde onlarla ilgilenmeyerek vefasızlık gösteren insanoğlunun tavırları" söz grubuyla da açıklayabiliriz.

Yalnızlık

Toprak'ın "Yalnız Adam" ve "Karşı Pencere" adlı hikâyelerinin teması yalnızlıktır. 'Yalnız Adam' adlı hikâyede, anlatıcının karşılaştığı Şinasi Bey'in hayat hikâyesi ve ölümü ile 'Karşı Pencere' adlı öyküdeki anlatıcının odasının karşısındaki pencerenin anlattıkları, bizi yalnızlık duygusuna götürür. Dolayısıyla bu

hikâyelerdeki temaları "Dünyada insanların ve hatta nesnelerin yalnız bir hayat sürdüğü" söz grubuyla ifade etmek yerinde olacaktır.

"Çocukluk ve Gençlik Yıllarına Ait Hatıralar" Etrafında Şekillenen Hikâyeler

Toprak'ın 'Gönen Öyküleri' adlı kitabındaki öykülerin teması 'çocukluk hatıraları' etrafında şekillenmiştir. Yazarın Gönen'de geçirdiği çocukluk yıllarının ürünü olan bu hikâyelerin hemen hepsinde o yılların izlenimleri aktarılır. "Gönendeki Teyzem" adlı hikâyede teyzesiyle ilgili hatıraları, "Korku" adlı hikâyede ise çocukluk arkadaşlarıyla Gönen'de yaşadığı bir hatırayı anlatır. "Kamburdağ" hikâyesi yine çocukluğunda duyduğu bir hikâye üzerine kurgulanmıştır. "Müftü Şevket" de ise Anzavur askerlerince şehit edilen müftü dayısının hikâyesini anlatır. "Fotoğrafçının Beş Kızı" adlı hikâyede ise yazar, 35 yıl öncesinin Gönen kasabasını hatırlar ve oradaki beş kız kardeşin yaşadıklarını konu edinir. "Tanıdığım İlk Yazar" adlı hikâyede, yazarın mahallesinde yaşayan Osman Cemal Kaygılı adlı yazarla tanışması hikâye edilmiştir. "Kırları Seven Öğretmen" adlı hikâyede ise yazarın Karadeniz kıyısındaki bir okulda öğretmenlik yapan arkadaşına yaptığı ziyaret ve burada kaldığı yedi gün zarfındaki izlenimleri hikâyeleştirilmiştir. "Hayriye'nin Gözlerindeki Işık" adlı hikâyede de yazarın gençlik yıllarında İstanbul'da kaldığı evdeki komşularından Hayriye'nin kaybolma macerası üzerinde durulur. Görüldüğü gibi yazarın birçok hikâyesi çocukluk ve gençlik yıllarına dair hatıralar etrafında şekillenmiştir. Dolayısıyla bu hikâyelerdeki temayı "Çocukluk ve Gençlik Yıllarına Ait Hatıraları Unutamayan Bir Yazarın Geçmiş İzlenimleri" söz grubuyla ifade edebiliriz.

İnsan Sevgisi

İnsan Sevgisi, "Elif ile Zeynep" adlı hikâyenin temasını oluşturur. Anlatıcı, derse girdiği vakit Zeynep ve Elif adlı iki öğrencisini gözlemler. Elif'i sıkıntılı gören anlatıcı, onu dinlediği vakit büyükannesiyle yaşayan öğrencisinin büyükannesiyle yaşadığını öğrenir. Büyükannesinin insanları sevmediğini belirten Elif'e anlatıcı, insan sevgisinin önemli bir erdem olduğunu anlatmaya çalışır. Daha sonra öğrencisinin anneannesi ile tanışan anlatıcı, yaşlı kadının insan sevgisinden yoksun olduğunu anlayınca 'insan sevgisinin ne kadar önemli bir olgu' olduğunu bir kez daha anlar. Dolayısıyla hikâyedeki temayı 'İnsan sevgisinin erdemi' söz grubuyla ifade etmek uygun olacaktır.

Cinsellik

Toprak'ın "Açlık" ve "Birdenbire Açılan Pencere" adli hikâyelerinin teması cinselliktir. 'Açlık' adlı hikâyede uzun süre İstanbul'dan ayrı kalan bir adamın her şeyden mahrum bir bölgeden geldiği anlatılır. Hikâye, adamın sinemada tanıştığı bir kadınla birlikte olması, ertesi gün onunla buluşmaya gittiğinde kadının çok zayıf olduğunu fark etmesi ve ondan kaçması üzerine kurgulanmıştır. 'Birdenbire Açılan Pencere' adlı hikâyede ise anlatıcının bir yazar grubu çevresinde tanıştığı ve hikâyelerini okuduğu Meliha Yıldız adlı kadınla yaşadıkları üzerinde durulmuştur. Meliha Yıldız'ın daveti üzerine onun evine giden anlatıcının gecenin sonunda onunla birlikte olmasıyla hikâye biter. İki hikâyede de tema "kadın –erkek birlikteliğinin ve cinsellik olgusunun varlığı" söz grubu etrafında vücut bulmuştur.

Okuma Arzusu

"Deniz Fenerindeki Kız" adlı hikâyede, İstanköy'ünde fenerci babasıyla yaşayan Fatoş adlı kızın yaşadıkları üzerindeki durulur. 7 yaşına gelen Fatoş'un okul çağına geldiğinde babasına yönelttiği okula gidecek miyim diye sorar. Babasının onu okula göndermemeyi düşünmesi üzerine Fatoş, dayısıyla farklı bir şehre kaçar ve okuma isteğini gerçekleştirir. Dolayısıyla hikâyedeki temayı "Okuma arzusunun yaptırdığı şeyler" söz grubuyla tanımlamak yerinde olur.

Azim ve Kararlılık

"Ayşe'nin Yaşam Öyküsü" adlı hikâyede, Ayşe'nin okumak için gösterdiği azim ve kararlılık üzerinde durulur. Kayseri'nin bir köyünde yedi kardeşli bir ailenin dördüncü çocuğu olan Ayşe'nin babası tarafından bir aileye para karşılığı verilmesi, Ayşe'nin bu ailenin destekleriyle okumak için verdiği mücadele anlatılır. İlkokulu dışarıdan bitiren, sonra sınavla girdiği okulda bu nedenle zorlanan Ayşe'nin, bir öğretmeninin kendisini çalıştırmasıyla sınıftaki diğer arkadaşlarını yakalaması, okulu bitirmesi ve kendisine bundan sonra Sağlık Koleji sınavlarının hedef olarak gösterilmesi, büyük bir azim ve kararlılık örneğidir. Dolayısıyla hikâyenin teması "Okumak için gösterilen azim ve kararlılık" söz grubuyla ifade edilebilir.

Sıkıyönetim

Toprak'ın "12 Mart Öyküleri" başlığı adı altında verilen "Sıkıyönetim", "Sümbül Havası" ve "Yusuf Yaşayacak" adlı öykülerde 12 Mart 1971 yılındaki uygulamalar ve yaşananlar üzerinde durulur. Hikâyelerde, insanların düşünceleri ve okudukları kitaplar sebebiyle yargılandığı, hücrelere atıldığı ve ülkede bir sıkıyönetim hâlinin egemen olduğu anlatılır. Hikâye kahramanları Çetin Ozan, Müştak Uslu ile Yusuf'un yaşadıkları çevresinde ülkedeki bu sıkıyönetim hâlinin ve bunun insanlar üzerindeki uygulamalarının yansımaları gösterilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla hikâyelerdeki temayı, "Sıkıyönetim ve onun uygulamaları" şeklinde belirtebiliriz.

Sonuç

Ömer Faruk Toprak'ın öykülerinin hemen hemen hepsi gerçek hayattan izler taşımaktadır. Birinci tekil anlatıcı tarafından nakledilen bu öykülerde, yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız batıl inanış, cinsellik, çaresizlik, mutluluk, yalnızlık, ideolojik baskı, umut, vefasızlık, çocukluk ve gençlik hatıraları, insan sevgisi,

okuma arzusu, azim ve kararlılık, sıkıyönetim gibi temalar ön plana çıkar. Yazarın çocukluğundan olgunluk dönemine kadar yaşantısından, gördüklerinden ve duyduklarından hareketle yazdığı bu hikâyelerde şairin şiirlerindeki insani duyarlılığı devam ettirdiği görülür. Toprak, bu hikâyelerinde kendisine ve gözlemlediği olaylara ait hatıraları merkeze almaktadır. Bu hikâyelerde hayat ve hayatın içindeki olaylar, durumlar canlı ve içten bir şekilde verilmektedir. "Ben'e Ait Temalar" ile "Toplumsal Temalar" harmanlanarak okuyucuya sunulmaktadır. İnsani gerçeklik ile toplumsal gerçeklik iç içe verilmeye çalışılmaktadır. Böylece bir dönemi yaşayan, o dönemdeki olaylara şahitlik eden bir yazarın gözlemleri neticesinde insanların duygu ve düşünce dünyaları okuyucuya aktarılmaktadır. Bu hikâyeler, Toprak'ın toplumcu gerçekçi yönünü de ön plana çıkarmaktadır. Kısacası Toprak, kendisini ve çevresinde gözlemlediği insanları merkeze aldığı bu hikâyelere toplumsal bir bakış açısıyla yaklaşmakta insanın toplum içindeki hâllerini öyküleştirmektedir.

Kaynakça

Toprak, Ömer Faruk (1975) **Karşı Pencere**, Cem Yayınevi, İstanbul

Toprak, Ömer Faruk (1979) **Gönen Öyküleri**, Abece Yayınevi, İstanbul

Toprak, Ömer Faruk (2001) **Karşı Pencere (Tüm Öyküleri)** haz: Füruzan Toprak, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

ÖZGÜVENİN OLUŞMASINDA MANEVİ DEĞERLERİN ROLÜ

Fatma KARDEŞ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi BESYO, Türkiye
Hüseyin EROĞLU
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi BESYO,Türkiye
Bülent OKYAZ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi BESYO,Türkiye
Ünal TÜRKÇAPAR
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi BESYO,Türkiye
Tamer KARADEMİR
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi BESYO,Türkiye

ÖZET

Araştırma özgüvenin oluşumunda ve özgüven düzeyin yükselmesinde manevi değerlerin nasıl katkı sağlayabileceğini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırma 18 – 60 yaş grubunda 243 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmada manevi değerlerin özgüven oluşumuna etkisi incelenmiş ve bu amaçla veriler toplanmış, konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır ve Özgüven Ölçeği ile manevi değerler anketi kullanılmıştır.

Bu veriler SPSS programında yüzdelik frekans dağılımları kullanılarak çoklu gruplar arasında farkı belirlemek için one way anova testi kullanılmış anlamlılık düzeyi olarak 0.05 alınmıştır. Manevi değerler anketindeki her bir sorunun özgüven üzerine olan etkisi tek tek hesaplanmıştır. Bunun yanında araştırmada özgüvenle ilgili kavramlar benlik, kendilik algısı, kendini sevme, kendini affetme ve özgüvenin oluşmasında manevi değerlerden inanç, sevgi, dua, sabır, insanlara faydalı olma çeşitli kaynaklardan araştırma yapılmıştır. inancın, sevginin, ibadetlerin sabrın ve şükrün özgüven düzeyini yükselttiği ve manevi değerlere sahip olanların özgüven düzeylerini anlamlı derecede diğerlerinden farklı olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Araştırma sonuçlarına baktığımızda; dini inancın özgüven üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu görmekteyiz. Manevi değerler özgüveni olumlu yönde etkilemekte ve insanların özgüvenlerini geliştirmelerine büyük katkılar sağlamaktadır.

Anahtar Sözcük: Manevi Değerler, Özgüven

THE ROLE OF MORAL VALUES IN THE FORMATION OF CONFIDENCE

ABSTRACT

The purpose of the study is to determine how spiritual values can contribute to the formation of self-confidence and self-esteem.

The survey was conducted on 243 people in the 18-60 age group. In this study, the effect of spiritual values on self-esteem was investigated. For this purpose, data were collected, the relevant literature was searched, and the Self Esteem Scale and the spiritual values questionnaire were used. These data were analyzed using the one-way ANOVA test to determine the difference between multiple groups using percentile frequency distributions in the SPSS program, The level of significance was taken as 0.05. The effect on self-esteem in the spiritual values questionnaire was calculated one by one. In addition, research has been conducted on various sources such as beliefs, love, prayer, patience, benefiting people from spiritual values when self, self-perception, self-love, self- belief, worship, patience and thankfulness, and that the level of self-esteem of those who have spiritual values differ significantly from those of others.

When we look at the results of the research, we see that religious belief has an important influence on self-confidence. Spiritual values influence self-confidence in a positive way and provide great support for people's self- confidence.

Key words : Spiritual Values, Self- confidence.

Giriş ve Amaç:

Özgüven insanların doğuştan sahip oldukları ancak çocukluktan itibaren pek çok bireyde törpülenen bir özelliktir. Özgüvenin iki merkezi boyutu vardır. “Sevilebilir olma” ve “Yeterli olma duygusu”. Bu yüzden kendini sevme, kendini affedebilme ve kendini görme biçimi özgüveni tanımlarken üzerinde durulması gereken konulardır. İnsan kişiliğinin en temel özelliklerinden biri olan özgüven, kişinin kendisiyle ilgili değerlendirmeleri sonucunda oluşan öznel bir olgudur. Bireyin davranışlarını etkileyen ve dinamik olan bir yapıya sahiptir. Özgüven kalıtsal bir özellik değildir, birey yaşadıkça şekillenmektedir (Hambly, 2003; Göknar, 2010). Kendini tanımanın özgüven açısından önemi ise bireyin yaşamında güvenli ve

güvensiz davrandığı durumları fark edebilmesidir. Bunu fark edebilen kişiler güvensiz davrandıkları durumların üstesinden gelmeyi daha kolay başarabilirler. Kişinin güçlü ve zayıf yönlerini bilmesi, tanıması onu amacına daha kolay ve çabuk ulaştırabilir.(Kasatura, 1998, s. 187). Özgüven kişide oluşan amaca ulaşma eğilimi ile doğru orantılıdır. Özgüvenin gelişmesi ve iyileşmesi yaşanılan çevrenin şartlarından ve girilen ortamların özelliklerinden dolayı farklılık gösterir. Bireylerin ne kadar zengin yaşantısı olursa o kadar güçlü özgüven duygusuna sahip olurlar. Özgüvenin gelişmesini etkileyen önemli faktörlerden biri olan manevi değerleri ise çeşitli alt boyutlarda incelemek mümkündür. Manevi değerler "insanın ruhunda özünde var olan ve evrensel ruhun sunduğu ilkeledir. Sevgi, adalet, sabır, inanç ve hoşgörü insan doğasında var olan değerlerdir." (Özdoğan, 2005, s. 107). İnanma insana ait bir özelliktir ve insanın inanç olmadan varlığını devam ettirmesi zordur. (Tosun, 2001, s. 101). İnançla beraber sevgi kavramı özgüveni şekillendiren olgulardan biridir ve önemlidir. Çünkü; insan sevgi yoluyla birilerine yaklaşabilir ve özgüvenini geliştirebilir. Adalet kavramı özgüvenin gelişmesinde etkili olan farklı bir alt boyuttur. Bireyler adaletli ortama dahil oldukça kendilerine güvenmeyi öğrenirler bu da kişideki özgüven olgusunu geliştirir. Sabır ise özgüven oluşumunda ihtiyaç duyulan ve olmazsa olmaz bir kavramdır. Özgüveni şekillendiren manevi değerlerin kuvvetli olmasını sağlayan en temel alt yapıyı oluşturan kavramdır sabır, doğru kullanıldığı zaman her zaman olumlu sonuçlar verir. Hoşgörü ise değerlerin tamamının oluşmasın için fırsat yaratma ve bunları kullanabilme yetisinin sağlanmasıdır. Genel anlamıyla bakıldığında Manevi değerler geçmişten günümüze sürelegen bir çok olgunun birleşmesinden oluşmaktadır. Bu Araştırma özgüvenin oluşumunda ve özgüven düzeyin yükselmesinde manevi değerlerin nasıl katkı sağlayabileceğini belirlemek için yapılmıştır. Psikoloji biliminin verilerinden ve manevi değerlerden yararlanarak bireyin ruhsal, duygusal ve sosyal gelişimini sağlayabilme düzeyi incelenecektir. Böylece insanda ki maneviyat duygularının özgüven gelişiminde ne kadar etkili olduğu sonucuna ulaşılmaya çalışılacaktır.

Yöntem

Bu bölümde evren ve örneklem, veri toplama araçları, bilgilerin toplanması ve bilgilerin analizinde uygulanan istatistiksel yöntemlerle ilgili açıklamalar bulunmaktadır.

Araştırmanın Modeli

Yapılan çalışmada manevi değerlerin özgüven oluşumuna etkisi incelenmiş ve bu amaçla veriler toplanmış, konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Özgüven Ölçeği ile manevi değerler anketi kullanılmıştır.
Bu araştırmada temel amaç 18-60 yaş arasındaki bireylerin manevi değerlerinin özgüvenlerinin üzerine etkisinin olup olmadığını yordamaktır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Kahramanmaraş ilinde yaşayan 18-60 yaş arası bireyler. Araştırmanın örneklemi ise 2018 yılında Kahramanmaraş ilinde yaşayan 18-60 yaş arası 240 kişiden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları;

Araştırmanın bağımsız değişkenleri olan, özgüven düzeyini etkileyen manevi değerlere ilişkin anket soruları kullanılmıştır.

Anket Soruları; Araştırmanın bağımsız değişkenleri olan inanç, sabır, Salih amel, dua, sevgi gibi manevi değerleri içermektedir. Anket soruları ile bu değerlere ilişkin bilgilerin toplanması amaçlanmıştır

Özgüven ölçeği; Akın (2007) tarafından geliştirilmiştir. Özgüven ölçeğinin maddeleri beş basamaklı Likert ("1" Hiç bir zaman, "2" Ara sıra, "3" Sık sık, "4" Genellikle, "5" Her zaman) bir dereceleme ölçeği şeklinde yazılmış ve bu maddeler üzerinde geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır.

İstatistik Analiz; Araştırma ssps programında yüzdelik frekans dağılımları kullanılmış. Çoklu gruplar arasında farkı belirlemek için one way anova testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak 0.05 alınmıştır.

Bulgular;

Tablo1 Çalışmaya katılan grubun demografik özelliklerini gösterir tablo

		f	%
Cinsiyet	KADIN	135	55,6
	ERKEK	108	44,4
	Toplam	243	100,0
Öğrenim durumu	İlkokul	36	14,8
	Ortaokul	21	8,6
	Lise	18	7,4

	Üniversite	164	67,5
	Lisansüstü	4	1,6
	toplam	243	100
Meslek	İŞCİ	36	14,8
	MEMUR	6	2,5
	SERBEST MESLEK	12	4,9
	ÖĞRENCİ	155	63,8
	DİĞER	34	14,0
	Toplam	243	100
Gelir durumu			
	Düşük	180	74,1
	Orta	57	23,5
	Yüksek	6	2,5
	toplam	243	100,0

Tablo2 çalışmaya katılan grubun" Kendime veya başkalarına karşı hatalı davrandığımı fark ettiğim zaman, hemen hatamı telafi etmeye çalışır, duruma göre özür diler veya tövbe ederim" ifadesine verdikleri cevaplara göre özgüvenlerinin karşılaştırılması gösteren anova tablosu

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark Tukey
Gruplar Arası	5478,806	4	1369,702			
Gruplar İçi	95409,227	237	402,571	3,402*	**,010**	1>3
Toplam	100888,033	241				

*p<0.05, 1: Kesinlikle katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılmıyorum, Kesinlikle katılmıyorum

Tablo 2 incelendiğinde çalışmaya katılan grubun" Kendime veya başkalarına karşı hatalı davrandığımı fark ettiğim zaman, hemen hatamı telafi etmeye çalışır, duruma göre özür diler veya tövbe ederim" ifadesine verdikleri cevabın öz güven puanlarına göre incelenmesi yapıldığında bu ifadeye kesinlikle katılıyorum diyenlerin kararsızlardan daha iyi özgüven puanına sahip olduğunu söyleyebiliriz. yani özgüveni yüksek olanların özür dileyebileceği ve tövbe edebileceğini söyleyebiliriz.

Tablo 3 çalışmaya katılan grubun" Her zaman, her ne yaşarsam yaşayım, yaşadığım şeyin olumlu yanını keşfeder ve şükrederim" ifadesine verdikleri cevaplara göre özgüvenlerinin karşılaştırılması gösteren anova tablosu

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark Tukey
Gruplar Arası	9053,271	3	3017,757			
Gruplar İçi	91834,762	238	385,860	7,821**	**,000**	1>2, 1>3
Toplam	100888,033	241				

**p<0.01, 1: Kesinlikle katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılmıyorum, Kesinlikle katılmıyorum

Tablo 3'e bakıldığında çalışmaya katılan grubun" Her zaman, her ne yaşarsam yaşayım, yaşadığım şeyin olumlu yanını keşfeder ve şükrederim" ifadesine verdikleri cevabın öz güven puanlarına göre incelenmesi yapıldığında bu ifadeye kesinlikle katılıyorum diyenlerin , katılıyorum ve kararsızım diyenlerden daha fazla özgüven puanına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu cümleden özgüvenleri yüksek kişilerin yaşamın mutlu tarafını keşfedebileceğini söyleyebiliriz.

Tablo4 çalışmaya katılan grubun" Mutluluk her şeyi kendi bütünlüğü, canlılığı, yaşamı ve gelişimi içinde sevebilmektedir " ifadesine verdikleri cevaplara göre özgüvenlerinin karşılaştırılması gösteren anova tablosu

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark Tukey
Gruplar Arası	7099,202	3	2366,401			
Gruplar İçi	93788,831	238	394,071	6,005**	**,000**	1>2, 1>4
Toplam	100888,033	241				

**p<0.01, 1: Kesinlikle katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılmıyorum, Kesinlikle katılmıyorum

Tablo 4'e bakıldığında çalışmaya katılan grubun "Her zaman,her ne yaşarsam yaşayım,yaşadığım şeyin olumlu yanını keşfeder ve şükrederim" ifadesine verdikleri cevabın özgüven puanlarına göre incelenmesi yapıldığında bu ifadeye kesinlikle katılıyorum diyenlerin,katılıyorum ve katılımıyorum diyenlerden daha fazla özgüven puanına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu cümleden özgüvenleri yüksek kişilerin hayata her zaman olumlu pencereden bakabileceklerini söyleyebiliriz.

Tablo 5 çalışmaya katılan grubun" Dini inancımın, adaletsizliklerin ve haksızlıkların mutlaka telafi edileceğini ifade etmesi beni rahatlatır. " ifadesine verdikleri cevaplara göre özgüvenlerinin karşılaştırılması gösteren anova tablosu

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark Tukey
Gruplar Arası	6401,640	4	1600,410			
Gruplar İçi	94486,393	237	398,677	4,014**	**,004**	1>4
Toplam	100888,033	241				

**p<0.01, 1: Kesinlikle katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılmıyorum, Kesinlikle katılmıyorum
Tablo 5'e bakıldığında çalışmaya katılan grubun "Dini inancımın,adaletsizliklerin ve haksızlıkların mutlaka telafi edileceğini ifadesi beni rahatlatır." ifadesine verdikleri cevabın özgüven puanlarına göre incelenmesi yapıldığında bu ifadeye kesinlikle katılıyorum diyenlerin katılmıyorum diyenlerden daha fazla özgüven puanına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yani özgüvenleri yüksek olan kişilerde adalet duygusunun daha fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 6 çalışmaya katılan grubun" Dini inançlarımın zayıf olmasını pek önemsemem, benim için daha önemli şeyler vardır" ifadesine verdikleri cevaplara göre özgüvenlerinin karşılaştırılması gösteren anova tablosu

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark Tukey
Gruplar Arası	8242,193	4	2060,548			
Gruplar İçi	92645,840	237	390,911	5,271**	**,000**	1<2, 1<4, 1<5
Toplam	100888,033	241				

**p<0.01, 1: Kesinlikle katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılmıyorum, Kesinlikle katılmıyorum
Tablo 6'e bakıldığında çalışmaya katılan grubun "" Dini inançlarımın zayıf olmasını pek önemsemem, benim için daha önemli şeyler vardır" ifadesine verdikleri cevabın özgüven puanlarına göre incelenmesi yapıldığında bu ifadeye , katılıyorum, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin, kesinlikle katılıyorum diyenlerden daha fazla özgüven puanına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Özgüveni yüksek olan bireylerin dini inanç yönünden daha duyarlı davrandıklarını söyleyebiliriz.
Tablo 7 çalışmaya katılan grubun" Kendimi ve başkalarını her zaman affedebilirim." ifadesine verdikleri cevaplara göre özgüvenlerinin karşılaştırılması gösteren anova tablosu

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark Tukey
Gruplar Arası	10394,194	4	2598,549			
Gruplar İçi	90493,839	237	381,831	6,806**	**,000**	1>2, 1>3, 1>5
Toplam	100888,033	241				

**p<0.01, 1: Kesinlikle katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılmıyorum, Kesinlikle katılmıyorum

Tablo 7'e bakıldığında çalışmaya katılan grubun "Kendimi ve başkalarını her zaman affedebilirim." ifadesine verdikleri cevabın özgüven puanlarına göre incelenmesi yapıldığında bu ifadeye kesinlikle katılıyorum diyenlerin, katılıyorum, karasızım ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerden fazla özgüven puanına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Özgüvenin insanların affetme duygusu üzerine etkisi vardır ve bu da dolaylı olarak dini inanç duygusunu etkilemektedir.

Tablo 8 çalışmaya katılan grubun" Kendimi severim ve her zaman kendimi olduğu gibi kabul edebilirim." ifadesine verdikleri cevaplara göre özgüvenlerinin karşılaştırılması gösteren anova tablosu

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark Tukey
Gruplar Arası	21092,652	4	5273,163			
Gruplar İçi	79795,381	237	336,689	15,662**	**,000**	1>2, 1>3, 1>4, 1>5
Toplam	100888,033	241				

**p<0.01, 1: Kesinlikle katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılmıyorum, Kesinlikle katılmıyorum

Tablo 8'e bakıldığında çalışmaya katılan grubun " Kendimi severim ve her zaman kendimi olduğu gibi kabul edebilirim." ifadesine verdikleri cevabın özgüven puanlarına göre incelenmesi yapıldığında bu ifadeye kesinlikle katılıyorum diyenlerin, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerden daha fazla özgüven puanına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Özgüveni yüksek olan bireylerin kendini kabul etmesi daha kolay olmaktadır.

Tablo9 çalışmaya katılan grubun" Önüme çıkan iyilik yapma fırsatlarını her zaman değerlendiririm." ifadesine verdikleri cevaplara göre özgüvenlerinin karşılaştırılması gösteren anova tablosu

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark Tukey
Gruplar Arası	7834,441	4	1958,610			
Gruplar İçi	93053,592	237	392,631	4,988**	**,000**	1>2, 1>3
Toplam	100888,033	241				

**p<0.01, 1: Kesinlikle katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılmıyorum, Kesinlikle katılmıyorum

Tablo 9'e bakıldığında çalışmaya katılan grubun " Önüme çıkan iyilik yapma fırsatlarını her zaman değerlendiririm." ifadesine verdikleri cevabın özgüven puanlarına göre incelenmesi yapıldığında bu ifadeye kesinlikle katılıyorum diyenlerin, katılıyorum ve kararsızım diyenlerden daha fazla özgüven puanına sahip olduğunu söyleyebiliriz.Yani Özgüveni yüksek olan bireylerin önüne çıkan iyilik yapma fırsatını daha iyi değerlendirebileceğini söyleyebiliriz.

Tablo10 çalışmaya katılan grubun" İnsanları her durumda yargılamaktan kaçınır herkesi olduğu gibi kabul ederim. " ifadesine verdikleri cevaplara göre özgüvenlerinin karşılaştırılması gösteren anova tablosu

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark Tukey
Gruplar Arası	13759,911	4	3439,978			
Gruplar İçi	87128,123	237	367,629	9,357**	**,000**	1>2, 1>3, 1>5
Toplam	100888,033	241				

**p<0.01, 1: Kesinlikle katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılmıyorum, Kesinlikle katılmıyorum

Tablo 10'e bakıldığında çalışmaya katılan grubun " İnsanları her durumda yargılamaktan kaçınır herkesi olduğu gibi kabul ederim. " ifadesine verdikleri cevabın özgüven puanlarına göre incelenmesi yapıldığında bu ifadeye kesinlikle katılıyorum diyenlerin, katılıyorum, kararsızım ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerden fazla özgüven puanına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Özgüveni yüksek olan bireyler insanları yargılamaktan kaçınırlar ve herkesi oldukları gibi kabul ederler.

Tablo11 çalışmaya katılan grubun" İnsanları önce anlamaya çalışır, sonra anlaşılmak isterim. " ifadesine verdikleri cevaplara göre özgüvenlerinin karşılaştırılması gösteren anova tablosu

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark Tukey
Gruplar Arası	9887,906	4	2471,977			
Gruplar İçi	91000,127	237	383,967	6,438**	**,000**	1>2, 1>3, 1>5
Toplam	100888,033	241				

**p<0.01, 1: Kesinlikle katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılmıyorum, Kesinlikle katılmıyorum

Tablo 11'e bakıldığında çalışmaya katılan grubun İnsanları önce anlamaya çalışır, sonra anlaşılmak isterim. " ifadesine verdikleri cevabın özgüven puanlarına göre incelenmesi yapıldığında bu ifadeye kesinlikle katılıyorum diyenlerin, katılıyorum, kararsızım ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerden daha fazla özgüven puanına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yani özgüveni yüksek olan bireyler anlaşılmak için önce anlamam gerekir sözüne uygun şekilde davranırlar.

Tartışma ve sonuç;

Birey toplumun kültürü ve değerleriyle ilk ailede tanışır. Toplumun temel yapı taşlarından biri olan aile eğitimin temel kaynağını oluşturmaktadır. Manevi değerlerin oluşmasında da temel girişim aile ile başlamakta ve çevre ile devam etmektedir. Manevi değerler insana insan olma vasfını kazandıran ve toplumsal açıdan sağlam karakterli bir kişiliğe sahip olmasına yardımcı olan önemli bir noktalardan biridir. (Kara, Mustafa, "Kur'an'da Adalet Kavramı Ve Güncel Değeri," Samsu: On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 34, 2013.)

Toplum; insanların bir araya gelmesiyle oluşan sisteme verilen isimdir. İnsanların bir araya gelmesi kendi kendine olmadığı gibi bu birlikteliğin devam etmesi için bazı ortak noktaların mevcut bulunması gerekir. Ortak noktalar arttıkça insanların bir arada bulunması ve birliklerinin devam etmesi daha da kolaylaşır. Ortak tarih, ortak dil, ortak yaşama alanı insanların aynı biçimde düşünmelerini kolaylaştırdığı gibi ortak hareket etmelerini de kolaylaştırır. İnsanları bir arada tutan ortak noktaların en önemlilerinden bir tanesi de manevi değerlerdir. Manevi değerler; insan hayatı için önemlidir. Toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşması ve fertler arası ilişkilerin ilerlemesi ve geliştirilmesinde manevi değerler belirleyici özelliğe sahiptir. Bu değerler insanı olgunlaştırırken aynı zamanda diğer insanlar karşısında bireyin saygınlığını artırır. (H. Koray Sönmez, Kuraldısı Yay. istanbul, 1996.)

Çalışmamda manevi değerler üzerinde etkili en önemli noktaları işlemeye çalıştım. Manevi değerler vasıtasıyla insan kendisini aşmakta Yüce bir varlığa güvenip dayanmanın huzur ve rahatlılığını yaşamaktadır. Manevi değerler ve ahlak, insan olmanın bir gereğidir. Dinin hayata yansıyan yönü ise manevi değerler boyutudur. Manevi değerler insanca bir yaşamın en önemli ve gerekli vazgeçilmezidirler.(TOSUN, Cemal; Din Egitimi Bilimine Giriş, Pegem Yay. Ankara, 2001.) Manevi değerlerin varlığı; İnsana bir çok alanda daha güçlü olmayı ve kendine güvenmenin ne kadar önemli olduğunu anlatmaktadır. Özgüven üzerine etki eden manevi değerler insanların varlığından bu zamana kadar oluşturduğu ve geliştirdiği etkiler her geçen gün kendileriyle beraber artmakta ve gelişmektedir. Araştırmada manevi değerlerin insanlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve manevi değerler oluşumunda özgüvenle arasında büyük ve paralel bir ilişki olduğunu görmekteyiz.

Yapılan son araştırmalarda genellikle dini inanışın daha mutlu bir hayat yaşamaya katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bağımsız araştırmalar ve anket organizasyonları tarafından yürütülen araştırmalar, dini inancı güçlü olan kişilerin dini inancı olmayanlara göre daha mutlu olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu araştırmalar, dini inancı olan kişilerin hayatın zorluklarıyla daha iyi mücadele ettiklerini ve aile hayatında daha huzurlu olduklarını göstermişlerdir. (Dalailama, 2000, s. 319).

Bugün pek çok ruhsal, duygusal, sosyal ve bedensel problemin oluşmasına sebep olan özgüven eksikliği temelde ailede oluşmakta sonra da çevre ve toplumun etkisiyle artmaktadır. Fakat özgüven doğuştan gelen ve bir daha değiştirilemeyen bir duygu değildir. Çevrenin etkisiyle de zamanla değişebilir ve farklılık gösterebilir.

Sabır, şükür, hoşgörü, ibadetler her biri ayrı ayrı özgüven üzerinde olumlu etkiye sahiptirler. Bu bağlamda araştırma sonuçlarına baktığımızda; dini inancın özgüven üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu görmekteyiz. Manevi değerler özgüveni olumlu yönde etkilemektedir ve insanların özgüvenlerini geliştirmelerine büyük katkılar sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

1) BAYMUR, F, **Genel Psikoloji**, İnkılap Yay. İstanbul, 1989.
2)BİLGİN B, SELÇUK M; **Din Ögretimi Özel Ögretim Yöntemleri**; Gün Yay. Ankara, 1995.
3)BİLGİN, B; **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Gün Yay. Ankara, 2001.
4)CÜCELOGLU,D; **İçimizdeki Çocuk,** Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993
5)CÜCELOGLU, D;**İnsan ve Davranış,** Remzi Kitapevi, İstanbul, 1992
6)CÜCELOGLU, D; İyi Düşün Doğru Karar Ver, Sistem Yay. İstanbul, 2001.
7)DALAILAMA, C; **Mutluluk Sanatı**, Çev: Günes Tokcan Dharma Yay., İstanbul, 2000.
8)Dodurgalı, A, Ailede Din Eğitimi, Ankara: Timaş Yayınları, 2010.
9)Fidan, N. Okulda Öğrenme Ve Öğretme , 3. Baskı, Pegem Akademi, İstanbul 2012
10)SİVRİBAŞKARA, S., *Özsaygının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003
11)TORUCU, K. B. "13-14 Yaşındaki Gençlerin Sosyo-Ekonomik Düzeyi ve Ana-Baba Tutumlarındaki Farklılıkların Belirlenip, Benlik Saygısına Etkisinin İncelenmesi", *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Günleri Kongre Kitabı,* Saray Tıp Kitabevi, İzmir, 1992.
12)UMUTLU, Ç.*"Çocuk Dostu Okul" Projesi Kapsamında Olan ve Olmayan İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Özgüvenleri İle Zorbalık Eğilimlerinin İncelenmesi*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
13)UZUN, M. "*9-14 Yaş Grubu Çocukların Benlik Kavramı ve Saldırganlığı Pekiştirici Faktörlerin Belirlenmesi"*, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.
14)VAROL, B., *Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Öz Yeterlilikleri (Niğde Üniversitesi Örneği),* Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
15)YAVUZER, H., *Çocuk Psikolojisi*, 22. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.

PHAEDRA KOMPLEKSİ VE TÜRK TİYATROSUNDAN BİR ÖRNEK: *İKLİMÂ* (AKLÎMÂ)

Dilek ÇETİNDAŞ
Erzurum Technical Üniversity, Faculty of Letters, Turkey, dilekcetindas@erzurum.edu.tr

ÖZET

Yunan mitolojisinden kaynağını alan Phaedra kompleksi, edebiyat ve psikanalizin yollarını birleştiren, uzun edebî devreler boyunca da pek çok önemli trajedinin konusunu oluşturan bir başlıktır. Özellikle üvey oğla duyulan arzu ve bunun sonucundaki tükenişe işaret eden kompleks, pek çok düşünürü etkiler. Nevrotik karakter özelliği gösteren Phaedra ve takipçilerinin, antagonist çatışmaları ve kanlı tutkuları ekseninde yorumlanabilecek olan kompleksin açıklanmasında, ilk çağlardan beri önemini koruyan tabu yasakları ve ensest konusu da önem arz eder. Özellikle Freud tarafından sistemleştirilen eros ve thanatos çatışması, komplekse ait trajik yazgıyı yorumlamada önemlidir.

Türk tiyatro tarihi içerisinde Phaedra kompleksini işleyen eser sayısı, az sayıda olmakla birlikte, vardır. Ancak bu eserlerin Yunan mitolojisinden öte Şehname'den etkilendikleri açıktır. Meşrutiyet dönemi tiyatro yazarlarından Şahap Rıza tarafından kaleme alınan ve günümüz Türkçesine aktarımı henüz yapılmamış olan *İklîmâ* piyesi ise kaynağını doğrudan Yunan mitolojisinden almakla birlikte, cemiyet hayatına uyarlanmış olması noktasında da önemli bir eser olur. Kendi biyografisinde karşılığı olan ve üvey annesi ile yaşadığı aşkı bu eseri ile ölümsüzleştiren Şahap Rıza da âşık-oğul genetiğinin mirasçısı olarak görülür.

Bu bildiride, öncelikle psikanaliz eksenli bir mitik okuma ile Phaedra miti aktarılarak, kompleksi açıklanacaktır. Komplekse temel olan tüm çatışma ve gerekçeler incelenerek, nevrotik ve histerik kadınların, arzu ve ölüm karşısındaki tavırları yorumlanacaktır. Türk edebiyatında farklı bir örnek olarak *İklîmâ* piyesi incelenecek, ayrıca piyesin dil içi aktarımı da yapılarak, metnin okuyuculara ulaşması yönünde bir adım atılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Phaedra kompleksi, İklîmâ, Şahap Rıza, Trajedi, Kâbil ve Aklîmâ, Eros ve Thanatos, Kanlı tutku.*

PHAEDRA COMPLEX AND A SAMPLE FROM TURKISH THEATER: İKLÎMÂ (AKLÎMÂ)

ABSTRACT

The Phaedra complex, which takes its source from Greek mythology, is the subject of many important tragedies throughout the long literary periods, combining the paths of literature and psychoanalysis. Especially the desire felt by the step son and the consequent complex which pointed to the runaway at the end, affect many thinkers. In describing Phaedra and his followers, the neurotic character of the complex, which can be interpreted in the context of antagonist conflicts and bloody passions, the importance of taboo bans and incest has been important since the early ages. Especially the eros and thanatos conflict, systemized by Freud, is important in interpreting the tragic destiny of the complex.

Within the history of Turkish theater, there are a number of works that process the Phaedra Complex, with few being. However, it is clear that these works are influenced by the Şehname rather than the Greek mythology. The İklîmâ pole, which was received by Şahap Rıza from the period of the Constitutional period and which has not yet been transferred to the present Turkic, is an important work in that the source is taken directly from the Greek mythology and adapted to the life of the society. Şahap Riza who immortalizes this work in love with his own biography and who lived with his stepmother is also seen as the heir of the love-son genetics.

In this article, the complex will be explained by transferring Phaedra miti with a mythical reading primarily focused on psychoanalysis. By examining all conflicts and grounds that are complex, the interpretation of the attitudes of neurotic and hysterical women towards desire and death will be interpreted. As a different example in Turkish literature, the İklîmâ pole will be examined and a step will be taken in order to reach the readers by transferring the language to the readers.

Keywords: *Phaedra complex, İklîmâ, Şahap Rıza, Tragedy, Kâbil and Aklîmâ, Eros and Thanatos, Bloody passion.*

"Phaedra kompleksi, üvey oğluna âşık bir kadının hikâyesidir, tutku ve ümitsizlik arasında sıkışan bir ruhun hazin klasiği; vahşi doğa ile insan doğasının karşıt tutkularının kıyasıya savaşının, aşk ve nefretin türlü hallerinin, erkekçe sadakat, kadınca sadakatsizlik arasında gidiş gelişlerin, utanç duygusunun kızıl tülünün sahneye akışıdır" (Ç. Dürüşken).

Giriş

Aristo'nun *Poetika* adlı eseri ile literatürde kuralları bütünüyle oturmaya başlayan trajedi, doğduğu dönemden sonra, on yedinci yüzyılda ikinci altın çağını yaşarken; on dokuzuncu yüzyılda ciddi bir dönüşüme uğrar. Kuralları üzerinde yeniden düşünülen trajedi, farklı özellikler de yüklenerek yoluna devam eder. Modern dönem ile tür, daha da esner ve roman türünde de trajedinin içerik yönü kullanılmaya başlanır. Geleneksel trajedide başat bir arzu olarak kötülük, erotik olanın cazibesine ve geçmeyen korkulara işaret ederken; modern trajedi daha çok kişinin iç çatışmalarını konu edinir. Kader ve şans; özgürlük ve tabu; ruhsal arazlar ile dış baskılar; "körlük ve içgörü", tarihsel ve millî olanla evrensel olan; değişebilir olanla zorunlu olan; meydan okuma ile eylemsizlik çatışmaları ise trajedinin bünyesinde daima vardır (Eagleton: 2012).

Azamet, güç veya nüfuz sahibi kişilerin yaşadığı iç çelişkiler, ihtiraslar, nevrotik arzular, ibret verici sonlar, trajedi türünün konusunu oluşturur. Trajedi, büyük kötülükleri işlediği için karanlık mitoloji yorumlarıyla da yakından ilişkilidir. Kayıplar, değer yitimleri, pişmanlıklar trajedideki bu karanlık yönü daha da pekiştirir. Günahın çekiciliği, günah karşısında vicdanın yaptığı konuşmalar ve kişinin kendisiyle savaşı, trajedinin ana eksenidir. Tür içerisinde de kader kavrayışının ötesinde, tanrıların kötü ruhlu kişilerin hayatları üzerinde nasıl bir intikam eli oldukları, bozulan dengeyi tanrısal ceza yöntemi ile ve olağanüstü aracılarla yeniden nasıl kurdukları sergilenir. Bu nedenle trajedi, kolektif hafızada yaşayan mitlerin kullanılması vasıtasıyla intikamcı tanrılar çağına geri dönüşü sağladığı için, okuyucular/izleyiciler üzerinde ibret duygusu uyandırır ve arketiplerin çağrısını kuvvetlendirir. Bilindik bir anlatının, kolektif hafızadaki tekrarı, "tanıklık hissini" artırdığı için, bireyde arınma duygusu da gerçekleştiren (Erkek: 2001) trajedi türü, kişiyi yaratılışı ve kendi varlığı üzerinde daha çok düşünmeye sevk etmesi noktasında da psikanaliz incelemelerine önemli veriler sunar.

Phaedra Miti'ne Trajedinin İç Derinliğinden Bakmak:

Seneca'ya ait olan ve işlenen bir günahın karşısında "tanrıların aldığı korkunç intikam"ın (Neville: 1887) gösterildiği trajik bir anlatı ve son dizgesine sahip olan Phaedra miti, aslında "gösterişli dilleri ve katliamları, iğrenç, kanlı, kaotik ve sınırsız zulüm yetisini açığa vuran kadınlar ve erkekler dünyası öngörüleriyle bir *alt-mimetik trajedi"* örneği oluşturur. Bu tür trajedilerde, bir olaydan çok, tepki esastır. Bununla birlikte, şiddet, yabanıllık veya gizli erotik arzuların aurası açığa vurulduğunda, anlatıda melodramatik yön de görünür (Eagleton: 2012). Dolayısıyla Phaedra mitini işleyen her türlü eser, doğrudan katartik etkinin ve bir bakıma da melodramların sınırları içerisindedir.

Phaedra'nın mitolojideki öyküsü, kısaca şöyle özetlenebilir: Phaedra, Kral Minos ile Pasiphae'nin kızı, Ariadne'nin kız kardeşidir. Erkek kardeşi Deukalion, ebedî barışı sağlamak için Phaedra'yı Atinalı Theseus ile evlendirir. Theseus, aslında Amazon kızı Antiope ile evlidir. Bu nedenle Phaedra'nın düğün töreni, Amazonların kuvvetli bir saldırısı ve düğün gecesi Antiope'nin öldürülmesi ile bölünür. Her şeye rağmen evlenen ikilinin Akamas ve Demophon isimli iki çocuğu olur. Theseus'un Antiope ile olan evliliğinden de bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Erkek çocukların hayat hakkı bulunmadığı Amazon dünyasında, Hippolytos, babasının koruması ile hayatta kalmayı başarır. Phaedra, üvey oğluna karşı dizginlenemez bir aşk duymaya başlar, ancak kadınlardan nefret eden üvey oğlundan bir türlü beklediği yakınlık ve karşılığı alamaz. Kocasının, dostu Pirithous ile birlikte, Persephone'yi kaçırmak için yeraltı dünyasına inmesi ve ardından Theseus'un bir daha yeryüzüne dönemeyeceği konusundaki inancın dilden dile yayılması, Phaedra'nın cesaretini artırır ve sütannesi vasıtasıyla delikanlıya açılma imkânı bulur. Reddedilen ve hakarete uğrayan Phaedra'nın sütannesi, bir kurnazlık ile hem Phaedra'yı üvey oğlunun elinde ölmekten kurtarır hem de Theseus'un olacakları oğlundan duyma ihtimaline karşı, kendilerini kurtaracak bir hamle gerçekleştirir. Etraftaki kadınlara, Hippolytos'un Phaedra'ya zorla sahip olmak istediği yalanı söylenir. Phaedra'nın üvey oğlu tarafından yolunmuş saçları ve Hippolytos'un Phaedra'nın ayakları dibinde bırakıp kaçtığı kılıcı da bu girişimin delili olarak gösterilir.

Theseus, sanılanın aksine olarak ülkesine ve sarayına döndüğünde, karısını kahrolmuş vaziyette görür ve ne olduğunu anlatmasını ister. Phaedra'nın anlattıklarına ve gösterdiği kanıtlara inanan Theseus, oğlunun karısına dair arzu beslediği iftirası karşısında, Hippolytos aleyhine büyük bir öfke ve intikam duygusu ile dolar. Theseus, aslında gerçek babası olan Tanrı Poseidon'dan üç dilek isteme hakkına sahiptir. Bu haklarından birini oğlunun ölümünü istemek için kullanır. Tanrısına yalvararak, o sırada kaçak durumda olan oğlunu kahretmesini ister. Hippolytos, deniz kıyısından uzayan bir uçurum yolunda atlarının çektiği arabası ile ilerlemekte iken, denizlerin hâkimi Poseidon'un emri yetişir. Hippolytos, canavara dönüşen dalgaların, atlarını ürkütmesi sonucu yere düşer. Ancak cesedi paramparça olana dek, atlarının ayakları altında sürüklenir. Phaedra hem vicdan azabına hem de

dizginleyemediği nekrofilik arzu ve ihtirasının yarattığı tahribata daha fazla dayanamayarak intihar eder (Grimal: 2012).

Mitik anlatıya en yakın uyarlama Seneca'nın *Phaedra* trajedisidir (Seneca: 2017). Seneca dışında Euripides ve Racine tarafından da Phaedra konusu işlenir. Bu anlatılarda bazı ufak farklar mevcut olmakla birlikte vakanın gelişimi aynı düzeyde devam eder. Euripides, Phaedra'nın olanları eşine itiraf etmeden öldüğü yorumunu getirirken, Racine, anlatısını Hippolytos evlenmek üzere olduğu için Phaedra'nın kıskançlık nedeniyle oğluna iftira attığı, Hippolytos'un ölümünün ardından gerçeklerin nişanlısı vasıtasıyla açığa çıktığı şeklinde kurar. Phaedra, devamında da bir kompleks olarak, pek çok tiyatro eserine ilham verir.

Trajedide önemli olan felaketin alınyazısına dönüşmesi, asil kahramanın kusuru ve tanrının intikamı ile bahtın tersine dönmesi; dolayısıyla kirlenmenin ardından gelen arınmadır. Böylece kaos, yeniden düzene ve ıslaha evrilmiş olacaktır. Oysa Phaedra, trajik olanı yüklendiği gibi patetik olanın da sınırlarını oluşturur. Dehşet verici son, anlatıda yükselen bu patetik dalgalanmayı yeniden trajedi düzeyine sabitler. Dolayısıyla Phaedra kompleksi, "çifte karşıtlığın kontrolü altında baskılanma"nın (Eagleton 2012: 24) karşılığını verir. Sonuçta Phaedra tabular, çatışmalar ve ilkel cinsellik dürtüleri içerisinde yaşamının yönünü kaybeden bir histeriğe dönüşür. Bu nedenle de Phaedra, acınacak veya haklı görülecek bir kahraman değildir. İnsanlar onun yıkımı ve yok oluşundan rahatsız olmaz. Phaedra'nın durumu, düşülmekten korkulan bir durum da değildir. Onun trajedisinden ibret de alınmaz. Anlatının bu yöndeki zayıflığının nedeni tecrübe edilirliğinin ve yaşanmışlığın sık rastlanılan bir olay olmaması ile alakalıdır (Eagleton: 2012). Anlatı sonunda Phaedra'nın vicdan azabından doğan intiharı bile saygı uyandırmaz ve histerisine bağlanır.

Yazgısal Tevarüsün Ölümcül Arzu Laneti: Eros ve Thanatos/ Ego Süperego Çatışmasında İnce Bir Zar Olarak Phaedra Kompleksi

Phaedra kompleksi, anne veya kadın kaynaklı ensest bağımlılığı veya ahlakî bakımdan uygunsuz olan aile-akraba erotizmine işaret eder. Daha ziyade üvey oğla aşk olarak görülen kompleks, takip edilen kanlı tutku izleği nedeniyle femme fatale kadın kimliği ile de örtüşür. Ölümle tamamlanan şiddetli erotik hazlara (Bataille: 1997) işaret eden kompleks, daima facia ile sonuçlanır ve tartışmasız biçimde ilkel arzuya dayalı nevrotik sapmalar ekseninde görülür.

Phaedra kompleksindeki kadın, öncelikle vicdanî denetim mekânizması niteliğindeki üst benlik olan süperego ile ben yasalarının koruyucusu olan ego arasındaki çatışmada yıpranır. "Süperegonun çok güçlü olduğu, egonun ise dürtülerin asgari tatminini sağlayacak kadar etkili olmadığı" ve kanlı tutku arzusunun da içerisinde olduğu nevrozlarda, "süperegonun direnişinin kırılması gerekir, oysa toplumsal normalliğin temsilcisi olan süperegonun fazla zayıf olduğu psikozlarda, bunun güçlendirilmesi gerekir". İşte Phaedra kompleksine tutulan çelişkili karakter, böylece "temel bir toplumsal antagonizmayı, bireyin itkileri ile toplumun talepleri arasındaki gerilimi yeniden üretir" (Zizek: 2011).

Phaedra, hissettiği duygu nedeniyle başlangıçta utanç içerisindedir. İnkârı başaramadığı için, ego sürekli olarak delinir. Bir türlü yenemediği arzu, onun ruhunda ciddi azaplar doğurur. Kendinden utanma ile dizginlenemez cinsel arzusu arasında sürekli çatışma yaşar ve aklî denetimini yavaş yavaş yitirir. Phaedra'nın dişiliğine yabanıllık; sahip olma arzusuna yok etme arzusu; haz arzusuna lanetlenme kaygısı; hayat beklentisine ölüm keskinliği; eminlik duygusuna tehlike ürküsü refakat eder. Birey benliğinde yaşanan bu parçalanma, Eros ile Thanatos arasındaki çatışmaya kadar iner ve incelir. İnsanda bir denge hâlinde var olan, ancak birbirine karşıtlık içeren yaşam enerjilerine işaret eden Eros ve Thanatos, bir yandan arzunun bir yandan da ölümün hazzının çatışmasıdır (Marcuse: 2016).

Eros, aşka, erotizme, yapıcı enerjiye yöneliktir. Thanatos ise ölüm dürtüsüdür ancak bu dürtü, "tekrar etme dürtüsü" ile birlikte ele alınır. Yani, geçmişteki acı deneyimlerin, o deneyimlerden etkilenen organizmanın doğal sınırlarını aştığı, hatta organizmanın ölümünün ötesinde direnen tekinsiz tekrarlama dürtüsüdür. Acılı bir hazdır ve yüzü, yıkıma, nevroza dönüktür.

Eros ve Thanatos arasındaki uzlaşmazlık, Phaedra'nın cinselliğe bakışında mitolojik bir söylemi işaretler. Phaedra'nın "ömür boyu acıya, gözyaşına mahkûm" olduğuna inandığı "nefretlik ev" (Seneca: 2017, 5) içerisindeki durumu, "mağaradan boşalan sıcak buğu" (s. 6) olan kadınlık duygusu ile çatışmaktadır. Bu tanımlar aynı zamanda kadının, histerik tarafının, libidinal tutkularının tehlike sınırındaki yüksekliğinin de işaretidir.

Phaedra, kanında antagonizmin yandığı bir kahramandır. Femme fatale kadın kimliğinin öğrettiği dizginlenemez tutku, ona annesinden miras kalan, genetik bir aktarımdır. Anlatı boyunca tanrısal cezalandırma yöntemi olarak tevarüs eden lanetli yazgılardan söz edilir. Eroslarını bir türlü bastıramayan bu soy kadınları, arzularının yas ve ölüme bağlanması kaderini yaşarlar. Yasları, erosun yitimine yöneliktir ve bu nedenle de melankoliktir (Freud, 2015). Bu kadınların ilki Phaedra'nın annesi Pasiphae'dır ve Pasiphae, tanrısal emirle gerçekleşen ebedî bir lanetin taşıyıcısı olur.

Şöyle ki Phaedra'nın babası Kral Minos'un oğlu Androgeus, Attica'da öldürülür. Minos'un laneti, tanrıların da desteği ile Atina halkını perişan eder. Bir barış yolu olmak üzere her dokuz yılda bir, kura ile belirlenen Atinalı yedi genç kız ve erkek, Minotaurus'a kurban edilmek üzere Girit'e gönderilir. Minotaurus,

aslında Poseidon'un laneti sonucu doğmuş bir yaratıktır. Minos, tahta çıkmak konusunda Poseidon'dan destek ister. Ancak bu yolda kardeşlerinin önüne geçebilmesi için tanrılarca seçilmiş olduğunun ispatı gerekmektedir. Minos, Poseidon'dan deniz içerisinden çıkacak bir boğa ile kutsanma ister ve Poseidon, ona yardım eder. Bunun üzerine Minos, Tanrı'ya bu hayvanı kurban edeceğine dair söz verir. Ancak boğa o denli görkemli ve güzeldir ki onu damızlık olarak kullanmayı kurar ve Poseidon'u başka bir kurbanlık boğa sunarak kandırmaya çalışır. Poseidon bu duruma çok sinirlenir ve Minos'un değerli karısı Pasiphae'nin kalbine utanç verici bir aşk gönderir. Pasiphae, söz konusu boğaya engellenemez biçimde âşık olur ve onunla birleşmek ister. Amacına ulaşmak için, orada bulunan dâhi Deadalus'a tahtadan bir inek yaptırır ve bu ineğin içine girer. Aynı dönemlerde yine tanrısal emir sonucu azgınlaşan boğayı, kendisi için hazırlanan ineğin içindeki boşluğa gizlenerek kandıran Pasiphae, amacına erişir. Minotaurus da bu lanetli aşkın sonucu bir ucube olarak Pasiphae tarafından dünyaya getirilir ve tanrısal cezanın en mühim göstergesi olarak, demonik bir canavar doğmuş olur (Kearney: 2012). Daha sonra Minos, karısını ve kendisini bu utançtan kurtarmak için yine Deadalus'a eşi benzeri bulunmayan bir labirent yaptırır. Minotaurus, bir yandan burada gizlenirken bir yandan da imparatorluğun önemli bir ceza gücü olarak kullanılır. Gizemi çözülemeyen labirentinde yaşayan canavar, kendisine verilen kurbanlar ile beslenir. Atinalı aileler, çocuklarını ölümü temsil eden siyah yelken çekilmiş gemiler ile Girit'e gönderirler; çünkü giden kurbanlar, labirentten çıkıp bir daha evlerine dönememektedir. Görüldüğü üzere Pasiphae, tutkusu ile yalnızca kendisini değil, toplumu da büyük bir lanetlenme ve yıkıma sürüklemiştir.

İşte, Phaedra'nın eşi olan Kral Theseus, ülkesini Minotaurus'un zulmünden kurtarmak için gönüllü olur ve babası onu da siyah yelkenli bir gemi ile Minos sarayına gönderir. Aşk tanrıçasının desteğini seçen Theseus'a, bu tanrıça yardım eder ve Minos'un kızı Ariadne, görür görmez ona âşık olur. Ariadne, Theseus'a Minotaurus ile mücadelesinde yardım eder ve delikanlının eline bir ip vererek Minotaurus'u öldürüp, labirentten galip olarak çıkmasını sağlar. Theseus ise önce Ariadne ile birlikte memleketine dönmeye karar verirse de bu vefakâr kızı yarı yolda bırakır. Ariadne büyük acılar yaşar, ancak yaygın olan mite göre Dionysos, güzel Ariadne ile evlenir, ancak Theseus, ebedî laneti de hem kendi hayatına hem de aile hayatına yazgılar. Öncelikle Theseus, zafer kazanmış olarak ülkesine dönerken, gemisinin kara yelkenini beyaz ile değiştirmeyi unutur. Siyah yelken ile gelişten, ölüm ve yas manasını okuyan baba Aegeus, oğlunun zaferle döndüğünü anlayamaz, evlat acısına da katlanamayarak kendisini kayalıklardan aşağı atar ve intihar eder. Ege Denizi, adını bu zavallı adamın anısından alır. Theseus, zafer içerisinde kedere düşme karşıt değerini ilk kez böylece yaşar.

Görüldüğü üzere Phaedra, günaha çok yakındır ve yalnızca bireysel hafıza değil, dönem içerisindeki toplumsal hafıza da onun annesinin günahının büyüklüğü ile doludur. Annesinden sonra kız kardeşi de aşk nedeniyle baba yasalarını çiğnemiş, ülkesinin gücünün bir kanıtı olan labirentin çıkış yolunu, rahatlıkla bekâret kuşağı olarak değerlendirebileceğimiz bir ip demeti görünümünde düşmana teslim edebilmiştir. Ancak Phaedra, bu türlü fedakârlıkların değil, arzularına yenilerek ölüm getiren kadınların genetiğindendir. Üvey oğluna karşı duyduğu aşk karşısında savunmasını bu yazgıya bağlayarak yapar. Kendisini sürekli annesi ile yazgılar ve aşkın, onda ebedî bir sancı olarak tohumlandığını bilir. Bu dürtüyü "zavallı anamın o ölümcül hastalığını tanırım, bizler âşık olduk mu iyi biliriz ormanlarda günah yaşamayı" (Seneca 2017, 7) ve yine "Minos'un kızları hiç edepli bir aşk yaşamaz, her zaman günaha bağlanır yolu" (s. 8) sözleriyle anlatır. Sütannesinin yalvarmaları ona tesir etmez. Yaşananların günah olacağı ve tanrıların öfkesini çekeceği düşüncesi bile onu engelleyemez. "Şer ateş"leriyle "doğayı" birbirine katacağından bahseden sütanne (s. 10), Phaedra'nın annesi Pasiphae'ye atıfla bu birlikteliğin sonucunun "günahkâr rahminde", "hilkat garibesi bir dölü tutmak" (s. 10) olduğu konusunda uyarılarda bulunur. Sütannenin,

"Yuvana
rezalet yığmanın âlemi var mı,?
annenle günah yarışına girmenin? Onun canavarlığından da
beter senin günahın:
Onun canavarca tutkusu kaderin cilvesi, senin günahlarınsa
Kendi doğanın" (s. 8)

sözleri karşısında Phaedra, "kendisiyle yüzleşmekten ürken ruhu"nu (s. 9) bir türlü sakinleştiremediğini, deliliğin kendisine hükmettiğini, ruhunu gittiği uçurumdan bir türlü kurtaramadığını söyler. Sonunun intihara gideceğini belirtince sütanne dayanamayarak Hippolytos'a gider ve üvey annesinin kendisine olan aşkından söz eder. Hippolytos, bu sözleri şiddetle reddeder, öfkelenir ve hakaret eder, Phaedra'ya annesinin kirli mazisini hatırlatır. Saçlarını yolarak kılıcı boynuna doğrultur. Hippolytos da kendi annesi Antiope'nin genleriyle kuşatılıdır. Karakterinde yabanıllık ve ilkellik vardır. Bakirlik, kadınlardan uzak kalma arzusu, avcılıktaki mahareti ve av tutkusu, vahşî yönünü sürekli büyütmektedir. Kalbi, kadın inceliğine de aşka da yabancıdır. Tanrıçası bile amazonların, ebedî bakirliğin ve haşin avcıların tanrıçası olan Diana'dır. Üstelik hafızasında bir de Medea trajedisi vardır. Medea, Hippoytos'un dedesinin ikinci eşidir ve kıskançlık uğruna kendi çocuklarını öldürüşünün hatıraları da çok yenidir. Tüm bu nedenlerle kadınlardan nefret eden Hippolytos, üvey annesinin teklifi karşısında büsbütün çıldırır. Yaradılış itibarıyla kaba olan Hippolytos, bilindiği üzere üvey annesi Phaedra'nın aşkını da karşılıksız bırakacak ve feci bir akıbete uğrayacaktır (Grimal: 2012).

Theseus, babasından sonra oğluna da eve dönüşünün bedelini canıyla ödetmiş olur. Üstelik bu ölüm, Theseus'un Phaedra ve ailesi yoluna, babası ile birlikte verdiği üçüncü kurban olur. Mitolojiyi kötülük ekseninden işleyen karanlık alt metinlerde, düğün günündeki Amazon saldırılarına karşı, Theseus'un ilk karısı Antiope'yi, tanrılara kurban olarak sunduğu ve bu sayede Amazonlardan kurtulduğu anlatılır. Dolayısıyla hem anne hem de oğul, Phaedra için sunulan kurbanlar olur.

Bir Kanlı Haz Olarak Tabu Yıkımı ve Ölümcül Günah: Oğul-Âşıklar

Kutsal ile kirli olan arasındaki karşıtlık, en eski yasa düzeni olan (Freud: 2018) tabuyu doğuran etmendir. Bir tabunun çiğnenmesinden kaynaklanan sorunlar ancak kefaret ile düzeltilebilir ve tehlikeler yine aynı yolla önlenebilir. Tanrısal sistemin veya doğanın düzene girmesi, lanetin ve sonucu olan ucubeliğin ortadan kalkması için arınmaya ihtiyaç duyulur. Arınma da ancak kurban etme, feda etme ile mümkün olur.

İd, tabuyu, yasaklar ve önüne geçilmez endişeler olarak algıladığı için, bireyler nevrozlarını dirilterek alıkonulmuşluktan kurtulmanın ve tabuyu çiğnemenin kolaylığına ulaşır. Oysa çiğnenen her tabu, kötüleşmeyi; kötüleşme de vicdanî bir hesaplaşmayı zorunlu kılar. Dıştan gelen bir cezalandırmadan önce, kişi kendi içinde uğursuzluğa ve lanete bulaşma korkusunu yaşar. Bu korku aşıldıktan hemen sonra sevgi nesnelerinden birisine zarar gelecek olması korkusu başlar. Tabu olana dokunma yasağına uyulmaması, bireyi hem ona dokunmak arzusuna hem de bunun sonucuyla yüzleşememek kaygısına müptela kılar. Bir kısır döngü hâlinde, nevroz tetiklenir. Bu durum da tabular konusunda uzlaşmaz karşıtlıktan doğan antagonist çatışmayı tetiklemiştir (Freud: 1989).

Ölüm kaygısı ve tabu arasındaki ilişki, bu büyük çatışmadan kaynaklanır. Her yasak, temelde, sevilen kişiye yönelen kötü bir içtepiden, yani ölüm isteğinden kaynaklanır. Kişi, bu isteğini baskılamayı öğrenir ve sevgi nesnesinin yerine, düşman kişiyi koyarak, fantezisini yadsır. Zamanla kişi, bu yadsımadan ürker ve sevdiği kişinin ölümünden korkar hâle gelir. Bu durum, nevrotik kişinin şefkatli özgeciliğidir. Phaedra kompleksi, bu kaba bencilliğin kendisi ile yakından ilişkilidir (Freud: 2018).

Ensest, kuşkusuz tarihin ilk zamanlarından beri bir tabudur. Erotik haz ve çekicilik, çoğu zaman engellenebilir değildir. Ensest söz konusu olduğunda ise bu hazzın karşısında tabular ve nevrotik bozukluklar söz konusu olur. Kâbil'den bu yana dinî anlatılarda da yer eden ensest, mitolojinin hiç yabancı olmadığı bir konudur. Oedipus ve Elektra'dan itibaren takip edilen ensest arzu; Anadolu tanrıçalarından Kibele kültünde de vardır. Ancak ensest, her koşulda tabu olarak lanetlenmeyi, ritüel olarak da bir hadım edilmeyi gerekli kılar. Anne tabusunu yıkan kahramanın, oğul-aşığın, her koşulda ölümü gerekmektedir.

Oğul, kendisini hadım ederek cezalandırmak yanında, cinselliğini bir perhize dönüştürüp kefaret olarak da kurban etmeyi seçebilir (Girard: 2003). Ensestin öznesi veya haz nesnesi olan oğul-âşıklarda gerileyen bir libido söz konusudur. İçe dönmüş olan bu libido, ebeveyne yönelik imgeleri, çocukluktaki algıya yeniden döndürür. Ancak var olan libido artık erişkin bir libidoya döndüğü için cinselliğe geri dönüşsüz biçimde bağlanmış olur. Ebeveyn ile olan ilişki, uyumsuzlaşır (Freud: 1989). Phaedra kompleksinde Hippolytos, aslında üvey annesine karşı bir aşk beslemez. Hatta kadınların bütününden nefret etmektedir. Bu nefret duygusunda annesine karşı hissettiği örtük bir arzunun izi olmalıdır. Soyunun hayatta kalan nadir erkeklerinden olan ve annesinin vahşi geni ile donanan Hippolytos, vahşiliği ile gezginliği birleştirir ve bir avcı olur. Jung, enseste meyilli oğul-âşıkların genellikle gezgin olduklarını belirtir ve gezginliğin de asla nesnesini bulamayan bir arzunun, yitik anneye duyulan bir özlemin sembolü olduğunu vurgular (Jung: 2015). Dolayısıyla ensest arzu, Hippolytos'ta örtük olarak vardır ve süreç, olduğu gibi işlemektedir.

Tüm bu bilgiler sonucunda Phaedra kompleksi için söylenebilecek olan, tabu, din ve genel olarak ahlak kuralları ile sınırları çizilmiş olan bir yasaklar ağına karşı çıkarak, bileşilmesi doğru olmayan kişiye karşı duyulan nevrotik, saplantılı ve histerik bir arzu gerçeğidir. Phaedra kompleksindeki kanlı tutku, birleşme gerçekleşsin veya gerçekleşmesin sonunda diyetini ödetir. Kör edilme, parçalanma, dağılma, yitme, boğulma gibi aslında kastrasyon durumuna işaret eden cezalar, tabu kurbanlığının birer yansımasıdır. Bir sevgi nesnesi olarak görülen, haz kaynağı olarak değerlendirilen akrabaya karşı, bunca yok edici tavrın altında da yine tabuyu çiğnemekten duyulan azap, maskelenmiş şefkatli özgecilik sorunu etkili olur.

Türk Edebiyatında Phaedra Kompleksi ve Oğul-Âşık Olarak Şahap Rıza

Türk edebiyatında Tanzimat devrinden itibaren görülmeye başlanan batı tarzı tiyatronun örnekleri içerisinde Phaedra kompleksini işleyen metinlerle karşılaşılır. Bunlar kaynağını doğrudan Yunan mitolojisinden değil, *Şehname* kaynaklı Siyavuş anlatılarından alan metinler olarak dikkati çeker. Üvey oğla aşk, *Fürs-i Kadimde Bir Facia yahut Siyavuş* eserinde, Ahmet Mithat Efendi tarafından sunulur (Enginün: 1998). Bu dramda, İran şahı Keykavus'un karısı Südabe'nin, üvey oğlu Siyavuş'a duyduğu kanlı tutku işlenir. Duygularını bastıramayan Südabe, kocasının bulunmadığı bir zamanda Siyavuş'a açılır, ancak ondan olumlu bir karşılık alamaz. Sonra da kendi iffetine göz koyduğu iftirası ile Siyavuş'u suçlar. Kâhinlerin müdahalesinin ardından gerçeği itiraf etmek durumunda kalan Südabe, Siyavuş'un af kararı ile öldürülmeyerek hapis cezasına çarptırılır. Kocasını etkilemeye ve devletin gidişatını çökertmeye kararlı olan Südabe, hırslarının esiri olarak yaşar. Nihayetinde Siyavuş, Südabe'nin ve kardeşinin ustaca hilelerine kanan babasının hükmü ile öldürülür. Anlatı Racine'nin işlediği Phaedra trajedisi açısından yorumlanmaya daha uygun olsa da (Sakallı: 2012) aslında kaynağında *Şehname* vardır.

Üvey anne-oğul ilişkisini konu edinmese de buna yakın bir yasak tutku, Ali Ekrem Bolayır'a ait *Sükût'ta* görülür. Eşinin yeğeni ile ilişkiye giren genç kadın, kocasının ölümüne neden olurken, kendisinin ve yasak aşkının da hayatını mahveder.

Meşrutiyet devri tiyatrosu dairesinde eser veren Şahap Rıza'nın kaleme aldığı *İklîmâ* piyesi ise doğrudan Yunan mitolojisinden ilhamını alan ve Phaedra kompleksinin görüldüğü dikkat çekici bir eserdir. Şahap Rıza Bey'in Darülbedâyî'de diksiyon hocalığı yaptığını, Hüseyin Rahmi'nin *Mürebbiye* adlı eserinin sinemaya uyarlanması hususunda büyük emek verdiğini, hatta kadın kılığına girerek Mürebbiye'yi de canlandırdığını biliyoruz. Anadolu'da Türkçe ve edebiyat öğretmenliklerinde bulunan (Toros: 1998) Şahap Rıza, gazeteler ve özellikle çocuklar için dergiler de çıkarmıştır.

Şahap Rıza'nın kaleme aldığı dört fasıllık tiyatrosu olan *İklîmâ*, aslında yazarın yaşadığı gerçek bir aile faciasından kaynaklanmaktadır. Şahap Rıza'nın annesinin vefatının ardından babası, genç bir kadınla evlenir. Şahap Rıza ile bu genç üvey anne arasında bir aşk ve ilişki yaşanır. Bunu öğrenen baba, eşini öldürür ve Şahap Rıza da sebep olduğu bu olaydan sonra kaçarak evi terk eder. Anadolu içlerinde öğretmenlik yapan ve bir daha da İstanbul'a dönmeyen Şahap Rıza, hayatını bir alkolik olarak noktalar. Sevdiği kadının yani üvey annesinin adı olan İklîmâ, yazarın bu piyesinin, otobiyografik bir gerçekle kaleme alındığını gösterir (Toros: 1998). Ayrıca, Tanzimat'tan beri başlamış olan feminist arayışların, Şahap Rıza eserinde de "hanenin dışa açılması" (Mc Dermott: 2016) anlamında önemi büyüktür. Aile hayatının, şahsî arzulara fedası, kadının anne kimliğinden öte âşık kimliği ile sahnede görünmesi noktasında da eser, farklı bir örnektir.

Bu trajik hayat öyküsü dışında İklîmâ adının konu ile ilgili olarak çağrıştırdığı önemli bir husus daha vardır. Dünyanın şahit olduğu ilk trajik olay olan Hâbil'in öldürülme nedeni ve ensestin ilk uygulayıcısı olan da Aklîmâ'dır. Bilindiği üzere Kâbil, dünya hayatındaki insanın, kötülük ile olan imtihanını kaybeden ilk kişisi olarak dikkat çeken bir isimdir. Hz. Havva, her doğumunda biri kız, biri erkek ikizler olmak üzere, yirmi hamileliği sonunda kırk çocuk dünyaya getirmiştir. Hâbil'in öldürülmesinin ardından bir hediye olarak Hz. Âdem ve Havva'ya nasip edilen Hz. Şit ise kardeşsiz doğan tek çocuktur.

Hz. Havva ve Âdem'in ilk çocukları, Kâbil ve Aklîmâ; ikinci çocukları ise Hâbil ve Lebûda'dır. İkiz çocukların birbirleri olan evlilikleri yasak olduğu için, evlilik çağına geldiklerinde Hz. Âdem, Hâbil'in ikizi Lebûda'nın Kâbil ile, Kâbil'in ikizi Aklîmâ'nın da Hâbil ile evlenmesi gerektiği konusunda Tanrı'nın hükmünden bahseder. Aklîmâ'nın güzelliğinden başı dönen Kâbil, bu ilk emri çiğneyerek yasak sevinin pençesine düşer ve sürekli olarak karara itiraz eder. Bunun üzerine Hz. Âdem, Hâbil ve Kâbil'den Tanrı'ya birer kurban sunmalarını, hangisinin kurbanı kabul edilirse onun dileğinin Tanrı tarafından makbul olacağını belirtir. Kâbil kötü ürünlerden, Hâbil ise en iyilerden kurban ve hediyeler seçer. Kâbil, karar ne olursa olsun, fikrinden vazgeçmemeye kararlıdır ve Hâbil'i yok etme fikri, o zamandan aklında parlayıp sönmüştür. Buna ilaveten Kâbil'in sunuları Tanrı tarafından makbul görülmeyince kardeşine olan öfkesi daha da artar. Hz. Âdem'in Mekke'ye gitmesinin ardından Kâbil, kardeşini başını taşla ezmek suretiyle öldürür. Cesedi ne yapacağını bilemez ve sonra bir karganın yol göstericiliğinde, kardeşinin bir yıldır yanında sürüklediği cansız bedenini nihayet toprağa gömer. Devamında da kendisine haram olan kız kardeşi ile evlenir. Bu yasak arzu neticesi, Kâbil'in sulbünden gelen çocuklar ise hayırsız ve kötülükle meşgul kişiler olur (Harman: 1996).

Görüldüğü üzere Şahap Rıza'nın eserine verdiği isim, aslında kader tarafından da seçilmiştir. Üvey annesi ile tarihteki adaşının kaderleri, günah çağrısı anlamında birbirlerine bağlanmıştır. Türkçe söyleyişe uygunluğu ve üvey annesinin adının İklîmâ oluşu, eserin de İklîmâ adıyla kayıtlanmasının nedenidir.

Piyesin konusu ise şu şekildedir: Tosun Bey ve İklîmâ Hanım, uzun süredir evlidir, ancak çocuk sahibi olamamışlardır. Himayelerinde bulunan bir kadın, ölüm döşeğinde iken henüz iki yaşındaki çocuğu Necip'i onlara emanet eder ve evlat olarak kabul etmelerini ister. Aile, bu çocuğun varlığından sevinç duyar ve Necip, büyük bir sevgi ve özen ile büyütülür. Yatılı olarak İstanbul'da eğitime gönderilen ve idadiyi tamamlamasının ardından evine dönen Necip, muazzam bir avcı, iyi bir at binicisi ve sohbet kişisidir. Bu özellikler, Tosun Bey'in hoşuna giderse de evin hanımı İklîmâ ile fıtraten kaba bir genç olan Necip arasında bir huzursuzluk doğar. İklîmâ Hanım, kucağında büyüttüğü, yanında uyuttuğu bu delikanlıya âşık olmuştur ve artık kendisini gizleyememektedir. Yaşanacak olanların sonucundan korktuğu için de Necip'e kötü davranmakta ve onu evden gitmeye zorlamaktadır. Eşiyle de Necip'in evde bulunan varlığı üzerine ciddi tartışmalara girmekte, onu istemediğini her fırsatta dile getirmekte, Necip'i gerçekte mevcut olmayan şeyleri bile bahane ederek, eşine şikâyet etmektedir. Bir gece Tosun Bey uyurken, İklîmâ ile Necip karşılaşırlar. Şiddetli bir kavga sonunda birbirlerine olan aşklarını itiraf ederler ancak İklîmâ yine de Necip'in evden uzaklaşmasını ister. Necip, kuzeninin evine yerleşir ve geceleri canını da tehlikeye atarak İklîmâ'nın odasına tırmanır, bir süre onu görüp tekrar evden uzaklaşır. Bir gece yakalanma ihtimalleri doğar. Bunun üzerine Necip, sanki eve hırsızlığa gelmiş süsü verilir ve İklîmâ, anlaşmalı olarak onu bacağından tüfek ile yaralar. Evde tedavisi yapılan, ancak herkesin gözünde bir hırsız konumuna düşen Necip, iyileştikten hemen sonra gizlice evden kaçar. Bundan sonra da evin deniz yönündeki bahçe tarafına gelir, İklîmâ, ortam müsait ise denize taş atar ve Necip, bu işaretten sonra sandalını gizli bir yere bağlayarak, İklîmâ'nın yanına çıkar ve birlikte vakit geçirirler. İklîmâ'nın gözlerini denize dikerek sürekli bahçede dolaşması, Tosun Bey'in dikkatini ve şüphesini çeker; İklîmâ Hanım'a karşı tavrı da değişir. İklîmâ bu durumdan rahatsızlanır ve Necip'i bir daha görememekten korkar. Bu nedenle kendisine, birlikte kaçmayı teklif eder. Necip, Tosun Bey'in namusunu

lekelemekten korktuğunu, İklîmâ'nın iki çocuğunu annesiz bırakmak istemediğini, ayrıca insanların kendilerini aşağılayacaklarını bildiğini söyler ve bu teklifi kabul etmez. Ancak İklîmâ'nın ısrarından bir türlü kurtulamaz. İklîmâ'nın kısa süreli yanından ayrılarak eve gitmesini fırsat bilen Necip, düşünür ve dışarıda, hariçten birinde böyle bir davranış görse, vicdanının kararıyla onu öldürebileceğini, oysa üvey annesine âşık olmak suçunu işleyen bizzat kendisi olduğu için, hakkında hüküm veremediğini söyler. Vicdanı bu ikiyüzlü davranışına dayanamaz, İklîmâ'nın ısrarlarının feci netice vereceğini de anlar. Bu esnada Tosun Bey ve İklîmâ da bahçeye çıkmışlar, Tosun Bey, Necip'i başta tanıyamamıştır. Karısının bir yabancı ile görüştüğünü düşünüp saldırmaya hazırlanırken, Necip, kendisini Karadeniz'e bırakarak intihar eder.

İklîmâ, büyük bir serinkanlılıkla, Necip'in kendilerinden özür ve af dilemek için birkaç kereler geldiğini, Tosun Bey ile aralarını iyileştirmek için İklîmâ'nın aracılığını istediğini belirtir ve olay böylece kapanır. Kendisi ise günden güne histerik bir hâle bürünür. Zafiyeti artar, doktorun refakati kâr etmez olur. Yemek ve uyku düzeni bozulur. Denizden sürekli olarak bir ses duyar. Necip'in annesine ait olan bu ses, oğlunu aramakta ve İklîmâ'yı hiç rahat bırakmamaktadır. İklîmâ'nın dengesi günden güne bozulur, aklının denetimini kaybeder. Nihayetinde İklîmâ da kendisini aynı yerden denize bırakarak intihar eder (Şahap Rıza: 1326).

Sonuç

Kaynağını Yunan mitolojisinden alan Phaedra kompleksi, histerik kadın kimliği ve nesil lanetine yaslanan yapısı ile dikkat çeken bir konudur. Kompleksin kaynağı olan, mitolojiden esinle ve tiyatro imkânlarıyla yeniden oluşturulan Phaedra anlatısı ise trajedi türünün gereği olarak, insanın ruhunda varlık gösteren birleştirici ve ayırıcı ilkelerin çatışması olarak nitelenebilecek antagonizm ile ilişkisi noktasında, her dönemde gündeme gelen bir anlatı olma özelliği gösterir.

Türk edebiyatı içerisinde de Phaedra kompleksi ekseninde kaleme alınmış eserler mevcuttur. Bizzat yazarının yaşadığı anıyı işlemesi bakımından Şahap Rıza'nın *İklîmâ* isimli eseri kompleks bakımından dikkat çekicidir. Yazar, Yunan mitolojisini kaynak almakla birlikte, millî hayata uygun bir adaptasyona da gitmiş, İklîmâ'nın iffet ve ismetine sahip çıkan bir kadın olduğu, eser boyunca vurgulamıştır. Böylece ölümüne neden olduğu üvey annesinin hatırasını da korumuştur. Oysa piyeste İklîmâ, annesi konumunda olduğu Necip hakkında ensest arzu taşımaktadır. Kendi rahatlığı ve eminliği için Necip'in sokaklarda kalmasına, dışlanmasına, hakarete uğramasına razı olur. Ona hırsız rolünü çekinmeden yükler. Vicdanî kaygılarından öte gizli aşkının duyulması korkusunu yaşar. Sürekli olarak Necip'i bir şeylere zorlar. Gitmeye, kalmaya, beklemeye, tüm yükü üstlenmeye mütemadiyen zorlanan bir Necip karakteri dikkati çeker. Necip, coşkun bir aşkla sevmekte olduğu İklîmâ'nın saadeti için kendisini fedaya hazırdır. Sonunda da bu aşkın diyetini öder.

İklîmâ Hanım, Necip'in evlerine gelmesinden sonra iki çocuk dünyaya getirmiştir. Phaedra gibi onun da iki çocuğu vardır. Necip, ava meraklıdır ve at binme konusunda da herkesi geride bırakacak kadar maharetlidir. Eş kimliği Hippolytos ile bu anlamda benzerdir. Ayrıca Necip'in ölümü de tıpkı Hippolytos gibi deniz elinden gerçekleşir. İklîmâ, Necip'i sürekli olarak kendisiyle birlikte kaçması konusunda zorlar. Nihayetinde bu hedefine ulaşamaz ve Necip intihar eder. Onun ardından nevrotik hâle bürünen İklîmâ da intihar eder. Sonuçta bir kanlı tutku macerası, ilk örneğine benzer bir son ile nihayete eder. İklîmâ, şefkatli özgecilik örüntüsünde, kanlı bir tutkunun hem mağduru hem zalimi olur.

İKLÎMÂ[1]

Dört Fasıl Tiyatro

Şahap Rıza

İstanbul
Şirket-i Tabiyye
1326

Eşhas

Tosun Bey: Bir Vali
İklîmâ: Tosun Bey'in Haremi
Necip: Tosun Bey'in Evlatlığı
Tevfik Bey: Doktor
Hizmetçiler

Birinci Fasıl

(Müzeyyen bir oda. Vakit gece. İklîmâ Hanım, bir tarafta Tosun Bey karşısında oturur)

Birinci Meclis

[1] Aktarımda, bazı noktalama işaretleri, tarafımızca düzenlenmiştir.

İklîmâ Hanım, Tosun Bey

Tosun Bey

Sen de bilirsin ki izdivacımızdan sonra iki sene geçtiği halde dünyaya bir çocuğumuz gelmemişti. O vakitler ne kadar keder ediyorduk. Bu kederi def etmek için evden eve çıktık, memleketten memlekete gittik. Fakat ne yaptıksa kederimiz zail olmadı. Sonra ise Necip, hiç ümit etmediğimiz bir zamanda, hiç ümit etmediğimiz bir güzellikle min-tarafillâh gökten inmiş bir melek gibi ailemiz içinde peyda oluverdi.

İklîmâ (mütefekkir)

Necip o vakit kaç yaşındaydı?

Tosun Bey

Validesi teslim-i ruh ederken bana vasiyetinde "Necip'i iki yaşında doğmuş bir oğlunuz addediniz" demişti. Demek ki iki yaşındaydı.

İklîmâ Hanım

Zavallı kadının hali hiç gözümün önünden gitmez. Biçare iki gün içinde …

Tosun Bey

Evet, iki gün içinde vefat etti. Fakat bize pek kıymettar bir yadigâr bıraktı. Necip'i o vakit ne kadar sevdik idi. Ne kadar da sevimli idi. Bize evlat mahrumiyetini derhal unutturmuştu. Ben en ziyade senden korkarken, sen hepimizden ziyade sevmiştin. Bu muhabbetini sana ihtar ettikçe "bu çocuk değil, melek, meleği kim sevmez" diyordun. Hâlbuki şimdi bakıyorum, kendisine fena muamele ediyorsun.

İklîmâ Hanım

Fena muamele ediyorum da ne yapıyorum? Yüz bulmasın diye!...

Tosun Bey

Onun artık yüz bulacak zamanı geçti. Hem şimdiye kadar ben onun hiçbir fena halini görmedim.

İklîmâ Hanım

İhtimal siz görmediniz. Fakat ben gördüm, görüyorum. İhtimal size hoş gelen birçok halleri bana sakil görünüyor. İhtimal ki o halleri hakikatte de sakildir. Ben, karşımdaki bir adamın, hem o adam kim olursa olsun, biraz daha, biraz daha da değil, pek ziyade sahib-i nezaket olmasını isterim. Hâlbuki onda nezaketten eser bile yok.

Tosun Bey

Yapma hanım, o kadar değil.

İklîmâ Hanım

Sizin tabiatlarınız birbirine uymuş, onun için söz söyletmiyorsun. Onda olan sende de var da onun için her halini hoş görüyorsun. Yahut ben ne dersem onun aksini eda etmek mutadın olduğundan böyle diyorsun. Fakat ne dersen de, terbiyesiz vesselam.

Tosun Bey

Terbiyesiz olunca biz kabahati çıkarız. Demek ki terbiye edemedik.

İklîmâ Hanım

Hayır, ne için o İstanbul'a gitmeden evvel böyle değildi? Gitti, orada dört sene leyli mektepte bulundu. O dört sene içinde terbiyesi de her şeyi de bozuldu. Ben size o kadar söyledim, "buradaki mekteplerde okusun" dedim. Ben böyle dedim ya, siz de aksini yapmaya çalıştınız. 'Buradaki mektepler iyi değildir, çocuğu ziyan etmeyelim. İstanbul'a gönderelim' dediniz. Gönderdiniz. Filvaki iki şey fazla öğrendi, fakat üç şey kaybedip öyle geldi. Terbiyesini kaybetti.

Tosun Bey

Niçin böyle diyorsun, mektepte çocuğun terbiyesi kaybolur mu?

İklîmâ Hanım

Elbette, onlar mektep mi? Sen onları mektep mi zannediyorsun? Oralarda çocukların terbiyesine nezaret eden mubassırlar kimdir, bilir misin? Ya cahil bir Uşak bozması, ya çapkın bir memuriyet düşkünü… Bunlar terbiyenin 'te'sini bile bilmezler.

Tosun Bey

Memuriyet düşkünü dedin de hatırıma geldi. Geçen gün avda…

İklîmâ Hanım

Kuzum yine av hikâyelerine başlama. Biraz ciddi konuştuk ya hemen canınız sıkıldı galiba. Av masallarını ne vakit olsa söylersiniz. Şimdi sözümüzü takip edelim. Bu Necip ne olacak?

Tosun Bey

Nasıl ne olacak!

İklîmâ Hanım

Öyle ya mektebini bitirdi, evde oturmak için mi?

Tosun Bey

Elbette evde oturmak için değil, fakat daha bunu düşünecek kadar da zaman geçmedi.

İklîmâ Hanım

Zaman geçip geçmediğini bilmem; nereye göndereceksiniz, ne yapacaksanız bir an evvel yapınız, çünkü rahatsızlığına daha ziyade tahammül edemem.

Tosun Bey

Ne rahatsızlığı, sana ne yapıyor?!

İklîmâ Hanım

Deminden beri söylediklerimi dinlemediniz mi! Ben sizin gibi her şeyi hoş göremem. Bilakis her şeyden müteessir olur bir kadınım. Necip'in terbiyesizliğine daha ziyade susamam. Filvaki sizin için iyi bir arkadaş, çünkü sizinle beraber ava gider, güzel bir avcıdır. Sizinle beraber ata biner, güzel bir binicidir. Sizinle beraber yer içer, güzel bir oburdur. Sizin bir erkekte takdir edeceğiniz en büyük meziyetler de bunlardır. Bunun için Necip, en iyi bir çocuk, en iyi bir arkadaştır. Fakat ben avcılıktan binicilikten bir şey anlamam. Benim anladığım nezaket ve terbiyedir. O da bunda yok.

Tosun Bey

Necip'i takdir eden yalnız ben değilim. Bütün arkadaşlarım kendisini severler. Bir gün beraber ava gitmesem, on defa niçin getirmediğimi sorarlar. Onu sen hayvana bindiği zaman görsen meftun olursun. Ya avcılık, halini bir kere seyretsen hayran kalırsın. Ben bu kadar senedir ata binerim, avcılık ederim, öyle iken yanında yine bir acemi kalıyorum. Bir gün dört beş arkadaşımla beraber hayvanlarla avdaydık. Necip'in bindiği hayvan hepimizinkinden de fena idi….

İklîmâ Hanım (asabiyetle)

Yine av hikâyesi, yine aklınız avda. Acaba avdan başka bir şey sizi düşündürmez mi? Dünyada düşünülecek daha neler var. Niçin bunlardan bahsetmiyorsunuz. Gece gündüz bu av hikâyeleri artık beni sıkıyor. Beni hasta ediyor. Of, (ayağa kalkar) siz başka şey düşünmez misiniz? Siz başka söz bilmez misiniz? Bir kaplan gibi işiniz gücünüz avcılık mıdır? (açık olan pencerenin önüne gidip yaslanır ve hafif bir sesle) Siz insan değil misiniz? (her ikisini istila eden sükûnetten sonra)

İklîmâ Hanım

Mehtap ne güzel, hava ne kadar latif... Haydi, beraber bahçede gezelim.

Tosun Bey

Gece yarısı bahçede ne var? Ben gezemem.

İklîmâ Hanım (Tosun Bey'e müteessif ve meyus nazarlarını atfederek) (kendi kendine)

Bu adamda acaba kalp yok mudur? (aşikâr) Kuzum (yanına sokularak) haydi biraz çıkalım. Mehtap pek güzel.

Tosun Bey

Kabil değil, sonra uykum kaçar. Vakit geliyor, ben yatacağım.

İklîmâ Hanım (biraz hadid)

Yatacaksan çık yat, bari ben de kendi kendime kitap okuyayım.

Tosun Bey

Zaten yarın erken kalkacağım (der gider. İklîmâ Hanım arkasından bakarak)

İklîmâ Hanım

Uyu! Eğer bu hayatı, bu âlemi uyumak için lazım gelen sükûnetinde berdevam bulursan ölünceye kadar uyu. Fakat öyle zannediyorum ki seni bu nevm-i hamakattan değil, hab-ı hayattan bile uyandıracak bir kıyametin zuhuru pek yakındır. Sersem herif, gece gündüz uyuyacağına bir dakika da gözünü açıp karının yüzüne bak. Yarın o, kıyameti başına koparacak, bu sırada kendini de mahvedecek hissiyatını belki çehresinde görürsen, belki o hissiyatın evimizde icra edeceği tahribata da mani olursun. Uyu! Hem-râh-ı hayatın, refîk-i saadetin en muzır hislerle mücadele ettiği zamanlarda bile uyu.

Sakın gözünü açma! Sakın bu neydi, görme! Anlama! (gelip masanın başında oturur, bir müddet acı acı düşündükten sonra)

İklîmâ Hanım

Başka hiç çare yok bu evden gitmeli. Onu bir daha görmemeliyim. (masa üzerinde duran bir kitabı alır, gözleri kitaba matûf bulunur. Fakat hali okumayıp düşündüğünü ima eder. Bu sırada Necip girer. İklîmâ Hanım haberi yokmuş gibi davranır. Necip bir tarafa oturup İklîmâ'nın halini tetkik eder.)

İkinci Meclis

İklîmâ Hanım, Necip

Necip

Pek meşgulsünüz.

İklîmâ Hanım (vaziyetini tebdil etmez)

….

Necip

Hatta o kadar ki ne odanıza girenden haberiniz oluyor ne de söylenen sözden.

İklîmâ Hanım

…..

Necip

Acaba vakitsiz, müsaadesiz geldim de rahatsız mı ettim?
İklîmâ Hanım (vaziyetini bozmayarak)
Evet
Necip
Acaba ciddi mi söylüyorsunuz?
İklîmâ Hanım (aynı vaziyetiyle)
Şüphe mi ediyorsun.
Necip
Eğer yalnız şimdi rahatsız ettimse bir şey değil, odanızdan çıkarım. Fakat öyle zannediyorum ki ben sizi her zaman rahatsız ediyorum. Bunu ne vakitten beridir bana karşı gösterdiğiniz hal ve etvârınız pek güzel anlattı. Binaenaleyh benim yalnız bu odadan değil, bütün odalardan, yani bu evden çıkmaklığım lazım. Ben kimseyi taciz etmem, çıkar giderim. (Necip çıktıktan sonra İklîmâ Hanım arkasından bakar ve yavaş yavaş Necip'in evden bahçeye doğru gitmekte olduğunu çehresinin vazıyla anlatır ve nihayet bahçeden de sokağa çıktığına kanaat hâsıl ettikten sonra pür heyecan yerinden fırlayıp pencerenin önüne gelir, bahçeye bakar.)
İklîmâ Hanım (telaşla)
Ah sahiden gidiyor. Necip, nereye gidiyorsun?
Necip (bahçeden)
Tard edilen bir adamın nereye gideceği sorulmaz.
İklîmâ Hanım
Yukarı gel!
Necip
Gelemem.
İklîmâ Hanım
Yukarı gel diyorum! (İklîmâ Hanım biraz durup baktıktan sonra elini ovuşturarak) Of, bu nasıl çocuk (deyip bir müddet o vaziyette durduktan sonra odanın kapısına atf-ı enzar eder. Necip pek yorgun bir halde gelir. Kapının önünde duvara yaslanır)
Necip
Emriniz?
İklîmâ Hanım
İçeri gel.
Necip
Rahatsız ederim
İklîmâ Hanım
Etmezsin, gel. (Necip iki adım atar) Nereye gidiyorsun?
Necip
…..
İklîmâ Hanım
Gidecek, yatacak yerin var mı?
Necip
…..
İklîmâ Hanım
Söyle
Necip
…..
İklîmâ Hanım (yanına takarrüb ederek)
Söylesene Necip!...
Necip
Ben bilir miyim? (ağlamaya başlar)
İklîmâ Hanım (müteaccip)
Ne oluyorsun Necip? Çocukluk etme.
Necip (ağlayarak)
Bana müsaade edin. Ben gideceğim.
İklîmâ Hanım
Nereye gideceksin?
Necip
…..
İklîmâ Hanım
Söylesene Necip! Neden ağlıyorsun?
Necip
…..

İklîmâ Hanım (asabiyetle)

Söyle diyorum! (eliyle saçlarını okşayarak) Necip, Necip haydi söyle. Ne için ağlıyorsun?

Necip

Ben bir şey bilmiyorum. Ben bir şey diyemem. Ben yalnız ağlarım.

İklîmâ

Neden ağlıyorsun, bana mı gücendin? Ben sana latife ettim. Haydi, Necip, otur da söyle.

Necip (gitmek isteyerek)

Beni bırakın, ben gideceğim.

İklîmâ (mümanaat ederek)

Olmaz Necip. Ben karşımda dökülen gözyaşlarının sebebini herhalde anlamak isterim. (mülâyemetle) Haydi söyle.

Necip

Allah aşkına beni bırakın.

İklîmâ (asabiyetle)

Koyvermem Necip, mutlak söyleyeceksin.

Necip

Bu kadar gözyaşı size hiçbir şey anlatmıyor mu?

İklîmâ Hanım

(birdenbire ellerini çekerek)

Necip ?!..

Necip (aynı hal ile)

İklîmâ….

İklîmâ Hanım (alnını ovuşturarak)

Of, Necip! (bitap çekilip kanepeye düşer)

Necip (nazarlarıyla kendini takip eder. Oturduktan sonra)

Beni affet İklîmâ. (yanına gider) Beni affet. (dizine kapanarak) Beni affet (ağlar).

İklîmâ Hanım

Kalk Necip, kabahatli benim, o affı ben temenni etmeliyim.

Necip

Siz mücessem fazilet bir kadınsınız, siz kabahatli olamazsınız. Fakat ben, ben…

İklîmâ Hanım (pür heyecan) Necip, bir şey yapacağım.. Kendimden korkuyorum. Bana merhametin varsa buradan git. Bu evden çık.

Necip

Peki, size itaat ederim. Siz ne derseniz onu yaparım. Peki, giderim. İklîmâ, yalnız beni affet. Affet, affettiğini söyle, giderim. İstediğiniz kadar uzaklara giderim. Sizden ayrı kalırsam hayalinizle yaşarım. Yalnız, beni affedin ki o hayal, her zaman ruhumu tazip**,** vicdanımı tekdir etmesin.

İklîmâ (niyazla)

Git, Allah aşkına git.

Necip (kalkarak)

Peki, İklîmâ, işte gidiyorum. (mütehassir, müteessir İklîmâ'ya bakarak kapının önüne kadar gider, orada birdenbire gözlerinden dökülen yaşları müteakip)

Yok, yok ben gidemem, beni affet. Ben buradan gidemem. (ağlayarak gelir masaya yüz üstü kapanır.) (Bu sırada İklîmâ Hanım, Necip'in yanına gelip bir elini omzuna atar ve âşıkane nazarları ile sevmeye çalışırken derinden bir ninni sesi duyulur. İklîmâ'nın teessüratı derhal altüst olup elini çeker ve pek mustarip olduğu halde kanepeye oturur. Bir müddet sonra)

Necip (başını biraz kaldırıp gözlerini silerek)

Hiçbir söz söylemiyorsunuz.

İklîmâ

Necip, şu duyduğumuz ses bizim ayrılmaklığımızı emrediyor. Benim bir valide olduğumu, vazifemin pek büyük, pek kıymettar ve muhtac-ı ismetim bulunduğunu bana ihtar ediyor. Buradan git Necip, sana yalvarırım buradan git.

Necip

Buradan gitmek. Bunu bana siz mi emrediyorsunuz? Ben burada büyüdüm. Ben sizi bu evde gördüm. Ben bu evi severim. Ben bu evin odalarını severim. Ben bu evin tavanlarını severim, ben bu evin duvarlarını severim. Ben bu evin içindeki her şeyi severim. Ben bu evin içinde gördüğüm kâbusları bile severim. Beni bu kadar sevdiğimden mi ayıracaksınız. Ben size ne yaptım?

İklîmâ

Sen burada kaldıkça ben seni düşünmekten fikrimi menedemem. Ben seni karşımda gördükçe, kollarımı sana uzanmaktan muhafaza eyleyemem. Anlamıyor musun Necip, ismetimden korkuyorum (bu sırada Necip eliyle alnını kaplayıp)

Necip
Oh.. oh..
İklîmâ (yerinden kalkıp)
Eğer sen namus nedir bilirsen, eğer sen hakikaten beni seversen buradan gidersin Necip.
Necip (biraz durduktan sonra)
Peki… peki İklîmâ… giderim. (İklîmâ' ya bakıp ağlayarak) giderim, (giderken İklîmâ'da gözlerini silerek takip eder)
(Necip çıkar. İklîmâ kapıya kadar gelip yaslanır. Bu sırada mızıka başlar. Biraz sonra bahçeden bir ses gelir. İklîmâ pencereye koşar.)
Necip
İklîmâ.
(bu isimler mızıkayla söylenir)
İklîmâ
Necip
Necip (ses uzaklaşarak)
İklîmâ.
İklîmâ
Necip
Necip
İklîmâ
İklîmâ
Necip Necip
(mızıka durur)

Perde İner

İkinci Fasıl

Müzeyyen bir yatak odası, vakit gece. Masa üzerinde kandil yanar ve yanında bir şamdan bulunur. Karyolada İklîmâ Hanım serilmiş uyur. Karyolaya muttasıl duvarda bir tüfek asılı duruyor. Odanın penceresi de açık bulunur. Perde açılmasını müteakip mızıka başlar. Biraz sonra açık pencereden Necip girer, etrafına bir göz gezdirdikten sonra enzar-ı hasreti İklîmâ'ya matuf kalır.)

Birinci Meclis

İklîmâ Hanım, Necip

İklîmâ Hanım (uyku arasında)
Necip…
Necip (bir adım atarak)
İklîmâ…
İklîmâ Hanım
Necip…
Necip (bir adım daha atarak)
İklîmâ… (karyolaya yanaşarak) İklîmâ, İklîmâ… (*karyolanın önüne diz çöker ve mendiliyle gözlerini silerek, karyolanın kıyısına başını dayar. Mızıka başlar. Necip bir müddet o vaziyette ağladıktan sonra kalkar. Karyolanın baş tarafına geçer, İklîmâ'yı temaşaya koyulur. Bu sırada İklîmâ'da da hareket eseri görülür. Biraz sonra karyolasının içinde doğrulur. Necip olduğu yerde çöker, gizlenir. İklîmâ evvela karyoladan aşağıya ayaklarını sarkıtır. Tatlı bir mahmurlukla etrafına, önüne bakınırken Necip'in yerde bıraktığı mendili görür. Bir müddet hareketsiz o mendili seyreder. Bade karyoladan binip mendili alır muayeneye başlar. Mızıka durur.*)
İklîmâ Hanım (müteaccip)
Bu mendil ne, neden ıslak? (mendili tetkik ederek) Buraya Bunu kim getirdi. Yok, mutlak bu odada biri var, hem o biri Necip.
Necip (*bulunduğu yerden kalkarak mahcup bir halde*)
İklîmâ…
İklîmâ Hanım (*sesin geldiği tarafa atılarak heyecanla*)
Necip sen misin? (*derken kendini toplar*.)
Necip (*Daha ziyade hicap ile*)
Evet İklîmâ.
İklîmâ Hanım (*bir müddet tereddüt ve tekerrürden sonra*) Siz mekteplerde, kitaplarda bu kadar lüzumlu lüzumsuz şeyler gördünüz, okudunuz. Acaba o mektepler, o kitaplar, bir kadının yatak odasına, hususiyle yattığı bir zamanda, girilemeyeceğini size öğretmediler mi? Bilir misiniz, şimdi bir göz ikimizi burada görse bizim için ne derdi?
Necip

O göz sahibi sizin için derdi ki İklîmâ mücessem ismet bir kadındır. Necip de meftun, faziletli bir çocuktur. Çünkü bizi seyredecek o göz, benim bir müddetten beri şuraya döktüğüm gözyaşlarından, sizin de gösterdiğiniz etvar-ı afifaneden başka bir şey görmemiştir İklîmâ.

İklîmâ Hanım

Her ne olursa olsun, erkek namus nedir bilirse, onu nerede ve kimde görürse hürmet eder. Bir kadında olduğu için nazar-ı hakaretle bakmaz ve o kadının da böyle gece yarısı yattığı odaya girmeye cesaret edemez.

Necip

Ben öyle bir erkeğim ki İklîmâ, bir kadınla birlikte işleyeceğim cinayetten bilahare o kadın ne kadar utanır, ne kadar mesul olur ise kendimi de o kadar utanmaya, mesul olmaya şayeste görürüm. Bana o mesuliyeti hamletmeyen erkeklere de daima nazar-ı hakaretle bakarım. (Necip, İklîmâ'ya takarrüp ederek) Filvaki bu suretle odanıza girmek büyük bir hatadır. Fakat beni bu hataya sevk eden fart-ı iştiyakım, sizi bu tekdire icbar eden sebeb-i ismetiniz olduğu için biz birbirimizi affederiz değil mi İklîmâ? Hususiyle sizin odanıza giren bir yabancı değil, sizinle beraber bir odada senelerce yatmış, sizin kucağınızda büyümüş bir adamdır, yani sizin oğlunuzdur.

İklîmâ Hanım

Sus Necip… Artık biz ana evlat olamayız.

Necip

İki kardeş olalım.

İklîmâ

Hayır, biz ….

Necip (*istizah yoluyla*) Biz?...

İklîmâ Hanım (*Necip'e temayül eder ve sesini kısarak*)

Biz iki kardeş de değil Necip, biz iki âşık olabiliriz.

Necip

Peki, iki âşık, saf, samimi iki âşık olalım. Beis yok. Hakiki iki kardeş de âşıktır. Hakiki iki âşık da kardeştir.

İklîmâ Hanım

Necip sen hissen ne kadar büyük bir çocuksun.

Necip (*önüne diz çöküp ellerini dizine koyarak*)

İklîmâ siz ne kadar çocuk gibi masum bir büyüksünüz.

İklîmâ Hanım (*bir müddet düşündükten sonra*)

Buraya nasıl geldin?

Necip

Balkondan.

İklîmâ Hanım

Ya oraya?

Necip

Oraya aşağı ki odanın demir parmaklıklarına tutunarak.

İklîmâ Hanım

Peki, ama bu kadar tehlikeyi göze aldırmaya sebep ne

Necip

Bazen öyle şeyler soruyorsunuz ki cevap vermekten.

İklîmâ Hanım

Aciz kalıyorum diyeceksin ama öyle değil: Bahçeden bu balkona çıkıp inmek…..

Necip

O kadar kolay ki dün gece çıkıp indikten sonra bu gece adeta…

İklîmâ (müteaccip)

Dün gece de geldin mi?

Necip

Evet.

İklîmâ

Sahih mi?

Necip

Evet, hatta dün gece şu kanepenin üzerinde bir kitap vardı. Kitabın ismi *Zavallı Çocuk*'tu. İçinde de iki kuş resmini havi bir kartpostal vardı.

İklîmâ

Necip, bir daha bu tehlikeli işi yapma.

Necip

Ne gibi bir tehlike zannediyorsunuz?

İklîmâ

Yok istemem. Tehlike yalnız bir türlü değil.

Necip
Peki, bir daha bu suretle gelmem.
İklîmâ (*düşündükten sonra*)
O gece nereye gittin?
Necip
O gece sabaha kadar şehir haricinde dolaştım durdum. Oturdum ağladım, gezdim ağladım.
İklîmâ
Geceleri nerede yaşıyorsun?
Necip
Dayımın bir oğlu vardı. Birkaç defalarda size söylemiştim, onun evinde.
İklîmâ
Senden memnunlar mı?
Necip
Pek ziyade.
İklîmâ
Şimdiye kadar bir gece evlerinde yatmadığın halde böyle daima orada kalışının sebebini sormuyorlar mı?
Necip
Onlar sormadan ben anlattım. Artık bir daha oraya gitmeyeceğim çünkü benden rahatsız olmaya başladılar dedim. Esasen bir iki ay sonra da İstanbul'a gidip Harbiye'ye gireceğimi, binaenaleyh kimseye ihtiyacım olmadığını söyledim.
İklîmâ
O geceden beri Efendi hala bana dargın. Zavallı adam sözlerime ne kadar çabuk inandı. Sorduğu vakit, 'konuşuyorduk bir iki söz söyledim. Pek terbiyesizce mukabele etti. Ben de kendisini layık olan muameleyi ettim. Bunun üzerine eviniz başınıza yıkılsın deyip çıktı gitti' deyince pek müteessir ve gazup bir tavırla, 'çocuğu bu serkeşliğe icbar eden sensin. O pek ziyade mecbur olmayınca terbiyenin haricine çıkmaz. Kim bilir sen daha bana söylemediğin neler yapmış, neler demişsindir' deyince muvaffakiyetime sevindim. Fakat sonra bilmeyerek bir söz söyledi. İşte o vakit dünyaya geldiğime nedamet ettim.
Necip (*sabırsızlıkla*)
Ne söyledi İklîmâ?
İklîmâ
'Bu çocuk sefil olursa sebebi sensin' dedi. Ah, hala bu sözü, kulaklarım şimdi söylüyormuş gibi dinliyor. Hala ruhum bu sözü yeni dinliyormuş gibi müteessir (*ayağa kalkarak*) Necip, bu söz gerçi başka bir maksatla söylenmiştir. Fakat pek doğru bir sözdür. Mümkünse kendini bu muhabbete feda etme. Ben de sana muavenet ederim. Olmaz mı Necip mümkünse… (*birden bire tebdili tavırla*) Yok yok, bu mümkün olamaz değil mi? Ha, söyle Necip bu mümkün olamaz, biz ayrılamayız değil mi?
Necip
Evet, İklîmâ, size yemin ederim ki mümkün olamaz. Hem siz neden beni düşünüyorsunuz? Zihnimde bu hayal-i latifiniz, kalbimde bu muhabbet-i ismetiniz ve hem de bu ümid-i vuslatınız oldukça bana dünyanın, hayatın hangi halinin tesiri olur? Artık benim için hayatta ne saadet, ne sefalet vardır. Ne birine düşmek, ne diğerinden mahrum kalmak havfı vardır. Âlemde ne olursa olsun benim için hepsi birdir. Felek ne isterse onu yapsın. Benim için hepsi birdir. Benim için bir sen, bir de muhabbetin vardır. Başka hiçbir şey yoktur. Saadet yoktur, sefalet yoktur Hatta nazarımda dünya bile bu kadar İklîmâ. Yalnız bir feza-yı pür sükûn var, o feza içinde bir sen, bir de muhabbetim var.
İklîmâ
Of Necip bu gece nasıl ayrılacağız?
Necip
Galiba çok söyledim, galiba vakit gecikti. Bana bunu anlatmak istiyorsunuz fakat söylemediniz. Ben artık sizi görmeyecek miyim?
İklîmâ (*düşündükten sonra*)
Geceleri kayıkla deniz tarafına gelirsin. Fakat uzaktan Geçersin. Beni orada yalnız görürsen durursun yahut ağır ağır gider kaybolursun. Tekrar dönersin, ben denize iki taş atarsam, o vakit kıyıya yanaşırsın, sandalı sipere alırsın. Olmaz mı Necip?
Necip
Peki, bu daha tehlikesiz. Başka bir emriniz?
İklîmâ
Ne vakit gelirsin
Necip
Perşembe gecesi.
İklîmâ
O, daha dört gün var.

Necip
O halde öbür gece.
İklîmâ
Muhakkak beklerim.
Necip
Allah'a ısmarladık.
(*Pencereye doğru giderken*)
İklîmâ
Oradan nasıl ineceksin?
Necip
Durup bakarsanız, nasıl ineceğimi görürsünüz.
İklîmâ
Of, bu karanlıkta oradan inilmez.
Necip (*pencereden ayağını atarken*)
Niçin? Bakınız, ne kadar suhuletle ineceğim. Belki beş, altı saniye içinde ineceğim.
İklîmâ
Yok, yok oradan inilmez. Ben seni bu taraftan bahçeye çıkarırım. Gel.
Necip
Nasıl olur?
İklîmâ
Bu tarafta zaten sağır bir hizmetçi yatıyor ki top atılsa duymaz. Haydi gel. (*şamdanı yakar*) Ben önden yürürüm, elimle işaret ettikçe beni takip et. (*İklîmâ Hanım şamdan elinde oda kapısından çıkar, Necip arkasından bakınırken çehresinde asar-ı dehşet parlar. İklîmâ telaşlanır*.)
Necip (*atılarak*)
Ne var?
İklîmâ (*pür heyecan kısık sesle*)
Buradaki kapıyı kilitlemişler, sofada ayak sesleri var, korktuğumuz başımıza geldi, rezil olduk.
Necip (*pek metin bir tavırla*)
Hayatım sizi her şeye karşı muhafaza eder. (*odadan çıkar, biraz sonra telaşla girerek*)
Necip
Korkmayınız, hırsız var diyorlar. Beni hırsız zannetmişler, şimdi bana bir silah bul.
İklîmâ
Ne yapacaksın?
Necip
Varsa getiriniz.
İklîmâ (*tüfeği göstererek*)
Burada bir tüfek var (*demesini müteakip*)
Necip (*almaya fırlarken*)
Dolu mu?
İklîmâ
Evet.
Necip
Burada kıymetli ne var?
İklîmâ (*konsolu göstererek*)
Konsolda mahfaza içinde bir küpe var.
Necip (*konsoldan alır*.)
Şu tüfeği al.
İklîmâ (*mütehayyir*)
Ne olacak?
Necip
Fevt edilecek zaman yoktur, şunu al. (*verir*). Bana isabet ettirmek şartıyla patlat (*der arkasını döner*)
İklîmâ
Ben yapamam Necip
Necip
Başka hiçbir çare yoktur. Cesaret göster.
İklîmâ
Of, yapamam.
Necip

İyi düşün İklîmâ. Şimdi buraya gelecekler, o vakit ne cevap vereceksiniz? (*dedikten sonra yine arkasını döner. İklîmâ büyük bir azap ve ızdırap içinde olduğu halde yüzünü çevirip ateş eder ve derhal tüfeği yere atıp Necip'in yanına koşar. Necip bacağından aldığı yaranın tesiriyle bir müddet sessiz durduktan sonra İklîmâ'ya*)

Necip

Bana bakmayınız, hırsız var diye bağırınız.

İklîmâ

Geliniz hırsız var! (*diye bağırır. Bu sırada Necip yere kapanır ve tekrar İklîmâ'ya*) Kandili söndürünüz (*diyebildikten sonra sürünerek pencereye kadar gelir. Fakat ne kadar çabalarsa da pencereden balkona kendini atamaz. Nihayet duvarları pencerenin kapılarını son bir gayretle tırmalayarak kalkar ve baş üstü balkona düşer. Bu sırada da ev halkı ve Tosun Bey elinde revolver, odaya girerler. Fakat İklîmâ'yı baygın bir halde gördüklerinden ilk evvel onun muavenetine şitaban olurlar. Bir taraftan odanın içini ararlar. İklîmâ biraz kendini topladıktan sonra*.)

İkinci Meclis

İklîmâ, Necip, Tosun Bey, Hizmetçiler

Tosun Bey

Hırsız nerede?

İklîmâ Hanım

Bilmem, fakat burada birini konsolu karıştırırken gördüm. Yavaşça tüfeği aldıktan sonra 'sen kimsin?' dedim. Bunun üzerine bana hücum etti fakat elimde tüfeği görünce korktu kaçmaya başladı. Ben de arkasından boşa bir el attım. Şu tarafa (*eliyle balkonu göstererek*) doğru kaçtı. (*Tosun Bey pencereden bakmaya gider ve feryatla*)

Tosun Bey

Ay, burada! Galiba ölmüş.

(*Necibi odaya alırlar. Bu hali gören İklîmâ tekrar bayılır. Tosun Bey yüzüne dikkatli baktıktan sonra Necip olduğunu anlayınca hayretle*) A, Necip??!

Bir hizmetçi

Evet… o.

Tosun Bey (*hizmetçiye*)

Şunun üzerini yokla. (*hizmetçi cebinden mahfazayı çıkarır. Tosun Bey adeta elinden kaparcasına alıp baktıktan sonra*) Hırsız!...

Perde İner

Üçüncü Fasıl

(*Bir bahçe. Bahçenin karşı tarafı parmaklıkla müfrez yüksek bir kısım. Bu kısmın ilerisinde deniz müşahede edilir. Bahçe; çiçekler, saksılarla müzeyyendir. Denizin dalgalarından hâsıl olan sesler işitilir. Rüzgâr bahçenin yüksek kısmında deniz kıyısında hareketsiz oturup düşünen İklîmâ'nın saçlarını tehzîz eder. Tosun Bey ayakta durur*.)

Birinci Meclis

İklîmâ Hanım, Tosun Bey

İklîmâ Hanım

Şu sema bulutlarıyla, yıldızlarıyla ne kadar sevimli; şu denizin hali ne kadar hoş; şu dalgaların sesi ne kadar tatlı. İnsan bu güzellikleri seyre daldığı müddetçe adeta bu âlemden çıkıyor, bütün hallerini unutuyor. Başka bir âlemde, başka bir hayatla yaşıyor. Göz bu mevcutlar içinde bulunmayan daha bazı şeyler görüyor. Gönül ne olduğunu kendi de anlayamadığı daha bazı şeyler hissediyor. Bence insan için en büyük saadet bunları görmek, en büyük lezzet bunları hissetmektir.

Tosun Bey

Peki, ama canım. Her gece de bu gök, bu deniz seyredilmez, bu dalgaların patırtısı dinlenmez ya.

İklîmâ Hanım

Fakat bu sema, bu deniz, bu sesler her vakit aynı halde değildir. Sabahları, akşamları başka, geceleri gündüzleri yine başkadır. Açık havalarda, rüzgârlı zamanlarda başka; mehtaplı gecelerde, bulutlu vakitlerde yine başkadır. Daha doğrusu her dakika güzelliklerinde, letafetlerinde tatlı bir tebeddül vardır. Bak, demin sema daha açık, daha saftı; deniz daha parlak, daha berraktı. Dalgaların sesi daha hafif, daha hazindi. Şimdi o semanın bazı yerleri siyahlandı, denize bir gam çöktü. Deminden beri ağlayan dalgalar, şimdi adeta inlemeye başladı.

Tosun Bey

Anladım, ben içeri girelim dedikçe sen söylemekte devam edeceksin. Bari ben gideyim.

İklîmâ Hanım

Affedersiniz, galiba manasız sözlerimle canınızı sıktım.

Tosun Bey

Hayır, ondan değil. Zaten ben bir yerde on dakikadan ziyade duramam. Fakat anlayamadım ki bu deniz kısmında ne var? (*deyip merdivenden aşağıya inerken kendi kendine*) Anlayamadım ama erlbette anlayacağım. (*gider*)

İkinci Meclis

İklîmâ Hanım (yalnız)

Bu adamın hali beni ne acı düşündürüyor, ne fena korkutuyor. Yüzüme şimdiye kadar görmediğim tuhaf tuhaf nazarla bakıyor. Kim bilir halimde neler hissediyor, çehremde neler görüyor….. Of, o geceden sonra ben büsbütün değiştim. Necip'in hayali bir türlü gözümün önünden gitmiyor. Her yerde o hayali seyreden gözlerimin bakışından, her vakit o hayale kollarını açan vücudumun hareketinden kim bilir bu adam neler hissediyor? Anlıyorum ki artık kendimi idare edemiyorum. Edemiyorum…. Of, bu adam, bu tecessüsünde devam ederse mutlak bir şey anlayacak. O vakit acaba neler olacak, neler söyleyecek, yüzüme kim bilir nasıl tükürecek? O zaman ben ne kadar utanacağım, ne kadar azap çekeceğim. Bunu biliyorum bildiğim halde yine kendimi o hicap ve azaba doğru sürüklüyorum. Of bu uçurum pek müthiştir. Buradan düşen mutlak mahvolur (*dedikten sonra düşünmeye dalar. Bu sırada mızıka başlar. İklîmâ uzun müddet aynı vaziyetini muhafaza eder. Bir aralık denizde bir şey tetkik ettiği görülür. Bu sırada yerden taş alır ve arkasını da dönüp dinledikten sonra taşın birini denize atar. Arası çok geçmeden diğerini de atar, yine evvelki vaziyetini alıp denizi temaşaya dalar. Biraz sonra ayağa kalkar. Deniz kıyısından Necip gelir*.)

Üçüncü Meclis

İklîmâ, Necip

Necip
Biraz geç kaldığım için bana gücenmediniz ya?
İklîmâ
Gücenmedim, fakat üzüldüm. (*İklîmâ oradaki kanepelerden birine oturur Necip de yere çöker*.)
Necip
Nasılsınız?
İklîmâ
İyiyim.
Necip
İyisiniz. Fakat her gelişimde çehrenizde tezadını gördüğüm bir tebeddül var.
İklîmâ
Ne gibi?
Necip
Büyük bir zafiyet ile mahzuniyet.
İklîmâ
Sana öyle geliyor.
Necip
Zannetmem
İklîmâ
….
Necip
Dünyada hiçbir arzunuz var mı?
İklîmâ
Hayır.
Necip
Bana bir emriniz?
İklîmâ
Hayır.
Necip
Dünyada en ziyade sevdiğiniz nedir?
İklîmâ
Sen
Necip
En ziyade düşündüğünüz?
İklîmâ
Yine sen.
Necip
Hiç bu yakınlarda canınızı sıkan bir şey var mı?
İklîmâ
Hayır.
Necip (*niyazla*)

Doğru söyle.

İklîmâ

Ne oluyorsun?

Necip

Doğrusunu ben mi söyleyeyim İklîmâ? Bu mahzuniyetinizi gördükçe adeta hayatıma hatime çekmek istiyorum. Çünkü bu halinize benim sebep olduğum şüphesi ruhumu cehennem ateşleri içinde bırakıyor. Söyle, söyle İklîmâ. Dünyada ne istersen senin için her şeyi yaparım. Yalnız bana şöyle kederli görünme. Söyle, ne yapayım, istediğiniz nedir, dünyanın hangi köşesindedir? Emret, gidip getireyim. İstemediğiniz nedir, nerededir? Emret, onu yeryüzünden kaldırayım. Hayatım olsa yine kaldırayım. Söyle, şu uçurumdan kendimi atayım mı? Şu kayalar üzerinde mi parçalanayım, şu dalgalar arasında mı kaybolayım? Bak senin huzurunda nasıl tatlı ölürüm, söyle İklîmâ, ben ne yapayım?

İklîmâ

Bilirim, senin her şeyi yapabileceğini bilirim, dediklerine inanırım Necip. Fakat ne senin ne de benim için akıbete intizardan başka yapacak bir şey yoktur. Efendi bugünlerde bana pek fena bakıyor. Daima halimi tecessüs ediyor. Arada bir 'İklîmâ sende bir şey var, ne olduğunu ben anlamadan, sen söyle' diyor. İşte bu sözler beni üzüyor, korkutuyor.

Necip

Peki İklîmâ. Dediğin gibi biz yalnız akıbete İntizar edersek sonunda pek büyük bir nedamete uğrarız. Hayır, bizim için yapacak şey yalnız intizar değildir. Biz bugünden itibaren ayrılmalıyız, bir müddet birbirimizi görmemeliyiz.

İklîmâ

Yok, ben buna razı değilim.

Necip

İklîmâ?!

İklîmâ

Yok, yok razı olamam.

Necip

Fakat düşününüz ki bu halin sonu

İklîmâ

Her ne olursa olsun, senin dediğin gibi artık benim için de her şey müsavidir.

Necip

Her şey müsavidir. Fakat herkesin nazar-ı hakaretine, kıyl ü kaline maruz kalmak, lekelenmek, kirlenmek; âlem nazarında zelil, adi yaşamak bizim gibiler için hiç vakit müsavi olamaz.

İklîmâ

Âlem bizim nemize lazım. O âlemdir, dediğini yapar istediğini söyler. Biz ona nasıl mani olabiliriz. Sen o âlemi düşünme Necip. O âlem adidir, o ne faziletler inkâr etmiş, ne vicdanlar kirletmiştir. O âlem alçaktır Necip, şimdiye kadar o ne namuslar lekelemiş, ne insanlar ziyan eylemiştir. Varsın bizim de namus ve vicdanımıza leke kondurma ya çalışsın, ne olur? Ben senden ayrı yaşayamayacağım. Beni al sandalına bindir, götür, nereye götürürsen götür. Yalnız bu âlemden ayrı, bu âlemin dediklerini işitmeyecek bir yer olsun. Ben her zaman senin yanında bulunayım. Ben yalnız senin olayım. Beni al, ben yalnız senin olayım.

Necip

Bizi daha ziyade mesut edeceğini zannettiğiniz bu hal, bizi pek bedbaht, pek nadim eder.

İklîmâ

Ne için Necip?!

Necip

O vakit, bizim ebediyen ayrılmaklığımız muhakkaktır.

İklîmâ

Ne için Necip?

Necip

O vakit biraz sıkıntı çekseniz, sebep ben oldum diyeceğim. Biraz sizi mükedder görsem sebebi ben mi oldum diyeceğim. Nereye gitsek, nereye saklansak, yine herkesin bizim için söylediklerini kulağım işitmese bile vicdanım tahmin edip muazzeb olacaktır. Şimdiye kadar daima bir vaz-ı hürmet gösteren çehrelerin hayali, o vakit bana nazar-ı hakaretle bakacak, hep bir ağızdan yüzüme karşı 'alçak' diye bağıracaklar. Nereye gitsek, nereye saklansak yine bu evin pencerelerine siyah perdeler çekilmiş göreceğim. İçinden hazin hazin giryeler; acı acı çığlıklar işiteceğim. Bir odasında fart-ı teessüründen çıldırmış, 'namus, namus' diye bağıran bir adam, öbür odasında mahrumiyet-i şefkatten üşümüş 'anne, anne' diye ağlayan iki çocuk seyredeceğim ki ah, ben buna tahammül edemem! Mutlak ölürüm. İşte o zaman ayrılırız İklîmâ.

İklîmâ

O vakit ben de ölürüm. O vakit yine birleşiriz.

Necip

Bu hisler, bu azaplar ruhumdadır. Ruh bakidir, bu azaplar daimidir. Bu azaplar mezarda da vardır, ben bunu yapamam. Beni affet, beni affet İklîmâ. (*ayaklarına kapanır, ağlamaya başlar. Bu sırada İklîmâ evden tarafa bakar ve telaşla*)

İklîmâ

Necip biri geliyor. (*Necip derhal yüz üstü yatar deniz kıyısına doğru sürünürken*)

İklîmâ

Telaş etme hizmetçiymiş. Ben onu şimdi savarım. (*Necip olduğu yerde gizlenir*)

İklîmâ (*hizmetçiye*)

Ne var kız?

Hariçten

Efendim, sizi istiyorlar.

İklîmâ

Peki geliyorum. (*Necip'e*) Gitti.

Necip

Vakit geçirmeden gidiniz.

İklîmâ

Giderim.

Necip

Şimdi gidiniz.

İklîmâ

Sen bekle, ben yine gelirim.

Necip

Zaten vakit de geldi.

İklîmâ

Yok, yok mutlak bekle.

Necip

Peki. (*İklîmâ gider, Necip bir müddet arkasından baktıktan sonra oturur düşünmeye başlar.*)

Dördüncü Meclis

Necip (*yalnız*)

Dünyada benim yüzümden kimsenin mutsuz olduğunu hatırlamıyorken bugün en ziyade menfaatlerine çalışmaklığım lazım gelen iki vücuttan birinin saadetini, diğerinin namusunu mahvolmak tehlikesine düşürmeye ben sebep oluyorum. Ben bunların lütfunu gördüm, bunlar bana evlat dediler. Şimdi saadetlerine, namuslarına düşman kesildim. Of, bu alçaklıktır. Alçaklık bu dereceyi bulursa cezası idamdır. Ben kendim gibi birine tesadüf etseydim, insaniyet namına onu hükm-i vicdanımla katlederdim. Ya bu hükmü şimdi neden kendim için vermiyorum. Hâkim mahkum bir şahıs da ondan mı, hâkim mahkum da ondan mı? Yok, ey hâkim adaletle hükmet!

Sen ey fazıl kadın, karşımda artık mükedder durma. İşte iffetin düştüğü tehlikeden kurtuldu. Sen ey muhterem adam, artık beni taciz etme. İşte saadetin iade olundu. Sevimli çocuklar, artık yüzüme bakıp ağlamayın, artık beni bırakın anneniz bundan sonra sizin olacak, bundan sonra yalnız sizi sevecek… Siz ey yıldızlar, ey sema! "*mızıka ile*"

Elveda yıldızlar, ey mah u sema.

Elveda ey dünya

Elveda İklîmâ!

(*Bu sırada Tosun Bey önde pür-gazap, İklîmâ arkasından yalvararak gelirler. İklîmâ gitmekten mene çalıştıkça Tosun Bey yumruklarıyla tehdit ederken, arkası dönük olan Necip'i görür, kim olduğunu tanımaz. İklîmâ'ya mühîb nazarlar atarak, başına bir yumruk sallar. İklîmâ dizüstü yere çöker.*)

Necip

Ben ey bahr-ı siyah, ben

Bir veçhe siyahım, beni sakla, kapa, ört;

Ört, ört bu siyahı, o siyahınla kapa, ört

Sen ey bahr-i siyah, sen

Aguşuna al da beni gizle, beni sakla.

Sen, sen beni al; ört beni, ört dalgalarınla

(*deyip Necip kendini denize atınca*)

İklîmâ

Necip (*diye fırlar bir iki adım atıp düşer bayılır*)

Perde İner

Dördüncü Fasıl

(*Üçüncü perdenin aynı. Yalnız ortalık sonbahar manzarasını irâe eder. Tosun Bey ve Tevfik Bey gelirler*)

Birinci Meclis

Tosun Bey, Tevfik Bey

Tevfik Bey

Verilen ilaçların hiç faydası görülmüyor, zafiyeti pek ziyadedir.

Tosun Bey

Bir insan yemez, içmezse, uyumazsa ne olur? Yaptıklarına bakılırsa, kendisinde de insanın hiç iyi olmak arzusu yoktur diyeceği geliyor. Bu havalarda o zafiyetle beraber geceli gündüzlü kaç defa gelir, şu deniz kıyısında saatlerce oturur. Karadeniz'in siyah dalgalarına mı meftun nedir?

Tevfik Bey

Filvaki, ben de evden ziyade bahçede vakit geçirmelerini tavsiye etmiştim. Fakat böyle havalarda değil. Hususiyle geceleri adeta serin oluyor, bu affolunamaz bir hatadır. Siz bunu herhalde men etmelisiniz.

Tosun Bey

Ne kadar söyledim, ne kadar uğraştım, hiçbir tesiri olmuyor. Esasen kendisine bu rahatsızlık geleli bütün tabiatları değişti. Bulunduğu yerde asla ses olduğunu istemiyor. Biri bir söz söylese kızıyor. Hele o söz kendisine aitse, cevap vermesi lazım gelecek bir söz ise büsbütün hiddetleniyor. Biz de hiddetlenmesin, üzülmesin diye kendisine bir şey diyemiyoruz.

Tevfik Bey

Bir hastanın her dediği, Her istediği yapılmaz, filvaki üzülürler. Sıhhatçe daha ziyade mazarrat görecekleri malum olan tekliflerini kabul etmemek icap eder. Siz şimdi kendilerini bir kere bu mevsimden sonra hususiyle geceleri bahçeye çıkmaktan menetmelisiniz.

Tosun Bey

Mümkün değil Bey. Ben verdiğiniz ilaçları bile doğru dürüst içirmeye muktedir olamıyorum. Geçenlerde artık pek rahat uyuduğundan bahisle morfin istimal etmeyeceğini söyledi. Hâlbuki hizmetçiye sordum, 'hiçbir gece dalgın yarım saat uyuduğunu bilmiyorum' dedi. Bu hallerini gördükçe intihar etmek istediğine hükmedeceğim geliyor.

Tevfik Bey (*biraz düşündükten sonra*)

Efendim şimdiye kadar verilen ilaçlardan bir fayda görülmeyişine ve sizin ifadelerinize bakılacak olursa kendilerinde bir başka rahatsızlığın vürudu hissolunuyor.

Tosun Bey

Ne gibi?

Tevfik Bey

Rahatsızlıklarından evvel kendilerini pek müteessir veya meyus edecek bir şey oldu mu?

Tosun Bey (*biraz düşünüp*)

Evet.

Tevfik Bey

Malumu âlileri bir doktordan hiçbir şey gizlemek olamaz. Lütfen izahat verir misiniz?

Tosun Bey

Küçükten büyüttüğümüz bir evlatlığımız vardı. Kendi isminin gerçekten medlulü idi. Hakikaten Necip, fakat biraz hadid, biraz hırçındı. Çocuk, İstanbul'dan, idadiyi ikmal edip bu sene geldi. Bir iki gün geçer geçmez refika ile aralarında bir soğukluk başladı.

Tosun Bey

Affedersiniz efendim sebebi anlayabildiniz mi?

Tosun Bey

Sebebi artık Cenab-ı Hak bize iki evlat ihsan etmişti. Artık bir evlatlığa ihtiyaç kalmamıştı. Hususiyle Necip validelere gıpta-bahş olacak bir halde İstanbul'dan gelmişti. Daha açık söyleyelim. İşte kıskançlık vardı.

Tevfik Bey

Anlıyorum efendim.

Tosun Bey

Bir gece ben yatmıştım, aralarında bir münakaşa çıkmış. Refikanın söylediği bazı sözlere tahammül edemeyip Necip de çıkıp gitmiş. Birkaç gün nereye gittiğini anlayamadık. Bir gece hepimiz yattıktan sonra uşak, hizmetçileri uyandırıp eve hırsız girdiğini ve telaşsız beni uyandırmalarını söyler. Hizmetçi bu haberi getirince kalktım. Evin içini biz aramakla meşgulken bir silah sesi geldi. Birden bire nereden geldiğini anlayamadık. Bu sırada refikanın hırsız var feryadını işitince odasına koştuk. Kendisi bayılmıştı. Biraz sonra aklı başına gelip, bir adamın odasında dolaştığını görünce herkesi uyandırmak ve hırsızı tutturmak için boşa bir el silah attığını ve onu müteakip hırsızın balkondan kaçtığını söyledi. Biz de balkondan baktık ki biri serilmiş yatıyor. Odaya aldık. Bacağında müthiş bir yara açılmıştı, üzerini aradık refikanın küpesi çıktı ve bu mecruh hırsız da Necip'ti. Bir müddet tedaviden sonra yarası hayli iyileşti. Fakat bir gün kimsenin haberi yokken kaçar gider. Bu defa ki gitmesinden de ben memnun oldum. Çünkü bir hırsızı artık evinde besleyemem diyordum.

Fakat nereye gidecek? Hısmı, akrabası yok, bildiği tanıdığı yok. Arası bir ay geçer geçmez refikaya müracaata başlar. Geceleri deniz tarafından gelir, bahçede konuşuyorlarmış. Benim bundan malumatım yoktur. Necip, affolunmasını rica edermiş, refika da 'biraz daha geçsin, Efendi'nin hiddeti zail olsun' dermiş. Ben de refikanın böyle geceleri yalnız başına bahçede dönüp dolaşmasından ne yalan söyleyeyim, pek korkunç şüphelere düşmeye başlıyordum. Bir gece saat üçe kadar kendisiyle bahçede oturduk. Ben içeri girdim, arası bir saat geçti, gelmedi. Hizmetçi ile çağırdım. Geldi fakat yine bahçeye çıkmak için ısrara başlayınca 'bu bahçede ne var' diye ben de yürüdüm. Kendisi arkam sıra geliyor, beni bahçeye çıkmaktan mene çalışıyordu. Bunun üzerine şüphelerim bütün bütün artıyor ve beni adeta bir deli haline getiriyordu. Bahçeye geldiğim vakit deniz kıyısında bir adamın durmakta olduğunu görünce vücudumdaki bütün kanlar dondu, olduğum yere düşüp öleceğim diye korktum. Biraz sonra adam kendisini kaldırıp denize attı. Bunu müteakip refika arkamdan Necip diye bağırdıktan sonra yere yıkılıp bayılınca, adamın kim olduğunu anladım ve refikam gibi iffet ve faziletini yirmi sene tecrübe ettiğim bir kadın hakkında böyle şüphelerde bulunduğum için de kendisinden affımı istirham ettim…

Fakat ne fayda ki Necip mahvoldu gitti.

İşte Bey. Bu vakadan sonra refikaya arız olan meyusiyet hala üzerinden gitmedi. Hala bir öksüzün mahvına sebep olduk diye gece gündüz bu deniz kıyısına gelip ağlar durur.

Tevfik Bey

Kadın kalbinde pek büyük tesirler bırakacak bir vaka. (*biraz düşündükten sonra*) Efendim, öyleyse biz artık ilaçlara nihayet verelim. Rahatsızlıklarının sebebi fart-ı teessür olduğu aşikâr. Binaenaleyh şimdi kendilerini düşünmekten menetmeye çare aranmalıdır.

Tosun Bey

Ne yapmalı?

Tevfik Bey

Seyahate çıkarmalısınız. Eğer buna muvafakat edilecek olursa ki herhalde muvafakat edilmelidir, o vakit bana malumat verirsiniz.

Tosun Bey (*bakınarak*)

İşte yine bahçeye çıkmış, bu tarafa doğru geliyor.

Tevfik Bey

Öyleyse müsaade buyurunuz.

Tosun Bey

Şu taraftan dolaşalım. (*giderler. İklîmâ Hanım yavaş yavaş gelir deniz kıyısına gider oturur. düşünmeye başlar. Tosun Bey gelir*.)

İkinci Meclis

İklîmâ Hanım, Tosun Bey

Tosun Bey

Bu havada çıkmamalı idiniz.

İklîmâ Hanım

Havada bir şey yok, pek latif.

Tosun Bey

Fakat serin.

İklîmâ Hanım

Ziyanı yok.

Tosun Bey

Nasıl yok? Esasen zafiyetiniz var, bu az serinlik size çok dokunur. Haydi, İklîmâ, içeri gidelim.

İklîmâ Hanım

Siz gidiniz, ben de gelirim.

Tosun Bey

Bu deniz kıyısında ne var bilmem ki?

İklîmâ Hanım

Bu deniz kıyısında mı? Bu deniz kıyısında bir şey yok. Fakat önünde hayat gibi sükûnet bilmez bir deniz, üzerinde ümit gibi vâsi bir sema var.

Tosun Bey

Ya o denizde, o semada ne var.

İklîmâ Hanım

O denizde görünmez fakat rikkat-âmiz bir mezar var. O semada işitilmez fakat hazin bir girye var.

Tosun Bey

Neler söylüyorsun İklîmâ?

İklîmâ Hanım

Necip bu denizde medfun değil mi? Necip'e Karadeniz gibi vâsi bir mezar, o mezara mail sema gibi muhteşem bir kubbe lâyıktır. Siz evvelce Necip'in sefaletine demiştiniz, hâlbuki ben mahvına sebep oldum. Bunun için her vakit gelir bu mezarın başında ağlarım. Bu mezar pek gariptir, bu mezar pek hazindir. (*ağlar*)

Tosun Bey

Kendini üzme İklîmâ. Rahatsızsın.

İklîmâ Hanım

Her gece fakir, sefil bir kadın, deniz kıyısından doğru gelir. Şu kayaların üzerinde oturup ağlar. Onu siz gördünüz mü? Onu siz tanır mısınız? O kimdir? Necip'in asıl annesi. Zavallı kadının ishak gibi Necip, Necip diye feryadı beni her gece uykudan uyandırıyor.

O kadın ne bedbahtmış, Necip ne talihsizmiş. (*yine ağlar*)

Tosun Bey

İstirahat-ı kalbe en ziyade muhtaç olduğunuz bir zamanda böyle şeylerin tasviri sizin için pek muzırdır. İklîmâ, biraz da kendine acı. (*Bu sırada denizden bir ses*)

Ses

Necip, Necip

İklîmâ Hanım

O… kendisi. Geldi. O fakir kadın, aman beni görmesin.

Tosun Bey

İklîmâ, rica ederim içeri girelim. (*İklîmâ biraz düşündükten sonra*)

İklîmâ Hanım

Onu biz kendimize evlat ettik. Okuttuk, büyüttük fakat sonra bir gece… O gece de tıpkı böyleydi, böyle karanlıktı. O gecede sema yine böyle kederli kederli düşünüyor. Deniz yine mağmum mağmum ağlıyor. Dalgalar yine böyle hazin hazin inliyordu. O gece sen şurada idin, ben de geride, Necip de burada idi. Onu görmediğimiz birtakım eller yakalamış, bu uçurumdan atmak istiyorlardı. Biz o elleri görmüyorduk, o uçurumu görmüyorduk. Hatta Necip'i bile görmüyorduk. Nihayet o eller Necip'i yakalayıp attılar. O zaman gördük, fakat hemen gömdüler, yine kaybettik.

Denizden ses

Necip, Necip.

İklîmâ Hanım

O… Necip'i çağırıyor. (*durur dinler, bu esnada yavaş yavaş mızıka başlar.*)

İklîmâ

Bu ses, bu girye ne? Bunu ben kere daha duymuştum. Bak Necip de ağlıyor, duyuyor musun? Necip de ağlıyor.

Tosun Bey (*ağlayarak*)

Evet, şimdi duyuyorum Necip de ağlıyor.

İklîmâ Hanım (*biraz dinledikten sonra*)

Bu feryat, bu feryat nereden geliyor?(*kalkar denize bakar.*)

Necip orada mısın? Beni mi istiyorsun? Geliyorum. Kollarını aç geliyorum (*der kendini denize atar*)

Tosun Bey (*deli gibi*)

İklîmâ, İklîmâ ne yaptın? İklîmâ, evlatlarım (*deyip yere düşer, bu sırada*)

Denizden ses

Necip, Necip

Perde İner

KAYNAKÇA

Bataille, G. (1997): *Eros'un Gözyaşları*, (M. M. Yakupoğlu), İstanbul: Göçebe.

Eagleton, T. (2012): *Tatlı Şiddet*, (çev. K. Tunca), İstanbul: Ayrıntı.

Enginün, İ. (1998): *Ahmet Midhat Efendi Bütün Oyunları*, İstanbul: Dergâh.

Erkek, H. (2001): *Oyun İçinde Anlatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Freud, S. (1989): *Cinsel Yasaklar ve Normaldışı Davranışlar*, (çev. M. Sencer), İstanbul: Ara.

Freud, S. (2015): *Yas ve Melankoli*, (çev. A. Emirsoy), İstanbul, Telos.

Freud, S. (2018): *Totem ve Tabu*, (çev. K. Şipal), İstanbul: Say.

Girard, R. (2003): Şiddet ve Kutsal, (çev. N. Alpay), İstanbul: Kanat.

Grimal, P. (2012): *Mitoloji Sözlüğü*, (çev. S. Tamgüç), İstanbul: Kabalcı.

Harman, Ö. F. (1996): "Hâbil ve Kâbil", *İslâm Ansiklopedisi*, 14/377.

Jung, C. G. (2015): *Maskülen, Erilliğin Farklı Yüzleri* (çev. D. G. Erdinç), İstanbul: Pinhan.

Kearney, R (2012): *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar*, (çev. B. Özkul), İstanbul: Metis.

Marcuse, H. (2016): *Eros ve Uygarlık*,(çev. A. Yardımlı), İstanbul: İdea.

Mc Dermott, M. H. (2016): *Bastırılanın Geri Dönüşü*, İstanbul: Habitus.

Neville, A. (1887): "İntroduction", The tenne tragedies of Seneca, Manchester: Printed for the Spenser Society by C.E. Simm.

Sakallı, F. (2012): "Ahmet Midhat Efendi'nin 'Fürs-i Kadimde Bir Facia Yahut Siyavuş' Oyunu ile Racine'in 'Phedre' Oyunu Arasında Bir Mukayese Denemesi", *Turkish Studies*, 7/2: 1353-1361.
Seneca, (2017): *Phaedra*, (çev. Ç. Dürüşken), İstanbul: İş Bankası.
Şahap Rıza, (1326): *İklîmâ*, İstanbul: Şirket-i Tabiyye Matbaaası.
Toros, T. (1998): *Mazi Cenneti 1*, İstanbul: İletişim.
Zizek, S. (2011): "Öznenin Bir Nedeni Var mıdır?", *Kırılgan Temas,* (çev. T. Birkan), (hzl. B. Somay, T. Birkan), İstanbul: Metis.

POP MÜZİĞİN TÜRK KÜLTÜRÜ VE DEĞERLERİNE UYGUN OLUP OLMAMASINA İLİŞKİN ÖĞRETİM ELEMANI VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Akif ARSLAN
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, akifarslan78@mynet.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı öğretim elemanlarının ve öğrencilerin pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olup olmadığına ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek için Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde görev yapan öğretim elemanları ve öğrenciler ile görüşülmüştür. Araştırmanın sonunda öğretim elemanlarının ve öğrencilerin çoğunlukla, tüketim kültürünü aşılaması, cinselliği özendirmesi, özgürlüğü yanlış lanse ettirmesi, hayatın bir eğlence olarak algılanmasına sebep olması, argo kelimelerin kullanılmasını özendirmesi, sanal ve lüks bir hayatı teşvik etmesi, karamsarlık ve üzüntü veren bir havayı sunması, geceyi ev dışında ve eğlence mekânlarında geçirmeyi teşvik etmesi gibi sebeplerle pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olmadığı düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonunda elde edilen bulgular yorumlanmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pop Müzik, Türk Kültürü ve Değerleri

Evaluation of Instructors' and Students' Views on Whether Pop Music is Appropriate for Turkish Culture and Values

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the views of the instructors and students on whether pop music is appropriate for Turkish culture and values. For this purpose, lecturers and students were interviewed and data was obtained. At the end of the study, it was concluded that the students and instructors mostly thought that pop music is not suitable for Turkish culture and values because of the following reasons: encouraging sexuality, causing the freedoom to be misled, causing life to be perceived as an entertainment, encouraging the use of slang words, encouraging a virtual and luxurious life, providing a pessimistic and sad atmosphere, encouraging students to spend the night outside the home and at entertainment venues. The results of the study are interpreted and several recommendations are derived.

Key words: Pop Music, Turkish Culture and Values

GİRİŞ

Duygu ve düşünceler dizini müzik oluştuğu ilk çağlardan bu yana; insanlar ve toplumlar için kendini ifade etme, tanımlama, anlatma ve birbirleri ile uzlaşma yolu olarak kullanılmıştır. Müzik bir yandan toplumun sosyal yaşantısına, siyasi yapısına, dini inançlarına, o toplumun genel veya yöresel geleneklerine göre şekil alırken diğer yandan o toplumun özelliklerini, düşünce tarzlarını, geleneklerini ve değerlerini yansıtır (Angı ve Şendurur, 2015:227-228; Angı, 2013:61).

Bir toplumun yaşayış tarzı, gelenekleri, töreleri, dili, duyuş ve düşünüş birliği, resmi, mimariyi, müziği vb. barındıran tüm sanatsal ürünler o toplumun kültürünü oluştururken bir milletin müziğine bakıldığında, o milletin yaşayışı, milli değerleri, gelenekleri gibi birçok kültürel bilgiye ulaşılması mümkündür (Onuk, 2009: 557). Diğer yandan müzik aracılığı ile kahramanlık, nefret, aşk, sevgi, umut, zevkler ve dertler enstürümental veya sözlü olarak dile getirilmekte ve paylaşılmaktadır. Her bir yörenin kendine has söylenilen ve dinlenilmekte olan müziği o yöredeki bireylerin toplumsal yaşantılarına vurgu yapmakta ve toplumsal yaşamın bir aynası olabilmektedir (Cengiz, 2011: 376).

Müzik kültürünün kazanıldığı ya da oluştuğu bir ortam iletişim ortamıdır. Hatta çocuklar ve gençler için bekli de en etkileyici unsur kitle iletişim araçlarıdır. Bu durum müzik kültürü için hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar verebilecek potansiyele sahiptir. Günümüzde televizyon yapımcılarının önemli hedef kitlelerinden birinin çocuklar ve gençler olduğunu düşünecek olursak, medyanın, popülerleştirdiği müzikler sayesinde bu hedef kitle üzerinde kültürel egemenlik kurduğu söylenebilir (Bulut ve Altay, 2012: 240). Hatta sadece kitle iletişim araçları değil okul servisleri gibi toplu yerlerde de müziğin gençler tarafından ister istemez dinlendiği düşünüldüğünde müziğin gençler üzerindeki önemi daha da artmaktadır. Örneğin yapılan bir araştırmada okul servis araçlarında dinlenildiği belirlenen müzik türlerinin ergenlerin kaygı ve depresyon düzeyleri üzerinde etkisinin olduğu belirlenmiştir (Yıldırım Orhan, 2003).

Yapılan bir çalışmada modern dünyanın insanı idealden duyuma indirgeyen yanı şarkı sözlerinde açığa çıkmaktadır. Özellikle maddi değer, servet, fiziki rahatlık, beden, zevk, erk, ün gibi maddi hazların öne çıkarıldığı, duyguların aşkınlıktan bireye indirgendiği bir anlayış öncelenmektedir. Daha çok modern hayatın

tüketim anlayışı içerisinde insan ilişkilerini gündelik tüketim malzemesi yapan şarkı sözleri aynı zamanda insanı ruhu alınmış bir zevk makinesi olarak tanımlamaktadır. Bunun yanında şarkılar piyasa yönelimleri içerisinde ritmin, tekrarlanabilmenin ve anlamın giderek erozyona uğratıldığı bir dönüşümün adı olmuşladır (Birekul, 2015:171).

Kapitalistleşme sürecinde hem müzik hem kimlik, hem de kültür kendi anlamlarının dışında madde dünyası içinde nesne haline dönüşmüşlerdir. Geniş kitlelere ulaştırılma amacı güdülen müziğin ana temasıyla oynanıp notaların DNA'sı değiştirilerek popüler müzik ritm ve metin içeriğiyle cinsel kimliklerin ve ulusal kimliğin oluşumunda belirleyici unsurlar arasında yer almıştır (Işıktaş ve Tanar, 2015:46). Tüm bu veriler ışığında pop Müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olup olmamasına ilişkin öğretim elemanı ve öğrenci görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

a) Öğretim elemanları pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olduğunu düşünüyorlar mı?
b) Pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olmadığını kısmen veya tamamen düşünen öğretim elemanlarının bu düşüncelerinin sebepleri nelerdir?
c) Üniversitede eğitimlerine devam eden öğrenciler pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olduğunu düşünüyorlar mı?
d) Pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olmadığını kısmen veya tamamen düşünen öğrencilerin bu düşüncelerinin sebepleri nelerdir?
e) Pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olması için neler yapılmalıdır?

ARAŞTIRMANIN YÖNTEM

Araştırma Modeli

Pop Müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olup olmamasına ilişkin öğretim elemanı ve öğrenci görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırma, tarama modelinde desenlenmiştir. Karasar (2000) tarama modelini, geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemek olarak tanımlamaktadır. Araştırmada görüşme yöntemlerinden olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Veriler araştırmacı tarafından not alınarak kaydedilmiş, ardından elde edilen görüşlerin frekans ve yüzdelik hesaplamaları yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın verileri Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde görev yapan, amaçlı örneklem ile seçilmiş 30 öğretim elemanı ve 200 öğrenci ile görüşülerek elde edilmiştir. Çalışma grubundaki öğretim elemanları değişik yaş gruplarında yer alan akademisyenlerdir. Çalışma grubundaki öğrenciler Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami Bilimler, Fen Edebiyat ve Eğitim Fakülteleri öğrencisidir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Veriler bu araştırma için hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanarak içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi yapılırken örnekleme sorulan sorularla öğretim elemanları ve öğrencilerin verdiği cevapların aynı/benzer olması sebebi ile, öğretim elemanları ve öğrencilerden elde edilen veriler aynı tabloda sunulmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin elde edilen bulgular yer almaktadır.

1. Pop Müziğin Türk Kültürü ve Değerlerine Uygun Olup Olmadığı ile İlgili Bulgular

Öğretim elemanları ile öğrencilere sorulan ''Pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olduğunu düşünüyor musunuz?'' sorusuna verilen cevaplar ve bu cevapların frekans analizleri Tablo 1'de verilmiştir.

Yanıtlar	Öğretim Elemanı		Öğrenci		Toplam	
	f	%	F	%	f	%
Evet, pop müziğin Türk kültürüne ve değerlerine uygun olduğunu düşünüyorum.	4	13.3	37	18.5	41	17.8
Hayır, pop müziğin Türk kültürüne ve değerlerine uygun olduğunu düşünmüyorum.	17	56.6	101	50.5	118	51.3
Pop müziğin Türk kültürüne ve değerlerine kısmen uygun olduğunu düşünüyorum.	9	30	62	31	71	30.8

Tablo 1: Pop Müziğin Türk Kültürü ve Değerlerine Uygun Olup Olmadığına İlişkin Bulgular

Tablo 1'deki verilere dikkat edildiğinde çalışma kapsamındaki öğretim elemanlarının % 56.6'sının ve öğrencilerin 50.5'inin pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olmadığı düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yine tablodaki verilerden hareketle öğretim elemanlarının % 30'unun ve öğrencilerin 31 'inin pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine kısmen uygun olduğu düşüncesinde oldukları sonucuna da ulaşılmıştır. Elde edilen verilerden hareketle örneklem grubunun çoğunlukla pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olmadığı düşüncesinde oldukları sonucu dile getirilebilir.

2. Pop Müziğin Türk Kültürü ve Değerlerine Uygun Olmamasının Sebepleri ile İlgili Bulgular

''Pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olduğunu düşünüyor musunuz?'' sorusuna hayır ve kısmen cevabını veren öğretim elemanlarına ve öğrencilere yöneltilen ''Pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olmadığını veya kısmen uygun olduğunu ifade ettiniz. Pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olmamasının sebepleri sizce nelerdir?'' sorusuna verilen cevaplar ve bu cevapların frekans analizleri aşağıda verilmiştir.

Yanıtlar	f	%
Pop müzik çeşitli görsel (öpme, yatakta yatma vb.) ve sözel öğelerle cinselliği özendiriyor.	41	17.8
Pop müzikte kadın bedeni ön plana çıkarılıyor.	38	16.5
Pop müzikte eşcinselliğe/pedofoliye teşvik var.	13	6.87
Pop müzik cinsel kimlik bunalımları yaşanmasına yol açabilir.	22	11.6
Pop müzik normal olmayan, abartılı davranışların (sevgiliden ayrılık halinde bunalıma girme, aşk yoksa hayatın anlamı yok gibi) gençler tarafından benimsenmesini teşvik ediyor.	15	7.93
Pop müzik vatan, millet, bayrak sevgisi; yardımlaşma ve sabretmenin önemi gibi değerlere yer vermiyor.	22	11.6
Pop müzik hayatın bir eğlence olarak algılanmasına yol açıyor.	18	9.52
Pop müzik sanal ve lüks bir hayatı teşvik ediyor, gerçek hayatla bağdaşmıyor.	21	11.1
Pop müzik özgürlüğü yanlış lanse ettiriyor.	17	8.99
Pop müzik geceyi ev dışında geçirme, kulüplere gitme gibi aileler tarafından istenmeyen davranışları teşvik ediyor.	13	6.87
Pop müzik aldatma ve/veya boşanmayı teşvik ediyor.	13	6.87
Pop müzik örf, adet, gelenek ve göreneklerimize uygun değil.	101	53.4
Pop müzik giyim kuşamda kültürümüze uygun olmayan giysileri teşvik ediyor.	55	29.1
Pop müzik içinde beddualar ve argo kelimeler var ve beddua edilmesini/argo kullanılmasını teşvik ediyor.	30	15.8
Pop müzik şiddeti teşvik ediyor.	11	5.82
Pop müzik gençleri kültür aktarıcısı olan halk ve sanat müziğinden uzaklaştırıyor.	48	25.3
Pop müzik insanları tek tipleştiriyor. (tek tip kıyafet vb.)	8	4.23
Pop müzikte düşünmeye, analiz sentez, eleştiri yapmaya yol açacak cümleler çok az kullanılıyor.	31	16.4
Pop müzik parçalarının hepsi sanki birbirinin tekrarı gibi, pop müzikteki cümleler birbirine çok benziyor.	30	15.8
Pop müziğin karamsarlık ve üzüntü veren bir havası var.	8	4.23
Pop müzik bireylerin estetik/sanat yönlerini geliştirmiyor.	7	3.70
Pop müzik Türkçeyi yozlaştırıyor ve yabancı kelimelerin kullanımını teşvik ediyor.	20	10.5
Pop müzik yeni pazarlama alanları açıyor ve tüketim kültürünü aşılıyor.	20	10.5
Pop müzik gençlerin zamanı kullanamamasına yol açıyor.	6	3.17
Pop müzik aileye ve aile ilişkilerine zarar veriyor/çocuğu ailesinin dünyasından farklı bir dünyaya itiyor. (Tek taşımı kendim aldım tek başıma kendim taktım gibi)	8	4.23
Pop müzik aşırı makyaja, süse, gösterişe teşvik ediyor.	12	6.34
Pop müzik, özellikle sanatçıların hayatı ile birlikte düşünüldüğünde, evlilik kurumunu zedeliyor. (gömlek değiştirir gibi sevgili değiştirme vb:)	13	6.87
Pop müzik, Batı kültürünü öne çıkarıyor.	121	64.0
Pop müzikte müzikten çok teşhircilik ve görseller ön planda	41	21.6
Pop müzik, sürekli dinlendiği için, sözleri-görüntüleri vasıtasıyla bilinçaltına olumsuz çağrışımlar (sublimal mesajlar) gönderiyor.	9	4.76
Pop müzikte çok fazla anlatım bozukluğu ve sıradan cümleler var.	10	5.29

Pop müzikte Tanrı'ya isyan, içki/sigara/alkol içilmesini teşvik, maddiyata yönlendirme, şirke götüren öğeler (tanrı unutsa da ben unutmam gibi) var.	10	5.29
Pop müzik İslami değil.	32	16.9
Pop müzik depresyona itiyor ve intiharı teşvik ediyor. (Bu akşam ölürüm…vb.)	7	3.70
Pop müzik marka takıntısı oluşturuyor.	8	4.23
Pop müzik ben merkezci bireyler yetiştiriyor.	4	2.11
Pop müzik mahrem kavramının kalkmasına hizmet ediyor ve gereksiz bir cinsel özgürlük sunuyor.	4	2.11
Pop müzik ne Türk kültürüne ne Avrupa kültürüne ne de evrensel kültüre uyan yozlaşmış bir kültür ortaya çıkarıyor.	5	2.64
Pop müzikte dinlenen/izlenen yanlış örnekler zamanla karaktere dönüşüyor.	4	2.11

Tablo 2: Pop Müziğin Türk Kültürü ve Değerlerine Uygun Olmamasının Sebepleri

Tablo 2'de görüldüğü gibi pop müziğin Türk kültürüne ve değerlerine kısmen veya tamamen uygun olmadığını dile getiren öğretim elemanlarının ve öğrencilerin bu durumu çeşitli sebeplere bağladıkları görülmektedir. Bu sebeplere bakıldığında pop müziğin yeni pazarlama alanları açması ve tüketim kültürünü aşılaması, cinselliği özendirmesi, özgürlüğü yanlış lanse ettirmesi, cinsel kimlik bunalımları yaşanmasına yol açabilmesi, hayatın bir eğlence olarak algılanmasına sebep olması, örf, adet, gelenek ve göreneklerimize uygun olmaması, kültür aktarıcısı olan Türkçeyi yozlaştırması, giyim kuşamda kültürümüze uygun olmayan giysileri teşvik etmesi, beddua edilmesini ve argo kullanılmasını teşvik etmesi, sanal ve lüks bir hayatı teşvik etmesi, düşünmeye, analiz sentez, eleştiri yapmaya yol açacak cümleleri çok az kullanması, karamsarlık ve üzüntü veren bir havayı sunması, bireylerin estetik/sanat yönünü geliştirmemesi, gençleri kültür aktarıcısı olan halk müziğinden ve sanat müziğinden uzaklaştırması, geceyi ev dışında ve kulüplerde geçirme gibi bazı istenmeyen davranışları teşvik etmesi, vatan/millet/bayrak sevgisi/yardımlaşma/sabretme gibi değerleri aktarmaması gibi bazı hususların ifade edildiği görülmektedir.

3. Pop Müziğin Türk Kültürü ve Değerlerine Uygun Olması ile İlgili Yapılması Gereken Hususlara İlişkin Bulgular

''Pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olması için neler yapılmalıdır?'' sorusuna verilen cevaplar ve bu cevapların frekans analizleri aşağıda verilmiştir.

Yanıtlar	**f**	**%**
RTÜK pop müziğin söz ve kliplerini daha ciddi denetime tabi tutabilir.	41	17.8
Gençlerin ihtiyacı olan dinamizmi barındıran ama cinsellik vb. barındırmayan alaturka tarzı yarışmalar düzenlenebilir.	12	6.34
Değerler eğitimi dersleri zorunlu ders kapsamında ve sistematik bir biçimde verilebilir.	8	4.23
Aileler pop müziği de kapsayan popüler kültür hususunda eğitilebilir.	23	12.1
Sivil toplum kuruluşları ve medya olumsuz pop müziği örneklerine ortak tavır alabilir.	22	11.6
Pop müziği bestelerini vb. hazırlayanlar da eğitime ve denetime tabi tutulabilir.	21	11.1
Milli ezgilerin pop müzikte kullanımı teşvik edilebilir. (Bu yapılırken evrensel değerler de dikkate alınmalı.)	12	6.34
Pop müzikle birlikte geleneksel davranışsal öğeler kullanılabilir.	12	6.34
Gerçek sanatçılar milli figürler konusunda eğitilebilir.	4	4.11
Kliplerde, özellikle cinsellik öğelerin, kaldırılmasıyla sorun büyük oranda çözülebilir.	79	41.7
Aileler pop müziğini değil sanat müziğini vb. dinleyerek gençlere örnek olabilir.	34	17.9
Pop müziğin daha çok dinlenmesine ve pop müzikle bir bütün olarak değerlendirilebilecek popüler kültürün olumsuz örneklerine yönlendiren arkadaş çevresine dikkat edilebilir.	7	3.70
Nitelikli bir sanat eğitimi kapsamında nitelikli sanat ve müzik eserlerini seven ve onlara değer veren gençler yetiştirilebilir.	6	3.17
Türküler pop müziğe uyarlanabilir.	8	4.23
Arz talepten fazla….Pop müziğin arzı azaltılabilir.	18	9.52
Öğrencilere enstrüman eğitimi verilebilir. (Piyanoyu bilen biri muhtemelen klasik müziğe yönelecektir vb.)	3	1.58
Edebiyat/okuma sevgisi aşılanmalıdır. (Edebiyat/okuma sevgisi olan biri saçma sözleri olan müzikten zevk alamaz. Shaeksper okuyan biri pop müzikten zevk alamaz vb.)	3	1.58
Devlet sanat/halk müziği yayını yapan radyo ve televizyon kanallarını teşvik edebilir.	2	1.05
Toplum değerlerine uygun olmayan pop müzik örnekleri gördüğünde imza kampanyası gibi demokratik yollarla tepkisini dile getirebilir.	8	4.23
Devlet tablet dağıttığı gibi öğrencilere müzik eğitimi için birer saz vb. hediye edebilir.	3	1.58

İlkokuldan itibaren veril(emey)en müzik eğitimi daha ciddi bir biçimde verilerek daha bilinçli bireyler yetiştirilebilir.	11	5.82
Dayatmayla değil daha kaliteli müzik sunularak pop müziğin dinlenmesi azaltılabilir.	13	6.87
Kliplerin TV'lerde gösterimi sınırlandırılabilir.	11	5.82
Pop müzik sözleri TDK tarafından incelenebilir.	6	3.17

Tablo 3: Pop Müziğin Türk Kültürü ve Değerlerine Uygun Olması İçin Yapılması Gerekenler

Tablo 3'te görüldüğü gibi pop müziğin Türk kültürüne ve değerlerine kısmen veya tamamen uygun olmadığını dile getiren öğretim elemanlarının ve öğrencilerin RTÜK'ün pop müziğin söz ve kliplerini daha ciddi denetime tabi tutması, gençlerin ihtiyacı olan dinamizmi barındıran ama cinsellik vb. barındırmayan alaturka tarzı yarışmaların düzenlenmesi, değerler eğitimi derslerinin zorunlu ders kapsamında ve sistematik bir biçimde verilmesi, pop müzikle birlikte geleneksel davranışsal öğelerin kullanılması, kliplerde cinsellik öğelerinin, kaldırılması, devletin tablet dağıttığı gibi öğrencilere müzik eğitimi için birer saz vb. hediye etmesi, pop müzik sözlerinin TDK tarafından incelenmesi gibi tedbirlerle pop müziğin Türk kültürü ve değerlerine uygun olacağı (veya daha uygun olacağı) düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuçlar ve Öneriler

Yeni pazarlama alanları açması ve tüketim kültürünü aşılaması, cinselliği özendirmesi, özgürlüğü yanlış lanse ettirmesi, cinsel kimlik bunalımları yaşanmasına yol açabilmesi, hayatın bir eğlence olarak algılanmasına sebep olması, örf, adet, gelenek ve göreneklerimize uygun olmaması, aldatmayı teşvik etmesi, kültür aktarıcısı olan Türkçeyi yozlaştırması, giyim kuşamda kültürümüze uygun olmayan giysileri teşvik etmesi, beddua edilmesini ve argo kullanılmasını teşvik etmesi, sanal ve lüks bir hayatı teşvik etmesi, düşünmeye, analiz sentez, eleştiri yapmaya yol açacak cümleleri çok az kullanması, karamsarlık ve üzüntü veren bir havayı sunması, bireylerin estetik/sanat yönünü geliştirmemesi, gençleri kültür aktarıcısı olan halk müziğinden ve sanat müziğinden uzaklaştırması, geceyi ev dışında ve kulüplerde geçirme gibi bazı istenmeyen davranışları teşvik etmesi, vatan/millet/bayrak sevgisi/yardımlaşma/sabretme gibi değerleri aktarmaması gibi bazı sebeplerle öğretim elemanlarının ve öğrencilerin çoğunlukla pop müziğin Türk kültürüne ve değerlerine uygun olmadığı düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bir çalışmada da genel anlamda sıkça dinlenen şarkılarda derin anlamlardan yoksun ve özden çok anlamsız nakaratlarla bezenen şarkı sözlerinin ve kliple desteklenen görselliğin etkili olduğu; modern dünyanın insanı idealden duyuma indirgeyen yanının şarkı sözlerinde açığa çıktığı, özellikle maddi değer, servet, fiziki rahatlık, beden, zevk, erk, ün gibi maddi hazların öne çıkarıldığı, idealizmden ve maneviyattan uzak bir anlayışın öncelendiği, video kliplerde bilhassa pop müzik tarzı şarkılarda soyut ve bir dizi tekrardan oluşan bir görselliğin tercih edildiği özellikle beden, kadın, yatak, mahremiyetin tükenişi ve cinselliği öne çıkaran unsurların kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Birekul, 2015: 177-178). Bütün bu verilerden hareketle, eğitim kurumlarında, ne kadar değerler eğitimi verilirse verilsin, gençlere kazandırılan değerlerin popüler kültür ve müzikle törpülendiği ve bu sıkıntının çeşitli tedbirlerle azaltılmaya çalışılması gerektiği dile getirilebilir. Bu doğrultuda çalışmada pop müziğin Türk kültürüne ve değerlerine kısmen veya tamamen uygun olmadığını dile getiren öğretim elemanlarının ve öğrencilerin çeşitli önerilerine (RTÜK'ün pop müziğin söz ve kliplerini daha ciddi denetime tabi tutması, gençlerin ihtiyacı olan dinamizmi barındıran ama cinsellik vb. barındırmayan alaturka tarzı yarışmaların düzenlenmesi, değerler eğitimi derslerinin zorunlu ders kapsamında ve sistematik bir biçimde verilmesi, pop müzikle birlikte geleneksel davranışsal öğelerin kullanılması, kliplerde cinsellik öğelerinin, kaldırılması, devletin tablet dağıttığı gibi öğrencilere müzik eğitimi için birer saz vb. hediye etmesi, pop müzik sözlerinin TDK tarafından incelenmesi vb.) yer verilmiştir. Değişik çalışmalarda da benzer öneriler görülmektedir. Yapılan bir çalışmada günlük yaşantıda radyo-tv vb. aracılığıyla her yaş grubundan insanların isteyerek ya da istemeyerek dinlemek zorunda oluşu göz önüne alınarak, popüler müziğin toplum yararına kullanılabilirliği yönünde teoriler geliştirmenin ve toplumsal yaşam kalitesine katkı anlamında mutlaka bulunması gereken klasik müziğin popüler formatta da hazırlanması gerektiği dile getirilmiştir (Özeren, 2005: 9).

KAYNAKÇA

Angı, Ç. E. (2013). Müzik Kavramı ve Türkiye'de Dinlenen Bazı Müzik Türleri, İdil, 2(10): 59-81.

Angı, Ç. E. ve Şendurur, Y. (2015). Lise Öğrencilerinin Demografik Özellikleri ile Dinledikleri Müzik Türleri Arasındaki İlişki, International Journal of Social Science, 33: 223-238,

Birekul, M. (2015). Popüler Kültür ve Müzikte Anlamın Kaybı, Akademik İncelemeler Dergisi, 10(1).

Bulut, D. ve Altay, E. (2012). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Müzik Profilleri: Yozgat İli Örneği, Cilt:20 No:1 Kastamonu Eğitim Dergisi 237-254.

Cengiz, R. (2011). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Müzik (Tokat Örneği), Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(18): 363-378.

Işıktaş, B. ve Tanar, M. (2015). Kimlik Oluşumu Sürecinde Popüler Müziğin Etkisi, Sosyoloji Konferansları, 2015-1: 31-49. (DOI: 10.18368/IU/sk.42141).

Karasar, N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Onuk, Ö. (2009). "Türkiye'de Müzik ve Dil Ekseninde Kültürel Yozlaşma", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 38. ICANAS, (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Müzik Kültürü ve Eğitimi, II. Cilt; Ankara. (http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ONUK-%C3%96zlem-T%C3%9CRK%C4%B0YE%E2%80%99DE-M%C3%9CZ%C4%B0K-VE-D%C4%B0L-EKSEN%C4%B0NDE-K%C3%9CLT%C3%9CREL-YOZLA%C5%9EMA.pdf, e.t.:25.06.2018).

Özeren, A. (2005). Popüler Müzik ve Toplumsal Yaşam Kalitesi. II. Ulusal İletişim Öğrencileri Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi, Eskişehir. http://www.muzikegitimcileri.net/bilimsel/bildiri/A-Ozeren_3.pdf (E.t.:25.06.2018).

Yıldırım Orhan Ş. (2003). Okul Servis Araçlarında Dinlenildiği Belirlenen Müzik Türlerinin Ergenlerin Depresyon ve Kaygı Düzeylerine Etkileri, Gazi Üniversitesi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

POPÜLER KÜLTÜRÜN İSİM BELİRLEMEYE ETKİSİ

Şengül YEGİN
Tuzla Orhanlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Tarih Öğretmeni

ÖZET

İnsanları içinde yaşadıkları toplumda diğer bireylerden ayıran en önemli özellikleri isimleridir. İlkel toplumlardan modern toplumlara kadar insanlar; çocuklarına, birbirlerine, hayvanlarına ve etraflarındaki nesnelere çeşitli unsurlardan etkilenerek isim vermişlerdir. Günümüzde insanların çocuklarına isim verirken seçimlerine etki eden önemli bir unsur da popüler kültürdür.

Popüler kültür, televizyon, internet gibi kitle iletişim araçlarının etkisiyle yaş, cinsiyet, eğitim, meslek ve sosyal sınıf farkı gözetmeksizin toplumun her kesimi üzerinde önemli bir güce sahiptir. Bu çalışmada kitle iletişim araçları vasıtasıyla evlerimize girip dönemlik meşhur olan popüler kültür ürünü futbolcu, siyasetçi, dizi-sinema filmi oyuncu isimleri ve canlandırılan karakter isimlerinin kişi adlarını belirlemede aile üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Çalışmada TÜİK'ten alınan 1950-2016 yılları arasında en çok kullanımda olan kadın, erkek isimleri ve ilk 100 isim içindeki sıralamaları incelenmiştir. Çalışma sonucunda; Türkiye'de 1960-1980 yılları arasında siyasi ve sosyal olayların, 1980-2000 yılları arasında spor ve sanat dünyasının, 2000-2016 yılları arasında ise dizi-film karakterlerinin ailelerin isim belirlemesinde oldukça etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsim Verme, Popüler Kültür, Toplumsal Etkileşim, Kitle İletişim Araçları, Modern Toplum

THE EFFECTS OF POPULAR CULTURE ON NAME

ABSTRACT

The most important features that distinguish people from others in the society in which they live are their names. From primitive societies to modern societies, people gave the names to their children, their animals, each other and the objects around them. Today, an important factor influencing people's choices when naming their children is popular culture.

Popular culture has an important influence on every segment of the society regardless of age, gender, education, profession and social class with the influence of mass media such as television and internet. In this study, the effect on the family in determing the person names of the names of popular culture products like football players, politicians, actors and actresses and the animated characters who entering our houses through mass media was made the subject of the sociological examination.

In the study, the most commonly used names of woman and men from TÜİK and between 1950-2016 and their rankings in the first 100 names were examined. As a result of the study, in Turkey, it was determined that political and social events between 1960-1980, sports and art word between 1980-2000 and series-film characters between 2000-2016 were very effective on the families about indetifying the names.

Keywords: Naming, Popular Culture, Social Interaction, Mass Media, Modern Society.

1. Giriş

1.1. Problem

Birey düzeyinde bir tanımlama ve aidiyet göstergesi olan isimlerin belirlenmesinde dini inanç ve anlayışlar ile kültürel ve ideolojik kabuller önemli olduğu için kişi isimleri sosyolojik analizin konusudur. Sosyolojik yaklaşım isimlerin dilsel ve tarihsel boyutlarının yanında toplumsal boyutta da değerlendirilmesini içerir. Böylece isimler üzerinden değişimler, düşünceler, eğilimler, tutumlar ve grup kimlikleri okunabileceği gibi, belli kimlik yönelimlerinin odaklandığı isimleri tespit de mümkündür. (Çelik, 2006: 40)

Türkiye'de gelenek ve görenekler, dini ve tarihi hassasiyetler ile ait olunan sosyal sınıf ve yaşanılan bölge isim tercihini büyük ölçüde etkilemektedir. Büyükbaba ve büyükanne gibi aile büyüklerinin adları, peygamberlerin, eşlerinin, çocuklarının, torunlarının, sahabelerin, padişahların adları, inanılan dinin önemli ayları ya da bayram günleri çocuklara isim olarak verilmektedir. Mesela TÜİK'in yayınladığı 1950-2016 yılları arasında en çok tercih edilen isimler sıralamasında kız isimlerinde Elif, Ayşe, Fatma ve Hatice; erkek isimlerinde de Muhammed, Ali, Ömer, Fatih ve Murat gibi isimlerinin; yine sosyal etkiyle belirli dönemlerde ortaya çıkan moda olmuş Merve, Sümeyye, Şeyma gibi isimlerin üst sıralarda olduğu görülmektedir. (TÜİK, 2016) Ayrıca Şanlıurfa'da Halil ve İbrahim isminin sık tercihi gibi yaşanılan bölgenin de isim tercihi üzerinde etkisi vardır.

Bu araştırmanın problemi isim vermede etkili olan faktörler arasında belirginleşen eğilim ve farklılaşmaların dönemlik meşhur olan popüler kültür ve sosyo-kültürel değişme süreçleri ile bir ilişkisinin olup olmadığıdır.

1.2. Amaç

Eğlence ve tüketim endüstrisinin yaygınlaştırdığı popüler kültür kitle iletişim araçlarıyla halkın tercih ve yönelimlerini belirlemektedir. (Çelik, 2006: 51) Bir tüketim ürününün çoğunluk tarafından benimsenmesi, yararlılığından çok medyada yer alan reklamı, imajı ve sloganlarının sürekli olarak tekrarlanması

ile bağlantılıdır. (Öğüt, 2008: 13) Dolayısıyla daha önceleri popüler olanı halk belirlerken kitle iletişim araçlarıyla güç kazanan medya sektörü popüler olanı belirlemeye başlamıştır. (Gündüz, 2015: 281). Popüler olan şey bir tüketim nesnesi olabileceği gibi kitle iletişim araçlarıyla tanınır hale gelen ünlü kişiler de olabilmektedir. Bu yüzden bu araştırmada Türkiye'de dönemlik meşhur olan siyasetçilerin, futbolcuların, sanatçıların ve sinema ile televizyonlarda yayınlanmış ve halen yayınlanmakta olan sinema ve dizi filmlerdeki karakterlerin;

- Meşhur oldukları dönem için ve sonrası için ailelerin çocuklarına isim belirlemede etkisi,
- Son yıllarda sevilen dizi karakterlerin isimlerinin verilip verilmediği,
- Kötü karakterlere verilen isimlerde azalma olup olmadığı,
- Söz konusu isimlerin daha önceki kullanım sıklığı ile meşhurluktan sonraki popülerliğinin istatistik durumu araştırılmıştır.

3. Yöntem

Popüler kültürün toplum üzerindeki etkisini tercih edilen isimler üzerinden incelemeyi amaç edinen bu araştırmada Türkiye'de dönemlik meşhur olan siyasetçilerin, futbolcuların, sanatçıların ve canlandırdıkları karakterlerin tanınmasında ve tercih edilmesinde en önemli kitle iletişim aracının televizyon olduğu görülmektedir.

Türkiye'de televizyon, günlük yaşamdan politikaya, sanattan siyasete, spordan ekonomiye birçok konuda yaptığı etkilerle toplumsal yaşamın önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir. Televizyon, boş zamanlarımızı değerlendirme biçimimizden, düşünme, hissetme biçimine, aile içi ve toplumsal ilişkilerimizin şekline kadar, bütün yaşantı biçimlerimizi kapsayacak şekilde hayatımızın her yönü üzerinde oldukça etkili olmaktadır. (Karacoşkun, 2015:227). Türkiye'de özellikle televizyon dizilerinin toplum üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Türk televizyonlarında yayınlanan dizi filmler toplumu saatlerce TV başına bağlamakta, hatta bunun ötesine geçip kişilerin hayatında gözlemlenebilir etkiler bırakmaktadır. Mesela, Türkiye'de neyin moda olacağına büyük ölçüde dizilerde verilen mesajlar karar vermektedir. Bazen de seyredenler kendilerini dizi-film kahramanlarının yerine koyup onlarla kendilerin özdeşleştirmekte hatta yayınlanan filmlerin etkisiyle dizi kahramanlarının ölümü üzerine yas tutan, arkalarından mevlit okutan, dizilerde anlatılan tarihi kahramanların mezarlarını ziyaret eden, tarihten ilham alınarak canlandırılan ölmüş dizi kahramanlarına dava açan seyirci profiline rastlanmaktadır. Sonuç olarak televizyonlar özellikle de televizyon dizileri, bireylerin dünyasına hızla nüfuz edebilen, insanların algılamalarını değiştirebilen ve yönlendirebilen bir güce sahiptir. Bunu yapılan bu araştırma sonucunda da net bir şekilde görmek mümkündür.

3.1. Veri Toplama Aracı ve Veri Analizi

Bu araştırmada yararlanılan ana kaynak 1950-2016 yılları arasında doğum tarihine göre en çok kullanımda olan kadın ve erkek isimleri ile ilk 100 isim içindeki sıralamasını içeren TÜİK kayıtlarıdır (TÜİK, 2016). TÜİK'ten alınan veriler kızlar ve erkekler bazında incelenmiştir. Veri incelemesi neticesinde bazı isimlerin önceki yıllarda hiç kullanımına rastlanmazken veya ilk 100 sıralamasında en sonlarda görülürken bazı yıllarda ani bir yükselişle sıralamaya girdiği veya sıralamada ani bir düşüş yaşadığı görülmüştür. Araştırmada en çok tercih edilen isimler sıralamasında yaşanan değişimin sebepleri ile eski ve yeni durumu karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve sonuçlara etki eden şeyin kitle iletişim araçlarının yoğun etkisi olduğu görülmüştür.

Çalışma, Microsoft Excel programından yararlanılarak tablolaştırılmıştır. Oluşturulan Excel sayfasında incelenen ismin listeye girdiği yükselme veya düşüş yaşadığı yıllar ve ilk yüz içinde sıralamada yer aldığı sayı verilmiştir. Ayrıca ismin ait olduğu popüler kişiyle ve popüler olduğu durumla ilgili kısa bilgi verilmiştir. Çalışmada, isimler sıralamasına etki eden siyaset, spor ve sanat dünyasından olan kişilerin yanı sıra dizi ve sinema filmlerinde canlandırılan karakter isimlerinin de olumlu ve olumsuz etkileri incelenmiştir.

4. Bulgular

TÜİK verilerinde dikkat çeken toplam 52 isim beş başlık altında değerlendirilerek sonuçları metin ve tablo olarak aşağıya sıralanmıştır.

4.1. Siyasal Yaşamın İsim Belirlemeye Etkisi (Bkz. **Tablo 1)**

Yapılan araştırma sonucunda geçmiş dönemlerde Türk siyasal hayatına yön vermiş olan Adnan Menderes, Nihat Erim, Bülent Ecevit, Kenan Evren, Mesut Yılmaz, Tansu Çiller gibi siyasi aktörlerin isimlerinin siyasette aktif oldukları dönemlerde tercih edilme oranlarının yükseldiği görülmüştür. Siyasi karakterlerin isimlerinin tercih edilme durumuna baktığımız zaman ya trajik bir olayın yaşanmasının ya da ismin değişik olmasından kaynaklı moda olarak görülmesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Adnan: 1950-1960 yılları arasında Türkiye'de başbakanlık yapan Adnan Menderes, 27 Mayıs 1960 Darbesi ile görevden alınmış ve yargılanarak idam edilmiştir (TC Başbakanlık, 2016). TÜİK verileri

incelendiğinde 1960 yılına kadar ilk 100 isim sıralamasında Adnan ismine rastlanmazken 1960 yılında doğan erkek çocukların büyük bir bölümüne Adnan isminin verildiği ve sıralamaya 31. sıradan giriş yaptığı görülmüştür. Veriler Türk halkının Adnan Menderes'e olan sevgisini ve vefasını çocuklarına Adnan ismini vererek gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bülent: Türk siyasal hayatının önemli isimlerinden olan Bülent Ecevit, 1972'de CHP genel başkanı olmuştur (CHP, 2016). 1978-1979 yılları arasında ve daha sonraki yıllarda da Türkiye'de başbakanlık yapmış bir siyasetçi olan Bülent Ecevit'in siyasette Karaoğlan lakabıyla aktif olduğu yıllarda Türk halkı da çocuklarına Bülent adını vererek ona sevgisini göstermiştir.

Kenan: Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, 12 Eylül 1980 Darbesi'yle Türkiye'nin idaresini ele geçirmiş ve 1982-1989 yılları arasında ülkenin 7. cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır (TC Cumhurbaşkanlığı, 2016). Türk halkı, 1980 öncesi siyasi bunalımı sonlandırdığını düşündüğü Kenan Evren'in adını çocuklarına isim vermede tercih etmiştir. TÜİK istatistiğini incelediğimiz zaman da bunu açıkça görmek mümkündür. Söz konusu isimler sıralamasında Kenan adına önceki yıllarda da rastlanmaktadır. Ancak 1980 Darbesi'yle birlikte adı geçen ismin tercih edilme oranında büyük bir artış olduğunu görülmüştür.

Tansu: Tansu Çiller, Türkiye'de 1993-1996 yılları arasında başbakanlık yapmış ilk kadın başbakandır (TC Başbakanlık, 2016). Önceki yıllarda Tansu adına en çok tercih edilen isimler sıralamasında rastlanmazken başbakanlık yaptığı dönemde Tansu adı Türk toplumu tarafından kız çocuklarına en çok verilen isimler listesine girmiştir.

Hayrunisa / Sare: Yaptığımız çalışmada sadece Türk siyasi hayatına yön veren aktörlerin değil eşlerinin de tercih edilen isimler üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Mesela, 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 2007 yılında cumhurbaşkanı seçilmiştir (TC Cumhurbaşkanlığı, 2016). Cumhurbaşkanının eşi Hayrunnisa Hanım da bu yıl TV ve gazetelerde yer almış ve bu etkiyle daha önce tercih edilen isimler sıralamasında hiç olmayan "Hayrunnisa" adı 2007 yılında 56. sıradan listeye giriş yapmıştır. Yine 2014 yılında başbakan olan Ahmet Davutoğlu'nun eşi Sare Davutoğlu'nun da eşiyle birlikte TV ve gazetelerde yer almasıyla birlikte topluma yansıması görülmüş ve "Sare" ismi daha önceki yıllarda hiç olmamasına rağmen 2015 yılında en çok tercih edilen 100 kız ismi içerisine 69. sıradan giriş yapmıştır (TC Başbakanlık, 2016).

Tablo 1. Siyasal Yaşamın İsim Belirlemeye Etkisi

SİYASETTE ETKİN OLDUKLARI DÖNEM	POPÜLER OLAN İSİM	YILLAR/ İLK 100 İSİM SIRALAMASINDAKİ YERİ																			
		1950	1960	1970	1980	1981	1982	1983	1984	1985-1990	1993	1994	2000-2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
BAŞBAKAN A. MENDERES (1950-1960)	ADNAN		31	56					95													
BAŞBAKAN B. ECEVİT (1978-1979)	BÜLENT		97	35	54	74	87	89														

7. CUMHURBAŞKANI K. EVREN (1980-1989)	BAŞBAKAN T. ÇİLLER (1993-1996)	11. CB EŞİ H. GÜL (2007-2014)	BAŞBAKAN EŞİ S. DAVUTOĞLU (2014-2015)
KENAN	TANSU	HAYRUNNİSA	SARE
50			
43			
26			
17			
20			
21			
38			
46-97	93		
	98		
		56	
		53	
		53	
		55	
		47	
		50	
		57	
		81	
		86	69

4.2. Sosyal ve Küresel Olayların İsim Belirlemeye Etkisi (Bkz. **Tablo 2**)

Barış: Türkiye'de en çok tercih edilen isimler istatistiğinde "Barış" ismine 1950-1980 yılları arasında hiç rastlanmaz. Ancak 1978-1980 yılları arasında Türkiye'de yaşanan siyasi çatışmalar ve devamında gelen 80 Darbesi'nin toplum üzerinde yarattığı kırılmayla 1980'den itibaren Barış ismi en çok tercih edilen isimler içerisine yüksek bir giriş yaparak 47. sıraya yerleşmiştir. Ayrıca verilere baktığımız zaman Barış isminin tercihinde I. ve II. Körfez Savaşlarının yaşandığı 1991 ve 2003 yıllarında da önceki yıllara oranla kayda değer artış olduğu gözlenmiştir.

Savaş: Türkiye'de en çok tercih edilen isimler istatistiğinde "Savaş" ismine 1950-2016 yılları arasında yalnızca 1987 ve 1991 yıllarında rastlanmaktadır. 1987'de Türkiye Yunanistan'la Kıta Sahanlığı sorunu nedeniyle savaşın eşiğine geldiği için, 1991 yılında da I. Körfez Savaşı yaşandığı için TV ve gazete haberlerinin toplum üzerinde oluşturduğu etki aileleri çocuklarına isim belirlemede yönlendirici olmuş ve bu senelerde Savaş ismi en çok tercih edilen isimler sırlamasına 67. ve 100. sıradan girmiştir.

Aysel: 1980'li yıllarda Bulgaristan'daki Türk soydaşlarımızın maruz kaldığı baskı ve işkencelerle dolu yürekleri yakan öyküleri 1987 yılında TRT tarafından " Yeniden Doğmak" adlı dizi ile gündeme alınmıştır. Yeniden Doğmak Dizisi'nde Bulgar Türkmen'i küçük Aysel'in hikayesi anlatılır. Bulgar zulmünü konu alan dizide Aysel karakterini Mine Çayıroğlu canlandırır. Asimilasyondan kaçan Aysel'in ailesi Türkiye'ye göç edebilmek için Bulgar makamlarına başvurur. Bulgarlar çocuklarından birini Bulgaristan'da bırakmak şartıyla ailenin göçüne izin verir. Aysel'in ailesi küçük çocuklarını yanlarına alıp Aysel'i Bulgaristan'da bırakarak Türkiye'ye göç eder. Aysel, ailesinden ayrı beş yıl geçirir. Bu hikayenin anlatıldığı dizi Türk kamuoyunda büyük bir etki bırakırken Bulgarlar tarafından ise tepkiyle karşılanır. Dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın çabasıyla karşılıklı anlaşma yapılır. Bulgarlar Aysel'i geri verecek, Türk tarafı da diziyi yayından kaldıracaktır[1]. Sonunda Başbakan Turgut Özal'ın çabasıyla Türk kızı Aysel, Türkiye'ye getirilip

[1] 27.12.1987 "Yeniden Doğmak" adlı yerli yapım belgesel televizyon dizisi, Dışişleri Bakanlığı'nın isteği ile yayından kaldırıldı. (TRT: http://www.trt.net.tr/kurumsal/KilometreTaslari.aspx?yil=1987 (Erişim Tarihi: 8 Kasım 2016))

ailesine kavuşturulur[2]. Milyonlar ekran başında ailenin kavuşmasını sevinç gözyaşlarıyla izler. Bu olay Türk halkı üzerinde o kadar büyük bir etki bırakır ki o sene doğan kız çocuklarının çoğuna "Aysel" adı verilir ve bu durum o dönemin gazetelerine de yansır.

Ömer Halis: Ülkemizde acı bir şekilde tanık olduğumuz 2016 yılının 15 Temmuzunda yaşanan darbe ve ihanet kalkışmasının sonuçsuz kalmasının en önemli kahramanlarından biri hiç şüphesiz Ömer Halisdemir'dir. 2017 Ocak ayında yayınlanan 2016 TÜİK verilerine göre daha önceki yıllarda olmamasına rağmen sadece altı ay içinde "Ömer Halis" ismi en çok tercih edilen 100 erkek isim sıralamasında 55. sıradan listeye girmiştir.

Kardelen: Sosyal sorumluluk projesi olan "Kardelenler Projesi" kız çocuklarını okullaşmaya teşvik eden bir projedir. Projenin uygulamaya koyulduğu 2000 yılında ve ondan sonra projenin aktif olarak yürütüldüğü dönemlerde "Kardelen" ismi Türkiye'de en çok tercih edilen kız isimleri içerisinde yer almıştır.

Tablo 2. Sosyal ve Küresel Olayların İsim Belirlemeye Etkisi

SOSYA VE KÜRESEL OLAY ETKİSİ	POPÜLER OLAN İSİM	YILLAR/ İLK 100 İSİM SIRALAMASINDAKİ YERİ																				
		1950-1960	1960-1970	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	2000	2001	2002	2003	2004-2007	2008-2009	2016
1980 DARBESİ	BARIŞ			47	53	62	64	64	61	56	53	55	58	50	21	38	36	30	23	35-47	43-44	
KÖRFEZ SAVAŞI (1991-2003)	SAVAŞ										10a				67							
BULGARİSTAN ZORUNLU GÖÇ (1989)	AYSEL	31-8	8	28	33	40	43	43	47	46	40	22	33	41	55							
KARDELEN PROJESİ (2000-...)	KARDELEN															9-	99			93-80	90-96	
15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ	ÖMER HALİS																					55

4.3. Spor Dünyasının İsim Belirlemeye Etkisi (Bkz. **Tablo 3)**

Şenol: Şenol Güneş, 1972-1987 yılları arasında Trabzonspor'da kalecilik yapan efsane futbolcudur (TS, 2016). 1979 yılında Türkiye'de yılın en iyi sporcusu seçilerek adını duyurmuştur. Kalecinin, aktif olduğu dönemde toplum üzerinde bıraktığı olumlu etkinin izlerini "Şenol" isminin Türkiye'de en çok tercih edilen isimler arasına girmesiyle görmek de mümkündür.

[2] Aysel Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın özverili çalışmaları sonucu 30 Aralık 1987 günü Türkiye'ye getirilmiştir (s.89). Yılmaz, R. 2008. "Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri Ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Selçuk: Selçuk Yula, Fenerbahçe'de uzun yıllar top koşturan futbolcudur (FB, 2016).. En popüler olduğu yıllar 1979-1986 yılları arasıdır. TUİK istatistiklerine baktığımız zaman "Selçuk" adının önceki yıllarda hiç olmadığını ancak Selçuk Yula'nın etkisiyle 80'li yıllarda erkek çocuklarına büyük bir çoğunlukla Selçuk adının verildiği görülmektedir.

Turgay: Futbol hayatına kalecilikle başlayan ve uzun yıllar Galatasaray'da forma giyen Turgay Şeren, 1979-1980 yıllarında Galatasaray'da teknik direktörlük yapmıştır. Galatasaray'da teknik direktör olarak bulunduğu dönemde kariyeri sayesinde Türkiye'de en çok tercih edilen erkek isimlerini etkilemiştir.

Rıdvan: Rıdvan Dilmen, futbolculuk kariyerini 1987-1995 yılları arasında Fenerbahçe'de yürütmüştür (FB, 2016). Futbolda aktif olduğu dönemde fenomen haline gelen Rıdvan Dilmen'in adı Türkiye'de 1988 yılına kadar en çok tercih edilen isimler arasında görülmezken 1988 yılında büyük bir sıçrama yaparak 67. sıradan listeye giriş yapmıştır.

Aykut: Aykut Kocaman, 1988 yılında Fenerbahçe'ye transfer olmuş ve yıllarca gol krallığına imza atmış efsane futbolcudur (FB, 2016). Aykut ismi Türkiye'de en çok tercih edilen ilk 100 isim arasında 1988 yılına kadar hiç yokken futbolcunun etkisiyle 1988 yılında 85. sıradan giriş yapmıştır.

Tablo 3. Spor Dünyasının İsim Belirlemeye Etkisi

SPOR DÜNYASININ ETKİSİ	POPÜLER OLAN İSİM	YILLAR/ İLK 100 İSİM SIRALAMASINDAKİ YERİ																				
		1950-1960	1970	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	2000-2005	2005-2010	2010-2015
TS KALECİSİ ŞENOL GÜNEŞ (1972-1987)	ŞENOL		74	84	93																	
FB FUTBOLCUSU SELÇUK YULA (1979-1986)	SELÇUK			67	58	43	25	32	32	45	54	62	71	97								
GS TEKNİK DİREKTÖR TURGAY ŞEREN (1979-1980)	TURGAY			91	89	97	90															

FB FUTBOLCUSU RIDVAN DİLMEN (1987-1995)	RIDVAN											67	22	25	31	40	51	62	70			
FB FUTBOLCUSU AYKUT KOCAMAN (1988-1996)	AYKUT											85	34	43	62	50	49	71	78			

4.4. Sanat Dünyasının İsim Belirlemeye Etkisi (Bkz**. Tablo 4)**

Türkan: Türkan Şoray, sinema oyuncusu, senarist ve yönetmendir. Türk Sinemasında "Sultan" lakabıyla anılır. 1960 yılında sinema ile tanışmış ve toplum tarafından çok sevilmiştir. "Türkan" ismi 1950'li yıllarda Türkiye'de en çok kullanılan 100 isim arasında 40. sırada iken sinema aracılığıyla Türkan Şoray'ın tanınması bu durumun değişmesine sebep olmuştur. 1960 yılında Türkan ismi 29. sıraya yükselmiştir.

Neşe: Gerçek adı Neşecan Göktürk olan Neşe Karaböcek ses sanatçısıdır. 80'li yıllarda "Beddua" ve "Şu Karşıdaki Evde Bir Çocuk Doğmuş" albümleriyle dinlenerek büyük bir hayran kitlesine sahip olmuştur. Neşe ismi 1970 yılında Türkiye'de en çok kullanılan 100 isim arasında hiç yokken 1980 yılında 93. sıraya yerleşmiştir.

Emrah: Küçük yaşta sanat dünyasına giren şarkıcı ve söz yazarı Küçük Emrah (İpek), 1985 yılında "Gülom" albümü ile tanınmış ve Türk toplumu üzerinde büyük etki bırakmıştır. 1984 yılında Türkiye'de en çok kullanılan 100 isim arasında 31. sırada olan Emrah ismi Küçük Emrah etkisiyle 1985 yılında 15. sıraya kadar yükselmiştir.

Ceylan: Türk Halk Müziği ve Arabesk Müzik sanatçısı olan Ceylan Avcı, "Küçük Ceylan" adıyla 1986'da " Seni Sevmeyen Ölsün" albümüyle müzik dünyasına giriş yapmıştır. Satış rekorları kıran albümleriyle Türk halkının dikkatini çekmeyi başaran Küçük Ceylan'ın ismi Türkiye'de en çok kullanılan isimler sıralamasında hiç yokken albümün etkisiyle 1987 yılında 82. sırayla en çok kullanılan isimler sıralamasına giriş yapmıştır.

Tayfun: Tayfun Duygulu 90'lı yılların başında "Hadi Yine İyisin" adlı şarkısıyla pop müzik alanında yeni bir dönemin öncüsü olmuştur. Özellikle söz ve bestesi kendisine ait olan Kar Beyazdır Ölüm şarkısıyla ve Kayahan'ın kızı Beste Açar'la kısa süren evliliğiyle 90'lı yıllarda adından söz ettiren sanatçı gençler üzerinde oldukça fazla etki bırakmıştır. Şarkıcı Tayfun'un adı müzik piyasasında etkili olduğu yıllarda Türkiye'de en çok kullanılan isimler içinde 64. sıradan sıralamaya girerken sanatçının müzik piyasasında etkisini yitirmesiyle sıralamadan çıkmıştır.

Beren: Televizyon ve sinema oyuncusu olan Beren Saat, özellikle 2008 yılında yayınlanan "Aşk-ı Memnu" dizisiyle adını duyurmuştur. Burada canlandırdığı Bihter karakteri insanlar üzerinde olumsuz etki bıraktığı için Türkiye'de kullanılan isimler üzerinde herhangi bir etki yapmamıştır. Ancak oyuncunun kendi adı toplum tarafından tercih edilmiş ve Beren ismi en çok kullanılan isimler sıralamasında 2008 yılına kadar hiç yokken 2009 yılında 69. sıradan listeye giriş yapmıştır.

Tablo 4. Sanat Dünyasının İsim Belirlemeye Etkisi

SANANT DÜNYASININ ETKİSİ		YILLAR/ İLK 100 İSİM SIRALAMASINDAKİ YERİ																				
	POPÜLER OLAN İSİM	1950	1960-1970	1980	1981-1982	1983-1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	2000-2008	2009-2010	2011-2012	2013-2014	2015
TÜRKAY ŞORAY (1960-1985)	TÜRKAN	40	29-25	66	68-75	89-86	93	98														
NEŞE KARABÖCEK (1980-1990)	NEŞE			93	88-85	90-93																
KÜÇÜK EMRAH (1985-1995)	EMRAH			82	69-60	56-31	15	6	6	6	12	17	20	20	18	18	29					
KÜÇÜK CEYLAN (1986-2000)	CEYLAN								82	70	71	55	60	51	46	40	39	81				
TAYFUN DUYGULU (1990-1995)	TAYFUN											64	71	89	57	94						
BEREN SAAT (2005-2015)	BEREN																		69-63	44-34	26-21	20

4.5. TV Dizi ve Program Kahramanlarının İsim Belirlemeye Etkisi (Bkz. **Tablo 5 ve 6**)

Anıl: 2012 kışında "Survivor" yarışmasında Türkiye Anıl Tetik adını duymuştur. 2000'li yıllarda Anıl ismine Türkiye istatistiklerinde hiç rastlanmazken yarışmanın yayınlandığı 2012 yılında yarışmanın etkisiyle Anıl ismi en çok tercih edilen isimler sıralamasına girmiştir. Sonraki yıllarda Anıl Tetik'in ekrandan uzaklaşmasıyla Anıl isminin de en çok tercih edilen isimler sıralamasından çıktığı görülmektedir.

Asmin: "Aşk Bir Hayal" dizisi Eylül 2009'da Atv'de yayına girmiştir. Nehir Erdoğan'ın canlandırdığı "Asmin" karakteri Mardinli bir ağanın kızıdır. Asmin ismi Türkiye'de en çok kullanılan 100 isim

içerisinde 2009 yılına kadar hiç yokken 2010 yılında büyük bir sıçrama yaparak 20. sıradan listeye giriş yapmıştır.

Ayaz/Öykü: Gençler arasında oldukça popüler olan "Kiraz Mevsimi" adlı dizi 2014'te Fox Tv'de yayın hayatına başlamıştır. Özge Gürel'in hayat verdiği "Öykü" karakteri insanlar üzerinde olumlu etki bırakarak 2013 yılında Türkiye'de en çok kullanılan 100 isim arasında 90 . sırada iken 2014 yılında 59. sıraya yükselmiştir. Kiraz Mevsimi dizisinin bir diğer karakteri olan Ayaz'ı ise Serkan Çayoğlu canlandırmıştır. Ayaz karakteri de dizinin fenomen hale gelmesiyle Türkiye'de 2013 yılında en çok kullanılan 100 isim arasında 58. sıradayken 2014 yılında 12. sıraya , 2015 yılında ise 7. sıraya yükselmiştir.

Aylin/Mete: "Öyle Bir Geçer Zaman Ki" dizisi Kanal D'de 2010 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Bu dizide Farah Zeynep Abdullah, "Aylin" karakterini, Aras Bulut İynemli de "Mete" karakterini canlandırmıştır. Verilere göre Aylin ismi 2000- 2010 arasında Türkiye'de en çok tercih edilen 100 isim içerisinde hiç yokken dizinin etkisiyle 2011 yılında 85. sıraya, dizinin diğer kahramanı olan Mete ismi de yine Türkiye'de en çok tercih edilen ilk 100 isim arasında hiç yokken 2011 yılında 93. sıraya yerleşmiştir.

Azad: 2002 yılında Kanal D'de yayınlanmaya başlanan "Azad" dizisinde Azad karakterini Bülent İnal canlandırmıştır. Halfetili bir ailenin hayatının anlatıldığı dizi Türk toplumu üzerinde o kadar büyük bir etki bırakmış ki 2003'ten önce ve sonra en çok kullanılan isimler sıralamasında hiç rastlanmayan Azad isminin hem "Azat" hem de "Azad" versiyonu 2003 yılında en çok tercih edilen isimler sıralamasına girmiştir.

Baran/Havin: "Haziran Gecesi" dizisi 2004 yılında Kanal D'de yayına girmiştir. Naz Elmas'ın canlandırdığı "Havin" ismi Türkiye'de en çok tercih edilen isimler içerisinde 2004 yılına kadar hiç yokken 2005 yılında Türk halkının en çok tercih ettiği isimler listesine 76. sıradan giriş yapmıştır. Haziran Gecesi dizisinin bir diğer kahramanı olan "Baran" karakterini de Özcan Deniz canlandırmıştır. Baran ismi 2004 yılında Türkiye'de en çok tercih edilen isimler arasında 36. sırada iken 2005 yılında büyük bir atak yaparak 16. sıraya yükselmiştir.

Boran: "Sıla " dizisi 2006 yılında Atv 'de yayın hayatına başlamıştır. Mardin'de çekilen "Sıla" dizisinin erkek kahramanı olan Boran Ağa'yı Mehmet Akif Alakurt canlandırmıştır. Boran ismi, öncesinde ve sonrasında en çok tercih edilen isimler arasında değilken yalnızca dizinin yayınlandığı 2007 yılında 78. sırada listede yer almıştır.

Caner/Tülin: Bugün birçok ekranda örneğini gördüğümüz evlilik programlarıyla Türk halkı 2000'li yılların başında tanışmıştır. 2004 yılında Show TV'de yayınlanmaya başlanan "Biz Evleniyoruz" adlı yarışma programı Türk izleyicisinin daha önce tanık olmadığı bir durumdur. Yaptığımız çalışmada gördük ki, Biz Evleniyoruz programının ilk kahramanları olan "Tülin" ve "Caner" isimleri yayınlandığı dönemde en çok tercih edilen 100 isim içerisinde zirveyi zorlamıştır. 2003 yılında 77. sırada olan Caner ismi programın yayınlandığı 2004 yılında büyük bir sıçrama yaparak 18. sıraya yerleşmiştir. Biz Evleniyoruz programının gelini olan Tülin'in de yine program etkisiyle zirveyi zorladığını görmekteyiz. Programın yayınlandığı 2004 yılına kadar en çok kullanılan 100 isim içerisinde Tülin ismine hiç rastlanmazken sadece programın yayınlandığı 2004 yılında 68. sıradan listeye giriş yaptığını, sonraki yıllarda yine listede yer almadığını görmekteyiz.

Ela: "Doktorlar" dizisi Show TV'de 2006 yılının sonlarında yayın hayatına başlamıştır. Yasemin Ergene'nin canlandırdığı "Ela" karakteri Türk izleyicisi tarafından çok beğenilmiş ve dizinin tekrarları bile reyting rekorları kırmıştır. Önceki yıllarda Türkiye'de en çok tercih edilen isimler içerisinde Ela ismi hiç yokken 2007 yılında 46. sırayla listeye girmiştir.

Emir: Ocak 2011'de Show TV'de yayına giren "Adını Feriha Koydum" dizisinde fenomen haline gelen Çağatay Ulusoy'un canlandırdığı "Emir" karakteri, en çok tercih edilen isimler içerisinde 28. sıradayken dizinin etkisiyle büyük bir sıçrama yaparak ilk 3'e yerleşmiştir.

Eray/Melih: Takvimler 2000'li yılların başını gösterirken Biz Evleniyoruz'da olduğu gibi daha önce benzeri görülmemiş bir yarışma olan "Biri Bizi Gözetliyor" adlı program Türk izleyicisinin hayatına girmiştir. Türkiye'yi "Eraycı" ve "Melihçi" olarak ikiye bölen yarışmanın ilk birincisi Melih Değirmenci ve yine aynı yarışmada yarışan Eray Sezer'in isimlerine büyük bir ilginin olduğu gözlenmektedir. Söz konusu isimlere daha önce ilk 100 sıralamasındaki istatistiklerde hiç rastlanmazken 2001 yılında en çok tercih edilen isimler listesine Melih'in 50., Eray'ın da 41. sıradan giriş yaptığı görülmektedir.

Ertuğrul: 2014 yılında TRT'de yayın hayatına başlayan tarihi dizi "Diriliş Ertuğrul'da" "Ertuğrul" karakterini Engin Altan Düzyatan canlandırmaktadır. 1950-2014 yılları arasında Türkiye'de en çok kullanılan erkek isimleri sıralamasında hemen hemen hiç rastlanmayan Ertuğrul ismi reyting rekorları kıran ve toplum üzerinde büyük bir etki bırakan dizinin etkisiyle 2015 yılında yüksek bir giriş yaparak ilk 100 isim sıralamasında 43. sıraya yerleşmiştir.

Feyza: 2012'de Atv'de yayına giren Huzur Sokağı adlı dizide Selin Demiratar'ın canlandırdığı "Feyza" ismi de daha önce en çok kullanılan isimler sıralamasında hiç yokken dizinin etkisiyle 2013 yılında Türkiye'de en çok tercih edilen isimler içerisinde 48. sırada yer almıştır.

Havva: "Yer Gök Aşk" 2010'da Fox Tv'de yayına başlamış fenomen bir dizidir. Ürgüp'te çekilen ve Türk izleyicisinin dikkatini çeken "Havva" karakterini Birce Akalay canlandırmıştır. TÜİK'in yayınladığı istatistiklere göre Havva ismi 1999-2011 arasında tercih edilen isimler içerisinde ilk 100 arasına giremezken dizinin yayında olduğu 2012 yılında dizi etkisiyle tercih edilen isimler arasında ilk 100 arasına 91. sıradan girmiştir.

Mahir: ATV'de 2012-2015 yılları arasında yayınlanan "Karadayı" dizisindeki sevilen karakter Mahir'i Kenan İmirzalioğlu canlandırmıştır. 1950'den itibaren Türkiye'de en çok tercih edilen isimler listesinde hiç olmayan "Mahir" ismi dizinin etkisiyle 2014 ve 2015 yıllarında ilk 100 içerisine 89. sıradan girmiştir.

Mira: Lüks yaşamı konu alan "Medcezir" dizisi 2013 yılında Star TV'de yayına girmiştir. Başrol oyuncusu Serenay Sarıkaya'nın canlandırdığı "Mira" ismi Türkiye'de en çok tercih edilen isimler içerisinde 2013 yılına kadar hiç yokken 2013 yılında 91. sıradan giriş yapmış ve dizinin devam ettiği 2014 yılında 19. sıraya kadar yükselmiştir.

Nazar: "Kınalı Kar" dizisi 2002'de Kanal D'de yayına girmiştir. Bursa'da çekilen ve yayınlandığı dönemde büyük ses getiren dizide Özlem Conker 'in canlandırdığı karakter olan "Nazar" ismi Türkiye'de en çok kullanılan 100 isim arasında 2003 yılına kadar hiç kullanılmazken 2003 yılında 25. sıradan giriş yapmıştır. Dizinin yayından kalkmasıyla birlikte Nazar ismi de sıralamadan çıkmıştır.

Polat: Uzun soluklu Türk dizilerinden olan "Kurtlar Vadisi" yayın hayatına 2003'te girmiştir. Dizinin kahramanı olan "Polat" karakterini Necati Şaşmaz canlandırmaktadır. Verilere göre 1950'den 2004 yılına kadar en çok tercih edilen isimler sırlamasında Polat ismine rastlanmazken, dizinin yayınlanmasıyla birlikte 2004 yılında Türkiye'de en çok kullanılan isimler arasında Polat isminin 100. sırada olduğu görülmektedir.

Selim: Tarihi bir dizi olan Muhteşem Yüzyıl 2011-2014 yılları arasında yayınlanmıştır. Dizi 2011'de yayına girmiş ancak Engin Öztürk'ün canlandırdığı II. Selim karakteri 2013 yılında diziye dahil olmuştur. Türkiye istatistiklerinde 1992-2013 arasında Selim adına en çok kullanılan 100 isim sıralamasında hiç rastlanmazken dizinin etkisiyle "Selim" ismi ilk 100 sıralamasına girmiştir.

Zerda/Şahin: "Zerda" dizisi 2002'de Atv'de yayına girmiştir. Ece Uslu'nun canlandırdığı karakter olan "Zerda" ismi Türkiye'de en çok tercih edilen 100 isim arasında 1950'den 2003'ekadar hiç yokken 2003 yılında 86. sıradan giriş yapmış, dizi yayından kalktıktan sonra Zerda ismi de sıralamadan çıkmıştır. Zerda dizisinin bir diğer kahramanı da Yavuz Bingöl'ün canlandırdığı "Şahin Ağa'dır". Şahin ismi de dizinin yayınlandığı dönemde en çok kullanılan erkek isimleri listesinde yer almış, dizinin yayından kalkmasıyla sıralamadan çıkmıştır.

Zilan: Aşka Sürgün 2005 yılında Atv'de yayına girmiş bir dizidir. Bu dizide Beren Saat'in canlandırdığı "Zilan" karakterinin de Türk halkı üzerinde büyük etki bıraktığı görülmektedir. Çünkü Zilan ismi en çok tercih edilen 100 isim içerisinde 1950'den 2004 yılına kadar hiç yokken dizinin yayınlandığı yıl olan 2005'te 51. sırayla giriş yapmış. Dizinin devam ettiği yıl olan 2006'da da 37. sıraya kadar yükselmiştir. Dizinin bitmesiyle birlikte etki gücü zayıflayan Zilan ismi en çok tercih edilen ilk 100 isim sıralamasından çıkmıştır.

Tablo 5. TV Dizi ve Program Kahramanlarının İsim Belirlemeye Etkisi **(Olumlu Etki)**

DİZİ/PROGRAM ADI VE YAYINLANDIĞI DÖNEM	BİZ EVLENİYORUZ (2004-2005)	SILA (2006-2007)	HAZİRAN GECESİ (2004-2005)	AZAD (2002-2003)	ÖYLE BİR GEÇER ZAMAN Kİ (2010-2011)	KİRAZ MEVSİMİ (2014-2015)	AŞK BİR HAYAL (2009-2010)	SURVIVOR (2012-2013)
POPÜLER OLAN İSİM	CANER	BORAN	BARAN	AZAD	AYLİN	AYAZ	ASMİN	ANIL
YILLAR/ İLK 100 İSİM SIRALAMASINDAKİ YERİ								
1950-1960								
1960-1970								
1970-1980								
1980-1990								
1990-2000								80-97
2000								
2001								
2002								
2003	77			91				
2004	18		36					
2005			16					
2006								
2007		78						
2008								
2009						94		
2010						96	20	
2011					85		34	
2012						87	49	96
2013						58	65	
2014						12	71	
2015						7	66	

DİZİ/PROGRAM ADI VE YAYINLANDIĞI DÖNEM	DOKTORLAR (2006-2007)	ADINA FERİHA KOYDUM (2011-2013)	BİRİ BİZİ GÖZETLİYOR (2000-2001)	DİRİLİŞ ERTUĞRUL (2014-2017)	HUZUR SOKAĞI (2012-2013)	HAZİRAN GECESİ (2004-2005)	YER GÖK AŞK (2010-2012)	KARADAYI (2012-2015)
POPÜLER OLAN İSİM	ELA	EMİR	ERAY	ERTUĞRUL	FEYZA	HAVİN	HAVVA	MAHİR
1950-1960							13	
1960-1970							21	
1970-1980							36	
1980-1990							36-59	
1990-2000							59-98	
2000								
2001			41					
2002								
2003								
2004								
2005						76		
2006								
2007	46							
2008								
2009								
2010		28						
2011		4						
2012		3					91	
2013					48			
2014								89
2015				43				92

YILLAR/ İLK 100 İSİM SIRALAMASINDAKİ YERİ

ZERDA (2002-2003)	MUHTEŞEM YÜZYIL (2011-2014)	KURTLAR VADİSİ (2003-2004)	KİRAZ MEVSİMİ (2014-2015)	KINALI KAR (2002-2003)	MEDCEZİR (2013-2014)	ÖYLE BİR GEÇER ZAMAN Kİ (2010-2011)	BİRİ BİZİ GÖZETLİYOR (2000-2001)	DİZİ/PROGRAM ADI VE YAYINLANDIĞI DÖNEM	YILLAR/ İLK 100 İSİM SIRALAMASINDAKİ YERİ
ŞAHİN	SELİM	POLAT	ÖYKÜ	NAZAR	MİRA	METE	MELİH	POPÜLER OLAN İSİM	1950-1960
91-68	81							1960-1970	
	81-79							1970-1980	
90-70	79-91							1980-1990	
89	91-92							1990-2000	
								2000	
97							50	2001	
95								2002	
69				25				2003	
87		100		51				2004	
								2005	
								2006	
								2007	
								2008	
								2009	
			93					2010	
			84			94		2011	
			87					2012	
	91		90		91			2013	
	87		59		19			2014	
	51		27					2015	

DİZİ/PROGRAM ADI VE YAYINLANDIĞI DÖNEM	POPÜLER OLAN İSİM	YILLAR/ İLK 100 İSİM SIRALAMASINDAKİ YERİ																				
		1950-1960	1960-1970	1970-1980	1980-1990	1990-2000	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
BİZ EVLENİYORUZ (2004-2005)	TÜLİN										68											
ZERDA (2002-2003)	ZERDA									86												
AŞKA SÜRGÜN (2005-2006)	ZİLAN											51	37	91								

Şaban/Recep/Sinan: Türkiye'de TV ve Sinema etkisinin isim tercihlerinde olumlu etkisi olduğu gibi olumsuz yansımaları da olmuştur. Mesela Türk sinema ve tiyatro oyuncusu olan Kemal Sunal, filmlerinde genellikle "Şaban" karakterini canlandırmıştır. Bu karakter Türk halkı arasında "İnek Şaban" olarak tanınmış ve sevilmiştir. Şaban karakteri Türk izleyicisini güldürmekle birlikte çocuklara verilen isimlerde olumsuz bir etki oluşturmuş ve 1978 yılından itibaren Türkiye'de Şaban ismini kullanma sıklığı giderek düşmüş ve sıralamadan çıkmıştır. Yine 2008 yılından itibaren Şahan Gökbakar'ın çekmeye başladığı "Recep İvedik" serisinde de aynı sonuç görülmektedir. Recep İvedik karakteri toplumu güldürmekle beraber sergilediği olumsuz davranışlar insanlar üzerinde negatif bir etki bırakmıştır. "Recep" ismi daha önceki yıllarda Türkiye'de en çok kullanılan isimler listesinde üst sıralarda olmasına rağmen karakterin olumsuz yansımasından dolayı sonraki yıllarda ilk 100 sıralamasından çıkmıştır. 2004-2006 yılları arasında Atv'de yayınlanan "Aliye" dizisinden kaynaklanan benzeri bir durum da dikkati çekmektedir. Bu dizide Halit Ergenç'in canlandırdığı "Sinan" karısını aldatan, karısına ve çocuklarına kötü davranan bir karakterdir. Bu durum Türk halkı üzerinde olumsuz bir etki bırakmış ve önceki yıllarda ilk 100 isim sıralamasında oldukça iyi bir durumda olan "Sinan" isimi dizinin yayınlanmasıyla birlikte giderek yerini kaybetmiş ve sıralamadan çıkmıştır.

Tablo 6. TV Dizi ve Program Kahramanlarının İsim Belirlemeye Etkisi **(Olumsuz Etki)**

DİZİ/PROGRAM ADI VE YAYINLANDIĞI DÖNEM	POPÜLER OLAN İSİM	YILLAR/ İLK 100 İSİM SIRALAMASINDAKİ YERİ																				
		1950	1960	1970	1978	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İNEK ŞABAN (1978)	ŞABAN	38	25	48																		
ALİYE (2004-2006)	SİNAN			88	50	34	53	56	65	72	82	90	92									
RECEP İVEDİK (2008)	RECEP	20	11	21	27	29	49	53	55	58	59	66	73	73	88	100						

5. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada TÜİK'ten alınan veriler doğrultusunda dikkat çeken 52 isim ve hikayesi 1960-2016 yılları arasında Türkiye'de yaşanan siyasal, sanatsal, sosyal ve sportif durumların sonuçları dikkate alınarak yorumlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışma sonucunda popüler kültürün etkisiyle;

- Türkiye'de 1960-1980 yılları arasında siyasi ve sosyal olayların,
- 1980-2000 yılları arasında spor ve sanat dünyasının,
- 2000-2016 yılları arasında ise ağırlıklı olarak dizi-film karakterlerinin ailelerin isim belirlemesinde etkili olduğu tespit edilmiştir.
- En çok kullanılan ilk 100 isim sıralaması dikkate alındığında Aziz Sancar gibi bilim dünyası kahramanlarının ise etkisinin olmadığı görülmektedir.
- Popüler kahramanın veya popüler durumun etkisiyle isim tercihlerinde yaşanan değişimlerin olumlu ve olumsuz sonuçlar getirdiği görülmüştür. Mesela bazı isimlerde artış, yaşanırken popüler kişi veya durumun olumsuz etkisiyle bazı isimlerde de azalmalar olduğu tespit edilmiştir.
- Ayrıca kişilerde, karakterlerde veya durumlarda dönemlik meşhurluğun etkisinin zayıflamasıyla birlikte isim tercihlerinde de azalmaların olduğu, ani yükselişle birlikte ani düşüşlerin de olduğu tespit edilmiştir.

Bu araştırmanın boyutunun bir adım öteye taşınabilmesi için TÜİK verilerinde bulunan isimlerin sadece ilk yüz içerisindeki sırası değil aynı zamanda verildiği kişi sayısının -önceki ve listeye girdikten sonraki durumu- da bilinmesi gereklidir. İlerleyen yıllarda TÜİK bu veriyi de araştırmacılara sağlarsa yapılacak çalışma daha kapsamlı ve açıklayıcı olacaktır. Ayrıca ulaşılan bu sonuçlar sosyolog ve psikolog değerlendirmeleriyle desteklenecek olursa elde edilen sonuçların yorumlanması çalışmayı daha değerli hale getirecektir.

6. Kaynaklar

- ARSLAN, A. (2004), SosyolojikBirOlguOlarakTelevizyon, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 1 (1), 1-17.
- ÇELİK, C.(2006), Kültürel Sembol Sistemi Olarak isimler: İsim Sosyolojisine Giriş, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2), 39-61.
- GÜNDÜZ, Y. (2015), PopülerKültürünGörselSanatlarDersineYansımaları, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 278-293.

- KARA, T. (2011), GörselMedyanınAileBireyleriÜzerindekiEtkisiÜzerineBir Araştırma, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), TÜİK, Manisa.
- KÖSE, A. (2014), DeğişiminGölgesindekiGelenek: PopülerDizilerveFarklılaşanAd VermeKültürü, *Milli Folklor Dergisinde* 26 (101), 291-306.
- KARACOŞKUN, M.D. (2015), BireyselveToplumsalÇözülmedeTelevizyonFaktörü ÜzerineDüşünceler, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1), 227-233.
- YALÇINKAYA, B. (2015), Almanca ve Türkçe Ad Verme Gelenekleri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55 (1), 363-379.
- ZENGİN, D. (2014), TürkToplumundaAdlarveSoyadları.Sosyo-KültürelveDilbilimsel BirYaklaşım, Kurmay Yayınları, Ankara.
- TC Cumhurbaşkanlığı, (2016), https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan_evren/ (Erişim Tarihi 8 Kasım 2016)
- CHP Resmi Web Sitesi, (2016), https://www.chp.org.tr/Haberler/0/chp_tarihi-54.aspx, (Erişim Tarihi 22 Kasım 2016).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, (2016) https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx, (Erişim Tarihi 15 Kasım 2016).
- TS Resmi Web Sitesi, http://www.trabzonspor.org.tr/tr/arsiv/eski-kadrolar?s=1972-73 (Erişim tarihi: 27 Aralık 2016).
- (FB Resmi Web Sitesi, http://www.fenerbahce.org/futbola/kategori.asp?ContentCategoryID=46 (Erişim tarihi: 27 Aralık 2016).
- TÜİK (2016), tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1332 (erkek), (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2016).
- TÜİK (2016), tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1331 (kız), (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2016)

S.T. COLERİDGE'İN ÇAĞRIŞIMCILIKLA OLAN İLİŞKİSİ

Nurten BİRLİK
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
nbirlik@metu.edu.tr

ÖZET

Coleridge'in şiirlerini gruplandırırken en belirleyici ölçütlerden birisi onun Çağrışım felsefesi ve Yeni-Platonculukla olan ilişkisidir. Yani Coleridge'in felsefi gelişimidir. Bu çalışmada temel alınan düşüncelerden birisi Coleridge'in en başarılı şiirlerini hala bir Aydınlanma düşünürü iken ve bu dönemdeki Çağrışım felsefecilerinin etkisi altındayken yazmış olmasıdır. Ancak Coleridge, Çağrışım felsefesini Yeni-Platoncu bir bakış açısıyla harmanlamıştır. Kendi felsefesinde usu ve sezgiyi olduğu kadar, madde ve tini de ortak bir çerçevede bağdaştırmanın yollarını aramıştır. Coleridge, ilk şiirlerini yazarken Locke'dan etkilenir ama Locke'un Coleridge'in üzerindeki etkisi uzun sürmez, sonra Hartley'den etkilenir. Ancak Hartley'nin etkisi altındayken bile Yeni- Platonculuğa yakındır. Coleridge, Hartley'nin düşünce sistemindeki determinizimden bir kurtuluş yolu bulmaya çalışmıştır. Bu yüzden de felsefesinde bilince ve zihne daha çok etkinlik tanıyan ve öznelliğin önemini vurgulayan, *esse est percipi* yani var olmak algılamaktır diyen ve Hartley'den çok değişik bir felsefi çizgisi olan Berkeley'ye yaklaşmıştır. Onun bu felsefi yolculuğu yazdığı şiirlerdeki estetik süreci de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu yüzden onun felsefi gelişimine kısa bir bakış Coleridge'in şiirlerinin arka planını anlamak açısından faydalı olacaktır. Bu bildiride Coleridge'in çağdaşı felsefecilere seçilmiş şiirlerinde nasıl tepki verdiği mercek altına alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Coleridge, Çağrışım felsefesi, Yeni-Platonculuk, Romantik şiir

Coleridge's Response to Associationism

ABSTRACT

One of the fundamental elements while grouping Coleridge's poems is his response to Associationist philosophy and Neo-Platonism, that is, his philosophical evolution. This paper argues that Coleridge wrote his best poems when he was still an Enlightenment thinker and when he was under the influence of Associationist philosophy. However, he blended Associationism with a Neo-Platonic perspective. In his philosophy, he looked for ways to blend reason and intuition, matter and spirit within the same frame. While writing his early poems, he was influenced by Locke but this did not last long, shortly afterwards he was influenced by Hartley. However, even when he was under the influence of Hartley, he was close to Neo-Platonism. He tried to find a way of going beyond the determinism in Hartley's philosophy, therefore, he moved towards Berkley, who acknowledged the efficiency of consciousness and mind and who emphasised the significance of subjectivity saying *esse est percipi*. Coleridge's philosophical evolution shaped the aesthetic processes in the poems he wrote. Therefore, a brief look at his philosophical evolution will help us to understand better the background of Coleridge's poems. In this line of thinking, this paper puts under scrutiny Coleridge's response to the contemporary thinkers in his selected poems.

Keywords: Coleridge, Associationism, Neo-Platonism, Romantic Poetry

Coleridge'in şiirlerini gruplandırırken en belirleyici ölçütlerden birisi, onun Çağrışım felsefesi ve Yeni-Platonculukla olan ilişkisidir. Yani Coleridge'in felsefi gelişimidir. Bu çalışmada temel alınan düşüncelerden birisi İngiliz Romantik şiirinin en önemli temsilcilerinden sayılan Coleridge'in en başarılı şiirlerini hala bir Aydınlanma düşünürü iken ve bu dönemdeki Çağrışım felsefecilerinin etkisi altındayken yazmış olmasıdır. Ancak Coleridge Çağrışım felsefesini Yeni- Platoncu bir bakış açısıyla harmanlamıştır.

Hartley düşüncelerini fizyolojik bir bağlamda açıklar. Locke geleneğinden geldiği için Hartley'ye göre dış dünyanın ve dış dünyadan gelen uyarıcıların sinir sistemi üzerindeki etkisi büyüktür. Düşüncelerin oluşum sırası duyulanımlarımızın oluşumuyla eş güdümlüdür. Hartley'nin çağrışım kavramı kabaca şöyledir: Ona göre dış dünyadan gelen uyarıcılar organizmada kaydedilerek sinirsel titreşimler oluştururlar. Bu titreşimler beyinde izler ya da imgeler bırakır. Bu etkileşimle oluşan basit düşünceler birbirleriyle kaynaşarak karmaşık düşünceler oluştururlar. Yani, bilincimizin malzemesi

önce duyulanımlarımızla oluşur, sonra bu duyulanımların bir kopyasıyla ya da neden olan nesneler ortadan kalktıktan sonra, geri kalan duyulanımlarla basit düşünceler oluşur ve bunu takiben basit düşüncelerin bileşimiyle karmaşık düşünceler oluşur. Bu üç aşamalı akış, kabaca duyulanım, bellek ve düşünceye karşılık gelir. Bilinçte, bir düşünce, aralarında daha önceki bir zamanda ve uzamda çağrışım kurulan bir diğerine götürerek bir akış sağlanacaktır. Çağrışım insan zihninin temel ilkesi olabilir ancak bu ilke hiçbir zaman durağan kalmaz, zihin geçmiş deneyimleri hatırlayabildiği, geri çağırabildiği sürece, sürekli kendi kendini değiştirip dönüşüme uğratır ve geliştirir. Sürekli yeni bileşenler üreten zihnin çağrışımsal deneyimleri gittikçe daha yoğun ve karmaşık bir yapı kazanır. Geçmişin karmaşık ve çok katmanlı deneyimleri şu andaki deneyimlerle yeni bileşenler oluşturarak doğal olarak gelecekteki deneyimlere zemin hazırlarlar. Bu çağrışımlar düzenli ve bilincine varılan bir süreç içinde değil tıpkı çocuğun dil edimi sürecinde olduğu gibi bilincine varılmadan işlev görürler. Hartley insan fizyolojisi hakkında çok az şeyin bilindiğine ve her şey bilinseydi eğer, her şeyin, mutluluğun ve acının da çağrışım kuramı ile açıklanabileceğine inanır (416).

Hartley'nin kuramına göre şiirsel imgelem ve yaratıcılık bellekteki sonsuz kayıtlarla sıkı bir ilişki içindedir. İmgelem, kaydedilmiş düşüncelerin ve imgelerin çağrışımıyla şekillenir. Ruston, Hartley'nin bu fikriyle Wordsworth'ün "sukunet içinde anımsanan duygular" (emotions recollected in tranquility) ifadesi arasındaki ilişkiye dikkat çeker (24). Wordsworth'ün özellikle erken dönem şiirleri, bireyin doğada tek başına deneyimlediği şeyler sonucu oluşan içsel yaşantıların, birey imgelemini şekillendirmesini örnekler. *Lirik Baladlar*'a Wordsworth'ün 1800 yılında yazdığı Önsöz, Hartley'nin onun şiiri üzerindeki etkisini yansıtır. Hartley'ye göre, "ahlaki değerler de, çevrenin bireyin kişisel gelişimi üzerine etkisinden dolayı, deneyimin bir sonucudur. Bu düşünce Wordsworth'ün şiirinde çok önemli bir yere sahiptir" (Brett ve Jones akt. Day 61). Ancak satır araları okunduğunda bu etkinin Yeni-Platoncu felsefi bakış açısıyla birlikte var olduğu gözlemlenir. Wordsworth, Çağrışımcılık kuramlarıyla idealizmi bağdaştırır.

Coleridge önceleri Hartley'den, 1796 yılında doğan ilk oğluna onun adını verecek kadar çok etkilenmiştir ve bugün antolojilerde yer alan büyük şiirlerini ("Christabel," *Yaşlı Gemici* ve "Kubilay Han") bu dönemde yazmıştır. Aralık 1794'te yazdığı bir mektupta, "tam bir Gerekirciyim" (Necessitarian) der, gerçekliği Hartley'nin anladığı gibi anladığını söyler, "düşüncenin devinim olduğuna" inandığını belirtir. Hartley ile hemfikir olduğunu hatta ondan da öte gidip "düşüncenin bedenselliğine" inandığını söyler (*CL* I: 137). Coleridge'in bu sözleri onun düşünce sistemindeki Yeni-Platoncu eğilimle bir çelişki gibi algılanmamalıdır: "Hartley'ye dönerek Coleridge kendi dini ve estetik sezgilerini inkar etmiyordu. Kendi deneyimlerini mantıksallaştırmaya, onları kendi çağındaki psikolojinin ve fiziğin gerçekleriyle ilintili bir şekilde görmeye çalışıyordu" (Haven 480).

Bu etkiyi en iyi yansıtan şiirlerinden birisi, 1794 yılında yazdığı "Dinsel Düşünceler" başlıklı şiiridir. Bu şiirde Hartley'yi şöyle betimler:

> … ve o ölümlülerin,
> En bilgesi, o ki ideal soylarda ilk kez fark etti,
> Akıllı beynin içindeki mükemmel sinirlerin içinde gizli,
> İnce- titreşimlerin dalgalandığını…(383-386)[1]

Çağrışımcılık felsefesinin mekanik olduğuna yönelik eleştirilere daha çok Hartley'nin zihinsel süreçlerin fiziksel eşdeğerleri olduğuna dair inancı neden olmuştur. Yani zihni de doğadaki diğer öğeler gibi ele alıp bütün gizeminden sıyırıp ona nesnel bir şekilde yaklaşması, onu eleştirilerin hedefi haline getirmiştir. Hartley'nin bakış açısına göre benlik çağrışımların oluşturduğu bir kurgudur, çağrışımların bir bileşeni olarak ortaya çıkar. Bu kuramda, zihinsel olanın fiziksele, tinsel olanın mekanik bir boyuta indirgenmesi, çoğu kişi için "insan olmak" kavramının bayağılaştırılması anlamına geliyordu (Craig 17). Bu zihinsel imgeler ya da gerçek duyu izlenimlerinin kopyaları bellekte kaydedilir ve düşünme ve

[1] ...and he of mortal kind
Wisest, he first who mark'd the ideal tribes
Down the fine fibres through the sentient brain
Roll subtly-surging… (383-386)

hatırlama sırasında diğer kayıtlarla birlikte çağrışım yeteneği ile geri çağrılır. Bu bağlamda ampirik düşünceye dayanan estetikte, imgelem çağrıştıran ve birleştiren bir olgudur. Görüldüğü gibi Hartley'nin, belleğin ve imgelemin çalışma sürecinde dışarıdan gelen uyarıcılara çok büyük bir önem verdiği için genel olarak özdekçi bir yapısı vardır. Bu özelliği ile temelde idealist olan Coleridge'i uzun süre etkisi altına alması çok beklenemezdi. Bu düşünce şeklinde Coleridge'i rahatsız eden yön, zihnin dış dünyayı pasif bir şekilde seyredip sadece gelen görsel uyarıcıları ve duyu izlenimlerini kaydetmesidir. Ona göre çağrışımcılar benliğin oluşumunu tamamiyle sıradan gerçeklik dünyasının etki alanında görüyorlar, doğuştan ya da tanrıvergisi bir yönü üzerinde durmuyordu. Coleridge dış dünyanın ve ona dair izlenimlerin belirleyici ve yapılandırıcı özelliklerine karşı iç dünyanın ve ruhun yapılandırıcı özelliklerini koyar ve Newtoncu maddeci varsayımlara karşı dirimsel varlık kuramını desteklemeyi tercih eder. Bu kuram daha çok Hartley'nin takipçisi olan Priestley'nin *Madde ve Ruh Üzerine İrdelemeler* (Disquisitions Concerning Matter and Spirit, 1777) başlıklı kitabından esinlenen, "atomun bir güç odağı olduğunu ve komşularını çekme ve itme prensibine göre işlediğini" savunan bir kuramdır (Kitson 360). Atomdaki bu enerji Tanrı'nın enerjisinin fiziksel dünyada yansımasıdır aslında. Bu düşünce tarzı onu panteist bir doğa algısına da götürebilirdi. Ama panteizmdeki ana varsayım özünde çok dindar olan Coleridge için kabul edilemeyecek başka bir düşünce şekliydi. Bu düşüncesini şiirinde değişik bağlamlarda tema olarak da almıştır.

Ampirizmdeki mekanik yaklaşım durağan ve ölü bir madde tanımını, dolayısıyla madde ve ruhun ayrılığını da beraberinde getiriyordu. Oysa Romantikler, özellikle Coleridge, maddenin devinimsel ve canlı olduğunu, enerji ile dolu olduğunu düşünüyorlardı. Coleridge, Hartley'nin düşünce sistemindeki determinizimden bir kurtuluş yolu bulmaya çalışmıştır. Bu yüzden de felsefesinde bilince ve zihne daha çok etkinlik tanıyan ve öznelliğin önemini vurgulayan "*esse est percipi*" yani var olmak algılamaktır diyen ve Hartley'den çok değişik bir felsefi çizgisi olan Berkeley'ye yaklaşmıştır ve ikinci oğluna da onun adını vermiştir.

Hartley'nin Çağrışımcı kuramlarını estetiğe uyarlayan iki düşünüre, Priestley ve Alison'a göre, çağrışımların işleyişi sırasında "iradenin askıya alınması zihnin çağrışımsal potansiyelinin zenginliğini keşfetmesini sağlar ve estetik deneyimi oluşturan şey de zaten bu sırada serbest bırakılan çağrışımsal öğelerin miktarıdır. Bu süreçte kişi pasif olmasına rağmen, zihnin kendisi fazlaca aktif ve yoğundur" (Craig 24). Böyle bir anlayış da, Walter J. Hipple'in sözleriyle, "İngiltere'deki estetik düşünceyi devrimci bir şekilde değişime uğratır" (akt. Craig 25).

Hem Wordsworth'ün hem de Coleridge'in şiirleri böylesine köktenci bir yaklaşımın sonuçları olarak alınabilir. Her iki şair de Hartley'nin düşüncelerini iyi biliyorlardı. İmgelemin işleyişini çağrışımlarla açıklayan bu ifadeler ile "Kubilay Han" ve "Christabel"de Coleridge'in şiir pratiği ve okuyucu üzerinde yarattığı etki arasındaki paralellik göz ardı edilemeyecek kadar güçlüdür. Diğer bir paralellik ise Coleridge'in pek çok şiirinin bitirilmeden bırakılmış olması olabilir. Bu şiirler çağrışımın gücüyle estetik deneyim yaşatırken, mantıkla açıklanabilecek bir çerçeveden yoksundur. *Yaşlı Gemici* bile bitirilmiş bir şiir olmasına rağmen şiirin akışı içinde gelişen olayları nedensellik çerçevesinde değerlendirmek neredeyse olanaksızdır. 20 Mayıs 1816'da *The Times*'da yayımlanan bir değerlendirme yazısında adı belirtilmeyen bir eleştirmen "Christabel"in bölük pörçüklüğünden kaynaklanan güzelliğinin bitmiş haline tercih edileceğini savunur. Yine aynı eleştirmen şiirin "bu haliyle imgelemi karşı koyulamaz bir şekilde etkisi altına aldığını" ve asıl etkiyi "söylediğinden çok söylemeden bıraktığı" detaylarla yarattığını belirtir. Eğer Leydi Graldine'in doğumu, ailesi ve nasıl yetiştirildiğini öğrenseydik ona, "düşüncelerimizi askıya alan" bir dehşetle bakmayacağımızı savunur (akt. Jackson 247). *Champion*'da, 26 Mayıs 1816'da yazılan başka bir eleştiri yazısı ise, "anlamsızlığın anlamdan daha fazla şaşırttığını" belirtir (akt. Jackson 251).

Kaynakça

Craig, Cairns. *Associationism and the Literary Imagination*. Edinburgh: Edinburgh UP, 2007.

Coleridge, S.T. *The Collected Letters of Samuel Taylor Coleridge*. Ed. E.L. Griggs. 6 Vols. Oxford: Clarendon P, 1956-1971.

Day, Aidan. *Romanticism*. New York: Routledge, 1996.

Hartley, David. *Observations on Man.* Ed. Joseph Priestley. London: Macmillan, 1974. (1878)

Haven, Richard. *Patterns of Consciousness*. n.p.:The U of Massachusetts P, 1969.

Jackson, J.R. De J. *Coleridge The Critical Heritage Vol. 2: 1834-1900.* London and New York: Routledge, 1991.

Kitson, Peter."The Romantic Period, 1780-1832." *English Literature in Context*. Ed. Paul Poplawski. Cambridge: Cambridge UP, 2008. 306-402.

Ruston, Sharon. *Romanticism*. London: Continuum, 2007.

SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEK OKULU ÖĞRENCİLERİNİN UYGULAMALI DERSLERE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayfer YÜKSEL

Ufuk Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Öğretim Üyesi, Balgat, Ankara.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu (SHMYO) öğrencilerinin uygulamalı derslere ilişkin görüş ve düşüncelerini betimlemektir. Araştırmanın evrenini 2017-18 eğitim öğretim yılı bahar döneminde bir vakıf üniversitesinin SHMYO'na devam eden ikinci sınıf öğrencileri (N=67) oluşturmaktadır. Örneklem ilgili evrenden kolaylıkla bulabileni örnekleme yöntemi kullanılarak iki program olarak belirlenmiştir. Örneklemi oluşturan öğrencilerin % 70'i (n=47) kadın, % 30'u (n=20) erkektir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu (KBF) ve Öğrenci Görüş Anketi (ÖGA) kullanılmıştır. KBF yedi, ÖGA ise 13 sorudan oluşmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin eğitim gördükleri programı tercih etme nedenleri ve uygulamalı derslere ilişkin görüşlerinin farklılaştığı bulunmuştur. Örneğin öğrencilerin % 36'sı ''sevdiği için'', % 28'i ''kısa sürede iş sahibi olabilmek için'',% 15 'i de ''sınav sisteminden dolayı'' şuan eğitim gördükleri programı tercih etmiş etmişlerdir. Öğrencilerin % 66'sı ''uygulama öncesinde uygulamanın tecrübe kazandıracağını'' düşünürken, uygulamanın sonrasında öğrencilerin % 43'ünün bu düşüncesi değişmiş ve uygulamanın olumlu katkısı olduğunu düşünenlerin oranı % 52 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, uygulamalarda öğrencilerin beklentilerinin tam anlamıyla karşılanamadığı şeklinde yorumlanabilir. Uygulamalı dersleri daha etkin hale getirmek için sizce nasıl bir yöntem kullanılmalıdır? Sorusuna öğrencilerin % 51'i ''teknik donanım vb. daha iyi olmalı' 'derken; yalnızca % 16'sı ''mevcut sistemin iyi olduğunu'' belirtmişlerdir.

Elde edilen bulgular, literatüre dayalı olarak tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: SHMYO öğrencileri, öğrenci görüşü, uygulamalı ders

ABSTRACT

The purpose of this research is to describe the opinions and thoughts of students at the Health Services Vocational School related to applied courses. The sample was determined as two programs using the convenience sampling method in the relevant phase. Participants were 67 associate degree program students at a private university, 70 % male, 30% female.

Personal İnformation Form and Student Opinion Survey were used as data collection tool. Results of the research, the reasons why students choose the program they are studying and their opinions about practical courses differ. For example students say they prefer the program because they like 36% of the students, 28 % prefer the program to be a short-term business owner and 15 % prefer the program because of the examination system. 66 % of the students thought that the practice would gain experience before the practice, while the proportion of those who thought that 43 % of the students thought that this thought had changed and contributed to the practice was found to be 52 %. This result can be interpreted as the fact that the expectations of the students cannot be fully met in practice. In order to make practical lessons more effective, what kind of method should be applied to you? 51% of the students say that they should be good at technical equipment etc.; only 16 % of the students say that the current system is good.

The findings were discussed and suggested based on the literature.

Keywords: Health services vocational school students, student views**,** and applied course

GİRİŞ

Meslek Yüksek Okulları (MYO), üst düzeyde uygulayıcı meslek elemanı yetiştiren yükseköğretim kurumlarıdır. İki yıl süreli eğitim verilmektedir. Mezun olma hakkı kazanan öğrencilere, bağlı bulunduğu üniversiteden ön lisans derecesinde diploma verilir. Teknik bölümlerden mezun olan öğrenciler tekniker unvanı kazanır. MYO orta öğretimden sonra eğitim veren genellikle bilgi üretmeyip temel bilgilerden yola çıkarak çeşitli kurum ya da kuruluşların, özel sektörlerin kalifiye eleman ihtiyacını karşılamaya çalışan okullardır (Gökdoğan, O, Sarıgöz, O . 2012:1092). MYO'nın açılmasındaki amacı; sanayinin ihtiyacı olan ara kademe teknik elemanlarının öğretimini gerçekleştirmektir

Mesleki uygulama eğitimlerinde amaç, sadece öğrencilerin alanları ile ilgili deneyim kazanmaları değildir. Bunun yanında "düşünen, araştırabilen, sanatsal duyarlılığı olan, özgüvene sahip, girişimci "bir kitlenin yetiştirilmesi de amaçlanmaktadır (Binici ve Arı 2004:384).

Meslek yüksekokullarında bir taraftan öğrencilere teorik bilgiler verilirken diğer taraftan uygulamalı olarak pratik mesleki uygulama eğitimleri de verilmektedir. Yüksek Öğretim Kurumunun, mesleki teknik eğitim bölgesi içindeki meslek yüksekokulları öğrencilerinin işyerlerindeki eğitim uygulama ve stajlarına ilişkin esas ve usuller hakkındaki yönetmeliğin ilk maddesinde amaç olarak, mesleki ve teknik eğitim bölgeleri içindeki meslek yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerinin öğrenim süreleri içinde kazandıkları teorik bilgi ve deneyimleri pekiştirmek, laboratuar ve atölye uygulamalarında edindikleri beceri ve deneyimleri geliştirmek, görev yapacakları iş yerlerindeki sorumluluklarını, ilişkileri organizasyon ve üretim sürecini ve yeni teknolojileri tanımalarını sağlamaktır (Resmi Gazete 2002).

Özellikle sağlık alanında kalifiye eleman ihtiyacını karşılayabilmek için açılmış olan, sağlık hizmetleri meslek yüksekokulları, hemşirelik meslek yüksekokulları, sağlık teknikerliği meslek yüksekokulları, vb. okullarda mesleki uygulama dönemleri çok önemlidir. Çünkü buralarda verilen uygulama dersleri ve eğitimleri ileride bir insanın hayatını kurtarabilmek ile kurtaramamak arasında ince bir çizgi gibidir. Hemşirelik meslek yüksekokullarında öğrenci öğrenimi için gerçek yaşam deneyimi sağlamak, yeni bilgi ve teknolojiyi denemek ve hemşirelik uygulamalarını geliştirmede çeşitli yollar bulmak için hemşirelik hizmetlerine her türlü ihtiyaç vardır (Gümral ve Coşar, 2006:21).

Meslek Yüksekokullarındaki uygulama derslerine ilişkin alan yazın incelendiğinde bazı araştırmalara ulaşılmıştır. Son on yılda betimlenen sorunlar ve getirilen öneriler birbirine yakın görünmektedir. Bu bağlamda karşılaşılan sorunlarda fazla bir ilerleme kaydedildiğini söylemek mümkün değildir.

Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu(SHMY) öğrencilerinin uygulamalı derslere ilişkin görüş ve düşüncelerini betimlemek bu çalışmanın genel amacını oluşturmaktadır Araştırmada öğrencilerin uygulamalı dersler ile ilgili sorunları belirlenerek bunlara çeşitli çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmanın uygulama dersi olan tüm öğrenci, öğretmen, öğretim elemanı ve eğitimcilere iyi bir rehber olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyle, bu araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle; akademisyen ve eğitimcilerin, öğrencilerin uygulama sırasında saptanan sorunlarına daha fazla eğileceklerine inanılmaktadır.

Problem cümlesi: Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu(SHMYO) öğrencilerinin uygulamalı derslere ilişkin görüş ve düşünceleri nelerdir?

Alt problemler:
Öğrencilerin,

1.‘’Eğitim gördüğünüz programı tercih etme nedeniniz nedir?”
2. “Uygulama yapmadan önce uygulamanın size tecrübe kazandıracağını düşünüyor musunuz?”
3. ‘’Uygulama yaptıktan sonra uygulamanın size tecrübe kazandıracağı düşüncenizde değişiklik oldu mu?
4. “Yaptığınız uygulamalar, teorik derslerinizi pekiştirme ve kavramanızda olumlu katkı sağladı mı?”
5."Uygulama ders saatleri süresi sizce yeterli miydi?”
6.“Uygulama sırasında uygulama yaptığınız kurum tarafından size verilen uygulama eğitiminin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz ?”
7."Mezun olduktan sonra uygulama yaptığınız kurumda çalışmak ister misiniz?"
8."Uygulamalı dersleri daha etkin hale getirmek için sizce nasıl bir yöntem uygulanmalıdır*?”*
9."Sizce uygulama neyi ifade ediyor?"
10."Uygulama yaptığınız kurumu teknik donanım açısından nasıl değerlendirirsiniz?"
11."Uygulama yaptığınız kurumu iş güvenliği açısından nasıl değerlendirirsiniz?
sorusuna verdikleri cevaplar nasıldır?

YÖNTEM

Araştırma betimsel bir araştırmadır, tarama modeli deseni kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. (Karasar, 2015).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2017-2018 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde bir vakıf üniversitesinin SHMYO

'na devam eden ikinci sınıf öğrencileri (n=67) oluşturmaktadır. Örneklem ilgili evrenden uygun örneklem yöntemi kullanılarak iki program şeklinde belirlenmiştir *(Elektronörofizyoloji ile İlk ve Acil Yardım Programı)* Örneklemi oluşturan öğrencilerin yüzde 70'i kadın yüzde 30'u erkektir. Katılımcıların yaş aralığı; yüzde 70 'i 20-21, yüzde 13'ü 22-23 yaş aralığındadır. Katılımcıların yaşamlarının çoğunluğunu geçirdikleri bölge yüzde *82 İç Anadolu, yüzde 6 Akdeniz, yüzde 5'er de Ege ve Karadeniz* bölgesidir. Katılımcıların ikamet ettikleri yerin uygulama yapılan yerlere uzak lığı konusundaki durumları; yüzde *68 kadarı yakın ve çok yakın, yüzde 32'si kadarı uzak* şeklindedir. Katılımcıların mezun oldukları lise türüne bakıldığında *yüzde 43' ünün meslek lisesi, yüzde 52' sinin ise diğer lise mezunu* olduğu görülmektedir.

Verilerin toplanması ve çözümlenmesi

Araştırmada *iki adet veri toplama aracı* kullanılmıştır. Bunlar araştırmacı tarafından geliştirilen *Kişisel Bilgi Formu (KBF)ve SHMYO Uygulamalı Derslere İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi amacıyla geliştirilen* Öğrenci Görüş Anketi (ÖGA)dir. *KBF,* yedi sorudan oluşmaktadır. Öğrenci Görüş Anketi (ÖGA) ise on iki kapalı uçlu soru ve bir açık uçlu soru olmak üzere toplam on üç sorudan oluşmaktadır. Literatüre, yarı yapılandırılmış veri toplama aracına ve odak grup toplantılarında elde edilen verilere da yalı olarak, ankete son şekli verilmiştir. Veri toplam aracının içerik geçerliği, Karasar'ın (2015, s. 151), "*Veri toplama aracında bulunan maddelerin, ölçme amacına uygun olup olmadığı ölçülmek istenen alanı temsil edip etmediği*'' sorunu ile ilgili olup, uzman görüşüne göre saptanır. Bunun için, önce bir grup ''uzman tarafından ölçme amaçları ve bu amaçların gerektirdiği içerik çözümlemeleri yapılarak hazırlanmış soruların bu amaçları ve içeriği temsil edip etmeyeceği tartışılır" ifadesine göre, veri toplama aracı alandaki öğretim elemanları ile görüşülmüş ve onlardan gelen geri bildirimler sonrası anket yeniden düzenlenmiştir. *Etik kurul izni* alınarak ölçme araçlarının uygulaması yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesi ve analizinde *frekans (f) ve yüzde (%)* hesaplanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın birinci alt problemi "*Eğitim gördüğünüz programı tercih etme nedeniniz nedir?*" şeklinde ifade edilmişti. Öğrenciler bu alt probleme ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin yüzde 36'sı "sevdiği için" , yüzde 28'i "kısa sürede iş sahibi olabilmek için", yüzde 15'i "sınav sisteminden dolayı" ,yüzde 6'sı "ailemin isteği" nedeni ile programı tercih ettiğini belirtmekte, yüzde 10'u "diğer' 'seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu dağılım; bizlere öğrencilerin yaklaşık 1/3 kadarının bölümlerini severek tercih ettiklerini göstermektedir.

"*Uygulama yapmadan önce uygulamanın size tecrübe kazandıracağını düşünüyor muydunuz*?" sorusu *araştırmanın ikinci alt problemi* olarak ifade edilmişti. Öğrencilerin yüzde 66'sı bu soruya "evet", yüzde 27'si "kısmen," yüzde 8'i de "hayır" şeklinde cevap vermişlerdir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi ''Uygulama yaptıktan sonra uygulamanın size tecrübe kazandıracağı düşüncenizde değişiklik oldu mu?" şeklinde ifade edilmişti. Öğrencilerin yüzde 43'ü "evet", yüzde 27'si "kısmen", yüzde 30'u "hayır" diye cevap vermişlerdir.

Araştırmanın dördüncü alt problemi; "*Yaptığınız uygulamalar, teorik derslerinizi pekiştirme ve kavramanızda olumlu katkı sağladı mı?"* şeklinde ifade edilmişti.*" Öğrencilerin* yüzde 52'si bu soruya "evet", yüzde 40'sı "kısmen", yüzde 8'i "hayır" diye cevap vermişlerdir.

Bu üç soruya verilen cevap ile öğrencilerin uygulamadan önce ve sonraki görüşleri karşılaştırılmıştır. Buna göre *öğrencilerin yüzde 66'sı uygulama öncesinde uygulamanın tecrübe kazandıracağını düşünürken; Uygulamanın sonrasında, öğrencilerin yüzde 43' ünün bu düşüncesi değişmiş ve uygulamanın olumlu katkısı olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 52'olarak bulunmuştur. Bu bize uygulamalarda öğrencilerin beklentilerinin tam anlamıyla karşılanamadığı sonucunu göstermektedir.*

"*Uygulama ders saatleri süresi sizce yeterli miydi?"* sorusu araştırmada cevaplandırılması gereken *beşinci alt problem o*larak ifade edilmişti. Araştırmaya katılan öğrencilerin yüzde 33'ü bu soruya "evet yeterliydi", yüzde 42'si "kısmen yeterliydi", yüzde 25'i "hayır yeterli değildi" şeklinde cevap vermişlerdir.

Araştırmanın altıncı alt problemi; "*Uygulama sırasında uygulama yaptığınız kurum tarafından size verilen uygulama eğitiminin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?* Şeklinde ifade edilmişti.*" Öğrencilerin* yüzde 34'ü bu

soruya “evet”, yüzde 36’sı kısmen “yeterli”, yüzde 30’u “yetersiz” olarak cevap vermiştir.

Araştırmanın cevap aradığı yedinci soru; ‘Mezun olduktan sonra uygulama yaptığınız kurumda çalışmak ister misiniz?" şeklinde olup; öğrencilerin yüzde 36'sı “evet”, yüzde 39'u “kararsızım”, yüzde 25 'i “hayır” diye cevaplamışlardır.

Araştırmanın cevap aradığı sekizinci soru “Uygulamalı dersleri daha etkin hale getirmek için sizce nasıl bir yöntem uygulanmalıdır?” şeklinde ifade edilmişti. Öğrencilerin yüzde 51’i “teknik donanım vb. daha iyi olmalı” derken, yüzde 15’i “uygulama saatleri daha çok olmalı”, yüzde 8’i “devamsızlık vb. daha sıkı denetlenmeli”, yüzde 10’u “diğer” şeklinde görüş belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin, yalnızca yüzde 16’sı “mevcut sistemin iyi olduğunu” belirmiştir.

"Sizce uygulama neyi ifade ediyor ?"Sorusu araştırmanın dokuzuncu alt problemi olup; öğrencilerin yüzde 75 ‘i alınan "teorik bilgileri pratik ile pekiştirme", yüzde 19’u "mesleği yakından tanıma", yüzde 5’i "sadece mezun olmak için okul programının gereğini yerine getirmek", yüzde 2’si de "diğer" olarak cevap vermişlerdir.

"Uygulama yaptığınız kurumu teknik donanım açısından nasıl değerlendirirsiniz?" Sorusu araştırmanın onuncu alt problemi olup; Öğrencilerin yüzde 22'si "yeterli’ ‘yüzde 49'u "kısmen yeterli’ ‘yüzde 28'i ise "yetersiz" diye cevaplamışlardır.

"*Uygulama yaptığınız kurumu iş güvenliği açısından nasıl değerlendirirsiniz?" sorusu araştırmanın on birinci problemi olup;* öğrencilerin yüzde 52'si "yeterli” ‘yüzde 33'ü "kısmen yeterli" ve yüzde 15'i de "yetersiz" olarak cevaplamışlardır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Eraslan (2009); 47 adayla yaptığı çalışmada adayların uygulama için yeteri kadar fırsat bulamadıklarını, yeterince dönüt alamadıklarını ve teorik ile pratiği ilişkilendiremediklerini ortaya koymuştur. Paydaşların koordineli bir şekilde çalışması; öğretmenlerin iyi yetişmiş ve istekliler arasından seçilmesi; adayların derse karşı motivasyonlarının arttırılması getirilen öneriler arasındadır .

Araştırma bulguları, Gökdoğan ve Sarıgöz (2012), Hançer Aydemir (2016) ve Tuygar, (2016)’ın bulguları ile karşılaştırılarak tartışılmıştır. Ankete katılan öğrenciler mesleki uygulama süresinin kısa olmasından yakınmaktadır. Bunun sebebi öğrenciler tek başlarına mesleğe atılmadan önce mesleki uygulama döneminde meslekte karşılaşacağı ve karşılaşabileceği tüm problemleri görerek daha önceden deneyim kazanmak istemelerindendir. Aslında meslek yüksek okulları teorik ve pratik olarak meslek derslerinin verildiği yerlerdir. Bu nedenle öğrenciler okullar tarafından yaz dönemleri de dâhil olmak üzere öğrencileri daha fazla mesleki uygulamaya görevlendirilmelidirler (Gökdoğan ve Sarıgöz,2012).

Hançer Aydemir tarafından (2016) yapılan çalışmada, öğrencilerin büyük bir bölümü (% 63,3) staj süresinin yeterli olduğunu, stajları daha etkin hale getirebilmek için denetim yapılmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir (% 44,9).

Araştırmada elde edilen sonuçlar

Araştırmaya katılan öğrencilerin %36’sı bölümlerini severek seçmektedirler.
Her dört öğrenciden biri uygulama ders saatleri süresini yeterli bulmamaktadır.
Yaklaşık her üç öğrenciden biri verilen uygulama eğitimini yetersiz bulmaktadır.
Araştırmaya katılan iki öğrenciden biri uygulamaların teorik dersleri pekiştirme ve kavrama da olumlu katkı sağladığını düşünmekte, ancak on öğrenciden yaklaşık ikisi uygulamalı derslerle ilgili mevcut sistemi iyi bulmaktadır.
Araştırmaya katılan her iki öğrenciden biri, uygulamalı dersleri daha etkin hale getirmek için (%51) teknik donanımın daha iyi hale getirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

ÖNERİLER

Bizim çalışmamızda; öğrencilerin yüzde 30’u uygulamalı derslerdeki eğitimlerin yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Bu durum; uygulama eğitimlerinin öğrenci memnuniyeti ve beklentileri de dikkate alınarak değerlendirilmeleri ve bu bağlamda eksikliklerin saptanarak gerekli düzenleme ve revizyonların yapılması gerektiği sonucunu ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre; ortaöğretim kurumlarında öğrencilerin kendilerini tanımaları ve sağlıklı kararlar vermesine yönelik hizmetlerinin etkili verilmesi, uygulamalı derslerle ilgili var olan mevcut sistemin revize edilip geliştirilmesi, uygulama ders saatlerinin artırılması, uygulama yapılan yerlerdeki teknik donanım vb. konularda gerekli düzenlemeler yapılması, önerilebilir.

KAYNAKÇA

KARASAR, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayınları

HANÇER AYDEMİR, D . (2016). The Views of Vocational High School Students on Summer Internship: The Example of Health Services. *Türk Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 34-42. Retrieved from http://HYPERLINK "http://dergipark.gov.tr/tjls/issue/24143/256231" dergipark.gov.tr/tjls/issue/24143/256231

TUYGAR, Ş. (2016). Paramedik programı öğrencilerinin yaz stajı hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 92-100. Retrieved from http://HYPERLINK "http://dergipark.gov.tr/duzcesbed/issue/24384/258500" dergipark.gov.tr/duzcesbed/issue/24384/258500

GÖKDOĞAN, O, SARIGÖZ, O . (2012). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin 'mesleki uygulama dersi' ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 1091-1100. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/buyasambid/issue/29824/320956

ERASLAN, A. (2009). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının 'Öğretmenlik Uygulaması' üzerine görüşleri. *Necati Bey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi 3*(1), 207-221.

GÜMRAL, N.,COŞAR ,F.,(2006). Ebelik ve hemşirelik son sınıf öğrencilerinin okul-hastane işbirliği ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*,13(3):21-24

BİNİCİ H.,ARI N.,(2004). Mesleki ve teknik eğitimde arayışlar, *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*,24(3):383-396.

T.C. RESMİ GAZETE.,(2002). Mesleki teknik eğitim bölgesi içindeki meslek yüksekokulu öğrencilerinin işyerlerindeki eğitim, uygulama ve stajlarına ilişkin esas ve usuller hakkında yönetmelik, *22 Mayıs 2002Tarih ve 24762 Sayılı Resmi Gazete)*

Seyahatname, Hatırat ve Günlük Türlerinin Kesişiminde Bir Eser: *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim*

Samet ÇAKMAKER
Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye,
sametcakmaker@gmail.com

ÖZET

Edebi türlerin sınırlarının belirlenmesi ile bir edebi eserin belli özellikleri bakımından bir türe dâhil edilmesi edebiyat araştırmalarında her dönem güncelliğini muhafaza eden önemli meselelerdendir. Biyografi, otobiyografi, hatıra, günlük, seyahatname gibi türler de kimi zaman birbirini içeren, kimi zaman da teknik bakımdan birbirinden istifade eden özelliklerinden dolayı biri diğerinden kesin çizgilerle ayrılamayan edebi türlerdendir. Bu iç içe olma durumu edebiyat araştırmaları açısından bir zorluğu temsil etse de aynı zamanda bir zenginliği de içinde barındırır. Süleyman Tevfik (1861-1939)'in *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim* adlı seyahatnamesi bu türden eserlere bir örnek teşkil eder. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı için Sabah gazetesi savaş muhabiri olarak Teselya'ya gönderilen Süleyman Tevfik buradaki gözlemlerini, savaş karşısındaki duygu ve düşüncelerini bu eserinde günü gününe aktarır. 1897'de yayımlanan seyahatnamesinden 38 yıl sonra kaleme aldığı hatıralarında ise aynı olayları, aynı yazarın kaleminden bu defa hatıra türünde okuruz.

Bu çalışmada *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim* adlı eserin bir tanıtımı yapılacak; yazarın hatıraları da göz önünde bulundurularak seyahatname ve günlük türlerine ait tekniklerin aynı eserde hangi şekillerde kullanıldığı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Süleyman Tevfik, Teselya'da Bir Cevelan, Seyahatname, Günlük, Hatırat.*

A Work at The Intersection of Travel Book, Reminiscence and Diary: *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim*

ABSTRACT

Determination of the boundaries of genres and deciding the genre of a literary work by its certain characteristics are important issues that keeps actuality every period in literary researchs. Biographies, autobiographies, reminiscences, diaries, travel books are also literary genres that can not be separated from each other by certain lines because of their sometimes intertwined characteristics. This nesting represents a difficulty for literature researches, but it also includes a wealth. Süleyman Tevfik's (1861-1939) Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim is an example of such works. Süleyman Tevfik, who was sent to Teselya as a war correspondent for the Ottoman-Greek War in 1897, writes his observations, feelings and thoughts about the war in this work day by day. We read the same events in the reminiscenes of the same author, in memorabilia 38 years after the travel book published in 1897.

In this study, a presentation of Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim going to be made and taking into account the reminiscences of the writer, it will be revealed how the techniques of travel and diary genres are used in the same work.

Keywords: *Süleyman Tevfik, Teleyla'da Bir Cevelan, Travel Book, Daily, Reminiscence.*

Gazeteci ve yazar Süleyman Tevfik, 1861'de İstanbul'da doğdu ve 1939'da aynı şehirde öldü. Babası, Mabeyin kâtiplerinden Zorluzâde Hüsnü Bey'dir. Avnullah Kazımî'nin ağabeyi, Halide Nusret Zorlutuna ile Leyla Kür'ün amcasıdır. 1935'ten sonra Özzorluoğlu soyadını almıştır. İyi bir tahsil gören ve Arapça, Farsça, Fransızca ve İtalyanca bilen Süleyman Tevfik, II. Abdülhamid devrinde bir süre Halep'te sürgün olarak kalmış ve burada iken yerel bir gazete olan *Fırat*'ta yazdığı yazılarla gazeteciliğe başlamıştır. Sürgünden sonra *Saadet* gazetesinde yazarlık yapmış ve aynı dönemde kardeşi Avnullah Kazımî ile birlikte *Mürrüvvet* gazetesini çıkarmıştır. 1881'de Antep'te Fransızca öğretmenliği ile memuriyete başlamış, Halep ve Selanik'te çeşitli memuriyetler almış, 1897'de *Sabah* gazetesi muhabiri olarak Osmanlı-Yunan Harbi'ne katılmıştır. 1906'da Meclis-i Kebir-i Maarif azası olmuştur. Ayrıca, cumhuriyetten sonra pek çok gazete ve dergide çalışmıştır. Velut bir yazar olan ve edebiyatın hemen her türünde eser veren Süleyman Tevfik'in yüzden fazla telif ve tercüme eseri bulunmaktadır. Telif eserlerinden bir kısmı şunlardır: *Arzu ile Kamber* (1930), *Asuman ile Zeycan* (1930), *Âşık Ömer Divanı* (1932), *Avcu Behram* (1931), *Baba Hasan'ın Sihirbazlığı* (Şark Masalları, 1923), *Behmen Şahın Hikâyesi* (1931), *Bolu Bey'inin Gelini* (Türk Masalları, 1925), *Çoban Kızı Ayşe* (1931), *Derdiyok ile Zülfü Siyah* (1930), *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi* (Abdullah Zühtü ile, 1897), *Dürrü Yekta* (1933), *Elif ile Mahmut* (1930), *Esirci Şahin* (1931), *Ferhat ile Şirin* (1930), *Gül ile Sitemkâr* (1933), *Hayber Kalesi Gazası ve Fethi* (1931), *Hurşit ile Mahmiri* (1930), *Hürriyet ve Mahmure, Kamil'ul- Kelam ve Bânû Cihan* (1997), *İkinci Meşrutiyetten Cumhuriyete Elli Yıllık Hatıralarım* (1935, yeni bas., 2011), *İncili Çavuş* (1918), *İskender'in Aynası* (1923), *Kahraman Katil*

(1930), *Kendi Kendine Konservecilik* (1918), *Kerbelâ* (1933), *Köroğlu (*1930), *Kur'an-ı Kerim Tercümesi* (1927), *Letaif Cüzdanı* (1930), *Leyla ile Mecnun* (1930), *Mahanın Felaketleri* (1931), *Melek Şah ile Güllü Hanım* (1930), *Muhiddini Arabi Ta'birnamesi,* (Latin Hareriyle, 1932), *Razmihan ile Mahruze* (1930), *Serencam* (1933), *Seylmülûk*(1930), *Sihirbaz Sultan* (1931), Şah İsmail (1931), *Şah ile Âşık* (1917), *Şahmeran Hikâyesi* (1925), *Şahreman Hikâyesi (*1925, yeni bas., 1931), *Şehzade Cihangir* (1923), *Tahir ile Zühre* (1936), *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim* (1898), *Tutîname* (1997) *Vasiyetname* (1933), *Veysel Karani Hikâyesi* (1933), *Yedi Âlimler* (1931), *Yemlihanın Karısı* (1931), *Yeni Mektup Örnekleri* (1932), *Yunus Emre Divanı* (1937), *Yusuf ile Züleyha* (1930).[1]

Süleyman Tevfik, *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim* adlı eserinde, 1897 yılında gerçekleşen ve Osmanlı Devleti'nin zaferiyle sonuçlanan Osmanlı-Yunan Savaşı'nı konu edinmiştir. Yazarı tarafından seyahatname türünde yazıldığı ifade edilen ve buna göre isimlendirilmiş olan eser, 4 Aralık 1897'de İstanbul'da imzalanan barış anlaşmasıyla savaşın bitiminden hemen sonra, 1898 yılının Ocak ayına tekabül eden 20 Kânunuevvel 1313 R. tarihinde tamamlanmış, tespit edilebilen ilk basımı ise 1315 R. (1900 M.) senesinde Mihran Matbaası'nda yapılmıştır.

Eserin yazılış öyküsünü hem ön sözünden hem de Süleyman Tevfik'in 1935 yılında kaleme aldığı hatıralarından öğreniriz. 1897 yılının başlarında, Sabah Gazetesi imtiyaz sahibi Mihran Efendi ile o sıralar gazetede yazar olarak çalışan Süleyman Tevfik, Girit meselesinin gidişatından anlaşıldığına göre Yunanistanla bir savaşa girileceği, bunun için Teselya bölgesine, savaşı takip etmesi ve havadisleri gazeteye bildirmesi için bir muhabirin gönderilmesi gerektiği konusunda fikir birliğine varırlar. Seyahat etmeyi, yeni yerler keşfetmeyi, gezip görmeyi sevdiğini ifade eden Süleyman Tevfik bu görevi üstlenmek ister. Bunun üzerine, saraydan da gerekli izinler alınır. Sultan II. Abdülhamid kendisine cephede herhangi bir olumsuzluk, nizamsızlık görmesi durumunda saraya şifreli telgrafla bildirmesi görevini de verdirir. Böylece Süleyman Tevfik, hem Sabah Gazetesi savaş muhabiri, hem de saraydan görevlendirilmiş bir muhbir/gözlemci olarak Teselya'ya gönderilir.[2]

Bu görevlendirme vesilesiyle Teselya'da bulunduğu dört ay süresince elde ettiği bilgi ve gözlemlerini, farklı tür ve üslupta yazılmış üç eserinde okurla paylaşır. Eserlerin basım tarihleri esas alınacak olursa, önce, 1314 senesinde *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi*, ardından 1315'te *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim* adlı eserleri neşredilir. *İkinci Meşrutiyetten Cumhuriyete Elli Yıllık Hatıralarım* ise yazarın çocukluğundan başlayarak, devrinin mühim hadiselerine tanıklıklarını aktardığı eseridir ve ilk defa 1935 yılında yayımlanmıştır. Süleyman Tevfik, ilk ikisinde tamamen, üçüncüsünde ise hatıralarının bir parçası olarak, Teselya izlenimlerini aktarır.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi yazarın Sabah Gazetesinde birlikte çalıştığı arkadaşı Abdullah Zühdü ile beraber kaleme aldığı, kendi ifadesi ile "ciddi bir eser"dir. *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim* ise yine kendi ifadesi ile "sırf hissi bir eser"dir. Bir seyahatname olarak yazılan bu eserin ön sözünde Süleyman Tevfik ikisi arasındaki farkı şu ifadelerle açıklar:

"[M]uharebât-ı vâkianın meşhudat ve malumat-ı resmiyeye müstenid tafsilatını hâvî olarak Abdullah Zühdü Bey kardeşim ile yazdığımız Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi nam eser-i mükemmel vakâyi-i harbiyeye dair başka bir şey yazmaya lüzum bırakmamıştır. Şu yazdığım ve erbab-ı mütalânın enzar-ı kabulüne arz eylediğim Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim ise isminden dahi malum olduğu veçhile muharebeye azimet ve avdet-i acizânem arasında geçen dört aylık bir seyahati hâvîdir. Bu eser seyahate dair bir fikra ile Dersaadet'ten hareketim dakikasından itibaren esna-yı seyahatimde manzur ve meşhudum olan ahvalden -muharebe tafsilatı müstesna olarak- bütün ihtisasat ve teessüratımdan, mesela Milona Muharebesi esnasındaki harekât ve hissiyat-ı acizanemden, Dersaadet'ten hareket ve tekrar avdetime kadar geçtiğim mahallerin, yerlerin, kasabaların, köylerin, dağların, tepelerin menazırından, bu müddet zarfında görüştüğüm zevat ile güzeran eden en mühim musahabelerimizden, asakir-i şahanenin ahval ve mişvârıyla bu babdaki mütalaatımdan, tesadüf eylediğim garaib, düçar olduğum musaibden ve meşâk-ı seferiyeden, elhasıl bütün seyahatimden bâhistir. Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ve Yunan Muharebesi ciddi bir eser idi. Teselya'da Bir Cevelan sırf hissidir, bir seyahatnamedir. İşte aralarındaki fark bundan ibaret. Mesela ötekinde falan tabur şöyle hareket etti, filan alay hücum eyledi, Milona zapt olundu gibi muharebe tafsilatı görülür, bunda ise Milona Muharebesi olur iken şu halde idim, böyle düşünüyordum, sağ cenaha koşuyordum, misillü şeyler müşahede olunur." [3]

Yazar, bu ifadelerle konusu ortak olan ve bir yıl ara ile kaleme aldığı iki eserin aralarındaki farkı açıklayarak, aynı zamanda seyahatname türünün ayırt edici özelliklerinin de neler olduğu/olması gerektiği meselesini kendi açısından aydınlatmış ve eserinin bu 'çerçeve'de değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu hatırlatmayı, eserin ilerleyen bölümlerinde, değişik vesilelerle -hem kendisine hem okurlara- tekrar tekrar yapma ihtiyacı da duymuştur. Elimizde aynı yazarın hatırat türünde yazılmış ve aynı konuyu işleyen bir başka eserinin de olması, tam bu noktada bize seyahatname ve hatırat türlerinin ortak ve farklılaşan yönlerini somut örnekler üzerinden karşılaştırma imkânı sağlamaktadır.

---

[1] *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, C. 2, s. 752.; Süleyman Tevfik, *İkinci Meşrutiyetten Cumhuriyete Elli Yıllık Hatıralarım*, Haz. Tahsin Yıldırım, Şaban Özdemir, Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul, 2011.

[2] Süleyman Tevfik, a.g.e., s.83 vd.

[3] Süleyman Tevfik, Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim, Mihran Matbaası, İstanbul, 1315, s. 3.

Bahsi geçen türlerin sınırlarının belirlenmesi ve kesin çizgilerle birbirinden ayrılması, genel olarak türlerin belirlenmesi probleminde olduğu gibi pek de mümkün görülmez. Her edebi eserin mutlaka 'belli' bir türe dâhil edilmesinin gerekli olup olmadığı, bir türe ait eserlerin incelenmesinin, o türde yazılmış başka eserlerin ortak özellikleri göz önünde bulundurularak yapılmasının faydası/faydasızlığı gibi sorulara da kapı aralaması muhtemel görünen böyle bir problemin somut eserler üzerinden ve en azından varlığına vurgu yapılacak düzeyde ele alınması gerekir. Yukarıdaki alıntıda da görüleceği gibi hem yazarı sınırlayan, hem de bir ölçüde yazar tarafından sınırları belirlenen, çerçevesi çizilmeye ya da esnetilmeye çalışılan edebi türler, 'kurumlaşmış mecburiyetler' olarak görülebileceği gibi, 'yazarın niyetini'nin de bu noktada belirleyici olduğu düşünülebilir.[4] Bir seyahatname yazma niyetiyle ve okurla bu noktada bir 'anlaşma' yaparak işe başlayan yazar, türün özelliklerinin belirleyiciliğine hangi ölçüde uyacağını da baştan ifade etmiştir.

Bu noktada seyahatname ve hatıratın sınırlarının ne olduğu konusundaki görüşlere müracaat etmek gerekir. Türk edebiyatında edebi bir tür olarak XIX. yüzyılda yerleşmeye başlayan seyahatname, en kısa ifadesiyle "gezilen yerlerin anlatıldığı bir hâtırat türü"[5] olarak tanımlanır. Edebiyatımızda genellikle ayrı bir tür olarak kabul görmemiş ve hatırat içinde[6] sayılmış olan seyahatnamenin kendine ait özellikleriyle ayrı tutulması gereken bir yazı türü olduğunu ifade eden Asiltürk, bu farkı şu cümlelerle ortaya koyar: "*Her şeyden önce seyahatnamelerde merkeze alınanlar, anı veya günlüklerdekinden farklıdır. Seyahatnamelerde yazarın çıkış noktası "baştan geçenler" değil, "coğrafya"dır. Buna bağlı olarak, o coğrafyanın iklimi, insanları, tarihi eserleri, eski-yeni yapıları, yol ve ulaşım özellikleri, günlük hayatı meydana getiren ayrıntıları vs. seyahatnamelerin konusunu oluşturur.*"[7]

Orhan Okay ise "*Hatırat yine otobiyografik birer anlatım türü olan seyahatname, sefaretname, rûzname (günlük), tezkire, muhtıra, menkıbe ve mektup gibi yazı türleriyle benzerlik taşır. Özellikle seyahatname gezilen yerlerin anlatıldığı bir hatırat türüdür. Günlük ise hadiselerin vuku bulduğu gün kaydedilmiş notlar olarak hatırattan ayrılır.*"[8] ifadesiyle hatırat, seyahatname ve günlük türlerini sayılan özellikleriyle birbirinden ayırır. Böylece hatıratı, kapsayıcı bir üst tür, ona yakın özellikler gösteren seyahatname, günlük gibi diğer türleri ise onun içinde birer 'anlatım türü' gibi değerlendirmek anlamına da gelebilecek bir ayrımın söz konusu olduğu görülmektedir. Ayrıca, gülük ve hatıratı birbirinden ayıran özelliğin, günlükte olayların sıcağı sıcağına kaleme alınması olduğu, hatıratla seyahatname arasındaki ayrımın ise anlatımın merkezine alınan unsur bakımından yapıldığı anlaşılmaktadır. Hatırada yazar, kendi yaşantısını detaylı olarak anlatmayı amaçlarken; seyahatnamede, yazarın izlenimleri, tanıttığı yerin kültürü daha ayrıntılı olarak gözler önüne serilir ki, bu da iki türü birbirinden ayırmamız için geçerli nedendir.[9]

Bu bilgiler ışığında Süleyman Tevfik'in seyahatnamesi ele alındığında, anılan üç türün de tekniklerinden yararlandığı görülür. İlkin, seyahatnameden beklenenlerin neler olduğu sorusunu cevaplayan ve eserini hangi çerçevede meydana getirdiğini açıklayan yazar, yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi seyahatnamenin belli özelliklerini sıralamakta ve eserinde bu özelliklere uygun bir anlatımı benimsediğini ifade etmektedir. Buna göre eserde, seyahat sırasında karşılaşılan her türlü ilginç durum, yazarın duygu ve deneyimleri, geçilen yerlerin coğrafi, kültürel ve insani özellikleri, seyahat etmenin her türlü zorluk ve güzelliği ile bu eserin asıl konusu olan savaşın asker ve bölge halkı üzerindeki tesirinden, yazarın duyguları, izlenimleri merkeze alınarak bahsedilmiştir.

Süleyman Tevfik, bu seyahate bir görevle, savaş muhabiri olarak çıktığından, bölgede vuku bulan hadiseleri günü gününe, ya da posta imkânının el verdiği ölçüde, mesela haftalık olarak gazeteye bildirmekle de yükümlüdür. Bundan dolayı eserde, yer yer, olaylar ve izlenimlerin tarih ve saat de belirterek kaydedildiği görülür. Hatta eser, adından başlayarak, belli bir zaman sınırını esas alır, olaylar kronolojik bir sıra gözetilerek okuyucuya aktarılır.

"*14 Şubat Sene 312 Akşam. Saat 12.50*

Arkadaşlarla veda ederek matbaadan çıktım, elimde bir küçük kâğıt çantası ve arkamda bir muşamba var idi, Dersaadet'te daima giydiğim elbiseden fazla olan da bu idi –gayet hafif ve sebük-bâr yolculuk etmeyi severim demiştim ya (…)"[10]

Bir günlüğün satırları gibi de okunabilecek bu kısımlar, dikkate değerdir. Yazar olayları, günlükte olduğu gibi, 'sıcağı sıcağına' aktarmakta, bu anlamda seyahatnamenin anlatım imkânlarını günlük türünün tekniklerinden de yararlanarak genişletmektedir. Bu kısımlar, kimi zaman, gazeteye yazılan bir mektubun parçası olduğu için, mektup üslubuna da yaklaşmakta, böylece iç içe geçmiş bir anlatım imkânına sahip olmaktadır.

Eser, her ne kadar Teselya bölgesine belli bir amaçla yapılan seyahati konu alıyor olsa da, yer yer yazarın geçmiş hatıralarından da değişik vesilelerle bahsettiği görülür. Gerek yolculukla ilgili ve çağrışımlarla ilerleyen bir anlatımın parçası olarak, gerekse de karşılaşılan kişilerle ilgili, mesela onlarla geçmişte kurulan bir dostluğun arka planını okuyucuya aktarmak için başvurulan hatıralar eserde ciddi bir yekûn teşkil eder. Söz gelimi yazar,

---

[4] Bkz. R. Wellek, A. Varren, Edebiyat Teorisi, Çev. Ö. F. Huyugüzel, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993, 201-210 ss.
[5] M. Orhan Okay, "Hatırat", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 16, 1997, 445-449 ss.
6 Bkz. Menderes Coşkun, "Seyahatname", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 37, 2009, 13-16 ss.
7 Baki Asiltürk, "Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler", Turkish Studies, 4/1-I, 2009, 911-995 ss.
8 Okay, agm. s.445.
[9] Banu Altınova, "Kavram Kargaşası Çerçevesinde Edebi Bir Tür Olarak Hatıra", Türkbilig, 2013/6, 3-12 ss.
[10] Süleyman Tevfik, Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim, Mihran Matbaası, İstanbul, 1315, s. 31.

cephede karşılaştığı bir komutanla İstanbul'da aralarında geçen bir meseleyi hatırlayarak bu hatırasından uzun uzun bahseder. Ya da deniz ve kara yolculuklarının kendine mahsus taraflarından bahsederken, on yıl önce Bağdat'a gidişi sırasında başından geçenleri, yolculuğunun ilginç taraflarını anlatmaya başlar:

"*Üç yüz iki senesi nisanında Mesajeri Maritim kumpanyasının Nimen vapuruyla bir sabah İskenderun'a gelmiş idim, vapurdan çıktım, çarşıda bir kahvehaneye giderek derhal mekkâre kâhyasını celb ettirdim, fevkalade müstaʿcel bir işim olduğundan ve bir konakta Haleb'e gitmek arzu ettiğimden bahisle açık yürüyüşlü güzel bir hayvan taleb eyledim* (…)"[11]

Bu gibi örnekler, eserde yalnız Teselya seyahati, hatta yalnız bir seyahat konusunun işlenmediğini, yazarın çeşitli hatıralarına da yer verdiğini göstermektedir.

Esasen seyahatnamenin hatıra türünün bir parçası olduğu görüşü burada haklılık kazanmakla birlikte, kendine has taraflarının, coğrafyayı temel almakla sınırlı olmadığını, öznellikle, his ve intibaa dayalı olduğunu ifade etmek de yanlış olmayacaktır. Yine günlük türü ile olan ilişkisi de göz önünde bulundurulduğunda, ister ayrı türler sayılsın, ister aralarında tür ve teknik ilişkisi olsun, sıkı ve kolayca ayırt edilemeyecek bağların bulunduğu teyit edilmiş olmaktadır.

KAYNAKÇA

ALTINOVA, Banu, "Kavram Kargaşası Çerçevesinde Edebi Bir Tür Olarak Hatıra", Türkbilig, 2013/6.

ASİLTÜRK, Baki, "Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler", Turkish Studies, 4/1-I, 2009.

COŞKUN, Menderes, "Seyahatname", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 37, 2009.

OKAY, M. Orhan, "Hatırat", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 16, 1997.

Süleyman Tevfik, *İkinci Meşrutiyetten Cumhuriyete Elli Yıllık Hatıralarım*, Haz. Tahsin YILDIRIM, Şaban Özdemir, Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul, 2011.

Süleyman Tevfik, *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1315.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, C. 2.

WELLEK R, A. Varren, *Edebiyat Teorisi*, Çev. Ö. F. Huyugüzel, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993.

[11] Süleyman Tevfik, age., s. 17-18.

SPİNOZA: HERHANGİ BİR ŞEYİN YAŞAM İLKESİ *CONATUS*'un ANALİZİ ÜZERİNE BİR SORUNLAŞTIRMA

Sibel GÖKÇE[1]

ÖZ

Spinoza, skolastisizmin alternatifi olarak düşünülen Kartezyen gelenekte kendi geometrik metodunu kullanarak felsefesinin temellerini oluşturur. *Ethica* adlı eserinin birinci bölümüne bakıldığı zaman asıl amacın "Tanrı bilgisi" olduğu açıktır. O, Tanrı ve doğanın tek bir tözde sonsuz niteliklerini açıklamaya çalışarak, Etik felsefesinin temelinde bulunan Tanrı'yı izah edip, O'nun tek tek nesneler karşısındaki durumunu uzayın tek tek şekiller karşısındaki durumuyla özdeş kılmaktadır. Bir geometricinin uzayı esas alarak tüm geometrik şekilleri türetmesi gibi her türlü bilgiyi Tanrı'dan türetmeyi amaçlar. Bu açıdan bakıldığında nasıl ki uzay olmadan geometrik şekiller birer hiçse, aynı biçimde Tanrı olmadan da nesneler birer hiçtir. Dolayısıyla Tanrı'dan mülhem olan diğer tüm canlı ve cansız varlıkların varolma çabalarını *conatus* olarak adlandırır.

Spinoza bir yaşam filozofu olarak insanın -doğaya karşı- olan bir şeyi isteme eğiliminde olmadığını söyler. Ona göre insan daha iyi bir yaşam için çabalar. Bunun yöntemini ise diğer varlıkların onu sevmesi ve kendisi için faydalı olduğunu düşündüğü şeyleri yapması ve böylece daha kusursuz bir yaşam sürdürmesi, buna bağlı olarak da çaba harcaması olarak düşünür. İşte Spinoza'ya göre insanın iyi olanı istemesi iyi bir ahlakın ve erdemin kaynağıdır. Buna göre *conatus* erdemin ilk ve en önemli kökenidir. Bu çalışmada *conatus*un neleri ihtiva ettiğini ve Spinoza açısından nasıl değerlendirildiğini sorunlaştıracağız.

Anahtar Kelimeler: *Conatus*, Tanrı, Amaç, Güç, İyi

SPİNOZA: A PROPLEMATİZATİON CONCERNİNG the *CONATUS*, the LİFE PRİNCİPLE of ANYTHİNG

ABSTRACT

Spinoza underpins his philosophy within the Cartesian tradition, which is considered as the alternative of scholasticism, by using his own geometrical method. When we look at the first chapter of his work *Ethica* it is clear that the main aim is "knowledge of God". By trying to explain the infinite qualities of God and nature within one single essence and the God who underlies his philosophy of ethics he associates His position against individual objects with the position of space against individual forms. As a geometrician reproduces all geometrical forms on the basis of space he aims to reproduce all kinds of knowledge from God. When viewed from this point of view, just as without the space geometrical forms are nothing without God objects are nothing too. Thus, he calls the existence effort of all living and non-living things coming from God as *conatus*.

As a life philosopher Spinoza states that human beings do not tend to demand anything against the nature. To him, man struggles for a better life. For the method of realizing this he envisages that living beings should love him, do the things that are good for himself and thus have a more perfect life and struggle accordingly. So, to Spinoza, man's desiring for the good is the source of a good morality and virtue. According to this, *conatus* is the first and most important root of virtue. In this study, we will problematize what comprises *conatus* and how it is evaluated from the viewpoint of Spinoza.

Key Words: *Conatus*, God, Aim, Power, The good

Conatus

Doğadaki canlı cansız tüm varlıklar kendi varlığını koruma ve sürdürme eğilimdedirler. İster maddi ister düşünce dünyasında olsun her varlığın, varlığını sürdürmek için gösterdiği bu çabayı Spinoza "*conatus*" olarak adlandırmaktadır. Bu kavram Spinoza'da amaç, güç anlamlarına da gelmektedir. Ancak Spinoza'nın asıl vurgulamak istediği anlam elbette ki çabadır. Spinoza Ethica'da *conatus*'u şöyle tanımlamaktadır:

> *Her şey kendi varlığında devam etmek için elinden gelen bütün çabaları yapar.*
> *(E. III, Ö.: VI)*

Bu önermeden hareketle Tanrı yardımı ile varolanların varlıkları devam ettirebilmek için bir güce

[1] Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Araştırma Görevlisi, sibel_gokce@windowslive.com.

ihtiyaç duyduklarını söyleyebiliriz. Bu güç edim halindedir ve etkindir. Güçle edimin bir ve özdeş olduğunun ispatı ise; hiçbir güç etkilenme kudretinden ayrılamaz ve onu işleten etkilenişlerle zorunlu olarak donatılmış durumdadır. Tanrı bu etkilenişlerden münezzehtir; çünkü etkilenişlerin asıl nedeni de zaten Tanrı'nın kudreti dâhilindedir. Bu açıdan bakıldığında Tanrısal gücün de iki yönlü olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki; her şeyi üretme gücüne sahip mutlak varolma gücü, ikincisi ise üretilmiş olan her şeyi anlama ve bununla beraber de kendini anlama gücüdür.[2] Tekil varlıkların bununla birlikte insanın varlığını koruması ve sürdürmesine olanak sağlayan güç Tanrı'nın ya da Doğa'nın sonsuz gücünün bir parçasıdır. Yani insanın kendini korumaya yönelik gücü aslında Tanrı'nın özüdür.[3]

Her şeyin kendi varlığında sürüp gitmek için yaptığı çaba, o şeyin fiili (actuel) özü dışında bir şey değildir.
(E. III, Ö.: VII)

Spinoza her varlığın kendi varlığını devam ettirmesi için bir güç harcadığını söylemektedir. Bu önermeden hareketle Spinoza özü gereği her canlının *Conatus* sergilediğini ifade etmektedir. Ona göre herhangi bir şeyin varlığı özü gereğidir. Eğer özünü ortadan kaldırırsanız o şeyin varlığımı da yok etmiş olursunuz. Bu nedenle her varlığın bu çabası aslında kendi özünden başka bir şey değildir.

Her varlığın kendi varlığını devam ettirmesi açısından belli olan bir zaman dilimi yoktur. Spinoza'ya göre insan bu çabayı belirsiz bir zaman içinde gerçekleştirir; çünkü ona göre eğer sınırlı bir zaman içinde gerçekleşmiş olsaydı bu zaman sona erdiğinde bu varlığın yok olması gerekecekti. Ancak herhangi bir dış tesirden dolayı engellenmediği sürece bu varlık var olmaya devam edecektir. Bu nedenden dolayı bu çaba belirsiz bir zaman dilimi içinde gerçekleşmektedir.[4]

Conatus başka bir ifadeyle herhangi bir şeyin içindeki yaşam ilkesi, varlığını devam ettirmesini sağlayan temel itki olarak adlandırılmaktadır. İster zihinsel ister bedensel olsun her şeyin kedine ait bir amacı vardır. İnsanı sürekli bir şeyler istemeye yönelten Tanrısal eyleme itki, farkında olduğumuz itkiler ise istek ya da arzu olarak adlandırılmaktadır. Spinoza duygulanışların tanımını yaparken arzuyu şöyle tanımlamaktadır:

"Arzu, insanın kendisinde verilmiş olan herhangi bir duygulanışla bir şey yapması gerektirilmiş olarak düşünülmesi bakımından, o insanın özdür."

Başka bir açıdan Spinoza arzuyu kendi kendisinin bilinci olarak iştah ismini de vermektedir. Bu durumda Spinoza iştah ile arzunun birbirinden farklı anlamalara geldiğini kabul etmemektedir. Ona göre iştah ve arzu aynı olmakla birlikte insanın kendisini korumaya yönelik özüdür. Böylece arzu aynı insanın farklı yeteneklerine göre değişen ve insanı çeşitli yönlere sürükleyen ve nereye doğru gideceğini bilmeyeceği ölçüde bütün çabalar iştahlar ve insan istekleri olarak adlandırılmaktadır.[5] İnsan bu bilinmezlik neticesinde doğanın etkilenimlerine her zaman açık olacaktır. Özellikle sadece kendi iştahının duygulanışları ile eyleyen insan hem kendi iç tesirine hem de dış tesirlere maruz kalacaktır.

Doğanın bir parçası olan insan karşılaştığı dış nesnelerden doğal olarak etkilenmektedir. Hem zihinsel olarak hem de bedenen bu dış tesirlere açıktır. Bundan dolayı insan özgür bir istence sahip olduğunu düşünmektedir. Spinoza bu durumda dış etkilenmelerden hem ruhun hem de bedenin etkilendiğini ifade etmektedir. Bedende onun etki gücünü arttıran ya azaltan her şey aynı zamanda ruhun düşünme gücü üzerinde de aynı etkiyi yapmaktadır. O halde ruh Spinoza'nın paralelizminden dolayı bedenin etkileme gücünü azaltan ya da arttıran şeyi hayal etmeye çalışır. Yani ruh ne kadar bedenin duygulanışlarıyla aynı şeyi hayal ederse ve onu tamamlarsa o kadar var olmak için çabalayacaktır. Tam aksi durumda ise ruh hem kendi hem de bedenin gücünü azaltan bir şeyi azaltması halinde o şeyi hayal etmekten uzaklaşacaktır. Buna göre ruh gücünü arttıran şeyleri sevme duygulanışıyla tamamlarken buna karşın kendi gücünü azaltan şeylerden nefret etme duygulanışıyla o şeyden uzaklaşacaktır.[6] Fakat Spinoza'ya insan kendisinde bu duygulanışlara neden olan şeyin kendi özgür iradesi olduğuna inanan bir yanılsama içindedir.

Spinoza'nın özgürlük anlayışı da bu fikirden doğmuştur. İnsanoğlu isteklerinin farkında olmasına rağmen kendisini bu isteklere zorlayan temel itkinin farkında değildir. Kişi isteklerini dış nedenlere bağladığı için bu isteklerin dış nesnelerden kaynaklandığını düşünmektedir. Ancak bu isteklerin temelinde ne özne olarak bilincin ne de dış nesnelerin bir belirleyiciliği vardır. İnsan bu anlamda kendi isteklerinde

[2] Spinoza, *Pratik Felsefe*, s.73.
[3] Spinoza *Ethica* s.203.
[4] Spinzoa *Ethica*, s.138.
[5] Spinoza *Ethica* s.180.
[6] Spinoza, *Ethica*, s.139-141.

özgür olduğunu düşünse de, aslında özgür olduğu söylenemez. Bunun nedeni ise insanın bilincine temel itkinin ulaşmıyor oluşudur. Kendisinde doğaya karşı savunma güdüsüyle hareket ederken bu eylemlerinin nedeninin kendisi olduğunu sanmaktadır. Spinoza'nın conatus dediği bu güç insanın kendisi için iyi ya da kötü olan şeyleri dış dünyadan korunmak için isteme ya da istememe durumudur.

Conatus bir anlamda içsel bir güç olarak adlandırılırken dış nesnelerden ve tesirlerden etkilenmektedir. İnsan zihni ve bedeni karşılaştığı bir nesnenin varlığını sürdürmek için faydalı olduğunu düşündüğünde bu nesneyi ister; ancak varlığını devam ettirmede bu nesneyi bir engel olarak değerlendirdiğinde ise ondan uzaklaşır. [7] Organizma faydalı ya da engel olarak değerlendirdiği nesneleri yani bir nesnenin iyi olduğu için istenmesi kötü olduğu için istenmemesi durumu zihinde haz ya da acı olarak ortaya çıkarmaktadır. İnsan bedeninde meydana gelen bu yükselme ve alçalma durumu neticesinde iyi-kötü kavramları ortaya çıkmaktadır.[8]

İyi ve kötü bilgisi, haklarında şuur sahibi olmamız bakımından sevinç veya keder duygulanışından başka bir şey değildir.
(E. IV, Ö.: VIII)

Spinoza yukarıdaki önermenin kanıtlamasında iyi ve kötü kavramların bizim duygulanışlarımızla bağlantılı olduğunu söylemektedir. Ona göre biz bir şeyi iyi olduğu için istediğimizde aynı zamanda bu durum biz de sevinç duygusunu da uyandırmaktadır. Aynı şekilde kötü olan bir durumun bizi engellediğini düşündüğümüzde onu istemekten vazgeçeriz ve bu durum ise biz de hüzün duygusuna karşılık gelmektedir.

Spinoza bir yaşam filozofu olarak insanın doğaya karşı olan bir şeyi isteme eğiliminde olmadığını söyler. Ona göre insan daha iyi bir yaşam için çabalar. Bunun yöntemini ise diğer varlıkların onu sevmesi ve kendisi için faydalı olduğunu düşündüğü şeyleri yapması ve böylece daha kusursuz bir yaşam sürdürmesi, buna bağlı olarak da çaba harcaması olarak düşünür. İşte Spinoza'ya göre insanın iyi olanı istemesi iyi bir ahlakın ve erdemin kaynağıdır. Buna göre conatus erdemin ilk ve en önemli kökenidir. [9] Spinoza bunu "Bundan önceki (yani kendi kendisini koruma çabasından önceki) hiç bir erdem tasarlanamaz." Biçiminde ifade etmektedir.

İnsan faydalı olanı aramaya, yani kendi varlığını korumaya ne kadar çalışırsa, o kadar fazla güç sahibi olur ve o kadar çok erdem kazanır ve tersine, faydalı olandan yani kendi varlığını korumadan ne kadar kaçınırsa insan o kadar güçsüz olur.
(E. IV, Ö.: XX)

Spinoza insanın kendini korumaya yönelik conatus sergilemesi ve bunun sonucu olarak da kendisi için faydalı ve iyi olanı istemesi onun erdemli olmasına temel sağladığını söylemektedir. Ona göre erdemli olmanın ilk ve temel şartı iyi olanı isteme ve onun için çabalama arzusudur. Yukarıdaki önermeden hareketle son tahlilde söylenebilir ki insan ne kadar daha iyi ve mutlu bir yaşam için çabalarsa o kadar erdemli ve güçlü olacaktır. Tam aksine ne kadar kötü şeyler arzularsa o oranda güçsüz ve etik dışı olacaktır. Spinoza bu durumda hangi isteklerin iyi hangi isteklerin kötü olduğunu açıklarken bu durumu şöyle izah etmektedir:

"Bir şeyi iyi olduğuna karar verdiğimiz için istemeyiz; tersine onu istediğimiz için iyi olduğuna karar veririz."

Spinoza'ya göre bir şeyin iyi ya da kötü olduğuna karar vermek rasyonel olmakla mümkündür. İnsanın akıl ile karar vermesinin yolu ise duygulanış ve tutkularının mündemiç olduğu beden ve ruhundan geçmektedir. Ona göre insanın duygulanışlarına müdahale etmedeki güçsüzlüğü onu kötü seçimler yapmaya zorlayacaktır. Spinoza Ethica'nın dördüncü bölümünün ön sözünde bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"İnsanın kendi duygulanışlarını yöneltme ve azaltmadaki güçsüzlüğüne kölelik diyorum; gerçekten, duygulanışlara bağlı olan insan kendi kendisine sahip değildir, fakat kendi üzerindeki gücü çoğu kere baskı altında olmasına ve en iyisini görerek en kötüsünü yapmasına sebep olan bir servete sahiptir."

Buradan hareketle söylenebilir ki; insanın kendi duygularına hakim olma hususundaki güçsüzlüğü onun kendi duygularının esiri olmasına neden olacaktır. Böylece kendisi için iyi olanı seçmek yerine çoğu

[7] Moris Fransez, s.206.
[8] Ahmet Cevizci, 17.yy Felsefe Tarihi, s.346.
[9]Moris Fransez, s.223.

zaman kötü olanı tercih etmek durumunda kalacaktır.

Bu durumda tutkuların ve duyguların esaretinden kurtulmanın yolu akıldır. Aklın en yüksek erdemi ise Tanrı'yı bilmektir; çünkü insan Tanrı'yı ne kadar çok anlarsa ve bilirse iyiye ve erdeme sevgisi de o oranda artacaktır.

Ruhun üstün iyiliği Tanrı bilgisidir ve Ruhun üstün erdemi Tanrıyı bilmektir.
(E. IV, Ö.: XXVIII)

Spinoza epistemolojisinde bize en doğru bilgiyi sağlayacak olan bilgi türünün sezgisel bilgi olduğunu söylemektedir. Sezgisel bilgi ise akıl ile birleştiği oranda upuygun bilgi elde edilir. Sezgisel bilginin en temel özelliği bir şeyin özü hakkında bilgi veriyor olmasıdır. Bütün varolanların özüne, ilk nedenine gidildiğinde Tanrı fikrine ulaşırız. Bu nedenle de ruhun en son ve en erdemli bilgisi Tanrı bilgisidir. Ruh bu şekilde nedenler silsilesinden bir ilk nedenin bilgisine doğru hareket eder.

Tanrı ve doğayı özdeş kılan Spinoza her şeyin ilk nedenini bilmeden diğer varlıkların nedeninin anlaşılamayacağını belirtmektedir. Bu önermeye göre ruhun en yüksek iyiliği ancak Tanrı'yı bilmesi ve anlamasıyla mümkündür.

Değerlendirme

17. yy ile birlikte Ortaçağ'ın hâkim olduğu dini anlayış yerini özne merkezli bir anlayışa bırakmıştır. Öznenin merkeze alınması özgürlük sorunsalının da daha fazla gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle Tanrı'dan sonra insan ve eşyanın da özgür olabilme imkânı değerlendirilmiştir. Descartes ile başlayan bu algı Spinoza ile en radikal boyuta ulaşmıştır. Spinoza'nın başyapıtı olan *Etika* özgürlüğe giden yolu adım adım gösteren bir kılavuzdur. Spinoza esere Tanrı ile başlar ve nihayet eseri insan özgürlüğü ile sonlandırır. Bu nedenle Spinoza'da özgürlükten bahsederken ilk olarak Tanrı'nın özgürlüğü ardından insan özgürlüğü kademeli olarak anlaşılmalıdır.

Spinoza insan için, aklın yasalaştırdığı ilkeleri kabul ederek özgürlüğe ulaşmaya çalışmıştır. Spinoza'nın *conatus* kavramı bu aşamada önem kazanmıştır. Çünkü her insan kendi varlığını koruma ve devam ettirme çabası içinde olmalıdır. Ancak Spinoza bu çabanın tamamen özgür irade neticesinde olduğuna inananların bir yanılgı içinde olduklarını düşünmektedir. Bu nedenle insanın özgür olarak doğmadığını ancak yaşam esnasında eğer yapılabilirse elde edilecek bir durum olduğunu kabul etmektedir. Eğer insan özgür olarak doğsaydı iyi kötü kavramaları hakkında bilgi sahibi olamazdı. Hâlbuki özgürlük iyi-kötü kavramları ötesinde inşa edilen bir yaşama halidir.

Kaynakça

Arıcan, M Kazım, *Panteizm, Ateizm, Panenteizm Bağlamında Spinoza'nın Tanrı Anlayışı,* İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

Cevizci, Ahmet, *17. Yy Felsefesi,* Say Yayınları, İstanbul 2013.

Fransez, Moris, *Spinoza'nın Tao'su, Akıllı İnançtan İnançlı Akla,* Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012.

Spinoza, Benedictus, *Spinoza's Short Trestise on God Man And His Well Being,* Çev. A. Wolf, From The Library of Trinity College Toronto, London 1910.

Spinoza, Benedictus, *Geometrik Düzene Göre Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Olan Etika,* Çev. Hilmi Ziya Ülken, Dost Kitabevi, Ankara 2011.

Deleuze, Gilles, *Spinoza, Pratik Felsefe,* (2. Bs.), (Çev.: Ulus Baker, Alber Nahum), Norgunk Yayıncılık, İstanbul 2011.

ST Coleridge'in Şiirlerinde Yeni-Platonculuk

Nurten Birlik
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
nbirlik@metu.edu.tr

ÖZET

Yaşadıkları dönemdeki epistemolojinin koşullandırdığı doğa ve insan arasındaki yabancılaşmaya karşı neredeyse politik bir duruş olarak alınan yüce, İngiliz Romantik şiir geleneğinde çok önemli bir deneyimdir. Burke'ün *Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Bir Soruşturma* (A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful, 1757) başlıklı çalışmasında tanımladığı yüce deneyiminin ötesine giden Romantik şairler, Burke'deki yüce deneyimini Yeni-Platonculuktaki Ruh ve Spinoza'daki Sevinç kavramı ile harmanlayarak, bu süreci yarı mistik bir boyuta taşıdılar. Yani imgelemlerinde bir genişleme yaşayarak, şiirlerinde ampirik gerçekliğin arkasındaki metafizik boyutu deneyimleyip şiirleştirirler. Özellikle Wordsworth ve Coleridge'de (daha sonra, -biraz farklı bir şekilde- Shelley ve Keats'de) yücenin deneyimlenmesiyle başarılan bu yarı-mistik süreç, beraberinde ruhsal/imgelemsel bir genişleme duygusu da getirir. Burada hem görünen gerçeklikle görünmeyenin arasındaki bağı kurabilmek hem de bu süreci estetize etmek kaygısı güdülür. Bu bildiride, ilk kuşak İngiliz Romantik şairlerden olan S.T. Coleridge'in seçilmiş şiirlerinde betimlediği yüce deneyimi ve bu deneyimin Spinozacı ve Yeni-Platoncu boyutu irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Coleridge, Yüce, Spinozacı Yeni-Platonculuk, Romantik Şiir

Neo-Platonism in S.T. Coleridge's Poems

ABSTRACT

The experience of the sublime is very important in English Romantic poetry as it is taken as a challenge to the rupture between human and nature created by the contemporary epistemology. Going beyond Burke's conception of the sublime in *A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful* (1757), the Romantic poets make this experience into a semi-mystical process by combining it with the Neo-Platonic idea of the Soul and Spinozist idea of Joy. In other words, achieving an expansion in their imagination, they can connect to the metaphysical frame, which lies beyond the empirical reality and poeticize this connection. In their poetic process, they concern themselves with both achieving this connection between the visible and the visionary, and aestheticizing this connection. Particularly in Wordsworth and Coleridge (later, on a different plane, in Shelley and Keats) the semi-mystical process triggered by the sublime brings with itself a sense of imaginative/ spiritual expansion. In this paper, I aim to argue how the experience of the sublime merges with Spinozist Neo-Platonic overtones and metamorphoses into a semi-mystical process in Coleridge's selected poems.

Keywords: Coleridge, the Sublime, Spinozist Neo-Platonism, Romantic Poetry

18. yüzyılda yani Aydınlanma Çağında, ticari ve ekonomik süreçlerin neden olduğu eski davranış kalıplarındaki değişiklikler, bireyin ekonomik çıkarlarının pek de kişisel olmayan bir şekilde soyutlaştırılması gibi nedenlerin yol açtığı sosyal parçalanma, Romantiklerde bütüne ve bütünleşmeye duyulan ilgi ya da Coleridge'in ifadesiyle "Tek Yaşam" (The One Life) olarak ortaya çıktı. Wordsworth ve Coleridge'in şiirleri doğanın yenileyici ve yararlı güçlerinin iyileştirme ve bölünmüş zihni düzeltme yetisini vurgular (Kitson 372). Abrams da, Wordsworth ve Coleridge'in asıl kaygılarının hem metafizikçi hem de ozan kimlikleriyle aslında daha önce doğayla yaşadığı bütünlük duygusundan uzaklaşan insanı tekrar, kendisine artık yabancılaşmış olan doğayla barıştırmak olduğunu söyler. Ardından onların bu kaygılarının yirminci yüzyılda yani "kaygı çağında" yaşanan pek çok sorunla ilintili olduğunu belirtir. Ona göre modern kaygıların kaynağı, bir zamanlar iyi olan insanın artık "hastalandığı" iddiası; modern insanın açmazlarının kökeninde yatan şeyin aslında insanın yaşadığı "parçalanma, kişilik çözülmesi, yabancılaşma" olduğu saptaması Romantik şairlerde de görülmektedir. Abrams, bu durumdan kurtulmanın insanın kendi içindeki bütünselliği yeniden yakalamak, içinde yaşadığı toplumla uyumu yeniden kurmak ve artık yabancılaşmış hatta düşman bir doğayla yeniden barışmakla mümkün olacağına dair yirminci yüzyıldaki yaygın inancın aslında Romantik şairlerde önceden görüldüğünün altını çizer (145). Hartman da benzer bir şey söyleyerek, *Romantik Aydınlanma* (Romantic Enlightenment) başlıklı çalışmasında, Romantik şairlerde derin bir kayıp duygusu ya da korkusu vardır, der, bu imgelem ve doğa, insan zihni ve yeryüzü arasındaki bağın kaybıdır (204). Yukarıdaki eleştirmenlerin sözlerinden de anlaşıldığı gibi, Romantizmde bütünlüğe ve bütünleştirici olana "Varlığın Birliği"ne karşı çok radikal olarak nitelenebilecek bir özlem ve eğilim vardır. Ancak bu özlemin gerçekleşmemesi karşısında verdikleri tepki onları Romantik yapar.

"Chamouni Vadisinde Güneşin Doğuşundan Önce İlahi"[1] (Hymn before Sunrise in the Vale of Chamouni) başlıklı şiiri Mont Blanc'ın heybeti ve sessizliği karşısında Coleridge'in hissettiği kendinden geçme sevincini (*ecstatic joy*) ve yüceyi deneyimlemesini verir. Dağın heybeti karşısından yaşadığı ürperme Coleridge'in, önce Burke'ün tanımladığı anlamda, yüceyi deneyimlemesine neden olur:

A. Dehşetli ve sessiz Dağ! seni seyrettim,
Ta ki sen, bedenim için hala var iken,
Düşüncemden kaybolana kadar: duada kendimden geçercesine
Sadece Görünmeyene ibadet ettim! (13-16)

Ancak sonraki dizelerde Mont Blanc'ın heybeti ve sessizliğinin yol açtığı sevinç onu farklı bir yüce deneyimine götürür. O Burke'teki yüce deneyimini Yeni-Platonculuktaki doğa algısıyla birleştirir.

Doğa da, Ruh'un tezahür ettiği fiziksel uzam olduğu için, doğayla bağlantı kuran kişi de doğa aracılığıyla evren Ruhuyla temaşa içine girer ve aşkınlığı deneyimler. Bu yarı-mistik sürecin sonunda şiir kişisi ampirik dünyanın arkasında yatan aşkın gerçekliği kısa süreliğine de olsa deneyimleyebilir. Bu süreci tetikleyen, şiir kişisinin doğa karşısında sevinç hissetmesini sağlayan ve bilincinde bir genişlemeyle ampirik doğanın ardında yatan gerçekliğe ulaşabilmesini sağlayan faktör ise şiir kişisinin imgelemi/ hayal gücüdür.

Coleridge Yüksek Gerçekliği deneyimlemek için doğanın sembolik dilini çözer ve kendinden geçme anını deneyimler. Bu şiirde doğa ile dolayısıyla Tanrı ile birlik duygusu yaşama süreci verilir. Arkasında yatan metafizik gücün farkındalığı olmadığı için, dağ onun için aldatıcı bir melodi gibidir önce, şiir kişisi "ne dinlediğimizi bilmeyiz" der. Ancak yaşadığı temaşa sürecinde, şiir kişisi ve dağ arasındaki fiziksel mesafe kapanır, biri diğerine nüfuz eder, yani düşüncesiyle harmanlanır, sonrasında bu, yaşamın gizli sevinciyle harmanlanır. Burada adım adım gelişen yarı-mistik bir süreç söz konusudur. Bu yarı mistik deneyimin en uç noktası da, ruhun yaşadığı genişleme ve "kudretli öngörüye" nüfuz etmesidir. Buradaki Ruh sözcüğü iki katmanlıdır; hem şiir kişisinin içinde barındırdığı ruh hem de Yeni-Platoncu anlamdaki Ruh. Sonuçta varılan "kudretli öngörü" ifadesindeki öngörü sözcüğü Batı mistik geleneğinde aşkınlık, görünenin ardında yatan metafizik boyutu görebilme deneyimi gibi anlamları içinde barındırır. "[E]dilgen bir deyiş" olmanın ötesine geçip ruhunu uyanmaya davet eder. Buradaki "edilgen deyiş" anlığın ve pasif zihnin dışarıdan gelen uyarıcılar tarafından yazıldığını, doldurulduğunu var sayan Lockeçu felsefeye dolaylı bir göndermedir. Pasif durumundan uyanıp, "Yeşil Vadiler ve buzlu Falezler"le birlikte ilahisine katılmaya davet eder. Burada "Uyan kalbim, uyan" derken sanki kendini iki boyutlu bir varlık olarak algıladığını hissederiz ya da kendi benliği dışına çıkıp kendine bakabilen bir sestir konuşan ses. "[T]epeler arasında taç giymiş soylu Ruh" ifadesindeki Ruh ise açıkça Yeni-Platoncu çağrışımları olan bir Ruh'tur. Takip eden ifadeler de bu yorumu perçinler zaten. "Yerden Göğe dehşetli Elçi," "sessiz Gölge" yani Ruh'a seslenerek Tanrı'ya bir mesaj götürmesini ister. Bir ayağı yeryüzünde diğer ayağı aşkın dünyada olan Ruh'tan, Tanrı'ya "Yeryüzü, binlerce sesiyle, TANRI'ya şükreder" mesajını vermesini ister.

B. Yine de, aldatıcı bir ezgi gibi,
Öylesine tatlı ki, ne dinlediğimizi bilmeyiz,
Sen, bu arada, benim Düşüncemle harmanlanıyorsun,
Evet, bu arada, benim Düşüncemle harmanlanıyordun,
Evet, benim Yaşam'ımla ve Yaşam'ın gizli sevinciyle,
Ta ki, genişleyen Ruh, vecit halinde, nüfuz edene değin,
Oradaki kudretli öngörüye,
Doğal halindeki gibi, Cennete kadar genişlemiş!

Uyan, ruhum! sadece edilgen bir deyiş
Borçlu değilsin! Ve de sadece bu artan gözyaşları,
Sessiz teşekkürler ve gizli esrimeler! Uyan,
Tatlı şarkının sesi! Uyan, kalbim, uyan!
Yeşil Vadiler ve buzlu Falezler, hepiniz benim ilahime katılın. (17-28)[2]

[1] Coleridge'in şiirinden alıntılar, *Coleridge's Poetry and Prose A Norton Critical Edition*'dan (Eds. N. Halmi, P. Magnuson and R. Modiano. New York: Norton, 2004.) yapılmış ve yazar tarafından çevrilmiştir.

[2] Yet, like some sweet beguiling melody,
So sweet, we know not we are listening to it,
Thou, the meanwhile, wast blending with my Thought,
Yea, with my Life and Life's own secret joy:

Coleridge gözünün tanıklık ettiği doğa olgularının, Tanrı'nın bir yansıması olduğunu söyler:

C. Hoş kokulu bir bulut gibi yüksel, Yerden!
Ey tepeler arasında taç giymiş soylu Ruh!
Ey Yerden Göğe dehşetli Elçi,
Yüce Efendi! sessiz Göğe söyle,
Ve söyle Yıldızlara, ve ırakta yükselen Güneşe
Yeryüzü, binlerce sesiyle, TANRI'ya şükreder. (79-85)[3]

Burada gelişen akış, şiir kişisinin doğadaki izlenimleriyle başlayıp, doğanın arkasında yatan Tanrısal gücü deneyimleyebilmesi, mantık sınırlarının ötesinde yarı-mistik bir boyuta geçebilmesinin adım adım şiirleştirmesidir.

Kaynakça

Abrams, M.H. *Natural Supernaturalism. Tradition and Revolution in Romantic Literature.* New York: W.W. Norton, 1971.
Coleridge, S. T. *Coleridge's Poetry and Prose A Norton Critical Edition*. Eds. N. Halmi, P. Magnuson and R. Modiano. New York: Norton, 2004.
Hartman, Geoffrey H. Foreword. *New Perspectives on Coleridge and Wordsworth*. Ed. Geoffrey Hartman. New York: Columbia UP, 1972. vii-xiii.
Kitson, Peter J. "The Romantic Period, 1780-1832." *English Literature in Context*. Ed. Paul Poplawski. Cambridge: Cambridge UP, 2008. 306-402.

Till the dilating Soul, enrapt, transfus'd,
Into the mighty Vision passing- there
As in her natural form, swell'd vast to Heaven!

Awake, my soul! not only passive praise
Thou owest! Not alone these swelling tears,
Mute thanks and secret ecstasy! Awake,
Voice of sweet song! Awake, my Heart, awake!
Green Vales and icy Cliffs, all join my Hymn. (17-28)

[3] Rise like a cloud of Incense, from the Earth!
Thou kingly Spirit throned among the hills,
Thou dread Ambassador from Earth to Heaven,
Great Hierarch! tell thou the silent Sky,
And tell the Stars, and tell yon rising Sun
Earth, with her thousand voices, praises GOD. (79-85)

ŞEMSETTİN SAMİ VE ZİYA GÖKALP'İN TÜRK KADINI VE AİLESİ HAKKINDAKİ FİKİRLERİ

Dr. Öğretim Üyesi Gülten BULDUKER

ÖZET

İçinde yaşadığımız çağ itibariyle herhangi bir toplumsal konu üzerine bir araştırma yapabilmek için en az yüz elli yıl geride kalan Tanzimat dönemine bir göz atmak gerekir. Bu dönem hem Yeni Türk edebiyatının hem de yeni bir medeniyet arayışının başlangıcı kabul edilmektedir. Batılılaşma ya da modernleşme dönemin ana çizgisini belirler. Esasında bizde modernleşme Osmanlı Devleti'nin Batılı devletlerden geri kaldığını kabul edip askerî alanda teknik anlamda ıslahat yapılmasıyla başlar. Sonrasında birçok sosyal kurumun açılmasıyla sürer.

Tanzimat dönemi, Türklerin yüzyıllarca benimsedikleri İslâm medeniyetinden Batı medeniyetine hızlı bir geçişini ifade etmektedir. Başlangıçta Batı, teknik ve ilim yönüyle takip edilmek istenirken sonraları kültürel, ahlâkî ve hukuk yönünden sosyal yaşam da örnek alınmıştır. Kendine has bir kültürü olan Türk milletinin Batı medeniyetine kültürel yönden dahil edilmek istenmesi, birçok sorunu beraberinde getirmiştir.

Kadınlar konusu toplumun çekirdeğini oluşturan aile kurumuna etkisinden dolayı birçok yazarı düşündürmüştür. Tanzimat'tan Meşrutiyet'e muhafazakârlar ve Batıcılar, çeşitli gazete ve dergilerde kadın ve aile konusunda fikirlerini kaleme almıştır. Bunlar arasında Şemsettin Sami Tanzimat, Ziya Gökalp ise Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan süreçte kadın haklarını Batılı hukuk ve insan hakları bağlamında dile getirmiştir. Bu süreçte kadın konusunu ilk önce erkeklerin dile getirmesi ve savunması söz konusudur. II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında birçok elit zümreye mensup kadının da kadın haklarını dile getiren yayın organlarında sesleri yükselmiş; birçok kadın, muhafazakâr kesimin kadın hakları konusundaki tutucu fikirlerine karşı feministçe bir anlayış ve tutumla kalem savaşı vermiştir.

Bu makalede dönemin Batılı zihniyetini yansıtması bakımından iki yazar Şemsettin Sami ve Ziya Gökalp seçilmiş; onların kadın ve aile konusunu ele alışları, eserlerinden hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelime: Kadın, feminizm, kültür, medeniyet, Batılılaşma, Meşrutiyet Dönemi.

OPINIONS OF ŞEMSETTİN SAMİ AND ZİYA GÖKALP ON THE TURKISH WOMEN AND THE TURKISH FAMILY

ABSTRACT

In order to be able to conduct a study on any social subject pertaining to the age we live in, we need to look back to the Tanzimat Reform Era, which was at least 150 years ago. This era is accepted as the beginning of the New Turkish Literature and of the quest for a new civilization. Westernization or modernization is the basic characteristic of the era. As a matter of fact, modernization in the Ottoman society started with the fact that the Ottoman State accepted that it had fallen behind the Western states and made military and technical reforms. Then, these efforts went on with the establishment of many social institutions.

The Tanzimat Era expresses the transition of Turks from the Islamic civilization, which they had adopted for centuries, to the Western civilization in a rapid way. While it was aimed to follow the only the technical and scientific aspects of the West, eventually its cultural, moral and legal aspects began to be taken as the norm in the social life. Efforts to include the cultural aspects of the cultural aspect of the Western civilization into the unique culture of the Turkish nation brought along a number of problems.

The issue of women has preoccupied many writers due to their effect on the family, which constitutes the building block of the society. The conservative and pro-Western writers in the period from the Tanzimat Era to the Constitutional Period wrote their ideas on women and family in various newspapers and magazines. Among those writers, Şemsettin Sami addressed the women's rights at the context of the Western law and human rights during the Tanzimat Era, while Ziya Gökalp addressed them in the process beginning with the Constitutional Period and extending to the Republic Period. In this process, the subject of women first was addressed and defended by males. During and after the 2nd Constitutional Period, many women from the elite segment of the society spoke up in the news media addressing the issue of women's rights; and many women fought a paper war with a feministic understanding against the fundamentalist understanding of the conservative segment concerning the women's rights.

The present article has selected two writers, Şemsettin Sami and Ziya Gökalp, since they reflect well the pro-Western approach of the period, and has tried to determine how they addressed the subjects of women and family based on their works.

Key words: Women, feminism, culture, civilization, Westernization, the Constitutional Period.

Giriş

1720'de Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'nin beraberindeki heyetle Paris'e elçi olarak göndermesiyle ilk diplomatik adım atılır. Mehmet Çelebi, burada Batıyı yüksek medeniyet konumuna ulaştıran kurum ve

kuruluşları inceleyerek bir rapor hazırlar ve İstanbul'a dönünce padişaha sunar. Rapor, sosyal kurumları, sosyal yaşamı ve düzgün kentleşmesiyle Avrupa'ya duyulan hayranlığın artmasını sağlar. Bu dönem yazarları Doğu toplumlarının geri kalmışlığını tembelliğe ve eğitimsizliğe bağlar.

Tanzimat döneminde Fransız İhtilâli'nin özgürlükçü fikirlerinden etkilenme demokrasi arayışlarını ifade eden "hürriyetçi" söylemlerle edebî eserlerde yansımasını bulmuştur. Toplumsal alanda ise "cahillik, görücü usulüyle evleneme ve aile" gibi konular insan hak ve özgürlüğü bağlamında ele almıştır.

Tanzimat ve sonrası Türk toplum hayatının her yönüyle sorgulandığı ve sonuçları itibarıyla günümüze kadar tartışılan bir süreçtir. Bu dönemde aile, kadın kavramına eş tutulmuş, kadının aile ve toplum içindeki konumu gündeme gelmiştir. Bu konu çerçevesinde Osmanlı toplum hayatında haremlik selamlık uygulamaları, aile ahlâkı, kadınların kılık-kıyafet ve eğitim sorunu dile getirilmiştir. Gelenekçiler ile Batıcılar arasındaki tartışma kadının "kamusal alan ve özel alan ayrışması noktasında" düğümlenmiştir. Batıcı kesim, Osmanlı toplumunun geri kalmışlığını kadının eğitimsizliğine bağlarken, gelenekçi kesim kadının kamusal alana çıkmasıyla Osmanlı toplumunun daha da bozulacağı argümanını işler (Çaha, 1996: 87). Kamusal yaşam "aile içini" etkileyip kadın-erkek ilişkisinde değişimlere dönüşümlere yol açtığı gibi, özel alan da "kamusal"ı etkileyerek oradaki süreçlerin yönünü değiştirebilir. Toplumdaki gelişmeler, dönüşümler, yenileşmeler başlayıp, bunların sonuçları, kazanımları kadına ulaşabildiğinde, kadınların kendilerinin gerçekte ne olduklarını kavramaları için bir fırsat doğar. Kadınlar bunu değerlendirebildiklerinde kitlesel bir başkaldırıya dönüştürebilirler (Çakır, 1996: 15). II. Meşrutiyet'le kadın hareketi doğmuş ve bu dönemde kadınların yayın organlarıyla feminist bir ses yükselmeye başlamıştır.

II. Meşrutiyet'ten sonra hızlanan Batı modalarının takip edilmesi elit kadınlarla sınırlıdır." (Barborosoğlu, 2002: 124) Osmanlıda sekülerleşme yukardan aşağıya yani elit zümreyi oluşturan devlet adamları ve onların aile fertleri tarafından halka yayılmaya başlamıştır. "Kadınların içtimaî hayatta tâbu olduğu telâkkisi ve feminist bir cihan görüşü, Osmanlı toplumuna yayılır. İstanbul'dan imparatorluğun dört tarafına dağılan memur kütlesinin aileleri, gittikleri şehir ve kasabaların eşraf tabakası arasında kendiliğinden tedricî bir kadın hareketinin doğmasına sebep olur, bir nevî taklit vetiresi, adeta her şehrin kadınında *"İstanbullaşma temayülü"* baş gösterir. Bundan başka bütün Osmanlı şehirlerinde kıyafeti, yaşayışı ve eğlence tarzı ile Avrupalılaşan ve yerli Müslüman halktan ayrılan bir hıristiyan reaya kadınlığının da icra ettiği tesir ihmal edilemez." (Fındıkoğlu, 1999: 653)

Değişimin ilk önce dış görünüşte yaşanması kadın ve aile konusuna daha ciddî bir yaklaşımı gerektirmiş; bunun sonucunda kadınlar konusu üzerine yazın faaliyetleri artmış; kadınlar "sosyal çevresi" ile beraber ele alınmıştır. Dikkati çeken daha çok İstanbullu kadının sorunlarıdır. Bunun yanı sıra dönem eserlerine varlıklı erkek çocuklarının hayat tecrübesinden yoksun oluşu da yansımıştır.

Ziya Gökalp, "yeni hayat" ve "yeni değerler" üzerine kaleme aldığı yazısında, siyasî devrimden sonra sosyal devrime hazırlanmanın gereğine değinir: *"Siyasî devrim meşrutiyet mekanizmasının uygulanması olduğu için pek kolaydı. Fakat sosyal devrim mekanik bir fiil ile değil, uzvi (organik) bir evrimle elde edildiği için çok güçtür. Siyasî devrimde hürriyet, eşitlik, kardeşlik gibi meşrutiyetin ruhu olan kuvvet-fikirlerin yayılması yeterdi. Halbuki sosyal devrim kuvvet-duyguların gelişmesine bağlıdır. Fikirlerin kabulü veya reddi zihnin iradesine bağlıdır. Duygular yüzyıllarca süren içtimai alışkanlıkların izleri olduğundan kolay değişmez, öyle ise sosyal devrim bundan sonra bütün gücümüzle çalışacağımız en zor, en uzun çabadır."*

Yazar içimizdeki Müslim olmayan unsurların siyasetten uzak durarak iktisadî hayatta başarılı olduklarını, ve hükümetin her unsuru kendi cemaat teşkilatında serbest bırakmasından dolayı, bu hususî teşekküllerin içtimaî hayat dairesinde de bir yol aldığını fakat siyasî meşguliyetlerin Müslimleri iktisadî ve içtimaî hayatlar itibariyle zayıf bıraktığını belirtir.

İçtimaî inkılâp *"Eski hayatı beğenmeyerek yeni bir hayat ibdâ"* etmektir. "*Eski hayatı değiştirmek, iktisadî, ailevî, bedîî, felsefî, ahlâkî, hukukî, siyasî hususiyetleriyle yeni bir hayat yaratmakla mümkün olabilir."* Yeni hayatı kurmak isteyenler, eski hayatın bu sayılan kıymetlerinin yerini alabilecek *"hakikî kıymetleri aramak ve onlara revaç vermek mecburiyetindedir."* (…)*"Yeni hayatı gaye ihtizaz edenler bu hakikî kıymetleri arayan gençlerdir. Yeni hayatı anlamak için evvelce bu hakikî kıymetlerin bilinmesi gerekir. Acaba bu yeni kıymetler mutlak mıdır?.."* (Parlatır, Çetin, 1999: 236-239) diye soran Gökalp, kat'î bir cevap vermenin mümkün olmadığını belirtir. Biz Müslümanlar, hayatımızdaki hususiyetten dolayı medeniyetin hazır kaidelerini, basmakalıp maişetlerini taklit edemeyeceğimizden, bizim yaşayacağımız yeni hayat, Osmanlılığın ruhundan doğacak millî kıymetleri içermelidir.

Şemsettin Sami ve Ziya Gökalp'in incelemiş olduğumuz eserlerinde "modern ve çağdaş" kelimelerine rastlanmamıştır. Bu kelimeler, yoğun olarak Cumhuriyet sonrası sosyal değişim ve yeni Türk kadınının vasfı tanımlanırken kullanılmıştır. *"Gökalp sosyolojisinde modernleşme aynı zamanda batılaşma demektir."* (Barborosoğlu, 2002: 19)

Kadın ve aile

Şemsettin Sami, 1879'da kaleme aldığı *Kadınlar* risalesinde, kadının toplum içerisindeki yeri ve görevleri hakkında kapsayıcı bir değerlendirme yapar. Yazar, kadının da erkek gibi bir insan olduğunu

hatırlatarak dünyada aile ve toplumun oluşabilmesi için, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması gerektiğini belirtir. Öncelikle kadınların hem yeryüzü ahalisinin yarısı olmalarından hem de erkeleri yetiştirmelerinden dolayı önemlerinin yüksek olması gerekir (Şemsettin Sami, 1996: 11). Ona göre kadının değeri hiçbir zaman gereği gibi anlaşılamamış, kadın hak ettiği değeri görememiştir. Kadın kâh erkeklerin esiri, malı, mülkü ve kâh onların oyuncağı, eğlencesi, ziyneti sayıla gelmiştir (Şemsettin Sami, 1996: 12). Oysa *"aile demek kadın demektir", "Her ailenin temel direği makamında bir kadının bulunması şarttır."* (Şemsettin Sami, 1996: 24-25)

Ziya Gökalp ise birçok eserinde kadın ve aile konusuna değinmiştir. Onun bu konulardaki fikirlerini anlayabilmek için önce "medeniyet" ve "kültür (hars)" ayrımını bilmek gerekir. Gökalp'e göre medeniyet beynelminel olup evrensel boyutludur; kültür ise millîdir. Her millet kendi millî unsurlarına sahip çıkar. Millî gurur bir milleti diğerini taklide engeldir. Biz, Tanzimat'tan önce İran medeniyetine mensuptuk; bu medeniyetten Avrupa medeniyetine geçerken, yalnız akıl ve mantığımızı, fenniye ve usullerimizi değiştirecektik. Avrupa'dan yalnız yeni medeniyetin dersini alacaktık. Oysa Tanzimatçılar, medeniyetten başka bir de hars olduğunu yani bir milletin kendine özgü *"dinî, ahlâkî, bedii"* heyecanları olduğunu anlayamamışlar, garplılaşmak ameliyesini, millî şahsiyetimizin en derin menbâ'larına kadar teşmil etmek istemişlerdir, fakat *"zevk, meşrep, vecd"* gibi hissî unsurlar değiştirilemez (Gökalp, 1976-1977: 621).

Gökalp, Avrupa medeniyetine kesin bir şekilde girileceğini; fakat o medeniyet içinde, millî harsımızla, diğer Avrupalı milletlerden ayrı kalacağımızı belirtir. Nasıl ki Fransızlar, İngilizler, Almanlar, Ruslar aynı medeniyete mensup oldukları halde, harsları dolayısıyla birbirlerinden derin farklarla ayrı bulunuyorlarsa, neslen ve dinen onlardan ayrı olan Türklerin, bu müşterek medeniyet içinde daha çok, şahsiyetli bir hars teşkil etmeleri gerekir (Gökalp, 1976-1977: 622).

Gökalp'e göre yeni medeniyet ve yeni hukuk, ancak milletin ruhuna girerek, orada temsil edildikten sonra millî duyguları değiştirebilir. Hars itibariyle tamamıyla müstakil olmaya çalışmalıyız. Devleti teşkil eden hukuk'a gelince, ahlâkî duygulara istinât ettiği için bunun bir ayağı harstadır; fakat, aynı zamanda, asrî ilimlere, usûllere ve fenniyelere tevafuk etmesinden dolayı bir ayağı medeniyettedir. Avrupa medeniyetine girerken, âile ve kadınlık telâkkîlerinde de değişmek zaruridir. Her millet, kendi değerlerine bağlı olduğundan taklide tenezzül etmezler. Bir millet, kendi varlığını, ancak millî şahsiyetini korumakla sürdürebilir. Hars itibarıyla başka milletleri kendinden üstün gören bir millet dejenere olmuş demektir. Gökalp ayrıca medenileşme ve kültür değişimi arasındaki farkın anlaşılamamasından dolayı, ailenin şiddetli bir buhran geçirdiğini belirtir.

Garpçılar, millî hassasiyetlerden habersiz olduklarından yalnız medeniyeti yükseltmeye önem verir; aile sahasında körü körüne Avrupa'yı taklit ederler ve asrî aileye sahip olacağız diye millî aileyi tahrip ederler. Diğer taraftan müfrit Şarkçılar da an'anevî aile bozulacak diye, asrî aileyi ve asrî kadınlık anlayışını şiddetle reddetmektedir. Her iki ifratçı düşünceyi de doğru bulmadığını belirten Gökalp, Türk ailesinin Avrupa medeniyetinden yeni fikirler alıp asrileşeceğini; fakat Türk ailesinin kendine özgü özelliğini koruyacağını belirtir (Gökalp, 1976-1977: 624).

Kadın-erkek eşitliği

Ziya Gökalp, Eski Türklerin hem demokrat hem feminist olduklarını söyler. Ona göre feminizm, demokrasinin yani müsavatın kadınlara ait tecellisinden ibarettir (Gökalp, 2011: 144). Ayrıca Türk ailesini anlayabilmek için önce "pederşahî aile" ve "pederi aile"yi tefrik etmek gerekir. Pederşahî ailede, aile reisi, ailesi üzerinde istediği gibi tasarruf hakkına sahip ezici bir güce sahiptir. Çinlilerde "pederşahî aile" usulü caridir. Pederî aile ise tamamıyla hür ve musavatçı bir ailedir. Pederî aile vasfını taşıyan Eski Türk ailesi, "soy" adını alırdı. Soyda hem erkek cihetinden hem de kadın cihetinden gelen akrabalar vardı. Bu iki türlü akrabalar hukukça birbirine müsavî idi. O zaman erkek "Toyonizm" dinini; kadın, "Şamanizm"i temsil ediyordu. Bu sistemlerde din ile sihir birbirine müsavi oldukları için bunların temsil ettikleri erkekle kadın da birbirine müsavîydi. Bu sebepledir ki ana soyu da baba soyuna müsavî idi (Gökalp, 2007: 207). Ana soyu ile baba soyunun müsavî olması, asaletin de iki cihetli olmasını icap ediyordu. Bugünkü Harizm Türkmenlerinde, bir kız hem babası hem de anası Türkmen olmayan bir delikanlı ile evlenemez (Gökalp, 2007: 208).

Eski Türklerde bir de evlenmenin sonucu olan ve kadın-erkek eşitliğine dayanan "izdivaci aile" vardı. Türkler izdivaca "evlenmek", "ev bark sahibi" olmak derler. Eski Türklerde evlenecek gençler, ailelerinden aldıkları miras ve çeyizi birleştirerek kendi evlerini kurarlardı. Yani erkeğin ailesinin yanında yaşamazlardı. Bunun yanında eski Türklerde iç güveylik de yoktu. "İzdivacî aile" Avrupa'da son asırlarda vücuda gelmiştir. Asrî aile izdivacî aileden ibarettir (Gökalp, 2007: 210-211).

Ayrıca eski Türklerde yine eşitliğin bir göstergesi olarak, ocakta barınan yalnız babanın mâbudu değildi, ananın da ocakta barınan bir mâbudesi vardı. Bunlardan birincisine "Od Ata" diğerine "Od Ana" denilirdi. Eski Türklerde "aile ateşinin" sönmemesine özen gösterilirdi. Evin sahibesi, her akşam ateşi kül ile örter; sabahleyin Türklerce mukaddes tanınan bir ardıç dalıyla bu ateşi yeniden canlandırırdı. Bu ateş eski Türklerde ataların daima canlı olan ruhu, ailenin aynı zamanda hem görünen timsali hem de mâbut mahiyetindedir (Gökalp, 2007: 209).

Şemsettin Sami, kendi dönemi itibariyle kadınlar konusunda oldukça radikal fikirlere sahiptir. Kadınların "akıl ve kavrayış" gücünü erkeklerinkiyle kıyaslayarak kadınların erkeklerden daha hızlı ve keskin

bir kavrayış gücüne sahip olduklarını belirtir. Ona göre, kadının sevilmesi ve saygınlık kazanması her şeyden önce iyi eğitimli olmasına bağlıdır.

Yazar, kadına iki önemli görev yüklemektedir: Birincisi çocuk yetiştirmek; ikincisi de aile saadetini sağlamaktır.

Çocukların yetişmesinde annelerin babalardan daha etkili bir rolü olduğundan insan, ahlâkî terbiyeyi ilk önce annesinden almalıdır (Şemsettin Sami, 1996: 38). *"Bir çocuğun geleceği annesinin elindedir."* (Şemsettin Sami, 1996: 49) Bir insan kötü tabiatı gereği fena davranışlardan iyi bir terbiyeyle uzak durabilir. Terbiyeli adamların terbiyesiz adamlar kadar fenalık etmedikleri görülmektedir. İnsanlar daha fazla terbiye gördükçe, terbiye insanlar arasında yayıldıkça fenalıkların azalacağına şüphe yoktur (Şemsettin Sami, 1996: 49). Çünkü insan topluluğu "aile" denilen ufak topluluklardan oluşmaktadır; insan topluluğunun saadeti ailelerin saadetine bağlıdır (Şemsettin Sami, 1996: 23).

Bir ailede saadetin sağlanabilmesi kadının eşinin ruhî ihtiyaçlarını karşılayabilmesine bağlıdır. Bir erkek ne kadar bilgili, kariyerli ve zengin olursa olsun cahil ve eğitimsiz bir karısı olursa mutlu olamaz. Bir erkeğin mesut ve bahtiyar olabilmesi ancak eğitimli bir kadınla mümkündür (Şemsettin Sami, 1996: 26-27). *"Her bir kadın, görevlerini yerine getirebilmek için okuyup yazmaya, aritmetik, muhasebe, ekonomi, tıp, fizik bilgisi ve kimya ile diğer bilimlere az çok aşina olmaya muhtaç olduğu gibi, -güzellik ve hoşluğu bozup etkisiz bırakan- bozuk konuşmadan ve hatadan da kurtulmak için, edebiyat, coğrafya, tarih ve diğer bilimlerden haberdar."* (Şemsettin Sami, 1996: 30-31) olmalıdır. Bu bilimlerden yoksun bir kadın görevlerini hakkıyla yerine getiremeyeceği gibi, bilgili bir adamın eşi olmaya da layık olamaz. Eşler arasında sohbet ve muhabbet aynı kültür düzeyine sahip olmakla mümkündür. Bir erkek cahil bir kadını sevse de ona hürmet ve saygı duymaz (Şemsettin Sami, 1996: 31).

İnce yaratılışlı olan kadınlar "aşk ve sevdanın kaynağı" olmakla birlikte şefkat duygusuyla "annelik" vasfına layıktırlar. Kadın ihtiyarlayıp güzellik ve hoşluğunu kaybetse bile annelik vasfıyla onur ve saygınlığa yükselir. İhtiyar bir kadının başkanlığı altında bulunan bir aile meclisinde başka bir lezzet vardır. Kadının hak ve görevi çocukları, gelinleri ve torunlarıyla sevgi bağı içeren bir yuva kurmaktır (Şemsettin Sami, 1996: 20-23). Bu kutsal hakkı korumak ve görevlerini yerine getirebilmek için iyi eğitilmesi gerekir.

Yazar, Kadınların eğitim ve öğrenimini zararlı sayanlara da değinir. Bunların iddia ettiği gibi bilginin, kadının kötülük, bozukluk ve kabahatlerini artıracağı fikrine karşı çıkar. Kadının doğası gereği fena olan huyları erkeğinkinden daha güçlü olsa da eğitimle böyle huylar dizginlenir. Ona göre bir kadın güzel ahlâkın somut bir ifadesidir. Güzel ahlâklı bir kadın toplum ahlâkını koruyabilir. Bir kadının bozuk ahlâkı, zevk ve eğlenceye aşırı düşkünlüğü de bir toplumun ahlâkını bozmaya yeter. İnsanlık tarihi gözden geçirildiğinde kadınların yanlış davranışları görülebilir, fakat erkekler tarafından işlenmiş nice zulümler, kötülükler, vahşice hareketler daha beterdir. Erkeklerin bu kabahatlerini görmeyip de, hep kadınları itham etmek insafsızlıktır. Erkekler de kadınlar da cahillikle hata yapar, durum böyleyken hatalarından dolayı hep kadınların suçlanması doğru değildir. *"Eğitimli ve namuslu bir kadın bir aşifteden daha fazla sevilebilir."* (Şemsettin Sami, 1996: 16-17)

İslâmiyette kadının durumuna da değinen yazar, Avrupalıların İslâm dininin kadınları haklarından mahrum bıraktığı fikrine katılmaz. İslâm dininin kadınlar hakkındaki saygısı, *Kur'an-ı Kerim*'in her bir emir ve yasağında "müslimîn" ve "müslimât" ve "müminât" diye zikredilip, kadınların hiçbir şeyden istisna tutulmamasından anlaşılmaktadır (Şemsettin Sami, 1996: 54-55).

Bir din ki Peygamberi "Cennet anaların ayağının altınadır!" buyurmuş, âşık olup ölenleri şahadetle müjdeleyip aşkı takdis etmiştir.

Vaht-i Saadette ve Dört Halife zamanında Hz. Ayşe ile Hz. Fatma'nın ve diğer sahabe kadınlarının siyasî ve askerî işlere bile müdahale edip, o kadar nüfuz icra etmeleri ve hatta Hz. Ayşe'nin bir tarafın başkanı olup, bizzat muharebeye de gitmesi İslam tarihinin başlarında kadınlarının ne kadar serbest olduğunu göstermektedir (Şemsettin Sami, 1996: 55).

Şemsettin Sami, her ne kadar kadın ailenin temel direğiyse de, erkeğin evin hamisi olduğunu belirtir. Buna sebep de kadının zayıf olmasıdır. Fakat bu görünürde böyle olup karı-koca arasında ast-üst farkı bulunmamalıdır (Şemsettin Sami, 1996: 53).

Çok eşlilik, örtünme, boşanma ve esaret

Avrupalılar'ın kadınlar hakkında İslam dinine atfettikleri "çok eşlilik, örtünme, boşanma ve esarete müsaade" gibi başlıca kusurlara cevaben, Şemsettin Sami, geçimleri doğal ve sade bir hayata dayanan kavimlerde çok eşlilik alışılmış bir durum değilken; şehirlerde zenginlik ve bayındırlık içerisinde yaşayan kavimlerde bu durumun yaygın görüldüğünü belirtir. Hiçbir toplumda bir kadının birden fazla koca alabilmesi onaylanmamıştır. Bu durum erkeğin üstünlük ve kuvvet hükmünden kaynaklanmaktadır. Yazara göre evlilik yalnız doğal bir ihtiyaç olmayıp, aşk ve aile oluşturmak gibi başlıca iki kutsal esas üzerine kurulur (Şemsettin Sami, 1996: 59). Bununla birlikte bir insan birden fazla kişiye âşık olamayacağından iki kadınla evli olsa bile yalnız bir karısını sever. Çok eşliliğin sakıncalarını sıralayan yazar, yasaklanmasının getireceği toplumsal sıkıntılara değinir. İslam çok eşliliği engellemeyip, sefahatin ve gayrımeşru gizli evliliklerin önünü alabilmek

için çok eşliliğe müsaade etmiştir. Çok eşliliğe müsaade eden âyet-i kerimenin altında "Bir kadın ile kanaat etmek iyidir" anlamına gelen bir ibare bulunmaktadır (Şemsettin Sami, 1996: 66).

Gökalp de Eski Türklerde bazı reislerin zengin olduktan sonra zevceleriyle yetinmeyerek "müstefreşeler" edinmeye başladıklarını belirtir. Töre bunları meşru tanımadığından bunlara, "hatun" namı verilmez; "kuma" denirdi. Hakanlar tarafından Çin'den alınan prenseslere "konyuç" adı verilirdi. Bunlar, hukukça kumalardan yüksek olmakla beraber hatunlardan aşağıydılar (Gökalp, 2007: 106-107.

Şemsettin Sami, çoğu kadının dışarıya çıkmaması usulünün eski zamanlardan beri Asya milletlerinde ve hatta Yunanlılar da bile yürürlükte bulunduğunu belirtir. İslam dininin ilk dönemlerinde kadınlar örtünme ile yükümlü olmayıp, daha sonra bazı milletlerde kadınlar lüzumundan fazla serbestleşince, setre ve hicâbla emir buyrulmuştur. Ancak kadınların zorunlu ihtiyaçlarını görmek için dışarıya çıkmasını İslam yasaklanmamıştır (Şemsettin Sami, 1996: 69).

Boşanmayı İslâm dininin yasaklamadığına değinen yazar, boşanmanın yararları ve sakıncalarını açıklar. Mutsuz bir beraberliktense ayrılma çocuk terbiyesi açısından daha iyidir. İslâm sebepsiz boşanmaya izin vermez.

Esaret ise İslam dininin icat ettiği bir şey olmayıp eski milletlerin tümünde yürürlüktedir. İslam esareti emretmez fakat istemeyerek müsaade eder (Şemsettin Sami, 1996: 78).

Yazar, sanıldığının aksine Avrupa'da kadınların "bir süs, bir ziynet, bir oyuncak durumunda olduklarını belirttikten sonra, kadınların erkeklerin bir oyuncağı hükmünde bulundukça haklarını koruyamayacağını belirtir. İslam milletleri, uygarlaşmak için gelenek ve adetlere değil kadının eğitimine önem vermelidir (Şemsettin Sami, 1996: 81).

Gökalp, Türk ailesinin İslâm devrinin devamında Yunan ile İran'ın pederşahî ailesinden birtakım unsurlar alması sonucu Müslüman kadınının elemli bir duruma düştüğünü belirtir. Mısır, Yemen ve Magrib'de böyle elemli bir durum yaşanırken, Anadolu'da, Kıpçak'ta, Irakeyn ve Mâverâünnehir ülkelerinde, İslâm kadınının erkeklere eşit olmasının sebebi buralarda eski Türk ailesinin sürmesidir (Gökalp, 2007: 211). İslâmiyetten evvel, Türk kadınında tesettür ve haremin bulunmamasını "pederşahi aile" olmamasıyla açıklar. Eski Türklerde eşler arasında sadakat çok önemli olduğu halde, bu günkü ahlâkça "kaç göç" anlayışı yoktur. Kadınlar, iptidai kavimler ve "pederşahi ailelerde" bir tabudur. Bu iki türlü cemiyette kadın, "tekin değil çarpar" kaidesine uygundur. Yine bunlarda kadınlar hukukça erkeklerden aşağıdır.

Eski Türklerde kadın her işte zevcinin mütemmimidir. Zevc ile zevce ve hakan ile hatun birbirinin mütemmimleridir, aralarında manevî bir uçurum da yoktur. Türk kadını erkekten kaçmaz ve ziyafet meclislerinde ve siyaset, harp, av içtimalarında onlarla beraber bulunurdu. Bundan başka gerek aile hukukunda ve gerek devlet hukukunda kadın tamamıyla erkeğe musavîdir. Bu durum iktisadî bünyeye olumlu tesir etmiştir (Gökalp, 2007: 260-261).

Resmî yazışmalarda ve kabullerde "hakan ve hatun" beraber anılırdı. Orhun Kitabesi'nde "devleti yaşatan Hakan" ile "Devleti bilen Hatun" beraber zikredilir. "Hakan emrediyor ki…" tarzında başlayan bir emir kabul edilmez "Hakan ve Hatun emrediyor ki…" tarzında yazmak gerekirdi (Gökalp, 2007: 228).

İktisadî bünyeye

Eski cemiyetlerin çoğunda kadınlar erkeklerden kaçar, erkeklerin meclisinde bulunamazdı. Gerek tesettür ve gerek harem kaideleri, gerek erkeklerle aralarında dinî bir taksim-i âmâlin mevcudiyeti ve erkeklerle kadının müsavatsızlığı iktisadî hayatı birtakım lüzumsuz kayıtlarla bağladığı için olumsuz tesir etmiştir. Çinlilerde kadın-erkek eşit değilken Türklerde ise kadın-erkek eşitliğinin olması aynı medeniyete Aksâ-yı Şark Medeniyeti'ne mensup alan bu iki milletin hars itibariyle nasıl ayrıldığını göstermektedir.

Pederşahî ailede, aile reisi bütün asabenin hâkim-i mutlakıdır. Gerek bunlardan gerek kendi karısıyla çocuklarından istediğini satabilir, kovabilir. Aile üzerinde mutlak hüküm sahibidir. Yine bu ailede çocuk, idare ve istiklaline malik olmadığından şahsi teşebbüslere girişemez. Türk ailesinin mensup olduğu "pederî ailelerde" ise kadın gibi, çocuklar da hürdür. Türk çocuğu on beş yaşına gelince bir kahramanlık yaparak rüştünü ispat edince ailenin velâyet-i hassasından çıkar. Ailesinden kendi hissesini alan gençler, bir kız ile evlenerek yeni bir "ev bark" tesis eder. İşte bu suretle daha on beş yaşında iken istiklalini ele geçiren bir Türk çocuğu, küçük yaştan itibaren şahsi teşebbüse malik bir genç olur (Gökalp, 2007: 270-271).

Eski Türklerde kadının hukukça yüksek olması, içtimaî ve iktisadî hayatın çok geniş olmasının sonucudur. Kadınların ev işlerinden başka, avcılık, çiftçilik, sürü sahipliği, harp, askerlik, millî ziyafetlere ve meşveretlere, her şölen ve kurultaylara gitmek gibi birçok faaliyetlere iştirakleri vardı.

Şemsettin Sami'ye göre iyi eğitilmiş bir kadın, birçok meslekte hatta tıp ve ticaret alanında bile başarılı olabilir. İnsanlık kadınların hizmetinden mahrum kalmamalı, kadınların masrafı ve idaresi erkeğe yük olmamalıdır. Ayrıca kocası ölüp dul kalan kadınlar küçük çocuklarıyla beraber aç ve sefil kalmaktadır. İşsizlik kadınları tembelliğe alıştırmaktadır. Kadınlara fen bilgisi ve meslek de öğretmek gerekir (Şemsettin Sami, 1996: 36). Yazara göre, kadınları çalışkan, iradeli ve iyi eğitimli milletler kalkınabilir (Şemsettin Sami, 1996: 15).

Gökalp'in "Meslek Kadını", "Kadın", "Aile" ve "Ev Kadını" gibi şiirlerinde aile ve kadın hakkındaki fikirleri Şemsettin Sami ile hemen hemen aynıdır.

Sonuç

Şemsettin Sami ve Ziya Gökalp'in kadın ve aile konusundaki fikirlerinin değerlendirildiği bu çalışmada varılan sonuçlar, her iki yazarın da ortaya koyduğu fikirler yönüyle hemen hemen aynı olduğu şeklinde özetlenebilir. Şemsettin Sami, *Kadınlar* risalesinde kadın ve aile konusundaki bütün fikirlerini ortaya koyar. Gökalp ise kitapları, makaleleri ve şiirlerinde kadın ve aile konusuna değinmiştir. Eski Türk ailesi ve Türk kadını hakkındaki görüşlerini ibtidai kavimlerle kıyaslayarak açıklamıştır. Her iki yazar da aileyi toplumun önemli bir kurumu kabul etmekte ve dönemleri itibariyle "kadın-erkek eşitliğini" savunmaktadırlar. Bu dönemde feminizm, kadının da erkek gibi bir insan olduğunu ifade etmekle sınırlı olup kadına hak ettiği değerin verilmesini içerir. Kadının değer görmesi ve saygınlık kazanması, ancak iyi bir eğitimle mümkündür. Sanıldığının aksine İslâm kadına birçok hak vermiş, kadını yüceltmiştir. Fakat zamanla erkek egemenliği üstün gelmiş ve kadın, haklarından mahrum olmuştur. Ailenin ve toplumun saadeti için kadınlar eğitilmeli hatta meslek sahibi olmalıdırlar. İyi eğitimli bir kadın hem iyi bir anne, hem iyi bir eş olur; iktisadî hayata da katkı sağlarlar. Vatanın yükselmesi kadının durumunun düzeltilmesine bağlıdır. Görüldüğü üzere kadının dile getirilen hakları, sosyal fayda prensibiyle sınırlıdır. Erkeğin ruhî ihtiyaçlarına cevap vermek de kadının görevleri arasındadır. Kandının kültürlü bir erkeğe eş olabilmesi, eşine yakın bir kültür düzeyinde olmalarını gerektirir.

Ayrıca Ziya Gökalp, Avrupa'dan medenî zihniyetlerin aynıyla alınmasından; fakat hars konusunda millî unsurlara bağlı kalınmasından yanadır. Bu ince farkın anlaşılamaması sebebiyle aile büyük bir buhran geçirmektedir. Türk ailesi kültür yönüyle aynı kalmalıdır; ancak Türk kadını ve Türk ailesinin harsî tekâmülünü tayin etmek zordur. Hayatın doğuracağı şartlar içinde bir gün millî bir âile ve orijinal bir Türk kadınlığı arz edecektir.

Şemsettin Sami ve Ziya Gökalp'in kadın ve Türk ailesi hakkındaki fikirleri kendilerinden sonra gelenlerin söylemlerine temel oluşturmuştur.

Kaynakça

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, 1999, "Tanzimatta İçtimaî Hayat", *Tanzimat 2,* MEB.

Çaha, Ömer, 1996, Sivil Kadın, Vadi Yayınları, Ankara. (Bkz.Göle, Nilüfer, 1991, *Modern Mahrem ve Örtünme*, Metis Yayınları, İstanbul.)

Çakır, Serpil, 1996,*Osmanlı Kadın Hareketi,* Metis Yayınları, İstanbul.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2011
Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak, İstanbul, 1934;
Türk Medeniyeti Tarihi, Elips Kitap, Ankara, 2007.
"Asrî Âile ve Millî Âile", *Türk Kültürü*, S.169-180, 1976-1977.
"Aile Ahlâkı-Düğün âdetleri", *Yeni Mecmua*, C.I., S.21,1917.
"Cinsî Ahlâk", *Yeni Mecmua,* 1/9, 1333.

Karabıyık Barborosoğlu, Fatma, 2002, *Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Parlatır, İsmail, Çetin, Nurullah, 1999, Gökalp, "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler", *Genç Kalemler Dergisi,* s.236-239.

Şemseddin Sâmî, 1996, *Kadınlar***,** (hzl. İsmail Doğan), Gündoğan Yayınları, Ankara.

TARİHSEL SÜREÇTE KIBRIS'TA TÜRKLER'E YAPILAN KATLİAMLAR VE KIBRIS BARIŞ HAREKATIYLA TÜRKLERİN KURTARILMASI

Doç.Dr.Ali DENİZLİ
Ufuk Üniversitesi, Adalet Yüksek Okulu, Türkiye,
alidenizlim@yahoo.com.tr

ÖZET

Bu bildiride tarihsel süreçte Rum ve Yunan ikilisinin Kıbrıs'ta Türkler'e yapdığı katliamlar ve Kıbrıs Barış Harekatıyla Türklerin kurtarılmasının değerlendirilmesi yapılacaktır.

1571'den 1878'e kadar 300 yıl Türk egemenliğinde kalan, 1878'de geçici olarak İngiltere'ye devredilen Kıbrıs Adası 1914 yılında Osmanlı Devletinin 1 nci Dünya Harbine girmesi üzerine İngiltere tarafından ilhak edilmişti. 1878'den 1974 yılına kadar İngiliz baskısı altında ve Rumların Enosis hayalleri karşısında mücadelesini sürdüren Kbrıs Türkü Anavatanın desteği ile 20 Temmuz 1974'de Mutlu Barış Harekatı ile hürriyetine kavuşmuştur.

1878 'den itibaren Rum ve Yunanlıların Enosis emellerini gerçekleştirmek, Kıbrıs'ta Türk varlığını ortadan kaldırmak maksadıyla giriştikleri kanlı saldırılar sonucu kadın, çocuk, genç-yaşlı demeden yüzlerce Türk öldürülmüş, evinden, tarlasından, bağından, bahçesinden, işyerinden ve yollardan alınıp götürülen yüzlercesi de kayıplar listesine girmiştir.

Rum ve Yunan saldırılarına dur demek, evini, ocağını, namusunu korumak, bayrağını yere düşürmemek maksadıyla silaha sarılan Türk Mücahidi yıllarca kahramanca direnmiş, kanını akıtarak kutsallaştırdığı bu toprakları düşmana çiğnetmemiştir.

Uzun yıllar gizlice hazırlık yapan, Eoka adındaki Rum yeraltı tedhiş örgütü 1 nisan 1955'de açıkça ortaya çıkmıştı.Eoka dağıttığı ilk beyannamelerde şöyle diyordu :

" İki düşmanımız vardır.Birincisi İngilizler, İkincisi Türkler.İngilizleri adadan kovacağız sonra da Türkleri imha edeceğiz.Gayemiz Enosis'tir.

Başpiskopos Makarios'un 1964 Ağustos'unda söylediği sözler şu gerçeği ispatlamaktadır; "Eğer Türkiye, Kıbrıslı Türkleri kurtarmak için adaya gelecek olursa, Kıbrıs'ta kurtaracak Türk bulamayacaktır." demektedir. Kıbrıs davası, bir Türk-Yunan davasıdır. Yunanlıların milli hedeflerinde, "Megali İdea"larında, ilk günlerden beri hiç değişmeyen "Enosis ve yalnız Enosis" hedefleri vardır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Katliam , Enosis, Rum ve Yunan ikilisi ,Kıbrıs Barış Harekatı , Denktaş, Kıbrıs Türk Toplumu,

The Massacres doing by Greeks to the Turks in the Historical Process and the saving the Turks by the Cyprus Peace Operation"

ABSTRACT

In this report, the historical massacres who did the Greek and Greek Cypriots against the Turks in Cyprus and the liberation of the Turks by the Cyprus Peace Operation will be evaluated.

The Cyprus Island, which remained under Turkish rule for 300 years from 1571 to 1878 and temporarily transferred to England in 1878, was annexed by United Kingdom in 1914 when the Ottoman Empire entered the 1st World War. From 1878 to 1974, the Turkish Cypriot Fatherland, under the British press and the Greek Cypriot encounters with Enosis dreams, was liberated with the support of Happy Peace Operation on 20 July 1974.

From 1878, women, children, young-old, hundreds of Turks were killed, carried away from their homes, fields, gardens, workplaces and roads, to realize the enosis by Greek and remove the Turkish presence in Cyprus has also entered the loss list.

The Turkish Mujahideen, who had been sheltered silently for the purpose of protecting the house, the chief, the honor to against Greek enemy attacks, resisted heroically for years and did not violate these lands sanctified by shedding the blood.

The organization of the Greek underground terrorist organization EOKA, who secretly prepared for many years, appeared clearly in APRIL 1, 1955. In the first testimonies of EOKA, he said: We have two enemies. The first is the English, the second is the Turks. We will expel the British from the island, and then we will destroy the Turks. Our purpose is Enosis.

The words of Archbishop Makarios in August 1964 prove this fact; "If Turkey comes to the island to save Turkish Cypriots, Turkey will not be able to find any Turks." He says. The Cyprus case is a Turkish-Greek problem . In the national goals of the Greeks, "Megali Idea", there are "Enosis and Enosis alone" targets which have not changed since the first days.

In short, the massacres have developed in summary as follows;

Key words: Cyprus, Massacre, Enosis, Greek and Greek duo, Cyprus Peace Operation, Denktash, Turkish Cypriot Community,

GİRİŞ

1571'den 1878'e kadar 300 yıl Türk egemenliğinde kalan, 1878'de geçici olarak İngiltere'ye devredilen Kıbrıs Adası 1914 yılında Osmanlı Devletinin 1 nci Dünya Harbine girmesi üzerine İngiltere tarafından gasp

edilerek ilhak edilmişti. 1878'den 1974 yılına kadar ağır İngiliz baskısı altında kimlikleri varlıkları yok edilerek köle durumuna düşüp, Rumlar'ın Enosis[1] hayalleri karşısında olağanüstü gayretle mücadelesini sürdüren Kıbrıs Türk'ü Anavatanın desteği ile 20 Temmuz 1974'de Mutlu Barış Harekatı ile hürriyetine kavuşmuştur.

1878'den itibaren Rum[2] ve Yunanlıların Enosis emellerini gerçekleştirmek, Kıbrıs'ta Türk varlığını ortadan kaldırmak maksadıyla giriştikleri kanlı saldırılar sonucu kadın, çocuk, genç-yaşlı demeden yüzlerce Türk öldürülmüş, evinden, tarlasından, bağından, bahçesinden, işyerinden ve yollardan alınıp götürülen ve belirsiz mezarlara gömülerek ve yok edilen yüzlerce Türk de kayıplar listesine girmiştir. Rum ve Yunan saldırılarına dur demek, evini, ocağını, namusunu korumak, bayrağını yere düşürmemek maksadıyla silaha sarılan Kıbrıs'lı Türk Mücahidi yıllarca kahramanca direnmiş, kanını akıtarak kutsallaştırdığı bu toprakları düşmana çiğnetmemiştir.

Uzun yıllar gizlice hazırlık yapan, Eoka[3] adındaki Rum yeraltı terör örgütü 1 Nisan 1955'de açıkça ortaya çıkmıştı.Eoka dağıttığı ilk beyannamelerde şöyle diyordu :

" *İki düşmanımız vardır. Birincisi İngilizler, İkincisi Türkler. İngilizleri adadan kovacağız sonra da Türkleri imha edeceğiz.Gayemiz Enosis'tir.*"

Başpiskopos Makarios'un 1964 Ağustos'unda söylediği sözler bu gerçeği ispatlamaktadır:

"*Eğer Türkiye, Kıbrıslı Türkleri kurtarmak için adaya gelecek olursa, Kıbrıs'ta kurtaracak Türk bulamayacaktır.*" demektedir.

Kıbrıs davası, bir Türk-Yunan davasıdır. Yunanlıların milli hedeflerinde, "*Megali İdea*[4]"larında, ilk günlerden beri hiç değişmeyen "Enosis **(**Kıbrıs'ı ilhak **)** ve yalnız Enosis" hedefleri vardır.

Sözde din adamı aslında cani ve katil Başpiskopos Makarios[5]'un Yunan megali ideasını gerçekleştirmek için enosis davasında Kıbrıslı Türk toplumuna karşı yaptığı hunharca katliam ve soykırım vardır. Kıbrıs Türk'ünü tamamen ortadan kaldırarak adayı Yunanistan'a bağlamak için planlı ve örgütlü bir şekilde Kıbrıs Türklerine saldıran Rum canilerinin katliam sonucu olarak Kıbrıs, yakın bir tarihte eşine hiç bir defa rastlanmamış büyük bir felakete sürüklenmiştir.

"...Yunanistan'ın kuruluş politikasına göz atıldığında; Odesa'da faaliyete geçiş, Etniki Eterya[6] cemiyetinin

---

[1] Enosis, sadece Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı için güdülen bir siyasete verilen isim değildir. Lügat manası birleşme-ilhak' olan bu kelimenin altında her Türk'ün yakından bilmesi gereken korkunç bir siyaset yatmaktadır.Bkz.Vehbi Zeki Serter, **Kıbrıs'ta Rum-Yunan Saldırıları ve Soykırım,** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Merkezi Yayınları, Ankara, 2008,s.12.

2 Rum Kavramı ; "Urum" olarak ta bilinen "Rum" kavramı, Müslümanların Anadolu'da ve Roma ile Bizans İmparatorluklarının yayılma alanında yaşayan Ortodoks Hıristiyanlara verdikleri isimdir.Coğrafi bir kavram olarak Rum sözü, çok erken devirlerde Araplar tarafından özellikle Doğu Roma, yani Bizans için kullanılmıştır.Vaktiyle "Rum" denilen Anadolu, Türk ve Müslümanlarla dolunca bir anlam ifade etmez oldu. Bu defa Türkler, daha çok Hıristiyan halk ile dolu Avrupa yakasına "Rumeli" demeğe başladılar.Bkz. Ali Güler,**Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar** ,Ankara 2003,s.1.

[3] EOKA- Ethniki Organosis Kypriakon Agoniston (Kıbrıs Mücahitleri Ulusal Örgütü) Grivas'ın kurduğu ihtilalci yeraltı ordusu .

[4] Megali İdea, Yunanca'da "büyük fikir", "büyük ülkü" anlamındadır, Kısaca, "Yunanlılar'ın geçmişte yaşamış oldukları iddia edilen toprakları, büyük başşehir Konstantinupolis (İstanbul) olmak üzere ele geçirip eski Bizans'ı diriltmek ve iki kıt'alı, beş denizli büyük bir Yunanistan kurmak ideali" şeklinde tasavvur edilen Megali İdea çeşitli zamanlarda, çeşitli yollarla gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu konuya belli başlı iki unsur hâkim olmuştur: Kilise ve, XIX. yüzyıldan itibaren milliyetçilik fikri.

"İki kıt'alı, beş denizli" ifadesiyle karaparçası olarak Yunanistan ve Batı Anadolu [ortam ve şartlara göre Karadeniz kıyılarında bir Pontos-Rum yönetiminin kurulması], deniz olarak da Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi, Akdeniz ve İyon Denizi kastedilmektedir.Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Murat Hatipoğlu, **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk - Yunan Münasebetlerinin 101 Yılı (1821-1920),** Ankara 1988,s.29.

[5] Kıbrıslı Rum Önderi, Başpiskopos III. Makarios (1913-1977) idi. Trodos Dağlarının eteklerindeki Panayia Köyü'nde, fakir koşullarda doğmuş, on üç yaşındayken meşhur Kykko Manastırı'na alınmıştı. İkinci Dünya Harbi'nden hemen önce, Atina Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne gönderilmişti. 1943'te kısa bir süre Kıbrıs'a dönüp Kykko Manastırı'nda hocalık yapmıştı.

1946'da, Dünya Kiliseler Konseyi'nin himayesi altında, Boston Üniversitesi ilahiyat Okulu'nda öğrenimini derinleştirmek üzere, ABD'ye gitti.1945'de, otuz beş yaşında Kition Piskoposu seçildi ye böylece bir kere daha vatanına dönmüş oldu.Makarios Kıbrıs'a döner dönmez siyasal bir önder ve enosis propagandacısı olarak etkin bir rol üstlendi. 1948 anayasa önerisinin reddedilmesinde kısmen de olsa pay sahibiydi. 1950'lerde, Cemaat Meclisi'nin önde gelen bir şahsiyeti olarak, enosis taleplerini güçlendiren bir plebisit düzenledi. Yunanistan ile birleşmeye taraftar büyük bir çoğunluk oluşturmak için Kıbrıs Rum halkına her türlü baskı yapıldı. Cemaat Meclisi'nin verdiği sayılara inanmak mümkünse, bunun sonucunda, enosis taraftarlarının oranı % 95,7'ye vardı. Plebisitin İngiliz Hükümeti üzerinde bir etkisi olmadıysa da, iyi bir reklam hilesiydi. Mimarı da, aynı yıl Kıbrıs Başpiskoposu ve Kıbrıs Rum cemaati lideri seçilerek ödüllendirildi. Başpiskopos olarak Makarios, Yunan Hükümeti'nin enosise destek vermesi için gösterdiği çabaları iki katına çıkardı.Bkz. Pierre Oberling, **Bellapais'e Giden Yol,** trc. Mehmet Erdoğan, Ankara, 1987,s.2.

[6] Zenginleşen, tahsil gören Rum'lar da kendilerine eski Atinalılar'ın torunları nazarı bakmağa başlamışlardı.Bu fikri telkin etmek için Marsilya, Tiryeste, Odesa gibi zengin ticaret merkezlerinde yaşıyan Rumlar cemiyetler meydana getirerek para toplamışlar. Yunanistan'da okullar açmışlar ve bu okullarda ihtilâl fikirlerini yaymaya devam etmişlerdir.

Bu cemiyetlerden en mühimi 1814 senesinde Odesa'da kurulan ve Etniki Eteriya ismini alan gizli bir siyasî cemiyet idi.Yunan isyan ve ihtilâlinde çok önemli rol oynıyan bu cemiyettir.Cemiyette yemin, rütbe, şifre usulleri ihdas edilmiştir.

hedefleri, faaliyet programı, 1896 yılında yayımlanan bildiri ve buna benzer sloganlar, bugün bile Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı politikasının değişmez temel taşları olarak önemini devam ettirmiş ve ettirmektedir. Bunlar, hiçbir zaman gözden uzak tutulmaması gereken hususlardır.

Bugüne kadar Yunanistan'ın, Türkiye ile olan tüm ilişkilerinde ve tutumunda, asla en ufak bir sapma yapmadığı, en küçük bir uzlaşmaya dahi yanaşmadığı; buna karşın, daima hasmane bir tutum izlediği görülmektedir.Bundan sonra da değişik bir yol izleyeceğini ümit etmek ve hatta sanmak; bu hasmane tutum karşısında duyarlı olmamak, Türk ulusunun haklarını korumakta hatalara düşmeye neden olur[7]."

Yunanistan'dan söz ederken şüphesiz; kurulduğu andan itibaren Türkiye aleyhinde daima büyüyen ve her zaman bu büyümeyi daima katliam ve terörle birlikte sürdüren bir ülkeden bahsediyoruz

Bu bakımdan Yunanistan ve Rumlar, Türk milleti için âdeta başlı başına bir sorundur. Sorunun nereden geldiğini anlayabilmek için ;

1. Tarihte olmayan bir Yunan ulusu ve bir yapay devlet nasıl ve kimler tarafından yaratıldı, dış destekleri arkalarındaki hami devletleri kimlerdir.
2. Bu dağınık halkları toparlıyacak bir Helen ülküsü ve Megali İdea denen hedef nasıl verildi.
3. Böyle suni bir devleti tezgahlayacak açık teşkilat Fener Patrikanesi ve gizli terör teşkilatı Etniki Eterya nasıl teşkilatlandırıldı ve yönlendirildi.
4. Bu teşkilatlara Eski Roma İmparatorluğu toprakları kisvesi altında Türk topraklarını gaspetme Enosis (İlhak yöntemi) bulunması
5. Son safha bu teşkilatlara görev olarak kaleyi içten fethetme, devasa Osmanlı imparatorluğunu teşkil eden Türkler'i nasıl katliamlarla soykırımlarla yok etme yöntemi nasıl öğretildi.

Yukarıda belirtilen ana başlıktaki konular gözden geçirilmeden Kıbrıs'ta yapılan katliam ve soykırımların temel orijinini anlamamız ve Rum-Yunan ikilisinin genetik yapısını öğrenmeden Rum –Yunan ikilisine yanaşmamız ,yüzeysel olur ve bu korkunç tehdidi algılayamadan geçmişte Türkler'e yaptıklarının tarihini iyi okumazsak , daima şehit kanı vermemize sebep olacaktır.Su uyur düşman uyumaz.

...Rum-Yunan İkilisinin Türkiye'ye ve Kıbrıs Türklerine karşı başlattığı emperyalist saldırılar, değişik şekillere girerek devam etmektedir. Bu bakımdan Rum-Yunan İkilisinin uluslararası ilişkilerini çok yakından izlemeli ve anılan ilişkiler üzerinde tam bir kontrol tesis etmemiz, varlığımızı muhafaza etmemiz için şarttır. Ayrıca Rum-Yunan İkilisinin niyet ve maksadını ortaya çıkarmak üzere devamlı araştırma ve incelemeler yapmamız ve gözümüzü Rum-Yunan İkilisinin ve Türkiye ve Kıbrıs'daki işbirlikçilerinin üzerinden bir an olsun ayırmamamız gerekmektedir[8]."

YUNAN TARİHİNDE TÜRKLER

Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli-Balkanlar ve İstanbul'u Ele Geçirerek Doğu Roma İmparatorluğunu Tarihe Gömmesi

Bizans Devleti'nin sınırları 1000'li yıllardan itibaren doğudan sel gibi akan Selçuklu Türkmenleri tarafından zorlanmaya başlanmıştı.Anadolu Selçuklu Devleti'nin batıda bir uç beyliği olan Osmanlılar da genişlemesini batı istikametinde yapmış, 1363'te Edirne, Türklerin eline geçmiştir. Aynı yıl içinde Filibe ve Gümülcine de Osmanlı topraklarına katılmıştır[9]. 1430'da Selanik'in alınmasından sonra Yanya kendiliğinden Türk yönetimine girmiştir (1431).

Yunanistan'ın her yanında, Katolik Lâtinlerin zulmü altında inleyen Ortodoks Hıristiyan Grekler, 1460'da Mora'yı tümüyle fetheden Sultan Fatih Sultan Mehmet (II. Mehmet)'i bir kurtarıcı olarak karşılıyorlardı.Osmanlılar Mora'da bir paşalık (vilâyet) kuruyor; 400.000 kadar Grek'in yaşadığı bu ilde, zamanla 50.000 kadar Türk ve öteki Müslüman da yaşam sürmeye başlıyordu[10].

O zamana kadar, Bizans imparatorluğu zaten boynunun üstünde kocaman bir kafayı, Konstantinopolis'i (İstanbul'u) zor taşıyan cılız, sarsak ve acınacak bir gövdeye dönüşmüştü bile. 1453'te, Osmanlı Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet, Konstantinopolis'i zapt edip, Bizans Imparatorluğu'nun fethini tamamladı. Şehirde İstanbul adıyla, Osmanlıların yeni başkenti oldu[11].1461'de Trabzon alınmış, aynı sıralarda Atina Dükalığı'nın ve Mora'nın hemen

---

Psikolojik tesirinin büyük olması gayesiyle daima gizli bir reisten bahsolunur ve bu gizli reisin Rus Çarı birinci Aleksandr olduğu gizli olarak yayılırdı. Bu reisin mevcudiyetini teyid maksadı ile Çarın harp yaveri Aleksandr İpslanti cemiyet başına getirilmiş ve kendisine reis vekili unvanı verilmişti.

Cemiyetin maksadı; Doğu Roma imparatorluğunu yeniden ihya etmek ve Ayasofya'ya, putu dikmekti. Bu gayeye Osmanlı İmparatorluğu hudutları dahilindeki bütün Hıristiyanları silâhlandırarak birlik temini suretiyle ulaşılmak isteniyordu.Cemiyet az zamanda devletin Rumlar'la meskûn mühim kısım ve şehirlerinde hatta Bükreş, Moskova, Tiryeste, Odesa gibi yabancı şehirlerde şubeler teşkil etmişti.Para toplamakta, silâh dağıtmakta ve ihtilâl için Hıristiyanları özellikle Rum'ları tahrik etmekte idi. Ayrıntılı bilgi için bkz.Selahattin Salışık, **Türk-Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik'i Eterya**, İstanbul, 1968 ,s.144-145.

[7] Serter, **a.g.e.,**s.21-22.

[8] Serter,**a.g.e**.,s.22.

[9] **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi-**I , T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın no.22,Ankara ,1995,s.3-4.

[10] Selahi Sonyel, ***"Yunan Ayaklanması günlerinde Mora'daki Türkler nasıl yok edildiler"***, Belleten, sayı. 233/1998, s.107.

[11] Oberling,**a.g.e.,**s.2.

hemen tamamının ele geçirilmesiyle Osmanlı Devleti Ege'nin iki yanındaki anakaraya egemen olmuştur. Bundan sonraki Osmanlı çabası Ege ve Doğu Akdeniz'deki Latin (Venedik) varlığına son verme doğrultusunda Ege'nin büyük ve önemli adalarından Rodos 1522'de, Sakız ve Naksos 1566'da, Kıbrıs 1571'de, Sisam 1577'de, Girit 1699'da fethedilmiştir. Böylece, Doğu Akdeniz'deki Ortodoks Rum varlığı, 1830'da Yunanistan bağımsızlığını kazanıncaya kadar bütünüyle Türk egemenliği altında kalmıştır[12].

RUM AZINLIĞIN İHANETİ

Osmanlı İmparatorluğunun Zayıflaması

1699 tarihinden itibaren Osmanlı İmparatorluğunda gerileme başlamıştı. Buna karşılık 1789 Fransız İhtilali'nin olması ve milliyetçilik fikirlerinin gelişmesi, İngiltere'nin Adriyatik Denizindeki Yedi Ada'yı[13] bağımsız hale getirmesi,Osmanlı İmparatorluğu camiasındaki Türk olmayan unsurlar ve bu arada Yunan halkı üzerinde bağımsızlık fikir ve düşüncelerinin artmasına neden olmuştu[14]. Avrupa uluslarının, kültür çevrelerinin, kamuoyunun eski Yunan kültürüne hayranlığı ve dolayısıyla Hıristiyanlık-Müslümanlık mücadelesi başlamıştı[15].

Osmanlı İmparatorluğu 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından itibaren her yerde toprak kaybetmeye başlamış ve bunun sonucu olarak da bu topraklarda oturan azınlıklar eski efendileri müslümanların bir kısmını katlederken diğer bir kısmı da mezalim ve diğer yollarla Osmanlı vilayetlerine göçe zorlamıştır. Tarihçi McCarthy'e göre bu şekilde yerinden olanların toplam sayısı on milyon kadardır. Bunun yaklaşık yarısı ölmüş veya öldürülmüştür[16].

Bununla birlikte ısrarla belirtilmesi gerekir ki 18 nci yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda sorun olan şey yalnızca Balkanlar , Yunanistan , Ege Adaları değildi. Osmanlı İmparatorluğunun yaşaması ve yaşatılması en büyük sorun halini almıştı. Yunanistan'a ve Adalara gelince, çok geç kalınmıştı[17].

YUNAN DEVLETİ OLUŞTURMA SAFHALARI

Suni-Yapay Bir Yunan Ulus Devletinin Yaratılması ve İsyanları Safhası

DIŞ DESTEK SAĞLAYAN DEVLETLER

Suni Yunan Devleti Yaratılmasını Sağlayan ve Bu Kadar Büyüten Yunan'ı Devlet Yapan ve Türk Soykırımana da Katkıda Bulunan Türk Düşmanı Devletler (Dış Destek)

Yüzyıllarca Osmanlı toplumu içinde imtiyazlı bir konumu muhafaza etmiş olan Yunan-Rum reayanın(azınlıkların) ne kadar zayıf olursa olsun Osmanlı Devleti'ne karşı başarı elde etmesi mümkün olamazdı. İsyanın başarıya ulaşmasındaki en önemli etkenin, başta Rusya olmak üzere İngiltere ,Fransa gibi Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim unsurları tahrik etmeleri olduğu görülmektedir.

Fransız İhtilali ile ortaya çıkan ve hızla yayılan milliyetçi akımlarla zaten için için kaynayan Balkanlar fokurdamaya başlamıştı. Bölgedeki Hristiyan azınlıkları kışkırtan başta Rusya ve Avusturya olmak üzere, bütün Avrupa'nın eli Balkanlar'da idi[18].

Rus İhaneti ve Kalleşliği ve İlk Katliamlar (1770)

Rus Çarı İvan III. (1462 - 1505), 1472'de son Bizans İmparatoru Konstantin'in kardeşinin kızı olan Sofia ile Papa'nın aracılığıyla evlenmişti. Bu evlenme sebebiyle de kendisine "Bizans İmparatorunun halefi ve Ortodoksluğun koruyucusu" diye hitap edilmiş ve bu fikir ona ve Ruslar'a aşılanmıştı. Fakat Ruslar Türk ırkından olan Altınordu Devletiyle Tatar hanlıkları üzerinde siyasî ve askerî üstünlük sağlayarak onları yıkarak Rus imparatorluğuna Türkler'den topraklar katmak suretiyle genişlerken, Osmanlı sultanları Selim I. ve Kanunî Ruslar'la ilgilenmemişler ve onların bu büyümelerini ve emperyalist yayılmalarını görememişlerdi[19].

Ruslar daha 17 nci yüzyıl başlarından itibaren Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar, ne zaman ki Türklerle savaşmışlarsa, daima Türkler'i arkadan vuracak "geri cepheler" aramışlar ve açmışlardır[20].

Egedeki adalar ve Mora'daki Rus konsoloslar, Grekler arasında dolaşarak entrikalar çevirerek onları ayaklanmaya kışkırtıyor; Grekler'e yurtseverlik duygusu aşılamaya çalışıyorlardı.Rus kışkırtmaları sonucunda ayaklanmalar 1770 Mart'ında başlamış, önceden yapılan hazırlıklar sebebiyle isyan derhal genişlemiş, bu arada Müslümanlara karşı katliamlar yapılmıştır.Osmanlı'yı içten çökertmek için Rus ajanlar Mora'yı dolaşarak Rum halkı isyana kışkırtıyor ve Bizans İmparatorluğu'nun diriltilmesi için yapılan bu düzenler, İmparatoriçe II. Katerina döneminde de sürüp gidiyordu[21].

---

[12] Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi-I ,**a.g.e**.,s.5.

[13] Yedi Ada olarak adlandırılan adalar; önceleri Venedik devletinin kontrolünde iken, daha sonra Fransızların eline geçmiş, 1815 yılında da İngilizlerin denetimine girmiştir. İngilizler bu adalara yerleştikten sonra özel bir yönetim kurmuşlardır. Bu durum, Yunan bağımsızlığı için önemli bir örnek teşkil etmiştir. Bu adalar; Aya Mavra, Korfu, Zanta, Kefalonya, Pakso, Antipakso ve Serigo adalarıdır.

[14] **Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea** ,Genelkurmay Basımevi ,Ankara, 1985,s.9.

[15] Nurettin Türsan , **Mora Ayaklanmaları ve Yunan Bağımsızlığı** ,Harp Akademileri Yayını ,İstanbul ,1994 ,s.57.

[16] Mustafa Turan - Musa Gürbüz,"***Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliâmı***" Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi ,Ankara, 2006,sayı.1,s.3.

[17] Şerafettin Turan, "***Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu Boyutlar,Taraflar***",Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler(Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri)**,**Genelkurmay Basımevi, Ankara ,1986,s.43.

[18] Cumhur Evcil, **Yavru Vatan Kıbrıs'ta Zaferin Hikâyesi**, Ankara, 1999,s.23.

[19] Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 3. Kısım Eki**, Kıbrıs Seferi (1570-1571),** Ankara, 1971, s. 32.

[20] Türsan,**a.g.e**.,s.59.

[21] Sonyel,**a.g.e**.,s.107.

Çariçe Katerina ise Hasta adam Osmanlı'yı yok edecek "Grek Projesi"ni ortaya atmıştı. Çariçe'nin bu projesine göre; Slavlar ve Rumlar Osmanlı yönetiminden kurtarılacaklar ve Bizans diriltilerek Katerina'nın oğlu Konstantin tarafından yönetilecekti. Osmanlı-Rus muharebesinde devleti içerisinden de meşgul etmek isteyen Rus çariçesi Katerina,Mora'daki Ortodoks mezhebinde olan Rum halkı isyan ettirmek üzere aslen Makedonya'lı olup Rusya'da topçu kumandanı olan Papaz oğlu Mavrumihal'i Mora'ya gönderdi. Beraberinde incil, Katerina'nın resmi ve bir çok haçlar bulunduğu halde Mora'ya giden Papaz oğlu orada birçok faaliyette bulundu.Tedarik edilen propagandacılar vasıtasiyle Mora köylerinde isyan hazırlıkları yapıldı[22].Bir Rus filosunun Akdeniz'e gelmesiyle Mora'lılar isyan edeceklerini Katerina'ya bildirdi; işte bu suretle Osmanlı hükümeti Ruslar'la kara harbiyle uğraşırken hiç beklemediği Mora isyanıyle karşılaştı. Dörtyüz kadar Rum askeri mühim miktarda Manyalı ile birleşerek kendilerine teslim olmalarına rağmen söz verdikleri halde Mizistira halkına katliam yaparak çocukları minareden aşağı atacak kadar vahşet gösterdiler.Aynı zamanda , Mora kasabaları da taarruza ve katliâma uğramışlardı; meselâ Arkadya halkı teslim olmalarına rağmen evlere doldurularak yakıldılar[23].Mora'daki bu isyan Osmanlı başşehrinde büyük tepkiyle karşılanmış, Sultan II. Mahmud da karşı tedbirler almıştı; bu arada Fener Patriği V. Gregorius da Yunan isyanında parmağı olduğu yolundaki istihbarat üzerine ki Filiki Eterya'nın merkezi zaten Patrikhane idi 22 Nisan 1821'de Patrikhane'nin kapılarından birinde resmî kıyafeti ile idam edilmişti[24]. Bâb-ı Alî'nin aldığı bu kesin tavır, başta Rusya olmak üzere bütün hıristiyan Avrupa'yı heyecana sevk etti. Çar I. Aleksandr, Haziran ayında Osmanlı Devleti'ne bir ültimatom vererek, Eflâk ve Buğdan' daki Türk askerlerinin çekilmesini, ayrıca hıristiyanlara ciddî garantiler verilmesini istedi; hattâ daha ileri giderek Avrupa devletlerine Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını dahi teklif etti[25].

FRANSIZ İHTİLALİNİ İLHAM ALARAK YUNAN MİLLİYETÇİLİĞİNİN YARATILMASI

1789 Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı "İnsan Hakları Beyannamesi" ile Napoleon'un Rumlar arasında yaptığı milliyetçilik telkinlerinin, Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarındaki etkisi inkar edilemez. Milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yunan eyaletlerinde hızla yayıldı, kısa bir zaman sonra her sınıftan Yunanlılar başlarındaki Türklere karşı ayaklanmaya başladılar.

1821 tarihinde Mora'da başlayan başkaldırıyı, Fransız İhtilali'nden doğan salt milliyetçilik fikrinin bir tezahürü olarak görmek eksik ve yanlış olacaktır. Avrupa'yı yeniden yaratma fikrine kapılan Batılı aydınların Yunan düşüncesine hayat kazandırarak hümanizm ile oryantalizmi telif etmeleri, tabii olarak Yunan bağımsızlık düşüncesine tarihi bir derinlik kazandırmıştır. Yunanlılar'ı tahrik eden Fransızlardır.

Fransız İhaneti ve Kalleşliği

1789 yılında patlak veren Fransız İhtilâli, Ortodoks Hıristiyan Rum toplum önderlerinden bazılarını oldukça etkiliyor; Rus Çarı ve avaneleriyle çevirmekte oldukları düzenlerde başarı sağlayamayan bu önderler, Napolyon Bonapart'ın sahnede belirmesi üzerine, ümitlerini Fransa'ya aktarıyorlardı. O sırada Balkanlar'da dolaşmakta olan Fransız ajanlar, Grekleri durmadan kışkırtıyor; Fransız koruyuculuğu altında özerklik veya bağımsızlık sözleriyle onların aklını çeliyorlardı.

Napolyon'un saygınlığı Grekler arasında o kadar yayılıyordu ki, güney Mora'daki Mani bölgesinin Rum kadınları, onun resmini, evlerindeki Hıristiyan azizler olan sembolik putlardan oluşan koleksiyonlarına ekliyorlardı.

İngiliz İhaneti ve Kalleşliği

İngiltere; Yunanistan'ın, Rusya'nın yardımıyla bağımsızlığa kavuşmasını ve Rusya'nın nüfuzu altına girmesini ve Rusya'nin Akdeniz'e girmesini sağlayacağı için, 1822 yılına kadar izlediği "Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğü" siyasetini terkederek "Yunanistan'ın bağımsızlığını" istemeye başladı.Yakın tarihimize baktığımız zaman, Osmanlı imparatorluğundan doğan bütün devletleri İngiltere yaratmıştır :

- Yunanistan : 1830
- Kıbrıs : 1870
- Mısır : 1882
- Yemen : 1918
- Suriye : Mart ve 21 Ekim 1921 Fransız-Türk mukavelenameleri Fransız mandası
- Irak : Mayıs 1920, İngiliz mandası
- Filistin : San Remo, Nisan 1920 İngiliz mandası
- Sovyet Ermenistanı : 1918
- Lübnan : 1 Eylül 1920
- Şarkî Ürdün : 24 Temmuz 1922 Filistin mandasına dahil
- Suudî Arabistan : 1918 vb.

[22] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi, c.IV**, 1. Bölüm, Türk Tarih Kurumu, Ankara ,1982, s.391-392.
[23] Aynı yer,s.395-396.
[24] Hatipoğlu,s.18-19.
[25] Aynı yer , s. 20.

Yani; Osmanlı İmparatorluğu'nu ilk başta İngiltere parçalamıştır[26].

RUM YUNAN İKİLİSİ HAKKINDA BAŞLANGIÇTA BİLİNMESİ GEREKEN TARİHİ GERÇEK

Eski Tarihteki Helen (Elen) - Grek Irkının Tarihten Silindiği Bugünkü Yunanlıların Eski Yunan'la Asla İlgisinin Olmadığı

Öncelikle belirtilmesi gerekir ki, bugünkü Yunan halkının ve dolayısıyla Yunan hükümetinin, uzaktan ve yakından tarihte adı geçen Helen-Yunan İmparatorluk ve devletlerle ve uygarlıklarıyla hiçbir ilişkileri yoktur; fakat tarihi gerçeklere rağmen, yaptıkları propagandalarıyla dünya kamuoyunu buna inandırmaya çalışmaktadırlar. Oluşumları itibariyle ne Bizanslılar ve ne de Pontuslular ve hatta bugünkü Yunanlılar,eski Elen köküne dayanmamaktadırlar[27].

Alman tarih bilgini Fallmerayer, aldanmış olan Avrupa'nın, 1800-1830 yıllarında Türkler aleyhine Yunan meselesini derin bir sempati ile destekledikleri ve Yunanlıları eski Elenlerin evlatları olarak telakki ettikleri bir sırada sesini yükselterek: "*Yunan devleti ahalisinin damarlarında tek bir eski Hellen kanının damlasının akmadığını, Avrupa'nın yanıldığını, eski Hellen (Elen) halkının çoktan beri kaybolmuş olduğunu ve birtakım dini, yabancı etnografik unsurların, bunların yerini aldığını..."* beyan etti.

1830 yılında yayınlanan Mora Yarımadasının Orta Zamanlardaki Tarihi isimli eserinde de: "Avrupa'daki Elen ırkı tamamiyle mahvolmuştur. Hatta, bu kavmin ismi bile Grek kıta Avrupası'nda kaybolmuştur[28]" demektedir. Kısa sürede fikri ve siyasi gelişimi dini mesajlarla besleyen Ortodoks Kilisesi de Yunan milliyetçiliğinin dini-fikri-fiili merkezi durumuna gelmiştir[29].

BİRİNCİ SAFHA TARİHTE OLMAYAN BİR YUNAN DEVLETİ YARATMA SAFHASI

Önce Yok Olan Bir Irk Yerine Kopyalanan Yapay-Suni Yunan Milleti Oluşturmak Gerekiyordu

Alman tarihçilerinden Jakoh P. Fallmerayer, Ortaçağ'da Slav boylarının Yunanistan'ı istila edip bütün Yunan halkını imha ettiklerini iddia ettiği bir inceleme yayınladı. Tespit oldukça rahatsız ediciydi.Yok olmuş bir milletin yerine sahiplenen yeni suni ırka , bir tarih ve hikaye uydurmak gerekiyordu . Zira yeni doğan bu ulusun morali giderek bozulurken, Rum önderlerinden bazıları vatanseverlik ateşini yeniden tutuşturmanın zamanı geldiğini düşünmeye başladı.

Avrupa uluslarının, kültür çevrelerinin, kamuoyunun eski Yunan kültürüne hayranlığı ve dolayısıyla Hıristiyanlık- Müslümanlık mücadelesi[30] suni tohumlama yöntemini yeni Yunan milleti yaratılması sağlanmıştır.

Yunan milliyetçiliği, bütün Hıristiyan kiliseleri, bütün Avrupa devletleri, hemen hemen bütün Batılı düşünür ve yazarlar tarafından destek görmüştür. Fransa'da olduğu kadar, İngiltere'de, Almanya'da ve Amerika'da da oluşan "Helen romantizmi"nin temsilcileri, Bizans İmparatorluğuna veya Ortodoks Kilisesi'ne değil, eski Grek uygarlığına âşıktılar. Ortodoks Kilisesi ve Yunanlılık bu Grek sevgisinden daima faydalanmıştır.

Türk-Yunan ilişkilerinin gerginleştiği zamanlarda Grek romantizmi, Hıristiyan Rumların Müslüman Türk boyunduruğunda olduğu ve Helen medeniyetinin evlatlarının kurtarılmaları tezinden hareketle adeta meşru bir Türk düşmanlığı şeklinde kendini göstermiştir. Bu destek onlara özgü bir şımarıklık kazandırmıştır.

Batılı aydınlar bir anlamda Helenizm ile Oryantalizm akımlarını bir araya getirmiş oluyorlardı. Batılı Helenseverler, Yunanistan'a ve Yunan düşüncesine hayat kazandırarak Avrupa'yı yeniden yaratma fikrine kapıldılar[31] Bu itibarla tasavvur ettikleri gibi Osmanlı boyunduruğundan kurtulan Yunanlılara aynı zamanda Helen bilinci verilmeliydi. Edebiyat alanında eski Yunan klasiklerinin tekrar tercüme edilmesi, Rumlar arasında geçmişlerine karşı özlem ve hayranlık uyandırma konusunda kayda değer bir gelişme sağlanmalıydı.Avrupa aydınları "Yunan-ı kadimi yeganeleştiriyor, "kainatta hareket eden ne varsa kaynağı Yunan"dır diyebilecek kadar ileri gidiyorlardı.

Rumlara karşı büyük bir sempati duyan Avrupa kamuoyu, Osmanlı'nın Mora'da ayaklanan eşkiyayı cezalandırmak için alınan önlemleri, isyan etmiş olan bir tebaaya karşı değil, özgürlüğü için savaşan "hıristiyan Helen halkı'na karşı yapılmakta olan zulümler olarak görüyordu[32].

Bu arada İstanbul'da yaşayan Fenerli Rumlar da Montesquieu, Racine, Voltaire gibi Fransız yazar ve düşünürlerinden tercümeler yapmakta, gençlerini Avrupa üniversitelerine göndermekte, oralardaki fikir hareketleri ve bilim adamlarıyla temas halinde bulunarak Türk'ün kuyusunu nasıl kazacaklarını öğreniyorlardı. Yunanistan ve Avrupadaki Rumlar arasında da yeni akımlardan esinlenecek eserler veren Kazmas, Rigas, Korais gibi yazar, şair ve fikir adamları ortaya çıkıyordu. Gelişen bu ortamda, Rum Ortodoks dünyası kökenlerini Klasik Yunan'da arıyordu. Rumlar, şimdi köklerini Bizans'tan ve Roma'dan daha gerilere, Helenistik dönemlere uzatarak

[26] Türsan , **a.g.e**.,66.
[27] Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea ,**a.g.e**.,s.1.
[28] Aynı yer ,s.2-3.
[29] Mustafa Turan - Musa Gürbüz,**a.g.m**.,s.9.
[30] Türsan,**a.g.e**.,s.57.
[31] Mustafa Turan - Musa Gürbüz,**a.g.m**.,s.17.
[32] Aynı yer, s.18.

kendilerine güven duygusu kazanıyorlardı[33].

İKİNCİ SAFHA YAPAY İDEOLOJİ UYDURMA
MEGALİ İDEA-BÜYÜK ÜLKÜ
Yapay-Suni Yunan Milleti Oluşturmak Amacıyla Bir İdeoloji Uydurulması Safhası (Megali İdea-Büyük Ülkü)

Yeni yaratılan toplama millet olan Rum halkının Romalılaşmaya duyulan derin özlemini ulusal ideoloji haline getirerek onların beynini yıkamaya karar verdiler, işte, modern görünümlü Yunan Ulusunun biçimlendirilmesinde böylesine önde gelen bir yere sahip olacak olan Megali Idea, yani "Büyük Ülkü" yü yarattılar.

Megali Idea'nın özü, en ateşli savunucularından Başbakan John Kolettis'in 1844 Ocağı'nda yaptığı bir konuşmada görülebilir. Bu konuşmanın bir bölümü şöyleydi :

"*Yunanistan Krallığı, Yunanistan demek değildir; O, Yunanistan'ın en küçük ve en fakir bir parçasıdır. Bir Yunanlı yalnız bu krallıkta yaşayan değil, ama Yanya veya Selanik veya Serez veya Edirne veya Konstantinopolis (İstanbul) veya Trabzon veya Girit veya Sakız veya tarihsel olarak Yunan olan herhangi bir yerde yaşayan ya da Yunan ırkından olandır... Bağımsızlık kahramanları yalnızca bu krallığın evlatları değildirler; onlar, Haimos'tan Tainaron'a, Trabzon'dan Klikya'ya bütün Yunan dünyasının eyaletlerinin evlatlarıdırlar...*

Helenizmin iki büyük merkezi vardır : Atina ve Konstantinopolis. Atina ancak krallığın başkentidir. Konstantinopolis esas başkent, hayallerimizdeki kent, bütün Helenlerin neşe ve umut kaynağıdır[34]." Nitekim, "megali idea", Helenlerin önderliğinde Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek ilkesi olarak da tanımlanıyordu.

Yunan tarihçisi ve devlet adamlarından P. Pipinellis, Yunan emperyalizminin amacı olan megali ideayı, şöyle tanımlıyordu:

"*... Yunan varlığının anlamı, Yunanistan'ı tüm Yunan ırkını bir sınır içinde toplayacak, birleşik ulusal bir devletin çekirdeği hâline gelmeye zorluyordu. Herkes kendini, Bizans İmpa ratorluğu'nu yeniden canlandırma hayaline kaptırmıştı*[35]."

Başka bir deyişle, Megali Idea'nın hedefi, en parlak devrindeki haliyle Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasından daha küçük değildi. Şüphesiz, bu gerçekçi olmayan bir hedefti. Dolayısıyla, çoğu Yunanlının yeniden hayat vermeye çalıştıkları Yunanistan (Batılılaşmış Yunanlıların o kadar değer verdikleri) Perikles'in antik Yunanı değil; Ortodoks Bizans oldu. Harvard Üniversitesi'nden Profesör Dennis Skiotis'in yakın zamanlarda, bir makalesinde yazdığı gibi :

" *Tanrı'nın, bu seçilmiş insanların boynundaki Müslüman boyunduruğunu kaldırıp, onlar için bütün haşmet ve ihtişamıyla Hıristiyan Roma imparatorluğu (Bizans'ı)'nı yeniden kuracağı bir kurtuluş gününün geleceğine duyulan bu bin yıllık inanç,Yunanlıların tarihsel kimlik ve kaderlerini nasıl gördüklerini anlamakta temel öneme sahiptir. Tek bir deyimle özetlenirse, Bekledikleri kıyamete benzer dönüşüm.*

Önce, Yunanistan'da sokaktaki insanın kutsal eleutharia (özgürlük) kelimesinden haberi yoktu. Gelecekteki özgürlüğünden bahsetmek istedi mi, ne zaman Romalılaşacağız ya da Romalılaşmak ne zaman mümkün olacak diye sorardı[36]*."*

Orta ve Doğu Avrupa'daki diğer milliyetçilerin çoğu gibi, Megali Idea'nın ateşli taraftarları da geçmişin efsaneleri ve gelecek rüyalarından, geçmişe yakından bağlı, bugünle doğrudan herhangi bir ilişkisi olmayan ve bir zamanlar siyasal bir gerçeklik haline gelmesi beklenen bir ülkülsel anavatan yaratma eğilimi gösteriyorlardı. İkinci Dünya Harbi'nden sonra Megali Idea, Yunanistan'ın resmi devlet ideolojisi olma niteliğini kaybetmişse de, Bizans'ın yeniden canlandırılması rüyası ayaktadır.

1962-1963 öğretim yılında Atina'da öğretmenlik yaparken, öğrencilerinin çoğunun ülkelerinin gerçek başkenti olarak İstanbul'u gördüklerini ve gelecekte birgün, bu büyük metropolün mucizevi bir biçimde sırtındaki Türk'lük abasından sıyrılıp, Bizans'ın bütün kadim ihtişamını ortaya koyuvereceği gibi, safça, ama yine de ruhlarına işlemiş bir inancı beslediklerini fark etmişti.

Bu inanç, bugün her yaştan Yunanlı öğrencinin kullandığı değişik okul kitaplarından da yansımaktadır. Tipik bir ilkokul okuma kitabında, Andreas Karkavitsas'ın; "O Ekdikitis (intikamcı)" başlıklı ve "bir gün gelip, şehrimiz istanbul'un, tıpkı Venedikliler ve Türklerin eline geçmeden önce olduğu gibi, yine dünyanın incisi olacağı" zamanları düşleyen bir öyküsünü okumak mümkündür.

Megali İdea'nın Batı Anadolu'nun muharebe meydanlarında yitip gitmediğini gösteren esas örnek ise Kıbrıs'tır. Sayısız Yunan siyasetçi ve komutan, kamuoyu Önünde enosis ile Yunan yayılmacılığı arasındaki bağı dile getirmişlerdi.

Örneğin Başbakan George Papandreau, 27 Ekim 1984 tarihinde Selanik'te yaptığı bir konuşmada :

---

[33] Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi-I ,**a.g.e**.,s.11
[34] Oberling,**a.g.e**.,s.9.
[35] Serter, **a.g.e.,s.**14.
[36] Oberling,**a.g.e**.,s.8.

"*Kıbrıs, Büyük İskender'in Doğu hakkındaki rüyalarının atlama tahtası olmalıdır"* demişti. Önde gelen bir Yunan askeri de 29 Mayıs 1970 tarihinde, Kıbrıs'taki Rum komando birliklerine yaptığı konuşmada, onlara şunu hatırlatmıştı :

"*Helenler için esas hedef tektir , İstanbul'u yeniden ele geçirmeliyiz, zira burası bizim için hayati öneme sahiptir. Yunanistan büyük işler başarmaya alışıktır. Ege'nin her iki yakasına da çıkmak ve Tuna'ya ulaşmak zorundadır*[37]*."*

"...Yunanistan, tarih sahnesine çıktığı günden itibaren politikasını genel olarak üç temel esasa dayandırmıştır:

Bunlardan birincisi "megali idea"dır.Uydurulan ideolojiye adım adım yönelme.

İkincisi, Türk düşmanlığı, Türkleri soykırıma uğratarak topraklarını ele geçirme , kökünü kazıma.

Üçüncüsü de küçüçük bir suni devletin yayılmacılığını örtmek için çıkardığı sorunlarının hallinde dünyadaki büyük devletlerin himayesini ve uluslararası desteğini kazanmaktır."

"...Yunanistan'da iktidara hangi parti gelirse gelsin, ülkeyi kim yönetirse yönetsin "megali idea"yı giderek artan bir hızla güçlendirmeyi ve bu ülküyü, Yunan halkının zihinlerinde canlı tutmayı her fırsatta ve her vesile ile ülkünün hedeflerini gerçekleştirecek şekilde hareket etmeyi en başta gelen bir ilke olarak kabul etmektedir. Bu nedenle Yunanistan, "megali idea"yı gerçekleştirmek için her çareye başvurmakta,Türkiye'ye düşman yabancı devletlere taviz vermekte hatta onlarla işbirliği yaparak bölge barışını dahi tehlikeye sokmaktan çekinmemektedir[38]."

ÜÇÜNCÜ SAFHA KATLİAM VE SOYKIRIM TEŞKİLATI KURMAK

Osmanlı Türklerini ve Müslüman Halkı Katletmek İçin Kurulan Teşkilatlar

Açık ve Legal Teşkilat Fener Rum Kilisesi ve Patrikhanesinin İhaneti ve Osmanlı Devletinin Yanılgıları

Fatih'in Bizans'ı yıkmasından sonra, İstanbul'da kalan 60.000 kadar Grekçe konuşan Bizanslı ile Mora Yarımadasındaki bir o kadar Grek köylüsü, bugünkü Yunan ulusunun çekirdeği (cenini) dir. Bu altmış bin Bizanslı için İstanbul Patrikliğinin yeniden kurulması ve Fatih'in fermanıyla verilen imtiyazlar, Ortodoks kilisesinin dörtyüz yıl, Rusya dahil, bütün Doğu Avrupa, Balkanlar ve Ortadoğu'ya egemen olmasına neden olmuştur.

Fatih, patrikliğin İstanbul'da kalmasına müsaade ettikten sonra, bu kilise, yavaş yavaş ve Türklere sezdirmeden eski Bizans'ı kurmak için çalışmaya başlamıştı. Bu arada Patrik, Bizans İmparatorluğu nun arması olan iki başlı kartalı kendisine sembol olarak almıştır[39].

Rum azınlıklar, bağımsız olarak İstanbul Patrikhanesine bağlı idiler. Yabancı tarihçiler bile "Devlet içinde devlet" terimi ile Patrikhaneyi tanımlamışlardır. Patrik, sadece dinsel bir lider değil, siyasal lider de olmuş ve gittikçe devlet üzerinde bir baskı kurmuştur. Devlet, kiliseleri kontrol edemiyordu. Üstelik Kapitülasyonlar da, okul ve hastahanelerin, hatta adaletin kontrolünü önlemişlerdi. Patrikler; bu reaya (hırıstiyan halk) üzerinde grek dilini, dinini, kilise töre ve törenlerini, şölenleri ve emellerini öğretmek için geniş bir eğitim örgütü kurmuşlardır.

Asıl büyük yanılgılar da; 3 Kasım 1839 "Tanzimatı Hayriye", (Gülhane Hattı Hümayunu) ve 18 Şubat 1856 "İslahat Fermanı" ile hıristiyan azınlıklara tanınan ödünlerdir[40]. Artık bu tavizler sonrası merkezi İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks Patrikhanesi, İmparatorluğun yönetimine katılan korkunç imtiyazlı sonsuz gelirleri olan bir kuruluş haline geliyordu .Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında Ortodoks Patrikhanesinin oynadığı sürükleyici ve kışkırtıcı rol inkâr edilemez bir gerçektir. Mora isyanında nihayet Filiki Eteria Cemiyeti üyelerinin çalışmalarından haberdar olan Sultan II. Mahmut,Yunan isyanda büyük ölçüde etkili olduğu tespit edilen Patrik V. Gregorios ve Fenerli Rum metropolitlerinden bazılarını idam ettirmek suretiyle Kilise'nin faaliyetlerini bir süre engellemiştir[41].

Yeni seçilen Patrik Yunan isyanındaki tüm âsilerin aforoz edildiğini ilân ettiyse de pek etkili olamadı. Anlaşılacağı gibi Fener Rum Patrikhanesi Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadesiyle "bir fesad ve hıyanet ocağı" olmuş ve Yunan bağımsızlığına giden yolda büyük hizmet görmüştü[42].

---

[37] Aynı yer,s.23.

[38] Serter,**a.g.e**.,s.24.

[39] Türsan,**a.g.e**.,s.65.

[40] Aynı yer, s.66.

[41] V. Gregorios'un asıldığı Patrikhanenin orta kapısının hâlâ kapalı tutulması ve "kin kapısı*"* olarak anılması dikkate şâyândır ; V. Gregorios'un selefi olan ve Edirne'de ikamete memur edilen Patrik Kirilos'un da isyana karışmış olduğu tespit edilmiş ve idam edilmiştir. Mora isyanı sırasında isyancılar ile işbirliği yaptıkları tespit edilen Rum asıllı Divan-ı Hümayun tercümanlarının görevlerine son verilmiş ve Müslüman tercüman yetiştirmek üzere Babıâli 'Tercüme Odası"kurulmuştur. Bkz.Mustafa Turan - Musa Gürbüz,**a.g.m**.,s.23.

[42] Patrikhane konusunda Mustafa Kemal Paşanın, 25 Aralık 1922'de Le Journal gazetesi muhabiri Paul Heriot'a Çankaya'da verdiği beyanâtın devamı şöyledir: "*Bir fesad ve hıyanet ocağı olan ve memleketimize nifak tohumları eken, uyuşmazlıklar yaratan, Hıristiyan hemşehrilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluğa ve felakete sebep olan İstanbul Rum Patrikhanesinin artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilatı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler gösterilebilir?*

Türkiye'nin Rum Patrikhanesi için arazi üzerinde bir sığınılacak yer göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesad ocağının hakiki yeri, Yunanistan değil midir? Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilmekte olan yeni Türkiye, Babıâli'nin taht-ı idaresindeki eski Osmanlı İmparatorluğu değildir. Yeni Türkiye şeref ve haysiyet, kudret ve kuvvetini müdrik ve hukukunu

Osmanlı padişahları iki patrik astırmak suretiyle bütün hıristiyanlığın düşmanlığını kışkırtmışlardır. Bunları yapacakları yerde, Patrikhaneyi Aynaroz'a (Yunanistan'a) gönderselerdi, kendilerinden sonra gelecek kuşaklara hiçbir sorun bırakmayacaklardı[43]. Kıbrıslı Rumlar arasında enosisçi duyguları yayma çabalarında, Yunanlılar, Kıbrıslı Rum kilisesi yani ruhban sınıfının kuvvetli desteğine de sahiptiler.Kıbrıslı Rum ruhban sınıfı, enosîsî öylesine yürekten ve şiddetli savunuyordu ki, hedeflerinin Kıbrıs'ı Yunanistan'a değil. Yunanistan'ı Kıbrıs'a bağlamak olduğunu söyleyenlerin biraz olsun hakları var gidiydi.

MÖ 431'deki Efes konsülünde özerk, yani bağımsız kilise statüsünü kazanan Kıbrıs Kilisesi, görevi bakımından Osmanlıların etkisindeki İstanbul Ortodoks Patrikliği'ne tâbi değildi. Bunun ötesinde, eskiliğinden dolayı, Yunanistan'daki Ortodoksların 1850'de kurdukları muhtar kilise üzerinde mutlak üstünlüğü vardı. Enosisin tek yararı, Yunanistan'daki etkinliğini artırmak olurdu. Ancak, Kıbrıs Rum ruhban sınıfı İngiliz yönetiminden hoşnut değildi. Türklerin döneminde, Kilise Kıbrıs'taki en zengin toprak sahibi olmuştu. Büyük siyasal güce de erişmişti. Başpiskoposu, etmark,yani cemaat lideri ve kocabaşı, veya Kıbrıs Rumlarının sözcüsü unvanlarını elinde tutuyordu. Doğrudan İstanbul Hükümeti'ne şikâyette ve dilekte bulunma hakkı vardı.

KIBRIS KİLİSESİ

XIX. yüzyılın basında Kıbrıs Başpiskopos'u öylesine güçlenmişti ki, 1815'te Kıbrıs'ı ziyaret eden William Turner: "*Kâğıt üzerinde Kaptanpaşa'nın atadığı bir beyin yetkisinde bulunan Kıbrıs,gerçekte Başpiskopos ve O'na bağlı din adamları tarafından yönetilmektedir*" diye yazabilmişti.

Ancak, (şahsi hesaplarla çok defa kötüye kullanılan) bu siyasal ayrıcalıklar, daha sonraları yenilikçi sultanların döneminde ve İngiliz yönetiminde kaybolup gitmişti. Başpiskoposun siyaset sahnesinde kalabilmek için mücadele etmesi gerekmişti.

Kıbrıslı Rum Tarihçi Zenon Stavrinides'in dediği gibi :

"Yenilikçi, laik İngiliz yönetimi altında, K'lise'nin liderliğini ve ruhani yetkisini elden kaçırmamaya dikkat etmesi gerekiyordu. Cemaatine sürekli olarak, Ortodoks Rum itikadından olduklarını, dolayısıyla Yunanistan'daki özgür Yunanlılarla kardeş sayıldıklarını hatırlatıyordu. Bütün Yunanlılar arasında ruhani bir birlik vardı. Ortodoks Rum Kilisesi bunun ancak bir ifadesiydi ve Kıbrıslı Rumların, adalet için kendilerini kurtarmış kardeşleriyle siyasal olarak da birleşmeleri gerekmekteydi." İngiliz işgalinin ilk yılları sırasında, Kıbrıslı Rum dini liderler arasında en ateşli milliyetçi, Başpiskopos II. Cyril (1909-1916) idi. Başpiskopos olma mücadelesini aynı zamanda bir enosis mücadelesine dönüştürmüş, İngilizlerle işbirliği yapan bütün vatandaşlarını da lanetlemişti[44].

KATLİAMIN GİZLİ TEŞKİLATI (FİLİKİ ETERYA-ETNİKİ ETERYA)

Osmanlı Devleti'ne karşı planlanan diğer isyanlarda olduğu gibi büyük devletlerin desteğinde cemiyet faaliyetleri başlatılmış ve kurulan cemiyetler marifetiyle bir yandan Yunan Megali İdeası telkin edilirken bir yandan da aktif olarak çetecilik ve katliam öğretisi için gerekenler yapılmaya başlanmıştır. Avrupa'da Rumlarla ilgili birçok cemiyet kurulmuştu. Bunların içinde Rumları örgütlendirerek isyana hazırlayan, başlatan ve yöneten Filiki Eterya[45] cemiyeti oldu. Filiki Eterya'nın Türkçe anlamı "Dost Şirket" idi.

Kurulan birçok dernek ve cemiyet arasında, Filiki Eteriya öne çıktı. 1814'ten itibaren Rus Çarı'nın himayesinde faaliyet sürdürerek Rumları isyana hazırlayan bu gizli ihtilal cemiyetinin başına daha sonra Rus Çarı'nın yaverlerinden Aleksandros İpsilantis[46] getirildi.

---

muhafaza için mevcudiyetini tehlikeye atmaya hazır ve amadedir." Bkz.Mustafa Turan - Musa Gürbüz,**a.g.m**.,s.23.,Ayrıca bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.III, (Toplayan: Nimet Arsan), Ankara: 1997, s.79.

[43] Aynı yer, s.65.

[44] Oberling,**a.g.e.,**s.14-15.

[45] Filiki Eterya örgütü, 1814 yılının sonlarında Odessa'da kuruldu. Cemiyet, Nikolas Skouphas, Emanuel Ksanthos, Anastasyon Çakalof adlı ikisi Rum, biri Bulgar üç tüccar tarafından kuruldu. (Cemiyetin adı, 1894 yılında "Etniki Eterya" olarak değiştirilmiştir.) Cemiyet Capo d'İstria adlı aslen Korfulu olup sonradan Rusya'ya yerleşmiş ve devlet işlerinde yükselmiş bir Rum'un manevi başkanlığı altında idi. Cemiyetin gerçek başkanı ise Fenerli Konstantin İpsilanti'nin oğlu, Aleksander İpsilanti idi. İpsilanti, daha önce Rusya'ya yerleşmiş ve Rus Çarının yaverliğini yapmaktaydı. Bu durumda cemiyeti, Rusya'nın da desteklediği apaçık ortadaydı.Filiki Eterya'nın kuruluş amacı, görünüşte Osmanlı İmparatorluğu unsurları içindeki Hristiyan halkının eğitim ve öğretimini geliştirmek; hakikatte ise İstanbul başkent olmak üzere Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmaktı.

Örgüt, mali problemlerini çözümleyebilmek için, duruma göre bazen zor da kullanarak bünyesine öncelikle büyük tüccar ve armatörleri kaydediyordu. Halk üzerinde daha da etkili olabilmek için papazlar da propaganda aracı olarak kullanılmakta idi. Bu amaçla görevlendirilen papazlara "Apostol" deniliyordu.

Bunlar, Rum halkının, bulunduğu tüm bölgelere (Mora, kıta Yunanistan ve Adalar) ve hatta Tuna boylarına, Sırbistan'a ve Bulgaristan'a kadar dağılarak üye kaydediyorlar ve taraftar kazanmaya çalışıyorlar, böylece Rumlar'ı Türk yönetimine karşı ayaklanmaları için kışkırtıyorlardı.Bkz. Serter,**a.g.e**.,s.12-13.

[46] Aleksandros İpsilantis , 6 Mart 1821 'de Yaş'ı işgal ederek Rum isyanını başlattı. Müdahale eden Osmanlı kuvvetleri karşısında tutunamadı, Avusturya'ya sığındı.

Filiki Eteria, bu Megali İdea akımının öncülüğünü üstleniyor; Türk topraklarında her yana bir ahtapot gibi yayılıyor; Osmanlı İmparatorluğunda geniş kapsamlı bir ayaklanma plânlıyordu.Bu katliam Cemiyeti gücünü şöyle geliştirdi ; okul ve kiliseleri kullanarak Rumları teşkilatlandırdı. Bütün Balkanlarda silahlı birlik ve çeteler teşkil edildi. Bu çetelerle zengin ve varlıklı müslümanları soydular, eşkıyalıkla para topladılar. Planlı bir şekilde okul açtılar, silah temin ettiler, palikarya adını verdikleri milis kuvvetleri kurdular. Ticaret gemilerine, korsanlara karşı koruma bahanesi altında top bile yerleştirdiler. Tabii bu silahlı gemilerden isyan sırasında alabildiğine yararlandılar.

Cemiyete girenler gerektiği vakit servetlerini ve hayatlarını feda etmeye ve cemiyetin projeleri hakkında tam bir sırdaş olmaya söz vermişlerdi. Avrupa'da ve Rusya'da bulunan Rum sermayedarlar bu milli seferberliğe katılmışlardı. Üyeler, davalarında gayet samimi ve iştiyaklı görünüyorlardı. Bunu Ruhü'l-Kudüs'ün tasviri önünde ettikleri yemin metninden anlamak mümkündür. Yemin metninde, "*Dünya durdukça, damarlarında Rum-Yunan kanı; kafalarında Megali İdea'nın şuuru olan çocuklarımız adına sana söz veriyoruz. Bizans ve Pontus topraklarında tek bir Türk ve Müslüman kalmayıncaya kadar hayat bize haram olacaktır*[47]" denilmektedir.

ENOSİS-İLHAK

KURULAN YUNAN DEVLETİNİN TÜRK TOPRAKLARINI GASP YÖNTEMİ

Çok Küçük Yapay-Suni Yunan Devletinin Devamlı Yayılarak Osmanlı Topraklarını Parça Parça Koparması ve Kendisine İlhak (Enosis) Ederek Büyümesi

KKTC I. Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş; "12'ye 5 Kala Kıbrıs" adlı eserinde "megali idea ve enosis" hakkında şöyle diyor: **"***Enosis, sadece Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı için güdülen bir siyasete verilen isim değildir. Lügat manası 'birleşme-ilhak' olan bu kelimenin altında her Türk'ün yakından bilmesi gereken korkunç bir siyaset yatmaktadır. "Enosis", tam anlamı ile Mora yarımadasında kurulan Küçük Yunanistan'ın yavaşça genişleyerek Büyük İskender'in İmparatorluğu'nu kurmak siyasetini ortaya koyan bir tabirdir.*

Girit adası, "enosis" siyasetinin bir sonucu olarak Yunanistan'a geçmiştir. On binlerce Giritli Türk, enosisin tahakkuk etmemesi için senelerce diretmişler, savaşmışlar ve Girit topraklarını kendilerine mezar yapmışlardır. ...Yunanlar, Girit mücadelesini enosis bayrağı altında yürütürlerken Girit'in Yunanistan'a ilhakı ile bu mücadelenin bitmeyeceğini de açıklamakta bir sakınca görmüyorlardı. 'Hedefimiz, Girit'ten sonra On İki Adalar, Epir, Kıbrıs, İzmir ve Konstantinopolis (İstanbul)'tir.' diyebiliyorlardı.Yunanistan'ı Büyük İskender'in İmparatorluk kurduğu topraklara yaymak, Yunan megali ideasının şaşmaz hedefi olmuştur[48]*."*

Pierre Oberling şöyle anlatmaktadır ; "Türklerin vahşi oldukları kanısı gerçekten pek yaygındır ve "korkunç Türk" fikri Batı zihninde derin biçimde yer etmiştir. Maalesef, pek az bilinen şudur : XIX. ve XX. yüzyıllarda Türkler, saldırmadan ziyade, çok daha fazla saldırganlığın kurbanları olmuşlardır. Onlar, sadece iki saldırı savaşına girmişlerdir; birisi, 1912'de Birinci Balkan Savaşı esnasında Bulgaristan tarafından gasp edilmiş Türk topraklarını geri almak ümidiyle, Balkan İttifakı'na katıldıkları 1913'teki İkinci Balkan Savaşı ve diğeri, XIX. yüzyılda Rusya'nın zapt ettiği Türk topraklarını geri almak ümidiyle Mihver Devletleri'ne katıldıkları Birinci Dünya Harbi. Diğer taraftan Türkiye, çok kere istila edilmiştir : İtalya, Fransa, İngiltere, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ tarafından birer, ayrıca Rusya ve Yunanistan tarafından dörder defa[49].

Yunanistan bağımsızlığını kazandığı 1830 yılından 1922 yılına kadar yaklaşık 100 yıl içinde, bu enosis toprak koparma programın büyük kısmını, Osmanlı İmparatorluğu'nun zafiyeti ve dış ülkelerin desteği ile gerçekleştirmiştir.Kurulduğu günden itibaren Yunanistan, güvenliğinin olmadığını ve Türkiye tarafından tehdit edildiğini(!) her ortamda dile getirmesine karşın, Türk topraklarına yönelik yayılmacı politikasını sürdürmüştür. Yunanistan tarafından dünya kamuoyunda devamlı olarak iddia edilen Türkiye tehdidi' nasıl bir tehdittir ki, Türkiye Yunanistan'ı tehdit etmiş, ancak Yunanistan iddia ettiği bu tehdide rağmen topraklarını, Türkiye aleyhine %278 oranında büyütmüştür[50].

Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus; Yunanistan'ın bu yayılmacı faaliyetlerini ve büyümesini, hiçbir askerî başarı elde etmeden İngiltere ve Rusya başta olmak üzere Batılı devletlerin desteği ile barış antlaşmaları yoluyla sağlamış olmasıdır.

Yunanistan'ın yayılmacı emellerinin dayanak noktasını teşkil eden "Megali İdea" bugüne kadar iki büyük başarısızlık göstermiştir. Bunlardan birincisi, Türk Kurtuluş Savaşı ile 1922'de Yunanlıların Anadolu'dan uzaklaştırılması, İkincisi ise, 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı ile Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakının önlenmesidir.Enosis" Türk vatanının bütünlüğüne, Türk milletinin varlığına yönelmiş çok tehlikeli bir Yunan ülküsüdür ve "megali idea" ile eş anlamda olup onunla bütünleşmiştir.

... Yunanlar, Türklerin Fatih'ten beri izlediği insancıl politikaya daima sinsi ve tehlikeli bir siyasetle cevap

---

[47] Mustafa Turan - Musa Gürbüz,**a.g.m**.,s.21.

[48] Serter,**a.g.e**.,s.12.

[49] Oberling,**a.g.e**.,s.34.

[50] İlk kurulduğu zaman Yunanistan'ın yüz ölçümü 47.516 km^2 iken; 1878 Berlin Antlaşması ile Yunan toprakları 50.211 km^{2}ye, Birinci Balkan Savaşı sonunda imzalanan 1913 Londra Antlaşması ile 97.237 km^{2}ye, İkinci Balkan Savaşı sonunda imzalanan 1913 Bükreş Antlaşması ile 102.730 km^{2}ye, 13 Şubat 1914'te yapılan Londra Konferansı sonunda 108.311 km^{2}ye, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Neuilly Antlaşması ile 129.880 km^{2}ye ve 10 Şubat 1947'de imzalanan Paris Antlaşması ile 132.562 km^{2}ye ulaşmıştır. Bkz.Serter,**a.g.e**.,s.21.

vermişler, bunun sonucu olarak da 100 yıl gibi çok kısa bir süre içinde yüz binlerce Türk şehidinin kanları pahasına elde edilen büyük topraklar ana vatandan kopup gitmiştir[51]. Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmek isteyen enosisçilerin hedefi yalnızca ingilizleri Ada'dan atmak ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak değil , aynı zamanda Ada'nın tüm nüfusunu Helenleştirmekti. Müslümanlığa imanla, Türk diline ve gelenek ve göreneklerine ise inatla bağlı olan Kıbrıs Türk cemaati ise bu yolda bir engeldi.

İngiliz öğretim müfettişi Sir Harry Luke [52], Kıbrıs Rum okullarında kullanılan şarkıların çoğunun, Türk düşmanlığı hislerini şiddetle beslediğini fark etmişti. Bu konuyu şöyle anlatır :"Müfredatta bir şarkı kitabı önerilmekte, bir kitaptan muhtelif şarkıların öğretilmesi belirtilmektedir. Söz konusu malzemenin büyük çoğunluğunu, Rum vatanseverliğini kızıştırmaya yönelik metinler, Türklere karşı harp şarkıları, dağa çıkan Yunan çetecileri veya dinsel ve vatanseverlik duygularının bir karışımını konu alan yiğitlemeler oluşturmaktadır. Bunların hepsinde de Yunanistan'dan bahsedilmektedir. Pratik olarak, çocukların şarkı söylemelerini her dinlemek istediğimde, duyduğum "Türk-
lere karşı savaşta bize öncülük eden davulların ardından, ileri!" diyen bir harp şarkısıydı, sık sık Yunan Milli Marşı da söylenirdi[53]."

SON SAFHA İCRA SAFHASI - KULLANILAN YÖNTEM TÜRKLERİ KATLİAM VE SOYKIRIMLA ÖLDÜRMEK

Megali Hedefine Ulaşmanın Yöntemi İse Eski Efendisi Osmanlı İmparatorluğu Halkını Katliamlarla Yok Ederek Mal ve Topraklarını Gaspetmek

Bu koşullar altında, Yunan bağımsızlık savaşının bir haçlı seferine dönüşmemesi olanaksızdı. Profesör Skiotis'in sözleriyle; "Yunanlılar vahşi bir zafer sarhoşluğu içinde "Ne Mora'da, ne de bütün dünyada tek bir Türk bırakmayın ayakta**"** dizelerini tekrarlıyorlardı. Yunanlılar, to Romaiko (Romalılaşma) amacına, bildikleri tek yoldan, dinsel bir imha harbiyle ulaşmakta kararlıydılar. Bu hedefe ulaşabilmek için Yunanistan'ın yeni Helen Krallığı'ndan hem daha güçlü hem de nüfus olarak daha kalabalık Osmanlı imparatorluğu topraklarını fethetmesi ve Türk halkını katliamlarla imhası gerekiyordu. Megali Idea'nın hayal dozu oldukça fazlaydı ve bir ölçüde kibirden fazlasını içeriyordu. Gizli olarak tehlikeli bir düşünceydi. Milliyetçiliği dinsel fanatizmin baş döndürücü iksiriyle karıştırmak vahşetin aşırı örneklerine ve hatta topluca intihara kadar giden sonuçlar yaratabilirdi.

İkinci Dünya Harbi sırasında, ideolojilerin buna benzer bir karışımı, kısa süren "Bağımsız Hırvat Devletinde Ustaşaların neredeyse 600.000 Sırplıyı öldürmesiyle sonuçlanmıştı[54]. Başlangıçta Mora'nın merkezi ve Tripoliçe'de isyanın başlaması ile isyancıların, burada yaşayan Türklere yaptıkları katliam ve soykırım daha sonraki dönemlerde Girit'de,Balkanlar'da **,**Anadolu'da ,Kıbrıs'da tekrarlanan bir sistematik soykırım ve katliam olgusu olarak karşımıza çıkacaktır[55].

YUNAN İSYANI-1821

YUNAN AYAKLANMASINI HAZIRLAYAN ORTAM ANA SEBEPLER VE OSMANLI DEVLETİNİN YANILGILARI

Yunan Bağımsızlığının Doğmasının Sebepleri :

Filiki Eterya'nın ve Yunan ayaklanmasının bağımsızlıkla başarıya ulaşmasında birkaç büyük ve tarihsel neden vardır :

Birincisi ; Osmanlı Devletinin istila ettiği ülkeleri yönetim sistemi,
İkincisi ; Sultan II nci Mahmut'un siyasal danışmanı Halet Efendinin ihanetleri,
Üçüncüsü; Tepedelenli Ali Paşanın ayaklanma ve ihaneti,
Dördüncüsü; Osmanlı Deniz Gücünün yok olması,
Beşincisi; Patrikhane konusunda devletin yanılgıları,
Altıncısı; Kara ve deniz savaşlarındaki beceriksizlikler, cehalet ve ihanetler,
Yedincisi; 1828-1829 Türk-Rus Savaşı
Sekizincisi; 1789 Fransız Büyük Devrimi[56].

Sabırlı ve kararlı bir padişah olan II. Mahmut, yıllardan beri zayıflamakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden dinçleştirmek için eyleme geçince, Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa İle arası açılıyor; onun 1820'de padişaha karşı ayaklanması, Yunan ayaklanmasına da neden oluyordu. Ali Paşa'nın başkaldırmasından yararlanan Grek âsiler, Türklerin gücünü bölmek için ivedilikle harekete geçiyorlardı[57].

---

[51] Ayı yer ,s.24.
[52] Sir Harry Luke ; İlkönce Yüksek Komiserlik özel müsteşar, daha sonra da Magosa Komiseri olarak Kıbrıs'ta uzun yıllar görev yapmıştı. Bkz. Oberling ,**a.g.e**.,s.12.
[53] Oberling,**a.g.e**.,s.16.
[54] Ustaga: 1930'larda kurulan ihtilalci ve milliyetçi gizli Hırvat Cemiyeti, üyeleri,işgalci Nazilerle işbirliği yapıp yurtsever mukavemetçilere karşı mücadele etmişti. Ustaşalar, işgalci Mihver devletleriyle işbirliği yapan Hırvat faşistleriydi.Bkz.Oberling,**a.g.e**.,s.10.
[55] Mustafa Turan - Musa Gürbüz,**a.g.m**.,s.9.
[56] Türsan,**a.g.e**.,s.59.
[57] Sonyel,**a.g.e**.,s.109.

Osmanlı Devletinin Yönetim Sistemi:

Osmanlı İmparatorluğu koruyuculuğunda , Rum azınlıklar özgür ve serbest ticaret yapıyor hiç askerlik yapmıyordu. Osmanlı Türkleri savaşlarda ölürken onlar çoğalıyordu. .Geniş özgürlükleri olan bu sistem, bütün Balkanların ayaklanma ve bağımsızlık hareketlerini kolaylaştıracak bir düzendi. Örnek olarak Yunanistan'ı alırsak;Rum hıristiyan köyleri Türk muhtarlar değil, onların yerine Rum kocabaşılar ve papazlar yönetirlerdi. (Bu yaşamı Nikos Kazancakis, ("Tekrar çarmıha gerilen İsa" adlı romanında anlatır. Kuşkusuz Türk düşmanlığını işleyerek).

Ege ve Akdeniz adaları, Kaptan Paşaların gözetiminde idiler. Fakat onun yürütme adamı Fenerli bir Rum olan "Derya Tercümanı" idi. Bu kişi, adalarda egemen olan Rum (Kaptan)ları ve beyleri aracılığı ile adaları idare ederdi. Mora yarımadası da böyle bir statüye uydurulmuştu. Manya (İsparta çevresi) bölgesi de "Derya Kaptanlığı" na vergi verirdi.

Önceleri sekiz, sonraları onbir kaptanlığa bölünmüştü. Kaptanların hepsi Rum'du. İçlerinden birisini başkan şeçerler, onu Kaptan Paşa (Manya Beyi) atardı. Ayaklanmalarda bu Manya beylerinin rolü çok büyüktür. (Manyot terimi bu bölge halkına verilen addır).

Ayaklanan Rum Halkı Dört Sınıfa Ayrılır:

1. Palikaryalar; Kuzey Yunanistan ve Epir bölgesindeki eşkiyalık yapan Rum ve Arnavutları ele geçirmek için kurulan yöresel milisler. Nahiyelerin başında "Kocabaşlar" ve Rum papazlar bunlara katılmışlardır.
2. Kleftler; Bunlar dağlardaki hırsızlar, eşkiyalar, kanun kaçaklarıdır.
3. Armatollar; Bunlar devletin Rum Teb'a jandarma erleridir. Milis palikaryalarının başlarındaydılar
4. Adaların gemi sahipleri, korsanlar ve deniz tüccarları[58].

Osmanlı yönetim sisteminde Vergi Toplama Usulü de anarşinin kaynağı olmuştur:

Yunan Tarihçisi Rizo; "Modern Yunan Tarihi" adlı yapıtında şöyle yazar:

"*Osmanlı topraklarında yaşayan hıristiyanlar,mülkleriyle birlikte Sultanın malı sayılırlardı ve dokunulmazlıkları vardı. Toprakların büyük bölümü Greklerin elinde idi. Köy halkı, bu toprakları idare için "Yönetim Meclisi" kurmuşlardı. Bu meclisin başkanı ortak gelirleri toplar ve kullanırdı. Sonraları bu ortak gelir, Meclis Başkanı ile tahsildar arasında paylaşılmaya başlandı..."*

iki çeşit vergi uygulanırdı: Haraç (Cizye) ve Kan vergisi[59]. Bu bozuk vergi usulü sonucu Yunanlılar, vergiden kaçmaya başladılar ve tahsildar gelince, vergi vermek istemeyenler dağa çıktılar. Askerlik hizmeti de yapmıyorlardı.Dağa çıkanlar, sonraları tam eşkiya oldular**.** Halk bunlara Kleft (hırsız) adını verdi.

Kleftleri yakalamak için daha büyük bir hata işlendi : Yöresel milis kuvvetleri kuruldu. Bunlara verilen silahlar, sonraları Türkler'i öldürmekte kullanıldı. Milis erlerine Palikarya adı verilmişti. Palikaryaların başkanlarına da Artamol denirdi.Sonradan Yunanistan'da bir türkü çıkmıştı :"Yirmi yaşımda Armatol, 30 yaşımda soyguncu oldum..."

Böylece Yunanlılar, bir eşkiya ile bir halk kahramanı arasında ayırım yapmıyorlardı. Bugün de aynı duygu vardır. Makarios, Grivas, Nikos Sampson bas bayağı birer kanlı katillerdirler. Fakat Grekler, onları kahraman sayarlar.Sonraları bu kleft sözcüğü, mecazi olarak "Kahraman" anlamını" da almıştı. 1967 askeri darbesini yapan subaylara Yunan halkı "Kleft'ler adını vererek bu iki anlamlı kelime ile onları hem "Kahraman", hem de "Hırsız" olarak nitelendirmişti[60].

Halet Efendi'nin İhanetleri :

Osmanlı tarihinde gelmiş geçmiş en büyük vatan hainlerinden birisi olan Halet Efendi 'yi Fenerli Rum beyleri yetiştirmiş olduğundan, o da, onları Eflak ve Buğdan voyvodalıklarına kadar yükseltmiştir.Halet Efendi ise, 19 ncu yüzyıl başlarında dört Rum ailesine Eflak ve Buğdan beyliklerini vermiştir[61].

Tepedelenli Ali Paşa'nın İhaneti :

Rum isyanları başlangıçında asi vali Tepedelenli Ali Paşa[62] ile uğraşan Osmanlı ancak 1821 yılında onu ortadan

---

[58] Türsan , a.g.e.,s.24.

[59] Kan vergisi beş çocuklu ailede beşinci erkek çocuğun Yeniçeri Ocağına alınmasıydı. Cizye ise çok ufak çapta alınırdı.17 nci yüzyıl sonlarına doğru Timar ve Zeamet toprak sistemi yozlaşmış, toprak işçileri haklarını kaybetmişlerdi. Üstelik Balkanlarda türeyen Ayanlar da halkı devletten nefret ettirdiler.Osmanlının güçlü döneminde erkek çoçuklarını Yeniçeri Ocağına vermek için yarışan hıristiyan uyruklu ve toprak işçileri; devletin güçsüzlendiği dönemde, çocuklarını Yeniçeri olmaktan ya da devşirilmekten kaçırmak için dağlara çıkarak eşkiya olmuşlardı.Bkz.Türsan,**a.g.e**.,s.60.

[60] Türsan,**a.g.e**.,s.61.

[61] Halet efendi; ahlaksızlığı, rüşvetten yaptığı serveti, Tepedelenli Ali Paşayı devletin başına bela edişi, birçok devlet adamını ölüme gönderişi, Mora ayaklanmasının başlangıcından , Osmanlı İmparatorluğunun en zayıf günlerinde "Vak'a-i Hayriye ile yeniçerilerin ortadan kaldırıldığı ve ordunun yeniden kurulmakta olduğu dönem", devletin başına çok büyük işler açmış ve Balkanların elden çıkmasını daha 19 ncu yüzyılın ilk günlerinde hazırlamıştır. 1820'lerde 1912 Balkan Haçlı Seferinin tohumlarını ekmiştir .Bkz. ,Türsan,**a.g.e**.,s.62.

[62] Tepedelenli; Mora ayaklanmasında Rumlar'a yardım eden asi bir validir. Yanya'da bir tür bağımsız bir derebeylik kurmuştu. Devlete karşı ayaklandı. Arnavutluk ve Mora'daki çetelerle işbirliği yaptı ve devletin askeri kuvvetlerini uzunca bir süre uğraştırdı. Bkz. ,Türsan,**a.g.e**.,s.62.

kaldırılabildi . Tepedelenli'nin yola getirilmesi uzun sürdüğünden başıboş kalan Rumlar 1821 yılında isyan bayrağını açtı[63].

Mora valisi, gafil Hurşit Paşa 12.000 askeri ile kendisini Tepedelenli'yi imha etmek için Yanya'ya bağladığından iki yıl kaybetti ve ancak Şubat 1822'de Tepedelenli'nin başını kestirerek İstanbul'a yolladıktan sonra, Mora sorununa eğildi.

Ancak iş işten geçmişti ve Mora'da savunmasız kalan onbinlerce Türk, Grek çeteleri tarafından öldürüldü. Yunan ayaklanmasının iki yıl sürencemede kalması, sonucu devletin aleyhine olarak hiç yoktan Avrupa tarafından Yunan devletinin yaratılmasına sebep olmuştur[64].

MORA YARIMADASINDA TÜRKLER NASIL KATLİAM VE SOYKIRIMLA YOK EDİLDİLER

Yunan Devleti Kurulurken Rum'un Caniliği ve Katilliğini Görmek İçin Mora Soykırımını ve Katliamlarını Kesinlikle Okumalıyız

1820

1820'lerde Mora'da 150.000 Rum, 40.000 Türk yaşıyordu.Rumlar, Türkler'i kolayca yok edeceklerine inanmışlardı. Ayaklanma bir din ve ırk savaşına dönüştü. Mora yöresinde Osmanlı askeri yok denecek kadar azdı. Olanlar da, Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı, Yanya'ya gönderilmişlerdi. Bundan yararlanan Rum İsyancıları, savunmasız yerli Türklerden binlerce kişiyi katlettiler[65]. Bu arada Ege denizindeki adalarda bulunan Rumlar da savaş gemileri haline getirdikleri ticaret gemileri ile ayaklanmayı Ege adalarına yaydılar. Böylece Mora ve Ege adalarında, genel bir Rum isyanı başlamış oldu.

1821

YUNAN AYAKLANMASININ İLK GÜNÜ SOYKIRIMLAR

25 Mart 1821

25 Mart 1821 günü iki yortu[66] bir araya rastlamıştı. Ayaklanma günü olarak seçildi.Patrasın eski Metropoliti Arşevek Germanos, Patras yakınında Kalavrita'daki Aya Lavra (Sainte-Laure) manastırına ayaklananları çağırdı. Eline Meryem Ananın resimleri bulunan dini bayrakları alarak manastırdan fırladı ve halka:

"Tanrının zaferine bağlılık için haykırınız ve barbarları kovacaksınız. Türkler'i öldürün!..." gibi sözler söylemek suretiyle ayaklanmayı başlattı .O gün bugündür Yunanistan'da 25 Mart günü "Bağımsızlık Bayramı" olarak kutlanmaktadır. Bütün Rumlar silahlarını alarak dağlara çıkmışlar, etrafa saldırmaya başlamışlardı. Türk ahali de köylerden kalelere ve büyük kentlere sığınmaya başlamıştı.

Ayaklanma şöyle başlamıştır; 1819'da Filiki Eteria'ya üye kaydedilmiş olan Patras metropoliti Germanos, Tripolitsa'ya gitmek için Filiki Eterya'dan almış olduğu katliam emrinden kaygılanarak yola çıkıyor; bir dağ kenti olan Kalavrita'ya yakın Ayia Lavra manastırında konaklıyor; orada, kendisi gibi, ne yapacaklarına karar veremeyen Öteki piskoposlarla buluşuyor; sonunda, Türklerin kendilerini hapse atacakları veya öldürecekleri yolunda bizzat bir mektup sahteleyerek orada bulunanlara okuyor; halkın arasında baş gösteren çoşkudan yararlanarak, 6 Nisan 1821'de isyan bayrağını çekiyor ve Grekleri silâh altına çağırıyordu. Asilerin İlk bayraklarının üzerinde, altı üste getirilmiş bir hilâlin veya kesilmiş bir Türk kafasının üzerinde bir haç tespit ediliyordu[67].

Metropolit, öteki piskoposlarla birlikte Patras'a dönerek, orak, sopa ve kamalar taşıyan ve sayıları gittikçe kabaran ayak takımı onlara eşlik ediyordu. Piskoposlar, geçilen her yerde, Grek güruhu, "dinsiz Müslümanları yok etmeye" kışkırtıyor; kleftes olarak anılan haydutlarla armatoli olarak anılan Grek uç bekçileri, dağlardan inerek Türk köylerini yağmalamaya başlıyorlardı. Çok geçmeden, ayaklanmanın elebaşları, âsiler üzerindeki etkilerini yitiriyor; tüm ülke, her yanı kasıp kavuran silâhlı âsîlerin eline geçiyordu.

1821 Martında başlayan isyan nisan ayında genelleşti. Ortodoks Yunanlılar, derhal Müslüman komşularına saldırdılar ve fark gözetmeden onları boğazladılar[68]. Her yerde daha önceden kararlaştırılmış bir işaret almışçasına köylüler ayaklanmışlar, yakaladıkları bütün Türkleri kıyımdan geçirmeye girişmişlerdir. Bir şarkının "Hiçbir Türk kalmayacak; ne Mora'da ne dünyada..." sözleri, ağızdan ağza dolaşarak bir toptan yok etme savaşının başladığını ilan ediyordu.

İngiliz yazar William St. Clair'a göre "*Grekler arasındaki bu vahşice öç alma iştiyakı, çok geçmeden katletme zevkine dönüşüyordu.*" Başka bir İngiliz yazar Davit Howarth da "*Grekler, bu cinayetleri işlerken herhangi bir neden aramıyorlardı. Kan dökme şehvetine kapıldıkları için öldürüyorlardı.*" Demektedir. Anlaşılacağı gibi plansız ve sistemsiz bir şekilde gelişigüzel şiddet hareketleri dizisi olarak başlatılan isyan, milli ve dini bir karakter alarak kısa sürede gelişmiştir[69].

---

[63] Evcil,**a.g.e**.,s.24.
[64] Türsan,**a.g.e**.,s.63.
[65] Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi-I , **a.g.e.,**s.13.
[66] Ortodoks mezhebince Meryem Ana, 25 Mart günü Hazreti İsa'ya hâmile kalmış sayıldığından, o gün, Evangelismos yortusu yapılır.bkz.,Türsan,a.g.e.,s.25.
[67] Sonyel,**a.g.e**.,s.110.
[68] Oberling**,a.g.e.,**s.35.
[69] Mustafa Turan - Musa Gürbüz,**a.g.m**.,s.25.

St Clair şöyle devam eder:

"*20.000'i aşkın Türk erkek, kadın ve çocuk, birkaç hafta süren boğazlamalar sırasında Grek komşuları tarafından katledildiler. Onlar kasten ve vicdan azabı duyulmadan ve tereddüt edilmeden katledilerek öldürüldüler...*

Ne o zaman, ne de daha sonra hiç pişmanlık duyulmadı. Mora Yarımadasını sopalarla, tırpanlarla ve birkaç ateşli silahla donatılmış çok sayıda Yunanlı sarmıştı, öldüren, yağma eden ve yakanlar bunlardı. Onlara, çoğu kez Ortadoks Hıristiyan papazlar önderlik ettiler ve bu kişiler kutsal görevlerini yaparken Yunanlılar'ı daha büyük çabalar katliam çabaları harcamaya teşvik ettiler...

Devrimin başlangıcından sonra birkaç hafta içerisinde, evvelce toplam nüfusun takriben dokuzda birini teşkil etmiş, Mora Yarımadası'ndaki Türk ve Müslüman Arnavut ahalinin yerleşik bir toplum olarak mevcudiyeti sona ermişti[70]*..."*

Çiftiklerde veya tecrit edilmiş toplumlar halinde yaşayan Türk aileler, kısa bir sürede öldürüldüler; yakılan evleri, cesetlerinin üzerine yıkıldı. Olaylar başlayınca evlerini bırakarak en yakındaki kente sığınmaya çalışanlar da, Grek güruh tarafından yollarda öldürüldüler. Küçük kentlerde, Türkler, evlerine kapanarak kendilerini korumaya çalıştılar, ama pek azı kurtulabildi. Bazı yerlerde açlığa dayanamayarak, hayatının bağışlanacağına dair onlara söz veren âsilere teslim oldular, ama yine de öldürüldüler. Ele geçirilen Türk erkekler derhal Öldürülüyor, kadınlarla çocuklar köle olarak âsilere dağıtılıyor, ama daha sonra onlar da öldürülüyorlardı.

Mora'nın her yanında, sopa, orak ve tüfeklerle silâhlı Grek âsiler, çevreyi dolaşarak öldürüyor, yağmalıyor ve ateşe veriyorlardı.Çoğu kez Ortodoks papazlar, onlara önderlik ediyor ve bu sözde kutsal' eylemlerinde onları takdis edip kışkırtıyorlardı[71]"

Türkler yok ediliyor

1821 yılı Mart ayında, Mora'da 50.000'e yaklaşık Müslüman'ın yaşadığı tahmin edilir. Bunların arasında kadın ve çocuklar da vardı. Bir ay kadar sonra Grekler paskalyalarını kutllarken, Mora'da tek bir Müslüman kalmamıştı. Aralarından pek az sayıda kişi kaçarak, müstahkem kentlere sığınmışlarsa da, açlık çekmeye başlamışlardı. Her yanda öldürülen Türklerin gömülmemiş cesedleri çürüyordu. Yine İngiliz yazar St. Clair şöyle der:" *Yunanistan'ın Türkleri pek az iz bıraktılar. 1821 yılı ilkbaharında ani olarak, tümüyle ve dünyanın haberi olmadan, yok edildiler*[72]".

Ünlü Tarihçi William St. Clair'in bu konudaki diğer demeci :

"Yunanistan'daki Türkler pek az iz bıraktılar. Onlar, 1821'in İlkbaharında, dünyanın geri kalan kısmının fark ve dert etmeden, ansızın ve toptan ortadan kayboldular. Yıllar sonra seyyahlar, taş yığınları hakkında bilgi talep ettiğinde, yaşlı adamlar şöyle cevap verdi ; Orada Ali Ağa'nın kalesi vardı ve bizler,O'nu, haremini ve kölelerini katlettik. Yunanistan'da bir zamanlar Türk soyundan gelmiş büyük bir ahalinin bulunduğuna inanmak zordu. Bu halk, memleketin her yerinde küçük toplumlar halinde, işi yolunda çiftçiler, tüccarlar ve memurlar olarak yaşadılar. Aileleri yüzyıllardır başka bir vatan tanımamışlardı. Yunanlıların dediği gibi "ay, onları yuttu[73]**."**

Fransız Konsolosu Pouqueville anılarında şunları yazıyor: "*Bu korkunç geceden sonra, tekrar aydınlığı görebileceğime inanmadım. Tükenmek bilmeyen çığlıklar. Yirmi bin nüfuslu bir şehir yok oldu. Yunanlılar Türk mahallesini ateşe verdiler. Yollar cesetlerle doldu. Başpiskopos Germanos'un gözetim ve sorumluluğu altında, Yunanlılar köylerden Patraya "Türklere ölüm" naralarıyla geldiler. Camilerde haçlı bayrak dalgalanıyordu. Papazlar birçok Türk çocuğunu vaftiz ettiler. Vostiça'dan gelen Rum ayanları şehre girdiler. Bunların önlerinde, ellerindeki her mızrakta, beş Türk kellesi geçirilmiş olarak kendi adamları yürüyordu*[74]*..."* .

İsveç'in Patra Konsolosu da 26 Mart 1821'de İstanbul'daki İsveç-Büyükelçisine göndermiş olduğu mektubunda, "Hemen hemen tüm Türk evleri tahrip edildi ve talan edildi. Ayrıca, birçoğu ateşe verildi." İngiliz Konsolos Phillip Gren ise "Şehirde karışıklık ve yağma hakimdi. Türklerin evlerine girildi ve evler yağmalandı. Camiler ateşe verildi veya yakıldı..." demektedir. Şehir yakınından akan suyun kenarında muhteşem kıyafetlere bürünmüş 24 papaz, çevrelerinde 5.000 savaşçıdan oluşan bir kuvvetle kazandıkları bu ilk zaferi kutlamaya başladılar. O günlerde Avrupa, bu katliamı görmezden gelip, Osmanlının asilere karşı her hareketini vahşet ve katliam olarak niteliyordu[75].

1821 yılında Peloponnesos şehrinde oturan 40.000 Müslüman 350.000 Yunanlıyla karşı karşıya kalmıştı. Müslümanların çoğunluğunu çok uzun zamandan beri bu bölgede oturan siviller oluşturuyordu[76]. Yunan Bağımsızlık Savaşı her bakımdan bir savaştan çok bir katliam ve kan gölüne benziyordu.Anlaşılacağı gibi isyanın başlamasından çok geçmeden Mora'daki şehirlerin hemen hepsi isyancıların eline geçmiş ve her yerde Müslümanlar acımasızca kılıçtan geçirilmiştir.

[70] Oberling**,a.g.e.,**s.36.
[71] Sonyel,**a.g.e**.,s.111.
[72] Aynı yer,s.111.
[73] Oberling**,a.g.e.,**s.35.
[74] Mustafa Turan - Musa Gürbüz,**a.g.m**.,s.26.
[75] Evcil,**a.g.e**.,s.24.
[76] Mustafa Turan - Musa Gürbüz,**a.g.m**.,s.28.

Justin McCarthy, Yunan isyanı sırasında 25,000 kişinin öldürüldüğünü 10, 000 kişinin de göçe zorlandığını kaydetmektedir.Bu acımasız katiller, kısa bir süre önce ırzlarına geçerek, kol ve bacaklarını kestikten sonra surlardan aşağı attıkları kadınların cesetlerini, Helen savına yardımcı olmak üzere Avrupa'dan gelmiş bulunan gönüllülere gururla gösteriyorlardı.

Ama bu korkunç sahneler Avrupalı gönüllüler üzerinde iyi izlenim bırakmıyor, onlarda şok ve tiksinti duygulan uyandırıyordu. Almanya'lı Lieber, gönüllüleri, hala hayatta olan ve ırzlarına tecavüz edilen bu kadınlara tasallût etmeye çağıran Grek âsilere karşı ne kadar nefret ve tiksinti duyduklarını anlatır[77]. Nisan ayında, önemli Hydra, Spetsae ve Psara Adalarının sakinleri devrimcilere katılmaya karar verdiler. Gemilerini donattılar ve Türk Bayrağı taşıyan ticaret gemilerine saldırmaya başladılar. Bir Türk korvetinin toplam 57 kişilik mürettebatı, zafer sevinciyle Hydra'ya getirildi ve kıyıda ayrı ayrı yakılarak öldürüldü[78].

TRİPOLİÇE SOYKIRIMI

Çok üstün kuvvetlerle Tripoliçe yi muhasara eden âsi Rumlar ancak 5 ay sonra, 5 Ekim 1821' de ele geçirdiler. Rumların Tripoliçe şehir merkezine saldırısıyla başlayan savaş, artık bir savaştan daha çok top yekun öldürme ve yok etme şeklinde cereyan ediyordu. Bu yok etme kastının temel saikleri dini ve etnik konulardı. Müslüman ve Türk nefreti bu kıyımların merkezinde yer almaktaydı. Bu nefret o derece ileri gitmişti ki, Türk ve Müslümanlarla ilgili nefret içeren hakaretamiz sloganlardan başka Yunanlıların tarihi hafızalarında sakladıkları bazı unsurları da kullanıyorlardı.

Liderlerden biri Tripoliçe ve çevresinde öldürülen Türklerin sayısını 32 bin civarında tahmin ediyordu. Tripoliçe'de korkunç olaylar daha önce başka yerlerde görülen Yunan mezalimini bile gölgede bırakmıştır. Şehrin zavallı sakinleri üç gün süreyle vahşi bir çetenin şehvetine ve zulmüne terk edildi. Kadınlara ve çocuklara öldürmeden önce işkenceler edildi. Katliam öylesine geniş çaptaydı ki Kolokotrones, kendisi kente girdiğinde kentin kapısından kaleye kadar atının ayaklarının hiç yere değmediğini söylüyordu. Geçtiği zafer yolunu cesetler halı gibi örtmüştü. İlk iki günün sonunda zavallı Müslümanlardan hayatta kalmış 2.000 kadar her yaştan ve cinsten insan (çoğunlukla kadın ve çocuklar) yakındaki dağlar arasında bulunan derin bir vadiye götürülerek doğrandılar[79].

Mora'da 35.000 Türk, Arnavut, Musevi ve öteki sakinlerden oluşan Tripoliçe'de 5 Ekim 1821'de yapılan ve iki gün süren kırım sonunda 10.000 kişi öldürülmüştür. Çoğunun kafaları kesilerek vücutları parçalanmıştır[80]. Ayaklanan Mora Rumları 22 Kasım 1821'de Epidavros kasabasına yakın bir ormanda ilk ulusal meclis toplantısını yaptılar. 1 Ocak 1822'de (Yunan takvimiyle 13 Ocak 1822) ilk Anayasayı kabul ettiler. Bu bir Cumhuriyet yasasıydı. 1822 yılı başında kendi kendilerine Yunan Hükümeti'ni kurdular. Hükümet başkanı olarak Aleksandr Mavrokordato seçildi.

OSMANLI ORDULARI İSYANI BASTIRAMIYOR

Osmanlı ordusu daha sonra Makedonya ve Teselya'yı denetim altına almakla beraber, üç yıl bir türlü Mora Yarımadası'na giremedi. Avrupa ise, Viyana Kongresi'nde ayrılıkçı hareketlere ve isyanlara yardım yapılmaması kararı alınmasına rağmen, asi Rumları desteklemekten hiç geri durmadı.

İngiliz şair Lord Byron gibi ünlü sanatçı ve askerler Mora Yarımadası'na koştular. O tarihte İngiltere'nin hâkimiyetinde olan İyon Adalarını[81], asilerin bir üs olarak kullanmalarına İngilizler adeta yardımcı oldu. Bu yolla bütün Avrupa, Rumlara para ve silah yardımı yaptı.Bütün bunlara rağmen Osmanlı ordusu Mora Yarımadası'na girip isyanı bastırabilse idi, Viyana Kongresi kararları nedeni ile de pek ses çıkmayacağa benziyordu. Ama yeniçeriler bir türlü Korint Boğazı'nın güneyine geçemedi, Mora Yarımadası'na giremedi[82].

YUNAN İSYANCILARINA SAHİP ÇIKMA DIŞ DESTEK VE ULUSLARARASI SORUN OLUŞTURMA

1823

İngiltere Yunanistan'ın kesin bağımsızlığına inanıyordu. İngiltere'de liberalizm sistemini başlatan adam olan Canning başbakan oldu.Canning, Avrupa kamuoyunun hıristiyanlık duyguları etkisi altında kalarak Mart 1823 ve 1824 'de verdiği demeçlerle 4 Nisan 1824'den itibaren, Mora Greklerini "Muharip taraf" tanıdığını ilan etti. Asi Rumların muharip taraf tanınmasıyla birlikte ayaklanma hem bir uluslararası sorun, hem de asiler savaş hukukuna tâbi oldular. Canning de ayaklananlarla görüşmelere girişti. 24 Temmuz 1825'de bütün asi Rum liderleri imzaladıkları bir çağrı ile, ülkeyi harabeye çeviren kanlı şavaşa son vermesi için İngiltere'yi "Arabuluculuğa" çağırdılar. İngiltere kabul etmedi.Ancak , İngiltere ve Rusya ortak bir arabuluculuk için anlaştılar[83].

OSMANLI'NIN İSYANI BASTIRMASI

---

[77] Sonyel,**a.g.e**.s.113.
[78] Oberling,**a.g.e**.,s.36.
[79] Mustafa Turan - Musa Gürbüz,**a.g.m**.,s.31.
[80] Aynı yer ,s.32.
[81] İyon Adaları: Adriyatik Denizi'nde Korfu, Paksos, Aya Mavro, Serigo, İtaki, Kefalonya ve Zenta adaları. Yedi Ada olarak da anılır. Fatih zamanında Osmanlı topraklarına katılan adaları bir ara (1797-98) Fransa işgal etti. Fransa'nın 1807'de tekrar işgal ettiği adalara 1815'te İngiltere sahip oldu.Bkz. Evcil,**a.g.e**.,s.23.
[82] Evcil,**a.g.e**.,s.24.
[83] Türsan , **a.g.e**.,46.

AYAKLANMANIN ALTINCI YILI (1826)

1826

Misolongi'nin Muhasarası ve Zaptı :

Yunanistan; halen her yıl 23 Nisan günü, Misolongi'nin düşüşünü bir matem günü olarak hatırlar ve Misolongi ve Sakız'ın Türkler tarafından geri alınmasını Avrupa basınında Türkiye aleyhinde bir propaganda! aracı olarak kullanır. 1826 yılında, Mora asilerinin elinde, Misolongi ve Anapoli Kaleleri kalmıştı. Misolongi Avrupa kamuoyu için Yunan bağımsızlığının simgesi olmuştu. Çünkü ünlü Ingiliz Şairi Lord Byron, Yunan ayaklanmasından beri Misolongi'de, asiler arasında yaşıyor ve Avrupa'ya mektuplar ve şiirler yolluyordu. Korent Körfezinin kuzey kıyılarında, çevresi bataklık ve göllerle çevrili olan bu kent, sadece asilerin değil, Avrupa kamuoyunun (Hıristiyanlığın) Türklüğe (Müslümanlığa) karşı da bir müstahkem mevkii olmuştu.

22/23 Nisan 1826 gecesi Misolongi'de muhasara olanlar huruç ettiler. Pusuya düşerek telef oldular. Sabah saat 02.00'ye kadar muharebe edildi. Rumların çoğu (7.000 kişi) öldü. Ancak 400 Rum, çoğu yaralı olarak dağlara kaçtı. Türk tarafının kaybı 2.000 erdi. Narda despoti ile Istirya kaptanı yakında bir kuleye kapandılar, 6 saat savunmadan sonra kendilerini kuleyle birlikte yakmışlardı.

İngiliz şairi Byron da Misolongi'de hastalıktan öldü. Kalbi Misolongi'de gömüldü.Misolongi çıbanı deşilince, ordu hızla Mora daki tüm kaleleri aldı. Lord Byron nasıl kullanıldı? Grek âsiler, Lord Byron gibi tanınmış İngiliz şairleri de kendi kötü işlerinde istismara kalkışıyorlardı. Oysaki onlardan diledikleri tek şey, özellikle Lord Byron'un servetine el koymaktı. Lord Byron, 19 Nisan 1824'de sözde Grek "özgürlük savaşçılarını zafere ulaştıran bir önder" olarak değil, tutulmuş olduğu hastalıktan kurtulamayarak kendi yatağında can veriyordu; ama Grekler, onu, kendi sözde "bağımsızlık ihtilâlinin bir mücahidi" olarak efsaneleştirmişlerdir [84].

Osmanlı ordusunun bu zaafı karşısında padişah 2 nci Mahmut, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı. Mehmet Ali Paşa kuvvetleri 1825'te Mora Yarımadası'na çıktı ve kısa sürede isyanı bastırdı. İsyan bastırılmıştı ama bütün Avrupa bir araya gelerek Yunanistan'a özerklik verilmesini talep ediyordu.

1825

Fakat, Çar I. Aleksandr'ın ölümü (Aralık 1825) ile Rusya'nın başına geçen I.Nikola'nın şiddetli bir Türk düşmanı olup Yunan asilerine aşırı sempati duyması ve Doğu Akdeniz'i Mehmet Ali Paşa gibi güçlü bir komutan ve idarecinin denetimine bırakmayı ülkesinin çıkarlarına aykırı bulması, Rusların Yunan meselesini devletler arası bir problem haline getirmesine neden olmuştur[85].

1826

Yunan meselesini Rusya'nın yararına çözümlemek için harekete geçen Çar I. Nikola, ilk olarak Prut boylarındaki sınıra asker yığmaya başladı.I. Nikola, Osmanlılar ile Akkerman Mukavelesi görüşmelerini yaparken bir yandan da İngilizler ile Yunan meselesi hakkında görüşmelere başlamıştı.

Görüşmeler sonucunda, daha Akkerman Sözleşmesi yapılmadan, 4 Nisan 1826'da "Petersburg Protokolü" imzalandı. Buna göre:"*Yunanlılar, Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı özerk bir devlet haline getirilecek ve bütün Türkler Yunanistan'dan çıkartılacak; İngiltere ile Rusya her türlü çıkar hesaplarından uzak olarak, bu öneriyi Osmanlı Hükümeti'ne kabul ettireceklerdi".*

Petersburg Protokolü, Yunanistan Devleti'nin kurulması yolunda,devletlerarası diplomasi alanında atılan ilk adım oldu. Avrupa devletlerinden Avusturya ile Prusya protokola katılmayı reddederken Fransa ise kabul etti.Rusya ile İngiltere, protokol esaslarını Osmanlı Hükûmeti'ne bildirerek uygulamaya konulmasını istediler. Osmanlı Devleti gönderilen notaya kesin bir şekilde olumsuz cevap verdi.

1827

ATİNA'NIN ELE GEÇİRİLMESİ

Reşit Paşanın kuvvetleri hızla İnebahtı, Karlıeli, Salona yörelerindeki asileri temizlediler.Atina'yı muhasara eden 12.000 askerin yansı hasta ve yaralıydı. Bu ordu iki yıldır çok meşakkat çekmişti. Atina'yı büyük bir topçu kuvvetiyle Fransız Albayı Fabvier müdafaa ediyordu. 5 Haziran 1827'de teslim oldu. Türkler, tarihlerinde beşinci kez Atina'ya girmişlerdi . Ayaklananların elinde bir tek Anapoli kalesi ve adalar kalmıştı.

Mora isyanının bittiği sanıldığı anda, Avrupa müdahalesi kesinleşmişti. Hatta İngiliz elçiliğinden baştercümanı Bâb-ı Âli'ye, gelerek "Misolongi'den getirilecek Rum sergerdelerine hakaret edilmemesinin" İngiltere Devletinin isteği" olduğunu bildirmişti .

Atina'nın tekrar alındığının ertesi ay (6 Temmuz 1827) İngiltere, Rusya ve Fransa Londra'da bir anlaşma imzalayarak Mora'nın bağımsızlığını ilan ettiler[86].Atina'nın yeniden ele geçirilmesini bir beyanname ile ilan eden II nci Mahmut'a cevap olmak üzere, İngiltere-Rusya-Fransa, 6 Temmuz 1827'de Londra'da "Yunanistan'ı barışa kavuşturma" antlaşmasını imzaladılar.

Londra Protokolü (6 Temmuz 1827)'nde imzası bulunan üç devletin (İngiltere, Fransa, Rusya) Yunanlı "muhariplere" yardım etmesinin yanısıra,Osmanlı Devleti'ne baskıda bulunacağını öngörüyordu[87].Özetlersek; her

[84] Sonyel,a.g.e.s.118.
[85] Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi-I ,**a.g.e**.,s.14.
[86] Türsan , a.g.e.,s.38-39.
[87] Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi-I ,**a.g.e**.,s.15.

üç devlet de, Yunan "bağımsızlığının içlerinden sadece birisinin eseri olmaması ve hiçbirisinin yeni devlet üzerinde özel haklara sahip olmaması siyasetini izliyorlardı..."

Navarin Deniz Faciası:

Osmanlı devleti Yunan bağımsızlığını reddetmesi üzerine, üç devlet Akdeniz'deki donanmaları İngiliz Amirali Cordington komutasında Mora'ya gönderdiler ve 20 Ekim 1827'de, savaşmamak kesin emrine rağmen, Osmanlı ve Mısır donanmalarını Navarin Limanında yaktılar. Avrupa kamuoyu bu olayı çılgın bir sevinçle karşıladı[88].

Ahmet Muhtar Paşa diyor ki :

"Fransa'nın ünlü şairlerinden Victor Hugo'nun "Şarklılar" adlı eserinde "Navarin" adlı bir şiiri vardır. Bu şiirin tamamen aleyhimizde yazılışı, Yunan sevgi ve yanlılığının ve Mora sorunu hakkında o dönemde batılıların ne kadar haksız fikirler taşıdığının ve aldanmış olduklarının açık işaretidir".

Navarin olayı, Osmanlı deniz gücü açısından çok olumsuz bir dönüm noktasıdır. Birbirine denizlerle bağlı üç kıtaya yayılmış bulunan ve 16 bin mil kadar kıyısı olan Osmanlı Devleti, "donanmasız bir deniz imparatorluğu" durumuna düşmüştür.

1828

6 Ağustos 1828'de bir sözleşme yapıldı. Eylül ayı başında da Fransızlar, Mora'ya asker çıkartarak işgal ettiler. Navarin olayından sonra büyük askerî güç ve moral kaybeden Osmanlı Devleti'nin bu durumundan istifade etmek isteyen ve Osmanlı Donanmasının yok olduğunu, Yeniçeriliğin lağvından sonra yeni Türk Ordusunun henüz gelişmediğini gören Rus Çar'ı I nci Nikola,bu fırsatı kaçırmadı. , 1828 Nisan'ında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. 26 Nisan 1828'de sınır olan Prut nehrini geçerek 11 nci Türk -Rus savaşını başlattı.

1829

Batıdan ve doğudan iki cephe açan Ruslar hızla ilerleyerek doğudan Erzurum'a batıdan ise Edirne'ye kadar ele geçirildi. Şair Namık Kemal'e (Vatan ve Silistre) ' yi yazdıran bu kahraman küçük kale, 1 Temmuz 1829 günü, Erzurum 7-8 Temmuz günü düşmüşler, Rus Ordusu hiçbir mukavemet görmeden 19 Ağustos 1829 günü Edirne'yi almıştı. Edirne'nin de düşmesi üzerine, Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kaldı. Osmanlı ve Rus temsilcileri arasında Edirne'de yapılan görüşmelerden sonra 14 Eylül 1829'da Edime Antlaşması imzalandı.

Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra imzalanmış şartları en ağır antlaşmalardan biri olan "Edirne Antlaşması" ile Osmanlı Devleti, Yunanistan Devleti'nin kurulmasını kabul ediyordu. Edirne Antlaşması'nın 10. Maddesine göre Osmanlı Devleti; Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Londra'da 6 Temmuz 1827'de ve buna dayalı olarak yine Londra'da 22 Mart 1829'da aralarında yaptıkları, Yunanistan Devleti'nin kurulmasını ve bağımsızlığını öngören anlaşma ve protokolü kabul edecekti.

Rusya ile Türkiye arasındaki 14 Eylül 1829 Edirne Andlaşmasının 10 ncu maddesinde bu tanıma vardır. Üstelik 137 milyon altın frank harp tazminatı verilmesi kabul edilmişti.

1828 Osmanlı-Rus Harbi'nden bitkin ve perişan bir halde çıkmış olan Osmanlı Devleti'nin de, bunları kabulden başka yapacak bir şeyi olmadığı için, Yunan istiklali, 24 Nisan 1830'da OsmanlıDevleti'nce de kabul ve tasdik olundu[89]. Yeni Yunan hükümeti Osmanlı egemenliği altında bulunacak, yılda bir buçuk milyon kuruş haraç verecek ve devletin başına seçilecek hıristiyan prensin seçiminde Bâb-ı Âli, oy sahibi olacaktı.Böylece, Yunan Devleti hem üç büyük devletin ve hem de Avrupa'dan Yunanistan'a gönüllü olarak koşup gelen birçok şair, yazar ve askerlerin maddi ve manevi yardımı ile kurulmuş oluyordu.

24 Nisan 1830

YENİ YUNAN DEVLETİ DOĞUYOR :

1832

Yunanlıların hâmisi olan İngiltere, Fransa ve Rusya Mayıs 1832'de Yunanistan'a son şeklini veren bir anlaşma yaptılar. Bununla, Yunanistan'ın kuzey sınırı olarak "Arta-Volo hattı" kabul edildi. Böylece, Yunanistan'a Attik ve Mora yarımadaları bırakılmış oldu. Aynca bu yarımadaların çevresindeki tüm adalar ile kuzey Sporadlar, Ege'nin ikinci büyük adası Eğribos dahil olmak üzere yüzlerce ada Yunanistan'a bağlandı. Kurulan Yunan Krallığı'na da Bavyera Kralı Louis'in oğlu Otto seçildi.

Bu talimata uygun üç devletin büyükelçileri 8 Nisan 1830'da İstanbul'da Osmanlı Devleti ne bir nota vererek Yunanistan'ın bağımsızlığının onaylanmasını istemişler, Karşı koymaya gücü yetmeyen Osmanlı Hükümeti de, Şeyhülislâm Abdülvehhab Efendi'nin "Müslüman topluluğunu şer ve zarardan koruma" gerektiği yolunda verdiği fetva üzerine kendi topraklarında ilk bağımsız Hıristiyan devletin kurulmasını kabul etmişti[90]. Bâb-ı Âli de bunu 24 Nisan 1830'da onaylamak suretiyle Yunan devleti doğmuştur. Gerçek bağımsızlık olayı bu olduğu halde, Yunanlılar her yıl ulusal bayram olarak ihtilalin başladığı 25 Mart 1821 gününü kutlarlar .

---

[88] Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea ,**a.g.e**.,s.58.

[89] Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea ,**a.g.e**.,s.15.,ayrıca bkz. Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi-I ,**a.g.e**.,s.16.

[90] Turan, **a.g.m**., s.43.

1830

Yunan krallığını Leopold de Saxe-Coburg reddetmişti. Bunun üzerine İngiltere, Bavyera Kralı Louis I. (Ludwig I.) 'in ikinci oğlu Prens Otthon[91] (Otto Wittelsbach)'ı seçti. Genç prens tahtı kabul edince üç devlet 7 Mayıs 1832'de Bavyera ile Londra Andlaşmasını imzalayarak, Yunan devletini kesin bir biçimde siyasal olarak örgütlediler[92].

1832

8 Ağustos 1832'de Helenler Meclisi, Prens Otthon'u Yunanistan kralı ilan etti. 25 Aralık 1832'de Sisam Adası na özerklik verildi. Sisam, Yunan devleti sınırları dışında kalmıştı. Fransa, İngiltere ve Rusya bir nota vererek 10 Aralık 1832'de Sisam'a bazı ayncalıklar ve bağımsızlık verilmesini Osmanlı Devletine kabul ettirdiler. Ada'da bir Rum Meclisi olacak ve bu meclisin başkanını Bâb-ı Âli seçecekti. Ada'da asker bulunmayacaktı. Ayrıca devlete yılda 400.000 kuruş vergi ödenecekti.

İstanbul görüşmelerinde Bâb-ı Âli; üç devlet elçilerine 26 Aralık 1832'de tüm öneriler kabul ettiğini bildirdi. Devletin kıpırdayacak hali kalmamıştı. Cezayir'i Fransızlar almışlar, isyan eden Mısır Valisinin oğlu İbrahim Paşa da 16 Haziran 1832'de Şam'ı zaptetmişti. 10 Aralık 1832'de Sisam'a özerklik verilmeşti.

1833

Ocak 1833'de naip Otton ve Bavyera kıtaları Yunanistan'a girdiler ve Otton kral oldu. Otto 1862 de çıkan bir ihtilal sonunda Yunan tahtından çekildi ve yerine Danimarka Kralı IX ncu Christian'ın oğlu Georg, I nci Yorgi ünvanıyla Yunan tahtına getirildi. Son Yunan kralı bu ailedendi. 2 nci Konstantin, 13 Aralık 1967'de Yunanistan'dan kaçıncaya kadar, bu aile Yunanistan'da hükümran olmuştur.

Kral Otto, krallığı kabul ederken, sınırın genişletilmesini istedi. Ingiltere ve Fransa'nın baskısıyla, Bâb-ı Âli, 12 milyon frank tazminat karşılığında Narda Körfezine kadar olan araziyi Yunanistan'a verdi, işte bu olay, Yunanistan'ın ilk genişleme hareketidir.

1865

29 Mayıs 1865'te Yunan Denizi'nde mevcut ve İngiliz himayesi altında bulunan 7 Ada'nın Yunanistan'a hediye edilmesi,Megalo İdeacıları coşturmuş; gözlerin Girit'e dikilmesini sağlamıştı[93].

1832-1862

1832-1862 arasında tahtta kalan Kral Otto, azalan popülerliğini yeniden kazanmanın yolunu, bu yeni Megali ideolojisini şevkle desteklemede buldu;böylece artık önderlerince vaat edilmiş topraklarda atılmış ilk temel sayılan Yunanistan, Osmanlı imparatorluğu'na karsı girişilen kararlı bir yıkıcı kampanyanın merkezi oldu.

1841

Girit Adası'ndaki Rumalar,1841'de ve daha sonra da 1858'de başlarındaki Türk yöneticilere isyan ettiler. 1863'te Yunanistan'ın ikinci hükümdarı olarak seçildiğinde, Kral I. George, halkının kabarık milliyetçilik duygularına uyup, Yunanistan Kralı değil, Helenlerin Kralı unvanını almıştı. **1**866'da Girit'te bir üçüncü ayaklanma patlak verdi. Bu arada, Yunan Hükümeti, Türklerin yönetimindeki Epir ve Teselya'da da isyanları destekliyordu.

1854-1876

Milli büyüklük hususunda kendi emelleri peşinde koşan Yunanlılar gibi, bütün Sırplar, Romenler ve Bulgarların yağmalarına ilaveten, Yunan ve Rus zaferleri, Osmanlı Imparatorluğu'nun elinde kalan yerlere,Müslüman göçmenlerin akın etmesiyle sonuçlandı.

1854 ile 1876'da yalnız Kırım'dan 1,4 milyon Tatar kaçtı. 1897'de 30.000 kadar Müslüman Tesalya'yı terk etti. Bütün bu mültecilere, Osmanlı Hükümeti tarafından toprak verilmesi veya başka suretle ekonomik yönden yardım edilmesi zorunlu idi. Bu da, zaten fakirleşmiş bir millet için korkunç bir yüktü[94]

1877-1878

Türk ordularının, 1877-1878 Türk-Rus Harbi sırasında Balkanlar'da ilerleyen Rus kuvvetleri karşısında kilitlenip kaldıkları bir sırada, bir Yunan ordusu Teselya'ya girdi. Bu askeri harekâtın mükâfatı olarak 1881 İstanbul Konferansı'nda Yunanlılara Teselya ve Epir'in bir parçası (Arta) verildi.

1897

Yunanistan bu askeri ve diplomatik zaferden öylesine cesaretlenmişti ki, büyük bir çatışma için hiç de hazırlıklı olmadığı halde, 1897'de Osmanlı Imparatorluğu'na harp ilan etti. Bir Yunan kuvveti Girit'e başarılı bir çıkarma yaptı; ancak Veliaht Konstantin Teselya'da kesin bir yenilgiye uğradı. Ordusunu toptan imhadan ancak Avrupa devletlerinin zamanında müdahalesi kurtardı.

Önde gelen Yunanlı tarihçilerden D. George Kousoulas'ın işaret ettiği gibi : "*Büyük Ülkü'nün (Megali İdea) bayraktarlığı artık, bir ülkenin dış politikasının o ülkenin olanak ve yetenekleri ve dönemin uluslararası*

---

[91] Ülkede sürüp giden siyasî kaosa bir son vermek için, üç büyük devlet 1832 Mayısı'nda, Bavyera Wittelsbach hanedanından Prens 0tto'nun Yunan tahtına getirilmesi hususunda anlaşmaya vardılar ve zamanın Bavyera kralı I. Ludwig'in oğlu Prens Otto 6 Şubat 1833 tarihinde 3500 kişilik bir Bavyera askerî muhafız birliği ile Yunanistan'a geldi; ancak kendisi o tarihte henüz onyedi yaşında olduğundan, Yunanistan 1835'e kadar gene Bavyeralılar'dan oluşan bir niyabet heyeti tarafından idare edildi.Bkz.Hatipoğlu,**a.g.e**.,s.26.

[92] Türsan , a.g.e.,s.54.

[93] Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea ,**a.g.e**.,s.23.

[94] Oberling,**a.g.e**.,s.37-38.

koşullarıyla tutarlı olması gerektiğini anlamayan veya anlamak istemeyen aşırı hayalcilerin eline geçmişti[95]." Buna rağmen, Yunan saldırganlığı mükâfatını da gördü; zira çatışma sona erdiğinde, büyük devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nü Hıristiyan bir prensin yöneteceği muhtar (otonom) bir Girit'in kurulmasına izin vermeye zorladılar. Bu prens de, Yunan kralının ikinci oğlu Prens George'tan başkası değildi.

GİRİT KATLİAMLARI

1897

Şubat 1897'de Yunanistan, Girit Adası'nı istila ettiği zaman,binlerce Yunanlı Müslüman katledildi. Yalnız Sitia mıntıkasında 374 çocuk dahil 851 kişi öldürüldü. Orta Girit'teki seksen Müslüman köyü tamamen tahrip edildi. Katliam, ancak ingiliz ve Fransız askeri birliklerinin vaktinde gelişiyle durduruldu.

Sitia mıntıkasında katliamın görgü şahidi, Boukaka Köyü'nden bir kadın, Fransız memurlara şu ifadeyi verdi : "*Hıristiyanlar, Hüseyin Mehmedakis'in gebe karısı Halime'yi yere attılar ve karnını yarıp cenini çıkardılar. Keza, Mustafa Ömer Efendakis'in kızı Fatime'yi göğüslerinden sırtının ortasına kadar kesip bıçakladılar. Erkekleri caminin içine tıkıp öldürdükten sonra, onları minareden fırlatıp attılar ve daha sonra minareyi benzinle ateşe verdiler. Adamlar, elleri ve ayakları yarı yanmış halde köyün her yerinde koşuşuyorlardı. Çocuklar bıçaklandı ve birkaçı minare çöktüğü zaman altında ezildi*[96]*."*

KIBRIS ADASI'NIN COĞRAFÎ KONUMU

Doğu Akdeniz'de 34°33'- 35°41' kuzey paralelleri ile 32°17'- 34°35' doğu meridyenleri arasında yer alan Kıbrıs, Sicilya (25.710 km), Sardunya (24.090 km2) adalarından sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır[97]. Ada'nın yüzölçümü 9251 km2'dir. Kıbrıs adası Anadolu'dan kopmuş olup, toprak yapısı, iklimi, bitki örtüsü ve hayvan türleri bakımından tamamen Anadolu'nun bir parçasıdır[98]. En uç noktaları arasındaki uzunluk batı-doğu doğrultusunda 224 km'ye. kuzey-güney doğrultusunda 96 km'ye ulaşır.

Kıyılarının toplam uzunluğu yaklaşık 780 km'dir[99]. Jeolojik devirlerde bir çöküntü neticesinde Hatay bölgesinden ayrılıp bir ada haline gelen Kıbrıs'ın ilk sakinleri Anadolu'dan gelmişlerdir[100]. Kıbrıs adasıyle Anadolu arasında en yakın mesafe adanın kuzeyindeki Kormacit burnu ile Anadolu'nun Anamur burnu arası olup 71 km. (44 mil)dir[101]. Kıbrıs ile Suriye arasında en kısa mesafe adanın kuzey doğusundaki Karpas burnu ile Suriye'nin Lazkiye şehri kuzeyindeki İbnhan burnu arası olup 98 km. (61 mil)'dir.Kıbrıs Yunanistan'a 800, Hayfa'ya 290, Beyrut'a 221, Mısır'a 316 ve Grit adasına 555 km. uzaklıktadır .

Kıbrıs kıyılarının uzunluğu 782 km. kadardır. Kıbrıs'ın büyüklüğü; 9280 Km. olup takriben Trakyanin 1/3'ü ve bütün Türkiyenin 1/83'ü kadardır[102].

1960 Kıbrıs Antlaşmaları'na göre de İngilizlerin elinde 158,4 km^2lik (99 mil^2) iki üs bölgesi vardır. (Dikelya ve Ağrotur Üsleri) Bu üsler anlaşmalar gereği İngiliz toprağı sayılır.Türkiye ile Kıbrıs arasında en kısa uzaklık 70 km (40 mil) olması nedeniyle açık havalarda Beşparmak Dağları'ndan Türkiye'nin güney kıyılarını görmek mümkündür[103].

KIBRIS ADASININ TÜRKİYE İÇİN JEOPOLİTİK VE STRATEJİK ÖNEMİ

Coğrafi konumu ile Kıbrıs, Türkiye için jeopolitik ve jecstratejik açıdan hayati bir önem taşımakta; Anadolu'nun savunulmasında hayati rol oynamaktadır.Ayrıca Kıbrıs adası, Avrupa ile Afrika kıtaları arasında bir atlama taşıdır[104]. Herhangi bir devlet tarafından Doğu Akdeniz'de Anadolu ve Suriye kıyılarına yapılacak bir harekâtta Kıbrıs Adası, bir ileri karakol veya bir ileri mevzii olarak kullanılabilir[105].

Kıbrıs'ın Türkiye için jeostratejik önemini Yüce Atatürk şöyle vurgulamıştır: Güneyde askeri bir tatbikatı izleyen Atatürk etrafında bulunan subaylara: *"Türkiye'nin yeniden işgal edildiğini ve Türk kuvvetlerinin sadece bu bölgede mukavemet ettiğini farzedelim.İkmal yollarımız ve imkanlarımız nelerdir?"* sorusunu sorar. Subaylar birçok görüş ve düşünceleri ileri sürerler. Atatürk hepsini sabırla dinler. Sonra elini haritaya uzatır ve Kıbrıs'ı işaret ederek : *"Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için çok önemlidir*[106]." der.

Kıbrıs'ın jeostratejik önemi çok iyi bilinmelidir ki Ada'da 1931'den beri devam eden Kıbrıs davası, Kıbrıs'taki bir avuç Türkün davası olmaktan çıkmış ve 80.000.000'luk Türkiye Cumhuriyetinin en önemli davası olmuştur[107].

---

[95] Aynı yer, s.36.
[96] Aynı yer, s.10.
[97] **Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi dağılımı ve Türk Vakıfları)**T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın no.43,Ankara, 2000.,s.3.
[98] **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 3. Kısım Eki, Kıbrıs Seferi (1570-1571),** Ankara 1971, s. 32 , Ayrıca bkz. Abdulhaluk Mehmet Çay, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989 ,s.1.
[99] Anabrittanica Ansiklopedisi, "**Kıbrıs**", c. XVIII, s. 432.
[100] Osmanlı İdaresinde Kıbrıs**,a.g.e,**s.8.
[101] **Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571)** , Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No: 689,.Ankara ,1986,s.26.
[102] **Kıbrıs Broşürü No:1**,Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı Yayınları ,Ankara ,1964,s.4.
[103] Serter,**a.g.e.,s.1.**
[104] Ali Fikret Atun , **İkinci Kıbrıs Seferi,** Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999,s.12.
[105] Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571),**a.g.e**.s,27.
[106] Serter,**a.g.e.,**s.5.
[107] **Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı** , Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı Yayını , Girne,1996,s.3.

Kıbrıs, Türkiye için tarihî yönden de çok önemlidir. Atalarımız Kıbrıs'ı, 1571 yılında 80.000 şehit pahasına almışlardır[108].Kıbrıs adası, uygun deniz ve hava üssü imkânlarına da sahiptir. Bu nedenle Doğu Akdeniz'de deniz ve hava üstünlüğü kurmak isteyen güçler için Kıbrıs, bulunmaz bir yerdir.

Kıbrıs Rum Halkı

Kıbrıs adası, tarihin hiçbir döneminde Yunanlılara ait olmamıştır.Bugün Kıbrıs'ta bulunan Rumlar, Yunanlı değildirler. Bunlar, pek çok yabancı tarihçinin ve de siyasetçinin de kabul ettikleri gibi, Kıbrıs'ı tarih boyunca işgal etmiş bulunan ulusların kalıntılarıdır. Bunlara, soyu sopu belli olmadığı için levanten de denilmektedir.

Kıbrıs, Yunanistan'a 960 km uzaklıkta bulunmaktadır. İngiliz devlet adamlarından Sir VVinston Churchill, 1907 yılında verdiği demeçte: Kıbrıs Rumlarının Yunan olmadıklarını açıkça söylemiş ve "*Adanın Yunanistan'la tarihî ve coğrafi münasebetleri olduğu iddiası hayal mahsulüdür*[109]." demiştir.

Kıbrıslı Olma Özelliği ve Millî Psikoloji

Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğunda 1960 senelerinde ada ahalisinde, Kıbrıslı olmanın verdiği tipik bir hüviyet ve müşterek milliyet şuuru doğmamıştır. Kıbrıslı olmanın şuuru teşekkül etmediği cihetle, milli psikilojiden bahsedilemez. Adada yaşıyan bütün unsurlar; Kıbrıslı olmaktan değil,mensup ve bağlı oldukları milletlerden gurur duyarlar.Kıbrıs'ın sosyalojik ortamı; bu haliyle nikâh düşmeyen akrabalar arasında kazaen vaki izdivaca benzer[110].

Kıbrıs Bayrağı

Kıbrıs Cumhuriyetinin bayrağı; aslî unsur olan Türkler ve Rumlar tarafından asla iltifat görmez. Ancak resmî dairelerin ve makam arabalarının zoraki dekoru vaziyetindedir[111].

Fizikî vasıfları

Açık mücadele kabiliyeti Türk unsurunda, sinsi mücadele kabiliyeti Rum unsurunda daha fazladır[112].

Kıbrıs Adı

Türkçe'de Kıbrıs, Arapça'da "Kubrus"Batı dillerinde"Cyprus", "Cypre", "Chypre", "Gipros" ve "Cypren" olarak adlandırılan ada;İbraniler'de "Kittim" denilen Kıbrıs;"Kypros"olarak ilk defa Homeros'ta zikredilmektedir. Adının, Ana Tanrıça Kibele'ye bu adada verilen isim olan adayı ilk işgal eden Yasef'in oğlunun adınaizafeten "Kittim" veya "Chetını", M.Ö. 600 yılında bugünkü Lefke yakınlarında bulunan Depa (Soli) şehrinin Kralı olan Philocyprus'un adına izafeten "Cyprus" ve bir şehir adı olarak da "Pafos" denilmiştir[113].

Nüfus Yapısı

Türk egemenliği zamanında (1571-1878) Kıbrıs'ta Türklerin nüfusu Rumlardan çok idi. Rahip Kyprianos'a göre 1777 senesinde 47.000 Türk ve 37.000 Rum olmak üzere toplam nüfus 84.000'dir[114]. Kıbrıs, 1960'ta bağımsızlığını ilan ettiğinde, Ada'da 412.521 Rum, 104.350 Türk,3.628 Ermeni, 2.705 Manini, 502 Çingene vardı. 2.951 kişi de çeşitli etnik kökenli idi. Görülüyor Ki nüfusun ancak % 18,07'si Türktür. Bunlar da çoğunlukla, küçük ve bir tehlike karşısında hassas yerleşim noktalarına dağılmışlardır[115].Bugün Kıbrıs'ta çeşitli milletlere mensup insanlar bulunmaktadır. Kıbrıs'ta İngiliz egemenliğinin başlamasından sonra, Kıbrıs Türklerinin ana vatan Türkiye'ye göçleri 1939 yılına kadar yoğun bir şekilde sürecektir. 1963 olaylarına rastlayan ilk Cumhuriyet yıllarında ise 600.000 civarında olan nüfusun 1/5'i Türklerden ve 4/5'ü Rumlardan oluşuyordu. Bu orantının Türklerin lehine olduğu dönemler de yaşanmıştır. Hâlen ana vatan Türkiye'de bir milyona yakın, İngiltere'de 300.000 ve Avustralya'da da 100.000'den fazla Kıbrıslı Türk yaşamaktadır[116].

---

[108] Serter,**a.g.e.,**s.5.
[109] Aynı yer,s.6.
[110] Kıbrıs Broşürü No:1,**a.g.e**.,s.29.
[111] Aynı yer,s.29.
[112] Aynı yer,s.29.
[113] Osmanlı İdaresinde Kıbrıs **,a.g.e.,**s.4-5.
[114] Ada nüfusu hakkında Venedikliler dönemine kadar elde yeterli ve sağlıklı bilgiler yoktur. Venedikliler zamanında (1489-1570) 100.000 ile 200.000 arasında değişen ada nüfusu, bu dönemde şöyle bir seyir takip etmiştir: Osmanlılar tarafından 1571 yılında fethinden önce ada nüfusu toplam 197.586 kişidir.Fethi müteakip ilk Vali Muzaffer Paşa'nın yaptırdığı sayıma göre erkek nüfusunun 120.000 olarak belirlendiği Kıbrıs'ta, bazı kaynaklarda istilalar, kuraklıklar, veba, çekirge sürüleri nedeniyle 18. yy.'ın sonlarında toplam nüfusun 80.000'e kadar düştüğü de belirtilmektedir.

Adanın İngiltere'ye devrinden sonra Ingilizlerin 1881 yılında yaptığı sayıma göre 186.173 olan nüfus; sürekli artış göstererek I. Dünya Savaşı'ndan önce (1911) 274.108, II. Dünya Savaşı'ndan önce (1931) 347.959, savaştan sonra (1946) 450.114 olmuş ve 1952'de 500.000'i bulmuştur. Son dönemde 1956'da yapılan sayımda 130.000 Türk (%25) ve 391.000 Rum (%75) olmak üzere 521.000 çıkan toplam nüfus, 1960 sayımında 571.000'e ulaşmıştır.

Önemli siyasi sarsıntılar, 1877-78 savaşı, I. ve II. Dünya Savaşları, 1950-56 Enosis kampanyaları, Türkiye'ye ve İngiliz Milletler Topluluğu Ülkeleri'ne göç ve 1963 noelindeki terör olayları vb. sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Örneğin İngiltere, Kanada ve Amerika'da bugün birçok Kıbrıs kökenli Türk yaşamaktadır. Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız , Osmanlı İdaresinde Kıbrıs **,a.g.e.,**s.5-6.

15 Aralık 1996 yılında yapılmış olan genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin nüfusu 200.587'dir. (Nüfusun 197.264'ü Türk (%98,3), geriye kalanlar da yabancı uyrukludur. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin nüfusu ise 700.000'e yakındır.30 Nisan 2006'da yapılan konut ve nüfus sayımının ilk kesin sonuçlarına göre de KKTC'de edimli (de-facto) nüfusun 265.100, güncel (de-jure) nüfusun ise 256.644 olduğu resmen açıklanmıştır.Bkz. Serter,**a.g.e**.,s.6.
[115] Oberling**,a.g.e.,**s.6.
[116] Serter,**a.g.e**.,s.4.

KIBRIS TARİHİ

Kıbrıs adası ada Orta çağlar başından beri Bizans, Arap, Fransız (Haçlı), İtalyan (Venedik) ve nihayet Osmanlı hâkimiyetini tanımıştır[117]. Kıbrıs'ın ilk sakinleri AKA'larla Suriye ve Anadoludan gelen unsurların karışımıdır[118]. Kıbrıs'ta insan yerleşimi ile ilgili ilk kesin bilgiler, yaklaşık M.Ö. 7000 yılında Güney Türkiye, Suriye ve Filistin'den gelenlere aittir[119].

M. S. 395

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 tarihde ikiye ayrılmasından sonra Kıbrıs Adası, Doğu Roma Imparatorluğu'nun yâni Bizans'ın hissesine düşmüştür[120]. Bizans döneminin diğer önemli bir sonucu Yunanlılıkla ilgisi olmayan Kıbrıs hıristiyan halkının, Rumca'nın Bizans'ın resmî dili olmasından sonra bu yeni dili benimsiyerek Rumlaşmış olmalarıdır[121].

Hıristiyanlığın doğuşunda bu dini ilk kabul eden Roma vilâyetlerinden biri olmuş ve Ortodoks Kilisesi kurulmuştur. Ancak Katolik-Ortodoks mücadelesi Osmanlı fethine kadar devam etmiştir[122].

Müslümanlar az bir zaman zarfında, mucizevî bir kudretle, Yakın Şark'ın Sasanî ve Bizans İmparatorluklarını yere serdikten sonra da hayrete şayan bir süratle denizlere açılmışlar, Halife Osman zamanında Şam vâlisi bulunan Mu'âviye, vücuda getirdiği bir donanma ile,M. 650 yılında, Kıbrıs'a bir sefer yaptı ve Ada'yı yıllık 7200 dinar (altın) vergi ile İslâm devletine bağlamıştır[123].

1191'de III. Haçlı Seferleri'nde İngiltere Kralı I. Richard (Arslan Yürekli Richard) tarafından alınan Kıbrıs'ın krallığına Richard tarafından , Kudüs Kralı Guy de Lusignan getirildi. Ortodoks Başpiskoposu Germanos'un başpiskoposluğu iptal edilerek, Ortodoks Kilisesinin legal varlığına son verildi[124].

Luzinyan'lar üçyüz yıl ülkeyi yönettiler. Bu Kıbrıs tarihinin en parlak dönemidir. Yönetimleri altında Ada, ipek, deri, baharat ticareti ile müthiş zenginliği, edebiyatçıları ve mimari eserlerinin güzelliği ile şöhret sahibi oldu[125].

1489

1489'da Venedik Cumhuriyeti adayı dolanbaçlı yollardan ilhak etmiş ve İdare Venedikliler tarafından ele geçirildikten sonra Kıbrıs,Venedik soylularından seçilen bir askerî valiyle yönetildi[126]. Bu hal Osmanlı'ların işgaline kadar devam etmiştir[127]. Ancak Osmanlı fethine kadar sürecek olan Venedik idaresi Kıbrıslılar için tam bir felâket olmuştu[128]. Venedikliler, yerli halka ezici bir yönetim uyguluyorlardı. Halk, kalelerin hendek kazma ve tahkim ve savaş hizmetleri altında eziliyordu.Her yıl vermekte oldukları 350.000 duka altınlık vergi sebebiyle perişan durumda idiler[129].

KIBRIS'IN OSMANLI'LARCA FETHİ

1521'de Rodos Adası'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle telaşa düşen Venedikliler, savunma hazırlıkları yapmağa başladılar Ağır vergiler ve zulüm altında ezilen halk, zalim Venedik yerine âdil Türk yönetiminin olmasını tercih etmekteydi.Doğu Akdeniz, Karadeniz, Kızıldeniz, Türk toprakları ortasında birer göl durumundaydı. Türk donanması, bu denizlere egemen olmakla birlikte varlığını Batı Akdeniz'de Cebelitarık'a, Hint Denizi'nde Sumatra Adası'na kadar duyuruyordu[130].

Kıbrıs'ta Türk Hâkimiyeti (1570 -1878)

Ortadoğu'nun bu ülkelerini ele geçirmeyi başarmış bir imparatorluğun Kıbrıs'ı ele geçirmeyi ihmal etmesi mümkün değildi. Özellikle Venedik Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz'de önemli bir üssü olan Kıbrıs'ta yuvalanmış olan korsanlar, Mısır'a giden Türk hacı ve tüccar gemilerine saldırmak suretiyle maddi ve manevi zararlar veriyorlardı[131]. Osmanlı Devleti,Kıbrıs'ı ele geçirmeyi hayati bir zorunluk olarak görmüştür[132].Çünkü Ada'nın fethiyle ancak Akdeniz'in doğusunda Osmanlı egemenliğinin tamamlanması ve bütünleşmesi mümkün olabilecekti. Kıbrıs seferine Serasker olarak Lala Mustafa Paşa tayin olunmuştu. Üç aylık bir kuşatma sonunda 1 Ağustos 1571 tarihinde Magosa kalesi de alınarak Kıbrıs'ın fethi tamanılandı[133]. Fetihten sonra Lefkoşe merkez

---

[117] Osman Turan, "**Orta Çağlarda Türkiye - Kıbrıs Münasebetleri**", Belleten,C. XXV III, sayı .110 (Nisan 1964), s. 209.
[118] Kıbrıs Broşürü No:1,**a.g.e**.,32.
[119] Harry Scott Gibbons ,**Kıbrıs'ta Soykırım (The Genocide Files)**,Özyurt Matbaası,Ankara,2003,s.19.
[120] Çay,**a.g.e**.s.3.
[121] Aynı yer,s.4.
[122]Osmanlı İdaresinde Kıbrıs,**a.g.e**,s.9.
[123] Turan,**a.g.m**.,s.209.
[124] Çay,**a.g.e**.,s.5.
[125] Gibbons,**a.g.e.,**s.20.
[126] Osmanlı İdareside Kıbrıs**,a.g.e**.,s.11.
[127] Kıbrıs Broşürü No:1**,a.g.e**.,s.32.
[128] Çay,**a.g.e**.,s.6.
[129] Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571),**a.g.e**.,s.22.
[130] Aynı yer,s.10.
[131] Aynı yer,s.14.
[132] Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571**),a.g.e**.,s.15.
[133] Çay,**a.g.e**.,s.8-9.

olmak üzere Kıbrıs idârî yönden bir "Beylerbeydik" statüsüne alınarak tahrir olunup, Avlonya Sancakbeyi Muzaffer Paşa Beylerbeyi tayin edildi[134].

Ada'da Türk İdaresi

Adada yaşayan Rum ahaliye gelince, bunlar Türkler'i bir kurtarıcı olarak karşıladılar, Osmanlılar Rumlar'a saygıyla davranıldı. Osmanlılar köleliği kaldırdılar ve Kıbrıslılara ev ve toprak sahibi olma hakkı tanıdılar. Ortodoks cemaati bütün diğer Hıristiyan mezheplerden üstün kabul ettiler ve Ortodoks Başpiskoposluğunu yeniden ihdas ettiler. Her şeyin ötesinde, Kıbrıslılar, "millet sistemi[135]" olarak bilinen azınlıklara geniş özürlük veren o mükemmel düzenin bir parçası haline getirildiler. Bu düzen ise, Osmanlı imparatorluğu'ndaki dini azınlıklara yüzyıllar boyu Türkler gelmeden önce Avrupa'da sahip olduklarından çok daha fazla özgürlük sağlamıştır. Ada'nın askerî bakımdan kuvvetlendirilmesi yanında nüfus olarak da Türk iskânına ihtiyaç duyuluyordu. Bunu sağlamak amacıyla; çeşitli Türkmen topluluklar mecburî iskâna tabi tutularak Kıbrıs'a yerleştirildiler[136].Venedikliler döneminde halkın elinden alınan dinî hürriyet geri verilerek sürgünde olan Ortodoks başpiskoposunun adaya dönmesine müsâade edildi[137].

Bu devirde Latinlerin Katolik Kilisesi yasaklandı ve Rum Ortodokslar teşvik edildi. Ada Rumları 308 yıllık Türk idaresinde (1570-1878) varlıklarını korudukları gibi ekonomik, kültürel ve hatta siyasî bakımdan da gelişme imkanını bulmuşlardır[138]. Kıbrıs'a yerleştirilmiş olan Anadolu Türkleri ile adadaki Rumlar, dinleri ve dillerinin ayrı olmalarına rağmen, uzun zaman barış içinde yan yana yaşadılar[139].

Genellikle sanılır ki, Türkler 1571'de Kıbrıs'ı fethetmekle, onu Yunanlılardan "çalmışlardır". Halbuki bu tarihte, Bizans Rum İmparatorluğu sona ereli bir yüzyıldan fazla olmuş ve Kıbrıs da yaklaşık üç yüz yıldanberi Batı Avrupa'nın egemenliği altında yaşamakta idi (Önce Lusignan şövalyeleri ve sonra da Venedikliler).

Kıbrıs Türklerinin ataları, ilk İngiliz göçmenlerinin Kuzey Amerika'ya gelmelerinden çok önce, 1570'lerde yeni vatanlarına gelmişler ve dört yüz yıldan fazla bir süre adada yaşamışlardır[140]. 1571'de Osmanlılar Kıbrıs'ı fethetti Türklerin, dört yüz yıldan fazla zamandır Kıbrıs'ta oldukları ortadadır[141].

Esas Kıbrıs sorununun özü Sokollu Mehmet Paşa'nın 1572'de Venedik elçisine söylediği sözlerde yatmaktadır: " . . *.siz bizim donanmamızı yakmakla sakalımızı traş ettiniz. Biz Kıbrıs adasını almakla kolunuzu kestik, kesilen sakal daha gür yerine çıkar, ancak kesilen kol yerine gelmez . ."* İşte Kıbrıs sorununun özü, Batı dünyasına karşı, Hristiyan zihniyetine karşı bu kesik kolun mücadelesidir. Kıbrıs'taki Türk-Rum anlaşmazlığı bu mücadelenin sadece görünürdeki bir bölümüdür[142].

Frankfurt Üniversitesi'nden Prof. Franz George Maier'in de belirttiği gibi : "*Kıbrıslıların çoğunluğunun Yunanistan'a hayranlık beslemesi tek başına Yunanistan ile birlik kurmayı haklı gösteremez. Kıbrıslıların talepleri konusunda,her zaman iddia edildiği gibi, tarihsel ve hukuki bîr temel oluşturdukları da son derece şüphelidir. Kıbrıs, İskender döneminde Yunanlıların egemen olduğu Ptoiemieos Krallığı'nm bir parçası olmuş ve daha sonra, Bizans döneminin Yunan hâkim sınıfınca yönetilmişse de; hiçbir zaman Yunanistan'ın bugünkü anlamıyla bir parçası olmamıştır.*

Modern Yunan ulus devleti de bu İmparatorlukların mirasçı olduğunu mantıken iddia edemez. Yunan devletine eskiden ait olmaktan gelen bir birlik hakkı bu nedenlerle öne sürülemez[143]..."

Kıbrıs aslında bir Osmanlı ülkesidir. Osmanlı Türk İmparatorluğu Kıbrıs'ı 1571'de her karış toprağını Türk kanı ile sulayarak fethetmiştir. Bu yönüyle Kıbrıs, fethedilen bir ülkedir. Tarihî bakımdan Türklerin üzerinde fetih hakkı vardır. 30 bin kadar Kıbrıs fatihi aileleriyle birlikte oraya yerleşmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu, Kıbıis'ta 307 sene hukuken ve fiilen hükümran olduktan sonra, Ada'yı 1878'de siyasî ve askerî zaruretlerle emaneten İngiltere'ye terketmiştir[144].

KIBRIS'TA RUM İSYANLARI BAŞLANGICI VE TÜRKLER'E KARŞI KATLİAM VE SOYKIRIM

OSMANLI DÖNEMİNDE İSYANLAR

Kıbrıs Rumlarının ezeli ve ebedi arzuları, megali idea doğrultusunda Kıbrıs'ı Yunanistan'ı ilhak etmek olmuştur. Ancak Kıbrıs Rumlarının enosis faaliyetleri, Türk döneminden itibaren başlamıştı.

---

[134] Osmanlı İdareside Kıbrıs**,a.g.e**.,s.17.

[135] Osmanlı nüfusu mensup olduğu dinlere göre milletlere bölünmüştür.Yani, bütün Müslümanlar Müslüman Milletine, bütün Museviler Musevi Milletine vb. mensuptu. Her millet, Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı bağımsız bir unsurunu teşkil etmekteydi. Milletler kendi kurallarını uygulamakta,kendi mezarlıklarını, okul ve kiliselerini yönetmekte ve evlenme, çeyiz durumu,boşanma, nafaka ve diger medeni hukuk konularında da yetkiye sahiptiler.,Ayrıntılı bilgi içn bkz. Oberling**,a.g.e.,**s.4

[136] Çay,**a.g.e**.,s.10.

[137] Osmanlı İdareside Kıbrıs**,a.g.e**.,s.18.

[138] Aynı yer,s.19.

[139] Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea ,a.g.e.,s.27.

[140] Pierre Oberling, Fahir Armaoğlu , **Kıbrıs Faciası**, Türk Tarih Kurumu Basımevi ,Ankara ,1990 ,s.3.

[141] Aynı yer ,s.1.

[142] **Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı** , Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı Yayını , Girne, 1996,s.

[143] Oberlimng,**a.g.e**.,s.64.

[144] Hamza Eroğlu ," ***Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratan Tarihî Süreç Ve Son Gelişmeler*** "Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt: XVIII Kasım 2002 ,Sayı: 54,s.739.

1570-1571 yıllarında Kıbrıs'ı fethederek yerli Ortodoks Rumlara refah, özgürlük ve adalet getiren Türk yönetimine karşı Rumlar, Osmanlı döneminde "Besle kargayı oysun gözünü" atasözünü doğrularcasına misali, 1821 Yunan isyanı ile birlikte enosis (ilhak) faaliyetlerine başlamışlardı[145].

1821 yılında, Mora isyanına paralel olarak, Kıbrıs Rumlarının da isyana hazırlandıkları haberi, Kıbrıs Valisi Küçük Mehmet'i hemen harekete geçirmiş ve yapılan araştırmalar sonucunda, kiliselerde isyan için hazırlanan planlar, silahlar ve cephane ele geçirilmiş ve bu nedenle Başpiskopos Kiprianos ve bazı piskoposlar idam edilmişlerdi.

OSMANLI'NIN 1877-1878 YILINDA 93 HARBİNİ KAYBETMESİ MECBUREN BERLİN ANLAŞMASIYLA KIBRIS'I İNGİLTERE'YE GEÇİCİ VERMESİ

Çarlık Rusyası 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti. Rumeli'den süratle ilerleyen Rus orduları Ayastefanos (Yeşilköy) önlerine kadar geldiler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 3 Mart 1878 tarihinde Rumeli ve Doğu Anadolu'da büyük toprak kaybına sebep olan Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı.3 Mart 1878 tarihinde imzalanan bu anlaşma ile Rusya'nın Slavcılık politikası büyük bir zafer kazanmış, Osmanlı Devleti'nden önemli bir toprak kütlesi koparark Balkanlar'da nüfuzunu arttırmıştı[146].

Rusya'nın güneye sarkması İngiltere'nin başta Hindistan olmak üzere Asya'daki sömürgelerindeki İngiliz varlığını tehlikeye atacaktı[147]. Bu nedenle Kıbrıs üzerinde de hesapları olan İngiltere, harekete geçmek ihtiyacı duydu[148]. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, sömürgelerini korumak, Akdeniz'de önemli, bir stratejik mevki olan Kıbrıs'ı ele geçirmek amacıyla Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu bunalımdan da faydalanarak Osmanlı'yı kurtarmak numarasıyla Ayastefanos Anlaşması'nın ağır olan şartlarının tadili veya Rus emellerinin durdurulması gibi vaatlerle Bab-ı Ali'ye ittifak teklif etmiş ve zor şartlar altında bulunan Sultan da bunu kabul etmek zorunda kalmıştır[149]. Böylece Ingiltere'nin, Osmanlı'ya nüfuz imkanı doğmuştu.

26 Mayıs 1878 tarihinde taraflarca varılan mutabakat üzerine, Osmanlı Devleti adına Hariciye Nazırı Saffet Paşa, Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı adına Elçi Layard iki maddelik anlaşmayı 4 Haziran 1878'de imzaladılar. Anlaşma metni şöyledir:"*Anlaşmayla Kıbrıs idaresi Ingiltere'ye bırakılmakla beraber Osmanlı Devleti'nin ada üzerindeki mülkiyet hakkı ortadan kalkmıyordu*[150]."Ayrıca 1 Temmuz 1878 tarihinde yapılan önceki antlaşmaya ek bir antlaşma daha yapıldı. Ek antlaşmanın altıncı maddesinde Rusya'nın Batum, Kars ve Ardahan'ı terketmesi halinde İngiltere'nin de Kıbrıs'ı tahliye edeceği hususu yer almakta idi[151]. İmzalanan Ek-1 sözleşme ile de Kıbrıs'ın idaresi geçici olarak İngiltere'ye bırakıldığı gün hukuken de Osmanlı Devletine bağlı olduğu açıkça Andlaşma'da belirtilmiştir[152].

12 Temmuz 1878 günü Kıbrıs'ın idaresinin İngiltere'ye bırakıldığını bildiren ferman İngiliz amiralinin huzurunda okundu. Böylece 308 yıllık Osmanlı idaresi fiilen sona ermiş oldu. Kâğıt üzerinde de olsa Osmanlı idaresi hukuken devam ediyordu[153].Sonuçta1878'de geçici statüsünde sessiz sedasız Kıbrıs'a, 1882'de de bir oldu bitti ile Mısır'a yerleşti[154].

Osmanlı Devleti'nde kalmak şartıyla yönetimi geçici olarak Ingiltere'ye verilmişse de, bu husus kağıt üzerinde kaldı ve İngiltere, bir anlaşmayla şartlı olarak girdiği adayı 15-16 Ağustos 1959'da Kıbrıs Cumhuriyeti ilân edilinceye kadar elinde tuttu[155].Böylece Kıbrıs, 85 yıl İngiltere idaresinde kaldı[156].

OSMANLI ASKERİNİN KIBRIS ADASINDAN GİDİŞİ

Rauf Denktaş Kıbrıs'ın İngiltere'ye devrini şöyle anlatmaktadır :" *7 yaşına kadar beni dedem "Şekerli Mehmed" büyütmüş. Osmanlı döneminin eski'nin hikâyesini hep ondan işittim. 1878'de Türk Bayrağı'nın gönderden indirilişini, İngiliz Bayrağının çekilişini yaşamış. "Osmanlı yamandı...Gittiler ama yine gelecekler... Ben göremeyeceğim ama sizler göreceksiniz*" derdi. O gün, Rumların taşkınlığını, bu yüzden Rumlarla Türkler arasında kan akmasına ramak kaldığını o günün acısını duyarak anlatırdı. *"Yine gelecekler..." hep buna inanarak yaşayacaktık çünkü Kıbrıs'ın bir Türk adası olduğunu biliyorduk*[157].

İNGİLİZ KALLEŞLİĞİ RUM'U KAYIRARAK TÜRK'Ü KÖLE DURUMUNA DÜŞÜRMESİ

İngilizler Kıbrıs'ın idaresini ellerine aldıktan sonra Kıbrıs'ta ikiyüzlü bir siyaset gütmeye başlamışlar ve bu cümleden olmak üzere Rumları her yerde kayırmaya, desteklemeye, Türklere de ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapmaya başlamışlardır.Bu durum, onları daha da şımartmış ve geçmişte adil Türk yönetimine kavuşmak ve

[145] Serter,**a.g.e**.,s.27.
[146] Osmanlı İdareside Kıbrıs**,a.g.e**.,s.21.
[147] Çay,**a.g.e**.,s.13.
[148] Osmanlı İdareside Kıbrıs**,a.g.e**.,s.21.
[149] Çay,**a.g.e**.,s.12.
[150] Osmanlı İdareside Kıbrıs**,a.g.e**.,s.26.
[151] Çay,**a.g.e**.,s.14.
[152] Eroğlu, **a.g.e** .,s.739.
[153] Çay,**a.g.e**.,s.15.
[154] Evcil,**a.g.e**.,s.29.
[155] Osmanlı İdaresinde Kıbrıs**,a.g.e.,**s.26.
[156] Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea ,**a.g.e.,**s.27.
[157] Rauf F. Denktaş **, Kıbrıs Elli Yılın Hikayesi** , İstanbul 2008,s.6.

Venediklilerin zalim idarelerinden kurtulmak için Türk padişahlarına heyetler göndererek onları Kıbrıs'ı fethetmeleri hususunda teşvik eden, Kıbrıs'ın fethinden sonra da esaret hayatından kurtulup insanca yaşama olanaklarına kavuşan ve Türk adaleti sayesinde kısa bir süre içinde refaha kavuşan Rum levantenler, İngilizlerin gelmesi ile enosis için çalışmalarını başlatarak bu süreci hızlandırmışlardır.

Bu arada İngiliz bayrağı altında yaşamak istemeyen pek çok soydaşımız, ana vatan Türkiye'ye göç etmeye başlamıştır[158]. İngiliz yönetimi Kıbrıslı Türk desteğini kazanılmış kabul etti ve arasıra, Kıbrıslı Türk azınlığa, Kıbrıslı Rum çoğunluğuna yaptığından daha insafsızca davrandı.

İngilizlerin, Rumların enosisle ilgili olarak yaptıkları faaliyetleri engellemedikleri hususunun, İngiliz tarihçi Sir George Hill tarafından şöyle belirtmektedir:

"*... Bu hareketi (enosisi) önlemek için baştan itibaren hiçbir teşebbüs yapılmamıştır. Kışkırtmaların şiddeti, hükümetin (İngiliz Hükümetinin) aşırı toleransından olmuştur. İngilizler adaya çıktıktan sonra hiçbir yıl geçmemiştir ki 'Helenik fikir' ve kıpırdamalar görülmemiş olsun*[159]*...*"

İngiltere, Ada'nın Türk halkına karşı dostça bir politika takip etmiştir denemez. Ada'da nüfus yoğunluğundan idarî mekanizmasına kadar Türkler'e karşı düşmanca denilebilecek bir politika takip etmişlerdir.

Türkler İngiliz idaresine destek oldukları halde, İngilizler reorganizasyon ve tensikât maskesi altında iş başındaki Türkleri emekliye sevk edip yerlerine Rum memurları tayin ettiler. Bunun neticesi olarak ekonomik sıkıntıya giren Kıbrıs Türk halkının bir kısmının adadan ayrılarak Anadolu'ya göç etmesi adadaki nüfus dengesinin Türkler aleyhine bozulmasına neden oldu.

Bunun sonucu olarak Ada'dan Anadolu'ya Türk göçleri vuku buldu. İdarî görevlerden uzaklaştırılan Türkler'in yerine Rum memurlar tayin olundular. Ekonomik bakımdan zayıflayan Türk unsur ellerindeki toprağı satmak zorunda kaldı. Kilise'nin teşviki ile Rumlar Türk topraklarının en büyük müşterisi olmuşlardı. Kilise bu toprağın Türkten alınıp Rum'a satılmasını telkin ve teşvik etmekteydi. Çarklar Türk'ü eritmek için dönerdi.

Rauf Denktaş Kıbrıs'ın İngilizlerin kalleşliğini şöyle anlatmaktadır : "*Babamla arkadaşlarının konuşmalarından ve tartışmalarından Koloni idaresinde Türklerin uğradıkları haksızlıkları, Cemaat meseleleri denilen Evkaf, Okullar, Hükümet kadrolarında aleyhimize gelişmeye başlayan durum,köylünün borcu, toprağın elden gidişi, ticarette Türkün Türkü desteklemeyişi, Papazların ve Rum okullarının Enosis eylemleri genç dimağımda derin izler bırakacaktı*[160]."

Rauf Denktaş Sözlerine devaam ederk : "*Rumlar, Lefkoşa'yı çevreleyen Türklere ait tarlalardan satın alırlar, bunlardan çıkan arsaların yüzde 80'inden fazlasını Rumlar'a satarlardı. Türklere yüzde 10-15'den fazlası katiyen satılmazdı., ve adım adım gezdiğimiz bu yerlerde söz hep "bizi silip süpürecekler " noktasına gelirdi. Toprağa sahip çıkmak, gençleri Kıbrıs'ta tutmak,Türkiye'ye yerleşen nüfusu geri getirmek, bir Türk çarşısı oluşturarak Birinci Dünya Savaşından önceki gibi ticarete sahip çıkmak bu uzun yürüyüşlerde güncelliğini koruyan ve enine boyuna eleştirilen konulardı*[161]*."*

İNGİLİZ DÖNEMİNDE KIBRIS'TA TÜRKLERİNE KARŞI YAPILAN İLK SALDIRILAR VE RUM-YUNAN VAHŞETİ (1878-1955)

Kıbrıs Türklerine karşı ilk saldırılar, Kıbrıs'ın İngiltere'ye geçici olarak devredilmesinden (1878) kısa bir süre sonra başlamış ve gelişmiştir.

1878

Gerçek olan şudur: Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin Rus tehdidi karşısında Kıbrıs'ı, geçici bir süre için İngiltere'ye bırakması ile başlamış ve süratle gelişerek bugünkü durumuna gelmiştir. Şöyle ki; Kıbrıs Rumları, Yunanistan'ın da kışkırtması ve desteğiyle adanın yönetiminin Türklerden İngilizlere geçişini fırsat bilerek ve megali idea hülyası içinde adayı Yunanistan'a ilhak etmek (enosis) amacıyla çalışmaya başlamışlardır.

Kıbrıs Türkleri, bu yeni durum karşısında çok zor bir durumda kalmışlar, ancak Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına asla izin vermeyeceklerini ve gerekirse bu uğurda mücadele edeceklerini açıklamışlardır. Bu döneminde Yunanlılar, Kıbrıs'a da göz diktiler. Hedefleri, Ada ile birlik, yani enosis kurmaktı. 1878'de, İngilizlerin Berlin Kongresi'nde gösterdikleri desteğin bir ödülü olarak, Osmanlılar, Ada'nın yönetimini İngilizlere bıraktıklarında birçok Yunanlı, İngilizlerin de kısa bir zaman içinde Ada'yı Yunanlılara devredeceğini düşünmüştü.Zira, Oniki Ada örneğinde pek uysal bir biçimde böyle yapmışlardı.

23 Temmuz 1878'de, ilk ingiliz Yüksek Komiseri Sir Garnet Wolseley'i karşılayan Kition Piskoposu Kyprianos konuşmasında: " *İyonya Adaları için yaptığı gibi Kıbrıs'ın da doğal olarak bağlı olduğu Anavatan Yunanistan ile birleşmesine yardım edeceği hususunda Büyük Britanya'ya güvendiğimiz içindir ki, bu yönetim değişikliğini kabul*

[158] Serter,**a.g.e**.,s.7.
[159] Aynı yer,s.28.
[160] Denktaş **,** Kıbrıs Elli Yılın Hikayesi **,a.g.e**.,s.28**.**
[161] Aynı yer,s.42**.**

ediyoruz[162]."

1881

Mart 1881'de Taselya'nın büyük kısmının Yunanistan'a terk edilmesi üzerine, Kıbrıs Rumları da Yunanistan ve Girit'te yapılan taşkınlıklara benzer gösterileri Kıbrıs'ta yapmışlar ve enosis çığlıkları atmışlardı. Kıbrıs Rumları, bu gösteriler sırasında "Tesalya-Epir-Kıbrıs; Yaşasın Enosis" şeklinde naralar atmışlardı.

1894

Bu arada Rumiar, geceleri dışarıda buldukları Türklere karşı tahrik edici hareketlerini sıklaştırmışlar, Türk kadınlarına da sarkıntılık yapmaya başlamışlardır.Rum tahrikleri artarken diğer yandan da enosis mitingleri düzenleniyor, bu mitinglerde "Türklere ölüm" naraları atılıyordu[163].

1895

İşte bu ortamda 1895 yılında Tahtakale (Lefkoşa'da Rum kesiminde bulunan bir semt), Vadili ve Vitsada'da Rumlar, Türk halkına karşı saldırıda bulundular.O dönemlerde Kıbrıs'ta yayımlanmakta olan Mirat-ı Zaman gazetesi, Rum saldırıları sonucu çıkan olaylara değinmekte ve hükümetin bu olayları önlemede yetersiz kaldığını belirterek şöyle demekte idi:

"...Koruyucusuz kalan Müslümanların içinde bulundukları durum, 'Efendi darılır, Arap yer değneği; Arap darılır, yine Arap yer değneği" atasözüne, tam anlamıyla uygun düşmektedir.Koruyucusuz bir millet işte böyle olur[164]."

1912

Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin uğradığı yenilgiler, Ingiliz yönetimi ile şımarmış bulunan Kıbrıs Rumlarını daha da kışkırtıcı duruma getirmiştir. 1912 yılından itibaren Kıbrıs'ta, Rum tahrikleri ve de saldırıları daha da çoğalmıştır. 1912 yılı içinde Rumlar tarafından Kıbrıs'ın her bölgesinde İngilizler ve Türkler aleyhine büyük mitingler düzenlenmiş, enosis lehinde gösteri yapılmıştır.

Rum saldırılarının hedefi yine Türklerdi. Enosis karşısında aşılamayacak bir engel olarak gördükleri Türkler'e saldırılar sırasında haykırılan parolalar arasında şunlar vardı:

"Türkler Kahrolsun - Kıbrıs Yunan'dır - Adamızdan Defolun - Türklere Ölüm!... Köpek Türkler - Enosis ve Yalnız Enosis - Anamız Yunanistan[165]*"* vb.

O günkü gazeteler şöyle yazmaktadır : "*şimdi Leymosun'da asayiş, büsbütün ihlâl edildi. Kanlar akmaya, yaralılar sokak ortasında inlemeye başladı. Türk kadınlarının, yavru çocukların dehşet ve korku çığlıkları memleketi çınlatmıştır.*" Çarpışmalarda 5 ölü ve 134 yaralı vardır[166].

Vatan gazetesinin, "1912 Senesi Vahşileri" başlıklı yazısında, beş kişinin öldüğü, yüzlercesinin de yaralandığı Limasol olayları ile ilgili olarak şöyle denilmekteydi:

"*... 30 yıllık Osmanlı ve 34 yıllık Ingiliz yönetiminin uygarlığa yükseltmeyi başaramadığı bir kısım Rumların uzun yıllardan beridir İslam'ı az olan köylerde görülmekte olan vahşi tutumlarının, geçen Mayısın 27'nci günü Leymosun'da (Limasol) oldukça büyük boyutlarda ve sayıca katliam şeklinde bir örneği meydana gelmiştir.*

Osmanlılar ve İngilizlerin öğütleri ve uygarca önlemlerinden ziyade, Yunan provokatörlerine kulak veren bu vahşiler, sonunda 20'nci asra bir leke olabilecek söz konusu olayları meydana getirmişlerdir."

Rumların, Lefkoşa'daki Türklere saldırmaya cesaret edemedikleri ve sayıca Rumlardan çok azınlıkta bulunan Limasol Türklerine vahşice saldırdıklarını belirten gazetede ezcümle şöyle demekteydi:*"... Rumlar, Afrika vahşilerinden daha vahşi idiler. Afrika vahşileri ne yaptıklarını bilmeyerek bir hayvan hissi ile hareket ederler. Leymosun vahşileri ise işleyecekleri cinayetleri senelerce düşünerek hazırladıklarından dolayı Afrika vahşilerini gölgede bırakmışlardır*[167]*."*

Rumların Türklere kitleler hâlinde saldırıları, pek çok soydaşımızın ölümüne, yaralanmasına ve de geniş ölçüde maddi zarara neden olmuştu.

YUNANİSTAN'IN BALKAN HARBİNDE SELANİK DAHİL BATI TRAKYA'YI ELE GEÇİRMESİ (1912)

Büyük devletlerin yardımlarıyla istiklalini kazanan ve kendisine enjekte edilen megali idea hülyasını sürdürdüren Yunanistan, Türk'ün her düştüğü fırsatta eline geçen fırsatlardan yararlanmak için olağanüstü bir çaba harcadı.

1912'de, Osmanlı İmparatorluğu Trablusgarp'te italyanlara karşı süren harpte tükenmiş durumdayken; henüz İtalya ile savaşın sürdüğü ve barış görüşmelerine geçilmediği 1912 baharında 4 Balkan devleti arasında oluşturulan ittifak, Osmanlı İmparatorluğu'nu Rumeli ve Batı Anadolu sahilleri boyunca yeni bir savaşla karşı

[162] Oberling,**a.g.e**.,s.11-12.,ayrıca bkz., Serter,**a.g.e**.,s.28. , Osmanlı İdaresinde Kıbrıs**,a.g.e.,**s.28.
[163] Serter,**a.g.e**.,s.30.
[164] Aynı yer,s.35.
[165] Aynı yer ,s.36.
[166] Aynı yer,s.38.
[167] Aynı yer,s.40.

karşıya getirmişti[168]. Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve hatta minik Karadağ Devletleriyle ittifaka girip, Osmanlı Imparatorluğu'na bir kere daha saldırdı.

Yunanlılar, bu sefer de, Epir'in hemen hepsini, ayrıca Selanik gibi önemli bir kent de dahil olmak üzere Makedonya'nın büyük kısmını ele geçirdiler. Nihayet, uzun zamandır ellerinden kaçan Girit'î ilhak ettiler.

Artık Yunanlılar, bedavadan kazandıklarıyla bütün dünyaya saygı duyulması gereken seçkin bir ulus olduklarını inandırmışlardı. Olayların iç yüzünü görebilen Tarihçi ve Gazeteci David Holden'e göre :

"... ya iki yüzlü siyasal hesaplar, ya da duygusal ve temelsiz bir Helen-severlik nedeniyle gereğinden de fazla hayranlık ve destek gösteren yabancı dostları ve koruyucuları, Yunanlıların bu inancını körüklemiştir. Bunun sonucu, Yunanlıların, komşularıyla girdikleri her ciddi çatışmada yürekten desteklenecekleri kani olmalarıdır. Böylece, Yunanlıların hırslarının, çatışan görüşleri ve yabancı devletlerin himayesinin tırmanan sarmal içinde, haklı bir ulusal davanın savunulması; bir "büyüklük sarhoşluğu"na, Osmanlı yenilgisinin küllerinden bir Anka Kuşu gibi doğacak yeni Yunan İmparatorluğunum zamansız ve trajik rüyasına dönüşmüştür[169]."

Ege Adaları, 1912 Ekimi'nden 1913 Martı'na kadar geçen süre içerisinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, hatta İtalyanların elinde bulunan 12 Ada[170]'nın ötesindeki Meis bile Yunan işgali altına düşmüştü[171].

Balkan savaşı sonrası Londra'da imzalanan 30 Mayıs 1913 tarihli Barış Öncesi Antlaşması'na göre, Girit dışındaki Ege Adalarının geleceği hakkında karar vermek hakkı Büyük Devletlere bırakılmıştı. Bu zaten etkin olmayan Osmanlı dış politikasının yeni bir yenilgisi, Venizelos'un temsil ettiği Yunanistan siyasasının, Türkiye'ce "dost"sayılan Büyük Devletlerin kazık ve desteğiyle yeni bir başarı kazanması demekti.

Balkan harbi yenilgisi sonucu 6 Büyükler, 14 Şubat 1914'te yalnızca İmroz, Bozcaada ve Meis'i Türkiye'ye bıraktıklarını, Taşoz, Samadirek, Limni, Midilli, Sakız ve Sisam'ı Yunanistan'a kattıklarını ilan ediyorlardı. Ancak bu adaların Türkiye'ye olduğu kadar kendilerine karşı da tahkim edilmemesi ve üs olarak kullanılmaması da öngörülmüştü

Osmanlı imparatorluğu zayıflığı ve tükenmişliği nedeniyle , uluslararası bir soruna dönüşen bu uzun süreli mücadelede kaybeden taraf olmaktan kendini kurtulamamıştı. 1947'de Rodos ve 12 Ada'yı da yine Büyük devletlerin kararı ile kendi topraklarına katan Yunanistan dış destek nedeniyle durumunu daha da güçlendirdiğine göre, bugün için de sorunu daima uluslararası arenaya taşıyacak ve Türkiye'nin Yunan sorunlarını artık iyi niyet gösterileriyle tek başına çözemiyeceği aşikardır[172].

BALKAN HARBİ DÖNEMİNDE KIBRIS

Balkan Harbi süresince Rumlar, Kıbrıs adasının birçok yerinde mitingler tertipleyip Yunanistan'a ilhak kararları alırken, birçok soydaşımızı da katlettiler, evlerini, dükkânlarını yakıp yıkıp yağmaladılar. Bu olaylara İngiliz yönetiminin hoşgörülü yaklaşımlarına, Osmanlı hükümeti kayıtsız kalmadı. İngiltere'den Türklere karşı girişilen saldırıları durdurmak için gerekli önlemlerin alınmasını istedi. Ama hiçbir şey değişmedi[173].

1 NCİ DÜNYA HARBİ DÖNEMİ (1914-1918)

1. Dünya Savaşının başlaması ve kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin 29 Ekim 1914'te Almanya'nın yanında savaşa katılmasını, İngilizler adeta Kıbrıs'ı işgal etmek için bir fırsat saydılar[174].İngiltere 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhâk etti. Kıbrıs'ın İngiltere'ye katılması, 5 Kasım 1914 tarihli bir beyanname ile ilânına sebep olmuştur. Aynı beyanname Kıbrıs'ın İngiliz İmparatorluğunun bir parçası olduğunu ve 1878 Andlaşması'nın hükümsüz olduğunu da ilân etmekte idi[175]. Osmanlı Devleti ise bu ilhâkı sadece protesto etmekle yetindi[176]. Kıbrıs'ın işgali dolayısıyle Ada'da yeni bir statü ortaya çıktı. Türkiye, Lozan Konferansına kadar bu tek taraflı işgali tanımadı[177].Bu durum karşısında İngiliz tâbiiyetine girmek istemeyen 8.000 kadar Türk ailesi Anadolu'ya göç etti.

İngiltere Yunanistan'ın, kendi safında savaşa girmesini istiyordu. Hatta İngiltere savaşa girmek istemeyen Yunanistan'ı baskı altına almak için Kıbrıs'ta Enosis akımını körüklemekten çekinmedi ama, Yunanistan'ı savaşa ikna edemedi.

Zira Alman İmparatoru 2 nci Wilheim'in eniştesi olan Yunan Kralı Kostantin, Almanya sempatizanı idi ve savaşa girme konusunda ihtiyatlı bir politika izliyordu. Buna karşılık Başbakan Venizelos ise hararetli bir şekilde

---

168 Turan,**a.g.m**.,s.46.
169 Oberling,**a.g.e**.,s.11
170 Ege Denizi'ndeki Oniki Ada, İtalyan-Türk Savaşı esnasında italyanlar tarafından zapt edilinceye kadar Osmanlı imparatorluğuna aitti. Bu adalar, 15 Şubat 1947'de Paris'te imzalanmış bir anlaşma vasıtasıyla Yunanistan'a devredildi.Oniki Ada'nın en büyüğü ve önemlisi Rodos'tur. Bkz.,Oberling,**a.g.e**.,s.41.
171 Turan,**a.g.m**.,s.47.
172 Aynı yer,s.47.
173 Evcil,**a.g.e**.,s.30.
174 Çay,a.g.e.,s.18.
175 Eroğlu,**a.g.m**.,s.739.
176 Kıbrıs Broşürü No:1,**a.g.e**.,s.28.
177 Çay,a.g.e.,s.19.

Yunanistan'ın İngiltere safında savaşa katılmasından yana idi. Daha sonra krala karşı bir ayaklanma başlatan Venizelos, İngilizlerin yardımı ile 1917 yılında kralın tahttan çekilmesini sağladı ve 26 Haziran 1917'de Yunanistan, İngiltere yanında savaşa katıldı. Böylece İngiltere'ye sırtını dayayan Yunanistan'ın savaş sonunda da Anadolu macerası başladı[178].

1821 Yunan isyanı olan tarihten itibaren Yunanistan, eline geçen fırsatlardan yararlanmak için olağanüstü bir çaba harcadı. Sınırlarını Türkiye'nin zararına olarak her geçen gün biraz daha büyüttü.

... Büyük Avrupa ülkelerinin geniş yardım ve destekleriyle temelleri sarsılmış bir Osmanlı Devleti'ne karşı kazanılan bu kolay başarılar, Yunanlarda yeni hayallerin doğmasına sebep oldu, işte bu hayallerdir ki, Yunanistan'ı 1922 felaketine sürükledi.

Birinci Dünya Savaşı sıralarında Yunanistan'ın yönetimini ele geçiren Venizelos, İngiltere ve Fransa'nın destekleriyle, Türkleri Anadolu'dan atma ve megali ideayı gerçekleştirme çabalarına hız verdi. İngilizlerce zamanın en modern silahlarıyla donatılmış Yunan orduları, Büyük İskender'in imparatorluğunu yeniden canlandırdıklarını sandıkları bir anda, Büyük Önder Mustafa Kemal'in yönetimindeki Türk ordusunun kahredici tokadını yedi ve Anadolu'nun bağrında yok olup gitti. Böylelikle Elefterios Venizelos'un Yunanların beyninde dirilttiği enosis hayalleri de temelinden sarsıldı. Yeni bir fırsat doğuncaya kadar tarihin karanlıklarına çekildi.

Yunanların bu tarihten sonra uzun bir süre sesleri çıkmadı. Kendi iç kavgalarının etkisiyle perişan olan Yunan halkı 20 yıldan fazla bir süre enosis lafını bile etmedi. Megali ideanın gerçekleşmesi için 2 nci Dünya Savaşı sonrası zemininin elverişli olduğu hayaline kapılan Atina yöneticileri, unutulmuş gibi görünen enosis hayallerini bir kez daha canlandırdılar ve gözlerini, planlarının birinci aşaması olan Kıbrıs'a diktiler[179]."

YUNAN İZMİR'E ÇIKIŞINDA VE EGE BÖLGESİNDE YAPTIĞI KATLİAM VE SOYKIRIMLAR(15 MAYIS 1919)

Paris Konferansı'nda, Dörtler Kurulunca, 12 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal kararı verilmiştir. Amiral Calthorpe'un, işgal kararını Türklere takriben 10 saat kadar önce haber vermesi de, bu kurulca alınan karar dolayısıyladır. Kararın Türklere geç tebliğinin sebebi de, Türklere az zaman bırakmak ve muhtemel bir karşı koymanın önlenmesidir. Saat 8 civarında 6 Yunan nakliye gemisi, yanlarında bir İngiliz savaş gemisi ile limana girmiş, iskelelere yanaşmıştır. Yunan askerlerinin karaya çıkışı sırasında, İzmir kiliselerinin çanları çalarken, yerli Rumlarca "Zito Venizelos" bağırışları arasında askerlere çiçekler fırlatılmış, İzmir Rum Metropoliti Hristostomos, altın sırmalı elbiseler giymiş olduğu halde, Zafiriu'yu karşılamışdır.

Metropolit ve Aya Fotini'nin rahipleri, Yunan bayrakları önünde diz çökerek ağlayıp, ilâhîler söylerken, Hristostomos ahaliyi kışkırtıcı nutuklar atıyordu. I/38 Efzon Alayı karaya çıkmış, II/38. Alayı takiben karantina'ya ilerlemiştir. Bu alayın başında atı üzerinde giden kumandanı, Yunan bayrağı taşıyan bir asker ve süngülü iki muhafız izlemiştir. Bu sırada yerli Rumlar Efzonların etrafını sarmıştı ve Yunan kuvvetleri etrafında bulunan Rum gazetecilerin ellerinde revolverler göze çarpıyordu.

Efzon Birliği, saat kulesini geçip, Kemeraltı'nın girişine geldiği sırada ilk kurşun patlamıştır[180]. 3 metre genişliğinde bir bayrak taşıyan Yunan neferinin ilk kurşun ile yere devrilmesi, Yunanlıların şaşkınlığına yol açmış, bu olay üzerine Kemeraltı caddesini dolduran Türklerin doğuya, İkiçeşmelik istikametine paniğe kapılarak kaçması, Yunan askerlerinden bir kısmının kaçanlara ateş açmasına neden olmuştur. Otuzbeş metrelik bir masafe içinde yaklaşık 60 kadar Türk, Yunan askerlerince vurulmuştur[181].

Bu sırada, kışla önünde ateş açan Yunan kuvvetlerinden başka Leon torpidosundan da kışlaya ateş açılmıştır.İzmir kolordu komutanı Ali Nadir Paşa ateşin kesilmediğini görünce, beyaz bir perdeyi kopartıp, uzun bir sırığın ucuna takarak, teslim olmak için aşağıya sallandırmıştır. Bunun üzerine Yunan ateşi kesilince, dışarıdaki Yunan zabitlerinden subaylara dokunulmayacağına dair şeref sözü alınmış, Ali Nadir Paşa, yanında Kolordu Kurmay Başkanı Abdülhamit Bey ve 56. Tümen Kumandanı Hürrem Bey, arkasından da diğer subay, astsubay ve erler kışlanın önüne çıkmıştır. Ali Nadir Paşa'ya subaylara dokunulmayacağına dair söz veren Yunan subayı, Paşa'nın şakağına tabancasını dayamış, Yunan'lı bir yüzbaşının ihtarı üzerine tabanca çekilmişse de subay, Paşa'nın kalpağını yere çarparak, Paşa'yı tokatlamıştır.

Kışladan alınan subay ve erler, hükûmetden İzmir limanı Pasaport iskelesine kadar bir kafile halinde yürürlerken, balkonlardan üzerlerine taşlar atılmış, küfürler edilmiş, yerli Rumlar önde gidenlerden tutabildiklerini bıçaklamışlardır. Yunan askerlerinin yanında bu mezalim sırasında, daha önce Salib-i Ahmer kanalıyla asker kıyafetine sokulmuş olan yerli Rumlar da oldukça etkili olmuşlardır.Kafile halinde yürütülen bu subay ve erlerden sağ kalanların büyük kısmı tevkif edilerek, Patris vapuruna hapsedilmişlerdir. İşgal sırasında 8 Türk subayı şehit olmuş, 22 si yaralanmış, 27 subayın akibetinden haber alınamamıştır.

---

[178] Evcil,**a.g.e**.,s.30.
[179] Serter,**a.g.e**.,s.16.
[180] Bülent Çukurova,"***15 Mayıs 1919 İzmir'de Yunan Mezalimi*** ",Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt: III , Mart 1987, Sayı: 8,s.463.
[181] Aynıyer,s.464.

Rumlar tarafından o gün yakalanan polis ve jandarmalar da öldürülmüştür. Olaydan 15 gün sonraya kadar denizden birçok ceset çıkarılmıştır. Bu cesetler arasında, boğazlarından zincirle birbirine bağlanarak denize atılıp, boğulmuş üç polisin cesedinin de sahile vurması dikkati çekmiştir. Bu olaylar sürerken, deniz dalgalarıyla Türklerin cesetlerinin açığa sürüklendiği de görülüyordu.

AYDIN BÖLGESİNDE YAPILAN KATLİAMLAR

1919'da Yunanlıların izmir bölgesini işgal edip mütakiben Orta Anadolu'ya girdiği zaman, büyük çapta bir katliamı tamamladılar. 25 Haziran 1919'daki Aydın katliamı da tipik idi. Yunan askerleri ilkönce, kasabanın Türk mahallesini yoğun bir topçu bombardımanına tâbi tuttular,kaçmaya çalışan bütün Türkler. Yunan askerleri veya yardımcı sivil kuvvetler tarafından vurulup öldürüldü. Ondan sonra, Yunan ordusu mahalleye girdi ve yıkıma devam etti. Bazı Türk aileleri, evleri ateşe verildiği zaman diri diri yandılar. Diğerleri sokaklarda öldürüldü. Bir bina içerisinde saklanmış dört kadını ellerine geçirdikleri zaman, tahta kazıklara bağlayıp Öldürdüler. O gün, tahminen 9.176 Türk zalimce katledildi[182].

LOZAN KONFERANSINDA KIBRIS (1924)

Türk İstiklâl Savaşı kazanıldıktan sonra 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile yeni Türk devleti İtilâf Devletleri tarafından resmen tanınmıştı. Kıbrıs, Batı Trakya, Musul gibi millî sınırlarımız dışında kalan vatan toprakları için fazla birşey yapılamadı. Neticede Kıbrıs'ın İngiliz mülkü olmasını Lozan Antlaşmasının 20. maddesi ile tanımak zorunda kaldık.Lozan Antlaşması'nda Kıbrıs'la ilgili 3 madde vardır. Bunlar 16, 20 ve 21. maddelerdir."Madde 20: *"Türkiye hükümeti Kıbrıs'ın Britanya hükümeti tarafından 5 Kasım 1914'te ilân olunan ilhakını tanıdığını beyan eyler.,"*Lozan Anlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmek isteyen Kıbrıslı Türklere iki yıllık bir süre tanınması üzerine, İngiliz idaresinden memnun olmayan çok sayıda Türk anavatan Türkiye'ye göç etti[183]. 1921 - 22 yıllarından başlayarak İngiliz idaresinin, Kıbrıs Türkleri arasında gittikçe kuvvetlenen Türk Milliyetçiliği'ne karşı birtakım tedbirler almaya başladığı görülmektedir.

1921'den itibaren okul kitaplarına sansür uygulanmaya başlandı. Türk toplumu, İngiliz yönetiminden posta, elektrik, yol ve belediye hizmetlerinde memur alımında Rum toplumunu kayırdığından; devlet hizmetine daha çok Rumlar'in alındığından; camilere imam atanmadığı için camilerin, okullara öğretmen atanmadığı için okulların kapanmakta olduğundan şikayet etmeye başlamıştı[184].

KIBRIS'DA 1931 AYAKLANMASI VE ALINAN TEDBİRLER

Yunan Helenizminin duygusal yönünden aşırı etkisinde olan Rum Ortodoks Kilisesi, enosisin ilk kez istenmesinin 103'üncü yıl dönümünde 18 Ekim 1931 günü Kitium Papazı Nikolhimos Mylonas, Kıbrıs Valisine gönderdiği bir mektupta:"*Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleştiğini ilan edip bunu kan dökmek pahasına da olsa gerçekleştirmek için her şeyi yapacağını bildirmiştir*[185]."

1931

21 Ekim 1931 günü, Ortodoks Kilisesi Phaneromeni'nin başpapazı çok duygulu bir konuşma yaptı, konuşması sırasında Yunan Bayrağı'nı açıp, dinleyicilerden bayrağı korumalarını istedi. Nihayet, "ihtilalin başladığını" ilan etti. Bunun ardından "Valilik Konağı'na" diye bağrışmalar duyuldu.

Artık 5,000 kişiyi aşan bu kitle, ellerinde yoldan bulduğu sopa ve taşlarla, "enosis" çığlıklarıyla ve Yunan Milli Marşı'nı söyleyerek Valilik Konağı'nın etrafında toplandı. Bir nefret çılgınlığı içinde, bütün pencereleri kırdı, ön kapıyı yıktı ve binayı ateşe verdiler. Storrs ve yardımcıları sağ-salim kurtuldu ama bina yağma edildi.

Ertesi gün, Lefkoşa'da yeniden karışıklıklar başgösterdi; Limasol'da, îngiliz Bölge Komiseri'nin evinin tamamen yakıldığı bir isyan çıktı. Bir sonraki gün, gösteriler Ada'nın hemen her tarafına yayılmıştı. Ayaklanma diğer bölgelere de sıçradı ise de Mısır'dan takviye kuvvetlerin getirilmesi ve 5 İngiliz savaş gemisinin Kıbrıs limanlarına ulaşmasıyla durum kontrol altına alındı. 1931 isyanında 7 kişi ölmüş, 67 kişi yaralanmış ve 400 kişi tutuklanmıştır[186].

İngiliz ordusu on gün içinde bütün karışıklıkları bastırdı ve ingiliz işgali altındaki ilk ayaklanma böylece sona erdi, İngilizler, isyankâr davranışları nedeniyle Kıbrıslı Rumlara ağır cezalar verdiler. Başta Kitium Piskoposu Nicodemus Mylonas , Girne Piskoposları, Rahip Kykkotis, olmak üzere ayaklanmanın elebaşları Yasama Meclisi'nin iki eski üyesi ve Milli Radikal Birlik ile Komünist Parti'nin en esaslı önderleri de dahil olmak üzere, Kıbrıslı Rum önderlerin on kişisi tutuklanıp sürgüne gönderildi.

Pek çoğu hapse atıldı, para cezasına çarptırıldı, ya da Ada'nın uzak köşelerinde görevlendirdi Ayrıca, Kıbrıs halkına 25.000 sterlinlik bir toplu ceza verildi. Anayasa rafa kaldırıldı. Yasama Meclisi askıya alındı, belediye seçimleri ilga edildi, siyasal partiler kapatıldı, basın sıkı bir sansüre uğradı, toplantılar yasaklandı;

Enosis için ilk silahlı eylem olması yanında, 1931 isyanında diğer önemli bir nokta da, yine ilk defa Yunanistan'ın Kıbrıs Konsolosu Alexis Kyrou'nun bu isyandaki rolünün tesbitidir. Bunu ortaya çıkaran İngiliz idaresi, Alexis Kyrou'nun adayı terketmesini istemişti. Böylece Yunanistan'ın Kıbrıs'taki 1931

[182] Oberling,**a.g.e**.,s.37.
[183] Osmanlı İdaresinde Kıbrıs,**a.g.e.,**s.30.
[184] Çay,**a.g.e**.,s.24.
[185] Serter,**a.g.e**.,s.18.
[186] Çay,**a.g.e.,**s.26.

ayaklanmasındaki rolü fiilen ortaya çıkmıştı.

İsyan hareketi tamamen Ada Rumlar'ın marifeti olmasına rağmen, alınan tedbirler Türkler'e de uygulanmıştı. Neticede Kıbrıs Türkleri, Rumlar'ın isyanından sonra Enosis'e karşı teşkilâtlanma ihtiyacını daha iyi anlamışlar ve bu gaye ile çalışmalara aşlamışlardır[187]. Rumlar tarafından 1937 yılında Londra'da Kıbrıs'a otonomi verilmesini sağlamak için bir komite kuruldu. Komite Kıbrıs'ta reform yapılması hakkında bir propaganda kitabı hazırlayarak İngilizler'e dağıttı.İkinci Dünya Savaşından sonra Rumlar, Yunanistan'ın İngilizlerle birlikte savaşmış olmasını ileri sürerek Enosis dileklerini tekralamaya başladılar[188].

İKİNCİ DÜNYA HARBİ DÖNEMİ

2 nci Dünya Savaşı sonrası galip devletler masasına oturma başarısını gösteren Yunanistan, İtalya'dan Oniki Ada'yı alınca, Rumlar yeniden Megali İdea rüyaları görmeye başladı. Gözler Kıbrıs'a çevrildi.

1944

1944'te İngilizler tarafından kurulan belediye meclislerinde sandalyelerin çoğunluğunu elinde tutan Kıbrıslı Rum politikacılar, bu kurumları, enosis yanlısı görüşlerini yaymak ve gayesi, Ada'nın tamamen Yunanlılaştırılması ve Türk kültürünün tüm kalıntılarının bertaraf edilmesine yönelmiş bir programı harekete geçirmek için kullandılar.

Türkçe isimler taşıyan caddelerin ve meydanların adları keyfi olarak Rumca isimlere dönüştürüldü. Türk kahramanlarının mezarları, "yol genişletme"projeleri esnasında ortadan kaldırıldı. Sadece Yunan bayraklarının, belediye binalarında bulundurulmasına izin verildi. Sonunda, kasabaların Kıbrıslı Türk mahallelerinde oturanların ihtiyaçları kasten ihmal edildi.

3 Haziran 1957'de 18 Kıbrıslı Türk encümen üyesinin ümidi öylesine kırılmıştı ki istifa ettiler. Bu büyük önemi haiz olay Kıbrıs'taki birleştirilmiş, iki toplumlu belediyelerin sonunun geldiği işaretini verdi[189].

15 Ocak 1950 tarihinde kilisenin kontrolünde, Rumlar "Yunanistan'la birleşmeyi talep ederim.", "Yunanistan'la birleşmeye karşıyım." şeklinde oylamayı ihtiva eden bir sahte ve kanunsuz bir halk oylaması (plebisit) düzenlemişler ve Kıbrıs Rum halkının %96'sının enosis lehinde oy kullandığını açıklamışlardır. Bu halk oylamasına Türkler katılmamış ve de desteklememişlerdi. Hareket, gayrimeşru idi ve yasal değildi. Nitekim İngiliz Yönetimi'nce de kabul edilmedi. Bu kanunsuz hareket, Türklerin de sert tepkisi ile karşılandı[190].

Rumlar ise 15 Ocak 1950 tarihinde Kıbrıs'ta Rum-Yunan cephesi artık enosis uğraşını değişik yollarda aramaya başlayacaktı. Bu da silah yoluydu. Kan dökerek silah zoru ile enosisi gerçekleştirmeye karar vermişlerdi.

8 Ekim 1950'de Makarios'u[191] Kıbrıs Rumları, Başpiskopos olarak seçti. Başpiskoposluk tacını giyerken ölünceye kadar Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı için savaşacağına yemin eden Makarios hemen, Enosis faaliyetlerini hızlandırmak için harekete geçti. Makarios, görevine başladıktan sonra daha önceki kilise önderleri gibi enosis mücadelesine önderlik etmiş ve bunun için de kiliseyi kullanmıştır[192].

YUNANİSTANIN KIBRIS MESELESİNİ ULUSLARARASI PLATFORMA TAŞIMASI

1951

1951 yılına kadar Yunanistan Kıbrıs meselesini resmen benimsemiş olmakla beraber, fiilen hiçbir teşebbüste bulunmamıştı. Ancak 1951 yılında Birleşmiş Milletler'in Paris'te yapılan toplantısında Yunan temsilcisi Loizos, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını isteyecektir. Daha Yunan başbakanı Venizelos 16 Şubat 1951 tarihinde verdiği demeçte, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi gerektiğini resmen ileri sürmüştü.

Yunan Başbakanı Venizelos, 15 Ekim 1951 günü Yunan Parlamentosunda yaptığı konuşmada: "*Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanma isteğini ilan etmekten mutluluk duyduğunu"* belirtiyordu. Böylece bu tarihten itibaren Yunanistan, Kıbrıs meselesini devlet politikası haline getirmiştir[193].

1951

1951 yılı içinde Makarios, bir yandan Enosis faaliyetlerini tırmandırırken diğer yandan da önce İngilizleri adadan kovmak daha sonra Türkleri imha etmek ve Enosis'i gerçekleştirmek için EOKA'yı[194] kurdu. Bu örgüt Rum Ortodoks Kilisesi önderliğinde bir yeraltı örgütü olup ve enosis için çalışıyordu. Yunanistan tarafından da

---

[187] Aynı yer,s.27.
[188] Aynı yer,s.27.
[189] Oberling,**a.g.e**.,s.45.
[190] Çay,**a.g.e.,**s.29.
[191] Makarios: Asıl adı Mihail Hristodolu Muskos'tur. 13 Ağustos 1913'te Kıbrıs'ta Pano Panayia-Baf'ta doğdu. 1950'de Başpiskopos olunca Enosis için çalışmaya başladı. Yunanistan'ın desteği ile EOKA terör örgütünü kurdu ve EOKA'nın kanlı eylemlerini perde arkasından yönetti. İngilizler tarafından halkı isyana teşvik suçundan 1956 yılında Seyşel adalarına sürgüne gönderildi. 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı oldu. 1963 Kanlı Noel'i ve diğer terör hareketleri ile Türkleri yok etmek için çalıştı. 1967'den sona Yunan Cuntası ve Grivas ile arası açılmaya başladı. 15 Temmuz 1974'te Yunan Cuntası'nın darbesinden İngilizlere sığınarak kurtuldu. 1974 yılında tekrar Kıbrıs'a döndü. 1977'de Lefkoşa'da öldü.
[192] Serter,**a.g.e**.,s.45.
[193] Çay,**a.g.e.,**s.36.
[194] EOKA- Ethniki Organosis Kypriakon Agoniston (Kıbrıs Mücahitleri Ulusal Örgütü) Grivas'ın kurduğu ihtilalci yeraltı ordusu .

bu terör örgütünün başına Terör lideri Albay Grivas[195] Kıbrıs'a gönderilmiş ve kendisinden Rum Gençlik Teşkilâtı PEON ve OXEN'i organize etmesi istenmişti. Ancak 1953 senesinde İngiliz idaresi bu cemiyetlerin faaliyetine son verdi. Bu teşkilâtlar daha sonra EOKA (Ethniki Organosis Kypriakon Agoniston) adı altında şekil değiştirerek Makarios'un emrinde gizli bir tedhiş teşkilâtına dönüşecektir.

1952

Başpiskopos Makarios (1913-1977) 15.1.1952'de plebisitin II. yıldönümünü, mahalli hükümetin toplantı yasağına rağmen, Paneromeni Kilisesinde törenle kutladı ve Rum gençliğini harekete geçmeğe davet etti. Daha sonra Birleşmiş Milletler'in 24 Kasım 1952 tarihinde yaptığı oturumda Yunan delegesi Dimitrios Lambros "Halkların kendi mukadderatlarını kendilerinin tayini (yani Self-Determinasyon) hakkının, Kıbrıs'a da tatbik edilmesini" ileri sürdü. Buna derhal karşılık veren Türk delegesi Adil Derinsu, Kıbrıs'ın yalnız Rumlar' la meskûn bulunmadığını, yüzyıllardan beri Türklerle de meskûn bulunduğunu ve aynı hakkın Türkler'e de verilmesini istedi ise de gene ibir sonuç alamadı.

Frankfurt Üniversitesi'nden Prof. Franz George Maier'in de belirttiği gibi :

"Enosis taraftarları, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni tarihsel bağlardan daha da fazla hatırlatmaktadırlar, iddialarına göre, Ada'daki çoğunluğu oluşturan Kıbrıslı Rumlara Yunanistan ile birlik hakkı verilmelidir. Ancak, devletler hukukunun hiçbir yerinde; bir sömürgenin, sakinlerinin çoğunluğunun esasen geldikleri ülkeye geri verileceğini öngören temellendirilmiş bir hüküm yoktur.

Her şeyden önce, bu kadar yüksek sesle talep edilen ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının Kıbrıs için geçerli olup olmadığı sorulmalıdır. Zira, Ada nüfusunun % 23' ünü oluşturan Türkler, bir azınlıktan ziyade ikinci bir ulus gibi telakki edilebilir[196]."

YUNANİSTANIN SELF-DETERMİNATİON HAKKI İÇİN BM MÜRACAATI

16 Ağustos 1954

Kıbrıs Rumlarını enosis için devamlı bir şekilde teşvik eden ve de destekleyen Yunanistan, Kıbrıs sorununu bu kez resmen Birleşmiş Milletlere götürdü (16 Ağustos 1954). Yunan Hükümeti'nin Başbakan Papagos' imzası ile Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine yaptığı müracaatta "Kıbrıs Halkına Self-Determination hakkı verilmesi teklifi"nin gündeme alınmasını talep etmekte idi.

Ancak ana vatan Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs Türk'ünün haklı davasını savunması üzerine bir sonuca gidemedi[197].Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar meseleyi bir taraftan Birleşmiş Milletler'e götürürlerken diğer taraftan da Kıbrıs'ta tedhiş eylemlerini başlatmak suretiyle meseleyi Enosis emelleri doğrultusunda sonuçlandırmaya karar vermişlerdi[198].

Makarios'un, görüşlerini açıkladığı 8 Eylül 1954 tarihli konuşması şöyleydi: *"Bizans İmparatorluğu zamanında din düşmanı barbar akıncılar, Küçük Asya'dan kalkıp buralara akın ettikleri zaman biz Panayiamız (Hz. İsa)'a sığınmıştık. Konstantinopolis (İstanbul)'teki Ayasofya Kilisesi'ndeki çanlarımızı susturdukları zaman da yine Panayiamız'a sığınmıştık. Yunan milleti, Türk esareti altında geçirdiği yıllar boyunca Panayiamız'ın yardımı ile Ayasofya'da çanlarımız yine çalacaktır.*

Bugün esaret altında bulunan Kıbrıs'ımızın özgürlüğe kavuşması için yine Panayiamız'a sığınıyoruz. Tarih ispat etmiştir ki, Kıbrıs, ezelden beri Yunan'dır. Yunan Hükümeti, bizim adımıza BM'ye başvurmuştur. Davamız, tüm dünya davalarının en doğrusudur, en haklısıdır. Amacımıza kavuşacağımıza zerre kadar şüphemiz yoktur. Hak ve özgürlük bayrağını elimizde taşıyacağız ve bu haklı dava uğrunda sonuna kadar mücadele edeceğiz.Yaşasın Yunanistan, yaşasın enosis!"

Kıbrıs Rumlarının, 1914 yılından 1955 yılına kadar olan dönemdeki enosis hareketleri karşısında, Kıbrıs Türkleri de enosisi önlemek için var güçleriyle uğraşmışlar, daha sonraları da siyasi örgütlenme yoluna giderek enosis yolunu tıkamışlardır[199].

1 Nisan 1955

GRİVAS VE EOKA'CI KATİLLERİN EYLEME BAŞLAMASI

Hukuki yoldan sonuca yani enosis hedefine gidemeyeceğini anlayan Yunanistan bu kez kan dökerek tedhiş

---

[195] Grivas bu dönemde, Kıbrıs'ta bir isyanın önderliğini yapma fikri, benliğine yerleşmişti. Para ve silah toplamak amacıyla, önde gelen Yunanlıların katıldığı bir Kurtuluş komitesi kurdu. Enosise barışçı yollardan ulaşmayı ümit ettiğinden ilk başlarda kendisini dizginlemeye çalışan Makarios ile bir dizi görüşmede bulundu. Nihayet, Kıbrıs'ta iki uzun keşfe çıkarak İngilizlere karşı girişmeyi tasarladığı mücadelenin temellerini attı. Makarios'un desteğini nihayet elde eden Grivas, 1954 Martı'nda Kıbrıs'taki sürekli karargâhını kurdu. Burada, Bizans döneminin efsanevi halk kahramanı Dighnenis'in ismini "Nom de Guerre" olarak alıp, EOKA biçimindeki kısaltılmışıyla daha iyi tanınan,ihtilalci yeraltı ordusunun kuruluşunu tamamladı. Bu Örgütün üyelerinin büyük çoğunluğu, Makarios'un kurduğu iki örgütten, Gençlerin Hıristiyan Ortodoks Birliği (OXEN) ve Birleşik Kıbrıs Enosis Gençlik Örgütü (PEON)'nden geliyordu. Bu aşamadan sonra da Grivas, Ada'yı iç harbin ortasına attı. ihtilalci girişimlerde ve genellikle buna koşut giden insafsızlıkta alışılmamış bir beceri göstererek kısa zamanda ingiliz sömürge yönetimi için büyük bir bela haline geldi.Bkz., Oberling,**a.g.e**.,s.33.

[196] Oberling,**a.g.e.,**s.64.

[197] Serter,**a.g.e**.,s.8.

[198] Çay,**a.g.e.,**s.38-39.

[199] Serter,**a.g.e**.,s.45.

yoluyla emelini gerçekleştirmeyi denedi. Kıbrıs'ta kurdurtmuş olduğu EOKA adlı yeraltı tedhiş örgütünü 1 Nisan 1955 tarihinde harekete geçirdi.Önce İngilizleri hedef alan Rum tedhişi, üç ay gibi kısa bir süre sonra, Türkleri de hedef aldı[200].

Yunan Hükümetinin her türlü maddi ve manevi desteğiyle ve Grivas'ın komutasında çalışan EOKA Kıbrıs'ın her tarafında geniş ölçüde teşkilâtlandı. Nihayet 1 Nisan 1955'de Lefkoşa'da genel valilik, müsteşarlık dairesi ve Ortadoğu İngiliz Kara Kuvvetleri genel karargâhında bombalar patladı, radyoevi yakıldı, Magosa, Larnaka ve Limasol'da da buna benzer tedhiş hareketleri yapıldı. So-kaklarda ihtilâl beyannameleri dağıtıldı. Yunan radyosu tedhiş harekâtının başlamasını takiben EOKA çetelerini milli kahramanlar olarak bütün dünyaya ilân etmekten çekinmedi.

Kıbrıslı Türk liderler için başlıca endişe, onların toplumunun selameti idi. Çünkü EOKA'nın amacı, enosisi sağlamaktı ve Kıbrıslı Türkler,bu hedefe ulaşılmasına engel oluyordu. Ayrıca onlar Grivas'ın tedhiş kampanyasının er geç kendilerine yöneltileceğinden emindiler[201].

Kıbrıslı Türkler de EOKA'ya karşı antiterörist bir savunma örgütü olan "Volkan"ı kurmuşlar ve bu örgüt 1957'de Türk Mukavemet Teşkilatına (TMT) dönüşmüştür[202].Fakat, Volkan adını taşıyan yetersiz şekilde teçhiz edilmiş ve genellikle dağınık kuvvet, profesyonel bir ordu mensubu (Grivas) tarafından yönetilen ve Yunanistan'dan kaçırılmış silahların büyük bir deposunu haiz EOKA'nın asla rakibi değildi[203].

Rum yeraltı tedhiş örgütü EOKA, İngilizlerin yanı sıra, enosise karşı direnen yüzlerce masum Türk'ün kanına girmiş, görülmemiş vahşet gösterilerinde bulunmuş, Rum canileri kendilerine su veren Türk kadınlarını dahi arkadan vurarak sokakta oynayan çocukları da kurşunlayarak dünyada eşine ender rastlanan vahşet gösterilerinde bulunmuşlardır.

EOKA Rum yeraltı tedhiş örgütü, eyleme geçtiği ilk günlerde dağıtmış olduğu bildirgelerde aynen şöyle diyordu:**"***İki düşmanımız vardır. Birincisi İngilizler, İkincisi Türkler. Önce İngilizleri ele alıp onları adadan kovacağız. Sonra da Türkleri imha edeceğiz. Amacımız enosistir. Her ne pahasına olursa olsun görevimiz, bu amacın gerçekleştirilmesidir."*

Ne acıdır ki, İngiliz sömürge askerleri de zaman zaman Rumların yanında yer alarak kendilerine karşı silahlı herhangi bir eylemde bulunmayan ve yalnız haklı davasını yasal yollarla arayan Kıbrıs Türk'üne karşı sert hareketlerde bulunmuşlar ve pek çok masum soydaşımızın kanının akmasına neden olmuşlardır[204].

21 Haziran 1955

21 Haziran 1955'te Kıbrıs'ın Türk mahallesinde Lefkoşa Merkezi Polis Karakolu'nun girişindeki mektup kutusuna EOKA militanlarınca yerleştirilmiş bir saatli bomba patlatıldı ve onüç Türk yaralandı[205].

1956

Başpiskopos Makarios, 13 Ocak 1956 günü Kıbrıs'ın çeşitli kasabalarında verdiği demeçlerde: "*EOKA mücadelesinin ve bütün mücadelemizin amacı enosistir. Kıbrıs'ın Helenleştirilmesi mücadelesi zafere, enosise kadar sürdürülecektir*[206]." diyordu.

Böylece 1956'da Kıbrıs'taki iç savaş, bir kurtuluş savaşı olduğu kadar, toplumlararası bir savaş halini de aldı. İç savaşın ilk aylarında, ingilizler, EOKA hücumuna gayretle karşı durdular. Eylül 1955'te Başbakan Antony Eden, kuvvetli, muharebe tecrübeli Mareşal John Harding'i Kıbrıs'a vali olarak tayin etti. Ekim 1955- Ocak 1958 arasında Başpiskopos Makarios nezdinde çatışmaların kesilmesi için yaptığı teşebbüsün başarısızlığa uğramasından sonra, Mareşal Harding, EOKA'nın müstahkem mevzilerine kargı büyük bir taarruz başlattı.

Mart 1956'da terör elebaşıları Makarios ile yüksek düzeyde diğer üç Rum Ortodoks Kilise azası, Hint Okyanusu'ndaki Seychelle (Seyşel) Adalarına sürgün edildiler. Daha sonraki yılda, Grivas'ın kanlı teröristlerinden bazıları idam edildi.

Fakat, Ekim 1956'da, Süveyş Kanalı bölgesinin Ingiitere-Fransa tarafından beceriksizce istila edilmesi, Harding'in EOKA'yı yok etme hevesine öldürücü bir darbe indirdi, Süveyş yenilgisinden sonra, ingilizler için Kıbrıs'ın stratejik önemi gerçekten azaldı, çünkü Kanal bölgesinde artık korunması gereken menfaatleri kalmamıştı. Sonuçta, ingilizler Kıbrıs Rum liderliği ile anlaşmaya varmak amacıyla, gittikçe artan bir istek gösterdiler[207].

Aralık 1956'da, İngiliz Hükümeti, Yunanistan tarafından derhal reddedilen; fakat daha sonraki görüşmelerde esas olarak kullanılan,Ada'nın kısmi özerkliğini öngören Radcliffe Anayasası da denilen bir plan hazırladı,

1957 başlarında , İngiltere Başbakanı Eden'in halefi Harold Macmillanda çatışmaya barışçı bir çözüm getirmek için girişilmiş çabaları daha da artırdı. Mart 1957'de Kıbrıs'a dönmesine izin verilmediyse de Makarios serbest bırakıldı ve o yılın Ekim ayında Harding görevden alındı.

---

[200] Aynı yer,s.46.
[201] Oberling,**a.g.e**.,s.45.
[202] Serter,**a.g.e**.,s.ı.
[203] Aynı yer,s.46.
[204] Serter,**a.g.e**.,s.xvıı.
[205] Oberling,**a.g.e**.,s.46.
[206] Serter,**a.g.e**.,s.18.
[207] Oberling,**a.g.e**.,s.46-47.

Elbette Kıbrıslı Türklerin bu gelişmeleri korkuyla izlediklerini söylemeye gerek yok. O zamana kadar, onlar İngiliz davasına gerçekten bağlanmış ve korunma için Harding'in Güvenlik Kuvvetleri'ne itimat etmişlerdi. Bununla beraber, Aralık 1956'da Avam Kamarası'nda ingiliz Sömürgeler Bakanı Alan Lennox-Boyd'un yaptığı konuşma, Ada'dan ingilizlerin çekilme ihtimalinde de varlıklarını devam ettirebilme hususunda onlara en azından bir ümit ışığı verdi.

Makarios'un Birleşmiş Milletler'de Yunan Hükümeti tarafından şiddetle tekrarlanmış Kıbrıs sorununa yegâne adil çözümün hür irade olduğu hususundaki iddiasını cürütmeyi umarak, Lennox-Boyd : "Şayet Kıbrıslı Rumlar hür irade hakkına sahip ise, Kıbrıslı Türkler de aynı hakka sahiptir dedi ve Kıbrıs'ın Yunanistan ile Türkiye arasında taksim edilmesini önerdi Bu fikir, Ankara ve Kıbrıs'ın Türk kesiminde derhal uyumlu bir duygu yarattı ve "ya taksim ya ölüm" parolası, iç savaştan sonraki aylar esnasında Kıbrıslı Türklerin sloganı oldu[208].

Türkiye'nin Kıbrıs iç savaşına müdahalesi, savaşın sonucunu belirledi, zira bu müdahale iki tarafı da kıpırdamaz hale getirmişti. Açık gerçekler şunlardı ; EOKA TMTden daha güçlü, Türkiye'de Yunanistan'a nazaran daha kuvvetli idi. Bundan başka, ingiltere, bir devletin tarafını tutarak diğerini aleyhine çevirmek istemedi. Yakın gelecekte enosise ulaşmak hususunda her ümidin yok olduğunu idrak eden Yunanistan'ın Başbakanı Konstantin Karamanlis ve Başpiskopos Makarios sonunda, o zamana kadar reddettikleri, Türkler ve Kıbrıslı Türklerle ortak görüşmelere başlamaya ve Kıbrıs'taki kuvvet politikasının gerçeklerine uygun olarak taleplerini azaltmaya karar verdiler.

1955-1959 tarihleri arasında Rum-Yunan İkilisinin saldırılarına hedef olan Kıbrıs Türkleri, yüzlerce şehit vermiş ve ilk kez yerlerinden köylerinden zorla sökülerek göçmen durumuna düşürülmüşlerdir.

İç savaş esnasında 84 Kıbrıslı Türk hayatını kaybetti. Bundan başka iki cemaatin birlikte yaşadığı 13 köyün Kıbrıslı Türk sakinleri ve bir Kıbrıs Türk köy halkı, Kıbrıslı Rumlar tarafından boşaltıldı ve bu köylüler diğer Kıbrıslı Türk bölgelerine iltica ettiler[209].

Nihayet, Kıbrıslı Türkler, iki toplumlu bütün idari ve ticari kurumlar Yunanlılastırıldığını da, buralardan vicdansızca kovulduktan sonra, (Haziran 1958) kendi belediyelerini (Ekim 1958), ticaret odalarını ve (Kasım 1958) ithalat ve ihracat şirketlerini kurmaya mecbur kaldılar, Kıbrıslı Türklerin Rumlarla birlikte ya da yalnız yaşadıkları köylerden kovulmaları ile başlayan göçleri, eninde sonunda Kıbrıslı Türk toplumunun Kıbrıs Rum toplumundan fiziken ayrılmasına yol açtı.

Müstakil belediyelerin kurulması, iki farklı yönetimin meydana getirilmesinde ilk adımı idi. Böylece, iç savaş sırasında Kıbrıslı Rumların yaptığı, Ada'yı Yunanistan ile birleşmeye hazırlamak değil, Ada'nın iki ayrı devlete bölünmesine gayret etmek olmuştu[210].

KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN DOĞUŞU VE BATIŞI

16 Ağustos 1960 tarihinde ilan edilen Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkler, kendilerine yapılan tüm mezalim hareketlerini unutmuşlar ve Rumlarla birlikte yaşamayı kabul etmişlerdi. Sonuçta büyük devletlerin de araya girmesi ile Zürih (11 Şubat 1959) ve Londra (19 Şubat 1959) Antlaşmalarının imzalanmasından sonra Kıbrıs Cumhuriyeti doğmuştur (16 Ağustos 1960).Kurulan Cumhuriyet, her iki toplumun ortaklığına dayanmakta idi[211].Mütakiben , garanti ve ittifak anlaşmaları imzalanmış ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel ilkeleri ilan edilmiştir[212].

16 Ağustos 1960'ta ilgili taraflarca anayasa imzalanarak, Kıbrıs bağımsız bir ülke oldu. Bu düzenleme, Türkiye ve Kıbrıs Türkleri için bir zafer teşkil etti :Zürih-Londra Anlaşması'nı imza eden Makarios, resmen enosisten vazgeçmiş oluyor ve 1960 Anayasası'nın imzalanmasıyla Kıbrıslı Türklere, hayatiyetleri için ihtiyaç duydukları yasal kanun da sağlanmış oluyordu.1960 Anayasası'na göre, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin biri Türkçe diğeri Rumca iki resmi dili oluyordu.

Hükümetin icra organı her ikisi de kendi toplumlarınca seçilen, bir Kıbrıslı Rum başkan ve bir Kıbrıslı Türk başkan yardımcısı ile yedisi Kıbrıslı Rum ve üçü de Kıbrıslı Türk olan bir bakanlar kurulundan oluşuyordu. Savunma, dışişleri ya da maliye gibi kilit bakanlıklardan birisi Kıbrıslı Türklere veriliyordu. Bakanlar Kurulu yetkisi içine giren konularda salt çoğunlukla karar verebiliyordu; ancak,dışişleri, savunma ve güvenlik konularındaki kararlar başkan ya da başkan yardımcısı tarafından veto edilebiliyordu[213].

Bellibaşlı beş kentin (Lefkoşa, Limasol, Magosa, Larnaka ve Baf) ayrı ayrı Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumu belediyeleri olacak, bunların meclisleri de ayrı ayrı seçilecekti. Her kentte de bir koordinasyon kurulacaktı. Bu komite her iki belediye meclisinden iki üye ve iki meclisin de kabul edeceği bir başkandan oluşacaktı. Her köyde bir muhtar vardı. Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk mahallelerinin bulunduğu karışık nüfuslu köylerde, her cemaat kendi muhtarını seçecek, ortak meseleler iki muhtar ve iki mahallenin yaşlılarından oluşan bir heyetince halledilecekti.

Devlet memurluklarının % 70'i Kıbrıslı Rumların ve % 30'u Kıbrıslı Türklerin payı olacak biçimde

[208] Aynı yer,s.46-47.
[209] Aynı yer ,s.48.
[210] Aynı yer ,s.48-49.
[211] Serter,**a.g.e**.,s.8.
[212] Aynı yer ,s.1.
[213] Aynı yer ,s.51

düzenlenecekti. Toplam mevcudu iki bin olacak, polis ve jandarma için de aynı oran korunacaktı. Bununla beraber iki bin kişiden oluşacak olan ordunun % 60'ı Kıbrıslı Rum ve % 40'ı Kıbrıslı Türk olacaktı. Bu kuvvetlerden (polis, jandarma ve ordu) en azından birisinin komutanının Kıbrıslı Türk olması öngörülüyordu[214].

Nihayet, ingiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında da "üç garantör devletin herhangi biri tarafından,doğrudan veya dolaylı olarak enosisi veya taksimi veya ilhakı engelleyerek, Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığını, toprak bütünlüğü ve güven liğini sağlamak ve tanınmasını güven altına almak üzere" bir "Garanti Antlaşması" imzalandı, Bu antlaşmanın ihlal edilmesi durumunda,garantör devletler, ilgili hükümlerin uygulanması için gerekli önlemleri almaktan topluca sorumluydular,

Ancak, "topluca ve uyum içinde davranmanın imkânsız olacağı" durumlarda, her bir garantör devlete "ancak bu antlaşmayla ihdas edilen durumu tekrar tesis etmek amacıyla harekete geçmek" hakkı verilmişti.

Ada'nın statüsü için ek bir garanti de; Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ittifak Antlaşmasıydı. Buna göre, Kıbrıs'ta kurulan üçlü bir karargâh komutasında 950 Yunan ve 650 Türk askeri bulundurulacaktı. Yeni müşterek Kıbrıs ordusunu da eğitecek olan bu kuvvetin komutanı da, anlaşmayı imzalayan devletler arasında her yıl değiştirilerek üstlenilecekti.

Kıbrıs bağımsızlığını kazandığında, geleceği konusunda iyimser olmak için her türlü neden vardı. Keçiboynuzu, hububat, narenciye, patates ve şarap ürünlerinde ihracatı rekor düzeye çıktığından, bir tarım patlaması olmuştu. Madencilik başarılıydı; İngilizlerin Ada'da tuttukları iki büyük üs hem iş sahası hem de çok gerek duyulan döviz sağlıyordu; turizm çok şeyler vaat ediyordu. Anayasaya konulmuş bulunan garantilerin kendilelerinî daha fazla baskıdan koruyacağına inanan Türkler bile, paylarına düşenden oldukça memnundular. Ada'da özgürce dolaşıyor ve çalışıyorlardı; Kıbrıslı Rum komşularının kendilerini taciz edip zarar verdikleri enderdi; ve Ada'daki genel ekonomik refahtan da yararlanıyorlardı[215].

Ancak, siyasal ayrılıklar yeni Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kısa zamanda temelinden sarstı, ilk cumhurbaşkanı olarak seçilen Başpiskopos Makarios :"... *1960'ta gerçekçi bir biçimde, tasarlanmasında yardımcı olduğu anayasanın bir ulus değil, bir devlet yarattığını belirtti*[216]."

Fakat Türklerin bu olumlu tutumları karşısında Kıbrıs Rumlarının davranışları tamamen olumsuz olmuş ve Cumhuriyeti, enosis yolunda bir sıçrama tahtası olarak kabul edilmiştir. Bu dönem içinde (1960- 1963) Rumlar, Türklere karşı her alanda cephe almışlar,Türkleri devlet dairelerinden silmişler iş birliğinden devamlı olarak kaçınmışlar ve enosisi bir an önce gerçekleştirmek için planlar yapmaya koyulmuşlardır.

Bu Cumhuriyet'in yaşayabilmesi, her iki tarafın da iyi niyetine bağlı idi. Ancak Türk tarafının tüm iyi niyetine karşın, Rum-Yunan İkilisi, bu Cumhuriyeti enosise giden yol üstünde bir "durak" olarak kabul ettiklerini ve bu yeni dönemde enosis için mücadele edeceklerini açıkladılar[217].

Ancak Makarios'un hâlâ enosis davasına bağlı olduğu ve cumhuriyetin kuruluşunu bu amacın gerçekleşmesinde taktik bir manevra olarak gördüğü kısa zamanda ortaya çıktı. Daha Kıbrıs bağımsızlığını kazanmadan önce, Zürih-Londra Antlaşması'nı imzalanmaya zorlandığından yakınmaya ve karşıtlarının söylediklerinin tersine, enosisi gerçekleştirme azminden hiçbir yumuşama göstermeyeceğini söylemeye başlamıştı.

1 Nisan 1960

Lefkoşa'da, 1 Nisan 1960'ta yaptığı ve tartışmalara neden olan bir konuşmasında şunları belirtmişti :

"Zürih ve Londra Antlaşmaları umut ve isteklerimizi tam olarak gerçekleştirmemiştir... Bugün ellinci yıldönümünü kutladığımız şanlı özgürlük mücadelemiz; bize bağımsızlığımız için gerekli en ileri kaleleri ve yıkılmaz mevkileri sağlamıştır. Kesin zaferi kazanmak üzere, bu kalelerden başlayarak mücadeleye devam edeceğiz[218]*."*

[214] Aynı yer ,s.52..
[215] Oberling,**a.g.e**.,s.53.
[216] Aynı yer,s.53-54.
[217] Serter,**a.g.e**.,s.8.
[218] Oberling,**a.g.e**.,s.53-54.

Akritas[219], Türkler'i İmha Plânı ve 1963 Yılı Kanlı Noel Katliamı

16 Ağustos 1960'ta bağımsız ve egemen bir devlet olarak kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, Rumların enosis ülküleri yüzünden fazla yaşayamamıştır.

Kıbrıs Rumları, "Kıbrıs Anayasası'nı tadil" için yaptıkları müracaatın Türkiye tarafından reddi üzerine "meseleyi silahla halletmek" ve "Ada'daki Türk meselesini bitirmek" için harekete geçtiler.

Bu dönem için Rumlar, Türkleri Kıbrıs'ta yok edip enosisi gerçekleştirmek amacı ile Cumhurbaşkanı Makarios, İçişleri Bakanı Yorgacis, Meclis Başkanı Klerides, Çalışma Bakanı Papadopulos tarafından "Akritas Planı" denilen meşum bir planı hazırladılar. Bu plan takibinde de 21 Aralık 1963 tarihinde Türklere saldırı hareketlerini yeniden başlattılar ve Cumhuriyet'i de yıktılar[220].Kutsal sayılan mabetlerimize dahi saldırmaktan çekinmeyen Rumlar, bu dönem içinde Yunanistan'la danışıklı dövüş içindeydiler[221].

Plan, enosisi gerçekleştirmek amacıyla hükümet içinde bir darbe yapılmasını ve güçlenmesine izin vermeden bütün muhalefetin temizlenmesini öngören bir programdı.

Rum Yunan ikilisi planlarını şöyle anlatmaktadır :" ... *Bu süreçte ilk adım, hükümet tarafından tek taraflı olarak bir dizi anayasa değişikliğinin kabulü olacaktı.*

Değişiklikler "mantıklı ve haklı" görünecek; ancak gerçekte, Kıbrıs'taki Türk cemaatini en önemli haklarından yoksun bırakacaktı. Kıbrıslı Türklere de bu değişiklikleri reddetme fırsatı verilmeyecekti; ancak Makarios Hükümeti'nin her zaman "barışçı görüşmelere hazır" olduğu hissettirilerek yumuşatılacaktı.

Bazı Kıbrıslı Türkler'in "kuvvetli bir tepkisi" olursa, bu derhal ezici bir kuvvet gösterisiyle bastırılacaktı. Planda; vakit geçirmeden ve etkili bir şekilde kuvvetli olduğumuzu Türkler'e gösterirsek, akılları başlarına gelir ve Önemli şekilde faaliyetlerini durdururlar ve Türkler zararsız hale getirilmiş olur." Böyle bir askeri girişimin esası hıza dayanacaktı, "zira, bir ya da iki gün içinde duruma egemen olmayı başarırsak, dışarıdan bir müdahele ne mümkün ne muhtemel olur, ne de haklı gösterilebilir." Türklerin her türlü çabasının kuvvetle ve kesin bir biçimde bastırılmasının daha başka anayasa değişiklikleri için müteakip faaliyetleri büyük ölçüde kolaylaştıracağı ve ancak bu koşullarda, bu değişiklikleri Türklerin bir tepkisi olmadan uygulamanın mümkün olacağını da öngörmekte idi.

Çatışmalar "yaygınlaşırsa", Kıbrıslı Rumlar ellerindeki bütün askeri olanakları kullanmakla kalmayacaklar, "enosis"in derhal ilan edildiğini de duyuracaklardı; zira bu durumda "diplomatik girişimler İçin ne vakit ne de gerek" olacaktı. Ancak, eğer diplomatik çabalar için vakit bulunabilirse, bütün dünya :

1. *Zürih-Londra Antlaşmalarının "tatmin edici ve adil" olmadıklarına;*
2. *Zürih-Londra Antlaşmalarının "Ada'daki toplumların hür iradelerinin bir ürünü" olmadığına;*
3. *Antlaşmaların gözden geçirilmesi isteğinin "herhangi bir şekilde imzalarını reddetmek isteklerinden" değil, fakat "varlıklarını sürdürmenin zorunlu olma gereklerinden" kaynaklandığına;*
4. *"iki toplumun birlikte yaşamasının mümkün olduğuna";*
5. *"Ada'da yabancıların, güvenmesi gereken esas unsurun Türkler değil, Rum çoğunluk olduğuna" ikna edilmeliydi.*

Özellikle ikinci nokta vurgulanmalıydı. Planda bu konuda şöyle diyordu : "Antlaşmalarla (Mutabakatlarla) getirilen çözümlerin halkın onayına sunulmamış olması, elimizdeki bir kozdur. Bu konuda çok akıllıca davranan cemaat liderimiz, Makaryos bir referandum yapılmasından kaçınmışlardı. Yoksa, 1959 yılının atmosferi içinde halkın antlaşmaları kesin olarak onaylayacağı muhakkaktır[222]." Bazı Kıbrıslı Türklerin "kuvvetli bir tepkisi" olursa, bu derhal ezici bir kuvvet gösterisiyle bastırılacaktı."

Rumların yaptığı saldırılar, 30 Aralık 1963'te İngilizlerin adayı bölen yeşil hattı çizmesine neden olmuştur. Bu saldırılar ve tedhiş hareketleri Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar sürmüştür[223].

Bilindiği gibi Londra ve Zürich andlaşmaları ile kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iki ortağı vardı ; Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs Rumları. Çoğunluğu teşkil eden Kıbrıs Rumları, diğer ortak Kıbrıs Türkleri'nin 21 Aralık 1963'te silâh zoru ile haklarını gaspetmiş ve iki ortaklı Kıbrıs Cumhuriyeti fiilen sona ermişti.

Cumhuriyet döneminde (1960-63), Türklere Anayasa'ca tanınmış olan haklar Rumlarca gasp edildi. Şikayet makamı olan Bağımsız Anayasa Mahkemesi Başkanı (Ernest Fortshoff) ve Yardımcısı (Dr. Heinz) Rumlar tarafından ölümle tehdit edildikleri için görevlerinden istifa edip adadan ayrıldılar. 1963 Aralığı'nda, cemaatler arasında çatışma başladığında Dr. Forsthoff, Heidelberg'te UPI muhabirine şu gözlemini iletmişti : *"Makarios'un, Kıbrıslı Türklerin haklarını ellerinden almaya başladığından itibaren, şu anki olaylar kaçınılmaz hale gelmişti."*

Bir kere Yüksek Anayasa Mahkemesi tamamen etkisiz hale getirildikten sonra, Makarios bütün gücünü cumhuriyetin tamamen ortadan kaldırılmasına yöneltti. Sorunu bir sonuca ulaştırmak için Birleşmiş Milletler'in, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı konusundaki talebini desteklemesini beklemeye artık gerek yoktu.

---

[219] Kıbrıs Türkleri'ni imha için hazırlanan plân adım IX. yy.'larda geçen bir Bizans destanından almıştı: Akritas. Plânın tatbikata konulmasında ise Eoka liderlerinden İçişleri bakanı Polikarpos Yorgacis en büyük rolü oynamıştır.

[220] Serter,**a.g.e**.,s.9.

[221] Aynı yer, s.xvii.

[222] Oberling,**a.g.e**., 64-65.

[223] Serter,**a.g.e**.,s.1.

Neredeyse bütün dünyanın, Kıbrıslı Türklerin vetoyu sorumsuzca kullanarak anayasayı islemez hale getirdiklerine inanmaya niyetli olduğu bu anda; veto hakkını ortadan kaldırmak bahanesini gösterip, gerçekte kanuna uydurup enosisi gerçekleştirmek amacıyla anayasa tek taraflı olarak değiştirilebilirdi[224].

"Akritas Planı"nı sadakatle benimseyen Makarios, 30 Kasım 1663'te,"Devletin Rahat işlemesini Kolaylaştırmak ve Cemaatlerarası Sürtüşmelerin Bazı Nedenlerinin Ortadan Kaldırılması için önerilen Tedbirler"başlığı altında, anayasada on üç maddelik bir değişiklik önerisi ortaya attı. Bu öneriye göre :

1. Cumhurbaşkanı ve yardımcısının veto hakları kalkacaktı.
2. Cumhurbaşkanı yardımcısı, yokluğu veya görev yapamaz durumda olması koşulunda cumhurbaşkanını temsil edecekti.
3. Temsilciler Meclisi'nin Kıbrıslı Rum başkanı ile, Kıbrıs Türk başkan yardımcısı, Meclis'in tümü tarafından seçilecekti.
4. Temsilciler Meclisi başkan yardımcısı, yokluğu veya görev yapamaz durumda olması koşullarında meclis başkanını temsil edecekti.
5. Bazı yasalar için, Temsilciler Meclisi'nin Rum ve Türk temsilcilerinin ayrı ayrı çoğunluğu gereği kaldırılacaktı.
6. Müşterek belediyeler kurulacaktı.
7. Yargı mekanizması birleştirilecekti.
8. Güvenlik kuvvetlerinin polis ve jandarma olarak ikiye bölünmesi kaldırılacaktı.
9. Güvenlik kuvvetlerinin ve ordunun mevcudu anayasadan ziyade yasayla düzenlenecekti.
10. Devlet memuriyetlikleri, güvenlik kuvvetleri ve ordudaki Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rumların oranı, Kıbrıs nüfusunun gerçek etnik bölüşümünü yansıtacak biçimde değiştirilecekti.
11. Kamu Hizmetleri Komisyonu'nun üye sayısı ondan beşe indirilecekti.
12. Kamu Hizmetleri Komisyonu'nun bütün kararları basit çoğunluğun oyuyla alınacaktı.
13. Kıbrıs Rum Cemaat Meclisi, zorluk göstermeden kaldırıldığı gibi Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi de kendisini feshedecekti.

Süregiden hükümet bunalımında esas nedenin, Kıbrıslı Türklerin engellemesi olduğuna inandırılan birçok yabancı gözlemciye "mantıklı ve haklı" gözüken bu talepler, Kıbrıslı Türkler tarafından elbetteki kabul edilemezdi, önerilen değişiklikler, Kıbrıs Rum cemaati liderlerini cumhuriyeti yıkmak ve enosisi kanuni yollardan gerçekleştirmekten tek başına alıkoyan veto hakkını Türklerin elinden alıyordu.

Aynı zamanda,Türkleri, kentlerde güvenlikleri için dayanacakları tek teşkilât olan ayrı belediyelerden de yoksun bırakıyordu. Nihayet, Kamu Hizmetleri Komisyonu'nun denetimini bütünüyle Kıbrıslı Rumlara veriyordu. Önerilen değişikliklerin ortaya atılması büyük bir anayasa bunalımının patlak vermesini hızlandırdı. Bu da "Akritas Planı"nın Öngördüğü gibi, cemaatlerarası çatışmanın yemden başlamasına yol açtı. Bu bunalım Kıbrıslı Türkler için çok uygunsuz bir zamanda patlak verdi[225].

21 Nisan 1966 tarihli Patris gazetesi Kıbrıs'ı kana bulayan bu korkunç Rum plânını ana hatlarıyla yayınladığı zaman Makarios'tan Yorgacis'e, Nikos Samson'dan Glafkos Klerides'e kadar katliâmların gerçek sorumluların ve Türkler için besledikleri düşünceleri,anılan kişilerin Türk toplumunun gerçek katiller olduklarını su yüzüne çıkarmıştır.

1963 yılı Kanlı Noel saldırılarının hedefi Lefkoşa idi. Rumlar, merkeze hakim olmakla bütün Kıbrıs'a hakim olacaklarını sanıyorlardı. Bunun için de kendilerine en büyük engel Lefkoşa'ya bağlı Küçükkaymaklı kasabası idi. 1960 nüfus sayımına göre kasabada 5126 Türk, 1133 Rum yaşamakta idi. Kasaba önemli bir Türk yerleşme merkezi durumundaydı. Kasaba çevresinde 19 Aralık 1963'den itibaren Rum faaliyetleri gözleniyordu. Rum saldırısından şüphelenen Türk Mücahit Teskilâtı'na mensup gençler halkı genç - ihtiyar bir saldırıya karşı hazırlamaya çalıştılar.

22 Aralık 1963

Rum saldırısı 22 Aralık 1963 günü başladı. Küçükkaymaklı'nın dış dünya ile irtibatı tamamen kesilmişti. 23 Aralık'tan itibaren yeni takviye kuvvetleri alan Rum saldırganların başına EOKA'cı katil Nikos Sampson[226] geçmişti. Diğer yandan Ada'daki Yunan alayı da saldırganlarla birleşmiş ve Rumlar bütün güçlerini bölgeye teksif etmişti.

22 Aralık 1963 günü Makarios, Garanti andlaşmalarını tanımadığını ilân etmiş, bu, Rum saldırganlara daha da cesaret vermişti[227].Bütün dünyaca "Kanlı Noel" diye bilinen 21 Aralık 1963 olaylarının başlaması ile birlikte Kıbrıs Türkleri 103 köyü terketmek zorunda kalmışlardı. Bu Türkler'in sayısı 18667'dir[228].

29 Ağustos 1964

---

[224] Oberling,a.g.e.,63-64.
[225] Oberling,a.g.e.,66-67.
[226] Nikos Sampson'un 28 Aralık 1988 tarihinden beri hatıralarını yayınlayan Eleftheria gazetesi 1963 Kanlı Noel'inin gerçek müsebbiplerini tekrar gözler önüne sermektedir. Nikos Sampson, *"Makarios hükümetinin, İçişleri Bakanlığı'nın ve üçlü karargâhın Yunan kanadına mensup subayların emri ile hareket ettiğini"* tekrar açıklamakta ve Küçükkaymaklı savaşlarını Yunanlılar'ın Balkan Savaşları dışında Türkler'e karşı kazanılan yegane Yunan zaferi olduğunu iddia etmektedir. Bkz.Çay, **a.g.e**.,s.74.
[227] Çay, **a.g.e**.,s.73-74.
[228] Aynı yer,s.81.

Makarios, EOKA Rum yeraltı tedhiş örgütü ileri gelenlerinden Nikos Sampson'la yaptığı görüşmeden sonra (29 Ağustos 1964'te) yaptığı konuşmada amaçlarının enosis olduğunu yeniden şu sözlerle açıklıyordu:

"*Benim tutkum, Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini sağlamaktır. Yalnız bir kısmının değil bütün adanın Yunanistan ile birleşmesini istiyorum. Özveri ile ölüm pahasına da olsa bu siyaseti terk etmeyeceğim. Kıbrıs'ı Yunanistan ile tümüyle birleştireceğim."*

9 Eylül 1964

9 Eylül 1964'te Kıbrıs'ta yayımlanan Cyprus Mail gazetesine verdiği bir demeçte Makarios şöyle diyordu:*"Hayatta tek tutkum, Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesinde benim adımın geçmesidir. Kıbrıs ile birleşen Yunanistan sınırlarının, Kuzey Afrika kıyılarına kadar genişlemesidir. Bunu gerçekleştirmek uğrunda ölünceye kadar mücadele etmektir*[229]*."*

1964 Yılı Olayları ve Erenköy Savaşı

26 Aralık 1963

İngiliz generalinin komutasındaki üçlü barışı koruma kuvvetinin göreve başlamasından sonra Türkler'le Rumlar arasında sınır olarak 26 Aralık 1963'te "Yeşil Hat" çizildi.

Barış çabaları için Londra Konferansı'nın bir netice vermeden dağılmasından iki gün sonra 23 Ocak 1964'de Lefkoşa'da Bayraktar Camii yeniden bombalandı. Türk bölgelerine yönelik Rum saldırılar da tekrar başladı. Limasol, Baf, Magosa, Poli'de yüzlerce Türk öldü, binlercesi yaralandı veya köylerini terketmek zorunda kaldı[230].

BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN İHANETİ RUMLAR'I SADECE KIBRIS DEVLETİ OLARAK TANIMASI VE BM BARIŞ GÜCÜ KURULMASI

4 Mart 1964

Bunun üzerine Türkiye 13 Şubat 1964'de Güvenlik Konseyi'ne başvurdu.Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde 26 Subat'ta başlayan görüşmeler, 4 Mart 1964'de, sonuçlandı.Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 4 Mart 1964 tarihli kararı Rum yönetimini "Kıbrıs Hükümeti" olarak tanımakta idi. Nitekim (kararın Barış Kuvveti ile ilgili dördüncü paragrafında, "Kıbrıs Hükümeti'nin muvaffakatı ile Kıbrıs için bir Birleşmiş Milletler Barış Kuvveti kurulmasını tavsiye eder. Bu kuvvetin kuruluşu ve önemi Genel Sekreter tarafından Kıbrıs, Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık hükümetleri ile istişare halinde kararlaştırılacaktır" deniliyor,

Ancak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Kıbrıs Türkleri'nin haklarını hiçe sayan bu kararından cesaret alan Rumlar Türkler'e saldırılarını tekrar başlattılar.Diğer yandan, 21 Aralık 1963 saldırılarından sonra düzenlenen Londra Konferansı'na katılmak üzere Ada'dan ayrılan Denktaş, buradan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantılarına katılmak üzere New York'a geçmişti. Güvenlik Konseyi toplantılarında, Türkler'e yapılan saldırıları anlatan Denktaş, toplantıların tamamlanmasından sonra Ankara'ya gitmiş ancak Makarios Denktaş'ın Ada'ya girişini yasaklanmıştır.

16 Mart 1964

Kıbrıs Rumları'nın saldırılarının devam etmesi üzerine Türk Hükümeti, 16 Mart 1964'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden Kıbrıs'a müdahale etme yetkisi aldı.

CANİ MAKARYOS'UN 1960 İTTİFAK ANLAŞMASINI İPTAL ETMESİ

4 Nisan 1964'de bir açıklama yapan Makarios Zürich ve Londra andlaşmalarının bir parçası olan ittifak andlasmasını feshettiğini ilân etti.

TÜRKLER'İ İMHA İÇİN RUM MİLLİ MUHAFIZ ALAYI KURULMASI

Diğer yandan Kıbrıs'taki BM Barış Gücü'nün görev yapmasını çeşitli vesilelerle engelleyen Rum Temsilciler Meclisi, Mayıs ayındaki son birleşiminde Türkleri imha için "Rum Millî Muhafız Alayı" kurulmasına karar verdi. Kıbrıs Rum Temsilciler Meclisi'nin bu kararından sonra; Türkiye, Kıbrıs'a müdahaleye karar verdi[231].

AMERİKA'NIN KALLEŞLİĞİ VE JOHNSON MEKTUBU

Ancak Amerika müdahale ederek Amerikan başkanının gönderdiği mektup Türk basınında tam metin olarak yayınlandı. "Johnson Mektubu" olarak Türk dış politik hayatında yerini alan mektupta Johnson, Türkiye'yi tehdit etmekte ve Türkiye'den Kıbrıs'a müdahale hakkını kullanmamasını istemekteydi. Johnson'un bu mektubunu 13 Haziran'da cevaplandıran İsmet İnönü, mektubun Türkiye'de hayal kırıklığı yarattığını vurgulayarak Kıbrıs Rum liderliği ile Yunanistan'ın andlaşmaları çiğnemesini ve Türk haklarını gasbetmesini, ABD'nin görmemezlikten geldiğini de hatırlatmakta idi.

TERÖRİST GRİVAS'IN KIBRIS'A GELMESİ VE RUM MİLLİ MUHAFIZ ORDUSU

[229] Serter,**a.g.e**.,s.19

[230] Çay, **a.g.e**.,s.76.

[231] Aynı yer,s.78.

KOMUTANI OLMASI

9 Nisan 1964

Siyasi olaylar bu şekilde devam ederken Rumlar Ada'da hazırlıklarını sürdürüyorlardı. EOKA tedhiş örgütü liderlerinden olan Grivas 9 Haziran'da Eleftheria vapuru ile Kıbrıs'a geldi. Limasol' dan Kıbrıs'a gizlice giren Grivas derhal, General Karayannis'ten boşalan Rum Milli Muhafız Ordusu Komutanlığı'na getirilmiştir[232].

Erenköy Savaşı

3 Temmuz 1964'de Atina'ya giden Grivas Atina'daki temaslarını tamamladıktan sonra 6 Ağustos 1964 akşamı Lefkoşa'ya dönmüş ve Alevkaya'nın hemen güneyindeki Lorovouno tepelerinin zaptedilmesi için Makarios'un onayını istedi. Grivas'ın bu talebinden sonra Rum Bakanlar Kurulu'nu toplantıya çağıran Makarios, Bakanlar Kurulu'ndan oybirliği ile "harekâtın yapılması" kararını aldı.

Grivas'ın Tillirga bölgesine saldırı emrini vermesiyle 6 Ağustos 1964'te Türk-Rum çatışması tekrar başladı.Bu saldırı sırasında Erenköy bölgesinde bulunan bir avuç mücahit çok zor durumda idiler. Mücahitler arasında, saldırıdan kısa bir süre önce Ada'ya gizlice çıkan Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denktaş da bulunmakta idi.

Mücahitlerin durumu telsizle Ankara'ya bildirilerek yardım istendi. Bir süre sonra Türk savaş uçakları bölge üzerinde ihtar uçuşlarına başladılar. İhtar uçuşlarına rağmen Rum saldırılarının devam etmesi üzerine Türk uçakları, Rum askeri birliklerine karşı harekâtı başlatmış ve saldırgan Rum kuvvetleri bozguna uğratılmışlardır[233].

9 Ağustos 1964 günü çarpışmaların tekrar başlaması üzerine Türk uçakları Rum kuvvetlerine karşı tekrar saldırıya geçtiler. Türk jetlerinin müdahalesi sonucu Rumlar saldırıyı durdurmak zorunda kaldılar.Harekâtın tamamlanmasından sonra Erenköy sahillerine yanaşan bir Türk gemisi, bölgedeki yaralılarla birlikte, 1 Ağustos 1964'te, Erenköy'e gizlice çıkan Denktaş'ı Türkiye'ye getirmiştir. Harekât sırasında uçağı düşen Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel de şehit olmuştu.

Erenköy savaşının başlarında, *"Türkiye müdahale ederse kurtaracak Türk bulamayacaktır"* diyen Makarios, Türk savaş uçaklarının iki günlük harekâtından sonra ateşkes'e razı olmuştur.Erenköy savaşı sırasında Rumlar 53 ölü, 125 yaralı verirken, Türkler'in kaybı 12 şehit, 4 kayıp ve 32 yaralı idi[234]. Birleşmiş Milletler aracılığı ile köylerini terketmek zorunda kalan Türklerle ilgili araştırmanın sonuçlarına göre: 1964 yılında Lefkoşa kazasında 39, Girne kazasında 7, Baf kazasında 49, Larnaka kazasında 21 ve Magosa kazasında 21 köy olmak üzere 124 köy zarar görmüş, yüzlerce Türk ölmüş, binlercesi yaralanmış veya köylerini terketmek zorunda kalmışlardı. 1963 yılında başlayıp 1964'de de devam eden olaylarda 364 Türk şehit olmuştur[235].

30 Temmuz 1964

Rumların Türklere saldırısı ile (21 Aralık 1963) yıkılan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ardından Rum Meclisinin enosis ile ilgili olarak aldığı ilk karar 30 Temmuz 1964 tarihlidir.

Akel Komünist Partisi Eski Genel Sekreteri Ezekias Papayuannu tarafından açıklanan ve oy birliği ile alındığı söylenen karar aynen şöyledir:"*Cumhuriyet'in ilke ve adaletine, BM temel ilkelerine son derece bağlı olan Temsilciler Meclisi, halkın tercümanı olarak tüm Kıbrıs'ın geleceğinin belirlenmesi açısından makul bir süre içinde self-determinasyon hakkını kullanmaya oy birliği ile karar vermiştir.*"

1967 Yılı Olayları

21 Aralık 1963 olaylarında Kıbrıs Türklerinin 24 saat içinde topluca yokedilmesi plânlanmıştı. Kıbrıs'taki Yunan Alayı'na mensup asker ve subaylarında katılmasına rağmen bu plân gerçekleşemeyince Eoka liderlerinden Grivas Kıbrıs'a gönderilmişti.

Yunanistan bu safhada Grivas'ın verdiği raporlar doğrultusunda Kıbrıs'ın silahlandırılmasına başladı. Askeri birliklerin, silahların ve malzemelerin gönderilmesinden sonra Kıbrıslı Rumlar'm yoğun biçimde eğitilmesine ve Ada'nın savunmasının güçlendirilmesine çalışıldı.

Erenköy çarpışmaları Yunanlı subaylar tarafından eğitilen Rumlar tarafından yürütülmüştü. Ada'da Rumlar'ı eğitmekle görevli subaylar da harekâta katılmış fakat Türk savaş uçaklarının müdahalesi üzerine bu harekât da başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

ONİKİ BİN YUNAN ASKERİNİN KIBRIS'A GÖNDERİLMESİ VE RUMLARI TAKVİYESİ

Bunun üzerine Erenköy savaşlarından sonra Yunanistan, Kıbrıs'a fiilen asker göndermeye başladı. Öncü olarak gönderilen 5 bin kişilik Yunan kuvvetinin sayısı daha sonra yapılan takviyelerle 12 bine çıkacaktır[236]. Diğer taraftan Kıbrıs Rum lideri Makarios da silahlanma çalışmalarını sürdürdü. Erenköy çarpışmalarında

[232] Aynı yer ,s.79.
[233] Aynı yer ,s.80.
[234] Çay, **a.g.e**.,s.81.
[235] Aynı yer,s.81-82.
[236] Çay, **a.g.e**.,s.82.

Yunanistan'ın yeterli destek vermediğinden şikayet eden Makarios, Sovyetler Birliği'nden silah alınmasına ilişkin bir anlaşma imzaladı. Eylül ayının son haftası içinde yapılan bu anlaşma ile Sovyet silahları Mısır üzerinden Kıbrıs'a getirilecektir.

Kıbrıs meselesinin çözümü için 1965 yılı Mayıs aynıda Türkiye ile Yunanistan arasında başlayan görüşmeler, Kıbrıs'taki Rum -Yunan kuvvetlerinin 15 Kasım 1967'de Boğaziçi ve Geçitkale köylerine saldırmasına kadar aralıklarla devam etti.

Ancak Yunanistan, Kıbrıs meselesinin Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak müzakerelerle değil megali idea taktiği olarak Birleşmiş Milletler kanalıyla çözümlenebileceğine inanıyordu. Yunanistan, bu görüşmelerin devamını da, yalnızca Birleşmiş Milletler Arabulucusu istediği için kabul eder görünüyordu.

Diğer yandan Yunan Başbakanı Yorgo Papandreu'nun Yunanistan'daki komünistlerle işbirliği yapması ve Yunan ordusunda geniş çaplı bir tasfiyeye girişmesi iktidardan düşmesine sebep oldu.

YUNANİSTAN'DA HÜKÜMET DARBESİ OLMASI CUNTANIN İKTİDARI ELE GEÇİRMESİ

1965 Temmuzunda Yorgo Papandreu, kral tarafından başbakanlıktan azledildi. Ancak Papandreu'nun çeşitli tertipler içine girmesi Yunan ordusunun Albay Papadopulos liderliğinde bir hükümet darbesi yapmasına sebep oldu (21 Nisan 1967). Yeni Yunan yönetimi yâni "Albaylar Cuntası" Kıbrıs meselesini Türkiye ile Yunanistan arasında mevcut olan diğer anlaşmazlıklarla birlikte mütalâa etmeye başladı.

ONBİN YUNAN ASKERİNİN RUM MİLLİ MUHAFIZ ORDUSUNA KATILMA KARARI

Yunanistan'daki yeni idare ile ihtilaflı olan Makarios 26 Haziran 1967 günü Rum Temsilciler Meclisini toplayarak "Enosis" kararı almaya kalkışmıştı. Bununla da yetinmiyen Kıbrıs Rum yönetimi Kıbrıs'ta görev yapmakta olan onbin civarındaki Yunan askerinin, Rum Millî Muhafız Ordusu'na katılmasına ilişkin başka bir karar daha aldı[237].

Rum yönetiminin bu kararları Dr. Fazıl Küçük tarafından Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U'Thant nezdinde protesto edildi. Diğer yandan devam eden Rum ablukası yeni Rum saldırılarıyla dayanılmaz hale gelmişti. 2 Ağustos 1967 tarihinde Baf'ta 5 Türk'ün öldürülmesi olayı dahi Birleşmiş Milletleri harekete geçiremedi.1967 Temmuzunda Kıbrıs'ta "bir Enosis darbesi" yapılacağı söylentisinin çıkması üzerine, Türkiye sert bir biçimde Yunanistan'ı uyarmış ve Yunanistan'ın ister istemez Türkiye ile tekrar görüşmeleri başlatmasına sebep olmuştu.

9-10 Eylül 1967

Ancak Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel ile Yunanistan Başbakanı Kollias arasında yapılan 9 Eylül 1967 Keşan ve 10 Eylül 1967 Dedeağaç görüşmeleri herhangi bir sonuç almamadan sona ermiştir.Diğer taraftan Ankara'da bulunan Rauf Denktaş, Ekim ayının son haftasında, Nejat Konuk ve Erol İbrahim ile birlikte bir balıkçı gemisi ile Türkiye'den ayrılmış, Kıbrıs karasularına girdikten sonra balıkçı gemisinin yedeğindeki sürat motoruna geçerek 30 Ekim günü Karpas bölgesinde karaya çıkmışlardı. Ancak Rauf Denktaş ve arkadaşları karaya çıktıktan bir müddet sonra Karpas Çayırova'da yakalanacaklardı.

Rauf Denktaş'ın yakalanmasından sonra Türkiye'nin yoğun baskısı üzerine Birleşmiş Milletler devreye girerek "Türkiye'ye geri dönmesi" şartıyla, Denktaş'ın serbest bırakılması sağlandı. Türkiye, Rauf Denktaş'ın iadesi için temaslarını sürdürürken Kıbrıs'taki silahlanma hazırlıklarını tamamlayan Rum - Yunan kuvvetleri yeni bir saldırı hazırlığında idiler.

21 Aralık 1963 saldırılarından sonra varılan anlaşmaya göre, Rum askerî birliklerinin Türkler'e ait bölgelerden geçmesi yasaklanmıştı. Rumlar 13-14 Kasım günleri Geçitkale ile Boğaziçi arasındaki yoldan geçmek istediler. Türkler'in bu teklifi kabul etmemesi üzerine

Rumlar 15 Kasım günü saldırıya geçtiler. Ağır silahların desteğindeki saldırı kısa sürede gelişti ve Geçitkale ile Boğaziçi işgal edildi ve bu olaylar sırasında 27 Türk öldürülmüştür[238].

Geçitkale ve Boğaziçi'nin Rum - Yunan birliklerince işgal edilmesi üzerine, 15 Kasım 1967 akşamı Türkiye'de hükümet seviyesinde bir durum değerlendirmesi yapıldı. 16 Kasım akşamı da Türkiye Büyük Millet Meclisi toplandı. Toplantıda, Anayasa'nın savaş ilânına ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ilişkin 66. maddesine dayanarak Kıbrıs'a müdahalesini öngören karar, meclisteki 435 üyenin 432'sinin oyu ile kabul edildi[239].

TBMM'inde alman kararın akabinde İskenderun'da Türk Donanması çıkarma hazırlıklarına başladı. Diplomatik temaslarını da sürdüren Türk Hükümeti, 17 Kasım günü Yunan Hükümeti ile "dost ve müttefik" hükümetlere Türkiye'nin çıkartma kararını bildirdi. Türkiye, çıkartmanın durdurulması için, "20 bin Yunan askerinin derhal Ada'yı terketmesi, Grivas'ın Kıbrıs'tan çıkarılması, can ve mal kaybı için tazminat verilmesi ve Türk bölgelerinin ihlâl edilmemesi"ni istedi.

Ertesi günü Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri'nin alarm durumuna geçirilmesinden sonra Türk jetleri

[237] Aynı yer,s.83.

[238] Aynı yer,s.84.

[239] Aynı yer,s.85.

Kıbrıs üzerinde uçmaya başladı. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale kararının kesinlik kazanması üzerine ABD Başkanı Johnson, özel temsilcisi Cyrus Vance'i bölgeye gönderdi.

Bu arada Birleşmiş Milletler de gerginliği önlemek amacıyla harekete geçmişti. Cyrus Vance'nin Ankara, Atina ve Lefkoşa'daki temasları sırasında Türkiye 13 maddelik ikinci bir muhtıra verdi. Cyrus Vance aracılığı ile Yunanistan'a verilen notaya uyulmadığı takdirde, Türkiye müdahalede bulunacaktı.

Türkiye'nin ileri sürdüğü bu şartları Yunanistan kabul etmek zorunda kaldı. Yunan Dışişleri Bakanı Pipinellis 2 Aralık'ta yaptığı açıklamada, Yunanistan'ın anlaşmaların dışında Kıbrıs'a gönderdiği bütün kuvvetleri geri çekeceğini, buna karşılık Türkiye'nin de savaş hazırlıklarını durduracağını bildirdi. Daha sonra Kıbrıs'taki Yunan askerlerinin geri çekilmesine başlanıldı. Yunan kuvvetlerinin geri çekilmesi 16 Ocak 1968'de tamamlanacaktır[240].

1967 bunalımının silaha başvurulmadan çözümlenmesinden sonra Kıbrıs Türk bölgelerindeki kamu hizmetlerinin yürütülmesi için 1964 yılında kurulan "Genel Komite"nin yeniden teşkilatlandırılmasına geçildi. Genel Komite'de, Cumhurbaşkan Yardımcısı, Kıbrıs Cumhuriyeti'nde görev alan üç bakan, Temsilciler Meclisi'ndeki Türk üyeler ile Türk Cemaat Meclisi üyeleri görev yapıyordu.Aralık ayı boyunca sürdürülen çalışmalar sonunda, 29 Aralık 1967'de Geçici Türk Yönetimi'nin kurulması kararlaştırıldı[241].

Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi, kendi emeğimiz, alınterimiz, mücadele ve direnme fedakârlığımızın eseridir. Normal bir devleti teşkil eden (yasama), (yürütme) ve (yargı) organları, polis ve mücahit ordusu ile yönetimimiz tam yetkili bir otorite haline gelmiştir.

Geçici Türk Yönetiminin ilânı Kıbrıs Rumları tarafından büyük bir tepki ile karşılandı. Rauf Denktaş'in 13 Nisan 1968'de Kıbrıs'a dönmesinden sonra toplumlar arasındaki ikili görüşmelerin tekrar başladığı görülür. Denktaş ile Klerides Beyrut'ta görüşmeleri yeniden başlattılar. Daha sonra da 12-13 Mart'ta Türk-Yunan görüşmelerine Atina'da devam edilmiştir.

Bölgesel Otonomi esaslarına dayalı görüşmeler hiçbir sonuç almamadan 15 Temmuz 1974 Nikos Sampson darbesine kadar devam etti.

Kıbrıs'taki Makarios yönetimi ile arası açılan Yunan Cunta idaresi, Makarios'u devirmek için hazırlıklarda bulunuyordu. Bu iş için 1972 yılında gizlice Kıbrıs'a gönderilen Grivas, Rum Milli Muhafız Ordusu ile Kıbrıs'taki diğer silahlı grupları Makarios'a karşı organize etmeye başlamıştı.

Bu arada Grivas'tan tam anlamıyla şüphelenmeye başlayan Makarios, tamamen kendisine bağlı bir polis teşkilâtını kısa zamanda kurmakta gecikmedi[242].Yunanistan Başbakanı Yorgo Papendreu, Makarios'a karşı harekete geçmek üzere Kıbrıs'taki Yunan subaylarının teşkilâtlanmasını emretmiş ancak Makarios taraftarı bazı subaylar bu komployu Makarios'a ulaştırmışlardı. Makarios bunun üzerine gerekli tedbirleri almakta gecikmedi. Böylece darbe teşebbüsü sonuçsuz kalmıştı.

Bunun üzerine Makarios'un çevresindeki kuvvetli liderleri tasfiye etmeyi plânlayan Yunan Cuntası, aradığı fırsatı, 13 Ağustos 1968 tarihinde Başbakan Papadopulos'a yapılan suikast teşebbüsü ile yakaladı. Suikastçı Georgios Panagulis, Kıbrıs'ta büyük bir kaçakçılık olayına da karışmıştı. Cunta, Panagulis ile Makarios'un en büyük yardımcısı İçişleri Bakanı Yorgacis arasında bir münasebetin olduğunu ileri sürdü. Yaptırılan tahkikatın raporunda da Yorgacis'in 1963 Kanlı Noel'ini plânlayan kanunsuz bir Yunan Mukavemet teşkilâtının lideri olduğu açıklandı.

Makarios ve Yunan cuntası arasındaki siyasî çekişme Kıbrıs' ta oynanan kanlı olayların gerçek müsebbiplerini bir bir ortaya çıkarmaktaydı. Dünya kamu oyunda zor durumda kalacağını gören Makarios Rum Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Klerides'i, Yorgacis aleyhine devam eden Yunan iddialarına son verilmesini sağlamak üzere Atina'ya gönderdi (19 Ekim 1968). Ancak Yunanistan'ın baskısına bir müddet daha direnebilen Makarios 1 Kasım 1968 tarihinde Yorgacis'in istifa etmesine razı olmaktan başka çare bulamadı.

Yorgacis ise Yunan Cuntası aleyhinde çalışmalarına devam etti. Yunanistan tarafından organize edilen yeraltı Rum teşkilâtları Yorgacis'i 15 Mart 1970 tarihinde Mia Milya ile Değirmenlik köyleri arasında fec'i bir şekilde katlettiler böylece Türk katili cezasını buldu.Daha sonra Makarios'a cephe alan Nikos Sampson[243], Yorgacis'in ölümünden Makarios'u sorumlu tutmaktadır[244].

Kıbrıs Türk'ü, 1963'den 1974'e kadar 11 yıl, şartları çok ağır bir ortamda yaşamaya çalıştı. Rum-Yunan askerî saldırıları, ekonomik ambargolar birbirini izledi. Ancak ana vatan Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında Rumlar başarılı olamadılar.

Türk jetleri, 1964 baharında, Erenköy savaşlarında Rumlara ağır darbeler indirdiler. 1967 Geçitkale-Boğaziçi Rum saldırıları, yine Türkiye'nin sert müdahalesi ile karşılaştı ve başarılı olamadı.

---

[240] Aynı yer,s.86.
[241] Çay, **a.g.e**.,s.87.
[242] Aynı yer Çay, ,s.89.
[243] Bunu takip eden günlerde Makarios' la işbirliği içinde bulunan Nikos Sampson 13-26 Mart 1965 tarihleri arasında Mahi gazetesinde yayınlanan açıklamalarında Makarios'u devirmek amacıyla kurulmuş Aspida adlı bir yeraltı örgütünün varlığını açıklamaktan çekinmiyecektir. Aspida ile ilgili geniş açıklama 27 Mayıs 1965 tarihinde yapıldı. Grivas - Makarios çekişmesi artık had safhaya ulaşmıştı.
[244] Çay, **a.g.e**.,s.91.

Rumlar, bu kez de taktik değiştirerek görüşme masasına oturdular. Silah zoru ile elde edemediklerini, görüşmeler yoluyla, masada elde etmeye çalışacaklardı.Görüşmeler önce ikili (1968), sonra da beşli (1972) devam etti. Ancak Rumların enosis üzerinde ısrar etmeleri yüzünden başarısızlığa uğradı[245].

Makarios Diktatörlüğünün Sonu

1967 tarihinde Türkiye'nin baskısı sonunda Kıbrıs'tan ayrılmak zorunda kalan Grivas 1971 Ekimi'nde tekrar Ada'ya döndü. Grivas'ın artık hedefi O'na göre "Enosis"e en büyük engel teşkil eden Makarios'tu. Gerçekten de Makarios, politikasında çok büyük değişiklikler yapmıştı. Enosis'in tek başına Rumlar veya Yunanlılar marifetiyle gerçekleştirilemiyeceğini, Türkiye'nin bu konuda en büyük engeli oluşturduğunu görmüştü. O'na göre mesele beynelminel platformda destek sağlamakla halledilebilirdi. Diğer yandan Kıbrıs Rumları'nın seçimle işbaşına getirdikleri bir Cumhurbaşkanı idi. Enosis'le Yunanistan'ın Kıbrıs'ta bir valisi durumuna düşmek istemiyordu.

Grivas Eoka tedhiş örgütünü yeni baştan organize etmeye çalıştı, böylece yeni teşkilât Eoka-B adıyla sahneye çıktı. O zamanlara kadar Makarios yanlısı bir tutum takip eden ve hatta Aspida yeraltı teşkilâtını açıklayan Nikos Sampson, Grivas'ın bu son teşkilâtlanma teşebbüsüne destek olmaya başladı.

Diğer yandan Kilise içindeki Grivas yanlısı Sinod üyelerinin çalışmaları Makarios yanlısı Fileîeftheros gazetesinin 17 Mart 1973 tarihinde yaptığı açıklama ile kamu oyuna duyurulmuştu. Bunun üzerine New York Times'e bir demeç veren Kitium Piskoposu Anthimos, Makarios'u dinî yetkileri gaspetmiş bir kişi olarak suçladı (17 Nisan 1973). Ancak Grivas'la işbirliği yapan Sinod üyesi üç piskopos Kilise'den ihraç edildiler.

Nikos Sampson'un taraf değiştirmesinin en önemli sebebi Makarios tarafından 1972 yılında ithal edilen Çek silahlarıyla ilgili ihtilâftır. Çekoslavakya'dan ithal edilen ve gizlice Kıbrıs'a sokulan bu silahlar Başpiskoposluk binasına getirilerek bodrum katına depolanmıştı. Olayın ortaya çıkması üzerine Türkiye, Kıbrıs Rum yönetimini bu silahların "Kıbrıs Türklerine karşı kullanılacağı" endişesiyle protesto etti. Diğer yandan Yunanistan Hükümeti haber verilmeden yapılan bu silah ithaline kızmış ve bu silahların derhal Rum Millî Muhafız Ordusu'na teslim edilmesini istemiştir.

Yunanistan'ın Lefkoşa Büyükelçisi Konstantin Panayiotakos'un ilettiği Yunan isteği Makarios tarafından kesin olarak reddedildi. Yunanistan'ın daha sonra teklif edeceği alternatifler de gene Makarios tarafından reddedilecektir. Mesele, Kıbrıs Rum Hükümeti ile Yunanistan arasında açık bir mücadelenin başlamasına sebep oldu. Bu olay, Nikos Sampson'un da Makarios'tan kopmasına, hatta onu "hain"likle suçlamasına sebep olacaktır[246].

Diğer yandan 1972 yılında Makarios'la Grivas arasında mektup teati edilmiş, daha sonra iki lider arasında bir görüşme sağlanmış, ancak görüşmede bir anlaşmaya varamamışlardı.

Bunun üzerine Eoka-B terörü başlattı. Grivas, Kıbrıs Sinod'undan ihraç edilen üç piskoposun Eoka-B militanlarının himayesinde görevlerine devam edeceklerini ilân etti. Daha sonra 26 Temmuz 1973 gecesi harekete geçen Grivas'a bağlı Eoka-B militanları Limasol polis merkezini yakıp, Makarios yanlısı polisleri de kaçırdılar.

27 Temmuz gecesi de Rum Ticaret Bakanı Kolokasidis'in evi ile Lefkoşa'da bir fabrika bombalandı. Bununla da yetinmeyen Eoka-B militanları Rum Adalet Bakanı Vakis'i de kaçırdılar. Bunun üzerine Makarios taraftarları Eoka'cı olarak bilinen kişilere karşı harekete geçtiler. Eoka'cı bilinen kişiler teker teker evlerinden toplanmaya, sorgusuz sualsiz hapse atılmaya başlandı.

KANLI TERÖRİST GRİVAS YERALTINDA ÖLDÜ

27 Ocak 1974 günü Grivas'ın Makaryos'la mücadelesinin oldukça hızlandığı bir sırada Limasol'da saklı bulunduğu kuyumcu Makarios Hristodulis'in evinde öldü. 28 Ocak'ta aynı evin bahçesine gömüldükten sonra 1 Şubat 1974'te Grivas'ın ölümü açıklandı.

Grivas'ın ölümünden sonra, EOKA-B'nin liderliğini, Grivas'm yardımcısı Georgios Karusos üstlendi. Grivas'la birlikte Erenköy çarpışmalarına katılan Karusos, 1971 yılında Grivas'la birlikte gizlice Ada'ya çıkmıştı. Tedhiş hareketleriyle Enosis mücadelesinin başarıya ulaşamıyacağı düşüncesinden hareketle, "mücadelenin siyasi âlâna kaydırılmasını" savunan Karusos'a büyük bir tepki gösteren bir grup EOKA'cı karşı harekete geçtiler. Bunun üzerine Karusos, 16 Şubat 1974'te Yunanistan'a kaçmak zorunda kaldı.

EOKA-B içindeki iç mücadele Makarios'a istediği fırsatı vermişti. Makarios 25 Nisan 1974'te yayınladığı bir bildiri ile EOKA-B'yi kanun dışı bir teşkilat olarak ilan etti. 26 Haziran 1974'te yapılan bir açıklamada EOKA-B'nin Yunanistan'dan verilen emirlerle yönetildiği ve Yunan Millî istihbaratı ile münasebetinin bulunduğu, bundan böyle Rum Milli Muhafız Ordusu'nun Kıbrıs Rum Yönetimine bağlanacağı ilân edildi.

---

[245] Serter,**a.g.e**.,s.9.

[246] Çay,a.g.e.,s.92.

1 Temmuz 1974

Makarios, bu mektuptan sonra 1 Temmuz 1974'te Çekoslavak televizyonu muhabiri Ondorouch'a verdiği demeçte, Yunanistan'ın Kıbrıs'ın bağımsızlığını tehdit ettiğini belirterek ve Yunanistan'ın bu tavrının devamı halinde Ada'nın taksim edileceğini vurgulayacaktır.

Ertesi gün toplanan Rum Bakanlar Kurulu, askerlik süresini 14 aya düşürdü. Ayrıca kararda 10 bin kişilik ordu 5 bine indirildi.

Rum Temsilciler Meclisi birleşiminde konuşan Nikos Sampson ise, Rum Milli Muhafız Ordusu'ndan 5 bin askerin terhis edilmesi kararını şiddetle protesto etti.

2 Temmuz 1974

Diğer yandan Makarios 2 Temmuz 1974 tarihinde Yunan Cumhurbaşkanı General Gizikis'e bir mektup gönderdi. Ancak Yunan Cuntasının marifetlerini teşhir etmek isteyen Makarios mektubu basına da verdi. Mektupta :

"*Sayın Cumhurbaşkanı, en kesin şekilde belirtmeliyim ki, EOKA-B tedhiş örgütünün faaliyetlerini Yunanistan'daki askeri rejimin ileri gelenleri desteklemekte ve yönetmektedirler.*

Sayın Başkan, bir çok defalar maddi varlığımı ortadan kaldırmak için görünmeyen bir elin Atina'dan buraya uzandığını, hattâ bazan bana değmek üzere olduğunu hissetmişimdir. Böyle olmakla beraber bu konuda hiçbir şey söylemedim. Ancak bütün Kıbrıs Rum halkı ıstırap çekerken, Milli Muhafız Ordusunda görevli Yunanlı subaylar, Atina'nın teşviki ile, devletin yıkılmasını amaçlayan ve cürüm teşkil eden faaliyetleri desteklerken susmak ve bunları gizlemek mümkün değildir. Yunan Hükümeti, Milli Muhafız Ordusu konusundaki bütün tutumu ile, Kıbrıs Devletini yıkmayı amaçlayan bir politika takip edegelmiştir. Ve Milli Muhafız Ordusu'nda görev yapan Yunanlı subayların geri çekilmesini istiyorum." demekteydi.

3 Temmuz 1974

Makarios'un bu kararı Yunanlı subayların tahrik ettiği Rum askerlerin olaylar çıkarmasına sebep oldu. 3 Temmuz 1974 akşamı Metaksas Meydanı'nda toplanan Rum askerlerin taşkınlıkları üzerine olay yerine gelen polislerle askerler arasında çatışma çıktı. Çatışmada yaralananlar oldu.

4 Temmuz 1974

4 Temmuz 1974 tarihli TA NEA gazetesi haberi, "Akşamki olaylar isyanın ilk belirtileridir" seklinde verirken aynı günkü Rum Temsilciler Meclisi birleşiminde konuşan Nikos Sampson ise, Rum Milli Muhafız Ordusundan 5 bin askerin terhis edilmesi kararını şiddetle protesto etti.

5 Temmuz 1974

MAKARYOS YUNANİSTAN'I KIBRIS'A DARBEYLE SUÇLUYOR

Bunun üzerine 5 Temmuz günü bir basın toplantısı düzenleyen ve Yunanistan'ı "Kıbrıs Devleti'ni yıkmaya çalışmak"la suçlayan Makarios, İngiliz televizyonuna da şu açıklamayı yapıyordu :"*Yunan hükümetinin reaksiyonuna bakılmaksızın Rum Milli Muhafız Ordusunun mevcudu 20 Temmuzda azaltılacaktır. Eoka-B, Kıbrıs Rumlarını bir iç savaşın eşiğine sürüklemiştir. Bu teşkilat, Yunan askeri rejimi tarafından desteklenmekte ve idame ettirilmektedir. Elimizde bulunan belgeler Atina'nın, Eoka-B'nin tedhiş faaliyetlerindeki suçunu şüphe bırakmayacak bir şekilde ispatlamaktadır."*

YUNANİSTAN MAKARYOS'U ÖLDÜRMEYE KARAR VERİYOR

Başpiskopos Makarios'un bu açık suçlamalarından sonra Atina için yapacak başka birşey kalmamıştı. Makarios hakkındaki kararın verilmesi üzerine, Kıbrıs'taki Yunan Kara Kuvvetleri Komutanı Yarbay Konstantinos Kobokis Atina'ya çağrıldı. Daha sonra Yunanistan'a çağrılan Rum Milli Muhafız Ordusu Komutanı General Georgios Denissis ile RMMO Genelkurmay'ında görevli Mihalis Georgitsis'e de, Konstantinos Koboksi'ye emredildiği gibi "Makarios'un öldürülmesi pahasına mutlaka darbe yapılması" emri verildi. Ayrıca darbenin 15 Temmuz sabahı yapılması da plânlanmıştı.

Bunun üzerine 5 Temmuz günü bir basın toplantısı düzenleyen ve Yunanistan'ı "Kıbrıs Devleti'ni yıkmaya çalışmak"la suçlayan Makarios, İngiliz televizyonuna da şu açıklamayı yapıyordu :

"*Yunan hükümetinin reaksiyonuna bakılmaksızın Rum Milli Muhafız Ordusunun mevcudu 20 Temmuzda azaltılacaktır. EOKA-B, Kıbrıs Rumlarını bir iç savaşın eşiğine sürüklemiştir. Bu teşkilat, Yunan askeri rejimi tarafından desteklenmekte ve idame ettirilmektedir. Elimizde bulunan belgeler Atina'nın, EOKA-B'nin tedhiş faaliyetlerindeki suçunu şüphe bırakmayacak bir şekilde ispatlamaktadır."* Bu sırada Makarios, Trodos dağındaki yazlık evinde hafta tatilini geçiriyordu. Maglis adlı bir Rum iş adamı Makarios'a darbeyi haber verdi ise de Makarios hiç bir tedbire lüzum görmemişti.

15 Temmuz 1974

Planlandığı üzere 15 Temmuz sabahı RMMO'na ait üç tank başkanlık sarayına saldırdı. Ancak Makarios, saraydan gizlice çıkarak Baf a kaçtı. Bu arada Rum Milli Muhafız Ordusu'na bağlı birlikler de Strovolo'daki Cikko Manastırı'na bağlı Medohiyon ile Makarios'un Girne'deki yazlık sarayı Bella Pais'e baskın yapmışlardı. Ancak Makarios bulunamadı.

Saat 09.00'da Rum Radyosu, Lefkoşa Havaalanı ve Telekomünikasyon Merkezi'nin işgali tamamlanmış, Rum radyosundan Yunan Millî Marşı çalınmasına başlanmış ve saat 09.10'dan itibaren de radyodan darbecilerin açıklamaları okunmaya başlanmıştı. Ancak, darbeciler Makarios yanlısı polislerin

mukavemete başlaması üzerine saat 10.00'da radyodan "Makarios'un öldüğü, mukavemete teşebbüs edenlerin derhal öldürüleceği"ni ilan etmek zorunda kalacaklardı.

Darbenin yapılması ve arkasından Rumlar arasında çatışmanın başlaması Kıbrıs Türk kesiminde büyük bir telâş yaratmıştı. Türk lideri Rauf Denktaş, Bayrak Radyosu'ndan bir mesaj yayınlayarak "darbenin Rumlar arasında bir iç mesele olduğu, Türkleri ilgilendirmediği"ni vurguladı. Ayrıca Türkiye'nin müdahalesini de talep etti.

"Kıbrıs Barış Harekâtı" Ya da Hürriyet Özleminin Sonu

Makarios'a karşı düzenlenen darbe sonrasında Yunanistan, sessiz bir biçimde olayların gelişmesini beklemekte idi. Olayların hemen akabinde Türk Hükümeti'nin tepkisi oldukça sert oldu. Millî Güvenlik Kurulu'nun Hükümet'e Türkiye'nin yüksek menfaatleri ve güvenliği ile ilgili her türlü tedbirleri almasını tavsiye etmesi üzerine toplanan Bakanlar Kurulu, Başbakan Bülent Ecevit'e tam yetki vermişti (15 Temmuz 1974).

Türkiye Ada'daki son durumu, Ada'ya bir Yunan müdahalesi olarak nitelendirmekte idi. Bu sırada darbeciler tarafından öldüğü iddia edilen Cumhurbaşkanı Makarios'un hayatta olduğuna dair ilk bilgiler de gelmeye başlamıştı.

Önce Bayrak Radyosu Başpiskopos Makarios'un hayatta olduğunu duyurmuş, arkasından da Baf'ta Makarios taraftarlarının kurdukları "Hür Baf Radyosu" korsan yayına başlamış ve Makarios' un ölmediğini bildirerek, Kıbrıs Rum halkından darbecilere karşı direnmelerini istemişti. Haberi takiben Makarios taraftarları ile Darbeciler arasında çok şiddetli çatışmalar olmuş ve binlerce Rum birbirlerini yok etmiştir.

Diğer yandan Darbeciler Eoka liderlerinden Nikos Sampson'u Makarios'un yerine Cumhurbaşkanlığı'na getirmişler, O'da gene Makarios'tan boşalan Başpiskoposluk görevine tayin olunan Yennadios'un huzurunda and içerek Cumhurbaşkanlığı görevine başlamıştı.

Nikos Sampson darbenin Makarios'a karşı olduğunu, Kıbrıs Türkleri'ne karşı düşmanca bir duygu beslemediklerini ilân ederek Kıbrıs'taki bu "Yunan oldu bittisi"nin tanınmasına gayret göstermekte idi.

15 Temmuz akşamı bütün Kıbrıs'ta sıkıyönetim ilân eden darbeciler kısa zamanda Lefkoşa ve Girne'ye hakim olmuşlar ve Makarios taraftarlarını ezmişti[247].

20 TEMMUZ 1974 KIBRIS BARIŞ HAREKATI

Yunanistan'ın bir darbe ile Kıbrıs adasını ele geçirmeğe çalışması karşısında Türkiye garanti andlaşmasından doğan hakkına binaen Kıbrıs Barış Harekatına karar vermişti. 20 Temmuz 1974 günü kıyıya ayak basan, inen ve atılan birlikler harekat planı gereğince bir an önce Girne boğazını ele geçirerek birbirleri ile birleşmek gayretini gösterememişler, çıktıkları ve indikleri bölgelerde savunmaya geçmişlerdir**.** Ancak 22 Temmuz 1974 günü Yavuz çıkarma plajına çıkarılan birliklerin, vakit geçirmeden ve karaya ayak basar basmaz birleşmek amacıyla Girne'ye doğru taarruza başlamasıyla muharebenin seyirini değişmiştir. Yavuz çıkarma plajı ile Girne arasında 22 Temmuz 1974 akşamına kadar yapılan muharebelerden sonra Girne boğazı düşürülmüş ve saat 16:30'da birleşme sağlanmıştır.

26 Temmuz 1974'den itibaren Cenevre'de devam eden II. Konferans'ta Rum ve Yunan delegeler I. Konferans'ta Yunan dışişleri bakanının kabul ettiği konulan inkar yoluna saptılar. Rum-Yunan ikilisi meseleyi sürüncemede bırakmak taktiğiyle görüşmelerde olmadık tekliflerde bulunuyorlar ve ilgili-ilgisiz bazı devletleri meselenin içine çekerek bir takım masabaşı oyunlarıyla oyalama taktiği yürütüyorlar ve bu zaman zarfında Yunanistan'ın gerekli askerî hazırlıklarını tamamlayarak adaya kuvvet göndereceğini hesaplıyorlardı.

Türkiye, Rum-Yunan ikilisiyle anlaşmanın mümkün olmadığını görerek 22 Temmuz'da başlayan fakat ateşkes sonucu tamamlanamayan harekatın tamamlanmasına karar verdi. 14 Ağustos'ta başlayıp 16 Ağustos 1974 'de sona eren üç günlük 2 nci Barış Harekatı neticesinde bir taraftan Magosa'ya diğer taraftan Lefke'ye varılarak Türk tarafının sınırları çizildi.

Barış Harekâtı sonrasında ortaya çıkan Muratağa, Atlılar, Sandallar vb. katliamları harekâtın ne derece yerinde bir karar olduğunun göstergesidir. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın çizdiği sınırlar Türk tarafına devlet kurma imkânı verdi ve 13 Şubat 1975 tarihinde "Kıbrıs Türk Federe Devleti" ilan edildi. Bu gelişme üzerine Rumlar ,28 Nisan-3 Mayıs, 5-7 Haziran ve 31 Temmuz-2 Haziran 1975 tarihlerindeki görüşmelere katılmak zorunda kaldı. Son toplantıda Güney Kıbrıs'taki Türkler ile Kuzey Kıbrıs'taki Rumların gönüllü olarak yer değişimi hususunda anlaşmaya varıldı. 8-10 Eylül 1975 tarihlerinde de mübadele gerçekleştirildi. Böylece Kıbrıs Adası fiilen iki toplumun temsil edildiği iki devlete ayrılmış oldu.[248]

SONUÇ

Rum Yunan ikilisinin canice katliamlarının en önemlisi Kanlı Noel'dir

Yıl 1963!.. 24 Aralık'ı 25 Aralık'a bağlayan gece. Hıristiyan inanışına göre Hz. İsa'nın doğum günü, yani Noel. Hıristiyanlar o gece, bu Noel'i kutlayacaklar; ama nasıl? Noeller en iyi şekilde nasıl kutlanır? Türkleri katletmekle,Kadın, çocuk, genç, yaşlı demeden masum insanları kurşuna dizmekle, İşte o gün dünya durdukça

[247] Çay,a.g.e.,s.97.

[248] Süleyman Özmen , **Avrasyanın Kırılma Noktası Kıbrıs** , İstanbul 2007,s.292-293..

hiçbir tarihin bu kadar onursuzca, bu kadar canavarca işlenmiş bir katliamı yazamayacağı bir katliam yapılıyor. Hiçbir insanın, hatta hatta hiçbir hayvanın yapamayacağı insanî ve merhamet duygularından uzak, hayâsızca ve alçakça bir katliam yapılıyor.

24 aralık 1963 günü insan hafızasının dahi kabul edemeyeceği hunharca bir saldırıyı Rum resmi ordu ve çeteleriyle Lefkoşa'nın Kumsal bölgesindeki masum halka yapan Rumlar, Kıbrıs'taki Türk Alayı'nda doktor olarak görev yapmakta olan Binbaşı Nihat İlhan'ın eşi ile üç çocuğunu vahşice katlettiler.1963 yılında başlayıp 1964'te de devam eden olaylarda 364 Türk şehit olmuştur .

Piere Oberling şöyle anlatır : " *Kıbrıs Türk köylüleri, kendileri için o kadar kıymetli olan her şeyi evlerini, tarlalarını, bağlarını, bahçelerini ve sürülerini bırakıp atalarının topraklarından neden kaçıyorlardı*[249]*?"* diye sorar ve kitabında bunların cevaplarını bulmağa çalışır . İşte bu Kıbrıs'lı kardeşlerimiz ,katliamdan , cani Rumlardan kaçıyorlardı .Sonuç ne oldu ; Rumlar tüm bu Türk ev ve köylerini yakıp yıkmaya ilaveten toplamda 36 bin Kıbrıslı Türk 103 yerleşim yerindeki evini, barkını, hayvanlarını, zirai ürünlerini, hatıralarını ve ecdadının mezarlarını arkada bırakarak, daha güvenli bulduğu Türk bölgelerine göç etmek zorunda bırakılmıştı. Türkler bir daha kendilerine ait bu yerlere Rum yönetimi izin vermediği için geri dönemediler.

1974'te Rumların yaptığı toplu katliamlar

Türk Barış Harekatı esnası sonrasında , Kıbrıs Türk halkının başına gelen, vahşet ve alçaklıklar savunmasız Türk köylerinde yapılan toplu katliamlarla ortaya çıkar. Türk askerinin ulaşamadığı yerleşim yerlerinden bazıları Atlılar - Muratağa Sandallar, Aleminyo, Terazi ve Taşkent köyleri katliama uğramıştı.Atlılar köyünde 57 masum Türk, Muratağa ve Sandallar köyünde de 89 masum insan, kadın, çocuk, yaşlı, genç demeden Rum-Yunan askerleri tarafından topluca kurşuna dizilmiş ve buldozerlerle kazılmış olan iki toplu mezara gömülmüşlerdir.

Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş tüm Türkler'e Şöyle Seslenmektedir;

Lefkoşa, 19 Aralık 2000

" *Eğer anavatan Türkiye, kendisi için stratejik ve jeopolitik bir önem taşıyan ve bir nevi nefes borusu durumunda olan Kıbrıs'ta Türklere karşı girişilen saldırıları önlemek ve anayasal düzeni yeniden kurmak için Garanti Antlaşması'nın kendisine verdiği yetkiye dayanarak müdahale etmemiş olsa idi, Kıbrıs adasında Türk kalmayacaktı.*"

Kıbrıs Barış Harekatı (20 Temmuz 1974)

Özellikle tarihe "Kanlı Noel" olarak geçen 1963 yılı Aralık ayından 1974'e kadar yapılan katliamlar yok olamaya başlayan Türklerin çektiği zulüm ve can kayıplarına dur demek için Türkiye'nin uluslararası antlaşmalardan doğan garantörlük hakkının bir sonucu olarak "Kıbrıs Barış Harekâtı" adını taşıyan ve Kıbrıs'ta yaşayan Türkleri Girit'te olduğu gibi mutlak bir katliamdan kurtaran bu harekât, sonrası Ada'da iki ayrı yönetim kurulmuştur. 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC'nin) kuruluşuyla Kıbrıslı Türkler arzu ettikleri yönetim biçimine kavuşmuşlardır.

Kıbrıs'ta, Türk ordusunun varlığı ile, 150 bin Türk, can ve mal emniyetine, güvenli ve onurlu yaşama kavuşmuştur. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin sağlam temelleri de Türk Barış Harekâtıyla atılmıştır. Rumların 1960'lardan beri soydaşlarımıza uyguladığı ekonomik ve psikolojik baskıya son verilmiş, soydaşlarımızın Ada'yı terk etmeleri ve Türkiye dışındaki yerlere yerleşerek benliklerini kaybetmeleri önlenmiştir.Soydaşlarımız Kıbrıs'ta güvenlik ve özgürlük içinde yaşayabilecekleri ve kendi geleceklerini kendilerinin tayin edebileceği bir vatana ve bir devlete kavuşmuşlardır.

Kıbrıs'ta Rumların, adadaki Türkleri ortadan kaldırmak veya en azından bir nevi tutsak bir toplum haline getirmek için giriştikleri barbarca saldırıları Kıbrıs Barış Harekatı birçok ülke harp akademilerinde; "Mükemmel planlanmış ve cesaretle icra edilmiş, Türk Ordusunun önemli bir zaferi" olarak etüt edilmesine rağmen Kıbrıs Türk halkının haklılığı ve Türk Ordusunun kahramanlığı dünya kamuoyuna tam anlatılamamıştır.

Bu makale kardeş Kıbrıs Halkı ve Çocuklarının Kıbrıs adasında yıllardır Rum ve Yunan ikilisinden çektiği acı ve ızdırapları anlatmak ve Türk askerinin kardeş Kıbrıs halkı ve çocuklarına yaptığı yardımları yeni nesillere açıklamak amacıyla yazılmıştır.

Kıbrıs davamızın dünyaya anlatılması ve gelecek nesillere doğru bilgilerin ve gerçeklerin aktarılması çerçevesinde, Kıbrıs konusunda yazılacak her satıra, söylenecek her söze, yayınlanacak her yayına ihtiyacımız vardır. Mutlu Kıbrıs Barış Harekâtı'nı büyük bir zaferle sonuçlandıran ve bu münasebetle Yunan emperyalizmine büyük bir darbe indiren şanlı Türk Silahlı Kuvvetleri ile aynı gaye uğrunda çarpışan TMT ruhlu kahraman Mücahitlerimiz ve kutsal dava uğruna canlarını seve seve veren tüm şehitlerimiz daima hatırlanmalıdır.

"(15 Kasım 1983) UNUTMA!..

"... Mutlu Barış Harekâtı'ndan sonra oluşan bu güzel eserde beşikteki çocuklarla, en yaşlımıza kadar herkesin gözyaşı, ahı, acısı, emeği, teri, kanı ve canı vardır.Atlılar'daki 17 günlük şehidi, Taşkent'te, Baf'ta Rum kurşunu ile yok edilen kardeşleri, kirletilen genç gelinleri, esir kamplarında kan ağlayan insanları

[249] Oberling,**a.g.e**.,s.xiii.

Unutma!..
Unutma ki, geçmişin acılarını yeniden tatmayasın;Unutma ki, geçmişi bilmeyenlerin veya bilmez görünenlerin, önerilerine kanmayasın!..
Unutma!
Sana yapılanları hatırla ve seni on bir yıl ayakta tutan ana vatanın yardımlarını, en sonunda, Anadolu'dan coşkulu bir sel gibi akarak gelen kardeşlerinin bu topraklara oluklar hâlinde akan kanlarını, 20 Temmuzları unutma!..
... Ne mutlu 20 Temmuz 1974'te yaşamış olanlara; ne mutlu 20 Temmuz 19742' leri yaşatmak için şehadet mertebesine erişmiş olanlara!
ATA'mızın sesiyle
"Ne mutlu Türk'üm diyene"!..
Rauf R. DENKTAŞ KKTC Cumhurbaşkanı (20 Temmuz 1977 tarihli konuşmasından[250])

15 Mayıs 1919'da Türk İzmir'e ayak basan ve 9 Eylül 1922'de Büyük Asker, Devlet Adamı Mustafa Kemal ATATÜRK'ün komuta ettiği muzaffer Türk ordusu tarafından Ege'de denize dökülen Yunan askerlerinin bu süre içinde Batı Anadolu'da yaptığı vahşet gösterilerinin aynısı, Rum-Yunan İkilisi tarafından aynen yavru vatan Kıbrıs'ta da uygulanmıştır.Dünya durdukça yüce Türk ulusu, Rum-Yunan vahşetini asla unutmayacaktır.

15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ilan eden Kıbrıs Türk'ü, bugün kahraman Mehmetçik ve Mücahidin keskin süngüleri ile sınırları çizilmiş bulunan özgür KKTC'de şanlı Türk bayrağının gölgesinde, başı dimdik olarak şerefle yaşamakta ve geleceğe güvenle bakmaktadır.

Öte yandan Kıbrıs Rumları, Yunanistan'la birlikte her geçen gün yeni kanlı saldırılar başlatmak için planlar yapmakta, bu amaçla milyarlarca dolarlık saldırı silahları (tanklar, füzeler, helikopterler, uçaksavarlar, ağır toplar vb.) almakta ve yeniden Türk kanı içebilmek için hazırlık yapmaktadırlar. Ayrıca yine aynı amaçla Yunanistan'la askerî antlaşmalar imzalamaktadırlar.

Bu makaleyi okuyanlar Rum-Yunan İkilisinin akla gelmez vahşet hareketlerini bir kez daha görecekler ve bugün "Helen torunları(!)" diye böbürlenen Kıbrıs Rum levantenlerini ve onlara her alanda destek sağlayan Yunanistan'ı lanetleyeceklerdir.

Gelişen olaylar dün olduğu gibi bugün de Türklük aleyhine yapılan her hareketin arkasında Yunanistan ile Kıbrıs Rumlarının bulunduklarını açıkça göstermektedir. Güçlü ana vatan, gerektiği anda gerekli dersi yeniden vermek için her günkünden daha da güçlü ve de azimli durumdadır. Dost-düşman herkesin bunu bu şekilde bilmesi gerekir. Tarih, bunun şahididir.

Kutsal Kıbrıs davamız uğruna Rum-Yunan zalimleri tarafından şehit edilen tüm soydaşlarımızın aziz ruhları önünde huşu ile eğiliyor, Ulu Tanrı'dan rahmet diliyorum.

KAYNAKLAR

Ana brittanica Ansiklopedisi, "**Kıbrıs**", c. XVIII.
Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi-I , T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın no.22,Ankara.
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.III, (Toplayan: Nimet Arsan), Ankara, 1997.
Atun Ali Fikret ; **İkinci Kıbrıs Seferi,** Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999.
Çay Abdulhaluk Mehmet ; **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989 .
Çukurova Bülent ;"***15 Mayıs 1919 İzmir'de Yunan Mezalimi*** ",Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt: III , Mart 1987.
Denktaş Rauf F. , **Kıbrıs Elli Yılın Hikayesi** , İstanbul, 2008.
Denizli Ali,Kıbrıs Barış Harekatı ,Ankara 2014.
Eroğlu Hamza ; " ***Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratan Tarihî Süreç Ve Son Gelişmeler*** "Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt: XVIII Kasım 2002 .
Evcil, Cumhur ; **Yavru Vatan Kıbrıs'ta Zaferin Hikâyesi**, Ankara, 1999.
Gibbons Harry Scott ;**Kıbrıs'ta Soykırım (The Genocide Files)**,Özyurt Matbaası,Ankara,2003.
Güler Ali ;**Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar** ,Ankara, 2003.
Hatipoğlu M. Murat ; **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk - Yunan Münasebetlerinin 101 Yılı (1821-1920),** Ankara 1988.
Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571) , Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No: 689,.Ankara ,1986.
Kıbrıs Broşürü No:1,Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı Yayınları ,Ankara ,1964.
Salışık Selahattin ; **Türk-Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik'i Eterya**, İstanbul, 1968.
Sebep ve Sonuçlarıyla 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı , Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı Yayını , Girne,1996.

[250] Serter,**a.g.e**.,s.XIII.

Serter, Vehbi Zeki ; **Kıbrıs'ta Rum-Yunan Saldırıları ve Soykırım,** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Merkezi Yayınları, Ankara

Oberling,Pierre ; **Bellapais'e Giden Yol,** trc. Mehmet Erdoğan, Ankara,1987.

Oberling Pierre, Armaoğlu Fahir ; **Kıbrıs Faciası**, Türk Tarih Kurumu Basımevi ,Ankara ,1990.

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi dağılımıve Türk Vakıfları)T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın no.43,Ankara ,2000.

Sonyel,Selahi *"***Yunan Ayaklanması günlerinde Mora'daki Türkler nasıl yok edildiler***",* Belleten, sayı. 233/1998.

Turan Mustafa - Gürbüz,Musa ; "***Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliâmı***" Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi ,Ankara, 2006.

Turan Osman ; "**Orta Çağlarda Türkiye - Kıbrıs Münasebetleri**", Belleten,C. XXV III, sayı .110 (Nisan 1964).

Turan Şerafettin ; "***Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu Boyutlar,Taraflar***",Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler(Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri)**,**Genelkurmay Basımevi, Ankara ,1986.

Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea ,Genelkurmay Basımevi ,Ankara, 1985.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 3. Kısım Eki, Kıbrıs Seferi (1570-1571), Ankara ,1971.

Türsan Nurettin ; **Mora Ayaklanmaları ve Yunan Bağımsızlığı** ,Harp Akademileri Yayını ,İstanbul 1994

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 3. Kısım Eki**, Kıbrıs Seferi (1570-1571),** Ankara ,1971.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı ; **Osmanlı Tarihi, c.IV**, 1. Bölüm, Türk Tarih Kurumu.

Özmen Süleyman ; **Avrasyanın Kırılma Noktası Kıbrıs** , İstanbul , 2007.

TERAPÖTİK İLİŞKİ

Zeynep TÜRKOĞLU MUTLU[1]
[1]**Uzm. Psikolojik Dan., Şehit Onur Yeşil Ortaokulu, Eskişehir, turkoglu.pdr@gmail.com**
Galip YÜKSEL[2]
[2]**Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara, ygalip@gmail.com**

ÖZET

Terapötik ilişki, danışma sürecinin başarısında önemli bir rol oynar. İnsan olmanın doğasında var olan ilişki kurma ve bağlanma ihtiyacı insan hayatının çeşitli evrelerinde ve profesyonel ilişkilerde de önemli bir yer tutmaktadır. Profesyonel bir ilişki olan terapötik ilişki de iki birey arasında gerçekleşen ve bireylerin geçmiş yaşantıları, çocukluk deneyimleri, karakter özellikleri ile bilinçli ya da bilinçsiz şekilde sergilenen tutum ve davranışlardan etkilenen bir süreç olarak düşünülebilir. Son yıllarda araştırmacılar tarafından terapötik ilişki sürecine yönelik ilginin arttığı düşünülerek, bu çalışmanın amacı terapötik ilişki üzerinde yapılan farklı çalışmaları farklı teoriksel çerçeveler açısından inceleyerek bütüncül bir bakış açısı sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda "Psychotherapy" dergisinin 2014 yılında yayımlanan özel sayısında yer alan makaleler incelenmiştir. Bununla birlikte ülkemizde, terapötik ilişki ile ilgili yapılan çalışmaların az olduğu dikkate alındığında, terapötik ilişkinin danışma sürecindeki etkisine dikkat çekmenin de önemli olduğu düşünülerek; bu çalışmada danışma sürecinde kullanılan yaklaşım her ne olursa olsun ilişkinin gücünün, danışanın hissettiği etkileşimin ve danışman ile danışan arasındaki işbirliğinin danışanı iyileştirici etkisi olduğu farklı çalışmalar bağlamında sunulmuştur. Terapötik ilişkinin; terapötik ilişkide ortaya çıkan sorunların giderilmesi, danışman ve danışan bağlanma stilleri, terapideki gerçek ilişki, aktif-güvenilir-eşitlikçi bir danışman tutumu, aktarım-karşı aktarım, sözsüz ve duygusal iletişim ve empatik uyum gibi birçok kavram ile bağlantılı olduğu ortaya koyulmuştur. Bu bölümde yer alan kavramın çeşitli araştırmalar bağlamında ele alınması ve elde edilen sonuçlar bakımından tartışılması önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Terapötik İlişki, İlişkisel Terapiler, Psikoterapi

THERAPEUTIC RELATIONSHIP

Zeynep TÜRKOĞLU MUTLU[1]
[1] **MSc Psychological Consultant, Şehit Onur Yeşil Middle School, Eskişehir, turkoglu.pdr@gmail.com**
Galip YÜKSEL[2]
[2] **Professor Doctor, Gazi University, Gazi Faculty of Education, Ankara, ygalip@gmail.com**

ABSTRACT

Therapeutic relationship plays an important role in the success of the counseling process. The necessity of establishing and connecting existing in the nature of being human is also important in various stages of human life and professional relations. Therapeutic relationship, which is a professional relationship, can also be thought of as a process that takes place between two individuals and is influenced by the attitudes and behaviors exhibited by conscious or unconscious individuals with their past experiences, childhood experiences, character traits. Considering that in recent years researchers have increased interest in the therapeutic relationship process, this study is to present a holistic view of the different studies on the intended therapeutic relationship in terms of different theoretical frameworks. For this purpose, articles taken part in the special issue of "Psychotherapy" published in 2014 have been examined. Taking into consideration that there are few studies on the therapeutic relationship in our country, it is important to draw attention to the effect of the therapeutic relationship on the therapeutic process; whatever the approach used in the therapy process in this study is presented in the context of different studies where the power of the relationship, the interaction felt by the client, and the cooperation between the therapist and the consultant are the therapeutic effects of the consultant. It has been suggested that therapeutic relationship is related with a lot of concepts such as overcoming the problems that appear in the therapeutic relationship, therapist and client attachment styles, real relationship in therapy, active-trust-egalitarian therapist attitude, transfer-countertransference, nonverbal and emotional communication, and empathic adaptation. It is important to discuss concept in this section in the context of various researches and to discuss them in terms of the results obtained.

Keywords: Therapeutic Relationship, Relational Therapies, Psychotherapy.

Terapötik ilişki, danışma sürecinin başarısında önemli bir rol oynar. Hatta en etkili faktörlerden biri olduğu söylenir. İlişkinin kalitesi, tüm kuramsal yaklaşımlarda kabul gören genel bir terapötik faktördür. Araştırmalar, terapötik ilişkinin danışmanın başarısına sağladığı katkının teknik kullanımdan iki kat daha fazla olduğunu

göstermektedir. Terapötik ilişki aynı zamanda danışanların neden ilk birkaç oturumda danışmayı bıraktığını anlamak için de önemli bir faktördür.

Bireye bir yardım süreci olarak da görülen terapötik ilişkinin, iki boyutu olan bir süreç olduğu söylenebilir. Sözü edilen bu boyutlardan ilki, danışma sürecinde benimsenen teorik yaklaşım ve bu yaklaşıma uygun terapötik tekniklerin kullanıldığı teknik boyuttur. Diğer bir boyut ise, danışman ile danışan arasında saygı ve eşit ilişki odağı esas alınarak sürdürülen etkileşim/ilişki boyutudur. Özellikle bu boyutta, danışman ve danışanın içsel süreçlerinin, tutum ve değerlerinin de etkili olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Markin (2014, s. 327) çalışmasında, danışman-danışan ilişkisinin genellikle farklı danışmanları ve kuramsal yaklaşımları birbirine bağlayan bir bağlantı olduğunu ifade ederek; bu ilişkinin, birbirimizle iletişim kurmak ve birbirimizi anlamak için sunulan ortak bir dil olduğunu vurgular. Ne yazık ki, özel davranış bozukluklarıyla ilgili özel kuramsal yaklaşımların savunulması terapötik ilişkinin iyileştirici yönünü gölgelemiştir (Lambert ve Barley, 2002'den aktaran Markin, 2014, s. 327). Sonuç olarak, temel bir değişim unsuru olarak terapötik ilişkiyi destekleyen araştırmaların çoğu orantısız bir şekilde göz ardı edilmiştir (Gelso, 2014, Norcross, 2010, 2011'den aktaran Markin, 2014, s. 327). Markin (2014, s. 327)'in de belirttiği gibi psikoterapiyle ilgili daha evrensel ilişkisel bir yönelim, tüm psikoterapiler için önemli olduğuna inanılan temel ilkeleri yakalayan daha üst düzey ve daha kapsayıcı bir "kategori" sağlamak, farklı teorik yaklaşımlar karşısında ortak bir kimlik oluşturmamıza yardımcı olur. Böylelikle, psikolojik danışmanlar olarak ortak bir bakış açısıyla hareket edebilir ve iyileştirici ilişkide önemli bir rol oynayabiliriz.

Danışma ilişkisi değişim sürecinde ayrıcalıklı olmazsa veya değişim için bir önkoşul olarak görülmezse, ilişkiyle ilgili kanıta dayalı araştırmalar sadece bir kuramsal yaklaşımı desteklemez. Pozitif bir danışan-yardım eden ilişkisinin danışan başarısına katkısı, incelenen tüm psikoterapiler için benzerdir. Terapötik bir ilişki kurma ve sürdürmede başarısızlık oranı bütün yaklaşımlarda aynıdır (Flückiger, Del Re, Wampold, Symonds ve Horvath, 2012'den aktaran Norcross ve Lambert, 2014, s. 398-399). Yapılan bazı araştırmalar da danışman ve danışanların gerçek ilişki deneyimlerinin danışma sonucunu etkilediğini ileri sürmektedir (Ain ve Gelso, 2008; Gelso ve ark., 2012; Lo Coco, Prestano, Gullo ve Gelso, 2011; Marmarosh ve ark., 2009'dan aktaran Markin, Kivlighan, Gelso, Hummel and Spiegel, 2014, s. 421). Araştırmalardan elde edilen bu sonuçlara paralel olarak Norcross ve Lambert (2014, s. 399) tarafından da belirtildiği üzere danışma ilişkisinin, özel bir yardım türünden bağımsız olarak psikoterapi sonucuna önemli ve tutarlı katkılar yapacağı düşünülebilir.

Markin (2014, s. 328), ilişkisel yönelimli psikolojik danışmanların danışma yöntem ve tekniklerine karşı olmadıklarını veya bu yöntem ve teknikleri ilişkiden tamamen farklı bir şey gibi görmediklerini belirterek; aksine, (a) müdahalenin ilişki üzerindeki etkisini, (b) iyileştirme ilişkisini güçlendirmek için hangi tekniklerin kullanılabileceğini ve (c) verilen ve alınan ilişkisel bağlama dayanan müdahalenin göreceli başarısını dikkatli bir şekilde göz önünde bulundurduklarını da dile getirmektedir.

Danışman ve danışan arasında kurulan bu ilişki düşünüldüğünde terapötik süreci etkileyen birtakım değişkenlerin olması kaçınılmazdır. Ayrıca, birçok farklı kuramsal yaklaşımın bu sürece bakış açısı ile süreç içi dinamikleri de konuyu daha önemli hale getirmektedir.

Bütün bunlardan hareketle bu değerlendirme çalışmasında, terapötik ilişki sürecinde önemli olan birtakım kavramlar, kuramsal yaklaşımlar, yapılan çeşitli çalışmalar üzerinde durulması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, önce problemi açıklayıp, terapötik ilişki kavramının bugünkü durumu özetlenmektedir. Ardından çalışmalarla ilgili bulgular paylaşılacak ve önerilerde bulunulacaktır.

Terapötik İlişki

İki birey arasında kurulan profesyonel bir ilişki olan terapötik ilişkide bu sürecin danışana iyileştirici etkisinin olması için önde gelen şeylerden birisi danışan ve danışman arasında kurulan ilişkidir.

Bordin (1979), eski bir psikanalitik kavram olan, danışman ve danışan arasındaki çalışma işbirliğinin (ki o burada bunu terapötik işbirliği olarak adlandırmaktadır) ne kadar önemli olduğunu belirten, kavramı genişleterek ele alan ve birbirleriyle ilişkili unsurlardan oluştuğunu açıklayan bir makale yazmıştır. Burada, terapötik işbirliğinin bağlar, amaçlar ve görevler olmak üzere üç unsurunun ayırt edilebileceğini ileri sürmüştür (Dryden, 2017, s. 2). Bu unsurlardan ilki olan danışman ve danışan arasındaki bağ; gerek danışmanın gerek danışanın insan olmasından kaynaklanan birçok faktörden etkilenen, danışma sürecinin başarılı olabilmesi için önemli kabul edilen bir unsurdur. Danışma sürecinde bağ oluşumunda; danışmanın sergilediği tutumun her danışana özgü olması, ilişkinin güven vericiliğini danışana hissettirmesi ve kendisi ile ilgili süreci etkileyebilecek faktörlerin farkında olması önemlidir. Benzer şekilde, danışanın da geçmiş yaşam örüntülerinden kaynaklı etkilerin, kişilerarası tutumunun, danışma sürecine karşı bakış açısının ve bireysel birtakım unsurların önemli olduğu ifade edilebilir. Terapötik işbirliğinin ikinci unsuru olan amaç ise, danışma sürecinde gerçekleştirilmesi beklenen hedefleri ifade etmektedir ve burada önemli olan şey, danışan ve danışmanın danışma sürecindeki amaç beklentilerinin benzer olması gerektiğidir. Danışman ve danışan, danışma sürecindeki amaçlar ile ilgili süreç içerisinde konuşabilmeli ve ortak bir uzlaşıya varılabilmelidir. Son unsur olan görevler unsuru da, danışman ve danışanın danışma sürecinde kendilerine düşen görevi etkili bir biçimde yerine getirebilmelerini içermektedir.

Bordin (1979) tarafından ortaya atılan bu üç unsurun danışma ilişkisinin başarılı olabilmesi için birbirleri ile bağlantılı olarak düşünülmesi gereken unsurlar olduğu ifade edilebilir.

Terapötik İlişkinin Bozulması

Safran ve Muran (2006'dan aktaran Coutinho, Ribeiro, Sousa and Safran, 2014, s. 43), terapötik ilişkinin bozulmasının, danışan ve danışman arasındaki ilişkide gerginlik, çatışma veya yanlış anlama olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir.

Terapötik ilişkide insan etkileşimi söz konusu olduğundan zaman zaman sorunlar yaşanması kaçınılmazdır. Safran ve Kraus (2014, s. 382) da çalışmalarında, sorunların kaçınılmaz olduğunu ve engeller olarak değil de terapötik değişim için fırsatlar olarak görülebileceklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, terapötik ilişkide yaşanan sorunların danışmada herhangi bir zamanda; tek seferlik, birkaç oturumda veya danışma boyunca tekrarlanan bir tema olarak ortaya çıkabileceğini belirtmişlerdir.

Ortaya çıkan sorunların danışman veya danışan tarafından fark edilmesinin ve süreç içerisinde ele alınmasının önemli olduğu bilinmekle birlikte, bu durumun Safran ve Kraus (2014, s. 382) tarafından da ifade edildiği gibi terapötik değişim ve danışma ilişkisinin kalitesini artırabilmek için bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Bağlanma Kuramı

Bağlanma ihtiyacı, bebeklik döneminden yetişkinlik dönemine uzanan kapsamlı bir olgudur. Çocukluk döneminde ilk bakım ihtiyacımızı karşılayan kişiler, sağlıklı bir bağlanma sistemi oluşturmamızda önemli rol oynamaktadır. Bowlby (1969), bir çocukta bağlanmaya aracılık eden karmaşık davranış sistemlerinin, çocukların büyük çoğunluğunun yetiştiği aile ortamında büyüyüp gelişerek var olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, bireylerin bağlanma biçimleri ile ilgili ilk zihinselleştirmeleri de bireye, bakım veren kişi ile paralel olarak bu dönemde ortaya çıkmaya başlar diyebiliriz.

Klinik araştırmacılar psikoterapide bağlanma teorisi üzerinde çalışarak; danışanların bağlanmalarını ve bu bağlanmaların danışma, terapötik ilişki, aktarım ve semptom değişikliğiyle bağlılığını nasıl etkilediğine büyük ölçüde odaklanmışlardır (Marmarosh vd., 2014, s. 405). 17 ampirik çalışmanın yakın zamanda yapılan meta-analizinde danışanların yakınlık, bağımsızlık ve onların güvenli bağlanmalarının terapötik ilişki kurabilmeleri ile olumlu bir ilişki gösterdiği, güvensiz bağlanmalarının ise negatif bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaştığı görülmüştür (Diener ve Monroe, 2011'den aktaran Marmarosh vd., 2014, s. 405).

Danışanların bağlanma stilinin terapötik ilişkide önemi olduğu gibi danışmanların bağlanma stillerinin de terapötik ilişki sürecini etkilediği düşünülebilir. 77 eğitici danışmanı inceleyen bir çalışmada Rubino ve ark. (2000), danışmanların kaygı düzeyleri arttıkça terapötik ilişkide ortaya çıkan sorunlara empatik tepki verme düzeylerinin azaldığını ve bu danışmanların bazı danışanlar için güven vericiliğini kaybettiklerini bulmuştur (Marmarosh vd., 2014, s. 405).

Bütünleyici İlişkisel Bakış Açısı (Integrative Relational Psychotherapy)

Bütünleyici ilişkisel yaklaşım; hem psikoanalizdeki ilişki perspektifinde hem de psikodinamik, bilişsel-davranışsal, sistemik ve deneyimsel bakış açılarının bütüncül bir şekilde kaynaştırılmasından oluşmuştur (Watchel, 2014, s. 342).

Bütünleyici bakış açısı; danışanın, terapötik ilişki yoluyla düzeltici duygusal deneyimler elde etmesini ve danışmanlık odasının dışındaki diğer kişilerle etkileşimde bulunması için danışana yeni yollar deneme cesaretini sağlamayı amaçlamaktadır (Wachtel, 2014, s. 342).

Watchel (2014, s. 347)'e göre, iyi bir danışmanın başarısının çoğu, danışanın hayatındaki diğer önemli kişilerle etkileşimde bulunmak için yeni yollar deneme ve endişe kaynaklarına karşı koyma cesareti gösterebilmesi konusunda yeterli güven ve gizlilik oluşturan ilişki odaklı yaklaşımında kendini gösterir.

İlişkisel psikanaliz açısından bakıldığında; danışman, danışanın davranış veya deneyimi üzerine sadece bir gözlemci ya da yansıtıcı değil, aktif bir katılımcı, odadaki yaşantıların bir eşleştiricisidir (Wachtel, 2014, s. 343).

Psikanalizde yer alan bu ilişkisel bakış açısı, bütünleyici yaklaşımda da devam etmekte ve danışmanın, süreç içerisinde terapötik değişim için hem sözlü hem sözsüz mesajlara iyi bir şekilde odaklanması önemli görülmektedir.

Duygu Odaklı Terapide Terapötik İlişki (The Therapeutic Relationship in Emotion-Focused Therapy)

Duygu odaklı terapi (Greenberg ve Watson, 2006), danışmanın varlığı, empatinin sağlanması, kabul ve uyumun bir duygu düzenleyici bağ olarak tanımlanmasıyla karakterize olan ilişkiyi ifade eder (Greenberg, 2014, s. 350). Bu ilişki, empatik bir anlayış ve bağlamda devam eden, danışmanın danışana karşı saygılı ve işbirliği içerisinde tepki vericiliğini sürdürmesi olarak da düşünülebilir.

Duygu odaklı terapi, terapötik bir ilişkinin sağlanması ve terapötik çalışmanın (therapeutic work) kolaylaştırılması olmak üzere iki temel terapi ilkesine dayanmaktadır (Greenberg, Rice, ve Elliot, 1993'ten aktaran Greenberg, 2014, s. 350). Ayrıca, duygu odaklı terapide ilişki üç alt ilkeye dayandırılmıştır:

a) Empatik uyum: Tamamen orada olmak, danışanın içsel algı çerçevesine girmek, danışanın anlık ve gelişen yaşantısını izlemek;

b) Terapötik bağ: Danışana empati, sevecenlik ve sıcaklık iletmek;

c) Görev işbirliği: Danışma sürecinin amaç ve görevlerine katılımı kolaylaştırmak (Greenberg, 2014, s. 351).

Greenberg (2014, s. 35)'e göre bu tür bir ilişki, hem danışanların kendilerini kabul etmelerini kolaylaştırır hem de değişimi sağlamak için en uygun terapötik ortamı yaratır. Aynı zamanda danışanın kendi kendini keşfetmesine ve yeni öğrenme sürecine tam olarak katılma konusunda kendini güvende hissetmesine yardımcı olur.

Duygu odaklı terapinin dayandığı temel ilkelerinden birisi olan kolaylaştırıcı olma ilkesi, terapötik atmosferde sağlanan gerçek ve içten ilişkiyi de önemli kılabilir. Sözü edilen bu gerçek ve içten ilişki; danışmanın danışana odaklanması, onu dikkatli dinlemesi, beden dili (danışmanın yüzü, vücudu, elleri ve gözleri) tarafından iletilen tutum ile danışanın benzersizliğini doğrulama gibi davranışları içerir. Gerçek ve içten ilişkinin de uyumu kolaylaştıracağı ve süreç içerisinde iyileştirici, pozitif bir atmosfer oluşturabileceği düşünülebilir.

Motivasyonel Görüşmede Terapötik İlişki (The Therapeutic Relationship in Motivational Interviewing)

Motivasyonel görüşme (MI), empatik bir anlayış içinde ortaya çıkan değişimle ilgili spontan dil üzerine odaklanarak ayırt edilen, danışan odaklı ve yönlendirici bir terapötik yöntemdir (Moyers, 2014, s. 358).

Moyers (2014, s. 358)'e göre, motivasyonel ilişki yaklaşımında iki temel unsur vardır. Bu unsurlardan birincisi; danışanla olumlu bir ilişki kurularak oturumda belirli bir dili ortaya çıkarmaktır. Diğer unsur ise, bu dili güçlendirmektir. Sözü edilen dilin, danışanın motivasyonunu ve değişimini sağlamak amacıyla ortaya çıkan dil değişimi olması muhtemeldir.

Terapötik ilişki açısından motivasyonel görüşmede; terapötik iletişimde özerklik desteği, tercih yapma özgürlüğü, doğru empati ve kabul kavramları önemli görülmektedir (Moyers, 2014, s. 359).

Fonksiyonel Analitik Terapide Terapötik İlişki (The Therapeutic Relationship in Functional Analytic Psychotherapy)

Fonksiyonel analitik psikoterapi (FAP), psikoterapide davranışsal olan, ancak yoğun, duygusal ve derinlemesine danışma deneyimini içeren ilişkisel bir yaklaşımdır (Tsai, Yard ve Kohlenberg, 2014, s. 364).

Tsai, Yard ve Kohlenberg (2014, s. 364), fonksiyonel analitik terapinin uygulamalı davranış analizine dayanan bir temeli olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu temelin de pekiştirme, danışanın günlük yaşamdaki davranışlarıyla klinikle ilgili davranışlarının belirlenmesi ve genellemesi gibi kavramlardan oluştuğunu ifade ederek; uygun kişilerarası davranışların anında pekiştirilmesine izin veren burada ve şimdi danışman-danışan etkileşimine odaklandığını belirtmişlerdir.

Fonksiyonel analitik yaklaşımı benimseyen danışmanlar, her danışanın (kendileri gibi) kültürel, sosyal ve nesiller boyu zenginleştirilmiş geçmişlerinden kaynaklanan sevinç ve acılar, hayaller ve umutlar, tutkular ve zayıf noktalar, onlara özgü olan yetenekler gibi karmaşık hayat hikâyelerine sahip olduklarını düşünmektedir (Tsai, Yard ve Kohlenberg, 2014, s. 364). Bu bakış açısı da fonksiyonel analitik terapide terapötik ilişkinin ve ödüllendirici ilişkinin birey için önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Terapötik İlişkide Zihinselleşmenin Rolü (The Role of Mentalizing in the Therapeutic Relationship)

Fonagy ve Allison (2014, s. 372) çalışmalarında zihinselleştirmeyi, kişinin kendisinin ya da diğerlerinin zihinsel durumlarına dikkat etmesi-başkalarının ve kendi davranışlarını anlama kapasitesi- olarak tanımlamışlardır.

Danışma sürecinde zihinselleştirme, danışanı katılıktan kurtarmak amacıyla danışan ve danışman arasında güven oluşturmanın genel bir yoludur; böylece danışanlar yeni deneyimlerden ders almaya başlayabilir, kurdukları sosyal ilişkiler ile kendi davranış ve eylemlerinin anlaşılması konusunda değişimi başarabilirler (Fonagy ve Allison, 2014, s. 375).

Zihinselleştirme teorisi karmaşık bir süreç olmakla beraber kısaca, terapötik değişimin danışma odasında kazanılan yeni becerilere veya anlayışlara değil; danışma odası dışındaki yaşamda danışanın, kendisi ve diğerleri hakkında bir öğrenme potansiyeli yaratma kapasitesine bağlı olabileceğini ileri sürmektedir (Fonagy ve Allison, 2014, s. 378).

Sağ Beyin ve Terapötik İlişki (Right brain and therapeutic relationship)

Duygusal bilginin ve sosyal etkileşimlerin örtük, sözsüz, sezgisel, bütünsel olarak işlenmesinde baskın olan sağ beyin için yapılan son araştırmalar psikoterapinin ilişkisel temellerinin altında yatan nörobiyolojik mekanizmaların aydınlatılmasına yardımcı olmaktadır (Schore, 2014, s. 388).

Schore (2014, s. 390), ilişkisel psikoterapi modeli ile uyumlu olarak, terapötik ilişkide danışan ve danışmanın karşılıklı olarak aktive edilen sağ beyin süreçlerinin psikoterapötik değişim sürecinin temelinde yatmakta olduğunu belirtmiştir. Sağ beyin süreçlerinin psikoterapötik değişim sürecinde temel olduğu düşünüldüğünde danışmanın beden duruşu, sözel olmayan mesajları, göz teması, süreç içerisinde yansıtılan duygular önemli olarak görülebilir.

Son otuz yılda sağ hemisferin, duygusal prosodi ve jest-mimik davranışları modüle edebilme, çağrışımcı (standart dışı) kelimelerin anlamlarını çözme, tematik çıkarımlar yapma, konuşma ve konuşma becerilerini geliştirme, iletişim kurma ve iletişim becerilerinin psikolojik iyilik hali için gerekli olduğu fark edilmiştir (Schore, 2014, s. 391).

Ayrıca, erken gelişen kişilik bozuklukları dahil birçok patolojide etkin psikoterapötik süreçlerle, sağ beyinde nöroplastik değişikliklerin ortaya çıktığı söylenebilir (Schore, 2014, s. 394)

Şema Terapi ve Terapötik İlişki (Schema Therapy and Therapeutic Relationship)

Bireylerin, erken çocukluk deneyimlerinden kaynaklanan erken dönem uyumsuz birtakım şemalarının olduğu ve bireyin uygunsuz şemalarıyla başa çıkması ya da bu şemaları uygun modlarla değiştirmesine odaklanan şema terapide danışan ve danışman arasında kurulan terapötik ilişki önemlidir.

İlişkinin güven vericiliği ve zaman zaman ortaya çıkan sorunların danışma sürecinde uygun teknikler kullanılarak ele alınması gerekmektedir. Şema terapide, bu ilişki sürecinde en önemli görülen başlıca teknikler; empatik yüzleştirme ve sınırlı ebeveynlik kavramlarıdır. Bu kavramlardan empatik yüzleştirme kavramı, danışmanın objektif olmasının yanında şefkatli olabilmesi, açık bir iletişim kurması ve bu yaklaşımla uygunsuz şema örüntüleri üzerinde çalışılmasını içermektedir. Sınırlı ebeveynlik kavramında ise, danışanın uygunsuz şemalarının erken dönemde karşılanmayan bazı ihtiyaçlardan kaynaklandığı için danışmanın belli sınırlar altında danışanın karşılanmayan bu ihtiyaçlarını karşılayabilmesine yardımcı olmasını ifade eder.

Terapötik ilişki ile ilgili sözü edilen kuramsal yaklaşımların yanı sıra, konu ile ilgili yapılan bazı araştırmaların da önemli olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmalardan birisi Chakhssi, Kersten, Ruiter ve Bernstein (2014, s. 447-461) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma bir vaka çalışmasıdır ve incelenen vaka çalışmasında, psikopati özellikli bir danışanın (aynı zamanda adli tıp kontrolünde) hemşirelik personeli tarafından hareket terapisi (movement therapy) ve çevre terapisi (milieu therapy) ile birlikte, bilişsel-davranışçı (cognitive–behavioral) ve şema terapi (schema therapy) konusunda eğitimli ve tecrübeli bir psikolojik danışman tarafından bireysel şema terapisi süreçleri incelenmiştir. Danışan, cinsel şiddet içeren bir suç işlediği için cinsel saldırı ile ilgili olarak zorunlu bir psikolojik danışma talimatı ile cezalandırılmıştır. Psikopatolojik özelliklerin, bilişsel şemaların ve riskle ilişkili davranışların bağımsız değerlendirmeleri kullanılarak 4 yıllık danışma periyodu boyunca ve 3 yıllık izleme süreci boyunca danışanın değişimi değerlendirilmiştir. Ayrıca, danışma sürecindeki terapötik ilişkinin niteliği de incelenmiştir. Güvenilir değişim analizi, psikopati özelliklerde, bilişsel şemalarda ve riskle ilişkili sonuçlarda belirgin düzelme olduğunu ortaya koymuştur. 4 yıllık tedaviden ve 3 yıllık izlemeden sonra, hastanın artık psikopatik özelliklere sahip olmadığı; empati, utanç ve suçluluk duygusu gösterdiği, ön test puanlarına kıyasla daha fazla içgörü ve daha iyi iletişim becerileri sergilediği, anlamlı kişilerarası ve samimi ilişkiler geliştirdiği belirlenmiştir. Danışma sürecinden 3 yıl sonra, danışan adli gözetimsiz olarak adli tıp kurumunun dışında bağımsız olarak yaşamaya başlamış ve yeniden kliniğe başvurmamıştır. Gerçekleştirilen bu çalışma ile psikopatik hastalar için tedavi etkililiği ile ilgili pek çok soru olmasına rağmen, araştırmacılar tedavi edilebilirliğinin olduğunu ortaya koymuşlardır.

Zilcha-Mano, McCarthy, Dinger ve Barber (2014, s. 424-433) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise terapötik ilişkinin oluşumu ele alınmıştır. Bu amaçla yapılan randomize kontrollü çalışmada dinamik destekleyici-dışavurumcu terapi (dynamic supportive-expressive therapy) ile ilaç veya plasebonun birlikte kullanıldığı destekleyici klinik yöntemi karşılaştırmak için depresyon araştırması yapılan 134 danışan üzerinde veriler kullanılmıştır. Çalışmada, terapötik ilişkinin danışanın hayatındaki diğer önemli temsilleri (anne, baba, en iyi arkadaş, romantik partner gibi) tarafından ne ölçüde etkilenebileceği ve aktarımın ilişki üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bulgular, danışanların bazılarının danışma öncesi örneklerinin danışma süreci boyunca danışmanla kurulan ilişkinin önemli bir bölümünü yordadığını göstermiştir.

Marmarosh vd. (2014, s. 404), danışman ya da danışan tarafından terapötik ilişkinin erken derecelendirmelerinde danışan ya da danışman bağlanma stilinin doğrudan etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Danışan tarafından algılanan ilişkinin danışman ve danışan bağlanma kaygısı tarafından etkilendiği ve danışan tarafından algılanan erken ilişki oluşumunun endişeli danışmanların endişeleri azaltan danışanlar ile çalıştığı zaman daha yüksek olduğu bulgusu ortaya koyulmuştur. Bulgular, danışman ve danışan arasındaki farklı bağlanma durumlarının daha fazla terapötik ilişki kurması fikrini kısmen destekliyor.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, psikoterapi uygulamalarında uzun yıllardır farklılıkların temel alınmasına rağmen günümüzde ilişkisel yaklaşımların ve ortak unsurların önemi gittikçe artmaktadır. Bu değerlendirme çalışmasında ele alınan danışma yönelimleri terapötik süreçte; terapötik iletişim, güven, uyum, empati, hedefe yönelme, olumlu destek, danışan geribildirimlerini önemseme ve terapötik ilişkide ortaya çıkan sorunları çözmenin önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Kuramsal yaklaşımı ne olursa olsun tüm psikoterapi ilişkilerinde insan faktörünün, ilişki ve iletişim ihtiyacının, bağlanma örüntülerinin var olduğu unutulmamalıdır.

Bu bölümde yer alan kavramın araştırmalar bağlamında ele alınması ve elde edilen sonuçlar bakımından tartışılması önemli görülmektedir. Eğitim boyutunda düşünüldüğünde ise psikolojik danışman adaylarının ya da eğitim programlarının ilişki kavramına odaklanmaktan ziyade kuramsal yaklaşımlara odaklandıkları bilinmektedir. Psikolojik danışman adaylarının, ilişki kavramına da odaklanarak ilişki kurabilme becerilerini geliştirici çalışmalarda bulunmaları önerilebilir.

Kaynakça

Chakhssi, F., Kersten, T., de Ruiter, C., & Bernstein, D. P. (2014). Treating the untreatable: A single case study of a psychopathic inpatient treated with Schema Therapy. *Psychotherapy*, *51*(3), 447-461.

Coutinho, J., Ribeiro, E., Sousa, I., & Safran, J. D. (2014). Comparing two methods of identifying alliance rupture events. *Psychotherapy*, *51*(3), 434-442.

Dryden, W. (2017). Terapötik işbirliği: İntegratif bakış açısından. F. Akkoyun (Çev. Ed.), *Psikolojik danışma uygulamalarında temel konular* içinde (s.1-17). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Fonagy, P., & Allison, E. (2014). The role of mentalizing and epistemic trust in the therapeutic relationship. *Psychotherapy*, *51*(3), 372-380.

Greenberg, L. (2014). The therapeutic relationship in emotion-focused therapy. *Psychotherapy*, *51*(3), 350-357.

Marmarosh, C. L., Kivlighan Jr, D. M., Bieri, K., LaFauci Schutt, J. M., Barone, C., & Choi, J. (2014). The insecure psychotherapy base: Using client and therapist attachment styles to understand the early alliance. *Psychotherapy*, *51*(3), 404-412.

Markin, R. D., Kivlighan Jr, D. M., Gelso, C. J., Hummel, A. M., & Spiegel, E. B. (2014). Clients' and therapists' real relationship and session quality in brief therapy: An actor partner interdependence analysis. *Psychotherapy*, *51*(3), 413-423.

Markin, R. D. (2014). Toward a common identity for relationally oriented clinicians: A place to hang one's hat. *Psychotherapy*, *51*(3), 327-333.

Moyers, T. B. (2014). The relationship in motivational interviewing. *Psychotherapy*, *51*(3), 358-363.

Norcross, J. C., & Lambert, M. J. (2014). Relationship science and practice in psychotherapy: closing commentary. *Psychotherapy*, *51*(3), 398-403.

Safran, J. D., & Kraus, J. (2014). Alliance ruptures, impasses, and enactments: A relational perspective. *Psychotherapy*, *51*(3), 381-387.

Schore, A. N. (2014). The right brain is dominant in psychotherapy. *Psychotherapy*, *51*(3), 388-397.

Tsai, M., Yard, S., & Kohlenberg, R. J. (2014). Functional analytic psychotherapy: A behavioral relational approach to treatment. *Psychotherapy*, *51*(3), 364-371.

Zilcha-Mano, S., McCarthy, K. S., Dinger, U., & Barber, J. P. (2014). To what extent is alliance affected by transference? An empirical exploration. *Psychotherapy*, *51*(3), 424-433.

Wachtel, P. L. (2014). An integrative relational point of view. *Psychotherapy*, *51*(3), 342-349.

Tertiary Level EFL Learners` Use of Recurrent Word Combinations in Academic Argumentation

Ali Şükrü ÖZBAY
Assist. Prof. Dr. Karadeniz Technical University, Faculty of Letters, ozbay@ktu.edu.tr
Mehmet KAYGUSUZ
Res. Asst. Agri Ibrahim Cecen University, Faculty of Science and Letters, Turkey, mkaygusuz@agri.edu.tr

ABSTRACT

It is obvious that the problems in the use of recurrent word combinations by EFL learners throughout the world attract a great deal of attention from various circles such as researchers and language teachers alike. The close analysis of the written products of EFL learners is likely to give us several interesting findings related to their lexical usages and preferences. Thus, this present study aims to determine the overuse and underuse patterns of recurrent word combinations of the tertiary level EFL students in their argumentative essays. The knowledge of the underused and overused combination patterns is also likely to give us some evidence towards their interlanguage processes in terms of lexical usages and preferences as well as type and token frequencies, their structures and their functions. The study employed a corpus-driven method and the data were obtained from the Louvain Corpus of Native English Essays (LOCNESS) as a reference corpus and from a non-native corpus (TICLE) consisting of the essays written by Turkish learners. Two classifications were used to analyze the recurrent phrases, these being the structural and functional classification. Three-word combinations were the focus of the study and the following research questions were employed in the study: 1) Which word combinations are over or underused by native and non-native speakers in their essays? 2) To what extent do the native and non-native students differ in terms of type and token frequency of these combinations, their structure and their functions? Significant differences have been found in the frequency of recurrent word combinations, structural and functional patterns used in native and non-native students' essays though there were some similarities between them.

Keywords: *Recurrent word combinations, corpus-driven method, lexical usage*

Introduction

It is an old consensus by now that English has gained a position as a language of universal prestige, which means it is the "Lingua Franca" in many parts of modern life. Among these areas, there stands the academia where English holds a pioneering role in the dispersion of academic knowledge all over the world. The superiority of the language in higher education and research is apparent in the large number of academic articles being published in English. Therefore, second language learners studying academic subjects in English, namely non-native academicians are required to produce and publish most of their scientific work in English. There are many factors affecting the four skills of second language learners and among these factors, recurrent word combinations are generally agreed to have an important role in acquiring English language.

Within academic discourse, as cited in Appel & Wood (2016) writing proficiency has been linked to the use of recurrent word combinations since, at least, the 1980s (Bamber, 1983; McCulley, 1985). Stubbs and Barth (2003) named them as "text-type discriminators", which are also defined as "any continuous string of words occurring more than once in identical form" (Altenberg, 1998, p. 101). Although not all such combinations are of phraseological interest they could be utilized as a useful starting point for any investigation of how student writers apply them across disciplines (Altenberg, 1998).

Being crucially important for the structure of discourse, recurrent word combinations serve as building blocks of a typical discourse. Combinations of words that fulfill specific functions and that are called up more or less automatically by native speakers have come to be known by the term 'formulaic language' (Schmitt and Carter, 2004). Some research in second language learning indicates that native learners rely more on formulaic language especially recurrent word combinations, than non-native learners. Moreover, the degree of proficiency correlates importantly with the use of these word combinations.

Since 1980's, scientific analysis of recurrent word combinations in English text has become more focused on applied linguistics, or the field of language learning and teaching. Native speakers produce formulaic language more than non-native speakers (Schmitt and Carter, 2004). Non-native English learners tend to use a very limited number of words and strings of words than native learners, and to use them less efficiently.

In this study, the argumentative essays written by university students in Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey were analyzed and the analysis aimed to clarify that word combinations tend to be used more frequently by which group of learners.

Biber and Barbiery (2007) refer to the fact that recurrent word combinations are highly frequent and it is presumed that they could be acquired naturally and there is no necessity to teach them. However, they claim that discourse functions of recurrent word combinations should also be taught. Following this hypothesis, some researchers conducted corpus-based studies to research differences between articles and the text of experts and advance students (Ädel and Erman, 2012; Cortes, 2006; Jalali, 2008). They assert that the frequency level of prefabricated patterns is not clear in academic writing but their studies have shown different frequencies of

prefabricated patterns in the writing of novices and experts. There have been many differences in their text in terms of recurrent word combinations. They added that non-native students of English used more limited sets of combinations than native students; but the corpus size was small in their study.

In Cortes's research (2006), the written productions of tertiary level EFL students were compared with the native corpora regarding the articles of history in three journals and based on the differences in between, some subject plans were designed to be taught. Another study, Jalali et al (2008) analyzed recurrent word combinations used in articles published in linguistic journals and linguistics PhD dissertations and MA thesis of Iranian students and discovered that there were great differences in the frequency of the recurrent word combinations used. Still, he ignored the role of English as a second language in his study; his main thought was the differences between research articles and post-graduate writings. Appel & Wood (2016) compared the use of recurrent word combinations between high- and low-proficiency levels and their results showed that "low-level writers tend to use more stance and discourse-organizing expressions in their essays, and more of these identified expressions also appear in the articles included as part of the test materials while high-level writers were found to be less dependent on the included reading articles and made greater use of referential bundles in their writing" (p.55).

A few studies in the literature were conducted investigating the use of recurrent word combinations by Turkish writers who are non-natives. Bal (2010) studied the use of recurrent word combinations in research articles written in English by Turkish learners, and notified the most frequent sequences as "on the other hand, the end of, one of the most, in the case of " out of the 99 combinations identified at 20 times per million words. In other words, she only defined recurrent word combinations used by Turkish scholars, and did not study the use of native writers of English. Besides, Karabacak and Qin (2012) studied the use of lexical bundles in argumentative papers written by three groups of university writers, Turkish, Chinese and Americans. Their analysis showed that 96 sequences were used by Turkish and Chinese students but never used by American students. They observed that some sequences are not gained naturally, meaning that simple exposure does not transfer directly into the writing proficiency of learners. For this reason, they specified that explicit teaching might be needed to hasten their acquisition process. But, they also used a relatively small corpus and their study did not involve an in-depth analysis into the structures and functions of recurrent word combinations although Biber, Conrad and Reppen (1998) claimed that it should. Kızıl and Kilimci (2014) confirmed that "the recurrent language characterizes both native and non-native speech despite marked variations in terms of underuse and overuse phenomena in the learner data".

As for this paper, it sets out to give an overview of which word-combinations are used by native and non-native learners in their essays and the differences between certain groups of native learners and non-native learners' use of word combinations. It will also analyze these word combinations which tend to be used more frequently or less frequently by native and non-native learners.

Method

This study adopts the corpus driven recurrent word combination analysis method (De Cock, 2004, p. 227) and attempts to compare the data from a learner written corpus (TICLE) and a native written corpus; the Louvain Corpus of Native English Essays (LOCNESS). Two classifications were used to analyze the recurrent phrases in terms of functional and structural aspects. The first is the structural classification patterned by Biber et al. (1999) which was also used in resemble studies on recurring word combinations (Cortes, 2002: Hyland, 2008). The second one is the classification for the functional categorization of the recurrent word combinations formerly designed by Cortes (2002) but after rearranged by Biberet al (Biber and Barbieri, 2007).

This study employed a relatively small non-native corpus (TICLE) so as to reach it goals. In this regard, a research corpus with three-word sub-corpora was compiled, and it included Turkish and native English students' essays. Native students' essays were included so that the data gathered from non-native ones could be compared.

Findings and Discussion

The first table includes the combinations overused by native learners. The rest of the combinations: *that it is, part of the, it may be, as well as, on the basis, for the first, to cope with and it has been* are used by native and non-native learners at normal level. In Table-1 results show that native students use a greater number of combinations than nonnative students. With reference to the actual word combinations most recurrently used by the two groups of writers, the findings are given in Table 1 below. It presents the most frequent 30 combinations in order of token frequency.

Table 1. List of the most frequent recurrent word combinations (n:30) identified in the two corpora

COMBINATIONS	LOCNESS		TICLE		LL SCORE
	RAW	NORMALIZED	RAW	NORMALIZED	
A lot of	61	168,95	124	554,94	216.86
A number of	20	55,39	4	17,90	19.65
A result of	33	55,39	32	143,21	40.51
And so on	5	13,85	20	89,51	62.00
As well as	76	210,49	20	89,51	49.37
Base on the	13	36,01	4	17,90	6,12
Be able to	189	523,47	76	340,12	39.10
First of all	16	44,31	65	290,90	203.82
For the first	7	19,39	4	17,90	0.03
In my opinion	29	80,32	70	313,27	147.65
In order to	130	360,06	119	532,56	33.73
In search of	12	33,24	3	13,43	8.99
In terms of	19	52,62	18	80,56	5.89
In this case	36	99,71	4	17,90	65.21
It has been	39	108,02	19	85,03	2.75
It may be	15	41,55	7	31,33	1.66
On the basis	5	13,85	5	22,38	1.79
One of the	123	340,67	106	474,38	21,80
Part of the	67	185,57	47	210,34	1.46
Point of view	10	27,70	45	201,39	147.35
Such as the	40	110,79	3	13,43	88.68
That it is	104	288,05	64	286,42	0.01
The fact that	163	451,46	32	143,21	167.76
The idea of	81	224,30	19	85,03	64.83
The presence of	16	44,31	3	13,43	17.81
The same way	8	22,16	11	49,23	10.53
There is a	77	213,26	86	384,88	50.18
To cope with	8	22,16	5	22,38	0.02
To have a	47	130,17	51	228,24	27.17
When it comes	21	58,16	6	26,85	11.57

LOCNESS: Native writers 'Louvain Corpus of Native English Essays'
TICLE: Turkish writers' Turkish International Corpus of Learner English

Table-2 and Table-3 indicate that native students overused a total of 16 combinations and underused 8 bundles; as for native students, they overused 8 combinations and underused 16 combinations. As mentioned in the overall findings, the number of combination types in the articles of native learners was considerably different from non-native students in their use of word combinations. Although they seem to have shared combinations with their native counterparts, which may show their proficiency level of English and familiarity with academic writing, even raw frequencies of these combinations differ to a large extent indicating the artificial sense in their writing. Moreover, the combinations unique to Turkish students such as 'first of all' or 'in my opinion' are not even employed by other writers in similar studies which could be due to their efforts to translate on a word by word basis, ignoring the native language usages.

As it can be seen in the table below, the most recurrently used word combination in the essays of Turkish students was 'a lot of', which was used 124 times and the most frequent combination in English native students was 'be able to' with a frequency of 189 times.

Table 2. The Most Recurrently Used Word Combinations

COMBINATIONS	LOCNESS	TICLE	LL SCORE
A number of	20	4	19.65
A result of	33	32	40.51
As well as	76	20	49.37
Be able to	189	76	39.10
In order to	130	119	33.73
In search of	12	3	8.99

In terms of	19	18	5.89
In this case	36	4	65.21
One of the	123	106	21.80
Such as the	40	3	88.68
The fact that	163	32	167.76
The idea of	81	19	64.83
The presence of	16	3	17.81
The same way	8	11	10.53
When it comes	21	6	11.57

LOCNESS: Native writers 'Louvain Corpus of Native English Essays'
TICLE: Turkish writers 'Turkish International Corpus of Learner English

Table 3. Overused Word Combinations

COMBINATIONS	*LOCNESS*	TICLE	LL SCORE
A lot of	61	124	216.86
And so on	5	20	62.00
First of all	16	65	203.82
In my opinion	29	70	147.65
Point of view	10	45	147.35
The same way	8	11	10.53
There is a	77	86	50.18
To have a	47	51	27.17

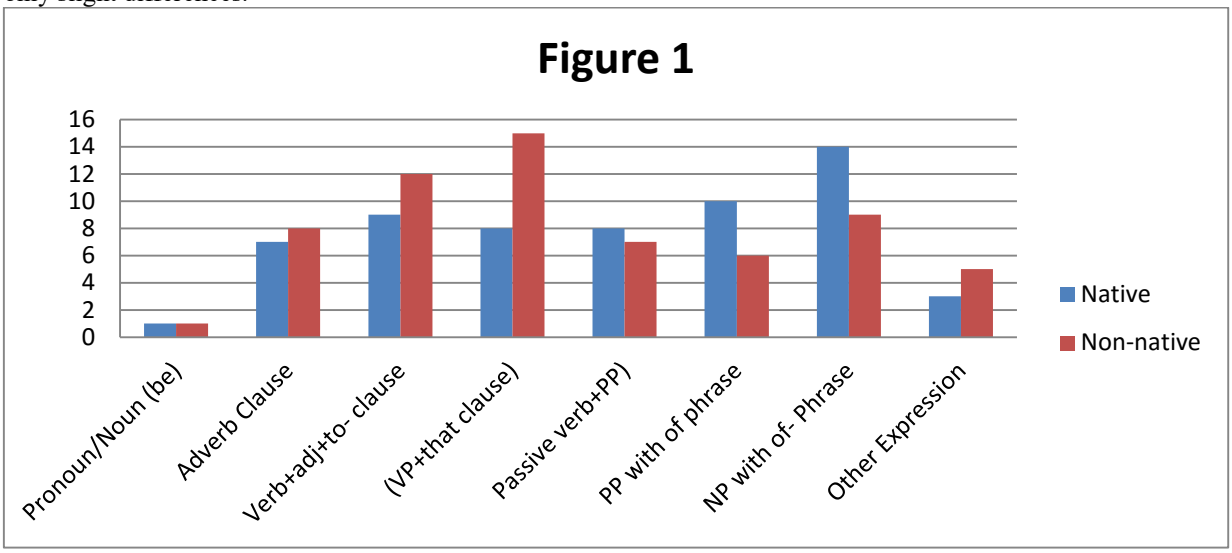
LOCNESS: Native writers 'Louvain Corpus of Native English Essays'
TICLE: Turkish writers 'Turkish International Corpus of Learner English

Examining the Tables 2 and 3 above, it can be clearly seen that half of the 30 bundles in Turkish students were also used by native students. Moreover, many of the other combinations are actually different from the shared combinations. For example, 'the fact that' was shared by two groups of writers, but Turkish students did not specifically prefer to use this combination while writing. Likewise, in the end of the study it was also observed that Turkish students used 'first of all' 65 times whilst native students only used it 29 times. Despite the huge difference in the numbers of recurrent word combination types, Turkish students seem to have used similar word combinations with those of their native peers. However, there are some combinations employed by Turkish students which are rarely found in native students' essays. For example, 'and so on' and 'a lot of' are among those combinations. 'And so on' only occurred 5 times in native students essays while this combination has a frequency of 20 times in Turkish students' essays. Besides, native writers used 'as well as' instead of the similar combination 'and so on'. In a similar vein, native students chose different and more effective stance combinations such as 'the presence of' and 'such as the' which are seldom used by Turkish students.

Structures of Recurrent Word Combinations

The findings show that the structural categories of recurrent word combinations are succeeded by two groups of writers (showed in Figure 1).The range of the word combination structures appeared to be similar with only slight differences.

Figure 1

According to Figure 1, native essays included more NP with of phrase (e.g. in search of, a number of). Similarly, PP-based combinations (the idea of,) occurred more in native essays than non-native ones. As for VP-based bundles (e.g. when it comes, there is a) and passive verb +PP (e.g. it has been) fragment structures are used more by non-native than native writers. Two sorts of structures that non-native students employed more frequently are (Verb phrase+) that- clause fragment (e.g. the fact that) and (Verb/Adjective+) to clause fragment (e.g. be able to).

Function of Recurrent Word Combinations

The functional categories across the two groups of students are given in Figures 2 and 3. As can be seen below, native students used more referential combinations to make reference to entities (e.g. the fact that, the same way, the idea of).

Figure 2. The percentages of Functional Categories in Non-native Essays

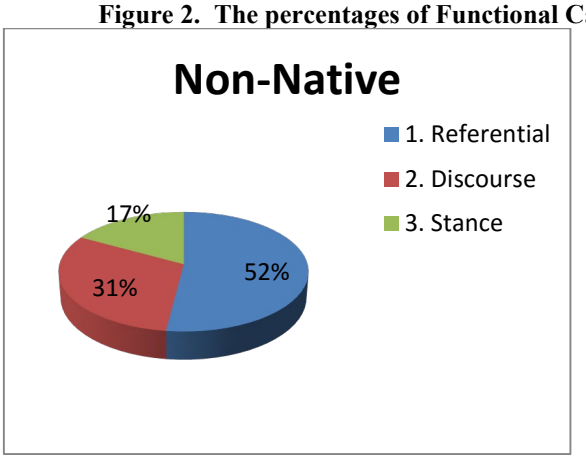
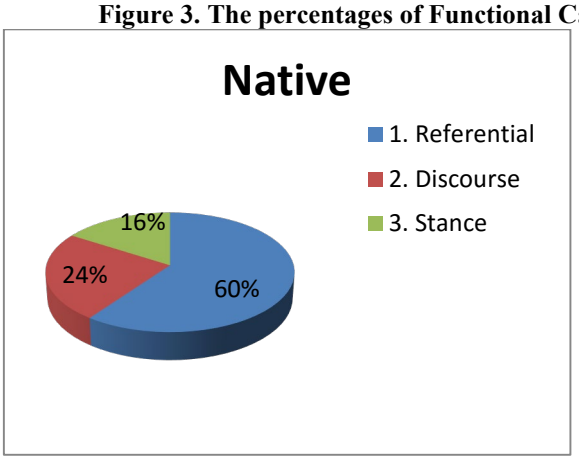

Figure 3. The percentages of Functional Categories in Native Essays

Chen and Baker (2010) and partly Adel and Erman (2012) emphasized that native students overused the referential combinations. Except for difference of size, the percentage of discourse and stance combinations were also found identical. In these two research studies, native essays included more stance combinations to state writer attitude or evaluation of precision (e.g. it may be, on the basis) being also one of the concerns of this study.

Conclusion

In conclusion, this study has set out to explore the use of the recurrent word combinations in terms of frequency structural and functional variation by comparing the native and non-native written corpus. Although there were similar combinations shared by two groups of writers, native students seem to have used a greater number of these bundles significantly more than their non-native counterparts. In other words, this leads us to the conclusion that non-native students` use of bundles was limited with certain type of bundles. Although it was reported in previous studies that non-native students would produce fewer combinations overall (Erman, 2009; Howarth, 1998) and fewer varied ones (Granger, 1998; Lewis, 2009) than native students, this study found out a similar finding in this respect. English native students preferred a much wider range of recurrent word combination types in the given corpus than the Turkish students, which is compatible with Wei and Lei's (2011) studies.

Another conclusion was that in terms of the important differences in the frequency of actual combinations types, the current study unfolded some findings. Firstly, 30 bundles were found to be statistically overused by tertiary level Turkish EFL learners students and among these "such as, in my opinion, first of all"

were the most frequent ones but the frequency of these bundles in the native corpus was not statistically significant. This limited but higher frequency with Turkish learners can be given to the fact that Turkish writers may be more familiar with these bundles from their previous learning. Thirdly, native learners seem to have used some of the bundles and bundle groups more frequently or less frequently when compared to Turkish tertiary level students. A total of 16 combinations were used more and 6 combinations were used less frequently. In other words, the current study revealed recurrent word combinations unique to Turkish students and those unique to native English students. In conclusion, it can be claimed that while using word combinations in their written productions, native and non-native learners performed significantly different. Simply examining the tables above, one could assume that non-native students constantly repeated some certain combinations while native students preferred various types of these combinations.

When the structures of these combinations were taken into consideration, it could be said that there are not significant differences between native and non-native English speakers. On the other hand, while the functions of recurrent word combinations are taken into consideration, it can be seen that although the percentages of the referential, discourse and stance functions vary, the proportions that they have are similar for native and non-native learners.

Future studies can be conducted to discover word combinations in different disciplines in order to guide student writers during their writing processes. Besides employing a corpus consisting of texts written only in English, a parallel corpus including text in Turkish might also be compiled for a further research and by doing so probable usage patterns of tertiary level Turkish EFL writers in English could be identified more accurately in terms of widely preferred phrases or expressions.

REFERENCES

Adel, A., &Erman, B. (2012). Recurrent word combinations in academic writing by native and non- native speakers of English: A lexical bundles approach. English for Specific Purposes, 31(2), 81– 92.

Altenberg, B. (1998). On the Phraseology of Spoken English: The Evidence of Recurrent Word- Combinations. In A. P. Cowie (ed). Phraseology: Theory, Analysis and Applications. Oxford: Oxford University Press. 101-122.

Appel, R., & Wood, D. C. (2016). Recurrent word combinations in EAP test-taker writing: Differences between high and low proficiency levels. Language Assessment Quarterly, 13 (1). Pp. 55-71

Bal, Betul. "Analysis of Four-word Lexical Bundles in Published Resesarch Articles Written by Turkish Scholars." (2010).

Bamber, B. (1983). What makes a text coherent? College Composition and Communication, 34(4), 417–429. doi:10.2307/357898

Biber, B., Conrad, S., &Reppen, R. (1999). Corpus linguistics: Investigating language structure and use. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Biber, D., & Barbieri, F. (2007). Lexical bundles in university spoken and written registers. English for Specific Purposes, 26(3), 263–286.

Biber, D., Conrad, S. Reppen, P. (1998). Corpus linguistics: Investigating language structure and use.

Biber, D., Conrad, S. Reppen, P. (1998). Corpus linguistics: Investigating language structure and use.

Biber, D., Conrad, S. Reppen, P. (1998). Corpus linguistics: Investigating language structure and use.

Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., &Finegan, E. (1999). Longman grammar of spoken and written English. Harlow, UK: Pearson.

Cambridge: Cambridge University Press.

Cambridge: Cambridge University Press.

Cambridge: Cambridge University Press.

Chen, Y. H., & Baker, P. (2010). Lexical bundles in L1 and L2 academic writing. Language Learning & Technology, 14(2), 30-49.

Cortes, V. (2002b). Lexical bundles in academic writing in history and biology. (Unpublished doctoral dissertation).Northern Arizona University, USA.

Cortes, V. (2004). Lexical bundles in published and student disciplinary writing: Examples from history and biology. English for Specific Purposes, 23(4), 397–423.

Cortes, V. (2006).Teaching lexical bundles in the disciplines: An example from a writing intensive history class. Linguistics and Education 17: 391-406.

De Cock, S. (2004). Preferred sequences of words in NS and NNS speech. Belgian Journal of English Language and Literatures (BELL), New Series (2), 225–246.

Granger, S. (1998). Prefabricated patterns in advanced EFL writing: Collocations and formulae. In A. P. Cowie (Ed.), Phraseology: Theory, analysis and applications (pp. 145–160). Oxford: Clarendon Press.

Howarth, P. (1998). Phraseology and second language proficiency.Applied Linguistics, 19(1), 24–44.Erman, B. (2009). Formulaic language from a learner perspective: What the learner needs to know. In B. Corrigan, H. Quali, E. Moravcsik, & K. Wheatley (Eds.), Formulaic language Vol. 2 (pp. 323–346). Amsterdam: John Benjamins.

Hyland, K. (2008a). As can be seen: Lexical bundles and disciplinary variation. English for Specific Purposes, 27(1), 4–21.

Jalali, H., EslamiRasekh, A., TavangarRizi, M (2008). Lexical bundles and intradisciplinary variation: The case of applied linguistics. Iranian Journal of Language Studies, 2(4), pp. 447- 484.

Karabacak, E., and Qin J..(2013). "Comparison of lexical bundles used by Turkish, Chinese, and American university students." Procedia-Social and Behavioral Sciences 70 (2013): 622-628.

Lewis, M. (2009). The idiom principle in L2 English: Assessing elusive formulaic sequences as indicators of idiomaticity, fluency, and proficiency. Saarbrücken, Germany: VDM Verlag.

McCully, G. (1985). Writing quality, coherence, and cohesion. Research in the Teaching of English, 19(3), 269–282.

Schmitt, N., and Carter, R. (2004). Formulaic sequences in action. In N. Schmitt, Formulaic sequencies (pp.1-22).

Stubbs, M. and I. Barth. (2003). Using recurrent phrases as text-type discriminators: Aquantitative method and some findings. Functions of Language

Şahin Kızıl, A.,&Kilimci, A. (2014). Recurrent phrases in Turkish EFL learners' spoken interlanguage: A corpus-driven structural and functional analysis. Journal of Language and Linguistic Studies, 10(1), 195-210.

Wei, Y. & Lei, L. (2011).Lexical Bundles in the Academic Writing of Advanced Chinese EFLLearners. RELC Journal, 42(2), 155-166.

THE POWER OF SOCIAL MEDIA, KEYWORDS ANALYSIS OF BOKO HARAM KIDNAPPING NEWS

Mehmet KAYGUSUZ
Res. Asst. Agri Ibrahim Cecen University, Faculty of Science and Letters, Turkey, mkaygusuz@agri.edu.tr
Ali Şükrü ÖZBAY
Assist. Prof. Dr. Karadeniz Technical University, Faculty of Letters, ozbay@ktu.edu.tr

ABSTRACT

The purpose of this study is to show the global power of social media by performing computerized corpus analysis of a series of news published on CNN newspaper regarding the conditions of the girls kidnapped by Boko Haram in April, 2014. The kidnapping event has remained on agenda for months and this study aimed to reveal how a kidnapping event in an undeveloped country, Nigeria, has become a global one thanks to social media by performing a frequency based key word analysis. The analysis of the occurrence of the most frequent key words in a text may reveal some significant clues related to the motive and the orientation of the actual kidnapping events. Data analysis process, therefore, included performing a key word analysis with at least two different corpora gathered from the articles or news that appeared on CNN newspaper regarding the events between the dates April 15, 2014 and May 15, 2014. The 'before' corpus involves the first 15 days after the first kidnapping news were published. The 'after' corpus involves the fifteen days after social media tag #Bringbackourgirls first appeared on the news. Some of the preliminary findings suggest that after the event gained international coverage, more news and articles were published on various newspapers regarding the crime. It is also the case that after the local kidnapping event attracted global interest, the reporters preferred to employ strong words in "verb" forms in order to call government authorities "to take actions" if they are interested in 'woman' rights. It was also noted that the newspapers employed stronger adverbs and adjectives in their news reports, trying to make this event a global issue.

Keywords: *Social Media, Keywords Analysis, Corpus*

Introduction

Providing a broad range of data for scientists, newspaper language is widely used in many fields. Fowler (1991) has shown how a linguistic analysis can contribute to a better understanding of the ideological and cultural construction of the news stories. Many researchers (including Stubbs, 1996 and Bell, 1999) showed how newspaper language constructs social realities. The data gathered from the newspaper are chosen because as Vucetic (2006) says "the power of the news media lies in their capacity to construct reality and knowledge via the twin processes of transmitting and transforming information about people and events".

In this study, with the help of computer assisted keyword analysis, it is aimed to investigate the power of the social media discussing how a local terrorist act turned into a global activism. In order to reach our goals, we utilized from newspaper reporting by making up two corpora of it. As mentioned by Adolphs et al (2011) *"Language corpora serve as an invaluable resource for the research of a large range of diverse communities and disciplines, including computer scientists, social scientists and researchers in the arts and humanities, policy makers and publishers",* the corpora used in this study provide wide range of comparative data as well.

Who is Boko Haram?

Boko Haram is a militarist group which defends the forbidden or 'haram' version of Islam which is against any political or social activity associated with Western society. They claim that Nigerian Government is ruled by non-believers although they are Muslims. The official name of the group is *Jama'atuAhlis Sunna Lidda'awatiwal-Jihad*, which, in Arabic, means "*People Committed to the Propagation of the Prophet's Teachings and Jihad*". The group was firstly founded in 2002 and mostly rejected to Western education. In 2009, they launched their military operations. In 2014 they announced a caliphate for the places they ruled. In April 2014, Boko Haram drew international condemnation by abducting more than 200 schoolgirls from Chibok town in Borno state, saying it would treat them as slaves and marry them off - a reference to an ancient Islamic belief that women captured in conflict are considered war booty(BBC,2016). However by March 2015, against the coalition troops, they lost the control of the towns they captured before and they drawback to the Sambisa forest and released hundreds of captives. However according to Amnesty International saying *some 2,000 children remain in captivity, many more are still to be freed*.

What is #Bringbackourgirls campaign?

On April 14, 2014, the militant group Boko Haram abducted 276 girls from Chibok, BornoState, Nigeria (AshionyeOgene, 2014). Some of the girls escaped shortly after the attack, but at least 219 girls remained missing until the third week of May, their fate is unclear. After that, Nigerian lawyer Ibrahim Abdullahi made a citation on Twitter from former Minister of Education, Obiageli Ezekwesili. He used her phrase "Bring Our Girls Back" which suddenly became a viral hashtag and the hashtag was retweeted more than 4 million times. The hashtag was also used in other social media platforms such as Facebook and Instagram. The campaign garnered support from such high-profile figures as the US president's wife, Michelle Obama, and

Nobel Peace prize winner Malala Yousafzai. Although it gathered international attention, as the search for the girls dragged into months and eventually years, their fate became symbolic of the failures of both the Nigerian government and their Western backers.

Method

Keyword analysis approach has been chosen for this study for the reason that it is aimed to discuss the chosen words and topics in a newspaper before and after an event gained international interest. For the keyword analysis, two corpora were made up from the news and articles taken from the newspaper of CNN international. The archive scanning was made with the phrase "Boko Haram" on CNN archive website. The first 'before' corpus involves the first 15 days after the first kidnapping news are published. It covers the dates between April 15 and May 1, 2014. The corpus is made up of 8,255 tokens. The second 'after' corpus involves the 15 days after social media tag #Bringbackourgirls first appeared on the news. This corpus is made up of 34,878 tokens. It covers the dates between May 1 and May 15, 2014(showed in Table 1.). The dates are chosen equally to be fifteen days so that comparative evaluations can be made. The corpora were uploaded to Sketch Engine where the gathered data were obtained from. The discussion will be made according to the frequencies and occurrences of the corpora which are uploaded to Sketch Engine.

Table 1. *The size and Coverage of the Before and After Corpora*

Corpus	**Coverage**	**Size**	
Before corpus	News appearing on CNN between April 15 and May 1, 2014.	*Token*	8,255
		Word Type	7,174
After corpus	News appearing on CNN between May 1 and May 15, 2014	*Token*	34,878
		Word Type	30,350

Discussion

The numbers

First of all, by simply having a glance at the number of the articles and news(Table 1), one can see that the number and length of them increase gradually by the first day of May on which first #bringbackourgirls hashtag shows up. The difference between the numbers of the before and after corpora also shows how much attention was raised by CNN to the kidnapping of the girls as the hashtag had gone 'viral'.

The verbs

Table 2.*The most frequent verbs in Before Corpus.*

Verb	***Frequency***
Say	**88**
Kidnap	**22**
Escape	**19**
Abduct	**16**
Find	**16**
Take	**15**
Kill	**15**
Accord	**13**
Break	**13**
Increase	**9**

There are slight differences between before and after corpora when the top-ten frequent verbs are regarded. When we first have glance at the most frequent verbs in the before corpus (Table 2) we can see that the sentences mostly concentrate on the kidnapping event and the ones who escaped from the militarist group in the first two weeks. However, when the after corpus is regarded, we can see that the focus on the kidnapping passes on the actions of governments or international foundations (Table 3.). The verb "take" mostly collocates with "action" and this lead us to assume that following the #bringbackourgirls hashtag the media intensely focuses on the actions taken by officials not on the kidnapping event itself.

Table 3.*The most frequent verbs in After Corpus.*

Verb	***Frequency***
Say	**364**
Take	**89**
Sell	**78**
Tell	**66**
Find	**62**
Abduct	**59**
Kidnap	**52**
Help	**50**
Accord	**48**
Kill	**40**

On the other hand, the verb "tell" which is not on the top-ten frequent list in before corpus shows us that after the hashtag news are shaped by the sayings of officials or activists. Another interesting point is that the verb "find" which has the same frequency rank in the before and after corpora might mean that finding the abducted girls does not lose or gain importance after the hashtag.

The Nouns

Table 4.*The most frequent nouns in Before Corpus.*

Noun	***Frequency***
Girl	**80**
Group	**64**
Boko/haram	**50**
School	**46**
Government	**37**
State	**33**
Student	**32**
Military	**29**
Nigeria	**27**
Attack	**25**

There are small differences between before and after corpora when the top-ten frequent nouns are taken into consideration. In the before corpus (Table 4), "Nigeria" is used to mention the country where the girls are abducted. However, in the after corpus(Table 5) "Nigeria" collocates mostly with the words related to government such as state, defense and ministry. The word "woman" does not appear on the top-ten nouns in the before corpus but it has 91 occurrences mostly collocating with "young" in the after corpus meaning that the hashtag could change the perspective of the media over a certain event.

Table 5.*The most frequent nouns in After Corpus.*

Noun	***Frequency***
Girl	**387**
Boko Haram	**249**
Nigeria	**206**
Government	**151**
Group	**147**
School	**123**
US	**95**
Woman	**91**
Chibok	**83**
Education	**77**

Maybe the most interesting point is that although US has no geographical boundaries with Nigeria it is used 95 times therefore it might be said that this terrorist activity has become an international issue after the #bringourgirlsback hashtag. Also, the decrease in the usage of the word "military" might lead us to say that new ways except for military options are considered after it has gone 'viral'. The word "deal" has got just 5

frequencies (0,014 percent of overall after corpus) meaning that it is not considered or addressed by both authors and officials.

Adjectives

Considering the fact that chosen adjectives reflect the approach of the journalists, investigating the frequencies and collocations of the adjectives may show the real intentions of the journalists and, implicitly, the media. In other words a journalist might hide his or her intentions behind the adjectives. In the before corpus, "Nigerian" is used to mention the nationality of the girls who were abducted. However, in the after corpus "Nigerian" collocates mostly with the words related to the government and officials of the country where the girls were abducted (Table 6).

Table 6. Collocations of 'Nigerian'

gathering set to begin Wednesday in Abuja, the	**Nigerian**	government came under mounting pressure to
"will do everything possible to support the	**Nigerian**	government to return these young women to their
provided. "We are going to keep working with the	**Nigerians**	privately on that," State Department
tragedy and we are doing what we can to assist the	**Nigerian**	government to support its efforts to find and
said. According to two senior U.S. officials,	**Nigerian**	authorities so far have not asked for specific
rescue mission. One of the officials said the	**Nigerians**	privately indicated they want to handle the
to send troops, but could consider helping	**Nigerian**	forces with any planning for a rescue mission,
. U.S. Africa Command has long been helping	**Nigerian**	forces improve their training and operations
total number kidnapped was 276, according to	**Nigerian**	authorities. At least 53 escaped, leaving 223

The most gripping point when top-ten adjectives are regarded is that the adjective "international" is used more than the adjective "local" in the after corpus (Table 8) while it is not one of the top-ten adjectives in the before corpus(Table 7).

Table 7. *The most frequent adjectives in Before Corpus.*

Adjective	***Frequency***
Nigerian	**26**
Military	**17**
Northeastern	**12**
Militant	**10**
Other	**10**
Terrorist	**10**
Missing	**9**
Western	**8**
Blatant	**7**
Violent	**6**

It might be concluded that the issue is carried to the international platforms with the #bringbackourgirls hashtag. In both corpora we can see "military" on the third rank meaning that military option is still considered. Moreover, when we look at the adjectives "militant" and "terrorist", they do not seem to have the highest ranks on the after corpus list and may imply that the focus on the activists transferred to "international" and "western" discussions or interventions.

Table 8.*The most frequent adjectives in After Corpus.*

Adjective	***Frequency***
Nigerian	**147**
Military	**55**
Last	**37**
International	**36**
Other	**35**
Western	**30**
Local	**28**

Northern	**26**
Young	**21**
Mass	**21**

Adverbs

It must be mentioned that grammatical adverbs are excluded to make effective comparisons. However, the adverbs that except for the grammatical ones may still give clues about the intentions of the journalists while presenting the issue.

Table 9. *The most frequent adverbs in Before Corpus.*

Adverb	**Frequency**
Still	**10**
Recently	**6**
Heavily	**5**

In before corpus, as the news was topical for that time, the adverbs "still" and "recently"are dominantly used (Table 9.). However, in the after corpus, it can be said that some dominant phrases such as "especially, particularly and really" are preferred in the news after the #bringbackourgirls hashtag (Table 10). These adverbs are mostly collocates with "woman education" meaning that media presents this terrorist attack as an activity against the education of girls.

Table 10.*The most frequent adverbs in After Corpus.*

Adverb	***Frequency***
Especially	**13**
Particularly	**11**
Really	**10**
Enough	**10**
Initially	**7**
Instead	**7**
Quickly	**6**
Roughly	**6**
Immediately	**5**
Clearly	**5**

Conclusion

The purpose of the present study was to investigate and show the power of the social media by examining the news about a specific event following a hashtag going viral via Twitter. That specific event was the abduction of 276 girls in Nigeria by Boko Haram, a militarist group, to prevent the education right of the women. The hashtag is raised by the former Minister of Education of Nigeria on twitter and it has gained international interest with more than four millions retweet.

Keyword analysis approach has been chosen for this study for the reason that it is aimed to discuss the chosen words and topics in a newspaper before and after an event gained international interest. The news and articles published on www.cnn.com were gathered and turned into two different corpora.

The frequencies, occurrences and collocations of verbs, nouns, adjectives and adverbs are discussed. Some of the differences between 'before' and 'after' corpora were discussed in the discussion part. It is concluded that, after the event gained international interest, more news and articles were published on newspapers. It is also concluded that after a local event gained global importance reporters preferred verbs to call governments 'to take actions', they are interested in 'woman' rights and they choose more 'severe' adverbs and adjectives while reporting or defining the events. Therefore, it might be said that the reporters are reflecting both their and society's ideas which are shaped partly by social media tools.

This study is expected to contribute for the studies of linguists, social scientists and other researchers who are interested in this field.

References

- Adolphs S, Knight D, Carter R. 2011. Capturing context for heterogeneous corpus analysis: Some first steps. International Journal of Corpus Linguistics 16(3): 305–324. https://doi.org/10.1075/ijcl.16.3.02ado.
- Bauer, Gary. 2014. "Hashtag Campaign Didn't 'Bring Back Our Girls.'" IndyStar. Accessed December 10, 2014. http://www.indystar.com/story/opinion/2014/08/07/hashtag-campaign-bring-backgirls/13717045/
- Bell, A. (1999). News stories as narratives. In A. Jaworski& N. Coupland (Eds.), The Discourse Reader. London: Routledge.
- Fowler, R. (1991), Language in the News, London: Routledge.
- Mike Scott, (2006), Textual Patterns : Key words and corpus analysis in language education
- Ogene, Ashionye. 2014. "Abandonment of 'Bring Back Our Girls.'" Al Jazeera. Accessed December10, 2015. http://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/10/abandonment-bring-back-ourgirls-
- Stubbs, M. (1996), Text and Corpus Analysis, Oxford: Blackwell
- Vucetic, Srdjan. 2016, American Review Of Canadian Studies, VOL. 46, NO. 1, 16–32 http://dx.doi.org/10.1080/02722011.2016.1168461
- https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/05/18/what-happened-after-interest-faded-in-the-bringbackourgirls-campaign/?utm_term=.de71ca094917
- http://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/10/abandonment-bring-back-our-girls-20141014941194466698.html
- https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ni.html
- http://www.bbc.com/news/world-africa-13809501
- http://www.bbc.com/news/world-africa-13809501

СТАТУС КАСПИЙСКОГО МОРЯ В РОССИЙСКО – АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЯХ

Далгатов Артур Гереевич
д. и.н., профессор.
Зав. каф. отечественной истории
исторического факультета ДГУ
(г. Махачкала, Россия).
Исмаилова Алмаз Муса – Кызы.
к. и.н. доцент
кафедры отечественной истории
исторического факультета ДГУ
(г. Махачкала, Россия).

Аннотация. Статья посвящена освещению позиций России и Азербайджана в вопросе определения статуса Каспийского моря. Они рассматриваются в контексте российско-азербайджанских отношений на современном этапе. Проблема статуса Каспийского моря возникла после распада СССР, когда в этом регионе появилось четыре новых независимых государства. Решение вопроса о статусе Каспийского моря является крайне важной с точки зрения экономического, политического и культурного сотрудничества прикаспийских государств. В условиях формирования новых реалий с точки зрения геополитики Южного Кавказа, происходит процесс взаимного сближения позиций между Москвой и Баку по целому ряду направлений государственной деятельности: экономика, безопасность, гуманитарная сфера, каспийский диалог. Важным фактором, способствующим развитию двустороннего диалога, выступает взаимное позитивное восприятие на уровне руководителей двух государств, что позволяет в формате личных контактов успешно разрешать наиболее сложные, дискуссионные проблемы по всему спектру отношений между Россией и Азербайджаном, в том числе, по правовому статусу Каспийского моря.

Ключевые слова: Каспийское море, Саммит, статус, нефтяные корпорации, безопасность региона, национальные секторы, пограничное озеро, углеводородные ресурсы, гидрометеорология.

THE STATUS OF THE CASPIAN SEA AND THE RUSSIAN – AZERBAIJANI RELATIONS AT THE MODERN STAGE.

Annotation. The article is devoted to coverage of the positions of Russia and Azerbaijan in the Caspian Sea status. They are considered in the context of Russian-Azerbaijani relations at the modern stage. Caspian Sea status problem arose after the collapse of the Soviet Union, when this region appeared four new independent states. The question of the status of the Caspian Sea is extremely important in terms of economic, political and cultural cooperation among the Caspian states. In the context of the formation of the new realities in terms of the geopolitics of the South Caucasus, there is a process of mutual rapprochement between Moscow and Baku in several areas of government activity: the economy, security, humanitarian issues, Caspian dialogue. An important factor contributing to the development of the bilateral dialogue, advocates mutual positive perception at the level of heads of two states that allows for personal contact format successfully resolve the most complex, controversial issues across the whole spectrum of relations between Russia and Azerbaijan, including the legal status of the Caspian Sea.

Keywords: Caspian Sea Summit, status, oil corporations, the security of the region, national sectors, border lake, hydrocarbon resources, hydrometeorology.

Геополитическое значение Каспийского региона определяется его положением на стыке континентов и цивилизаций, экономической и политико - стратегической значимостью запасов углеводородов, экономической ценностью других природных ресурсов, а также той хозяйственной и иной деятельностью, которая сопутствует их разработке.

С начала XXI в. все более ощутима проблема дифференциации регионов мира по уровню экономического развития. Создаются предпосылки для возникновения «очагов» социально-экономических и политических противостояний. Одна из таких проблем связана со статусом Каспийского моря. Проблема решения правового статуса Каспийского моря многогранная и многоаспектная. Который год прикаспийские государства спорят о юридическом статусе Каспия. Она возникла в связи с тем, что в 1991 г. вместо СССР на берегах этого моря, возникло четыре новых независимых государства. С этого момента возник вопрос о необходимости раздела Каспия на национальные участки.

Прикаспийский регион определяется пятью странами, расположенными по периметру Каспийского моря: Россией, Азербайджаном, Казахстаном, Ираном и Туркменией. Их принято называть государствами «бассейна Каспийского моря». Это означает, что вне зависимости от того, как решится вопрос о международно - правовом статусе Каспия и о разделении нефтяных ресурсов между каспийскими государствами, Каспий остается общим экологическим объектом региона.

На сегодняшний день Каспийское море все еще не имеет согласованного всеми прибрежными государствами правового статуса. Между ними существует множество разногласий по поводу целого ряда вопросов, связанных с использованием этого уникального водного бассейна. Несомненно, все эти разногласия главным образом обусловлены тем, что после распада СССР в районе Каспийского моря и на прибрежных территориях некоторых прикаспийских стран были обнаружены огромные запасы углеводородного сырья, сравнимые, по оценкам специалистов, с запасами стран Персидского залива.

Проблема определения статуса Каспия, непосредственно связанная с разведкой и разработкой морских нефтегазовых месторождений и вывозом добываемой продукции на мировые рынки, сразу же была поставлена во главу угла во внешней политике прикаспийских государств. Особую остроту проблема приобрела после заключения в сентябре 1994 г. «Контракта века» – соглашения между Азербайджаном и группой зарубежных нефтяных компаний о разработке трех гигантских шельфовых месторождений («Азери», «Чираг» и «Гюнешли»). Исходя из общепризнанного международно-правового принципа срединной линии и разграничения на его основе Каспия на национальные сектора, где каждое из государств обладает исключительным суверенитетом, Азербайджан заявил, что указанные месторождения находятся в принадлежащем ему секторе моря.

И с тех пор данная позиция Азербайджана, являющаяся важнейшим составным элементом нефтяной стратегии общенационального лидера, президента Гейдара Алиева, остается неизменной и сегодня. Более того, она впоследствии была воспринята Казахстаном и в определенной степени Россией, которая, однако, в свое время выступила с заявлением, что не признает законность вышеназванного соглашения, поскольку, по ее мнению, Каспий как замкнутый бессточный водоем является внутренним озером, и ни одно прибрежное государство не может провозгласить в нем свою юрисдикцию, и потому решения каждого государства о разработке морских ресурсов должны быть согласованы со всеми другими.

Из вышесказанного следует, что спор относительно правового статуса Каспия – это, по существу, спор, касающийся его делимитации и, соответственно, установления правовых оснований разработки морских нефтегазовых месторождений. Именно это обстоятельство предопределило структуру нижеследующего исследования вопроса о правовом статусе Каспийского моря.

В последние годы в политике и практических действиях азербайджанской стороны в российском направлении появляется больше сбалансированности и гибкости, чем это было раньше. Очевидны и причины такой трансформации: опережающие шаги России в реализации ряда каспийских проектов; целенаправленные и конструктивные шаги российской стороны по урегулированию разногласий и споров вокруг каспийских проблем; проведение Россией в последние годы более активной и последовательной политики, направленной на повышение стратегической стабильности на своих южных рубежах.

Вопрос о международно-правовом статусе Каспийского моря впервые был поднят на Тегеранской конференции в октябре 1992 г. официальной делегацией Азербайджанской Республики [3,с.23]. Азербайджан с самого начала наиболее активно среди других прикаспийских государств выступал за раздел моря на пять национальных секторов, каждый из которых бы представлял территориальные воды соответствующего государства. Речь идет о предоставлении полной собственности каждой из договаривающихся стран (сходной точки зрения придерживался Казахстан).

После того как Каспий наконец-то был признан всеми прикаспийскими государствами морем (что доказано более чем двухтысячелетней историей), Казахстан и Россия поддержали Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева, предложившего принцип разделения Каспийского моря на пять отдельных секторов, причем каждая страна получает право на свой сектор, отходящий от прибрежной линии до срединной.

Азербайджан в одностороннем порядке объявил прилегающий к нему участок Каспия (дно и водное пространство) полностью национальным сектором, закрепив это в положении своей Конституции (1995 г.)[10,с.17]. Позиция России с самого начала возникновения проблемы статуса Каспийского моря основывалась на том, что в настоящее время, пока прикаспийские страны не пришли к соглашению о новом правовом статусе Каспийского моря, его статус определяется российско-иранским договором 1921 г. и советско-иранским 1940 г. До выработки нового правового статуса, по мнению Москвы, всем государствам Прикаспия необходимо соблюдать положения этих договоров, поскольку в рамках Алмаатинской декларации, принятой 21 декабря 1991 г., новые государства закрепили свое согласие признать в силе все договорные обязательства Советского

Союза. Кроме того, Россия считала, что принцип «общей воды», заложенный в этих договорах, оправдал себя и его следовало бы сохранить при выработке нового правового статуса Каспия.

Таким образом, Россия выступала за принцип совместного владения и эксплуатации ресурсов Каспия. Но это оказалось неприемлемым для новых независимых государств, в планах которых было самостоятельное освоение углеводородных запасов Каспийского моря.

Основной правовой вопрос, по которому возникли разногласия у прикаспийских государств: является ли Каспий морем или озером? Ответ на него позволил бы определить принцип раздела Каспия (дна, биологических и минеральных ресурсов). Азербайджан первый предложил определить статус Каспия как «пограничного озера», что было отрицательно воспринято Россией и Ираном. Позиция России (а также Ирана) по совместному использованию Каспия была во многом связана с противодействием проникновению транснациональных нефтяных корпораций [9, с. 21]. Однако, говоря о политике России по вопросу статуса Каспийского моря и реакции на активное сотрудничество Азербайджана с западными компаниями в области разработки каспийских месторождений, нельзя не заметить, что она была противоречивой. Один подход, его можно назвать «прагматическим» выражал топливно-энергетический комплекс («нефтяники») [4, с.14]

Российские нефтяники были заинтересованы в участии российских компаний в международных проектах освоения углеводородных ресурсов Каспия. Практическая реализация этого подхода началась с подписания осенью 1993 года двух российско-азербайджанских соглашений. Тогда же ГНКА и ЛУКойл подписали протокол о намерениях, который зафиксировал участие российской компании в первом международном консорциуме по освоению морских месторождений («Азери», «Чираг», «Гюнешли») [5].

Официальная Москва заявляет, что не стремится к конфронтации, а выступает за конструктивное взаимодействие с иностранными партнерами и готова к честной конкуренции. В то же время российское руководство намерено твердо отстаивать и продвигать свои законные интересы на Каспии, ущемлять которые никому не дозволено. Россия может и должна там присутствовать и, наверное, у нее на это больше оснований, чем у тех же американцев [12, с.309].

Активизация российской внешней политики в Каспийском регионе дала результаты: в январе 2001 г. во время визита Президента РФ Путина в Баку между Азербайджаном и Россией было подписано Совместное заявление о принципах сотрудничества на Каспии. При этом Баку признал готовность пойти на секторальный раздел лишь дна и сохранении в общем пользовании поверхности моря и водной толщи. 23 сентября 2002 г. президентами России и Азербайджана подписано Соглашение между Российской Федерацией и Азербайджанской Республикой о разграничении дна Каспийского моря (ратифицировано РФ в июне 2003 г.), что явилось важным шагом по достижению компромисса между прикаспийскими государствами[1,с.18]. Однако о реальной международно-правовой основе сотрудничества на Каспии, в том числе и в сфере добычи энергоресурсов, можно будет говорить только после подписания всеми прикаспийскими государствами Конвенции по правовому статусу Каспийского моря [2, с.41].

Одним из важных вопросов, который обсуждают уже давно страны Каспия, является безопасность и самого этого региона, и идущих отсюда энергопоставки. В негласную борьбу по разделу Каспийского моря на национальные сектора на основе принципа так называемой срединной линии вступили Соединенные Штаты. Они считают этот регион зоной своих национальных интересов, а потому, идею именно «срединной линии» на Каспии американцы поддерживают, прежде всего, исходя из возможностей самостоятельной добычи нефти Азербайджаном и Туркменистаном при участии в этом процессе крупнейших американских энергетических компаний [6, с.144].

Для России район Каспийского моря важен не столько с ресурсных позиций, сколько как важный геостратегический район. Нельзя не отметить, что политика России в отношении Каспия в 90-х гг. была крайне непоследовательна и противоречива: имела место несогласованность между органами государственной власти, что мешало отстаиванию национальных интересов.

Сегодняшние приоритеты каспийской стратегии России определяются рядом факторов, среди которых наиболее значимыми являются:

— энергетические богатства Каспийского региона, в разработку которых Россией вкладываются значительные средства.

— Поддержание конкурентоспособности «своих» маршрутов доставки энергоносителей на мировые рынки. Защита интересов российских производителей нефти и газа.

— Определение правового статуса Каспия и достижение консенсуса между всеми прикаспийскими государствами относительно раздела моря, поскольку выдвинутая Россией после распада СССР концепция сохранения этого уникального водоема в общем пользовании не встретила поддержки со стороны других прибрежных государств.

—Сохранение уникальной природной среды и биоресурсов Каспия, управление ими.

— Противодействие военно-политическим угрозам.

Позиция Азербайджана с самого начала возникновения проблемы делимитации Каспия, была следующей: процесс делимитации Каспия должен производиться на основе принципов и норм

международного права, на основе Конвенции ООН по морскому праву 1982 г. Баку настоятельно требовал определить национальные сектора Каспия путем «продления» сухопутных границ до серединной линии моря. В этом случае, границы соответствующих секторов становятся государственными границами со всеми вытекающими отсюда последствиями. Это означает, что каждое прибрежное государство в своем секторе имеет полный и исключительный суверенитет на все виды деятельности. Азербайджан – единственный в «прикаспийской пятерке», кто конституционно закрепил суверенитет на «свою» часть моря (ст.11, п.2): «Внутренние воды Азербайджанской Республики, принадлежащий Азербайджанской Республике сектор Каспийского моря (озера), воздушное пространство над Азербайджанской Республикой – составные части территории Азербайджанской Республики». В соответствии с секторальным принципом, и дно, и толща воды, и воздушное пространство в пределах азербайджанского сектора были признаны собственностью Азербайджанской Республики. После распада СССР вопрос о международно-правовом статусе Каспия и определении его морских границ вызвал ряд дипломатических дискуссий и столкновений между новыми независимыми государствами региона. Проблема разграничения акватория постсоветский период была во многом связана с геополитическими устремлениями прикаспийских государств и потенциальной угрозой военного конфликта между ними. В период 2000-х гг. данная проблема стала одной из ключевых причин существующих разногласий между прикаспийскими государствами, в качестве одного из инструмента разрешения которых в числе прочих средств может быть использовано военное давление [8, с.65]. В этой связи Россия пошла на наращивание своих военных сил в Каспийском море, способных обеспечить безопасность энергетических месторождений, защиту экономических российских интересов и выполнение задач по охране южных рубежей государства.

Проблема правового статуса Каспия является ключевой при решении остальных каспийских проблем. Россия, как и Туркмения и Иран, предлагает в отношении Каспийского моря применять статус «закрытого водоема». Азербайджан, в свою очередь, выступает за признание Каспия пограничным «озером» и призывает разделить его на пять секторов, каждый из которых будет считаться территориальными водами конкретного государства. Секторы Каспия образуются в результате проведения серединной линии и внешней границы соответствующих секторов и являются государственными границами прикаспийских государств [13,с.68].

Как «компромиссное» Азербайджаном предлагается другое решение, именно - «открытое море». Этот вариант основывается на Конвенции ООН по морскому праву, принятой в 1982 г. и вступившей в силу 16 ноября 1994 г. При этом каждое прибрежное государство имеет право на 12-мильные территориальные воды. На указанную морскую территорию, равно как и на воздушное пространство над ней, на ее дно и недра распространяется полный суверенитет прибрежного государства. Россия не заинтересована в схемах, связанных с вариантом «закрытый водоем», - поскольку она не обеспечивает экологическую безопасность и сохранение биоразнообразия.

Проблемы региона Каспийского моря давно находятся в центре внимания не только прикаспийских государств, но и всего мирового сообщества. Уникальное географическое положение на пути транзитных маршрутов, запасы углеводородного сырья и других природных ресурсов, геополитическое значение региона трудно переоценить. Все это не может не притягивать к Каспию самые разные силы. Вопросы, связанные с правовым статусом Каспийского моря, обсуждались, в основном, на саммитах, где участвовали главы Прикаспийских государств. Напомним, первый саммит прикаспийских государств прошел в 2002 году в Ашхабаде, второй — спустя пять лет в Тегеране, а третий состоялся в ноябре 2010 года в Баку. Несколько раз с 1996 года проводились также встречи глав министерств иностранных дел пяти прикаспийских государств.

Очень много вопросов, связанных с этой проблемой, обсуждалось на четвертом саммите, который прошел в российском городе Астрахани в 2014 г. Президенты России, Ирана, Азербайджана, Казахстана и Туркменистана сумели достичь прорыва по ряду вопросов, решения по которым не могли быть найдены не одно десятилетие. В ходе саммита, главам пяти государств удалось достичь взаимопонимания и согласия по множеству вопросов, в том числе и по наиболее проблемным позициям. Лидеры России, Казахстана, Азербайджана, Туркмении и Ирана смогли впервые за почти 20 лет договориться о статусе Каспия. В результате уже в 2015 г. страны могут принять декларацию, которая наконец-то положит конец всем спорам по распределению и использованию ресурсов Каспийского моря [14].

Разграничение водных пространств, дна, недр, режим судоходства и рыболовства.

В итоге лидерами было подписано политическое заявление. Россия дала согласие на создание в Каспийском море национальных поясов, которые будут охватывать территорию в 25 миль от берега. Из них 15 миль рассматриваются как прибрежная морская зона государственного суверенитета, а 10 – как пространство с исключительным правом на рыболовство. Однако по поводу общих принципов прокладки водопроводов по дну Каспия стороны не достигли пока никакого соглашения. Этот вопрос

будет обсуждаться в дальнейшем. Стоит отметить, что выработка общего политического заявления открывает перспективы подписания специальной конвенции по статусу Каспийского моря уже в ближайшем будущем – в 2015 году. Важно то, что Каспийское море будет исключительно под контролем только прибрежных государств, без вмешательства каких-то сторонних сил. Конечно, с трудом можно представить в настоящий момент, что вдруг на Каспии окажутся военно-морские силы НАТО, однако в целях предотвращения всякого рода недоразумений, которые могут быть в будущем, выработка консолидированной позиции по этому вопросу также оказалась важным итогом прошедшего саммита.

Также на саммите политические лидеры пришли к выводу, что создание железнодорожного кольца вокруг Каспийского моря является перспективным проектом. Так, к концу 2014 года завершатся работы по строительству «восточного» полукруга, который будет пересекать Иран, Туркмению и Казахстан. В 2016 году железнодорожное кольцо будет запущено после окончания строительства «западного» полукруга, который пройдет по территории России и Азербайджана. Главная цель данного проекта заключается в соединении основных каспийских морских портов (Астрахань, Атырау, Баку, Энзели, Махачкала) для сокращения времени и уменьшения стоимости транспортировки грузов. Естественно, увеличится доля железнодорожного транспорта в перевозках между прикаспийскими странами – с 25% до 40%.[15] . Каспий крайне важен в качестве транспортного коридора. Он фактически является альтернативой Новому шелковому пути. Для России в этом ключе важна дальнейшая модернизация морского торгового порта. Этот порт должен связывать Россию, Иран, Туркменистан, Азербайджан и Казахстан паромным сообщением.

Что касается идеи создания кольцевой железной дороги вокруг моря, то она должна минимум на 25% увеличить объем торговли в регионе. При этом общее время перевозок должно сократиться минимум на 48 часов, а доля морских перевозок в регионе сократится до 30-35%. Стоимость такого проекта оценивается минимум в $700 млн. Также президенты договорились, что военная деятельность в регионе должна осуществляться на принципах "разумной достаточности" и обеспечения равных условий безопасности для всех прикаспийских государств. Также они подтвердили согласованный ранее принцип "неприсутствия на Каспийском море вооруженных сил, не принадлежащих сторонам".

В политическом заявлении, принятом президентами пяти стран говорится, что национальный суверенитет сторон будет распространяться над прибрежным морским пространством в пределах 15 морских миль, на примыкающей к этой зоне 10-мильной зоне будет распространяться исключительное право каждой из сторон на добычу водных биологических ресурсов. большая часть акватории Каспия останется в общем пользовании сторон. Какие методики применять при установлении исходных линий зон станет предметом дальнейших консультаций сторон, оговорено в заявлении.

Согласованное пятеркой заявление станет, краеугольным камнем конвенции о правовом статусе Каспийского моря, над разработкой которой страны работают уже 18 лет., не все вопросы были урегулированы на астраханском саммите, однако их стало гораздо меньше, что дает основание полагать, что на подписание конвенции получится выйти в ближайшем будущем.

Однако, есть и нерешенные вопросы. Туркменистан настаивает на том, что вопросы о прокладке по Каспию трубопроводов должны находиться в ведении стран осуществляющих проект. Стороны договорились о правилах разграничения 25-мильной зоны, что является большим прогрессом, интересы прикаспийских стран здесь не имеют "глубинных противоречий", а строительство трубопроводов по дну Каспийского моря является суверенным правом тех государств, в зоне ответственности которых они будут проходить. объем российской торговли с Азербайджаном, Ираном, Казахстаном и Туркменистаном в 2013 году составил 33 миллиарда долларов. Однако, по его словам, этот показатель не соответствует потенциалу стран. для реализации совместных проектов "каспийская пятерка" может создать специальную структуру по координации совместных проектов

На четвертом саммите были подписаны очень важные и значимые документы.

1. Подписано Соглашение о пятистороннем сотрудничестве при ликвидации чрезвычайных ситуаций, в соответствии с которым будут согласованы зоны ответственности национальных спасательных служб.
2. Подписано соглашение о сотрудничестве в области гидрометеорологии, реализация которого, по словам Путина, позволит создать региональную систему обмена информацией о состоянии Каспийского моря для обеспечения безопасности судоходства и нефтедобычи.
3. Заключено Соглашение о сохранении и рациональном использовании водных биоресурсов Каспийского моря, которое предполагает создание международно-правовой базы. В то же время, неопределенный статус Каспия сдерживает реализацию проектов по разработке нескольких нефтегазовых месторождений, расположенных в центральной и южной частях моря. Кроме того, нерешенность статуса Каспия тормозит продвижение проекта строительства Транскаспийского газопровода (ТКГ), длиной около 300 км и мощностью от 10 млрд. до 30 млрд. кубометров газа в год.

ТКГ пройдет от берегов Туркменистана к Азербайджану, где будет присоединен к системе Южного газового коридора, что позволит поставлять туркменский природный газ в Европу. Официальный Ашхабад считает, что для прокладки трубы по дну Каспия, правовой статус которого пока не определен, достаточно согласия Туркменистана и Азербайджана, территорию которых затрагивает проект.

Однако Россия и Иран придерживаются мнения, что строительство морского газопровода может осуществляться только с согласия всех пяти прикаспийских стран [16].

Необходимо заметить, что спор о делимитации Каспия и в целом о его правовом статусе это, по сути, вопрос геополитики. Та позиция, которой придерживается Иран, и которой в своей каспийской политике до недавнего времени руководствовалась Россия, – что Каспий является предметом совместного контроля всех прибрежных государств, – преследует одну геополитичскую цель: препятствовать западным инвестициям в регион и привести Азербайджан, Туркменистан и Казахстан, в конечном итоге, к статусу, далекому от полной независимости. Для новых же независимых государств суверенитет над шельфовыми богатствами Каспия является залогом политической и экономической стабильности и прогресса. С другой стороны, нефтяные богатства и расположение Каспийского бассейна сделали регион сосредоточием интересов не только двух его основных государств – России и Ирана, но и мировых и региональных держав, прежде всего США и Турции. Таким образом, в вопросе о делимитации Каспия стала доминировать геостратегическая подоплека; хотя аргументы всех сторон обрамлены в юридические нормы, но на самом деле именно геополитическими факторами детерминированы как достигнутые компромиссы, так и все еще имеющиеся различия в их официальных позициях. Каспийский регион сегодня характеризуется весьма высоким уровнем динамики. Если еще недавно большинство аналитиков выражали серьезное сомнение в том, что здесь действительно находятся значимые для мирового рынка запасы углеводородов, то сегодня новые открытия, совершенные в Казахстане и Азербайджане, позволяют делать более оптимистичные прогнозы по поводу значимости углеводородных запасов Каспия. Динамика развития Каспийского региона также проявляется в изменении конфигурации прикаспийских государств. За последние годы произошло довольно значительное изменение позиций государств и самого баланса интересов по тем или иным проблемам Каспия, в том числе и по правового статуса Каспийского моря.

Основными сферами экономического развития и сотрудничества на Каспии являются добыча полезных ископаемых, судоходство, рыболовство. Это второе место по объему запасов нефти и газа после Персидского залива. В Каспийском море также сосредоточено около 90 процентов мировых запасов осетровых[17].

В 2016 году в Астане состоится пятый Каспийский Саммит, на который съедутся главы пяти прикаспийских государств, на котором предстоит очень активная, кропотливая и непростая работа в рамках переговоров по Каспию. Сегодня, добившись определенных успехов в развитии своей энергетической политики, Азербайджан старается сформировать более гибкий курс в отношении подходов государств к вопросам о статусе Каспия. Важный аспект, определяющий значение Азербайджана для России, — его положение в Каспийском регионе. Кроме того, через Азербайджан может осуществляться транспортировка углеводородов из других прикаспийских стран. Азербайджан с первой половины 90-х гг. активно выступает со своими предложениями по урегулированию статуса Каспийского моря, предусматривающими его раздел на национальные сектора [11, с.29]. Азербайджан приветствует инициативу России по созданию Каспийского центра по мониторингу окружающей среды. После восстановления независимости Азербайджана научные и государственные органы Республики на уровне экспертов разработали концепцию правового статуса Каспийского моря в соответствии с нормами и принципами международного права. Позиция Азербайджанской Республики заключается в том, что при решении вопроса о правовом статусе Каспия следует учитывать такие факторы, как рациональное использование богатейших природных ресурсов моря, опираясь на нормы и принципы международного права, на основе отношений дружбы и добрососедства, проявляя уважение к территориальной целостности суверенных государств, в рамках интересов стран региона, с учетом мировой потребности в энергоресурсах. Во многом это стало возможным благодаря тому, что остальные страны пятерки, за исключением, пожалуй, Ирана, согласились с секторальными принципами раздела Каспийского моря, когда шельф делится на национальные сектора, границы определяются на водной поверхности при сохранении свободы судоходства и общей охраны биоресурсов. Отношения Москвы и Баку, тем не менее, продолжают сближаться. В российско-азербайджанских отношениях сегодня не осталось нерешенных проблем. В настоящий момент можно говорить о «весне» отношений России и Азербайджана.

Россия и Азербайджан достигли «наиболее желательного» уровня отношений. Сейчас речь идет о добротных, хорошо выстроенных связях. Каспий является

общим объектом природопользования и кризис в одной из его частей выльется в общую, неразделимую экологическую катастрофу. В конечном итоге экологическое неблагополучие Каспия отразится на личных планах каждого государства и его перспективах его развития. И с точки зрения Азербайджанской Республики вне зависимости от того, как решится вопрос о разделении нефтяных ресурсов между прикаспийскими государствами, представляется вполне очевидным, что эффективный экологический контроль над нефтяными операциями и общей ситуацией на Каспии возможен лишь при совместном контроле прикаспийских государств, в частности России и Азербайджана.

Список литературы

1.Барсегов Ю. Каспий в международном праве и мировой политике. М., 1998.
2.Жильцов С.С. Каспийский регион как геополитическая проблема современных международных отношений. М., 2003.
3. Мамедов Р. Ф. Современный международно-правовой статус Каспийского моря: политика, дипломатия и право //Право и политика. 2001. № 3.
4.Международная делитимитация Каспийского моря// Право и политика. М., 2001. 5.Моисеев Е.Г. Десятилетие содружества: Международно-правовые аспекты деятельности СНГ// Независимая газета. 1995. 21 окт.
6.Нуриев Э. Внешнеполитическая стратегия Азербайджана и проблемы национальной безопасности //Э. Нуриев Центральная Азия и Кавказ. 2003, № 4.
7. Османов Г.Д. Азербайджано-российские отношения в конце XX - начале XXI веков в контексте мировой политики. СПб., 2006.
8.Сео Дон Чан. Внешняя политика Российской Федерации на Южном Кавказе в конце XX - начале XXI вв. Казань, 2008.
9. Тодуа З. Азербайджанский пасьянс. М., 2007.
10. Фёдоров Ю. Каспийская политика России: к консенсусу элит. М., 1997.
11.Халафов Х. Выступление на международной конференции «Каспий: правовые проблемы» Международная жизнь. 2002. № 4.
12.Цыганков П.А. Международные отношения. М., 1996.
13.Федулова Н. Правовой статус Каспийского моря: позиции прибрежных государств// Мировая экономика и международные отношения. 2008. № 8.
14. http//www.kisi.kz/old/Parts/Confs/cnf1/Kozhakov_ru.html
15. kremlin.ru›events/president/news/46686
16. flnka.ru›Актуальное›…-sammit-iv-kaspiyskiy…
17. aif.ru›dontknows/actual/kak…kaspiyskoe…na_sammite…

Türk Dili Dersinin Uzaktan Eğitim ile Verilmesine İlişkin Öğretim Elemanı ve Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Örneklemi)

Doç. Dr. Akif ARSLAN
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, akifarslan78@mynet.com

ÖZET

Çalışmanın amacı öğretim elemanlarının ve öğrencilerin Türk dili dersinin uzaktan eğitim ile verilmesine ilişkin öğretim elemanı ve öğrenci görüşlerini belirlemek ve elde edilen bulgulardan hareketle bu dersin uzaktan eğitimle verilmesinin doğru olup olmadığını değerlendirmektir. Çalışmanın sonunda öğretim elemanları ve öğrencilerin ağırlıklı olarak Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile verilmesini doğru bulmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamındaki akademisyen ve öğrencilerin Türk Dili dersinin uzaktan eğitimle verilmesinin dil becerilerinin gelişmesine engel olduğu, öğrencilerin analiz, sentez, anlama, yorumlama becerilerinin geliştirilmesini engellediği, bir milletin varlık sebebi olan anadili değersizleştirdiği, metin ve dil kültürü oluşturmada yetersizliklere yol açtığı vb. düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada, ayrıca, öğrencilerin çok azının uzaktan eğitimle verilen dersleri takip ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonunda elde edilen bulgular yorumlanmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk dili dersi, uzaktan eğitim

Evaluation of Teachıng Staffs and Learner Views on the Distance Education of Turkısh Language Course (Examples of Ibrahım Çeçen University)

Akif ARSLAN
University of Ağrı İbrahim Çeçen, Faculty of Science-Literature, akifarslan78@mynet.com

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the views of the teaching staffs and students on the teaching of Turkish language course and to evaluate whether it is correct to give this course with distance education based on the findings obtained. At the end of the study, it was concluded that the teaching staff and students were not found to be correct to give the Turkish language course with distance education. Academicians and students in the scope of the research prevented the development of the language skills by the distance education of the Turkish language course, prevented the development of the analysis, synthesis, understanding and interpretation skills of the students, the inability of a nation to make the mother tongue which is the cause of existence, it has been concluded that they think that creating a culture of language and text can lead to inadequacies.In the research, it was also concluded that very few of the students follow the lessons which is taught in Distance Education.The results which was obtained at the end of the study and it has been interpreted and made several recommendations.

Key words: Turkish language course, distance education

GİRİŞ

Dil, bir insan topluluğunu millet yapan temel unsurdur ve o milletin en büyük ortak zenginlikleri olan kültürün hem bir parçası hem de taşıyıcısıdır (Gülay ve Durukan, 2012:39). Kültürün taşıyıcısı olan Türkçenin duyuşsal yönünün, inceliklerinin sezdirilmesi ve bir dil bilinci oluşturulması bütün eğitim kurumlarının en büyük görevlerinden biridir. Bundan dolayı Türkiye'de tüm yüksek okul ve fakültelerde iki eğitim-öğretim döneminde okutulması zorunlu olan Türk dili dersi ile öğrencinin yazılı ve sözlü anlatım becerilerinin geliştirilmesi, dilden yola çıkarak ulusal kimlik ve benliğin kazandırılması, dil bilinci ve ana dil sevgisi verilmesi hedeflenmektedir. Bütün bunlara rağmen yükseköğretimde de Türk dili dersi ile ilgili kazanımlara yeterince ulaşılamadığı da bilinen bir gerçektir (Cemiloğlu, 2004: 173-182).

Toplumsal hayat ile edebiyattan psikolojiye kadar hayatın birçok alanını alakadar eden ve ilköğretimden itibaren üzerinde durulan 'dil' olgusunun, yükseköğrenim aşamasında da enine boyuna ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Öğrenci, üniversitede hangi alanda öğrenim görürse görsün, yüksek öğretim öncesi dönemde dilin inceliklerinden yeterince beslenememişse kendi alanında istenilen başarı düzeyine ulaşamaz. Zira anlatılanları anlamak, bildirilenleri algılamak ve bilmek ancak dil kodlamalarının geniş dünyasına yaslanmakla mümkün olabilir. Türkiye'de yükseköğretim öncesi düzeyde kimi kültürel derslerin yeterli verilmemesi veya 'aydın kimlik' oluşturmada daha derinliğine işlenmesi ihtiyacıyla uzmanlaşma döneminde de 'Türk Dili' dersine yeniden yer verilmektedir (Vural, 2007: 496-503). Diğer bir ifadeyle Ülkemizde yükseköğretim öncesi kültürel ağırlıklı derslerin yeterli düzeyde verilememesi veya 'millî kimlik' oluşturmada ana dil ve millî kültürün daha derinliğine işlenmesi ihtiyacından dolayı okutulması zorunlu olan Türk Dili I-II dersleri ile öğrencilerin yazılı ve sözlü anlatım becerilerinin geliştirilmesi, dil bilinci ve ana dil sevgisi kazanması hedeflenmektedir. Fakat yükseköğretimde de Türk Dili I-II dersleri ile ilgili kazanımlara yeterince ulaşılamadığı görülmektedir. Bu

durum üniversite öğrencilerinin Türk Dili I-II derslerine karşı ilgisiz olması, dersin önemine inanmaması ve derse karşı motive olamamaları gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır (Alan ve Bağcı, 2016: 118).

Diğer taraftan Türk dili dersinin yüksek öğretimde bile bütün dersler için bir araç ders olma özelliği de taşıdığı unutulmamalıdır. Çünkü bu dersin temel amaçlarından biri okuma, dinleme, yazma ve konuşma olarak alt dallara ayrılabilen anlama ve anlatma becerilerini geliştirmektir. Bu becerileri edinememiş özelde öğrenciler genelde tüm bireyler ne okullarda öğretilen diğer alanlarda başarılı olabilirler ne de sosyal hayatta iletişimde ve kendini ifade etmede yeterli olabilirler (Gülay ve Durukan, 2012: 40)

Uzun bir süredir yüksek öğretime bağlı fakülte ve yüksek okulların tamamında okutulmakta olan Türk Dili dersinin gerekçeleri bugün için de geçerlidir. Hatta bu gerekçe günümüzde daha da artarak devam etmektedir. Çünkü orta öğretimini tamamlamış olan öğrencilerimizin Türkçeyi kullanma becerilerinde gerçekten büyük aksaklıklar görülmektedir. (Cemiloğlu, 2004: 175). Hatta yapılan bir çalışmada Türk dili ders içeriğinin dil bilinci kazandırmadığı ve beceri geliştirmeye yönelik olmadığı; ortamın dersin başarını olumsuz yönde etkilediği (Gülay ve Ungan, 2015: 338); 'Türk Dili' dersiyle ilgili okutmanlık, sınıf mevcutları, ders kredisi müfredat dilbilgisi öğretimi, çağın ihtiyaçları, hedef ve içerik boyutlarında ciddi sorunların olduğu bilinen bir gerçektir (Karataş, 2013, 1884). Bu doğrultuda problemin sadece uzaktan eğitim olmadığı dersin içeriğinin öğretim yapılan yükseköğretim kurumunun düzeyine uygun temel dil becerileri ve üst düzey zihinsel becerileri kazandıracak şekilde yeniden düzenlenmesi, sınıf ortamında öğrencilerin ilgili ve duyarlı yaklaşmasının sağlanabilmesi için sınıf mevcudunun kalabalık olmaması, öğrencilerin dil bilinci kazandıracak metinlerle derste karşılaşmalarının sağlanması ve yazı çalışmaları yaptırılarak öğrenciyle birlikte kontrol edilmesi gerektiği dile getirilebilir (Gülay ve Ungan, 2015: 338).

Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile verilmesine ilişkin öğretim elemanı ve öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

a) Öğretim elemanları Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını doğru buluyorlar mı?
b) Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını kısmen veya tamamen doğru bulmayan öğretim elemanlarının bu düşüncelerinin sebepleri nelerdir?
c) Öğrenciler Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını doğru buluyorlar mı?
d) Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını kısmen veya tamamen doğru bulmayan öğrencilerin bu düşüncelerinin sebepleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Öğretim elemanlarının Türkçe eğitimindeki araştırmalar ile ilgili çeşitli görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırma, tarama modelinde desenlenmiştir. Karasar (2000) tarama modelini, geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemek olarak tanımlamaktadır. Araştırmada görüşme yöntemlerinden olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Veriler araştırmacı tarafından not alınarak kaydedilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın verileri Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde görev yapan, amaçlı örneklem ile seçilmiş 23 öğretim elemanı ve 200 öğrenci ile görüşülerek elde edilmiştir. Çalışma grubundaki öğretim elemanlarının 1'i doçent, 9'u doktor öğretim üyesi, 5'i okutman, 8'i araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. İlgili öğretim elemanlarının hepsi Türk Dili alanında çalışmaktadırlar. Çalışma grubundaki öğrenciler ise Türk Dili dersini uzaktan eğitimle en az bir dönem görmüş olan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami Bilimler, Fen Edebiyat ve Eğitim Fakülteleri öğrencisidir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Veriler bu araştırma için hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanarak içerik analizi yapılmıştır. Görüşme formunun geçerliliği için uzman görüşüne başvurulmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin elde edilen bulgular yer almaktadır.

1. Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılıp yapılmamasına ilişkin öğretim elemanları görüşleri

''Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını doğru buluyor musunuz?'' sorusuna verilen cevaplar ve bu cevapların frekans analizleri Tablo 1'de verilmiştir.

Yanıtlar	f	%
Evet, Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını doğru buluyorum.	-	-
Hayır, Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını doğru bulmuyorum.	15	65.2
Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını kısmen doğru buluyorum.	8	34.7

Tablo 1: Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasına ilişkin öğretim elemanı görüşleri

Tablo 1'deki verilere dikkat edildiğinde çalışma kapsamındaki öğretim elemanlarının yaklaşık % 65'inin Türk Dili dersinin uzaktan eğitimle verilmesine karşı oldukları, yaklaşık % 34'ünün ise Türk Dili dersinin uzaktan eğitimle verilmesine kısmen karşı oldukları belirlenmiştir. Bu verilerden hareketle öğretim elemanlarının çoğunun Türk Dili dersinin uzaktan eğitimle verilmesini doğru bulmadıkları düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılabilir.

2. Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmaması gerektiğinin sebeplerine ilişkin öğretim elemanı görüşleri

Birinci soruya hayır ve kısmen cevabını veren öğretim elemanlarına yöneltilen ''Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını doğru bulmadığınızı veya kısmen doğru bulduğunuzu ifade ettiniz. Bu düşüncenizin sebepleri nelerdir?'' sorusuna verilen cevaplar ve bu cevapların frekans analizleri aşağıda verilmiştir.

Yanıtlar	F	%
Öğrencilerin okuma, konuşma, yazma becerilerini engellemesi	13	56.5
Uzaktan eğitimin eğitiminin yüz yüze etkileşimi engellemesi	8	34.7
Öğrencilerin analiz, sentez, anlama, yorumlama becerilerini engellemesi	8	34.7
Ezbere yöneltmesi	10	43.4
Uzaktan eğitimin Türk Dili dersine ilişkin gramer dersi algısı oluşturması	9	39.1
Uzaktan eğitimin Türk Dili dersine ilişkin Türk dili tarihi dersi algısı oluşturması	9	39.1
Dilin uygulama boyutunu engellemesi	6	26
Dilekçe yazma gibi temel bazı özelliklerin öğrencilere kazandırılamaması	8	34.7
Soru sormayı ve dönüt almayı kısıtlaması	6	26
Uzaktan eğitimin sadece bilişsel zekâya yönelik olması, duyuşsal zekaya hitap etmemesi	2	8.6
Uygulamalara yönelik değerlendirme yapmaya fırsat vermemesi	5	21.7
Bir milletin varlık sebebi olan anadilin psikolojik olarak değersizleştirilmesi	3	13
Uzaktan eğitimin kelime öğretimini kısıtlaması	2	8.6
Anadil bilincinin uzaktan eğitim ile verilemeyeceği	9	39.1
Türk Dili müfredatıyla ilgili sıkıntıların olması	7	30.4
Ders hocalarının teorik bilgilere ağırlık vermesi	9	39.1
Uzaktan eğitimin seviye tespitine uygun olmaması	4	17.3
Uzaktan eğitimle ilgi ve ihtiyaçların belirlenememesi	4	17.3
Uzaktan eğitimin günü kurtarma olarak görülmesi	6	26
Öğrencilerin uzaktan eğitimle verilen derslere ilgisiz kalması	11	47.8
Öğrencilerin uzaktan eğitimle verilen dersleri izlememesi/dinlememesi	6	26
Derslerin düzenli yapılmaması	4	17.3
Geribildirimleri sınırlandırması	4	17.3
Geribildirimleri sınırlandırmasından dolayı, ders hocasına strateji değiştirme imkânı vermemesi	4	17.3
Yeterli dokümanın sunul(a)maması	3	13
Hocaların derse yeterince hazırlanmaması/ciddiye almaması	2	8.6
Hocaların doküman okuyarak dersi işlemesi	3	13
Öğrencilerin dersleri takip etmemesi, önem vermemesi	2	8.6
Uzem'in işi tam olarak yapamaması	4	17.3
Yöneticilerin bu derse olan olumsuz tutumları	2	8.6
Türk dili becerileri geliştirilemeyen öğrencilerin diğer derslerde de başarısız olması	2	8.6
Uzaktan eğitimde öğrencinin model alabileceği bir öğreticinin olmaması	2	8.6
Öğrencilerin sistemden ders dokümanlarını indirmesi ve bu belgelerin sınavı geçme için yeterli olması	5	21.7

Öğrencilerin internet bağlantısının/bilgisayarının olmaması, cep telefonlarından UZEM uygulamasına girilememesi	4	17.3
Hocanın ders işlemek yerine Youtube'den ilgili konu ile ilgili bir bağlantı paylaşması	2	8.6
Evde ders işlendiği ve ev halinin görülmesinin istenmemesinden dolayı sadece ses kaydından ders işlenmesi, kameranın açılmaması	1	4.3
Öğrencilerin hocaları tanımamaları ve anlamadıkları konularla ilgili odalarına gidememeleri	3	13
Derslerin çok kısa sürmesi (10-20 dak.)	3	13
Devam zorunluluğu olmadığı için öğrencilerin sisteme girmemeleri	3	13
Ödev verilse bile takibinin zor olması	2	8.6
Hoca ve öğrenci motivasyonun uzaktan eğitim sebebiyle azalması	5	21.7
Sınavların dil eğitimine uygun görülmeyen çoktan seçmeli sorularla yapılması	10	43.4
Kamera karşısında ders anlatmanın bir uzmanlık olarak görülmesi ve ders hocalarında bu uzmanlığın olduğunun düşünülmemesi	1	4.3
Derslerde hocaların kolay konulara (kendisine kolay gelen konulara) ağırlık vermesi	2	8.6
Uzaktan eğitimin metin ve dil kültürü oluşturmada yetersiz kaldığının düşünülmesi	1	4.3

Tablo 2: Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasının doğru bulunmaması ile ilgili sebepler

Tablo 2'de görüldüğü gibi Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını doğru bulmayan veya kısmen doğru bulan öğretim elemanlarının bu durumu çeşitli sebeplere bağladıkları görülmektedir. Bu sebeplere bakıldığında Türk Dili dersinin uzaktan eğitimle verilmesinin dil becerilerinin gelişmesine engel olması, öğrencilerin analiz, sentez, anlama, yorumlama becerilerinin geliştirilmesine engel teşkil etmesi, bir milletin varlık sebebi olan anadili değersizleştirmesi, metin ve dil kültürü oluşturmada yetersizliklere yol açması, uzaktan eğitimin Türk Dili dersine ilişkin gramer ve Türk dili tarihi dersi algısı oluşturması, uzaktan eğitimle dilin uygulama boyutunun engellenmesi, uzaktan eğitimin soru sorma ve dönüt almayı kısıtlaması, duyuşsal zekâya hitap etmemesi, uygulamalara yönelik değerlendirme yapmaya fırsat vermemesi, seviye tespitine uygun olmaması, uzaktan eğitimle ilgi ve ihtiyaçların belirlenememesi, öğrencilerin uzaktan eğitimle verilen dersleri izlememesi/dinlememesi, uzaktan eğitim derslerinin düzenli yapıl(a)maması, hocaların uzaktan eğitim derslerine yeterince hazırlanmaması ve dersleri ciddiye almaması, uzaktan eğitilme ödev verilse bile takibinin zor olması, hoca ve öğrenci motivasyonun azalması, sınavların çoktan seçmeli sorularla yapılması gibi bazı hususların ifade edildiği görülmektedir.

3. Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılıp yapılmamasına ilişkin öğrenci görüşleri

Türk Dili dersini en az bir dönem uzaktan eğitimle alan üniversite öğrencilerine sorulan ''Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını doğru buluyor musunuz?'' sorusuna verilen cevaplar ve bu cevapların frekans analizleri Tablo 3'te verilmiştir.

Yanıtlar	**f**	**%**
Evet, Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını doğru buluyorum.	30	15
Hayır, Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını doğru bulmuyorum.	126	63
Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını kısmen doğru buluyorum.	44	22

Tablo 3: Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasının öğrenciler tarafından doğru bulunup bulunmaması

Tablo 3'teki verilere dikkat edildiğinde çalışma kapsamındaki öğrencilerin % 63'ünün Türk Dili dersinin uzaktan eğitimle verilmesine karşı oldukları, % 22'sinin ise Türk Dili dersinin uzaktan eğitimle verilmesine kısmen karşı oldukları belirlenmiştir. Bu verilerden hareketle öğrencilerin çoğunun Türk Dili dersinin uzaktan eğitimle verilmesini doğru bulmadıkları düşüncesinde oldukları sonucuna ulaşılabilir.

4. Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasının öğrenciler tarafından doğru bulunmamasının sebepleri ile ilgili bulgular

Birinci soruya hayır ve kısmen cevabını veren öğrencilere yöneltilen ''Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını doğru bulmadığınızı veya kısmen doğru bulduğunuzu ifade ettiniz. Bu düşüncenizin sebepleri nelerdir?'' sorusuna verilen cevaplar ve bu cevapların frekans analizleri aşağıda verilmiştir.

Yanıtlar	f	%
Dilin dört temel becerisinin uzaktan eğitimle geliştirilemeyeceği düşüncesi	39	19.5
Yüz yüze eğitimin daha etkili olduğunun düşünülmesi	52	26
Anadilin milli benlik oluşturmada önemli görülmesi ve uzaktan eğitimle milli benlik oluşturulamayacağı	21	10.5
Fen Edebiyat Fakültelerinin bilim insanı yetiştirme fonksiyonu olması ve bilim insanlarının Türkçeye hâkim olması gerektiğinin düşünülmesi	15	7.5
Uzaktan eğitim sisteminden indirilen notların öğrenciler tarafından anlaşılmaması	23	11.5
Liseyi açık öğretimde okuyan öğrencilerin temel bazı konuları bilmemesi/anlayamaması	16	8
Ortaokulda, lisede öğrenilemeyen Türk dili konularının uzaktan eğitimle öğrenilemeyeceği düşüncesi	23	11.5
İşlenen konuların ve sınavlarda sorulan soruların ortaokul ve lise seviyesinde olması ve bu durumun motivasyonu azaltması	18	9
Sınavlarda sorulan soruların tekrar tekrar başka sınavlarda sorulması (Örneğin final sorularının aynısının bütünlemede sorulması…)	16	8
Bilgisayara/internete erişim imkânının az olması ve/veya olmaması	78	39
Sınav soruları ile sisteme yüklenen ders notlarının birbiri ile uyuşmaması	12	6
Kredisinin olmamasından ve ortalamayı etkilememesinden dolayı bu derse zaten önem verilmemesi	17	8.5
Devam zorunluluğu olmadığı için derslerin takip edilmemesi	13	6.5
Türk Dili dersinin zor bir ders olmasından dolayı mutlaka yüz yüze eğitimle yapılması gerektiği	11	5.5
Uzaktan eğitimin duygulara-gönüllere hitap edememesi	28	14
Hayatla ilgili bir dersin uzaktan eğitimle verilemeyeceği inancı	8	4
Uzaktan eğitimin Türk Dili dersinin, zaten ilgili bölüm dersi olmadığı hatta çok da gerekli olmadığı hissi oluşturması	19	9.5
Türk Dili derslerinin anlama becerisini geliştirdiği, uzaktan eğitimle anlama becerisinin gelişmesinin engellendiği	22	11
Diğer derslerdeki başarıyı da etkilediği düşünülen Türk Dili dersine daha fazla önem verilmesi gerektiği düşüncesi	6	3
Dersle ilgili materyallerin dersi geçme için yeterli görülmesi, bu sebeple uzaktan eğitim derslerinin izlenmemesi/takip edilmemesi	143	71.5
Zengin ve köklü edebiyat kaynaklarından yararlanılamaması	9	4.5

Tablo 4: Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasının doğru bulunmaması ile ilgili sebepler

Tablo 4'te görüldüğü gibi Türk Dili dersinin uzaktan eğitim ile yapılmasını doğru bulmayan veya kısmen doğru bulan öğrencilerin bu durumu çeşitli sebeplere bağladıkları görülmektedir. Bu nedenlere bakıldığında yüz yüze eğitimin daha etkili olduğunun düşünülmesi, uzaktan eğitim sisteminden indirilen notların öğrenciler tarafından anlaşılmaması, liseyi açık öğretimde okuyan öğrencilerin temel bazı konuları bilmemesi/anlayamaması, ortaokulda/lisede öğrenilemeyen Türk dili konularının uzaktan eğitimle öğrenilemeyeceği düşüncesi, bilgisayara/internete erişim imkânının az olması ve/veya olmaması, devam zorunluluğu olmadığı için derslerin takip edilmemesi, uzaktan eğitimin duygulara-gönüllere hitap edememesi gibi bazı hususların ifade edildiği görülmektedir.

Sonuçlar ve Öneriler

Dil becerilerinin gelişimine engel olması, öğrencilerin analiz, sentez, anlama, yorumlama becerilerinin geliştirilmesine engel teşkil etmesi, bir milletin varlık sebebi olan anadilin değersizleştirmesi, metin ve dil kültürü oluşturmada yetersizliklere yol açılması, Türk Dili dersine ilişkin gramer ve Türk dili tarihi dersi algısı oluşturması, uzaktan eğitimle dilin uygulama boyutunun engellenmesi, uzaktan eğitimin soru sorma ve dönüt almayı kısıtlaması, duyuşsal zekâya hitap edilememesi, uygulamalara yönelik değerlendirme yapmaya fırsat vermemesi, seviye tespitine uygun olmaması, uzaktan eğitimle ilgi ve ihtiyaçların belirlenememesi, öğrencilerin uzaktan eğitimle verilen dersleri izlememesi/dinlememesi, uzaktan eğitim derslerinin düzenli yapıl(a)maması, hocaların uzaktan eğitim derslerine yeterince hazırlanmaması ve dersleri ciddiye almaması, uzaktan eğitilme ödev verilse bile takibinin zor olması, hoca ve öğrenci motivasyonunun azalması, sınavların çoktan seçmeli sorularla yapılması gibi birçok sebeple öğretim elemanları ve öğrencilerin çoğunlukla Türk Dili dersinin uzaktan eğitimle yapılmasına karşı oldukları belirlenmiştir. Araştırma kapsamında ayrıca öğrencilerin uzaktan eğitimle aldıkları Türk Dili dersini ağırlıklı olarak takip etmedikleri, sınav dönemlerinde, sistemden indirdikleri hatta fotokopiciden temin ettikleri notlara çalışarak dersi geçtikleri de belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle öğrencilerin uzaktan eğitimi açık öğretim gibi algıladıkları dile getirilebilir.

Özetle bir milleti millet yapan değerlerden biri olan, kültürün özellikle maddi ve manevi değerlerin taşıyıcısı olan Türkçenin güzelliklerinin/inceliklerinin sezdirilmesi, ana dil sevgisi kazandırılması, milli bir kimlik oluşturulması ve bir dil bilinci oluşturulması için üniversitelerde Türk Dili dersinin uzaktan eğitimle verilmemesi gerektiği; örgün öğretimle verilecek Türk Dili derslerinde öğrencilerin dil becerilerinin daha etkin bir biçimde geliştirileceği, öğrencilerin motivasyonunun artacağı vb. düşünülmektedir. Elbette ki Türk Dili dersinin uzaktan eğitimle verilmemesi bu dersle ilgili yaşanan sıkıntıları tek başına çözemez. Türk dili dersinde öğrencileri yazma etkinliklerine yönlendirmek, Türkçe dersinin ölçme ve değerlendirmesini sözlü olarak da yapmak, bu doğrultuda konuşma kusurları, telaffuz sorunları gibi hususları da ölçmek ve değerlendirmek, donanımlı, diksiyonunu düzgün okutmanlar seçmek, Türk Dili derslerini çeşitli etkinliklerle desteklemek gibi çeşitli hususların da dikkate alınması gerekmektedir (Zülfikar, 2007: 8). Yapılan bir çalışmada Türk Dili eğitiminin verilmesinde uzaktan eğitime uygun olarak derslerin daha nitelikli yürütülebilmesi için uygulamaya ağırlık verilmesi, bilgisayar ve internet desteği sağlanarak altyapının iyileştirilmesi, bazı durumlarda harmanlanmış eğitimin yapılması ve sınavların çevrimiçi yapılması gibi birtakım beklentilerin olduğu dile getirilmiştir (Kan ve Fidan, 2016: 40). Diğer bir ifadeyle okutman sayısının yeterli olmaması gibi sebeplerle uzaktan eğitimin devam ettirildiği Üniversitelerde niteliği arttırmak için çeşitli tedbirler alınması gerektiği de dile getirilebilir.

KAYNAKÇA

Karasar, N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Vural, H. (2007). Üniversitelerde Okutulan Türk Dili Dersi Üzerine, Türk Dili-Dil ve Edebiyat Dergisi, XCIII (669): 496-503.

Cemiloğlu, M. (2004). Üniversitelerde Okutulan Türk Dili Dersi ile İlgili Tespitler, Değerlendirmeler ve Öneriler. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(2): 173-182.

Gülay, E. ve Durukan, E. (2012). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Türk Dili Dersi Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi: Bir Aksiyon Araştırması, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı:1/2: 38-50.

Karataş, M. (2013). Üniversitelerdeki Türk Dili Dersi ve Türkçe Konusundaki Tutumlar, Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8(1):1881-1898.

Alan, N. ve Bağcı, H. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Türk Dili I-II Dersine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38:118-132.

Zülfikar, H. (2007). "Dünden Bugüne Türkçe (Üniversitelerde Okutulan Zorunlu Türk Dili Dersleri)", Türk Dili Dergisi, XCIII: 320-328.

Kan, A. Ü. ve Fidan, E. K. (2016). 23 Türk Dili Dersinin Uzaktan Eğitimle Yürütülmesine İlişkin Öğrenci Algıları, Turkish Journal of Educational Studies, 3 (2): 23-45.

Gülay E. ve Ungan, S. (2015). Türk Dili Dersinde İçerik ve Sınıf Ortamının Dersin Etkililiği Açısından İncelenmesine Yönelik Aksiyon Araştırması, International Journal of Language Academy, 3/1: 338.

TÜRK İŞLEME MOTİFLERİNDE SEMBOL DİLİ VE SEMBOLİZM

Emine KOÇAK
Dr.Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü

ÖZET

Türk işlemelerinde kullanılan motiflerle, yaşam arasında bir bağlantı vardır. Anadolu insanı, yüreğinde hissettiği duygu, düşünce, inanç, gelenek, görenek, zevk ve hayal dünyasını, sanat anlayışını, sembollerle ifade ederek işlediği her motife bir anlam yüklemiş, bir bakıma onları dillendirmiştir.

Kültür varlıklarımızın bir parçası olan işlemeli tekstil eşyalarının, değerinin anlaşılabilmesi için, bu süreçte nelerden etkilendiğinin bilinmesi ile işleme motiflerinde kullanılan sembol dili ve bu dilin anlamları önemlidir.

İşlemeler, Türk tekstil sanatı içinde önemli bir yere sahip oldukları gibi kendinden önceki ve üretildikleri dönemin, inanç sistemini, gelenek-göreneklerini, düşünce sistemini yansıtmaları açısından da büyük değer taşımaktadır.

Bu çalışmada işlemelerde gözlenen bitkisel bezemelere ilişkin sembolik dil anlatımına yer verilerek, Anadolu halkının, her dönemde yaptıkları işlemeli eşyalara, hayatlarında verdikleri önem ve bunu yaparken de, işleme motiflerine yükledikleri hem sosyolojik, hem de psikolojik bir takım anlamlara değinilmiştir.

Anahtar sözcükler: İşleme, motif, sembol dili.

SYMBOL LANGUAGE AND SYMBOLISM IN TURKISH PROCESSING MOTIFS

ABSTRACT

There is a connection between the motifs used in Turkish traditions and life. The Anatolian people have expressed a sense of emotion, thought, belief, tradition, custom, pleasure and imagination in the heart, every motif that they have expressed by means of symbols, symbols, and a sense of expression.

In order to understand the value of embroidered textile goods, which are a part of our cultural assets, it is important to know how they are influenced in this process and also the symbol language used in processing motifs and their meaning.

Processes are of great importance in terms of reflecting belief system, tradition-customs and thought system, as they have an important place in Turkish textile art,

In this study, the symbolic language expression of the vegetative ornaments observed in the processes is given, The Anatolian people, the embroidered goods they have made in every period, the importance they give to their lives and in doing so, they have also been implicated in a number of sociological and psychological meanings.

Key words: Embroidery, motif, symbolizm.

1. GİRİŞ

Sembol; görünmez veya algılanamaz bir şeyi, benzerlik, uygunluk, bütünlük gibi yollarla temsil etmek için kullanılan ya da algılanan bir nevi işarettir. İnsan var olduğundan itibaren daima var oluş sebebini ve ölümsüzlüğü sorgulamış, bunu da pozitif bilim kavramı bilinmezken, bir takım inançları çerçevesinde bilinmeyenden korunmak için sembollerle ifade etmeye çalışmıştır. Sembol, kelime anlamıyla, soyut bir şeyi anlatmaya yarayan somut şey, ilke, bilgi ve fikirleri açıklayan işaretler olarak da tanımlanabilir. Bu sembol, bir resim, işaret, motif, sayı, renk veya şekil olabilir (Ergene, 2011: 69).

Sembolizm ise en genel anlamıyla; farklı anlamlara gelen ya da farklı öğeleri simgeleyen çeşitli sembollerin kullanımıdır. Sembolizm, gerçekçiliği rededer. Avrupa'da 19. yüzyılda, sanatta ortaya çıkmış olmasına rağmen Türk işlemelerindeki kullanımı daha öncesine dayanır denilebilir. Bu da, iletişimin günümüzdeki biçimlerinin henüz var olmadığı ,bilimsel açıklamaların ve pozitif bilimlerin olanaksız olduğu dönemler için bir bakıma, karşı tarafa anlatılmak istenen düşünceleri , adeta bir yazı gibi, motiflerle anlatılması, dillendirilmesidir. Böylece, insan doğada olup biteni anlayabilmek, anlayamadığını da sembollerle ifade ederek, soyut olan bir kavramı somut hale getirmiş olur (Ergene, 2011: 70).

Küçük topluluklar halinde yaşayan kabilelerin kendi örf, adet, görenekleri doğrultusunda, yaşadıkları coğrafi çevreden temin edebildikleri doğal malzemelerle tasarladıkları süslemeler geleneklerle de bütünleşip, sembolik anlamlar yüklenerek günümüze ulaşmışlardır (Artun, 2009: 2). Anadolu insanı, duygularını, düşündüklerini, ifade etmek için, üzerindeki giysisinde veya evinde kullandığı tekstil ürünlerinde sembol dilini kullanmıştır.

Anadolu insanı, işlemeleri doğaçlama olarak, içinden geldiği gibi, her türlü gösteriş ve abartıdan uzak olarak, kendi estetik anlayışını da katarak , işlediği eşyaya anlam yüklemiştir. Bunu yaparken de, yaşadığı yörenin, gelenek, görenek, inançları doğrultusunda, özlem, aşk v.b duygularını, zevki ile harmanlayarak, motifler işleyip, sembol dilini kullanmış, böylece bunu gelecek nesillere aktarmıştır. Geleneksel Türk Sanatlarında güzellik;

Sadelik ve doğallık içinde aranmıştır. Sanatçı bunu Tanrı'ya duyduğu bağlılık, hayranlık ve ahlaki değerlere önem vermesinden dolayı bu şekilde yapmış, motif haline dönüştürdüğü nesneyi, aynını kopya etmeden, kendi yorumunu katarak çizmiş, modelini tabiattan almış, esas çizgileri koruyarak kendi zevkine göre yorumlayarak 'stilizasyon' yapmıştır. Bu da ortaya çıkan eserde, ne doğanın aynısını görmemize ne de tamamen aykırı düşen bir şekil görmemizi sağlamıştır (Birol ve Derman, 2007:14).

Anadolu halkı, her dönem işlemeli eşyalara hayatında büyük yer ve önem vermiş, bunu yaparken de, işleme motiflerine hem sosyolojik, hem de psikolojik bir takım anlamlar yüklemiştir.

Motif; bezeme ve süsleme gibi işlerde yanyana gelerek bir bütünü oluşturan ve kendi başlarına birer birlik olan unsurlardan herbirine verilen addır (Sözen ve Tanyeli, 2005: 166) Özellikle Anadolu'da kullanılan yüzlerce motif ve motiflerin de anlattığı bir dil vardır.

Motifler, yöresel bazı küçük farklılıklar göstermekle beraber, motiflerin sembol dili ortaktır denilebilir. Aynı toprakları paylaşıyor olmasına rağmen, Anadolu insanının, davranışı, yaşam şekli, bölge özellikleri, gelenek ve görenekleri az çok değişiklik gösterebilir (Koç ve Koca, 2016: 239).

2. İŞLEMELERDE KULLANILAN BİTKİSEL BEZEMELER VE SEMBOLİK ANLAMLARI

Türk işleme sanatı, diğer sanatlarda olduğu gibi daima saray ve halk sanatı yönünde gelişme göstermiş, en güzel motifler önce sarayda bulunan sanatçılar tarafından yapılmış, sonra bu motifler Anadolu insanının, geçmiş birikimleri ve sanatsal gücüyle birleşerek halk motifleri ortaya çıkmıştır.

Asırlar boyu hem dini inançlar hem de gelenekler çerçevesinde şekillenen Türk süsleme sanatları son derece zengin ve estetik bir yapı sergilemektedir. Türk süsleme sanatlarında kullanılan motifler genellikle bitkisel ve hayvansal motifler, bulutlar, geometrik ve sembolik motifler, mimari ve insan yapısı formlarından esinlenilen motifler, barok, ampir ve rokoko motifler, motif olarak kullanılan yazılar, giysi ve takı motifleri olarak gruplandırılabilir. Türk işlemelerinde kullanılan motiflerin konusu genellikle tabiattan alınmıştır. Ancak yaratıcı, tabiatın kendisine bağışladığı şekilleri, kendi saf ve temiz anlayışı içinde yeni bir biçime sokmuştur. Bunu yaparken de tabiattan aldıklarını sadece kopya etmemişler, ince bir stilizasyonla üstün zevkli kompozisyonlar sunmuşlardır (Berker ve Durul,1970: 6-7). En çok kullanılan bitkisel motifler grubu, ağaçlar, çiçekler, yapraklar ve meyvelerden oluşan ve çok zengin ayrıntılar halinde, çarpıcı tasarımlarda sunulan bir gruptur (Akar ve Keskiner, 1978:11).

Bitkiler, çiçekler, meyveler Anadolu'nun tarihi boyunca bütün tapınaklarda süsleme aracı olarak yer almıştır. Orta Asya Türklerinde bitki ve ağaç sembolizmi ilk yaratılış efsaneleri ile başlamıştır (Ölmez 2012: 78). İşleme motiflerindeki semboller, bize halkın dünya görüşü ve İslam'daki ahiret inancı hakkındaki beklenti ve korkularını da gösterir.

Türk süsleme sanatının en büyük başarısı 16. Yüzyıl ortalarından itibaren bütün sanat dallarındaki eserleri süsleyen gözleme dayanan natüralist üsluptaki çiçek ve bitkisel bezemelerdir (Gürsu, 1988: 23). Bu yüzyılda motifler çeşitlenerek lale, karanfil, şakayık, narçiçeği gibi natüralist çiçek, bulut ve benek motifleri de kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla bunlara hurma ağacı, asma dalı, çınar yaprağı motifleri eklenmiştir (Gürsu, 1988: 57).

Giyim kuşam ve diğer kullanım eşyalarını bezeyen bu işlemelerden hemen hemen hiçbiri doğal biçimiyle karşımıza çıkmamaktadır. Bu yüzyılın ustaları doğada bulunan biçimleri olduğu gibi kopya etmekten kaçınmışlardır. Biçimleri üsluplaştırarak ve soyutlayarak işledikleri her desene kendi yorumlarını ustalıkla katmışlardır (Fenercioğlu, 1973: 13)

Süsleme sanatının dönemlere, milletlere göre damgasını vuran en belirgin ortak özelliği motiflerdir. 15-17. Yüzyıllar süsleme sanatlarımızın her alanda en üstün seviyesine ulaştığı bir dönem olmuş ve buna paralel olarak süsleme motiflerimizde de büyük bir zenginlik görülmüştür (Akpınarlı, 2008: 1).

17.yüzyılın ilk yarısında, sanat kollarında daha bir canlılık, çeşitlilik göze çarpar. Klasik dönemin natüralist üsluptaki çiçek ve bitkisel bezemeler aynı başarı ile kumaş yüzeylerine uygulanmış fakat kullanış tarzında ve yerleştiriliş biçiminde bazı değişiklikler olmuştur. Nakkaşlar 16. Yüzyıl tutucu hatlarından çok zengin, abartılmış, desenler yaratmışlardır. Bu dönemde karanfilin çeşitli şekilleri çok kullanılmıştır (Gürsu, 1988: 108).

19. yy. Osmanlı dönemi Türk işlemelerinde çeşitli çiçek ve meyve motifleri ile tasarımlanmış bitkisel bezemelerin içerisinde salkım söğüt, servi, palmiye, mimoza, elma gibi ağaçların manzara biçimleri içinde yer aldığını belirtmektedir. Türk işlemelerinde meyve motiflerinin kullanılması yaygındır. Elma motifi ise işlemelerde nadiren kullanılmıştır (Barışta,1999:113-115),

Lâle Devri ile birlikte natüralist çiçek desenleri renk hareleri ile boyut kazanmıştır. Fiyonklu çiçek demetleri ve çelenkler Avrupaî etkiler olarak süslemeye katılmıştır (Yetkin, 1993: 341).

Bitkisel motifler;

Ağaçlar, yapraklar, çiçekler, meyveler, dal ve sap motifleri olarak gruplandırılabilir.

Ağaç motifleri: Selvi, salkımsöğüt, palmiye, hayat ağacı selvi ve hayat ağacı vb.: Ebedi hayatı ve ölümden sonra dirilmeyi, öbür dünyadaki hayatı temsil eder.

Yaprak motifleri: Düz, oyuntulu, kıvrımlı genel olarak asma yaprağı, çınar yaprağı,sarmaşık yaprağı vb.

Çiçek motifleri (simgesel veya gerçek görüntülü): Lale, karanfil, gül, zambak, sümbül, değişik büyüklükteki çiçekler, top çiçekler, çiçek sütunları, çiçek kordonları vb.

Meyve motifleri: Bunlar daha çok bordürlerde yer alır. Nar, elma, armut, üzüm, kiraz vb.
Dal motifleri: Düz, kıvrımlı ve zikzaklı olan biçimleri bulunmaktadır.
Sap motifleri: Çiçekleri ve yaprakları dallara veya birbirine bağlayan motiflerdir.

2.1. Ağaçlar

Ağaç kültürü Türk geleneğinde önemli bir yer arz etmektedir. Özellikle dağlar ve ağaçlar göğün zirvesinden su dibine varan bir eksen gibi düşünülmüş ve gök ile yer suyu birleştiren bir ibadet yeri olarak görülmüştür. Dağın tepesinden Gök ayini yapılır ve Gök ayini Gök Tanrı'nın temsilcisi hükümdar tarafından yönetilirdi. Bu ayinde her sülalenin bir ağacı olur. O ağacın ayini yapılır ve ağaç, ayin yapılan dağa dikilirdi (Esin,2004: 26-27). Selvi, sedir, incir, zeytin, asma, hurma, palmiye, kayın ve elma gibi ağaçlar hayat ağacının sembolüydüler ve yeryüzü ile cennet arasındaki iletişimi sağladıklarına inanılırdı (Özsoy,2013:11).

Hayat Ağacı: Hayat Ağacı motifi, dünyanın gelip geçici olduğunu, huzuru, ebedi hayatın şimdi yaşanan hayatın ötesinde olduğunu, yani ölümsüzlüğü simgelemiştir. Tek tanrının varlığına inanan üç büyük dinin kutsal kitaplarında yer alan 'Yaradılış' bölümlerinin hepsinde aynı anlatılmıştır.

Anadolu'da yapılan süsleme sanatlarında çok sıklıkla rastlanan bu motifde, ağacın, aşağıdan tek kökten yukarı doğru çıkması, kökten gelen soyu, ağacın dalları, yaprakları, çiçekleri de bu soydan gelen, sağlıklı, uzun ömürlü ve çok çocuklu geniş bir aile dileğini sembolize eder (Fotoğraf 1). Bu sebepten dolayı, eskiden gelen bu inançlar doğrultusunda, Anadolu'da her kız çeyizinde, yeni kurulacak ailenin mutluluğunu, huzurunu, sağlığını ve uzun birliktelik inancını taşıyan, hayat ağacı motifli işlemeler mutlaka bulunurdu (Berker, 1980: 33).

Hayat ağacı bir çok medeniyetin eski dönemlerden beri kullandığı ölümsüzlük simgesibir motiftir. İslâm sanatında görülen hayat ağacına farklı anlamlar yüklenmiştir. Kur'an'da Hz. Muhammed'in Mirâç sırasında en üst sınırda yer alan Sidret'ül-Müntehâ'ya yani mahlûkat aleminin son noktasına kadar yükseldiği anlatılmıştır. Peygamber'in ulaştığı sınırdan sonra Cennet'ül-me'vâ yer alır, kutsal ağaç Sidre'de insan bilgisi sona erer.

Fotoğraf 1. Afyon Arkeoloji Müzesi 2561 envanter numaralı uçkur (Özsarı,2014:91).

Özsoy, 2013:50 belirtildiği üzere;

Hurma Ağacı: Ölümsüzlüğü temsil eden ağaçlardan olan Hurma, İslam'da cennete özgü ağaçlardan kabul edilip kutsal sayılmıştır. Hurma motifi, Türk mezar taşlarında, ölen kişinin hacı olduğunu tasvir eder. Türk işlemelerinde de bu motifle işlenmiş, havlu, peşkir gibi tekstil eşyalarında bu vasfa sahip kişilerin kullanması için işlenmiş olabileceği de düşünülebilir. Hurma ağacının yer ve gökyüzü arasında bir bağlantı noktası olduğu düşünülmüştür. Cennet'i, Hacc'ı ve Kâbe'yi hatırlattığı için de resmedilmiştir (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. 19. Yüzyıl Osmanlı dönemine ait peşkir (Ther,1993:85).

Selvi Ağacı: Selvi ağacının farklı kavramları ifade ettiği bilinir. Bir merdiven vazifesi gördüğü ve ruhun Allah katına yükselişini detemsil ettiğini de inanılır. Ayrıca halk arasında ince ve uzun boylu sevgiliye benzetilir. Dik duruşu ile vahdeti, yani birliği temsil eder (Fotoğraf 3). Allah lâfzının ilk harfi olan Elif'e de benzetilen selvinin rüzgârda sallanırken "Hu" sesi çıkardığı söylenir. Ayrıca tasavvufta sabrın simgesidir. Geçmişte hayatla ölüm arasında bağ kurduğuna inanılan hayat ağacı motifinin yansımasıdır.

Fotoğraf 3.Ankara Etnoğrafya müzesi, 21604 envanter numaralı uçkur (Selek, 2008:92)

Selvi ağacı da diğer hayat ağacı motifleri gibi ölümsüzlüğü sembolize eder. Dört mevsim yeşil kalan, çok uzun ömürlü, kendine has güzel kokulu, fırtınada bile eğilmeyen heybetli gövdesi, yoğun dal ve yaprakları sayesinde kar, don gibi dış etkenlere koruyucu özellikleri ile ebedi hayat ve sabır kavramları ile bağlantılı bir ağaçtır (Oğuz, 1983: 24-25).

Elma Ağacı: Elma ağacı Türklerde kutlu ağaçlardandır. Türk mitolojisinde kutsal sayılan ve meyvesi yendiğinde, kişiye ölümsüzlük kazandıran ağaçlardan biridir. Elma, gerek bu yönüyle gerekse gençlik kazandırma yönleriyle Türk folklorunda özellikle masallarında ve geleneklerde geniş bir yere sahiptir (Ölmez, 2012:78).

2.2. Çiçekler

Tasavvuf inancında, insan Tanrının yarattığı bahçedir, bu bahçede açan çiçekler de insanın içindeki bilgeliktir. Örneğin, Yasemin çiçeği peygamberin kızı, Hz. Fatıma'yı; Gül ve kokusu, Hz. Muhammed'i ve İlahi güzelliği sembolize eder. Buna göre beyaz gül, Peygamberin göğe yükselirken ki ter damlacıklarından, kırmızı gülün de, Cebrail'in terinden oluştuğuna inanılır (Oğuz, 1983: 47-48).

Lale: Türklerin Avrupa'ya tanıttığı bu çiçek, zamanla gerek Osmanlı İmparatorluğu'nda, gerekse çeşitli batı ülkelerinde çok sevilmiş, ekonomik ve sosyal hayatı etkilemiştir (Demiriz, 1980: 285, Gürsu: 1988: 164). Lale, ayrıca kendini beğenmiş, insanlara tepeden bakan üst düzey kişileri ve
kısa ömürlü bir çiçek olduğundan, yaşamdaki güzelliklerin gelip geçiciliğini sembolize ederek, hem dünyevi hem de manevi olanı temsil etmiştir (Fotoğraf 4). Günümüzde de, İstanbul'un, güzelliğin, zerafetin simgesi olarak kullanılmaktadır (Özsoy, 2013: 89).

Fotoğraf 4.
i.pinimg.com/originals/62/f1/b0/62f1b0aeec127

Fotoğraf 5.
ismek.ist/tr/branslar.aspx?branscode=1862

Lale Osmanlı sanatında kullanılan ilk çiçektir (Fotoğraf 5). Lale motifi, Arap harfleriyle yazılışında kullanılan harflerin yer değiştirmesi ile "Allah" kelimesine dönüşebilmektedir (Görünür ve Ögel, 2006: 65).

Karanfil: Anadolu elsanatlarında kullanlan bitkisel motiflerden biri de karanfil motifidir. Karanfil, motifleştirilerek Cennet sembolü olarak işlemelerde kullanlmıştır (Fotoğraf 6). Natüralist üsluptaki karanfil motifi 17. Yüzyılda bazı stilizasyonlara uğrayarak yelpaze palmeti şeklini almıştır (Gürsu, 1988: 164).

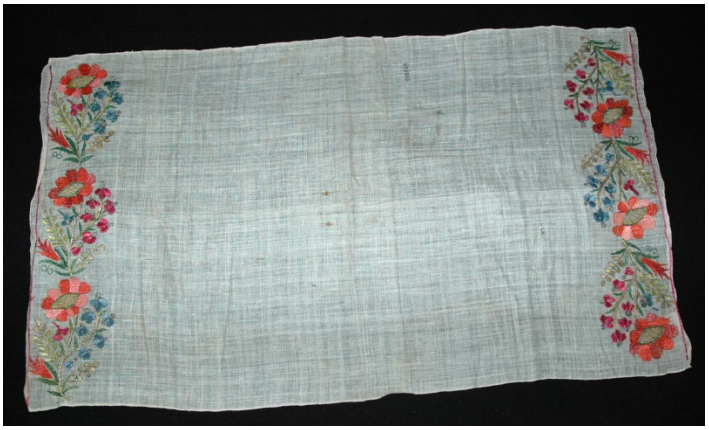
Sevgi, içtenlik, öz saygı ve güzelliği sembolize eden bir çiçektir. 18. ve 19.y.y Türk işleme motiflerinde, genellikle buket içinde, diğer çiçeklerle birlikte tasvir edilmesinin dışında, özellikle Batı ve Orta Anadolu'da yapılmış ev tekstili işlemelerde tek başına stilize edilmiş karanfil motifi de görülmektedir (Özsoy, 2013: 95).

Fotoğraf 6. Bursa yöresi peşkir (Özşahin, 2014: 164)

Gül: Tasavvufta Allah ve Hz. Muhammed gül ile sembolleştirilmiş ve İslâm toplumlarında da gül diğer çiçekler gibi herhangi bir çiçek olmanın ötesine geçmiştir. Bu yüzden de gül birçok tarikatların kıyafetlerinde sembol olarak kullanılmıştır.

Hem doğu hem batı kültüründe önemli bir sembol olan gül tasavvuf kültüründe ilâhî güzelliği ifade ettiği gibi Allah'ın sevgilisi olan Hz. Muhammed'i de temsil etmektedir. Yine gülün evreleri ve bulunduğu yerinde sembolik anlamları vardır. Gülün açılmamış hali olan gonca birliği veya halvet halini temsil eder. Açılmış gül ise birliğin çokluk halinde görülmesini temsil eder (Fotoğraf 7). Yine gülün ömrünün kısa olması sebebiyle de hayatın geçiciliğini temsil eder. Gül bahçesi bazen nefislerinden arınmış sadece ilahi güzellikle dolmuş bir kalbi bazen de sonsuzluk ülkesini temsil eder (İncidağı, 2015: 14-16).

Fotoğraf 7. Çankırı Müzesi 482 envanter numaralı yağlık (Müze Arşivi).

Çarkıfelek: Yine, bu yüzyıllarda Türk işlemelerinde görülen diğer bir çiçek de Çark-ı felek çiçeğidir. Görülmesi daha önceki yüzyılda daha sık ise de, Orta Asya Türkleri'nin inancı olan Şamanizm' den gelen, birbiri üzerinde olan yapraklarıyla, durmadan dönen gök kubbeyle aynı adı taşıyan bu çiçek, 18. ve 19.y.y Türk işlemelerinde hayatı, yaşamı, uzun ve sağlıklı ömrü sembolize eder. Ayrıca, çark-ı felek motifi kullanıldığı yerlerde, dünyanın dönmesiyle zamanın da ilerlediğini, ancak varlık olmadan zamanın ifadesinin de anlamsız olduğunu da simgeler. Çark-ı felek motifinde, bir göbeğin etrafında, çiçek aynı yöne kıvrılmış dallar ve bu dallların üzerinde yine çiçek, yaprak ve tomurcuklarla bir fırıldağa benzer. Eskiden bu motifin göbeğindeki çiçeği yaprakları ve çark dalları, uğur sayıldığından daima tek rakamlar kulllanılarak yapılırdı (Koçu, 1994: 64).

Çok uzun ömürlü olan bu çiçek, motif olarak özellikle, bebek ölümlerinin çok görüldüğü Doğu Anadolu bölgesinde çocuk kundaklarında, doğacak bebeğin uzun ömürlü olması için işlenmiştir (Fotoğraf 8). Peşkir ve uçkurlarda da, sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıca bu motif, başı dumanlı, sevdalı manası da taşır, bu sebeple evli kişilerin kullanmasına da pek iyi bakılmazdı (Ther, 1993: 25).

Fotoğraf 8. Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi, 84 envanter numaralı peşkir (Özsarı, 2014: 154).

Sümbül: Sonsuz sevgi ve bağlılığı ifade etmektedir. 18. ve 19.y.y Türk işlemelerinde görülen diğer bir çiçek olan, genellikle sevgilinin saçı, zülfü sümbüle benzetilmiştir (Pala 1995: 494). Sümbül genellikle gül, karanfil ve lale gibi çok kullanılan çiçeklerle birlikte kullanılan, genellikle mavi- mor, pembe gibi doğal renklerinde işlenmiş bir çiçektir (Fotoğraf 9). Özellikle 18. yüzyıldan kalma 'Sümbülname' adındaki el yazması kitapta, o dönemlerde; İstanbul ve Edirne arasındaki bölgenin mis kokulu sümbüllerle kaplı olduğundan bahsedilmektedir. Sümbül, aynı zamanda Sümbüliye tarikatının da sembolüdür.

Fotoğraf 9. Estergon Kalesi uçkur (Odabaşı, 2011: 188).

Fotoğraf 10. Afyonkarahisar yöresi, uçkur , (Ertürk, 2014:166).

Lotus çiçeği: Lotus, geceleri kapanıp su altına batan, gündüzleri ise su üstüne çıkıp yeniden çiçek açan bir bitkidir ve bu nedenle çiçeği, yeniden doğuşun sembolü olarak kabul edilmektedir (Fotoğraf 10). Lotus, cenaze kültü ile de yakından ilişkilidir (http://apelasyon.com/Yazi/358-sonsuz-yasamin-simgesi-lotus-cicegi). Lotus Budizm ile birlikte görülmeye başlanmıştır (Fotoğraf 11). Budanın doğuşunu temsil etmektedir. Buda heykelleri lotus kaide üzerine yapılır. Saflığı ve yeniden doğuşu temsil eder (http://arkeopolis.com/turk-sanatinda-bitkisel-susleme/).

Fotoğraf 11. Çankırı Müzesi 159 envanter numaralı Kavuk örtüsü.

Bir su bitkisinin çiçeğinin üslûplaştırılmış görüntüsü olan lotusun çiçeğinin kaynağı Mısır olarak bilinir. Türk süsleme sanatı içinde sürekli yerini almış olan lotus çiçeği motifi İslâmiyet'in Türklere kazandırdığı bitkisel motiflerdir (Cantay, 2008: 33).

Kozalak: İlk anlamlarından biri üremeyi ve üretmeyi sembolize etmesi. Bu ister normal üreme olur isterse de fikir üretme de olabilir (www.papiroom.net/515554515051_kozalagin-eski-caglarda-ki-onemi-ve-sembolizm).

Hem modern hem antik sanat ve mimarideki en gizemli sembollerden biri olan kozalak, Antik kültürde ruhani aydınlanmanın en yüksek mertebesini ifade ettiği düşünülmektedir. Endonezya, Babil, Eski Mısır ve Yunan, Roma ve Hıristiyanlık gibi çeşitli kültürlerde bu şekilde tanımlanmış inançlarda, bu geleneğe bağlı çizimlerde ortaya çıkar. Çam kozalağı hepsinde aynı derin anlamı taşıyor. İnsan beyninde bulunan bir organ: "Epifiz bezi" ve/veya "üçüncü göz"ün simgesi olarak kabul görmektedir (listelist.com/antik-uygarlik-gizemleri/).

16 ve 17. Yüzyıl kumaşlarında görülen bir motiftir. Tek motif olarak, kıvrık dal üzerinde stilize kozalaklar ve diğer bitkisel bezemelerle birlikte kullanılmıştır (Fotoğraf 12).

Fotoğraf 12.Çankırı Müzesi 494 envanter numaralı yağlık (Müze arşivi)

2.3. Meyveler

İçi tohumlu meyva sembolleri, 18. ve 19.y.y Türk işleme motiflerinde, en fazla bolluk, bereket ve zenginliği sembolize etmiş olmasına rağmen, tüm Türk işlemelerinde görüldüğü üzere İslam dininle de bağlantılı olarak işleme sembolleri kullanılmış, meyvalar daima cennet hayatını, tohumlarda geleceği sembolize etmiştir. İçi çekirdekli nar, üzüm, karpuz, kavun, incir, armut ve zeytin gibi meyvalar, insanların çoğalıp üremesinde erkeğin rolünün henüz bilinmediği çağlarda, doğurğanlığın, yaşam için gerekli herşeyin dişi Tanrıça tarafından sağlanıldığına inanarak, ona tapmış, onu en yüce olarak görüp, onu bu meyva ve ağaçlarıyla özleştirip, yüceltmiştir (Oğuz, 1983: 85-103).

Enginar: Eski Yunanlılar ve Romalılar enginarı afrodizyak olarak kabul ediyordu (Fotoğraf 13 ve 14). Antik Yunanistan'da, enginarın erkeklik gücünü arttırdığı savunulurdu (http://enginarrehberi.com/enginarin-tarihcesi/).

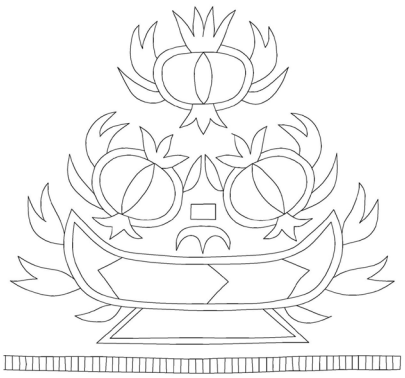
Fotoğraf 13. https://i.pinimg.com/originals/77/dd/f8/77ddf89262921c4349409a1e00c16930.jpg

Fotoğraf 14. Fenercioğlu, 1973: 222.

Nar: Tevrat ve İncil'in yanı sıra Kur'an-ı Kerim ve hadislerde de adı açıkça zikredilen bir meyve olduğu için kutsal kabul edilmiş ve bu durum ona ayrı bir önem kazandırmıştır. Kur'an-ı Kerim'de meyve olarak üç ayette adı geçmektedir (Çağlıtütüncügil, 2013: 80). Bunlardan birinde cennet, diğer ikisinde ise dünya nimeti olarak anılmaktadır. Hadislerde ise daha çok insanoğlu için faydasına vurgu yapılarak şifa yönüne dikkat çekilmiş, ayrıca gölgesinden yararlanılan bir ağaç oluşu özellikle vurgulanmıştır (Miroğlu–v.d. 1984: 39; Pamuk 1991: 665; Akçay 2008: 116,117,121).

Fotoğraf 15-16. Bursa ili peşkir (Şahin, 2014: 84-85)

Anadolu'da Hititler, Urartular, ve Firigyalılar'ın da inanç dünyasında yer alan doğurganlık ve bereket sembolü olmuştur. Daha sonraları bu topraklarda yaşamaya başlayan Osmanlılarda da nar motifi, saltanat motifi olarak kabul edilmiştir. Osmanlılarda nar şekil olarak dünyayı, içindeki tanelerde insanları, arasında bulunan zarlar da dünya üzerindeki insanların din ve ırk farklılıklarını simgelemiştir (Fotoğraf 15-16). Nar, İslam felsefesinde, cennet meyvası olarak kabul edildiğinden Osmanlı padişahları ve devlet adamları bu motifile işlenmiş veya dokunmuş motifleri, giysilerinde çok kullanmış, özellikle resmi görüşmelerde üzerinde nar motifi olan giysiler giyerek, karşısındaki kişilere verdiği önemi ve saygıyı göstermişlerdir. Nar motifine, duyulan saygıdan ötürü, Osmanlı'da hanım Sultanların ve padişahların belden aşağıda kullandıkları giysilerinde, şalvarlarında terlik ve ayakkabılarında rastlanmaz (Berker, 1984:34).

Karpuz: Özsoy, (2013) belirttiği üzere, karpuz motifi, zenginlik, bolluk, bereket ve sağlıkla geçecek uzun bir ömrü sembolize eder denilebilir. Ayrıca, meyvalı tüm işlemelerde görülen meyva çiçekleri, huzur ve şefkatin de motif dili olmuşlardır. Özellikle 19. Yüzyılda yapılmış Türk işlemelerinin büyük bir kısmında karpuz, üzerine hançer saplanmış şekilde işlenmiştir. Bu aynı zamanda o dönemin Avrupa etkisindeki resim sanatında da görülmektedir. İşlemelerdeki hançer, yüreğe saplanan aşkı sembolize eder.

Fotoğraf 17. 19. Yüzyıl Osmanlı dönemine ait peşkir (Ther, 1993: 114).

Elma: Elma, halk inanışlarında zürriyetin sembolü olarak kabul edilmiştir. Anadolu masallarında, destanlarda kısırlık ve elma ilişkisini yansıtan elma ağacının kuruması, çocuğu olmayan çiftlere bir dervişin veya Hızırın elma vermesi ve bu elmayı yemelerini öğütlemesi yaygın bir motiftir. Tanrı tarafından kut verilmiş kahramanlar, genellikle ana ve babalarının ihtiyarlık çağlarında kutlu bir kişi tarafından verilen bir elmayı yemelerinden sonra dünyaya gelirler. Kutlu doğan bahadırın adını, yine Tanrı tarafından gönderilen kutlu kişi koyar. Kahramanların bineceği atlar da kutlu kişinin verdiği elmanın kabuklarını yiyen attan, kahramanla aynı günde doğar. Bu da tanrı kutunun sembolüdür. Aslında cennette yaratılan kahraman ve atı bu vesileyle yeryüzüne inerler (Ergun, 2004 :244; Ögel, 2003: 504; Alp, 2009: 57).

Yaratılış itleri, destanlar, halk hikâyeleri, masal ve efsanelerde meyvelerden elma doğurganlığın simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan literatür taramalarına göre elma ayrıca, gençlik, ölümsüzlük, erkek çocuk, murat, soyun devamlılığı, güzellik, bekaret, verimlilik, ebedîlik, gençlik, kuvvet, sağlık, sevgi, yaşam, bağlılık, barış, iyi niyeti sembolize etmektedir (Ölmez, 2012: 98).

Armut: Mehmet Demirci 2009'a göre (akademik.semazen.net) Armut ağacı insandaki benlik ve varlık duygusudur. İnsan bu benlik hissine takılıp kalırsa gözü kararır ve şaşılaşır, biri iki görür, gerçekleri farklı biçimde algılar, yanlış hükümler verir. Bu ağaçtan indiğin takdirde, yâni benlikten, kibir ve gururdan uzaklaştığın zaman, düşüncelerin, görüşün, sözlerin düzelir. Eğri ve yanlış görmezsin, doğru sözlü olursun

Fotoğraf 18. Elma motifli işleme, 19. yy, Konya Etnografya Müzesi (Ölmez, 2012: 94)

Fotoğraf 19. Fenercioğlu, 1973: 20. Fotoğraf 20. Afyon ili Baş bezi, (Ertürk, 2014:70).

Üzüm: Türk işlemelerine, geç giren diğer bir içi tohumlu bereket motifi de, 'Üzüm' dür. Üzüm motifi ancak 19. yüzyılda görülmeye başlar ki, bu da önceleri kaba şekildedir. Bunun nedeni belki de, üzümün İslam dininde yasaklanan şarabın elde edildiği meyva olmasından dolayı olabilir. Üzüm bolluğu ve bereketi, asma yaprağı hüznü ve ayrılığı sembolize eder. Asma dalı, yaprakları ve üzümlerle beraber kullanıldığında ise, buruk mutluluk manası taşır (Özsoy, 2013:102).

Fotoğraf 21.1583 envanter numaralı Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi (Özsarı, 2014:140).

Fotoğraf 22. Çankırı İli havlu (Karpuz v.d.,2013:112). uçkur.

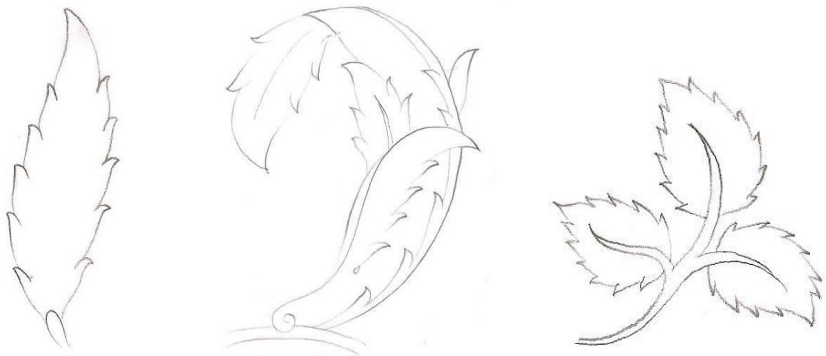
2.4. Yaprak Motifleri

Yaprak motifi, aynen doğada olduğu gibi şekil bakımından pek çok farklılıklar gösterir demiştik. Buna paralel olarak, yaprak motiflerinin 16. yüzyıl çini sanatında, stilize edilmiş çok çeşitli örnekleri görülmektedir.. Bu örnekler arasında en fazla dikkat çeken ve önem kazanan, saz yapraklar grubudur. 16. yüzyıl çinilerinde kullanılan saz yapraklar incelendiğinde, kıvrımlı yaprak motiflerinin de bu grup içinde olduğu görülmektedir. Bu dönemde düz ve sade yaprakların dışında sık dişli, saçaklı bir görünüme sahip, oldukça kıvrak yapraklar da kullanılmıştır.

Saz yolu ya da saz üslubu Osmanlı sanatının yaygın bir bezeme üslubudur. Bu üslubun ana motifleri, kıvrık, sivri uçlu, hançer formundaki yapraklarla hatayî çeşitlemeleridir. Özellikle sırt çizgisi kalın çekilmiş iri, kıvrık yaprak motifi 16. Yüzyıl ilk çeyreği başlarında, 1520 yılında İstanbul sarayının ehli hiref örgütüne girmiş olan ressam Şah Kulu'nun yorumuyla yaratılmıştır (www.turkislamsanatlari.com, 28.07.2009).

16. yüzyılda Kara Memi tarafından yapılan örneklerde tabiattaki formlarına uygun oldukları görülür. Her çiçeğin kendine has yaprağı nasılsa öyle resmedilmiştir.18. yüzyılda doğal görünümleriyle süslemedeki yerlerini alırlar. Rokoko tarzında ise defne, meşe, zeytin, maydonoz gibi yeni ve farklı yapraklar uygulanmıştır (Özsoy, 2013: 34).

Gül, lale, asma ve yaprakları, ile düz, oyuntulu, kıvrımlı genel olarak çınar yaprağı,kenger, sarmaşık yaprağı vb.yaprak motifleri bu grupta yer alır (Fotoğraf 23).

Fotoğraf 23. Yaprak motifleri (Özsoy, 2013: 34).

2.5. Dal Motifleri

Çiçekleri ve yaprakları dallara veya birbirine bağlayan motiflerdir. 18. Yüzyılın ikinci yarısından sonra diğer bütün dekoratif sanatlarda görülen Türk rokokosunun özellikleri, kumaş yüzeylerinde küçük çiçek buketleri,

kıvrık daldan çıkan küçük çiçek kompozisyonları olarak karşımıza çıkar (Gürsu, 1988: 139). Dal motiflerinin zik zak veya kıvrımlı, kalın ya da ince formları bulunmaktadır.

3. SONUÇ

Tarihin ilk dönemlerinden ihtibaren iletişim önemli olmuş, insanlar ancak bir yüzey üzerine yapılan yazılı kültürün gelişmesiyle bu konuda kalıcılık sağlayabilmişlerdir ki, bu da ilk zamanlarda mağara duvarlarına, daha sonraları kullandıklara eşyalara, mezar taşlarına ve işleme motiflerine, hayatı, duygularını, düşüncelerini, inançlarını yansıtarak, diğer insanlarla iletişimde bulunmuşlardır.

İnsanoğlu gerek süsleme amaçlı, gerekse dini ya da başka amaçlarla ona anlamlar yükleyerek motifler üretmiştir. Ürettikleri motiflere de sembolik anlamlar yüklemişlerdir. Bu durum bir bakıma, karşı tarafa anlatılmak istenen düşüncelerin, motiflerle anlatılması, dillendirilmesidir. Böylece, insan doğada olup biteni anlayabilmek, anlayamadığını da sembollerle ifade ederek, soyut olan bir kavramı somut hale getirmiş olmaktadır.

Motiflerin içerdiği sembolik anlamlarla verdikleri mesajlar ortak olabildiği gibi, yöresel kültüre bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir.Bu motifler kendi toplumlarına ait gibi görünse de gerçekte tüm insanlığın ortak mirası durumundadır. İşleme motiflerindeki semboller, insanların dünya görüşünü, inanç, beklenti ve korkularını bizlere anlatırken, doğada var olan herşeyden bir şekilde nasıl etkilendiklerini de göstermektedir.

Semboller, Anadolu'da sadece işlemelerde değil, geçmişte çok yaygın olarak mezar taşları, dokumalar ve mimari de kullanılmıştır. Günümüzde ne yazık ki artık süsleme amacıyla bu sembollerin sadece küçük bir kısmı kullanılmaktadır. 21.y.y gibi hızlı teknolojik gelişimlerin yaşandığı bir çağda, tabi ki insanların birbiriyle iletişimi, üç- dört asır önceki gibi, motiflerin sembol diliyle olmayacaktır. Ancak, toplumun gelişim çizgisi içinde, geçmişten gelen kutsal bir öyküden, dinsel tören ve çeşitli uygulamalarla ortaya çıkan küçük büyük her dinde varolan sembolik kavramlar, bir toplumun sanatını geri planda besleyen temel unsurlardandır.

İnsanlar, sembolleştirdikleri bu motifleri çeşitli sanat dallarıyla, yaşadıkları dünyaya taşımışlardır. Zaman içinde ve kültürden kültüre değişikliğe uğrasa da, motiflerin sembolik dilleri hep var olmuştur. Geçmişten gelen motifler olduğu gibi, yarına aktarılacak motifler de olacaktır.

KAYNAKÇA

Akar, A.ve Keskiner, C.(1978). Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları:2, İstanbul.

Akçay, M. (2008). "İslamiyette Nar", Turkish Studies, Volume 3/5, s.113-133.

Akpınarlı, H. F. (2008). "Osmanlı Dokumalarındaki Kuş Motifinin İncelenmesi", Ciepo-18 Erken-Osmanlı ve Osmanlı Araştırmaları, Uluslararası Komitesi-15. Sempozyumu, 25-30 Ağustos, Zagrep-Hırvatistan.

Akpınarlı, F. ve Diğerleri (2008). Çankırı El sanatları. Gazi Üniversitesi. 312 s. Ankara.

Alp,K. Ö. (2009). Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş, Eflatun Yayınevi:8, Ankara.

Artun, E. (2009). Adana ve Osmaniye Halk Kültüründe Giyim- Kuşam Geleneği, Halk Kültüründe Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu, 15-17 Aralık 2006, 1-19.

Barışta, Ö. (1999). Osmanlı İmparatorlu Dönemi Türk İşlemeleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2342, Sanat Eserleri Dizisi: 253, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Berker, N. (1980) " Türk İşlemelerinde Semboller", Sanat Dünyamız Dergisi, Sayı 20.

Berker, N., Durul, Y. (1970). "Türk İşlemelerinden Örnekler", Ak Yayınları, Türk Süsleme Sanatları serisi: 1, İstanbul.

Birol, İ., Derman, Ç. (2007). Türk Tezyini San'atlarında Motifler, 6.Baskı, Kubbealtı Neşriyatı: 26, İstanbul.

Cantay, G. (2008). "Türk Süsleme Sanatında Meyve" Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/5 Fall 2008 (http://www.turkishstudies.net, 24.07.2009).

Çağlıtütüncügil, E. (2013). Türk Süsleme Sanatında Nar: "Form, Köken Ve İkonografik Anlamı", TÜBAR-XXXIII-/Bahar, S.:61-92.

Ergene, P. (2011). 18.Y.Y Ve 19.Y.Y Türk İşleme Motiflerinde Sembol Dili Ve Sembolizm İçerikli Yeni Yorumlar, T.C.Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ergun, P. (2004). Türk Kültüründe Ağaç Kültü, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: 305, Bilimsel Araştırmalar Dizisi: 6, THK Basımevi, Ankara.

Ertürk, F. (2014). Afyonkarahisar İli Antikacılarında Bulunan Hesap İşi İşlemeli Ürünler Üzerine Bir Araştırma, T.C.Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Esin, E. (2004). Türk Sanatında İkonografik Motifler, Ötüken Yış, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 26-27

Fenercioğlu, S. (1973). Türk İşlemelerinden Motifler, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Görünür, L., Ögel, S. (2006). "Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanılışları", İTÜ Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, S.:59-68,İstanbul.

Gürsu, N. (1988). Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler, Redhouse Yayınevi, İstanbul.
İncidağı, A.S. (2015). Mevlâna'nın Mesnevî'sinde Yer Alan Bitki Ve Meyvelerin Tasavvuf Dünyasındaki Sembolik Anlamları, T.C. Selçuk Üniversitesi, Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.
Koç, F., Koca, E. (2016), Türk Halk Giyiminde Kullanılan Süslemelere Tipolojik Bir Yaklaşım, İdil Dergisi, Cilt: 5, Sayı 19, DOI: 10.7816/idil-05-19-14.
Koçu, R. E. (1996), Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, 2. Baskı, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
Miroğlu, İ.,v.d. (1984). "Nar", Rehber Ansiklopedisi, C.13, Tercüman Gazt. Kültür Yay., İstanbul s.39
Odabaşı, E. (2011). Keçiören Belediyesi Estergon Kalesi Türk Kültür Müzesinde Bulunan Hesap İşi Ürünleri, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
Oğuz, B. (1983), Mezar Taşında Simgeleşen İnançlar, 2. Baskı, Anadolu, Aydınlanma Vakfı Yayınları, İstanbul.
Ögel,B. (2003). Türk Mitolojisi, I. Cilt,Türk Tarih Kurumu, VII. Dizi, Sayı:102, Ankara.
Ölmez, F.N. (2012). Meyve Ve Türk Sanatları Bağlamında Elma, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi, ART-E Kasım-Aralık'12 Sayı:10ISSN 1308-2698. S.77-102.
Özsoy, H.N. (2013). Tezhip Sanatında Kullanılan Bitkisel Motiflerin Kökenleri, T. C.Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
Pala, İ. (1995). "Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü", yay. Akçağ, yay. no: 54, Ankara.
Pamuk, A. (1991), Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi, Pamuk Yayıncılık, İstanbul
Selek, H. (2008). Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan Hesap İşi İşlemeli Ürünler Üzerine Araştırma, T.C. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
Özşahin,S.(2014). Bursa İlinde Bulunan Türk İşi İşlemeli Ürünler Üzerine Bir Araştırma. T.C.Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
Sözen, M., Tanyeli, U. (2005), Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, 8.Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul.
Ulla, T. (1993). Tercüme: Fatma Artunkal. Türk İşlemeleri – Osmanlı Saray İşlemelerinden Anadolu Çeyiz Sandıklarına. Yeni Çığır Kitapevi, İstanbul.

Elektronik kaynaklar

Demirci, M. (2009) akademik.semazen.net (18.04.2018)
www.turkislamsanatlari.com, 28.07.2009 (08.04.2018)
http://arkeopolis.com/turk-sanatinda-bitkisel-susleme/ (03.04.2018)
www.papiroom.net/515554515051_kozalagin-eski-caglarda-ki-onemi-ve-sembolizm (15.04.2018)
listelist.com/antik-uygarlik-gizemleri/ (14.04.2018)
http://apelasyon.com/Yazi/358-sonsuz-yasamin-simgesi-lotus-cicegi (14.04.2018)
https://i.pinimg.com/originals/77/dd/f8/77ddf89262921c4349409a1e00c16930.jpg (10.04.2018)

TÜRK KÜLTÜRÜNDE SEĞİRNAME / SEĞRİKNAMELER VE YENİ BİR SEĞİRNAME / SEĞRİKNAME ÖRNEĞİ

İbrahim YILMAZ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
yilmazibrahim@gazi.edu.tr.

ÖZET

İnsanlar, tarih boyunca gelecekten haberdar olmayı istemişlerdir. Bu amaçla, birtakım göstergelerden yola çıkarak ilerleyen tarihlerde neler olacağını öngörmeye çalışmışlar ve kendi hayatlarını da bu doğrultuda planlamaya uğraşmışlardır. Bilinmeyene duyulan merak, hemen hemen her kültürde kehanete dayanan çeşitli uygulamaların doğmasına vesile olmuştur. Geçmişte gaybî ilimler, günümüzde ise fütüroloji olarak adlandırılan bu uygulamaların etrafında zamanla çeşitli edebî türler de teşekkül etmiştir. *Seğirname, ihtilacname* gibi isimlerle bilinen ve Türkçe Sözlükte "genellikle vücudun bir yerinde deri ile birlikte derinin hemen altındaki kaslar[ın] hafifçe oynama[sı]" olarak tarif edilen seğirmelerden hareketle geleceğe dair tahminler içeren eserler de bunlardandır. Bu metinler, seğirme ile ilgili yerleşmiş inanışlar vasıtasıyla insan vücudunun seğiren bölgesinden yola çıkarak o kişinin başına gelecekte neler geleceğini öngörmek amacıyla oluşturulmuştur. Günümüze kadar ulaşan çok sayıda seğirname örneği, Türk kültüründe bu konuda geniş bir literatürün mevcut olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, Paris'te bulunan Fransa Milli Kütüphanesi (Biblioth□que Nationale de France)'nde 1616 numara ile kayıtlı cöngün 42. ve 43. varaklarında yer alan ve daha önce yayımlanmamış bir seğirname örneği ele alınacaktır. Söz konusu eser, yaygın kullanımın aksine *seğirname* yerine *seğrikname* adını taşıması yönüyle dikkat çekicidir. Bu yazıda, ilk olarak fal ve kehânet kavramları ve bunların Türk kültüründeki yeri üzerinde kısaca durulacak ve seğirname / seğrikname türü hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra ise *seğrikname* adından hareketle, incelenen tür için yapılan adlandırmalara kısaca değinilecektir. Son olarak, söz konusu eserin çeviri yazılı metni bilim dünyasına sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Seğirname, Seğrikname, İhtilâcname, Fütüroloji, Fransa Milli Kütüphanesi.*

SEGIRNAME/SEGRIKNAMES IN TURKISH CULTURE AND A NEW SAMPLE OF SEGIRNAME/SEGRIKNAME

İbrahim YILMAZ
Gazi University, Faculty of Letters, Turkish Language and Literature Department, *yilmazibrahim@gazi.edu.tr*

ABSTRACT

People want to know the future throughout history. For this purpose, they have tried to predict what will happen in the future based on some signs and tried to plan their own lifes in this direction. Curiosity about the future has supplied to emerge various customs in almost every culture. Various literary genres have formed around these customs which were named the invisible arts in the past and are named futurology today. Segirname/ihtilacname is one of these literary genres which are based on saccades –which is described in the dictionary "slight movements of muscles just below the body with skin"- to predict the future. These texts were created in order to estimate what will happen to that person's future with reference to twitching zone of the human body through established beliefs about saccades. The fact that a great number of segirname samples have reached the present day indicates that there is a wide literature on this subject in Turkish culture.

In this study, a sample of a segirname which has not been published before will be examined. The text is located in a conk (the handbook which includes folk poems) which registered number 1616 at the National Library of France in Paris. Contrary to common usage, the mentioned text is named "segrikname" instead of "segirname" and this fact is also remarkable. In this article, firstly, the concepts of fortune and prophecy and their place in Turkish culture will be briefly discussed. Afterwards, knowledge about the literary genre of 'segirname / segrikname' will be given. Finally, the transcription of the work will be presented to the world of science.

Key Words: *Segirname, Segrikname, Ihtilacname, Futurology, National Library of France.*

0.Giriş

Geleceğin bilinmezliği, insanda merak ve korku uyandıran bir olgudur. Bu sebeple, insanlar tarih boyu çeşitli göstergelerden yola çıkarak gelecekten haber almayı istemişlerdir. Bu durum, hemen hemen her kültürde kehanete dayanan çeşitli uygulamaların doğmasına vesile olmuştur. Geçmişte gaybî ilimler, günümüzde ise fütüroloji olarak adlandırılan bu uygulamaların etrafında zamanla çeşitli edebî türlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Türkçe Sözlük'te "genellikle vücudun bir yerinde deri ile birlikte derinin hemen altındaki kaslar[ın]

hafifçe oynama[sı]" olarak tanımlanan seğirmelerden hareketle geleceğe dair tahminler içeren metinler olarak tarif edebileceğimiz seğirname/seğriknameler de bu kapsamdaki eserlerdendir. Geçmişi çok eskilere uzanan seğirname/seğriknamelerin yurt içi ve yurt dışındaki çeşitli kütüphanelerde müstakil ya da tabirnameler ve kıyafetnameler içerisinde birçok yazması mevcuttur (Yastı 2015: 276). Bu çalışmada tanıtılacak metin ise, bunlardan farklı olarak bir cönk içinde yer almaktadır. Paris'te bulunan Fransa Milli Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale de France)'nde 1616 numara ile kayıtlı cöngün 42. ve 43. varaklarında yer alan metne bu konu üzerine daha önce yapılan çalışmalarda rastlanmamıştır. Söz konusu eser, yaygın kullanımın aksine *seğirname* yerine *seğrikname* adını taşıması yönüyle türdeşlerinden ayrılmaktadır. Bu yazıda, ilk olarak fal ve kehânet kavramları ve kültürümüzdeki yeri üzerinde kısaca durulacak ve seğirname / seğrikname türü hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra, *seğrikname* adından hareketle, incelenen tür için yapılan adlandırmalardan kısaca bahsedilecek ve doğru adlandırmanın nasıl olması gerektiği tartışılacaktır. Son olarak, söz konusu eserin çeviri yazılı metni ve tıpkıbasımı bilim dünyasına sunulacaktır.

1.Fal Hakkında

Arapça'da fal (fe'l) "uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge" anlamına gelir. Batı dillerinde umumiyetle "gelecekten haber verme (kehanet)" anlamındaki Grekçe manteia (İngilizce' de mancy, Fransızca'da mancie) ekiyle yapılan ve fal türlerine göre değişen kelimeler kullanılmaktadır (Aydın 1995: 134). Güncel Türkçe Sözlük'te fal "Geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kâğıdı, kahve telvesi, el ayası vb.ne bakarak anlam çıkarma, bakı" olarak tarif edilmiştir. Fal, birtakım hususiyetleriyle "kehanet"ten ayrılmaktadır: "Fal genelde ya alet ve bazı vasıtalarla ya da yöntemlerle bazı tahminlerde bulunma, içinde bulunulan zamanla ve gelecekle ilgili yorumlar yapma işidir. […]kehanet ve onun özel bir şekli olan bakıcılık cinler yardımıyla veya özel yeteneklerle (bakış, seziş vb.) icra edilir. Bu bakımdan falcı kâhin ve bakıcıdan farklıdır. […] Falcı da bazı şeylere bakar. Belirli işlemler yapar, özel alet ve vasıtalar kullanır; ancak onun farklı bir yeteneği ve uymak zorunda olduğu zühd kuralları yoktur. Falcı bazı teknikler, kurallar ve söz kalıplarıyla belirli şeylerden anlamlar çıkarıp olumlu veya olumsuz sonuçlara ulaşır." (Aydın 1995:134-135).

Falın geçmişi neredeyse insanlık tarihiyle eşdeğer olarak değerlendirilmektedir. Fal ve geleceğe yönelik tahminler içeren birçok ritüelin Mezopotamya kökenli olduğu, çoğunun Akadlar döneminde gelişip Asya ve Akdeniz'e yayıldığı görüşü yaygındır (Aydın 1995: 135). Falın Eski Yunan, Roma, Mısır, Babil ve Çin gibi kadim medeniyetler içerisinde de kendine yaşam alanı bulduğu bilinmektedir (Sümbüllü 2010:4).

Türklerin hayatında falın öteden beri önemli bir yerinin olduğu tahmin edilmektedir. Tarihi çok eskilere uzanan ve günümüzde de varlığını kuvvetli bir şekilde devam ettiren fal ve kehanetle ilgili uygulamalar bunun açık birer göstergesidir. El falı, kahve falı, yıldız falı gibi fal türlerinin hâlen oldukça geniş bir kitle tarafından dikkate alındığı malumdur. Türkler arasında geçmişte "ırk" kelimesiyle ifade edilen fal geleneğinin eskiliği, bilim çevrelerince 8-9. yüzyıla ait olduğu düşünülen Köktürk alfabesiyle yazılmış Eski Uygur Türkçesi dönemi eseri "Irk Bitig" adlı kitaptan da anlaşılmaktadır.

2.Seğirname/Seğrikname Türü ve Adı Hakkında

Çoğunlukla mensur olarak kaleme alınan ve seğirme ile ilgili yerleşmiş inanışlar vasıtasıyla insan vücudunun seğiren bölgesinden yola çıkarak o kişinin başına gelecekte neler geleceğini öngörmek amacıyla oluşturulan eserler kültürümüzde *seğirname, ihtilâcname* gibi adlarla anılmaktadır. Bu çalışmada tanıtılan metin ise yaygın adlandırmaların aksine *seğrikname* başlığını taşımaktadır. Bu durum, bizi bu türdeki eserleri hangi isimle anmamız gerektiğini tartışmaya yöneltti. Türk Dil Kurumu internet sitesi üzerinde kullanıma açık bulunan Güncel Türkçe Sözlük, kelimelerin yalnız anlamlarını değil; o kelime ile oluşturulmuş atasözü, birleşik söz ve kalıp ifadeleri de sunmaktadır. Adı geçen sözlükte "name" için "mektup, yazılan şey" anlamı verilmiştir. Bunun yanı sıra, içinde "name" kelimesinin yer aldığı dilimizde yaygın bir şekilde kullanılan 58 birleşik kelime de sözlükte sunulmuştur[1]. "Name" ile oluşturulmuş bulunan *kanunname, kıyafetname, kararname, vasiyetname* gibi kelimelerin tamamının "isim+name" yapısında olması dikkat çekicidir. Buradan hareketle, "name" kelimesinin "seğir-" fiil gövdesine fiilden isim yapan "-(X)k" ekinin eklenmesiyle oluşan "seğ(i)rik[2]" ismine getirilmesi, doğrudan "seğir-" fiiline gelmesinden daha doğru görünmektedir. Biz de çalışmanın bundan sonraki bölümünde söz konusu eserler için *seğrikname* adını kullanacağız[3].

Türk dili, edebiyatı, folkloru açısından önemli bilgiler içeren seğriknameler hakkında Yusuf Ziya Sümbüllü tarafından hazırlanmış bir monografi de mevcuttur. Kültürümüzde fal ve kehanetin yerinden bahseden, seğirme

[1] Bahsi geçen tür için kullanılan *seğirname, ihtilacname, seğrikname* gibi adlandırmaların hiçbiri bu sözlükte yer almamaktadır.

[2] Seğir- fiiline fiilden isim yapma ekinin (-(X)k) getirilmesiyle oluşan kelime, vurgusuz orta hece düşmesiyle "seğrik" biçimini almıştır.

[3] Bu konu üzerine yapılan çalışmalarda daha önce kullanıldığına rastlamadığımız *seğrikname* adlandırmasının İsmail Parlatır tarafından hazırlanan Osmanlı Türkçesi Sözlüğü'nde de yer alması dikkat çekicidir. Bkz.: PARLATIR, İsmail (2016). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

ilmi hakkında bilgiler içeren ve birçok seğrikname örneğini barındıran eser, bu konuda bilgi edinmek isteyenler için bir kaynak kitap durumundadır[4].

3.Seğrikname Metni

Burada çeviri yazı alfabesiyle sunulacak metin, Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Kaynaklar Bölümü 1616 numarada kayıtlı cöngün 42. ve 43. varaklarında yer almaktadır. İnternet üzerinden de ulaşılabilen eserin kapağında meşhur sahaf Raif Yelkenci'nin adı yer almaktadır. Tasnif bilgilerinde eserin XIX. yüzyıla ait olduğu belirtilmiştir. Seğrikname metninin küçük bir kısmı yazmadaki yıpranmalar dolayısıyla okunamamaktadır. Toplam 95 seğirmenin ele alındığı metinde yalnızca 19 seğirme olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Bu durumun toplumda yerleşmiş bulunan "iyiye yorma" inancıyla bağlantısı halk bilimi araştırmacıları tarafından değerlendirilebilir. Seğriknamede az sayıda hem olumlu hem olumsuz yargı içeren örneğe rastlanırken boynu seğirenlerin sadaka vermesi gerektiği gibi tavsiye içeren örnekler de mevcuttur.

Metnin çeviri yazılı şekli ve tıpkıbasımı aşağıdaki sunulmuştur:

42/a

(1)Haẕā kitāb-ı segrik-nāme

(2) eger bir kişiniŋ başı ortası segirse mal ve ululuḳ (3) bula eger pādişahlıġa lāyıḳ ise pādişāh ola eger (4) başınıŋ hep çevresi segirse bir kişiden mal ve (5) ululuḳ bula eger başınıŋ saġ yanı segirse ḳoy üzerine (6) ulu ola eger başınıŋ sol yanı segirse sefere vara ve yine tiz gele (7) eger alnı segirse sefer ve işi muradınca ola eger saġ yanı segirse oġul (8) ve ḳız ucundan eylik göre eger sol yanı segirse istedigini bula (9) eger ḳafası segirse cennetten azacıḳ ġussa erişe eger saġ ḳulaġı segirse (10) eyü söz işide eger sol ḳulaġı segirse onu yavuz söz ile aŋalar eger (11) saġ ḳulaġının yumuşaġı segirse bir kimse ile cenk ide velī üstün (12) ola eger sol ḳulaġının yumuşaġı segirse ululuḳ ve beylik bula eger (13) saġ ḳulaġınıŋ delüği segirse düşende gāh gāh eylik göre (14) eger sol ḳulaġınıŋ delügi segirse azacıḳ ḳayġu göre eger saġ ḳula (15) –ġınıŋ asdı(?) segirse sözi üstün ola ve bazılar cenk ede demiş (16) eger sol ḳulaġınıŋ asdı segirse bir dost onu eylikde göre (17)eger saġ ḳaşı segirse şāẕlıḳ göre ve erkek oġlından veya erkek (18) dostundan sevine eger sol ḳaşı segirse şāẕūlıḳ bula eger (19) iki ḳaşı segirse bir dost dīdārın görüp şāẕ ola eger (20) saġ gözinin ucı segirse yavuz huydan eyü huya döne eger sol (21) gözinin ucı segirse muradı ucından şāẕ ola eger saġ göz (22) –ininŋ çevresi segirse azacıḳ ḥastalıḳ göre eger sol gözünün (23) … segirse oġlı

42/b

(1)… (2)…eger saġ gözünün yaŋları (3)segirse şāẕ ola eger sol gözünüŋ yaŋları segirse erkek oġlu (4) ṭoġa eger saġ gözünün ḳuyruġı segirse mal ucından şāẕ ola (5) eger sol gözünün ḳuyruġı segirse erkek oġlundan şāẕ ola (6)eger saġ gözüniŋ yuḳarı ḳapaġı segirse şāz ola eger sol göz (7)-ünün yuḳarı ḳapaġı segirse cenk ede 'āḳıbet galip ola (8)eger saġ gözüniŋ aşaġı ḳapaġı segirse mālūl ola belki aġlaya (9)eger sol gözüniŋ aşaġı ḳapaġı segirse şāẕlıḳ ve rahatlıḳ bula (10)eger saġ gözünüŋ yuḳarı kirpigi segirse bir kese göre çoḳdan (11)görmemiş ola eger saġ gözüniŋ aşaġı kirpigi segirse şāz ola (12)dostluḳ ile aŋalar eger burnı segirse baylıḳ bula eger (13)burnunuŋ ucu segirse cenk ide eger sol yanı segirse (14)ġayġuya düşe āḫirinde şāẕ ola eger burnunuŋ saġ delügi (15)segirse ḳayḳulu ola eger sol delügi segirse şāẕ ola (16)eger aġzıŋ saġ köşesi segirse ululuḳ bula eylik (17)göre eger sol köşesi segirse ululuḳ bula eger iki (18)dudaġı segirse dostın göre bazılar demişler cenk ede (19)ve düşmānlıḳ bulur ve bazılar demişler dost ile öpüşe (20)eger dili segirse cenk ide ve düşmanlıḳ bula eger bu (21)boynunun saġ yanı segirse mal bula rencle ve zahmetle (22)eger sol yanı segirse şāẕ ola eger yanaġı segirse (23) ḥastalıḳdan ḳurtula eger sol yanaġı segirse bir işden

43/a

(1)ġam yiye eger aġzı segirse ululuġa erişe eger yuḳarı (2)dudaġı segirse şāẕ ola ve bir kimse öpe eger aşaġı dudaġı (3)segirse düşmānıŋ helākini işide eger eli(?) segirse (4)düşmānlıḳ belüre eger boynı segirse külliyen ṣadaḳa virmek (5)gerek Allah Taʿala belālardan saḳlaya eger saġ omuzı segirse (6)ulu pādişāhlıḳ bula eger sol omuzı segirse şāẕ ola (7)eger saġ bazusı segirse ni'met ve 'izzet bula eger sol bazusı (8)segirse şāẕ ola ve yād ḳalmış nesnesi buluna eger saġ (9)dirsegi segirse düşmān bulur soŋra onu dostluḳ ile aŋalır eger sol dirsegi segirse bir ulu ucundan şāẕ o- (11)-la eger beli segirse nesne bula şāẕ ola eger beliniŋ üstü (12)segirse düşmegenin(?) düşe daḫı

[4] SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya (2010). Seğirname, Erzurum: Fenomen Yayıncılık

şāẕlıḳlar ḥāṣıl ola (13)eger belinin altı segirse bir işden ḳorḳa ġussa yāḫūd (14)bir bölük ḫalk üzerine ḥākim ola eger gögsi segirse (15)seferden kimsesi gele eger saġ gögsi segirse da‘īm bir (16)işden ḳayġu yiye eger sol gögsü segirse şāẕ ola (17)eger saġ eli segirse çok mal ve ululuḳ bula sol (18)eli daḫı böyledir eger saġ elinin ayası segirse çok iş (20)işleye eger saġ elinin baş parmaġı segirse ḥāceti revā ola (21)eger ikinci parmaġı segirse zaḥmet çeke eger orta parmaġı (22)segirse bir dostdan sevine eger dördüncü parmaġı segirse (23)… şāẕ ola eger … küçük parmaġı segirse…ola

43/b

(1)… sol elinin baş parmaġı segirse… (2)dost ola eger ikinci parmaġı segirse şāẕ ve feraḥ ola eger (3)orta parmaġı segirse ḫayır iş işleye eger dördüncü (4)parmaġı segirse bir dostdan eline mal gire eger küçük parmaġı (5)segirse mal bula ve tiz ḫurūc ide yāḫūd nesne veyāḫūd (6)dost ucundan şāẕ ola eger saġ koltuġı segirse azacıḳ (7)ġussa uġraya eger sol ḳoltuġı segirse ġayġulara erişe (8)eger arḳasının saġ yanı segirse oġlu ṭoġa yāḫūd rızḳ (9)içün bir cenk ide eger bögri segirse ḳayġulu ola eger beŋzi (10)segirse ziyān ola eger saġ memesi segirse ḫayır işleye şāẕ ola (11)eger sol memesi segirse eyü işleye eger yüregi segirse ḳayġu (12)leke erişe eger ḳulanı segirse bay ola eger ḳarnının saġ yanı (13)segirse ḥastalıḳdan ḫoş ola eger ḳarnının sol yanı segirse (14)ḥasta ola gine tiz şifā bula eger göbegi segirse bereketli (15)eylikler göre eger beli segirse bir nesne bula yāḫūd mübārek sefer (16)ide eger ḳaṣıgının saġ yanı segirse eylik bula şāẕ ola eger (18)cümle ḳaşıgı segirse ḳız oġlanla cima’ ola eger zekeri segirse (19) ulu mertebe bula eger ḫayānıŋ saġ yanı segirse darlıḳdan (20)ḫalās ola eger ḫayānıŋ sol yanı segirse ḳayġudan soŋra (21)şāẕ ola eger cümlesi segirse darlıġa düşe yāḫūd oġlu doġa

42/a

42

هذا كتاب سكريك نامه

اكر بوكيشنك باشي اورتاسي سكر سه مال و اولق

بوله اكر پادشاهانه لايق ايسه پادشاه اوله اكر

باشنك هب جوره سكر سه بوكشيدن مال و

اولق بوله اكر باشنك صاغ يانى سكوسه قوى اوزه بنه

اولو اوله اكر باشنك صول يانى سكوسه سفره وده وبنه تبن كاه

اكر اتى سكوسه سفره واشى موادنجه اوله اكر صاغ يانى سكوسه اوغل

وقيز اوجندن ايلك كوسه اكر صول يانى سكوسه ايسه كنى بوله

اكر قفاسى سكوسه جهتدن ازه جق عصه ايوبنه اكر صاغ قلاغى سكوسه

ايوسوزاغيده اكر صول قلاغى سكوسه اتى ياوز سوزايله اكالى اكر

صاغ قلاغينك يومشاغى سكوسه بوكمه ايله جنك ايده ولى اوسنوك

اوله اكر صول قلاغينك يومشاغى سكوسه اولق وبكليك بوله اكر

صاغ قلاغينك دلوكى سكوسه دوشنده كاه كاه ايلك كوسه

اكر صول قلاغينك دلوكى سكوسه ازه جق قبغو جكه اكر صاغ قلا

غينك اسدى سكوسه سوزنى اوستون اوله وبعضا وجنك ايده دوشن

اكر صول قلاغينك اسدى سكوسه بردوست اتى ايلكده كوسه

اكر صاغ قاشى سكوسه شانه لق كوسه وياركاك اوغلندن وياركاك

دوستندن سوينه اكر صول قاشى سكوسه شاذ وبلق بوله اكر

ايلكى قاشى سكوسه بوده دوست ديدارين كوسه شاذ اوله اكر

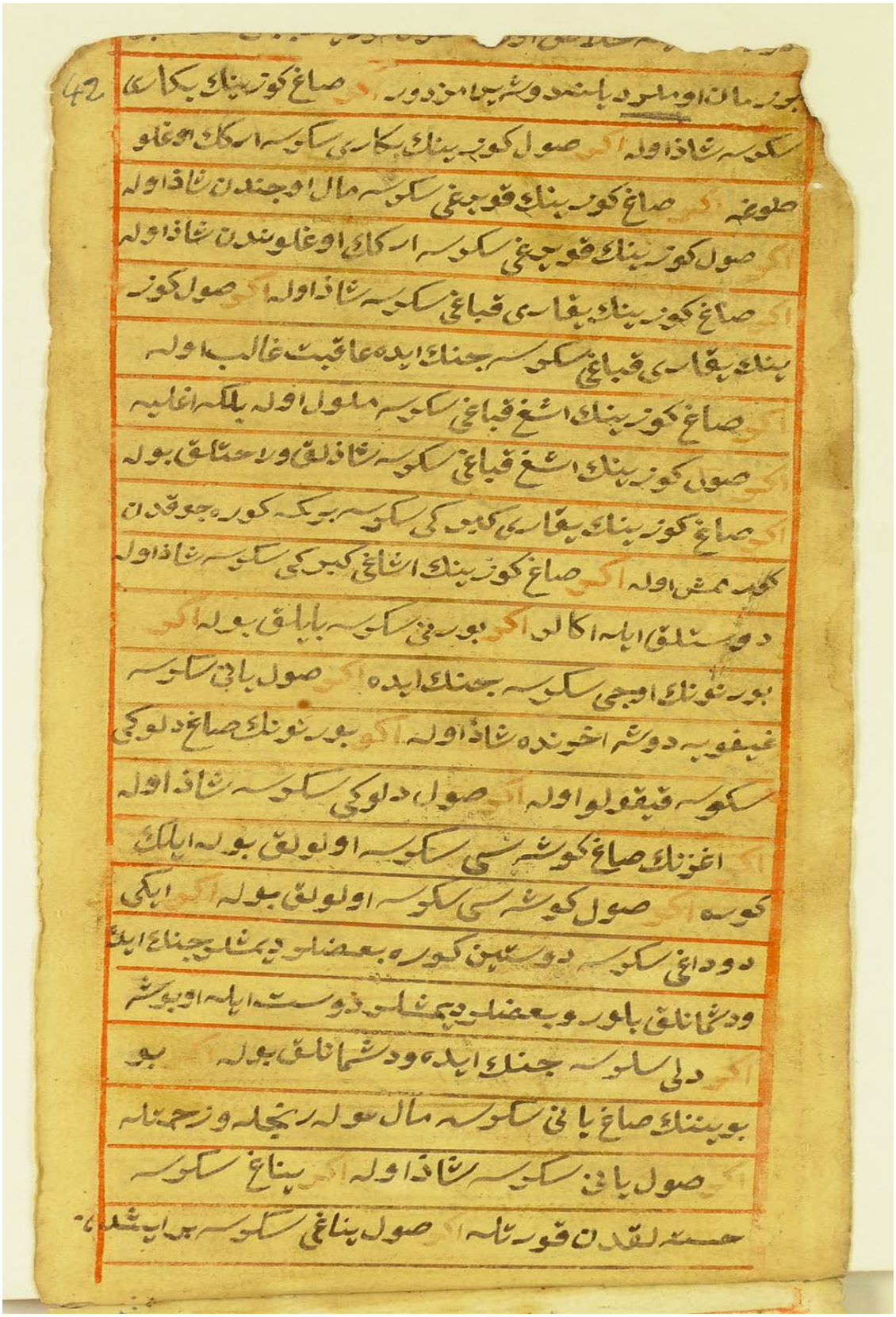
صاغ كوزينك اوجى سكوسه ياوز خوى دن ايو خوبه دونه اكر صول

كوزينك اوجى سكوسه موادى اوجندن شاذ اوله اكر صاغ كوزينك

بنك جوره سى سكوسه ازه جق حسنه لق كوسه اكر صول كوزينك

اوغلو

42/b

43/a

43/b

KAYNAKLAR

AYDIN, Mehmet (1995). "Fal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.12, s.134-138.

AYVERDİ, İlhan (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük (3 cilt),* Kubbealtı Neşriyat.

ÇELEBİ, İlyas (1995), "Fal (İslam'da Fal)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.12, s.138-139.

DAŞDEMİR, Özkan (2016), "İngiltere Kütüphanelerinde Kayıtlı Dört Seğirname Üzerine", *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2016, S.11, s.19-46.

ERDOĞAN, Mehmet (2015). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

EROĞLU, Süleyman (2017). "Seğir-Nāme -A Copy in Riccardiana Library, Florence-", *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, Vol. 18, Iss. 33, p. 671-695.

GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts, 01.05.2018, 21:56.

GÜR, Nagihan (2012). "Osmanlı Fal Geleneği Bağlamında Yıldızname, Falname ve Tâliname Metinleri", *Milli Folklor*, S.96, s. 202-215.

MERT, Abdullah (2016). "Bir Seğir-Name Nüshası", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi,* S.7, s.220-232.

PARLATIR, İsmail (2016). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

ÖZÇELİK, Sadettin (1996). "Bir İhtilac-Name Üzerine". *Millî Folklor*, Güz 1996, S.31-32, s. 98-111.

RAİF YELKENCİ CÖNGÜ, Paris Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü 1616 Numara: *https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b52506014m/f2.image*, 01.05.2018, 21:56.

SÜER, Fatih Ramazan (2011). "Bir Seğirname Örneği", *Turkish Studies*, Volume 6/4, Güz 2011, s.287-304.

ŞÜKÛN, Ziya (1996). *Farsça-Türkçe Lûgat: Gencine-i Güftar Ferhengi Ziya*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya (2007). "Seğir-Name Ve Segirmek Manaları Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.32., s.53-69.

SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya (2010). *Seğirname*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya (2010). "Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehânet", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.43, s.55-72.

SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya; GÖZİTOK, Mehmet Akif (2013). "Gaybî Bir İlim Şubesi Olarak İhtilâç-Nameler Ve Mevlânâ Sevâdî'nin Manzum İhtilâç-Namesi", *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* C.3, S.6, s.105-131.

SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya (2016). "Yeni Bir İhtilâcname Nüshası Üzerine Değerlendirme", *TİDSAD: Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Mart 2016, S. 6, s. 174-196.

ULUDAĞ, Süleyman (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

UZUN, Mustafa (1995). Falname, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.12, s.141-145.

YALAP, Hakan (2017). "Yeni Bir İhtilâcname - Seğirname Nüshası", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi,* 6(3), s.682-695.

YASTI, Mehmet (2015). "Yeni Bir Seğir-name Yazması Üzerine", *Türkiyat Mecmuası,* Bahar 2015, C.25, s.275-314.

Türk ve Çin Bahçelerde Kullanılan Bazı Bitki Türlerinin Felsefi Yönden İrdelenmesi

Dr. Öğr.Üyesi Mahire ÖZÇALIK
KSÜ Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü Kahramanmaraş / Türkiye
E_mail: mahira.me@gmail.com

ÖZET

İnsanlar felsefeye dayanarak belirli bir çerçeve içinde süren yaşam alanlarının olguların çok yönlü olarak çözümleme ve yorumlama potansiyeline sahip olmuştur. Bazı bitkilerde kültür ve mitolojinin önemli kaynaklarıdır. Bütün bitkiler insanların hizmetindedir. Fakat bunlara kutsal anlamlar yüklendiğini ve sembolleştirildiğini görüyoruz. Bu çalışmada Türk ve Çin bahçelerinde kullanılan bazı bitkilerin kısaca özelliklerine, kullanım amaçlarına, kısaca yer verilerek, bu bağlamda geçmiş bazı filozofların evren ile ilgili düşünceleri ve bitkilere yükledikleri felsefi anlamları anlatılacaktır.
Anahta Kelime: Türk, Çin, Bitki, Flesefe

Philosophical Investigation of Some Plant Species Used in Turkish and Chinese Gardens

ABSTRACT

Based on philosophy, people have the potential to analyze and interpret the multifaceted cases of the living spaces within a certain framework. Some plants are important sources of culture and mythology. All plants are in the service of people. But we see that these have been burdened with symbolic meanings. In this study, some of the plants used in Turkish and Chinese gardens will be briefly described in terms of their properties and usage purposes. In this context, some philosophers will explain the philosophical meanings of the universe and their philosophical meanings.
Keywords: Turkish, Chinese, Plant, Philosophy

Giriş

Felsefe bizi birbirine karşıt iki anlayışa ve birbirine karşıt iki pratik sonuca götürür.

Doğa başlangıçtan beri güzel sanatlara, felsefeye, edebiyata ve şiirlere ilham kaynağı olmuş, insan-doğa arasındaki ilişkilerdeki değişimler peyzaj tasarım stillerini de doğrudan etkilemiştir. Felsefe sayesinde peyzaj mimarisi belirli bir çerçeve içinde süren yaşam alanlarımızın olguların çok yönlü olarak çözümleme ve yorumlama potansiyeline sahip kılmıştır.

Bahçe tarih boyunca, insanlar tarafından paylaşılan , kültürün mekâna yansımasının bir sonucu olarak biçimlenmiştir.

Çağlar boyunca bahçeler, insanların günlük hayatının sıkıntılarından kurtulup, tabiata ait varlıklarla sıkı bir ilişki kurabilecekleri bir çeşit sığınak olmuşlardır. Kutsal kitaplarda genellikle cennetin bir bahçe mekânı şeklinde anlatılması, insanların dünyadaki yaşamlarında da birer küçük cennet mekânına sahip olma arzusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bahçe sanatı diğer sanatlardan farklı olarak, ilk insanların yerleşik hayata geçtikten sonra ekonomik faaliyetlerinin dışında bir yaşama ortamı olarak düzenleme ihtiyacı duymaları ile başlamıştır.

ilk çağlarda bahçe sanatı Mezopotamya, Mısır ve İran, Yunan, Roma'daki kaynaklardan başlayarak gelişen bir biçimsel kurallaşma, formal bir düzen göstermiştir. İnsanların göçebe hayattan yerleşik hayata geçmeleriyle ve ilk bahçe örnekleri ortaya çıkmıştır. İlk bahçeler genellikle tapınak ve bulvar düzenlemeleri, av parkı, korkuluk, meyvelik ve sebzelik şeklinde olmuştur. Geniş bahçelerde, örneğin Asur ve İran krallarının avlanma sahalarında, saray binasının düzenli bahçesi dışında kalan kesimde doğallık ağır basmaktadır (Zhang 2003).

Eski Yunan ve Roma'da da özellikle fazla geniş olmayan bahçelerde, klasik kuralların uygulanmasının getirdiği bir düzen hâkimdir. Tarihte ilk bahçe fikirleri dini felsefe ve mitoloji ışığı altında gelişmiştir. Bahçe sanatı ilk çağlarda uygarlık düzeyinin bir ölçüsü niteliği taşıdığı için krallar ve aristokratlar için mekân oluşturmada kullanılmıştır. Daha sonra insana ve topluma yönelik gelişim göstermiş ve evrensel bir nitelik kazanmıştır.

Bu çalışmanın amacı Türk ve Çin bahçe sanatından kısaca bahsedilerek, bahçelerinde kullanılan bazı bitkilerin kısaca özelliklerine, kullanım amaçların kısaca yer verilecektir. Bu bağlamda geçmiş bazı filozofların evren ile ilgili düşünceleri ve bitkilere yükledikleri felsefi anlamları anlatılacaktır.

Türk Kültüründe Bahçe

Türk bahçelerinin biçimlenmesinde bitkisel materyal olarak yaprak döken ve ibreli ağaçlar, çalılar, sarılıcı ve tırmanıcılar, çim ve yer örtücü bitkiler, meyve ağaçları ve çiçekler önemli öneme sahiptir. Çevre düzenlenmesinde kullanılan bu bitkiler; kullanıldıkları alanı güzelleştirmekten başka; sosyal, kültürel, insan ve çevre sağlığı ve turizm açısından büyük önem taşımaktadır. Türk bahçelerinde batı bahçe örneklerinde olduğu gibi desen oluşturma eğilimi yoktur. Türk bahçelerinin önemli bitkisel elemanlarından biri ise çiçekleridir. Çiçeklerin

Türk bahçelerinde kullanım biçimine bakıldığında dikkat çeken özellik ise, havuzların, konut yapılarının yakınlarında tek tür olarak tarhlar biçiminde kullanılmasıdır.

Çiçeklerin yer aldığı bu alanlar arasında, yürüyüş yolları ve ara yolların çiçeklerin dört tarafını sardığını görmekteyiz. Ara yollar, ana yollardan farklı olarak, dövme toprak olarak bırakılmış veya kum, çakıl, bazen de malta taşlarıyla döşenmiştir (Eldem, 1976).

Türk bahçelerinin biçimlenmesinde en önemli eleman olarak karşımıza çıkmakta olan bitkisel materyaller, doğaya karşı saygıyı ve doğal öğelere verilen önemi anlatmaktadır. M.Yazgan'ın (2016)'nin deyişiyle, temel belirleyiciler yaprak döken ve ibreli ağaçlar ile meyve ağaçları ve çiçek olmuştur. Servi hemen her bahçede kullanılan vazgeçilmez simgesel bir öğe olarak karşımıza çıkarken, erguvan ve yabani erik ağaçları yanı sıra çim, gül, sümbül, lale, küpeli gibi çiçekler bahçelerde yaygın olarak kullanılmıştır.

Her türlü bahçenin kurgusunda bitkiler ve ağaçlar süs olmanın ötesinde faydaya önem veren işlevsel, görsel özellikteki bir anlayışla kendisini göstermiştir.

Çin Kültüründe Bahçe

Çinliler daha ilkçağlardan başlayarak yaşamlarını ustaca bir uyumla doğanın düzenine göre ayarlayarak sanat alanına da yansıtmıştır. Bu durum Çin sanatının bazı ayırt edici özelliklerini açıklamaktadır. Çin sanatı, bütün karmaşıklığıyla, dengeli ve ölçülü bir bütündür ve hümanizmin ifadesidir. Tüm Çin sanatının belirleyicisi olan bu ölçü, denge ve duyarlık anlayışının en önemli öğesi çizgidir (Ji 1988).

Çin bahçeleri sembollerle dolu bir felsefe bahçesi olup, bitki materyalleri, kaya, su, dağ, hayvan ve yapıların mükemmel bir bütünlükteki kompozisyondur. Bronz taşlarındaki resim ve yazıtlara bakıldığında, tahmini olarak 2000 yıl önceki Zhou (M.Ö. 1122- M.Ö. 256) Hanedanlığının batı ile tamamen farklı olan Çin klasik bahçesinin, batının felsefi temelinden farklı olarak ortaya çıktığını göstermektedir (Wang 2005).

Bitkilendirmede, Çin bahçelerinin bitki uyumu ağaç ve çiçekler ile doğal manzaraları taklit etmektedir. Batı bahçelerinde ise ―yeşil heykel‖ türü ile nakışlarla yapay güzellik ifade edilmektedir. Bu bahçelerde simetri ve paralellik ön plandadır. Ağaçlara ve bitkilere formal bir şekil verilerek, doğadaki diğer canlılar ve yapılar taklit edilmiştir (Zhao 2008).

Türk Kültüründe Ağacın Yeri ve Önemi

Türkler Dünyanın en eski ve en köklü milletlerinden biri olup, büyük bir tarihî ve kültürel birikime sahiptir. Türk kültüründe ağaçlar hiçbir insanın söyleyemeyeceği şeyleri öğretmektedir.

Fagus (Kayın): Kuzey yarımküresinin ılıman ve serin iklim bölgelerinde saf ya da karışık ormanlar halinde bulunan 8 kayın türü vardır. Kuzey Amerika, Kuzey Avrupa, Anadolu, Kafkasya, Kuzey İran'da yetişen türleri bulunmaktadır. Ülkemizdeki fagus türü Fagus orientalis (Doğu kayını) dır. Kayınlar gösterişli, dekoratif ağaçlardır. Yüksek boy ve geniş taçları nedeniyle daha çok geniş parklarda kullanılırlar.

Türk kültürünün ve mitolojisinin en kutsal ağacıdır. Onun tanrının ağacı olduğuna inanılmaktadır. Kayın, iyi ve koruyucu ruhların yeryüzüne inme yoludur. Kayın ağacının yerleştiği yer, Tanrı kutunun içine sindirir. Bu yüzden de kayın ağaçları bulundukları yerlerde insanların içine ferahlık-içtenlik doldurur. Türkün anlayışına göre, kayına kadınların, anaların ana kutları sinmiştir. Onun içinde kayını kesmek yasaktır (Ergun 2012).

Şamanizm inancına göre kayın ağacı koruyucu ana Umay ile göksel ata Ülgen tarafından yere indirilmiştir. Bu ağaca tanrıdan ayrılan kayın anlamında ―kudaydan ayrılgan kayıng‖ denilmiştir. Tanrısal özelliğinden ötürü bu ağaca yıldırımın tesir etmediğine inanılmıştır. Bu sebeple şamanızım da kayın ağacı bambaşka bir değer taşımaktadır (Ögel 1993).

Bugün Türkün yaşadığı her bölgede Gök Tanrı inancının bakiyesi olarak kayın ağacı ile ilgili inanç hala yaşamaktadır (Ögel 1993).

Pinus sp. (Çam): Çamlar tür zenginliği bakımından familyanın en geniş ve en önemlisidir. Kuzey ve Güney yarımkürede görülürler. Kuzey yarımkürede orman üst sınırına kadar çıkarken, güney yarımkürede subtropik ormanlar oluşturabilen türleri vardır. Soğuk bölgelerdeki türlerde iğne yapraklar kısa, sıcak bölge türlerinde ise uzundur.

Türk kültüründe özellikle kuzeye doğru gidildikçe önemi daha da artan türleri, farklı semboller taĢımaktadır. Mesela karaçam ve kızılçam (melez), erkeği temsil ederken fıstık çamı kadını temsil etmiĢtir. Noel Baba'ya atfedilen ağaç ta bu ağaçtır (Ergun 2012).

Türk mitolojisinde cennet bağı olarak tanımlanan "gülistan-ı bağ-ı irem" Kaf dağının ortasında yer almaktadır. Bu bağın çevresi ulu çamlarla çevrelenmiştir. Dört bir yanından şifalı sular akar. Yer yüzünün en güzel çiçekleri ve meyveleri buradadır. Bu bağa sadece periler ve cinler girebilir (Beydili 2005;, Gezgin 2010).

Platanus orientalis (Çınar): Çinar ağacının ana vatanı Amerika kıtasının kuzey kısımları ile Asya ve Avrupa kıtasının doğu kısımlarıdır. Ülkemizde yetişen ve doğal yayılış alanı bulunan tek çınar türü Platanus orientalis (Doğu Çınarı) dır.

Çınarla devletin bahtı arasında bağ kurulduğu gibi, çınarla çocuk arasında da bir bağ söz konusudur. Çocukların uzun ömürlü ve dallı budaklı olması, nesillerin kıyamete kadar devam etmesi için aileler yeni doğan çocukları adına çınar dikerler, çinar doğumun da sembolüdür. GeniĢ yaprakları, koyu gölgesi, heybetli görünüĢü ve ak budaklarıyla Türk'ün kutsal ağaç vasıflandırmasına uygun düĢen çınarlar ―ulu ağaç‖, ―gaba ağaç‖

unvanlarıyla anılır olmuĢlardır. Masallarda Ģehzadelerin atlarını bağladıkları, dibindeki pınardan su içtikleri bu ağaçlar, nurun, aydınlığın, Tanrı kutunun sembolüdür (Ergun 2012).

Cupressus sp. (Servi- Selvi): Anavatanı Akdeniz Bölgesi'nden Himalaya'lara kadar olan bölge ve Kuzey Amerika'dır. herdem yeşil ağaç veya çalılardır.

Türkçe Sözlükte servigillerden, yaprakları karĢılıklı, yığıĢık ve koyu yeĢil renkte, en çok meydanlıklara dikilen servi, uzun boyu ve daima yeĢil kalmasıyla ebediyetin sembolüdür. Onların daima yeĢil olmaları, ata ruhlarının cennete olduğunun kanıtı olarak algılanmaktadır. Onlar, aynı zamanda ölen ataların torunlarının mutlu yaĢamalarının sembolüdür. Mezarlıklardaki ataların torunlarının mutlu yaşamalarının sembolüdür. Mezarlıklardaki ataların ruhları, bu ağaçlar sayesinde göğe ulaşmakta, Tanrı'nın kutu aşağıya, kemiklere inmektedir (Ergun 2012).

Kısacası, Türkler doğada görülen her şeye dini bir anlam ve değer atfetmiştir. Ağaçla ilgili inanışlar ve uygulamalar bunlardan sadece birsidir.

Çin Kültüründe Ağaçların Yeri ve Önemi

Çin geleneklerindeki yaĢam ağacı (Kiyen Mu) dokuz dallı, dokuz köklü, dokuz göğe ve dokuz kaynağa dokunan bir ağaç olup, ölülerin bulunduğu öte-âlemi de içermektedir. Çin geleneğinde ayrıca, meyvesi ölümsüzlük sağlayıcı Ģeftali olan si-wangu-mu ağacı bulunmaktadır (Roberts 1956).

Çin bahçelerinde yer alan dekoratif sanatlar, resimler, çiçekler, meyveler ve ağaçlar yaşamın çeşitli yönlerini temsil etmekte olup gezerken size gizli bir mesaj bırakmaktadır. Çin'deki ağaç ve bitkilerin gizledikleri anlamlara tezimizin sonraki bölümlerinde yer verilmiştir.

En eski devirlerden itibaren, bazen farklı bazen aynı ağaçları kutsal kabul etmiş olup, Tanrının ve hükümdarın sıfatı olan bu kutsal ağaç inancı, zamanla ataları temsil etmiştir, ölümsüzlük ağacı ve hayat ağacı olarak ta nitelendirilmiştir. Choular kayın ağacının dünyanın merkezini tayın ettiğine ve hükümdarın bu ağaç vasıtasıyla göğe yükseldiğine inanmışlardır (Roberts 1956).

Sonuç

Ağaçların mitolojik ve dinsel efsaneleri, hikayeleriyle toplumun belleğinde yer ettiğini, ağacın zihinsel olarak devletin kendisiyle bir tutulduğunu, özellikle çınar ve servinin doğanın bir parçası olarak kentin genel manzarasına damgasını vurduğunu görmekteyiz.

Ağacın taşıdığı özelliklerinden dolayı canlı bir varlık olarak görülmesi, kutsal sayılması ve utsal olanla irtibat aracı olarak kullanılması islam öncesi Türk inanışlarında ağaç kültüyle başlar. Ağaca atfedilen kutsallık islamiyetten sonra cennet kavramıyla yakın ilişki kurmuştur.

Çin kültürü Türklerin Gök tanrı dininden etkilenmiştir. Bu dindeki çiçek, ağaç, taş, su, güneş vb. doğa varlıklarının kutsal olması Çin kültüründe doğa varlıklarına saygı duyulması ile kendini göstermiştir. Bahçe sanatı kültürünün Çin'de önemli gelişme göstermesinde özellikle bu dinin etkisi büyük olmuştur.

Türkler arasında ölümsüzlük motifinin çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda, Türkler arasında nar, şeftali gibi meyvelerin yanında ölümsüzlük bahseden otların varlığının kabul edildiği ve bu ölümsüzlük ağacı motiflerinin değişik şekillerde sosyal hayatta da çok yaygın bir biçimde kullanılmış olduğu nakledilmiştir. Kutlu dağda yetişip, ölümsüzlük veren meyvelerden narın, Burkan dininde bereketin sembolü ve Mani dininde de cennet yeşimlerinden olduğunu göz önünde bulunduracak olursak, bu inancın Çinlilere Türklerden geçmiş olması mümkündür (Işık 2004).

Kaynaklar

1. Ergun, P. 2002. Türk Kültüründe Ağaç Kültü. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara. ss: 879
2. Eldem SH (1976) Türk Bahçeleri. Kültür Bakanlığı Türk Sanat Eserleri: 1, İstanbul.
3. Ji, C. 1988. 园冶（Yuan-ye）. Zhong-hua Shu Ju Yayınları, Pekin, Çin. ss: 212
4. R.Işık (2004)., "Türklerde ağaç ile ilgili inanışlar ve buna bağlı kültler", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, ss: 89-106
5. M.E.Yazgan (2016), Türk Bahçe Sanatı, http://www.plantdergisi.com/yazi-prof-dr-murat-yazgan-235.html# (erişim tarihi: 27.04.2018)
6. D.Gezgin (2010), Bitki Mitosları, Sel Yayıncılık, İstanbul
7. Ögel, B. 1993, Türk Mitilojosi I. Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
8. Roberts, J. 1956. Chinese Mythology A to Z. Library of Congress Cataloging in-Publication Data, New York. ss: 153
9. Wang, J. Y. 2005. 中国古代园林史(Çin Klasik Bahçe Tarihi I-II). Jian-zhu Gong-ye Yayınları, Çin. ss: 1073
10. Zhang, J. J. 2003. 中国造园艺术论 (Çin Bahçe Sanat Tarihi). Shan-xi, Halk Yayınları, Çin. ss:503
11. Zhao, S. B. 2008. 中外园林史(Çin ve Yabancı Ülkeler Bahçe Tarihi). Pekin Shuang-qing Yayınları, Pekin. ss:342

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA BABA KARAKTERLER

Yasin Mahmut YAKAR*
Şule Tuğçe ÇİMEN**
Recep GÜLTEKİN***

ÖZET

Ders kitaplarındaki karakterlerle çocukların özdeşim kurabilecekleri göz önüne alındığında bu kitaplarda baba karakterlerin sunuluş biçiminin önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca çocuklara sunulan metinlerde günlük hayatın bir yansımasının yer alması da bu bağlamda önemlidir. Buradan hareketle çalışmada Türkçe ders kitaplarındaki kurgusal metinlerde yer alan baba karakterlerin yansımaları incelenmeye çalışılmıştır. Literatürde bu şekilde kurgulanmış bir çalışmanın olmaması ve ders kitaplarındaki kurgusal metinlerde yer alan baba karakterlerin geleceğin babalarını oluşturacak çocuklar için örnek teşkil edecek olması çalışmanın yapılış sebebini oluşturmaktadır. Çalışma doküman analizi deseniyle kurgulanmıştır. Araştırmada 2017-2018 yılı itibariyle yürürlükte olan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarından altı tanesi incelenmiştir. Bu bağlamda incelenen ders kitaplarında yer alan kurgusal nitelikli metinler önce betimsel analize ardından içerik analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda Türkçe ders kitaplarındaki kurgusal metinlerde yer alan baba karakterlerin özellikleri düşünce kaynaklı, duygu kaynaklı ve inanç kaynaklı olmak üzere üç kategori altında toplanarak açıklanmaya çalışılmıştır. İncelenen Türkçe ders kitaplarında baba karakterlerin duygu kaynaklı özelliklerinin düşünce ve inanç kaynaklı özelliklerinden daha fazla olduğu görülmüştür. Çalışma sonucunda Türkçe ders kitaplarında baba karakterlerin çocuklarının eğitimine önem veren, hür düşünceli, kimi zaman inançla ilgili hassasiyeti yüksek, ailesinin ihtiyaçları ve mutluluğuna önem veren, hayatla ilgili öğütler veren, kendi babasına karşı saygılı ve merhametli ve kısmen de teknolojiden uzak olduğu için ailesiyle iletişim kurmakta zorlanan bir şekilde resmedildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: baba, Türkçe ders kitabı, karakter, çocuk, karakter eğitimi.

Father Characters In Turkish Textbooks

ABSTRACT

When it is considered that children can identify with the characters in the textbooks, it is thought that the presentation style of the father characters is important in these books. It is also important in this context to include a reflection of everyday life in texts presented to children. In this context, the aim of this study is to examine the reflections of father characters in fictional texts in Turkish textbooks. The lack of such a work in the relevant literature and the fact that the father characters in fictional texts in the textbooks constitute an example for the children who will become fathers of the future are the principal reasons for the present study. The study was conducted on the document analysis. Turkish textbooks from 5th, 6th, 7th and 8th grades each used in 2017-2018 were examined in the research. In this context, the fictional texts in the textbooks examined were first descriptively analyzed followed by content analysis. The results of the analysis suggest that the characteristics of the father characters in the fictional texts in the Turkish textbooks were explained by under three classifications; thought-based, emotion-based and belief-based. In the Turkish textbooks examined, it was found that the emotional characteristics of the father characters were more preponderant than those of the thought and beliefs. The results of the study in the Turkish textbooks show that the father is depicted as that who gives importance to the education of his children, is freethinker, sometimes sensitive about their beliefs, gives importance to his family's needs and happiness, advises about life, wants them to be respectful and compassionate to their father away from technology.

Key Words: Father, Turkish Textbook, Character, Child, Character Education

1. GİRİŞ

Türkçe dersi diğerlerine göre ders kitabının daha fazla kullanıldığı ve daha işlevsel bir konumda bulunduğu bir yapıdadır. Çünkü Türkçe derslerinin işlenişi temelde ders kitaplarında yer alan metinlere bağlıdır. Bu metinlerden yola çıkarak dört temel dil becerisi ve dil bilgisi ile ilgili kazanımlar öğrencide oluşturulmaya çalışılır. Topçuoğlu'ya (2006) göre "Öğrencinin, ana dili olarak Türkçe ve bununla ilgili kuralları öğrenmesi ile ilgili dil becerilerinin gelişmesinde, ders kitapları en temel araçtır. Kitaplar yazılı ve basılı öğrenme ortamlarıdır." Çocuk, çocuklar için kaleme alınmış hiçbir eserle karşılaşmasa bile Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerle muhatap olmak zorundadır. Bu durum Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin çocuk okur için önemini göstermektedir.

Karakter; olay, zaman ve mekanla birlikte metni oluşturan dört temel unsurdan biridir. Sözlükte, "Bir eserde duygu, tutku ve düşünce yönlerinden ele alınan kimse" (TDK, 2011) olarak tanımlanan yazınsal metinlerde

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, ymyakar@erzincan.edu.tr
** Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, suletugcecimen24@gmail.com
*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, gultekinrecep75428@gmail.com

yer alan karakter, çocuklar için kaleme alınan metinlerde daha da önem kazanmaktadır. Çünkü çocuk okur karşılaştığı metinlerde yer alan karakterlerden etkilenir, onları örnek alır, tabiri caizse kimi zaman kitaptaki karakterle aynîleşir (Sever, 2008). Bu bakımdan ders kitaplarına alınan metinlerdeki karakterlerin çocuklar için son derece önemli olduğu bir gerçektir. Ders kitaplarında yer alan karakterlerin idealize edilmemiş, devingen, olumsuz örnek teşkil etmeyecek ve çocuğun kendi çevresinde karşılaşabileceği kadar gerçekçi resmedilmesi bu bağlamda önem taşır.

Ders kitaplarında sadece çocuğun kendi yaş grubunda olan karakterler değil yetişkin karakterler de yer alır. Bu karakterlerden özellikle aile ile ilgili olanlar, çocuğun yakın çevresini yansıtması bakımından ayrı bir konumda yer alır. Çünkü özellikle erken yaşlarda çocuk ailesine daha çok bağlı durumdadır. Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarında yer alan baba karakterlerin hem çocuklara örnek oluşturması bakımından hem de ders kitaplarında çocuğa sunulan metinlerin çocuğun yaşadığı çevrenin bir benzerini yansıtması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Türkçe ders kitaplarıyla ilgili literatür incelendiğinde ders kitaplarıyla ilgili çalışmaların değerler eğitimi (Aral, 2008; Somuncu, 2008; Akyol, 2010); metin türleri ve kaynaklar (Özdemir, 2004; Kan, 2010; Avcı, 2011); söz varlığı (Yalçın, 2005) ve çocuk edebiyatı ölçütleri (Evren, 2008) etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yanında literatürde edebî eserlerde baba karakterlerin yansımalarıyla ilgili az da olsa çalışmalara rastlamak mümkündür. Bunlardan Türksoy (2012) yaptığı çalışmada Reşat Nuri Güntekin'in iki romanında baba motifini incelemiş, bu romanlardaki baba karakterlerin yazarın iletilerini ulaştırmak için bir araç konumunda olduklarını tespit etmiştir. Karahalil, yaptığı çalışmada incelediği iki eserde baba karakterlerin görevleriyle ilgili sorumluluklarını ailelerinin önünde tuttukları sonucunu elde etmiştir (2013). Çitçi (2009) Mehmet Akif'in eserleri üzerinde yaptığı çalışmada baba ve çocukların kuşak çatışması yaşadıklarını belirlemiştir. Terzi (2017) ise ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan hikâye kahramanlarını değerlendirdiği çalışmasında kitaplarda yer alan kahramanların genellikle olumlu kişilik özelliklerine sahip biçimde kurgulandığı sonucuna ulaşmıştır.

Literatürde de görüldüğü gibi Türkçe ders kitaplarında yer alan kurgusal metinlerdeki baba karakterler özelinde yapılmış bağımsız bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda çalışma literatüre katkı sağlamak ve ders kitaplarında geleceğin ana-babaları olacak çocuklara sunulan baba karakterlerin yansımalarını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bu çerçevede çalışmada "Türkçe ders kitaplarındaki kurgusal metinlerde baba karakterinin yansımaları hangi eksendedir?" sorusuna cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın Deseni

Çalışmada doküman incelemesi deseni kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187). Bir nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi, diğer araştırma metotlarına göre daha az zaman alması, daha az maliyetli olması ve detaylı incelemelere fırsat vermesi yönüyle işlevseldir (Bowen 2009: 27). Çalışma, yazılı dokümanlardan hareketle yapıldığı için doküman analizi deseni kullanılmıştır.

2.2. İncelenen Dokümanlar

Çalışmaya konu olan ders kitaplarıyla ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Sınıf ve Yayınevine Göre Kurgusal Metinlerin Dağılımları

Metnin Adı	Sınıf	Yayınevi	Kısaltmalar
Küçük Ağa	5	Millî Eğitim Bak.	5, MEB
Affet Babacığım	6	Millî Eğitim Bak.	6, MEB
Atari Merakı	6	Millî Eğitim Bak.	6, MEB
Ali'nin Ödevi ve Köstebekler	6	Başak	6, B
Gülibik	6	Başak	6, B
Mektup	7	Ez-de	7, E
İmece	8	Millî Eğitim Bak.	8, MEB
Babamın vasiyeti	8	Dörtel	8, D
Doğayı Derinlemesine Duyumsamak	8	Dörtel	8, D
Selim	8	Dörtel	8, D
Selim'i Anarım	8	Dörtel	8, D

Tablo 1'de çalışmada incelenen dokümanlar yer almaktadır. Buna göre çalışmada 2017-2018 eğitim-öğretim yılı itibariyle kullanımda olan dört farklı yayınevine ait altı farklı kitapta yer alan kurgusal metinler

incelenmiştir. Kurgusal metinlerin inceleme kapsamına alınmasının nedeni bu türdeki metinlerde bulunan karakter sayılarının diğer türlerdeki metinlere göre daha fazla oluşudur. Ayrıca çalışmada doğrudan alıntı yapılması gereken durumlarda kullanılmak üzere kısaltmalar belirlenmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmanın veri toplama aşamasında çalışmaya konu olan kitaplar internet ortamında elektronik formatta temin edilmiştir. Temin edilen bu kitaplarda yer alan kurgusal metinler belirlenmiş, bu işlem yapılırken iki alan uzmanından yardım alınmıştır. Ardından bu metinler araştırmacılar tarafından öncelikle betimsel analize sonrasında da içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu analiz sonucunda Türkçe ders kitaplarında yer alan kurgusal metinlerdeki baba karakterlerin özellikleri "düşünce kaynaklı", "duygu kaynaklı" ve "inanç kaynaklı" olmak üzere üç kategori altında toplanmıştır. Bütün bunlar yapılırken veri seti araştırmacılar tarafından birkaç kez okunmuş, kodlama güvenirliği ile ilgili oranın Miles ve Huberman'a (1994) göre .70'ten fazla olması göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca gereken yerlerde tablolara ve kurgusal metinlerden doğrudan alıntılara başvurulmuştur.

3. BULGULAR ve YORUMLAR

Türkçe ders kitaplarındaki kurgusal metinlerde yer alan baba karakterlerin özelliklerinin incelendiği çalışmada elde edilen bulgular ve bu bulgulara ait yorumlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo.1 Düşünce Kaynaklı Özellikler
"Babam beni okumalarımda serbest bırakmakla beraber, psikolojik anlamda ruhta yeni melekeler meydana getirecek kuvvetli tesirler yapmak fırsatını da kaçırmazdı." (8,D,68)
"Babam, her mevsimin kendine özgü biçimde yaşanması gerektiğine inanır, bizleri de peşinden sürüklerdi." (8,D,122)
"Babam o zamanın başka babalarına pek benzemezdi. Dindarlıkla hür düşünüşü nefsinde birleştiren bu zat, batıl fikirlerin eskilerinden de yenilerinden de kendini kurtarabilmişti." (8,D,67)
"Bir sabah her zamanki çamın altına vardım ki bir köylü kadın, üç yarı çıplak çocuk garip bir takım taşlar, tahtalar, saclarla bir şeyler yaparlar. Bu, her tarafından poyraz, lodos, gün doğusu, keşişleme, yıldız, karayel rüzgârı giren bir evdi. Mustafa arkasına yeşiller giymiş güçlü kuvvetli bir kadın takmış, üç evleğine çizgiler, ocaklar açıyordu." (8, MEB, 59)
"Ay baba, ne kadar akıllısınız." deyince hiç de alçakgönüllü olmayan bir tavırla böbürlendi : 'Her şey kitap okumakla olmuyor, küçük hanım, arada bir başını kaldırıp etrafına da bakacaksın.' " (8,D,121)
"Ali'nin soruları ufuk açıcıydı. Rıza Bey bu sayede neler öğrenmemişti ki: Eşinin çatı sularını ıhlamur ağacını sulamak için kullandığını… Aç tavşanlar için bahçe duvarlarına havuçlar koyduğunu…" (6,B,49)
"Rıza Hoşgörü'nün, internet ortamıyla ilişkisi yok denecek kadar azdı. Gözlerini açarak, "Ben interne-te sık girmiyorum," dedi." (6,B,51)
" 'Gülibik öttü Baba, Gülibik öttü!' dedim. 'Gevezeliği bırak da, şapkamı getir içeriden,' dedi. Getirdim. Şapkasını özenle kafasına yerleştirip harman yerine doğru yola çıktı. Giderken de dönüp: 'Artık horozların ötüşünü bir yana bırak da, derslerine çalış. Okulun neredeyse açılacak, sen tavuk-larla, horozlarla uğraşıyorsun,' dedi. İki adım atıp döndü yine: 'Haaa, unutuyordum az daha: Çiçekleri inceliyorum diye yollarda oyalanma da azığımı (yemeğimi) çabuk getir!' Yürüdü gitti babam. Bakakaldım arkasından. Sevincimi, mutluluğumu birileri ile paylaşmak istiyordum. Ama kimse katılmıyordu buna. (6,B,17)

Tablo 1'de Türkçe ders kitaplarında yer alan baba karakterlerin düşünce kaynaklı özellikleri yer almaktadır. Bunlardan ilki çocuğu yönlendirebilmektir (8, D, 68). Baba karakterler çocuklarını özellikle okuma noktasında serbest bırakırken psikolojik anlamda çocuklarını yönlendirmekten geri durmamaktadırlar (8, D, 121). Bununla birlikte çevre ve doğa bilinci kazandırma konusunda da baba karakterlerin çocuklarına yol gösterici konumda betimlendikleri görülmektedir (8, D, 122). Batıl inançlardan uzak durmak da baba karakterlerin ön planda yer alan özelliklerinden biridir. Hür düşünen baba, çocuk gözünde kendi çağdaşı arkadaşlarının babalarından da farklılık göstermektedir(8, D, 67). Baba karakterlerin dikkat çeken bir diğer özelliği de çalışkanlıktır. Eşi ve çocuklarıyla birlikte ailesinin geçimi için çaba gösteren baba, neredeyse sıfırdan bir hayat kurmaktadır (8, MEB, 59). Baba karakterler öğüt verici kimlikleriyle de öne çıkar. Kızına sadece kitap okumakla yetinmeyip hayatın gerçeklerini öğrenmeye çalışmasını öneren baba bu noktada örnek olarak gösterilebilir (8, D, 68). Çocuğunun soruları sayesinde ailesi hakkında bilmediklerini öğrenen baba karakter de ders kitaplarında baba karakterlerin öğrenmeye açık bir şekilde resmedildiğini ortaya koymaktadır (6, B, 49). Türkçe ders kitaplarında baba karakterlerle ilgili düşünce kaynaklı olumlu özelliklerin yanında olumsuz özelliklerin de var olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki çocuğu neredeyse teknoloji bağımlısı olan baba karakterin teknolojiden tamamen uzak olmasıdır (6, B, 51). Bir diğer olumsuz özellik ise yetişkinlikten kaynaklı düşünce yapısı nedeniyle baba karakterin çocuğunun heyecanını anlamlandıramaması ve çocuğunu ders çalışması için azarlamasıdır (6, B, 17).

Tablo 2. Duygu Kaynaklı Özellikler
“Babasına karşı derin bir minnet besliyordu: — Beni okutabilmek için, bu ihtiyar hâlinde, öyle çok çalışıyor ki... Zavallı babacığım, diye üzülürdü. ‘O kadar çok çalışkan’ bu zavallı babanın; sevgili yavrusunu, temiz bir kıyafetle gezdirmeye olsun gücü yetmeyişinin sebebini de öğrendim." (8,D,21)
“Doktor Küçük Ağa’yı minnettar eden bir hızla ikinci gün Akşehir’e geldi. O da kumandanlarına yalvarıp iki gün izin almıştı.” (5,MEB,67)
“Babasının yatağına eğildi, yanaklarını ve ellerini defalarca öptü. ‘Beni affet’ der gibi sarıldı, kokladı. Artık ikisi de kendine hâkim olamıyor ve hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.” (6,MEB,3)
“Baba sen yaşlandığında ben de seni buraya mı getireceğim?” diye sorunca, dünyası başına yıkıldı.” (6, MEB,3)
“Mehmet korkunç şekilde annesine benziyordu. Ama yine de bu kapkara gözler, gür kaşlar, ağızdaki bu hüzün sinmiş irade Küçük Ağa’dandı, kendisindendi.” (5,MEB,65)
“Fakat Küçük Ağa’yı bütün işkencelerden alıkoyan bir şey vardı. Mehmet’i görmek, Mehmet’i okşamak, öpmek, koklamak, göğsünü pırpır ettiren esintilere kapılıverip iki de bir bağrına bastırmak. Ona üzüm alıyor, düdük alıyor, helva, leblebi, fındık, fıstık; kısacası suyu çekilmiş değirmenlere benzeyen dükkânlarda ne bulursa alıyordu.” (5,MEB,66)
“Mehmet’ini üvey ağasının yanında yakaladı. Onlar kapıdan çıkar çıkmaz Küçük Ağa’da dükkândan fırlamıştı. Kalbi göğsünü güm güm yumrukluyordu. Mehmet’in üstüne atılmak, kollarını alıp bağrına bastırmak, istediği halde, karşı karşıya gelince donup kalmış, bütün adaleleri kaskatı kesilmişti. Nefes alamıyordu.” (5,MEB,65)
“Gün geçtikçe Mehmet’in kendisine biraz daha sokulduğunu, ısındığını, benimsediğini görüyor, gururla karışık bir mutluluk duyuyordu. Artık bir oğlu vardı. Koca koca oğlanlar dâhil herkes Mehmet’e Küçük Ağa’nın Mehmet demeye başlamıştı. (5,MEB,66)
“Babam daha soğukkanlıydı. Elini omzuma attı. O sıcaklığı hiçbir yerde bulamayacağımı biliyordum.” (6, MEB,83)
“Birden bire eğilerek Mehmet’i kaptı. Tam bir kapıştı bu. Mehmet korkmaya bile fırsat vermeyen bir şaşkınlık içindeydi. Küçük Ağa boğazı düğümlenmiş, gözleri yana yana, onu öptü, öptü, belki yüzlerce defa öptü; içine sindirmek isteyen bir hırsla öptü.” (5,MEB,65)
“İşte o zaman Küçük Ağa tam deliye döndü ve Emine’yi yanına almak için hırsa kapıldı fakat bunu nasıl yapacaktı?” (5,MEB,66)
“Paniğe varan telaşı yüzünden akıl almaz bir şey yaptı ve Mehmet’le çektirdiği fotoğrafın bir tanesini de Mehmet’e vererek Emine’ye yolladı. Emine onu mutlak tanırdı, tanıdı elbette.” (5,MEB,66)
“Devirler geçecek hayranlıklar görecek, düşmanlıklar görecek, varlığı da yokluğu da bütün unsurlarıyla tadacak fakat mutluluğu sadece bir hatıra olarak hatırlayacaktı.” (5,MEB,67)
“Eşini kaybetmeyi göze alamazdı. Babası yüzünden çıkan tartışmalar dışında, mutlu bir yuvası, sevdiği ve kendini seven bir eşi ile bir çocukları vardı. Eşi için çok mücadele etmişti evliliği sırasında. Ailesini ikna etmek için çok uğraşmış ve sorunlarla karşılaşmıştı. Hâlâ onu ölürcesine seviyordu.” (6,MEB,2)
“Her zaman bizlerin doğayla yeterince ilgilenmediğimizden yakınırdı.” (8,D,120)
“Bir adam çiçek, hayvan sevmedi mi at öylesini... Çok denenmiştir bu bizde... Sen çiçek seversin belli...” (8,D,102)
“ ‘Akşam eve gelince babam, Anlat bakalım ne yaptınız?’ dedi.” (7,E,19)
“Rıza Bey, mutluluktan ne yapacağını şaşırmıştı. Ödevini daha kolay yapması için eski dizüstü bilgi-sayarını Ali’ye hediye ediverdi.” (6,B,49)
Babası birden, Ali’nin sorularının ne kadar önemli olduğunu fark etti. (6,B,49)
“Çaresizlik içinde ne yapacağını düşündü ve kendince bir çözüm yolu buldu. Yıllar önce avcılık merakı yüzünden kendisi için yaptırdığı kulübe tipi dağ evine götürecekti babasını. Haftada bir uğrayacak ve ihtiyacı neyse karşılayacak böylelikle eşiyle de bu tür sorunlar yaşamayacaktı.” (6,MEB,2)
“Ayla Hanım’a dönerek, “Lütfen yaptıklarınızı anlatın,” dedi. “Daha kim bilir ne numaralar dönüyor bu evde?” (6,B,49)

Tablo 2’de Türkçe ders kitaplarında yer alan baba karakterlerin duygu kaynaklı özellikleri verilmiştir. Bunlardan ilki fedakârlık ve çalışkanlıktır. Ders kitaplarında yer alan baba karakterler hem çalışkan hem de fedakârlık özellikleriyle öne çıkar. Örneğin baba karakterler çocuklarının eğitim hayatlarını devam ettirebilmek, kılık kıyafet bakımından arkadaşlarının içinde mahcup olmamalarını sağlamak amacıyla fedakârlık gösterip çok çalışırlar (6, D, 21). Baba karakterin ailesi için yaptığı bir diğer fedakârlık örneği olarak gerektiği yerde ailesi için başkalarına minnet duyması gösterilebilir (5, MEB, 67). Baba sevgisi de ders kitaplarında baba karakterlerin duyguyla ilgili bir diğer özelliğidir). Babaya duyulan sevgi, hem yaşlı babaya karşı gösterilen duygu yoğunluğu

ve merhamet; hem de karakterin kendisinin baba olmasından dolayı sahip olduğu beklentilerle resmedilir (6, MEB, 3. Baba karakterlerin babalarına karşı duydukları sevginin yanında evlatlarına olan sevgileri de ders kitaplarında dikkat çeker. Yıllarca çocuğundan uzak kalıp sonrasında evladını ilk gördüğünde babanın yaşadığı heyecan; babanın çocuğunu fiziksel özellikleri bakımından kendisine benzetmesi; evladına duyduğu sevgiyi aldığı hediyeler ve gösterdiği fiziksel yakınlıkla açığa vurması; bununla beraber evladının kendisine olan sevgisini görünce bundan mutlu olması ve işlediği hatadan dolayı korkan ve pişmanlık duyan evladına ilgi gösterip destek olması bu bağlamda dikkate değer baba karakter özelliklerindendir (5, MEB, 66; 5, MEB, 65; 6, MEB, 83). Kendi babalarına ve çocuklarına duydukları sevginin yanında eşlerine olan sevgileri de ders kitaplarında baba karakterlerin dikkat çekici özellikleri arasında yer alır. Eşinin savaşta şehit olduğunu düşündüğü için başkasıyla evlenmek zorunda kalan karısıyla tekrar evlenmek isteyen baba, esasında eşine sevgi duyan bir babanın neleri göze alabileceğini örneklemektedir (5, MEB, 66). Yine aynı baba karakterin eşi öldükten sonra bile eşine karşı gösterdiği sadakat ve bir daha eski günlerdeki gibi mutlu olamayacağına inanması da bu konudaki çarpıcı örneklerden biridir (5, MEB, 66). Baba karakterlerin eşlerine duydukları sevginin yoğunluğundan dolayı eşlerini kaybetmeyi göze alamaması da bu bağlamda düşünülebilir (6, MEB, 2). Baba karakterlerin duygu kaynaklı bir diğer özelliği de doğa sevgisidir. Türkçe ders kitaplarındaki baba karakterler, doğaya karşı sevgi beslemenin yanında bu sevgiyi çocuklarına da aşılamayı amaçlarlar. Örneğin baba karakterin "Bir adam çiçek, hayvan sevmedi mi at öylesini... Çok denenmiştir bu bizde..." (8, D, 102) şeklinde sarf ettiği cümleler baba karakterin doğa sevgisiyle insan olmayı bir tuttuğunu gösterir. Baba karakterlerin çocuklarıyla ilgilenmeleri de önemli sayılabilecek iletiler arasında yer alır. Çocuğunun sorduğu sorularla mutlu olan babanın ödevlerini yapabilmesi için çocuğuna dizüstü bilgisayar hediye etmesi, her akşam çocuğuna gününün nasıl geçtiğine dair sorular sorması bu noktada dikkat çeken örneklerdir (7, E, 19; 6, B, 49). Baba karakterlerin olumlu özelliklerinin yanında nadir de olsa olumsuz karakter özelliklerine sahip olduğu durumlar da vardır. Yaşlanan ve gelini tarafından istenmeyen babasını dağ başındaki bir kulübeye bırakmak zorunda kalan baba örneği bu olumsuzluklardan biridir (6, MEB, 2). Bir diğeri ise baba karakterin evi ve ailesiyle ilgilenmediği için evde olan bitenden habersiz olmasıdır (6, B, 49).

Tablo.3 İnanç Kaynaklı Özellikler
"Dindarlıkla hür düşünüşü nefsinde birleştiren bu zat, batıl fikirlerin eskilerinden de yenilerinden de kendini kurtarabilmişti." (8,D,67)
"Az sonra amcamlarım geldiler, babamı da alıp bayram namazına gittiler. Namazdan sonra da bahçede kurbanlar kesildi." (7,E,21)
"Küçük Ağa her şeyden önce bu yaptığının doğru bir hareket sayılıp sayılmayacağını düşünmeye başlamıştı. Hangi maceranın etkisi olursa olsun Emine artık başkasının helali idi. Açık ve dürüst bir hal çaresine başvurmadıktan sonra araya girmesi Emine'yi benimsemeye devam etmesi günah değil miydi? " (5,MEB,66)
" 'Neden dedemi o soğuk yerde bıraktın?' diye ağlamaya başladı. Verecek hiçbir cevap bulamıyor, 'Annen böyle istiyor.' da diyemiyordu."(6,MEB,3)
"Tipi, barakanın içinde hissediliyordu. Adeta fırtınalar esen barakanın içindeki babasını çaresizlik içerisinde izledi. Kendisi daha şimdiden üşümeye başlamıştı. Yarın yine gelip bir yorgan ve birkaç battaniye getiririm diye düşündü. Öyle üzgündü ki dünya başına göçüyor gibiydi." (6,MEB,3)

Tablo 3'te inanç kaynaklı özelliklerin Türkçe ders kitaplarında yer alan baba karakterlerdeki yansımaları verilmiştir. Bunlardan ilki dindarlıktır. Ancak baba karakterler körü körüne bir dindarlık içerisinde değil batıl fikirlerden uzak bir dindarlık profili çizerler (8, D, 67). Dindarlığın bir diğer yansıması ise baba karakterlerin dinî gereklilikleri yerine getirmeleri konusunda gösterdikleri hassasiyettir. Bunu da kardeşleriyle beraber bayram namazına giderek ve kurban keserek belli ederler (7, E, 21). Dindarlığın bir diğer boyutu olarak düşünülebilecek bir ileti de dinin yasaklarına uymak olarak göze çarpar. Kocasının öldüğüne inandığı için başkasıyla evlenmek zorunda kalan eşini çok sevmesine rağmen baba karakterin "Hangi maceranın etkisi olursa olsun Emine artık başkasının helali idi. Açık ve dürüst bir hal çaresine başvurmadıktan sonra araya girmesi Emine'yi benimsemeye devam etmesi günah değil miydi? " (5, MEB, 66) şeklindeki düşünceleri bu anlamda önemlidir. Vicdan azabı duymak da baba karakterlerin inanç kaynaklı özellikleri arasında yer alır. Baba karakterin dağ başındaki bir kulübede bırakmak zorunda kaldığı babası için vicdan azabı duyup sürekli bunun muhasebesini yapması, çocuğunun dedesiyle ilgili sorularına cevap verememesi bu durumu örnekler (6, MEB, 3).

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Türkçe ders kitaplarında baba karakterlerle ilgili tespit edilen özelliklerden ilki düşünce kaynaklı özellikler olarak karşımıza çıkar. Baba karakterler; çocuğunu yönlendirebilen, ona öğüt veren ve öğrenmeye açık bir şekilde resmedilmektedir. Bu durum ders kitaplarında çocuk karakterlerin örnek alabileceği baba karakterlerin olumlu davranışlara sahip olduğunu göstermektedir. Böylece çocuk, öğrenmenin yaşa bağlı olmadığını ve yetişkinlerin olumlu yönlendirmelerinin kendisi için ufuk açıcı olduğunu anlayabilir. Kurgusal metinlerde çalışkan ve batıl inançlardan uzak bir baba portresinin çizildiği göze çarpmaktadır. Bununla çocuklara çalışkanlığın, ailesi için mücadele etmenin ve karar verirken aklına güvenmenin hayatta başarının ve mutluluğun anahtarı olduğu iletisi verilmektedir. Baba karakterlerle ilgili düşünce kaynaklı özelliklerden bir diğeri de çevre ve doğa bilincidir. Baba karakterlerin ailelerini doğayı sevme ve doğayla iç içe olmaları noktasında sürekli olarak yönlendirmeleri ders

kitaplarını okuyan çocuklar için çevre bilinci kazandırma noktasında önemlidir. Kitaplarda baba karakterler her zaman olumlu biçimde resmedilmez. Baba karakterlerin olumsuz şekilde yansıdığı durumlara da kitaplarda rastlamak mümkündür. Teknolojiden uzak duran ve çocuğunun heyecanını yetişkin bir bakış açısıyla anlamlandıramayan baba karakterler buna örnektir. Teknolojinin hızla geliştiği ve her alanda kullanıldığı günümüzde bireylerin teknolojiden uzak durabilmesi mümkün ve gerçekçi değildir. Bu nedenle baba karakterlerin teknolojiden haberdar olarak çizilmesi bu noktada önem taşımaktadır. Bununla birlikte çocuğunun heyecanını anlayamayan baba da ister istemez çocuğun heyecanını törpülemektedir. Bu bakımdan baba karakterlerin çocuklarını anlayışla karşılayan bir biçimde resmedilmesi gerekmektedir. Bu noktada çalışmada elde edilen sonuçların Çitçi'yle (2009) kısmen örtüştüğü söylenebilir.

Türkçe ders kitaplarında baba karakterlerle ilgili dikkat çeken bir diğer özellik kategorisi de duygu kaynaklı olanlardır. Fedakârlık bu bağlamda dikkat çeken bir özelliktir. Baba karakterlerin aileleri, sevdikleri için hem maddi hem de manevi olarak gösterdikleri fedakârlık, çocuk okur için olumlu bir örnektir. Bununla bağlantılı olarak baba karakterlerin kendi babalarına, eşlerine ve evlatlarına gösterdikleri derin sevgi ve merhamet de fedakârlıkla birlikte düşünülebilecek özellikleridir. Aileye karşı sorumluluğu da içeren bu özellik, geleceğin yetişkinlerini oluşturan çocuklar için toplumsal değerlerin devam ettirilebilmesi açısından son derece önemlidir. Bu bakımdan baba karakterlerin bu özelliklere sahip olmaları olumlu olarak değerlendirilebilir. Baba karakterlerin duygu kaynaklı olumsuz özellikleri de vardır. Baba karakterin eşi istemediği için babasını terk etmeye çalışması bu bakımdan olumsuz bir karakter özelliği olarak dikkat çeker. Bir diğer olumsuz özellik ise baba karakterin evde olan bitenden habersiz olmasıdır. Bu durum zaman zaman rastlanan ilgisiz baba/erkek tipini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Ders kitaplarında yer alan baba karakterlerin inanç kaynaklı özellikleri de vardır. Batıl inançlardan uzak bir dindarlık içerisinde bulunan baba karakterler, ibadetlerine dikkat eder ve dinin yasaklarına uyar. Bu durum kitaplarda sunulan dindarlık anlayışının ahlakla da bağlantılı olduğunu göstermektedir. Çünkü baba karakterler, sadece inançlarıyla değil, bu inançlarının gerektirdiği ahlak ilkelerine uymalarıyla da öne çıkar. Bunun değerlerin hızla aşındığı günümüzde olumlu bir yansıma olduğunu söylemek mümkündür. Vicdan azabı duyan baba karakterlere de metinlerde rastlanır. Babasını önce dağ başındaki kulübeye bırakan ancak çocuğunun uyarısıyla bundan vazgeçen baba; bu davranış temelde sevgiye bağlı olmakla birlikte çıkarcı bir yaklaşımı da akla getirmektedir. Bu bağlamda araştırmada ulaşılan sonuçların ders kitaplarındaki karakterlerin genellikle olumlu özelliklere sahip olduğunu tespit eden Terzi'yle (2017) aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Bununla birlikte elde edilen sonuçların incelediği romanlardaki baba karakterin görevine olan sorumluluk duygusunun ailesinin önüne geçtiğini tespit eden Karahalil'den (2013) farklılık gösterdiği göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak Türkçe ders kitaplarında baba karakterlerin yansımalarının incelendiği araştırmada baba karakterlerle ilgili düşünce, duygu ve inanç kaynaklı özellikler tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda Türkçe ders kitaplarında baba karakterlerin çocuklarının eğitimine önem veren, hür düşünceli, kimi zaman inançla ilgili hassasiyeti yüksek, ailesinin ihtiyaçları ve mutluluğuna önem veren, hayatla ilgili öğütler veren, kendi babasına karşı saygılı ve merhametli ve kısmen de teknolojiden uzak olduğu için ailesiyle iletişim kurmakta zorlanan bir şekilde resmedildiği belirlenmiştir. Ders kitaplarına alınacak metinler seçilirken özellikle baba karakterlerin çocuklar için örnek oluşturacağı unutulmamalı; ancak idealize karakter sarmalına düşmekten de kaçınılmalıdır.

KAYNAKLAR

Akyol, Ş. ,(2010), *İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Sevgi Temasının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi,* Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aral, D. (2008), *Milli Eğitim Bakanlığı'nın Hazırladığı 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Değerler Üzerine Bir Araştırma,* Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Avcı, Ş. (2011), *Türkçe Ders Kitaplarındaki Dünya Edebiyatı Metinlerinin İçerik Açısından İncelenmesi,* Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bowen, G. A. (2009). *Document Analysis As A Qualitative Research Method,* Qualitative Research Journal. 9/2. 27-40. http:// emeraldinsight.com (Son Erişim Tarihi: 21.04.2018).

Çitçi, S. (2009), *Mehmet Akif'in Şiirlerinde Baba Oğul İlişkisi,* Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol. 4/3

Evren, Z. (2008), *İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Edebi Metinlerin Çocuk Edebiyatı Ölçütlerine Göre Değerlendirilmesi,* Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, (2017) , Ankara: Başak Yayıncılık.

İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, (2017), Ankara: Ez-De Yayıncılık.

İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, (2017), Ankara: Dörtel Yayıncılık.

Kan, M. O. (2010), *Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Kültür Ögeleri Açısından İncelenmesi,* Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karahalil, F. (2013), *Siegfried Lenz ve Franz Kafka'nın Eserlerindeki Baba Motifinin İncelenmesi,* Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994), *Qualitative Data Analysis: An Expended Sourcebook.* California: SAGE Publications.

Ortaokul 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, (2017), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ortaokul 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, (2017), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ortaokul 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, (2017), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Özdemir, E. (2004), *Masalların Türkçe Eğitimindeki İşlevi ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Yerinin İncelenmesi,* Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Sever, S. (2008), *Çocuk ve Edebiyat,* İzmir: Tudem Yayıncılık.

Somuncu, S. (2008), *İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Edebi Metinlerin Temel Evrensel Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi,* Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Terzi, İ. (2017), *Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Hikâye Kahramanlarının İncelenmesi,* Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Topçuoğlu, F. (2006), *İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Bulunan Halk Edebiyatı Metinlerindeki Metin Sonu Sorularının Temel Eğitim Türkçe Programında Amaçlanan Davranışlara Uygunluğu,* Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Türkçe Sözlük, (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türksoy, M. (2012), *Reşat Nuri Güntekin'in "Acımak" ve "Yaprak Dökümü" Romanlarında Baba Motifi,* İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yalçın, S. K. (2005), *İlköğretim 1. ve 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Söz Varlığı Unsurlarının Eğitsel Açıdan Değerlendirilmesi*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TÜRKİYE DE ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ VE ÜÇÜZ AÇIK BİLEŞENLERİ İLE İKTİSADİ BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: 1990 – 2017 DÖNEMİ İÇİN BİR NEDENSELLİK ANALİZİ

Şaduman YILDIZ
Dr. Öğr. Üyesi Bayburt Üniversitesi İİBF İktisat Politikası Anabilim Dalı

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 1990 – 2017 yılları arasında cari denge, yatırım-tasarruf dengesi ve kamu gelir-gider dengesinin oluşturduğu üçüz açık hipotezinin geçerliliğini ve üçüz açık bileşenleri ile büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle söz konusu değişkenler arasındaki ilişki açıklanarak teorik bilgiler sunulmuştur.

Daha sonra üçüz açık hipotezinin geçerliliği ve üçüz açık bileşenleri ile büyüme arasındaki ilişki OLS yöntemleri ile çözümlenmiş Toda - Yamamoto (TY) nedensellik testi ile araştırılmıştır. Toda – Yamamoto (TY) nedensellik analizini yapabilmek için ilk olarak değişkenlere durağanlık testi yapılmakta ve maksimum bütünleşme sayısı (dmax) belirlenmektedir. Daha sonra, ele alınan değişkenler için optimal gecikme uzunluğu (k) ile modelin tahmin edilebilme derecesi [k+(dmax)] belirlenerek geliştirilmiş VAR modeli seviyesinde tahmin edilmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'de 1990 – 2017 döneminde üçüz açık hipotezi geçerli değildir. Ayrıca büyüme oranı ile cari açık, tasarruf – yatırım açığı ve bütçe açığı arasında büyüme oranından cari açığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç Türkiye'de büyümedeki artışla birlikte cari açığın da hızlı bir şekilde arttığı tezini desteklemektedir. Bu sonuç, Türkiye'de yürütülen para ve maliye politikalarının sadece büyümeyi artırma amacı gütmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca elde edilen bu sonuç, Türkiye de cari açığı artırmayan ve sıcak para girişlerinden ziyade teknolojik gelişmeye dayalı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik eden yeni bir büyüme sürecine geçilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cari Açık, Bütçe Açığı, Tasarruf – Yatırım Açığı, Toda–Yamamoto (TY) Nedensellik.

VALIDITY OF TRIPLET DEFICIT HYPOTHESIS FOR TURKISH AND THE RELATIONSHIP BETWEEN TRIPLET DEFICIT COMPONENTS AND GROWTH: A CAUSALITY ANALYSIS FOR 1990 - 2017 PERIOD

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate validity of the triplet deficit hypothesis and the relationship between triplet deficit components and growth in Turkey for the period between 1990 and 2017. In line with this aim, firstly the relationship between mentioned these variables was explained and theoretical information was presented.

Then, the relationship between validity of the triplet deficit hypothesis and the relationship between triplet deficit components and growth was analyzed by OLS method and investigated using the Toda–Yamamoto (TY) causality test. In order to perform Toda - Yamamoto (TY) causality analysis, firstly, the stationarity test is performed on variables and the maximum order of integration (dmax) is determined. Then, the augmented VAR model is estimated at level by determining estimated order level [k + (dmax)] with the optimal lag length (k) for the variables considered.

According to the results obtained from the study, in Turkey, 1990 - 2017 period, triplet deficit hypothesis is not valid. Moreover, a one-way causality relationship was discovered from the growth rate towards to the current deficit between the growth rate, current deficit, savings - investment deficit, and budget deficit. This obtained conclusion supports the thesis that together with an increase in growth in Turkey, the current deficit rapidly increased. This result emphasizes that the monetary and fiscal policies in Turkey need to be driven by a goal only to grow. This acquired result expresses that a new period of growth must pass that increases the current deficit in Turkey and encourages direct foreign investments of capital based on technological growth rather than inputs of hot money.

Key Words: Current Account Deficit, Budget Deficits, Savings-Investment Deficit, Toda – Yamamoto (TY) Causality.

Introduction

The variables of growth rate, current deficit, savings - investment deficit, and budget deficit are important indicators in terms of the performances of countries. For this reason, imbalances that may occur in the variables in question may also lead to negative effects in the macroeconomic performance of countries.The revelation of the degree and the direction of the relationship between the variables in question is very important in terms of economic performance. In this context, especially the relationship between the growth rate, current deficit, savings

- investment deficit, and budget deficit must be correctly identified in order for a stable macroeconomic policy to be able to be implemented.

While there are numerous studies that analyze the problem of twin deficits in the literature, not many studies are found that are directed towards the problem of the triple deficit, which also contains the savings - investment deficit variable. The purpose of this study is to try and identify whether the triplet deficit hypothesis is valid in Turkey and, along with this, the causality between the rate of growth, the current deficit, the savings - investment deficit, and the budget deficit. In line with this purpose, the literature regarding the triplet deficit problem is first examined, and later, whether the triplet deficit problem for the Turkish economy is valid and the relationship between economic growth and triplet deficit components are analyzed using the Toda - Yamamoto (TY) causality test.

1. The Relationship Between Triplet Deficits and Growth

In this section, which forms the literature research section of the study, it is possible to summarize outright the general characteristics of the conducted studies. In this context, Table 1 shows the general characteristics of the study, which examines the validity of the triplet deficit hypothesis and the relationship between triplet deficits and economic growth.

Table 1: Studies Conducted to Research the Validity of the Triplet Deficit Hypothesis

Researcher(s)	Working Period	Country(s)	Econometric Method	Findings
Pradhan and Upadhyaya (2001)	1967 - 1996	USA	Johansen Causality Analysis and Vector Error Correction Model	The triplet deficit hypothesis is not valid.
Chowdhury and Saleh (2007	1970 - 2005	Sri Lanka	ARDL	The triplet deficit hypothesis is valid.
Raju-Mukherjee (2010)	1980 - 2008	İndia	Gregory and Hansen Cointegration Analysis	The triplet deficit hypothesis is not valid.
Sürekçi (2011)	1987:01– 2007:03	Turkey	VAR	While the twin open hypothesis is valid, the triplet deficit hypothesis is not valid.
Khan and Saeed (2012)	1976 - 2010	Pakistan	Toda-Yamamoto	The triplet deficit hypothesis is valid.
Karaçor et al. (2012)	1980-2010	Turkey	VAR and Granger Causality	The triplet deficit hypothesis is not valid.
Akıncı and Yılmaz (2012)	1975 - 2010	Turkey	ARDL	The triplet deficit hypothesis is valid.
Tülümce (2013)	1984 - 2010	Turkey	VAR	While there is a relationship between saving investment deficit and current account deficit, there is no relation between budget deficit and current account deficit. That's why the triplet deficit hypothesis is not valid for Turkey.
Türkay (2013)	1980 - 2012	Turkey	Engle-Granger and DOLS	The triplet deficit hypothesis is valid.
Güder and Kılıç (2013)	1980 - 2012	Turkey	VAR	The triplet deficit hypothesis is valid.
Altun and İnce (2013)	1975 - 2010	Turkey	ARDL, Toda- Yamamoto	The triplet deficit hypothesis is not valid.
Özdemir et al. (2014)	2003-2011	17 Transition Economy	Panel Data Analysis	The triplet deficit hypothesis is not valid.
Şen et al. (2014)	1980 - 2010	Turkey	VAR Model and Dolado-Lütkepohl Granger Causality Test	The triplet deficit hypothesis is valid.
Tang 2014	1960:01 – 2013:01	USA	ARDL, Toda- Yamamoto	The triplet deficit hypothesis is valid.

Table 1 (Continued): Studies Conducted to Research the Validity of the Triplet Deficit Hypothesis

Researcher(s)	Working Period	Country(s)	Econometric Method	Findings

Samırkaş and Samırkaş (2015)	1975-2014	Turkey	VAR and Granger Causality Test	The triplet deficit hypothesis is not valid.
Karanfil and Kılıç (2015)	1980-2013	Turkey	Cointegration Analysis and Granger Causality Test	The triplet deficit hypothesis is valid.
İpek and Kızılgöl (2016)	2004:1-2014:3	Turkey	ARDL and Toda-Yamamoto	The triplet deficit hypothesis is valid.

Table 2: Studies Conducted to Research the Relationship Between Triplet Deficits and Economic Growth

Researcher(s)	Working Period	Country(s)	Econometric Method	Findings
Berke et al. (2016)	2003:Q2-2012:Q4	Turkey	VAR Analysis	Triplet deficits are the variables that most negatively affect rates of growth.

2. Estimation for Turkey of the Relationship of Triplet Deficits and Growth

This section of the study consists of the dataset, method, stability tests, and the Toda-Yamamoto (TY) causality analysis.

2.1. Dataset

The study analyzed by handling time series data with reference to the data belonging to the period between 1990 and 2017, for the purposes of examining whether there was a causality relationship between triplet deficits and growth for Turkey and of identifying the direction of this relationship, if present. For the crisis periods in the analyses, shadow (puppet) variables were included in the model.

Table 3 summarizes below the data used in the study.

Table 3: Dataset

Variables	Definition of the Variables	Source
bo	Growth Rate,%	Central Bank of the Republic of Turkey EDDS
ca	Current Deficit / GDP,%	Undersecretariat of Treasury, Ministry of Development, Ministry of Finance.
ba	Budget Deficit / GDP[1], %	
tya	Savings - Investment Open / GDP,%	

2.2. Method

This study researched whether the series were stable by conducting the Augmented Dickey Fullar (ADF) and Phillips - Perron (PP) unit root tests. Later, the existence of a causality relationship between the data was examined with the Toda - Yamamoto (TY) test. The E-Views 9 econometric analysis program was utilized for the analyses in question.

2.3. Stability Tests

The stability levels of the series in the study were examined with the Augmented Dickey Fullar (ADF) and Phillips - Perron stability tests, and the results were provided in Table 4.

Table 4: ADF Stability (Augmented Dickey-Fuller) Test Statistics

Variable	None		Intercept		Intercept and Trend		Stability Status
	t	p	t	p	t	p	
bo	-4.028509	0.0003	-6.674657	0.0000	-6.895588	0.0000	Stable
ca	-1.354796	0.1585	-1.354796	0.1585	-3.738480	0.0367	No Stable
d(ca)	-7.370348	0.0000	-7.265188	0.0000	-5.674202	0.0005	Stable
tya	-0.991161	0.2801	-1.611016	0.4634	-1.948763	0.6018	No Stable
d(tya)	-4.632135	0.0001	-4.538502	0.0014	-4.498884	0.0073	Stable
ba	-1.219729	0.1984	-1.239544	0.6420	-2.253841	0.4431	No Stable
d(ba)	-4.639298	0.0000	-4.623591	0.0011	-4.523937	0.0069	Stable

According to the stability test results, the growth rate is I(0), the current deficit, savings - investment deficit, and the budget deficit are I(1) stable at the first difference.

Table 5: PP Unit Root (Phillips - Perron-Fuller) Test Statistics

Variable	None		Intercept		Intercept and Trend		Stability Status
	t	p	t	p	t	p	
bo	-4.056002	0.0002	-6.765870	0.0000	-7.532021	0.0000	Stable
ca	-1.227109	0.1961	-2.160057	0.2245	-3.743785	0.0363	No Stable
d(ca)	-9.321499	0.0000	-12.47141	0.0000	-12.47141	0.0000	Stable
ba	-1.257717	0.1865	-1.349238	0.5916	-2.462504	0.3423	No Stable
d(ba)	-4.637890	0.0000	-4.623591	0.0011	-4.523937	0.0069	Stable

[1] As a budget deficit indicator, public sector borrowing requirement has been taken.

tya	-1.092309	0.2418	-1.816182	0.3650	-2.083361	0.5315	No Stable
d(tya)	-4.630407	0.0001	-4.536409	0.0014	-4.497500	0.0073	Stable

Table 5 shows the results of the PP stability test belonging to the acquired variables. According to the stability test results, the growth rate is I(0), the current deficit, savings - investment deficit, and the budget deficit are I(1) stable at the first difference.

As a result, according to the ADF and PP stability tests and the results of the stability tests, the growth rate is I(0), the current deficit, savings - investment deficit, and the budget deficit are I(1) stable at the first difference.

2.4. Toda-Yamamoto (TY) Causality Analysis

One of the analyses used to identify the relationship between the variables is the Toda - Yamamoto (TY) causality analysis. In order to be able to do this analysis, the stability test is first conducted over the variables, and the maximum integration number (dmax) is identified. The VAR model is later estimated at its level that has been developed by identifying the degree of predictability of the model [k+(dmax)] with the optimal length of delay (k) for variables, by considering the information criteria (Toda and Yamamoto, 1995).

Table 6 provides the details of the degree of predictability of the Toda - Yamamoto (TY) causality analysis implemented in the study as a result of the analyses conducted to identify the stability test and length of delay.

Table 6: Analysis Details

Variables to be Analyzed	**Maximum Integration Number (d)**	**Delay Lengt[2] (k)**	**Degree of Estimation of the Model (d+k)**
The Growth Rate, Current Deficit, Savings - Investment Deficit, and Budget Deficit	**1**	**1**	**2**

It was noted that the estimated VAR analysis didn't contain autocorrelation and changing variance problems and that the AR polynomial remained within the unit circle of the inverse roots. Table 7, Table 8, and Figure 1 present the results of the tests conducted for this purpose.

Table 7: Autocorrelation LM Test Results for the VAR (2) Model

Autocorrelation		
Delay length	LM Statistic Value	Probability Value (p)
1	11.42756	0.7824
2	11.12478	0.8017
3	15.98725	0.4539
4	14.22357	0.5821
5	9.249696	0.9028
6	22.00316	0.1431
7	16.61205	0.4111
8	17.53610	0.3518
9	18.24959	0.3095
10	16.29676	0.4324
11	11.97723	0.7455
12	9.866611	0.8735

According to Table 7, it was seen that there was no autocorrelation problem for the 12 delays in the VAR (2) model.

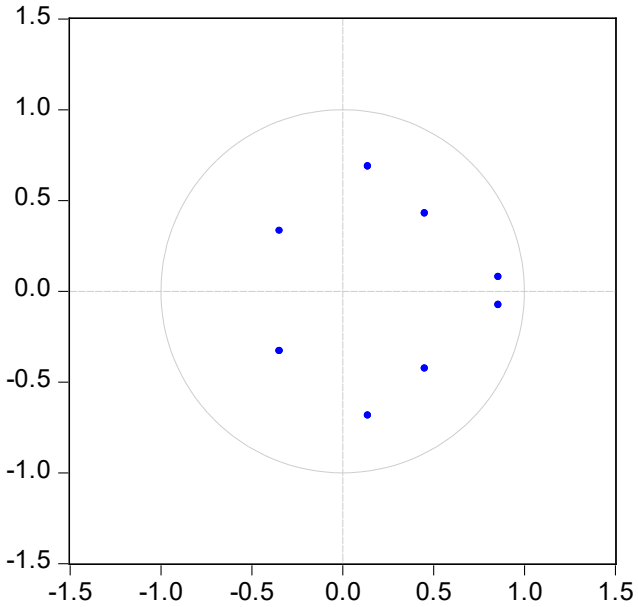
Table 8: Changing Variance Test for the VAR (2) Model

[2] Uygun gecikme uzunluğu Schwarz (SIC) bilgi kriterine göre 1 olarak belirlenmiştir.

White Changing Variance Test		
Chi-square	Degree of Freedom	Prob.
172.8299	170	0.4251

According to Table 8, it is seen that there is no changing variance problem in the VAR (2) model.

Figure 1: Inverse Roots of the AR Characteristic Polynomial

Looking at Figure 2, it is seen that the inverse roots of the AR polynomial are located within the unit circle. In this context, the VAR (2) model provides for the condition of stability.

The study determined a one-way causality relationship from the growth rate towards the current deficit between the growth rate, current deficit, savings - investment deficit, and budget deficit.Table 9 shows the results of the Toda - Yamamoto (TY) causality test used to test the causality relationship between the variables.

Table 9: Toda - Yamamoto (TY) Causality Analysis Results[3]

Model	**The Dependent Variables**	**The Independent Variables and Wald (χ2) Statistic**			
		bo	ca	ba	tya
Model 1	bo	-	0.027763 (0.9862)	1.888971 (0.3889)	1.753045 (0.4162)
Model 2	ca	7.056448 (0.0294)	-	2.117659 (0.3469)	2.030724 (0.3623)
Model 3	ba	0.445432 (0.8003)	0.982284 (0.6119)	-	0.399540 (0.8189)
Model 4	tya	1.287364 (0.5254)	2.120670 (0.3463)	0.017698 (0.9912)	-
Diagnostic Tests [4]		**Ramsey Reset Test**	**LM Statistic**	**Breusch- Pagan-Godfrey**	**ARCH LM Test**
Model 1		0.096126 (0.7608)	0.238054 (0.8878)	10.57862 (0.3057)	0.028898 (0.8650)
Model 2		1.142461 (0.3020)	2.574268 (0.2761)	6.701716 (0.6681)	3.196301 (0.2023)

[3] The values within the parentheses in Table 9 express the probability values (p) belonging to the test relating to the values.

[4] The CUSUM structural break test developed by Brown, Durbin and Evans (1975) for three models was applied. Since the models we build stay within the confidence intervals, it was decided that there was no structural break in the study period.

Model 3	0.195437 (0.6647)	1.079438 (0.5829)	12.51822 (0.1856)	0.054259 (0.8158)
Model 4	1.767421 (0.2036)	0.911231 (0.6341)	17.45592 (0.0420)*	0.452343 (0.5012)

* : It is seen that there is a changing variance problem in Model 4. Therefore, the "White" correction was made.

According to the data in Table 12, as a result of the Wald test (Toda-Yamamoto causality test) implemented to the models analyzed with the OLS (Ordinary Least Squares) method, only a causality relationship towards the inflation from the interest rate was determined.

Conclusion

According to the test results acquired using the Toda - Yamamoto (TY) Analysis, the triplet deficit hypothesis in the period between 1990 and 2017 is not valid in Turkey. Moreover, a one-way causality relationship was discovered from the growth rate towards to the current deficit between the growth rate, current deficit, savings - investment deficit, and budget deficit. This obtained conclusion supports the thesis that together with an increase in growth in Turkey, the current deficit rapidly increased. This result emphasizes that the monetary and fiscal policies in Turkey need to be driven by a goal only to grow. This acquired result expresses that a new period of growth must pass that increases the current deficit in Turkey and encourages direct foreign investments of capital based on technological growth rather than inputs of hot money.

References

Akıncı, M. and Yılmaz, Ö. (2012) "Validity of Triplet Deficit Hypothesis for Turkish Economy: Bounds Test Approach", ISE Journal, 13(50), 1-28.

Altun, N. and İnce, T. (2013) "An Empirical Approach to the Triple Deficits in Turkey: 1975-2010", The Sakarya Journal of Economics.

Chowdhury, K. and A. S. Saleh (2007) "Testing the Keynesian Proposition of Twin Deficits in the Presence of Trade Liberalisation: Evidence from Sri Lanka", Faculty of Business Economics Working Papers, 2-35.

Güder, F. ve Kılıç, C. (2013) "The Issue of Triple Deficit and The Effects of Its Components on The Economic Growth: The Case of Turkey", Journal of Entrepreneurship and Development, 11(2), 46 – 77.

İpek, E.and Kızılgöl, Ö. A. (2016) "Triple Deficit in Turkish Economy, Ege Academic Review, 16(3), 425 - 442.

Karaçor, Z., Alptekin, V., Akar, T., Akar, G. (2012) "Stability or Instabilty? Triplet Deficit Analysis in Turkey, Turkish Economic Association 3. International Confrences on Economics İzmir.

Karanfil, M. and Kılıç, C. (2015) "Validity of Triplet Deficit Hypothesis for Turkish Economy: Time Series Analysis, International Journal of Management Economics and Business, 11 (24).

Khan, M. A. and S. Saeed (2012) "Twin Deficits and Saving-Investment Nexus in Pakistan: Evidence from Feldstein-Horioka Puzzle", Journal of Economic Cooperation and Development, 33(3), 1-36.

Özdemir, D., Buzdağlı, Ö., Emsen, S. (2014) "Validity of Triple Deficit Hypothesis in Transition Economies, International Conference on Eurasian Economies.

Pradhan G. and Upadhyaya K..P. (2001) "The Impact of Budget Deficits on National Saving in the USA", Applied Economics, 33(13), 1745-1750.

Raju, S. and J. Mukherjee (2010) "Fiscal Deficit, Crowding out and the Sustainability of Economic Growth the Case of Indian Economy", Asie Visions, 31, 1-31.

Samırkaş, M. C., and Samırkaş, M. (2015) "An Empirical Study on the Validity of Triplets On Hypothesis in Turkey, Aksaray University Journal of Faculty of Aksaray University Economics and Administrative Sciences, 7(3), 23-32.

Sürekçi, D. (2011) "Türkiye'de Üçüz Açıklar Olgusunun Analizi: Dinamik Bir Yaklaşım", Yönetim ve Ekonomi, 18(1): 51-69.

Şen, A., Şentürk, M., Sancar, C., Akbaş, Y. E. (2014) "Empirical Findings on Triplet Deficits Hypothesis: The Case of Turkey", Journal of Economic Cooperation and Development, 35 (1), 81-102.

Tang, T., C. (2014) "Fiscal Deficit, Trade Deficit, and Financial Account Deficit: Triple Deficits Hypothesis with the U.S. Experience", Monash University Department of Economics Dıscussion Paper, 6, 1-13.

T.C. Ministry of Development, Date of Access: 07.04.2018, http://www.kalkinma.gov.tr.
T.C. Ministry of Development, Date of Access: 06.04.2018, http://www.maliye.gov.tr.
The Central Bank of the Republic of Turkey, Date of Access: 05.14.2018, http://www.tcmb.gov.tr.
Tülümce, (2013) "The Empirical Analysis of Triplet Deficit in Turkey (1984-2010)", The Journal of Finance, 165, 97 - 114.
Türkay, H. (2013) "The Relationship Between Turkey's Current Account Deficit And Budget Deficit And Investment-Saving Deficit", Journal of Cumhuriyet University Economics and Administrative Sciences, 14(2), 253-269.
Toda, H. Y. ve Yamamoto T. (1995) "Statistical Inferences In Vector Autoregressions With Possibly Integrated Processes", Journal of Econometrics, 66, 225--250.

TÜRKİYE'DE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ'NİN (BES) ORTA VE UZUN VADELİ TASARRUFLAR AÇISINDAN EKONOMİK VE FİNANSAL ETKİLERİ

Doç. Dr. Niyazi Erdoğan*
*Doç. Dr. TC. Ufuk Üniversitesi, İ.İ.B.F, Uluslararası Ticaret Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZET

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), bireylerin Emekliliklerinde rahat bir yaşam sürdürmeleri için çalışma dönemleri boyunca düzenli olarak tasarrufta bulunmalarını sağlayan, sosyal güvenlik sistemini tamamlayan, yasa ile düzenlenmiş ve yatırımcılarına vergi avantajları tanınarak özendirilmiş bir "Geleceğe Yatırım" sistemidir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, sosyal güvenlik sisteminin yetersizliği ve yaşam sürelerinin uzaması, bireylerin emeklilik yıllarına yönelik planlama yaparak tasarrufta bulunmaları ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Bireysel Emeklilik Sistemi'nde biriken fonlar, ülkenin tasarruf hacmini artırmakta olup, bu sistemle küçük tasarruflar biraraya getirilerek kayıt altına alınmakta, aynı zamanda finansal sistemin derinleşmesine ve gelişmesine katkıda bulunacak fon birikimi sağlamaktadır. Emeklilik fonlarının kısa vadeli alım – satım işlemleri yerine uzun vadede getiri elde etme hedefi sermaye piyasalarında uzun vadeli kurumsal yatırımların artmasına olanak vermektedir. Bu durum ise kısa vadeli sermaye hareketlerinin yaratacağı dalgalanmaları ve bunların etkilerini sınırlamakta, sermaye piyasalarının krizlere karşı direncini artırmakta, yatırımcılar için daha güvenli olmasına katkıda bunularak finansal istikrarı olumlu yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Emeklilik Sistemi, Özel Emeklilik Fonları, Ekonomi ve Finansal Etkileri
Alan Tanımı: Bireysel Emeklilik Sistemi – Ekonomi ve Finans

Private Pension System in Turkey (Bes), Its Economic and Financial Effects in Terms of Medium and Long-Term Savings

ABSTRACT

The Individual Pension System (PPS) is a "Future Investment" system that is regulated and encouraged by law by giving investors tax advantages. It complements the social security system and ensures that individuals can regularly accumulate savings during their working lives so that they can maintain comfortable lives during their pensions.

In developing countries such as Turkey, the lack of social security system and prolongation of life expectancy have necessitated the individuals to do planning for (additional) savings for their retirement years.

Funds accumulating in the private pension system increase the savings base of the country; within this system, small savings are brought together and registered; and at the same time, funds accumulate to contribute to the deepening and development of the financial system. The targeting of long-term returns instead of short-term buy-sell transactions by the pension funds allows the increase of the long-term institutional investments in capital markets. This, in return, limits the fluctuations and the effects of short-term capital movements while increasing the resistance of capital markets to crises; and also enhances financial stability by making capital markets safer for investors.

Keywords: Individual Pension System, Private Pension Funds, Economics and Financial Impacts
Field Definition: Individual Pension System - Economy and Finance

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), bireylerin emekliliklerinde rahat etmeleri için çalışma dönemleri boyunca düzenli olarak tasarrufta bulunmalarını sağlayan, Sosyal Güvenlik Sistemi'ni tamamlayan, yasa ile düzenlenmiş ve yatırımcılarına vergi avantajları tanınarak özendirilmiş "Geleceğe Yatırım" sistemidir.

Çalışanların gelecekte huzur ve refah içinde yaşayabilmeleri için emekliliklerini planlamaları ve tasarruflarına doğru şekilde yön vermeleri gerekmektedir.

Eurostat tarafından yapılan bir araştırmaya göre 2060 yılında Avrupa Birliği'nde (AB) 65 yaş üstü kişiler nüfusun yaklaşık üçte birini oluşturacak ve 65 yaş üstü her bir kişiye karşılık çalışan iki kişi olacaktır. Bu durumun, ekonomi ve sosyal güvenlik sistemi üzerine büyük bir yük getirecektir.

Esas olarak bireylerin geleceğinin yaşam garantisi olarak ortaya çıkan orta ve uzun vadeli Bireysel Emeklilik Fonları'nın (Pension Funds) piyasalarda değerlendirilmesi, üretim, işsizlik, istihdam, özelleştirme, kamusal borçlanma gibi sorunlar için çözüm ve aynı zamanda getiri de sağlamaktadır.

Ülkemizde Bireysel Emeklilik Sistemi yeni olmakla beraber kısa zamanda önemli gelişme göstermiş, sistemde toplanan fonların büyüklüğü ve uzun vadeli olması dolayısıyla makroekonomiyi ve finansal istikrarı olumlu yönde etkilemektedir.

Gelişmiş Ülkelerde Özel Emeklilik Sistemi

Gelişmiş ülkelerde tasarrufların büyük kısmını, "Bireysel Emeklilik Yatırım Fonları" oluşturmaktadır. Ülke ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu uzun vadeli kaynak ihtiyacının bu fonlar oluşturmaktadır.

Uzun Vadeli yatırım anlayışına dayanan, BES katılımcılarına öncelikle risk analiz teknikleri uygulanmaktadır. Çıkan sonuca göre yatırımcıya farklı emeklilik planları ve emeklilik fonları önerilmektedir. Her ne

kadar basta sosyal güvenlik sistemini tamamlayıcı bir örgütlenme olarak düşünülmüş olsa da, BES'in temeli tasarrufa ve bu yolla oluşan fonların değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Şirketler bu amaçla emeklilik fonları kurarak yatırımcının tercihlerine uygun seçenekler yaratmakta ve emeklilik planları oluşturulurken katkı paylarının değerlendirilebileceği fonların seçiminde rehberlik etmektedirler.

Bugün 38 trilyon doların üzerindeki emeklilik fonlarının dünyadaki coğrafi dağılımına bakıldığında fonların yaklaşık %65 ABD'de, %9'u İngiltere'de, %5'i Hollanda'da, %6'sı Avusturalya'da, %9.5'u Kanada'da ve %3'ü İsviçre'de bulunmaktadır.

2007 yılında ABD'de konut kredilerinde ortaya çıkan sorunla ile başlayan küresel dalgalanmalar likidite krizine dönüşmüş ve global çapta sermaye piyasalarını olumsuz etkilemiştir. Hisse Senedi Piyasalarında meydana gelen düşüş nedeni ile bireysel emeklilik fonlarında küçülmeler yaşanmıştır. 2008 OECD ülkelerinde toplam emeklilik fonlarının varlık değeri yıl içinde %20 azalmıştır.

Bu oran Özel Emeklilik fonlarının sermaye piyasalarındaki etkin kullanımını göstermektedir.

ABD'de Bireysel Emeklilik (Mutual Funds) Sistemi

Bugün dünyada en büyük kurumsal yatırım ve tasarruf sistemi olarak ön plana çıkan bireysel emeklilik fonlarının büyüklüğü (2016 sonuçları) 21,5 trilyon Dolar dolayındadır. OECD'nin Figures 2016 dokümanında yer alan bilgilere göre ABD tek başına 25.1 trilyon dolarlık fon büyüklüğü ile lider durumundadır. Bu tutar 30 ülkenin GSYH'leri toplamının %87 'sine karşılık gelmektedir.

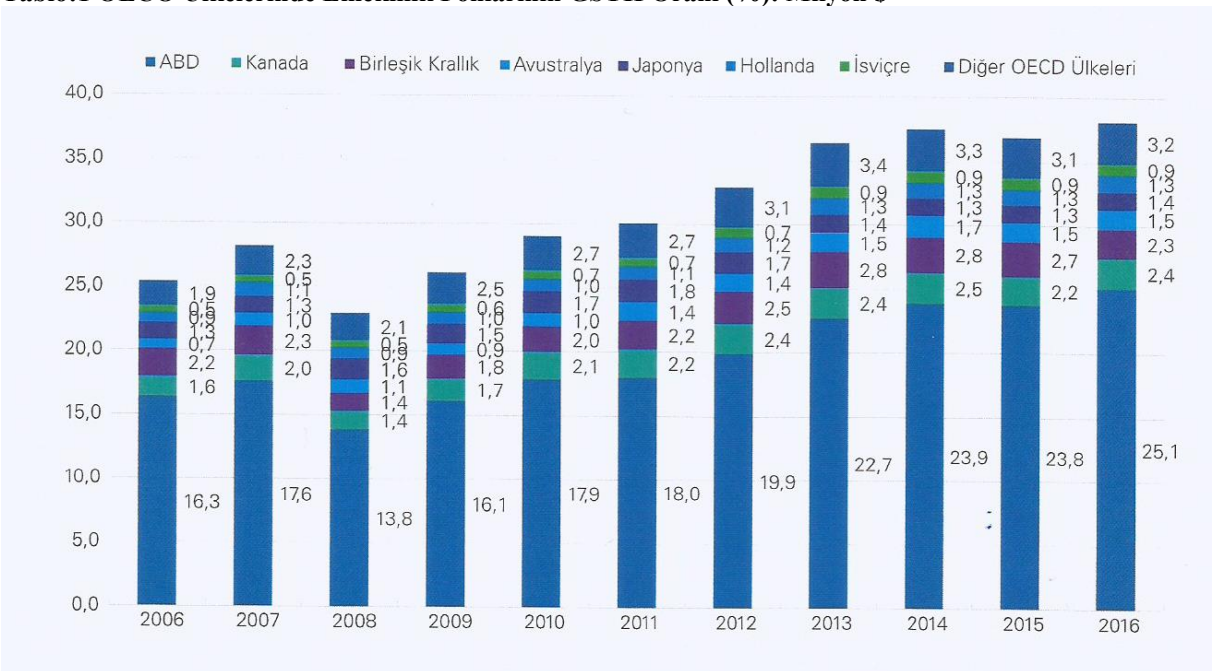
ABD'de bireysel emeklilik fonları 1990 yılından bu yana her yıl ortalama %14 oranında büyüme kaydetmiş olup, bu hesaplardaki kaynakların %60'ına yakını yatırım fonlarında tutulmuştur. Bu nedenledir ki 2008 yılında yaşanan dalgalanmalardan olumsuz etkilenen emeklilik fonlarında 3.3 trilyon dolar seviyesinde daralma gerçekleşmiştir. Bu küçülmenin en önemli nedeni, yukarıda da belirtildiği gibi emeklilik fonlarının varlıklarının yaklaşık %60 – 65'inin hisse senedi piyasalarına yatırım yapmış olmalarıdır.

AB ve OECD Ülkelerinde Bireysel Emeklilik Sistemi

Yaşlanma eğilimdeki nüfusa sahip AB'de ülkeler sosyal yardım bütçesini kıstıkça bireysel emeklilik fonları daha da büyümektedir. Dünyadaki emeklilik fonlarının büyüklük sıralamasında AB ülkeleri başı çekmektedir. Fon büyüklüklerinin ülkenin GSYH'sı ile oranları açısından bakıldığında Hollanda, İngiltere ve İzlanda ilk sıralarda yer almaktadır.

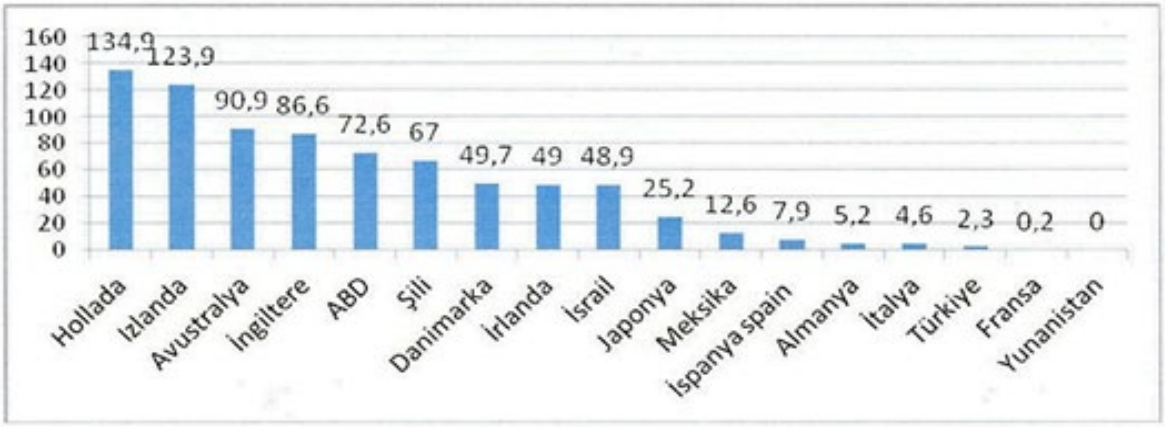
Avrupa'da ve ABD'de yaygın olarak kullanılan "tax – credit" modeline göre katılımcıların sistemden emekliliği hakkederek ayrılmaları durumunda, ödenen katkı paylarının belirli bir yüzdesi devlet tarafından bireysel emeklilik hesaplarına aktarılmaktadır. Böylece katkı paylarını vergi matrahından indirim imkanına sahip olmayan ev hanımları gibi kitleler sistemin biriktirme dönemine ait vergisel avantajlardan faydalanabilmektedir. Bu ülkelerde Bireysel Emeklilik Sistemi'ne (BES) yönelik sağlanan vergi teşvikleri sisteme katılımı cazip hale getirmektedir.

Tablo:1 OECO Ülkelerinde Emeklilik Fonlarının GSYH Oranı (%): Milyon $

Kaynak: oecd.org.2016

Tablo:2 OECD Ülkelerinde Emeklilik Fonlarının GSYH'ye oranı (%); Milyon $

Kaynak: oecd.org:2012

Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi (BES)

Ülkemizde Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu 7 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiş, emeklilik şirketleri ise 2003 yılının Ekim ayında faaliyete geçmiştir. BES mevcut kamu sosyal güvenlik sistemlerini tamamlayıcı niteliktedir. Sistem, bugüne kadar herhangi bir sosyal güvenlik şemsiyesine dâhil olmayanlara ve çalışmayanlara da emeklilik güvencesi sunmaktadır.

Türk halkının tasarruf alışkanlıklarını değiştirebilecek ve Türkiye'de yatırım fonları endüstrisinin ve sermaye piyasalarının gelişiminde katkı sağlayacak en önemli faktörlerden biri BES'tir. Türkiye'de BES Avrupa ve Amerika uygulamaları incelenerek, her iki sistemin uygulamada başarılı ve pratik yönleri alınarak oluşturulmuştur. Bu haliyle dünyadaki en iyi emeklilik sistemlerinden birinin ülkemizde hayata geçirildiği iddia edilmektedir.

Vergi avantajı ile katılımcıların, uzun vadeli borçlanma araçları satarak devletin, uzun vadeli kaynak temin ederek özel sektörün fayda sağladığı BES ülkemiz açısından, herkesin kazandığı bir sistemdir.

BES'in ekonomiye sağladığı yararlar özetle şunlardır:

- Sosyal güvenliğin kapsamının artmasını ve kamunun sosyal güvenlikten kaynaklanan yükünün azaltılmasını sağlamak,
- Finansal sisteme uzun vadeli fon arzının artmasıyla faiz oranlarının düşmesine, bunun sonucunda kamu kesiminin daha uzun vadeli ve düşük faiz oranından borçlanmasına olanak tanımak,
- Enflasyonla mücadeleye ve istikrarlı büyümeye olumlu katkı sağlamak,
- Kurumsal yatırım stratejileri ile piyasalardaki dalgalanmaları ve sermaye piyasalarını derinleştirmek,
- Ekonomiye kaynak yaratmak,
- İstihdamı artırmak,

BES'in katılımcılarına sağladığı yararlar şunlardır:

- Bireylerin yaşlılıklarında kullanmaları amacıyla, güvenli bir şekilde tasarruf yapmalarını sağlamak,
- Bu tasarrufları teşvik etmek, yatırıma yönlendirmek ve düzenlemek,
- Emekli aylığı ve toptan geri ödeme yoluyla katılımcılara emeklilik dönemlerinde ek gelir sağlanarak, refah düzeylerini artırmaktır.

Bireysel Emeklilik Sistem (BES) ve Finansal İstikrar

Bireysel Emeklilik Sisteminde toplanan fonlar ülkenin tasarruf hacminin artmasını sağlamaktadır. Sistemden yoksun ülkelerde küçük tasarruflar yastık altında tutulurken, yatırımlara yönlendirilecek fonların birikimi yeterli olamamaktadır. Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) ile bu küçük tasarruflar bir araya getirilerek kayıt altına alınırken, aynı zamanda finansal sistemin derinleşmesine ve gelişmesine katkıda bulunacak fon birikimi sağlanmaktadır.

Emeklilik fonlarının kısa vadeli alım satım işlemleri yerine uzun vadede getiri elde etme hedefi, sermaye piyasalarında uzun vadeli kurumsal yatırımların artmasına olanak vermektedir. Bu durum ise kısa vadeli sermaye hareketlerinin yol açacağı dalgalanmaları ve bunların etkilerini sınırlarken, sermaye piyasalarının krizlere karşı direncini artırmakta ve bunların yatırımcılar için daha güvenli olmasına katkıda bulunarak finansal istikrarı olumlu yönde etkilemektedir.

Bireysel Emeklilik Sistemi ile sermaye piyasalarına uzun vadeli yeni fonların gelmesi ve düzenli fon girişinin sağlanması, faiz oranlarının düşmesine katkıda bulunurken, kamu ve özel sektörün borçlanma imkânlarını artırmaktadır. Bu şekilde kamu kesimi daha uzun vadeli ve düşük faiz oranından borçlanabilirken, bütçe açıklarının ve kamunun sosyal güvenlikten kaynaklanan yükünün azalması sayesinde finansal sistem daha sağlıklı işler hale gelmektedir. Özel sektörün finansman kaynaklarına yönelik imkânlarının artması ise menkul kıymet ihraçlarının ve yatırımların artmasını, risklerin ise piyasa yatırımcıları arasında paylaşılmasını sağlamaktadır.

Yatırımlara yönlendirilen tasarruflar, üretim ve istihdamın artmasını sağlarken istikrarlı ekonomik büyümeyi destekleyen önemli bir kaynak haline gelmektedir. Ayrıca, tüketimin azalmasıyla artan tasarruf hacmi enflasyonun kontrol altında tutulmasına yardımcı olurken, ülkemizde olduğu gibi fonların daha çok yerel para cinsinden tutulması ise ulusal para birimine olan güveni pekiştirmektedir.

Sistemin temel amacı, bireylerin çalışma yaşamları boyunca yaptıkları düzenli tasarrufların yatırıma yönlendirilmesini sağlayarak oluşacak birikimlerle, tasarruf yaptıkları dönemde sahip oldukları refah seviyesinin emeklilik döneminde de devam etmesini sağlamaktadır.

Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sisteminin Özellikleri

Bireysel Emeklilik Sisteminin temel özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Sistem, gönüllülük esasına göre işlemekte ve her kesimin katılımına açık bulunmaktadır.
- Tasarruflar, Hazine Müsteşarlığının denetimine tabi olarak kurulan emeklilik şirketleri tarafından, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) mevzuatı çerçevesinde oluşturulan emeklilik yatırım fonlarında değerlendirilmektedir.
- Emeklilik şirketleri en az üç farklı risk ve getiri bileşimine sahip emeklilik yatırım fonu kurarak bireylerin kendi risk ve gelir beklentilerine uygun yatırım tercihleri yapabilmelerine olanak tanımaktadır.
- Yatırımların kamu borçlanma senetleri ve ters repo gibi sabit getirili yatırım araçlarının yansıra, hisse senedi gibi değişken getirili yatırım araçlarına da yönlendirilmesi mümkündür.
- Emeklilik yatırım fonları, SPK'ya tabi portföy yönetim şirketleri tarafından profesyonel portföy yönetim ilkeleri çerçevesinde yatırıma yönlendirilmektedir. Birikimlerin asgari bir sure sonunda başka bir emeklilik şirketine aktarılması mümkündür.
- Emeklilik yatırım fonunun varlıkları, emeklilik şirketinin malvarlığından ayrı olarak SPK tarafından uygun görülen merkezi bir saklama kuruluşunda saklanmaktadır. Mevcut durumda bu kurum İMKB Takas ve Saklama Bankası A.Ş.'dir.
- Bireysel emeklilik sisteminin güvenliği denetim ve gözetim yapma görevleri üstlenmiş olan kurumlar tarafından sağlanmaktadır. Sistem ile ilgili olarak denetim yapan kurumlar Hazine Müsteşarlığı, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve bağımsız denetim kurumları olarak belirlenmişken, Emeklilik Gözetim Merkezi ve Takasbank ise gözetim işlevini yerine getirmektedir.
- Bireysel emeklilik sisteminden emekliliğe hak kazanmak için sistemde en az on yıl kalarak on yıl sureyle katkı payı ödemek ve 56 yaşını tamamlamak gerekmektedir. Bu kapsamda sistem, emekliliğe hak kazanmak için getirdiği düzenli katkı payı ödeme yükümlülüğü ile bireyleri uzun dönemli tasarruf yapmaya teşvik etmektedir.

Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sisteminin Gelişimi

Bireysel emeklilik sisteminin kısa süreli bir geçmişe sahip olması ve gönüllük esasına göre işlemesi nedeniyle ülkemizde emeklilik fonlarının GSYH'ye oranının diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşük olduğu görülmektedir. Ancak, başladığı 2003 yılından beri başarılı bir performans gösteren sistem ciddi bir gelişme sergilemiştir. Nitekim 2004 yılında faaliyet gösteren emeklilik şirketi sayısı 11, katılımcı sayısı 314 bin kişi ve sistemde biriken fon tutarı 296 milyon TL iken, yıl sonu itibarıyla şirket sayısı 18'e, katılımcı sayısı 6.902.000 kişiye, fon tutarı ise 66.149.364.553 TL'ye yükselmiştir. Ülkemizin nispeten genç demografik yapısı düşünüldüğünde, sistemin büyüme potansiyelinin oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir. (KPMG 2018 BES Raporu)

2023 yılı hedefi 10 milyon katılımcı 400 milyar TL fon büyüklüğü, fonun GSMH oranı % 11 olarak tahmin edilmektedir.

Emeklilik yatırım fonlarının varlık dağılımları incelendiğinde, kamu borçlanma senetlerinin yıllar itibarıyla en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. 31 Ekim 2011 tarihi itibarıyla, kamu borçlanma senetleri toplam varlıkların % 63'unu oluştururken, hisse senetlerinin oranı % 15'dir. Kamu borçlanma senetlerine olan talebin yüksek olması, sistemde biriken fonların büyük kısmının kamu kesimine aktarıldığını göstermektedir. Bu durum, kamunun borçlanma maliyetlerinin düşürülmesi ve imkânlarının artırılması acısından olumludur. Ancak, sermaye piyasalarının derinleşip gelişebilmesi için sistemden piyasalara yönelecek fon miktarının artmasının oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, fonların varlık dağılımında yabancı para cinsi varlıkların azlığı dikkat çekmektedir. Nitekim sistemdeki sözleşmelerin % 3.4'unun katkı payının endeksleneceği para birimi olarak ABD doları ve Euro'yu, % 96.6'sını ise TL'yi tercih etmiştir.

2013 yılı Mart ayı itibariyle sistemle ilgili kısa bilgiler şöyledir:

- 13 Bireysel Emeklilik Şirketi; 128 yatırım fonu bulunmaktadır.
- Katılımcıların % 72'si 24-44 yaş grubundadır. Gençlerin daha çok ilgisini çekmektedir.
- Sisteme katılımın % 46 Marmara Bölgesinde (% 31 İstanbul), % 9.3 Ankara, % 7.9 İzmir 'de bulunmaktadır.
- Emeklilik fonlarını GSMH oranı % 2.2'dir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nde (OECD) oran % 72'dir.
- 1 Ocak 2013'te uygulamaya giren "Devlet Katkısı" sonrası Bireysel Emeklilik Sistemine ilginin arttığı, sadece 28 Aralık 2012 -15 Şubat 2013 arası dönemde katkı payı tutarı % 4 artışla katılımın sayısı 3.499.350 kişi tutarı 22 Milyar 402 milyonu geçmiştir, yatırıma yönelen BES katkı tutarı 17 Milyar 935 milyon olmuştur.

Sonuç:

Son yıllarda finansal piyasalarda yaşanan değişime paralel olarak reel getirilerde yaşanan düşüş, bireysel emeklilik sisteminde de farklı yatırım araçlarının kullanımına olanak sağlayan mevzuat düzenlemelerini gündeme getirmektedir. Kıymetli madenlere dayalı fonlar, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, kira sertifikaları gibi alternatif yatırım araçlarının dâhil edilmesi ile sistemde oluşacak uzun dönemli tasarrufların daha da artması beklenmektedir. Farklı yatırım araçlarının kullanımına izin veren düzenlemeler konusundaki çalışmaların ilgili kamu otoriteleri nezdinde devam etmesinin, bireysel emeklilik sisteminin gelişmesine ve büyümesine önemli katkı sağlayacaktır. Öte yandan faize duyarlı yatırımcıların birikimlerini yönlendirecek faizsiz sisteme dayalı BES'te önemli artışlar beklenmektedir.

Bireysel Emeklilik fonlarının artırılmasını hedefleyen işverenlere hükümet 2017 yılı 1 Ocak tarihinden itibaren çalışanlarını zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemine kayıt yaptırma zorunluluğu getirmiş, yükümlülüklerini yerine getirmeyen işverenlere idari para cezası uygulanmaktadır.

Ekonomiye uzun vadeli fon sağlayarak, gerek kamunun borçlanma maliyetlerini düşürücü yönde olumlu katkı yapan, gerek özel sektörün daha uzun vadeli ve daha düşük maliyetli finansman olanaklarına ulaşabilmesine imkân veren bireysel emeklilik fonlarının gelişiminin ülkemiz acısından oldukça önemli olduğu; sistemin sürdürülebilir ekonomik büyüme ve finansal istikrar üzerinde ciddi katkıları olacaktır.

Kaynakça:

- KPMG: Türkiye'de ve Dünya'da Bireysel Emeklilik Sistemleri, Rapor 2018
- www.haz.gov.tr TC. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı
- www.spk.gov.tr Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)
- www.egm.org.tr Emeklilik Gözetim Merkezi A.Ş. (EGM) Raporları
- Sarıoğlu, Serra Eren Doç. Dr. :Türkiye'de Emeklilik Sistemi Nasıl Gelişir? 2 Ekim 2015 www.finansgündem.com
- Reasurör Dergisi: Özel Emeklilik Fonları: OECD Ülkeleri ve Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme, 2008
- www.ntv.com Otomatik-bes-1-3 yeni katılım
- Erdoğan, Niyazi: Küresel Krizin 10 yılı "2008'den 2018'e Bankacılık Akademisi Yayınları Kitabevi 2018
- 2015 Türkiye Finansal Okuryazarlık Araştırması: SPK, Borsa İstanbul, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği, İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş., Merkezi Kayıt Kuruluşu ve Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu işbirliği ile hazırlanan araştırma raporu, (Finansal okuryazarlık arttıkça BES büyüyecek)
- Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu, 7 Nisan 2001 tarihli 24366 Sayılı Resmi Gazete
- www.egm.org.tr BES (2) Bireysel Emeklilik Gelişim Raporu ve Genel Bilgiler
- www.oecd.org
- www.tcmb.gov.tr
- RNCOS (2009), Industry Research Solutions, Turkey Persion Funds Market Forecast to 2013, May
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2005),
  Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı,
  Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform, Beyaz Kitap, Nisan, Ankara

TÜRKİYE'DE FİNANSAL DERİNLEŞME EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Selda ÖZKILBAÇ
Arş.Gör. Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sozkilbac@bayburt.edu.tr

ÖZET

Finansal derinleşme, bir ülkedeki finansal araç çeşitliliğinin artması ve bu araçların daha yaygın bir şekilde kullanılabilir hale gelmesidir. Finansal sistem ancak finans sektöründe yaratılan fonları reel sektöre aktarabildiği ölçüde gelişmiş ve derinleşmiş olur. Ekonomik büyüme ise bir ülkenin üretim kapasitesinde buna bağlı olarak reel GSYH' da meydana gelen artış olarak tanımlanır. Büyümenin gerçekleşebilmesi için ya üretimin faktörlerinin kullanımının artması ya da teknolojinin gelişmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı günümüzde giderek gelişen ve derinleşen finansal sistemin reel ekonomi üzerine etkisinin test edilmesidir. Geçmiş çalışmalara bakıldığında finansal derinleşme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklılık göstermektedir. Gelişmiş ekonomilerde ilişki büyümeden finansal derinleşmeye doğru iken gelişmekte olan ülkelerde ise finansal derinleşmeden büyümeye doğru olduğu görülmektedir.

Finansal sistemin reel ekonomi üzerindeki etkileri en keskin biçimiyle 2008 krizi ile birlikte ortaya çıkmıştır. ABD finans sektöründe başlayıp kısa bir sürede tüm dünyayı etkisi altına alan kriz çok geçmeden küresel bir likidite krizine dönüşmüştür. İktisat yazınında önemli bir konu olan finansal sektörler söz konusu kriz sonrası araştırmacıların daha çok ilgisini çekmektedir.

Bu çalışmada, finansal sistemi gittikçe güçlenen Türkiye açısından finansal derinlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Bunun için 2000-2017 yılları arasında üçer aylık veriler kullanılarak nedensellik sınaması yapılmıştır. Çalışmada ekonomik büyüme için Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (RGSYH) , finansal derinlik için M2 para arzının RGSYH' ye oranı ve toplam kredi hacminin RGSYH'ye oranı verileri kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda RGSYH ile kredi hacmi arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Benzer şekilde m2 para arzı ile kredi hacmi arasında tek yönlü nedensellik olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Finansal Derinleşme, Ekonomik Büyüme, Grenger Nedensellik Testi

RELATIONS OF FINANCIAL DEEPENING AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

ABSTRACT

Financial deepening is increasing the diversity of financial instruments in a country and making these instruments more widely available. The financial system is only developed and deepened to the extent that it can transfer the funds created in the financial sector to the real sector. Economic growth is defined as the increase in the real GNP due to the production capacity of an country. In order for the growth to take place, either the use of factors of production must increase or the technology must develop. The aim of this study is to test the effect of the increasingly developed and deepening financial system on the real economy. Looking at past studies, the direction of the relationship between financial deepening and economic growth differs in terms of developed and developing countries. In developed economies, it seems that the relationship is growing from financial to deepening, while in developing countries it is towards financial growth

The effects of the financial system on the real economy emerged most acutely with the 2008 crisis. . The crisis, which started in the US financial sector and soon affected the whole world, soon turned into a global liquidity crisis. Financial sectors, which are an important subject in economics literature, attract more attention from post-crisis researchers.

The aimed to this study to investigate the relationship between financial depth and economic growth in Turkey in which the financial system is getting stronger and stronger. For this, a causality test was carried out between the years 2000-2017 using three-month data. Real Gross Domestic Product (RGDP) data was used for economic growth and the ratio of the M2 money supply to the RGDP and the ratio of the total loan volume to the RGDP are used for financial depth in the study. As a result of the analyzes made, one way causality relation between RGDPand credit volume was found. Similarly, it is seen that there is a one-way causality between m2 money supply and credit volume.

Keywords: Financial Deepening, Economic Growth, Grenger Causality Test

GİRİŞ

Gelişmişlik farkı gözetmeden ister gelişmiş ister gelişmekte olan ülke olsun dünya ekonomilerindeki politika yapıcılarının en birincil amacı sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirmesidir. Bu amaca ulaşma için pek çok politika aracı kullanılmaktadır. Ekonomik yapı, insan ihtiyaçları ve teknolojik değişikliklere paralel olarak bu araçlar da değişmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar ekonomiler Keynesyen iktisadi sistemin etkisi altındaydı. Bu dönemde gelişmekte olan ekonomiler sanayileşmeyi ithal ikameci politikalar aracılığı ile gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

Finansal sistem ekonomik büyümenin lokomotifi olarak görülen sanayi sektörünün finansmanı için kullanılmıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde özellikle gelişmiş ülkelerde görülen ekonomik bunalım finansal serbestleşme sürecini başlatmıştır. Finansal serbestleşme, faiz oranlarının serbest bırakılması, kredi tavanlarının kaldırılması, mevduat munzam oranlarının indirilmesi ve ya tamamen kaldırılması gibi politikalarla sağlanmaya çalışılmıştır. McKinnon (1973) ve Shaw (1973) gibi iktisatçılara göre finansal serbestleşme politikalarının asıl amacı ekonomik büyümenin hızlandırılmasıdır. Bu teorik tezi desteklemek için pek çok ampirik çalışma yapılmış bu çalışmaların büyük bölümü ve sonuçları literatür taraması kısmında yer almaktadır.

Türkiye'de 1980 sonrası dünya ekonomilerinde yaşan gelişmelere paralel olarak finansal serbestleşme süreci başlamıştır. Bu yapısal reformlar faiz oranlarının serbestleşmesi, döviz kurlarına yönelik kısıtlamaların kaldırılması ve finansal sistemde yeni kurum ve piyasaların oluşturulması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 1989 yılında uluslararası sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmıştır. 1980'li yıllardan başlayarak Türkiye'de de finansal sistem, sanayi sektörünün besleyicisi olmaktan ziyade ekonominin müstakil ve önemli bir yapısı haline gelmiştir. Son yıllarda iktisat yazını da finansal derinleşme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ile yakından ilgilenmektedir. Yapılan çalışmalarda bu iki değişken arasında ilişki olduğu konusunda fikir birliğine varılmış olmakla beraber ilişkinin yönü ülkelerin iktisadi yapısına ve seçilen finansal gelişmişlik göstergelerine göre farklılık göstermektedir.

Bu çalışmada 2000-2017 yılları arasında üç aylık veriler kullanılarak Türkiye ekonomisi için finansal derinlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki tahmin edilmiştir. İlk olarak değişkenlerin durağanlıkları test edilmiş daha sonra nedensellik testi yapılarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır.

1. Finansal Derinleşme Kavram, Tanım ve Literatür

Finansal sistem, ekonomideki fon arz ve talebini dengeleyen, fonları zaman, miktar, vade ve kişiler bakımından kullanılabilir duruma getirme fonksiyonunu gören bir sistemdir. Böylelikle bireylerin tasarrufları yatırımlara dönüştürülmektedir. Bu sistemi oluşturan kuruluşları ise bankalar ve banka olmayan mali aracı kuruluşlar olarak sınıflandırmak mümkündür. (Akdiş, 2000). Finansal piyasa ise finansal ürünlerin alım satımını kolaylaştıran yapıyı (Mishkin, 2001), bir diğer ifadeyle fon arz edenler ile fon talep edenler arasındaki fon akımının gerçekleştiği sahayı (Saunders, Cornett, 2004) ifade etmektedir. Dolayısıyla finansal piyasa daha alt bir kavram olup, finansal sistemin unsurlarından biridir.

Finansal gelişme kavramı, literatürde; bir ülkedeki finans piyasalarda kullanılan araçların çeşitliliğinin artması ve bu araçların daha yaygın olarak kullanılır hale gelmesi şeklide tanımlanmaktadır. Finansal derinleşme ise kısaca, finans sektöründe yaratılan fonların, reel kesime aktarılma oranı şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi reel ekonomi açısından finansal derinleşme günümüzde önemli bir yere sahiptir. Finans sektörde yaratılan fonların, reel kesime aktarılma oranı ne kadar yüksekse finansal derinlik o denli artacak bu şekilde ekonomik büyümenin de artacağı varsayılmaktadır. Bu varsayımın dayandığı temel, ekonomide büyümeyi gerçekleştirecek olan yatırımların yapılmasının, bu yatırımların finansmanı için gerekli olan fonlar, piyasada yeterli düzeyde ve nitelikte bulunabildiği ölçüde, diğer bir ifadeyle piyasalar yeterince derin olduğu ölçüde kolaylaşmasıdır. Dolayısıyla finansal piyasaların derinleşmesi varsayımsal olarak ekonomideki yatırımların artması anlamına geleceğinden, finansal derinleşme olgusu iktisadi büyümenin, üzerinde önemle durulan belirleyicileri arasında yer alır.

Finansal piyasalar ekonomiyi üç yolla etkiler McInish (2000); ilk olarak, fonların tasarruf sahipleri ile yatırımcılar arasındaki aktarımını kolaylaştırarak fon aktarım maliyetlerini düşürür. Bunun bir sonucu olarak ekonomide kullanılan sermaye miktarı yükselir ve üretim artar. İkinci olarak, üreticilerin ve yatırımcıların riski kendi aralarında transfer etmelerine imkân vermek suretiyle, üretim artışına yol açar. Paranın değişimini ve para yaratımını kolaylaştırması yoluyla gerçekleşmesi de üçüncü yol olarak tanımlanır.

Ekonomik büyüme en genel tanımıyla bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarında zaman içinde meydana gelen artış olarak tanımlanır. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi hane halklarının refah düzeyini arttıracağından ekonomik politikaların en önemli amaçlarından biridir. Bu sebeple ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler her dönem araştırmacıların ilgisini çekmektedir.

2. Finansal Derinlik Ekonomik Büyüme Hipotezleri

Finansal derinlik ile büyüme arasındaki ilişkinin yönünü belirlemekte teorik olarak temel iki hipotez mevcuttur.

2.1. Arz Öncüllü Hipotez

Arz öncüllü hipotezde nedenselliğin yönü, finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğrudur. Bu hipotezde neo-klasik iktisat görüşünde olduğu gibi finansal piyasaların serbestleştirilmesiyle tasarruflar teşvik edilecek ve marjinal verimliliği yüksek alanlarına yönlendirilerek büyüme hızlandırılacaktır (Alper ve Öniş, 2001). Hipoteze göre finansal gelişme sağlandıkça, finansal aracılar fon transferlerini daha etkin yapacak ve reel sektöre kredi sağlanmış olacağı için ekonomik büyüme ivme kazanacaktır.

2.2 Talep Takipli Hipotez

Talep takipli hipoteze göre nedenselliğin yönü ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğrudur. Ekonomik büyüme teknolojinin gelişmesi ve iş gücü verimliliğinin artması ile gerçekleşir. Ekonomik büyüme gerçekleşince de finansal aracıların sundukları hizmetlere talep artar. Talebin artması sonucu finansal derinleşme sağlanır (Öztürk N., Barışık S. ve Darıcı H., 2010).

Finansal derinleşmenin mi ekonomik büyümeyi gerçekleştirdiği yoksa ekonomik gelişmenin mi finansal derinleşmeyi sağladığı üzerine birçok görüş ortaya atılmıştır. Arz itişli mi yoksa talep çekişli mi bir sistemin olduğu konusunda fikir birliği sağlanabilmiş değildir. Bunun sebebi Ampirik bulgular elde edilmeden önce kullanılan verilerin farklı özellikleri barındırmasıdır. Ülkeler, dönemler, değişken tanımlamaları ve istatistiksel yöntemlerdeki farklılıklar kesin bir sonuca ulaşmayı engeller(Güngör B. ve Yılmaz Ö.,2008). Ama ampirik sonuçlara bakacak olursak finansal derinleşme ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

2.3. Gelişme Safhası Hipotezi

Patrick (1966:174)'in gelişme safhası hipotezi olarak adlandırılan ve sözü edilen hipotezlerin birbirini izlemesi sonucu oluşan finansal gelişme ve büyüme durumunu anlatan bir görüşü mevcuttur. Bu hipoteze göre, ekonomik büyümenin erken aşamalarında finansal gelişmenin sağladığı yeni olanaklar ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Finansal araç ve hizmet türlerindeki artışa bağlı olarak sistem dışında kalan tasarrufların sisteme çekilmesiyle yatırımlar artarak arzın öncülük ettiği aşamayı ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir ifadeyle finansal gelişme reel sermaye birikimiyle ekonomik büyümeyi artırmaktadır (Atamtürk, 2007). Finansal ve konomik gelişme ilerledikçe finansal gelişmenin arz öncüllüğündeki durumu azalarak talep takipli durum baskın hale gelmektedir (Calderon ve Liu, 2003).

3. Literatür Taraması

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ilk kez Bagehot (1873), Schumpeter (1911) ve Gurley-Shaw (1955) çalışmalarda ele alınmış ancak bu düşünceye ampirik bir içerik Davis (1965) ve Sylla (1969) gibi ekonomi tarihçileri katmıştır. Gupta (1984), Jung (1986), Gelb (1989) St. Hill (1992), King ve Levine (1993), Murinde ve Eng (1994 ve 1994), Lyons ve Murinde (1994) ve son olarak Demetriades ve Hussein (1996). Bu çalışmalarda finansal derinleşme için geliştirilen en yakın değişkenler genellikle para arzları (M1,M2 ve M3), para arzlarının gelire oranları, kredi hacmi, banka mevduat yükümlülüklerinin gelire oranı ve bankaların özel sektör ve yurtiçi kredi hacmi alacaklarının gelire oranı olmuştur. Ekonomik büyüme için reel GSMH veya GSYİH değişkenleri kullanılmıştır.(Ghirmay, 2004,)

Türkiye özelinde yapılmış çalışmalar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1. Literatür Özeti

Yazarlar	Dönem	Yöntem	Sonuç
Kar ve Pentecost 2000	2000	Eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli	İktisadi büyüme ile finansal gelişme arasında çok kuvvetli bir nedensellik ilişkisine rastlamışlardır. Bulunan bu nedensellik ilişişinin yönünün iktisadi büyümeden finansal gelişmeye doğru olduğu vurgulanmıştır.
Ünalmış (2002)	2002	Grenger nedensellik ve hata düzeltme modelleri	Kullanılan değişkenlerin biri dışında diğerlerindeki artışın kısa dönemde ekonomik büyümede artışa yol açtığı uzun dönemde ise değişkenler arasında çift yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Erim ve Türk (2005)	2005	Teorik	Finans sistemi ile il-gili teorik bilgiler ve finansal araçlar hakkında bilgi verilmektedir. Finansal gelişme ile faizler, tasarruflar, yatırımlar ve büyüme oranı arasındaki ilişki açıklanmaktadır.
Aslan ve Küçükaksoy (2006)	1970-2004	Granger nedensellik	Finans büyüme ilişkisinde, ilişkini yönünün finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğunu göstermekte ve arz öncüllü hipotezi destekleyici kanıtlar sunmaktadır
Öztürk, Barışık ve Darıcı (2010)	1992-2007	Panel veri analizi	Analiz sonuçları, "finansal sistemin gelişmesi ve derinleşmesiyle ekonomide yaratılan fonların daha etkin kullanımı sonucu ekonomik büyümenin artacağı" öngörüsünü desteklemiştir
Mercan ve Peker (2013)	1992-2010	Eşbutunleşme n	Uzun dönem analizinde finansal gelişmeni ekonomik buyume uzerindeki etkisi teorik beklentilerle uyumlu bir şekilde pozitif olduğu görülmüştür

Özaktaş (2016)	2016	Nedensellik analizi	Türkiye'de, ele alınan dönem itibariyle ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi desteklediğini öne süren, talep takipli hipotezin geçerliliğini koruduğu yönündedir
Mollaahmetoğlu(2016)	1995-2012	Panel veri analizi	Tahmin sonucuna göre finansal sistemin derinleşmesi ve gelişmesiyle ekonomide yer alan tasarrufların yatırımlarla buluşması sonucu ekonomik büyümenin artacağı öngörüsü desteklenmektedir
AK, Altıntaş ve Şimşek (2016)	1989-2011	Toda-Yamamoto testi	Ampirik bulgulara göre 'büyümeden 'finansal gelişmeye doğru işleyen *tek yönlü* nedensellik ilişkisi söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında 'talep takipli' bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.
Yetiz ve Şimşek (2017)	1990-2007	Nedensellik analizi	Türkiye'de finansal derinleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki bankacılık sistemi üzerinden değerlendirilmiş olup, derinleşmeyi sağlamada tek başına aldığı rol açıkça belirtilmiştir. Türkiye'de 1980'li yıllarda yaşanan ekonomik gelişmelerin, Türk finans sisteminde yaşanan finansal serbestleşme sürecinin finansal derinleşmeye neden olduğu söylenebilir

Bu çalışmalara ek olarak Türkiye'de finansal derinlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi farklı veri ve dönemleri kapsayan yüksek lisans ve doktora tezleri yazılmıştır.

4. Veri ve Uygulama

Çalışmamızda finansal derinleşme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin belirlenmesi için 2000-2017 yılları arasında üçer aylık veriler kullanılarak analizler yapılmıştır. Büyüme için GSYİH, finansal derinleşme için M2 para arzının GSYİH' ye oranı ve toplam kredi miktarının GSYİH'ya oranı değişkenleri kullanılmıştır. Veriler TC Merkez Bankası elektronik veri sisteminden elde edilmiş, değişkenler modele doğal logaritmaları alınarak dahil edilmiştir.

4.1. Birim Kök Testi

Çalışmada yapılacak olan nedensellik analizinden önce serilerin durağan olup olmadıkları test edilmelidir. Bu amaçla serilerin durağanlık sınaması Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi ile yapılmıştır. Serilerin durağan olması, çalışmanın yapıldığı dönemde sabit ortalama ve veryansının sabit olduğu anlamına gelmektedir. Modele dahil edilen seriler eğer durağan değilse sahte regresyondan söz edilir. Yani yüksek R^2 ile gerçekte değişkenler arasında güçlü bir ilişki olmamasına rağmen model in bir bütün olarak anlamlılığı çok yüksek çıkabilir. Bu da sonuçların güvenilirliğini düşürür. . Serilerin birim kök sınaması sonuçları tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo.2. ADF Test Sonuçları

	ADF (Düzey)		Birinci Fark	
Değişkenler	Test istatistiği	Olasılık değeri	Test istatistiği	Olasılık değeri
RGSYİH	-6.223119	0,000*		
M2/RGSYİH	-1.022968	0.7405	-3.041421	0.0362*
KREDİ/RGSYİH	0.470709	0.9845	-3.742133	0.0055*

* Olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğundan H_0: boş hipotezi (birim kök vardır) reddedilir. Yani seriler durağanlaşır.

Tablodaki değerlere bakıldığında Reel GSYİH değişkeninin düzeyde I(0), diğer iki değişkenin ise birinci fakta I(1) durağan olduğu görülmektedir.

4.2. Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi ekonometrik olarak değişkenler arasında kısa dönemli bir ilişkinin olup olmadığı hakkında bilgi verir. Eğer değişkenler arasında ilişki var ise de bu ilişkinin yönünü tespit etmede bize kolaylık sağlar**.** Çalışmanın bu bölümünde değişkenler arasında nedensellik ilişkisi Grenger Nedensellik ilişkisi ile test edilip sonuçlar tablo halinde verilmiştir.

Tablo 3. Nedensellik Test Sonuçları

Değişkenler	Test istatistiği	sonuç
M2/GSYİH-Kredi/GSYİH'nın nedeni değildir	0.8328	Kabul
Kredi/GSYİH- M2/GSYİH'nın nedeni değildir	0.0499*	Ret
GSYH-Kredi/GSYİH'nın nedeni değildir	0.8202	Kabul
Kredi/GSYiH- GSYİH'nın nedeni değildir	0.3569	Kabul
GSYH-M2/GSYİH'nın nedeni değildir	0.0092*	Ret
M2/GSYH- GSYiH'nın nedeni değildir	0.2518	Kabul

*Prob değerleri 0.05'ten küçük olduğundan H_0: boş hipotezi (nedeni değildir) reddedilir.

Nedensellik testi sonuçlarından anlaşılacağı gibi çalışmaya konu dönemde toplam kredi miktarının GSYİH'ya oranı ile M2 para arzının GSYİH'ya oranı arasında tek yönlü, benzer şekilde GSYİH ile M2/GSYİH arasında yine tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Finansal derinleşme finansal sistemde kullanılan araçların çeşitliliğinin artması ve bu araçların daha yaygın kullanılabilir hale gelmesidir. Ekonomik büyüme ise çıktı miktarının yani üretimin artmasıdır. Büyümenin gerçekleştirilebilmesi için ya üretim faktörleri arttırılmalı ya da teknolojik gelişme olması gerekmektedir. Finansal sistemin gelişmesi yani finansal derinleşmenin gerçekleşmesi bireylerin ellerindeki küçük tasarrufları yatırımlara dönüştürmek suretiyle reel ekonomiye katkı sağlamaktadır.

Ekonomik performansın ölçüsü olarak genellikle ekonomik büyüme rakamlarına referans alınmaktadır bu sebeple ekonomik büyümenin belirleyicileri konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Finansal derinleşmenin ekonomik büyümeye etkisi de Türkiye için özellikle 1980'ler sonrası yani finansal serbestleşme süreci ile iktisatçıların ilgisini çekmiştir. Yapılan çalışmalarda finansal derinleşme ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin varlığı genel kabul görürken ilişkinin yönü konusu seçilen değişkenlere ve döneme göre değişiklik gösterdiğinden her çalışmadan farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında finansal derinleşme ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi olduğu ve bu ilişkinin ekonomik büyümeden finansal derinleşmeye doğru olduğu görülmektedir. Bu sonuç Robinson tarafından ileri sürülen ve "talep takipli hipotez" olarak adlandırılan görüşü desteklemektedir. Yani reel sektördeki gelişimin finans sektörü tarafından takip edileceği anlamına gelmektedir. Ekonomideki hiçbir yapı diğerlerinden bağımsız olarak hareket edememektedir. Ekonomik yapı içindeki bir sektörde meydana gelen olumlu olumsuz gelişmeler diğer sektörleri de etkilemektedir. Araştırmacılar bu ilişkilerin yönü ve derecesini tespit etmek için çalışmaktadır. Böylece politika yapıcılar ekonomik performansı arttırabilmek için hangi sektöre ne derece müdahale edilebilecek politikalar üretecekleri konusunda fikir sahibi olurlar.

KAYNAKÇA

Alper, E., ve Ziya Ö. (2001), "*Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler: Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrasında Türkiye Deneyimi*", Doğu Batı Dergisi, Sayı 17, ss. 203–225

Albaum, G.,Duerr, E. (2008). "*International Marketing and Export Management*. Pearson Education.

Ak M. Z., Altıntaş N., Şimşek A.S., (2016) "*Türkiye'de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Nedensellik Analizi*", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 17 (2) 2016, 151-160

Akdiş, M., (2000), ''*Global Finansal Sistem-Finansal Krizler ve Türkiye''*, İstanbul, Beta Yayınları, 2000, 150 s.

ASLAN, Ö., ve KÜÇÜKAKSOY, İ., (2006), "*Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama*", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı:4.

Atamtürk, B. (2007), "*Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye'de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkileri*", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 23, Sayı 2, ss. 75–89.

Calderon, Sezar ve Lin Liu (2003), "*The Direction Of Causality Between Financial Development and Economic Growth*", Journal Of Development Economics, Vol. 72, No. 1, pp. 321–334.

Erim, Neşe ve Armağan Türk (2005), "*Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme*", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, ss. 21–45.

Mclnish, Thomas H. (2000) *Capital Markets: A Global Perspective***.** USA. Massachusetts: Blackwell Publishers Inc.

Mercan, M., Peker, O. (2013) "*Finansal Gelişmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz*'', Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisİ, Nisan 2013, 8(1), 93-120

Mollaahmetoğlu, M. (2016), " *Finansal Derinleşme: Türkiye'nin Finansal Derinliği ve Panel Veri Analizi*'', İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı:25 2016 32-54

Özaktaş Davarcıoğlu F. (2016) *"Finansal Piyasa Gelişmesi mi Büyümeyi Tetikler, Büyüme mi Finans Piyasalarını Geliştirir? Türkiye Üzerine Bir Deneme*'', Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Nisan 2016; 9(2)

Öztürk N., Barışık S. ve Darıcı H. Kılıç, (2010) " *Gelişmekte Olan Piyasalarda Finansal Derinleşme ve Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi*" ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 6. Sayı 12. (2010) Sf. 103-104

Güngör B., Yılmaz Ö., "*Finansal Piyasalardaki Gelişmelerin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye İçin Bir Var Modeli.*" İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 22, (2008), Sf. 188.

Ünalmış, D., (2002), "*The Causality Between Financial Development and Economic Growth: The Case of Turkey,*" The Central Bank of Republic of Turkey Research Department Working Paper, No. 3, Ankara.

Yetiz F., Şimşek K., (2017) "*Finansal Derinleşmede Bankacılık Sisteminin Rolü*'', İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi Sayı:26 2017 1-29

TÜRKİYE'DE LİTERATÜR VE KAYIT DIŞI BİR GÖÇ HAREKETİ

Fethi NAS
Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye, fethinas@yahoo.com

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Ortadoğu'da birbirinden farklı ulus devletler kurulmuştur. Osmanlı Devleti, 600 yıla yakın bir süre Ortadoğu'da hüküm sürmüş ve bu süre zarfında Ortadoğu toplumlarının siyasal ve toplumsal yapıları üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Dolayısıyla Ortadoğu devlet ve toplumlarında yaşanan toplumsal olayları anlamada Osmanlı mirası geniş bir bilgi birikimini barındırmaktadır.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile ayrılmış ve tarih sahnesinden çekilmiştir. Osmanlı Devletinden sonra ise Ortadoğu'da 15'e yakın ulus devlet kurulmuştur. Bu devletlerin resmi sınırları genel olarak İngiltere ve Fransa arasında imzalanan anlaşmalara göre belirlenmiştir. Bu yüzden geçmişte Osmanlı Devleti'nin çatısı altında bulunan Ortadoğu devletleri arasındaki sınırlar, kültürel ve etnik özellikler göz ardı edilerek belirlenmiştir. Devletlerarasında çizilen resmi sınırlar bundan dolayı ilerleyen zamanlarda çeşitli sorunların yaşanmasına yol açmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Ortadoğu'da bağımsızlığını kazanan ilk devlet olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti yıllarca süren savaşların etkisiyle siyasal, sosyal ve ekonomik bakımdan son derece olumsuz koşullar içerisinde kurulmuştur. Cumhuriyet yönetimi ülke içerisinde birliği ve bütünlüğü sağlamaya yönelik olarak ulusçuluk düşüncesinin gerektirdiği politikaları hayata geçirmiştir. Osmanlı Devleti'nden arta kalan sosyal ve kültürel özellikler bu süreç ile birlikte tasfiye edilmek istenmiştir. Türkiye'nin doğu bölgelerindeki şehirlerde, gündelik yaşamında farklı diller konuşan, farklı etnik yapılara mensup toplulukların statü ve konumlarında yeni bir algılama biçimi belirmiştir. Ulus devlete eklemlenme sürecinde söz konusu topluluklar bir tür uyum sorunu ile karşılaşmışlardır. Özellikle savaş sonrası dönemde bölgenin sosyo-ekonomik yapısı, burada yaşayan toplulukların ülke dışına göç etmesinde etkili olmuştur.

Bu çalışma aracılığı ile Türkiye'de göç literatüründe bugüne kadar ele alınmamış bir göç hareketinin varlığına işaret edilmeye çalışılmıştır. Bu hareket Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mardin ili ve çevresindeki ilçelerde yaşayan Mardin kökenli Arapların Lübnan'a göçüdür. Çalışmada bu göç hareketinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan koşullar ile Mardin kökenli Arapların Lübnan'daki yaşam koşulları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Mirası, Ulusçuluk, Kimlik, Göç, Yurttaşlık*

AN OUT OF LITERATURE AND UNDOCUMENTED MİGRATION IN TUKEY

ABSTRACT

Many nation-states has been established in the Middle East after the collapse of the Ottoman Empire. The Ottoman Empire, ruled in the Middle East for a period of nearly 600 years and has left a profound affect on political and social structures of the Middle Eastern societies during this period. Therefore, the social events that occurred in the Middle Eastern states and societies could be understandood following the legacy of Ottoman Empire.

The Ottoman Empire lost the First World War and was withdrawn from the stage of history. After the collapse Ottoman Empire nearly 15 nation-states have been established in the Middle East. The official boundaries of these states were determined according to the agreement reached between Britain and France. The borders drawn between societies neglected cultural and ethnic characteristics. That is why official borders caused various problems between Middle Eastern societies that lived under the roof of the Ottoman Empire in the past.

Turkish Republic was the first country to gain independence in the Middle East. It has been established in an extremely negative political, social and economic conditions caused by long time wars. So Republican Administration has implemented various policies for national unity and integrity of society.

For this purpose social and cultural features of the legacy of the Ottoman Empire intended to be abolished. Thus a new perception has emerged for different ethnic background communities speak different languages in everyday life in the eastern regions of Turkey. Articulation of these communities to nation-state faced a compliance issues. Especially the socio-economic structure of the region after the postwar period have been effective in migration of many members of such communities to neighboring states.

Through this study a migration which have not been addressed in Turkish literature was detected. This is the migration of Arabs of Mardin to Lebanon. In the study, the emergence of conditions caused migration from Mardin to Lebanon and living conditions of Arabs of Mardin in Lebanon were examined.

Keywords: Ottoman Legacy, Nationalism, Identity, Migration, Citizenship

Türkiye'de göç ile ilgili literatür ve resmi kayıtlar incelendiğinde, ülke içerisinde ve ülke dışına yaşanan göçlerin ele alındığı görülür. İç göçlerle, Türkiye'nin farklı coğrafi ve idari bölgeleri arasında yaşanan göç dalgaları kastedilmektedir. Kırsal bölgelerden sanayileşmiş yerlere ve kentsel alanlara doğru yaşanan göçler bu

bağlamda ele alınmaktadır. Kırsal kesimlerden kentsel alanlara yaşanan göçlerde, nüfus artışı ve tarımsal üretimde hızlı modernleşme gibi değişmeler göçlerin temel sebepleri olarak alınmaktadır (Tekeli ve Erder, 1978). Dış göçler dendiğinde ise Cumhuriyetin ilanından sonra Yunanistan ile yaşanan Nüfus Mübadelesi, Balkanlar ve Kafkaslardan Türkiye'ye yaşanan göçler ile son olarak Avrupa'nın farklı ülkelerine yaşanmış işçi göçleri ele alınmaktadır. Özellikle Almanya'ya gerçekleşen işçi göçü hareketleri, Türkiye'nin ilk dış göçü olarak kabul edilmektedir (Yalçın, 2004). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinden ve ulus devlet temelli bir toplumsal ve siyasal yapılanma sürecine gidilmesinden sonra, genelde Güneydoğu Anadolu Bölgesinden ve özelde Mardin ve çevresindeki il ve ilçelerden Ortadoğu'ya yaşanan göçlerin literatürde ve resmi kayıtlarda yer almadığı görülmektedir. Bu göçlerin en belirgin özelliği, göç eden toplulukların Arapça konuşan Türkiyeliler (Mahallemiler) olmasıdır. Lübnan'a yaşanan bu göç dalgası arasında bölgede yüzyıllar boyunca yaşamını sürdüren Süryani ve Kürtler de bulunmaktadır fakat en geniş grubu Mardin'de yaşayan Araplar oluşturduğundan, çalışmada bu topluluğun üyeleri üzerinde yoğunlaşılmıştır. Osmanlı devletinin 1. Dünya Savaşında yrenilmesi ve yıkılması, Milli Mücadele ve sonrasında ulus devlet anlayışı üzerine inşa edilen Cumhuriyetin ilanı ile, Osmanlı Mirası tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Modern bir kavram olan ulus devlet anlayışının zorunlu kıldığı, seküler yapı, tek bir dile dayalı ortak bir kültür, ortak bir simgeler ve değerler sistemi ile tek bir ulus ve yurttaşlık bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, Gayrı Müslim cemaatler ve Türk olmayan topluluklar Osmanlı devletinin geleneksel Millet sistemi içerisinde kendilerine tanınan otonom kültürel ve eğitim işlerini yürütme haklarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya gelmiş, dinsel ve dilsel bakımdan yeni devlet formasyonunun merkezileşme sürecine uyum sağlamada zorluklarla karşılaşmışlardır (Ahmad, 2002: 33). Osmanlı devletinden arta kalan sosyal ve kültürel özellikler ise bu süreç ile birlikte pratikte bir takım sorunlar ile karşı karşıya gelmiştir. Şöyle ki, Doğu İllerinde gündelik yaşamında farklı diller konuşan, farklı etnik yapılara sahip toplulukların statü ve konumlarında yeni bir algılama biçimi belirmiştir. Ulus devlete eklemlenme sürecinde söz konusu topluluklar bir tür sosyal ve siyasal uyum sorunu ile karşılaşmışlardır. Özellikle savaş sonrası dönemde bölgenin sosyo-ekonomik yapısı, burada yaşayan toplulukların ülke dışına göç etmesine sebebiyet vermiştir. Söz konusu topluluklar için bu göçün en belirgin özelliği, göç edilen ülkeler ile aynı veya benzer dillerin konuşuluyor olması veya dinsel özelliklerin daha fazla kabul edilir olmasıdır (özellikle Hıristiyan Süryaniler için). İlk olarak yetişkin erkeklerin iş bulmak amacıyla, yasal olmayan yollardan Suriye'ye ve buradan Lübnan'a göçlerini, zaman içerisinde kitlesel göçler takip etmiştir. Bu göçlerin nerdeyse tamamına yakını gayrı resmi ve "yasa dışı göç" olarak nitelenebilecek türdendir. Bu şekildeki bir göç hareketi, bugün resmi kayıtlara göre 10.000 civarında Türkiyelinin Lübnan'a yerleşmesine kadar ulaşmıştır fakat resmi olmayan verilere göre bu sayı daha fazladır. Lübnan'da yaşayan bu grubun çok az bir kısmı Lübnan vatandaşlığına geçebilmiştir. Bir kısmı ise savaş koşullarından ötürü Avrupa'ya mülteci olarak göç etmiş ve orada yaşamını sürdürmektedir.

Göçe ilişkin kuramsal yaklaşımların çoğu göçü, ekonomik koşulların belirlediği bir davranış olarak ele almaktadır. Hiçbir göç yalnızca ekonomik kıstaslar temelinde yeterince anlaşılamaz. Oysa göç gibi sosyal bir olguyu sadece ekonomik sebepler bakımından incelemek tek başına yeterli değildir. Göçün sebepleri arasında sosyal, kültürel ve siyasi değişim süreçleri de alır. Ve hem kaynak, hem de hedef toplumlardaki etkisi daima ekonomik etkenin ötesindedir. Göç demografik ve sosyal yapıyı değiştirir, siyasi kurumları etkiler ve kültürlerin yeniden şekillendirilmesine katkıda bulunur (Castles ve Miller,2008:127). Çalışmada çoklu bir perspektiften hareketle, etnisite ve göç teorileri bağlamında Mahallemilerin Lübnan'a göçü ve kimlik sorunları araştırılacaktır. Böyle bir yaklaşımın benimsenmesinin temelinde ise, son on yılda sosyal ve fen bilimleri alanında hızlı bir dönüşümün yaşanıyor olmasıdır. Bu dönüşümün bir paradigma değişimi olduğu konusunda ise literatürde bir uzlaşma vardır (Turmer, 1996). Toplumsal olayların araştırılması sosyolojide iki kültürel yaklaşıma göre betimlenmektedir. Bunlardan birincisi toplumsal tarihsel düzenliliklerin tekrarlanabilir ve formel özelliklerden ibaret olduğunu ve nicel olarak ölçülebileceğini ileri sürerken, ikincisi toplumsal hayatın refleksif tarihselliğini ve kültürel kategorilerin toplumsal olarak içselleştirildiğini ve iç içe geçtiğini savunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Ortadoğu'da birbirinden farklı ulus devletler kurulmuştur. Osmanlı Devleti, 600 yıla yakın bir süre Ortadoğu'da hüküm sürmüş ve bu süre zarfında Ortadoğu toplumlarının siyasal ve toplumsal yapıları üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Dolayısıyla Ortadoğu devlet ve toplumlarında yaşanan toplumsal olayları anlamada Osmanlı mirası geniş bir bilgi birikimini barındırmaktadır.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile ayrılmış ve tarih sahnesinden çekilmiştir. Osmanlı Devletinden sonra ise Ortadoğu'da 15'e yakın ulus devlet kurulmuştur. Bu devletlerin resmi sınırları genel olarak İngiltere ve Fransa arasında imzalanan anlaşmalara göre belirlenmiştir. Bu yüzden geçmişte Osmanlı Devleti'nin çatısı altında bulunan Ortadoğu devletleri arasındaki sınırlar, kültürel ve etnik özellikler göz ardı edilerek belirlenmiştir. Devletlerarasında çizilen resmi sınırlar bundan dolayı ilerleyen zamanlarda çeşitli sorunların yaşanmasına yol açmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Ortadoğu'da bağımsızlığını kazanan ilk devlet olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti yıllarca süren savaşların etkisiyle siyasal, sosyal ve ekonomik bakımdan son derece olumsuz koşullar içerisinde kurulmuştur. Cumhuriyet yönetimi ülke içerisinde birliği ve bütünlüğü sağlamaya yönelik olarak ulusçuluk düşüncesinin gerektirdiği politikaları hayata geçirmiştir. Osmanlı Devleti'nden arta kalan sosyal ve kültürel özellikler bu süreç ile birlikte tasfiye edilmek istenmiştir. Türkiye'nin doğu bölgelerindeki şehirlerde, gündelik

yaşamında farklı diller konuşan, farklı etnik yapılara mensup toplulukların statü ve konumlarında yeni bir algılama biçimi belirmiştir. Ulus devlete eklemlenme sürecinde söz konusu topluluklar bir tür uyum sorunu ile karşılaşmışlardır. Özellikle savaş sonrası dönemde bölgenin sosyo-ekonomik yapısı, burada yaşayan toplulukların ülke dışına göç etmesinde etkili olmuştur.

Genelde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden, özelde Mardin ve çevresindeki il ve ilçelerden Ortadoğu'ya yaşanan göçlerin literatürde ve büyük ölçüde resmi kayıtlarda yer almadığı görülmektedir. En yoğun nüfus hareketinin 1915 Olayları (Ermeni Tehciri) ile ilişkilendirilmesi mümkündür. Yoğun olarak Mardin'den Beyrut'a doğru gerçekleşen nüfus hareketi içerisinde Mardin kökenli Araplar, Kürtler ve Hıristiyan Süryanilerin olduğu bilinmektedir fakat en geniş grubu Mardin'de yaşayan Araplar oluşturduğundan, kitapta bu topluluğun üyeleri üzerinde odaklanmıştır.

Lübnan'da hâlihazırda yaşayan Mardin kökenli Arap, Kürt ve Süryanilerin sayısı konusunda kesin bir sayısal veriye ulaşmak mümkün değildir. Çünkü göç hareketinin büyük bir kısmı gayrı resmi yollar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Büyükelçilik kayıtlarına göre Lübnan'da yaşayan 18 bin civarında Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı vardır. Ayrıca, Lübnan'da ilk ve son nüfus sayımı 1932 yılında yapıldığından ülke nüfusunu oluşturan etnik grupların sayısı hakkında bilgi sahibi olmak imkânsıza yakın bir durumdur. Lübnan siyasetinde nüfus oranlarına göre bir temsil sistemi uygulandığından, genel olarak her grup veya cemaat kendi üyelerinin sayısını abartılı sayılarla ifade etmektedir. Son yıllarda Kürt ve Mardin kökenli Arap gruplar birbirinden büyük ölçüde ayrışmaya başlamıştır ve Mardin kökenli Arap nüfusunun yirmi bin civarında olduğu iddia edilmektedir.

Milli Mücadeleden sonra ulus devlet anlayışı üzerine inşa edilen Cumhuriyet'in ilanı ile Osmanlı mirası tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Modern bir kavram olan ulus devlet anlayışının zorunlu kıldığı seküler yapı, tek bir dile dayalı ortak kültür, ortak bir simgeler ve değerler sistemi ile tek bir ulus ve yurttaşlık bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte gayrimüslimler ve Türk olmayan topluluklar, Osmanlı Devleti'nin geleneksel millet sistemi içerisinde kendilerine tanınan otonom kültürel ve eğitim işlerini yürütme haklarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya gelmiş, dinsel ve dilsel bakımdan yeni devlet formasyonunun merkezileşmesi sürecine uyum sağlamada zorluklarla karşılaşmışlardır (Ahmad, 2002:33). Çünkü yeni kurulan Cumhuriyet yönetimi, ülke içerisinde ulusal birliği ve bütünlüğü sağmaya yönelik politikaları hayata geçirmiştir. Cumhuriyet yönetimi; söz konusu politikaları hayata geçirme konusunda en fazla sorun alanı olarak Karadeniz, Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini görmüştür. Trabzon ve İzmir gibi şehirlerde Rum kökenliler ve Mardin gibi Doğu illerinde Süryaniler, Kürtler ve Araplar, Türk ve Müslüman olmayanların yaşadığı yerler olarak bilinmiştir. Dönemin hükümeti, ulusal birliği ve bütünlüğü tehdit edici bir sorun olarak gördüğü bu durumu, basit bir dil sorunu olarak ele almıştır. Bu amaçla Türkçe dışında bir dilin konuşulmasını yasaklayan, cezalandıran ve Türkçe konuşmayı zorunlu kılan çeşitli yasaları hayata geçirmiştir (Georgeon, 2006:57).

Osmanlı Devleti'nden arta kalan sosyal ve kültürel özellikler bu süreç ile birlikte pratikte bir takım sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Şöyle ki, Türkiye'nin Doğu bölgelerindeki şehirlerde, gündelik yaşamında farklı diller konuşan, farklı etnik yapılara sahip toplulukların statü ve konumlarında yeni bir algılama biçimi belirmiştir. Ulus devlete eklemlenme sürecinde söz konusu topluluklar bir tür uyum sorunu ile karşılaşmışlardır. Özellikle savaş sonrası dönemde bölgenin sosyo-ekonomik yapısı, burada yaşayan toplulukların ülke dışına göç etmesinde etkili olmuştur. Söz konusu topluluklar için bu göçün en belirgin özelliği, göç edilen ülkeler ile aynı veya benzer dillerin konuşuluyor olması veya dinsel aidiyetlerin temsilinin daha kolay ifade edilebildiği yerler olmasıdır (Özellikle Hıristiyan Süryaniler için). İlk göç hareketleri I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede kurulan yeni devletlere doğru yaşanmıştır. Mardin ve çevresi sınır bölgesinde yer aldığından, dilsel ve dinsel unsurlar bakımından farklı özelliklere sahip topluluk mensupları için göçün hedefi önce Suriye ardından Lübnan olmuştur.

KAYNAKÇA:

Georgeon, Françios. (2006). *Osmanlı Türk Modernleşmesi*. (Ter. Berktay, A.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Ahmad, Feroz. (1971). *İttihat ve Terakki 1908-1914*. İstanbul: Sander Yayınları.
Castles, Stephen and Miller, Mark J. (2008). *Göçler Çağı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Turner, P. Stephen. (1996). *Social Theory and Sociology*. London: Blackwell.
Ahmad, Feroz. (2002). *The Making of Modern Turkey*. London: Routledge.
Yalçın, Cemal. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
Tekeli İ. ve Erder, L. (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

TÜRKİYE'DEKİ BİRİNCİ BASAMAK SAĞLIK HİZMETLERİNİN 2012-2014 YILLARI ARASI TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bayram ŞAHİN
Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü,
baysahin@hacettepe.edu.tr

Gülnur İLGÜN
Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü,
gulnurharmanci@hacettepe.edu.tr

ÖZET

Son yıllarda giderek artan sağlık harcamalarının önüne geçilmesi konusunda ülkeler ciddi çabalar sarf etmektedir. Bu nedenle sağlık hizmetleriyle alakalı ekonomik konular bütün ülkelerde önemli konuların başında gelmektedir. Ülkeler bu artışı önlemek amaçlı mikro ve makro düzeyde önlemler almaktadır. Bu kapsamda atılabilecek önemli adımlardan biri de göreceli olarak daha maliyetli olan ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetleri yerine birinci basamak sağlık hizmetlerinin kullanımını teşvik etmektir. Bu kapsamda Türkiye'de de birinci basamak sağlık hizmetlerini güçlendirmek ve kullanımını teşvik etmek amacıyla 2005 yılında pilot uygulama olarak başlayan ve 2010 yılının sonu itibariyle tüm ülkede uygulanmaya giren aile hekimliği sistemine geçilmiştir. Ancak birinci basamak sağlık hizmetlerinin etkin şekilde yürütüldüğünden emin olmak için kullanılan kaynaklar karşısında elde edilen çıktı ve/veya sonuçların değerlendirmesi çok önemlidir. Bu çalışmada birinci basamak sağlık hizmetlerinin 2012 – 2014 yılları arası toplam faktör verimliliklerini malmquist analizi ile ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında yapılan analiz neticesinde 2012 yılından 2013 yılına geçildiği dönem için verimli olan il sayısının 18, 2013 yılından 2014 yılına geçilen dönem için ise verimli olan il sayısının 45'e yükseldiği bulunmuştur. Buna göre birinci basamak sağlık hizmetlerindeki yaşanan değişimlerin verimlilik skorunda yıllara göre olumlu etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.
Anahtar kelimeler: Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri, Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi, Aile hekimliği

Assessment of Total Factor Productivity of Primary Health Service in Turkey Between The Years 2012-2014

ABSTRACT

In recent years, countries have been making serious efforts to prevent increasing health expenditure. For this reason, the economic issues related to health services are the most important issues in all countries. Countries are taking micro and macro measures to prevent this increase. One of the important steps to be taken in this context is to encourage the use of primary health care services rather than the relatively more costly secondary and tertiary care services. In this context, Turkey has also switched to primary health care services and to strengthen the application started as a pilot in 2005 to promote the use and endentering family medicine to be applied in all countries of the 2010 system. However, it is very important to evaluate the outputs and / or outcomes of the resources used to ensure that primary health care services are carried out effectively. In this study, it is aimed to reveal the total factor productivity of primary health care services between 2012 and 2014 by malmquist analysis. As a result of the analysis carried out within the scope of the research, it is found that the number of provinces that are efficient for the period from 2012 to 2013 is 18. For the period from 2013 to 2014, it is observed that the number of provinces with increased by 45. Accordingly, it has been determined that the changes in primary health care services have positive effects on efficiency scores compared to the years.
Keywords: Primary Health Services, Malmquist Total Factor Productivity Index, Family Medicine

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetlerine yapılacak yatırımlarda herkesin eşit bir şekilde erişim sağlayabileceği ve maliyeti nispeten daha düşük olan sağlık hizmetlerine öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda ülkeler sağlık hizmetleri planlamasında birinci basamak sağlık hizmetlerine ağırlık vermelidir. Ancak dünyadaki çoğu sağlık sistemi hastalığa odaklanmakta ve sağlığı optimize ederek toplum içerisinde yaşayan bireylerin (savunmasız ve sigortasız gruplar dahil) hastalık yükünün azaltılması konusunu göz ardı etmektedir (Jonsen, 1986; Adhikari et al., 2010; White, Nanan, 2008). Oysaki ülkeler tedavi edici sağlık hizmetleri yerine koruyucu sağlık hizmetlerine (beslenme eğitimi, bağışıklama, doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetleri, fiziksel aktivite hakkında bilgilendirme, sigara kullanımını azaltmaya yönelik hizmetler ve sağlık okuryazarlığını geliştirici eğitimler gibi) yöneldikleri taktirde

hem artan sağlık harcamalarıyla mücadele etmede hem de herkesi kapsayan ve eşitlik ilkesine dayalı sağlık hizmetlerini sunmada avantaj sahibi olabilmektedir (White, 2015). Bu noktada tüm ülkeler için sağlığı teşvik etmenin en etkili yolu birinci basamak sağlık hizmetlerini bir strateji olarak benimsemektir (Behzadifar et al., 2017).

Bu kapsamda Türkiye'de birinci basamak sağlık hizmetlerini teşvik etmek amacıyla 2005 yılında pilot uygulama olarak başlayan, 2009 yılı itibariyle 81 ilden 33'ünde ve 2010 yılı sonu itibariyle ise tüm Türkiye'de uygulamaya giren aile hekimliği sistemine geçilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2004). Bu nedenle Türkiye'de 2005 yılından bu yana Türkiye'de birinci basamak sağlık hizmetleri ile ilgili köklü değişiklikler yaşanmaktadır. Ancak ülke genelinde yaşanan değişimlerin birinci basamak sağlık hizmetlerinin iller düzeyinde performansını gerçekte ne yönde etkilediği ortaya konulmamıştır. Buna göre birinci basamak sağlık hizmetleriyle ilgili bu değişimlerin söz konusu hizmetlerin verimliliğini nasıl değiştirdiğinin incelenmesi gerekmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada, Türkiye'de birinci basamak sağlık hizmetlerinin 2012-2014 yılları arası toplam faktör verimliliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışma birinci basamak sağlık hizmetlerine ilişkin 2012 ile 2014 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışmanın evrenini, 81 ilde Türkiye Halk Sağlığı Kurumu'na bağlı olarak birinci basamak sağlık hizmeti sunan tüm birimler (toplum sağlığı merkezi, aile sağlığı merkezi, aile hekimliği birimi, dispanserler) oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında karar birimi olarak iller seçilmiş ve örneklem seçilmeyerek tümü çalışmaya dahil edilmiştir.

2.2. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Çalışma kapsamında girdi değişkenleri olarak her bir ilin birinci basamak toplam bütçe harcaması, 100.000 kişi başına düşen hekim (uzman + pratisyen hekim) sayısı, 100.000 kişi başına düşen hemşire + ebe sayısı ve 100.000 kişi başına düşen diğer sağlık personeli (diş hekimi + eczacı + sağlık memuru+ diyetisyen + fizyoterapist + biyolog gibi) sayısı kullanılmıştır. Çıktı değişkenleri olarak ise gebe ve bebek başına ortalama izlem sayısı, birinci basamak sağlık hizmetlerine başvuru sayısı ve bebek ölüm hızı dikkate alınmıştır. Çıktı değişkeni olarak kullanılan "bebek ölüm hızı" dışındaki değişkenlerin yüksek olması yüksek performansı gösterirken, bebek ölüm hızının yüksek olması ise düşük performansı göstermektedir. Bu nedenle çıktılar arasındaki söz konusu farklılığı gidermek amacıyla bebek ölüm hızı değişkeni 1/bebek ölüm hızı şeklinde dönüşüm yapıldıktan sonra modele dahil edilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Çalışmada birinci basamak sağlık hizmetlerinin illere göre verimlilikleri girdi yönelimli değişken getirili Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksine göre analiz edilmiştir. Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi, bir karar verme biriminin verimlilik değişimini iki zaman aralığında ölçmeyi hedefleyen bir yöntemdir. Söz konusu endeks seçilmiş olan bir t zaman dilimi için t+1 arasındaki verimlilik değerlerini hesaplayan bir metottur (Kim, 2016; Fare ve diğ,, 1994).

3. BULGULAR

Türkiye'de 2012 - 2014 yılları arası birinci basamak sağlık hizmetlerinin verimliliklerinin ölçüldüğü bu araştırma kapsamında kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler aşağıda Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. 2012-2014 Yılları Arası Girdi ve Çıktı Değişkenlerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	2012	2013	2014	2012-2013 Yılları Arası Değişim %'si	2013-2014 Yılları Arası Değişim %'si	2012-2014 Yılları Arası Değişim %'si
	Ort.	Ort.	Ort.			
Girdiler						
Bütçe Harcamaları	44,746,603.10	68,546,840.09	77,522,667.61	0.53	0.13	0.73
Hekim Sayısı (100.000 kişi başına)	41.41	39.91	37.40	-0.04	-0.06	-0.10
Hemşire + Ebe Sayısı (100.000 kişi başına)	62.10	65.09	63.93	0.05	-0.02	0.03

Diğer Sağlık Personeli sayısı (100.000 kişi başına)	44.85	63.89	62.18	0.42	-0.03	0.39
Çıktılar						
Gebe Başına Ortalama İzlem Sayısı	3.98	4.35	5.13	0.09	0.18	0.29
Bebek Başına Ortalama İzlem Sayısı	8.75	9.14	8.57	0.04	-0.06	-0.02
Birinci Basamak Başvuru Sayısı	2,902,927.79	2,719,170.14	2,706,242.04	-0.06	0.00	-0.07
Bebek Ölüm Hızı	11.79	10.76	11.14	-0.09	0.04	-0.05

Buna göre 2012 ile 2014 yılları arasında bütçe harcamalarında ortalama %73'lük, hemşire + ebe sayısında %3'lük ve diğer sağlık personeli sayısında %39'luk bir artışın olduğu, buna karşın hekim sayısında %10'luk bir düşüşün olduğu görülmüştür. 2012 ile 2014 yılı arası çıktı değişkenlerindeki değişim miktarları incelendiğinde ise gebe başına ortalama izlem sayısının %29 arttığı, ancak bebek başına ortalama izlem sayısının %2, birinci basamak başvuru sayısının %7 ve bebek ölüm hızının ise %5 azaldığı tespit edilmiştir. Bebek başına ortalama izlem sayısı ile birinci basamak başvuru sayısındaki bu azalma düşük performansı gösterirken, bebek ölüm hızındaki düşüş yüksek performansa işaret etmektedir.

Tablo 2. İllere ve Yıllara Göre Elde Edilen Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi Değerleri

İller	**2012-2013**	**2013-2014**	**İller**	**2012-2013**	**2013-2014**
	Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi	**Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi**		**Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi**	**Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi**
Adana	0.91	0.95	Kahramanmaraş	0.83	1.10
Adıyaman	0.80	1.01	Karabük	0.91	1.02
Afyonkarahisar	0.89	1.02	Karaman	0.87	1.19
Ağrı	0.96	0.95	Kars	0.70	1.12
Aksaray	0.66	0.93	Kastamonu	0.81	1.10
Amasya	1.07	0.95	Kayseri	0.92	1.06
Ankara	1.01	0.99	Kırıkkale	0.76	0.91
Antalya	0.84	0.99	Kırklareli	1.03	0.93
Ardahan	0.57	1.23	Kırşehir	1.04	1.00
Artvin	0.93	1.10	Kilis	0.75	0.91
Aydın	0.98	1.04	Kocaeli	1.11	0.94
Balıkesir	0.98	1.07	Konya	0.89	1.11
Bartın	0.88	1.00	Kütahya	0.91	1.04
Batman	0.88	0.98	Malatya	0.79	1.14
Bayburt	0.68	0.98	Manisa	0.96	0.96
Bilecik	0.96	0.94	Mardin	0.82	0.98
Bingöl	0.82	1.07	Mersin	1.01	0.93
Bitlis	0.71	0.92	Muğla	0.82	1.13
Bolu	0.89	1.10	Muş	0.68	1.18
Burdur	1.00	0.87	Nevşehir	0.87	1.21
Bursa	0.97	0.92	Niğde	0.90	0.96
Çanakkale	0.92	1.08	Ordu	1.14	0.98

Çankırı	1.08	0.89	Osmaniye	0.79	1.03
Çorum	0.86	1.03	Rize	0.84	1.02
Denizli	1.00	0.99	Sakarya	1.02	1.05
Diyarbakır	0.83	0.97	Samsun	1.11	0.95
Düzce	0.99	0.98	Siirt	0.72	1.01
Edirne	1.04	0.96	Sinop	1.02	0.93
Elazığ	0.80	1.21	Sivas	0.83	1.08
Erzincan	0.76	1.09	Şanlıurfa	0.85	1.02
Erzurum	0.80	1.04	Şırnak	0.52	1.07
Eskişehir	0.96	0.95	Tekirdağ	1.01	0.87
Gaziantep	0.90	0.93	Tokat	0.96	1.00
Giresun	0.86	1.15	Trabzon	1.05	0.99
Gümüşhane	0.91	1.05	Tunceli	0.89	1.02
Hakkari	0.79	0.99	Uşak	0.77	1.14
Hatay	0.85	0.94	Van	0.90	0.99
Iğdır	0.70	1.05	Yalova	0.86	0.90
Isparta	0.94	1.17	Yozgat	0.85	1.00
İstanbul	1.00	1.00	Zonguldak	0.95	1.02
İzmir	1.00	1.02	**Ortalama**	**0.89**	**1.02**

Tablo 2'de illerin birinci basamak sağlık hizmetlerine ilişkin 2012-2014 yılları için Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi (TFV) skorları yer almaktadır. Analiz sonucunda verimli bulunan iller tabloda koyu renk ile gösterilmiştir. Buna göre 2012 yılından 2013 yılına geçildiği dönem için verimli olan il sayısının 18, verimsiz olan il sayısının ise 65 olduğu bulunmuştur. En yüksek verimlilik skoruna sahip ilin Ordu (1.14), en düşük skora sahip ilin ise Şırnak (0.52) olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak aynı dönem için tüm illerin ortalama verimlilik skorunun da 0,89 olduğu hesaplanmıştır. Aynı şekilde 2013 yılından 2014 yılına geçilen dönem incelendiğinde 81 il içinde verimli olan il sayısında bir önceki yıla oranla 2.5 kat bir atışın yaşandığı ve sayının 45'e yükseldiği, buna paralel olarak da ortalama verimlilik skorunun %15'lik bir artışla 1,02'ye yükseldiği saptanmıştır. 2013 yılından 2014 yılına geçilen dönem için en yüksek verimlilik skoruna sahip ilin 1.23 değer ile Ardahan, en düşük skora sahip ilin ise 0.87 değer ile Burdur olduğu görülmüştür. Genel olarak incelenen iki dönem boyunca verimli olarak kalabilen illerin ise İstanbul, İzmir, Kırşehir ve Sakarya olduğu görülmüştür.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma kapsamında yapılan malmquist analizi sonuçlarına göre birinci basamak sağlık hizmetlerinin incelenen ilk dönem (2012-2013) için verimlilik ortalamasının 0,89 olduğu, ikinci dönem (2013-2014) için ise 0,15'lik bir artışla 1,02'ye yükseldiği bulunmuştur. Başka bir ifadeyle 2012 yılından 2013 yılına geçildiği dönemde 18 il verimli iken, 2013'ten 2014 yılına geçilen dönemde bu sayı 45'e yükselmiştir. Birinci dönem için verimsiz olarak bulunan 63 ilin genel verimlilik ortalamasının 0,84, ikinci dönem için verimsiz bulunan 36 ilin ise 0,95 olduğu görülmüştür. Bu verilere göre incelenen dönemler itibariyle birinci basamak sağlık hizmetlerinin verimlilik skorunda bir artış olduğu anlaşılmıştır.

Çalışmada ayrıca incelenen her iki dönem içinde verimli olarak kalabilen il sayısının dört (İstanbul, İzmir, Kırşehir ve Sakarya) olduğu bulunmuştur. Bunlardan İstanbul ve İzmir ilinin incelenen yıllar boyunca verimli olarak kalabilmesinin nedeni bu iki ilin hem Türkiye'nin nüfusu en kalabalık (2014 yılı için İstanbul nüfusu 14.377.018, İzmir nüfusu ise 4.113.072) ilk üç illerinden olması ve sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş olmalarıyla hem de sağlık altyapısı en güçlü iller olarak sağlık hizmeti kullanım potansiyelinin de yüksek olmasıyla açıklanabilir. Sakarya ve Kırşehir'in verimliliğinin koruyabilmesi ise, aile hekimliği uygulamasının her iki şehirde de 2008 yılında pilot uygulama olarak başlamış olması ve bu nedenle uygulama ile ilgili karşılaşılabilecek olan olası sorunların görülüp buna ilişkin birtakım önlemlerin alınması yolu ile verimliliğin artırılmasıyla açıklanabilir.

Bu çalışmada incelenen dönemde Türkiye'de sunulan birinci basamak sağlık hizmetlerinin verimlilik skorunun artış eğilimi (0,89-1,02) gösterdiği tespit edilmiştir. Söz konusu illerdeki verimsizliğin azaltılması için illerin ya girdi miktarlarını azaltması ya da çıktı miktarlarını artırması gerekmektedir. Diğer taraftan il seviyesinde sunulacak birinci basamak sağlık hizmetleri için gerekli kaynak ya da kapasite planlanmasının yapılabilmesi için hizmet ihtiyacına bağlı bütçe ve personel norm kadrolarının oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca verimsiz illerde yaşayan

bireylerin 2. ve 3. basamak sağlık hizmetlerinden daha çok birinci basamak sağlık hizmetlerini kullanımını teşvik edici politikalar geliştirilmelidir.

Bu çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlara araştırmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri neticesinde ulaşıldığı ve her eklenecek ya da çıkartılacak olan değişkene göre bu sonuçların farklılaşabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmada çıktı olarak kullanılan değişkenlerin dışında yine birinci basamak sağlık hizmetleri kapsamında değerlendirilecek olan anne ölüm hızı, aşılma oranı gibi temel çıktı değişkenleri veri kısıtı nedeniyle araştırmaya dahil edilememiştir. Çalışmanın bir diğer kısıtı ise, malmquist analizi ile incelenen yıl sayısının oldukça az (3 yıl) olmasıdır. Bu nedenle gelecekte daha geniş girdi ve çıktı değişkenleri (anne ölüm hızı, aşılama oranları gibi) ile daha fazla yılın dahil edildiği çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bütün bu kısıtlılıklarla birlikte birinci basamak sağlık hizmetlerinin toplam faktör verimliliklerinin malmquist analiziyle ortaya koyan bu çalışmanın politika belirleyicilere ve birinci basamak sağlık hizmeti planlayıcılara yol göstereceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Adhikari, N. K., Fowler, R. A., Bhagwanjee, S., & Rubenfeld, G. D. (2010). Critical care and the global burden of critical illness in adults. The Lancet, 376(9749), 1339-1346.
2. Behzadifar, M., Mirghaed, M. T., & Aryankhesal, A. (2017). Primary Health Care: An Important Approach for Health Sector, Missed in Iran's Health System Evolution Plan. Iranian journal of public health, 46(9), 1307.
3. Fare R, Grosskopf S, Norris M, Zhang Z (1994) Productivity growth, technical progress, and efficiency change in industrialized countries: reply. The American Economic Review 84(1): 66-83.
4. Jonsen, A. R. (1986). 3. Bentham in a box: Technology assessment and health care allocation. Law, Medicine and Health Care, 14(3-4), 172-174.
5. Kim Y, Oh DH, Kang M (2016) Productivity changes in OECD healthcare systems: bias-corrected Malmquist productivity approach. The International Journal of Health Planning and Management 31(4): 537-553.
6. Sağlık Bakanlığı (S.B). (2004). *80. yılda tedavi hizmetleri (1923–2003),* Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Tedavi Hİzmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
7. White, F. (2015). Primary health care and public health: foundations of universal health systems. Medical Principles and Practice, 24(2), 103-116.
8. White, F. M. M., & Nanan, D. J. (2008). International and global health. In: MaxcyRosenauLast Public Health and Preventive Medicine, Robert B. Wallace (Ed.), The McGraw-Hill: USA. p. 1251-1258.

TÜRKİYE'NİN DESTİNASYON REKABETÇİLİĞİ PUANLARI İLE TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER VE TURİZM VERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gülizar AKKUŞ
Dr. Öğretim Üyesi, Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği Bölümü

ÖZET

Günümüzde turizm destinasyonlarının başarısı rekabetçiliklerine bağlı hale gelmiştir. Ancak destinasyonların uluslararası turizm pazarındaki konumlarını ve rekabetçi üstünlüklerini tespit edebilmek için rekabetçiliklerinin ölçülmesi büyük önem taşımaktadır. Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi de geliştirilmiş en önemli rekabetçilik ölçüm modellerinden biridir. Bu araştırmanın amacı Türkiye'nin Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi puanları ile temel makroekonomik göstergeleri ve turizm verileri arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Araştırmada karma bir tasarım benimsenmiş ve doküman analizi ile korelasyon analizi uygulanmıştır. Öncelikle yayınlanmış tüm endeks raporlarına erişim sağlanmıştır. Günümüze değin 2007, 2009, 2011, 2013, 2015 ve 2017 olmak üzere toplam altı adet rapor yayınlanmıştır. Bu raporlarda yer alan rekabetçilik puanlarının iki farklı değişken grubu ile ilişkisi araştırılmıştır. İlk değişken grubu temel makroekonomik göstergelerden, ikinci grup ise turizm verilerinden oluşmaktadır. İlk değişken grubunda nüfus yoğunluğu, GSYH, kişi başına GSYH, satın alma gücü paritesi, tüketici fiyat endeksi, işgücüne katılma, istihdam ve işsizlik oranları ile büyüme hızı verileri değerlendirilmiştir. İkinci değişken grubunda ise, uluslararası turizm geliri, yabancı ziyaretçi sayısı, turizm endüstrisi GSYH'sı, toplam GSYH içinde turizmin payı, turizm istihdamı ve bunun toplam istihdama oranı olmak üzere temel turizm göstergelerine ilişkin verilerden yararlanılmıştır. Tüm veriler toplandıktan sonra iki farklı korelasyon analizi uygulanmıştır. Öncelikle endeks puanları ile temel makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki test edilmiş, ardından turizm verileri ile arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına bakılmıştır.

Anahtar kelimeler: Destinasyon rekabetçiliği, Seyahat ve Rekabet Turizm Endeksi, Makroekonomik göstergeler, Turizm verileri, Türkiye.

EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TURKEY'S DESTINATION COMPETITIVENESS SCORES WITH BASIC MACROECONOMIC INDICATORS AND TOURISM DATA

ABSTRACT

Today, the success of tourism destinations has become dependent on their competitiveness. However, it is important to measure competitiveness in order to identify the position and competitive advantages of destinations in the international tourism market. The Travel and Tourism Competitiveness Index published by the World Economic Forum is also one of the most important competitiveness measurement models developed. The purpose of this research is to determine whether any relationship between Turkey's Travel and Tourism Competitiveness Index rankings with basic macroeconomic indicators and tourism data. A mixed design was adopted in the research and a document analysis and correlation analysis were applied. Firstly, access to all published index reports is provided. A total of six reports, including 2007, 2009, 2011, 2013, 2015 and 2017, have been published. The relevance of the competitiveness scores in these reports to two different variable groups was investigated. The first variable group consists of basic macroeconomic indicators and the second group consists of tourism data. In the first variable group, population density, GDP, per capita GDP, purchasing power parity, consumer price index, participation in labor force, employment and unemployment rates and growth rate data were evaluated. In the second variable group, data related to the main tourism indicators were utilized, including international tourism revenue, foreign visitors, GDP of tourism industry, tourism share in total GDP, tourism employment. After all data were collected, two different correlation analyzes were performed. Firstly, the relationship between the index scores and the basic macroeconomic indicators was tested, then the relation between tourism data and the index scores was examined.

Keywords: Destination competitiveness, Travel and Tourism Competitiveness Index, Macroeconomic indicators, Tourism data, Turkey.

Giriş

Rekabetçilik genellikle başarının ölçüldüğü bir kıyaslama olmasına rağmen, rekabetçiliğin tanımı konusundaki ilk tartışmalar temel olarak fiyatla ilişkili faktörlere odaklanmıştır (Croes, 2011:432). Benzer şekilde, rekabetçilik kavramının ilk ve basit bir şekilde turizm destinasyonlarına uyarlanması da yine fiyat düzeyine odaklanan çalışmalar ile gerçekleşmiştir (Mazanec, Wöber ve Zins, 2007: 87). Bu çalışmalarda rekabetçilik,

doğrudan ya da dolaylı olarak pazar payı, kâr, başarı gibi faktörlere başka bir destinasyondan daha fazla sahip olmak olarak tanımlanmıştır. Diğer destinasyonlara nispetle daha fazla varış alan, daha çok turist harcaması olan ya da küresel pazarda daha yüksek bir pazar payı bulunan destinasyonlar daha rekabetçi kabul edilmiştir (Craigwell, 2007: 9, 12, 19). Fakat günümüzde rekabetçiliği tanımlamada, bir bölgenin ya da çevresindeki bölgelerin politik dengesi; yoğun ve hareketli pazara coğrafi yakınlık; turizm bölgesinin politik çevresi; faaliyetlerin etkisi; destinasyona ulaşılabilirlik; kalite, eşsizlik, çeşitlilik gibi turizm deneyimlerinin az ölçülebilen yönlerinden olan doğal ve geliştirilmiş özellikler gibi fiyat dışı faktörlere doğru bir yönelim başlamıştır (Yüncü, 2010: 46). Crouch ve Ritchie (1999: 137, 150) destinasyon rekabetçiliğini, destinasyonların yerel halkına ekonomik, sosyal ve çevresel koşullar dahilinde yüksek seviyede yaşam standartları sağlayabilme yeteneği olarak tanımlamışlardır. D'Hauteserre (2000: 23) çalışmasında destinasyon rekabetçiliğini, pazar konumunu korumak ve sürdürmek ve/veya zaman içinde geliştirmek için destinasyonun sahip olduğu yetenek olarak tanımlamıştır. Hassan (2000: 239) ise rekabetçiliği, rakiplerine göre pazar konumu koruyarak kaynaklarının devamlılığını sağlayacak katma değerli ürünleri yaratabilmek ve bu ürünleri bütünleştirmek için destinasyonun sahip olduğu yetenek olarak tanımlamıştır. Buhalis (2000: 106) biraz daha geniş bir bakış açısı benimsemiş ve destinasyon rekabetçiliğini "uzun vadeli başarı sağlanması için yerel kaynakların sürdürülebilirliği yanı sıra tüm paydaşları memnun etmek için kullanılan kaynaklar üzerinde adil getiri başarısı sağlanması" olarak tanımlamıştır.

Günümüzde destinasyonların uluslararası pazarlarda hayatta kalabilmesi ve büyüyebilmesi için rekabetçilik yaşamsal bir olgu haline gelmiştir. 1950 yılında, en iyi on beş turistik destinasyon dünyadaki toplam turist sayısının hemen hemen tümünü çekerken altmış yıl sonra bu oran %98'den, %57'ye düşmüştür. Dünya ekonomisinin durumu göz önüne alındığında, turistik hizmetlere olan toplam talebin azalması ile birlikte, turizm örgütleri ve destinasyonların odağının, yalnızca turistik destinasyonları daha rekabetçi hale getirmek için daha fazla turist çeken bölgelere kaydığı söylenebilir (Bălan, Balaure ve Vegheş, 2009: 979). Artık rekabetçilik, destinasyonların başarılı olabilmesi için kritik bir faktör olarak kabul edilmektedir. Ancak destinasyonların uluslararası turizm piyasasındaki rakipleri karşısındaki konumlarını ve rekabetçi üstünlüklerini bilebilmeleri, destinasyonların güçlü ve zayıf yönlerinin tespit edilerek rekabetçiliklerinin ölçülmesine bağlıdır. Bu sebeple pek çok çalışma yapılmış, araştırmacılar tarafından birçok rekabetçilik ölçüm modeli önerilmiş ve denenmiştir (Ritchie & Crouch, 2003; Dwyer & Kim, 2003). Bunun yanı sıra son yirmi yıl içinde Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (IMD), Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) ve Dünya Ekonomik Forumu (WEF) gibi önemli birçok uluslararası kuruluş tarafından sırasıyla Dünya Rekabet Yıllığı, Rekabetçilik Monitörü, Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi başta olmak üzere bir dizi rekabetçilik göstergesi hazırlanmıştır. Bu araştırmada Türkiye'nin destinasyon rekabetçiliği Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi puanları vasıtasıyla değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacı endeks puanları ile Türkiye'nin temel makroekonomik göstergeleri ve turizm verileri arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaca binaen yayınlanmış tüm endeks raporlarına ve aynı tarihlerdeki makroekonomik göstergeler ve turizm verilerine ulaşılmış ve korelasyon analizi uygulanmıştır.

Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi (TTCI/ The Travel & Tourism Competitiveness Index)

Turizme özgü ve özellikle destinasyonları temel alan rekabetçilik tanımlamaları yapılması ve destinasyon rekabetçiliğini ölçmek amaçlı modeller geliştirilmesinin asıl nedeni, geleneksel mal ve hizmet üretimi ile turizm ürünü üretimi arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca turizm sektörünün ekonomik, siyasal, kültürel ve çevresel olmak üzere birçok faktörden etkilenmesi rekabetçilik faktörlerinin belirlenmesini oldukça güçleştirmektedir. Bu nedenle destinasyon rekabetçiliğini etkileyen faktörler, geleneksel rekabetçilik teorileri ile açıklanamamaktadır. Bu durum ise zaman içerisinde doğrudan turizm destinasyonlarının rekabetçiliğini ölçmeye yönelik birçok model ve endeks geliştirilmesine sebebiyet vermiştir.

Destinasyonların rekabetçiliğini ölçmeye yönelik geliştirilmiş endekslerden biri 2007 yılında WEF'in, çoğunluğu Gooroochurn ve Sugiyarto'nun (2005) çalışmasına dayanan, Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi (TTCI) raporudur (Croes, 2010: 12). Endeks, farklı ülkelerin seyahat ve turizm sektörü gelişimini cazip kılan faktörleri ve politikaları ölçmeyi amaçlamaktadır. Sürekli geliştirilen WEF endeksinin son hali dört alt-endeksten oluşmaktadır. Bunlar (WEF, 2017: 7), etkinleştirici çevre; seyahat ve turizm politikası ve etkinleştirici koşullar; altyapı; doğal ve kültürel kaynaklar alt endeksleridir. İlk alt endeks, politika ile ilgili ve genellikle kanun çerçevesinde olan unsurları; ikinci alt endeks turizme elverişliliğe ilişkin koşulları; üçüncü alt endeks her bir ekonominin "*zorlu*" altyapı unsurlarını; dördüncü alt endeks ise, her ülkenin kaynak zenginliklerinin daha "*hassas*" insani, kültürel ve doğal unsurlarını kapsamaktadır.

Dört alt endeks iş çevresi; emniyet ve güvenlik; sağlık ve hijyen; insan kaynakları ve işgücü piyasası; BİT altyapısı; seyahat ve turizmin önceliklendirilmesi; uluslararası açıklık; fiyat rekabetçiliği; çevresel sürdürülebilirlik; hava ulaşım altyapısı; kara ve liman altyapısı; turist hizmetleri altyapısı; doğal kaynaklar; kültürel kaynaklar ve iş seyahati olmak üzere toplam 14 sütundan oluşmaktadır. Bu sütunların her birinin kendi alt sütunları bulunmakta olup toplam 94 tanedir. Bu 14 sütun değer aralığı 1'den 7'ye kadar olan yönetici anketlerine ve diğer kaynaklardan elde edilen sayısal verilere dayanarak hesaplanmaktadır. Diğer kaynaklardan kasıt, uluslararası örgütlerin, seyahat ve turizm kuruluşlarının ve uzmanların yayınlamış olduğu ikincil kaynaklardır. Her yıl sayısı değişmekle birlikte, endekste toplam 136 ülkenin rekabetçilik verileri yer almakta olup, karşılaştırmalar yapılmaktadır.

Tablo 1. WEF Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi Alt-Endeksleri ve Değerlendirme Kıstasları

Alt-Endeksler ve Sütunlar	***Değerlendirme Unsurları***
ETKİNLEŞTİRİCİ ÇEVRE	
Sütun 1: İş Çevresi	Mülkiyet hakları
	Doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki kuralların etkisi
	Uyuşmazlıkların çözümünde yasal çerçeve etkinliği
	Zorlu düzenlemelerde yasal çerçeve etkinliği
	İnşaat izinlerini halledebilmek için gerekli süre (gün)
	İnşaat izinleri ile ilgilenme maliyeti (%100 yapım maliyeti)
	Pazar hâkimiyeti düzeyi
	İşe başlayabilmek için gerekli süre (gün)
	İşe başlama maliyeti (Kişi başına düşen GSMH)
	İş için alınan teşvikler üzerinde vergilendirmenin etkisi
	Yatırım teşvikleri üzerinde vergilendirmenin etkisi
	Toplam vergi oranı (kar yüzdesi)
Sütun 2: Emniyet ve Güvenlik	Suç ve şiddetin işletme maliyetleri
	Polis hizmetlerinin güvenilirliği
	Terörün işletme maliyetleri
	Terörizm sıklığı endeksi
	Cinayet oranı / 100.000 kişi
Sütun 3: Sağlık ve Hijyen	Hekim yoğunluğu / 1000 kişi
	Geliştirilmiş sanitasyon hizmetlerine erişim (nüfusa göre %)
	Geliştirilmiş içme suyuna erişim (nüfusa göre %)
	Hastane yatak sayısı / 10.000 kişi
	HIV yaygınlığı (yetişkin nüfusa göre %)
	Sıtma sıklığı (vakalar/100.000 kişi)
Sütun 4: İnsan Kaynakları ve İşgücü Piyasası	İlköğretim kayıt oranı (net %)
	Ortaöğretim kayıt oranı (brüt %)
	Mesleki eğitimin kapsamı
	Müşteri odaklılık derecesi
	İşe alım ve işten çıkarma uygulamaları
	Yetenekli çalışan bulma kolaylığı
	Yabancı işgören istihdam kolaylığı
	Ücret ve verimlilik
	Kadınların işgücüne katılımı (erkeklere oranı)
Sütun 5: BİT Altyapısı	B2B işlemleri için BİT kullanımı
	B2C işlemleri için internet kullanımı
	İnternet kullanıcıları (nüfusa göre %)
	Sabit geniş bantlı internet aboneleri / 100 kişi
	Cep telefonu abonelikleri / 100 kişi
	Mobil geniş bant abonelikleri / 100 kişi
	Mobil şebeke kapsama alanı (nüfusa göre %)
	Elektrik arz kalitesi
SEYAHAT VE TURİZM POLİTİKASI VE ETKİNLEŞTİRİCİ KOŞULLAR	
Sütun 6: Seyahat ve Turizmin Önceliklendirilmesi	Devletin seyahat ve turizm endüstrisine tanıdığı öncelik
	Seyahat ve turizme ilişkin kamu harcamaları (devlet bütçesine göre %)
	Turist çekme konusunda pazarlama ve markalama etkinliği
	Yıllık seyahat ve turizm verilerinin kapsamlılığı (0-120 en iyi)
	Aylık/üç aylık seyahat ve turizm verilerinin zamanında sunulması (0-21 en iyi)
	Ülke marka stratejisi değerlendirmesi (1-10 en iyi)
Sütun 7: Uluslararası Açıklık	Vize şartları (0-100 en iyi)
	İki taraflı hava hizmet sözleşmelerinin açıklığı (0-38 en iyi)
	Yürürlükteki bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısı
Sütun 8: Fiyat Rekabetçiliği	Bilet vergileri ve havalimanı ücretleri (0-100 en iyi)
	Otel fiyat endeksi ($)
	Satın alma gücü paritesi ($)

	Yakıt fiyat seviyesi ($ sent/litre)
Sütun 9: Çevresel Sürdürülebilirlik	Çevre düzenleme sıklığı
	Çevre yönetmeliğinin uygulanması
	Seyahat ve turizm endüstrisi gelişiminin sürdürülebilirliği
	Partiküler madde (2.5) yoğunluğu (nüfusa göre) (ug/m^3)
	Çevre anlaşmalarının onayı (0-27 en iyi)
	Temel su stresi (5-0 en iyi)
	Tehdit altındaki türler (toplam türler içindeki %)
	Orman örtüsü değişimi (% değişim)
	Atık su arıtma (%)
	Kıyı tabakası balıkçılık basıncı (ton/km^2)
ALTYAPI	
Sütun 10: Hava Ulaşım Altyapısı	Hava ulaşım altyapısının kalitesi
	Mevcut yerel uçuş koltuk kapasitesi (milyon)
	Mevcut uluslararası uçuş koltuk kapasitesi (milyon)
	Uçak kalkış sayısı /1000 kişi
	Havaalanı yoğunluğu (havaalanı/milyon kişi)
	Faaliyette olan havayolu sayısı
Sütun 11: Kara ve Liman Altyapısı	Yolların kalitesi
	Karayolu yoğunluğu (toplam toprak alanına göre %)
	Asfalt yol yoğunluğu (toplam toprak alanına göre %)
	Demiryolu altyapısının kalitesi
	Demiryolu yoğunluğu (km yol / arazi alanı)
	Liman altyapısının kalitesi
	Kara taşımacılığı verimliliği
Sütun 12: Turist Hizmetleri Altyapısı	Otel odası (sayı / 100 kişi)
	Turizm altyapısının kalitesi
	Büyük (uluslararası) araç kiralama şirketlerinin varlığı
	ATM (sayı / 1000 yetişkin kişi)
DOĞAL VE KÜLTÜREL KAYNAKLAR	
Sütun 13: Doğal Kaynaklar	Dünya mirası doğal sit alanlarının sayısı (UNESCO, Dünya Mirası Örgütü, Manevi Kültürel Miras)
	Toplam bilinen canlı türleri
	Toplam korunan alan sayısı
	Doğal turizme yönelik dijital talep
	Doğal çevrenin kalitesi
Sütun 14: Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati	Dünya mirası kültürel sit alanlarının sayısı
	Sözlü ve somut olmayan kültürel miraslar (sayı)
	Spor stadyumları (büyük stadyumların sayısı)
	Uluslararası toplantı sayısı (3 yıllık ortalama)
	Kültür ve eğlence turizmine yönelik dijital talep (0-100 en iyi)

2017 yılı WEF Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksine göre Türkiye, 4.1'lik değer ile 44. sırada yer almaktadır. Alt-endeksler ve sütunlar açısından değerlendirildiğinde, sütun 1-iş çevresi açısından 4.5 alarak 63. sıraya yerleşmiştir. Son yıllarda yaşanan çeşitli terör olayları sebebiyle sütun 2-emniyet ve güvenlik açısından 4.1'lik değerle 136 ülke içerisinde 116. sırada yer almıştır. Sütun 3-sağlık ve hijyen hususunda 5.4 ile 64. sırada olan Türkiye, geliştirilmiş içme suyuna erişim açısından 100 puan ile 136 ülke içerisinde birinci sırada yer almaktadır. Bu durum yüksek bir puan alamasa da kıyaslanan diğer tüm ülkelere göre daha iyi bir konumda olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, nüfusa oranla HIV hastalıklarından 0.1'in altında puan alarak birinci sıraya yerleşmiştir. Sütun 4-insan kaynakları ve işgücü piyasası açısından 94. sırada yer bulurken, sütun 5-bilgi iletişim teknolojileri açısından 4.3 puan ile 72. sıradadır.

Sütun 6-seyahat ve turizmin önceliklendirilmesi alt-endeksinde 4.3 puan ile 87. sırada yer bulan Türkiye, yıllık seyahat ve turizm verilerinin kapsamlılığı açısından 5. sırada yer alırken, aylık/üç aylık seyahat ve turizm verilerinin zamanında sunulması kriterinde ise 17. sıradadır. Bu iki değerlendirme unsuru yönünden en iyiler içerisindedir. Bununla birlikte sütun 7-uluslararası açıklıkta 3.9'luk değerle 50. sırada yer alarak, vize şartları ve iki taraflı hava hizmet sözleşmelerinin açıklığında da en iyiler arasında gösterilmiştir. Sütun 8-fiyat rekabetçiliğinde ise 4.9 ile 70. sırada bulunan Türkiye, 28. sırada yer alarak bilet vergileri ve havalimanı ücretleri kriterinde en iyiler arasına girmiştir.

Sütun 9-çevresel sürdürülebilirlikte 3.7 puan ile 112. sırada yer alarak pek rekabetçi olamasa da, sütun 10-hava taşımacılığı altyapısında 14. sırayı işgal ettiği görülmektedir. Bu araştırmanın da ana konusu olan taşımacılıkta özellikle hava taşımacılığında oldukça rekabetçi olan Türkiye, özellikle mevcut yerel uçuş koltuk kapasitesi (11. sırada), faaliyette olan havayolu sayısı (12. sırada) ve mevcut uluslararası uçuş koltuk kapasitesi (15. sırada) açısından önemli bir sıradadır. Sütun 11-kara ve denizyolu ulaşım altyapısında ise 3.5 puan ile 54. sıradadır. Bu sütunda en rekabetçi olduğu değerlendirme unsuru yollarının kalitesidir. Bu açıdan 136 ülke içerisinde destinasyon rekabetçiliğinde 28. sıradadır. Sütun 12-turizm hizmet altyapısında 4.7 ile 42. sıradadır. Bu sütunda turizm altyapısının kalitesi (20. sırada) ve ATM'ler (27. sırada) açısından iyi bir konumda olduğu söylenebilir.

Sütun 13-doğal kaynaklar açısından 70. sıraya yerleştirilen Türkiye, sütun 14-kültürel kaynaklar ve iş gezileri söz konusu olduğunda 16. sırayı almıştır. Sütun 13 içerisinde doğal turizme yönelik dijital talep açısından en iyiler arasında yer almıştır. Sütun 14 içerisinde sözlü ve somut olmayan kültürel mirasların sayısı açısından 136 ülke arasında 5. sırayı; dünya mirası kültürel sit alanlarının sayısı açısından ise 13. sırayı almıştır. Kültür ve eğlence turizmine yönelik dijital talep unsurunda ise rekabetçilikte en iyiler arasındadır.

2017 yılı endeks verileri değerlendirildiğinde Türkiye'nin, 14 sütun içerisinden yedisinde oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Bunlar, sütun 3, 6, 7, 8, 10, 13 ve 14 olarak sıralanabilir. Özellikle sütun 3'te iki birinciliği bulunan Türkiye, sütun 10 dışındaki sütunlarda rekabetçilik açısından en iyi ülkeler arasında yer almasını sağlayan değerlendirme unsurlarına sahiptir. Bunların dışında özellikle hava taşımacılığı altyapısını kapsayan sütun 10 içerisinde üç değerlendirme unsuru açısından oldukça öndedir.

TTCI Endeksi Verilerinin Değerlendirildiği Araştırmalar

Destinasyon rekabetçiliğini ölçebilmek amacıyla geliştirilmiş en önemli endekslerden biri olarak kabul edilen TTCI endeksi verilerini incelemeye yönelik çokça araştırma yapılmıştır. Özellikle ilk yayınlandığı 2007 yılı itibariyle endeks verilerinin içeriğinin tartışıldığı makaleler gündeme gelmiştir. Örneğin Crouch (2007) çalışmasında ilk defa yayınlanan TTCI verilerini irdelemiştir. Endeksin metodolojisi, yapısı, içeriği ve yararlarını incelemiş, birkaç zayıflığı kaydetmiş, sorunların üzerine eğilmeleri ve endeksi geliştirmeleri için gelecek araştırmalara bir dizi yol tanımlamıştır. Bunun yanı sıra ülkelere ilişkin rekabetçilik puanlarının tartışıldığı ve ülkelerin gruplandırılarak rekabetçiliklerinin kıyaslandığı birtakım araştırmalar yapılmıştır. Aydemir, Saylan ve Aydoğmuş (2014) Türkiye'nin Avrupa ülkeleri içindeki karşılaştırmalı rekabet gücünü belirleyen faktörlerin neler olduğunu belirlemeye odaklanmış ancak bu sefer daha önceki raporlar ışığında özellikle 2013 yılı TTCI verileri baz alınmıştır. Rekabet değişkenleri, düzenleyici çerçeve, iş ortamı ve altyapı ile beşeri, kültürel ve doğal kaynaklar olmak üzere üç kategoride toplanmıştır. Araştırma sonucuna göre, Türkiye zengin kültürel miras açısından dünya sıralamasında ön sıralarda yer almaktadır. Ayrıca hava ulaşım altyapısında yapılan iyileştirmelerin ve turizm yatırımlarının sektörün büyümesine olumlu katkı sağladığı belirlenmiştir. Çevresel sürdürülebilirlik, güvenlik, sağlık-hijyen ve karayolu ulaşımı açısından ise Türkiye'nin sıralamada kötü durumda olduğu tespit edilmiştir. Son yıllarda yayınlanan çalışmalarda ise tüm raporların kullanıldığı tartışma makaleleri dikkat çekmektedir. Ilinčić & Pavlović (2017) Sırbistan'ın modern koşullarda turistik bir destinasyon olarak gelişim gösterip göstermediğini tespit edebilmek amacıyla, yayınlanan tüm TTCI verilerini kullanarak, bölgedeki ülkeler içerisinde Sırbistan'ın yerini ve rolünü ortaya koymuştur. Makalede Sırbistan bölgedeki yedi ülke ile kıyaslanmıştır. Ülkeler öncelikli olarak insani, doğal ve kültürel kaynaklar alt endeksleri içindeki değişimler açısından karşılaştırılmıştır.

Sıralanan araştırmalar dışında TTCI verileri ile farklı birtakım göstergelerin kıyaslandığı ya da birlikte değerlendirildiği araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin Bălan, Balaure ve Veghes (2009) TTCI raporuna göre dünyanın en iyi 25 destinasyonunun rekabetçilik puanlarını, Dünya Turizm Örgütü'nden edindiği uluslararası turist varışları ve turizm gelirlerini göz önüne alarak değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda Avusturya ve Almanya genel seyahat ve turizm rekabetçiliği açısından hiyerarşik sıralamada lider olurken, Suudi Arabistan ve Ukrayna listenin sonunda yer almıştır. Koç (2009) ise çalışmasında destinasyonların rekabetçilikleri ile araştırma performansları arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Diğer endeks verileri ile birlikte TTCI verilerinden de yararlanarak, dünyanın en iyi 11 turizm destinasyonunun rekabetçiliğini değerlendirmiştir. Ardından bu destinasyonların, en iyi üç turizm dergisi baz alınarak akademik araştırma performansları ve yayın sayıları incelenmiştir. Bununla birlikte ülkelerin nüfusları, turist sayıları ve turizm gelirlerine dayalı araştırma performansları da karşılaştırılmıştır. Nica (2015) merkez ve doğu Avrupa ülkelerinin kültürel miras ve turizm rekabetçiliği ilişkisini değerlendirmiştir. Makalede destinasyonlardaki ana göstergelerin (Turizmde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve İstihdam) ekonomik analizinin ardından, 2009, 2011, 2013 yılı TTCI verileri aracılığıyla turizm rekabetçiliği modern perspektiften ele alınmıştır. Toplamda 11 ülke hem ana göstergeler açısından üç gruba hem de endeks verileri göz önüne alınarak kültürel kaynaklar alt endeksi puanlarına göre rekabetçilik açısından farklı üç gruba ayrılmıştır.

TTCI verilerinin değerlendirildiği tartışma makaleleri yanı sıra birçok farklı tekniğin kullanıldığı ampirik araştırmalar da mevcuttur. Örneğin Kayar ve Kozak (2010) Türkiye ile AB ülkelerinin rekabetçilik düzeylerini

karşılaştırmak amacıyla 28 ülkeyi rekabetçilik skorlarına göre kümelemiştir. 2007 yılı TTCI verilerinin kullanıldığı araştırmada kümeleme analizi ve çok boyutlu ölçekleme tekniklerinden faydalanılmıştır. Sonuçlar seçilen ülkelerden üç küme oluşturulabileceğini ve bu ülkelerin rekabetçiliğini en çok etkileyen faktörlerin havayolu ulaşım altyapısı, doğal ve kültürel kaynaklar, kara ulaşım altyapısı, sağlık ve hijyen olduğunu ortaya koymuştur. Sonuçlar aynı zamanda Türkiye'nin sadece fiyat rekabetçiliğinde en yüksek puanı alan ülke olduğunu göstermektedir. Das ve Dirienzo (2012) turizm rekabetçiliği üzerinde etno-linguistik (dil ile kültür arasındaki ilişkiyi ve farklı etnik grupların dünyayı algılama biçimini inceleyen dilbilim alanı) bölümlemenin etkisini araştırmıştır. 127 ülkeyi ele aldığı araştırmada TTCI ile Etno-Linguistik Fragmantasyon Endeksinden yararlanarak regresyon analizi yapmıştır. 2009 TTCI verilerini kullandığı çalışmada etno-linguistik bölümlemenin etnik-dilsel ayrımın, milletler arası turizm rekabetçiliğini olumsuz etkilediği, fakat bu etkinin daha varlıklı ülkelerde daha hafif olduğunu tespit etmiştir. Huang ve Peng (2012) çalışmasında madde tepki kuramı ve bulanık küme teorisini birleştiren "*bulanık Rasch modeli*" olarak yeni bir yaklaşım önermiştir. Dokuz Asya ülkesinde destinasyon rekabetçiliğini analiz etmek için TOPSIS'te (Çok kriterli karar verme yöntemi) önerdiği modeli uygulamıştır. Çalışma içerisinde 2009 TTCI'nın da bulunduğu 15 endeks kullanılarak yapılmıştır. Sonuç olarak Asya ülkeleri Çin, Japonya, Hong Kong, Malezya, Tayland, Singapur, Tayvan, Kore ve Filipinler olmak üzere en rekabetçi olandan en az rekabetçi olana doğru sıralanmıştır. Ring ve Maier (2012) bölgesel çekiciliğin ulusal destinasyon rekabetçiliği üzerinde bir etkisi olup olmadığını araştırdıkları çalışmada, hiyerarşik modelleme yoluyla, ulusal düzeyde mevcut olan destinasyon rekabetçiliği verileri ile bölgesel düzeyde destinasyon çekicilik verilerini birleştirerek tek bir model elde etmiştir. Bölgesel çekiciliği ölçebilmek amacıyla 83 kayakçıya beş farklı ülkedeki 21 kış destinasyonunun çekiciliği sorulmuştur. Ulusal rekabetçilik için ise 2009 TTCI verileri ile performans göstergeleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ulusal rekabetçiliğin bölgesel çekiciliğe bağlı olduğu tespit edilmiştir.

Hassan ve Uşaklı (2013) 2008 (Dünya Ekonomik Forumu tarafından 2008 yılında yayınlanan bu rapor Küresel Rekabet Raporu olarak kabul edilmektedir), 2009, 2011 TTCI verilerini kullanarak, Akdeniz çanağındaki sekiz destinasyonun (Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa, İspanya, Fas, Tunus ve Mısır) rekabetçilik düzeylerini karşılaştırmıştır. Destinasyonlar arasında rekabet alanı açısından benzer ve farklı yönlerin olup olmadığını belirlemek ve destinasyonların güçlü ve zayıf yönlerini tespit etmek amacıyla 14 değişken (rekabet alanı) üzerinde çok boyutlu ölçekleme analizi yapılmıştır. Araştırma sonuçları, Akdeniz çanağındaki Avrupa destinasyonlarının rekabet gücünün, Kuzey Afrika destinasyonları ve Türkiye'ye göre daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Ivanov ve Webster (2013) çalışmasında destinasyon rekabetçiliği ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi irdelemeyi amaçlamıştır. Destinasyon rekabetçiliği 2013 yılı TTCI verileri ile ölçülürken, küreselleşme 2012 yılında yayınlanan KOF Küreselleşme Endeksi ile ölçülmüştür. Yazarlar, küreselleşmenin destinasyon rekabetçilik düzeyi ile bağlantılı olup olmadığını belirlemek için 127 ülkeye kesitsel analiz uygulamıştır. Yapılan korelasyon ve regresyon analizleri küreselleşmenin destinasyon rekabetçiliği ile yüksek düzeyde ilişkili olduğunu göstermiştir. Yazarlar bir sonraki yıl yayınladıkları diğer çalışmada 131 ülke verisini kullanarak, turizmin ekonomik büyümeye katkısı üzerinde destinasyon rekabetçiliğinin etkisi olup olmadığını araştırmıştır. Turizmin ekonomik büyüme katkısı büyüme ayrışma metodolojisi ile ölçülürken, destinasyon rekabetçiliği TTCI ile ölçülmüştür. Yapılan korelasyon ve regresyon analizleri neticesinde destinasyon rekabetçiliğinin, turizmin ekonomik büyümeye katkısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı ortaya konmuştur (Webster ve Ivanov, 2014). Ivanov & Ivanova (2016) ise ülkelerde bulunan zincir otellerin rekabetçiliğe etkisi olup olmadığını araştırdıkları çalışmada, kesit regresyon analizi yardımıyla 116 ülkeyi değerlendirmiştir. 2013 TTCI verilerinin kullanıldığı araştırmada sonuçlar, destinasyonların rekabetçiliğinin olumlu ve anlamlı bir biçimde otel ve oda sayısından etkilendiğini göstermiştir. Destinasyonlardaki otel endüstrisi içinde zincir otellerin pazar payının rekabetçiliği etkilemediği anlaşılmıştır. Zincir oteller aksine destinasyondaki genel iş çevresinin rekabetçiliği daha anlamlı ve olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Marti & Puertas (2017) Avrupa'da bulunan Akdeniz ülkelerinin destinasyon rekabetçiliğini ele almıştır. Ülkelerin turistik çekicilikleri dikkate alınarak rekabetçilikleri çekim modeli ile analiz edilmiş ve bazı ülkelerin geniş bir aralıkla diğerlerini geride bırakarak (TTCI verilerine göre İspanya ilk sırada yer alırken, Karadağ'ın 67. sırada olması) nasıl güçlü bir rekabetçiliğe ulaştığı incelenmiştir. Bununla birlikte daha rekabetçi ülkelerin geri kalmış olanların gelişimi için bir referans olarak kullanılıp kullanılamayacağı tartışılmıştır. Dias (2017) ise çalışmasında açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerini kullanarak, 2015 yılı TTCI'da yer alan çevresel sürdürülebilirlik ölçümünün güvenilirliğini değerlendirmiştir. Değişkenlerinin çoğunda zayıf ilişki olan orijinal endeksin güvenilir olmadığı, ancak basitleştirilmiş halinin güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Yapılan faktör analizleri neticesinde geliştirilen TTESI adlı yeni endeksin güvenilirliği kanıtlanmıştır. Her ülke için z-skoru değeri hesaplanmış ve ülkeler TTSEI'ya göre yeniden sıralanmıştır.

Destinasyon rekabetçiliğini ölçmek amaçlı geliştirilen TTCI birçok araştırmaya ilham kaynağı olmuştur. Ölçüm yöntemi ve sunulan veriler bazı yazarlar tarafından eksik görülse (Croes, 2011: 433; Croes, 2013: 121) de, endeks verileri birçok çalışmada detaylı bir biçimde incelenmiş ve bölgeler ya da ülkeler endeks verileri doğrultusunda karşılaştırılmıştır. Bunun yanı sıra veriler birçok farklı performans göstergesi, endeks ya da veri ile eşleştirilmiş ve ilişki ya da etki aranmıştır.

Araştırma

Araştırmanın amacı Türkiye'nin Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi puanları ile temel makroekonomik göstergeleri ve turizm verileri arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Özellikle Türkiye üzerine endeks verilerinin değerlendirildiği araştırmalarda genellikle ülke aldığı rekabetçilik puanları açısından Avrupa ülkeleri ya da Akdeniz'deki rakipleri ile kıyaslanmıştır. Ancak yabancı yazında karşılaşılan endeks verilerinin belirli parametreler ile ilişkisinin araştırıldığı, Türkiye üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu sebeple özellikle yerli yazındaki boşluğu doldurmak amaçlanmış, bununla birlikte yabancı yazından farklılaşabilmek adına endeks verilerinin iki farklı değişken grubu ile ilişkilendirilmesi planlanmıştır.

Araştırmada karma bir tasarım benimsenmiş ve nitel veri toplama yöntemlerinden doküman analizi ile nicel tekniklerden korelasyon analizi tercih edilmiştir. Öncelikle yayınlanmış tüm endeks raporlarına erişim sağlanmıştır. Bu raporların ilki 2007 yılında yayınlanmış olup, iki yılda bir düzenli olarak çıkarılmaktadır. Günümüze değin 2007, 2009, 2011, 2013, 2015 ve 2017 olmak üzere toplam altı adet rapor yayınlanmıştır. Bu raporların farklı değişken grupları ile ilişkisini ele almak planlandığı için veriler çeşitli kaynaklardan temin edilmiştir. İlk değişken grubu temel makroekonomik göstergelerden, ikinci grup ise turizm verilerinden oluşmaktadır. Temel makroekonomik göstergeler olarak nüfus yoğunluğu, satın alma gücü paritesi, GSYH, istihdam ve işsizlik oranları ile tüketici fiyat endeksi verileri değerlendirilmiştir. Bu veriler Türkiye İstatistik Kurumu'ndan temin edilmiştir. Uluslararası turizm geliri, yabancı ziyaretçi sayısı, turizm endüstrisi GSYH'sı, toplam GSYH içinde turizmin payı, turizm istihdamı ve bunun toplam istihdama oranı olmak üzere turizm göstergelerine ilişkin bilgiler için ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın turizm istatistiklerinden ve TTCI raporlarında verilen Türkiye turizmi verilerinden yararlanılmıştır. Tüm veriler toplandıktan sonra iki farklı korelasyon analizi uygulanmıştır. Öncelikle endeks puanları ile temel makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki test edilmiş, ardından turizm verileri ile arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına bakılmıştır.

Bulgular

Endeks ilk yayınlandığı 2007 yılında düzenleyici çerçeve, iş çevresi ve altyapı ile insani, doğal, ve kültürel kaynaklar olmak üzere üç alt-endeksten oluşmuştur. Düzenleyici çerçeve, politik kurallar ve düzenlemeler, çevresel düzenlemeler, emniyet ve güvenlik, sağlık ve hijyen, seyahat ve turizmin önceliklendirilmesi; iş çevresi ve altyapı, hava ulaşım altyapısı, kara ulaşım altyapısı, turizm altyapısı, BİT altyapısı, seyahat ve turizm endüstrisinde fiyat rekabetçiliği; insani, doğal ve kültürel kaynaklar, insan kaynakları, ulusal turizm algısı, doğal ve kültürel kaynaklar olmak üzere toplam 13 sütundan oluşmaktadır.

2009 yılında her alt endeksin başına seyahat ve turizm ibaresi eklenerek, A-B-C şeklinde sıralanmıştır. Düzenleyici çerçeve alt endeksinde yer alan çevresel düzenlemeler çevresel sürdürülebilirlik olarak değiştirilmiş, insani, doğal ve kültürel kaynaklar alt endeksinde yer alan doğal ve kültürel kaynaklar ayrıştırılarak sütun sayısı 14'e yükseltilmiştir. 2011 yılında alt-endeks C içerisine gelecekte iklim değişikliğine ilişkin bir sütun eklenebileceğine dair bir bilgi paylaşılmıştır. 2013 yılında ise ölçüm zorluğu sebebiyle iklim değişikliği sütunu henüz eklenememiş ancak yine de ifade edilmiştir.

2015 yılında ise alt endeks sayısı etkinleştirici çevre; seyahat ve turizm politikası ve etkinleştirici koşullar; altyapı; doğal ve kültürel kaynaklar olmak üzere dörde çıkarılmıştır. Etkinleştirici çevre sütunları iş çevresi; emniyet ve güvenlik; sağlık ve hijyen; insan kaynakları ve işgücü piyasası, BİT altyapısı olarak sıralanmıştır. Seyahat ve turizm politikası ve etkinleştirici koşullar alt-endeski, seyahat ve turizmin önceliklendirilmesi; uluslararası açıklık; fiyat rekabetçiliği; çevresel sürdürülebilirlik sütunlarına ayrılmıştır. Altyapı alt-endeksi ise hava ulaşım altyapısı, kara ve liman altyapısı ile turist hizmetleri altyapısı olmak üzere üç sütuna ayrılmıştır. Doğal ve kültürel kaynaklar alt endeksi ise doğal kaynaklar ile kültürel kaynaklar ve iş seyahati olarak iki sütundan oluşmuştur. 2011 ve 2013 yıllarında bahsi geçen iklim değişikliği sütunu 2015 yılı raporunda yer almamıştır. Son yayınlanan raporda ise herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.

İlk defa 2007 yılında yayınlanan TTCI endeksi son yayınlandığı 2017 yılına kadar birçok değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler alt-endeksler bazında izah edilmiş ancak konu oldukça detaylı ve araştırmanın içeriği ile uygun olmadığı için tüm sütunlarda meydana gelen değişiklikler tartışılmamıştır.

Tablo 2. Türkiye'nin TTCI Alt Endekslerinde Yıllar İçerisinde Yaşadığı Değişim

ALT-ENDEKSLER*	2007 (124)**	2009 (133)	2011 (139)	2013 (140)	2015 (141)	2017 (136)
Sütun 1: İş Çevresi	44	44	34	34	59	63
Sütun 2: Emniyet ve Güvenlik	56	92	97	79	121	116
Sütun 3: Sağlık ve Hijyen	54	62	67	64	63	64
Sütun 4: İnsan Kaynakları ve İşgücü Piyasası	65	72	69	68	88	94
Sütun 5: BİT Altyapısı	54	57	59	71	68	72
Sütun 6: Seyahat ve Turizmin Önceliklendirilmesi	54	46	61	63	83	87

Sütun 7: Uluslararası Açıklık	43	47	35	35	61	50
Sütun 8: Fiyat Rekabetçiliği	86	109	108	112	94	70
Sütun 9: Çevresel Sürdürülebilirlik	61	104	85	95	95	112
Sütun 10: Hava Ulaşım Altyapısı	51	44	37	29	16	14
Sütun 11: Kara ve Liman Altyapısı	59	62	60	52	54	54
Sütun 12: Turist Hizmetleri Altyapısı	55	44	54	45	38	42
Sütun 13: Doğal Kaynaklar	47	89	81	78	73	70
Sütun 14: Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati		27	21	19	16	16

* Sütunlar 2017 TTCI raporu dikkate alınarak isimlendirilmiş ve sıralanmıştır.
** Rakamlar o yılki raporlarda kaç ülkenin karşılaştırıldığını göstermektedir.

Tablo 2 incelendiğinde Türkiye'nin toplam 14 sütunda 2007 yılından 2017 yılına kadar geçirdiği değişim açık bir şekilde görülmektedir. Bazı sütunlarda büyük bir ivme yakalanırken bazılarında oldukça gerilemiştir. Özellikle emniyet ve güvenlik ile çevresel sürdürülebilirlik sütunlarında büyük bir gerileme yaşanmıştır. Ancak hava ulaşım altyapısı ile kültürel kaynaklar ve iş seyahati sütunlarında büyük bir rekabet avantajına sahip olduğu söylenebilir. Sütun 10'da 136 ülke içerisinde 14. sıraya ilerleyen Türkiye, sütun 14'de ise 16. sırada yer almıştır.

Türkiye'nin belirlenen temel makroekonomik göstergeler açısından 2007 ile 2017 yılları arasındaki durumu Tablo 3'de gösterilmiştir. Endeks raporları ile uyumlu olması ve değerlendirme açısından kolaylık sağlaması açısından veriler iki yıl aralıklı olarak sunulmuştur.

Tablo 3. Türkiye'nin Seçilmiş Temel Makroekonomik Göstergeleri

	Nüfus	Reel GSYH (milyon TL)	Kişi Başına Reel GSYH (TL)	Satın alma gücü paritesi (ABD $=1,00)	Tüketici Fiyat Endeksi (%)	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)	Büyüme hızı (%)
2007	70586256	101 255	1 443	0,85	8,39	44,3	9,2	40,3	4,7
2009	72561312	97 003	1 347	0,90	6,53	45,7	13,1	39,8	-4,8
2011	74724269	115 175	1 552	0,97	10,45	47,4	9,1	43,1	8,8
2013	76667864	122 556	1 611	1,07	7,40	48,3	9,0	43,9	4,2
2015	78741053	131 273	1 689	1,20	8,81	51,3	10,3	46,0	4,0
2017	**80810525**	*	*	**1,38**	**11,92**	**52,8**	**10,9**	**47,1**	**7,4**

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218;
* Yıl verileri ilan edilmemiştir.

Nüfus yoğunluğu 2007 yılında 70 milyon iken, günümüzde 81 milyona yaklaşmıştır. 1998 yılı sabit fiyatlarıyla GSYH 2007 yılında 101 milyon iken 2015 yılında 131 milyona yükselmiştir. 2017 yılı verileri henüz açıklanmadığı için araştırmaya dâhil edilememiştir ancak bu yıl hesaplama yöntemi de değişmiş ve GSYH'nin sadece cari fiyatlar ile ölçüleceği duyurulmuştur. GSYH ile doğru orantılı olarak kişi başına düşen GSYH rakamlarında da artış yaşanmıştır. Satın alma gücü paritesi (SAGP) 2007 yılında 0,85 iken 2017 yılında 1,38 olmuştur. Tüketici fiyat endeksi 2009 yılında oldukça düşük iken 2011 yılında hızla yükselerek çift haneye ulaşmış, ardından tekrar düşmüş ancak 2017 yılında yaklaşık yüzde 12'ye ulaşmıştır. İstihdam oranı ile işsizlik oranının artmasına paralel olarak işgücüne katılma oranı da artmıştır. İşsizlik oranı özellikle son yıllarda çift haneye ulaşmıştır. Büyüme hızı açısından 2009 yılında gerileyen Türkiye'nin en büyük oranı sırasıyla 2011 yılında, ardından 2017 yılında yakaladığı söylenebilir.

İlk değişken grubu olan temel makroekonomik göstergeler ile endeks puanları arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda endeksin 14 sütunu içerisinden altısı ile dokuz makroekonomik göstergeden altısı arasında farklı güven seviyelerinde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Türkiye'nin emniyet ve güvenlik rekabetçilik puanı ile nüfus yoğunluğu ve işgücüne katılma oranı arasında oldukça güçlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). Türkiye rekabetçilik açısından neredeyse en büyük gerilemeyi emniyet ve güvenlik parametresinde yaşamıştır. Ülke nüfusu ise son on yıl içerisinde on milyondan fazla artmıştır. İşgücüne katılma oranı da %44'den %52'ye ulaşmıştır. Nüfusun artması, aktif nüfus içerisinde işgücünün nispi ağırlığının artmasına paralel olarak ülkede güvenliğin sağlanması konusunda sıkıntılar yaşandığı ve bu sebeple rekabetçilik puanının düştüğü söylenebilir.

İnsan kaynakları ve işgücü piyasası sütununda ise nüfus, SAGP, işgücüne katılma ve istihdam oranları arasında anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Sütun 4 açısından Türkiye rekabetçilikte 2007-2017 yılları arasında 65. sıradan 94. sıraya gerilemiştir. Ülke nüfusu ve çalışan insan sayısı artarken rekabetçilikte

gerilemesi aslında kaliteli bir artış yaşanmadığını ifade etmektedir. Sütun 5-BİT altyapısının da bir önceki sütuna benzer şekilde aynı makroekonomik göstergeler ile arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. BİT altyapısı ile nüfus arasında ($p < 0,001$) ve SAGP, işgücüne katılma, istihdam oranı arasında anlamlı ilişkiler ($p < 0,05$) tespit edilmiştir.

Sütun 6 ve sütun 10 ile Tablo 4'de gösterilen tüm temel makroekonomik değişkenler arasında farklı güven seviyelerinde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Her iki sütunun da değişkenler ile aynı güven seviyelerinde anlamlı ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Seyahat ve turizmin önceliklendirilmesi ve hava ulaşım altyapısı sütunlarının nüfus, SAGP, işgücüne katılma oranı ve istihdam oranı arasında anlamlı ilişkiler ($p < 0,001$); reel GSYH ile kişi başına reel GSYH arasında da anlamlı ilişkiler ($p < 0,05$) mevcuttur. Ancak sütun 6 da görülen ilişki ile sütun 10 arasındaki ilişkilerin yönü ile ilgili bir farklılık mevcuttur. Seyahat ve turizmin önceliklendirilmesi ile makroekonomik göstergeler arasında doğru yönlü bir ilişki varken, hava ulaşım altyapısı ile ters yönlü ilişkiler olduğu söylenebilir. Bu durumun sebebi sütun 6 açısından rekabetçilikte yaşanan gerilemenin sütun 10 söz konusu olduğunda tam tersi olmasıdır. Çünkü Türkiye en büyük atılımı hava ulaşım altyapısı ile kültürel kaynaklar ve iş seyahati sütunlarında yakalamıştır. Bu sebeple sütun 14 açısından da ters yönlü ilişki ortaya çıkmıştır. Kültürel kaynaklar ve iş seyahati sütunu ile nüfus ve işgücüne katılma oranı arasında anlamlı ilişkiler ($p < 0,05$) söz konusudur.

Tablo 4. Endeks Sütunları İle İlk Değişken Grubu Korelasyon Analizi Sonuçları

	Nüfus	**Reel GSYH**	**Kişi Başına Reel GSYH**	**SAGP**	**İşgücüne Katılma Oranı**	**İstihdam Oranı**
Sütun 2: Emniyet ve Güvenlik	0,820*				0,856*	
Sütun 4: İnsan Kaynakları ve İşgücü Piyasası	0,856*			0,913*	0,912*	0,818*
Sütun 5: BİT Altyapısı	0,927**			0,884*	0,877*	0,884*
Sütun 6: Seyahat ve Turizmin Önceliklendirilmesi	0,921**	0,938*	0,939*	0,943**	0,951**	0,970**
Sütun 14: Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati	-0,989**	-0,941*	-0,884*	-0,962**	-0,990**	-0,969**
Sütun 10: Hava Ulaşım Altyapısı	-0,858*				-0,817*	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,001$

Türkiye'nin 2007 ile 2017 yılları arasındaki temel turizm verilerine ilişkin bilgiler Tablo 5'de sunulmuştur. TTCI verileri uluslararası rekabetçiliği değerlendirdiği için turizm gelirleri ve turist sayıları da buna uygun olarak yabancı ziyaretçi sayısı ve uluslararası turizm geliri olarak ele alınmıştır. Turizm geliri 2007 yılından 2017 yılına ulaşana değin yaklaşık 4 milyar Dolar artmış, turist sayısı ise 23 milyondan 32 milyona yükselmiştir. Toplam GSYH içinde turizmin payı genel olarak 4'lerde seyrederken 2017 yılında %5 olarak gerçekleşmiştir. Toplam istihdam içerisinde turizm istihdamının payı ise 2009 yılında 2.9 iken, 2011 yılı ile birlikte düşmeye başlamış ve 2017 yılına gelindiğinde 2.3 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5. Türkiye'nin Turizm Göstergelerinin Yıllar İçerisindeki Değişimi

Yıllar	Uluslararası Turizm Geliri ($)	Yabancı Ziyaretçi Sayısı	Turizm Endüstrisi GSYH'sı (milyon $)	Toplam GSYH içinde Turizmin Payı (%)	Turizm İstihdamı (bin iş)	Toplam İstihdam İçerisinde Turizm İstihdamının Payı (%)
2007	15 936 347	23 017 081	*	*	*	*
2009	19 063 702	27 347 977	26 391	4.6	679	2.9
2011	22 222 454	31 324 528	29 788	4.2	448	2.1
2013	25 322 291	33 827 474	33 520	4.2	532.2	2.2
2015	25 438 923	35 592 160	37 392	4.6	587.7	2.3
2017	**20 222 971**	**32 079 527**	**35 897**	**5**	**599.870**	**2.3**

Kaynak: İlk iki sütun için Kültür ve Turizm Bakanlığı, http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9851/turizm-istatistikleri.html, son dört sütun için TTCI raporları dikkate alınmıştır.

* İlk yayınlanan raporda verilere yer verilmediği ve ulaşılan diğer kaynaklar ile arasında farklılıklar gözlendiği için satırlar boş bırakılmıştır.

Toplam 14 endeks sütunu içerisinden ikinci değişken grubu olan turizm göstergeleri ile sekiz sütun arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Sütun 1, sütun 4, sütun 8 ve sütun 9 ile toplam GSYH içinde turizmin payı arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Yalnız sütun 8 ile ters yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Sütun 5, sütun 10 ve sütun 14 ile yabancı ziyaretçi sayısı arasında farklı güven seviyelerinde hem doğrudan hem de ters yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Sütun 5 ile doğrusal ($p < 0,05$), sütun 10 ile ters yönlü ($p < 0,05$) ve sütun 14 ile ters yönlü bir ilişki ($p < 0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 6. Endeks Sütunları İle İkinci Değişken Grubu Korelasyon Analizi Sonuçları

	Yabancı Ziyaretçi Sayısı	Turizm Endüstrisi GSYH'sı (milyon $)	Toplam GSYH içinde Turizmin Payı (%)	Turizm İstihdamı (bin iş)
Sütun 1: İş Çevresi			0,914*	
Sütun 4: İnsan Kaynakları ve İşgücü Piyasası			0,879*	
Sütun 5: BİT Altyapısı	0,834*	0,960**		
Sütun 8: Fiyat Rekabetçiliği			-0,881*	-0,917*
Sütun 9: Çevresel Sürdürülebilirlik			0,882*	
Sütun 10: Hava Ulaşım Altyapısı	-0,858*	-0,905*		
Sütun 11: Kara ve Liman Altyapısı		-0,953*		
Sütun 14: Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati	-0,933**			

* $p < 0,05$ ** $p < 0,001$

Sütun 5, sütun 10 ve sütun 11 ile turizm endüstrisi GSYH'sı arasında farklı güven seviyelerinde hem doğrudan hem de ters yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Sütun 5 ile tespit edilen doğrusal ilişki ($p < 0,001$), sütun 10 ve 11 ile ters yönlü bulunmuştur ($p < 0,05$). Turizm istihdamı değişkeninin ise yalnızca sütun 8 ile arasında ters yönlü bir ilişki ($p < 0,05$) tespit edilmiştir.

Sonuç

Günümüzde ülkeler arasındaki uluslararası rekabetçiliği ölçmeye ve kıyaslama yapmaya imkân sağlayan birçok model ve endeksin kullanıldığı bilinmektedir. Hizmetler sektörü içerisinde yer alması sebebiyle turizm açısından bu ölçüm çok daha zor bir hal almaktadır. Uluslararası önemli bir kuruluş tarafından geliştirilen ve en çok kabul alan endekslerden biri de Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi'dir. 14 sütunu bulunan endekste Türkiye'nin özellikle iki sütunda önemli bir gelişim gösterdiği ve rekabetçilikte ön sıralara taşındığı görülmektedir. Özellikle hava ulaşım altyapısı ile kültürel kaynaklar ve iş seyahati sütunlarında büyük bir ivme yakalanmıştır.

Bu araştırmada öncelikle son on yıllık süreçte Türkiye'nin endeks puanları yani diğer ülkeler ile kıyaslandığında kaçıncı sırada olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın asıl amacı bu puanlar ile temel bazı makroekonomik göstergeler ve turizm verileri arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmektedir. Bu sebeple bahsi geçen ikincil verilere ulaşılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda endeks puanları ile temel makroekonomik göstergeler arasında birtakım anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Endeksin sütunlarından altısı ile makroekonomik göstergelerden altısı arasında farklı güven seviyelerinde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. İkinci değişken grubu olan turizm göstergelerinin dördü ile sekiz endeks sütunu arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu araştırmada öncelikle tüm bu veriler arasında anlamlı ilişkiler olup olmadığını görebilmek amaçlanmıştır. Bu sebeple gelecek araştırmalarda endeks puanlarının temel makroekonomik göstergeler ya da turizm verilerine etkisi olup olmadığı test edilebilir. Bunun yanı sıra çeşitli endeks verileri arasında bir kıyaslama ya da etki testleri yapılabilir.

Kaynakça

Aydemir, B., Saylan, U. & Aydoğmuş, F. (2014). "Turizmde Rekabet: Seyahat ve Turizm (T&T) Rekabet Edebilirlik Raporunda Türkiye'nin ve Avrupa'nın Değerlendirilmesi". *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-15.

Bălan, D., Balaure, V. & Vegheş, C. (2009). "Travel and Tourism Competitiveness of the World's Top Tourism Destinations: An Exploratory Assessment" *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 11(2), 979-987.

Buhalis, D. (2000). "Marketing the Competitive Destination of the Future". *Tourism Management,* 21, 97-116.

Craigwell, R. (2007). "Tourism Competitiveness in Small Island Developing States". *United Nations University-World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER),* Sayı: 19, (ss. 1-26), Helsinki-Finlandiya.

Croes, R. (2010). "Small Island Tourism Competitiveness: Expanding Your Destination's Slice of Paradise". *University of Central Florida Rosen College of Hospitality Management*, 1-32.

Croes, R. (2011). "Measuring and Explaining Competitiveness in the Context of Small Island Destinations". *Journal of Travel Research*, 50(4), 431-442.

Croes, R. (2013). "Evaluation of Tourism Competitiveness and Its Effects on Destination Management: Making a Difference in Costa Rica?". *Diálogos Revista Electrónica de Historia,* Volumen especial en homenaje a Víctor Hugo Acuña, 115-133.

Crouch, G. I. & Ritchie, J. R. B. (1999). "Tourism, Competitiveness, and Societal Prosperity". *Journal of Business Research*, 44, 137-152.

Crouch, G. I. (2007). "Measuring Tourism Competitiveness: Research, Theory and the WEF Index", Australia &New Zealand Marketing Academy Conference (ANZMAC), 3-5 December, Dunedin-New Zealand, 73-79.

Das, J. & Dirienzo, C. E. (2012). "Tourism Competitiveness and the Role of Fractionalization". *International Journal of Tourism Research,* 14, 285–297.

D'Hauteserre, A.-M. (2000). "Lessons in Managed Destination Competitiveness: The Case of Foxwoods Casino Resort". *Tourism Management*, 21, 23-32.

Dias, J. G. (2017). "Environmental Sustainability Measurement in the Travel & Tourism Competitiveness Index: An Empirical Analysis of its Reliability", *Ecological Indicators,* 73, 589–596.

Dwyer, L. ve Kim C. (2003). "Destination Competitiveness: Determinants and Indicators". *Current Issues in Tourism*, 6(5), 369-414.

Hassan, S. S. (2000). "Determinants of Market Competitiveness in an Environmentally Sustainable Tourism Industry". *Journal of Travel Research*, 38, 239-245.

Hassan, A. & Uşaklı, A. (2013). "Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi: Akdeniz Çanağındaki Destinasyonlara Yönelik Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10(2), 53-67.

Huang, J.-H. ve Peng, K.-H. (2012). "Fuzzy Rasch Model in TOPSIS: A New Approach for Generating Fuzzy Numbers to Assess the Competitiveness of the Tourism Industries in Asian Countries". *Tourism Management*, 33, 456-465.

Ilinčić, M. & Pavlović, S. (2017). Assessment of Tourism Development in Serbia Using the Travel and Tourism Competitiveness Index (TTCI), 53-55.

Ivanov, S. & Webster, C. (2013). "Globalisation as a Driver of Destination Competitiveness". *Annals of Tourism Research*, 43, 628-633.

Ivanov, S. & Ivanova, M. (2016). "Do Hotel Chains Improve Destination's Competitiveness?". *Tourism Management Perspectives,* 19, 74–79.

Kayar, Ç. H. & Kozak, N. (2010). "Measuring Destination Competitiveness: An Application of the Travel and Tourism Competitiveness Index (2007)". *Journal of Hospitality Marketing & Management,* 19(3), 203-216.

Koç, E. (2009). "A Review of Country Tourism Competitiveness, Research Performance and Overall Country Competitiveness". *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 19(2), 119-133.

Marti, L. & Puertas, R. (2017). "Determinants of Tourist Arrivals in European Mediterrian Countries: Analysis of Competitiveness". *European Journal of Tourism Research*, 15, 131-142.

Mazanec, J. A., Wöber, K. & Zins, A. H. (2007). "Tourism Destination Competitiveness: From Definition to Explanation?". *Journal of Travel Research,* 46, 86-95.

Nica, A-M. (2015). "Cultural Heritage and Tourism Competitiveness in Central and Eastern Europe", *International Journal of Economic Practices and Theories*, 5(3), 248-255.

Ring, A. & Maier, M. (2012). "Perspectives on Destination Competitiveness – National Destination Competitiveness' Influence on Regional Attractiveness", *Proceedings of AMS' World Marketing Congress ~ Cultural Perspectives in Marketing*, 89-92.

Ritchie, J. R. B. ve Crouch, G. I. (2003). *The Competitive Destination-A Sustainable Tourism Perspective*. UK: CABI Publishing.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Turizm İstatistikleri, http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9851/turizm-istatistikleri.html, Erişim Tarihi: 03.04.2018

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Temel İstatistikler, http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist Erişim Tarihi: 05.04.2018

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Temel İstatistikler, GSYH, www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 Erişim Tarihi: 06.04.2018

Webster, C. & Ivanov, S. (2014). "Transforming Competitiveness into Economic Benefits: Does Tourism Stimulate Economic Growth in More Competitive Destinations?". *Tourism Management*, 40, 137-140.

World Economic Forum (WEF), The Travel & Tourism Competitiveness Report 2007, Furthering the Process of Economic Development, (Eds. Jennifer Blanke and Thea Chiesa) http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.178.3367&rep=rep1&type=pdf Erişim Tarihi: 23.03.2018

World Economic Forum (WEF), The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009, Managing in a Time of Turbulence, (Eds. Jennifer Blanke and Thea Chiesa) http://www.ontit.it/opencms/export/sites/default/ont/it/documenti/files/ONT_2009-03-04_02101.pdf Erişim Tarihi: 23.03.2018

World Economic Forum (WEF), The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011, Beyond the Downturn, (Eds. Jennifer Blanke and Thea Chiesa) http://www3.weforum.org/docs/TTCR11/ Erişim Tarihi: 23.03.2018

World Economic Forum (WEF), Insight Report, The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013, Reducing Barriers to Economic Growth and Job Creation, (Eds. Jennifer Blanke and Thea Chiesa) http://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2013.pdf Erişim Tarihi: 23.03.2018

World Economic Forum (WEF), Insight Report, The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015, Growth through Shocks, http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf Erişim Tarihi: 23.03.2018

World Economic Forum (WEF), The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017, Paving the Way for a more Sustainable and Inclusive Future https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2017 Erişim Tarihi: 23.03.2018

Yüncü, H. R. (2010). *Şarap Turizmi Bölgelerinin Rekabet Edebilirliğine Yönelik Bir Model Önerisi: Kapadokya Örneği*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

UNUTULMAYA YÜZ TUTMUŞ GELENEKSEL BİR ÖRÜCÜLÜK " BAFRA ZEMBİL ÖRÜCÜLÜĞÜ"

Uzm. Nurşen ÜNAL
Selçuk Üniversitesi,Sosyal bilimler enstitüsü,TURKİYE, hiveran_@hotmail.com

ÖZET

Samsun ilinin Bafra ilçesinde yıllardır sürdürülen geleneksel bir örücülük olan zembil örücülüğü günümüz şartlarında unutulmaya yüz tutmuş el sanatları arasında yer almaktadır. Zembil örücülüğü günümüz şartlarında azalarak yok olmaya yüz tutmuş bir el sanatıdır. Yörede Yapılan proje ve çeşitli pazarlama kanalları zembil örücülüğünü geçici olarak yok olmaktan kurtarmış olsa da, gelişimin de yeterli olamamıştır. Zembil örücülüğünün kendine has geleneksel özellikleri,örgü teknikleri,kullanılan malzemeler,kullanılan formlar araştırmanın evreninini oluşturmaktadır. Araştırma da alan araştırması ve literatür taraması yapılmış,karşılıklı mülakat ve fotoğraflarla toplanan veriler sentezlenerek aktarılmıştır. Bafra her mevsimi yağış alan bir bölge olması sebebi ile çok geniş sazlık alanlara sahiptir.Bölgenin coğrafi konumu Bafra zembilinin ham maddesi olan çayır otu kındıra ile mısır yetiştiriciliğinin neredeyse merkezi sayılabilmektedir. yöreden elde edilen liflerin zembil örücülüğünde kullanıldığı tespit edilen en önemli veriler arasındadır. Bafra zembil örücülüğünün diğer sepet örücülüklerine göre olan farklı uygulama teknikleri konunun orijinalliği açısından dikkat çekmektedir.daha önce böyle bir çalışmanın yapılmamış olması ve kayıt altına alınacak olması Bafra zembilinin gelecek kuşaklara aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zembil, Sepet, Örücülük,

ABSTRACT

In Samsun province of Bafra province, for many years the traditional knitting, which is a traditional knitting, is among the forgotten handicrafts in today's conditions. Zembil is a hand-crafted art that has diminished to disappear in today's conditions. Although the project and various marketing channels in the region have saved the zebra knitting temporarily from extinction, the development has not been enough. The traditional characteristics of Zembil knitting make up the universe of researching knitting techniques, used materials, used forms. In the research, field research and literature search were made and the data gathered with mutual interviews and photographs were synthesized and transmitted. Bafra has a wide range of reed areas due to the fact that it is a rainfall area. The geographical position of the area can be regarded as almost the center of corn growing with meadow otter, which is the raw material of Bafra zembilin. is one of the most important data that have been found to be used in the zebul armor of the fibers obtained from the province. The different application techniques of Bafra zebul knitting compared to the other basket knitting techniques draw attention from the point of view of the originality of this subject. The fact that such a study has not been done yet and it will be recorded is very important in terms of transferring Bafra zembilin to future generations.

Key words: Zembil, Basket, Knitting,

Orta Karadeniz bölgesinde yer alan Samsun ili Karadeniz'i iç Anadolu'ya bağlayan önemli bir merkezdir. Bafra ilçesi samsun iline 46 km. uzaklıktadır. Bafra denizden yüksekliği 20 m. olan ve Kızılırmak 'ın biriktirdiği birikinti ovası üzerine kurulmuş tarım ürünleri açısından oldukça önemli bir yerleşim yeridir. Bafra da yetişen tarım ürünleri buğday , mısır, tütün ,şekerpancarı ve çeltik olarak kayıtlarda yer almaktadır. Bafra Kızılırmak deltasında yetişen saz otlarından özellikle kındıra otu konumuzla doğrudan ilgili olmaktadır. Bafra ilçesinde geleneksel olarak görülen bitkisel örücülük yöre adıyla zembil örücülüğü olarak bilinmektedir. Zembil örücüğü el sanatları içerisin de ham maddesi ne göre sınıflandırıldığında bitkisel örücülük içerisinde yer alan sepet örücülüğünün bir çeşidi olarak bilinmektedir. Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre Sepet örücülüğü günümüzdeki sanatların en eskisi olarak bilinmektedir. Eski mısırlılara ait kazılarda ortaya çıkarılan M.Ö. 8000-10000'e ait olan sepetler Britanya Müzesindeki Asuri kralı Asur Banibal'ın başının üzerinde tuttuğu M.Ö. 668 senesine ait resim ve Romalıların, Yunanların destanlarında sepetten bahsetmeleri çok önceleri sepet örücülüğünün bilindiğini göstermektedir. (Gürtanın, 1961)

Herodotus "yer sakızı ile kaplanmış sepet botların M.Ö 5. Yüzyılda Fırat nehrinde kullanıldığını" söylemiştir. Dünyanın en eski el sanatlarından biri olan sepet örücülüğünün hammaddesi Buğday, Mısır, Yulaf, Çavdar, Pirinç v.b. tahılların ilk kez Orta Asya'da Türkler tarafından yetiştirildiği, göçlerle diğer bölgelere yayıldığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. (Kovankaya,1975; Akgül 1998)

Bitkisel örücülük: kendiliğinden yetişen veya kültürü yapılan bazı bitkilerin saplarını, yapraklarını, ince dallarını olduğu gibi veya yararak ince şeritler haline getirdikten sonra çeşitli şekillerde yapılan örgülere bitkisel örücülük denir.(Onuk,Akpınarlı,Ortaç,Alp,1998)

Yörede uygulanan Zembil örücülüğünün sözlük anlamı ise: hasırdan veya çeşitli bitkisel liflerden örülmüş kulplu torba, sepet ve ya halk dilinde küfe diye bilinen taşıma ya da saklama amaçlı kullanılan en ilkel el sanatları ürünlerinden biridir.

Dünyada sepet örücülüğü geçmişte 3000 yıla kadar tarihlenirken Yörede uygulanan zembil örücülüğünün bilinen tarihi 200 yılı aşmaktadır. Yakın zamanda ise 20 öncesinde Göl Tepe Köyü ve Gökçe

Ağaç Köyünde zembil ustası canan çakır tarafından tekrar hayata geçirilmiştir. Günümüzde zembil örücülüğü ise Bafra halk Eğitim merkezinin zembil kursunda usta öğretici Hülya yangın Ertekin tarafından az da olsa yürütülmektedir. Bafra zembilinin diğer zembil örücülüklerinden farkı mısır kabuğu ve kındıra otunun birlikte kullanılması olarak gözlemlenmiştir. Zembil malzemesinin yörede bulunan Kızılırmak deltası ve civar köylerden temin edildiği elde edilen veriler arasında yer almaktadır. Zembil malzemesini Kızılırmak deltasından kendilerinin temin ettiği kurutulduktan sonra elde eğrildiği ve örülebilir lifler hale getirdikleri verilen bilgiler arasında yer almaktadır. Zembil örücülüğü tamamen elde yapılmaktadır. Zembil örücülüğü yapılırken el aleti olarak ikiye katlanmış iğne görevi gören çelik teller kullanılmıştır.

Zembil örücülüğü suyla ıslatılarak yumuşatılan mısır yapraklarının kındıra otu üzerine sepet örücülüğünde kullanılan sarma tekniği uygulanmasından meydana gelmektedir. Bu teknik farklı otlar ile ülkenin birçok yerinde kullanılmaktadır. Kındıra ve mısır yapraklarının kullanılarak yapılması ise yöreye özgü bir malzeme dir. Örgü aşamasında sıkıştırılarak devam edilmektedir. Zembil örücülüğü taban-gövde-kapama-kulp ve kapak olarak 5 aşamada gözlenmiştir. Bafra zembilinin şeklini ilk başlama esnasında taban örgüsü belirlemektedir. Bafra zembillerinde renklendirmeler görülmemektedir. Bitkilerin doğal renkleri kullanılarak uygulandığı elde edilen veriler arasındadır.

Bafra zembili 20 yıl öncesinde birçok alanda kullanılırken günümüzde sadece dekoratif süs amaçlı ve küçük ölçülerde üretilmektedir. Bafra zembillerinin ölçüleri günümüz şartlarında yüksekliği 30cm. Eni 40 santimi geçmemektedir. Zembillerin örülme süreçlerinin uzun olması ve maddi anlamda karşılığının alınamaması zembil örücülüğünün yaygınlaşmasını engellemiştir. Bafra zembilini yaşatmak ve üretimi arttırmak için yapılan projeler yetersiz kalmış, tanıtımına çok fazla katkı sağlayamamıştır. Şuan halk Eğitim merkezi tarafından gerçekleştirilen zembil kursunun yetersiz olduğu, yetersiz olmasının sebeplerinin Pazar bulamayışı ve öğrencilerin satışla doğru orantıdaki katılımın azaldığı gözlemlenen veriler arasındadır. Ham maddenin yörede yetişiyor olması avantaj sayılırken, malzemenin kullanılabilir hale getirilmesindeki zorluklar (biçilmesi, kurutulması, eğrilmesindeki) aksaklıklar da zembil örücülüğünü kötü yönde etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Yörede bulunan devlet yetkililerinin bu alanda daha bilinçli ve destekleyici olması, Pazar arayışında iş adamlarının, çeşitli fabrikaların ve fuarların etkili olabileceği düşünülmektedir. Yörede uygulanan zembil örücülüğünün üniversiteler tarafından desteklenmesi de bu alanda zembil örücülüğünün yaşatılması açısından büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

Bafra zembil örücülüğünün geçmişi 200 yıl öncesine dayanmasına rağmen günümüzde azalmış yok olmaya başlamıştır. Bafra zembil örücülüğünde kullanılan malzemeler kındıra otu ve mısır kabuğu olarak gözlemlenmiştir. Kındıra otu şehrin 30 km uzaklığında bulunan Kızılırmak deltasından temin edilmektedir. Kındıra otu kendiliğinden yetişen bir saz otu olmaktadır. Mısır kabukları ise Bafra'nın çeşitli köylerinden elde edilmektedir. Bir dönem unutulmuş olan Bafra zembili 20 yıl önce usta öğretici canan çakır tarafından Göl tepe köyünde tekrar hayata geçirilmiş. Günümüzde ise usta öğretici hülya yangın Ertekin tarafından halk eğitime bağlı bir kursta sürdürülmektedir. Bafra zembil örücülüğünün kendine has örgü biçimi ve kullanılan malzeme açısından özgün oluşu araştırmanın önemini vurgulamaktadır. Zembil örücülüğünde kullanılan tekniğin bitkisel örücülük de kullanılan sarma tekniğine uygun olduğu fakat Ülkenin birçok yerinde uygulanan sarma tekniklerinden malzeme olarak farklılık gösterdiği de elde edilen bulgular arasındadır. Zembil örücülüğünde kullanılan aletlerin günümüz teknolojilerinden etkilenmediği ve gelenekselliğini koruduğu gözlemlenmektedir. Örülen zembillerde renk kullanılmaması liflerin natürel renginin korunması da zembillerin özgünlüğünü destekler niteliktedir. Geleneksel zembillerin boyutlarının zamanla küçülmesi ve sadece dekoratif amaçla kullanılıyor olması da elde edilen veriler arasındadır. Zembillerin örülme süreçlerinin uzun olması ,maddi anlamda karşılığının alınamaması, Bafra zembilini yaşatmak ve üretimi arttırmak için yapılan projeler yetersiz kalması, tanıtımına çok fazla yer verilememesi, ithalat ve ihracat aşamasında Pazar bulamayışının zembil örücülüğünün azalmasında etkili olduğu gözlemlenen veriler arasındadır. Ham maddenin yörede yetişiyor olması avantaj sayılırken, malzemenin kullanılabilir hale getirilmesindeki zorluklar (biçilmesi, kurutulması, eğrilmesindeki)aksaklıklar da zembil örücülüğünü kötü yönde etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Yörede bulunan devlet yetkililerinin bu alanda daha bilinçli ve destekleyici olması, Pazar arayışında iş adamlarının, çeşitli fabrikaların ve fuarların etkili olabileceği düşünülmektedir. Yörede uygulanan zembil örücülüğünün çeşitli üniversiteler tarafından desteklenmesi de bu alanda zembil örücülüğünün geliştirilmesine katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKLAR

ARLI Mustafa, ÖLMEZ, Filiz Nurhan, "bitkisel örücülük ürünleriyle çağdaş aplikasyon örnekleri", Türkiye de el sanatları geleneği ve çağdaş sanatlar içindeki yeri sempozyum bildirileri, T.C., kültür bakanlığı yayınları, Ankara,1997.

AKPINARLI, Feriha, Kızılderili Sepet Örücülüğü Ve Türk Sepet Örücülüğü İle Ortak Özellikleri, VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi.2012 Adana

AKPINARLI, H. Feriha "Türkiye de sepet örücülüğünün önemi ve Günümüzdeki değerlendirilmesi" 1. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri. Ankara 2000.

GÜRTANIN, Neriman. Türkiye de Nebati Örücülükte Kullanılan Hammaddeler ve Bunlardan Yapılan Mamuller İle Bu Hammaddelerin Selüloz Ve Alfa Selüloz Değerleri Üzerine Araştırmalar. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları: 185 ANKARA,1961

KOVANKAYA, Kerra. Bitkisel Örücülük, Mektupla Öğretim Merkezi Yayını. Ankara 1975

ONUK, Taciser, AKPINARLI, Feriha, ORTAÇ, H, Serpil, ALP, Özlem, Tarsus El Sanatları, T.C., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1998.

FOTO:1. Bafra Zembili Usta Öğreticisi Hülya YANGIN ERTEKİN

FOTO:2. Bafra Zembili ustası Canan ÇAKIR

FOTO:3. Günümüz Bafra Zembilleri

ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİ: TEORİ VE LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

İlyas Kays İMAMOĞLU
Öğr. Gör., Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Hüseyin COŞKUN
Öğr. Gör., Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

ÖZET

Ülkelerin ithalata bağımlı bir üretim yapısına sahip olması ve ihracatın ithalatı karşılama oranın düşük olması cari işlemler dengesinde açıkların meydana gelmesine neden olmaktadır. Kamu harcamalarının artması, kamu gelirlerinden daha çok kamu giderlerinin olması ise bütçe dengesinde ve faiz oranlarındaki bir değişiklik özel tasarruf-yatırım dengesinde açıklara neden olmaktadır. Genel makroekonomik dengeyi oluşturan bu açıklar, birbirlerini etkilemekte ve birbirlerinden etkilenebilmektedir. Üçüz açık hipotezi, genel ekonomik dengeyi sağlayan bütçe dengesi, yatırım-tasarruf dengesi ve cari işlemler dengesinin birbirleriyle olan ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Üçüz açık hipotezi, aslında ikiz açık hipotezinin devamı niteliğinde ve cari açığın nedeninin bütçe açıklarıyla birlikte özel sektörün tasarruf yatırım açığı olduğunu açıklayan bir yaklaşımdır. Üçüz açık sorunu, tasarrufları yetersiz olan ancak imkânlarının üzerinde büyümeye çalışan ekonomilerde daha fazla ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Ülkelerde, bu üç açığın birbirini etkilemesi ve aynı dönemde ortaya çıkması ekonomiyi olumsuz etkilemekte ve ekonomik krizlere açabilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada üçüz açığın nedenleri incelenip üçüz açık hipotezinin teorik temelleri ortaya konularak, üçüz açık hipotezi için literatür araştırması yapılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Bütçe açığı, Cari açık, Tasarruf- Yatırım açığı, Üçüz açık hipotezi

TRIPLE DEFİCİT HYPOTHESIS: THEORY AND LITERATURE RESEARCH

ABSTRACT

Due to the fact that countries have a production structure dependent on imports and the ratio of exports to imports is low, this leads to deficits in the current account balance. The increase in public spending, the more public expenditure than the public revenues, is in budget balance and a change in interest rates causes deficits in the private saving-investment balance. These deficits, which constitute the overall macroeconomic balance, can affect each other and affect each other. The triple deficit hypothesis is defined as the relationship between budget balance, investment-saving balance and current account balance, which provide the general economic equilibrium. The triple deficit hypothesis is an approach that explains that the private sector is a savings investment incentive, in fact the continuation of the twin deficit hypothesis and the current account deficit with budget deficits. It is observed that the triple deficit problem emerged more in economies whose savings were inadequate but which were growing above their opportunities. In the countries, these three openings affect each other and the emergence in the same period adversely affect the economy and open up economic crises. Therefore, in this study, the causes of triplet openness will be examined and the theoretical basis of the triplet deficit hypothesis will be revealed and a literature search will be done for triplet deficit hypothesis.
Keywords: Budget deficit, Current account deficit, Saving-investment deficit, Triple deficit hypothesis

1. GİRİŞ

Ekonomilerin temel sorunlarından birisi makroekonomik dengenin sağlanamaması ve makroekonomik yapıda dengesizliğin ortaya çıkardığı ve ekonomik yapıda bozucu etki yaratan dengesizliklerdir. Ekonomilerdeki genel denge, ülkelerin iç ve dış ekonomik faaliyetlerinin birbirine eşitlenmesi ile gerçekleşmektedir. İç ekonomik denge olarak ifade edilen denge durumu, özel kesimin tasarruf-yatırım dengesi ile kamu kesiminin gelir-gider dengesinden meydana gelmektedir. Dış ekonomik denge ise cari işlemler dengesinden kaynaklanmaktadır.

Bir ülkede makroekonomik dengenin sağlanmasında güçlü bir role sahip olan temel belirleyici faktörler cari açıklar, bütçe açıkları ve tasarruf-yatırım dengesizliği olarak da ifade edilen tasarruf açıklarıdır. Bu değişkenlerde meydana gelen herhangi bir değişme tüm iktisadi dengeleri değiştirmekte ve ekonominin durgun yapısı üzerinde önemli bir rol oynamaktadır (Yüce ve diğ. 2013: 195). Son yıllarda ekonomide yaşanan gelişmelere göre, azalan bütçe açığı, enflasyon ve faiz oranları gibi önemli gelişmelere ilaveten gittikçe artan cari açık, ikiz açık hipotezinin sorgulanmasına neden olmuş ve bu olguya tasarruf-yatırım dengesinin de ilave edilmesi bir gereklilik olarak görülmüştür. (Balan, 2016: 58).

Bütçe açıkları ve cari işlemler açığından oluşan ikiz açık hipotezi tartışılırken, özel tasarruf-yatırım dengesi ihmal edilmiştir. Hâlbuki makroekonominin genel dengesi, bütçe dengesi ile tasarruf-yatırım dengesinin birlikte cari işlemler dengesine eşit olmasıyla sağlanmaktadır. Yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak söz konusu genel dengenin iki değişkeni; bütçe dengesi ve cari işlemler dengesi dikkate alınırken, tasarruf-yatırım dengesinin cari işlemler dengesinin oluşumu üzerindeki etkisi ihmal edilmiştir (Samırkaş ve Samırkaş, 2015:2).

Bütçe gelirleri ile giderleri arasında negatif farkı yansıtan bütçe açığının, ihracat ve ithalat değerleri arasında ki farkı yansıtan dış ticaret açığının ve yurt içinde ki tasarruf yatırım farkını yansıtan tasarruf yatırım

açığının bir ekonomide aynı dönemde ortaya çıkması üçüz açık olarak adlandırılmaktadır (Şentürk ve Ekşi, 2010:339). Üçüz açık hipotezinden bahsedebilmek için bu dengelerin açık vermesi yeterli olmamakta aynı zamanda birbirlerini etkilemek ve birbirlerinden etkilenmek zorundadırlar. İkiz açık kavramı üçüz açık kavramından daha çok kullanılmaktadır. Çünkü ekonomide genellikle özel tasarrufların yatırımlara eşit olduğu varsayılmaktadır. Bu durumda da özel tasarruf açığının olmadığı varsayılarak cari açık ile bütçe açığı incelenmektedir (Danışman, 2009: 20).

2. ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN TEORİK ZEMİNİ

Üçüz açık hipotezi, 1980'li yıllarda dünyada yaşanan küreselleşme hareketlerinin de etkisiyle hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkeler için ortaya çıkabilen bir sorundur. Ülkelerde kalkınma ve sanayileşme süreciyle artan yatırım harcamalarına karşılık iç tasarrufları yetersiz kalan ülkelerin dış tasarruflara yönelme ihtiyacı doğmuştur. Yetersiz iç tasarruf nedeniyle dış kaynağa yönelen ülkelerin cari işlemler dengesindeki açık zamanla artmaya başlamıştır. Bununla birlikte bütçe dengesinin de açık vermesi özellikle gelişmekte olan ve kalkınma sürecini tamamlamamış ülkeler için her üç dengenin de açık vermesi önemli bir sorun haline gelmiştir (Balan, 2016: 58).

Üçüz açık, ikiz açıklara eşlik eden tasarruf yatırım açığı olarak tanımlanmaktadır. Üçüz açık durumunda iç ekonomik dengeyi bozulmaktadır. Bu durumda özel kesim tasarruf yatırım dengesi ve kamu kesimi gelir gider dengesi aynı anda açık vermesi dış ekonomik dengenin de açık vermesine neden olmaktadır (Karaçor ve diğ., 2012:2).

Üçüz açık hipotezi, ikiz açık hipotezinin devamı gibi nitelendirildiği için üçüz açık hipotezinin teorik temelleri ortaya konulurken öncelikle ikiz açık hipotezinin teorik altyapısının bilinmesi konunun anlaşılabilmesi için faydalı olacaktır.

İkiz açık hipotezine yönelik literatür üç farklı noktada ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi ikiz açığın var olup olmadığı, ikincisi ikiz açıklar arasında tek yönlü nedensellik ilişkilerinin analizi, üçüncüsü ise ikiz açıklar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin analiz edilmesidir. İkiz açıkla ilgili yapılan bazı çalışmalarda döviz kuru ve faiz oranı gibi değişkenler analizlere dâhil edilmektedir. Ancak uygulamalı çalışmalarda tasarruf ve yatırım değişkenlerinin ihmal edildiği göze çarpmaktadır. İkiz açık ile ilgili yapılan çalışmalarda tasarruf ve yatırım açıklarının kullanıldığı çalışma sayısı oldukça azdır. Bu nedenle artan cari açığa rağmen bütçe açıklarının azalması ikiz açık sorununun tekrar gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bunun için cari açık ve bütçe açığı ile birlikte özel kesimin tasarruf ve yatırım dengesini konu olan çalışmalara olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bahsedilen bu üç dengenin birbirini etkilemesi literatürde üçüz açık hipotezi olarak adlandırılmaktadır. Cari açık ve bütçe açıklarıyla beraber tasarruf yatırım açığı etkileşiminin de incelenmesi ülkenin dış ve iç dengesine yönelik çıkarımlar elde etmek için önemlidir. Cari açık ve bütçe açıklarının varlığı, yurt içi tasarrufların yetersizliği nedeniyle de meydana gelebileceği için bu durumun incelenmesi gerekmektedir (Tülümce, 2013: 98).

Bütçe açığının cari açığa neden olan etkilerine yönelik iki farklı teori vardır. Bunlardan birincisi Keynesyen Gelir-Harcama Yaklaşımına dayanmaktadır. Keynesyen yaklaşıma göre bütçe açıkları tüketim harcamalarıyla birlikte milli geliri artırmaktadır. Milli gelirin artması da ithalatı, yani ticaret açığını arttırmaktadır. Mundell-Fleming modeline dayanan ve Feldstein Zinciri" olarak adlandırılan ikinci teori göre ise bütçe açıklarındaki artış faiz oranlarında artışa neden olmaktadır. Fazi oranlarının artması yabancı sermaye girişine, ulusal paranın değerlenmesine ve dış ticaret açıklarının artmasına yol açmaktadır. Bunlara ek olarak Ricardocu Denklik Hipotezinde ise bütçe açığı ve cari açık arasında bir ilişkinin olmadığı savunulmaktadır. Ricardocu Denklik Hipotezine göre vergi düşüşleri sonucu artan bütçe açıkları özel tasarruflardaki artış ile dengelenmektedir. Bu durumda bütçe açıkların cari açık üzerinde hiçbir anlamlı etkisi oluşmamaktadır (İpek ve Kızılgöl, 2016:425).

Bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasında ki ilişki Keynesyen Açık Ekonomi Modeliyle gösterilmektedir. Açık bir ekonomide, Y= toplam ulusal üretim, C= toplam özel tüketim, I =toplam özel ulusal yatırım, G= hükümet harcamaları, X=ihracatı ve M= ithalat olarak adlandırılmaktadır (Günaydın, 2004:145).

$$Y = C + I + G + X - M \quad (1)$$

Buna ek olarak toplam ulusal üretim (Y), özel kesim tüketim harcamaları (C), tasarruflar (S) ve vergilerin (T) toplamına eşittir (Günaydın, 2004:145):

$$Y = C + S + T \quad (2)$$

Denklem (1) ve (2) eşleştirildiğinde aşağıdaki sonuç elde edilmektedir (Günaydın, 2004:145):

$$(X – M) = (S – I) + (T – G) \quad (3)$$

Eşitlik (3)'te (X-M) ticaret açığı, (T-G) bütçe açığı ve (S-I) ise tasarruf yatırım açığı olarak ifade edilmektedir. Tasarruf yatırım açığının zaman içinde değişmediği düşünülürse, bütçe açığında ortaya çıkan değişmeler dış ticaret açığını da değiştirecektir. Üçüz açık hipotezini ifade eden (3) no'lu denklem aşağıda belirtildiği gibi tanımlanabilir:

Tasarruf Açığı + Bütçe Açığı = Cari Açık ve ikiz açık (Günaydın, 2004:145).

3. ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNE YÖNELİK LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde üçüz açık hipotezinin geçerliliğini araştırmak için yapılan çalışma sayısı çok azdır. Yapılan çalışmaların çoğu 2000'li yıllardan başlamaktadır. Yapılan çalışmaların çoğu Türkiye ekonomisi üzerinedir. Bununla birlikte Türkiye dışına bazı ülkeler ve ülke grupları için yapılan çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Literatürde üçüz açık hipotezinin geçerliliğini araştıran çalışmalar şöyle özetlenebilir;

Zaidi ve Iqbal (1985) yaptıkları çalışmalarında yatırım harcamalarındaki artışların tasarrufları etkileyeceği ve bu durumda dış borçlar ve cari açığı arttıracağını ortaya çıkarmışlardır. Yaptıkları çalışma doğrudan üçüz açık hipotezine yönelik olmamasına rağmen üçüz açık hipotezini kanıtlayıcı sonuçlar elde etmişlerdir. Dooley ve diğerleri (1987), hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için 1960-1980 yılları arasında tasarruf ve yatırım oranları arasında EKKY kullanılarak analizler yapmışlardır. Analizden elde edilen sonuçlara göre cari açıkların azaltılabilmesi için tasarrufların arttırılması gerekir. Roubini (1988), 18 OECD ülkesi için 1960-1985 dönemi verileriyle yaptığı çalışmada ve cari açık ve tasarruf açıklarının açıklanmasında bütçe açıklarının çok önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır. Eisner (1994), Amerika ekonomisi için 1972 – 1991 dönemi verileriyle üçüz açık hipotezinin geçerliğini incelemiştir. Yapılan analizlerden elde edilen bulgulara göre kamu harcamalarında meydana gelecek bir azalma sonucunda kamusal tasarrufların artacağını ve böylece bütçe açıklarının daralacağı belirtilmiştir. Kısaca ilgili dönemde üçüz açık hipotezinin Amerikan ekonomisi için geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Domenech vd. (1997), 18 OECD ülkesini ele alarak VAR analiziyle üçüz açık hipotezini test etmiştir. Elde edilen bulgulardan hareketle üçüz açık hipotezinin ilgili ülkelerde geçerli olmadığı sonucuna varmışlardır. Pradhan ve Upadhyaya (2001) Amerikan ekonomisi için üçüz açık hipotezinin geçerliliğini 1967-1996 dönemi verileriyle incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre anılan dönemde Amerikan ekonomisi için üçüz açık hipotezinin geçerliliği test edilmiştir.

Şimşek (2005), Türkiye ekonomisi için bütçe açıklarının ulusal tasarruflar üzerindeki etkisini 1970-2003 dönemi yıllık verileri kullanarak analiz etmiştir. Yapılan analize göre bütçe açıklarındaki bir artışın, ulusal tasarrufları azalttığı sonucu elde edilmiştir.

Kuijs (2006), 1980 – 2005 dönemi verileriyle Çin ekonomisinde üçüz açığın varlığını zaman serisi analiziyle test etmiştir. Analiz sonucunda tasarruf oranlarındaki artışın bütçe ve cari işlem bilançosunda fazlalığa neden olduğu gözlemlenmiştir. Yani araştırmaya konu olan dönemde Çin ekonomisinde üçüz açık yerine üçüz fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kısaca üçüz açık hipotezini desteklemeyen bir sonuç elde edilmiştir.

Chowdhury ve Saleh (2007) Sri Lanka ekonomisi için 1970-2005 dönemi verileriyle üçüz açık hipotezinin geçerli olup olmadığını ARDL analiziyle analiz etmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen kanıtlara göre Sri Lanka için üçüz açık hipotezi geçerlidir.

Gruber ve Kamin (2007), 61 ülkedeki cari açığın belirleyicileri üzerine 1982-2003 dönemi verileriyle panel veri yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre artan tasarruf açıklarının incelenen ülkelerde cari açıkları arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca araştırmaya konu olan ülkeler için üçüz açık hipotezini destekleyici sonuçlar etmişlerdir.

Sürekçi (2011), Türkiye'de 1987:1-2007:3 dönemi verileriyle kamu dengesi, yatırım-tasarruf dengesi ve cari açık verileri arasındaki ilişkiyi VAR analiziyle araştırmıştır. Yapılan VAR analizinden elde edilen bulgulara göre Türkiye için ikiz açık hipotezinin geçerli olduğu ancak üçüz açık hipotezinin ise geçersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Karaçor ve diğ.(2012), 1980-2010 dönemlerini kapsayan veriler yardımıyla Türkiye ekonomisinde üçüz açık olgusu VAR analizi ve Granger Nedensellik Testi ile analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre kamu açıkları cari açığı, cari açıklar kamu açığını artırmakta, iki yönlü bir ilişki görülmektedir. Söz konusu değişkenler arasında tutarlı kısa dönemli bir Granger nedenselliğin varlığından bahsetmek mümkün olmamaktadır.

Tülümce (2013), Türkiye için, 1984-2010 dönemi verileriyle üçüz açığın varlığını VAR analiziyle test etmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre cari açık ile tasarruf yatırım açığı arasında ilişkinin olduğunu kanıtlanmıştır. Ancak üçüz açık hipotezinin Türkiye için geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Akıncı ve Yılmaz (2013), üçüz açık hipotezinin geçerliliğini Türkiye'de 1975-2010 dönemi verilerini kullanarak sınır testi ile analiz etmişlerdir. Yapılan analizlerden elde edilen bulgulara göre tasarruf açığı ve bütçe açığı hem kısa hem de uzun dönemde cari açık üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. Bu durumda üçüz açık hipotezinin Türkiye ekonomisi için geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Güder (2013), Türkiye için 1980-2012 dönemi verileri yardımıyla üçüz açığın varlığı ve üçüz açığı oluşturan bileşenlerin (bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve özel tasarruf-yatırım dengesi) ekonomik büyüme üzerine etkisini zaman serisi analiziyle araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bütçe açığının hem kısa hem de uzun dönemde özel tasarruf açığını etkilediği ve özel tasarruf açığının özellikle kısa dönemde cari açık üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Buna durumda ele alınan dönem için Türkiye'de üçüz açık sorunu olduğu söylenebilir.

Türkay (2013), Türkiye ekonomisinde 1980-2012 dönemi için yaptığı çalışmasında Engle-Granger İki Aşamalı yöntemi ile DOLS yöntemini kullanarak cari açığın bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Türkiye ekonomisinde belirtilen dönem için üçüz açık hipotezinin geçerliliği kabul edilmiştir.

Akbaş ve diğerleri (2014), Türkiye'de üçüz açık hipotezinin geçerliliği 1960 ve 2012 dönemi yıllık verileriyle Asimetrik nedensellik testi analiz etmişlerdir. Yapılan nedensellik analizine cari işlemler açığı ve bütçe

açığı ile cari açık ve tasarruf açığı arasında iki yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durumda Türkiye ekonomisi için üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışladır.

Şen vd. (2014), 1980-2010 dönemine ait verilerle Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerli olup olmadığını VAR Modeli ve Dolado-Lütkepohl Granger Nedensellik Testi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre 1980-2010 döneminde Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bolat ve diğerleri (2014), ikiz ve üçüz açık hipotezinin geçerliliğini 15 AB ülkesi için 2002 Ç1-2013: Ç3 dönemi verileriyle nedensellik analizi yardımıyla incelemişlerdir. Yapılan analizler sonucunda ikiz ve üçüz açık hipotezini destekleyici sonuçlara ulaşmışlardır.

Altun ve İnce (2014) yaptıkları çalışmada Türkiye için 1975-2010 dönemi verileriyle üçüz açık hipotezinin geçerliliğini Toda Yamamoto nedensellik testi kullanarak analiz etmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkiye rastlanmamıştır. Nedensellik testi sonuçlarına göre dış ticaret açığından tasarruf yatırım açığına, dış ticaret açığından bütçe açığına ve tasarruf yatırım açığından bütçe açığına doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kısaca üçüz açık hipotezini destekleyici sonuçlara ulaşmışlardır.

Tang (2014), ABD ekonomisi için üçüz açıkların varlığını 1960: 1-2013: 1 çeyrek dönemlik verilerle nedensellik analizi yardımıyla incelemiştir. Yapılan analizlerle ABD'de üçüz açık hipotezini destekleyici sonuca ulaşmıştır. Bununla birlikte bütçe açığı, dış ticaret açığı ve tasarruf açığı arasında pozitif bir ilişki olduğu ve uzun dönemde birlikte hareket ettikleri söylenebilmektedir.

Karanfil ve Kılıç (2015) 1980-2013 dönemi verileriyle Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerliliğini Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye ekonomisinde belirtilen dönemde cari açığın tek yönlü olarak tasarruf açığı ve bütçe açığını etkilediği, tasarruf açığı ile bütçe açığı arasında çift yönlü bir etkileşimin olduğu tespit edilmiş ve üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Samırkaş ve Samırkaş (2015) üçüz açık hipotezinin geçerliliğini 1975-2014 yıllarını kapsayan verilerle Varyans Ayrıştırma ve Granger Nedensellik testiyle Türkiye için sınamışlardır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye'de üçüz açık problemi tespit edilememiş olsa da cari açığın bütçe açığı ve tasarruf açığının önemli bir belirleyicisi olduğu bununla birlikte tasarruf açığından bütçe açığına doğru nedensel bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Berke vd. (2015) Türkiye'de üçüz açık ve büyüme ilişkisini 2003:Ç2-2012:Ç4 dönemine ait verileri VAR Modeli yardımıyla analiz etmişlerdir. Yapılan analizlere göre üçüz açık bileşenlerinin büyümeyi en fazla açıklayan değişkenler olduğu sonucu elde edilmiştir.

Şen ve Kaya (2016), 1994-2012 dönemi verileri yardımıyla yılından Rusya, Polonya, Ukrayna, Romanya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan için ikiz ve üçüz açık hipotezinin geçerliliğini Panel Granger Nedensellik testiyle analiz etmişlerdir. Yapılan analizlere göre ikiz açık ve üçüz açık hipotezini destekleyici sonuçlar elde edilememiştir.

Çoban ve Balıkçıoğlu (2016), 24 geçiş ülkesi açısından üçüz açığın varlığını 2002-2013 dönemi için panel veri analiziyle araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre cari açık ve tasarruf açığı arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Balan (2016), gelişen iki ülke grubu olarak BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ve MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) ekonomilerinde 1998-2014 yılları arasında üçüz açık hipotezinin geçerliliğini panel nedensellik testi aracılığıyla analiz etmiştir. Analiz sonuçları, üçüz açık hipotezinin BRIC ülkelerinde geçerli olduğunu, MINT ülkelerinde ise geçerli olmadığını göstermektedir.

İpek ve Kızılgöl (2016), Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerliliği 2004:1-2014:3 dönemine ilişkin üçer aylık verilerle sınır testi, ARDL analizi ve Toda-Yamamoto nedensellik analizleriyle incelemiştir. Sınır testi sonuçları cari açık, bütçe açığı ve tasarruf yatırım açığı değişkenleri arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir. ARDL analizi sonuçları ise bütçe açıklarının ve tasarruf yatırım açıklarının cari açığı uzun dönemde artırdığı sonucu elde edilmiştir. Bununla birlikte bütçe açığının cari açığı artırıcı etkisinin kısa dönem için de geçerli olduğu tespit edilmektedir. Nedensellik analizi sonuçlarına göre ise bütçe açığı ile cari açık arasında; bütçe açığı ile tasarruf yatırım açığı arasında ve cari açık ile yatırım tasarruf açığı arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu söylemektedirler.

Kaya ve diğerleri (2017), Türkiye için 1998: Ç1-2016: Ç4 dönemi üç aylık verilerle üçüz açık hipotezinin geçerli olup olmadığını NARDL yöntemini uygulayarak incelemiştir. Yapılan analiz sonuçlarından elde edilen bulgulara göre Türkiye'de üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucu elde edilmiştir.

Shastri ve diğerleri (2017), 1985-2015 dönemi için Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Srilanka ve Nepal olmak üzere beş Güney Asya ülkesi için üçüz açık hipotezinin geçerliliğini panel nedensellik testiyle analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre üçüz açık hipotezini destekleyici sonuçlara ulaşılmıştır.

Tekin ve Esener (2017), seçilmiş geçiş ekonomileri ve Türkiye'de için 1998-2014 dönemi yıllık verileriyle, ikiz ve üçüz açık hipotezlerini panel veri analiziyle test etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre bazı ülkeler hariç ikiz açık ve üçüz açık hipotezlerinin geçiş ekonomileri ve Türkiye'de güçlü bir geçerliliği olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Bayramoğlu ve Öztürk (2018), ikiz ve üçüz açık hipotezleri, 15 gelişmekte olan ülke (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, Ukrayna, Brezilya, Hindistan, Malezya, Slovakya Cumhuriyeti,

Romanya, Polonya, Rusya Federasyonu, Güney Afrika ve Türkiye) için 2000-2015 yılları arasındaki verilerle panel nedensellik analiziyle incelemiştir. Panel nedensellik sonuçlarına göre, bütçe açığından cari açığa doğru tek yönlü bir nedensellik söz konusudur. Analiz edilen ülke grubu için ikiz açıkların hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Üçüz açık hipotezi için ise yurt içi tasarruflar ile cari işlemler arasında güçlü bir ilişki kurulurken, sabit sermaye yatırımları ile cari işlemler dengesi arasındaki nedensel ilişki elde edilememiştir. Üçüz açık hipotezinin gelişmekte olan ülkeler grubu için kısmen geçerli olduğu söylenebilmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı ikiz açık hipotezinin devamı niteliğinde olan üçüz açık hipotezinin teorik olarak tartışılmasıdır. Bu amaçla üçüz açık hipotezi kavramsal olarak araştırılarak üçüz açık hipotezinin teorik zemin araştırılmıştır. Bununla birlikte üçüz açık hipotezinin geçerliliğine yönelik yapılan çalışmalar derlenerek üçüz açığa yönelik literatür araştırması yapılmıştır. Yapılan literatür araştırmasında göze çarpan en önemli konulardan birisi yapılan çalışmaların çoğunun Türkiye için yapılmış olmasıdır.

Literatür araştırması şöyle özetlenebilir; Şimşek (2005), Karaçor ve diğ.(2012), Akıncı ve Yılmaz (2013), Güder (2013), Türkay (2013), Akbaş ve diğerleri (2014), Şen vd. (2014), Altun ve İnce (2014), Karanfil ve Kılıç (2015), Samırkaş ve Samırkaş (2015), Berke vd. (2015), İpek ve Kızılgöl (2016), Kaya ve diğerleri (2017), Türkiye için yaptıkları çalışmalarda üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucu elde edilmiştir. Aynı zamanda Türkiye ekonomisi üzerine çalışma yapan, Sürekçi (2011), Tülümce (2013), Şen ve Kaya (2016), Tekin ve Esener (2017), yaptıkları çalışmalarda üçüz açık hipotezini kanıtlayıcı bulgular elde edememişlerdir.

Türkiye dışında başka ülke ve ülke grupları için yapılan çalışmalarda; Chowdhury ve Saleh (2007), Gruber ve Kamin (2007), Bolat ve diğerleri (2014), Tang (2014), Shastri ve diğerleri (2017), Bayramoğlu ve Öztürk (2018),üçüz açık hipotezini destekleyici sonuçlar elde etmişlerdir. Domenech vd. (1997), Kuijs (2006), Şen ve Kaya (2016), Balan (2016), yaptıkları çalışmalarda üçüz açık hipotezinin geçerli olmadığı sonuçlarına ulaşmışlardır. Sonuç olarak literatürde bütçe açığı, cari açık ve tasarruf ve yatırım açığı olarak anılan üçüz açık hipotezinin geçerli olduğuna yönelik yapılan çalışmalar daha fazladır. Bu durumda üçüz açık olgusunun varlığı teyit edilebilmektedir. Ancak farklı dönemlerde farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda bunun tam tersi sonuçlar elde edildiği de unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

Akbaş, Y.E., Lebe, F. ve Zeren, F. (2014) "Testing the Validity of the Triplet Deficit Hypothesis for Turkey: Asymmetric Causality Analysis", Journal of Business and Economics 2014, 7 (14), 137-154. DOI: 10.17015/ejbe.2014.014.08.

Akıncı, M., ve Yılmaz, Ö. (2013). T"ürkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı". İMKB Dergisi, Yıl:13, Sayı:50, 2013, 1-28.

Altun, N. ve İnce, T. (2014), "Türkiye'de Üçüz Açıklara Ampirik Bir Yaklaşım:1975 -2010", Sakarya İktisat Dergisi, sayı 2, s. 40-61.

Balan, F. (2016), "BRIC ve MINT Ekonomilerinde Üçüz Açık Hipotezinin Ampirik Analizi", Journal of Life Economics, Cilt 3, Sayı 1, s. 57 – 70.

Bayramoğlu, Tay, A. ve Öztürk, Z. (2018) "Assessing the Twin and Triple Deficit Hypotheses in Developing Economies: A Panel Causality Analysis", Global Approaches in Financial Economics, Banking, and Finance, pp.209-225.

Berke, B., Temiz, D. ve Karakurt, E. (2015). "Üçüz Açık Ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 10(2), s. 67- 89.

Bolat, S., Değirmen, S., and Şengönül, A. (2014), "Does Triple Deficits have (Un) Stable Causality for the EU Members? Evidence from Bootstrap-corrected Causality Tests", Procedia Economics and Finance Volume 16, pp.603-612, https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00847-8

Chowdhury, K. ve Saleh. A. S., (2007), "Testing the Keynesian Proposition of Twin Deficits in the Presence of Trade Liberalisation: Evidence from Sri Lanka", Wollongong Economics Working Paper, No: 07-09, 1-33.

Çoban, H. ve Balıkçıoğlu, E. (2016), "Trıple Defıcıt Or Twın Dıvergence: A Dynamıc Panel Analysıs", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 12, Yıl 12, Sayı 1, s. 271-280.

Danışman, Y. (2009). "İkiz Açıklar ve Doğru Makroekonomi Politikası Seçimi", Mesleki Yeterlilik Tezi, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

Doménecha, R., Taguasb. D. and Varelab, J. (1997), "The Effects of Budget Deficits on National Saving in the OECD". pp.1-19 http://iei.uv.es/~rdomenec/saving.pdf (Erişim Tarihi: 29/05/2018).

Dooley, M., Frankel, J., and Mathieson, D. J. (1987). "International Capital Mobility: What do Saving-İnvestment Correlations Tell Us?". IMF StaffPapers, 34(3), pp. 503-530.

Eisner, R.(1994). "National Saving and Budget Deficits", The Review of Economics and Statistics, Vol.7, No:1, pp.181-186.

Güder, F.(2013). "Üçüz Açık Sorunu ve Üçüz Açık Bileşenlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Çanakkale.

Günaydın, İ. (2004), "Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki", Ekonomik Yaklaşım, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü Yayını, Cilt:15, Sayı:52-53.

Gruber, J.W. ve Kamin, S. (2007), "Explanining the Global Patternf of Current Account Imbalances", Journal of International Money and Finance, 26(4), pp.500-522.

İpek, E. ve Kızılgöl Ayvaz, Ö. (2016), "Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık", Ege Akademik Bakış, Cilt 16, Sayı 3, s. 425-442.

Karaçor, Z., Alptekin, V., Akar, T. ve Akar, G. (2012) "İstikrar mı, İstikrarsızlık mı? Türkiye'de Üçüz Açık Analizi" Borç Dinamikleri, Finansal istikrarsızlık ve Büyük Durgunluk Konferansı, 1-15, İzmir.

Karanfil, M. ve Kılıç, C. (2015), "Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Zaman Serisi Analizi", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 11, Sayı 24, s. 1-20.

Kaya, A. E., Karakaş, M., Gür, O.B., ve Özer, H. A. (2017), "An Asymmetric Investigation for the Validity of Triple Deficit Hypothesis in Turkey". ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies) 9-11 November, 2017 Ankara Yıldırım Beyazıt University- Ankara/TURKEY

Kuijs, L. (2006), "How Will China's Saving-Investment Balance Evolve?", World Bank Policy Research Working Paper, No: 3958, pp. 1-32.

Pradhan G. and. Upadhyaya K..P.(2001), "The Impact of budget deficits on national saving in the USA", Applied Economics, Vol.33(13), pp.1745-1750.

Roubini, N. (1988). "Current account and budget deficits in an ınter temporal model of consumption and taxation smoothing: A solution to the 'feldstein horioka puzzle'?". NBER WorkingPaper, 2773, pp. 1–52.

Samırkaş, M.C. ve Samırkaş M. (2015), "Türkiye'de Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma", Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 7(3), s. 23-32

Shastri, S , Giri, A , Mohapatra, G . (2017), "Assessing the Triple Deficit Hypothesis for Major South Asian Countries: A Panel Data Analysis". International Journal of Economics and Financial Issues, 7 (4), pp. 292-299.

Sürekçi, D. (2011). "Türkiye'de Üçüz Açıklar Olgusunun Analizi: Dinamik Bir Yaklaşım". Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:18, Sayı:1, s. 51- 69.

Şen, A., Şentürk, M., Sancar, C., and Akbaş, Y. E. (2016), "Empirical Findings on Triplet Deficits Hypothesis: The Case of Turkey". Journal of Economic Cooperation and Development, 35, 1, 81-102.

Şen, H. and Kaya, A. (2016), "Are the Twin or Triple Deficits Hypotheses Applicable to Post Communist Countries?" BOFIT Discussion Paper No. 3/2016. Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2738949.

Şentürk, M. ve Ekşi, I. H. (2010)."Üçüz Açıklar ve Finansal Krizler: Türkiye Deneyimi", Halil Seyidoğlu'na Armağan Finansal Kriz Yazıları, Ankara: Nobel Yayınları.

Şimşek, M. (2005). "Türkiye'deki Bütçe Açıklarının Ulusal Tasarruflara Etkileri". Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, 1- 20.

Tang, T. C. (2014). "Fiscal Deficit, Trade Deficit, and Financial Account Deficit: Triple Deficits Hypothesis with the U.S. Experience", Monash University Department of Economics Dıscussion Paper, 6, pp.1-13.

Tekin, İ. ve Esener, S. Ç. (2017), "Üçüz Açık Olgusu: Geçiş Ekonomileri ve Türkiye Üzerine Bir Panel Veri Analizi", V. Anadolu International Conference in Economics, May 11-13, 2017, Eskişehir, Turkey

Tülümce, S.Y. (2013), "Türkiye'de Üçüz Açığın Ampirik Analizi (1984-2010)", Maliye Dergisi, Sayı 165, Temmuz-Aralık 2013, ss.97-114.

Türkay, H. (2013). "Türkiye'de Cari Açık, Bütçe Açığı ve Yatırım Tasarruf Açığı İlişkisi". C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(2), 253-269.

Yüce, G., Akıncı, M., ve Yılmaz, Ö. (2013). "Türkiye Ekonomisinde Temel Ekonomik ve Finansal Göstergeler Bağlamında 2002 Öncesi ve Sonrası". Maliye Dergisi, 183-207.

Zaidi, I. and Iqbal, M. (1985), "Saving, Investment, Fiscal Deficit, and the External Indebtedness of Developing Countries", World Development, 13(5), 573-588.

ÜLKELERE GİREN SICAK PARANIN FİNANSAL PİYASALARDA YARATIĞI ETKİLER*

Meltem KESKİN KÖYLÜ[**]
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZET

Uluslararası sermaye hareket alanlarının serbestisi ile yatırım pozisyonlarını uluslararası finansal piyasalarda hızlı ve kolay şekilde konum değiştirebilme imkânı sayesinde, tüm dünyada var olan yatırım fırsatlarını değerlendirmek isteyen yatırımcılar, karlılıklarını maksimize etmek için özellikle gelişmekte olan memleketlere paralarını kısa dönemler için getirerek kazanç sağlamaktadırlar. Sıcak paranın kısa dönem için hisse senedi, tahvil, bono alımları, portföy yatırımları, banka mevduatları gibi yatırım araçlarını kullanarak kar sağladığı anla birlikte hareketliliği hızlanır. Gelişmekte olan ülkelerde para giriş ve çıkışı fazladır. Likidite fazlası olan ülkelerden gelen yabancı sermayenin, doğrudan yatırıma girmesi ve yurt içi birikimlerin yetersiz olduğu alanlar için can suyu niteliğinde ve özelliklede bu sermayenin yatırıma yönelik olması sermayenin geldiği ülke için önemi tartışılmaz bir gerçektir. Ancak yabancı paranın uzun dönemli ve yatırıma dönüşmeyen kısa süreli paradan para kazanma amaçlı gelmesi, bu paranın geldiği ülkeye finansal dalgalanmalar ve düzensizlikler geleceğin görülemediği ve finansal kaynakların yanlış kullanımına neden olan olguları da birlikte getirmektedir. Özellikle piyasalardan hızla uzaklaşan spekülatif sıcak para kur dengesinin hızla bozulması ve aşırı yükselişine neden olabilmektedir. Sıcak paranın yıkıcı etkilerine karşı alınabilecek önlemler ve sonuç olarak paranın tekrar ülkeden çekilmesi dönemin kontrolü altında tutulması önemlidir. Bu çalışmada, sıcak para girişinin özellikle gelişmekte olan ülkeler yarattığı bağımlıktan kurtulma yolları ve finansal piyasalarında yarattığı etkiler ikincil veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Sıcak Para, Spekülatif Hareketler, Finansal Serbestlik, Para Hareketliliği*
Jel Kod: *A10, F00, F20, F30, G10, G30*

The Effects Of Incoming Hot Money On The Fınancial Markets

ABSTRACT

As the international capital mobility is high, the investors can bring their money into developing countries for short terms to maximize their profits. The mobility of hot money increases as it is used to profit in the short term in terms of stock, bond and note purchases, portfolio investments, and bank deposits. Money entrance and exits are frequent in developing countries. The foreign countries can have excess liquidity, and the transfer of this (in terms of investment) to the areas that national accumulations are not enough is vital for the developing countries. However, if this foreign money is not turned into an investment and only stays for a short amount of time, it creates financial instability and variations to the developing country. Especially, the money that exists a country fast damages the economic rates and causes rapid increase. In order to tackle the devastating effects of hot money flow, designing precautions, including the prevention of exits are important. In this study, the ways of ending hot money flow related addictions to developing countries, and the effects that this flow creates in their financial markets are evaluated, in light of secondary data.

Keywords: Hot Money, Speculative Actions, Financial Freedom, Money Mobility
Jel Kod: A10, F00, F20, F30, G10, G30

GİRİŞ

Uluslararası sermaye hareket alanlarının serbestisi ile yatırım pozisyonlarını uluslararası finansal piyasalarda hızlı ve kolay şekilde konum değiştirebilme imkânı sayesinde, tüm dünyada var olan yatırım fırsatlarını değerlendirmek isteyen yatırımcılar, karlılıklarını maksimize etmek için özellikle gelişmekte olan memleketlere paralarını kısa dönemler için getirerek kazanç sağlamaktadırlar. Sıcak paranın kısa dönem için hisse senedi, tahvil, bono alımları, portföy yatırımları, banka mevduatları gibi yatırım araçlarını kullanarak kar sağladığı anla birlikte hareketliliği hızlanır. Gelişmekte olan ülkelerde para giriş ve çıkışı fazladır. Likidite fazlası olan ülkelerden gelen yabancı sermayenin, doğrudan yatırıma girmesi ve yurt içi birikimlerin yetersiz olduğu alanlar için can suyu niteliğinde ve özelliklede bu sermayenin yatırıma yönelik olması sermayenin geldiği ülke için önemi tartışılmaz bir gerçektir. Ancak yabancı paranın yatırıma dönüşmeyen kısa süreli paradan para kazanma amaçlı gelmesi, bu paranın geldiği ülkede finansal dalgalanmalar ve düzensizlikler meydana gelmesine, geleceğin görülememesine ve finansal kaynakların yanlış kullanımına neden olan olguları da birlikte getirmektedir. Özellikle piyasalardan hızla uzaklaşan spekülatif sıcak para kur dengesinin hızla bozulması ve aşırı yükselişine neden olabilmektedir. Sıcak paranın yıkıcı etkilerine karşı alınabilecek önlemlerin başında paranın tekrar ülkeden çekilmesi dönemin kontrolü altında tutulması gelmektedir. Bu çalışmada, sıcak para girişinin özellikle gelişmekte olan ülkeler yarattığı bağımlıktan kurtulma yolları ve finansal piyasalarında yarattığı etkiler ikincil veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Küreselleşme hareketi ile birlikte özelliklede 20. Yüzyılın son çeyreğinde finansal işlemlerde kontroller resmi olarak kaldırılmaya başlanmıştır. Dünyada oluşan bu yeni eğilim ile finansal serbestleşme hareketi başlayarak

sıcak paranın uluslararası hareketlilik kabiliyeti de artmıştır. Bu gelişmelerin sonucu fon fazlası bulunan ülkelerden özellikle gelişme potansiyeli yüksek olan ülkelere doğrudan veya kısa dönemli fon hareketliliği başlamıştır.

Yatırım imkânlarının tüm dünyada karlı alanlara kayması fon sahiplerinin de getirilerini artırmıştır. Yine özellikle gelişmekte olan ülkelere gelen kısa dönemli fonlar ile kar getirilerin yüksek olması gelişmekte olan ülkelere sıcak para akışını hızlandırmıştır.

Gelişmekte olan ülkelere sıcak paranın özellikle yatırım amacı ile uzun sürekli olarak gelmesi, yatırımın yapıldığı ülkeye ekonomik olarak faydalar sağlamaktadır. Ancak sermaye piyasalarının sığ olduğu ülkelerden, portföy yatırımı olarak gelen sıcak paranın süratli bir şekilde ülkeyi terk etmesi ekonomik yapıyı bozabilecek istikrarsızlıkları da içinde barındırabilmektedir.

Özellikle, Amerikan Merkez Bankası (Federal Rezerv Sistemi - FED) ve Avrupa Merkez Bankası (European Central Bank - ECB) günümüze kadar piyasalarda daha fazla sıcak para dolaşımına olanak sağlayan para politikalarını yürüttüler. Bu politikalar gelişmekte olan ülkelere giren doğrudan ve portföy yatırımlarını da etkilemekteydi. Ancak bu politikaların değişmesi ile birlikte gelişmekte olan ülkelere giren portföy yatırımları da azalmaya başlamıştır. Sıcak paranın gelmesine bağımlı olan ülkelerde sürecin tersine dönmesi finansal istikrasızlıkları gündeme getirebilmektedir.

Ülkelere giren doğrudan yatırımlar, kalıcı yatırımlardır. Bu yatırımları iki grupta incelemek mümkündür. Yabancı yatırımcı, kendi sermayesi ile birlikte teknolojisini ve bilgi birikimini getirip sıfırdan yatırım yapar. Bu tür yatırım geldiği ülkeye sağladığı katma değer yüksektir. Bir diğer doğrudan yatırım ise, yabancı yatırımcının, ülkede bulunan herhangi bir işletmeyi devir alınması veya ortak olarak satın alması ile yapılan yabancı yatırımlardır. Doğrudan yapılan yabancı yatırımlar geldikleri ülkeye sıcak para girişinde olduğu gibi fayda sağlarlar.

Sıcak para doğrudan yatırımlardan farkı kalıcı olmamalarıdır. İster ekonomik ister politik olsun herhangi bir nedenle ürkek olan sıcak para süratli olarak bulunduğu bölgeyi terk edebilme kapasitesi çekildiği ülke ekonomisinde paranın oranına bağlı olarak sancılı dönemlere neden olur.

Bu çalışmada özellikle, sıcak paranın geldiği ülke piyasalarında yaratacağı olumlu ve olumsuz etkileri tartışılmıştır. Ayrıca, sıcak paranın yatırıma dönüştürülmesinin sıcak paranın geldiği ülkeye sağlayabileceği finansal faydalar ve önlemlerde tartışılmıştır.

1. SICAK PARA

Sıcak para teriminin ortak görüşü yansıtan tanımı olmamakla birlikte getiri miktarı ve risklerden hızı etkilenme eğilimi gösteren akımlar olarak tanımlanabilir (Chang vd. (1997)'den aktaran, TCMB, 2005: 28). Sıcak para ürkek yapısı ile kısa vadeli, spekülatif hareketlere hassas, dalgalı ve hızlı hareket edebilecek özelliklere sahiptir. Sıcak paranın dikkatini çeken en belirleyici unsur ise yüksek getiridir. Ancak yabancı kısa dönemli yatırımcı yüksek getirinin yanı sıra parasını götürdüğü ülkenin, uluslararası dereceleme kuruluşlarından aldığı güvenilirlik notlarına, ekonomik yönetimde istikrarın olup olmadığı, ülkenin istikrarlı bir büyüme oranının olup olmadığı, enflasyon istikrarı, ülke para politikaları, vergilendirme politikaları ve ülkenin yapısal ve ekonomik reformları gerçekleştirme düzeyi göstergelerini de yakından izlerler (Demiral, 2008: 33-34).

Bir ülkeye dört farklı şekilde sıcak para girmektedir (Eğilmez, 2014).

1. Mal ve hizmet satımı,
2. Cari transferlerle,
3. Doğrudan yatırım,
4. Finansal yatırım amaçlı.

Cari transferler dışarıda bıraktığımızda. Özellikle gelişmekte ülkelere giren sıcak para kategorisinde doğrudan yatırımlar paranın geldiği ülkeye en fazla katkı sağlayan unsurdur. Bu sistemle değerlendirilen yabancı para spekülatif hareketlerden etkilenip kaçma eğilimine girmez. Kısa vadeli yatırım değildir. Doğrudan yatırım iki şekilde gerçekleşebilir. İlki yabancı para, geldiği ülkede ki kurulu işletmeyi devir almak veya ortak olma yoluyla yatırıma girer. Bir diğeri ise, para, temelden yeni bir üretim yapacak donanımı ve tekniği kurma amacı ile gelebilir. Bu gelen yatırımlar geldiği ülkenin finansal piyasalarına katkı sağladığı gibi bulunduğu ülkenin istihdam probleminin çözümü de dâhil olmak üzere pek çok ekonomik faydaları da birlikte getirir.

2. SICAK PARA ETKİLERİ

Sıcak para doğası gereği, yüksek kazanç sağlamak için riskler alarak gelen ama risk seviyesinin artması ile de elde ettiği karı alarak hızla piyasadan çıkar (Eğilmez, 2014). Sıcak para özellikle gelişmekte olan ülkelerde yüksek gelir elde ettiği için bu ülkelerde kısa süreli yatırımlar için uygun ortamlar elde edebilir.

Gelişmekte olan ülkeler sıcak para hareketlerinden derin etkilenmektedir. Sıcak para girişi ile birlikte; Portföy yatırımları ve özelikle bankalara verilen kısa vadeli krediler artar. Faizlerde geriler. Ülke parasının değer değişimi gözlenir. Tüketim hızlanır. Tasarruf yapma eğilimi azalır. Doğal olmayan büyüme hızı ile karşılaşılır. Cari işlemler dengesinde bozulmalar yaşanır. Kısa vadeli dış borçlanmalar artar (Palma, (2000)'den aktaran, Uras, 2013: 22).

Ekonomik ve/veya siyasi riskler gibi nedenlerle birlikte ürkek olan sıcak para hızla bulunduğu ülkeyi terk etme eğilimine girer. Ülkede risklerin artışı yerli sermayenin yatırım kararı almasını da etkilerken yabancı yatırımcı riskli olduğu ülkeye gelişini erteler ya da parasını hızla o ülkeden çıkmasına neden olur. Böyle bir ortamda, ülke ani döviz çıkışı ile döviz daralması yaşayar. Döviz kurlarında istikrarsızlığın yanı sıra piyasalarda oynaklıklar görülür (Eğilmez, 2014). Para piyasalarındaki oynaklık sonucu yerli para değeri hızla düşmeye başlar. Paranın alım gücünün düşmesi ile birlikte enflasyonist ortam tetiklenir. Yatırımlar azalması ise üretimi etkiler. İthalat ve ihracat dengesi bozulur. Cari açık dengesinde bozulmada bu süreci takip eder. Bu durum kırılgan gelişmekte olan ülkeler için varlıkların ucuzlaması anlamına da gelir.

Sıcak paranın diğer olumsuz etkisi geldiği ülkede döviz çoğaltımına neden olur ve yerli paranın değerlenmesine neden olmaktadır. Gereğinden fazla değerlenen yerli para ise ihracatın azalmasına ve ithalatın artmasına neden olur. Reel faiz ile döviz kuru dengesini de bozucu etkisi olan sıcak para, ekonomide depreme neden olabilir. Sıcak paranın çıkış dönemlerinde döviz kurlarını sabit tutmakta zorlaşır. Üstelik sıcak para kısa dönemde istenen getiriyi alması ile çıkış başlar. Paranın girip kısa süre sonra getirisi ile çıktığı piyasalarda dışa bağımlılık kronikleşirken ekonomik büyüme de dışa bağımlı olmaya başlarken finansal kriz ortamlarına zemin hazırlar (Demiral, 2008: 40-41).

Gelişmekte olan ülkelere giren sıcak paranın avantajları da vardır. Öncelikle sıcak para finansal araçlarda çeşitliği sever. Bunun için geldiği ülkeyi portföy çeşitlendirmesine gitmeye zorlar. Ayrıca fon ihtiyacı olan yatırımcılar içinde ülkeye giren sıcak para yatırım imkânları sağlar. Finansal piyasalarda canlanma yaratıcı etkisi de bulunmaktadır. Üstelik gelişmekte olan ülkeleri etkin ve sürdürülebilir mali politikalar üretmeye zorlar.

3. KRILGAN BEŞLİ EKONİMİLER VE DIŞ YATIRIMLAR

Dünyada en kırılgan beş ekonomiyi tanımlamak için "Kırılgan Beşli" tanımlaması ilk kez Morgan Stanley tarafından 2013 yılının Ağustos ayı yayınlanan yatırım bankası raporunda kullanılmıştır. Dış finansman gereksinimi ve cari açık oranının büyümesi ülkeleri kırılganlıklarını artıran unsur olup. Kırılgan beşli listesinde yer alan ülkelerde zaman içinde değişmektedir. Tablo 1'de "kırılgan beşli" olarak değerlendirilen ve gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan ülkelere 2010-2017 yılları arasında giren doğrudan yatırım miktarları verilmiştir.

Tablo 1: Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelere Yapılan Doğrudan Yatırımlar (Milyon Dolar)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye	9 086,0	16 142,0	13 745,0	13 463,2	12 738,7	17 717,0	12 942,0	10 864,0
Brezilya	83 749,0	96 152,4	76 098,0	53 564,4	73 370,1	64 291,4	57 999,4	62 712,6
Hindistan	27 417,1	36 190,5	24 195,8	28 199,4	34 582,1	44 064,1	44 480,6	39 916,1
Arjantin	11 332,7	10 839,9	15 323,9	9 821,7	5 065,3	11 759,0	3 260,2	11 857,0
Meksika	27 319,0	25 221,4	21 730,3	48 491,7	28 672,0	34 857,6	29 755,1	29 695,0
Şili	14 910,4	21 657,7	28 100,0	21 168,4	24 262,0	19 540,9	11 163,0	6 729,6
Güney Afrika	3 635,6	4 242,9	4 558,8	8 300,1	5 770,6	1 729,4	2 235,0	1 324,7
Kazakistan	11 550,7	13 973,1	13 337,0	10 321,0	8 405,9	3 859,9	8 097,3	4 633,7
Endonezya	13 770,6	19 241,3	19 137,9	18 816,7	21 810,5	16 641,5	3 921,2	23 063,1

Kaynak: UNCTAD: 2018

Tablo 1'de görülebileceği gibi özellikle kırılgan beşli olarak adlandırılan Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika'ya giren doğrudan yatırımlarda 2017 yılı dâhil Brezilya daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Gelişmiş ülke kategorisinde yer alan ülkelerden bazılarına yapılan doğrudan yatırımlar 2010-2017 yılları arası Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Seçilmiş Gelişmiş Ülke Kategorisinde Yer Alan Ülkelere Yapılan Doğrudan Yatırımlar (Milyon Dolar)

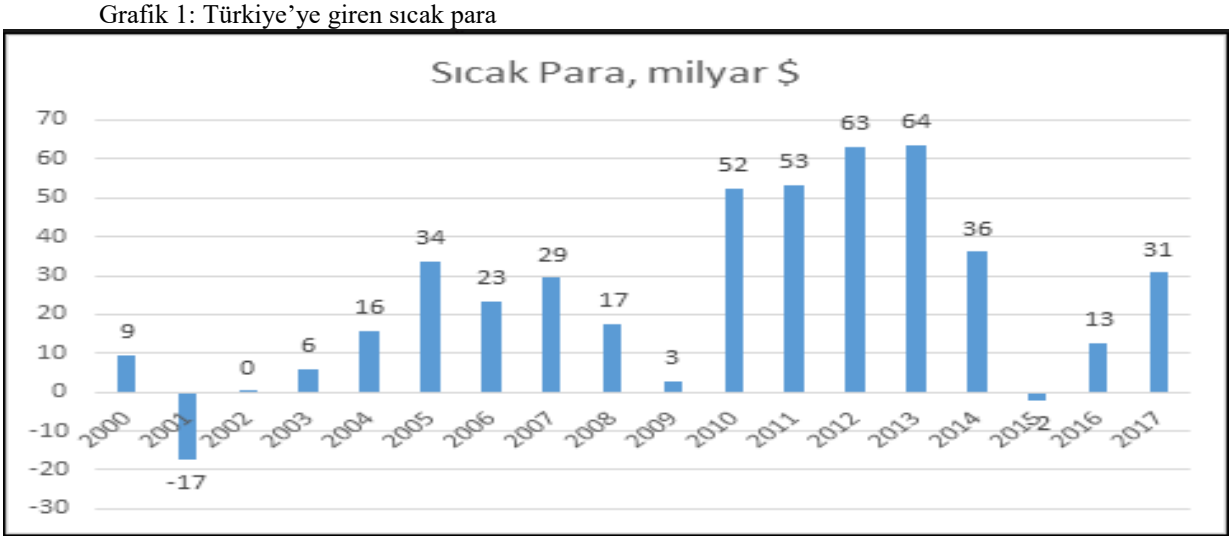
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	28	39	43	69	58	45	37	
Kanada	400,4	669,3	111,0	391,1	933,2	602,5	297,4	24 243,8
Amerika								
Birleşik	198	229	199	201	201	465	457	
Devletleri	049,0	862,0	034,0	393,0	734,0	765,0	126,0	275 381,0
	36	58	59	56	40	20	47	
Avustralya	795,5	931,6	574,4	765,5	969,6	462,9	756,0	46 368,0
					12		11	
Japonya	- 1 251,8	- 1 758,3	1 731,5	2 303,7	029,8	3 308,8	388,4	10 429,8
	58	42	55	51	24	32	196	
İngiltere	200,3	200,4	446,1	675,8	690,2	720,4	130,5	15 090,0
	65	67	28	15		33	16	
Almanya	643,0	513,7	181,1	573,2	4 863,2	276,3	982,4	34 726,3
		24	25	51	44	69	85	
Hollanda	- 7 184,5	155,8	013,0	105,3	973,6	565,1	777,5	57 956,7
					18		11	
Finlandiya	7 358,8	2 549,9	4 154,0	- 168,6	303,6	1 483,9	644,5	1 327,9
	13	31	16	34		45	35	
Fransa	890,1	641,9	062,1	270,3	2 669,3	346,6	165,2	49 794,9
	29	26	29			81	48	
İsviçre	875,9	414,9	483,0	1 154,9	9 340,1	883,9	313,9	40 986,1
	114	123	121	123	128	135	133	
Çin	734,0	985,0	080,0	911,0	500,0	610,0	710,0	136 320,0

Kaynak: UNCTAD: 2018

Tablo 2'de takip edilebileceği gibi Amerika Birleşik Devletleri ve Çin hariç diğer gelişmiş ekonomilere yatırımlar gelişmekte olan ülkeler arasında uçurum oluşturabilecek farklar oluşturmamıştır. Gelişimini tamamlamış ülkelerde finansal piyasalar özellikle sıcak para giriş ya da çıkışlarından derin etki almazlar. Zaten bu ülkelerde dışardan paranın kısa vadeli gelmesi için cazip ortamlarda bulunmaz. Sıcak para özelliği gereği kısa sürede kar sağlayıp bulunduğu ülkeden çekilmeyi tercih eder. Sıcak para, bu finansal ortamı gelişmiş ülke piyasalarında bulamaz. Sıcak paranın en sevdiği piyasalar gelişmekte olan piyasalardır. Ekonomik yapıları kırılgan olan ülkeler riskli olmakla birlikte sıcak paranın kısa vadede çok kazanıp geri çekileceği ortamları sağlarlar.

Türkiye özelinde durum değerlendirmesi yapıldığında Grafik 1'de ülkeye giren sıcak para miktarı 2000-2017 itibariyle verilmiştir.

Grafik 1: Türkiye'ye giren sıcak para

Kaynak: http://www.finansalgoz.com/, 2018.

Türkiye, 2000 yılının Kasım ayında likidite krizi yaşamıştır.2008 yılında Amerika kaynaklı yaşanan kriz ise tüm dünyayı etkilemiştir. 2015 yılının son ayı ile birlikte Federal Rezerv Sistemi (FED)'in faiz artırmaya başlaması ile dünyada parasal genişleme döneminin sonlandığı algısının artığı dönem olmuş ve Grafik 1'de de görüleceği gibi Türkiye'ye giren sıcak para miktarı da bu bahsi geçen yıllarda azalmıştır.

Türkiye'ye giren doğrudan ve portföy yatırımları ile birlikte son iki yıllık cari açık rakamları Grafik 2'de verilmiştir.

Grafik 2:2016-2018 yılları Türkiye'ye Yatırımlar ve Cari İşlemler Açığı (Milyar $)

Kaynak: TCMB, 2018.

Grafik 2'de 2017 yılı son çeyreğinde doğrudan yatırım azalırken Türkiye'ye gelen portföy yatırımlarının artışının sürdüğünü ve 2018 yılının ikinci çeyreği ile birlikte portföy yatırımlarında da bir azalma izlenmektedir.

SONUÇ

Sermaye dolaşımı serbesti ile birlikte hızlanan sermaye hareketi yüksek getiri sağlayabilmek için özellikle gelişmekte olan ülkelere kaymıştır. Bu süreçte Türkiye'de yabancı yatırımları ve sıcak parayı çeken ülkelerden biri olmuştur.

Ülke dışından gelen sıcak para akışı, geldiği gelişmekte olan ülkeye, yatırım ve üretim artırıcı kaynak sağlayabilme potansiyelini içinde barındırır. Sıcak paranın sürekliliğini sağlayabilmek ise yüksek faiz getirisi sunabilmenin yanı sıra finans araçlarda çeşitlendirmeye gidilmesine, çeşitli teşviklerin verilebilmesine, vergilendirme stratejileri ile sıcak paraya cazip ortamlar hazırlanabilmesine, siyasi ve ekonomik risklerin azaltılması gibi tedbirlerin alınmasını gerektirmektedir. Sıcak parayı davet eden ülke özellikle portföy çeşitlendirmesi yapması, ekonomik ve siyasi risklerin minimize etmesi ülke için onarıcı etkiye sahiptir.

Ancak sıcak paranın; cazip etkisini olumsuza çevirerek, geldiği ülke para politikası etkinliğinin tahrip edici etkisinin varlığını da göz ardı etmek gerekmektedir. Ülkeye giren sıcak paranın, kaynak laneti etkisi yaratabileceği ve bunun sonucu finansal piyasalarda yıkıcı etki oluşturabileceği negatif potansiyeli de içinde barındırır. Özellikle gelişmekte olan ülkeye giren spekülatif hareketli, kısa dönemli sıcak fon akımının, dış borç finansmanı olarak kullanılması ülkenin tasarrufa değil tüketime yönelmesine neden olabilmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülke merkez bankaları sıcak paranın ani çıkışlarındaki piyasalarda yaratacağı yıkıcı etkiyi önleyebilmek için kaynakların atıl kalmasına neden olsa da, döviz rezerv oranlarını artırmaları gerekebilmektedir.

Yabancı yatırımcı tarafında geçici süre için gelen sıcak paranın bozucu sonuçlarından kurtulabilmek ve bu paraya bağımlılıktan arınabilmek için üretime dayalı köklü reformların yapılması gereklidir. Dünyada söz sahibi olabilecek markaların yaratılması önemli iken yatırım planlarının işlevselleşmesi de gereklidir.

Her ne kadar gelişmekte olan ülkeye giren sıcak para, yatırımlar için can suyu olsa ve fona ihtiyacı olan yerli yatırımcıya uygun koşullarda fon bulma imkânı sağlasa da ülkelerin sıcak paraya bağımlılık azalması zorunludur.

KAYNAKCA

Chang, P. H. Kevin, Stijn Claessens ve Robert E. Cumby, (1997), "Conceptual and Methodological Issues in the Measurement of Capital Flight," International Journal of Economics and Finance, Vol. 2.

Demiral, Mehmet. (2008). "Türkiye'de Sıcak Para Hareketleri ve Ekonomik Krizlere Etkisi (1990-2006 Dönemi)". T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

Eğilmez, Mahvi, (2014). "Kendime Yazılar" http://www.mahfiegilmez.com/ adresinden 10.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

Finansal Göz (2018). "Türkiye'de Sıcak Para". http://www.finansalgoz.com/2018/03 /turkiyede-scak-para.html. adresinden 10.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

TCMB (2018), Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. Ödemeler Dengesi ve İlgili İstatistikleri http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Secilmis+Grafikler/ adresinden 17.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

TCMB (2005), Para Politikası Raporu 2005-1, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/con nect/21795624-c288-4abe-9afd-1e17f58c28cf/ppr-isan2005.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID= ROOTWORKSPACE-21795624-c288-4abe-9afd-1e17f58c28cf-m3fBateadresten adresinden 06. 06.2018 tarihinde erişilmiştir.

UNCTAD (2017), 2017 Handbook of Statistic. United Nations Conference on Trade and Development. United Nations Publications, New York. unctad.org/en/Publications Library/tdstat42_en.pdf adresinden 16.09.2018 tarihinde erişildi.

UNCTAD (2018), World Investment Report**.** FDI İnflows, By Region And Economy, 1990–2017. http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx adresinden 10.09.2018 tarihinde erişilmiştir.

Uras, Bedii (2013). Sıcak Para Girişinin Mevduat Bankaları Üzerindeki Etkisi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Mersin.

Palma, G., (2000). "The three Routes to Financial Crises: The need for Capital Controls", CEPA Working Paper Series 3, No:18

VLADIMIR PUTIN DÖNEMİ RUSYA DIŞ POLİTİKASI

Elnur Hasan Mikail

ÖZET

Putin'in artan popülaritesinin temel nedeni, İkinci Çeçen Savaşı'nın patlak vermesidir. Rusya'nın homojen bir yapısı yok; O, 16 özerk cumhuriyet ve 30 özerk bölge ile birlikte 100 milleti temsil ediyor. Var olan bir sayı ve Müslümanların en çok yaşadığı Güney Kafkasya, Moskova hükümeti için sorun yarattı. 1991 ve 1992'de Kuzey Osetya ve İnguşetya'da bir savaş patlak verdi; Dağıstan ve Başkır Özerk özerk bölgelerinde gerginlikler yaşandı. Mart 1992'de Tataristan'da yapılan bağımsızlık referandumunda, 1 milyonluk nüfusuyla en büyük bölgelerden biri olan% 61'i lehte oy kullanmıştır.

Aralarında en ciddi olanı, Rusya'nın ayrılıkçı hareketi engellemeye çalıştığı Çeçenya'dır. Rus-Çeçen tarihi tamamen savaşlar ve büyük çapta zalimlikerle dolu. 1944'te Almanlarla işbirliği yapan Stalin, neredeyse tüm nüfusu Kazakistan bozkırlarına sürdü. Binlerce Çeçen hayatta kalmak için çabaladı.

Anahtar Kelimeler: Vladimir Putin, Rusya, Dış Politika, İç Politika.

VLADIMIR PUTIN ERA RUSSSIAN FOREIGN POLICY

ABSTRACT

The primary reason for the Putin's increasing popularity is the broke out of the Second Chechen War. Russia has not got a homogenous structure; she embodies 100 nations together with 16 autonomous republics and 30 autonomous regions. Such an existing number and the South Caucasia where the most Muslims lived created problems for the Moscow government. In 1991 and 1992, a war broke out in North Ossetia and Ingushetia; there happened tensions in the Daghistan and Bashkir Republic autonomous regions. In the independence referendum held in March 1992 in Tatarstan, one of the largest regions with a one million population, 61% vote in favor was pulled.

The most serious one among them is Chechnya of which Russia tried to prevent the seperatist movement. The Russian-Chechen history is entirely full of wars and large scale cruelties. Collaborating with Germans in 1944 Stalin banished almost all the population into the Kazakhstan steppes. Thousands of Chechens endeavoured to survive then.

Keywords: Vladimir Putin, Russia, Foreign Policy, Domestic Policy.

1. VLADIMIR PUTIN ERA RUSSSIAN FOREIGN POLICY

Eventually, Khrushchev gave back the rights of these people and allowed them to go back to their countries. A wide scale war broke out in 1994 and it continued till the declaration of cease fire in August 1996. The Chechen guerilla warriors did more than a combat against the conventional unity formations and the ammunition deployed by the Russians, and thousands of sufferers, mainly of the civils like before fought ceaseless till costing them countless financial loses.

After the dissolution of the Soviet Union, Russia underwent a few year-perplexity period in the international relations. In the period when Andrey Kozirev, known as the most pro-Western minister ever, was the foreign affairs minister, there happened no serious problems between Moscow and Washington, especially in the years between 1991 and 1993.

Russia followed a flexible line in the foreign politcs for a while both because of the psychologhy of refusing her past and the hope for solving the economic problems with loans to be borrowed from the West. But, Russia did not get the credit support she expected. Moreover, the tendency of NATO's expansion towards east caused tension. It intensified the opposing party's anti-American tensions through the country.

The thesis of "Russia is a big state" was often repeated. Moscow decided to "follow independent policy". The term of "romanticism" closed, in which the "strategical partnership" aim with USA in diplomacy was often speaked of, and a new term started in which "the realist cooperation" purpose was mostly suggested.

When the old chef of the International Intelligence Agency Yevgeni Primakov was the minister of foreign affairs in 1996, serious innovations were made in the Russian foreign policy. The longing for empire was mentioned again. Now, Moscow defends the multipolar world thesis henceforth. USA and Europe work up to make use of the conflicts between them and other countries and regions. The primary target is to fight against the Washington's being the sole super power of the world, and to create a resistance via provoking the other countries.

Within the context of this policy, Russia has strenghtened the relations with China, India, and the Far East and Middle East countries again. Russia showed that she is ready to reinforce the political and military relations with countries such as Iran, Iraq, and Libya.

Russia tries to reinforce the ties with the capitals which exhibited different attitudes from Washington toward Iraq and Yugoslavia issues. And, she has tried to reinforce the relations with France, England, and Germany lately. One of the most important dimensions of the Kremlin foreign policy is to prevent NATO's getting strong and its expansion toward east, and to reactivate the United Nations that has been on decline lately, and to benefit

from OSCE more actively as well.

Vladimir Putin, as the Foreign Affairs Minister of the term, Primakov stated a few years ago, emphasizes that the most important purpose of the Russian foreign policy is to reinforce the relations with the countries of the Commonwealth of Independent States.

Meeting with the leaders at the Commonwealth peak held in Moscow in January 2001, Putin seems intending to reinforce the Commonwealth of Independent States together with the new peak that is thought to be made in a short time.

Russia intends to reinforce the use of the energy resources, mainly natural gas and oil effectively, to accelerate the arms trade, and to reinforce the bilateral and regional collaborations directed both to the members of the Commonwealth of Independent States and the country and regions she regards strategically important.

This basic purpose is accepted not only by Putin but also the whole Russian leaders and people: "It must be proved that Russia is still one of the biggest countries of the world.

1.1."New Foreign Policy" of Russia

The two most important concepts of the international policy according to Putin:

a. Realism

and

b. Pragmatism

In Russia "Yeltsin term" ended, "Putin term" has begun. Almost everyone shares this idea, but there are different comments and estimations on what it does mean.

While even the assimilation of the Yeltsin term was not so easy, it is rather hard to predict what Vladimir Putin will bring along and to what he will lead, who is regarded as "black box" by many political specialists. However, at the hearth of the recent developments and explanations made, it is possible to assert some basic approaches. What kind of innovations the Putin term will contribute to Russian foreign policy has been argued in various aspects.

At the end of March one sentence explanation was made by the Russian Foreign Affairs Minister, Igor Ivanov: "In consequence of the election for the new president, certain changes will be made in Russia's foreign policy". This short expression raised a series of questions.

For that purpose, the Ministry of Foreing Affairs was assigned to the coordinatorship of all the international activities including Russia's foreign trade in the Security Council meeting that handled the Russia's new foreign policy concept in March 24, 2000. When considering the rumors from the lobbies, Russia seems determined to seek her foreign economic interests not in the West further but in the contries where the Russian products were in demand and Russia established relatively less relations and in the common markets of the Commonwealth of Independent States henceforth.

1.1.1. Realism Dimension

Would the new formation in Russia bring along radical changes in the foreign policy of Moscow or will the old applications continue in exactly the same way?

Is Russia going to follow a "more aggressive" line in the international arena? Regulative Marxism is mostly the result of the later developments in the Soviet Russia. There are many debates about that Marxism was still among the different doctrines in Russia in the 1920s. The reproducing and imposing of the unchangeable doctrine, "Socialist Realism" was seen in 1932. The term contains a theory that demands the author, on the one hand, produce the truth correctly, a modern community, be realist in the sense of portraying it by understanding its structure, one the other reproduce the truth objectively and use his talent to expand socialism i.e. communism that has the party spirit and party line.

The authoritive theorist stated that the Soviet literature must be an agency in shaping the masses working in socialism spirit", which was a similar statement of Stalin, "Authors are the engineers of the human spirit".

The most repeated word was Realism in the expressions of the official authorities on why the Russian foreign policy concept accepted in 1993 was invalid. Russia intended to place her foreign policy on the more realist grounds, and arrange it according to the domestic needs, especially to the economic goals.

1.1.2. Pragmatic Theory, Pragmatism Concept and Pragmatist Foreign Policy

Pragmatism, as a concept, tries to explore the communication systems among humans, animals and machines, and the relations in them by combining the various disciplines such as philosophy, linguistics, artificial intelligence, ethology, cognitive anthropology, sociology. It tells to where and how the words coming out of mouth go. It is a philosophy arguing that everthing could be explained following an "act". There is no cause, goodness, badness, truth; falsity in any thing, what is important is the result. Pragmatism is of the suitable platforms to look at many philosophies.

It is natural that the pragmatic idea shaped by John Stuart Mill in Englang, where the first growing area of the capitalist production type was, brought about Pragmatism that was founded by Charles Pierce (1839–1914)

in America later on, and developed by William James (1842–1910). Thus, the metaphysic philosophy of capitalism was founded.

In his book Pragmatism James states, “It is too late to change it” for pragmatism. He dedicates his work to pragmatist Mill with these words: “To the memory of John Stuart Mill from whom I first learned the pragmatic openness of mind and whom my fancy likes to picture as our leader were he alive”. Pragmatism, as James states, is a method more than being a philosophy, a method measuring the thought according to the act it produce. Charles Pierce, in his article “How to Make Our Ideas Clear” published in the Popular Science Monthly magazine in 1878, states as: “To develop its meaning, we have, therefore, simply to determine what habits it produces, and for what a thing means is simply what habits it involves”.

William James, after twenty years, brought this word to light that noone interested in. William James says there is absolutely nothing new in the pragmatic method. “Socrates was an adept at it. Aristotle used it methodically. Locke, Berkeley, and Hume made momentous contributions to truth by its means. Shadworth Hodgson keeps insisting that realities are only what they are ‘known as’. But these forerunners of pragmatism used it in fragments: they were preluders only. Not until in our time has it generalised itself, become conscious of a universal mission, pretended to a conquering destiny. I believe in that destiny, and I hope I may end by inspiring you with my belief”.

The whole mission of philosophy is to understand what kind of a distinction that these or those world formulas are true will produce in us in certain moments of our lives. The Pragmatical method, before all, is the method which attempts the metaphysical arguments that will not end in any way. Is the world uniqe, or not? Is it bounded to destiny or free? Is it material or spirit? These are such concepts which are possibble to be true about the world or not.

The arguments on such kind of concepts never end off. In such situations pragmatical method tries to interpret every concept by means of suggesting practical conclusions that will be estimated on them. If this concept were much truer than the other concepts what kind of a distinction would arise for any one else in the practical sense? If the conclusions made are of no practical difference the both two thoughts will be equal to the same thing in practical sense. In that case, the argument is senseless. If the argument is general it is required to see a practical distinction in case of that this or that is true. It means broadly: What if the world is material or spirit? If this or that provides a practical utility then it could be accepted.

Thus, William James chooses spirituality by using pragmatism as materialism is unnerving whereas spirituality is joyful, encouraging, and vital. Trust in God is a favorable act for people. This act provides people, in James words, a moral holiday. The thought of that the evils of the world perish in God makes us escape from the sense of responsibility. The fears could be overcome by relying on the goodness’ victory. A moral holiday can be achieved by letting the world car go in its direction. If you say is it truth James’ response is ready: truth is the one that has practical value.

Pragmatism, thus, is in the opinion of solving the disagrement between the rationalists and empiricists. By applying the ration’s datas on the pragmatic method pragmatism will both stay religious and deal with the phonomenon. As each of them contains practical value it does not seperate them. No matter the empricist says “we do not believe” the God idea the pragmatist will continue to use it as long as he finds practical value.

According to the Pragmatists a thought is true as long as it is practical for our lives. “It is good” can be said in the place of “it is true” as these two concepts are the same. The word, truth is referred to everything that has proved well in the faith. The true one is good at the same time due to some reasons. If we asked what to believe would be better for us this means, what do we have to believe?

The answer of this question; we have to believe in that is better for us to believe. Now then, there is no difference between the one better and truer for us. Pragmatism combines the truth and good. This conclusion can be inferred from this: Virtue is true as long as it is beneficial for our living and in the conditions it provides practical value. Everything should be rated to the practical value degree; everything should be estimated according to practical value. For that reason, combining the beautiful with truth or good, the benefits of philosophy, science and art in one hand should be evaluated via applying them to the value degree as they have no difference with regards to practical value or practical valuelessness.

Pragmatists apply their methods both to the abstractionists and pre-empiricists. According to them the true thought is one that could be verified in practice. The truth of a thought is not an adhered, static characteristic. Truth happens to thought. A thought cannot be true while in your brain. However, it turns to be true, it becomes true through events. Its being truthful is when it becomes valid. We live in a world of endless valauble or harmful realities. Positive thought is important for us. When you get lost in a forest, if you are about to starve when you see something like a footpath it is very important for you to imagine a house in which people live. Here, the positive thought is valuable as to what it leads is valuable. The practical value of positive thought results from the practical values of the objects equivalent to that thought.

Truth is the thing valuable for us while thinking, just as right as valuable during actions. It is to find a theory necessary, suitable, manageable for people. So, pragmatism is just that theory. As it is seen, pragmatism is a nonscientific theory though it is expanded and approved in the bourgeosie world. It clearly denies science. As

James says human in the world is like a cat in the library; he saw and hears but undertands nothing.

Pragmatists shut their eyes to the objective reality of the world. Reality is determined according to our favors; it is subjective. Pragmatism was followed by Dewey, F.S. Schiller; it even took different shapes up to defend racism and fascism. Having addressed to the nation first time since he was elected in March, Putin, in his speech in the Russian Parliament, stated that Russia must be a powerful country and he would head for accomplishing this goal of the foreign policy.

Putin'in said, "That Russia is independent in the foreign policy could be claimed to some extent. Our foreign policy must be based on pragmatism; its economic efficiency must be assured and must attach priority to the national goals". Putin saying: "Freedom of expression will remain as the indispensible merit of the Russian democracy", accused the commercial media owners of employing media in fighting with each other and state and misinforming. Pointing out that they have to effort to purify Russia from the threats of terrorism Putin stated that terrorism harms the territorial integrity systematically.

Auerbach's realism is very special and maybe denier; according to him realism means a sense of existence that is conceived tragically in the eye of a lonesome facing both understanding the social and political reality and moral decisions.

1.2. Russia's Allies

In the election of 26th March 2000 upon a ten-year freedom period lived after Tsardom of Russia and the rule of Communist Party, the old intelligence chef became the president winning the election over the leader of Communist Party. The dramatic end of the freedom period was not limited to who were the powerful president candidates; it also put forth clearly that people wanted peace not democracy; wellfare not freedom.

The issue upon which 12 president candidates agreed was that Russia should be remade a powerful state and Moscow should be proved still one the most important centers in foreign policy. The attitude of Putin, by the time just a month of his coming into power, entering into "Momerandum of Understanding" agreement with China, which was aimed at the improvement of the military cooperation between these two countries agains NATO and USA, and selling to China destroyers that would enable them to compete with the American vessels in Taiwan Strait, higly discomforted the USA.

Though this discomfort was clearly expressed by the US Congress at the beginning of March the fact that Putin persisted in the military alliance with China encouraged the Chinese government. North Korea had been a target board for USA alongside China in the Asia-Pasific Region, and Putin's visit to North Korea that aimed the improvements of the military relations with North Korea, was another sign of Russia's challenge to USA after years.

The Middle East was another zone Putin attempted to reckon with the US. This area on which Russian imperialism had a great impact in Khrushchev and Brezhnev periods was losed to the US imperialism. The first act of Putin's policy of regaing the Middle East as a hegemony sphere was the undertaking of the protectorate roles with the states that had problems with the US. In this sense, through the Putin term some collaboration agreements were made with Iran, Iraq, and Lebanon in economic, and especially in the military fields.

1.3. Innovations of the Putin's Russian Foreign Policy and Basic Reflections of the Russian Foreign Policy Concept

Russian government accepted the Russia's new Security and Defense Doctrine in January 10, 2000. Before two days of the presidential elections, the foreign policy concept was negotiated and certain basic principles were determined. In the light of these two evaluations what kind of innovations would be seen in Moscow's international politics through the Putin administration could be summarized as:

1. More active foreign policy: Following a more creative and more enterpreneur line on a larger platform, restoring relations with old friends, offering suggestions to gain new ones.

2. More open foreign policy: non-building the new 'iron cutains' and 'walls', collaboration with the West (Putin's restarting the relations with NATO became the first example), utilising the international organizations actively.

3. Independent foreign policy: Russia's maintaining an attitude according to her interests on any issue, not following in any state and state groups wake, not making concession on the long term acquisitions in favor of the economic and political short term acquisitions.

4. Foreign policy in the base of national interests: considering the interests of the Russian state firstly in political, economic, military issues, the protection of the Russian primarily living abroad, (it is guessed that about 840.000 Russians live abroad).

5. Pragmatical foreign policy:

a. The determination of what is important and necessary, what is unimportant and unnecessary in the international arena;
b. Not making conflicts with the West on the trivial issues, but utilising the international

opportunities completely instead;

c. Elasticising the foreign affairs for the purpose of attracting foreigner enterpreneurs.

1.4. The Illusions in the Russian Foreign Politics

The famous politician, Galina Starovoitova who carried out the Caucasia consultant of Yeltsin till 1992 and was known of her sensitivities with human rights, was assasinated in 20 November 1998. Starovoitova was one of those defending self-determination in Chechnya. Before she was killed by a hired killer in front of her house in St. Petersburg she had explained that she would become a canditate for the presidential elections that would be held a short time ago.

Contemplating over the mafia- politics link and trying to bring out the dirty relations, Staravoita made the organized crime organs sitting targets. But, the main point that discomforted a few crime groups was her challenging attitude against the Russia's current policy about Chechnya and her boldness as to become a president candidate as the owner of this attitude. In the frame of this context, her assertive attitudes were found extremely bold.

The deep state in Russia would not forgive this venture and it did not anyway; A human rights defender woman politican fell victim to bullets. In fact, a part of iceberg related to the dirty relations world was seen before long and the money laundering scandal bursted out. The scandal was hinged upon the Yeltsin term. Boris Yetlsin's daugters Tatiana Diachenko and Yelena Okulova, each one was an element of this crime.

Galina Starovoitova condemned fiercely the genocide that Russia initiated against Chechnya in 1995, which had one in a hundered territory than Russia, and took the attention on the dilemma Kremlin got into. When Russia carried her plan into effect which she could not succeeded for a second time Starovoitova would definitely express her criticisms again. It was known that the Russian secret service and mafia were among the planners of this assassination.

It came out that Starovoitova had sent a letter to Dr. Tilman Zulen of Brown University Thomas J.Watson Jr. International Study Institute. In this letter Starovoitova had clearly expressed that she supported the self-determination of Chechnya's her own destiny. In her letter sent in January 15, 1995 there wrote, "Dear Mr. Zuley, I thank you for your positive attitude towards the Chechnya people, I agree with you, too.

I want to get more information about your institution. I am, too, one of the defenders of self-determination. I wrote my book last year, it is ready to be published now. And, I explained the terms of how this right would be put into practice. I liked your idea of the opening of Chechnya Embassy in Bonn symbolically; I support this idea as well."

This event showed that those who would criticise the Russia's political preferences could be a sitting target for the Federal Security Bureau (FSB).

1.5. Putin's Domestic Policy

Yet, it does not mean that they could not change it. The reflections of the distemper between the alliances we belonged to and Russia, the humanitarian plight in Chechnya is possible to be felt in Turkey. Most importantly, the perception of both two countries each other was overwhelmed by a historical burden.

Especially, when the Turks took lessons from the history of the relations, they did not take lessons from the collaborations but from the wars, grieves, and migrations. The history was not already regarded bright. The first relation between the two countries was established via the embassy committe in the leadership of Mihail Pleshcheyev, who was sent by Mengili Giray, the Crimean Ruler of Ivan III with the commercial purposes to Beyazit II, but in the upcoming centuries there happened wars more than trade. The first serious conflict happened because of the Chehrin Fort in Ukraine in 1678. It ended with the Ottoman army's taking the fort and killing of the 30.000 guardsmen in the fort.

The steps for the collaboration were taken reluctantly. The July 8, 1883 dated Hunkar Iskelesi Treaty which proposed the mutual assistance was signed by the Sublime Porte for shrinking from the rage of Egypt Governor, Mehmet Ali. The reason for the special relations developed in the period between the two world wars was the desolateness of Turkey felt in that period. But now time changed. The empires ended. The "geopolitical" archaic is no more than a fantasy in today's world that multinational corporations mounted up. "The Big Game" turned out to the game of the journalists who could not realise the change. Eventhough most of us did not realise the Cold War ended even for Turkey as well. The visit of Ismail Hakki Karadayi, the Chief of General Staff of the time, to Russia in May 1998 recorded this ending.

There are strategical interest partnerships that have not been talked over between the two countries. A multipolar world is at least for the benefit of Turkey as much as Russia. Besides, it must not be forgotten that the 1936 dated Montreux Convention formed a common fate between each country. When it is thought that this convention would not revised due to any reasons and this would cause the free-passing of the warships through the Straits the power of the common fate would prove by itself. Russia, not wanting to see the 6th Fleet in the Black Sea, has to treat well Turkey. Beyond anything else, the commercial ties between the two countries have increased to an in expendable degree. Turkey in natural gas, Russia in money she will earn, has come to be in

contact each other.

Naturally, it is possible that the interests may not intersect in every field. It impossible for Turkey to approve silently what happened in Chechnya and to accept what Russia did to strenghten her hegemony in Caucasia. What is more important is to make the competition in a way not forcing the collaboration, and to ground the evaluations on realities instead of prejudies in such issues as pipelines and oil. The first step of the New Russian leader was in the purpose of saving the Russian Federation and preventiing the dissolution of the state (like USSR).

Beside the efforts of preventing Chechnya to part from the Federation some measures were taken against the other autonomuos republics and units. The parliament upper house Federation Council, consisting of the leaders of the 89 administrative units, has been started to get removed de facto and to be turned into a more symbolic form. In the meantime, the new instution named State Council formed through the participation of the regional administrators has been kept as only consult organ position. The lower house of the Parliament, Duma is no longer dominant as it was in the past and opponent to the President. Notably "Union" fraction and except the parliamentary groups connected to Putin, the communists significantly have lost their old opponent characteristics and they have retreated to remain in the background. The leftist-liberal parties whose disunity the government utilized by caring for at times are not much active. Consequently, Putin totally has the command of the Russian in the political scene. Maybe the only opponent power in the country is in the media especially, notably NTV channel and in the "Media Most" broadcasting holding constitution.

It is useful to touch upon Putin's attitude against the big business environments characterised as oligarch. The powers helping Yeltsin win the 1996 presidential elections began to affect Kremlin later on immoderately. Some of them have politcian and/or media patron identities as well.

Putin scared the businessman notably the ones cited above. He kept them distant from Kremlin. In the meantime, he restricted the freedom of the press de facto. But now he tries to show capitalists and press that he will not oppress them as long as they remain in the line Putin drew just like he emphasized that his purpose to establish "Big Russia" did not mean to return emperorship and the USSR. In addition, the fact how democratic the steps that Putin took against the autonomous republic and regional administrators, and business environments and media are not at issue in Russia because, as the surveys conducted within the recent years show "public order and security take precedence of the western democratic values" for the Russian people and the traditional pursuit of powerful and authoritarian leader is dominant in the society.

The biggest advantage of Putin is his unbelievable popularity among the people. For the last one year, the popularity level of Putin was about 60–75%. Due to his deeds, he has substantially dominated the Russian political scene and the security organs. He has come a long way in making himself accepted among the world as well. He has been making up his lack of experience rapidly.

1.6. Putin's Foreign Policy

The basic foreign policy of the Putin's Russia is based on the "multipolar world thesis". This policy, suggested by Yevgeni Primakov afore, is seen in the elasticity as to address to the interets of the all countries excluding the USA. Euroasianism is at issue as a doctrine in Russia as well. Erol Mutercimler states about this issue as, "the Russian foreign policy remained between two opinions after the dissolution:

The pro-Atlantics Opinion that defends the integration with the West, and Eourasians Opinion that defends the necessity of turning back to the traditional values by stopping the reforms because of the fact that Russian people were drawn away from the Slavic identity by force by the reforms made in the time of Peter the Great.

Moreover, it could be asserted that Russia was settled on the lands which Halford Mackinder defines as geopolitical center no matter by whom it were governed, and is the successor of one of the most powerful emperorship traditions as well. Implying that the interruption of America in the domestic conflicts of Russia could trigger a nationalist counteraction, H. Kissinger claims "Could the US isolate both Russia and China at the same time and endure to regenerate the possibility of Chinese-Russian alliance in favor of its domestic preferences?" After stating that Fuller Islamist (anti-imperialist) movements could only be effective among the Muslims, H. Kissinger shows his fear by putting forth these fixings: it is possible to think that the other important states that are not content with statu quo may provide the domination to affect the world evolution via collaborating with and unofficial power and weaken the western monopoly felt in this order. In case of a government reshuffle, China, India, and even Russia are the potential leaders for the category of the countries that are the have-nots. In short and medium terms, as the reformation efforts of the old communist countries and many third world counries fails it should be hoped that a state or a group of states will try to be the leaders of the countries suffered from the new world order. Fuller accepted that the New World Order could not be good for everyone. The great lie of the imperialism has come out slowly. And, the imperialists have begun to feel anxious ever.

Conclusion

Ariel Cohen, categorizing the interests of USA in Euroasia as security, political and economical ways, says, "The national interest of the US requires the stability of Euroasia. The caos in Russia and CIS may threat the

control over the nuclear powers holdover from the Cold War, it may collapse the reform-sided governments, and it may cause to the nationalist anti-western regime formations" Cohen adds that the prevention of this possibility will be a big victory on behalf of free market.

All of these indicate that western imperialism, especially the USA is disturbed by the enhancement of the anti-imperialist movements within this area. In other words, they give us clue on what we should not do. According to the Euroasians, in case that they become a part of Europe Russia and the Russians have no chance to live as a nation, as a state. The Euroasians mostly composed of communists and ultranationalistics see the interests of Russia in the east.

Zeynep Dagi summarizes this process as, "Reformists got weakened on account of their populist policies and shock theraphy-like economic reforms. Upon all these developments, the group named the New Asians has had voice firstly in domestic policy and then foreign policy gradually. The New Asianists led by the senior military and civil bureaucrats accuse the reformists of being utopic; always emphasize the existence of an interest not companionship. They argue that the foreign policy could not be built on such concepts as democracy and human rights. They firmly criticise the policies that try to integrate the country's economy and the military structure into the West with the claim they would cause an asymmetrical addiction. They support multiple choice foreign policy that the attentions would turn towards such countries like China, India, and Iran instead of single choice foreign policy aimed at only West. We can see that the geopolitical reality of Russia plays an important role in the points of view of the New Asianists".

While looking at those writings above, a number of common points stand out with the discourses of those who defend the Euroasia option in real terms. While we, Kemalists, defend our national interests, the New Asianists in Russia (or the Euroasianists) defend their own national interests.

The Euroasianists in the both countries should seek the ways of a regional cooperation in the second phase to carry through a stronger resistance after having detected the real enemy, the USA and the Western imperialism accurately. Contrary to this optimistic development it is apparent that we have important problems with Russia..

Putin, attaching priority to the link of "Foreign Politics-Foreign Trade", struggles more to popularize this new understanding. In comparison to the Yeltsin term a many times more increase in foreign tours and diplomatic contacts have been observed in the Putin era. The countries to which Putin went to show this wide range that the new policy head for and this activeness base. These contries are England and Germany, North Korea and Cuba, Belarus and Azerbaijan.

Putin is a pragmatical leader defending the cooperation with the West. But, he thinks that Russia should strike her attitude at the points that the national interests do not match up with the political attitudes of the West. For instance, the 1995 Chernomyrdin-Gore conversation, which suspended the military trade with Iran on account of the expectation of big loans from the West, was given up in the last November. In the meanwhile, Russia went on attack together with a commission formed in the leadership of Putin to regain her position lost in the arms sales in recent years. Of the priority regions The Commonwelth of Independent States comes first in which there are the old 11 Soviet republics except Russia. New and more active policies have been tried to form for Central Asia, Caucasia, Middle East and the Balkans.

The "eastern front" of the foreign policy has been enhanced notably in China, India and Japan. The economic cooperation and especially the energy issues become prominent in the international relations instead of the old ideological cliches and friendship tirades.

The Islamist radical forces threatening Uzbekistan, Russian minority issues in Kazakhistan, Karabakh and Abkhazia issues in Caucasia and the Russian bases will be among the subjects of which Russia will make use to strenghten her effectiveness in the upcoming period. Duma approved the proposed law as well that forbade the regional governments's getting foreign debts in the second voting. In the voting, 305 deputies used affirmative votes, 5 deputies refrained from a vote and there was none voting against.

The proposal shall be sent to the upper house of the parliament, Federation Council after three votes that are going to be taken by Duma according to the basic law. If the proposal passes the Federation Council, too only a few regions in Russia shall have the right of getting foreign debt.

Due to the 1998 economic crisis, the fact that each region of Russia got loans seperately made the central government got into a scrape. Rory MacFarquhar of Institute of Russian-European Economics Politics who made economic suggestions for the Russian government and tried to enable the regional governments to set a tough budget, stated that the law banning the republics and the regional governments dependent on the Russian Federation for getting foreign loans was a strong financial policy.

REFERENCES

I. Books and Articles:

1. AKGONENC, O., "The Foreign Policy Goals of the Russian Federation", Euroasia File, Vol: 1, Issue: 1, 1994.
2. AKTUKUN, Ilker; How to Proceed from the USSR to CIS. Findings for A Marxist Analysis, Sorun

Publication, 1st Edition, Istanbul, 1995.
3. ALEKSANDROV, S. K.; Strani Mira (World States), Rusian Politics-Literature Publication, Politizdat Publications, Moscow, 1989.
4. AMIN, S. "Capitalizm, Imperialism, Globalisation", Free University Forum, number: 1, Ankara, 1997.
5. Amy Knight, "The Enduring Legacy of the KGB in Russian Politics," Problems of Post-Communism 47: 4 (July/August 1999).
6. ARI, Tayyar; International Relations and Foreign Policy, Alfa Publictions, 3rd edition, Istanbul, 1999.
7. ASLAN, Y., "The New Geopolitical Turkish Belt and Turkey", New Turkey, issue: 15, Ankara, 1997.
8. BALCI, E., "The USA and China", Cumhuriyet Journal, 01.02.2002.
9. BEHAR, B., "Nationalism Theories, The Politics and Relations in Euroasia", Turkey Diary, volume: 50, Ankara, 1998.
10. BLANK, S., "New Tendencies in Caucasia Security", Euroasia Etudes, volume: 13, Ankara, 1998.
11. BOZKURT, Enver; KUTUKCU, Akif; POYRAZ, Yasin; The States Law, Nobel Publications, Ankara, 2000.
12. BRZESINSKI, Z., "The Big Chess Board, Priority of America and The Geo-Strategic Requirements for This", Moscow, 1998.
13. BROWN, Archie; The Gorbachev Factor, Oxford University Press, New York, 1996.
14. BULBUL, Ridvan; International Communication, Paragraf Publications, Konya, 1997.
15. BUZE, O., "Power of Euroasia. Euroasia Option Against the Euroasia Geo-Strategy of the US", Aydinlik, 2001.
16. CALIS, Saban H. Ghostology and Ghost Identities. Neo-Ottomanism, Ozal and the Balkans, Çizgi Bookstore Publications, Konya, 2001.
17. CAM, Esat; Introduction to Politics, Der Publications, 4th Edition, Istanbul, 1995.
18. CECEN, A., "National States Internationolizm Againsg the Imperialis Globalism", Global Report, number: 1, 2002.
19. CHASE, Robert; HILL, Emily; KENNEDY, Paul; The Axis Countries. The New Lines of The American Policy in the Developing World, Sabah Books, 1st Edition, Istanbul, 2000.
20. CHERNIAVSKY, Stanislav, "The Caucasus Vector of Russian Diplomacy.", Central Asia and the Caucasus: Journal of Social and Political Studies, 2000, no. 5: 94.
21. COHEN, A. "New Russian Policy of the US", Euroasian File, Vol.: 1, Number: 1, Ankara, 1994.
22. CRELL, George; The Asian Policy of the Russians, Toker Publications, Istanbul, 1990.
23. CROZIER, Brian; The Rise and Fall of The Soviet Empire, An Imprint of Prima Publishing, National Review, California, USA, 2000.
24. DAGI, Zeynep, "The Near Abroad Policy of Russia and Turkey", Tradition and Change in the Turkish Foreign Policy, 1998.
25. DAWKINS, Richard; Gene is Egoist, Stil Publications, 5th Edition, Istanbul, 2001.
26. Dr. Fatih OZBAY; Russian – Armenian Relations: Is A New Color Revolution Possible?; 02/04/2007.
27. ELEKDAG, S. "The US Strategy and Turkey", Milliyet Journal, Mayis, 2000.
28. ERALP, Atila; State, System and Identity. Basic Approaches in the International Relations, Iletishim Publications, 4th Edition, Istanbul, 2001.
29. G. L. Smirnov (ed.), Ocherk Teorii Sotsializma, Moscow, 1989, conveying from p. 15 by Yalcin Kucuk, The Collapse of Socialism in the Soviets Union, Tekin Bookstore, 1991.
30. GONLUBOL, Mehmet; Sar, Cem; SANDER, Oral; KURKCUOGLU, Omer;... ; The Turkish Foreign Politics Through Events, Siyasal Bookstore Publications, 9th Edition, Ankara, 1996.
31. HIC, Mukerrem; Growth and Development Economy, Filiz Bookstore Publications, Istanbul, 1994.
32. IFRAH, Georges; The Numeric Symbols Dictionary of the Indian Civilization. VI-The Universal History of the Numbers, Nurol-TUBITAK Publications, 4th Edition, Ankara, 1998.
33. ILHAN, A., "Euroasian Fact" - "Euroasia; Center of the World" - "Euroasia, Euroasian", Cumhuriyet, 2002.
34. IVANOV, Igor Sergeyevic; The Foreign Policy of Russia and The World (Compiled from the Articles and Meetings), Russian State University Moscow State University, Russian Politics Encyclopedia - ROSSPEN Publications, Moscow, 2001.
35. KAPUSCINSKI, Ryszard; The Emperorship, Om Publications, 1st Edition, Istanbul, 1999.
36. KAYNAK, M., "Poltics is Determinative", Yeni Turkiye, issue: 15, Ankara, 1997.
37. KENNEDY, Paul; Preparing for the 21st Century, Turkey Ish Bank Culture Publications, 2nd Edition, Ankara, 1996.
38. Kommersant, December 23, 2003; "http://www.turksam.org" ; Date of Visit 2007–05–01, omerkocaman@hotmail.com The Armenia Policy of Russia: From One Dimension Policy to Multi Dimensional Policy.
39. KONI, H., "The Devil's Triangle of Turkey", Defense and Aviation, Volume: 12, number: 1, 1998.

40. LEWIS, Bernard; The Birth of Modern Turkey, Institute of Turkish History Publications, 6th Edition, Ankara, 1996.
41. MACHIAVELLI, Niccolo; Il Principe. The Prince, Sule Publications, Istanbul, 1997.
42. Malenkov, SCUP (B) MK's Activities, For the Continual Peace, For the Public Democracy, Bombay, 1948, p. 7, Source: Stalin and the Question of "Market Socialism" in the Soviet Union after the Second World War, printed in English in Vol. I, No. 1, Vijay Singh.
43. MANISALI, E., "What Brzesinki Reminds", Cumhuriyet Journal.
44. MANSUR, Raul; Moscow. Series of Visual Travel Guide, Dost Bookstore Publications, Ankara, 1999.
45. MARPLES, R. DAVID; Russia, 1917–1921, Pearson Education Limited, Essex, 2000, I. Title; II. Series.
46. McCAULEY, Martin; The Khrushchev Era. 1953-1964, Seminar Studies in History, Pearson & Longman Education Group Limited Publishers, England, 1995.
47. "Moscow And Astana's Three Priorities" June 21, 2000, Current Digest of the Post-Soviet Press, 19 July 2000.
48. MUTERCIMLER, Erol; 21st Century and Turkey, Yuksek Strateji Publications, Istanbul, 1997.
49. NETCHEOLODON, General; The Russian Revolution and The Jews, Sebil Bookstore Publications, 2nd Edition, Istanbul, 1996.
50. ONAY, Yasar; Russia and Change, Nobel Publications, 1st Edition, Ankara, 2002.
51. Ostrovityanov, Politicheskaya Ekonomiya Uchebnik, 3rd edition, Moscow, 1958.
52. OZBEK, N., "New Tendencies in the Russian Foreign Policy", Euroasia File, Volume: 3, Number: 4, Ankara, 1996.
53. OZKIRIMLI, Umut; Nationalism Theories. A Critical View, Sarmal Publications, 1st Edition, Istanbul, 1999.
54. PASAYEV, T., ALLAHVERDIYEV, M., KERIMOV, X., ABDULLAYEV, A.; Iqtisadiyyet Terminleri Lugeti: Dictionary of Economics Terms; Elm Publication, Baku, 1994.
55. RASID, Ahmed; The Revival of the Central Asia. Islam orNationalism ?, Pocket Boks Publications, 1st Edition, Istanbul, 1996.
56. ROSE, Richard & MUNRO, Neil; Elections without Order. Russia's Challenge to Vladimir Putin, Cambridge University Press, "http://www.cambridge.org", Cambridge, UK, 2002.
57. Russia's War of Position in Iraq, September 9 2003, --Sinan Ogan, ASAM-Rusya Ukrayna Research Board, Senior Researcher.
58. SAGADEEV, A., "Russia and Great Power Ideology", Euroasia Case, Volume: 1 Number: 1, Ankara, 1994.
59. SAMI, H., "Euroasia Option", Oncu Kadro, number 7/8, 1998, Eskisehir.
60. SARIBAY, Ali Yashar; Public Sphere, Dialogical Democracy, Civil Objection, Alfa Publications, 1st Edition, Istanbul, 2000.
61. SARTORI, Giovanni; Return To the Democracy Theory, Yetkin Publications, Ankara, 1996.
62. Stanislav Cherniavskiy, "The Caucasus Vector of Russian Diplomacy." Central Asia and the Caucasus: Journal of Social and Political Studies, 2000.
63. TEKIN, Emrullah; The German Secret Operations and the Turks, IQ Cultur&Art Publications, Istanbul, 2001.
64. TEZCAN, Y., "Power Struggle on Euroasia and Turkey", Savunma, Issue: 2, Ankara, 1998.
65. TIKENCE, M., "The Central Asia Policy of The Russian Federation", Strategi, 96/3, Ankara, 2002.
66. TIMAKOVA, Natalya, KOLESNIKOV, Andrei, GEVORKYAN, Nataliya; First Person : An Astonishingly Frank Self-Portrait by Russia's President Vladimir Putin, Public Affairs Publications, New York, I., 2000.
67. TUNCER, Huner; The Old and New Diplomacy, Umit Publication, 2nd Edition, Ankara, 1995.
68. ULKU, I., "Rising Euroasianism: Geopolitics of A Historical Ideology", Ortadoğu Journal, 2004.
69. Voznesensky, The Five Year Plan for the Development of the USSR Economy, 1946-1950, Soviet News, Londra, 1946.
70. YAVUZ, K., Aydinlik Journal, 2002/Aralik.
71. YELTSIN, Boris; Midnight Diaries, Turkey Ish Bank Culture Publications, Istanbul, 2000.
72. YILMAZ, M. " Euroasia. Can be a New Civilizations Way? Turkey Diary, number: 49, Ankara, 1998.
73. WALKER, Martin; The Waking Giant: From Lenin to Gorbachev, Altin Books Bookstore Publications, 1st Edition, Istanbul, 1989.

II. Internet Recources:

1. http://jia.sipa.columbia.edu/journal.html
2. http://news.bbc.co.uk
3. http://www.academical.org
4. http://www.aydinlanma1923.org

5. http://www.bbc.com
6. http://www.bbc.co.uk
7. http://www.cnn.com
8. http://www.evrensel.net
9. http://www.foreignpolicy.com
10. http://www.foreignpolicy.org.tr
11. http://www.gaikoforum.com
12. http://www.gazetasng.ru
13. http://www.kafkas.org.tr
14. http://www.kremlin.ru
15. http://www.kremlin.ru/withflash/Vneshnyaya_politika619.shtml
16. http://www.mfa.gov.tr
17. http://www.mid.ru
18. http://www.ntvmsnbc.com
19. http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/index.html
20. http://www.ozgurpolitika.org
21. http://www.president.kremlin.ru
22. http://www.putin.ru
23. http://www.questia.com
24. http://www.rambler.ru
25. http://www.russia.com
26. http://www.russia.ru
27. http://www.russianembassy.org
28. http://www.russian-orthodox-church.org.ru/en.htm
29. http://www.time.com

YAR YAR- CAR CAR- JAR JAR KOŞAKLARINDA DEĞERLER EĞİTİMİ

Büşra KARTAL GEDİK
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye, **bsr.krtlgdk@gmail.com**
Gulmira MOLDOSULTANOVA
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye, guli27-86@mail.ru

ÖZET

Birçok Türk boyunun ortak mahsullerinden biri olan "Yar yar- car Car- Jar jar Koşakları" olarak nitelendirilen gelin uğurlama türküleri evden ayrılacak olan kıza teselli veren, toyu coşturan, toya katılanlara neşelendirip toyun şevkini artıran, düğün hazırlığından başlayarak gelin ve damadın yeni yuvalarına ulaştığı zamana kadar devam eden bir türü teşkil etmektedir. Kendine özgü bir nazım şekli ve muhtevası olan bu koşaklar içerisinde dini, mitolojik, törel ve kültürel birçok öğe barındırır. Toplumların milli hafızasından süzülüp gelen ve içerisinde oluştuğu milletin duygu ve düşünüş tarzı, sosyo-psikolojik kodları bulunan halk edebiyatı ürünlerinden biri olan bu toy türküleri değerler eğitimi açısından da önem arz etmektedir. Gelin ve damada, onların ailelerine, toya katılan misafirlere ve geniş ölçüde topluma bir takım mesajlar vermektedir. Çalışmamızda Türk boyları arasında kültürel bir bağ kuran "Yar Yar- Car Car- Jar Jar Koşakları"nın muhteva özellikleri ve bizlere sunmaya çalıştığı değerler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yar Yar- Car Car- Jar Jar, koşak, Toy Türküsü

VALUES EDUCATION ON YAR YAR- CAR CAR- JAR JAR POETRIES

ABSTRACT

Described as weddig song is "Yar yar- Car car- Jar jar Poetries" that are one of the common species of many Turkish Neighbors is a kind that continues until the time it reaches the new nest of the bride and groom, the comforting the girl who will leave the house, cheering the wedding, cheer up the guests. This qoshaq has its own distinctive form and content and contains many religious, mythological, cultural and cultural elements. These Tukısf Fol Literature product, which are the national memory of the societies and with the socio-psychological codes of the emotional and thought style of the nation, are also important in terms of education values. The bride and groom are sending messages to their families, to guests attending to the wedding, and a large gathering social society. İn our work will be examined the topic of the "Yar Yar Car Car Jar Jars" which is cultural link between the Turkish communities and values education.

Key Words: Yar Yar- Car Car- Jar Jar, qoshaq, Wedding Song

GİRİŞ

Halkın milli hafızasından süzülüp gelen ve millete dair gelenek görenek, örf ve adetlerin, milletin sosyal durumunun kolaylıkla görülebileceği en önemli mahsuller halk edebiyatı ürünleri içerisinde bulunmaktadır. Bu ürünler bir milletin duygu ve düşünüş tarzını, oluştuğu dönemin şartlarını ve bir milletin yaşam tarzını yansıtan kaynaklardır. Halk edebiyatı ürünleri toplumların acılarını, sevinçlerini, hüzünlerini ve mutluluklarını görebildiğimiz anonim yahut bir şahsa ait yaratmalardır. Bu mahsullerden biri de hemen hemen bütün Türk coğrafyalarında sadece isim farklılığı ile görebileceğimiz "yar yar koşakları"dır. Uygur, Özbek, Kırgız, Kazak ve Türkmen sözlü edebiyatlarında rastladığımız bu koşaklar düğüne hazırlık, gelinin evden çıkışı ve düğün esnasında çeşitli sebeplerle söylenen toy türküleridir.

Doğan Kaya'nın gelinin baba evinden alınıp, damadın evine götürülmesi esnasında kadınlar tarafından koro halinde söylenen türküler olarak nitelendirdiği bu koşakların rediflerinin söylendiği toplumun dil özelliklerine göre yar yar, car car, jar jar gibi adlar alması nedeniyle bu ad verilmiştir.

Nazım şekli olarak oldukça basit bir yapıya sahip olan bu koşaklar genellikle a x b x şeklinde kafiyelenen dörtlüklerden ve kimi zaman da bölündüğünde yine dörtlük haline gelebilen beyitlerden oluşmaktadır. Özbeklerin "kelin solom" olarak adlandırdıkları bu yar yarlar kimi zaman bu yapıya uymayıp beş hatta altı mısradan oluşmaktadır.

Yar yar koşaklarının en eski örnekleri Alpamış destanında Alpamış destanında yer almıştır (Fazıoğlu, 2000: 37). Uygur Boz Yiğit destanında da bunun bazı örnekleri bulunmaktadır (Abdülhakim, 2011: 302).

Uygur ve Türkmenlerde bu koşaklara "yölen", "hay yölen", "hay hay ölen", "hay ölen" de denildiğini dile getiren Gurbandurdı Geldiyev; bu türkülerin yerleşik hayata daha önce geçmiş olan boylar tarafından göçebe kesime oranla daha yaygın söylendiğini dile getirmektedir. Uygur Tiliniñ İzahlik Lüğiti'nde "Şarkı, düğünlerde söylenen bir tür halk şarkısıdır…" diye tanımlanan "öleñ" kelimesinin etimolojisi hakkında birçok şey söylenmiştir. Muñluk şiir olarak nitelendirebileceğimiz bu koşaklar bir acı, hüzün ve kaygı üzerine söylenmişlerdir içerisinde gözyaşı barındıran türkülerdir. Sır Gerard Clauson i "An Etymological Dictionary" adlı eserinde "ölen" kelimesi "taze, yaş çimen" olarak tanımlamıştır. Bu şiirler ise yaşadıkları hüzünden dolayı ağlayan anne-baba veya gelini ima etmiş olması olabilir.

XV-XVII. asırlarda Kazaklarda sözlü edebiyat türü oldukça gelişmiştir. Bu sözlü edebiyat türlerinin içinden çocuk doğduğunda, düğünlerde, hastalıklarda, ölümden sonra cenazede ve yılbaşı kutlamalarda söylenen

tören türküleri önemli yere sahiptir. Düğün türkülerine "Toy bastar"[1], "Jar jar", "Betaşar[2]", "Kıztanısu" denilmektedir (Seysembiveva, 2015: 1).

Kazak halk edebiyatında bir şiir türü olarak nitelendirebileceğimiz jar jar aytısı (жар жар айтысы) düğün töreninde kızın kederinin söylendiği, kızın teselli edildiği şiir türü.(Kaplankıran, 2013: 12) olarak tanımlanmaktadır.

Kazak Türklerinde "… gelini, dünürler evinden götürecekleri gün, gelin anne ve babasına teşekkür etme amacıyla türkü söylerler. Bu türküde gelinin anne babasının evini terk edip başka eve gideceği günün geldiğini, yakınlarını onu özleyeceğini dile getirip gelinin ailesini unutmadan sık sık ziyaret etmesi istenir. İçerisinde hüzün barındıran ve genellikle gelinin söylediği bu gelin uğurlama türküleri sadece gelin tarafından değil damat ve gelinin arkadaşları tarafından da söylenilir. Seyit Kenjeahmetkulı "Kazak Halkının Gelenek Görenekleri ve Törenleri" adlı eserinde bazı jar jar örneklerine rastlanmaktadır:

Damat:
Üzülme güzel, baksana hayat ne kadar güzel
İç çekme ve ağlama,
Mutluluk bizle olacak, babanı özleme
Bakarsın kayın baban, baban gibi olacak.

Gelin:
Kayın babam babamın yerini değiştirmez ki yar yar,
Nasıl ağlamayım, ebedi gidiyorum yar yar…" (Agarkova O.A., Mezentseva A.V, 2015).

A.K. Kambarova da "Kırgız ve Tajik Edebiyatı İlişkilerindeki Sorunlar" adlı makalesinde Kırgız ve Tajikler arasındaki kültür alışverişi ve edebi illiklerden bahsederken Tajikler tarafından da jar jar söylendiklerini dile getirir.

Kırgızlarda kızların ticari amaçta kullanıldığı bazı eserlerde dile getirilmiştir. "Özbek tüccarları Andican, Margalaň gibi şehirlerden Kırgız topraklarına gelip bazı yerlilere borç olarak mal dağıtırlardı. Borcunu ödemeyenlerin kızlarını mal karşılığında alıp götürürlerdi…"(Kırgız Edebiyatı Tarihi: 116). İşte bu durumda çaresiz kalan ve istemediği bir evlilik yapmak zorunda kalan kızlar ve aileleri çaresizlik ve ayrılığın verdiği acıdan ağıt nitelikli şiirler söylemişlerdir. Bunlardan bazıları da yar yar koşakları olmuştur. Aşağıdaki dörtlük kızın yaşadığı acıyı gözler önüne sermektedir:

Avluya keldi doboger,
Atakem, Kokon ketti soodager.
Atakem, aylıňa tüştü doboger,
Atakem, aşıktırdı soodager.

Geçmişte bazı Türk boylarında evlilik; kızlara danışmayıp, onların fikri alınmadan gerçekleştirilebiliyordu. "Kız gönlü hesaplaşılmaz, kız mutlu olacağı yere ağlayarak gider" gibi ifadeler yaygın olarak kullanılırdı. Evlilik kararında kızlarının yerine babaları karar verirdi (Kırgız Edebiyatı Tarihi: 116). Bu elim durum üzerine de anneler, kızlar bazen gelinin dostları yar yar koşakları söyleyip gelini teselli etmeye çalışmışlardır.

Yukarıda dile getirilenler yar yar koşaklarının sadece bir bölümünü oluşturmakla beraber asıl toyu coşturan, toya katılanlara neşe veren toyun şevkini artıran düğün türküleri olarak toy hazırlığından başlayarak gelin ve damadın yeni yuvalarına gittiği zamana kadar devam etmektedir. Birçok Türk boyunda düğün ilk "Toy baştar"(Toy başlar) türküsü ile başlar. Türkünün konusu damadı, gelini, toy sahibini övmek ve evlenecek olan iki gence iyi dileklerde bulunmaktır. (Kırgız Edebiyatı Tarihi: 120). Kırgızlarda "car car söylemek" âdeti genellikle güney Kırgızlarında sıkça görülen geleneklerden biridir. Yar yar türküsünün asıl konusu evlenen gençlerin yuvasına mutluluk, neşe ve huzur dilemektir:

Suyu güzel gösteren taştır yar yar,
Kızı güzel gösteren kaşlarıdır yar yar,
Kızı öpmeyen yengeler bir beklesin yar yar,
Gelin alan kudadan cevap alsın yar yar.

Gökyüzünde yıldıza sekiz deyin yar yar,
Sekiz kızın kösemeni geldi deyin yar yar,
İki yarın dileğini verdi deyin yar yar.

Yar yar türküsünde evlenecek gençlerin ailelerin sosyal durumları (maddi) dair ipuçları görülebilir. (Kırgız Edebiyatı Tarihi: 122).

[1] Toybastar jırı (тойбастар жыры): Düğünlerde gece eğlencelerinde iyi dilek bildirmek için söylenilen şiir ve söz.

[2] Betaşar jırı (беташар жыры): Gelin, erkek evine getirildiğinde duvak açılırken söylenen şiir türü.

Türk geleneklerinde gelin ve damat toya gelen misafirlerin huzuruna çıkarken başlarına bez, örtü, halı gibi bir koruyucu ile çıkarlar. Bu örtü bazen de yaşam alanı olan çadırların tepesine verilen isim olan tündük olmaktadır. Bu örtü yeni kuracakları yuvanın küçük bir temsilidir. Hatta bu evren kozmogonisinin bir çekirdeği mahiyetindedir. Onlar yeni bir yuva kurmuş ve yeni bir dünyaya adım atmışlardır. Bu yüzden gelin ve damat bu yuvayı kurarken davetlilerinde onlara dua etmesi, güzel dileklerde bulunması beklenir. Bu koşaklarda yukarıda tutulan halının öneminde de vurgu yapılmaktadır:

Yar Yar- Car Car- Jar Jar Koşaklarının Muhtevası ve Değerler eğitimi

Bazı Türk topluluklarının gelin ve damadın toya gelen misafirlerin huzuruna çıkarken başlarında bez, örtü, halı ile çıkması geleneği vardır. Bu örtü bazen de yaşam alanı olan çadırların tepesine verilen isim olan tündük olmaktadır. Bu örtü yeni kuracakları yuvanın küçük bir temsilidir. Hatta bu evren kozmogonisinin bir çekirdeği mahiyetindedir. Onlar yeni bir yuva kurmuş ve yeni bir dünyaya adım atmışlardır. Bu yüzden gelin ve damat bu yuvayı kurarken davetlilerinde onlara dua etmesi, güzel dileklerde bulunması beklenir. Bu koşaklarda yukarıda tutulan halının öneminde de vurgu yapılmaktadır:

Torda turgan gilamıñ	Yukarıda duran halının
Bir gülidiñ yar yar	Bir gülü idin yar yar
Atañ bilen anañniñ	Atan ile annenin
Bülbülidin yâr yâr	Bülbülü idin yâr yâr

Ayrıca yukarıdaki dörtlükten de anlaşılacağı üzere Türk geleneğinde sadece oğlun değil kızın da soyun devamlılığını sağlama, aile için taşıdığı önem açısından önem arz etmektedir. Bu yar yar koşağında da kızın baba evinden ayrılırken yaşadığı hüznün derinliği gözler önüne serilmektedir.

Birçok Türk milletinde ortak hazinemiz olan bu yar yar koşakları bir avutma şiirleridir. Kız evinden ayrılıp yeni bir yuva kurarken mutlu olmakla beraber ailesinden ayrılmanın da acısını yaşamaktadır. Bu koşaklarda evlenecek olan kıza teselli verilmektedir:

Yığlama kız yığlama	Ağlama kız ağlama
Toy seniki yar yar	Düğün seninki yar yar
Bedevletli bek yiğit	Sınırsız zengin bey yiğit
Yar seninki yâr yâr	Yar senin ki yâr yâr

Yiğlıma qiz, yiğlıma,	Ağlama kız, ağlama,
Düğünün oldu, yâr yâr.	Toyuñ boldi, yar-yar.
Altun güllük köşige,	Altın çiçekli cibinlik,
Öyüñ boldı, yar-yar.	Evin oldu, yâr yâr.

Yiğlima qiz, yiğlıma,	Ağlama kız, ağlama,
Xuş bolursiz, yar-yar.	Hoş olursun, yâr yâr.
Qarçuğidek yigitke,	Atmaca gibi yiğide,
Dost bolursiz, yar-yar.	Dost olursun, yâr yâr

Evlenecek kişiler eşlerini onlarda seçerken bir takım özellikler ararlar. Bir ömür boyu beraber olmak için yuva kurdukları eşlerinin yiğit, adaletli, doğru ve dürüst olmasını isterler. Evliliklerden maddi anlamda büyük bir beklenti bulunmamaktadır. Yuvalarını güzelleştiren olgunun birbirlerine duydukları sevgi ve saygıları olduğuna inanırlar. Koşaklarda bu durum şöyle anlatılır:

İki yorgan bir düşek	İki yorgan bir döşek,
Tahtın bolsun, yar-yar	Tahtın olsun, yâr yâr.
Pigamberin gızıça	Peygamberin kızı kadar,
Bagtın bolsun yar-yar.	Bahtın olsun, yâr yâr.

Bu koşaklarda daima ayrılığın hüznü bulunmaktadır. Şiirlerde evlenildiğinde evden tamamen bir ayrılış söz konusuymuş gibi görülmektedir. Bu ayrılışın ebedi bir ayrılık gibi işlenir. Ayrıca ayrılığım sebebi ise evin reisi olan baba görülmektedir. (çeviriler ekle)

Asmandegi yılduzını	Gökyüzündeki yıldızı
Atañ atgan yar yar	Atan atmış yar yar
Öz kızını tanımay	Öz kızını tanımayarak
Atañ satgan yâr yâr	Atan satmış yâr yâr.

İnsan hayatının en önemli geçiş dönemlerinden biri olan evliliğin duyurulduğu düğün törenleri gerçekleştirilmeden önce bir takım hazırlıklar yapılması gerekmektedir. Bunlar düğünün duyurulması, toy yerinin hazır edilmesi, misafirlerin toya iştir akının sağlanması, toyda dağıtılacak hediyelerin ve yemeklerin hazır edilmesi gibi çeşitlendirilebilir. Yar yarlarda bu hazırlıklardan da bahsedilmektedir:

Kazandagi katlama	Kazandaki katlama
Katlanadı yar yar	Katlanır yar yar
Kızını alıp yengesi	Kızı alarak yengesi
Atlanadı yâr yâr	Hazırlanır yâr yâr.

Düğün öncesinde gelinin bu güne hazırlanması da bir takım ritüeller ile gerçekleşmektedir. Gelin olacak kızın hazırlanması, erkek evine götürülmesi gibi hususlarda bu yenge kadın öncelikli rol oynamaktadır.

Şiirlerde kızın gönlünü hoş tutmak ve duyduğu hüznü azaltmak için onun ve kuracağı yuva için dualar edilir. Bu dualar kimi zaman baht ve kut kazanmaları için sosyokültürel kimi zaman da dini mahiyettedir. Yar yarlarda evlenecek olan genç kıza şöyle seslenilir:

Yığlama kız yığlama
Yoliñ bolsun yar yar
Kolsa alıb süygüdey
Oğliñ bolsun yâr yâr

Ağlama kız ağlama
Yolun açık olsun yar yar
Kola açıp sevgi gibi
Oğlun olsun yâr yâr

Burada dikkat çeken bir diğer hususta yar yar koşaklarında evlenecek çiftten ve daha çok gelin kızdan bir takım isteklerin olmasıdır. Bu isteklerden biri de soyun devamlılığının sağlanmasıdır:

Tolkup kelgen meymenga
Toy baştaybız yar yar
Boluşunca ayanbay
Boy taştaybız car car.

Akın akın gelen misafirlerle
Toya başlayalım yar yar
Olabildiğince rahat ve çekinmeden
Boy atalım yar yar.

Altın Orda gül bakça
Kalalubol car car
Artıñardan er çigen
Balalubal car car.

Altın Ordu gül bahçe
Şehrimiz olsun yar yar.
Ardınızdan koşan çocuklarınız
Çokça olsun yar yar.

Baskan geri dayıma
Güldü bolsun car car
Bugün kurgan çaşoñor
Bürdü bolsun car car.

Yürüdüğünüz yollar daima
Çiçek açsın yar yar
Bugün kurduğunuz yuvanız
Tomurcukla dolsun yar yar.

Bir bireyin yuva kurması onun hayatının yönünü değiştirmektedir. Şöyle ki artık hayatına iki kişi hatta karşı tarafın ailesiyle birlikte topyekûn devam etmek durumundadır. Artık ailesinden ayrılmış ve yeni bir birey olarak hayatına devam etmek durumunda kalmıştır. Bu koşaklarda hayatın bir evresinden başka bir evresine geçiş mahiyetinde kapı motifi kullanılmıştır. Kapı bir eşiktir ve yeni bir hayatın başlangıcı demektir:

Tahta köpır üstıden
Tay baradı yar yar
Dervazanı keñ açıñ
Ay baradı yâr yâr

Tahta köprü üstünden
Tay varır yar yar
Kapıyı geniş açın
Ay varır yâr yâr.

Türk geleneklerinde gelinin düğünde giyeceği kıyafet de o güne özeldir. Bu kıyafet genelde ipekten ve nazenin kumaşlardan tasarlanmaktadır. Kıyafetlerin rengine gelince genellikle yeşil, sarı, al ve ak renkli kıyafetler tercih edilmektedir. Bu nazım türünde gelinin giydiği kıyafetlerden de bahsedilmektedir. Ak renk kültürümüzde temizliğin, al renk gücün ve kuvvetin, sarı renk ise hüznün rengi olmuştur. Toyda hem gelin kızın yaşadığı hüzün karşısında güçlü olması hem baba evinden tertemiz bir şekilde çıkması hem de içinde hüznü de yaşaması gerektiği vurgulanmaktadır:

Hay-hay yölen, hay yölen,
İz kélidu, yar-yar.
Qizil tonğa pürkinip,
Qiz kélidu, yar-yar.

Hey-hey ölen, hey ölen,
İz geliyor, yâr yâr
Kırmızı elbise giyen,
Kız geliyor, yâr yâr.

Hay -hay yölen, hay yölen,
Qar kélidu, yar-yar.
Sériq sebde tonni kiyip,
Yar kélidu, yar-yar.

Hey-hey ölen, hey ölen,
Kar geliyor, yâr yâr.
Sarı süsen elbise giyen,
Yâr geliyor, yâr yâr.

Hay-hay ölen, hay ölen, qar kéledur, yar-yar,
Kimxab tonğa pürkünüp yar kéledur, yar-yar.

Hey-hey ölen, hey ölen, kar geliyor, yâr yâr,
İpek elbise giyen yâr geliyor, yâr yâr.

Şiirlerde evliliğin iki kişi içinde bir dayanak noktası olduğu vurgulanmaktadır. Şöyle ki artık iki genç mutluluk ve hüzünlerini beraber paylaşacak, iyi ve kötü günde birlikte olacaklardır:

Biriñ üzük, biriñ yaqut,
Cüp bopsiler, yaru-yar.
Turmuş, davan boranida,

Biriniz yüzük, biriniz yakut,
Çift olmuşsunuz, yâr u yâr.
Yaşamın yokuş ve fırtınasında,

Xop bopsiler, yaru-yar. Bir olmuşsunuz, yâr u yâr.

Yar yar koşaklarında çiftin sahip olduğu değerlerden övgü ile bahsedilir. Anne-baba ve misafirlerin karşısında gelin ve damat yüceltilir:

Biriñ mervayit, biriñ mercan, Biriniz inci, biriniz mercan,
Tépişipsiler, yaru-yar. Buluşmuşsunuz, yâr u yâr.
Biriñ ayu biriñ quyaş, Biriniz ay, biriniz güneş,
Çépişipsiler, yaru-yar. Yarışmışsınız, yâr u yâr.

Kızın evden çıkışı kendi ağzından ağıt niteliğinde sözler ile de ifade edilmektedir. Genellikle bu durum istenmeyen evlilikler sonucunda söylenen yar yar koşaklarında karşımıza çıkmaktadır:

Hay-hay ölen, hay ölen, men ne kılay, yar-yar,
Xencer élib jürekni pare qilay, yar-yar.

Hey-hey ölen, hey ölen, ne yapayım, yâr yâr,
Hançer alıp kalbimi pare edeyim, yâr yâr.

Genç kızın evden ayrılması bir kuşun kanat çırpıp uzaklara uçup gitmesi ile eşdeğer tutulmaktadır. Artık genç kız doğup büyüyüp yetiştiği baba ocağından ayrılacaktır. Yar yar koşaklarında kız evden ayrılırken en içten dilekler ve dualar misafirler tarafından şöyle ifade edilir:

Qanat qéqip pervaz qilib, Kanat çırpıp uçunuz,
Qayrilmañlar, yaru-yar. Hiç sapmayın, yâr u yâr
Axir zaman bolğinçe, Kıyamet kopana dek,
Ayrılmañlar, yaru-yar. Ayrılmayın, yâr u yâr

Asmanga uçsın kuş bolup Kuş olup gökyüzüne uçsun
Ak tilegi car car Ettiğiniz dualar yar yar
Acıraşpay bir cürsün Ayrışmadan bir olsun
Ak bileği car car. Ak elleriniz yar yar.

Türk geleneklerinde düğünün duyurulması ve bir nikâh akdinin gerçekleştirilmesi önemli bir olgudur. Toyun kurulabilmesi ve toplum tarafından gençlerin evli olduğunun kabul edilebilmesi için toplumsal bir sözleşme gereklidir. Bu sözleşme ise nikâhtır akdidir. Yar yar koşaklarında bu akit toplum tarafından saygı duyulan mollalar tarafından gerçekleştirildiği şöyle dile getirilmektedir:

Yaxşi-yaxşi mollamlar, nikah qiliñ, yar senem,
Kün oltadı, keç boldı, qizını bériñ, yar senem.

Yahşi yahşi mollamlar, nikahı kıyın, yâr senem,
Güneş battı, geç oldu, kızı verin, yâr senem.

Nazım türlerinde önce Allah, Hz. Muhammed, peygamberler, Hz. Ali din büyüklerinin adını anarak başlama geleneği İslamiyet ile birlikte Türkler arasında da yaygınlaşmıştır. Yar yar koşakların bazılarında da bu durum görülmektedir.

Eggel başlap hudani yat eteyning, yar yar, Evvela Allah'ı yad edelim, yâr yâr,
Paygamberler rohini şat eteyning, yar, yar. Peygamberin ruhunu şad edelim, yâr yâr.
Eggel dunya yok edi, peyda kildi, yar,yar! Evvel dünya yok idi, halk eyledi, yâr yâr!
Dostu Habib hatırına, halk eyledi, yâr yâr. Dosti hebip hatiridin peyda kildi, yar,yar.

Görüldüğü üzere bu koşaklarda kimi zaman da bazı ayet ve hadislere telmihte yapılmaktadır. 'Âlemleri senin yüzün suyu hürmetine yarattım.', 'Sen olmasaydın alemleri yaratmazdım.' ayetleri bu koşağın mahiyetini oluşturmuştur. Ayrıca koşaklarda dini ve mitolojik birçok unsur bulunmaktadır. Bu koşakta da Tanrının yeri ve göğü nasıl yarattığına dair söylemler bulunmaktadır. Bu söylemler ise yaradılış miti ile birçok noktada örtüşmektedir. Evrende Tanrıdan önce hiçbir şeyin olmaması, Tanrının evreni yaratmak için bir avuç toprak istemesi, insanoğlunun önce suret sonra siretini halk etmesi gibi motifler çeşitli dünya uluslarının yaradılış mitleriyle ortaklık göstermektedir:

Neçen türlük tuprakni keltürdiler, yar,yar! Nice türlü toprağı getirdiler, yâr yâr!
Palçik etip, Edemni, süret kildi, yar,yar!. Balçık edip Adem'ı suret etti, yâr yâr!
Keltürdiler rohini, türgüzdiler, yar,yar! Getirdiler ruhunu, ayağa kaldırdı, yâr yâr!
Edem ata tirilip iman eytti, yar,yar! Adem Ata dirilip iman etti, yâr yâr!

Bu koşaklarda Âdem-Havva, Yusuf-Züleyha, Ali-Fatıma gibi geçmişten bu yana mutlu bir ömür sürdüklerine inandıkları, toplum tarafından öncü olarak görülen yüce şahsiyetlerde yer alır. Hatta bazı koşaklarda evliliğin Hz. Adem ile Havvadan beri var olan kadim bir gelenek olduğu dile getirilir:

Cümle perişte hayran kildi, yar,yar! Cümle melek ferişte hayran kaldı, yâr yâr!
Edem ata tirilip yalğuz idi, yar,yar! Adem Ata dirilirken yalnız idi, yâr yâr!
Haga ana Edemge layik edi, yar,yar! Hava Ana Adem'e layık idi, yâr yâr!
Toy kilmaklik Edemdin kalğan turur, yar,yar! Evlenmek Adem'den bize kalmış, yâr yâr!

Kimi zaman da bazı peygamber kıssalarına telmihte bulunulmaktadır. Dini mahiyet gösteren bu koşaklarda maksat birbirlerine duydukları aşk dillere destan olan bazı şahsiyetleri örnek vererek evlenecek çifte böyle bir yuva kurmalarının önemli olduğunu dile getirmektir. Ayrıca kimi zamanda bu dini unsurlar bir çeşni mahiyetindedir:

Üsüp birlen Zulayka Misr içide, yar,yar!	Yusuf ile Züleyha Mısır'dadır, yâr yâr,
Yoktur tengi cahanda, Misr içide, yar,yar!	Yoktur dengi cihanda, Mısır'dadır, yâryâr.
Üsüp birlen Zulayka keridiler, yar,yar!	Yusuf ile Züleyha yaşlandılar, yâr yâr,
İşk otini alemge teridiler, yar,yar!	Aşk ateşini aleme ektiler, yâr yâr.
Üsüp birlen Zulayka bolsa edi, yar,yar!	Yusuf ile Züleyha olsaydı, yar-yar,
Aşiklikni ulardin sursa edi, yar,yar!	Aşıklığı onlara sorsaydı, yâr yâr.

Kültürümüzde renk sembolleri oldukça önemli yer tutmaktadır. Bu yüzden edebi mahsullerimizin çoğunda renklerin çağrışımları oldukça fazla kullanılmaktadır. Yar yar koşaklarında da ak-kara-al-sarı-yeşil gibi asli renklerimizin sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz. Koşaklarda kara renk genellikle kötü kader ile bağdaşlaştırılmıştır. Baba evinden istemeden evelenerek ayrılan kızların da bahtının kara olduğu vurgulanmaktadır:

Alıp kelseng bazardan	Alıp gelsen pazardan
Kara nasar, car car av!	Kara ipek, yâr yâr!
Kara makpal sevkele	Kara ipekten duvak
Şaşıng basar, car-car av!	Saçını örter yâr yâr!
Yiğlima qiz, yiğlima,	Ağlama kız, ağlama,
Bağri yara, yar-yar.	Bağrı yara, yâr yâr.
Söyginige tegmigenniñ,	Sevdiğine varmayanın,
Bexti qara, yar-yar.	Bahtı kara, yâr yâr.

İstemeden evlenen bu kızlar evlenmektense ölmeyi yeğlemektedirler. Yar yarların söylendiği coğrafyalarda istemeden evlenme mevzu genellikle borcu olan babanın kızını borcu karşılığında vermesi sonuncunda gerçekleşmektir. Bu evlilikler bir ticaret anlaşmasına benzemektedir. Kız bu durumdan şöyle yakınmaktadır:

Hay-hay yölen, hay yölen,	Hey, hey ölen, hey ölen,
Qandaq qilay, yar-yar.	Ne yapayım, yâr yâr.
Xencer élip yürekni,	Hançer alıp yüreği,
Pare qilay, yar-yar.	Paralayım, yâr yâr.

Kızlarını uzağa veren aileler bu koşaklarda kimi zaman dile getirilmektedir. Dönem şartlarında ulaşımın zor olması bu üzüntünün en büyük kaynağı olmaktadır. Şu an kına gecelerinde söylenen 'Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar/Aşrı aşrı memlekete kız vermesinler' diye devam eden türkümüzün bir başka versiyonu olan yar yar koşağı da şöyledir:

Uzaqqa qiz bergenniñ,	Uzağa kız verenin,
Reñgi sériq, yar-yar.	Rengi sarı, yâr yâr.
Yéşi qurmas közidin,	Yaşı kurumaz gözünden,
Misli ériq yar-yar.	Tıpkı arık, yâr yâr.

Bu koşaklar çoğunlukla gelin kız-damat, anne-baba, yenge-abla, gelen misafirler veya toya katılan bir bilge kişi tarafından dile getirilmektedir. Ama büyük çoğunlukla kızın annesi veya kız tarafından söylenen, üzüntü dile getiren şiirlerdir:

Qiz kélidu xériman,	Kız geliyor pervasızca,
Yarı bilen, yar-yar.	Yari ile, yâr yâr.
Qiz anisi yiğlaydu,	Kız annesi ağlıyor,
Razi bilen, yar-yar.	Çaresizce, yâr yâr.

Toplumumuzda evlilik önemli bir olgudur. Genç bekârların evlenip bir yuva kurması, toplumun en küçük yapısı olan aile kurumuna adım atması herkes tarafından murat edilmektedir. Anne–babalar bu konuda daha etkin bir role sahip olmaktadırlar. Evlenemeyen kişiler toplumda biraz mizahi bir şekilde eleştirilmekte bu şekilde de bir yuva kurmaya teşvik edilmektedir. İşte anonim halk yaratmaları olan bu yar yar koşakalrında da bu delikanlılardan ironik bir şekilde bahsedilmektedir:

Qara-qara qağilar,	Kara kara kargalar,
Xamandidur, yar-yar.	Harmandadır, yâr yâr.
Öylenmigen yigitler,	Evlenmeyen delikanlılar,
Armandidur, yar-yar.	Hasrettedir, yâr yâr.
Apaq-apak toşqanlar,	Beyaz beyaz tavşanlar,
Sayda tola, yar-yar.	Vadide çoktur, yâr yâr.
Öylenmigen yigitler,	Evlenmeyen delikanlılar,

Toyda tola, yar-yar. Düğünde çoktur, yâr yâr.

Kızıl-kızıl kuraslar Kızıl kızıl horozlar,
Komda bulır, yar-yar Kumda olur, yâr yâr
Öylenmegen yaş yégétler Evlenmeyen delikanlılar
Tuyda bulır, yar-yar. Düğünde olur, yâr yâr.

Görülmektedir ki zaman zaman düğüne gelen davetlilerin durumu, niteliği de bu şiirlerin konusunu teşkil etmektedir. Bu mizahi şiirlerden de anlaşılmaktadır ki evlenemeyen delikanlılar genellikle düğünlerde kendilerine bir eş bulabilme umudunu taşımaktadır.

Toy yeri toya gelen misafirler de toyda önemli bir teşkil etmektedir. Türk geleneklerinde toy yerinin ipekli kumaşlar, altın ve gümüş masalar ile süslendiği, toya katılan davetlilerinde toyun ruhuna uygun olarak giyindiği bilinmektedir. Toy topyekün bir mutluluk olarak nitelendirilebilir. İşte bu toylarda hem misafirler tarafından hem de toy yeri süslemelerinde bazı renkler özellikle kullanılmaktadır. Bu renklerden en yaygın kullanılanlarından biri ise al renktir. Al renk kültürümüzde sevincin ve neşenin ve hatta gücün sembolü olmuştur. Evlenen kişinin gücüne güç, ömrüne ömür katılmıştır:

Hay, öleñ, hay hay ölen Hey, ölen, hey hey ölen,
Haydır bu gün, yar-yar Haydır bugün, yâr yâr.
Al-gızıl reñbe-reñ Al kızıl renga renk,
Toydur bu gün, yar-yar. Toydur bugün, yâr yâr

Bu koşaklarda evlenecek kişiler için güzel dileklerde bulunulur. Bu dilekler kimi zaman dini mahiyette olabilmektedir.

İki yorgan bir düşek İki yorgan bir döşek,
Tahtın bolsun, yar-yar Tahtın olsun, yâr yâr.
Pigamberin gızıça Peygamberin kızı kadar,
Bagtın bolsun yar-yar. Bahtın olsun, yâr yâr.

Halk şiirimizde anlatımı güçlü kılmak ve nazımda ahengin sağlanması için birtakım benzetmelere başvurmuşlardır. Halk şiirimizin önemli birikim noktası olan bu şiirlerde de gelin ve damat birbirini tamamlayan bazı nesnelere benzetilmektedir. İnci-mercan, tuti-bülbül, ay-güneş gibi birbirine eş olan nesnelerin seçilmesi manevi anlamda da eşler arasında kurulmak istenen birlikteliğin bir sembolüdür:

Béréñ encé, béréñ mercen, Biriniz inci, biriniz mercan,
Tézélépséz, yar-yar Dizilmişsiniz, yâr yâr.
Béréñ tutıy, béréñ bılbıl, Biriniz tuti, biriniz bülbül,
Kuşılıpsız, yar-yar. Birleşmişsiniz, yâr yâr.

Yar yar koşaklarında iki kişinin evliliğinin her iki aile, yakınları ve davetliler için bir kıvanç vesilesi olduğu dile getirilir.

Koşuluşup eki çaş İki kişi birleşip
Cup boluptur yar yar Eş oldular yar yar
Kubanışıp el curtu Yakınları kıvanç ile
Kut boluptur car car. Neşe duydu yar yar.

Toyun başlaması için davetlilerin toya katılmaları şarttır. Bu mutlu gün sevdikleriyle anlamlı kılınacaktır:

Tolkup kelgen meymenga Akın akın gelen misafirlerle
Toy baştaybız yar yar Toya başlayalım yar yar
Boluşunca ayanbay Olabildiğince rahat ve çekinmeden
Boy taştaybız car car. Boy atalım yar yar.

Bu şiirler ile evlenecek olan gençlere, anne ve babalarına ve toya katılan misafirlere bazı ahlaki değerlerin aşılanması amaçlanır. Beraber geçirecekleri hayatlarında bu iki gence kötülüklerden korunmaları için bazı öğütler verilir:

Ak eleçek kolga alıp Ak eleçeğin eline alıp
Irgap cürgün car car Sallayasın yar yar.
Çakşı menen camandı İyi ile kötüyü
Ilgap cürgün car car. Ayırasın yar yar.

Yar yar koşakları içerisinde mitolojik unsurları barındıran şiirlerdir. Bir milletin hafızasından süzülüp gelen bu nazım parçaları elbette toplumun değer atfettiği, kutsal saydığı birçok değeri de bünyesinde barındırmaktadır. Aşağıdaki örnekte de toplumuzda daima koruyucu, hayat verici, doğduğumuzda beşiğimiz, ölümümüzde tabutumuz olan ağacın toplum hayatımızdaki önemine vurgu yapılmıştır:

Kölökölü sayaban Gölgelice ağacınız
Bakbolgula car car Bahçenizde çoğalsın yar yar
Mömölörü iyilgen Meyveleri eğilen
Şakbolgula car car. Bir dal olun yar yar.

Ayrıca bu metinde yine evlenen gencin çocuklarının olması ve soylarının devam etmesi için dua ve dileklerde bulunulmuştur. Çocukları olan aileleri meyveleri eğilen bir dal olarak nitelendirmiştir.

Bu koşaklarda kadir gönül bilmek, adaletli olmak, dedikodu yapmamak, doğru olmak gibi bazı hasletlerin önemine vurgu yapılmaktadır. Yeni kurulacak ailenin bu hususlara dikkat edildiğinde mutlu olabileceği dile getirilir:

Kadır köñül tabılbayt
Kalış bolguncar car
Uşak menen ayıñdam
Alış bolgun car car.

Kadir gönül bilerek
Adaletli olun yar yar.
Dedikodu ile gıybetten
Uzak durun yar yar.

Bücür çayıp güldöğön
Bakbolgula car car
Köröşpösö sağıngan
Cupbolgula car car.

Ağaç dallarınız tomurcuklanıp
Orman olsun yar yar.
Birbirinizi görmediğinizde
Özleyen olun yar yar.

Aynı zamanda birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapılır. Hz. Mevlana'nın deyişi ile bir olmak, iri olmak, diri olmanın insanca yaşamak için ön şart olduğuna vurgu yapılır:

Irıs aldı ıntımak
Bilip cürgün car car
Ata eneğe başındı
İyip cürgün car car.

Beraberlik rızık getirir
Bunu bilin yar yar
Anne ile babaya
Saygı duyun yar yar.

Görüldüğü üzere anne baba hakkına riayet etmenin ne kadar elzem olduğu bazı yar yar koşaklarında sıklıkla dile getirilir. Türk toplumunda anne baba hakkı Tanrı hakkı olarak görülmektedir.

Yar yar koşaklarının sonu genellikle evlenen çifte iyilik, güzellik, refah ve mutluluk dileyen dualar ile bitmektedir.

Ak buluttan sebilgen
Kar bolgula car car
Dayima uşul çaşooda
Var bolgula car car.

Ak buluttan yağan
Kar gibi olun yar yar
Bu hayatta her daim
Var olunuz yar yar.

Mahabbettu düynüñör
Bir gül döşün car car
Manayıñar gülködön
Böksör bösün car car.

Aşk dolu dünyanız
Çiçek açsın yar yar
Keyfiniz yerinde olsun
Sevinciniz eksilmesin yar yar.

Karegiñer kaygıya kabılmasın car car
Kalolordu Kudayım kabılmasın car car
Ata ene ömürdü aktañızdar car car.
Mahabattı tübölük saktañızdar car car.

Üzüntüye uğramayın yar yar
Allah dileklerinizi kabul etsin yar yar
Anne babanıza emeğinin karşılığını verin
Aşkınız ebedi olsun yar yar.

Kaldırın, kaldırın dediklerinde,
Güçlü olun yar yar…
Kaldırın, kaldırın dediklerinde,
Güçlü olun yar yar…
Gelin ve damat birlikte,
Bahtlı olun yar yar…

Gelin ve damat birlikte,
Tahtlı olun yar yar…
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,
Azizlerim size selam yar yar…

Burada dua sadece gelin ve damada değil onların ailelerine ve akrabalarına da edilmektedir. Çünkü toplumumuzda evlilik sadece iki kişiden oluşan bir kurum değildir. Bu yüzden gençlere edilen dualar onların aileleri için de tekrarlanmaktadır:

Bir attagan basagan
Beken bolsun car car
Kayın curtun elemen
Esen bolsun car car.

Bir kez evleniyorsunuz
Bu birlik sağlam olsun
İki tarafın akrabaları
Var olsun yar yar.

Bu yar yar koşakları müjdeci şiirlerdir. Önce ata-ana ardından statüye göre ve yakınlık derecesine göre yengelere, ablalara ve bütün davetlilere müjde verilir. Bu durum bir sıra içerisinde icra edilir:

Aksakalın caykaltgan
Atalarga süyüncü
Ak eleçek caraşkan
Apalarga süyünçü

Aksakalını uzatan
Atalara müjdem var
Ak eleçek yakışan
Annelere müjdem var.

Ak coologon salıngan

Ak örtüsü salınan

Cengelere süyüncü
Ayda yüzü ağarğan
Ecelerge süyüncü

Yengelere müjdem var
Yüzü ay gibi güzel
Ablalara müjdem var.

Ak dilek, ak eleçek, aksakal, ak sofra gibi kavramlar ile mitolojimizde ve kültür tarihimizde önemli bir yere sahip olan ak renge vurgu yapılır. Renk sembolleri kültürümüzde önemli bir yere sahiptir ve daima farklı çağrışımları olmuştur:

Ak tilegin aytugan
Gelin geldi car car
Ağa tuğan alganım
Gelin geldi car car.

Ak dileğini söyleyen
Gelin geldi yar yar
Hey akrabalar yakınlar
Gelin geldi yar yar.

Ak dastargen cayıtgan
Apalarga süyüncü
Ak batağın berişen
Atalara süyüncü

Beyaz sofrasını kuran
Annelere müjdem var
Avuçlarını açıp dua eden
Babalara müjdem var.

Yapılacak toyun duyurulması ve bu mutlu haberin dört bir yana yayılması kültürümüzde önemli bir yerer sahiptir. Herkesin bu toya iştirak etmesi ve mutlu bir şekilde ayrılması istenmektedir:

Kuttu bolup tayuñar
Irgay aylansın car car
Büt kıdırıp düynönü
Nurgaylansın car car.

Kutlu olsun toyumuz
Şarkılarla dolsun yar yar
Bütün dünyaya sesleniyorum
Bu toy neşeli olsun yar yar.

Kimi zaman bu toy davetleri sevinç ve neşeyi en üst seviyede hisseden çocuklar vasıtasıyla yapılmaktadır.

Baldar çurkap ayıldı
Du köörgön car car
Tügöyöntat çürüktün
Uğul geldi car car.

Çocuklar haydi köye koşun
Müjde verin yar yar!
Gönül eşini bulan
Oğul geldi yar yar.

Bu yar yar koşaklarında gelin ve damada birlikte geçirecekleri bu hayatta başlarına gelebilecek olan bütün sıkıntılara karşı hazırlıklı olmaları için telkinlerde bulunulur. Kuracakları yuva için bir mutluluk reçetesi verilir. Eşlerin birbirlerine saygı duyması ve her daim birlik olmalarının önemi vurgulanır. Ayrıca bu şiirlerde anne ve babalara da öğüt verilir. Çünkü evlenen yalnızca iki genç değil ailelerdir:

Geliniñi azdektep
Güdüp alsın car car.
Tüyşük günü turmuştun
Güdüp alsın yar yar.

Gelinine saygı duyup
Sahip çıkın yar yar
Hayatın kötü gününe
Hazır olun yar yar.

Kelgen cerin gelinin
Sıylav olsun car car
Keyit pesten sözdörön
Ciynap olsun car car.

Geldiği yerde geline
Saygı gösterin yar yar
Sözleriyle gelini
Üzmesinler yar yar.

Eki çakta ene ata
Süyünüşsün car car
El curtuna şan bolup
Süyünüşsün car car.

İki tarafta anne baba
Sevinsin yar yar
Halk içinde şan olsun
Sevinsinler yar yar.

Bazı yara yar koşakalrında ailesinden, evinden ve yurdundan ayrılıp yeni bir hayata başlamak için yeni bir adım atan genç kızın gönlünü hoş tutmak ve toya katılanların yanında gelinin ve dolayısıyla ailenin yüceltilmesi için geline metihler düzülür:

İki cardı görgönü
Elin geldi car car
Tolkundaşıp kurbular
Tegiz geldi car car.

İki yâri görmek için
Halkın geldi yar yar.
Heyecanlanan dostların
Hepsi geldi yar yar.

Pilava konulan ilik gibi,
Kaşı gözleri keman (ince) gibi,
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,
Teyzeleri, size selam yar yar…

Ocağında külü yok,
Yüreğinde kiri yok,
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,
Aracı olanlar, size selam yar yar…

Evlilik ile yuvaya yeni bir kişi daha katılmaktadır. Aileye katılan bu yeni kişi toya katılan misafirlerle beraber ihya edilir:

Başıbızga baş koşulup
Gelin geldi car car
Dost kurbular biyleyip
Candap geldi car car.

Başımıza baş koşulup
Gelin geldi yar yar.
Dost kardeş neşeyle
Birlikte geldi yar yar.

Düğünlerde yeni kurulan yuvanın huzuru, birlik ve beraberliği, mutluluk ve bereketi için saçılar saçılmaktadır. Bazı yar yar şiirlerinde de bu duruma vurgu yapılmaktadır:

Çaçıların çaçıltan
Enelerbiz car car
Dost kurbular biyleyip
Candap geldi car car.

Saçılarını saçan
Annelerimiz geldi yar yar.
Dost kardeş neşeyle
Birlikte geldi yar yar.

Bazı yar yar koşaklarına başlamadan önce bu şiirlere hazırlık mahiyetinde bir dörtlük yahut ikilikler söylenmektedir. Bu metin genellikle dini mahiyette olmaktadır. Tövbe istiğfar, dua yahut Allah, peygamber ve din ululara selam verme şeklinde olan bu dörtlükler bütün yar yar koşaklarında bulunmamaktadır:

Önce koşuk söyleyelim (şarkı, türkü)
Günah ise dönelim (vazgeçelim, dönelim)
Kabul eyleyin halayık,(halk)
Gelin selamına başlayalım…

Perverdigârıma selam yar yar… (Koruyucu, Allah)

Evvel Huda'ya selam,
Gelin selam söyleyelim,
Âdem Ata'ma (babama) selam,
Gelin selam söyleyelim,
Havva anaya selam,
Gelin selam söyleyelim,
Peygamberlere selam,

Dağı taşı kül eden,
İki günü bir eden,
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,

Görüldüğü üzere bu yar yar koşaklarında önce yeni kurulan yuvanın temizliği için tövbeler edilmekte ardından önce Allaha, Âdem ata ve Havva anaya ardından da bütün peygamberlere selam verilmektedir. Bu şekilde yapılacak olan toyun güzel geçmesi, yeni yuvanın mutlulukla dolması amaçlanmaktadır.

Ayrıca dikkat edilecek bir diğer husus da hemen hemen bütün dörtlüklerde gelinin övgüsünün yer almasıdır. Gelinin Mekke-i Mükerreme yolunda, seccadesi elinde, günahsızlık ve saflığın sembolü olan beyaz başörtü takan, hayâ sahibi bir kişi olarak betimlenmektedir.

Mekke Mükerreme yolunda

Seccadesi elinde,
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,
Peygamberler, size selam yar yar…
Beyaz örtü örten,

Ahireti düşünen,
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,
Nineleri, size selam yar yar…

Bazı yar yar koşaklarında evlenecek erkek ve kızın yiğitlik özelliklerine de değinilmektedir. Türk toplumunda kadın pasif bir karaktere bürünen, evinde oturan bir kişi değildir. O da erkekler gibi at biner, silah kuşanır, ok atar. İşte aşağıdaki koşakta da gelinin ve dolayısıyla Türk kadınının avcılık maharetlerine vurgu yapılır:

Öhü öhü diye öksüren,
Av silahlarını taşıyan,
Gelin selam eder,

Hayâ ile eğilir,
Kız mübarek (olsun),
Dedeciği, size selam yar yar…

Soyun devamlılığı anlamına gelen bir erkek evlada sahip olma olgusu toplumuzda hep önemli bir yer teşkil etmiştir. Nu yüzden gelinden bir erkek evlat dünyaya getirmesi beklenmektedir. Bu yar yar koşağında da sözünü ettiğimiz beklenti dile getirilmektedir:

Oğul doğurup övünen,
Çeyiz yaymaya erinen,
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,

Kabul eyleyin, anneciği,
Size selam yar yar…
Kabul eyleyin, kaynanası,
Size selam yar yar…

Bazı yar yar koşaklarında sadece gelin değil damada da övgüler dizilmektedir. Bu övgüler bazen alplığı-yiğitliği, bazen yüz güzelliği kimi zaman da manevi bir mahiyet taşımaktadır:

Damı basan ot gibi,
Konuşmaları çeçen gibi, (güzel konuşan, ikna edici konuşan, tatlı dilli)
Gelin selam eder,

Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,
Halaları, size selam yar yar…

Çizgili kaftanı yakışan, (çapan)
Damatlıkta yarışan,
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,
Abileri, size selam yar yar…
Kabul eyleyin,
Kardeşleri, size selam yar yar…

Yiğitlerin serdarı,
Gelinin alıcısı,
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,
Damat bey, size selam yar yar…
Yar mübarek, damat bey,
Size selam yar yar…

Bu koşaklar kimi zaman da bir teşekkür mahiyetinde olabilmektedirler. Düğün süresince gelin ve damadın yanında bulunan, her hizmeti etmek için yorulan, gelinin çeyizinin dizilmesinde yardım eden elti, abla ve kardeşlere de teşekkür edilmektedir. Şiirler bu yönüyle bir ahde vefa örneğidir:

Atlas gömlek giyenler,
Koşup hizmet edenler,
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,
Eltileri, size selam yar yar…

Pazardan pazara koşan,
Geline çeyiz arayan,
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,
Görümceleri, size selam yar yar…
Kabul eyleyin,
Ablaları, size selam yar yar…

Kültürümüzde misafir ağırlamanın önemli bir yeri vardır. Misafirin Tanrı tarafından gönderildiğine inanılmaktadır. Tanrı tarafından gönderilen bu emaneti en iyi şekilde ağırlamayı borç bilinmektedir. İşte bazı yar yar koşaklarında gelinin misafirperverliğine de vurgu yapılmaktadır:

Misafir gelse hoş diyen, (hoş geldiniz diyen)
Misafirhane boş diyen,
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,
Amcaları, size selam yar yar…
Kabul eyleyin,
Dayıları, size selam yar yar…

Bazı yar yar koşaklarında sadece erkeklerin değil genç kızların evliliğe olan meraklarının yansımasını bulabiliriz. Toplum tarafından merak edilmesi hoş karşılanmayan evlilik, genç kızlar tarafından heyecanla beklenmektedir:

Alçak duvardan bakan,
Düğün ne zaman diye soran,
Gelin selam eder,
Hayâ ile eğilir,
Kabul eyleyin,
Komşucanlar, size selam yar yar…
Kabul eyleyin,
Komşuları, size selam yar yar…

SONUÇ

Toplumsal hafızanın bir nüvesi olan "Yar yar-Car car-Jar jar koşakları" Kazak, Kırgız, Türkmen, Tacik, Özbekler arasında yaygın olarak kullanılan, toyların başlangıcından bitiş aşamasına kadar çeşitli vasıtalar ile söylenegelen halk edebiyatı mahsulleridir. Bu toy türküleri kimi zaman ayrılığın hüznünü, kimi zaman yeni bir yuva kurmanın sevincini yansıtmakta ayrıca önce gelin ve damada daha sonra ailelere, misafirlere ve geniş ölçüde topluma bir takım mesajlar vermektedir.

Yapısal olarak kesin çizgileri olmayan bu tür genellikle ilk ve üçüncü mısraları kendi içerisinde kafiyelenmiş dört mısradan oluşan bir yapıya sahip olmakla beraber kimi zaman 2-3-5-6 mısradan oluşabilmektedir. Halkın içinde yıllardır yaşayan törel ve kültürel değerlerin bir yansıması olan bu koşaklar yeni evlenen çifte iyi dilek ve temennilerde bulunurlar. Bu koşaklar kimi zaman gelinin ailesi, kimi zaman damadın ailesi kimi zaman damat kimi zaman da gelinin arkadaşları tarafından koro halinde söylenmektedir. Günümüzde düğün merasimlerinde bu koşakları söyleyecek halk şairleri ve musikişinasları bulunmaktadır.

Bu koşaklar söyleniş biçimi olarak neşeli, eğlenceli ve topluma haz veren bir yapıya sahiptir. Günlük hayatın hercümercinden sıkılan ve bir kaçış noktası arayan insanlar bu toplumsal törenlerde düzenlenen eğlenceler ve söylenen türküler ile rahatlamaktadır. Fakat bazı yar yar koşakları içerisinden hüzün barındırır. Genellikle evliliğin zorla gerçekleştiği, uzak yere gelin gidildiği gibi durumlarda aileler ve genç kız tarafından yaşanılan acı bu toy türküleri ile dile getirilir.

İçerisinde dini anlamda birçok motif barındıran bu koşaklarda sıklıkla Tanrı, peygamberler, peygamber kıssaları, Tanrının koymuş olduğu kurallar, yaratıcıya karşı sorumluluklar dile getirilir. Ayrıca içerisinde mitolojik öğeler barındıran koşaklar da bulunur. Genellikle evren kozmogonisinde önemli olan nesneler ve canlılar, evrenin yaradılışı ve sonu ile ilgili mitik değerler bulunmaktadır.

Bir toplumsal ahlak çerçevesi çizen yar yar koşalarında toplumun mutlu ve barış içerisinde yaşaması, ailede ve geniş ölçekte evrende huzurun sağlanması, insanı insan, evreni evren yapan değerlerin korunup

yaşatılması için bazı ipuçları bulunmaktadır. Bu koşakalar ayrıca halkın tarihini, gelenek ve göreneklerini, yaşayış ve düşünüş tarzını ve etnografyasını yansıtan kültür taşıyıcılarıdır. Sonuç olarak ortak kültürel değerimiz olan bu ürünler sözlü edebiyatımızda öneme haizdir.

KAYNAKÇA

Agarkova O.A., Mezentseva A.V. (2015). "Kazak Milli Kültüründe "Aile" Kurgusu (yapısı)" *Eğitim ve Bilimin Bugünkü Meseleleri Dergisi*. №1.

Akmataliyev, A., vd, (2004), *Kırgız Adabiyatının Tarıhı,* Bişkek, Şam basması s.116.

Gediyev, G. (2001), "Türkmenlerde Düğün Türküleri veya Öleñler, Yar-yar, Leeran Geleneği Doğrultusunda", *I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 130.

Fazıoğlu, F. (2000), *Alpamış Destanı (*Çev: Aysu Şimşek-Canpolat, Dr. Aynur Öz), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

İnayet, A. (2013), Uygur "Yar Yar" ve "Öleñ" Koşakları Üzerine, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi,* S. ½, s. 25-35.

Kaplankıran, D. (2016), *Kazak Türkçesinde Edebiyatla İlgili Terimler*, İdil, C.5, S. 26.

Clauson, S. G. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, At The Clarendon Press, 1972.

Kaya, D. (2007), *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Seysembiyeva. S. K. (2015), *Kazak Hanlığının Kültürü XV-XIX. Asırlar*. Kaz ÜTU habarşısı No:3 s.1.

Uygur Halk Destaları III, Haz: Abdülhakim Mehmet, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 302-304.

YETİNMECİ PROGRAM ÇERÇEVESİNDE TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE ÇİFT GEÇİŞLİLİK

Dr. Mehmet Ali BAHAR[1]

ÖZET

Bu çalışmada Türk dilinin söz dizimsel özelliklerinin öğretiminde belirli güçlüklerin yaşanmasına yol açan ve tartışmalı bir içeriğe sahip olan "dolaylı tümleç", "nesne", "belirtili nesne" kavramlarını ve çift geçişlilik konusunu sorgulayıcı bir biçimde değerlendirmek ve bu değerlendirmede ulaşılan Eylem Ölçülüğü önerisi doğrultusunda Türkçe dil bilgisi öğretimine yönelik birtakım tavsiyeler geliştirmek amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında önce çift geçişlilik konusu Yetinmeci Programa göre açıklanmış, sözü geçen kavramlarla ilgili tartışmalar değerlendirilmiştir. Ardından Türkçe doğal dil konuşurlarının ifadelerinden oluşturulan derlemden hareketle Eylem Ölçülüğü önerisi sınanmıştır ve bu önerinin Türkçe söz diziminin öğretimine yansıtılmasıyla ilgili görüşler bildirilmiştir

Anahtar Kelimeler: *Türkçe söz dizimi öğretimi, dolaylı tümleç, nesne, çift geçişlilik, Yetinmeci Program.*

(The Ditransitivty in the Teaching of Turkish Language According to Minimalism)

ABSTRACT

In this study, it is aimed to evaluate in a questioning way the concepts of "indirect complement", "object" which have a controversial content. Because of it is seem that certain difficulties in the teaching of the syntactic features of the Turkish language. It is also aimed at developing suggestions for the teaching of Turkish language according to this evaluation's findings. For this purpose, firstly the ditransitivty in Turkish language is explained with perspective of Minimalism, discussions on these concepts have been addressed. And as a reflection of these discussions, the problems in teaching Turkish syntax are described on topic of transitivity. Then, some proposals have been reached regarding the teaching of "indirect complement" and "object" for curriculum development and implementation in the teaching of Turkish grammar.

Keywords: *Teaching of Turkish Syntax, Indirect Complement, Object, Ditransitivty, Minimalism.*

Giriş

Çift geçişlilik birçok üretimci dil bilimcinin ilgisini çeken bir konudur (Dvorak, 2010:1). Bu konuyla ilgili yabancı alan yazında çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak Türkçede çift geçişliliğin müstakil olarak ele alındığı bir araştırmaya tarafımızca gerçekleştirilen geniş kapsamlı taramada ulaşılmış değildir. Öte yandan Türkçe söz diziminde nesne öğesine yüklenen görevlerle ilgili dil bilgisi alanında uzunca bir dönemdir uzlaşıya varılmadığı da bilinmektedir. Üstelik bu konuyla ilgili birkaç araştırmada da sınırlı sayıdaki örnekler üzerinden genel geçer yargılar ortaya konulması nedeniyle bu eksiklik derinleşerek devam etmiştir. Bu nedenle bu çalışmada öncelikle "çift geçişlilik" ve Türkçedeki görünümleri ele alınmış, ardından bu konuyla ilgili araştırma kapsamında ulaşılan düşünceler ve öneriler sıralanmıştır.

Çift geçişliliği sağlıklı bir biçimde betimleyebilmek için öncelikle eylemlerin geçişlilik durumuyla ilgili bilgiler gözden geçirilmektedir. Kısaca açıklamak gerekirse geçişlilik; bir eylemin nesne alma durumudur ve nesne alanlar "*geçişli*", nesne almayanlar ise "*geçişsiz*" olarak değerlendirilirler (Erdem, 2017). Başka bir deyişle geçişlilik, eylemin tümce içinde bir nesneye yer verilmesini zorunlu kılmasına verilen addır ve bu biçimsel olmaktan çok anlam bilimsel bir olaydır (Börekçi, 2004:489).

Nesne ise *"yüklemi geçişli eylem olan temel veya yardımcı tümcelerde öznenin eyleminden etkilenen belirtme ekli {+I} veya eksiz {+Ø} sözcük veya sözcük öbeği biçimindeki öğe"* (Boz, 2007:102) veya kısaca *"tümcede yüklemin bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öğe"* (Korkmaz, 2010:157; Karahan, 2005:25) olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanım, nesneyle ilgili uzlaşıya varılmış bir açıklamayı yansıtmaktan uzaktır. Çünkü kimi araştırmacılar aldığı eklere bakarak bu ögeyi tanımlarken, kimileri de anlama odaklanarak başka bir tanım önermektedir. Sözgelimi Korkmaz (2003:195) bazı geçişli eylemlerin tamlayıcı/tümleç *(nesne)* alarak tümce içinde kullanılabileceğini bildirmektedir. Birçok araştırmacı ise nesnenin eksiz veya "yükleme" biçim birimiyle tümcede görev aldığını savunur. Diğer taraftan bir grup araştırmacı da nesnenin bu eklerin yanı sıra {+A} "yönelme" ekini de alabileceği görüşündedir. Öyle ki Banguoğlu (2007: 409) nesneyi açıklarken tümce içinde etkilenen varlığın çoğu zaman "kimi", "kim", bazen de "kime" durumunda bulunduğunu dile getirir. Benzer biçimde Sinanoğlu (1957), Türkçede nesne oluşturulurken kimi sözcüklere {+A} yönelme ekine başvurulduğunu vurgular ve bazı eylemlerin {+I} yükleme eki veya {+A} yönelme ekiyle kullanıldığında, örneğin "*Birine vur*-" ile "*Birini vur*-" da olduğu gibi anlamın değiştiğinin altını çizer (akt. Boz, 2007:103).

[1] Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, mehmetalibahar@outlook.com

Özellikle biçime odaklanan nesne tanımlarında bu ögeye gelen ad durum eklerinin tartışmanın merkezinde olduğu görülmektedir. Hatta kimi araştırmalarda nesnenin diğer ögelerden farkı yalnızca aldığı eke bakılarak saptanmaktadır. Örneğin Korkmaz (2018), yön gösterme eklerinin tarihsel süreçte birkaç istisna kullanım dışında {+GARU}, {+RA}'dan evrilerek {+A}'ya dönüştüğünü dile getirir ve hedef bildirdiği için bu eke "*verme durumu eki*" adının verilmesini uygun görür. Bu ekin çift geçişli olduğu kabul edilen bir eylemle doğrudan ilişkilendirilerek adlandırılması önemlidir. Fakat Korkmaz ilk baskısı 1961 yılında yapıldığı bilinen bu çalışmasında dile getirdiği düşüncesinden daha sonraki araştırmalarında vazgeçmiş ve aynı ek için *"yönelme"* durum eki terimini kullanmıştır. Ancak Emre (1988) de eylem ulamlamasında yine *"ver-"* eyleminden hareketle bir adlandırma yapmaktadır. Ona göre nesne eklerini {+I}, {+Ø} ile sınırlandırmak yanlıştır, {+A} ve {+DAn} ekleri de nesne görevini üstlenen sözcüklere getirilebilir ve özellikle *"ver-"* eylemiyle ve anlam değeri buna yakın eylemlerle kurulan tümlelerde iki nesne bulunur; {+A} eki eklenen öge de ikinci nesnedir, fakat bu ekin kullanıldığı her sözcüğü de nesne olarak ele almayı gerektirmez (akt. Sev, 2004; Boz, 2007). Diğer yandan, geleneksel dil bilgisi nesne dışında, örneğin ulaç tanımlamasında anlam odaklı bir yaklaşım benimsemektedir. Sözgelimi geleneksel dil bilgisinde *"Arabalar galeride bekliyor."* ile *"Arabalar 12'de servise alınıyor."* tümcelerinde geçen *"galeride"* öğesi dolaylı tümleç, *"12'de"* ögesinin ise ulaç olarak kabul edilmektedir. Bu iki tutumu eleştiren Atabey (2008:353-356)'e göre bu kabul, nesne için de geçerli olmalıdır. Çünkü ancak bu şekilde dil bilgisi konularını sınıflandırmada ve öğretmede yaşanan tutarsızlık giderilebilir. Bunun yanı sıra Aliyeva (2004) belirtme eki dışında kalan biçim birimleri almış nesnelere "*dolaylı nesne*" adı verilmesini önerir. Üstünova (2012:9) ise bu tartışmalar üzerinde durmak yerine eylemin çatı, geçişlilik özellikleriyle incelemede sözcük anlamının dikkate alınmasını daha isabetli görür. Gerçekten de bu düşünce, art zamanlı bir inceleme yapıldığında da daha makul görünmektedir. Sözgelimi Uluocak (2008:487-488) tarafından yapılan bir araştırmada geçen kimi sözcelerde, bugün belirtme ekiyle kullanılan nesnelerin yönelme ekiyle ifade edildiği görülmektedir. Öyle ki örneğin günümüz Türkiye Türkçesinde yönelme durum ekli biçiminde ifade edilen nesnenin Vasıf Efendi'nin İspanya Sefaretnamesi (818-h.:4-5't)'nde belirtme durumuyla kullanıldığı görülmektedir. (Tümce: "*...mahal-i mezburede ikâmetden sonra etıbbâsı gelüp ferden ferdâ âdemlerimizi* ***bakup*** *ba'dehû şân-ı devlet-i aliyye üzere âlây ile çıkarak...*"). Moralı Ali Efendi Fransa Sefaretnamesi (837-h: 42-24, 19-3)'nde de benzer bir kullanım vardır: "*..Fransa cumhurunun tavır ve reviş ve harekâtları iki bin sene mukaddem âlem-i câhiliyyetde Roma tarafında zuhur iden Yunanîle* ***taklîd****..", "... kuvve-i mâliyesi olanlara mahsus dâ'ireler olmagla müstailce bir dâ'ireye varup illetin* ***tedavi ider****.."* İlginç bir biçimde Mustafa Efendi'nin Nemçe Sefaretnamesi (844-h:11b-6)'nde de bu türden kullanımlara rastlamak mümkündür: *"...ve tavâif misillü mülûk elinde kalan İspanyol ve İtalya ve İngiliz ve Flemenk vilâyetleri* ***istila idüp****"*. Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi (820-h:44-12)'nde de buna benzeyen *"...hâlâ anı alup Gence* ***istilâ eylediler****.."* tümcesi yer almaktadır. Kaldı ki bu sefaretnamelerden yüzyıllar öncesinde yazılan Orhun Abideleri'nde de günümüzde yönelme durumu {+A} tamlayıcısıyla kullanılan *bin-* eyleminin süreğen bir biçimde belirtme eki {+I} ve {+Ø} ile kullanıldığı; günümüzde *"at-a binmek"* biçimde söylenebilen yapının *"at binmek"* veya *"atı binmek"* biçiminde yazıtlarda yer aldığı görülmektedir.[2,3] Bu örneklerden hareketle –başka çalışmalarda ele alınabilecek türlü etkenlerin sonucunda- belirtme ve yönelme durum eklerinin en azından eski kaynaklarda günümüzdekinden farklı bir biçimde kullanıldığı söylenebilir. Nesnenin farklı eklerle kullanılması, çift geçişlilik bakımından önemli bir konudur ve sözü geçen bu örnekler bu konuda başka çalışmada da gereksinim duyulduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

Türkçede çift geçişliliğin müstakil olarak ele alındığı yurt içinde yayımlanan tek araştırma Doğan (2015) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada Türkçede anlam bilimsel ve söz dizimsel açıdan gerçek anlamda çift geçişli yapıların olmadığı, çift geçişli olarak kabul edilen yapıların anlam bilimsel olarak yabancı dillerdeki çift geçişli yapılarla yakınlaşsa da söz dizimsel açıdan ayrıştığını savunulmaktadır. Ancak örneklem olarak seçilen eylemlerde çeşitlilik sağlamadığı için bu savunu, genellenebilirlik açısından birtakım sınırlılıklara sahiptir. Dolayısıyla çift geçişliliğin eylem çatısıyla ilişkili olarak, çok sayıdaki eylemden hareketle sınanması bu konuda araştırmacılara daha kapsamlı bir fikir verebilir. Bu doğrultuda bu çalışmada çift geçişlilik ayrıntılı olarak ele alınmış, ardından bu konuyla ilgili bir öneri ortaya atılmış ve Türkçe öğretimine yönelik tavsiyeler dile getirilmiştir. Çift geçişliliğin belirlenmesinde ise Yetinmeci Program ilkeleri gözetilmiştir. Bu nedenle aşağıda öncelikle Yetinmeci Program'ın temel ilkelerine kısaca ele alınmış, çift geçişlilik Yetinmeci Program çerçevesinde tartışılmıştır.

Yetinmeci Program ve Çift Geçişlilik

Çift geçişlilik, Yetinmeci Program'la ilgili çalışanlarında en çok üzerinde durduğu konudur. Öyle ki kısa bir taramayla dahi İngilizcedeki çift geçişlilikle ilgili yüzlerce araştırmaya ulaşmak mümkündür. Bu araştırmalar gözden geçirildiğinde ise çift geçişlilikle ilgili yapılan bütün tanımlamalarda Crystal (1997)'ın ifade ettiği

[2] Orhun Yazıtları'ndaki örnekler için *bkz*: Tekin, T. (2010). *Orhun Yazıtları.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
[3] Cemiloğlu (2000), ata bin- ekinin çıkmak, uçmak, zıplamak, yükselmek, tırmanmak eylemlerinden analoji (andırma) yoluyla oluşturulduğunu, doğrusunun atı binmek olduğunu ifade eder. *Bkz*: Cemiloğlu, İ. (2000), Nesne Kavramı Üzerine, *Millî Eğitim Dergisi* (14), s. 148

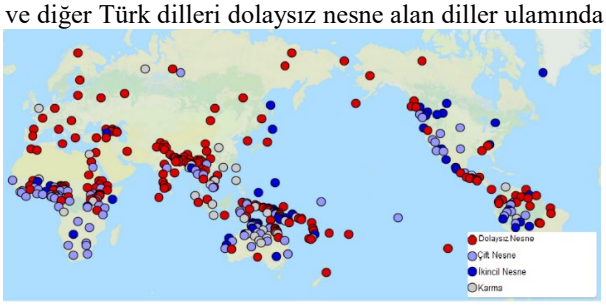
tanımlamaya başvurulduğu görülmektedir. Bu nedenle çift geçişliliğin Yetinmeci Program çerçevesinde ele alınması için öncelikle Crystal (1997)'ın görüşlerinin değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

Crystal (1997)'a göre çift geçişli yapılarda eylem ve eyleme bağlı öğeler, eylemin dolaysız nesne aldığı yapılar olarak tanımlanan geçişli yapılardan daha karmaşık bir ilişki içinde olduklarını göstermektedir. Çünkü çift geçişli yapılarda eylemin yönettiği iki nesne vardır ve bunlardan biri dolaylı, diğeri dolaysız nesne görevindedir (397). Diğer taraftan çift geçişli yapılardaki nesnelerin söz dizimde "*kız kardeş"*, eylemin ise "*anne*" rolünde olduğunu belirten Hudson (1988) gibi araştırmacıların bakış açısına göre aşağıdaki tümcelerin söz dizimsel gösterimi şu biçimdedir:

"Ali [Ahmet'e]$_2$ [kitap]$_1$ verdi." veya "*Ali [Ahmet'e] [kitabı] verdi."*

Bu örnekte yer alan ilk öğe dolaylı nesne, ikincisi ise dolaysız nesnedir. Türkçede dolaylı nesne eyleme çoğu kez yönelme ekiyle bağlanmaktayken, dolaysız nesne belirtme eki alarak veya almayarak bağlanmakta, çalkalamada da genellikle anlam kaybı yaşanmamaktadır. Bununla birlikte kimi araştırmalarda çift geçişliliğin üç türlü görünüme sahip olduğu belirtilmektedir. Buna göre kimi yapılarda çift geçişli yapıdaki bir eylem, söz diziminde şunlardan birini gerektirmektedir: dolaysız nesne, çift nesne ve ikincil nesne (Michaelis ve Haspelmath, 2003). Bu durumda yukarıdaki tümcede yer alan *"Ahmet'e"* ögesi, ikincil nesne olarak adlandırılabilir. Çünkü Baker (1997) ve Larson (1998)'in izlencesine göre ikinci örnekteki *"kitabı"* sözcüğünün belirtme durumu alması, yalnızca yüzeysel yapıyla ilişkilidir. Bununla birlikte Harley (2002)'in açıklamasına göre yukarıda yer alan "*kitap*" veya "*kitabı*" sözcükleriyle örneklenen "*konu*" belirleyicidir, "*Ahmet*" ise yüzey yapıda yönelme durumuyla ifade edilebilir. Kimi diller ise geçişlilik ve çift geçişlilik daha karmaşık bir görünüm arz etmektedir. Ancak bu ögenin söz diziminde nesne türlerinden hangisine girdiğinden çok daha önemlisi, bu ögenin anlam bilimsel olarak yer tamlayıcısı olamayışıdır.

Öte yandan çift geçişlilik birçok dünya dilinde kendini örneklendiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Türkiye Türkçesi ve diğer Türk dilleri dolaysız nesne alan diller ulamında bulunmaktadır.

(**Kaynak:** World Atlas of Language Structures Online, http://wals.info/feature/105A#2/25.5/148.9'den uyarlanarak alınmıştır.)

Yetinmeci Program çok az sayıda ilkeden yola çıkarak dili yalın bir biçimde incelemenin arayışındadır. Chomsky (1995)'in *"optimal kuram"* olarak nitelediği yaklaşımda "gereksiz olan"a açıklama ve çözümlemelerde yer verilmemesi benimsenmiştir. Çift geçişliliğin Chomsky (1995) *vp* ile *k buyurma* arasındaki bir uzlaşım olduğunu bildirmektedir. Bu açıklama çift geçişliliğin oluşumunu açıklayarak Üretimci Kuram'daki bazı sorunları da gidermektedir (Radford, 1997, 2004).

Çift geçişliliğin oluşumuyla ilgili Yetinmeci Program çerçevesinde birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların bu çalışmayı ilgilendiren ortak noktası, çift geçişlilikte yükleme dışında başka bir durum biçim birimiyle açıklanmasının derin yapıda değil yüzeysel yapıda ele almalarıdır. Dolayısıyla bu çalışmada çift geçişlilikle ilgili açıklamalarda Yetinmeci Program kapsamında yapılan araştırmalar, esas alınmakla iktifa edilmiş; bu konuda yapılan araştırmalarda ulaşılan ayrıntıların tekrar edilmesi yerine, doğal dil konuşurlarından derlenen geniş oylumlu bir tarama sonrası geliştirilen "Eylem Ölçülüğü" önerisine ve bu doğrultuda Türkçenin öğretiminde neler yapılabileceğine odaklanılmıştır.

Eylem Ölçülülüğü Önerisi ve Çift Geçişlilik

Nesne kavramının içeriği Demircan (2003) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada "*Tümcede eylemden etkilenen bir katılanın bulunması mı? Yoksa eylemden etkilenen yalın ya da {+I} / {+ A= durumlu bir katılanın bulunması mı?* sorularına yanıt aranmaktadır. Bu çalışmada nesne adı yerine "etkilenen" ve "katılan" terimlerinin gündeme geldiği görülmektedir. Uzun (1998) ise çalışmasında nesneyi "konu" olarak ele almaktadır.

Genel hatlarıyla alıcı/hedef ve konu rollerini gerektiren aktarım/iletim/gönderim türünden eylemler olarak tanımlandırılan çift geçişli yapılarda (Michaelis ve Haspelmath, 2003: 1); eylemin dolaylı ve dolaysız nesne görevinde yönettiği iki nesne kullanımı eylemle diğer öğeler arasındaki ilişkinin, dolaysız nesne kullanılan geçişli yapılarda görülenden daha karmaşık olduğunu göstermektedir (Crystal, 1997: 397'ten akt. Can Bakırlı ve Ercan, 2010: 312). Aşağıda bu çalışma için araştırmacı tarafından geliştirilen ve sosyal ağda yayımlanan elektronik sormaca üzerinden toplanan çift geçişli yapıların olduğu tümce örneklerine yer verilmiştir:

(1) a. Balıklar-{ı} kenar-{a} ayır.
BELİRTME YÖNELME

b. Konu(y)-{**u**} iki kez öğrencim-{**e**} açıkladım.
BELİRTME YÖNELME

c. Yüreğin-{**i**} sevda(y)-{**a**} aç.
BELİRTME YÖNELME

ç. Ünlü yazar hayatının büyük bir bölümün-{**ü**} kitaplar-{**a**} adadı.
BELİRTME YÖNELME

d. Bilgilerim-{**i**} yeni aldığım telefon-{**a**} aktardım.
BELİRTME YÖNELME

(1)'de verilen örnek tümcelerin tamamında nesne konumundaki öğenin belirtme ekiyle kullanıldığı görülmektedir. (2)'de ise aynı veri tabanından seçilen ve belirtme eki almadığı hâlde nesne konumunda kullanılan öğelerin bulunduğu tümceler verilmiştir.

(2) a. Hoca biz-**e** çok kısa vakit- **Ø** verdi yine!
YÖN.

b. Kurum-**a** vesikalık fotoğraf- **Ø** göndermedim.
YÖN.

c. Ezgi arkadaşın-**a** kitap- **Ø** hediye etti.[4]
YÖN.

Yukarıda (1) ve (2)'deki tümcelerin tamamında çift geçişli eylemler yüklem konumundadır ve bu nedenle iki nesne kullanılmıştır, çünkü (1a)'da ayır- , (1b)'de açıkla-, (1c)'de aç-, (1ç)'de ada-, (1d)'de aktar-, (2a)'da ver- , (2b)'de gönder-, (2c)'de hediye et- eylemleri iki nesne gerektirmektedir. (1)'deki tümcelerde iki nesnenin de ekleri vardır. Ancak (2)'de yer alan eylemlerin nesnelerinden biri yönelme durum biçimbirimi {+A} alırken diğeri herhangi bir ek almamış olmamasına karşın anlaşılmaz veya saptanamaz değildir, (1)'deki gibi kolayca bulunabilmektedir.

Çoğu uzmana göre Türkçede belirtisiz nesnelerin kullanıldığı AÖ'ler bir durum belirteci almadan eylemin hemen önünde yer almaktadır (akt. Göksel ve Kerslake, 2005 ve Can Bakırlı ve Ercan, 2010). Bu düşüncedeki uzmanlara göre (2)'deki nesnelerin belirtme eki almamasında belirli bir nesneden değil, belirsiz, türdeş bir varlıktan söz edilmemesi rol oynamıştır. Ne var ki nesnelerin belirtme eki alıp almaları söz dizimsel anlamda daima benzer özellikler göstereceği anlamına gelmemektedir. Sözgelimi belirtme eki alan tümceler çalkalamada herhangi bir anlam sorunu oluşturmaz iken, bu eki almayan nesnelerle kurulan tümcelerde çalkalama yapılamamaktadır. Bu durumu yukarıda (1) ve (2)'de yer alan örneklerden hareketle aşağıdaki gibi göstermek mümkündür:

(1)~ a. Kenara balıkları ayır.
Ayır balıkları kenara.
Balıkları ayır kenara.
b. Öğrencime konuyu iki kez anlattım.
İki kez öğrencime konuyu anlattım.
Anlattım iki kez öğrencime konuyu.
Konuyu öğrencime iki kez anlattım.
c. Aç sevdaya yüreğini.
Sevdaya aç yüreğini.
Aç yüreğini sevdaya.
ç. Ünlü yazar kitaplara hayatının büyük bir bölümünü adadı.
Kitaplara ünlü yazar hayatının büyük bir bölümünü adadı.
Adadı kitaplara ünlü yazar hayatının büyük bir bölümünü.
Adadı hayatının büyük bir bölümünü ünlü yazar kitaplara.
Hayatının büyük bir bölümünü ünlü yazar kitaplara adadı.
Hayatının büyük bir bölümünü kitaplara adadı ünlü yazar.
Hayatının büyük bir bölümünü ünlü yazar adadı kitaplara…
d. Yeni aldığım telefona bilgilerimi aktardım.
Aktardım yeni aldığım telefona bilgilerimi.
Bilgileri aktardım yeni aldığım telefona.

[4] Bu tümcede özne konumunda olan "*Ezgi"* sözcüğünün ardına yazıda "virgül (,)" eklenmemiş olması sorun yaratmamakta, söyleyişteki durak duyumsanmaktadır. Ancak çalkalamanın yapıldığı sonraki aşamalarda virgül kullanılmasıyla çözülebilecek anlam sorunlarının yanı sıra virgül kullanılmasıyla aşılamayan anlamsal sorunlar da yaşandığı için veri tabanındaki hâliyle sunulmasına karar verilmiştir.

Yukarıda yapılan değiştirimler, belirtme eki alan nesnelerin yer aldığı tümcelerde çalkalamanın kolayca yapılabildiğini göstermektedir. Ancak belirtme ekinin kullanılmadığı nesnelerin kullanıldığı yapılarda çalkalama sürecinde farklı etkenlerin rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu durum çift geçişli eylemlerle kurulan tümcelerde belirtme eki kullanılmayan nesnelere yer verildiğinde çalkalamanın asla yapılamayacağı anlamına gelmemelidir. Nitekim aşağıdaki sınamalarda tümcenin kimi sözlerinde yapılan düzeltmeler bunu doğrulamaktadır.

*(2)~ a. * Verdi yine çok kısa vakit hoca bize.*
** Çok kısa vakit bize verdi hoca yine.*
** Hoca çok kısa vakit bize verdi yine.*
** Yine verdi hoca bize çok kısa vakit….*

Yukarıdaki sıralanışta yer alan nesne önadını çıkarıldığında ($2a^0$)'de olduğu gibi anlamlı tümce oluşturulabildiği görülmektedir.

$a.^0$ Hoca bize vakit verdi ~~çok kısa~~.
Vakit verdi hoca bize ~~çok kısa~~.
Verdi hoca bize vakit ~~çok kısa~~.
Hoca vakit bize verdi ~~çok kısa~~.

($2a^0$)'daki yapının sınanması için nesne konumuna başka bir sözcük getirilerek aynı tümce yapısı oluşturulduğunda anlamlılık kaybolmamaktadır.

$a.^1$ Hoca bize elma verdi.
Hoca elma verdi bize.
Elma verdi hoca bize.
Bize hoca elma verdi.

Bu durumda kimi çift geçişli yapılarda kullanılan önadların çalkama üzerinde etkili olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu durumda çift geçişli yapıda kimi önadların anlamlı yapı oluşturmada engel olduğunu, kimilerinin ise olmayabileceğini sorgulamak gerekmektedir. Sözgelişi aynı cümleye veri tabanında yer alan önad yerine başka bir önad eklendiğinde de ($2a^1$)'de görüleceği üzere anlamlı bir tümceye erişilmektedir.

$a.^2$ Hoca bize ~~çok kısa~~ beş dakika vakit verdi.
Bize hoca ~~çok kısa~~ beş dakika vakit verdi.
~~çok kısa~~ Beş dakika vakit hoca bize verdi.
Verdi hoca ~~çok kısa~~ beş dakika vakit bize.

(2a) tümcesi üzerinde yapılan bu sınamalardan sonra çoğu uzman tarafından nesnenin eylem önünde kullanılması zorunlu bir uygulama olmadığı anlaşılmaktadır. Nesneyi niteleyen sözcüklerin söz diziminde başka bir öğe oluşturma olasılığı yoktur veya anlamsal özellikleri izin verdiğinde tümce içi çalkalama sonucunda anlamlı yapılara ulaşılabilir.

(2) *b. Vesikalık fotoğraf göndermedim kuruma.*
Göndermedim vesikalık fotoğraf kuruma.
Kuruma göndermedim vesikalık fotoğraf.

(2b)'de görüleceği gibi çalkalama veya başka bir deyişle nesne konumunu değiştirme çift geçişli eylemin kullanıldığı bir tümce üzerinde anlamca sorun yaratmamıştır. Ancak (2c)'de yapılan çalkalama anlamı bozmaktadır.

(2c) ? Hediye etti Ezgi arkadaşına kitap.
**Arkadaşına hediye etti Ezgi kitap.*
**Kitap arkadaşına hediye etti Ezgi.*

(2c)'de yapılan ilk çalkalama tümcenin öznesinin üçüncü kişi (O) olmasından dolayı anlam bulanıklığına yol açmakta, hediye edenin Ezgi olmadığı, bir başkasının Ezgi adındaki bir arkadaşına kitap hediye ettiği anlamı da çıkartılabilmektedir. Ancak anlamın doğruluğu konuşunda şüphe devam etmektedir.

Tümcenin ikinci çalkalamasında ise "*Ezgi kitap*" bir kitap serisi adına dönüşebilmekte, sonuncudaysa "mektup arkadaşı" gibi, kitapları ortaklaşa kullandıkları bir kitap arkadaşına Ezgi'nin tümcede söylenmeyen bir şey hediye ettiği anlamı çıkartılabilmektedir. Bu tümcede yapılan çalkalamaların tamamı anlamı bozmaktadır. Aynı tümcede yükleme biçimbirimiyle kullanılan öge yerine "Bize" sözcüğü getirildiğindeyse çalkalamanın anlam üzerinde odaklama dışında bir etkisi olmamaktadır.

($2c^0$) Hediye etti Ezgi bize kitap.
Bize hediye etti Ezgi kitap.
?Kitap Ezgi bize hediye etti.

($2c^0$)'de son tümce dışında kalanlarda anlam bozukluğunun olmadığı görülmektedir. Ancak son tümcede çalkalama yapıldığında özne ile hediye edilen nesne adı birleşik ad öbeği gibi görünüm oluşturduğu için anlam belirsizleşmektedir. Bu savın sınaması ise "*Ezgi*" sözcüğü kullanılmadan üçüncü tekil kişinin özne olduğu ancak tümcede belirtilmediği bir kurgulamada yapılabilir.

($2c^1$) Hediye etti bize kitap.
Bize hediye etti kitap.
Kitap bize hediye etti.

(2c[1])'de yapılan sınama sonrasında çift geçişli yapılarda çalkalanan tümcede yer alan sözcükler arasında öbek oluşturma potansiyelinin anlamlılıkta etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu sonuç, Adalı (2004)'nın "sıfır" {+Ø} biçim birimli nesnenin biçimsel olarak özneyle benzeşmesi, özne ve nesne ayrımını güçleştirmez. Tümcedeki ögelerin söz dizimsel ilişkisi (öznenin yüklemin kişisiyle ve nesnenin eylemle bağıntılı olması) ve dizimsel sıralanış buna engeldir (68)" biçiminde dile getirdiği düşünceyle uyumludur. Can Bakırlı ve Ercan (2010:311)'ın aktardığı şu bilgiler de bu uyumu desteklemektedir:

> "Türkçenin Özne-Nesne-Eylem (ÖNE) dizilişine sahip bir dil olduğu bilinmektedir; ancak her ne kadar Türkçe 'çalkalama'ya izin veren bir dil olsa da, ÖNE dizilişi dışındaki dizilişlerin dil bilgisel olmadığını söylemek mümkün görünmemektedir. Çünkü Türkçe durum dizgesinin baskın olduğu bir dildir ve sözcüklerin dizilişleri farklılaşsa da bu sözcüklere getirilen durum ekleri sayesinde tümce içerisinde bir sözcüğün hangi dil bilgisel rolü üstlendiği belirlenebilmektedir (Erguvanlı, 1984: 173). Dolayısıyla Türkçedeki çift-nesneli bir tümcede Özne - Dolaysız Nesne - Dolaylı Nesne - Eylem dizilişi, belirtisiz diziliş olarak kabul görse de (Erguvanlı, 1984: 43), bu bileşenler farklı konumlarda yer alabilmekte ve öğelerin durum belirtici ekleri sayesinde hem tümce dil bilgiselliğini korumakta hem de nesnelerden hangisinin dolaylı/dolaysız olduğu belirlenebilmektedir. *Yukarıdaki* tümcelerde ise, sözcük dizilişi farklılık gösterse dahi, daha önce de sözü edildiği gibi, sahip oldukları durum ekleri sayesinde dil bilgisellik korunurken, aynı zamanda hangi nesnenin dolaylı hangi nesnenin dolaysız olduğu da belirlenebilmektedir. Dolayısıyla bu örneklerdeki çift-geçişli yapılarda olduğu gibi nesnelerin bir tanesi yönelme durumunda olan ettirgen ve adlaştırılmış tümleçli karmaşık tümcelerde bulunan nesnelerin de bu durum belirtmeyle saptanabileceği çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır."

Etken tümcede nesne olan ögenin edilgen tümcede ne olacağı, önemli bir sorundur. Buna bir de dönüşlü tümcelerde nesnenin durumu eklenebilir. Etken tümcede nesne olan öge, edilgen yapıda özne konumuna yükseltildiğinde, tümcede mantıksal olarak bir özne bulunmaz. Ancak Uzun (2000)'a göre bu tür tümceler öznesi olmayan tümceler değildir. Çünkü edilgenleştirme sürecinin en tipik yönü, gerçekte nesne olan ögelerin, özne konumuna geçirilmesidir ve bu işlem, birçok şeyin yanı sıra temelde tümcenin öznesiz bırakılması adına yapılan işlemdir (11).

Aşağıda (1) ve (2)'deki tümcelerin edilgenleştirildiği yapılar oluşturulmuş ve bunlar sırasıyla (3) ve (4) olarak adlandırılmıştır. [5]

(3) a. Balıklar kenara ayrıldı.
b. Konu iki kez öğrencime açıklandı.
c. Yürek sevdaya açıldı.
ç. Hayatının büyük bir bölümü kitaplara ayrıldı.
d. Bilgilerim yeni aldığım telefona aktarıldı.
(4) a. Bize çok kısa vakit verildi yine.
b. Kuruma vesikalık fotoğraf gönderilmedi.
c. Arkadaşına kitap hediye edildi.

(3) ve (4)'ten görüleceği üzere (1) ve (2)'deki yapılar –ikisinde eylem çekiminde kullanılan kiplikler değiştirilmiş olsa da- özne konumundaki öğeler çıkartılarak kolaylıkla edilginleştirilebilmektedir. Üstelik (3) ve (4)'te yer alan tümcelerin çalkalanmasında da bir sorun yaşanmamaktadır. Öyle ki;

(3)~ a. Kenara balıklar ayrıldı.
Ayrıldı kenara balıklar.
b. Öğrencime konu iki kez açıklandı.
Açıklandı konu iki kez öğrencime.
Öğrencime iki kez açıklandı konu.
İki kez açıklandı öğrencime konu.
c. Sevdaya açıldı yürek.
Açıldı sevdaya yürek.
ç. Yeni aldığım telefona bilgilerim aktarıldı.
Aktarıldı yeni aldığım telefona bilgilerim.
(4)~ a. Çok kısa vakit verildi bize yine.
?Verildi çok kısa vakit bize yine.
Yine çok kısa vakit verildi bize.
?Yine verildi bize çok kısa vakit.
b. Vesikalık fotoğraf gönderilmedi kuruma.
Gönderilmedi vesikalık fotoğraf kuruma.
c. Kitap hediye edildi arkadaşına.

[5] (1) a ve c tümcelerinde eylem ikinci tekil kişi buyurumuyla işletildiğinden aynı ekle edilginleştirilmemiş ve bu eklerin yerine edilgenleştirilme sürecinde görülen geçmiş zaman eki kullanılmıştır.

Hediye edildi arkadaşına kitap.

(3), (4) ile (3) ~ ve (4) ~'ten yola çıkarak ikiz nesnelerden birinde belirtme durumu eki kullanılan veya kullanılmayan çift geçişli yapıların edilgenleştirilmesinde ve bu edilgenleştirmeyle ulaşılan tümcede çalkalamanın yapılmasında herhangi bir sorun olmadığı söylenebilir.

Türkçe eylemlerin nesne ile ilişkisinde öne çıkan konulardan bir diğeri de dil bilgisinde ettirgenlik ve/veya oldurganlık ekleri olarak tanıtılan "{-Ar-}, {-(I)r-},{-Ir-}, {-DIr-}, { -DUr-}, {-(I)t-}, {-It-} eklerinden birinin yahut ikisinin eyleme eklenmesiyle oluşturulan yapılardır. Aşağıda bunların çift geçişli yapılarda "ikiz" nesnelerden birinin belirtme durum eki alması veya almaması hâlindeki kullanımını yansıtan tümcelerdeki çalkalamaya elverişliliği sınanmıştır.

(5) a[1]. Balıkları kenara ayırt.
a[2]. Balıkları kenara ayırttır.
b[1]. Konuyu iki kez öğrencime açıklattım.
b[2].Konuyu iki kez öğrencime açıklattırdım.
c[1].Yüreğini sevdaya açtır.
c[2]. Yüreğini sevdaya açtırt.

ç[1].Ünlü yazar hayatının büyük bir bölümünü kitaplarına ayırttı.
ç[2].Ünlü yazar hayatının büyük bir bölümünü kitaplarına ayırttırdı.
d[1].Bilgilerimi yeni aldığım telefona aktarttım.
d[2].Bilgilerimi yeni aldığım telefona aktarttırdım.

(6) a[1]. Hoca bize çok kısa vakit verdirdi yine.
a[2]. Hoca bize çok kısa vakit verdirtti yine.
b[1]. Kuruma vesikalık fotoğraf gönderttim.
b[2]. Kuruma vesikalık fotoğraf gönderttirdim.
c[1]. Ezgi arkadaşına kitap hediye ettirdi.
c[2]. Ezgi arkadaşına kitap hediye ettitirdi.

(5) ve (6)'daki çift geçişli yapılara ettirgenlik/oldurganlık eklerini ekleyerek eylem çekimi yapıldığında anlamsal olarak farklılaşma görülmesiyle birlikte, dil bilgisi açısından bir sorun yaşanmadığı görülmektedir. Ettirgenlik veya oldurganlık eklerinin tekli kullanımında hem belirtme ekinin kullanılan hem de belirtme eki kullanılmayan ikiz nesnelerin olduğu çift geçişli tümcelerde öznenin eylemle arasındaki "yapma" uzaklığı, ikili ettirgenlik/oldurganlık ekli kullanımda olduğundan daha kısadır. Başka bir deyişle iki ettirgenlik/oldurganlık eki kullanılan çift geçişli yapılarda ikiz nesnelerden biri ister belirtme eki alsın, ister almasın eylemi öznenin(kılıcının) bir başka kişiye/varlığa yaptırdığı daha belirgin bir biçimde vurgulanmakta, tekli ettirgenlik/oldurganlık ekli kullanımlardaysa öznenin eylemi bir başkasına yaptırdığı duyumsanmaktadır. Hatta öyle ki tekli ettirgenlik/oldurganlık eklerinde eylemin bir başkasına yaptırıldığı anlamı *(7) "Saçlarım ağardı." , (8) "Saçlarımı ağarttım."; (9) "Gözlerim belerdi.", (10) "Gözlerimi belerttim."; (11)"Akşama kadar koştum."*[6]*, (12) "Akşama kadar koşturdum."*[7] gibi tümceler üzerinde düşünülürse, önceden bir işi kendisi yapmakta olan bir varlık/kişinin nesne konumuna getirilmesiyle özneliğin işletim eklerinde gösterilen kişi eklerine tayin edildiği, ancak geçişsizliğin korunduğu; aslında türetilen yapılardaki nesneler ile kılıcı aynı olduğu için ikincil öznelerin bir önceki aşamadaki varlık veya kişileri konulaştırdığı sonucuna ulaşılabilir. (11) ve (12)'de ise birincil özne ile ikincil özne aynı olup, işi yapanla buyuran kesişmektedir. Üstelik bu durum, "*–l"* veya "*–n"* gibi geleneksel dil bilgisinde dönüşlülük eki için başat ekler kullanılmadan yapılmaktadır. Ancak (5) ve (6)'daki tümcelerde çift geçişli eylemler kullanılmıştır. Çift geçişli yapılarda eyleme birincil ettirgenlik/oldurganlık eki eklendiğine eylemin yaptırılacağı öznenin belirtilmesi önemli görülmemekte, bu konudaki belirsizlik dinleyici/okuyucu için anlamayı etkileyen önemli bir sorun oluşturmamaktadır. Birincil ettirgenlik/oldurganlık ekiyle belirli bir nesnenin eylemin bir başkasına aktarıldığının vurgulandığı söylenebilir. Belirtme ekinin kullanılmadığı çift geçişli yapılardaysa belirli olmayan nesneyle ilgili işlemler yine kim oldukları önemli olmayan kişilere aktarılmıştır. Ancak ikincil ettirgenlik/oldurganlık ekleri öncüllerinde belirli veya belirtisiz nesnenin kullanıldığı her iki yapıda da eylemin aktarıldığı kişi/varlığın belirtilmesini zorunlu kılmakta, okuyucu veya dinleyicilerin *"Kime?/Neye?"* sorularını düşünmelerine birincil ettirgenlik/oldurganlık eklerinden daha çok yol açmaktadır. Üstelik birincil ve ikincil ettirgenlik/oldurganlık eklerinin kullanıldığı her tümcede çift geçişlilik açısından ikiz nesnelerden yönelme eki almış olan nesnelerin eylemin aktarıldığı kişi/varlık olup olmama durumu belirmekte olsa da özellikle ikincil ettirgenlik/oldurganlık eklerinin eklenmesiyle bu olasılık anlam bulanıklığına yol açacak kadar kendini duyumsatmakta, anlaşılmanın önünde ciddi bir engele dönüşmektedir. Başka bir deyişle (5b[1])'de "öğrenci"

[6] Bu tümcede geçen "*Akşama kadar*" ilgeç öbeği tümce çözümlenirken zaman zarfı/ulaç olarak değerlendirilirken, bu öbek yerine "*Eve kadar*" öbeği kullanılırsa yer tamlayısı/dolaylı tümleç olarak adlandırılmaktadır. Söz dizimsel ögelerin belirlenmesinde kullanılan anlamsal ölçütün nesne için de kullanılabileceği yönündeki öneriler bu örnekle de desteklenebilir.

[7] Açıklama için [5]'e *bkz.*

konunun açıklandığı kişi midir, yoksa konuyu açıklayan/konun açıklanmasının sağlatıldığı kişi midir; bu konuda kesin bir yargıya varılması (5b)'ye göre daha zor olsa da ($5b^2$)'deki kadar anlaşılmayı zorlamamakta, konuyu açıklayan/konun açıklanmasının sağlandığı kişi ile konunun kime açıklandığının ayrı ayrı belirtilmesini istemekte ısrar etmemektedir. Aşağıda ($5b^1$) ve ($6b^1$)'de görüldüğü düşünülen anlatım bozukluğuna çalkalamanın etkisinin sınandığı tümcelere yer verilmiştir.

(5)˜ b^1. Öğrencime konuyu iki kez açıklattım.
b^1. Öğrencime iki kez açıklattım konuyu.
b^1. Öğrencime açıklattım konuyu iki kez.
b^1. Öğrencime açıklattım iki kez konuyu.
b^1. Konuyu öğrencime iki kez açıklattım.
b^1. Konuyu öğrencime açıklattım iki kez.
b^1. Konuyu iki kez açıklattım öğrencime.
b^1. İki kez açıklattım konuyu öğrencime.
b^1. İki kez öğrencime konuyu açıklattım.
b^1. İki kez konuyu açıklattım öğrencime.
b^1. Açıklattım iki kez öğrencime konuyu.
b^1. Açıklattım öğrencime iki kez konuyu.
b^1. Açıklattım konuyu öğrencime iki kez….
b^2. Öğrencime konuyu iki kez açıklattırtım.
b^2. Öğrencime iki kez açıklattırtım konuyu.
b^2. Öğrencime açıklattırtım konuyu iki kez.
b^2. Öğrencime açıklattırtım ki kez konuyu.
b^2. Konuyu öğrencime iki kez açıklattırtım.
b^2. Konuyu öğrencime açıklattırtım iki kez.
b^2. Konuyu iki kez açıklattırtım öğrencime.
b^2. İki kez açıklattırtım konuyu öğrencime.
b^2. İki kez öğrencime konuyu açıklattırtım.
b^2. İki kez konuyu açıklattırtım öğrencime.
b^2. Açıklattırtım iki kez öğrencime konuyu.
b^2. Açıklattırtım öğrencime iki kez konuyu.
b^2 Açıklattırtım konuyu öğrencime iki kez….

(6) ˜ b^1. Kuruma gönderttim vesikalık fotoğraf.
b^1. Gönderttim kuruma vesikalık fotoğraf.
b^1. Gönderttim vesikalık fotoğraf kuruma.
b^1. Vesikalık fotoğraf gönderttim kuruma.
b^1. Vesikalık fotoğraf kuruma gönderttim…
b^2. Kuruma gönderttirdim vesikalık fotoğraf.
b^2. Kuruma gönderttirdim vesikalık fotoğraf.
b^2. Gönderttirdim kuruma vesikalık fotoğraf.
b^2. Gönderttirdim vesikalık fotoğraf kuruma.
b^2. Vesikalık fotoğraf gönderttirdim kuruma.
b^2. Vesikalık fotoğraf kuruma gönderttirdim…

(5)˜ve (6)˜'da sunulan örneklerden hareketle özellikle ikincil ettirgenlik/oldurganlık eklerinin kullanıldığı yapılarda çalkalamanın yalnızca odaklamayı değiştirdiği, anlamdaki bulanıklığı gidermediği; bu tümcelerin öncül yapılarında anlam bulanıklığını yok etmek için üçüncü bir nesneye gereksinim duyulduğunu ve üçüncü nesnenin doğrudan belirli/bilinen/açık bir kişi/varlığı karşılaması gerektiği söylenebilir. Tümcelere yapılan üçüncü nesne eklemeleriyle (7) ve (8)'deki sınamalar yapılmıştır.

(7). ?a^0. Ahmet'e konuyu iki kez öğrencime açıklattım.
?a^1. Konuyu Ahmet'e iki kez öğrencime açıklattım.
??a^2. Konuyu iki kez Ahmet'e öğrencime açıklattım.
??a^3. Konuyu iki kez öğrencime Ahmet'e açıklattım.
?a^4. Konuyu iki kez öğrencime açıklattım Ahmet'e.
? b^0. Ahmet'e konuyu iki kez öğrencime açıklattırdım.
?b^1. Konuyu Ahmet'e iki kez öğrencime açıklattırdım.
?b^2. Konuyu iki kez Ahmet'e öğrencime açıklattırdım.
?b^3. Konuyu iki kez öğrencime Ahmet'e açıklattırdım.
b^4. Konuyu iki kez öğrencime açıklattırdım Ahmet'e.

(8). ??a^0. Ahmet'e kuruma gönderttim vesikalık fotoğraf.
?a^1. Ahmet'e gönderttim kuruma vesikalık fotoğraf.
??a^2. Ahmet'e vesikalık fotoğraf kuruma gönderttim.

?a[3]. Ahmet'e vesikalık fotoğraf gönderttim kuruma.
?a[4]. Ahmet'e gönderttim vesikalık fotoğraf kuruma…
**b[0]. Ahmet'e kuruma gönderttirdim vesikalık fotoğraf.*
**b[1]. Kuruma Ahmet'e gönderttirdim vesikalık fotoğraf.*
?b[2]. Kuruma gönderttirdim Ahmet'e vesikalık fotoğraf.
?b[3]. Kuruma gönderttirdim vesikalık fotoğraf Ahmet'e.
?b[4] Ahmet'e vesikalık fotoğraf kuruma gönderttirdim.
?b[5] Ahmet'e gönderttirdim vesikalık fotoğraf kuruma.

Yukarıda yer alan sınamadan da anlaşılacağı üzere (7b[4]) dışında yapılan hiçbir değişiklik öncül tümcenin ilettiği anlama yakın bir bağlam oluşturmamıştır. Bu durumda ikiz nesnelerden birinin alıcı rolünde, diğerinin konu rolünde olduğu durumlarda, konusal nesnenin belirtme eki alması durumunda birincil ve ikincil ettirgenlik ekinin eklenmesi sonrasında oluşan anlam bulanıklığının üçüncül nesne (Üçüncül nesne, ikincil alıcı/birincil alıcı ile öncül eylemin aktarıldığı kişi/varlık olarak tanımlanabilir.)'nin eylem sonuna getirilmesinin yanı sıra birincil alıcı nesne ve birincil konusal nesneden uzaklaştırımla anlam bulanıklığının tam olmasa da düzeltilebildiği söylenebilir.

Bütün bu bilgiler ışığında, bu çalışma kapsamında gerek veri tabanından alınan tümce yapıları gerekse sınamalar yaparken oluşturulan tümcelerden hareketle ve Yetinmeci Program'ın bakış açısını benimseyerek çeşitli alt ulamlarında eylemlerin nesne ve öznelerle olan ilişkisiyle ilgili nitelikleri belirlediği bir öneriye ulaşmıştır. Aşağıda bu denence önerisinin ele alındığı birtakım açıklama ve çözümlere yer verilmiş, ardından çift geçişliliğin Yetinmeci Program'da ele alınışıyla ilgili bazı genel yargı ve bilgilere yer verilmiştir.

Eylem Ölçülülüğü Önerisi

Bu çalışma sürecinde çift geçişli eylemlerin alıcı ve konu nesneleriyle olan ilişkileriyle ilgili tümce bazlı sınamalarında tarafımızca ulaşılan denenceler, bir öneri başlığı altında birleştirilmiştir. Bu önerinin oluşmasında çift geçişli eylemlerle ilgili yurt dışında yayımlanan çalışmalarda incelenen eylemlerin Türkçe karşılıklarının biçim birim ve öge düzeyinde kimi zaman benzer özellikler göstermesine karşın çoğu zaman ayrışması rol oynamıştır. Bu düşünce doğrultusunda, Eylem Ölçülüğü önerisinin dayandığı şu varsayımlara ulaşılmıştır:

1. Eylemsel ölçülülük eylemle ilgili "özne olabilme", "nesne olabilme", "öz-nesne olabilme", "hedef", "ortaklık" al tulamlarını ifade eder. "Aktarımlık nesne", "nesne aktarımlık varlık", "eylem aktarımlık varlık" olarak adlandırılan diğer nitelikler ise eylemin varlık ve nesne etkileşimini betimleyen diğer alt ulamlardır.
2. Eylemsel ölçülülüğe göre öznelik varoluş, eylemlerin diğer bütün niteliklerini belirleyen ana etmendir.
3. Eylemlerin ölçülülüklerindeki öznelikleri değiştirilemez.
4. Eylemlerin nesnelikleri ve öz-nesnelikleri, hedef nitelikleri ancak eylemlerin varlık ve nesnelerle olan etkileşimini değiştiren eylemden eylem türetmeye yarayan eklerle yapılabilir.

Türkçedeki bazı eylemlerin ölçülülük nitelikleri aşağıda yer alan Tablo üzerinde şu biçimde gösterilebilir:

Tablo 1: Bazı Eylem Ölçülülükleri

Eylem	Öznelik	Nesnelik	Öz Nesnelik	Hedef	Ortaklık
doğ-	+	+	+	-	+
öl-	+	+	+	-	-
bak-	+	-	-	+	-
gör-	+	-	-	-	-
al-	-	+	-	+	-
ver-	-	+	-	+	-
böl-	-	+	-	+	-

Tablo 1'e göre doğmak eylemi, öznesini ve nesneliğini kendi içinde taşır. Bu nedenle de kaçınılmaz olarak öz nesnelidir ve bu eylemin gerçekleştirilmesinde başka özneler de eş zamanlı etkinliklerde bulunabilir. Ancak bu eylemin gerçekleştirilmesi başkasına aktarılamaz. Aktarılamazlığından ve hedefsizliğinden dolayı nesnesini içinde taşıyan bu eylem, çift geçişli değildir. Öyle ki;

(9) *Bebek doğdu.* (Özne: Bebek. Nesne: Bebek. Öz nesne: Bebek. Ortak: Anne –doğuran-).

(10) *Güneş doğdu.* (Özne: Güneş. Nesne: Güneş. Öz nesne Güneş. Ortak:?-Güneş yıldızının yerinde durmasına rağmen asıl doğmak eylemine benzetilmesinden dolayı bu ulam boş olacaktır. Çünkü Güneş'in her sabah yaptığı iş birebir gerçek doğmak değildir.)

(11) Köpek doğdu. (Doğan: Köpek. Nesne: Köpek. Öz nesne Köpek. Ortak: Anne köpek.)

(12) ?Civciv doğdu. [Doğan:- Nesne:-. Öz nesne:- Ortak: Yumurta/Tavuk(?!).-

(13) Yunus balığı doğdu. (Doğan: Yunus. Nesne: Yunus. Öz nesne: Yunus. Ortak: Anne yunus.)

(14) Levrek doğdu. (Doğan:?. Nesne:? Öz nesne:? Ortak:?)

(15) Yarasa doğdu. (Doğan: Yarasa. Nesne: Yarasa. Öz nesne: Yarasa. Ortak: Anne yarasa.)

Bu durumda gerçek doğmak eylemini, memeli hayvanların anne rahminden çıkma işi biçiminde tanımlamak olasıdır. Nitekim, *ölme*nin *doğmak*tan biricik farkı bu işte bir ortağın olmamasıdır, öznesi ve nesnesi başkasına aktarılamaz. Öte yandan Kaşgarlı Mahmut (2006:91-92), *"yeni-" (yenimek; doğurmak)* eylemini açıklarken bunun yalnızca insanlar için kullanıldığını, hayvanlar tarafından bu iş yapıldığında ise doğan şeyin adına *"-lA-" (addan eylem türetme eki)* eklenerek eylemin çekimlendiğini bildirir (*Örn. "Köpek enikledi.", "İnek buzağladı.").* Doğurmak için "*yeni-"* eyleminin seçilmesinde iki farklı ihtimalin rol oynadığı üzerinde duran Kaşgarlı Mahmut, bu ihtimallerden ilkini doğumdan sonra kadının "yeğnilmesi (hafiflemesi, yükünü atması)"; ikincisini de "*yin (beden)*" den hareket edilerek kadının kendi vücudundan başka bir vücut çıkarması olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla *"doymak"-"doyurmak"* veya *"kaçmak"-"kaçırmak"* eylemlerinde de olduğu gibi bu eylemde de temel işi yapan ve işten etkilenen kendisidir. Bu eylemlerle yapılan tümcelerde doymak, kaçmak ve doğmak birincil, temel eylem; bu işlerin kılıcısı ise birincil/temel öznedir. Ne zaman birincil öznenin özneliği yerine işe ortak olan/ikincil öznenin özneliği vurgulanmak, temel işi yapanın da nesne niteliği öne çıkarılmak istenir ise ikincil eylemlere (doğurmak, kaçırmak, doyurmak gibi) başvurulmaktadır.

*Bakmak'*ta ise bu işi yapan özne bellidir. Ancak bu eylemin öznesiyle nesnesi birbirinden kopuktur, bu eylem kendisini ek bir sözcük olmaksızın konu edinemez. Bu nedenle öz nesnesel değildir. Ancak bu eylem aktarılabilirdir, bu nedenle aktarıldığı nesneye yönelme eki eklenir. Ancak nesne konu rolünde değil, alıcı rolündedir ve bu eylemin eriminde bulunur. O nedenle –bu hâliyle- henüz konu nesnesi almaz. Ancak bu eylemin gerçekleşmesine başka bir öznenin eşzamanlı etkisi olmaz, özne ortaksız biçimde bu eylemi yapar.

Görmek eyleminde öznelik vardır ancak bu eylemin de nesnesi kendinden kopuktur. Nesnesinin kendinden kopuk olmasıyla hedefsizliği bu eylemin konu nesnesi almasını zorunlu kılar. Almak eyleminin gerçekleşebilmesi için ise başka bir varlığa gerek duyulmaktadır. Dolayısıyla bu durum almak eyleminde tek başına özneliğin oluşmasını engellemektedir. Her ne kadar bir özne tarafından yapılabiliyor olunsa da öznelikten bu önermede kastedilenin başka bir varlığa gereksinim duyulmaksızın yapılabilmesi, konu, alıcı, hedef varlıkları olmadan gerçekleştirilebilmesi olduğu için bu eylemin özneliğinden söz edilemez. Ancak burada her eylemin bir gerçekleştireni olduğu savı ileri sürülebilir. Bu önermede bu görüş reddedilmemektedir. Yalnızca nesnelik terimiyle, bir nesneye mecbur oluş anlatılmak istenmektedir. Nesne almadan bu eylem kullanılamaz olduğundan aşağıdaki tümcede hedef kişinin kendisidir, ancak alınan başka bir varlıktır:

(16) Senin sözlerini (hiç) üzerime al(m)ıyorum.

Nesnelik bu eylem için o kadar önemli bir özelliktir ki kişi bu eylemin konusu olarak kendini seçebilir ve bu işteki özneliğinden büyük ölçüde vazgeçerek nesnedeki varlığın hedefine kendisini konu eder ve şu tümceyi oluşturur:

(17) Senin sözlerine alın(ma)dım.

Vermek eylemi de tıpkı almak gibidir. Çoğu zaman hedef ve alıcı, konu nesnesini birlikte gerektirdiğinden çift geçişli yapılardan en öne çıkanıdır.

(18) Sana bir söz verdim.

(19) Çok çalışacağıma söz verdim.

(18)'de konu nesnesi *"söz"* iken, hedef *"sen"* dir. Ancak (19)'da ifade edilen tümcenin hedefinde soyut bir varsayımsal gerçeklik alıcı olarak seçilmiştir. Söz verilen hedef, çok çalışmak değildir. Burada derin yapıda yer alan birtakım ilgeç ve hedefin yüzeysel yapıda düştüğü düşünülmektedir veya karşı hedefe verilen *" 'Çok* çalışacağım.' *sözü"* dür, hedefin belirli olduğu durumda iç konusal nesne alıcı nesneye çıkarılmış ve hedef gibi görünmüştür.

Bölmek eylemi öz nesnesel değildir, kendi başına gerçekleştirilemez. Ancak kendi varlığını konu etmek istediğinde *"–n"* ekini almak durumundadır. Ancak her zaman bir hedefi vardır: diğer bir sayıda var olmak. İki olmak için ikiye bölmek, üç olmak için üçe bölmek. Nesnesi açıklanmak istediğinde ise belirtili ve belirtisiz konu rolünde sözcükler kullanılır. "*Bölük*"ün belli sayıda asker anlamına gelmesi de düşündürücüdür bu noktada. Sözgelişi saymak eyleminin hedefi varoluşsal değildir, bu nesneselliği daha belirgindir. Bu nedenle belirli bir nesne ile kullanılmak zorundadır.

Nesnesellik bazı eylemlerin en önemli özelliği olmuştur ki konu belli olmasına karşın eylemin hemen ardından oluşan somut/soyut nesne belirtilmeden ifade edilememektedir. Sözgelişi soru sormak, yazı yazmak bu türden eylemlerdir. Eylemlerin konusu başka varlıklar, adlar alabileceği gibi aslında sorulan her şey sorudur ve yazılan her şey –ister posta, ister kitap, ister şiir olsun- yazıdır. Bu, eylemin nesnel varoluşundaki karakteristik niteliğinin güçlü oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu türden eylemler zorunlu bir hedef içermemekle birlikte, alıcı nesne alabilirler. *"(20) Öğrenci soru sordu."* veya sorulan şey belirli ise veya başka bir deyişle derin anlamda biliniyorsa *"(21) Öğrenci sordu."* denilebilir. Alıcı nesne eklenerek *"(22) Öğrenci öğretmene (soru) sordu*." denilmesi de mümkündür. Görüleceği üzere hedef zorunlu değildir.

Ulaşı 1: Çift geçişli yapılarda, nesnellik ile hedef ve konu nesnesinin aynı söz diziminde kullanılması zorunludur. Ancak derin yapıda bilinirlik veya bağlamdan çıkarımlanabilirlik yahut deyimleşme bu nesnelerin birinden yüzeysel yapıda vazgeçilmesini olanaklı kılabilir. Hedef nesnesi ile alıcı nesne çift geçişli eylemlerde aynı varlıktır. Aynı olmaları eylemin hedeflik ve nesnelik varoluşsal özelliğinden kaynaklanmaktadır. Oysa çift

geçişli olmayan yapılarda eylemin yöneldiği konu nesnesi veya alıcı nesnesinden biri söylenmeyebilir. Örneğin "saklamak" eylemi böyledir. Hedef nesnesinden çok bulunma nesnesiyle ilgili soruları akla getirmekteyken bilişi mutlaka bir nesne arayışına sürüklemektedir. Bu nedenle bu eylemin çift geçişli olduğu söylenemez. "*Oturmak*" eylemi ise daha çok hedefseldir (*Örn.*; *Yer**e**, koltuğ**a**, sandalyey**e**…*) nesnelik ve öznelik yapısı olmasına karşın hedefselliği öne çıktığı için hedef kullanılmasını çoğu zaman gerekli kılar. Ancak ortaklık ifade etmediği için çift geçişlilik oluşturamamaktadır.

Bu ulaşı sonrasında ortaya çıkan öneri formüle edilmeden öncelikle konu bazı çift geçişli eylemlerde belirtme ekinin kullanılıp kullanılmamasının nedenini sorgulama ve etkisini araştırma işlemleri yapılmıştır. Yapılan sorgulamada ulaşılan bulgular doğrultusunda bu durumun eylemin niteliğiyle ilgili olmadığı, konu nesnesinin bilinirliğinin sağlandığı durumlarda, belirli bir nesneden bahsedilirken belirtme ekinin getirildiği; hangisi olduğu önemli olmayan durumlarda ise belirtme ekinin kullanılmadığı; belirtme eklerinin düşürülmesiyle bazı deyimsel yapılara ulaşılabileceği saptanmıştır. Nesnesel eylemlerin ağırlıklı olduğu yapılarda konu nesnesi iki biçimde de gösterilirken hedef nesnesine yönelme ekleri mutlaka eklenmektedir.

Yukarıda etken ve edilgen yapıların çift geçişli yapılardaki anlamsal değeri sorgulanmıştır. Eylem Ölçülülüğü dolayısıyla bu çalışmada, eylemlerin varoluşsal özelliklerinde yalnızca nesne ve varlıkla olan etkileşim sağlayan eklerin nesne alışına etkide bulunduğu önerisine ulaşılmıştır. Bu nedenle Tablo 1'de yer alan eylemler edilgenleştirilerek aşağıda bu önerme sınanmıştır.

Tablo 2. Bazı Eylem Ölçülülükleri-Edilgen Yapılar

Eylem	Öznelik	Nesnelik	Öz Nesnelik	Hedef	Ortaklık
**doğul-/*doğun-*	+	+	+	-	+
** ölül-/*ölün-*	+	+	+	-	-
bakıl-/bakın-	+	+	+	+	-
görül-/görün	+	+	+	-	-
**alıl-/alın-*	-	+	+	+	-
*veril-/*verin-*	-	+	+	+	-
**bölül/bölün-*	-	+	+	+	-

Tablo 2'den görüleceği üzere edilgenlik ekleri eylemlerin nesnelik veya öz nesnelik yapılarında etkili olmaktadır. Ancak öznelik niteliğini değiştirmemektedir. Eylemsel bağlamda eylemsiz var olabilme anlamına gelen öznelik, çoğu kez yüzeysel yapıda özne gibi kurgulansa da aslında eylemin derin yapıdaki özneliğinde bir değişim oluşturmamaktadır. Dolayısıyla edilgenlik eklerinin işlevi şöyle tanımlanabilir: yapıcısı/kılıcısı/öznesi önemsiz görülen tümce yapılarında öz nesneliği belirginleştirmedir.

Ulaşı 2: Edilgenlik eklerinin çift geçişlilik üzerindeki etkisi nesnelik ve ortaklık niteliğini etkilemediği için çift geçişsel özellikte bir değişim oluşturamamaktadır.

Çalışmada sınanan konulardan biri de ettirgenlik/oldurganlık ekleridir. Bu ekin çift geçişlilik üzerindeki etkisi Tablo 3'te gösterilen eylemlerle Eylem Ölçülülüğü'ne göre yorumlanmıştır.

Tablo 3. Bazı Eylem Ölçülülükleri-Birincil Ettirgen/Oldurgan Yapılar

Eylem	Öznelik	Nesnelik	Öz Nesnelik	Hedef	Ortaklık
doğdur-	+	+	+	-	$+^{2}$
öldür-	+	+	-	-	$+^{1}$
baktır-	+	-	-	+	$+^{1}$
**gördür-*	+	-	-	-	-
aldır-	-	+	-	+	$+^{1}$
verdir-	-	+	-	+	$+^{1}$
böldür-	-	+	-	+	$+^{1}$

Ettirgenlik ekleri eylemin öz nesneliğine ve ortaklık özelliğine yönelmekteyken, hedef durumda bir değişikliğe yol açmamaktadır. Öyle ki Tablo 3'te görüleceği üzere öldürmek eylemine eklenen ettirgenlik eki, ölmek eyleminin konusu olma ihtimalini öznenin kendisinden uzaklaştırmakta ve başka bir varlığa aktarmakta, ardından da ölme eylemini gerçekleştiren kılıcıyı açıklayarak ortaklık oluşturmaktadır.

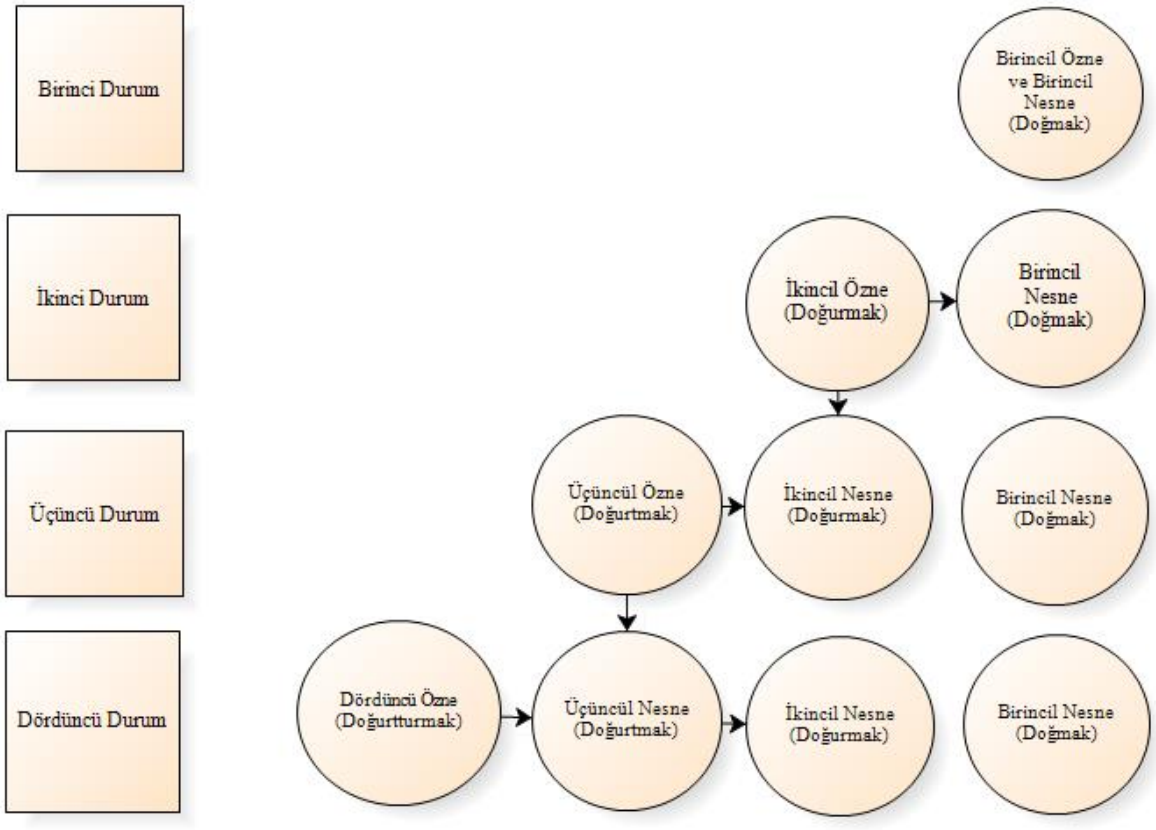
Ulaşı 3: Birincil ettirgenlik ekleri nesnelikli, hedefsiz; ancak öznelikli eylemlerde öz nesneliği kaldırmakta ve böylece ortaklık bağının kurulması için elverişli bir alan eklemektedir. Ancak bu tek yönlü katkı, çift geçişliliğin oluşması için yetersiz düzeyde kalmaktadır.

Tablo 4: *Bazı Eylem Ölçülülükleri-İkincil Ettirgen/Oldurgan Yapılar*

Eylem	Öznelik	Nesnelik	Öz Nesnelik	Hedef	Ortaklık
doğdurt-	+	$+^{2}$	+	+	$+^{2}$

öldürt-	+	$+^1$	-	-	$+^2$
baktırt-	+	$+^1$	-	+	$+^2$
**gördürt-*	+	-	-	-	-
aldırt-	-	$+^2$	-	+	$+^1$
verdirt-	-	$+^2$	-	+	$+^1$
böldürt-	-	$+^2$	-	+	$+^1$

Çalışmada sınanan konulardan biri de ikinci ettirgenlik/oldurganlık eklerinin çift geçişlilik üzerindeki etkisidir. Tablo 4'ten görüleceği üzere bu ekler nesnelik ve ortaklık durumuna etkide bulunabilmekte, nesnesiz eylemlere nesne eklemekte, nesnelik özelliği bulunanlardaki nesnelerin sayısını da ikiye çıkarmaktadır. Öznelik özelliği bulunan eylemlere ikincil nesnelikler yükleyen bu ekler, eylemin gerçekleştirilmesindeki ortaklığın sayısını da arttırmaktadır. Sözgelişi *doğdurtmak* eyleminde, doğan, doğuran, doğduran olmak üzere üç ayrı ortak bulunmaktadır. Doğurtanın da doğan ve doğuran olmak üzere iki nesnesi vardır. *Böldürtmek* eyleminde ise böldürenin bölen dışında eylemin özünde öznelik olmadığı için ortağı yoktur. Aynı durum verdirtmek, aldırtmak için de geçerlidir. Ancak baktırtmak, öldürtmek eylemlerinde baktırtanın baktırtılan (bakıcı) ve baktırılan (çocuk) olmak üzere iki nesnesi vardır. Öldürtenin ise ölen ve öldürten olmak üzere iki nesnesi vardır. Fakat bu eylemlerde açıklanan işte ortaklığı bulunmayan bir başka kişi dahil olduğunda, bu işin yapılmasını buyuran bir başkasının yaptığı iş açıklanmak istediğinde *-TUr-* eki eklenmektedir *(Doğdurtturmak, öldürttürmek, baktırttırmak, aldırttırmak, verdirttirmek, böldürttürmek).* Dolayısıyla bu türden bir yapılanmada birincil eylemi yapan ve kendi yaptığı işten etkilenen (birincil özne+birincil nesne), ikincil eylemi yapan ve bir önceki aşamada nesnelik özelliği bulunmamasına rağmen, ona bu işi yaptıran bir başkası eklendiği için kendi de nesneleşen (ikincil özne ve ikincil nesne), bu işleri iki nesneye yaptıran (üçüncül özne) ve üçüncül özneye bu işi yaptırdığı için onu da üçüncül nesne konumuna getiren buyurucu özne/dördüncül özne olduğu söylenebilir. Bu değişim aşağıdaki gibi betimlenebilir.

Şekil 1. Eylemlere Göre Öznenin Anlamsal Nesneleşmesi

Şekil 1'e göre biri işin yapılmasını buyuran veya bu işin yapılması için uygun bir zemin sağlayan olmak üzere dört ayrı kılıcıdan söz edilebilir ve bu kılıcılardan üçü her ne kadar etkin bir özne olmayı sürdürse de, işi yaptıran özneyle olan ilişkisine göre anlamsal olarak nesneleşmektedir. Bu doğrultuda tümcelerde nesneleşen öznelere gelen eklerin yalnızca belirtme/yükleme durumu için yalnızca *"-I"* değil; *"-A"* ekini de aldığı görülmektedir. Dolayısıyla birinci durumdaki özne, ikinci durumda, nesne; ikinci durumdaki özne, üçüncü durumda nesne; üçüncü durumdaki özne de dördüncü durumda nesne olmuştur. Üçüncü durumdaki öznenin

dördüncü durumda nesneleşmesinde ise hedef özellik *"-A"* ile, konu özellik ise *"-I"* ile gösterilmiştir. Üstelik hedef nesnenin bu durumda tümcede dolaylı bir öge olmadığı, tümcenin zorunlu bir ögesi olduğu söylenebilir. Öyle ki;

a. *Hasan doğdu.* (Birinci Durum)
*b. Zeynep, Hasan'**ı** doğurdu*. (İkinci Durum)
c. *Ebe, Zeynep'**i** doğurttu.* (Üçüncü Durum)
*ç. Başhekim Ebe'**ye** Zeynep'i doğurtturdu.* (Dördüncü Durum)

Ulaşı 4: İkincil ettirgenlik/oldurganlık ekleri öznelik niteliği olan eylemlerde ortaklık bağı kurmak yoluyla eylemin nesne sayısını ikiye çıkardığı için çift geçişliliğin oluşmasını mümkün kılmaktadır. Eklenen ortak, yönelme ekiyle diğerinden ayırılmaktadır. Aşağıdaki tümcelerdeki eylemlerin bu nedenle çift geçişli olarak değerlendirilmesi olanaklı görünmektedir.

(23) Çocuğu doktora doğurtturduk.
(24) Veterinirlere köpekleri öldürttürmeyiniz.
(25) Anneannelere çocuklarınızı baktırttırmayın.
(26) Babama ekmek aldırtayım mı?
(28) Sana bir şey aldırtamadım.
(29) Odayı ustalara ikiye böldürttük.

(23-29)'de yer alan cümlelerdeki örneklerde varlık adlarına eklenen ortaklık bağı, çift geçişli eylem oluşturabilmektedir. Ortaklık bağı oluşturan bu ekin kimi zaman "yararlanıcı tamlayıcılar" oluşturduğu da görülmektedir. Ancak anlamda yararlanıcılık kazandırsa da bu yapılarda da iki nesne oluşturulmaktadır.

(30) Hasan'a bir dilim pasta ayırttırdık/aldırtırdık.
(31) Hasan için bir dilim pasta ayırttırdık/aldırttırdık.

(30)'da hedef ile eyleme nesne olarak eklenen ortakların karışmasını önlemek amacıyla (31)'de yönelme ekinin görevi için "için" ilgecinden yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Burada ilgeç ve yönelme ekinin anlamsal yakınlığı rol oynamaktadır. Ancak için ilgecinin kullanılması *Hasan'ı* ayırttırma eylemindeki ayırtılan nesne/ortak konumundan uzaklaştırmamaktadır. Bu nedenle için ile oluşturulan kimi yapıların da çift geçişlilik içinde değerlendirilmesinin mümkün olduğu söylenebilir. Bu ayrımın yapılmasıyla dil eğitiminde amaç sonuç, neden sonuç ilişkisi açıklanırken 'için'in anlamsal yapısını betimlemedeki güçlükler belirli bir oranda aşılabilir.

Soncul Ulaşı: Eylemlerin çift geçişliliğinin oluşmasında en önemli belirleyici, çalışmanın başlangıcında da belirtildiği üzere nesneliktir. Nesnelik, tümce söz diziminde belirtme ekiyle veya bu ek kullanılmadan belirtilebilir. Ancak öznelikle nesneliğin bir arada bulunduğu eylemlerde öz nesneliğin doğal bir sonuç olduğu kabul edilirse, eylemi gerçekleştiren öznenin özneliğini koruması için önce öz nesneliğinden sıyrılması, bunun için de nesneliğinden ayrılması, o niteliğini zayıflatması gerekmektedir. Bu sağlandıktan sonra nesnelere ortaklık alanında yenisi eklenerek öz nesnesellikten uzaklaşılmakta ve çift geçişlilik sağlanmaktadır. Öz nesneliği oluşturan yapılandırılışa sahip olmayan, nesneliği güçlü eylemlerde ise ortaklığın oluşturulması çift geçişlilik açısından kolay olduğu için çoğu ikincil ettirgenlik ve oldurganlık ekleriyle kurulan tümce de çift geçişli bir görünüm arz etmektedir. Ancak asıl çift geçişli yapıların özünde nesneliğin kuvvetli olduğu yapılar olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Eylem Ölçülülüğü önerisinin çift geçişliliğin oluşumunu açıklamada tutarlı ve Yetinmeci Program'ın gerektirdiği biçimde yalın bir açıklama sağladığı söylenebilir.

Türkçe Öğretimine Yönelik Öneriler

Nesne, dolaylı tümleç ve çift geçişlilik konusunda alan yazında tam bir uzlaşının olmayışı, Türkçe öğretiminde söz diziminde önemli bir konu olan eylem çatısı ve nesne açısından yapılan öğretim etkinliklerini doğrudan biçimlendirmektedir (Erden, 1998; Üstüner, 1998). Diğer taraftan Türkçe öğretiminde *"dolaylı tümleç"* olarak terimleştirilen öge de bu tartışmanın odağında bulunmakta ve Türkçe söz diziminde ögelerin işlevlerini anlam bilimsel olarak öğretmeye engel olmaktadır. Üstelik bu terimle karşılanan söz dizimsel rolleri birebir karşılayan başka bir terime daha alan yazında ve kimi Türkçe ders kitaplarında yer verilmektedir: *"yer tamlayıcısı"*. Söz dizim öğretiminde bu terime de yer verilmesiyle hâlihazırda anlam bilimsel açıdan işlevi tam olarak açıklanmamış, eylemle olan ilişkisinde üstlendiği rol yerine aldığı biçim birim ekine göre adlandırılmasıyla içeriği daha da anlaşılmaz hâle gelen *"dolaylı tümleç"* öğrenciler açısından öğrenilmesi oldukça güç bir konuya dönüşmüştür. Alan yazında bu iki terimin yanı sıra nesne için *"düz tümleç"* terimini de öneren çalışmalar (Bulak, 2012; Boz, 2007) olduğu göz önünde bulundurulursa bu konunun öğretim için ne kadar elverişsiz bir mahiyete büründüğü anlaşılabilir. Öte yandan Üstünova (2012) söz diziminde geçişlilik ve eylem çatısıyla ilgili öğretimi zorlaştıran uzlaşılamayan ve bu nedenle işin sözlüksel boyutunun görmezden gelinmesine yol açan diğer konuları şöyle açıklamaktadır:

- Çatı eklerinin türetme eki mi, işletme eki mi oluşu; sözlüksel konuma mı, dil bilgisel konuma mı sahip olduğu kesinleşmemiştir. Eylemin geçişlilik ve geçişsizlik özelliğinin çatı eklerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı belirli değildir. Geçişlilik ve geçişsizliğin çatı kavramı altında ele alınıp alınmaması gerektiği ile net bir bakış açısına ulaşılmamıştır.Çatının eylemin mi, tümcenin mi konusu, hatta ele alınış biçimi hakkında birbirinden çok ayrı bakış açısı bulunmaktadır.

Bu sorunların Türkçe öğretimine nasıl yansıdığıyla ilgili Üstünova (2012) şu tümceyi örnek göstermektedir: *"Kadınlar köpekleri dövüştürdü."*. Bu tümcede yer alan "*köpekleri"* sözcüğü okullarda yapılan öğretimde, nesne olarak öğretilmektedir. Ancak bu tümce için iç içe geçmiş iki tümceden söz etmek doğrudur ve *dövme* eylemini işteş olarak yapan "*köpekler"* çekirdekteki tümcenin öznesidirler ve her bir köpek, kaç taneyse, hem özne hem nesne işlevlerini üstlenmektedir. Dolayısıyla yalnızca yükleme eki {-I} eki aldı diye kılıcıyı nesne olarak ele almak doğru değildir (Üstünova, 2012). Oysa Türkçe öğretiminde bu öge, hâlen nesne olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu sorunların ana dili olarak Türkçe öğretiminin okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerisini desteklemek üzere yapılan söz dizimsel farkındalığın geliştirilmesine yönelik etkinliklerin amacına ulaşması için bir engel oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, bu sorunların olumsuz etkisi yalnızca Türkçenin ana dili olarak öğretimiyle sınırlı kalmamaktadır; Türkçenin ikinci dil veya yabancı dil olarak öğretiminde de birtakım zorluklar yaşanmasına yol açmaktadır. Sözgelimi Melanlıoğlu (2012) tarafından yapılan araştırma da yabancı uyruklu öğrencilere Türkçe öğretimi gerçekleştiren öğreticilerin de bu konuyu öğrenirken öğrencilerin çeşitli sorunlarla karşılaştıklarını gözlemlediğini ortaya koymaktadır. Nitekim Islıoğlu (2014) tarafından yapılan araştırmada Türkçe öğrenen yabancı uyrukluların nesne eklerini tanıma ve kurallarına uygun bir biçimde kullanmada ciddi sıkıntılar çektiği saptanmıştır.

Doğru anlama ve anlatma becerilerini desteklemesi bakımından oldukça önemli bir alan olan Türkçe söz dizimi öğretiminde, eylemin nesneyle ilgili özellikleri konusunda yukarıda kısaca değinilen bu sorunlar, bu konunun yalın bir biçimde yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Yalın ve tutarlı bir açıklamaya ulaşılması noktasında ise Yetinmeci Program'a başvurulabilir. Çalışma kapsamında önerilen Eylem Ölçülüğü önerisi ile nesnelik açısından hedef ve konu nesnelerinin tümcenin zorunlu ögesi olarak ele alınması gerektiği, dolaylı tümleç olarak adlandırılmasının yalnızca bu açıdan bakıldığında bile ne kadar yanlış olduğu ortaya konulmuştur. Üstelik edilgenlik veya birinci ettirgenlik ekleri eklendiğinde çift geçişliliği değişmemektedir. Öte yandan ikinci ettirgenlik ekleri çift geçişli bir yapıya ulaşılmaktadır. Bu durum, Türkçe eğitiminde biçim birimlere odaklı söz dizim öğretimi yerine anlam odaklı bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla Türkçe öğretiminde hedef nesnesi için "dolaylı tümleç" adlandırılması bırakılarak "dolaylı nesne/ikincil nesne" denilmesi, yer ve uzam bildiren ögeler içinse yer tamlayıcısı denilmesi doğru bir yol olabilir.

SONUÇ

Türkçe dolaylı ve dolaysız nesnenin derin yapıda birbirinden ayrılmış olması, kullanıcıların tümce içinde söz dizimsel değiştirimlerin büyük bir bölümünün yapılabildiği çift geçişli yapıları üretilebilmesine izin vermektedir. Türkçede oluşturulan çift geçişli yapılarda dolaysız nesne belirtme eki alarak veya almayarak tümce içinde genelde yükleme daha yakın konumda bulunmakta, dolaylı nesne ise eyleme dolaysız nesneye göre daha uzakta kalmaktadır. Ancak bu durumun sürekli sağlandığını söylemek yanlıştır. Bu sıralanış kolaylıkla değiştirilebilmektedir. Eylemlerin dolaysız nesnelerinin odaklanmak istediğinde yüklem arkasında getirildiği de görülmektedir. Bu konuda yapılacak doğal dil konuşurlarından derlenecek verilerden hareket eden çalışmalara gereksinim duyulduğu ortadır.

Çalışma içinde geliştirilen Eylem Ölçülülüğü önerisinin eylemlerin çift geçişliliğinin oluşumunda alan yazında çatı ekleri olarak adlandırılan eklerin işlevlerini sorgulamada yararlı olabileceği düşünülmektedir. Bu önerideki izlence takip edilerek Türkçe Sözlük'ten alınan ve doğal dil konuşurlarının çoğunlukla çift geçişli biçimde sözcelerinde yer verdikleri saptanan eylemler, Ek 1'de listelenmiştir. Bu eylemlerin, eylem ölçülülükleri belirlendikten sonra, bu eylemlerin özellikleriyle ilgili öğrencilerin anlam bilimsel farkındalıklarını geliştirmek adına etkinlikler tasarlanabilir.

Sonuç olarak Türkçe eğitiminde biçime odaklı "dolaylı tümleç" terimi yerine "dolaylı nesne/dolaysız nesne" veya "birincil nesne/ikincil nesne" adları kullanılarak nesne öğretiminin söz dizim öğretimine katkı sağlayacağı, bu adlandırma ile çift geçişli yapılarla ilgili öğrencilerin daha net bir fikir elde etmelerinin kolaylaşacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Adalı, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler.* İstanbul: Papatya Yayınları.

Ahmet Dürri Efendi. (820-h. Ali Emiri Tarih). *İran Sefaretnamesi.*

Aliyeva, H. (2004). Türkiye Türkçesinde İsim Hâlleri ve Nesnenin İfade Vasıtaları. *V. Ulusal Türk Dili Kurultayı Bildirileri I* (s. 157-163). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atabey, İ. (2008). Ek ve Anlamın Nesne ve Tümleci Belirlemesi. *I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri* (s. 353-356). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Boz, E. (2007). Adın Yükleme (Nesne) Durumu ve Tümcenin Nesne Ögesi Üzerine. *Turkish Studies/Türkiyat Araştırmaları, 2*(2), 102-108.

Börekçi, M. (2004). Türkçe Öğretimi Bakımından Çatı Kavramı. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I* (s. 487-499). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Dil Tarij Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bulak, Ş. (2012). Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7*(1), 419-438.

Can Bakırlı, Ö. ve Ercan, S. (2010). Türkçede Yönelme Durumu Kaydırımı ve Çift-Geçişli Yapılarda Dolaysız Nesne. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 309-318.

Crystal, D. (1997). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics.* Oxford: Blackwell Publishers.

Demir, N. ve Yılmaz, E. (2006). *Türk Dili El Kitabı.* Ankara: Grafiker Yayınları.

Demircan, Ö. (2003). *Türk Dilinde Çatı.* İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Doğan, N. (2015). Türkçe Çift Nesneli Bir Dil Midir? *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10*(8), 919-940.

Dvorak, V. (2009). On the syntax of ditransitive verbs in Czech. (s. In Formal Approaches to Slavic Linguistics (FASL) 18: The Ithaca meeting). Ann Arbor, MI: Michigan Slavic. 12 20, 2015 tarihinde http://rci.rutgers.edu/~dvorakov/docs/FASL18-article.pdf adresinden alındı

Emre, A. C. (1931). 10. Bap: İkinci Objekt ve Objekte Benzeyen Diğer Mütemmimler. *Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Layiha I* (s. 460-474). içinde

Emre, A. C. (1988). Türkçede Cümle. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten (1954'ten tıpkı basım)*, 289-230.

Erdem, M. (2017). Türk Dillerinde Geçişsiz ve Geçişli Fiil Değişmesi ve Sözdizimsel Sonuçları: Doğ- Fiili Örneği. *Gazi Türkiyat*(21), 1-18.

Erden, A. (1998). Cümlede Yüklemi Tamamlayan Öğeler Üzerine. *Türk Dili*(560), 107-115.

Erguvanlı, E. E. (1984). *The Function of Word Order in Turkish Grammar.* California: University of California Press.

Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar.* Routledge.

Hudson, R. (1988). Coordination and grammatical relations. *Journal of Linguistics, 24*(2), 303-342.

Islıoğlu, S. (2014). Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Nesne Durum Ekinin Kullanımı İle İlgili Yanlışlar ve Çözüm Önerileri. *Route Educational and Social Science Journal, 1*(2), 101-115.

Kâşgarlı Mahmud (2006). *Divanü Lûgat-it Türk- Cilt III.* (Çev.: B. Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu

Karahan, L. (2005). *Türkçede Söz Dizimi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (2003). Türkiye Türkçesinde Fiil Çatısı Üzerine Görüşler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-I*.

Korkmaz, Z. (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2018). *Türkçede Eklerin Kullanılış şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Melanlıoğlu, D. (2012). Yabancılara Türkçe Öğretmenlerin Hâl Eklerinin Öğretimine İlişkin Görüşleri: Nitel Bir Araştırma. *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7*(4), 2401-2411.

Michaelis, S. ve Haspelmath, M. (2003). Ditranstive constructions: Creole language in a cross-linguistic perpective. *Creolica*, 1-16.

Sev, G. (2004). Çıkma Durumu Ekinin Nesne Görevinde Kullanımı. *V.Ulusal Türk Dili Kurultayı Bildirileri II* (s. 2655-2666). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları .

Uluocak, M. (2008). XIII. Yüzyıl Sefaretnamelerinde Geçen Fiillerin Aldığı Durum Eklerini Günümüz Türkçesiyle Karşılaştırma Denemesi. *I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri* (s. 483-493). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uzun, N. E. (1998). Türkçede Olası Eylemcil Birleşikler. *Doğan Aksan Armağanı* (s. 183-206). içinde Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Üstüner, A. (1998). Cümlenin Ögeleri Konusundaki Karışıklıklar. *Türk Dili*(553), 18-30.

Üstünova, K. (2012). Geçişlilik-Geçişsizlik Nitelikleri Değişken Olabilir mi? *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7*(2), 7-14.

Ek 1.
Doğal Dil Konuşurlarından Derlenen Tümcelerde Çoğunlukla Çift Nesne İle Kullanılan Eylemler Listesi

Sıra	Eylem	Sıra	Eylem	Sıra	Eylem
1.	adamak	**24.**	dökmek	**47.**	satmak
2.	almak	**25.**	dikme	**48.**	savmak
3.	asmak	**26.**	diremek	**49.**	savurmak
4.	atamak	**27.**	dizmek	**50.**	sermek
5.	atmak	**28.**	dolamak	**51.**	serpmek
6.	ayırmak	**29.**	ekmek	**52.**	sokmak
7.	buyurmak	**30.**	etmek*	**53.**	sunmak
8.	bulamak	**31.**	getirmek	**54.**	sürmek
9.	bulmak	**32.**	giymek	**55.**	tıkmak
10.	banmak	**33.**	gömmek	**56.**	taşmak
11.	basmak	**34.**	göndermek	**57.**	takmak
12.	batmak	**35.**	göstermek	**58.**	ulamak
13.	belemek	**36.**	götürmek	**59.**	üşürmek
14.	bırakmak	**37.**	istemek	**60.**	verme
15.	boğmak	**38.**	kaldırma	**61.**	vurmak
16.	boyamak	**39.**	katmak	**62.**	yamamak
17.	çalmak	**40.**	kavrama	**63.**	yaymak
18.	çekmek	**41.**	koymak	**64.**	yığmak
19.	çevirmek	**42.**	ödemek		
20.	çağırmak	**43.**	öğretmek		
21.	çakmak	**44.**	saklamak		
22.	danışmak	**45.**	salmak		
23.	dayamak	**46.**	sarmak		

* Birini bir şeyden yoksun bırakmak veya vermek. *Örn.* “armağan etmek”, “işinden etmek”.

YUNUS EMRE DİVANI'NDA YER ALAN KISALTMA GRUPLARI

Rumeysa Nur KARAGÖZ
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı

ÖZET

Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma veya kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplara *kısaltma grupları* adı verilir.

Bu gruplar genellikle isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil gruplarından kısalmış ve bunların bir kısmı kalıplaşmış şekildedir. Bu gruplar iki isim unsurundan meydana gelip söz dizimi içerisinde isim, sıfat ve zarf görevinde bulunurlar.

Bu çalışmada da *Yunus Emre Divanı* işlevsel dil bilgisi yaklaşımıyla söz dizimi açısından incelenerek kısaltma grupları ve bu grupların işlevleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada ilk olarak kısaltma grubunun işlevi ve özellikleri üzerinde durulmuştur. Ele alınan konu dâhilinde *Yunus Emre Divanı*'nda beyitlerde yıpranma veya kalıplaşmaların olup olmadığının incelenmesi amacıyla Mustafa TATCI'nın hazırlamış olduğu *Yunus Emre Divanı* (*Tenkitli Metin*) adlı eserde yer alan beyitler incelenmiş ve kısaltma grupları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda Yunus Emre'nin edebi kişiliğinin yanında sanatkârane üslubunun Divan'a kazandırdığı birçok özelliğin içerisinde kısaltma gruplarının da yer aldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: yunus emre, kısaltma grupları, divan, cümlelerde yıpranma,

ABSTRACT

Groups of words and phrases that occur through depreciation or stereotyping are called abbreviation groups. These groups are usually shortened from noun-verb, adjective-verb, or adverb-verb groups, and some of them are stereotyped. These groups come from two names and serve as names, adjectives and adverbs in the syntax.

In this study, Yunus Emre Divan was examined from the point of view of the syntax of functional language and attempted to determine the abbreviation groups and their functions.

In this study, the function and characteristics of the abbreviation group are emphasized first. Within the scope of the subject, in order to investigate whether or not there are wears or moldings in couplets in Yunus Emre Divan, couplets in Yunus Emre Divan (Critical Text) which Mustafa TATCI had prepared were examined and abbreviation groups tried to be revealed.

As a result of this study Yunus Emre's literary personality, besides the abbreviation groups, has been found among the many properties that the style of craftsmanship gives the Divan.

Keywords: Yunus Emre, abbreviation groups, sofa, worn out cue,

KISALTMA GRUPLARI

Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma veya kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır.

ÖZELLİKLERİ:

1. Bu gruplar genellikle isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil gruplarından kısalmış ve bunların bir kısmı kalıplaşmıştır.

Yunus Emre Divanı'ndan bu özelliğe örnekler:

- Gerekse uryân (olarak) yüri gerekse geygil libas
- Gaib (olan) işin kim bilür meger Kur'an ilminden
- Davud'un görkli avazı ah idüp nalişe (feryat etmeye) geldüm
- İn Burak'dan ol yayan (olarak) 'Arşuma bas bir ayak
- Sorı hisab sorılacak arab dili lisan (bilmek) gerek

2. Kısaltma grupları, iki isim unsurundan meydana gelir. Bu grupta ikinci unsur, genellikle bir nitelik ismidir. İkinci unsuru nitelik ismi olmayan kısaltma grupları da vardır.

Divandan örnekler:

- Kar yagduran (bulut), buz tonduran(soğuk), hayvanlarun rızkın viren (kişi)
- Ol dost içün Arafat'a kurban olup çıkan (İsmail) benem

- Dünyaya gelen (insan) gider baki kalası değil

3. Kısaltma gruplarının unsurları da kelime grubu olabilir.

Divandan örnek:
Âşık dilin bilmeyen (kişi) ya delüdür ya dehri

4. Bu gruplar, söz dizimi içinde isim, sıfat ve zarf görevi yaparlar.

- Dinime dönmeyeni suya gark idüp geldüm (zarf)

- Kıl gibi köpri yaparsın geç diyü (sıfat)

- Mânsur – vâr oldum bugün ber-dâr iden gelsün beri (isim)

KISALTMA GRUPLARININ YAPISI

1. Unsurlardan çekim eki bulunmayan veya sadece birinci unsurunda iyelik eki bulunan kısaltma grupları (isnat grubu)

- Şöyle mücrim yüzi kara (kişi) ben n'ideyim neyleyiyin

- Şimdi bir gönli açuk (kişi) sünni müsülman kanı

2. Birinci unsuru yükleme hali eki taşıyan kısaltma grupları (yükleme grubu)

- Kesmeden rızkını viren cümlelere sultan benem

3. Birinci unsuru yönelme hali eki taşıyan kısaltma grupları(yönelme grubu)

- Tuzaga düşen gülmez âşıklar rahat olmaz

- Bu cefaya katlanan dosta halvet irmişler

- Terazuya altun uran

- Keffesine basaduran Mısır ısı sultan benem

- Dünyaya gelen gider baki kalası değil

4. Birinci unsuru uzaklaşma hali eki taşıyan kısaltma grupları(uzaklaşma grubu)

- Bir ay gördüm bu gice kamu burclardan yüce

- Andan yigrek ne vardur kişi bile kendözin

5. Birinci unsuru vasıta hali eki taşıyan kısaltma grupları (vasıta grubu)

- Yusuf'ıla caha inen

- Işkunıla mest olanı

6. Birinci unsuru uzaklaşma hali, ikinci unsuru yönelme hali eki taşıyan kısaltma grupları

- Budur sözim öndin sona ben bilürem kendözümi

- Hidayet irdi kamuya hevasından geçmezlere

7. İkinci unsuru yönelme hali eki taşıyan kısaltma grupları

- Azrail'dür dimişler ol unı öğüdene

NOT: Bunlar dışında da farklı yapılarda kısaltma grupları ile karşılaşabiliriz.

- Kıl gibi köpri

- İçeliden kıluram ah bilmezem ki ne beladur

- İy dost seni seveliden 'aklum gitti kaldum ben

SONUÇ

Yunus Emre Divanı'nda yer alan beyitlerin yaklaşık 900 tanesinin incelenmesi sonucunda Yunus Emre'nin sanatkârane üslubunun divana kazandırmış olduğu birçok özellikten biri olan kısaltma grupları ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan kısaltma gruplarından yalnızca birkaçına konu başlıklarının altında yer verilmiştir. Yukarıda her bir başlık altında verilen örneklerin benzerleri divanda yer almaktadır. Yapılan inceleme sonucunda diğerlerine nazaran "sıfat-fiil grupları" ile meydana gelen kısaltmaların çokluğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. KARAHAN, Leyla, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları,2017
2. KOTAN KAVAKLIÇEŞME, Hüsna, Yunus Emre Divanı'nın Söz Dizimi, Doktora Tezi,2015
3. TATÇI, Mustafa, Yunus Emre Divanı (Tenkitli Metin),Kültür Bakanlığı, Ankara,1990

Zekâ Oyunları Eğitiminin Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri Üzerine Etkisi*

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz KARA
Bartın Üniversitesi
yilmazkaankara@gmail.com

Öğrencilere sadece bilgi aktarmak, onların zihinsel kapasitelerinin, problem çözme becerilerinin, düşünme becerileri ile birlikte problem çözmede farklı yöntemler oluşturma ve kullanma becerilerinin geliştirilmesinde yetersiz kalmaktadır. Zekâ oyunları dersinin öğrencilerin zihinsel becerilerinin geliştirilmesinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışma zekâ oyunları eğitiminin, fen bilimleri öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesinde fen bilimleri eğitimi almakta olan 3'üncü sınıf öğrencileri ile birlikte yürütülmüştür. Çalışmaya katılan katılımcıların 3'ü (%13,64) erkek ve 19'u (%83,36) kızdır. Katılımcılara zekâ oyunları eğitimi verilmiştir. Durum çalışması deseni benimsenen çalışmada California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği veri toplama amacıyla kullanılmıştır. Ölçek zekâ oyunları eğitimi öncesinde ve sonrasında uygulanarak verilen cevaplar değerlendirilmiştir. Öğretmen adaylarının uygulama öncesinde eleştirel düşünme eğilimlerinin düşük seviyede olduğu belirlenmiştir. Zekâ oyunları eğitimi sonrasında ise eleştirel düşünme eğilimlerinin zekâ oyunları almayan gruba göre gelişme gösterdiği ve normal eleştirel düşünme eğilimi seviyesine çıktığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, zekâ oyunları eğitiminin fen eğitiminin amaçlarını yerine getirmede kullanılabilecek bir araç olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Fen eğitimi, zekâ oyunları, eğitsel oyunlar, eleştirel düşünme.

The Impact of Intelligence Games Education on the Critical Thinking Tendencies of Science Teacher Candidates

Transferring knowledge only to students is inadequate in the development of their mental capacities, problem-solving skills, thinking skills, and the ability to create and use different methods to solve problems. It is stated that the course of intelligence games is effective in the development of the mental skills of the students. This study was conducted to determine the effects of education of intelligence games on critical thinking tendencies of science teacher candidates. The study was conducted with the participation of the 3rd grade science teacher candidates who are studying at Bartın University, Faculty of Education. Three of the participant participants (13,64%) were male and 19 (83,36%) were female. Participants were given training on intelligence games. The California Critical Thinking Tendency Scale was used for data collection in a study that was deemed to be a case study. The scale was applied before and after intelligence games training and the given answers were evaluated. Teacher candidates were found to have a low level of critical thinking tendency prior to implementation. After the training of intelligence games, it was determined that the critical thinking tendencies were improved with respect to the group who did not take intelligence games and that they reached to the level of normal critical thinking tenddency. As a result, intelligence games have been shown to be a tool that can be used to fulfill the goals of science education.

Key Words: Science education, intelligence games, educational games, critical thinking.

* Bu çalışma, Bartın Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiştir (Proje No: 2017-SOS-CY-013).

1. Giriş

Öğrencilere sadece bilgi aktarmak, onların zihinsel kapasitelerinin, problem çözme becerilerinin, düşünme becerileri ile birlikte problem çözmede farklı yöntemler oluşturma ve kullanma becerilerinin geliştirilmesinde yetersiz kalmaktadır. Zekâ oyunları dersinin öğrencilerin zihinsel becerilerinin geliştirilmesinde etkili olduğu ifade edilmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB], 2013).

Zekâ oyunları zihinsel becerilerin geliştirilmesi için çeşitli oyunlar ve etkinliklerin etkili bir şekilde kullanılmasıdır. Oluşturulan etkinlikler gerçek problemleri kapsayan oyunlardan oluşmaktadır. Zekâ oyunlarında öğrencilerin problemler karşısında kendilerine ait stratejiler geliştirmesi, hızlı ve doğru karar verebilmesi, sistematik bir düşünme yapısı oluşturmaları ve problem çözmeye yönelik olumlu tutumlar kazanması amaçlanmaktadır (TTKB, 2013).

Zekâ oyunlarının temelinde bulunan, eleştirel düşünme, problem çözme ve akıl yürütme becerileri gibi beceriler kazandırılarak bireyin zihinsel becerilerine yönelik gelişimler göstermesi amaçlanmaktadır (TTKB, 2013). Problem çözmenin fen eğitiminde kullanılmasına yönelik iki güçlü gerekçe bulunduğu ifade edilmektedir. Birincisi problem çözmenin doğrudan yöntem olarak kullanılması, ikincisi problem çözme becerilerinin kazandırılması ve tüm hayat boyunca kullanılacak olmasıdır (Genç, 2012). Fen eğitiminin hedeflediği beceriler arasında yer alan yaşam becerileri (TTKB, 2018) ile zekâ oyunlarının geliştirmeyi temel aldığı hedef becerileri arasında benzerlik görülmektedir.

Zekâ oyunları ile fen bilimleri eğitimi arasında bulunan ortak hedef ve ilişkilerin zekâ oyunlarının fen bilimleri eğitimine yönelik verimliliği arttırma potansiyeline sahip olduğunu izlenimini güçlendirmektedir. Fen bilimleri eğitimi ve zekâ oyunları arasında bulunan ilişkiden yola çıkarak hem fen eğitimi hem de zekâ oyunları ile ilgili alan yazın incelendiğinde, zekâ oyunları eğitiminin fen bilimleri öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerine etkisini araştıran sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışma zekâ oyunları eğitiminin, fen bilimleri öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Yöntemi

Bu çalışma zekâ oyunları eğitiminin fen bilimleri öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerine etkisini tespit etmeyi amaçlayan nicel araştırma desenine sahiptir. Çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden durum çalışması benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması, süreçlerin, etkinliklerin ve olayların (Cresswell, 2016a) belirli bir zaman içerisinde sınırlandırılarak, katılımcıların bir konu hakkındaki duygu, düşünce veya görüşlerinin uygun veri toplama araçları işe koşularak detaylı ve derinlemesine (Creswell, 2016b) topladığı yoğun çalışmalardır (Glesne, 2015).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Eğitimi Bölümü, Fen Bilgisi Öğretmenliği Anabilim Dalında öğrenim görmekte olan öğretmen adayları ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar seçmeli bir derse kayıt olan üçüncü sınıf öğrencileridir. Çalışmaya katılan katılımcıların 3'ü (%13,64) erkek ve 19'u (%83,36) kadındır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan zekâ oyunları eğitim programı katılımcılara uygulanmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Zekâ oyunları eğitiminin fen bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerine etkisi California Eleştirel Düşünme Becerileri Ölçeği aracılığıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Ölçek, 1990 yılında Amerikan Felsefe Derneği tarafından düzenlenen Delhi projesi kapsamında geliştirilmiştir. Araştırmada Kökdemir (2003) tarafından Türkçeye uyarlanan hali kullanılmıştır. California Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği altılı derecelemeli likert tipi bir ölçektir. Ölçek maddelerine "tamamen katılıyorum", "katılıyorum", "kısmen katılıyorum", "kısmen katılmıyorum", "katılmıyorum" ve "tamamen katılmıyorum" şeklinde cevap verilebilir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanmış hali 51 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğe ait maddeler 6 alt boyut altında toplanmıştır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı 0.88 olarak bulunmuştur. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans %36.13 olarak hesaplanmıştır. Ölçek eğitim öncesinde ve sonrasında katılımcılara uygulanmıştır.

2.4. Veri Analizi

Ölçekten elde edilen tüm veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS paket programı yardımıyla çözümlenmiştir. Madde sayıları birbirilerinden farklı olan alt boyutları karşılaştırma amacıyla kullanabilmek için her alt ölçek için standart puanlar oluşturulmuştur. Ölçeğe verilen yanıtlar toplanarak her bir alt ölçek için ham puanlar hesaplanmış ve bu ham puanlar soru sayısına bölündükten sonra 10 ile çarpılarak standart puana çevrilmiştir. Böylece bütün alt ölçekler için olası en düşük ve en yüksek değerler sabit hale getirilmiştir. Facione, Facione, ve Giancarlo (1998) her bir alt ölçek için puanı 40'dan düşük olan kişilerin o boyuttaki eleştirel düşünme eğilimlerinin düşük, puanı 50'den yukarı olanların ise yüksek eleştirel düşünme eğilimine sahip olduğunu belirtmiştir. Altı alt boyutlu ölçek bir bütün olarak değerlendirildiğinde puanı 240'dan (40x6) az olan kişilerin genel eleştirel düşünme eğilim puanlarının düşük, puanı 300'den (50x6) fazla olanların ise bu eğilim puanlarının yüksek olduğu söylenebilir. Zekâ oyunları eğitimi öncesi ve sonrası ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından elde edilen verilerin karşılaştırılması için t-testi yapılmıştır. Analiz sonuçları tablolar haline getirilerek bulgular kısmında verilmiştir.

3. Bulgular

Bu araştırmanın bulguları öğretmen adaylarının California Eleştirel Düşünme Eğilimleri Testine vermiş oldukları cevapların analiz edilmesi sonucunda oluşturulmuştur. Uygulama ve karşılaştırma grubunda yer alan öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin uygulama öncesi ve sonrasında ölçeğin tamamındaki dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1 California eleştirel düşünme eğilimi ölçeği toplam puan dağılımı

Test	Grup	N	X	SS	t	p
Ön test	Uygulama Grubu	21	230.501	20.014	0.520	0.606
	Karşılaştırma Grubu	21	227.483	17.542		
Son test	Uygulama Grubu	21	254.689	23.436	3.455	0.001
	Karşılaştırma Grubu	21	230.396	22.110		

Tablo 1 incelendiğinde, öğretmen adaylarının ölçeğin tamamındaki ortalama puanlarının zekâ oyunları eğitimi öncesinde uygulama grubunda 230.501 olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının ölçeğin tamamındaki ortalama puanları zekâ oyunları eğitimi öncesinde karşılaştırma grubunda 227.483 olarak hesaplanmıştır. Uygulama öncesinde ölçeğin tamamındaki elde edilen puanlar karşılaştırıldığında, uygulama ve karşılaştırma gruplarında bulunan öğretmen adaylarının ölçeğin tamamındaki puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($t=0.450$, $p>0.05$). Öğretmen adaylarının ölçeğin tamamındaki ortalama puanlarının zekâ oyunları eğitimi sonrasında uygulama grubunda 254.689 olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının ölçeğin tamamındaki ortalama puanları zekâ oyunları eğitimi sonrasında karşılaştırma grubunda 230.396 olarak hesaplanmıştır. Uygulama sonrasında ölçeğin tamamında elde edilen puanlar karşılaştırıldığında, uygulama ve karşılaştırma gruplarında bulunan öğretmen adaylarının ölçeğin tamamındaki puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($t=3.688$, $p<0.05$).

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmada öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerileri zekâ oyunları eğitiminin etkisini ortaya çıkarmak üzere araştırılmıştır. Genel olarak ele alındığında, uygulama öncesinde öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin düşük seviyede olduğu belirlenmiştir. Uygulama sonrasında karşılaştırma grubundaki öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri düşük seviyede kalırken uygulama grubundaki öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri normal seviyeye çıkmıştır. Bir başka ifade ile zekâ oyunları eğitimi eleştirel düşünme eğilimleri düşük olan öğretmen adaylarının eleştirel düşünme seviyelerinin yükselmesine ve normal eleştirel düşünme eğilimi seviyesine çıkmasına neden olmuştur. Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde fen bilgisi öğretmeni adaylarının normal düzeyde eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları yönünde çalışmalara rastlanmaktadır. (Kartal, 2012). Aynı zamanda öğretmen adaylarının düşük (Şenlik, Balkan ve Aycan, 2011) ya da yüksek (Hamurcu ve ark., 2005) eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları yönünde bulgular da yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkarılmıştır. Çalışmamızda öğretmen adaylarının uygulama öncesi eleştirel düşünme eğilimleri düşük iken zekâ oyunları eğitimi sonrasında normal seviyeye yükseldiği ortaya konmuştur.

Fen eğitiminin temel amaçları zaman içerisinde fen bilen birey yetiştirme eğiliminden bilginin yanı sıra çağın gerektirdiği becerilerle donanmış bireyler yetiştirmeye dönüşmüştür. Fen eğitiminin hedef aldığı beceriler içerisinde eleştirel düşünme becerisi önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan zekâ oyunları öğrencilerin eğlenmelerini sağlamanın yanı sıra pratik yapma, beceri ve yeteneklerini ilerletme olanağı sağlaması bakımından önemsenmektedir. Zekâ oyunlarının kazandırdığı ifade edilen beceriler arasında eleştirel düşünme becerileri her daim yer almakta ve genellikle üst sıralarda kendine yer bulmaktadır (Ekiçi, Öztürk ve Adalar, 2017; Marangoz ve Demirtaş, 2017). Fen bilgisi öğretmen adayları ile yürütülen çalışmada zekâ oyunları eğitimi düşük düzeyde olan eleştirel düşünme eğilimleri üzerine etki ederek eleştirel düşünme eğilimlerinin normal düzeye çıkmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, fen eğitiminin amaçlarından biri olan yetenek ve düşünme becerilerinin gelişimi bağlamında eleştirel düşünme becerisinin gelişimine zekâ oyunlarının etkisi incelenmiştir. Zekâ oyunları eğitimi öğretmen adaylarının düşük seviyede olan eleştirel düşünme eğilimlerini normal seviyeye çıkarmada yararlı olmuştur. Bu nedenle, eleştirel düşünme eğilimlerinin olumlu yönde geliştirilmesinin istendiği durumlarda zekâ oyunlarından yararlanılabilir. Öğretmen yetiştirme programlarında zekâ oyunlarına eleştirel düşünme becerilerini geliştirecek biçimde yer verilebilir. Bu sayede geleceğin öğretmenlerinin öğrencilerine zekâ oyunları ile zenginleştirilmiş öğrenme ortamları sunmaları ve eleştirel düşünme eğilimlerini olumlu yönde geliştirmeleri sağlanabilir.

KAYNAKLAR

Akpınar, E., & Ergin, Ö. (2005). Yapılandırmacı kuramda fen öğretmeninin rolü. İlköğretim Online, 2(4), 55-64.

Cresswell, J. W. (2016a). Nitel Yöntemler. S. B. Demir içinde, Research Desing Qualitive, Quantitative and Mixed Methods Approaches (Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları) (Y. Dede, Çev., s. 187). Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.

Creswell, J. (2016b). Beş Nitel Araştırma Yaklaşımı. M. Bütün, & S. B. Demir içinde, Nitel Araştırma Yöntemleri (M. Aydın, Çev., s. 97). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.

Ekiçi, M., Öztürk, F., Adalar, H. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Zekâ Oyunlarına İlişkin Görüşleri. Researcher: Social Science Studies, 5 (4), 489-502.

Facione, P. A, Facione, N. C., & Giancarlo, C. A. (1998). The california critical thinking disposition inventory test manual (revised). Millbrae, CA: California Academic Press.

Genç, M. (2012). Öğretmenlerin Çoklu Zeka Alanları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 77-88.

Glesne, C. (2015). Nitel Araştırmayla Tanışma. A. Ersoy, & P. Yalçınoğlu içinde, Nitel Araştırmaya Giriş (s. 30). Ankara: Anı Yayıncılık.

Hamurcu, H., Günay, Y. ve Akamca Özyılmaz, G. (2005). Fen Bilgisi ve Sınıf Öğretmenliği Anabilim dalı Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimi Profilleri. Eğitim Araştırmaları Dergisi. 20, 147-157.

İzgi, Ü., & Gücüm, B. (2012). Fen eğitiminde portfolyo değerlendirme kullanımının sınav kaygısı ve öğrenmenin kalıcılığı üzerine etkisi. Eğitim ve Bilim, 37(164), 71-80.

Kartal, T. (2012). İlköğretim Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 13 (2), 279-297.

Kökdemir, D. (2003). Belirsizlik Durumlarında Karar Verme ve Problem Çözme. Doktora Tezi. Ankara.

Marangoz, D., Demirtaş, Z. (2017). Mekanik Zekâ Oyunlarının İlkokul 2.Sınıf Öğrencilerinin Zihinsel Beceri Düzeylerine Etkisi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (53), 612-621.

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB] (2013). Ortaokul ve İmamhatip Ortaokulu Zeka Oyunları Dersi (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB] (2018). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Ankara.

Orhan, A. (2007). Fen eğitiminde alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin ilköğretim öğretmen adayı, öğretmen ve öğrenci boyutu dikkate alınarak incelenmesi. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Şenlik, N. Z., Balkan, Ö. ve Aycan, Ş. (2011). Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Becerileri: Muğla Üniversitesi Örneği. C.B.Ü. Fen Bil. Dergisi 7(1), 67-76.

Tan, M., & Temiz, B. (2003). Fen öğretiminde bilimsel süreç becerilerinin yeri ve önemi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(13), 89-101.

KADIN YOKSULLUĞUNU AZALTMADA KIRSAL TURİZMİN ETKİSİ

Emine TAŞ
Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
İlyas Kays İMAMOĞLU
Öğr. Gör., Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

ÖZET

Bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterli asgari gelir düzeyinin altında kalarak eğitim, sağlık, güvenlik vb. ihtiyaçlarını karşılamada eksiklik yaşaması durumu yoksulluk olarak tanımlanabilir. Yoksulluk kavramı uluslararası platformlarda da tartışılan ve çözüm üretilmeye çalışılan bir konudur. Yoksulluk kavramı küresel anlamda daha çok kadınlar üzerinde ele alınmaktadır. Kadınların yapabileceklerinin, toplumsal baskı, aile etkisi veya eğitimsizlik gibi nedenlerle kısıtlanması kadın yoksulluğu kavramının ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Özellikle az gelişmiş bölgelerde, kırsal kesimde yaşayan kadın nüfusu bu yoksulluktaki sayıyı arttırmaktadır. Kadınların düşük ücretle, sosyal güvenceleri olmaksızın çalışmaları ve tercih fırsatının verilmemesi, eğitimde fırsat eşitsizliği gibi nedenlerle kadınların ev işlerine mahkûm edilip ekonomiye katkı sağlayamamaları küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluğun azaltılmasında turizmin etkisi tartışma götürmez bir konudur. Özellikle yoksul insanların yaşadığı kırsal bölgelerde kadın iş gücüne dayalı istihdam olanaklarının arttırılması kırsal turizm ile gerçekleştirilebilir. Sanayisi gelişmemiş bölgelerde doğal, tarihi ve kültürel kaynaklar kullanılarak o yörenin zenginleşmesi sağlanabilir. Özellikle eşleri çalışmak için büyük şehirlere giden kadınların yaşadığı ve alıştığı çevreden ayrılmadan hem kendi geçimini sağlaması hem de ekonomiye mal veya hizmet üreterek katkı sağlaması gerçekleştirilebilir. Kırsal turizm alternatif turizmin bir türü gibi gözükse de kendine has özellikleri vardır. Her mevsim değerlendirilebilecek özelliklere sahip olması bunlardan biridir. Dolayısıyla kendi yaşam alanından ayrılmak istemeyen yoksul kadınların yıl boyunca yapabilecekleri turizm girişimleri ile kadın yoksulluğu başlarda tamamen ortadan kaldırılamasa da yavaşlatılabilir.

Bu çalışmada amaç kadın yoksulluğu kavramının açıklanması ve bu yoksulluğun giderilmesinde kırsal turizm faaliyetlerinin öneminin vurgulanmasıdır. Kadın yoksulluğunun azaltılmasında tek amaç sadece kadınların asgari gelir düzeyinin üstüne çıkmasını sağlamak değil, insan olarak kendi yaşam hakları ile ilgili söz sahibi olmalarını ve turizmin enternasyonal etkisi sayesinde kendi sınırlarının dışına çıkmalarını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Yoksulluğu, Kırsal Turizm, Yoksulluk

RURAL TOURİSM EFFECT ON REDUCİNG WOMEN POVERTY

ABSTARCT

Education, health, security, etc., which are below the minimum income level that can meet the basic needs of the individuals. Poverty can be defined as the lack of living in meeting the needs. The concept of poverty is also a topic that is being discussed in international platforms and trying to produce solutions. The concept of poverty is being addressed more and more globally by women. Restricting what women can do for reasons such as social pressure, family influence or lack of education has accelerated the emergence of the concept of women's poverty. Especially in underdeveloped regions, the female population living in the countryside increases the number in this poverty. It is a global problem that women are not able to contribute to the domestic economy and contribute to the economy because of the reasons such as lack of opportunities for women to work at low wages, social security and opportunities for choice and inequality of opportunity in education.

The impact of tourism on poverty reduction is an indisputable issue. Increasing employment opportunities based on female labor force can be realized with rural tourism especially in rural areas where poor people live. In the undeveloped regions of the world, natural, historical and cultural resources can be used to enrich that area. Particularly in order to work for wives, it is possible to make contribution by contributing to their livelihood as well as by producing goods or services in the economy, without leaving the women who live in big cities and who are living in the same city. Rural tourism seems to be a kind of alternative tourism, but it has its own characteristics. It is one of these that it has features that can be evaluated every season. Therefore, tourism initiatives that poor women who do not want to separate from their own life can do throughout the year, and women's poverty can be slowed even if they can not be completely removed.

The purpose of this study is to explain the concept of women's poverty and to emphasize the importance of rural tourism activities in eliminating this poverty. The only purpose of reducing the poverty of women is not only to ensure that women are above the minimum income level, but also to ensure that they have a say in their rights of life as human beings and that they are allowed to go beyond their limits by the international influence of tourism.

Keywords: Women's Poverty, Rural Tourism, Poverty

1. GİRİŞ

Yoksulluk kavramı son yıllarda uluslararası düzeyde en çok dile getirilen konular arasında yer almaktadır. Yoksulluğun azaltılabilmesi için ise turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin katkısı tartışma götürmez bir

önem arz etmektedir. Özellikle gelir düzeyi düşük insanların yaşadığı kırsal bölgelerde turizm içerikli istihdam olanaklarının yaratılması, doğal, tarihi ve kültürel kaynakların kullanılarak ekonomik çıktı haline dönüştürülmesi bölgelerin zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Küresel anlamda yoksulluk oranlarına bakıldığında kadın yoksulluğunun bölgenin yoksulluk oranını arttırıcı etkide olduğu söylenilebilir. Kadınlar pek çok nedenle yoksullaşmakta ya da yoksulluğun olumsuz etkilerinden daha fazla zarar görmektedirler. Erkeklerin yoksulluktan kurtulma şansı kadınlara oranla daha yüksek olurken kadınlar toplumun kendilerine atfettiği yüklerden dolayı yoksulluktan kurtulmaya fırsat bulamamaktadırlar. Kadın yoksulluğu hem kadının toplum içindeki statüsünün gerilemesine neden olmakta hem nüfus artışına aynı hızla katkı sağlanmasını da körüklemektedir. Dünya geneline bakıldığında dahi kadınlar ekonomiye ancak tarım ve hizmet sektöründe yoğun olarak katkı sağlamaktadır.

Dünya turizm örgütü yoksulluğun azaltılabilmesi için sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çoğunlukla kırsal bölgelerde atıl iş gücü rakamını arttıran kadınların hem tarımsal faaliyetlerini devam ettirirken hem de bir hizmet sektörü özelliği gösteren turizm faaliyetleri ile kendi yoksulluklarını azaltabileceği söylenebilir. Böylece yerel anlamda değerlendirilen kadın iş gücü bölgenin gelir düzeyini arttırırken bunun yanında kırsal turizm çıktılarına yeni bir ivme kazandırabilecektir.

2. KIRSAL TURİZM KAVRAMI VE ÖNEMİ

Kırsal turizm; kırsal kültürel değerler, tarım, doğal şartlarla iç içe olan turizmdir. Ayrıca başka turizm çeşitleriyle bütünleşebilen turizm faaliyetleridir. Bu nedenle farklı bölgesel, ulusal ve uluslararası yatırımlarla çeşitlendirilen kırsal turizm, günümüzde pek çok ülkede, pek çok turist için cazip hale gelen ve turistlerin tercih etmesine neden olabilmektedir. (Soykan, 2003; 2).

Kırsal turizmin yalnızca çiftlik ya da tarım alanlarında yapılan turizm olarak algılanması doğru değildir. Çiftlik turizminin yanında doğa ve çevre koşullarının olmasını gerektiren bununla birlikte özel ilgi alanlarını da kapsayan çok kapsamlı bir turizm türüdür. Yürüyüş ve tırmanma parkurları, at binme, macera, spor, sağlık, avcılık, balıkçılık vb. gibi eğlence türleri kırsal turizmin kapsama alanındadır. Bunlara ek olarak eğitsel, sanatsal, tarihsel ve bazı bölgelere yönelik etnik turizm yanında yapılan kırsal turizm faaliyetleri de bulunmaktadır. Kırsal turizmdeki temel amaç kalabalıktan uzak dinlenme amaçlı ve eğlenceli vakit geçirmektir (Özgürel ve diğ., 2016: 91).

Kırsal turizm, bölgesel ve yerel değerlerin yeniden şekillendirilmesini sağlamaktadır. Bu amaçla kültür, sanat gibi faktörlerin yerelde gelir elde etmek amacıyla turizme yönlendirilmesi sağlanmaktadır. Bu nedenle kırsal turizm, sanat, folklor, festival, tiyatro vb. gibi olguların kalite ve standartlarının gelişimine yardımcı olur. Bu faktörlerin destek bulup sürdürülebilir hale gelmesinde kaynak sağlamaya etki etmektedir. Bütün bu sayılanlara ek olarak yöresel ürün ve yöresel sanat el işçiliklerine pazar sağlayarak yöresel tanınırlığa pozitif katkı yaratır. Kırsal turizmle bölgedeki kültürel miras ve tarihi dokunun korunması için gerekli şartlar yerine getirilerek gelecek nesillere aktarılması sağlanır (Uçar ve diğ., 2010: 98-99).

Kırsal turizm, kırsal kültür, doğal güzellik ve özellikler ve tarımsal yapıyla etkileşebilen ve doğal çevreyle ve tarımla bütünleşen ve diğer turizm şekilleriyle bütünleşebilen bir turizm çeşididir. Kırsal turizm bu açıdan bakıldığında klasik turizm algısı olan deniz-kum-güneş gibi faktörler ve bu faktörlerle gerçekleştirilen turizm türlerinden ayrılmaktadır. (Karacan vd., 2016: 4).

Kırsal turizm özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından mevcut turizm türlerine bir alternatif olmanın ötesinde diğer turizm türlerinin tamamlayıcısı olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel üretim şekillerinin eskisi gibi gerçekleştirilmediği ve dolayısıyla yerel halkın geçim sıkıntısı yaşadığı durumlarda ek iş olanakları oluşturması ve yerel halkın yaşam standardını yükseltmesi noktasında kırsal turizm önemli bir rol oynamaktadır (Avcıkurt ve Köroğlu, 2008: 67-68). Kırsal turizmin ekonomiler için bazı temel avantajlarından söz edilebilir. Bu temel avantajlar şunlardır (Fidan ve Nam, 2012: 52-53);

- Kırsal turizm, mevsimlere bağlı değildir.
- Kırsal turizm, etkinlik ve faaliyet imkânları çok fazladır.
- Kırsal turizm, hemen hemen tüm sosyal gruplara hitap etmektedir.
- Kırsal turizm, yerel halkta girişimcilik ruhunun oluşturulmasında katkıda bulunur.
- Kırsal turizm, yerel ekonomilere kaynak ve dinamik bir yapı oluşmasına katkı sağlar.
- Kırsal turizm, ekonomiyi ve sektörleri canlandırır.

Bütün bu bilgiler ışığında kırsal turizmin ülkemiz için önemini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Soykan, 2003; 2-9);

- Kırsal turizm yılın her mevsiminde yapılabilir.
- Kırsal turizm, turizmin coğrafik olarak dağılımını etkiler ve dengeler.
- Kırsal turizm, pek çok turizm türüyle birleştirilebilir.
- Kırsal turizmde yapılan faaliyetler özgün ve aktif faaliyetlerdir.
- Kırsal turizmdeki turizm talepleri ve talep edenler diğer turizm türlerine göre farklıdır.
- Kırsal turizm, kültürel, tarihi değerlerin ve doğal çevrenin korunmasına yardımcı olur.
- Kırsal turizm, sürdürülebilir turizm politikalarına yardımcı olur.

– Kırsal turizm ülkenin ve bölgenin tanıtılmasında önemli bir reklam kaynağıdır.

3. YOKSULLUK KAVRAMI VE KADIN YOKSULLUĞU

Yoksulluk, insanlık tarihi kadar eski, ancak hiç eskimeyen bir sorundur. Bu sorun her dönemin kendine özgü koşulları içinde varlığını devam ettirmekte ve günümüz dünyasının temel sorun alanlarından biri olmaktadır. Yoksulluk ve yoksulluğun yol açtığı sorunlar özü itibari ile kaynakların adil bir şekilde bölüşülememesinden doğan, siyasal, ekonomik ve kültürel bir sorundur (Topgül,2018:2).

Yoksulluğun nedenleri ve türleri değerlendirildiğinde bazı sosyal kesimlerin sağlık, eğitim, istihdam olanaklarından yararlanma konusunda yaşadığı problemlerin yoksulluğu beraberinde getirdiği görülmektedir. Geleneksel yoksulların dışında, dünyadaki eşitsizlikler ile yeni yoksulluk türlerinin ortaya çıkmıştır. Daha çok gelişmiş ülkelerde rastlanan çalışan yoksullara ek olarak kadın yoksulluğu işi olu çalışan ya da işi olmayıp çalışamayan kadınlar için de önemli bir durumdur. Yoksullar ve kadınlar konusu değerlendirildiğinde, konut, istihdam, eğitim, sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında kadınlar, erkelere oranla daha çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2670; Akt: Topgül, 2018:5).

Kadınlar işgücü açısından değerlendirildiğine erkeklere oranla toplumsal ve ekonomik açıdan daha çeşitli sorunlarla karşılaşmakta ve bu sorunları çözmek zorunda kalmaktadır. Kadın yoksulluğu konusunda yapılan pek çok çalışmaya göre kadınların işgücü piyasasında karşılaştıkları çok sayıda sorun olduğu yönündedir. Bu sorun ve ayrımcı tutumların kadınların kendi tutum, davranış ve kişisel eksiklilerinden kaynaklanmadığı ve bu sorunun temelinde toplumdaki cinsiyet algısı ve iş bulma sürecinde karşılaştıkları engeller olduğudur. Aslında kadının işgücünün bir parçası haline gelmesi hem ekonomik güç kazanarak sosyal gereksinimlerini karşılaması ve ülkenin kalkınma ve gelişme sürecine de katkı sağlayacaktır. (Uğuz ve Topbaş, 2016:62).

Kadın ve yoksulluk kavramına ilişkin çalışmalar 1980'lerden sonra yoksulluk yardımları alanların çoğunun kadın olması ve Amerika Birleşik Devletleri'nde kadın hane reislerinin sayılarının artması ile ortaya çıkmıştır. Kadın hane reislerinin sayısının artması, kentlerdeki kayıt dışı kadın istihdamının artış göstermesine yol açmıştır. Yapılan çalışmalarda hane halkı reisinin kadın, genç ve düşük eğitim seviyesine sahip olduğu kesimlerde işsizlik ve yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı ortaya konulmuştur. Bu durum yoksulluğun kadınlaşması kavramı olarak kullanılmaktadır (Topgül,2018:6)

Turizm sektöründe kadınlar birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Ancak turizm kadınlara geleneksel yaşam koşullarına ve cinsiyet ayrımcılığa karşı koyabilme fırsatı vermektedir. Turizm sektöründeki istihdamlaşma olanağı artan kadınlar ekonomik, sosyal, kültürel ve politik açıdan güçlendirme potansiyeline sahiptir. Kadınların turizm sektörüne katılarak güçlenmeleri gerek aile yapılarındaki gerekse genel anlamda toplumda var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini aşmada rol oynayabilir. Her şeyden evvel, turizmi gelir getiren önemli bir sektör olarak gören ve bu alanda projeler üretmeye çalışan ülke kurumlarının kabul etmek zorunda oldukları gerçek, kadınsız bir turizm sektörünün imkânsız oluşudur. Turizme açılacak bir bölgede ya da turizm potansiyeli olan bölgede kadının konumu ve kadın erkek ilişkileri merkezi rol oynar (Kaya, 2017:12).

4. KIRSAL TURİZM VE KADIN İSTİHDAMI İLİŞKİSİ

İstihdam, tam süreli ve sürekli işleri ifade etmektedir. İstihdam eksik istihdam, tam istihdam ve aşırı istihdam olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak iş piyasasındaki işgücü arzı ve talebi arasındaki etkileşim sonucunda meydana gelen gereksinimler sebebiyle tam zamanlı işlerin yanı sıra ifade eden esnek ya da yarı zamanlı istihdam türleri de (kısmi sureli çalışma, geçici çalışma vb. gibi) işgücü piyasasında kullanılmaktadır (Ünlüönen vd., 2007:164).

Kırsal bölgelerdeki geleneksel yaşam biçimi, modern yaşam biçimine doğru bir değişim geçirmiştir. Daha önce tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan kırsal yöre insanı, yeni doğan iş olanakları ile birlikte tamamen eski yaşam biçimini terk etmeseler bile yeni oluşumun önemli birer parçası haline gelmişlerdir. Turizmden elde edilen fayda; kimi zaman sahibi oldukları toprak parçası üzerinde küçük işletmeler kurmak suretiyle buraları işletmek, kimi zaman da sahip oldukları toprakları dışarıdan gelen girişimcilere satmak ya da kiralamak yoluyla bir gelir elde etmek şeklinde olmuştur. Bununla birlikte özellikle kadınlar ve gençler olmak üzere bazı yöre halkı da çevrede kurulmuş olan işletmelerde tam ya da yarı zamanlı işçi konumuna dönüşmüşlerdir (Çakmakçı, 2016:16).

Kırsal turizm, diğer turizm türlerinden daha çok ev işleriyle daha yakından ilişkili olduğu için kadın emeğinin yoğun olarak kullanılabileceği bir turizm türüdür. Kırsal turizmde el işçiliği ve el sanatlarıyla bağlantılı işlerin de olması da bu turizm türünde kadınları önemini arttırmaktadır. Bunlara ek olarak kadınlar, bu turizm türünün gelişmesine katkı sağlamanın yanında kırsal alandaki ekonominin gelişmesine de katkı yapacak önemli bir konuma sahiptir. (Fidan ve Nam, 2012: 53).

Kırsal turizm, kadın işgücünün en çok yoğunlaştığı alan olan kırsal alanda gerçekleştirilen turizm faaliyetleridir. Bu nedenle kırsal turizmin iş gücünün merkezinde kadınlar bulunmaktadır. Bununla birlikte kadınlar çalışan statüsünde oldukları gibi, aile içerisindeki konumlarını bırakıp işletme yöneticiliği ve girişimcilik pozisyonlarını da sürdürmektedirler. Birçok kadın ücretsiz aile işçisi ya da kırsal işçi iken, turizmin açtığı istihdam alanından faydalanmakta, bu kadınların bir bölümü ise mikro-finans ve kırsaldaki kadın girişimcileri finanse eden başka yöntemler ile girişimciliğe yönelmektedirler. (Fidan ve Nam, 2012: 55).

Turizm sektöründe kadın, hem üretici hem de tüketici olarak yer almaktadır. Kırsal turizm kadın istihdamı öncelikli ve önemli bir yere sahiptir. Çünkü kırsal alanda kadın emeğine duyulan ihtiyaç ve kadınların etkinliği daha fazladır. Bu nedenle kırsal turizm ve bu turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için kadın emeğine ihtiyaç duyulmaktadır. Kırsal turizm diğer turizm türlerine kıyasla daha çok ev işleriyle ilişkili işlerin olması kadın emeğinin ön planda olmasına neden olmaktadır (Fidan ve Nam, 2012: 53).

Kırsal turizmin gelişimi ile birlikte yörede yaşayan kadınların çalışma yaşamına katılımlarının daha hızlı ve etkin olacağını ve aile içinde rollerinin değişebileceğini ifade etmektedirler. Ayrıca kırsal turizmin sosyal hayatı ilgilendiren en önemli etkisi bakımından kırdan kente göçün azaltılması ya da önlenmesini sağlayacak istihdam koşullarının oluşabileceği belirtmektedirler. Bununla beraber tarımla uğraşan için de, uğraşmayan için de ek gelir yaratması kırsal turizmin kırsal yaşama ilişkin yansımalarını oluşturmaktadır (Köroğlu ve Köroğlu, 2006:237).

Kadınların işgücüne katılması sosyal ve ekonomik açıdan önemlidir ve ayrıca ekonomik ve sosyal kalkınmasın sağlanmasında önemli bir faktördür. Çalışan kadınlar hem ekonomik özgürlüklerini kazanır kem de toplumsal saygınlık elde eder. Kadınlar çalışarak hem kedileri için hem de aileleri ve yaşadıkları topluma fayda sağlar. Kadınların işgücüne katılımı konusunda karşılaştıkları engellerin erkeklerin karşılaştığı engellerden daha çok olduğu görüşünü savunan çok sayıda görüş vardır. Bunun için kadınların çalışma hayatında kendilerine yer edinebilmeleri için öncelikle bu engellerin tespit edilmesi gerekmektedir (Zeren ve Savrul, 2017: 89-90).

Turizm endüstrisi, istihdamı arttırma etkisi olduğu gibi bazı sorunlara da kaynaklık etmektedir. Bu sorunlar üç grupta incelenmektedir. Turiste hizmet veren turizm sektöründe çalışan kişilerin çoğu turizmle ilgisi olmayan kişilerdir. Ancak bu kişiler kendileriyle aynı ileri yapan kişilerden ayırt etmek ve farklılıklarını anlayabilmek oldukça zordur. İstihdamla ilgili istatistikler yalnızca istihdam edilen kişileri kapsamakta ve kendiişlerinde çalışanlar bu kapsamda değerlendirilmemektedir. Turizm hizmetlerinin büyük bir bölümü dünyanın pek çok yerinde küçük ölçekli ve çok sayıda işletme tarafından sağlanmaktadır. Bu sonuç değerlendirdiğinde kendi işinde çalışan ve turizm sektöründeki istihdam istatistiklerinde yer almayan çalışanların işgücündeki payı önemli bir seviyeye ulaşmaktadır. Bu nedenle, turizm sektöründeki istihdam istatistikleri yetersiz kalmaktadır. Ayrıca turizm sektöründe birçok faaliyet mevsimlik olma özelliğine sahiptir (Çakır, 2002:195-199).

Kadınların işgücü piyasasındaki istihdam olanaklarının artmasına katkı sağlayabilecek pek çok faktör vardır. Gerek toplumsal sınırlar gerekse ekonomik sınırlar kadınların iş hayatında yer edinip edinememelerine neden olmaktadır. Ülkemizde kadınların istihdam düzeyleriyle ilgili bazı durumlar ve kadınların çalışma hayatındaki yeri şöyledir;

TÜİK (2017) Hane Halkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre; 2015'de Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde işgücüne katılma oranı %51,3 olup, bu oran erkeklerde %71,6, kadınlarda ise %31,5'tir. Eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranı incelendiğinde, kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne daha fazla katıldıkları görülür. Okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %16,1 iken, bu oran lise altı eğitimli kadınlarda %26,6, lise mezunu kadınlarda %32,7, mesleki veya teknik lise mezunu kadınlarda %40,8, yükseköğretim mezunu kadınlarda ise %71,6'dır. Kadınların istihdama katılması kadar hangi sektörde istihdam edildikleri de önemlidir. İstihdam edilen kadınların %31'i tarım, %15'i sanayi, %1'i inşaat, %53'ü ise hizmetler sektöründedir (Kaya, 2017:5). Tablo 1'de 2017 yılında turizm ve turizmle ilişkili sektörlerde kadın istihdam verileri gösterilmektedir.

Tablo 1: Turizm Sektöründe Kadın İstihdamı

	Sigortalı Toplam Çalışan Sayısı	Kadın Çalışan Sayısı	Kadın Oranı (%)
Tüm Sektörler	**14.037.696**	**3.870.107**	**27.6%**
Turizm İlişkili Sektörler	**969,804**	**311,432**	**32.1%**
Havayolu Taşımacılığı	24,926	11,465	46.0%
Konaklama	269,323	88,639	32.9%
Seyahat Acentesi/Tur Operatörü	47,293	18,155	38.4%
Yiyecek ve İçecek Hizmeti	628,262	193,173	30.7%
Diğer Sektörler	**13.067.892**	**3.558.675**	**27.2%**

Kaynak: Turizm Gazetesi (2018), https://www.turizmgazetesi.com/news.aspx?id=86448

Ülkemizde kadınların istihdamlaşma oranı erkeklere oranla çok düşük seviyelerdedir. Son dönemlerdeki istihdam verileri dikkate alındığında ülkemizde istihdam edilenleri %25-30'u kadınlardan oluşmaktadır. Bu oran sektörel bazda incelendiğinde turizm sektöründeki kadın istihdam oranı, genel istihdam oranındaki payına göre daha yüksek seviyelerdedir. Ülke nüfusunun %35'inin kırsal alanlarda yaşadığı düşünüldüğünde kırsal alanlarda yaşayanların istihdam sorununun çözülmesi ülkemiz açısından işsizlik sorununun çözümüne katkı sağlayacaktır. Kırsal alanlarda yaşayan insanların geneli tarım ve hayvancılık yaparak geçimlerini sağlamaktadır. Tarım ve

hayvancılığa alternatif olabilecek kırsal turizm olgusu hem kırsal alanda yaşayanların istihdam olanaklarını arttıracak hem de bölgenin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Kırsal turizmin gelişmesiyle yeni iş olanakları aratacak ve turizm sektöründeki emeğin üçte birini oluşturan kadın istihdamının artmasına neden olacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadınlar bağlamında yoksulluk kavramı sadece gelirden yoksunluk değil eğitim, sanat, spor gibi insan olmanın gereği tüm faaliyetlerden uzak tutulmanın yanı sıra kendi özü ile ilgili tüm karar verme yetkilerinin sınırlandırılması konusunu da içermektedir. İnsan ile iç içe olma, toplum için var olma olgusunu da içinde barındıran turizm faaliyetleri hem kadın yoksulluğu ile mücadele etmede hem de kadınların kendi yaşam alanları ile karar verme yetkilerini kazandırmada önemlidir.

Kadın yoksulluğunu azaltmada kırsal turizmin etken olabilmesi için kırsal bölgelerdeki kadınları hedef alan turizm stratejileri izlenmelidir. Bunun içinde turizmden gelir elde etme yöntemleri kadınlara öğretilmeli turizm faaliyetlerine katılımları sağlanmalıdır. Bunlar içinde kadınların ekonomik faaliyetlere katılımını engelleyen faktörler ortadan kaldırılmalıdır. Sermaye ve kredi yetersizliği, rekabet gücünün düşüklüğü, eğitimsizlikten kaynaklanan olumsuz etkiler ortadan kaldırılmalıdır. Doğru ve etkin bir turizm planlaması ile kırsal bölgelerdeki kadın yoksulluğu ortadan kaldırılabilecek, kadınlar hem kendi kabiliyetlerini ekonomik gelir elde etmede kullanacak hem de bölgenin gelişmişlik düzeyine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Avcıkurt, C. ve Köroğlu, Ö. (2008). "Kırsal Turizm, İçinde Turistik Ürün Çeşitlendirmesi (Ed. Necdet Hacıoğlu ve Cevdet Avcıkurt)", Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çakır, P. (2002). "Turizm Sektörünün İstihdam Yapısı ve Sorunları", Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: XVIII, Sayı:1-2, , ss.195-202.

Çakmakcı, E. (2016). "Turizm Bölgelerindeki Kırsal Alanlarda Emek Dönüşümü: Milas Kırsal Yörelerine İlişkin Bir Çalışma", Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 6 (2): 16-24

Fidan, F. ve Nam, D. (2012). "Kırsal Turizmde Yeni Dinamikler: Kadın Girişimciler- Taraklı Örneği", K.M.Ü Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C:23, S:14, ss.51-57.

Karacan, S., Karacan, E. ve Güngör, Y. (2016). "Kırsal Turizm ve Alternatif Kırsal Turizm Hizmetleri". 5. Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu ve I. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu, Doğu Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi, 22-23 Nisan 2016, KKTC.

Kaya, Ş.(2017). "Turizmde Kadın Emeği", Karatahta/ İş Yazıları Dergisi, Aralık, Sayı, 9, ss.1-21).

Köroğlu A. ve Köroğlu Ö. (2006). "Kırsal Turizmin Yöre Kalkınmasındaki Rolü: Buldan Yöresi Kırsal Turizm Potansiyeli", Buldan Sempozyumu Bildirileri, 233-242

Özgürel, G., Alkan Ö. ve Karaman, M., (2016). "Sanat Köylerinin Kırsal Turizm Açısından Önemi: Dibeklihan Kültür ve Sanat Köyü Örneği", International Journal of Social and Economics Sciences, 6 (2), 89-94.

Soykan, F. (2003). "Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi", Ege Coğrafya Dergisi, İzmir, 1-11.

Topgül, S.(2018). "Kadın Yoksulluğu: Yoksulluğun Kadınlaşmasının Tokat İli Örneği Üzerinden Değerlendirilmesi", *Karatahta/İş Yazıları Dergisi, Sayı : 10 / Nisan, ss. 1-23.*

Turizm Gazetesi (2018). https://www.turizmgazetesi.com/news.aspx?id=86448

Uçar, M., Çeken, H. ve Ökten, Ş. (2010). "Kırsal Turizm ve Kırsal Kalkınma: (Fethiye Örneği)", Ankara: Detay Yayıncılık.

Uğuz Çelik, S. ve Topbaş, F. (2016). "Turizmde Kadın İstihdamı ve Ücret Ayrımcılığı: Karşılaştırmalı Bir Analiz", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 27, Sayı 1, Bahar: 62 – 78.

Ünlüönen, K., Tayfun, A. ve Kılıçlar, A. (2007). "Turizm Ekonomisi", Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

Zeren, F. ve Savrul Kılınç, B. (2017). "Kadınların İşgücüne Katılım Oranı, Ekonomik Büyüme, İşsizlik Oranı ve Kentleşme Oranı Arasındaki Saklı Koentegrasyon İlişkisinin Araştırılması", Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 30, ss. 87-103

OKUL- AİLE İŞBİRLİĞİ KONUSUNDA ÖĞRETMEN VE VELİ GÖRÜŞLERİ

Dr.Sevil BÜYÜKALAN- FİLİZ
G.Ü.Gazi Eğitim Fakültesi,Eğitim Bilimleri Bölümü,Ankara,sevilb@gazi.edu.tr
Dr.Leyla ERCAN
G.Ü.Gazi Eğitim Fakültesi,Eğitim Bilimleri Bölümü,Ankara, leyla@gazi.edu.tr

ÖZET

Eğitim, insan davranışlarında bilgi, beceri, anlayış, ilgi, tavır, karakter ve önemli sayılan kişilik nitelikleri yönünden belli değişmeler sağlamak amacıyla yürütülen düzenli bir etkileşimdir . Günümüzde bireylerin eğitimini sosyal bir kurum olan okullar üstlenmiştir. Eğitim öğretimde en büyük sorumluluk öğretmenlerindir. Okulda öğrencilerle birebir ilgilenip, onların ihtiyaçlarını en iyi bilen kişiler öğretmenlerdir. Bireylerin eğitim-öğretimi ve nitelikli insan yetiştirilmesinde en büyük görev öğretmenlere düştüğü düşünülse de bunu öğrencilerin ailelerinin desteğini almadan tam anlamıyla başaramazlar .Çocuğun eğitim ve öğretiminde istenilen başarılı sonuca ulaşabilmek için, her şeyden önce okul ile ailenin iş birliği yapması gerekmektedir

Bu araştırmanın temel amacı ortaokullardaki okul aile iş birliği ile ilgili öğretmen ve veli görüşlerini belirlemektir. Çalışma grubu olarak Ankara ve İstanbul il merkezindeki toplam 3 ortaokulda görev yapan 50 öğretmen ve 40 öğrenci velisi şans (random) yoluyla seçilmiş ve bu öğretmen ve velilere anket uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak Genç (2004) tarafından öğretmen ve veliler için ayrı ayrı geliştirdiği, "öğretmen-veli görüşmeleri" , "veli toplantıları" ve "okul aile birliği" şeklinde üç boyutlu anketler kullanılmıştır. Anketlerde elde edilen veriler, bilgisayarda SPSS program kullanılarak analiz edilmiştir. Anketlerde yer alan her bir alt problemle ilgili frekans (f) ve yüzdeleri (%) tablolaştırılarak verilmiş ve gerekli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Araştırmanın bulgularına göre elde edilen sonuçlara göre ; ortaokullarda öğretmen-veli görüşmelerinin gerçekleştiği, veli toplantılarının ilk dönem genellikle en az 1 defa yapıldığı ve toplantılarda en çok ders notları ve öğrencinin ders içindeki durumu ile ilgili konuşulduğu belirlenmiştir. Ayrıca okul- aile birliğinin okulların bünyesinde var olduğu ve ilk dönem boyunca genellikle 1 defa toplandığı ancak velilerin yarısından fazlası bu toplantılara katılmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğretmen görüşlerine göre; veliler öğretmenler ile görüşmeye ara sıra gelmektedir. Öğretmen görüşlerine göre ise; öğretmenler veli toplantılarındaki konuları önceden planlamaktadırlar . Veli görüşlerine göre ise; veliler çocuğunun durumunu öğrenmek için en çok sınıf öğretmeni ile görüşmeyi tercih etmektedirler. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlere okul aile iş birliğini sağlamak amacıyla hizmet içi eğitim verilebilir; Velilerin okul aile iş birliği ile ilgili daha çok bilgilendirilmesi, katılımın sağlanması için gerekli duyuruların zamanında yapılması, mümkün olduğunca daha çok veliye ulaşılması gerekmektedir. Veli toplantılarında öğrenci notlarından çok, öğrenciler için okul ve evde nasıl verimli bir ortam oluşturulmalı konusunda daha çok bilgi alış verişi olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Ortaokul veli toplantıları, Okul aile işbirliği, Ortaokul öğretmen-veli görüşmeleri*

ABSTRACT

TEACHER AND PARENT OPINIONS ON SCHOOL-FAMILY COOPERATION

Dr.Sevil BÜYÜKALAN -FİLİZ

Education is a regular interaction in order to provide certain changes in human behaviors in terms of knowledge. Today, the education of individuals is undertaken by schools that are a social institution. The greatest responsibility in education is teachers. Teachers are the ones who are interested in the students in the school and know their needs best. Individuals are thought to have fallen into the greatest task of teaching and educating qualified people, but they cannot achieve it fully without the support of their parents. In order to achieve the desired result in the education and teaching of the child, it is first of all necessary to have a association with the school and the family.

The main objective of this research is to determine the opinions of teachers and parents on the school family association in the secondary school.

As a study group, 50 teachers and 40 students who worked in 3 secondary schools in Ankara and İstanbul province were selected by random and these teachers and their parents were surveyed.

Three dimensional questionnaires such as "teacher-parent interviews", "parent meetings" and "school family associations" were developed by Genc (2004) as data collection tools for teachers and parents separately.The data obtained in the questionnaires were analyzed on the computer using SPSS program. The frequencies (f) and percentages (%) for each sub-problem in the questionnaires were tabulated and necessary evaluations were made.According to the results obtained according to the findings of the research; parent-teacher meetings were held in secondary schools, parent meetings were held at least once in the first semester, and most of the lecture notes and students'.

It has also turned out that the school-family association exists within the schools and is usually convened once during the first semester, but does not attend more than half of the parents.

In addition, according to the teachers' opinions; the parents and the parents sometimes come to see the teachers.According to the teachers' opinions; teachers plan ahead in parental meetings.

According to parents' opinions; the parents prefer to meet with the most class teacher to learn the situation of the child.Teachers can provide in service traning for teachers to provide a school-family association partnership. It is necessary to inform parents more about the school family association, to make timely announcements necessary for participation, and to reach as much as possible.

Parent meetings should be more informative about how to create a productive environment in school and home than for student grades.

Keywords: *Secondary school parental meetings, School family cooperation, Secondary school teacher-parent talks*

Giriş

Eğitim, insan davranışlarında bilgi, beceri, anlayış, ilgi, tavır, karakter ve önemli sayılan kişilik nitelikleri yönünden belli değişmeler sağlamak amacıyla yürütülen düzenli bir etkileşimdir (Yıldırım, 2009). Günümüzde bireylerin eğitimini sosyal bir kurum olan okullar üstlenmiştir. Eğitim öğretimde en büyük sorumluluk öğretmenlerin üzerinedir. Okulda öğrencilerle birebir ilgilenip, onların ihtiyaçlarının en iyi bilen kişiler öğretmenlerdir. Bireylerin eğitim-öğretimi ve nitelikli insan yetiştirilmesinde en büyük görev öğretmenlere düştüğü düşünülse de bunu öğrencilerin ailelerinin desteğini almadan tam anlamıyla başaramazlar. Temelde esas olan, öğrencinin nitelikli yetiştirilmesi ve hayata hazırlanması ise, çocukların başarısı için çaba harcayan ailelerin eğitim öğretim sürecinin dışında tutulması düşünülemez (Gökçe, 2000:191).

Öğrenci okulda ve ailesiyle geçirdiği zamanı kıyasladığımızda, okuldaki öğretmenlerinden çok anne ve babasını görmektedir. Hollingsworth ve Hoover (1999), çocukları doğrudan ve dolaylı yollardan eğittikleri için, anne babayı çocuğun evdeki öğretmenleri olarak ele almakta ve okulda öğretmen tarafından kazandırılacak olumlu bir davranışın evde anne-baba tarafından kolaylıkla bozulabileceğini belirtmektedirler. Ailelerin çocuklarına ve okula yönelik tutumları, okulda verilen eğitimin başarısını ve kalıcılığını etkilemektedir. Günümüzde aileler, okulların yardımı olmaksızın çocuklarını eğitemeyecekleri gibi, okullar da, ailelerle iş birliği yapmaksızın öğrencilerini gerektiği şekilde yetiştiremezler (Kıncal, 1991:24).

Çocuğun eğitim ve öğretiminde istenilen başarılı sonuca ulaşabilmek için, her şeyden önce okul ile ailenin iş birliği yapması gerekmektedir. Tek taraflı çalışmalar, çocukları istenilen hedefe götürmemektedir(Genç,2004). Dolayısıyla, öğrencilerin aileleri ile öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Özellikle de, öğretmenler okul-aile işbirliğinin gerçekleştirilmesinde ve geliştirilmesinde çok önemli bir göreve sahiptirler.

Öğretmenler, okul, aile ve çevre ortamlarını birbirini tamamlayacak şekilde bir araya getiren bir kaynaştırıcı, katalizör görevini üstlenmelidirler (Erkan, 1996:609-611). Çünkü, öğretmenler çocuklarla yüz yüze iletişim içerisinde bulunan ve onların ilgi ve ihtiyaçlarının neler olduğunu en iyi bilen kişilerdir.

Öğrenci velilerinin ise, çocuklarının daha verimli ve bilinçli yetişebilmeleri için okul yönetimi ve öğretmenler ile iletişim halinde olmaları gerekmektedir. Şüphesiz, aileler çocuklarını herkesten çok daha iyi tanıyan kişilerdir. Dolayısıyla, çocuklarının ilgi ve ihtiyaçları ile sosyal ve kişisel özelliklerini yakından takip ederek, öğretmenler ve okul yönetimi ile iletişim içinde olmaları gerekir. Bu da, oluşabilecek problemlerin en aza indirilmesi ve giderilmesinde okul-aile işbirliğinin önemini göstermektedir.

Türk eğitim sisteminde özellikle okul, aile, çevre arasında yeterince işbirliği sağlanamamıştır. Bunda hem okulların hem de aile ve çevrenin etkisi büyüktür. Bu da özellikle öğrencileri olumsuz yönde etkilemektedir. Öğrenci başarısının düşmesi, çocukların zararlı alışkanlıkları daha küçük yaşlarda edinmeye başlaması gibi okullardaki birçok sıkıntılar bu durumun en önemli sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır.

MEB okul ve aile arasında iş birliğini sağlamak amacıyla yönetmelik oluşturmuştur. MEB (2016)'nın okul aile birliği ile ilgili yönetmeliğinde; "Okul ile aile arasında bütünleşmeyi gerçekleştirmek, veli ile okul arasında iletişimi ve iş birliğini sağlamak, eğitim ve öğretimi geliştirici faaliyetleri desteklemek, okulun ve maddi imkânlardan yoksun öğrencilerin eğitim ve öğretimle ilgili zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere okullar bünyesinde tüzel kişiliği haiz olmayan birlikler kurulur" şeklinde tanımlanmıştır. MEB(2016) mevzuatı Madde 6 da birliğin görev ve yetkileri tanımlanmıştır.

MADDE 6 – (1) Birliğin görev ve yetkileri şunlardır (www.meb.gov.tr):

a) Öğrencilerin, Türk millî eğitiminin genel ve özel amaçları ile temel ilkeleri ve millî manevi değerler doğrultusunda yetiştirilmeleri için okul yönetimi, öğretmenler, veliler ve ailelerle iş birliği yapmak.

b) Okulun amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesine, eğitimde kalite ve başarı için okulun stratejik plan çalışmalarına ve uygulamasına destek olmak, eğitimde fırsat eşitliğine imkân vermek ve öğretmenler kurulunca alınan kararların uygulanmasını desteklemek amacıyla velilerle iş birliği yapmak.

c) Öğrencilerin başarısını artırmak amacıyla okul yönetimince planlanan kurs, sınav, seminer, müzik, tiyatro, spor, sanat, gezi, kermes ve benzeri eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesine katkı sağlamak.

ç) Okul yönetimiyle iş birliği yaparak eğitim ve öğretim faaliyetleri dışındaki zamanlarda okulun derslik, spor salonu, kütüphane, laboratuvar ve atölyeleri gibi eğitim ortamlarının değerlendirilmesine katkı sağlamak.

d) Okulun ihtiyaçlarını karşılamak için mal ve hizmet satın almak, bu hizmetlere ilişkin sosyal güvenlik primi, vergi ve benzeri ödemelerin yapılmasını sağlamak.

e) Millî bayramlar, belirli gün ve haftalar ile kültürel yarışmaların düzenlenmesi giderlerine katkıda bulunmak.

f) Okula yapılan ayni ve nakdî bağışları kabul ederek kayıtlarını tutmak, sosyal, kültürel etkinlikler ve kampanyalar düzenlemek, şartlı bağışları amacına uygun olarak kullanmak.

g) Kantin ve benzeri yerleri işlettirmek veya işletmek.

ğ) Okul yönetimi ile iş birliği yaparak, imkânları yeterli olmayan öğrencilere maddi ve manevi destek sağlamak, aynı amaçla kardeş okullara da katkıda bulunmak.

h) 28/8/2007 tarihli ve 26627 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Okul Servis Araçları Hizmet Yönetmeliği'nde belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek.

ı) Eğitim ve öğretimle ilgili kurumlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapmak.

i) Eğitim ve öğretimi geliştirmek amacıyla oluşturulan çalışma komisyonlarına katkı sağlamak.

j) Ulusal ve uluslararası projelere katılmak ve proje amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunmak.

k) Eğitim ve öğretimle ilgili diğer etkinliklere destek olmak.

Yönetmelikte ilgili kişilerin görevleri belirtilmiş olsa da okullarda, okul aile iş birliği tam anlamıyla yürütülememektedir. İşbirliğinin amacına ulaşmasında yasa ve yönetmeliklerden öte tarafların bilinçli olmasına ve konunun öneminin farkında olmasına bağlıdır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, ortaokuldaki okul-aile iş birliği ile ilgili öğretmen ve veli görüşlerini belirlemektir. Araştırma öğretmen ve veli olmak üzere iki yönlü yürütülmüştür. Bunun için ortaokul öğretmenlerinin öğretmen-veli görüşmeleri, veli toplantıları ve okul aile iş birliği konularında görüşlerine başvurulmuştur. Ayrıca çocuğu ortaokulda öğrenim gören velilerin de aynı konularda görüşleri alınmıştır.

Sınırlılıklar: Bu araştırma;

1) 2015-2016 eğitim öğretim yılı birinci dönemi ile, 2) Ankara ilindeki iki ortaokul ve İstanbul ilindeki bir ortaokul öğretmenleri ve veli görüşü ile, 3) Anketlerde öğretmenler ve veliler için ayrı ayrı hazırlanmış 18'er madde ile sınırlıdır.

Yöntem

Evren

Araştırmanın evrenini Ankara'da yer alan iki ortaokul öğretmenleri ve aynı okullardaki velileri ile İstanbul'da yer alan 1 ortaokul öğretmen ve velileri oluşturmaktadır.

Örneklem

Ankara ve İstanbul il merkezindeki toplam 3 ortaokulda görev yapan 50 öğretmen ve 40 öğrenci velisi şans (random) yoluyla seçilerek bu öğretmen ve velilere anket uygulanmıştır.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında Genç (2004) tarafından geliştirilen anketler uygulanmıştır. Öğretmenler için "Okul-Aile İş Birliğiyle İlgili "Öğretmen-Veli Görüşmeleri"ne Dayalı Öğretmen Görüşleri", "Okul-Aile İş Birliğiyle İlgili "Veli Toplantıları"na Dayalı Öğretmen Görüşleri" ve "Okul Aile İş Birliğiyle İlgili "Okul-Aile Birliği"ne Dayalı Öğretmen Görüşleri" anketleri uygulanmıştır. Velilere ise, "Okul Aile İş Birliğiyle İlgili "Öğretmen-Veli Görüşmeleri"ne Dayalı Veli Görüşleri", "Okul-Aile İş Birliğiyle İlgili "Veli Toplantıları"na Dayalı Veli Görüşleri" ve "Okul Aile İş Birliğiyle İlgili "Okul-Aile Birliği"ne Dayalı Veli Görüşleri" anketleri uygulanmıştır. Daha önce Genç (2004) tarafından yapılan çalışmada anketlerin Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayısı öğretmen anketi için 0,84, veli anketi içinde 0,73 olarak bulunmuştur.

Veri Analizi

Anketlerden elde edilen veriler, bilgisayarda SPSS program kullanılarak analiz edilmiştir. Anketlerde yer alan her bir alt problemle ilgili frekans (f) ve yüzdeleri (%) tablolaştırılarak verilmiş ve gerekli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Bulgular Ve Yorumlar

Araştırmada elde edilen bulgular öğretmen ve veli görüşlerine göre ayrı ayrı toplam altı kategoride değerlendirilmiştir.

Tablo 1 Okul Aile İş Birliği İle İlgili "Öğretmen- Veli Görüşmeleri"ne Dayalı Öğretmen Görüşleri

		f	%
Çocuklarıyla ilgili veliler sizinle görüşmek için okula geliyorlarmı?	Evet	48	96
	Hayır	2	4
	Toplam	50	100
Cevabınız EVET ise hangi oranda geliyorlar?	Sık sık geliyorlar	5	10
	Ara sıra geliyorlar	41	82
	Hiç gelmiyorlar	4	8
	Toplam	50	100

Görüşme isteği en çok kimden geliyor?	**Benden**	**30**	**60**
	Öğrencinin ailesinden	**18**	**36**
	Okul idaresinden	**2**	**4**
	Toplam	**50**	**100**
Sizinle özel olarak görüşmeye gelen veliler en çok hangi tür öğrencilerin velileridir?	**Derslerinde başarılı olan öğrencilerin**	**21**	**42**
	Derslerinde başarısız olan öğrencilerin	**14**	**28**
	Sosyal ve psikolojik problemi olan öğrencilerin	**7**	**14**
	Disiplin problemi olan öğrencilerin	**6**	**12**
	Ev ödevini yapmayan öğrencilerin	**2**	**4**
	Toplam	**50**	**100**
Siz en çok hangi durumlarda öğrenci velisini görüşmeye davet ediyorsunuz?	**Öğrencinin disiplin problemi olduğunda**	**18**	**36**
	Sosyalvepsikolojikproblemiolduğunda	**8**	**16**
	Dersbaşarısındabirproblemolduğunda	**12**	**24**
	Derslerinde ilerleme olduğunda	**3**	**6**
	Ev ödevleriniyapmadığında	**7**	**14**
	Aileden(para,araçvb.)gelmediğinde	**2**	**4**
	Toplam	**50**	**100**

Tablo 1'de öğretmen-veli görüşmelerine dayalı öğretmen görüşlerine yer verilmiştir. Öğretmenler (%96) velilerin görüşmek için okula geldiğini ancak (%82) ara sıra geldiklerini ve görüşme isteğinin (%60) çoğunlukla öğretmenden geldiğini iddia etmektedir. Görüşmeye gelen veliler en çok derslerinde başarılı olan (%42) velilerdir. Derslerinde başarısız olan öğrencilerin velileri (%28) ikinci sırada takip etmektedir. Bu veriler Kıncal (1991) 'in "Okul aile birliğinin fonksiyonlarını gerçekleştirme düzeyi" , Akbaba ve Samancı (2004)'nın "İlköğretimde veli öğretmen görüşmelerinin değerlendirilmesi" ve Genç (2004)' in "İlköğretim 1. Kademedeki okul aile işbirliği ile ilgili öğretmen ve veli görüşleri"

araştırmaları ile benzerlik göstermektedir. Öğretmenler velileri en çok disiplin problemi olduğunda(%36), ikinci olarak da ders başarısında bir problem olduğunda(%24) görüşmeye davet etmektedir. Derslerinde ilerleme olduğunda(%6) ise çağırma isteği disiplin problemi olduğunda ve ders başarısında problem olduğundakine oranla daha düşüktür. Derslerinde başarılı olan öğrenci velilerinin görüşme isteği oranı ile öğretmenlerin başarılı olan öğrenci velilerini çağırma oranı öncelik sırasına baktığımızda neredeyse ters orantılıdır.

Tablo 2 Okul Aile İş Birliği İle İlgili "Veli Toplantıları"na Dayalı Öğretmen Görüşleri

		f	**%**
Veli toplantılarında görüşeceğinizkonuları öncedenplânlıyor musunuz?	**Evet**	**48**	**96**
	Hayır	**2**	**4**
	Toplam	**50**	**100**
Bu eğitim-öğretim yılı süresince okulunuzda kaç veli toplantısı yapıldı?	**Hiç yapılmadı.**	**7**	**14**
	1 defa yapıldı.	**19**	**38**
	2 defa yapıldı.	**13**	**26**
	3 defa yapıldı.	**7**	**14**
	4 veya daha fazla yapıldı.	**4**	**8**
	Toplam	**50**	**100**
Yapmış olduğunuz veli toplantısına (toplantılarına) velilerin ne kadarı katıldı?	**Çok azı**	**18**	**36**
	Yarısı	**14**	**28**
	Yarıdan fazlası	**16**	**32**
	Tamamı	**2**	**4**
	Toplam	**50**	**100**
Veli toplantısına (toplantılarına) gelen veliler en çok kimlerden oluşmakta?	**Anneler**	**41**	**82**
	Babalar	**0**	**0**
	Anneler- babalar birlikte	**5**	**10**
	Ağabeyler- Ablalar	**1**	**2**
	Büyükanne-Büyükbaba	**3**	**6**
	Toplam	**50**	**100**
Veli toplantılarında veliler çocuklarının durumuyla ilgili sizden en çok hangi konuyu öğrenmek istiyorlar?	**Ders notlarının nasıl olduğunu**	**26**	**52**
	Sınıf içi dışı arkadaş ilişkilerini	**3**	**6**
	Sosyal ve kültürel faaliyetlere katılma durumunu	**0**	**0**
	Dersiçindekidurumununnasılolduğunu	**11**	**22**
	Öğretmenlere karşı tutumunu	**2**	**4**

	Okula devam durumunun nasıl olduğunu	3	6
	Diğer öğrencilere gore başarı durumunu	5	10
	Toplam	50	100
Veli toplantılarında siz öğrenci velilerinden öğrencinizin durumuyla ilgili en çok neleri öğrenmek istiyorsunuz?	Öğrencilerin gelişim özelliklerini	5	10
	Arkadaşlık ilişkilerini	4	8
	Evdeki ders çalışma imkânlarını	10	20
	Verilen ödevi kendisinin hazırlayıp hazırlamadığını	9	18
	Evde derse hazırlanıp hazırlanmadığını	9	18
	Derslerine çalışmada aile bireylerinin ilgi derecesini	8	16
	Aile bireylerinin ilişkilerinin nasıl olduğu	5	10
	Toplam	50	100

Tablo 2 incelendiğinde %96 oranında öğretmenlerin veli toplantısı öncesi konuları planladığı görülmektedir. Bu eğitim öğretim yılında (%38) oranında 1 defa, (%26) oranında 2 defa veli toplantısı yapılmıştır. Veli toplantılarına velilerin katılma oranı ile ilgili öğretmenlerin (%36)'sı çok azı şeklinde görüş bildirirken, (%32)' si yarıdan fazlası şeklinde görüş bildirmiştir. Bu şekilde birbirine yakın oranda iki farklı cevabın çıkması, uygulamanın farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip bölgelerde bulunan okullarda yapılmasına bağlanabilir. Ayrıca veli toplantılarına katılanların (%82) çok yüksek oranda annelerden oluşması da dikkat çekicidir.

Yapılan veli toplantılarında öğretmen görüşlerine göre velilerin yarısından biraz fazlası (%52) çocuklarının ders notlarını merak etmektedir, bunu ikinci olarak (%22) oranında ders içindeki durumunun nasıl olduğunu öğrenmek istemektedir. Öğretmenler ise en çok evdeki ders çalışma ortamının olup olmadığını (%20), ikinci olarak da verilen ödevi kendisinin hazırlayıp hazırlamadığını ve evde derse hazırlanıp hazırlanmadığını aynı oranda(%18) öğrenmek istemektedir. Veli toplantıları sonucunda ise öğretmen görüşlerine göre en çok verilen ödevleri düzenli yapma(%30), ikinci olarak da derslere devama dikkat etme (%26) olumlu gelişmeleri ortaya çıkmıştır. Ancak öğretmenlerin (%18)'i hiçbir olumlu gelişme olmadığını düşünmektedir.

Tablo 3 Okul Aile İş Birliği İle İlgili "Okul-Aile Birliğii"ne Dayalı Öğretmen Görüşleri

		f	%
Okulunuzda "Okul-AileBirliği"varmı?	Evet	50	100
	Hayır	0	0
	Toplam	50	100
Bu eğitim-öğretim yılı süresince okulunuzda kaç defa "Okul-Aile Birliği" toplantısı yapıldı?	Hiç yapılmadı.	0	0
	1 defa yapıldı.	40	80
	2 defa yapıldı.	8	16
	3 defa yapıldı.	1	2
	4 ve daha fazla yapıldı.	1	2
	Toplam	50	100
"Okul-Aile Birliği" toplantılarında en çok konuşulan konu nedir?	Okul giderlerine velilerin katkısı	14	28
	Okulun ihtiyaçlarının neler olduğu	13	26
	Düzenleneceksosyokültürelfaaliyetler	3	6
	Okula gelir getirmek amacıyla düzenlenecek faaliyetler(kermes vb.)	8	16
	Velilerden talep edilen araçlar	2	4
	Öğrencilerin başarıdurumu	4	8
	Disiplin problemleri	6	12
	Toplam	50	100

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin tamamı (%100) okullarında okul aile birliğinin olduğunu ifade etmişlerdir. Bu eğitim öğretim yılında (%80) oranında 1 defa, (%16) oranında iki defa yapıldığını belirtmişlerdir. Okul aile birliği toplantılarında en çok konuşulan konunun okul giderlerine velilerin katkısı (%28) ve ikinci olarak da okulun ihtiyaçlarının neler olduğu (%26) konuşulduğunu ifade etmişlerdir. Bu iki maddeye bakıldığında okul aile birliği toplantılarında okulların maddi ihtiyaçlarının daha çok ön plana çıktığı söylenebilir.

Tablo 4 Okul Aile İş Birliği İle İlgili "Öğretmen Veli Görüşmeleri" ne Dayalı Veli Görüşleri

		f	%
Çocuğunuzun okuldaki durumunu öğrenmek için genel olarak nasıl bir yol izliyorsunuz?	**Çocuğuma soruyorum.**	**17**	**42,5**
	Sınıf öğretmeniyle görüşüyor	**21**	**52,5**
	Okul idaresiyle görüşüyorum.	**2**	**5**
	Toplam	**40**	**100**
Bu eğitim-öğretim yılında çocuğunuzun durumuyla ilgili öğretmeniyle özel olarak kaç kez görüştünüz?	**Hiç görüşmedim.**	**4**	**10**
	1 defa görüştüm.	**11**	**27,5**
	2 defa görüştüm.	**6**	**15**
	3 defa görüştüm.	**7**	**17,5**
	4 ve daha fazla görüştüm.	**12**	**30**
	Toplam	**40**	**100**
Görüşme isteği en çok kimden geliyor?	**Benden**	**24**	**60**
	Öğretmenden	**13**	**32,5**
	Okul idaresinden	**3**	**7,5**
	Toplam	**40**	**100**
Çocuğunuzla ilgili öğretmenle özel olarak görüşmeye en çok hangi durumda gidiyorsunuz?	**Derslerinde başarısız olduğunda**	**15**	**37,5**
	Derslerinde başarılı olduğunda	**11**	**27,5**
	Sosyal ve psikolojik problemi olduğunda	**4**	**10**
	Disiplin problem olduğunda	**4**	**10**
	Ev ödevini yapmadığında	**6**	**15**
	Toplam	**40**	**100**
Öğretmen en çok hangi durumda sizi görüşmeye davet ediyor?	**Öğrencinin disiplin problemi olduğunda**	**6**	**15**
	Sosyal ve psikolojik problemi olduğunda	**3**	**7,5**
	Ders başarılarında bir problem olduğunda	**14**	**35**
	Derslerinde ilerleme olduğunda	**8**	**20**
	Ev ödevlerini yapmadığında	**5**	**12,5**
	Aileden (para, araç vb.) gelmediğinde	**4**	**10**
	Toplam	**40**	**100**

Tablo 4 incelendiğinde velilerin ifadelerine göre; veliler çocuğunun durumunu öğrenmek için (%52,5) oranında sınıf öğretmeniyle görüşmeyi, (%42,5) oranında çocuğuna sormayı tercih etmektedir. Velilerin (%30)'u bu eğitim öğretim yılında öğretmenleriyle 4 ve daha fazla görüştüklerini, (27,5) oranla ise 1 defa görüştüklerini ifade etmişlerdir. Velilerin (%60)'ına göre görüşme isteği en çok veliden gelmektedir. Öğretmen görüşlerine göre ise görüşme isteği (%60) oranında en çok öğretmenden gelmektedir. Bu verilerin öğretmen ve velinin bakış açısına göre değişim gösterdiğini göstermektedir.

Veliler, öğretmenle özel olarak görüşmeye en çok derslerinde başarısız olduğunda (37,5) , ikinci olarak da derslerinde başarılı olduğunda (27,5) gelmektedir. Öğretmenlere göre ise en çok derslerinde başarılı olan öğrencilerin velileri (%42) oranında görüşmeye gelmektedir. Bunu ikinci sırada derslerinde başarısız olan öğrenci velilerinin (%28) takip ettiğini belirtmektedirler. Öğrenci velilerinin görüşleri ile öğretmen görüşleri bu konuda değişkenlik göstermektedir. Ayrıca velilere göre öğretmenler en çok öğrencinin ders başarısında bir problem olduğunda (%35), ikinci olarak da derslerinde ilerleme olduğunda velileri görüşmeye çağırmaktadır.

Tablo 5 Okul Aile İş Birliği İle İlgili "Veli Toplantıları" na Dayalı Veli Görüşleri

		f	%
Bu eğitim-öğretim yılı süresince çocuğunuzun okulunda kaç defa veli toplantısı yapıldı?	**Hiç yapılmadı.**	**2**	**5**
	Yapıldıysa da ben bilmiyorum.	**1**	**2,5**
	1 defa yapıldı.	**16**	**40**
	2 defa yapıldı.	**11**	**27,5**
	3 defa yapıldı.	**7**	**17,5**
	4 ve daha fazla yapıldı.	**3**	**7,5**
	Toplam	**40**	**100**
Bu eğitim-öğretim yılında çocuğunuzun Okulunda yapılan veli toplantılarının kaçına gittiniz?	**Hiç gitmedim.**	**7**	**17,5**
	1'ine gittim.	**15**	**37,5**
	2'sine gittim.	**10**	**25**
	3'üne gittim.	**5**	**12,5**
	4 ve daha fazlasına gittim.	**3**	**7,5**
	Toplam	**40**	**100**
Veli toplantısına	**Anne**	**25**	**62,5**

(toplantılarına) aileden en çok kim gidiyor?	Baba	7	17,5
	Anne-baba birlikte	3	7,5
	Ağabey-Abla	1	2,5
	Büyükanne-Büyükbaba	4	10
	Toplam	40	100
Veli toplantılarında öğretmene öğrencinizin durumuyla ilgili en çok hangi soruları soruyorsunuz?	Ders notlarının nasıl olduğunu	11	27,5
	Sınıf içi dışı arkadaşlık ilişkilerini	7	17,5
	Sosyal ve kült. Faaliyetlere katılma durumunu	1	2,5
	Ders içindeki durumunun nasıl olduğunu	14	35
	Öğretmenlere karşı tutumunu	2	5
	Diğer öğrencilere göre başarı durumunu	4	10
	Okula devam durumunun nasıl olduğunu	1	2,5
	Toplam	40	100
Öğretmen sizden çocuğunuzla ilgili en çok hangi konularda bilgi istiyor?	Öğrencilerin gelişim özellikleri	7	17,5
	Arkadaşlık ilişkileri	2	5
	Evdeki ders çalışma imkânları	6	15
	Verilen ödevi kendisinin hazırlayıp hazırlamadığı	6	15
	Evde derse hazırlanıp hazırlanmadığı	10	25
	Derslerine çalışmada aile bireylerinin ilgi derecesi	5	12,5
	Aile bireyleriyle ilişkilerinin nasıl olduğu	4	10
	Toplam	40	100
Veli toplantılarının sonucunda çocuğunuzda hangi olumlu davranış değişiklikleri ortaya çıktı?	Ev ödevlerini düzenli yapma.	14	35
	Derslere devama dikkat etme.	10	25
	Arkadaşlarıyla iyi ilişkiler kurma.	4	10
	Sosyo-kültürel faaliyetlere fazla katılma.	1	2,5
	Düşüncelerini rahat ifade etme.	5	12,5
	Hiçbir olumlu değişme olmadı.	6	15
	Toplam	40	100

Tablo 5 incelendiğinde velilerin (%40) oranında bu eğitim öğretim yılında veli toplantısının 1 defa yapıldığını, (%27,5) oranında iki defa yapıldığını belirtmişlerdir. Öğretmenler de (%38) oranında 1 defa yapıldığını, (%26) oranında iki defa yapıldığını belirtmiştir. Öncelik ve oranlara bakıldığında veli ve öğretmen görüşleri birbiri ile örtüşmektedir. Velilerin (%37,5) veli toplantılarına 1 defa gittiğini ve aileden en çok (%62,5) oranında annelerin katıldığını ifade etmiştir. Katılan kişi olarak öğretmenler de en çok (%82) annelerin katıldığını belirtmişlerdir. Bu yönüyle de veli- öğretmen görüşleri örtüşmektedir.

Veliler, veli toplantılarında öğretmene çocuğunun durumuyla ilgili en çok ders notlarının nasıl olduğunu (27,5), ikinci olarak da sınıf içi dışı arkadaşlık ilişkilerini(%17,5) sorularını sormaktadır. Öğretmenler de velilerin en çok ders notlarını (%52) sorduklarını ifade etmektedir. Bu yönü ile paralellik göstermektedir. Ayrıca veliler öğretmenin çocukları ile ilgili en çok evde derse hazırlanıp hazırlanmadığı (%25) sorduğunu belirtmektedir. Öğretmenler ise velilere en çok evdeki ders çalışma imkânlarını (%20) sorduklarını ifade etmişlerdir. Veliler toplantılar sonucunda en çok ev ödevlerini düzenli yapma (%35), ikinci olarak da derslere devama dikkat etme (%25) davranış değişiklikleri ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Öğretmen görüşleri de aynı şekilde örtüşmektedir.

Tablo 6 Okul Aile İş Birliği İle İlgili "Okul-Aile Birliği" ne Dayalı Veli Görüşleri

		f	%
Çocuğunuzun eğitim gördüğüokulda“Okul-AileBirliği”varmı?	Evet.	32	80
	Hayır.	1	2,5
	Bilmiyorum.	7	17,5
	Toplam	40	100
Bu eğitim-öğretim yılı süresince çocuğunuzun eğitim gördüğü okulda kaç defa “Okul-Aile Birliği”	Bilmiyorum.	12	30
	Hiç yapılmadı.	5	12,5
	1 defa yapıldı.	18	45
	2 defa yapıldı.	3	7,5

toplantısıyapıldı?	**3 defa yapıldı.**	**2**	**5**
	4 ve daha fazla yapıldı.	**0**	**0**
	Toplam	**40**	**100**
Bu eğitim-öğretim yılında çocuğunuzun okulunda yapılan "Okul-Aile Birliği" toplantılarına kaç defa katıldınız?	**Hiç katılmadım.**	**23**	**57,5**
	1 defa katıldım.	**12**	**30**
	2 defa katıldım.	**3**	**7,5**
	3 defa katıldım.	**2**	**5**
	4 ve daha fazla katıldım.	**0**	**0**
	Toplam	**40**	**100**
"Okul-Aile Birliği" toplantılarında en çok konuşulan konular nelerdir?	**Okul giderlerine velilerin katkısı**	**10**	**25**
	Okulun ihtiyaçlarının neler olduğu	**11**	**27,5**
	Düzenlenecek sosyal ve kültürel faaliyetler	**4**	**10**
	Okula gelir getirmek amacıyla düzenlenecek faaliyetler (kermes vb.)	**6**	**15**
	Velilerden talep edilen araçlar	**3**	**7,5**
	Öğrencilerin başarı durumu	**3**	**7,5**
	Disiplin problemleri	**3**	**7,5**
	Toplam	**40**	**100**

Tablo 6 incelendiğinde; (%80) oranında okul aile birliğinin olduğunu, (%45) oranında 1 defa toplantı yapıldığını, ancak velilerin (%57,5) bu toplantılara hiç katılmadığını belirtmişlerdir. Velilere göre okul aile birliğinde en çok konuşulan konular sırası ile okulun ihtiyaçlarının neler olduğu (27,5) ve

okulun ihtiyaçlarına velilerin katkısı (%25) olmuştur. Sıralama aynı olmasa da öğretmen görüşleri de aynı okulun ihtiyaçlarına velilerin katkısı (%25) olmuştur. Sıralama aynı olmasa da öğretmen görüşleri de aynı yöndedir. Okul aile birliği toplantılarında öğretmenlere ve velilere göre en çok okul ile ilgili maddi ihtiyaçları ve velileri katkı sağlaması ön plana çıkan konulardır.

Sonuçlar

Bu araştırma ile ortaokullardaki öğretmen ve velilerin "okul aile iş birliği" ile ilgili görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak;

1. Öğretmen görüşlerine göre; veliler öğretmenler ile görüşmeye gelmektedir ancak ara sıra gelmektedir. Öğretmenlere göre görüşme isteği en çok öğretmenlerden gelmekte, öğretmenler en çok disiplin problemi olduğunda veliler ile görüşmek ister iken görüşmeye gelen veliler en çok derslerinde başarılı olan öğrenci velilerinden oluşmaktadır. 2. Öğretmen görüşlerine göre; öğretmenler veli toplantılarındaki konuları önceden planlamaktadırlar. Bu eğitim öğretim yılında (ilk dönem boyunca) çoğunluk olarak 1 defa veli toplantısı yapılmış ve öğretmenlere göre velilerin genellikle çok azı veli toplantılarına katıldıklarını belirtmişlerdir. Yapılan veli toplantılarına çoğunlukla annelerin katıldığını, velilerin en çok çocuklarının ders notlarını öğrenmek istediklerini, öğretmenlerin ise öğrencileri ile ilgili en çok evdeki ders çalışma imkânlarını öğrenmek istediklerini ifade etmişlerdir. Veli toplantıları sonucunda ise, öğrencilerde en çok ev ödevlerini düzenli yapma davranışında olumlu değişiklikler olduğunu gözlemlendiğini belirtmişlerdir. 3. Öğretmen görüşlerine göre; okullarında okul-aile birliği bulunmaktadır ve bu eğitim öğretim yılında genel olarak 1 defa toplantı yapılmıştır. Toplantılarda en çok okul giderlerine velilerin katkısı konuşulduğu belirtilmiştir. 4. Veli görüşlerine göre; veliler çocuğunun durumunu öğrenmek için en çok sınıf öğretmeni ile görüşmeyi tercih etmektedirler. Bu eğitim öğretim yılında velilerin çoğunluğu 4 ve daha fazla öğretmeni ile özel olarak görüşmüşlerdir. Velilere göre görüşme isteği en çok veliden gelmektedir. Veliler özel olarak görüşmeye en çok çocuğu derslerinde başarısız olduğunda gitmekte iken, öğretmenler ise öğrencinin ders başarılarında bir problem olduğunda veliyi çağırmaktadır. 5. Veli görüşlerine göre; bu eğitim öğretim yılında veli toplantısı genel olarak 1 defa yapılmıştır. Velilerin çoğunluğu ise 1 defa veli toplantısına gitmiştir. Velilere göre de toplantılara en çok anneler katılmaktadır. Veliler bu toplantılarda öğretmene çocuğunun durumu ile ilgili en çok ders içindeki durumunun nasıl olduğunu sormakta iken, öğretmenler de velilerden en çok evde derse hazırlanıp hazırlanmadığını sorduklarını belirtmişlerdir. Velilere göre toplantılar sonucunda en çok ev ödevlerini düzenli yapma konusunda olumlu davranış değişimleri ortaya çıkmıştır. 6. Veli görüşlerine göre; genel olarak okullarında okul aile birliğinin olduğunu, bu eğitim öğretim yılı boyunca çoğunlukla 1 defa toplantı yapıldığını belirtmişlerdir. Ancak velilerin yarısından fazlası bu toplantılara hiç katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Velilere göre okul aile birliği toplantılarında en çok konuşulan konunun okulun ihtiyaçlarının neler olduğu belirlenmiştir.

Öneriler

1. Öğretmenlere okul aile iş birliğini sağlamak amacıyla hizmet içi eğitim verilebilir.

2. Velilerin okul aile iş birliği ile ilgili daha çok bilgilendirilmesi, katılımın sağlanması için gerekli duyuruların zamanında yapılması, mümkün olduğunca daha çok veliye ulaşılması gerekmektedir.

3. Veli toplantılarında öğrenci notlarından çok, öğrenciler için okul ve evde nasıl verimli bir ortam oluşturulmalı konusunda daha çok bilgi alış verişi olmalıdır.

4. Okul ihtiyaçları bakanlıkça karşılanarak, okulların maddi kaygısı ortadan kaldırılmalıdır. Bu sayede okul aile birliği toplantıları okulun maddi ihtiyaçlarını konuşmaktan ve velilerden katkı sağlamalarını istemekten ileri gidebilir.

Kaynakça

Akbaba, S. ve Samancı, O. (2004). " İlköğretimde Veli-Öğretmen Görüşmelerinin Değerlendirilmesi", XII. Eğitim Bilimleri Kongresi, Bildiriler, Ankara, Cilt:1, ss: 1435-1440.

Erkan, S. (1996). "Geleceğin Eğitim Sisteminde Sınıf Öğretmenliği", Sempozyum 96, Modern Öğretmen Yetiştirmede Gelişme ve İlerlemeler, 30 Eylül- 4 Ekim.

Genç, S . "İlköğretim 1. Kademedeki Okul-Aile İşbirliği İle İlgili Öğretmen Ve Veli Görüşleri". Türk Eğitim Bilimleri Dergisi 3 (2005): 227-243

Gökçe, E. (2000)."İlköretimde Okul Aile İş birliğinin Geliştirilmesi", IV. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu, 15-16 Ekim 1998, Pamukkale Üniversitesi Denizli, PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi, Say: 7, Özel Say.

Hollingsworth P. M. ve Hoover H. H. (1999). İlköğretimde Öğretim Yöntemleri, (Çev. Tanju Gürkan vd.), A. Ü. Rektörlüğü Yayınları.

Kılcal, Remzi (1991) "Okul Aile Birliğinin Fonksiyonlarını Gerçekleştirme düzeyi" (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi, Erzurum 128.

MEB (2016), http://mevzuat.meb.gov.tr/html/okulailebirligi/okulaile.html adresinden 2 Ocak 2016 tarihinde alınmıştır.

Yıldırım, M. (2009). Yaygın Eğitim ve Halk Eğitimi Merkezleri. (1.Basım). Ankara: Gazi Kitabevi.p.3

СТАТУС КАСПИЙСКОГО МОРЯ В РОССИЙСКО – АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЯХ

Далгатов Артур Гереевич
д. и.н., профессор.
Зав. каф. отечественной истории
исторического факультета ДГУ
(г. Махачкала, Россия).
Исмаилова Алмаз Муса – Кызы.
к. и.н. доцент
кафедры отечественной истории
исторического факультета ДГУ
(г. Махачкала, Россия).

Аннотация. Статья посвящена освещению позиций России и Азербайджана в вопросе определения статуса Каспийского моря. Они рассматриваются в контексте российско-азербайджанских отношений на современном этапе. Проблема статуса Каспийского моря возникла после распада СССР, когда в этом регионе появилось четыре новых независимых государства. Решение вопроса о статусе Каспийского моря является крайне важной с точки зрения экономического, политического и культурного сотрудничества прикаспийских государств. В условиях формирования новых реалий с точки зрения геополитики Южного Кавказа, происходит процесс взаимного сближения позиций между Москвой и Баку по целому ряду направлений государственной деятельности: экономика, безопасность, гуманитарная сфера, каспийский диалог. Важным фактором, способствующим развитию двустороннего диалога, выступает взаимное позитивное восприятие на уровне руководителей двух государств, что позволяет в формате личных контактов успешно разрешать наиболее сложные, дискуссионные проблемы по всему спектру отношений между Россией и Азербайджаном, в том числе, по правовому статусу Каспийского моря.

Ключевые слова: Каспийское море, Саммит, статус, нефтяные корпорации, безопасность региона, национальные секторы, пограничное озеро, углеводородные ресурсы, гидрометеорология.

THE STATUS OF THE CASPIAN SEA AND THE RUSSIAN – AZERBAIJANI RELATIONS AT THE MODERN STAGE.

Annotation. The article is devoted to coverage of the positions of Russia and Azerbaijan in the Caspian Sea status. They are considered in the context of Russian-Azerbaijani relations at the modern stage. Caspian Sea status problem arose after the collapse of the Soviet Union, when this region appeared four new independent states. The question of the status of the Caspian Sea is extremely important in terms of economic, political and cultural cooperation among the Caspian states. In the context of the formation of the new realities in terms of the geopolitics of the South Caucasus, there is a process of mutual rapprochement between Moscow and Baku in several areas of government activity: the economy, security, humanitarian issues, Caspian dialogue. An important factor contributing to the development of the bilateral dialogue, advocates mutual positive perception at the level of heads of two states that allows for personal contact format successfully resolve the most complex, controversial issues across the whole spectrum of relations between Russia and Azerbaijan, including the legal status of the Caspian Sea.

Keywords: Caspian Sea Summit, status, oil corporations, the security of the region, national sectors, border lake, hydrocarbon resources, hydrometeorology.

Геополитическое значение Каспийского региона определяется его положением на стыке континентов и цивилизаций, экономической и политико - стратегической значимостью запасов углеводородов, экономической ценностью других природных ресурсов, а также той хозяйственной и иной деятельностью, которая сопутствует их разработке.

С начала XXI в. все более ощутима проблема дифференциации регионов мира по уровню экономического развития. Создаются предпосылки для возникновения «очагов» социально-экономических и политических противостояний. Одна из таких проблем связана со статусом Каспийского моря. Проблема решения правового статуса Каспийского моря многогранная и многоаспектная. Который год прикаспийские государства спорят о юридическом статусе Каспия. Она возникла в связи с тем, что в 1991 г. вместо СССР на берегах этого моря, возникло четыре новых

независимых государства. С этого момента возник вопрос о необходимости раздела Каспия на национальные участки.

Прикаспийский регион определяется пятью странами, расположенными по периметру Каспийского моря: Россией, Азербайджаном, Казахстаном, Ираном и Туркменией. Их принято называть государствами «бассейна Каспийского моря». Это означает, что вне зависимости от того, как решится вопрос о международно - правовом статусе Каспия и о разделении нефтяных ресурсов между каспийскими государствами, Каспий остается общим экологическим объектом региона.

На сегодняшний день Каспийское море все еще не имеет согласованного всеми прибрежными государствами правового статуса. Между ними существует множество разногласий по поводу целого ряда вопросов, связанных с использованием этого уникального водного бассейна. Несомненно, все эти разногласия главным образом обусловлены тем, что после распада СССР в районе Каспийского моря и на прибрежных территориях некоторых прикаспийских стран были обнаружены огромные запасы углеводородного сырья, сравнимые, по оценкам специалистов, с запасами стран Персидского залива.

Проблема определения статуса Каспия, непосредственно связанная с разведкой и разработкой морских нефтегазовых месторождений и вывозом добываемой продукции на мировые рынки, сразу же была поставлена во главу угла во внешней политике прикаспийских государств. Особую остроту проблема приобрела после заключения в сентябре 1994 г. «Контракта века» – соглашения между Азербайджаном и группой зарубежных нефтяных компаний о разработке трех гигантских шельфовых месторождений («Азери», «Чираг» и «Гюнешли»). Исходя из общепризнанного международно-правового принципа срединной линии и разграничения на его основе Каспия на национальные сектора, где каждое из государств обладает исключительным суверенитетом, Азербайджан заявил, что указанные месторождения находятся в принадлежащем ему секторе моря.

И с тех пор данная позиция Азербайджана, являющаяся важнейшим составным элементом нефтяной стратегии общенационального лидера, президента Гейдара Алиева, остается неизменной и сегодня. Более того, она впоследствии была воспринята Казахстаном и в определенной степени Россией, которая, однако, в свое время выступила с заявлением, что не признает законность вышеназванного соглашения, поскольку, по ее мнению, Каспий как замкнутый бессточный водоем является внутренним озером, и ни одно прибрежное государство не может провозгласить в нем свою юрисдикцию, и потому решения каждого государства о разработке морских ресурсов должны быть согласованы со всеми другими.

Из вышесказанного следует, что спор относительно правового статуса Каспия – это, по существу, спор, касающийся его делимитации и, соответственно, установления правовых оснований разработки морских нефтегазовых месторождений. Именно это обстоятельство предопределило структуру нижеследующего исследования вопроса о правовом статусе Каспийского моря.

В последние годы в политике и практических действиях азербайджанской стороны в российском направлении появляется больше сбалансированности и гибкости, чем это было раньше. Очевидны и причины такой трансформации: опережающие шаги России в реализации ряда каспийских проектов; целенаправленные и конструктивные шаги российской стороны по урегулированию разногласий и споров вокруг каспийских проблем; проведение Россией в последние годы более активной и последовательной политики, направленной на повышение стратегической стабильности на своих южных рубежах.

Вопрос о международно-правовом статусе Каспийского моря впервые был поднят на Тегеранской конференции в октябре 1992 г. официальной делегацией Азербайджанской Республики [3,с.23]. Азербайджан с самого начала наиболее активно среди других прикаспийских государств выступал за раздел моря на пять национальных секторов, каждый из которых бы представлял территориальные воды соответствующего государства. Речь идет о предоставлении полной собственности каждой из договаривающихся стран (сходной точки зрения придерживался Казахстан).

После того как Каспий наконец-то был признан всеми прикаспийскими государствами морем (что доказано более чем двухтысячелетней историей), Казахстан и Россия поддержали Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева, предложившего принцип разделения Каспийского моря на пять отдельных секторов, причем каждая страна получает право на свой сектор, отходящий от прибрежной линии до срединной.

Азербайджан в одностороннем порядке объявил прилегающий к нему участок Каспия (дно и водное пространство) полностью национальным сектором, закрепив это в положении своей Конституции (1995 г.)[10,с.17]. Позиция России с самого начала возникновения проблемы статуса Каспийского моря основывалась на том, что в настоящее время, пока прикаспийские страны не пришли к соглашению о новом правовом статусе Каспийского моря, его статус определяется российско-иранским договором 1921 г. и советско-иранским 1940 г. До выработки нового правового статуса, по мнению Москвы, всем государствам Прикаспия необходимо соблюдать

положения этих договоров, поскольку в рамках Алмаатинской декларации, принятой 21 декабря 1991 г., новые государства закрепили свое согласие признать в силе все договорные обязательства Советского Союза. Кроме того, Россия считала, что принцип «общей воды», заложенный в этих договорах, оправдал себя и его следовало бы сохранить при выработке нового правового статуса Каспия.

Таким образом, Россия выступала за принцип совместного владения и эксплуатации ресурсов Каспия. Но это оказалось неприемлемым для новых независимых государств, в планах которых было самостоятельное освоение углеводородных запасов Каспийского моря.

Основной правовой вопрос, по которому возникли разногласия у прикаспийских государств: является ли Каспий морем или озером? Ответ на него позволил бы определить принцип раздела Каспия (дна, биологических и минеральных ресурсов). Азербайджан первый предложил определить статус Каспия как «пограничного озера», что было отрицательно воспринято Россией и Ираном. Позиция России (а также Ирана) по совместному использованию Каспия была во многом связана с противодействием проникновению транснациональных нефтяных корпораций [9, с. 21]. Однако, говоря о политике России по вопросу статуса Каспийского моря и реакции на активное сотрудничество Азербайджана с западными компаниями в области разработки каспийских месторождений, нельзя не заметить, что она была противоречивой. Один подход, его можно назвать «прагматическим» выражал топливно-энергетический комплекс («нефтяники») [4, с.14]

Российские нефтяники были заинтересованы в участии российских компаний в международных проектах освоения углеводородных ресурсов Каспия. Практическая реализация этого подхода началась с подписания осенью 1993 года двух российско-азербайджанских соглашений. Тогда же ГНКА и ЛУКойл подписали протокол о намерениях, который зафиксировал участие российской компании в первом международном консорциуме по освоению морских месторождений («Азери», «Чираг», «Гюнешли») [5].

Официальная Москва заявляет, что не стремится к конфронтации, а выступает за конструктивное взаимодействие с иностранными партнерами и готова к честной конкуренции. В то же время российское руководство намерено твердо отстаивать и продвигать свои законные интересы на Каспии, ущемлять которые никому не дозволено. Россия может и должна там присутствовать и, наверное, у нее на это больше оснований, чем у тех же американцев [12, с.309].

Активизация российской внешней политики в Каспийском регионе дала результаты: в январе 2001 г. во время визита Президента РФ Путина в Баку между Азербайджаном и Россией было подписано Совместное заявление о принципах сотрудничества на Каспии. При этом Баку признал готовность пойти на секторальный раздел лишь дна и сохранении в общем пользовании поверхности моря и водной толщи. 23 сентября 2002 г. президентами России и Азербайджана подписано Соглашение между Российской Федерацией и Азербайджанской Республикой о разграничении дна Каспийского моря (ратифицировано РФ в июне 2003 г.), что явилось важным шагом по достижению компромисса между прикаспийскими государствами[1,с.18]. Однако о реальной международно-правовой основе сотрудничества на Каспии, в том числе и в сфере добычи энергоресурсов, можно будет говорить только после подписания всеми прикаспийскими государствами Конвенции по правовому статусу Каспийского моря [2, с.41].

Одним из важных вопросов, который обсуждают уже давно страны Каспия, является безопасность и самого этого региона, и идущих отсюда энергопоставки. В негласную борьбу по разделу Каспийского моря на национальные сектора на основе принципа так называемой срединной линии вступили Соединенные Штаты. Они считают этот регион зоной своих национальных интересов, а потому, идею именно «срединной линии» на Каспии американцы поддерживают, прежде всего, исходя из возможностей самостоятельной добычи нефти Азербайджаном и Туркменистаном при участии в этом процессе крупнейших американских энергетических компаний [6, с.144].

Для России район Каспийского моря важен не столько с ресурсных позиций, сколько как важный геостратегический район. Нельзя не отметить, что политика России в отношении Каспия в 90-х гг. была крайне непоследовательна и противоречива: имела место несогласованность между органами государственной власти, что мешало отстаиванию национальных интересов.

Сегодняшние приоритеты каспийской стратегии России определяются рядом факторов, среди которых наиболее значимыми являются:

— энергетические богатства Каспийского региона, в разработку которых Россией вкладываются значительные средства.

— Поддержание конкурентоспособности «своих» маршрутов доставки энергоносителей на мировые рынки. Защита интересов российских производителей нефти и газа.

— Определение правового статуса Каспия и достижение консенсуса между всеми прикаспийскими государствами относительно раздела моря, поскольку выдвинутая Россией после распада СССР концепция сохранения этого уникального водоема в общем пользовании не встретила поддержки со стороны других прибрежных государств.

—Сохранение уникальной природной среды и биоресурсов Каспия, управление ими.

— Противодействие военно-политическим угрозам.

Позиция Азербайджана с самого начала возникновения проблемы делимитации Каспия, была следующей: процесс делимитации Каспия должен производиться на основе принципов и норм международного права, на основе Конвенции ООН по морскому праву 1982 г. Баку настоятельно требовал определить национальные сектора Каспия путем «продления» сухопутных границ до серединной линии моря. В этом случае, границы соответствующих секторов становятся государственными границами со всеми вытекающими отсюда последствиями. Это означает, что каждое прибрежное государство в своем секторе имеет полный и исключительный суверенитет на все виды деятельности. Азербайджан – единственный в «прикаспийской пятерке», кто конституционно закрепил суверенитет на «свою» часть моря (ст.11, п.2): «Внутренние воды Азербайджанской Республики, принадлежащий Азербайджанской Республике сектор Каспийского моря (озера), воздушное пространство над Азербайджанской Республикой – составные части территории Азербайджанской Республики». В соответствии с секторальным принципом, и дно, и толща воды, и воздушное пространство в пределах азербайджанского сектора были признаны собственностью Азербайджанской Республики. После распада СССР вопрос о международно-правовом статусе Каспия и определении его морских границ вызвал ряд дипломатических дискуссий и столкновений между новыми независимыми государствами региона. Проблема разграничения акватория постсоветский период была во многом связана с геополитическими устремлениями прикаспийских государств и потенциальной угрозой военного конфликта между ними. В период 2000-х гг. данная проблема стала одной из ключевых причин существующих разногласий между прикаспийскими государствами, в качестве одного из инструмента разрешения которых в числе прочих средств может быть использовано военное давление [8, с.65]. В этой связи Россия пошла на наращивание своих военных сил в Каспийском море, способных обеспечить безопасность энергетических месторождений, защиту экономических российских интересов и выполнение задач по охране южных рубежей государства.

Проблема правового статуса Каспия является ключевой при решении остальных каспийских проблем. Россия, как и Туркмения и Иран, предлагает в отношении Каспийского моря применять статус «закрытого водоема». Азербайджан, в свою очередь, выступает за признание Каспия пограничным «озером» и призывает разделить его на пять секторов, каждый из которых будет считаться территориальными водами конкретного государства. Секторы Каспия образуются в результате проведения серединной линии и внешней границы соответствующих секторов и являются государственными границами прикаспийских государств [13,с.68].

Как «компромиссное» Азербайджаном предлагается другое решение, именно - «открытое море». Этот вариант основывается на Конвенции ООН по морскому праву, принятой в 1982 г. и вступившей в силу 16 ноября 1994 г. При этом каждое прибрежное государство имеет право на 12-мильные территориальные воды. На указанную морскую территорию, равно как и на воздушное пространство над ней, на ее дно и недра распространяется полный суверенитет прибрежного государства. Россия не заинтересована в схемах, связанных с вариантом «закрытый водоем», - поскольку она не обеспечивает экологическую безопасность и сохранение биоразнообразия.

Проблемы региона Каспийского моря давно находятся в центре внимания не только прикаспийских государств, но и всего мирового сообщества. Уникальное географическое положение на пути транзитных маршрутов, запасы углеводородного сырья и других природных ресурсов, геополитическое значение региона трудно переоценить. Все это не может не притягивать к Каспию самые разные силы. Вопросы, связанные с правовым статусом Каспийского моря, обсуждались, в основном, на саммитах, где участвовали главы Прикаспийских государств. Напомним, первый саммит прикаспийских государств прошел в 2002 году в Ашхабаде, второй — спустя пять лет в Тегеране, а третий состоялся в ноябре 2010 года в Баку. Несколько раз с 1996 года проводились также встречи глав министерств иностранных дел пяти прикаспийских государств.

Очень много вопросов, связанных с этой проблемой, обсуждалось на четвертом саммите, который прошел в российском городе Астрахани в 2014 г. Президенты России, Ирана, Азербайджана, Казахстана и Туркменистана сумели достичь прорыва по ряду вопросов, решения по которым не могли быть найдены не одно десятилетие. В ходе саммита, главам пяти государств удалось достичь взаимопонимания и согласия по множеству вопросов, в том числе и по наиболее проблемным позициям. Лидеры России, Казахстана, Азербайджана, Туркмении и Ирана смогли впервые за почти 20 лет договориться о статусе Каспия. В результате уже в 2015 г. страны могут принять декларацию, которая наконец-то положит конец всем спорам по распределению и использованию ресурсов Каспийского моря [14].

Разграничение водных пространств, дна, недр, режим судоходства и рыболовства.

В итоге лидерами было подписано политическое заявление. Россия дала согласие на создание в Каспийском море национальных поясов, которые будут охватывать территорию в 25 миль от берега. Из них 15 миль рассматриваются как прибрежная морская зона государственного суверенитета, а 10 – как

пространство с исключительным правом на рыболовство. Однако по поводу общих принципов прокладки водопроводов по дну Каспия стороны не достигли пока никакого соглашения. Этот вопрос будет обсуждаться в дальнейшем. Стоит отметить, что выработка общего политического заявления открывает перспективы подписания специальной конвенции по статусу Каспийского моря уже в ближайшем будущем – в 2015 году. Важно то, что Каспийское море будет исключительно под контролем только прибрежных государств, без вмешательства каких-то сторонних сил. Конечно, с трудом можно представить в настоящий момент, что вдруг на Каспии окажутся военно-морские силы НАТО, однако в целях предотвращения всякого рода недоразумений, которые могут быть в будущем, выработка консолидированной позиции по этому вопросу также оказалась важным итогом прошедшего саммита.

Также на саммите политические лидеры пришли к выводу, что создание железнодорожного кольца вокруг Каспийского моря является перспективным проектом. Так, к концу 2014 года завершатся работы по строительству «восточного» полукруга, который будет пересекать Иран, Туркмению и Казахстан. В 2016 году железнодорожное кольцо будет запущено после окончания строительства «западного» полукруга, который пройдет по территории России и Азербайджана. Главная цель данного проекта заключается в соединении основных каспийских морских портов (Астрахань, Атырау, Баку, Энзели, Махачкала) для сокращения времени и уменьшения стоимости транспортировки грузов. Естественно, увеличится доля железнодорожного транспорта в перевозках между прикаспийскими странами – с 25% до 40%.[15] . Каспий крайне важен в качестве транспортного коридора. Он фактически является альтернативой Новому шелковому пути. Для России в этом ключе важна дальнейшая модернизация морского торгового порта. Этот порт должен связывать Россию, Иран, Туркменистан, Азербайджан и Казахстан паромным сообщением.

Что касается идеи создания кольцевой железной дороги вокруг моря, то она должна минимум на 25% увеличить объем торговли в регионе. При этом общее время перевозок должно сократиться минимум на 48 часов, а доля морских перевозок в регионе сократится до 30-35%. Стоимость такого проекта оценивается минимум в $700 млн. Также президенты договорились, что военная деятельность в регионе должна осуществляться на принципах "разумной достаточности" и обеспечения равных условий безопасности для всех прикаспийских государств. Также они подтвердили согласованный ранее принцип "неприсутствия на Каспийском море вооруженных сил, не принадлежащих сторонам".

В политическом заявлении, принятом президентами пяти стран говорится, что национальный суверенитет сторон будет распространяться над прибрежным морским пространством в пределах 15 морских миль, на примыкающей к этой зоне 10-мильной зоне будет распространяться исключительное право каждой из сторон на добычу водных биологических ресурсов. большая часть акватории Каспия останется в общем пользовании сторон. Какие методики применять при установлении исходных линий зон станет предметом дальнейших консультаций сторон, оговорено в заявлении.

Согласованное пятеркой заявление станет, краеугольным камнем конвенции о правовом статусе Каспийского моря, над разработкой которой страны работают уже 18 лет., не все вопросы были урегулированы на астраханском саммите, однако их стало гораздо меньше, что дает основание полагать, что на подписание конвенции получится выйти в ближайшем будущем.

Однако, есть и нерешенные вопросы. Туркменистан настаивает на том, что вопросы о прокладке по Каспию трубопроводов должны находиться в ведении стран осуществляющих проект. Стороны договорились о правилах разграничения 25-мильной зоны, что является большим прогрессом, интересы прикаспийских стран здесь не имеют "глубинных противоречий", а строительство трубопроводов по дну Каспийского моря является суверенным правом тех государств, в зоне ответственности которых они будут проходить. объем российской торговли с Азербайджаном, Ираном, Казахстаном и Туркменистаном в 2013 году составил 33 миллиарда долларов. Однако, по его словам, этот показатель не соответствует потенциалу стран. для реализации совместных проектов "каспийская пятерка" может создать специальную структуру по координации совместных проектов

На четвертом саммите были подписаны очень важные и значимые документы.

1. Подписано Соглашение о пятистороннем сотрудничестве при ликвидации чрезвычайных ситуаций, в соответствии с которым будут согласованы зоны ответственности национальных спасательных служб.
2. Подписано соглашение о сотрудничестве в области гидрометеорологии, реализация которого, по словам Путина, позволит создать региональную систему обмена информацией о состоянии Каспийского моря для обеспечения безопасности судоходства и нефтедобычи.
3. Заключено Соглашение о сохранении и рациональном использовании водных биоресурсов Каспийского моря, которое предполагает создание международно-правовой базы. В то же время, неопределенный статус Каспия сдерживает реализацию проектов по разработке нескольких нефтегазовых месторождений, расположенных в центральной и южной частях моря. Кроме того,

нерешенность статуса Каспия тормозит продвижение проекта строительства Транскаспийского газопровода (ТКГ), длиной около 300 км и мощностью от 10 млрд. до 30 млрд. кубометров газа в год.

ТКГ пройдет от берегов Туркменистана к Азербайджану, где будет присоединен к системе Южного газового коридора, что позволит поставлять туркменский природный газ в Европу. Официальный Ашхабад считает, что для прокладки трубы по дну Каспия, правовой статус которого пока не определен, достаточно согласия Туркменистана и Азербайджана, территорию которых затрагивает проект.

Однако Россия и Иран придерживаются мнения, что строительство морского газопровода может осуществляться только с согласия всех пяти прикаспийских стран [16].

Необходимо заметить, что спор о делимитации Каспия и в целом о его правовом статусе это, по сути, вопрос геополитики. Та позиция, которой придерживается Иран, и которой в своей каспийской политике до недавнего времени руководствовалась Россия, – что Каспий является предметом совместного контроля всех прибрежных государств, – преследует одну геополитичскую цель: препятствовать западным инвестициям в регион и привести Азербайджан, Туркменистан и Казахстан, в конечном итоге, к статусу, далекому от полной независимости. Для новых же независимых государств суверенитет над шельфовыми богатствами Каспия является залогом политической и экономической стабильности и прогресса. С другой стороны, нефтяные богатства и расположение Каспийского бассейна сделали регион сосредоточием интересов не только двух его основных государств – России и Ирана, но и мировых и региональных держав, прежде всего США и Турции. Таким образом, в вопросе о делимитации Каспия стала доминировать геостратегическая подоплека; хотя аргументы всех сторон обрамлены в юридические нормы, но на самом деле именно геополитическими факторами детерминированы как достигнутые компромиссы, так и все еще имеющиеся различия в их официальных позициях. Каспийский регион сегодня характеризуется весьма высоким уровнем динамики. Если еще недавно большинство аналитиков выражали серьезное сомнение в том, что здесь действительно находятся значимые для мирового рынка запасы углеводородов, то сегодня новые открытия, совершенные в Казахстане и Азербайджане, позволяют делать более оптимистичные прогнозы по поводу значимости углеводородных запасов Каспия. Динамика развития Каспийского региона также проявляется в изменении конфигурации прикаспийских государств. За последние годы произошло довольно значительное изменение позиций государств и самого баланса интересов по тем или иным проблемам Каспия, в том числе и по правового статуса Каспийского моря.

Основными сферами экономического развития и сотрудничества на Каспии являются добыча полезных ископаемых, судоходство, рыболовство. Это второе место по объему запасов нефти и газа после Персидского залива. В Каспийском море также сосредоточено около 90 процентов мировых запасов осетровых[17].

В 2016 году в Астане состоится пятый Каспийский Саммит, на который съедутся главы пяти прикаспийских государств, на котором предстоит очень активная, кропотливая и непростая работа в рамках переговоров по Каспию. Сегодня, добившись определенных успехов в развитии своей энергетической политики, Азербайджан старается сформировать более гибкий курс в отношении подходов государств к вопросам о статусе Каспия. Важный аспект, определяющий значение Азербайджана для России, — его положение в Каспийском регионе. Кроме того, через Азербайджан может осуществляться транспортировка углеводородов из других прикаспийских стран. Азербайджан с первой половины 90-х гг. активно выступает со своими предложениями по урегулированию статуса Каспийского моря, предусматривающими его раздел на национальные сектора [11, с.29]. Азербайджан приветствует инициативу России по созданию Каспийского центра по мониторингу окружающей среды. После восстановления независимости Азербайджана научные и государственные органы Республики на уровне экспертов разработали концепцию правового статуса Каспийского моря в соответствии с нормами и принципами международного права. Позиция Азербайджанской Республики заключается в том, что при решении вопроса о правовом статусе Каспия следует учитывать такие факторы, как рациональное использование богатейших природных ресурсов моря, опираясь на нормы и принципы международного права, на основе отношений дружбы и добрососедства, проявляя уважение к территориальной целостности суверенных государств, в рамках интересов стран региона, с учетом мировой потребности в энергоресурсах. Во многом это стало возможным благодаря тому, что остальные страны пятерки, за исключением, пожалуй, Ирана, согласились с секторальными принципами раздела Каспийского моря, когда шельф делится на национальные сектора, границы определяются на водной поверхности при сохранении свободы судоходства и общей охраны биоресурсов. Отношения Москвы и Баку, тем не менее, продолжают сближаться. В российско-азербайджанских отношениях сегодня не осталось нерешенных проблем. В настоящий момент можно говорить о «весне» отношений России и Азербайджана.

Россия и Азербайджан достигли «наиболее желательного» уровня отношений. Сейчас речь идет о добротных, хорошо выстроенных связях. Каспий является общим объектом природопользования и кризис в одной из его частей выльется в общую, неразделимую экологическую катастрофу. В конечном итоге экологическое неблагополучие Каспия отразится на личных планах каждого государства и его перспективах его развития. И с точки зрения Азербайджанской Республики вне зависимости от того, как решится вопрос о разделении нефтяных ресурсов между прикаспийскими государствами, представляется вполне очевидным, что эффективный экологический контроль над нефтяными операциями и общей ситуацией на Каспии возможен лишь при совместном контроле прикаспийских государств, в частности России и Азербайджана.

Список литературы

1.Барсегов Ю. Каспий в международном праве и мировой политике. М., 1998.
2.Жильцов С.С. Каспийский регион как геополитическая проблема современных международных отношений. М., 2003.
3. Мамедов Р. Ф. Современный международно-правовой статус Каспийского моря: политика, дипломатия и право //Право и политика. 2001. № 3.
4.Международная делитимитация Каспийского моря// Право и политика. М., 2001. 5.Моисеев Е.Г. Десятилетие содружества: Международно-правовые аспекты деятельности СНГ// Независимая газета. 1995. 21 окт.
6.Нуриев Э. Внешнеполитическая стратегия Азербайджана и проблемы национальной безопасности //Э. Нуриев Центральная Азия и Кавказ. 2003, № 4.
7. Османов Г.Д. Азербайджано-российские отношения в конце XX - начале XXI веков в контексте мировой политики. СПб., 2006.
8.Сео Дон Чан. Внешняя политика Российской Федерации на Южном Кавказе в конце XX - начале XXI вв. Казань, 2008.
9. Тодуа З. Азербайджанский пасьянс. М., 2007.
10. Фёдоров Ю. Каспийская политика России: к консенсусу элит. М., 1997.
11.Халафов Х. Выступление на международной конференции «Каспий: правовые проблемы» Международная жизнь. 2002. № 4.
12.Цыганков П.А. Международные отношения. М., 1996.
13.Федулова Н. Правовой статус Каспийского моря: позиции прибрежных государств// Мировая экономика и международные отношения. 2008. № 8.
14. http//www.kisi.kz/old/Parts/Confs/cnf1/Kozhakov_ru.html
15. kremlin.ru›events/president/news/46686
16. flnka.ru›Актуальное›…-sammit-iv-kaspiyskiy…
17. aif.ru›dontknows/actual/kak…kaspiyskoe…na_sammite…

YÖRESEL ÜRÜNLERİN TURİZM PAZARLAMASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Emine TAŞ
Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
İlyas Kays İMAMOĞLU
Öğr. Gör., Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

ÖZET

Turizm içerik açısından çok yönlü bir tanıma sahiptir. Kimileri turizmi bir yerden başka bir yere seyahat etmek şeklinde tanımlarken kimileri ise seyahat etmenin yeterli olmayacağını mutlak bir konaklama veya gidilen yerde zaman harcama ile bu yer değiştirme faaliyetinin desteklenmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır. Oysaki turizm bireyin yeniye ve farklılığa ihtiyaç duyduğunu hissetmesiyle başlatılabilen bir faaliyetler zinciridir. Zira pazarlama tanımının başlangıcında da bireylerin bir ihtiyacı fark etmesi ve bu ihtiyacı giderecek mal veya hizmeti üretme fikrini oluşturması temel çıkış noktasıdır.

Turizm hareketinin başlamasında ve yönlendirilmesinde destinasyonlara ait turistik ürünlerin çekiciliği en az tarihi ve kültürel doku ile coğrafi özelliklerin niteliği kadar önemlidir. Turistik ürün bir turistin seyahati boyunca onun gereksinimlerini karşılayabilecek mal veya hizmetlerden oluşan bir bütündür. Hem soyut hem somut faktörlerden oluşmaktadır. Yöresel ürünler kendilerine has ayırt edici niteliklere sahip oldukları için ekonomik açıdan önemlidir ve entelektüel sermaye olarak nitelendirilir. Bu da yöresel ürünlere soyut bir değer yüklemeyi açıklamaktadır. Teknoloji yoğun üretim anlayışı yöresel ürünlerin üretilmesini satış ve dağıtımını olumsuz etkilemektedir. Yöresel ürünler Türk Patent Enstitüsünce tescil edilen ve 'Coğrafi İşaret' ile diğer ürünlerden kendini ayıran yerel ekonomilerde önemli bir ayrıcalığı olan ürünlerdir.

Bu çalışmada amaç yöresel ürünlerin bir turizm çıktısı olarak ele alınması ve pazarlamasının turizm pazarlaması odaklı yürütülmesini sağlamaya yönelik öneriler sunmaktır. Değerlendirme sonucunda yöresel ürünlerin bir turizm çıktısı olarak ele alınması ve pazarlanması hem bölgesel anlamda istihdamın artmasına hem de yeni turistik ürünlerin yaratılmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yöresel Ürün, Turizm Pazarlaması, Coğrafi İşaret, Turistik Ürün

EVALUATİON OF LOCAL PRODUCTS FOR TOURİSM MARKETİNG

ABSTARCT

Tourism has a multi-faceted definition in terms of content. Some argue that tourism is defined as traveling from one place to another, while others argue that it is not enough to travel and that this displacement should be supported by spending time in an absolute accommodation or place of residence. Whereas tourism is a chain of activities that can be initiated when an individual feels that they need to be different and different. Because, at the beginning of the definition of marketing, it is the main outlet point for individuals to realize a need and to create the idea of producing goods or services to fulfill this need.

The attractiveness of touristic products belonging to destinations at the beginning and orientation of the tourism movement is at least as important as the historical and cultural texture and geographical characteristics. A tourist product is a piece of goods or services that can meet its needs during a tourist trip. It is both abstract and concrete factors. Local products are economically important and qualify as intellectual capital since they have distinctive qualities. This explains how to assign an abstract value to local products. Technology intensive production concept negatively affects sales and distribution of local products. Local products are products which are registered in the Turkish Patent Institute and which are an important distinction in the local economies which distinguish themselves from 'Geographical Sign' and other products.

The aim of this study is to consider the local products as a tourism output and to offer suggestions to ensure that the marketing is focused on tourism marketing. As a result of evaluation, the consideration and marketing of local products as a tourism output provides important contributions both to increase the employment in the regional sense and to create new tourist products.

Keywords: Local Product, Tourism Marketing, Geographical Sign, Touristic Product

1. GİRİŞ

Yöresel ürünlerin çeşitliliği bakımından Türkiye dünyadaki pek çok ülkeye göre üstün konumdadır. Bunun en önemli nedenleri coğrafi özelliklerinin yanı sıra tarihte birçok medeniyetin beşiği olması, farklı kültürleri bir arada barındırması ve bu farklılıkların yaşamını sürdürmesine uygun ortamların sağlanması sayılabilir. Yöresel ürünlerin çeşit olarak fazlalığı pazarlama başarısını olumlu olarak tetikleyememiştir. Gelişen teknolojiye ayak uydurmada karşılaşılan problemler ve yöresel ürünlerin alışkanlıktan kaynaklı öneminin fark edilememesi en önemli işletme fonksiyonu olan pazarlama olgusunun yeterince görevini yapamamasına neden olmaktadır.

Makine ve robotlarla üretimin yoğunluk kazandığı günümüz üretim anlayışı içinde yöresel ürünlerin kendisine inovatif sonuçlar katacak yeni fonksiyonlarla piyasalarda yer açması gerekmektedir. Bu hem yerel anlamda hem de küresel anlamda bir zorunluluk halini almıştır.

Yöresel ürünler turizm pazarlaması açısından değerlendirildiğinde söz konusu destinasyon için turistik ürün haline dönüşür. Klasik turizm anlayışında turistik ürünler belirli zamanlarda ve belirli mekânlarda üretilip tüketilebilen ürünlerdir oysaki modern turizm anlayışı ürünleri bulundukları yerlerden alıp tüketicilere ulaştırabilmeyi de hedeflemektedir. Çünkü taşınabilir turizm çekicilikleri olarak yöresel ürünler farklı mekânlarda farklı zamanlarda pazarlandığında destinasyona olan merak ve ilgi artacak bu da turizmin ve yöresel ürünlerin sürdürülebilir olmasına katkı sağlayacaktır.

2. TURİZM PAZARLAMASI

1950'li yıllarda turizm pazarlamasına yönelik temel düşünce müşteri ürünlerinin geliştirilmesi ve pazarlanmasında pazarlama ilkelerinin kullanılarak bu ilkelerin turizm pazarlanasına entegre edilmesidir. Ancak turizm ürünlerinin dışsal faktörlerden aşırı bir şekilde etkilenme meylinde olması, turizm ürünlerinin birbirine aşırı bağımlı olması ve karmaşık bir yapıda olması temel görüşün uygulanmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle turizm pazarlamasının farklı bir perspektifte incelenmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. (Karagöz ve Özel, 2013: 4). Bu nedenle turizm pazarlamasının tanımlanması ve bu tanımdan yola çıkarak özelliklerinin ortaya koyulması yararlı olacaktır.

Turizm pazarlaması, turizm tüketicilerinin ihtiyaçlarının ve isteklerinin doğru belirlenmesi mevcut turistik mal hizmetlerin turistin ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde değer yaratarak sunulmasıdır. Aynı zamanda yeni turizm ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik bir işlemler dizisidir. (Usta, 2009: 159).

Turizm pazarlamasının temelini turizm işletmeleri ve turistik destinasyonlar tarafından, turistik talep özelliklerinin sistemli bir şekilde araştırılıp incelenmesi oluşturmaktadır. Buna ek olarak herhangi bir turistik ürünün üretilmesi, fiyatlandırılması, dağıtımı ve tutundurulmasına yönelik olarak yapılan faaliyetlerin tümü oluşturmaktadır (Aygün, 2008: 18).

Turistik hizmet/ ürün ile turizm piyasası turizm pazarlamasını oluşturan temek argümanlardır. Her ürünün ve hizmetinin sunulması yani pazarlanması, çeşitli pazarlarda çeşitli pazarlama özelliklerini barındırmaktadır. Turizm pazarlamasını diğer pazarlardan ve pazarlama şekillerinden ayıran bazı özellikler bulunmaktadır. Bu özellikleri şöyle özetlenmektedir (Hacıoglu, 2000: 13-14);

- Turizm sektöründe hizmet pazarlanmaktadır ve hizmetlerin fiziki özelliği yoktur.
- Turizm pazarlamasında diğer pazarlamalara göre çevreyle ve altyapıyla ilgili problemler en önemli faktörlerdir. Deniz, kum, güneş, doğal yapının olup olmaması pazarlamam açısından birer etkendir.
- Turizm pazarlamasında, tüketiciler turizm hizmetinden faydalanabilmek için bu hizmetin verildiği yere gider. Ancak endüstri pazarlamasında ise üretilen mallar üretici tarafından tüketicinin satın alması için tüketiciye ulaştırılır.
- Turizm pazarlamasında üretim ve tüketim faaliyetleri aynı zaman diliminde gerçekleştirilir ancak endüstri pazarlamasında mallar üretildikten sonra satılmak için piyasaya sürülür.
- Turizm endüstrisinde marka algısı ve marka imajına bağımlılık oranı daha azdır. Buna karşılık mal üreten işletmeler ise rekabet avantajı sağlamak için marka imajı oluşturmaya çalışırlar.
- Turizm pazarlamasının asıl hedefi, tüketiciyi memnun ederek tatmin olmalarını sağlamaktır. Endüstri pazarlamasında ise mevcut ürünün tüketicinin ihtiyaçlarını karşılayarak tüketicinin fayda elde etmesidir.
- Turistik ürünlerin depolanması ya da stoklanması mümkün değildir. Bunun için belli başlı riskler taşır.

Turizm pazarlamasında pazarlama politikalarının pazarlama amaçlarına uygun bir şekilde planlanması gerekir. Turizm pazarlamasının amaçlarını genel pazarlama amaçlarına uygun bir şekilde planlanması gerekir. Bu amaçları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Erol, 2003: 63).

- Mevcut pazarı koruyarak işin devamlılığını sağlamak,
- Pazardaki potansiyel turizm talebini aktif hale getirerek turizm ihtiyacı olup ve bu ihtiyacını karşılayamayan potansiyel müşterileri turizme yönlendirmek,
- Yeni pazarlar yaratarak daha önceden yatırım yapılmamış ya da gerekli yatırımların yapılamadığı pazarlara girerek turizm ürünleri için yeni satış alanları elde etmek,

Bütün bunlara ek olarak turizm pazarlamasında dikkat edilmesi gereken bazı önemli noktalar vardır. Bu noktaları şöyle özetlenebilir (Ünüsan ve Sezgin, 2004: 8);

- Turistlerin turizm ihtiyaçlarını karşılamak için üretilen mal ve hizmetlerin turistlere faydasına sunulması ve bu amaçla yapılan işlemler turizm pazarlamasını ifade eder.
- Turizm amaçlı üretilen mal ve hizmetler, turistlere işletmenin kendisi tarafından ya da aracı işletmeler tarafından satılabilir.
- Turizmde pazarlama faaliyetlerinde, mevcut ve potansiyel turistlerin değişen ihtiyaçlarının dikkate alınması ve araştırılması gerekmektedir.

3. YÖRESEL ÜRÜN VE COĞRAFİ İŞARET

Yöre, sınırları belli olan ve diğer yerlerden ayrılan bir coğrafi alandır. Burada yaşayan insanlar tarihten gelen, fiziki ve biyolojik çevre ile beşeri faktörler arasındaki etkileşimden ortaya çıkan mevcut bölgeye özgü bir üretim yeteneği meydana getirmiştir. Bu etkileşimden yöresel ürünler olarak adlandırılan ürünler ortaya çıkmıştır. Bu etkileşimle beraber kökeni, adı ve ünü bu yöreye özgü tipik ve yüksek katma değerli ürünlerin üretimi sürekli hale gelmiştir. Yöresel ürünler ile üretildiği bölge arasında bir bağ vardır. Bu bağa tarihi bir geçmişi olan ve üretimin sürekliliğini belirli bir zaman içinde bulundukları yerde devam ettiren ve yörenin önemli bir parçasını oluşturan yöresel ürünler paylaşılan ortak becerilere dayanmaktadır. Yöresel ürünler, tarıma dayalı ürünler ile yöredeki insan faktörünün birikim, deneyim, üretim gelenekleri ve becerilerinden kaynaklanan özgün gıda ve el işi ürünlerinden oluşmaktadır. Bu ürünleri Parma jambonu, Roquefort peyniri, Çek kristali ve Hint halısı gibi örneklendirebiliriz (Çandır, 2010: 33).

Coğrafi işaret ise belirgin bir özelliği, ünü veya diğer farklı özellikler açısından köklerinin üretildiği yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşen bir ürünü gösteren işarettir (Acar, 2018:165).

Yasal tanımlamayı sağlamak için uluslararası platformlarda yöresel kavramı coğrafi işaretler terimi altında toplanmıştır. coğrafi işaretler koruması ve menşe adı koruması çerçevesinde gerçekleştirilen düzenlemeler kavram uluslararasılık özelliği kazanmıştır (Çandır, 2010: 34).

Coğrafi işaretlerin tarihsel gelişimi incelendiğinde coğrafi işaretler tarihi süreç içerisinde ilk olarak ürünlerin üretildikleri bölgeleri gösteren kaynak işaretleri olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra yapılan yasal düzenlemelerle sınai mülkiyet haklarına dahil olmuşlardır (İloğlu, 2014: 9).

Coğrafi işaretli ürünler, destinasyonlar tarafından kendilerini diğer destinasyonlardan ayırt etmek ve markalaşabilmek için kullanılmaktadır. Coğrafi işaretler, menşe adı ve mahreç işareti olarak iki grupta incelenmektedir. Menşe adı, coğrafik olarak sınırları belirlenen bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkedeki faktörlerden ortaya çıkan özelliklerdir. Bu özellikler coğrafi bölgeye ait doğal ve beşerî faktörlerden oluşmaktadır. Bu özellikler ürünün üretimi, işlenmesi vb. gibi aşamaların tümü bu coğrafi bölge içinde gerçekleşen ürünleri ifade eden kavramlardır. Menşe adları sadece ait oldukları coğrafi alan içerisinde üretilmektedir. Mahreç işareti ise, coğrafik olarak yer ve sınırları belirlenen bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanmaktadır. Mahreç işareti belli başlı bir özelliği, ünü veya diğer özellikleri açısından bu coğrafi alan ile özdeşleşmiştir. Mahreç işareti ürünün üretimi, işlenmesi vb. gibi özelliklerden en az biri belirlenene ve coğrafi alan içerisinde üretimi gerçekleştirilen ürünleri ifade eden işaretlerdir (Acar, 2018:165).

Coğrafi işaretlerin pazarlama açısından pek çok önemi vardır. Bu işaretlerin önemini vurgulayan en önemli düşüncelerden biri küreselleşmeyle beraber değişen ve gelişen dünya ticaretinde yerel kalkınmayı teşvik pozitif etkilen bir kalkınma politikası aracı olarak kabul edilmesidir (Kan ve Gülçubuk, 2008: 59).

4. YÖRESEL ÜRÜN VE COĞRAFİ İŞARETİN TURİZM PAZARLAMASINA ETKİSİ

Tarihten gelen ve günümüze kadar ayakta kalan faktörler ve doğal çevre, bitki örtüsü ve çeşidi, sosyo-kültürel özellikler, kentsel mimari doku, konaklama ve ulaştırma olanakları, dini ya da etnik yapı, yerel halkın yaşam tarzı ve folklorik değerler vb. ögeler turizm sektörünün tüketicileri olan turistlerin satın alma ve tüketim kararlarını belirlemektedir. Bu faktörler turistlerin satıl alma sürecinde ve destinasyon seçiminde de önemli birer faktördür (Demir, 2010: 1042).

Dünyada pek çok ürün üretildiği bölgeyle özdeşleşmekte ve o yörenin ismiyle bilinip tanınmaktadır. Bu durumda üretilen ürünler o bölgede pazarlanmakta ve bölgenin gelişimine katkı sağlamaktadır. Yöresel ürünler, o yörede yapılan üretim işlemleri aşamasından sonra ve bir ekonomik faaliyet sonrasında hem yöreye hem satın alana fayda sağlayan ekonomik değerlerdir. Ancak üretilen bu ürünler üretildiği yöreyle bağdaşan doğal şartlardan veya o yörede bu üretimi gerçekleştiren insanların geçmişten günümüze kadar geliştirip aktardıkları bilgi, beceri, yöntem ve tekniklerden faydalanılarak üretilmektedir. Yöresel ürünler, o bölge ya da yöreye ait ekonomik değerler olarak tanımlanabilmektedir. Ancak yöresel ürünler, o bölgede yaşayan ve üretimi gerçekleştiren insanların yaptıkları üretimde örf, adet, gelenek, görenek ve kültürlerini de yansıttıklarının unutulmaması gerekir (Çandır, 2010: 31).

Bir ürünün yöreyle bağını kanıtlayan etiketler, özellikler ve pazarlama yöntemi alıcı ve satıcı arasındaki etkileşime katkı sağlamaktadır. Ortaya çıkan bu etki yerel bilgi ve kültürün korumasına katkı sağlayarak ürüne özel bir statü kazandırmaktadır. Özel bir ürüne tanıtmak benzer bir ürünü tanıtmaktan daha kolay olmakta ürün sahibine avantaj sağlamakta ve bu işlem süreci daha yüksek kazanç elde etmeye yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte yöresel ürünlerin farklılaştırılması, üreticiye bir tekel gücü kazandırabilmekte ve bu ürünü ürünün üreticilerinin daha hızlı büyüyebilmesine fırsat sunmaktadır. Ayrıca, bu ürünler çok fazla olmadıkları için tüketici tarafından beğenilerek daha fazla tercih edilmektedir. Tüketici tercihlerinin bu ürünler lehine olması ve tüketilme eğilimini de arttırmaktadır (Kan vd, 2010: 15-16).

Coğrafi işaretleme ile yöresel ürünlerin turizm ürününe dönüştürülmesi son derece önemlidir. Coğrafi işaretlemenin oluşturduğu etkiler destinasyon pazarlama faaliyetleri açısından da önem kazanmaktadır. Çünkü coğrafi değeri olan bu ürünler aynı zamanda yöreye ait kültür ve geleneklerin de değerlendirilmesi anlamına

gelmektedir. Bu durumda coğrafi işaretli ürünlerin destinasyon markalamasında kullanımını da sağlamaktadır. Destinasyon pazarlaması açısından coğrafi işaretli ürünler, sürdürülebilirlik kapsamında yöre halkının uzun dönemli refahının arttırmaktadır. Ürünün kendine has özelliklerinin korunarak geleceğe aktarılması, destinasyondaki yerel işletmelerin ve girişimlerin kârlarını maksimize etmedir. Bunlara ek olarak ürüne yönelik farkındalık yaratma, ürününün imajını geliştirme gibi amaçlara da hizmet etmektedir (Acar, 2018:164).

Coğrafi işaretler ürünün tanınırlığının arttırılması yanında pazar farklılaştırmasının da bir parçası olmaktadır. Coğrafi işaretlerle birlikte ürün, üretildiği yer dışında da talep edilme imkânı elde ederek pazar farklılaştırmasının da bir parçası olmaktadır. Pazarlama stratejilerinde sık sık kullanılan ve yüksek öneme sahip argümanlarından birisi olan reklam, üretilen ürünün hem tanınırlığının artmasında hem de ürünün üretildiği yerin bilinmesi açısından önemlidir. Bu amaçla coğrafi işaretler sadece ürünün pazardaki ününü, imajını olumlu etkilememekte aynı zamanda ürünün üretildiği yerin tanınırlığını arttırmaktadır.(Coşkun, 2001:26).

Turizm pazarlamasında, pazarlama stratejileriyle tüketicilere farklı ürün ve hizmet sunmak adına ürün farklılaştırmasına gidilebilmektedir. Bu durumda piyasada çok sayıda alternatif ürünün ortaya çıkacaktır. Söz konusu ürün ve hizmetlerdeki farklılaştırma, çoğu kez teknolojik yenilikler çerçevesinde sunulsa da, geleneksel bilgiyle üretilen ürünlerin piyasaya tutundurulmasının da ürün çeşitliliğinde sağlam bir rolü olduğu bilinmektedir (Doğan, 2015, 59).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kitle turizminden bireysel turizme geçişin hızlanması ve bireylerin tatil anlayışındaki değişimler doğaya ve çevreye duyarlı, destinasyonun yöresel lezzetlerini ve ürünlerini, gelenek ve göreneklerini tanımak isteyen turist gruplarının oluşmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak da ülkeler turizmden daha fazla pay alabilmek adına tüm ürünlerini turistik ürün bağlamında da değerlendirme çabası içine girmişlerdir.(Kozak ve Kızılırmak, 2006).

Turizm gelirlerinden maksimum derecede faydalanmak isteyen ülkeler yöresel ürünlerini turistik ürün kapsamında değerlendirmeli ve kullanımını zaman ve mekandan bağımsız olarak tüm yıla yaymalıdırlar. Yıl boyu turizm faaliyetlerinin geçerliliği arz ve talep yoğunluğunu arttırırken satış ve pazarlama olanaklarını arttırır ve yıl boyu istihdam olanağı da sağlar. (Cengiz,2012)

Turizm pazarlaması kapsamında pazarlamacılar turistik ürünlerin pazarlamasını yaparken ürünlerin tüketicinin gözünde daha değerli ve çekici olmasını sağlamak zorundadırlar. Bunu yöresel ürünler için oluşturmanın en değerli yöntemi ayırt edici ve tanımlayıcı işaretler kullanmaktır. Marka ayırt edici bir işaret ise Coğrafi işaretler de tanımlayıcı işaret olarak ifade edilebilir. Pazarlama karmasının dört temel unsuru olan ürün-fiyat-dağıtım ve tutundurma bağlamında değerlendirildiğinde yöresel ürünlerin coğrafi işaretlerle tanımlanarak turistik ürün olarak değerlendirilmesi ülke ekonomisine pozitif katkı sağlayacaktır.

Farklı iklim kuşaklarının yaşandığı ülkemizde çok sayıda farklı ve çeşitli ürün bulunmaktadır. Buna rağmen bu çeşitliliğin içerisinde üreticilerin bilgisizliği ve girişime çekinmeleri neticesinde coğrafi işaretli ürün sayısı çok azdır. Ülkemizde coğrafi işaretli ürünler, bölgelerin kalkınmasına yönelik bir araç olarak kullanılabilmektedir. Ülkemizde tarımın teknolojiden faydalanamaması, tarımsal üretimin iklim koşullarına bağlı bölge insanlarının ekonomik dar boğazdan çıkamamalarına neden olmaktadır. Üreticilerin bilinçlenmesi, coğrafi işaret korumasında olmaları ürün kalitesinin bilinilirliğinin artmasıyla talebi hazır bir pazara girmelerini sağlayacaktır. Bu durumda üretimin ve pazarlamam faaliyetlerinin sürdürülebilirliği artacak, fiyat dengesi korunacak ve refah oranlarında da artış olacaktır. Bu pozitif etkilerle birlikte kırsaldan büyük şehirlere göçün de önüne geçilmiş ve kırsal kesimlerin değerinde de artış sağlanmış olacaktır (Gökovalı, 2007: 156).

KAYNAKLAR

Acar, Y. (2018). "Türkiye'deki Coğrafi İşaretli Ürünlerin Destinasyon Markalaması Kapsamında Değerlendirilmesi", Journal of Tourism and Gastronomy Studies 6/2 ss. 163-177

Aygün, A. (2008). "Turizm Pazarlamasına Giriş ve Turizm Pazarlama Planlaması". Turizm pazarlaması. (Ed: M. Kara). İstanbul: Lisans Yayıncılık, ss: 10-42.

Cengiz, F. (2012)."Üçüncü Yaş Turistlere Yönelik Turistik Ürün Analizi; Alanya Uygulaması", Akdeniz Üni. Sos. Bil. Ent., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya.

Coşkun, A. Y. (2001). "Coğrafi İşaretler", Yayınlanmamış TPE Uzmanlık Tezi, Ankara.

Çandır, A. (2010). "Anadolu'nun Sahipsiz Değerleri: Yöresel Ürünler". Borsanomi Antalya Ticaret Borsası Bülteni, 25: 30-41.

Demir, Ş. (2010). "Çekici Faktörlerin Destinasyon Seçimine Etkisi: Dalyan Örneği", Ege Akademik Bakış, 10 (3).

Doğan, B. (2015). "Coğrafi İşaret Korumasının Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Önemi". NWSA-Social Sciences. 10(2): 58–75

Erol, M.(2003). "Turizm Pazarlaması", Bursa: Ekin Kitabevi.

Gökovalı, U. (2007). "Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F. Muğla.

Hacıoglu, N. (2000). "Turizm Pazarlaması", Bursa, Rota Ofset

İloğlu, N. (2014). "Coğrafi İşaretlerin Tescili ve Denetimi Üzerine Farklı Ülke Sistemlerinin İncelenmesi ve Türkiye Uygulamas"ı. Uzmanlık Tezi, Türk Patent Enstitüsü, Markalar Dairesi Başkanlığı, Ankara.

Kan M. Ve Gülçubuk, B. (2008). "Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmesinde Coğrafi İşaretler", Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2008, Cilt 22, Sayı 2, Sayfa 57-66

Kan, M., Gülçubuk, B., Kan, A., Küçükçongar, M., (2010), "Coğrafi İşaret Olarak Karaman Divle Tulum Peyniri", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 12 (19): 15-23.

Karagöz, D ve Özel, H. (2013). "Turizm Pazarlaması", Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Kozak, M. ve Kızılırmak, İ. (2006). "Turistik Ürün Çeşitlendirmesi: Kültür Ve Turizm Müdürleri Görüşlerine Dayalı Bölgesel Yaklaşımlar", Mustafa Kemal Üni., Sos. Bil. Ent., Dergisi, Cilt; 3, Sayı; 5.

Orhan, A. (2010). "Yerel Değerlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde Coğrafi İşaretlerin Kullanımı: İzmit Pişmaniyesi Örneği", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, Güz: 243-254,

Usta, Ö. (2009). "Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım", Ankara: Detay Yayıncılık.

Ünüsan, Ç., ve Sezgin. M. (2004)." Turizm Pazarlaması", Konya: Atlas Kitabevi.

MODERNLEŞMEK… AMA NASIL?

Nazım H. POLAT*

Öz: Batı Türklüğü, 19. yüzyılın başlarından beri modernleşme çabası içindedir. Bütün Doğu toplumlarında olduğu gibi Türkiye'de de köklü değişmeler, alttan üste (halktan devlete) doğru değil üstten alta (yöneticilerden halka) doğrudur. Modernleşmenin esası, yeni bir medeniyet dairesine (Batı medeniyeti) geçmektir. Zaman zaman bu istikameti eleştirenler olsa da modernleşmek, yaşayabilmek için yenilenmek anlamına gelmektedir yani durdurulabilmesi mümkün değildir. Sadece Osmanlı toplumu için değil bütün toplumlar için modernleşme, Batı medeniyeti ilkelerini kabullenmek demektir. Bu ilkeler felsefede hümanizm, iktisadi hayatta liberalizm ve sanat alanında ise yeni romantizmdir. Ancak bu retorik, hayatın pratiği içinde, hâkim güç olan Batı'nın kendisi için ayrı, değerleri için ayrı sonuçlar doğurmaktadır. Batı için geliştirici, ilerletici ve yaratıcı olan söz konusu ilkeler, diğerleri için taklidin sürüklediği kimliksizlikten başka bir noktaya çıkmamaktadır. Türk aydınları her şeye rağmen modernleşmenin bir mecburiyet olduğunu kavramışlardır. Tartışılan, kimliksiz durumuna düşmemek için nasıl davranılması gerektiğidir. Bu konuda iki romanının (Falih Rıfkı Atay, *Roman,* 1932; Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, 1961) kurgu dünyası, modernizme çok ilginç eleştiriler taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: hümanizm, liberalizm, yeni romantizm, küreselleşme, çokkültürlülük

Abstract:
Western Turkishness has always been in an effort for modernisation since the beginning of the 19th century. The revolutionary changes in Turkey, just like in other Eastern societies, were done from top to bottom (from rulers to people) but not from bottom to top (from the people to state). The essence of modernization is passing to a new civilization cycle. Though many criticize this way, modernization means living in order to be renovated and it cannot be stopped. For all the societies including the Ottoman society, modernization means accepting the Western principles. These principles are humanism in philosophy, liberalism in economic life and new romanticism in art. However, this rhetoric, in the practicality of life, bears different results for the West that is the dominant power as well as its values. The values in question that are progressive, creative and propelling for the West cannot go further than the disidentification dragged by imitation for others. The Turkish intelligentsia considered that modernization is a necessity in spite of everything. What is discussed is how to act in order not to be enmeshed in the disidentification. In this respect, the fictional world of two novels (*Roman* by Falih Rıfkı Atay(1932); *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* by Ahmet Hamdi Tanpınar (1961) contains intriguing criticism towards modernism.

Keywords: Humanism, Liberalism, New Romanticism, Globalization, Multiculturalism

Moderniteyi kelimenin yapımından hareketle sözlükteki karşılığına bakarak anlamlandırmaya çalışırsak onu insanoğluyla yaşıt buluruz. Latince'deki "şimdi" anlamına gelen "modernus" terimleşirken insanoğlunun geçmiş zamana göre hâlihazırda aldığı mesafeye hayretle bakmasını ifade eder. Fakat modernite kavramı da yılanın kavını bırakması gibi anlamını sözcüklere emanet ederek diğer bütün terimler kadar farklı bir muhtevaya bürünmüştür. Denilebilir ki modernizmin bugünkü anlama kavuşması, insanın, hayatı kolaylaştırmanın ötesine geçerek mucitleriyle yarışan makineler yapmasıyla başlamıştır. Makinenin insana galibiyeti, sadece toplumların değil topyekûn evrenin düzenini de değiştirmiştir. Ancak 20. yüzyılın sonuna kadarki teknolojik gelişmeler, 21. yüzyılın daha ilk çeyreği dolmadan bir kaça katlanmış, dijital teknoloji insan özel hayatını neredeyse tamamen silmiştir. Yarının romancısı artık edebî gerçekliği kurgularken dijital teknoloji verilerini kullanmak zorunda kalacaktır.

Sevim Kantarcıoğlu'nın tespiti ile günümüzde "Modernizm, felsefede hümanizm, ekonomide liberalizm ve edebiyatta yeni romantizmi içine alan çok kapsamlı bir kavramdır" (Kantarcıoğlu 2004: 11). Siyasette küreselleşme ve çokkültürlülük/çokseslilik kavramlarını da bunlara ilave edebiliriz.

Kendileri için ayrı, başkaları için ayrı ölçüler

Bütün bu kavramlar ilk bakışta her alanda herkese aynı imkânı sunan sevimlilikte görünürler. Fakat toplumsal alanda uygulaması bulunan her türlü kavram, onu tanıtanların cümleleriyle değil uygulamadaki sonuçlarıyla değerlendirilmek zorundadır. Her şeyin üstünde olan gerçek şudur: Bütün bu kavramlar ve onların zarfı durumundaki modernizm bir alettir; aletlerin tamamı onları tutan ellere göre iş görür. Buradan çok basit ama bugüne kadar hiç değişmemiş bir gerçek çıkar ortaya… Bütün süreçler gibi modernizmi de yönetenler, küresel yani galip güçlerdir. Küresel güçler, parlak ambalajlar içinde sundukları kavramların kendileri için ayrı başkaları için ayrı sonuçlar doğuracağını gayet iyi bilirler. Modernizmin merkezinde iki farklı Avrupa vardır:

1. Kültür ve medeniyet Avrupa'sı
2. Siyaset Avrupa'sı.

* Prof. Dr.; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü -Ankara; nazimhpolat@hotmail.com

Kültür ve medeniyet Avrupa'sı, kendi içinde insan hak ve hürriyetleri, hukuk devleti gibi konularda mükemmele en yakın noktadadır. Ancak aynı ölçüler, küresel güçlerin yönetiminde, diğerlerine farklı sonuçlar doğurmaktadır. Mesela ekonomide liberalizm, karşı koyulamayacak, zıddı iddia edilemeyecek bir sevimlilikte sunulmaktadır. Liberalizme göre herkes, içindeki enerjiyi en serbest biçimde insanlığın hizmetine sunmalıdır. İnsanların önünü açmak, yeni kabiliyetler keşfetmektir. Bunun zıddı, tembelliği kutsamaktır. Evet, bu ambalajın yaldızı insanın gözlerini kamaştırıcı niteliktedir. Kültür ve medeniyet Avrupa'sında durum kendileri için gerçekten böyledir. Ama hayatın pratiği içinde doğurduğu sonuçlar acaba başkaları için de bu kadar insanî midir? İşte bu noktadan itibaren siyaset Avrupa'sı konuşur. Dijital teknolojide yazılım tekeli kuranlar, hepimizin eline hepimizi gönüllü ajan yapan telefonlar verirken sermaye bakımından semirmeyi doğal hak olarak kabul eder. Ama hümanizmi yani yapılanın insanî olup olmadığını sorgulamaz.

Küresel güçler bir gruba, bir devlete silah hibe ederler. Böylece bitmeyecek bir yarış başlar. Diğer gruplar veya devletler daha üstün silahlar almak için bütün kaynaklarını harcamaya hazırdır. Artık takvimler; silah üreticisi küresel güçlere sermaye, alıcılarına ölüm taşırlar. Sonra aynı güçler, arabulucu rolü ile barış süreçleri başlatırlar. Fakat bu sonu gelmez barış görüşmeleri hep aynı merkezlerde yapılır, çok masum bir sektör olarak turizm yoluyla kazanmanın dışında, barış görüşmelerinin yapıldığı merkezlerin bir de yeni silah alım-satımına çok emin mekânlar olduğu görülür.

Hümanist felsefe

Modernizm, felsefede hümanizm bulutuna bürünür. Ne var ki hümanizm de ilk telaffuz edildiğinden bugüne, küresel güçlerin hâkimiyetini perçinlemek için diğer kitleleri sakinleştirmekten öte hiçbir şeye yaramamıştır. Hâlbuki hümanizm, insana insanlık onurunu koruma görevini hatırlatmak ihtiyacının karşılığıdır. Müminlerine göre hümanizm, "*idealist ve rasyonalist felsefelerin mutlakçı (absolutist) tutumlarına karşıdır. Çünkü mutlak anlamda ebediyen var olan bir gerçek, pragmatik doktrinin tecrübe ve deney anlayışına yani özüne karşıdır. İnsanlığın kültür tarihinde pek çok mutlakçı felsefe, tecrübenin denetiminden geçemediği"* için sonuçsuz kalmıştır. Hâlbuki *"hümanist idealler, insanlığın evrimi sonucunda ulaşılabilir, uygulanabilir ideallerdir.*" (Kantarcıoğlu 2004: 16)

Yani modernizm, hümanizmin yarattığı cennet hayaline inanılmasını ama bunun belli bir evrimi geçirmiş insan sayesinde olabileceğini söylemektedir. Ancak tekrar edelim ki telaffuz edildiği günden beri, insanlığın yaşadığı büyük felaketlerin hiçbiri, onu daha iyiye gitmek şöyle dursun nispî bir iyiliğe bile götürebilmiş değildir.

Küreselleşmenin farklı yüzleri

Modernizmin siyasetteki sloganı çoğulculuk, çokkültürlülük ve küreselleşmedir. Çoğulculuk "demokrasi" ise buna itiraz etmek geniş kitlelere saygısızlıktır. Ancak çok olanın az olanı yok saymamasını da dengeleyici bir ilke kabul etmek şarttır. Bu kavramları bütünleyen, küreselleşmedir. Çünkü söz konusu kavramların hayata geçmesi için dünyadan kopuk düşmemek gerekir. Dünyanın büyük bir köy hâline geldiği ve giderek daha küçüleceği apaçık görünen gerçeklerdendir. Sorun şudur: Küreselleşme süreci, onu yönetenlere ne kadar yarıyor, yönetenlerin uydusu olmak zorunda kalanlar nasıl etkileniyorlar?

Küresel güçler, kendileri için uluslararası organizasyonlarla güç birliğine giderken kendileri dışındakileri küçük parçalar hâline gelmeye ("atomize olmak" terimi kullanılıyor) zorlamaktadırlar. Dünyanın herhangi bir bölgesinde küresel güçleri daha güçlendirecek durum birleştirmekten geçiyorsa ondan başka bir yol bulunmadığı propagandası yapılmakta, uluslararası platformlarda dünyanın birleşmekte olduğunu vurgular dururlar. Kendileri için ayrıştırmayı uygun buldukları yerlerde ise her farklı grubun kendi kendisini yönetme hakkı bulunduğunu ve bunun demokrasi için vazgeçilemez bir hak olduğunu söylemekten çekinmezler. Türkiye'nin son zamanlarda yaşadığı bazı sorunlar anlama kabiliyetine sahip herkes için bu çifte standartın pek çok örneği arasındadır. Kıbrıs Türkleri katliama uğrarken sesini çıkarmak şöyle dursun, katliamı durdurmak için uğraşan, Türkiye'ye hem askerî hem iktisadî ambargo uygulayanlar, Rum çoğunluktan dolayı adanın tek siyasî varlık hâline gelmesi için her türlü zorlamayı yaptılar. Nihayet, bütün uluslararası antlaşmalara aykırı olmasına rağmen Rum tarafını adanın tek devleti olarak tanıyıp Avrupa Birliği'ne aldılar. Türkiye'ye ve Kıbrıs Türklüğüne söylenen, Rum'a kurbanlık niyetine teslim olmaktır. Sonuç bellidir: Böylece Akdeniz'de Türk varlığı yok edilecektir. İşin tuhafı bu arada, küreselleşen dünyada Doğu Akdeniz'in stratejik öneminin olmayacağını söyleyerek küresel güçlerin emrine giren, vicdanını satmış, kalemini kiralatmış bazı sözde aydınların bulunmasıdır. Birbirine en uzak iki kültüre mensup iki toplumdan birini ötekine esir vererek adını birleşme koymak!.. İşte küresel güçlerin parıltılı sloganlarla sözde modernleştirme projelerinden biri…

Daha iki gün önce, 2 Mayıs 2018'de, İspanya'da 1958'de kurulan bağımsızlık yanlısı ETA (Euskadi Ta Askatasuna / Bask Ülkesi ve Özgürlük), kendisini tamamen lağvettiğini açıkladı. Daha önce silahlı mücadeleden vazgeçtiğini açıklaması bile -küresel güçler için- terör örgütleri listesinden çıkmasına yetmemişti. Nihayet ilen ettiği bağımsızlık kararından sonra Avrupa Birliği ve Avrupalı devletlerden destek bulamayan örgüt pes etmek zorunda kaldı. Hâlbuki aynı egemen güçler, Türkiye'de binlerce cana kıymış PKK'yı, terör örgütleri listesinden çıkarmak için onu farklı isimler altında kendilerine müttefik sayma ikiyüzlülüğünden hiç mi hiç sakınmamaktadırlar.

Her sanatkâr beyninde, çoğu zaman kalemi ve vicdanı için zincir hükmünde olan bir doktrin taşımak zorunda değildir. Fakat türlü sanat faaliyetinin arka planında -bilinçli veya bilinçsiz- bir felsefî görüş bulunduğunu da unutmamak gerekir.

İslam dünyasında, modernleşme denince akla hemen onun "düşman kardeş"i gibi algılanan bazı köktenci dinî gruplar gelir. Bunların tamamı, kendilerini Selefî akımların bir noktasında konumlandırırlar. Mucitleri olan küresel güçler, nerede bir operasyon yapacaklarsa önce bunları devreye sokar ve sonra onların insanlık dışı eylemlerini önlemek bahanesiyle işgallerini gerçekleştirirler. Türk dünyasında bu gibi grupların önemli bir varlık gösterememiş olması, sevindirici bir durumdur.

Türk modernleşme sürecinde edebiyattan istifade

Her sanatkâr beyninde, çoğu zaman kalemi ve vicdanı için zincir hükmünde olan bir doktrin taşımak zorunda değildir. Fakat türlü sanat faaliyetinin arka planında -bilinçli veya bilinçsiz- bir felsefî görüş bulunduğunu da unutmamak gerekir.

Türk modernleşme sürecini de bir doktrin istikametinde yürüme gibi değerlendirmek yanlıştır. Fakat çağdaşlaşma faaliyetlerinde bazı felsefî kavramların öne çıktığı dikkatten kaçmamaktadır. Türk çağdaşlaşmasında zaman zaman iç içe geçen üç farklı kavram çok önemlidir.

1. Batılılaşma - çağdaşlaşma
2. Akılcılık – Pozitivist düşünce
3. Kozmopolitleşme - Hümanizma.

Sultan III. Selim döneminden beri devam eden Türk modernleşmesinde Tanzimat Fermanı, devlet eliyle ve diliyle Batı medeniyetini, Batılılaşmayı kabullenmedir. Tarihî serüven hakkında hiçbir birikim ve fikir sahibi olmadan "Batılılaşma" hakkında "bâtıllaşma" fetvası verenler, zihnî bir tembellik içindedirler. Tanzimat'tan itibaren bütün Cumhuriyet inkılaplarını içine alan dönemlerin modernleşme hareketleri -büyük ölçüde- devlet elinin mahsulüdür ve hepsi mutlak bir mecburiyetin doğurduğu kararlılıkla yapılmıştır. Bunlar yapılırken dikkate alınan ilkenin "akılcılık" olduğu sıkça vurgulanmıştır.

Tanzimat nesillerinin bilinçlenmesinde önemli yeri bulunan Şinasi'nin, Batılılaşma sürecinde devlet elini temsil eden Reşit Paşa için yazdığı kasidede

Adl ü ihsânını ölçüp biçemez Nevton'lar
Akl u irfânını derk eyleyemez Eflâtun'lar

Âleme mûris-i can adl ile ihsan olmuş
Âdeme bâis-i şan akl ile irfan olmuş

diyerek övmesi hatta Allah'ı akılla bulma yolunu seçtiğini anlatan

Vahdet-i zâtına aklımca şehâdet lâzım
Can ü gönlümle münâcât ü ibâdet lâzım

vb. söyleyişleri, pozitivist felsefenin akla verdiği önemle ilgilidir.

Batılılaşmaya yanlış yoldan, taklitle girildiğine dikkat çekenlerin başında

Milliyyeti nisyan ederek, her işimizde
Efkâr-ı Fireng'e tebaiyyet yeni çıktı

gibi söyleyişleriyle Ziya Paşa gelir.

Milletim nev'-i beşerdir vatanım rû-yı zemin

mısraıyla Hümanizmayı, Victor Hugo'dan tercüme yoluyla şiirde ilk defa dile getirenin Şinasi olduğu, Fikret'in bunu

Toprak vatanım, nev'-i beşer milletim... İnsan
İnsan olur, ancak bunu iz'anla, inandım.

beytiyle tekrarladığı, çokça dile getirilmiştir.

Bütün bu görüşlerle ilgili azımsanamayacak sayıda inceleme ve eleştiri bulunduğu söylenebilir. Fakat II. Meşrutiyet yıllarının "Yeni Hayat" anlayışı hakkında yeterince durulmadığı ve gerçek yerine oturtulamadığı kanaatindeyiz. "Yeni Hayat" anlayışı, hümanizmi bir aldatmaca olarak görmüş, kökten reddetmiştir. Ömer Seyfettin, *Vatan! Yalnız Vatan…* (1911) kitapçığını bu düşünceyle kaleme almıştır.

Yeni Hayat görüşünün önemle vurguladığı bir başka nokta da modernleşmede "taklit değil ibda" [yaratıcılık] ilkesidir. Nitekim yine Ömer Seyfettin'in kaleminden çıkma Millî Jimnastik (1911) adlı kitapçık ise sporda bile Batıyı taklit değil geleneksel Türk sporlarına önem vermeyi "Yeni Hayat"ın gereklerinden saymaktadır.

Modernleşme reddedilebilir mi?

Bütün bu nazarî görüşler bir yana, bir de madalyonun diğer yüzü var. Yukarıda bazıları ifade edilen olumsuz yönlerine bakarak modernleşme göz ardı edilebilir mi? Cevap gayet nettir: Hayır.

Modernleşmenin özü değişmedir ve değişmeyen ölür. Bundan dolayı, gelişme konusunda kafa yormuş bütün Türk aydınları, değişmenin kaçınılmazlığına iman etmişlerdir. Aralarındaki fark değişmedeki ölçü ve

yöntemdir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Değişerek devam etmek, devam ederek değişmek" vecizesi, karşı seçeneği bulunmayan bir düstur hâline gelmiştir.

Modernleşme ve iki roman

Bu hususta biri neredeyse hiç dikkat çekmemiş diğeri ise özellikle yakın zamanlarda hayli ilgi toplamış iki romanımızı örnek gösterebiliriz. Falih Rıfkı Atay'ın *Roman* (1932) adlı romanı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (1961)

Falih Rıfkı, modernleşmede her türlü reçeteyi tenkit süzgecinden geçirerek asrileşmenin millîleşmek yoluyla olabileceği kanaatine ulaşmaktadır. Bu arada bazı sevimli kavramların içini boşaltarak kabukta oyalanma tehlikesini de dikkat çekmektedir. Mesela "halk" kavramını, sıradanlıktan ayıramamayı, avam olarak kalmaya güzelleme yazmayı, halk dalkavukluğunu halkçılık sanmayı şöyle eleştirmektedir:

> - Ne iyi söylediniz, dedi; ne iyi üstüne bastınız.. Dün Kurultayda hep onu düşünüyordum. Niçin fikir adamları arasında bile, bir türlü demagojiden kaçınamıyoruz? Demagoji... Bunun Osmanlıcası *avamfiriklik* idi. Demokrasi, avam lâfını koğdu. Avam... Kimin haddi bu sözü ağıza almak? Avam yok, halk var... Öyle ise demagoji: *Kendini halka beğendirmek için,* hakikatten bilerek uzaklaşmak, mı demektir? Kendini halka beğendirmek... Fakat "hakikat halktadır, hak halktadır, halkın beğenmediğinde ne hakikat, ne de halk var". İşte bizim yeni ideolojimiz! Halk... Elit... Bu ikinci kelimeyi nasıl isterseniz tercüme ediniz. Güzide deyiniz, seçkin deyiniz; fakat ötekine dudak dokunduramazsınız. Eski Allah kelimesi gibi bir şey... Bir gün biri "Halk kimya bilmez!" dese, insanı öküz gübresine gömecekler! Hep bildiğimiz "folklor, sanatın, ilmin, kültürün kendisidir" dedik, ortaya attık... Biz, kerpiç köye alfabe öğretmeğe gideceğimizi zannederken, karşımıza otuz bin kelimeli köy çıkardılar. Yaklaşabilirsen yaklaş... (...)
>
> Halk türküsü, tere gibi, dağda mı bitti; süt gibi memeden mi sağıldı sanıyorsunuz, ayol? Anadolu'da ***arif*** derler, bir halk yetişmişi vardır. Bu yetişmiş adam, derin, geniş bir kültür an'anesinden gelir. Kulak kültürü; dirsek yerine diz çürüterek, okumak yerine dinliyerek alınan kültür...
>
> Lügat birliği, dil birliği nerede, seviye nerede? Bir sene okuyan bir senelik, iki sene okuyan iki senelik anlar; fiziği de, tarihi de, şiiri de, sanatı da!
>
> Sokakta, birtakım başıboşların, Kurultayı alaya aldıklarını söylüyoruz, ilimle alay! idealle alay! Kızıyoruz, ayıplıyoruz. Fakat demagoji de ilimle alay, idealle alay değil midir? Ona niçin öfkelenmiyoruz?
>
> Neden korkuyorum, bilir misiniz? Artık halk terbiyesinden bahsedemiyeceğiz diye... "Terbiye" sözüne dudağınızı dokundurdunuz mu:
>
> - Vay efendim, terbiyesiz olan halk değil, sizsiniz...
>
> "Halk bilir" lâfı, *Allahü âlem* yerine geçiyor. Bu kadar bilirse, neden ona rejimini, âdetlerini, kılığına kıyafetine kadar nesi var nesi yoksa hepsini zorluyoruz?
>
> "Bize de elit olmak için seneler, halka da halk olmak için seneler ister. Halkın da kendine göre sazı, sözü vardır; "halkı terbiye için bir *yığın* edebiyatı lâzımdır" sözü nerede; "halkın anlamadığı sanat sanat değildir" hükmü nerede? Kelimelerimizin bir olması nerede, cümle anlamak nerede? Renkleri bilmek nerede, resimden anlamak nerede? (Atay 1952: 127-129)

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanında, Tanzimat yıllarından Cumhuriyet'e kadar modernleşme yolunda yapılan değişim – dönüşümleri ince bir alayla eleştirmektedir. Tanpınar'a göre değişme kaçınılmazdır fakat bunu başarabilmemiz için mutlak gerekli olan iki şeyden mahrumuz: Biri zaman yönetimi, diğeri çalışma disiplini. Romanda, saatleri ayarlamak için bir enstitü kurulması ne kadar abes ise onun kapatılması ile birlikte tasfiye için bir Daimi Tasfiye Komisyonu kurulmasının da o kadar lüzumsuz işlerle uğraşmak anlamına geldiği vurgusu vardır. Çünkü *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün görevlileri bu sefer tasfiye komisyonunda görevlendirilmişlerdir. Romancı, kurumların lüzumsuz işlerle uğraşanların, sorumlu olmadan yaşama yolunu bulmuşların sigortası olduğunu söylemek istemektedir. Ancak biz, üzerinde çok şey yazılmış bu eser hakkında söylenmişleri tekrarlamaktan kaçınarak Tanpınar'ın zaman yönetimi konusundaki uyarısına uyacağız.

Türk modernleşmesinin (çağdaşlaşmasının) artık örnek arayan değil örnek olan bir süreç hâline gelmesi dileğiyle…

KAYNAKLAR

Atay, Falih Rıfkı (1952), *Roman*, 3. baskı, Varlık Yayınevi, İstanbul.
Kantarcıoğlu, Sevim (2004), *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm,* İletişim Yayınları, Ankara.
[Ömer Seyfettin], *Millî Jimnastik* (1911), Yeni Hayat Kitapları: 1, Rumeli Matbaası, Selanik.
[Ömer Seyfettin], *Vatan! Yalnız Vatan…* (1911), Yeni Hayat Kitapları: 2, Rumeli Matbaası, Selanik.
Tanpınar, Ahmet Hamdi (2015), *Saatleri Ayarlama Enstitüsü,* Dergâh Yayınları, İstanbul.

BİZDE TANZİMAT'LA BAŞLAYAN MODERNİZM VE TÜRK EDEBİYATINA YANSIMALARI

Prof. Dr. Nurullah Çetin[1]

Özet:

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla birlikte Türkiye'de modernleşme hareketi başladı. Bizdeki modernleşme, kendi değerlerimize ve köklerimize bağlı kalarak yenileşme olarak anlaşılmadı. Tanzimat modernleşmesi, Avrupa modernleşmesini taklit ederek başladı. Türkiye'de modernleşme geleneksel kültürü, felsefeyi, inanışı, devlet sistemini, İslam'ı ve Türklüğü reddederek başladı. Halbuki Avrupa'da modernleşme, milliyetçiliği reddetmemişti. Bizde modernleşme bağlamında alınan rasyonalizm, İslam imanını reddeden bir akılcılık olarak algılandı. Avrupa'da ise Rasyonalizm, daha çok bilim ve teknoloji üreten bir akılcılıktı. Bizde ayrıca modernleşme bağlamında enternasyonalizm alındı. Buna göre Türk milliyeti reddedildi. Avrupa'nın modernleşme sürecinde ise milliyetçilik iyice artmıştır. Bugün biz Türk milliyeti olarak modernleşmeyi yani yenileşmeyi kendimize göre yeniden gerçekleştirmeliyiz. Buna göre İslam'la akılcılığı doğru biçimde yeniden birleştireceğiz. İkinci olarak Türk milliyetçiliğini daha da güçlendirerek yenilenmiş ve güçlü bir Türk milleti olarak tarihsel yolculuğumuza devam edeceğiz.

Anahtar kavramlar: Modernleşme, yenileşme, Tanzimat, rasyonalizm, enternasyonalizm, alafrangalık, milliyetçilik, İslam

Summary:

With the Tanzimat Decree declared in 1839, the movement of modernization started in Turkey. Modernization in Turkey is not understood as modernization by adhering to our values and roots. The modernisation of the Tanzimat began by mimicking the modernisation of Europe. Modernization in Turkey started by rejecting traditional culture, philosophy, faith, state system, Islam and Turkishness. However, modernisation in Europe did not reject nationalism. Rationalism in the context of modernization has been perceived as a rationality that rejects the belief in Islam. In Europe, rationalism was a rationality that produced more science and technology. In the context of modernization, internationalism was taken in Ottoman Period. According to this, the Turkish nationality was rejected. In the process of modernization of Europe, nationalism has increased. Today, we, as Turkish nation, need to modernize, that is to say, renew our renewal according to our own. Accordingly, we will correctly unite Islam and rationality. Second, we will continue our historical journey as a renewed and powerful Turkish nation by further strengthening Turkish nationalism.

key words: Modernization, Tanzimat, rationalism, internationalism, alafrangalism, nationalism, Islam

Giriş:

Gelenekten uzaklaşan, yeni olan, değişik olan her şeye modern dendi. Modernizm, bir red ve teklif üzerine kurulmuştur. Reddettiği şey, gelenek ve dindir. Teklif ettiği şey ise salt beşer aklının ürettiği ve üreteceği yeni değerler, düşünceler ve kurumlardır.

Modernleşme, kabaca geleneğin reddi ve yeni bir hayat kurgusu teklifinin kavramsal karşılığıdır. Batı, Ortaçağ'ın kapandığı 1453'ten itibaren kademe kademe kendi geleneğini reddederek kendi yenisini inşa etmeye başladı. Aşağı yukarı 18. Yüzyılda bu yenileşmeyi daha sistemli olarak kendi içinde zihniyet, değerler ve kurumsal yapı içinde gerçekleştirdi. Biz de 19.yüzyıl başlarından itibaren Batıyı örnek alarak; daha doğrusu Batının ürettiği yeniliği kopya etmeye çalışarak bir modernleşme sürecine girdik.

Bizim modernleşme ya da yenileşme sürecimiz, "Batılılaşma" ya da "modernizm" olmadı. Bizim yenileşme sürecimize verilebilecek en uygun adlar, "alafrangalılaşma", "Batıcılaşmaya" da "tasfiye"dir.

Batı modernleşmesi ile bizimki farklı. Batı kendi geleneğine tepki olarak ya da onu dönüştürerek ama kendi kalarak kendi modernizmini, kendi yenisini üretti. Biz ise kendi geleneğimizi reddederek, Batının modernizmini yani yenisini alarak, taklit ederek, iktibas ederek, kopyalayarak modernleştiğimizi zannettik.

Modernleşmiş sayılabilmemiz için bize ait ne varsa reddedip Avrupa kültürünü, değerlerini ve kurumlarını aynen almamız gerektiği dayatıldı ya da bu algı iyice yerleştirildi. Modernizm, Batıcılaşma ile özdeşleştirildi. Bu aynı zamanda oryantalist bir dayatma idi. Batı bize oryantalist bir gözle baktı. Yani kendisini değerli ve önemli, bizi ise önemsiz ve değersiz gördü. Biz batıcılaşarak aynı şeyi yaptık. Bu bağlamda biz de kendimizi Batı gibi önemsiz ve değersiz gördük. Yani Batıdan oryantalist bakışı aldık.

[1] Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, e-mail: ncetin64@hotmail.com

Biz, daha çok 18. yüzyıl ve sonrasının Fransız rasyonalizminin ve İngiliz Emprisizminin (Gözlem ve deney) bir sentezi olan Aydınlanma felsefesine dayanan bir Batıya baktık. Ama İngiliz Emprisizmini almadık. Yani bilim ve teknoloji üreten, kamusal alanda kolay, rahat ve güvenli yaşamayı sağlayacak bilimsel yapılanmayı gerçekleştiremedik.

Kadim zamanlarda değer üreten asıl kaynaklar din ve gelenekti. Modernizmle birlikte değer üreten tek kaynak, salt akıl olarak belirlendi ve kabul edildi. Buna göre hakikatin tek kaynağı din ya da başka unsur değil; akıl olmaya başladı. İslam imanı ve Allah reddedilip akıl tanrılaştırıldı. İslam imanı yerine biyolojik materyalizm, pozitivizm, rasyonalizm, deizm, ateizm gibi kavramlar ve zihniyetler hâkim kılınmaya çalışıldı.

Modernizm, salt beşer aklının ürettiği değerleri tek hakikat olarak kabul etti ve diğerlerini alaya aldı. Bizde Tanzimat sonrası süreçte dinle, din adamıyla, dinî olan her şeyle alay etme, bir bütün olarak dini itibarsızlaştırma çabaları yaygındır.

Tanzimat'tan itibaren bizde bir kısım insanların modernleşme çabası, felsefi ve fikrî planda dört temel alanda ortaya çıktı:

1.Rasyonalizm
2.Enternasyonalizm.
3.Alafrangalılaşma.
4.Meşrutiyet.

Bu dört temel alandan yalnız Meşrutiyet talebi olumlu idi, diğerleri zararlı ve yıkıcı olmuştur.

Bizim modernleşmemizdeki redler, en genel çerçevede İslam imanı ve Türk milliyeti ve saltanat rejimidir. Kabullerimiz ise imansızlık, kozmopolitizm ve meşrutiyettir. Yani dinî ve millî değerlerimizden oluşan kimliğimizi reddederek modernleşmeye çalıştık. Bunların yerine yeni değerler üretemedik, reddedilen değerlerin yeri boş kaldı. Yani boşlukta kaldık. Ya da değersizleştik. Bunları açalım:

***A.İSLAM İMANININ REDDİ:**

1.Rasyonalizmin Ateizm ve Deizm Yorumu

Tanzimat'tan önceki süreçte biz Türk milleti olarak saf, temiz, sağlam ve güçlü bir İslam imanına sahiptik. Ancak Tanzimat'la birlikte içine girdiğimiz Batılılaşma ya da modernizm sürecinde Batıdan etkilenmeyle İslam imanında önce şüpheler uyandı, sonra reddedildi. Bu durumun hem felsefî hem de edebî hayatımıza yansımaları görüldü.

Mesela Beşir Fuad'ın *Kalp* adlı eserinde açıkladığı gibi Biyolojik Materyalizmi doğrudan doğruya İslam imanını redde dayanır. Beşir Fuad'a göre kalp aşkın, insani duyguların, soyut olanın, Allah aşkının, imanın bir kaynağı değil; salt kanı pompalayan bir et parçasıydı. Bu anlayış, manevi, imanî ve ilahî değerleri reddedip tamamen maddeci bir yaklaşımdı.

Ayrıca bazı şair ve yazarlarda İslam imanı tamamen reddedilmese de büyük oranda aşınmalara, yıpranmalara, eksiltmelere ve saptırmalara maruz kaldı. Mesela Şinasi'de tam olmasa da büyük ölçüde İslam imanını hırpalayan, budayan ve eksilten bir Deizm anlayışı görülür. Batı kaynaklı Deizmin bizde ilk bilinçli öncüsü Şinasi'dir. Mesela Mustafa Reşit Paşa için yazdığı bir kasidesinde şöyle der:

"Ziyâ-yı akl ile tefrîk-i hüsn ü kubh olunur"
……..
"Kitapsız görülür sun-ı sâni-i ezelî"

Yani iyi ile kötüyü ayırmada akıl ışığını yeterli gören bir rasyonalizm ve pozitivizm anlayışı öne çıkarılıyor. Tanrının yaratıcılığını, sanatını, eserini, varlığını anlamak için kitaba ihtiyaç duyulmuyor. Kitabı, *Kur'an*'ı gereksiz görmek, reddetmek demektir ve bu da İslam imanının yok olması demektir. Zira *Kur'an*'ı inkâr eden Müslümanlıktan çıkıyor.

Buna benzer bir Deizm anlayışını Abdülhak Hamid *Sahra* adlı eserinde daha da açacak, derinleştirecek ve somut hale getirecektir. Bu eserinde şehirlilerin İslam gibi kurallara ve kurumlara bağlı semavi dinlere inandıklarını, buna göre yaşadıklarını ama mutsuz olduklarını; bedevilerin ise kuralsız, mabedsiz, kurumsal ibadetsiz, soyut bir tanrı anlayışına yani deizme bağlı ve bundan mutlu olduklarını söyler.

Bu karşılaştırmada şair, pastoral bir duyarlılıkla bedevilerin Deizme uygun olan inanç ve yaşama biçimlerini benimser ve üstün bulur. Onun bu kitapta tasvir ettiği ve benimsediği bedevi anlayışı, tamamen deizme uygun bir inanç ve din anlayışıdır.

2.Aydınlanmacı Rasyonalizme Göre Aklın Kutsallaştırılması:

Bizde bazı kişiler, Tanzimat'tan sonraki süreçte rasyonalizmi "Rasyonalizasyon" şeklinde anladı ve öyle aldı. Buna göre madde dünyasına şekilci anlamda düzen verme ve kurumsallaşarak düzene sokulmuş dünyada insan hayatını güvenli kılacak tedbirler alma anlamındaki bir rasyonalizasyona önem verdiler. Bunun manevi boyutu yok sayıldı yani dünyaya ve hayata anlam ve ruh katma işlevi yok kabul edildi. Buna göre dünya, salt akıl ve zihinle kavranan, tanımlanan ve düzenlenen bir nesneler dünyasıdır. Bu tutum, dini, maneviyatı, dünyanın büyüsünü, hayatın ruh ve anlamını yok sayarak sekülerleşmeye dönüştü.

Rasyonalizasyonun aklı dogmatik akıldır yani eleştirilemez bir kutsal akıldır, Tanrılaştırılmış akıldır.

Bizde bazıları, Tanzimat'tan sonraki süreçte Aydınlanma felsefesi adı altında aslında Rasyonalizmin rasyonalitesini yani eleştirel aklı değil de rasyonalizasyonunun aklını yani dogmatik aklı esas aldılar. Böylece salt beşer aklını kutsallaştırdılar ve aklın dışındaki din gibi diğer değer kaynaklarını reddettiler. Tek yol gösterici olarak salt beşer aklını esas aldılar.[2]

18. Yüzyıl Fransız Aydınlanmacılarının Rasyonalizmi aklı kutsallaştırdı, aklı değer üreten tek kaynak bildi. Doğrunun tek ölçütü olarak aklı ortaya koydu. Din, vahiy, büyü, mitoloji gibi olguları akıl dışı ilan etti ve yargıladı. Yani bunlar akıl dışıdır; dolayısıyla hakikat olmaz, doğru, iyi, faydalı güzel olamaz dedi. Bu zihniyet aslında Eski Yunandan beri bilinegelen dünyanın ve hayatın mitosların sembolik kılavuzluğunda açıklanmasına ve bunlara inanılmasına tepki olarak logosun yani akıl kaynaklı bilim düşüncesinin öncelenmesi anlayışıdır. Buna göre mitolojik olan şeyler akıl dışı, irrasyonel kabul ediliyor ve reddediliyordu. Mitos reddediliyor, logos tercih ediliyordu.[3]

Bu Aydınlanmacı rasyonalizm düşüncesi, bize Tanzimat döneminden itibaren girmeye başladı ve edebiyatımıza da yansıdı.

Mesela Namık Kemal'in roman tanımı aslında bu zihniyeti örnekleyen bir tanımdır:

"Roman kısmını da yeni bir tür kabul edişimize şaşılmasın. Eski eserlerde İbret-nüma, Muhayyelat, Aslı ile Kerem gibi birtakım hikâyeler vardı. Fakat geleneksel kütüphanemizde mevcut olan birkaç tercümeden anlaşılacağı üzere romandan maksat, geçmemişse bile geçmesi imkan dahilinde olan bir olayı ahlak, âdetler, hisler ve ihtimallere dayanan her türlü tafsilatıyla beraber tasvir etmektir.(……) Halbuki bizim hikâyeler tılsım ile define bulmak, bir yerde denize batıp müellifin hokkasından çıkmak, ah ile yanmak, külünk ile dağ yarmak gibi bütün bütün tabiat ve hakikatin dışında birer konuya dayandırılmış şekil ve tasvirden ibaret olup ahlakî tasvirler, âdetlerin tafsili ve duyguların izahı gibi edebî şartların bütününden mahrum olduğu için roman değil, kocakarı masalı türündendir. Hüsn ü Aşk ve Leyla–Mecnun çeşidinden olan manzumeler de gerek konularına ve gerekse yazılış şekillerine göre adeta birer tasavvuf risalesidir."[4]

Burada görüldüğü gibi Namık Kemal, aslında kendisi dinsiz bir rasyonalist olmasa da Aydınlanmacı rasyonalistlerden etkilenmiş ve geleneksel tahkiye metinlerimizi adeta bizim mitolojik eserlerimiz gibi algılamış, akıl dışı, gerçek dışı kendi tabiriyle "bütün bütün tabiat ve hakikatin dışında" görmüş ve bunları reddederek tabiata ve hakikate uygun, akılcı ve gerçekçi bulduğu roman türünü önemsemiştir. Yani dinin ruhlar âlemi, dünya ve dünya sonrası ahiret denilen üç halkadan oluşan "âlem dünya görüşü"ne göre kurgulanan bir hayat tasavvurunun ifade alanı olan geleneksel edebiyatımızı mitos olarak görüp reddediyor, onun yerine sadece bu fizik dünyayı esas alan bir "dünya görüşü"nün edebiyatını öngörüyordu.

3. Hümanizm: Aklın kutsallaştırılmasının bir başka boyutu da Hümanizm felsefesidir. Yani aklın kaynağı olan insanın tanrılaştırılması. Hümanizme göre insan tanrıdır Yani insan, değer üreten ve ölçü olan tek kaynaktır. Bilimi, sanatı, değerleri, kurumları, iyiyi, güzeli, doğruyu, olumluyu sadece insan üretebilir, dinler ya da tanrı değil, anlayışıdır. Bir bakıma insana Tanrıya ait yetkilerin ve sıfatların verilmesidir. Bu anlayış, Ortaçağ dönemindeki muharref (aslından saptırılmış, bozuk) Hristiyanlığın mevhum Tanrısının insan üzerindeki ezici baskısına tepki olarak doğdu. Muharref Hristiyanlık ve Ortaçağ Kilisesi Tanrı adına insanı yok saydı, insanın ürettiği bilim ve sanatı reddetti, hatta yasakladı. Hümanizm de Tanrıyı yok sayıp insanı Tanrılaştırdı. Yani insanın ürettiği bilim ve teknolojiyi, insanın ürettiği değerleri ve sanatı kutsallaştırdı. Ancak Batı, bundan genel manada bütün insanlığı değil, kendi insanını anladı. Yani Batı insanı Tanrıdır, diğer insanlar değil.

3. Âlem Yerine Dünya: Tanzimat'tan önce biz 1.Dünya öncesi, "ruhlar âlemi", 2."Dünya" ve 3.Dünya sonrası "ahret" dediğimiz 3 boyutlu bir âlem görüşüne ve inanışına sahiptik. Geleneksel anlatı metinlerimiz bu anlayışın üzerine kuruluydu. Geleneksel dönemimizde yani Tanzimat'tan önceki süreçte bizim geleneksel tahkiyemiz, masalımız, destanımız, halk hikâyemiz, mesnevimiz ve diğer şiir türlerimiz bir bütün olarak edebiyatımız, dünya öncesi ruhlar âlemi, dünya ve dünya sonrası ahireti kapsayan bir âlem tasavvuru üzerine kurulu idi.

Ancak Tanzimat'tan sonra Batı modernizminden etkilenen bazı aydınlar, bu 3 boyutlu âlem tasavvurundan tek boyutlu dünya tasarımına geçtiler. Yani ruhlar âlemi ve ahireti yok sayarak, salt içinde

[2] Hilmi Yavuz, *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*, Boyut Kitapları, İstanbul 1998

[3] Hilmi Yavuz, *Özel Hayat'tan Küreselleşme'ye*, Boyut Kitapları, İstanbul 2001, s.61

[4] Namık Kemal, *Celaleddin Harzemşah*, "Mukaddime-i Celal", hzl. Hüseyin Ayan, Dergâh Yayınları, İstanbul 1975, s.12.

yaşadığımız bu somut, fizik dünyayı esas aldılar. Yani materyalist oldular ve sadece bu dünyanın edebiyatını yaptılar.

4.Mana Yerine Madde, ya da Tecerrüd Yerine Teşahhus: Tanzimat öncesi dönemde edebiyatımız genellikle mananın, soyut olanın, İlahî aşkın, Allah'a imanın belirleyici olduğu bir edebiyattı. Tanzimat sonrasında bir damar olarak ortaya çıkan modernist edebiyat kanalında madde öne çıktı. Mesela Divan şiirinde hüsn-i mücerredin (soyut güzellik) sembolü olan bir soyut güzel sevgili vardı. Modernist şiirde ise adı sanı, kim olduğu bilinen somut dünya kadını, sevgili tipi olarak üretildi.

B.TÜRK MİLLİYETİNİN REDDİ:

Tanzimat'la birlikte Batılılaşmanın ya da modernleşmenin bir başka boyutu da Türk milliyetinin reddidir. Tanzimat öncesi Osmanlı döneminde elbette Türk milliyetçiliği, sözü edilen sistemli bir fikir ve ideoloji olarak yoktu. Ama Türk milliyeti fiilen yaşanan bir gerçeklik idi. Osmanlı Türklerinde millî ruh, bir mizaç, karakter, duygu, düşünce, kültür, gelenek görenek, âdet, örf ve dil olarak yaşanıyordu. Türk kültürü, Türk örfü, Türk ahlakı, Tük yeme içme, giyinme, davranma biçimleri denilen şeyler yani Türk milliyeti diye bir şey vardı.

Batıcılaşma ile birlikte Türk milliyetini reddetmek de modernleşmenin bir gereği zannedildi ve bazı kişiler bu eğilimi ortaya koydular. Türk milleti ve milliyeti kavramını reddedip, ne idüğü belirsiz bir soyut insaniyetçilik, belirsiz bir insanlık kardeşliği, Dünya insanları birlikteliği, beynelmilelcilik, enternasyonalizm gibi bir kozmopolit anlayış öne sürüldü. Mesela Şinasi bir mısraında şöyle der:

"Milletim nev-i beşerdir vatanım rû-yı zemin"

(Benim milletim Türk milleti değil, bütün insanlardır. Vatanım da Türk vatanı ve bize özgü bir vatan değil, yeryüzünün her tarafıdır.)

Osmanlı Devleti, resmî planda aynı dinden olanları bir millet sayıyordu. Bu bağlamda mesela bir İslam milletinden bahsediyordu. Ama bunun yanında örfi olarak da yaşanan bir Türk milliyeti vardı. Şinasi her iki anlamıyla milliyeti reddediyor. Bunun yerine kozmopolit anlamda beynelmilelci yani enternasyonalist bir kimliği öne çıkarıyordu. O da soyut anlamda ne idüğü belirsiz, somut karşılığı olmayan "nev-i beşer milleti" yani bütün insanları tek millet kabul etme anlayışı idi. Aslında bu zihniyetin temelindeki asıl amaç, Türk milliyetini yok etmekti. Nitekim bu zihniyetin bir sonucu olan Osmanlıcılık fikri, sadece Türklere dayatıldı. Diğer kavimler kendi millî, kavmî kimliklerini reddetmediler, hiçbiri Osmanlıcılığı bir millî kimlik olarak benimsemediler. Sadece bazı saftirik Türkler, "biz Türk değiliz, Osmanlıyız." deme gibi bir ahmaklıkta bulundular.

C.TANZİMAT MODERNLEŞMESİNE GETİRİLEN ELEŞTİRİLER:

Yukarıda kısaca özetlediğimiz Tanzimat'la birlikte bizde görülen din ve milliyetin, ya da İslam ve Türklüğün reddine dayalı bir modernleşme eğilimine yine bazı Türk aydınları tarafından eleştiri de getirildi. Mesela Ziya Paşa, Terkib-i Bend'inde şöyle der:

"İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakki
Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıktı."

(Devletin ilerlemesi, gelişmesi yolunda engel ve ayak bağı İslam'mış. Daha önceleri böyle bir şey yoktu, bu rivayet de yeni çıktı.)

"Milliyyeti nisyân ederek her işimizde
Efkâr-ı Firenge tebaiyyet yeni çıktı."

(Siyasette, ekonomide, kültürde, eğitimde yani her işimizde millî benliğimizi, Türklüğümüzü unutarak Batılı fikir ve projelere bağlı olmak yeni çıktı.)

Tanzimat'la birlikte bizde görülen modernleşme sürecini en iyi anlayan ve anlatan Türk aydınlarından biri Ömer Seyfeddin'dir. O "Tasfiye ve Islah"[5] adında yazdığı bir makalede bizim modernleşme sürecimizde otaya çıkan durumu açık, anlaşılır ve doğru terimlerle kavramlaştırmaya çalışmış.

Buna göre "ıslah bir milleti muasırlaştırmak (çağdaşlaştırmak) demektir. (….) Muasırlaşmakta esas; müterakki (gelişmiş) milletlerin "usûl ve âliyât"ını (bilim, teknoloji, yöntem, sistem) almaktır. Kıymetlerini, mefkûrelerini (ülkülerini), an'anelerini (geleneklerini), örflerini almak değildir. Bunlar her milletin kendisinden, her milletin içinden sâdır olur(çıkar).

(…..) Japon genci millî lisanına, milliyetinin, muhitinin (çevresinin) bütün örflerine, âdetlerine, kıymetlerine sadık kalmış, Garptan (Batıdan) yalnız fen ve ilim öğrenmiş, usul ve âliyât kabul etmiştir.

Türk genci konuştuğu ana lisanını, Türkçeyi kaba bulmuş, milliyetinin, muhitinin bütün örflerini, âdetlerini, kıymetlerini inkâr etmiş, Garptan usul ve âliyât değil, kıymet ve mefkûre almıştır.

İşte Japon genciyle Türk gencinin arasındaki fark…

Bizde Avrupa görmüş demek, son moda esvap (elbise) giymek, Türkleri, Türklüğü beğenmemek, kalbinde nihayetsiz bir Hristiyan ve yabancı muhabbeti taşımak, Avrupa'nın modasını yalnız esvapta, yaşayışta, aile hususiyetinde değil hatta saçta, sakalda, bıyıkta bile benimsemektir. Türklerden Avrupa'ya gidenler birçok Frenk

[5] 19 Mayıs 1914 tarihli *Tanin* gazetesi, Nu: 1941

(Avrupalı) kıymetleri, örfleri getirdiler. Bunu inkâr edemeyiz. Fakat hangisi Garptan usul ve âliyâtını Türkiye'ye getirdi?

(…..) Yabancılardan yalnız maddi medeniyet alınır, manevi medeniyet alınmaz.

(….) Islah muasırlaştırmaktır. (….) Islahsız tasfiye mesut ve faydalı bir netice vermediği gibi tasfiyesiz ıslaha çalışmak da hiçbir vakit tereddi (gerileme) ve sukutumuzu (düşüş) menedemez (engelleyemez)."

Sonuç: Bizde Tanzimat'la birlikte başlayan ve devam eden modernizm anlayışı çarpıktı. Gelenekten farklı olarak bir yenileşme sürecini biz doğru anlamadık. Biz modernleşmeyi ya da yenileşmeyi, millî ve manevî değerlerimizden oluşan Müslüman Türk kimliğini red ve inkâr etmek olarak anladık. Halbuki doğru modernleşme ya da yenileşme, geleneğin tasfiyesi değil ıslahıydı. Batının salt beşer aklını tanrılaştıran Rasyonalizmine karşı biz akla önem ve değer veren sahih İslam anlayışını yeniden işlevsel hale getirmeliydik. Aklı ve onun ürünü olan müspet bilimleri, fen bilimlerini dışlayan Eş'arilik anlayışı yerine akıl ve nakil birlikteliğini esas alan Maturidilik anlayışını yeniden güncelleyerek hayata dahil etmeliydik.

Bugün Tanzimat'ın çarpık modernizmini tashih ederek tersine çevirebiliriz, hatta çevirmeliyiz. Bu bağlamda *Kur'an*'da geçen "akletmiyor musunuz?" ve "Düşünmüyor musunuz?" ayetleri ışığında doğru bir rasyonalizm üretmeliyiz. Bu konuda Maturidilik anlayışı verimli bir kaynak olarak işlenmelidir. Böylelikle sahih İslam imanı bizim ufkumuzu açacaktır.

Ne din adına akıl reddedilebilir, ne de akıl adına din. Akıl yaratılışı, Yaratıcıyı, dünyayı, nesneleri, hayatı, zamanı, ölüm ve sonrasını anlamakta, algılamakta ve açıklamakta daima yetersiz kalır, zira aklın anlama kapasitesi sınırlıdır. Doğru, sahih din olan İslam ise bütün bunları doyurucu ve ikna edici şekilde açıklayan tek kaynaktır. O halde insanlığa en doğru yolu gösterecekolan, nakil olan *Kur'an*'la akıl birlikteliğidir.

İkinci olarak Tanzimat'tan sonraki süreçte milliyetimizi reddettik. Bu da çarpık bir modernizmdi. Batı modernleşirken kendi milliyetini reddetmemişti, tam tersine daha da güçlendirmişti. Ulus devlet yapılanmasını zamanla iyice tahkim etti. Batı, bu süreçten güçlü Fransız, İngiliz, Alman, İspanyol, İtalyan milliyetçilikleriyle çıktı. Biz ise Türk milliyetini reddedip kozmopolit bir toplumsallık anlayışına geçtik. Buradan "ittihâd-ı anâsır-ı Osmaniyye" (Osmanlı kavimlerinin birliği) diye formüle edilen, Osmanlı Devleti'nde Türklerden başka hiçbir kavmin kabul etmediği Osmanlıcılık gibi ucube bir enternasyonalizm üretmeye çalıştık. Bu tutmadı, zamanla hümanizm, beynelmilelcilik, Komünizm, liberalizm, Türkiyelilik, Anadoluluk gibi yine Türk milliyetini silen, temelsiz ve işlevsiz toplumsallaşma projeleri devreye sokuldu. Bugün o çarpık modernizmi tashih edecek yeni bir modernizm ya da yenileşme gerçekleştirmeliyiz. O da Türk milliyetçiliğini daha da sağlamlaştırıp güçlendirmektir.

Sonuç olarak bugün Müslümanlık ve Türklük değerlerimizi ve kimliğimizi yeniden ayağa kaldırıp güçlendirerek Tanzimat'ın baş aşağı olan tersine çevrilmiş modernleşme projesini, düzeltip doğrultarak başı yukarı hale getirmeliyiz.

EGZİSTANSİYALİST FELSEFE'DE VARLIK VE OLUŞ SORUNU

Mustafa BİNGÖL
Erzurum Teknik Üniversitesi
E-mail: mustafa.bingol@erzurum.edu.tr

Özet

Egzistans, Kierkegard'dan başlayarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Şöyle ki "nesnel olarak bilinemez ve kavramlar arasına sıkıştırılamaz" tanımlarına dayanarak ve Jasper'in de söylediği gibi, sadece geçmiş varoluştan yani nesnelleştirilmiş egzistanstan söz edebiliriz. Bu yüzden, Delphi'de Apollon Tapınağı'nda alınlık diye ifade edilen giriş kısmında yazılmış olan ve Platon'un hocası olan Sokrates'in özlü sözü olan "Kendini Bil…" ifadesi egzistans felsefenin başlangıcı olarak düşünülebilir.

Egzistans olmak dışarıdan bilinmek, tanımlanmaktan öte içsel bir eylem olarak nitelendirilebilir çünkü bilinen benlik dışarıdan çok, öznel bir düşünür olmak için uğraştır. İnsan sonlu ile sonsuz yaşamın, hayvani ile tanrısal olanın ve içsel ile dışsal olanın arasında sıkışıp kalmak yerine bu iki kavramların bir sentezini oluşturmakla egzistans olabilir. Kierkegaard bu sentezi gerçekleştiremeyenler için veya yanlış sentezden dolayı "kaygı" ve "umutsuzluk" ortaya çıkar. Bu sentezin uygun bir şekilde meydana getirilmesi ise Kierkegaard'a göre insanın hedefi ve görevi olmalıdır. Bu süreci tamamlamak isteyen egzistans, bireyler arasındaki ilişkisine dikkat etmeli ve nihai noktada ise Tanrı'yla doğru bir ilişki kurmak zorundadır.

Anahtar sözcükler: Varoluş, varlık, oluş, egzistans.

Abstract

Existence has been tried to be defined starting from Kierkegard. Based on the definitions of "not objectively known and not to be construed as concepts" and as Jasper said, we can only speak of past existence, ie, objectified egistan. Thus, it can be thought of as the beginning of the exsistence philosophy, written in the introduction to Delphi in the Temple of Apollo, which is called the pediment, and in the phrase "Self-Know ...", the sincere word of Socrates, the teacher of Plato.

Existence being known from the outside can be described as an inner action rather than definition because the known self is struggling to be a very subjective thinker from the outside. It can be exuberance to create a synthesis of these two concepts, rather than being trapped between the endless life and the animal and the divine, and between the inner and the outer. Kierkegaard arises "anxiety" and "despair" for those who can not perform this synthesis or because of the wrong synthesis. According to Kierkegaard, the synthesis of this synthesis must be the goal and task of the human being. Existence, who wants to complete this process, must pay attention to the relationship between the individual and, in the end, to establish a right relationship with God.

Key words: *Existence, being, being, existence.*

Klasik felsefede yer alan varoluş veya varolan birey, kavramlar alanının dışında kendinden kaim olan birey anlamına gelen egzistans, varoluşçu felsefede özel bir anlam kazanarak, soru sorabilen, kendi kendini ifade edebilen, kendi imkanlarını bilip ve bunları gerçekleştirebilen ve bu yaptıklarının yanı sıra kendi özüne dair gerçeklere ulaşarak varoluşunu tamamlayan insan olur.[1] Egzistans, Kierkegard'dan başlayarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Şöyle ki "nesnel olarak bilinemez ve kavramlar arasına sıkıştırılamaz"[2] tanımlarına dayanarak ve Jasper'in de söylediği gibi, sadece geçmiş varoluştan yani nesnelleştirilmiş egzistanstan söz edebiliriz. Bu yüzden, Delphi'de Apollon Tapınağı'nda alınlık diye ifade edilen giriş kısmında yazılmış olan ve Platon'un hocası olan Sokrates'in özlü sözü olan "Kendini Bil…" ifadesi egzistans felsefenin başlangıcı olarak düşünülebilir.

[1] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*. (7. Baskı) Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2010, s.531.
[2] Cevizci, s. 532.

Egzistans olmak dışarıdan bilinmek, tanımlanmaktan öte içsel bir eylem olarak nitelendirilebilir çünkü bilinen benlik dışarıdan çok, öznel bir düşünür olmak için uğraştır. İnsan sonlu ile sonsuz yaşamın, hayvani ile tanrısal olanın ve içsel ile dışsal olanın arasında sıkışıp kalmak yerine bu iki kavramların bir sentezini oluşturmakla egzistans olabilir. Kierkegaard bu sentezi gerçekleştiremeyenler için veya yanlış sentezden dolayı "kaygı" ve "umutsuzluk" ortaya çıkar.[3] Bu sentezin uygun bir şekilde meydana getirilmesi ise Kierkegaard'a göre insanın hedefi ve görevi olmalıdır. Bu süreci tamamlamak isteyen egzistans, bireyler arasındaki ilişkisine dikkat etmeli ve nihai noktada ise Tanrı'yla doğru bir ilişki kurmak zorundadır.

Egzistans olmak için insanın Tanrı'yla ilişkisi onu ahlakı noktada sorumlu yapacaktır şöyle ki yapacağı tüm seçimlerde ahlaki bir yapıya bürünmek durumunda kalacaktır. Okul seçimi, eş seçimi, evlilik gibi hayatımızı belirleyen tercihler egzistans için bir istikrara ihtiyaç duyar ve böylelikle bu istikrar ahlaki olarak şekillenir.

1. VARLIK

Klasik bir ifade olarak yokluğa karşıt olarak gösterilen ifadeye varlık adını veriyoruz. Oluşa karşıt olarak ise değişmeden kalan şey olarak varlık ifadesi kullanılır. Varolan her şeyin ortak olarak kullanıldığı ve fiziki dünyanın üstünde ya da ötesinde var olan bir nesne ya da alan için kullanılan varlık deyimidir.[4] Düşünce tarihinde varlık terimi çeşitli anlamlarda kullanılagelmiştir. Nitekim, varlık tümel, tikel, somut, soyut varlıklara ayrılmıştır. Bu ayrımlar ise aslında bütüncül olarak bulundukları şey veya kendiliklerin sahip olduğu şey olarak bizleri varoluşa taşımaktadır.

Felsefenin akılla kurulduğunu ancak aklı aşan noktada ne yaptığı her zaman düşündürücü olmuştur. Bu durumda yapmamız gereken felsefenin temelinin akıl olmadığını ve varlıkla yola devam edilmesi gerektiğidir. Bu varlık ile yola çıktığımızda yeni felsefe fikirleri arasında özel bir yer edinen Existetialisme varoluş kavramı ile ilintisi üzerinde durulmakta ve onu varlık alanından ayırmaktadır. Çünkü varoluş varlıktan ayrılarak kendi içinde yeni bir kimliğe kavuşmaktadır.[5] Varolanları kendilerinden varolanlar ve meydana getirilenler olarak iki ayırmak yerinde olacaktır. Kendiliğinden varolanların tümü evrenin oluşmuş halidir. Ancak bunun yanısıra sonradan meydana getirilenler ise bizlere insani varlık ve kişiler arası münasebetin ürünü olan ahlaki değeri gösterir. Belki de varlık ile söylenmesi gereken şey şudur: Beden ruhun yer almadığı şey iken, ruh ise bedenin yer almadığı şeydir. Ancak birisi olmadan insandan söz edilemez. O halde varoluş aslında hem ruhtur hem de bedendir ve bunun yanısıra hem ayrı ayrı düşünürken hemde bitişik düşünmek yerinde bir ifade olacaktır.

2. OLUŞ

Bir varoluş düzeninden sıyrılarak başka bir varoluş formuna geçmeye oluş adı verilir. Bir şeyin gizil gücünü ortaya koyması, imkanlarını gerçekleştirmesi ve hedefine ulaşması durumu oluş sürecidir. Herakleitos ile felsefeye giren kavram, aslında varlığın doğması, büyümesi, gelişmesi ve nihayetinde yok olması süreçlerini yaşayarak bir sürekliliğe tabii olmasıdır.[6] Bu sürecin gelişme evresi zıtlıkların ortaya çıkmasında kaynaklanır. Platon'un felsefesinde oluş kavramı süreklikten sıyrılarak bir durağanlığa geçiş yapar. Yani değişmenin yer almadığı kalıcı idealar alemindeki varlıklar karşımıza çıkar. Modern dönemde ise diyaliktik bir kavrayışın hakim olduğu Hegel ile Marx'ı görmemiz mümkündür. Diyalektik süreçte ise karşıtların çatışması tez, antitez ve sentez ile sonuçlanacaktır.

Eski Yunan'a geri döndüğümüzde, Milet okulunun fizik'ine ve onun ilk cevherine, devamlı hareket, kanun veya yöneten kader gibi temel kavramlarına, daha sonra gelen filozoflarda bu kavramlara katılmaktadır.[7] Arkhe'nin yani su, hava, nefes ve sonsuz dediğimiz şeylerin ne olduğu? Bu yaratıcı olan şeylere atfedilen gücün nasıl anlaşılacağı ve nasıl kontrol edileceği? Bu sorularının yanısıra maddenin prensip noktasında ezeli ve ebedi oluşu açıktır ancak değişim noktasında bir sınır koymak olanaksızlaşmaktadır. Çünkü varlık olduğu gibi kalırken ondaki değişimler sürekli hareket halindedir. Zaten bu durum varlık ve oluş sorununun temelini işgal etmektedir

[3] Cevizci, s. 532.
[4] Cevizci, s.1582.
[5] "Hilmi Ziya Ülken", *Çağdaş Türk Düşünürleri- II*, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Ankara 2013, s. 37-43.
[6] Cevizci, s.1191.
[7] Alfred Weber, Felsefe Tarihi (5. Baskı), (çev. H. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998, s. 14.

şöyle ki varlık hem var olarak kalabilirken hem de o an nasıl yok olabiliyor? Yani hem var oluyor, hem var olamıyor?[8]

Oluş sorunu sürekli yinelenmiştir ve bu soruna çözüm noktasında bir kaç yaklaşım yer almaktadır. Avrupa felsefelerinin öncüllerinden Elea sistemi, Herakleitos sistemi ve atomcu sistem bunların içinde yer alır. Elealıların bu soruna yaklaşımı varlığın her şey olduğu ve değişik görüntülerinin olması gerektiği noktasındadır. Herakleitos'a göre değişiklik her şeydir ve varlık süreklidir. Atomculara geldiğimiz zaman ise hem sürekliliğin hem de değişikliğin olduğunu görebiliriz. Bu durumu formülleştirme noktasına geldiğimiz zaman ise Elealıların oluşu inkar ettiğini, Herakleitos'un bu durumu ilahi bir boyuta taşıdığını ve son olarakta atomcuların bu durumu açıklamaya çalıştıklarını söyleyebiliriz. Nihai noktada bu durum inkarın ve tanrılaştırmanın arasında sık sık tekerrür ettiğini felsefe tarihinde görebiliriz.

Oluşun inkarı noktasında Elea felsefesini, Ksenophanes'I Parmenides'ı, Melissos, Zenon ve Gorgias'ı görebiliriz. Bir Tanrı vardır, diye bağıran ve ne bedence ne zekaca Homeros'un tanrılarıyla ve insanlarıyla kıyaslanamayacak ölçüde tek tanrıdan bahseden Ksenophanes'in fikirlerini derinleştirerek, monist bir yaklaşıma yelken açan Parmenides'in oluş sorununa dair yazdığı şiirine bakmak yerinde olacaktır:

Tanrılar ve insanlar arasında bir tek yüksek Tanrı vardır,
O, ne beden, ne düşünce bakımından ölümlülere benzer.
……..
O tamamıyle görür, tamamıyla düşünür, tamamıyla işitir.
……..
Fakat hiç yorulmadan, onun düşncesi her şeyi yönetir.
O, hareketsiz, daima aynı halde kalır;
Başka yere gitmek ona yakışmaz.
……
....ölümlüler tanrıların da kendileri gibi doğmuş olduklarını
kendilerine benziyen duyuları, sesleri, bedenleri olduğunu sanırlar.
……..
Homeros ve Hesiodos, insanlarda ayıp ve
ayıplanmaya değer her şeyi tanrılara yüklediler, çoğu kez
onlara hırsızlık, zina, birbirini aldatmak
gibi canice hareketler atfederler.
……..
Fakat eğer öküzlerin veya arslanların elleri olsaydı,
bunlar da insanlar gibi resim yapmasını ve çalışmasını bilselerdi,
öküzler, öküzlere, atlar, atlara benziyen tanrılar yapacaklardı,
onlara kendi şekillerini vereceklerdi…[9]

ifadelerin yer aldığı şiir, Eski Yunan'a ait en eski yazıtlar arasında yer almaktadır. Şiirde görüldüğü üzere varlığın değişimden uzak olduğunu ve olduğu şey olarak kalması gerektiğini ifade etmektedir. Şöyle ki var olanın değişmeyeceğini ve yok olmayacağını söylemek yerinde olacaktır. Varlığın ezeli ve ebedi oluşuna kapı araladığımız belirginleşir.

Parmenides'in öğrencisi olan Elea'lı Zenon, özellikle kanıtlama noktasında öncü kabul edildiği ve diyalek ile sofistliğin babası olarak nitelendirilmektedir. Sadece Bir (1) sayısını düşündüğümüzde, yer kaplama, mekan veya büyüklüğün düşünülmediğini çünkü birin sürekli parçalara bölündüğünü ve sonsuz sayıda parçaları olacağını belirtir. Bu durumda varlığın bir büyüklüğünden ve yer kaplamasından söz edilemeyeceğini ifade eder.[10] Hareker noktasında ifadelerinin tartışıldığını hatta bir ok atıldığı zaman hiçbir şekilde hedefe ulaşamacağını söylemesi ciddi manada düşündürücüdür. Şöyle ki okun aslında hareket etmediğini ve hareketinin aslında bir görünüşten ibaret olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda varlığın var olduğunu ve değişmez olduğunu ifade etmektedir.

[8] Weber, s. 14.
[9] Weber, s.16.
[10] Weber, s. 20.

Zenon'un öğrencisi olan ve sofistliği ile ön plana çıkan Gorgias, hocasının hareket ve mekanı inkarına katkıda bulunarak bizzat varlığı yıkma noktasına getirip nihilizm temsilciliğini üstlenmiştir. Ezeli ve ebedi varlığın sonsuz olacağını düşünerek, kendisine sınır koyulmasına karşı çıkar ve bu sınır ortamında ise mekanda ve zamanda varlığın yer alamacağını iddia etmektedir. o halde varlığın hiçbir yerde olmayacağını ve hiçbir yerde olmayan varlığın bilinemeyeceğini ifade etmiştir. Ki bu durumu daha da ileri evreye taşıyarak varlığın olduğunu düşünmemizi ve olsa dahi bilemeyeceğimizi ki bilsek dahi bu bilgiyi başkalarına aktaramayacağımızı ifade etmiştir. Herakleitos'un ve Elealınarın son temsilcisi olan Gorgias "Varlık bir şey değildir, oluş her şeydir." tezini destekler niteliktedir.[11]

Karanlık lakabını paradokslardan dolayı hakeden Herakleitos ise oluş sorununun tanrılaştırmıştır. Herakleitos, bütün cisimleri bir elemanın değişimleri saymaktadır. Eşyanın sürekli akışı ve mutlak devamsızlığı noktasında ısrarcı yönü belirgindir. Kısacası, her şeyin kuru ve sıcak bir prensipten meydana geldiğini ve tekrar ona döndüğünü ifade eder. Her şeyin durmaksızın değiştiğini ve bu düzeni değiştirebilecek hiçbir gücün olmadığını belirtmemiz yerinde olacaktır.[12]

Oluş sorununun Eski Yunan'da açıklanmasında son evre ise oluşun açıklanmasıdır ki bu durumda bazı filozofların görüşleri önem arz etmektedir. Pythagorasçı düşüncede oluş sorunu, bir açıklama ile durumu izah etmeye çalışılmıştır. Her şeyin temelinde bulunan matematiksel ilişkiler, müzik ve astronominin yanı sıra her şeyi sayı sorununa indirgemekle mümkün olur. Hareket ve oluş meselesine baktığımızda, Elea doktrinleriyle örtüşmektedir.

Empedokles'e ise oluş sorununu açıklamakla yetinmektedir. Sihirbaz ve Tanrı diye nitelendirilmesinin yanında hastalıkları iyi etmesiyle etkili olan Empledokles, özü bakımından maddenin değişmediğini, ama cisimlerin sürekli değiştiğini ifade eder. Bu değişimde onları oluşturan elemanlar çeşitli oranlarda birbirleriyle birleşir veya ayrışırlar.[13]Hava, su, ateş ve toprak bu bağlamda aynı eşitliğe sahiptirler.

Oluş sorununun açıklanmasında Herakleitos ile iki noktada ayrışan Anaksagoras, dinamizme zıt olarak mekanik bir kozmogoni ortaya atar yani, madde tek bir elemana, su, hava veya ateş gibi cisimlerinin haline gelebilen homojen bir cisme indirgenemez. Empledokles'in sandığı gibi dört madde yoktur tam aksine birçok maddeden bahsedilir. İkinci noktada ise hilozoist monizm yerine, zekaya sahip olmayan ve cansız bir cevherle, hareketin nedeni olan bir prensibin düalizminden bahseder.[14]

Anaksagoras'ın öğrencisi olan Arkhelaos, su, altın, demir gibi nous'unda ayrı bir şey olduğunu kabul ediyor. Aslında sorun ruhun altın veya demir olmadığını bunlara nazaran daha az maddi olduğunu belirtir. yani birleşik olmayan bir maddedir. [15]Şu halde madde ve cevher aynı anlama gelen kelimeler olarakta nitelendirilebilir.

Nihai olarak atomcuların oluş sorunu nasıl ele aldığına bakarsak; Anaksimandros'un, Diogenes'in ve Anaksagoras'ın tabiiat ve maddenin meydana gelişi noktasındaki belirsizliklerinin düzene kavuştuğu nokta Demokritos ile mümkün olmuştur. Demokritos, Anaksimenes ve Diogenes'le beraber bütün cisimlerin homojenliğini savunurken, Anaksagoras'la birlikte ise maddeyi sonsuz küçüklük ve sonsuz sayıda moleküldeن oluştuğunu savunur.[16] Maddenin oluşumu bu sonsuz moleküllerin eylemleriyle ortaya çıkmaktadır. Birleşim ve ayrışımların maddenin oluşuna veya yok oluşuna sebep olur.

3. VARLIK VE OLUŞ SORUNU

Cansız tabiatın çözülme olarak bir yöne doğru değişimi söz konusudur. Enerjinin evrimi olarakta bu eylem ifade edilir. Her nerede varlık mevcutsa ondan bir sonraki evrede onun imkanı, yani olacak olan söz konusudur. Bu durum varlığın imkanını ifade eder. Varlığın sonsuzluk yolculuğu olduğunu ancak sonsuz kavramının kendisini kapsayamayacağından bunun mümkün olmadığını söylemek yerinde olacaktır. Varlığın enerji kapsamındaki hareketi aslında sonsuzluğa yolculuktur. Varlığın bu enerji ile olan münasebeti onun oluş

[11] Weber, s. 20.
[12] Weber, s. 23.
[13] Weber, s. 28.
[14] Weber, s. 33.
[15] Weber, s. 35.
[16] Weber, s. 35.

içerisinde olduğunu gösterir.[17] Kısacası varlığın zaman ve mekandaki bu hareketi değişimin göstergesidir. Bu düşüncenin baş gösterdiği nokta Elealı Zenon'a kadar giderken, Eistein'ın "izafiyet teorisi" varlığın zamandaki hareketini ifade eden örnekler arasında yer almaktadır.

Enerjinin olduğu noktada varlığa geçişin mümkün olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu yüzden enerjinin varlığı aslında varlık halindedir. O halde madde dediğimiz enerjinin bir başka noktadan manzarasıdır. Maddenin yoğunlaşması veya çözülmesi aslında enerjinin hareketidir şöyle ki ya enerji yoğunlaşarak maddeyi ya da madde çözülerek bizlere enerjiyi vermektedir.

Maddi varlık hem gerçek hem de imkandır ve bu durumda mutlak değişim ise aslında dağılmadır. Peki değişimin olmadığı durumda ne olacaktır? Bunun cevabı açıktır; hareketsizlik ve ölüm vuku bulacaktır. Maddi varlık için bir mekan gereklidir ki bu mekanda varlık şişme, daralma ve genişleme ile mahiyete kavuşur. Antik felsefede madde şekilsiz bir güç ve varlığın alçalması ve yok olması olumsuz mana taşımaktaydı. Ancak çağdaş dünyaya baktığımızda özellikle Materyalizm, maddeye bütün varlıkların kökü ve devrimler aracılığıyla üstün varlıklar olarak materyalizm, maddeye kendinden doğan yaratıcı varlık anlamı vermektedir.

Mutlak varlık başı sonu belli olmayan zamansız ve sonsuz bir varlıktır. Ancak zaman bu zamansız varlığa aittir. Bu durumda zaman sonsuzluğun içinde yer edinmiş bir kesittir. Varoluşçuluğa ait zaman fikrine baktığımızda tamamen yeni felsefenin yaşam alanına girmiş oluruz. Ancak köklerini ilkçağdan aldığı açıktır. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Herakleitos'un varlığı oluş sayışı buna örnek niteliğindedir. Augustinus'ta ise "hatırlamak" ve "ümit etmek" yine zamanın boyutları arasındadır. Sartre'a göre insan alemde kendisi için yer alır "Varlık ve Yokluk" adlı eseri bunu destekler niteliktedir. Heidegger ve Bergson da zamanı yaşayan şuura sahip olan varlık insandır. Karl Jasper ise varoluş fikrine hem ilim hem de felsefesi anlamda yaklaşmıştır.[18] Jasperde zamanın akışını engelleyen şeyler ise ölüm, ıstırap ve hastalıklardır. Egzistansiyalizmin bu düşüncelerine rağmen eksik kaldığı yönleri ve yetersizlikleri söz konusudur. Çünkü insanı aşkın varlıktan ve tabiattan uzaklaştırma söz konusudur.

KAYNAKÇA

"Hilmi Ziya Ülken", *Çağdaş Türk Düşünürleri- II*, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Ankara 2013, s. 37-43.

CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*. (7. Baskı) Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2010,

ÇÜÇEN, A. Kadir, Martin Heidegger: Varlık ve Zaman(4. baskı), Sentez Yayınları, İstanbul 2012.

SARTRE, Jean Paul, Varlık ve Hiçlik (4.Baskı), (Çev. Turhan Ilgaz, gaye Çankaya Eksen), İthaki Yayınları, İstanbul 2011.

WEBER, Alfred, Felsefe Tarihi (5. Baskı), (çev. H. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998, s. 14.

[17] Ülken, s. 95-103.
[18] Ülken, s. 95-103.

TRACTATUS'TA İMGELERLE DÜŞÜNME

Mustafa BİNGÖL
Erzurum Teknik Üniversitesi
E-mail: mustafa.bingol@erzurum.edu.tr

Özet

Ludwig Wittgenstein'ın iki savaş döneminde kaleme aldığı Tractatus, felsefi arayışların son bulması noktasında inancın ürünüdür. Dil ve dünya arasında kurulmuş temsil bağıntısı, mantık çerçevesiyle örülmüştür. Dil ve düşünce bu süreçte söylenebilen ve söylenemeyen arasında sıkışmış olduğu açıktır.

Giriş kısmında dil ve düşüncenin kavramsal analizi yapılarak ilintili noktaları irdelenmeye çalışıldı. Yazınsal imge başlığıyla, düşünceye konu olan nesnenin, yapısal bir şablona oturtulma sürecine değinildi. İkinci başlık olan imgeler ile düşünmenin, dilin olanakları ölçüsünde hayat bulduğunu ve söylenemeyen bazı kavramların ise dilde zorla ifade edilmesinin anlamsız olduğu irdelenmeye çalışıldı. Üçüncü kısım ise sözcüğün kurallar ve yasalar düzleminde karmaşık bir bütüne sahip olduğunu ancak her sözcüğün bir başına bir imleme sahip olmasının zorluğu irdelenmeye çalışıldı.

Sonuç kısmında ise Tractatus'un bir merdiven işlevi gördüğünü ve imgelerle düşünmenin aslında erken döneminin bir teorisi olduğunu ortadadır. İmgelerle düşünmenin etkili olmadığı bazı alanlarda yani din, etik, sanat gibi konularda susmayı tercih etmesi bilinçli bir hareket olarak görülebilir.

Anahtar sözcükler: Tractatus, imge, dil, düşünce, mantık.

Abstract

Ludwig Wittgenstein's Tractatus penned two-war period, is the product of faith in the ending point of the philosophical quest. Representative established relationship between language and the world is built with logic frame. It is clear that stuck between thought and language that can be said in this process and can not be told.

Log in performing conceptual analysis of the language and thoughts related point was trying to be examined. The literary image title, the subject matter of opinion, he mentioned to a structured process to fit the template. The second title of thinking with images, language and some of the concepts to life as much as possible that can not be said to be meaningless expression of force in the tongue are examined. The third part is a complex word that you have all the rules and laws in the challenges of having a plane but a markup per attempt was made to examine every word.

As a result of the thinking in the Tractatus it is in the middle of a staircase function on and images of early is actually a theory. Do not think that religion is not effective in some areas of the image, ethics, chooses to remain silent on issues such as art can be seen as a conscious act.

Key words: Tractatus, image, language, thought, logic

Giriş

Ludwig Wittgenstein, erken dönem etkilerinin görüldüğü eseri *Tractatus Logico-Philosophicus*'la felsefi arayışları bitirmenin peşindedir. İki savaş döneminde kaleme alınan eser ile felsefi arayışların sonuçlandığını ve nihai çözümlere kavuştuğu konusunda Wittgenstein inancı açıktır. Tractatus'un dil ve dünya arasında kurmuş olduğu temsil bağıntısı, mantık çerçevesinde ele alınmaktadır. Dil ve düşüncenin bu süreçte, söylenebilen ve söylenemeyen arasında sıkışmış olduğunu görebiliriz.

Tractatus'ta imgelerle düşünme, temsil teorisinin bir varyantıdır. İmge, "dışarıdaki nesneleri temsi eden, onlarla belirli birtakım görsel benzerlikleri olan zihinsel resim"[1]dir. İmge, gerçek ya da gerçekdışı bir şeyi zihinsel ortama nesne diye getirmesi olarakta ifade edilebilir. Bu zihinsel sürecin işleyişi düşünmenin konusunu oluşturur şöyle ki geleneksel açıdan bakıldığında, imgelerin düşünmeyle yakından ilintisi olduğu kabul edilir ve bir sözcüğünün anlamının zihne konu olması için onun görsel açıdan benzerinin yani imgesinin zihne aktarılması gerekir.[2] Tüm bu süreçleri içine alan dil ve düşüncenin işleyişine baktığımızda:

[1] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (7.Baskı), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 854.
[2] Cevizci, s. 855.

İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşmaya dil (language) denir.[3] Dil, belirli ve standart anlamları olan sözcüklerden ve bir iletişim yöntemi olarak kullanılan konuşma formlarından meydana gelen yapı ya da bütündür. Birbirleriyle karşılıklı olarak, sistematik bir ilişki içinde bulunan ve sözcük düzeyinde uzlaşım yoluyla oluşan bir anlama sahip olan birimlerden meydana gelen sisteme dil adını vermekteyiz. Ayrıca duyguları, düşünceleri ve seçimleri açıkça göstermeyi mümkün kılan her türlü işaret sistemi olarak dil, bilinç içeriklerini, duyguları, arzuları, düşünceleri tutarlı bir anlam çerçevesi ya da modeli içinde ifade etme yolu ya da yöntemi olarak da tanımlanır.[4]

Dilin bir nesneyi ifade edebilmesi için öncelikli olarak nesnenin düşünülmesi gerekir. Tanımlarda da gösterildiği üzere dil için bir yoğunlaşma süreci gerekmektedir. Böylelikle bir taslak halini alan düşünce, nihayetinde dilsel olarak ifade edilebilir. Zihnimizde oluşturduğumuz düşünce sistematiği bir anlamda kurgu ve inşadır. Bu bağlamda düşündüğümüz zaman bilginin düşüncede ortaya çıktığını ve bunu ifade etme biçiminin de dil olduğunu görmekteyiz.

Düşüncelerimizin sürekli dil içinde geçmesi onu berraklaştırdıktan sonra gerçekleştirir. İçimizdeki bulanıklıklar söz dediğimiz kalıplar aracılığıyla dile konu olur yani düşüncemize konu olan şeylerin daha açık hala gelmesi dil ile mümkündür. Aynı olayın iki farklı görüntüsü olarakta ifade edilen düşünme ve dili, bir saymamız şundandır: Her düşünce bir anlatım biçimi bulmaya ve bu anlatım biçimi içinde kalıplaşmaya çalışır.[5]

Wittgenstein, Tractatus'un önsöz kısmında eserinin önemini şu ifade ile açıklar: "Düşünceler ne kadar iyi dilegetirilmişse, o kadar büyük olacaktır."[6] Bu bağlamda, Tractatus'ta imgeler ile düşünmenin olanaklarına bakmak yerinde olacaktır.

I. Yazınsal İmge

Almanya'da yayınlamış olan "Fischer Edebiyat Sözlüğü" nün "İmgesellik" adlı maddesine bakıldığında; Yunanca *eikon* ve Latince *imago* sözcüklerinden kökenlenen imge, İngilizce ve Fransızcada ise *image* sözcüğüyle karşılanır. Almancada imge için çoğunlukla *image* ve *bild* kavramları kullanılır. Türkçede bu durum *imaj* olarak karşımıza çıkar ancak *imajsallaştırma* gibi ünsüz biriktirmesinden dolayı imge kavramının kullanımı daha yaygındır.[7] İmge kavramını zihinsel resim olarak düşündüğümüzde, bu dile konu olmadan önceki süreçtir. Wittgenstein'ın gayesi dilsel çözümlemeler ile felsefi doğrulara ulaşmaktır. İşte burada asıl gaye dile geçmeden önce zihinsel sürecin tam olarak uygulanmasıdır. Tractatus'ta "genel resim teorisinin dünyanın yapısal çözümlemesinden hemen sonra ve uygun birer yapısal biçim kazandırılarak dünyanın karşısına konulacak olan düşünce ve dilin incelenmesine girişilmeden önce ortaya konulması kesinlikle keyfi bir tercih değildir."[8] Böyle bir durumda düşünceye konu olan nesne, yapısal bir şablona oturtulmak istenir daha sonra ise dile geçişi sağlanabilir. Bu şablona oturtulmak istenen imgeler, bir sınır çizimine tabii tutulmalıdır ki bu söylenebilen ile söylenemeyen arasındaki ayrımdır. Bu durum şununla açıklanabilir: Dil ve Nöro-Linguistik Programlama terminolojisinde sıkça kullanılan "çerçeveler" ile açıklamak yerinde olacaktır: herhangi bir olayı çevreleyen, bilişsel bağlamlar dediğimiz çerçeveler oluşturuldukları alan ölçüsünde yorumları önemli ölçüde etkileyebilmektedirler.[9] Bu bağlamda istenen sonucun öncüllenmesi ve tüm dikkati üzerine çekmesi için çerçevenin dışı önemsenmeyecektir. Ancak çerçevenin dışının atıl duruma düşürülmesinden daha çok önem atfedilerek konunun imlenmesi olarak görülebilir.

Çerçevenin İçinde Kalan Konular

Çerçeve Dışında Kalan Konular

Wittgenstein'ın sınır çizmesi de dünyanın dışında kalanları önemsizleştirmek veya onları kabullenmemek olarak görülmemelidir çünkü önem atfedeceği noktayı berraklaştırma gayesi taşımaktadır. Tractatus'ta tasarımının nesnesini açıklamasına baktığımızda:

[3] Hzl. Şükrü Haluk Akalın, *Türkçe Sözlük,* (10. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 526.
[4] Cevizci, s. 448.
[5] Bedia Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı* (3. Baskı), İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998, ss. 37 -38.
[6] Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logıco-Philosophicus* (7.Baskı), (çev.: Oruç Aruoba), Metis Yayınları, İstanbul 2013, s. 13.
[7] Onur Bilge Kula, *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı-II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 60.
[8] Ali Utku, *Wittgenstein* (2. Baskı), Doğubatı, Ankara 2014, s. 74.
[9] Robert Dilts, *Dil İllüzyonları* (5.Baskı), (çev.: A. Volkan Çubukçu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 37.

2.171 Tasarım, biçimine sahip olduğu her gerçekliğin tasarımını kurabilir.
2.172 Kendi tasarım kurma biçiminin tasarımını ise kuramaz tasarım; onu serimler.
2.173 Tasarım, nesnesini, dışarıda durarak ortaya koyar (durduğu nokta onun ortaya koyma biçimidir), bu yüzden de tasarım nesnesini doğru ya da yanlış olarak ortaya koyar.
2.174 Ama tasarım, kendisini, kendi ortaya koyma biçiminin dışına koyamaz.[10]

Çerçevenin sınırında durmak çerçevenin içini temsil etmek olarak düşünülebilir. Çünkü "Tasarım, nesnesini, dışarıda durarak ortaya koyar (durduğu nokta onun ortaya koyma biçimidir), bu yüzden de tasarım nesnesini doğru ya da yanlış olarak koyar ortaya."(TLP 2.173)[11] Çerçevenin içinde olan nesnenin ifade edilmesi açısından bakıldığında sınırda durmak onu açıklamak için önemlidir fakat sınır çizme nesneyi önemsemek adına yapılmaz şöyle ki daraltma yöntemiyle söylenemeyenin alanına müdahaleden uzaklaşmak gayesi taşıyabilir.

Wittgenstein'ın imgeleri düşünce ve dilin ürünü olarak düşünmesini Von Wright'ın anekdotunda görebiliriz: Doğu Cephesi'nde bir dergi okurken, bir otomobil kazasının olası sonuçlarını betimleyen bir resim görür. Dergideki olası durumları şematik yapıda sunan resimler aslında önermelerin bir tanımı olarak hizmet ettiğini düşünür. Bu analoji, Wittgenstein'ın bir önermenin resmi olarak düşündüğü imgeyi dünya ile resim arasındaki benzerlikten dolayı onu düşünmeye itmiştir.[12] Yazınsal imgenin bu görüş ile anlaşılabilirliği açıktır çünkü bir kazanın olası durumlarını şeklen ortaya koymak bizleri dilin döküldüğü kalıba yani yazıya götürecektir. Tam tersinden bakıldığı zaman bu kazanın durumlarını dergiden okumak zihinsel sürece tabii olmak için bir şekle yani imgeye dönüşecektir. Tekrar *Tractatus*'a döndüğümüzde:

4.5 Şimdi, en genel tümce biçimini vermek olanaklı gözüküyor: yani herhangi bir im dilinin tümcelerinin öyle bir betimlemesini vermek ki, her olanaklı anlam, betimlemenin uyduğu bir simge yoluyla dilegetirilebilsin, betimlemenin uyduğu her simge de bir anlamı dile getirebilsin, yeter ki adların imleri uygun olarak seçilmiş olsun.
Açık ki, en genel tümce biçiminin betimlenmesinde, bunun yalnızca özsel olan yanı betimlenebilecektir, - yoksa bu, işte, en genel olmazdı.
Bir genel tümce biçiminin varolduğu, şu yolla kanıt bulur ki, biçimi öngörülemeycek (yani, kurulamayacak) hiçbir tümce olamaz. Tümcenin genel biçimi şudur: Bu, böyle böyledir.[13]

"Bu, böyledir" ifadesi resim ile resimlenen şeyin uyuşmasıdır. Buradaki gaye resim ile resimlenen şey arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve bir açıklık getirmektir. Yazınsal imgelerin gerçekliği yansıtmadığı bu gibi durumlar dil felsefesinin konusu olacak ve *Tractatus'*un asıl amacını ortaya koyacaktır. Bunu daha iyi ortaya koymak adına mobilyalar ile döşenmiş bir odanın resmini bir tuvale geçirmek renklerin aktarılması olarak düşünülmemelidir. Çünkü sarı sandalye ile kırmızı kitap yansıtmak tuvale sarı ve kırmızı rengi aktarmak değildir. Bu iki renk tuvalde yanyana bulunması ancak bir şekle bürünerek bulunması gerekir.[14] Aristoteles'ten sonraki zamanların en büyük mantıkçısı kabul edilen Friedrich Ludwig Gottlob Frege'nin ilginç benzetmesi bu konuya açıklık getirebilir: Bir teleskop yardımı ile aya baktığımızda ayı değil teleskopun lensi üzerine yansıyan imgeleri görürüz. Teleskopun durumunda bir değişiklik olmadıkça imgeler aynı kalacaktır. Aynı şekilde ay nesnel gerçekliği yansıttığı için lense yansıyan imgeler de bu nesnelliğin bir parçası olacaktır. Söz konusu imge, hiç kimsenin bakmasına ihtiyaç duymadan da varlığını devam ettirecektir. Ancak teleskopa bakan gözlemcinin algıladığı imge, öznel olacaktır.[15] Bu durum aynı anlamın farklı şekilde algılandığını ve kişiden kişiye değişebileceğini gösterir. Fakat ay için aynı şey söylenemez nesnelliği içerdiği ve onu yansıtan lensteki durum da, imge olarak nesnel olacağı açıktır.

Yazınsal imge bağlamında baktığımızda zihne konu olan nesnelerin dile yansıdıkları açıktır ancak bu yansıma süreci bireysel açıdan değişiklik gösterir. Bu durumu dışarda bırakarak nesnenin imge olarak algılanması ve nesne ile uygun olması gerekmektedir. Böylelikle imgenin nesnelliğinden söz edebiliriz. İmgenin nesnelliği açısından yetersizlik olsa bile solipsizmi tanımlamak yoluyla Wittgenstein'ın konuyu dilsel iletişim bağlamında çözmeye çalışıyor olması onu realizme daha yakın kılar ve sorunun temel odak noktası olan "ben" sadece dünyayı algılamanın temel öğesi olarak ele alınabilir.

[10] Tractatus, s. 25.
[11] Tractatus, s. 25.
[12] Utku, s. 77.
[13] Tractatus, s. 85.
[14] Utku, s. 83.
[15] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi* (2. Baskı), Say Yayınları, İstanbul 2010, s. 1049.

II. İmgeler İle Düşünmek

Wittgenstein, dilin çeşitli kullanımların etkisi altına sokulamayacak kadar karmaşık olduğunu görmüştür. Bu durumdan dolayı dil, felsefe için gerekli saf ve apaçıklıktan uzaktır. Bu karmaşık yapının ideal yapısını aramak yerine, onda gerçekten varolan şeyi görmek zorundayız.[16] Başka bir deyişle bazı kavramların dide zorla ifade etmeye çalışmaktansa, dilin özü, neliği araştırılmalı ve dilin olanaklılığı dahilinde hareket edilmelidir. Bu sayede felsefe için bir çabadan söz edilebilir. Bu bağlamda Kanadalı düşünür Ron Burnett'in "İmgeler Nasıl Düşünür" adlı eserindeki bulgulara göz atmak yerinde olacaktır. Düşünür daha çok güncel konular ve teknolojinin ilerleyişinden bahseder çünkü ona göre imgeler, yaşam koşullarının ve teknolojinin gelişimine koşut olarak değişiklik gösterir. 11 Eylül 2001 saldırısının imgeleri kuşatır hale geldiği açıktır.[17] Bu saldırının görüntüsü bir imgesel şekle bürünmüştür ve bu imge daha sonrasında parçalara ayrılır. İmgelerin bu bağlamda sadece bir şekli ifade etmekten daha çok yeni şekillere bürünmesi ve farklı anlamlara evrilmesi olağandır. Dünyanın karmaşıklığı veya *Tractatus*'un anlaşılmaz kılınması dilsel ifadelerin imgelere dönüşmesi esnasında yeni parçacıklara ayrılması olarak düşünülülebilir.

İmgelerin en yalın halini fotoğraflarda görebiliriz. Bu yalın hali onu o şekilde bırakmaz çünkü her imge dilsel-kültürel öğe gibi birikimlidir. Böylelikle imgeler üst üste yığılarak anlamın katmanlaşmasına yol açar.[18] Tıpkı bu durum Frege'nin benzetmesinde can bulur şöyle ki teleskoptan ayı seyreden birisi lense yansıyan imgeyi görür. Ancak bu imge gören ve görme olasılığı olan her bir kişinin düşüncesinde yeni imgelere yol açacaktır.

Öte yandan, imgeler, insanların bedensellik anlayışlarına dayanır çünkü imgeler, "insanlarla konuşur" ve görme eylemi "bedenin hem içinde hem de dışında olmak demektir."[19] Tıpkı Wittgenstein'ın dilinin sınırlarını çizerken dünya ile uzay arasında bir yere kişiyi konumlandırması gibidir. Böylelikle kişi düşüncesine konu olacak nesneyi dışardan görmelidir. İmgelerin buradaki rolleri kendilerini bir hizmete sunmaktır yani parçalar halinde görünen nesnelerin bir bütüne sahip olması ayrıca yeni kalıplara yön vermesidir.

Burnett, haklı olarak imgelerin katkısıyla, tarihin yeniden inşa edilebilceğini dile getirmiştir. Bedenin ve zihnin içinde yer alan imgeler, olayları betimlemenin yanısıra olaylarla beraber varolurlar.[20] Olaylar ile beraber varolmaktan kasıt sadece o anı betimlemek değil o ana ilişkin dokularıda yansıtmaktır. 11 Eylül saldırısı için imgesellik eşittir ancak onu zihinlere taşıyan şeyler ise dokulardır. Böylelikle bu imgenin vahşet olarak algılanması ne yazıkki çok uzaktır. Tıpkı tuvalde yer alan resim, bakan kişi için yeni anlamlara ve yorumlara yol açması gibidir. Böylelikle fotoğraf etrafındaki "konuşma ve söylem ağı"[21] giderek genişleyecektir. Konuşma ve söylem ağı söylemi dilin gücünü gözler önüne serer ve Nermi Uygur'un "Dilin Gücü" adlı eserinin sunuş yazısıda bunu destekler niteliktedir: "Dilin güçlü etkisi kültür varlığının her yanında kendini duyurur: Toplum, din, edebiyat, tarih, bilim, eğitim gibi kültürün her yöresi en iç öğelerine dek zorunlukla dilin damgasını taşır. Yönü, amacı, kapsamı, başarısı ne olursa olsun, insanın yürüttüğü görünür-görünmez tüm yollar dilden geçer. Çepeçevre insan varoluşunun anakoşuludur dil."[22] Düşüncenin ürünü olan dil ve imgelerin anlam kazandığı düşünce arasında yer alan imgelere bu anlamda çok geniş açılardan bakılabilir. İnsanın varoluşunun ana koşulu olan dilin bu güçlü yapısı, insanı anlamak ve anlamlandırmak içinde rol oynayacaktır ve böylelikle güncel bakışlarımızın şekillenmesinde ve yeniden oluşturulmasında başat rol oynayacaktır.

Tekrardan *Tractatus*'a döndüğümüzde: "Böylelikle, kolayca, en temel karıştırmalar çıkar ortaya (bütün felsefe bunlarla doludur.)"[23] Wittgenstein'ın asıl gayesi dilin hangi koşullarda belirli bir anlam sunacak olmasıdır. Bu gayesi felsefi dilin kötülükten uzaklaştırarak köklerini temizlemektir.

Düşünce ile söylenilebilenin uyumlu olması hususunda *Tractatus*'a baktığımızda:

> *5.6 Dilimin sınırları, dünyamın sınırlarını imler.*
> *5.61 Mantık dünyayı doldurur; dünyanın sınırları onun da sınırlarıdır.*
>
> *Mantıkta, bu yüzden, şunu söyleyemeyiz: Dünya da bu bu var, şu yok. Bu çünkü, görünürde, bazı olanakları dışarıda bırakabildiğimizi varsayar, ve bu da öyle olamaz, çünkü o zaman mantığın, dünyanın sınırlarının ötesine geçmiş olması; yani, bu sınırlara öteki yandan da bakabiliyor olması gerekirdi.*
> *Düşünemediğimizi, düşünemeyiz; o zaman, düşünemediğimizi söyleyemeyiz de.*[24]

[16] Taylan Altuğ, *Dile Gelen Felsefe* (3. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 149.
[17] Kula-II, s. 63.
[18] Kula-II, s. 65.
[19] Kula-II, s. 65.
[20] Kula-II, s. 65.
[21] Kula-II, s. 65.
[22] Nermi Uygur, *Dilin Gücü* (6. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 7.
[23] Tractatus, s. 39.
[24] Tractatus, ss. 133-135.

imgesellik, söylenebilen ile söylenemeyen arasındaki ilişkinin ürünü olduğu ortaya çıkar bunun yanı sıra düşünemediğimizi düşünemeyiz ve doğal olarak düşünemediğimizi de söyleyemeyiz. Bu durum düşünülebilen ama söylenemeyen şeylerin olabilirliği açısından bir sorundur. Wittgenstein'ın bütün çabası düşünülebilen ama iletişim bağlamında karşısındakine tam olarak algılanabilecek bir biçimde söylenemeyen şeylerdir. David Hume'u bu konuda bir çıkış bulmuştur şöyle ki: Tümel ya da temel kavramların her bireyin zihninde aynı imgelemi oluşturup oluşturamadıklarının asla bilinemeyecek olmakla beraber benzer şekilde algılanmasındaki sözleşme ile iletişime devam edebilmekteyiz.

Wittgenstein'ın temel sorunu düşünceye sınır çizmeye çalışırken çıkmaza düşmesidir çünkü düşünceye sınır çizmek düşünülemeyene de vakıf olmak anlamına gelecektir. Bu bağlamda dil ve düşüncenin eş sayılması aynı zamanda dilin uygulama alanına dair söylenebilecek şeylerin, düşünce içinde geçerli olacağını ifade etmeye çalışır. [25] Düşünülenden söylenebilene; söylenebilenden söylenemeyene bu yolla bilinemeyene geçiş söz konusudur.

III. Sözcüğün İmlemi Üzerine

Sözcüğün söylemini, düzenleyiciler, kurumlar, kurallar, kuruluşlar, kural koyucu kararlar, yasalar, bilimsel sözceler, felsefi, ahlaksal ve öğretilerden oluşan karmaşık bir bütüne bağlıdır.[26] Söylem ise, sözcüğün üzerinde güç kurmaktır. Sözcük, bu erkin peşinden sürüklenecektir tabii ki bu durum Wittgenstein'in dilin güçlüğünü ifade etmesiyle ilintilidir.

Wittgenstein'ın deyişiyle, yaptığım her şey herhangi bir yorumla ilintili olarak bir kurala indirgenir mi? Cevabın hayır olması olasıdır çünkü her yorum bir kural ile bağdaştırılamaz. Bu bağlamda her sözcüğün bir başına bir imleme sahip olması beklenemez.[27] Bu durum bir kural çerçevesinde yapılmak istenirken, imkansız olduğu ortaya çıkacaktır. Belirli bir tepkinin sonuçları hakkında konuşurken "şu sonuç çıkabilir" veya "tepkisi şöyledir" diye kalıplar ararız ancak her zaman için bu göstergeleri görmemiz olanaksızdır. Şöyle olabilir bu tepkiler sonucunda ortaya çıkan alışkanlıklardan bahsedilebilir ve bu durum genel bir yargıya ulaşmamızı engelleyecektir.

Wittgenstein'in erken dönem eseri *Tractatus*'un mantık düzleminde bir sisteme sahip olması dil üzerinde bir genelleştirme amaçladığını ifade etmemize olanak tanır. Önermenin, bir resme sahip olması ölçüsünde bir şey söyleyebileceğini ve önermenin gerçekliğin resmi olduğunu ifade etmesi bunun yanısıra önermenin anlaşılması durumunda da temsil ettiği şey durumunun anlaşılacağını Wittgenstein ifade eder.[28] İletişim sırasında güdülen amaç, anlama dayalı bir işlev taşımaktadır.

3.323 Gündelik dilde, sık sık, aynı sözcüğün farklı tarzda imlediği- yani, farklı simgelere bağlandığı- görülür, ya da, farklı tarzda imleyen iki sözcüğün, tümcede dışsal olarak aynı tarzda kullanıldığı.

Böylelikle, "dır" sözcüğü, tümleç olarak, eşitlik imi olarak ve varoluşun dilegetirişi olarak kullanılır; "varolmak", "yürümek" gibi geçişsiz fiil olarak; "özdeş" de sıfat olarak kullanılır; "birşey" üzerine konuşuruz, ama, "birşeyin olup-bitmesi"nden de söz ederiz.

"Esmer esmerdir" tümcesinde – ilk sözcük bir özel isim, ikincisi bir sıfattr- bu sözcükler yalnızca farklı imlemlere sahip değildir, bunlar farklı simgelerdir.[29]

Bu ifadeler dilbigisi açısından genel bir kural gibi düşünülebilir. Ancak bu durumun ortaya çıkması kullanımda görülebilir. Wittgenstein'ın şu açımları bunu destekler niteliktedir: Kavrama sırasında yapılan şeyler, "gelecekteki kullanımı nedensel ve deneyimsel olarak belirlemez" ancak bu kullanım "tuhaf bir biçimde ve herhangi bir anlamda" güncelliğini korumaktadır.[30] Kısacası bir sözcüğü anlamak demek onun içeriğini doldurmakla aynı şeyi ifade etmeyecektir. Bu durum o sözcüğün kullanımına bağlı olarak imleyecektir.

Dilsel ereğin dil kullanımına içkinliği noktasında dil oyununa yaklaştığı açıktır. Bu bağlamda dil oyunlarının davranışlara yaklaştığı da belirginleşir.[31] O halde her birey dil kullanımında bir oyunun içinde olduğunu ifade etmemiz yanlış olmayacaktır. Wittgenstein'ın anlatmak istediği şeylere baktığımızda: bir heycan veya duygunun anlatımı, bir nesnenin betimlenmesinden farklı bir dil oyununa işaret etmesi halidir. O halde fiziki nesne ile duygunun dilbilgisi düzleminde buluşma hali ayrık olacaktır.[32] Çünkü *Tractatus,* mutlak anlamda ifade edilmeyeni dil oyunu alanına itmektedir. Wittgenstein'ın bir dili anlamak için kurallar bütünü oluşturması ve bunun dışındakileri ele almaması bu oyundan uzaklaşmak olarak düşünülebilir.

[25] Utku, s. 108.
[26] Kula-II, s. 142.
[27] Onur Bilge Kula, *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı-I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 172.
[28] Utku, s. 149.
[29] Tractatus, s. 39.
[30] Kula-I, s. 172.
[31] Kula-I, s. 172.
[32] Pierre Hadot, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları* (2. Baskı), (çev.: Murat Erşen), Doğubatı Yayınları, İstanbul 2011, s. 73.

Sonuç

Wittgenstein'ın erken dönem eseri *Tractatus'u*, bir merdiven şeklinde kullanmıştır. Mantıksal önermelerin bu eserde yer alması ve geç döneminde görülmemesi bu durumu destekler niteliktedir. *Tractatus*'ta dil düzleminde hareket ettiği düşünülürse ve üzerinde konuşulmayan alanda susmalı öğretisi aslında kendisinin bunlara sadık kalmadığı gösteririr. Çünkü dilin sınırları içinde bir sınır çizmesi onun dışına çıkması hali bu söylemlerini olumsuzlamıştır. Bunun yanısıra bu sınırın dışında kaldığını düşündüğü metafizik, din, etik, sanat gibi konular hakkında ise "dilegetirilemeyen vardır gene de. Bu kendisini gösterir, gizemli olandır o."(TLP 6.522)[33] söylemiyle bunları kabul etme noktasına gelir.

Felsefenin bir dil etkinliği olduğunu ifade eden Wittgenstein, etkinlik olarak kalmasının aslında konuştuğu alanın saçma olma durumundandır. Aynı zamanda saçma olan şeylerinde saçmalıkları saptamaya yarayacağını ifade eder. Bu saçmalıklar sadece inanca dayalı önermeler oldukları için uzak durmayı tercih eder. Çünkü inanca dayalı önermeler ile ilgilenmediğini veya susma metafiziği yaptığını söyleyebiliriz. Felsefi iddialarında, hakiki felsefe problemlerinden uzak olduğunu ve bu problemleri çözme noktasında boşa kürek çekildiğini düşünür. Tüm bu uğraşların aslında dilsel karışıklıkların bir varyantı olduğu açıktır.

Felsefe etkinlikten uzaklaşarak dilsel önermeleri aydınlatmalı ve bu şekilde mantıksal bir dil düzleminde hatalar gün yüzüne çıkarılmalıdır. Böylelikle geçmiş dönemdeki filozofların konuşulmayan noktasındaki söylemlerinde yaptıkları hatalara düşülmeyecektir. Dilin sınırlarında bir aydınlatma ile bu hatalar giderilebilir.

Wittgenstein için *Tractatus'ta* dili bir mahalle olarak düşünür ve temel sorunun her mahallenin kendi içinde farklılıkları barındırmasıdır. Bu farklılıklar bizi dil oyunlarının yaşam alanına sürükler. Felsefecinin rolü ise gece bekçisidir ve aydınlatma işi ona devredilmiştir. Bu aydınlatma görevi sayesinde düşünceye sınır çizemediği için dile sınır çizmeye koyulur ve bu sayede dilsel karmaşıklıklar çözülerek asıl gayenin çözümüne geçilebilir yani mistik olanın. Wittgenstein düşünceye sınır çizmek gibi bir gaye taşımamıştır çünkü düşünceye sınır çizmek gibi bir derdi yoktur ona göre istediğini düşünebilirsin ama anlatamadığın senin kalmalıdır. Yani hem anlatamıyorsun hem de kanıtlıyamıyorsun ve bunlar da yetmezmiş gibi anlatamadığın şey üzerinden kurallar tayin etmeye çalışmak kargaşanın asıl sebebidir.

Kaynaklar

AKALIN, Hzl. Şükrü Haluk. (2009). *Türkçe Sözlük,* 10. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKARSU, Bedia. (1998). *Dil-Kültür Bağlantısı,* 3. Baskı. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

ALTUĞ, Taylan. (2013). *Dile Gelen Felsefe,* 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

CEVİZCİ, Ahmet. (2010), *Felsefe Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.

CEVİZCİ, Ahmet. (2010). *Felsefe Sözlüğü,* 7. Baskı. İstanbul: Paradigma Yayıncılık

DILTS, Robert. (2014). *Dil İllüzyonları,* 5.Baskı. (A. Volkan Çubukçu, Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

HADOT, Pierre. (2011). *Wittgenstein ve Dilin Sınırları,* 2. Baskı. (M. Erşen, Çev.), İstanbul: Doğubatı Yayınları.

KULA, Onur Bilge. (2012), *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı-I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KULA, Onur Bilge. (2012), *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı-II*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

UTKU, Ali. (2014). *Wittgenstein,* 2. Baskı, Ankara: Doğubatı.

UYGUR, Nermi. (2012). *Dilin Gücü*, 6. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

WİTTGENSTEİN, Ludwig. (2013). *Tractatus Logıco-Philosophicus,* 7.Baskı. (O. Aruoba, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

[33] Tractatus, s. 171.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİSTAN'DA TÜRKLERE YÖNELİK YAPILAN KATLİAMLAR

Varis ÇAKAN*

ÖZET

Bilim adamlarına göre bir devletin veya bürokratik bir yapının bir ırkı veya kendinden farklı bir etnik grubu örgütlü ve sistematik bir şekilde yok etmesine "Soykırım" denir. 20.yüzyılda tüm dünyada 170 milyon insan katledilmiş veya yok olmaya terk edilmiştir. Yok edilen bu insan nüfusunun üçte ikisi yani 60 milyondan fazlası Türk soyundan olanlardır Bugün Türkistan'da hemen hemen her evde bir ve ya iki kişinin bu yüzyıl içerisindeki Türklere yönelik yapılan katliamlarda öldüğü bilinen bir hususdur.

Anahtar Kelimeler: Soykırım, Türk, Türkistan.

GENOCIDES TOWARD TURKS IN TURKESTAN FROM PAST TO PRESENT

ABSTRACT

According to the literature, a systematic and organized destruction of an ethnic identity or an ethnic group different from the majority by a bureaucratic unity or a state itself is defined as 'genocide'. Throughout the 20th century, nearly 170 million people have been exterminated or left to extinction. Among these population, more than 60 million were from Turkic origin. Today, it is a well-known fact that within the century, one or two people in almost every household in Turkestan had died as a result of the massacres toward Turks.

Key Words: Genocide, Turk, Turkestan.

GİRİŞ

İnancımıza göre ilk insan ve ilk peygamber Hz Adem ile Hz Havva'nın neslinden çoğalan insanlar dünyanın çeşitli bölgelerine yayılarak yerleştiler ve zamanla çeşitli kavimlere ayrılarak devletler kurdular. Allah insanların birbirine zarar vermemeleri için ve yer yüzünde kardeşçe yaşamaları için yol gösterici olarak peygamberler gönderdi. İnsanlar peygamberlere uyarak doğru yolu seçtiklerinde huzur ve saadet içinde yaşadılar. Peygamberlere uymadan doğru yolu terk ettiklerinde ise felaketlere sürüklendiler. İnsanlığın uzak geçmişine baktığımız zaman yer yüzünde yaşayan insan topluluklarının hep birbiriyle savaştıklarını görüyoruz. Siyasi, askeri, ekonomi ve sosyal alanlarda güçlü olan toplulukların veya devletlerin güçsüz ve zayıf olanları türlü yöntemlerle sindirmeye veya ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.

Bilim adamlarına göre bir devletin veya bürokratik bir yapının bir ırkı veya kendinden farklı bir etnik grubu örgütlü ve sistematik bir şekilde yok etmesine "Soykırım" denmektedir. Her ne kadar bu kavram, Nazi Almanya'sının Yahudilere karşı yürüttüğü sistematik yok etme politikasına karşı bir tepkinin somut bir ifadesi olarak 1948'de Rapheal Lemkin'in önerisi üzerine BM tarafından insanlığa karşı işlenen suç kapsamına dahil edilerek hukuksal bir çerçevede tanımlanmış ise de insanların birbirine karşı uyguladığı katliamların tarihi çok eskiye dayanmaktadır.

Tarih kayıtlarına baktığımız zaman insanlık tarihinde geçmişten bugüne yapılan soykırımlarda milyarlarca insan öldürülmüştür. Tarihteki ilk soykırımı Firavun adı verilen Mısır hükümdarları İsrail oğullarına ve diğer kavimlere karşı yapmıştır.M.Ö.2500-612 yıllar arasında Mezopotamya'da hüküm süren Asurlular, M.Ö.1895-539 yıllar arasında hüküm süren Babilliler hakimiyeti altına aldıkları bölgelerdeki çeşitli topluluklara yönelik soykırım uyguladıkları bilinmektedir. Asur hükümdarlarından II.Buhtunnasar'ın Kudüs'ü istila ettiğinde büyük soykırım yaptığı görülür. İsa Peygamberin göğe yükseltilmesinden sonra Roma İmparatoru Titüs Kudüs'e girince şehri yakarak bütün Yahudileri katletmişlerdir.

1096-1270 yıllar arasında Haçlıların Müslümanlara karşı düzenledikleri Haçlı seferleri sırasında kadın ihtiyar çocuk demeden yüz binlerce Müslüman'ı katletmişlerdir. Bizans İmparatoru Alexis Comnen'in kızı Anna Commen'e yazdığı "Alexis Comnen'in Hayatı" adlı eseri ile Ahmet Rıza Beyin, ***Batının Doğu Politikasının Ahlaken İflası*** adlı eserinde Haçlıların Müslümanlara yönelik yaptığı korkunç soykırımlardan bahsedilmektedir (Rıza, 1988).

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi varis@gazi.edu.tr.

XIII. yüzyılda Asya'nın kuzeyinde ortaya çıkan Moğollar Cengiz Han liderliğinde 1206'da Kara Kurum'da büyük Moğol Devletini kurduktan sonra istila hareketini başlatır ve 1218'de Doğu Türkistan'ı, 1223'te Harezmşah Devletiyi yıkrak Batı Türkistan'ı istila eder.Moğollar Türkistan'daki medeniyet merkezleri olan şehirleri yağmalayıp yakıp yıkmakla birlikte bölgedeki milyonlarca Müslüman'ı öldürterek tarihin en büyük soy kırımlarından birini gerçekleştirir. Bölgedeki üç asırlık Türk-İslam Medeniyeti yerle bir edilir. Daha sonra Cengiz Han'ın torunlarından Hülagü de 1258'de Abbasi Halifeliğinin merkezi olan Bağdat'ı istila ederek yakıp yıkar Başta İslam Halifesi olmak üzere 800.000 Müslüman'ı katleder. Daha sonra Cengiz Han'ın soyundan olan Hanlar Müslüman olarak İslam Dünyasına birçok hizmetlerde bulunsa da atalarının yaptığı soykırım ve medeniyet kıyımı Asya'da tekrar bir Cihanşümul Türk-İslam Devletinin kurulamamasına sebep olmuştur.

Avrupa'ya gelince İspanya'da kurulan ve İlmin, medeniyetin Avrupa'ya yayılmasında köprü rolünü oynayan Endülüs Emevi Devleti parçalanarak yıkıldıktan sonra 1492'de Endülüs'e giren Hıristiyanlar Endülüs Müslümanlarına yönelik tarihte eşi benzeri az görülen insanlık dışı yöntemlerle soykırım uyguladılar. İspanya her tarafa dehşet saçan bir taassup denizi haline geldi. İslam kültürüne ait olan her şey yok edildi. Eşsiz bir hazine konumunda olan kütüphanelerdeki kitaplar toplanıp odun yığını gibi meydanlarda yakıldı. Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupası'nda Müslümanlar veya başka dinlere mensup olanlar şöyle dursun Hıristiyanların diğer mezhebine mensup olanlara da hayat hakkı tanımadılar.24 Ağustos 1572'de Sent Bartelmi yortu gününde Kral IX.Şarl ve Kraliçe Katerina'nın emriyle Paris ve civarında 60.000 Protestanın sadece mezhep ayrılığı yüzünden katledilmesi Avrupa'daki soykırım örneklerinden biridir.

XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın ilk yarısındaki Endülüs katliamından sonra tarihin en büyük soykırımlarından biri de Amerikan yerlileri olan İndi anlara (Kızılderililer) karşı Avrupalı istilacıların ve onların neslinin yaptığı soykırımdır. Avrupalıların Amerika yerlilerine uyguladıkları söz konusu soykırımda sistemli bir biçimde öldürme, geçim kaynaklarını yok etme, toprak alanlarını çiftlik haline getirme, yerlilere alkolizmi ve ahlaksızlığı teşvik etme, kasten öldürücü mikrop bulaştırma ve zehirleme gibi araç ve metotlar kullanılmıştır.

Avrupalıların Amerika'da Kızılderilere soykırım uyguladı tarihlerde Çin'in Ming Hanedanı Devleti (1368-1644) de bugünkü Kan-su Bölgesi'ndeki Karasu Uygur Devleti'ne saldırıp aynı yöntemlerle bölgedeki Türklere soykırım yapar. Tarih kayıtlarına baktığımız zaman o zamanlar sayıları birkaç milyon olan Türklerin nüfusu XV. yüzyıla gelindiğinde yüzbinlerle düşmüş onlarda zamanla asimile edilmiştir.Bugün Sarı Uygurlar olarak bilen 30-40 bin civarındaki Oğuz ve Uygur boylarından olan Türkler işte zamanlardaki soykırımdan arta kalanlardır. Tıpkı Kızılderililer gibi onlar da bugün etkisiz hale getirildikleri için bir tehdit olarak görülmemektedir ve nesli tükenmiş bir halk olarak güya korumaya alınmıştır.

Altınordu Devletinin (1227-1502) devletinin yıkılmasından Kırım, Kazan, Sibir, Astırhan ve Nogay Hanlıları kurulmuş fakat bunlar 1721'de kurulan Rus Çarlığının karşısında duramayarak birer birer Rus Çarlığı tarafından istila edilmiştir (Kurat, 1992). Karadeniz'in kuzeyini ele geçiren Ruslar iyice güçlenerek XIX. yüzyılın ikinci yarısında dünyadaki en büyük imparatorluklardan birine dönüşmüştür.

XVI. yüzyıldan itibaren Türkistan Türklüğü siyasi birliğini bir daha kuramamış, kültürel açıdan da parçalanmaya başlamıştır. Kitle iletişimin sözlü olduğu, cami, medrese ve tekkelere dayandığı bu asırlarda haberleşme ve ulaşım imkânlarının kısıtlılığı içinde siyasi birlik ve güven olmayınca Türk Dünyası'nın kendi içinde kültürel hareketleri de fevkalade azalmış topluluklar belirli coğrafi alanlar ve kabile ilişkilerine sınırlandırılmış olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kültürel gelişmenin gittikçe donuklaşması ve zamanla diğer kesimlere nazaran farklılaşmanın önemli bir sebebi de budur. Bu parçalanma giderek bölge ve şehirlerdeki yöneticilere kadar yayılmış ve uzun süre devam ederek bölge halklarını birbirine düşman etmiştir. Rus emperyalizminin Türkistan'ı kolay istila etmelerinin altında yatan önemli sebeplerin biri de budur.

ÇARLIK RUSYA'NIN TÜRKLERE YÖNELİK KATLİAMI

93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlılar yenilgiye uğruyor ve 13 Temmuz 1878'de Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan Berlin Antlaşması ile Osmanlılar Karadeniz kıyılarındaki önemli topraklarını kaybeder. Ruslar antlaşmayla ele geçirdikleri topraklardaki Türkleri göçe zorlarlar göç etmeyenler ise topluca katledilir. Kaybedilen topraklardaki Müslüman Türkler Osmanlı topraklarına göç etmeye başlar (Kırımlı, 2010).İngiliz kaynaklarında savaşta ölenlerin sayısının 300-400.000 civarında, göçe zorlananların sayısının ise bir milyonu geçtiği kaydedilmektedir.

93 Harbinden sonra 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında Balkanlardaki Türkler Rus desteğini arkasına alan Bulgarlar tarafından soykırımsa tabi tutulur. Halkın büyük bir kısmı mal mülkünü terk ederek Türkiye'ye göç etmek zorunda kalır. Kaynaklar sadece Edirne'de 225.0002den fazla Türkün Bulgar ordusunun esareti ve zulmü altında açlık ve sefillik sebebiyle hayatını kaybettiklerini anlatmaktadır.

Ruslar Türkistan'ı işgal ettikten sonra bölgede kurdukları "Türkistan Genel Valiliği" ile Türkistan'ı kontrolleri altında tutmaya çalışmışlardır. Rus emperyalizminin en belirgin özelliği, istila ettiği ülkelerin en verimli, stratejik noktalarına Rusları yerleştirmek ve bölgeyi dini ve etnik olarak Ruslaştırmak idi. Rusya bu hedefine ulaşabilmek için Çarlık döneminde Türkleri Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikasında İlminiskiy metodunu uyguladılar. lminiskiy metodunun amacı Rus hakimiyeti altında yaşayan Türklere Rus dilini öğretmek, müşterek bir Türk dili yerine her Türk boyu için mahalli lehçe konuşma dilini icat ederek bu diller için de Kiril alfabesinden oluşan farklı karakterleri sözde milli alfabe olarak kabul ettirerek Ruslaştırmaktan ibaret idi. Bu metodun bir Rus politikası olarak uygulanması neticesinde aynı soydan gelen, aynı dili konuşan insanlar arasındaki birlik parçalanmış, yeni diller ve yeni milletler yaratılmaya başlanmıştır. Böyle bir hareketin başında misyoner İl'miskiy'in talebesi ve Türkistan Genel Valiliği'nin kültür danışmanı olan Ostroumov bulunuyordu. Çarlık Rusya'sının başlattığı bu Ruslaştırma politikası daha sonra Sovyetler Birliğinin de Türkleri Ruslaştırma politikasına dayanak oluşturmuştur.

Gerek Çarlık döneminde gerekse Sovyetler Birliği döneminde Türkistan'da, Kafkasya'da ve Balkanlarda Türkler akıl almaz ölçülerde soykırıma tabi tutulmuşlardır. Yapılan bir araştırmaya göre sadece 20.yüzyılda tüm dünyada 170 milyon insan katledilmiş veya yok olmaya terk edilmiştir. Yok edilen bu insan nüfusunun üçte ikisi yani 60 milyondan fazlası Türk soyundan olanlardır. Bugün Türkistan'da hemen hemen her evde bir ve ya iki kişinin bu yüzyıl içerisindeki Türklere yönelik yapılan katliamlarda öldüğü bilinen bir husustur.

XX. yüzyılda Sovyetler Birliği ile Çin Türkistan'da çok sayıda Türk katliamı gerçekleştirmiştir. Burada biz misal olarak Ruslar ve Çinlilerin yaptığı onlarca katliamların içinden sadece birkaç tanesini dile getirmekle yetineceğiz.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN TÜRKLERE YÖNELİK YAPILAN KATLİAMLAR

31 Mart 1918'de Azerbaycan Türklerine Yapılan Katliam

Ermenilerin "Büyük Ermenistan'ı" kurmak için Azerbaycan Türklerini ilk planlı tehcir ve soykırımı 1905-1907 yılları arasında gerçekleşmiştir. Azerbaycan Türkleri daha sonra 1918-20 yıllarında ikinci defa güç tatbik edilerek kendi topraklarından sürülmüştür. SSCB döneminde Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan Türkleri 1948-53 yıllarında "büyük göçe" tabi tutarak yaklaşık 150 bin Azeri tarihi yurtları olan Ermenistan'dan kovulmuş ve Azerbaycan Türkleri üçüncü kez tehcire maruz bırakılmıştır. Son tehcir ve soykırım ise modern dünyanın gözleri önünde 1988 yılında başlayan çatışmalarla gerçekleşmiştir.

31 Mart 1918 yılında Ermeniler başta Bakü olmak üzere Şamahı, Guba, Kürdemir, Salyan ve Lenkeran şehirlerinde büyük soykırımlar yapmıştır. Sadece bir gün içerisinde Bakü'de 12 bin Türk öldürülmüştür. Bazı dış kaynaklara göre bu sayı 25 bin civarındadır. Şamahı şehrinde öldürülen Türk sayısı 7 bindi. Azerbaycan'da Mart ayında devam eden katliam ve soykırımlar Eylül ayına kadar devam etmiş ve Nuri Paşa komutasındaki Kafkasya İslam Ordusu'nun duruma el koymasına kadar devam etmiştir. Bu katliamlar sırasında toplam 50 bin Azerbaycan Türkü öldürülmüştür. Kafkasya İslam Ordusu ise 1.100 asker ve 30 subay şehit vermiştir. (http://turksam.org/31-mart-azerbaycan-turklerine-yapilan-soykirim-gunudur,Erişim: 30 Nisan. 2018).

Bugün Azerbaycan'ın çeşitli yerlerinde bu askerler anısına şehitlikler yapılmıştır. Bu gün 31 Mart 1998 yılından itibaren Azerbaycan Türklerine karşı yapılan soykırım günü olarak anılmaktadır .

Kırgızistan Ata-Beyit Katliamı

Bilindiği gibi Stalin rejimi Türklük ve Turancılık fikrine ve Türk coğrafyalarının bir çatı altında toplanmasına tüm SSCB cumhuriyetlerinde izin vermemiş bu davayı savunan ve yakınlık duyan tüm aydınları, dini ve milli liderleri topluca meşhur 58. maddeye istinaden toplu olarak katletmiştir. Bu katliamlardan biri de 1938'de Kırgızistan'da gerçekleştirilen 138 kişinin kurşuna dizilerek öldürüldüğü Ata-Beyt Katliamıdır. 1993 yılına kadar saklanabilen ve Kırgızistan başkenti Bişkek yakınlarında bulunan "Ata-Beyt" toplu mezarlığından çoğu Kırgız Türklerine ait 19 ayrı milliyete sahip aydının cesedi tespit edilmiştir.

Ata-Beyt mezarlığında ortaya çıkarılan 138 kişiye ait toplu mezarda içinde DNA testiyle doğrulanan Türk Dünyasının Nobel Ödüllü yazarı Cengiz Aytmatov'un 38 yaşında öldürülen babası Törekul Aytmatov'a bulunmaktadır. Yine katledilen aydınların arasında Kırgızistan Milli alfabesinin mimarı ve doğu bilimleri âlimi Kasım Tınıstanov ve Orta Asya'nın yetiştirdiği en büyük âlim ve Turan Birliği'nin savunucularından olan Bayalı İsakeyev, A.Jienbayev, Abdıkadır Orazbekov, Erinbek Esenamanov gibi ünlü şahsiyetlerin de olduğu tespit edilmiştir.(https://yenidenergenekon.com/352-kirgizistan-ata-beyit-katliami/ Erişim:29 Nisan, 2018).

Katliam bugünkü Bişkek şehrinin yaklaşık 30km dışında bulunan Ala Dağların eteğindeki tuğla ocağında gerçekleştirilmiş ve 1938'deki bu katliamın birde tanığı vardı. Tuğla ocağı bekçisi Hıdır Aliyev. Aliyev, gizlendiği yerde şahit olduğu ve yıllarca yüzlerce askerin gerçekleştirdiği bu katliamı, orada inleyerek can verenlerin

çığlıklarını mezara kadar götürmek istemediğinden ölmeden önce bugün 80 yaşlarına gelmiş, "Issık Göl"de yaşayan kızına şu sözlerle dile getirmiş: *"Eğer zaman ve şartlar uygun olursa herkes bilsin. Kireç ocağında çok büyük olaylar oldu. Zamanı gelince herkes öğrenmeli!"* ölüm öncesi bir vasiyet gibi kızına verdiği bu sır 1991 yılında tam bağımsızlığını kazanan Kırgızistan Cumhuriyetinin ilan edilmesinden sonra 1993 yılında kızı tarafından kurulan ilk Kırgız hükümetine iletildi.

Kırgızistan'ın ilk Cumhurbaşkanı, Askar Akayev bu durumu bizzat görev edinerek 1993 yılında bir kazı başlatılması için gerekli izni ve kararı çıkardı. Kazılar sonucunda bulunan toplu mezar sadece Kırgızistan'ı değil tüm Orta Asya cumhuriyetlerinin kanını dondurdu. Toplu mezarda 138 ceset ve binlerce mermi kovanı bulundu.

Bu durum karşısında devrik lider Akayev, 1936–1938 yıllarına ait tüm KGB arşivlerinin taranmasını emretti. Yapılan arşiv araştırmaları ve DNA testleri sonucunda iki kadın cesedi dışında herkesin isimleri belirlendi.

Uzmanlar tarafından mezarda çoğunluğu Kırgız Türkü olmak üzere, Uygur, Tatar, Kazak, İranlı, Alman ve Çinli asıllı dönemin Sovyet vatandaşları olduğunu rapor ettiler. Hükümet komisyonu KGB arşivlerinden burada yatanların bazılarının neden, ne şekilde cezalandırılarak öldürüldüğü ile kimlik tanımı yapılamayan bazılarının ismiyle iki kadın cesedinin isimlerine ulaşılamadı.

Buna rağmen mezarda bulunan elbiselerin ceplerinden çıkan bir sararmış kâğıtta Sovyetlerin ünlü 58. maddesine istinaden yani Basmacılık, Turancılık, ve Pantürkizm suçlamalarıyla ölüm emirleri ve isim listelerinin bulunması birçok cesedin sahiplerini ortaya çıkarılmıştır(Buran, 2011).

Bugün toplu mezarın bulunduğu yerde, mezardan çıkarılan her kurbanın adının tek tek yazılı olduğu bir abide yükselmektedir. Abidenin adı ise "Ata-Beyit Kurbanları Abidesidir"dır. 10 Haziran 2008 'de ebediyete intikal eden büyük yazarımız Cengiz Aytmatov da vasiyeti üzerine Ata-Beyit'e, babası Törekul Aytmatov'un yanı başına defnedilmiştir.

Stalin döneminde Kırgızistan'da 1938'den 1953 yılına kadar 20 bin Türk'ün katledildiği, binlerce kişinin kaybolduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Bunların arasında sadece 138 kişinin cesedi bulunabilmiştir. Diğerleri hala sır, mezarlarının nerede olduğu belirsiz. Stalin dönemindeki istihbaratın yaptığı bu katliamı 1990'lara gelindiğinde Sovyet istihbarat birimi KGB'nin ortaya çıkarması tarihin bir cilvesidir.

Kırım Katliamı

İkinci Dünya Savaşının sürdüğü dönemlerde Kırım Türklerinin acıları katlanarak çoğaldı. Savaş sonunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) Devlet Başkanı Stalin Rus olmayan milletlerin sürgün kararını müzakere edilerek karara bağlanmıştır. Stalin Kırım Türklerinin savaş sırasında Almanlarla işbirliği yaptığını iddia ederek top yekûn sürgüne gönderilmesini emreder. 18 Mayıs 1944 gecesi gelen emirin ardından 100 binin üzerinde Kırım Türkü katledilmiştir (Hablemitoğlu, 2005)

Stalin'in emri Kırım Türklerine iletilir. 15 dakikada içerisinde, evlerinden hiçbir eşyayı almaksızın, bulundukları şehrin meydanında toplanmaları istenir. Evini terk etmek istemeyenler zorla götürülür. Direnenler, dipçik darbeleriyle hemen oracıkta öldürülür. Sağ kalan Kırım Türkleri hayvan taşınmasında kullanılan tren vagonlarına, âdeta istif eder gibi yerleştirildiler. İki ay süren bu zor yolculukta çok sayıda insan öldü. Ölüm sebebi susuzluk, hastalık, açlık, havasızlık ve pislikti. İlk göç ettirilenler eşler, çocuklar ve yaşlı insanlardı; erkekler savaşa devam ettikleri için onlar daha sonra göce tabi tutulacaklardı. Dayanamayıp yolda can verenlerin gömülmesine bile izin yoktu cesetlerini dışarı çıkartamazlar yaşayanların arasında çürürdü, ancak kısa molalarda demiryolu hattı üzerine bırakırlardı. İnsanlar havasızlıktan boğuluyor, bir çokları da akıllarını kaybediyordu.

Kırım Türkleri Ural, Sibirya, Kazakistan, Özbekistan, Orta Asya'nın binlerce kilometre içlerine nakledilyorlardı. Sürgün işlemleri tamamlanınca hayatta kalmayı başarabilenler ulaştıkları yerlerdeki kötü şartlar altındaki hayata dayanamadılar. Açlık, sıtma, verem ve diğer hastalıklar sebebiyle ilk altı ay içerisinde de yarısı ölür, kalanların ise bulundukları yerleşim alanının dışına çıkmaları yasaktır. İzinsiz çıkanların cezası yirmi beş yıl mahkûmiyetti. Eğitim görmeleri engelleniyor, kültürlerini korumalarına izin verilmiyordu. Kırım şivesiyle konuşanlar, şarkı-türkü söyleyenler cezalandırılıyordu. Adeta açık hava hapishanesi şartlarında yaşamaya mahkûm edilmişlerdi.

Bütün Türkleri ayrı ayrı yerlere sürerek aralarındaki iletişimi koparıp direnişi kırıp parçalamaktı amaçları. 1956 yılına kadar bu zor koşullar altında yaşamlarını sürdürerek, ülkenin ahalisi içinde erimeyerek milli benliklerini korumayı bilmişlerdir.

Sovyet Hükümetleri tarafından Kırım Türkleri ve diğer halkların halen bulundukları yerler, ısrarla gizli tutulmaktadır ve dünya kamuoyundan da büyük bir maharetle de yıllarca gizlenmiştir.

Sovyet hükümetinin Kırım Türklerini vatanlarından uzak tutmak için gösterdikleri gayretlerin hepsi boşa çıkıyordu. Onlara sunulan yeni vatan seçeneği kabul görmemiş anavatanlarına dönme kararlılığından asla taviz vermemişlerdi.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Kırım, Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında çıbanbaşı olmuştur. 1774 yılında Osmanlı Devletinden koparılan Kırım Türkleri, bugün Ukrayna sınırları içinde bağımsızlık mücadelesi devam etmektedir.

HOCLI KATLİAMI

Karabağ Savaşı sırasında gerçekleşen Hocalı katliamı, Sovyet Kızıl ordusunun desteği ile XX. yüzyılın sonlarında çağdaş dünyada yapılan asrın son katliamlarından biridir.Acısı henüz taze olan ve binlerce şahidi olan söz konusu katliam hakkında dünyanın çeşitli bölgelerinde ve Türkiye'nin dört bir yanında anma etkinlikleri düzenlenmektedir.

Ermeni güçlerinin 1991'in sonlarına doğru ablukaya aldığı Hocalı, 936 kilometrekarelik alana sahip, 2 bin 605 ailenin, 11 bin 356 kişinin yaşadığı bir kasabaydı. Aralık 1991'de Karabağ'ın başkenti olarak kabul edilen Hankendi şehrini işgal eden Ermenilerin bir sonraki hedefi Hocalı oldu.

Hocalı'nın etrafındaki bütün köy ve yolları işgal eden Ermeniler, kasabanın diğer illerle karayolu bağlantısını kesti. 1992'de ocak ayının başlarından itibaren elektrik verilmeyen Hocalı'nın savunması sadece hafif silahlara sahip yerel savunma güçleri ve az sayıdaki milli ordu askerinden ibaretti. 25 Şubat 1992'den itibaren Hocalı'ya üç koldan saldırıya başlayan Ermeniler, Sovyet Rus ordusunun 366. motorize alayının bütün araçlarını kullanarak şehri iki saat boyunca top ve tank ateşine tuttu. Saldırıdan bir gün sonra ise hafızalardan yıllarca silinmeyecek "Hocalı Katliamı" yapıldı.

Resmi verilere göre, Hocalı Katliamında savunmasız durumdaki 106'sı kadın, 70'i yaşlı, 63'ü çocuk olmak üzere 613 Azerbaycan vatandaşı hayatını kaybetti. Katliamdan 487 kişi ağır yaralı olarak kurtuldu, Ermeni güçleri, bin 275 kişiyi esir aldı, bunların 150'sinden bugüne kadar haber alınamamıştır (http://www.hurriyet.com.tr/gundem/hocali-katliami-nedir-katliamin-taniklari-o-gunleri-anlatti-40753674, Erişim: 02 Mayıs, 2018).

ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN'DA UYGUR TÜRKLERİNE YAPTIĞI KATLİAMLAR

Çarlık Rusya imparatorluğu XIX. yüzyılın ikinci yarısında Türkistan'ın batısını işgal ederek Türk katliamlarını sürdürürken Çin Man-chou İmparatorluğu da 1878'de Rus ve İngiliz işgalci güçlerinin desteği ile Yakup Beg'in liderliğinde kurulan Kaşgariya Devletini yıkarak Türkistan'ın doğusu işgal eder. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Zou Zung-tang kumandanlığındaki işgalci Çin Man-chou ordusu 1878-1884'de kadar Doğu Türkistan'da tarihte benzeri az görülen vahşi yöntemlerle Doğu Türkistan'da Türk katliamı yapmış ve tarihi Beşbalık bölgesindeki Türk nüfusunu tamamıyla yok etmiştir (Buğra, 1987).

Bu büyük soy kırımdan sonra Manchou İmparatorluğu bugünkü Urumçi'yi başkent yaparak bölgeye "Yeni Topak" ve "Yeni Hudut" manalarını taşıyan sözde "Xinjiang" eyaletini kurmuştur.

Çin Doğu Türkistan'ı ikinci kez işgal ederek bölgeye hakım olduktan sonra sistemli bir şekilde Doğu Türkistan'daki Türklere soykırım uygulamaya devam etti.Çin'in Doğu Türkistan'da yürüttüğü soykırımı üç döneme bölmek mümkün:

1. Dönem Manc-chou İmparatorluğu dönemindeki katliamlar (1878-1911)
2. Dönem Çin'in Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri Dönemindeki katliamlar (1911-1933)
3. Sheng Shi-cai Döneminde Yapılan Katliamlar (1933-1944)
4. Gou Min-dang (Milliyetçi Çin Rejimi dönemindeki katliamlar (1944-1949)
5. Komünist Çin Rejimi Döneminde Yapılan katliamlar 1949'dan bugüne…

Her ne kadar Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla komünizmin siyasi bir rejim olarak çöktüğü kabul edilse de, komünist ideoloji ve uygulamaları -gizli veya açık- hala devam etmektedir. Bugün Doğu Türkistan'da yaşayan Müslüman Türkler, hala Maocu Kızıl Çin rejiminin zulmü altında yaşamaktadırlar. Batılı ülkeler ise, Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerini her zamanki gibi görmezlikten ve duymazlıktan gelmektedir.

1949 yılında Mao önderliğindeki komünistlerin Çin'in yönetimini ele geçirmelerinin ardından, Doğu Türkistan üzerindeki baskılar eskisine oranla daha da arttı. Komünist rejim, asimile olmayı reddeden Müslümanların fiziksel olarak imhasına yöneldi.

Katledilen Müslüman sayısı korkunç boyutlardaydı. Bağımsız kaynaklar 1949-1952 yılları arasında 2 milyon 800 bin, 1952-1957 arasında 3 milyon 509 bin, 1958-1960 yılları arasında 6 milyon 700 bin, 1961-1965 yılları arasında 13 milyon 300 bin Doğu Türkistanlı Türklerin Çin rejim güçleri tarafından katledildiğini ileri sürmektedirler. Bundan başka bölgede uygulanan yanlış politikalar ve baskılar sonucunda milyonlarca Türkün açlıktan ve ağır baskılardan öldüğü bilinmektedir.

Halkın hayatta kalabilenleri ise akıl almaz büyük işkencelere maruz bırakılmıştır.Çin rejimi tarafından Doğu

Türkistan'da halka uygulanan baskılar, Sırpların, Bosna'da Müslüman Boşnaklara veya Kosova'da Arnavut çoğunluğa uyguladıklarından farklı olmadığı anlaşılmaktadır.

Komünist rejim, 1949 yılından itibaren, bir yandan Doğu Türkistan'daki Türkleri sistematik bir şekilde katlederken bir yandan da bölgeye devlet eliyle sistemli olarak Çin'in iç bölgelerinden Han Çinlisi göçmenleri yerleştirmiştir.Çin hükümetinin 1953 yılında başlattığı bu kampanyanın etkisi son derece düşündürücüdür. 1953 yılında bölgede %75 Müslüman, %6 Çinli yaşarken bu oran 1982 yılında %53 Müslüman, %40 Çinli'ye yükselmiştir.2010'da yılında yapılan nüfus sayımında bu rakamın Türklerin aleyhinde değiştiğini görüyoruz. Bugün bölgedeki Çinli nüfusun %53 Çinli nüfus oranı bölgedeki etnik temizliğin boyutlarını göstermesi açısından son derece önemlidir. Bugün ise Uygurlar büyük şehirlerden zorla çıkarılırken yerine Çin'in iç bölgelerinden getirilen Çinliler yerleştirilmektedir. Bu sebeple bazı şehirlerde Çinli nüfus %90'lara çıkmaktadır.

İlk olarak 16 Ekim 1964 tarihinde başlatılan nükleer denemelerin olumsuz etkileri yüzünden bölge insanı ölümcül hastalıklara yakalanmış, 20 bin özürlü çocuk dünyaya gelmiştir. Nükleer denemeler nedeniyle ölen Müslüman sayısının 210 bini bulduğu bilinmektedir. Binlerce insan ise ya sakat kalmış ya da kanser gibi hastalıklara yakalanmıştır. Çin 1964'den günümüze kadar Doğu Türkistan topraklarında yer altı ve yer üstü olmak üzere 46 atom ve hidrojen bombası patlatılmıştır. İsveçli uzmanlar, 1984 yılında yapılan yeraltı nükleer denemesinde kullanılan bombanın Richter ölçeğiyle 6.8 şiddetinde yer sarsıntısına sebebiyet verdiğini tespit etmişlerdir.(http://ozenliforum.com/archive/index.php/thread-844.html,Erişim:25Nisan, 2018).

Doğu Türkistan'da Müslüman Türklere yönelik zulüm son yıllarda şiddetini arttırarak devam etmektedir. Başta BBC olmak üzere uluslararası haber ajansları Çin'in Mart 2017'den itibaren zorla evlerinden alınarak toplama kamplarına götürdüğü Doğu Türkistanlıların sayısının bir milyonu geçtiğini ortaya koymuştur (https://www.bbc.com/news/world-asia-china-45147972 , Erişim: 15 Ağustos, 2018).

SONUÇ

Tarihte olduğu gibi ve halende devam eden Türklere karşı yapılan katliamlar incelendiğinde bütün belgeler karşılaştırıldığında esas katliamlara kimlerin maruz kaldığı çok net görülecektir. İnsanların eşitliğine ve halkların kardeşliğine dayandığını iddia eden Sosyalizm bu şartları ne yazık ki Slav ırkı için geçerli saymıştır. Kırım da, Balkanlar da, Kafkaslar da, Azerbaycan da, Irak da, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşanan katliamlar Türklere yapılan gerçek bir soykırımlardır. Soykırımların baş aktörü kim olursa olsun, Emperyalizmin sahnelediği bu oyun yayılmacı ve istilacı politikaların çirkin bir yüzü ve büyük bir insanlık suçudur. İstilacı sömürgen anlayış, çıkarları uğruna ırkları yok etmekten çekinmez. Ulus Devletlerin bu gerçeklerin ışığında ve zaman zaman ülkemize yapılan dayanaksız suçlamaların karşısında onurlu bir politika izlememiz gerektiğine inanıyoruz.

KAYNAKÇA

Buğra Muhammed Emin, ***Şarki Türkistan Tarihi***, (Uygurca), Ankara, 1987.

Buran Ahmet, ***Kurşunlanan Türkoloji***, Akçağ Yayın Evi, Ankara, 2011.

Hablemitoğlu Necip, ***Yüzbinlerin Sürgünü: Kırım'da Türk Soykırımı***, (3.Baskı)

Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.

Kırımlı Hakan, ***Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916),*** Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.

Kurat Akdest Nimet, ***IV-XVIII. yüzyıllarda Karadeniz kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri,*** Murat Kitapevi Yayınları, Ankara, 1992.

Rıza Ahmet Bey, ***Batı'nın Doğu Politikasının Ahlaken İflası***, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

(https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/what-is-genocide, Erişim: 29 Nisan, 2018)

(http://ozenliforum.com/archive/index.php/thread-844.html, 25 Nisan. 2018).

(http://turksam.org/31-mart-azerbaycan-turklerine-yapilan-soykirim-gunudur,Erişim: 30 Nisan. 2018).

(http://turksam.org/31-mart-azerbaycan-turklerine-yapilan-soykirim-gunudur,Erişim: 30 Nisan. 2018).

(https://yenidenergenekon.com/352-kirgizistan-ata-beyit-katliami/ Erişim:29 Nisan, 2018).

(https://www.bbc.com/news/world-asia-china-45147972 , Erişim: 15 Ağustos, 2018).

(http://www.hurriyet.com.tr/gundem/hocali-katliami-nedir-katliamin-taniklari-o-gunleri-anlatti-40753674, Erişim: 02 Mayıs, 2018).